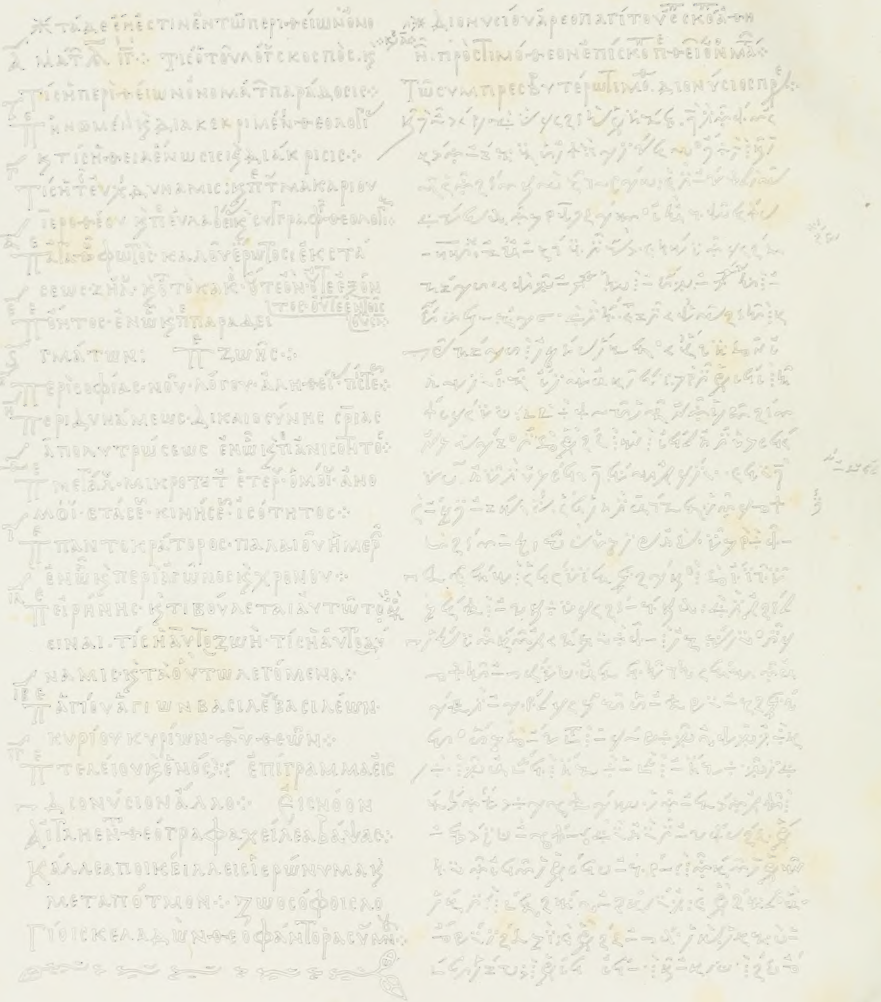
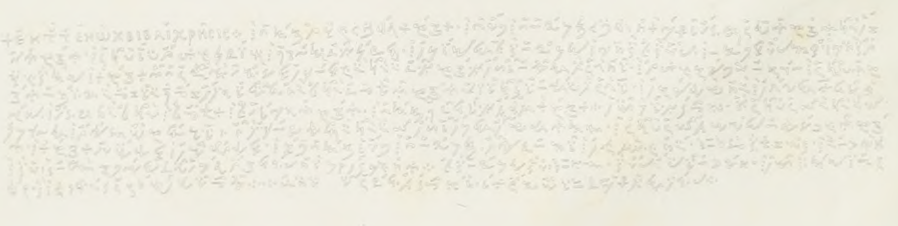
PATRUM
NOVA BIBLIOTHECA.

II

S. Dionysii areopagitae Specimen.

Libri Enoch Specimen.

NOVAE PATRUM BIBLIOTHECAE

TOMUS SECUNDUS

CONTINENS

S. CYRILLI ALEXANDRINI COMMENTARIUM

IN S. LUCAE EVANGELIUM

NEC NON EIUSDEM ALIA OPUSCULA XVI

ITEM DIVERSORUM PATRUM

OPUSCULA X.

OMNIA EX VATICANIS CODICIBUS

CUM LATINA EDITORIS INTERPRETATIONE

PROLOGIS ET ADNOTATIONIBUS.

ed.
Angelus Maius

ROMAE

TYPIS SACRI CONSILII PROPAGANDO CHRISTIANO NOMINI.

M.DCCC.XLIV.

EDITORIS PRAEFATIO.

I. Quoties ego generalem illam sancti Cyrilli alexandrini operum editionem, ab Auberto gallo septem tomis vulgatam, manu versabam, toties me cupere memini, ut nova aliqua curaretur, quae tanto aubertina plenior esset ac melior, quanto haec minores alias et vetustiores superasse videtur. Etenim haud minimus huius editionis naevus est, quod latina graeci textus interpretatio varios habet auctores, qui viginti fere numerantur: quo fit ut Cyrilli elocutio neque consona neque uniformis latinis auribus oculisque accidat: et quidem veri etiam crassique errores interpretum latinas plagulas maculant. Necessariis insuper scholiis sive criticis sive exegeticis caret saepe Cyrillus, et materia ipsa respirationes capitulorum divisionesque idoneas haud raro desiderat: graecus vero contextus foedis quandoque mendis laborat: materiarum indices vel exiles sunt, vel alicubi nulli: quilibet denique editoris apparatus et isagoge, et singulorum operum veluti historia ac iudicium frustra requiritur. Quamquam igitur haud leve est Auberti meritum, modesti ceteroqui hominis et ingenui, propter hanc tomorum tot quam gravi labore suo molem instruxit; attamen optandum erat, ut maurinus aliquis monachus Cyrillum quoque consueto sodalitatis suae splendore doctrina ac studio sibi adornandum susciperet, quod ut aliquando, meliore temporum conditione fiat, piis votis deposco. Editionum S. Cyrilli imperfectio.

II. His de Auberti editione breviter atque ut spero aequabiliter dictis, nondum tamen eius praecipuum memoravi incommodum, tot videlicet Cyrilli opusculorum defectum, quae partim graece partim latine dispersa in impressis libris extabant, et Auberti notitiam diligentiamque fugerunt. Haec scilicet accurate recenset Fabricius B. G. lib. V. cap. 22. n. 8. ed. nov. T. IX. p. 487. seq. quae nimirum a novo editore sedule colligenda sunt. Neque heic sistendum, sed in conciliorum actibus, praesertim ephesini, in antiquis apologeticis, panopliis, scriptorum enarratoribus seu bibliographis, apprimeque in Photio, nec non antiquis auctoribus Mario Mercatore, puta, Facundo, Liberato, Anastasio, Leontio, et reliquis praecipue adversus Eutychis, Nestorii, Dioscori, Severi, aliasque sectas huiusmodi pugnatoribus, scripta Cyrilli rimanda sunt. Quid de graecis dicam ad utrumque testamentum catenis, quae tot Cyrilli divitias ostentant? Me certe coacervandi cum maioribus scriptis minores etiam minimasve Cyrilli ad unum corpus reliquias cupido incesserat, totumque Cyrillum decem circiter tomis comprehendendi: neque is iniucundus labor fuisset, si otii satis suppeteret, vel si ceteras curas meas seponere decrevissem; quod quia non placuit, nolui tamen Cyrillum, quo paene prae ceteris delector, deserere: sed omissa omni editorum eius operum sollicitudine, converti me potius ad indagandum quicquid tanti viri adhuc ineditum vaticanis codicibus contineri haud fallaci coniectura Scriptorum Cyrilli nupera conquisitio.

vel certitudine potius compereram. Quod quum prospere ut puto egerim, et res ultra votum cesserit; facile erit deinceps futuris eruditis Cyrillum denique tum ex superioribus editionibus, tum ex his nostris additamentis cumulatum efficere: cuius mihi certe tanta ad manus venit copia, ut duobus eam voluminibus, non sine mea interpretatione exposuerim, quorum prius nunc describendum est.

Cyrillus de Trinitate.

III. Primum se mihi obtulit Cyrilli ineditum, ut reor, opusculum *de Trinitate* in vaticano perraro codice; quae lucubratio plane ab illa differt, quam pari titulo sub falso Cyrilli nomine (quum sit potius ex Damasceno aliisque excerptum, ut iamdiu demonstratum fuit) vulgavit Wegelinus, prout mox in editione dicam p. 31. Ait autem Cyrillus cap. 3. se, postquam contra blasphemias haereticorum, Arianorum scilicet, satis decertaverat (puta in thesauro, in commentario ad Iohannem, et alibi) nunc hoc opusculum pie credentibus scribere, ut divina dogmata, extra omnem controversiae aleam, didactico more exponat. Reapse autem promissum abunde facit: ea quippe perspicuitate, et theologiae peritia altissimum Trinitatis mysterium evolvit ac tradit, quae tantum atque a Deo peculiariter edoctum magistrum decet. Tres singillatim divinas personas propriis cuiusque argumentis illustrat atque confirmat: idque opusculum, cedro sine dubio liniendum, viginti et octo capitulis terminatur.

De incarnatione.

Sequitur, pari theologiae merito, tractatus alter ex eodem codice sumptus, *de Domini incarnatione*, triginta quinque capitulis comprehensus, et a Cyrilli ceteris de hoc argumento scriptis prorsus diversus. Atque in hoc refutationem haereticorum non negligit, quorum neminem recentiorem Eunomio nominat. Illa vero calumnia a posterioribus Monophysitis Cyrillo imposita de unica Christi natura ab eo adserta, tam evidenter hoc scripto προληπτικῶς dissolvitur, ut nemo iam contra hiscere ausurus sit. Quamquam vero polemicam in hac lucubratione partem naviter tractat Cyrillus, attamen in exponenda Dei erga homines benignitate, quam incarnationis opus demonstrat, plurimus est; ut christianum populum Dei vicissim amore inflammet, atque in fide confirmet, quam egregie definit pium esse erga Deum ac revelationem obsequium, controversia omni curiosoque etiam examine omisso, cui certe indagini neque plebs neque maxima hominum pars idonea est.

De Deipara.

Tertiam in hoc nostro volumine sedem occupat Cyrilli copiosa ac libelli instar oratio, qua ostenditur beatam Mariam re vera esse rectissimeque dici deiparam. Extabat haec inedita oratio in vaticano codice antiquo 1431 (1) nec non in recentiore ottob. 30; denique eandem contineri scio in codice etiam barberino 253. Rem hanc non semel Cyrillus, etsi obiter, non tamen incuriose tractaverat iis in scriptis, quae p. 75. in adn. nominatim appellavi, quibus addendus est locus orationis I. de fide ad Reginas (opp. T. V. part. 2. p. 47. seq.) Sed enim praeclarum mihi obvenit, ut dixi p. 86, Iustiniani imp. in eius quam edidi epistola duplex testimonium de hac Cyrilli oratione, ita ut praeter stilum et consuetam atque sollemnem Cyrilli doctrinam, auctoritas etiam augusta accedat, quae omnem dubitationis scrupulum eximit. Et quidem ipse Cyrillus hoc se argumentum diserte tractasse, narrat in epistola ad Maximum apud Balutium nov. coll. concil. col. 915. his verbis: « primum capitulum » est quod sancta virgo sit Dei genitrix. » Nisi forte eo loco de primo suo in Nestorium sermone cogitat: etenim id dogma postea, prout nunc in invento nostro legitur, multo uberius explicuit. Luculentam hanc Cyrilli orationem commendare verbis

(1) Specimen scripturae huius codicis 1431. habes n. 6. in tabula tomi quarti huius novae Patrum bibliothecae.

omittam, nullis enim laudibus eget; in cuius etiam clausula vehemens ad orthodoxiam retinendam adhortatio fit. Illud nequeo reticere, quod est Cyrillo nostro valde honorificum, simulque novum huic scripto suffragium adiicit. Etenim duo perillustres patres, qui Eutychem reprehenderunt, Leo papa pluribus scriptis (1), Petrus chrysologus una epistola (2), praedictae cyrillianae orationis exordium sibi evidenter vindicaverunt. Leo quidem sermonem suum in Ballerin. edit. postremum, quo Eutychem refutat, sic cum Cyrillo exorditur. « Sicut peritorum prudentiumque medicorum est, passiones infirmitatis humanae remediis praevenire, et quemadmodum saluti contraria declinentur, ostendere etc. » Reliqua etiam consentiunt, nisi quod Cyrillus Dei, Leo autem pastorum providentiam memorat. Iam Petrus, haud quidem in praedicta epistola, sed initio sermonis XLIV. (ed. Seb. Pauli) sic Cyrillum aeque imitatur. « Peritus medicus quoties vario languore defessis plenam desiderat conferre » medicinam, altas aperit morborum causas etc. quam plurima remediorum genera, » herbarum vires pandit, medicamentorum loquitur qualitates. »

Dialogus. Quarto loco posuimus de eodem argumento dialogum Cyrilli cum Nestorio in codice vat. 790. compertum, ubi is nominatim Cyrillo auctori inscribitur: neque hic certe colloquendi mos a Cyrillo abhorret, ut eius longi cum Hermia et cum ipso Nestorio dialogi noti ostendunt. Certe fit heic perlucida Nestorii arguentis confutatio.

Epistolae 4. Cyrilli multas periisse epistolas manifestis indiciis constat. Atque utinam Aubertus non tam socors in illarum editione fuisset, qui ne numerare quidem eas meminit, nedum aliquot scholiis aut historicis titulis illustrare! Nos ineditas quatuor invenimus in codice vat. 1431, et partim etiam in ottob. 1262, quas non latina solum translatione, verum etiam aliquot adnotationibus comitari voluimus.

Homilia de incarn. Domini. Sequitur apud nos homilia de incarnatione Dei Verbi, quae nonnisi latine extabat; graece vero a nobis ex utroque praedicto codice deprompta fuit, novoque latinae linguae vestitu amicta. Alia homilia. Item brevior illa quae subtexitur de Nestorio eiecto homilia, latine tantummodo in ephesinis actibus obvia, graece a nobis comperta fuit in vaticanis codicibus 504. et 508, hancque item latinitate rursus donavimus. Captata vero ab his homiliis occasione, multarum aliarum Cyrilli deperditarum titulos p. 114. scripsimus; eumque deinde numerum p. 444. cumulavimus. Atque hactenus descripta Cyrilli opuscula nos superioribus annis graece tantum, et festinatis propter occupationes curis edideramus in veterum Scriptorum tomo octavo. Nunc vero retractatis diligentius graecis codicibus, facta ob publicum usum latina translatione, scholiis etiam prout opus fuit adiectis, rem adhuc pro nostra infirmitate tenuem, sacris tamen litteris paulo utiliorem, fecisse confidimus.

Commentarius in Lucam. IV. Sed ecce aliud in volumine nostro continuatur longe maioris molis Cyrilli scriptum, quod paginas 332. occupat, commentarius nempe ad Lucae evangelium, quem nos gravi sane labore impendioque temporis ex duodecim vaticanis catenarum codicibus compilavimus: ita ut quas Cyrilli reliquias ex quatuor vix codicibus ante hos annos delibatas graece edidimus, nunc plurimum auctas et emendatas ex tot codicibus, addita etiam translatione nostra scholiisque, iusti operis instar repraesente-

(1) Leo in celebri ad Flavianum epistola cap. 5. locum quoque non adeo exiguum S. Augustini ex huius contra sermonem Arianorum libro n. 8. ipsis verbis sibi vindicavit; quae res non leve Leonis erga Augustinum obsequium fuisse demonstrat. Ballerin. ed. T. I. col. 824.

(2) Miror sermonum Petri editores, qui hanc epistolam in actibus concilii chalcedonensis obviam, et satis celebrem ac pretiosam, praeteriisse quasi per incuriam vel potius oblivionem aut inscitiam videntur.

mus. Sunt autem codices hi, quos in libri marginibus litteris A. B. C. D. E. F. G. H. I. K. L. M. perpetuo denotamus. I. Codex A. vat. membraneus, maximus, in fol. saeculi fere tertii decimi, Nicetae catenam in Lucam continens cum Cyrillo plurimo (1). II. Codex B. palat. vat. bombycinus in fol. eiusdem fere ac B. aetatis, diversam tamen catenam continens. Huius codicis sub initio corrupti, apographum insuper recente manu confectum inspeximus. III. Codex C. vat. chartaceus, in fol. ubi item spissa in Lucam Patrum catena. IV. Codex D. vat. membraneus in fol. saeculi ferme duodecimi, item catena. V. Codex E. vat. chartaceus in fol. continens Macarii Chrysocephali non tam sermones quam patrum, citatis accurate nominibus, catenam in Lucam. Id Macarii opus dicitur etiam alphabetum, quia totidem sunt sermones quot alphabeti litterae: ceteroqui in vat. codice non nisi sexdecim extant, id est usque ad litteram π. VI. Codex F. vat. alius chartaceus, in 4. qui non nisi mediocrem partem praedicti Chrysocephali continet. VII. Codex G. reginae svecae vaticanus, saeculi circiter duodecimi cum catena. VIII. Codex H. vat. praenobilis, saeculi ferme undecimi, qui tamen in grandi mole, nonnisi partem nicetianae catenae complectitur. IX. Codex I. ottobonianus vat. membraneus priscus, cum insigni ad prophetas omnes catena, habens etiam paucos Cyrilli locos, qui diserte dicuntur ex eius in Lucam commentario detracti. X. XI. XII, nobis K. L. M., exiguas admodum Cyrilli in Lucam reliquias nobis suppeditarunt. Duas quoque latinas ad Lucae evangelium catenas inspeximus, unam divi Thomae aquinatis, Balthassaris Corderii alteram: quae sicubi plus aliquid cyrillianum habuerunt, hoc latine nos dedimus in adnotationibus, ut Cyrilli textus, hac saltem lingua, utcumque expleretur. Sed haec, inquam, levia oppido incrementa sunt. Corderium autem fragmentorum suorum imperitum haud raro interpretem multis locis paene inviti redarguimus.

Idem commentarius syriace inventus.

Graecorum patrum ad Lucam catenam nuper, id est anno 1841, Oxonii curis viri cl. Crameri ex gallicano codice editam, sero accepi, postquam ego opus Cyrilli meum profligaveram: alioquin eius aliquot locis tempestive usus essem, si nihil aliud certe ad collationem. Iam vero hac inspecta, in Cyrilli quas refert partibus, statim agnovi nonnisi tenuem libri mei partem illic contineri, quum illa ex unico nec copioso codice, meus autem liber ex duodecim ms. catenis, quarum aliquot copiosissimae, prodeat. Etenim ubi quaterniones nostri pleni decurrunt, ibi interdum vel nihil codex gallicanus habuit, puta in capp. I. XVI. XXIV: vel singula vix fragmenta, puta in capp. III. et XV. Huc accedit quod in libro edito Cyrillus ceteris patribus interseritur, nullaque interpretatione latina scholiisve illustratur. Quae dum historialiter narro, haud hercle quicquam praestanti oxoniensi libro detrahere volo, cui omnis a me debetur honor ac porro defertur, propter rei sacrae utilitatem, typorum splendorem, editoris strenuam sedulitatem atque peritiam. Sed ecce aliud me vehementer commovit, gaudioque adfecit, quod ab ephemeridibus publicis nunciatum fuit, Cyrilli integros ad Lucam commentarios, in syriaticam linguam conversos, nuper ex Aegypto in Angliam esse perlatos: quod sane exemplar si nulla laesum lacuna sit, periteque ab interprete syro elaboratum, Cyrilli demum totum ordinatumque ac purum opus, in alieno saltem idiomate repraesentabit. Nam catenarum incommoda quae sint, nemo eruditus ignorat (quamquam et illa peculiaris harum et verissima laus est, quod meliorem cuiusque operis sucum delibare solent.) Eclogarii scilicet partes

(1) Huius codicis, nempe vat. 1411, specimen scripturae exhibuimus tom. IV. in tabula n. 1.

operum pro libito suo excerpunt, et ubi lubet collocant, et quandoque etiam interpolationibus violant. Cum autem volumen nostrum haud ex uno sed ex duodecim mss. codicibus sit conglutinatum, vix fieri potest ut partes omnes sedem propriam, post eçlogariorum licentiam et discrepantiam codicum, retineant; quam rem nonnisi integrum operis corpus praestabit. Si igitur graeca nostra ante syriatici libri editionem in Angliam venerint, multum credo interpretando Cyrillo proderunt: sicuti vicissim nobis magnopere fuisset commodus anglicanus liber ordinandis graecis ac perpoliendis, si (quod fieri non poterat) ad nos maturo tempore pervenisset. Rei huius persimile exemplum est Eusebii theophania, in syriaco pariter codice his annis inventa, cuius graeca fragmenta a me antea vulgata, cl. Leus interpres et editor non habuit; nos autem libro eius accepto, graeca nostra excussis denuo vat. codicibus multum auximus et recensuimus: qua super re in quarto bibliothecae huius volumine satis diximus. Iam nemo nobis obiiciat, quod Cyrillum ex catenis, non autem ex codice proprio integroque, vulgemus: nam praeter quam quod nulla alia suppetebat rei conficiendae ratio, nihil nos inusitatum egimus. Ecce enim Origenem in genesim, in proverbia, et in psalmos, nonnisi ex catenis Ruaeus utcumque restituit: eiusdemque item hexapla magnam partem catenae suppeditarunt. Theodoretum et Athanasium in psalmos catenae solae Sirmondo et Montfauconio obtulerunt. Chrysostomi satis copiosas et egregias in Hieremiam explanationes nusquam nisi apud Ghislerii catenam habemus. Eusebium in Lucam, Polychronium in Danielem, Didymum in secundam ad Corinthios nos ipsi catenarum ope adiuti in lucem extulimus. Postremo qualis quantusque percipi ex hac Cyrilli editione fructus possit, lector per se quisque sentiet, et noster etiam rerum index partim demonstrabit, praesertim in re dogmatica, circa Christi divinitatem, originale peccatum, divinam gratiam, sacramenta baptismi, poenitentiae, atque eucharistiae, de quo postremo praesertim dogmate divinus est Cyrilli locus p. 417, quem nulla umquam haeresis neque praesens neque futura labefactabit. Sed de Cyrilli in Lucam commentario satis (1). Superest ut de reliqua voluminis continentia dicamus.

V. Est inter syriacos bibliothecae vaticanae codices pervetus quidam, numero 140. notatus, saeculo octavo ut Assemano videtur scriptus, qui Iohannis caesariensis inter quintum sextumque saeculum clari apologiam continet concilii chalcedonensis adversus contemporalem suum Severum patriarcham antiochenum, Acephalorum coryphaeum, et doctorem totius orientis pestilentissimum. Iohannes itaque ut adversarium, Cyrillo semper prout notum est abuti solitum, iisdem armis configat, multos, id est XLVI., Cyrilli locos ex operibus nunc deperditis, contra Synusiastas, et contra Diodorum tarsensem ac Theodorum mopsuestenum, nec non ex commentariis in Matth. Luc. et Paul. recitat; quos ego lubentissime in hoc volumine latine saltem

Contra Synusiastas et alios.

(1) Testimonia vetera pro Cyrilli in Lucam commentario olim nos citavimus, latinas catenas divi Aquinatis atque Corderii: item graecas vaticanas in prophetas ubi pauca fragmenta citata reperimus: deinde scholiastas aliquot vatic. Item catenas vat. in Luc., quarum nunc numerum auximus usque ad XII. Denique adest codex syriacus, de quo supra diximus. Nunc ecce haec scribens, in aliud testimonium incido Iohannis cyparissiotae decad. VI. Bib. PP. Lugd. T. XXI. p. 420, qui Turriano interprete ait. *Sanctus Cyrillus alexandrinus in explanationibus ad Lucam ait: factam esse dicimus transfigurationem (Domini) non sic quidem ut corpus humanum figuram amiserit, sed splendore quodam indutum fuerit* etc. usque ad *sustinere potuerunt.* Qui locus graece nunc apparuit in editione nostra Luc. IX. 29. p. 239, cum ea tantum levi varietate, quam sive Cyparissiota, sive eclogarii nostri, sollemni more fecerunt. Adde Iohannem caesariensem in hoc volumine p. 131. adn.

exposui: praesertim quia librorum contra Synusiastas et contra Diodorum ac Theodorum sex iam ego originalia compereram graeca fragmenta, quorum postea veritatem Iohannes caesariensis confirmavit.

Partes commentarii in Cantic. Salomonis.

Notissima et universalis ss. Patrum regula est, canticum Salomonis nonnisi spiritali sensu de Christo eiusque ecclesia esse intelligendum: quamobrem gravi reprehensione digni sunt, quicumque ab hac decentissima Patrum omnium norma discedere audent. Ecce autem et Cyrillus noster in eo explanando cantico a trito sollemnique ecclesiae more non declinat: cuius ego deperditi commentarii quum ante hos annos fragmenta graece tantum ediderim in Procopii catena (AA. class. T. IX.) nunc collato rursus vat. codice, et addita latinitate, in hac Cyrilli anecdotorum congerie commode exhibeo. Neque in his desunt singulares aliquot sacri textus lectiones, praeter eximiam auctoris pietatem, et de sancti chrismatis sacramento testimonium p. 465. His ego commentarii partibus cyrilliana quinque alia diversi argumenti fragmenta subtexenda curavi.

Homilia de vinea.

Sancti Cyrilli homiliam de evangelica vineae parabola, quam olim latine tantum Achilles Statius lusitanus ad Gregorium XIII. PP. impressam miserat, graece ego in Spicilegio rom. T. V. edideram ex ipso Statii codice in bibliotheca vallicelliana Romae superstite. Fuit enim Statius illius bibliothecae conditor, eiusque illic imago cum elogio ad perpetuam rei memoriam prostat. Nunc igitur ne Cyrilli homilia translatione latina careat, (etenim priscus et tenuis Statii libellus vix alicubi occurrit, et ipsi mihi ad manus non est) hoc quoque Cyrilli scriptum utraque lingua, me interprete, extare constitui. Et quoniam in Cyrilli homiliis versari coeperam, tres quoque eiusdem conciunculas de aegyptiis martyribus Cyro ac Iohanne, quas mihi S. Sophronius in sua praedictorum, quam edidi, martyrum historia obtulit, hoc idoneo loco non sine animadversionibus aliquot ponendas curavi.

Fragmenta multa minora.

Ne minora quidem Cyrilli fragmenta, quotquot inter edita a me scripta, vel in codicibus extiterunt, neglexi. Itaque primo undeviginti particulas sumpsi partim ex codice vaticano 1431, partim ex columnensi, et ex meis Leontio atque Anastasio. Deinde alias XXV. particulas ex deperditis adversus Iulianum libris, a Iohanne eclogario citatas, ut in monito p. 488. dictum est. Postremum, sed insigne magni Cyrilli apud nos segmentum est *adversus eunuchos*, de quo in monito p. 494. verba fecimus; nec non de iunioris quoque specimine p. 497. Atque haec omnia latinae translationis commoditate frui voluimus. Alteram voluminis nostri partem constituunt graece, latine, atque etiam aliquando syriace, diversa classicorum patrum opuscula, quorum titulos paulo post recitabimus. De quibus omnibus quum singula monita atque notitiam propriis in locis scripserim, nunc lectores diutius non morabor.

PARERGON DE ALIQUOT AREOPAGITAE CODICIBUS.

Dionysii alex. scholia ad Areopagitam.

VI. Iam ut parergon aliquod praefationi huic, simulque volumini ornamentum addam, de tribus dicam breviter praestantibus Dionysii areopagitae vaticanis codicibus; quorum primus insignis et crassae molis, saeculi ferme XII, cuncta illius continet opera cum amplissimis scholiis, quibus prima in pagina praeponitur inscriptio haec: Διονυσίου Ἀλεξανδρείας σχόλια τῆσδε τῆς βίβλου, *Dionysii Alexandriae scholia libri huius*, videlicet de divinis nominibus. De alexandrino hoc Dionysio. areopagitae Dionysii scholiasta, satis disputatum video in utroque corderianae edi-

tionis tomo; quae quomodolibet se habeat opinio; et quamvis Ioh. Cyparissiota decad. I. 1. et II. 2. diserte Dionysium scholiastam a Maximo distinguat; ego tamen scholia haec vaticana alexandrino Dionysio inscripta, eadem prorsus esse comperiebam, tam in hoc quam in aliis Areopagitae libris, ac illa quae sub sancti Maximi nomine in Corderii editione extant. Nihilo tamen minus codex noster propter amplitudinem suam ac vetustatem dignus adhuc est quem eruditi homines consulant, si quando de Areopagita cogitabunt.

Areopagitae codex notis tachygraphicis scriptus.

Alter Areopagitae multo nobilior ac rarissimus codex, descriptus a me breviter fuit in Script. vet. T. VI. praef. p. 37, qui videlicet tachygraphicis notis exaratos continet libros, vel horum potius partes, de divinis nominibus et de eccl. hierarchia. Prioris libri quum amplum specimen in aerea tabula incidendum curaverim, volumini huic praeposui, quò philologi ad graecae tachygraphiae studium excitentur: etenim ne in illa quidem celebri Montfauconii palaeographia par aliquid huic nostro specimini invenient. Quia vero in codicis folio 216. b. excerpta quoque vidi tachygraphicis aeque notis scripta libri Enochi, horum item particula dedi operam ut in eadem tabula extaret. De Enochi libro, quem multi veteres ecclesiae patres cum honore laudarunt, docte scripsit Fabricius in V. T. codice pseudepigrapho. Attamen libri Enochi aethiopicum textum, de quo diu Ludolfus apud cit. Fabricium, nos ipsi superioribus annis intulimus in bibliothecam vaticanam; codicem nempe pulcherrimum ex publica auctione redemptum, qui Cardinalis Antonellii fuerat; quod iam dixi in calce catalogi codicum aethiopicorum bibl. vat. Script. vet. T. V. part. 2. p. 100, ubi etiam nuperam libri eius aethiopici editionem apud Anglos curatam commemoravi. Nunc graeci textus, et quidem tachygraphici, exiguam saltem particulam eruditionis causa vulgamus.

Scholia inedita ad epistolam Areopagitae.

Tertium iam memorabo vaticanum codicem, Areopagitae scriptis illustrandis idoneum. Nimirum in peramplo S. Maximi operum ms. volumine legebam ipsius Maximi in quartam Dionysii ad Caium epistolam copiosa scholia, quae in editionibus nondum apparuerunt, quia praedicto loco Corderius Pachymerae paraphrasim S. Maximi scholiis substituit. Horum, inquam, scholiorum quum se occasio aliqua obtulerit, rationem habebo. Interim, ut sit breve specimen, ad illa Dionysii verba ἐκ τῆς ἀνθρώπων οὐσίας ὁ ὑπερούσιος οὐσιωμένος: *ex hominum substantia ille, qui supersubstantialis est, sumpsit substantiam;* sic Maximus: οὐ γὰρ ψιλὸν μόνον ἐφάντασεν ἡμῖν ἐν ἑαυτῷ τὴν ἐν εἴδει σαρκὸς διαμόρφωσιν, κατὰ τοὺς Μανιχαίων λήρους· ἢ σάρκα συνουσιωμένην οὐράνοθεν ἑαυτῷ συγκατήγαγε, κατὰ τοὺς Ἀπολιναρίου μύθους, ἀλλ᾽ αὐτὸς κατ᾽ οὐσίαν ὅλην ἀληθὴς ἄνθρωπος γέγονε, προσλήψει δηλονότι σαρκὸς νοερᾶς ἐψυχωμένης, ἑνωθείσης αὐτῷ καθ᾽ ὑπόστασιν: *non enim simplicem tantum ac phantasticam ostendit nobis sub carnis specie figuram, prout Manichaei nugantur: vel iam concretam carnem de caelo secum advexit, quae est Apollinaris fabula; sed ipse omnino substantialiter verus homo factus est, adsumendo scilicet mente praeditam atque animatam carnem, quam hypostatice sibi adunavit.* Et multis interiectis, rursus Maximus: τίς ἔγνω πῶς σαρκοῦται θεὸς, καὶ μένει θεός; πῶς μένων θεὸς ἀληθὴς, ἄνθρωπος ἐστὶν ἀληθὴς, ἄμφω δεικνὺς ἑαυτὸν, ἀληθῶς ὑπάρξει φυσικῇ; κ. τ. λ. *Quis novit quomodo Deus incarnetur, et Deus maneat? quomodo Deus verus manens, homo verus sit, duplicem semet ostendens, cum naturali vere substantia? etc.*

VOLUMINE CONTINENTUR HAEC.

IN PARTE PRIORE

S. CYRILLI ALEXANDRINI OPUSCULA.

IN PARTE POSTERIORE

PATRUM ALIORUM SCRIPTA.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΚΥΡΙΛΛΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΚΑΙ ΖΩΟΠΟΙΟΥ ΤΡΙΑΔΟΣ (1).

SANCTI PATRIS NOSTRI

CYRILLI

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRIAE

DE SANCTA ET VIVIFICA TRINITATE.

PROHOEMIUM.

Oporteret sane omnes, qui nomine servatoris nostri Iesu Christi praefulgent, ovesque esse gloriantur pastoris, qui suam pro nobis animam posuit, pastoris vocem audire, et ab eo demonstratam herbam depascere, et evangelicae fidei terminis mandatisque insistere, simplicemque apostolorum adamare doctrinam. Sed quia multi superbia perciti, vanaeque gloriae cupidi, et suarum virium ignari, erroneae mentis suae conceptus inspiratae doctrinae anteponunt; et a recta, quae ad supernam civitatem ducit, via aversi multifidas mortiferasque semitas terunt, cuncti quidem pariter aberrantes, quamquam non eandem erroris viam aeque sectantes, sed aliis aliisque modis cogitationum suarum sequentes fallaciam; existimo decere, ut ii qui

ΠΡΟΟΙΜΙΟΝ.

Ἔδει μὲν πάντας τοὺς τῇ προσηγορίᾳ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ λαμπρυνομένους, καὶ πρόβατα εἶναι σεμνυνομένους τοῦ τὴν ψυχὴν τεθεικότος ποιμένος ὑπὲρ ἡμῶν, τῆς τοῦ ποιμένος ἀκούειν φωνῆς, καὶ τὴν ὑπ' ἐκείνου δεικνυμένην νέμεσθαι πόαν, καὶ τοῖς τῆς εὐαγγελικῆς πίστεως ὅροις καὶ νόμοις ἐμμένειν, καὶ τὴν ἁπλῆν τῶν ἀποστόλων στέργειν διδασκαλίαν· ἐπειδὴ δὲ πολλοὶ πληγέντες τύφῳ (2), καὶ δόξης κενῆς ἐρασθέντες, καὶ ἑαυτοὺς ἀγνοήσαντες, τὰ τῆς πεπλανημένης αὐτῶν ἐννοίας κυήματα, τῆς θεοπνεύστου διδασκαλίας προυτίμησαν, καὶ τῆς εὐθείας εἰς τὴν ἄνω πόλιν ἀγούσης ὁδοῦ παρατραπέντες, εἰς πολυσχεδεῖς καὶ θανατηφόρους ἐχώρησαν ἀτραπούς, πάντες μὲν ὁμοίως πλανώμενοι, οὐ τὴν αὐτὴν δὲ τῆς πλάνης ὁμοίως μετιόντες ὁδὸν, ἀλλὰ διαφόρως τῇ τῶν λογισμῶν ἀκο-

(1) Hoc opusculum prorsus differt a thesauro eiusdem Cyrilli edito, in quo pariter agitur de sancta Trinitate, sed alia ratione et scopo, ut mox dicetur.

(2) Contemporaneus Cyrillo Augustinus cum illo conspirat, docens omnium haeresum matrem esse superbiam; nempe de vera relig. cap. XXV: *si superbia non esset, non essent haeretici neque schismatici.* Et serm. XLVI. n. 18: *diversis locis sunt diversae haereses; sed una mater superbia omnes genuit; sicut una mater nostra Catholica omnes christianos fideles toto orbe diffusos.*

ληθοῦντες ἀπάτῃ, ἡγοῦμαι πρέπειν τοῖς τὴν βασιλικὴν καὶ τετριμμένην ὑπὸ τῶν εὐσεβῶν ὁδεύουσιν, ἐλεεῖν τε τοὺς πλανωμένους, καὶ τὴν ἀπάτην γυμνοῦν, καὶ τὴν εὐσέβειαν ὑποδεικνῦναι, καὶ ποδηγεῖν τοὺς ἑπομένους, καὶ τῆς ἑκατέρωσε παρατροπῆς ἀπείργειν, ἕως ἂν τὴν βασιλίδα πόλιν καταλάβωσι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α.

Ὅτι περὶ πολλοῦ ποιεῖται ὁ θεὸς τὴν ἀνθρώπων σωτηρίαν.

Τούτου γὰρ χάριν καὶ ὁ τῶν ὅλων σωτὴρ εἰς τὴν οἰκουμένην ἀπέστειλε τὸν ἀποστόλων τὸν ἱερὸν χορὸν, ἵνα ταῖς ἀκτῖσι τῆς θεογνωσίας τοὺς ἐν τῷ σκότει τῆς ἀγνοίας συντεθραμμένους φωτίσωσιν, ἵνα τὰ διεσκεδασμένα πρόβατα καὶ τοῖς λύκοις προκείμενα συναγάγωσί τε καὶ ποιμάνωσιν ἐμμελῶς, ἵνα τὴν ἀγριέλαιον εἰς καλλιέλαιον τῇ τοῦ πνεύματος μεταβάλλωσι τέχνῃ, ἵνα τοὺς κρυπτομένους τῷ βυθῷ τῆς ἀσεβείας, τῷ τῆς διδασκαλίας ἁλιεύσωσι λόγῳ· ἐπειδὴ τοίνυν καὶ τῷ ποιητῇ τῶν ἀνθρώπων πάντων ἥδιστον τῶν ἀνθρώπων ἡ σωτηρία, καὶ τῇ φύσει δὲ δοκεῖ τὸ τῷ πέλας ἐπαμύνειν δεομένῳ κηδεμονίας, τὸ δοθὲν ἡμῖν ὑπὸ τοῦ κυρίου τῆς γνώσεως τάλαντον ἐπὶ τοὺς τραπεζίτας καὶ ἡμεῖς καταβάλλωμεν, ἵνα μὴ τῷ ἀργῷ συγκαταδικασθῶμεν οἰκέτῃ· καὶ τὴν θείων δογμάτων τὴν διδασκαλίαν προθήσομεν, τοῖς τε εἰδόσιν εἰς ἀνάμνησιν, καὶ τοῖς ἀγνοοῦσιν εἰς μάθησιν.

β'. *Τίς ὁ χαρακτὴρ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ λόγου.*

Κηρυττέτω δὲ τὴν εὐαγγελικὴν ὁ λόγος πίστιν ἁπλοϊκῶς οὕτω καὶ διδασκαλικῶς, μὴ διαλεκτικῶς μηδ' ἀντιλογικῶς, ἀλλ' ἐκκλησίας (1) θεοῦ προσφόρως, κατανυκτικῶς μὴ ἐπιδεικτικῶς, διδακτικῶς μὴ δικανικῶς, τεχνολογίας ἀπηλλαγμένος, θεολογίᾳ κεχρημένος· μὴ πολυπραγμονῶν τὰ ἀνέφικτα, μὴ ἐρευνῶν τὰ ἀπερινόητα, μὴ νῷ καὶ λόγῳ τὰ ἀχώρητα περιγράφων, μὴ τεχνικαῖς τῆς ἀριστοτέχνου ὑπο-

regiae tritaeque ab orthodoxis viae insistunt, errantium misereantur, et fraudem iis detegant, et sanam pietatem doceant, et sequacibus ducatum praestent, iisdemque quominus neutram in partem exorbitent caveant, donec ad regalem denique civitatem perveniant.

Capitulum I.

Quod Deus multum aestimet hominum salutem.

Huius quippe rei causa omnium quoque Servator in universum mundum misit apostolorum sacrum chorum, ut divinae notitiae radiis, eos qui in ignorantiae tenebris enutriti fuerant, illuminarent; ut dispersas oves lupisque expositas congregarent diligenterque pascerent; ut silvestrem in mitem oleam spiritali arte immutarent; ut impietatis barathro mersos, magisterii expiscarentur sermone. Quoniam igitur et omnium hominum creatori iucundissima est hominum salus, et ipsius naturae lex est ut curam proximo egenti impendamus, datum nobis a Domino scientiae talentum apud nummularios nos quoque collocemus, ne cum inerte illo damnemur famulo: ideoque divinorum dogmatum doctrinam exponamus, scientibus quidem ad commemorationem, ignaris autem ad eruditionem.

II. *Quae sit ecclesiasticae doctrinae forma.*

Praedicare debet sermo noster evangelicam fidem simplici prorsus ac didascalico modo, non dialectico vel pugnace, sed ecclesiae Dei conveniente, ad compunctionem non ad ostentationem, ad instructionem non ad contentionem: artificio careat, theologia abundet, inaccessa non scrutetur, inintelligibilia non exquirat, neque mente aut sermone incomprehensibilia comprehendere velit, neque artificialibus su-

(1) Codex ἐκκλήσεως; sed omnino scribendum videbatur ἐκκλησίας. Sic enim divus Paulus I. Cor. XI. 16: *si quis videtur contentiosus esse, nos talem consuetudinem non habemus, neque ecclesia Dei.*

premum artificem supponere methodis; neque omissa fide, pompam quaerat. Piscatores imitetur, coriarii vestigia premat, publicani ducatum sequatur, prophetica illuminetur lucerna, evangelico illustretur sole, nihil de suis excogitationibus admisceat, nullam nisi sanctissimi Spiritus adstruat doctrinam. Haec est enim divini magisterii definitio.

βάλλων μεθόδοις, μὴ τὴν πίστιν ἐῶν, καὶ τὴν ἀπόδειξιν ἀπαιτῶν· τοῖς ἁλιεῦσιν ἑπόμενος, τὸν σκυτοτόμον (1) ἰχνηλατῶν, ὑπὸ τοῦ τελώνου ποδηγούμενος, τῷ προφητικῷ καταυγαζόμενος λύχνῳ, τῷ εὐαγγελικῷ φωτιζόμενος ἡλίῳ, μηδὲν τῶν οἰκείων λογισμῶν ἀναμιγνύς, πάντα δὲ τοῦ παναγίου πνεύματος ὑφαίνων διδάγματα· οὗτος γὰρ τῆς θείας διδασκαλίας ὁ ὅρος.

III. *Quod haec instructio orthodoxis tradatur.*

Et haereticas quidem blasphemias aliis in scriptis coarguimus, singulasque seorsum persequentes, detracto fraudis velamine, nudam ostendimus impietatem. Nunc autem, Deo favente, fidei alumnis data ecclesiae divinitus dogmata exponemus: neque sermonis prolixitate satietatem studiosis inferentes, neque nimia brevitate curam debitam corrumpentes, sed utriusque termini medium tenentes: ita ut neque excessu molesti auditoribus simus, et tamen perspicuam divinae scientiae institutionem tradamus. Incipiam vero a supernis, ad ipsum bonorum fontem currens.

γ'. Ὅτι ὡς πρὸς εὐσεβεῖς ἡ διδασκαλία γίνεται.

Τὰς μὲν οὖν αἱρετικὰς βλασφημίας ἐν ἑτέροις ἤδη συγγράμμασιν διηλέγξαμεν (2), χωρὶς ἑκάστην διαλαβόντες, καὶ τοῦ τῆς ἀπάτης γυμνώσαντες προκαλύμματος, καὶ γυμνὴν δείξαντες τὴν ἀσέβειαν· νῦν δέ, θεοῦ διδόντος, τοῖς τροφίμοις τῆς πίστεως τὰ τῆς ἐκκλησίας θεόσδοτα προθήσομεν δόγματα· μήτε τῷ μήκει τοῦ λόγου κόρον τοῖς ἐντυγχάνουσιν ἐπεισάγοντες, μήτε τῇ βραχυλογίᾳ τὴν ἀκρίβειαν διαφθείροντες, ἀλλ᾽ ἀμφοτέρων τῶν ἄκρων τὴν μέσην αἱρούμενοι· ἵνα μήτε τῷ πλήθει τοὺς ἀκούοντας ἀποκναίσωμεν, καὶ σαφῆ τὴν διδασκαλίαν τῆς θεογνωσίας προσοίσωμεν· ἄρξομαι δὲ ἄνωθεν, πρὸς αὐτὴν δραμὼν τὴν τῶν ἀγαθῶν τὴν πηγήν.

IV. *Quaenam sint opiniones tenendae de Deo patre.*

Nos Trinitatis amatores, adoratores, et praedicatores, magna voce sublimique animi conceptu, credimus in unum Deum patrem absque initio, ingenitum, qui semper pater extitit, non autem postea qualitatem hanc adsecutus est; non enim fuit tempus quo ipse non fuerit, sed et antea pater erat. Neque ipse fuit ante filius, deinde pater, ut corporum sequela postulat; sed ex quo existit, semper autem extitit, pater et est et vocatur.

δ'. Ὁποίας δεῖ διαλήψεις ἔχειν περὶ τοῦ θεοῦ καὶ πατρός.

Ἡμεῖς οἱ (3) τῆς τριάδος ἐρασταὶ καὶ προσκυνηταὶ καὶ κήρυκες μεγαλόφωνοί τε καὶ μεγαλόφρονες, πιστεύομεν εἰς ἕνα θεὸν πατέρα ἄναρχον καὶ ἀγέννητον, ἀεὶ ὄντα πατέρα, οὐχ ὕστερον τοῦτο κτησάμενον, οὐ γὰρ ἦν ὅτε οὐκ ἦν, ἀλλ᾽ ἄνωθεν ἦν πατήρ· οὐδὲ γέγονε πρῶτον υἱός, εἶτα πατὴρ κατὰ τὴν τῶν σωμάτων ἀκολουθίαν, ἀλλ᾽ ἀφ᾽ οὗπερ ἐστίν, ἀεὶ δέ ἐστι, πατὴρ καὶ ἔστι καὶ καλεῖται.

(1) Paulum intellige qui pelles tabernaculorum consuebat.

(2) Scilicet in thesauri, ut iam diximus, sermonibus editis, quibus haereticos refutavit. Nunc autem fidei simplicem spondet orthodoxis expositionem Cyrillus.

(3) Codex evidenter ὦ, quod prorsus videbatur immutandum in οἱ.

ε΄. Ὁποῖα δεῖ περὶ τοῦ υἱοῦ φρονεῖν.

Πιστεύομεν εἰς ἕνα υἱὸν συναΐδιον τῷ γεννήσαντι, οὐκ ἀρχὴν τοῦ εἶναι λαβόντα, ἀλλ' ἀεὶ ὄντα, καὶ σὺν πατρὶ ὄντα· ἀφ' οὗ γὰρ πατὴρ, ἀεὶ δὲ πατὴρ, ἐξ ἐκείνου υἱός· ἀχωρίστως γὰρ ἔχει ταῦτα πρὸς ἄλληλα, τά τε ὀνόματα, καὶ τὰ πράγματα· εἰ οὐκ ἀεὶ δὲ ὁ υἱὸς, ἀλλ' ἦν ὅτε οὐκ ἦν, οὐδὲ ἀεὶ ὁ πατήρ· ἀφ' οὗ γὰρ ἐγέννησε, τοῦτο ἔχει τὸ ὄνομα· εἰ δὲ ἀεὶ ὁ θεὸς καὶ πατὴρ (βλάσφημον γὰρ τῷ ὄντι, ὑπὸ χρόνους ποιῆσαι τὸν τῶν χρόνων ποιητὴν, καὶ χρονικοῦ διαστήματος ἀποφῆναι δευτέραν τὴν ἄχρονον καὶ ὑπὲρ χρόνον γέννησιν) ἀεὶ ὁ υἱὸς, ἐκ τοῦ πατρὸς μὲν ἀῤῥήτως γεννηθεὶς, μετὰ τοῦ πατρὸς δὲ ἀεὶ ὢν, καὶ σὺν τῷ πατρὶ γνωριζόμενος.

V. *Quid de filio sentiendum sit.*

Credimus in unum filium, coaeternum gignenti, qui initium existendi non habuit, sed semper, et quidem cum patre fuit. Etenim ex quo pater, semper autem fuit pater, ex ipso est filius. Namque haec invicem inseparabilia sunt, tum nomina, tum etiam res. Si autem non semper extitit filius, sed aliquando non fuit, ne pater quidem semper extitit: nam ex quo genuit, hoc habet nomen. Iam si semper Deus pater extitit (nam blasphemum revera fuerit, sub tempora redigere temporum creatorem, et temporali intervallo iuniorem adfirmare intemporalem ac supra omne tempus generationem) semper filius fuit, ex patre quidem ineffabiliter genitus, cum patre autem semper existens, et cum patre cognitus.

ϛ΄. Ὅτι τὸν υἱὸν τῷ πατρὶ συναΐδιον διδάσκουσιν αἱ γραφαί.

* Ioh. I. 1. Ἐν ἀρχῇ *, φησὶν, ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεὸν, καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος· οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν θεόν· ὁ δὲ ἐν ἀρχῇ ὢν, πότε οὐκ ἦν; οὔτε γὰρ εἶπεν, ὅτι ἐν ἀρχῇ ἐγένετο, ἀλλ' ἐν ἀρχῇ ἦν· οἷον ἂν φιλονεικήσωμεν τοῖς λογισμοῖς ὑπερβῆναι τὸ ἦν, ἐπέκεινα γενέσθαι τῆς ἀρχῆς οὐκ ἰσχύσομεν· πάντα δεύτερα τοῦ ἐν ἀρχῇ ὄντος, καὶ χρόνος, καὶ αἰὼν, καὶ εἴ τι ἂν ἕτερον χρονικὸν ἐπινοηθείη διάστημα· εἰ δὲ οὐκ ἀεὶ τῷ θεῷ καὶ πατρὶ συνῆν ὁ υἱὸς, ὕστερον δέ ποτε προσεγένετο, ἀνάγκη χρόνον καὶ αἰῶνα πατρὶ καὶ υἱῷ μεσιτεύειν· εἰ δὲ τοῦτο δοίη τις, εὑρεθήσεται τὸ ποίημα τοῦ ποιητοῦ προϋπάρχον· πάντα γὰρ, φησὶν ὁ εὐαγγελιστὴς, διὰ τοῦ υἱοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν· ἓν δὲ τῶν πάντων ὁ αἰὼν ἢ ὁ χρόνος· καὶ
* Hebr. I. 2. ὁ μακάριος δὲ Παῦλος * ἐπ' ἐσχάτων, φησὶ, τῶν ἡμερῶν, ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν υἱῷ, ὃν ἔθηκε κληρονόμον πάντων, δι' οὗ καὶ τοὺς αἰῶνας ἐποίησεν· εἰ δὲ τοῦ υἱοῦ οἱ

VI. *Quod filium patri esse coaeternum docent scripturae.*

In principio, inquit, erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. Hoc erat in principio apud Deum. Quod ergo in principio erat, quandonam haud fuit? Neque enim dixit, in principio factum esse, sed in principio fuisse. Quantumvis nos conemur cogitatione nostra superare dictionem ERAT, transcendere ultra principium non poterimus. Cuncta posteriora sunt existente in principio, nempe et tempus, et saeculum, et quodvis aliud temporale excogitari poterit intervallum. Si ergo non semper cum Deo patre extitisset filius, sed postea factus esset, necessario tempus et saeculum inter patrem ac filium interponeretur. Quod si quis concedat, invenietur factura faciente anterior. Omnia enim, ait evangelista, per filium facta sunt, et sine ipso factum est nihil. Iam vero unum quid ex hac universitate saeculum quoque seu tempus reputandum est. Beatus vero Paulus ait: novissimis diebus locutus est nobis in filio, quem constituit

heredem universorum, per quem fecit et saecula. Quod si filii facturae sunt saecula, ea facientem non praecedunt. Iam saeculis non existentibus, exploratum est, ne tempus quidem fuisse, quod dies noctesque efficiunt et metiuntur: dies vero noctesque facit lucis ortus et occasus: quae quidem lux post caelum ac terram et aërem facta fuit. Haec porro omnia, et quicquid in eis est, Deus Verbum, beneplacito patris, verbo creavit.

Quum igitur tempora ac saecula cum aliis rebus omnibus a Verbo facta fuerint, nihil inter patrem et filium iacet, sed pater semper fuit Deus, semper autem cum patre filius. Quare etiam evangelista, in principio erat Verbum, clamat. Et apostolus Paulus ait: qui quum sit splendor gloriae, et figura substantiae eius. Et alibi: qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se aequalem Deo. Et neque Iohannes ERAT omittit; neque item Paulus CUM ESSET et CUM EXISTERET; quandoquidem semper existentem uterque praedicant. Quapropter et paulo post evangelista, vita erat inquit, et vita erat lux hominum. Et denuo: erat lux vera quae illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. Et adhuc: unigenitus Dei filius qui est in sinu patris. Nec non in epistola: qui fuit, inquit, ab initio. Hanc theologiam a divino Spiritu tradere edocti fuerunt circa unigenitum Dei Verbum, ii qui ab initio spectatores ministrique verbi fuerunt. Quamobrem non connumerarunt cum creatura creatorem: non posuerunt in ordine factarum rerum factorem: nusquam creaturae nomine appellarunt venerabilem Dei genituram: nusquam dictionem FACTUM EST divinitati copularunt. Sed alius quidem dixit: in principio erat Verbum; non autem, in principio factum est Verbum. Alius vero: qui cum esset splendor gloriae, et figura substantiae. Non ait: factus est splendor et figura. Et rursus: qui cum in forma Dei esset; non autem

αἰῶνες ποιήματα, οὐ προϋπάρχουσι τοῦ ποιήσαντος· αἰώνων δὲ μὴ ὑπαρχόντων, εὔδηλον ὡς οὐδὲ ὁ χρόνος, ὃν ἡμέραι τὲ καὶ νύκτες ποιοῦσι καὶ μετροῦσιν· ἡμέρας δὲ καὶ νύκτας ἡ τοῦ φωτὸς ἀνατολὴ καὶ δύσις ἐργάζεται· τὸ δὲ φῶς μετὰ τὸν οὐρανὸν, καὶ τὴν γῆν, καὶ τὸν ἀέρα ἐγένετο· ταῦτα δὲ πάντα, καὶ τὰ ἐν τούτοις, ὁ θεὸς λόγος εὐδοκίᾳ τοῦ πατρὸς ἐδημιούργησε λόγῳ.

Τοίνυν τῶν χρόνων καὶ τῶν αἰώνων μετὰ τῶν ἄλλων ἁπάντων ποιηθέντων ὑπὸ τοῦ λόγου, οὐδὲν ἂν ἦν μεταξὺ πατρὸς καὶ υἱοῦ, ἀλλ᾽ ἀεὶ μὲν πατὴρ ὁ θεὸς, ἀεὶ δὲ ὁ υἱὸς σὺν πατρί· διὸ καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος βοᾷ. Καὶ ὁ ἀπόστολος Παῦλος φησί· * ὃς ὢν ἀπαύγασμα τῆς δόξης, καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ. Καὶ ἑτέρωθεν· * ὃς ἐν μορφῇ θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ᾽ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα θεῷ· καὶ οὔτε ἐκεῖνος τὸ ἦν, οὔτε οὗτος τὸ ὢν καὶ ὑπάρχων, ἐᾷ· ἐπειδὴ τὸν ἀεὶ ὄντα κηρύττουσιν· οὗ χάριν καὶ μετ᾽ ὀλίγα ὁ εὐαγγελιστής· ζωὴ ἦν, φησὶ, καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων. Καὶ αὖθις· ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον. Καὶ πάλιν· * ὁ μονογενὴς υἱὸς ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ πατρός. Καὶ ἐν τῇ ἐπιστολῇ· ὁ ἦν, φησὶν, ἀπ᾽ ἀρχῆς. Οὕτω θεολογεῖν ὑπὸ τοῦ θείου πνεύματος τὸν μονογενῆ τοῦ θεοῦ λόγον ἐδιδάχθησαν οἱ ἐξ ἀρχῆς αὐτόπται καὶ ὑπηρέται τοῦ λόγου γενόμενοι· διὸ οὐ συνηρίθμησαν τῇ κτίσει τὸν κτίσαντα· οὐ συνέταξαν τὸν ποιητὴν τοῖς ποιήμασιν· οὐδαμοῦ κτίσμα τὸ τίμιον τοῦ θεοῦ προσηγόρευσαν γέννημα· οὐδαμοῦ τὸ ἐγένετο συνέζευξαν τῇ θεότητι· ἀλλ᾽ οὗτος μὲν, ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος· οὐκ ἐν ἀρχῇ ὁ λόγος ἐγένετο· ἐκεῖνος δὲ, ὡς ὢν ἀπαύγασμα τῆς δόξης, καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως· οὐκ, ἐγένετο ἀπαύγασμα καὶ χαρακτήρ. Καὶ πάλιν· ὃς ἐν μορφῇ θεοῦ ὑπάρχων, οὐ μορφὴ θεοῦ γενόμενος, ἀλλ᾽ ὑπάρχων

* Hebr. I. 3.

* Philip. II. 6

* Ioh. I. 18.
I. Ep. I. 1.

* Colos. I. 15. ἐν θεοῦ μορφῇ. Καὶ ἑτέρωθι· * ὅς ἐστιν εἰκὼν τοῦ θεοῦ τοῦ ἀοράτου· οὐκ εἶπεν, ὃς ἐγένετο εἰκὼν τοῦ θεοῦ τοῦ ἀοράτου, ἀλλ' ὃς ἐστίν.

ζʹ. Ἀπόδειξις ἐκ τῆς παλαιᾶς, ὅτι ἀΐδιος ὁ υἱός.

Οὕτω τῇ θεολογίᾳ πανταχοῦ συνέζευκται τὸ ἦν, καὶ τὸ ὤν, καὶ τὸ ὑπάρχων, καὶ τὸ ἐστίν· οὕτω τῷ μεγάλῳ Μωϋσῇ ἑαυτὸν
* Exod. III. 14. διαλεγόμενος προσηγόρευσεν· * ἐγώ εἰμι ὁ ὤν. Καὶ πάλιν· τάδε ἐρεῖς τοῖς υἱοῖς Ἰσραήλ· ὁ ὢν ἀπέσταλκέ με πρὸς ὑμᾶς. Ὅτι δὲ τοῦ υἱοῦ ταῦτα τὰ ῥήματα, καὶ αὐτοὶ μὲν μαρτυροῦσι τῆς βλασφημίας οἱ πρόμαχοι, ἀχώρητον μὲν τὸν πατέρα λέγοντες, μεσίτην δὲ τοῦ πατρὸς καὶ τῆς κτίσεως τὸν υἱὸν ἀποκαλοῦντες, καὶ φάσκοντες αὐτὸν τοῖς πατριάρχαις καὶ τοῖς προφήταις ὀφθῆναί τε καὶ διαλεχθῆναι· σαφῶς δὲ ἡμᾶς αὐτὸς ὁ θεὸς λόγος διδάσκει διὰ Ἱερεμίου τοῦ προ-
* Hierem. XXXI. 31. φήτου * λέγων· ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, καὶ ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ διαθήσομαι τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ, καὶ τῷ οἴκῳ Ἰούδα διαθήκην καινὴν, οὐ κατὰ τὴν διαθήκην ἣν διεθέμην τοῖς πατράσιν αὐτῶν ἐν ἡμέραις ἐπιλαβομένου μου τῆς χειρὸς αὐτῶν ἐξαγαγεῖν αὐτοὺς ἐκ τῆς Αἰγύπτου. Ζητήσωμεν τοίνυν τίς τὴν καινὴν ἔδωκε διαθήκην· ἢ δῆλον ἅπασιν ὡς ὁ δεσπότης Χριστὸς ταύτης ἐστὶ χορηγός; αὐτὸς γὰρ ἐν τοῖς ἱεροῖς εὐαγγε-
* Matth. V. 21. λίοις βοᾷ· * ἐρρέθη τοῖς ἀρχαίοις, οὐ φονεύσεις· ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, πᾶς ὁ ὀργιζόμενος τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ εἰκῇ, ἔνοχος ἔσται
* v. 33. τῇ κρίσει· ἐρρέθη * τοῖς ἀρχαίοις οὐκ ἐπιορκήσεις· ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, μὴ ὀμόσαι ὅλως· καὶ τὰ ἄλλα δὲ ὁμοίως τίθησιν, ὅτι ἐρρέθη μὲν τόδε, ἐγὼ δὲ τοῦτο τοιῶσδε νομοθετῶ, οὐκ ἀνατρέπων τὸν κείμενον νόμον, ἀλλὰ τὴν νομοθεσίαν ἀκριβεστέραν ποιῶν, καὶ τῆς φυλακῆς τὸν τρόπον διδάσκων· τὴν νέαν τοίνυν διαθήκην ὁ δεσπότης ἡμῖν δέδωκε Χριστός· ὁ δὲ ταύτην παρεσχηκὼς, καὶ τὴν παλαιὰν μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τῆς Αἰγύπτου δέδωκε τῷ Ἰσραήλ· ὁ δὲ ἐκείνην δεδωκὼς, καὶ τῆς αἰγυπτιακῆς δουλείας ἀπαλλάξας, αὐτὸς

dixit: forma Dei factus, sed cum esset in forma Dei. Et alibi: qui est imago Dei invisibilis. Non dixit: qui factus est imago Dei invisibilis, sed qui est.

VII. *Ex vetere testamento sempiternus demonstratur filius.*

Sic in sermone theologico copulantur semper ERAT, et CUM ESSET, et EXISTENS, et EST. Sic se ipsum Deus, cum magno Moyse loquens, appellavit. Et mox: haec dices filiis Israhelis, qui est misit me ad vos. Iam vero quod haec filii verba sint, testantur ipsi blasphemiae antesignani, qui patrem incomprehensibilem dicunt, filium autem inter patrem creaturamque medium appellant, aiuntque ipsum patriarchis et prophetis apparuisse cum iisque locutum. Manifeste vero nos ipse Deus Verbum docet per Hieremiam prophetam dicens: diebus illis, illoque tempore feriam cum Israhelis domo, et cum Iudae domo novum foedus, non iuxta foedus quod cum illorum parentibus pepigi, tempore quo manu mea captos ipsos de regione Aegypti reduxi. Quaeramus itaque, quis novum foedus tradiderit. Nonne omnibus patet, dominum nostrum Iesum Christum eius esse datorem? Ipse enim in sacris evangeliis clamat: dictum est antiquis, non occides; ego autem dico vobis, omnis qui iratus fratri suo temere fuerit, reus erit iudicio. Dictum est antiquis: non periurabis; ego autem dico vobis, nec iurare omnino. Et alia similiter ponit: dictum fuit quidem illud, ego autem hoc isthoc modo praecipio; haud sane existentem legem subvertens, sed perfectiorem legislationem faciens, eiusque observandae rationem docens. Novum igitur foedus dedit dominus nobis Christus. Qui autem hoc tradidit, idem vetus quoque post liberationem ex Aegypto dederat Israheli. Qui vero illud dederat, idem ut ex aegyptiaca servitute expediret, Moysem scilicet ad Pharaonem miserat. Idem

quoque dixit: haec dices filiis Israhelis: qui est misit me ad vos. Hoc et alibi propheta manifestum facit: hic est enim, inquit, Deus noster; neque aestimabitur alius adversus eum: adinvenit omnem viam disciplinae, et tradidit illam Iacobo puero suo, et Israheli dilecto suo. Post haec in terra visus est, et cum hominibus conversatus est.

A postremo itaque initium facientes, propheticum indagemus sensum. Quisnam in terra visus est, et cum hominibus conversatus? exploratum est, ut reor, cunctis modo mente praeditis, quod nempe Verbum Deus, qui naturam nostram adsumpsit, qui rapinam non est arbitratus esse se aequalem Deo, sed semet ipsum exinanivit, formam servi accipiens. Hic ergo viam disciplinae tradidit Iacobo puero suo, et Israheli dilecto suo, veterem promulgans in deserto per Moysem legem. Qui vero legem illam tulit, ante quam eam traderet, cum Moyse loquens dixerat: haec dices filiis Israhelis, qui est misit me ad vos. Propterea propheta exclamavit: hic Deus noster est, non aestimabitur alius adversus eum. Quibus verbis, non tam eum minorem negat, quam incomparabilem affirmat. Animadvertite quomodo evangelicis dictis prophetica oracula consonent. Moyses ait QUI SUM; immo vero ipse Deus Verbum ait QUI SUM. Paulus autem saepe dicit QUI EST; dicit etiam EXISTIT; quae vocabula parem habent sensum. Similiter Iohannes theologus vocabulum QUI EST evangelicae scripturae multoties interserit; et ipsum quoque prohoemium huiusmodi vocabulis ornat, non semel aut iterum ac tertio, sed multoties praedicans ERAT.

ἀπέστειλε δηλονότι πρὸς Φαραὼ τὸν Μωϋσέα· αὐτὸς εἶπε· * τάδε ἐρεῖς τοῖς υἱοῖς Ἰσραήλ· ὁ ὢν ἀπέσταλκέ με πρὸς ὑμᾶς· τοῦτο δὲ καὶ ἑτέρωθι ὁ (1) προφήτης σαφὲς ποιεῖ· * οὗτος γάρ, φησίν, ὁ θεὸς ἡμῶν, οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτόν· ἐξεῦρε πᾶσαν ὁδὸν ἐπιστήμης, καὶ ἔδωκεν αὐτὴν Ἰακὼβ τῷ παιδὶ αὐτοῦ, καὶ Ἰσραὴλ τῷ ἠγαπημένῳ ὑπ᾽ αὐτοῦ· μετὰ ταῦτα ἐπὶ γῆς ὤφθη, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφη (2). * Exod. III. 14. * Baruc. III. 36.

Κάτωθεν τοίνυν ἀρξάμενοι, τὴν προφητικὴν ἐρευνήσωμεν ἔννοιαν· τίς ὁ ἐπὶ τῆς γῆς ὀφθεὶς, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναναστραφείς; εὔδηλον, ὡς οἶμαι, πᾶσι τοῖς γε νοῦν ἔχουσιν ὡς ὁ θεὸς λόγος τὴν ἡμετέραν φύσιν ἀναλαβὼν, ὁ μὴ ἁρπαγμὸν ἡγησάμενος τὸ εἶναι ἴσα θεῷ, ἀλλ᾽ ἑαυτὸν κενώσας, καὶ μορφὴν δούλου λαβών· οὗτος τοίνυν τὴν ὁδὸν τῆς ἐπιστήμης ἔδωκεν Ἰακὼβ τῷ παιδὶ αὐτοῦ, καὶ Ἰσραὴλ τῷ ἠγαπημένῳ ὑπ᾽ αὐτοῦ, τὸν παλαιὸν διαγορεύσας ἐν τῇ ἐρήμῳ διὰ Μωϋσέως νόμον· ὁ δὲ τὸν νόμον ἐκεῖνον δεδωκὼς, πρὸ τοῦ δοῦναι τὸν νόμον, τῷ Μωϋσῇ διαλεγόμενος ἔφη· τάδε ἐρεῖς τοῖς υἱοῖς Ἰσραήλ· ὁ ὢν ἀπέσταλκέ με πρὸς ὑμᾶς. Διὸ ὁ προφήτης ἐβόα· οὗτος ὁ θεὸς ἡμῶν, οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτόν· μαρτυρῶν αὐτῷ, οὐ τὸ ἔλαττον, ἀλλὰ τὸ ἀσύγκριτον. Ὁρᾶτε πῶς ἔοικε τοῖς εὐαγγελικοῖς διδάγμασιν τὰ προφητικὰ κηρύγματα· Μωϋσῆς κηρύττει τὸ ὤν· μᾶλλον δὲ αὐτὸς ὁ θεὸς λόγος περὶ ἑαυτοῦ λέγει τὸ ὤν· Παῦλος δὲ πολλάκις λέγει τὸ ὢν, προστίθησι δὲ καὶ τὸ ὑπάρχων, ταὐτὸν δυνάμενον τῷ ὤν· λέγει καὶ τὸ ἐστὶν, ἰσοδυναμοῦν ἐκείνοις κατὰ τὴν ἔννοιαν· ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ θεολόγος Ἰωάννης πολλαχοῦ τὸ ὢν τῇ τῶν εὐαγγελίων πραγματείᾳ ἐνσπείρει, καὶ αὐτὸ δὲ τὸ προοίμιον ταύταις ταῖς φωναῖς ἀγλαΐζει, οὐχ᾽ ἅπαξ, οὐδὲ δὶς, οὐδὲ τρὶς, ἀλλὰ πολλάκις κηρύττων τὸ ἦν.

(1) In codice interseritur mendose *αὐτὸς idem.*

(2) Hunc Baruchi textum intelligit de Iesu Christo etiam auctor arianus in comm. ad Luc. V. 3. Script. vet. T. III. part. 2. p. 207.

η'. Ὅτι τὰ μὲν ἁρμόττει τῷ θεῷ λόγῳ, τὰ δὲ τῇ ἀναληφθείσῃ φύσει.

Τῶν κηρύκων δὲ τῆς ἀληθείας τοιαῦτα διδασκόντων, τίς οὕτως ἄγαν θρασὺς καὶ αὐθάδης, ὡς ἀντὶ μὲν τοῦ ἦν, τὸ οὐκ ἦν εἰπεῖν (1); ἀντὶ δὲ τοῦ ὢν καὶ ὑπάρχων, κτίσμα προσαγορεῦσαι τὸν ἐκ πατρὸς μὲν ἀχρόνως καὶ ἀπαθῶς γεννηθέντα, ἐν δὲ τοῖς κόλποις τοῦ πατρὸς ἱδρυμένον; ὁ γὰρ ὢν οὐ κτίζεται, ὁ ὑπάρχων οὐ δημιουργεῖται· τὸ γὰρ ἐγένετο, καὶ τὸ ἔλαβε, καὶ ὅσα τοιαῦτα, οὐ θεολογοῦντες, ἀλλὰ τὴν οἰκονομίαν κηρύττοντες ἔλεγον οἱ τὰ τῆς θεογνωσίας ἐγχειρισθέντες μυστήρια· καὶ
* Ioh. I. 14. πρῶτος μὲν ὁ μακάριος Ἰωάννης *, καὶ ὁ λόγος, ἔφη, σὰρξ ἐγένετο· εἰπὼν τὸ, ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ πολλάκις τὸ ἦν ἐπὶ τῆς θεότητος δεδωκὼς, εἰς τὴν τῆς ἐνανθρωπήσεως οἰκονομίαν ἐλθὼν, ἀναγκαίως τὸ ἐγένετο τέθεικεν· οὐ γὰρ ἦν ἀεὶ ἡ ἐξ ἡμῶν ληφθεῖσα ὑπὸ τοῦ θεοῦ λόγου ἀπαρχὴ, ἀλλὰ πρὸς τῷ τέλει τῶν αἰώνων ἐγένετο τε καὶ ἀνελήφθη ὑπὸ τοῦ θεοῦ λόγου· τοῦτο ποιεῖ καὶ ὁ μακάριος
* Philip. II. 6. Παῦλος· * εἰπὼν γὰρ ἐν μορφῇ θεοῦ ὑπάρχων, καὶ προσθεὶς τὸ οὐχ' ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα θεῷ, ἐπήγαγε τὸ ἑαυτὸν ἐκένωσε μορφὴν δούλου λαβών· τῇ μορφῇ τοῦ δούλου τὸ λαβὼν προσαρμόσας, τῇ δὲ μορφῇ τοῦ θεοῦ τὸ ὑπάρχων συζεύξας· οὐκοῦν ἡ τοῦ θεοῦ μορφὴ προϋπάρχουσα, μᾶλλον δὲ ἀεὶ ὑπάρχουσα, ἔλαβε τὴν τοῦ δούλου μορφήν· οὐ τοίνυν κτίσμα, οὐδὲ ποίημα, οὐδὲ ἐξ οὐκ ὄντων ὁ τοῦ θεοῦ λόγος, ἀλλ' ἐκ τοῦ πατρὸς γεννηθεὶς ἀεὶ τῷ πατρὶ σύνεστι, καὶ τὴν μετὰ πατρὸς παρὰ τῶν εὐγνωμόνων προσκύνησιν δέχεται.

VIII. *Quod alia conveniunt Deo Verbo, alia adsumptae naturae.*

Iam vero quum veritatis praecones ita docuerint, quis adeo sit audax ac temerarius, ut dictioni ERAT opponat NON ERAT? et pro QUI SUM et QUI EXISTO, creaturam appellet eum qui intemporaliter et impassibiliter genitus fuit, et in sinu patris est collocatus? Nam qui est, non conditur: qui existit, non creatur. Nam vocabula FACTUM EST, et ACCEPIT, et quaelibet huiusmodi, non de Deo proprie loquentes, sed dispensationem praedicantes dixerunt ii, quibus divinae scientiae credita fuerunt mysteria. Et primus quidem beatus Iohannes: et Verbum, inquit, caro factum est. Quum antea dixisset, in principio erat Verbum, et saepe vocabulum ERAT de divinitate pronunciasset, mox ad incarnationis dispensationem accedens, necessario FACTUM EST posuit. Non enim erat ab aeterno illa quae ex nobis a Deo Verbo adsumpta fuit inchoatio, sed in fine saeculorum ea facta est, et a Deo Verbo adsumpta. Hoc agit etiam beatus Paulus; nam quum dixisset « in forma Dei existens » atque addidisset « non rapinam arbitratus est esse se aequalem Deo » subdidit « semet ipsum exinanivit formam servi accipiens. » Verbis « in forma servi » vocabulum « accipiens » accommodavit; verbis autem « in forma Dei » vocabulum « existens » connexuit. Ergo Dei forma praeexistens, vel potius semper existens, suscepit servi formam. Non est igitur creatura, neque factura, neque ex non olim extantibus Dei Verbum, sed ex Deo patre genitum, patri semper coëxistit, et adorationem una cum patre a fidelibus excipit.

(1) Reprehendit dicta ab Ario in impio libro Thalia, de quo Athanasius orat. I. contra Arium. Graecos latinosque patres qui arianam haeresim refutaverunt diligenter nos recensuimus in prologo ad fragmenta Arianorum, Script. vet. T. III. part. 2. p. 188. seq. Plenam arianismi expositionem habes apud praedictum Athanasium et Fulgentium Ferrandum a nobis editum, nec non in fragmentis a nobis item ex palimpsesto erutis, et saepe alibi.

IX. *De generatione ex Deo.*

Nemo vero generationem audiens, mente sibi confingat generationis nostrae passiones, decisionem, fluxum, partum, et alia huiusmodi. Nam corporum hae sunt passiones; Deus autem incorporeus est, impassibilis, invertibilis, immutabilis, in eodem semper statu consistens. Quod si quis existimat nullam esse generationem passione carentem, tunc etiam cum de creatione sermo fuerit, easdem cogitationes mente revolvet: namque ut in generatione decisio et fluxus, sic in creatione cura, labor, sudor, instrumenta, materia praeexistens, frustratus successus, et alia huiusmodi quae creationes comitantur. Sin vero una Deo suffecit voluntas ad rerum omnium creationem, statimque ac voluit, quae non erant fecit existere, admittat adversarius, generationem quoque Dei, passione omni vacasse. Nam sicuti haud ea qua homines solent ratione creavit, sic dissimili quoque modo genuit.

θʹ. Περὶ τῆς ἐκ θεοῦ γεννήσεως.

Μηδεὶς δὲ γέννησιν ἀκούων, τοῖς λογισμοῖς δεχέσθω τὰ πάθη τῆς ἡμετέρας γεννήσεως, τομὴν, καὶ ῥεῦσιν, καὶ ὠδῖνα (1), καὶ τὰ ἄλλα ὅσα τοιαῦτα· σωμάτων γὰρ ταῦτα παθήματα· θεὸς δὲ ἀσώματος, καὶ ἀπαθὴς, ἄτρεπτός τε, καὶ ἀναλλοίωτος, ἀεὶ ὡσαύτως ἔχων· εἰ δέ τις οἴεται γέννησιν μὴ εἶναι πάθους ἀπηλλαγμένην, καὶ ἐν τοῖς περὶ κτίσεως λόγοις τούτους δεχέσθω τοὺς λογισμούς· ὥσπερ γὰρ ἐκεῖ τομὴ καὶ ῥεῦσις, οὕτως ἐνταῦθα φροντὶς, καὶ πόνος, καὶ ἱδρὼς, καὶ ὄργανα, καὶ ὕλη προϋποκειμένη (2), καὶ ἀποτυχίαι, καὶ τὰ ἄλλα ὅσα συμπαρομαρτεῖ τοῖς κτίσμασιν· εἰ δὲ μόνη βούλησις τῷ θεῷ εἰς τὴν τοῦ παντὸς ἤρκησε δημιουργίαν, καὶ βουληθεὶς παραχρῆμα τὰ μὴ ὄντα ἔδειξεν ὄντα, δεξάσθω ὁ ἀντιλέγων καὶ τὴν γέννησιν τοῦ θεοῦ πάθους ἀπηλλάχθαι παντός· ὥσπερ γὰρ οὐ τοῖς ἀνθρώποις ὁμοίως ἐδημιούργησεν, οὕτως οὔτε ὁμοίως ἐγέννησεν.

X. *Quid significent Domini nomina.*

Ideo et filius Verbum nominatur ceu impassibiliter genitus, veluti ex mente genitum verbum absque passione. Filius vero vocatur, quia ex patre generante proveniens. Deus item appellatur, ceu paternae naturae particeps, et persimilis Dei generantis imago: unigenitus autem, ceu solus de solo, unicoque modo genitus: splendor gloriae, ceu qui in se ipso patrem repraesentat, semperque cum gignente est, sicuti cum luce splendor: figura substantiae, ne forte simplicem actionem, sed viventem substantiam Deum Verbum esse credas, quae totum in se genitorem repraesentat. Primogenitus autem non est divinae naturae, sed dispensationis proprium vocabulum. Nam qui fieri posset ut Dei

ιʹ. Τίς ἡ ἔννοια τῶν τοῦ κυρίου ὀνομάτων.

Διὸ καὶ ὁ λόγος ὁ υἱὸς ὀνομάζεται ὡς ἀπαθῶς γεννηθεὶς, κατὰ τὸν ἐκ τοῦ νοῦ γεγεννημένον λόγον ἀπαθῶς· υἱὸς δὲ καλεῖται ὡς ἐκ τοῦ πατρὸς γεννητῶς προελθών· θεὸς δὲ προσαγορεύεται ὡς τῆς πατρικῆς φύσεως μετέχων, καὶ ἀπαράλλακτος εἰκὼν ὑπάρχων τοῦ θεοῦ γεννήσαντος· μονογενὴς δὲ, ὡς μόνος ἐκ μόνου, καὶ μονοτρόπως γεννηθείς· ἀπαύγασμα δόξης, ὡς ἐν αὐτῷ τὸν πατέρα δεικνὺς, καὶ ἀεὶ συνὼν τῷ γεννήσαντι, ὥσπερ τῷ φωτὶ τὸ ἀπαύγασμα· χαρακτὴρ ὑποστάσεως, ἵνα μὴ ψιλὴν ἐνέργειαν ἀλλὰ ζῶσαν ὑπόστασιν τὸν θεὸν λόγον εἶναι πιστεύσῃς, ὅλον ἐν ἑαυτῇ τὸν γεννήσαντα δεικνῦσαν· τὸ δὲ πρωτότοκος οὐκ ἔστι τῆς θείας φύσεως, ἀλλὰ τῆς οἰκονομίας ὄνομα· πῶς γὰρ

(1) Cod. ὀδύνην *dolorem*. Sed malui ὠδῖνα *partum*, ut infra cap. X.

(2) Ferrandus contra Arrianos apud nos Script. vet. T. III. part. 2. p. 171. dicit *subiacentem materiam*.

οἷόν τε τὸν θεὸν λόγον, καὶ μονογενῆ καὶ πρωτότοκον εἶναι; ἐναντία γὰρ τὰ ὀνόματα· καὶ ὁ μὲν μονογενὴς τὸν μόνον γεννηθέντα σημαίνει, ὁ δὲ πρωτότοκος τὸν πρὸ ἑτέρων τεχθέντα, καὶ ἑτέρων τῷ τόκῳ πρωτεύοντα· ὁ θεὸς δὲ λόγος ἀδελφὸν οὐκ ἔχει, μονογενὴς γάρ· πῶς οὖν πρωτότοκος ὁ μόνος ἐκ τοῦ πατρὸς γεννηθείς; οὐκοῦν εὔδηλον, ὡς τῆς οἰκονομίας τὸ πρωτότοκος ὄνομα.

Εἰ δέ τις ἀμφιβάλλει, παρὰ Παύλου
* Rom. VIII. 29. μανθανέτω βοῶντος· * ὅτι οὓς προέγνω καὶ προώρισεν συμμόρφους τῆς εἰκόνος τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ εἰς τὸ εἶναι αὐτὸν πρωτότοκον ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς· τίνος γὰρ κατὰ φύσιν ἀδελφοὶ οἱ πιστεύοντες; οὐ τοῦ θεοῦ λόγου, ἀλλὰ τῆς ὁμοφυοῦς ἀνθρωπότητος· ταύτης γάρ εἰσι καὶ σύμμορφοι. Καὶ ἑτέρωθεν ἔλε-
* Philip. III. 21. γεν· * ὃς μετασχηματίσει τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν εἰς τὸ γενέσθαι αὐτὸ σύμμορφον τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ· οὐκοῦν αὐτός ἐστι καὶ πρωτότοκος ὁ τοὺς πολλοὺς
* Ps. XXI. 23. ἔχων ἀδελφούς· περὶ ὧν αὐτὸς ἐν ψαλμοῖς * φησίν· ἀπαγγελῶ τὸ ὄνομά σου τοῖς ἀδελφοῖς μου· οὐκ ἄλλον δὲ τὸν μονογενῆ, καὶ ἄλλον τὸν πρωτότοκον εἶναι φαμέν, ἀλλὰ τὸν αὐτόν, οὐ κατὰ τὸ αὐτὸ δέ· μονογενὴς μὲν γὰρ ὠνόμασται κατὰ τὴν ἄνωθεν γέννησιν, πρωτότοκος δὲ κέκληται ὡς πρῶτος τῆς ἐπὶ τὴν ζωὴν φερούσης γεννήσεως τὰς ὠδῖνας λύσας· διὰ τοῦτο καὶ πρωτότοκος ἐκ τῶν νεκρῶν ὀνομάζεται, ὡς πρῶτος ἀναστάς, καὶ τοῦ θανάτου τὰς πύλας ἀνοίξας· καὶ πρωτότοκος πάσης τῆς κτίσεως, ὡς πρῶτος ἐν τῇ καινῇ κτίσει τεχθείς, ἣν ἀνεκαίνισε γεννηθείς· περὶ ἧς ὁ μακάριος λέγει Παῦ-
* II. Cor. V. 17 λος· * εἴ τις ἐν Χριστῷ καινὴ κτίσις· τὰ ἀρχαῖα παρῆλθον, ἰδοὺ γέγονε τὰ πάντα καινά. Εἰ δὲ φιλονεικεῖεν, οἱ τὴν ἔριν τῆς πειθοῦς προτιμῶντες, περὶ τοῦ θεοῦ λόγου τὸ πρωτότοκος εἰρῆσθαι πάσης κτίσεως, τὴν μὲν ἀμαθίαν αὐτῶν γελασόμεθα· συγχωρήσομεν δὲ ὅμως, ἵνα καὶ οὕτως ἐκ πολλοῦ τοῦ περιόντος παρ' ἡμῖν οὖσαν τὴν ἀλήθειαν δείξωμεν· πρωτότοκος γάρ, ἀλλ' οὐ πρωτόκτιστος πάσης κτίσεως λέγεται· ὡς εἶναι

Verbum et unigenitum esset et primogenitum? Pugnant enim haec inter se vocabula: namque unigenitus, unicum genitum significat; primogenitus autem eum qui ante ceteros genitus fuerit, et reliquos nativitate praecesserit. Porro Verbum Deus fratrem non habet, utpote unigenitus. Quomodo ergo sit primogenitus, qui solus a patre fuit genitus? Constat igitur dispensationis esse vocabulum « primogenitus. »

Quod si quis adhuc dubitat, a Paulo discat clamante: « quos praescivit et praedestinavit conformes fieri imagini filii sui, ut sit ipse primogenitus in multis fratribus. » Iam cuiusnam secundum naturam fratres sunt qui credunt? Haud sane Verbi Dei, sed congenitae humanitatis: namque et huic sunt conformes. Item alibi ait: « qui reformabit corpus humilitatis nostrae, ut fiat conforme corpori gloriae suae. » Ergo idem est quoque primogenitus, qui multos habet fratres. De quibus ipse in psalmis ait: « narrabo nomen tuum fratribus meis. » Haud vero alium unigenitum, et alium primogenitum esse dicimus, sed eundem, non tamen secundum idem. Unigenitus enim appellatus est secundum caelestem nativitatem; primogenitus vero vocatus, ceu qui primus nativitatis ad vitam deducentis partum solvit. Ideo et primogenitus ex mortuis nominatur, quia primus resurrexit, mortisque ianuas reseravit: primogenitus quoque omnis creaturae, ceu primus in nova creatione editus, quam natus renovavit: de qua beatus Paulus dicit: « siqua in Christo nova creatura, vetera transierunt, ecce nova facta sunt omnia. » Quod si adhuc litigent, qui contendere malunt quam persuaderi, de ipso Verbo Deo dictum esse « primogenitus omnis creaturae » ipsorum inscitiam ridebimus: indulgebimus simul aliquid, ut etiam sic valde apud nos abundare veritatem ostendamus. Dicitur quippe primogenitus, non autem primus creatus inter omnes creaturas: ut liquido appareat, eum ante omnem crea-

turam genitum fuisse, nihilque esse filio antiquius, sed cum patre semper fuisse, et ante omnem creaturam extitisse. Universa vero creatarum rerum natura utique posterior est, siquidem ab ipso ad existendum fuit perducta. Nihil ergo hinc blasphemis lucri accedet.

XI. *Quod nemo novit filium, nisi pater; nemoque patrem novit, nisi filius.*

Atque ut demonstremus patris filiique aequalitatem, ad ipsam veniamus Domini doctrinam. « Nemo, inquit, novit filium nisi pater; nemoque novit patrem, nisi filius, et cui voluerit filius revelare. » Quid his verbis evidentius? Par, inquit, nobis cognitio est: cognosco enim patrem cognitus ab ipso: et cognoscit me pater a me vicissim cognitus. Universa autem creatura cognitione nostra excluditur. Nam quî fieri posset ut natura non particeps nostrae, cognitionem participaret? Participant autem nonnulli parum quid contemplationis: ego enim revelo, quoad licet, quibus mihi libitum fuerit patris notitiam, tamquam in speculo et aenigmate. Haec a dominicis doctrinis didicimus. Quemnam heic locum habent, maius et minus? quaenam creatura creatorem cognoscit, sicuti ipsa a creatore cognoscitur? Quaenam res facta aequalitatem cum factore tuetur? An ignoramus quomodo de creatis rebus divina scriptura loquatur? In mentem itaque revocemus verba prophetae: « initio tu, Domine, terram fundasti, et opera manuum tuarum sunt caeli: ipsi peribunt, tu autem permanes: et omnes sicut vestimentum veterascent, et sicut opertorium invertes eos, et immutabuntur: tu vero idem ipse es, et anni tui non deficient. » Et rursus: « qui facis angelos tuos spiritus, et ministros tuos flammam ignis. » Haec est creaturae a creatore diversitas. Ubi ergo aequalitas, ibi non est creatura et creator, sed pater ac filius: quare et haec posuit nomina, ut ex his

δῆλον ὅτι αὐτὸς μὲν πρὸ πάσης ἐγεννήθη τῆς κτίσεως, καὶ οὐδὲν τοῦ υἱοῦ πρεσβύτερον, ἀλλὰ πατρὶ μὲν ἀεὶ συνῆν, τῆς δὲ κτίσεως ἁπάσης προῆν· πᾶσα δὲ τῶν δημιουργημάτων ἡ φύσις ὕστερον ποτὲ, εἰ ὑπ᾽ αὐτοῦ πρὸς τὸ εἶναι παρήχθη· ὥστε οὐδὲν ἐντεῦθεν τοῖς βλασφημοῦσι περιέσται.

ια΄. Ὅτι οὐδεὶς οἶδε τὸν υἱὸν εἰ μὴ ὁ πατὴρ, καὶ οὐδεὶς οἶδε τὸν πατέρα, εἰ μὴ ὁ υἱός.

Ἵνα δὲ δείξωμεν πατρὸς καὶ υἱοῦ τὴν ἰσότητα, ἐπ᾽ αὐτὴν ἔλθωμεν τὴν τοῦ κυρίου διδασκαλίαν· * οὐδεὶς, φησὶν, οἶδε τὸν υἱὸν, εἰ μὴ ὁ πατήρ· οὐδὲ τὸν πατέρα τίς ἐπιγινώσκει, εἰ μὴ ὁ υἱὸς, καὶ ᾧ ἂν βούληται ὁ υἱὸς ἀποκαλύψαι· τί τούτων τῶν ῥημάτων σαφέστερον; ἴση, φησὶν, ἡμῖν ἡ γνῶσις ἐστί· γινώσκω γὰρ τὸν πατέρα, γινωσκόμενος ὑπ᾽ αὐτοῦ· καὶ γινώσκει με ὁ πατὴρ, καὶ γινωσκόμενος ὑπ᾽ ἐμοῦ· πᾶσα δὲ ἡ κτίσις τῆς ἡμετέρας ἐκβέβληται γνώσεως· πῶς γὰρ οἷόν τε τῆς φύσεως ἡμῶν οὐ κοινωνοῦσαν, κοινωνῆσαι τῆς γνώσεως; μεταλαγχάνουσι δέ τινες ὅμως βραχείας τινὸς θεωρίας· ἀποκαλύπτω γὰρ ὡς οἷόν τε οἷς ἂν ἐθέλω τὴν περὶ τοῦ πατρὸς γνῶσιν, ὡς ἐν ἐσόπτρῳ καὶ αἰνίγματι· ταῦτα ἐκ τῶν δεσποτικῶν ἐμάθομεν διδαγμάτων· ποίαν ἐνταῦθα χώραν ἔχει τὸ μεῖζον καὶ ἔλαττον; ποῖον κτίσμα τὸν κτίστην γινώσκει, ὡς ὑπὸ τοῦ κτίστου γινώσκεται; ποῖον δὲ ποίημα τὴν πρὸς τὸν ποιητὴν ἰσότητα δέχεται; ἢ οὐκ ἴσμεν ὅπως περὶ τῆς κτίσεως ἡ θεία γραφὴ διαλέγεται; ἀναμνησθῶμεν τοίνυν τῶν τοῦ προφήτου ῥημάτων· * κατ᾽ ἀρχὰς σὺ κύριε τὴν γῆν ἐθεμελίωσας, καὶ ἔργα τῶν χειρῶν σου εἰσὶν οὐρανοί· αὐτοὶ ἀπολοῦνται, σὺ δὲ διαμένεις· καὶ πάντες ὡς ἱμάτιον παλαιωθήσονται, καὶ ὡσεὶ περιβόλαιον ἑλίξεις αὐτοὺς, καὶ ἀλλαγήσονται· σὺ δὲ αὐτὸς εἶ, καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλείψουσι. Καὶ πάλιν· * ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα, καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πυρὸς φλόγα· αὕτη κτίσεως καὶ κτίστου διαφορά· ἔνθα τοίνυν ἰσότης, οὐκέτι κτίσμα καὶ κτίστης, ἀλλὰ πατὴρ καὶ υἱός· διὸ καὶ ταῦτα τέθεικε τὰ ὀνόματα, ἵνα ἐκ

* Matth. XI. 27.
* Ps. CI. 26.
* Idem CIII. 4.

τῶν ὀνομάτων μάθωμεν τὴν ταυτότητα· οὐδεὶς γάρ φησι, γινώσκει τὸν υἱὸν εἰ μὴ ὁ πατὴρ, οὐδὲ τὸν πατέρα τίς ἐπιγινώσκει εἰ μὴ ὁ υἱός· τῷ εἰπεῖν οὐδεὶς, τὴν κτίσιν ἐδήλωσεν· ἐκβαλομένη δὲ ἡ κτίσις, δείκνυσι τὸν μένοντα τῶν κτισμάτων ὑπέρτερον, τῷ δὲ γεννήσαντι φυσικῶς συνημμένον· οὐδεὶς γινώσκει τὸν υἱὸν εἰ μὴ ὁ πατὴρ, οὐδὲ τὸν πατέρα τίς ἐπιγινώσκει, εἰ μὴ ὁ υἱὸς, καὶ ᾧ ἂν βούληται ὁ υἱὸς ἀποκαλύψαι.

Εἰπάτωσαν οἱ τῆς ἀληθείας ἐχθροί, πῶς χρὴ τὴν θείαν ἀναγινώσκειν γραφήν; τῷ γράμματι στέργειν, ἢ τὴν ἔννοιαν ἐρευνᾷν; κἂν μὲν οὖν τὸ δεύτερον εἴπωσι, μαθέτωσαν ἀφ᾽ ὧν λέγουσι, κἂν τοῖς οἰκείοις προβλήμασι τοῦτο ποιεῖν, καὶ τὴν ἀληθῆ τῶν πραγμάτων ζητεῖν ἑρμηνείαν· εἰ δὲ φαῖεν ἀρκεῖν τὸ γράμμα πρὸς ἀκριβῆ διδασκαλίαν, ἐκ τῶν προκειμένων τὴν ἔννοιαν αὐτῶν διελέγξωμαι· εὑρίσκεται γὰρ ἀνέφικτος μὲν ὁ υἱὸς, ὁ δὲ πατὴρ ἐφικτός· καὶ ὁ μὲν ἀπερινόητος, ὁ δὲ πατὴρ θεατός· περὶ μὲν γὰρ ἑαυτοῦ ὁ δεσπότης Χριστὸς εἰπὼν, ὅτι οὐδεὶς γινώσκει τὸν υἱὸν, εἰ μὴ ὁ πατὴρ, οὐκ ἐπήγαγε, καὶ ᾧ ἂν βούληται ὁ πατὴρ ἀποκαλύψαι· εἰρηκὼς δὲ οὐδὲ τὸν πατέρα τίς ἐπιγινώσκει, εἰ μὴ ὁ υἱὸς, εὐθὺς προσέθηκε, καὶ ᾧ ἂν βούληται ὁ υἱὸς ἀποκαλύψαι· καὶ οὐ μόνον αὐτὸν θεωρητὸν πεποίηκεν, ἀλλὰ καὶ τῆς οἰκείας ἐξουσίας τὴν θεωρίαν ἐξήρτησεν· ἀλλὰ κἂν μυριάκις εἰς τὸν υἱὸν ἀσεβεῖν ἐθέλωσιν, οἷς τοῦτο φίλον, ἡμεῖς οὐκ ἀνεξόμεθα βλάσφημον ἔννοιαν καταδέξασθαι περὶ θεοῦ καὶ πατρός· πιστεύομεν γὰρ ἀθέατον καὶ ἀπερινόητον εἶναι τὸν τῶν ὅλων θεόν· πῶς γὰρ ὁ ἀκατάληπτος, υἱὸς ἂν εἴη τοῦ καταληφθῆναι δυναμένου; ὁμοίως τοίνυν πατέρα καὶ υἱὸν ἀχώρητον εἶναι φαμὲν ἀνέφικτόν τε καὶ ἀκατάληπτον· ἀποκαλύπτεσθαι δὲ διὰ πατρὸς καὶ υἱοῦ τὴν γνῶσιν πιστεύομεν τῷ τῆς διανοίας ὀπτικῷ καὶ τῇ τῆς πίστεως θεωρίᾳ· οὐδεὶς γινώσκει τὸν υἱὸν, εἰ μὴ ὁ πατήρ· οὐδὲ τὸν πατέρα τίς γινώσκει, εἰ μὴ ὁ υἱός· καὶ ἀλλαχοῦ· [a] καθώς, φησι, γινώσκει με ὁ πατὴρ, κἀγὼ γινώσκω τὸν πατέρα· οὐχ᾽ ὁ μὲν πλέον, ὁ δὲ ἔλαττον, ἀλλὰ καθὼς γινώσκω, γινώσκομαι.

[a] Ioh. X. 15.

ipsis unitatem substantiae discamus. Nemo enim, inquit, novit filium nisi pater, neque patrem quis novit nisi filius. Vocabulo « nemo » creaturam denotat. Exclusa autem creatura demonstrat permanere eum qui creaturis superior est, genitori naturaliter copulatum. Nemo novit filium nisi pater, neque patrem quis novit nisi filius, et cui voluerit filius revelare.

Dicant veritatis hostes: quomodo oporteat scripturam legere? litterae ne adhaerere, an sensum perscrutari? Et si hoc alterum dixerint, discant vel ex dictis propriis, in suis quoque propositionibus id agere, et veram rerum exquirere intelligentiam. Sin dicant sufficere vim litterae ad accuratam rei declarationem, ex propositis verbis eorumdem sensum arguam. Comperitur enim inintelligibilis filius, pater autem intelligibilis: et ille quidem incogitabilis, pater autem visibilis. Nam quum de se ipso dominus Christus dixisset, nemo novit filium nisi pater; non addidit, et cui voluerit pater revelare. Quum vero dixisset, neque patrem quis novit nisi filius, statim subdidit, et cui voluerit filius revelare. Neque solum noscibilem fecit patrem, sed hanc a sua potestate pendere cognitionem declaravit. Porro etiamsi millies adversus filium impie agere, prout solent, voluerint, nos blasphemam sententiam de Deo patre suscipere non feremus. Credimus enim invisibilem et incogitabilem esse universalem Deum. Nam quomodo incomprehensibilis, filius sit eius qui comprehendi possit? Ergo patrem aeque ac filium inintelligibiles, inaccessos, incomprehensibilesque dicimus. Revelari autem a patre etiam filii notitiam credimus mentis visui et fidei contemplationi. Nemo novit filium nisi pater, neque patrem quis novit nisi filius. Et alio loco: « sicut cognoscit me pater, et ego cognosco patrem. » Haud enimvero alter quidem magis, alter minus, sed quomodo cognosco, ita et cognoscor.

XII. *Quod par sit patris et filii potentia.*

Quorum ergo notio aequalis est, horum etiam potentia aequalis. Quorum autem aequalis potentia, horum scilicet substantia quoque una est. Quod vero patris ac filii aequalis sit potentia, ipse rursus nos Salvator docuit ita dicens: « qui sunt ex ovibus meis, hi vocem meam audiunt, et ego oves meas cognosco, quae me sequuntur, et vitam aeternam ego illis do, et in aeternum non peribunt; neque eas quisquam de manu mea rapiet. Pater, qui dedit mihi, maior omnibus est, nemoque de manu patris mei rapere potest. » Ego et pater unum sumus. Animadverte quomodo non simpliciter posuit, ego et pater unum sumus, praevidens scilicet haereticam malitiam, ne de consilio ac voluntate hanc intelligerent dictionem. Sed primo potentiae aequalitate stabilita, postea dictam sententiam subiecit. Namque ovibus, inquit, me sequentibus vitam aeternam ego do, ut nulla ex iis pereat in aeternum. Quis enim est tantus, ut de manu mea rapere possit, quicquid sub me pastore fuerit? Nam sicuti impossibile est quemquam patris dextera potiri, qui maior omnibus est, ita fieri nequit ut quilibet quempiam diripiat, qui meae custodiae sit traditus. Etenim ego et pater unum sumus. Ubinam ergo maius et minus? Si enim aeque, nec e filii manu, neque item ex patris manu potest quispiam rapere, maiori non est locus. Et quoniam, quia maior omnibus pater est, nemo rapere potest de manu eius; sequitur ut maior omnibus filius quoque sit, quoniam aeque nemo de manu eius rapere potest. Ideo addidit: ego et pater unum sumus. Nam si litteram denuo sequemur, filium praepositum videbimus: ego enim, dixit, et pater; non pater et ego. Demonstrataque personarum dualitate, praedicavit naturae unitatem. Nam dicendo, ego et pater, numerum persona-

ιβ'. Ὅτι ἴση τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ ἡ δύναμις.

Ὧν τοίνυν ἡ γνῶσις ἴση, τούτων καὶ ἡ δύναμις ἴση· ὧν δὲ ἡ δύναμις ἴση, τούτων δηλονότι καὶ ἡ οὐσία μία· ὅτι δὲ ἴση πατρὸς καὶ υἱοῦ ἡ δύναμις, αὐτὸς ἡμᾶς πάλιν ὁ σωτὴρ ἐδίδαξεν οὑτωσὶ λέγων· * οἱ ἐκ τῶν προβάτων τῶν ἐμῶν, τῆς φωνῆς μου ἀκούουσι, κἀγὼ γινώσκω αὐτά, καὶ ἀκολουθοῦσί μοι, κἀγὼ ζωὴν αἰώνιον δίδωμι αὐτοῖς, καὶ οὐ μὴ ἀπολοῦνται εἰς τὸν αἰῶνα, οὐδ' οὐ μή τις ἁρπάσῃ αὐτὰ ἐκ τῆς χειρός μου· ὁ πατήρ, ὃς δέδωκέ μοι, μείζων πάντων ἐστί. καὶ οὐδεὶς δύναται ἁρπάσαι ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ πατρός μου· ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν. Ὁρᾶτε πῶς οὐχ ἁπλῶς τέθεικε τὸ ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν. προορῶν τὴν αἱρετικὴν κακοήθειαν, ἵνα μὴ ἐπὶ βουλήματος καὶ θελήματος ταύτην λάβωσι τὴν φωνήν· ἀλλὰ πρότερον τὸ τῆς δυνάμεως ἴσον κατασκευάσας, οὕτω ταύτην ἐπήγαγε· τοῖς γὰρ προβάτοις, φησί, τοῖς ἀκολουθοῦσι μοι ζωὴν αἰώνιον δίδωμι ἐγώ, ὡς μηδὲν ἐξ αὐτῶν ἀπολέσθαι εἰς τὸν αἰῶνα· τίς γάρ ἐστι τοσοῦτος ὡς ἁρπάσαι ἐκ τῆς χειρός μου δυνηθῆναι τὰ ὑπ' ἐμοῦ ποιμαινόμενα; ὥσπερ γὰρ τῆς δεξιᾶς τοῦ πατρὸς, ὃς μείζων πάντων ὑπάρχει, ἀμήχανον τινὰ περιγενέσθαι, οὕτως ἀδύνατον ἁρπαγῆναι τινὰ τῶν ὑπ' ἐμοῦ φρουρουμένων· ἐγὼ γὰρ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν· ποῦ τοίνυν τὸ μεῖζον καὶ τὸ ἔλαττον; εἰ γὰρ ὁμοίως, οὔτε ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ υἱοῦ, οὔτε ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ πατρὸς, ἁρπάσαι τίς δύναται, τὸ μεῖζον χώραν οὐκ ἔχει· καὶ ἐπεὶ πάντων μείζων ὁ πατήρ, οὐδεὶς δύναται ἁρπάσαι ἐκ τῆς χειρὸς αὐτοῦ· μείζων ἄρα πάντων ὁ υἱὸς, ἐπειδὴ ὁμοίως οὐδεὶς ἐκ τῆς χειρὸς αὐτοῦ ἁρπάσαι δύναται· διὸ ἐπήγαγεν, ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν· ἂν γὰρ τῷ γράμματι πάλιν ἀκολουθήσωμεν, ὀψόμεθα τὸν υἱὸν προτεταγμένον· ἐγὼ γὰρ, εἶπε, καὶ ὁ πατήρ, οὐχ ὁ πατὴρ καὶ ἐγώ· καὶ δείξας τὴν τῶν προσώπων δυάδα, ἐκήρυξε τὴν τῆς φύσεως ταυτότητα· τῷ γὰρ εἰπεῖν ἐγὼ καὶ ὁ πατήρ, τὸν ἀριθ-

* Ioh. X. 27-30.

μὸν τῶν ὑποστάσεων ἐσήμανε· τὸ δὲ ἐπαγαγεῖν ἐσμὲν ἕν, τὸ τῆς δυνάμεως ἐδήλωσεν ἀπαράλλακτον· ὧν τοίνυν ἴση ἡ γνῶσις, καὶ ἡ δύναμις, καὶ ἡ βούλησις, τούτων δηλονότι καὶ ἡ φύσις μία, κἂν ἀναισχυντῶσιν οἱ δυσφημοῦντες.

ιγʹ. Ὅτι πολλαχόθεν ἐστὶ μαθεῖν πατρὸς καὶ υἱοῦ τὴν ἰσότητα.

Ὅτι δὲ τὰ αὐτὰ δύναται τῷ πατρὶ καὶ [ὁ υἱὸς], μαθεῖν ἐστὶν ἑτέρωθεν· ποτὲ μὲν
* Ioh. V. 17. γὰρ *, ὁ πατήρ μου, λέγει, ἕως ἄρτι ἐρ-
* Idem V. 21. γάζεται, κἀγὼ ἐργάζομαι· ποτὲ δὲ *,
ὥσπερ ὁ πατὴρ ἐγείρει τοὺς νεκροὺς καὶ ζωοποιεῖ, οὕτω καὶ ὁ υἱὸς οὓς θέλει ζωοποιεῖ· οὓς θέλει εἶπεν, οὐχ᾽ οὓς κελεύεται· οὓς βούλεται, οὐχ᾽ οὓς προστάσσεται· τὸ μὲν γὰρ δουλείας, τὸ δὲ δεσποτείας ἴδιον. Καὶ
* Idem X. 37. πάλιν ἑτέρωθεν· * εἰ οὐ ποιῶ τὰ ἔργα τοῦ
πατρός μου, μὴ πιστεύετέ μοι· εἰ δὲ ποιῶ, κἂν ἐμοὶ μὴ θέλητε πιστεύειν, τοῖς ἔργοις πιστεύετε, καὶ γινώσκετε ὅτι ὁ πατὴρ ἐν ἐμοὶ, κἀγὼ ἐν αὐτῷ. Ὁρᾶτε πάλιν κἀν-
* Idem X. 38. τεῦθεν πατρὸς καὶ υἱοῦ τὴν ἰσότητα· * ὁ πα-
τὴρ γάρ, φησιν, ἐν ἐμοὶ, κἀγὼ ἐν αὐτῷ· ἐπὶ δὲ τοῦ μείζονος καὶ τοῦ μείονος τοῦτο εὑρεθῆναι ἀδύνατον· οἷον τί λέγω· πᾶσαν ὁμοῦ τὴν κτίσιν ὁρωμένην τὲ καὶ ἀόρατον ἐν ἑαυτῷ περιγράφει ὁ τῶν ὅλων Θεὸς, μᾶλλον δὲ ἐν τῇ χειρὶ κατέχει· ἐν γὰρ τῇ χειρὶ αὐ-
* Ps. XCIV. 4. τοῦ, φησὶ, τὰ πέρατα τῆς γῆς. * Καὶ πά-
* Is. XL. 22. λιν· * ὁ κατέχων τὸν γῦρον τῆς γῆς, καὶ τοὺς
ἐνοικοῦντας ἐν αὐτῇ ὡσεὶ ἀκρίδας. Καὶ ἀλ-
* Idem XL. 12. λαχοῦ· * τίς ἐμέτρησεν τῇ χειρὶ αὐτοῦ τὸ
ὕδωρ, καὶ τὸν οὐρανὸν σπιθαμῇ, καὶ πᾶσαν τὴν γῆν δρακί; πᾶσαν μὲν οὖν, ὡς ἔφην, τὴν κτίσιν ἐν τῇ χειρὶ κατέχει τῶν ὅλων ὁ ποιητής· αὐτὸν δὲ ὑπὸ τῆς κτίσεως περιληφθῆναι ἀδύνατον· οὐκοῦν ἀμήχανον ὑπ᾽ ἀλλήλων τὰ ἄνισα χωρηθῆναι· εἰ δὲ τοῦτο ἀληθὲς, ὥσπερ καὶ ἀληθὲς, χωρεῖ δὲ ὁ υἱὸς τὸν πατέρα, ὥσπερ ὁ πατὴρ τὸν υἱὸν, εὔδηλον ὁ τῆς ἀνισότητος λόγος ἐκβέβληται, καὶ ἰσότης ἐν πατρὶ καὶ υἱῷ γνωρίζεται.

rum significavit: addendo autem, unum sumus, potentiae demonstravit paritatem. Quorum itaque aequalis est notio, potentia quoque et voluntas, horum videlicet una natura est, quicquid blasphemi impudenter dicant.

XIII. *Quod multipliciter discere licet patris ac filii aequalitatem.*

Quod tantundem ac pater filius possit, aliunde discere licet. Nunc enim, pater meus, inquit, usque modo operatur, et ego operor. Nunc autem: sicuti pater suscitat mortuos et vivificat, ita et filius quos vult vivificat. Quos vult dixit, non quos iubetur; quos ipse deliberat, non quos mandatur; namque illud servitutis est, hoc dominationis. Et rursus alibi: si non facio opera patris mei, mihi non credite: sin facio, etiamsi mihi credere nolueritis, operibus credite, et scitote quod pater in me sit, et ego in illo. Videte hinc denuo patris ac filii aequalitatem: nam pater, inquit, in me est, et ego in illo. Id autem in maiore ac minore reperiri prorsus non potest. Idque iam demonstrabo. Universam simul creaturam visibilem atque invisibilem in se circumscribit universalis Deus, vel potius manu sua tenet. Namque in manibus eius sunt, inquit, omnes fines terrae. Et insuper: qui continet gyrum terrae, incolasque eius sicut locustas. Et alibi: quis mensus est manu sua aquas, et caelum palmo, et universam terram pugillo? Universam itaque, ut dixi, creaturam manu continet universalis creator; ipsum autem a creatura contineri impossibile est: ergo fieri nequit ut inaequalia invicem contineant. Quod si verum est, ut reapse est, filius autem continet patrem, ut pater filium; inaequalitatis adsertio evidenter exploditur, et aequalitas in patre filioque agnoscitur.

XIV. *Demonstratio, quod honore sit par patri filius.*

Hanc nobis pariter demonstrationem ipse dominus Christus alibi facit dicens: ego sum ostium. Nemo venit ad patrem nisi per me. Et alio loco: nemo venit ad me filium, nisi pater meus caelestis adduxerit illum. Hinc docemur, filium aeque ad patrem, patremque ad filium salvandos adducere. Ubinam ergo servilis haereticorum liturgia? Ubinam creaturae conveniens cultus? Quandonam paternae dominationis et filialis servitutis inaequalitatem demonstrabunt? Audimus enim, modo a filio deduci ad patrem salutis studiosos; modo id ipsum a patre fieri, id est ad filium deduci fidei alumnos.

ιδ'. Ἀπόδειξις, ἰσότιμον εἶναι τῷ πατρὶ τὸν υἱόν.

Ταύτην δὲ αὖθις ἡμᾶς αὐτὸς ὁ δεσπότης Χριστὸς ἀλλαχοῦ διδάσκει λέγων· * ἐγώ εἰμι ἡ θύρα· οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς τὸν πατέρα, εἰ μὴ δι' ἐμοῦ *. Καὶ ἑτέρωθεν· * οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς τὸν υἱὸν ἐμὲ, ἐὰν μὴ ὁ πατήρ μου ὁ οὐράνιος ἀγάγῃ αὐτόν. Διδασκόμεθα δὲ ἐντεῦθεν, ὡς ὁμοίως καὶ ὁ υἱὸς τῷ πατρὶ, καὶ ὁ πατὴρ τῷ υἱῷ προσάγει τοὺς σωζομένους· ποῦ τοίνυν ἡ δουλοπρεπὴς τῶν αἱρετικῶν λειτουργία; ποῦ ἡ τῇ κτίσει πρέπουσα διακονία; πῶς τὴν πατρικῆς δεσποτείας καὶ [υἱοῦ] δουλείας ἀνισότητα * δείκνυσιν; ἀκούομεν γὰρ ὡς νῦν ὁ υἱὸς ποδηγεῖ πρὸς τὸν πατέρα τοὺς σωτηρίας ἐφιεμένους· καὶ νῦν ὁ πατὴρ τοῦτο ποιεῖ, καὶ τῷ υἱῷ προσάγει τοὺς πίστεως τροφίμους.

* Ioh. X. 9.
* Idem XIV. 6.
* Idem VI. 44.
* cod. ἀλλ' ἰσότητα.

XV. *Quod una sit patris et filii natura.*

Hinc ergo discimus parem esse patris filiique honorem. Sed enim aliunde etiam id discere possumus, loquente Domino ad auditores iudaeos. Nam multis dictis, postremo conclusit: « etiamsi ego de me ipso testor, testimonium meum verum est, quia solus non sum, sed ego et qui misit me pater. In vestra quoque lege scriptum est, duorum hominum testimonium, verum iudicari. Ecce ego de me testor, meusque simul de me qui me misit pater testatur. Dicebant ergo ei Iudaei: ubinam est pater tuus? Respondit eis Iesus: neque me scitis neque patrem meum. Si me sciretis, patrem quoque meum sciretis. » Papae! quanta est haereticorum insania! quanto laborant stupore hi qui Arii Eunomiique blasphemiae sunt heredes! Sed praeter insaniam, multam quoque videre licet in ipsis vigentem impudentiam: nam missionem sus deque commemorant, et mittentem maiorem misso esse dicunt. Tanta illis inest ignorantia scripturarum! Neque reputant, quod ab Isaaco Iacobus in Mesopotamiam missus, non idcirco, ad

ιε'. Ὅτι μία πατρὸς καὶ υἱοῦ ἡ φύσις.

Καὶ μανθάνομεν ἐντεῦθεν πατρὸς καὶ υἱοῦ τὸ ἰσότιμον· τοῦτο δὲ καὶ ἑτέρωθεν ἐστὶ μαθεῖν, αὐτοῦ τοῦ κυρίου διαλεγομένου πρὸς τοὺς ἰουδαίους ἀκούοντας· πολλὰ γὰρ διεξελθὼν, ὕστερον ἐπήγαγε· * κἂν ἐγὼ περὶ ἐμαυτοῦ μαρτυρῶ, ἡ μαρτυρία μου ἀληθής ἐστιν, ὅτι μόνος οὐκ εἰμὶ, ἀλλ' ἐγὼ καὶ ὁ πέμψας με πατήρ· καὶ ἐν τῷ νόμῳ δὲ τῷ ὑμετέρῳ γεγραμμένον ἐστὶν, ὅτι δύο ἀνθρώπων ἡ μαρτυρία ἀληθής ἐστίν. ἐγώ εἰμι ὁ μαρτυρῶν περὶ ἐμαυτοῦ, καὶ μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ ὁ πέμψας με πατήρ. Ἔλεγον οὖν αὐτῷ οἱ ἰουδαῖοι· ποῦ ἐστὶν ὁ πατήρ σου; ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· οὔτε ἐμὲ οἴδατε, οὔτε τὸν πατέρα μου· εἰ ἐμὲ οἴδατε, καὶ τὸν πατέρα ᾔδειτε ἄν· βαβαὶ πόση τῶν αἱρετικῶν ἡ παραπληξία; πόσην νοσοῦσιν ἐμβροντησίαν οἱ τοῦ Ἀρείου, καὶ Εὐνομίου βλασφημίας κληρονόμοι; πρὸς τῇ παραπληξίᾳ, πολλὴν ἐστὶν ἰδεῖν ἐν αὐτοῖς ἐπανθοῦσαν ἀναισχυντίαν· τῆς γὰρ ἀποστολῆς ἄνω καὶ κάτω μνημονεύουσι, καὶ τὸν ἀποστείλαντα τοῦ ἀποσταλέντος φασὶν εἶναι τιμιώτερον· τοσαύτην ἔχουσιν ἀμαθίαν τῶν γραφῶν· καὶ οὐ λογίζονται ὡς ὑπὸ τοῦ Ἰσαὰκ ὁ Ἰακὼβ εἰς

* Idem VIII. 14.

τὴν Μεσοποταμίαν ἀπεσταλμένος, οὐ μὴν διὰ τοῦτο ἐλάττων ἐστὶ τοῦ ἀποστείλαντος κατὰ τὸν λόγον τῆς φύσεως· ὡσαύτως δὲ καὶ Ἰωσὴφ ἀπεστάλη μὲν ὑπὸ τοῦ Ἰακὼβ ἐπισκέψασθαι τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ, καὶ οὐδεὶς ἂν φαίη τῆς τοῦ πατρὸς φύσεως μὴ μετέχειν, ἐπειδὴ τῷ πατρὶ πειθόμενος τὴν ἀποστολὴν κατεδέξατο.

Ἀλλὰ φασὶν ἴσως· εἰ μὴ κατὰ τὸν λόγον τῆς φύσεως μείζους ἐνταῦθα τῶν ἀποσταλέντων οἱ ἀποστείλαντες, κατὰ τὸ πατρικὸν γοῦν ἀξίωμα ἔχουσι τῆς τιμῆς τὰ πρεσβεῖα· ἀλλ' εὑρίσκομεν, ὦ ἀνόητοι, φαίην ἂν πρὸς αὐτούς, καὶ τοὺς μείζους ὑπὸ τῶν ἐλαττόνων ἀποσταλέντας, καὶ οὐχὶ διὰ τοῦτο τῆς οἰκείας τιμῆς τοὺς ἀποσταλέντας γυμνώσομεν· ἀπεστάλη γὰρ ὑπὸ τοῦ Δαβὶδ Ἰωνάθας, ὁ τοῦ βασιλέως υἱὸς ὑπὸ τοῦ φυγάδος, ὁ τῷ πατρὶ συμβασιλεύων ὑπὸ τοῦ μηδὲ ἐν οἰκέτου τάξει φανῆναι τολμῶντος· ἐπειδὴ τοίνυν, ὁ μὲν ἀπέστειλεν, ὁ δὲ ἀπεστάλη, οὐκέτι μὲν ὁ πεμφθεὶς βασιλεὺς κατὰ τὸν ὑμέτερον λόγον, οὐκέτι δὲ ὁ ἀποστείλας φυγάς· ἀλλὰ μεταβέβηκε μὲν ἐπὶ τὸν ἀποστείλαντα Δαβὶδ τὸ τοῦ πεμφθέντος ἀξίωμα· μεταβέβηκε δὲ ἐπὶ τὸν ἀποσταλέντα * Ἰωνάθαν ἡ τοῦ πέμψαντος δυσκηρία· ἀλλ' οὐχ' οὕτω ταῦτ' ἔχει. Καὶ τί δεῖ λέγειν τὰ ἀνθρώπινα; εὑρίσκομεν γὰρ θεὸν ἀποσταλέντα, καὶ ἄνθρωπον ἀποστείλαντα· ὁ γὰρ τῷ Ἰακὼβ συμπαλαίσας φησὶν, ἀπόστειλόν με. ἀνέβη γὰρ ὁ ὄρθρος· πρὸς ὃν Ἰακὼβ ἔφη. οὐ μή σε ἀποστείλω ἐὰν μή με εὐλογήσῃς· τί πρὸς ταῦτα λέγειν ἔχουσιν οἱ σοφοὶ τῆς πίστεως τεχνολόγοι; ἄλλως δὲ καὶ ἐκ τῶν δεσποτικῶν εὑρήσομεν ῥημάτων καὶ αὐτὸν τὸν πέμψαντα πατέρα τῷ πεμφθέντι υἱῷ συνόντα· * μόνος γάρ φησιν οὐκ εἰμὶ, ἀλλ' ἐγὼ καὶ ὁ πέμψας με πατήρ· καὶ ἀλλαχοῦ· * οὐκ ἀφῆκε με μόνον ὁ πατήρ μου· καὶ ἑτέρωθεν· * ὁ πατήρ μου ὁ ἐν ἐμοὶ μένων. αὐτὸς ποιεῖ τὰ ἔργα. Εἰ τοίνυν ἐν αὐτῷ, καὶ σὺν αὐτῷ ἦν ὁ πέμψας. ποῦ τοῦ πεμφθέντος ἡ εὐτέλεια; ὁ δὲ τὰ πάντα πληρῶν. ποῦ ἢ πόθεν ἀπεστάλη; ἡ γὰρ ἀποστολὴ τόπου ἀλλαγὴν αἰνίττεται· εἰ δὲ τὰ πάντα πατὴρ καὶ υἱὸς περιέχει, οὔτε ὁ πατὴρ ὡς πόῤῥω τυγχά-

* cod. ἀποστείλαντα.

* Ioh. VIII. 16.

* [illegible]

* Idem XIV. 10.

naturam quod adtinet, minor est mittente. Aeque et Iosephus missus a Iacobo fuit ad fratres suos inspiciendos, neque tamen quisquam dixerit hunc patris naturae non fuisse participem, quia patri obtemperans missionem peragendam suscepit.

Sed aiunt fortasse: etiamsi naturae ratione non fuerunt hi mittentes maiores missis, at paterna saltem dignitate primatum honoris tenebant. Atqui nos comperimus, o insani, (vos enim nominatim alloquor) maiores quoque a minoribus missos, neque idcirco proprio honore missos spoliabimus. Nam missus fuit a Davide Ionathas, regis filius a profugo, conregnator patris ab eo qui ne in servorum quidem ordine apparere audebat. Quoniam itaque ille quidem misit, hic autem missus est; iam qui missus fuit, rex non erit, ut vos ratiocinamini; neque qui misit, profugus; sed in mittentem Davidem, missi dignitas transiit: vicissimque in missum Ionatham, mittentis calamitas. Revera tamen haud haec ita se habent. Sed cur humana commemoramus? Comperimus enim Deum missum, et hominem mittentem. Nam qui cum Iacobo luctatus fuerat, mitte me inquit, namque aurora consurgit. Cui Iacobus ait: non te dimittam, nisi benedixeris mihi. Quid habent quod his opponant sapientes isti et artificiosi fidei doctores? Aliunde vero ex dominicis quoque cognoscemus verbis, ipsum quoque mittentem patrem misso cum filio coëxistentem. Solus enim, inquit, non sum, sed ego et qui misit me pater. Et alio loco: non reliquit me solum pater meus. Et alibi: pater meus in me manens, ipse opera facit. Si ergo in ipso et cum ipso erat qui misit, ubinam missi vilitas? Porro qui omnia implet, quo vel unde missus fuit? Nam missio loci mutationem innuit. Iam si omnia pater filiusque continent; neque pater ceu remotus ab illis ad quos misit, filium misit; neque filius ex alio in alium

transiit locum. Superest ergo ut existimemus adsumptae humanitatis fuisse missionem.

Sed iam tempus est ut ad dominicorum verborum interpretationem veniamus. Vestra, inquit, in lege scriptum est, duorum hominum testimonium esse verum. Deinde addit: ego sum qui testimonium perhibeo de me ipso, et testimonium perhibet de me qui misit me pater. Ergo imaginem spectantes, archetypum cognoscamus. Duorum, inquit, hominum verum est testimonium; atqui duorum hominum unam esse naturam cuncti fatentur; igitur patris et filii naturam unam, unam reapse ex imagine cognoscemus et confitebimur. Sicut enim ibi duo homines, ita et heic Deus et Deus, pater et filius, qui nominibus suis ipsis eandem esse naturam declarant. Neque enim qui verus sit Deus, natura differet a vero Deo; neque filius diversus ab illo erit, quum sit Dei filius. His auditis Iudaei interrogaverunt eum: ubinam est pater tuus? Respondit itaque Iesus: neque me scitis, neque patrem meum: si me sciretis, patrem quoque meum sciretis.

Videte rursus quomodo hinc consubstantialitas demonstratur. Si me inquit sciretis, patrem quoque meum sciretis. At vero ex eo quod diversum est naturâ, alterum item naturaliter diversum non dignoscitur. Namque aliena invicem et extranea, invicem non demonstrant: sed naturae communione coniuncta, ex alterutro noscuntur. Ex uno homine universam hominum naturam cognoscere licet; et ex una ove, universum ovium genus: non tamen ex ovibus leones, neque ex leonibus oves: neque angelos ex hominibus, neque ex angelis homines: nam unumquodque animal propriae naturae demonstrativum est. Si ergo unigenitum Verbum Dei creatura est, et ex non antea extantibus, et ex alia quadam natura natum, quomodo

γων ἐκείνων, πρὸς οὓς ἀπέστειλεν, ἔπεμψε τὸν υἱόν, οὔτε ὁ υἱὸς ἐξ ἑτέρου εἰς ἕτερον μεταβέβηκε τόπον· οὐκοῦν λείπεται νοεῖν τὴν ἀναληφθείσης ἀνθρωπότητος τὴν ἀποστολὴν εἶναι.

Ἀλλ᾽ ἐπὶ τὴν ἑρμηνείαν τῶν δεσποτικῶν ῥημάτων ἀναδραμεῖν καιρός. Ἐν τῷ νόμῳ, φησὶ *, τῷ ὑμετέρῳ γέγραπται, ὅτι δύο ἀνθρώπων ἡ μαρτυρία ἀληθής ἐστιν· εἶτα ἐπάγει, ὅτι ἐγώ εἰμι ὁ μαρτυρῶν περὶ ἐμαυτοῦ, καὶ μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ ὁ πέμψας με πατήρ· ἀποβλέψαντες τοίνυν τὴν εἰκόνα, νοήσωμεν τὸ ἀρχέτυπον· δύο, φησὶν, ἀνθρώπων ἡ μαρτυρία ἀληθής ἐστιν· τῶν δὲ δύο ἀνθρώπων ἡ φύσις μία δηλονότι παρὰ πᾶσι ἂν ὡμολόγηται· οὐκοῦν πατρὸς καὶ υἱοῦ ἡ οὐσία μία, μία * ἐκ τῆς εἰκόνος νοηθήσεταί τε καὶ ὁμολογηθήσεται· ὥσπερ γὰρ ἐκεῖ δύο ἄνθρωποι, οὕτω καὶ ἐνταῦθα θεὸς καὶ θεὸς, πατὴρ καὶ υἱὸς, καὶ αὐτοῖς τοῖς ὀνόμασι δηλοῦντες τὴν φύσεως τὴν ταυτότητα· οὔτε γὰρ ὁ ἀληθῶς θεὸς ἑτέρας ἂν εἴη φύσεως παρὰ τὸν ἀληθινῶς θεόν· οὔτε ὁ υἱὸς ἄλλος παρ᾽ ἐκεῖνον, θεοῦ ὑπάρχων υἱός· τούτων ἀκούσαντες οἱ ἰουδαῖοι ἠρώτησαν αὐτόν· * ποῦ ἐστιν ὁ πατήρ σου: ἀπηκρίθη τοίνυν ὁ Ἰησοῦς· οὔτε ἐμὲ οἴδατε, οὔτε τὸν πατέρα μου· εἰ ἐμὲ ᾔδειτε, καὶ τὸν πατέρα μου ᾔδειτε ἄν.

Ὁρᾶτε πάλιν πῶς ἐντεῦθεν τὸ ὁμοούσιον δείκνυται· εἰ ἐμὲ γάρ, φησιν, ᾔδειτε, καὶ τὸν πατέρα μου ᾔδειτε ἄν· ἐκ δὲ τῆς ἑτερουσίας τὸ ἑτεροούσιον οὐ γνωρίζεται· τὰ γὰρ ἀλλόφυλα καὶ ξένα, ἀλλήλων οὐκ εἰσὶ δηλωτικά· τὰ δὲ φύσεως κοινωνοῦντα δι᾽ ἀλλήλων γινώσκεται· δι᾽ ἑνὸς μὲν ἀνθρώπου, πᾶσαν τῶν ἀνθρώπων τὴν φύσιν ἰδεῖν ἐστι· καὶ δι᾽ ἑνὸς προβάτου τῶν προβάτων ἅπαν τὸ γένος· οὐ μὴν διὰ προβάτων τοὺς λέοντας, οὐδὲ διὰ λεόντων τὰ πρόβατα, οὐδ᾽ ἀγγέλους διὰ ἀνθρώπων, οὐδὲ διὰ ἀγγέλων ἀνθρώπους· ζῷον γὰρ ἕκαστον τῆς οἰκείας δηλωτικόν ἐστι φύσεως. Εἰ τοίνυν ὁ μονογενὴς λόγος τοῦ θεοῦ κτίσμα καὶ ἐξ οὐκ ὄντων, καὶ ἐξ ἑτέρας τινὸς γεγένηται φύσεως, πῶς ἐν αὐτῷ τὸν πατέρα δείκνυσι πιστευόμενος; εἰ δὲ ὁ πατὴρ διὰ τοῦ υἱοῦ

* Ioh. VIII. 17.

* ita μία bis.

* Idem VIII. 19.

γινώσκεται, καὶ ὁ τὸν υἱὸν γινώσκων, καὶ τὸν
πατέρα γινώσκει, πεδηθείη μὲν πᾶσα βλα-
σφημος γλῶσσα, καὶ τῷ λάρυγγι κατὰ τὸν
* Ps. CXXXVI. 6. προφήτην * κολληθείη· ἡμεῖς δὲ οἱ τῆς τριά-
δος προσκυνηταὶ ἀκριβῆ τοῦ ὁμοουσίου ἐν-
τεῦθεν τὴν γνῶσιν λαμβανόμενοι· λογιζόμενοι
ὡς οὐκ ἂν ἑτέρως ἐν υἱῷ πατὴρ ἐγνωρίσθη,
εἰ μὴ τῆς αὐτῆς οὐσίας ἐτύγχανε· καὶ προσ-
κυνοῦμεν τὸν σωτῆρα τὸν ἡμέτερον, τῆς προσ-
κυνήσεως τὸν καρπὸν ἀναμένοντες, οὗ χορη-
γὸς αὐτὸς ὁ πατὴρ τυγχάνει κατὰ τὴν τοῦ
* Ioh. XII. 26. κυρίου φωνήν· * ἐάν τις γάρ, φησιν, ἐμοὶ
διακονήσῃ, τιμήσει αὐτὸν ὁ πατήρ μου· καὶ
* Idem III. 36. ὁ θαυμάσιος δὲ Ἰωάννης ὁ θεολογῶν *,
ὁ πιστεύων εἰς τὸν υἱόν, φησίν, ἔχει ζωὴν
αἰώνιον· ὁ δὲ ἀπειθῶν τῷ υἱῷ, οὐκ ὄψε-
ται τὴν ζωήν, ἀλλ' ἡ ὀργὴ τοῦ θεοῦ μενεῖ
ἐπ' αὐτόν.

ιϛ'. Ὅτι πολλαχοῦ ὁ κύριος μίαν αὐτοῦ καὶ τοῦ πατρὸς τὴν οὐσίαν ἐδίδαξεν.

Ἵνα δὲ καὶ ἐξ ἑτέρας μαρτυρίας τὸ
ὁμοούσιον δείξωμεν, αὐτοῦ τοῦ κυρίου ἀκού-
σωμεν βοῶντος καὶ λέγοντος, οὐ τοῖς ἀπο-
* Idem XII. 44. στόλοις μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς Ἰουδαίοις· * ὁ
πιστεύων εἰς ἐμέ, οὐ πιστεύει εἰς ἐμέ, ἀλλ'
εἰς τὸν πέμψαντά με· καὶ ὁ θεωρῶν ἐμέ,
θεωρεῖ τὸν πέμψαντά με· ἐγὼ φῶς εἰς τὸν
κόσμον ἐλήλυθα, ἵνα ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ
ἐν τῇ σκοτίᾳ μὴ μείνῃ· εἰ τοίνυν ὁ θεω-
ρῶν τὸν υἱὸν εἰς τὸν πατέρα πιστεύει. ποῦ τὸ
μεῖζον καὶ τὸ ἔλαττον; ἐν γὰρ τῷ ἐλάττονι
σμικρύνεται τὸ μεῖζον, καὶ οὐ γνωρίζεται·
εἰ δὲ ὁ πατὴρ μείζων, πῶς ἐν τῷ υἱῷ θεω-
ρεῖται; εἰ δὲ θεωρεῖται ἐν υἱῷ, ὡς ἐν ἴσῳ
δηλονότι γνωρίζεται· δηλωτικὰ γὰρ ἀλλή-
λων τὰ ἴσα· καὶ πάλιν μετ' ὀλίγα αὐτὸς
* Idem XIV. 6. ὁ κύριος φησὶ τοῖς ἀποστόλοις· * ἐγώ εἰμι
ἡ ὁδός, καὶ ἡ ἀλήθεια, καὶ ἡ ζωή· οὐδεὶς
ἔρχεται πρὸς τὸν πατέρα, εἰ μὴ δι' ἐμοῦ·
εἰ ἐγνώκειτέ με, καὶ τὸν πατέρα μου ἐγνώκειτε
ἄν, καὶ ἀπ' ἄρτι γινώσκετε αὐτὸν καὶ ἑω-
ράκατε αὐτόν. Λέγει δὲ αὐτῷ Φίλιππος·
κύριε δεῖξον ἡμῖν τὸν πατέρα σου, καὶ ἀρκεῖ
ἡμῖν· λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· τοσοῦτον χρό-
νον μεθ' ὑμῶν εἰμι, καὶ οὐκ ἔγνωκάς με,

in se patrem demonstrat, si ei credatur? Iam si pater per filium agnoscitur, et qui filium novit, novit et patrem, impediatur sane quaevis lingua blasphema, et, ut ait propheta, faucibus adhaereat. Nos autem Trinitatis adoratores accuratam hinc consubstantialitatis notionem adipiscamur; reputantes, non aliter filium in patre fore agnoscendum, nisi eiusdem esset substantiae: adoremusque Servatorem nostrum, cultus nostri fructum praestolantes, cuius dator pater est, secundum Domini dictum: si quis enim, inquit, mihi ministraverit, honorificabit eum pater meus. Itemque admirandus Iohannes theologus: qui credit in filium, inquit, habet vitam aeternam: qui autem incredulus est filio, vitam non videbit, sed ira Dei manebit super ipsum.

XVI. *Quod multis locis Dominus unam esse suam et patris substantiam docuit.*

Ut autem alio quoque testimonio consubstantialitatem demonstremus, ipsum audiamus clamantem Dominum ac dicentem non apostolis tantum, verum etiam Iudaeis: qui credit in me, non in me credit, sed in eum qui misit me. Et qui videt me, eum qui me misit videt. Ego lux in mundum veni, ut qui in me credit, in tenebris non permaneat. Si ergo qui videt filium, in patrem credit, ubinam maius et minus? Namque in minore minuitur maius, neque agnoscitur. Si itaque pater maior, quomodo in filio spectatur? Quod si spectatur in filio, tamquam in aequali videlicet agnoscitur. Namque aequalia invicem demonstrativa sunt. Et paulo post idem Dominus ait apostolis: ego sum via, veritas, ac vita: nemo venit ad patrem, nisi per me: si cognosceretis me, utique et patrem meum cognosceretis, et amodo iam cognoscitis eum, eumque vidistis. Dicit ei Philippus: Domine ostende nobis patrem tuum, et sufficit nobis. Dicit ei Iesus: tanto tempore vobiscum sum, et non cognovisti me, Philippe? Qui videt me, videt

et patrem meum; et quomodo tu dicis, ostende nobis patrem? non credis quia ego in patre, et pater in me est? Verba quae ego loquor, a memet ipso non loquor; sed pater qui in me manet, ipse opera facit. Credite mihi, quia ego in patre, et pater in me est: alioquin propter opera ipsa mihi credite.

Quid his verbis clarius? quid hac doctrina evidentius? Sed enim, ut videtur, Iudaeorum velamen in haereticorum mentem transiit. Quo fit, ut sole etiam clariora cernere nolint, voluntariam ignorantiae nebulam sibimet attrahentes. Nos vero Dominum dicentem audiamus: si cognosceretis me, utique et patrem meum cognosceretis, et amodo cognoscitis eum, ipsumque videtis. Thomae hoc ait, a quo ei dictum fuerat, quo vadis nescimus, et quomodo possumus viam scire? Docetque eum et reliquos simul apostolos, hominem qui sibi crediderit, dum ita ipsum mentis oculis videt, patris quoque fieri spectatorem, quoniam pater in filio agnoscitur. Haec Philippus non intelligens, rogat illum dicens: ostende nobis patrem tuum, et sufficit nobis: propterea non laudatur, quia secundum haereticos visus est optare maius aliquid cernere; sed reprehenditur potius, ceu qui in filio patrem non viderat. Tanto enim, inquit, tempore vobiscum sum, neque me adhuc novisti, Philippe? Atqui non ipsum, sed patrem videre Philippus optabat. Cur ergo reprehenditur quod filium non cognoverit? Nimirum Iesus hac addita reprehensione, causam rei declarat. Nam qui me novit, inquit, novit et patrem. Quomodo ergo tu ais, ostende nobis patrem? Alius, inquit, sum, personâ non naturâ, totum in me ipso patrem circumfero, sum enim sigillum genitori simillimum, paternae figura substantiae, naturalis imago gignenti coëxistens. Quum ergo illum videre volueris, in me respice, et

Φίλιππε (1); ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ, ἑώρακε καὶ τὸν πατέρα μου· καὶ πῶς σὺ λέγεις, δεῖξον ἡμῖν τὸν πατέρα; οὐ πιστεύεις ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ, καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί ἐστι; τὰ ῥήματα ἃ λαλῶ ἐγὼ, ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐ λαλῶ· ὁ δὲ πατὴρ ὁ ἐν ἐμοὶ μένων, αὐτὸς ποιεῖ τὰ ἔργα· πιστεύετέ μοι ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ, καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί· εἰ δὲ μὴ, διὰ τὰ ἔργα αὐτὰ πιστεύετέ μοι.

Τί τούτων τῶν ῥημάτων σαφέστερον; τί τῆς διδασκαλίας ταύτης φανερώτερον; ἀλλ' ὡς ἔοικε τῶν Ἰουδαίων τὸ κάλυμμα εἰς τὴν τῶν αἱρετικῶν μεταβέβηκε διάνοιαν· διὸ τὰ τοῦ ἡλίου φανερώτερα συνορᾷν οὐκ ἐθέλουσι, τὴν αὐθαίρετον ὁμίχλην τῆς ἀγνοίας ἐπισπασάμενοι· ἡμεῖς δὲ ἀκούσωμεν τοῦ κυρίου λέγοντος· εἰ ἐγνώκειτέ με, καὶ τὸν πατέρα μου ἐγνώκειτε ἄν· καὶ ἀπ' ἄρτι γινώσκετε αὐτὸν, καὶ ἑωράκατε αὐτόν· τῷ Θωμᾷ τοῦτο λέγει * εἰρηκότι αὐτῷ, ποῦ ὑπάγεις οὐκ οἴδαμεν, καὶ τὴν ὁδὸν πῶς εἰδέναι δυνάμεθα; καὶ διδάσκει αὐτὸν, καὶ τοὺς λοιποὺς ἀποστόλους, ὡς αὐτῷ ὁ πεπιστευκὼς, τοῖς ὀφθαλμοῖς τῆς διανοίας θεασάμενος αὐτὸν, καὶ τοῦ πατρὸς γεγένηται θεατὴς, ὡς ἐν αὐτῷ τοῦ πατρὸς γνωριζομένου· ταῦτα Φίλιππος μὴ συνεὶς, παρακαλεῖ αὐτὸν λέγων· δεῖξον ἡμῖν τὸν πατέρα σου. καὶ ἀρκεῖ ἡμῖν· καὶ οὐκ ἐπαινεῖται, ὡς τὸ κατὰ τοὺς αἱρετικοὺς μεῖζον ἰδεῖν ἐπιθυμήσας· ἀλλ' ἐγκαλεῖται, ὡς μὴ θεασάμενος ἐν υἱῷ τὸν πατέρα· τοσοῦτον γάρ, φησι, χρόνον μεθ' ὑμῶν εἰμὶ, καὶ οὐκ ἔγνωκάς με Φίλιππε; καὶ μὴν οὐκ αὐτὸν, ἀλλὰ τὸν πατέρα ὁ Φίλιππος ἰδεῖν ἐπεθύμησε· πῶς οὖν ἐγκαλεῖται ὡς οὐκ ἐγνωκὼς τὸν υἱόν; τῇ ἐπαγωγῇ τοῦ ἐγκλήματος τὴν αἰτίαν δηλοῖ· ὁ ἑωρακὼς γάρ, φησιν, ἐμὲ, ἑώρακε τὸν πατέρα· καὶ πῶς σὺ λέγεις, δεῖξον ἡμῖν τὸν πατέρα; ἕτερος εἰμί, φησιν, κατὰ τὸ πρόσωπον, οὐ κατὰ τὴν φύσιν· ὅλον ἐν αὐτῷ * τὸν πατέρα περιφέρω, σφραγὶς γάρ εἰμι τοῦ γεννήσαντος ἀπαράλλακτος, χαρακτήρ εἰμι τῆς τοῦ πατρὸς ὑποστάσεως, εἰκὼν φυσικὴ τῷ γεννήσαντι συνυπάρχουσα· ὅταν τοίνυν ἰδεῖν ἐθελήσῃς

* Ioh. XIV. 5.

* ita cod. Sed malo ἐμαυτῷ.

(1) Ita se habet in hoc codice et aliis verbum ἔγνωκας singulari numero; et praeterea sic in nostro interpungitur.

ἐκεῖνον, εἰς ἐμὲ ἀποβλέψας. ἑκάτερον ὄψει· ὄψει δὲ οὐ τοῖς τοῦ σώματος ὀφθαλμοῖς, ἀλλὰ τοῖς τῆς πίστεως· καὶ τοῖς τῆς πίστεως δὲ τοσοῦτον, ὅσον γνῶναι τὰς ἐνεργείας, οὐ τὴν φύσιν, ἢ τὴν οὐσίαν· πάντα γὰρ νοῦν ἡ ταύτης ὑπερβαίνει κατάληψις· διὸ ἐπήγαγεν· οὐ πιστεύεις, ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ, καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί ἐστι; τὰ ῥήματα, ἃ ἐγὼ λαλῶ, ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐ λαλῶ, ἀλλ' ὁ πατήρ μου ὁ ἐν ἐμοὶ μένων, αὐτὸς ποιεῖ τὰ ἔργα· πιστεύετέ μοι ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ, καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί· εἰ δὲ μὴ, διὰ τὰ ἔργα αὐτὰ πιστεύετε· εἰ τοίνυν τὰ αὐτὰ τῷ πατρὶ φθέγγεται, καὶ ὁ πατὴρ ἐν αὐτῷ μένει, καὶ αὐτὸς ἐν τῷ πατρὶ, καὶ ὁ ἑωρακὼς αὐτὸν ἑώρακε τὸν πατέρα, καὶ ὁ γινώσκων αὐτὸν, τὸν πατέρα γινώσκει, δῆλον ἅπασι τοῖς γε νοῦν ἔχουσι ὡς μία τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ ἡ φύσις, καὶ πάντα ἔχει τὰ τοῦ πατρὸς ὁ υἱός· οὐ γὰρ ἂν ἑτέρως ἔδειξεν ἐν ἑαυτῷ τὸν πατέρα, εἰ μὴ πάντα εἶχεν ὅσα ὁ πατὴρ, πλὴν αὐτῆς τῆς πατρότητος; τοῦτο γὰρ ἴδιον τοῦ πατρὸς, ὥσπερ τοῦ υἱοῦ ἡ υἱότης.

utrumque videbis. Videbis tamen haud corporis sed fidei oculis: et quidem eatenus fidei oculis, quatenus operationes cognoscas, non naturam aut substantiam. Quamlibet enim mentem comprehensio haec excedit. Idcirco addidit: non credis, quia ego in patre, et pater in me est? Verba quae ego loquor, a me ipso non loquor, sed pater meus, qui in me manet, ipse opera facit. Credite, quod ego in patre, et pater in me est: alioqui propter opera ipsa credite. Si ergo ipse dicit eadem quae pater; si pater in ipso manet et ipse in patre; et qui ipsum vidit, vidit et patrem; et qui eundem novit, novit et patrem; constat omnibus, qui mente quidem non careant, unam esse patris filiique naturam, et omnia habere, quae sunt patris, filium. Neque enim aliter patrem in se ipso repraesentaret, nisi omnia haberet quae pater, excepta paternitate; est enim haec patris propria, sicut filii filietas.

ιζ'. Ἑτέρα ἀπόδειξις, ἴσον εἶναι τὸν υἱὸν τῷ πατρί.

XVII. *Altera demonstratio quod aequalis patri sit filius.*

* Ioh. XIII. 31.
* Idem XVII. 1.

Ταύτην ἰσότητα, καὶ ἑτέρωθεν ἔστι μαθεῖν· εἶπε γάρ, φησιν, ὁ Ἰησοῦς· * νῦν ἐδοξάσθη ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ὁ θεὸς ἐδοξάσθη ἐν αὐτῷ, καὶ ὁ θεὸς δοξάσει αὐτὸν ἐν ἑαυτῷ, καὶ εὐθὺς δοξάσει αὐτόν. Καὶ πάλιν· * πάτερ, ἡ ὥρα ἐλήλυθε, δόξασόν σου τὸν υἱὸν, ἵνα καὶ ὁ υἱός σου δοξάσῃ σε. Ὢ τῆς ὑπερβαλούσης τῶν αἱρετικῶν ἀβελτηρίας· μείζων, φησὶν, ὁ δοξάζων τοῦ δοξαζομένου· καὶ δοξάζει μὲν ὁ πατὴρ, δοξάζεται δὲ ὁ υἱός· μείζων οὖν ἄρα τοῦ υἱοῦ ὁ πατήρ· εἰ τοίνυν ὁ υἱὸς οὐκ ἐδοξάσθη μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν δοξάσαντα ἐδόξασεν, ποίαν χώραν σχοίη τὸ μεῖζον καὶ τὸ ἔλαττον; εἰ μὴ ἄρα κατὰ τὴν τῶν εἰρημένων ἀκολουθίαν παρὰ τὸν δοξάζοντα μεταβαίνει τὸ μεῖζον· καὶ οὕτως εὑρεθήσεται ὁ υἱὸς, ἐλάττων μὲν ἡνίκα ἂν δοξάζηται, μείζων δὲ ἡνίκα ἂν δοξάζῃ· ἀλλὰ τὸ λέγειν ταῦτα παραπληξίας καὶ μανίας ἐσχάτης· οὐ γὰρ τὸ μεῖζον καὶ τὸ ἔλαττον ἐντεῦθεν, τὸ δὲ

Hanc aliunde quoque discere aequalitatem possumus. Dixit enim Iesus: nunc clarificatus est filius hominis, et Deus clarificatus est in eo, et Deus clarificabit illum in semet ipso, et quidem statim clarificabit. Et rursus: pater, venit hora, clarifica filium tuum, ut et filius tuus clarificet te. O infinitam haereticorum stultitiam! Maior est, aiunt, clarificans clarificato. En clarificat pater, filius vero clarificatur; maior ergo filio pater. Atqui si filius non solum est clarificatus, sed etiam clarificantem clarificavit, quinam heic maiori ac minori superest locus? Nisi forte, ut ex praedictis consequeretur, maior dignitas transit ad eum qui clarificat; ita ut filius minor evadat cum clarificatur; maior cum clarificat: quae dici sine summa stoliditate et amentia nequeunt. Neque enim ex praedictis maius vel minus, sed aequalitatem patris ac filii docemur. Audimus enim,

filium a patre clarificari, vicissimque a filio patrem: et filium clarificari a patre, et eum simul clarificare patrem. Nam qui clarificatus est, non quod non habebat accepit, sed quod reapse iam habebat. Quam rem eodem in loco nos docet: clarifica enim me, inquit, apud temet ipsum tu, pater, claritate quam habui prius quam mundus esset, apud te. Iam si ante quam mundus fieret, hanc gloriam habuit, quomodo id postulat accipere quod semper habuit?

XVIII. *Quod una est patris ac filii dominatio.*

Deinde quum demonstravisset se non solum clarificari, verum etiam vicissim clarificare, addidit: manifestavi nomen tuum hominibus. Et paulo post, haereticorum ora oppilans, mea inquit omnia tua sunt, et tua mea (1): non sane communem dividens dominationem, neque alia ad se spectare, alia ad patrem, demonstrare volens; sed quoniam ii qui nullum contra Unigenitum blasphemiae genus omittunt, ipsum quidem accipere aiunt, sed patrem dare, demonstrat utique se parem patri habere rerum omnium dominationem. Nam mea inquit omnia, tua sunt, et tua mea. Profecto non dominationis divisionem, sed communionem nos docens.

Sed enim sentio me hunc de fide sermonem diu produxisse, quum tamen quasi uno capitulo definitionem eius me comprehensurum sub initio (2) promisissem. Nam quum ex evangelica doctrina demonstrandam suscepissem Unigeniti dignitatem, longiorem quam promiseram feci sermonem; quamquam in ipsis textuum interpretationibus brevitati studui. Igitur piis christianis ablegatis ad ipsos tum evangelicos tum propheticos libros, qui omnes theologiâ de filio redundant, ego quidem propositi de Trinitate argumenti seriem prosequar.

ἴσον πατρὸς καὶ υἱοῦ διδασκόμεθα· ἀκούομεν γὰρ ὡς καὶ ὁ πατὴρ δοξάζει υἱόν, καὶ δοξάζεται ὑφ᾽ υἱοῦ· καὶ υἱὸς δοξάζεται ὑπὸ τοῦ πατρὸς, καὶ δοξάζει τὸν πατέρα· ὅτι ὁ δεδοξασμένος οὐχ ὃ μὴ εἶχεν εἴληφεν, ἀλλ᾽ ὃ εἶχεν· ἐν αὐτῷ τῷ χωρίῳ * τοῦτο διδάσκει· δόξασόν με γάρ, φησι, παρὰ σαυτῷ σὺ, πάτερ, τῇ δόξῃ ᾗ εἶχον, πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι παρὰ σοί· εἰ δὲ καὶ πρὸ τοῦ τὸν κόσμον γενέσθαι, ταύτην ἔχει τὴν δόξαν πῶς αἰτεῖ λαβεῖν ὃ εἶχεν ἀεί; * Ioh. XVII. 5.

ιη΄. Ὅτι μία πατρὸς καὶ υἱοῦ ἡ δεσποτεία.

Εἶτα δεικνὺς ὡς οὐ μόνον δοξάζεται, ἀλλὰ καὶ δοξάζει, ἐπήγαγεν· * ἐφανέρωσά σου τὸ ὄνομα τοῖς ἀνθρώποις· καὶ μετ᾽ ὀλίγα τῶν αἱρετικῶν ἐμφράττων τὰ στόματα, τὰ ἐμά, φησι, πάντα σά ἐστι, καὶ τὰ σὰ ἐμά· οὐ τὴν κοινὴν διαιρῶν δεσποτείαν, οὐδὲ ἕτερα δὲ τὰ τῷ πατρὶ διαφέροντα, δεῖξαι βουλόμενος· ἀλλ᾽ ἐπειδὴ οἱ πᾶσαν βλάσφημον φωνὴν ἀφιέντες κατὰ τοῦ μονογενοῦς, αὐτὸν μὲν λαμβάνειν φασὶ, τὸν δὲ πατέρα διδόναι, δείκνυσιν ὅτι τὴν αὐτὴν ἔχει τῷ πατρὶ τῶν ἁπάντων δεσποτείαν· τὰ γὰρ ἐμά, φησι, πάντα σά ἐστι, καὶ τὰ σὰ ἐμά· οὐ τὴν διαίρεσιν τῆς δεσποτείας, ἀλλὰ τὸ κοινὸν τῆς δεσποτείας παιδεύων. * Idem XVII. 6.

Ἀλλὰ γὰρ τὸν λόγον εἰς μῆκος ἐξέτεινα τὸν περὶ πίστεως, ἐν κεφαλαίῳ διεξελθεῖν ὅρον ἐν τοῖς προοιμίοις ἐπαγγειλάμενος· δεῖξαι γὰρ βουληθεὶς ἐκ τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας τοῦ μονογενοῦς τὴν ἀξίαν, μακρότερον τῆς ὑποσχέσεως εἰργασάμην τὸν λόγον· καὶ ταῦτα βραχυλογίας ἐν ταῖς ἑρμηνείαις πεφροντικώς· εἰς αὐτὰς τοίνυν τὰς εὐαγγελικὰς βίβλους καὶ προφητικὰς τοὺς εὐσεβεῖς πέμψας, μεσταὶ γὰρ αὗται τῆς θεολογίας τοῦ υἱοῦ, ἐπὶ τὴν προκειμένην ἀκολουθίαν βαδιοῦμαι.

(1) Nicetas aquileiensis a nobis editus in simili tractatu sic explicat: *quae illa omnia? utique virtutem, utique potentiam, bonitatem, incorruptelam, gloriam et aeternitatem, sicut habet pater.*

(2) Recole tertium capitulum.

ιθ'. Περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος.

Πιστεύομεν τοίνυν, ὡς ἔφην, εἰς θεὸν πατέρα ἄναρχον, καὶ εἰς θεὸν συναΐδιον φύσει υἱὸν, ἐκ πατρὸς μὲν γεννηθέντα, ἀεὶ δὲ τῷ πατρὶ συνόντα, κατὰ τὴν τῶν εὐαγγελίων φωνήν· ἐν ἀρχῇ γάρ, φησιν, ἦν ὁ λόγος· πιστεύομεν δὲ καὶ εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ εὐθὲς, τὸ ἡγεμονικὸν, τὸ ἀγαθὸν, τὸ παράκλητον, τὸ ἐκ θεοῦ προελθὸν, οὐ γεννηθέν· εἷς γὰρ μονογενής· οὔτε μὴν κτισθὲν, οὐδαμοῦ γὰρ εὑρίσκομεν ἐν τῇ θείᾳ γραφῇ τῇ κτίσει συναριθμούμενον, ἀλλὰ πατρὶ καὶ υἱῷ συνταττόμενον· ἐκπορευόμενον δὲ αὐτὸ ἐκ τοῦ πατρὸς ἠκούσαμεν, καὶ οὐ πολυπραγμονοῦμεν πῶς ἐκπορεύεται, ἀλλὰ στέργομεν τοῖς τεθεῖσιν ἡμῖν ὅροις ὑπὸ τῶν θεολόγων καὶ μακαρίων ἀνδρῶν.

XIX. *De Spiritu sancto.*

Credimus ergo, ut iam dixi, in Deum patrem absque principio, et in Deum coaeternum naturalem filium, ex patre quidem genitum, sed tamen cum patre semper existentem, iuxta evangelicum dictum: in principio erat Verbum. Credimus etiam in Spiritum sanctum, rectum, dirigentem, bonum, consolatorem, ex Deo procedentem, non genitum; unus enim est Unigenitus; neque creatum, nusquam enim in divina scriptura eum comperimus rei creatae adnumeratum, sed in eodem cum patre ac filio ordine positum. Ipsum autem de patre procedentem audivimus, neque tamen quomodo procedat curiose scrutamur, sed his finibus contenti sumus, quos nobis theologi beatique viri statuerunt.

κ'. Ὅτι πατρὶ καὶ υἱῷ τὸ πνεῦμα συντάττεται.

Ἐδιδάχθημεν γὰρ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τῆς τριάδος συμπληρωτικὸν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· πορευθέντες γάρ, φησι * μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς, καὶ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος· τῷ δὲ πατρὶ καὶ υἱῷ συμμαρτυρούμενον, τῆς κτίσεως ἐστὶ πάσης ὑπέρτερον· διὸ καὶ ὁ μακάριος Παῦλος μετὰ πατρὸς αὐτὸ καὶ υἱοῦ κηρύττων διατελεῖ· * ἡ χάρις γάρ, φησι, τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ, καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς (1), καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἁγίου πνεύματος μετὰ πάντων ὑμῶν.

* Matth. XXVIII. 19.
* II. Cor. XIII. 13.

XX. *Quod in eodem ordine cum patre filioque Spiritus collocatur.*

Namque ab ipso servatore nostro Iesu Christo edocti fuimus complementum esse Trinitatis Spiritum sanctum. « Euntes enim, inquit, docete omnes gentes, baptizantes eas in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti. » Porro quem cum patre filioque confitemur, is omni rei creatae superior est. Quare et beatus Paulus cum patre ipsum filioque continuata serie praedicat: « gratia enim, inquit, domini nostri Iesu Christi, et caritas Dei patris, et communicatio sancti Spiritus sit cum omnibus vobis. »

κα'. Ἀπόδειξις τῆς τοῦ πνεύματος δεσποτείας.

Καὶ πάλιν· * διαιρέσεις δὲ χαρισμάτων εἰσί, τὸ δὲ αὐτὸ πνεῦμα· καὶ διαιρέσεις διακονιῶν εἰσὶν, ὁ δὲ αὐτὸς κύριος· καὶ διαιρέσεις ἐνεργημάτων εἰσὶν, ὁ δὲ αὐτὸς ἐστὶ θεὸς ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πᾶσι· αὐτοῦ δὲ κηρύττων τὴν ἐξουσίαν ἐβόα· * πάντα δὲ

* I. Cor. XII. 4.
* v. 11

XXI. *Demonstratur Spiritus sancti dominatio.*

Rursus Paulus: « divisiones vero gratiarum sunt, idem autem Spiritus: et divisiones ministrationum sunt, idem autem Dominus: et divisiones operationum sunt, idem autem Deus, qui operatur omnia in omnibus. » Eiusdem etiam potestatem prae-

(1) Vides apud Cyrillum recte additum καὶ πατρὸς, quae dictio deest in multis novi testamenti codicibus, et tamen necessaria heic est ad Trinitatis plenam enumerationem.

dicans clamabat: haec autem omnia operatur unus atque idem Spiritus, dividens separatim singulis: prout vult distribuit dona. Per ipsum quippe recepimus peccatorum remissionem; per ipsum libertatem consequimur; per ipsum adoptionis gratia fruimur. « Non enim accepimus, inquit Paulus, spiritum servitutis iterum in timore, sed accepimus spiritum adoptionis in filios, in quo clamamus, abba pater. » Et alio loco: nam lex spiritus vitae liberavit me a lege peccati et mortis. Et alibi: Dominus autem Spiritus est: ubi autem Spiritus Domini, ibi libertas. Qui autem alios liberat, is non servit. Qui enim fieri posset ut conservis daret quae ipse non habet, quod ipse consequi non valet, quo vellet quidem frui, uti par est, neque tamen posset? Quod si revera credentibus libertatem communicat, et servos liberat, non utique ipse servit, sed dominatur, libertatemque pro sua potestate quibus vult largitur. Quare et beatus Paulus ait: omnia operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult. Quamobrem et propheta in vetere testamento potentiam illius praedicans clamabat: Dominus misit me et Spiritus eius. Et Dominus reprehendens Iudaeos: consilium, inquit, iniit, et non per me; et conventiones, sed non per Spiritum meum; participem ita demonstrans potestatis sanctum Spiritum. Et denique alibi: ideo, inquit, ego vobiscum sum, et Spiritus meus in medio vestrum stetit.

ταῦτα ἐνεργεῖ τὸ αὐτὸ καὶ τὸ ἓν πνεῦμα, διαιροῦν ἰδίᾳ ἑκάστῳ, καθὼς βούλεται διανέμει (1) τοῖς πιστεύουσι τὰ δῶρα· δι' αὐτοῦ γὰρ τὴν ἁμαρτημάτων ἐλάβομεν τὴν ἀπαλλαγήν· δι' αὐτοῦ τῆς ἐλευθερίας τυγχάνομεν· δι' αὐτοῦ τοῦ τῆς υἱοθεσίας χαρίσματος ἀπολαύομεν· οὐ γὰρ ἐλάβομεν πνεῦμα, φησὶν ὁ Παῦλος *, δουλείας πάλιν εἰς φόβον, * Rom. VIII. 15.
ἀλλ' ἐλάβομεν πνεῦμα υἱοθεσίας, ἐν ᾧ κράζομεν, ἀββᾶ ὁ πατήρ. Καὶ ἀλλαχοῦ· * * Idem VIII. 2.
ὁ γὰρ νόμος τοῦ πνεύματος τῆς ζωῆς ἐλευθέρωσέ με ἀπὸ τοῦ νόμου τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ θανάτου. Καὶ ἑτέρωθεν· * ὁ δὲ κύριος τὸ * II. Cor. III. 17.
πνεῦμά ἐστιν· οὗ δὲ τὸ πνεῦμα κυρίου, ἐκεῖ ἐλευθερία· τὸ δὲ ἑτέρους ἄλλους ἐλευθεροῦν, οὐ δουλεύει· πῶς γὰρ ἂν τοῖς ὁμοδούλοις μεταδοίη ὧν οὐ μετέχει, οὗ τυχεῖν οὐκ ἰσχύει, οὗ ἀπολαῦσαι βούλεται μέν, ὡς εἰκός, οὐ δύναται δέ; εἰ δὲ μεταδίδωσι τοῖς πιστεύουσιν ἐλευθερίας, καὶ ἐλευθεροῖ τοὺς δουλεύοντας, οὐ δουλεύει δηλονότι, ἀλλὰ δεσπόζει, καὶ δεσποτικῶς τὴν ἐλευθερίαν οἷς ἐθέλει χαρίζεται· διὸ καὶ ὁ μακάριος ἔφη Παῦλος *, * I. Cor. XII. 11.
ὅτι πάντα ταῦτα ἐνεργεῖ τὸ ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πνεῦμα, διαιροῦν ἰδίᾳ ἑκάστῳ καθὼς βούλεται. Διὸ καὶ ὁ προφήτης ἐν τῇ παλαιᾷ τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ κηρύττων ἐβόα· * κύριος * Is. XLVIII. 16.
ἀπέστειλέ με, καὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ. Καὶ ὁ θεὸς ἐγκαλῶν τοῖς ἰουδαίοις, ἐποιήσατο, φησὶ *, βουλήν, καὶ οὐ δι' ἐμοῦ, καὶ συνθή- * Idem XXX. 1.
κας οὐ διὰ τοῦ πνεύματός μου· κοινωνὸν τῆς δεσποτείας δεικνὺς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· καὶ ἑτέρωθεν· διό, φησιν *, ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι, * Agg. II. 6.
καὶ τὸ πνεῦμά μου ἐφέστηκεν ἐν μέσῳ ὑμῶν.

XXII. *Quod Paraclitus sit creator.*

Iobus quoque creatorem dominumque ipsum Spiritum credens, non ministrum neque creaturam, Spiritus divinus, inquit, qui fecit me, et spiramen omnipotentis quod erudit me. Iam si humanam naturam creavit, sequitur ut eiusdem cum patre ac filio substantiae sit. Namque in hominis creatione dixit Deus: faciamus ho-

κβ'. Ὅτι δημιουργὸς ὁ παράκλητος.

Καὶ ὁ Ἰὼβ δημιουργὸν αὐτὸ καὶ δεσποτικὸν εἶναι πιστεύων, ἀλλ' οὐχ ὑπουργικόν, οὐδὲ ποίημα· πνεῦμα θεῖον, φησὶν *, τὸ * Iob. XXXII. 8
ποιῆσάν με, πνοὴ δὲ παντοκράτορος ἡ διδάσκουσά με· εἰ δὲ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἐδημιούργησε, τὴν αὐτὴν οὐσίαν ἔχει πατρὶ καὶ υἱῷ· ἐν γὰρ τῇ τοῦ ἀνθρώπου ποιήσει εἶπεν ὁ θεός· ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ'

(1) Ita codex διανέμει, sine ulla antea vel postea interpunctione.

εἰκόνα ἡμετέραν, καὶ καθ᾽ ὁμοίωσιν· ὧν δὲ ἡ εἰκὼν μία, τούτων δηλονότι καὶ ἡ οὐσία μία.

κγʹ. Ὅτι ἐκ θεοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον.

Ὅτι δὲ οὐσίας θείας ὑπάρχει τὸ πνεῦμα
τὸ ἅγιον, αὐτὸς ὁ θεὸς ἡμᾶς διδάσκει
[a] Iohel II. 28. διὰ τοῦ προφήτου λέγων Ἰωήλ· * ἐν ταῖς
ἐσχάταις ἡμέραις, ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα· διδάσκει δὲ ἡμᾶς
ὁ δεσπότης Χριστὸς πρὸς τοὺς μαθητὰς λέ-
[b] Matth. X. 19. γων· * ὅταν δὲ παραδώσωσιν ὑμᾶς, μὴ
μεριμνήσητε πῶς ἢ τί λαλήσετε· οὐ γὰρ ὑμεῖς ἐστὲ οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τοῦ πατρὸς ὑμῶν τὸ λαλοῦν ἐν ὑμῖν· καὶ πά-
[c] Rom. VIII. 9. λιν ὁ Παῦλος· * ὑμεῖς δὲ οὐκ ἐστὲ ἐν σαρκὶ,
ἀλλ᾽ ἐν πνεύματι· εἴπερ πνεῦμα θεοῦ οἰ-
[d] v. 14. κεῖ ἐν ὑμῖν. Καὶ μετ᾽ ὀλίγα· * ὅσοι γὰρ
πνεύματι θεοῦ ἄγονται, οὗτοι εἰσὶν υἱοὶ
[e] I. Cor. II. 10. seq. θεοῦ· καὶ ἀλλαχοῦ· * ἡμῖν δὲ, φησιν, ὁ
θεὸς ἀπεκάλυψε διὰ πνεύματος αὐτοῦ· τὸ γὰρ πνεῦμα πάντα ἐρευνᾷ, καὶ τὰ βάθη τοῦ θεοῦ· τίς γὰρ ἀνθρώπων οἶδε τὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ; οὕτω καὶ τὰ τοῦ θεοῦ οὐδεὶς οἶδεν, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ θεοῦ· ἐξ ὧν εὔδηλον ὡς οὐκ ἀλλόφυλον, οὐδὲ ἑτεροούσιον, ἀλλὰ τῆς θείας φύσεως ἐστὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· διὸ καὶ τὰ βάθη τοῦ θεοῦ γινώσκει, καὶ ἐπίσταται τὰ τοῦ θεοῦ, ὡς ἡ ἡμετέρα ψυχὴ τὰ οἰκεῖα· εἰ δέ τις ἄγνοιαν τὴν ἔρευναν νομίζει, τοῦτο καὶ ἐπὶ πατρὸς
[f] Rom. VIII. 27. κείμενον εὑρήσει· ὁ γὰρ ἐρευνῶν, φησὶ, τὰς καρδίας, οἶδε τί τὸ φρόνημα (1) τοῦ πνεύματος· εἰ δὲ ὁ τῶν ὅλων θεὸς οὐκ ἀγνοῶν ἐρευνᾷ, ἀλλὰ σαφῶς ἐπίσταται πρὶν γενέσθαι τὰ πάντα, καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ τὸ ἅγιον οὐ δι᾽ ἄγνοιαν ἐρευνᾷ τοῦ θεοῦ τὰ βάθη· πῶς γὰρ ἂν ἁρμόσειε τῷ ἀγνοοῦντι, ὅτι ὡς οἶδε τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὰ ἐν αὐτῷ, οὕτω καὶ τὰ τοῦ θεοῦ οὐδεὶς οἶδεν, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ; ἐναντίον γὰρ τῇ ἐρεύνῃ ἡ εἴδησις· ἡ δὲ ψυχὴ οὐκ ἐρευνᾷ τὰ ἑαυτῆς, ἀλλ᾽ ἀκριβῶς ἐπί-

minem ad imaginem nostram ac similitudinem. Quorum autem una est imago, eorum videlicet una quoque substantia est.

XXIII. *Quod ex Deo sit Spiritus sanctus.*

Quod autem divina constet substantia Spiritus sanctus, ipse nos Deus docet per Iohelem prophetam dicens: in novissimis diebus effundam de Spiritu meo super omnem carnem. Docet vero nos Christus dominus dum ait discipulis: quum autem vos tradiderint, ne curae vobis sit quomodo aut quid loquamini. Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus patris vestri, qui loquitur in vobis. Rursusque Paulus: vos autem in carne non estis sed in Spiritu; si tamen Spiritus Dei in vobis habitat. Et paulo post: quicumque enim Spiritu Dei aguntur, hi sunt filii Deï. Et alibi: nobis autem, inquit, Deus revelavit per Spiritum suum. Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunda Dei. Quis enim hominum scit quae sunt hominis, nisi spiritus hominis qui in ipso est? Ita et quae Dei sunt nemo cognovit, nisi Spiritus qui ex Deo est. Ex quibus egregie constat, non esse extraneum neque diversae substantiae, sed reapse praeditum divina natura sanctum Spiritum. Quamobrem arcana quoque Dei novit, et quicquid Dei est novit, sicut anima nostra quae sunt sui ipsius. Quod si quis forte vocabulo scrutandi ignorantiam denotari putat; idem de patre quoque dictum comperiet. Nam qui scrutatur, inquit, corda, qui sit sensus Spiritûs novit. Iam si universalis Deus non ideo scrutatur quia nesciat, sed praeclare novit omnia ante quam fiant; sanctus quoque Dei Spiritus, haud propter ignorantiam profunda Dei scrutatur. Nam quomodo ignoranti congruerent citata verba: quod sicuti novit spiritus hominis quae sunt in ipso, ita et ea quae sunt Dei nemo nisi Spiritus Dei cognoscit? Adversatur enim scrutationi

(1) Vocabulum hoc S. Augustinus, ut adnotat Sabaterius, explicat *quid sapiat*. Alii vero *sensum*.

scientia; anima vero res proprias non scrutatur, sed apprime scit. Igitur Spiritus sanctus accuratam Dei notitiam habet: et sicuti patrem nemo novit nisi filius, neque filium nisi pater; ita, ait, nemo novit quae Dei sunt, nisi Spiritus Dei. Ex dictis igitur naturae communionem edocemur.

Quia tamen cunctos impudentiae fines egressi, Arii atque Eunomii blasphemiae discipuli, ipsum Deum aiunt esse Spiritum Dei, necessario beatus Paulus personam Spiritus demonstrat: « nos enim, inquit, haud mundi spiritum accepimus, sed qui ex Deo est Spiritum: ut sciamus quae a Deo donata sunt nobis; quae et loquimur non suasoriis humanae sapientiae verbis, sed doctrinâ Spiritus sancti, spiritalibus spiritalia comparantes. Animalis autem homo non recipit quae sunt Spiritûs Dei; stultitia enim est illi, et non potest intelligere, quia spiritaliter diiudicatur. Quis enim cognovit sensum Domini, qui instruat eum? Nos autem sensum Christi habemus. » Dum ait itaque: nos spiritum mundi non accepimus, sed qui ex Deo est Spiritum, demonstravit non esse mundo homogeneum Spiritum sanctum, sed divina natura praeditum. Insuper demonstravit, nequaquam se de Deo patre loqui, sed de sancto Spiritu, cuius gratiam credentes accipiunt. Ideo et dixit, Spiritum qui ex Deo est, docens eum a patre habere existentiam, et illius esse naturae, non profecto genitum, sed eo modo quem solus ille scit qui filium novit, et qui patrem novit filius, et is denique qui solus patrem filiumque novit; quam quidem rem a Deo didicimus, sed modum edocti non fuimus. Contenti itaque simus data notitiae mensura, neque imperite scrutemur quae comprehendi non queunt.

σταται· οὐκοῦν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀκριβῆ τὴν γνῶσιν τοῦ θεοῦ ἔχει· * καὶ ὥσπερ τὸν πατέρα * Matth. XI. 27.
οὐδεὶς οἶδεν εἰ μὴ ὁ υἱὸς, οὐδὲ τὸν υἱὸν εἰ μὴ ὁ πατὴρ, οὕτω, φησὶν, οὐδεὶς οἶδεν τὰ τοῦ θεοῦ, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ· ἐκ δὲ τῶν εἰρημένων τὸ κοινὸν τῆς φύσεως διδασκόμεθα.

Ἐπειδὴ δὲ οἱ νοσοῦντες πᾶσαν ἀναισχυντίαν, οἱ τῆς τοῦ Ἀρείου, φημὶ, καὶ Εὐνομίου μαθηταὶ βλασφημίας, αὐτόν φασιν εἶναι τὸν θεὸν τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ, ἀναγκαίως ὁ μακάριος Παῦλος δείκνυσι τὸ τοῦ πνεύματος πρόσωπον· ἡμεῖς γὰρ, φησιν *, οὐ * I. Cor. II. 12. seq.
τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου ἐλάβομεν, ἀλλὰ τὸ ἐκ τοῦ θεοῦ πνεῦμα· ἵνα ἴδωμεν τὰ ὑπὸ τοῦ θεοῦ χαρισθέντα ἡμῖν, ἃ καὶ λαλοῦμεν, οὐκ ἐν διδακτοῖς (1) ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις, ἀλλ' ἐν διδακτοῖς πνεύματος ἁγίου, πνευματικοῖς πνευματικὰ συγκρίνοντες· ψυχικὸς δὲ ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ πνεύματος τοῦ θεοῦ· μωρία γὰρ αὐτῷ ἐστι, καὶ οὐ δύναται γνῶναι, ὅτι πνευματικῶς ἀνακρίνεται· (2) τίς γὰρ ἔγνω νοῦν κυρίου, ὃς συμβιβάσει αὐτόν; ἡμεῖς δὲ νοῦν Χριστοῦ ἔχομεν· οὐκοῦν τῷ εἰπεῖν ὅτι οὐ τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου ἐλάβομεν, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ θεοῦ, ἐδίδαξεν οὐχ ὁμογενὲς (3) τῷ κόσμῳ, ἀλλὰ τῆς θείας ὑπάρχων οὐσίας τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· καὶ πρὸς τούτῳ ἐδίδαξεν, ὡς οὐ περὶ τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς ἔχει τὸν λόγον, ἀλλὰ περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, οὗ τὴν χάριν λαμβάνουσιν οἱ πιστεύοντες· διὸ τὸ πνεῦμα εἶπε τὸ ἐκ τοῦ θεοῦ, διδάσκων ὡς ἐκ τοῦ πατρὸς ἔχει ὕπαρξιν, κἀκείνης ὑπάρχει τῆς φύσεως, οὐ δὲ γεννητικῶς, ἀλλ' ὡς οἶδε μόνος ὁ τὸν υἱὸν ἐπιστάμενος, καὶ ὁ μόνος τὸν πατέρα γινώσκων, καὶ τὸ μόνον πατέρα (4) καὶ υἱὸν ἐπιστάμενον· ὃ ἐκ θεοῦ μεμαθήκαμεν, τὸν δὲ τρόπον οὐκ ἐδιδάχθημεν· ἀρκούμεθα δὲ τοῖς δοθεῖσι μέτροις τῆς γνώσεως, καὶ οὐ πολυπραγμονοῦμεν ἀγνοήτως τὰ ἀνέφικτα.

(1) Itala vetus, verborum graecorum, ut ait Augustinus, tenacior, apud Ambrosium de Sp. sancto, adnotante Sabaterio, διδακτοῖς interpretatur *suasoriis*.

(2) Aeque tenax verbi itala vetus *diiudicatur*. Immo hoc ipsum vocabulum ἀνακρίνεται explicat pariter *diiudicatur* vulgatus interpres I. Cor. XIV. 24.

(3) Cod. mendose ὁ μονογενὴς, vel certe ὁμονογενὴς.

(4) Heic in cod. iterum inseritur καὶ τὸ μόνον πατέρα γινώσκων, quod mendosum visum est et excludendum.

κδ'. Ὅτι ὁ μέγας ἀπόστολος Θεὸν εἶδε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον.

Ὅτι δὲ τοῦ Θεοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, πάλιν ὁ Παῦλος ἡμᾶς διδάσκει· ἀπελούσασθε, λέγων *, καὶ ἡγιάσθητε καὶ ἐδικαιώθητε ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐν τῷ πνεύματι τοῦ Θεοῦ ἡμῶν· τίνος γὰρ ἕνεκεν ναοὶ προσαγορευόμεθα Θεοῦ διὰ τοῦ βαπτίσματος τὴν τοῦ πνεύματος δεχόμενοι χάριν, εἰ μὴ Θεὸς ὑπάρχει τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον; ὅτι δὲ ναοὶ τοῦ πνεύματος οἱ πιστοὶ προσαγορεύονται, ὁ αὐτὸς ἡμᾶς ἀπόστολος διδάσκει λέγων· * οὐκ οἴδατε ὅτι τὰ σώματα ὑμῶν ναὸς τοῦ ἐν ὑμῖν ἁγίου πνεύματός ἐστι, οὗ ἔχεται ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, καὶ οὐκ ἐστὲ ἑαυτῶν; ἠγοράσθητε γὰρ τιμῆς· ὁ δὲ ναὸς τὸν ἐνοικοῦντα κηρύττει θεόν· διὸ καὶ ἀνωτέρω ἔλεγεν· * οὐκ οἴδατε ὅτι ναὸς τοῦ θεοῦ ἐστὲ, καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν; εἴ τις τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ φθείρει, φθερεῖ τοῦτον ὁ Θεός· ὁ γὰρ τοῦ θεοῦ ναὸς ἅγιός ἐστιν, οἵτινες ἐστὲ ὑμεῖς· εἰ τοίνυν τὴν χάριν τοῦ πνεύματος διὰ τοῦ βαπτίσματος λαμβάνουσιν οἱ πιστεύοντες, ταύτης δὲ τῆς δωρεᾶς ἀξιούμενοι, ναὸς Θεοῦ χρηματίζομεν, Θεὸς ἄρα τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· τούτου χάριν εἰ ἐνοίκησις καὶ ναὸς Θεοῦ οἱ τῆς τοῦ πνεύματος χάριτος ἀπολαύοντες εἰσὶ καὶ καλοῦνται, τῆς Θείας φύσεως δῆλον ὅτι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ πατρὶ καὶ υἱῷ ὁμοούσιον· εἰ δὲ κτίσμα, καὶ ἐξ ἑτέρας οὐσίας τυγχάνει, οὐκ εἰκότως ἂν ναοὶ προσαγορευθεῖεν Θεοῦ οἱ τῆς τούτου τυγχάνοντες δωρεᾶς· εἰ δὲ ναοὶ Θεοῦ ὀνομάζονται, οἱ μερικῆς τινὸς καὶ βραχείας παρὰ τούτου χάριτος ἀπολαύοντες, ἐκ τῆς προσηγορίας νοήσομεν τὴν συγγένειαν· τοῦτο καὶ τῶν ἀποστόλων ὁ κολοφὼν ἐν ταῖς πράξεσι διδάσκει, τὴν Ἀνανίου τὴν κλοπὴν διελέγχων.

* I. Cor. VI. 11.
* I Cor. VI. 19.
* I. Cor. III. 16.

XXIV. *Quod magnus apostolus Spiritum sanctum Deum esse scivit.*

Quod autem Dei sit Spiritus sanctus, denuo Paulus nos docet: abluti estis, dicens, et sanctificati, atque iustificati in nomine domini nostri Iesu Christi, et in Spiritu Dei nostri. Cur enim templa Dei appellamur, qui per baptismum Spiritus gratiam recepimus, nisi ipse sanctus Spiritus Deus est? Quod autem Spiritùs templa fideles appellentur, ipse nos docet apostolus dicens: nescitis, quoniam corpora vestra templum sunt eius qui in vobis est sancti Spiritus, quem a Deo habetis, nec estis vestri? Empti enim estis pretio. Templum autem, inhabitantem praedicat Deum. Quare et superius aiebat: nescitis vos templum Dei esse, et in vobis habitare Spiritum Dei? Si quis templum Dei violaverit, disperdet illum Deus. Templum enim Dei sanctum est, quod estis vos. Si ergo Spiritus gratiam per baptismum recipiunt credentes, qui vero hoc dono digni fuimus, templum Dei efficimur, sequitur ut Deus sit Spiritus sanctus. Propterea si habitaculum templumque Dei, ii qui gratia Spiritus fruuntur, sunt et appellantur, exploratum est divina natura esse praeditum Spiritum sanctum, et patri filioque consubstantialem. Nam si creatura diversaeque substantiae foret, haud recte templa Dei appellarentur ii, qui huius donum sunt adepti. Quod si templa Dei appellantur qui parte aliqua et quidem exigua gratiae eius utuntur, de appellatione aestimabimus consortium eius. Rem hanc apostolorum quoque apex in actibus docet dum Ananiae furtum coarguit.

κε'. Ὅτι καὶ ὁ Θεσπέσιος Πέτρος συνῳδὰ περὶ τοῦ πνεύματος δέχεται.

Ἀνανία *, γάρ φησιν, ἵνα τί ἠπάτησεν ὁ σατανᾶς τὴν καρδίαν σου ψεύσασθαι τὸ ἅγιον πνεῦμα, καὶ νοσφίσασθαί σε ἀπὸ τῆς τιμῆς τοῦ

* Act. V. 3.

XXV. *Quod etiam divus Petrus consonam de Spiritu sancto gerit sententiam.*

Anania, inquit enim, cur seduxit Satanas cor tuum ut Spiritu sancto mentireris, et de agri pretio fraudares? Et mox:

non es mentitus hominibus sed Deo. Nam quia ille putaverat latere apostolos, utpote homines, dum de praedii pretio quam libuit partem subtraheret, apostolorum princeps eum docet, eos qui Spiritus gratia pollerent, cuncta aperte cognoscere quae clam acta essent. Non nobis mentitus es, inquit, sed Spiritui sancto. Ne igitur homines te fefellisse putes: Deo enim tu rem falsam dixisti: namque hominibus non es mentitus, sed Deo. Haud quippe nobis tu illusisti, sed Spiritui sancto, qui Deus est, ex Deo existentiam habens, et eiusdem naturae socius. Hoc etiam Lucas in actibus ostendit, dum narrat, quod antea ministrantibus Domino et ieiunantibus fratribus Antiochiae, dixit Spiritus sanctus:

XXVI. *Multifariam demonstratur Deum esse Spiritum sanctum.*

Segregate mihi Paulum et Barnabam in opus ad quod eos advocavi. Pergit autem dicere, ipsos a sancto Spiritu missos abiisse Seleuciam. Atque ubi narravit quomodo peragrantes Cyprum, Lyciam, Lycaoniam, Pamphyliam atque Bithyniam, evangelium praedicaverint, subiungit: et inde navigantes Antiochiam Barnabas ac Saulus, unde fuerant traditi gratiae Dei in opus quod compleverant; cum illuc venissent, et ecclesiam congregassent, retulerunt quanta fecisset cum illis Deus. Et quidem quum superius Spiritûs meminisset, ceu qui Paulum et Barnabam ad destinatum a se opus elegisset, Spiritum rursus post reditum nominat, bisque illi Dei nomen attribuit; primo dicens, quod Antiochiam navigaverint unde erant traditi gratiae Dei propter opus quod reapse compleverant: iterum dum ait, quod congregatae ecclesiae ea narraverint, quae cum ipsis Deus fecisset. Profecto a Spiritu sancto erat miraculorum donum, ipse sapientiam prudentiamque suppeditabat, ipse praedi-

χωρίου; καὶ μετ' ὀλίγα· οὐκ ἐψεύσω ἀνθρώποις, ἀλλὰ τῷ θεῷ· ἐπεὶ γὰρ ἐκεῖνον ᾠήθη λανθάνειν ὡς ἀνθρώπους τοὺς ἀποστόλους ὑφελόμενος τὸ τοῦ κτήματος τιμῆς, ὃ ἠθέλησεν. ὁ κορυφαῖος αὐτὸν διδάσκει τῶν ἀποστόλων. ὅτι τοῦ πνεύματος τὴν χάριν οἱ ἔχοντες, πάντα σαφῶς ἐπίστανται τὰ κρύβδην γινόμενα· οὐχ ἡμᾶς γάρ, φησιν, ἐψεύσω, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· μὴ τοίνυν ἀνθρώπους ἠπατηκέναι νόμιζε· θεὸς γάρ ἐστιν ὁ διαψευσθεὶς παρὰ σοῦ· οὐκ ἐψεύσω γὰρ ἀνθρώποις, ἀλλὰ τῷ θεῷ· οὐχ ἡμεῖς γάρ φησιν ὑπὸ σοῦ παρεκρούσθημεν, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. ὅπερ ἐστὶ θεός, ἐκ θεοῦ τὴν ὕπαρξιν ἔχον, κἀκείνης ὑπάρχον τῆς φύσεως· τοῦτο καὶ ὁ Λουκᾶς ἐν ταῖς πράξεσι * δῆλον ποιεῖ· εἰπὼν γὰρ ἀνώτερον ὅτι λειτουργούντων τῷ κυρίῳ. καὶ νηστευόντων τῶν ἀδελφῶν ἐν Ἀντιοχείᾳ, εἶπε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· * Act. XIII. 2.

κϛ'. Ἐκ πλειόνων ἀπόδειξις θεὸν εἶναι τὸ ἅγιον πνεῦμα.

Ἀφορίσατέ μοι τὸν Παῦλον δὴ καὶ τὸν Βαρνάβαν εἰς τὸ ἔργον ὃ προσκέκλημαι αὐτούς· εἶτα ἐπαγαγὼν ὅτι ἐκπεμφθέντες ὑπὸ τοῦ ἁγίου πνεύματος κατῆλθον εἰς Σελεύκειαν. καὶ διηγησάμενος ὅπως περινοστήσαντες τὴν Κύπρον. καὶ τὴν Λυκίαν. καὶ Λυκαονίαν. καὶ Παμφυλίαν. καὶ Βυθυνίαν. ἐκήρυξαν τὸ εὐαγγέλιον, ἐπιφέρει· * κἀκεῖθεν ἀποπλεύσαντες εἰς Ἀντιόχειαν οἱ περὶ Βαρνάβαν καὶ Παῦλον. ὅθεν ἦσαν παραδεδομένοι τῇ χάριτι τοῦ θεοῦ εἰς τὸ ἔργον ὃ ἐπλήρωσαν· παραγενόμενοι δὲ. καὶ τὴν ἐκκλησίαν συναγαγόντες, ἀνήγγειλαν ὅσα ἐποίησεν μετ' αὐτῶν ὁ θεός· μνημονεύσας ἄνωθεν τοῦ πνεύματος. ὡς ἀφορίσαντος τὸν Παῦλον καὶ τὸν Βαρνάβαν εἰς ὃ προσεκέκλητο αὐτοὺς ἔργον, τοῦτο μετὰ τὴν ἄνοδον ἀποκαλεῖ· καὶ δὶς τίθησι τὴν τοῦ θεοῦ προσηγορίαν· πρῶτον μὲν λέγων ὅτι εἰς Ἀντιόχειαν ἀπέπλευσαν, ὅθεν ἦσαν παραδεδομένοι τῇ χάριτι τοῦ θεοῦ εἰς τὸ ἔργον ὃ ἐπλήρωσαν· δεύτερον δὲ ὅτι συναγαγόντες τὴν ἐκκλησίαν ἀνήγγειλαν ὅσα ἐποίησεν μετ' αὐτῶν ὁ θεός· καὶ μὴν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἦν τὸ θαυματουργοῦν, τὸ σο- * Idem XIV. 25.

ρίζον, τὸ σύνεσιν χορηγεῖν, τὸ τοὺς κηρύτ-
τοντας ἐνδυναμοῦν, τὸ ἐμπνέον αὐτοῖς τὸν τῆς
* I. Cor. XII. 8. διδασκαλίας λόγον· διὸ καὶ Παῦλος ἔλεγεν· *
ᾧ μὲν γὰρ δίδοται διὰ τοῦ πνεύματος λόγος
σοφίας, ἄλλῳ δὲ λόγος γνώσεως κατὰ τὸ αὐτὸ
πνεῦμα, ἑτέρῳ δὲ πίστις ἐν τῷ αὐτῷ πνεύ-
ματι, ἄλλῳ δὲ χαρίσματα ἰαμάτων, καὶ τὰ
ἑξῆς· εἶτα διδάσκων ὡς οὐχ᾽ ὑπουργοῦν
ταῦτα διανέμει τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλὰ
* v. 11. δεσποτικῶς οἷς θέλει χαρίζεται, ἐπήγαγε· *
πάντα δὲ ταῦτα ἐνεργεῖ τὸ ἓν καὶ τὸ αὐτὸ
πνεῦμα διαιροῦν ἰδίᾳ ἑκάστῳ καθὼς βού-
λεται· εἰ τοίνυν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ταῦτα
διὰ τῶν ἀποστόλων εἰργάζετο ὡς ἠβούλετο,
συναγαγόντες δὲ οἱ περὶ Παῦλον καὶ Βαρ-
νάβαν τὴν ἐκκλησίαν ἀνήγγειλαν ὅσα ἐποίησε
μετ᾽ αὐτῶν ὁ θεὸς, θεὸς ἄρα τὸ πνεῦμα
τὸ ἅγιον κατὰ τὴν ἀποστόλων φωνήν.

Τοῦτο γεγονὸς καὶ ἐν Ἱεροσολύμοις ὁ
* Act. XV. 12. θειότατος διηγεῖται Λουκᾶς· * ἐσίγησε γάρ
φησι ἅπαν τὸ πλῆθος, καὶ ἤκουε τοῦ Βαρνάβα
καὶ τοῦ Παύλου ἐξηγουμένων, ὅσα ὁ θεὸς ἐποίη-
σεν σημεῖα δι᾽ αὐτῶν, καὶ τέρατα ἐν τοῖς
ἔθνεσι· θεὸς οὖν ἄρα τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· τὸ
γὰρ αὐτὸ θαυματουργεῖ τὰ σημεῖα καὶ τὰ τέ-
ρατα· διὸ καὶ ὁ κύριος ἐν τοῖς εὐαγγελίοις
* Matth. XII. 28. ἔλεγεν· * εἰ δὲ ἐν πνεύματι θεοῦ ἐγὼ ἐκβάλ-
λω τὰ δαιμόνια, ἄρα ἔφθασεν ἐφ᾽ ὑμᾶς ἡ
βασιλεία τοῦ θεοῦ. Καὶ πάλιν ἐν ταῖς πράξεσιν
* Act. XV. 40. ὁ Λουκᾶς τὸν Παῦλον φησὶν * ἐπιλεξάμενον τὸν
Σίλαν ἐξελθεῖν τῇ χάριτι τοῦ θεοῦ ὑπὸ τῶν
ἀδελφῶν παραδοθέντα· θεὸν αὖθις καλέσας
τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ διὰ τῶν ἀδελφῶν ἐν
Ἀντιοχείᾳ ἀφορίσαν αὐτὸν εἰς ὃ προσεκα-
λέσατο αὐτὸν ἔργον. Πάλιν ὁ μακάριος Παῦ-
* I. Cor. XII. 28. λος ἐν μὲν τῇ πρὸς Κορινθίους * (1) φησὶν,
οὓς ἔθετο ὁ θεὸς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, τοὺς μὲν
προφήτας καὶ ἀποστόλους, τοὺς δὲ ποιμένας
καὶ διδασκάλους καὶ εὐαγγελιστὰς, πρὸς κατ-
* Ephes. IV. 12. αρτισμὸν τῶν ἁγίων· * ἐν δὲ Μιλήτῳ συντατ-
τόμενος τοῖς ἀδελφοῖς, καὶ τῆς δοθείσης ἀνα-
μιμνήσκων χάριτος, προσέχετε οὖν ἑαυτοῖς,
* Act. XX. φησὶν *, καὶ παντὶ τῷ ποιμνίῳ ἐν ᾧ ὑμᾶς

cantibus vim ingerebat, ipse his inspirabat magisterii sermonem. Unde et Paulus aiebat: alii quidem per Spiritum datur sermo sapientiae: alii autem sermo scientiae secundum eundem Spiritum: alteri fides in eodem Spiritu: alii gratiae sanitatum in uno Spiritu, et reliqua. Deinde docens, quod non ministri vice haec distribuit Spiritus sanctus, sed potentialiter quibus vult largitur, subdit: haec autem omnia operatur unus et idem Spiritus, dividens seorsum singulis prout vult. Si ergo haec Spiritus sanctus per apostolos pro suo libito peragebat, Paulus vero ac Barnabas congregatae ecclesiae nunciabant, quanta cum ipsis fecisset Deus, utique Deus est Spiritus sanctus, iuxta apostolorum loquelam.

Hoc idem evenisse Hierosolymis quoque praeclarissimus Lucas narrat: tacuit, enim inquit, omnis multitudo, et audiebant Barnabam et Paulum narrantes quanta Deus fecisset signa et prodigia in gentibus per ipsos. Deus ergo est Spiritus sanctus: ipse enim signa et prodigia mirabiliter operatur. Unde etiam Dominus in evangeliis aiebat: quod si ego in Spiritu Dei daemonia eiicio, utique pervenit in vos regnum Dei. Rursusque in actibus Lucas ait, Paulum electo Sila profectum esse, traditum gratiae Dei a fratribus. Quo item loco Deum appellat Spiritum sanctum, qui nempe per fratres Antiochiae segregaverat ipsum ad destinatum opus. Adhuc beatus Paulus in epistola ad Corinthios ait: quos Deus posuit in ecclesia partim prophetas et apostolos, partim pastores et doctores atque evangelistas ad aedificationem sanctorum. Mileti autem fratribus vale dicens, et datam commemorans gratiam, attendite igitur vobismet ipsis, inquit, et universo gregi, in quo vos Spiritus sanctus posuit episcopos regere

(1) Pars quidem prior testimonii huius est ex epistola ad Corinthios; pars altera tamen adsuitur ex loco parallelo epistolae ad Ephesios.

ecclesiam Domini, quam acquisivit sanguine suo.

Videte rursus hinc etiam, Deum adfirmari Spiritum sanctum. Quum enim illic dixisset Deum constituisse pastores, doctores, et evangelistas, heic de Spiritu ait: quo in grege vos collocavit Spiritus sanctus episcopos ob regendam pastorali cura ecclesiam: docens videlicet Deum esse Spiritum sanctum, perindeque dici Deum ac Spiritum, propter naturae communionem. Nam iis quae a Deo patre fiunt, cooperantur filius ac Spiritus sanctus: vicissimque iis, quae a filio et Spiritu perficiuntur, consentit pariter Deus pater. Rursusque alibi beatus Paulus Deum esse Spiritum praedicat. Nam si, inquit, omnes prophetent, intret autem quis infidelis vel idiota, convincitur ab omnibus, diiudicatur ab omnibus, occulta cordis eius manifesta fiunt: et ita cadens in faciem adorabit Deum, pronuncians quod vere Deus in vobis sit. Nam quia prophetia donum Spiritûs est, et per revelationem Spiritus, manifesta fiunt cordis occulta, Dei vero proprium est mentem hominum cognoscere, necessario is qui convincitur a prophetia, diiudicatus adorabit Deum, pronuncians quod vere Deus in vobis sit. Porro illi gratiam Spiritûs habebant. Quod si Deus in ipsis erat, quia Spiritûs gratia fruebantur, superest ut Deus et ex Deo Spiritus sanctus sit.

XXVII. *Quod absque creatione ex Deo sit Spiritus sanctus, ideoque et aeternus vocetur.*

Praeclarissimus quoque Petrus in catholicis epistolis: si exprobramini, inquit, in nomine Christi, beati estis, quoniam glo-

ἔθετο τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπισκόπους ποιμαίνειν τὴν ἐκκλησίαν τοῦ κυρίου (1), ἣν περιεποιήσατο διὰ τοῦ αἵματος τοῦ ἰδίου.

Ὁρᾶτε πάλιν κἀνταῦθα τὴν θεολογίαν τοῦ πνεύματος· ἐκεῖ γὰρ τοῦ θεοῦ μνημονεύσας ὡς ποιμένας, καὶ διδασκάλους, καὶ εὐαγγελιστὰς χειροτονοῦντος, ἐνταῦθα περὶ τοῦ πνεύματός φησι, ἐν ᾧ ὑμᾶς ἔθετο τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπισκόπους ποιμένειν τὴν ἐκκλησίαν· διδάσκων ὡς θεὸς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ ὅτι ταὐτόν ἐστιν εἰπεῖν θεὸν, καὶ πνεῦμα, διὰ τὴν κοινωνίαν τῆς φύσεως· τοῖς τε γὰρ ὑπὸ τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς γινομένοις συνεργεῖ ὁ υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· τοῖς τε ὑπὸ τοῦ υἱοῦ (2) καὶ τοῦ πνεύματος τελουμένοις συνευδοκεῖ ὡσαύτως ὁ θεὸς καὶ πατήρ. Καὶ ἑτέρωθεν πάλιν ὁ μακάριος Παῦλος θεὸν εἶναι τὸ πνεῦμα κηρύττει· * ἐὰν γάρ φησι προφητεύωσι πάντες, εἰσέλθῃ δέ τις ἄπιστος ἢ ἰδιώτης, ἐλέγχεται ὑπὸ πάντων, ἀνακρίνεται ὑπὸ πάντων (3), τὰ κρυπτὰ τῆς καρδίας αὐτοῦ φανερὰ γίνεται· καὶ οὕτως πεσὼν ἐπὶ πρόσωπον προσκυνήσει τῷ θεῷ, ἀπαγγέλλων ὅτι ὄντως ὁ θεὸς ἐν ὑμῖν ἐστιν· ἐπειδὴ γὰρ τοῦ πνεύματος ἡ προφητεία χάρισμα, διὰ δὲ τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ πνεύματος φανερὰ τὰ τῆς καρδίας κρυπτὰ γίνεται, θεοῦ δὲ ἴδιον τὸ τὸν νοῦν τῶν ἀνθρώπων ἐπίστασθαι, ἀναγκαίως ὁ ἐλεγχόμενος διὰ τῆς προφητείας, ἀνακρινόμενος προσκυνήσει τῷ θεῷ, ἀπαγγέλλων ὅτι ὄντως ὁ θεὸς ἐν ὑμῖν ἐστιν· εἶχον δὲ τὴν χάριν ἐκεῖνοι τοῦ πνεύματος· εἰ δὲ θεὸς ἦν ἐν αὐτοῖς, ἐπειδὴ τῆς τοῦ πνεύματος ἀπήλαυον χάριτος, θεὸς ἄρα, καὶ ἐκ θεοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον.

* I. Cor. XIV 24.

κζ'. Ὅτι ἀκτίστως ἐκ θεοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, διὸ καὶ αἰώνιον καλεῖται.

Καὶ ὁ θειότατος δὲ Πέτρος ἐν ταῖς καθολικαῖς ἐπιστολαῖς· * εἰ ὀνειδίζεσθε, φησὶν, ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ, μακάριοι ἐστὲ,

* I. Petr. IV. 14.

(1) Ita cod. κυρίου, ut nonnulli alii codices actuum apost. Sed tamen multo communior est lectio θεοῦ *Dei,* quam interpres quoque lat. vulgatus retinet.

(2) Cod. θεοῦ *Deo,* sed videbatur omnino scribendum υἱοῦ *filio.*

(3) Tria haec verba desunt mendose in codice propter ὁμοιοτέλευτον praetermissa, sed infra apparet lecta revera fuisse a Cyrillo.

ὅτι τὸ τῆς δόξης καὶ δυνάμεως καὶ τοῦ θεοῦ πνεῦμα ἐφ' ὑμᾶς ἀναπαύεται· καὶ ὁ μακάριος Ἰωάννης ἐν τῇ ἐπιστολῇ * (* I. Ioh. IV. 13.), ἐν τούτῳ, φησὶ, γινώσκομεν ὅτι ἐν αὐτῷ μένουμεν, καὶ αὐτὸς ἐν ἡμῖν, ὅτι ἐκ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ δέδωκεν ἡμῖν· τὸ δὲ ἐκ τοῦ θεοῦ κηρυττόμενον, οὐ κτίσμα, ἀλλ' ἐκ τῆς θείας οὐσίας ὑπάρχον· διὸ καὶ αἰώνιον εἰς ἀρχὴν τὸ εἶναι μὴ εἰληφὼς, ὁ μακάριος αὐτὸ Παῦλος ἀποκαλεῖ· * (* Hebr. IX. 13.) εἰ γὰρ αἷμα, φησὶ, τράγων καὶ ταύρων, καὶ σποδὸς δαμάλεως ῥαντίζουσα τοὺς κεκοινωμένους ἁγιάζει πρὸς τελειότητα (1), πόσῳ μᾶλλον τὸ αἷμα Χριστοῦ, ὃς διὰ πνεύματος ἁγίου ἑαυτὸν προσήνεγκεν; Εἰ τοίνυν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον αἰώνιον, καὶ ὁ θεὸς αἰώνιος, δῆλον τὸ συναγόμενον· ἀλλὰ πάσας μὲν τὰς περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος μαρτυρίας, τὰς καὶ θεὸν αὐτὸ καὶ κύριον κηρυττούσας, καὶ πατρὶ καὶ υἱῷ συντεταγμένον λεγούσας, συλλέγειν τοῖς φιλοπόνοις καταλίπωμεν· ἡμεῖς δὲ ἐπὶ τὸ τέλος ἐπειγώμεθα τῆς προκειμένης διδασκαλίας.

κη'. Ἀνακεφαλαίωσις τῆς πίστεως.

Τοίνυν μίαν τῆς τριάδος τὴν φύσιν εἶναι πιστεύομεν, μίαν οὐσίαν ἐν τρισὶν ἰδιότησιν γνωριζομένην, τὴν ἐξουσίαν ἀμέριστον, τὴν βασιλείαν ἀδιαίρετον, μίαν θεότητα τὲ καὶ κυριότητα· οὕτω γὰρ καὶ μονὰς ἐν τῷ ταυτῷ τῆς οὐσίας δείκνυται, καὶ ἡ τριὰς οὐκ ἐν ψιλοῖς τοῖς ὀνόμασι, ἀλλ' ἐν ταῖς ὑποστάσεσι γνωρίζεται· οὐ γὰρ ἓν λέγομεν τριώνυμον, κατὰ τὴν τοῦ Σαβελλίου καὶ Φωτεινοῦ καὶ Μαρκέλλου συναίρεσίν τε καὶ σύγχυσιν· οὐ τρία ἀλλόφυλά τε καὶ ἑτεροούσια, ἄνισα καὶ ἀνόμοια, ἀλλήλων ὑπερκείμενα, νῷ καὶ γλώττῃ μετρούμενά τε καὶ ταλαντευόμενα, κατὰ τὴν Ἀρείου διαίρεσίν τε καὶ ἀλλοτρίωσιν καὶ δυσσεβῆ πολυπραγμοσύνην· ἀλλὰ τρεῖς μὲν τὰς ὑποστάσεις, μίαν δὲ τῆς τριάδος τὴν φύσιν ἀσώματον, ἄτρεπτον, ἀναλλοίωτον, ἀτελεύτητον, ἀθάνατον, ἄπειρον, ἄφθαρτον,

riae, virtutis, et Dei Spiritus super vos requiescit. Beatus quoque Iohannes in epistola: in hoc, inquit, cognoscimus, nos in eo manere, et ipsum in nobis, quoniam de Spiritu suo nobis dedit. Quod autem ex Deo esse praedicatur, haud creatura est, sed ex Dei substantia. Quare et ipsum beatus Paulus aeternum, et qui initium non habuerit nuncupat: si enim sanguis, inquit, hircorum et taurorum, et cinis vitulae aspersus, inquinatos sanctificat ad perfectionem, quanto magis sanguis Christi, qui per Spiritum sanctum semet ipsum obtulit? Si ergo; Spiritus sanctus aeternus est, et Deus quoque aeternus, manifesta conclusio est. Sed enim cuncta de sancto Spiritu testimonia, quae ipsum et Deum esse et Dominum praedicant, eundemque cum patre ac filio pari ordine collocant, studiosis colligenda relinquimus: nos vero ad huius institutionis terminum properamus.

XXVIII. (2) *Fidei summa.*

Igitur unam Trinitatis naturam esse credimus, unam substantiam in tribus personis spectatam, potentiam impartibilem, regnum indivisum, unam deitatem ac dominationem. Sic enim et unitas in una eademque substantia demonstratur, et trinitas non in nudis nominibus, sed in hypostasibus agnoscitur. Non enim nos dicimus unum trionymum, iuxta Sabellii, Photini, ac Marcelli contractionem et confusionem. Neque item tria invicem extranea et diversà substantià praedita, inaequalia, ac dissimilia, mutuoque superiecta, quae nos mente ac lingua metiamur ac ponderemus, iuxta Arii divisionem, diversitatem, et impiam curiositatem: sed tres hypostases, unam autem Trinitatis naturam incorpoream, invertibilem, immutabilem, fine

(1) Ita est apud Cyrillum; quamquam etiam codex biblicus vaticanus ille πάνυ habeat cum ceteris: πρὸς τὴν τῆς σαρκὸς καθαρότητα.

(2) Mirum est, quod illud etiam editum sub Cyrilli falso, ut mox dicemus, nomine, diversum ab hoc nostro, opusculum *de Trinitate*, postremo aubertinae editionis tomo, in capitula XXVIII. tribuitur.

carentem, immortalem, infinitam, incorruptibilem, incircumscriptam, illimitatam, invisibilem, arcanam, ineffabilem, inenarrabilem, incomprehensibilem, tactui mentique imperviam, suapte natura viventem, lucem intellectualem, fontem bonorum, sapientiae thesaurum, rerum omnium creatricem et gubernatricem, sapientiam quae universae rei creatae navigium dirigit. Hanc nos fidem tenemus: hanc enim a theologis viris docti fuimus. Iis autem qui humano ratiocinio disputant (1), dicimus: haec pars tua, haec sors; nostra autem pars Dominus, quem sequentes a recta via non deficiemus. Habemus enim divinam quoque scripturam magistram. Ideo merito clamamus: lucerna pedibus meis lex tua, et lumen semitis meis. Hoc lumine illustrati, praecedentium vestigia patrum agnoscamus, eosque sequamur, donec omnes occurramus in resurrectione mortuorum Christo Iesu domino, cui gloria per saecula. Amen.

ἀπερίγραπτον, ἀπερίληπτον, ἀόρατον, ἀσαφῆ, ἄῤῥητον, ἄφραστον, ἀκατάληπτον, ἀνέφικτον, ἀπερινόητον, αὐτοζωὴν, φῶς νοερὸν, πηγὴν ἀγαθῶν, θησαυρὸν σοφίας, δημιουργὸν τῶν ὅλων, κυβερνῶσαν τὰ πάντα, σοφίαν ἰθύνουσαν τὸ τῆς κτίσεως σκάφος· ταύτην τὴν πίστιν κατέχομεν· ταύτην γὰρ παρὰ τῶν θεολόγων ἀνδρῶν ἐδιδάχθημεν· πρὸς δὲ τοὺς ἀπὸ συλλογισμῶν διαλεγομένους (2), εἴπωμεν· ἐκείνη σου ἡ μερὶς, ἐκεῖνος ὁ κλῆρος, ἡμῶν δὲ μερὶς κύριος, ᾧ ἀκολουθοῦντες, τὴν ὀρθὴν ὁδὸν οὐ καταλείψομεν· ἔχομεν γὰρ καὶ τὴν θείαν γραφὴν διδάσκουσαν· διὸ βοῶμεν εἰκότως, λύχνος τοῖς ποσί μου ὁ νόμος σου, καὶ φῶς ταῖς τρίβοις μου· * τούτῳ τῷ φωτὶ περιλαμ- * Ps. CXVIII. 105.
πόμενοι, τῶν προωδευκότων πατέρων τὰ ἴχνη γνωρίσωμεν, ἐκείνοις ἀκολουθήσωμεν μέχρις ἂν καταντήσωμεν οἱ πάντες εἰς τὴν ἐξανάστασιν τῶν νεκρῶν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν (3).

(1) Contra vanae rationalitatis amatores, quam sectam irreligiosam nunc denuo suscitatam videmus.

(2) Heic perspicue rationalitatis humanae abusum Cyrillus denuo vituperat.

(3) Episcopatum Cyrillus alexandrinae civitatis gerens, in qua superioribus annis Arius scelestissimam haeresim propagaverat, nihil impensius in suis scriptis concionibusque egit, quam ut illius haeresiarchae, atque adseclarum, praesertimque recentioris Eunomii, venenata scripta redargueret, plebemque curae suae pastorali creditam in orthodoxa fide conservaret. Princeps et maximus de hoc argumento liber Cyrilli est *Thesaurus*, quo veluti ampliore armamentario ea continentur arma, quae in hoc quoque minore de Trinitate cernuntur opusculo, quod planius atque contractius atque ad rudis populi usum accommodatius, (sicut etiam in sequente *de incarnatione* ipsemet dicit) composuit Cyrillus. Alterum insigne de Trinitate scriptum Cyrilli, *dialogi septem* sunt luculentissimi *ad Hermiam*, qui pariter foecundissimum Auctoris ingenium, infinitumque orthodoxiae zelum demonstrant. Tertium *de Trinitate quoddam opusculum* edidit primus sub Cyrilli nomine Wegelinus: verumtamen id nihil fere esse aliud quam interpolationem atque compendium operis Ioh. damasceni de fide orthodoxa, ideoque abiudicandum Cyrillo, iamdiu critici docuerunt. Sed praeter haec nominatim de Trinitate inscripta opera, passim Cyrillus in voluminibus suis pro hoc praecipuo dogmate pugnat; et quidem etiam in praeclaris, quos nos hoc tempore edidimus, commentariis ad Pauli epistolas et ad psalmos. Nunc genuinum istud Cyrilli de Trinitate novum opusculum, quod nos vulgavimus, christiani lectores aequi bonique consulant.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΚΥΡΙΛΛΟΥ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΕΝΑΝΘΡΩΠΗΣΕΩΣ [1].

SANCTI EIUSDEM CYRILLI

DE INCARNATIONE DOMINI.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α.

Ὅτι ὠφέλιμον τοῖς ἀκούουσιν ἡ τῆς θείας οἰκονομίας ἀνάμνησις.

Ὁ μὲν περὶ τῆς ἁγίας τριάδος ὡς ἐν εὐσεβῶν συλλόγῳ, καὶ τοῖς εὐαγγελικοῖς δόγμασιν πειθομένων, ἀποχρώντως ἡμῖν, ὡς οἶμαι, λόγος διήνυσται· οὐ γὰρ ἀντειπεῖν ἐπὶ τοῦ παρόντος τοῖς ἀσεβέσιν, ἀλλὰ τοῖς φοιτηταῖς τῶν ἀποστόλων ἐκθέσθαι πίστιν προὐθέμεθα· ἐπειδὴ δὲ καὶ τῶν θείων εὐεργεσιῶν τὸ μέγεθος ὑφάπτειν οἶδε μειζόνως τῶν φιλοθέων τὸν πόθον, καὶ θερμοτέρους αὐτοὺς καθίστησιν ἐραστὰς τοῦ θεοῦ. ἀναγκαίως καὶ ἐπὶ τοῦτον βαδιοῦμαι τὸν λόγον, τῇ θεολογίᾳ τὴν οἰκονομίαν συνάπτων, καὶ δεικνὺς ἡλίκα καὶ ὅσα ὁ ποιητὴς τὸ ἡμέτερον εὐηργέτησε γένος· οὐ γὰρ ἐπαύσαντο πώποτε τῶν θείων δωρεῶν αἱ πηγαὶ τοῖς ἀνθρώποις τὰ ἀγαθὰ ἀναβλύζουσαι.

β′. Διήγησις τῶν ὑπὸ τοῦ θεοῦ γεγενημένων εἰς τὴν ἀνθρώπου εὐεργεσίαν ἐξ ἀρχῆς.

Ἀλλ᾽ ἀφ᾽ οὗπερ τόνδε τὸν παναρμόνιον κόσμον ἐδημιούργησεν, ταῖς ποικίλαις εὐεργεσίαις τὴν ἡμετέραν ἐπικλύζει φύσιν ὁ ποιητής· καὶ πρῶτον μὲν μὴ ὄντα πεποίηκε, καὶ διαπλάττων ἐτίμησεν, καὶ τὸν χοῦν εἰς ἀνθρώπου φύσιν μετέβαλεν ὡς ἠθέλησε. καὶ τῷ δυσειδεῖ πηλῷ κάλλος ὁμοῦ καὶ ψυχὴν

CAPITULUM I.

Quod utilis sit audientibus divinae incarnationis commemoratio.

Satis, ut puto, de sancta Trinitate tamquam in orthodoxorum concione, et evangelicis dogmatibus credentium, disseruimus. Non enim contradicere in praesenti irreligiosis, sed apostolorum discipulis fidem exponere, propositum nobis fuit. Quia vero et divinorum beneficiorum magnitudo magnopere solet succendere Deo addictorum affectum, eosque fervidiores efficere Dei amatores, ideo necessario hunc quoque adgredior libellum, ut praeterito sermoni de Deo connectam incarnationis mysterium, demonstremque qualia et quanta creator generi nostro beneficia contulerit. Numquam enim cessarunt divinorum donorum fontes quominus bona hominibus effunderent.

II. Narratio eorum, quae Deus ad hominum iam inde ab initio utilitatem contulit.

Ex quo hunc optime temperatum mundum creavit Deus, variis simul beneficiis naturam nostram cumulat. Et primo quidem eam quae non erat fecit, et formatam honoravit, pulveremque in hominis naturam, prout voluit, convertit; et deformi luto pulchritudinem simul animamque

(1) Sequentia cuncta capitula opus constituunt prorsus diversum ab illis iamdiu editis sancti Cyrilli scholiis de incarnatione Domini.

largitus est, oculorum claritatem, vultus hilaritatem, genarum laevitatem, linguae flexibilitatem, sanguinis rivulos ad omnia corporis discurrentes membra, et congruam carni nervis atque cuti rigationem ministrantes, ossium duritiem, et inclusarum his medullarum utilitatem, et quotquot alia in humano animali videre est. Et praeter haec, mentem dedit ducem et gubernatricem, sapientia imbutam, artis omnis scientiaeque capacem; et rationalem exhibuit luteam statuam, atque ad imaginem suam conformavit pulvereum simulacrum; imperativam vim, liberum arbitrium, et quidvis fabricandi potentiam intellectuali immortalique animae concedens. Deinde hominem beluarum, et quadrupedum, ac reptilium, aquatilium, et amphibiorum, et volatilium avium regem constituit. Ante haec autem, quoddam veluti iucundissimum cubiculum desuper extendit caelum, siderum amoenitates inserens, quae usum simul delectationemque praebent; solem oriri iubens et occumbere, diesque et noctes efficere, cursuque suo tempora metiri; lunam minui et augeri, suisque frequentibus revolutionibus delectare pariter, et annuum circulum significare. Iam tellurem heic inferius substravit, eique varium ornatum dedit, silvis, arvis, pratisque distinguens; montes in sublimitates curvans, valles excavans, campos supinos aequabilesque ostendens, fontesque de meditullio scaturire iubens, et flumina perenniter discurrere, atque alia omnia quotquot terram mareque exornant.

III. *Cur hominem appellaverit Adamum.*

Quum sic primum hominem condidisset, et imaginis suae honore auxisset, donorumque copia obruisset, nomen ei naturae ipsius proprium imposuit; etenim Adamum nuncupavit, quod vocabulum in Hebraeorum lingua pulverem significat. Atque haec etiam erga hominem providen-

ἐδωρήσατο, ὀφθαλμῶν λαμπρότητα, ϗ γαλήνης καθαρότητα. καὶ παρειῶν λειότητα, ϗ γλώττης ἁπαλότητα. ϗ αἵματος ὀχετοὺς εἰς ἅπαντα τοῦ σώματος διαθέοντας μέλη, ϗ ἀρδεῖαν ἀποχρῶσαν σαρκὶ ϗ νεύροις χορηγοῦντας ϗ δέρματι, ὀστῶν ἀντιτυπίαν, ϗ τῶν ἐν τούτοις ἀποκειμένων μυελῶν τὸ χρειῶδες, ϗ τ' ἄλλα ὅσα τοῦ ἀνθρωπείνου ζώου τὸ ὁρώμενον ἔχει· ϗ πρὸς τούτοις, νοῦν ἔδωκεν ἡγεμόνα καὶ κυβερνήτην, σοφίας πληρώσας, τέχνης ἁπάσης καὶ ἐπιστήμης ἐμπλήσας, ϗ λογικὸν ἀπέφηνε τὸ πήλινον ἄγαλμα. καὶ οἰκείαν εἰκόνα πεποίηκε τὸν χοϊκὸν ἀνδριάντα, τὸ ἀρχικὸν καὶ αὐτοκρατορικὸν καὶ δημιουργικὸν τῇ νοερᾷ ψυχῇ καὶ ἀθανάτῳ δωρησάμενος· εἶτα βασιλέα κτηνῶν, ϗ τετραπόδων, καὶ ἑρπετῶν, νηκτῶν, καὶ ἀμφιβίων, καὶ τῶν ἀεροπόρων ὀρνίθων ἐχειροτόνησε· πρὸ δὲ τούτων ὥσπερ τινὰ παστάδα χαριεστάτην ἄνωθεν ἐξέτεινεν οὐρανὸν, λειμῶνας ἀστέρων ἐγκαταπήξας, χρείαν τε ὁμοῦ καὶ τέρψιν παρέχοντας· ἥλιόν τε ἀνίσχειν κελεύσας, ϗ δύεσθαι, καὶ ποιεῖν ἡμέρας, καὶ νύκτας, καὶ τῷ δρόμῳ τὸν χρόνον μετρεῖν· σελήνην φθίνειν ϗ πλήθειν, ϗ ταῖς πυκναῖς μεταβολαῖς ἥδειν τε ὁμοῦ ϗ σημαίνειν κύκλον τὸν ἐνιαύσιον· γῆν δὲ κάτωθεν ὑπεστόρεσε, ϗ ποικίλον αὐτῇ κόσμον δέδωκεν, εἰς ἄλση ϗ λήϊα ϗ λειμῶνας διακρίνας· ὄρη κιρτώσας εἰς ὕψος, ϗ νάπας κοιλάνας, ϗ πεδία ὕπτια ϗ ἰσόπεδα δείξας, ϗ πηγὰς ἀναβλύζειν ἐν μέσῳ κελεύσας ϗ ποταμοὺς τρέχειν ἄπαυστα, ϗ τ' ἄλλα ὅσα γῆν καλλωπίζει ϗ θάλατταν.

γ'. Διὰ τί τὸν ἄνθρωπον προσηγόρευσεν Ἀδάμ.

Οὕτω δημιουργήσας τὸν πρῶτον ἄνθρωπον, ϗ τῇ εἰκόνι τιμήσας, ϗ τῷ πλήθει τῶν δωρεῶν ἀποκλύσας, τίθησιν αὐτῷ τὸ τῆς φύσεως ὄνομα· Ἀδὰμ γὰρ αὐτὸν προσηγόρευσεν· τοῦτο δὲ τὸν χοῦν δηλοῖ τῇ ἑβραίων φωνῇ· μία δὲ ϗ αὕτη περὶ τὸν ἄνθρωπον κηδεμονία· ἐπεὶ γὰρ ἔμελλε τοσού-

τοῖς ἀγαθοῖς ἐντρυφήσειν, καὶ τοσούτων ἄρχων ἀνηγορεύθη καὶ βασιλεύς, ἵνα μὴ τῷ πλήθει τῶν δωρεῶν ὑπερμαζήσας, καὶ τῷ ὕψει τῆς ἡγεμονίας ἐπαρθεὶς κατασκιρτήσῃ τοῦ κτίσαντος, καὶ μεγίστην ἐκ τῆς τυραννίδος ἀπενέγκηται βλάβην, κατὰ τὸν πρῶτον ἀποστάτην ἐκεῖνον τὸν ὡς ἀστραπὴν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ πεσόντα δι' ἀλαζονείαν. ἀναγκαίως ὁ σοφὸς τῶν ὅλων πρύτανις κωλύων αὐτοῦ τὸν ὄγκον τοῦ φρονήματος, Ἀδὰμ προσηγόρευσεν, ἵνα ἐκ τῆς προσηγορίας ἐννοῶν τὴν συγγένειαν, καὶ τὰς ἀφορμὰς τῆς φύσεως λογιζόμενος, καὶ τὸν πρόγονον χοῦν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν θεώμενος, ἑαυτὸν μὲν γνωρίζῃ, προσκυνῇ δὲ τὸν τοσαύτην εὐπρέπειαν αὐτῷ καὶ μεγαλοπρέπειαν δωρησάμενον· αὕτη πρώτη περὶ τὸν ἄνθρωπον ἐδείχθη τοῦ ποιητοῦ μετὰ τὴν δημιουργίαν πρόνοια· οὕτως ἐξ ἀρχῆς οἷά τις πατὴρ καὶ ἰατρὸς καὶ διδάσκαλος, κοσμῶν ὁμοῦ καὶ ἰατρεύων καὶ διδάσκων αὐτὸν τὴν ἀρετήν, διετέλεσεν.

δ'. Διὰ τί τὴν γυναῖκα ἐκ τῆς πλευρᾶς ἐδημιούργησε.

Οὕτως αὐτὸν διαπλάσας, οὕτως προσαγορεύσας, βοηθὸν αὐτῷ καὶ συνεργὸν καὶ τοῦ βίου κοινωνὸν παραχρῆμα ἐδημιούργησεν· οὐκ ἐκ μόνης δὲ τῆς γῆς, ὡς ἐπ' ἐκείνου, λαμβάνει τὰς ἀφορμὰς τῆς διαπλάσεως, ἀλλὰ μίαν τῶν πλευρῶν ἐκείνου λαβών, καὶ ταύτῃ καθάπερ τινὶ κρηπῖδι καὶ θεμελίῳ χρησάμενος, τὴν γυναικείαν φύσιν ποιεῖ· οὐχ ὕλης ἀπορίᾳ, μόνη γὰρ αὐτῷ βουλὴ πρὸς τὴν ὅλων δημιουργίαν ἤρκεσεν, ἀλλ' ἐν τῇ φύσει τῆς ὁμονοίας θελήσας ἐνθεῖναι τὸν σύνδεσμον. Φυτεύει καὶ παράδεισον, καὶ φυτοῖς αὐτὸν κατακοσμεῖ παντοίοις, καὶ τοῦτον ἐνδιαίτημα τῷ ἀνθρώπῳ χαρίζεται, δεδωκὼς αὐτῷ γυμνάσιον ἀρετῆς, ἐντολὴν οὐκ ἐπίπονον, οὐδὲ γέμουσαν ἱδρῶτος, ἀλλὰ μάλα σωφρονοῦντι ῥᾳδίαν.

ε'. Διὰ τί νόμον αὐτῷ τέθεικεν.

Πάντων γὰρ τῶν φυτῶν τοῦ παραδείσου κελεύσας ἀπολαύειν, ἑνὸς ἀπηγόρευσε τὴν μετάληψιν· οὐχ ἁπλῶς οὐδὲ τοῦτο πε-

tia fuit. Nam quia tantis bonis fruiturus erat, totque creaturarum princeps constitutus erat et rex, ne donorum multitudine lasciviens et principatus excelsitate elatus adversus creatorem petulans fieret, maximumque ex hac veluti tyrannide detrimentum caperet, more illius primi apostatae, qui tamquam fulgur superbiae suae causa caelo excidit, necessario sapiens rerum omnium curator, tumorem ipsius mentis comprimens, Adamum appellavit, ut ex nomine conditionem suam reputans, et naturae primordia considerans, parentemque suum pulverem prae oculis habens, se ipsum quidem cognosceret, adoraret autem illum, qui tantum ei decorem ac speciositatem donavit. Prima haec erga hominem factoris post creationem providentia extitit. Ita is iam inde ab initio ceu pater quidam et medicus et magister, ornans simul et sanans virtutemque docens, se gessit.

IV. *Cur mulierem ex viri latere formaverit.*

Postquam eum ita formaverat atque appellaverat, auxiliarem eidem et cooperatricem vitaeque sodalem ilico fabricavit. Haud tamen ex sola terra, sicut in ipso fecerat, materiam plasmatis sumpsit; sed unam ex viri costis capiens, atque hac ceu basi et fundamento utens, femineam naturam composuit: haud sane materiae penuria, sola enim ei voluntas ad cuiusvis rei creationem sufficiebat, sed quia concordiae vinculum naturae indere voluit. Hortum quoque consevit, eumque plantis omnigenis exornavit, idque habitaculum homini concessit, praebens illi virtutis exercitium, haud laboriosum neque multi sudoris praeceptum imponens, sed modesto certe perfacile.

V. *Cur ei legem constituerit.*

Nam quum omnibus horti plantis vesci eum iussisset, unius gustum vetuit; neque id ipsum temere fecit, sed ut homo au-

ctorem suum agnosceret, atque instar iugi cuiusdam legem creatoris haberet; utque sciret, se quidem in terra regnare, sed tamen factorem suum vicissim sibi dominari, praeesse et subiici, imperare et imperari, ducere et duci. Sed et alioquin congrua est rationalibus legislatio: est enim brutorum proprium sine lege vivere. Mandatum autem circa escam creator illi imposuit, quia alius cuiusvis legis tunc fuisset inutilis latio. Quid enim ei vetandum erat? Num ne occideret? Atqui nemo erat, in quem caedes caderet. Num ne moecharetur? Atqui ne si vellet quidem id poterat, quum alia femina non esset. Num ne furaretur? At cuius bona? Cuncta enim in eius potestate erant. Erat igitur ille mundus tempori suo conveniens, neque tantummodo illis qui duo soli erant, verum etiam pueris recenter natis idoneus.

VI. *De Adami exilio.*

Sed postquam invidiâ diaboli, et mulieris simplicitate errorem commisit, (namque hanc utpote debiliorem fallens, primo per ipsam, ceu persuadendo aptiorem, Adamum nostrae salutis hostis circumvenit) pulsus ilico paradiso fuit, et ad connaturalem suam terram dimissus est, sudori, labori, aerumnaeque deditus, ac veluti freno quodam, agriculturae labore, aliorumque vitae malorum perpessione constrictus. Quia enim illam labore omni ac dolore liberam vitam non cum grato animo tulerat, calamitate deinceps implicitus fuit, ut contractum prosperitate morbum, laboribus depelleret. Tum etiam morte peccati cursum legislator interrupit, et poenam ipsam instar clementiae intulit. Quum enim transgressioni mortem decrevisset legislator, factus vero transgressor homo in eam poenam incurrisset, operam ille dedit ut poena in salutem vergeret. Namque hoc animal mors dissolvit, malitiae actionem sistit, laboribus subtrahit, sudoribus liberat, doloribus curisque eripit, finem cor-

ποιηκώς, ἀλλ' ἵνα τὸν πεποιηκότα γνωρίζῃ, καὶ ὥσπέρ τινα ζυγὸν ἔχῃ τὸν νόμον τοῦ δημιουργήσαντος, ἵνα γινώσκῃ ὡς βασιλεύει μὲν τῶν ἐν τῇ γῇ, βασιλεύεται δὲ ὑπὸ πλάσαντος. ἄρχει καὶ ἄρχεται, δεσπόζει καὶ δεσπόζεται, ἡγεῖται καὶ ἄγεται· ἄλλως δὲ καὶ πρόσφορος ἡ νομοθεσία τοῖς λογικοῖς· ἀλόγων γὰρ ἴδιον τὸ νόμων χωρὶς πολιτεύεσθαι· τὸν δὲ περὶ βρώσεως νόμον τέθεικεν αὐτῷ ὁ ποιητής, ἐπειδὴ τῶν ἄλλων νόμων ἡ θέσις περιττὴ τηνικαῦτα ἦν· τί γὰρ αὐτῷ καὶ ἀπαγορεύειν ἐχρῆν; μὴ φονεῦσαι; ἀλλ' οὐκ ἦν ὁ τοῦτο πεισόμενος· ἀλλὰ μὴ μοιχεῦσαι; ἀλλ' οὐδὲ βουληθεὶς οἷός τε ἦν, γυναικὸς ἄλλης οὐκ οὔσης· ἀλλὰ μὴ κλέψαι; τὰ τίνος; αὐτοῦ γὰρ ἦν ἅπαντα· ἁρμόδιος τοίνυν ὁ κόσμος ἐκεῖνος ἦν τῷ τότε καιρῷ, καὶ οὐ μόνον τοῖς μόνοις οὖσιν, ἀλλὰ καὶ παιδίοις ἀρτιγενέσιν συμβαίνων.

ϛʹ. Περὶ τῆς ἐξορίας τοῦ Ἀδάμ.

Ἐπειδὴ δὲ φθόνῳ διαβόλου, καὶ γυναικὸς εὐκολίᾳ τὴν ἀπάτην ἐδέξατο (ταύτην γὰρ ὡς ἀπαλωτέραν φενακίσας, πρότερον δι' αὐτῆς, ὡς πιθανωτέρας, τὸν Ἀδὰμ ὁ τῆς ἡμετέρας φύσεως ἀλάστωρ ἐπολιόρκησεν) ἐξεβλήθη μὲν εὐθὺς τοῦ παρεδείσου, καὶ πρὸς τὴν συγγενῆ γῆν παρεπέμφθη, ἱδρῶτι καὶ πόνῳ καὶ ταλαιπωρίᾳ συγκληρωθεὶς, καὶ οἷόν τινι χαλινῷ τῇ γηπονίᾳ καὶ κακοπαθείᾳ καὶ ταῖς ἄλλαις τοῦ βίου πονηρίαις παραδοθείς. Ὡς γὰρ τὴν ἄπονον ἐκείνην καὶ ἄλυπον οὐκ ἐνεγκὼν εὐγνωμόνως ζωὴν, τῇ δυσημερίῃ συζεύγνυται, ἵνα τὴν ἀπὸ τῆς εὐημερίας φερομένην νόσον, διὰ τῶν πόνων ἀποσκεδάσηται. Διακόπτει δὲ καὶ θανάτῳ τὸν δρόμον τῆς ἁμαρτίας ὁ νομοθέτης, καὶ αὐτὴν δείκνυσι τὴν τιμωρίαν φιλανθρωπίαν· ἐπειδὴ γὰρ τῇ παραβάσει νομοθετῶν συνέζευξε θάνατον, παραβὰς δὲ ὑπὸ τὴν τιμωρίαν ἐκείνην ἐγένετο, οἰκονομεῖ τὴν τιμωρίαν σωτηρίαν γενέσθαι· διαλύει γὰρ τοῦτο τὸ ζῷον ὁ θάνατος, καὶ παύει μὲν τὴν τῆς πονηρίας ἐνέργειαν, ἀπαλλάττει δὲ πόνων, καὶ ἱδρώτων ἐλευθεροῖ, λύπας καὶ φροντίδας ἐλαύνει, τέλος τοῖς

*

τοῦ σώματος δίδωσι πάθεσι· τοσαύτῃ φιλανθρωπίᾳ τὴν τιμωρίαν ἐκέρασεν ὁ κριτής.

ζ'. Διήγησις τῆς τῶν ἀνθρώπων ἀχαριστίας, καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ κηδεμονίας.

Ἀλλ' οὐδὲν ἐντεῦθεν τὸ ἀχάριστον γένος τῶν ἀνθρώπων ἀπώνατο· μείζοσι δὲ ἀγνωμοσύναις τὸν εὐεργέτην ἠμείψατο· εὐθὺς γὰρ ἀδελφοκτονία τολμᾶται, καὶ φθόνος, καὶ ψεῦδος, ἀκολασίαι τε, καὶ ἀσέλγειαι, ἀδικίαι, καὶ ἀλληλοφονίαι, καὶ τῶν ἀλλοτρίων ἁρπαγαὶ, καὶ τ' ἄλλα ὅσα ἐβλάστησεν ἡ ἁμαρτία κακά. Ἀλλ' οὐδὲ οὕτως ὁ ποιητὴς ἣν διέπλασεν ἀπηγόρευσεν φύσιν· σοφῶς δὲ αὐτὸ καὶ διαφόρως ἐτέλεσεν, ἰατρεύων, ἐπιτιμῶν, ἐγκαλῶν, εἰσηγούμενος τὸ δέον, συμβουλεύων, ἀπειλῶν, ἐπάγων τὴν ἀπειλὴν, κολάζων τοὺς πονηροὺς, στεφανῶν τοὺς ἀγαθοὺς, καὶ τὸν μὲν ἀνακηρύττων, τὸν δὲ μετατιθεὶς, τὸν δὲ ξύλῳ μετὰ τοῦ γένους διασώζων, καὶ σπινθῆρα τῇ φύσει διατηρῶν, ἐπικλύζων τὴν γῆν, διαφθείρων ὕδατι τοὺς ἐργάτας τῆς πονηρίας, αὔξων αὖθις τὸ ἀνθρώπινον γένος, μερικαῖς τιμωρίαις κοινὰς ἰατρείας ποιούμενος, πόλεις ἀσεβείαις συζώσας πυρὶ καταφλέγων οὐρανίῳ, τὸν σὺν αὐτοῖς μὲν οἰκοῦντα, τῆς δ' ἀσεβείας οὐ κοινωνοῦντα, τῆς τιμωρίας ἐλευθερῶν, εὐετηρίαις δωρούμενος, ἐν καιρῷ ὑετὸν χαριζόμενος, αὔξων ἀῤῥήτως τὰ παρὰ τῶν ἀνθρώπων καταβαλλόμενα σπέρματα, καρπῶν ἀφθονίας βρύειν τὰ δένδρα κελεύων, λιμῷ παιδεύων τοὺς οὐδὲν ἐκ τῆς εὐθηνίας ὠφεληθέντας, νόσους ἐπάγων, καὶ πάλιν ταύτας ἐλαύνων, χαλασφενδονῶν τὰς τῆς ζωῆς ἀφορμὰς, νέφεσιν ἀκρίδος τὸν ἥλιον κρύπτων καὶ τοὺς καρποὺς διαφθείρων, νεύων αὖθις. καὶ τὰ λυπηρὰ μεταβάλλων, τοὺς τὴν εὐσέβειαν ἀγαπήσαντας οὐκ ἐῶν, καὶ τούτοις φαινόμενος, καὶ φιλικῶς διαλεγόμενος, καὶ διὰ τούτων προσημαίνων τὰ μέλλοντα.

η'. Ὅτι φιλανθρωπίας γέμει ἡ τοῦ Θεοῦ ἐνανθρώπησις.

Ἐπειδὴ δὲ ταῦτα, καὶ τ' ἄλλα τὰ μυρία, καὶ δυσδιήγητα τῆς θείας οἰκονομίας

poris imponit passionibus. Tanta nimirum clementia poenam temperavit iudex!

VII. *Quam ingrati homines fuerint, et quam providus Deus, narratur.*

Sed nihil inde genus hominum ingratum percepit utilitatis: immo et peioribus maleficiis benefactorem remuneratus est. Statim enim fraternae caedis facinus, invidia, mendacium, intemperantia, luxuriae, iniuriae, mutuae occisiones, alienae rei rapinae, et alia huiusmodi quae peccatum peperit mala. Sed ne sic quidem quam formaverat abiecit Deus naturam: sed varia sapientia ad eum finem usus est, medens scilicet, increpans, incusans, ad officium erudiens, consilia suggerens, comminans, minas ipsas in rem conferens, malos puniens, bonos munerans, et alium quidem laude ornans, alium de mundo transferens, alium arca lignea cum genere salvans, et naturae scintillam conservans; terram diluvio obruens, et nequitiae operatores aquis praefocans; multiplicans rursus humanum genus, singularibus poenis generales medelas faciens, civitates sceleribus deditas igne exurens caelesti; virum illarum quidem incolam, sed scelerum minime participem, poenae eripiens: annuos proventus suppeditans, imbrem opportune largiens, augens arcano modo iacta ab hominibus semina, fructuum ubertate arbores luxuriare iubens, fame aliquando erudiens illos quos abundantia non iuverat, morbos inmittens, atque hos rursus depellens; grandine verberans vitae subsidia; locustarum nimbis solem obscurans, frugesque corrumpens; favens iterum, et molestias avertens, religiosos homines non deserens, his etiam apparens, amice colloquens, perque hos futura portendens.

VIII. *Quod summam demonstrat clementiam incarnatio Dei.*

Postquam vero tum haec tum alia innumera vixque effabilia divinae providen-

tiae genera, paucis oppido profuerunt, reliqui autem homines insanabiles permanebant, tunc demum magnum atque ineffabile peractum fuit incarnationis mysterium. Ipsum enim Dei Verbum, rei universae creatae auctor, immensus ille, incircumscriptus, immutabilis, vitae fons, lumen de lumine, viva patris imago, splendor gloriae, figura substantiae, humanam naturam adsumpsit, propriamque imaginem peccato corruptam instauravit, statuam a filio iniquitatis antiquatam renovavit, et priore pulchriorem ostendit, haud iam ex terra, ut olim, eam formans, sed ipsemet in se recipiens: haud sane divinam naturam in humanam convertens, sed divinae humanam copulans. Manens enim quod erat, id quod non erat suscepit. Quam rem nos docet beatus Paulus clamans: « hoc sentite in vobis quod et in Christo Iesu, qui quum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se aequalem Deo, sed semet ipsum exinanivit, formam servi accipiens. » Unde patet, Dei formam in eo quod erat manentem, servi formam sumpsisse. Formam autem appellat non id tantummodo hominis quod apparet, sed totam prorsus hominis naturam. Nam sicuti Dei forma, substantiam Dei significat (de cetero enim sine specie Deus est et sine figura, nemoque nisi forte delirans, diceret Deum formam habere, et membrorum distictionem, quum sit incorporeus ac simplex); ita servi forma non hoc quod cernitur solum, sed totam hominis demonstrat naturam.

εἴδη, ὀλίγους μὲν εὐεργέτησεν, οἱ δὲ λοιποὶ τῶν ἀνθρώπων ἀνηκέστως διέκειντο, τότε δὴ τότε τὸ μέγα καὶ ἄρρητον γίνεται τῆς οἰκονομίας μυστήριον· αὐτὸς γὰρ ὁ λόγος τοῦ θεοῦ, ὁ δημιουργὸς ἁπάσης τῆς κτίσεως, ὁ ἀχώρητος, ὁ ἀπερίγραπτος, ὁ ἀναλλοίωτος, ἡ πηγὴ τῆς ζωῆς, τὸ ἐκ τοῦ φωτὸς φῶς, ἡ ζῶσα τοῦ πατρὸς εἰκών, τὸ ἀπαύγασμα τῆς δόξης, ὁ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως, τὴν ἀνθρωπείαν φύσιν ἀναλαμβάνει, καὶ τὴν οἰκείαν εἰκόνα νεοποιεῖ τῇ ἁμαρτίᾳ διαφθαρεῖσαν, καὶ τὸν ἀνδριάντα τὸν ὑπὸ τοῦ υἱοῦ τῆς πονηρίας παλαιωθέντα ἀνανεοῖ, καὶ τοῦ πρώτου χαριέστερον δείκνυσιν, οὐκ ἀπὸ γῆς ὡς πάλαι τοῦτον δημιουργήσας, ἀλλ' αὐτὸς καταδεξάμενος· οὐ τὴν θείαν φύσιν εἰς ἀνθρωπείαν μεταβαλών, ἀλλὰ τῇ θείᾳ τὴν ἀνθρωπείαν συνάψας· μένων γὰρ ὃ ἦν, ἔλαβεν ὃ οὐκ ἦν· καὶ τοῦτο ἡμᾶς διδάσκει ὁ μακάριος Παῦλος βοῶν· * τοῦτο φρονείσθω ἐν ὑμῖν, ὃ * Philip. II. 5.
καὶ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ὃς ἐν μορφῇ θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἶσα θεῷ, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε, μορφὴν δούλου λαβών· ἐξ ὧν εὔδηλον, ὡς ἡ τοῦ θεοῦ μορφή, μένουσα ὃ ἦν, ἔλαβε τὴν δούλου μορφήν· μορφὴν δὲ καλεῖ οὐ τὸ φαινόμενον μόνον τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ πᾶσαν τὴν ἀνθρώπου φύσιν· ὥσπερ γὰρ ἡ τοῦ θεοῦ μορφή, τοῦ θεοῦ τὴν οὐσίαν σημαίνει, ἀνείδεον γὰρ τὸ θεῖον καὶ ἀσχημάτιστον, καὶ οὐδεὶς ἂν εἴπῃ μὴ παραπαίων, μορφὴν ἔχειν, καὶ μελῶν διαίρεσιν, τὸ ἀσώματον καὶ ἀσύνθετον, οὕτως ἡ τοῦ δούλου μορφή, οὐ τὸ ὁρώμενον τοῦτο μόνον, ἀλλὰ πᾶσαν τοῦ ἀνθρώπου δηλοῖ τὴν οὐσίαν.

IX. *Reprehensio haereticae pravitatis.*

Nonnulli rectae religioni contraria sentientes, dum apostolicis dictis nituntur veritatis dogmata vulnerare, Arius quidem et Eunomius inanimem hominem a Deo Verbo adsumptum adfirmant: Apollinaris autem animatum quidem sed mente ex-

θ'. Ἔλεγχος τῆς τῶν αἱρετικῶν ἀσεβείας.

Τινὲς δὲ τῶν τἀναντία φρονούντων τῆς εὐσεβείας, ἐπειδὴ τοῖς ἀποστολικοῖς ῥητοῖς πειρῶνται κατατοξεύειν ἀληθείας τὰ δόγματα, Ἄρειος μὲν καὶ Εὐνόμιος ἄψυχον ἄνθρωπον ἀνειλῆφθαι παρὰ τοῦ θεοῦ λόγου διαβεβαιούμενοι (1). Ἀπολινάριος δὲ

(1) Sic plane in tertio decimo ex Arianorum fragmentis, quae nos edidimus Script. vet. T. III. part. 2. p. 228, ubi videsis in adnot. alia testimonia.

ἔμψυχον, νοῦ δὲ ἐστερημένον, οὐκ οἶδ' ὅ τι νοῶν τὴν ἀνθρωπείαν ψυχήν· Μαρκίων δὲ καὶ Μάνης, καὶ ἡ λοιπὴ τῆς ἀσεβείας ἐκείνη συμμορία, τὸ τῆς οἰκονομίας ἅπαν ὁμοῦ ἀρνεῖται μυστήριον· καὶ τὴν μὲν ἄῤῥητον τῆς ἁγίας παρθένου σύλληψίν τε, καὶ κύησιν, μῦθον εἶναι καὶ πλάσμα νομίζουσι· φαντασίᾳ δὲ σώματος τὴν θεότητα συγκαλυφθῆναι διαγορεύουσι, καὶ τούτῳ τῷ τρόπῳ τοῖς ἀνθρώποις ἄνθρωπον ἀναφανῆναι. Ἀναγκαῖον τοίνυν ἀποστολικῶν ῥητῶν σαφῆ τὴν διάνοιαν παραστῆσαι τοῖς εὐσεβέσιν, ὃς ἐν μορφῇ θεοῦ φησὶν ὑπάρχων, οὐχ' ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα θεῷ, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσεν μορφὴν δούλου λαβὼν, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος, καὶ σχήματι εὑρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος· ταῦτα τῶν προειρημένων αἱρετικῶν ἕκαστος οἰκειούμενος, τῶν βδελυρῶν δογμάτων κατασκευάζει τὸ ψεῦδος. Ἄρειος μὲν καὶ Εὐνόμιος καὶ Ἀπολινάριος καὶ οἱ κατὰ τούτους, τὴν τοῦ δούλου μορφὴν καὶ τὸ σχῆμα καὶ τὸ ὁμοίωμα τοῦ ἀνθρώπου, τὸ φαινόμενον τῆς ἡμετέρας φύσεως σημαίνειν διαγορεύοντες· οἱ δὲ τῆς μυσαρωτέρας φάλαγγος, τὸ σχῆμα καὶ τὸ ὁμοίωμα εἰς σκιάν τινα καὶ εἰκόνα καὶ φαντασίαν σώματι ἐοικυῖαν λαμβάνοντες.

pertem, qui de humana anima quid aestimet nescio. Marcion vero ac Manes, et reliqua illa impietatis factio, universum incarnationis pessum dant mysterium. Hi ineffabilem sanctae Virginis conceptum graviditatemque, fabulam ac simulamentum arbitrantur: corporis autem specie phantastica velatam divinitatem dictitant, atque hoc modo hominibus hominem apparuisse. Necesse est igitur apostolicorum verborum perspicuum sensum sistere orthodoxis, nempe « qui quum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se aequalem Deo, sed semet ipsum exinanivit, formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus, et habitu inventus ut homo. » Verba haec praedictorum unusquisque haereticorum ad suum sensum trahens, detestandorum dogmatum fabricat falsitatem. Arius quidem, et Eunomius, atque Apollinaris, et horum similes, servi forma et habitu et similitudine hominis, externam naturae nostrae speciem denotari praedicant: qui autem detestabilioris adhuc agminis sunt, habitum et similitudinem ad umbram quandam et imaginem, ac phantasiam corpori similem, sententia sua trahunt.

ι'. Ἑρμηνεία τοῦ ὃς ἐν μορφῇ θεοῦ ὑπάρχων. *

* Philip. II. 6.

Φρενοβλάβειαν δὲ τὴν ἀμφοτέρων παραυτίκα ἡμεῖς διελέγξομεν· μορφὴν γὰρ δούλου τὴν οὐσίαν, ὡς ἀπεδείξαμεν, προσαγορεύει τοῦ δούλου· εἰ γὰρ ἡ τοῦ θεοῦ μορφὴ τὴν οὐσίαν δηλοῖ τοῦ θεοῦ, εὔδηλον ὡς καὶ ἡ τοῦ δούλου, τῆς οὐσίας ἐστὶ τοῦ δούλου σημαντική· τὸ δὲ ἐν ὁμοιώματι τοῦ ἀνθρώπου γενόμενος, καὶ σχήματι εὑρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος, οὐχ' ὡς τῆς φύσεως ὀνόματα τέθεικεν ὁ ἀπόστολος, ἀλλὰ τῆς ἐνεργείας· ἐπειδὴ γὰρ ὁ δεσπότης Χριστὸς τὴν ἡμετέραν ἔχων φύσιν, τὴν ἡμετέραν οὐ κατεδέξατο πονηρίαν, ἀλλ' ἁπάσης ἐλεύθερος, ὡς ὁ προφήτης βοᾷ *, ὅτι ἀνομίαν οὐκ ἐποιήσεν, οὐδὲ εὑρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ· καὶ ὁ τῆς ἐρήμου πολίτης Ἰωάννης συμμαρτυρεῖ λέγων *, ἴδε ὁ ἀμ-

* Is. LIII. 9.

* Ioh. I. 29.

X. *Interpretatio verborum « qui quum in forma Dei esset. »*

Nos itaque utriusque factionis vesaniam confestim refutabimus. Nam formam servi, substantiam, ut iam demonstravimus, servi appellat. Nam si Dei forma substantiam Dei significat, patet servi quoque formam, servi substantiam significare. Verba autem in similitudinem hominis factus, et habitu inventus ut homo, non tamquam naturae vocabula apostolus posuit, sed operationis. Nam quia Christus dominus nostram habens naturam, haud tamen nostram in se recepit malitiam, sed omni peccato caruit, ut propheta clamat, nempe qui iniquitatem non fecit, nec inventus est dolus in ore eius; nec non deserti incola Iohannes contestatur dicens: ecce agnus, qui

mundi peccatum tollit; idcirco beatus Paulus, in similitudinem hominis factum ipsum necessario dixit, et habitu inventum ut hominem, prava omni hominum operatione alienum. Propterea alibi quoque aiebat: « nam quod impossibile erat legi, in quo per carnem infirmabatur, Deus filium suum mittens in similitudinem carnis peccati, et pro peccato, damnavit in carne peccatum; ut iustificatio legis impleretur in nobis, qui non secundum carnem ambulamus sed secundum spiritum. »

Animadvertite quomodo per haec illorum solvit obscuritatem. Deus, inquit, filium suum mittens in similitudinem carnis peccati: non simpliciter dixit, in similitudinem carnis, nempe ut impiorum dogmatum blasphemiam dissiparet; etenim omnia praevidet gratia Spiritus; sed in similitudinem carnis peccati, ut intelligamus, vocabulum « similitudo » ab eo positum, quia peccato omni Servator noster caruit. Homo enim natura factus, secundum peccatum factus est homo. Ideo in similitudine carnis peccati damnavit in carne peccatum: humanam quidem naturam adsumens, attamen tyranni hominum peccati iugum non subiens, sed huius omnem dominatum respuens, demonstransque fieri posse ut in humana natura peccati tela vitemus. Sic damnavit in carne peccatum, debilitatem eiusdem coarguens, tyrannidem cohibens, atque ita ad victoriam homines erudiens. Ideo addidit beatus Paulus: ut iustificatio legis impleretur in nobis, qui non secundum carnem ambulamus sed secundum spiritum. Ergo fuimus iustificati, peccato in carne damnato. Damnavit autem in carne peccatum, cum in similitudinem carnis peccati Servator noster factus est; humanam quidem naturam adsumens, minime tamen dominans ei peccatum admittens. Sic divus Paulus verbis paucis universum haereticorum agmen pro-

νὸς ὁ αἴρων τοῦ κόσμου τὴν ἁμαρτίαν· ὁ μακάριος Παῦλος ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπου αὐτὸν ἀναγκαίως ἔφη γενέσθαι, καὶ σχήματι εὑρεθῆναι ὡς ἄνθρωπον, τῆς πονηρᾶς ἐνεργείας τῶν ἀνθρώπων ἀπηλλαγμένον· διὸ καὶ ἑτέρωθι ἔλεγε· * τὸ γὰρ ἀδύνατον τοῦ νόμου ἐν ᾧ ἠσθένει διὰ τῆς σαρκὸς, ὁ θεὸς τὸν ἑαυτοῦ υἱὸν πέμψας, ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἁμαρτίας, καὶ περὶ ἁμαρτίας, κατέκρινε τὴν ἁμαρτίαν ἐν σαρκὶ, ἵνα τὸ δικαίωμα τοῦ νόμου πληρωθῇ ἐν ἡμῖν τοῖς μὴ κατὰ σάρκα περιπατοῦσιν, ἀλλὰ κατὰ πνεῦμα (1). *Rom. VIII. 3.

Ὁρᾶτε πῶς διὰ τούτων, ἐκείνων λύει τὴν ἀσάφειαν. Ὁ θεός, φησι, τὸν ἑαυτοῦ υἱὸν πέμψας ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἁμαρτίας· οὐχ᾽ ἁπλῶς εἶπεν, ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς, διαλύων τῶν ἀσεβῶν δογμάτων τὴν βλασφημίαν· προγινώσκει γὰρ ἅπαντα ἡ χάρις τοῦ πνεύματος, ἀλλ᾽ ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἵνα μάθωμεν ὡς τὸ ὁμοίωμα, διὰ τὸ πάσης ἁμαρτίας ἀπηλλάχθαι τὸν ἡμέτερον σωτῆρα, τέθεικεν· ἄνθρωπος γὰρ γενόμενος τὴν φύσιν (2), κατὰ τὴν ἁμαρτίαν γέγονεν ἄνθρωπος· διὸ ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἁμαρτίας κατέκρινε τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῇ σαρκί· ἀνθρωπείαν μὲν φύσιν ἀναλαβὼν, τῆς δὲ τυραννούσης ἐν τοῖς ἀνθρώποις ἁμαρτίας τὸν ζυγὸν μὴ δεξάμενος, ἀλλὰ πᾶσαν ταύτης ἀποῤῥίψας τὴν δεσποτείαν, καὶ δείξας, ὡς δυνατὸν ἐν ἀνθρωπείᾳ φύσει τὰ τῆς ἁμαρτίας περιγενέσθαι βελῶν· οὕτως κατέκρινε τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῇ σαρκὶ, τὸ ἀσθενὲς αὐτῆς ἐλέγξας, καὶ τὴν τυραννίδα παύσας, καὶ νικᾷν οὕτω τοὺς ἀνθρώπους διδάξας· διὸ ἐπήγαγεν ὁ μακάριος Παῦλος, ἵνα τὸ δικαίωμα τοῦ νόμου πληρωθῇ ἐν ἡμῖν τοῖς μὴ κατὰ σάρκα τοῦ νόμου περιπατοῦσιν, ἀλλὰ κατὰ πνεῦμα· οὐκοῦν ἐδικαιώθημεν, τῆς ἁμαρτίας ἐν σαρκὶ κατακριθείσης· κατέκρινε δὲ ἐν σαρκὶ τὴν ἁμαρτίαν, ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἁμαρτίας γενόμενος ὁ σωτὴρ ὁ ἡμέτερος· τὴν μὲν ἀνθρωπείαν φύσιν ἀναλαβὼν, τὴν δὲ πάλαι ταύτης δεσπόζουσαν μὴ καταδεξάμενος ἁμαρτίαν. Οὕτως ὁ θεσπέσιος

(1) Legesis Cyrillum in commentariis suis ad hunc Pauli locum apud nos.

(2) Haud scio an heic interponenda sit negativa particula *οὐ*, *non*.

Παῦλος ἐν ὀλίγοις ῥήμασιν ἅπαν τῶν αἱρετικῶν τὸ στῖφος διέλυσεν. Ἀρείου μὲν καὶ Εὐνομίου τὴν μανίαν ἐλέγξας, ἐν τῇ τῶν προειρημένων ῥημάτων ἀρχῇ· τοῦτο γὰρ φρονείσθω ἐν ὑμῖν, ὃ καὶ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. ὃς ἐν μορφῇ θεοῦ ὑπάρχων. οὐχ᾽ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα θεῷ, ἀλλ᾽ ἑαυτὸν ἐκένωσε μορφὴν δούλου λαβών· οὐ γὰρ εἶπεν ἐν μορφῇ θεοῦ γενόμενος, ἀλλ᾽ ἐν μορφῇ θεοῦ ὑπάρχων· οὐδὲ εἶπεν οὐχ᾽ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα ἑαυτῷ, ἢ ἴσα ἀγγέλοις. ἢ ἴσα τῇ κτίσει. ἀλλ᾽ ἴσα ἔφη θεῷ τῷ πατρὶ. τῷ γεννήσαντι. ἀνάρχῳ. τῷ ἀγεννήτῳ. τῷ ἀπεράντῳ, τῷ τῶν ὅλων δεσπότῃ.

Ἄρειος μὲν οὖν καὶ Εὐνόμιος (1), ἰσχυρὸν ἐντεῦθεν ἐδέξαντο τῆς οἰκείας ἀσεβείας τὸν ἔλεγχον. καὶ Σαβέλλιος δὲ καὶ Μάρκελλος καὶ Φωτεινὸς οἱ τὰς τρεῖς ὑποστάσεις ἀρνούμενοι. καὶ τὰς τῆς θεότητος συγχέοντες ἰδιότητας, ἐντεῦθεν βλασφημοῦντες ἐλέγχονται· ἕτερος γὰρ κατὰ τὴν ὑπόστασιν ὁ ἐν μορφῇ θεοῦ ὑπάρχων, καὶ ἕτερος ἐκεῖνος οὗ ἐν μορφῇ ὑπάρχει· καὶ ἄλλος πάλιν ὁ μὴ ἁρπαγμὸν ἡγεσάμενος τὸ εἶναι ἴσα θεῷ. παρ᾽ ἐκεῖνον οὗ ἴσος ὑπάρχει. ἀλλ᾽ οὐχ᾽ ἥρπασεν τὴν πρὸς αὐτὸν ἰσότητα. Πρὸς δὲ τούτοις καὶ ὁ ψευδώνυμος Παῦλος (2), ὁ τὴν μὲν πρὸ αἰώνων γέννησιν τοῦ σωτῆρος ἀρνούμενος. ἰουδαϊκῷ δὴ κεχρημένος φρονήματι. καὶ τὴν ἐκ παρθένου μόνην ὁμολογῶν, ἐκ τῶν αὐτῶν τούτων λόγων. τὴν ἀξίαν τῆς ἀσεβείας αἰσχύνην καρποῦται· διδάσκεται γὰρ ὑπὸ τοῦ θείου Παύλου τὸν λαβόντα θεὸν λόγον. καὶ τὴν ἀνθρωπείαν φύσιν τὴν ληφθεῖσαν. τὴν προϋπάρχουσαν μορφὴν τοῦ θεοῦ. καὶ ἐν τῷ τέλει τῶν αἰώνων προσληφθεῖσαν ἀπ᾽ ἐκείνης τοῦ δούλου μορφήν. Διδάσκεται δὲ πάλιν Ἀπολινάριος σὺν Ἀρείῳ καὶ Εὐνομίῳ. ὡς οὐχ᾽ ὁ θεὸς λόγος ὁ ἄτρεπτος, εἰς σαρκὸς φύσιν ἐτράπη. ἀλλὰ τὴν ἡμετέραν ἀναλαβὼν οὐσίαν, τὴν ἡμετέραν ἐπραγματεύσατο σωτηρίαν. Ἀπεδείξαμεν δὲ. δι᾽ ὧν εἰρήκαμεν. μορφὴν δούλου τὴν τοῦ ἀνθρώπου προσαγορευομένην οὐσίαν· εἰ γὰρ ἡ μορφὴ τοῦ

fligavit; Arii utique et Eunomii insaniam refutans praedictorum verborum initio: hoc enim sentite in vobis quod et in Christo Iesu, qui quum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se aequalem Deo, sed semet ipsum exinanivit, formam servi accipiens. Non enim dixit, in forma Dei factus, sed quum in forma Dei esset. Neque item dixit: non rapinam arbitratus est esse se aequalem sibimet aut angelis, aut aequalem creaturae, sed aequalem dixit Deo patri qui se genuerat, patri inquam absque principio, ingenito, infinito, rerum omnium domino.

Arius igitur atque Eunomius validam hinc pertulerunt impietatis suae redargutionem: insuperque Sabellius et Marcellus atque Photinus, qui negant tres hypostases, et deitatis confundunt proprietates, hinc blasphemi coarguuntur. Alius est enim secundum hypostasim ille qui in forma Dei erat, et alius ille cuius in forma erat: et alius rursus qui rapinam non arbitrabatur esse se aequalem Deo, et alius ille cui est aequalis, sed non sibi aequalitatem cum illo rapuit. Praeterea ille etiam falsi nominis Paulus, qui Servatoris ante saecula generationem negavit, iudaicam sententiam fovens, et de Virgine tantummodo natum confessus est, ex his ipsis verbis dignam impietate sua capit ignominiam. Docetur enim hinc a divo Paulo et Dei Verbum quod suscepit, et humanam susceptam naturam, et praeexistentem Dei formam, et in fine saeculorum adsumptam ab eadem servi formam. Docetur pariter Apollinaris cum Ario atque Eunomio, quod nequaquam Deus Verbum, quod est immutabile, in carnem fuerit immutatum, sed quod nostra substantia adsumpta salutem nostram sit operatum. Porro superius dictis demonstravimus, formam servi appellatam esse hominis naturam. Nam si forma Dei, est substantia Dei (caret enim revera forma

(1) In hoc et sequente opusculo nullum haereticum recentiorem Eunomio nominat Cyrillus.

(2) Intelligit Paulum samosatensem.

et quavis specie Deus, qui est simplex, incompositus, et omni figura destitutus) sequitur ut servi forma, aeque servi substantia intelligatur. Servi autem substantia, id est hominis, non est corpus hoc tantummodo quod apparet, sed tota hominis natura a prudentibus existimatur. Praeterea et illi impietatis antesignani, et blasphemiae adversus rectam fidem primi auctores, qui christianorum quidem sibi nomina imposuerunt, sed idololatricum polytheismi errorem superarunt, Marcion, inquam, et Manes, et ceteri pestilentis illorum cathedrae consectanei et discipuli, ex his ipsis apostoli verbis suam vesaniam satis cognoscunt. Nam quum ipsi Domini secundum carnem nativitatem et humanitatem non admittant, audiunt praeclarissimum Paulum docentem, quod Dei forma, servi formam susceperit. Servi autem forma haud phantasia quaedam erat, neque umbra, neque aëreum simulacrum, neque aliud quidvis huiusmodi appellatur, sed servi natura.

Quod si subsequentia illa verba nobis obiiciant: in similitudinem hominis factus, et habitu inventus ut homo; nec non illa ad Romanos: in similitudinem carnis peccati; primo quidem stultitiam ipsorum convincemus. Nam si verba « in similitudinem hominis, et habitu inventus ut homo, phantasiam aliquam humanam denotant, servi autem forma, natura hominis est; contradicentia posuit apostolus. Iam si apostoli verba minime invicem contradicunt, sane discimus, servi formam, servi esse substantiam. Porro in hominum similitudinem fieri, et habitu ut hominem inveniri, sic intelligemus; nempe dominum nostrum Iesum Christum, naturam nostram habentem, non in cunctis nobis fuisse aequalem. Namque et ipse natus est de muliere, sed alia ac nos ratione; quippe qui de virginali prodiit vulva. Et homo quidem perfectus erat aeque ac nos; sed praeter rem nostram, habuit etiam Deum Ver-

θεοῦ, οὐσία τοῦ θεοῦ, ἀμόρφωτον γὰρ καὶ ἀνείδεον τὸ θεῖον, ἁπλοῦν δὲ καὶ ἀσύνθετον καὶ ἀσχημάτιστον, καὶ ἡ τοῦ δούλου μορφὴ δηλονότι οὐσία δούλου εἰκότως ἂν νοηθείη· οὐσία δὲ δούλου, τουτέστιν ἀνθρώπου, οὐ τὸ φαινόμενον σῶμα μόνον, ἀλλὰ πᾶσα τοῦ ἀνθρώπου ἡ φύσις παρὰ τοῖς σωφρονοῦσιν νενόμισται. Πρὸς δὲ τούτοις οἱ πρωτοστάται τῆς ἀσεβείας, καὶ πρῶτοι τὴν βλασφημίαν κατὰ τῆς εὐσεβείας βλαστήσαντες, καὶ χριστιανῶν μὲν ὄνομα ἑαυτοῖς ἐπιθέντες, πᾶσαν δὲ τὴν πολύθεον τῶν εἰδώλων πλάνην ὑπερακοντίσαντες, Μαρκίων, φημὶ, καὶ Μάνης, καὶ οἱ τῆς λοιμικῆς αὐτῶν καθέδρας μύσται καὶ γείτονες, δι᾽ αὐτῶν τούτων τῶν ῥημάτων, τὴν οἰκείαν παραπληξίαν μανθάνουσι· τὴν κατὰ σάρκα γὰρ τοῦ κυρίου γέννησίν τε, καὶ ἐνανθρώπησιν οὐ δεχόμενοι, ἀκούουσι τοῦ θειοτάτου Παύλου διδάσκοντος, ὡς ἡ τοῦ θεοῦ μορφὴ ἔλαβε τὴν τοῦ δούλου μορφήν· ἡ δὲ τοῦ δούλου μορφὴ οὐ φαντασία τις ἦν, οὐδὲ σκιὰ, οὐδὲ ἀέριον ἴνδαλμα, οὐδ᾽ ἄλλο τί τῶν τοιούτων προσαγορεύεται, ἀλλ᾽ ἡ τοῦ δούλου φύσις.

Εἰ δὲ τὰ ἐπαγόμενα ἡμῖν προβάλλοιντο *, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπου γενόμενος, καὶ σχήματι εὑρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος, καὶ τὸ ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους *, ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἁμαρτίας, πρῶτον αὐτῶν τὴν ἄνοιαν διελέγξωμεν· εἰ γὰρ τὸ ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπου, καὶ σχήματι εὑρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος, φαντασίαν τινὰ ἀνθρωπείαν δηλοῖ, ἡ δὲ μορφὴ τοῦ δούλου, φύσις ἀνθρώπου, ἐναντία τίθησιν ὁ ἀπόστολος· εἰ δὲ οὐκ ἐναντία τοῦ ἀποστόλου τὰ ῥήματα, μάθωμεν ὡς ἡ τοῦ δούλου μορφὴ, οὐσία δούλου τυγχάνει. Τὸ δὲ ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων * γενέσθαι, καὶ σχήματι εὑρεθῆναι ὡς ἄνθρωπον, οὕτως νοήσομεν, ὅτι ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς τὴν ἡμετέραν ἔχων φύσιν, οὐ κατὰ πάντα ἴσος ἡμῖν ἐτύγχανεν· ἐγεννήθη μὲν γὰρ ἐκ γυναικὸς καὶ αὐτὸς, ἀλλ᾽ οὐχ ὁμοίως ἡμῖν· ἐκ παρθενικῆς γὰρ ἐβλάστησε μήτρας· καὶ τέλειος μὲν ἄνθρωπος ἦν ὡς ἡμεῖς· εἶχε δὲ πλέον ἡμῖν τὴν θεοῦ λόγου τὴν ἐνοίκησίν τε καὶ ἕνωσιν· καὶ σάρκα μὲν εἶχεν ἔμψυχόν τε

* Philip. II. 7.

* Rom. VIII. 3.

* ita heic cod. ut in edd.

καὶ λογικὴν ὡς ἡμεῖς, τῶν δὲ τῆς ἁμαρτίας οὐκ ἠνέσχετο κινημάτων ὥσπερ ἡμεῖς, ἀλλ᾽ ἐν σώματι ὑφ᾽ ἁμαρτίας πολεμουμένῳ, τὴν τῆς ἁμαρτίας τυραννίδα κατέλυσε· διὰ τοῦτο ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπου γενόμενος, καὶ σχήματι εὑρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος, ἑαυτὸν ἐταπείνωσεν, γενόμενος ὑπήκοος μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ· καὶ αὐτὸ δὲ τὸ ὄνομα τῆς ταπεινώσεως δηλοῖ τὴν τῆς ταπεινῆς ἀνάληψιν φύσεως. Ἄλλως τε περὶ τοῦ ἐν μορφῇ θεοῦ ὑπάρχοντος διαλεγόμενος, ἐπήγαγεν· ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος, καὶ σχήματι εὑρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος, διδάσκων ὅτι ὁ ἀσώματος θεοῦ λόγος ὡς ἄνθρωπος ὤφθη, φύσιν ἀνθρωπείαν ἀναλαβών· διὸ καὶ τὸ ὡς ἄνθρωπος τέθεικεν, ἵνα μὴ τροπήν τινα γεγενῆσθαι νομίσωμεν τοῦ ἀοράτου θεοῦ, ἀλλὰ πιστεύσωμεν ὅτι σάρκα λαβὼν ἔμψυχόν τε καὶ λογικὴν, θεὸς ὢν ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπου ἐγένετο, καὶ σχήματι εὑρέθη ὡς ἄνθρωπος· οὕτως ὁ μέγας τῆς εὐσεβείας προαγωνιστὴς, ὁ μακάριος λέγω Παῦλος, τὰ ποικίλα καὶ διάφορα τῶν αἱρετικῶν κατέλυσε στόματα. Ἀλλ᾽ ἐνταῦθα μὲν ἡμᾶς ὁ λόγος παρήνεγκε, τὴν τῶν αἱρετικῶν ἐλέγχων ἐμβροντησίαν, καὶ δῆλα ποιῶν τοῖς τροφίμοις τῆς εὐσεβείας τῆς ἀληθείας τὰ δόγματα· ἀναχωρεῖν οὖν, ὅθεν ἐξέβην, καιρός.

ια΄. Τίνος χάριν τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ὁ θεὸς ἀνέλαβε λόγος.

Τοίνυν τὴν ἡμετέραν φύσιν ὁ ποιητὴς οἰκτείρας ὑπὸ τοῦ πονηροῦ πολεμουμένην, καὶ τοῖς πικροῖς τῆς ἁμαρτίας βέλεσι βαλλομένην, καὶ τῷ θανάτῳ παραπεμπομένην, ἐπαμύνει τῇ εἰκόνι, καὶ τοὺς πολεμοῦντας καταγωνίζεται, οὐ γυμνῇ τῇ δυνάμει χρησάμενος τῇ θεότητι, οὐδὲ τῇ ἐξουσίᾳ τῆς βασιλείας καταπλήξας τοὺς ἀντιπάλους, οὐκ ἀγγέλους στρατεύσας, οὐδὲ τοὺς ἀρχαγγέλους εἰς συμμαχίαν λαβὼν, οὐδὲ κεραυνοὺς, ἢ πρηστῆρας κατὰ τῶν ἐναντίων ὁπλίσας, οὐδὲ μετὰ τῶν χερουβὶμ φανεὶς ἐπὶ τῆς ἠπείρου καὶ τῶν ἡμετέρων ἀντιδίκων δικαστικῶς καταψηφισάμενος[a]. ἀλλ᾽ εἷς τῶν ὑπευθύνων καὶ πολεμουμένων γινόμενος, καὶ κατακρύψας

[a] cod. mendose καταψησάμενος.

bum inhabitans et unitum. Carnem habuit animatam et rationalem uti nos, at peccati commotiones non aeque ac nos expertus est; sed in corpore quod peccato solet esse obnoxium, peccati tyrannidem debellavit. Propterea in similitudinem hominis factus, et habitu inventus ut homo, semet humiliavit, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis. Et quidem ipsum humiliationis vocabulum demonstrat humilis naturae adsumptionem. Aliunde etiam, de eo qui in forma Dei erat disserens, addidit: in similitudinem hominum factus, et habitu inventus ut homo; docens incorporeum Dei Verbum uti hominem apparuisse, humana scilicet adsumpta natura. Ideo et dixit « ut homo » ne mutationem aliquam factam existimemus invisibilis Dei; sed credamus potius, ipsum carne adsumpta animata ac rationali, quum Deus esset, in similitudinem hominis factum, et habitu inventum ut hominem. Sic magnus rectae fidei propugnator, beatus inquam Paulus, diversa ac varia haereticorum ora dissipavit. Sed ulterius iam nos provexit sermo noster, dum haereticorum vesaniam coarguit, et rectae fidei alumnis dogmata veritatis pandit. Ergo iam tempus est illuc, unde discessimus, revertendi.

XI. *Cuius rei gratia humanam naturam Deus Verbum adsumpserit.*

Igitur naturam nostram creator miserans a malo daemone oppugnatam, et acerbis peccati sagittis vulneratam, mortique addictam, propriam ultus est imaginem, hostesque propulsavit, haud solis deitatis viribus utens, neque maiestatis potentia colluctatores profligans, non angelorum aciem instruens, neque archangelos auxiliares assumens, non fulmina aut turbines contra inimicos armans, neque cum cherubinis in terra apparens adversarios pro tribunali condemnans; sed tamquam unus de reis oppugnatisque factus, deitatisque magnificentiam vilitate humanitatis

celans; visibilem hominem ad pugnam corroboravit, et victorem coronavit: et iam inde a pueris virtutem edocuit, atque ad iustitiae culmen provexit, invictum servans, et peccati telis immunem, permittens simul ut morti succumberet, quò peccati iniustitiam coargueret, et mortis potentiam destrueret.

Nam si eorum qui peccato succubuerunt poena mors est, is qui peccato prorsus fuerat alienus, vita scilicet frui, non mortem pati dignus erat. Porro victum peccatum, quum ipsum victorem morti addixisset, eandemque adversus dominatorem suum sententiam tulisset, quam perpetuo contra subditos suos exercebat, iniuste agere deprehensum est. Nam quamdiu peccatum subditos suos morte multabat, ceu iure id agens non prohibebatur: sed ubi innocentem et nullius culpae reum, immo praemiis et summis laudibus dignum, eidem poenae addixit, necessario posthinc utpote iniustum potentia sua depulsum fuit. Atque hoc docens beatus Paulus aiebat: quod erat impossibile legi, in quo per carnem infirmabatur, Deus filium suum mittens in similitudinem carnis peccati, et pro peccato, damnavit in carne peccatum, ut iustificatio legis impleretur in nobis, qui non secundum carnem ambulamus sed secundum spiritum.

Quod vero ait, hoc est. Scopus legis erat hominum naturam iustificare: haud tamen id poterat, non propriae infirmitatis causa, sed propter audientium ad recte agendum ignaviam: namque ad carnis voluptatem proclives, mandatorum legis laborem defugiebant, corporisque delectationibus adhaerebant. Propterea, inquit, universalis Deus filium suum mittens in similitudinem carnis peccati, hoc est cum humana quidem natura, sed tamen peccato aliena, et pro peccato, damnavit in

τὸ μεγαλοπρεπὲς τῆς θεότητος τῇ εὐτελείᾳ τῆς ἀνθρωπότητος, καὶ τὸν ὁρώμενον ἄνθρωπον εἰς πάλην ἀλείψας, καὶ νικήσαντα στεφανώσας· καὶ παιδόθεν μὲν τὴν ἀρετὴν ἐκδιδάξας, καὶ δικαιοσύνης εἰς ἀκρότατον ἀγαγὼν, ἀήττητον δὲ φυλάξας, καὶ τῶν βελῶν τῆς ἁμαρτίας ἐλεύθερον, συγχωρήσας δὲ ὅμως ὑπὸ θάνατον γενέσθαι, ἵνα τῆς ἁμαρτίας τὴν ἀδικίαν ἐλέγξῃ, καὶ τοῦ θανάτου καταλύσῃ τὸ κράτος.

Εἰ γὰρ τῶν ὑπὸ τὴν ἁμαρτίαν γεγενημένων ὁ θάνατος ἐπιτίμιον, ὁ ταύτης ἀπηλλαγμένος παντάπασι, δηλονότι ζωῆς ἀπολαύειν, ἀλλ᾽ οὐ θανάτου, δίκαιος ἦν· τοίνυν ἡττηθεῖσα ἡ ἁμαρτία, καὶ τὸν νικητὴν κατακρίνασα θανάτῳ, καὶ τὴν αὐτὴν ἐξενεγκοῦσα κατὰ τοῦ νενικηκότος ψῆφον, ἣν ἀεὶ κατὰ τῶν ἡττωμένων ἐξέφερεν, ἀδικοῦσα ἑάλω· μέχρι μὲν γὰρ τοὺς ὑπηκόους τῷ θανάτῳ παρέπεμπεν, ὡς δίκαια ποιοῦσα συνεχωρεῖτο τοῦτο ποιεῖν· ἐπειδὴ δὲ τὸν ἀθῶον καὶ ἀνεύθυνον καὶ στεφάνων καὶ ἀναῤῥήσεων ἄξιον τοῖς αὐτοῖς ἐπιτιμίοις ὑπέβαλλεν, ἀναγκαίως λοιπὸν ὡς ἄδικος τῆς ἐξουσίας ἐκβάλλεται. Καὶ τοῦτο διδάσκων ὁ μακάριος Παῦλος ἔλεγεν· * τὸ γὰρ ἀδύνατον * Rom. VIII. 3.
τοῦ νόμου ἐν ᾧ ἠσθένει διὰ τῆς σαρκὸς (1), ὁ θεὸς τὸν ἑαυτοῦ υἱὸν πέμψας, ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἁμαρτίας, καὶ περὶ ἁμαρτίας κατέκρινε τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῇ σαρκὶ, ἵνα τὸ δικαίωμα τοῦ νόμου πληρωθῇ ἐν ἡμῖν τοῖς μὴ κατὰ σάρκα περιπατοῦσιν, ἀλλὰ κατὰ πνεῦμα.

Ὃ δὲ λέγει, τοιοῦτο ἐστί· σκοπὸς, φησὶν, ἦν τῷ νόμῳ δικαιῶσαι τὴν φύσιν τῶν ἀνθρώπων· ἀδυνάτως δὲ εἶχε τοῦτο ποιεῖν, οὐ παρὰ τὴν οἰκείαν ἀσθένειαν, ἀλλὰ διὰ τὴν τῶν ἀκουόντων ῥαστώνην· ἐπιῤῥεπῶς γὰρ ἔχοντες περὶ τὴν τῆς σαρκὸς ἡδονὴν, ἔφυγον μὲν τὸ τῶν νομίμων ἐπίπονον, ταῖς δὲ τοῦ σώματος προσεχώρουν ἡδυπαθείαις· διὰ τοῦτο, φησὶν, ὁ τῶν ὅλων θεὸς τὸν ἑαυτοῦ πέμψας υἱὸν ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἁμαρτίας τουτέστιν ἀνθρωπίνῃ μὲν φύσει ἁμαρτίας δὲ ἀπηλλαγμένῃ, καὶ περὶ ἁμαρτίας, κατέκρινε τὴν

(1) Confer quae hac super re dicit idem Cyrillus in expl. epist. ad Rom. ed. nostr. p. gr. 26, lat. 18.

ἁμαρτίαν ἐν τῇ σαρκὶ, ἐλέγξας αὐτῆς τὴν ἀδικίαν, ὅτι τὸν ἀνεύθυνον καὶ ἁμαρτίας ἐλεύθερον τοῖς τῶν ἁμαρτωλῶν ἐπιτιμίοις ὑπέβαλλεν· οὐχ' ἵνα ἢ δικαιώσῃ ὃν ἀνέλαβεν ἄνθρωπον, ταῦτα πεποίηκεν, ἀλλ' ἵνα, φησὶ, τὸ δικαίωμα τοῦ νόμου πληρωθῇ ἐν ἡμῖν τοῖς μὴ κατὰ σάρκα περιπατοῦσιν, ἀλλὰ κατὰ πνεῦμα· ἐπὶ γὰρ πᾶσαν τὴν φύσιν τῶν ἀνθρώπων ἡ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν εὐεργεσία χωρεῖ· ὅτι καθάπερ τῷ προπάτορι Ἀδὰμ, καὶ τῆς ἀρᾶς ἐκοινωνήσαμεν, καὶ γεγόναμεν ἅπαντες ὑπὸ τὸν θάνατον ὥσπερ ἐκεῖνος, οὕτω τοῦ σωτῆρος Χριστοῦ καὶ τὴν νίκην οἰκειούμεθα, καὶ τῆς δόξης συμμεθέξομεν, καὶ τῆς βασιλείας συναπολαυσόμεθα. Καὶ τούτων μάρτυς ὁ μακάριος Παῦλος, τῶν τε παλαιῶν καὶ τῶν νέων ἀναμιμνήσκων, καὶ δεικνὺς τὴν προτέρων λύσιν γεγενημένην, τῇ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν δικαιοσύνην.

ιβ'. Ὥσπερ τῷ τοῦ Ἀδὰμ θανάτῳ ἐκοινωνήσαμεν, οὕτω καὶ τῇ τοῦ κυρίου ζωῇ.

* Rom. V. 15. Εἰ γὰρ τῷ τοῦ ἑνὸς, φησὶ *, παραπτώματι
οἱ πολλοὶ ἀπέθανον, πολλῷ μᾶλλον ἡ
χάρις τοῦ θεοῦ, καὶ ἡ δωρεὰ ἐν χάριτι τῇ τοῦ
ἑνὸς ἀνθρώπου Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς πολλοὺς
* 18. ἐπερίσσευσε. Καὶ μετὰ βραχέα· * ἄρα οὖν ὡς
δι' ἑνὸς παραπτώματος εἰς πάντας ἀνθρώ-
πους τὸ κατάκριμα, οὕτω καὶ δι' ἑνὸς δικαιώ-
ματος δικαίωσις ζωῆς· ὥσπερ γὰρ διὰ τῆς
παρακοῆς τοῦ ἑνὸς ἀνθρώπου ἁμαρτωλοὶ κατ-
εστάθησαν οἱ πολλοὶ, οὕτω καὶ διὰ τῆς ὑπα-
κοῆς τοῦ ἑνὸς δίκαιοι κατασταθήσονται οἱ
πολλοί. Ταῦτα καὶ ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους
I. Cor. XV. 22. ἐπιστολῇ σαφέστερον διδάσκει λέγων· * ὥσπερ
γὰρ ἐν τῷ Ἀδὰμ πάντες ἀποθνήσκουσιν, οὕτω
καὶ ἐν τῷ Χριστῷ πάντες ζωοποιηθήσονται·
ἐξ ὧν εὔδηλον, ὡς ἡμετέρα νίκη τοῦ σωτῆρος
ἡμῶν ἡ νίκη· καὶ γὰρ ἧττα κοινὴ γέγονεν ἡ
τοῦ προπάτορος ἡμῶν ἧττα· καὶ δεῖ καθάπερ
ἐκείνῳ τῆς κοινωνίας (1) ἐκοινωνήσαμεν,
οὕτως ἡμᾶς συναπολαῦσαι τῶν ἀγαθῶν τῷ
ἐξ ἡμῶν μὲν ἀναληφθέντι, ὑπὲρ ἡμῶν δὲ
στεφανωθέντι· διὸ καὶ ὁ θεῖος ἀπόστολος ἔλε-
Rom. VIII. 29. seq. γεν *, ὅτι οὓς προέγνω καὶ προώρισε συμ-

carne peccatum, iniustitia eius coarguta, quia innocentem et peccato liberum peccantium poena adfecisset. Non autem id egit, ut quem susceperat hominem iustificaret, sed ut, inquit, legis iustificatio impleretur in nobis, qui non secundum carnem ambulamus, sed secundum spiritum. Namque ad universam hominum naturam Servatoris nostri beneficium pertingit: ut sicuti progenitoris Adami maledictioni communicavimus, et cuncti ut ille sub mortis iura devenimus, ita servatoris Christi et victoriam ceu nostram faciamus, et gloriam participemus, et regno congaudeamus. Atque horum testis est beatus Paulus, dum vetera simul et nova memorat, et priorum factam dissolutionem per Servatoris nostri iustitiam demonstrat.

XII. *Sicut Adami mortem participavimus, ita etiam Domini vitam.*

Nam si unius, inquit, lapsu multi sunt mortui, multo magis gratia Dei, et donum cum gratia unius hominis Iesu Christi in plures abundavit. Et paulo post. Itaque sicut per unius delictum in omnes homines condemnatio, ita et per unius iustitiam iustificatio vitae. Sicut enim per inobedientiam unius hominis peccatores constituti sunt multi, ita et per unius obeditionem iusti constituentur multi. Haec in epistola quoque ad Corinthios apertius docet dicens: sicut enim in Adamo omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur. Unde constat, victoriam nostram revera esse Servatoris nostri victoriam. Nam et communis clades fuit, illa progenitoris nostri clades: oportetque sicut progenitoris contaminationem participavimus, ita bonis nos simul perfrui cum illo qui de nobis sumptus est, et pro nobis coronatus. Quare et divus apostolus aiebat: quos praescivit et praedestinavit conformes fieri imaginis filii sui, ut sit ipse

1) Ita cod. κοινωνίας, quae si lectio sana est nihilve deest, videtur idiotismus, uti est κοινός in sacris bibliis pro *pollutus, profanus.*

primogenitus in multis fratribus. Quos autem praedestinavit, hos et vocavit: et quos vocavit, hos et iustificavit: quos autem iustificavit, hos et glorificavit. Et alibi ait: si autem filii, utique et heredes; heredes quidem Dei, coheredes autem Christi; si tamen compatimur, ut et conglorificemur. Et alibi: si sustinuerimus, etiam conregnabimus. Pro universa ergo natura nostra Dei Verbum Deus inchoationem nostram suscepit, ut eam per omnem virtutem deducens, ad certamen provocaret adversarium, suum vero athletam invictum praestaret: et hunc quidem coronaret, illius autem cladem proclamaret, et omnibus adversus illum audaciam augeret. Idcirco in sacris evangeliis modo aiebat: videbam Satanam sicut fulgur de caelo cadentem. Nunc vero: nisi quis in fortis domum intraverit, fortemque alligaverit, quomodo vasa eius diripiet? domum fortis dicens humanam naturam, ceu quae ad illum profugerit, et omnia ipsius mandata exsequi passa fuerit, servitiumque sibi sponte imposuerit. Et alibi quoque: confidite, inquit, ego vici mundum. Et alio loco: nunc iudicium est mundi, nunc mundi princeps eiicietur foras. Et ego si exaltatus fuero a terra, omnes traham ad me ipsum. Et porro pergens, id ipsum clarius dicit:

XIII. *Quod commune erga homines beneficium fuerit Servatoris incarnatio.*

De iudicio quidem, quia princeps mundi huius iam iudicatus est. Et rursus: venit mundi huius princeps, et in me non habet quicquam: namque omni crimine alienus, nulla diaboli semina habebat. Unde et hunc tyrannide deposuit, et foras eiecit, et illorum qui antea ei serviebant pedibus subiecit, adhortans dicensque: ecce ego dedi vobis potestatem calcandi supra serpentes et scorpiones, et super omnem virtutem inimici. Atque ut ipsam adversus diabolum luctam spectemus, ad evan-

μόρφους τῆς εἰκόνος τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, εἰς τὸ εἶναι αὐτὸν πρωτότοκον ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς· οὓς δὲ προώρισε, τούτους καὶ ἐκάλεσε· καὶ οὓς ἐκάλεσε, τούτους καὶ ἐδικαίωσε· καὶ οὓς ἐδικαίωσε, τούτους καὶ ἐδόξασε. Καὶ ἑτέρωθεν λέγει· * εἰ [* Rom. VIII. 17] δὲ τέκνα, καὶ κληρονόμοι· κληρονόμοι μὲν θεοῦ, συγκληρονόμοι δὲ Χριστοῦ· εἴπερ καὶ συμπάσχομεν, ἵνα καὶ συνδοξασθῶμεν. Καὶ ἀλλαχοῦ· * εἰ ὑπομένομεν, καὶ συμβασιλεύσομεν. [* II. Tim. II. 12] Ὑπὲρ πάσης τοίνυν τῆς ἡμετέρας φύσεως ὁ τοῦ θεοῦ θεὸς λόγος τὴν ἡμετέραν ἀπαρχὴν ἀνελάβετο, ἵνα διὰ πάσης αὐτὴν ἀρετῆς ἀγαγὼν, εἰς πάλην μὲν προκαλέσηται τὸν ἀνταγωνιστὴν, δείξει δὲ τὸν ἀθλητὴν ἀήττητον· καὶ τοῦτον μὲν στεφανώσῃ, ἐκείνου δὲ τὴν ἧτταν κηρύξῃ, καὶ καταθαῤῥεῖν αὐτοῦ πάντας παρασκευάσῃ· διὸ ἐν τοῖς ἱεροῖς εὐαγγελίοις ἔλεγε· * νῦν μὲν, εἶδον τὸν σατανᾶν ὡς ἀστραπὴν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ πεσόντα· [* Luc. X. 18.] νῦν δὲ *, ἐὰν μή τις εἰσέλθῃ εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἰσχυροῦ, καὶ τὸν ἰσχυρὸν δήσῃ, πῶς τὰ σκεύη αὐτοῦ διαρπάσει; [* Matth. XII. 29.] οἰκίαν λέγων τοῦ ἰσχυροῦ τὴν ἀνθρωπείαν φύσιν, ὡς πρὸς ἐκεῖνον αὐτομολήσασαν, καὶ πᾶν τὸ κελευσθὲν ὑπ᾽ ἐκείνου ποιεῖν ἀνασχομένην, καὶ αὐθαίρετον δουλείαν ἐπισπασαμένην. Καὶ ἀλλαχοῦ δὲ *, θαρσεῖτε, φησὶν, ἐγὼ νενίκηκα τὸν κόσμον. [* Ioh. XVI. 33.] Καὶ ἑτέρωθεν· * νῦν κρίσις ἐστὶ τοῦ κόσμου τούτου, νῦν ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου ἐκβληθήσεται ἔξω· [* Idem XII. 31.] κἀγὼ * ἐὰν ἀπὸ τῆς γῆς ὑψωθῶ, πάντας ἑλκύσω πρὸς ἐμαυτόν· [* v. 32.] καὶ προϊὼν δὲ τοῦτο λέγει σαφέστερον·

ιγʹ. Ὅτι κοινὴ τῶν ἀνθρώπων εὐεργεσία ἡ τοῦ σωτῆρος οἰκονομία.

Περὶ δὲ κρίσεως, ὅτι ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου κέκριται· * καὶ αὖθις *, ἔρχεται ὁ τοῦ κόσμου τούτου ἄρχων, καὶ ἐν ἐμοὶ οὐκ ἔχει οὐδέν· [* Idem XVI. 11.] [* Idem XIV. 30.] πάσης γὰρ ἀπηλλαγμένος αἰτίας, οὐδὲν εἶχε τῶν τοῦ διαβόλου σπερμάτων· διὸ καὶ τὸ τυραννεῖν κατέπαυσεν, καὶ ἐξέβαλεν ἔξω, καὶ ὑπὸ τῶν πάλαι δουλευόντων πατεῖσθαι πεποίηκε, παρεγγυῶν, καὶ λέγων· * ἰδοὺ δίδωμι ὑμῖν ἐξουσίαν πατεῖν ἐπάνω ὄφεων, καὶ σκορπίων, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ· [* Luc. X. 19.] ἵνα δὲ καὶ αὐτὴν ἴδωμεν τὴν πρὸς τὸν διάβολον πάλην,

ἔλθωμεν ἐπὶ τὴν ἱστορίαν τῶν εὐαγγελίων. Ἀνήχθη ὑπὸ τοῦ πνεύματος Ἰησοῦς εἰς τὴν ἔρημον μετὰ τὸ βάπτισμα πειρασθῆναι ὑπὸ τοῦ διαβόλου· ἀνήχθη δὲ οὐχ ὁ θεὸς λόγος, ἀλλ᾽ ὁ ἐκ σπέρματος Δαβὶδ ὑπὸ τοῦ θεοῦ λόγου ληφθεὶς ναός· οὐ γὰρ τὸν θεὸν λόγον εἰς τὴν πρὸς τὸν διάβολον πάλην ἀπήγαγε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλ᾽ ὃν ἐν τῇ παρθένῳ διέπλασε τῷ θεῷ λόγῳ ναόν· ἄσιτος διετέλεσεν ἡμέρας τεσσαράκοντα, καὶ νύκτας ἰσαρίθμους· οὐ γὰρ ἠθέλησεν ὑπερβῆναι τῶν πάλαι νενηστευκότων τὸ μέτρον, ἵνα μὴ φύγῃ τὴν πρὸς αὐτὸν ὁ ἀντίπαλος μάχην, ἵνα μὴ γνωρίσας τὸν κρυπτόμενον, φύγῃ τὴν πρὸς τὸ φαινόμενον πάλην· τούτου χάριν μετὰ τὸν προειρημένον ἀριθμὸν τῶν ἡμερῶν, τῆς ἀνθρωπείας φύσεως τὸ πάθος ὑποφαίνει, καὶ συγχωρεῖ τῇ πείνῃ χώραν λαβεῖν, λαβὴν ἐκείνῳ διὰ τῆς πείνης διδούς· οὐ γὰρ προσελθεῖν ἐτόλμα, πολλὰ περὶ αὐτὸν θεοπρεπῆ γινόμενα θεωρῶν· καὶ γὰρ ἄγγελοι τεχθέντος ἐχόρευον, ἀνατείλας ἀστὴρ μάγους ἐποδήγησεν εἰς προσκύνησιν τοὺς τῆς αὐτῆς φάλαγγος κορυφαίους, καὶ αὐτὸν ἑώρα πᾶσαν ἐκ παιδὸς μετιόντα δικαιοσύνην, βδελυττόμενον κακίαν, μυσαττόμενον πονηρίαν· καὶ ταῦτα * κατὰ τὴν εἰς αὐτὸν γεγενημένην πρόρρησιν ὑπὸ τοῦ προφήτου *, ὅτι πρὶν ἢ γνῶναι αὐτὸν ἀγαθὸν ἢ κακὸν, ἀπειθεῖ πονηρίᾳ τοῦ ἐκλέξασθαι τὸ ἀγαθόν· ἐβόα δὲ καὶ Ἰωάννης· * ἴδε ὁ ἀμνὸς τοῦ θεοῦ ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου· πατὴρ ἄνωθεν ἐμαρτύρησεν· * οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητὸς ἐν ᾧ ηὐδόκησα· τοῦ πνεύματος ἡ χάρις ἐφοίτησε· ταῦτα καὶ ὅσα τοιαῦτα τὸν διάβολον καταπλήττοντα προσελθεῖν οὐκ εἴα τῷ τῆς ἡμετέρας φύσεως ἀθλητῇ· ὡς δὲ τῆς πείνης τὴν προσβολὴν ὑπεδέξατο, καὶ τροφῆς αὐτὸν εἶδεν ἀνθρωπίνης δεόμενον, καὶ καρτερεῖν περαιτέρω τῶν παλαιῶν ἀνδρῶν οὐ δυνάμενον, προσέρχεται, λαβὴν οἰόμενος εὑρηκέναι μεγίστην, καὶ νικήσειν ῥᾳδίως πιστεύων

* cod. ταυτην.
* Is. VII. 16.
* Ioh. I. 29.
* Matth. III. 17.

gelicam historiam veniamus. Ductus est a Spiritu in desertum Iesus post baptismum, ut tentaretur a diabolo. Ductum est autem non Dei Verbum, sed illud ex Davidis semine a Deo Verbo templum adsumptum. Non enim Deum Verbum ad luctandum cum diabolo abduxit Spiritus sanctus, sed illud inquam quod ex Virgine formaverat Deo Verbo templum. Perseveravit ieiunus quadraginta diebus, totidemque noctibus. Non enim voluit eorum qui olim ieiunaverant mensuram excedere, ne adversus se pugnam adversarius defugeret, ne inquam eo qui occultus erat agnito, luctari cum manifesto recusaret. Huius rei causa, post praedictum dierum numerum, humanae naturae passionem patefecit, permisit fami aditum, fame videlicet ansam diabolo praebens. Non enim accedere audebat, quia multa ab eo digna Deo facta observaverat. Namque et angeli eo nato tripudiaverant, et exortum sidus magos deduxerat ad adorationem, nempe eiusdem ordinis antesignanos, et ipsum viderat iam inde a pueritia omni iustitiae deditum, a nequitia abhorrentem, malitiae osorem; atque haec secundum editum de eo a propheta vaticinium: quoniam priusquam cognoscat ipse bonum vel malum, non credet malitiae, ut eligat quod bonum est (1). Clamabat quoque Iohannes: ecce agnus Dei, qui tollit peccatum mundi. Pater desuper testabatur: hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacui. Gratia denique Spiritus sancti supervenit. Haec et eiusmodi alia diabolum terrefacientia, non sinebant accedere ad nostrae naturae athletam. Sed postquam is famis accessum admisit, ipsumque vidit humani nutrimenti indigum, neque ultra antiquorum hominum terminum durare valentem, tunc accessit, ansam existimans se cepisse maximam, facilemque credens victoriam relaturum.

(1) Ita se habet graecus textus tum in bibliis tum apud Cyrillum; atque ita apud Sabaterium interpretantur SS. Ambrosius atque Fulgentius; neque abludit Irenaeus qui tamen pro *non credet*, scribit *non consentiet*. Vulgatus autem interpres differt, quia hebraicum textum sectatur.

XIV. *Quomodo diabolum debellaverit Christus dominus.*

Ac quemadmodum in proeliis cum quis vult aliquem cataphractum telo appetere, totum oculis circumluetur, eminus observans, nudum aliquod membrum explorans, ut illuc sagittam dirigens adversarium vulneret; sic diabolus omni iustitia Christum videns armatum, situmque idoneum scrutans ad quem telum dirigeret, ut emergentem vidit famem, audacter accedit ceu re quaesita potitus, quia ipsam progenitoris passionem in eo deprehenderat. Namque et illum esca oblata felici vita spoliaverat, et sudori, aerumnae, ac morti implicuerat. Ergo ita dicens accedit: si filius Dei es, dic ut lapides isti panes fiant. Certe id non fecisset, nisi famis passionem Servator admisisset. Quam rem ex iis quae postea evenerunt quilibet manifeste cognoscet. Siquidem statim ac victus in lucta fuit, expertusque didicit, hunc esse quem prophetae omnes praedixerant, ne aspectum quidem eius accedentis ferre ausus est, sed ilico aufugit, nunc clamans: quid nobis et tibi, fili Dei? cur venisti ante tempus torquere nos? Nunc autem: novi quod filius Dei sis; adiuro te, ne me torqueas. Adeo illum timebat, iudicemque fatebatur! Tunc autem ante experientiam, haud talibus verbis utebatur, sed confidenter accedebat dicens: dic ut lapides isti panes fiant. Nam supernam, inquit, vocem audivi, filium te vocitantem; ignoro autem, donec experientiam magistram nactus fuero. Factis mihi persuade, qui appellaris, eum te esse revera. Nam si hoc didicero, fugiam, evadam, quominus tecum collucter deprecabor. Etenim quantum inter nos duos intersit, scio. Demonstra ergo prodigium, tuamque miracula patrandi efficaciam; doce me prodigii auctorem; dic ut lapides isti panes fiant.

Ergo his auditis, celat deitatem Christus, humanaeque naturae more loquitur:

ιδʹ. Τίνι τρόπῳ κατηγωνίσατο τὸν διάβολον ὁ δεσπότης Χριστός.

Καὶ καθάπερ ἐν τοῖς πολέμοις τὸν πανταχόθεν τῇ πανοπλίᾳ κεκαλυμμένον, κατατοξεῦσαι τὶς ἐθέλων, ὅλον τοῖς ὀφθαλμοῖς περισκοπῶν, πόῤῥωθεν ἐρευνῶν, μέλος γεγυμνωμένον ἐπιζητῶν, ἵνα τὸ βέλος ἐκεῖ ῥίψας τὸν ἀντίπαλον πλήξῃ, οὕτως ὁ διάβολος πάσῃ δικαιοσύνῃ τὸν Χριστὸν καθωπλισμένον ὁρῶν, καὶ τόπον ζητῶν ἁρμόδιον, ἵνα τὸ βέλος ἐκεῖ ἀκοντίσῃ, ὡς εἶδε τὴν πεῖναν ἀναφανεῖσαν, προσέρχεται θαρσαλέως ὡς εὑρὼν τὸ ζητούμενον, ὡς τοῦ προπάτορος ἐν αὐτῷ θεωρήσας τὸ πάθος· καὶ γὰρ ἐκεῖνον διὰ βρώσεως στερήσας τῆς ἀλύπου ζωῆς, ἱδρῶτι καὶ ταλαιπωρίᾳ καὶ θανάτῳ συνέζευξε· προσέρχεται τοίνυν λέγων· * εἰ υἱὸς εἶ τοῦ θεοῦ, εἰπὲ ἵνα οἱ λίθοι οὗτοι ἄρτοι γένωνται· οὐκ ἂν δὲ τοῦτο πεποίηκεν, εἰ μὴ τὸ πάθος τῆς πείνης ὁ σωτὴρ κατεδέξατο· καὶ τοῦτο μάθοι τὶς ἐκ τῶν μετὰ ταῦτα σαφῶς· ὡς γὰρ ἡττήθη παλαίσας, καὶ διὰ τῆς πείρας ἔμαθεν, ὅτι αὐτός ἐστιν ὃν οἱ προφῆται προεκήρυξαν ἅπαντες, οὐδὲ τὴν θέαν αὐτοῦ προσιόντος φέρειν ἐτόλμησεν, ἀλλ᾽ εὐθὺς ἐδραπέτευσεν, νῦν μὲν βοῶν *, τί ἡμῖν καὶ σοὶ υἱὲ τοῦ θεοῦ; τί ἦλθες πρὸ καιροῦ βασανίσαι ἡμᾶς; νῦν δὲ, οἶδα σε τίς εἶ ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, ὁρκίζω σε μή με βασανίσῃς· * οὕτως ἐδεδοίκει, καὶ κριτὴν ὡμολόγει· τότε πρὸ τῆς πείρας οὐ τοιούτοις ἐκέχρητο ῥήμασιν, ἀλλὰ θαῤῥῶν προσῄει λέγων· εἰπὲ ἵνα οἱ λίθοι οὗτοι ἄρτοι γένωνται· τῆς μὲν γὰρ ἄνωθεν ἐλθούσης φωνῆς ἤκουσα, φησὶ, τοῦτό σε καλεσάσης, ἀπιστῶ δὲ ἕως ἂν λάβω τὴν πεῖραν διδάσκαλον· πεῖσόν με διὰ τῶν πραγμάτων, ὡς ὃ κέκλησαι, ἀληθῶς ὑπάρχεις· ἂν γὰρ τοῦτο μάθω, φεύξομαι, καὶ δραπετεύσω, καὶ τὴν πρὸς σὲ παραιτήσομαι πάλην· οἶδα γὰρ ὅσον ἐμοῦ καὶ σοῦ τὸ διάφορον· δεῖξον τοίνυν τὸ θαῦμα καὶ τὴν θαυματουργίαν, δίδαξον δὲ τὸν τοῦ θαύματος ποιητήν· εἰπὲ ἵνα οἱ λίθοι οὗτοι ἄρτοι γένωνται.

Τούτων ἀκούσας κρύπτει μὲν τὴν θεότητα, ἐκ δὲ τῆς ἀνθρωπείας διαλέγεται φύσεως·

* Matth. IV. 3.
* Idem VIII. 29.
* Luc. VIII. 28

οὐκ ἐπ᾿ ἄρτῳ μόνῳ, λέγων, ζήσηται ἄνθρωπος, ἀλλ᾿ ἐν παντὶ ῥήματι διὰ στόματος ἐκπορευομένῳ θεοῦ· δύναμαι, φησὶν, ἄνευ ἄρτου τραφῆναι· οὐ μόνον γὰρ ἄρτοις ἡ τῶν ἀνθρώπων συγκροτεῖται ζωὴ, ἀλλὰ ῥῆμα θεοῦ ἀρκεῖ πᾶσαν τῶν ἀνθρώπων διαθρέψαι τὴν φύσιν· οὕτως ὁ ἰσραηλιτικὸς διετράφη λαὸς, τεσσαράκοντα ἔτη συλλέγων τὸ μάννα, καὶ θήρας ἀπολαύων ὀρνίθων πεπεδημένης βουλῇ θεοῦ· καὶ Ἠλίας κόρακας ἑστιάτορας ἔσχε· καὶ Ἐλισαῖος ἀγρίοις λαχάνοις τοὺς θιασώτας διέθρεψε· καὶ τί με δεῖ τὰ παλαιὰ καταλέγειν; Ἰωάννης οὗτος ὁ ἔναγχος ἐν τῷ Ἰορδάνῃ βαττίζων, πᾶσάν τε τὴν ἡλικίαν ἐν τῇ ἐρήμῳ διατελέσας, ἀκρίσι τρέφεται, καὶ μελιττῶν ἀγρίων καρπῷ· οὐδὲν τοίνυν ἀπεικὸς, καὶ ἡμᾶς ἀπὸ θεοῦ ξένῃ ἑστιαθῆναι τροφῇ, καὶ ἄρτου μὴ δεηθῆναι.

Τούτων ἀκούσας ὁ διάβολος ἤλγησε μὲν ὡς ἡττηθεὶς, οὐκ ἀπηγόρευσε δὲ τὴν νίκην, ἀκούσας ὡς ἄνθρωπος εἴη· διὸ δευτέραν αὐτῷ καὶ τρίτην αὖθις πεῖραν προσάγει, πῇ μὲν λέγων, εἰ υἱὸς εἶ τοῦ θεοῦ, βάλε σεαυτὸν ἄνωθεν κάτω· πῇ δὲ τὰς βασιλείας τῆς οἰκουμένης ὑποδεικνὺς, καὶ ταύτας ἀντιδώσειν ὑπισχνούμενος, εἰ πρότερον παρ᾿ αὐτοῦ τὴν προσκύνησιν λάβοι· ὡς δὲ πάλιν αὐτὸν τῶν παλαιῶν νομίμων ἀνέμνησε, γέγραπται λέγων, κύριον τὸν θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις, καὶ ἐδίδαξεν ὅτι οὐκ ἀνέξεται ἑτέρῳ τινὶ τὸ θεῖον γέρας προσενεγκεῖν, καὶ ἑτέρων δὲ ὑπομέμνησε ῥημάτων τοῦ θεοῦ καὶ διδαγμάτων διαγορευόντων μὴ πειράζειν τὸν τῶν ὅλων θεὸν, ὁ μὲν ἀπέδρα τὸ ἥττης τὴν αἰσχύνην οὐ φέρων, καὶ δειλιῶν, καὶ τρέμων, καὶ τῆς τυραννίδος ἐκβληθήσεσθαι προσδοκῶν· πάντα γὰρ αὐτοῦ κενώσας τὰ βέλη, καὶ πάσας αὐτοῦ τῆς ἀπάτης τὰς πάλας προσενεγκὼν, ἄτρωτον εὗρε, καὶ ἀήττητον τὸν ἀθλητήν· καὶ ὡς τῷ Ἀδὰμ προσελθὼν, οὐχ᾿ εὗρεν ὃν προσεδόκησεν· ἄγγελοι δὲ τῷ νικητῇ προσιόντες οἱ πόῤῥωθεν ἑώρων τὴν πάλην. καθάπερ τινες ἐρασταὶ διηκόνουν, ἐχόρευον, εὐφήμουν τὸν ἀθλητὴν, ἐστεφάνουν, ἀνεκήρυττον, ἔχαι-

non ex solo pane vivit homo, sed ex omni verbo quod procedit de ore Dei. Possum, inquit, sine pane nutriri. Neque enim panibus tantum vita hominum sustentatur, sed Dei verbum sufficit universae hominum alendae naturae. Sic israheliticus pastus fuit populus, quadraginta annis manna colligens, et avium venatu fruens quae Dei voluntate irretiabantur. Item Elias corvos altores habuit; Elisaeus autem agresti olere sodales suos nutrivit. Sed cur vetera enumero? Iohannes qui nuper apud Iordanem baptizabat, omnemque aetatem in deserto transegit, locustis alitur et apum silvestrium fructu. Haud ergo incredibile est, nos quoque insolito a Deo cibo nutriri, et pane non indigere.

Haec audiens diabolus, victum quidem se doluit; sed tamen eum intelligens hominem esse, de victoria non desperavit. Propterea secundam illi tertiamque admovet tentationem; modo dicens: si filius Dei es, mitte te hinc deorsum. Modo regna mundi ostendens, eaque se daturum promittens, si se prius adorasset. Sed ubi Christus illi prisca dicta in mentem revocavit, scriptum est, inquiens, dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies; admonuitque, numquam se commissurum ut cuivis alii divinum obsequium offerret; atque alia insuper Dei effata ac praecepta commemoravit, quae universalem Deum tentare vetabant; ille quidem fugiebat, ignominiam cladis non ferens, timens tremensque, et se tyrannide depulsum iri expectans. Nam quum tela omnia insumpsisset, cunctasque fraudis luctas ipsi admovisset, invulnerabilem invictumque athletam esse cognovit. Etenim quum eum Adami instar fuisset adgressus, non qualem expectabat, comperit. Porro angeli ad victorem accedentes, qui eminus antea luctam spectaverant, ceu quidam amatores iam ministrabant, choream agebant, athletam magnificabant, coronabant, praedica-

bant, gratulabantur conservorum hominum libertati, adversarii cladem spectantes gaudebant.

XV. *Nisi Christus mentem quoque adsumpsisset, nihil nostrûm interesset victoria de diabolo. Contra Apollinarem.*

Haec stultum Apollinaris deliramentum refutant, qui mentis loco Deum Verbum in adsumpta carne inhabitavisse dicit. Nam si forte humanam mentem adsumpta natura non habuisset, Deus utique solus cum diabolo decertasset, Deus victoriam retulisset; Deo autem victore, ego nihil de victoria profecissem, quia ad eam nil contulissem. Sed et omni ob eam gaudio carerem, quia alieno tantum trophaeo gloriarer. Diabolus vero laetaretur, gloriaretur, superbiret, seque iactaret, ceu cum Deo proeliatus, et a Deo victus. Magnum quid enim ipsi esset a Deo vinci. Nam si Deus Verbum, mentis loco, in suscepto corpore fuisset, probabilibus fortasse excusationibus usus esset diabolus; etenim haud absurde dixisset: ego, domine et rerum omnium auctor, haud contra te pugnam suscepi: novi enim dignitatem tuam, scio potentiam, agnosco dominatum, meum confiteor famulitium, quamquam apostata factus sum. Cedo autem de victoria ipsis angelis cunctisque caelestibus coetibus, quorum infelix ego pars olim fui. Sed proelium contra hunc suscepi, quem de limo formatum ad imaginem tuam condidisti, rationis usu exornasti, et paradisi civem constituisti, terraeque et maris dominum exhibuisti. Hunc ego ad hanc usque diem vincens et vulnerans et morti addicens persto. Huic in stadium adducto, et mecum luctari coacto, velim ipse spectator adsis et certaminum praeses. Quod si magistri quoque vis fungi vice, doce eum luctari, demonstra illi victoriae artificia, instrue ut

ρον ἐπὶ τῇ τῶν ὁμοδούλων ἀνθρώπων ἐλευθερίᾳ, ἐγάννυντο τοῦ ἀντιπάλου τὴν ἧτταν ὁρῶντες.

ιε'. Ὅτι εἰ νοῦν οὐκ ἀνέλαβεν, οὐδὲν πρὸς ἡμᾶς ἡ κατὰ τοῦ διαβόλου νίκη. Κατὰ τοῦ Ἀπολιναρίου (1).

Ταῦτα τὴν Ἀπολιναρίου ἐλέγχει ματαιολογίαν, ὃς ἀντὶ νοῦ τὸν θεὸν λόγον ἐνοικῆσαι λέγει τῇ προσληφθείσῃ σαρκί· εἰ γὰρ νοῦν οὐκ εἶχεν ἀνθρώπινον ἡ ἀναληφθεῖσα φύσις, θεὸς μὲν ὁ πρὸς τὸν διάβολον ἀγωνισάμενος ἦν, θεὸς δὲ ὁ τὴν νίκην ἀναδησάμενος· θεοῦ δὲ νενικηκότος, ἐγὼ μὲν οὐδὲν ἀπωνάμην τῆς νίκης, ὡς οὐδὲν εἰς ταύτην εἰσενεγκών· ἀλλὰ καὶ τῆς ἐντεῦθεν εὐφροσύνης γεγύμνωμαι, ὡς ἐπὶ τροπαίοις γαυριῶν ἀλλοτρίοις· ὁ δὲ διάβολος αὐχεῖ, καὶ κομπάζει, καὶ μέγα φρονεῖ, καὶ σεμνύτεται, ὡς θεῷ παλαίσας, καὶ ὑπὸ θεοῦ ἡττηθείς· μέγα γὰρ αὐτῷ καὶ τὸ ἡττηθῆναι ὑπὸ θεοῦ· ὅτι εἰ ὁ θεὸς λόγος ἦν ἀντὶ νοῦ ἐν τῷ ληφθέντι, καὶ ὁ διάβολος δικαιολογίαις χρήσαιτο ἂν εὐλόγοις, καὶ εἴποι ἂν εἰκότως· ἐγὼ, δέσποτα καὶ ποιητὰ τῶν ὅλων, οὐ πρὸς σὲ τὴν μάχην ἀνεδεξάμην· οἶδα γάρ σου τὴν ἀξίαν, ἐπίσταμαι τὴν ἐξουσίαν, γινώσκω τὴν δεσποτείαν, ὁμολογῶ τὴν δουλείαν, εἰ καὶ ἀποστασίαν νοσῶ· παραχωρῶ δὲ καὶ ἀγγέλοις τῆς νίκης, καὶ πᾶσι τοῖς οὐρανίοις δήμοις, ὧν ποτὲ καὶ ὁ ταλαίπωρος εἷς ὑπῆρχον ἐγώ· τὴν δὲ μάχην πρὸς τοῦτον ἀνεδεξάμην, ὃν ἀπὸ πηλοῦ μὲν διέπλασας, κατ' εἰκόνα δὲ σὴν ἐποίησας, καὶ ἐτίμησας τῷ λόγῳ, καὶ παραδείσου πολίτην κατέστησας, καὶ γῆς καὶ θαλάττης δεσπότην ἀπέφηνας· τοῦτον μέχρι τῆς σήμερον ἡμέρας νικῶν, καὶ βάλλων, καὶ τῷ θανάτῳ παραπέμπων διατελῶ· τοῦτον εἰς τὸ στάδιον ἀγαγὼν, καὶ παλαίειν ἐμοὶ κελεύσας, γενοῦ θεατὴς αὐτὸς καὶ τῶν παλαισμάτων ἀγωνοθέτης· εἰ δὲ βούλει καὶ τὰ παιδοτρίβου ποιεῖν, δίδαξον παλαίειν, ὑπόδειξον αὐτῷ τὰς τῆς νίκης λαβὰς, ἀλει-

(1) De variis Apollinaris erroribus memini me olim disserere Script. vet. T. I. ed. prim. p. 185. in adn., quo tempore nonnulla eius in Lucam fragmenta ex vaticano codice edidi: quamquam multo lautiores Apollinaris copiae ex aliis adhuc codicibus producendae mihi supersunt.

ψον ὡς θέλεις, μόνον μὴ συμμαχήσῃς παλαίοντι· οὐ γὰρ οὕτω θρασὺς ἐγὼ, καὶ τοῦ φρονεῖν ἐξεστηκὼς, ὡς σοὶ τῷ ποιητῇ παλαίειν ἐπιχειρῆσαι· ταῦτα ἂν εἶπεν ὁ διάβολος δικαίως πρὸς τὸν σωτῆρα Χριστὸν, εἴπερ οὐκ ἄνθρωπος ἦν, ἀλλὰ θεὸς ὁ ἀντὶ ἀνθρώπου παλαίων· εἰ γὰρ νοῦς ἀνθρώπινος οὐκ ἦν ἐν αὐτῷ, θεὸς ἀντὶ νοῦ ὑπάρχων τὰ τῷ νῷ ἐνήργει προσήκοντα· θεὸς μὲν ἦν ὁ τῷ σώματι συμπεινάσας, θεὸς δὲ ὁ διψήσας, καὶ κοπιάσας, καὶ ἄλλα πάντα τὰ ἀνθρώπινα ὑπομείνας παθήματα· εἰ δὲ θεὸς ὁ παλαίσας, καὶ νικήσας, κἀγὼ τῆς νίκης ἐστέρημαι, θεὸς δὲ ὁ τὴν δικαιοσύνην ἅπασαν κατορθώσας· εἴπερ ὡς φασὶν οἱ τῆς Ἀπολιναρίου τερθρείας ὁμολογηταὶ, ἐπειδὴ ἀδύνατον ἦν καὶ ἐν ἀνθρωπίνῳ [νοῒ] πληρῶσαι τῆς δικαιοσύνης τοὺς νόμους, οὐκ ἀνελάβετο τοῦτον ὁ θεὸς λόγος.

vis, tantum ne ipse certaminis socius fias. Non enim ego ita sum audax, et mente captus, ut tecum creatore certare adgrediar. Haec iure diabolus servatori Christo dixisset, si certe haud homo fuisset, sed Deus vice hominis luctans. Nam si mens humana in eo non erat, Deus loco mentis inhaerens, officia mentis implesset. Deus (id est mera deitas) simul cum corpore esurisset, Deus sitisset, Deus laborem et reliquas omnes perpessus esset humanas passiones. Porro si Deus luctatus esset atque vicisset, ego quidem victoria caruissem, Deus vero omnem iustitiam implesset. Siquidem, ut aiunt apollinarianae garrulitatis professores, quia impossibile erat humana praeditum mente, iustitiae leges adimplere, hanc idcirco non suscepit Verbum Deus.

ιϛ'. Ὅτι οἱ ἁμαρτάνοντες ἀπολογίαν ἔχουσιν, εἰ ὡς ἀσθενῆ τὸν νοῦν οὐκ ἀνέλαβεν ὁ θεὸς λόγος.

XVI. *Quod defensionem habeant peccatores, si mentem, utpote infirmam, Deus Verbum non suscepit.*

Τοῦτο δὲ λέγοντες, πρῶτον μὲν ἀδυναμίαν προσάπτουσιν οὐ τὴν τυχοῦσαν αὐτῷ τῷ θεῷ, εἴπερ, ὡς φασὶν, οὐχ᾽ οἷόν τε ἦν τοῦ νοῦ τοῦ ἀνθρωπίνου συνόντος δικαιῶσαι τὸν ἄνθρωπον· ἔπειτα δὲ καὶ πᾶσι τοῖς ἁμαρτάνουσι, καὶ τοὺς θείους νόμους παραβαίνουσιν, ἀπολογίας ὑπανοίγουσι θύραν· εἴποιεν γὰρ εἰκότως πρὸς τὸν τῶν ὅλων θεόν· οὐκ ἀσύγγνωστα, δέσποτα, πεπλημμελήκαμεν, οὐδὲ τιμωρίας ἄξια, νοῦν ἡγεμόνα λαβόντες ἀσθενῆ, καὶ φυλάττειν τοὺς σοὺς οὐ δυνάμενον νόμους· καὶ μαρτυροῦσι πατριάρχαι καὶ προφῆται, καὶ τῶν θεοφιλῶν ἀνθρώπων τὰ τάγματα, τῶν τε πρὸ τοῦ νόμου, καὶ τῶν μετὰ τὸν νόμον, οἱ ἐν ἀζυγίᾳ, οἱ ἐν ζυγῷ, οἱ ἐν πλούτῳ, οἱ ἐν ἀκτησίᾳ πληρῶσαι σου τὰς ἐντολὰς μὴ δυνηθέντες διὰ τοῦτον· καὶ ταῦτα τῷ παναγίῳ σου πνεύματι βοηθούμενοι· καὶ τί δεῖ τὰ πολλὰ λέγειν; αὐτὸς, ὦ δέσποτα, ἐν σαρκὶ παραγέγονας, καὶ σάρκα μὲν ἡμετέραν ἀνέλαβες, τὸν δὲ νοῦν ὡς κωλύοντα τῆς ἀρετῆς τὴν κτῆσιν, καὶ τῆς ἁμαρτίας τὴν ἀπάτην ῥᾳδίως ὑποδεχόμενον, ἀπέρρι-

Hoc dum aiunt, primo quidem haud modicam impotentiam ipsi Deo affingunt, siquidem, ut aiunt, fieri non poterat ut si humana mens ei inesset, hominem iustificaret. Deinde peccatoribus cunctis, et divinarum legum violatoribus, defensionis fores patefaciunt. Iure enim rerum omnium Deo dicerent: nihil venia indignum, Domine, peccavimus, neque poena dignum; quandoquidem infirmae mentis ducatum sortiti sumus, quae leges tuas observare nequit. Testes sunt patriarchae atque prophetae, et Deo carorum hominum agmina, tum ante tum post legem, tum caelibes tum coniugati, tum opulenti tum inopes, qui mentis causa tuas adimplere leges haud potuerunt; nequicquam Spiritu tuo sanctissimo auxiliante. Sed cur pluribus verbis opus sit? Tu ipse, Domine, carne indutus venisti; sed carnem quidem nostram adsumpsisti, mentem tamen ut virtutis adeptioni contrariam, et peccati errori facile obnoxiam, recusasti nec sumere passus es:

tuque adeo mentis vice in carne functus es, atque ita iustitiam felici successu peregisti. Hac videlicet ratione peccatum vicisti. Deus enim es, voluntatis vi quicquid libuerit agens, nutu tuo negotia versans. Nos vero mente humana praediti, quam tu tibi sumere noluisti, necessario sub peccato degimus, tua sequi vestigia non valentes. Quid est enim humana mens prae Dei viribus, sapientia, lumine, iustitia, vita, aliisque substantiae tuae efficaciis, quae veluti radii ac lampades ex natura tua scaturiunt? Haec credibiliter dicerent ii qui peccato servire decrevissent, si Deus Verbum dum vere hominem adsumeret, hac ratione impeccantiam suam sibi conciliasset.

XVII. *Argumenta ob demonstrandum, recte factam fuisse mentis humanae adsumptionem.*

Sed iam istorum nugas in praesenti omittamus. Nos vero ad propositum argumentum revertamur, atque demonstremus necessariam fuisse Servatoris nostri incarnationem. Quia enim totus homo deceptus fuerat, totusque sub peccatum deciderat, et ante ipsum corpus mens errorem admiserat; namque antea mentis consensus peccatum delineat, deinde id corpus per suam actionem figurat, merito Christus dominus lapsam naturam erigere volens, utrique simul manum porrigit, et iacentem erigit, carnem inquam ac mentem, quae ad creatoris imaginem facta fuit. Est enim mens invisibilis, incontemplabilis, impervia et incomprehensibilis, neque se ipsam cognoscens, et insuper incircumscripta: et si cogitationum phantasiam spectamus, ducatu et potestate praedita, artibus et scientiis ornata, parva quaedam ac nova creatrix, vel ut verius dicam creatoris imitatrix, regina creaturae visibilis, vel regis imago, tributa de terra colligens, ex mari, atque aëre, ex sole ac luna et stellis, ex caelo et nubibus, ex ovibus, bobus, aliis-

ψας· καὶ οὐκ ἠνέσχου λαβεῖν· γέγονας δὲ ἀντὶ νοῦ τῇ σαρκί. καὶ τῷ τρόπῳ τούτῳ τὴν δικαιοσύνην κατώρθωσας· τούτῳ τῷ τρόπῳ τὴν ἁμαρτίαν νενίκηκας· θεὸς γὰρ ὑπάρχεις, βουλῇ ποιῶν τὸ δοκοῦν. νεύματι μετασκευάζων τὰ πράγματα· ἡμεῖς δὲ νοῦν ἔχοντες τὸν ἀνθρώπινον, ὃν ἀναλαβεῖν οὐκ ἠθέλησας, ἀναγκαίως ὑπὸ τὴν ἁμαρτίαν τυγχάνομεν. τοῖς σοῖς ἀκολουθῆσαι ἴχνεσιν οὐκ ἰσχύσαντες. Τί γὰρ νοῦς ἀνθρώπινος πρὸς θεοῦ δύναμιν καὶ θεοῦ σοφίαν, καὶ φῶς, καὶ δικαιοσύνην, καὶ ζωὴν, καὶ τὰς ἄλλας ἐνεργείας τῆς σῆς οὐσίας αἳ καθάπερ ἀκτῖνες καὶ λαμπηδόνες ἐκ τῆς σῆς ἀνίσχουσι φύσεως; ταῦτ᾽ ἂν εἰκότως εἴποιεν οἱ τῇ ἁμαρτίᾳ δουλεύειν αἱρούμενοι, εἴπερ ὁ θεὸς λόγος ἀληθῶς ἂν συνανέλαβεν ἄνθρωπον, τούτῳ τῷ τρόπῳ μηχανησάμενος τὸ ἀναμάρτητον.

ιζ΄. Κατασκευή. ὅτι εὔλογος ἡ τοῦ νοῦ ἀνθρωπίνου ἀνάληψις.

Ἀλλὰ τὴν μὲν ἀδολεσχίαν ἐκείνων καταλίπωμεν ἐπὶ τοῦ παρόντος· ἡμεῖς δὲ ἐπὶ τὴν προκειμένην ὑπόθεσιν ἐπανέλθωμεν, καὶ δείξωμεν τὴν τοῦ σωτῆρος ἡμῶν οἰκονομίαν ἀναγκαίως γεγενημένην· ἐπειδὴ γὰρ ἅπας ὁ ἄνθρωπος ἠπατήθη, καὶ ἅπας ὑπὸ τὴν ἁμαρτίαν ἐγένετο, καὶ πρὸ τοῦ σώματος δὲ τὴν ἀπάτην ὁ νοῦς ὑπεδέξατο· ἡ τοῦ νοῦ γὰρ πρότερον συγκατάθεσις τὴν ἁμαρτίαν σκιαγραφεῖ, εἶθ᾽ οὕτως διὰ τῆς ἐνεργείας τὸ σῶμα ταύτην μορφοῖ, εἰκότως ὁ δεσπότης Χριστὸς τὴν πεπτωκυῖαν φύσιν ἀναστῆσαι βουλόμενος, πᾶσι χεῖρα ὀρέγει, καὶ κειμένην ἐγείρει τὴν σάρκα φημὶ καὶ τὸν νοῦν, ὃς ἐγεγόνει κατ᾽ εἰκόνα τοῦ κτίσαντος· ἀόρατός τε γάρ ἐστι, καὶ ἀθέατος, ἀνέφικτός τε, καὶ ἀκατάληπτος, οὐδ᾽ ἑαυτὸν ἐπιστάμενος. πρὸς δὲ τούτοις καὶ ἀπερίγραφος· εἴπερ εἰς τὴν τῶν λογισμῶν ἀποβλέψαιμεν φαντασίαν, ἡγεμονίᾳ τε καὶ ἐξουσίᾳ τετιμημένος, τέχναις καὶ ἐπιστήμαις κεκοσμημένος, βραχύς τις ἐστὶ νέος δημιουργὸς, ἢ τό γε ἀληθέστερον εἰπεῖν τοῦ δημιουργοῦ μιμητὴς, βασιλεὺς τῆς ὁρωμένης κτίσεως. ἢ βασιλέως εἰκὼν, φόρους συλλέγων ἐκ γῆς, ἐκ θαλάττης, ἐξ ἀέρος, ἐξ ἡλίου καὶ σελήνης καὶ ἀστέρων, ἐξ οὐρανοῦ καὶ νεφῶν, ἐκ προ-

βάτων καὶ βοῶν καὶ τῶν ἄλλων κτηνῶν, μᾶλλον δὲ πάντας αὐτῶν τοὺς καρποὺς δρεπόμενος· δι' αὐτὸν γὰρ ἐγένετο τὰ ὁρώμενα, θεὸς γὰρ τούτων ἀπροσδεής.

Οὔκουν ἠτίμασε τὸ οὕτω τίμιον, τῆς θεραπείας δεόμενον· οὐδὲ τὸ φθειρόμενον καὶ νόσῳ καὶ γήρᾳ δουλεῦον καὶ θανάτῳ ἀνέλαβε, τὸ δὲ λογικὸν καὶ ἀθάνατον καὶ κατ' εἰκόνα γεγενημένον ὑπερεῖδε, καὶ ταῦτα κακῶς, ὥς φασι, διακείμενον· ἀλλὰ πᾶσαν τὴν φύσιν παλαιωθεῖσαν ἐνεοποίησε· καὶ τὸ μὲν αὐτῆς καινὸν ἀπειργάσατο, τὸ δὲ πεπαλαιωμένον καὶ διεφθαρμένον ἀνίατον εἴασε; καὶ ταῦτα τιμιώτατον ὑπάρχον, καὶ ἀθανασίᾳ τετιμημένον, καὶ λόγῳ κεκοσμημένον, καὶ τῆς τῶν νοητῶν μοίρας τυγχάνον· τῶν ἀτοπωτάτων γὰρ τὸ μὲν σῶμα τὸ πήλινον, καὶ χοϊκὸν, καὶ πάθεσι συνεζευγμένον, καὶ προσληφθῆναι, καὶ ἀναληφθῆναι, καὶ ἐκ δεξιῶν τῆς μεγαλωσύνης καθιδρυνθῆναι· τὸν δὲ νοῦν τὸν ἀόρατον, τὸν ἀθάνατον, τὸν ἡγεμόνα τοῦ ζώου, τὸν κατ' εἰκόνα θείαν γεγενημένον, τὸν ἀφθαρσίᾳ τετιμημένον, τὸν τοῦ σώματος ἡνίοχον, καὶ κυβερνήτην καὶ μουσικὸν, δι' ὃν οὐκ ἄλογος ἡ ἀνθρωπεία φύσις, ἀλλὰ σοφίας καὶ τέχνης καὶ ἐπιστήμης ἀνάπλεως (1), τοῦτον ἀπεῤῥίφθαι κάτω, καὶ τῆς τοῦ σώματος μὴ μεταλαγχάνειν τιμῆς· δι' ὃν τὸ σῶμα τῆς λογικῆς ἐγένετο κτίσεως· δι' ὃν νομοθεσίαι, καὶ προφητεῖαι, δι' ὃν ἀγῶνες, καὶ πάλαι, καὶ νίκαι, καὶ ἀναῤῥήσεις, καὶ στέφανοι· δι' ὃν καὶ τὸ σῶμα τὸ συναθλοῦν, ἆθλον τῶν πόνων ἔχει τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν· δι' ὃν καὶ αὐτὴ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ἡ παρουσία γεγένηται, καὶ τὸ τῆς οἰκονομίας ἐπραγματεύθη μυστήριον· οὐ γὰρ ὑπὲρ ἀψύχων ἢ ἀνοήτων τὰ σωτήρια κατεδέξατο πάθη, οὐδ' ὑπὲρ ἀλόγων κτηνῶν ἢ λίθων ψυχῆς ἐστερημένων, ἀλλ' ὑπὲρ ἀν-

que pecudibus; immo vero omnium fructus carpens: eius enim gratia visibilia cuncta sunt facta; nam Deus horum non est indigus.

Non ergo contempsit tam pretiosam partem medela egentem; morboque et senecta corruptam mortique mancipatam humanitatem non ita adsumpsit, ut partem ipsius rationalem et immortalem atque ad imaginem suam factam despexerit; praesertim quia male, ut aiunt, se habebat: sed universam naturam antiquatam renovavit. Anne enim partem eius novam fecisset, illam vero, quae inveterata erat et corrupta, sine remedio esse sivisset? quum praesertim pars haec pretiosissima esset, et immortalitate pollens, et rationis usu exornata, et ad intellectualium ordinem pertinens. Absurdissimum quippe fuisset, corpus luteum et pulvereum, et passionibus implicitum sibi adsumere atque adiungere, et in dextera maiestatis collocare: mentem vero invisibilem, immortalem, animantis rectricem, ad Dei factam imaginem, incorruptibilitate praeditam, corporis veluti aurigam, gubernatricem, et quasi concentu temperantem, per quam humana natura non est bruta, sed sapientia, artibus et quavis peritia abundat; hanc, inquam, mentem ad inferiorem gradum deprimi, nec parem saltem cum corpore honorem participare; cum tamen eius causa corpus rationalis creatura evaserit; quum eiusdem causa datae fuerint leges ac prophetiae; per quam fiunt certamina, luctae, victoriae, laudationes, coronae; per quam, corpus cum ea decertans, praemium laborum consequitur caelorum regnum; ob quam ipse quoque Servatoris nostri adventus contigit, et incarnationis peractum mysterium est. Non enim propter res inanimes et mente carentes salutarem admisit passionem, neque

(1) Praeclarissime his Cicero adstipulatur in Scipionis somnio. *Tu vero sic habeto, non esse te mortalem, sed corpus hoc: nec enim tu es, quem forma ista declarat, sed mens cuiusque is est quisque, non ea figura quae digito demonstrari potest.* Pudeat ergo eos, qui totum hominem materiam esse mortalem dicere audent.

propter irrationalia iumenta aut lapides anima destitutos, sed propter homines qui immortalem animam nacti sunt incolam.

XVIII. *Haereticorum contraria argumenta solvuntur.*

Sed qui nugas magis quam veritatem aestimat Apollinaris, rectisque ac piis dogmatibus suam anteponit garrulitatem, carnem quidem a Deo Verbo assumptam ait, atque hac ceu velo quodam esse usum; mente autem non indiguisse, sed ipsum vice mentis corpori extitisse. Sed, o sodes, dicet ei aliquis, ne corpore quidem Deus Verbum egebat; nihil enim prorsus requirit: poterat autem solo mandato nostram operari salutem. Sed tamen voluit nos quoque communionem aliquam recte factorum habere: quod ut efficeret, peccatricem adsumptam naturam, eamque suis laboribus iustificatam, acerbis expedivit tyrannis peccato et diabolo ac morte, et caelestibus sedibus donavit: et per eam quam ipse sumpsit humanitatem, universo generi libertatem communicavit. Sed enim nihil horum reputans hic sapientissimus, vocalissimum theologiae praeconem Iohannem evangelistam, amentiae suae testem habere se iudicat. Verbum enim, inquit, caro factum est, et habitavit in nobis. Atqui omnino sciebat, alibi quoque partem pro toto divinam scripturam appellare solere: quae modo quidem ex anima totum hominem nuncupat, modo autem ex carne totum animal denotat; omnes enim, inquit, animae, quae ingressae sunt cum Iacobo in Aegyptum, septuaginta quinque fuere. Constat autem non fuisse incorporeos Iacobi filios atque nepotes; sed ex parte totum historicus demonsrtavit. Et rursus: anima quae peccaverit, ipsa morietur. Nemo vero umquam scivit animam absque corpore in culpam incidisse. Et denuo: non permanebit spiritus meus in hominibus istis, quia

θρώπων ψυχὴν ἀθάνατον ἔνοικον κεκτημένων.

ιη'. Λύσις τῶν αἱρετικῶν προβλημάτων.

Ἀλλ' ὁ τὸν ὕθλον προτιμήσας τῆς ἀληθείας Ἀπολινάριος, καὶ τῶν εὐσεβῶν δογμάτων τὴν οἰκείαν προτάξας ἀδολεσχίαν, τὴν μὲν σάρκα τὸν θεὸν λόγον ἀνειληφέναι φησὶ, καὶ ταύτῃ καθάπερ τινὶ παραπετάσματι χρήσασθαι· τοῦ δὲ νοῦ μὴ δεηθῆναι, αὐτὸν δὲ ἀντὶ νοῦ γενέσθαι τῷ σώματι. Ἀλλ' ὦ βέλτιστε, εἴποι τίς ἂν πρὸς αὐτὸν, οὐδὲ τοῦ σώματος ὁ θεὸς λόγος ἐχρῄζεν, ἀπροσδεὴς γάρ· ἠδύνατο δὲ καὶ μόνῳ προστάγματι τὴν ἡμετέραν πραγματεύσασθαι σωτηρίαν· ἀλλ' ἠθέλησεν ἔχειν τινὰ καὶ ἡμᾶς εἰς τὸ κατορθούμενον κοινωνίαν, οὗ χάριν λαβὼν φύσιν τὴν ἡμαρτηκυῖαν, πόνοις αὐτὴν οἰκείοις δικαιώσας, τῶν τε πικρῶν τυράννων ἀπήλλαξεν ἁμαρτίας, καὶ διαβόλου, καὶ θανάτου, καὶ τῶν ἐπουρανίων θρόνων ἠξίωσε, καὶ διὰ τοῦ ληφθέντος παντὶ τῷ γένει τῆς ἐλευθερίας μετέδωκεν· ἀλλ' οὐδὲν τούτων εἰς νοῦν λαβὼν ὁ σοφώτατος, τὸν μεγαλοφωνότατον κήρυκα τῆς θεολογίας, τὸν εὐαγγελιστὴν Ἰωάννην, μάρτυρα τῆς οἰκείας ἀνοίας ἔχειν ἡγεῖται· ὁ λόγος γὰρ, φησι *, σὰρξ ἐγένετο. (* Ioh. I. 14.) καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν· καὶ ταῦτα σαφῶς εἰδὼς, ὡς πολλαχοῦ τὸ πᾶν ἀπὸ μέρους ἡ θεία γραφὴ προσαγορεύει, καὶ πῆ μὲν ἀπὸ τῆς ψυχῆς πάντα καλεῖ τὸν ἄνθρωπον, πῆ δὲ ἀπὸ τῆς σαρκὸς ὅλον τὸ ζῶον δηλοῖ· * πᾶσαι γὰρ αἱ ψυχαὶ, αἱ εἰσελθοῦσαι, φησὶν, ἅμα Ἰακὼβ εἰς Αἴγυπτον ἑβδομήκοντα πέντε (1)· (* Gen. XLVI. 27.) εὔδηλον δὲ ὡς οὐκ ἀσώματοι ἦσαν οἱ τοῦ Ἰακὼβ υἱοί τε, καὶ ἔκγονοι, ἀλλ' ἀπὸ μέρους τὸ πᾶν ὁ ἱστοριογράφος ἐδήλωσε· καὶ πάλιν· * ψυχὴ ἡ ἁμαρτάνουσα, αὐτὴ ἀποθανεῖται· (* Ezech. XVIII. 4.) οὐδεὶς δὲ ἔγνω πώποτε ψυχὴν ἄνευ σώματος ἁμαρτίᾳ περιπεσοῦσαν· καὶ αὖθις *, οὐ μὴ καταμείνῃ τὸ πνεῦμά μου (* Gen. VI. 3.) ἐν τοῖς ἀνθρώποις τούτοις, διὰ τὸ εἶναι αὐ-

(1) Hunc numerum in graeca genesi scriptum, et cum act. apost. VII. 14. consentientem, sequuntur latini etiam patres aliquot, teste Sabaterio; apud quem Hieronymus quoque et Augustinus de re disserunt.

* Is. XL. 6. τὰς σάρκα· καὶ ὁ προφήτης ἑτέρωθι * πᾶσα σὰρξ χοῦς *, καὶ πᾶσα δόξα ἀνθρώπου ὡς ἄνθος χόρτου· καὶ ὁ μακάριος Δαβὶδ *, ἐμνήσθη φησὶν ὅτι σάρξ εἰσι, πνεῦμα πορευόμενον, καὶ οὐκ ἐπιστρέφον· παντὶ δὲ δήπουθεν γνώριμον, ὡς οὐκ ἄψυχοι ἦσαν οὗτοι ὧν κατηγορεῖ, καὶ οἷς νομοθετεῖ, καὶ ὧν ἑρμηνεύει τὴν φύσιν.

* ita cod., non χόρτος.

* Ps. LXXVII. 39.

Οὐ μόνον δὲ τὰς κατηγορουμένους [λέγει ἡ γραφὴ] ἀλλὰ καὶ τῶν ἐπαινουμένων τοὺς κορυφαίους· καὶ τούτων μάρτυς ὁ μακάριος Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Γαλάτας λέγων· * ὅτε δὲ εὐδόκησεν ὁ Θεὸς ὁ ἀφορίσας με ἐκ κοιλίας μητρός μου, καὶ καλέσας διὰ τῆς χάριτος αὐτοῦ ἀποκαλύψαι τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἐν ἐμοὶ, εὐθέως οὐ προσανεθέμην σαρκὶ καὶ αἵματι, ἀλλὰ (1) πρὸς τοὺς πρὸ ἐμοῦ ἀποστόλους ἀνῆλθον· εἰ δὲ οὐ μόνον ἐπὶ τοῦ σαρκικοῦ φρονήματος καὶ τῆς θνητότητος, τὸ τῆς σαρκὸς φρόνημα λαμβάνεται, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ πάσης τῆς τοῦ ἀνθρώπου φύσεως, εὔδηλον ὡς τὸ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, οὐ τὸ φαινόμενον τοῦ ζώου μόνον, ἀλλ᾽ ὅλον σημαίνει τὸν ἄνθρωπον· οὐδὲ τροπήν τινα τῆς θείας οὐσίας εἰς σάρκα φησὶ γεγενῆσθαι, ἀλλὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ λόγου ἀνάληψιν τῆς ἀνθρωπείας κηρύττει φύσεως· ὥσπερ γὰρ τὸ *, Χριστὸς ἡμᾶς ἐξηγόρασεν ἐκ τῆς κατάρας τοῦ νόμου, γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατάρα, οὐ τὴν εἰς κατάραν μεταβολὴν τῆς τῶν ἀγαθῶν πηγῆς αἰνίττεται, ἀλλὰ τὴν δι᾽ αὐτοῦ γενομένην τῆς ἁμαρτίας ἤγουν τῆς κατάρας ἀπαλλαγὴν, καὶ τὸ γενέσθαι ἁμαρτίαν ὑπὲρ ἡμῶν τὸν μὴ γνόντα ἁμαρτίαν *, οὐ τὴν τῆς δικαιοσύνης σημαίνει τροπὴν (ἄτρεπτον γὰρ τὸ Θεῖον, καὶ ἀναλλοίωτον, ὡς διὰ τοῦ προφήτου βοᾷ· * ἐγώ εἰμι, καὶ οὐκ ἠλλοίωμαι), ἀλλὰ τὴν τῶν ἡμετέρων ἁμαρτημάτων ἀνάληψιν· ἴδε γάρ φησιν * ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ, ἴδε ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, οὕτω τὸ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, οὐ τὴν ἀλλοίωσιν λέγει τῆς θεότητος, ἀλλὰ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἀνάληψιν· τὴν ἄφατον γὰρ τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν ὁ εὐαγγελιστὴς κηρύττων, ὡς ἐδίδαξεν ὡς ὁ ἐν ἀρχῇ

* Gal. I. 15.

* Gal. III. 13.

* II. Cor. V. 21.

* Malach. III. 6.

* Ioh. I. 29.

caro sunt. Et alibi propheta: omnis caro pulvis, et omnis hominum gloria, ceu foeni flos. Beatus quoque David: recordatus est, inquit, quod caro sunt, spiritus vadens et non rediens. Est autem unicuique exploratum, non fuisse hos inanimes quos reprehendit, vel quibus legem constituit, vel quorum naturam describit.

Neque solum de vituperatis ita loquitur scriptura, verum etiam de laudatissimis. Testis Paulus, qui in epistola ad Galatas ait: « cum autem placuit ei, qui me segregavit ex utero matris meae, et vocavit per gratiam suam, ut revelaret filium suum in me, continuo non adquievi carni et sanguini, sed ad praecessores meos apostolos accessi. » Si ergo non tantum de carnali affectu, et de mortalitate, carnis sensus intelligitur, verum etiam de universa hominis natura, patet dictionem « Verbum caro factum est » non quod visibile animantis est tantummodo, sed totum hominem significare .Neque conversionem quandam divinae substantiae in carnem evenisse dicit, sed adsumptam a Deo Verbo humanam naturam praedicat. Sicut enim locutio « Christus redemit nos de maledicto legis, factus pro nobis maledictum » nequaquam innuit mutationem fontis bonorum in maledictum, sed potius factam per ipsum peccati sive maledicti depulsionem; et sicuti verba « factum esse peccatum pro nobis eum qui peccatum non noverat » nequaquam iustitiae mutationem significant (est enim invertibilis Deus et immutabilis, sicuti per prophetam clamat: ego sum, et non mutor:) sed peccatorum nostrorum adsumptionem: ecce enim, ait, agnus Dei, ecce qui tollit peccatum mundi; sic, inquam, dictio « Verbum caro factum est » non mutationem dicit deitatis, sed humanae naturae adsumptionem. Namque ineffabilem Dei erga homines caritatem praedicare volens evangelista, postquam do-

(1) Ita cod. ἀλλὰ *sed*, pro οὐδὲ *neque*, quod tamen contra communem prorsus codicum et editionum auctoritatem esse videtur.

cuit, eum qui ab initio erat, et qui Deus erat, et qui apud Deum erat, et qui numquam non fuerat, qui omnia creaverat, qui non existentia ad existendum traxerat, qui vita erat et lux vera; hic, ait, hominum suas fecit passiones, dum hominum salutem operaretur. Cumque adhuc magis beneficiorum illius magnitudinem demonstrare vellet, nequaquam de immortali anima verba fecit, sed de passibili carne, mortali et corruptibili, ex limo facta; atque a parte totam naturam declaravit, ut sequentia testantur. Verbum enim, inquit, caro factum est, et habitavit in nobis.

Alius vero is erat, qui modo naturali inhabitabat, aliud vero templum. Quare et Iudaeis aiebat: solvite templum hoc, et ego tribus diebus excitabo illud. Templi vero solutio erat animae a corpore dissolutio: nam mors est animae a corpore recessus. Ergo templi solutionem operatur animae a corpore separatio. Igitur si Iudaei templum solverunt, cruci mortique tradentes; solutio vero templi coniunctorum separatio fuit; Deus autem Verbum hoc dissolutum resuscitavit; exploratum arbitror esse prudentibus, non inanimem neque mente carentem, sed perfectum hominem a Deo Verbo adsumptum fuisse. Nam si pro immortali anima, in adsumpto corpore Deus Verbum extitisset, utique Iudaeis dixisset: dissolvite me, et triduo resurgam. Nunc vero quum doceat, et templi illius mortalitatem, et inhabitantis deitatis potentiam, solvite inquit templum hoc, et ego triduo excitabo illud. Non enim ego, ait, a vobis dissolvar, sed adsumptum a me templum; et hoc quidem ipsum ita dissolvitur, ut meliore resurrectione postea fruatur, ut mortalem deponat naturam, ut corruptionem exuat et induat incorruptio-

ὢν (1), καὶ θεὸς ὢν, καὶ πρὸς τὸν θεὸν ὢν, καὶ οὐδέποτε μὴ ὢν, ὁ δημιουργήσας πάντα, ὁ τὰ μὴ ὄντα εἰς τὸ εἶναι ποιήσας, ἡ ζωὴ, τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν, τὴν φθαρτὴν ἀνέλαβε φύσιν, καὶ τὰ τῶν ἀνθρώπων ᾠκειώσατο πάθη, τὴν τῶν ἀνθρώπων πραγματευόμενος σωτηρίαν· καὶ μειζόνως αὐτοῦ δεῖξαι τῆς εὐεργεσίας τὸ μέγεθος ἐθελήσας, οὐ τῆς ψυχῆς ἐμνημόνευσε τῆς ἀθανάτου, ἀλλὰ τῆς σαρκὸς τῆς παθητῆς, τῆς θνητῆς, τῆς φθειρομένης, τῆς ἐκ πηλοῦ γεγενημένης, καὶ ἀπὸ τοῦ μέρους τὴν πᾶσαν φύσιν ἐδήλωσεν, ὡς μαρτυρεῖ τὰ ἐπαγόμενα· ὁ λόγος γάρ, φησιν, σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν.

Ἕτερος δὲ ὁ κατοικήσας κατὰ τὸν λόγον τῆς φύσεως, καὶ ἕτερος ὁ ναός· διὸ καὶ τοῖς ἰουδαίοις ἔλεγε· * λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, * Ioh. II. 19.
καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν· λύσις δὲ τοῦ ναοῦ, ψυχῆς καὶ σώματος ἡ διάζευξις· θάνατος γὰρ ἐστὶ ψυχῆς ἀπὸ σώματος ἀναχώρησις· οὐκοῦν τὴν λύσιν τοῦ ναοῦ ὁ τῆς ψυχῆς ἐργάζεται χωρισμός· εἰ τοίνυν ἰουδαῖοι τὸν ναὸν ἔλυσαν σταυρῷ καὶ θανάτῳ παραδεδωκότες, λύσις δὲ ναοῦ τῶν συνημμένων ὁ χωρισμὸς, ὁ δὲ θεὸς λόγος τοῦτον λυθέντα ἀνέστησε, σαφὲς οἶμαι τοῖς ἔμφροσιν, ὡς οὐκ ἄψυχον οὐδὲ ἄνουν, ἀλλὰ τέλειον ἄνθρωπον ὁ θεὸς ἀνελάβετο λόγος· εἰ γὰρ ἀντὶ τῆς ἀθανάτου ψυχῆς, ἐν τῷ ἀναληφθέντι σώματι γέγονεν ὁ θεὸς λόγος, εἶπεν ἂν τοῖς ἰουδαίοις· λύσατέ με, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἀναστήσομαι· νῦν δὲ διδάσκων, καὶ τοῦ ναοῦ τὸ τηνικαῦτα τὸ θνητὸν, καὶ τὸ δυνατὸν τῆς ἐνοικούσης θεότητος, λύσατε, φησὶ, τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν· οὐ γὰρ ἐγώ φησιν ὑφ' ὑμῶν λυθήσομαι, ἀλλ' ὁ ληφθεὶς ὑπ' ἐμοῦ ναός· καὶ οὗτος δὲ λύεται, ἵνα κρείττονος ἀναστάσεως ἀπολαύσῃ, ἵνα τὴν θνητὴν ἀπόθηται φύσιν, ἵνα τὴν φθορὰν ἀποδύσηται καὶ τὴν ἀφθαρσίαν ἐνδύσηται, ἵνα

(1) Opportune magnus Cicero in Scipionis somnio circa finem, ubi de Deo rerum omnium motore loquitur. *Principio nulla est origo, nam ex principio oriuntur omnia, ipsum autem nulla ex re: quod si numquam oritur, ne occidit quidem umquam. Nam principium extinctum, nec ipsum ab alio renascetur, nec ex se aliud creabit* etc. Si ergo Verbum, ut testatur Iohannes, in principio erat, et quidem apud Deum; numquam coepit, et ipsum sempiternum est. Hinc dominus Iesus Ioh. VIII. 25. interrogantibus Iudaeis: *tu quis es?* respondit divinitus: *principium, qui et loquor vobis.*

τοῦ θανάτου καταλύσῃ τὸ κράτος, ἵνα τῶν κεκοιμημένων ἀπαρχὴ γένηται, ἵνα λύσας τῆς φθορᾶς τὰς ὠδίνας ἀναδειχθῇ τῶν νεκρῶν πρωτότοκος, καὶ διὰ τῆς οἰκείας ἀναστάσεως, εὐαγγελίσηται τὴν πάντων ἀνθρώπων ἀνάστασιν.

ιθ'. Ἀπόδειξις ὅτι ψυχὴν νοερὰν ὁ Θεὸς λόγος ἔλαβεν.

Ὅτι δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, μαρτυρεῖ τῶν ἀποστόλων ὁ κορυφαῖος ἐν ταῖς πράξεσι
* Act. II. 27. λέγων· * ὅτι οὐκ ἐγκατελείφθη ἡ ψυχὴ αὐτοῦ εἰς ᾅδου, οὐδὲ ἡ σὰρξ αὐτοῦ οἶδε διαφθοράν· λύσις τοιγαροῦν τοῦ ναοῦ, ψυχῆς καὶ σώματος χωρισμός· καὶ πάλιν ἀνάστασις, πρὸς τὴν σάρκα τῆς οἰκείαν ἐπάνοδος· εἰ τοίνυν, ὡς φασὶν οἱ τῆς αἱρέσεως προστάται, ψυχὰς δύο τῶν ἀνθρώπων ἕκαστος ἔχει, τήν τε ζωτικὴν, καὶ τὴν λογικὴν, καὶ σὰρξ ἄνευ ψυχῆς οὐκ ἄν ποτε νοηθείη τῆς ζωτικῆς· σῶμα γὰρ, ἀλλ' οὐ σὰρξ, φησὶ, τὸ τοιοῦτον προσαγορεύεται· Πέτρος δὲ ἔφη οὐ τὸ σῶμα τοῦ κυρίου, ἀλλὰ τὴν σάρκα τοῦ κυρίου μὴ ἰδεῖν διαφθορὰν, καὶ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ μὴ ἐγκαταλειφθῆναι εἰς ᾅδου, εὔδηλον ὡς τὴν μὲν ζωτικὴν, ἣν οὐκ οἶδ' ὅπως λέγουσιν, εἶχεν ἡ διαφθαρεῖσα σὰρξ, ἧς ἄνευ οὐκ ἂν προσαγορευθείη, ὡς φασὶ, σάρξ· ἡ δὲ ἀθάνατος καὶ λογικὴ καὶ τοῦ ζώου τὴν ἡγεμονίαν πεπιστευμένη, οὐ κατελείφθη εἰς ᾅδου, ἀλλὰ πρὸς τὴν οἰκείαν ἐπανῆκε σάρκα· καὶ μάτην ἀδολεσχοῦσιν, ἄψυχον ἢ ἄνου τοῦ θεοῦ λόγου τὸν ναὸν προσαγορεύοντες· ἡμεῖς δὲ Πέτρῳ ἑψόμεθα, καὶ σάρκα κηρύττοντι μὴ δεξαμένην διαφθορὰν, καὶ ψυχὴν μὴ καταλειφθεῖσαν εἰς ᾅδου, ἀλλ' ἐπανελθοῦσαν καὶ τῷ οἰκείῳ σώματι συναφθεῖσαν·
* Matth. XXVI. 38. πιστεύομεν δὲ καὶ αὐτῷ τῷ κυρίῳ λέγοντι· * περίλυπός ἐστιν ἡ ψυχή μου ἕως θανάτου· τῆς γὰρ λύπης τὴν αἴσθησιν τὸ ἐν ἡμῖν λογικὸν ὑποδέχεται· εἰ δὲ ἀντὶ νοῦ ὁ θεὸς λόγος ὑπάρχων, τὰ τοῦ νοῦ κατεδέχετο πάθη, αὐτὸς ἦν ὁ λυπηθεὶς, καὶ φοβηθεὶς, καὶ ἀγνοήσας, καὶ ἀγωνιάσας, καὶ ἀγγελικῇ συμμαχίᾳ ῥωσθείς· εἰ δὲ καὶ ταῦτα φήσουσιν οἱ τῆς Ἀπολιναρίου ματαιολογίας κληρονόμοι, μετὰ Ἀρείου καὶ Εὐνομίου τῶν χριστομάχων ταχ-

nem, ut mortis imperium destruat, ut fiat dormientium primitiae, ut corruptionis doloribus solutis appareat mortuorum primogenitus, et propria resurrectione omnium hominum resurrectionem portendat.

XIX. *Demonstratio, quod animam intellectualem Deus Verbum adsumpserit.*

Quod autem haec ita se habeant, testatur apostolorum princeps in actibus dicens: non fuisse derelictam animam eius in inferno, neque carnem eius vidisse corruptionem. Templi ergo solutio est animae a corpore separatio; vicissimque resurrectio est ad propriam carnem reditus. Si ergo, ut haereseos antesignani aiunt, animas duas unusquisque homo habet, vitalem scilicet et rationalem, et ne caro quidem absque vitali anima cogitari umquam potest; nam corpus, non caro, inquit, quod est huiusmodi, appellatur; et si Petrus ait, non corpus Domini, sed Domini carnem haud vidisse corruptionem, neque animam eius in inferno derelictam; sane constat vitalem (quam quomodo adstruant nescio) extitisse in carne corrupta animam, sine qua ne caro quidem, ut aiunt, appellaretur. Immortalis autem et rationalis, cui animantis regimen est commissum, non est in inferno derelicta, sed ad suam rediit carnem: ideoque frustra nugantur hi, qui inanime et ratione expers fuisse dicunt Dei Verbi templum. Nos autem Petro adsentiemur, qui et carnem praedicat corruptione expertem, et animam in inferno non derelictam, sed reducem atque ad corpus suum recollectam. Credimus etiam Domino ipsi dicenti: tristis est anima mea usque ad mortem. Nam tristitiae sensum pars nostra rationalis excipit. Quod si in mentis loco Deus Verbum existens, mentis passiones excipiebat, utique ipsum Verbum tristabatur, metuebat, ignorabat, agonizabat, et angelica ope confortabatur. Iam si haec quoque dicant apollinarianae stultitiae heredes, ii profecto cum Christi hostibus Ario atque

Eunomio collocentur. Nam quorum par est blasphemia, horum unam esse sodalitatem aequum est. Nos vero Dominum dicentem audiamus: potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo iterum sumendi eam; nemo tollit eam a me. Namque ex sermonibus his, discimus alium esse qui ponit, alium qui est positus; Deumque esse qui ponit, et qui sumit; animam autem et positam et sumptam; et Dei quidem esse potestatem, animam autem sub ea potestate locatam.

XX. *Quod prophetae perfectam fuisse adsumptam naturam adfirmant.*

His consona Isaias quoque propheta adfirmat dicens: ecce virgo concipiet et pariet filium, et vocabitur nomen eius Emmanuhel, quod est interpretatum, secundum evangelii doctrinam, nobiscum Deus. Porro Deus nobiscum, Deum cum hominibus significat. Si ergo Virginis conceptus hanc obtinuit appellationem, patet Deum fuisse simul et hominem; tum praeexistentem tum etiam suscipientem, in utroque perfectum. Nam vocabulo « nobiscum » hominem perfectum denotat: etenim unusquisque nostrum perfectam habet hominis naturam. Ex vocabulo autem « Deus » et articuli graeci adiectione, filii divinitas conspicitur. Atque hanc rem beatus docet Paulus dicens: in quo inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter. Item a Deo inspiratus Lucas evangelista perspicue nobis ostendit humanam Christi servatoris mentem: puer, inquit, crescebat et confortabatur spiritu, plenus sapientia, et gratia Dei erat cum illo. Et paulo post: Iesus proficiebat aetate, ac sapientia, et gratia apud Deum et homines. Iam vero sapientiâ proficere, non est Dei sapientis, nulliusque rei indigi, semperque perfecti, sed mentis potius humanae, quae simul cum aetate proficit, et eruditione eget, et arti

θήτωσαν· ὧν γὰρ ἴση ἡ βλασφημία, τούτων μίαν εἶναι τὴν ἑταιρίαν δίκαιον (1)· ἡμεῖς δὲ ἀκούσωμεν τοῦ κυρίου λέγοντος· * ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι τὴν ψυχήν μου, καὶ ἐξουσίαν ἔχω πάλιν λαβεῖν αὐτήν· οὐδεὶς αἴρει αὐτὴν ἀπ' ἐμοῦ· ἐκ γὰρ τῶν λόγων τούτων μαθησόμεθα ὡς ἕτερος μὲν ὁ τιθεὶς, ἕτερον δὲ τὸ τιθέμενον· καὶ θεὸς μὲν ὁ τιθεὶς καὶ λαμβάνων, ψυχὴ δὲ ἡ τιθεμένη καὶ λαμβανομένη· καὶ θεὸς μὲν τὴν ἐξουσίαν ἔχων, ψυχὴ δὲ ἡ ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν ἐκείνην τεταγμένη.

* Ioh. X. 18

κ'. Ὅτι οἱ προφῆται τελείως τὴν φύσιν ἀναληφθῆναι θεσπίζουσι.

Τούτοις συνῳδὰ καὶ Ἡσαΐας ὁ προφήτης θεσπίζει βοῶν· * ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ λήψεται, καὶ τέξεται υἱὸν. καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ. ὅ ἐστι μεθερμηνευόμενον κατὰ τὴν τῶν εὐαγγελίων διδασκαλίαν *, μεθ' ἡμῶν ὁ θεός· τὸ δὲ μεθ' ἡμῶν ὁ θεὸς, μετὰ ἀνθρώπων ἑρμηνεύει θεόν· εἰ τοίνυν τὸ κύημα τῆς παρθένου ταύτην ἔλαβε τὴν προσηγορίαν, εὔδηλον ὡς ὁ θεὸς ὁμοῦ καὶ ἄνθρωπος ἦν· τὸ μὲν ὑπάρχων, τὸ δὲ λαβὼν, καθ' ἑκάτερον τέλειος· διὰ μὲν γὰρ τοῦ μεθ' ἡμῶν, τοῦ ἀνθρώπου τὸ τέλειον δείκνυται· τελείως γὰρ ἡμῶν ἕκαστος ἔχει τοῦ ἀνθρώπου τὴν φύσιν· διὰ δὲ τοῦ, θεὸς, καὶ τῆς προσθήκης τοῦ ἄρθρου, ἡ τοῦ υἱοῦ θεότης γνωρίζεται· καὶ τούτου διδάσκαλος ὁ μακάριος Παῦλος λέγων *, ἐν ᾧ κατοικεῖ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς· καὶ ὁ θεόληπτος δὲ Λουκᾶς ὁ εὐαγγελιστὴς ἐναργῶς ἡμῖν δείκνυσι τὸν νοῦν τὸν ἀνθρώπινον τοῦ σωτῆρος Χριστοῦ· τὸ παιδίον γάρ φησιν * ηὔξανε, καὶ ἐκραταιοῦτο πνεύματι. πληρούμενον σοφίας, καὶ χάρις θεοῦ ἦν ἐπ' αὐτῷ· καὶ μετ' ὀλίγα· * Ἰησοῦς δὲ προέκοπτεν ἡλικίᾳ, καὶ σοφίᾳ, καὶ χάριτι παρὰ θεῷ καὶ ἀνθρώποις· τὸ δὲ σοφίᾳ προκόπτειν, οὐ θεοῦ τοῦ σοφοῦ, τοῦ ἀπροσδεοῦς, τοῦ ἀεὶ τελείου, καὶ μήτε ἐπίδοσιν, μήτε ἐλάττωσιν δεχομένου, ἀλλὰ τοῦ νοῦ τοῦ ἀνθρωπίνου, τοῦ ταῖς ἡλικίαις συμ-

* Is. VII. 14.
* Matth. I. 23.
* Colos. II 9
* Luc. II
* [illegible]

(1) Recole cap. IX. Namque anima amens par nulli reputata fuisset. Porro animam reapse in Christo fuisse, negabant Ariani.

προϊόντος, καὶ διδασκαλίας δεομένου, καὶ τέχνης καὶ ἐπιστήμης δεκτικοῦ, καὶ κατὰ βραχὺ τά τε ἀνθρώπινα καὶ τὰ θεῖα γνωρίζοντος (1).

κα'. Ἀπόδειξις ἐκ τῆς πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολῆς τῆς τῶν φύσεων διακρίσεως, καὶ τῆς τοῦ λόγου ἑνώσεως.

Σαφέστερον δ' ἄν τις ἐκ τῆς πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολῆς τὴν θείαν φύσιν, καὶ τὴν ἀνθρωπείαν κατίδοι, ταῖς ἐνεργείαις μὲν διῃρημένας, τῷ προσώπῳ δὲ συνημμένας, καὶ τὸν ἕνα ὑποδεικνύσας υἱόν· οὐχ ἥκιστα δὲ καὶ τῆς ἐπιστολῆς τὸ προοίμιον, ταύτην ἔχει τὴν διδασκαλίαν· εἶπε γὰρ ὁ θεσπέσιος Παῦλος· * ὃς ὢν ἀπαύγασμα τῆς δόξης, καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ, φέρων τε τὰ πάντα τῷ ῥήματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ. Καὶ δείξας αὐτὸν ὑπέρχρονον καὶ προαιώνιον (δι' αὐτοῦ γάρ, φησιν, καὶ τοὺς αἰῶνας ἐποίησεν) ἐπήγαγεν, ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τῆς μεγαλωσύνης ἐν ὑψηλοῖς, τοσούτῳ κρείττων γενόμενος τῶν ἀγγέλων, ὅσῳ διαφορώτερον παρ' αὐτοῖς κεκληρονόμηκεν ὄνομα· ἐναντίον δὲ τῷ γενέσθαι, τὸ εἶναι· ὁ γὰρ ὢν ἀπαύγασμα τῆς δόξης, καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως, οὐ γίνεται κρείττων ἀγγέλων, ἀλλ' ἔστιν ἀγγέλων οὐ κρείττων μόνον, ἀλλὰ καὶ ποιητής, καὶ δεσπότης· εἰ δὲ ἐναντίον τῷ εἶναι τὸ γενέσθαι, δι' ἐκείνου μὲν τὸν ἀεὶ ὄντα νοήσομεν, διὰ τούτου δὲ τὸ ἐξ ἡμῶν ἀναληφθέν, καὶ κρεῖττον τῶν ἀγγέλων γεγενημένον, διὰ τὴν πρὸς τὸν ἀνειληφότα ἕνωσιν· πάλιν μετ' ὀλίγα· * πρὸς μὲν τὸν υἱὸν φησίν· ὁ θρόνος σου ὁ θεὸς εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· ῥάβδος εὐθύτητος ἡ ῥάβδος τῆς βασιλείας σου· ἠγάπησας δικαιοσύνην, καὶ ἐμίσησας ἀνομίαν· διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ θεὸς ὁ θεός σου ἔλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου· ὁ δὲ θεός, καὶ μετὰ τοῦ ἄρθρου προσαγορευθεὶς θεός, καὶ τὸν θρόνον ἔχων εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, πῶς ἂν ὑπὸ τοῦ θεοῦ χρισθείη; πῶς ἂν χειροτονητὴν λάβοι βασιλείαν, φυσικὴν ἔχων βασιλείαν; ὁ θρόνος σου γάρ, φησιν, ὁ θεὸς εἰς τὸν αἰῶνα

* Hebr. I. 3. seqq.

* v. 8.

atque scientiae excipiendae idonea est, et quae paulatim tum humana discit tum divina.

XXI. *Ex epistola ad Hebraeos demonstratur naturarum distinctio, et Verbi unio.*

Clarius, opinor, ex epistola ad Hebraeos divinam simul et humanam naturam cognoscere licet, operationibus quidem distinctas, persona tamen coniunctas, atque unicum demonstrantes filium. Epistolae apprime prohoemium hanc continet doctrinam. Ait enim divus Paulus: qui cum sit splendor gloriae, et figura substantiae eius, portansque omnia verbo virtutis suae. » Quumque demonstrasset illum ante omne tempus ac saecula esse (per ipsum quippe fecit et saecula) addidit: « sedit ad dexteram maiestatis in excelsis: tanto melior angelis effectus, quanto differentius prae illis nomen hereditavit. » Est autem verbum effici, contrarium verbo esse. Nam is qui est splendor gloriae, et figura substantiae, non efficitur melior angelis, sed est angelis non melior tantummodo, verum etiam ipsorum creator ac dominus. Iam si verbo « esse » contrarium est verbum « effici » per illud quidem, sempiternaliter existentem intelligemus, per hoc autem eum qui de nobis sumptus fuit, et angelis melior est effectus, propter suam cum adsumente adunationem. Et paulo post. Ad filium quidem dicit: « thronus tuus Deus in saeculum saeculi; virga aequitatis, virga regni tui: dilexisti iustitiam, et odisti iniquitatem: propterea unxit te Deus, Deus tuus, oleo exultationis prae participibus tuis. » Iam vero Deus, et quidem graeco articulo praeposito proprie dictus Deus, thronumque tenens in saeculum saeculi, quî fieri potest ut a Deo ungatur? Quomodo ab electione regnum sortietur, qui iure naturali regnum habet? Thronus enim tuus,

(1) Ad hunc Lucae locum quod adtinet legatur pulchra Cyrilli nostri enarratio etiam in commentariis eius, quos nos edidimus AA. class. T. X. p. 17.

inquit, Deus in saeculum saeculi. Esse itaque regem, contrarium est dictioni ungi in regem. Quia dilexisti iustitiam et odisti iniquitatem. Nam laborum praemium est tale regnum. Rursus; itaque Deum cuius thronus in saeculum saeculi, sempiternaliter illum existentem intelligemus. Eum autem qui postea unctus fuit, propter suum peccati odium, et iustitiae amorem, illum credemus de nobis sumptum, et ex Davide atque Abrahamo, et qui alios participes sui habet, quos inter chrismate excellit, quique omnia sanctissimi Spiritus, charismata in se recepit. Attamen in utraque natura unum filium adorabimus.

Iterum beatus Paulus Davidem testem invocans qui ait: Domine quid est homo, quod memor es eius, aut filius hominis quoniam visitas eum? Minuisti eum paulo minus ab angelis, gloria et honore coronasti eum; addidit: eum autem qui modico quam angeli minoratus est, videmus Iesum, propter passionem mortis, gloria et honore coronatum, ut gratia Dei, pro omnibus mortem gustaret. Hoc autem manifestissime adsumpti hominis perfectionem demonstrat. Ait enim: quid est homo, quod memor es eius? Sed quid est homo, dum ait, universam simul naturam comprehendit. Et dum dominum appellat, Deum Verbum inhabitans dicit, quod suae imaginis memor fuit, quod ineffabilem clementiam exprompsit. Hominem denique ait, illud quod de nobis sumptum est templum, quod praesentia sua visitavit, sibique copulavit, eaque adunatione salutem peregit. Quae ipse interpretans ait: eum autem qui modico quam angeli minoratus est, videmus Iesum, propter mortis passionem. Mortuus est itaque non immortalis Deus, sed natura mortalis. Ideo et modico infra angelos minoratus est, quia hi sunt immortales, illa secus natura mortalis est. Porro Deus Verbum non est infra angelos, sed ange-

τοῦ αἰῶνος· οὐκοῦν ἐναντίον τὸ εἶναι βασιλέα τοῦ εἰς βασιλέα χρισθῆναι. Διὰ τὸ ἀγαπῆσαι δικαιοσύνην, καὶ μισῆσαι ἀνομίαν· πόνων γὰρ ἆθλον ἡ τοιαύτη βασιλεία· οὐκοῦν πάλιν τὸν μὲν θεὸν, οὗ ὁ θρόνος εἰς αἰῶνα αἰῶνος, τὸν ἀεὶ ὄντα νοήσομεν· τὸν δὲ ὕστερον ποτὲ χρισθέντα διὰ τὸ περὶ τὴν ἁμαρτίαν μῖσος, καὶ τὴν ἀγαπηθεῖσαν ὑπ' αὐτοῦ δικαιοσύνην, τὸ ἐξ ἡμῶν ληφθὲν, τὸ ἐκ Δαβὶδ, τὸ ἐξ Ἀβραὰμ, τὸ μετόχους ἔχον, οἷς πλεονεκτεῖ τῷ χρίσματι, ἐν ἑαυτῷ δεξάμενον πάντα τὰ χαρίσματα τοῦ παναγίου πνεύματος· ἐν ἑκατέρᾳ δὲ φύσει (1) τὸν ἕνα υἱὸν προσκυνήσωμεν.

Καὶ αὖθις δὲ ὁ μακάριος Παῦλος * τὸν Δαβὶδ καλέσας εἰς μαρτυρίαν λέγοντα· κύριε τί ἐστιν ἄνθρωπος ὅτι μιμνήσκῃ αὐτοῦ, ἢ υἱὸς ἀνθρώπου ὅτι ἐπισκέπτῃ αὐτόν; ἠλάττωσας αὐτὸν βραχύ τι παρ' ἀγγέλους, δόξῃ καὶ τιμῇ ἐστεφάνωσας αὐτόν· ἐπήγαγε *, τὸν δὲ βραχύ τι παρ' ἀγγέλους ἠλαττωμένον βλέπομεν Ἰησοῦν, διὰ τὸ πάθημα τοῦ θανάτου, δόξῃ καὶ τιμῇ ἐστεφανωμένον, ὅπως χάριτι θεοῦ ὑπὲρ παντὸς γεύσηται θανάτου· τοῦτο δὲ μάλιστα σαφῶς δείκνυσι τοῦ ἀναληφθέντος ἀνθρώπου τὸ τέλειον· καὶ γάρ φησι· τί ἐστιν ἄνθρωπος, ὅτι μιμνήσκῃ αὐτοῦ; ἀλλὰ τί ἐστιν ἄνθρωπος, καὶ πᾶσαν ὁμοῦ τὴν φύσιν περιλαβών· καὶ κύριον μὲν προσαγορεύσας, τὸν ἐνοικήσαντα θεὸν λόγον, τὸν τῆς οἰκείας εἰκόνος μνησθέντα, τὸν ἀρρήτῳ φιλανθρωπίᾳ χρησάμενον· ἄνθρωπον δὲ τὸν ἐξ ἡμῶν ἀναληφθέντα ναὸν, ὃν τῇ παρουσίᾳ ὑπεσκέψατο, καὶ ἑαυτῷ συνῆψε, καὶ τῇ ἑνώσει τὴν σωτηρίαν εἰργάσατο· καὶ τοῦτο ἑρμηνεύων ἔφη· τὸν δὲ βραχύ τι παρ' ἀγγέλους ἠλαττωμένον βλέπομεν Ἰησοῦν διὰ τὸ πάθημα τοῦ θανάτου· ἀπέθανε δὲ οὐχ ὁ ἀθάνατος θεὸς λόγος, ἀλλ' ἡ θνητὴ φύσις· διὸ καὶ ἠλαττοῦτο βραχύ τι παρ' ἀγγέλους, τῷ τοὺς μὲν ἀθανάτους εἶναι, τὴν δὲ θνητήν· ὁ δὲ θεὸς λόγος οὐκ ἐλάττων ἀγγέλων,

* Hebr. II. 6

* v. 9

(1) Heic quoque duas in uno Christo naturas apud Cyrillum legimus, invitis frustra Severianis.

ᵃ Colos. I. 16. ἀλλὰ δεσπότης ἀγγέλων· ἐν αὐτῷ * γὰρ ἐκτίσθη τὰ πάντα εἴτε ὁρατὰ, εἴτε ἀόρατα, εἴτε θρόνοι, εἴτε κυριότητες, εἴτε ἀρχαὶ, εἴτε ἐξουσίαι, εἴτε ἄγγελοι, εἴτε δυνάμεις· πάντα δὲ δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν
ᵇ Hebr. V. 7. ἔκτισται. Καὶ μετὰ πολλὰ πάλιν· * ὃς ἐν ταῖς ἡμέραις, φησὶ, τῆς σαρκὸς αὐτοῦ δεήσεις καὶ ἱκετηρίας πρὸς τὸν δυνάμενον αὐτὸν ἐκ θανάτου ῥύσασθαι μετὰ κραυγῆς ἰσχυρᾶς, καὶ δακρύων προσενεγκὼν, καὶ εἰσακουσθεὶς ἀπὸ τῆς εὐλαβείας, καίπερ ὢν υἱὸς, ἔμαθεν ἐξ ὧν ἔπαθε τὴν ὑπακοὴν, καὶ τελειωθεὶς γέγονεν ἅπασι τοῖς ὑπακούουσιν αὐτῷ αἴτιος σωτηρίας αἰωνίου.

Τίς τοίνυν ὁ προσευχόμενος καὶ δεήσεις, καὶ ἱκετηρίας μετὰ κραυγῆς ἰσχυρᾶς καὶ δακρύων προσενεγκών; τίς ὁ ἐν εὐλαβείᾳ συζήσας, καὶ διὰ τοῦτο ὃν ἱκέτευσε πείσας; τίς ὁ μαθὼν ἀφ' ὧν ἔπαθε τὴν ὑπακοὴν, καὶ τὴν πεῖραν λαβὼν διδάσκαλον, καὶ ταύτην ἀγνοῶν πρὸ τῆς πείρας; τίς ὁ λαβὼν κατὰ μέρος τὴν τελειότητα; οὐχ' ὁ θεὸς λόγος, ὁ τέλειος, ὁ εἰδὼς πάντα πρὶν γενέσεως αὐτῶν, ἀλλ' οὐ τῇ πείρᾳ μανθάνων· ὁ πάντας ἔχων εὐλαβουμένους, ἀλλ' οὐκ αὐτὸς εὐλαβούμενος· ὁ ἀφελόμενος πᾶν δάκρυον ἀπὸ παντὸς προσώπου, ἀλλ' οὐ δακρύειν ὑπ' ὀδύνης ἀναγκαζόμενος· ὁ ἀπαθὴς καὶ ἀθάνατος, ἀλλ' οὐ δεδιὼς τὸν θάνατον, καὶ μετὰ κραυγῆς ἱκετεύων ἀπαλλαγῆναι θανάτου· οὐκοῦν ἴδια ταῦτα τῆς ἀναληφθείσης ἀνθρωπότητος, ἣ καὶ τὸν θάνατον ἐδεδίει, καὶ διετέλει προσευχομένη, τῆς ἐνοικούσης θεότητος τῷ φόβῳ παραχωρούσης, ἵνα διὰ τῶν παθημάτων δειχθῇ
ᶜ Idem II. 16. τοῦ ληφθέντος ἡ φύσις. Καὶ πάλιν· * οὐ γὰρ δήπου ἀγγέλων ἐπιλαμβάνεται, ἀλλὰ σπέρματος Ἀβραὰμ ἐπιλαμβάνεται· ὅθεν ὤφειλε κατὰ πάντα τοῖς ἀδελφοῖς ὁμοιωθῆναι, εἰς τὸ ἱλάσκεσθαι τὰς ἁμαρτίας τοῦ λαοῦ· ἐν ᾧ γὰρ πέπονθεν αὐτὸς πειρασθεὶς, δύναται τοῖς πειραζομένοις βοη-
ᵈ Idem IV. 1 θῆσαι. Καὶ μετ' ὀλίγα· * οὐ γὰρ ἔχομεν ἀρχιερέα μὴ δυνάμενον συμπαθῆσαι ταῖς ἀσθενείαις ἡμῶν, πεπειραμένον δὲ κατὰ πάντα καθ' ὁμοιότητα χωρὶς ἁμαρτίας· ἕτερον

lorum dominus. Quoniam in ipso condita sunt universa sive visibilia, sive invisibilia, sive throni, sive dominationes, sive principatus, sive potestates, sive angeli, sive virtutes: omnia autem per ipsum, et in ipso creata sunt. Et alibi denuo: qui in diebus, inquit, carnis suae preces supplicationesque ad eum, qui possit illum salvum facere a morte, cum clamore valido et lacrymis offerens, exauditus est pro sua reverentia. Et quidem quum esset filius, didicit ex iis quae passus est obedientiam: et consummatus, factus est omnibus obtemperantibus sibi, causa salutis aeternae.

Quis ergo est orans, et preces supplicationesque cum clamore valido et lacrymis offerens? Quis cum religiosa reverentia vivens, ideoque ab eo quem rogavit impetrans? Quis discens ex iis quae passus est obedientiam, et magistri loco experientiam habens, ignarus eius rei ante quam experiretur? Quis pedetemptim adeptus est perfectionem? Haud sane Deus Verbum, perfectum illud, et qui omnia ante quam fiant novit, minime vero experientia discens: quod omnes habet sui cultores, dum ab ipso colitur nemo: auferens ab omni facie lacrymam, ipsum vero nullo dolore lacrymari compulsum: impassibile, immortale, non autem mortem timens neque ut ab ea liberetur cum clamore supplicans. Superest igitur ut haec humanitatis adsumptae sint propria, quae et mortem metuebat, et in oratione perseverabat, quatenus inhabitans deitas timori locum esse sinebat; ut ex passionibus, adsumpti hominis natura dignosceretur. Et rursus: nusquam enim angelos apprehendit, sed semen Abrahae apprehendit: unde debuit per omnia fratribus similari, ut delicta populi repropitiaret. In eo enim in quo passus est ipse et tentatus, potens est et eis, qui tentantur, auxiliari. Et haud multis interiectis: non enim habemus pontificem, qui non possit compati infirmitatibus nostris; tentatum autem

per omnia pro similitudine absque peccato. Est igitur Abrahami semen diversa res ab illo qui id adsumpsit. Semen vero Abrahami sciebat beatus Paulus esse servatorem Christum secundum carnem. Non dixit et seminibus tuis, quasi de multis; sed quasi de uno: « et semini tuo, qui est Christus. » Denique etiam tentari ad similitudinem absque peccato, non est Dei Verbi, sed adsumpti seminis, proprium.

XXII. *Quod Iesus et Deus Verbum et homo dicitur.*

Ita praeclarissimus Paulus per totam epistolam tum naturae proprietates, tum personae praedicat unitatem: ideoque Iesum Christum et hominem appellat et Deum. Unus, inquit, dominus Iesus Christus, per quem omnia. Rursusque Timotheo scribens: unus mediator, inquit, Dei et hominum, homo Christus Iesus. Et in eadem ad Hebraeos epistola: Iesus Christus heri et hodie, ipse et in saecula. Alia quoque, si quis volet, inveniet sexcenta testimonia in divina scriptura quae perfectum hominem praedicant, atque haereticorum coarguunt insaniam. Nobis tamen otium in praesenti non est ea colligendi. Studiosis itaque laborem hunc dimittentes, nos quidem propositum argumentum prosequamur.

XXIII. *De ineffabili Virginis partu.*

Igitur propriam imaginem bello fatiscentem miseratus creator, et morti traditam, inclinavit caelos et descendit, haud sane locum mutans, neque aliô se transferens; etenim omnia implet; immo infinitus est, nullo termino comprehensus, cuncta ut ait propheta manu continens: quis enim, inquit, mensus est manu sua aquas, et caelum palmo, et universam terram pugillo? Itemque David: quia in manu eius sunt omnes fines terrae. Et ipse Deus per prophetam: caelum sedes mea, terra autem scabellum pedum meorum. Ergo

τοίνυν τὸ τοῦ Ἀβραὰμ σπέρμα παρὰ τὸ ἐπι-
λαμβανόμενον τούτου· σπέρμα δὲ Ἀβραὰμ
οἶδεν ὁ μακάριος Παῦλος τὸν σωτῆρα Χρι-
στὸν κατὰ σάρκα· οὐ γὰρ εἶπε *, φησὶ, καὶ * Gal. III. 16
τοῖς σπέρμασί σου ὡς ἐπὶ πολλῶν, ἀλλ᾽
ὡς ἐφ᾽ ἑνὸς, καὶ τῷ σπέρματι σου ὅς ἐστι
Χριστός· καὶ τὸ πειραθῆναι δὲ καθ᾽ ὁμοιό-
τητα χωρὶς ἁμαρτίας, οὐ τοῦ θεοῦ λό-
γου ἴδιον, ἀλλὰ τοῦ ἀναληφθέντος σπέρ-
ματος.

κβ′. Ὅτι Ἰησοῦς, καὶ θεὸς λόγος, καὶ ἄνθρωπος λέγεται.

Οὕτως ὁ θειότατος Παῦλος διὰ πά-
σης τῆς ἐπιστολῆς, τάς τε τῶν φύσεων ἰδιότη-
τας, καὶ τοῦ προσώπου κηρύττει τὴν ἕνωσιν· διὸ
Ἰησοῦν Χριστὸν καὶ ἄνθρωπον καὶ θεὸν προσ-
αγορεύει· * εἷς γάρ, φησι, κύριος Ἰησοῦς * I. Cor. VIII. 6.
Χριστὸς, δι᾽ οὗ τὰ πάντα. Καὶ πάλιν Τι-
μοθέῳ γράφων· * εἷς μεσίτης, φησὶ, θεοῦ * I. Tim. II. 5
καὶ ἀνθρώπων ἄνθρωπος Χριστὸς Ἰησοῦς·
καὶ ἐν αὐτῇ δὲ τῇ πρὸς Ἑβραίους· * Ἰησοῦς * Hebr. XIII. 8.
Χριστὸς χθὲς καὶ σήμερον ὁ αὐτὸς, καὶ εἰς τοὺς
αἰῶνας· καὶ ἄλλας δ᾽ ἄν τις ἐθελήσας εὕροι
μυρίας μαρτυρίας ἐκ τῆς θείας γραφῆς τὸν
τέλειον ἄνθρωπον κηρυττούσας, καὶ τῶν αἱ-
ρετικῶν ἐλεγχούσας τὴν ἄνοιαν· ἀλλ᾽ ἡμῖν
οὐ σχολὴ ταῦτα συλλέγειν ἐπὶ τοῦ παρόν-
τος· τοῖς φιλοπόνοις τοίνυν τὸν πόνον τοῦτον
καταλιπόντες, ἡμεῖς τῆς προκειμένης πραγ-
ματείας ἐχώμεθα.

κγ′. Περὶ τῆς ἀῤῥήτου τῆς παρθένου γεννήσεως.

Τοιγαροῦν τὴν οἰκείαν εἰκόνα πολεμου-
μένην οἰκτείρας ὁ ποιητὴς, καὶ θανάτῳ
παραπεμπομένην, ἔκλινεν οὐρανοὺς, καὶ
κατέβη *, οὐ τὸν τόπον ἀμείψας, οὐδ᾽ ἑτέ- * II. Reg. XXII. 10
ρωσε μεταβὰς, πληροῖ γὰρ τὰ σύμπαντα,
μᾶλλον δὲ ἄπειρός ἐστι, καὶ ἀχώρητος, καὶ
πάντα ἔχων κατὰ τὸν προφήτην ἐν τῇ χειρί·
τίς γάρ, φησιν *, ἐμέτρησε τῇ χειρὶ αὐτοῦ * Is. XL. 12.
τε ὕδωρ, καὶ τὸν οὐρανὸν σπιθαμῇ, καὶ πᾶ-
σαν τὴν γῆν δρακί; καὶ πάλιν ὁ Δαβίδ· * ὅτι * Ps. XCIV. 4.
ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ τὰ πέρατα τῆς γῆς· καὶ
αὐτὸς δὲ ὁ θεὸς διὰ τοῦ προφήτου· * ὁ οὐ- * Is. LXVI. 1.
ρανός μου θρόνος, ἡ δὲ γῆ ὑποπόδιον τῶν

ποδῶν μου· οὐκοῦν τὴν κατάβασιν νοήσωμεν συγκατάβασιν· ἔκλινε τοίνυν οὐρανοὺς, καὶ κατέβη, καὶ παρθενικὴν ἐκλεξάμενος νηδὺν κόρης ἁγίας καὶ εὐσεβείᾳ συντεθραμμένης. δι' ἀγγελικῆς φωνῆς τὸν τόκον προμηνυσάσης. καὶ τῆς συλλήψεως τὸν τρόπον προερμηνευσάσης, καὶ τῆς παρθενίας τὸν φόβον τῇ ἑρμηνείᾳ λυσάσης, εἰσοικίζεταί τε. καὶ ναὸν ἑαυτῷ κατασκευάζει, καὶ τὴν ἄσπαρτον, καὶ ἀνήροτον σκηνὴν διαπλάττει· ὥσπερ ὁ πρώτως δουλεύσας τῇ ἁμαρτίᾳ, ἀπάτωρ ἐτύγχανε, μητέρα δὲ μόνην εἶχε τὴν γῆν· ἔλαβε
* Gen. II. 7. γάρ, φησιν *, ὁ θεὸς χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἔπλασεν τὸν ἄνθρωπον· διὸ καὶ ὁ μακά-
* I. Cor. XV. 47. ριος Παῦλος φησίν· * ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἐκ γῆς χοϊκὸς, ὁ δεύτερος ἄνθρωπος ὁ κύριος ἐξ οὐρανοῦ· τούτου χάριν ὁ μονογενὴς τοῦ θεοῦ λόγος ἐκ μόνης παρθένου τὰς ἀφορμὰς λαβὼν τῆς διαπλάσεως, καὶ τούτῳ τῷ τρόπῳ τὸν ἀγεώργητον δημιουργήσας ναὸν, καὶ ἑαυτῷ συνάψας, πρόεισιν ἐκ τῆς παρθένου, οὐ λύσας τῇ συλλήψει τὴν παρθενικὴν ζώνην, οὐ τῇ γεννήσει διαρρήξας, ἀλλ' ἀκήρατον καὶ ἀνέπαφον διαφυλάξας, καὶ τὸ μέγα τοῦτο καὶ ἄρρητον θαῦμα θαυματουργήσας· μέγα γὰρ τῷ ὄντι καὶ ἀνερμήνευτον, καὶ λόγου δύναμιν ὑπερβαῖνον, βότρυν ἰδεῖν ἐκ γῆς ἄνευ κλημάτων βλαστήσαντα, σῖτον ἄνευ σπερμάτων φύντα, χιτῶνα χωρὶς νημάτων καὶ χειρῶν ὑφαντικῶν ὑφασμένον, ἄρτον οὐ μύλῃ καὶ χερσὶ καὶ πυρὶ δημιουργηθέντα, ἀλλ' ἀρρήτως ἐκ παρθενικῶν ἀλεύρων γεγενημένον, καὶ τὴν οἰκουμένην καλύψαντα· πρὸς δὲ τούτοις, παρθένον οἰκείῳ βρέφει θηλὴν ὀρέγουσαν, καὶ γάλακτος χορηγοῦσαν πηγὰς, καὶ μητέρα γενομένην τὸν γάμου νόμον οὐ δεξαμένην, μητέρα γενομένην τὸ πῶς γίνεται μήτηρ οὐκ ἐπισταμένην, μητέρα γενομένην τὴν γυναῖκα πρότερον οὐ γενομένην. ἀλλ' ἐν παρθενίᾳ καὶ τὸν ὄγκον τῆς γαστρὸς ἐπιδεικνῦσαν, καὶ τὸν καρπὸν ἐν ταῖς χερσὶ περιφέρουσαν, καὶ τὰ μητρὸς ἐργαζομένην, σωζομένης τῆς παρθενίας, καὶ παρθένον μητέρα καλουμένην, καὶ τἀναντία ὀνόματά τε καὶ πράγματα εἰς ταὐτὸν συνάγουσαν.

descensum, condescensionem potius existimemus. Inclinavit itaque caelos et descendit, et virgineo delecto utero sanctae puellae atque in recta religione nutritae, angelica voce partum praenuntiante, et conceptionis rationem antea explicante, virgineumque pavorem ea declaratione solvente, proprium sibi facit comparatque templum, et neque satam neque ullo cultu dispositam sibi format stationem: sicuti ille qui primus serviit peccato, sine patre fuerat, unamque habebat terram matrem. Sumpsit enim, inquit, Deus pulverem de terra, hominemque formavit. Quamobrem beatus quoque Paulus ait: primus homo de terra terremus; secundus homo Dominus de caelo. Huius rei gratia unigenitum Dei Verbum ex sola Virgine materiam fabricae sumens, atque ita illaboratum formans templum, sibique uniens, prodit ex Virgine, haud equidem in conceptu solvens virgineam zonam, neque hanc nativitate dirumpens, sed incolumem intactamque conservans; atque ita magnum hoc et inenarrabile patrans prodigium. Etenim magnum reapse est, et inexplicabile, et orationis vim excedens, racemum cernere de terra sine palmitibus germinantem, frumentum sine seminibus ortum, tunicam sine stamine et sine texente manu contextam, panem sine mola ac manibus et igne fabricatum, sed arcane ex virginali farina confectum, et universum mundum complentem. Praeterea Virginem proprio infantulo mammam porrigentem, lactisque fontes praebentem, matrem effectam quae nuptiarum legem non admiserat, matrem inquam effectam quae quomodo fiat mater ignorabat, matrem denique effectam quae matrona antea non fuerat, sed in virginitate tumorem ventris ostendentem, eiusque fructum manibus circumferentem, et officia matris salva virginitate exsequentem, et cum matris nomine virginem, postremo contraria nomina et contrarias res simul comprehendentem.

XXIV. *Res post Christi nativitatem gestae summatim narrantur.*

Sic natus Christus dominus (non enim pium sit, post partum vel Deum Verbum tantummodo illum appellare, vel hominem divinitate nudatum, sed Christus est appellandus, quod vocabulum utramque naturam, et sumentem scilicet et sumptam, denotat) omnia nostra excepto peccato recipit, fasciis more infantium involvitur, lacte alitur atque educatur, manibus circumfertur, sinu excipitur, legali ritu circumciditur, expiatoriis sacrificiis purificatur nova et unica mundi hostia, agnus mundi peccatum tollens; a Simeone adoratur, et servator simul dominusque appellatur. Fugit cum matre et custode ab Herode, venit in Aegyptum, revertitur, periculum pavet, Nazarethum accedit, aetate et sapientia proficit, parentibus obtemperat, omni honore prosequitur non matrem tantummodo, verum etiam matris olim quidem sponsum, posthinc vero curatorem atque custodem, legalia festa celebrat, in templum frequens venit, iudaicorum ingeniorum tarditatem coarguit; idque agit vix duodecennis post nativitatem. Quaeritur a cognatis, derelictus reprehenditur a matre, factum defendit, et latenter quodammodo divinitatem suam revelat: nesciebatis, inquit, quoniam in iis quae patris mei sunt, oportet me esse? significans se non eum esse tantummodo qui cernebatur, sed Deum quoque esse sub illo aspectu celatum, ante omne tempus et saecula, ex patre provenientem. Atque ut summatim dicam, venit ad Iohannem baptizantem, persuadet ei recusanti ut se baptizet, praefigurat in Iordane baptismum nostrum, finem legi imponit, gratiae ianuam reserat, a patre caelitus publicatur, Spiritûs praesentiâ demonstratur, ducitur in desertum velut ad idoneam quandam palaestram, et ieiunat

κδ΄. Ἐν κεφαλαίῳ διήγησις τῆς μετὰ τὴν γέννησιν τοῦ Χριστοῦ πολιτείας.

Οὕτως τεχθεὶς ὁ δεσπότης Χριστὸς (οὐ γὰρ εὐαγὲς μετὰ τὸν τόκον ἢ θεὸν λόγον μόνον αὐτὸν προσαγορεύειν, ἢ ἄνθρωπον γεγυμνωμένον θεότητος, ἀλλὰ Χριστὸν, ὃ ἑκατέραν φύσιν τήν τε λαβοῦσαν καὶ τὴν ληφθεῖσαν δηλοῖ) πάντως τὰ ἡμέτερα πλὴν τῆς ἁμαρτίας καταδέχεται πάθη, σπαργανοῦται παραπλησίως τοῖς βρέφεσι, καὶ γάλακτι τρέφεται, καὶ τιθηνεῖται, καὶ χερσὶ περιφέρεται, καὶ κόλποις ἐντίθεται, καὶ κατὰ νόμον περιτέμνεται, καὶ καθαρσίοις θυσίαις καθαίρεται, ἡ καινὴ καὶ μόνη τῆς οἰκουμένης θυσία. ὁ τοῦ κόσμου τὴν ἁμαρτίαν ἄρας ἀμνός· ὑπὸ τοῦ Συμεὼν προσκυνεῖται, καὶ σωτὴρ ὁμοῦ καὶ δεσπότης προσαγορεύεται· φεύγει τὸν Ἡρώδην μετὰ τῆς μητρὸς καὶ τοῦ κηδεμόνος, καταλαμβάνει τὴν Αἴγυπτον, ἐπανέρχεται πάλιν, ἀγωνιᾷ, εἰς τὴν Ναζαρὲτ παραγίνεται, ἡλικίᾳ καὶ σοφίᾳ προκόπτει, τοῖς γονεῦσιν ὑποτάσσεται, πάσης τιμῆς ἀξιοῖ οὐ μόνον τὴν μητέρα, ἀλλὰ καὶ τὸν τῆς μητρὸς πάλαι μὲν μνηστῆρα, μετὰ ταῦτα δὲ κηδεμόνα καὶ φύλακα, τὰς ἐννόμους ἑορτὰς ἑορτάζει, τῷ ἱερῷ προσεδρεύει, τὴν ἰουδαϊκὴν ἐλέγχει παχύτητα· καὶ τοῦτο ποιεῖ δύο καὶ δέκα γεγονὼς μόνον ἔτη τέως μετὰ τὸν τόκον· ἐπιζητεῖται παρὰ τῶν προσηκόντων (1), ἀπολειφθεὶς ἐγκαλεῖται παρὰ τῆς μητρὸς, ἀπολογεῖται, καὶ ἠρέμα πως παραγυμνοῖ τὴν θεότητα. οὐκ οἴδατε γάρ φησιν * ὅτι ἐν τοῖς οἰκείοις τοῦ πατρός μου δεῖ εἶναι με; δεικνὺς ὡς οὐ μόνον ἐστὶ τὸ ὁρώμενον, ἀλλὰ καὶ θεὸς ἐν τῷ ὁρωμένῳ κρυπτόμενος, ὑπέρχρονος, καὶ προαιώνιος ἐκ τοῦ πατρὸς προελθών· καὶ ἵνα συντόμως εἴπω, παραγίνεται πρὸς Ἰωάννην βαπτίζοντα, πείθει βαπτίσαι παραιτούμενον, προτυποῖ τὸ ἡμέτερον ἐν τῷ Ἰορδάνῃ βάπτισμα. δίδωσι τέλος τῷ νόμῳ, καὶ τὴν θύραν ὑπανοίγει τῆς χάριτος, ὑπὸ τοῦ πατρὸς οὐρανόθεν ἀνακηρύττεται, τῇ παρουσίᾳ τοῦ πνεύματος δείκνυται, ἀνάγεται εἰς τὴν ἔρημον ὡς εἰς ἁρμο- * Luc. II. 49.

(1) An dicendum ἐν τοῖς συγγενέσι καὶ ἐν τοῖς γνωστοῖς, *inter cognatos et notos*, ut Luc. II. 44?

δίαν τινὰ παλαίστραν ὑπὸ τοῦ πνεύματος.
καὶ νηστεύει μὲν, οὐ πέρα δὲ τῶν μέτρων τῆς φύ-
σεως, καὶ τροφῆς μὲν ἐφίεται, ἀλλὰ κρατεῖ
τῆς ὀρέξεως, οὐ δουλεύει ταῖς ἡδοναῖς· καὶ καλεῖ
μὲν τῇ πείνῃ τὸν ἀντίπαλον εἰς τὴν πάλην, περι-
γίνεται δὲ αὐτοῦ ἀνθρωπίνη φιλοσοφία. ἀλλ'
οὐκ ἐξουσίᾳ θεότητος, ἀγωνίζεται, κατα-
γωνίζεται, νικᾷ, ἐξελαύνει, τὴν τυραννίδα
καταλύει, τὸ ἀσθενὲς ἐλέγχει, τὴν ἧτταν κη-
* Ioh. XVI. 33. ρύττει· θαρσεῖτε γάρ, φησιν *, ἐγὼ νενίκηκα
τὸν κόσμον· προτρέπει πάντας εἰς ἀρετήν, τὴν
νομοθεσίαν τῶν θείων δογμάτων ποιεῖ, τὴν διὰ
* Hier. XXXI. 31. τοῦ προφήτου * ἐπηγγελμένην καινὴν διαθήκην
δίδωσιν, οὐρανῶν βασιλείαν ὑπισχνεῖται,
τοῖς ἀμελοῦσιν ἀπειλεῖ τῆς γεέννης τὴν φλόγα.

quidem, non tamen ultra naturae mensuram; et vesci quidem cupit, nihilominus appetitum cohibet, neque voluptatibus servit. Et famis quidem causa concitat adversarium ad luctam, quem tamen humana philosophia superat, non divinitatis potestate; luctatur, superat, vincit, profligat, tyrannidem dissolvit, infirmitatem illius demonstrat, cladem que depraedicat: confidite, inquit, ego vici mundum: cunctos ad virtutem hortatur, divinorum dogmatum tabulas condit, nunciatum ore prophetae testamentum novum tradit, caelorum regnum promittit, officii contemptoribus gehennae ignem comminatur.

κε'. Σύντομος τῶν δεσποτικῶν θαυμάτων διήγησις.

Πιστοῦται τὰ λεγόμενα τῇ μεγάλῃ θαυματουργίᾳ, οἶνον ἀγεώργητον τῷ γάμῳ δωρούμενος, οἶνον χωρὶς κλημάτων ἐξ ὕδατος ἐργαζόμενος, οἶνον ἀστάφυλον τοῖς τοῦ γάμου δαιτυμόσι χαριζόμενος, εἰς οἶνον μεταβαλὼν τῶν ὑδάτων τὴν φύσιν, μὴ μεσιτευούσης ἀμπέλου, καὶ τῆς γῆς τὴν νοτίδα συλώσας. τιμῶν τὸν γάμον οὐ τῇ παρουσίᾳ μόνον ἀλλὰ καὶ τῇ θαυματουργίᾳ· ἐπειδὴ γὰρ ἐκ παρθενικῆς ἐβλάστησε μήτρας, καὶ παρθενίαν ἤσκησέ τε καὶ τοῖς λόγοις ἐξῇρε, καὶ τὴν ἀζυγίαν ἔργοις καὶ λόγοις ἐτίμησεν, ἵνα μή τις ἀκολασίαν εἶναι νομίζῃ τὴν συζυγίαν, καὶ ὡς παρανόμου τοῦ γάμου κατηγοροίη, τιμᾷ τὸν γάμον τῇ παρουσίᾳ (1). αὔξει τὴν τιμὴν τῇ τοῦ δώρου φιλοτιμίᾳ, λύει τοῦ νυμφίου τὴν ἀπορίαν, ἐκπλήττει τοὺς συμπότας τῇ τοῦ καινοῦ πράγματος εὐοσμίᾳ, ἑαυτὸν διὰ τοῦ δώρου κηρύττει· ἀγεώργητος γὰρ ὤν, τὸν ἀγεώργητον οἶνον δέδωκεν· ἐκεῖθεν τοὺς ἀρρώστους ἰᾶται, καὶ λόγῳ λύει τὰς νόσους, καὶ νεύματι τῶν παθῶν ἀπαλλάττει τοὺς κάμνοντας, τοὺς δαιμονῶντας τῆς λύττης ἐλευθεροῖ, δείκνυσι τοὺς μεμηνότας καθεστηκότας, σφίγγει τοὺς παρειμένους, ἀρτίποδας τοὺς χωλοὺς ἀπεργάζεται, δείκνυσι

XXV. *Compendiaria dominicorum miraculorum narratio.*

Dictis fidem facit grandi patrato miraculo, vinum nempe nulla cultura adquisitum nuptiis suppeditans, vinum sine palmitibus ex aqua conficiens, vinum absque uva nuptiarum convivis largiens, in vinum mutans aquarum naturam, nulla interveniente vite humorem terrae depraedans, atque ita nuptias non praesentia tantummodo verum etiam prodigio honorans. Nam quia ipse de virginea vulva prodierat, et virginitatem usu proprio et verbis extollebat, caelibatumque opere ac sermonibus honorabat, ne quis forte coniugium intemperantiae loco haberet, nuptiasque ceu illicitas traduceret, nuptias honestat praesentia sua, honorem insigni munere auget, sponsum anxietate expedit, convivas facit attonitos novae rei fragrantia, se ipsum hoc dono publice manifestat. Nam qui naturaliter illaboratus erat, illaboratum vinum suppeditavit. Posthinc aegrotos sanat, sermone morbos resolvit, nutu liberat passionibus laborantes, daemoniacos rabie liberat, furentes ad quietam mentem revocat, paralyticos solidat, claudorum pedes redintegrat, solem visu

(1) Eandem sententiam habes in novo etiam et apprime genuino sancti Augustini sermone de nuptiis apud Canam, quem nos ex miro codice saeculi septimi edidimus in Spicilegio rom. T. VIII. circa finem.

cassis ostendit, fores nimirum corporis aperiens per quas animae visualis facultas extra prodit; idque modo solo sermone efficit, modo sputo ac luto deficientem partem supplet, facitque lutum quod per se oculis est infestum, oculorum medicum, et contrario pharmaco utitur, et rem noxiam exhibet salutarem. Auribus ab audiendo dictis, sed tamen auditu carentibus, naturalem impertit usum. Paucis panibus in deserto multa hominum milia satiavit, quinque scilicet panes, tamquam in arvum semen, manibus tradens, et linguae benedictionem ceu riguum nimbum adducens, densam altamque segetem, et plenam aream apostolorum manus effecit; aream nec ventilabro nec purgatorio egentem, non mola nec mactra nec igne aut clibano, sed ipsos per se panes germinantem atque eructantem. Atque ut verba ad compendium conferam, sanguinis fluxum cohibuit, sanitate ab eo sponte quidem, sed quasi furtim, impetrata. Puellam impuberem morte abreptam, et a suis defletam, vicissim eripiens, parentibus reddidit. Alium adolescentem ad sepulturam elatum, vitae restituit, et in gaudium luctum convertit, et funebrem lamentationem in nuptiales hymnos transmutavit. Praeterea foetens post quatriduum ab obitu cadaver ex arca eduxit, et institis illigatum ambulare iussit; reque vera diffugiente morte, mortuus discurrit, putredine liber, putredinisque foetore deposito, e mortis ianuis evasit: atque ita haud iam ligaturis a cursu prohibitus, et a funereo faciei velo haud diutius visu spoliatus, sine ullo impedimento, ad vocantem, agnita voce dominica, accurrit.

XXVI. *Quod sponte (Iesus) salutarem passionem exceperit.*

His aliisque miraculis promissionum suarum magnitudine confirmata, et apostolorum choro ad virtutem erudito, sponte accurrit ad eas quae de eo scriptae fue-

τὸν ἥλιον τοῖς τὸ βλέπειν ἀφῃρημένοις, ἀνοίγει τὰς θύρας τοῦ σώματος δι᾽ ὧν ἐπὶ τὰ ἔξω διαχεῖται τὸ τῆς ψυχῆς ὀπτικόν. καὶ νῦν μὲν λόγῳ μόνῳ τοῦτο ποιεῖ, τὸν πηλὸν τὸν τῶν ὀμμάτων ἐπίβουλον ὀμμάτων θεραπευτὴν, καὶ τῷ πολεμίῳ φαρμάκῳ κέχρηται, καὶ τὸ δηλητήριον ἀλεξητήριον δείκνυσι· ταῖς ἀκοαῖς καλουμέναις, τὸ δὲ ἀκούειν ἀφῃρημέναις τὴν οἰκείαν ἐνέργειαν ἐπιδίδωσι· ἄρτοις ὀλίγοις ἐν ἐρήμῳ πολλὰς ἐκόρεσε χιλιάδας, τοὺς πέντε ἄρτους, ὥσπερ εἰς ἄρουραν σπέρμα, ταῖς χερσὶν ἐμβαλὼν, καὶ τῆς γλώττης τὴν εὐλογίαν οἷόν τι νέφος ἐπαγαγὼν, δασὺ καὶ βαθὺ λήϊον καὶ ἅλω πλήρη τὰς τῶν ἀποστόλων χεῖρας ἀπέφηνεν, ἅλω οὐ πτύου δεομένην καὶ διακρίσεως, οὐ μύλου καὶ μάκτρας καὶ πυρὸς καὶ κλιβάνου, ἀλλ᾽ αὐτοὺς τοὺς ἄρτους βρύουσαν τὲ καὶ πηγάζουσαν· καὶ ἵνα ἐν κεφαλαίῳ εἴπω, αἵματος ἔστησεν ὀχετοὺς τὴν ἴασιν ἑκοντὶ συληθείς· κόρην ἄωρον ἁρπαγεῖσαν ὑπὸ θανάτου καὶ πενθουμένην ὑπὸ τῶν οἰκείων ἀνθαρπάσας τοῖς φύσασιν ἀποδέδωκεν· ἕτερον νεανίαν εἰς τὸν τάφον προπεμπόμενον, εἰς ζωὴν ἐπανήγαγε, καὶ εἰς χαρὰν τὸ πένθος μετέβαλε, καὶ τὸν ἐπιτάφιον θρῆνον εἰς ὕμνων λόγον γαμηλίων ἔστρεψε· καὶ τὸν δυσώδη νεκρὸν μετὰ τετάρτην τῆς τελευτῆς ἐκ τῆς θήκης ἐξήγαγε, καὶ τὸν πεπεδημένον βαδίζειν ἐκέλευσεν, καὶ παραχρῆμα ὅτε θάνατος ἐδραπέτευσεν, καὶ ὁ νεκρὸς ἔδραμε τῆς σηπεδόνος ἀπαλλαγεὶς, καὶ τὴν τῆς σηπεδόνος ἀποθέμενος δυσωδίαν, καὶ τὰς τοῦ θανάτου πύλας διαφυγὼν, καὶ ὑπὸ τῶν δεσμῶν τρέχειν οὐ κωλυόμενος καὶ τῷ μὲν τοῦ προσώπου καλύμματι τὸ βλέπειν ἀφῃρημένος, ἀκωλύτως δὲ τρέχων πρὸς τὸν καλέσαντα, καὶ τὴν δεσποτικὴν ἐπιγινώσκων φωνήν.

κς'. Ὅτι ἑκουσίως τὰ σωτήρια πάθη κατεδέξατο.

Διὰ τούτων καὶ ἄλλων * θαυμάτων τῶν ἐπαγγελιῶν ἐμπεδώσας τὸ μέγεθος, καὶ τὸν χορὸν τῶν ἀποστόλων εἰς ἀρετὴν παιδοτριβήσας, προστρέχει τοῖς ἀναγράπτοις πάθεσιν ἐθε-

λοντής πολλάκις μὲν ταῦτα τοῖς φοιτηταῖς προμηνύσας. ἐπιτιμήσας δὲ τῷ Πέτρῳ μετὰ ἡδονῆς μὴ καταδεξαμένῳ τὰ τῶν παθῶν εὐαγγέλια· καὶ δείξας ὡς διὰ τούτων κατορθοῦται τῆς οἰκουμένης ἡ σωτηρία· διὸ καὶ τοῖς ἐπελθοῦσιν (* Ioh. XVIII. 6.) ἑαυτὸν ὑπέδειξεν λέγων· ἐγώ εἰμι ὃν ζητεῖτε·* καὶ κατηγορούμενος οὐκ ἀντεῖπεν καὶ δυνάμενος λαθεῖν. τοῦτο ποιεῖν οὐκ ἠνέσχετο· καὶ ταῦτα πολλάκις ἡνίκα ἠβουλήθη διαφυγών· ἀλλὰ καὶ κλαίει μὲν τὴν Ἱερουσαλὴμ, ὡς δὴ τῆς ἀπιστίας ἐπισπωμένης τὸν ὄλεθρον. καταψηφίζεται δὲ πανωλεθρίως τοῦ πολυθρυλλήτου (* cod. κόρης.) πάλαι νεώ· ἀνέχεται καὶ ἐπὶ κάρης* παιόμενος, (* cod. δουλεύοντος.) ὑπὸ διπλῆν δουλείαν δουλεύοντος* κολαφιζόμενος, ἐμπτυόμενος, ὀνειδιζόμενος, στρεβλούμενος, μαστιγούμενος, καὶ τὸ τελευταῖον σταυρούμενος καὶ λαμβάνων λῃστὰς τῆς τιμωρίας κοινωνοὺς ἑκατέρωθεν. καὶ ἀνδροφόνοις καὶ κακούργοις συνταττόμενος, καὶ ὄξος σὺν χολὴν παρὰ τῆς κακῆς ἀμπελῶνος καρπούμενος, καὶ ἀκάνθαις ἀντὶ κλημάτων καὶ βοτρύων στεφόμενος, καὶ πορφυρίδι χλευαζόμενος, καὶ καλάμῳ παιόμενος, καὶ λόγχῃ τὴν πλευρὰν ὀρυττόμενος, καὶ τέλος τάφῳ παραπεμπόμενος.

rant passiones; quas saepe discipulis suis praenuntiaverat, Petro etiam increpito qui haud libenter passionum nuncium excipiebat; demonstrans denique salutem mundi per has confieri. Propterea et advenientibus semet exhibuit dicens: ego sum quem quaeritis. Et accusatus non respondit, et quum posset latere, noluit; quamquam alio non semel tempore appetitus insidiis, declinaverat. Insuper et Hierusalem deplorat, quae incredulitate sua exitium sibi comparabat, et supremae ruinae addicit templum olim famigeratum. Patienter quoque se in capite percussum fert ab homine dupliciter servili. Exalapatus, consputus, vituperatus, excruciatus, flagellatus, et postremo in crucem actus, et socios supplicii admittens utrimque latrones, et cum homicidis atque scelestis computatus, acetumque et fel ex mala vite percipiens, spinisque pro palmitibus atque racemis coronatus, et purpura illusus, calamoque percussus, lancea latus perfossus, et denique sepulcro illatus.

κζʹ. Τίς τῶν δεσποτικῶν παθημάτων ἡ αἰτία.

Ὑπέμεινε δὲ ταῦτα, τὴν ἡμετέραν μηχανώμενος σωτηρίαν· ἐπειδὴ γὰρ οἱ τῇ ἁμαρτίᾳ δουλεύσαντες τοῖς ἐπιτιμίοις ὑπεύθυνοι τῆς ἁμαρτίας ἐτύγχανον, αὐτὸς ἁμαρτίας ἀπηλλαγμένος, καὶ διὰ πάσης ὁδεύσας δικαιοσύνης, τὴν τῶν ἁμαρτωλῶν κατεδέξατο τιμωρίαν, διὰ μὲν τοῦ σταυροῦ, τῆς παλαιᾶς κατάρας τὴν ἀπόφασιν (* Gal. III. 13.) λύων· Χριστὸς γάρ, φησιν*, ἐξηγόρασεν ἡμᾶς ἐκ τῆς κατάρας τοῦ νόμου, γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατάρα· γέγραπται γάρ, ἐπικατάρατος πᾶς ὁ κρεμαμένος ἐν ξύλῳ· διὰ δὲ τῶν ἀκανθῶν, τέλος διδοὺς τοῦ Ἀδὰμ τιμωρίαις· μετὰ γὰρ τὴν (* [illegible]) ἁμαρτίαν*, ἤκουσεν ἐκεῖνος*, ἐπικατάρατος (* Gen. III. 17.) ἡ γῆ ἐν τοῖς ἔργοις σου. ἀκάνθας καὶ τριβόλους ἀνατελεῖ σοι· διὰ δὲ τῆς χολῆς τὸ πικρὸν καὶ ἐπίπονον τῆς θνητῆς καὶ παθητῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων εἰς ἑαυτὸν ἀναλαμβάνων· διὰ δὲ τοῦ ὄξους τὴν ἐπὶ τὸ χεῖρον τῶν ἀνθρώπων μεταβολὴν αὐτὸς δεχόμενος, καὶ τὴν εἰς τὸ κρεῖττον ἐπάνοδον

XXVII. *Quaenam dominicae passionis causa fuerit.*

Haec autem perpessus est, dum saluti nostrae dat operam. Nam quia ii qui peccato servierant, peccati poenis facti erant obnoxii, ipse omni peccato immunis, et qui omnis iustitiae cursum confecerat, peccantium supplicium subiit, veteris maledicti decretum cruce sua delens. Christus enim, inquit (Paulus,) nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum: quia scriptum est: maledictus omnis qui pendet in ligno. Spineâ vero coronâ, finem Adami suppliciis imponens. Etenim post peccatum ille audierat: maledicta terra in operibus tuis; spinas et tribulos germinabit tibi. Felle, amaritudinem ac molestiam mortalis passibilisque hominum vitae in se recepit. Aceto, hominum in peius mutationem ipse sibi imputavit, et ad meliora reditum largitus est. Purpurâ regnum si-

gnificavit, calamo infirmitatem fragilitatemque potentiae diaboli innuit, alapa nostram publicavit libertatem, nobis debitas tolerans ipse iniurias, correctiones atque plagas. Latus, aeque ac Adamus, perfossus, non tamen feminam inde emergentem exhibens, quae mortem suo errore genuit, sed vitae fontem qui duplici rivulo mundum vivificat; quorum alter in baptisterio nos renovat et immortali stola vestit, alter genitos alit in divina mensa, ceu lac parvulos.

χαριζόμενος· τῇ πορφυρίδι σημαίνων τὴν βασιλείαν, τῷ καλάμῳ τὸ ἀσθενὲς καὶ σαθρὸν τῆς τοῦ διαβόλου δυνάμεως αἰνιττόμενος, τῷ ῥαπίσματι τὴν ἡμετέραν κηρύττων ἐλευθερίαν, τὰς ἡμετέρας ὑπομένων ὕβρεις, καὶ παιδείας, καὶ μάστιγας· τὴν πλευρὰν τῷ Ἀδὰμ παραπλησίον νυττόμενος, ἀλλ᾽ οὐ γυναῖκα προϊοῦσαν ἐκεῖθεν δεικνὺς, τὴν θάνατον διὰ τῆς ἀπάτης γεννήσασαν, ἀλλὰ πηγὴν ζωῆς τῷ διπλῷ νάματι τὴν οἰκουμένην ζωογονοῦσαν· ὧν τὸ μὲν ἡμᾶς ἐν κολυμβήθρᾳ νεοποιεῖ, καὶ τῇ ἀθανάτῳ περιβάλλει στολῇ· τὸ δὲ τρέφει γεννηθέντας ἐν τῇ τραπέζῃ τῇ θείᾳ, καθάπερ τὰ βρέφη τὸ γάλα.

XXVIII. *Quod ex Christi cruciatibus salus nostra orta sit.*

κη'. Ὅτι διὰ τῶν τοῦ Χριστοῦ παθῶν ἡ ἡμετέρα γέγονε σωτηρία.

Pharmaca itaque nostra sunt Servatoris nostri cruciatus. Quod propheta docens ait: « ipse peccata nostra perfert, et pro nobis dolet: nos autem reputavimus eum in labore et plaga atque adflictione versari. Ipse vulneratus est propter peccata nostra, attritus est propter scelera nostra: disciplina pacis nostrae super eum: livore eius nos sanati sumus. Omnes quasi oves erravimus; ideo tamquam ovis ad occisionem ductus est, et sicut agnus coram tondente se obmutuit. » Et sicut pastor dispersas oves cernens, unam ex ovibus manu tenens, et ad placitum sibi pascuum ducens, reliquas etiam huius exemplo ad se pertrahit; sic Deus Verbum quum genus hominum errabundum vidisset, servi forma adsumpta, eaque sibi copulata, ad se per illam convertit universam hominum naturam, atque ad divina pascua deduxit eos qui male pascebantur et lupis erant obiecti. Propterea Servator noster naturam nostram adsumpsit: propterea Christus dominus salutiferam excepit passionem, mortique deditus, sepulcro traditus, antiquam illam tyrannidem depulit, et corruptela detentis incorruptibilitatem promisit. Nam dissolutum templum restaurans et resuscitans, mortuis quoque, atque eius resurrectionem expectantibus, veras firmasque

Φάρμακα τοίνυν ἐστὶν ἡμέτερα τὰ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν παθήματα· καὶ τοῦτο διδάσκων ὁ
προφήτης βοᾷ· * « αὐτὸς τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν * Is. LIII. 4. seq.
φέρει, καὶ ὑπὲρ ἡμῶν ὀδυνᾶται· ἡμεῖς δὲ ἐλογισάμεθα αὐτὸν εἶναι ἐν πόνῳ, καὶ ἐν πληγῇ, καὶ ἐν κακώσει· αὐτὸς δὲ ἐτραυματίσθη διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν, καὶ μεμαλάκισται διὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν· παιδεία εἰρήνης ἡμῶν ἐπ᾽ αὐτῷ· τῷ μώλωπι αὐτοῦ ἡμεῖς ἰάθημεν· πάντες ὡς πρόβατα ἐπλανήθημεν, διὸ ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη, καὶ ὡς ἀμνὸς ἐναντίον τοῦ κείραντος αὐτὸν ἄφωνος· », καὶ καθάπερ ποιμὴν τὰ πρόβατα διεσκεδασμένα θεωρῶν, ἓν τῶν προβάτων κατέχων, καὶ ἐφ᾽ ἣν βούλεται νομὴν ἄγων, ἕλκει τὰ λοιπὰ δι᾽ ἐκείνου πρὸς ἑαυτόν· οὕτως ὁ θεὸς λόγος τῶν ἀνθρώπων τὸ γένος πεπλανημένον ἰδὼν, τοῦ δούλου λαβὼν τὴν μορφὴν, καὶ ταύτην συνάψας ἑαυτῷ, πρὸς ἑαυτὸν δι᾽ ἐκείνης ἐπέστρεψε πᾶσαν τὴν τῶν ἀνθρώπων φύσιν, καὶ εἰς τὴν θείαν νομὴν ἤγαγε τὰ κακῶς νεμόμενα, καὶ τοῖς λύκοις προκείμενα· διὰ ταῦτα ὁ σωτὴρ ὁ ἡμέτερος τὴν ἡμετέραν φύσιν ἀνέλαβε· διὰ ταῦτα ὁ δεσπότης Χριστὸς τὰ σωτήρια κατεδέξατο πάθη, καὶ θανάτῳ παραπεμφθεὶς, καὶ ταφῇ παραδοθεὶς, τὸ μὲν παλαιὸν ἐκεῖνο καὶ πολυχρόνιον κράτος ἔλυσε, τοῖς δὲ τῇ φθορᾷ πεπεδημένοις τὴν ἀφθαρσίαν ὑπέσχετο· τὸν γὰρ λυθέντα ναὸν ἀνοικοδομήσας, καὶ ἀνεγείρας, καὶ τοῖς κειμένοις καὶ προσδεχομένοις αὐτοῦ τὴν ἀνάστα-

σιν ἀληθεῖς καὶ βεβαίας τὰς ὑποσχέσεις ὑπέδειξεν· ὃν τρόπον γάρ, φησιν, ἡ ἐξ ὑμῶν ἀναληφθεῖσα φύσις τῇ τῆς θεότητος ἐνοικήσει τε καὶ ἑνώσει, τῆς ἀναστάσεως ἔτυχε, καὶ τὸ φθαρτὸν ἀνατιθεμένη σὺν τοῖς παθήμασιν εἰς ἀφθαρσίαν καὶ ἀθανασίαν μετέβη, οὕτω καὶ ὑμεῖς τῆς χαλεπῆς τοῦ θανάτου δουλείας ἀπαλλαγήσεσθε, καὶ τὴν φθορὰν ἀποῤῥίψαντες σὺν τοῖς πάθεσιν ἐνδύσασθε τὴν ἀπάθειαν· διὸ καὶ τὸ δῶρον τοῦ βαπτίσματος πᾶσιν ἀνθρώποις διὰ τῶν ἀποστόλων ἐξέπεμψε· πορευθέντες γάρ, φησι *, μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος· τὸ βάπτισμα τοῦ δεσποτικοῦ θανάτου σκιαγραφία τίς ὑπάρχει καὶ τύπος· εἰ γὰρ σύμφυτοι, φησὶν ὁ Παῦλος *, γεγόναμεν τῷ ὁμοιώματι τοῦ θανάτου τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀναστάσεως ἐσόμεθα.

* Matth. XXVIII. 19.

* Rom. VI. 5.

κθ'. Ἀπόδειξις ἐκ τῶν τοῦ ἀποστόλου γραφῶν περὶ τῆς τελείας τοῦ ἀνθρώπου φύσεως.

Οὕτω γεννηθεὶς ὁ δεσπότης Χριστὸς, οὕτω τραφεὶς, οὕτω θαυματουργήσας, διὰ ταῦτα παθὼν, σταυρωθεὶς, ἀποθανὼν, κήρυκας ἀποστείλας πᾶσιν ἀνθρώποις τοὺς ἱεροὺς μαθητὰς, εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνελήφθη· καὶ ταῦτα ἐν κεφαλαίῳ ἐν τοῖς πρὸς Τιμόθεον γραφεῖσιν, ὁ ἀπόστολος ἡμᾶς ἐδίδαξε λέγων· * ὁμολογουμένως μέγα ἐστὶ τὸ τῆς εὐσεβείας μυστήριον, θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκὶ, ἐδικαιώθη ἐν πνεύματι, ὤφθη ἀγγέλοις, ἐκηρύχθη ἔθνεσιν, ἐπιστώθη ἐν κόσμῳ, ἀνελήφθη ἐν δόξῃ· καὶ τὴν μὲν φανέρωσιν συνέζευξε τῇ σαρκὶ, τὴν δὲ δικαίωσιν κατὰ τὴν τῶν αἱρετικῶν ἀβελτηρίαν· ἐδικαιώθη δὲ τῇ συνεργείᾳ τοῦ πνεύματος. Ἆρα τὸ δικαιῶσαν πνεῦμα κρεῖττον τοῦ δικαιωθέντος υἱοῦ; ἀλλ᾽ οὐκέτι ταῦτα οὐκ ἔστι· τὸ γὰρ ἡμέτερον ἐδικαιώθη διὰ τὸν ἐν αὐτῷ φανερωθέντος θεοῦ, ὃς ἀχωρίστως αὐτῷ συνημμένος, τήν τε ἄκραν ἐπαίδευσεν ἀρετὴν, καὶ τῶν βελῶν τῆς ἁμαρτίας ἐφύλαξεν ἄγευστον, καὶ ἀμύντον, καὶ τῆς διαβολικῆς ἀπάτης ὑπέρτερον· καὶ θανάτου πρὸς βραχὺ γεύσασθαι συγχωρήσας, παραυτίκα τῆς ἐκείνου τυραννίδος ἀπήλλαξε, καὶ τῆς οἰκείας αὐτῷ ζωῆς μετα-

* I. Tim. III. 16.

promissiones ostendit. Nam quemadmodum, inquit, sumpta ex vobis natura, deitatis inhabitatione atque adunatione, resurrectionem obtinuit, et corruptibilitate passionibusque depositis, ad incorruptibilitatem immortalitatemque transivit, sic et vos dura mortis servitute absolvemini, abiectaque corruptione cum passionibus, impassibilitate vestiemini. Idcirco et baptismi donum cunctis hominibus per apostolos misit. Euntes enim, inquit, docete omnes gentes, baptizantes eas in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti. Baptismus adumbratio quaedam est et typus mortis dominicae. Nam si complantati, inquit Paulus, fuimus similitudini mortis filii eius, erimus et resurrectionis.

XXIX. *Ex apostoli scriptis fit demonstratio perfectam fuisse in Christo hominis naturam.*

Sic natus Christus dominus, sic enutritus, tot miraculis editis, atque ob haec passioni deditus, crucifixus, mortuus, praedicatoribus ad universos homines missis sacris discipulis, in caelum adsumptus fuit. Haec quidem summatim, dum ad Timotheum scriberet, nos docuit apostolus dicens: sine dubio magnum est pietatis sacramentum, Deus in carne apparuit, iustificatus est in Spiritu, visus est angelis, praedicatus est in gentibus, creditum est ei in mundo, adsumptus fuit in gloriam. Et manifestationem quidem heic connexuit propter carnem, iustificationem autem propter haereticorum stultitiam: iustificatus est autem cooperante Spiritu. Num ergo Spiritus iustificans potior est iustificato filio? Nego enimvero. Nam nostra potius natura iustificata fuit, propter supervenientem ei Deum, qui eidem inseparabiliter coniunctus est, et summam docuit virtutem, et a peccati telis custodivit intactam atque intemeratam, et diabolica fraude superiorem; quam quum brevi tempore mortem gustare permisisset, mox eiusdem tyran-

nide eripuit, eique propriam vitam impertitus est, in caelum extulit, et in dextera maiestatis collocavit, eique nomen donavit quod est super omne nomen, suam nempe dignitatem ipsi conferens: ac naturae appellationem illius sumens, qui erat ante saecula Dei Verbum, filius hominis nominari libenter voluit. Nemo enim, inquit (Paulus) in caelum ascendit, nisi qui de caelo descendit filius hominis, qui in caelis est. Descendit autem de caelo non is qui erat de Davidis semine, sed caelorum creator, Dei ante omne tempus Verbum et ante saecula. Hic propter suam cum humanitate adunationem, filii hominis nomen accipit. Et alio rursus loco hunc ita appellat: si videritis filium hominis illuc ascendentem ubi prius erat; non servi forma, sed forma Dei. Et rursus: quod filius hominis sit, inquit, ne miremini; venit enim hora, qua ii qui in monumentis sunt audient vocem illius: et procedent qui bona fecerunt in resurrectionem vitae; qui vero mala egerunt, in resurrectionem iudicii. Non est hoc unius humanitatis proprium, sed operantis divinitatis, et simul humanitatis conspicuae propter suam cum divinitate coniunctionem atque adunationem.

XXX. *Quod forma servi ob eandem coniunctionem filius similiter appelletur.*

Ita Deus Verbum propriam sibi facit servilis formae vilitatem; et Deus quum esset, homo voluit nominari; atque ut hominis humilitatem assumpsit, ita huic vicissim sublimitatem communicavit. Vocatur enim virginis parvulus Emmanuhel, nempe is qui pannis est involutus, et ubera sugit, et lacte nutritur, diciturque magni consilii angelus, admirabilis consiliarius, et Deus fortis, ac dominator, et princeps pacis, et pater futuri saeculi; nec non filius Altissimi, et servator, et dominus, et universi mundi creator. Unus enim, inquit, dominus Iesus Christus, per quem

δέδωκε. καὶ εἰς οὐρανοὺς ἀνήγαγε, καὶ ἐκ δεξιῶν τῆς μεγαλωσύνης ἐκάθισεν. καὶ ὄνομα αὐτῷ ἐχαρίσατο τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα, τὴν οἰκείαν αὐτῷ ἀξίαν δωρησάμενος· καὶ τὴν τῆς φύσεως αὐτοῦ προσηγορίαν λαβὼν. υἱὸς ἀνθρώπου ὁ προαιώνιος τοῦ θεοῦ λόγος ηὐδόκησεν ὀνομάζεσθαι· οὐδεὶς γάρ, φησιν *, ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανὸν. εἰ μὴ ὁ ἐξ οὐρανοῦ καταβὰς ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου. ὁ ὢν ἐν τῷ οὐρανῷ· κατέβη δὲ οὐκ ὁ ἐκ σπέρματος Δαβὶδ ἐκ τῶν οὐρανῶν. ἀλλ' ὁ τῶν (οὐρανῶν) ποιητὴς, ὁ ὑπέρχρονος θεοῦ λόγος, ὁ πρὸ τῶν αἰώνων ὑπάρχων· διὰ δὲ τὴν πρὸς τὸ ἀνθρώπινον ἕνωσιν λαμβάνει τὸ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου τὸ ὄνομα· καὶ ἑτέρωθι δὲ πάλιν οὕτως αὐτὸν προσαγορεύει· * ἐὰν ἴδητε τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἀνερχόμενον ὅπου ἦν τὸ πρότερον· οὐχ' ἡ τοῦ δούλου μορφὴ, ἀλλ' ἡ τοῦ θεοῦ μορφή· καὶ αὖθις. ὅτι υἱὸς ἀνθρώπου ἐστὶ φησὶ *, μὴ θαυμάζετε τοῦτο, ὅτι ἔρχεται ὥρα ἐν ᾗ ἀκούσονται οἱ ἐν τοῖς μνήμασι τῆς φωνῆς αὐτοῦ, καὶ ἐξελεύσονται οἱ τὰ ἀγαθὰ ποιήσαντες, εἰς ἀνάστασιν ζωῆς· οἱ δὲ τὰ φαῦλα πράξαντες, εἰς ἀνάστασιν κρίσεως· οὐ τῆς ἀνθρωπότητος δὲ ψιλῆς τοῦτο τὸ ἴδιον, ἀλλὰ τῆς ἐνεργούσης θεότητος. καὶ τῆς φαινομένης δὴ ἀνθρωπότητος διὰ τὴν πρὸς τὴν θεότητα συνάφειαν τε καὶ ἕνωσιν.

λ'. Ὅτι υἱὸς ἡ τοῦ δούλου μορφὴ διὰ τὴν συνάφειαν ὡσαύτως προσαγορεύεται.

Οὕτως ὁ θεὸς λόγος οἰκειοῦται τῆς τῆς δούλου μορφῆς τὴν εὐτέλειαν, καὶ θεὸς ὑπάρχων, ἄνθρωπος ἠθέλησεν ὀνομάζεσθαι. καὶ ὥσπερ μετέλαβε τῶν τοῦ ἀνθρώπου ταπεινῶν, οὕτω τῶν ὑψηλῶν αὐτῷ μεταδέδωκε· καλεῖται γὰρ τὸ τῆς παρθένου βρέφος Ἐμμανουὴλ, καὶ τὸ τοῖς σπαργάνοις ἐνειλημμένον. καὶ θηλὴν ἕλκον, καὶ τρεφόμενον γάλακτι. καὶ καλεῖται μεγάλης βουλῆς ἄγγελος *. καὶ θαυμαστὸς σύμβουλος. καὶ θεὸς ἰσχυρὸς. καὶ ἐξουσιαστὴς, καὶ ἄρχων εἰρήνης. καὶ πατὴρ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. καὶ υἱὸς ὑψίστου. καὶ σωτὴρ. καὶ κύριος. καὶ τῶν ὅλων δημιουργός· εἷς γάρ, φησι *, κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, δι'

* Ephes. IV. 10
* Ioh. VI. 63.
* Ioh. V. 27. seq
* Is. IX. 6. gr.
* I. Cor. VIII. 6.

οὐ τὰ πάντα· καὶ μὴν τὸ Ἰησοῦς καὶ Χριστὸς ὀνόματα τῆς οἰκονομίας εἰσὶ σημαντικά· (1) ἡ δὲ οἰκονομία, οὐ πρὸ τῆς κτίσεως, οὐδὲ εὐθὺς μετὰ τὴν κτίσιν, ἀλλ᾽ ἐπ᾽ ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν ἐγένετο· ἐπειδὴ ἡ τοίνυν τὸ Χριστὸς ὄνομα, οὐ τὸν ληφθέντα μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν λαβόντα λόγον μετὰ τοῦ ληφθέντος δηλοῖ (τοῦ θεοῦ γὰρ καὶ τοῦ ἀνθρώπου τοῦτο σημαντικόν ἐστιν) ὁ Παῦλος ἀνατίθησι καὶ τῷ ὁρωμένῳ διὰ τὴν πρὸς τὸ κρυπτόμενον ἕνωσιν, τὴν τοῦ παντὸς ποίησιν τὲ καὶ διακόσμησιν· διὸ καὶ ἑτέρωθι τὸν Χριστὸν ἐπὶ πάντων προσαγορεύει θεόν· ἐξ ὧν γάρ, φησιν [a], Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα, ὁ ὢν ἐπὶ πάντων θεός· οὐκ ἐπειδὴ τοῦ Δαβὶδ ὁ ἀπόγονος αὐτὸς καθ᾽ αὐτὸν [a] θεός ἐστι, καὶ ἐπὶ πάντων θεὸς, ἀλλ᾽ ὅτι τοῦ θεοῦ τοῦ ἐπὶ πάντων ὑπῆρχε ναὸς, ἡνωμένην καὶ συνημμένην ἔχων ἑαυτῷ [a] τὴν θεότητα.

[a] Rom. IX. 5.
[a] cod. καθ᾽ αὐτό.
[a] cod. αὐτοῦ.

omnia. Et quidem Iesus et Christus nomina sunt incarnationis significativa. Incarnatio autem haud ante rerum creationem, neque statim post creationem, sed extremis temporibus accidit. Quandoquidem igitur nomen Christus, non adsumptum tantummodo, verum etiam adsumens Verbum una cum adsumpto denotat (namque id nomen Deum simul et hominem significat) Paulus adtribuit ei qui visibilis est, propter suam cum invisibili coniunctionem, adtribuit inquam universi mundi creationem et dispositionem. Quare et alibi Christum super omnia Deum appellat; ait enim: ex quibus est secundum carnem Christus, qui est super omnia Deus. Non quia Davidis nepos ipse per se sit Deus, et super omnia, sed quia Dei summi templum erat, unitam copulatamque habens secum divinitatem.

λα΄. Ὅτι δύο μὲν εἰσὶ φύσεις, ἓν δὲ τὸ πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ.

Διὰ τοῦτο Ἰησοῦς Χριστὸς χθὲς καὶ σήμερον ὁ αὐτὸς, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας· οὐ γὰρ εἰς πρόσωπα δύο τὴν οἰκονομίαν μερίζομεν, οὐδὲ υἱοὺς δύο ἀντὶ τοῦ μονογενοῦς κηρύττομεν τὲ καὶ δογματίζομεν, ἀλλὰ δύο μὲν τὰς φύσεις εἶναι καὶ μεμαθήκαμεν (2) καὶ διδάσκομεν· ἕτερον γὰρ θεότης, καὶ ἕτερον ἀνθρωπότης· ἕτερον τὸ ὂν, καὶ ἕτερον τὸ γενόμενον· ἄλλο ἡ τοῦ θεοῦ μορφὴ, καὶ ἄλλο ἡ τοῦ ἀνθρώπου μορφή· καὶ ἄλλο ἡ λαβοῦσα καὶ ἕτερον ἡ ληφθεῖσα· ἕτερον ὁ λυθεὶς ναὸς, καὶ ἕτερον ὁ λυθέντα τοῦτον ἀναστήσας θεός

XXXI. *Quod duae sint naturae, una autem persona Christi.*

Ideo Iesus Christus heri et hodie, idem est et in saecula. Non enim in duas personas dispensationis opus dividimus, neque duos filios pro unigenito praedicamus et credimus, sed duas esse naturas et didicimus et docemus. Aliud enim est deitas, et aliud humanitas: aliud per se existens, et aliud quod factum est: aliud Dei forma, et aliud forma hominis: aliud sumens natura, aliud sumpta: aliud templum dissolutum, et aliud qui hoc dissolutum resuscitavit Deus.

λβ΄. Ὅτι οὐ κρᾶσιν λέγειν ὅσιον, ἀλλ᾽ ἕνωσιν ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ.

Οὐ τὰς φύσεις τοίνυν συγχέομεν, οὐδὲ κρᾶσιν ποιητοῦ καὶ ποιήματος δογματίζομεν, καὶ τῷ τῆς κράσεως ὀνόματι τὴν σύγχυσιν συνεισφέρομεν· ἀλλὰ τοῦ θεοῦ λόγου τὴν φύσιν γνωρίζομεν, καὶ τῆς μορφῆς τοῦ δούλου τὴν οὐσίαν γινώσκομεν, ἑκατέραν δὲ φύ-

XXXII. *Quod non concretionem sed unionem in Christo dicere religiosum sit.*

Non ergo naturas confundimus, neque concretionem factoris facturaeque dogmatizamus; immo potius concretionis vocabulo, confusionis significatum attribuimus. Porro Dei Verbi naturam scimus, et servilis formae substantiam agnoscimus, utramque ve-

(1) Confer apud nos Cyrillum explan. ad psalmum XLIV. v. 8.
(2) Adhuc ne Monophysitae Cyrillum erroris sui patronum impudentissime dictitabunt?

ro naturam ut unicum adoramus filium. Invicem enim alterutrum nuncupatur Christus. Neque sola servi forma et divinitate carens, ita umquam a religionis rectae magistris est appellata. Qui autem concretionem dicunt, hi concretioni confusionem oggerunt, confusionem vero mutatio comitatur: facta denique mutatione, neque Deus in propria natura permanebit, neque item homo in sua. Necesse est enim ut uterque ex propriae substantiae finibus decedat; ita ut neque Deus videatur iam Deus, neque homo item homo. Atqui hoc ne in hominis quidem structura quisquam prudens sibi parsuadeat. Non enim corpori animam concretam, sed unitam copulatamque inhabitantemque et simul operantem dicimus. Neque item animam mortalem, neque corpus immortale quisquam dicet nisi plane desipiens; sed utramque naturam discernimus, unum tamen animal agnoscimus ex illis compositum: et utramque naturam diversis nominibus vocitamus, animam scilicet atque corpus dicimus; quod vero ex utraque re conflatur animal, alio nomine vocamus, hominem scilicet nominamus. Haec igitur etiam in iis quae adtinent ad incarnationem exempli instar sumentes, a blasphemia illa cavebimus; et omissa concretione, vocabulis adunationis, coniunctionis, et communionis constanter utemur; naturarum distinctionem, personae vero unitatem dogmatizantes. Sic Arii et Eunomii blasphemiam refutabimus; humiliter quidem dicta et facta a servatore Christo, servi formae applicantes; sublimia autem et Deo digna ac magna, sublimi et magnae et omnia excedenti attribuentes divinitati.

σιν ὡς ἕνα προσκυνοῦμεν υἱόν· θάτερον γὰρ θατέρῳ Χριστὸς ὀνομάζεται· καὶ οὔτε ἡ τοῦ δούλου μορφὴ ψιλὴ, καὶ γυμνὴ τυγχάνουσα τῆς θεότητος, τοῦτο πώποτε παρὰ τῶν διδασκάλων ἐκλήθη τῆς εὐσεβείας· οἱ δὲ τὴν κράσιν λέγοντες, τῇ κράσει τὴν σύγχυσιν συνεισφέρουσι· τῇ δὲ συγχύσει ἡ τροπὴ συνεισφέρεται· τροπῆς δὲ εἰσιούσης, οὔτε θεὸς ἐπὶ τῆς ἰδίας μένοι ἂν φύσεως, οὔτε ἄνθρωπος ἐπὶ τῆς οἰκείας· ἀνάγκη γὰρ ἐκστῆναι τῶν τῆς οὐσίας ὅρων ἑκάτερον, καὶ μήτε τὸν θεὸν γνωρίζεσθαι θεὸν, μήτε τὸν ἄνθρωπον, ἄνθρωπον (1)· τοῦτο δὲ οὐδὲ ἐπὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου κατασκευῆς λάβοι ἄν τις εὖ φρονῶν· οὐ γὰρ τῷ σώματι τὴν ψυχὴν κεκρᾶσθαι, ἀλλ' ἡνῶσθαι, καὶ συνῆφθαι, καὶ οἰκεῖν, καὶ ἐνεργεῖν φαμέν· καὶ οὔτε τὴν ψυχὴν θνητὴν, οὔτε τὸ σῶμα εἴποι τις ἂν ἀθάνατον, μὴ κομιδῆ παραπαίων, ἀλλὰ τὴν μὲν ἑκατέραν [φύσιν] διαιροῦμεν, ἓν δὲ ζῶον γνωρίζομεν τὸ ἐξ ἐκείνων * συγκείμενον· καὶ ἑκατέραν μὲν φύσιν διῃρημένοις ὀνόμασιν ὀνομάζομεν, τὴν μὲν ψυχὴν, τὸ δὲ σῶμα, τὸ δὲ ἐξ ἀμφοτέρων συνεστηκὸς ζῶον ἑτέρῳ καλοῦμεν ὀνόματι· ἄνθρωπον γὰρ προσαγορεύομεν (2)· ταῦτα τοίνυν καὶ ἐπὶ τῆς οἰκονομίας τὴν εἰκόνα λαβόντες, τῆς βλασφημίας ἀπαλλαγῶμεν ἐκείνης, καὶ τὴν κράσιν καταλιπόντες (3), τῷ τῆς ἑνώσεως καὶ συναφείας καὶ κοινωνίας ὀνόματι χρώμενοι διατελέσωμεν· φύσεων * μὲν διάκρισιν, προσώπου δὲ ἕνωσιν δογματίζοντες· οὕτω τὴν Ἀρείου καὶ Εὐνομίου βλασφημίαν ἐλέγξομεν, τὰ μὲν ταπεινῶς εἰρημένα καὶ πεπραγμένα τῷ σωτῆρι Χριστῷ, προσάπτοντες τῇ τοῦ δούλου μορφῇ· τὰ δὲ ὑψηλὰ καὶ θεοπρεπῆ καὶ μεγάλα, τῇ ὑψηλῇ καὶ μεγάλῃ καὶ πάντα νοῦν ὑπερβαινούσῃ ἀνατιθέντες θεότητι.

* cod. ἐκείνου.

* cod. φύσεως

(1) Perspicua, mira, ac peremptoria Cyrilli doctrina de naturarum in Christo distinctione! Ego vero lectores meos magnopere hortor, ut editam apud nos Script. vet. T. VI. novam Theoriani graeci cum Armenis syrisque Iacobitis theologicam disputationem adeant, ubi res haec luculentissime illustratur.

(2) En animae et corporis in unico homine propositum recte exemplum, quo perverse abutebantur Monophysitae tom. praed. p. 393.

(3) Sapienter hanc cautelam post natos errores exposcit Cyrillus. Etenim paulo ante Gregorius nazianzenus orat. XXXVIII. 13. ed. noviss. T. I. p. 671. adhuc scribebat de opere incarnationis: ὢ τῆς καινῆς μίξεως, ὢ τῆς παραδόξου κράσεως!

λγ΄. Ὅτι τῆς ἡμετέρας φύσεως ἡ εἰς οὐρανοὺς ἀνάληψις τὰς τοῦ πνεύματος δωρεὰς ἡμῖν προεξένισεν.

Ἀλλὰ καιρὸς ἀναδραμεῖν ἐπὶ τὸ προκείμενον· ἀναληφθεὶς τοίνυν εἰς οὐρανοὺς ὁ δεσπότης Χριστὸς, καὶ ἑαυτὸν ὥσπερ ἔγγυον τῆς τῶν ἀνθρώπων εἰρήνης προσενεγκὼν τῷ πατρὶ, πέμπει τοῖς ἀνθρώποις τὴν χάριν τοῦ πνεύματος, ὥσπέρ τινα τῶν ἐπηγγελμένων ἀγαθῶν ἀῤῥαβῶνα, παιδοτρίβην, καὶ γυμναστὴν, τὸν τῆς εὐσεβείας ἀγωνιστὴν, φύλακα τῶν πιστευόντων ἀκοίμητον, φῶς τῶν προσιόντων ἄσβεστόν τε καὶ ἀνέσπερον, τῶν ψυχικῶν τραυμάτων θεραπευτὴν, ἰατρὸν τῶν ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας γινομένων τραυμάτων, στρατηγὸν ἀριστεύειν κατὰ τοῦ διαβόλου διδάσκοντα, ὑποπτέρους τοὺς χαμαιπετεῖς ἐργαζόμενον, τοὺς γηΐνους τὴν τῶν οὐρανῶν πολιτείαν παιδεύοντα, καταφρονεῖν σαρκὸς, ἐπιμελεῖσθαι ψυχῆς, διαπτύειν τὰ παρόντα, ἐφίεσθαι τῶν μελλόντων, ὁρᾶν τὰ προσδοκώμενα διὰ πίστεως, μηδὲν ἡγεῖσθαι τῶν ἐν τῷ βίῳ λαμπρὸν, δόξης καταγελᾶν, τῶν τοῦ πλούτου ῥευμάτων ὑπερορᾶν, ὥραν σώματος ὡς ἄνθος ὁρᾶν μαραινόμενον, μὴ ἀλγεῖν πενομένους, μὴ ἀνιᾶσθαι νοσοῦντας, χαίρειν ἀδικουμένους, λεηλατουμένους εὐφραίνεσθαι, φέρειν καρτερικῶς τὰ δεινὰ, ὑπερεύχεσθαι τῶν ἀντιδικούντων, εὐλογεῖν τοὺς καταρωμένους, καὶ πᾶσαν ἁπαξαπλῶς φιλοσοφίαν μεταδιώκειν· ταῦτα ἐδίδαξεν ἡ χάρις τοῦ πνεύματος, ταῦτα γῆν * καὶ θάλατταν ἐξεπαίδευσεν, ταῦτα καὶ βάρβαροι μετὰ τὴν τοῦ σωτῆρος αὐτῶν φιλοσοφοῦσιν ἐπιδημίαν, ταῦτα ἠπειρῶται, ταῦτα οἱ στρατιῶται, ταῦτα οἱ τὰς ἐσχατιὰς τῆς οἰκουμένης οἰκοῦντες.

* cod. pro γῆν

λδ΄. Προτροπὴ εὐχαριστίας, καὶ ἀποτροπὴ περιουσίας.

Ἀνυμνήσωμεν τοίνυν τὸν τῶν ἀμυθήτων ἀγαθῶν χορηγὸν, τὸν ἐκ τῆς ἐσχάτης ἀλογίας εἰς τὴν προτέραν ἡμᾶς φύσιν ἐπαναγαγόντα, τὸν δι' ἡμᾶς πτωχεύσαντα, ἵνα ἡμεῖς τῇ ἐκείνου πτωχείᾳ πλουτήσωμεν· καὶ σὺν αὐτῷ τὸν γνήσιον αὐτοῦ πατέρα, ὃς

XXXIII. *Quod nostrae naturae in caelum adsumptio, Spiritus sancti dona nobis comparaverit.*

Sed iam tempus est revertendi ad propositum. Adsumptus itaque in caelum Christus dominus, seque veluti humanae pacis sponsorem patri exhibens, mittit ad homines Spiritus sancti gratiam, ceu quandam promissorum bonorum arrham, magistrum, gymnastam, piorum agonothetam, vigilem credentium custodem, lumen accedentium ad fidem inextinguibile et minime occiduum, spiritalium vulnerum curatorem, impositarum a peccatis plagarum medicum; ducem qui feliciter cum diabolo pugnare docet, et altivolantes facientem qui humi repetebant; qui terrenos ad caelestem vitam instituit, atque ut carnem contemnant, animae curam gerant, praesentia despuant, futuris inhient, ea quae per fidem expectantur prae oculis habeant, nihil in mundo splendidum putent, gloriam irrideant, divitiarum torrentes despiciant, corporis pulchritudinem ceu florem caducum spectent, ne inopes doleant, ne aegroti aegre ferant, ut laesi gaudeant, spoliati laetentur, fortiter aerumnas tolerent, orent pro adversantibus, benedicant maledicentibus, atque omnimodam ut semel dicam philosophiam sectentur. Haec docuit Spiritus gratia, haec terram ac mare erudierunt, haec etiam barbari post sui Servatoris adventum philosophantur, haec terrae continentis incolae, haec milites, haec qui extremos mundi fines habitant.

XXXIV. *Adhortatio ad agendas gratias, et a superflua curiositate dehortatio.*

Celebremus itaque innumerabilium bonorum datorem, qui ab extrema morum absurditate ad primigeniam nos naturam revocavit, eum inquam qui propter nos pauper est factus, ut nos paupertate ipsius ditaremur. Simulque laudemus verum

ipsius patrem, qui tantopere mundum dilexit; ut filium suum unigenitum pro eo dederit, ut omnis qui credit in ipsum, non pereat, sed habeat vitam aeternam. Cumque Patre ac Filio sanctum Spiritum aeque laudemus, in cuius nomine baptizati, doni arrham accipimus; a quo nostrae animae illuminantur, a quo incarnationis opus docemur, et in theologia instituimur, per quem a morum importunitate arcemur, per quem denique errore liberati veritatem agnovimus. Ab indaganda autem ingeniti natura cessemus, utrum ipse sit bonus ac iustus, et utrum fieri possit ut quis non genitus nec factus existat. Cessemus item a scrutanda Unigeniti generatione eiusque ratione exquirenda, nec de ingenito genitoque diiudicemus, aut quod inmensurabile est dimetiamur. Cessemus a malitiose vestiganda Spiritus processione, neque ea discere studeamus, quae soli Patri Filio et sancto Spiritui nota sunt. In iis, quos recepimus, finibus maneamus: ne terminos, quos patres nostri posuerunt, transferamus. Tradita nobis a Spiritu doctrina contenti simus. Ne velimus Pauli scientiam superare, qui ex parte aiebat se cognoscere, et ex parte prophetare, et in speculo et aenigmate veritatem videre. Expectemus speratorum bonorum possessum. Tunc perfecte cognoscemus, cum neque iactantia nobis nocebit, neque superbia nos praecipites aget, sed passione omni expertes erimus. Ergo praesenti tempore in do-

οὕτως ἠγάπησε τὸν κόσμον, ὡς δοῦναι τὸν μονογενῆ αὐτοῦ υἱὸν ὑπὲρ αὐτοῦ, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀπόληται, ἀλλ' ἔχῃ ζωὴν αἰώνιον·* καὶ σὺν πατρὶ καὶ υἱῷ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐν ᾧ βαπτιζόμενοι τὸν τῆς δωρεᾶς ἀῤῥαβῶνα λαμβάνομεν· δι' οὗ τὰς ψυχὰς φωτιζόμεθα, δι' οὗ τὴν οἰκονομίαν διδασκόμεθα, δι' οὗ τὴν θεολογίαν παιδευόμεθα, δι' οὗ τῆς ἀλογίας ἀπαλλαττόμεθα, δι' οὗ τῆς πλάνης ἐλευθερώθημεν, καὶ τὴν ἀλήθειαν ἔγνωμεν. Καὶ παυσώμεθα τὴν φύσιν πολυπραγμονοῦντες τοῦ ἀγεννήτου, εἰ ἔστιν αὐτὸς ἀγαθὸς καὶ δίκαιος, καὶ εἰ οἷόν τε εἶναί τινα μὴ γεννηθέντα ἢ γενόμενον· παυσώμεθα τὴν γέννησιν περιεργάζεσθαι τοῦ μονογενοῦς, καὶ τὸν τρόπον ἐπιζητοῦντες, καὶ ἀγεννήτῳ καὶ γεννητῷ διαιτῶντες, καὶ μετροῦντες τὰ ἀμέτρητα· παυσώμεθα κακῶς ἀνιχνεύοντες τὴν τοῦ πνεύματος πρόοδον, καὶ ζητοῦντες μαθεῖν ἃ μόνῳ πατρὶ καὶ υἱῷ καὶ ἁγίῳ πνεύματι γνώριμα (1)· ἐμμείνωμεν οἷς ἐλάβομεν ὅροις· μὴ ὅρια μετενέγκωμεν ἃ ἔθεντο οἱ πατέρες ἡμῶν· ἀρκεσθῶμεν τῇ δοθείσῃ διδασκαλίᾳ παρὰ τοῦ πνεύματος· μὴ βουληθῶμεν ὑπερβῆναι Παύλου τὴν γνῶσιν, ὃς ἐκ μέρους ἔφη* γινώσκειν, καὶ ἐκ μέρους προφητεύειν, καὶ ἐν ἐσόπτρῳ βλέπειν ἔστι ἐν αἰνίγματι τὴν ἀλήθειαν (2)· ἀναμείνωμεν τῶν ἐλπιζομένων ἀγαθῶν τὴν ἀπόλαυσιν· τότε τὰ τέλεια μαθησόμεθα, ὅτε δι' ἀλαζονείας οὐ βλαβησόμεθα, ὅτε δι' ὑπερηφανίας οὐ πεσούμεθα, ὅτε ἐν ἀπαθείᾳ βιωσόμεθα· οὐκοῦν ἐν τῷ παρόντι τοῖς τῶν πατέρων διδασκαλίαις ἐμμείνωμεν,

* Ioh. III. 16

* I. Cor. XIII. 9

(1) Nicetas aquileiensis, quinti saeculi homo, in pretioso suo de Spiritu sancto tractatu apud nos Script. vet. T. VII. p. 319. pari sententia ait. *Utinam, ut fuerat traditum, cum Patre et Filio Spiritum sanctum simpliciter credidissent illi, qui postmodum quaestionem de Spiritu induxerunt! ut, puta, Macedoniani, vel eorum in hac curiositate participes. Dum enim quaerunt et isti, qualis est Spiritus sanctus? unde est? quantus est? natus est? an factus est? sic iterum sciderunt populum, et vere, secundum apostoli dictum, interminabilem quaestionem ecclesiis induxerunt* etc.

(2) Audiant haec immodicae et quasi meracae (ut cum Tullio Tertullianoque loquar) rationalitatis amatores, qui tantam aetate nostra perniciem in ecclesiam invehunt. Quid? Nonne ipsi hoc instituto suo fidem, totius religionis fundamentum, a Christo apostolisque praeiactum, funditus subruunt? Nonne incautos adseclas ad gentilitatem vel potius ad atheismum vi pertrahunt? Nihil ergo divinae scripturae, nihil sanctorum patrum infinita volumina, nihil tot pro christiana religione apologiae effecerunt? sed ad barbariem rursus ac tenebras in tanta, ut isti putant, saeculi nostri civilitate ac luce regredimur? Equidem divinis perpetuitatis promissis firmiter nitimur: de illa tamen ecclesiae tranquillitate ac pace sollicitamur, quae poterat esse continua, si tot pestilentium librorum turbulentia et importunitate careret.

ἵνα μὴ μείζω ζητοῦντες, καὶ τῶν ἐλαττόνων ἐκπέσωμεν· ὃ πέπονθεν ὁ προπάτωρ Ἀδάμ· καὶ γὰρ ἐκεῖνος ἐπιθυμήσας γενέσθαι θεὸς, καὶ τὸ εἶναι εἰκὼν θεοῦ προσαπώλεσε.

ctrinis patrum perstemus; ne maiora forte quaerentes, minoribus quoque excidamus: quod progenitor Adamus passus est, qui dum Deus fieri cupit, ut imago quoque Dei esset amisit.

λε′. Ὅτι χρὴ θεοτόκον καὶ ἀνθρωποτόκον λέγειν.

Τοίνυν περὶ τὴν θεολογίαν μηδεὶς ἀπιστίαν νοσείτω, μηδεὶς περὶ τὴν οἰκονομίαν χωλευέτω, ἀλλὰ τὸν ἐκ παρθένου γεννηθέντα Χριστὸν, θεὸν ὁμοῦ καὶ ἄνθρωπον ὁμολογείτω καθ᾽ ἑκάτερον· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ θεοτόκος καὶ ἀνθρωποτόκος (1) ἡ ἁγία παρθένος ὑπὸ τῶν τῆς εὐσεβείας διδασκάλων προσαγορεύεται· τοῦτο μὲν ὡς φύσει τὸν [δούλῳ] ἐοικότα γεννήσασα· ἐκεῖνο δὲ, ὡς τῆς τοῦ δούλου μορφῆς, καὶ θεοῦ τὴν μορφὴν ἡνωμένην ἐχούσης· οὕτω διὰ θεολογίας καὶ οἰκονομίας τὸν τὸ μυστήριον ἡμῖν τὸ ἀποκεκρυμμένον γνωρίσαντα ἀνυμνήσωμεν, καὶ διὰ τῆς τοῦ βίου καθαρότητος ναοὺς ἑαυτοὺς τῷ θεῷ κατασκευάσαντες (2), ἔνοικον αὐτὸν λάβωμεν· καὶ ταῖς ἀκτῖσιν αὐτοῦ φωτιζόμενοι, ὡς ἐν ἡμέρᾳ εὐσχημόνως περιπατήσωμεν * (* Rom. XIII. 13.), προσδεχόμενοι τὴν μακαρίαν ἐλπίδα καὶ ἐπιφάνειαν τῆς δόξης τοῦ μεγάλου θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ * (* Tit. II. 13.), μεθ᾽ οὗ τῷ πατρὶ σὺν τῷ ἁγίῳ πνεύματι δόξα καὶ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

XXXV. *Quod oportet Dei et hominis matrem dicere (sanctam Virginem.)*

Ergo in theologia nemo incredulitate laboret, nemo circa incarnationis mysterium claudicet; sed ex Virgine natum Christum, Deum simul et hominem confiteatur. Propterea enim mater et Dei et hominis, sancta Virgo, a rectae religionis magistris appellatur; hoc quidem, quia naturaliter eum qui in forma servi erat genuit; illud autem, quia servi forma, formam Dei unitam habet. Atque ita eum laudemus, qui per theologiam et dispensationem, mysterium nobis absconditum revelavit. Tum vero vitae puritate templa nosmet Dei efficientes, habitatorem eundem nanciscamur: eiusque splendoribus illuminati, sicut in die honeste ambulemus, expectantes beatam spem, et adventum gloriae magni Dei et salvatoris nostri Iesu Christi, cum quo Patri unaque sancto Spiritui gloria et potentia in saecula saeculorum. Amen.

Hactenus ex codice vaticano 841. *fol.* 176. *usque ad fol.* 203.

(1) Recte, si utrumque simul epitheton pronuncietur; peperit enim Maria Christum Deum et hominem. Secus autem, si omisso θεοτόκος, dicatur tantummodo ἀνθρωποτόκος, in nestorianam blasphemiam incidere necesse est.

(2) Sic etiam praedictus Nicetas tractatum suum de Spiritu sancto concludit p. 329: *et deinceps pacem et dilectionem sectantes, bonis semper operibus habundemus* etc.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΚΥΡΙΛΛΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΛΟΓΟΣ

ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΜΗ ΒΟΥΛΟΜΕΝΩΝ ΟΜΟΛΟΓΕΙΝ ΘΕΟΤΟΚΟΝ ΤΗΝ ΑΓΙΑΝ ΠΑΡΘΕΝΟΝ (1).

SANCTI EIUSDEM CYRILLI

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI

SERMO

ADVERSUS NOLENTES CONFITERI SANCTAM VIRGINEM ESSE DEIPARAM.

1. Norunt medici praecaventia morbos adiutoria; etenim praevia arte avertunt impendens damnum, et diversarum medicinarum compositione morborum vincunt saevitiam. Praevident etiam gubernatores saepenumero ventorum mutationes usu edocti, et idoneum tempori adhibentes consilium, immunem naufragio ratem cum Dei auxilio conservant. Parem animarum nostrarum gerens curam Deus, praedicit nobis tentationum periculum, ut damno ante experimentum cognito, huius discrimen tuto vitemus. Novit enim Deus cuncta ante quam fiant; haud coniectura, ut praedicti homines, quid utile sit reputans; sed praevisione Deo digna res futuras cognoscens. Sic etiam iudicii ante tempus nobis supplicia monstravit, ut malorum timore eruditi, horum facile perpessionem fugiamus. Neque vero secius quam

α. Ἴσασιν ἰατρῶν παῖδες προφυλακτικὰ τῶν παθῶν βοηθήματα, τῇ τέχνῃ προαναστέλλοντες τὴν μέλλουσαν βλάβην, καὶ τῇ τῶν διαφόρων φαρμάκων συνθέσει τὴν τῶν παθῶν νικῶντες ἀγριότητα· προορῶσι καὶ κυβερνῆται πολλάκις τὰς τῶν πνευμάτων μεταβολὰς ὑπὸ τῆς συνηθείας ὁδηγούμενοι, καὶ τὴν προσήκουσαν τῇ χρείᾳ ποιούμενοι πρόνοιαν, ἀναυάγητον τὸ σκάφος τῇ τοῦ θεοῦ συνεργείᾳ διαφυλάττουσιν· τοσαύτην τῶν ἡμετέρων ψυχῶν ὁ θεὸς ποιούμενος πρόνοιαν, προλέγει τὸν τῶν πειρασμῶν ἡμῖν κίνδυνον, ἵνα μαθόντες πρὸ τῆς πείρας τὴν βλάβην, ἀσφαλῶς τὸν ἐκ ταύτης διαφύγωμεν κίνδυνον· οἶδεν γὰρ τὰ πάντα πρὶν γενέσεως αὐτῶν, οὐ στοχῷ καθάπερ ἐκεῖνοι τὸ χρήσιμον λογιζόμενος, ἀλλὰ προγνώσει θεοπρεπεῖ γινώσκων τὰ μέλλοντα· οὕτω καὶ τῆς κρίσεως ἡμῖν ἐπέδειξε πρὸ καιροῦ τὰ κολαστήρια, ὡς ἂν τῷ φόβῳ τῶν δεινῶν παιδευθέντες, τὴν ἐκ τούτων εὐκόλως τιμωρίαν

Ex cod. vat. A. seu 1431. f. 134. et cod. ottob. B. seu 30. f. 366.

(1) Agit de *Deipara* Cyrillus etiam sermone I. contra Nestorium, nec non in epistola dogmatica ad aegyptios monachos, quae est in ordine epistolarum prima. Magnifice vero celebrat, et tertio quoque verbo appellat *Deiparam*, in oratione habita Ephesi coram synodo. Porro ut orthodoxi sanctique homines beatissimam Mariam omni laude cumularunt, ita perversi quique haeretici eam vituperarunt, nempe praeter Nestorium, Manichaei et Iconoclastae, ut novis nos documentis demonstraturi sumus. Nam quid recentiores etiam Lutheri et Calvini sectae adversus B. Mariae honorem sint ausae, dicere propemodum nefas est.

ἐκφύγωμεν· οὐδὲν δὲ ἧττον καὶ τοῦτο πρὸς τοῖς ἄλλοις προείρηκεν *, ὡς ἔσονται ψευδόχριστοι καὶ ψευδοδιδάσκαλοι, οἵτινες παρεισάξουσιν αἱρέσεις ἀπωλείας, αὐτὸν τὸν μόνον δεσπότην καὶ κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἀρνούμενοι· καὶ πολλοὶ ἐξακολουθήσουσιν αὐτῶν ταῖς ἀσελγείαις, δι' οὓς ἡ δόξα τῆς ἀληθείας βλασφημισθήσεται· ἵνα τούτων παραγινομένων μηδαμῶς ἀπατώμεθα, τοῖς ὀλεθρίοις αὐτῶν ὑποπίπτοντες δόγμασιν.

* Matth. XXIV. 24.

β'. Πεπλήρωται δὲ τῆς προρρήσεως τὸ ἔργον· πολλαὶ γὰρ κατὰ καιρὸν ἐπανέστησαν αἱρέσεις τῇ τοῦ θεοῦ ἐκκλησίᾳ, τὴν ὀρθὴν παραλύειν πολυτρόπως βιαζόμεναι πίστιν, ὧν ἡ μὲν τὸν τοῦ θεοῦ λόγον ξένον παντάπασιν τῆς πατρῴας οὐσίας λέγειν τετόλμηκεν, ἡ δὲ τοῦ πνεύματος τὴν ἀξίαν ἠγνόηκεν, ἡ δὲ τῆς ἐπιδημίας τοῦ λόγου ἠρνήσατο τὴν ἀλήθειαν· ἐσχάτη δὲ πασῶν καθάπερ τρυγίας * τῶν κακῶν, ἡ νῦν ἀναπέφανται βλασφημία, μὴ γεγενῆσθαι τὸν λόγον ἄνθρωπον, ἀλλ' ἐν ἀνθρώπῳ γεννηθέντι ἐκ γυναικὸς ἐνῳκηκέναι λέγουσα· ὡς λοιπὸν εἰς δύο τὸν ἕνα Χριστὸν διὰ τοῦτο μερίζεσθαι, εἴς τε θεὸν φημὶ καὶ ἄνθρωπον· ἔστι δὲ τοῦτο τῆς ἀποστολικῆς διδασκαλίας ἀλλότριον, δαιμονικῆς δὲ μᾶλλον ἐπινοίας ἐφεύρεσις· ἄνθρωπον μὲν γὰρ τὸν τοῦ θεοῦ λόγον ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων γενόμενον ὁ θεῖος ἡμῖν εὐαγγελίζεται λόγος *, οὐκ εἰς ἀνθρώπου μεταβαλόντα φύσιν, ἀλλὰ ταύτην εἰς ἑαυτὸν προσλαβόμενον· ἄτρεπτος γὰρ ὑπάρχει καὶ ἀναλλοίωτος· εἰ δέ, καθάπερ ἐκεῖνοί φασιν, εἰς ἄνθρωπον ἐκ γυναικὸς τεχθέντα ἡ θεία γέγονεν ἐπιφοίτησις, τοῦτο καὶ ἐν τοῖς προφήταις πᾶσιν ἐγίνετο· ἔδει τοιγαροῦν, εἴπερ οὕτως ἐγένετο, μεμερισμένως ἑκάστου παρὰ τῇ θείᾳ γραφῇ τὰς ὁμολογίας εὑρίσκεσθαι· καὶ τὸν μὲν ἰδίᾳ καθ' ἑαυτὸν ὡς θεοῦ λόγον ἀνυμνεῖσθαι, τὸν δὲ ὡς ἄνθρωπον, καὶ ἕνα τῶν καθ' ἡμᾶς τοῖς ἀνθρώπῳ πρέπουσι δοξάζεσθαι λόγοις.

* cod. A. τρυγίος. B. τρυγία.

* Hebr. IX. 26.

γ'. Ἀλλ' οὐχ οὕτως ἡμῖν οἱ ἀπόστολοι τὴν εὐθεῖαν εὐαγγελίαν ἐκήρυξαν, ἀλλ' ἕνα Χριστὸν θεὸν ὁμοῦ καὶ ἄνθρωπον τὸν αὐτὸν παραδεδώκασι· καὶ τοῦτο σαφῶς ὁ μὲν θεολόγος Ἰωάννης ἐν εὐαγγελίοις διδά-

ante dicta praedixit Christus futuros pseudochristos et pseudomagistros, qui haereses exitiosas invehent, ipsum unicum regem ac dominum nostrum Iesum Christum negantes; multosque fore horum improbitates adsectaturos, quorum causa veritatis gloria convicium patietur. Praedixit, inquam; ne quum hi supervenerint, fraude circumveniamur, perditis ipsorum dogmatibus nosmet submittentes.

2. Vaticinium autem in rem collatum est. Multae enim per tempora exortae sunt haereses in ecclesia Dei, rectam dissolvere fidem multifariam conatae; quarum alia Dei Verbum alienum prorsus paterna substantia dicere ausa est; alia Spiritus dignitatem non agnovit; alia Verbi adventûs veritatem negavit: postrema, omnium veluti malorum sentina, hodierna apparuit blasphemia, quae ait Verbum non esse hominem factum, sed in homine ex muliere genito habitavisse: unde consequitur in duos unicum Christum idcirco dividi, in Deum dico atque hominem. Est autem hoc ab apostolica doctrina alienum, et diabolici potius ingenii inventum. Namque hominem factum esse Dei Verbum in fine saeculorum, divinus nobis sermo nunciat, non sane quod se in hominis naturam mutaverit, sed quia hanc sibi adsumpserit: est enim Verbum invertibile atque immutabile. Quod si, ut isti aiunt, homini ex muliere parto Deus supervenit, idem hoc cunctis aeque prophetis accidit: prorsusque oporteret, si res ita se haberet, seorsum uniuscuiusque in divina scriptura confessiones comperiri; et alterum quidem singillatim per se ipsum ceu Dei Verbum decantari; alterum vero ceu hominem, et ex nostro numero unum, verbis quae hominem decent, glorificare.

3. Atqui non ita nobis rectam praedicavere doctrinam apostoli, sed unum eundemque Christum Deum simul et hominem esse tradiderunt: idque aperte theologus Iohannes in evangeliis docet dicens: in prin-

cipio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. Deinde addens: et Verbum caro factum est, et habitavit in nobis. Sacer quoque praeco Paulus in epistola ad Hebraeos scribit: quia ergo pueri carni et sanguini communicaverunt, et ipse similiter eadem participavit. Audin, quomodo ille quidem Verbum carnem esse factum, hic autem denuo ait ipsum haec eadem participavisse? Quod si homo ex muliere Iesus editus est, deinde vero Verbi in ipsum adventus contigit, oporteret ut diximus duas omnino omnique in re separatim confessiones comperiri: nunc contra, quum divinitus inspirata scriptura communiter pronunciet tum quae deitati naturaliter conveniunt, tum etiam quae hominis congruunt naturae, perspicua deprehenditur unitatis ratio. Cum ergo audis apostolum dicentem: « expectantes beatam spem, et manifestationem gloriae magni Dei ac servatoris nostri Iesu Christi » non te pudet separare a Verbo Iesum? Non enim dixit magni Dei in Iesu Christo, sed eundem et Deum et Iesum praedicavit: ideoque unicam quoque dixit manifestationem.

4. Interdum vero iis etiam quae sunt humanae naturae propria, Dei appellationem attribuit divina scriptura. Nam quum Servatoris passio de deitatis natura intelligi prorsus nequeat, atque in corpore tantummodo passiones peractae fuerint; attamen quia cum eo est inseparabili adunatione deitas, « si cognovissent, inquit apostolus, numquam dominum gloriae crucifixissent. » Viden quomodo, adunationis causa, communem facit de Christo confessionem apostolicae doctrinae sermo? Non enim simplex homo aliquando fuit Iesus, ante Dei cum ipso communionem et adunationem, sed idem Verbum in ipsam beatam Virginem veniens, proprium sibi templum ex Virginis substantia sumpsit, proditque ex ea homo quidem quatenus cernebatur, intrinsecus autem verus existens

σκει λέγων· * « ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ * Ioh. I. 1
λόγος ἦν πρὸς τὸν θεὸν, καὶ θεὸς ἦν ὁ λό-
γος· * εἶθ᾽ ἑξῆς ἐπάγων· καὶ ὁ λόγος σὰρξ * v. 14
ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν· » ὁ δὲ ἱερο-
κήρυξ Παῦλος ἑβραίοις ἐπιστέλλει λέγων· * * Hebr. II. 14
« ἐπεὶ οὖν τὰ παιδία κεκοινώνηκεν αἵματος καὶ σαρκὸς, καὶ αὐτὸς παραπλησίως μετέσχε τῶν αὐτῶν. » Ἀκούεις ὅπως ὁ μὲν σάρκα γεγενῆσθαι τὸν λόγον, ὁ δὲ πάλιν αὐτὸν τῶν αὐτῶν μετασχόντα εἴρηκεν; εἰ δὲ ἄνθρωπος μὲν ἐκ γυναικὸς ὁ Ἰησοῦς ἐτέχθη, μετὰ δὲ ταῦτα ἡ τοῦ λόγου γέγονεν πρὸς αὐτὸν ἐπιφοίτησις, ἔδει καθάπερ εἴρηται, δύο καὶ πάντη μεμερισμένως πρὸς ἅπαν τὰς ὁμολογίας εὑρίσκεσθαι· νυνὶ δὲ τῆς θεοπνεύστου γραφῆς κοινολογούσης τά τε τῇ θεότητι φυσικῶς ἁρμόζοντα, καὶ τὰ τῇ ἀνθρώπου πρέποντα φύσει, καθαρὰ τῆς ἑνώσεως ἡ οἰκονομία εὑρίσκεται. Ὅταν τοίνυν ἀκούσῃς
τοῦ ἀποστόλου λέγοντος * « προσδεχόμενοι * Tit. II. 13.
τὴν μακαρίαν ἐλπίδα, καὶ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς δόξης τοῦ μεγάλου θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ » ἆρ᾽ οὐκ ἐρυθριᾷς διαιρῶν τοῦ λόγου τὸν Ἰησοῦν; οὐ γὰρ εἶπεν τοῦ μεγάλου θεοῦ τοῦ ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ, ἀλλὰ τὸν αὐτὸν θεὸν καὶ Ἰησοῦν ἐκήρυξεν· διὸ καὶ μίαν τὴν ἐπιφάνειαν εἴρηκεν.

δ'. Ἔστι δὲ ὅτε καὶ τὰ τῆς ἀνθρωπότητος ἴδια, τῇ τοῦ θεοῦ προσηγορίᾳ ἡ θεία κηρύττει γραφή· τοῦ γὰρ σωτηρίου πάθους τῇ τῆς θεότητος φύσει οὐδαμῶς νοεῖσθαι δυναμένου, εἰς δὲ τὸ σῶμα παντελῶς τῶν παθημάτων γεγενημένων, διὰ τὸ συνεῖναι ἀχωρίστως καθ᾽ ἕνωσιν αὐτῷ τὴν θεότητα « εἰ
ἔγνωσαν, φησὶν ὁ ἀπόστολος *, οὐκ ἂν τὸν * I. Cor. II. 8.
κύριον τῆς δόξης ἐσταύρωσαν· » ὁρᾷς ὅπως κοινολογεῖ, τῆς ἑνώσεως χάειν, τὴν εἰς τὸν Χριστὸν ὁμολογίαν τῆς ἀποστολικῆς διδασκαλίας ὁ λόγος; οὐ γὰρ ἄνθρωπος μὲν ψιλὸς Ἰησοῦς ὑπῆρξεν ποτὲ πρὸ τῆς τοῦ θεοῦ πρὸς αὐτὸν κοινωνίας τὲ καὶ ἑνώσεως, ἀλλ᾽ αὐτὸς ὁ λόγος ἐν αὐτῇ τῇ μακαρίᾳ παρθένῳ γενόμενος, τὸν ἴδιον ναὸν ἑαυτῷ ἐκ τῆς οὐσίας τῆς παρθένου ἔλαβεν, καὶ προῆλθεν ἐξ αὐτῆς, ἄνθρωπος μὲν ἔξωθεν θεωρούμενος, ἔνδοθεν δὲ θεὸς ὑπάρχων ἀληθινός·

διὸ καὶ μετὰ τὸ τεχθῆναι, παρθένον τὴν τεκοῦσαν τετήρηκεν, ὅπερ ἐπ' οὐδενὸς τῶν ἄλλων ἁγίων γεγένηται· ἐπειδὴ γὰρ ἐκεῖνοι τὴν φύσιν ὑπῆρχον ἄνθρωποι, ἀνθρωπίνην καὶ ἴσην τὴν γένεσιν ἔλαχον ἅπαντες· οὗτος δὲ ἐπειδὴ κατὰ φύσιν ὑπῆρχεν θεὸς, προσλαβὼν ἐν χρόνῳ ἐσχάτῳ καὶ τὸ ἀνθρώπινον, ξένην παρὰ πάντας τὴν ἐκ τῆς παρθένου γένεσιν ἐπεδείξατο· οὐκοῦν εἰκότως καὶ θεοτόκος καὶ παρθενομήτωρ ἡ μακαρία δικαίως ἂν λέγοιτο· οὐ γὰρ ἄνθρωπος ψιλὸς ἦν ὁ τεχθεὶς ἐξ αὐτῆς Ἰησοῦς.

ε'. Πῶς γάρ; ὅπου καὶ πρὸ τῆς ἐπιδημίας γεγενημένα, τῇ τούτου ἐνεργείᾳ καὶ ἐξουσίᾳ ἡ θεία προσαναφέρει γραφή· καὶ γοῦν Ἰούδας ὁ μακάριος μαθητὴς μεγαλοφώνως ἡμῖν τὴν τοιαύτην παραδέδωκεν πίστιν· τῆς γὰρ πρὸ πολλῶν γενεῶν τῆς ἐκ παρθένου προόδου
Iud. v. 5. μεμνημένος, οὕτω φησίν· * « ὑπομνῆσαι δὲ ὑμᾶς βούλομαι εἰδότας ἅπαντα, ὅτι Ἰησοῦς (1) λαὸν ἐκ γῆς Αἰγύπτου σώσας, τὸ
v. 6. δεύτερον τοὺς μὴ πιστεύσαντας ἀπώλεσεν· * ἀγγέλους τε τοὺς μὴ τηρήσαντας τὴν ἑαυτῶν ἀρχὴν, ἀλλὰ ἀπολιπόντας τὸ ἴδιον οἰκητήριον, εἰς κρίσιν μεγάλης ἡμέρας δεσμοῖς ἀϊδίοις ὑπὸ ζόφον τετήρηκεν. » Εἰ δὲ ἄνθρωπον ψιλὸν ἔτεκεν ἡ μακαρία παρθένος τὸν Ἰησοῦν, τοῦτον δὲ φησὶν ὁ μαθητὴς, τῆς Αἰγυπτίων χειρὸς τὸν Ἰσραὴλ ἐλευθερώσαντα, καὶ ἡγούμενον τοῦ λαοῦ κατὰ τὴν ἔρημον, ὃς καὶ τῶν τεραστείων ἐπετέλει τὰ θαύματα, πρὸ τοσούτων γενεῶν τῆς ἐκ παρθένου γεννήσεως, ποῦ τοῦτον ἄρα κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους ὑπάρχειν δώσουσιν; πότε δὲ τῆς γενέσεως τὴν ἀρχὴν ἐσχηκότα; οὐκέτι γὰρ αὐτοῖς λόγος συγχωρήσει λέγειν ἐκ τῆς παρθενικῆς προόδου τὴν ἀρχὴν τοῦ εἶναι εἰληφότα· διδασκέτωσαν τοίνυν οἱ τῶν κακῶν ἐφευρε-

Deus: ideoque etiam post partum, virginem conservavit parentem suam, quod de alio nemine sanctorum usuvenit. Nam quia isti natura homines erant, humanam paremque omnes nativitatem sortiti sunt. Ille autem, quia natura Deus erat, adsumpta etiam extremis temporibus humanitate, novam prae reliquis omnibus nativitatem prae se tulit. Ergo recte et deipara et virginalis mater, beata haec iure optimo dicenda est. Non enim homo simplex erat, quem ipsa peperit, Iesus.

5. Quî enim id fieret? siquidem ad huius operam ac potestatem illa etiam quae ante adventum facta fuerunt, divina scriptura refert. Ecce enim beatus discipulus Iudas magna voce nobis hanc fidem inclamat. Nam rerum, quae multis aetatibus ante nativitatem ex Virgine actae sunt, faciens mentionem, sic ait: « commonere autem vos volo, scientes alioqui omnia, quoniam Iesus populum de terra Aegypti salvans, secundo eos qui non crediderunt perdidit; angelos vero qui non servaverunt suum principatum, sed proprium domicilium dereliquerunt, in iudicium magni diei, vinculis aeternis sub caligine reservavit. » Quod si simplicem hominem beata Virgo peperisset Iesum, hunc autem dicit discipulus de Aegyptiorum manu Israhelem liberavisse, populumque per desertum ductavisse, quin et portentorum miracula tot ante nativitatem ex Virgine aetatibus patravisse, ubinam hunc temporibus illis extitisse concedent? undenam autem nativitatis suae originem traxisse? Neque enim ipsis ratio permittet dicere illum ex Virgine initium existendi sumpsisse. Demon-

(1) Animadverte primum citari a Cyrillo Iudae epistolam, quod facit etiam in prosphonetico ad Theodosium ed. Auberti T. V. part. 2. p. 77. Deinde pro communi graeca lectione κύριος, observa vocabulum Ἰησοῦς, quod habet reapse vulgatus noster latinus, suffragante ei cum Cyrillo etiam codice gr. principe ac celebri vaticano, et nonnullis aliis gr. apud cl. Scholtzium. Porro si Iesus pro Iosue, ut nonnulli existimant ponitur, is quidem dux, figura domini Iesu credendus est. (Quamquam reapse Moyses, non Iosue, populum ex Aegypto eripuit; multoque minus Iosue rebelles angelos ad inferos detrusit.) Plurimi igitur, ut nunc etiam Cyrillus, recto ac primitivo sensu intelligunt heic dominum Iesum, qui angeli specie populo hebraeo dux fuit. Nisi potius, quod idem quodammodo est, personam aeterni Verbi angelus dux repraesentabat.

strent itaque pravorum dogmatum inventores, unde ortus sui principium hic homo habuerit? Ubinam quibusve in locis tot annis hic se continuerit? Sed iam nemo sanus hunc dicet hominem, qui et olim peccantibus, suumque domicilium deserentibus poenas decreverit, et ex Aegyptiorum manu Israhelem splendide eripuerit. Si ergo secundum ipsorum concessionem, neque Deus Verbum credi potest Iesus, propter eius ex Virgine nativitatem; neque rursus homo esse potest qui eiusmodi prodigia ediderit (etenim ab hominis natura et facultate quae supra diximus abhorrent) qualem denique poterunt huius esse substantiam et conditionem existimare?

6. Sed enim nos horum verba adeo dementiae deliriique plena cernentes, ac veluti a somniantibus ebriosisque eructata, his iuxta Servatoris effatum dicemus: « erratis nescientes scripturas neque virtutem Dei. » Ideo ut par est edormite crapulam, et nolite peccare, tanta rei divinae ignorantia laborantes. Sed recte potius, atque ut iam demonstratum a nobis fuit, adunationis gloriam cogitantes, hunc et Deum semper fuisse, et postremo hominem quoque factum agnoscentes, ita tamen ut ipsius invertibiliter et immutabiliter conservata deitas fuerit; eundem et tunc Israhelis ex Aegypto excedentis servatorem credamus; semperque patris Verbum fuisse, lumen atque splendorem, et dignae Deo gloriae potestatem tenuisse. Ideoque et beato Moysi dicebat: ego sum qui sum; et ego Deus Abrahami, et Deus Isaaci, et Deus Iacobi. Et filii quidem nomen tunc sumpsisse cum factus est homo, adunationis gratia, et quia humanam conditionem assumpsit, non in homine habitaverit: et olim et nunc sub Iesu Christique appellatione ab inspirata divinitus scriptura consectanee glorificari.

7. Atque hoc argumentum pluribus verbis videre licet a sanctis viris praedicatum; Hieremia quidem diserte clamante:

R

ταὶ δογμάτων, πότε τῆς γενέσεως τὴν ἀρχὴν οὗτος ὁ ἄνθρωπος ἔσχηκεν; ποῦ δὲ, καὶ ἐν τίσιν ἄρα διετέλει τοσούτοις ἔτεσιν; ἀλλ᾽ οὐκ ἔτι τοῦτον ἄνθρωπον εἶναι τῶν εὖ φρονούντων τίς ἐρεῖ, ὃς καὶ τοῖς κατὰ τὸ παλαιὸν ἁμαρτήσασιν, καὶ τὸ ἴδιον ἀπολειποῦσιν οἰκητήριον ἐκ τότε τὰς τιμωρίας ὥρισεν, καὶ τῆς Αἰγυπτίων χειρὸς Ἰσραὴλ ἐνδόξως ἐρύσατο· εἰ τοίνυν κατὰ τὴν αὐτῶν ἔκδοσιν, οὔτε ὁ θεὸς λόγος ὑπονοεῖσθαι δύναται, διὰ τὸ τὸν ἐκ τῆς παρθένου τεχθέντα εἶναι τὸν Ἰησοῦν, οὔτε ἄνθρωπος πάλιν ὁ ταῦτα θαυματουργήσας (ξένα γὰρ τῆς ἀνθρώπου φύσεώς τε καὶ δυνάμεως τὰ προειρημένα καθέστηκεν) τίνα λοιπὸν ἐπινοῆσαι οὐσίαν τούτῳ καὶ τάξιν δυνήσονται;

ϛʹ. Ἀλλ᾽ ἡμεῖς τὰ τούτων ῥήματα τοσαύτης ἀνοίας καὶ παραφροσύνης ὁρῶντες μεστὰ, καὶ οἷάπερ ἐν ὕπνοις καὶ μέθῃ πρὸς αὐτῶν λεγόμενα, τούτοις μὲν κατὰ τὴν τοῦ σωτῆρος ἐροῦμεν φωνήν· * « πλανᾶσθε μὴ εἰδότες τὰς γραφὰς, μηδὲ τὴν δύναμιν τοῦ θεοῦ· » διὸ δὴ ἐκνήψατε δικαίως, καὶ μὴ ἁμαρτάνετε, ἀγνωσίαν θεοῦ εἰς τοσοῦτον νοσήσαντες· ὀρθῶς δὲ πάλιν, καὶ ὡς προαποδέδοται τῆς ἑνώσεως νοοῦντες τὴν δόξαν, θεόν τε ἀεὶ ὄντα τοῦτον, γενόμενον δὲ ἐπ᾽ ἐσχάτων καὶ ἄνθρωπον ἐπιστάμενοι, ἀτρέπτου καὶ ἀναλλοιώτου φυλαχθείσης αὐτοῦ τῆς θεότητος, αὐτὸν καὶ τότε τῆς ἐξ Αἰγύπτου πορείας τοῦ Ἰσραὴλ σωτῆρα πιστεύωμεν· ἀεὶ μὲν τοῦ πατρὸς ὄντα λόγον, καὶ φῶς, καὶ ἀπαύγασμα, καὶ τῆς θεοπρεποῦς δόξης τὴν δυναστείαν ἔχοντα· διὸ δὴ καὶ ἔλεγεν τῷ μακαρίῳ Μωϋσῇ· ἐγώ εἰμι ὁ ὤν, καὶ ἐγὼ ὁ θεὸς Ἀβραὰμ, καὶ θεὸς Ἰσαὰκ, καὶ θεὸς Ἰακώβ· τὴν δὲ τοῦ υἱοῦ προσηγορίαν προσλαβόντα μὲν ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος, τῆς δὲ ἑνώσεως χάριν, καὶ διὰ τὸ αὐτὸν ἄνθρωπον γεγενῆσθαι, ἀλλ᾽ οὐκ ἐν ἀνθρώπῳ ἐνῳκηκέναι· καὶ τὰ τότε, καὶ τὰ νῦν τῇ Ἰησοῦ καὶ Χριστοῦ προσηγορίᾳ ἀκολούθως ὑπὸ τῆς θεοπνεύστου γραφῆς δοξαζόμενον.

ζʹ. Καὶ γοῦν τὴν τοιαύτην ὑπόθεσιν ἔξεστι διὰ πλειόνων θεωρεῖν ὑπὸ τῶν ἁγίων κηρυττομένην ἀνδρῶν· τοῦ μὲν Ἱερεμίου διαρ-

* Matth. XXII 29.

*Baruch. III. 36. ᾠδὴν βοῶντος· * “ οὗτος ὁ θεὸς ἡμῶν, οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτόν· * ἐξεῦρεν πᾶσαν ὁδὸν ἐπιστήμης, καὶ ἔδωκεν αὐτὴν Ἰακὼβ τῷ παιδὶ αὐτοῦ· καὶ Ἰσραὴλ τῷ ἠγαπημένῳ ὑπ᾽ αὐτοῦ· * μετὰ ταῦτα ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφη. „ Τοῦ δὲ ὑμνογράφου μελῳδοῦντος Δαβίδ· * “ μήτηρ (1) Σιὼν ἐρεῖ ἄνθρωπος (2)· καὶ ἄνθρωπος ἐγεννήθη ἐν αὐτῇ, καὶ αὐτὸς ἐθεμελίωσεν αὐτὴν ὁ ὕψιστος· „ τοῦτο γὰρ τί ἂν εἴη ἕτερον, ἀλλ᾽ ἢ ὅτι αὐτὸς ὑπάρχει θεὸς, καὶ ἄνθρωπος; ἄνθρωπον γὰρ, καὶ ὕψιστον, καὶ θεμελιωτὴν τὸν αὐτὸν ὡμολόγησεν· οὐδὲν δὲ ἧττον καὶ ἐν ἑτέρῳ ψαλμῷ ἀδιαίρετον τῆς ἑνώσεως φυλάττων τὸν λόγον, τὰ τῆς ἀνθρωπότητος ἴδια ὡς αὐτῷ πάλιν τῷ θεῷ λόγῳ ἀναφέρων εὑρίσκεται, οὐ τὴν οὐσιῶν σύγχυσιν ἐργαζόμενος, ἀλλὰ τῆς ἑνώσεως τῶν οὐσιῶν ἐπιγινώσκων τὸν λόγον· λέγει τοιγαροῦν οὕτως
*Ps. XLIV. 7. ἐν μδ´ ψαλμῷ· * “ ὁ θρόνος σου ὁ θεὸς εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· ῥάβδος εὐθύτητος ἡ ῥάβδος τῆς βασιλείας σου· * ἠγάπησας δικαιοσύνην, καὶ ἐμίσησας ἀδικίαν· διὰ τοῦτο ἔχρισέν σε θεὸς ὁ θεός σου ἔλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου· „ ὁρᾷς ὅπως τὸν λόγον θεολογήσας (3), θεόν τε καὶ βασιλέα ὁμολογήσας, οὐ διχῶν, οὐδὲ ἕτερον πρόσωπον εἰσενέγκας αὐτῷ, καὶ τὸ κεχρῖσθαι εἴρηκεν; λεγέτωσαν οὖν τί ἐστιν τὸ λεγόμενον; πῶς δὲ θεὸς ὢν ὁ λόγος ἐχρίετο, ἀλλ᾽ ἢ πάντως ὅτι αὐτὸς ἦν ὁ τὴν τοῦ δούλου μορφὴν ἐνδυσάμενος, ᾗ καὶ τὸ χρίσμα λαμβάνειν εἴη ἂν πρεπωδέστατον; κἂν γὰρ λέγωσιν διὰ τὴν πρὸς τὸν ἄνθρωπον ἐνοίκησιν, ὡς αὐτοὶ πλανῶνται, τὸ τοῦ λόγου πρόσωπον τὸ χρίσμα λέγεσθαι, μανθανέτωσαν ὅτι περ ἐνοίκησις οὐκ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ, ἀλλ᾽ ἐπὶ τῶν προφητῶν καὶ τῶν ἄλλων ἁγίων λέγεται, καὶ ὑπερβαίνει σφόδρα

« hic Deus noster est, neque alius quisquam cum eo comparabitur: ipse omnem scientiae semitam adinvenit, tradiditque eam Iacobo puero suo, et Israheli dilecto suo. Post haec in terra visus est, et cum hominibus conversatus. » Tum etiam hymnographo canente Davide: mater Sion, dicet homo: et homo natus est in ea, et ipse fundavit eam Altissimus. Hoc vero quid aliud significat, nisi eundem esse Deum et hominem? Etenim hominem, simulque altissimum, fundatoremque fatetur. Neque secius, in alio quoque psalmo indivisum unitatis sermonem retinens, hominis proprietates ad Deum item Verbum referre comperitur, haud equidem substantiarum confusionem invehens, sed substantiarum adunationis rationem habens. Sic ergo ait in ·XLIV· psalmo: « sedes tua, Deus, in saeculum saeculi: virga directionis, virga regni tui: dilexisti iustitiam, et odisti iniquitatem: propterea unxit te Deus, Deus tuus, oleo laetitiae prae consortibus tuis. » Viden quomodo Deum Verbum appellans, Deumque et regem confitens, neque tamen dividens, neque alteram personam in eum conferens, nihilominus unctum dixit? Explicent nobis igitur quid sit hoc effatum; et quomodo Verbum, quum Deus esset, unctum fuerit; nisi quia prorsus idem erat, qui servi formam sibi induerat, cui et chrisma suscipere convenientissimum fuit? Quod si forte dixerint, propter suam in homine, ut ipsi halucinantur, inhabitationem, Verbi personam chrismatis instar extitisse; hi sciant velim, inhabitationem non de Christo sed de prophetis aliisque sanctis dici: praedictas vero locutiones magnopere excedere inhabitationis terminos sive vim.

(1) Ita μήτηρ habent graecae editiones, etiam vaticana. Sic legisse videmus etiam Cyrillum; magnoque numero patres latinos apud Sabaterium, qui vetere itala utebantur editione. Vulgati interpres lectio *numquid*, pro *mater*, deducta est ex μὴ τῇ, vel μή τί, ut cognoscimus ex Origene in hexaplis, et ex Hieronymo apud Nobilium in adn. ad sixtinam. Doctissime vero disputat de hac lectione Io. Bapt. Branca, ambrosianae olim bibliothecae Mediolani praefectus, in magno, quamquam imperfecto, opere suo quod inscripsit *de sacrorum librorum latinae vulgatae editionis auctoritate*, lib. III. part. 1. cap. 5. p. 157. seqq.

(2) Ita interpungitur in utroque Cyrilli codice, nec non in editione vaticana Bibliorum graecorum.

(3) Simili locutione utitur Eusebius apud nos in secundo theophaniae fragmento.

Ergo etsi Deus in sanctis omnibus habitat, hique sanctificati sunt et uncti, nemo tamen aeque ac ipse sanctificatus unctusque dicitur. Si ergo isti, ad sanctorum similitudinem, in Christo quoque inhabitasse Deum aiunt, constabit omnibus ipsorum irreligiositas, ab apostolica doctrina toto caelo aberrans.

8. Etenim de prophetis Christoque disserens Paulus, immanem huius ab illis differentiam nos docet, eius inquam qui unctus dicitur. Namque hunc quidem et filium, et patris splendorem, et figuram substantiae ipsius, illos autem prophetas tantum appellat: mirumque est, quod inter tot sublimia, unctionis quoque idem facit mentionem. « Multifariam enim, inquit, multisque modis olim Deus locutus patribus per prophetas, novissimis his diebus locutus est nobis per filium, quem constituit heredem universorum, per quem fecit saecula: qui quum sit splendor gloriae et figura substantiae eius, portansque omnia verbo virtutis suae, post purgationem peccatorum factam, consedit in dextera maiestatis in excelsis. » Et paulo post ait: « et ad angelos quidem dicit: qui facit angelos suos spiritus, et ministros suos flammam ignis. Ad filium autem: thronus tuus Deus, in saeculum saeculi; virga aequitatis, virga regni tui. Dilexisti iustitiam, et odisti iniquitatem: propterea unxit te Deus Deus tuus oleo exultationis prae participibus tuis. » Cernis quam aliena sit a Christo inhabitationis definitio? Quod si heic dicant inhabitationem, haud tamquam in sanctis, sed eam quae facta fuerit ex coniunctione Verbi cum homine de virgine nato; respondemus nullam licere post partum dicere factam coniunctionem, nisi eam quae ex gratia et Dei participatione fit, cuiusmodi rursus aio illam sanctorum cum Deo fuisse.

9. Quod si vocabulo habitationis coniunctionem intelligunt non illam intra virginem factam, sed postquam Iesus de ipsa

τοὺς τῆς ἐνοικήσεως ὅρους τὸ λεγόμενον· καὶ γοῦν ἐνοικήσαντος τοῦ Θεοῦ ἐν τοῖς ἁγίοις πᾶσιν, ἁγιαζομένων τε καὶ χριομένων, οὐ λέγεται ὡς αὐτὸς ἁγιαζόμενος ἢ χριόμενος· εἰ μὲν οὖν καθ' ὁμοιότητα τῶν ἁγίων, καὶ ἐπ' αὐτοῦ τὴν ἐνοίκησιν λέγουσιν, ἔκδηλος ἡ ἀσέβεια πᾶσιν ἔσται, καὶ τῆς ἀποστολικῆς διδασκαλίας παντελῶς ἀλλοτρία.

η'. Περὶ μὲν γὰρ τῶν προφητῶν, καὶ τοῦ Χριστοῦ διαλεγόμενος ὁ Παῦλος, ἀσύγκειτον τούτου πρὸς ἐκείνους διαφορὰν ἡμᾶς ἐδίδαξεν, λέγω δὴ τοῦ λεγομένου κεχρῖσθαι· τὸν μὲν γὰρ, υἱὸν καὶ τοῦ πατρὸς ἀπαύγασμα καὶ χαρακτῆρα τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ· τοὺς δὲ, προφήτας ὠνόμασεν· καὶ τό γε θαυμαστὸν, ὅτι μετὰ τούτων τῶν ὑψηλῶν, τοῦ χρίσματος καὶ αὐτὸς ἐμνημόνευσεν· * « πολυμερῶς γὰρ, φησὶν, (* Hebr. I. 1.) καὶ πολυτρόπως πάλαι ὁ Θεὸς λαλήσας τοῖς πατράσιν ἐν τοῖς προφήταις *, ἐπ' ἐσχάτων (* v. 2.) τῶν ἡμερῶν τούτων ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν υἱῷ, ὃν ἔθηκε κληρονόμον πάντων, δι' οὗ ἐποίησε τοὺς αἰῶνας· * ὃς ὢν ἀπαύγασμα τῆς δόξης, (* v. 3.) καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ, φέρων τε τὰ πάντα τῷ ῥήματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, καθαρισμὸν τῶν ἁμαρτιῶν ποιησάμενος, ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τῆς μεγαλωσύνης ἐν ὑψηλοῖς. » Καὶ μετ' ὀλίγα φησίν· * « καὶ πρὸς (* v. 7.) μὲν τοὺς ἀγγέλους λέγει· ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα, καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πυρὸς φλόγα· * πρὸς δὲ τὸν υἱόν· ὁ θρόνος σου ὁ Θεὸς εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· ῥάβ- (* v. 8.) δος εὐθύτητος ἡ ῥάβδος τῆς βασιλείας σου· ἠγάπησας δικαιοσύνην *, καὶ ἐμίσησας ἀδι- (* v. 9.) κίαν· διὰ τοῦτο ἔχρισέν σε ὁ Θεὸς ὁ Θεός σου ἔλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου. » Θεωρεῖς ὡς σφόδρα ἀλλότριος ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ ὁ τῆς ἐνοικήσεως ὅρος; εἰ δὲ λέγουσιν ἐνταῦθα τὴν ἐνοίκησιν μὴ τοῖς ἁγίοις ὁμοίως, ἀλλὰ καθ' ἕνωσιν, τὸν λόγον πρὸς ἄνθρωπον ἐκ τῆς παρθένου τεχθέντα γεγενῆσθαι, οὐ δυνατὸν μὲν μετὰ τὴν ἀποκύησιν ἕνωσιν ἀληθῆ λέγεσθαι, ἀλλ' ἢ μόνον τὴν κατὰ χάριν καὶ μετοχὴν τοῦ Θεοῦ, ὡς ἐν τοῖς ἁγίοις πάλιν ἐγένετο.

θ'. Εἰ δὲ ἐνταῦθα τὴν ἐνοίκησιν ἕνωσιν εἶναι λέγουσιν, οὐκ ἐν τῇ παρθένῳ, ἀλλὰ μετὰ τὸ τεχθῆναι ἐξ αὐτῆς, φέρε καὶ οὕτω τὸ

λεγόμενον ἐξετάσωμεν· εἰ διὰ τοῦτο εἰς τὸ τοῦ λόγου πρόσωπον τὸ χρίσμα εἰρῆσθαι λέγουσιν, διὰ τὸ συνεῖναι καὶ ἡνῶσθαι, ὡς αὐτοὶ φασὶ, τῷ ἀνθρώπῳ τὸν λόγον, πάντως ὅτι μεθ' ἕνωσιν αὐτὸν κεχρίσθαι λέγειν ἐξ ἀνάγκης ἀπαιτηθήσονται· τὸν γὰρ θεὸν λόγον ὁ προφήτης, ἔτι γε μὴν καὶ ὁ ἀπόστολος θεολογήσας, αὐτῷ καὶ τὸ χρίσμα φανερῶς ἀνέθηκεν· εἰ τοίνυν διὰ τὴν ἕνωσιν, καὶ τὸ συνεῖναι αὐτὸν τῷ ἀνθρώπῳ, τὸ τοῦ ἀνθρώπου τῷ λόγῳ προσάπτουσιν οἱ ἅγιοι, μετὰ τὴν ἕνωσιν αὐτὸ τὸ χρίσμα γεγενῆσθαι πάντως ὁμολογήσουσιν· εἰ δὲ μετὰ τὴν ἕνωσιν κέχρισται, τὴν δὲ ἕνωσιν οὐ βούλονται λέγειν πρὶν ἐκ τῆς παρθένου τεχθῆναι, οὐδὲ χριστοτόκος οὐκέτι πρὸς αὐτῶν ἡ παρθένος ὡμολογηθήσεται· εἰ γὰρ χριστοτόκος, πάντως ὅτι καὶ θεοτόκος· εἰ δὲ οὐ θεοτόκος, οὐδὲ χριστοτόκος· εἰ γὰρ τὸ χρίσμα μετὰ τὴν ἕνωσιν, καὶ διὰ τοῦτο εἰς τὸ τοῦ λόγου πρόσωπον τοῦτο λέγεται, τὴν δὲ ἕνωσιν μετὰ τὴν ἐκ τῆς παρθένου γέννησιν γεγενῆσθαι λέγουσιν, οὐδὲ χριστοτόκος οὐκέτι εὑρεθήσεται· εἰ δὲ χριστοτόκος, καὶ θεοτόκος· τοῦ γὰρ χρίσματος πρὸ τῆς ἑνώσεως μὴ δυναμένου νοεῖσθαι, εἰ χριστοτόκος ἡ παρθένος, ἐν αὐτῇ δὴ τῆς ἑνώσεως γενομένης, οὐκέτι ἄνθρωπον, ὡς αὐτοὶ φασὶν, ἀλλ' ἑνωθέντα τῷ λόγῳ γεννήσασα, θεοτόκος δικαίως ἂν λέγοιτο· εἴ γε, καθὼς ἔμπροσθεν εἴρηται, τὴν ἕνωσιν ἀληθῆ, καὶ οὐ καθάπερ ἐν τοῖς ἁγίοις λέγουσιν· τοῦτο δὲ φαμὲν, ὅτι οὐ δυνατὸν ἕνωσιν ἀληθῆ λέγειν μετὰ τὴν γέννησιν· ἡμεῖς δὲ οὐκ ἄνθρωπον θεῷ ἑνωθέντα, ἀλλὰ θεὸν τὰ ἀνθρώπινα προσλαβόμενον οἴδαμεν τὸν Χριστὸν, λέγω δὴ σῶμα, καὶ ψυχὴν, καὶ νοῦν τελείως χωρὶς ἁμαρτίας ἑνοῦσθαι τῇ ἁγίᾳ παρθένῳ· διὰ τοῦτο κἂν ἄνθρωπον ἀκούσῃς τὸν Χριστὸν ὀνομαζόμενον, μὴ ἐπιλανθάνου ὅτι καὶ θεὸς γέγονεν· οὕτως ἐπιστάμενος ὁ μακάριος Παῦλος ποτὲ δὲ
* II. Tim. II. 8. θεὸν ἐκήρυττεν· * " μνημόνευε γάρ, φησὶν, Ἰησοῦν Χριστὸν ἐγηγερμένον ἐκ νεκρῶν,
* II. Cor. IV. 14. καὶ ἐκ σπέρματος Δαβίδ." Καὶ πάλιν· * " ὁ δὲ θεὸς καὶ τὸν κύριον ἤγειρεν, καὶ

natus fuerat, age id quoque ad trutinam expendamus. Si idcirco de Verbi persona unctionem praedicatam aiunt, quia coniunctum unitumque fuerit, ut ipsi aiunt, homini Verbum, omnino post coniunctionem ipsum unctum fuisse dicere necessario cogentur. Nam Deum Verbum propheta, nec non apostolus theologico sermone describens, eidem etiam unctionem manifeste attribuit. Si forte igitur propter coniunctionem, et propter eius cum homine coëxistentiam, quod est hominis proprium Verbo accommodant praedicti sancti, utique post coniunctionem, ipsum chrisma factum esse prorsus confitebuntur. Iam si post coniunctionem Iesus unctus fuit, coniunctionem autem nullam dicere volunt ante eius ex virgine ortum, sequitur ut isti ne christiparam quidem Virginem confiteantur. Nam si christipara, prorsus et deipara: si minus deipara, utique nec christipara. Nam si unctio post coniunctionem fuit, proptereaque in Verbi personam ea reputatur, coniunctionem autem post nativitatem ex Virgine factam dicunt, ne christiparam quidem esse comperiemus. Secus si christipara est, sane et deipara. Quum enim unctio ante coniunctionem cogitari non possit; si christipara est virgo, intraque eam coniunctio facta fuit; ea cum non hominem, ut isti aiunt, sed unitum Verbo Christum pepererit, deipara iure dicetur; si quidem, ut antea dictum est, de vera adunatione, non autem de illa quae in sanctis fit, loquuntur. Hoc autem dicimus, quia fieri nequit ut vera adunatio post nativitatem dicatur. Nos vero non hominem Deo unitum, sed Deum qui humanitatem adsumpsit, qui corpus inquam et animam ac mentem perfecte in sancta virgine sibi univit, hunc Christum esse scimus. Propterea etiamsi hominem audieris Christum nominari, ne obliviscaris eundem et Deum esse. Rei probe conscius Paulus, modo ipsum Deum proclamabat: « memento enim, inquit, Iesum Christum suscitatum ex mortuis, et de semine Davi-

dis ortum. » Rursusque: « Deus autem qui Dominum suscitavit, nos quoque virtute sua suscitat. » Audin illum de semine Davidis, et ex mortuis suscitatum proclamari?

10. Quum itaque demonstratum evidenter, sit non hominem, ut isti putant, sed sempiternum Dei Verbum humanatum ex virgine prodiisse, recedant hi ab errore suo, et iudaicam insaniam omittant. « Nisi enim conversi fuerint, gladium suum adversus eos splendificabit Dominus. » Nam quod illorum blasphemiam sine fine non sit perlaturus, et quod nonnisi longanimitate sua nunc etiam patiatur, audi quid per beatum prophetam dicat, ut ultionem suam post toleratos diu illos, qui in malitia perseverarunt, demonstret. « Tacui, inquit, sed num perpetuo tacebo ac tolerabo? Patiens fui parturientis instar. Nunc dissipabo et exsiccabo simul, desertabo montes et colles, et omne gramen illorum arefaciam, ponam flumina in insulas, et paludes exarescere faciam. » Neque secus praeclarissimus hymnista, celerem impiorum perniciem fore docet, etsi eos aliquanto tempore propter Dei longanimitatem valituros ait. « Vidi enim impium superexaltatum, et elevatum sicut cedros Libani: et transivi, et ecce non erat: quaesivi eum, et non est inventus locus eius. »

11. Haec enim et alia huiusmodi communia iis omnibus sunt, qui rectae fidei dispergere nituntur ovile, sicuti et praedictarum haereseon exitus ostendit. Quid enim profecit Arii impii error? Quid Eunomii, et illorum qui in sanctum Spiritum blasphemarunt, et Pauli samosatensis, et Apollinaris, insania? Quippe hi omnes et in praesenti turpissimum finem nacti sunt, atque ecclesiasticis septis eiecti fuerunt, et extra caelestem primogenitorum ecclesiam proiicientur; deleti sunt de libro viventium, et cum iustis non scribentur. Idem hos quoque manet finis; nisi forte statim amentiam suam agnoscentes, illuc unde exciderunt reverti satagerint, ii praesertim

ἡμᾶς ἐξεγείρει διὰ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ. „ Ἀκούεις τὸν ἐκ σπέρματος Δαβὶδ, καὶ ἐκ νεκρῶν ἐγηγερμένον σαφῶς κηρυττόμενον;

ι΄. Ὅτε τοίνυν ἐναργῶς ἀποδέδεικται, οὐκ ἄνθρωπος, ὡς ἐκεῖνοι νομίζουσιν, ἀλλ᾽ ὁ ἀΐδιος τοῦ Θεοῦ λόγος ἐνανθρωπήσας ἐστὶν ὁ ἐκ τῆς παρθένου προελθὼν, μεταγινωσκέτωσαν οἱ πεπλανημένοι, καὶ τῆς ἰουδαϊκῆς ἀνοίας ληγέτωσαν· * “ ἐὰν γὰρ μὴ ἐπιστραφῶσιν, τὴν ῥομφαίαν αὐτοῦ κατ᾽ αὐτῶν στιλβώσει κύριος· „ ὅτι γὰρ οὐκ εἰς τέλος αὐτῶν ἀνέξεται βλασφημούντων, καὶ διὰ μακροθυμίαν ἔτι καὶ νῦν ἀνέχεται βλασφημούντων, ἄκουε τί φησὶν διὰ τοῦ μακαρίου προφήτου, τὴν ἐκ τῆς ἀνοχῆς πρὸς τοὺς ἐπιμένοντας τῇ κακίᾳ ἐπαγομένην ἐκδίκησιν δηλῶν· * “ ἐσιώπησα, φησὶ, μὴ καὶ ἀεὶ σιωπήσομαι, καὶ ἀνέξομαι; ἐκαρτέρησα ὡς ἡ τίκτουσα· ἐκστήσω καὶ ξηρανῶ ἅμα, καὶ ἐρημώσω ὄρη, καὶ βουνοὺς *, καὶ πάντα τὸν χόρτον αὐτῶν ξηρανῶ· καὶ θήσω ποταμοὺς εἰς νήσους, καὶ ἕλη ξηρανῶ· „ οὐδὲν δὲ ἧττον καὶ ὁ θειότατος ὑμνῳδὸς, ταχεῖαν τὴν ἀσεβῶν διδάσκει τὴν ἀπώλειαν, κἂν πρὸς ὀλίγον διὰ μακροθυμίαν Θεοῦ ἰσχύσωσιν· * “ ἴδον γὰρ ἀσεβῆ ὑπερυψούμενον, καὶ ἐπαιρόμενον ὡς τὰς κέδρους τοῦ Λιβάνου· * καὶ παρῆλθον, καὶ ἰδοὺ οὐκ ἦν· καὶ ἐζήτησα αὐτὸν, καὶ οὐχ εὑρέθη ὁ τόπος αὐτοῦ. „

* Ps. VII. 13.
* Is. XLII. 14.
* v. 15.
* Ps. XXXVI. 35.
* v. 36.

ια΄. Ταῦτα γὰρ καὶ τὰ τοιαῦτα κοινὰ πάντων ἐστὶν, ὅσοι τῆς εὐσεβείας διασκορπίζειν ἐπιχειροῦσι τὸ ποίμνιον, ὥσπερ οὖν καὶ τῶν προειρημένων αἱρέσεων τὸ τέλος ἐπέδειξεν· τί γὰρ ὤνησεν τῆς Ἀρείου δυσσεβείας ἡ πλάνη; τί δὲ ἡ Εὐνομίου, καὶ τῶν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον βλασφημούντων, καὶ τοῦ σαμοσατέως Παύλου, καὶ τοῦ καλουμένου Ἀπολιναρίου ἡ παραφροσύνη; πάντες γὰρ οὗτοι καὶ ἐν τῷ παρόντι ἐπονείδιστον τέλος ἐσχήκασιν, καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν περιβόλων ἐξώσθησαν, καὶ τῆς ἐν οὐρανοῖς δὲ τῶν πρωτοτόκων ἐκκλησίας ἔξω ῥιφήσονται· ἐξηλείφθησαν * γὰρ ἐκ βίβλου ζώντων, καὶ μετὰ δικαίων οὐκ ἐγγραφήσονται· τὸ δὲ αὐτὸ καὶ τούτους ἐκδέξεται τέλος, εἰ μὴ ἄρα θᾶττον τῆς ἀνοίας λα-

* Ps. LXVIII. 29.

βόντες αἴσθησιν, ἐπανελθεῖν ὅθεν ἐξέπεσαν σπουδάσωσιν, καὶ μάλιστα τῶν ἀρχηγοὺς τῆς κακοφροσύνης γενομένους· ἀκούσονται γὰρ μονονουχὶ καὶ τούτων ἕκαστος παρὰ τοῦ (* Is. XIV. 19.) σωτῆρος· * "ὃν τρόπον ἱμάτιον ἐν αἵματι πεφυρμένον οὐκ ἔσται καθαρὸν, οὕτως οὐδὲ σὺ ἔσῃ καθαρός· διότι τὴν γῆν μου ἀπώλεσας, καὶ τὸν λαόν μου ἀπέκτεινας· οὐ μὴ μείνῃς εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον·" ἡμεῖς δὲ οἱ τὴν ἑαυτῶν πίστιν ἐπὶ τὴν ἀῤῥαγῆ πέτραν οἰκοδομήσαντες βεβαίαν, μέχρι τέλους τὴν εὐσέβειαν διαφυλάξωμεν, μηδαμῶς ὑπὸ τῶν ἐναντίων θορυβούμενοι, ἀλλὰ τὴν εἰς τὸν κύριον ἀγάπην, ὅπλον ἀνίκητον ἔχοντες, ἐν αὐτῷ καυχώμεθα διὰ παντὸς, λέγοντες τὰ τοῦ προφήτου ῥήματα, καὶ γελῶντες τῶν ἐναντίων (* Idem VIII. 8.) τὴν εὐτέλειαν· * "μεθ' ἡμῶν ὁ θεός· (* v. 9.) γνῶτε ἔθνη καὶ ἡττᾶσθε *, ἰσχυκότες ἡττᾶσθε· ἐὰν γὰρ πάλιν ἰσχύσητε, πάλιν ἡτ(* v. 10.)τηθήσεσθε· * καὶ ἐὰν βουλεύσησθε, βουλὴν διασκεδάσει κύριος· καὶ λόγον ὃν ἐὰν λαλήσητε, οὐ μὴ ἐμμείνῃ ἐν ὑμῖν· ὅτι μεθ' ἡμῶν κύριος ὁ θεός."

ιβʹ. Ἀλλ' ἰδοὺ, φασὶν, ὁ ἀπόστολος φανερῶς αὐτὸν ἄνθρωπον ὡμολόγησεν. Τι(* I. Tim. II. 5.)μοθέῳ γὰρ ἐπιστέλλων οὕτω φησὶν * "ἄνθρωπος Χριστὸς Ἰησοῦς·" τοῦτο δὲ λέγοντες, τὸν τῶν ἀκεραιοτέρων δοκοῦσιν ταράττειν τὸν νοῦν· εἰ γάρ τις συνετῶς τῷ ἀποστολικῷ ἐπιβάλλει ῥητῷ, ἐκ τούτου μάλιστα τοῦ ῥητοῦ, τῆς ἀσεβείας αὐτῶν καταψηφίσεται· ἀλλὰ μὴ οὕτως ἀκρωτηριάζωμεν τὴν λέξιν, ἀλλ' ὀλίγον τῶν ἔμπροσθεν ἐπιμνησθέντες, ὀρθὴν τῆς οἰκονομίας ἐντεῦθεν τὴν ὁμολογίαν νοῆσαι δυνησόμεθα· τί οὖν φησὶν ὁ μακά(* v. 5.)ριος Παῦλος *; "εἷς θεὸς" φησὶν περὶ τοῦ πατρός· καὶ εἶεν· περὶ τοῦ υἱοῦ "εἷς καὶ μεσίτης θεοῦ καὶ ἀνθρώπων·" εἰ γὰρ, φησὶν, καὶ γέγονεν ἄνθρωπος, ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο δύο αὐτὸν ὑποπτεύειν ὀφείλομεν· ὥσπερ γὰρ θεὸς ἦν πρὸ τῆς ἐπιδημίας ὁ λόγος, οὕτω καὶ γενόμενος ἄνθρωπος, καὶ μεσιτεύσας καὶ τῇ ἀνθρώπου φύσει εἷς πάλιν ἐστίν· διὰ γὰρ τοῦτο μεσίτην αὐτὸν εἴρηκε θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ὡς ἐξ ἀμφοτέρων τῶν οὐσιῶν ἕνα ὄντα· τὸ γὰρ τινῶν μεσιτεῦον, ἀμφοτέρων ἔχεται

qui pravarum opinionum auctores primi extiterunt. Audient enim propemodum horum singuli dicentem sibi Servatorem: « quemadmodum vestimentum cruore inquinatum non mundabitur, sic ne tu quidem mundus eris; quia regionem meam vastasti, populum meum occidisti, non permanebis in aeternum tempus. » Nos vero qui fidem nostram super immobili petra stabilem aedificavimus, ad finem usque religiositatem veram conservemus, nullatenus ab adversariis turbati, sed erga Dominum caritatem, invictae armaturae instar habentes, in ipso semper gloriemur, prophetae verba decantantes, et adversariorum ignobilitatem irridentes. « Nobiscum Deus. Scitote, populi, et deprimamini; qui valuistis, postea estis depressi: et si iterum valueritis, aeque vincemini; et si quid deliberaveritis, consilium vestrum dissipabit Dominus; et quem sermonem loquemini, is apud vos non permanebit; quia Deus nobiscum est. »

12. Sed ecce, hi dicunt, apostolus aperte ipsum hominem confitetur. Namque ad Timotheum scribens sic ait: « homo Christus Iesus. » Hoc dum aiunt, simpliciorum videntur mentem turbare. Sed enim si quis cordate apostolicum dictum consideret, vi huius maxime dicti, irreligiositatem illorum damnabit. Profecto haud haec nobis locutio veluti mutila accipienda sic est, sed paulo retro dictorum ab apostolo memores, rectam inde incarnationis confessionem intelligere licebit. Quid ergo ait, beatus Paulus? « Unus Deus » inquit de patre; esto. De filio: « unus et mediator Dei et hominum. » Etsi enim, inquit, factus est et homo, non tamen idcirco duos ipsum suspicari debemus. Namque uti erat ante suum adventum Verbum Deus, sic et homo factus, et humanae naturae interveniens, unus adhuc est. Ideo mediatorem ipsum Dei et hominum dixit, quia ex utraque substantia unus est. Nam quod inter aliqua medians est, utramque partem participat.

Est ergo Dei mediator, quatenus eiusdem ac pater substantiae est: est item hominum quoque mediator, quatenus humanam etiam naturam perfecte participat absque peccato. Cum ergo apostolus hominem dicit Christum Iesum, caveant ne propterea scandalum patiantur, sed reputent ipsummet et Deum et dominum appellari, simulque etiam Christum Iesumque dici. Audiant enim eundem apostolum hoc aperte praedicantem: « expectantes, inquit, beatam spem, et manifestationem gloriae magni Dei et servatoris nostri Iesu Christi, qui dedit semet ipsum pro nobis. »

13. Viden quomodo illic quidem hominem Christum Iesum dicit eum qui pro omnibus se ipsum tradidit; heic autem magnum Deum Christum Iesum, qui se ipsum item pro nobis dedidit? Duplex enim hinc contra ipsos, immo potius pro ipsis, si resipiscere velint, fit demonstratio, dum dicit et Deum et dominum Iesum, quem illic hominem dixerat, dumque ambobus in locis ipsum pro nobis sponte se tradidisse significat. « Homo enim, inquit, Christus Iesus, qui dedit se ipsum pro omnibus redemptionem. » Rursusque: « expectantes beatam spem, et manifestationem gloriae magni Dei et servatoris nostri Iesu Christi, qui dedit semetipsum pro nobis, ut omni nos peccato redimeret, mundaretque sibi populum peculiarem, aemulatorem bonorum operum. » Quod si nonnisi homo est in eorum sententia Christus Iesus, qui tradidit semet ipsum pro omnibus, sibique nos fecit populum peculiarem, homini utique, non secus atque ethnici, cultum exhibemus, et creaturae deinceps dominicam dignitatem attribuimus. Verumtamen non ita se res habet, absit: sed dominum ac Deum agnoscimus Christum.

πάντως· ἔστι τοίνυν μεσίτης θεοῦ, διὰ τὸ τῆς αὐτῆς οὐσίας ὑπάρχειν τῷ πατρί· ἔστι δὲ πάλιν καὶ ἀνθρώπων μεσίτης, διὰ τὸ καὶ τῆς ἀνθρωπείας μετεσχηκέναι φύσεως τελείως χωρὶς ἁμαρτίας (1)· ἄνθρωπον οὖν αὐτὸν ὅταν λέγῃ Χριστὸν Ἰησοῦν, μὴ διὰ τοῦτο σκανδαλιζέσθωσαν, ἀλλ᾽ ἐννοείτωσαν αὐτὸν καὶ κύριον καὶ θεὸν ὀνομαζόμενον μετὰ τὸ καὶ Χριστὸν πάλιν λέγειν καὶ Ἰησοῦν· ἀκουέτωσαν γὰρ αὐτοῦ τοῦ ἀποστόλου τοῦτο φανερῶς οὕτω κηρύττοντος· * “ προσδεχόμενοι, φησὶ, τὴν μακαρίαν ἐλπίδα, καὶ ἐπιφάνειαν τῆς δόξης τοῦ μεγάλου θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὃς ἔδωκεν ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν. ” * Tit. II. 13.

ιγ΄. Ὁρᾷς ὅπως ἐκεῖ μὲν ἄνθρωπον Χριστὸν Ἰησοῦν λέγει τὸν ὑπὲρ πάντων ἑαυτὸν δεδωκότα, ἐνταῦθα δὲ μέγαν θεὸν Χριστὸν Ἰησοῦν, τὸν δόντα πάλιν ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν; διπλῆ γὰρ ἐνταῦθα κατ᾽ αὐτῶν, μᾶλλον ὑπὲρ αὐτῶν, εἰ ἐθέλοιεν μεταγινώσκειν, γέγονεν ἡ ἀπόδειξις, διὰ τὸ λέγειν καὶ θεὸν καὶ κύριον Ἰησοῦν, ὃν ἐκεῖσε ἄνθρωπον εἴρηκε, καὶ διὰ τοῦ ἐν ἀμφοτέροις ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν δεδωκότα σημαίνειν· “ ἄνθρωπος γὰρ, φησὶν, Χριστὸς Ἰησοῦς, ὁ δοὺς ἑαυτὸν ὑπὲρ πάντων ἀντίλυτρον. ” Καὶ πάλιν· “ προσδεχόμενοι τὴν μακαρίαν ἐλπίδα, καὶ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς δόξης τοῦ μεγάλου θεοῦ, καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὃς ἔδωκεν ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν, ἵνα λυτρώσηται ἡμᾶς ἀπὸ πάσης ἁμαρτίας, καὶ καθαρίσῃ ἑαυτῷ λαὸν περιούσιον (2), ζηλωτὴν καλῶν ἔργων. ” Εἰ δὲ ἄνθρωπος κατ᾽ ἐκείνους μόνον Χριστὸς Ἰησοῦς, ὁ δοὺς ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ περιποιησάμενος ἡμᾶς ἑαυτῷ λαὸν περιούσιον, ἀνθρώπῳ ἄρα λατρεύομεν παραπλησίως τοῖς ἔθνεσιν, καὶ τῇ κτίσει λοιπὸν τὴν δεσποτικὴν αὐθεντείαν ἀποδιδόαμεν· ἀλλ᾽ οὐκ ἔστιν οὕτως, μὴ γένοιτο, ἀλλὰ ÷ κύ-
÷ ριον καὶ θεὸν ἐπιγινώσκομεν τὸν Χριστόν·
÷ γέγονε μὲν γὰρ ἄνθρωπος δι᾽ ἡμᾶς

(1) Hem pulchram et theologicam vocabuli *mediator* explicationem!

(2) Περιούσιον *peculiarem* interpretor cum divo Hieronymo, cuius disputationem de hoc vocabulo refert ex ipsius commentariis Sabaterius. Ceteroqui *abundantem* interpretantur etymologiae vim sequentes Lucifer, Augustinus, et Ambrosiaster loco praedicto. Vulgati lectio *acceptabilem* vix dissidet a Symmachi sensu, quem idem Hieronymus refert.

÷ ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος, μετασχὼν τῆς ἀνθρωπείας φύσεως. καὶ γεγέννηται διὰ φιλανθρωπίαν ἄφατον μετὰ ταύτης ἐκ τῆς ἁγίας καὶ ἀπειρογάμου παρθένου· ἀλλ' ἦν καὶ οὕτω κατὰ φύσιν Θεὸς καὶ τοῦ Θεοῦ υἱός· διὰ ταύτην τοιγαροῦν τὴν αἰτίαν καλεῖται καὶ ἄνθρωπος, καλεῖται δὲ καὶ Θεὸς, εἷς καὶ ὁ αὐτὸς ὑπάρχων ἐν ἑκατέρᾳ προσηγορίᾳ Χριστός [1]. ÷

ιδ'. Ὅτι γὰρ οὐκ ἄνθρωπον, ὡς οὗτοι μυθολογοῦσιν, ὁ Παῦλος ἐκήρυττε τὸν Χριστὸν, ἄκουε Κορινθίοις ἐπιστέλλοντος αὐ-
* II. Cor. IV. 5. τοῦ καὶ λέγοντος· * " οὐ γὰρ ἑαυτοὺς κηρύσσομεν, ἀλλὰ Ἰησοῦν Χριστὸν κύριον, ἑαυτοὺς δὲ δούλους ὑμῶν διὰ Ἰησοῦν. " Ὁρᾷς τῆς ἀποστολικῆς γνώμης τὸν ὅρον; Ἰησοῦν Χριστὸν, φησὶν, κύριον· ἑαυτοὺς δὲ, δούλους κηρύσσομεν. Ῥωμαίοις δὲ πάλιν ἐπιστέλλων
* Rom. IX. 5. οὕτω φησίν· * " ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα, ὁ ὢν ἐπὶ πάντων Θεὸς εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν. " Εἰ δὲ ἄνθρωπον ἠπίστατο τὸν Χριστὸν, ἔδει λέγειν ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα, ἐν ᾧ ὁ ἐπὶ πάντων Θεός· νῦν δὲ τοῦτο μὲν οὐκ εἴρηκε, Θεὸν δὲ τὸν Χριστὸν ἐπὶ πάντων μεγαλοφώνως ἀπέφηνεν. ÷ Οὐ μὴν δὲ, ἀλλά γε κἀκεῖνο διασκεψώμεθα, ὡς εἰ μὴ Θεὸν ἅμα καὶ ἄνθρωπον ἠπίστατο τὸν Χριστὸν ὁ θεῖος ἀπόστολος, οὐκ ἂν ἔλεγεν τὸ κατὰ σάρκα· τοῦτο γὰρ φανερῶς ἐπὶ τοῦ μὴ μόνον ἀνθρώπου, ἀλλὰ καὶ καθ' ἕτερόν τι τὴν οὐσίαν ὄντος λέγεται· ὥσπερ οὖν καὶ ἐπήγαγεν, ὁ ὢν ἐπὶ πάντων Θεός· διπλῆν γὰρ ἐνταῦθα τὴν περὶ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ὁμολογίαν παραδέδωκεν, καὶ τὸ κατὰ σάρκα ἐπιδείξας, καὶ Θεὸν ἀνακηρύξας· ÷ [2]. Ὅνπερ γὰρ τρόπον ὁ ἐπὶ γῆς βασιλεὺς, εἴ ποτε ἐν ὑπάτου σχήματι προελθεῖν βουληθείη, οὐ διὰ τοῦτο τοῦ εἶναι βασιλεὺς πέπαυται, οὔτε μὴν τὴν προτέραν αὐθεντείαν ἀπώλεσεν, ἀλλ' εἷς καὶ ὁ αὐτὸς ὑπάρχει πρὸς τῇ βασιλείᾳ καὶ τὸ τῆς ὑπατείας ἔχων· κἂν

Profecto factum est propter nos homo Dei Verbum, humanae naturae communicans, natumque est ob suam ineffabilem erga homines caritatem, cum ea natura ex sancta et nuptiarum experte Virgine: sed tamen sic etiam Deus suapte natura erat, et Dei filius. Hanc igitur ob causam et homo vocatur, et simul vocatur Deus, quum sit unus idemque sub utraque appellatione Christus.

14. Quod enim haud hominem, ut isti fabulantur, Paulus Christum praedicaverit, audi in epistola ad Corinthios dicentem: non enim nosmetipsos praedicamus, sed Iesum Christum dominum, nos autem servos vestros propter Iesum. Viden apostolicae sententiae definitam notionem? Iesum Christum ait dominum, nosmet autem servos praedicamus. Ad Romanos item scribens ait: « ex quibus secundum carnem Christus, qui est super omnia Deus benedictus in saecula. Amen. » Quod si uti hominem Christum reputavisset, dicendum ab eo fuerat: ex quibus secundum carnem Christus, in quo super omnia Deus. Nunc vero non ita dixit, sed Deum super omnia Christum magna voce declaravit. Illud insuper consideremus, quod nisi Deum una et hominem reputasset Christum divus apostolus, non dixisset « secundum carnem. » Hoc enim manifeste de eo qui non solum est homo, sed de eo qui et alia quadam substantiae ratione subsistit, dicitur; sicuti reapse addidit: qui est super omnia Deus. Duplicem scilicet hoc loco de Servatore nostro protulit confessionem, et quid sit secundum carnem demonstrans, et simul Deum praedicans. Nam rex terrenus, si forte aliquando in consulis figura prodire velit, non idcirco rex esse desinit, neque priorem dignitatem amittit, sed unus idemque est, praeter regiam, consularem quoque dignitatem habens: et si quispiam hunc

(1) Recitatur hic tractus nominatim ex hoc Cyrilli sermone a Iustiniano imp. in tractatu ad monachos alexandrinos monophysitas, quem nos edidimus Script. vet. T. VII, cuius vide p. 306. Feliciter vero nobis contigit, ut Cyrilli simul opus, deque eo regale ac certissimum Iustiniani testimonium inveniremus.

(2) Hunc quoque Cyrilli tractum recitat, et suo testimonio facit authenticum Iustinianus loco citato.

regem nominet, novit simul eundem esse qui consulis habitu ornatur: vicissimque si consulem ipsum appellaverit, non ignorat hunc eundem esse regem. Sic dominus noster Iesus Christus erat quidem Dei sempiternus filius, Deus verus existens; assumpta autem postremis temporibus etiam humanitate, unus idemque est, sive Deus, sive homo, sive Iesus appelletur.

15. Quae quum ita se habeant, agesis dominicum quoque effatum in medium producamus, cuius praecipue causa audacius nobis instant adversarii; nempe quod ipse in evangelicis praedicationibus hominem se confessus sit dicens: « cur me quaeritis occidere, hominem qui veritatem vobis locutus sum? » Sed enim si quis veritatis studiosus evangelicos adibit locos, heic ubi Servator ita locutus est, magnopere damnabit malitiosam adversariorum sententiam, eosque cavillatores ac sycophantas iure meritoque appellabit: talia enim ac tanta ante hanc dictionem elocutus fuerat, Deum se demonstrans, et Dei filium, ut ipsi illius temporis Iudaei, quoniam mentis oculum excaecatum gerebant, ob ea eloquia maxime vellent illum occidere. Isti porro egregii adversarii cuncta illa silentio prementes, hanc unam sibi rapiunt dictionem, haud aliter se quam olim pharisaei gerentes: namque et hi docenti Servatori adtendebant, non quia credere aut edoceri vellent, sed quia captare aliquid ex eius ore avebant, ut narrat evangelista. Sic igitur isti quoque nunc legunt, vel potius curiose indagant divinas scripturas, ut ansam aliquam accusandi illum inveniant qui suam pro ipsis animam posuit.

16. Quidnam vero ante praedictam locutionem dixerit, observemus. « Pater meus, inquit, usque adhuc operatur, et ego operor. Patrem suum Deum dicit, parem se faciens Deo, eadem quae pater pari modo creantem. Nam quae ille facit, eadem et

εἴ τις ὀνομάσοι βασιλέα, οἶδεν ὡς αὐτὸς ἐστὶν ὁ καὶ τὸ τοῦ ὑπάτου σχῆμα περιβαλλόμενος· καὶ πάλιν τε εἰ ὕπατον τὸν αὐτὸν ὀνομάσοι, τὸν αὐτὸν οἶδεν καὶ βασιλέα ὑπάρχοντα (1)· οὕτως ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς ἦν μὲν ἀεὶ τοῦ Θεοῦ υἱὸς, Θεὸς ὑπάρχων ἀληθινὸς, προσλαβὼν δὲ ἐν ὑστέροις χρόνοις καὶ τὸ ἀνθρώπινον, εἷς καὶ ὁ αὐτὸς ὑπάρχει, κἂν Θεὸς λέγηται, κἂν ἄνθρωπος, κἂν Ἰησοῦς.

ιε΄. Τούτων δὲ οὕτως ἐχόντων, φέρε καὶ τὴν κυριακὴν εἰς μέσον φωνὴν ἀγάγωμεν, ἐφ᾽ ἣν μάλιστα καὶ θρασύτερον ἡμῖν ἐφίστανται λέγοντες, ὡς αὐτὸς ἐν τοῖς εὐαγγελικοῖς κηρύγμασιν ἄνθρωπον ἑαυτὸν ὡμολόγησεν λέγων· * " τί με ζητεῖτε ἀποκτεῖναι, ἄνθρωπον ὃς τὴν ἀλήθειαν ὑμῖν λελάληκα; " Εἰ δέ τις φιλαλήθως τοῖς εὐαγγελικοῖς ἐπιβάλλει χωρίοις, ἔνθα τοῦτο λελάληκεν ὁ σωτὴρ, σφόδρα καταγνώσεται τῆς κακοτέχνου γνώμης αὐτῶν, καὶ φιλεγκλήμονας δικαίως ἀποκαλέσει καὶ συκοφάντας· τοσαῦτα γὰρ διελάληκεν πρὸ ταύτης τῆς λέξεως, Θεὸν ἑαυτὸν ἀποφαίνων, καὶ Θεοῦ υἱὸν, ὡς καὶ αὐτοὺς τοὺς τότε Ἰουδαίους, ἐπείπερ ἐτύφλωττον τῆς διανοίας τὸ ὄμμα, διὰ τοῦτο μάλιστα βούλεσθαι αὐτὸν ἀναιρεῖν· καὶ πάντα ἐκεῖνα σιωπῇ παραδιδόντες, ταύτην ἁρπάζουσι τὴν λέξιν, ὅμοιόν τι ποιοῦντες τοῖς τότε Φαρισαίοις· κἀκεῖνοι γὰρ διδάσκοντι τῷ σωτῆρι προσέχοντες, οὐ πιστεύειν ἐθέλοντες καὶ διδάσκεσθαι, ἀλλὰ θηρεῦσαί τι ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ βουλόμενοι, ὡς ὁ εὐαγγελιστὴς ἱστορεῖ· * ὥσπερ οὖν καὶ οὗτοι νῦν ἀναγινώσκουσιν, μᾶλλον δὲ περιεργάζονται τὰς θείας γραφὰς, ἵνα τι κατηγορεῖν εὕρωσιν τοῦ τὴν ψυχὴν ὑπὲρ αὐτῶν τεθεικότος.

ις΄. Τί δὲ ἐν τοῖς πρὸ ταύτης τῆς φωνῆς ἔλεγεν, κατανοήσωμεν· * " ὁ πατήρ μου, φησὶν, ἕως ἄρτι ἐργάζεται, κἀγὼ ἐργάζομαι· " καὶ πατέρα ἴδιον ἔλεγεν τὸν Θεὸν, ἴσον ἑαυτὸν ποιῶν τῷ Θεῷ, τὰ αὐτὰ τῷ πατρὶ παραπλησίως δημιουργοῦντα· * " ἃ γὰρ

* Ioh. VIII 40.

* Luc. XI 54.

* Ioh. V 17.

* V 19.

(1) Apte utitur hac similitudine Cyrillus, cuius aetate adhuc imperatores consulatum, cum eis libebat, adibant.

ἂν ἐκεῖνος ποιεῖ, ταῦτα καὶ ὁ υἱὸς ὁμοίως
* Ioh. V. 22. ποιεῖ. * „ Καὶ “ ὅτι τὴν κρίσιν αὐτῷ πᾶσαν δέδωκεν ὁ πατὴρ, ἵνα πάντες τιμῶσι τὸν
v. 25. υἱὸν, καθὼς τιμῶσι τὸν πατέρα. * „ Καὶ “ ἔρχεται ὥρα, καὶ νῦν ἐστὶν, ὅτε οἱ νεκροὶ ἀκούσωσιν τῆς φωνῆς τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου· καὶ οἱ ἀκούσαντες ζήσωσιν. „ Εἶτα ἵνα μὴ τὰ θεοπρεπῆ ταῦτα ἀκούοντες σκανδαλίζωνται διὰ τὴν σάρκα, ὅτι ἄνθρωπος ὁρώμενος τοιαῦτα ἐφθέγγετο, ἑξῆς ἐπάγει μετ᾽ ὀλί-
* v. 27. γα, καὶ φησὶν *, ὅτι υἱὸς ἀνθρώπου ἐστίν· μὴ
v. 28. θαυμάζετε τοῦτο *, καὶ γὰρ καὶ ταύτης τῆς εἰρημένης φωνῆς, ὅτι οἱ ἀκούσαντες ζήσωσιν· ἔρχεται ὥρα, ὅτε καὶ πάντες οἱ ἐν τοῖς
* v. 29. μνημείοις ἀκούσονται *, καὶ πορεύσονται οἱ τὰ ἀγαθὰ ποιήσαντες εἰς ἀνάστασιν ζωῆς, οἱ δὲ τὰ φαῦλα πράξαντες εἰς ἀνάστασιν κρίσεως· τὸ μὲν γὰρ πρότερον εἰρημένον, ὅτι ἔρχεται ὥρα, καὶ νῦν ἐστίν· καὶ τὸ, οἱ ἀκούσαντες ζήσονται, περὶ τῶν κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον ἀναστάντων νεκρῶν εἰρῆσθαι· τὸ δὲ, πάντες οἱ ἐν τοῖς μνημείοις, τὴν ἀναστάσιμον τῆς ἐνδόξου παρουσίας αὐτοῦ σημαίνειν ἡμέραν.
* Idem VI. 35. Καὶ μετ᾽ ὀλίγα δὲ πάλιν φησίν· * “ ἐγώ εἰμι ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς. „ Ἀλλὰ ταῦτα πάντα, ὥσπερ οὐκ ἀκούοντες, μᾶλλον δὲ ἐθελοκωφοῦντες, παραπέμπονται· ταύτην δὲ τὴν φωνὴν τὴν λέγουσαν “ νῦν δὲ ζητεῖτέ με ἀποκτεῖναι ἄνθρωπον ὃς τὴν ἀλήθειαν ὑμῖν λελάληκα „ περιφέρουσιν πρὸς τὸ τῶν ἀκεραιοτέρων διαταράττειν τὸν νοῦν· ἐχρῆν δὲ αὐτοὺς, εἴπερ ἦσαν ὀρθοὶ, τοῦτο λογίζεσθαι, ὅτι περ ὁ τὰ προειρημένα λαλήσας, αὐτὸς καὶ ταύτην εἴρηκε τὴν φωνὴν, καὶ μὴ διὰ ταύτην τῶν τοσούτων ὥσπερ ἐπιλανθανομένους σκανδαλίζεσθαι· κἀκεῖνοι γὰρ ἄνθρωπον ὁρῶντες, καὶ τὰς θεοπρεπεῖς φωνὰς ἀκούειν οὐκ ἀνεχόμενοι, ἔλε-
* v. 42. γον· * οὐχ οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς Ἰωσὴφ, οὗ ἡμεῖς οἴδαμεν τὸν πατέρα; Καὶ πάλιν αὐτῷ προσ-
* Idem VIII. 53. ῄεσαν λέγοντες * “ τίνα σεαυτὸν ποιεῖς; „
* v. 57. Καὶ πάλιν· * “ πεντήκοντα ἔτη οὔπω ἔχεις καὶ Ἀβραὰμ γινώσκεις; „ καὶ ἐχρῆν μὲν τοῖς ἤδη προειρημένοις ἀρκεῖσθαι, καὶ μηδὲν πλέον ἐπιζητεῖν· οἱ γὰρ λογισμὸν ὀρθὸν ἔχειν σπουδάζοντες περὶ τὴν τῶν θείων γραφῶν ἀκρόασιν, εὐγνωμόνως λέξουσιν, ὡς οὐδὲν ἄτοπον εἴη

filius similiter facit. Insuper: quod omne iudicium ipsi pater commiserit, ut omnes honorificent filium, sicuti patrem honorificant. Item: quod venit hora, et nunc est, cum mortui audient vocem filii hominis; et qui audierint, vivent. Deinde, ne haec Deo tantum digna audientes, paterentur scandalum propter eius carnem, quia in humana forma talia diceret, paulo post addidit, dicens: se filium hominis esse. Neque miremini, quod qui hanc vocem audierint, victuri sint: venit hora cum omnes qui in monumentis iacent, audient: et procedent qui bona fecerunt in resurrectionem vitae, et qui mala egerunt in resurrectionem iudicii. Nam prius dictum, quod venit hora, et nunc est; et illud: qui audierint vivent, de illis qui illo tempore resurrexerunt mortuis dictum fuit. Verba autem: omnes qui in monumentis iacent, diem generalis resurrectionis, et gloriosae Christi apparitionis significant. Et paulo post rursus dicit: ego sum panis vitae. Verumtamen haec omnia, ceu non audientes, vel potius voluntariam surditatem profitentes, transmittunt; hanc unam vero voculam quae ait: nunc autem quaeritis me interficere, hominem qui veritatem vobis locutus sum, circumferunt ad perturbandas simpliciorum mentes. Oporteret autem illos, si recti essent, hoc reputare, nempe qui superiora dixerat, eundem hanc etiam protulisse voculam; neque huius causa, tot illa tantaque oblitos, scandalizari. Nam et Iudaei hominem videntes, et Deo dignas locutiones audire non ferentes, dicebant: « nonne hic est Iosephi filius, cuius nos patrem matremque novimus? » Denuoque ad eum accesserunt dicentes: « quem te ipsum facis? » Et rursus: « quinquaginta annos nondum es natus, et Abrahamum cognovisti? » Sane opus esset praedictis acquiescere, neque ulterius quicquam requirere. Nam qui recto ratiocinio uti student in divinarum scripturarum acroasi, bona fide dicent, nihil repugnare, Deum

simul et hominem, cum loquebatur, modo se Deum modo hominem se nominasse, quin neutra ex his appellationibus alteram destruat.

17. Sane et aliunde cernere licet, Christum haud ita intelligendum esse hominem, ut istorum opinio fert. Postquam Iudaei facinus illud patrarunt, de quo cum illis nunc Dominus expostulat, salutarem inquam passionem, si tamquam hominis occisores damnati fuissent, tunc haud sensu cassum foret quod ab illis dicebatur. Sed quum tamquam rege ac domino occiso damnati fuerint, exploratum fit, adversarios nostros stultam sibi opinionem creasse, cum illum existimant merum esse hominem, etiamsi Verbum in ipso habitare dicant. Certe beatus Paulus de crucifigentibus loquens, Domini occisores illos repraesentat his verbis utens: « nam si cognovissent, numquam Dominum gloriae crucifixissent. » Et ipse quoque Dominus in vineae parabola ait « patremfamilias misisse servos suos ad agricolas. At hi alium quidem verberarunt, inquit, alium occiderunt, alium lapidibus obruerunt, agricolae scilicet. Postremo misisse dicit filium, quo viso agricolae intra se dixerunt: hic est heres, venite occidamus eum, eiusque hereditatem occupemus: atque ita eum comprehensum et vinea eiectum interemerunt.» Si ergo apostolus quidem gloriae Dominum confitetur eum qui crucifixus fuit; ipse autem Servator prophetas quidem servorum missorum nomine denotari docet, semet ipsum vero filium domini servorum illorum; quis iam ulterius ausit dicere hominem illum fuisse qui aiebat « nunc me quaeritis occidere » et non potius humanatum Deum? Praesertim quia Deo digna opera, sub hominis titulo praedicata, audiet eventura. Venit enim, hora, et nunc est, cum mortui audient vocem filii hominis; et qui audierint, vivent. Et quum venerit, inquit, filius hominis in regnum suum, et omnes angeli eius cum eo, tunc sedebit in throno

θεὸν ὁμοῦ καὶ ἄνθρωπον ὄντα, ὅτε διελάληκεν, ποτὲ μὲν θεὸν, ποτὲ δὲ ἄνθρωπον ὀνομάζεσθαι, οὐδαμῶς ἑκατέρας προσηγορίας τὴν ἑτέραν ἀθετούσης.

ιζ'. Ἐπειδὴ δὲ ἔνεστι καὶ ἑτέρωθεν τοῦτο θεωρεῖσθαι, ὡς οὐκ ἄνθρωπος νοεῖσθαι διὰ τοῦτο ὀφείλει κατὰ τὴν τούτων ὑπόνοιαν· μετὰ τὸ πρᾶξαι τοὺς ἰουδαίους τοῦτο, ὅπερ ἐνταῦθα αὐτοῖς ἐμέμφετο ὁ κύριος, λέγω δὴ τὸ σωτήριον πάθος, εἰ ἄρα ὡς ἄνθρωπον ἀποκτείναντες κατεκρίθησαν, τότε γὰρ ἂν δυνηθείη λόγον ἔχειν τὸ ὑπ' αὐτῶν λεγόμενον· εἰ δὲ ὡς κατὰ δεσπότου καὶ κυρίου τολμήσαντες κατεδικάσθησαν, δῆλον ὡς ματαίαν ὑπόνοιαν ἑαυτοῖς ἐπλάσαντο, ἄνθρωπον νομίσαντες εἶναι, κἂν ἐνοικεῖν εἰς αὐτὸν τὸν λόγον λέγωσιν. Ὁ μὲν οὖν μακάριος Παῦλος περὶ τῶν σταυρωσάντων διαλεγόμενος, κυριοκτόνους αὐτοὺς ἐναργῶς παρίστησιν αὐταῖς λέξεσι γράφων οὕτως· * " εἰ γὰρ ἔγνωσαν, οὐκ ἂν τὸν κύριον τῆς δόξης ἐσταύρωσαν. " Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ κύριος ἐν τῇ τοῦ ἀμπελῶνος παραβολῇ * " ἀπεσταλκέναι φησὶ τὸν οἰκοδεσπότην τοὺς δούλους αὐτοῦ πρὸς τοὺς γεωργούς· καὶ ὃν μὲν ἔδειραν, φησὶν, ὃν δὲ ἀπέκτειναν, ὃν ἐλιθοβόλησαν, οἱ γεωργοὶ δηλονότι· ὕστερον δὲ ἀπεσταλκέναι φησὶν αὐτὸν τὸν υἱὸν, ὃν οἱ γεωργοὶ θεασάμενοι εἶπον πρὸς ἑαυτούς· οὗτός ἐστιν ὁ κληρονόμος, δεῦτε ἀποκτείνωμεν αὐτὸν, καὶ σχῶμεν αὐτοῦ τὴν κληρονομίαν· καὶ λαβόντες αὐτὸν ἐξέβαλον ἔξω τοῦ ἀμπελῶνος, καὶ ἀπέκτειναν. " Εἰ τοίνυν ὁ μὲν ἀπόστολος κύριον τῆς δόξης τὸν ἐσταυρωμένον ὁμολογεῖ, αὐτὸς δὲ ὁ σωτὴρ τοὺς μὲν προφήτας δούλους ἀπεσταλμένους διδάσκει, ἑαυτὸν δὲ τοῦ δεσπότου τῶν δούλων υἱὸν, τίς ἔτι τολμήσει λέγειν ὡς ἄνθρωπος ἦν ὁ λέγων, νῦν δὲ ζητεῖτέ με ἀποκτεῖναι, καὶ οὐχὶ μᾶλλον θεὸς ἐνηνθρωπηκώς; καὶ μάλισθ' ὅταν καὶ τὰ θεοπρεπῆ ἔργα τῇ ἀνθρώπου προσηγορίᾳ λεγόμενα ἀκούῃ μέλλοντα γίνεσθαι· * " ἔρχεται γὰρ ὥρα, καὶ νῦν ἐστιν, ὅτε οἱ νεκροὶ ἀκούσωσιν τῆς φωνῆς τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου· καὶ οἱ ἀκούσαντες ζήσουσι. " Καὶ * " ὅταν ἔλθῃ, φησὶν, ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ, καὶ πάντες οἱ ἄγγελοι μετ' αὐ-

* I. Cor. II. 8.
* Matth. XXI. 34.
* Ioh. V. 25.
* Matth. XXV. 31.

12

τοῦ, τότε καθίσει ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτοῦ,
* Ioh. III. 13. τὴν δικαίαν ἅπασιν ἐπιφέρων κρίσιν. „ Καὶ *
" οὐδεὶς ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανὸν, εἰ μὴ ὁ
ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβὰς, ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου. „

ιη'. Ἀκούεις φανερῶς τὸν Θεὸν λόγον τῇ
ἀνθρώπου προσηγορίᾳ διὰ τὴν πρὸς τὴν σάρκα
ἕνωσιν ὀνομαζόμενον; τίς γὰρ ἂν εἴη ἕτε-
ρος ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς; μηκέτι οὖν
* Idem VIII. 40. σκανδαλίζου, ὅταν λέγει * " νῦν δὲ ζητεῖτε
με ἀποκτεῖναι, ἄνθρωπον ὃς τὴν ἀλήθειαν
ὑμῖν λελάληκα· „ ἀλλ' ἐννοῶν τὴν οἰκονο-
μίαν, εὐσεβῶς δέχου τὸ λεγόμενον· ἐκ τού-
των γὰρ τῆς ἑνώσεως μάλιστα ἡ οἰκονομία
δείκνυται· καὶ ὅτι κἂν ἄνθρωπος ὀνομάζη-
ται, οὐ δίχα τῆς θεότητος ὀφείλει καθ'
ἑαυτὸν ἄνθρωπος ὀνομάζεσθαι· τίς γὰρ τολ-
μήσει λέγειν ἄνθρωπον, καὶ ταῦτα ἐνεργή-
σειν τὰ προειρημένα; λέγω δὴ τὴν ἐξ οὐρα-
νοῦ μέλλουσαν ἔσεσθαι παρουσίαν αὐτοῦ, καὶ
τὴν περὶ πάντων δικαίαν κρίσιν· τοῦ ἱεροψάλ-
* Ps. LXIV. 2. του μάλιστα Δαβὶδ ᾄδοντος * " σοὶ πρέπει
ὕμνος ὁ Θεὸς ἐν Σιὼν, καὶ σοὶ ἀποδοθήσε-
ται εὐχὴ ἐν Ἱερουσαλήμ· εἰσάκουσον προσ-
* v. 3 ευχῆς· " πρὸς σὲ πᾶσα σὰρξ ἥξει. * „ Τί
γὰρ ἕτερον ἐστὶν τοῦτο, ἀλλ' ἢ ὅπερ τὸν υἱὸν τοῦ
* Matth. XXV. 31. ἀνθρώπου ποιήσειν μεμαθήκαμεν *; " τότε
γὰρ, φησὶν, καθίσει ἐπὶ θρόνου δόξης αὐ-
* v. 32. τοῦ *, καὶ συναχθήσονται ἔμπροσθεν αὐτοῦ
πάντα τὰ ἔθνη. „ Ὁρᾷς ὅπως τοῦ Δαβὶδ ὡς
πρὸς Θεὸν λέγοντος, πρός σε πᾶσα σὰρξ
ἥξει, εἰς τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου τοῦτο πληροῦ-
σθαι μέλλον ἀποδέδεικται; Θεὸς οὖν ἐστὶν
ἄρα ἐνανθρωπήσας ὁ ἐκ Μαρίας τεχθεὶς,
τῶν θείων ἡμῖν γραφῶν τοῦτο διὰ πολλῶν
ἀποδείξεων ἐναργῶς ἐμφαινουσῶν· θεοτόκος
δὲ πάντως καὶ αὐτὴ ἡ καλλιπάρθενος, κἂν
οὗτοι μὴ βούλωνται· εἰ γὰρ ἄνθρωπος ἦν
ὁ ἐξ αὐτῆς προελθὼν Ἰησοῦς Χριστὸς, πῶς
ὁ Παῦλος Γαλάταις ἐπιστέλλων ἔγραφε,
Gal. I. 1. " Παῦλος ἀπόστολος *, οὐκ ἀπ' ἀνθρώπων,
οὐδὲ δι' ἀνθρώπου, ἀλλὰ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ; „
δῆλον ὡς οὐκ ἄνθρωπος μόνον, ἀλλὰ Θεὸς
ἐνανθρωπηκὼς ἐστίν· μὴ τοίνυν σκανδαλι-
ζέσθωσαν ἐπὶ ταῖς τοιαύταις φωναῖς οἱ ἀπαί-
δευτοι, ἀλλὰ διδασκέσθωσαν τοῦ θείου μυ-
στηρίου τὴν οἰκονομίαν, καὶ προσκυνείτωσαν

gloriae suae, iustam de omnibus sententiam ferens. Et, « nemo ascendit in caelum, nisi qui de caelo descendit filius hominis. »

18. Audin manifeste Deum Verbum hominis appellatione, propter suam cum carne adunationem, nominatum? Nam quis alius de caelo descendisse putandus est? Noli itaque diutius scandalum pati, cum is ait: « nunc me quaeritis occidere, hominem qui veritatem vobis dixi: » sed incarnationis mysterium reputans, pie dictum admitte. Namque his verbis, unionis potissimum dispensatio monstratur: et quod, etiamsi homo appelletur, non tamen absque divinitate seorsum per se homo nuncupatur. Quis enim ausit dicere hominem, qui qualia supradicta sunt effecturus sit? Futurum videlicet de caelo adventum eius, iustumque de omnibus faciendum iudicium. Cum praesertim sacer psalmista David canat: « te decet hymnus, Deus, in Sione; et tibi offeretur oratio in Hierusalem. » Audi orationem: « ad te omnis caro veniet. » Quid enim hoc aliud est, quam quod filium hominis facturum esse didicimus? « Tunc enim, inquit, sedebit in throno gloriae suae, et congregabuntur coram ipso omnes gentes. » Viden, quomodo quum David Deo dixerit: « ad te omnis caro veniet » rem hanc in filio hominis exitum habituram demonstratum sit? Deus est igitur humanatus quem Maria peperit, divinis nobis scripturis rem hanc argumentorum multitudine evidenter ostendentibus. Deipara autem omnino est ipsa quoque egregia Virgo, quantumvis isti nolint. Nam si homo fuisset qui ex ipsa prodiit Iesus Christus, quomodo Paulus in epistola ad Galatas scripsisset: « Paulus apostolus, non ab hominibus, neque per hominem, sed per Iesum Christum? » Plane patet non esse hominem tantummodo, sed Deum humanatum. Ne ergo his vocibus scandalizentur indocti, sed divini mysterii dispensationem discant, adorentque deinceps Christum et ipsi cum an-

gelis. « Quum enim, inquit, introducet primogenitum in mundum, dicit: et adorent eum angeli Dei. Et in nomine Iesu omne genu flectatur caelestium, terrestrium, et infernorum: et omnis lingua confiteatur, dominum Iesum Christum in gloria esse Dei patris. » Meminerint, Christum Iesum communi consensu dominum dictum, neque conturbentur, cum eum hominem secundum dispensationem vocatum audiunt.

19. Sic et aliae locutiones intelligendae sunt pro rei natae usu et dispensatione dictae, veluti etiam Petri illud apostoli effatum est. « Iesum enim nazarenum virum adprobatum a Deo inter vos » ait Iudaeos alloquens Petrus. Oportet enim ab eo, qui divinis litteris utitur, et personas spectari, et tempus, et quam ob causam quodvis dicatur, reputari. Sic enim singulis dictis convenientem accommodare sensum quispiam cum Spiritus gratia poterit. Quia igitur hanc quoque locutionem illi ad suae irreligiositatis confirmationem obiiciunt, videamus quidnam Petrus iuxta dispensationis regulas significare volens, ita locutus sit. Immo vero ab eo quaeramus ut nos doceat, quaenam eum causa ad id dictum impulerit. Quid ais, o beate? Hominem praedicas Christum, atque ut huic credamus suades, ut creaturam adorare nos doceas? Atqui alius apostolus increpat eos, qui creaturae cultum volunt exhibere. Praeterea quomodo ipse a Christo interrogatus, quemnam existimares esse filium hominis, respondisti: tu es filius Dei viventis? Siquidem ea tunc interrogatio iis qui non satis dispensationis mysterium noverant, fortasse aliquam huiusmodi cogitationem iniicere poterat, nempe ut eum hominem esse existimarent. Quemnam enim, ait, homines dicunt esse filium hominis? Tunc igitur quum audires ipsum esse filium hominis, Dei filium esse respondisti; nunc vero, post tot aliorum visam miraculorum potentiam, postquam beatae eius-

λοιπὸν τὸν Χριστὸν μετὰ τῶν ἀγγέλων καὶ αὐτοί· “ὅταν γάρ, φησὶν *, εἰσαγάγῃ τὸν πρωτότοκον εἰς τὴν οἰκουμένην, λέγει· καὶ προσκυνησάτωσαν αὐτῷ πάντες ἄγγελοι Θεοῦ· καὶ * ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ πᾶν γόνυ κάμψῃ ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων· * καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται, ὅτι κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν θεοῦ πατρός·” μνημονευέτωσαν Χριστὸν Ἰησοῦν κύριον ὁμολογούμενον, καὶ μὴ ταραττέσθωσαν ὅταν ἄνθρωπον διὰ τὴν οἰκονομίαν ἀκούωσιν.

* Hebr. I. 6.
* Phil. II. 10.
* v. 11.

ιθʹ. Οὕτω νοείτωσαν καὶ τὰ διά τινα χρείαν ἢ οἰκονομίαν περὶ αὐτοῦ εἰρημένα· οἷόν ἐστιν καὶ τὸ ὑπὸ Πέτρου τοῦ ἀποστόλου λεγόμενον· * “Ἰησοῦν γάρ, φησιν, τὸν ναζωραῖον ἄνδρα ἀποδεδειγμένον ἀπὸ τοῦ θεοῦ εἰς ὑμᾶς” πρὸς ἰουδαίους διαλεγόμενος ὁ Πέτρος· χρὴ γὰρ τὸν τοῖς θείοις λόγοις ἐντυγχάνοντα, καὶ τὰ πρόσωπα θεωρεῖν, καὶ τὸν χρόνον, καὶ διὰ ποίαν αἰτίαν ἕκαστον εἴρηται, λογίζεσθαι· οὕτω γὰρ ἑκάστῳ ῥητῷ τὴν πρέπουσαν ἐφαρμόσαι θεωρίαν τίς τῇ τοῦ πνεύματος δυνήσεται χάριτι· ἐπεὶ οὖν καὶ τοῦτο τὸ ῥητὸν ἐκεῖνοι πρὸς σύστασιν τῆς αὐτῶν δυσσεβείας προβάλλονται, εἴδωμεν τί δήποτε ὁ Πέτρος οἰκονομῆσαι βουλόμενος, οὕτω λελάληκεν· μᾶλλον δὲ αὐτὸν ἐπερωτήσωμεν τὴν αἰτίαν ἀγγεῖλαι ἡμῖν, δι᾽ ἣν οὕτω λέγειν προήχθη· τί φῄς, ὦ μακάριε; ἄνθρωπον κηρύττεις τὸν Χριστόν, καὶ τούτῳ πιστεύειν ἡμᾶς ἀναπείθεις, ἵνα κτίσματι λατρεύειν διδάξῃς; καὶ μὴν ἕτερος ἀπόστολος μέμφεται τοὺς τῇ κτίσει λατρεύειν ἐθέλοντας· * εἶτα πῶς αὐτὸς ἐρωτηθεὶς παρ᾽ αὐτοῦ, τίνα ἐνόμιζες εἶναι τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, ἀπεκρίθης, σὺ εἶ ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ τοῦ ζῶντος; καίτοι τότε ἡ πεῦσις τοῖς μὴ σφόδρα εἰδόσι τῆς οἰκονομίας τὸ μυστήριον, τάχα καί τινα τοιαύτην ἔννοιαν ἐμποιεῖν ἠδύνατο, λέγω δὴ τὸ ἄνθρωπον αὐτὸν νομίσαι· τίνα γάρ, ἔλεγεν, οἱ ἄνθρωποι λέγουσιν εἶναι τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου *; καὶ τότε μὲν υἱὸν ἀνθρώπου ἀκούων αὐτόν, τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ αὐτὸν εἶναι ἔλεγες; νῦν δὲ μετὰ τὸ ἄλλων πολλῶν σημείων θεάσασθαι δύναμιν, μετὰ τὸ καὶ τῆς μακαρίας αὐτοῦ ἀναστάσεως, καὶ τῆς εἰς

* Act. II. 22.
* Rom. I. 25.
* Matth. XVI. 15.

οὐρανὸν ἀνόδου ἐν πείρᾳ γενέσθαι, ἄνθρωπον αὐτὸν εἶναι λέγεις;

κ'. Καὶ μή τις οἰέσθω δύνασθαι καὶ τότε ὡς περὶ ἀνθρώπου λέγειν αὐτὸν, τὸ σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ τοῦ ζῶντος, ὡς καὶ τῶν ἁγίων χρηματιζόντων υἱῶν θεοῦ· οὐ γὰρ ἁπλῶς εἶπεν σὺ υἱὸς θεοῦ εἶ, ἀλλὰ σὺ εἶ ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ· ἡ γὰρ τοῦ ἄρθρου προσθήκη (1) δείκνυσι τὸν ἕνα καὶ μόνον ἀληθεινὸν υἱὸν ὁμολογῆσαι τὸν Πέτρον· πρὸς ταῦτα δὲ τοιούτοις μονονουχὶ αὐτὸς ὁ μακάριος Πέτρος ἀπήντησεν ἂν ῥήμασιν· μὴ τοῦτο νομίσητέ με εἰρηκέναι, ὅτι περ ἄνθρωπος καθ' ἡμᾶς εἷς ἐστὶν ὁ Χριστός· οὐ τοῦτο ἐστὶν ὃ φημί· πρᾶγμα δέ τι οἰκονομῶ θαυμαστὸν, καὶ παράδοξον· καὶ ποῖον τοῦτο ἐστί; τῇ καθόδῳ τοῦ πνεύματος περιηχηθεὶς τῶν Ἰουδαίων ὁ δῆμος *, συνέδραμεν πρὸς ἡμᾶς· εὑρὼν οὖν καιρὸν ἁλείας ἀνθρώπων εἶναι τότε, εἶτα φανερῶς αὐτοῖς καὶ ἀπ' εὐθείας οὐ δυνάμενος τὸν Χριστὸν θεὸν ἀνακηρύττειν, ἐπείπερ αὐτὸν πρὸ ὀλίγου σταυρώσαντες ἦσαν, καὶ βαρὺ αὐτοῖς διὰ τοῦτο τὸ πρᾶγμα ἐφαίνετο, κρύπτω τὸ ἄγκιστρον τοῦ λόγου, καθάπερ ἐπὶ τῶν ἰχθύων τῇ τροφῇ, τοῖς ταπεινωτέροις τούτοις ῥήμασι, καὶ τὸν Ἰησοῦν ναζωραῖον ὀνομάζω, καὶ ἐσταυρωμένον, καὶ ὅτι ὁ θεὸς ἤγειρεν αὐτὸν ἐκ νεκρῶν, καὶ οὕτω κεκαλυμμένως εἰσφέρω καὶ τὴν θεολογίαν αὐτοῦ, καὶ ταύτην μετά τινος τέχνης· τοῦ γὰρ Δαβὶδ αὐτοῦ ὑπομιμνήσκω λόγους, ἐπείπερ τὰ ἐκείνου μᾶλλον ἀνυπόπτως ἐδέχοντο, καὶ δι' ἐκείνων πάλιν τῇ τοῦ θεοῦ δυνάμει τὸ πᾶν ἀνατίθημι, ἵνα οὕτω κατὰ μικρὸν αὐτοὺς καταδέξασθαι ποιήσω τὸ σωτήριον κήρυγμα· οὗ δὴ γενομένου, καὶ εἰς κατάνυξιν ἐλθόντων αὐτῶν, φανερώτερόν πως αὐτὸν λοιπὸν θεὸν ἐπιδείξω διὰ τῆς τοῦ βαπτίσματος τούτου εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ προστάξεως, ἄφεσιν ἁμαρτιῶν αὐτοῖς τούτου χαρίζεσθαι δυναμένου διδάξας.

* Act. II. 6. seq.

κα'. Καὶ ὅρα σύνεσιν ἀποστολικήν· « Ἰησοῦν φησὶν τὸν ναζωραῖον, ἄνδρα ἀποδεδειγμένον ἀπὸ τοῦ θεοῦ εἰς ὑμᾶς δυνάμεσι

dem resurrectionis et in caelum reditus testis fuisti, hominem ipsum dicis?

20. Nec quisquam existimet, tunc etiam tamquam de homine potuisse de illo dicere, tu es Christus qui es filius Dei viventis, quandoquidem sancti quoque homines filii Dei sunt. Non enim simpliciter dixit, tu es filius Dei; sed tu es, qui filius Dei es. Namque articuli (graeci) adiectio unum demonstrat unicumque verum filium confessione Petri denotari. Huic demum obiectioni ipse beatus Petrus his fere verbis mihi videtur occurrere. Ne me ita locutum putetis, quasi unus de vobis sit homo Christus. Haud id equidem dico, sed rem miram et insperatam prudente sermone revelo. Quaenam vero haec est? Spiritûs descendentis fragore audito, Iudaeorum populus ad nos accurrit. Ergo idoneum piscandi homines tempus nactus, neque tamen valens manifesto directoque sermone Christum Deum praedicare, quia illi scilicet paulo ante hunc crucifixerant, molestumque illis huiusmodi negotium accidisset, celo inquit sermonis hamum, sicuti fit obiecta piscibus esca, sub horum verborum humilitate, et Iesum nazarenum nomino atque crucifixum, et quod Deus ipsum e mortuis suscitaverit; atque ita non sine velamine ingero nec sine arte quadam theologicam illius notitiam. Etenim Davidis verba in mentem ipsis revoco, quoniam viri illius potius oracula sine suspicione admittebant; perque ea mox omnia Dei virtuti attribuo, ut sic paulatim Iudaeos faciam salutarem doctrinam recipere: quo facto, iisque ad compunctionem conversis, manifestius deinde Deum ipsum demonstro per huius baptismi in eius nomine conferendi indictionem, docens simul vi huius fieri peccatorum remissionem.

21. Porro animadverte apostolicam prudentiam. « Iesum dicit nazarenum, virum adprobatum a Deo inter vos virtutibus et

(1) Hanc significativam vim habet hoc loco graecus articulus ὁ.

prodigiis atque signis, quae per eum fecit Deus in medio vestri. » Et a Deo adprobatum dicit, et Deum haec per illum egisse, ut patre nominato persuaderet illis quo ipsum quoque Iesum atque eius opera admitterent, ceu illo, id est patre, haec agente per filium: quae fecit, ait, per ipsum Deus. Deinde memorata cruce, resurrectionem quoque in medium adducit, et hanc item tamquam a patre effectam; ut resurrectionis causa, crucem quoque ab iis admitti curaret. Deinceps vero clam veluti, ipsius theologicam notitiam insinuat. Nam quum dixisset, quem Deus suscitavit solutis mortis doloribus, addit: quia impossibile erat hunc ab illa teneri. Ecce haud iam diutius tamquam de homine loquitur. Nam si homo fuisset, prorsus a morte retineri poterat. Sed hoc dicto, confugit statim ad propheticum testimonium, ut iam non ab ipso sed a propheta potius audientes, promptius dicta exciperent. Aitque: « David enim dicit de eo: providebam Dominum coram me semper » et reliqua. Animadverte quanto artificio sermonem de Domino apud eos facit. Deinde testimonio absoluto, rursus illorum cogitationes compescens, quia apertiore theologia de Iesu locutus fuerat, ad patrem denuo transfert sermonem, aitque: « certo igitur sciat universa Israhelis domus, quod et dominum et Christum Deus fecerit hunc quem vos crucifixistis Iesum. » Illis vero postea rogantibus quid factu opus esset; baptizari eos iussit in nomine illius, et peccatorum remissionem per eundem recipere; remissione videlicet peccatorum auctoritatem eis Christi suadens; verbis autem « Deus fecit » illorum contradictionem excludens.

22. Quod autem haud novum dominum nobis pater effecerit, neminem sana mente praeditum negaturum puto. Non enim, ut quidam insipienter dictum hoc de filii divinitate intelligunt, ita locutus est: neque de filii existentia loqui aposto-

καὶ τέρασι καὶ σημείοις, οἷς ἐποίησεν δι᾽ αὐτοῦ ὁ θεὸς ἐν μέσῳ ὑμῶν· „ καὶ ἀπὸ θεοῦ ἀποδεδειγμένον λέγει, καὶ τὸν θεὸν ταῦτα δι᾽ αὐτοῦ ἐνεργήσαντα, ἵνα τῇ τοῦ πατρὸς προσηγορίᾳ πείσῃ αὐτοὺς, καὶ αὐτὸν τὸν Ἰησοῦν καὶ τὰ ἔργα αὐτοῦ καταδέξασθαι, ὡς ἐκείνου δι᾽ αὐτοῦ ταῦτα ποιοῦντος, λέγω δὴ τοῦ πατρός· οἷς ἐποίησεν γάρ, φησιν, δι᾽ αὐτοῦ ὁ θεός· εἶτα τοῦ σταυροῦ μνημονεύσας, καὶ τὴν ἀνάστασιν εἰσφέρει, καὶ ταύτην ὡς παρὰ τοῦ πατρὸς πάλιν γεγενημένην, ἵνα διὰ τούτου πάλιν καὶ αὐτὴν αὐτοὺς καταδέξασθαι ποιήσῃ· καὶ λοιπὸν ὥσπερ κεκαλυμμένως αὐτοῖς καὶ τὴν θεολογίαν εἰσφέρει· εἰρηκὼς γὰρ, ὃν ὁ θεὸς ἀνέστησεν λύσας τὰς ὠδῖνας τοῦ θανάτου *, ἐπάγει· καθ᾽ ὅτι οὐκ * Act. II. 24.
ἦν δυνατὸν κρατεῖσθαι αὐτὸν ὑπ᾽ αὐτοῦ· οὐκέτι λοιπὸν ὡς περὶ ἀνθρώπου τοῦτο· εἰ γὰρ ἄνθρωπος ἦν, πάντως ὅτι καὶ κρατεῖσθαι ἠδύνατο ὑπὸ τοῦ θανάτου· ἀλλὰ τοῦτο εἰρηκὼς, καταφεύγει ταχέως ἐπὶ τὴν προφητικὴν μαρτυρίαν, ἵνα μηκέτι ὡς παρ᾽ αὐτοῦ, ἀλλὰ ὡς παρὰ τοῦ προφήτου μᾶλλον ἀκούοντες, προθυμότερον δέξωνται τὸ λεγόμενον· καὶ φησίν· * “ Δαβὶδ * v. 25
γὰρ λέγει εἰς αὐτόν· προορώμην τὸν κύριον ἐνώπιόν μου διὰ παντός· „ καὶ τὰ ἑξῆς. Ὅρα μεθ᾽ ὅσης τέχνης αὐτοῖς τὴν κυριολογίαν εἰσήγαγεν· εἶτα τὴν μαρτυρίαν πληρώσας, πάλιν αὐτῶν ὥσπερ τὸν λογισμὸν καταστέλλων, ἐπειδήπερ φανερώτερον αὐτὸν ἐθεολόγει, ἐπὶ τὴν τοῦ πατρὸς πάλιν κατατρέχει προσηγορίαν, καὶ φησίν· * “ ἀσφαλῶς οὖν γινωσκέτω πᾶς οἶ- * v. 36.
κος Ἰσραὴλ, ὅτι καὶ κύριον καὶ Χριστὸν ὁ θεὸς ἐποίησε τοῦτον τὸν Ἰησοῦν, ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε· * „ καὶ αἰτησάντων αὐτῶν λοιπὸν ἐκεί- * v. 37.
νων, τί ποιῆσαι ὤφειλον *, βαπτισθῆναι * v. 38.
αὐτοῖς προσέταξεν ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ, καὶ ἄφεσιν ἁμαρτιῶν διὰ τούτου λαμβάνειν· τῇ τῶν ἁμαρτιῶν ἀφέσει, τὴν κυριότητα αὐτοὺς ἐννοῆσαι ποιῶν· διὰ δὲ τοῦ λέγειν, ὁ θεὸς ἐποίησεν, τὴν ἐκείνων ἀποκλείων ἐναντιολογίαν.

κβʹ. Ὅτι γὰρ πρόσφατον ἡμῖν κύριον ὁ πατὴρ οὐκ ἐποίησεν, οὐδένα οἶμαι τῶν εὖ φρονούντων ἀντερεῖν· καὶ γὰρ οὐκ ὥς τινες ἀνοήτως εἰς τὴν τοῦ υἱοῦ θεότητα τὸ ῥητὸν ἐκλαμβάνουσιν, οὕτως εἴρηκεν· οὐ γὰρ περὶ τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ σκοπὸς ἦν τῷ ἀποστόλῳ

διαλέγεσθαι, ἀλλὰ περὶ τῆς μετὰ τὴν ἀνάστασιν δόξης· τὸ οὖν κύριον αὐτὸν ἐποίησεν, ἀντὶ τοῦ κυριότητα καὶ Χριστοῦ δόξαν αὐτῷ δέδωκεν· οὐχ᾽ ὅτι δόξαν ἐπίκτητον ἔλαβεν ὁ υἱὸς, ἀλλ᾽ ἐκείνοις διὰ τὴν προειρημένην οἰκονομίαν οὕτως διαλεγόμενος, ὅτι οὕτω πιστεύειν εἰς αὐτὸν ὀφείλετε, ὡς Χριστῷ καὶ κυρίῳ προσιόντες· ὅτι γὰρ οὐκ ἄνθρωπος καθ᾽ ἡμᾶς γεγεννημένος χωρὶς τῆς τοῦ λόγου ἑνώσεως Ἰησοῦς ὁ ναζωραῖος, ὁ τὸ ἴδιον ὑπὲρ ἡμῶν αἷμα ἐκχεῖσθαι καταδεξάμενος, ἄκουε σαφῶς τοῦ ἀποστόλου Παύλου τοῖς Ἐφεσίων διδασκάλοις τοῦτο φανερῶς καθιστῶντος· * "προσέχετε γάρ, φησι, ἑαυτοῖς καὶ παντὶ τῷ ποιμνίῳ, ἐν ᾧ ὑμᾶς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔθετο ἐπισκόπους, ποιμαίνειν τὴν ἐκκλησίαν τοῦ θεοῦ, ἣν περιεποιήσατο διὰ τοῦ αἵματος τοῦ ἰδίου·" ἀκούεις θεὸν φανερῶς ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου τὸν ἐσταυρωμένον κηρυττόμενον; ποιμαίνειν γάρ φησιν τὴν ἐκκλησίαν τοῦ θεοῦ, ἣν περιεποιήσατο διὰ τοῦ αἵματος τοῦ ἰδίου· οὐχ᾽ ὅτι τῇ φύσει τῆς θεότητος ἔπασχεν, ἀλλ᾽ ὅτι τὰ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ πάθη εἰς αὐτὸν ἀναφέρεται, διὰ τὸ μὴ ἀνθρώπου τινὸς εἶναι ταύτην, ἀλλ᾽ αὐτοῦ τοῦ λόγου ἰδίαν σάρκα· εἰ τοίνυν θεοῦ αἷμα τὸ αἷμα λέγεται, δῆλον ὡς θεὸς ἦν σάρκα περικείμενος.

* Act. XX. 28.

κγ΄. Εἰ δὲ ἐπιμένοιεν λέγοντες, ποῦ τῆς γραφῆς θεοτόκος ἡ παρθένος ὠνόμασται; ἀκουέτωσαν σαφῶς τοῦτο τοῦ ἀγγέλου τοῖς ποιμέσιν εὐαγγελιζομένου, καὶ λέγοντος *, "ὅτι ἐτέχθη ὑμῖν σήμερον σωτὴρ, ὅς ἐστιν Χριστὸς κύριος·" οὐ λέγει δὲ ὃς ἔσται κύριος, ἢ ἐν ᾧ ὁ κύριος ἐνοικήσειν μέλλει, ἀλλ᾽ ὅς ἐστιν κύριος· ἰδοὺ τοίνυν κύριον φανερῶς τὸν τεχθέντα ὁ ἄγγελος εὐαγγελίζεται· εἶτα καὶ σημεῖον ὥσπερ αὐτοῖς τῆς τοῦ κυρίου θέας παρεχόμενος "εὑρήσετε, φησὶν *, βρέφος ἐσπαργανωμένον, καὶ κείμενον ἐν φάτνῃ." Παραπλήσιά τε τῷ ἀγγέλῳ καὶ ὁ Πέτρος κηρύττων, ὅτε πρὸς τὸν Κορνήλιον εἰσῆλθεν ἔλεγεν· * "τὸν λόγον ἀπέστειλεν τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ, εὐαγγελιζόμενος εἰρήνην διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ· οὗτός ἐστι κύριος πάντων." Ὁρᾷς πῶς τὸν λόγον, ἀντὶ τοῦ τὸ σωτήριον κήρυγμα διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀπεστάλθαι φησί; καὶ δεικνὺς

* Luc. II. 11.
* v. 12.
* Act. X. 36.

lus sibi proposuit, sed de eius post resurrectionem gloria. Ergo verba « dominum eum fecit » dicuntur pro « dominatum et Christi gloriam ipsi attribuit: » non quod adquisitam gloriam filius acceperit, sed Iudaeis secundum praedictam dispensationem ita loquitur, quia sic credere ei deberent, ut Christi ac domini iam facti adseclae. Quod enim non homo more nostro genitus, sine Verbi unione, Iesus nazarenus sit, qui pro nobis sanguinem suum fundere non recusavit, audi manifeste apostolum Paulum coram Ephesiorum magistris palam adfirmantem: « attendite, inquit, vobis et universo gregi, in quo vos Spiritus sanctus posuit episcopos regere ecclesiam Dei, quam acquisivit sanguine suo. » Audin Deum manifeste ab apostolo crucifixum praedicari? Regere enim mandat ecclesiam Dei, quam acquisivit sanguine suo. Non quod in natura deitatis sit passus, sed quia carnis passiones ad ipsum referuntur, propterea quod non hominis cuiusdam haec sit caro, sed ipsius Verbi propria. Si ergo sanguis Dei, dicitur sanguis, Deum illum fuisse, qui sibi carnem induit, exploratum est.

23. Iam si dicere pergant, quonam scripturae loco Virgo appelletur deipara; audiant hoc perspicue nunciantem pastoribus angelum, dicentemque: « quia natus est vobis hodie Salvator, qui est Christus dominus. » Non dicit qui erit Dominus, vel in quo Dominus habitaturus sit, sed qui est Dominus. En igitur Dominum manifeste eum, qui natus erat, angelus nunciat. Deinde tamquam signum spectandi mox Domini ipsis exhibens « invenietis, inquit, infantulum fasciis involutum et in praesepi positum. » Paria angelo Petrus quoque praedicans, cum ad Cornelium accessit, aiebat: « verbum misit filiis Israhelis, pacem nuncians per Christum Iesum. Hic est omnium dominus. » Cernis quomodo verbum, pro salutari praedicatione, per Iesum Christum missum fuisse dicit?

Demonstransque illis, quisnam esse Iesus Christus « hic est, ait, omnium dominus. » Viden infantulum tum ab angelo tum a Petro dominum *dici?* Ergo deipara omnino est quae dominum peperit. Sic ipsam etiam beati Baptistae mater, Spiritu sancto permota, appellavit. « Repleta est enim, inquit scriptura, Elisabet Spiritu sancto, et exclamavit: benedicta tu inter mulieres, et benedictus fructus ventris tui! Et unde hoc mihi, ut mater Domini mei veniat ad me? » Quis iam adeo insaniat, ut nolit cum evangeliis deiparam appellare sanctam Virginem? Ne ergo simpliciorum auribus sint molesti, dum puerum et infantulum vocitant, ne forte paulatim universum quoque eius adventum pernegent. Nominatus est enim infantulus ab angelo, sed simul dominus.

24. Neque hoc loco rursus obmurmurent, passionem obiicientes et resurrectionem, et quod Deus illum suscitaverit; iam enim in praecedentibus demonstrata fuit dispensationis ratio. Attamen si forte velint evidentius adhuc discere, quis esset ille crucifixus, audiant mundi doctorem, id Corinthiis scribentem: « ego enim, inquit, accepi a Domino, et vobis tradidi, quoniam dominus Iesus in qua nocte tradebatur, accepit panem » et reliqua. Cernis eum qui pro nobis passus est, dominum palam praedicatum? Quod si verbà « Deus ipsum e mortuis suscitavit » offendiculo hominibus sunt, utpote de homine dicta, ipsum adhuc audiant apostolum hanc quoque suspicionem perimentem. Secundum enim dispensationis rationem haec in sanctis dicta sunt scripturis. Nam quod dominus esset, is qui in carne passus est et resurrexit, et non, ut isti aiunt, homo habens Verbum inhabitans, audiant Paulum Romanis ita de Abrahamo confidenter scribentem: « non eius causa tantummodo scripta sunt haec, sed etiam propter nos, quibus reputabuntur credentibus in eum, qui Iesum dominum nostrum e mortuis susci-

αὐτοῖς τίς εἴη Ἰησοῦς Χριστὸς “ οὗτός ἐστιν, ἔφη, πάντων κύριος· „ ὁρᾷς τὸ βρέφος, κύριον ὂν ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου, καὶ ὑπὸ τοῦ Πέτρου *; — * ita uterque codex sine verbo.
οὐκοῦν θεοτόκος ἀναμφιβόλως ἡ τὸν κύριον γεννήσασα. Οὕτως αὐτὴν καὶ ἡ τοῦ μακαρίου Βαπτιστοῦ μήτηρ ὑπὸ πνεύματος ἁγίου κινουμένη προσηγόρευσεν· * “ ἐπλήσθη γάρ, φη- — * Luc. I. 41
σιν *, ἡ Ἐλισάβετ πνεύματος ἁγίου, καὶ ἀνε- — * v. 42
βόησεν· εὐλογημένη σὺ ἐν γυναιξὶν, καὶ εὐλογημένος ὁ καρπὸς τῆς κοιλίας σου· * καὶ πόθεν — * v. 43
μοι τοῦτο, ἵνα ἡ μήτηρ τοῦ κυρίου μου ἔλθῃ πρός με; „ Τίς ἐπὶ τοσοῦτον μέμηνεν, ὡς μὴ βούλεσθαι μετὰ τῶν εὐαγγελίων θεοτόκον ἀποκαλεῖν τὴν ἁγίαν παρθένον; μὴ τοίνυν τῶν ἀκεραιοτέρων τὰς ἀκοὰς θορυβείτωσαν, παιδίον καὶ βρέφος ὀνομάζοντες, ἵνα μὴ κατ᾽ ὀλίγον καὶ πᾶσαν αὐτοῦ τὴν ἐπιδημίαν ἀρνήσωνται· ὠνόμασται γὰρ βρέφος ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου, ἀλλ᾽ ἅμα καὶ κύριος.

κδ΄. Μηδ᾽ ἐν τούτῳ δὲ πάλιν ψιθυριζέτωσαν τὸ πάθος προβαλλόμενοι, καὶ τὴν ἀνάστασιν, καὶ ὅτι θεὸς αὐτὸν ἤγειρεν· ἤδη μὲν γὰρ καὶ ἐν τοῖς προλαβοῦσιν ἀποδέδεικται τῆς οἰκονομίας ὁ λόγος. Πλὴν εἰ καὶ φανερώτερον μανθάνειν βούλονται, τίς ὁ ἐσταυρωμένος ὑπῆρχεν, ἀκουέτωσαν τοῦ τῆς οἰκουμένης διδασκάλου, τοῦτο Κορινθίοις ἐπιστέλλοντος· * “ ἐγὼ γάρ, φησι, — * I. Cor. XI. 23
παρέλαβον ἀπὸ τοῦ κυρίου, καὶ παρέδωκα ὑμῖν, ὅτι ὁ κύριος Ἰησοῦς τῇ νυκτὶ ᾗ παρεδίδοτο, ἔλαβεν ἄρτον „ καὶ τὰ ἑξῆς· θεωρεῖς τὸν ὑπὲρ ἡμῶν παθόντα, κύριον φανερῶς κηρυττόμενον; εἰ δὲ καὶ τὸ *, ὁ θεὸς — * Act. II. 24.
αὐτὸν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν, σκανδαλίζει τοὺς ἀνθρώπους, ὡς περὶ ἀνθρώπου λεγόμενον, αὐτοῦ πάλιν τοῦ ἀποστόλου καὶ ταύτην ἀκουέτωσαν ἀναιροῦντος τὴν ὑπόνοιαν· οἰκονομικῶς γὰρ τὰ τοιαῦτα ἐν ταῖς ἁγίαις εἴρηται γραφαῖς· ὅτι γὰρ κύριος ἦν ὁ τῇ σαρκὶ καὶ πάσχων καὶ ἀνιστάμενος, καὶ οὐχ᾽ ὡς αὐτοὶ φασὶν ἄνθρωπος ἐνοίκησιν ἔχων τοῦ λόγου, ἀκουέτωσαν τοῦ Παύλου Ῥωμαίοις οὕτω παῤῥησίᾳ γράφοντος περὶ τοῦ Ἀβραάμ· “ * οὐκ ἐγράφη δι᾽ αὐτὸν μόνον *, ἀλλὰ — * Rom. IV. 23 * v. 24.
καὶ δι᾽ ἡμᾶς, οἷς μέλλει λογίζεσθαι τοῖς πιστεύουσιν ἐπὶ τὸν ἐγείραντα Ἰησοῦν τὸν

κύριον ἡμῶν ἐκ νεκρῶν. „ Ἤκουσας τὸν ἐγειρόμενον, κύριον προσαγορευόμενον; μηκέτι σκανδαλίζου ἐπὶ τοῖς οἰκονομικῶς λεγομένοις.

κε'. Καὶ τοῦτο δὲ τοῖς εἰρημένοις προσθεῖναι ἀναγκαῖον ὑπάρχει, ἵνα μή τις ὑπολάβῃ χάριτι καὶ αὐτὸν, καθάπερ ἡμᾶς, θεὸν καὶ κύριον καὶ υἱὸν προσαγορευόμενον· ἡμεῖς μὲν γὰρ εἰ καὶ καλούμεθα θεοὶ, ἀλλὰ πάλιν ἀκούομεν καὶ τῆς ἀσθενείας ἡμῶν τὸ
Ps. LXXXI. 6. μέτρον· * " ἐγὼ γὰρ εἶπα, φησὶ, θεοί ἐστε, καὶ
* v. 7. υἱοὶ ὑψίστου. „ ἀλλ' εὐθέως ἐπάγει· * " ὑμεῖς δὲ ὡς ἄνθρωποι ἀποθνήσκετε· „ καὶ δῆλον ὡς τὴν προσηγορίαν κατὰ χάριν ἐσχήκαμεν· αὐτὸς δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλὰ μετὰ τῆς θεοπρεποῦς δόξης, καὶ τὴν προσηγορίαν ἔχει· καλεῖται γὰρ οὐχ ἁπλῶς θεὸς, ἀλλὰ θεὸς ἐπὶ πάντων,
* Rom. IX. 5. καὶ εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας· * καλεῖται δὲ πάλιν καὶ κύριος οὐκ ὀνόματι μόνον, ὥσπερ ἡμεῖς, ἀλλὰ κύριος τῆς δόξης, καὶ κύριος
* Act. X. 36. πάντων, ὡς ὁ Πέτρος ἐδίδαξεν· * λεγόμενος δὲ καὶ υἱὸς, οὐδὲ τοῦτο καθάπερ ἡμεῖς ἁπλῶς υἱὸς, ἀλλὰ υἱὸς μόνος, καὶ ἀληθι-
* I. Ioh. V. 20. νὸς κατ' οὐσίαν, ὡς φησὶν Ἰωάννης· * " καὶ ἐσμὲν ἐν τῷ ἀληθινῷ θεῷ, καὶ ἐν τῷ υἱῷ αὐτοῦ· οὗτός ἐστιν ὁ ἀληθινὸς θεὸς, καὶ ζωὴ αἰώνιος. „ Φανερώτερον δὲ τοῦτον ὁ ἀπόστολος Παῦλος ἀπὸ τῶν πολλῶν διορίζει ὡς μόνον καὶ κατὰ ἀλήθειαν υἱόν· λέγει γὰρ
* I. Cor. VIII. 5. οὕτως· * " καὶ γὰρ εἴπερ εἰσὶν λεγόμενοι θεοὶ, εἴτε ἐν οὐρανῷ, εἴτε ἐπὶ τῆς γῆς, ὥσπερ εἰσὶν θεοὶ πολλοὶ καὶ κύριοι πολλοὶ λεγό-
* ita codex uterque. * v. 6. μενοι „ πάλιν ἵνα * νοῇς " * ἀλλ' ἡμῖν εἷς θεὸς ὁ πατὴρ ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ εἷς κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς δι' οὗ τὰ πάντα· „ ὁρᾷς ὡς οὐ μετὰ πάντων αὐτὸς κύριος ἢ θεὸς ὀνομάζεται, ἀλλὰ μόνος τῷ πατρὶ συνδοξάζεται, ὡς ἐξ αὐτοῦ κατὰ φύσιν ὑπάρχων;

κϛ'. Καιρὸς δὲ λοιπὸν, καὶ τὴν ἑτέραν τοῦ ἀποστόλου μαρτυρίαν εἰς μέσον παραγαγεῖν,
* θεὸν abest ab uno e codicibus. * cod. uterque δεικνύς. τοῦτον τὸν ἀληθινὸν θεὸν * υἱὸν δεικνῦσαν * ἄνθρωπον εἶναι τὸν ἐκ τῆς καλλιπαρθένου τεχ-
* Gal. IV. 4. θέντα· ἔχει δὲ οὕτως· * " ὅτε δὲ ἦλθεν τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἐξαπέστειλεν ὁ θεὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ γενόμενον ἐκ γυναικός· „ μηδεὶς δὲ τοῦτο λέγειν ἐρυθριάτω· οὐδεμίαν γὰρ

tavit. » Audisti eum qui suscitatus fuit, dominum appellatum? Ne ergo quae secundum dispensationem sunt dicta, scandalo tibi sint.

25. Sed et aliud praedictis necessario adiiciendum est, ne quis suspicetur, ipsum gratiose, sicut nobis usuvenit, et Deum fuisse appellatum et dominum atque filium. Nos quippe etiamsi dii appellemur, nihilo tamen minus infirmitatis simul nostrae modulum sentimus. « Ego enim dixi, inquit psalmista, dii estis et Altissimi filii. » Sed protinus addit: « vos autem ut homines mortem patimini. » Certe constat hac nos appellatione nonnisi per gratiam frui. Non sic ipse, sed cum digna Deo gloria, nomen quoque gerit. Vocatur non simpliciter Deus, sed super omnia Deus, et benedictus in saecula. Vocatur item dominus, non nomine tenus, ut nos, sed gloriae dominus, dominusque omnium, ut Petrus docuit. Dicitur etiam filius; at ne hoc quidem ut nos simpliciter, sed unicus filius, et substantialiter verus, ut ait Iohannes: « et sumus in vero Deo, et in filio eius. Hic verus Deus est, et vita aeterna. » Manifestius autem hunc apostolus Paulus a multis discernit, utpote solum et vere filium. Ait enim sic: « nam etsi sunt qui dicuntur dii, sive in caelo, sive super terram, siculi revera sunt dii multi, et multi qui dicuntur domini; » subdit ut intelligas: « nobis tamen unus Deus pater ex quo omnia, et unus dominus Iesus Christus per quem omnia. » Cernis, quod non cum omnibus ipse dominus vel Deus nominatur, sed unus cum patre glorificatur, tamquam ex ipso naturaliter existens?

26. Superest, ut aliud apostoli testimonium in medium proferamus, quod hunc verum Deum filium ostendit esse hominem, quem egregia peperit Virgo. Ita vero se habet: « cum venit plenitudo temporis, misit Deus filium suum factum ex muliere. » Neminem porro hoc dicere pudeat; nulla enim hinc iniuria Verbo fit, benignitas vero

potius patescit, et gloria infinita atque immensurabilis. Nam quod nihil inde Verbum detrimenti capiat, quum sit intangibile suapte natura, impassibile, et incircumscriptum, sed ineffabili sua erga homines bonitate id effecerit, audi rursus Paulum hoc docentem. « Iesus Christus, inquit, heri et hodie, idem et in saecula. » Cum dicit « heri » sempiternam eius dicit gloriam. « Hodie » vero praesens tempus significat. Et quia numquam mutatus est, idemque mansit etiam caro factus, eritque in aeternum, addidit « idem et in saecula. » Quae quum ita sint, magna oppido benignitate caritatem erga nos suam demonstravit, seque communicavit naturae nostrae, ut eam relevaret, atque a diaboli servitute subduceret. Neminem ergo pudeat, cum puerum dici audit et infantulum, et quicquid aliud humanitus de illo scriptum est. Cuncta enim haud sui sed nostri causa sustinuit; quod humanam naturam decet, ubique conservans, ne forte phantasiae instar divina dispensatio existimaretur.

27. Igitur quum audieris susceptum eum a beato Iosepho in Aegyptum fugisse, ne quaeso ignominiam id esse putes, sed potius cogita dispensationem. Hoc enim non tunc tantummodo de eo scriptum est, sed etiam cum trigesimo aetatis anno praedicare coepit et docere, ac miraculorum virtutes patrare, iterum haec de eo scripta comperimus. « Audiens enim, inquit, Iohannem fuisse traditum, secessit in Galilaeam. » Et alia huiusmodi deprehendere est. Verum haec haud metu, neque tunc neque postea fecit, sed quia tempus idoneum expectabat salutari passioni. Oportebat enim primo inclarescere praedicationem, et omnia quae decreverat fieri; ac tum demum ad salutarem passionem venire; quod et reapse accidit. Quod autem non consternatione animi aut pavore ita se gesserit, constat ex his quae fecit, cum tradi se noluit: nam Iudaeis dare eum praecipitem tunc volentibus, « ipse, inquit evan-

ὕβριν τοῦτο τῷ λόγῳ φέρει, φιλανθρωπίαν δὲ μᾶλλον, καὶ δόξαν διὰ τοῦτο ἄπειρον καὶ ἀμέτρητον. Ὅτι γὰρ οὐδὲν ἐκ τούτου ὁ λόγος ἐβλάπτετο, ἄψαυστος ὑπάρχων τὴν φύσιν καὶ ἀπαθὴς καὶ ἀπερίγραφος, ἀῤῥήτῳ δὲ φιλανθρωπίᾳ τὸ πρᾶγμα διήνυσεν, ἄκουε πάλιν αὐτοῦ τοῦ Παύλου τοῦτο διδάσκοντος· * « Ἰησοῦς Χριστὸς, φησὶν, χθὲς καὶ σήμερον, ὁ αὐτὸς καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας· » [* Hebr. XIII. 8] τὸ γὰρ χθὲς λέγων, τὴν προαιώνιον αὐτοῦ σημαίνει δόξαν· τὸ δὲ σήμερον, ἐνεστῶτος καιροῦ ποιεῖται σημαντικόν· καὶ ὅτι οὐκ ἐτράπη, ἀλλ' ὅτι ὁ αὐτὸς ἔμεινεν καὶ ἐν σαρκὶ γενόμενος, καὶ ἔσται εἰς τοὺς αἰῶνας, ἐπήγαγεν ὁ αὐτὸς καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας· ὅτε τοίνυν ταῦτα οὕτως ἔχει, φιλανθρωπίᾳ μεγάλῃ τὴν εἰς ἡμᾶς ἀγάπην ἐνεδείξατο, καὶ κεκοινώνηκεν τῇ ἡμετέρᾳ φύσει, ἵνα ἀναστήσῃ αὐτὴν, καὶ τῆς ὑπὸ τὸν διάβολον ἀπαλλάξῃ δουλείας· μηδεὶς οὖν αἰσχυνέσθω παιδίον ἀκούων, καὶ βρέφος, καὶ ὅσα ἀνθρωπινώτερον περὶ αὐτοῦ γέγραπται· ὑπέμεινεν γὰρ πάντα οὐ δι' ἑαυτὸν, ἀλλὰ δι' ἡμᾶς, πανταχοῦ τὸ πρέπον φυλάττων τῇ ἀνθρωπείᾳ φύσει, ἵνα μὴ φαντασία ἡ οἰκονομία νομίζηται.

κζ'. Οὐκοῦν κἂν ἀκούσῃς ὅτι παραλαμβάνει αὐτὸν ὁ μακάριος Ἰωσὴφ, καὶ φεύγει εἰς Αἴγυπτον, μὴ αἰσχύνην αὐτὸ νόμιζε, τὴν δὲ οἰκονομίαν ἐννόει· καὶ γὰρ οὐ τότε μόνον τοῦτο περὶ αὐτοῦ γέγραπται, ἀλλὰ καὶ ὅτε εἰς τὸν λ' ἐνιαυτὸν ἐλθὼν ἤρξατο κηρύττειν καὶ διδάσκειν, καὶ τὴν τῶν θαυμασίων ἐπετέλει τὴν δύναμιν, πάλιν τοιαῦτα περὶ αὐτοῦ γεγραμμένα εὑρίσκομεν· * « ἀκούσας γὰρ, φησιν, ὅτι Ἰωάννης παρεδόθη, ἀνεχώρησεν εἰς τὴν Γαλιλαίαν· » [* Matth. IV. 12.] καὶ ἕτερα δὲ τοιαῦτα ἐστὶν εὑρεῖν· ἀλλ' οὐ φόβῳ τοῦτο ἐποίει οὐδὲ τότε οὐδὲ νῦν, ἀλλὰ τὸν πρέποντα καιρὸν ἀναμένων τοῦ σωτηρίου πάθους· ἔδει γὰρ πρῶτον διαλάμψαι τὸ κήρυγμα, καὶ πάντα ἐπιτελέσαι ὅσα ἐβούλετο, καὶ τότε καὶ ἐπὶ τὸ σωτήριον πάθος ἐλθεῖν· ὃ δὴ καὶ γέγονεν. Ὅτι δὲ οὐ φόβῳ καὶ δειλίᾳ τοῦτο ἐγίνετο, δῆλον ἀφ' ὧν πεποίηκεν ὅτε παραδοθῆναι οὐκ ἐβούλετο· καὶ γὰρ τῶν Ἰουδαίων αὐτὸν τότε κατακρημνίσαι θελησάντων * « αὐτὸς, φησὶν, διελθὼν διὰ μέσου αὐτῶν ἐπορεύετο· » [* Luc. IV. 30.] καὶ ἄλλοτε δὲ πιά-

(a Ioh. VII. 30.) σαι αὐτὸν ἐθελόντων * „ οὐδεὶς, φησὶν, ἐπέβαλεν ἐπ' αὐτὸν τὰς χεῖρας, ὅτι οὔπω ἐληλύθει ἡ ὥρα αὐτοῦ· „ πλὴν ἀλλὰ καὶ ἀχείρωτος εἶναι δυνάμενος ὡς Θεὸς, πάλιν διὰ τὸ ἀνθρώπινον ὑπανεχώρει, ἵνα φαίνηται κατ' ἀλήθειαν γενόμενος ἄνθρωπος· εἰ δὲ λέγοι τίς, διὰ τί μὴ καὶ τότε ὅτε παιδίον ἦν, δι' ἑαυτοῦ τὴν ἐπιβουλὴν ἐξέκλεινεν, ἀλλ' ἀγγέλου χρηματίζοντος; μανθανέτω, ὡς καὶ τότε αὐτοῦ ἦν τὸ ἔργον· ἀλλ' ἵνα μὴ τῆς οἰκονομίας τοσοῦτον παραλύσῃ τὸν λόγον διὰ τὴν ἡλικίαν, διὰ τοῦτο δι' ἀγγέλου τὸ πρᾶγμα πεποίηκεν.

κη'. Ὅτι δὲ τὰ πρέποντα σώζειν βουλόμενος, πάντα οἰκονομικῶς ἐποίει, καὶ συνεχώρει τῇ σαρκὶ δεικνύειν τὰ αὐτῇ ἀκόλουθα, πληροφορήσει σε πάλιν αὐτός· ὅτε γὰρ (a Matth. III. 14.) ὁ μακάριος Βαπτιστὴς αὐτῷ ἔλεγεν * „ ἐγὼ (b v. 15.) χρείαν ἔχω ὑπὸ σοῦ βαπτισθῆναι *, ἀπεκρίνατο πρὸς αὐτόν· ἄφες ἄρτι, οὕτω γὰρ πρέπον ἐστὶν πληρῶσαι πᾶσαν δικαιοσύνην· „ ὁρᾷς ὅτι καὶ τὸ βάπτισμα, καὶ πάντα τὰ πρέποντα οἰκονομικῶς κατεδέχετο; ὅταν τοίνυν ἀκούσῃς παιδίον καὶ βρέφος καὶ ὅσα ἀνθρωπινώτερον περὶ αὐτοῦ γέγραπται, καθὼς προείρηται, μηδέποτε δίχα τῆς θεότητος αὐτὸν ὄντα ὑπολάμβανε· καὶ γὰρ καὶ ἄνθρωπος λεγόμενος, δείκνυται θεὸς ὑπάρχων, ὡς πολλάκις ἀποδέδεικται. Ἐπιμαρτυρήσει δὲ πρὸς τοῦτο τοῖς εἰρημένοις καὶ ὁ μακάριος Βαπτιστὴς οὕτω λέγων περὶ αὐ- (a Ioh. I. 27.) τοῦ· * „ ὀπίσω μου ἔρχεται ἀνὴρ, ὃς ἔμπροσθέν μου γέγονεν, ὅτι πρῶτός μου ἦν· κἀγὼ οὐκ ᾔδειν αὐτόν· „ πῶς οὖν ἄνδρα λέγων αὐτὸν, πρῶτον ἑαυτοῦ φησὶν αὐτὸν εἶναι; καὶ μὴν κατὰ τὸν τῆς οἰκονομίας χρόνον αὐτὸς πρῶτος ὁ μακάριος Βαπτιστὴς γεγεννημένος εὑρίσκεται· ὅτε γὰρ ὁ Γαβριὴλ τῇ Θεοτόκῳ Μαρίᾳ τὴν ἄχραντον σύλληψιν εὐηγγελίζετο, ἕκτον ἔλεγεν ἤδη μῆνα τὴν Ἐλισάβετ ἔχειν (a Luc. I. 36.) συνειληφυῖαν τὸν Βαπτιστήν· * πῶς οὖν ἄνδρα λέγων, πρῶτον φησὶν αὐτὸν ἑαυτοῦ ὄντα, εἰ μήτι Θεὸν φανερῶς ἐνανθρωπήσαντα αὐτὸν ἠπίστατο: „ ὀπίσω μου γάρ, φησιν, ἔρχεται ἀνὴρ, ὃς ἔμπροσθέν μου γέγονεν, ὅτι πρῶτός μου ἦν· „ πῶς δὲ εἰ πρῶτος ἦν ἐμ-

gelista, transiens per medium illorum ibat.» Alio item tempore quum vellent eum capere, « nemo, inquit, iniecit in illum manus, quia nondum venerat hora eius. » Sed quum alioqui sit invictus Deus, attamen humanitatis suae causa cedebat, ut vere factus homo videretur. Quod si quis dicat, cur non tum quoque cum infantulus erat, insidias per se ipse declinavit, sed admonente angelo? sciat, tum quoque operam eius intervenisse; sed ne ea res dispensationis rationem pessum daret, habito aetatis respectu, idcirco per angelum rem gessisse.

28. Quod autem humani officii causa, cuncta ad dispensationis normam dirigeret, carnemque pateretur proprietates suas demonstrare, persuadebit tibi rursus ipsemet Christus. Nam quum beatus Baptista ei diceret: ego opus habeo a te baptizari; respondit ei: sine modo; sic enim oportet omnem iustitiam impleri. Videsne, quod et baptismum et cuncta huiusmodi officia prudenti dispensatione receperit? Quoties ergo et puerum et infantulum, et quicquid humano more de eo scriptum est, audis, ut iam diximus, numquam eum absque divinitate fuisse arbitrare. Nam et cum homo dicitur, Deus esse demonstratur, ut saepe a nobis comprobatum fuit. Accedet hactenus dictis testis beatus quoque Baptista sic de illo loquens: « post me venit vir, qui ante me factus est, quia prior me erat; et ego eum nesciebam. » Quomodo ergo virum eum dicens, priorem se dicit? si quidem dispensationis tempore ipse prior beatus Baptista natus comperitur. Nam quum beatae deiparae Mariae immaculatum conceptum Gabrihel nunciabat, sexto iam mense geri ab Elisabeta Baptistam in utero aiebat. Quomodo ergo postquam eum virum dixerat, priorem se fuisse adfirmabat, nisi Deum manifeste humanatum ipsum scivisset? Post me enim, inquit, venit vir, qui ante me factus est, quia prior me erat. Quomodo autem, si quidem antea prior erat, posterior factus est? manifestatione

videlicet atque apud populum notitia. Nam prius quam ad praedicandum accederet, non admodum multis notus erat. Baptista vero iam tum et praedicabat, et ante eum baptizabat. Deinceps vero cum etiam Dominus coepit praedicare, et miracula edere, ante, id est magis quam Baptista, primatum retulit. Et quod vocabuli «ante» hic sensus sit, audi quid Iohanni dixerint proprii discipuli: magister, ille qui tecum erat in Iordane, cui tu testimonium dedisti, ecce nunc is baptizat, et ad eum cuncti veniunt. Viden qua ratione et virum, et priorem ipsum praedicaverit?

29. Postremo si vetere gravati crapula, adhuc veritati credere hi errones differunt, age iam illud quoque testimonium proferamus in medium, cui contradicere ne ipsi quidem paria his sentientes Iudaei, et simplicem hominem iudicantes, diutius potuerunt. Quod vero hoc est? Ipse aliquando Pharisaeos Dominus interrogavit dicens: « quid vobis videtur de Christo? cuiusnam filius est? Respondentibus illis, Davidis: ait illis: cur ergo David Spiritu instinctus vocat eum dominum, dicens: dixit dominus domino meo, sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum? Si ergo David vocat eum dominum, quomodo filius eius est?» Nonne aperte vides, quod dominum semet Davidis demonstravit? Quomodo ergo qui de semine Davidis erat, huius dominus esse poterat, et patris in throno consessor, nisi quia Deus erat humana natura circumdatus? Filium enim Davidis ac dominum, eum quem virgo peperit, se ipsum videlicet, demonstravit. Et illi quidem hoc audito testimonio, abierunt, et contradicendo abstiterunt, ut narrat evangelista. « Nemo enim, inquit, poterat ei respondere verbum, neque ausus fuit quisquam ex illa hora eum amplius interrogare. »

30. Utinam vero et hi adversarii nostri, quamquam sero, omissa vesania sua rectae religionis doctrinam agnoscant? Nos

προσθεν, ὕστερον ἐγένετο; τῇ φανερώσει, καὶ τῇ γνώσει τῇ πρὸς τὸν λαόν· πρὶν μὲν γὰρ ἐπὶ τὸ κηρύττειν παρέλθῃ, οὐ σφόδρα ἦν τοῖς πολλοῖς γνώριμος· ὁ δὲ Βαπτιστὴς ἤδη καὶ ἐκήρυττεν, καὶ ἐβάπτιζεν πρὸ αὐτοῦ· ὅτε δὲ λοιπὸν καὶ ὁ κύριος ἤρξατο κηρύττειν, καὶ τὰ θαύματα ἐπιτελεῖν, ἔμπροσθεν τουτέστιν μᾶλλον τοῦ Βαπτιστοῦ τὰ πρωτεῖα ἔφερεν· καὶ ὅτι τοῦτο ἐστὶν τὸ ἔμπροσθεν, ἄκουε τί πρὸς τὸν Ἰωάννην οἱ αὐτοῦ μαθηταὶ ἔλεγον· * « ῥαββεὶ, ὃς ἦν μετὰ σοῦ ἐν τῷ Ἰορδάνῃ, ᾧ σὺ μεμαρτύρηκας, ἴδε οὗτος βαπτίζει, καὶ πάντες ἔρχονται πρὸς αὐτόν· » θεωρεῖς πῶς καὶ ἄνδρα, καὶ πρῶτον αὐτὸν ἐκήρυξεν; * Ioh. III. 26.

κθʹ. Εἰ τῇ προλαβούσῃ κεκαρωμένοι μέθῃ, ἔτι καὶ νῦν ἀναβάλλονται τῇ ἀληθείᾳ πείθεσθαι οἱ πεπλανημένοι, φέρε κἀκείνην αὐτοῖς τὴν μαρτυρίαν εἰς μέσον ἀγάγωμεν, πρὸς ἣν ἀντειπεῖν οὔτε αὐτοὶ οἱ τὰ αὐτὰ αὐτοῖς ὑπειληφότες ἰουδαῖοι, καὶ νομίζοντες ἄνθρωπον εἶναι ψιλὸν, οὐκέτι ἠδυνήθησαν· ποία δὲ αὕτη ἐστίν; αὐτὸς ποτὲ τοῖς φαρισαίοις ὁ κύριος ἠρώτησεν λέγων· * « τί ὑμῖν δοκεῖ περὶ τοῦ Χριστοῦ; τίνος υἱός ἐστί; » τῶν δὲ ἀποκριναμένων, τοῦ Δαβίδ· ἔφη πρὸς αὐτούς· * « πῶς οὖν Δαβὶδ ἐν πνεύματι καλεῖ αὐτὸν κύριον, λέγων· * εἶπεν ὁ κύριος τῷ κυρίῳ μου, κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου; εἰ οὖν Δαβὶδ καλεῖ αὐτὸν κύριον *, πῶς υἱὸς αὐτοῦ ἐστίν; » Ὁρᾷς φανερῶς πῶς κύριον τοῦ Δαβὶδ ἑαυτὸν ἀπέδειξεν; πῶς οὖν ὁ ἐκ σπέρματος Δαβὶδ, κύριος αὐτοῦ εἶναι ἠδύνατο, καὶ τοῦ πατρὸς σύνθρονος, εἰ μὴ ὅτι θεὸς ἦν τὰ ἀνθρώπινα περιβαλόμενος; υἱὸν γὰρ Δαβὶδ καὶ κύριον, τὸν ἐκ τῆς παρθένου τεχθέντα, τουτέστιν ἑαυτὸν, ἀπέδειξεν· ἀλλ' ἐκεῖνοι μὲν καὶ ταύτην τὴν μαρτυρίαν ἀκούσαντες ἀνεχώρησαν, καὶ τοῦ ἀντιλέγειν ἐπαύσαντο, ὡς ὁ εὐαγγελιστὴς ἱστορεῖ· * « οὐδεὶς γάρ, φησιν, ἠδύνατο ἀποκριθῆναι αὐτῷ λόγον, οὐδὲ ἐτόλμησεν ἀπ' ἐκείνης τῆς ὥρας ἐπερωτῆσαι αὐτὸν οὐκέτι. »

* Matth. XXII. 42.

λʹ. Γένοιτο δὲ καὶ τούτους, κἂν ὀψέ, ποτε τῆς ἀνοίας ἀποστάντας ἐπιγνῶναι τῆς εὐσεβείας τὸ κήρυγμα· ἡμεῖς δὲ ταύτης

ἐχώμεθα τῆς πίστεως διὰ παντὸς, ἀγαπητοί· ταύτην καὶ ἐν διανοίᾳ κατέχωμεν, καὶ τῇ γλώττῃ φανερῶς καὶ μετὰ παῤῥησίας κηρύττωμεν, πάντα διὰ ταύτην ὑπομένειν προθύμως ἀνεχόμενοι· αὕτη μὲν γὰρ προφητῶν ἐστὶν πρόῤῥησις, ἀποστόλων δὲ κήρυγμα, καὶ τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας πρόξενος, αὕτη τῆς αἰωνίου ζωῆς ὁδηγὸς, αὕτη τῶν πατέρων ὁ πλοῦτος, αὕτη καὶ ἡμῶν ὁ ἀληθεινὸς θησαυρὸς, ὑπὲρ οὗ πάντα πωλεῖν καὶ προέσθαι δίκαιον· τοῦτον εἴ τις ἡμῶν ἀποσυλῆσαι θελήσοι, ἀποστρεφώμεθα ὡς χριστομάχον, καὶ τῆς ἡμετέρας σωτηρίας ἐχθρὸν, πειθόμενοι τῷ παραγγέλλοντι ἀποστόλῳ * « κἂν ἡμεῖς ἢ ἄγγελος ἐξ οὐρανοῦ εὐαγγελίσηται ὑμῖν, παρ' ὃ εὐηγγελισάμεθα ὑμῖν, ἀνάθεμα ἔστω. »

* Gal. I. 8.

certe fidei huic adhaereamus constanter, o carissimi. Hanc et mente retineamus, et lingua palam confidenterque praedicemus, nihil huius causa alacriter perpeti recusantes. Haec enim est prophetarum praedictio, apostolorum praedicatio, et regni caelorum donatrix, haec aeternae vitae dux, haec patrum dite patrimonium, haec verus noster thesaurus, cuius causa omnia vendere ac proiicere aequum est. Hoc si quis thesauro spoliare nos voluerit, eum ut Christi adversarium aversemur, et nostrae salutis inimicum: praecipienti obedientes apostolo: « licet nos vel angelus de caelo vobis evangelizaverit, praeter quam quod evangelizavimus vobis, anathema sit. »

SCHOLION.

Errorem, quo B. Mariae negatur *deiparae* titulus, mordicus adhuc retinent miseri Chaldaei, quos vulgo Nestorianos dicimus; quamquam ipsi Nestorianorum nomen sibi imponi aegre ferunt, quia putant Nestorium potius ab orientalibus seu Chaldaeis doctrinam suam sumpsisse. Certe Ebediesus chaldaeus, saeculo XIV. sobensis metropolita, in suo de veritate christianae religionis syriaco opere tract. III. cap. IV, controversiam hanc lucide exponit, ut legere licet in editione a nobis curata syr. lat. Script. vet. T. X. Nam divisis ab eo Christianis in tres sectas, quarum tertiam dicit esse Nestorianos, ultro fatetur sectas priores duas (numerosiores multo atque doctiores) admisisse vocabulum *deipara*, quod a solis Nestorianis excluditur. Idem, utpote apprime nestoriano errori addictus, capitulo VI. (quod nos ut ineptum et invidiosum illic omisimus) dogma hoc frigidis futilibusque argumentis oppugnat. 1. Quia si Maria sit deipara, videretur totius Trinitatis, in qua simpliciter Deus consistit, mater. 2. Quia Deus in Christo videretur mortuus, resuscitatus etc. 3. Denique quia quum sit Christus, teste Petro, filius Dei vivi, videretur deipara Maria mater potius Dei patris, frustraque Christi mater iam quaereretur.—Quis non videt ignorari prorsus a nestoriano Ebediesu veram de Christi incarnatione theologiam, et idiomatum in eodem Christo communionem, quam orthodoxi patres, praecipueque Cyrillus, luculentissime voluminibus integris exposuerunt? Sed enim alias multas Nestorianorum contra hoc dogma cavillationes dissolvit toto sexto libro polemici sui contra illos haereticos operis Leontius hierosolymitanus, quem nos auctorem aeque edidimus Script. vet. T. IX. Porro apud Photium, cod. 228. p. 775, Ephraemius patriarcha antiochenus, vir apprime orthodoxus, observat sanctum Leonem I. rom. pontificem in dogmaticis epistolis primum propria explicitaque dictione, ἰδικῶς αὐταῖς λέξεσι, appellasse Mariam *matrem Dei* (ὡς μήτηρ θεοῦ ἐστὶν ἡ ἁγία θεοτόκος); quam Graeci theologico sensu ideo dicebant *deiparam*, ut intelligeremus contra Nestorii blasphemiam, quam semper oppugnabat Cyrillus, revera in beatae Mariae utero, non autem postea, factam esse divini Verbi hypostaticam cum humana natura coniunctionem. Dictio vero illa Leonis papae extat in epistola ad Leonem augustum ed. Cacciarii ep. 138, ed. Baller. ep. 165, ubi anathematizatur *Nestorius qui beatam virginem Mariam non Dei sed hominis tantummodo credidit genitricem.* Ceterum silere nequeo, quod Suicerus thesaur. eccles. voc. θεοτόκος contra Ephraemii testimonium negat, primum omnium Leonem nostrum matrem Dei appellasse B. Mariam, quia antiquiores, ut ait, patres id factitaverint. Suicerum vero secutus Petavius negationem hanc copiosius exponit et approbat de incarn. lib. V. cap. 15. Atqui, si quid ego video, uterque tam Suicerus quam Petavius a vero accuratoque verborum Ephraemii sensu declinant. Non enim de dogmate quaestio est, sed de verbis quibus illud Leo papa ante alios denotaverit. Utique graeci multi patres dixerant θεοτόκον, atque in his passim Cyrillus quem Ephraemius prae manibus habebat, sicuti ne alios quidem antiquiores similiter locutos ignorabat. Graeci praeterea, quamquam plerumque paulo recentiores, dicunt θεομήτορα, θεογεννήτορα, μητρόθεον. Recte omnes. Sed tamen a nemine, ut adfirmat Ephraemius, appellata fuerat B. Maria hac explicita dictione μήτηρ Θεοῦ, ut fit a Leone in praedicta epistola, quam in interpretatione graeca legebat Ephraemius, qua etiam denique lingua edidit eam apud nos Cacciarius ex cod. vat. 1431. (Ex quo eodem codice feliciter nos Cyrilli illum πάνυ tractatum de *deipara* extulimus, quem incaute Cacciarius, uni Leoni intentus, inobservatum dimiserat.) Itaque alia illa vocabula, etsi dogmaticum sensum aeque continent, tamen adiectiva potius sunt quam substantiva, et certe materialiter differunt a propriore dictione μήτηρ Θεοῦ. Stat igitur, ut spero, contradicentibus licet praedictis theologis, Leonis nostri gloria, quod ipse nempe primus, ut iudicavit Ephraemius, B. Mariam appellaverit hac explicita dictione μητέρα Θεοῦ, sive ut in latina originali epistola scribitur, *Dei genitricem.*

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΚΥΡΙΛΛΟΥ

ΔΙΑΛΕΞΙΣ ΠΡΟΣ ΝΕΣΤΟΡΙΟΝ (1)

ΟΤΙ ΘΕΟΤΟΚΟΣ Η ΑΓΙΑ ΠΑΡΘΕΝΟΣ ΚΑΙ ΟΥ ΧΡΙΣΤΟΤΟΚΟΣ (2).

SANCTI EIUSDEM CYRILLI

DIALOGUS CUM NESTORIO

QUOD SANCTA VIRGO DEIPARA SIT ET NON CHRISTIPARA.

NESTORIUS. Cum divina scriptura narrat Christi ex Maria virgine nativitatem, vel mortem, nusquam apponit vocabulum Dei, sed Christi aut Domini aut Iesu, quoniam tria haec duarum naturarum significativa sunt, modo unius modo alterius. Exempli causa, cum ex Virgine Christi nativitatem nobis innuit apostolus, ait: misit Deus filium suum factum ex muliere. Non dixit, misit Deum Verbum; sed utitur vocabulo (filii) quod utramque naturam denotat, Dei scilicet et hominis, quandoquidem duplex est Christus. Nam Dei filium peperit Virgo eo sensu quo dictum est: vos autem dii estis et filii Altissimi omnes. Quamobrem christiparam, dominiparam, hominiparam didicimus a scriptura dicere,

ΝΕΣΤΟΡΙΟΣ. Ὅταν ἡ θεία γραφὴ διαλέγηται γέννησιν Χριστοῦ ἐκ Μαρίας τῆς παρθένου [ἢ] θάνατον, οὐδαμοῦ τεθεῖσα φαίνεται θεοῦ, ἀλλὰ Χριστοῦ ἢ Κυρίου ἢ Ἰησοῦ, ἐπειδὴ τὰ τρία ταῦτα τῶν δύο φύσεων σημαντικά, ποτὲ μὲν ταύτης, ποτὲ δὲ ἐκείνης· οἷον τί λέγω· ὅταν τὴν ἐκ παρθένου γέννησιν ἡμῖν τοῦ Χριστοῦ μηνύει * ὁ ἀπόστολος, λέγει· * ἐξαπέστειλεν ὁ θεὸς τὸν ἑαυτοῦ υἱὸν γενόμενον ἐκ γυναικός· οὐκ εἶπε δέ, ἐξαπέστειλε τὸν θεὸν λόγον· λαμβάνει δὲ τὸ ὄνομα τὸ μηνύον τὰς δύο γενέσεις, ἤτοι θεὸν * καὶ ἄνθρωπον *, ἐπειδὴ διπλοῦς ἐστιν ὁ Χριστός· υἱὸν γὰρ θεοῦ ἐγέννησεν ἡ παρθένος, καθότι ἔφησεν· * ὑμεῖς δὲ θεοὶ ἐστὲ καὶ υἱοὶ ὑψίστου πάντες· ὅθεν χριστοτόκον, κυριοτόκον, ἀνθρωποτόκον ἐμάθομεν ἀπὸ τῆς γραφῆς λέ-

Ex codice vat. 790. fol. 165. b.

* cod. μηνυων.
* Gal. IV. 4.

* cod. θεός
* cod. α… πον.
* Ps. LXXXI. 6.

(1) Conferre praestabit Cyrillum cum Nestorio aeque disputantem Opp. T. VI. p. 6. seqq. Cyrilli disputatio cum Nestorio, in arabicum sermonem conversa, extabat etiam in codice anglicano 272. Thomae Roensis.

(2) Beatissima virgo Maria, quae Christum peperit, recto aliquo sensu dici potest *christipara*; sed quia Nestorius id vocabulum haereticali mente excogitaverat, ut praestantius alterum negaret *deipara*, idcirco noster Cyrillus in epistola etiam ad monachos aegyptios T. V. part. 2. p. 8. excludit primum prae secundo, quia prophetarum etiam matres, seu christorum ut eos interdum appellat scriptura, christiparae possunt appellari, nequaquam vero deiparae, quod est unius beatissimae Mariae proprium. Id ergo agit in praesente quoque dialogo Cyrillus. Fuit enim hic putus Nestorianorum error, ut adfirmat tract. 3. cap. 4. p. 352. chaldaeus Ebediesus: *nos non Dei sed Christi potius matrem appellamus.* Idemque repetit p. 354. Profecto etiam Ioh. damascenus de fide orthod. lib. III. cap. 12. eandem, quam Cyrillus, tradit doctrinam: Χριστοτόκον οὐδαμῶς φαμὲν τὴν ἁγίαν παρθένον, διότι ἐπ' ἀναιρέσει τῆς, θεοτόκος, φωνῆς ὁ μιαρὸς Νεστόριος ταύτην τὴν προσηγορίαν ἐξηύρατο ὡς ἐπηρεαζομένην: *sanctam Virginem haud dicimus christiparam, quia ad abolendum deiparae appellationem, impurus Nestorius vocabulum illud contumeliae faciendae causa excogitavit.* Damasceni hunc locum illustrat etiam Allatius de processione Sp. s. ed. rom. gr. p. 178. Parem ob causam vocabulum θεοφόρος, *deifer*, dici de Christo vetat ibidem Damascenus, quamquam divus Basilius Christi carnem dixerat θεοφόρον; quia hoc item vocabulo Nestorius abusus fuerat. Immo et Leontius meus toto libro sexto vocabulum θεοφόρος ceu nestorianum insectatur.

γειν, θεοτόκον δὲ οὐδαμῶς ἐδιδάχθημεν λέγειν τὴν ἁγίαν παρθένον.

ΚΥΡΙΛΛΟΣ. Ἡσαΐας βοᾷ ἐν πνεύματι λέγων· * ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἕξει, καὶ τέξεται υἱὸν, καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουὴλ. ὅ ἐστι μεθερμηνευόμενον μεθ' ἡμῶν ὁ θεός· θεὸς οὖν ὁ τεχθεὶς, κἂν θέλῃς κἂν μὴ θέλῃς.

* Is. VII. 14.

ΝΕΣΤ. Ὁ ἄγγελος τῷ Ἰωσὴφ εἶπεν· * ἀναστὰς παράλαβε τὸ παιδίον καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ, καὶ φεῦγε εἰς Αἴγυπτον, καὶ ἴσθι ἐκεῖ ἕως ἂν εἴπω σοι· οὐκ εἶπε δὲ παράλαβε τὸν θεὸν καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ.

* Matth. II. 13.

ΚΥΡ. Ἀλλ' ὁ ἀρχάγγελος Γαβριὴλ πρὸς τὴν παρθένον λέγει· * πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπί σε, καὶ δύναμις ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι· διὸ καὶ τὸ γεννώμενον ἐκ σοῦ ἅγιον, υἱὸς ὑψίστου κληθήσεται.

* Luc. I. 35.

ΝΕΣΤ. Ὁ ἀπόστολος ἔφη· * ἑαυτὸν ἐκένωσε, μορφὴν δούλου λαβών· ὅπερ ἐστὶ τὸ ἡμέτερον ἐνδυσάμενος σῶμα, ἔνθα προέκοπτε σοφίᾳ καὶ ἡλικίᾳ καὶ χάριτι παρὰ θεῷ καὶ ἀνθρώποις *, ὡς κυριακὸς ἄνθρωπος.

* Philip. II. 7.

* Luc. II. 52.

ΚΥΡ. Πᾶν τὸ γενόμενον ἐκ τῆς σαρκὸς, σάρξ ἐστί· οὐκ ἀναιρεῖ δὲ τῆς γεννήσεως παράδοξον· ὡς γὰρ ὁ θεὸς τίκτει θεϊκῶς, οὕτω καὶ ἡ θεοπρεπὴς παρθένος ἔτεκεν ἐν σαρκὶ τὸν ἐκ θεοῦ θεὸν λόγον.

ΝΕΣΤ. Πᾶσα μήτηρ τὸ ὁμοούσιον αὐτῆς τίκτει· οὐκ ἔστιν οὖν αὐτοῦ μήτηρ, εἰ μὴ αὐτὸς ὁμοούσιος αὐτῆς ὑπάρχει· πῶς γὰρ αὐτοῦ μήτηρ τοῦ ἀλλοτρίου τῆς οὐσίας αὐτῆς ὑπάρχοντος *;

* cód. τὸ ἀλλότριον-ὑπάρχον.

ΚΥΡ. Ἡμᾶς ἐκ παρθένου καὶ ἐκ πνεύματος ἁγίου ἕνα υἱὸν ἐδιδάχθημεν ὁμολογεῖν, ὁμοούσιον τῇ μητρὶ ὡς τῷ πατρὶ, καθὼς οἱ πατέρες εἰρήκασιν.

ΝΕΣΤ. Διαιρῶ τὰς φύσεις, ἑνῶ τὴν προσκύνησιν, ἐπεὶ ἀχώριστος τοῦ φαινομένου θεός· διὰ τοῦτο οὐ χωρίζω τὴν τιμήν.

ΚΥΡ. Ὁ διαιρῶν (1) τὰς φύσεις, δύο

deiparam numquam vero docti fuimus sanctam Virginem appellare.

Cyrillus. Isaias clamat in Spiritu dicens: ecce virgo concipiet et pariet filium, et vocabunt nomen eius Emmanuhel, quod est interpretatum nobiscum Deus. Deus erat itaque qui natus est, velis nolis.

Nest. Angelus Iosepho dixit: surgens accipe puerum et matrem eius, et fuge in Aegyptum, et esto ibi usque dum dicam tibi. Non dixit: accipe Deum et matrem eius.

Cyr. Attamen archangelus Gabrihel Virgini ait: Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi. Ideo et quod nascetur ex te sanctum, filius Altissimi vocabitur.

Nest. Apostolus ait: semet ipsum exinanivit, formam servi accipiens; id est, nostrum sibi induens corpus, in quo proficiebat sapientia ac aetate et gratia apud Deum et homines, tamquam homo dominicus.

Cyr. Quicquid factum est ex carne, caro est, neque tamen hinc perimitur nativitatis miraculum. Sicut enim Deus divinitus generat, ita venerabilis quoque Virgo peperit in carne Verbum ex Deo Deum.

Nest. Omnis mater consubstantialem suum parit: non est ergo eius mater, nisi ipse est illi consubstantialis. Nam quomodo sit mater eius, qui ab ipsius substantia alienus fuerit?

Cyr. Nos ex Virgine et ex Spiritu sancto unum filium edocti fuimus confiteri, consubstantialem matri ut patri, sicuti patres dixerunt.

Nest. Divido naturas, unam facio adorationem, quia Deus inseparabilis est ab eo qui cernitur. Ideo honorem non divido.

Cyr. Qui naturas dividit, duos dicit fi-

(1) Negat Cyrillus se dividere Christi naturas, non quod unam naturam credat (nam duas etiam in hoc volumine p. 70-71. esse ait) sed quia personali copula unitas adfirmat. Iam vocabulum *divisionis* a Nestorianis prave adhibitum, ansam Monophysitis praebuit calumniandi Catholicos, qui naturarum dualitatem tuebantur. Hinc mentium tenebrae, hinc vocum abusiones, hinc rixae proximae interdum λογομαχίαις. Quamquam reapse in secta monophysitica non imaginarius sed capitalis error latet.

lios, scripturae non credens dicenti: Verbum caro factum est.

Nest. Paulus dicit pontificem et apostolum confessionis nostrae esse Iesum, qui fidelis est ei qui fecit ipsum, qui semet hostiam obtulit pro se haud minus quam pro populo. Quare pontifex est constitutus in iis quae ad Deum pertinent.

Cyr. Paulus ait: Christus semel oblatus ad multorum perferenda peccata, secundo sine peccato apparebit. Item: qui peccatum non fecit, nec dolus erat in ore eius. Et en ipse semet pro nobis offert. Videsis itaque quod non pro se ipso se obtulit, sed pro populo.

Nest. Quum ipse dicat: qui manducat meam carnem, et bibit meum sanguinem, vivet propter me, sicut ego vivo propter eum, qui me misit, patrem; quid ergo manducas, o haeretice? divinitatem, an humanitatem? Non enim dixit Christus: qui manducat meam divinitatem, sed carnem.

Cyr. Ego fide recipio vivificantis Verbi carnem. Unde Servator ait: qui manducant ex hoc pane, non gustabunt mortem in aeternum. Qui vero indigne sumunt, propter incredulitatem iudicabuntur.

Nest. Dominus misit me et Spiritus eius. Spiritus Domini super me, propter quod unxit me. Ideoque dixit: unxit te Deus, Deus tuus, oleo laetitiae prae consortibus tuis. Intellige ergo unctum, confitere ungentem, adora templum propter eum qui in ipso habitat.

Cyr. Ego ex sancto Spiritu et Maria Virgine unum filium ex duobus confiteor. Unum in duos non divido.

Nest. Quomodo (illum) ignorare dicis horam, quam reapse filius nescivit, pater autem solus scivit? Aut quomodo si filius scivit, id negavit? Vel si revera nescivit, quomodo appellatus est sapientia ac virtus Dei, is qui inscitiae partem aliquam habuit?

Cyr. Non ignorat Dei filius horam qui

υἱοὺς λέγει, μὴ πιστεύων τῇ γραφῇ λεγούσῃ ὅτι ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο.

ΝΕΣΤ. Παῦλος λέγει * ἀρχιερέα καὶ ἀπόστολον τῆς ὁμολογίας ἡμῶν γενέσθαι Ἰησοῦν, πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι ἑαυτὸν *, θυσίαν ἑαυτὸν προσέφερεν ὑπὲρ ἑαυτοῦ ὡς ὑπὲρ τοῦ λαοῦ· ὅθεν ἀρχιερεὺς καθίσταται τὰ πρὸς τὸν θεόν.

* Hebr. III. 1.

* ita cod. pro αὐτόν.

ΚΥΡ. Παῦλος λέγει· * Χριστὸς ἅπαξ προσενεχθεὶς εἰς τὸ πολλῶν ἀνενεγκεῖν ἁμαρτίας, ἐκ δευτέρου χωρὶς ἁμαρτίας ὀφθήσεται. Καὶ πάλιν· * ἁμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν, καὶ δόλος οὐχ ὑπῆρχεν ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ· καὶ ἰδοὺ αὐτὸς ἑαυτὸν προσφέρει ὑπὲρ ἡμῶν· ἴδε οὖν οὐχ ὑπὲρ ἑαυτοῦ ἀνήνεγκεν αὐτὸν, ἀλλ᾽ ὑπὲρ τοῦ λαοῦ.

* Hebr. IX. 28.

* I. Petr. II. 22.

ΝΕΣΤ. Αὐτοῦ λέγοντος *, ὁ τρώγων μου τὴν σάρκα, καὶ πίνων μου τὸ αἷμα, ζήσεται δι᾽ ἐμοῦ, καθὼς ἐγὼ ζῶ διὰ τὸν ἀποστείλαντά με πατέρα· τίνα οὖν ἐσθίεις, αἱρετικέ; τὴν θεότητα, ἢ τὴν ἀνθρωπότητα; οὐκ εἶπε γὰρ ὁ Χριστὸς, ὁ τρώγων μου τὴν θεότητα, ἀλλὰ τὴν σάρκα.

* Ioh. VI. 57.

ΚΥΡ. Ἐγὼ μὲν πίστει μεταλαμβάνω τὴν τοῦ ζωοποιοῦ λόγου ζωοποιοῦσαν σάρκα· ὅθεν ὁ σωτὴρ ἔφη· * οἱ ἐσθίοντες ἐκ τούτου τοῦ ἄρτου, οὐ μὴ γεύσονται θανάτου εἰς τὸν αἰῶνα· οἱ δὲ ἀναξίως μεταλαμβάνοντες, διὰ τῆς ἀπειθείας κριθήσονται.

* Idem VI. 59.

ΝΕΣΤ. Κύριος ἀπέσταλκέ με καὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ· * πνεῦμα κυρίου ἐπ᾽ ἐμέ, οὗ εἵνεκεν ἔχρισέ με· καὶ διὰ τοῦτο, φησὶν, ἔχρισέ σε ὁ θεὸς ὁ θεός σου ἔλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου· νόει οὖν τὸν χρισθέντα, ὁμολόγει τὸν χρίσαντα, καὶ προσκύνει τὸν ναὸν διὰ τὸν ἐν αὐτῷ κατοικοῦντα.

* Is. XLVIII. 16 LXI. 1. Luc. IV 18. Ps. XLIV. 8.

ΚΥΡ. Ἐγὼ ἐκ πνεύματος ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς παρθένου ἕνα υἱὸν ἐκ δύο ὁμολογῶ· τὸν ἕνα εἰς δύο οὐ διαιρῶ.

ΝΕΣΤ. Πῶς ἀγνοεῖν λέγεις τὴν ὥραν *, ἣν ὁ υἱὸς οὐκ οἶδεν, εἰ μὴ μόνος ὁ πατήρ; ἢ πῶς εἰδὼς ἀρνεῖται *; ἢ μὴ εἰδὼς, πῶς ἐκλήθη σοφία καὶ δύναμις θεοῦ ὁ τῆς ἀγνοίας μετέχων; (cod. τὸν ἀγνοίας μετέχοντα τόπον.)

* Marc. XIII. 32.

* cod. ἄρχεται.

ΚΥΡ. Οὐκ ἀγνοεῖ ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ τὴν ὥραν,

* Ioh. X. 38. * Matth. XI. 27.

τὰ πάντα εἰδὼς καὶ ἔχων ἐν ἑαυτῷ τὸν πατέρα *, καθὼς αὐτὸς εἶπεν· * οὐδεὶς γινώσκει τὸν πατέρα εἰ μὴ ὁ υἱός· μόνος τὴν φύσιν τοῦ πατρὸς γινώσκει τὴν πρὸ πάντων, καὶ τὸ τέλος τοῦ αἰῶνος ἀγνοεῖ ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ; μὴ γένοιτο· ἀλλ' ἀγνοεῖ μὲν ὁ κατὰ χάριν υἱός, οὐ μέντοι γε ὁ κατὰ φύσιν· κατὰ χάριν ἡμεῖς ἐσμὲν ἀγνοοῦντες τὸ πᾶν, καὶ μηδὲν ἐπιστάμενοι περὶ τὰ τέλη τοῦ αἰῶνος.

omnia novit habetque in se ipso patrem, ut ipse ait: nemo novit patrem nisi filius. Solus ipse naturam patris cognoscit quae est ante omnia, saeculi vero finem filius Dei ignorat? Absit. Ignorat utique is qui secundum gratiam est filius, non profecto ille qui secundum naturam. Porro secundum gratiam nos sumus, qui funditus ignoramus, nihilque ad finem saeculi pertinens scimus.

ΝΕΣΤ. Φυσικῶς πεινῶμεν καὶ διψῶμεν καὶ καθεύδομεν, οὐ γνώμῃ τοῦτο πάσχοντες, ἀλλ' ἀνάγκῃ φύσεως ὑποκείμενοι· τί οὖν; εὑρεθήσεται θεὸς ἀναγκαστικοῖς νόμοις ἐξακολουθῶν; μὴ γένοιτο.

Nest. Naturaliter esurimus, sitimus, atque dormimus, haud deliberate id agentes, sed naturae necessitate cogente. Quid ergo? Num Deus comperietur cogentibus legibus obtemperare? Absit.

* Marc. VI. 41. * Matth. XV. 36. * Ioh. X. 18.

ΚΥΡ. Ἡμεῖς μὲν φυσικῶς πεινῶμεν καὶ διψῶμεν καὶ καθεύδομεν, οὐ γνώμῃ ἀλλ' ἀνάγκῃ φύσεως δουλεύοντες· αὐτὸς δὲ οὐκ ἀνάγκῃ ἀλλὰ γνώμῃ· καὶ γὰρ ἐκ πέντε ἄρτων πεντακισχιλίους ἐχόρτασεν *, καὶ ἐξ ἑπτὰ πάλιν τετρακισχιλίους· αὐτὸς εἶπεν· * οὐδεὶς λαμβάνει τὴν ψυχήν μου ἀπ' ἐμοῦ, ἀλλ' ὅταν θέλω τίθημι αὐτὴν, καὶ ὅταν θέλω λαμβάνω αὐτήν· * οὐδεὶς δὲ ἄνθρωπος δύναται τοῦτο ποιῆσαι, εἰ μὴ ὁ μόνος Χριστός.

Cyr. Nos quidem naturaliter esurimus, sitimus, atque dormimus, non sponte, sed naturae necessitati servientes: ipse vero non coactus sed sponte id experiebatur. Idem quippe est qui quinque panibus quinque milia hominum saturavit, et rursus septem panibus milia quatuor. Idem dixit: nemo tollit animam meam a me, sed cum volo, eam pono; et rursus cum volo, sumo eam. Nullus autem hoc agere potest homo, nisi unus Christus.

ΝΕΣΤ. Λέγεις ὅτι ἔπαθεν ὁ υἱός; ἔπαθεν οὖν καὶ ὁ πατήρ· εἰ δὲ λέγεις ὅτι ὁ πατὴρ οὐκ ἔπαθεν, ἑτεροούσιον αὐτοῦ πεποίηκας τὸν υἱόν.

Nest. Ais filium passum esse? Passus itaque etiam pater est. Quod si negas patrem esse passum, diversae ab eo substantiae filium esse adseris.

ΚΥΡ. Οὔτε τὸν πατέρα λέγω παθητὸν, οὔτε τὸν υἱὸν ἀπαθῆ· ἀλλ' ἀπαθὲς μὲν τὸ θεῖον, ὅτι καὶ ἀσώματον· παθητὸς δὲ ὁ κύριος διὰ τὴν σάρκα.

Cyr. Neque patrem passibilem dico, neque filium impassibilem: sed impassibilis est deitas, quia incorporea; passibilis vero Dominus propter carnem.

ΝΕΣΤ. Ἐγὼ οὐ λέγω τὸν λόγον σάρκα γενόμενον, οὐδὲ παθόντα· ἀπαθὲς γὰρ τὸ θεῖον, καὶ παθῶν ἀνώτερος ὁ ἀπαθής· παθητὴ δὲ ἡ σὰρξ καὶ θνητὴ ἀνθρωπίνη φύσις.

Nest. Ego non aio Verbum factum esse carnem, neque passum; est enim impassibilis deitas; et superior cuilibet passioni est, res impassibilis. Porro passibilis est caro, et mortalis humana natura.

* I Petr. IV. 1. * Rom. IX. 5.

ΚΥΡ. Ὁμολογοῦμεν καὶ ἡμεῖς ἀπαθὲς τὸ θεῖον, διὰ δὲ τῆς σαρκὸς κατεδέξατο πάθος· ὅθεν *, Χριστοῦ παθόντος σαρκὶ ὑπὲρ ἡμῶν· τὸ δὲ Χριστὸς οὐκ ἀλλότριον θεοῦ ὄνομα· ὁ γὰρ ἀπόστολος Παῦλος φησίν· * ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς, ὁ ὢν ἐπὶ πάντων θεὸς εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Cyr. Confitemur nos quoque impassibilem esse deitatem; sed tamen in carne passionem excepit. Unde illud: Christo pro nobis in carne passo. Christi autem vocabulum haud alienum Deo est. Apostolus enim Paulus dicit: ex quibus Christus, qui est super omnia Deus benedictus in saecula. Amen.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΚΥΡΙΛΛΟΥ

ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ Δ′.

SANCTI EIUSDEM CYRILLI

EPISTOLAE QUATUOR.

I. *Rufo episcopo Thessalonicae.*

Consentaneum est, ut quicquid ecclesiarum interest, et in diem emergit, ut dici solet, notum fiat sanctitati tuae, ne susurrones quidam aliud pro alio loquentes, religiosissimos istic episcopos conturbent. Scripserunt itaque orientales communionem petentes, et fidem suam perspicuam exponentes, dicentesque aperte et deiparam esse sanctam Virginem, et unum filium Dei dominum nostrum Iesum Christum, qui et ante omne aevum de patre ineffabiliter fuerit genitus, et postremis temporibus idem homo ex muliere extiterit; unamque esse personam eius, non duas. Deinde pergunt aliquid dicere, quod nonnullos turbavit eorum qui acutius intelligere nequeunt, ita ut existimaverint haud plane illos Nestorii nugis esse immunes. Haec ad me scripsit religiosissimus episcopus Melitenes Acacius. Profecto opus fuisset epistolam a me componi longiorem, et orientalium vocabula enucleari, ex quibus nonnulli scandalum passi sunt. Misi igitur ipsius epistolae exemplar, ut si qui forte istic hanc opinionem susceperint, ea inspecta, veritatem agnoscant. Quamquam id quoque me supervacue facere sentio, quum tua sanctitas ad omnia declaranda prorsus sufficiat, et ad sapientiae suae utilitatem ignorantibus impertiendam.

α′. Ῥούφῳ ἐπισκόπῳ Θεσσαλονίκης (1).

Ex cod. vat. 1431. p. 231. et ottob. vat. 269.

Ἀκόλουθον ἅπαντα τὰ ταῖς ἐκκλησίαις χρήσιμα, καὶ τὰ ἀνακύπτοντα καθ᾽ ἡμέραν, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ἀνακοινοῦσθαι τῇ σῇ ὁσιότητι, ἵνα μὴ θρῦλοι* τινὲς ἕτερα ἀνθ᾽ ἑτέρων λέγοντες ἐκταράσσουσι τοὺς αὐτόθι θεοσεβεστάτους ἐπισκόπους· γεγράφασι τοίνυν οἱ ἐκ τῆς ἀνατολῆς τὴν κοινωνίαν ἀπαιτοῦντες, [καὶ πίστιν ἑαυτῶν ἐναργῆ καθιστῶντες*,] καὶ λέγοντες ἐναργῶς καὶ θεοτόκον τὴν ἁγίαν παρθένον, καὶ ὅτι εἷς ἐστὶν ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς, καὶ πρὸ παντὸς αἰῶνος ἐκ πατρὸς ἀποῤῥήτως γεγεννημένος, καὶ ἐν τελευταίοις ὁ αὐτὸς ἄνθρωπος ἐκ γυναικός· καὶ ὅτι ἓν αὐτοῦ πρόσωπον, καὶ οὐ δύο· εἶτα ὑποκατιόντες, ἕτερον προστιθέασιν ὅ τινας ἐτάραξε τῶν οὐ σφόδρα συνιέναι δυναμένων, καὶ ἐνομίσθησαν οὐ πάντη* τῶν Νεστορίου καθαρεύειν φλυαριῶν· ταῦτα μοι γέγραφεν ὁ κύριος μου ὁ θεοσεβέστατος ἐπίσκοπος Ἀκάκιος τῆς Μελιτηνῆς· καὶ ἦν ἀναγκαῖον ἐπιστολὴν συνθῆναι* μακροτέραν, καὶ διερμηνεῦσαι τὰς φωνὰς τῶν ἐκ τῆς ἀνατολῆς, ἐφ᾽ αἷς ἐσκανδαλίσθησαν τινές· πέπομφα τοίνυν τὸ ἴσον τῆς ἐπιστολῆς, ἵνα κἂν εἴ τινες τῶν αὐτόθι τὰ ἴσα παθόντες εὑρεθεῖεν, ἔχοιεν ἐγκύπτοντες εἰδέναι τὸ ἀληθές· οἶδα δὲ καὶ τοῦτο ποιήσας περιττῶς, ἀρκούσης ἅπαξ τῆς σῆς τελειότητος πρὸς τὸ πάντα δύνασθαι διαφράζειν, καὶ τοῖς ἀμαθείᾳ κεκρατημένοις τὸ τῆς ἐνούσης αὐτῇ* συνέσεως ὄφελος ἐνεργάσασθαι.

* Ottob. θρύλλοι.
* haec desunt in O.
* O. πάντα.
* O. συνθεῖναι.
* vat. αὐτῆς.

(1) Rufi thessalonicensis, et ad eum romanae ecclesiae litterarum quarumdam de causa nestoriana, meminit Cyrillus in epistola ad Iohannem antiochenum opp. ed. Auberti T. V. part. II. pag. 43.

β′. Τῷ αὐτῷ (1).

Διὰ τὴν τῶν ἐκκλησιῶν εἰρήνην, καὶ τὸ μὴ ἀλλήλων αὐτὰς ἀπονοσφίζεσθαι πρὸς διχονοίας, αἱ * συγκαταβάσεις οὐκ ἀκερδεῖς· εἰκὸς γάρ τινας οὐ δεχθέντας εἰς κοινωνίαν, δι' ἀκηδείας ἐφ' ἕτερόν τι καὶ ἀβουλήτως ἐλθεῖν· ἢ γὰρ αἱρέσεις τίκτονται καὶ ἀκολουθοῦσι σχίσματα, ἢ καὶ * θόρυβοι διηνεκεῖς, οὐκ ἀνεχομένων τοῦ ἐπιτιμᾶσθαι μακρὰ * τῶν εἰωθότων· τοῦτο συνεωρακὼς ἠσμένισα σφόδρα ἐπιδραμόντων τῶν ἐκ τῆς ἀνατολῆς, καὶ ζητησάντων τὴν κοινωνίαν. καὶ μάλιστα ὅτι καὶ γέγονεν εὐαφόρμως, τοῦ εὐσεβεστάτου καὶ θεοφιλεστάτου βασιλέως γράψαντος περὶ τούτου (3)· γέγονε γὰρ ἀναγκαία φροντὶς τῇ γαληνότητι αὐτοῦ τῶν ἐκκλησιῶν ἡ ὁμοψυχία. Τοῦτο σκοπήσασα καὶ ἡ σὴ τελειότης, τὰ ἑαυτῇ πράξαι πρέποντα βουλήθητι, καὶ ὅσα πρὸς λυσιτέλειαν ὁρᾷ τῶν αὐτόθι τοῦ θεοῦ ἐκκλησιῶν. Γέγραφα τοίνυν περὶ τοῦ πράγματος, ἐννοήσας τὸ συμφέρον· καὶ τῆς σῆς ἐστὶ τελειότητος τὸ ἐπιθεῖναι πέρας· ἄμεινον γὰρ μετανοοῦντας δέχεσθαι, ἢ γοῦν ἀπαναισχυντήσαντας προστεθῆναι * τῷ μέρει τῶν τὰ Νεστορίου φρονεῖν ἑλομένων· ἐπεὶ δὲ πάνσοφός τε καὶ παντέλειος ὤν, ἐκέλευσας πεμφθῆναι τινὰ τῶν ἐμῶν πονηματίων *, καὶ ψελλιζούσης ἀνέχῃ γλώττης, ἐθάρσησα πέμψαι τέως βιβλία τέσσαρα, πολὺν ἔχοντα λόγον περὶ τῆς τοῦ σωτῆρος ἡμῶν οἰκονομίας ἐκ τῶν παλαιῶν γραμμάτων· προσέθηκα * δὲ καὶ ὃ γέγραφα κατὰ τῶν Νεστορίου δυσφημιῶν· ἀποχρόντως δὲ τῆς σῆς τελειότητος ἐχούσης πρὸς τὸ καὶ ἡμᾶς δύνασθαι, καὶ τοὺς αὐτόθι ἅπαντας ὠφελεῖν, ὡς δι' ἀγάπης εἰς τοῦτο παρήχθην· * ἀναγνοὺς δὲ καὶ ἐπανορθώσας εἴ τι παρῶπται, καὶ τοῖς ἄλλοις τῶν ἀδελφῶν ἐμφανίσαι * καταξίωσον· ἔχει δὲ τὰ βιβλία

* O. καὶ pro αἱ.
* O. addit ἴσως.
* O. παρά.
* O. προστεθῆναι
* O. potius πονημάτων.
* O. προστέθεικα
* vat. παρῆλθον
* O. ἐμφανίσαι.

II. *Eidem.*

Propter ecclesiarum pacem, et ne hae invicem ob opinionum dissensum separentur, non sunt inutiles condescensiones (2). Verisimile quippe est quosdam ad communionem non receptos, quum se negligi videant, inconsulte ad aliud quid se convertere. Nam vel haereses pariuntur, atque hinc schismata, vel perpetui tumultus, quum se diutius increpari perferre non soleant. Hoc ego considerans, magnopere laetatus sum accurrentibus orientalibus, et communionem exquirentibus; praesertim quia id opportunissime accidit, quoniam pientissimus et Deo carissimus imperator hac super re litteras misit. Est enim Serenitati eius necessaria cura, ecclesiarum concordia. Id spectans tua quoque sanctitas, quod ipsam decuerit faciendum curabit, quicquid videlicet ad istarum Dei ecclesiarum utilitatem conferet. De hoc igitur negotio litteras dedi, utilitatem cogitans consecuturam: tuae vero sanctitatis officium erit, rem conficere. Praestat enim paenitentes recipere, quam ut impudentia obfirmata ad Nestorii partes accedant. Et quia quantumvis sapientissimus ac perfectissimus, iussisti a me tibi mitti aliquid lucubratiuncularum mearum, et linguam meam balbutientem pateris, ausus sum mittere libros quatuor, quibus multa dicuntur de Servatoris nostri incarnatione ex vetere testamento desumpta. Adiunxi etiam quod contra Nestorii blasphemias scripsi. Egregie vero potest tua sanctitas tum nos tum alios istic degentes iuvare, quandoquidem caritate tantummodo impulsus ita me gessi. Haec lecta, et sicubi opus fuerit emendata, aliis quoque fratribus communicare digna-

(1) In cod. ottob. τοῦ αὐτοῦ τῷ αὐτῷ. Tum etiam additur epistolae quasi summarium sic: ὅτι εἰς τὸ μὴ σχίζεσθαι τὰς ἐκκλησίας, ἀναγκαῖόν τι πρᾶγμα ἡ συγκατάβασις.

(2) Hoc vocabulum de graeco ἑτοιμολογικῶς manans, et ecclesiasticis auctoribus frequentatum, hoc loco non invitus adhibeo. Videsis meum latinitatis novum glossarium Spicil. rom. T. IX.

(3) Notae sunt curae Theodosii iunioris imp. de pace inter episcopos concilianda. Et quidem ipse Augustus paulo commotiorem hac super re scripsit epistolam ad nostrum Cyrillum, quae extat inter acta concilii ephesini ed. Labbei et Cossartii T. III. p. 979.

beris. Sunt autem libri hi: in genesim liber unus; de adoratione in spiritu et veritate libri duo; contra Theodoretum et Andream capitula; de incarnatione liber unus contra Nestorii blasphemias.

III. *Amphilochio episcopo Sidae.*

Equidem scio, prudentissimam pietatem tuam nihil esse melius putaturam, quam caritatem fraternumque amorem. Verumtamen prudentiae suae esse existimabit in omnibus rebus gerendis optimam methodum. Ideo amanter scribo pietati tuae, et quae valet efficere postulo. Quamobrem constat haud summo iure agendum esse cum iis qui paenitere volunt, et Messalitarum sive Euchitarum scelestissimam haeresim deserere, ac recta ecclesiae dogmata amplecti. Sufficit enim ut qui hoc propositum susceperunt, profiteantur sic: anathema dico Messalitarum seu Euchitarum haeresi. Nam si quis minutius cum illis agit, et quandoque professiones etiam de libris recitandas offert, turbat illum qui acumine mentis non pollet. Idiotae enim multi sunt, neque ita intelligere valent, ut omnia diserte damnent quae damnanda sunt. Sufficit ergo ut ipsi haeresim anathematizent: neque vocabula nominatim oggerantur, ne quorumdam litigiosus ex inscitia animus recte credendi voluntate depellatur. Atque haec scribo, haud cuiquam gratificans, sed probe sciens optimam esse in his rebus prudentiam. Nam summum ius multos etiam plerumque turbat ex iis qui sapientissimi videntur.

οὕτως· περὶ τοῦ εἰς τὴν γένεσιν βιβλίον ἕν· περὶ τῆς ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ προσκυνήσεως βιβλία δύο· πρὸς τὰ Θεοδωρήτου καὶ Ἀνδρέου (1) εἰς τὰ κεφάλαια· περὶ τῆς σαρκώσεως βιβλίον ἓν κατὰ τῶν Νεστορίου δυσφημιῶν.

γʹ. Ἀμφιλοχίῳ ἐπισκόπῳ Σίδης (2).

Οἶδα μὲν ὅτι πανσύνετος οὖσα ἡ σὴ θεοσέβεια, οὐδὲν ἄμεινον ἡγήσεται φιλίας καὶ ἀγάπης τῆς πρὸς ἀδελφούς· εὐτεχνὲς δὲ πρᾶγμα ἡγήσεται τὴν ἐφ᾽ ἅπασι τοῖς δρωμένοις ἀρίστην οἰκονομίαν (3)· διὸ δὴ γράφω τὰ φίλα τῇ σῇ θεοσεβείᾳ, καὶ ὅσα δρᾷν οἶδεν ἀπαιτῶν· ὥστε δῆλον ὅτι μὴ μεγάλαις ἄγαν ἀκριβολογίαις κεχρῆσθαι κατὰ τῶν ἐθελόντων μεταγινώσκειν, καὶ καταλιπεῖν τὴν τῶν Μεσσαλιτῶν, ἤτοι Εὐχητῶν (4), ἀνοσιωτάτην αἵρεσιν, προσέχειν δὲ τοῖς ὀρθοῖς τῆς ἐκκλησίας δόγμασιν· ἀρκεῖ γὰρ τοῖς εἰς τοῦτο βαδίζουσιν, ὁμολογεῖν ὅτι ἀναθεματίζω τὴν τῶν Μεσσαλιτῶν, ἤγουν Εὐχητῶν αἵρεσιν· ὁ δὲ σφόδρα λεπτῶς καὶ μετὰ τοῦτο προτείνων αὐτοῖς, ἔσθ᾽ ὅτε καὶ ἐκ βιβλίων ἀναγνώσματα, θορυβεῖ τὸν οὐκ ἔχοντα πολλὴν ἀκρίβειαν εἰς νοῦν· ἰδιῶται γὰρ εἰσὶν οἱ πολλοί, καὶ οὐχ᾽ οὕτω νοεῖν δύνανται, ὥστε πάντως καταγινώσκειν τῶν καταγνώσεως ἀξίων· ἀρκεῖ τοίνυν ἀναθεματίζειν αὐτοὺς τὴν αἵρεσιν, καὶ μὴ προτεινέσθωσαν πάντως ὀνόματα, ἵνα μὴ τὸ τινῶν ἐξ ἰδιωτίας φιλόνεικον ἀποστήσῃ πολλάκις αὐτοὺς καὶ τοῦ βούλεσθαι δοξάζειν ὀρθῶς· καὶ ταῦτα γράφω οὐ τισὶ χαριζόμενος, ἀλλ᾽ εἰδὼς ὅτι καλὴ μᾶλλον ἐν τούτοις ἡ οἰκονομία· τὸ γὰρ ἀκριβὲς ὡς ἐπίπαν θορυβεῖ πολλοὺς καὶ τῶν συνεχεστάτων.

(1) Confer Anastasii presbyteri eclogas a me editas Script. vet. T. VII. p. 8. Namque orientalium capitula scripsit hic Andreas.

(2) Amphilochii sidensis fragmentum recitatur a Leontio hierosolymitano, quem ego item auctorem edidi tom. cit. p. 136.

(3) Valde est notabilis haec, immo et tres reliquae Cyrilli epistolae, ob ecclesiasticam quam suadent prudentiam ac moderationem.

(4) De Messalitis, sive Messalianis aut Massalianis, Baronius T. V. ad an. 361. n. 36, ex Epiphanio. Vocabantur Euchitae ab εὐχῇ, quia dicebant semper orandum, cetera omnia negligenda. Idem Baronius T. VI. ad an. 427. n. 23. recitat ex Photii bibliotheca canonem synodi incognitae orientalis, quo vetatur ne amplius Massaliani in ecclesiam, paenitentiam licet prae se ferentes, recipiantur. Ergo haec Cyrilli nostri epistola, quae de receptione adhuc loquitur, credenda est antiquior praedicto anno 427; quo tempore vivebat etiamnum Cyrillus qui nonnisi anno 440. mortem cum vita commutavit.

δ'. Μαξίμῳ διακόνῳ Ἀντιοχείας.

Κεκόμισαι πάλιν τὰ παρὰ τῆς σῆς θεοσεβείας γράμματα διὰ τοῦ ἀγαπητοῦ μονάζοντος Παύλου, καὶ ἥσθην ἄγαν ἐντυχὼν αὐτοῖς, τόν τε ζῆλον ἐπέγνων ἀκμάζοντα καὶ νῦν, ὃν ὑπὲρ τῆς ὀρθῆς πίστεως ἐποιήσω μὲν ἀεὶ, ἔχεις δὲ καὶ νῦν, καὶ ἕξεις εἰς τὸ μέλλον· γέγραπται γάρ, ὅτι ὁ ἐναρξάμενος
* Philip. I. 6.
ἐν ὑμῖν ἔργον ἀγαθὸν, ἐπιτελεσάτω·* καταλαβόντος δὲ τοῦ εὐλαβεστάτου πρεσβυτέρου Πρεσεντίνου, καὶ διδάξαντος τινὰ, γέγραφα ἅπερ ἦν εἰκὸς πρὸς τὸν εὐλαβέστατον καὶ θεοσεβέστατον ἐπίσκοπον Ἰωάννην, καὶ πρὸς οὓς ἠθέλησεν ἀρχιμανδρίτας· καὶ τὴν τῶν γραφέντων δύναμιν ἡ σὴ εὐλάβεια γνώσεται, αὐταῖς ἐντυχοῦσα ταῖς ἐπιστολαῖς· πλὴν ἐκεῖνο φημί· τῆς μὲν γὰρ σῆς εὐλαβείας ἔργον ἦν τὸ μηδένα τῶν ἐχόντων ὑποσκάζουσαν τὴν διάνοιαν, ἢ εἰς κοινωνίαν δέχεσθαι, ἢ εἰς ἀγάπην τὴν ἐν Χριστῷ· ἡ δὲ τῶν ἐνεστηκότων πραγμάτων φύσις, καὶ οὐχ ἑκόντας ἡμᾶς ἔσθ' ὅτε παραβιάζεται καὶ τῶν παρὰ σκοπὸν καὶ γνώμην ἀνέχεσθαι· συνορῶ γὰρ ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ εὐλαβέστατος ἐπίσκοπος Ἰωάννης οἰκονομίας δεῖται πολλῆς, ἵνα τοὺς ἀφηνιῶντας κερδάνῃ· αἱ γὰρ σκληραὶ πολλάκις ἀντιτυπίαι πολλοὺς ἐκβάλλουσιν ἀπαναισχυντήσαντας· καὶ ἄμεινον κολακίαις μᾶλλον ὑποφέρειν τοὺς ἀνθεστηκότας, ἢ γοῦν τῇ τῆς ἀκριβείας ἰσχνότητι λυπεῖν· ὥσπερ γὰρ εἰ τὸ σῶμα αὐτοῖς ἀῤῥωστήσειεν, χεῖρά που πάντως ὀρέξαι χρὴ, οὕτω πεπονθυίας τῆς ψυχῆς δεῖ τινὸς οἰκονομίας, οἷα φάρμακον προσφερομένης αὐτοῖς· κατὰ βραχὺ γὰρ ἥξουσι καὶ αὐτοὶ πρὸς εἰλικρινῆ διάθεσιν· καὶ αὗται εἰσὶν αἱ ἀντιλήψεις καὶ κυβερνήσεις, ἃς ὁ μακάριος ὠνόμα-
* I. Cor. XII. 28.
σε Παῦλος.* Μὴ ταραττέσθω τοίνυν ἡ σὴ θεοσέβεια, κἂν μὴ λίαν ἀκριβῶς διοικούμενα τὰ πράγματα βλέπῃ, κατὰ τὸν ἐνεστηκότα μάλιστα καιρόν· οὐ γὰρ θέλομεν τεμεῖν, ἀλλὰ
* Luc. V. 31.
συνάψαι, τοῖς τοῦ σωτῆρος ἑπόμενοι λόγοις·* οὐ γὰρ χρείαν ἔχουσιν, φησὶν, οἱ ὑγιαίνοντες ἰατροῦ, ἀλλ' οἱ κακῶς ἔχοντες· εἰ καὶ ὅτι, καθ'
* v. 32.
ἃ πάλιν αὐτὸς φησὶν*, οὐκ ἦλθον καλέσαι δικαίους ἀλλὰ ἁμαρτωλοὺς εἰς μετάνοιαν.

IV. *Maximo diacono Antiochiae.*

Adlatae iterum sunt pietatis tuae litterae a dilecto monacho Paulo; et gavisus sum dum eas legerem, de tuo nunc adhuc fervente zelo, quem pro recta fide et habuisti semper, et nunc etiam retines, et omni futuro tempore conservabis. Scriptum est enim: qui coepit in vobis opus bonum, idem perficiet. Iam quum huc advenerit piissimus presbyter Praesentinus, et quaedam narraverit, scripsi quod aequum erat ad pientissimum et religiosissimum episcopum Iohannem, et ad quos ille voluit archimandritas: cuius scripti mei continentiam pietas tua cognoscet, cum ipsas litteras leget. Hoc unum aio: oportuisse quidem ut tua pietas, neminem illorum, qui claudicante mente erant, vel in communionem reciperet, vel ad Christi caritatem. Verumtamen negotiorum praesentiam naturâ vel inviti pertrahimur ad agenda quaedam praeter intentionem nostram ac voluntatem. Simul etiam video, ipsum quoque pientissimum episcopum Iohannem multa uti debere prudentia, ut contumaces lucretur. Nam durae saepe collisiones multos ad impudentiam impellunt: meliusque est blande potius sustinere resistentes, quam iuris acumine molestiam ipsis creare. Nam sicut si corpus illis aegrotaverit, manu prorsus tractandi forent; ita laboranti animae prudentia quadam succurrendum est, medelae instar adhibita. Pedetemptim enim ipsi quoque ad sincerum animi statum devenient. Atque hae sunt opitulationes et gubernationes quas beatus nominat Paulus. Ne itaque perturbetur tua religiositas, etiamsi non admodum severe negotia administrari videat, hoc praesertim tempore. Namque haud amputare volumus, sed colligare, Servatoris verbis obtemperantes: non enim indigent, inquit, medico sani sed male habentes. Siquidem, sicuti idem rursus ait, non veni vocare iustos, sed peccatores ad paenitentiam.

ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΚΥΡΙΛΛΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΝΑΝΘΡΩΠΗΣΕΩΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΛΟΓΟΥ (1).

BEATI CYRILLI

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRIAE

HOMILIA DE INCARNATIONE DEI VERBI.

1. Profundum ac magnum vereque admirabile est religionis mysterium, et ipsis quoque sanctis angelis desideratissimum. Ait enim alicubi Servatoris discipulus, de iis quae a sanctis prophetis circa omnium nostrûm Servatorem Christum dicta fuere: « quae nunc nuntiata sunt vobis per eos qui evangelizaverunt vobis, Spiritu sancto misso de caelo, in quem desiderant angeli prospicere. » Profecto quotquot in magnum religionis mysterium intelligenter prospexerunt, cum in carne natus est Christus, gratias pro nobis agentes dicebant: gloria in altissimis Deo, et in terra pax, in hominibus bona voluntas. Quid ni enim gaudio replerentur, quum mundi Servatorem ac redemptorem de sancta virgine natum viderent, qui quidem etiam ob unum peccatorem paenitente festum agunt, sicut ait Servator. Exultat itaque nostri causa sanctorum Spirituum multitudo. Eius vero rei quaenam causa est? incarnatio Unigeniti, nativitas in carne, benignitatis erga nos copia, incomparabilis clementiae magnitudo. Beatus quidem Isaias ait: « absorbuit mors praevalens. » Et rursus: « abstulit Deus omnem lacry-

α΄. Βαθὺ μὲν καὶ μέγα καὶ ἀξιοθαύμαστον ἀληθῶς τὸ τῆς εὐσεβείας μυστήριον, (Ex cod. vat. 1431. p. 181. b. et ottob. vat. 1262.)
περιπόθητον δὲ καὶ αὐτοῖς τοῖς ἁγίοις ἀγγέλοις· ἔφη γάρ που τοῦ σωτῆρος ὁ μαθητὴς
περὶ τῶν εἰρημένων ὑπὸ τῶν ἁγίων προφητῶν
περὶ τοῦ πάντων ἡμῶν σωτῆρος Χριστοῦ· * ἃ (* I. Petr. I. 12.)
νῦν ἀπεκαλύφθη ὑμῖν διὰ τῶν εὐαγγελισαμένων ὑμᾶς ἐν πνεύματι ἁγίῳ ἀποσταλέντι
ἀπ' οὐρανοῦ, εἰς ἃ ἐπιθυμοῦσιν ἄγγελοι
παρακύψαι· καὶ γοῦν ὅσοι παρέκυψαν τὸ
μέγα τῆς εὐσεβείας μυστήριον συνέντες, ὅτε
γεγέννηται κατὰ σάρκα Χριστὸς, τὰς ὑπὲρ ἡμῶν
εὐχαριστίας προσφέροντες ἔλεγον· * δόξα ἐν (* Luc. II. 14.)
ὑψίστοις θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία· πῶς γὰρ οὐκ ἔμελλον ἀναπιμπλᾶσθαι θυμηδείας, τὸν τοῦ κόσμου σωτῆρα
καὶ λυτρωτὴν ὁρῶντες γεγεννημένον ἐκ τῆς
ἁγίας παρθένου, οἵ γε καὶ ἑνὸς ἁμαρτωλοῦ
μετανοοῦντος ἑορτάζουσι, καθά φησιν ὁ
σωτὴρ*; χορεύει τοίνυν δι' ἡμᾶς ἡ τῶν ἁγίων (* Luc. XV. 10.)
πνευμάτων πληθύς· καὶ ποία τις ἡ τοῦδε
πρόφασις; ἡ ἐνανθρώπησις τοῦ μονογενοῦς,
ἡ κατὰ σάρκα γέννησις, τὸ τῆς εἰς ἡμᾶς ἡμερότητος πλάτος, τῆς ἀσυγκρίτου φιλανθρωπίας τὸ μέγεθος· ὁ μὲν γὰρ μακάριος
προφήτης Ἡσαΐας φησί· * κατέπιεν ὁ θά- (* Is. XXV. 8. gr)
νατος ἰσχύσας· καὶ πάλιν· * ἀφεῖλεν ὁ θεὸς (* Ibidem.)

(1) Haec S. Cyrilli homilia latine tantummodo extabat hactenus in editione Auberti T. V. part. 2. pag. 416. Nunc vaticanus demum codex graecum textum editoribus operum S. Cyrilli ignotum restituit, quem nos nova quoque latinitate donandum censuimus.

πᾶν δάκρυον ἀπὸ παντὸς προσώπου· ἀφεῖλε δέ τινα τρόπον ἀπὸ παντὸς προσώπου δάκρυον, ἢ πῶς τὴν ἀρχαίαν ἐκείνην ἀρὰν ἄπρακτον ἀποφήνας, τὸ δυσάντητον τοῦ θανάτου κατέλυσεν κράτος, διδάξει πάλιν ὁ
* Hebr. II. 14. σοφώτατος Παῦλος· * ἐπεὶ γὰρ τὰ παιδία κεκοινώνηκεν αἵματος καὶ σαρκὸς, καὶ αὐτὸς παραπλησίως μετέσχε τῶν αὐτῶν, ἵνα διὰ τοῦ θανάτου καταργήσῃ τὸν τὸ κράτος ἔχοντα
* v. 15. τοῦ θανάτου, τουτέστιν τὸν διάβολον *, καὶ ἀπαλλάξῃ τούτους, ὅσοι φόβῳ θανάτου διὰ παντὸς τοῦ βίου ἔνοχοι ἦσαν δουλείας.

β΄. Τί τοίνυν ἐστὶ τὸ παραπλησίως μετέσχεν τῶν αὐτῶν, ἢ ἐκεῖνο που πάντως, ὅτι γέγονεν καθ᾽ ἡμᾶς ἐκ τῆς ἁγίας καὶ θεοτόκου Μαρίας ἐν αἵματι καὶ σαρκί; Θεὸς γὰρ ὢν φύσει καὶ ἀληθινὸς ὁ ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς λόγος, ὁμοούσιος καὶ συναΐδιος τῷ πατρὶ, καὶ τοῖς τῆς ἰδίας ὑπεροχῆς διαπρέπων ὑψώμασι, καὶ ἐν μορφῇ, καὶ ἰσότητι τοῦ γεννήσαντος, οὐχ᾽ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ, ἀλλ᾽ ἑαυτὸν ἐκένωσεν μορφὴν δούλου λαβὼν ἐκ τῆς ἁγίας Μαρίας ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος, καὶ σχήματι εὑρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος, ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ· οὐκοῦν ἑαυτὸν καθῆκεν ἑκουσίως εἰς ταπείνωσιν, ὁ ἐξ ἰδίου πληρώματος τοῖς ἅπασι διδούς· καθῆκεν δὲ ἑαυτὸν δι᾽ ἡμᾶς, οὐ βεβιασμένος παρά τινος, ἀλλ᾽ ἐθελοντὶ ὑπὲρ ἡμῶν μορφὴν δούλου λαβὼν, ὁ κατὰ φύσιν ἰδίαν ἐλεύθερος, ἐν τοῖς καθ᾽ ἡμᾶς ὁ ὑπὲρ πᾶσαν τὴν κτίσιν, ἐν τοῖς ὑπὸ θάνατον ὁ πάντα ζωογονῶν· αὐτὸς γάρ ἐστιν ὁ ἄρτος ὁ ζῶν, καὶ ζωὴν διδοὺς τῷ κόσμῳ· γέγονεν μεθ᾽ ἡμῶν ὑπὸ νόμον, ὁ ὑπὲρ νόμον καὶ νομοθέτης, ὡς Θεός· ἐν τοῖς ὑπὸ γένεσιν καὶ ἀρχὴν τοῦ εἶναι λαχοῦσιν, ὁ πρὸ παντὸς αἰῶνος καὶ χρόνου, μᾶλλον δὲ τῶν αἰώνων κτίστης καὶ ποιητής.

γ΄. Πῶς οὖν γέγονεν καθ᾽ ἡμᾶς; σῶμα λαβὼν ἐκ τῆς ἁγίας παρθένου· σῶμα δὲ οὐκ ἄψυχον, καθάπερ ἔδοξε τισὶ τῶν αἱρετικῶν, ἐψυχωμένον δὲ μᾶλλον ψυχῇ λογικῇ· οὕτω προῆλθεν τέλειος ἄνθρωπος ἐκ γυναικὸς, χωρὶς ἁμαρτίας· ἀληθινῶς, καὶ οὐ δοκήσει

mam ex omni vultu. » Quomodo autem abstulit Deus ab omni vultu lacrymam? vel quomodo antiqua illa deleta maledictione, insuperabilem mortis potentiam dissolverit, docebit denuo sapientissimus Paulus: « quia enim pueri communicaverunt sanguini et carni, et ipse similiter eadem participavit, ut per mortem destrueret illum qui mortis potestatem habet, id est diabolum, et eos liberaret qui metu mortis toto vitae tempore obnoxii servituti erant.

2. Quid est ergo « aeque eadem participavit » nisi hoc omnino, quod natus est apud nos ex sancta deiparaque Maria cum sanguine ac carne? Nam cum suapte natura verus Deus esset, ex Deo patre Verbum, consubstantiale et coaeternum patri, et propriae dignitatis fulgens eminentia, et in forma ac paritate gignentis sui, non rapinam arbitratus est esse se aequalem Deo, sed semet ipsum exinanivit formam servi accipiens ex sancta Maria, in similitudinem hominum factus; et habitu inventus ut homo, humiliavit semet ipsum usque ad mortem, mortem autem crucis. » Itaque semet sponte demisit ad humilitatem ille, qui de sua plenitudine cunctis dat. Demisit autem se propter nos, non coactus a quoquam, sed ultro pro nobis servili forma adsumpta, qui propria natura liber erat: factus est unus de nobis, qui supra omnem creaturam erat: mortalis evasit, qui omnia vivificat. Ipse enim est panis vivus, qui vitam mundo dat: factus est nobiscum sub lege, qui superior legi erat ac legislator, utpote Deus: factus, inquam, velut unus e natis et initium habentibus, is qui ante omne aevum ac saeculum erat, immo vero saeculorum auctor et conditor.

3. Quomodo igitur par nobis effectus est? Corpore nimirum sumpto de sancta Virgine: corpore, inquam, non ut nonnullis haereticis visum est, inanimi, sed anima rationali informato. Sic homo perfectus processit de muliere, absque peccato; vere,

non apparenter ac phantastice: haud sane omittens divinitatem, neque id abiiciens quod semper fuerat, et est, eritque Deus. Atque hoc pacto deiparam dicimus esse sanctam Virginem. Sicut enim beatus Paulus ait: unus Deus et pater, ex quo omnia; et unus Iesus Christus, per quem omnia; nequaquam in duos filios dividimus unum Deum ac servatorem nostrum, humanatum atque incarnatum Dei Verbum. Nec vero quod (ut nonnulli arbitrantur haeretici ac fatui, qui confundunt veluti invicem deitatem atque humanitatem) vel Dei Verbum in carnis naturam transiverit, vel caro in deitatis naturam sit mutata (est enim invertibile planeque immutabile Dei Verbum); sed quia carnem anima rationali animatam sibi ex sancta Virgine vere univerit Dei Verbum, idcirco ineffabiliter incarnatum dicitur atque humanatum.

4. Sufficit itaque ad rectam et inreprehensibilem fidei nostrae confessionem, dicere et confiteri sanctam Virginem esse deiparam: addere enim quod sit hominipara neque necessarium est neque utile. Namque unum Deum edocti sumus confiteri ipsum et credere, ut Paulus ait: « unus Deus, et unus mediator Dei et hominum. » Namque hominem factum esse invertibiliter Dei Verbum dicimus. Et quod attinet ad carnis naturam, peperit sancta Virgo sibi et nobis consubstantiale corpus: verumtamen dum deiparam dicimus, huius quoque rei significatio comprehenditur: non enim nudam peperit divinitatem sancta Virgo, sed unitum carni Verbum Dei. Neque aliter intelligi posset deipara, nisi hoc quem dicimus modo. Quare praecurrit omnino humanitatis confessio. Atque ita verum evadit, quod deipara facta sit sancta Virgo dum peperit mirabiliter unum Christum,

καὶ φαντασίᾳ· οὐκ ὀλιγωρήσας τὸ εἶναι θεὸς, οὔτε μὴν ἀποβεβληκὼς ὅπερ ἦν ἀεὶ, καὶ ἔστι, καὶ ἔσται θεός· οὕτω θεοτόκον φαμὲν τὴν ἁγίαν παρθένον· ὡς γὰρ ὁ μακάριος Παῦλος φησίν· * εἷς θεὸς καὶ πατὴρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ εἷς Ἰησοῦς Χριστὸς δι' οὗ τὰ πάντα· οὐ γὰρ διαιροῦμεν τὸν ἕνα καὶ θεὸν καὶ σωτῆρα ἡμῶν εἰς δύο υἱοὺς τὸν ἐνανθρωπήσαντα καὶ σεσαρκωμένον τὸν θεοῦ λόγον· οὐδὲ, καθάπερ οἴονταί τινες τῶν αἱρετικῶν καὶ ἀσυνέτων, ἀνακεχυμένων ὥσπερ εἰς ἀλλήλας θεότητός τε καὶ ἀνθρωπότητος, ἤγουν τοῦ θεοῦ λόγου μεταχωρήσαντος εἰς φύσιν σαρκὸς, ἢ καὶ τῆς σαρκὸς μεταβληθείσης εἰς φύσιν θεότητος, ἄτρεπτος γὰρ καὶ ἀναλλοίωτος παντελῶς ἐστιν ὁ τοῦ θεοῦ λόγος, ἀλλ' ὅτι σάρκα ἐψυχωμένην ψυχῇ λογικῇ ἑνώσας ἑαυτῷ ἐκ τῆς ἁγίας παρθένου κατὰ ἀλήθειαν ὁ τοῦ θεοῦ λόγος, ἀφράστως σεσαρκῶσθαι καὶ ἐνανθρωπῆσαι λέγεται. * I. Cor. VIII. 6.

δ'. Ἀρκεῖ τοιγαροῦν πρὸς ὀρθὴν καὶ ἀδιάβλητον τῆς πίστεως ἡμῶν ὁμολογίαν, τὸ θεοτόκον λέγειν καὶ ὁμολογεῖν τὴν ἁγίαν παρθένον· τό γε μὴν προσεπάγειν ὅτι καὶ ἀνθρωποτόκος, οὐκ ἀναγκαῖον οὔτε ἐπωφελές (1)· ἕνα γὰρ θεὸν ἐδιδάχθημεν ὁμολογεῖν καὶ πιστεύειν αὐτὸν, καὶ μετὰ τὴν ἐνανθρώπησιν, καθὼς ὁ Παῦλος· * εἷς θεὸς, εἷς καὶ μεσίτης θεοῦ καὶ ἀνθρώπων· ἄνθρωπον μὲν γὰρ γενέσθαι φαμὲν ἀτρέπτως τὸν τοῦ θεοῦ λόγον· καὶ ὅσον μὲν ἧκεν εἰς τὴν τῆς σαρκὸς φύσιν, τέτοκεν ἡ ἁγία παρθένος τὸ ἑαυτῇ τε καὶ ἡμῖν ὁμοούσιον σῶμα· ἀλλ' ἔν γε τῷ θεοτόκον εἰπεῖν, συνεισάγεται πάντως καὶ ἡ τούτου δήλωσις· οὐ γὰρ θεότητα τέτοκε γυμνὴν ἡ ἁγία παρθένος, ἀλλ' ἑνωθέντα σαρκὶ τὸν τοῦ θεοῦ λόγον· καὶ οὐκ ἂν ἑτέρως νοοῖτο θεοτόκος, εἰ μὴ κατὰ τοῦτον αὐτὸν τὸν τρόπον· ὥστε προανατρέχει πάντως ἡ τῆς ἐνανθρωπήσεως ὁμολογία· καὶ οὕτως ἔσται λοιπὸν ἀληθὲς, ὅτι θεοτόκος γέγονεν ἡ * I Tim. II. 5.

(1) Vocabulum ἀνθρωποτόκος, ceu pronunciatum a religionis magistris, non respuebat Cyrillus in postremo de incarnatione capitulo apud nos p. 74. (ita tamen si coniunctum cum θεοτόκος ponatur.) Mox in dialogo a nobis idem edito Nestorium audivimus p. 101. eodem vocabulo ἀνθρωποτόκος abutentem. Heic igitur prudenter Cyrillus id usurpandum non iudicat; multoquo vehementius improbat in homilia Ephesi habita opp. T. V. part. 2. p. 382.

ἁγία παρθένος ἀποτεκοῦσα παραδόξως ἕνα Χριστὸν, παραπλησίως ἡμῖν μετεσχηκότα σαρκὸς καὶ αἵματος, καὶ ὁμοούσιον αὐτῇ τε, καὶ ἡμῖν κατὰ τὸ ἀνθρώπινον, ὡς εἶναι τὴν σάρκα ἐκ τῆς θεοτόκου Μαρίας· οὐ γὰρ ὁμοιοούσιον, ὡς ἔδοξε τισὶ τῶν αἱρετικῶν, ἀλλ᾽ ὁμοούσιον, τουτέστιν ἐκ τῆς
* Hebr. II. 16. ἡμετέρας οὐσίας· φησὶ γάρ· * σπέρματος Ἀβραὰμ ἐπιλαμβάνεται· τὸ δὲ ὁμοιοούσιον σημαίνει οὐκ ἀληθινὸν ἄνθρωπον, ἀλλ᾽ ὁμοίωμα υἱοῦ ἀνθρώπου, καθὼς ὁ
* Dan. X. 16. Δανιὴλ φησίν· * ὁ δὲ ἀπόστολος οὐχ᾽ ὁμοίω-
* I. Tim. II. 5. μα ἡμᾶς ἐδίδαξεν, ἀλλὰ φησίν· * “ ἄνθρωπος Χριστὸς Ἰησοῦς, ὁ δοὺς ἑαυτὸν
* v. 6. ἀντίλυτρον ὑπὲρ πάντων· * „ ὁμοούσιον δὲ ὄντα αὐτὸν τῷ θεῷ καὶ πατρὶ θεϊκῶς, καθὼς καὶ οἱ πατέρες ἡμῶν ὡμολόγησαν, ὁμοούσιον τῷ πατρὶ, καὶ οὐχ᾽ ὁμοιοούσιον εἰπόντες.

ε΄. Περιττὸν οὖν ἄρα καὶ οὐκ ἀναγκαίως, θεοτόκον λέγοντες, ἐπάγομεν καὶ ἀνθρωποτόκον· ἀρκεῖ γὰρ, ὡς ἔφην, ἡ πρώτη φωνὴ, τὴν παντὸς ἡμῶν μυστηρίου τὴν ὁμολογίαν ἔχουσα, καὶ πρόφασιν εὑρεσιλογίας οὐδεμίαν παρέχουσα τοῖς ἐθέλουσι συκοφαντεῖν τὴν ἀλήθειαν· ἔθος μὲν γὰρ τοῖς αἱρετικοῖς τὰ ὀρθῶς εἰρημένα παρατρέπειν εἰς κίβδηλον νοῦν· ξενιζόμεθα δὲ κατ᾽ οὐδένα τρόπον, ἐννοοῦντες ὅτι πεπλάνηνται, καὶ αὐτὰς τὰς θείας παρερμηνεύοντες γραφάς· οὐκοῦν ἡμᾶς μὲν προσήκει κατά γε τὸν πρέποντά τε καὶ ὀρθῶς ἔχοντα σκοπὸν προσφέρειν τὰς λέξεις· εἰ δὲ νοοῦσι πάλιν οὐκ ὀρθῶς, οὐδὲν πρὸς ἡμᾶς· ἐκεῖνα ἀκού-
* Is. V. 20. σονται διὰ τοῦ προφήτου λέγοντος· * οὐαὶ οἱ λέγοντες τὸ πονηρὸν καλὸν, καὶ τὸ καλὸν πονηρόν· ἀλλ᾽ οὐδεμία κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος, ἀλλ᾽ οὐδὲ συμφώνησις Χριστοῦ πρὸς Βελίαλ· βαδιούμεθα γὰρ ἡμεῖς τὴν ὀρθὴν καὶ ἀκιβδήλως ἔχουσαν ὁδὸν, ἤτοι τρίβον τὴν βασιλικήν τε καὶ ἀδιάστροφον· καταντήσομεν γὰρ οὕτως εἰς τὸ βραβεῖον τῆς ἄνω κλήσεως, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, δι᾽ οὗ καὶ μεθ᾽ οὗ τῷ θεῷ καὶ πατρὶ ἡ δόξα σὺν ἁγίῳ πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

aeque ac nos participem carnis et sanguinis, et consubstantialem ei nobisque secundum humanitatem; ita ut caro ex deipara Maria extiterit. Non enim est Christus nostrae substantiae similis, ut nonnullis visum est haereticis, sed consubstantialis, id est de nostra substantia constans. Ait enim scriptura, semen Abrahae apprehendisse. Secus vero substantia similis, non significat verum hominem, sed hominis similitudinem, sicuti Danihel aiebat. Verumtamen apostolus non similitudinem nos docuit, sed inquit: « homo Christus Iesus, qui dedit semet ipsum redemptionem pro omnibus. » Consubstantialem autem eundem Deo patri divinitus, sicuti et patres nostri confessi sunt: consubstantialem inquam patri dicentes, non simili substantia praeditum.

5. Supervacue igitur et absque ulla necessitate, quum deiparam dixerimus, hominiparam addimus. Sufficit enim, ut dixi, prius vocabulum, quod universi mysterii nostri confessionem continet, et nullam cavillationi verborum ansam praebet his qui calumniam veritati struere volunt. Est enim mos haereticorum, recte dicta ad adulterinum sensum transferendi. Neque id prorsus miramur reputantes, solere ipsos errare in divinis etiam interpretandis scripturis. Nos itaque decet congrua rectumque sensum habentia proferre vocabula. Quae si illi prave intelligunt, nil nostra interest. Ipsi audiant dicentem prophetam: vae qui dicitis malum bonum, et bonum malum! Sed nulla est communio lucis cum tenebris, neque Christi consensus cum Belial. Gradiamur utique nos recta et sine ullis ambagibus via, semita inquam regia nec obliqua. Quippe ita ad supernae vocationis bravium perveniemus, in Christo Iesu, per quem et cum quo gloria sit Deo patri, una cum sancto Spiritu, in saecula saeculorum. Amen.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΚΥΡΙΛΛΟΥ

ΟΜΙΛΙΑ

ΛΕΧΘΕΙΣΑ ΕΝ ΤΟΙΣ * ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΒΑΠΤΙΣΤΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ, ΦΑΡΜΟΥΘΙ ΚΗ', ΙΝΔΙΚΤΙΩΝΟΣ ΙΑ', ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΓΕΝΟΜΕΝΗΣ ΟΜΟΝΟΙΑΣ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ, ΚΑΙ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΔΥΣΦΗΜΟΥ ΝΕΣΤΟΡΙΟΥ (1).

* ita codd.

SANCTI EIUSDEM CYRILLI

HOMILIA

DICTA IN FESTO SANCTI IOHANNIS BAPTISTAE DIE ·XXVIII· MENSIS PHARMUTHI, INDICTIONE ·XI· DE FACTA CONCORDIA ECCLESIARUM, ET CONTRA NEFANDUM NESTORIUM.

Qui vera religione sunt innutriti, et divinorum dogmatum accuratam elimatamque habent notitiam, terra desiderabilis a propheta nominantur dicente: « et eritis vos terra desiderabilis, ait Dominus omnipotens, vosque beatos dicent omnes populi. » Porro terram desiderabilem esse dicit illam quae fecundissima et fructuosissima est, et sativorum pomorum mater et altrix. Huiusmodi est omnis Deo grata et sancta anima, agricolam veluti quemdam et omnis boni satorem nacta universalem servatorem Christum, qui et sacrorum quoque dogmatum irradiat notitià. Sed enim universalis hostis, id est Satanas, per tempora homines suscitat, qui in tritico mala zizania serant. Verumtamen haec, quamvis efflorescant, secantur, atque ita campus purgatur. Eiectus est itaque tota ecclesia irreligiosus Nestorius, amarum reapse diaboli zizanium: iamque concordant

Τοὺς εὐσεβείᾳ συντεθραμμένους καὶ τῶν θείων δογμάτων ἀκριβῆ καὶ τετορνευμένην ἔχοντας γνῶσιν, γῆν θελητὴν ὁ προφήτης ὀνομάζει λέγων· * " καὶ ἔσεσθε ὑμεῖς γῆ θελητὴ, λέγει κύριος παντοκράτωρ, καὶ μακαριοῦσιν ὑμᾶς πάντα τὰ ἔθνη· " γῆν θελητὴν εἶναι φησὶν τὴν γονιμωτάτην καὶ εὔκαρπον, καὶ καρπῶν ἡμέρων μητέρα καὶ τροφόν· τοιαύτη δὲ πᾶσα ἐστὶ θεοφιλὴς καὶ ὁσία ψυχὴ, γεωργὸν ὥσπερ τινὰ καὶ σπορέα παντὸς ἀγαθοῦ τὸν τῶν ὅλων σωτῆρα λαβοῦσα Χριστὸν, ὃς καὶ ἱερῶν ἡμῖν δογμάτων ἐναστράπτει τὴν γνῶσιν· ἀλλ' ὁ πάντων ἐχθρὸς, τουτ' ἔστιν ὁ σατανᾶς, ἐγείρει κατὰ καιροὺς τοὺς ἐπισπείροντας τῷ σίτῳ πονηρὰ ζιζάνια· πλὴν κἂν ἀνθήσωσιν, ἀποκείρονται· ἔστι δὲ οὕτω καθαρὸν τὸ χωρίον. Ἐκβέβληται τοίνυν ἀπὸ πάσης ἐκκλησίας ὁ ἀσεβὴς Νεστόριος τὸ πικρὸν ἀληθῶς τοῦ διαβόλου ζιζάνιον, καὶ ὁμογνωμονοῦσι λοιπὸν οἱ κατὰ πᾶσαν ὄντες τὴν οἰκουμένην θεοσεβέστατοι ἐπίσκοποι τὴν

* Malach. III. 12.

(1) Parva haec Cyrilli homilia extat latine tantummodo in concilii ephesini editionibus, puta in illa novissima Mansii ed. Florent. T. V. col. 289. Nunc demum graecus etiam textus, nova a nobis interpretatione donatus, ex duobus antiquis vaticanae bibliothecae codicibus 504. et 508. prodit, qui in futuris conciliorum editionibus postea collocabitur. Iam in codicibus legitur tantum ἐν τοῖς; num γενεθλίοις, *in nativitate?* (Alia Cyrilli homilia habita Ephesi die, ἐν ἡμέρᾳ, S. Ioh. Baptistae legitur opp. T. V. part. 2. p. 352.) Porro diem 28. pharmuthi aegyptiaci, quo recitata fuit haec homilia, incidere in diem 23. aprilis apud nos, monetur in margine loc. cit. (Sed apud Hard. concil. T. I. col. 1689. *indict. I.*) Grandis ceteroqui multorum eruditorum lis est super collatione mensium aegyptiacorum cum romanis; deque ea certe desperabat Averanius florentinus in dissert. de mensibus aegypt. cap. VI. Sed meliora ab hodiernis aegyptiacarum rerum scriptoribus dicta scio.

ὀρθὴν καὶ μίαν ὁμολογήσαντες πίστιν· συνήφθησαν τοίνυν ταῖς παρ' ἡμῖν ἐκκλησίαις, μᾶλλον δὲ κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην, καὶ αἱ οὖσαι κατὰ τὴν ἀνατολήν· ὡμολόγησαν γὰρ οἱ θεοσεβέστατοι τῶν ἐκεῖσε ἐπίσκοποι τὴν ὀρθὴν καὶ ἀβέβηλον πίστιν· οἷα δὲ γέγραφε πρός με ὁ θεοσεβέστατος καὶ εὐλαβέστατος ἐπίσκοπος τῆς Ἀντιοχείας Ἰωάννης, οἷα δὲ κἀγὼ πρὸς αὐτὸν ἀντέγραψα, ἀκούσεσθε σὺν θεῷ.

omnes per universum orbem pientissimi episcopi, rectam unamque confitentes fidem. Nostris itaque ecclesiis, immo cunctis toto orbe existentibus, copulatae sunt orientales ecclesiae: nam religiosissimi regionum illarum episcopi, rectam puramque professi sunt fidem. Quae autem ad me scripserit religiosissimus ac pientissimus Antiochiae episcopus Iohannes; quae vicissim ego ei rescripserim, Deo favente audietis.

DE SANCTI CYRILLI HOMILIIS ALIQUOT

ADNOTATIO.

Quamquam sancti Cyrilli homiliae plurimae fuerunt, teste Gennadio cap. 57, haeque adeo famigeratae, ut a graecis episcopis ad declamandi exemplum memoriae mandarentur (ceu videlicet apud Latinos sancti Augustini, Cyrillo coaetanei, sermones multitudine ac celebritate excelluerunt) attamen ego de iis generatim post alios bibliographos non loquar, ne forte actum agere videar. Paucas tantummodo memorabo, quas vel integras vel illarum fragmenta ego edidi, vel in codicibus adhuc retentas observavi. Sunt autem hae. 1. Homilia de parabola vineae, quae nondum graece fuerat edita. 2. Homiliae tres brevissimae de SS. MM. Cyro et Iohanne graece, itemque latine interprete Anastasio bibliothecario. (Huiuscemodi prorsus sunt tres illae S. Augustini conciunculae de S. Stephani miraculis in edit. Maurin. T. V. p. 1275.) 3. Homiliae fragmentum quod Christus dici non debeat homo theophorus, sed Deus incarnatus. 4. Homiliae quartae seu sermonis contra Arianos fragmentum. 5. Prosphonetici ad Alexandrinos fragmenta. 6. Homiliarum partes aliquot in Nicetae ad Lucam catena. 7. Homilia de parabola decem virginum inscribitur Cyrillo in codice syriaco vat. 97; verumtamen ea legitur graece sub Chrysostomi nomine in graeco codice vat., extatque in Montfauconii editione inter spurias T. VIII. p. 45. seqq. etsi multa cum varietate. 8. Homilia de audienda liturgia Cyrillo item inscribitur in alio syriaco codice vat. 200, sed tamen hanc habere Cyrillum auctorem nondum mihi persuasi. 9. et 10. Homilias duas Cyrillo inscriptas de ascensione Domini, et de tribus pueris babylonicis atque Danihele, dixi olim me graece et partim etiam coptice, in codicibus observasse; neque tamen his fidem adiicere ausus sum. Postea tamen alia quoque de iisdem testimonia sum nactus: itaque fieri potest, ut harum fortasse alio tempore rationem habeam. 11. Homilia de paschate quaedam tribuitur Cyrillo in uno graeco codice, in alio autem Chrysostomo. 12. Cyrilli homilia de B. Mariae V. dormitione in codice vat. arab. 170, Script. vet. T. IV. p. 311. 13. Eiusdem Cyrilli homilia de paenitentia est in cod. vat. coptico 59, Script. vet. T. V. part. 2. p. 154. Denique paschalem tertiam homiliam, seu epistolam, quam deperditam quidam putant, nullis ego in codicibus reperi; neque ulla fortasse fuit. Feliciter tamen mihi obtigit, ut paschalis decimae septimae ineditam atque elegantem nanciscerer Arnobii latinam interpretationem, quam in quinto Spicilegii rom. volumine collocavi. De aliis vero nondum satis mihi perpensis aut exploratis, quas in codicibus scriptas aut memoratas interdum vidi, Cyrilli homiliis, dicere supersedeo. Denique tractatum de paschate, qui in editionibus tribuitur Ioh. Philopono, vidi inscriptum Cyrillo in uno cod. vat., in alio tamen cod. praedicto Philopono.

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΚΥΡΙΛΛΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΕΞΗΓΗΣΙΣ ΕΙΣ ΤΟ ΚΑΤΑ ΛΟΥΚΑΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ.

SANCTI CYRILLI

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRIAE

EXPLANATIO IN LUCAE EVANGELIUM.

Capitulum I.

Qui ab initio ipsi viderunt, et ministri fuerunt sermonis.

Dum Verbi hypostatici ac viventis spectatores ait evangelista fuisse apostolos, consonat Iohanni Verbum factum esse carnem dicenti, atque apud nos inhabitasse, eiusque gloriam visam, gloriam quasi Unigeniti a patre. Per carnem enim factum est visibile Verbum, quae videlicet visibilis tangibilisque est et solida: nam per se ipsum visuali potentiae erat impervium. Rursusque Iohannes in epistola: « quod fuit ab initio, quod audivimus, quod oculis nostris vidimus, et manus nostrae contrectaverunt de Verbo vitae, et vita manifestata est. » Nonne audis, tangibilem appellari ab eo vitam? Nempe ut scias filium se hominem fecisse, et carne quidem esse visibilem, deitate autem invisibilem.

Hic erit magnus et filius Altissimi vocabitur.

Etenim pari gloria praeditus, atque omni re ei aequalis, ex quo effulsit, patri, merito intelligitur filius (1). Neque enim quum dispensatoria ratione factus est homo, omnino quicquam de suis attributis deminuit: neque eius natura passa aliquid est, cum apud nos pro nobis coepit ver-

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Οἱ ἀπ' ἀρχῆς αὐτόπται καὶ ὑπηρέται γενόμενοι τοῦ λόγου. Luc. I. 2

Τοῦ λόγου δὲ τοῦ ἐνυποστάτου καὶ ζῶντος αὐτόπτας εἰπὼν τοὺς ἀποστόλους, συμπεφώνηκε τῷ Ἰωάννῃ λέγοντι τὸν λόγον σάρκα γεγονέναι, καὶ ἐσκηνωκέναι ἐν ἡμῖν, καὶ τεθεωρῆσθαι τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς μονογενοῦς παρὰ πατρός· διὰ γὰρ τῆς σαρκὸς, θεωρητὸς ὁ λόγος κατέστη, ὁρατῆς οὔσης καὶ ψηλαφητῆς καὶ ἀντιτύπου· ἀθεώρητος ὢν τὸ καθ' ἑαυτόν· καὶ πάλιν ὁ Ἰωάννης ἐν τῇ ἐπιστολῇ· * " ὃ ἦν ἀπ' ἀρχῆς, ὃ ἀκηκόαμεν, ὃ ἑωράκαμεν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν, καὶ αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψηλάφησαν περὶ τοῦ λόγου ζωῆς, καὶ ἡ ζωὴ ἐφανερώθη· " οὐκ ἀκούεις ὅτι ψηλαφητὴν ὀνομάζει τὴν ζωήν; ἵνα ἐνανθρωπήσαντα νοῇς τὸν υἱὸν, καὶ ὁρατὸν μὲν κατὰ σάρκα, ἀόρατον δὲ κατὰ τὴν θεότητα.

Ioh. I. 14

* I Ioh. I. 1

Οὗτος ἔσται μέγας, καὶ υἱὸς ὑψίστου κληθήσεται. Luc. I. 32

Ἰσοκλεὴς γὰρ τῷ φύσαντι, κατὰ πᾶν ὁτιοῦν ἰσομέτρως ἔχων ὁ ἐξ αὐτοῦ πεφηνὼς υἱὸς νοοῖτ' ἂν εἰκότως· οὐ γὰρ ὅτι γέγονεν ἄνθρωπος οἰκονομικῶς, μειονεκτεῖτο κατά τι γοῦν ὅλως αὐτοῦ· οὐδὲν γὰρ εἰς ἰδίαν ἠδικήθη φύσιν, ἀπό γε τοῦ καθ' ἡμᾶς γενέσθαι δι' ἡμᾶς· ἔμεινεν ἄτρεπτος κατὰ φύσιν

(1) Animadverte iam inde ab initio vigilantissimum Cyrilli studium adfirmandi divinitatem Christi domini, quod in omni eius scripto fieri videmus.

ὁ τοῦ θεοῦ λόγος· διὰ τοῦτο καὶ θεὸς ὁ ὕψιστος καὶ κύριος ὀνομάζεται καὶ διὰ τῶν ἀγγέλων φωνῆς.

v. 37. Ὅτι οὐκ ἀδυνατήσει παρὰ τῷ θεῷ πᾶν ῥῆμα.

L. f. 50. b. F. f. 73 a. Ἀποροῦσι δὲ πάλιν τινὲς, εἰ ὁ τῶν ὅλων θεὸς τὰ γινόμενα ἤδη καὶ πραχθέντα, δύναται ποιῆσαι μὴ γεγενῆσθαι ποτέ· κατὰ τὸ, οὐκ ἀδυνατήσει αὐτῷ πᾶν ῥῆμα· οὐ γὰρ λέγομεν ὡς μὴ γινόμενα, ἀλλὰ μὴ γεγενῆσθαι τὴν ἀρχήν· οἷον εἰ τὴν πόρνην δύναται ποιῆσαι παρθένον ἐκ κοιλίας μητρὸς, ἵνα μήτε εἴη ποτὲ πόρνη, μήτε λέγοιτο, ὅτι παρὰ ἀνθρώποις ἀδύνατα, δυνατὰ παρὰ τῷ θεῷ· πρὸς οὓς ἐροῦμεν, ὅτι ζητεῖσθαι χρὴ παρ' ἡμῶν τὴν τοῦ θεοῦ δύναμιν εἰ μεγάλη καὶ ἀξιάγαστος, ὅτε τὸ δρώμενόν ἐστιν οὐκ ἀπεικὸς τῇ θείᾳ δόξῃ· οὐ γὰρ ὅτι πάντα δύναται, διὰ τοῦτο καὶ τῶν ἀτόπων αὐτὸν ἐργάτην ὁρᾶσθαι προσήκει· νοοῦμεν γὰρ ὅτι ἄτοπόν ἐστι τὸ λέγειν, εἰ δύναται ὁ θεὸς ἑαυτὸν ποιῆσαι μὴ εἶναι θεὸν, ἢ ἁμαρτίας δεκτικὸν, ἢ μὴ εἶναι ἀγαθὸν, ἢ ζωὴν, ἢ δίκαιον· δεῖ τοίνυν παραιτεῖσθαι παντὶ σθένει τὰς ἀτόπους οὕτω τῶν ἐρωτήσεων· διὰ τί δὲ θεὸς οὐ δύναται τὴν πορνεύσασαν μὴ ποιῆσαι μὴ γεγενῆσθαι ποτὲ πόρνην; ὅτι οὐ δύναται τὸ ψεῦδος ἀλήθειαν ποιῆσαι· καὶ οὐκ ἀσθενείας ἔγκλημα τοῦτο, ἀλλὰ φύσεως ἀπόδειξις οὐκ ἀνεχομένης τί παθεῖν, ὃ μὴ αὐτῇ πρέπει· ἀλλότριον δὲ θεοῦ τὸ ψεῦδος παντελῶς· ψεῦσμα γάρ ἐστι τὸ τὴν πορνεύσασαν ποιῆσαι μὴ πορνεῦσαι ποτέ· δεῖ δὲ, ὡς ἔφην, τὰς οὕτως εὐήθεις τῶν ἐρωτήσεων καὶ πολὺ ἄτοπον ἐχούσας μηδὲ προσίεσθαι τὴν ἀρχὴν, μηδὲ τὴν θείαν ἀγνοεῖν φύσιν, μᾶλλον δὲ τῆς φύσεως ἐκείνης ἐξαίρετα.

v. 42. Εὐλογημένος ὁ καρπὸς τῆς κοιλίας σου.

L. f. F. f. 7. Οὐκ ἀκούεις καὶ τοῦ Δαβὶδ ψάλλοντος, ἰδοὺ ἡ κληρονομία κυρίου, υἱοὶ ὁ μισθὸς τοῦ καρποῦ τῆς γαστρὸς *; κληρονομία γὰρ κυρίου οἱ διὰ πίστεως αὐτῷ υἱοθετηθέντες, οἳ καὶ μισθός εἰσι Χριστοῦ, τοῦ γεγονότος καρποῦ τῆς παρθενικῆς γαστρός· κατὰ τὸ,

* Ps. CXXVI. 3.

sari: quippe invertibili natura est Dei Verbum. Propterea et Deus et altissimus ac dominus ab angelorum voce nuncupatur.

Quia non erit impossibile apud Deum omne verbum.

Dubitant rursus nonnulli, num universalis Deus facere queat, ut res aliqua reapse facta et peracta, facta numquam fuerit: iuxta illud, non est ei impossibile omne verbum. Non enim loquimur de re non acta, sed de re acta quam actam fuisse nollemus. Veluti, an eam quae fuit meretrix, possit Deus efficere ceu ex matris utero virginem, ita ut neque meretrix fuerit, neque dicatur; quandoquidem impossilia hominibus, possibilia Deo sunt. Quibus respondemus, debere nos Dei virtutem ita magnam et admirandam exquirere, ut res ab eo peragenda haud indigna sit Dei ipsius maiestate. Non enim quia omnia potest, idcirco absurdorum auctorem reputari eum decet. Etenim existimamus absurde quaeri, possit ne Deus efficere quominus ipse sit Deus, aut ut peccatum committat, aut ne sit bonus, et vivens, ac iustus. Oportet igitur totis viribus absurdas huiusmodi quaestiones vitare. Cur autem haud potest Deus efficere, ut quae fuerit meretrix, reapse non fuerit? nempe quia veritatem in mendacium convertere nequaquam potest. Neque id infirmitatis vitium est, sed naturae demonstratio pati quicquam sibi indecens impotentis: est autem a Deo prorsus alienum mendacium. Atqui mendacii genus foret, si quae fuerit meretrix, numquam fuisse meretricem efficeret. Oportet itaque, ut iam dixi, fatuis huiusmodi et valde absurdis quaestionibus numquam attendere, neque ignorare divinam naturam, vel potius naturae eiusdem dotes eximias.

Benedictus fructūs ventris tui.

Nonne audis Davidem quoque psallentem: ecce ereditas Domini, filii merces fructus ventris? Quippe sunt Domini hereditas, quotquot adoptionem filiorum per fidem sunt consecuti. Iidem pariter Christi merces sunt, qui virginalis uteri factus est

fructus; iuxta illud: postula a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam.

Fecit potentiam in brachio suo, dispersit superbos mente cordis ipsorum.

Brachii vocabulo innuit (Maria) natum ex semet ipsa Verbum. Superbos autem dicit improbos daemonas, cum principe suo elationis causa lapsos: simulque Graecorum sapientes, qui evangelium, quod ipsis stultitia visum est, non admiserunt: nec non Iudaeos incredulos, qui indigna filio Dei sentientes dispersi fuerunt: potentes denique litteratos dicit ac pharisaeos, qui primas cathedras adpetebant. – Congruentius tamen est de scelestis daemonibus illa verba intelligere. Hos enim per orbem audacter grassantes dispersit adveniens Dominus, et captivatos ab ipsis homines ad suam obedientiam transtulit. Haec enim omnia prophetiam subsecuta sunt quae ait:

Deposuit potentes de sedibus, et exaltavit humiles.

Valde superbiebant hi qui postea dispersi fuere daemones, nec non Graecorum sapientes (ut dixi) ac pharisaei et litterati. Verumtamen hos depressit, extulitque illos qui potenti manui ipsius semet supposuerant; dans eis facultatem calcandi serpentes et scorpios, cunctamque inimici potentiam; irritasque efficiens illorum contra nos insidias, qui tumidas mentes gerebant. Profecto Iudaei olim regno suo gloriabantur; sed tamen ob incredulitatem fastigio suo deiecti fuerunt: contra vero ethnici quum inglorii essent ac ignobiles, fidei merito sunt exaltati.

Esurientes implevit bonis, et divites dimisit inanes.

Esurientium quidem nomine humanum genus designat. Reapse enim cuncti esuriebant, solis Iudaeis exceptis. Hi quippe abundabant legislatione, sanctorumque prophetarum doctrina: ipsorum enim erat legislatio, et in filios adoptio, et cultus, et promissiones. Verumtamen hi luxuriantes, et sua dignitate inflati, quum ad incar-

αἴτησαι παρ᾽ ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου. * — * Ps. II. 8.

Ἐποίησε κράτος ἐν βραχίονι αὐτοῦ· διεσκόρπισεν ὑπερηφάνους διανοίᾳ καρδίας αὐτῶν κ. τ. λ. — v. 51.

Αἰνίττεται ὁ βραχίων τὸν ἐξ αὐτῆς φύντα λόγον· ὑπερηφάνους δὲ λέγει τοὺς πονηροὺς δαίμονας μετὰ τοῦ ἄρχοντος αὐτῶν πεσόντας δι᾽ ἔπαρσιν, καὶ τοὺς ἑλλήνων σοφοὺς τὴν δοκοῦσαν τοῦ κηρύγματος μωρίαν μὴ προσδεξαμένους, καὶ ἰουδαίους πιστεῦσαι μὴ βουληθέντας, οἵ τινες διεσκορπίσθησαν, ἀνάξια διανοηθέντες περὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ· δυνάστας δὲ τοὺς γραμματεῖς, καὶ φαρισαίους φησὶ τοὺς τὰς πρωτοκαθεδρίας μεταδιώκοντας· — Οἰκειότερον δὲ ταῦτα περὶ τῶν ἀλιτηρίων δαιμόνων νοεῖν· τούτους γὰρ καταθρασυνομένους τῆς ὑπ᾽ οὐρανὸν διεσκόρπισεν ἐπιδημήσας ὁ κύριος, καὶ τοὺς αἰχμαλωτισθέντας ὑπ᾽ αὐτῶν, πρὸς τὴν ὑπακοὴν ἑαυτοῦ ἀντιμετέστησε· ταῦτα γὰρ πάντα ἀκολούθησε τῇ προφητείᾳ·

B. f. 16. H. f. 11. b. — A. f. 9. b. E. f. 59. H. f. 18.

Καθεῖλε δυνάστας ἀπὸ θρόνων, καὶ ὕψωσε ταπεινούς. — v. 52.

Μεγάλα ἐφρόνουν οἱ σκορπισθέντες δαίμονές τε καὶ διάβολος, ἑλλήνων τε σοφοὶ (ὡς ἔφην) καὶ φαρισαῖοι καὶ γραμματεῖς· ἀλλὰ τούτους καθεῖλε, καὶ ὕψωσε τοὺς ταπεινώσαντας ἑαυτοὺς ὑπὸ τὴν κραταιὰν αὐτοῦ χεῖρα· δεδωκὼς αὐτοῖς ἐξουσίαν πατεῖν ἐπάνω ὄφεων καὶ σκορπίων, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ· ἀπρακτῆσαι δὲ τὰς καθ᾽ ἡμῶν ποιήσας βουλὰς τῶν τῇ διανοίᾳ ὑπερηφάνων· ἦσάν ποτε καὶ Ἰουδαῖοι τῇ δυναστείᾳ γαυρούμενοι· ἀλλὰ καθῃρέθησαν δι᾽ ἀπιστίαν· οἱ δὲ ἐξ ἐθνῶν ἄσημοι ὄντες καὶ εὐτελεῖς, διὰ πίστιν ὑψώθησαν.

A. f. 9. b. H. f. 18.

Πεινῶντας ἐνέπλησεν ἀγαθῶν, καὶ πλουτοῦντας ἐξαπέστειλε κενούς. — v. 53.

Πεινῶντας μὲν τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων λέγει· ἐλίμωττον γὰρ πλὴν ἰουδαίων μόνων· οὗτοι δὲ ἐπλούτουν τῇ νομοθεσίᾳ, τῇ διδασκαλίᾳ τῶν ἁγίων προφητῶν· αὐτῶν γὰρ νομοθεσία, ἡ υἱοθεσία, ἡ λατρεία, αἱ ἐπαγγελίαι· * ἀλλ᾽ οὗτοι μὲν ὑπερμαζήσαντες, καὶ λίαν τῷ ἀξιώματι ἐπαρθέντες, διὰ τὸ μὴ ταπεινῶς προσηλθεῖν τῷ ἐνανθρωπήσαντι,

B. f. 16. H. f. 11. b. E. f. 59. b. — * Rom. IX. 4.

ἐξαπεστάλησαν κενοὶ, μηδὲν ἐπιφερόμενοι, μήτε πίστιν, μήτε γνῶσιν, μήτε ἐλπίδα ἀγαθῶν· ἐκπεπτώκασι γὰρ καὶ τῆς ἐπιγείου Ἱερουσαλὴμ, καὶ τῆς μελλούσης ἠλλοτριώθησαν ζωῆς τε καὶ δόξης, διότι οὐκ ἐδέξαντο τὸν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς, ἀλλὰ καὶ ἐσταύρωσαν τὸν κύριον τῆς δόξης, καὶ ἐγκατέλιπον τὴν πηγὴν τοῦ ζῶντος ὕδατος, καὶ ἐξουθένησαν τὸν ἄρτον τὸν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ κατελθόντα· διὰ τοῦτο καὶ ἦλθεν ἐπ᾽ αὐτοὺς λιμὸς ὁ πάντων χαλεπώτατος, καὶ δίψα δίψης ἁπάσης πικροτέρα· οὐ γὰρ ἦν λιμὸς ἄρτου αἰσθητοῦ, οὐδὲ δίψα ὕδατος, ἀλλὰ λιμὸς τοῦ ἀκοῦσαι λόγον κυρίου· * οἱ δὲ ἀπὸ τῶν ἐθνῶν πεινῶντες καὶ διψῶντες καὶ ἐν κακοῖς τὴν ψυχὴν τηκόμενοι, διότι τὸν κύριον προσήκαντο, ἐνεπλήσθησαν τῶν πνευματικῶν ἀγαθῶν· μετέβη γὰρ εἰς αὐτοὺς τὰ τῶν ἰουδαίων καλά.

a Amos VIII. 11.

natum Deum humiliter non accesserint, vacui dimissi sunt, nihil secum ferentes, neque fidem scilicet, neque scientiam, neque spem ullam bonorum. Nempe amiserunt terrestrem Hierusalem, et a futura quoque vita gloriaque exciderunt, propterea quod vitae auctorem non receperunt, et gloriae dominum cruci fixerunt, fontem aquae viventis dereliquerunt, et panem de caelo demissum aspernati sunt. Ideo supervenit ipsis pessima omnium fames, et sitis quavis siti molestior. Non enim famis fuit panis sub sensum cadentis, nec aquae sitis; sed divini verbi fames. Ethnici contra esurientes atque sitientes, malisque animum afflictum gerentes, Domino recepto, spiritalibus bonis repleti fuere. Iudaeorum enim prosperitas ad ipsos transmigravit.

v. 54. Ἀντελάβετο Ἰσραὴλ παιδὸς αὐτοῦ, μνησθῆναι ἐλέους.

Suscepit Israhelem puerum suum.

E. f. 50. b.
F. f. 71.

Ἀντελάβετο Ἰσραὴλ, οὐ τοῦ κατὰ σάρκα, τοῦ τῷ ὀνόματι ψιλῷ σεμνυνομένου, ἀλλὰ τοῦ κατὰ πνεῦμα, τοῦ τὴν δύναμιν τῆς προσηγορίας τετηρηκότος, τουτέστιν τῶν εἰς αὐτὸν ὁρώντων καὶ πιστευόντων καὶ δι᾽ αὐτοῦ τοῦ υἱοῦ υἱοθετουμένων, καθὼς καὶ τοῖς πάλαι προφήταις καὶ πατριάρχαις ὁ λόγος καὶ ἡ ὑπόσχεσις· δύναται δὲ καὶ πρὸς τὸν κατὰ σάρκα Ἰσραὴλ τοῦτο ἁρμόσαι· πολλαὶ γὰρ ἐξ αὐτῶν μυριάδες ἐπίστευσαν. “ Ἐμνήσθη δὲ τοῦ ἐλέους αὐτοῦ, καθὼς ἐπηγγείλατο τῷ Ἀβραάμ. „ Καὶ εἰς πέρας ἤγαγεν ὅπερ ἦν εἰπὼν πρὸς αὐτὸν, ὅτι εὐλογηθήσονται ἐν τῷ σπέρματί σου πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς· ἐπληροῦτο δὲ αὕτη ἡ ἐπαγγελία, ἐξ αὐτῆς μέλλοντος γεννᾶσθαι τοῦ κοινοῦ σωτῆρος Χριστοῦ, ὅς ἐστι τὸ σπέρμα τοῦ Ἀβραὰμ, ἐν ᾧ τὰ ἔθνη εὐλογοῦνται· σπέρματος γὰρ Ἀβραὰμ ἐπελάβετο, καθὼς φησὶν ὁ ἀπόστολος *, καὶ οὕτω τοῖς πρὸς τοὺς πατέρας ἐπαγγελίαν ἐπλήρωσε (1).

a Hebr. II. 16.

Israhelem suscepit, non illum secundum carnem, et nomine nudo gloriantem, sed illum secundum spiritum, vimque appellationis suae conservantem, id est homines qui Deum spectant atque ei credunt, ac per eius filium adoptionem sunt consecuti, prout priscis quoque prophetis et patriarchis dictum fuerat atque promissum. Quamquam id Israheli quoque, qui est secundum carnem, congruere potest; multa enim ex hac gente milia crediderunt. « Recordatus autem est misericordiae suae, prout Abrahamo promiserat. » In rem videlicet contulit dictum ei vaticinium, fore ut in semine eius tribus omnes terrae benedicerentur. Impletum vero fuit vaticinium, orturo inde communi servatore Christo, qui de semine Abrahami est, in quo gentes benedicuntur. Apprehendit enim semen Abrahami, ut ait apostolus, atque ita editum patribus promissum complevit.

(1) Ex Corderii latina catena fragmentum Cyrilli subtexo, quod graece mihi nondum occurrit.
« v. 73. Iusiurandum quod iuravit ad Abraham patrem nostrum.
» Cyrillus. Nemo autem quod Deum Abrahamo iurasse audiat, iurare assuescat. Quemadmodum enim » ira de Deo dicta, non est ira, nec passionem significat, sed punitivam vim aut aliquem huiusmodi motum; sic nec iuramentum, iuramentum est. Non enim iurat Deus, sed certitudinem indicat, omnino futurum esse quod dicit. Iuramentum enim Dei est verbum ipsius, persuadens (πληροφορῶν) audientes, et » fidem cuique faciens, id quod promisit ac dixit, prorsus esse eventurum. »

Erexit cornu salutis nobis.

Intelligitur cornu vocabulum non de potentia solum, verum etiam de regno. Utrumque vero Christus est, qui de familia et genere Davidis ortus est nobis servator. Ipse enim est rex regum, et invicta patris potentia.

Ad faciendam misericordiam.

Misericordia ac iustitia Christus est. Etenim ab eo misericordiam consecuti sumus ac iustificati, abstersis nequitiae sordibus, per fidem videlicet in ipsum.

Et tu, puer, propheta Altissimi vocaberis.

Sed enim id quoque animadverte, nempe Christum esse illum altissimum, cui praeivit Iohannes nativitate simul et praedicatione. Quid vero iam deinceps ii dicent, qui divinitatem illius minuunt? Cur nolent intelligere, verba « et tu propheta Altissimi vocaberis » a Zacharia sic dicta fuisse, ut ab aliis quoque ipsius, nempe Dei, prophetis?

Illuminare his qui in tenebris et in umbra mortis sedent.

Populo igitur sub lege degenti, quaedam erat in Iudaea lucerna praecursor Christi Baptista, deque eo Deus praedixerat: paravi lucernam Christo meo. Item typus eius exprimebatur in lege, ubi ea mandat lucernam ardentem in anteriore tabernaculi parte nutriri. Verumtamen Iudaei, brevi tempore, eo delectati dum ad ipsius baptismum concurrerent, vitaeque genus admirarentur, mox eundem leto merserunt, illam perpetui splendoris lucernam propemodum extinguentes. Propterea Christus quoque de illo dixit: ille erat lucerna ardens et lucens; vos autem voluistis ad horam paululum exultare in luce eius.

Ad dirigendos pedes nostros in viam pacis.

Errabat mundus dum creatori debitum obsequium deferebat creaturae; ignorantiae infuscabatur tenebris, et nox veluti quae-

Ἤγειρε κέρας σωτηρίας ἡμῖν. v. 69.

Λαμβάνεται δὲ τὸ κέρας οὐ μόνον ἀντὶ δυνάμεως, ἀλλὰ καὶ ἀντὶ βασιλείας· ἀμφότερα δὲ ὁ Χριστός ἐστιν, ὁ ἐκ τῆς πατριᾶς καὶ τοῦ γένους Δαβὶδ ἀνατείλας ἡμῖν σωτήρ· αὐτὸς γάρ ἐστιν ὁ βασιλεὺς τῶν βασιλευόντων, καὶ ἡ ἀκαταμάχητος δύναμις τοῦ πατρός (1). E. f. 26. H. f. 34. b

Ποιῆσαι ἔλεος. v. 72.

Ἔλεος καὶ δικαιοσύνη Χριστός· ἠλεήθημεν γὰρ δι' αὐτοῦ, καὶ δεδικαιώμεθα, τοὺς τῆς φαυλότητος ῥύπους ἀπονιψάμενοι διὰ πίστεως δηλονότι τῆς εἰς αὐτόν. I. f. 13

Καὶ σὺ παιδίον προφήτης ὑψίστου κληθήσῃ. v. 76.

Ἀλλὰ γὰρ καὶ τοῦτο σκόπει, ὅτι ὕψιστός ἐστιν ὁ Χριστὸς, οὗ προέδραμεν Ἰωάννης καὶ τῇ γεννήσει καὶ τῷ κηρύγματι· καὶ τί λοιπὸν φήσουσιν οἱ ἐλαττοῦντες αὐτοῦ τὴν θεότητα (2); πῶς δὲ οὐ βούλονται συνιέναι, ὅτι τὸ καὶ σὺ προφήτης ὑψίστου κληθήσῃ, παρὰ Ζαχαρίου εἴρηται, ὡς καὶ τῶν ἄλλων προφητῶν αὐτοῦ γεγονότων, ὡς θεοῦ δηλαδή; A. f. 12. b E. f. 30. H. f. 38.

Ἐπιφᾶναι τοῖς ἐν σκότει καὶ σκιᾷ θανάτου καθημένοις. v. 79.

Τοῖς οὖν ἐν νόμῳ καὶ κατὰ τὴν Ἰουδαίαν λύχνος ἦν οἷά τις Χριστοῦ προβαδίζων ὁ Βαπτιστὴς, καὶ περὶ αὐτοῦ προανεφώνηκεν ὁ θεός· ἡτοίμασα λύχνον τῷ Χριστῷ μου· * προετύπου δὲ αὐτὸν καὶ ὁ νόμος, κελεύων ἄσβεστον διατηρεῖσθαι τὸν λύχνον ἐν τῇ πρώτῃ σκηνῇ· ἀλλ' οἱ Ἰουδαῖοι χρόνον βραχὺν ἐπ' αὐτῷ ἠσθέντες διά γε τὸ προσδραμεῖν αὐτοῦ τῷ βαπτίσματι, καὶ θαυμάσαι τὸν βίον, εὐθὺς κατεκοίμησαν αὐτὸν τῷ θανάτῳ, μονονουχὶ τὸν ἀειφανῆ λύχνον κατασβεννύοντες· διὰ τοῦτο καὶ ὁ σωτὴρ ἔλεγε περὶ αὐτοῦ· * ἐκεῖνος ἦν ὁ λύχνος ὁ καιόμενος καὶ φαίνων· ὑμεῖς δὲ ἠθελήσατε μικρὸν ἀγαλλιασθῆναι πρὸς ὥραν ἐν τῷ φωτὶ αὐτοῦ. E. f. 29. b *Ps. CXXXI. 17 *Ioh. V. 35

Τοῦ κατευθῦναι τοὺς πόδας ἡμῶν εἰς ὁδὸν εἰρήνης. v. 79.

Ἐπλανᾶτο μὲν γὰρ ἡ ὑπ' οὐρανὸν τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίστην λατρεύουσα, καὶ τῷ τῆς ἀμαθείας κατεμελαίνετο σκότῳ, καὶ νὺξ I. f. 1[illegible]

(1) In codd. dicitur Victoris et Cyrilli. Latine tantum Corderius sub Victoris nomine.

(2) Intelligit Arianos qui Filium Deum quidem, sed tamen Patre minorem dicebant; id quod Eusebius quoque, utpote arianus, scribit in psalmi praesertim 88. interpretatione.

οἷα τις τῶν ἁπάντων διανοίαις ἐμπίπτουσα, τὸν φύσει τε καὶ ἀληθῶς ὄντα θεὸν ὁρᾶν οὐκ ἀφίει· ἀνέτειλεν δὲ τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ φωτὸς καὶ ἡλίου δίκην ὁ τῶν ὅλων κύριος.

ΚΕΦ. Β'.

v. 79. Ἐγένετο δὲ ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις κ. τ. λ.

A. f. 14. b. E. f. 63. b. F. f. 750. H. f. 63. b.

Χρησίμως δὲ καὶ ἀναγκαίως ἐπεσημήνατο ὁ εὐαγγελιστὴς τὸν τοῦ σωτῆρος ἡμῶν γεννήσεως καιρόν· ἵνα γὰρ μάθωμεν, ὡς βασιλεὺς τῆς ἐκ φυλῆς Δαβὶδ, οὐκ ἦν παρὰ τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ, ἀλλ᾽ οἱ παρ᾽ αὐτοῖς ἄρχοντες ἐκλελοίπασιν, εἰκότως διαμέμνηται τῶν τοῦ Καίσαρος θεσπισμάτων, ὡς ὑπὸ σκῆπτρα λοιπὸν ἔχοντος μετὰ τῶν ἄλλων τὴν Ἰουδαίαν· οὕτω γὰρ κεκέλευκε γενέσθαι τὴν ἀπογραφήν.

v. 4. Διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν ἐξ οἴκου καὶ πατριᾶς Δαβίδ.

I. f. 63. b. F. f. 748. b.

Ἡ μὲν οὖν τῶν ἱερῶν εὐαγγελίων βίβλος εἰς τὸν Ἰωσὴφ τὴν γενεαλογίαν κατάγουσα, ἐκ τοῦ δαυιτικοῦ ἔχοντα οἴκου τὸ γένος, ἔδειξε δι᾽ αὐτοῦ καὶ τὴν παρθένον τοῦ Δαβὶδ συμφυλέτιν, τοῦ θείου νόμου τὰς συζυγίας ἀπὸ φυλῆς θεσπίζοντος γίνεσθαι τῆς αὐτῆς· ὁ δὲ τῶν οὐρανίων ὑποφήτης δογμάτων, ὁ μέγας ἀπόστολος Παῦλος *, ἀναφανδὸν διασαφεῖ τὴν ἀλήθειαν, ἐξ Ἰούδα μαρτυρῶν ἀνατεῖλαι τὸν κύριον. — Ἀλλὰ διάφοροι μὲν αἱ πρὸς ἑνότητα συνενεχθεῖσαι φύσεις τὴν ἀληθινὴν, εἷς δὲ ἐξ ἀμφοῖν θεὸς καὶ υἱὸς, οὐχ ὡς τῆς τῶν φύσεων διαφορᾶς ἀνῃρημένης διὰ τὴν ἕνωσιν· δύο γὰρ φύσεων ἕνωσις γέγονε· διὸ ἕνα Χριστὸν, ἕνα υἱὸν, ἕνα κύριον ὁμολογοῦμεν· κατὰ ταύτην τὴν τῆς ἀσυγχύτου ἑνώσεως ἔννοιαν, θεοτόκον τὴν ἁγίαν παρθένον κηρύττομεν, διὰ τὸ τὸν θεὸν λόγον σαρκωθῆναι καὶ ἐνανθρωπῆσαι, καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς συλλήψεως ἑνῶσαι ἑαυτῷ τὸν ἐξ αὐτῆς ληφθέντα ναόν (1)· ὁρῶμεν γὰρ ὅτι δύο φύσεις συνῆλθον ἀλλήλαις καθ᾽ ἕνωσιν ἀδιάσπαστον, ἀσυγχύτως καὶ ἀδιαιρέτως· ἡ γὰρ σὰρξ, σάρξ ἐστι καὶ οὐ θεότης, εἰ καὶ γέγονε θεοῦ σάρξ· ὁμοίως δὲ καὶ ὁ λόγος, θεός ἐστι καὶ οὐ

* Hebr. VII. 14.

E. f. 7.. F. f. 7... b.

dam mentibus omnium offusa, verum naturalemque Deum cernere non sinebat. Sed enim Israhelitis lucis solisque instar exortus est omnium Dominus.

Cap. II.

Factum est autem diebus illis etc.

Utiliter immo necessario designavit evangelista Servatoris nostri nativitatis tempus. Namque ut cognoscamus, regem de familia Davidis tunc nullum fuisse apud Israhelitas, sed eorum principes defecisse, recte meminit Caesaris edictorum, ceu qui cum ceteris populis Iudaeam quoque sceptro suo cohiberet. Sic enim descriptionem omnium mortalium fieri mandaverat.

Eo quod esset de domo et familia Davidis.

Sacrorum evangeliorum liber, ad Iosephum stirpis seriem deducens, qui de Davidis familia genus erat sortitus, demonstrat simul Virginem quoque de Davidis tribu aeque ac illum fuisse, quia divina lex coniugia intra eandem tribum fieri iubebat. Ceterum caelestium dogmatum interpres, magnus apostolus Paulus, veritatem palam edicit, ex Iuda ortum esse Dominum testans. – Diversae quidem ad veram unitatem faciendam concurrerunt naturae, unusque ex utraque Deus filius: non quod naturarum diversitas ob adunationem perempta fuerit; nam duarum potius naturarum adunatio facta est: propterea unum Christum, unum filium, unum dominum confitemur. Atque ob hanc inconfusae adunationis sententiam, deiparam quoque sanctam Virginem praedicamus, quia nimirum Dei Verbum caro factum est et homo, atque ab ipso conceptu copulavit sibi sumptum ex Virgine templum. Cernimus enim duas naturas indivisibili adunatione copulatas, indistincte, inseparabiliter. Nam caro, caro est non deitas, quamquam Dei caro facta est. Aeque Verbum, Deus est non caro, quamquam ob dispensationis mysterium

(1) Confer in nostra editione p. 77. Cyrillum orat. de Deipara cap. 4.

carnem illam sibi propriam effecit. Etsi autem et diversae et inaequales naturae sunt quae ad unitatem (Christi) faciendam concurrerunt, unus tamen ex utraque solusque est; neque licet unicum dominum Iesum Christum in hominem seorsum dividere, et item in Deum seorsum; sed unum eundemque dicimus esse Christum Iesum, naturarum diversitatem probe scientem, ipsasque sine ulla mutua confusione retinentem.

σὰρξ, εἰ καὶ ἰδίαν ἐποιήσατο τὴν σάρκα οἰκονομικῶς· εἰ δὲ καὶ διάφοροι καὶ ἀλλήλαις ἄνισοι τῶν εἰς ἑνότητα συνδεδραμηκότων αἱ φύσεις, ἀλλ᾽ οὖν εἷς ὁ ἐξ ἀμφοῖν γε μόνος· καὶ οὐ διαιρετέον τὸν ἕνα κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν εἰς ἄνθρωπον ἰδικῶς, καὶ εἰς θεὸν ἰδικῶς, ἀλλ᾽ ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν εἶναι φαμὲν Χριστὸν Ἰησοῦν, τὴν τῶν φύσεων εἰδότα διαφορὰν, καὶ ἀσυγχύτους ἀλλήλαις αὐτὰς διατηροῦντα (1).

Cum Maria desponsata sibi uxore praegnante.

Σὺν Μαριὰμ τῇ μεμνηστευμένῃ αὐτῷ γυναικὶ, οὔσῃ ἐγκύῳ. V. 5.

Desponsatam ait fuisse sacer evangelista Iosepho Mariam, ut demonstret manentibus tantum sponsalibus evenisse conceptionem, miramque Emmanuhelis nativitatem, praeter humanae naturae leges. Non enim Virgo virili suscepto semine partum effudit. Quaenam autem rei ratio? Omnium inchoatio Christus, et secundus ut aiunt scripturae Adamus, Spiritu sancto operante genitus fuit, ut ad nos quoque gratiam transmitteret. Futurum quippe erat, ut nos pariter haud iam diutius hominum filii, sed Dei potius essemus, in Christo scilicet primo per Spiritum regenerationem adepti; ut fieret ipse primogenitus inter omnes, prout ait sapientissimus Paulus. Providentissime autem census occasio sanctam Virginem misit Bethleemum, ut alterius quoque vaticinii exitum videremus. Scriptum est enim, ut diximus: et tu Bethleem domus Ephrathae, modica es ut sis in millibus Iudae: ex te mihi exibit qui dux fiet in Israhele. – Iis autem qui dicunt, quod si carnaliter peperit Virgo, ipsa corrupta fuerit; sin vero minus corrupta fuerit, phantastice tantum peperisse; nos dicimus: propheta ait, dominum Deum Isra-

Ὁ δέ γε ἱερὸς εὐαγγελιστὴς, μεμνηστεῦθαι φησὶ τῷ Ἰωσὴφ τὴν Μαριὰμ, δεικνὺς ὡς ἐπὶ μόνοις τοῖς μνήστροις ἡ σύλληψις, καὶ παράδοξος ἡ γέννησις τοῦ Ἐμμανουὴλ, καὶ τοῖς τῆς ἀνθρωπίνης φυσεως οὐκ ἀκολουθοῦσα νόμοις· οὐ γὰρ τέτοκεν ἡ ἁγία παρθένος, ἀνθρωπίνου σπέρματος λαβοῦσα καταβολήν· καὶ τίς ὁ τοῦδε λόγος; ἡ πάντων ἀπαρχὴ Χριστὸς, ὁ δεύτερος Ἀδὰμ κατὰ τὰς γραφὰς, γεννητὸς γέγονε πνεύματος, ἵνα καὶ εἰς ἡμᾶς διαπέμψῃ τὴν χάριν· ἐμέλλομεν γὰρ καὶ ἡμεῖς, οὐκ ἀνθρώπων ἔτι χρηματίζειν τέκνα, θεοῦ δὲ μᾶλλον, τὴν διὰ τοῦ πνεύματος ἀναγέννησιν ἐν πρώτῳ λαχόντες Χριστῷ· ἵνα γένηται αὐτὸς πρωτεύων ἐν πᾶσι, καθά φησιν ὁ πάνσοφος Παῦλος· * οἰκονομικώτατα δὲ τῆς ἀπογραφῆς ὁ καιρὸς πέπομφεν εἰς Βηθλεὲμ τὴν ἁγίαν παρθένον, ἵνα ἑτέραν ἴδωμεν προφητείαν ἐκτετελεσμένην· γέγραπται γὰρ ὡς ἔφημεν· καὶ σὺ Βηθλεὲμ οἶκος τοῦ Ἐφραθὰ (2), ὀλιγοστὸς εἶ τοῦ εἶναι ἐν χιλιάσιν Ἰούδα· ἐκ σοῦ μοι ἐξελεύσεται τοῦ εἶναι εἰς ἄρχοντα ἐν τῷ Ἰσραήλ. * — Πρὸς δὲ τοὺς λέγοντας, ὅτι εἰ σαρκὶ γεγέννηται ἡ παρθένος, διέφθαρται· εἰ δὲ οὐ διέφθαρται, κατὰ φαντασίαν γεγέννηται, φαμέν· ὁ προφήτης λέ-

A. f. 15. L. f. 64. F. f. 748. b. H. f. 62.

* Coloss. I. 15. F. f. 65. b. F. f. 750.

* Matth. II. 6. B. f. 22.

(1) Saepe etiam alibi, ut heic, de duabus manentibus in Christo naturis perspicue locutus est Cyrillus, puta in libris atque epistolis adversus Nestorium (praesertim in illa quae incipit καταφλυαροῦσι), in dialogo quod unus sit Christus, in scholiis, atque in novis quae nos ipsi edidimus eiusdem scriptis. Quamobrem singulari Severi antiocheni impudentia atque mendacio opus fuit, ut Cyrillum haereseos suae monophysiticae patronum esse iactaret.

(2) Ita codices A. E. F. H. sine negante particula, uti reapse se habet textus hebraicus Michaeae V. 2, cum gr. et lat. vulgato; qua super re satis dictum est a sacris criticis, praesertim a S. Hieronymo ad Mich. loc. cit. et epist. 57.

γῃ, ὅτι [κύριος ὁ θεὸς Ἰσραὴλ] εἰσῆλθε
* Ezech. XLIV. 2. καὶ ἐξῆλθε, καὶ μένει ἡ πύλη κεκλεισμένη· * καὶ εἰ ἀσυγχύτως ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, ἀσπόρως πάντως συλληφθεὶς, ἀφθόρως γεγέννηται.

v. 7. *Καὶ ἔτεκε τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον.*

A. f. 2., B. f. 22 b., I. f. 71, i. f. 755 b., H. f. 71.

Ποῖον ἄρα πρωτότοκον; πρωτότοκον λέγει νῦν, οὐ υἱὸν πρῶτον ἐν ἀδελφοῖς, ἀλλὰ υἱὸν καὶ πρῶτον καὶ μόνον· ἔστι γάρ τι καὶ τοιοῦτον εἶδος ἐν ταῖς σημασίαις τοῦ πρωτοτόκου· καὶ γὰρ καὶ πρῶτον ἐστὶν ὅτε υἱὸν μόνον ἡ γραφὴ καλεῖ· ὡς τὸ, ἐγώ εἰμι θεὸς πρῶτος, καὶ μετ' ἐμοῦ οὐκ ἔστιν
* Is. XLIV. 6. ἕτερος· * ἵνα οὖν δείξῃ, ὅτι οὐ ψιλὸν ἄνθρωπον ἐγέννησεν ἡ παρθένος, ἐπήγαγεν τὸ πρωτότοκον· ἕτερον γὰρ οὐκ ἔσχεν υἱὸν, μείνασα παρθένος, ἀλλὰ υἱὸν τοῦ πατρός· περὶ οὗ καὶ θεὸς, καὶ πατὴρ διὰ φωνῆς
* Ps. LXXXVIII. 28. τοῦ Δαβὶδ βοᾷ· * κἀγὼ πρωτότοκον θήσομαι αὐτὸν ὑψηλὸν παρὰ τοῖς βασιλεῦσι τῆς γῆς· τούτου καὶ ὁ πάνσοφος Παῦλος
* Hebr. I. 6. διαμνημονεύει λέγων· * ὅταν δὲ εἰσαγάγῃ υἱὸν πρωτότοκον εἰς τὴν οἰκουμένην, λέγει· καὶ προσκυνησάτωσαν αὐτῷ πάντες ἄγγελοι θεοῦ· εἶτα πῶς εἰσβέβηκεν εἰς τὴν οἰκουμένην; ἔξω γὰρ ὑπάρχει αὐτῆς, οὐ τοπικῶς μᾶλλον ἀλλὰ φυσικῶς· ἕτερος γὰρ κατὰ φύσιν ἐστὶ παρά γε τῶν κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην· εἰσβέβηκε δὲ εἰς αὐτὴν γενόμενος ἄνθρωπος, καὶ μέρος αὐτῆς χρηματίσας διὰ τὴν σάρκωσιν· καί τοι γὰρ μονογενὴς ὑπάρχων θεϊκῶς, ἐπειδὴ γέγονεν ἡμῶν ἀδελφὸς, ταύτῃ τοι καὶ ὠνομάσθη πρωτότοκος· ἵνα ὡς ἀπαρχὴ τῆς τῶν ἀνθρώπων υἱοθεσίας γεγονὼς, καὶ ἡμᾶς υἱοὺς θεοῦ γενέσθαι παρασκευάσῃ.

E. f. 73. F. f. 758. Ὥστε τὸ πρωτότοκον, περὶ τῆς οἰκονομίας εἰρῆσθαι νόμιζε· κατὰ γὰρ τὴν θεότητα μονογενής· πάλιν μονογενὴς μὲν καθ' ὃ λόγος ἐστὶν ἐκ πατρὸς, ἀδελφοὺς κατὰ φύσιν οὐκ ἔχων, οὐδὲ ἑτέρῳ τινὶ συνταττόμενος· εἷς γὰρ καὶ μόνος ὁ ὁμοούσιος τῷ πατρὶ υἱὸς τοῦ θεοῦ· πρωτότοκον δὲ διὰ τὴν πρὸς τὰ κτίσματα συγκατάβασιν· ὅτε μὲν οὖν μονογενὴς ὀνομάζεται, οὐδεμιᾶς αὐτῷ προσπεπλεγμένης αἰτίας,

helis ingressum esse atque egressum, et tamen ianuam clausam mansisse. Praeterea si inconfuse Verbum factum est caro, absque semine prorsus conceptum, sine ulla item corruptione natum est.

Peperitque filium suum primogenitum.

Quem, inquam, primogenitum? Primogenitum nunc dicit, non primum inter fratres, sed primum simul et unicum. Nam et hic quoque vocabuli « primogeniti » sensus est. Etenim primus dicitur interdum a scriptura qui unus est. Veluti illud: ego sum Deus primus, et mecum non est alter. Ut ergo ostenderet haud simplicem hominem a Virgine genitum, addidit « primogenitum. » Non enim alium habuit filium, quum virgo permanserit, nisi patris (caelestis) filium; de quo Deus pater voce Davidis clamat: et ego primogenitum ponam illum, excelsum prae regibus terrae. Huius sapientissimus quoque Paulus meminit dicens: et cum introducit primogenitum in orbem terrae, dicit: et adorent eum omnes angeli Dei. Iam vero quomodo in mundum introiit? Est enim extra ipsum non localiter sed potius naturaliter. Diversus enim natura est a re quavis in universo mundo contenta. Introiit ergo in mundum, quatenus factus est homo, mundique pars coepit esse propter incarnationem. Quamquam vero divinitus erat unigenitus, attamen postquam frater noster evasit, tum demum primogenitus quoque nominatus est; ut quatenus adoptivorum hominum princeps factus est, nos pariter Dei filios fieri curaret.

Primogenitum, ob dispensationis mysterium dictum esse puta: etenim secundum deitatem, unigenitus est. Rursus unigenitus est, quatenus Verbum est ex patre, fratres naturales non habens, nec alii cuiquam connumeratus: unus enim solusque est consubstantialis patri filius Dei. Primogenitus autem propter suam ad creaturas inclinationem. Cum ergo unigenitus appellatur, sic nempe absolute dicitur, quin

ulla causa admisceatur, ob quam reapse taliter nominetur, quum utique unigenitus Dei sit in patris sinu. Cum autem primogenitum ipsum sacrae appellant scripturae, statim addunt et quorum sit primogenitus, nec non causam ob quam eiusmodi appellationem sortitus sit. Dicunt enim primogenitum inter multos fratres, et primogenitum ex mortuis: illud quidem, quatenus factus est per omnia similis nobis absque peccato: alterum vero, quatenus ipse primus carnem suam ad immortalitatem resuscitavit. Porro unigenitus extitit secundum naturam, ceu solus ex patre Deus de Deo, solus de solo, Deus ex Deo effulgens, lumen de lumine. Primogenitus autem propter nos, ut quoniam primogenitus eorum qui facti sunt dicitur, per ipsum salvetur quicquid pari ac ille conditione est. Nam si eum esse primogenitum prorsus necesse est, sequitur ut ii quoque quorum est primogenitus, maneant. Quod si, prout vult Eunomius, primogenitus ex Deo dicitur ceu primus inter multos genitus; pariterque est Virginis primogenitus; utique ex hac etiam talis fuerit, tamquam alio prior. Iam quia reapse solus, non autem prior aliis, ex Maria primogenitus prodiit; utique ex Deo quoque primogenitus processit, non tamquam primus in multis, sed tamquam unicus revera genitus. Praeterea, si priora recte dicuntur causa posteriorum; primoque Deus erat et Dei filius, utique eorum, qui filii appellantur, causa filius est, quia hi ab illo nomen sunt auspicati. Ergo qui posteriorum filiorum causa est, merito dicetur primogenitus, non quod primus ortu sit inter illos, sed quia obtinendae filiorum appellationis causa ipsis fuit. Ac siculi, quia pater dicitur primus, iuxta illud, ego sum, inquit, primus, et ego novissimus, minime hinc prorsus cogimur credere illum posteriorum affinem; ita etiamsi primus dicitur in creatis rebus filius, sive ante omnem creaturam primogenitus, non

καθ᾽ ἣν ἐστὶν μονογενής, τοῦτο καλεῖται, ἀλλ᾽ ἀπολελυμένως, μονογενὴς θεὸς, ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ πατρός· * ὅτε δὲ πρωτότοκον αὐτὸν αἱ θεῖαι καλοῦσι γραφαὶ, εὐθὺς ἐπιφέρουσι καὶ ὧν ἐστι πρωτότοκος, καὶ τὴν αἰτίαν δι᾽ ἣν καὶ ταύτην ἔχει τὴν ἐπωνυμίαν· φασὶ γὰρ πρωτότοκον ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς *, καὶ πρωτότοκον ἐκ τῶν νεκρῶν· * τὸ μὲν, καθ᾽ ὃ γέγονεν ὅμοιος ἡμῖν κατὰ πάντα χωρὶς ἁμαρτίας· τὸ δὲ, καθ᾽ ὃ πρῶτος αὐτὸς εἰς ἀφθαρσίαν τὴν ἑαυτοῦ σάρκα ἀνέστησε· καὶ ἔστι μονογενὴς μὲν κατὰ φύσιν, ἅτε δὴ μόνος ὢν ἐκ πατρὸς θεὸς ἐκ θεοῦ, καὶ μόνος ἐκ μόνου, θεὸς ἐκ θεοῦ ἀναλάμψας, καὶ φῶς ἐκ φωτός· πρωτότοκος δὲ δι᾽ ἡμᾶς, ἵν᾽ ἐπειδὴ καλεῖται τῶν πεποιημένων πρωτότοκος, δι᾽ αὐτὸν σώζηται τὰ κατ᾽ αὐτόν· εἰ γὰρ δεῖ πάντως αὐτὸν εἶναι πρωτότοκον, μένουσι πάντως καὶ ὧν ἐστι πρωτότοκος· εἰ δὲ κατ᾽ Εὐνόμιον πρωτότοκος ἐκ θεοῦ λέγεται ὡς τῶν πολλῶν πρῶτος γεννηθεὶς, ἔστι δὲ καὶ ἐκ παρθένου πρωτότοκος, εἴη ἂν καὶ ἐξ αὐτῆς ὡς πρῶτος ἑτέρου· εἰ δὲ μόνος, ἀλλ᾽ οὐ πρὸ ἄλλων γεννηθεὶς, ἐκ Μαρίας πρωτότοκος κέκληται, καὶ ἐκ θεοῦ ἄρα πρωτότοκος, οὐχ ὡς πολλῶν πρῶτος, ἀλλ᾽ ὡς μόνος γεννηθείς (1)· ἔτι εἰ τὰ πρῶτα τῶν δευτέρων αἴτια ὡμολόγηται, πρῶτον δὲ ἦν θεὸς καὶ θεοῦ υἱὸς, τῶν ἄρα υἱῶν λεγομένων αἴτιος ὁ υἱὸς, ὡς ἐξ ἐκείνου λαχόντων τὴν κλῆσιν· ὁ ἄρα αἴτιος τῶν δευτέρων υἱῶν, λέγοιτ᾽ ἂν πρωτότοκος δικαίως, οὐχ ὡς πρῶτος ἐκείνων ὑπάρξας, ἀλλ᾽ ὡς πρῶτος τῆς υἱοῦ προσηγορίας γενόμενος αὐτοῖς αἴτιος· καὶ ὥσπερ τὸ λέγεσθαι πρῶτον τὸν πατέρα, ἐγὼ γάρ φησιν εἰμὶ πρῶτος, καὶ ἐγὼ μετὰ ταῦτα, οὐκ ἀναγκάσει πάντως αὐτὸν συγγενῆ τοῖς μετ᾽ αὐτὸν νοεῖσθαι, οὕτω κἂν πρῶτος λέγηται τῆς κτίσεως ὁ υἱὸς, εἴτ᾽ οὖν πρωτότοκος πρὸ πάσης κτίσεως, οὐ πάντως ἔσται τῶν ποιημάτων εἷς· ἀλλ᾽ ὥσπερ ὁ πατὴρ ἀρχὴν ἑαυτὸν τῶν πάντων ἀποδεικνύων ἔλε-

* Ioh. I. 18.
* Rom. VIII. 29.
* Coloss. I. 18.

(1) Animadverte acutum et theologicum Cyrilli argumentum.

*

γὰρ, ἐγώ εἰμι πρῶτος, οὕτω καὶ ὁ υἱὸς πρῶτος τῆς κτίσεως λέγεται· δι᾽ αὐτοῦ γὰρ τὰ πάντα γέγονεν· καὶ αὐτός ἐστιν ἡ πάντων κτισμάτων ἀρχὴ, ὡς κτίστης καὶ δημιουργός.

ideo tamen unus erit ullatenus ex creatis. Sed quemadmodum pater, ut se principium omnium ostenderet dixit, ego sum primus, sic etiam filius primus in creatis rebus dicitur: per ipsum enim omnia sunt facta, ipseque est creaturarum omnium principium, utpote conditor et creator.

v. 7. Καὶ ἀνέκλινεν αὐτὸν ἐν τῇ φάτνῃ.

Et reclinavit eum in praesepio.

A. f. 29. E. f. 78. b. F. f. 763. H. f. 81. b. Εὗρεν ἀποκτηνωθέντα τὸν ἄνθρωπον· διὰ τοῦτο ἐν φάτνῃ ὡς ἐν τάξει τροφῆς τέθειται, ἵνα τὸν κτηνοπρεπῆ μεταμείψαντες βίον, εἰς τὴν ἀνθρώπῳ πρέπουσαν ἀνακομισθῶμεν σύνεσιν· καὶ οἱ κτηνώδεις τῇ ψυχῇ, προσελθόντες τῇ οἰκείᾳ τραπέζῃ τῇ φάτνῃ, εὕρωμεν μηκέτι χόρτον, ἀλλ᾽ ἄρτον τὸν ἐξ οὐρανοῦ, τὸ τῆς ζωῆς σῶμα.

Invenit hominem iumenti instar effectum. Idcirco Iesus ceu pabulum in praesepi positus fuit, ut nos beluinam vitam omittentes, ad dignum homine intellectum redeamus: et qui animo efferato fuimus, ad hanc eius praesepis mensam venientes, iam non foenum inveniamus, sed panem de caelo, corpus vivificum.

v. 8. Καὶ ποιμένες ἦσαν ἐν τῇ χώρᾳ τῇ αὐτῇ ἀγραυλοῦντες.

Et pastores erant in eadem regione vigilantes.

B. f. 23. b. Ποιμέσι δὲ πρῶτον ἀποκαλύπτεται τὸ ὑπὸ τῶν ἀγγέλων ὑμνούμενον μυστήριον, οἵ τινες τύπον ἐπεῖχον τῶν τὰς ἐκκλησίας μελλόντων ποιμαίνειν· αὐτοὺς γὰρ ἔδει καὶ πρώτους ἀκούειν τὸ ἐπὶ γῆν εἰρήνη, διότι καὶ οἱ πνευματικοὶ ποιμένες ἔμελλον τὴν εἰρήνην ἐπιφωνεῖν παντὶ τῷ τῆς ἐκκλησίας πληρώματι· ἔτι δὲ τὸ τῶν ποιμένων πρόσωπον, καὶ ἡ γινομένη διὰ τῆς ἀποκαλύψεως αὐτοῖς χαρὰ σημαίνει σαφῶς, ὡς ἐπὶ τὸ πλανώμενον ἦλθε πρόβατον ὁ ποιμὴν ὁ καλός· ποιμένας γὰρ οὐδὲν οὕτως εὐφραίνειν οἶδεν, ὡς ἡ τοῦ ἀπολωλότος βοσκήματος εὕρεσις· ὅπερ οὐκ ἦν ἑτέρου τινὸς εὑρεῖν, ἢ τοῦ ἀρχιποίμενος Χριστοῦ· εἶτα ἐπεὶ Βηθλεὲμ οἶκος ἄρτου ἑρμηνεύεται, ποῦ ἔμελλον οἱ ποιμένες μετὰ τὸ κήρυγμα τῆς εἰρήνης ἐπείγεσθαι, ἢ ἐπὶ τὸν πνευματικὸν οἶκον τοῦ οὐρανίου ἄρτου, τουτέστι τὴν ἐκκλησίαν; ἐν ᾗ μυστικῶς καθ᾽ ἑκάστην ἱερουργεῖται ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβὰς ἄρτος, καὶ ζωὴν διδοὺς τῷ κόσμῳ (1).

Celebratum hymno ab angelis mysterium pastoribus ante omnes revelatur, qui typum futurorum in ecclesia pastorum gerebant. Illos nimirum oportuit primos audire verba « in terra pax » quia spiritales pastores pacem universo ecclesiae populo proclamaturi erant. Praeterea pastorum persona, et excitatum iis ex hac revelatione gaudium, significant prorsus advenisse ad errantem ovem pastorem. Etenim nihil magis pastores delectat, quam amissae pecudis inventio; quam quidem invenire nemo nisi princeps pastorum Christus poterat. Deinde quia Bethleem panis domum interpretamur, ubinam congregari post promulgatum evangelium debebant pastores, nisi in spiritali caelestis panis domo, id est ecclesia? in qua mystice quotidie sacrificatur is qui de caelo descendit panis, et vitam mundo suppeditat?

A. f. 29. b. B. f. 23. b. E. f. 79. b. F. f. 764. H. f. 83. b. K. f. 3. Ποιμένες γεγόνασι τῶν μυσταγωγουμένων ἀπαρχή· βλέπει δὲ πάλιν ὁ τύπος εἰς ἀλήθειαν· ποιμέσι γὰρ τοῖς πνευματικοῖς ἐμφανῆ καθίστησιν ἑαυτὸν ὁ Χριστὸς, ἵν᾽ αὐτὸν τοῖς ἄλλοις εὐαγγελίζωνται· καθάπερ ἀμέλει καὶ οἱ τότε ποιμένες ἐδιδάσκοντο μὲν παρὰ τῶν ἁγίων ἀγγέλων· δραμόντες δὲ, τοῖς ἑτέροις ἀπήγγελλον· ἄγγελοι δὲ οὖν τῶν περὶ

Initiatorum primitiae pastores fuerunt: rursus itaque ad veritatem spectat typus. Spiritalibus namque pastoribus semet Christus demonstrat, ut hi deinceps ipsum aliis annuntient. Prorsus ut tunc pastores a sanctis angelis edocti, aliis vicissim festinantes rem nuntiaverunt. Itaque angeli initium praedicandi Christi faciunt, lau-

(1) Animadverte missae quotidianae in vetere etiam ecclesia consuetudinem.

dantque ut Deum illum, qui ex muliere mirabiliter secundum carnem natus erat. Deus enim reapse erat in specie nostra rerum omnium dominus, ut inflictam primae mulieri maledictionem antiquaret. Dictum quippe illi fuerat: in dolore filios paries. Sed postquam mulier incarnatum peperit Emmanuhelem, qui vita est, maledictionis vis excidit, extinctus fuit una cum morte etiam pariendi dolor in terrenis matribus. Vin aliam quoque rei causam cognoscere? Sapientissimi Pauli memento de Christo scribentis: quod enim impossibile erat in lege, quatenus ea propter carnem infirmabatur, Deus filium suum mittens in similitudinem carnis peccati, et pro peccato, damnavit in carne peccatum; ut iustificatio legis in nobis compleretur, qui non secundum carnem ambulamus, sed secundum spiritum. Quid ergo est, quod in similitudinem carnis missum fuisse filium dicit? Latet in carnis nostrae membris peccati lex, et congenitarum cupiditatum insanus motus. Dei autem Verbum homo factum, sanctam habuit carnem vereque purissimam: eratque in similitudine carnis nostrae, non tamen secundum illam: alienum quippe omnino erat, ab inhaerentibus corpori nostro inquinationibus, motuque et proclivitate quae nos ad illicita defert. Porro haec causa fuit cur Servator incarnari voluerit.

Et pannis eum involvit.

Cum vides infantem fasciis involutum, cave ne in eius sola secundum carnem nativitate mentem tuam defigas, sed scande potius ad dignae Deo maiestatis contemplationem: in caelum nempe conscende; sic enim in supernis spectabis excelsitatibus, eximia gloria circumdatum: videbis, inquam, in sublimi sedentem throno: audies seraphim hymnis eum celebrantes, plenumque dicentes caelum ac terram maie-

αὐτοῦ κηρυγμάτων ἀπάρχονται· καὶ δοξολογοῦσιν ὡς θεὸν τὸν κατὰ σάρκα ἐκ γυναικὸς παραδόξως γεγεννημένον· θεὸς γὰρ ἦν ἐν εἴδει τῷ καθ᾽ ἡμᾶς ὁ τῶν ὅλων κύριος, ἵνα λύσῃ τὴν ἀρὰν τὴν ἐπὶ τῇ πρώτῃ γυναικί· εἴρηται γὰρ πρὸς αὐτὴν, ἐν λύπαις τέξῃ τέκνα· * ὡς γὰρ εἰς θάνατον τικτοῦσαι, τὸ τῆς ἀνίας ἐσχήκασι κέντρον· ἐπειδὴ δὲ ἡ γυνὴ τέτοκε κατὰ σάρκα τὸν Ἐμμανουὴλ ὅς ἐστι ζωὴ, λέλυται τῆς ἀρᾶς ἡ δύναμις, συναπέσβη τῷ θανάτῳ καὶ τὸ ἐν λύπαις γεννᾶν τὰς ἐπὶ γῆς μητέρας (1)· βούλει καὶ ἑτέραν αἰτίαν τοῦ πράγματος ἐκμαθεῖν; μέμνησο τοῦ σοφωτάτου Παύλου γεγραφότος περὶ Χριστοῦ· * τὸ γὰρ ἀδύνατον τοῦ νόμου, ἐν ᾧ ἠσθένει διὰ τῆς σαρκὸς, ὁ θεὸς τὸν ἑαυτοῦ υἱὸν πέμψας ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἁμαρτίας καὶ περὶ ἁμαρτίας, κατέκρινε τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῇ σαρκὶ, ἵνα τὸ δικαίωμα τοῦ νόμου πληρωθῇ ἐν ἡμῖν τοῖς μὴ κατὰ σάρκα περιπατοῦσιν, ἀλλὰ κατὰ πνεῦμα (2)· τί οὖν ἐστὶ τὸ, ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἁμαρτίας ἀπεστάλθαι λέγειν τὸν υἱόν; ἐμφωλεύει μὲν τοῖς μέλεσι τῆς σαρκὸς ἡμῶν, τῆς ἁμαρτίας ὁ νόμος, καὶ τῶν ἐμφύτων ἐπιθυμιῶν τὸ ἔκτοπον κίνημα· ὁ δέ γε τοῦ θεοῦ λόγος γενόμενος ἄνθρωπος, ἁγίαν εἶχε τὴν σάρκα καὶ πάναγνον ἀληθῶς· καὶ ἐν ὁμοιώσει μὲν τῆς ἡμετέρας σαρκὸς, οὐ μὴν ἔτι καὶ κατ᾽ αὐτήν· ἀπήλλακτο γὰρ εἰς ἅπαν τῶν ἐμπεφυκότων τοῖς ἡμετέροις σώμασι μολυσμῶν, κινήματος καὶ ῥοπῆς τῆς ἡμᾶς ἀποφερούσης ἐφ᾽ ἃ μὴ θέμις· ἀλλ᾽ αὕτη μὲν ἡ αἰτία τῆς τοῦ σωτῆρος σαρκώσεως.

* Gen. III. 16.

* Rom. VIII. 3.

Καὶ ἐσπαργάνωσεν αὐτόν. v. 7.

A f. 30. b. C. f. 108. b. E. f. 81. F. f. 706. H. f. 86. I. f. [illegible]

Ὅταν ἴδῃς βρέφος ἐσπαργανωμένον, μὴ μέχρι μόνης τῆς κατὰ σάρκα γεννήσεως αὐτοῦ τὴν σεαυτοῦ διάνοιαν στήσῃς, ἀλλ᾽ ἀναπήδησον εἰς θεωρίαν τῆς θεοπρεποῦς δόξης αὐτοῦ· ἀνάβηθι τὸν οὐρανόν· οὕτως αὐτὸν ἐν τοῖς ἀνωτάτω θεωρήσεις ὑψώμασι, τὴν ὑπερτάτην ἔχοντα δόξαν, ὄψει καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου· ἀκούσῃ τῶν σεραφὶμ ὑμνολογούντων αὐτὸν, πλήρη τε εἶναι λεγόντων τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν τῆς δό-

(1) Hoc spiritali aliquo sensu intelligendum videtur. Nisi forte Cyrillus unice designat B. Mariam, quae certe sine dolore peperit.

(2) Confer quae adnotat Cyrillus in commentario ad hunc Pauli locum in editione nostra.

ξης αὐτοῦ· γέγονε δὲ τοῦτο καὶ ἐπὶ τῆς γῆς· δόξα γὰρ θεοῦ περιέστραψε τοὺς ποιμένας· καὶ πλῆθος ἦν στρατιᾶς οὐρανίου δοξολογούντων Χριστόν· πλεῖστοι μὲν γὰρ ἐγεννήθησαν κατὰ καιροὺς ἅγιοι προφῆται, ἀλλ᾽ οὐδεὶς ἐκείνων ἐδοξολογήθη πώποτε διὰ φωνῆς ἀγγέλων· ἄνθρωποι γὰρ ἦσαν καὶ ἐν μέτροις τοῖς καθ᾽ ἡμᾶς οἰκέται θεοῦ γνήσιοι· Χριστὸς δὲ οὐχ᾽ οὕτως· θεὸς γάρ ἐστι καὶ κύριος καὶ προφητῶν ἁγίων ἀποστολεύς· καὶ ὥς ὁ ψάλλων φησὶ *, τίς ἐν νεφέλαις ἰσωθήσεται τῷ κυρίῳ; καὶ τίς ὁμοιωθήσεται ἐν υἱοῖς θεοῦ; ἡμῖν μὲν γὰρ τοῖς ὑπὸ ζυγὰ καὶ φυσικὴν δουλείαν, ἐν χάριτος τάξει προσνενέμηται παρ᾽ αὐτοῦ τὸ τῆς υἱότητος ὄνομα· Χριστὸς δ᾽ ἐστὶν ἡ ἀλήθεια, τουτέστιν ὁ τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς κατὰ φύσιν υἱὸς, καὶ ὅτε γέγονε σάρξ· μεμένηκε γὰρ ὃ ἦν, καί τοι προσλαβὼν ὃ οὐκ ἦν· ὅτι ἐστὶν ἀληθὲς ὅ φημι, πιστώσεται πάλιν ὁ προφήτης Ἡσαΐας λέγων· * ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἕξει, καὶ τέξεται υἱὸν, καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ· βούτυρον καὶ μέλι φάγεται· πρὶν ἢ γνῶναι αὐτὸν προελέσθαι πονηρὰ, ἐκλέξεται τὸ ἀγαθόν· διότι πρὶν ἢ γνῶναι τὸ παιδίον ἀγαθὸν ἢ κακὸν, ἀπειθεῖ πονηρίᾳ τοῦ ἐκλέξασθαι τὸ ἀγαθόν· καί τοι πῶς οὐχ᾽ ἅπασιν ἐναργὲς, ὅτι παιδίον νεογνὸν καὶ ἀρτιθαλὲς, καὶ οὐκ ἔχον ἀπὸ τοῦ χρόνου καὶ τῆς ἡλικίας τὸ δύνασθαί τι νοεῖν, ἀνικάνως ἔχει πρὸς διάκρισιν πονηροῦ τε καὶ ἀγαθοῦ πράγματος; οἶδε γὰρ ὅλως οὐδέν· ἀλλ᾽ ἔν γε τῷ πάντων σωτῆρι Χριστῷ θαῦμα μέγα καὶ ἐξαίσιον ἦν· ἤσθιε μὲν γὰρ, ὡς βρέφος ὢν ἔτι, βούτυρόν τε καὶ μέλι· βούτυρον δὲ καλεῖ τὸ γάλα τῆς παρθένου ὁ προφήτης, διὰ τὸ μὴ ἐκ θηλύτητος καὶ ἡδονῆς καὶ ἐκλύσεως γεγενῆσθαι αὐτό· πεπηγὸς δὲ εἶναι καὶ στερεὸν, μὴ δὲ πικρίαν ἔχειν τῆς ἁμαρτίας, ἀλλὰ τοῦ μέλιτος τὴν γλυκύτητα· εἴ γε πάντα τὰ τοῦ θεοῦ, γλυκύτερά ἐστιν ὑπὲρ μέλι καὶ κηρίον.

* Ps. LXXXVIII. 7.

* Is. VII. 14.

I. I. 74. Ἅμα μὲν ἐγεννήθη Χριστὸς, καὶ ἡ τοῦ διαβόλου δύναμις ἐσκυλεύετο· ἐθρησκεύετο μὲν ἐν Δαμασκῷ, καὶ πλείστους εἶχεν ἐκεῖ τοὺς

state eius. Iam id ipsum in terra quoque peractum est: etenim gloria Dei circumfulsit pastores, ac caelestis exercitus laudem Christo canentis multitudo. Plurimi certe nati sunt per tempora sancti prophetae, nemo tamen illorum glorificatus fuit umquam angelorum voce: homines enim erant, et intra modulum nostrum servi Dei fideles. Non ita Christus: est enim Deus ac dominus, et sanctorum prophetarum missor. Atque ut ait psalmista: quis in nubibus aequabitur Domino? Et quis ei comparabitur inter filios Dei? Etenim nobis quidem, qui sub iugo servilique conditione sumus, attributa est ab illo filiorum appellatio; sed enim Christus ipsa rei veritas est, nempe Dei patris naturalis filius, tunc etiam cum caro factus est: mansit enim quod erat, etiam postquam id assumpsit quod non erat. Quod autem vera dicam, testabitur denuo Isaias dicens: ecce virgo in utero habebit, et pariet filium, cuius nomen appellabunt Emmanuhelem: butyrum et mel comedet: prius quam noverit mala praeoptare, bonum eliget: quia nimirum ante quam discernat puer bonum a malo, malitiae resistet ut bonum praeoptet. Ceterum quid ni omnibus constet, puerum nuper natum ac tenerum, qui ob brevitatem temporis atque aetatis quicquam intelligendo ineptus est, bonum a malo discernere prorsus nequire? Rei quippe omnis ignarus est. At enim in omnium servatore Christo, grande erat immensumque miraculum. Edebat enim, ceu adhuc puer, butyrum et mel. Butyrum autem lac virgineum appellat propheta, propterea quod haud ex feminea mollitia neque voluptate ac lubricitate effectum fuerat: concretum immo et solidum, nullamque habens peccati amaritudinem, sed mellis potius dulcedinem; siquidem quicquid Dei est, melle dulcius favoque est.

Christo nato, statim diaboli potentia praedae fuit. Et is quidem colebatur Damasci, ibique plurimos adoratores habe-

bat: verumtamen quo tempore sancta peperit Virgo, tyrannidis eius vires confractae sunt. Igitur ad veritatis notitiam ethnici pertracti fuerunt. – Mos est divinitus inspiratae scripturae, diversis nominibus universalem Deum appellandi; et quidem ex gestis per tempora rebus appellationes excogitandi. Id in Christo etiam factitatum est. Est enim verus Deus; quam rem illa quoque verba demonstrant: accelera spolia detrahere, festina praedari. – Eius initium crux fuit, per quam universi orbis regnum obtinuit; quandoquidem ipse vere usque ad mortem crucis patri obedivit. – Animadverte, carissime, et intellige, non ad ethnicorum consuetudines transisse eos qui per fidem sanctificati sunt; sed ad horum potius mores accessisse illos, qui vocati fuere. Et carnivorae quidem beluae sunt lupus, leo, ursus, panthera: herbis autem pascuntur quicumque sunt cicures, haedi, agni, vituli. Sed ferae, inquit, una cum cicuribus pascentur, et eorumdem escis utentur. Ergo nequaquam cicures ad ferarum consuetudines transierunt; sed hae potius ad illorum, ut dixi, mores conversae sunt. Mutati sunt itaque homines ex ferino ingenio ad congruam sanctis mansuetudinem; immutati fuerunt per Christum, factique sunt agni qui erant lupi: ipse enim eos cicuravit, duosque populos, ut dixi, in religiosa sententia copulavit. Hoc olim hierophanta quoque Moyses praedicavit dicens: laetamini gentes cum populo eius, dominum Deum nostrum magnificate.

Quia enim Deus ineffabiliter incarnatus erat, solus ipse bonum noscebat, humanaque malitia carebat, quod utique excelsae prae omnibus substantiae proprium est: nam quod naturaliter, firmiter atque immutabiliter bonum est, id ei unice proprieque convenit. Nam nemo bonus nisi solus Deus, iuxta ipsius Servatoris effatum. Cave igitur, ne ut infantulum tantummodo

προσκυνοῦντας αὐτὸν, ἀλλ᾽ ἐν καιρῷ τοῦ τόκου τῆς ἁγίας παρθένου καὶ ἡ τῆς ἐκείνου τυραννίδος ἰσχὺς συνετρίβετο· ἐσαγηνεύοντο οὖν πρὸς ἐπίγνωσιν ἀληθείας οἱ ἐξ ἐθνῶν. — Ἔθος γὰρ τῇ θεοπνεύστῳ γραφῇ διαφόροις ὀνόμασιν τὸν τῶν ὅλων θεὸν ἀποκαλεῖν, καὶ ὡς ἀπό γε τῶν κατὰ καιροὺς δρωμένων ἔσθ᾽ ὅτε προσεπινοεῖν τὰς κλήσεις· τοῦτο τετήρηται ἐπ᾽ αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ· θεὸς γάρ ἐστιν ἀληθινός· ὅπερ ἐπιδείξειεν ἂν τὸ ταχέως σκύλευσον, ὀξέως προνόμευσον. * — Ἀρχὴ γὰρ αὐτοῦ γέγονεν ὁ σταυρὸς δι᾽ οὗ βεβασίλευκεν τῆς ὑπ᾽ οὐρανόν (1)· εἴπερ ἐστὶν ἀληθὴς ὅτι γέγονεν ὑπήκοος τῷ πατρὶ μέχρι θανάτου σταυροῦ. — Ἐπιτήρησον ἀγαπητὲ καὶ σύνες, ὅτι οὐκ εἰς τὰς τῶν ἐθνῶν συνηθείας ἐξέβησαν οἱ ἡγιασμένοι διὰ τῆς πίστεως, ἀλλ᾽ εἰς τὰς αὐτῶν μᾶλλον εἰσῆλθον οἱ κεκλημένοι· κρεοφαγοῦσιν μὲν οἱ θῆρες, λύκος τὲ καὶ λέων, ἄρκτος τὲ καὶ πάρδαλις· ποάφαγα δέ εἰσι τὰ τῶν ζώων ἥμερα, ἔριφοι τὲ καὶ ἄρνες καὶ μόσχοι· ἀλλ᾽ οἱ θῆρες δέ φησιν τοῖς ἡμέροις συμβοσκήθονται, καὶ τὰς αὐτῶν ἔδονται τροφάς· οὐκοῦν οὐ τὰ ἥμερα πρὸς τὰς τῶν ἀγρίων ἐκβέβηκε συνηθείας, ἐκεῖνα δὲ μᾶλλον εἰς τὰς τούτων, ὡς ἔφην, μεταπεφοίτηκε· μετέστησαν γοῦν ἐξ ἀγρίου φρονήματος εἰς τὴν ἁγίοις πρέπουσαν ἡμερότητα· μεταβέβληνται διὰ Χριστοῦ καὶ γεγόνασιν ἄρνες οἱ λύκοι· αὐτὸς γὰρ ἦν ὁ ἐξημερῶν αὐτούς· καὶ συνείρων, ὡς ἔφην, τοὺς δύο λαοὺς εἰς φρόνημα τὸ θεοφιλές· τοῦτο πάλαι καὶ ὁ ἱεροφάντης Μωϋσῆς ἀναπεφώνηκε λέγων· * εὐφράνθητε ἔθνη μετὰ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, δότε μεγαλωσύνην κυρίῳ καὶ θεῷ ἡμῶν.

Ἐπειδὴ γὰρ θεὸς ἦν ἀπορρήτως σεσαρκωμένος, μόνον ᾔδει τὸ ἀγαθὸν, καὶ πονηρίας τῆς ἐν ἀνθρώποις ἐλεύθερος ἦν· ἴδιον δὲ τοῦτο τῆς ἀνωτάτω πασῶν οὐσίας· τὸ γὰρ φύσει καὶ ἀραρότως καὶ ἀμεταπτώτως ἀγαθὸν, πρέποι ἂν αὐτῇ τε καὶ μόνῃ ἰδικῶς· οὐδεὶς γὰρ ἀγαθὸς, εἰ μὴ εἷς ὁ θεὸς, κατὰ τὴν αὐτοῦ τοῦ σωτῆρος φωνήν· * οὐκοῦν, μὴ ὡς βρέφος ἴδῃς ἁπλῶς τὸν ἐν φάτνῃ κείμενον,

I. f. 76.
* Es. VIII. 3.
I. f. 78. b.
I. f. 82.
* Deut. XXXII. 43. gr.
A. f. 30. b.
E. f. 82.
F. f. 766. b.
H. f. 8.. b.
* Marc. X. 18.

(1) Haud scio an Cyrillus hoc loco innuere videatur famigeratam illam lectionem psalmi XCV. 10: *Dominus regnavit a ligno;* de qua tot verba a philologis sacrisque criticis facta sunt.

ἀλλ᾽ ἐν πτωχείᾳ τῇ καθ᾽ ἡμᾶς τὸν πλούσιον ὡς θεὸν, καὶ διὰ τοῦτο δοξολογούμενον καὶ παρ᾽ αὐτῶν τῶν ἁγίων ἀγγέλων· ὁποῖος δὴ καὶ ὁ ὕμνος ἦν, δόξα ἐν ὑψίστοις θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία· ἄγγελοι μὲν γὰρ καὶ πᾶσαι αἱ ἀνωτάτω δυνάμεις τὴν ἐκνεμηθεῖσαν αὐτοῖς σώζοντες τάξιν, καὶ εἰρηνεύουσι πρὸς θεόν· κατ᾽ οὐδένα γὰρ τρόπον τὸ αὐτῷ δοκοῦν παρατρέχουσιν, ἀλλ᾽ εἰσὶν ἐν ἑδραιότητι τῇ κατὰ δικαιοσύνην καὶ ἁγιασμόν· ἡμεῖς δὲ οἱ τάλανες, τοῖς τοῦ δεσπότου θελήμασι τὰς ἑαυτῶν ἐπιθυμίας ἀνταναστήσαντες, πολεμίων ἐν τάξει γεγόναμεν αὐτῷ· λέλυται δὲ τοῦτο διὰ Χριστοῦ· καὶ γάρ ἐστιν αὐτὸς ἡ εἰρήνη ἡμῶν, καὶ συνῆψε ἡμᾶς δι᾽ ἑαυτοῦ τῷ θεῷ καὶ πατρὶ, τὴν ἐχθροποιὸν ἁμαρτίαν ἐκ μέσου τιθεὶς, καὶ δικαιῶν ἐν πίστει, καὶ καλῶν ἐγγὺς
* Ephes. II. 15. τοὺς ὄντας μακράν· * καὶ καθ᾽ ἕτερον δὲ τρόπον, κτίσας τοὺς δύο λαοὺς εἰς ἕνα καινὸν ἄνθρωπον, ποιῶν εἰρήνην, καὶ ἀποκαταλλάττων ἀμφοτέρους ἐν ἑνὶ σώματι πρὸς τὸν πατέρα· εὐδοκήσε γὰρ ὁ θεὸς καὶ πατὴρ ἀνακεφαλαιώσασθαι τὰ πάντα ἐν αὐτῷ, συνεῖραί
* Ephes. I. 10. τε τοῖς ἄνω τὰ κάτω· * καὶ ἀγέλην ἀποφῆναι μίαν, τούς τε ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς· γέγονεν οὖν ἡμῖν εἰρήνη τε καὶ εὐδοκία Χριστός.

v. 10. Καὶ εἶπεν αὐτοῖς ὁ ἄγγελος κ. τ. λ.

B. f. 24. b. Ἔστι νοεῖν ὡς ἀρχάγγελος ἦν, ὁ τοῖς ποιμέσι τὴν χαρὰν εὐαγγελισάμενος· ἅμα τῇ ὑπ᾽ αὐτὸν στρατιᾷ κατιὼν ἐπὶ τὰ τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων εὐαγγέλια· κἂν τέως μονώτατος αὐτοῖς διελέγετο, μὴ ὑποπιπτούσης ταῖς αὐτῶν ὄψεσι τῆς ὑπ᾽ αὐτὸν στρατιᾶς, διὰ τὸ τῆς φύσεως ἀόρατον.

v. 22. Καὶ ὅτε ἐπλήσθησαν αἱ ἡμέραι τοῦ καθαρισμοῦ αὐτῶν κατὰ τὸν νόμον Μωϋσέως.

A. f. 33. b.
E. f. 89.
H. f. 96. Τέως οὖν ἴδωμεν αὐτὸν, διὰ τῶν ἀρτίως ἀνεγνωσμένων, τοῖς διὰ Μωϋσέως εἴκοντα νόμοις· μᾶλλον δὲ τὸν νομοθέτην αὐτὸν καὶ θεὸν, ὡς ἄνθρωπον τοῖς ἑαυτοῦ θεσπίσμασιν ὑποκείμενον· καὶ διὰ ποίαν αἰτίαν,
* Gal. IV. 3. διδάξει λέγων ὁ σοφώτατος Παῦλος· * " ὅτε ἦμεν νήπιοι, ὑπὸ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου ἦμεν δεδουλωμένοι· ὅτε δὲ ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἐξαπέστειλεν ὁ θεὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ

in praesepi iacentem spectes, sed potius divitem in paupertate nostra Deum, eiusque rei causa a sanctis ipsis angelis decantatum; cuiusmodi ille hymnus erat: gloria in excelsis Deo, et in terra pax, inter homines bona voluntas. Profecto angeli, cunctaeque sanctae virtutes, quae attributum sibi ordinem retinuerunt, pacem quoque cum Deo conservant, nullatenus voluntatem eius transgrediuntur, sed in stabili iustitia ac sanctitate manent. Nos vero miseri, qui Domini mandatis cupiditates nostras opposuimus, hostium instar apud illum evasimus. Verumtamen ea res per Christum destructa fuit, qui nostra pax est, nosque patri Deo coniunxit, causam odii peccatum de medio tollens, fide iustificans, sibique proximos faciens qui longe aberant. Alioqui etiam condens duos populos in unum novum hominem, pacem faciens, duosque illos in uno corpore patri reconcilians. Placuit enim Deo patri cuncta in Christo instaurare, et cum superioribus infima copulare, atque unum gregem efficere, caelestes atque terrestres. Factus est itaque Christus pax nobis et bona voluntas.

Dixitque illis angelus etc.

Credendum est archangelum hunc fuisse, pastoribus gaudii nuncium, qui cum exercitu suo caelo descendit ad salutis humanae felicem notitiam perferendam: solus tamen pastores alloquens, quorum oculis agmen ab ipso ductum non apparebat, propter angelicae naturae invisibilitatem.

Et postquam impleti sunt dies purgationis ipsorum secundum Moysis legem.

Nunc igitur ex nuper lectis cognoscamus illum Moysis legibus obedientem; immo vero legislatorem ipsum ac Deum, quatenus homo est, decretis propriis obsequentem. Rei vero causam docebit nos sapientissimus Paulus dicens: « quum parvuli essemus, sub elementis mundi eramus servientes. At ubi venit plenitudo temporis, misit Deus filium suum factum ex mu-

liere, factum sub lege, ut eos qui sub lege erant redimeret. » Ergo de legis maledicto redemit eos Christus, qui sub lege erant, non tamen illos qui eam observaverant. Quomodo autem redemit? nempe eam ipse adimplens. Vel, ut paulo aliter dicamus, ut Adami transgressionis crimen solveret, obedientem se docilemque praebuit pro nobis in omni re patri Deo. Scriptum est enim, quod sicut per unius hominis inobedientiam, peccatores constituti sunt multi, ita per unius hominis obeditionem iusti constituentur multi. Cervicem itaque legi aeque ac nos supposuit, prudente consilio hoc ipsum agens: decebat enim ipsum implere omnem iustitiam. Igitur adveniente die octava, qua mos erat circumcisionem carnis peragere ex legis placito, circumciditur et ipse qui legem Moysi dederat, et ante hunc Abrahamo. Nomen etiam suscipit, Iesus scilicet, quod salus populi interpretatur. Sic enim voluit Deus pater filium suum nominari, genitum carnaliter ex muliere. Factus est enim tunc salus populi, neque unius tantummodo sed omnium gentium universaeque terrae. Eodem itaque tempore et circumcisio perficiebatur, et nomen is suscipiebat.

Quid autem heic lateat arcani, denuo dispiciamus. Beatus ait Paulus: « circumcisio nihil est, et praeputium nihil est. » Ergone rem, quae nulla est, observari omnium Deus per sapientissimum Moysen mandavit, poena transgressoribus simul indicta? Aio enimvero. Nam circumcisio, si rei

γενόμενον a) ἐκ γυναικὸς, γενόμενον ὑπὸ νόμον, ἵνα τοὺς ὑπὸ νόμον ἐξαγοράσῃ (1)·,, οὐκοῦν τῆς τοῦ νόμου κατάρας ἐξεπρίατο Χριστὸς τοὺς ὄντας μὲν ὑπὸ νόμον, οὐ μὴν ἔτι * καὶ τετηρηκότας αὐτόν· (* E. sine ἔτι.) ἐξεπρίατο δὲ πῶς; πληρώσας αὐτόν· καὶ καθ' ἕτερον δὲ τρόπον· ἵνα λύσῃ τῆς ἐν Ἀδὰμ παραβάσεως τὰ ἐγκλήματα, εὐπειθῆ καὶ εὐήνιον πρὸς πᾶν ὁτιοῦν ἑαυτὸν παρέστησεν ὑπὲρ ἡμῶν τῷ θεῷ καὶ πατρί· γέγραπται γὰρ *, (* Rom. V. 19.) ὅτι ὥσπερ διὰ τῆς παρακοῆς τοῦ ἑνὸς ἀνθρώπου ἁμαρτωλοὶ κατεστάθησαν οἱ πολλοὶ, οὕτω καὶ διὰ τῆς ὑπακοῆς τοῦ ἑνὸς, δίκαιοι κατασταθήσονται οἱ πολλοί· ὑφῆκε τοίνυν τῷ νόμῳ μεθ' ἡμῶν τὸν αὐχένα, οἰκονομικῶς καὶ τοῦτο πράττων· ἔπρεπε γὰρ αὐτῷ πληρῶσαι πᾶσαν δικαιοσύνην· ἐνστάσης δὴ οὖν τῆς ὀγδόης, ἐν ᾗ σύνηθες ἦν τὴν ἐν σαρκὶ τελεῖσθαι περιτομὴν κατά γε τὸ δοκοῦν τῷ νόμῳ, περιτέμνεται καὶ αὐτὸς ὁ τὸν νόμον δοὺς τῷ Μωϋσῇ, καὶ πρὸ τούτου τῷ Ἀβραάμ· δέχεται καὶ τὸ ὄνομα, τουτέστι τὸ Ἰησοῦς· ἑρμηνεύεται δὲ τοῦτο σωτηρία λαοῦ· οὕτω γὰρ ἠθέλησεν ὁ θεὸς καὶ πατὴρ ὀνομάζεσθαι τὸν ἴδιον υἱὸν γεννηθέντα κατὰ σάρκα ἐκ γυναικός· γέγονε γὰρ τότε σωτηρία λαοῦ, καὶ οὐχ' ἑνὸς, μᾶλλον δὲ παντὸς ἔθνους, καὶ ἁπάσης τῆς ὑπ' οὐρανόν· ἐν ταὐτῷ τοιγαροῦν τὸ τῆς περιτομῆς ἐτελεῖτο χρῆμα, καὶ τὴν κλῆσιν ἐδέχετο.

Καὶ τί τὸ αἴνιγμα, φέρε δὴ πάλιν ἴδωμεν· ὁ μακάριος ἔφη Παῦλος· * (* I. Cor. VII. 19.) ἡ περιτομὴ οὐδέν ἐστι, καὶ ἡ ἀκροβυστία οὐδέν ἐστιν· ἆρ' οὖν τὸ μηδὲν τηρεῖσθαι προσέταξε διὰ τοῦ πανσόφου Μωϋσέως ὁ τῶν ὅλων θεὸς, καὶ κόλασιν ἐπαρτήσας τοῖς παραβαίνουσιν αὐτήν; ναὶ, φαίην ἄν· ὅσον μὲν γὰρ ἧκεν

a) Aubertus γεννώμενον heic et mox. Idem tamen initio fragmenti melius habet ἴδομεν *cognovimus*, quam nostri codices ἴδωμεν *cognoscamus*.

(1) Tractus hic cyrilliani commentarii de circumcisione Domini, eiusque in templo oblatione, extat partim in homilia edita Cyrilli eiusdem de hypapante Opp. T. V. part. 2. p. 391. seqq. (quae in codice H. f. 103. dicitur homilia XXVII.) Ego igitur partem hanc meo more, utpote notam, omisissem, nisi in nostris codicibus, praesentique editione, non pauca interponerentur quae ab edita homilia absunt; et nonnulla etiam editoris Auberti manifesta et gravia sphalmata corrigerentur, ut animadversiones nostrae demonstrant; quarum praecipua esto haec; quod nempe initio fragmenti (pag. 128.) pro rectissima codicum nostrorum lectione νομοθέτην θεὸν, ὡς ἄνθρωπον τοῖς ἑαυτοῦ θεσπίσμασιν ὑποκείμενον, Aubertus scribit νομοθέτην, ὡς θεὸν (omisso ἄνθρωπον) τοῖς ἑαυτοῦ etc. *legislatorem, ut Deum, suis legibus subditum;* qui palmaris in theologia error est. Et quidem ex nostris codicibus inferius etiam p. 132. habemus: νομοθέτης ἦν ὡς θεὸς, καὶ ὑπὸ νόμον ὡς ἄνθρωπος: *legislator erat uti Deus, et legi subditus uti homo.*

εἰς τὸ τοῦ πράγματος φύσιν, οὐδέν ἐστιν παντελῶς· ὠδίνει δὲ μυστηρίου τύπον· κατὰ γὰρ τὴν ὀγδόην ἡμέραν ἀνεβίω Χριστὸς ἐκ νεκρῶν, καὶ δέδωκεν ἡμῖν τὴν ἐν πνεύματι περιτομήν· προσέταξε γὰρ τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις, πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος· τελεῖσθαι δὲ φαμὲν τὴν ἐν πνεύματι περιτομὴν, ἐν καιρῷ μάλιστα τοῦ ἁγίου βαπτίσματος, ὅτε καὶ μετόχους ἡμᾶς ἀποφαίνει Χριστὸς τοῦ ἁγίου πνεύ-
E. f. 89. b. ματος· καὶ τούτου πάλιν εἰς τύπον ἦν ὁ ἀρχαῖος *a*) ἐκεῖνος Ἰησοῦς, ὁ μετὰ Μωϋσέα στρατηγήσας· διεβίβασε γὰρ πρότερον τὸν Ἰορδάνην τοὺς υἱοὺς Ἰσραήλ· εἶτα καθίσας εὐθὺς μαχαίραις περιέτεμε πετρίναις· οὐκοῦν ὅτε διαβῶμεν τὸν Ἰορδάνην, τότε Χριστὸς ἡμᾶς περιτέμνει τῇ δυνάμει τοῦ ἁγίου πνεύματος· οὐ σάρκα καθαίρων, ἀποκείρων δὲ μᾶλλον τὸν ἐν ψυχαῖς *b*) μολυσμόν (1)· ἐν ὀγδόῃ τοιγαροῦν περιτέμνεται Χριστὸς, καὶ τὴν κλῆσιν ὡς ἔφην, λαμβάνει· τότε γὰρ τότε σεσώσμεθα παρ᾽ αὐτοῦ καὶ δι᾽ αὐτοῦ· ἐν ᾧ
* Coloss. II. 11. γάρ φησι * περιετμήθητε περιτομῇ ἀχειροποιήτῳ ἐν τῇ ἀπεκδύσει τοῦ σώματος τῆς σαρκὸς, ἐν τῇ περιτομῇ τοῦ Χριστοῦ, συνταφέντες αὐτῷ ἐν τῷ βαπτίσματι, ἐν ᾧ καὶ συνηγέρθητε· οὐκοῦν ὁ θάνατος αὐτοῦ ὑπὲρ ἡμῶν γέγονε, καὶ ἡ ἀνάστασις καὶ ἡ περιτομή· ἀπέθανε γὰρ, ἵνα ἡμεῖς οἱ συναποθανόντες αὐτῷ, αὐτοῦ ἀποθανόντος τῇ ἁμαρτίᾳ, μηκέτι ζήσωμεν τῇ ἁμαρτίᾳ· διὸ εἴρη-
* II. Tim. II. 11. ται· * εἰ συναπεθάνομεν, καὶ συζήσομεν· ἀποθανεῖν δὲ λέγεται τῇ ἁμαρτίᾳ, οὐχ᾽ ὅτι ἥμαρτεν, οὐδὲ γὰρ ἁμαρτίαν ἐποίησεν, οὐδὲ εὑρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ, ἀλλὰ διὰ τὴν ἐμὴν ἁμαρτίαν· ὥσπερ οὖν συναπεθάνομεν αὐτῷ ἀποθνήσκοντι, καὶ συναναστῶμεν αὐτῷ.

Πάλιν ἐπειδὴ γέγονεν μεθ᾽ ἡμῶν ὁ υἱὸς, καί τοι θεὸς ὢν φύσει καὶ τῶν ὅλων κύριος, ταύτῃ τοι καὶ τὸ καθ᾽ ἡμᾶς οὐκ ἀτιμάζει μέτρον, ἀλλὰ μεθ᾽ ἡμῶν ὑπὸ τὸν αὐτὸν νόμον

ipsius natura spectetur, nihil omnino est; sed mysterii typum in ventre gerit. Namque octava hebdomadae die et resurrexit Christus a mortuis, et spiritalem nobis fecit circumcisionem. Praecepit enim sanctis apostolis: « euntes docete omnes gentes, baptizantes eas in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti. » Fieri vero dicimus spiritalem circumcisionem tempore potissimum sancti baptismatis, quo nimirum participes nos efficit Christus sancti Spiritus. Cuius rei typus item fuit priscus ille Iesus, qui post Moysem gessit ducatum. Is enim primus filios Israhelis trans Iordanem tulit: deinde ibi subsistens, statim eos lapideis gladiis circumcidit. Ergo postquam Iordanem traiecimus, tunc Christus nos circumcidit Spiritus sancti virtute, haud carnem quidem purgans, sed animarum potius maculas eluens. Octava igitur die circumciditur Christus, et nomen ut dixi sumit. Tunc enim tunc prorsus ab ipso et per ipsum salvati fuimus: « in quo, inquit (Paulus), circumcisi estis circumcisione non manu facta in exspoliatione corporis carnis, sed in circumcisione Christi: consepulti ei in baptismo, in quo et conresurrexistis. » Ergo mors eius nostri gratia accidit, nec non resurrectio et circumcisio. Mortuus est enim, ut nos cum eo pariter mortui, postquam ipse semel peccato mortuus est, haud ulterius peccato vivamus. Is autem non ideo mortuus peccato dicitur, quia peccaverit: etenim peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore eius; sed propter peccatum meum mortuus est. Sicut ergo cum eo moriente mortui pariter sumus, ita et cum ipso resurgemus.

Rursus quia filius nobiscum versari voluit, quamquam Deus natura suapte erat et omnium dominus, idcirco modulum nostrum non respuit, sed nobiscum legi semet

a) Perverse prorsus Aubertus ἀρχιερεὺς *pontifex*, qualis numquam fuit Iosue, pro ἀρχαῖος *priscus*. — *b*) Male rursus Aubertus τὸν ἔμψυχον pro τὸν ἐν ψυχαῖς.

(1) Conferatur Philonis breve de circumcisione scriptum.

subiecit, legislator licet ac Deus. Circumciditur octava a nativitate die cum Iudaeis, ut generis cognationem adfirmet, neque eum postea velint negare. Namque e Davidis stirpe Christus expectabatur. Et signum prae se ferre voluit cognationis eius. Si enim de circumciso etiam aiebant, nescire se undenam is esset; si forte circumcisus non fuisset neque legem observasset, negandi causa honesta fuisset. Verumtamen post ipsius circumcisionem, cessavit circumcisio, subintrante eo quod ab illa portendebatur, id est baptismate; cuius beneficio nos ulterius haud circumcidimur. Videtur enim mihi circumcisio tria effecisse. Primo videlicet signo quodam impresso, Abrahami posteros a reliquis gentibus distinguebat. Secundo, divini baptismatis typum, gratiam, atque virtutem in se portendebat. Sicuti enim circumcisus, in Dei populum per id signum olim cooptabatur; sic baptizatus, Christo in se sigilli instar recepto, inter filios Dei adscribitur. Tertio denique, symbolum erat constitutorum in gratia fidelium, quatenus hi carnalium voluptatum passionumque commotiones, ex acuto fidei verbo, asceticisque laboribus praecidunt atque mortificant, haud corpus incidentes, sed cor purgantes, et spiritu non littera circumcisi: quorum laudem haud humano iudicio indigere, sed caelesti suffragio niti, divus Paulus testatur.

Quum ergo lex adversus quamlibet mulierem, quae masculum feminamque peperisset, lata esset, eaque universalem prorsus faceret intimationem, nihilominus omni dedecore carebat sancta virgo, de qua natum carnaliter Christum dicimus. Considera enim, si lubet, legis accuratum tenorem. Mulier, inquit, non indifferenter quaelibet, sed quae suscepto semine masculum pepererit, immunda esto. Atqui hoc loco

γέγονε, καί τοι νομοθέτης ὢν αὐτὸς ὡς θεός· περιτέμνεται ὀκταήμερος μετὰ Ἰουδαίων, ἵνα τὴν συγγένειαν βεβαιώσῃ, ὅπως μὴ ἀρνήσωνται αὐτόν· ἐκ σπέρματος γὰρ Δαβὶδ προσεδοκᾶτο ὁ Χριστός· καὶ ἔδειξε τὸ τεκμήριον τῆς συγγενείας· εἰ γὰρ καὶ περιτμηθέντος αὐτοῦ ἔλεγον, τοῦτον οὐκ οἴδαμεν πόθεν ἐστὶν, εἰ μὴ περιετμήθη κατὰ σάρκα, καὶ τὸν νόμον ἐφύλαξεν, ἔσχεν ἂν πρόφασιν εὔλογον αὐτῶν ἡ ἄρνησις· μετὰ μέν τοι τὸ περιτμηθῆναι αὐτὸν, πέπαυται ἡ περιτομὴ, εἰσαχθέντος ἡμῖν τοῦ σημαινομένου δι' αὐτῆς, ἤτοι τοῦ βαπτίσματος· διὰ τοῦτο ἡμεῖς οὐκέτι περιτεμνόμεθα· δοκεῖ γάρ μοι ἡ περιτομὴ τρία τινὰ πραγματεύεσθαι· ἓν μὲν οἱονεὶ σημείῳ τινὶ καὶ σφραγίσει, τοὺς ἐγγόνους Ἀβραὰμ ἀφορίζουσα, καὶ τῶν λοιπῶν ἐθνῶν διαστέλλουσα· δεύτερον ἐν ἑαυτῇ τὴν τοῦ θείου βαπτίσματος προτυποῦσα χάριν καὶ δύναμιν· ὥσπερ γὰρ ὁ περιτεμνόμενος, εἰς λαὸν θεοῦ διὰ τῆς σφραγῖδος πάλαι ἐχρημάτιζεν, οὕτως ὁ βαπτιζόμενος σφραγῖδα τὸν Χριστὸν ἐν ἑαυτῷ τυπωσάμενος, εἰς υἱοθεσίαν θεοῦ ἀναγράφεται· καὶ τρίτον, σύμβολον τῶν ἐν χάριτι καθισταμένων πιστῶν, οἳ τῶν σαρκικῶν ἡδονῶν καὶ παθῶν τὰς ἐπαναστάσεις τῷ τμητικῷ τῆς πίστεως λόγῳ, καὶ πόνοις ἀσκητικοῖς ἐκτέμνουσι καὶ ἀπονεκροῦσιν, οὐ σῶμα τέμνοντες ἀλλὰ τὴν καρδίαν καθαίροντες, καὶ πνεύματι οὐ γράμματι περιτεμνόμενοι· ὧν καὶ τὸν ἔπαινον, οὐκ E. f. 90. ἀνθρωπίνης ἐπικρίσεως δεῖσθαι, ἀλλὰ τῆς ἄνωθεν ἠρτῆσθαι ψήφου, Παῦλος ὁ θεῖος * διαμαρτύρεται. (* Rom. II. 29.)

E. f. 129. b. K. f. 4. b. Ἰόντος (1) τοίνυν τοῦ νόμου κατὰ γυναικὸς ἁπάσης τικτούσης ἄρσεν ἢ θῆλυ, καὶ γενικωτάτην ἡμῖν ποιουμένου τὴν κατάῤῥησιν, ὑπεξαίρεται τῆς δυσφημίας ἡ ἁγία παρθένος, ἧς ἐκφῦναι φαμὲν τὸ κατὰ σάρκα Χριστόν· θέα γὰρ, εἴ σοι δοκεῖ, τοῦ νόμου τὸ ἀκριβές· γυνὴ γάρ φησι καὶ οὐ πᾶσα τυχὸν ἀδιακρίτως, ἀλλ' ἥτις ἂν σπερματισθῇ καὶ τέκῃ ἄρσεν, ἀκάθαρτος ἔστω· ἐνταῦθα δὲ ἐκ πνεύματος ἁγίου τὸ θεῖον σύνεστι

(1) Citatur sequens locus ad litteram ex cap. XV. commentariorum Cyrilli abs Iohanne caesariensi in opere inedito contra Severum pro concilio chalcedonensi, cuius apud me habeo interpretationem ex syriaco, quo tantum in idiomate superest id opus inter codices vaticanos, graeco textu iamdiu amisso.

σῶμα, πλαστουργούμενον ἀῤῥήτως ἐν τῇ ἁγίᾳ παρθένῳ, καὶ τῶν τῆς φύσεως νόμων ὀλίγα πεφροντικός· ἥκιστα γὰρ σπερματικῆς ἐδεῖτο καταβολῆς ὁ τῶν ἁγίων πρωτότοκος, ἡ ἀπαρχὴ λαχόντων τὴν ἐκ θεοῦ διὰ πνεύματος ἀναγέννησιν· περὶ ὧν εἴρηται σαφῶς, οἳ οὐκ ἐξ αἱμάτων, οὐδὲ ἐκ θελήματος σαρκὸς ἢ ἀνδρὸς, ἀλλ' ἐκ θεοῦ ἐγεννήθησαν· διέδρα δὴ οὖν τὴν ἐκ νόμου καταβοὴν ἡ ἁγία παρθένος, σπερματισθεῖσα μὲν οὐδαμῶς, ἐνεργείᾳ δὲ τῇ διὰ πνεύματος τὸ θεῖον ἡμῖν ἀποκυήσασα βρέφος.

E. f. 129. H. f. 105. b. Μετὰ τὸ περιτμηθῆναι, τὸν τοῦ καθαρισμοῦ πάλιν ἀναμένει καιρόν· καὶ ὅτε ἐπληρώθησαν αἱ ἡμέραι, πλήρωσις δὲ ἡμερῶν ἡ τεσσαρακοστὴ ἦν, τότε ἀνάγεται εἰς Ἱεροσόλυμα, καὶ εἰς ὄψιν ἄγεται τοῦ πατρὸς ὡς ἄνθρωπος καθ' ἡμᾶς, ὁ συνεδριάζων αὐτῷ θεὸς λόγος, ὁ καὶ διὰ τῆς τοῦ νόμου σκιᾶς ἐν τοῖς πρωτοτόκοις γραφόμενος· ἅγια γὰρ καὶ ἱερὰ τῷ θεῷ καὶ τὰ πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως πρωτότοκα, ἅπερ ἔθυον αὐτῷ κατὰ νόμον· ὢ μεγάλης οἰκονομίας, ὢ βάθος πλούτου καὶ σοφίας καὶ γνώσεως θεοῦ· ὁ ἐν κόλποις ὢν τοῦ πατρὸς, ᾧ τὰ πάντα προσάγεται δουλοπρεπῶς, ὁ ταῖς παρὰ πάντων λατρείαις δοξαζόμενος, ὅτε γέγονεν ἐν τοῖς τῆς ἀνθρωπότητος μέτροις, τῷ ἰδίῳ γεννήτορι προσφέρει θυσίαν· ὢ τοῦ παραδόξου πράγματος· τοὺς τοῦ νόμου τύπους τετήρηκεν ἡ ἀλήθεια· διὰ ποίαν αἰτίαν; ὅτι καὶ νομοθέτης ἦν ὡς θεὸς, καὶ ὑπὸ νόμον ὡς ἄνθρωπος. Τί δὲ δὴ προσκεκόμικεν; ὡς πρωτότοκος καὶ ἄρσην, ζεῦγος τρυγόνων, καὶ (1) δύο νεοσσοὺς περιστερῶν, κατὰ τὸ τῷ νόμῳ διηγορευμένον· ἀλλὰ τί βούλεται ταῦτα δηλοῦν; ἡ μὲν τρυγὼν, ἔστι λαλίστατον ἐν στρουθίοις· ἡ δὲ περιστερὰ, ζῷον ἤπιον καὶ πρᾶον· γέγονε δὲ τοιοῦτος εἰς ἡμᾶς ὁ τῶν ὅλων ποιητὴς καὶ κύριος, πραότητα μὲν τὴν εἰς ἄκρον ἔχων, τρυγόνος δὲ δίκην κατακηλήσας τὸν ὑπ' οὐρανὸν, καὶ τῆς ἑαυτοῦ καλ-

corpus divinum dicimus a sancto Spiritu compactum, ineffabiliter elaboratum in sancta Virgine, naturae neglectis legibus. Minime enim seminali officio indigebat sanctorum primogenitus, inchoatio illorum qui a Deo per Spiritum regenerationem sortiuntur: de quibus dictum est manifeste, qui non ex sanguinibus neque ex voluntate carnis aut viri, sed ex Deo nati sunt. Ergo extra omnem legis damnationem sancta virgo erat, quae nullum semen experta est, sed operante Spiritu divinum nobis infantem edidit.

Post circumcisionem, adhuc tempus purgationis expectat. Et postquam dies completi sunt, plenitudinis autem dies quadragesimus erat, tunc Hierosolymam ducitur ad conspectum patris, ceu homo nobis similis, is qui illi adsidet tamquam Deus Verbum, et qui per umbram legis inter primogenitos adscriptus est. Nam devoti erant et sacrati Deo, etiam ante Verbi incarnationem, primogeniti qui ei ex legis praescripto offerebantur. O magnum dispensationis mysterium! o altitudo divitiarum sapientiae et scientiae Dei! Qui in sinu patris est, cui omnia sistuntur serviliter, qui ab omnibus sacro cultu honoratur, iis quo tempore in humanitatis modulo apparuit, proprio genitori hostiam offert. O res mira! Legis typos ille observat, qui est veritas. Cur, inquam? quia legislator erat quatenus Deus, legi autem subditus quatenus homo. Quid vero obtulit? Ut primogenitus et masculus, par turturum, duosque pullos columbarum, iuxta legis edictum. Haec autem quidnam significant? Turtur sane inter altilia loquacissimus est: columba vero animal mite et mansuetum. Talem porro se exhibuit erga nos rerum omnium creator et dominus, mansuetudinem quidem summam retinens, instar vero

(1) Hoc loco Aubertus scribit ἢ *aut*, pro καὶ *et*. Profecto sacer textus et lex alternante sententia loquuntur. Apud Maldonatum tamen graves auctores utrumque munus a B. Maria oblatum existimare videntur, nempe Origenes homil. XIV. in Luc., et S. Ambrosius lib. II. 8. de Abraham; quibus nunc accedit in cod. E. Cyrillus non heic solum, verum etiam infra p. 134.

turturis mundum cantu demulcens, suaque melodia propriam vineam replens, id est nos qui in ipsum credidimus. Scriptum est itaque in cantico canticorum: vox turturis audita est in terra nostra, vites florent. Nobis enim divinum angelicumque praeconium, universo orbi salutiferum, Christus elocutus est. Mactabantur itaque turtur atque columba, ut ipse denuo ceu per typos nobis denotaretur, mortem in carne sua pro mundi vita passurus. Ipse enim est canorus maxime turtur, ipse simplex columba. Semet ergo Christus obtulit, typum simul et veritatem, in odorem suavitatis, ut nos per se ipsum Deo patri offerret, et nostram ab eo aversionem dissolveret, quae ob factam in Adamo transgressionem evenerat, et ob peccati in nos omnes tyrannidem; atque ita patris respectu nos dignos efficeret. Nos enim sumus, qui ab antiquo clamamus: respice in me, et miserere mei, ut ait psalmista. Namque oculi Domini super iustos. Non enim respicit Dominus peccatis deditos, sed mitem et quietum, et divinos sermones metuentem. Oportuit igitur nos ante purgari, atque ita divina inspectione dignos reddi. Id autem consecuti sumus per universalem servatorem Christum ex muliere natum, factum sub lege.

Sed primo quaerendum est, quemnam designent verba « purgationis eorum. » Secundo de Iesu coram Domino oblatione. Tertio quid significent par turturum et duo columbarum pulli. Etenim si verba « purgationis eorum » de sancta Deipara, vel de beato Iosepho, vel de ipso Domino existimet aliquis dici, irreligiosus erit. Nam neque Iosephus sanctam virginem carnaliter cognoverat, neque ipsa in peccatis conceperat ut ceterae mulieres; ita ut pro sua ipsorum purgatione offerre deberent. Sine semine quippe concepit, sine corruptela peperit. Ubi autem non est mulieris cum

λιφωνίας τὸν ἴδιον ἀμπελῶνα πληρῶν, τουτέστιν ἡμᾶς τοὺς πιστεύσαντας εἰς αὐτόν· γέγραπται γοῦν ἐν τῷ ᾄσματι τῶν ᾀσμάτων *, ὅτι φωνὴ τῆς τρυγόνος ἠκούσθη ἐν τῇ γῇ ἡμῶν· αἱ ἄμπελοι κυπρίζουσι· λελάληκε γὰρ πρὸς ἡμᾶς τὸ θεῖον τὲ καὶ εὐαγγελικὸν κήρυγμα, τὸ παντὸς τοῦ κόσμου σωτήριον, ὁ Χριστός· ἐσφάζετο μὲν οὖν τρυγὼν καὶ περιστερὰ, ἵνα πάλιν αὐτὸς ὡς διὰ τύπων ἡμῖν σημαίνηται, τὸν ὑπὲρ τοῦ κόσμου ζωῆς ὑπομένων θάνατον κατὰ σάρκα· αὐτὸς γάρ ἐστιν ἡ εὐφωνοτάτη τρυγών· αὐτὸς ἡ ἀκέραιος περιστερά· ἑαυτὸν οὖν ἄρα προσκεκόμικεν ὁ Χριστὸς καθ᾽ ἕνα καιρὸν ὁμοῦ τοῖς τύποις τὴν ἀλήθειαν εἰς ὀσμὴν εὐωδίας, ἵν᾽ ἡμᾶς δι᾽ ἑαυτοῦ προσαγάγῃ τῷ θεῷ καὶ πατρὶ, λύσῃ τε οὕτω τὴν ἐφ᾽ ἡμᾶς γενομένην ἀποστροφὴν, διά τε τὴν ἐν Ἀδὰμ παράβασιν (1), καὶ τὴν κατὰ πάντων ἡμῶν τυραννήσασαν ἁμαρτίαν· καὶ οὕτως ἐπισκοπῆς ἀξιώσῃ τῆς πατρικῆς· ἡμεῖς γὰρ ἦμεν οἱ πάλαι βοῶντες ἐπίβλεψον ἐπ᾽ ἐμὲ, καὶ ἐλέησόν με, ὡς ὁ ψάλλων * φησίν· ὀφθαλμοὶ γάρ φησι κυρίου ἐπὶ δικαίους· * οὐ γὰρ ἐπιβλέπει κύριος τοὺς τοῖς ἁμαρτίαις ἐνεχομένους, ἀλλ᾽ ἐπὶ τὸν πρᾶον καὶ ἡσύχιον καὶ τρέμοντα αὐτοῦ τοὺς θείους λόγους· ἔδει οὖν καθαρθῆναι πρότερον ἡμᾶς, καὶ οὕτως ἀξιωθῆναι θεοῦ ἐποψίας· κεκερδάκαμεν δὲ τοῦτο διὰ τοῦ πάντων σωτῆρος Χριστοῦ γενομένου ἐκ γυναικὸς, καὶ γενομένου ὑπὸ νόμον.

Ἀλλὰ ζητητέον πρῶτον μὲν, περὶ τίνος γέγραπται τὸ περὶ τοῦ καθαρισμοῦ αὐτῶν· δεύτερον δὲ, περὶ τοῦ παραστῆσαι αὐτὸν τῷ κυρίῳ· καὶ τρίτον, τί σημαίνει τὸ ζεῦγος τῶν τρυγόνων, καὶ οἱ δύο νεοσσοὶ τῶν περιστερῶν· εἰ γὰρ τὸ περὶ τοῦ καθαρισμοῦ αὐτῶν, περὶ τῆς ἁγίας θεοτόκου, ἢ περὶ τοῦ μακαρίου Ἰωσὴφ, ἢ περὶ τοῦ κυρίου νομίσει τίς λέγεσθαι, ἀσεβήσει· οὔτε γὰρ ὁ Ἰωσὴφ ἔγνω τὴν ἁγίαν παρθένον, οὔτε αὐτὴ ἐν ἀνομίαις συνέλαβε καθὼς αἱ ἄλλαι γυναῖκες, ἵνα περὶ τοῦ καθαρισμοῦ ἑαυτῶν προσενέγκωσιν· ἀλλ᾽ ἀσπόρως συνέλαβε, καὶ ἀφθόρως ἔτεκεν· ὅπου δὲ οὐ γυναικὸς καὶ

* Cant. I. 12.

* Ps. XXIV. 16.

* Ps. XXXIII. 16.

(1) En nostrum in Adamo originale peccatum, quod noeterici rursus increduli negant; ecclesia autem divinis scripturis patribusque suis innixa constanter confitetur.

ἀνδρὸς σύνοδος, οὐχ ὕπνος καὶ ἡδονὴ, οὐ συνδυασμὸς καὶ μίξις, τίς χρεία καθαρισμοῦ; ἀλλ᾽ οὐδὲ περὶ τοῦ κυρίου τοῦτο εἴρηται, τοῦ ἀκηράτου καὶ ὑπὲρ πᾶσαν καθαρότητα.

v. 24. Καὶ τοῦ δοῦναι θυσίαν κ. τ. λ.

A. f. 36. b. E. f. 121. H. f. 105. b. Πάλιν συνετέλεσε τοῖς δασμολογοῦσι τὸ δίδραχμον· καί τοι συντελέσαι μὴ ὀφείλων διά γε τὸ εἶναι κατὰ ἀλήθειαν υἱός· συντετέλεκε δὲ, ὅτε γέγονεν ὑπὸ νόμον· ἔδει γὰρ ἔδει πληροῦν τὴν οἰκονομίαν, ἣν κατεδέξατο δι᾽ ἡμᾶς· αὐτὸν δὲ δὴ καὶ ἐν τῇ τοῦ διδράχμου καταβολῇ γραφόμενον ὡς σωτῆρα καὶ λυτὴν εὑρήσομεν· ἦν μὲν γὰρ τὸ δίδραχμον νομίσματος εἶδος βασιλικὴν ἔχοντος εἰκόνα· συνετελεῖτο δὲ κατὰ τὸν νόμον ὑπὲρ δύο κεφαλῶν· ὅρα τοίνυν ἐν τῷ διδράχμῳ πάλιν τὸν Χριστὸν ἀνατυπούμενον· αὐτὸς γὰρ ὑπάρχων ἡ εἰκὼν τοῦ πατρὸς, ὁ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ, τὸ νόμισμα τὸ ἐξ οὐρανοῦ, προσεκόμισεν ἑαυτὸν τῶν δύο λαῶν τὸ ἀντίλυτρον, τῶν τε ἐξ Ἰουδαίων φημὶ καὶ τῶν ἐξ ἐθνῶν.

v. 28. Καὶ αὐτὸς ἐδέξατο αὐτὸν ἐν ἀγκάλαις αὐτοῦ.

A. f. 38. C. f. 109. E. f. 125. M. f. 258. b. Εἰσεφέρετο μὲν ἐν τῷ ἱερῷ ὁ Χριστὸς βρέφος ὢν ἔτι βραχὺ (1) τε καὶ ὑπομάζιον, καὶ τὰ ὡρισμένα τῷ νόμῳ προσῆγε, ζεῦγος τρυγόνων καὶ δύο νεοσσοὺς περιστερῶν· σωφροσύνης τε καὶ πρᾳότητος ὁ τύπος· οὐ μὴν

* cod. ὡς. δὲ ἀλλὰ καὶ βίου διαφορᾶς, ὧν * ἀμφοτέρων νομοθέτης, γάμου τε καὶ ἀγαμίας· εἴποις γὰρ ἂν τοὺς μὲν εὐζώνους καὶ πνευματικωτέρους καὶ τὸν μονήρη βίον ἐπανῃρημένους, εἶναι τὰς περιστεράς· τοὺς δὲ παιδοποιΐας καὶ τῆς ἄλλης οἰκονομίας πεποιημένους πρόνοιαν, τρυγόνας· ὁ δέ γε μακάριος Συμεὼν προφητικῇ χάριτι τετιμημένος, δέχεται μὲν εἰς ἀγκάλας αὐτόν· θυμηδίας τε τῆς ἀνωτάτω πιμπλάμενος, εὐλογεῖ τὸν θεὸν, λέγων· νῦν ἀπολύεις τὸν δοῦλόν σου, δέσποτα· πόθεν ἀπολύεις; ἐκ τοῦ βιωτικοῦ σκάμματος· λύτρα γὰρ καὶ δεσμωτήριον ὁ βίος· ὁ γὰρ μέλλων εἰρήνην ποιεῖν τῷ κόσμῳ παρεγένετο, ὁ

viro copula, neque somnus et voluptas, neque coniugalis coitio, quaenam sit purgationis necessitas? Sed neque de Domino id dictum fuit, immaculato scilicet et quamlibet munditiam excedente.

Et ut darent hostiam etc.

Item exactoribus solvit didrachma, quamquam id non debebat, propterea quod ipse verus filius erat: solvit tamen, postquam semet legi subiecerat. Prorsus enim oportebat oeconomicum illud munus exsequi quod nostri causa susceperat. Quin adeo Christum in ipsius didrachmatis solutione, ceu servatorem redemptoremque expressum comperiemus. Erat enim didrachma nummi genus regalem prae se ferentis imaginem, qui praescripto legis pro duobus solvebatur capitibus. Specta igitur in didrachmate item Christum repraesentatum. Ipse enim quum sit imago patris, figura substantiae illius, se ipsum obtulit duorum populorum redemptionem, iudaici inquam atque ethnici.

Et ipse accepit eum in ulnas suas.

Portabatur ad templum Christus, pusillus adhuc infans et lactens; et quae a lege imperata fuerant offerebat, par turturum et duos columbarum pullos. Erant autem haec temperantiae et mansuetudinis typus. Praeterea differentiam duorum vitae generum indicabant, quorum utriusque legislator Deus, coniugii nimirum ac caelibatus. Potes autem dicere, expeditos hos et magis spiritales, ac solitariae vitae amatores, esse columbas: turtures vero illos, qui procreandis liberis ac reliquis negotiis dant operam. Iam beatus Simeon prophetica gratia exornatus, Iesum in ulnas recipit; supernoque gaudio plenus, Deo benedicit inquiens: nunc dimittis servum tuum, Domine. Unde, inquam dimittis? Ex mundano stadio: nam vita haec carcer est et ex carcere liberatio. Porro qui pacem mundo

(1) Corderius in catena ad psalmos, seu ad canticum Simeonis, T. III. p. 961. habet partem huius fragmenti, sed ridicule παχὺς pro βραχὺ, quod ipse, ut sensum mitiget, latine interpretatur *rudis* tam heic quam in catena lat. ad Luc. p. 60.

daturus est, venit: qui caelum terrae copulat, immo qui terram evangelica sua doctrina transformat in caelum. – Quia vidi salutare tuum, quod parasti ante faciem omnium populorum. – Nam Christi mysterium ante ipsam mundi constitutionem praeparatum fuit, postremis autem saeculi temporibus manifestatum. Ipse autem factus est lux obtenebratis et errantibus ac diabolica sub manu prostratis. Vocati enim fuerunt a Deo patre ad filii sui agnitionem, qui est vera lux. Insuper – ad Israhelis quoque gloriam. – Etsi enim nonnulli ex his fuerunt contumeliosi, inobedientes, plenamque insipientia mentem gerentes; attamen reliquiae salvae fuerunt, et per Christum honoratae. Primitiae autem ex his fuere divi discipuli, quorum clarissimus splendor universam terram illustrat. Aliter quoque Israhelis Christus est gloria, quia ex ipso secundum carnem processit, quamquam Deus supremus erat et ante saecula.

συνάπτων τὸν οὐρανὸν τῇ γῇ, ὁ κατασκευάζων τὴν γῆν οὐρανὸν διὰ τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας. Ὅτι εἶδον τὸ σωτήριόν σου, ὃ ἡτοίμασας κατὰ πρόσωπον πάντων τῶν λαῶν. Προητοίμαστο γὰρ τὸ Χριστοῦ μυστήριον καὶ πρὸ αὐτῆς τῆς κόσμου καταβολῆς· πεφανέρωται δὲ ἐν ἐσχάτοις τοῦ αἰῶνος καιροῖς· γέγονε δὲ φῶς ἐν σκότει καὶ πεπλανημένοις καὶ ὑπὸ χεῖρα πεσοῦσι διαβολικήν· κέκληνται γὰρ παρὰ τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς πρὸς ἐπίγνωσιν τοῦ υἱοῦ, ὅς ἐστι φῶς τὸ ἀληθινόν· ἀλλὰ καὶ εἰς δόξαν τοῦ Ἰσραήλ· εἰ γὰρ καὶ γεγόνασί τινες ἐξ αὐτῶν ὑβρισταὶ καὶ ἀπειθεῖς καὶ ἀσυνεσίας ἔμπλεω τὴν διάνοιαν ἔχοντες, ἀλλ᾽ οὖν σέσωσται τὸ κατάλειμμα *, καὶ δεδόξασται διὰ Χριστοῦ· ἀπαρχὴ δὲ τούτων οἱ θεσπέσιοι γεγόνασι μαθηταὶ, ὧν ἡ τῆς εὐκλείας φαιδρότης, ὅλην περιαστράπτει τὴν ὑπ᾽ οὐρανόν· δόξα δὲ καὶ ἑτέρως τοῦ Ἰσραὴλ ὁ Χριστὸς, ὅτι προῆλθεν ἐξ αὐτῶν κατὰ σάρκα, καί τοι θεὸς ὢν ἐπὶ πάντας καὶ προαιώνιος. * Rom. IX. 27.

Ecce positus est hic in ruinam et in resurrectionem multorum in Israhel.

Ἰδοὺ οὗτος κεῖται εἰς πτῶσιν καὶ ἀνάστασιν πολλῶν ἐν τῷ Ἰσραήλ. v. 34.

Positus est a Deo patre Emmanuhel in fundamentis Sionis, lapis electus, angularis, pretiosus. Et ei quidem credentes, non sunt confusi; increduli autem, et qui latens in eo mysterium cernere haud potuerunt, praecipitio contriti fuere. Ait enim alicubi Deus pater: « ecce pono in Sione lapidem offensionis, petram scandali. Et qui ei, confiderit, non confundetur; in quem autem ceciderit, ipsum conteret. » Sed enim securos esse iussit Israhelitas propheta dicens: « Dominum ipsum honorate, et sit Dominus timor tuus. Quod si illi confisus fueris, erit tibi honori, nec velut ad lapidem offensionis petramque lapsùs in illum incurretis. » – Ergo quia dominum ac Deum Emmanuhelem noluit honorare Israhel, neque ei confidere, impingens in lapidem ob suam incredulitatem, ruit et confractus est. Contra multi consurrexerunt, ii nimirum qui fidem illius admiserunt. – Vel quomodo sapientissimus scri-

Τέθειται μὲν παρὰ τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς ὁ Ἐμμανουὴλ εἰς τὰ θεμέλια Σιὼν, λίθος ὢν ἐκλεκτὸς ἀκρογωνιαῖος, ἔντιμος· ἀλλ᾽ οἱ μὲν ἐπ᾽ αὐτῷ πιστεύσαντες, οὐ κατῃσχύνθησαν· οἱ δὲ ἄπιστοι, καὶ τὸ ἐπ᾽ αὐτῷ μυστήριον οὐκ ἰσχύσαντες ἰδεῖν, πεσόντες συνετρίβησαν· ἔφη γάρ που πάλιν ὁ θεὸς καὶ πατήρ· ἰδοὺ τίθημι ἐν Σιὼν λίθον προσκόμματος, καὶ πέτραν σκανδάλου· καὶ ὁ πιστεύων ἐπ᾽ αὐτῷ, οὐ μὴ καταισχυνθῇ· * ἐφ᾽ ὃν δ᾽ ἂν πέσῃ, λικμήσει αὐτόν· ἀλλ᾽ ἠσφαλίσατο τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ ὁ προφήτης, λέγων· * κύριον αὐτὸν ἁγιάσετε, καὶ αὐτὸς ἔσται σου φόβος· καὶ ἐὰν ἐπ᾽ αὐτῷ πεποιθὼς ᾖς, ἔσται σοι εἰς ἁγιασμὸν, καὶ οὐχ᾽ ὡς λίθου προσκόμματι συναντήσεσθε αὐτῷ, οὐδὲ ὡς πέτρα πτώματος. – Οὐκοῦν ἐπειδήπερ κύριον καὶ θεὸν ὄντα τὸν Ἐμμανουὴλ οὐχ᾽ ἡγίασεν ὁ Ἰσραὴλ, οὔτε μὴν ἠθέλησεν ἐπ᾽ αὐτῷ πεποιθέναι, προσπταίσας ὡς λίθῳ διὰ τὴν ἀπιστίαν, συνετρίβη καὶ πέπτωκεν· ἀνέστησαν δὲ πολλοὶ, τουτέστιν οἱ τὴν εἰς αὐτὸν πίστιν παραδεξάμενοι. – Ἢ καὶ

A. f. 39. E. f. 128. b
* Is. XXVIII. 16.
* Is. VIII. 13.
A. f. [illegible] E. f. [illegible]
A. f. 39. b. E. f. 130. H. f. 116.

* I. Cor. I. 23. ὡς ὁ σοφώτατος γράφει Παῦλος *, Ἰουδαίοις μὲν ἐστὶ σκάνδαλον ὁ σταυρὸς, ἔθνεσι δὲ μωρία. Καὶ πάλιν. * v. 18. Ὁ λόγος ὁ τοῦ σταυροῦ, τοῖς μὲν ἀπολλυμένοις, μωρία ἐστί· τοῖς δὲ σωζομένοις ἡμῖν, δύναμις θεοῦ εἰς σωτηρίαν· διὰ τοῦτο εἰς σημεῖον ἀντιλεγόμενον ὁ κύριός ἐστι.

bit Paulus, « Iudaeis quidem scandalum est crux, gentibus autem stultitia. » Et rursus: « crucis doctrina, pereuntibus quidem stultitia est; iis autem qui salvi fiunt, virtus Dei ad salutem. Propterea in signum contradictionis Dominus est.

V. 35. Καὶ σοῦ δὲ αὐτῆς τὴν ψυχὴν διελεύσεται ῥομφαία.

A. f. 30. B. f. 31. F. f. 131. H. f. 117. Συντομώτερον δὲ εἰπεῖν, ῥομφαίαν ἐν τούτοις καταδηλοῦσθαι φαμὲν, ὡς ἐν εἴδει μαχαίρας τὸν πειρασμόν· ἢ γοῦν αὐτὸ τὸ πάθος τὸ ἐκ τῆς τῶν Ἰουδαίων ἀπονοίας ἐπενενεγμένον τῷ Ἐμμανουήλ· καὶ ἔοικέ γε συνιέναι οὕτως, καὶ μὴν καὶ εἰπεῖν ὁ δίκαιος Συμεών· μόνον γὰρ οὐχὶ ῥομφαίᾳ κατεσφάζετο ἡ ἁγία παρθένος, σταυρούμενον ὁρῶσα τὸν ἐξ αὐτῆς γεννηθέντα κατά γε τὴν σάρκα (1)· τοιοῦτον * Zach. XIII. 7. καὶ τὸ παρὰ τῷ Ζαχαρίᾳ· * ῥομφαία ἐξεγέρθητι ἐπὶ τὸν ποιμένα μου· τουτέστιν ἐνεργείσθω λοιπὸν τὸ σωτήριον πάθος, καὶ ὁ τῆς τῶν ἀγαθῶν ἀναδείξεως ἡκέτω καιρός.

Et tuam ipsius animam pertransibit gladius.

Ut rem paucis expediamus, romphaeâ heic denotari dicimus, ceu gladio quodam, tentationem; vel etiam passionem ipsam abs Iudaeorum vesania Emmanueli inlatam. Atque ita videtur intelligere ac dicere iustus Simeon. Gladius enim propemodum sanctam Virginem transfigebat, dum cruci fixum videret, quem ipsa in carne genuerat. Simile quid dicitur etiam a Zacharia: « romphaea exsurge adversus pastorem meum » id est salutaris demum perficiatur passio, et ostensionis bonorum tempus adveniat.

V. 40. Τὸ δὲ παιδίον ηὔξανε κ. τ. λ.

A. f. 42. B. f. 32. C. f. 109. b. F. f. 135. b. H. f. 121. Τὸ δὲ λέγειν ὅτι τὸ παιδίον ηὔξανε καὶ ἐκραταιοῦτο πνεύματι, πληρούμενον σοφίας, καὶ χάρις θεοῦ ἦν ἐπ᾽ αὐτῷ, ταῦτα κατὰ τὸ ἀνθρώπινον εἰρῆσθαι δεκτέον· ἄθρει δέ μοι τῆς οἰκονομίας τὸ βάθος· ἀνθρώπινον ὑπομένει τόκον, καί τοι τὸ ἄναρχον καὶ ἄχρονον θεϊκῶς ἔχων ὁ λόγος· ἐν αὐξήσει σώματος ὁ παντέλειος ὡς θεὸς, ἐν ἁδρότητι μελῶν ὁ ἀσώματος· πληροῦται σοφίας, αὐτὸς ὢν ἡ πᾶσα σοφία· καὶ τί πρὸς τοῦτο φαμέν; ὅρα διὰ τούτων τὸν ἐν μορφῇ τοῦ πατρὸς ἐν ὁμοιώσει τῇ πρὸς ἡμᾶς, τὸν πλούσιον ἐν πτωχείᾳ, ἐν ταπεινώσει τὸν ὑψηλὸν, τὸν τὸ πλῆρες ἔχοντα θεϊκῶς, ἐν τῷ λέγεσθαι λαβεῖν· οὕτω κεκένωκεν ἑαυτὸν θεὸς ὢν ὁ λόγος· τὰ γὰρ ἀνθρωπίνως περὶ αὐτοῦ γεγραμμένα, τὸν τῆς κενώσεως διαδείκνυσι τρόπον· οὐ γάρ ἐστι τῶν ἐνδεχομένων εἰς ἰδίαν φύσιν ὑποστῆναί τι τοιοῦτον, τὸν ἐκ θεοῦ πατρὸς φύντα λόγον· ἀλλ᾽ ὅτε γέγονε σάρξ

Puer autem crescebat etc.

Cum dicitur puer crescere, et spiritu roborari, sapientia repletus, et Dei gratia exornatus; haec de humana natura dici credendum est. Tu vero mihi specta dispensationis altitudinem. Humanum sustinet partum, quamquam initio ac tempore divinitus Verbum careat: qui est perfectissimus, utpote Deus, crescit corpore; ac maturitate membrorum, incorporeus: repletur sapientia ille, in quo omnis sapientia est. Quid ad haec dicimus? Cognosce ex his, illum qui in forma patris erat, factum similem nobis; divitem, in inopia; excelsum, in humilitate; eum qui plenus divinitus est, dici nihilominus accipere. Adeo semet ipsum exinanivit Deus Verbum! Nam quae humanitus de eo scripta sunt, exinanitionis modum demonstrant. Neque enim fieri poterat, ut quicquam huiusmodi in propria natura pateretur genitum ex patre Verbum.

(1) In codice B. f. 31. additur καὶ ἀμφιγνοοῦσα εἴ γε καὶ θανάτου κρατήσει θανατωθείς; quam particulam de B. Virginis dubitatione circa futuram filii sui resurrectionem cum nec ceteri codices in Cyrillo habeant, nec pietas christiana admittat, haud immerito praetermisimus; quamquam eadem legitur sub finem praedictae homiliae in hypapanten. Qua super re loquitur Combefisius Auctar. T. I. in adn. ad Gregorii antiocheni orationem p. 849. Adi etiam Petavium in re simili copiosius disserentem, tract. de incarn. lib. XIV. cap. 1.

Sed cum caro factum est, id est homo aeque ac nos, tunc carnaliter a muliere paritur, et quae humanae sunt conditionis perpeti dicitur. Profecto Deus Verbum poterat, cum perfecti viri mensura, suam ex utero sine ulla mora carnem educere: verumtamen ea res a portento non abfuisset. Quamobrem humanitatis moribus atque legibus in suam quoque carnem potestatem dedit. Sic etiam dici puta profecisse eum sapientia, non quod sapientiae incrementum acceperit, quia Deus omni re absolutissimus esse reputatur, et nullius Deo dignarum qualitatum indigus; sed quia Deus Verbum una cum corporis aetate manifestationem sapientiae paulatim dilatabat.

Crescit corpus quidem aetate, sapientia vero animus: etenim deitas neutrum incrementum admittit: nam usquequaque perfectissimum Dei Verbum erat. Congrue porro copulavit corporis incremento, sapientiae augmentum: nam pro modulo corporalis aetatis, suam divina natura patefaciebat sapientiam.

Et cum annos duodecim natus esset, ascendentibus illis Hierosolymam secundum consuetudinem diei festi.

Evangelista qui dixit profecisse Iesum sapientia et gratia apud Deum et homines, verax ostendit dictum suum. Defert enim illum Hierosolymam cum sancta Virgine, festo illuc invitante tempore. Deinde ait ipsum illic substitisse, et mox inventum in templo inter doctores sedentem, rogantemque vicissim ac respondentem quae in lege olim erant praescripta. Denique ait cunctos interrogationes eius atque responsa fuisse admiratos. Vides quomodo sapientiâ et gratiâ profecerit, nempe quia multis talis innotuit.

Pater tuus et ego dolentes quaerebamus te.

Profecto sciebat mater eius, haud esse ipsum Iosephi filium; nihilominus ob vitandas Iudaeorum suspiciones, ita ait. Iam

ἤγουν ἄνθρωπος καθ᾽ ἡμᾶς, τότε τίκτεται μὲν ἐκ γυναικὸς κατὰ σάρκα, λέγεται δὲ καὶ ὑπομεῖναι τὰ ἀνθρώπινα· ἦν μὲν γὰρ ἱκανὸς Θεὸς ὢν ὁ λόγος, εἰς μέτρον ἀνδρὸς τελείου, καὶ ἐκ μήτρας εὐθὺς τὴν ἰδίαν ἀναβιβάσαι σάρκα· ἀλλ᾽ ἦν οὐ μακρὰν τερατοποιΐας τὸ δρώμενον· διὰ τοῦτο τοῖς τῆς ἀνθρωπότητος ἔθεσί τε καὶ νόμοις, τὸ κρατεῖν ἐδίδου καὶ ἐπὶ τῆς ἑαυτοῦ σαρκός· οὕτω καὶ ἐν σοφίᾳ προκόπτειν ἂν λέγοιτο, οὐ προσθήκην σοφίας δεχόμενος καθ᾽ ὃ νοεῖται Θεὸς ὁ ἐν πᾶσι παντέλειος, καὶ ἀπροσδεὴς εἰσάπαν τῶν θεοπρεπῶν ἀξιωμάτων, ἀλλὰ τὸν Θεοῦ λόγον τῇ τοῦ σώματος ἡλικίᾳ συνεκτείνοντος κατὰ βραχὺ τῆς σοφίας τὴν ἔκφανσιν.

Προκόπτει δὲ ἡλικίᾳ μὲν σῶμα, σοφίᾳ δὲ ψυχή (1)· θεότης γὰρ οὐδετέραν ἐπίδοσιν ἐπιδέχεται· παντέλειος γὰρ ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος· εἰκότως δὲ συνέζευξε τῇ τῆς ἡλικίας αὐξήσει, τὴν τῆς σοφίας ἐπίδοσιν· πρὸς γὰρ τὸ μέτρον τῆς τοῦ σώματος ἡλικίας, ἀπεκάλυπτεν ἡ θεία φύσις τὴν οἰκείαν σοφίαν. A. f. 42 b. B. f. 124. b.

Καὶ ὅτε ἐγένετο ἐτῶν δώδεκα, ἀναβάντων αὐτῶν εἰς Ἱεροσόλυμα κατὰ τὸ ἔθος τῆς ἑορτῆς. v. 42.

Εἰπὼν ὁ εὐαγγελιστὴς, ὅτι προέκοπτεν ὁ Ἰησοῦς ἐν σοφίᾳ καὶ χάριτι παρά τε Θεῷ καὶ ἀνθρώποις, δείκνυσι τὸν ἑαυτοῦ λόγον ἀληθῆ· ἀποφέρει γὰρ αὐτὸν εἰς Ἱερουσαλὴμ, ἅμα τῇ ἁγίᾳ παρθένῳ, ἑορτῆς καλούσης εἰς τοῦτο· εἶτα φησὶν ἀπομεῖναι μὲν αὐτὸν, εὑρεθῆναι δὲ μετὰ ταῦτα ἐν τῷ ἱερῷ μεταξὺ τῶν διδασκάλων καθήμενον, ἐρωτῶντά τε καὶ ἀποκρινόμενον, δῆλον δὲ ὅτι τὰ πάλαι τῷ νόμῳ διηγορευμένα· εἶτα θαυμαζόμενον ἐπὶ ταῖς ἐρωτήσεσιν ὑπὸ πάντων, καὶ ταῖς ἀπολογίαις· ὁρᾷς ἐν σοφίᾳ καὶ χάριτι προκόπτοντα διὰ τὸ γινώσκεσθαι πολλοῖς ὅτι τοιοῦτος ἐστίν. A. f. 1. B. f. 3. C. f. 110 E. f. 109 H. f. 132 b.

Ὁ πατήρ μου κἀγὼ ὀδυνώμενοι ἐζητοῦμέν σε. v. 48.

Ἤδει μὲν γὰρ ἡ μήτηρ αὐτοῦ μὴ τέκνον εἶναι αὐτὸν τοῦ Ἰωσήφ· ἀλλὰ διὰ τὴν ὑποψίαν τῶν Ἰουδαίων τοῦτο φησί· καὶ ἐπειδὴ B. f. 1.

(1) De eo, quod sapientiâ Christus profecisse dicitur, legendus est Petavius de incarn. lib. XI. cap. 2, qui rem plenissime edisserit. Et quidem etiam noster Cyrillus communem sententiam sequitur, quod nempe pro aetatis incremento, maioris sapientiae externa indicia fecerit.

εἶπεν, ὅτι ὁ πατήρ σου κἀγὼ ὀδυνώμενοι ἐζητοῦμέν σε, ὁ σωτὴρ πρὸς τοῦτο λέγει·

v. 49. Οὐκ ᾔδειτε ὅτι ἐν τοῖς τοῦ πατρός μου δεῖ εἶναι με;

A. f. 45. b. E. f. 110. b. H. f. 154. Ἐνταῦθα οὖν πρώτως τοῦ ἀληθῶς πατρὸς φανερώτερον μνημονεύει, καὶ παραγυμνοῖ τὴν ἑαυτοῦ θεότητα· ἐπειδὴ γὰρ ἔφασκεν ἡ ἁγία παρθένος· τέκνον, τί ἐποίησας ἡμῖν οὕτως; τότε δὴ τότε τῶν ἀνθρωπίνων ἐπέκεινα μέτρων ἑαυτὸν ὄντα δεικνὺς, καὶ διδάσκων ὅτι γέγονε μὲν ὑπουργὸς τῆς οἰκονομίας αὐτὴ τεκοῦσα τὴν σάρκα, φύσει δὲ καὶ ἀληθείᾳ θεὸς ἦν, καὶ υἱὸς τοῦ ἐν οὐρανοῖς ὄντος πατρὸς, φησίν· οὐκ ᾔδειτε κ. τ. λ. — A. f. 45. b. E. f. 110. b. H. f. 154. Ἐνταῦθα οἱ ἀπὸ Οὐαλεντίνου ἀκούοντες, ὅτι θεοῦ ἦν ὁ ναὸς, καὶ νῦν ἐν ἰδίοις ὁ Χριστὸς, ὁ καὶ πάλαι διὰ τοῦ νόμου γραφόμενος, καὶ ὡς ἐν σκιαῖς καὶ τύποις μορφούμενος, αἰδείσθωσαν λέγοντες, ὅτι οὐχ ὁ δημιουργὸς, οὐδὲ ὁ θεὸς τοῦ νόμου, οὐδὲ ὁ θεὸς τοῦ ναοῦ, οὗτός ἐστιν ὁ πατὴρ τοῦ Χριστοῦ (1).

v. 52. Καὶ Ἰησοῦς προέκοπτε σοφίᾳ καὶ ἡλικίᾳ καὶ χάριτι παρὰ θεῷ καὶ ἀνθρώποις.

A. f. 46. B. f. 33. b. E. f. 112. H. f. 156. b. Φησὶν ὁ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης· καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς μονογενοῦς παρὰ πατρὸς, πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας, ποῖ ποτε προκόψει τὸ πλῆρες; ἢ ποίαν ὅλως ἐπιδέξεται προσθήκην, οὗ ἐπέκεινα μηδέν; οὐκοῦν οὐ καθ' ὃ λόγος ἐστὶ καὶ θεὸς προκόπτειν εἴρηται, ἀλλ' ὅτι μειζόνως ἀεὶ θαυμαζόμενος, χαριέστερος παρὰ τοῖς ὁρῶσι διὰ τῶν ἀποτελεσμάτων ἀπεδείκνυτο, προκοπτούσης ὡς ἔστι μᾶλλον εἰπεῖν ἀληθέστερον τῆς τῶν θαυμάτων ἕξεως ἐν ταῖς τῶν ὁρώντων διανοίαις, ἤπερ αὐτοῦ τοῦ τελείου πρὸς χάριν ὡς θεοῦ· σκόπει δὲ ὡς τὸ ἔν τινι προκόπτον, ἕτερόν ἐστι παρ' ἐκεῖνο ἐν ᾧ προκόπτειν λέγεται· εἰ τοίνυν ἐν σοφίᾳ προκόπτειν εἴρηται, οὐχ ἡ σοφία προέκο-

quum dixisset: pater tuus et ego dolentes quaerebamus te, respondit Servator:

Nesciebatis quia in his quae patris mei sunt, oportet me esse?

Heic primum veri patris manifestius mentionem infert, suamque detegit deitatem. Nam quum sancta Virgo dixisset: fili, cur fecisti nobis sic? tunc demum supra humanam mensuram se esse demonstrans, matremque carnalem suam dispensationis quidem esse ministram docens, se tamen suapte natura Deum, patrisque caelestis filium, ait: nesciebatis etc. — Heic Valentini adseclae audientes et Dei esse templum, et quod Christus nunc in propriis est, qui et olim a lege descriptus erat, et tamquam umbris ac typis figuratus, pudore adficiantur dum aiunt, quod neque creator, neque Deus legis, neque Deus templi, ipse est Christi pater.

Et Iesus proficiebat sapientia et aetate ac gratia apud Deum et homines.

Ait evangelista Iohannes: et vidimus gloriam eius, gloriam quasi unigeniti a patre, plenum gratiae et veritatis. Si ergo gratiae ac veritatis plenus, quomodo proficiet quod plenum est? vel quam omnino additionem recipiet, id quo maius nihil est? Non ergo quatenus Verbum Deusque est, proficere dictus est, sed quia maiorem semper admirationem sui commovens, gratiosior cernentibus ob actus suos videbatur: progrediente magis, ut verius dicendum est, prodigiorum in spectatorum mentibus conceptu, quam ipsomet Iesu ad gratiam crescente, qui perfectus erat utpote Deus. Porro observa, illud quod in re aliqua proficit, diversum esse ab ea re in qua proficere dicitur. Si ergo in sapientia profecit,

(1) Hoc posterius fragmentum in cod. dicitur ex Cyrillo et Origene. Origenis autem locus pertinet ad eius homiliam XVIII. in Lucam sub finem, quae latine, S. Hieronymo interprete, extat in ed. Maur. T. III. Verumtamen sententia potius, quam verba, consentit. Nam ne Valentini quidem nomen ibi scribitur, quod tamen non reticetur in fragmento graeco apud Gallandium Biblioth. T. XIV. Append. p. 89. Ceteroqui S. Thomas in catena aurea tribuit hoc fragmentum uni Cyrillo sic. « Cyrillus. Hoc igitur dicit ostendens » se mensuram humanam transcendere, et innuens quod sacra Virgo effecta sit ministra negotii (οἰκονομίας) » cum peperit carnem. Ipse vero naturaliter et vere Deus erat, et filius patris excelsi. Hinc autem Valentini sequaces *etc.* »

haud ipsa sapientia (id est Verbum, patris sapientia) profecit, sed humana natura incrementum sapientiae habuit. Quum enim se revelaret quotidie ac manifestaret in ipso deitas, admirabilior spectantibus semper fiebat. Et animadverte non dixisse: Verbum proficiebat, sed Iesus; ne forte de solo cogitares Verbo: sed quia Verbum caro factum est, ideo proficere dicitur, postquam proficiendi facultatem adquisivit, id est humanitatem. Est itaque humanitatis proprium, deque ea recte praedicatur vocabulum « proficiebat. » Sic enim singulae dictiones in ordine suo manebunt; nec ea quae solum Verbum decent ad humanitatem deprimentur; neque humanae qualitates, ad deitatis vocabula sese attollent.

πτεν, ἀλλ᾽ ἐν αὐτῇ τὸ ἀνθρώπινον· ἀποκαλυπτομένης γὰρ καὶ φανερουμένης ὁσημέραι τῆς θεότητος ἐν αὐτῷ, ἀεὶ θαυμαστότερος παρὰ τοῖς ὁρῶσιν ἐγίνετο· καὶ ἐπιτήρει ὡς οὐκ εἶπεν ὁ λόγος ἤ προέκοπτεν, ἀλλ᾽ ὁ Ἰησοῦς, ἵνα μὴ γυμνὸν νοήσῃς τὸν λόγον· ἀλλ᾽ ὅτι γέγονε σάρξ, καὶ προκόπτειν λέγεται, ὅτε τὸ προκόπτειν πεφυκὸς ἀνεδέξατο, τουτέστι τὸ ἀνθρώπινον· τῆς οὖν ἀνθρωπότητος ἂν εἴη, καὶ κατὰ ταύτης ἂν φέροιτο εὐλόγως τὸ προέκοπτεν· οὕτω γὰρ ἕκαστον τῶν λεγομένων ἐν τῇ οἰκείᾳ τάξει κείσεται, οὔτε τῶν ὅσα πρέπει γυμνῷ τῷ λόγῳ καταφερομένων εἰς τὸ ἀνθρώπινον, οὔτε μὲν τῶν ἀνθρωπίνων ἀναβαινόντων εἰς τὸν τῆς θεότητος λόγον.

Cap. III.

Sicut scriptum est in libro sermonum Isaiae prophetae.

Non ignoravit beatus Isaias propheta praedicationis Iohannis scopum, sed antiquitus multoque ante tempore testimonium praebens, Christum quidem dominum appellavit ac Deum; Iohannem vero ministrum ac famulum nominavit: quodque lampas esset, verae lucis praevia; lucifer solis nuntius, diei quae nos illuminatura est adventum significans. Vox erat, non tamen verbum, ante Iesum decurrens; sicuti reapse verbo vox praecurrit.

Parate vias Domini, rectas facite semitas eius.

Delectus ad apostolatum, postremusque sanctorum prophetarum Iohannes fuit. Quamobrem ceu si nondum Dominus adesset, parate inquit vias Domini, id est componite vos ad recipiendum quicquid Christo constituere visum fuerit. Avertite corda ab umbra legis, typos omittite, a distortis consiliis desinite. Simul tamen et praesentem (Dominum) ostendit dicens: ecce agnus

ΚΕΦ. Γ'.

Ὡς γέγραπται ἐν βίβλῳ λόγων Ἡσαΐου τοῦ προφήτου. v. 4.

Οὐκ ἠγνόησεν ὁ μακάριος Ἡσαΐας * τῶν Ἰωάννου κηρυγμάτων τὸν σκοπὸν, ἀλλ᾽ ἄνωθεν καὶ πρὸ πολλοῦ τοῦ χρόνου μαρτυρῶν, τὸν μὲν Χριστὸν, κύριον ἐκάλεσε καὶ θεόν· τὸν δὲ Ἰωάννην, διάκονον αὐτοῦ καὶ ὑπηρέτην ὠνόμαζε· καὶ ὅτι λύχνος ἦν, τοῦ φωτὸς τοῦ ἀληθινοῦ προεισβεβηκὼς, ἑωσφόρος ἡλίου προάγγελος, τῆς μελλούσης ἐφ᾽ ἡμᾶς διαυγάζειν ἡμέρας κατασημαίνων τὴν ἄφιξιν· καὶ ὅτι φωνὴ ἦν, οὐ λόγος προτρέχων τοῦ Ἰησοῦ, ὡς φωνὴ τοῦ λόγου (1). A. f. 49. H. f. 145. b. * Is. XL. 3.

Ἑτοιμάσατε τὰς ὁδοὺς κυρίου, εὐθείας ποιεῖτε τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ. v. 4.

Ἀπόλεκτος εἰς ἀποστολὴν καὶ τέλος ἦν προφητῶν ἁγίων ὁ Ἰωάννης· ὅθεν ὡς μὲν οὔπω παρόντος κυρίου, τὸ ἑτοιμάσατε φησὶ τὴν ὁδὸν κυρίου· τουτέστιν εὐτρεπίσθητε πρὸς παραδοχὴν ὧν ἂν βούλοιτο νομοθετεῖν ὁ Χριστός· ἀποστήσατε τὰς καρδίας τῆς τοῦ νόμου σκιᾶς· καταλήξατε τῶν τύπων· παύσασθε τοῦ φρονεῖν τὰ διεστραμμένα· κατέδειξε δὲ καὶ παρόντα, λέγων· ἴδε ὁ ἀμνὸς τοῦ θεοῦ, ὁ αἴ- A. f. 49. E. f. 143. b. F. f. 776. H. f. 145. b.

(1) Hoc fragmentum in codd. A. et H. dicitur ex Chrysostomo et ex Cyrilli homilia. Habet etiam latine Corderius ex Cyrillo et Basilio, ut ait; sed reapse is permiscet Basilium cum Cyrillo. Nam Basilius distinguitur in nostro codice, occupatque partem ultimam, et a nostra diversam, corderiani fragmenti. Perperam etiam Corderius ait *lux Verbi* pro *vox* etc.

A. f. 49. I. f. 143. b. F. f. 776. H. f. 145. b. ρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου. — Τί δὲ βούλεται τό, εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους τοῦ θεοῦ ἡμῶν; εὐθεῖα μέν, πᾶσα λεία τε καὶ εὐχερής, ἡ πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἀποφέρουσα τρίβος· διεστραμμένη γε μὴν ἡ ἑτέρα, τουτέστιν ἡ εἰς φαυλότητα κατασύρουσα τοὺς δι' αὐτῆς ἐρχομένους· γέγραπται γὰρ περὶ τῶν τοιούτων, ὧν αἱ τρίβοι σκολιαί, καὶ καμπύλαι αἱ τροχιαὶ αὐτῶν· * Prov. II. 15. * οὐκοῦν ἡ τῆς διανοίας εὐθύτης, ὀρθή τις ὥσπερ ἐστὶν ὁδός, οὐκ ἔχουσα τὸ διεστραμμένον· τοιοῦτος ἦν ὁ θεσπέσιος ψαλμῳδός, ψάλλων τε καὶ λέγων· * Ps. C. 3. * οὐκ ἐκολλήθη μοι καρδία σκαμβή. Καὶ ὁ μὲν τοῦ Ναυῆ Ἰησοῦς παραγγέλλων ἔλεγε τῷ λαῷ· * Ios. XXIV. 23. * εὐθύνατε τὰς καρδίας ὑμῶν πρὸς τὸν θεὸν Ἰσραήλ· ὁ δὲ Ἰωάννης, εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους ὑμῶν· τοῦτο δέ ἐστι, τὸ εὐθεῖαν εἶναι τὴν ψυχήν, τὸ κατὰ φύσιν νοερὸν αὐτῆς ὡς ἐκτίσθη δεικνύειν· ἐκτίσθη δὲ καλὴ καὶ λίαν εὐθής· ὅταν δὲ ἐκκλίνῃ καὶ ἐν διαστροφῇ τοῦ κατὰ φύσιν γένηται, τοῦτο κακία καὶ διαστροφὴ ψυχῆς λέγεται· οὐκοῦν οὐκ ἔστιν δυσχερὲς τὸ πρᾶγμα· ἐὰν γὰρ μείνωμεν ὡς γεγόναμεν, ἐν τῇ ἀρετῇ ἐσμέν.

A. f. 49. I. f. 144. F. f. 776. b. H. f. 146. Ἀλλ' ὥσπερ τινὸς ἀνταναφωνοῦντος καὶ λέγοντος, πῶς ἑτοιμάσομεν τὴν ὁδὸν κυρίου, ἢ πῶς εὐθείας αὐτοῦ τὰς τρίβους ποιήσομεν; πολλὰ γάρ ἐστι τὰ μεταξὺ παρεμποδὼν τοῖς εὖ βιοῦν ἐθέλουσιν, ὁ μισόκαλος σατανᾶς, τῶν πονηρῶν πνευμάτων ἡ ἀνοσία πληθύς, αὐτὸς τῆς ἁμαρτίας ὁ νόμος ὁ ἐν τοῖς μέλεσι τῆς σαρκὸς ἀνθοπλιζόμενος ταῖς εἰς τὸ ἀγαθὸν τοῦ νοῦ ῥοπαῖς· πολλὰ δὲ πρὸς τούτοις ἕτερα πάθη, τῆς τοῦ ἀνθρώπου διανοίας κατακρατεῖ· τί οὖν ἄρα δράσομεν, τοσαύτης δυσχερείας κειμένης; πρὸς ταῦτα τῆς προφητείας ὁ λόγος ὑπαντᾷ λέγων· πᾶσα φάραγξ πληρωθήσεται καὶ πᾶν ὄρος καὶ βουνὸς ταπεινωθήσεται· καὶ ἔσται ἡ σκολιὰ εἰς εὐθεῖαν, καὶ αἱ τραχεῖαι εἰς ὁδοὺς λείας· καὶ ὄψεται πᾶσα σὰρξ τὸ σωτήριον τοῦ θεοῦ. Εἰσὶ μὲν γὰρ λεωφόροι τινὲς ἢ καὶ τρίβοι, βάσιμοι μὲν ἥκιστά γε, τραχεῖαι δὲ οὕτως, ὡς πῇ μὲν ἀνίστασθαι πρὸς ὄρη τε καὶ βουνούς, πῇ δὲ καταφέρεσθαι καὶ εἰς κρημνοὺς ἀποφέρεσθαι· αἱ δὲ τοιαῦται τῶν ὁδῶν ὡς ἐν ὕψει τε καὶ βά-

Dei qui mundi peccatum tollit. — Quid autem sibi vult, rectas facite semitas Dei nostri? Recta quidem et laevis facilisque illa est quae ad bonum defert semita: distorta autem altera, id est quae ad pravitatem deducit incedentes per ipsam. De his enim scriptum est: quorum viae perversae sunt, et obliquae semitae ipsorum. Ergo mentis aequitas, recta veluti via est, nihil distortum habens. Huiuscemodi erat divus psalmista, dum caneret dicens: non adhaesit mihi cor perversum. Iesus quoque Navi filius populo aiebat: dirigite corda vestra ad Deum Israhelis. Iohannes vero, rectas facite inquit vias vestras. In hoc autem consistit status animae rectus, ut naturalem suum intellectum, prout condita fuit, prae se ferat. Nam pulchra quidem et recta apprime creata fuit. Cum autem naturam propriam perverterit, haec improbitas et distorsio animae dicitur. Non est difficile admodum negotium: nam si ut creati fuimus manserimus, media in virtute versamur.

Sed tamquam aliquis reclamaret ac diceret: quomodo parabimus viam Domini? quomodo rectas faciemus semitas eius? Multa enim impedimenta occurrunt bene vivere volentibus, nempe osor virtutis Satanas, malorum spirituum impia turba, ipsa lex peccati quae in carneis membris menti ad bonum nitenti obsistit; multae aliae insuper perturbationes humano cogitatui imperant; quid ergo agemus, tanta obiecta difficultate? His propheticus sermo occurrit dicens: omnis vallis implebitur, et omnis mons et collis humiliabitur: et erit distorta in viam rectam, et aspera in planam; et videbit omnis caro salutare Dei. Sunt enim viae nonnullae vel etiam semitae, minime quidem gradibiles, immo tam asperae, ut modo saliant in montes aut tumulos, modo deorsum vergant atque in praecipitia ferantur. Huiusmodi certe viae sus deque tendentes difficile iter efficiunt. Quod si in his demum exaequentur celsa et ardua,

expleantur autem cava et profunda, tunc in recta vertentur distorta, et in nitidos campos, ac veluti supinam viam habentes, loci asperi et praerupti transformabuntur. Hoc spiritaliter accidit per Servatoris nostri vires. Olim quippe difficilis erat evangelicae vitae morumque via, quia omnium mentes mundanis cupiditatibus occupabantur. Postquam vero universalis Deus factus homo destruxit in carne peccatum, plana omnia facta sunt et gradibilia. Nihil arduum nihil praeceps bene volentibus agere occurrit, sed distorta omnia in rectum conversa tramitem sunt. Ipse enim Christus facilem nobis pronamque ostendit ad pietatem viam, nihil habentem arduum aut depressum in praeceps, quae antea fuerat aspera atque difficilis. Unde omnia distorta fiunt recta, ut alicubi ait similiter Isaias propheta: « via piorum recta facta est, et parata via iustorum. » Sublata enim de medio est daemonum turba; diabolus ipse una cum illis debellatus fuit: mortificata quoque peccati lex: cunctas denique nostras Servator sanat infirmitates.

Et videbit omnis caro salutare Dei.

Vidit autem omnis caro salutare Dei, id est patris, qui Servatorem ad nos filium misit. Heic vero caro generaliter homo intelligendus est, immo universum hominum genus existimandum. Sic enim videbit omnis caro salutare Dei; non solus, inquam, Israhel, sed caro universa. Namque omnium Servator ac dominus haud definitam habet clementiam, neque unam salvavit gentem, sed universum orbem in suam ditionem redegit, et obtenebratos illuminavit. Atque hoc scilicet a psalmistae lyra celebrabatur: « omnes gentes quascumque fecisti, venient et adorabunt coram te, Domine. » Servataeque simul sunt Israhelis reliquiae; quod ipsum pariter magnus prae-

θει, δυσπόρευτοι λίαν εἰσίν· εἰ δὲ δὴ γένοιτό πως ὑφιζῆσαι μὲν τὰ ὑψοῦ καὶ ἀνάντη, ἀνεμπίμπλασθαι δὲ τὰ ἐν κοίλῳ καὶ βάθει, τότε δὴ εἰς εὐθεῖαν ἔσται τὰ σκολιὰ, καὶ εἰς ψιλὰ πεδία καὶ οἷον ὑπτίαν ἔχοντα τὴν ὁδὸν τὰ τραχέα τε καὶ φαραγγώδη ποτέ· τοῦτο γέγονε νοητῶς διὰ τῆς τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ἰσχύος· πάλαι μὲν γὰρ δυσπόρευτα ἦν τῆς εὐαγγελικῆς ζωῆς τε καὶ πολιτείας τὰ βάσιμα, διὰ τὸ κρατεῖσθαι τὸν ἁπάντων νοῦν κοσμικαῖς ἐπιθυμίαις (1)· ἐπειδὴ δὲ ὁ πάντων θεὸς γεγονὼς ἄνθρωπος κατήργηκεν ἐν τῇ σαρκὶ τὴν ἁμαρτίαν, λεῖα πάντα γέγονε καὶ εὐήλατα· οὐχ ὕψος, οὐ βάθος τοῖς εὐδοκιμεῖν ἐθέλουσιν ἀπαντᾷ, ἀλλὰ πάντα τὰ σκολιὰ εἰς εὐθεῖαν μετεποιήθη τρίβον· αὐτὸς γὰρ λείαν ἡμῖν καὶ εὐδρομωτάτην ἀπέφηνε τὴν εἰς εὐσέβειαν ὁδὸν, οὐδὲν ἔχουσαν τὸ ἄναντες ἢ τὸ κοῖλον καὶ κάτω, δι᾽ ἃ τραχεῖα ποτὲ καὶ δυσπόρευτος ἦν· πάντα γὰρ τὰ σκολιὰ γέγονεν εὐθεῖα, ὡς αὐτός που πάλιν ὁ προφήτης φησὶν Ἡσαΐας· * ὁδὸς εὐσεβῶν εὐθεῖα ἐγένετο, καὶ παρεσκευασμένη ἡ ὁδὸς τῶν δικαίων· ἐκ μέσου μὲν γὰρ ἡ τῶν δαιμόνων ἀπηλάθη πληθύς· καὶ αὐτὸς δὲ ὁ διάβολος κατηργήθη σὺν ἐκείνοις· νενέκρωται δὲ καὶ τῆς ἁμαρτίας ὁ νόμος, καὶ πάσας ἡμῶν ὁ σωτὴρ ἰᾶται τὰς νόσους. * Is. XXVI. 7.

Καὶ ὄψεται πᾶσα σὰρξ τὸ σωτήριον τοῦ θεοῦ. V. 6

Τεθέαται δὲ πᾶσα σὰρξ τὸ σωτήριον τοῦ θεοῦ, δηλονότι τοῦ πατρός· σωτῆρα γὰρ ἡμῖν πέπομφε τὸν υἱόν· σάρκα δὲ ἐν τούτοις ὁλοκλήρως τὸν ἄνθρωπον νοητέον, καὶ πᾶν τὸ ἀνθρώπειον γένος ὑποληπτέον. — Οὕτω γὰρ ὄψεται πᾶσα σὰρξ τὸ σωτήριον τοῦ θεοῦ· οὐκέτι μόνος ὁ Ἰσραὴλ, ἀλλὰ πᾶσα σάρξ· ὁ γὰρ τῶν ὅλων σωτὴρ καὶ κύριος, οὐ συνεσταλμένην ἔχει τὴν ἡμερότητα, οὔτε μὴν ἓν διέσωσεν ἔθνος, σεσαγήνευκε δὲ μᾶλλον τὴν ὑπ᾽ οὐρανὸν, ἐφώτισε τοὺς ἐσκοτισμένους· καὶ τοῦτο ἦν ἄρα τὸ διὰ τῆς τοῦ ψάλλοντος λύρας ὑμνούμενον· * πάντα τὰ ἔθνη ὅσα ἐποίησας, ἥξουσι καὶ προσκυνήσουσιν ἐνώπιόν σου κύριε· σέσωσται δὲ ὁμοῦ τὸ κατάλειμμα τὸ ἐξ Ἰσραὴλ, ὡς καὶ τοῦτο πάλαι προανεφώ- * Ps. LXXXV. 9.

A. f. 59. b. I. f. 115. b. F. f. 777. b. H. f. 147. b.

A. f. 60. I. f. 116. F. f. 777. H. f. 149.

(1) Paria fere his dicuntur a Cyrillo, sed diversis verbis, in commentario ad Isaiam ed. Aub. T. II. p. 550.

* Deut. XXXII. 43.

γηκεν ὁ μέγας Μωϋσῆς, οὕτω λέγων· * εὐφράνθητε ἔθνη μετὰ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ.

dixerat Moyses ita inquiens : « laetamini gentes cum populo eius. »

v. 7. Ἔλεγεν οὖν τοῖς ἐκπορευομένοις ὄχλοις ὁ βαπτιστὴς κ. τ. λ.

A. f. 54. E. f. 148. b. F. f. 780. b. H. f. 141.

Καὶ νῦν ὑπὸ πνεύματος ἁγίου μεμεστωμένος, ὁ μακάριος βαπτιστής, οὐκ ἠγνόησε τῆς Ἰουδαίων δυστροπίας τὰ κατὰ Χριστοῦ τολμήματα· προέγνω γάρ, ὅτι καὶ ἀπιστήσουσιν αὐτῷ, καὶ τὴν ἰοβόλον αὐτῶν κινήσαντες γλῶτταν λοιδορίας βαλοῦσι· πρὸς ἐκεῖνα τοίνυν βλέπων, ἐλέγχει αὐτούς, ὅτι καί τοι νόμον ἔχοντες λαλοῦντα τὸ Χριστοῦ μυστήριον, καὶ προαγορεύσεις προφητῶν ἀποφερούσας εἰς τοῦτο, νωθροὶ γεγόνασι ταῖς ἀκοαῖς, καὶ ὀκνηροὶ πρὸς πίστιν τὴν ἐπί γε τῷ πάντων σωτῆρι Χριστῷ· τίς γὰρ ὑμῖν ὑπέδειξε φυγεῖν ἀπὸ τῆς μελλούσης ὀργῆς; ἆρ᾽ οὐχ ἡ θεόπνευστος γραφὴ τοὺς μὲν εἰς Χριστὸν πιστεύσαντας, μακαρίους εἶναι λέγουσα, τούς γε μὴν ἀπίστους καὶ ἀμαθεῖς, σκληραῖς καὶ ἀφύκτων ὑποπεσεῖσθαι δίκαις προαπαγγέλλουσα.

Dicebat ergo exeuntibus ad se turbis Baptista etc.

Nunc quidem Spiritu sancto plenus beatus Baptista, non ignorabat futuros iudaicae improbitatis adversus Christum ausus. Etenim providebat, fidem ei denegaturos, et venenatam linguam moventes convicium ei facturos. Haec itaque spectans, reprehendit illos, quod etsi legem haberent sacramentum Christi praedicantem, et suadentia hoc ipsum prophetarum vaticinia, stupidis auribus fuerunt, et ad credendum servatori omnium Christo segnes. Quis enim vos docuit fugere a ventura ira? Nonne inspirata divinitus scriptura, quae credentes Christo beatos esse ait; incredulos autem et indisciplinatos, duris et inevitabilibus obnoxios fore poenis praedicit?

v. 8. Ποιήσατε οὖν καρποὺς ἀξίους τῆς μετανοίας.

A. f. 54. b. E. f. 150. F. f. 781. H. f. 143.

Ἔτι, καρπὸς μετανοίας, προηγουμένως μέν, ἡ εἰς Χριστὸν πίστις· πρὸς δὲ τούτῳ, καὶ ἡ εὐαγγελικὴ πολιτεία· καὶ ἁπλῶς τὰ ἀντικείμενα τῇ ἁμαρτίᾳ ἔργα τῆς δικαιοσύνης, ἅπερ ὁ μετανοῶν καρποφορεῖν ὀφείλει ἄξια τῆς μετανοίας· ἐπήγαγε δέ· “ μὴ ἄρξησθε λέγειν ἐν ἑαυτοῖς· πατέρα ἔχομεν Ἀβραάμ· λέγω γὰρ ὑμῖν ὅτι δύναται ὁ Θεὸς ἐκ τῶν λίθων τούτων ἐγεῖραι τέκνα τῷ Ἀβραάμ. „

E. f. 150. b. F. f. 781. b.

Ὁρᾷς ὅπως εὐτεχνέστατα λίαν τὴν ἀσύνετον αὐτῶν ὀφρῦν καταφέρει, καὶ ἀσυντελὲς εἰς ὄνησιν αὐτοῖς φαίνει τό, ἐξ Ἀβραὰμ γεγενῆσθαι κατὰ τὴν σάρκα; τί γὰρ ἡ σαρκὸς εὐγένεια τοὺς ἔχοντας ὠφελεῖ, εἰ μὴ διὰ τῶν ὁμοίων ἔρχοιντο σπουδασμάτων, καὶ τῆς τῶν τεκόντων ἀρετῆς κατόπιν; εἰ γὰρ τέκνα τοῦ

* Ioh. VIII. 39.

Ἀβραὰμ ἦτε, φησὶ πρὸς αὐτοὺς ὁ σωτὴρ *, τὰ ἔργα τοῦ Ἀβραὰμ ἐποιεῖτε ἄν· τὴν ἐν ἤθει καὶ τρόποις συγγένειαν ζητεῖ ὁ θεός· μάταιον οὖν τὸ προγόνοις ἐπαυχεῖν ἁγίοις καὶ ἀγαθοῖς, ἀπολιμπάνεσθαι δὲ μακρὰν τῆς ἐκείνων

A. f. 55. E. f. 151. b. F. f. 783. H. f. 145.

ἀρετῆς. — Ἀλλ᾽ εἰ ταῦτα οὕτως ἔχει, φησὶν ὁ ἰουδαῖος, πῶς ἔτι τὸ σπέρμα Ἀβραὰμ πληθύνεται, καὶ ἡ πρὸς αὐτὸν τοῦ θεοῦ ἐπαγ-

Facite ergo fructus dignos paenitentiae.

Paenitentiae fructus praecipuus est fides in Christum; insuper evangelicae vitae ratio; atque omnino cuncta, quaecumque sunt peccato contraria, iustitiae opera: quae paenitentes fructificare debent resipiscentiae suae convenientia. Addit etiam: « et ne coeperitis dicere, patrem habemus Abrahamum; dico enim vobis, quia potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahamo. » Viden quomodo sagacissime stultum illorum supercilium deprimit, inutilemque ipsis fore demonstrat carnalem ex Abrahamo nativitatem? Nam carnis nobilitas, quid eam habentibus prosit, nisi hi paribus moribus parique ac parentes virtute fuerint? Si quidem Abrahami filii essetis, aiebat illis Servator, opera utique Abrahami peragerelis. Morum vitaeque adfinitatem postulat Deus. Stultum est bonis sanctisque parentibus gloriari, et ab illorum virtute longe fieri. — Quod si haec ita se habent, ait iudaeus, quomodo semen Abrahae adhuc multiplicatur? Quomodo Dei ad illum promissio manebit quae ait, fore ut

illius semen multiplicetur sicut astra caeli? Atqui hoc, o iudaee, per vocationem gentium factum iri nos dicimus. Dictum enim Abrahamo fuit: in Isaaco vocabitur tibi semen, multarumque gentium patrem te constitui. Nam dictio « in Isaaco » denotat « secundum promissionem. » Ergo multarum gentium constitutus est pater, videlicet Christo credentium. De quibus alicubi voce Ezechielis Deus dixit: et auferam cor lapideum de carne eorum, daboque eis cor carneum, ut me cognoscant, et quia ego sum Dominus. – Ut autem magis adhuc audientibus prosit, beatus Baptista aliud addit:

Iam enim securis ad arborum radicem posita est.

Vel securim hoc loco appellat acutissimam iram, quam Deus pater Iudaeis intulit, propter ipsorum adversus Christum impietatem. Etenim illis, bipennis instar, impacta ira fuit. Idque nobis Zacharias propheta patefaciebat dicens: « erit planctus Hierusalem sicut planctus malogranati in agro succisi. » Ait pariter ceu civitatem eamdem alloquens Hieremias: « oleam pulchram, bene opaca specie, appellavit Dominus nomen tuum: ad vocem circumcisionis eius accensus est ignis super eam: magna tribulatio super te: inutiles facti sunt rami eius: et Dominus qui plantavit te, locutus est super te mala. » Hunc sensum in evangeliis quoque habere reputabis ficulneae parabolam, quae infructuosa malique generis arbor succisa fuit. Verumtamen non in radice defixam ait securim, sed positam ad radicem, id est prope radicem. Nam rami quidem decisi fuerunt, non tamen radicitus effossa arbor: quippe reliquiae conservatae sunt Israhelis, non ipse funditus periit.

Et interrogabant eum turbae.

Tres hominum ordines introduxit beatus Lucas Iohannem interrogantes, populum, publicanos, tertioque loco milites. Sicut autem sapiens medicus unicuique morbo congruum ac probabile remedium ad-

γελία σωθήσεται, ἡ φάσκουσα πληθύνειν αὐτοῦ τὸ σπέρμα ὡς τὰ ἄστρα τοῦ οὐρανοῦ; Διὰ τῆς τῶν ἐθνῶν κλήσεως, ὦ ἰουδαῖε· εἴρηται γὰρ πρὸς αὐτὸν τὸν Ἀβραάμ, ὅτι ἐν Ἰσαὰκ κληθήσεταί σοι σπέρμα· καὶ ὅτι πατέρα πολλῶν ἐθνῶν τέθεικά σε· δηλοῖ δὲ τὸ ἐν Ἰσαάκ, τὸ κατ᾽ ἐπαγγελίαν· οὐκοῦν πατὴρ τέθειται πολλῶν ἐθνῶν, τῶν διὰ πίστεως δηλονότι τῆς ἐν Χριστῷ· καὶ περὶ αὐτῶν ἔφη που θεός, καὶ διὰ φωνῆς τοῦ Ἰεζεκιήλ· * καὶ ἐκσπάσω τὴν καρδίαν αὐτῶν τὴν λιθίνην ἐκ τῆς σαρκὸς αὐτῶν, καὶ δώσω αὐτοῖς καρδίαν σαρκίνην τοῦ εἰδέναι αὐτοὺς ἐμέ, ὅτι ἐγώ εἰμι κύριος. – Ἵνα δὲ καὶ ἔτι μειζόνως ὠφελῇ τοὺς ἀκροωμένους ὁ μακάριος βαπτιστής, προσεπάγει τί καὶ ἕτερον· * Ezech. XI. 19

Ἤδη δὲ καὶ ἡ ἀξίνη πρὸς τὴν ῥίζαν τῶν δένδρων κεῖται. v. 9.

Ἢ ἀξίνην ἐν τούτοις ὀνομάζει τὴν τομωτάτην ὀργήν, ἣν τοῖς Ἰουδαίοις ἐπήνεγκεν ὁ θεὸς καὶ πατήρ, τῆς εἰς Χριστὸν δυσσεβείας ἕνεκα· ἐπενήνεγκται γὰρ αὐτοῖς ὡς πέλεκυς, ἡ ὀργή· καὶ τοῦτο ἡμῖν ὁ προφήτης Ζαχαρίας φανερὸν ἐποίει, λέγων· * " ἔσται ὁ κοπετὸς τῆς Ἱερουσαλὴμ ὡς κοπετὸς ῥοῶνος ἐν πεδίῳ ἐκκοπτομένου· " ἔφη δὴ καὶ Ἱερεμίας, ὡς πρὸς αὐτήν· * " ἐλαίαν ὡραίαν εὔσκιον τῷ εἴδει ἐκάλεσε κύριος τὸ ὄνομά σου· εἰς φωνὴν περιτομῆς αὐτῆς ἀνήφθη πῦρ ἐπ᾽ αὐτήν· μεγάλη ἡ θλίψις ἐπ᾽ αὐτήν, ἠχρειώθησαν οἱ κλάδοι αὐτῆς, καὶ κύριος τῶν δυνάμεων ὁ καταφυτεύσας σε, ἐλάλησεν δὲ ἐπὶ σὲ κακά· " εἰς τοῦτο λήψῃ καὶ τὴν ἐν τοῖς εὐαγγελίοις περὶ τῆς συκῆς παραβολήν· οὐκοῦν ὡς ἄκαρπον καὶ οὐκ εὐγενὲς ἔτι φυτόν, ἐξεκόπη παρὰ θεοῦ· πλὴν οὐκ εἰς τὴν ῥίζαν τὴν ἀξίνην τεθεῖσθαι φησίν, ἀλλὰ πρὸς τὴν ῥίζαν, τουτέστιν ἐγγὺς τῆς ῥίζης· ἐξεκόπησαν γὰρ οἱ κλάδοι, καὶ οὐκ ἐκ ῥίζης αὐτῆς ἀνεβοθρεύθη τὸ φυτόν· σέσωσται γὰρ τὸ κατάλειμμα τοῦ Ἰσραήλ, καὶ οὐχ᾽ ὁλόῤῥιζος ἀπόλωλεν.

A. f. 52. b. H. f. 15[illegible]

* Zach. XII. 11

* Hier. XI. 16.

Καὶ ἐπηρώτων αὐτὸν οἱ ὄχλοι. v. 10

Τρία τάγματα εἰσήγαγε Λουκᾶς ὁ μακάριος, πυνθανόμενα τοῦ Ἰωάννου, ὄχλους, τελώνας, στρατιώτας τὸ τρίτον· καθάπερ δέ τις ἐπιστήμων ἰατρὸς ἑκάστῳ τῶν παθῶν τὸ πρόσφορόν τε καὶ εἰκὸς ἐπιφέρει βοήθη-

A. f. 53. H. f. 157. b

μα, οὕτως καὶ ὁ βαπτιστὴς ἑκάστῳ τῶν ἐπιτηδευμάτων τὴν ἐπωφελῆ καὶ πρέποντα λόγον ἐδίδου, τοῖς μὲν ὄχλοις βαδίζουσιν εἰς μετάνοιαν, φιλαλλήλῳ φρονήματι κεχρῆσθαι κελεύων· τελώναις δὲ, τὴν εἰς ἀκαθέκτους πλεονεξίας ἀποκλείων ὁδόν· τοῖς γε μὴν στρατιώταις τὸ μηδένα διασείειν, πανσόφως ἐπιφωνῶν, ἀρκεῖσθαι δὲ τοῖς ὀψωνίοις.

fert, sic etiam Baptista singularum professionum hominibus utile atque conveniens dabat consilium: nempe populum ad paenitentiam accedentem, mutuam caritatem fovere iubet: publicanis quominus iniquas exactiones exerceant, interdicit: denique milites ne quemquam vexent, aptissime adhortatur, sed ut victu suo contenti sint.

v. 15. Προσδοκῶντος δὲ τοῦ λαοῦ, καὶ διαλογιζομένων πάντων ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν περὶ τοῦ Ἰωάννου κ. τ. λ.

Populo autem expectatione suspenso, et cogitantibus omnibus in cordibus suis de Iohanne etc.

A f. 33. b.
E. f. 155.
F. f. 78a.
B f. 140.

Οὕτως ἦν ἐξιάγαστος καὶ μέγας ὁ Ζαχαρίου παῖς, ὡς εἰς τοῦτο ὑπονοίας ἐλθεῖν τοὺς τῶν Ἰουδαίων δήμους, μὴ ἄρα πως αὐτὸς εἴη ὁ Χριστὸς, ὁ καὶ διὰ τῆς τοῦ νόμου σκιᾶς γραφόμενος, καὶ διὰ προφητῶν ἁγίων προκεκηρυγμένος· ἐπειδὴ δὲ ἅπαξ εἰς τοῦτο ὑπονοίας προῆλθόν τινες, ἀποκείρει ὑποψίαν, δεσποτικοῖς ἀξιώμασι ὡς οἰκέτης παραχωρῶν· ἀμέτρητον γὰρ τὸ μεταξὺ θεοῦ καὶ ἀνθρώπων· καί που ταῦτα λέγοντα τὸν ἱερὸν εὑρήσομεν βαπτιστὴν ἐν τῇ κατὰ τὸν Ἰωάννην εὐαγγελικῇ συγγραφῇ· * ἔφη γὰρ οὕτως· “ αὐτοὶ ὑμεῖς μαρτυρεῖτε, ὅτι εἶπον ὡς οὐκ εἰμὶ ὁ Χριστὸς, ἀλλ' ὅτι ἀπεσταλμένος εἰμὶ ἔμπροσθεν ἐκείνου. „

* Ioh. III. 28.

Adeo admirandus magnusque erat Zachariae filius, ut eum populus Iudaeorum suspicaretur fortasse esse Christum illum, quem legis umbra delineaverat, et prophetae sancti praedixerant. Quia igitur in hanc nonnulli suspicionem venerant, eam ipse praecidit, dominicali dignitati tamquam famulus cedens. Distant enim immensum a Deo homines. Quod ipsum dici comperiemus a sacro Baptista in evangelica Iohannis historia, ubi sic ait: vos ipsi testimonium mihi perhibetis quod dixerim, non sum ego Christus, sed quia missus sum ante illum.

v. 16. Ἀπεκρίνατο ὁ Ἰωάννης ἅπασι λέγων· ἐγὼ μὲν ὕδατι βαπτίζω ὑμᾶς κ. τ. λ.

Respondit Iohannes dicens omnibus: ego quidem aqua baptizo vos etc.

A f. 33. b.
E. f. 155.
F. f. 78b.
B f. 140. b.

Ἀποφήνας τοίνυν ἑαυτὸν οὐκ ὄντα Χριστὸν, ἐπιφέρει λοιπὸν ἀποδείξεις, δι' ὧν ἔστι μαθεῖν, ὡς ἀμέτρητόν τι μεταξὺ διαφαίνεται θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, δούλου καὶ δεσπότου, τοῦ προβαδίζοντος οἰκετικῶς, καὶ τοῦ θεοπρεπῶς ἀναλάμποντος· εἴπερ ὑπάρχων τοσοῦτος εἰς ἀρετὴν ὁ μακάριος βαπτιστὴς, οὐκ ἄξιον ἑαυτὸν εἶναι φησὶν, οὐδ' ὅσον εἰπεῖν τοῦ ἀποθίγειν τῶν ὑποδημάτων αὐτοῦ· εἶτα τούτοις ἑτέραν ἀπόδειξιν εὐθὺς ἐπιφέρει· ἐγὼ μὲν βαπτίζω ὑμᾶς ὕδατι, ἐκεῖνος δὲ ὑμᾶς βαπτίσει ἐν πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρί· μόνης γὰρ καὶ ἰδικῶς ἔργον ἐστὶ τῆς πάντα ὑπερκειμένης οὐσίας, τὸ ἐνιέναι δύνασθαί τισι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ θείας φύσεως κοινωνοὺς ἀποφαίνειν τοὺς προσιόντας αὐτῇ· ἐνυπάρχει δὲ τοῦτο, οὐ κατὰ λῆψιν καὶ μέθεξιν τὴν παρ' ἑτέρου τινὸς, ἀλλ' οἴκοθεν καὶ οὐσιωδῶς τῷ Χριστῷ· βαπτίζει γὰρ ἐν ἁγίῳ πνεύματι· θεὸς οὖν ἄρα ἐστὶ,

Quum itaque declarasset se non esse Christum, profert deinde argumenta, ex quibus discere licet distare immaniter a Deo homines, a famulo dominum, ab eo qui serviliter praeit, illum qui digna Deo maiestate relucet: siquidem quum tanta polleret virtute beatus Baptista, haud se dignum ait calceos eius, ut dici solet, attingere. Deinde aliud quoque argumentum profert: equidem vos aqua baptizo, ille autem vos in Spiritu sancto baptizabit et igne. Unius quippe proprium est superstantis omnia substantiae, ut Spiritum sanctum possit aliquibus inmittere, et divinae substantiae eos qui ad ipsam accedunt participes facere. Porro haec Christo inest facultas: non quod eam aliunde acceperit aut participaverit, sed ex suapte natura ac substantialiter. Etenim is in Spiritu sancto baptizat. Quamobrem humanatum Verbum, Deus

utique est, fructusque substantiae Dei patris. Iam vero postea etiam quam factus est homo, id ipsum agebat, quia unus est filius cum unita sibi ineffabiliter et incomprehensibiliter carne. Et quidem quum antea dixisset beatus Baptista, non sum dignus calceamentorum sphaerulam dissolvere (sic enim appellant calcei extremitatem, quae in acutum desinit, cuiusmodi gestare barbari solent) statim addidit: hic vos baptizabit in Spiritu sancto et igne; et pedes scilicet habens et calceos. Neque enim quisquam sana mente praeditus dicet, Verbum nondum incarnatum, neque adhuc apud nos versans, pedes et calceos habuisse. Sed quia cum Verbum factum est homo, deitatem suam non amisit, ideo tunc etiam Deo digna operabatur, Spiritum tribuens credentibus in eum. Idem quippe Deus simul erat et homo.

Sed dicet aliquis: immo potius Verbum Deo digna faciebat per hominem de stirpe Davidis ortum. Atqui haec tibi dicenti nos opponemus Iohannis verba, qui alicubi ait Iudaeis: « venit post me vir, qui ante me factus est, quia prior me erat, et ego illum nesciebam. Sed qui misit me aqua baptizare, ipse mihi dixit: super quem videris descendentem Spiritum sanctum, supraque eum manentem, hic est qui baptizat in Spiritu sancto; et ego vidi, et testimonium perhibui quod ipse Dei filius sit. » En manifeste, quem virum dixit, eum ante se factum adfirmat, et sibi esse priorem, divinitus nempe praeexistentem; prout a Christo ipso iudaicae turbae dictum fuit: ante quam Abraham fieret, ego sum. Praeterea mox dicit descendisse in ipsum de caelo Spiritum. Num forte in simplex incorporeumque adhuc Dei Verbum descendisse aiunt Spiritum sanctum? et Spiritus sancti datorem, Spiritum proprium participare adfirmant? Quid ni illud potius adserunt, eum in humanitatem suam Spiritum sanctum recepisse, baptizasse vero divinitus in sancto Spiritu; eundemque unum

καὶ καρπὸς τῆς οὐσίας τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς, ὁ ἐνανθρωπήσας λόγος· ἀλλ' ἔδρα τοῦτο καὶ ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος, εἷς ὢν υἱὸς μετὰ τῆς ἀῤῥήτως τε καὶ ἀπερινοήτως ἑνωθείσης αὐτῷ σαρκός· καὶ γοῦν ὁ μακάριος βαπτιστὴς προειπὼν, οὐκ εἰμὶ ἄξιος, ἵνα λύσω τὸν σφαιρωτῆρα τῶν ὑποδημάτων (οὕτω γὰρ εἰώθασι λέγειν τὸ ἄκρον τοῦ ὑποδήματος, τὸ εἰς ὀξὺ λῆγον, τοιούτοις γὰρ χρῶνται οἱ βάρβαροι) προσεπήνεγκεν εὐθύς· οὗτος ὑμᾶς βαπτίσει ἐν πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ, καὶ πόδας δηλονότι καὶ ὑποδήματα ἔχων· οὐ γάρ τοι φαίη τίς ἂν, εἴγε νοῦν ἔχει, ὡς ἄσαρκος ὢν ὁ λόγος καὶ οὔπω γενόμενος καθ' ἡμᾶς, πόδας εἶχε καὶ ὑποδήματα· ἀλλ' ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος, ἐπειδὴ τὸ εἶναι θεὸς οὐκ ἀπώλεσεν, ἐνήργηκε πάλιν καὶ οὕτω θεοπρεπῶς, τὸ πνεῦμα διδοὺς τοῖς πιστεύουσιν εἰς αὐτόν· ἦν γὰρ ἐν ταυτῷ θεός τε ὁμοῦ καὶ ἄνθρωπος ὁ αὐτός.

Ἀλλὰ ναί φησιν ἐνήργηκεν ὁ λόγος τὰ θεοπρεπῆ διὰ τοῦ ἐκ σπέρματος Δαβίδ· οὐκοῦν ἀντεροῦμεν σοι ταῦτα λέγοντι, τοῦ Ἰωάννου τὰ ῥήματα· ἔφη γάρ που πρὸς Ἰουδαίους· * " ὀπίσω μου ἔρχεται ἀνὴρ, ὃς ἔμπροσθέν μου γέγονεν, ὅτι πρῶτός μου, κἀγὼ οὐκ ᾔδειν αὐτόν· ἀλλ' ὁ πέμψας με βαπτίζειν ἐν ὕδατι, αὐτός μοι εἶπεν· ἐφ' ὃν ἂν ἴδῃς καταβαῖνον τὸ πνεῦμα, καὶ μένον ἐπ' αὐτὸν, οὗτός ἐστιν ὁ βαπτίζων ἐν πνεύματι ἁγίῳ· κἀγὼ ἑώρακα καὶ μεμαρτύρηκα ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ· " ἰδοὺ γὰρ σαφῶς ἄνδρα λέγων, πρὸ αὐτοῦ γενέσθαι φησὶ, καὶ εἶναι πρῶτον αὐτοῦ, προϋπάρχοντα δηλονότι θεϊκῶς, κατά γε τὸ παρ' αὐτοῦ σαφῶς εἰρημένον τοῖς Ἰουδαίων δήμοις· † ἀμὴν λέγω ὑμῖν, πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι, ἐγώ εἰμι· εἶτα πρὸς τούτῳ καὶ καταβῆναι φησὶν ἐπ' αὐτὸν τὸ πνεῦμα ἐξ οὐρανοῦ· ἆρ' ἐπὶ γυμνὸν καὶ ἄσαρκον ἔτι ὄντα τὸν τοῦ θεοῦ λόγον καταβῆναι φασὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον; καὶ τὸν τοῦ πνεύματος χορηγὸν, τοῦ ἰδίου πνεύματος μέτοχον ἀποφαίνουσιν; ἢ μᾶλλον ἐκεῖνο φασὶν ὅτι τὸ πνεῦμα λαβὼν ἀνθρωπίνως, βαπτίζει θεϊκῶς ἐν ἁγίῳ πνεύματι, καί ἐστιν αὐτὸς ὁ εἷς τε καὶ μόνος, καὶ ἀληθῶς

* Ioh. I. 27. seqq

† Ioh. VIII. 58.

υἱὸς τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς, ὡς αὐτὸς μεμαρτύρηκεν ὁ μακάριος βαπτιστής; Ῥητέον καὶ οὕτως· τάχα δὲ τῇ τοῦ πνεύματος σημασίᾳ, τὴν τοῦ πυρὸς συνέδησεν ὁ μακάριος βαπτιστὴς, οὐκ ἐν πυρὶ πάντας βαπτισθήσεσθαι λέγων ἡμᾶς διὰ Χριστοῦ, ἀλλὰ τὴν τοῦ πνεύματος ἐνέργειαν τὴν ζωοποιὸν διὰ τῆς τοῦ πυρὸς σημασίας σημαίνων· ἐκ γὰρ τῆς διαφόρου περὶ τὸ ὑποκείμενον ἐνεργείας, διαφόρους λαμβάνει τὸ ἓν πνεῦμα τὰς προσηγορίας.

A. f. 55. b. E. f. 157. F. f. 788. H. f. 167.

v. 17 Διακαθαριεῖ τὴν ἅλωνα αὐτοῦ.

A. f. 56. E. f. 158. b. F. f. 789. H. f. 168.

Ἰδοὺ δὲ φησὶν ὁ μακάριος βαπτιστὴς, Χριστῷ διαφέρειν ὡς δεσπότῃ τὴν ἅλωνα, τοῦτο γὰρ σημαίνει τὸ αὐτοῦ (1)· οὕτω γὰρ αὐτὴν καθαίρει, διϊστὰς καὶ διακρίνων ἀπὸ τοῦ σίτου τὸ ἄχυρον· διανομέα τε καὶ οἱονεὶ σημάντορα τῶν ἑκάστῳ πρεπόντων, ὀφθήσεσθαι λέγει, ὡς τὸν μὲν δίκαιόν τε καὶ ἀγαθὸν, σίτου δίκην ταῖς οὐρανίαις εἰσκομίζειν αὐλαῖς, πυρὸς δὲ ποιεῖσθαι τροφὴν, ἀχύρου τρόπον ἀποτιναχθέντα τὸν ἄδικον· ὁ μὲν γὰρ σῖτος, φησὶ, εἰς ἀποθήκην εἰσκομίζεται, τουτέστιν ἀσφαλείας ἀξιοῦται τῆς παρὰ θεοῦ, φειδοῦς τε καὶ φυλακῆς καὶ ἀγάπης· τό γε μὴν ἄχυρον ὡς ἄχρηστος ὕλη, πυρὶ δαπανᾶται (2). Ἄκουε δὲ τί καὶ διὰ Ἱερεμίου * φησὶν ὁ θεὸς, σύγκρισιν προφητῶν καὶ ψευδοπροφητῶν ποιούμενος· τί τὸ ἄχυρον πρὸς τὸν σῖτον; ἤγουν ἡ κουφολογία πρὸς τὴν ἀλήθειαν· ὁ μὲν γὰρ παρὰ θεοῦ λόγος, τροφιμωτάτην ἔχει τὴν δύναμιν· ὁ δὲ τῶν ἀνοσίων ψευδοδιδασκάλων, εὐδιαθρυπτότατός τε καὶ ἀχυρώδης ὑπάρχων, οὐδὲ μίαν τοῖς ἀκροωμένοις ἐμποιεῖ τὴν ὄνησιν (3).

A. f. 56. b. E. f. 158. b. F. f. 789. b. H. f. 168. b. * Hier. XXIII. 28.

esse solumque et vere patris Dei filium, ut idem testatur Baptista? Sed alia quoque explicatio proferenda est. Fortasse cum Spiritus vocabulo, ignis mentionem copulavit Baptista, non ut omnes nos baptizandos fore igne per Christum adfirmaret, sed ut vivificam Spiritus operationem, ignis vocabulo significaret. Nam pro diversa in subiecta re operatione, diversas sumit unus Spiritus appellationes.

Purgabit aream suam.

Ecce autem ait Baptista, a Christo utpote domino differre aream, id enim significat « suam. » Sic autem illam purgat, separando scilicet et discernendo a tritico paleam: seque futurum dicit distributorem ac veluti adsignatorem sortis cuique debitae; ita ut iustus quidem ac bonus, tritici instar, caelestibus cellis inferatur; flammae autem esca fiat, paleae instar excussus homo iniquus. Nam triticum, inquit, in horrea convehitur, id est Dei tutela dignum habetur, venia, custodia, et caritate: at palea velut inutilis materia, igne consumitur. Audi quid etiam per Hieremiam Deus dicat, prophetas cum pseudoprophetis contendens: « quid palea ad triticum? » nempe vanitas ad veritatem. Etenim Dei sermo nutrientem apprime vim habet; impiorum vero pseudo-magistrorum sermo quum fragilissimus acerosusque sit, nullam audientibus confert utilitatem.

(1) Hoc loco divus Thomas in catena habet latine aliud fragmentum. « Cyrillus. Per hoc autem quod » subdit: et permundabit aream suam; designat Baptista ecclesiam pertinere ad Christum quasi ad do» minum. »

(2) Plus aliquid legebat D. Thomas in catena. « Cyrillus. At paleae lentos et inanes signant, et quo» libet vento peccati ventilatos et volubiles. »

(3) Ad v. 19. seqq., ubi Lucas meminit Herodis Baptistam carceri tradentis, anonymus quidam interpres in codice B. f. 39. b. haec adnotat: ὁ μακάριος Κύριλλος τοῦ Ἡρώδου ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ οὐκ ἐπεμνήσθη· οἶμαι δὲ καὶ ἐγὼ ὅτι περιττῶς ὧδε κεῖται· εἰ γὰρ ἐνεκλείσθη ὁ Ἰωάννης, πῶς ἐβάπτιζεν; οὐ γὰρ ἴσμεν αὐτὸν ἐγκλεισθέντα καὶ ἀπολυθέντα, καὶ αὖθις ἐγκλεισθέντα καὶ τελειωθέντα: *beatus Cyrillus Herodis in explanatione non meminit. Reapse et ego iudico, ex abundantia heic poni. Nam si Iohannes iam in vinculis fuisset, quomodo nunc baptizaret? Neque enim nobis constat, illum in vincula coniectum, postea liberatum; rursusque carcere conclusum, et necatum.* Videmus ergo ab anonymo testimonium praeberi commentario Cyrilli in Lucam. Videmus item Cyrillum reapse nullam heic facere Herodis mentionem. Ceteroqui ad captum Iohannem quod adtinet, satis erit heic docti Calmeti adnotationem adscribere: *hoc nonnisi multo post contigit, uti ceteri evangelistae narrant. Visum autem est Lucae hic omnia describere quae ad Iohannem spectant, ante quam ad reliqua gradum faciat.*

Contigit autem, quum baptizaretur universus populus, et Iesu baptizato et orante, ut aperiretur caelum.

Baptizatur Iesus benedicens aquis, easque nostri causa purificans. Sanctum enim sanctorum est unigenitum Dei Verbum. Certe Iesus sancto baptismate non indigebat, neque remissionem peccatorum consequi, quam nos per ipsum lucramur: nam nos ex plenitudine eius cuncti accepimus. Et procedit quidem de Deo patre sanctus Spiritus, nihilominus filii quoque proprius est. Saepissime enim dictus est Spiritus Christi, is qui de patre Deo procedit Spiritus. Testis aderit Paulus, semel quidem: « vos autem non estis in carne, sed in spiritu, siquidem Spiritus Dei habitat in vobis. Quod si quis Spiritum Christi non habet, hic non est eius. » Et rursus: « quia vero filii estis, misit Deus Spiritum filii (sui) in corda vestra clamantem, abba pater. » Ergo procedit quidem, ut dixi, de Deo patre Spiritus sanctus, verumtamen ipsum suppeditat creaturae, dignisque dat naturalis verusque filius, unigenitum Dei Verbum, patris gloria exornatum. Quamobrem etiam aiebat: cuncta quae habet pater, mea sunt. Cur itaque baptizatus est, dicet aliquis, et Spiritum quoque recepit? Dicimus ergo, non eguisse Dominum sancto baptismate, sed nobis pro sua caritate salutis viam munivisse. Nam credentes in patrem et filium et Spiritum sanctum, atque hanc eximiam confessionem multis coram testibus facientes, cunctas peccati sordes abluimus, tum sancti Spiritus participes efficimur, divinae naturae communicamus, et adoptionis gratiam consequimur. Necesse itaque erat, ut patris Verbum postquam semet exinaniverat, et similitudinem nostram induere non dedignatus fuerat, boni cuiusvis operis exemplar nobis et trames fieret. Ergo ut ipsam sancti baptismatis vim cognoscamus, quantoque cum emolumento ad hanc gratiam accedamus, primus ipse opus adgreditur, et baptiza-

Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ βαπτισθῆναι ἅπαντα τὸν λαὸν, καὶ Ἰησοῦ βαπτισθέντος καὶ προσευχομένου, ἀνεῳχθῆναι τὸν οὐρανόν. v. 21

Βαπτίζεται δὲ ὁ Ἰησοῦς εὐλογῶν τὰ ὕδατα καὶ καθαίρων αὐτὰ ὑπὲρ ἡμῶν· ἅγιος γάρ ἐστιν ἁγίων ὁ μονογενὴς τοῦ θεοῦ λόγος· καὶ οὐκ ἂν αὐτὸς ἐδεήθη τοῦ ἁγίου βαπτίσματος, οὐδὲ ἀφέσεως ἁμαρτιῶν τυχεῖν, ὥσπερ ἡμεῖς κερδαίνομεν δι' αὐτοῦ· ἐκ τοῦ πληρώματος γὰρ αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες ἐλάβομεν· ἐκπορεύεται μὲν γὰρ ἐκ τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἔστι δὲ καὶ ἴδιον τοῦ υἱοῦ· καὶ γοῦν εἴρηται πλεισταχοῦ πνεῦμα Χριστοῦ, τὸ ἐκ τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς ἐκπορευόμενον πνεῦμα· καὶ μαρτυρήσει λέγων ὁ Παῦλος ποτὲ μέν· * ὑμεῖς δὲ οὐκ ἐστὲ ἐν σαρκὶ ἀλλ' ἐν πνεύματι, εἴπερ πνεῦμα Χριστοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν· εἰ δέ τις πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ· καὶ πάλιν· * ὅτι δὲ ἐστὲ υἱοὶ, ἐξαπέστειλεν ὁ θεὸς τὸ πνεῦμα τοῦ υἱοῦ εἰς τὰς καρδίας ὑμῶν κρᾶζον, ἀββὰ ὁ πατήρ· οὐκοῦν ἐκπορεύεται μὲν, ὡς ἔφην, ἐκ τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, χορηγεῖ δὲ αὐτὸ τῇ κτίσει καὶ δίδωσι τοῖς ἀξίοις ὡς φύσει τε καὶ ἀληθῶς υἱὸς, ὁ μονογενὴς αὐτοῦ λόγος, καὶ τοῖς τοῦ πατρὸς ἀξιώμασι διαπρέπων· καὶ γοῦν ἔφασκεν· * πάντα ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ, ἐμά ἐστι· πῶς οὖν ἐβαπτίζετο, φησὶν, ἐδέχετο δὲ καὶ τὸ πνεῦμα; καὶ φαμὲν, ὅτι οὐκ ἦν ἐν χρείᾳ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος ὁ κύριος, ὁδὸν δὲ ἡμῖν ἐπενόησε σωτηρίας ὁ φιλάνθρωπος· πιστεύοντες γὰρ εἰς πατέρα καὶ υἱὸν καὶ ἅγιον πνεῦμα, καὶ τὴν ἐξαίρετον ταύτην ὁμολογίαν ποιούμενοι ἐνώπιον πολλῶν μαρτύρων, πάντα μὲν ῥύπον τὸν ἐξ ἁμαρτίας ἀπονιπτόμεθα, καταπλουτούμενοι δὲ καὶ τὴν τοῦ ἁγίου πνεύματος μέθεξιν, καὶ θείας φύσεως ἀποτελούμεθα κοινωνοὶ, καὶ τὴν τῆς υἱοθεσίας κερδαίνομεν χάριν· ἦν οὖν ἀναγκαῖον καθέντα πρὸς κένωσιν ἑαυτὸν τὸν τοῦ πατρὸς λόγον, καὶ τὴν καθ' ἡμᾶς ὁμοίωσιν ὑπελθεῖν οὐκ ἀπαξιώσαντα, παντὸς ἀγαθοῦ πράγματος ὑποτύπωσιν γενέσθαι καὶ ὁδόν· ἵνα τοίνυν μάθωμεν καὶ αὐτὴν τὴν δύναμιν τοῦ ἁγίου βαπτίσματος, καὶ ὅσα κερδαίνομεν τῇ τοιᾷδε προσιόντες χάριτι, ἄρχεται τοῦ πράγμα-

E. f. 163.
F. f. 793.

* Rom. VIII.

* Gal. IV. 6.

* Ioh. XVI. 15

τος αὐτὸς, καὶ βαπτισθεὶς προσεύχεται, ἵνα σὺ μάθῃς, ἀγαπητὲ, ὅτι τοῖς ἅπαξ καταξιωθεῖσι τοῦ ἁγίου βαπτίσματος πρᾶγμα πρεπωδέστατον ἡ ἀδιάλειπτος προσευχή.

Ἀνεῳχθῆναι δέ φησι τὸν οὐρανὸν ὁ εὐαγγελιστὴς ὡς πάλαι κεκλεισμένον· ἔφη γὰρ ὁ
* Ioh. I. 51 Χριστός· * ἀπάρτι ὄψεσθε τὸν οὐρανὸν ἀνεῳγότα, καὶ τοὺς ἀγγέλους τοῦ θεοῦ ἀναβαίνοντας καὶ καταβαίνοντας ἐπὶ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου· ὡς γὰρ μιᾶς ἤδη ποίμνης ἀποδεδειγμένης τῶν τε ἄνω καὶ τῶν κάτω, καὶ ἑνὸς ἅπασιν ἀναδειχθέντος ἀρχιποιμένος, ἀνεῴχθη μὲν ὁ οὐρανὸς, συνήφθη δὲ τοῖς ἁγίοις ἀγγέλοις ὁ ἐπὶ γῆς ἄνθρωπος· καταπεφοίτηκε δὲ καὶ τὸ πνεῦμα πάλιν ὡς ἐν ἀπαρχῇ τοῦ γένους ἡμῶν δευτέρᾳ· καὶ ὡς ἐν πρώτῳ Χριστῷ, οἰκονομικῶς οὐχ ἑαυτῷ μᾶλλον, ἀλλ' ἡμῖν γε αὐτὸ δεχομένῳ· πάντα γὰρ ἐν αὐτῷ τε καὶ δι' αὐτοῦ πεπλουτήκαμεν· οἰκονομικώτατα τοίνυν ὑπομένει μεθ' ἡμῶν τὰ ἀνθρώπινα· ἐπεὶ, ποῦ κεκενωμένον ὀψόμεθα, καίτοι τὸ πλῆρες ἔχοντα θεϊκῶς; ποῦ συνεπτώχευσεν ἡμῖν, εἰ μὴ τῇ καθ' ἡμᾶς πτωχείᾳ συμπλάττεται; ἔφη δὲ ἡ τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς φωνὴ ἐπὶ Χριστῷ κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ ἁγίου βαπτίσματος, ὡς δι' αὐτοῦ τε καὶ ἐν αὐτῷ τὸν ἐπὶ γῆς ἄνθρωπον λαβὼν, οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός· ὁ γὰρ φύσει καὶ ἀληθῶς καὶ μονογενὴς υἱὸς, ὅτε γέγονε καθ' ἡμᾶς, εἰς υἱὸν ὁρίζεται θεοῦ, οὐχ ἑαυτῷ τοῦτο δεχόμενος, ἦν γὰρ καὶ ἔστιν ὡς ἔφην θεὸς ἀληθινὸς, ἀλλ' ἵνα εἰς ἡμᾶς διαπέμψῃ τὴν δόξαν· γέγονε γὰρ ἡμῶν ἀπαρχὴ, καὶ πρωτότοκος, καὶ δεύτερος Ἀδάμ· διὰ τοῦτο ἐν αὐτῷ πάντα καινὰ γεγενῆσθαι λέγεται· ἀποδυσάμενοι δὲ τὴν ἐν Ἀδὰμ παλαίωσιν, τὴν ἐν Χριστῷ καινότητα πεπλουτήκαμεν.

v. 22. Καταβῆναι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον.

f. 1. 10. b. Εἰ ἐν καιρῷ τοῦ βαπτίσματος τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον δέχεται, τῶν τῆς ἀνθρωπότητος μέτρων εἴη ἂν καὶ τοῦτο μετὰ τῶν ἄλλων· οὐ γάρ τοι καθ' ὃ θεός ἐστιν ἁγιάζεται, τὸ πνεῦμα λαβὼν (αὐτὸς γὰρ ὁ ἁγιάζων ἐστὶν) ἀλλὰ καθ' ὃ πέφυκεν ἄνθρωπος.

tus orat; ut tu nimirum, dilecte, cognoscas his qui sancto baptismate digni fuerunt, rem convenientissimam fore perpetuam orationem.

Ait autem apertos fuisse caelos evangelista, ut significet antea fuisse clausos. Dixit enim Christus: « deinceps videbitis apertum caelum, et angelos Dei ascendentes et descendentes supra filium hominis. » Tamquam unum iam gregem esse demonstratum sit, supernum atque terrenum, unumque pastorem principem, aperti sunt caeli, et sanctis angelis consociatur homo terrestris: descenditque iterum Spiritus sanctus tamquam nova generis nostri facta inchoatione; et primo quidem in Christum, qui non tam sibi quam nobis ipsum recepit: cuncta enim in ipso et per ipsum adepti sumus. Eximia ergo dispensationis ratione nobiscum Christus patitur res humanas. Aliter enim, quomodo ipsum evacuatum vidissemus, etsi tota deitate plenum? Quomodo nobiscum pauper fuisset, nisi se nostrae paupertati conformavisset? Ait autem super Christum emissa vox patris, sancti baptismi tempore, ceu per ipsum et in ipso terrenum hominem suscipientis, ait inquam: hic est filius meus dilectus. Nam verus natura filius et unigenitus, postquam nostram conditionem assumpsit, Dei filius esse definitur, haud sibi id sumens; iam enim erat, ut dixi, Deus verus; sed ut ad nos hanc gloriam transmitteret. Factus est enim inchoatio nostra, primogenitus, et alter Adamus. Propterea cuncta in ipso nova facta dicuntur. Atque Adami vetustatem exuentes, novitatem in Christo adepti sumus.

Descendit Spiritus sanctus.

Si baptismi tempore Spiritus sanctus recipitur, id quoque praeter cetera ad humanae naturae conditionem pertinebit. Neque enim quatenus Deus est, sanctificatur, dum Spiritum recipit (ipse enim potius est qui sanctificat) sed quatenus homo est.

Et ipse Iesus erat incipiens quasi annorum triginta.

Hoc est Samosatensis deliramentum, evangelicum dictum perperam interpretantis, quod Iesus erat incipiens quasi annorum triginta. Neque intellexit, quod idem et erat, et incipiebat, sed non secundum idem: erat enim ab aeterno ut Deus; incipiebat ut homo, quum paupertatem nostram suscepit. Initium autem capit, ut tu quoque priorem nativitatem antiques, et secundam recipias per regenerationem. – Sic magnum detrimentum et inexpectatum contingit ob dilatam in longum et ultra debitum tempus baptismi gratiam. Namque in primis numquam tuta spes est fore ut quisquam sui propositi finem consequatur. Tum etiamsi forte in vitae termino scopo suo potiatur, sanctificatur quidem, sed unicam tamen percipit peccatorum remissionem; de cetero talentum domino perfert infructuosum, in quo nihil negotiari curavit.

Cap. IV.

Iesus autem plenus Spiritu sancto regressus est a Iordane.

Heic mecum observa hominis naturam, in Christo tamquam primitiis, sancti Spiritus gratia unctam, et supernis honoribus coronatam. Olim quidem promiserat universalis Deus dicens, fore ut diebus illis effundam de Spiritu meo super omnem carnem. Completum autem in nobis est, ceu primo in Christo id quod erat promissum. Et priscis quidem hominibus, utpote ad corporis voluptatem incontinenter proclivibus, dixit Deus: non permanebit Spiritus meus in hominibus his, quia caro sunt. Sed postquam in Christo cuncta facta sunt nova, et per Spiritum atque aquam regenerationem optinuimus, neque iam carnis et sanguinis filii sumus, sed patrem potius

Καὶ αὐτὸς ἦν ὁ Ἰησοῦς ὡσεὶ ἐτῶν τριάκοντα ἀρχόμενος. v. 23.

Τοῦτο τοῦ Σαμοσατέως τὸ παραλήρημα, κακῶς ἐκδεχομένου τὸ εὐαγγελικὸν ῥητὸν, ὅτι ὁ Ἰησοῦς ὡσεὶ ἐτῶν τριάκοντα ἀρχόμενος· καὶ οὐ συνιέντος ὅτι αὐτὸς ἦν, καὶ ἤρξατο, ἀλλ᾽ οὐ κατὰ τὸ αὐτό· ἦν μὲν γὰρ ἀεὶ ὡς Θεὸς, ἤρξατο δὲ ὡς ἄνθρωπος ὅτε τὸ ἡμέτερον ἐπτώχευσεν· ἄρχεται δὲ, ἵνα σὺ καταργήσῃς τὴν προτέραν γέννησιν, καὶ ἀναλάβῃς δευτέραν διὰ τῆς παλιγγενεσίας. E. f. 167 F. f. 797.
– Οὕτω πολύ τι τὸ βλάβος καὶ ἀδόκητον συμβαίνει ἐκ τοῦ φυλάττεσθαι τὴν διὰ τοῦ βαπτίσματος χάριν εἰς μακρὰν καὶ ὑπέρωρον ἀναβολήν (1)· μάλιστα μὲν γὰρ οὐκ ἀσφαλὴς ἡ ἐλπὶς, εἰ καὶ τῶν οἰκείων τὶς ἐπιτεύξεται βουλημάτων· ἐκβεβηκότος δὲ πάλιν εἰς τέλος αὐτῷ τοῦ σκοποῦ, ἁγιάζεται μὲν, πλὴν μόνην ἔχει τῶν πλημμελημάτων τὴν ἄφεσιν, καὶ τὸ τάλαντον ἀποκομίζει τῷ δεσπότῃ ξηρὸν, οὐδὲν ἐπεργάσασθαι σχολάσας αὐτῷ (2). A. f. 62. b. E. f. 167. b F. f. 797. H. f. 187. b

ΚΕΦ. Δ'.

Ἰησοῦς δὲ πνεύματος ἁγίου πλήρης ὑπέστρεψεν ἀπὸ τοῦ Ἰορδάνου. v. 1

Ἐνταῦθα μοι βλέπε τὴν τοῦ ἀνθρώπου φύσιν, ὡς ἐν ἀπαρχῇ τῷ Χριστῷ τῇ τοῦ ἁγίου πνεύματος χάριτι κατακεχρισμένην, καὶ τῶν ἀνωτάτω τιμαῖς ἐστεφανωμένην· πάλαι μὲν γὰρ ὑπισχνεῖτο λέγων ὁ τῶν ὅλων Θεός· * ὅτι ἔσται ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός * μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα· πεπλήρωται δὲ εἰς ἡμᾶς ὡς ἐν πρώτῳ Χριστῷ τὸ ἐπηγγελμένον· καὶ περὶ μὲν τῶν ἀρχαιοτέρων, ἀκαθέκτως ἐκκεκλικότων εἰς φιλοσαρκίαν, ἔφη που Θεός· * οὐ μὴ καταμείνῃ τὸ πνεῦμα μου ἐν τοῖς ἀνθρώποις τούτοις, διὰ τὸ εἶναι αὐτοὺς σάρκα· ἐπειδὴ δὲ πάντα γέγονεν ἐν Χριστῷ καινὰ, καὶ τὴν διὰ πνεύματός τε καὶ ὕδατος ἀναγέννησιν πεπλουτήκαμεν, χρηματίζομεν δὲ οὐκέτι σαρκὸς καὶ αἵματος τέκνα, A. f. 72. C. f. 112. b H. f. 218

* Iohel II. 29.

* cod. C. mendose πατρός.

* Gen. VI. 3.

(1) Videtur in praecedentibus (nunc deperditis) Cyrillus verba eorum retulisse, qui ut baptismum differrent, Christi exemplum obiiciebant anno aetatis trigesimo baptizati. Quam obiectionem facile dissolvit dicens, diversam esse Christi ac peccatorum hominum conditionem: nam ille baptismo numquam indiguit, istos immo festinare ad lavacrum oportet. Legatur hac super re Nazianzenus orat. XL. de bapt. cap. 29.

(2) Apud D. Thomam in catena Cyrillus reliqua etiam versiculi verba explanat sic. « Cyrillus. Licet » tamen Christus secundum carnem careat patre, suspicabantur aliqui eum patrem habere; unde sequitur: » – ut putabatur, filius Ioseph. – »

πατέρα ἢ μᾶλλον καλοῦμεν τὸν θεὸν, ταύτῃ τοι καὶ μάλα εἰκότως ὡς τετιμημένοι λοιπὸν καὶ τὸ λαμπρὸν ἔχοντες τῆς υἱοθεσίας καύχημα, θείας φύσεως γεγόναμεν κοινωνοὶ διὰ μετοχῆς τοῦ ἁγίου πνεύματος· ὁ δὲ ἐν ἡμῖν πρωτότοκος ὅτε γέγονεν ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς, καθεὶς ἑαυτὸν εἰς κένωσιν, δέχεται πρῶτος τὸ πνεῦμα, καί τοι τοῦ πνεύματος δοτὴρ ὑπάρχων αὐτὸς, ἵνα καὶ εἰς ἡμᾶς ἔρχηται δι᾽ αὐτοῦ τὸ ἀξίωμα, καὶ τῆς πρὸς τὸ ἅγιον πνεῦμα κοινωνίας ἡ χάρις· τοιοῦτόν τι καὶ ὁ Παῦλος διδάσκει ἡμᾶς, λέγων περί
* Hebr. II. 12. τε αὐτοῦ καὶ ἡμῶν· * ὅ τε γὰρ ἁγιάζων καὶ οἱ ἁγιαζόμενοι, ἐξ ἑνὸς πάντες· δι᾽ ἣν αἰτίαν οὐκ ἐπαισχύνεται ἀδελφοὺς αὐτοὺς κα-
* Ps. XXI. 23. λεῖν, λέγων· * ἀπαγγελῶ τὸ ὄνομά σου τοῖς ἀδελφοῖς μου· ἐπειδὴ γὰρ ὅλως οὐκ ἐπαισχύνεται καλεῖν ἡμᾶς ἀδελφοὺς, διά τοι τὸ ὑπελθεῖν τὴν πρὸς ἡμᾶς ὁμοίωσιν, διὰ τοῦτο τὴν ἡμῶν πτωχείαν εἰς ἑαυτὸν μεταθεὶς, ἁγιάζεται μεθ᾽ ἡμῶν, καί τοι τὴν κτίσιν ἅπασαν ἁγιάζων αὐτὸς, ἵνα μὴ φαίνηται τὸ τῆς ἀνθρωπότητος παραιτούμενος μέτρον, ὁ τῆς ἁπάντων σωτηρίας ἕνεκα καὶ ζωῆς, ἄνθρωπος γενέσθαι μὴ φυγὼν, καὶ ἐν ὁμοιώσει τῇ πρὸς ἡμᾶς γενόμενος κατὰ πᾶν ὁτιοῦν, δίχα μόνης ἁμαρτίας.

Deum appellamus, propterea iure optimo abhinc ut honore ornati, splendidamque adoptionis gloriam adepti, divinae naturae communicamus propter sancti Spiritus participationem. Noster autem primogenitus ex quo inter multos fratres coepit existere, ad exinanitionem semet demittens, primus Spiritum recipit, quamquam dator ipse Spiritûs sit, ut ad nos quoque per ipsum dignitas redundet, et communionis cum sancto Spiritu gratia. Sic enim nos fere docet Paulus dum et de nobis et de illo dicit: et sanctificans et sanctificati, ex uno omnes. Quam ob causam non erubescit fratres illos vocare dicens: nunciabo nomen tuum fratribus meis. Quia vero haud omnino eum pudet fratres nos appellare, quandoquidem similitudinem nostri subiit, idcirco nostra ad se translata inopia, sanctificatur nobiscum, quamquam ipse creaturae omnis sanctificator est; ne humanitatis modulum repudiare videatur, is qui universalis salutis vitaeque causa, homo fieri non detrectavit, nobisque quaqueversus similis, uno excepto peccato.

v. 1 Καὶ ἤγετο ἐν τῷ πνεύματι εἰς τὴν ἔρημον.

A. I. 72. b.
B. I. 11.
H. I. 220.

Τὸ γὰρ ἤγετο, οὐ τὸ ἀπεφέρετο μᾶλλον ἐστὶν, ἀλλ᾽ ὅτι διῆγε καὶ ἐπολιτεύετο· κατειθίσμεθα γάρ που καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ περὶ παντὸς ζῶντος ἐν ἐπιεικείᾳ, λέγειν· ὁ δεῖνα τυχὸν καλῶς ἑαυτὸν ἄγει· ἐπολιτεύετο τοίνυν ὁ κύριος ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἐν τῷ πνεύματι, τουτέστι πνευματικῶς.

Et agebatur a Spiritu in desertum.

Vocabulum « agebatur » non tam heic significat deferebatur, quam versabatur atque habitabat. Solemus enim nos quoque interdum de quolibet pie vivente dicere: ille quidem bene se agit. Versabatur itaque Dominus in deserto, in spiritu id est spiritaliter.

v. 2. Καὶ οὐκ ἔφαγεν οὐδὲν ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις.

A. I. 73.
B. I. 14.
H. I. 221.

Νενήστευκε τοίνυν ὁ κύριος, οὐδὲν παντελῶς τῇ τοῦ σώματος χρείᾳ διδοὺς εἰς τροφήν· οὐκ αὐτὸς νηστείας προσδεόμενος, ἀλλὰ τύπον ὑμῖν τὰ καθ᾽ ἑαυτὸν εἰς ὑπογραμμὸν ἀνατιθεὶς, καὶ εἰκόνα ποιούμενος τῆς παρ᾽ ἡμῖν ἐξαιρέτου καὶ τεθαυμασμένης ζωῆς· πόθεν γὰρ ἦν εἰδέναι τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς, ὅτι τὸ τοῖς ἐρήμοις ἐνδιαιτᾶσθαι χρήσιμον αὐτοῖς καὶ ἀναγκαῖον εἰς σωτηρίαν; ἀποφυτ.. γὰρ ὥσπερ κυμάτων ζάλης, καὶ τῶν εἰκαίων τοῦ παρόντος βίου περισπασμῶν, καὶ

Et nihil manducavit in diebus illis.

Ieiunavit itaque Dominus, nihil escae omnino corporis usui suppeditans: non quod illi ieiunio opus esset, sed ut nobis suos actus typum exemplarque proponeret, et imaginem delinearet agendae apud nos selecti admirandique generis vitae. Unde enim didicissent terreni homines, vitam in desertis actam utilem esse vel necessariam saluti? Evadunt enim, tamquam ex fluctuum tempestate, de vanis praesentis vitae sollicitudinibus, ac propemodum ut beatus lo-

seph, exuunt remittuntque mundo quicquid eius est. Demonstrat itaque his qui ita vivere constituerunt, necessariam esse continentiam, cuius ieiunium fructus est. Sic enim superabitur tentator Satanas. Te quoque igitur oportet primum vestiri virtute ex alto, id est participem fieri sancti Spiritus; postea vero exoptabile, et summi apud Deum pretii, deligere vitae recte gerendae genus. Tunc spiritali fortitudine instinctus deserta loca requires: tunc sancte ieiunabis, voluptatesque mortificabis, et tentantis Satanae victor evades. – Ecce unus de certantibus fit, qui certaminum est munerarius, ut Deus; coronam optinet, qui sanctorum capita coronat. Videamus itaque luctae artificium, diabolicae malitiae cladem. Quadraginta exactis in ieiunio diebus, postea esuriit. Atqui ille is est qui esurientibus cibum suppeditat: ipse immo est panis de caelo descendens, vitae causa mundo concessus: rerum denique omnium conservator. Sed quia oportebat eum qui inopiam nostram non fuerat aspernatus, ab humanitatis terminis prorsus non excedere, permisit carnis naturae, ea quae sibi conveniunt requirere. Hoc modo ipsum esurisse dicimus. – Quum satis iam ieiunasset, vique Deo congrua carnem sospitem absque potu esuque servasset, vix denique hanc sivit quae sunt eius propria pati. Dictum est enim esurisse. Quamobrem? ut egregie ex utraque re, qui Deus simul et homo erat, cognosceretur unus idemque, et divinitus supra nos, et humanitus nobis par.

Dixit autem illi diabolus etc.

Deinde accedit tentator Satanas, auxiliarem veluti improbitatis suae famis passionem fore sperans. Saepe enim is praevalet, dum nostras infirmitates, suarum sumit insidiarum adgressionumque adiutrices. Existimavit ipsum protinus accursurum quò paratos panes videret. Dixit igitur: si filius Dei es, dic ut hic lapis panis fiat. Accedit, inquam, ceu vulgari homini et sanctorum uni: neque tamen suspicione

μονονουχὶ κατὰ τὸν μακάριον Ἰωσὴφ * ἀποδύονται τῷ κόσμῳ πάντα τὰ αὐτοῦ· δείκνυσι τοίνυν τοῖς οὕτω ζῆν ἑλομένοις, ἀναγκαίαν οὖσαν τὴν ἐγκράτειαν, ἧς νηστεία καρπός· ἡττηθήσεται γὰρ οὕτω πειράζων ὁ σατανᾶς· καὶ σὲ τοίνυν δεῖ πρότερον ἐνδύσασθαι τὴν ἐξ ὕψους δύναμιν, τουτέστι μέτοχον ἀποφανθῆναι τοῦ ἁγίου πνεύματος, καὶ τότε τὴν ἀξιέραστον καὶ τετιμημένην παρὰ θεῷ κατορθοῦν ἑλέσθαι ζωήν· τότε τὰς ἐρήμους καταλήψῃ σὺν ἀνδρείᾳ πνευματικῇ· τότε νηστεύσεις ἁγίως, καὶ κατανεκρώσεις τὰς ἡδονάς, καὶ κρείττων ἔσῃ τοῦ πειράζοντος σατανᾶ. *Gen. XXVII. 23.*
— Ἰδοὺ γέγονεν ἐν τοῖς ἀθλοῦσιν ὁ ἀθλο- A. I. 73.
θέτης ὡς θεός· ἐν τοῖς στεφανουμένοις, ὁ τὰς B. f. 14. b. H. I. 221 b.
τῶν ἁγίων στεφανῶν κεφαλάς· ἴδωμεν τοίνυν τῶν παλαισμάτων τὸ εὐτεχνές, τῆς τοῦ διαβόλου σκαιότητος τὴν ἀνατροπήν· τεσσαρακοστῆς εἰς νηστείαν δαπανηθείσης ἡμέρας, ὕστερον ἐπείνασε· καί τοι δίδωσιν αὐτὸς τοῖς πεινῶσι τροφήν· καὶ αὐτός ἐστιν ὁ ἄρτος ὁ ἐξ οὐρανοῦ καταβὰς, καὶ ζωὴν διδοὺς τῷ κόσμῳ, ἡ τῶν ὅλων σύστασις· ἐπειδὴ δὲ πάλιν ἐχρῆν τὴν καθ' ἡμᾶς πτωχείαν οὐκ ἀτιμάσαντα, τῶν τῆς ἀνθρωπότητος μέτρων μὴ εἰσάπαν ἀποφοιτᾶν, συγκεχώρηκε τῇ τῆς σαρκὸς φύσει ζητῆσαι τὰ ἑαυτῆς· οὕτως αὐτὸν πεινάσαι φαμέν. — Νηστεύσας γε μὴν ἀποχρώντως, καὶ δυνάμει θεοπρεπεῖ, ποτοῦ καὶ σιτίων δίχα τὴν σάρκα τηρήσας ἀδιάφθορον, ἐφίησι μόλις τὰ οἰκεῖα παθεῖν αὐτήν· πεινῆσαι γὰρ λέγει· καὶ διὰ ποίαν αἰτίαν; ἵνα δι' ἀμφοῖν εὐτέχνως θεός τε ὁμοῦ καὶ ἄνθρωπος ὑπάρχων, ἐπιγινώσκηται εἷς καὶ ὁ αὐτὸς δηλονότι, καὶ θεϊκῶς ὑπὲρ ἡμᾶς, καὶ καθ' ἡμᾶς ἀνθρωπίνως.

Καὶ εἶπεν αὐτῷ ὁ διάβολος κ. τ. λ. v. 3.

Εἶτα προσέρχεται πειράζων ὁ σατανᾶς· A. I. 73. b.
συνεργὸν ὥσπερ τῆς ἐνούσης αὐτῷ δυστροπίας, B. I. 15. H. I. 224. b.
τὸ τοῦ λιμοῦ πάθος ἔσεσθαι προσδοκῶν· κατισχύει γὰρ ἡμῶν πολλάκις, τὰς ἐν ἡμῖν ἀσθενείας εἰς ἐπικουρίαν δεχόμενος τῶν ἑαυτοῦ σκεμμάτων ἤτοι ἐπιχειρημάτων· ἐνόμισεν αὐτὸν ἑτοίμως ἐπιπηδᾶν τῷ βούλεσθαι παρακειμένους ἰδεῖν ἄρτους· ἔφη γοῦν· εἰ υἱὸς εἶ τοῦ θεοῦ, εἰπὲ ἵνα ὁ λίθος οὗτος, ἄρτος γένηται· προσέρχεται μὲν, ὡς ἀνθρώ-

πῳ κοινῷ, καὶ ὡς ἑνὶ τῶν ἁγίων· πλὴν ὕποπτος ἦν, μὴ ἄρα πως αὐτὸς εἴη ὁ Χριστός· πῶς οὖν ἠθέλησε τοῦτο μαθεῖν; ἐνενόησεν ὡς θεοπρεποῦς ἰσχύος ἀποτέλεσμα καὶ ἔργον ἐστὶ, τὸ μεταστῆσαι φύσιν εἰς ὅπερ οὐκ ἦν· θεὸς γάρ ἐστιν ὁ ποιῶν ταῦτα καὶ μετασκευάζων (1)· οὐκοῦν ἂν τοῦτο φησὶ γένηται, αὐτός που πάντως ἐκεῖνός ἐστιν, ὁ κατὰ τῆς ἐμῆς δυναστείας ἥξειν προσδοκώμενος· ἐὰν δὲ μὴ μεταβάλῃ, πρὸς ἄνθρωπον ἔχω, καὶ ἀποβέβληκα τὸν φόβον, καὶ τῶν κινδύνων ἀπήλλαγμαι· διὰ τοῦτο Χριστὸς, ἅτε δὴ εἰδὼς τοῦ θηρίου τὴν σκέψιν, οὔτε μεταβέβληκεν, οὔτε μὴν ἔφη μὴ δύνασθαι τοῦτο δρᾷν, ἤγουν μὴ ἐθέλειν· ἀποσείεται δὲ μᾶλλον ὡς ὀχληρὸν καὶ περιττὸν λέγων, οὐκ ἐπ' ἄρτῳ μόνῳ ζήσεται ἄνθρωπος, τουτέστιν ἐὰν ὁ θεὸς δύναμιν δῷ τῷ ἀνθρώπῳ, δύναται μὴ φαγεῖν, καὶ ζῆν ὡς Μωϋσῆς καὶ Ἠλίας, οἳ ῥήματι θεοῦ ἔζησαν ἄσιτοι τεσσαράκοντα ἡμέρας· εἰ οὖν δυνατὸν δίχα ἄρτου ζῆν, ἵνα τί ποιῶ τὸν λίθον ἄρτον; οὔτε οὖν λέγει οὐ δύναμαι, ἵνα μὴ ἀρνήσῃ τε τὴν ἑαυτοῦ δύναμιν, οὔτε ὅτι δύναμαι, ἵνα μὴ γνοὺς ἐκεῖνος ὅτι θεός ἐστιν, ᾧ μόνῳ τὰ τοιαῦτα δυνα-
A. 1. 71. H. 1. 225. τὰ, ἀποστῇ ἀπ' αὐτοῦ. – Καί μοι ὅρα τὴν ἀνθρώπου φύσιν ἐν Χριστῷ, τὰ τῆς ἐν Ἀδὰμ ἀκρασίας ἀποβάλλουσαν αἰτιάματα· διὰ βρώσεως ἐν Ἀδὰμ νενικήμεθα, δι' ἐγκρά-
A. 1. 71. b. H. 1. 226. τειαν ἐν Χριστῷ νενικήκαμεν. – Τοῖς μὲν ἀπὸ γῆς σιτίοις, τὸ γήϊνον ἡμῶν τρέφεται σῶμα, καὶ ζητεῖ πρὸς ἐπικουρίαν τὸ συγγενές· ψυχὴ δὲ ἡ λογικὴ λόγῳ τῷ θείῳ πρὸς εὐεξίαν ἁδρύνεται τὴν πνευματικήν· αἱ μὲν γὰρ ἀπὸ γῆς τροφαὶ, τὸ συγγενὲς τρέφουσι σῶμα· αἱ δὲ ἄνωθεν καὶ ἐξ οὐρανοῦ, νευροῦσι τὸ πνεῦμα· τροφὴ νοῦ, ὁ λόγος ὁ παρὰ θεοῦ, καὶ ἄρτος πνευματικὸς, στηρίζων ἀνθρώπου καρδίαν,
* Ps. CIII. 15. κατὰ τὸ ἐν βίβλῳ ψαλμῶν * ὑμνούμενον· τοιαύτας δὲ εἶναι φαμὲν, καὶ αὐτῶν τῶν ἁγίων ἀγγέλων τὰς τροφάς.

V. . . Ἔδειξεν αὐτῷ πάσας τὰς βασιλείας τῆς οἰκουμένης.

A. 1. . b. H. 1. . 27. Ἀλλ' ὦ κακοῦργε καὶ πονηρὲ καὶ ἀλιτή-

carebat, num is forte esset Christus. Qua ratione itaque id cognoscere nititur? Cogitavit divinae potentiae effectum opusque esse, naturalis rei alicuius in aliud quid sibi extraneum, transformationem. Nam talium factor est et immutator Deus. Si ergo, inquit, id patraverit, prorsus hic ille est qui adversus potentiam meam venturus expectatur. Quod si minime hanc transformationem fecerit, res mihi cum homine est, metum abiicio, et periculo liberor. Propterea Christus, utpote beluae insidiarum conscius, neque lapidem immutavit, neque se id agere posse vel nolle negavit; sed et illum tamquam importunum, et rem tamquam supervacuam repulit; dicens: haud solo pane vivet homo; id est, si Deus vim homini tribuerit, poterit ille cibo abstinere, et tamen vivere, sicuti Moyses atque Helias, qui verbo Dei vixerunt impasti quadraginta diebus. Si ergo vivi absque pane potest, cur ego ex lapide panem faciam? Neque ergo dicit, non queo, ne suam potentiam neget; nec ait, possum, ne ille agnoscens quod Deus esset, cui soli haec omnia sunt possibilia, ab eo recederet. – Et tu mecum considera hominis in Christo naturam, quae gulosi Adami culpam repellit. Esu in Adamo victi fuimus, abstinentiâ in Christo vincimus. – Terrenis frugibus, terrenum nostrum alitur corpus, quod homogeneae rei adiutorium exquirit; rationalis autem anima divino verbo ad spiritalem habitudinem bonam roboratur. Nam quae sunt de tellure alimenta, cognatum sibi nutriunt corpus; superna autem de caelo, spiritum roborant. Mentis alimonia est, verbum Dei, panisque spiritalis qui hominis cor confirmat, sicut in psalmorum libro cantatur. Tales esse dicimus ipsorum etiam sanctorum angelorum cibos.

Ostendit illi omnia regna orbis terrae.

Sed heus tu malefice, et improbe, et

1) Animadverte Cyrilli doctrinam de divina potentia transformandi rei alicuius naturam in diversam aliam; quod etiam ad dogma eucharisticae transubstantiationis valet. Idem sentiebat Baptista cum ait: *potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahae.*

flagitiose, quomodo ausus es rei omnis creatae domino cuncta regna demonstrare, ac dicere, omnia haec mea sunt? quae, si nunc procidens me adoraveris, tibi dabo. Quomodo quae tua non sunt promittis? Quis te heredem regni Dei constituit? Quis tibi terrarum orbem subiecit? Fraudulenter haec tibi vindicas; redde igitur humanato filio, cunctorum domino. Audi quid de te dicat Isaias propheta: « numquid et tibi paratum est regnare? vallem profundam, ignem et sulphur ac ligna posita; furor Domini, sicut vallis sulphure succensa. » Qui autem sortis tuae loco habes inextinguibilem flammam, cur rerum omnium regi tua promittis? Sperabas adoratorem habere quem omnia tremunt, quem laudant seraphim cunctaeque angelicae virtutes? Scriptum est enim: dominum Deum tuum adorabis, et ipsi soli servies. Quasi intima illius contingens, hoc tempestive praeceptum protulit. Namque ante suum adventum, universum ille irretiverat fraude mundum: ille ubique adorabatur. Verumtamen Dei lex, pellens illum de occupato fraudulenter imperio, unum suapte natura vereque Deum adorare iussit, eique soli cultum exhibere.

Si filius Dei es, mitte te hinc deorsum.

Tertiam admovet tentationem diabolus, vanam gloriam; mitte te deorsum inquiens, ad deitatis demonstrationem. Sed enim haud eum elatione transversum egit; ipse potius nunc etiam scopo aberravit. Dictum quippe est, inquit Christus, non tentabis dominum Deum tuum. Equidem haud tentantibus Deus opem suppeditat, sed credentibus in eum. Non enim quia Deus nos clementia sua dignatur, idcirco ostentationi indulgere debemus. Insuper numquam Christus tentantibus se miraculum edidit: generatio, aiebat, prava signum quaerit, et signum non dabitur ei. Idem nunc sibi dictum audiat

σε, πῶς ἐτόλμησας τῷ κυρίῳ πάσης τῆς κτίσεως δεῖξαι πάσας βασιλείας, καὶ εἰπεῖν ὡς ταῦτα πάντα ἐμά ἐστι; νῦν οὖν εἰ πεσὼν προσκυνήσεις μοι, σοὶ δώσω· πῶς ἐπαγγέλλῃ τὰ μὴ σά; τίς σε κατέστησε κληρονόμον τῆς τοῦ θεοῦ βασιλείας; τίς ὑπέταξέ σοι τὴν ὑπ' οὐρανόν; ἐξ ἀπάτης ἥρπασας· οὐκοῦν ἀπόδος ἐνανθρωπήσαντι τῷ υἱῷ τῷ πάντων δεσπότῃ· ἄκουε τί φησιν ὁ προφή-
της Ἡσαΐας * περὶ σοῦ· “ μὴ καὶ σοὶ ἡτοι- * Is. XXX. 33.
μάσθη βασιλεύειν, φάραγγα βαθεῖαν, πῦρ καὶ θεῖον καὶ ξύλα κείμενα· ὁ θυμὸς κυρίου ὡς φάραγξ ὑπὸ θείου καιομένη· ” ὁ δὲ κλῆρον ἔχων τὴν ἄσβεστον φλόγα, πῶς τῷ βασιλεῖ τῶν ὅλων ἐπαγγέλλεις τὰ αὐτοῦ; προσεδόκησας ἔχειν προσκυνητὴν ὃν τρέμει τὰ σύμπαντα, καὶ δοξολογοῦσι τὰ σεραφὶμ καὶ πᾶ-
σαι αἱ ἀγγελικαὶ δυνάμεις: γέγραπται, κύ- v. 8.
ριον τὸν θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ
λατρεύσεις (1)· ἁπτόμενος ὥσπερ τῶν σπλάγ- B f. 17. b.
χνων αὐτοῦ, ταύτην παρεκόμισεν εὐκαίρως τὴν ἐντολήν· πρὸ μὲν γὰρ τῆς ἐπιδημίας αὐτοῦ, πᾶσαν ἐπλάνησε τὴν ὑπ' οὐρανόν· αὐτὸς ἦν ὁ πανταχοῦ προσκυνούμενος· ὁ δέ γε τοῦ θεοῦ νόμος ἔξω τιθεὶς αὐτὸν τῆς ἐξ ἀπάτης αὐτῷ πεπορισμένης ἀρχῆς, ἑνὶ τῷ κατὰ φύσιν καὶ ἀληθῶς ὄντι θεῷ, προσέταξε προσκυνεῖν, καὶ αὐτῷ μόνῳ τὰς λατρείας ἐπιτελεῖν.

Εἰ ὁ υἱὸς εἶ τοῦ θεοῦ, βαλε σεαυτὸν ἐντεῦθεν κάτω. v. 9.

Τρίτην πεῖραν ὁ διάβολος προσάγει τὴν A. f. 75. b. B. f. 47. b. H. f. 230.
τῆς κενοδοξίας· βάλε σεαυτὸν κάτω λέγων, εἰς ἐπίδειξιν τῆς θεότητος· ἀλλ' οὐ κατήνεγκε διὰ τῆς ἐπάρσεως, ἀλλ' ἔξω βέβληκε καὶ εἰς τοῦτο σκοποῦ· εἴρηται γάρ, φησι, οὐκ ἐκπειράσεις κύριον τὸν θεόν σου· οὐ γὰρ τοῖς πειράζουσι χαρίζεται ὁ θεὸς τὰς ἐπικουρίας, ἀλλὰ τοῖς πιστεύουσιν εἰς αὐτόν· οὐ γὰρ ὅτι φειδοῦς ἡμᾶς ἀξιοῖ, διὰ τοῦτο ἡμεῖς ἐπιδεικτιᾶν ὀφείλομεν· πρὸς τούτοις οὐδέποτε Χριστὸς τοῖς πειράζουσιν αὐτὸν ἐδίδου σημεῖον· γενεὰ γάρ, φησι, πονηρὰ σημεῖον ἐπιζη-
τεῖ, καὶ σημεῖον οὐ δοθήσεται αὐτῇ· * τοῦ- * Matth. XII. 39.
το καὶ νῦν ἀκουέτω πειράζων ὁ σατανᾶς·

(1) Heic interseritur apud D. Thomam in catena. « Cyrillus. Qualiter autem, si, secundum haereticos, Filius est creatura, adoratur? Quod crimen inferretur adversus eos, qui servierunt creaturae et non creatori, si Filium secundum eos creaturam existentem colimus tamquam Deum? »

οὐκοῦν νενικήκαμεν ἐν Χριστῷ· καὶ ὁ ποτὲ κρατήσας ἐν Ἀδὰμ, ἀπῆλθε κατῃσχυνόμενος, ἵν᾽ ἡμεῖς ὑπὸ πόδας ἔχωμεν αὐτόν· ὅτε γὰρ νενίκηκεν ὁ Χριστὸς, τότε καὶ
* Luc. X. 19. εἰς ἡμᾶς παραπέμπων τὸ δύνασθαι νικᾷν *, ἰδοὺ δέδωκα φησὶν ὑμῖν πατεῖν ἐπάνω ὄφεων καὶ σκορπίων καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ.

v. 10. Γέγραπται γὰρ ὅτι τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ ἐντελεῖται περί σου, τοῦ διαφυλάξαι σε.

B. f. 47. b Ὅρα δὲ πῶς κακούργως πειρᾶται διὰ τῆς χρήσεως τῶν γραφῶν καθελεῖν τὴν δόξαν τοῦ κυρίου, ὡς δεομένου ἀγγελικῆς βοηθείας· ὡς μέλλοντος προσκόπτειν, εἰ μὴ ἄγγελοι αὐτῷ βοηθεῖεν· οὐ γὰρ περὶ τοῦ Χριστοῦ εἴρηται ἡ χρῆσις τοῦ ψαλμοῦ, οὐδὲ γὰρ δεῖται ἀγγέλων δεσπότης· τὸ δὲ πτερύγιον οἰκοδόμημα ἦν ὑψηλὸν ἄγαν, παρῳκοδομημένον
A. f. 75. b, H. f. 2[illegible]. b. τῇ πλευρᾷ τοῦ ἱεροῦ. — Ἀναφέρουσι μέν τοι κακῶς τινὲς τὸν ψαλμὸν (1), εἰς τὸ τοῦ κυρίου πρόσωπον· καὶ τοὺς στίχους συνάπτοντες, οὕτως ἀναγινώσκουσι· ὅτι σὺ κύριε ἡ ἐλπίς μου, τὸν ὕψιστον ἔθου καταφυγήν σου· φασὶ γοῦν ὅτι ὁ κύριος καταφυγὴν ἔχει τὸν ὕψιστον, δηλονότι τὸν ἐν οὐρανοῖς πατέρα· γέγονε δὲ πρόφασις αὐτῶν τῆς τοιαύτης ἐννοίας, ὁ σατανᾶς· αὐτὸς γὰρ οὕτω νενόηκε τοὺς στίχους· εἰπὼν, εἰ υἱὸς εἶ τοῦ θεοῦ, βάλε σεαυτὸν κάτω· γέγραπται γὰρ ὡς τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ ἐντελεῖται περὶ σοῦ· συκοφάντης γὰρ ὑπάρχων καὶ πλάνος ὁ σατανᾶς, καὶ τὰ περὶ ἡμῶν εἰρημένα, αὐτῷ προσάπτει τῷ προσώπῳ τοῦ πάντων ἡμῶν σωτῆρος Χριστοῦ· ἀλλ᾽ ἡμεῖς οὐχ᾽ οὕτως νοοῦμεν, ὡς νοεῖν ἔθος τῷ σατανᾷ· εἰ δὲ οὕτω νενοήκασιν Ἀρειανοὶ, θαυμαστὸν οὐδέν· ἀκολουθοῦσι γὰρ τῷ ἰδίῳ πατρὶ, ὃς ψεύστης ἐστὶ, καὶ ἀλήθεια ἐν αὐτῷ οὐκ ἔστι, κατὰ τὴν τοῦ σωτῆρος φωνήν· εἰ γάρ ἐστι κατ᾽ αὐτοὺς ἀληθὲς τὸ τοιοῦτον, ἐλπίδα μὲν ἡμεῖς τὸν Χριστὸν πεποιήμεθα, αὐτὸς δὲ καταφυγὴν ἔχει τὸν πατέρα· οὐκοῦν βοηθουμένῳ προσπεφεύγαμεν, σωτῆρα, καλοῦμεν τὸν παρ᾽ ἑτέρου σωζόμενον· οὐκ ἔστι ταῦτα, μὴ γένοιτο· λέγομεν τοί-

tentator Satanas. Nos ergo in Christo vicimus. Qui autem ab Adamo olim victor discessit, nunc pudore suffusus recessit, ut nos ipsum pedibus suppositum teneamus. Cum enim Christus vicit, tunc nobis quoque vincendi vim tradens, ecce dedi inquit vobis potestatem calcandi serpentes et scorpiones, et universam inimici potentiam.

Scriptum est enim: angelis suis mandabit de te, ut custodiant te.

Cerne quam malitiose conatur scripturarum usu Domini gloriam delere, quasi is angelico auxilio egeat, et quasi impingere eum necesse sit, nisi ei angeli praesto fuerint. Atqui non de Christo dicta fuit psalmi sententia; namque angelis non eget Dominus. Porro pinnaculum fabrica erat quaedam celsissima, iuxta templi latus exstructa. – Male nonnulli referunt psalmum (XC. 9.) ad Domini personam, versiculos seriatim legentes sic: quia tu Domine spes mea, Altissimum posuisti refugium tuum. Aiunt ergo Dominum habere refugium suum Altissimum, id est residentem in caelis patrem. Causa autem huiusmodi est illis Satanas, qui ita versiculos intellexit, cum ait: « si filius Dei es, mitte te deorsum. Scriptum est enim: angelis suis mandavit de te. » Nam cum sycophanta deceptorque sit Satanas, ea quae de nobis dicta fuerunt, ipsi accommodat personae servatoris omnium nostrûm Christi. Verum enimvero nos haud ita intelligimus ut Satanas solet. Quod si ita intellexerunt Ariani, nil mirum; sequuntur enim patrem suum, qui mendax est, et veritate caret, iuxta Servatoris effatum. Nam si, ut isti volunt, ita se res haberet, nos quidem spem nostram in Christo collocavimus; ipse autem refugium habet patrem: ex quo sequitur ut ad egentem auxilio confugerimus, et servatorem appellemus eum qui ab alio servatus est. Verum haec non ita se habent; absit. Dicimus ergo his qui ita sentire solent: ecce

(1) Locus hic vel desumptus fuit a Cyrillo ex suo in ps. XC. commentario, apud nos p. gr. 419; vel ex hoc loco vice versa illuc translatus.

alterum vestrum nobis demonstratis errorem: extra regiam rectamque viam gradimini, in spinas foveasque decidistis, a veritate devii. Aequalis est per omnia patri filius, figura substantiae illius, Altissimus aeque ac pater. Satanas ergo his usus est versiculis ceu si cum Servatore ageret tamquam vulgari homine. Quum sit enim totus tenebrosus, et mentem obscuratam gerat, non intellexit dictorum verborum vim; nempe quod psalmus in persona cuiusvis iusti dictus fuerit ab illo Altissimo adiuti, qui Deus caelorum est. Nescivit insuper, Deum Verbum factum fuisse hominem, ipsumque adeo esse qui tunc ex dispensationis ratione tentabatur. Diabolus ergo, ut dixi, tamquam de communi homine, vel certe de uno aliquo sancto propheta, verba illa dicta esse putavit. Porro absurdum esset nos accurate mysterium iam edoctos, credentesque ipsum Deum esse Deique filium, et pro nobis aeque ac nos factum hominem, existimare dictos de ipso fuisse illos versiculos. Haud igitur Servatoris personae quadrant verba: altissimum posuisti refugium tuum. Ipse est enim Altissimus, omnium refugium, omnium spes, omnia potens dextera patris: quem si quis refugium suum posuerit, mala ad eum non accedent. Etenim ipse imperat angelis, qui sunt ministratorii spiritus, ut iustum custodiant. Nam sicuti carnales patres, quum viam asperam difficilemque aspexerint, infantulos suos manibus sustollunt, ne forte telleri illorum pedes laedantur, qui nondum viae duritiem ferre queunt, sic etiam intellectuales potentiae eos qui nondum labores durare valent, quia puerili adhuc animo sunt, non sinunt eos supra vires fatigari, sed omni eripiunt tentatione.

νυν τοῖς οὕτω φρονεῖν εἰωθόσιν, ἑτέραν ἡμῖν ἀναγγέλλετε πλάνησιν· ἔξω τῆς βασιλικῆς καὶ εὐθείας ἔρχεσθε τρίβου· εἰς ἀκάνθας καὶ βόθρους πίπτετε· τῆς ἀληθείας ἐκπεπτώκατε· ἴσος ἐστὶ κατὰ πάντα τοῦ πατρὸς, ὁ υἱός· χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ· ὕψιστος καθὰ καὶ ὁ πατήρ· ὁ μὲν οὖν σατανᾶς τούτοις ἐχρήσατο τοῖς στίχοις (1) ὡς ἐπ' ἀνθρώπου κοινοῦ τοῦ σωτῆρος· ἐπειδὴ γάρ ἐστιν ὅλος σκότος, καὶ κατεσκοτισμένην ἔχει τὴν διάνοιαν, οὐ συνῆκε τῶν εἰρημένων τὴν δύναμιν, ὅτι ὁ ψαλμὸς ἐκ προσώπου παντὸς δικαίου εἴρηται βοηθουμένου ὑπὸ τοῦ ὑψίστου, ὄντος θεοῦ τοῦ οὐρανοῦ· ἠγνόησέ τε πρὸς τούτῳ ὅτι θεὸς ὢν ὁ λόγος, γέγονεν ἄνθρωπος, καὶ αὐτὸς ἦν ὁ οἰκονομικῶς πειραζόμενος· ὁ μὲν οὖν, ὡς ἔφην, ὡς ἐπ' ἀνθρώπου κοινοῦ, ἢ καὶ ὡς ἐφ' ἑνὸς τῶν ἁγίων προφητῶν εἰρῆσθαι τοὺς λόγους ὑπελάμβανεν· ἄτοπον ἡμᾶς τοὺς εἰδότας ἀκριβῶς τὸ μυστήριον, καὶ πεπιστευκότας ὅτι θεός ἐστι καὶ υἱὸς θεοῦ, καὶ ὅτι δι' ἡμᾶς καθ' ἡμᾶς γέγονεν ἄνθρωπος, ὑπονοεῖν περὶ αὐτοῦ τοὺς στίχους εἰρῆσθαι· οὐχ ἁρμόζει τοίνυν τῷ προσώπῳ τοῦ σωτῆρος τὸ λέγεσθαι τὸ ὕψιστον ἔθου καταφυγήν σου· αὐτὸς γάρ ἐστιν ὁ ὕψιστος, ἡ πάντων καταφυγὴ, ἡ πάντων ἐλπὶς, ἡ πάντα ἰσχύουσα τοῦ πατρὸς δεξιά· κἄν τις αὐτὸν καταφυγὴν θεῖτο, οὐ προσελεύσεται πρὸς αὐτὸν κακά· αὐτὸς γὰρ ἐντελεῖται τοῖς ἀγγέλοις, λειτουργικοῖς οὖσι πνεύμασιν, ὅπως φρουρῶσι τὸν δίκαιον· ὥσπερ γὰρ οἱ κατὰ σάρκα πατέρες (2) ὅταν ἴδωσιν ὁδὸν τραχεῖαν καὶ δύσβατον, ἁρπάζουσιν εἰς χεῖρας τὰ βρέφη, μή πως ἀδικηθῇ τρυφερὸν ἔχοντα τὸν πόδα, καὶ οὔπω διὰ σκληρᾶς ὁδοῦ βῆναι δυνάμενα, οὕτω καὶ αἱ λογικαὶ δυνάμεις τοὺς οὔπω πονεῖν ἰσχύοντας, νηπιοπρεπῆ δέ πως τὴν διάνοιαν ἔχοντας, οὐκ ἐῶσι πονεῖν ὑπὲρ δύναμιν, ἀλλὰ παντὸς ἐξέλκουσι πειρασμοῦ (3).

Et regressus est Iesus in virtute Spiritus in Galilaeam.

Καὶ ὑπέστρεψεν ὁ Ἰησοῦς ἐν τῇ δυνάμει τοῦ πνεύματος εἰς τὴν Γαλιλαίαν. v. 14.

Omisso urbium incolatu, desertis in lo-

Ἀφεὶς τὰς ἐν ταῖς πόλεσι διατριβὰς, τὸ

(1) Lege rursus Cyrillum ad ps. XC. apud nos p. 420.
(2) Adhuc adi Cyrillum ad ps. XC. p. 420.
(3) Animadverte de custodibus hominum angelis Cyrilli testimonium.

ἐρήμοις ἐνηυλίζετο· ἐκεῖ νενήστευκε πειραζόμενος ὑπὸ τοῦ σατανᾶ, ἐκεῖ νενίκηκεν ὑπὲρ ἡμῶν, ἐκεῖ συνέτριψε τὰς κεφαλὰς τῶν δρακόντων, ἐκεῖ καθά φησιν ὁ μακάριος Δα-
* Ps. IX. 7. βὶδ *, τοῦ ἐχθροῦ ἐξέλιπον αἱ ῥομφαῖαι εἰς τέλος, καὶ πόλεις καθῄρηνται, τουτέστιν ὡς πύργοι καὶ πόλεις ὄντες· καταμεγεθήσας τοίνυν τὸν σατανᾶ, καὶ στεφανώσας ἐν ἑαυτῷ τὴν τοῦ ἀνθρώπου φύσιν τοῖς κατ᾽ ἐκείνου βραβείοις, ὑπέστρεψεν εἰς τὴν Γαλιλαίαν, ἐν τῇ δυνάμει τοῦ πνεύματος, ἐνεργείᾳ τε καὶ δυνάμει χρώμενος, πλείστας τε θεοσημείας ἀποτελῶν, καὶ πολὺ τὸ θαῦμα παρεχόμενος· εἰργάζετο δὲ τὰς θεοσημείας, οὐκ ἔξωθεν καὶ πεπορισμένην τὴν τοῦ πνεύματος χάριν λαβὼν, καθὰ καὶ ὁ τῶν ἁγίων χορὸς, ὑπάρχων δὲ μᾶλλον φύσει τε καὶ ἀληθῶς υἱὸς τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς, καὶ κλῆρον ἴδιον ἔχων τὰ αὐτοῦ·
* Ioh. XVII. 10. καὶ γὰρ ἔφη πρὸς αὐτόν· * ὅτι πάντα τὰ ἐμὰ, σά ἐστι· καὶ τὰ σὰ, ἐμὰ, καὶ δεδόξασμαι ἐν αὐτοῖς· δεδόξασται τοίνυν ὡς ἰδίᾳ δυνάμει καὶ ἐνεργείᾳ χρώμενος τῇ τοῦ ὁμοουσίου πνεύματος.

v. 16. Καὶ ἦλθεν εἰς τὴν Ναζαρέτ· καὶ εἰσῆλθεν — εἰς τὴν συναγωγήν.

A. f. 77. H. f. 235. Ἐπειδὴ ἐχρῆν λοιπὸν ἐμφανῆ ἑαυτὸν καταστῆσαι τοῖς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ, καὶ τὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως ἐκλάμψαι μυστήριον τοῖς οὐκ εἰδόσιν αὐτὸ, καὶ ὅτι κέχρισται παρὰ τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς εἰς σωτηρίαν τῆς ὑπὸ οὐρανὸν, πανσόφως καὶ τοῦτο οἰκονομεῖ· χαρίζεται δὲ τοῦτο πρό γε τῶν ἄλλων τοῖς ἐν Ναζαρὲτ, οἷς καὶ συνετράφη, κατά γε φημὶ τὴν σάρκα· εἰσελθὼν τοίνυν ἐν τῇ συναγωγῇ, δέχεται βιβλίον εἰς ἀνάγνωσιν· καὶ ἀνοίξας, προφητικὴν ἐπελέξατο ῥῆσιν, τὸ περὶ αὐτοῦ λαλοῦσαν μυστήριον. — Ἐναργέστατα δὲ διὰ τούτων αὐτὸς ἦν ὁ λέγων διὰ τῆς τοῦ προφήτου φωνῆς, ὡς καὶ ἐνανθρωπήσει καὶ ἀφίξεται διασώσων τὴν ὑπ᾽ οὐρανόν· κεχρῖσθαι γὰρ οὐχ᾽ ἑτέρως φαμὲν τὸν υἱὸν, πλὴν ὅτι κατὰ τὴν σάρκα γενόμενον δηλονότι καθ᾽ ἡμᾶς καὶ ἐνανθρωπήσαντα· θεὸς γὰρ ὑπάρχων ὁμοῦ καὶ ἄνθρωπος, ὁ αὐτὸς δίδωσι μὲν θεϊκῶς τὸ πνεῦμα τῇ κτίσει, δέχεται δὲ αὐτὸ παρὰ τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς κατὰ τὸ ἀνθρώπινον, ὁ πᾶσαν ἁγιάζων τὴν κτί-

cis versabatur. Ibi ieiunavit, tentatusque a diabolo est; ibi pro nobis vicit; ibi capita draconum contrivit; ibi, ut ait beatus David, inimici frameae defecerunt in finem, et urbes sunt destructae, id est illi qui turrium urbiumque instar erant. Ergo Satana superato, atque in se ipso coronata hominis natura spoliis de illo relatis, reversus est in Galilaeam cum virtute Spiritus, operandi potentia utens, plurima edens miracula, multamque sui admirationem excitans. Miracula vero operabatur, non accepta exterius donataque sibi a Spiritu gratia, sicuti ceteris sanctis eveniebat, sed ipse potius existens naturalis verusque Dei patris filius, et eorum, quae huius propria sunt, heres. Namque et ipsi aiebat: omnia mea, tua sunt: et tua, mea; et glorificatus sum in eis. Glorificatus est igitur, tamquam virtute et efficacia propria utens illa, quae est Spiritûs sibi consubstantialis.

Et venit Nazaret. — Et intravit in synagogam.

Quoniam deinceps oportebat notum se constituere filiis Israhelis, et incarnationis illucescere mysterium his qui illud ignorabant, et quod ipse unctus fuisset a Deo patre ob mundi salutem; prudentissime hoc quoque agit. Primis autem hoc ante alios beneficium largitur popularibus suis Nazareti, quos inter fuerat nutritus, secundum carnem videlicet. Ergo synagogam ingressus, sumit librum ad legendum; eoque aperto, propheticam deligit sententiam quae mysterium de ipso loquebatur. – Manifestissime vero in his dictis ipse prophetae voce aiebat, se hominem factum iri, et venturum ad salvandum orbem terrarum. Namque unctum fuisse haud aliter dicimus filium, quam quatenus caro factus erat, id est aeque ac nos homo constitutus. Iam quum ipse Deus simul et homo sit, idem Spiritum divinitus donat creaturae; idemque a Deo patre ipsummet recipit humanitus; qui tamen creaturam omnem san-

etificat; quandoquidem et ex sancto patre exsplenduit, et ex ipso profusum Spiritum tum in supernas virtutes tamquam proprium inmittit, tum etiam in illos qui adventum eius cognoverunt.

Spiritus Domini super me; propter quod unxit me, evangelizare pauperibus misit me etc.

Manifeste his verbis demonstrat, se exinanitionis demissionem et humilitatem, et ipsum Christi nomen atque officium nostri causa excepisse. Namque ait: Spiritus, qui mihi naturaliter inest propter unitatem substantiae ac deitatis, is inquam in me exterius supervenit: sicut etiam apud Iordanem sub columbae specie descendit; non quia in me non esset, sed quatenus unxit me. Cur autem ungi voluit? Nempe quia nos deserti eramus a Spiritu ob antiquam illam sententiam, non permanebit Spiritus meus in his hominibus, quia caro sunt. – Haec ab humanato Dei Verbo dicuntur. Verus enim Deus ex Deo patre, et propter nos homo sine mutatione factus, nobiscum unctus est oleo exultationis, Spiritu in eum sub columbae specie apud Iordanem convolante. Olim sane symbolice ungebantur reges ac sacerdotes, qui indidem quamdam sanctificationis partem nanciscebantur. Sed hic nostri causa homo factus, intellectuali exultationis oleo, et ipso Spiritus adventu unctus fuit; rem hanc non sibi sed nobis accipiens. Etenim quum a nobis avolasset Spiritus, neque in nobis permansisset, quia caro eramus, luctus terram occupabat, quae Dei participatione carebat. – Praedicavit etiam captivis remissionem, vinciens fortem et tyrannice generi nostro dominantem Satanam, eiusque vasa, nempe nos, rapiens.

Sicut verba « unxit me » humanitati conveniunt; ungitur enim non divina natura, sed id quod nobis cognatum est; ita etiam verba « misit me » humanae conditioni reputanda sunt. – Et illos, qui olim diaboli tenebris obscuratum cor habebant,

σιν, ἅτε καὶ ἐξ ἁγίου πατρὸς πεφηνὼς, καὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ προχεόμενον πνεῦμα καὶ ταῖς ἄνω δυνάμεσιν ἐνιεὶς ὡς ἑαυτοῦ, καὶ προσέτι τοῖς ἐπεγνωκόσιν αὐτοῦ τὴν ἐπιφάνειαν.

Πνεῦμα κυρίου ἐπ' ἐμὲ, οὗ ἕνεκεν ἔχρισέ με, εὐαγγελίζεσθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με κ. τ. λ. v. 18.

Σαφῶς διὰ τούτων δηλοῖ, ὡς τὸ τῆς κε- B. f. 50.
νώσεως ὑφειμένον, καὶ ὑποβεβηκὸς, καὶ αὐτὸ τὸ Χριστὸς ὄνομά τε, καὶ πρᾶγμα δι' ἡμᾶς κατεδέξατο· τὸ γὰρ πνεῦμα, φησὶν, ὅπερ ἐστὶ φυσικῶς ἐν ἐμοὶ διὰ τὸ ταυτὸν τῆς οὐσίας καὶ τῆς θεότητος, τοῦτο ἐπ' ἐμὲ παραγέγονεν καὶ ἔξωθεν· ὥσπερ καὶ ἐν Ἰορδάνῃ ἐν εἴδει περιστερᾶς ἐπεφοίτησεν, οὐχ ὡς μὴ ὑπάρχον ἐν ἐμοὶ, ἀλλ' οὗ εἵνεκεν ἔχρισέ με· τίνος δὲ εἵνεκεν χρισθῆναι προείλετο; ἡμῶν τῶν ἐρήμων γενομένων τοῦ πνεύματος διὰ τὴν ἀρχαίαν ἐκείνην ἀπόφασιν, τὸ οὐ μὴ καταμείνῃ τὸ πνεῦμα μου ἐν τοῖς ἀνθρώποις τούτοις, διὰ τὸ εἶναι αὐτοὺς σάρκα. * — Ταῦτα ὁ ἐνανθρω- * Gen. VI. 3.
πήσας τοῦ θεοῦ λόγος φησί· θεὸς γὰρ ὢν ἀληθινὸς ἐξ ἀληθινοῦ θεοῦ τοῦ πατρὸς, καὶ δι' ἡμᾶς ἄνθρωπος ἀτρέπτως γεγονὼς, μεθ' ἡμῶν κέχρισαι τῷ ἐλαίῳ τῆς ἀγαλλιάσεως, τοῦ πνεύματος αὐτῷ παρὰ τὸν Ἰορδάνην ἐπιφοιτήσαντος ἐν εἴδει περιστερᾶς· πάλαι μὲν γὰρ συμβολικῶς ἐχρίοντο βασιλεῖς τε καὶ ἱερεῖς, ἁγιασμοῦ τινὰ μετοχὴν ἐκ τούτου κερδαίνοντες· ὁ δὲ δι' ἡμᾶς ἐνανθρωπήσας, τῷ νοητῷ τῆς ἀγαλλιάσεως ἐλαίῳ, καὶ αὐτῇ τῇ τοῦ πνεύματος ἐπιφοιτήσει ἐχρίσθη· τοῦτο ἡμῖν λαμβάνων, οὐχ ἑαυτῷ· καὶ γὰρ ἀποπτάντος τοῦ πνεύματος, καὶ μὴ καταμείναντος ἐν ἡμῖν διὰ τὸ εἶναι ἡμᾶς σάρκα, πένθους ἦν πλήρης ἡ γῆ, ἅτε μετουσίας ἐστερημένη θεοῦ. — Ἐκήρυξε δὲ καὶ αἰχμαλώτοις ἄφεσιν, B. f. 50. b.
ἣν καὶ ἐνήργησε, δήσας τὸν ἰσχυρὸν τὸν τυραννικῶς καταδυναστεύσαντα τοῦ γένους ἡμῶν σατανᾶν, καὶ τὰ σκεύη αὐτοῦ διαρπάσας ἡμᾶς.

Ὥσπερ μέν τοι τὸ ἔχρισέ με, τῇ ἀν- A. f. 77. H. f. [illegible] b.
θρωπότητι πρέπει, χρίεται γὰρ οὐχ ἡ θεία φύσις ἀλλὰ τὸ ἡμῖν ὁμογενὲς, οὕτω καὶ τὸ, ἀπέσταλκέ με, τῷ ἀνθρωπίνῳ λογιστέον. — Καὶ τοὺς πάλαι τοῦ ἐκ τοῦ διαβόλου A. f. 77. [illegible] H. f. [illegible]
ἀχλὺν ἔχοντας εἰς καρδίαν, λαμπροὺς ἀπέ-

φηνεν, οἷά τις δικαιοσύνης ἥλιος ἀνίσχων, καὶ υἱοὺς ἀποφήνας οὐκέτι νυκτὸς καὶ σκότους ἀλλὰ φωτὸς καὶ ἡμέρας, κατὰ τὴν Παύλου φω- (* I. Thess. V. 5.) νήν· * καὶ οἱ τυφλοὶ ὄντες, ἐτύφλωσε γὰρ τὰς καρδίας αὐτῶν ὁ ἀποστάτης, ἀνέβλεψαν, καὶ ἐπέγνωσαν τὴν ἀλήθειαν, καὶ καθὼς φη- (* Is. XLII. 16.) σὶν Ἡσαΐας *, γέγονεν αὐτοῖς τὸ σκότος εἰς φῶς· τουτέστιν οἱ ἀμαθεῖς, γεγόνασι σοφοί· οἱ ποτὲ πλανώμενοι, τὰς τῆς δικαιοσύνης ἐγνώκασιν ὁδούς· φησὶ δέ που καὶ πρὸς (* Is. cap. cit. v. 6. 7.) αὐτὸν τὸν υἱὸν ὁ πατήρ· * δέδωκά σε εἰς διαθήκην γένους, εἰς φῶς ἐθνῶν, ἀνοῖξαι ὀφθαλμοὺς τυφλῶν, ἐξαγαγεῖν ἐκ δεσμῶν δεδεμένους, καὶ ἐξ οἴκου φυλακῆς καθημένους ἐν σκότει· ἀφίκετο γὰρ ὁ μονογενὴς εἰς τόνδε τὸν κόσμον, καὶ τοῖς ἐκ γένους, τουτέστι τοῖς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ, ἐξ αὐτῶν γὰρ πέφηνε τὸ κατὰ σάρκα, τὴν καινὴν δέδωκε διαθήκην, τὴν πάλαι προηγγελμένην διὰ φωνῆς προφητῶν· ἐνήστραψε δὲ καὶ τοῖς ἔθνεσι τὸ θεῖόν τε καὶ οὐράνιον φῶς· καὶ τοῖς ἐν ᾅδου πνεύμασι πορευθεὶς ἐκήρυξε, καὶ τοῖς καθειργμένοις ἐν οἴκῳ φυλακῆς ἐπεφάνη, καὶ πάντας ἀνῆκε δεσμῶν καὶ ἀνάγκης· ταῦτα δὲ πῶς οὐκ ἂν ἔχοι σαφῆ τὴν ἀπόδειξιν τοῦ, ὅτι καὶ θεὸς καὶ ἐκ θεοῦ κατὰ φύσιν ἐστὶν ὁ Χριστός;

Τί δὲ τὸ ἀποστεῖλαι τεθραυσμένους ἐν ἀφέσει; τὸ ἐλευθέρους ἐκπέμψαι, οὓς συνέθραυσε νοητῶς ῥαβδίζων ὁ σατανᾶς. Τί δὲ τὸ κηρύξαι ἐνιαυτὸν κυρίου δεκτόν (1); τὸ τὴν ἑαυτοῦ εὐαγγελίσασθαι παρουσίαν, τὸ τὸν καιρὸν ἐνστῆναι τοῦ κυρίου, τουτέστι τοῦ υἱοῦ· δεκτὸς γὰρ ἐνιαυτὸς, καθ᾽ ὃν ἐσταυρώθη Χριστὸς ὑπὲρ ἡμῶν· δεκτοὶ γὰρ τότε γεγόναμεν τῷ θεῷ καὶ πατρὶ καρποφορηθέντες (* Ioh. XII. 32.) δι᾽ αὐτοῦ· διὸ ἔλεγεν *, ὅταν ὑψωθῶ ἐκ τῆς γῆς, πάντας ἑλκύσω πρὸς ἐμαυτόν· καὶ γοῦν ἀνεβίω τριήμερος, πατήσας τοῦ θανάτου τὸ (* Matth. XXVIII. 18.) κράτος· εἶτα τοῖς μαθηταῖς προσεφώνει· * ἐδόθη μοι πᾶσα ἐξουσία, καὶ τὰ ἑξῆς· δεκτὸς οὖν ἐνιαυτὸς ἐκεῖνος που πάντως, καθ᾽ ὃν εἰσεδέχθημεν τὴν πρὸς αὐτὸν λαχόντες οἰκείωσιν, ἀπονιψάμενοι τὴν ἁμαρτίαν, διὰ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος· καὶ τῆς θείας αὐτοῦ φύ-

splendidos fecit, sol veluti iustitiae oriens; eosque haud iam diutius noctis ac tenebrarum filios, sed lucis atque diei praestitit, iuxta Pauli dictum. Et qui caeci erant, quorum corda scilicet apostata ille excaecaverat, lumen viderunt, veritatemque agnoverunt; atque ut ait Isaias, tenebrae illis in lucem versae sunt: id est rudes, facti sunt sapientes; et qui illactenus erraverant, iustitiae vias cognoverunt. Dicit autem alicubi etiam filio pater: dedi te in foedus generis, in lucem gentium, ut aperires oculos caecorum, et educeres de vinculis alligatos, et de domo carceris sedentes in tenebris. Venit enim Unigenitus in hunc mundum, et iis qui de genere erant, id est de Israhelis sanguine, ex quibus carnaliter est ortus, novum foedus tradidit, antiquitus iam prophetarum voce promissum. Illuxit quoque ethnicis divinum caeleste lumen: quin etiam spiritibus in erebo conclusis profectus illuc praedicavit, et carcere detentis apparuit, cunctosque necessitatis vinculis expedivit. Quid ni vero haec manifeste demonstrant, et Deum et ex Deo naturaliter esse Christum?

Quid est autem dimittere confractos in remissionem? Nempe liberos abire iubere, quos spiritaliter contriverat flagellans Satanas. Quid rursus est annum Domini acceptabilem praedicare? nempe suum nunciare adventum, tempusque Domini, id est filii, adesse. Vere enim acceptabile tempus illud fuit, quo pro nobis crucifixus est Christus: quippe tunc acceptabiles Deo patri evasimus, ab illo oblati. Unde aiebat: quum exaltatus fuero de terra, omnes traham ad me ipsum. Ecce autem post triduum revixit, calcata mortis potentia. Deinde discipulis coram aiebat: data est mihi omnis potestas, et reliqua. Acceptabilis itaque ille omnino annus quo in eius familiaritatem sortito recepti fuimus, peccato per baptismum sanctum absterso: divinaeque eius

(1) Cyrillum fecisse insignem explanationem huius loci, id est anni acceptabilis, testis est priscus anonymus quem nos postea recitabimus cap. VI. 13.

naturae communicavimus per Spiritus sancti participationem. Vel acceptabilis annus dicendus, quo gloriam suam manifestavit miraculis humanam orationem excedentibus. Libenter sane excepimus salutis ab eo datae tempus, quod etiam sapientissimus Paulus innuit dicens: ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis; cum pauperes, qui cuiuslibet boni inopia iamdiu laborabant, sine spe, sine Deo in mundo, (erant autem hi ethnici) fide in eum divites facti sunt, divinumque et caelestem lucrati sunt thesaurum, evangelicam videlicet salutarem doctrinam; cuius gratiâ facti sunt regni caelorum participes, sanctorum consortes, rerumque quae mentem sermonemque excedunt heredes. Oculus enim non vidit, ait scriptura, neque auris audivit, neque in cor hominis ascendit, quae praeparavit Deus iis qui diligunt illum. Vel fortasse etiam pauperibus spiritu, donatam heic ait sermo evangelicus abundantem Christi charismatum subministrationem.

Confractos autem corde dicit debiles instabilem mentem habentes, et qui cupiditatum impetum sustinere non valent; sed ita ab his abripiuntur, ut captivi videantur. His medelam remissionemque promittit. Quibus quum caeci sint, visum etiam confert. Reapse enim qui creaturam prae creatore colunt; et ligno aiunt, pater meus es tu; et lapidi, tu me genuisti; proindeque naturalem verumque Deum non agnoscunt; quid ni caeci sint, divinoque et intellectuali lumine cassum cor habeant? His inmittit pater verae Dei notitiae lumen. Vocati enim per fidem fuerunt, et Deum cognoverunt, vel potius ab ipso sunt agniti: et quum noctis ac tenebrarum filii essent, lucis filii evaserunt. Namque ipsis illuxit dies, sol iustitiae se extulit, splendidusque exortus est lucifer. Ceteroqui nihil est molestum, si etiam Israhelitis cuncta dicta accommodentur. Quippe pauperes erant, et confracti corde, et quasi captivi atque obtenebrati. Non enim erat in terra qui bo-

σεως γενόμενοι κοινωνοὶ, διὰ μετοχῆς τοῦ ἁγίου πνεύματος· ἤγουν δεκτὸς ἐνιαυτὸς, καθ' ὃν πεφανέρωκε τὴν δόξαν αὐτοῦ, διὰ τὰς * ὑπὲρ λόγον θεοσημείας· ἐδεξάμεθα γὰρ ἀσμένως τὸν τῆς παρ' αὐτοῦ σωτηρίας καιρὸν, ὃν δὴ καὶ ὁ πάνσοφος Παῦλος καταμεμήνυκεν λέγων· * ἰδοὺ νῦν καιρὸς εὐπρόσδεκτος, ἰδοὺ νῦν ἡμέρα σωτηρίας· ὅτε οἱ πτωχοὶ, οἱ παντὸς ἀγαθοῦ νενοσηκότες τὴν ἔνδειαν ποτὲ, ἐλπίδα τε μὴ ἔχοντες, καὶ ἄθεοι ἐν τῷ κόσμῳ, οὗτοι δ' ἂν εἶεν οἱ ἐξ ἐθνῶν, τὴν εἰς αὐτὸν πίστιν ἐπλούτησαν, τὸν θεῖον τε καὶ οὐράνιον κεκερδάκασι θησαυρὸν, τὸ εὐαγγελικὸν δηλονότι καὶ σωτήριον κήρυγμα, δι' οὗ γεγόνασι καὶ τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας μέτοχοι, καὶ συμμερισταὶ τῶν ἁγίων, καὶ κληρονόμοι τῶν ὑπὲρ νοῦν καὶ λόγον· ὀφθαλμὸς γὰρ οὐκ εἶδε φησὶ, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ ἡτοίμασεν ὁ θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν· * ἢ τάχα που καὶ τοῖς πτωχοῖς τῷ πνεύματι, δεδωρῆσθαι φησὶν ὁ λόγος ἐν τούτοις τὴν διὰ Χριστοῦ χαρισμάτων τὴν ἄφθονον χορηγίαν.

Συντετριμμένους δέ φησι τὴν καρδίαν, τοὺς ἀσθενεῖς καὶ εὐδιάθρυπτον ἔχοντας νοῦν, καὶ ταῖς τῶν παθῶν προσβολαῖς ἀντιφέρεσθαι μὴ δυναμένους, ὑπενηνεγμένους δὲ οὕτως αὐταῖς, ὡς αἰχμαλώτους εἶναι δοκεῖν· τούτοις ἴασίν τε καὶ ἄφεσιν ἐπαγγέλλεται· τυφλοῖς δὲ οὖσιν αὐτοῖς δίδωσι καὶ ἀνάβλεψιν· οἱ γὰρ τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα λατρεύοντες, καὶ τῷ ξύλῳ λέγοντες πατήρ μου εἶ σύ· καὶ τῷ λίθῳ, σὺ ἐγέννησάς με *, εἶτα τὸν φύσει καὶ ἀληθῶς ὄντα θεὸν οὐκ ἐπεγνωκότες, πῶς οὐκ ἂν εἶεν τυφλοὶ, καὶ φωτὸς τοῦ θείου καὶ νοητοῦ γυμνὴν ἔχοντες τὴν καρδίαν; τούτοις ἐνίησιν ὁ πατὴρ, τὸ τῆς ἀληθοῦς θεογνωσίας τὸ φῶς· κέκληνται γὰρ διὰ πίστεως, καὶ ἔγνωσαν αὐτὸν, μᾶλλον δὲ ἐγνώσθησαν ὑπ' αὐτοῦ· καὶ υἱοὶ νυκτὸς ὄντες καὶ σκότους, φωτὸς γεγόνασι τέκνα· διηύγασε γὰρ αὐτῶν ἡ ἡμέρα, καὶ ὁ τῆς δικαιοσύνης ἀνίσχεν ἥλιος, καὶ λαμπρὸς ἀνέτειλεν ἑωσφόρος· λυπεῖ δὲ οὐδὲν καὶ τοῖς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ ἐφαρμόσαι πάντα τὰ εἰρημένα· καὶ γὰρ ἦσαν πτωχοὶ καὶ συντετριμμένοι τὴν καρ-

* codd. τῆς, sed malui τάς.

* II. Cor. VI. 2

* I. Cor. II. 9.

* Hier. II. 27.

II. [illegible] 237.

δίαν, καὶ οἷον αἰχμάλωτοι καὶ ἐσκοτισμένοι· οὐ γὰρ ἦν ἐπὶ γῆς ὁ ποιῶν χρηστότητα, οὐκ [* Ps. XIII. 1.] ἦν ἕως ἑνός· * ἀλλὰ πάντες ἐξέκλιναν, ἅμα ἠχρειώθησαν· ἀφῖκται δὲ ὁ Χριστὸς, καὶ πρό γε τῶν ἄλλων εὐαγγελιζόμενος τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ τῆς ἑαυτοῦ παρουσίας τὰ κατορθώματα (τοιαῦτα δὲ ἦν καὶ τὰ τῶν ἐθνῶν ἀῤῥωστήματα) λελύτρωνται δὲ δι᾽ αὐτοῦ· πεπλουτήκασι γὰρ τὴν παρ᾽ αὐτοῦ σοφίαν, καὶ συνετοὶ γεγόνασι, καὶ ἀσθενῆ καὶ συντεθραυσμένην οὐκέτι τὴν διάνοιαν ἀνέχουσιν, ὑγιᾶ δὲ καὶ ἐῤῥωμένην, καὶ ἐπιτηδείως ἔχουσαν πρὸς παραδοχὴν καὶ κατόρθωσιν παντὸς ἀγαθοῦ καὶ σωτηρίου πράγματος· ἔδει γὰρ σοφίας καὶ συνέσεως τοῖς πεπλανημένοις, οἳ διὰ πολλὴν ἀβελτηρίαν προσεκύνησαν τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα, καὶ ξύλα καὶ λίθους ἐπεγράφοντο θεούς· ἀλλ᾽ οἱ πάλαι Χριστὸν οὐκ εἰδότες, διὰ τὸ ἐν ἀχλύϊ καὶ σκότῳ τελεῖν, θεὸν αὐτὸν ἐπεγράψαντο.

Τούτων ὑπαναγνωσθέντων τοῖς συνειλεγμένοις, ὁ μὲν πάντων τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς ἑαυτὸν ἐπέστρεφε, θαυμαζόντων τάχα πῶς οἶδε γράμματα, μὴ μεμαθηκώς· ἐπειδὴ δὲ ἔθος ἦν τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ, τὰς περὶ αὐτοῦ προφητείας ἐκπεπεράνθαι λέγειν, ἢ ἐπί τισι τῶν παρ᾽ αὐτοῖς ἐνδόξως βεβασιλευκότων, ἢ [B. f. 51.] γοῦν ἐπὶ προφήταις ἁγίοις· συνιέντες γὰρ οὐδὲν τῶν περὶ αὐτοῦ γεγραμμένων ὀρθῶς, ἑτέραν ᾤχοντο τρίβον, ἔξω πίπτοντες σκοποῦ· ἵνα δὲ μὴ πάλιν λέγωσί τι τοιοῦτον περὶ τῆς εἰρημένης προφητείας, ἀναγκαίως προασφαλίζεται, καὶ φησὶν, ὅτι σήμερον αὕτη ἡ γραφὴ πεπλήρωται ἐν τοῖς ὠσὶν ὑμῶν, ἑαυτὸν ἐναργῶς παριστὰς ἐν τούτοις τὸν διὰ τῆς προ- [A. f. 78. H. f. 237. b.] φητείας προηγορευμένον· αὐτὸς γὰρ εὐηγγελίσατο τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν τοῖς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν· αὐτοὶ γὰρ ἦσαν πτωχοὶ μηδὲν ἔχοντες, μὴ θεὸν, μὴ νόμον, μὴ προφήτας· ἢ καὶ ἅπασιν ἁπλῶς τὸν πλοῦτον οὐκ ἔχουσι πνευματικόν· αὐτὸς αἰχμαλώτους ὄντας ἐῤῥύσατο, τὸν ἀποστάτην τύραννον καθελὼν, τουτέστι τὸν σατανᾶν· αὐτὸς τὸ θεῖον καὶ νοητὸν φῶς ἐνήστραψε τοῖς ἐσκοτισμένην ἔχουσι τὴν καρδίαν· [* Ioh. XII. 46.] ἔφη γοῦν *, ἐγὼ φῶς εἰς τὸν κόσμον τοῦτον ἐλήλυθα· αὐτὸς ἀπέλυσε τῶν τῆς ἁμαρτίας δεσμῶν, δηλονότι τοὺς συντεθραυσμένην ἔχον-

num faceret, nemo ne unus quidem; sed omnes declinaverant, simul inutiles facti fuerant. Porro venit Christus, Israhelitis ante omnes adventus sui faustitatem nuncians. (Et quidem pares erant ethnicorum quoque infirmitates.) Redemptique ab illo sunt: nam sapientiam adquisiverunt; et bono intellectu pollentes, iam diutius infirmam et confractam mentem non gerunt, sed sanam atque valentem, recteque comparatam ad cuiusvis boni salutarisque operis prosecutionem. Namque opus erat sapientia et intellectu his qui errabant, qui ob suam multam vecordiam adorabant creaturam prae creatore, et ligna ac lapides deos vocabant. Sed demum qui Christum olim ignorabant, quia in caligine ac tenebris versabantur, postea Deum ipsum appellarunt.

Haec quum lecta in concione fuissent, ipse quidem Iesus omnium oculos ad se convertit, mirantium fortasse quomodo litteras sciret qui eas non didicerat. Quia vero solebant dicere Israhelitae, vaticinia de Christo edita, vel in aliquibus qui apud se gloriose regnaverant fuisse completa, vel certe in sanctis prophetis (nam nihil de eo scriptum recte intelligentes, alia via incedebant, et scopo aberrabant); ne quid rursus huiusmodi dicerent circa modo memoratam prophetiam, necessario praemunit, aitque: hodie haec prophetia in auribus vestris completa est; se ipsum diserte adfirmans his in verbis a prophetia designatum. Namque ipse caelorum regnum ethnicis annunciabat, qui sane inopes erant, nihil possidentes, neque Deum, neque legem, neque prophetas: vel generatim cunctis, quibus spiritales divitiae deerant. Ipse captivos liberavit, apostatam tyrannum destruens, id est Satanam. Ipse divinum intellectuale lumen aspersit obtenebratum cor gerentibus. Quare aiebat: ego lux in hunc mundum veni. Ipse absolvit peccati vinculis, illos nimirum qui contritum cor habebant. Sed et futuram vitam ipse osten-

dit, et iustum interminatus est iudicium. Ipse annum Domini acceptabilem praedicavit, quo Christi praedicatio contigit. Namque acceptabilem annum, ipsius dici puto priorem adventum; diem vero retributionis, iudicii diem.

Et omnes testimonium illi dabant, et mirabantur etc.

Etenim non intelligentes eum esse illum unctum et missum, et tam mirabilium operum auctorem, ad suum ingenium redibant, inconsulteque inepta verba effutiebant. Et quum gratiosos admirati essent sermones qui de ore illius procedebant, attamen eos depretiare studebant, dum dicerent: nonne hic filius Iosephi est? Atqui id, cur thaumaturgi gloriam aboleat? Quid impedit, quominus venerabilis admirabilisque sit, etiamsi Iosephi, ut putabatur, filius esset? Nonne vides miracula, Satanam prostratum, victos daemoniorum greges, variis morbis multos mortales liberatos? Laudas gratiam magisterio eius insitam, deinde cavillaris iudaice quod Iosephi filius existat? O magnam insipientiam! Vere de ipsis dicitur: ecce populus stultus et vecors; habent oculos, et non vident; aures, et non audiunt.

Utique dicetis mihi hanc similitudinem etc.

Vulgaris sermo apud Iudaeos erat, leporis causa inventus. Nam infirmis medicis inclamabant quidam: medice, cura te ipsum. Ergo hoc veluti proverbium illis referens aiebat Christus: multa vultis a me fieri signa apud vos praesertim quia vobiscum sum educatus. Sed novi communem omnibus contingere solitam animi passionem: semper enim despiciuntur vel res optimae, si apud quosdam rarae non sint, sed ultroneae. Sic etiam hominibus accidit: nam qui familiaris semperque ob oculos est, ei debitus quoque honor negatur ab ipsius notis. — Ergo illos coarguit insipienter dicentes: nonne hic Iosephi filius est? Nihilominus scopum doctrinae suae prosequitur, aitque: amen

τὰς τὴν καρδίαν· ἀλλὰ τὴν μέλλουσαν αὐτὸς ὑπέδειξε ζωήν, καὶ τὴν δικαίαν ἠπείλησε κρίσιν· αὐτὸς ἐκήρυξεν ἐνιαυτὸν κυρίου δεκτόν, καθ' ὃν τὸ κήρυγμα τοῦ σωτῆρος ἐγένετο· ἐνιαυτὸν γὰρ δεκτόν, τὴν προτέραν αὐτοῦ οἶμαι λέγεσθαι παρουσίαν· ἡμέραν δὲ ἀνταποδόσεως, τὴν τῆς κρίσεως ἡμέραν. B. f. 31.

Καὶ πάντες ἐμαρτύρουν αὐτῷ, καὶ ἐθαύμαζον κ. τ. λ. V. 22.

Μὴ γὰρ συνιέντες τὸν κεχρισμένον καὶ ἀπεσταλμένον, καὶ τὸν οὕτω τεθαυμασμένων πραγμάτων ἀποτελεστήν, εἰς τὰ συνήθη κατεκομίζοντο, καὶ ψυχρολογοῦσιν ἀβούλως· καί τοι γὰρ τεθαυμακότες ἐπὶ τοῖς λόγοις τῆς χάριτος τοῖς ἐκπορευομένοις ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ, κατευτελίζειν ἤθελον· ἔφασκον γάρ, οὐχ' υἱός ἐστιν Ἰωσὴφ οὗτος; καὶ τί τοῦτο παραλύει τὴν θαυματουργοῦ τὴν δόξαν; τί τὸ κωλύον αὐτὸν εἶναι σεπτόν τε καὶ ἀξιάγαστον, εἰ καὶ υἱὸς ἦν ὡς ἐνομίζετο τοῦ Ἰωσήφ; οὐχ' ὁρᾷς τὰς θεοσημείας, πεσόντα τὸν σατανᾶν, νενικημένας τὰς τῶν δαιμονίων ἀγέλας, διαφόρων νοσημάτων ἐλευθέρους γεγονότας πολλούς; ἐπαινεῖς τὴν χάριν τὴν ἐνοῦσαν αὐτοῦ ταῖς διδασκαλίαις, εἶτα σμικρολογεῖς ἰουδαϊκῶς ὅτι πατέρα τὸν Ἰωσὴφ ἐπεγράφετο; ὢ πολλῆς ἀβουλίας· ἀληθὲς ἐπ' αὐτοῖς εἰπεῖν *, ἰδοὺ λαὸς μωρὸς καὶ ἀκάρδιος· ὀφθαλμοὶ αὐτοῖς, καὶ οὐ βλέπουσιν· ὦτα αὐτοῖς, καὶ οὐκ ἀκούουσιν. A. f. 78. H. f. 237. b. C. f. 113. a.

* Hier. V. 21.

Πάντως ἐρεῖτέ μοι τὴν παραβολὴν ταύτην κ. τ. λ. V. 23.

Κοινὸς λόγος παρὰ Ἰουδαίων ἦν, ἀστεισμοῦ χάριν ἐξευρημένος· τοῖς γὰρ ἀρρωστοῦσι τῶν ἰατρῶν ἐπεφώνουν τινές, ἰατρὲ θεράπευσον σεαυτόν· ὡσανεὶ οὖν τοῦτο προτείνας αὐτοῖς τὸ ῥητὸν ὁ Χριστὸς ἔλεγεν ὅτι πολλὰ βούλεσθε παρ' ἐμοῦ γενέσθαι σημεῖα, παρ' ὑμῖν μάλιστα παρ' οἷς καὶ ἐτράφην· ἀλλ' οἶδα τὸ κοινόν δή που καὶ ἅπασι συμβαῖνον πάθος· καταφρονεῖται γάρ πως ἀεὶ καὶ τὰ ἐξαίρετα τῶν πραγμάτων, ὅταν μὴ σπανίζῃ παρά τισιν, ἀλλ' ἔχωσιν ἐπ' ἀδείας αὐτά· οὕτω καὶ ἐπ' ἀνθρώπων· ὁ γὰρ συνήθης καὶ παρὼν ἀεί, καὶ τῆς ὀφειλομένης αὐτῷ τιμῆς ἀποστερεῖται πολλάκις παρὰ τῶν εἰδότων αὐτόν. — Ἤλεγξε μὲν οὖν αὐτοὺς ἀσυνέτως τὰ τοιάδε λέγοντας, οὐχ' ὁ υἱός ἐστι τοῦ Ἰωσὴφ οὗτος; πλήν, ἔχεται τοῦ σκοποῦ τῆς μυσταγωγίας, καὶ φησίν· A. f. 78. B. f. 51. b. C. f. 113. b. H. f. 238.

v. 24. ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι οὐδεὶς προφήτης δεκτός ἐστιν ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ.

dico vobis, nemo propheta in patria sua acceptus est.

v. 25. Πολλαὶ χῆραι ἦσαν ἐν ταῖς ἡμέραις Ἡλίου κ. τ. λ.

A. f. 78. b. C. f. 113. b. H. f. 239. Ἐπειδὴ γὰρ, ὡς ἔφην, τὰς περὶ αὐτοῦ προφητείας εἰς τέλος ἦχθαι διεβεβαιοῦντο τινὲς τῶν Ἰουδαίων, ἢ ἐπὶ προφήταις ἁγίοις, ἢ ἐπί τισι τῶν ἐνδόξων παρ᾽ αὐτοῖς γεγονότων, ἀποφέρει χρησίμως αὐτοὺς τῆς τοιαύτης ὑπονοίας, πρὸς μίαν χήραν ἀπεστάλθαι Ἡλίαν εἰπών. ἕνα δὲ θεραπεῦσαι λεπρὸν τὸν προφήτην Ἐλισσαῖον, Νεεμὰν τὸν σύρον· διὰ τούτων, τὴν ἐξ ἐθνῶν σημαίνων ἐκκλησίαν, τὴν μέλλουσαν αὐτὸν ὑποδέχεσθαι, καὶ τῆς λέπρας ἐλευθεροῦσθαι, διὰ τὴν ἀναισθησίαν τοῦ Ἰσραήλ.

Multae viduae erant in diebus Heliae etc.

Quandoquidem, ut iam dixi, prophetias de ipso editas, adfirmabant nonnulli Iudaei exitum habuisse vel in sanctis prophetis, vel in aliquibus apud ipsos insignibus viris, commode illos ab huiusmodi suspicione depellit dicens, ad unam missum fuisse viduam Heliam, unumque sanatum leprosum a propheta Elissaeo Neemanum syrum. His verbis innuens gentium ecclesiam, quae ipsum receptura erat, et leprae morbo mundanda foret, dum interim Israheli sensus obstupesceret.

v. 28. 29. 30. Καὶ ἐπλήσθησαν πάντες θυμοῦ ἐν τῇ συναγωγῇ κ. τ. λ.

A. f. 80. H. f. 245. b. Ἐπειδὴ τὴν πονηρὰν αὐτῶν γνώμην ἔστιξε, διὰ τοῦτο πρὸς ὀργὰς ἀνεκαίοντο· καὶ διὰ τὸ εἰπεῖν, σήμερον ἡ γραφὴ αὕτη πεπλήρωται, ἡ λέγουσα πνεῦμα κυρίου ἐπ᾽ ἐμὲ, καὶ τὰ ἑξῆς· ἐνόμισαν γὰρ αὐτὸν ἐξισοῦν ἑαυτὸν τοῖς προφήταις, καὶ τῆς πόλεως αὐτὸν ἐκβάλλουσι· καθ᾽ ἑαυτῶν μᾶλλον τὴν δίκην ὁρίζοντες, καὶ βεβαιοῦντες τὸ ὑπὸ τοῦ σωτῆρος εἰρημένον· ἐκπεπτώκασι γὰρ αὐτοὶ τῆς ἄνω πόλεως, τὸν Χριστὸν μὴ προσδεξάμενοι· ἵνα δὲ μὴ μόνον ἐλέγξῃ δυσσεβήσαντας μέχρις ἐπιχειρημάτων, συγκεχώρηκε προελθεῖν τὰ καθ᾽ ἑαυτοῦ τολμήματα· τὸ μὲν γὰρ ἄκριτος ἦν ἡ ὁρμὴ, καὶ ὁ φθόνος ἀτίθασσος· μέχρι γοῦν ὀφρύος τοῦ ὄρους ἀποκομίζοντες, κρημνῶν ἐνιέναι ἐπεχείρουν· ὁ δὲ διεξῄει διὰ μέσου αὐτῶν, οὐδ᾽ ὅσον εἰπεῖν λόγον τινὰ θέμενος τῆς ἐπιβουλῆς αὐτῶν· οὐ τὸ παθεῖν φεύγων, διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἐλήλυθεν, ἀλλὰ καιρὸν ἀναμένων ἐπιτήδειον· ἀρχὴ γὰρ νῦν τοῦ κηρύγματος, καὶ ἄκαιρον ἦν τὸ παθεῖν, πρὶν ἢ κηρύξαι τὸν λόγον τῆς ἀληθείας· ἦν γὰρ ἐπ᾽ αὐτῷ τὸ παθεῖν καὶ τὸ μὴ παθεῖν, καὶ κύριος ἦν τῶν καιρῶν καὶ τῶν πραγμάτων· τοῦτο τεκμήριον τοῦ, καὶ ὅτε ἔπαθεν ἑκόντα πεπονθέναι, καὶ ὡς οὐκ ἂν ἔπαθεν, εἰ μὴ ἑαυτὸν ἐπέδωκεν.

Et repleti sunt omnes in synagoga ira etc.

Quia pravam illorum sententiam notaverat, idcirco ira exarserunt; et quia dixerat: hodie scriptura haec impleta est quae dicit, Spiritus Domini super me, et reliqua. Existimarunt enim illum se aequare prophetis, oppidoque expulerunt. Sed enim sibi potius poenam decreverunt, et Servatoris dictum confirmarunt: etenim ipsi superna civitate exciderunt, quia Christum non admiserunt. Ne autem impios verborum tantum argumentis convinceret, usque ad actum sivit illorum audaciam prorumpere, quorum caecus erat impetus, et intractabilis invidia. Itaque ad supercilium montis perductum, praecipitem inde dare volebant. Ipse autem transiens per medium illorum ibat, nihil prorsus de illorum conspiratione sollicitus: non quia pati vitaret, eius enim rei causa in mundum venerat, sed quia tempus expectabat idoneum. Nunc enim initium praedicandi faciebat, et importunum pati erat, ante quam veritatis doctrinam nunciaret. Poterat autem pati vel non pati, temporumque ac gerendarum rerum dominus erat. Id autem indicat, tunc quoque cum passus est, sponte passum; neque eum fuisse passurum, nisi semet ipse tradidisset.

v. 31. A. f. 80. b. C. f. 114. H. f. 246. Καὶ κατῆλθεν εἰς Καπερναοὺμ πόλιν τῆς Γαλιλαίας.

Οὓς οὐ μεθίστησι λόγος πρὸς τὸ εἰ-

Et descendit in Capharnaum civitatem Galilaeae.

Quos verba non convertunt ad perspi-

cue cognoscendum quis naturaliter vereque Deus sit ac dominus, hos dociles efficit signorum ostensio. Utiliter ergo, immo necessarie, magisterio doctrinae saepe addit miracula. Nam Iudaeae incolae increduli erant, et vocantium ad salutem contemnebant sermones, Capharnaumi potissimum oppidani. Igitur illam incusabat Servator dicens: et tu Capharnaum usque ad caelum exaltata, usque ad infernum detraheris. Sed quamvis sciret eos esse contumaces et duro corde, adest illis ceu optimus medicus extremo morbo languentibus, nititurque casu adverso liberare. Namque ipsemet ait, non egere medico sanos, sed male habentes. Ergo admodum confidenter in synagogis docebat. Etenim iamdiu ore Isaiae dixerat: non clam locutus sum, neque in tenebroso terrae loco. Praeterea sanctis etiam apostolis ut magna fiducia de Christo verba facerent mandavit dicens: quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine; et quod in aure auditis, praedicate super tecta. Et sabbato quum otiarentur, apud eos concionabatur. Mirabantur itaque magisterii vim, et magnitudinem potestatis. Erat enim tamquam potestatem habentis sermo, neque blandus sed impulsor ad salutem. Iudaei porro nihil aliud esse credebant Christum, quam de sanctis unum, et unum ex ordine prophetarum in medium processisse. Ut autem maiorem de ipso opinionem existimationemque haberent, propheticam excedit mensuram. Non enim ait umquam: haec dicit Dominus, sicuti nimirum illorum mos erat, sed tamquam legis dominus, quae supra legem erant, loquebatur.

Dicebat ergo Deus per Isaiam: disponam vobiscum foedus sempiternum, sancta David fidelia. Ecce testem in gentibus dedi illum, principem et imperantem populis. Et Moysem quidem utpote famulum oportebat umbrae haud duraturae esse ministrum; praeconem vero perpetui stabilisque cultus esse aeternum, Christum in-

δέναι σαφῶς τίς ὁ φύσει καὶ ἀληθῶς ἐστὶ θεὸς καὶ κύριος, τούτους σαγηνεύει πρὸς τὸ εὐήνιον ἡ τῶν σημείων ἐπίδειξις· χρησίμως οὖν καὶ ἀναγκαίως προσεπάγει πολλάκις ταῖς μυσταγωγίαις τὰς μεγαλουργίας· ἄπιστοι μὲν γὰρ οἱ τῆς Ἰουδαίας οἰκήτορες, καὶ τοὺς τῶν καλούντων εἰς σωτηρίαν ἀτιμάζοντες λόγους, μάλιστα δὲ πάντων οἱ ἀπὸ τῆς Καπερναούμ· ἠτιᾶτο γοῦν αὐτὴν ὁ κύριος λέγων· * καὶ σὺ Καπερναοὺμ, ἡ (* Luc. X. 15.) ἕως οὐρανοῦ ὑψωθεῖσα, ἕως ᾅδου καταβιβασθήσῃ· ἀλλὰ καίτοι γινώσκων ὡς ἀπειθεῖς τε καὶ σκληροκάρδιοι, προσέβαλε μὲν αὐτοῖς ὥσπερ ἰατρὸς ἄριστος τοῖς εἰς ἐσχάτην πεσοῦσι νόσον, πειρᾶται δὲ ἀπαλλάττειν τοῦ κακοῦ· φησὶ γὰρ αὐτὸς, ὅτι οὐ χρείαν ἔχουσιν οἱ ὑγιαίνοντες ἰατροῦ, ἀλλ' οἱ κακῶς ἔχοντες· ἐδίδασκε τοίνυν ἐν συναγωγαῖς ἐν πολλῇ παρρησίᾳ· τοῦτο γὰρ καὶ διὰ φωνῆς Ἡσαΐου προηγόρευσεν λέγων· * οὐκ ἐν κρυφῇ λελά- (* Is. XLV. 19.) ληκα, οὐδ' ἐν τόπῳ γῆς σκοτεινῷ· ἀλλὰ καὶ τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις ἐν παρρησίᾳ πολλῇ τοὺς περὶ αὐτοῦ ποιεῖσθαι λόγους προσέταττε, λέγων· * ὃ λέγω ὑμῖν ἐν τῇ σκοτίᾳ, (* Matth. X. 27.) εἴπατε ἐν τῷ φωτὶ, καὶ ὃ εἰς τὸ οὖς ἀκούετε, κηρύξατε ἐπὶ τῶν δωμάτων· καὶ ἐν σαββάτῳ ὅτε ἤργουν, διελέγετο αὐτοῖς· τεθαυμάκασι τοίνυν τῆς μυσταγωγίας τὴν δύναμιν, καὶ τὸ τῆς ἐξουσίας μέγεθος· ἦν γὰρ ἐν ἐξουσίᾳ, φησὶν, ὁ λόγος, οὐ κολακευτικὸς ἀλλὰ προτρεπτικὸς εἰς σωτηρίαν· ἰουδαῖοι μὲν γὰρ οὐδὲν ἕτερον ἐνόμιζον εἶναι Χριστὸν, πλὴν ὅτι καθ' ἕνα τῶν ἁγίων, καὶ ἐν τάξει προφήτου παρελθεῖν εἰς μέσον· ἵνα δὲ μείζονα τὴν περὶ αὐτοῦ δόξαν τε καὶ ὑπόνοιαν ἔχωσι, τὸ προφητικὸν ἐκβαίνει μέτρον· οὐ γὰρ εἴρηκέ ποτε, τάδε λέγει κύριος, καθάπερ ἀμέλει κἀκείνοις ἦν ἔθος, ἀλλ' ὡς τοῦ νόμου κύριος, τὰ ὑπὲρ νόμον ἐλάλει.

Ἔλεγε γοῦν ὁ θεὸς διὰ Ἡσαΐου· * καὶ (* Is. LV. 3, et Act. XIII. 34.) διαθήσομαι ὑμῖν διαθήκην αἰώνιον, τὰ ὅσια Δαβὶδ τὰ πιστά· ἰδοὺ μαρτύριον ἐν ἔθνεσι δέδωκα αὐτὸν, ἄρχοντα καὶ προστάσσοντα ἔθνεσιν· ἔδει γὰρ οἰκέτην μὲν ὄντα Μωϋσέα, τῆς μὴ μενούσης σκιᾶς γενέσθαι διάκονον· ἐξαγγελέα δὲ τῆς διηνεκοῦς καὶ μενούσης λατρείας τὸν αἰώνιον, φημὶ δὴ τὸν Χρι-

*

στόν· τίς δὲ ἡ αἰώνιος διαθήκη; τὰ ἱερὰ θεσπίσματα τοῦ ἐκ σπέρματος Δαβὶδ κατὰ σάρκα Χριστοῦ· τὰ ὁσιουργὰ καὶ πιστοποιά· καθάπερ καὶ ὁ τοῦ θεοῦ φόβος, ἅγιὸς ὡς ἁγνοποιός· καὶ τὸ εὐαγγελικὸν ῥῆμα, ζωὴ, ὡς ζωοποιόν· τὰ ῥήματα γάρ
* Ioh. VI. 64. φησι * ἃ ἐγὼ ἐλάλησα ὑμῖν, πνεῦμα ἐστὶ καὶ ζωὴ, τουτέστι πνευματικὰ καὶ ζωοποιά· πλὴν ἄθρει τῆς προφητείας τὸ ἀκριβές· εἰπὼν Ἡσαΐας ὡς ἐκ προσώπου τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς περὶ τοῦ Χριστοῦ, ὅτι ἰδοὺ μαρτύριον τοῖς ἔθνεσι δέδωκα αὐτὸν, διαμαρτυρούμενον ὥσπερ ὡς δεκτὰ καὶ ταῦτα γεγόνασι, ἵνα μή τις ἕνα τῶν ἁγίων προφητῶν ὑπάρχειν αὐτὸν ὑποτοπήσειεν, εἰδείη δὲ μᾶλλον πᾶς ὁστισοῦν, ὡς τῇ τῆς κυριότητος διαπρέπει δόξῃ, θεὸς γὰρ ὢν ἐπέφανεν ἡμῖν, οὐ μόνον αὐτὸν μαρτύριον δεδόσθαι φησὶν, ἀλλὰ γὰρ καὶ ἄρχοντα καὶ προστάσσοντα ἔθνεσιν· οἱ μὲν μακάριοι προφῆται, καὶ πρὸ αὐτῶν ἔτι Μωϋσῆς, μέτρον ἔχοντες τὸ οἰκετικὸν, τὸ τάδε λέγει κύριος, ἐπεφώνουν ἀεὶ τοῖς ἀκροωμένοις, οὐχ᾽ ὡς προστάσσοντες μᾶλλον, ἀλλ᾽ ὡς θείαις διακονοῦντες φωναῖς· ὁ δέ γε κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς θεοπρεπεστάτους ἐποιεῖτο λόγους· ἐθαυμάζετο γοῦν καὶ παρ᾽ αὐτοῖς τοῖς Ἰουδαίοις, ὡς ἐν ἐξουσίᾳ ἦν ὁ λόγος αὐτοῦ, καὶ ὡς ἐδίδασκεν αὐτοὺς ὡς ἐξουσίαν ἔχων, καὶ οὐχ᾽ ὡς οἱ γραμματεῖς αὐτῶν· οὐ γὰρ ἦν ὁ λόγος αὐτῷ τῆς τοῦ νόμου σκιᾶς, ἀλλ᾽ ὡς αὐτὸς ὢν ὁ νομοθέτης, μετετίθει τὸ γράμμα πρὸς ἀλήθειαν, καὶ τοὺς τύπους εἰς ἐμφάνειαν τὴν πνευματικήν· ἄρχων γὰρ ἦν, καὶ τοῦ προστάττειν ταύτην ἔχων τὴν ἐξουσίαν.

v. 35. Καὶ ἐπετίμησεν αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς κ. τ. λ.

A f. 80. b. H. f. 217. Καὶ μετ᾽ ἐξουσίας τῆς θεοπρεποῦς τοῖς ἀκαθάρτοις ἐπετίμα πνεύμασιν· ἵνα γοῦν μὴ ἀπιστῶμεν, γείτονα τοῖς λόγοις ἐποιεῖτο τὴν θεοσημείαν. — Εἴδομεν ἐν τῇ ἐρήμῳ νενικημένον παρ᾽ αὐτοῦ τὸν ἀλιτήριον σατανᾶν, καὶ τρισὶ καταρραγέντα πτώμασιν· εἴδομεν αὐτοῦ πάλιν κατασειομένην τὴν δύναμιν, καὶ πίπτουσαν τὴν καθ᾽ ἡμῶν ἐξουσίαν· εἴδομεν ἑαυτοὺς ὡς ἐν ἀπαρχῇ τῷ Χριστῷ τοῖς πονηροῖς

quam. Quodnam autem est foedus aeternum? Sacrae scilicet sanctiones illius, qui de semine Davidis secundum carnem est, Christi; quae sanctificant et fideles efficiunt; sicuti timor quoque Domini dicitur sanctus, id est sanctum efficiens; et sicut evangelicum verbum dicitur vita, id est vivificans. Nam verba, inquit, quae ego locutus sum vobis, spiritus ac vita sunt, id est spiritalia et vivifica. Attamen videsis accuratam prophetiae rationem. Quum Isaias tamquam ex persona Dei patris de Christo dixisset: ecce testem in gentibus dedi ipsum, testificantem veluti, haec esse acceptabilia; ne quis unum de sanctis prophetis ipsum arbitraretur, immo ut unusquisque sciret, eum dominationis gloria pollere, nam Deus quum esset nobis apparuit; non tantummodo testem eum datum dicit, sed etiam principem et gentibus imperantem. Secus vero beati prophetae, et adhuc ante ipsos Moyses, servili modulo cohibiti « haec dicit Dominus » constanter audientibus inclamabant; non imperantium ritu, sed ceu divinis subservientes vocibus. Dominus vero noster Iesus Christus, Deo dignissimos faciebat sermones. Mirabantur ergo illum ipsi Iudaei, quia potestativam vim sermo eius prae se ferebat, quodque ipsos doceret tamquam potestatem habens, non ut ipsorum scribae. Non enim eius oratio legis umbram sequebatur, sed ipse legislator existens, litteram in veritatem, figurasque in spiritalem sensum convertebat. Quippe erat princeps, talemque habebat imperandi potestatem.

Et increpavit illum Iesus etc.

Potestate Deo digna impuros increpabat spiritus. Ne ergo discredamus, iuncta verbis edebat miracula — Vidimus in deserto victum a Christo flagitiosum Satanam, tribus elisum casibus. Vidimus denuo eiusdem quassatam vim, succumbentemque adversariam nobis potentiam. Vidimus a nobis ipsis, in Christo tamquam primitiis, malos spiritus obiurgatos. Nam quod id

quoque ad humanae naturae decus pertineat, ex ipsis cognosces Servatoris verbis. Mentiebantur quidem adversus eius gloriam Iudaei, aiebantque: hic daemonia non eiicit, nisi in Beelzebul principe daemoniorum. Tum ipse adversus illos plurima ac necessaria praefatus, ad extremum ait: quod si ego in Spiritu Dei eiicio daemonia, utique pervenit in vos regnum Dei. Nam si homo aeque ac vos factus, inquit, potestate ac dominatione Deo congrua impuros increpo spiritus, vestra iam natura hac eadem gloria insignita est. Siquidem vos videmini per me et in me Dei regnum adepti.

Pellebantur itaque mali daemones, et invictam ipsius virtutem experti, neque conflictum cum deitate ferentes, tyrannice astuteque clamabant « sine; quid nobis tecum est? » nempe cur non sinis nostrum nos locum tenere, dum irreligiositatis destruis errorem? Deinde euphemismo uti simulant, et sanctum Dei ipsum appellant. Existimarunt enim tali euphemismo, vanae gloriae cupiditatem illi iniecturos, eundemque a propria persecutione aversuros, ceu si gratiam pro gratia esset relaturus. Sed enim dolosus praedâ non potietur. Deus quippe non irridetur, sed impuras impedit linguas illorum Dominus. Denique iubet ut ab obsessis discedant. Iamvero tantae rei spectatores, obstupescunt sermonis potestatem: quandoquidem haud preces intendens, nec facultatem a quoquam bene rem gerendi postulans, miracula patrabat; sed ipsemet quia Dei patris Verbum erat, vivens et operans, per quem omnia, et in quo omnia, ipse inquam Satanam conterebat, et immundorum daemonum profanum os oppilabat.

Intravit in domum Simonis.

Animadverte igitur quomodo hospitatus est apud unum e discipulis, hominem pauperem et in hoc mundo obscurum; ille inquam qui pro nobis inopiam subiit, ut

ἐπιπλήττοντας πνεύμασιν· ὡς γὰρ καὶ τοῦτο πρὸς καύχημα βλέπει τῆς ἀνθρωπείας φύσεως, ἐξ αὐτῶν μαθήσῃ τῶν τοῦ σωτῆρος ῥημάτων· κατεψεύδοντο μὲν γὰρ Ἰουδαῖοι τῆς δόξης αὐτοῦ, καὶ δὴ καὶ ἔφασκον· * οὗτος οὐκ ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια, εἰ μὴ ἐν Βεελζεβοὺλ ἄρχοντα τῶν δαιμονίων· εἶτα πρὸς αὐτοὺς πλεῖστά τε ὅσα καὶ ἀναγκαῖα προειρηκὼς, ὕστερον ἔφη· εἰ δὲ ἐγὼ ἐν πνεύματι θεοῦ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, ἄρα ἔφθασεν ἐφ' ὑμᾶς ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ· εἰ γὰρ ἄνθρωπος γεγονὼς καθ' ὑμᾶς, φησὶ, ἐν ἐξουσίᾳ καὶ βασιλείᾳ τῇ θεοπρεπεῖ τοῖς ἀκαθάρτοις ἐπιπλήττω πνεύμασιν, ἡ ὑμετέρα φύσις ἐστὶ τῇ τοιᾷδε δόξῃ ἐστεφανωμένη· ὑμεῖς γὰρ ὁρᾶσθε δι' ἐμοῦ τε καὶ ἐν ἐμοὶ τὴν τοῦ θεοῦ βασιλείαν καταπλουτήσαντες. * Matth. XII. 24. 28.

Ἠλαύνοντο τοίνυν τὰ πονηρὰ δαιμόνια, καὶ δὴ καὶ πρὸς αἴσθησιν ἐνηνεγμένα τῆς ἀνικήτου δυνάμεως αὐτοῦ, καὶ μὴ φέροντες τὰς προσβολὰς τῆς θεότητος, τυραννικὸν καὶ πανοῦργον ἀνεφθέγγοντο· ἔα, λέγοντα· τί ἡμῖν καὶ σοί; τουτέστι· τί οὐκ ἐᾷς ἡμᾶς χώραν ἔχειν, περιαιρῶν τῆς ἀσεβείας τὴν πλάνην; εἶτα εὐφημεῖν ὑποκρίνονται, καὶ ἅγιον τοῦ θεοῦ καλοῦσιν αὐτόν· ᾠήθησαν γὰρ ὅτι διὰ τῆς τοιαύτης εὐφημίας, κενῆς δόξης ἀποτήσουσιν αὐτὸν ἐραστὴν, καὶ ἀποσχέσθαι παρασκευάζουσι τοῦ ἐπιπλήττειν αὐτοῖς, οἷον ἀντὶ χάριτος διδόντα χάριν· ἀλλ' οὐκ ἐπιτεύξεται δόλιος θήρας· θεὸς γὰρ οὐ μυκτηρίζεται, ἀποφράττει δὲ αὐτῶν τὰς ἀκαθάρτους γλώσσας ὁ κύριος· εἶτα προστάττει τῶν ἐχόντων ἀποφοιτᾶν· οἱ δὲ τῶν οὕτω μεγάλων θεωροὶ γεγονότες, καταπλήττονται τοῦ λόγου τὴν ἐξουσίαν· οὐ γὰρ εὐχὴν ἀνατείνων, ἢ γοῦν παρ' ἑτέρου τὸ δύνασθαι κατορθοῦν αἰτήσας πώποτε, τὰς θεοσημείας ἐπλήρου, ἀλλ' αὐτὸς ὢν ὁ λόγος τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς, ὁ ζῶν τε καὶ ἐνεργὴς, καὶ δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ἐν ᾧ τὰ πάντα, ἐκεῖνος ἦν ὁ συντρίβων τὸν σατανᾶν, καὶ τῶν ἀκαθάρτων δαιμόνων ἀποφράττων τὸ βέβηλον στόμα. B. f. 53.

Εἰσῆλθεν εἰς τὴν οἰκίαν Σίμωνος. v. 38.

Θέασαι τοίνυν, πῶς κατέλυσε παρ' ἑνὶ τῶν μαθητῶν, ἀνθρώπῳ πένητι καὶ ἀσήμῳ κατὰ τὸν βίον, ὁ τὴν ἑκούσιον δι' ἡμᾶς ὑπομείνας πτωχείαν, ἵν' ἡμεῖς τῇ ἐκείνου πτω- A. f. 81. B. f. 53. b. C. f. 114. b. D. f. 17. H. f. 249.

χρείᾳ πλουτήσωμεν, καὶ μάθωμεν τοῖς ταπεινοῖς συναπάγεσθαι, καὶ μὴ κατεπαίρεσθαι τῶν ἐν ἐνδείᾳ καὶ θλίψει. — Ἐφίστησι τῇ τοῦ Σίμωνος οἰκίᾳ ὁ Ἰησοῦς, καὶ εὑρίσκει πυρέττουσαν τὴν αὐτοῦ πενθεράν· καὶ ἐπιστὰς ἐπετίμησε τῷ πυρετῷ, καὶ ἀφῆκεν αὐτήν· μήποτε οὖν ἐν μὲν τῷ, ἀφῆκεν αὐτὴν ὁ πυρετὸς,
* Matth. VIII. 15. * Marc. I. 31. εἰρημένῳ ὑπὸ Ματθαίου * καὶ Μάρκου *, οὐδενὸς περὶ ζώου ἐμφαίνηται τοῦτον πυρετὸν ἐνεργοῦντος· ἐν δὲ τῷ ἐπιστὰς ἐπάνω αὐτῆς ἐπετίμησε τῷ πυρετῷ καὶ ἀφῆκεν αὐτὴν εἰρημένῳ ὑπὸ Λουκᾶ, οὐκ οἶδα εἰ μὴ ἀναγκασθησόμεθα τὸ ἐπιτιμώμενον ζῶον εἰπεῖν μὴ χωροῦν τὴν τοῦ ἐπιτιμῶντος ἐνέργειαν· ἄψυχον γὰρ καὶ μὴ αἰσθανόμενον ἐπιτιμίας, ἐπιτιμᾶσθαι οὐκ εὔλογον λέγειν· οὐδὲν δὲ θαυμαστὸν εἶναι τινὰς κακωτικὰς τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος δυνάμεις, καὶ οὐ πάντως κατηγορήσωμεν τῆς ψυχῆς τῶν πασχόντων ὡς ἐκ τούτων βλαπτομένης· οὐδὲ γὰρ ἐπεὶ ἔπαισε τὸν Ἰὼβ ἕλκει πονηρῷ, λαβὼν ὁ διάβολος τὴν ἐξουσίαν εἰς τὸ διὰ τοῦ σώματος πειράσαι αὐτὸν, περὶ τοῦτο κατηγορητέος ὁ Ἰὼβ, ἀθλήσας καὶ γενναίως ὑπομείνας τὴν πληγήν· μόνον εἴη λέγεσθαι, εἴ ποτε κατὰ σωματικοὺς πειραζόμεθα πόνους, τὸ ἀλλὰ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ μὴ ἅψητε· ὡς καὶ ὁ κύριος ἐπιτιμῶν ἰᾶται τοὺς ἔχοντας.

Ἐπιτίθησι δὲ καὶ τὰς χεῖρας ἑνὶ ἑκάστῳ τῶν νοσούντων, καὶ ἀπήλλαττεν αὐτοὺς τοῦ νοσήματος, δεικνὺς ὅτι τῆς τοῦ λόγου δυνάμεως τὴν ἐνέργειαν πεφόρηκεν ἡ ἁγία σὰρξ, ἣν ἰδίαν ἐποιήσατο, θεοπρεπῆ δύναμιν ἐμφυτεύσας
A. f. 81. b. B. f. 53. b. H. f. 249. b. αὐτῇ. ἵνα μάθωμεν ὡς καί τοι καθ᾽ ἡμᾶς γεγονὼς ὁ μονογενὴς τοῦ θεοῦ λόγος, οὐδὲν ἧττον ἐστὶ καὶ οὕτω θεὸς, πάντα πληρῶν εὐκόλως καὶ διὰ τῆς οἰκείας σαρκός· εἰργάζετο γὰρ καὶ δι᾽ αὐτῆς τὰ παράδοξα· καὶ μὴ σφόδρα θαυμάσῃς, διαλογίζου δὲ μᾶλλον ὡς καὶ ἐν σκεύει χαλκῷ γεγονὸς τὸ πῦρ, τῆς ἰδίας αὐτῷ θερμότητος ἐντίθησι τὴν ἐνέργειαν· οὕτω τοίνυν καὶ ὁ παναλκὴς τοῦ θεοῦ λόγος, ἑνώσας ἑαυτῷ κατὰ ἀλήθειαν ἔμψυχόν τε καὶ ἔννουν τὸν ἐκ τῆς ἁγίας παρθένου ναὸν, τῆς ἰδίας αὐτῷ καὶ θεοπρεποῦς ἰσχύος ἐνεφύτευσε τὴν ἐνέρ-

nos inopia eius ditemur, discamusque cum humilibus versari, neque fastu adversus eos efferri qui egestate et tribulatione premuntur. — Adit Simonis domum Iesus, invenitque febrientem eiusdem socrum. Et stans super illam increpavit febrem, quae dimisit eam. Iam vero in verbis « dimisit eam febris » quae sunt etiam apud Matthaeum ac Marcum, nullum innuitur animal, quod eam febrim efficeret. In verbis autem « stans super illam increpavit febrem, quae dimisit eam » a Luca dictis, haud scio an fortasse cogemur, animal aliquod obiurgatum dicere, quod obiurgantis efficaciam sustinere non potuerit. Nam res inanimis sensuque carens increpari non recte dicitur. Alioqui nil mirum videtur, esse aliquas in humano corpore maleficas potentias; neque plane idcirco animam patientis accusabimus, quasi ab illis detrimentum patiatur. Neque enim quia percussit Iobum ulcere malo, potestate accepta a Deo diabolus tentandi illum per corporis adflictionem; non, inquam, ideo reprehendendus Iobus, qui sane certamen sustinuit, plagamque fortiter pertulit. Tantum dicere licet, si quando corporeis tentamur doloribus, animam eius nolite tangere. Sic et Dominus increpando sanat obsessos.

Imponit etiam infirmo cuique manum, demonstrans potentis Verbi efficaciam a sancta carne geri, quam suam fecerat, Deo congruam virtutem illi inserens: ut discamus, quod etiamsi nostram subiit conditionem unigenitum Dei Verbum, nihilo tamen minus sic quoque Deus est, cuncta facile efficiens etiam per carnem propriam: nam revera per ipsam miracula operabatur. Neque id magnopere mireris; cogita potius, quod et in aeneo vase positus ignis, proprii caloris communicat illi vim. Sic ergo etiam omnipotens Dei Verbum, unito sibi vere animato et intellectuali ex sancta Virgine templo, sui proprii ac Deo digni vigoris inseruit efficaciam. Quamobrem ut Iudaeis pudorem incuteret, si non

facio, inquit, opera patris mei, nolite mihi credere; sin autem facio, etiamsi mihi nolitis credere, operibus meis credite. Nempe ipsa testante de visu veritate, quod non homini per se ipsum et singulariter considerato, natoque ex muliere, suam attribuisset gloriam Unigenitus; sed quod unicus filius existens, cum unito sibi sancto corpore miracula patrabat, et a creatis rebus tamquam Deus adorabatur. Ecce autem Petri domum ingreditur, ubi muliercula in lecto iacebat, vehementi febri correpta. Cumque dicere posset, utpote Deus, omitte morbum et surge, non ita egit; sed operatricem salutis ostendens carnem suam, quae nimirum caro Dei erat, manum eius tetigit; statimque, inquit scriptura, reliquit eam febris. — Age vero recipiamus et nos Iesum. Cum enim in nos etiam ingredietur, eumque mente et corde tenebimus, tunc absurdarum voluptatum flammam extinguet, excitabit autem, valentesque nos efficiet, spiritaliter inquam, ut ei serviamus, id est quae sunt ei placita exsequamur.

Et vide rursus quanta sit sanctam eius carnem tangendi utilitas: nam morbos multiplices daemonumque turbam pellit, diaboli quoque potestatem subvertit, talemque ac tantum populum uno temporis momento sanat. Iam quum solis verbis ac nutu miracula patrare posset, nihilominus ut rem necessariam nos doceret, manus quoque aegrotis imponit. Namque omnino oportebat scire nos, quod Verbi potentiam gestabat sancta caro, quam ipse suam fecerat, Deo congruam vim illi inserens. Ergo Iesus nos quoque contingat, immo magis nos ipsum per mysticam eulogiam, ut nos pariter animae liberet morbis, et daemonum incursu ac tyrannide!

Et increpans non sinebat eos loqui.

Non sinebat impuros daemonas ipsum confiteri: non enim oportebat apostolici ministerii eos gloriam usurpare, neque immundis linguis Christi mysterium eloqui.

γιαν· καὶ γοῦν Ἰουδαίους ἐκδυσωπῶν, εἰ οὐ ποιῶ φησὶ * τὰ ἔργα τοῦ πατρός μου, μὴ πιστεύετέ μοι· εἰ δὲ ποιῶ, κἂν ἐμοὶ μὴ πιστεύητε, τοῖς ἔργοις μου πιστεύετε· ἔστι τοίνυν ἰδεῖν μαρτυρούσης ἀληθείας αὐτῆς, ὡς οὐχ ὡς ἀνθρώπῳ παρ' ἑαυτὸν ἀνὰ μέρος ὄντι καὶ νοουμένῳ τῷ ἐκ γυναικὸς, τὴν ἰδίαν ἔδωκε δόξαν ὁ μονογενὴς, ἀλλ' ὡς εἷς ὑπάρχων υἱὸς, μετὰ τοῦ ἑνωθέντος αὐτῷ ἁγίου σώματος, εἰργάζετο τὰς θεοσημείας· προσκυνεῖται δὲ καὶ παρὰ τῆς κτίσεως ὡς θεός· καὶ γοῦν εἰσῆλθε μὲν εἰς τὴν οἰκίαν Πέτρου, ἔνθα γύναιον ἐπὶ κλίνης ἔρριπτο, λάβρῳ πυρετῷ δαπανώμενον· καί τοι δυνάμενος εἰπεῖν ὡς θεὸς, ἀπόθου τὴν νόσον, ἀνάστηθι, τοῦτο μὲν οὐ πεποίηκεν· ἐνεργὸν δὲ πρὸς θεραπείαν ἀποφαίνων τὴν ἑαυτοῦ σάρκα, θεοῦ γὰρ ἦν σὰρξ, ἥψατο τῆς χειρὸς αὐτῆς, καὶ παραχρῆμα, φησὶ, ἀφῆκεν αὐτὴν ὁ πυρετός. — Ἀλλ' ὑποδεξώμεθα καὶ ἡμεῖς τὸν Ἰησοῦν· ὅταν γὰρ εἰσβάλῃ καὶ ἐν ἡμῖν, καὶ ἔχωμεν αὐτὸν εἰς νοῦν καὶ καρδίαν, τότε τὴν ἐκτόπων ἡδονῶν τὴν πύρωσιν ἀποσβέσει, ἐγερεῖ δὲ καὶ εὐρώστους ἀποφανεῖ, πνευματικῶς δηλονότι, ὥστε καὶ ὑπηρετεῖν αὐτῷ, τουτέστι τὰ δοκοῦντα αὐτῷ πληροῦν.

* Ioh. X. 37. 38.

Ἄθρει δέ μοι πάλιν ὅσην ἔχει τὴν ὠφέλειαν τῆς ἁγίας αὐτοῦ σαρκὸς ἐπαφή· ἐλαύνει γὰρ καὶ ποικίλας νόσους, καὶ δαιμονίων ὄχλον, καὶ τὴν τοῦ διαβόλου δύναμιν καταστρέφει, καὶ τοσοῦτον δῆμον θεραπεύει ἐν μιᾷ καιροῦ ῥοπῇ· καί τοι γὰρ λόγῳ καὶ νεύματι πληροῦν δυνάμενος τὰς τερατουργίας, ἵνα τί τῶν ἀναγκαίων διδάξῃ, καὶ τὰς χεῖρας ἐπιφέρει τοῖς οὖσιν ἐν ἀρρωστίαις· ἔδει γὰρ ἔδει μαθεῖν ἡμᾶς, ὅτι τῆς τοῦ λόγου δυνάμεως τὴν ἐνέργειαν περιφόρηκεν ἡ ἁγία σὰρξ, ἣν αὐτὸς ἰδίαν ἐποιήσατο, θεοπρεπῆ τὴν δύναμιν ἐμφυτεύσας αὐτῇ· οὐκοῦν ἁπτέσθω καὶ ἡμῶν, μᾶλλον δὲ ἡμεῖς αὐτοῦ διὰ τῆς μυστικῆς εὐλογίας *, ἵνα καὶ ἡμᾶς ἐλευθερώσῃ ψυχικῶν ἀρρωστημάτων, καὶ τῆς τῶν δαιμονίων ἐφόδου καὶ πλεονεξίας. v. 40. A. f. 81. b. C. f. 115. b. H. f. 251.

* Eucharistia.

Καὶ ἐπιτιμῶν οὐκ εἴα αὐτὰ λαλεῖν. v. 41.

Οὐκ ἠφίει τοὺς ἀκαθάρτους δαίμονας ὁμολογεῖν αὐτόν· οὐ γὰρ ἔδει τῆς ἀποστολικῆς λειτουργίας τὴν δόξαν ἁρπάζειν αὐτοὺς, ἀλλ' οὔτε ἔδει ἐξ ἀκαθάρτου γλώττης λα- A. f. 81. b. H. f. 251.

λεῖσθαι τοῦ Χριστοῦ μυστήριον· ὥστε κἂν λέγωσί τι τῶν ἀληθῶν, πιστευέτω μηδείς· οὐ γὰρ διὰ σκότους τὸ φῶς γινώσκεται· καὶ
* II. Cor. VI. 15. τοῦτο διδάξει λέγων ὁ Χριστοῦ μαθητής· * τίς γὰρ κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος; ἢ τίς συμφώνησις Χριστῷ πρὸς Βελίαρ;

Quamobrem etiamsi verum aliquid dicant, nemo credat; namque ex tenebris lux non agnoscitur. Quam rem Christi discipulus docet dicens: quae communio luci cum tenebris? vel qui consensus Christi cum Belial?

ΚΕΦ. Ε'.

Cap. V.

v. 2. *Καὶ εἶδε δύο πλοῖα ἑστῶτα παρὰ τὴν λίμνην· οἱ δὲ ἁλιεῖς ἀποβάντες ἀπ' αὐτῶν ἀπέπλυναν τὰ δίκτυα.*

Et vidit duas naves stantes secus stagnum; piscatores autem descenderant, et lavabant retia.

A. f. 82. b. B. f. 54. b. C. f. 114. b. H. f. 253. b. Θαυμάσωμεν τῆς οἰκονομίας τὸ εὐτεχνὲς, τὸ ἐπί γε τῇ θήρᾳ τῶν τεθηρευκότων τὴν ὑπ' οὐρανὸν, φημὶ δὴ τῶν ἁγίων ἀποστόλων, οἳ καὶ ἁλιεύειν εἰδότες, ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ γεγόνασι λῖνον· ἵνα καὶ αὐτοὶ τὴν τῶν εὐαγγελικῶν κηρυγμάτων σαγήνην χαλάσαντες, προσκομίσωσιν αὐτῷ τοὺς κατὰ πᾶσαν τὴν γῆν· ὃ γοῦν ἔφη που δι'
* Hier. XVI. 16. ἑνὸς τῶν ἁγίων προφητῶν· * " ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω ἁλιεῖς πολλοὺς, λέγει κύριος, καὶ ἁλιεύσουσιν αὐτούς· καὶ μετὰ ταῦτα· ἀποστελῶ πολλοὺς θηρευτὰς, καὶ θηρεύσουσιν αὐτούς (1)· " καὶ τοὺς μὲν ἁλιεῖς, τοὺς ἁγίους ἀποστόλους φησὶ, θηρευτὰς δὲ τοὺς κατὰ καιροὺς τῶν ἁγίων ἐκκλησιῶν ἡγουμένους τε καὶ μυσταγωγούς· σὺ δέ μοι σκόπει, ὡς οὐ κηρύττει μόνον, ἀλλὰ καὶ σημεῖα ἐπιδείκνυται, ἐνέχυρα τῆς αὐτοῦ παρέχων δυνάμεως, καὶ τῇ τῶν θαυμάτων ἐπιδείξει βεβαιῶν τὰ λεγόμενα· ἐπεὶ γὰρ ἀρκούντως τοῖς ὄχλοις διείλεκται, τρέπεται πάλιν πρὸς τὴν συνήθη μεγαλουργίαν, καὶ διὰ τῶν ἁλιευτικῶν ἐπιτηδευμάτων ἁλιεύει τοὺς μαθητάς· ἵν' εἰδεῖεν ὡς πανσθενὲς ἔχει τὸ θέλημα, καὶ τοῖς θεοπρεπεστάτοις αὐτοῦ νεύμασιν ἡ κτίσις ὑπηρετεῖ.

Admiremur divinae agendi rationis sollertiam ad praedandum illos qui vicissim orbem terrarum praedati sunt, sanctos inquam apostolos, qui ceteroqui piscandi periti, nihilominus in Christi retia inciderunt: ut postea et ipsi praedicationis evangelicae sagenam demittentes, ex universo mundo praedam ad eum comportarent. Quapropter alicubi dixit Deus per unum de sanctis prophetis: « ecce ego mitto piscatores multos, dicit Dominus, et piscabuntur eos. Et post haec mittam venatores multos, et venabuntur eos. » Et piscatores quidem dicit sanctos apostolos; venatores autem, futuros per tempora sanctarum ecclesiarum praesules et magistros. Tu vero mecum considera, Christum non praedicare tantummodo, sed signa etiam ostendere, testimonia videlicet potentiae suae, et miraculis editis sua dicta confirmare. Nam postquam satis ad turbas concionatus fuit, convertit se rursus ad solitam prodigiorum operam, et piscatorio artificio piscatur sibi discipulos; ut cognoscerent omnipotentem esse voluntatem eius, et quod divinis eiusdem nutibus res omnis creata obtemperat.

v. 4. *Ὡς δὲ ἐπαύσατο λαλῶν, εἶπε πρὸς τὸν Σίμωνα· ἐπανάγαγε εἰς τὸ βάθος κ. τ. λ.*

Ut cessavit autem loqui, dixit Simoni: duc in altum etc.

A. f. 82. b. C. f. 114. H. f. 254. Καὶ γοῦν μετὰ τὴν αὐτάρκη διδασκαλίαν, ἐπειδὴ καὶ ἔργον ἔδει θεῖον προσθεῖναι τοῖς

Itaque postquam satis concionatus publice fuerat, quia iam oportebat divinam

(1) Ad hunc Cyrilli locum, anonymus quidam interpres in codice B. p. 55. novum Cyrilli commentario dat testimonium sic: θαυμαστήν τινα θεωρίαν λέγει Ὠριγένης εἰς τὸ προφητικὸν ῥητὸν τοῦ θείου Ἱερεμίου, ὅπερ ἄνωθεν ἐξηγήσατο ὁ ἅγιος Κύριλλος, τὸ, ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστελῶ ἁλιεῖς πολλοὺς, λέγει κύριος, καὶ ἁλιεύσουσιν αὐτούς· καὶ μετὰ ταῦτα ἀποστελῶ θηρευτὰς πολλοὺς καὶ θηρεύσουσιν αὐτούς: *miram quamdam expositionem facit Origenes in propheticum divi Hieremiae effatum, quod superius explanavit sanctus Cyrillus; nempe « ecce ego mittam piscatores multos, dicit Dominus, qui piscabuntur eos. Et postea mittam venatores » multos, qui eos venabuntur. »*

quoque operam dictis adiungere ob spectantium utilitatem, mandavit Simoni, a littore aliquantum navim subducere, atque ad piscatum rete demittere. Illi autem integra nocte aiebant se laborantes nihil cepisse; nihilo tamen minus in Christi nomine rete demiserunt, quod ilico praeda repletum senserunt: ut ex manifesto facto, typi instar et imaginis, mire patrato, certiores fierent, haud cariturum mercede laborem ipsorum, neque infructuosum fore conatum quem in explicando evangelici magisterii rete exproment, sed ipso potius cunctas et ubique gentium catervas conclusuros. Sed tamen illud considera. Quum non possent rete ad se trahere Simon et qui cum eo erant, ideoque metu attoniti non auderent loqui, namque admiratio mutos eos fecerat; innuerunt, inquit, sociis, piscatoriae scilicet artis, ut se adiuvarent, quo praedam in tutum subducerent. Multi enim sanctorum apostolorum labores adiuverunt et adhuc adiuvant, ii prae ceteris qui sacras nobis sanctorum evangeliorum scripturas explanant; et post hos alii pastores atque magistri, et populorum praesules, ac veritatis dogmatum periti. Adhuc enim iactatur rete, Christo id complente, atque ad conversionem vocante eos qui in profundo maris sunt, ut ait scriptura, id est in tempestate fluctibusque mundanis versantur.

Quod cum vidisset Simon Petrus etc.

Propterea et Petrus, prioribus peccatis suis in mentem revocatis, pavet tremitque, ac veluti immundus purum excipere non audet, laudabili metu. Noverat enim iuxta legem, inter sanctum et profanum distinguere.

Et ecce vir plenus lepra etc.

Verumtamen laude omni digna est accedentis fides. Testatus est enim omnia prospere posse Emmanuhelem facere, et divinis nutibus relevari se petit, quamquam morbus esset insanabilis. Non enim solet lepra medicorum remediis cedere. Atqui

λόγοις ἐπ᾽ ὠφελείᾳ τῶν θεωμένων, προσέταξε τοῖς περὶ τὸν Σίμωνα, βραχὺ τῆς γῆς ἀποφέρεσθαι, καὶ καθεῖναι πρὸς ἄγραν τὸ δίκτυον· οἱ δὲ δι᾽ ὅλης μὲν ἔφασκον κοπιάσαι νυκτὸς, v. 5
λαβεῖν δὲ μηδέν· πλὴν ἐν ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ καθῆκαν τὸ λῖνον, καὶ μεστὸν εἶχον εὐθὺς τῶν τεθηρευμένων· ἵνα διὰ πράγματος ἐναργοῦς, καὶ ὡς ἐκ τύπου καὶ εἰκόνος, τοῦ παραδόξως τετελεσμένου πληροφορηθῶσιν, ὅτι οὐκ ἄμισθος ὁ πόνος αὐτῶν, οὔτε ἄκαρπος ἡ σπουδὴ ἣν ἂν ποιήσαιντο, τῆς εὐαγγελικῆς μυσταγωγίας τὸ λῖνον ἁπλώσαντες, ἀλλ᾽ ἐν αὐτῷ πάντη τε καὶ πάντως, τὰς τῶν ἐθνῶν ἀγέλας συλλέξουσι· πλὴν ἐκεῖνο ἄθρει· οὐ γὰρ ἰσχύσαντες ἀνελκύσαι τὸ v. 6.
λῖνον Σίμων τε καὶ οἱ σὺν αὐτῷ, καὶ διὰ τοῦτο ἀπὸ τοῦ φόβου καὶ τῆς ἐκπλήξεως μὴ τολμῶντες λαλῆσαι, ἀπὸ γὰρ τοῦ θαυμάζειν, εἰς ἀφωνίαν περιέστησαν, κατένευσαν φησὶ v. 7.
τοῖς μετόχοις, δῆλον δὲ ὅτι τῶν ἁλιευτικῶν ἐπιτηδευμάτων, ὥστε συλλαβέσθαι αὐτοῖς, καὶ συνελάσωσαι τὴν ἄγραν· πολλοὶ γὰρ τοῖς τῶν ἁγίων ἀποστόλων συνήραντο καὶ συναίρονται πόνοις, καὶ πρό γε τῶν ἄλλων, οἱ τὰς ἱερὰς ἡμῖν τῶν ἁγίων εὐαγγελίων ἀνερευνῶντες γραφὰς, καὶ μετ᾽ ἐκείνους ἕτεροι ποιμένες τε καὶ διδάσκαλοι, καὶ λαῶν ἡγούμενοι, καὶ τῶν τῆς ἀληθείας δογμάτων ἐπιστήμονες· ἀναφέρεται γὰρ ἔτι τὸ λῖνον, πληροῦντος αὐτὸ Χριστοῦ, καὶ καλοῦντος εἰς ἐπιστροφὴν τοὺς ἐν βυθοῖς θαλάσσης, κατὰ τὸ γεγραμμένον *, τουτέστι * Ps. LXVIII. 15.
τοὺς ἐν ζάλῃ καὶ κύμασιν ὄντας κοσμικοῖς.

Ἰδὼν δὲ Σίμων Πέτρος κ. τ. λ. v. 8.

Διὰ ταῦτα καὶ Πέτρος, ἐπὶ τῇ μνήμῃ A. f. 8..
τῶν προτέρων ἁμαρτημάτων προσέπεσε, τρέμει H. f. 2..
καὶ δέδοικε, καὶ ὡς ἄναγνος, τὸν καθαρὸν οὐ θαῤῥεῖ ὑποδέξασθαι, διὰ δειλίαν ἐπαινουμένην· ἔμαθε γὰρ, κατὰ τὸν νόμον, ἀνὰ μέσον ἁγίου καὶ βεβήλου διαστέλλειν. * * Ezech. XXII. 26.

Καὶ ἰδοὺ ἀνὴρ πλήρης λέπρας κ. τ. λ. v. 12.

Πλὴν ἐπαίνου παντὸς ἀξία, τοῦ προσελ- A. f. 84.
θόντος ἡ πίστις· μεμαρτύρηκε γὰρ τὸ πάντα C. f. 115. b.
δύνασθαι κατορθοῦν τὸν Ἐμμανουὴλ, καὶ διὰ νευ- D. f. 18. b.
μάτων θεοπρεπῶν ἐλευθεροῦσθαι ζητεῖ, καί τοι H. f. 259. b.
τὸ πάθος οὐκ ἰάσιμον· οὐ γὰρ οἶδεν ἡ λέπρα τῶν τῶν ἰατρῶν ἐμπειρίαις παραχωρεῖν· ἀλλὰ

τεθέαμαι φησὶν ἐλαυνομένους ἐν ἐξουσίᾳ θεοπρεπεῖ τοὺς ἀκαθάρτους δαίμονας, νοσημάτων πολλῶν ἀπαλλαττομένους ἑτέρους· συνῆκα ὡς θείᾳ τινὶ καὶ ἀμάχῳ χειρὶ τὰ τοιαῦτα γίνεται· ὁρῶ δὲ πρὸς τούτῳ χρηστὸν ὄντα καὶ ἑτοιμότατον, κατοικτείροντα τοὺς προσιόντας αὐτῷ· τί τοίνυν τὸ κωλῦον ἐλεεῖσθαι κἀμέ; καὶ τί πρὸς ταῦτα Χριστός; βεβαιοῖ ἐν αὐτῷ τὴν πίστιν, καὶ τὴν ἐπ' αὐτῷ δὲ τούτῳ πληροφορίαν ἐργάζεται· δέχεται γὰρ τὴν αἴτησιν, καὶ ὁμολογεῖ τὸ δύνασθαι, καὶ φησί· θέλω, καθαρίσθητι· χαρίζεται δὲ αὐτῷ καὶ ἁφὴν τῆς ἁγίας αὐτοῦ καὶ πανσθενεστάτης χειρὸς, καὶ εὐθέως ἀπῆλθεν ἀπ' αὐτοῦ ἡ λέπρα, καὶ τὸ πάθος ἦν ἐκποδών. — Σὺ δέ μοι θαύμασον ἐν τούτοις, θεϊκῶς τε ἅμα καὶ σωματικῶς ἐνεργοῦντα Χριστόν· θεϊκὸν μὲν γὰρ τὸ θέλειν οὕτως, ὡς παρίστασθαι αὐτῷ πάντα ὅσα ἠθέλησεν· ἀνθρώπινον δὲ τὸ ἐκτεῖναι τὴν χεῖρα· εἷς οὖν ἐξ ἀμφοῖν νοεῖται Χριστὸς, εἰ καὶ γέγονε σὰρξ ὁ λόγος (1).

v. 1[illegible] A. f. 8[illegible]. b. H. f. 2[illegible]. b.

v. 14. Καὶ αὐτὸς παρήγγειλεν αὐτῷ μηδενὶ εἰπεῖν.

A. f. 84. b. B. f. 8. C. f. 115. b. D. f. 18. b. H. f. [illegible]

Ἤρκει μὲν γὰρ καὶ σιωπῶντος αὐτὴ τοῦ πράγματος ἡ φύσις ἀπαγγεῖλαι πᾶσι τοῖς εἰδόσιν αὐτὸν τὴν τοῦ θεραπεύσαντος δύναμιν· αὐτὸς δὲ παραγγέλλει μηδενὶ εἰπεῖν· τί δήποτε; ἵνα μάθωσιν ἐντεῦθεν οἱ τὴν τῶν ἰαμάτων χάριν παρὰ θεοῦ δεχόμενοι, μὴ τὰς παρὰ τῶν θεραπευομένων εὐφημίας αἰτεῖν, μήτε μὴν τοὺς παρά τινων ἐπαίνους, ἵνα μὴ εἰς ὑπεροψίαν ἐκπέσοιεν, τὸ πάντων τῶν κακῶν αἴσχιστον * πάθος. Οἰκονομικῶς δέ φησι προσάξειν τὸ δῶρον τῷ λεπρῷ κατὰ τὸν Μωϋσέως νόμον τοῖς ἱερεῦσιν· ἤθελε μὲν γὰρ ὁμολογουμένως μεταστῆσαι τὴν σκιὰν, καὶ μεταπλάσαι τοὺς τύπους εἰς πνευματικὴν λατρείαν· ἀλλ' ἐπειδὴ μήπω πιστεύσαντες εἰς αὐτὸν Ἰουδαῖοι προσέκειντο ταῖς Μωϋσέως ἐντολαῖς, ὡς ἔτι τῶν ἀρχαίων ἐθῶν ἰσχυόντων, ἐπιτρέπει τῷ λεπρῷ τοῦτο ποιεῖν εἰς μαρτυρίαν αὐτοῖς· καὶ τί

* al. cod. ἔσχατον.

ego vidi, inquit, pulsos divina virtute impuros daemones, aliosque aliis morbis expeditos homines. Intelligo divina aliqua invictaque manu haec fieri. Video simul te bonum et indulgentissimum, et effusa erga accedentes clementia. Quid ergo impedit, me quoque misericordiam impetrare? Quid vero ad haec Christus? Confirmat in illo fidem, eamque hoc ipso opere ratam facit. Admittit enim preces, fatetur se posse, aitque: volo, mundare. Largitur ei quoque sanctae suae et omnipotentis manus tactum; statimque recessit ab illo lepra, et morbus evanuit. – Tu vero mecum in hoc admirare divinitus simul corporaliterque operantem Christum. Est enim divinum, ita velle, ut ei praesto sint quaecumque velit; humanum autem est, manum extendere. Unus ergo ex duobus intelligitur Christus, quandoquidem Verbum caro factum est.

Et ipse praecepit illi ut nemini diceret.

Sufficiebat equidem, etiam tacente leproso, rei patratae natura ad sanantis potentiam cunctis, qui leprosum cognoverant, patefaciendam. Ipse tamen nemini hoc dici iubet. Cur? ut hinc discant qui curationum gratia a Deo sunt ornati, plausum a sanatis non exposcere, neque a quibusvis laudem affectare, ne forte in superbiam incidant, quod est omnium malorum turpissimum. Prudenter vero mandat leproso, ut donum ex mosaicae legis praescripto sacerdotibus offerat. Nam volebat quidem sine dubio auferre umbram, et in spiritalem cultum figuras immutare; sed quia nondum ei credentes Iudaei, Moysis praeceptis adhaerebant, ceu lege vetere adhuc stante, permittit leproso id agere in testimonium ipsis. Quid porro hoc est?

(1) Plus legebat heic D. Thomas in catena. « Cyrillus. A maiestate autem processit imperiosum mandatum. Qua ergo ratione in servis computatur unigenitus Filius, qui volendo tantummodo cuncta potest? Legitur de Deo patre, quod omnia quaecumque voluit fecit (ps. CXIII.) Qui vero sui patris potestate fungitur, quomodo diversus ab illius natura erit? Solent etiam quaecumque sunt eiusdem virtutis, eiusdem esse substantiae. Mirare tamen in his Christum divine et corporaliter operantem: divinum enim est ita velle ut praesto sint omnia, humanum autem extendere dexteram. Unus itaque Christus ex utrisque perficitur, eo quod Verbum caro factum est. »

Suum erga legem obsequium Iudaei praetextui semper habentes, et superni praecepti ministrum dicentes fuisse hierophantam Moysem, parvifacere nitebantur omnium nostrûm servatorem Christum. Ideoque palam dicebant: nos scimus Moysi locutum Deum, hunc autem nescimus unde sit. Oportebat ergo factis ipsis persuadere illis, Moysis conditionem gloria Christi esse inferiorem. Ille enim erat instar servi fidelis in domo Dei; hic autem uti filius in patris est domo. Atque ex hac ipsa leprosi sanatione licet perquam manifeste cognoscere, Christum incomparabili excessu Moysis legem transcendere. Lepram experta est Maria Moysis soror, quia huic obtrectaverat; qua calamitate magnopere doluit Moyses; sed quia morbum a muliere nequibat depellere, Deo supplex fuit dicens: obsecro te, Deus, hanc sana. Adtende igitur diligenter: illic erat postulatio, precibusque supernam clementiam impetrare volebat: at enim universalis Servator cum potestate Deo digna ait: volo, mundare. Ergo loco testimonii erat leprae haec sanatio sacerdotibus, quia hinc cognoscere poterant hi qui potiores partes Moysi tribuebant, se veritate procul aberrare. Prorsus enim oportebat Moysem ut legis ministrum suspicere, gratiaeque adiutorem per angelos nunciatae; sed multo magis Emmanuhelem admirari et glorificare, utpote verum Dei patris filium.

Cernet autem quispiam profundum Christi et magnum mysterium in levitico nobis descriptum. Nam contaminatum iudicari leprosum decernit Moysis lex, castrisque ut immundum eiici iubet. Postea quam vero morbus desiverit, tunc demum recipi praecipit. Deinde etiam quomodo purus habebitur, declarat dicens: « hic est leprosi ritus quando mundatus fuerit, atque ad sacerdotem adducetur. Sacerdos castris egressus illum inspiciet, et si comperiet lepram esse sanatam, eo iubente sument ei, qui mundatus est, aviculas duas

δὴ τοῦτό ἐστι· πρόφασιν ἀεὶ ποιούμενοι τὴν εἰς τὸν νόμον αἰδῶ, καὶ διάκονον τῆς ἄνωθεν ἐντολῆς γεγενῆσθαι λέγοντες τὸν ἱεροφάντην Μωϋσέα, μικρὰ φρονεῖν ἐσπούδαζον περὶ τοῦ πάντων ἡμῶν σωτῆρος Χριστοῦ· καὶ γοῦν ἔφασκον ἐναργῶς *, ἡμεῖς οἴδαμεν ὡς Μωϋσεῖ λελάληκεν ὁ θεός· τοῦτον δὲ, οὐκ οἴδαμεν πόθεν ἐστίν· ἔδει τοίνυν αὐτοὺς ἐξ αὐτῶν ἀναπείθεσθαι τῶν πραγμάτων, ὅτι τὸ Μωϋσέως μεῖον, κατόπιν ἔρχεται τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ· ὁ μὲν γὰρ ἦν ὡς θεράπων πιστὸς ἐπὶ τὸν οἶκον αὐτοῦ· ὁ δὲ ὡς υἱὸς, ἐπὶ τὸν οἶκον τοῦ πατρός· καὶ ἐξ αὐτοῦ καὶ τοῦ θεραπεῦσαι τὸν λεπρὸν ἔξεστιν ἰδεῖν, καὶ μάλα σαφῶς ἐν ἀπαραβλήτοις ὑπεροχαῖς τοῦ Μωϋσέως νόμων ὄντα Χριστόν· ἐλεπρώθη μὲν γὰρ ἡ Μαριὰμ, ἀδελφὴ δὲ Μωϋσέως αὕτη, κατελάλησε γὰρ αὐτοῦ· καὶ κατεδάκνετο μὲν λίαν ἐπὶ τούτῳ Μωϋσῆς· ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἦν ἱκανὸς ἀποστῆσαι τῆς γυναικὸς τὴν νόσον, προσέπιπτε τῷ θεῷ λέγων· * ὁ θεὸς δέομαί σου, ἴασαι ταύτην· πρόσχες τοίνυν ἀκριβῶς· αἴτησις ἦν ἐκεῖ, διὰ προσευχῆς τῆς ἄνωθεν ἡμερότητος ἠξίου τυχεῖν· ὁ δέ γε τῶν ὅλων σωτὴρ μετ᾽ ἐξουσίας ἔφη τῆς θεοπρεποῦς· θέλω, καθαρίσθητι· οὐκοῦν μαρτύριον τοῖς ἱερεῦσιν ἦν ἡ τῆς λέπρας ἀποβολὴ, καὶ ἦν ἐντεῦθεν εἰδέναι αὐτοὺς τὴν κρείττονα ψῆφον ἀπονέμοντας τῷ Μωϋσεῖ, ὅτι τῆς ἀληθείας ἔξω βαδίζουσιν· ἔδει γὰρ ἴσως, Μωϋσέα μὲν θαυμάζειν ὡς νόμου διάκονον, καὶ χάριτος ὑπουργὸν λαληθείσης δι᾽ ἀγγέλων *, ὑπερθαυμάζειν δὲ τὸν Ἐμμανουὴλ, καὶ δοξολογεῖν αὐτὸν ὡς υἱὸν ἀληθινὸν τοῦ θεοῦ καὶ πατρός.

Ἴδοι δ᾽ ἄν τις τὸ κατὰ Χριστὸν βαθὺ καὶ μέγα μυστήριον, ἐν τῷ λευϊτικῷ ἡμῖν γραφόμενον· * μεμολυσμένον μὲν γὰρ ἀποφαίνει τὸν λεπρὸν ὁ διὰ Μωϋσέως νόμος· ἐκπέμπεσθαι δὲ προσέταξε τῆς παρεμβολῆς, ὡς ἀκάθαρτον· ὅτε δὲ συμβαίνοι καταλωφῆσαι τὸ πάθος, τότε δὴ τότε παραδεκτὸν γενέσθαι κελεύει· εἶτα καὶ τίνα τρόπον ἔσται καθαρὸς, διασαφεῖ λέγων· * οὗτος ὁ νόμος τοῦ λεπροῦ, ᾗ ἂν ἡμέρᾳ καθαρισθῇ, καὶ προσαχθήσεται πρὸς τὸν ἱερέα· καὶ ἐξελεύσεται ὁ ἱερεὺς ἔξω τῆς παρεμβολῆς, καὶ ὄψεται ὁ ἱερεὺς, καὶ ἰδοὺ ἴαται ἡ ἁφὴ τῆς λέπρας ἀπὸ τοῦ λεπροῦ· καὶ προστάξει

* Ioh. IX. 29.
* Num. XII. 13.
* Gal. III. 19.
A. f. [illegible] H. f. [illegible]
* Lev. XII
* Lev. XIV. 2.

ὁ ἱερεὺς, καὶ λήψονται τῷ κεκαθαρμένῳ δύο ὀρνίθια ζῶντα καθαρά· καὶ προστάξει ὁ ἱερεὺς, καὶ σφάξουσι τὸ ἓν εἰς ἀγγεῖον ὀστράκινον ἐφ' ὕδατι ζῶντι· καὶ τὸ ὀρνίθιον τὸ ζῶν λήψεται αὐτὸ, καὶ βάψει εἰς τὸ αἷμα τοῦ ὀρνιθίου τοῦ σφαγέντος ἐφ' ὕδατι ζῶντι, καὶ περιῤῥανεῖ ἐπὶ τὸν καθαρισθέντα ἀπὸ τῆς λέπρας ἑπτάκις, καὶ καθαρισθήσεται· καὶ ἐξαποστελεῖ τὸ ὀρνίθιον τὸ ζῶν εἰς τὸ πεδίον· δύο μὲν οὖν τὰ πτηνὰ καὶ ἀκίβδηλα, τουτέστι καθαρὰ, καὶ μηδὲ μίαν ἔχοντα διαβολὴν τὴν ἀπὸ τοῦ νόμου· καὶ τὸ μὲν ἓν, ἐσφάζετο ἐφ' ὕδατι ζῶντι· τό γε μὴν ἕτερον μένον ἔξω σφαγῆς, εἶτα βαπτισθὲν ἐν τῷ αἵματι τοῦ τετελευκότος, ἐξεπέμπετο.

viventes puras; quarum unam sacerdos mactari iubebit in vase testaceo super viva aqua. Tum alteram sumet viventem aviculam, et tinget sanguine mactatae super viva aqua, septiesque hominem asperget lepra mundatum: atque ita purus habebitur. Emittetque viventem aviculam in agrum. Duo sunt itaque, et quidem sincera, volatilia, id est munda, nullam a lege vituperationem habentia: quorum unum super viva aqua mactabatur; alterum caede exemptum, deinde occisi sanguine aspersum, emittebatur.

Ὑπεμφαίνει δ' ἂν ὁ τύπος ἡμῖν τὸ μέγα καὶ σεπτὸν τοῦ σωτῆρος ἡμῶν μυστήριον· ἦν μὲν γὰρ ἄνωθεν, τουτέστιν ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ ἐξ οὐρανῶν, ὁ λόγος· ταύτῃ τοι, καὶ μάλα εἰκότως πτηνῷ παρεικάζεται· καταπεφοίτηκε δὲ οἰκονομικῶς, εἰς ὁμοίωσιν τὴν πρὸς ἡμᾶς, καὶ ἔλαβε δούλου μορφήν· πλὴν καὶ οὕτως ἄνωθεν ἦν· καὶ δ' οὖν ἔφασκεν Ἰουδαίοις ἐναργῶς προσλαλῶν * [Ioh. VIII. 23.], ὑμεῖς ἐκ τῶν κάτω ἐστὲ, ἐγὼ ἐκ τῶν ἄνω εἰμί· ἐγὼ οὐκ εἰμὶ ἐκ τοῦ κόσμου τούτου· καὶ πάλιν· * [Ioh. III. 13.] οὐδεὶς ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανὸν, εἰ μὴ ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβὰς ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου· ὡς γὰρ ἔφην ἀρτίως, καὶ σὰρξ γεγονὼς, ἤγουν τέλειος ἄνθρωπος, οὐ γήϊνος ἦν, οὐ χοϊκὸς καθ' ἡμᾶς, ἀλλ' οὐράνιος καὶ ὑπερκόσμιος καθ' ὃ νοεῖται θεός· πλὴν ἔστιν ἰδεῖν ἐν τοῖς ὀρνιθίοις, σαρκὶ μὲν παθόντα κατὰ τὰς γραφὰς * [I. Petr. IV. 5.], μείναντα δὲ καὶ ἐπέκεινα τοῦ παθεῖν· καὶ ἀποθνήσκοντα μὲν ἀνθρωπίνως, ζῶντα δὲ θεϊκῶς· ζωὴ γὰρ ὁ λόγος· καὶ γοῦν ὁ πάνσοφος μαθητὴς * [I. Petr. III. 18.], θανατωθῆναι μὲν αὐτὸν ἔφη σαρκὶ, ζωοποιηθῆναι δὲ πνεύματι· πλὴν εἰ καὶ τοῦ παθεῖν τὸν θάνατον εἰς ἰδίαν φύσιν ἄμοιρος ἦν ὁ λόγος, ἀλλ' οὖν οἰκειοῦται τὸ πάθος τῆς ἑαυτοῦ σαρκός· ἐβαπτίζετο γὰρ τὸ ὀρνίθιον τὸ ζῶν ἐν τῷ αἵματι τοῦ τετελευτηκότος· πεφυρμένον δὲ τῷ αἵματι, μόνον δὲ οὐχὶ καὶ κοινωνῆσαν τοῦ πάθους, εἰς τὴν ἔρημον ἐξεπέμπετο· ἀναπεφοίτηκε γὰρ ἐν τοῖς οὐρανοῖς ὁ μονογενὴς τοῦ θεοῦ λόγος, μετὰ τῆς ἑνωθείσης αὐτῷ σαρκός· καὶ ξένον ἦν

Profecto haec figura magnum venerandumque Servatoris nostri mysterium denotat: erat enim de supernis; id est a patre caelisque Verbum: ideo volatili apte admodum comparatur. Descendit vero per incarnationem in similitudine nostra, servique formam suscepit. Attamen etiam sic, de supernis erat. Quamobrem et Iudaeis aiebat sine ambage alloquens: vos deorsum estis, ego de supernis sum. Ego non sum de hoc mundo. Et rursus: nemo in caelum ascendit, nisi qui de caelo descendit filius hominis. Ut enim iam dixi, caro factus, id est homo perfectus, haud terrenus erat, haud luteus ut nos, sed caelestis ac supramundanus, quatenus intelligitur Deus. Verumtamen in avicularum figura videre Christum licet, carne quidem passum ut aiunt scripturae, simulque superiorem passioni manentem; humanitus mortuum, divinitus vivum: est enim vita Verbum. Quare sapientissimus discipulus, mortificatum quidem ipsum ait carne, vivificatum tamen spiritu. Sed enim quamquam mortem in propria natura pati Verbum non poterat, nihilominus propriam sibi facit passionem carnis suae. Namque avicula vivens sanguine extinctae aspergebatur: sic autem sanguine tincta, passionis propemodum particeps facta, in desertum emittebatur. Rediit ergo in caelum

unigenitum Dei Verbum, cum unita sibi carne; novumque fuit in caelo spectaculum. Stupebat ergo angelorum populus, videns in forma nostra regem terrae et virtutum dominum. Immo et aiebat: quis est iste de Edom veniens? id est de terra. Rubrum est indumentum eius ex Bosor, quod caro interpretatur, aut angustia vel pressura. Deinde sic interrogabant: haeccine in manibus eius vulnera? Ille autem ipsis: his in domo dilecti mei vulneratus sum. Sicut enim incredulo Thomae prudentissime post resurrectionem a mortuis, manus ostendens, clavorum in eis signa iussit tangere, nec non et latus perfossum; sic etiam in caelum redux persuasit sanctis angelis, merito Israhelem ab eius gratia repulsum corruisse. Propterea imbutam sanguine vestem, et manuum vulnera ostendebat, non quod ea obducere non posset (nam suscitatus e mortuis, corruptelam exuerat, et cum ea quicquid ex eadem oritur) sed ut secundum incarnationis rationem nunc cognosceretur a principatibus ac potestatibus per ecclesiam multiformis sapientia Dei, quam in Christo operatus est.

Sed fortasse dicet aliquis: cur ergo unum eundemque dicis filium et dominum Iesum Christum, quum duae fuerint oblatae aviculae? Nonne hinc fortasse haud obscure lex demonstrat duos omnino esse filios atque Christos? Certe in tantam quidam impietatem venerunt, ut arbitrentur et dicant, alium esse Christum seorsum Dei patris Verbum, alium rursus illum de Davidis stirpe natum. Nos autem dicimus his qui ob suam inscitiam rem ita se habere putant, dicimus inquam quod divus scribit Paulus: unus Dominus, una fides, unum baptisma. Igitur si duos dicunt filios, duo prorsus erunt domini, bina fides, totidemque baptismata. Falsa ergo docebit is qui Christum in se habuit loquentem, ut ipse ait. Non tamen ista sunt; absit. Ergo unum

ἐν οὐρανοῖς τὸ θέαμα· κατεπλήττετο γοῦν ἡ τῶν ἀγγέλων πληθὺς, ἐν εἴδει βλέπουσα τῷ καθ' ἡμᾶς, τὸν βασιλέα τῆς γῆς, καὶ τὸν δυνάμεων κύριον· καὶ δὴ καὶ ἔφασκον· * τίς οὗτος ὁ παραγινόμενος ἐξ Ἐδώμ; τουτέστιν ἐκ γῆς· ἐρύθημα ἱματίων αὐτοῦ ἐκ Βοσόρ· διερμηνεύεται δὲ σὰρξ, ἤτοι στενοχὴ καὶ θλίψις· εἶτα τούτοις προσεπυνθάνοντο· * τοιαῦται αἱ πληγαὶ αἱ ἀνὰ μέσον τῶν χειρῶν σου; ὁ δὲ πρὸς αὐτούς· ἃς ἐπλήγην ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ ἀγαπητοῦ μου· ὥσπερ γὰρ ἀπιστήσαντι τῷ Θωμᾷ, οἰκονομικώτατα λίαν καὶ μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀναβίωσιν ἀποδεικνὺς τὰς χεῖρας, καὶ τοὺς ἐν αὐταῖς τῶν ἥλων τύπους ἐκέλευε ψηλαφᾷν, καὶ τὰς ἐν τῇ πλευρᾷ διατρήσεις, οὕτω καὶ ἐν τῷ οὐρανῷ γεγονὼς, πεπληροφόρηκε τοὺς ἁγίους ἀγγέλους ὅτι δικαίως τῆς πρὸς αὐτὸν οἰκειότητος ἐκβέβληται καὶ ἀπώλισθεν ὁ Ἰσραήλ· διὰ τοῦτο πεφυρμένον ἐν αἵματι τὸ ἄμφιον, καὶ τὰς ἐν χερσὶν ἐπεδείκνυτο πληγὰς, οὐκ ἀναποβλήτους ἔχων αὐτάς· ἐγηγερμένος γὰρ ἐκ νεκρῶν, ἀπεδύσατο τὴν φθορὰν, καὶ σὺν αὐτῇ πάντα τὰ ἐξ αὐτῆς· ἀλλ' ἵνα οἰκονομικῶς νῦν γνωρισθῇ ταῖς ἀρχαῖς καὶ ταῖς ἐξουσίαις διὰ τῆς ἐκκλησίας ἡ πολυποίκιλος σοφία τοῦ θεοῦ, ἣν ἐποίησεν ἐν τῷ Χριστῷ.

* Is. LXIII. 1.
* Zach. XIII. 6.

Ἀλλ' ἴσως ἐρεῖ τις· πῶς οὖν ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν φὴς υἱὸν καὶ κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν, καίτοι δύο παρενηνεγμένων ὀρνιθίων; ἢ τάχα που καταδείξειεν ἂν οὐκ ἀσυμφανῶς ὁ νόμος, ὡς δύο πάντως εἰσὶν υἱοὶ καὶ Χριστοί; καὶ δυσσεβείας μὲν εἰς τοῦτο κατεβιβάσθησαν ἤδη τινὲς, ὡς οἴεσθαί τε καὶ λέγειν, ἕτερον μὲν εἶναι Χριστὸν ἰδικῶς τὸν ἐκ θεοῦ πατρὸς λόγον, ἕτερον δ' αὖ τὸν ἐκ σπέρματος Δαβίδ (1)· ἡμεῖς δὲ φαμὲν τοῖς ὧδε ταῦτ' ἔχειν ἐξ ἀμαθίας ὑπειληφόσιν· ὁ θεσπέσιος γράφει Παῦλος· * εἷς κύριος, μία πίστις, ἓν βάπτισμα· οὐκοῦν εἰ δύο φασὶν υἱοὺς, δύο δὴ πάντως ἂν εἶεν οἱ κύριοι, δύο δὲ πίστεις, τοσαῦτα δὲ βαπτίσματα· ψευδομαθήσει οὖν ὁ Χριστὸν ἔχων ἐν ἑαυτῷ λαλοῦντα, καθά φησιν αὐτός· * ἀλλ' οὐκ ἔστι ταῦτα, μὴ γένοιτο· οὐκοῦν ἕνα κύριον

* Ephes. IV. 5.
* II. Cor. XIII. 3.

(1) Evidenter denotat Nestorianos.

ἴσμεν, τουτέστι μονογενῆ τοῦ θεοῦ λόγον σεσαρκωμένον· οὐκ ἀνὰ μέρος τιθέντες ἄνθρωπον καὶ θεὸν, ἀλλ᾽ αὐτὸν τὸν ἐκ θεοῦ πατρὸς λόγον, ἄνθρωπον γενέσθαι διαβεβαιούμενοι, μετὰ τοῦ μεῖναι θεόν· ἐπειδὴ λεγέτωσαν οἱ δι᾽ ἐναντίας· εἰ δύο φασὶν υἱοὺς, ἕνα μὲν ἰδικῶς τὸν ἐκ σπέρματος Δαβὶδ, ἕτερον δ᾽ αὖ ἀνὰ μέρος τὸν ἐκ θεοῦ πατρὸς λόγον, ἆρ᾽ οὐκ ἀμείνων κατὰ φύσιν ὁ ἐκ θεοῦ πατρὸς λόγος, τοῦ ἐκ σπέρματος Δαβίδ; εἶτα τί δράσομεν τὰ δύο ὁρῶντες πτηνὰ, οὐχ᾽ ἑτεροφυῆ ὄντα ἀλλήλων, ὁμοειδῆ δὲ μᾶλλον, καὶ κατ᾽ οὐδὲν ἀλλήλων διαφέροντα, κατά γε τοῦ εἶναι τοῦθ᾽ ὅπερ ἐστιν; οὐκοῦν συγχωρείτωσαν διὰ τὸ τῶν πτηνῶν ὁμοειδὲς, μηδὲν ἀνθρώπου διαφέρειν τὸν τοῦ θεοῦ λόγον (1)· ἀλλ᾽ οὐκ αὔξονται· πολὺ γὰρ τὸ μεταξὺ θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος· πλὴν χρὴ τὰ παραδείγματα, κατὰ τὸν αὐτοῖς πρέποντα νοεῖσθαι λόγον· ἡττᾶται γὰρ τῶν ἀληθῶν, καὶ μερικὴν ἔσθ᾽ ὅτε ποιεῖται τῶν σημαινομένων τὴν ἔνδειξιν· φαμὲν δὲ, ὡς σκιὰ καὶ τύπος ὁ νόμος ἦν, καὶ οἷόν τις γραφὴ παρατιθεῖσα πρὸς θέαν τοῖς ὁρῶσι τὰ πράγματα· αἱ δὲ σκιαὶ τῆς τῶν γραφόντων ἐν πίνακι τέχνης, τὰ πρῶτα τῶν χρωμάτων εἰσίν· αἷς, εἴπερ ἐπενεχθεῖεν τῶν χρωμάτων τὰ ἄνθη, τότε δὴ τότε τῆς γραφῆς ἀπαστράψει τὸ κάλλος· ἐπειδὴ οὖν ἔδει τὸν διὰ Μωϋσέως νόμον καταγράψαι σαφῶς τὸ Χριστοῦ μυστήριον, οὐκ ἐν ἑνὶ τῶν ὀρνιθίων ἀποθνήσκοντά τε ὁμοῦ καὶ ζῶντα καταδείκνυσιν αὐτὸν, ἵνα μὴ τερατοποιΐα σκηνικὴ δόξῃ εἶναι τὸ δρώμενον· ἀλλ᾽ ἐδέχετο μὲν, ὡς ἐν ἑνὶ παθόντα τὴν σφαγήν· κατεδείκνυ δὲ τὸν αὐτὸν ἐν ἑτέρῳ ζῶντά τε καὶ ἀφειμένον.

Ἀποφῆναι δὲ τὸν ἐπὶ τῷδε λόγον οὐκ ἔξω βαίνοντα τοῦ εἰκότος, δι᾽ ἑτέρας ἱστορίας πειράσομαι· εἰ γάρ τις τῶν καθ᾽ ἡμᾶς ἐπεθύμησεν ἰδεῖν καταγεγραμμένην ὡς ἐν πίνακι τὴν ἐπὶ τῷ Ἀβραὰμ ἱστορίαν, πῶς ἂν αὐτὸν ἐχάραξε ζωγράφος; ἆρ᾽ ἐν ἑνὶ πάντα δρῶντα; ἢ ἀνὰ μέρος καὶ ἑτεροίως, ἤγουν ἑτεροειδῶς πλεισταχοῦ τὸν αὐτόν; οἷον φημὶ, ποτὲ

Dominum scimus, id est unigenitum Dei Verbum incarnatum; haud seorsum ponentes hominem et seorsum Deum, sed ipsum Dei patris Verbum, hominem factum adfirmantes, simulque in sua deitate perseverantem. Alioqui dicant adversarii: si duo sunt filii, unum quidem seorsum ex Davidis stirpe, alterum item singillatim Dei patris Verbum; nonne meliore natura est Dei patris Verbum, quam ille de Davide oriundus filius? Age vero quid agemus? dum duo volatilia spectamus, haud equidem naturaliter invicem aliena, sed uniformia potius, nullaque re differentia, qualia quantaque ipsa sunt. Ergo concedant propter volatilium uniformitatem, nihil ab homine differre Dei Verbum. Sed hilum non proficient; multum distat a deitate humanitas: oportet autem exempla conveniente ratione intelligere; ea enim inferiora veritate sunt, nec nisi partiariam interdum faciunt significatae rei demonstrationem. Porro dicimus, legem quidem umbram fuisse ac figuram, ac veluti quamdam picturam quae futuras res spectantibus exponebat. Verumtamen umbrae in pictoria arte principia colorum sunt; quibus quum flos ipse colorum accesserit, tum demum picturae elegantia elucebit. Quandoquidem ergo oportebat mosaicam legem perspicue delineare Christi mysterium, haud in una avicula moriente simul et vivente ipsum denotat, ne res scenicum quoddam terriculamentum videretur; sed considerat in una quidem tamquam morti occumbentem; in altera autem viventem demonstrat et liberum.

Sed age huius rei rationem haud inverisimili modo, ex alia historia patefacere nitar. Si quis nostrum videre cuperet tamquam in tabula depictam Abrahami historiam, quomodo eam expressam a suo pictore comperiet? Num una actione Abrahamum omnia absolventem, an particulatim et diversis modis variisque formis saepis-

(1) Hoc dicit ore Monophysitarum.

sime eundem variatum? Veluti, inquam, modo iumento insidentem, puero comite, sequentibus famulis: modo subsistente infra montem iumento cum famulis, gestantem ligna Isaacum, ipsum vero Abrahamum gladium manu tenentem ac ignem. Item in alia tabulae parte eundem Abrahamum alia in specie, puerum super ligna alligantem, dexteram ense armantem, ut ictum incutiat. Attamen non alius atque alius Abrahamus erat, etsi persaepe in eadem tabula varie repraesentatus, sed idem ubique, quia ad cuiusque rei usum ars pictoris se accommodavit: fieri enim non poterat, ut unâ simul cerneretur Abrahamus cuncta facere quae supra dicta sunt. Erat igitur lex pictura ac typus, rerum postea exitu veritatem pariente: ita ut etiamsi par avium fuerit; unus nihilominus ab ipsis repraesentabatur Christus, tum patiens, tum extra passionem, tum moriens, tum etiam morti superior; denique etiam in caelum ascendens, inchoatio tamquam secunda humanitatis ad immortalitatem renovatae. Ipse certe nobis novam viam ad superna munivit, eumque tempore debito subsequemur. Utique, quod una ex aviculis mactaretur, altera vero occisae sanguine aspergeretur, caedemque libera evaderet, id omne loco typi verarum rerum habendum est. Mortuus est enim pro nobis Christus, nosque in eius mortem baptizati fuimus, et ipse suo nos sanguine salvos fecit.

Ipse docebat, erantque Pharisaei sedentes etc.

Circumstabat eum invidorum theatrum, scribae nimirum ac pharisaei, qui miraculorum fuerant spectatores, et docentem audiverant. Et erat, inquit evangelista, virtus Dei cum eo ad sanandum: utrum quia Deus potentiam illi prodigiorum dedisset? vel quia virtutem illam abs quovis mutuam accepisset? Quis vero haec dicere audeat? Ipse enim potius propria virtute operabatur, tamquam divinae gratiae particeps. Namque homines digni saepe habentur spiritalibus donis; sed tamen eosdem impo-

μὲν ἐφιζήσαντα τῇ ὄνῳ συμπαραληφθέντος τοῦ παιδὸς καὶ ἑπομένων τῶν οἰκετῶν· ποτὲ δὲ αὖ πάλιν ἀπομεινάσης τῆς ὄνου κάτω τοῖς οἰκέταις ὁμοῦ, καταφορτίσαντα μὲν τοῖς ξύλοις τὸν Ἰσαάκ, ἔχοντα δὲ μετὰ χεῖρας τὴν μάχαιραν καὶ τὸ πῦρ· καὶ μὴν καὶ ἑτέρωθι, τὸν αὐτὸν ἐν εἴδει πάλιν ἑτέρῳ, συμποδίσαντα μὲν τὸ μειράκιον ἐπὶ τὰ ξύλα, ὁπλίσαντα δὲ τῇ μαχαίρᾳ τὴν δεξιάν, ἵν᾽ ἐπαγάγοι τὴν σφαγήν· ἀλλ᾽ ἦν οὐχ᾽ ἕτερος καὶ ἕτερος Ἀβραάμ, πλειςαχοῦ τῆς γραφῆς ὁρώμενος ἑτέρως, ἀλλ᾽ ὁ αὐτὸς πανταχοῦ, ταῖς τῶν πραγμάτων χρείαις συγκαθισταμένης ἀεὶ τῆς τοῦ γράφοντος τέχνης· οὐ γὰρ ἦν ἐνδεχόμενον ἐν ἑνὶ κατιδεῖν αὐτὸν πάντα δρῶντα τὰ εἰρημένα· γραφὴ τοιγαροῦν καὶ τύπος ἦν ὁ νόμος, πραγμάτων ὠδινόντων ἀλήθειαν· ὥςε κἂν δυὰς ὀρνέων ἦν, ἀλλ᾽ εἷς ἦν ὁ ἐν ἀμφοῖν, καὶ ὡς ἐν πάθει καὶ ἔξω πάθους, καὶ ἐν θανάτῳ, καὶ ὑπὲρ θάνατον, καὶ ἀναβαίνων εἰς οὐρανοὺς ἀπαρχή τις ὥσπερ δευτέρα τῆς ἀνθρωπότητος ἀνανεωθείσης εἰς ἀφθαρσίαν· αὐτὸς γὰρ ἡμῖν ἐνεκαίνισε τὴν εἰς τὸ ἄνω τρίβον, καὶ ἑψόμεθα κατὰ καιροὺς αὐτῷ· τό γε μὴν τὸ ἓν τῶν ὀρνιθίων σφάζεσθαι, ἐν δὲ τῷ τοῦ σφαγέντος αἵματι τὸ ἕτερον βαπτίζεσθαι μέν, ἀποπέμπεσθαι δὲ τῆς σφαγῆς, ἀντίτυπον δ᾽ ἂν εἴη τῶν ἀληθινῶν· ἀπέθανε γὰρ ὑπὲρ ἡμῶν ὁ Χριστός, καὶ ἡμεῖς εἰς τὸν αὐτοῦ θάνατον βεβαπτίσμεθα, καὶ σέσωκεν ἡμᾶς αἵματι τῷ ἰδίῳ.

Αὐτὸς δὲ ἦν διδάσκων, καὶ ἦσαν καθήμενοι φαρισαῖοι κ. τ. λ. v. 17.

Περὶ αὐτὸν μὲν ἦν τῶν βασκάνων τὸ θέατρον· γραμματεῖς δὲ οὗτοι καὶ φαρισαῖοι, καὶ τῶν παραδόξως ἐπιτελουμένων ἐγίνοντο θεωροί, καὶ κατηκροῶντο διδάσκοντος· καὶ ἦν φησὶ δύναμις θεοῦ εἰς τὸ ἰᾶσθαι αὐτόν·* ἆρα ὡς τοῦ θεοῦ διδόντος αὐτῷ τὸ δύνασθαι κατορθοῦν τὰς θεοσημείας; ἆρα τὴν παρ᾽ ἑτέρου δύναμιν ἐδανείζετο; καὶ τίς ὁ φάναι ταῦτα τολμῶν; αὐτὸς γὰρ μᾶλλον ἦν ἐξ ἰδίας ἰσχύος ἐνεργῶν ὡς θεὸς καὶ κύριος, καὶ οὐχ᾽ ὡς θείας χάριτος μέτοχος· ἄνθρωποι μὲν γὰρ ἀξιοῦνται πολλάκις χα-

A. f. 57.
H. f. [illegible]

* ita cod. αὐτόν.

ρισμάτων πνευματικῶν (1)· ἀλλ᾽ ἔστιν ἰδεῖν
ἐνιαχοῦ καὶ ἀσθενοῦντας ἔσθ᾽ ὅτε, καθ᾽ ὃν
οἶδε λόγον αὐτὸς ὁ τῶν θείων χαρισμάτων
διανομεύς· ἐπὶ δέ γε τοῦ πάντων ἡμῶν σω-
τῆρος τοιοῦτον οὐδὲν, ἀλλ᾽ ἦν εἰς τὸ ἰᾶσθαι
αὐτὸν, οὐκ ἀνθρωπίνη μᾶλλον, ἀλλὰ καὶ
θεία καὶ ἄμαχος ἰσχύς· θεὸς γὰρ ἦν, καὶ υἱὸς
D. f. 1. θεοῦ. — Μόνος ὁ Χριστὸς, ὡς διδάσκαλος
καὶ σοφία ὢν τοῦ πατρὸς διδάσκει· οἱ γὰρ ἄλ-
λοι πάντες ἐξ αὐτοῦ δεχόμενοι διδάσκου-
σιν· ἦν δέ, φησιν, καὶ δυνάμις κυρίου ἐπ᾽ αὐ-
τὸν εἰς τὸ ἰᾶσθαι πάντας, τουτέστιν οὐκ ἀνθρω-
πίνην εἶχεν ἰσχὺν εἰς τὸ ἰᾶσθαι, ἀλλὰ θείαν
τινὰ, καὶ ἄμαχον· οἱ μὲν ἄλλοι ἅγιοι, ποτὲ
μὲν λαμβάνουσι τὸ δύνασθαι ποιεῖν ἰάσεις,
ποτὲ δὲ οὔ· Ἰησοῦς δὲ ὡς θεὸς, καὶ δύναμις
ὢν τοῦ πατρὸς, ἀεὶ πάντας ἐθεράπευσεν (2).

v. 18. Καὶ ἰδοὺ ἄνδρες φέροντες ἐπὶ κλίνης ἄνθρωπον
ὃς ἦν παραλελυμένος κ. τ. λ.

D. f. 19. Εἶτα οὐκ εὐαριθμήτου πλήθους τῶν γραμ-
ματέων φησὶν καὶ φαρισαίων συνειλεγμένου,
ἰδοὺ ἄνδρες φέροντες ἐπὶ κλίνης ἄνθρωπον,
ὃς ἦν παράλυτος· καὶ μὴ δυνηθέντες διὰ τῆς
θύρας εἰσελθεῖν, ἀνεκόμισαν ἐπὶ τὸ δῶμα,
ὡς ξένῳ καὶ κενῷ ἐπιχειρῆσαι πράγματι·
ἀνασπάσαντες γὰρ τὸν κέραμον, μετεκίνησαν
τὴν ἀποκειμένην ὕλην· καὶ ὅμως τούτων γινο-
μένων, καὶ ὁ Ἰησοῦς ἐμακροθύμει, καὶ οἱ
παρόντες ἐσιώπων, τὴν ἔκβασιν βουλόμενοι
θεωρῆσαι, καὶ ἰδεῖν τί λαλεῖ καὶ τί ποιεῖ·
v. 19. ἀναστομώσαντες τοίνυν τὸ δωμάτιον, χα-
λῶσι τὸν κράβαττον, καὶ φέρουσι μέσον τὸν πα-
λελυμμένον· τί οὖν ὁ κύριος; ἰδὼν τὴν πίστιν
αὐτῶν οὐ τοῦ παραλελυμμένου, ἀλλὰ τῶν κομι-
σάντων· ἔνεστι γὰρ καὶ ἄλλον δι᾽ ἄλλων πίστιν
θεραπεύεσθαι (3)· ἢ καὶ αὐτὸν τὸν παράλυτον
v. 20. πιστεύσαντα ἰάσατο· εἴποι δ᾽ ἄν τις ὕπαι-
θρον εἶναι τὸν τόπον, εἰς ὃν διὰ τῶν κεράμων
κατεβίβασαν τὴν κλίνην τοῦ παραλύτου, μηδὲν
παντελῶς τῆς στέγης ἀναῤῥήξαντες· εἰπὼν δὲ
πρὸς αὐτὸν ὁ σωτὴρ, ἄνθρωπε ἀφέωνταί σοι
αἱ ἁμαρτίαι σου, κοινῶς τῇ ἀνθρωπότητι τοῦ-
το λέγει· ἔμελλον γὰρ οἱ πιστεύοντες εἰς αὐ-

tentes quoque aliquando videre est, prout divinorum donorum largitori placitum fuerit. Verumtamen in universali nostro Servatore nihil huiusmodi fuit; sed ad sanandum incumbebat non tam humana quam divina et invicta virtus eius. Erat enim Deus Deique filius. – Solus Christus, utpote magister patrisque sapientia docet; nam ceteri omnes quod ab ipso accipiunt docent. Erat autem, inquit evangelista, virtus quoque Domini in eo ad sanandos omnes; id est haud humanam vim sanandi habebat, sed divinam quamdam et invictam. Namque alii quidem sancti, modo facultatem recipiunt sanitates efficiendi, modo secus: Iesus vero ceu Deus et patris virtus, cunctos semper sanabat.

Et ecce viri ferentes in lecto hominem paralyticum etc.

Deinde haud exiguo numero scribarum ac pharisaeorum circumsistente, ecce viri ferentes in lecto hominem paralyticum; qui quum per ianuam ingredi non possent, tulerunt illum supra tectum, insolitum novumque ausi facinus. Revulsis enim tegulis, interpositam materiam removerunt: quae dum fierent, et Iesus patienter se habebat, et adstantes silebant rei exitum spectare volentes, et quid Iesus diceret ageretve. Patefacto igitur tecto, demittunt grabatum, mediumque collocant paralyticum. Quid ergo Dominus? Videns illorum fidem, ferentium scilicet, non paralytici, (contingit enim aliquando sanari aliquem ob alterius fidem) vel etiam credentem ipsum paralyticum, sanitati restituit. Aliquis tamen dicere malet subdialem fuisse locum, ubi per tegulas paralytici lectum demiserunt, quin omnino tectum diruerent. Quum vero huic Servator dixisset: homo remittuntur tibi peccata tua, communiter hoc generi humano dicit. Futurum quippe erat ut credentes in ipsum, sanati ex animi

(1) Animadverte gratiam miraculorum identidem in ecclesia conspicuam etiam Cyrilli aetate.
(2) Pauca heic intersunt similia superioribus, propter diversae catenae auctorem.
(3) Observa Cyrilli doctrinam de sanctorum meritis, quae et aliis fiunt utilia.

morbis, peccata quae antea admiserant deponerent. Vel hoc ait: oportebat me, ante corpus animam sanare tuam. Nam nisi hoc fieret, gravius tu peccares, sumptis gradiendi viribus. Quamquam enim id non postulasti, attamen ego utpote Deus, novi animae passiones, unde et morbus tibi accidit.

Egregie itaque Servator, quia oportebat, praesente haud modica scribarum ac pharisaeorum turba, fieri aliquem Deo maxime dignum actum ob illorum utilitatem; etenim satis humiliter de eo sentiebant; sapienti consilio curatum est ut mirum aliquid eveniret. Iacebat enim in lecto paralyticus vir, insanabili morbo correptus; qui postea quam medicorum arte iuvari non potuerat, ad supernum caelestemque medicum a suis deferebatur; atque ubi coram illo stetit qui mederi valebat, visa est eius fides digna respectu; quam ut peccati deletricem esse ostenderet, statim Christus iacenti inclamavit: remittuntur tibi peccata tua. Atqui ut arbitror, heic dicet aliquis, si quidem ille morbo liberari volebat, cur ei Christus peccati remissionem nunciabat? Nempe ut discas, tacite et sine ullo strepitu res humanas Deum inspicere, et singulorum viventium semitas observare. Sic enim scriptum est: ante oculos Domini viae hominis, et omnes semitas eius scrutatur. Quia vero bonus est, atque omnes homines vult salvos fieri, purgat saepe peccatis implicitos, infirmitate in corpus immissa. Sic enim alicubi voce Hieremiae dixit: aerumna et flagris erudiêris, Hierusalem. Item proverbialis auctor: fili, cave negligas disciplinam Domini, nec deficias cum ab eo corriperis: quem enim diligit Dominus, corripit; et omnem sibi acceptum filium flagellat. Egregie itaque Christus aegrotandi causas, et quasi morbi radicem, culpam scilicet, abscindere se denunciat. Namque hac amota, quae origo infirmitatis est, morbum omnino simul auferri necesse erat.

τὸν, ἰαθέντες τῶν ψυχικῶν παθημάτων τὰς ἁμαρτίας ἃς πρῶτον ἐπλημμέλουν ἀφίεσθαι· ἢ τοῦτό φησιν, ἔδει μὲ πρὸ τοῦ σώματος ἰάσασθαί σου τὴν ψυχήν· ἐπεὶ ἐὰν μὴ τοῦτο γένηται, ἐπὶ πλεῖον ἁμαρτάνεις λαβὼν ἰσχὺν εἰς τὸ περιπατεῖν· εἰ γὰρ καὶ μὴ ἐζήτησας τοῦτο, ἀλλ᾽ ἐγὼ ὡς Θεὸς ὁρῶ τὰ τῆς ψυχῆς πάθη, ἐξ ὧν καὶ ἡ νόσος σοι συμβέβηκε.

Καλῶς οὖν ὁ σωτὴρ, ἐπειδὴ ἀναγκαῖον ἦν οὐκ εὐαριθμήτου πλήθους τῶν γραμματέων καὶ φαρισαίων συνειλεγμένης, γενέσθαι τι τῶν ὅτι μάλιστα θεοπρεπεστάτων εἰς ὄνησιν αὐτῶν, μικρὰ γὰρ ἐφρόνουν περὶ αὐτοῦ, ᾠκονομήθη τί πάλιν τῶν τεθαυμασμένων· ἔῤῥιπτο μὲν γὰρ ἐπὶ κλίνης παράλυτος ἀνὴρ, ἀνιάτῳ νόσῳ κεκρατημένος· ἐπειδὴ ἀσθενοῦσα πρὸς τὸ συμβὰν ἡ τῶν ἰατρῶν ἠλέγχετο τέχνη, πρὸς τὸν ἄνωθεν καὶ ἐξ οὐρανῶν ἰατρὸν, παρὰ τῶν οἰκείων ἀπεκομίζετο· ὡς δὲ ἦν ἐν ὄψει λοιπὸν τοῦ θεραπεύειν ἰσχύοντος, δεκτὴ μὲν αὐτοῦ γέγονεν ἡ πίστις· ὅτι δέ ἐστιν ἁμαρτίας ἀναιρετικὴ, δείκνυσιν εὐθὺς ὁ Χριστός· ἐπεφώνει γὰρ τῷ κειμένῳ· ἀφέωνταί σοι αἱ ἁμαρτίαι σου· ἀλλ᾽ ὥς γε οἶμαι, πρὸς τοῦτο ἐρεῖ τις· ἀπαλλαγῆναι τῆς νόσου ἐβούλετο, καὶ πῶς ἄφεσιν αὐτῷ τῆς ἁμαρτίας Χριστὸς ἐπηγγέλλετο; ἵνα μάθῃς ὅτι σεσιγημένως καὶ ἀψοφητὶ Θεὸς κατασκέπτεται τὰ ἀνθρώπινα, καὶ ἐφορᾷ τῆς ἑκάστου ζωῆς τὴν ὁδόν· οὕτω καὶ γέγραπται· * ἐνώπιον γάρ εἰσι τῶν τοῦ Θεοῦ ὀφθαλμῶν ὁδοὶ ἀνδρὸς, εἰς δὲ πάσας τὰς τροχιὰς αὐτοῦ σκοπεύει· ἐπειδὴ δέ ἐστιν ἀγαθὸς, καὶ πάντας ἀνθρώπους θέλει σωθῆναι, διαπραγματεύεται(?) πολλάκις ἐξ ἁμαρτιῶν τοὺς ἐνειλημμένους, ἀῤῥωστίαν ἐμβάλλων τῷ σώματι· οὕτω γάρ που φησὶ διὰ φωνῆς Ἱερεμίου· * πόνῳ καὶ μάστιγι παιδευθήσῃ, Ἱερουσαλήμ· ἔφη δέ που καὶ ὁ παροιμιαστής· * υἱὲ μὴ ὀλιγώρει παιδείαν κυρίου, μὴ δὲ ἐκλύου ὑπ᾽ αὐτοῦ ἐλεγχόμενος· ὃν γὰρ ἀγαπᾷ κύριος, παιδεύει· μαστιγοῖ δὲ πάντα υἱὸν ὃν παραδέχεται· καλῶς οὖν ἄρα Χριστὸς τὰς τοῦ νοσεῖν ἀφορμὰς, καὶ οἷον τοῦ πάθους τὴν ῥίζαν, τουτέστιν τὴν ἁμαρτίαν, προαποκείρειν ἐπαγγέλλεται· ἐξαιρεθείσης γὰρ ταύτης, δι᾽ ἣν καὶ τὸ πάθος, ἔδει πάντως συναναιρεθῆναι τὴν νόσον.

A. f. 87.
B. f. 58 b.
C. f. 116.
R. f. 259 b.

* Prov. V. 21.

* Hier. VI. 7. 8

* Prov. III. 11

v. 21. Καὶ ἤρξαντο διαλογίζεσθαι οἱ γραμματεῖς καὶ φαρισαῖοι λέγοντες κ. τ. λ.

A. f. 87. b. C. f. 116. b. H. f. 271. Ὁ μὲν οὖν, ὅπερ εἴρηται, θεοπρεπεστάτην ἔχων τὴν ἐξουσίαν, τὴν τῶν ἁμαρτιῶν ἄφεσιν ἐπηγγέλλετο· θορυβεῖ δὲ πάλιν ὁ λόγος τὸ δυσμαθὲς καὶ βάσκανον τῶν φαρισαίων ἐργαστήριον· προσελάλουν γὰρ ἀλλήλοις, τίς ἐστιν οὗτος ὃς λαλεῖ βλασφημίας; ἀλλ᾽ οὐκ ἂν ἔφης ταῦτα ὦ φαρισαῖε περὶ αὐτοῦ, εἰ τὰς θείας ἠπίστασο γραφὰς, εἰ τῶν προφητικῶν ἐμέμνησο λόγων, εἰ τὸ σεπτὸν καὶ μέγα τῆς ἐνανθρωπήσεως συνῆκας μυστήριον· βλασφημίας δὲ ἐγκλήματι περιβάλλουσι, τὴν ἐσχάτην αὐτοῦ καθορίζοντες δίκην, καὶ θάνατον καταψηφιζόμενοι· τὸν γὰρ εἰπόντα δυσφημίας κατὰ τοῦ θεοῦ, θάνατον ὑπομένειν ὁ διὰ τοῦ Μωϋσέως προσέταττε νόμος· ἐπειδὴ δὲ ἅπαξ τοῦτο τετολμήκασι, δείκνυσιν εὐθὺς ὅτι θεός ἐστιν, ἵνα πάλιν οὐ φορητῶς δυσσεβοῦντας ἐλέγξῃ· τί γάρ φησι διαλογίζεσθε ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν; οὐκοῦν, ὅταν λέγεις, ὦ φαρισαῖε, τίς δύναται ἁμαρτίας ἀφιέναι, εἰ μὴ εἷς ὁ θεός; ἐρῶ σοι κἀγώ· τίς δύναται καρδίας εἰδέναι, καὶ τοὺς ἐν τῷ βάθει τῆς διανοίας λογισμοὺς καθορᾷν, εἰ μὴ μόνος ὁ θεός; αὐτὸς γάρ που φησὶ διὰ
* Hier. XVII. 10. φωνῆς τῶν προφητῶν *, ὅτι ἐγὼ κύριος ἐτάζων καρδίας, καὶ δοκιμάζων νεφρούς· ἔφη δέ
* Ps. XXXII. 15. που καὶ ὁ Δαβὶδ περί τε αὐτοῦ καὶ ἡμῶν· * ὁ πλάσας κατὰ μόνας τὰς καρδίας αὐτῶν· οὐκοῦν ὁ εἰδὼς καρδίας τὲ καὶ νεφροὺς ὡς θεὸς, οὗτος ἀφίησι καὶ ἁμαρτίας ὡς θεός.

v. 24. Ἵνα δὲ εἰδῆτε ὅτι ἐξουσίαν ἔχει ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου κ. τ. λ.

A. f. 88. H. f. 272. Εἶτα ἐπειδὴ ἐν μὲν γὰρ τῷ εἰπεῖν ἀφέωνταί σοι αἱ ἁμαρτίαι σου, τόπος ἐστὶ πολλάκις ἀπιστίας εὐάφορμος· ἀφιεμένας γὰρ ἁμαρτίας ἄνθρωπος οὐχ᾽ ὁρᾷ τοῖς τοῦ σώματος ὀφθαλμοῖς· τὸ δὲ ἀποβαλεῖν τὴν νόσον, καὶ ἀναστάντα περιπατεῖν τὸν παράλυτον, ἀπόδειξιν ἔχει σαφῆ τῆς θεοπρεποῦς ἰσχύος,
v. 25. ἐπάγει· ἐγερθεὶς ἆρον τὸ κλινίδιόν σου, καὶ
A. f. 88. H. f. 273. ὕπαγε εἰς τὸν οἶκον σου· ὃ δὴ καὶ πέπρακται, ὑπενόστησε γὰρ εἰς τὴν οἰκίαν, τῆς οὕτω μακρᾶς ἀῤῥωστίας ἀπηλλαγμένος· δέδεικται τοίνυν δι᾽ αὐτοῦ τοῦ πράγματος, ὅτι ἐξου-

Et coeperunt cogitare scribae ac pharisaei dicentes etc.

Et ille quidem, prout dictum est, Deo dignam apprime potestatem habens, peccatorum remissionem nunciabat. Verumtamen hic rursus sermo indocilem invidamque pharisaeorum officinam conturbat. Colloquebantur enim: quis est hic qui dicit blasphemias? Atqui non ita loquereris, o pharisaee, de illo, si divinas calleres scripturas, si propheticorum meminisses verborum, si venerabile ac magnum incarnationis intelligeres sacramentum. Nunc ei crimen blasphemiae impingunt, supremam decernentes poenam, mortis reum damnantes: nam qui blasphemiam pronunciasset adversus Deum, hunc perpeti supplicium mosaica lex iubebat. Iam quia talia audebant, demonstrat ilico se esse Deum, ut intolerabilem ipsorum impietatem coarguat. Nam quid, ait, cogitatis in cordibus vestris? Ergo cum dicis, o pharisaee: quis potest peccata dimittere, nisi unus Deus? ego quoque tibi dicam: quis potest corda nosse, et intima in mente cogitationes pervidere, nisi solus Deus? Ipse enim alicubi dicit prophetarum voce: ego Dominus corda scrutans, et renes explorans. Ait item David de se simul et nobis: qui finxit singillatim corda eorum. Ergo qui corda novit ac renes utpote Deus, hic peccata quoque dimittit tamquam Deus.

Ut autem cognoscatis, quia filius hominis habet potestatem etc.

Deinde quia dicendo « dimittuntur tibi peccata tua » locus adhuc verisimilis incredulitati superest; nam remissa peccata homo non videt corporeis oculis; paralyticus autem pulso morbo surgens et gradiens, plane demonstrat Deo congruam potentiam; addit: surgens tolle grabatum tuum, et vade in domum tuam; quod reapse peractum fuit; profectus est enim domum suam ille tam longa infirmitate liberatus. Demonstratum est, itaque ipso facto, filium hominis potestatem habere di-

mittendi in terra peccata. Iam vero de quonam hoc dicit? utrum de se, an etiam de nobis? Utrumque verum est. Ipse enim tamquam Deus humanatus, legisque dominus, peccata remittit: verumtamen nos quoque tam splendidam miramque accepimus ab eo gratiam. Namque hac etiam dignitate naturam hominis voluit exornare. Ait itaque sanctis apostolis: amen dico vobis, quaecumque ligaveritis super terram, ligata erunt et in caelis: et quaecumque solveritis super terram, soluta erunt et in caelis. Et rursus. Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis: et quorum retinueritis, retenta sunt. Quandonam autem haec illis dixisse comperitur? Nempe quum calcata mortis potentia, et e mortuis suscitatus, insufflavit eis dicens: accipite Spiritum sanctum. Nam quum eos suae naturae participes demonstrasset, eisdemque sanctum Spiritum inhabitare fecisset, tunc suae quoque maiestatis participes effecit, potestatem tribuens remittendi vel etiam retinendi peccata. Iam quia nos hoc idem facere iussi fuimus, quanto magis ille peccata dimittit, qui aliis eius rei faciendae facultatem tradidit?

Et vidit publicanum nomine Levi.

Publicanus quippe erat Levi, homo lucris insatiabilis, effrenatus ad avaritiam, bonorum non suorum iniustus appetitor. Sunt enim haec publicanorum studia. Nihilo tamen minus ereptus fuit de officina iniquitatis, et praeter spem salvatus, vocante ipsum communi nostro servatore Christo, qui dixit ei: sequere me. At ille omnibus relictis secutus est eum. – Viden quam vere sapientissimus Paulus dicat, Christum venisse ob salvandos peccatores?

σίαν ἔχει ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ γῆς ἀφιέναι ἁμαρτίας· καὶ περὶ τίνος ἄρα τοῦτο φησίν; ἆρα περὶ αὐτοῦ ἢ καὶ περὶ ἡμῶν; ἀληθὲς τοῦτο τὲ κἀκεῖνο· αὐτὸς μὲν γὰρ ὡς ἐνανθρωπήσας θεὸς, ὡς τοῦ νόμου κύριος, ἀφίησιν ἁμαρτίας· ἐλάβομεν δὲ καὶ ἡμεῖς παρ᾽ αὐτοῦ τὴν οὕτω λαμπρὰν καὶ ἀξιοθαύμαστον χάριν· ἐστεφάνωσε γὰρ τὴν ἀνθρώπου φύσιν καὶ τῇ τοιᾷδε τιμῇ· καὶ γοῦν ἔφη τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις· * ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅσα ἂν δήσητε ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται δεδεμένα ἐν τοῖς οὐρανοῖς· καὶ ὅσα ἂν λύσητε ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται λελυμένα ἐν τοῖς οὐρανοῖς· καὶ πάλιν· * ἄν τινων ἀφῆτε τὰς ἁμαρτίας, ἀφίενται αὐτοῖς· ἄν τινων κρατῆτε, κεκράτηνται· ποτὲ δὲ ταῦτα πρὸς αὐτοὺς εὑρίσκεται λέγων; ὅτε πατήσας τοῦ θανάτου τὸ κράτος καὶ ἐγηγερμένος ἐκ νεκρῶν, ἐνεφύσησεν αὐτοῖς λέγων· λάβετε πνεῦμα ἅγιον· ἀποδείξας γὰρ αὐτοὺς τῆς αὐτοῦ φύσεως κοινωνοὺς, καὶ ἐνοικίσας αὐτοῖς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τότε καὶ τῆς ἑαυτοῦ δόξης ἀπέφηνε κοινωνοὺς, δοὺς ἐξουσίαν ἀφιέναι τὲ καὶ κρατεῖν ἁμαρτίας· ὅτι τοίνυν ἡμεῖς αὐτὸ δὴ τοῦτο πληροῦν προστετάγμεθα, πῶς οὐ πολὺ μᾶλλον αὐτὸς ἀφίησιν ἁμαρτίας, ὁ δοὺς ἑτέροις τὴν ἐξουσίαν τοῦ δύνασθαι τοῦτο δρᾷν (1);

* Matth. XVIII. 18.
* Ioh. XX. 23.

Καὶ ἐθεάσατο τελώνην ὀνόματι Λευΐν. v. 27.

A. f. 88 b.
B. f. 60.
C. f. 116 b.
H. f. 275

Τελώνης γὰρ ἦν ὁ Λευῒς, ἀνὴρ ἄπληστος εἰς φιλοκερδείας, ἀχάλινος εἰς πλεονεξίαν, τῶν οὐδὲν αὐτῷ προσηκόντων ἄδικος ἐραστής· τοῦτο γὰρ τοῖς τελώναις τὸ ἐπιτήδευμα· ἀλλ᾽ ἐξ αὐτῶν ἡρπάζετο τῶν τῆς ἀδικίας ἐργαστηρίων, καὶ σέσωσται παραδόξως, κεκληκότος αὐτὸν τοῦ πάντων ἡμῶν σωτῆρος Χριστοῦ· ἔφη γὰρ αὐτῷ, ἀκολούθει μοι· ὁ δὲ πάντα ἀφεὶς, ἠκολούθησεν αὐτῷ. — Ὁρᾷς ὡς ἀληθεύει λέγων ὁ σοφώτατος Παῦλος *, ὡς Χριστὸς ἦλθεν ἁμαρ-

v. 29.
A. f. 89
H. f. 276. b
* I. Tim. I. 15.

(1) Observent haeretici evidentem sacramenti paenitentiae institutionem, datamque a Christo sacerdotibus absolvendi a peccatis potestatem. Observent etiam Graeci quam sit datae a Christo auctoritati, et huic Cyrilli loquendi modo, magis consentanea formula apud Latinos potestativa *ego te absolvo in nomine* etc. quam Graecorum deprecatoria. Ceteroqui de hac formulae controversia copiose Arcudius de concord. lib. IV. cap. 3. et 4, et laudabili cum aequitate Goarius in adn. ad Euchologium gr. p. 351. Benedictus PP. XIV. in const. *etsi pastoralis* (bullar. eius T. I. p. 172.) ritus magis retinendi causa, quam aliquid definiendi, iubet ut graeci ipsi presbyteri, si necessitas urgeat, Latinos absolvant, formula tamen potestativa nostra; cui, si voluerint, superaddant etiam suam deprecatoriam.

τωλοὺς σῶσαι; ὁρᾷς ὡς σαρκωθεὶς ὁ μο-
νογενὴς τοῦ θεοῦ λόγος, τὰ σκεύη τοῦ διαβόλου
μετέστησεν εἰς ἑαυτόν; καὶ σέσωσται μὲν ὁ
Λευΐς, ἡμῖν δὲ τὸ πρᾶγμα χρηστὰς ἐνεποίησε
τὰς ἐλπίδας· ὡς γὰρ σώσει τὸ μετανοεῖν, ἐξ
αὐτοῦ τοῦ γεγονότος δεδιδάγμεθα· πιστώσεται
δὲ καὶ αὐτὸς ὁ τῶν ὅλων δεσπότης θεὸς διὰ φω-
* Is. XLV. 22. νῆς προφήτου λέγων· * ἐπιστράφητε πρός με,
καὶ σωθήσεσθε οἱ ἀπ' ἐσχάτου τῆς γῆς· ἀλλ'
οὐδὲν τούτων τοὺς φαρισαίους ἐνέτρεψεν· ἀλλ'
ἐγκαλοῦσι τοῖς μαθηταῖς· ἄκουε γάρ·

Viden ut humanatum unigenitum Dei Verbum, vasa diaboli ad se transtulit? Et salvatus est quidem Levi, nobis vero haec res bonam spem creavit. Nam quod paenitentia salvet, ex acta re docti fuimus. Sed et ipse universalis dominus Deus prophetae voce testabitur dicens: convertimini ad me, atque ab extremis usque terrae salvabimini. Sed nihil horum pharisaeos permovit; quin immo exprobrabant discipulis. Audi enim:

v. 30. Καὶ ἐγόγγυζον οἱ γραμματεῖς αὐτῶν καὶ οἱ φαρισαῖοι πρὸς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ λέγοντες κ. τ. λ.

Et murmurabant scribae eorum et pharisaei, dicentes ad discipulos eius etc.

A. f. 59. C. f. 117. G. f. 11. b. H. f. 277. b. Ἀλλ' εἰσί τινες οἱ τῆς θείας γαληνό-
τητος ἐπιχειροῦντες ἀποστερεῖν τοὺς τοῖς ἁμαρ-
τίαις ἐνειλημμένους· οὐ γὰρ παραδέχονται
τὴν μετάνοιαν, ἀλλ' οἷον ἐπιτιμῶσι τῷ σώ-
ζοντι, ζητοῦντι τὰ ἑαυτοῦ, καὶ πανταχόθεν
συλλέγοντι τὸ ἐσκορπισμένον· πρὸς οὓς ἐροῦ-
μεν· ἐγόγγυζον πρὸ ὑμῶν οἱ φαρισαῖοι,
κεκλημένον ὁρῶντες τὸν Λευῒν, καὶ τελωνῶν
ὄχλον συναγηγερμένων καὶ συνεστιωμένων τῷ
πάντων ἡμῶν σωτῆρι Χριστῷ· εἶτα προσιόν-
τες τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις, κατῃτιῶντο λέ-
γοντες· διὰ τί μετὰ τῶν τελωνῶν ἐσθίετε καὶ
v. 31. πίνετε; ἀλλ' ἤκουον, οὐ χρείαν ἔχουσιν οἱ
ὑγιαίνοντες ἰατροῦ· ὁ γὰρ τῶν ὅλων σωτὴρ,
ἅτε δὴ ἰατρὸς ὑπάρχων πνευμάτων, οὐκ
ἀποφοιτᾷ τῶν δεομένων αὐτοῦ, καὶ ὡς διασμῆ-
ξαι δυνάμενος, τοῖς οὔπω κεκαθαρμένοις
οἰκονομικῶς συνηυλίζετο· ἴδωμεν δὲ φαρι-
σαῖε τοῦ σοῦ φρονήματος τὴν ἀγερωχίαν· ὁποίων
σοι γεγονέναι αἰτιαμάτων πρόξενος ἡ κατὰ τῶν
ἐν ἁμαρτίαις ὀφρῦς, αὐτὸν λάβωμεν ἐξη-
γητὴν τὸν πάντα εἰδότα Χριστόν· ἔφη γὰρ
περὶ φαρισαίου μεγαλαυχοῦντος ἐν τῷ προσ-
εύχεσθαι, καὶ τελώνου τινὸς ἑαυτοῦ κατηγο-
* Luc. XVIII. 14. ροῦντος· * ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι κατέβη δε-
δικαιωμένος εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ, παρ' ἐκεῖ-
νον τὸν φαρισαῖον· ἆρ' οὖν δεδικαίωται ὁ τε-
λώνης, ὁμολογήσας τὴν ἁμαρτίαν ὑπὲρ τὸν
* al. cod. ὑπερέφρον. ὑπερόπτην * φαρισαῖον. — Δι' ἣν δὲ αἰτίαν
v. 31. B. f. 60. ἐπιλαμβάνονται οἱ φαρισαῖοι τοῦ σωτῆρος
* Lev. XI. 47. ἁμαρτωλοῖς συνεσθίοντος; ὅτι νόμος ἦν *
διαστέλλειν ἀνὰ μέσον ἁγίου καὶ βεβήλου, τουτ-
έστιν ἡγιασμένον μὴ συναναμίγνυσθαι βεβή-

At sunt nonnulli, qui divina clementia spoliare nituntur illos qui peccatis se implicuerunt. Non enim paenitentiam admittunt, sed quodammodo obiurgant salvantem, sua quaerentem, atque undique colligentem quod dispersum est. Quos ita nos affabimur. Murmurarunt ante vos pharisaei, vocatum cernentes Levim, et publicanorum turbam congregatorum, et cum communi nostro servatore Christo epulantium. Accedentes deinde ad sanctos apostolos expostulabant dicentes: cur cum publicanis vescimini ac bibitis? Sed responsum acceperunt: non est opus medico valentibus. Namque omnium Servator, utpote spirituum medicus, non fugit a quaerentibus se; sed quia abluere poterat, prudente consilio cum nondum mundis conversabatur. Nunc videamus, pharisaee, mentis tuae tumorem. Quanto tibi crimini adscripta fuerit tua adversus peccatores superbia, ipsum audiamus narrantem, qui omnia novit, Christum. Dixit enim de pharisaeo inter orandum gloriante, et de publicano semet accusante: amen dico vobis, descendit hic iustificatus in domum suam, prae illo pharisaeo. En ergo iustus evasit publicanus suum confessus peccatum, magis quam superbus pharisaeus. – Quam ob rem reprehendunt pharisaei Servatorem cum peccatoribus vescentem? Quia lege cautum erat, ut inter sanctum et profanum distingueretur, id est ut res sanctifi-

cata cum polluta non commisceretur. Hanc illi tuentes legem, accusabant; reapse autem livor erat adversus Dominum, et cavillatio. Declarat ergo illis, se nunc haud iudicem adesse, sed medicum: agitque medici officium cum illis versans qui medela egebant. A prima ergo criminatione repulsi, aliam intendunt, causantes quod discipuli non ieiunarent, atque hinc occasionem Iesum quoque calumniandi captantes.

Et videsis malitiae illorum perseverantiam. Postquam primae interrogationi suae responsum acceperant, ad aliam transeunt, ansam omnino quaerentes accusandi sanctos discipulos et ipsum cum illis Iesum, quod legem Moysis pensi non haberent. Sed reponsum audiunt: nunc nuptiae sunt, tempus est vocationis, tempus magisterii: educantur pueri, lactantur vocati, non est ieiunandi tempus. Utique vos, aiunt, cum publicanis ac peccatoribus convivamini; quum tamen lex vetet quominus purus misceatur impuris. Et quidem ut legem transgrediamini, caritatem erga homines obtentui habetis. Cur ergo saltem non ieiunatis, ut pii homines solent et ex legis norma viventes? Atqui ad haec respondere sic licet. Ain vero, satisne tu nosti, o iudaee, ieiunandi rationem? Ieiunasti ne aliquando iuxta Dei voluntatem? Immo potius, ut ait Isaias, ieiuniorum vestrorum tempore voluntates vestras invenitis, omnesque subditos vestros compungitis. Si ad lites contentionesque ieiunatis, et humilem pugno percutitis, cur mihi inquam ieiunatis? Haud ego tale ieiunium elegi, dicit Dominus. Age vero quomodo tu qui ieiunandi rationem ignoras, sanctos incusas apostolos, quia ex norma tua non ieiunant? Sed et alioqui, hi qui in novo Christi foedere sunt instituti, ieiunant rationaliter; videlicet se ipsos deprimentes ante oculos Dei, sibique voluntariam poenam imponentes, adflictionem cibique abstinentiam, ut culparum veniam referant, vel certe aliud lucrentur spiritale donum, vel denique peccati legem

λοις· τοῦτον ἐκδικοῦντες δῆθεν τὸν νόμον ἐνεκάλουν· τὸ δὲ ἦν φθόνος κατὰ τοῦ κυρίου, καὶ φιλοσκωμμοσύνη· δείκνυσιν οὖν αὐτοῖς, ὅτι οὐχ ὡς κριτὴς πάρεστι νῦν, ἀλλ' ὡς ἰατρός· καὶ ποιεῖ τὸ ἐπιβάλλον τῇ ἰατρικῇ, συνὼν τοῖς ἰάσεως δεομένοις· ἐπειδὴ δὲ τοῦ πρώτου τὸν λόγον ἐδέξαντο, καὶ ἕτερον προστιθέασιν αἰτιώμενοι τὸ μὴ νηστεύειν τοὺς μαθητὰς, ἐντεῦθεν βουλόμενοι πορίσασθαι λαβὴν κατ' αὐτοῦ.

Ὅρα δὲ τὴν ἐπιμονὴν τῆς κακουργίας αὐτῶν· ἐπειδὴ τοῦ πρώτου τὸν λόγον ἐδέξαντο, ἀπ' ἄλλων εἰς ἄλλα μεταβαίνουσι, βουλόμενοι λαβὴν ποιήσασθαι καὶ ἀποφῆναι τοὺς ἁγίους μαθητὰς, καὶ αὐτὸν δὲ σὺν αὐτοῖς τὸν Ἰησοῦν, ὀλίγα τοῦ νόμου πεφροντικότας· ἀλλ' ἀκούουσι πάλιν, νυμφών ἐστι νῦν, καιρὸς κλήσεως, καιρὸς διδασκαλίας· ἀνατρέφονται οἱ παῖδες, γαλουχοῦνται οἱ κεκλημένοι, οὐκ ἔχει καιρὸν ἡ νηστεία· ναὶ γάρ φασι συνεστιᾶσθε τελώναις καὶ ἁμαρτωλοῖς, καί τοι τοῦ νόμου προστάττοντος μὴ συναναμίγνυσθαι τοῖς ἀκαθάρτοις τὸν καθαρόν· καὶ πρόφασις ὑμῖν τοῦ παραβαίνειν τὸν νόμον, ἡ φιλανθρωπία γέγονε· διὰ τί μὴ νηστεύετε κατά γε τὸ εἰωθὸς τοῖς ἐπιεικέσι καὶ ζῆν ἐθέλουσι νομικῶς; πρὸς δὲ τὰ τοιαῦτα, φαίη τίς ἄν· ὅλως γὰρ οἶδας ὦ ἰουδαῖε τὴν τοῦ νηστεύειν ὁδόν; νενήστευκας ποτὲ κατὰ τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ; ὡς γάρ φησιν ὁ προφήτης Ἡσαΐας*, ἐν ταῖς ἡμέραις τῶν νηστειῶν ὑμῶν εὑρίσκετε τὰ θελήματα ὑμῶν, καὶ πάντας τοὺς ὑποχειρίους ὑμῖν ὑπονύσσετε· εἰ εἰς κρίσεις καὶ μάχας νηστεύετε, καὶ τύπτετε πυγμαῖς ταπεινὸν, ἵνα τί μοι νηστεύετε; οὐ ταύτην τὴν νηστείαν ἐξελεξάμην, λέγει κύριος· εἶτα, πῶς ὁ νηστεῦσαι μὴ εἰδὼς, αἰτιᾷ τοὺς ἁγίους ἀποστόλους ὅτι μὴ νηστεύουσι κατὰ σέ; καὶ καθ' ἕτερον δὲ τρόπον οἱ διὰ τῆς νέας καὶ ἐν Χριστῷ διαθήκης σεσοφωμένοι, νηστεύουσι λογικῶς· τοῦτο μὲν, ταπεινοῦντες ἑαυτοὺς ἐν ὀφθαλμοῖς τοῦ θεοῦ, καὶ αὐτόβλητον ὥσπερ ἐφ' ἑαυτοῖς ἄγοντες δίκην, τὴν ἀπό γε τοῦ πόνου καὶ τῆς ἀσιτίας, ἵνα πλημμελημάτων ἀμνηστίαν κομίσωνται, ἢ γοῦν ἕτερον χάρισμα κερ-

A. f. 89. b.
B. f. 60.
H. f. 278. b

* Is. LVIII. 3.

δάνωσι πνευματικὸν, ἢ καὶ τὸν τῆς ἁμαρτίας κατανεκροῦντες νόμον τὸν ἐν τοῖς μέλεσι τῆς σαρκός· ταύτην δὲ οὐκ οἶσθα τὴν ὁδὸν ὦ φαρισαῖε· οὐ γὰρ παρεδέξω τὸν ἐξ οὐρανοῦ νυμφίον, τὸν ἁπάσης ἀρετῆς σπορέα καὶ διδάσκαλον, δηλονότι Χριστόν· ἔτι οἱ μὲν ἅγιοι διὰ τοῦτο νηστεύουσιν, ἵνα κατατήκοντες τὸ σῶμα, κατευνάσωσι τὰ ἐν αὐτῷ πάθη· ὁ δὲ Χριστὸς οὐ χρείαν εἶχε νηστείας πρὸς κατόρθωσιν ἀρετῆς, παντὸς ὢν πάθους, ὡς Θεὸς, ἐλεύθερος· πλὴν οὔτε οἱ συνόντες αὐτῷ, μεταλαμβάνοντες τῆς δι᾽ αὐτοῦ χάριτος, καὶ ἰσχυροποιούμενοι, καὶ τὴν ἀρετὴν ἐργαζόμενοι καὶ δίχα νηστείας· εἰ δὲ καὶ ἐνήστευσε τὰς τεσσαράκοντα ἡμέρας, οὐχ ἵνα νεκρώσῃ ἐν ἑαυτῷ τὰ πάθη, ἀλλ᾽ ἵνα τοῖς ἀνθρώποις τὸν τῆς ἐγκρατείας ἐν ἑαυτῷ διαγράψῃ νόμον· εἰκότως τοίνυν ἀπολογεῖται λέγων ταῦτα ἅπερ ἐπάγει ὁ εὐαγγελιστής.

in carnis membris mortificent. Hanc tu ignoras, pharisaee, viam: non enim admisisti venientem de caelo sponsum, virtutis omnis satorem ac magistrum, Christum scilicet. Praeterea sancti quidem ideo ieiunant, ut corpus macerantes, perturbationes eius sedent. Christus autem haud indiguit ieiunio ob implenda virtutis officia, quum cuiuslibet perturbationis utpote Deus expers esset: neque item ieiunio indigebant familiares eius, postquam eiusdem gratiam participaverant, eaque fuerant roborati, ideoque absque etiam ieiunio virtutem exercebant. Quod si nihilominus quadraginta diebus ieiunavit Christus, haud sane ob eam causam ut in se passiones mortificaret, sed ut hominibus continentiae legem exemplo suo describeret. Merito igitur defendit se, dicens ea verba quae subiicit evangelista.

v. 34. Ὁ δὲ εἶπε πρὸς αὐτούς· μὴ δύνασθε τοὺς υἱοὺς τοῦ νυμφῶνος, ἐν ᾧ ὁ νυμφίος μετ᾽ αὐτῶν ἐστι, ποιῆσαι νηστεύειν;

Quibus ipse ait: num potestis filios sponsi, dum cum illis est sponsus, facere ieiunare?

A. f. 90
H. f. 279. b. Ἄθρει δή μοι πάλιν, πῶς αὐτοὺς ἀποφαίνει Χριστὸς οὐ μετεσχηκότας τῆς ἑορτῆς, ἀλλ᾽ ἠμοιρηκότας εἰσάπαν τῆς ἐπ᾽ αὐτῷ θυμηδίας, ἔξω τε κειμένους πανηγύρεως οἰκουμενικῆς· πανήγυρις γὰρ, καὶ ἕτερον οὐδὲν, ἡ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν εἰς τόνδε τὸν κόσμον ἀνάδειξις, καθάπερ τινα νύμφην συνάπτουσα νοητῶς αὐτῷ τὴν ἀνθρώπου φύσιν· ἵν᾽ ἡ πάλαι στεῖρα, εὔκαρπος γένηται καὶ γονιμωτάτη· οὐκοῦν τοῦ μὲν νυμφῶνος υἱοὶ πάντες, ὅσοι κέκληνται παρ᾽ αὐτοῦ διὰ τοῦ νέου τε καὶ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος· οὐκέτι δὲ καὶ οἱ γραμματεῖς καὶ φαρισαῖοι, μόνῃ προσέ-
A. f. 90
H. f. 180. b. χοντες τῇ τοῦ νόμου σκιᾷ. — Ἐπειδὴ δὲ ἅπαξ τοῖς τοῦ νυμφῶνος υἱοῖς συγκεχώρηκε τὸ ὡς ἐν καιρῷ καὶ χρείᾳ μὴ χρῆναι πονεῖν, ὡς ἑορτὴν τηροῦντας πνευματικὴν, ἵνα μὴ ἀπόβλητος ἡ νηστεία γένηται παρ᾽ ἡμῖν εἰς ἅπαν, οἰκονομικώτατα λίαν ἐπιφέρει λέγων·

Observa mihi rursus, quomodo ipsos arguit Christus sollemnitatis non esse participes, sed omnino eiusdem gaudio carituros, extra oecumenicam panegyrim positos. Nam nihil aliud nisi panegyris fuit Servatoris nostri in hunc mundum ostensio, qua veluti quamdam sponsam sibi intellectualiter copulavit hominis naturam: ut quae olim sterilis erat, fructuosa deinceps et foecundissima fieret. Igitur sponsi filii omnes sunt, qui ab eo vocati fuerunt nova et evangelica praedicatione: non tamen scribae ac pharisaei, qui legis umbrae unice adhaerent. – Postquam vero semel concessit sponsi filiis quominus pro tempore et rei usu haud se affligerent, utpote qui spiritalem sollemnitatem agerent; ne nobis abiiciendum prorsus videretur ieiunium, prudentissime pergit dicere:

v. 35. Ἐλεύσονται δὲ ἡμέραι καὶ ὅτε ἀπαρθῇ ἀπ᾽ αὐτῶν ὁ νυμφίος· τότε νηστεύσουσιν ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις.

Venient autem dies cum ablatus fuerit ab ipsis sponsus, tunc ieiunabunt illis diebus.

A. f. 90.
H. f. 280. b. Πάντα γὰρ καλὰ ἐν καιρῷ αὐτῶν· τί δέ ἐστι τὸ ἀρθῆναι ἀπ᾽ αὐτῶν τὸν νυμφίον; τὸ ἀναληφθῆναι δηλονότι.

Cuncta enim si suo tempore fiant, bona sunt. Quid est enim auferri ab ipsis sponsum? nimirum in caelum adsumi.

Dicebat autem et similitudinem illis etc.

Quod ab iis qui legalis vitae generi adhaerent, admitti nequeant Christi constituta, neque cordibus capi hominum qui nondum a sancto Spiritu renovationem sint nacti, demonstrat Dominus dicens: non posse vetus vestis segmentum in novam vestem inmitti; neque veteres utres vinum novum capere posse. Senuerat iam foedus primum, nec reprehensione carebat. Ergo qui huic adhaerent, et antiquatum praeceptum mente adhuc tenent, Christi novitatem non possunt participare; namque omnia in eo facta sunt nova. Marcidam ergo mentem habentes, concordare aut conciliari novi foederis sacerdotibus nequeunt. Atqui per unum de sanctis prophetis dixit alicubi de ipsis universalis Deus: cor novum spiritumque novum dabo ipsis. Canit etiam David: cor mundum crea in me, Deus; et spiritum rectum innova in visceribus meis. Praeterea iussi sumus veterem hominem exuere, novumque induere, ad sui creatoris imaginem renovatum. Suadet quoque Paulus dicens: nolite conformari huic saeculo, sed transformamini novitate mentis vestrae, ut probetis quae sit voluntas Dei bona et beneplacens et perfecta. Igitur qui spiritus nondum sunt adepti renovationem, ne probare quidem sciunt, quae sit voluntas Dei bona et beneplacens et perfecta. Est ergo vetus utriculus, Iudaeorum cor, neque propterea novum capit vinum, id est evangelicam salutaremque legem, quae hominis cor laetificat. Nos autem huiusmodi bonis redundantes Christus effecit.

Ἔλεγε δὲ καὶ παραβολὴν πρὸς αὐτούς κ. τ. λ. v. 36.

Ὅτι δὲ ἀπαράδεκτα τοῖς τὴν νομικὴν ἔχου- A. f. 90. b. B. f. 60. b. G. f. 12. H. f. 281
σιν ἀγωγὴν τὰ διὰ Χριστοῦ θεσπίσματα, καὶ
ἀχώρητά πως εἰσὶν ἀνθρώπων καρδίαις οὔπω
λαχούσαις τὸν διὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἀνακαι-
νισμὸν, διαδείκνυσι λέγων ὁ κύριος· μὴ δύνα-
σθαι ῥάκος ἱματίου καινῷ προσβάλλεσθαι· μήτε
μὴν ἀσκοὺς παλαιοὺς οἶνον νέον δύνασθαι χω-
ρεῖν· πεπαλαίωται μὲν γὰρ ἡ πρώτη διαθήκη,
καὶ οὐκ ἦν ἄμεμπτος· οὐκοῦν οἱ ταύτῃ προσκα-
θήμενοι, καὶ τὴν γηράσασαν ἐντολὴν εἰς νοῦν
ἔχοντες, ἀμέτοχοι μέν εἰσι τῆς ἐν Χριστῷ και-
νότητος· πάντα γὰρ γέγονεν ἐν αὐτῷ καινά· * * II. Cor. V. 17.
σεσαθρωμένην δὲ τὴν διάνοιαν ἔχοντες, ἀσύμ-
βατοί τε καὶ ἀσυναφεῖς εἰσι τοῖς τῆς νέας δια-
θήκης ἱερουργοῖς· καὶ γοῦν δι' ἑνὸς τῶν ἁγίων
προφητῶν * ἔφη που περὶ αὐτῶν ὁ τῶν ὅλων *Ezech. XXXVI. 26.
θεὸς, ὅτι καρδίαν καινὴν, καὶ πνεῦμα καινὸν
δώσω ἐν αὐτοῖς· ψάλλει δὲ καὶ Δαβίδ· * καρ- * Ps. L. 12.
δίαν καθαρὰν κτίσον ἐν ἐμοὶ, ὁ θεὸς, καὶ
πνεῦμα εὐθὺ ἐγκαίνισον ἐν τοῖς ἐγκάτοις
μου· προστετάγμεθα δὲ * καὶ ἀποδύσασθαι μὲν τὸν * Coloss. III. 9.
παλαιὸν ἄνθρωπον, ἐνδύσασθαι δὲ τὸν νέον, τὸν
ἀνακαινούμενον κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος
αὐτόν· συμβουλεύει δὲ καὶ Παῦλος λέγων· * μὴ * Rom. XII. 2
συσχηματίζεσθε τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ με-
ταμορφοῦσθε τῇ ἀνακαινώσει τοῦ νοὸς ὑμῶν,
εἰς τὸ δοκιμάζειν ὑμᾶς τί τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ
τὸ ἀγαθὸν καὶ εὐάρεστον καὶ τέλειον· οὐκοῦν οἱ
μήπω τὸν ἐν πνεύματι λαχόντες ἀνακαινι-
σμὸν, οὐδὲ δοκιμάζειν ἴσασι τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ
τὸ ἀγαθὸν καὶ εὐάρεστον καὶ τέλειον· ἀσκὸς τοι-
γαροῦν παλαιὸς, ἡ τῶν Ἰουδαίων καρδία· καὶ οὐ
κεχώρηκε διὰ τοῦτο τὸν οἶνον τὸν νέον, τουτέστι τὸ
εὐαγγελικὸν καὶ σωτήριον θέσπισμα, τὸ καρ-
δίαν εὐφραῖνον ἀνθρώπου· * ἡμᾶς δὲ μεστοὺς * Iudic. IX. 13.
τῶν τοιούτων ἀγαθῶν ἀπέφηνεν ὁ Χριστός.

Cap. VI.

Cur facitis quod non licet in sabbatis facere?

Adhuc novum foedus nobis Deus promittit, ceu iam veterascente priore, et propediem abolendo, iuxta divi Pauli dictum. Et quidem per unum de sanctis prophetis

ΚΕΦ. ϛ΄. (1)

Τί ποιεῖτε ὃ οὐκ ἔξεστι ποιεῖν ἐν τοῖς σάββασι; v. 2.

Ἔτι καινὴν διαθήκην ἡμῖν ὑπισχνεῖται A. f. 91. b. B. f. 61. b. H. f. 284. b.
θεὸς, ὡς παλαιωθείσης τῆς πρώτης, καὶ ἐγγὺς
γινομένης ἀφανισμοῦ, κατὰ τὴν τοῦ θεσπεσίου Παύ-
λου φωνήν· * καί γε φησὶ δι' ἑνὸς τῶν ἁγίων προ- * Hebr. VIII. 13.

(1) Divus Thomas in catena habet Cyrilli particulam etiam ad v. 1. « Cyrillus. Duplex enim erat fe» stum; et principalis festi, et alterius sollemnitatis sabbati. »

* Hier. XXXI. 31. φητῶν· * « ἰδοὺ ἡμέραι ἔρχονται, λέγει κύριος, καὶ συντελέσω ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰσραὴλ, καὶ ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰούδα, διαθήκην καινήν· οὐ κατὰ τὴν διαθήκην ἣν διεθέμην τοῖς πατράσιν αὐτῶν ἐν ἡμέρᾳ ἐπιλαβομένου μου τῆς χειρὸς αὐτῶν, τοῦ ἐξαγαγεῖν αὐτοὺς ἐκ γῆς Αἰγύπτου· οὐκοῦν εἰ ἑτέρα παρὰ τὴν πρώτην ἐστὶ καὶ δευτέρα ἡ καινὴ, πᾶσα πως ἀνάγκη τοὺς ἀποπεραίνειν αὐτὴν ἐθέλοντας οὐχὶ τοῖς ἀρχαίοις κεχρῆσθαι νόμοις, ἀλλὰ τοῖς εἰς καινότητα πολιτείας εὐαγγελικῆς ἀποφέρειν εἰδόσιν· ἀλλ᾽ οὐδὲν τῶν τοιούτων εἰς νοῦν ἐσχηκότας ἔνεστιν ἰδεῖν τοὺς γραμματέας τὲ καὶ φαρισαίους· ἀνεπιστήμονες γὰρ παντελῶς τῶν ἱερῶν εἰσὶ γραμμάτων· εἷς δὲ γέγονεν αὐτοῖς ὁ σκοπὸς, τὸ διασύρειν ἀεὶ τὸ θεῖον τὲ καὶ οὐράνιον κήρυγμα· ἐφεδρεύουσι γοῦν τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις, ἑπομένοις ἀδιασπάστως τῷ πάντων ἡμῶν σωτῆρι Χριστῷ, καὶ φασὶν αὐτῷ περὶ αὐτῶν· ἰδοὺ τοῖς νομικοῖς ἐντάλμασιν ἐναντιουμένους ὁρῶμεν τοὺς ὑπὸ σοῦ παιδαγωγουμένους· δρῶσι γὰρ ὃ οὐκ ἔξεστι ποιεῖν τοῖς σάββασι· τοῦ γὰρ νόμου κελεύοντος ἀργεῖν ἐν σαββάτῳ, καὶ μηδενὸς παντάπασιν ἅπτεσθαι πόνου, περιτρίβουσι ταῖς χερσὶν ἀστάχυας οἱ μαθηταί· σὺ δὲ αὐτὸς. εἰπέ μοι, τὴν σαββατικὴν σαυτῷ τράπεζαν παραθεὶς, οὐ συνθραύεις τὸν ἄρτον; τί οὖν ἑτέρους αἰτιᾷ; ἵνα δέ σοι καὶ αὐτοὺς ἐπιτειχίσωμεν τοῦ σωτῆρος τοὺς λόγους, ἄκουε·

iam dixerat Deus: « ecce dies veniunt, dicit Dominus, et faciam cum domo Israhelis et cum domo Iudae foedus novum; non secundum foedus quod pepigi cum patribus eorum, die qua apprehendi manum eorum, ut educerem eos de regione Aegypti. » Si ergo diversum a priore est hoc alterum foedus, prorsus necesse est eos qui ipsum exsequi volunt, haud iam veteribus uti legibus, sed iis potius quae ad evangelicae vitae novitatem transferre queunt. Atqui nihil huiusmodi mente volutare scribas et pharisaeos apparet: quippe qui sacrarum litterarum omnino sunt imperiti; unum vero illis inest studium obtrectandi semper divinae ac caelesti praedicationi. Insidiantur itaque sanctis apostolis omnium nostrûm servatorem Christum inseparabiliter sequentibus, aiuntque huic de ipsis: en legis praeceptis adversantes videmus alumnos tuos; nam quae sabbatis non licent, faciunt; si quidem iubente lege otiari sabbato, nullumque omnino laborem attingere, spicas manibus contundunt discipuli. Ain vero tu ipse, (o pharisaee) cum sabbaticam tibi exhibes mensam, nonne panem confringis? Cur ergo alios criminaris? Ut autem ipsa tibi Servatoris verba opponamus, audi:

v. 3. Καὶ ἀποκριθεὶς πρὸς αὐτοὺς εἶπεν ὁ Ἰησοῦς· οὐδὲ τοῦτο ἀνέγνωτε ὁ ἐποίησε Δαβίδ; κ. τ. λ.

Respondensque eis Iesus ait: ne hoc quidem legistis quod fecit David? etc.

A. f. 91. b. B. f. 61. b. H. f. 284. b. Ἀλλὰ καί τοι ταῦτα πεπραχὼς ὁ Δαβὶδ, παρά γε τὸ τῷ νόμῳ δοκοῦν, τοῦ παντὸς παρ᾽ ἡμῖν ἀξιοῦται θαύματος, ὀρθῶς καὶ δικαίως· καὶ γὰρ ἦν ἀληθῶς ἅγιος καὶ προφήτης· οὐκοῦν τοῦ διὰ Μωϋσέως νόμου φάσκοντος ἐναργῶς *, κρίμα δίκαιον κρίνατε, καὶ οὐ λήψῃ πρόσωπον ἐν κρίσει, πῶς τοὺς ἐμούς, φησι, κατεκρίνατε μαθητὰς, καὶ εἰς δεῦρο θαυμάζοντες ὡς ἅγιον καὶ προφήτην τὸν μακάριον Δαβὶδ, καί τοι τὴν Μωϋσέως ἐντολὴν οὐ τετηρηκότα; — Διὰ μὲν οὖν τῶν ἄρτων, σαφῶς ὁ ἄρτος ἡμῖν ὁ ἐξ οὐρανοῦ δείκνυται προκεισόμενος ἐν ἁγίαις τραπέζαις ἐκκλησιῶν· ὅσα δὲ σκεύη τῆς τραπέζης, δι᾽ ὧν ἡ μυστικὴ χρεία πληροῦται,

(* Deut. I. 16.) (A. f. 92. H. f. 287.)

Atqui etiamsi haec contra legis omnino placitum David egit, in summa apud nos aestimatione est, iure meritoque; nam sanctus vere prophetaque erat. Ergo quum Moysis lex diserte iubeat, aequo iure iudicare, neque alicuius personae respectum in iudicio habere, cur nam meos, inquit, condemnastis discipulos; quum nihilominus suspiciatis in sancti prophetaeque loco beatum Davidem, qui Moysis praeceptum non servavit? – Panibus illis (propositionis) manifeste denotatur nobis caelestis panis in sanctis postea mensis proponendus. Quotquot autem vasa ad mysticum mensae usum adhibebantur, ea sacrorum apud nos cime-

liorum typus perspicuus erant. – Spiritaliter autem (duodecim panibus) duodecim significantur apostoli, de quibus infra dicetur, cum ad ipsos discipulos sermo noster deveniet (1).

Et docebat. Eratque ibi homo, cuius manus dextera erat arida.

Docebat prorsus superiora intellectui, et quae viam salutis a se dandam audientibus patefaciebant. Deinde doctrinae consentaneam statim faciebat demonstrationem dignae Deo potentiae, postquam verbis viam fidei quodammodo complanasset. Nam miraculum aliquando ad fidem convertit, etiamsi forte verbis non credatur. Pharisaei interim observabant eum, num sabbato curaret. Sic enim comparatus est homo lividus: aliorum bonam famam morbo suo escam facit, et alienae gloriae irascitur inique. Quid autem ad haec rursus is qui omnia scit, qui corda scrutatur et quae intra ea sunt cognoscit? nam lux cum illo est, ut ait scriptura. Dixit aridam manum habenti: consiste in medio. Cur autem ita fieri voluit? Fortasse ut ad misericordiam provocaret crudelem et immitem pharisaeum: fortasse etiam ut hominis morbus illos permoveret, et invidiae flammam omittere suaderet.

Interrogabo vos, utrum liceat sabbatis benefacere an male? etc.

Multo sapientissima interrogatio, et idonea contra illorum stultitiam propositio. Nam si licet benefacere in sabbato, nihilque impedit quominus Deus aegrotantium misereatur, desine captare calumniandi Christum occasiones, atque in caput tuum illam attrahere poenam, quam pater adversus filii sui contemptores intentam habet. Audisti illum voce Davidis dicentem: concidam a facie ipsius inimicos eius, et odientes eum in fugam convertam. Si vero non licet sabbato benefacere, et si lex vetat vitam alicuius servari, factus es legis-

(1) Nempe in hoc capitulo v. 13. p. 189.

τῶν θείων κειμηλίων τύπος ἂν εἴη σαφής. – Πνευματικῶς δὲ τοὺς δώδεκα ἀποστόλους· περὶ ὧν ἑξῆς δὲ εἰρήσεται, ὅτε εἰς αὐτοὺς δὴ τοὺς μαθητὰς ἡμῖν ὁ λόγος παρελεύσεται.

[illegible] ἡ χεὶρ αὐτοῦ ἡ δεξιὰ ἦν ξηρά. v. 6.

Ἐδίδασκε δὲ πάντως που τὰ ὑπὲρ νοῦν, A. f. 92. b. B. f. 64. b. G. f. 12. b. H. f. 288. b.
καὶ ὅσα τῆς δι' αὐτοῦ σωτηρίας ἐμφανῆ καθίστη τὴν ὁδὸν τοῖς ἀκροωμένοις· εἶτα ταῖς μυσταγωγίαις ἑπομένην εὐθὺς τῆς θεοπρεποῦς ἰσχύος ἐποιεῖτο τὴν ἐπίδειξιν, μονονουχὶ καταλεαίνων τῷ λόγῳ τὴν εἰς τὸ πιστεύεσθαι τρίβον· μεθίστησι γὰρ ἔσθ' ὅτε τὸ θαῦμα πρὸς πίστιν, κἂν ἀπιστῆται λόγος· φαρισαῖοι δὲ v. 7.
παρετηροῦντο αὐτὸν, εἰ ἐν σαββάτῳ θεραπεύσει· τοιοῦτος γάρ ἐστι βάσκανος ἀνὴρ, τὰς ἑτέρων εὐφημίας τροφὴν ποιεῖται τῇ νόσῳ, καὶ ταῖς ἑτέρων εὐκλείαις ἀδίκως ἐπιμαίνεται· καὶ τί πρὸς τοῦτο πάλιν ὁ πάντα εἰδὼς, ὁ τὰς καρδίας ἐτάζων καὶ γινώσκων τὰ ἐν αὐταῖς; τὸ γὰρ φῶς μετ' αὐτοῦ ἐστὶ, κατὰ τὸ γεγραμμένον. * Εἶπε τῷ ξηρὰν ἔχοντι * Dan. II. 22 v. 8.
τὴν χεῖρα, στῆθι εἰς τὸ μέσον· καὶ τίς ὁ λόγος τοῦ πράγματος; τάχα ὅπως καλέσῃ πρὸς ἔλεον, τὸν ἀπηνῆ καὶ ἀφιλοικτείρμονα φαρισαῖον· τάχα δυσωπῆσαι τὸ πάθος αὐτοὺς, καὶ τὰς τοῦ φθόνου φλόγας ἠρεμεῖν ἀναπεῖσαι.

Ἐπερωτήσω ὑμᾶς τί ἔξεστι τοῖς σάββασιν ἀγαθοποιῆσαι, ἢ κακοποιῆσαι; κ. τ. λ. v. 9.

Σοφωτάτη δὲ λίαν ἡ πεῦσις, πρέπουσα A. f. 92. b. H. f. 289.
ταῖς ἐκείνων ἀβελτηρίαις ἡ πρότασις· εἰ μὲν γὰρ ἔξεστιν ἀγαθοποιεῖν ἐν σαββάτῳ, καὶ τὸ κωλύον οὐδὲν ἐλεεῖσθαι παρὰ θεοῦ τοὺς κάμνοντας, παῦσαι συλλέγων τὰς κατὰ Χριστοῦ συκοφαντίας τὰς ἀφορμὰς, καὶ τῆς σαυτοῦ κεφαλῆς καταχέων τὴν δίκην, ἣν ἐπήρτησεν ὁ πατὴρ τοῖς ἀτιμάζουσι τὸν υἱόν· ἤκουσας λέγοντος περὶ αὐτοῦ διὰ φωνῆς τοῦ Δαβίδ· * καὶ συγκόψω τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ ἀπὸ * Ps. LXXXVIII. 24.
προσώπου αὐτοῦ, καὶ τοὺς μισοῦντας αὐτὸν τροπώσομαι· εἰ δὲ οὐκ ἔξεστιν εὖ ποιεῖν ἐν σαββάτῳ, καὶ κεκώλυκεν ὁ νόμος σώζεσθαι

ψυχήν, γέγονας τοῦ νομοθέτου κατήγορος· διαβέβληκας ἐντολήν, ἐφ' ᾗ καὶ τεθαύμασται ἡ διὰ Μωϋσέως διακονία· ἀλλ' οὐχ' ἑαυτῷ φησιν ὁ τῶν ὅλων Θεὸς τὸν ἐπὶ τῷ σαββάτῳ τέθεικε νόμον, ἡμῖν δὲ μᾶλλον τοῖς ὑπέχουσιν αὐτῷ τὸν αὐχένα· καλῶς ἔφης· ἐπαινῶ σου λόγους· οὐκοῦν ἀνάγκης καὶ νόμου τὸ θεῖον ἐλεύθερον· πῶς οὖν αἰτιᾷ καὶ ἐν σαββάτῳ Χριστὸν ἐλεεῖν ἐθέλοντα καὶ εὐεργετοῦντα ψυχήν; ὅταν δὲ καὶ τὸν ἐπὶ τῷ σαββάτῳ τεθέντα νόμον πολυπραγμονεῖν ἐθέλωμεν, ἐλεημοσύνης ἕνεκα τὸν παρὰ Θεοῦ διωρισμένον εὑρήσομεν· ἐκέλευσε γὰρ ἀργεῖν ἐν σαββάτῳ, καὶ μηδενὸς τὸ σύμπαν ἅπτεσθαι πόνου, ἀνίεσθαι δὲ μᾶλλον καὶ αὐτοῖς ὁμοῦ
Deut. V. 14. τοῖς ἀλόγοις τῶν ζώων· ἔφη γὰρ * ὅτι ἵνα ἀναπαύσηται ὁ παῖς σου καὶ ἡ παιδίσκη σου, ὁ βοῦς σου, καὶ τὸ ὑποζύγιόν σου, καὶ πᾶν κτῆνός σου· ὁ δὲ καὶ βοῦν ἐλεῶν, καὶ τὰ ἕτερα τῶν κτηνῶν, πῶς οὐκ ἂν ἠλέησεν ἄνθρωπον ἐν σαββάτῳ, δεινῇ καὶ ἀφύκτῳ περιπεσόντα νόσῳ;

v. 11. Αὐτοὶ δὲ ἐπλήσθησαν ἀνοίας.

A. f. 73. a. b. / G. f. 13. / H. f. 280. b.

Οὐκ ἀρκεῖ σοι τὸ παράδοξον εἰς πίστιν; ὁρᾷς ἐνεργοῦντα θεοπρεπῶς, καὶ μετ' ἐξουσίας τῆς ἀνωτάτω θεραπεύοντα τοὺς ἐν ἀρρωστίαις, καὶ τὸν ἐκ φθόνου καὶ βασκανίας ὠδίνεις φόνον;

v. 12. Ἐξῆλθεν εἰς τὸ ὄρος προσεύχεσθαι.

A. f. 73. a. b.
B. f. 62.
G. f. 13. b.
H. f. 280. b. sq.

Πάντα πρὸς οἰκοδομὴν ἡμετέραν, καὶ εἰς ὄνησιν τῶν πιστευόντων εἰς αὐτὸν εἰργάζετο Χριστός, καὶ πνευματικῆς πολιτείας εἰκόνα τρόπον τινὰ τὰ καθ' ἑαυτὸν ἀναθείς, ἀληθινοὺς ἤθελεν ἀποφαίνειν προσκυνητάς· ἴδωμεν τοίνυν ὡς ἐν εἰκόνι καὶ τύπῳ πραγμάτων τῶν γεγενημένων διὰ Χριστοῦ, τίνα τρόπον ἡμᾶς ποιεῖσθαι προσήκει τὰς πρὸς Θεὸν ἱκετείας· λάθρα καὶ κεκρυμμένως, καὶ οὐδενὸς ὁρῶντος, προσεύχεσθαι χρή· τοῦτο γὰρ ὑποδηλοῖ τὸ εἰς ὄρος κατὰ μόνας καὶ ὡς ἐν σχολῇ προσεύχεσθαι τὸν Ἰησοῦν· καὶ τοῦτο
Matth. VI. 6. αὐτὸς ἡμᾶς ἐδίδαξεν εἰπών· * σὺ δὲ ὅταν προσεύχῃ, εἴσελθε εἰς τὸ ταμιεῖον σου· ἀφιλοδόξως γὰρ καὶ ὁσίους ἐπαίροντας χεῖρας
I. Tim. II. 8. προσεύχεσθαι δεῖ *, καὶ ὥσπερ εἰς ὕψος εἰς τὸ τῆς θεωρίας ὕψος ἀναπηδῶντος τοῦ νοῦ, καὶ ἀποφοιτῶντος μὲν θορύβου παντός, ἀποτρέ-

latoris accusator: praeceptum reprehendis, cuius tamen causa, Moysis ministerium in honore est. Atqui non sibi, inquit, universalis Deus sabbati legem statuit, sed nobis potius qui ei cervicem subiectam habemus. Recte ais; verba laudo. Ergo Deus necessitate simul et lege caret. Cur itaque Christum insimulas, misereri volentem, et alicuius vitam salvare? Quin adeo si sabbati ipsam legem vestigare velimus, misericordiae causa a Deo praescriptam comperiemus. Otiari enim sabbato mandavit, nullumque omnino laborem attingere, immo et ipsis ratione carentibus bestiis requiem concedere. Edixit enim: ut nimirum requiescat famulus tuus ac famula, bos tuus ac iumentum tuum, et tui iuris animal quodlibet. Iam qui bovis et reliquorum animalium miseretur, quid ni sabbato etiam misereretur hominis gravi et insanabili infirmitate correpti?

Ipsi autem vecordia repleti sunt.

Non tibi satis est ad fidem miraculum? Vides agentem quae Deum decent, supernaque potestate infirmos sanantem, et tamen livoris et invidiae filium parturis homicidium?

Exiit in montem orare.

Omnia ad nostram aedificationem, atque ad credentium ei utilitatem Christus operabatur: et spiritalis vitae imaginem quodammodo res suas proponens, veros volebat efficere adoratores. Videamus igitur in Christi operibus, tamquam in imagine ac typo, quemadmodum nos oporteat Deum orare. Clam videlicet et in abscondito, atque inspectante nemine, oportet orare. Namque hoc innuit solitarius in montem secessus, et Iesu tamquam in vacatione oratio: quam rem ipse verbis quoque nos docuit: tu autem quum oraveris, ingredere cubiculum tuum. Nam sine iactantia, sanctasque manus extollentes orare opus est; ita ut mens tamquam in verticem aliquem ad Dei contemplationem conscendat, seque tumultu omni subtrahat, atque a munda-

nis curis aufugiat. Atque hoc agat non fastidiose, neque cum infirma pusillanimitate, sed fortiter potius atque studiose, nec mediocri cum patientia. Audisti enim, quod non solum oraverit Christus, sed quod orando pernoctaverit.

Fortasse autem veritatis hostis haec nos dicentes non patietur. Ait enim: orat Iesus et a patre petit, quae ipse non habet. Quomodo ergo ipsum dicitis et consubstantialem patri, et ei per omnia aequalem, nullaque re differentem? Nam sine controversia, quod minus est, a potiore benedicitur. Maior porro omnino est qui dat, quam ille qui accipere aliquid postulat. Age vero in primis nos doceant isti orthodoxiae subversores, quanam re indigere filium existiment? Quid item, tamquam eo carens, postulabat accipere? Lumen erat verum, vita suapte natura, et vivificans, virtutum dominus, sapientia, iustitia, creator omnium rerum et auctor, creaturae cuilibet superior, rex universalis, caeli terraeque dispensator, omnis boni una cum Deo patre dator. Atque id a Paulo disces quibusdam scribente: gratia vobis et pax a Deo patre nostro, et domino Iesu Christo. Is in supernis thronis pro dignitate sedet, atque ab omni creatura rationali glorificatur. Est itaque totius dignitatis, quae Deum patrem decet, substantialiter heres. Aiebat igitur ipsi: mea omnia, tua sunt; et tua, mea; et clarificatus sum in eis. Iam qui omnia habet quae Dei patris sunt propria, quid praeterea requirat? Quod si rem aliquam reapse desiderat, idque hi vere dici aiunt, nihil iam vetat dicere, patrem ipsum rei alicuius inopia laborare. Nam si cuncta filii, sunt aeque patris; re autem aliqua destituitur filius; id ipsum pater quoque experietur. Huius enim propria sunt omnia quae filius habet. Atqui pater reapse perfectissimus est, nullaque Deo digna re bona eget: sequitur ergo ut etiam filius perfe-

1) Hanc esse Arianorum obiectionem patet.

χοντος δὲ καὶ μερίμνης κοσμικῆς· δεῖ δὲ τοῦτο δρᾷν, οὔτε ἀψικόρως, οὔτε ἀδρανῆ ἔχοντας ὀλιγοψυχίαν· ἐντόνως δὲ μᾶλλον, καὶ ἐν σπουδῇ, καὶ οὐκ ἀθαύμαστον ἔχοντας τὴν ὑπομονήν· ἀκήκοας γὰρ ὅτι οὐχ ἁπλῶς ηὔξατο Χριστὸς, ἀλλ᾽ ὅτι καὶ διενυκτέρευσε τοῦτο δρῶν.

Οὐκ ἀνέξεται δὲ ἴσως ὁ τῆς ἀληθείας Ibidem.
ἐχθρὸς ταῦτα λεγόντων ἡμῶν· φησὶ γάρ· προσεύχεται καὶ ζητεῖ παρὰ τοῦ πατρὸς, ἅπερ οὐκ ἔχει· πῶς οὖν ἔτι φατὲ καὶ ὁμοούσιον αὐτῷ ἴσον τε κατὰ πάντα, καὶ κατ᾽ οὐδένα τρόπον ἀπεοικότα; χωρὶς γὰρ πάσης ἀντιλογίας, τὸ ἔλαττον ὑπὸ τοῦ κρείττονος εὐλογεῖται· μείζων δὲ πάντως ὁ διδοὺς, τοῦ παρακαλοῦντος τί λαβεῖν (1)· οὐκοῦν ἐκεῖνο καὶ πρό γε τῶν ἄλλων διδασκέτωσαν ἡμᾶς οἱ τὰ ὀρθὰ διαστρέφοντες, τίνος εἶναι νομίζουσιν ἐπιδεᾶ τὸν υἱόν; τί δὲ ὡς οὐκ ἔχων ἐζήτει λαβεῖν; φῶς ἐστὶ τὸ ἀληθινὸν, ζωὴ κατὰ φύσιν, καὶ ζωοποιὸς, καὶ τῶν δυνάμεων κύριος, σοφία καὶ δικαιοσύνη, κτίστης καὶ δημιουργὸς τῶν ὅλων, παντὸς ἐπέκεινα γενητοῦ, βασιλεὺς τῶν ὅλων, ταμίας οὐρανοῦ καὶ γῆς, δοτὴρ ἀγαθοῦ παντὸς ὁμοῦ τῷ θεῷ καὶ πατρί· καὶ τοῦτο μαθήσῃ γεγραφότος τισὶ τοῦ μακαρίου Παύλου *, χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ * Rom. I. 7
θεοῦ πατρὸς ἡμῶν καὶ κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ· τοῖς ἀνωτάτω θρόνοις ἐμπρέπει, δοξολογεῖται παρὰ πάσης κτίσεως λογικῆς· οὐκοῦν ἁπάντων ἐστὶ τῶν τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς θεοπρεπῶν ἀξιωμάτων οὐσιωδῶς κληρονόμος· καὶ γοῦν ἔφη πρὸς αὐτόν· * ὡς πάντα τὰ ἐμὰ, * Ioh. XVII. 10
σά ἐστι· καὶ τὰ σὰ, ἐμά· καὶ δεδόξασμαι ἐν αὐτοῖς· ὁ δὲ πάντα ἔχων ἴδια τὰ τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς, τίνος ἔτι λείπεται; εἰ δὲ ὅλως λείπεταί τινος, καὶ τοῦτο εἶναι φασὶν ἀληθὲς, οὐδέν ἐστι τὸ κωλῦον εἰπεῖν, ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ πατὴρ ἐν χρείᾳ καθέστηκέ τινων· εἰ γὰρ πάντα τὰ τοῦ υἱοῦ, τοῦ πατρός ἐστι, λείπεται δέ τινος ὁ υἱὸς, τοιοῦτος ἄρα ἐστὶ καὶ ὁ πατήρ· αὐτοῦ γάρ ἐστι πάντα τὰ τοῦ υἱοῦ· ἀλλ᾽ ἔστι παντέλειος ὁ πατὴρ, δεῖται δὲ ὅλως οὐδενὸς τῶν θεοπρεπῶν ἀγαθῶν· οὐκοῦν παντέλειος ὁ υἱὸς, ὡς πάντα ἔχων τὰ τοῦ

πατρὸς, εἰκών ἐστι καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ· ἐν γὰρ τῷ χαρακτῆρι φαίνεται πάντως τὸ πρωτότυπον, καὶ ἐν τῷ πρωτοτύπῳ πάντως ὁ χαρακτήρ· καὶ ταῦτα μὲν πρὸς ἐκείνους.

Ibidem. Φασὶ δὲ καὶ οἱ τῆς Νεστορίου κενοφωνίαις συνηρπασμένοι, ὡς ἀνάρμοστον δὲ παντελῶς θεῷ κατὰ φύσιν ὄντι τῷ υἱῷ, προσεύχεσθαι· πρέπει δὲ μᾶλλον ἀνθρώπῳ τῷ κατὰ συνάφειαν αὐτῷ συναφθέντι, τουτέστι τῷ ἐκ σπέρματος Δαβίδ· αὐτὸς οὖν ἄρα ἦν, ὁ τὴν εὐχὴν ἀνατείνων· τί οὖν πρὸς τοῦτο ἐροῦμεν; ἠγνοήσατε παντελῶς τὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ μονογενοῦς τὸ μυστήριον· μνημονεύσατε λέγοντος τοῦ μακαρίου εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου· καὶ ὁ λόγος, σὰρξ ἐγένετο· καὶ τοῦτο ἡμῖν ὁ πάνσοφος Παῦλος *

* Hebr. II. 16. ἐμφανὲς κατέστησε, λέγων περὶ αὐτοῦ· οὐ γὰρ δή που ἀγγέλων ἐπιλαμβάνεται, ἀλλὰ σπέρματος Ἀβραὰμ ἐπιλαμβάνεται· ὅθεν ὤφειλε κατὰ πάντα τοῖς ἀδελφοῖς ὁμοιωθῆναι, ἵνα ἐλεήμων γένηται καὶ πιστὸς ἀρχιερεὺς τὰ πρὸς τὸν θεὸν, εἰς τὸ ἱλάσκεσθαι τὰς ἁμαρτίας τοῦ λαοῦ· ἀνθ' ὅτου δὴ οὖν τὸν γεννηθέντα μὲν θεϊκῶς, ὡς λόγον ἐκ τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς, ἑαυτὸν δὲ καθέντα πρὸς κένωσιν, καὶ πρὸς ἀδελφότητα τὴν πρὸς ἡμᾶς, διὰ τοῦ γενέσθαι καθ' ἡμᾶς, ὁμοιωθῆναί τε κατὰ πάντα τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς, δίχα μόνης ἁμαρτίας, τὸ τῆς ἀνθρωπότητος ἐκπέμπεται μέτρον· ἐπειδὴ γὰρ γέγονε καθ' ἡμᾶς, ἐκ πολλῆς ἄγαν ἡμερότητος καὶ φιλανθρωπίας, οὐκ ἀπαξιοῖ τὰ ἀνθρώπινα· τύπους ἡμεῖς τῆς εἰς λῆξιν ἐπιεικείας ποιούμενος τὰ καθ' ἑαυτόν· ἵν', ὡς ἔφην, τοῖς ἴχνεσιν αὐτοῦ κατακολουθεῖν σπουδάσωμεν (1).

ctissimus sit, quandoquidem paterna omnia habet, et est imago ac figura substantiae illius. Porro in figura prorsus agnoscitur prototypon, vicissimque in prototypo figura. Atque haec contra illos dicta sint.

Sed et qui Nestorii nova doctrina se abripi siverunt, aiunt prorsus non convenire ut filius qui est suapte natura Deus oret: id autem decere potius copulatum illi hominem, id est eum qui de stirpe Davidis est. Hic ergo erat, a quo oratio fiebat. Iam quid ad haec dicimus? Profecto vos incarnati Unigeniti mysterium prorsus ignoratis. Mementote verborum beati evangelistae Iohannis dicentis: et Verbum caro factum est. Quam rem sapientissimus nobis Paulus edisserit, de illo dicens: non enim angelos, sed Abrahami semen apprehendit: unde oportuit eum per omnia fratribus similari; ut misericors fieret et fidelis pontifex erga Deum, atque hunc populi peccatis propitium redderet: propterea que natum illum quidem divinitus, utpote Dei patris Verbum, semet ad exinanitionem demisisse ad nostram usque fraternitatem, nostra scilicet conditione suscepta, factum esse terrigenis omnino similem, excepto peccato, atque ex humana humili conditione processisse. Nam quia factus est tamquam unus ex nobis, ob multam suam bonitatem atque clementiam, humana non dedignatur; typum nobis summae mansuetudinis praebens se ipsum, ut vestigia eius sectari studeamus.

v. 13. Καὶ ὅτε ἐγένετο ἡμέρα, προσεφώνησε τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ· καὶ ἐκλεξάμενος ἀπ' [illegible] κ. τ. λ.

Et cum dies factus esset, vocavit discipulos suos; electisque duodecim ex ipsis etc.

A. f. 93. b.
B. f. 63.
G. f. 13. b. Διανυκτερεύσας εἰς προσευχὴν ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, καὶ ἀρρήτως τε καὶ ἀπερινοήτως, καὶ ὡς μόνος οἶδεν αὐτὸς, τὰς πρός γε τὸν ἐν οὐρανοῖς πατέρα καὶ θεὸν διαλέξεις ποιησάμενος, καὶ τύπον ἡμῖν σωτηριώδους

Postquam tota nocte perseveraverat orans dominus noster Iesus Christus, et ineffabili incomprehensibilique ratione, quam solus ipse novit, cum caelesti patre Deo collocutus fuerat, exemplar nobis rei

(1) Post hoc lautum Cyrilli fragmentum, in cod. H. folio extremo 295. haec sunt. Τέλος τοῦ πρώτου τῶν τεσσάρων τεύχους τῶν εἰς τὸ κατὰ Λουκᾶν ἅγιον εὐαγγέλιον κατὰ συναγωγὴν ἐξηγήσεων γεγονυῖαν παρὰ Νικήτα διακόνου τῆς τοῦ θεοῦ μεγάλης ἐκκλησίας καὶ διδασκάλου, τοῦ Σερρῶν: *Explicit primus ex quatuor tomis explanationum in sanctum Lucae evangelium collectionis, quam fecit Nicetas magnae Dei ecclesiae diaconus et magister, Serrarum deinde episcopus.* At in magno codice A. sunt etiam reliqui tomi tres.

salutaris se ipsum exhibens; docuit enim quomodo oporteat recte inculpateque preces facere: descendit de monte, et mundi sacerdotes designat. Ait enim illis: vos estis lux mundi. Huius apostolorum sanctorum electionis beatus quoque David meminit dicens veluti ad Christum: constitues eos principes super omnem terram: memores erunt nominis tui in omni generatione et generatione. Certe dum adhuc in corporibus versabantur, memores gloriae Christi erant, et civitatibus atque regionibus sacramentum eius praedicabant. Postquam autem ad supernas vocati fuerunt stationes, nihilo adhuc minus de ipso nobis loquuntur, per suas sapientissimas quas de eodem exararunt scripturas. Et illi quidem secundum legem mosaicam electi sacerdotes, Aaron et socii eius, sacris decoris vestibus exterius ornabantur: at divi discipuli spiritalibus donis fulgentes, evangelicorum oraculorum ministerio deputantur. Dictum quippe illis est: infirmos curate, daemonia eiicite, leprosos mundate, mortuos resuscitate. Reapse Christi virtute instructi, universum orbem stupore adfecerunt. Verumtamen specta summam evangelistae sedulitatem. Non enim simpliciter dixit electos fuisse apostolos, sed nomina-

πράγματος ἑαυτὸν παραθείς· ἐδίδαξε γὰρ τίνα τρόπον ὀρθῶς τε καὶ ἀμωμήτως χρὴ ποιεῖσθαι τὰς προσευχάς, κάτεισιν ἐκ τοῦ ὄρους, καὶ τοὺς τῆς οἰκουμένης μυσταγωγοὺς ἀναδείκνυσιν (1)· ἔφη γὰρ πρὸς αὐτούς· * ὑμεῖς ἐστὲ τὸ φῶς τοῦ κόσμου· ταύτης γὰρ τῆς τῶν ἁγίων ἀποστόλων προβολῆς μνημονεύει λέγων καὶ ὁ μακάριος Δαβίδ, ὡς πρὸς Χριστόν· * καταστήσεις αὐτοὺς ἄρχοντας ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν, μνησθήσονται τοῦ ὀνόματός σου ἐν πάσῃ γενεᾷ καὶ γενεᾷ· καὶ μὲν γὰρ ὄντες ἐν σώματι, ἐμνημόνευον τῆς δόξης Χριστοῦ, πόλεσί τε καὶ χώραις τὸ αὐτοῦ λαλοῦντες μυστήριον· ἐπειδὴ δὲ πρὸς τὰς ἄνω κέκληνται μονάς, οὐδὲν ἧττον ἡμῖν καὶ οὕτω διαλέγονται περὶ αὐτοῦ, διὰ τῆς πανσόφου συγγραφῆς ἧς πεποίηνται περὶ αὐτοῦ· καὶ οἱ μὲν κατὰ Μωϋσέως νόμον χειροτονηθέντες ἱερουργοί, Ἀαρὼν δηλονότι καὶ οἱ σὺν αὐτῷ, ἱεροπρεπέσιν ἐσθήμασιν αἰσθητῶς κατεκαλλύνοντο· οἱ δέ γε θεσπέσιοι μαθηταί, χαρίσμασι τοῖς πνευματικοῖς διαπρέποντες, τὴν εὐαγγελικῶν θεσπισμάτων τὴν διακονίαν ἐνεχειρίζοντο· εἴρηται γὰρ πρὸς αὐτούς· * ἀσθενοῦντας θεραπεύετε, δαιμόνια ἐκβάλλετε, λεπροὺς καθαρίζετε, νεκροὺς ἐγείρετε· καὶ γοῦν, τὴν Χριστοῦ φοροῦντες δύναμιν, κατέπληττον πᾶσαν τὴν οἰκουμένην· πλὴν ὅρα τὴν εἰς ἄκρον νῆψιν τοῦ εὐαγγελιστοῦ· οὐ γὰρ ἁπλῶς ἀναδειχθῆναι τοὺς ἁγίους ἀπο-

* Matth. V. 14. A. 1. 94.

* Ps. XLIV. 17

* Matth. X. 8.

(1) Ad hunc locum in codice B. p. 63, et in cod. G. f. 14. anonymus interpres subsequens scholion scribit, testimonium praebens commentariis Cyrilli non in Lucam tantummodo verum etiam in Matthaeum. (Et quidem Cyrilli in Matthaeum locus heic appellatus, adhuc desideratur. Namque ad Matth. IV. 18. seqq. ubi de apostolorum designatione agitur, nihil habent cyrillianum catenae Possini atque Corderii.) Sic ergo hoc loco anonymus vaticanus. Ζήτει τοὺς λόγους τῆς δωδεκαρίθμου τῶν ἀποστόλων ἐκλογῆς ἐν τῷ ιθ' κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον εὐαγγελίου, καὶ περὶ τὰ μέσα τοῦ ἑβδόμου κεφαλαίου τοῦ παρόντος εὐαγγελιστοῦ, ἔνθα ὁ Χριστὸς λαβὼν τὸ βιβλίον Ἡσαΐου τοῦ προφήτου ἀνέγνω· εὑρήσεις γὰρ ἐκεῖ ἑρμηνείαν θαυμαστὴν τοῦ ἁγίου Κυρίλλου, ἣν ποιεῖται εἰς τὸ κηρύξαι ἐνιαυτὸν κυρίου δεκτόν· ὡσαύτως καὶ ἐν λδ' κεφαλαίῳ τοῦ αὐτοῦ τούτου εὐαγγελιστοῦ· ἰστέον δὲ ὅτι καὶ κατὰ τὸν τύπον τῶν δώδεκα βοῶν, τῶν βασταζόντων τὴν ὑπὸ Σολομῶντος κατασκευασθεῖσαν θάλασσαν, ὁ τῶν ἀποστόλων ὁρίζεται ἀριθμός· καὶ γὰρ ἀνὰ τρεῖς ἐκ τεσσάρων μερῶν ταύτην βαστάζοντες τὴν τῆς ἁγίας τριάδος κήρυκα, καὶ τὴν δι' αὐτῶν τῶν τεσσάρων εὐαγγελίων ἐκπομπὴν εἰς τὰ τέσσαρα τῆς γῆς πέρατα· καὶ γὰρ και δια της θαλάσσης ἐκείνης ἡ νοητὴ τοῦ βαπτίσματος θάλασσα, ἡ ἀποκαθαίρουσα τὸν κόσμον ἐκ τῶν ἁμαρτιῶν, ἡ ἐκ τοῦ νοητοῦ συστᾶσα Σολομῶντος, εἰκονίζεται. *Quaere quae late dicuntur de duodecim apostolorum electione in XIX. capitulo (IV. 18.) evangelii secundum Matthaeum, et circa medium septimi capituli (IV. 17.) praesentis evangelistae, ubi Christus captum manibus Isaiae librum legit. Illic enim invenies sancti Cyrilli miram explanationem, quam facit verborum « praedicare annum Domini acceptabilem. » Similiter etiam in XXXIV. capitulo huius ipsius evangelistae. Sciendum porro est, iuxta exemplum duodecim boum, qui fabricatum a Salomone mare gestabant, duodecim apostolorum definiri numerum. Nam terni in quatuor ducti, sanctae Trinitatis tulerunt praedicationem, quatuorque evangeliorum per ipsos in quatuor mundi partes gestatio fuit. Et quidem mari illo, intellectualis baptismi mare, quod mundum peccatis purgat, et a spiritali Salomone constitutum fuit, figuratur.* Recole dicta p. 158. n. 1.

στόλους φησὶν, ὀνομαστὶ δὲ μᾶλλον ἐπενηνεγμένης αὐτοῖς καὶ τῆς τῶν προτέρων μνήμης, ἵνα μή τις ἑαυτὸν ἐγγράψαι τολμήσῃ τῷ χορῷ (* Hebr. V. 4.) τῶν ἐξειλεγμένων· ὡς γὰρ ὁ Παῦλος φησίν· * οὐχ᾽ ἑαυτῷ τίς λαμβάνει τὴν τιμὴν, ἀλλ᾽ ὁ καλούμενος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ· καὶ γοῦν ὀνομαστὶ τῶν ἁγίων ἀποστόλων κεκλημένων εἰς τὸ μέγα τοῦτο καὶ λαμπρὸν ἀξίωμα, πρὸς τοῦτο τινὲς καθίκοντο κατὰ καιροὺς ἀπονοίας καὶ θράσους, ὡς ἀποστόλους ἑαυτοὺς ὀνομάσαι Χριστοῦ, καὶ τιμὴν ἁρπάσαι τὴν οὐκ ἐκνεμηθεῖσαν αὐτοῖς· τούτων οἱ θεσπέσιοι μαθηταὶ, (* II. Cor. XI. 13.) πεποίηνται μνήμην· φασὶ γάρ· * οἱ τοιοῦτοι ψευδαπόστολοι, ἐργάται δόλιοι, μετασχηματιζόμενοι εἰς ἀγγέλους δικαιοσύνης (1)· καὶ οὐ θαῦμα· αὐτὸς γὰρ ὁ σατανᾶς, μετασχηματίζεται εἰς ἄγγελον φωτός· οὐ μέγα οὖν, εἰ καὶ οἱ διάκονοι αὐτοῦ μετασχηματίζονται εἰς ἀγγέλους δικαιοσύνης· οὐδένα τοίνυν ἴσμεν ἡμεῖς ἢ παραδεξόμεθα, πλὴν ὅτι μόνους τοὺς διὰ τῶν εὐαγγελικῶν γραμμάτων ὠνομασμένους, καὶ τὸν μετ᾽ ἐκείνους ἀναδεδειγμένον, τὸν σοφώτατον Παῦλον· ᾧ καὶ αὐτὸς ὁ (* Act. IX. 15.) σωτὴρ μεμαρτύρηκε λέγων *, ὅτι σκεῦος ἐκλογῆς ἐστί μοι οὗτος τοῦ βαστάσαι τὸ ὄνομά μου ἐνώπιον πάντων τῶν ἐθνῶν.

(A. I. 1. H. I. 213.) Τούτους (2) προανετύπου μὲν ὁ νόμος, προεκήρυξαν δὲ καὶ προφῆται· γέγραπται γοῦν (* Lev. XXIV. 5.) ἐν μωσαϊκῷ βιβλίῳ· * καὶ λήψεσθε σεμίδαλιν, καὶ ποιήσετε αὐτὴν, δώδεκα ἄρτους· καὶ ἐπιθήσεται αὐτοὺς, δύο θέματα, ἐπὶ τὴν τράπεζαν τὴν καθαρὰν, ἔναντι κυρίου· καὶ ἐπιθήσετε ἐπὶ τὸ θέμα λίβανον καὶ ἅλας· καὶ ἔσονται εἰς ἄρτους, εἰς ἀνάμνησιν προκείμενα τῷ κυρίῳ· ἄρτος μὲν γὰρ ὁ ἐξ οὐρανοῦ κατελθὼν, καὶ ζωὴν διδοὺς τῷ κόσμῳ, τίς ἂν ἕτερος εἴη παρὰ τὸν τῶν ὅλων σωτῆρα Χριστόν; κατὰ μίμησιν δὲ τὴν πρὸς αὐτὸν, ἄρτοι κέκληνται καὶ οἱ μακάριοι μαθηταί· μέτοχοι γὰρ γεγονότες τοῦ τρέφοντος ἡμᾶς εἰς ζωὴν αἰώνιον, τρέφουσι

tim intulit primorum horum mentionem; ne quis forte se ipsum adscribere auderet electorum choro. Namque ut Paulus ait: nemo sumit sibi honorem, sed qui a Deo vocatur. Age vero quamquam sancti apostoli ad hanc magnam splendidamque dignitatem vocati nominatim fuerunt, nihilominus per tempora quidam homines tantam sibi insaniam audaciamque sumpserunt, ut se Christi apostolos nominarint, honoremque minime sibi concessum arripuerint. Hos divi discipuli commemorarunt dicentes: eiusmodi pseudoapostoli, operarii subdoli, in angelos iustitiae semet transfigurantes. Nec mirum; namque et ipse Satanas transfigurat se in angelum lucis: ergo magni non est aestimandum si ministri quoque eius in angelos iustitiae sese transformant. Neminem itaque nos agnoscimus aut recipimus, nisi solos illos in evangelicis litteris nominatos, et illum post eos electum sapientissimum Paulum; cui et ipse Servator testimonium dedit dicens: quia mihi vas electionis est, ut portet nomen meum coram omnibus gentibus.

Hos (apostolos) lex portendebat, praedixerunt etiam prophetae. Scriptum est enim in mosaica lege: et accipietis similam, ex eaque duodecim conficietis panes; et imponetis ex eis duos missus (seu propositiones) in mensa munda ante Dominum: et super re proposita thus ponetis et sal: eruntque hi panes memorialis instar propositi Domino. Certe panis de caelo descendens, vitamque mundo suppeditans, quinam erit alius nisi omnium servator Christus? Porro ad huius imitationem panes appellantur etiam beati discipuli: qui participes effecti eius a quo nos ad aeter-

(1) Sacer textus gr. et lat. *in apostolos Christi.* Ergo heic mendum potius videtur, praesertim quia postea repetitur *in angelos iustitiae.*

(2) Totus qui sequitur tractus usque ad verba προσεκόμισαν τῷ Θεῷ τὴν ὑπ᾽ οὐρανόν, dicitur in codd. A. et H. sumptus ex homilia, Cyrilli scilicet, quia praecedens textus Cyrilli est. Quum autem hic ipse tractus promissus fuerit a Cyrillo superius in hoc commentario p. 185, sequitur rursus ut omnino ex homilia Cyrilli sit. Porro Cyrilli ss. bibliorum explanationes concionatorio more saepe dictas fuisse constat atque conscriptas; ut usuvenit etiam apud Latinos, puta Augustinum, et alios.

nam vitam nutrimur, ipsi quoque scripturis suis alunt esurientes sitientesque iustitiam. Sicuti etiam quum lux vera Servator esset, lucem appellavit etiam discipulos, vos enim estis inquit lux mundi; sic et ipse quum panis vitae sit, discipulis suis concessit, ut panis instar esse crederentur. Iam tu mecum considera legis sollertiam: superponetis, inquit, panibus thus et sal. Quippe thus boni odoris symbolum est, sal autem sapientiae ac mentis: quae ambo apprime sanctis apostolis inerant. Nam beneolens erat vita ipsorum, ita ut dicerent: Christi bonus odor sumus Deo. Erant praeterea valde prudentes. Audio item prophetam Davidem in psalmis de ipsis dicentem: ibi Beniamin in mentis excessu: principes Iudae duces eorum, principes Zabulonis, principes Nepthalimi. Etenim ex omni prope Israhelis tribu delecti fuerunt beati discipuli, erantque lumina universi mundi, et vitae verbum continebant. Quodque mirum est, splendidam quidem eloquentiam habent ethnicorum sapientes, politeque admodum dicunt; verum Servatoris nostri discipuli opifices erant et nautae ac piscatores, absque orationis pompa, sine verborum selectorum copia. Sed etsi sermone rudes, scientia tamen divites. Ecce enim iam tacent ethnicorum litterae, et vocabulorum defluxit ornatus; praevalet autem in universo terrarum orbe evangelicae praedicationis vis. Huius rei meminit Deus etiam ore Hieremiae loquens de communi hoste Satana: vae, qui non sua multiplicat, et qui clavum suum graviter figit! Nam statim exsurgent qui eum mordeant, et evigilabunt adversarii tui, qui te diripient. Cunctos videlicet in mundo homines, licet in aere suo non haberet, collegerat ad se Satanas, suosque adoratores effecerat, clavo suo graviter fixo. Sed enim evigilarunt qui eius vasa diriperent. Nam-

καὶ αὐτοὶ διὰ τῶν ἰδίων συγγραμμάτων τοὺς πεινῶντας καὶ διψῶντας τὴν δικαιοσύνην· ὥσπερ δὲ φῶς ὑπάρχων τὸ ἀληθινὸν ὁ σωτὴρ, φῶς ὠνόμασε καὶ τοὺς μαθητάς· * ὑμεῖς γάρ ἐστε τὸ φῶς τοῦ κόσμου, οὕτως καὶ αὐτὸς ὢν ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς, ἐχαρίσατο τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς, τὸ ἐν τάξει νοεῖσθαι τῶν ἄρτων· καί μοι βλέπε τοῦ νόμου * τὸ εὐτεχνές· ἐπιθήσετε γάρ φησιν ἐπὶ τοὺς ἄρτους λίβανον καὶ ἅλας· καὶ ὁ μὲν λίβανος εὐωδίας ἐστὶ σύμβολον· οἱ δὲ ἅλες (1), συνέσεως καὶ φρενῶν· ἐνυπῆρχον δὲ ἄκρως ἀμφότερα τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις· εὐώδης γὰρ ἦν ὁ βίος αὐτοῖς· καὶ γοῦν ἔφασκον *, ὅτι Χριστοῦ εὐωδία ἐσμὲν τῷ θεῷ· ἦσαν δὲ πρὸς τούτῳ, καὶ πανσύνετοι· ἀκούω δὲ καὶ τοῦ προφήτου Δαβὶδ ψάλλοντός τε καὶ λέγοντος περὶ αὐτῶν *, ἐκεῖ Βενιαμὶν ἐν ἐκστάσει· ἄρχοντες Ἰούδα ἡγεμόνες αὐτῶν, ἄρχοντες Ζαβουλὼν, ἄρχοντες Νεφθαλίμ· σχεδὸν γὰρ ἐξ ἁπάσης φυλῆς τῆς ἐξ Ἰσραὴλ, ἀπόλεκτοι γεγόνασιν οἱ μακάριοι μαθηταί· καὶ φωστῆρες ἦσαν οἰκουμενικοὶ, λόγον ζωῆς ἐπίσχοντες· καὶ τό γε παράδοξον· εὐγλωττίαν μὲν γὰρ ἔχουσι λαμπρὰν οἱ τῶν ἑλλήνων σοφοὶ, καὶ εὐστομοῦσιν ἄγαν· οἱ δέ γε τοῦ σωτῆρος ἡμῶν μαθηταὶ, ἄνθρωποι γεγόνασι χειροτέχναι, καὶ θαλασσουργοὶ, καὶ ἰχθυοθῆραι, οὐ κόμπον ἔχοντες λόγων, οὐ λέξεων εὐπορίαν δεδοκιμασμένων· ἀλλ' ἰδιῶται μὲν τῷ λόγῳ, πλούσιοι δὲ τῇ γνώσει· καὶ σεσίγηνται μὲν τὰ ἑλλήνων γράμματα, καὶ ἡ τῶν λέξεων εὐκομπία· κατακρατεῖ δὲ τῆς ὑπ' οὐρανὸν τῶν εὐαγγελικῶν κηρυγμάτων ἡ δύναμις· τούτων διαμέμνηται θεὸς καὶ διὰ φωνῆς Ἱερεμίου (2), λέγων περὶ τοῦ πάντων ἐχθροῦ, φημὶ δὴ τοῦ σατανᾶ· οὐαὶ, ὁ πληθύνων αὐτῷ τὰ οὐκ ὄντα αὐτοῦ, καὶ βαρύνων τὸν κλοιὸν αὐτοῦ στιβαρῶς· ὅτι ἐξαίφνης ἀναστήσονται οἱ δάκνοντες αὐτὸν, καὶ ἐκνήψουσιν οἱ ἐπίβουλοί σου, καὶ ἔσῃ εἰς διαρπαγὴν αὐτοῖς· ἅπαντας μὲν τοὺς ἐπὶ γῆς ἀνθρώπους οὐκ ὄντας αὐτοῦ, συνήγαγεν ὁ σατανᾶς, καὶ ἰδίους ἀπέφηνε προσκυνητὰς, καταβαρύνων αὐτοῦ τὸν κλοιόν· ἀλλ' ἐξένη-

* Matth. V. 14.

* II. Cor. II. 15.

* Ps. LXVII. 28.

(1) Ita est in codd. Et sic latine sal tum neutrius generis est tum etiam masculini.

(2) Immo dicendum est Habacuc II. 6. Paria menda nos arguimus in secundo nostro S. Cyrilli volumine pagg. lat. 37. 157. 206.

ψαν οἱ διαρπάζοντες αὐτοῦ τὰ σκεύη· ἐθήρευσε γὰρ τὸ τῆς ἀποστολικῆς μυσταγωγίας τὸ δίκτυον ἅπαντας τοὺς πεπλανημένους, καὶ προσεκόμισαν τῷ θεῷ τὴν ὑπ' οὐρανόν.

v. 17. Ἔστη ἐπὶ [illegible]. καὶ πλῆθος [illegible] τοῦ λαοῦ.

v. 18. Ἄθρει δή μοι τῆς χειροτονίας τὸν τρόπον, οὐ γὰρ ἐν παραβύστῳ καὶ λεληθότως πεπρᾶχθαι φησὶν αὐτὸς ὁ σοφώτατος εὐαγγελιστής, συναγηγερμένων δὲ μᾶλλον πολλῶν μαθητῶν ὄχλου τε πολλοῦ ἐξ ἁπάσης τῆς Ἰουδαίων χώρας, καὶ ἐκ τῆς παραλίου Τύρου καὶ Σιδῶνος· οὗτοι δὲ ἦσαν εἰδωλολάτραι, ἤγουν ἐπ' ἀμ-
* III. Reg. XVIII. 21. φοτέραις ταῖς ἰγνύαις χωλεύοντες *, καὶ τιμῶντες μὲν ἐκ μέρους τὰ τῶν Ἰουδαίων ἔθη, τῶν γε μὴν τῆς εἰδωλολατρείας αἰτιαμάτων οὐκ εἰσάπαν ἀποφοιτήσαντες· πέπρακται τοίνυν ἡ χειροτονία, τούτων πάντων παρόντων, καὶ ἐφ' ἅπασαν τὴν ὑπ' οὐρανὸν τέθεινται μυσταγωγοί· ὃ δὴ καὶ πεπράχασι, καλοῦντες μὲν Ἰουδαίους ἐκ νομικῆς λατρείας, τοὺς δέ γε τῶν δαιμονίων θεραπευτὰς ἐκ πλάνης ἑλληνικῆς, εἰς τὴν τῆς ἀληθείας ἐπίγνωσιν· ἀναδείξας δὲ τοὺς ἁγίους ἀποστόλους, πλείστων ὅσων καὶ ἀξιαγάστων σημείων γέγονεν ἀποτελεστής, δαιμονίοις ἐπιπλήττων, ἀνιάτων ἀρρωστημάτων ἐλευθερῶν τοὺς προσιόντας αὐτῷ, καὶ θεοπρεπεστάτην ἀποφαίνων τὴν ἑαυτοῦ δύναμιν· ἵν' εἰδεῖεν οἱ ἐπ' αὐτῷ συνδεδραμηκότες Ἰουδαῖοί τε καὶ οἱ ἐκ τῆς ἑλλήνων χώρας, ὅτι τετίμηνται τῷ τῆς ἀποστολῆς ἀξιώματι παρὰ Χριστοῦ, καὶ οὐχ' ἑνὸς ὄντος τῶν καθ' ἡμᾶς ἀνθρώπου κοινοῦ, θεοῦ δὲ μᾶλλον ὡς ἐνανθρωπήσαντος λόγου, καὶ τὴν ἰδίαν σῴζοντος δόξαν· δύναμις γὰρ παρ' αὐτοῦ ἐξήρχετο,
* Luc. VI. 19. C. f. 118. καὶ ἰᾶτο πάντας· * οὐ γὰρ ἰσχὺν ἐδανείζετο τὴν παρ' ἑτέρου Χριστὸς, ἀλλ' αὐτὸς ὢν φύσει θεὸς, εἰ καὶ γέγονε σὰρξ, τὴν ἐπὶ τοῖς κάμνουσιν ἐκπέμπων δύναμιν, ἰᾶτο πάντας· εἰ δὲ βούλει καὶ τὴν ἑρμηνείαν τῶν ἀποστολικῶν μαθεῖν ὀνομάτων, ἴσθι ὅτι Πέτρος μὲν ἑρμηνεύεται, ἐπιλύων ἢ ἐπιγνούς· Ἀνδρέας δὲ, δύναμις εὐπρεπὴς, ἢ ἀποκρινόμενος· Ἰάκωβος, πτερνιστὴς πόνου· Ἰωάννης, κυρίου χάρις· Ματ-

que apostolici magisterii rete cunctos errore vagantes cepit, atque ita universus orbis ad Deum est conversus.

Stetit in loco campestri, et turba discipulorum eius, et multitudo copiosa plebis.

Animadverte sis electionis rationem; non enim clam neque latenter rem actam dicit sapientissimus evangelista, sed congregatis potius multis discipulis, magnoque plebis numero ex universa Iudaeorum regione, et ex maritima Tyri ac Sidonis. Hi porro idololatrae erant, sive in utramque partem claudicantes; Iudaeorum nempe ritus partim reverentes, neque tamen idololatriae crimen satis omittentes. Peracta fuit igitur electio, cunctis his adstantibus, et universo orbi dati sunt sacri magistri: quod reapse munus gesserunt, Iudaeos a legali cultu vocantes, daemonum vero cultores ab ethnico errore, ad veritatis notitiam. Iam vero sanctis deputatis apostolis, plurima ac mira coepit miracula patrare, daemonas increpans, insanabilibus mortis ad se accedentes liberans, suamque Deo convenientissimam demonstrans potentiam; ut Iudaei accurrentes cognoscerent, nec non idololatricarum terrarum incolae, honoratos illos fuisse apostolatus dignitate a Christo, non tamquam uno ex nobis communi homine, sed Deo potius incarnato Verbo, qui maiestatem suam conservabat. Etenim virtus de illo exibat, et sanabat omnes. Non enim vires ab alio mutuabatur Christus, sed ipse naturaliter Deus, etsi caro factus, vim suam aegris inspirans, cunctos sanabat. Quod si vis apostolicorum quoque interpretationem nominum cognoscere, sic habeto. Petrus interpretatur solvens aut cognoscens. Andreas vis decora, vel respondens. Iacobus, laboris supplantator. Iohannes, Dei gratia. Matthaeus, donatus. Philippus, os manuum (1), vel lampadis os. Barptolemaeus,

(1) Mendose in D. Thomae catena: *Philippus, os magnum;* nam graece est χειρῶν. Mendum hoc certe extat in tribus, quas inspexi, thomisticae catenae editionibus, Romae 1470, Parisiis 1546, Venetiis 1746.

filius aquas suspendens. Thomas abyssus vel gemellus. Iacobus Alphaei, supplantatio vitae incedentis. Iudas, confessio. Simon, obedientia (1).

Beati pauperes.

Igitur ad evangelicae vitae novitatem post electionem suos erudiens discipulos Servator, sic loquitur. Quosnam vero pauperes sermone designet, cognoscere necesse est. Namque apud Matthaeum, beatos futuros ait pauperes spiritu, atque ipsorum fore regnum caelorum; ut pauperem spiritu illum esse intelligamus, qui sit modestus, et limitatum veluti animum gerat: est enim hic praeclarus et Deo spectabilis vir. Quare et per quemdam sanctorum prophetarum ait: super quem respiciam, nisi super humilem et quietum et sermones meos trementem? Ait etiam propheta David: cor contritum et humiliatum Deus non despiciet. Immo et ipse Servator: discite a me, inquit, quia mitis sum et humilis corde. Verumtamen in proposita nuper nobis lectione, beati fore dicuntur pauperes, sine illo additamento, « spiritu. » Sic autem loquuntur evangelistae, haud invicem adversantes, sed narrationem saepe inter se dispertientes. Modo enim iisdem capitulis iuncti incedunt; modo autem partem ab uno praetermissam alius suis scriptis supplet, ne quid necessarium vel utile Christi fideles latere possit. Videtur ergo hoc loco pauperes dicere illos qui lucri amorem cohibent, et moribus sunt minime avaris. Itaque sapientissimus Paulus optimae nobis doctrinae magister apparet dum ait: mores sine avaritia, contenti praesentibus. Addebat praeterea: habentes escas et indumenta, his contenti erimus. Apprime scilicet oportebat, quia salutarem et evangelicam doctri-

θαῖος, δεδωρημένος· Φίλιππος, στόμα χειρῶν, ἢ στόμα λαμπάδος· Βαρθολομαῖος (2), υἱὸς κρεμάσας ὕδατα· Θωμᾶς, ἄβυσσος, ἢ δίδυμος· Ἰάκωβος Ἀλφαίου, πτερνισμὸς βαδίσεως ζωῆς· Ἰούδας, ἐξομολόγησις· καὶ Σίμων, ὑπακοή.

Μακάριοι οἱ πτωχοί. V. 20.

A. f. 95 b. B. f. 63 b. C. f. 118.

Εἰς καινότητα μὲν οὖν ζωῆς εὐαγγελικῆς μετὰ τὴν χειροτονίαν καταῤῥυθμίζων τοὺς ἑαυτοῦ μαθητὰς ὁ σωτὴρ, ταῦτα φησί· περὶ ποίων δὲ ἄρα πτωχῶν ταῦτα ἔλεγεν, ἀναγκαῖον ἰδεῖν· ἐν μὲν γὰρ τῷ κατὰ Ματθαῖον *, μακαρίους ἔσεσθαι φησὶ τοὺς πτωχοὺς τῷ πνεύματι, καὶ αὐτῶν εἶναι τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν· ἵνα νοῶμεν πτωχὸν τῷ πνεύματι, τὸν μετριόφρονα καὶ συνεσταλμένον ὥσπερ ἔχοντα νοῦν· ἀξιοζήλωτος δὲ ὁ τοιοῦτος καὶ θεῷ γνώριμος· καὶ γοῦν ἔφη δι' ἑνὸς τῶν ἁγίων προφητῶν· * ἐπὶ τίνα ἐπιβλέψω, ἀλλ' ἢ ἐπὶ τὸν ταπεινὸν καὶ ἡσύχιον καὶ τρέμοντά μου τοὺς λόγους; ἔφη δὲ καὶ ὁ προφήτης Δαβίδ· * ὅτι καρδίαν συντετριμμένην καὶ τεταπεινωμένην ὁ θεὸς οὐκ ἐξουδενώσει· ναὶ μὲν καὶ αὐτὸς ὁ σωτὴρ *, μάθετε ἀπ' ἐμοῦ φησιν ὅτι πρᾶός εἰμι καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ· ἐν δέ γε τοῖς προκειμένοις ἡμῖν ἀναγνώσμασι, μακαρίους ἔσεσθαι φησὶ τοὺς πτωχοὺς, οὐ προσκειμένου τοῦ, πνεύματι· οὕτω δέ φασιν οἱ εὐαγγελισταὶ, οὐκ ἀλλήλοις ἐναντιούμενοι, ἀλλὰ μεριζόμενοι πολλάκις τὰ διηγήματα· καὶ ποτὲ μὲν διὰ τῶν αὐτῶν βαδίζουσι κεφαλαίων, ποτὲ δὲ τὸ τῷ ἑνὶ παραλειφθὲν, ἕτερος ταῖς ἰδίαις ἐντίθησι συγγραφαῖς· ἵνα μηδὲν τῶν ἀναγκαίων εἰς ὄνησιν λαθεῖν δυνηθῇ τοὺς πιστεύοντας εἰς Χριστόν· ἔοικε τοίνυν πτωχοὺς ὀνομάζειν ἐν τούτοις, τοὺς φιλοκερδείας κρείττονας, καὶ τὸν τρόπον ἔχοντας ἀφιλάργυρον· καὶ γοῦν, ὁ σοφώτατος Παῦλος, ἀρίστων ἡμῖν μαθημάτων εἰσηγητὴς ἀναδείκνυται, λέγων· * ἀφιλάργυρος ὁ τρόπος, ἀρκούμενος τοῖς παροῦσι· προστίθεται δὲ τούτοις, ὡς ἔχοντες δὲ διατροφὰς καὶ σκεπάσματα, τούτοις ἀρκεσθησόμεθα· ἔδει

* Matth. V. 3.
* Is. LXVI. 2.
* Ps. L. 19.
* Matth. XI. 29.
* Hebr. XIII. 5.

(1) Haec omnia nomina similiter fere explicata invenies in S. Hieronymi libro de nom. hebr.

(2) Ita est in cod., et sic in aliis quoque libris scribitur. Ceteroqui vera lectio videtur Βαρπτολεμαῖος, *Ptolemaei filius*.

γὰρ ἤδη τὸ σωτήριον καὶ εὐαγγελικὸν μέλλοντας αὐτοὺς διαγγέλλειν κήρυγμα, ἀφιλόπλουτον ἔχειν τὸ φρόνημα, καὶ εὔσχολον ἐπὶ τὰ κρείττω τὴν ἐπιθυμίαν. Οὐ πάντων δὲ τῶν ἐν εὐπορίᾳ ὄντων ὁ λόγος καθάπτεται, μόνων δὲ ἐκείνων τῶν περὶ τὰ χρήματα τὸν πόθον κεκτημένων· τίνες δέ εἰσιν οὗτοι; οἱ μὲν τῆς τοῦ κυρίου
* Matth. VI. 19. φωνῆς ἀκούοντες λέγοντος· * μὴ θησαυρίζετε ὑμῖν θησαυροὺς ἐπὶ τῆς γῆς κ. τ. λ.

nam praedicaturi erant, animum divitiarum cupiditate vacuum habere, et alacre rerum meliorum studium. Non omnes autem in rerum copia versantes hic sermo pulsat, sed illos tantum qui divitiarum amore tenentur. Quinam porro hi sunt? Nempe ii, quibus Domini voce dictum fuit: nolite thesaurizare vobis thesauros in terra, et reliqua.

v. 21. *Μακάριοι οἱ πεινῶντες νῦν, ὅτι χορτασθήσεσθε.*

A. f. 97. b.
B. f. 64. b.
G. f. 14. b.

Καί τοι πάλιν ἐν τῷ Ματθαίῳ φησί· μακάριοι οἱ πεινῶντες καὶ διψῶντες τὴν δι-
* Matth. V. 6. καιοσύνην, ὅτι αὐτοὶ χορτασθήσονται· * ἐνταῦθα δὲ τοὺς πεινῶντας ἁπλῶς, μακαρίους ἔσεσθαι φησί· φαμὲν οὖν ὅτι μέγα μὲν καὶ ἐξαίρετον τὸ πεινῇν καὶ διψῇν τὴν δικαιοσύνην, τουτέστι καθάπερ τινὸς τροφῆς καὶ ποτοῦ μεταποιεῖσθαι φιλεῖν τῶν εἰς εὐσέβειαν σπουδασμάτων· τοῦτο γὰρ ἡ δικαιοσύνη δηλοῖ· ἐπειδὴ δὲ χρὴ τὴν ἀρτίως ἡμῖν εἰρημέναις ἐκδόσεσιν ἑπομένην ἀποφῆναι καὶ τὴν ἐν τούτοις διάνοιαν, πάλιν ἐκεῖνο φαμέν· ἐμακάρισεν ὁ σωτὴρ τοὺς τὴν ἐθελούσιον ἀγαπῶντας πτωχείαν, ὑπέρ γε τοῦ καλῶς καὶ ἀπερισπάστως τὸν ἀποστολικὸν διανύσαι δρόμον· τῷ γὰρ μὴ ἔχειν χρυσίον ἢ ἀργύριον ἐν ταῖς ζώναις, ἢ δύο χιτῶνας, ἕπεται πάντως πλείστης ὅσης αὐτοὺς ἀνασχέσθαι σκληραγωγίας, καὶ μόλις αὐτοὺς εὐπορῆσαι τροφῆς· φορτικὸν δὲ τοῦτο τοῖς ἐν πενίᾳ καὶ διωγμοῖς· ταύτῃ τοι καὶ μάλα εἰκότως ὁ καρδίας εἰδὼς, μικροψυχεῖν οὐκ ἐᾷ πρὸς τὰ ἐκ τῆς πτωχείας συμβαίνοντα· τοὺς γὰρ νῦν πεινῶντας τῆς εἰς αὐτὸν εὐσεβείας ἕνεκα, χορτασθήσεσθαι φησί (1)· τουτέστι τοῖς δοθησομένοις ἐντρυφήσουσιν ἀγαθοῖς, νοητοῖς δὲ δηλονότι καὶ πνευματικοῖς.

Beati qui nunc esuritis, quia saturabimini.

Porro alibi apud Matthaeum ait Servator: beati qui esuriunt et sitiunt iustitiam, quoniam ipsi saturabuntur: heic autem esurientes simpliciter beatos fore ait. Dicimus ergo magnum quid esse esurire et sitire iustitiam, id est ceu cibo quodam potuque uti velle pietatis operibus; id enim significat iustitiae vocabulum. Iam quia oportet nos prolatis nuper explanationibus consentaneam nunc etiam dicere sententiam, denuo affirmamus, beatos a Servatore appellatos illos qui voluntariam paupertatem sectantur, ut bene et sine ulla dissipatione apostolicum cursum absolvant. Nam quibus aurum argentumve in loculis non est, neque duae tunicae, his plane contingit plurimis vitae incommodis conflictari, et vix alimenta nancisci. Grave autem est in paupertate et persecutionibus versari; idcirco opportune admodum is qui corda novit, vetat animo concidere propter inopiae casus. Etenim qui nunc religionis causa famem patiuntur, satiabuntur ait; id est dandis postea bonis suaviter fruentur, intellectualibus inquam et spiritalibus.

v. 21. *Μακάριοι οἱ κλαίοντες νῦν, ὅτι γελάσετε.*

A. f. 98. b. Μακαρίζει τοὺς κλαίοντας, καὶ φησὶν ὅτι γελάσουσι· κλαίειν δὲ φαμὲν, οὐ τοὺς ἁπλῶς τὸ ἐξ ὀμμάτων καθιέντας δάκρυον, κοινὸν γὰρ τοῦτο καὶ πᾶσι συμβαῖνον πιστοῖς καὶ ἀπίστοις, εἴπέρ τι γένοιτο τῶν εἰωθότων καταλυπεῖν, ἐκείνους δὲ μᾶλλον τοὺς τὴν ἱλα-

Beati qui nunc fletis, quia ridebitis.

Beatos dicit qui flent, aitque postea risuros. Flere autem dicimus, non illos tantummodo qui oculis lacrymas demittunt; hoc enim communiter usuvenit tum fidelibus tum etiam infidelibus, si quid accidit eorum quae molesta esse solent; sed

(1) Huc pertinet fragmentum apud D. Thomam. « Cyrillus. Consequitur autem inopiam non solum » defectus rerum ad delectationes facientium, sed etiam depressus vultus propter maestitiam. Unde sequi» tur: *beati qui nunc fletis.* » Sunt tamen prope similia apud nos in fine sequentis fragmenti.

de illis potius verba fieri dicimus, qui laetam et vanam deliciisque carnalibus deditam vitam fugiunt. Hos inquam laetos fore et risuros dicimus. Qui nimirum deliciari et carnalibus indulgere recusant, ac propemodum flent propter mundi detestationem, hos beatos dicit Servator: propterea-que paupertatem sectari iubet, et ea quae ex paupertate consequuntur praemiis coronat. Sunt autem haec: ad alendas delicias inopia, et ob angustias tristitia. Scriptum est enim multas esse tribulationes iustorum, quibus ex omnibus eripiet eos Dominus.

Beati eritis, cum vos oderint homines etc.

Iam nunc Dominus persecutionem nunciat, ante quam apostolos mittat. Evangelium eventum praeoccupat. Futurum quippe erat ut illi dum evangelicam spargerent praedicationem, dum Iudaeos a legali cultu avocarent ut viam evangelicae rectitudinis agnoscerent; dumque idolorum cultores in veritatis notitiam irretirent; futurum, inquam, erat ut in multorum Dei osorum impiorumque hominum offensionem incurrerent. Hi enim bella et persecutiones Iesu praeconibus suscitant, rectam pietatem insectantes. Ne igitur instante iam tempore, quo mala huiusmodi a nonnullis inferenda erant, in inconsideratum maerorem inciderent, praenuntiat utiliter, molestiarum quoque incursum, utilem ipsis nec absque mercede fore. Vituperabunt enim vos, inquit, ut fallaces ac deceptores: a se vos separabunt, id est amicitia sua et communione excludent. Verumtamen nullam, inquit, rerum huiusmodi rationem habeatis. Qui enim linguae illorum intemperantia firmae menti noceat? Certe iis qui religiose philosophari sciunt, haud infructuosam fore dicit patientiam suam, sed superni gaudii conciliatricem. Commode insuper demonstrat, nihil ipsis novi eventurum cum talia patientur; immo illorum fore imitatores, qui ante ipsos Israhelis filiis caelitus sibi creditos intulere sermones: nam persecutionem passi sunt, secti sunt,

ρὸν καὶ ἐξίτηλον, καὶ ἐν τρυφαῖς ὄντα τὸν σαρκικαῖς φεύγοντας βίον· ἐκείνους μὲν γὰρ ἐν τῷ τέρπεσθαι καὶ γελᾶν εἶναι φαμέν· τούτους δέ γε τὸ τρυφᾶν καὶ ἀνίεσθαι σαρκικῶν παρῃτημένους, καὶ μονονουχὶ κλαίοντας διὰ τὸ μισεῖν τὰ ἐν κόσμῳ, μακαρίους εἶναι φησὶν ὁ σωτήρ· οὐκοῦν πτωχεῦσαι κελεύσας, καὶ τὰ ἑπόμενα τῇ πτωχείᾳ τιμαῖς στεφανοῖ· ταῦτα δέ ἐστι, ἡ τῶν εἰς τρυφὰς ἐπιτηδείων ἡ σπάνις, καὶ τὸ κατηφὲς διὰ τὴν θλίψιν· γέγραπται γὰρ * ὡς πολλαὶ αἱ θλίψεις τῶν δικαίων, καὶ ἐκ πασῶν αὐτῶν ῥύσεται αὐτοὺς ὁ κύριος. * Ps. XXXIII. 20.

Μακάριοί ἐστε, ὅταν μισήσωσιν ὑμᾶς οἱ ἄνθρωποι κ. τ. λ. v. 22

Ἤδη μέν τοι ὁ κύριος τὸν διωγμὸν ἀπήγγειλε, πρὶν ἀποσταλῆναι τοὺς ἀποστόλους· προέλαβε τὸ εὐαγγέλιον τὴν ἔκβασιν· ἔχρην γὰρ πάντως αὐτοὺς τὸ εὐαγγελικὸν διαγγέλλοντας κήρυγμα, καὶ Ἰουδαίους μὲν ἀφιστῶντας τῆς κατὰ νόμον λατρείας, ἵνα τῆς εὐαγγελικῆς εὐζωΐας εἰδεῖεν τὴν ὁδὸν, τοὺς δέ γε εἰδωλολάτρας εἰς τὴν τῆς ἀληθείας ἐπίγνωσιν σαγηνεύοντας, προσκροῦσαι πολλοῖς ἀφιλοθέοις τὲ καὶ ἀνοσίοις ἀνδράσιν· οὗτοι γὰρ πολέμους καὶ διωγμοὺς τοῖς τὸν Ἰησοῦν καταγγέλλουσιν ἐπεγείρουσι, διώκοντες τὴν εὐσέβειαν· ἵνα τοίνυν ἐνστάντος τοῦ καιροῦ, καθ᾽ ὃν ἔμελλεν ἔσεσθαι ταῦτα παρά τινων, μὴ εἰς ἀνοήτους ἐμπίπτωσιν ἀκηδίας, προαπαγγέλλει χρησίμως, ὡς καὶ τῶν σκυθρωπῶν ἡ ἔφοδος, ἔμμισθος ἔσται καὶ ἐπωφελὴς αὐτοῖς· ὀνειδίσουσι γάρ φησιν ὑμᾶς ὡς πλάνους καὶ ἀπαταιῶνας· ἀφορίσουσιν ἑαυτῶν, τουτέστι τῆς πρὸς ἑαυτοὺς φιλίας καὶ κοινωνίας· ἀλλὰ μηδεὶς ἔστω παρ᾽ ὑμῖν, φησι, τῶν τοιούτων ὁ λόγος· τί γὰρ ἀδικήσει τῆς ἐκείνων γλώττης τὸ ἄτακτον, τὸν εὖ βεβηκότα νοῦν; τοῖς γὰρ εὐσεβῶς εἰδόσι φιλοσοφεῖν, οὐκ ἄκαρπον ἔσεσθαι φησὶ τὴν ἐπὶ τούτων ὑπομονὴν, ἀλλ᾽ εὐθυμίας τῆς ἀνωτάτω πρόξενον· διαδείκνυσι δὲ πρὸς τούτῳ χρησίμως, ὡς ξένον αὐτοῖς οὐδὲν συμβήσεται καὶ ταῦτα παθοῦσιν· ἔσονται δὲ μᾶλλον κατ᾽ ἐκείνους, οἳ καὶ πρὸ αὐτῶν τοὺς θείους καὶ ἄνωθεν τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ διαπορθμεύοντες λόγους· ἐδιώχθησαν, ἐπρίσθησαν, ἐν φόνῳ μαχαίρας ἀπέ-

θανον, λοιδοριῶν ἠνέσχοντο, ἀδίκως αὐτοῖς ἐπενηνεγμένων· οὐκοῦν δίδωσιν ἐκεῖνο νοεῖν, ὡς ὧν ἂν γένοιντο μιμηταὶ, τούτων ἔσονται καὶ κοινωνοί· καὶ προφητικῶν στεφάνων οὐκ ἀμοιρήσουσι, τὴν ἐκείνοις ἐντριβῆ βαδίσαντες ὁδόν.

v. [illegible] Οὐαὶ ὑμῖν τοῖς πλουσίοις (1).

A. [illegible] b. Προαναφωνήσας αἰτίαν παντὸς ἀγαθοῦ τὴν διὰ θεὸν πτωχείαν, καὶ τὸ πεινῆν καὶ κλαίειν οὐκ ἄμισθον ἔσεσθαι τοῖς ἁγίοις εἰπὼν, μεθίστησι τὸν λόγον ἐπὶ τὰ ἐναντίως ἔχοντα τούτων· καὶ διαδείκνυσιν αὐτὰ κολάσεως ὄντα καὶ δίκης ἐμποιητικὰ, ἵνα τῇ μὲν τῶν στεφάνων ἐπιθυμίᾳ, καὶ τῇ τοῦ μακαρισμοῦ ἐφέσει, σαγηνεύωνται πρὸς τοὺς πόνους, καὶ τὴν διὰ θεὸν αἱρεῖσθαι πτωχείαν πείθωνται· τῷ δὲ φόβῳ τῆς ἐπηρτημένης κολάσεως, φεύγωσι τὸ πλουτεῖν, καὶ τὸ ἐν τρυφαῖς εἶναι καὶ γέλωτι, τουτέστιν ἐν τέρψεσι κοσμικαῖς· καὶ τοὺς μὲν κληρονόμους ἔσεσθαι τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας φησὶ, τοὺς δὲ ἐσχάταις περιπεσεῖσθαι συμφοραῖς· ἀπέχετε γάρ φησι τὴν παράκλησιν ὑμῶν· ἔξεστι δὲ τοῦτο ἰδεῖν, ὡς ἐν πίνακι καλῶς γεγραμμένον *, ἐν τῇ περὶ τοῦ πλουσίου καὶ Λαζάρου παραβολῇ· ἀπέλαβες γάρ, φησι πρὸς τὸν πλούσιον, τὰ ἀγαθά σου ἐπὶ ζωῇ σου, καὶ Λάζαρος τὰ κακά· νῦν δὲ αὐτὸς ὧδε παρακαλεῖται, σὺ δὲ ὀδυνᾶσαι. Ἀλλὰ φέρε καθ' ἑαυτοὺς ἐκεῖνο γυμνάσωμεν· ἆρα εἴ τις ἐστὶ πλούσιος ἐν κόσμῳ, οὗτος ἀπώλισθε πάντως τοῦ προσδοκᾷν ἐλεεῖσθαι παρὰ θεοῦ; οὐ τοῦτο φαμὲν, ἐκεῖνο δὲ μᾶλλον, ἐξῆν τῷ πλουσίῳ κατελεῆσαι τὸν Λάζαρον, ὡς καὶ τῆς αὐτοῦ παρακλήσεως γένηται κοινωνός· καὶ γοῦν ὁ σωτὴρ τοῖς τὸν ἐπίγειον ἔχουσι πλοῦτον, ὁδὸν ὑπέδειξε σωτηρίας, εἰπών· * ποιήσατε ἑαυτοῖς φίλους ἐκ τοῦ ἀδίκου μαμωνᾶ, ἵνα ὑποδέξωνται ὑμᾶς εἰς τὰς ἑαυτῶν σκηνάς.

* Luc. XVI. 25.
* Luc. XVI. 9.

v. 27. Ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν.

A. f. 101. b.
B. f. [illegible]
C. f. 118. b.
* II. Cor. V. 17.

Ἀληθεύει λέγων ὁ μακάριος Παῦλος· * ὅτι εἴ τις ἐν Χριστῷ καινὴ κτίσις, πάντα γὰρ

gladio caesi perierunt, convicia inique sibi inflicta pertulerunt. Ergo vult eos intelligere, quorum fuerint imitatores, eorum fore etiam participes, et prophetarum coronis non cariturus, si viam illorum terendo decurrerint.

Vae vobis divitibus!

Locutus antea de omnis boni causa propter Deum paupertate; famemque ac fletum haud sine mercede sanctis fore praefatus, ad contraria his transfert orationem, demonstratque ea poenam ultionemque importare; ut sic coronae cupiditate et beatitudinis studio, ad labores impellantur, et ob Dei amorem paupertatem amplecti velint; metuque vicissim impendentis poenae, a divitiis abhorreant, et a deliciis atque risu, id est mundanis delectationibus. Et illos quidem regni caelorum heredes futuros ait, hos autem calamitates extremas subituros. Habetis enim, inquit, consolationem vestram. Licet autem hoc, tamquam in depicta egregie tabula, spectare in divitis Lazarique parabola. Recepisti enim, ait diviti, bona tua dum viveres; Lazarus vero mala: nunc autem ille hoc in loco recreatur, tu contra cruciaris. Sed age nobis ipsis ita obiiciamus: num si quis in mundo dives est, hic a misericordiae divinae spe prorsus excidit! Haud ita dicimus, sed illud potius, potuisse divitem misereri Lazari, atque ita consolationis eiusdem particeps fuisset. Ecce enim Servator iis qui terrenas habent divitias, viam ostendit salutis dicens: facite vobis amicos de mammona iniquitatis, ut hi in sua vos tabernacula recipiant.

Diligite inimicos vestros.

Vere dicit beatus Paulus: si qua in Christo nova creatura; omnia enim facta

(1) Apud D. Thomam. « Cyrillus. Praedicto quod paupertas apud Deum causa sit cuiuslibet boni, et » esurire et flere non vacabit mercede sanctorum, transfert sermonem ad opposita, et innuit ipsa damna» tionis et supplicii fore materiam. Unde dicitur: *verumtamen vae vobis divitibus, qui habetis consola*» *tionem vestram.* Haec enim dictio, vae, semper in scripturis dicitur his qui non possunt evadere a fu» turo supplicio. »

sunt in ipso et per ipsum nova, et foedus, et lex, et vitae genus. Videsis autem quam sit convenientissima sanctis doctoribus haec agendae vitae ratio, qui cunctis per orbem hominibus salutarem praedicationem illaturi erant. Atqui hinc expectandi erant persecutores innumeri et omnimodi insidiatores. Quod si contigisset, ut his molestiis gravarentur nimis discipuli, voluissentque offensores suos ulcisci, utique tacuissent, eosque praeterissent, omissa deinceps apud eos praedicatione, nec ipsos ad veritatis notitiam vocavissent. Oportebat igitur tam sanctâ patientiâ sanctorum magistrorum mentes inhibere, quô casus omnes fortiter ferrent, etiamsi quidam conviciis incesserent, et impias molirentur insidias. Ita vero se gessit ante alios ipse Iesus, ut exemplar nobis fieret. Namque adhuc de veneranda cruce pendens, iudaica plebe ipsum irridente, preces patri Deo pro illis offerebat dicens: dimitte illis, non enim sciunt quid faciunt. Utique et beatus Stephanus lapidibus licet pulsatus, flexis genibus oravit dicens: Domine, ne statuas illis hoc peccatum. Divus denique Paulus ait: convicium passi, benedicimus; maledicti, obsecramus. Necessario itaque haec ad apostolos adhortatio fit: perutilis vero nobis quoque est, ut bonam et admiratione dignam vitam instituamus. Et haec quidem adhortatio omni philosophia redundat; sed eam nostris mentibus difficilem efficiunt praeiudicia non bona, et insitarum cupiditatum superabilis aegre tyrannis. Quare quum sciret animalem hominem haud haec admittere, quia Spiritûs oracula stultitiam existimat, et factu impossibilia, idcirco separans eos qui sunt huiusmodi ab iis qui edicta audire queunt, vobis inquit dico qui audire et audita exsequi vultis. Etenim alacritas ad fortitudinem spiritalem, in tentationibus laboribusque manifestatur. Imitare ergo in his Christum, qui cum malediceretur non maledicebat; cum pateretur, non commina-

γέγονεν ἐν αὐτῷ τε καὶ δι᾽ αὐτοῦ καινὰ, καὶ διαθήκη, καὶ νόμος, καὶ πολιτεία· ἄθρει δὲ ὅπως πρεπωδεστάτη λίαν ἐστὶ τοῖς ἁγίοις μυσταγωγοῖς, ἡ τοιάδε πολιτεία τε καὶ ζωὴ, οἳ ἔμελλον τοῖς ἁπανταχόσε γῆς, τὸ σωτήριον ἐξαγγέλλειν κήρυγμα· καὶ ἦν ἐντεῦθεν προσδοκᾷν, οὐκ εὐαριθμήτους ἔσεσθαι τοὺς διώκοντας αὐτοὺς καὶ πολυτρόπως ἐπιβουλεύοντας· ἀλλ᾽ εἰ συνέβη ταῖς τοιαύταις λύπαις ἀχθεσθῆναι τοὺς μαθητὰς, εἶτα θέλειν ἀμύνεσθαι τοὺς λελυπηκότας, ἐσίγησαν ἂν καὶ παρέδραμον αὐτοὺς, οὐκέτι τὸ θεῖον αὐτοῖς παρατιθέντες κήρυγμα, οὐ καλοῦντες εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας· ἔδει τοίνυν ταῖς οὕτω σεπταῖς ἀνεξικακίαις, τὸν τῶν ἁγίων μυσταγωγῶν ἀναχαιτίσαι νοῦν, ἵνα πάντα γενναίως φέρωσι τὰ συμβαίνοντα, κᾂν ὑβρίζωσί τινες, κᾂν ἀνοσίως ἐπιβουλεύωσι· πέπραχε δὲ τοῦτο καὶ πρό γε τῶν ἄλλων αὐτὸς εἰς ὑποτύπωσιν ἡμετέραν· ἔτι γὰρ ἀπηρτημένος τοῦ τιμίου σταυροῦ, καί τοι τοῦ Ἰουδαίων πλήθους ἐπιγελῶσης αὐτῷ, τὰς πρὸς τὸν θεὸν καὶ πατέρα λιτὰς ὑπὲρ αὐτῶν ἐποιεῖτο, λέγων· * ἄφες αὐτοῖς, ὅτι οὐκ οἴδασι τί ποιοῦσι· ναὶ μὲν καὶ ὁ μακάριος Στέφανος, καί τοι βαλλόμενος λίθοις, θεὶς τὰ γόνατα, προσηύξατο λέγων· * κύριε, μὴ στήσῃς αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν ταύτην· καὶ ὁ θεῖος δὲ Παῦλος φησί· * λοιδορούμενοι, εὐλογοῦμεν· δυσφημούμενοι, παρακαλοῦμεν· οὐκοῦν ἀναγκαία μὲν ἡ τοιάδε παραίνεσις τῶν ἁγίων ἀποστόλων· χρησιμωτάτη δὲ καὶ ἡμῖν αὐτοῖς, εἴς γε τὸ χρῆναι βιοῦν ὀρθῶς καὶ τεθαυμασμένως· μεστὴ γάρ ἐστι πάσης φιλοσοφίας· δυσκατόρθωτον δὲ ἀποτελοῦσιν αὐτὴν ταῖς ἡμετέραις διανοίαις προλήψεις οὐκ ἀγαθαὶ, καὶ τῶν ἐν ἡμῖν ὄντων παθῶν ἡ δυσκαταγώνιστος τυραννίς· διόπερ εἰδὼς ὡς ψυχικὸς ἄνθρωπος ταῦτα οὐ δέχεται, μωρίαν ἡγούμενος τὰ τοῦ πνεύματος λόγια καὶ ἀδύνατα εἰς κατόρθωσιν, διαιρῶν τοὺς τοιούτους ἀπὸ τῶν ἀκούειν δυναμένων, ὑμῖν λέγω φησὶ τοῖς ἀκούουσιν, καὶ ποιεῖν ἑτοίμως τὰ λεγόμενα προαιρουμένοις· τὸ γὰρ εὐδόκιμον εἰς ἀνδρείαν τὴν πνευματικὴν, ἐν τοῖς πειρασμοῖς καὶ πόνοις διαφαίνεται· μίμησαι οὖν ἐν τούτοις Χριστόν· * « ὃς λοιδορούμενος οὐκ ἀντ-

* Luc. XXIII. 34.

* Act. VII. 59.

* I. Cor. IV. 12

* I. Petr. II. 23.

ελοιδορεῖτο, πάσχων οὐκ ἠπείλει· παρεδίδου δὲ τῷ κρίνοντι δικαίως (1)· „ἀλλ' ἴσως κατὰ σαυτὸν, ἐκεῖνο ἐρεῖς· θεὸς ἦν ὁ Χριστὸς, ἐγὼ δὲ ἄνθρωπος ἀσθενὴς, ἔχων τὴν διάνοιαν ἀσθενῆ, καὶ ἀνικάνως ἔχουσαν πρὸς τὸ δύνασθαι καὶ πλεονεξίας καὶ λύπης κατευμεγεθῆσαι· ὀρθῶς ἐρεῖς· εὐόλισθος γὰρ ὁ ἀνθρώπινος νοῦς εἰς τὸ πλημμελεῖν· πλὴν ἐκεῖνο φημί· οὐκ ἀφῆκε σε γυμνὸν τῆς παρ' αὐτοῦ φειδοῦς καὶ ἀγάπης ὁ κύριος· ἔχεις αὐτὸν ἐν σεαυτῷ, ἤτοι ἐντὸς, διὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος· οἶκος γάρ ἐσμεν αὐτοῦ, καὶ ταῖς τῶν ἀγαπώντων αὐτὸν ψυχαῖς ἐναυλίζεται· αὐτός σε νευροῖ πρὸς τὸ φέρειν γενναίως τὰ παρεμπίπτοντα, καὶ ταῖς τῶν πειρασμῶν ἐμβολαῖς ἀντανίστασθαι νεανικῶς· μὴ νικῶ τοίνυν ὑπὸ τοῦ κα-
* Rom. XII. 21. κοῦ, ἀλλὰ νίκα ἐν τῷ ἀγαθῷ τὸ κακόν.*

batur, tradebat autem se iuste iudicanti. Sed enim intra te ipsum sic fortasse dices: Deus erat Christus, ego autem homo infirmus, infirma mente praeditus, et quae dominari cupiditati ac maerori non valet. Recte ais; proclivis enim ad peccandum mens humana est. Attamen ego aio: non te destituit nudum patrocinio suo ac benivolentia Dominus. Habes ipsum apud te, id est intra te, per sanctum Spiritum. Habitaculum quippe illius sumus, qui in animabus diligentium se diversatur. Ipse te roborat, ut irruentia mala fortiter feras, et tentationum incursibus viriliter resistas. Ne igitur malo vincaris, sed bono malum supera.

V. 29. Τῷ τύπτοντί σε ἐπὶ τὴν σιαγόνα, πάρεχε καὶ τὴν ἄλλην.

Percutienti te in maxillam, praebe et alteram.

[illegible] Τέλος νόμου καὶ προφητῶν γενέσθαι Χρι-
* Rom. X. 4. στὸν, ὁ σοφώτατος ἔφη Παῦλος·* παιδαγωγεῖ γὰρ ὁ νόμος ἐπὶ τὸ αὐτοῦ μυστήριον· ἀλλ'
* Ephes. IV. 13. ὡς αὐτὸς ἔφη πάλιν ὁ μακάριος Παῦλος*, ἐλθούσης τῆς πίστεως, οὐκέτι ὑπὸ παιδαγωγὸν ἐσμέν· οὐ γὰρ ἔτι τὰς φρένας νηπιάζομεν, ηὐξήθημεν δὲ μᾶλλον εἰς ἄνδρα τέλειον, εἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ· ἔδει τοίνυν ἡμῖν οὐ γάλακτος, τροφῆς δὲ μᾶλλον τῆς στερεωτέρας· τοῦτο ἡμῖν χαρίζεται Χριστὸς, τὴν ὑπὲρ νόμον δικαιοσύνης ἐμφανίζων τὴν ὁδόν· ἔφη γὰρ αὐτὸς τοῖς ἁγίοις
* Matth. V. 20. ἀποστόλοις·* ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐὰν μὴ περισσεύσῃ ἡ δικαιοσύνη ὑμῶν πλέον τῶν γραμματέων καὶ φαρισαίων, οὐ μὴ εἰσέλθητε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν· εἶτα, τί τὸ περιττὸν ἐν δικαιοσύνῃ τῇ κατά γε φημὶ τὸ εὐαγγελικὸν καὶ σωτήριον κήρυγμα, διειπεῖν ἀναγκαῖον· ὁ νόμος ὁ διὰ Μωϋσέως τοῖς ἀρχαιοτέροις τεθεσπισμένος διὰ τῶν ἴσων ἔρχεσθαι πραγμάτων ἐκέλευε· κεκώλυκε δὲ τὸ ἀδικεῖν, καὶ οὐχὶ δὴ μᾶλλον προηδικημένους ἀνεξικακεῖν, ὅπερ ὁ τοῦ εὐαγγελίου βούλεται
* Exod. XX. 15. νόμος· οὐ γὰρ φονεύσεις φησὶ*, οὐ κλέψεις,
* Exod. XXI. 24. οὐκ ἐπιορκήσεις· ἔτι τε πρὸς τούτοις*, ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ, χεῖρα ἀντὶ χειρὸς,

Finem legis atque prophetarum esse Christum, sapientissimus ait Paulus. Nam lex ad huius mysterium erudit. Sed ut idem rursus dicit Paulus, postquam fides supervenit, ulterius sub ductore non sumus; neque puerilem mentem iam gerimus, sed in virum perfectum succrevimus, in aetatem plenitudinis Christi. Itaque nobis haud diutius lacte opus erat, sed cibo potius solidiore; quem nobis largitur Christus, iustitiae, quae supra legem est, viam ostendens. Ait enim ipse sanctis apostolis: amen dico vobis, nisi abundaverit iustitia vestra magis quam scribarum et pharisaeorum, non intrabitis in regnum caelorum. Deinceps quae sit iustitiae abundantia, illius inquam quae secundum evangelicam Servatoris doctrinam fit, dicere necesse est. Lex a Moyse priscis hominibus lata, res pari conditione esse iubebat; namque iniuriam facere vetabat, haud vero antea offensum patienter se gerere praecipiebat, quod tamen evangelii lex fieri vult. Non occides, lex aiebat, non furaberis, non peierabis. Tum addebat: oculum pro oculo, manum pro manu, pedem pro pede, vulnus pro

(1) De hac lectione ἀδίκως pro δικαίως, videsis quae nos diximus in adn. ad commentarium Cyrilli in epist. II. ad Cor. part. lat. p. 66.

vulnere, livorem pro livore. Haec erant verba imperantis ne alios iniuste laederemus; vel si forte antea laesi, ne ultra talionem iram nostram extenderemus. Atqui non satis placebat Deo vitae secundum legem actae ratio: sed ea fuit antiquis instar paedagogi paulatim deducentis ad iustitiam congruam, atque ad perfecti boni adeptionem prudenter provehentis. Scriptum est enim: initium bonae viae, iusta facere. Reliqua vero perfectio omnis in Christo praeceptisque eius conficitur. Nam percutienti te inquit in maxillam, praebe et alteram. Summae nobis patientiae in his via demonstratur. Vult praeterea hominem divitiarum esse contemptorem; ita ut etiamsi unum pallium fortasse habuerit, ne grave iudicet dimittere cum illo etiam tunicam, si opus fuerit. Est autem haec virtus animae prorsus alienatae ab avaritiae passione. Ne enim repetas, inquit, si quis tuarum rerum partem aliquam abstulerit: sed et cuilibet a te aliquid petenti, da; quod est caritatis et erga pauperes benignitatis indicium. Iam misericordem, oportet simul esse iniuriarum immemorem, ita ut amice se cum inimicis gerat.

Prout vultis ut vobis faciant homines, et vos facite illis similiter.

Sed verisimile erat haec sanctis apostolis difficilia fortasse factu videri. Qui ergo cuncta novit, proprium cuiusque suimet amorem regulam constituit ac definitorem eorum quae ab aliis consequi vellet. Talis esto, inquit, in alios ipse, quales eos erga te ipsum velles experiri: si duros, immisericordes, procaces, iracundos, ultores, et improbos; tu quoque huiusmodi esto. Sin contra, mites, iniuriarum obliviosos, ne intolerandum putes te quoque talem praestare. Fortasse haec regula hominibus sic recte compositis superflua est, quorum in cordibus suae voluntatis notitiam Deus scribit. Etenim diebus illis, inquit Dominus, dabo legem meam in mente eorum, et in eorumdem corde inscribam illam.

πόδα ἀντὶ ποδὸς, τραῦμα ἀντὶ τραύματος, μώλωπα ἀντὶ μώλωπος· ταυτὶ δὲ κελεύοντος ἦν, μὴ ἀδικεῖν ἑτέρους· ἢ γοῦν προηδικημένους, μὴ πέρα τῶν ἴσων τὰς κατὰ τῶν ἀδικήσαντα ἐκτείνειν ὀργάς· ἀλλ᾽ ἦν οὐ πάντως ἀρέσκουσα τῷ θεῷ ἡ κατὰ νόμον πολιτείας ἡ δυνάμις· γέγονε δὲ τοῖς ἀρχαιοτέροις ἐν τάξει παιδαγωγοῦ κατὰ βραχὺ προσεθίζοντος εἰς δικαιοσύνην σύμμετρον, καὶ ἀναβιβάζοντος εὐφυῶς ἐπὶ τὸ τελέως ἔχειν ἀγαθόν· γέγραπται γάρ· * ἀρχὴ ὁδοῦ ἀγαθῆς, τὸ ποιεῖν τὰ δίκαια· πᾶσα δὲ λοιπὸν τελειότης ἐν Χριστῷ καὶ τοῖς αὐτοῦ θεσπίσμασι· τῷ γὰρ τύπτοντί σε, φησὶν, ἐπὶ τὴν σιαγόνα, πάρεχε καὶ τὴν ἄλλην· ἡ εἰς λῆξιν ἀνεξικακίας ἐν τούτοις ὁδὸς ἡμῖν ὑποδείκνυται· βούλεται δὲ πρὸς τούτῳ, καὶ χρημάτων εἶναι καταφρονητὴν, ὥστε κἂν εἰ μόνον ἱμάτιον ἔχοι, μὴ ἀφόρητον ἡγεῖσθαι τὸ συναποβαλεῖν αὐτῷ καὶ τὸν χιτῶνα τυχόν· ἀρετὴ δὲ αὕτη ψυχῆς ὁλοτρόπως ἀπεστραμμένης τὸ φιλόπλουτον πάθος· μὴ γὰρ ἀπαίτει, φησὶ, τὸν αἴροντά τι τῶν σῶν· ἀλλὰ καὶ παντὶ τῷ αἰτοῦντι σε, δίδου· ὅπερ ἀγάπης καὶ φιλοπτωχίας τεκμήριον· τὸν δὲ φιλοικτίρμονα, χρὴ πάντως εἶναι καὶ ἀμνησίκακον· ὥστε καὶ τὰ φίλων εἰς ἐχθροὺς ἐργάζεσθαι. * Prov. XVI. 5.

Καθὼς θέλετε ἵνα ποιῶσιν ὑμῖν οἱ ἄνθρωποι, καὶ ὑμεῖς ποιεῖτε αὐτοῖς ὁμοίως.

Ἀλλ᾽ ἦν εἰκὸς οἰηθῆναι τοὺς ἁγίους ἀποστόλους τάχα που δυσκατόρθωτα εἶναι ταυτί· ὁ τοίνυν πάντα εἰδὼς, τὸν ἡ ἐν ἡμῖν φιλαυτίας δέχεται νόμον βραβευτὴν ὧν ἂν βούλοιτό τις παρ᾽ ἑτέρου τυχεῖν· γίνου τοιοῦτος, φησὶν, εἰς ἑτέρους αὐτὸς, ὁποίους περ ἂν εἶναι θέλῃς περὶ σέ· εἰ μὲν σκληροὺς καὶ ἀσυμπαθεῖς, θρασεῖς καὶ ὀργίλους, μνησικάκους καὶ πονηροὺς, ἔσο καὶ αὐτὸς τοιοῦτος· εἰ δὲ τοὐναντίον, χρηστοὺς καὶ ἀμνησικάκους, μὴ ἀφόρητον ἡγοῦ τὸ εἶναι τοιοῦτος· καὶ τάχα που τοῖς οὕτω διακειμένοις, περιττὸς ὁ νόμος, ἐγγράφοντος θεοῦ ταῖς καρδίαις ἡμῶν τὴν τοῦ ἰδίου θελήματος γνῶσιν· * ἐν γὰρ ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, φησὶ κύριος, διδοὺς δώσω νόμους μου εἰς τὴν διάνοιαν αὐτῶν, καὶ ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν ἐπιγράψω αὐτούς. A. f. 1[illegible] B. f. 66. C. f. 11[illegible] G. f. [illegible] * Hier. XXXI. 33.

v. 36. *Γίνετε οὖν οἰκτίρμονες.*

A. f. 109. b. Μέγα τὸ τῆς ἐλεημοσύνης τὸ καύχημα· καὶ
* Prov. XX. 6. gr. γοῦν γέγραπται *, ὡς μέγα ἄνθρωπος, καὶ τίμιον ἀνὴρ ἐλεήμων· μορφοῖ γὰρ ἡμᾶς πρὸς θεὸν ἡ ἀρετὴ, καὶ τῆς ἀνωτάτω φύσεως οἱονεί τινας χαρακτῆρας ταῖς ἡμετέραις ψυχαῖς ἐνεργάζεται.

v. 37. *Μὴ κρίνετε, καὶ οὐ μὴ κριθῆτε.*

A. f. 110. / C. f. 119. Παγχάλεπον ἀποκείρει πάθος τῶν ἡμετέρων διανοιῶν, ὑπεροψίας ἀρχὴν καὶ γένεσιν· καί τοι γὰρ δέον τινὰς ἑαυτοὺς κατασκέπτεσθαι καὶ κατὰ θεὸν πολιτεύεσθαι, τοῦτο μὲν οὐ δρῶσιν, πολυπραγμονοῦσι δὲ τὰ ἑτέρων· κἂν ἀσθενοῦντας ἴδωσί τινας, ὥσπερ εἰς λήθην ἐρχόμενοι τῶν ἰδίων ἀῤῥωστημάτων, φιλοψογίας ὑπόθεσιν ποιοῦνται τὸ χρῆμα, καὶ καταλαλιᾶς ἀφορμήν· καταψηφίζονται γὰρ αὐτῶν, οὐκ εἰδότες ὅτι νοσοῦντες τὰ ἴσα τοῖς παρ᾽ αὐτῶν διαβεβλημένοις, ἑαυτοὺς κατακρίνουσι· οὕτω που καὶ ὁ
* Rom. II. 1 σοφώτατος γράφει Παῦλος· * ἐν ᾧ γὰρ κρίνεις τὸν ἕτερον, σεαυτὸν κατακρίνεις· τὰ γὰρ αὐτὰ πράσσεις ὁ κρίνων· καί τοι μᾶλλον ἐχρῆν, ἀσθενοῦντας ἐλεεῖν, ὡς τῶν τῶν παθῶν ἐφόδοις ὑπεστρωμμένους, καὶ τοῖς ἁμαρτίας βρόχοις ἀφύκτως ἐνειλημμένους, καὶ ὑπερεύχεσθαι τούτων, καὶ παρακαλεῖν αὐτοὺς, καὶ διεγείρειν εἰς νῆψιν, καὶ πειρᾶσθαι μὴ τοῖς ἴσοις περιπεσεῖν αἰτιάμασιν· ὁ γὰρ κρίνων τὸν ἀδελφὸν, καθὰ φησὶν ὁ τοῦ Χρι-
* Iacob. IV. 11 στοῦ μαθητὴς *, καταλαλεῖ νόμου, καὶ κρίνει νόμον· εἷς ἐστιν ὁ νομοθέτης καὶ κριτής· ἄνω γὰρ δεῖ τῆς ἁμαρτανούσης ψυχῆς εἶναι τὸν ταύτης κριτήν· σὺ δὲ μὴ τοιοῦτος ὢν, τί κρίνεις τὸν πλησίον; ἀπολογήσεται τῷ κριτῇ ὁ ἁμαρτάνων· εἰ δὲ τολμᾷς κατακρίνειν, καί τοι τούτου μὴ ἔχων τὴν ἐξουσίαν, κατακριθήσῃ μᾶλλον αὐτὸς, ὡς οὐκ ἐῶντος τοῦ νόμου τὸ κρίνειν ἑτέρους· ὅ γε μὴν συνέσει κυβερνώμενος, οὐκ εἰς τὰς ἑτέρων ἁμαρτίας ὁρᾷ, οὐδὲ τί ἐστι τὸ φαῦλον ἐν
* cod. ἀλλ᾽ ἐν pro ἀλλ᾽ ἐν. τῷ πέλας περιεργάζεται, ἀλλ᾽ * ἐν τοῖς ἰδίοις ἐνατενίζει κακοῖς· τοιοῦτος ἦν ὁ μακάριος ψαλμῳδὸς, προσπίπτων θεῷ καὶ
* Ps. CXXIX. 3. λέγων ὑπὲρ τῶν ἰδίων ἁμαρτημάτων· * ἐὰν ἀνομίας παρατήρησῃ κύριε κύριε, τίς ὑπο-

Estote ergo misericordes.

Magna est misericordiae gloria. Quare scriptum est: magna res homo, et pretiosum quid vir misericors. Certe Deo nos conformat virtus, et supernae naturae veluti quosdam characteres in animis nostris imprimit.

Nolite iudicare et non iudicabimini.

Diram abscindit ex animis nostris passionem, superbiae initium et causam. Nam quidam cum se ipsos deberent considerare, et secundum Deum vivere, minime id agunt, sed aliorum potius facta scrutantur. Et si forte aliquos vitio quolibet laborantes viderint, suarum veluti obliti infirmitatum, vituperandi occasionem atque obtrectandi materiam hinc arripiunt. Condemnant enim illos, neque reputant quod quum ipsi eadem ac illi, quos reprehendunt, infirmitate laborent, semet ipsi condemnant. Sic enim alicubi sapientissimus quoque Paulus scribit: nam in quo alium iudicas, te ipsum condemnas, eadem enim facis qui iudicas. Cum contra opus foret infirmantium misereri, ceu qui passionum incursibus strati fuerint, et peccati laqueis inevitabiliter irretiti: ideoque orandum pro ipsis, et consolandos, atque ad resipiscendum hortandos, cavendumque ne in pares culpas incurramus. Nam qui fratrem suum iudicat, ait Christi discipulus, detrahit legi, et iudicat legem. Unus autem est legislator et iudex. Oporteret itaque superiorem esse peccanti animae illum qui de hac iudicat. Tu vero cum non sis huiusmodi, cur de proximo tuo iudicas? respondebit iudicanti is qui peccat. Quod si nihilominus damnare audes, etsi huius rei potestatem non habes, ipse potius damnaberis, quia lex non sinit de aliis iudicium ferre. Certe qui recto intellectu regitur, haud aliena peccata inspicit, nec quid iniquum sit in suo proximo scrutatur, sed mala potius propria considerat. Ita se beatus gerebat psalmista, Deo supplicans pro peccatis suis ac dicens: si iniquitates observaveris, Domi-

ne, Domine, quis sustinebit? Interdum vero humanae naturae infirmitatem praetendens, non incongruam petebat veniam dicens: memento quod pulvis sumus.

Date, et dabitur vobis.

Affinem veluti praedictis benignitatibus sermonem intulit eleemosynae. Optima enim res est ac Deo gratissima, et sanctas animas apprime decens. Estote enim, inquit, misericordes, sicuti pater vester est. Quod autem divitiore manu accepturi remunerationem simus a Deo, qui diligentibus se abundanter omnia largitur, ipse testatur dicens: « mensuram bonam et confertam et cogitatam et supereffluentem dabunt in sinum vestrum. » Videtur tamen priori quodammodo contradicere alterum. Nam si supereffluentem mercedem accipiemus, quî fieri poterit ut qua mensura mensi fuerimus remetiatur nobis? ubi paritas potius, quam redundantia dandae nobis mercedis significari videtur. Quid ergo dicimus? Omni nos difficultate expediet sapientissimus Paulus, quaestionis solutionem praebens. Ait enim: qui parce seminat, id est modice contractaque manu, parce et metet: qui autem in benedictionibus seminat, in benedictionibus quoque metet. Id est, si quis non habuerit, non peccat dum dare omittit: nam quatenus quisque habet, gratus fiet, non quatenus non habet. Hoc in Moysis quoque lege praefigurabatur. Adferebant enim ad sacrificandum Deo, pro copia et viribus, quicumque sub legis potestate erant; alii vitulos, alii haedos, aut agnos, aut turtures, aut columbas, aut similam oleo conditam. Verumtamen is etiam qui tam exigua et parabilia adducebat, quia vitulum non haberet, par diviti erat, quod attinet ad mentis propositum.

Dicebat autem illis similitudinem.

Necessario in primis hanc adiecit dictis similitudinem. Futuri enim erant initiatores atque magistri terrarum orbis beati discipuli. Oportebat igitur valde eruditos in

στήσεται; ποτὲ δὲ πάλιν τῆς ἀνθρωπείας φύσεως τὴν ἀσθένειαν προϊσχόμενος, εὔλογον ἀπῄτει συγγνώμην, λέγων· * μνήσθητι ὡς χοῦς ἐσμέν. * Ps. CII 14.

Δίδοτε, καὶ δοθήσεται ὑμῖν. v. [illegible]

Γείτονα ὥσπερ ταῖς εἰρημέναις ἐπιεικείαις τὸν περὶ τῆς ἐλεημοσύνης ποιεῖται λόγον· ἄριστον γὰρ τὸ χρῆμα, καὶ θεῷ θυμηρέστατον, καὶ ὁσίαις ψυχαῖς ὅτι μάλιστα πρέπον· γίνεσθε γάρ φησιν οἰκτίρμονες, καθὼς ὁ πατὴρ ὑμῶν· ὅτι δὲ πλουσιωτέρᾳ χειρὶ ληψόμεθα τὴν ἀνταπόδοσιν παρὰ τοῦ πάντα πλουσίως νέμοντος θεοῦ τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτὸν, αὐτὸς πεπληροφόρηκεν εἰπών· μέτρον καλὸν, πεπιεσμένον καὶ σεσαλευμένον καὶ ὑπερεκχυνόμενον δώσουσιν εἰς τὸν κόλπον ὑμῶν. Καὶ δοκεῖ μέν πως εἰσφέρεσθαι τῷ πρώτῳ τὸ δεύτερον· εἰ γὰρ μέτρον ὑπερεκχυνόμενον ληψόμεθα, πῶς ᾧ μέτρῳ μετροῦμεν ἀντιμετρηθήσεται ἡμῖν; ἔοικε γὰρ ἐν τούτοις ἰσότης μᾶλλον οὐ πλεονασμὸς εἶναί τις τῆς δοθησομένης ἡμῖν ἀμοιβῆς· τί οὖν ἄρα φαμέν; ἀπαλλάξει πραγμάτων ἡμᾶς ὁ σοφώτατος Παῦλος *, τῶν ζητουμένων τὴν λύσιν ἐπενεγκών· ἔφη γὰρ, ὅτι ὁ σπείρων φειδομένως, ἀντὶ τοῦ, συμμέτρως καὶ συνεσταλμένῃ χειρὶ, φειδομένως καὶ θερίσει· καὶ ὁ σπείρων ἐπ' εὐλογίαις, ἐπ' εὐλογίαις καὶ θερίσει· τουτέστι, εἰ δέ τις μὴ ἔχοι, οὐχ ἥμαρτε τοῦτο μὴ δρῶν· καθ' ὃ γὰρ ἂν ἔχοι, εὐπρόσδεκτος, οὐ καθ' ὃ οὐκ ἔχει· τοῦτο καὶ ὁ διὰ Μωϋσέως ὑπετύπου νόμος· προσεκόμιζον γὰρ εἰς θυσίαν τῷ θεῷ, τὸ κατὰ χεῖρά τε καὶ ἰσχὺν, ἕκαστος τῶν ὑπὸ τὸν νόμον· οἱ μὲν μόσχους, οἱ δὲ κριοὺς, ἢ ἀμνοὺς, ἢ τρυγόνας, ἢ περιστερὰς, ἢ σεμίδαλιν ἐλαιοβρεχῆ· πλὴν ὁ καὶ τοῦτο προσάγων τὸ οὕτω μικρὸν καὶ εὐπόριστον, διὰ τὸ μόσχον μὴ ἔχειν, ἴσος ἦν ἐκείνῳ κατὰ πρόθεσιν.

* II. Cor. IX. 6.

Εἶπε δὲ παραβολὴν αὐτοῖς. v. [illegible]

Ἀναγκαιοτάτην ταύτην τῶν εἰρημένων προσέθηκε τὴν παραβολήν· ἔμελλον ἔσεσθαι μυσταγωγοὶ καὶ διδάσκαλοι τῆς ὑπ' οὐρανὸν οἱ μακάριοι μαθηταί· ἔδει τοίνυν αὐτοὺς

ἀρτίως ἔχοντας εἰς εὐσέβειαν ἀναφαίνεσθαι τῶν ἁπάντων, ἐχρῆν εἰδέναι τῆς εὐαγγελικῆς πολιτείας τὴν ὁδὸν, καὶ τεχνίτας εἶναι πρὸς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν, καὶ τὸν ἀκριβῆ καὶ σωτήριον καὶ ἀπεξεσμένον εἰς ἀλήθειαν ἐνιέναι λόγον τοῖς πεπαιδευμένοις· ὡς ἤδη προαναβλέψαντας, καὶ τῷ θείῳ φωτὶ καταλαμπομένην τὴν διάνοιαν ἔχοντας· ἵνα μὴ τυφλοὶ τυφλῶν εἶεν ὁδηγοί· οὐ γὰρ οἱ ἐν σκότῳ τῆς ἀγνωσίας ἐνισχημένοι, τοὺς τὰ ὅμοια νοσοῦντας, εἰς τὴν τῆς ἀληθείας ἐπίγνωσιν ὁδηγήσειεν· εἰ γὰρ τοῦτο βουληθεῖεν, εἰς τὸν βόθρον τῶν παθῶν ἀμφότεροι ἐγκυλισθήσονται· εἶτα τὸ φιλόκομπον πάθος τῆς ἀλαζονείας τῶν πολλῶν ἀναιρῶν, ἵνα μὴ τὴν διδασκόντων φιλονικοῖεν ὑπερβαίνειν τιμὴν, ἐπήγαγεν· οὐκ ἔστι μαθητὴς ὑπὲρ τὸν διδάσκαλον αὐτοῦ· κἂν εἰ γένοιτο προελθεῖν εἰς τοῦτό τινας ὥστε καὶ ἰσάμιλλον τοῖς παιδεύουσι κατακτήσασθαι τὴν ἀρετὴν, εἰς τὸ τῶν διδασκόντων στήσονται μέτρον, κἀκείνων ἔσονται μιμηταί· καὶ πιστώσει πάλιν ὁ Παῦλος,
* I. Cor. XI. 1. λέγων· * μιμηταί μου γίνεσθε, καθὼς κἀγὼ Χριστοῦ· τὸν τοίνυν διδασκάλου μήπω κρίνοντος, τί κρίνεις αὐτός; οὐ γὰρ ἦλθε κρῖ-
A. f. III. ναι τὸν κόσμον, ἀλλ' ἐλεῆσαι. — Κατὰ δέ γε τὴν προτέραν διάνοιαν, εἰ ἐγώ φησιν οὐ κρίνω, μὴ δὲ σὺ ὁ μαθητής· εἰ δὲ καὶ μείζοσιν ἐνέχῃ ἐφ' οἷς ἕτερον κρίνεις, πῶς οὐκ ἂν αἰσχυνθείης εἰς αἴσθησιν ἐλθών; τοῦτο διὰ παραβολῆς ἑτέρας ὁ κύριος παρίστη λέγων·

v. 41 Τί δὲ βλέπεις τὸ κάρφος τὸ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ τοῦ ἀδελφοῦ σου;

A. f. III. B. f. 68. C. f. 110. Ἐξ ἀναγκαίων ἡμᾶς ἀναπείθει συλλογισμῶν, ἀποσχέσθαι μὲν τοῦ βούλεσθαι κρίνειν ἑτέρους, τὰς ἑαυτῶν δὲ μᾶλλον καρδίας περιεργάζεσθαι, καὶ τῶν ἐνόντων αὐταῖς παθῶν ἀπαλλάττεσθαι ζητεῖν, αἰτοῦντας τοῦτο παρὰ θεοῦ· αὐτὸς γάρ ἐστιν ὁ ἰώμενος τοὺς συντετριμμένους τὴν καρδίαν, καὶ ψυχικῶν ἡμᾶς νοσημάτων ἐλευθερῶν· τί γὰρ εἰ νοσῶν αὐτὸς τὰ ἔτι μείζω καὶ χαλεπώτερα τῶν ὄντων ἐν ἑτέροις, ἀφεὶς τὰ κατὰ σαυτὸν ἐκείνοις ἐπιτιμᾷς; οὐκοῦν ἅπασι μὲν τοῖς ἐθέλουσιν εὐσεβεῖν, ἀναγκαία εἰς ὄνησιν ἡ ἐντολὴ, μά-

religionis negotio videri prae omnibus: opus erat scire evangelicae vitae viam, ad omne opus bonum peritos artifices esse, accuratam ac salutarem et ad veritatis regulas exactam alumnis doctrinam tradere: ceu qui iampridem oculos veritati intendissent, divinoque lumine illustratam mentem haberent; ne caeci caecorum duces fierent. Non enim qui tenebris inscitiae tenentur, iis qui pari calamitate urgentur, ad veritatis cognitionem ducatum praestabunt. Nam si hoc forte velint, in passionum foveam ambo devolventur. Deinde iactantiae pervulgatum morbum perimens, ne aliquando vellent magistrorum superare honorem, addidit: non est discipulus supra magistrum. Quod si forte etiam adeo nonnulli proficerent, ut parem antecessoribus virtutem discipuli consequerentur, tunc eos intra fines modestiae magistrorum perstare debere, atque horum esse imitatores. Quam rem item testabitur Paulus dicens: imitatores mei estote, sicut et ego Christi. Quum ergo magister nondum iudicet, cur tu iudicium fers? Non enim venit ut iudicet mundum, sed ut misereatur. — Secundum praedictum sensum, si ego inquit non iudico, ne tu quidem id agas, discipulus quum sis. Quod si etiam magis reus es, quam ille de quo iudicas, quomodo id sentiens non erubescis? Hoc alia similitudine demonstravit Dominus dicens:

Cur autem vides festucam in oculo fratris tui?

Evidentibus syllogismis persuadet nobis, ut iudicando de aliis abstineamus, ipsa potius corda nostra examinemus et haerentes illis passiones expellere studeamus, implorato divino auxilio. Ipse enim contritos corde sanat, et animae nos morbis liberat. Cur enim, si tu magis graviusque aliis laboras, omissis peccatis tuis, illos obiurgas? Ergo omnibus piis esse volentibus necessario prodest hoc mandatum, praecipue vero iis qui aliorum erudiendorum munus susceperunt. Si enim boni sol-

lertesque erunt, evangelicae velut vitae imaginem semet ipsos exhibentes, utique illos qui pariter se gerere nolunt, confidenter obiurgabunt, ceu qui haerentis doctoribus suis pietatis non exprimant mores. Sin vero ignavi fuerint, pravisque voluptatibus obnoxii, quo pacto ceteros secum pariter aegrotantes increpabunt? Propterea sapienter beati discipuli ita in suis scriptis aiunt: nolite plures magistri fieri, fratres mei, scientes quod maius iudicium sumemus, ut dixit Christus praemiorum distributor, et peccantibus poenas imponens: qui fecerit et docuerit, hic magnus vocabitur in regno caelorum: secus qui minime faciens, nihilominus docuerit, minimus erit. Sane, quomodo tu multis magnisque suffocatus peccatis, paucarum culparum reum damnas? Quomodo dices fratri tuo: sine eiiciam ex oculo tuo festucam, quum ipse trabem in tuo habeas qui nempe magnis peccatis gravaris? id enim trabs significat. Quomodo, inquam, eum condemnas qui exigua prorsus, et aliquando nihil peccavit?

Eiice primum trabem de oculo tuo.

Hoc est, te ipsum magnis peccatis purum praebeto; tum denique consilium dabis ei qui levia peccavit. Itaque ipse sibi magister erit qui sapit, non alium condemnabit. Hoc etiam mosaica lex praecipit cum ait: attende tibi, non alii. Attende autem dicitur pro, quae tua sunt observa. – Sed, o Domine, dicet ut reor aliquis, quomodo dignoscemus habentem in oculo trabem, et increpantem simul eos qui festucam habent, ac leviter infirmantur? Nulla, inquit, rei huius difficultas: potest enim quilibet pro suo libito cognoscere. Etenim uniuscuiusque vita mores proprios luculenter ostendit. Quippe haud externa venustate, neque simulata pietate, bonae reapse vitae pulchritudo exprimitur, sed ex iis potius quae quisque facit operibus. Hoc item alicubi dixit Christus: cavete ab iis qui veniunt ad vos in vestimentis ovium,

λιστα δὲ τοῖς τὸ διδάσκειν ἑτέρους ἐγκεχειρισμένοις· εἰ μὲν εἶεν ἀγαθοὶ καὶ νηφάλιοι, καθάπερ εἰκόνα ζωῆς εὐαγγελικῆς τὰ καθ᾽ ἑαυτῶν ἐνστήσαντες, τοῖς μὴ τὰ ἴσα δρᾷν ἑλομένοις εὐπροσώπως ἐπιτιμήσουσι, ὡς μὴ τῶν ἐνστήσης αὐτοῖς ἐπιεικείας ἀναμάξαντας τρόπους· εἰ δὲ ῥάθυμοί τινες εἶεν, καὶ τῶν εἰς τὸ φαῦλον ἡδοναῖς εὐάλωτοι, πῶς ἂν ἑτέροις τὰ ἴσα νοσοῦσιν ἐπιτιμήσειαν; διὰ τοῦτο σοφῶς οἱ μακάριοι μαθηταὶ γεγράφασί τε καὶ λέγουσι· * μὴ πολλοὶ διδάσκαλοι γίνεσθε, [* Iacob. III. 1] ἀδελφοί μοι, εἰδότες ὡς μεῖζον κρίμα ληψόμεθα, ὡς ἔφη Χριστὸς, ὁ τῶν στεφάνων διανομεὺς καὶ τοῖς πλημμελοῦσι τὰς δίκας ἐπάγων· ὃς ἂν ποιήσῃ καὶ διδάξῃ, οὗτος μέγας κληθήσεται ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν· * [* Matth. V. 19.] ὁ δὲ μὴ ποιήσας καὶ διδάξας, ἐλάχιστος· ἐπεὶ πῶς ὁ πολλαῖς καὶ μεγάλαις ἔσθ᾽ ὅτε καταπνιγόμενος ἁμαρτίαις κατακρίνεις τὸν ὀλίγοις ἔνοχον πταίσμασι; πῶς ἐρεῖς τῷ ἀδελφῷ σου, ἄφες ἀναβάλω τὸ κάρφος ἐκ τοῦ ὀφθαλμοῦ σου, αὐτὸς τὴν δοκὸν ἔχων ἐν σεαυτῷ, ὁ μεγάλαις ἁμαρτίαις ἔνοχος: τοῦτο γὰρ ἡ δοκὸς σημαίνει· πῶς κατακρίνεις τὸν ὀλίγα παντελῶς ἢ καὶ ἔσθ᾽ ὅτε μηδὲν ἡμαρτηκότα;

Ἔκβαλε πρῶτον τὴν δοκὸν ἐκ τοῦ ὀφθαλμοῦ σου. [V. 42.]

Τουτέστι, σαυτὸν ἐπίδειξον καθαρὸν τῶν [A. f. 111] μεγάλων ἁμαρτημάτων, καὶ τότε σύμβουλος ἔσῃ τῷ πταίοντι μικρά· οὐκοῦν ἑαυτῷ μὲν ἔσται διδάσκαλος ὁ σοφὸς, ἕτερον δὲ οὐ κατακρινεῖ· τοῦτο γὰρ καὶ ὁ νόμος ὁ διὰ Μωϋσέως παραγγέλλει, λέγων· πρόσεχε, φησὶ *, σεαυ- [* Deut. VIII. 11.] τῷ, οὐχ ἑτέρῳ· τὸ δὲ πρόσεχε, ἀντὶ τοῦ περιβλέπου τὰ κατὰ σαυτόν. — Ἀλλ᾽ ὦ δέσποτα, [A. f. 111 b.] φαίη ἂν οἶμαί τις, πῶς ἄρα διαγνωσόμεθα τὸν ἔχοντα μὲν ἐν ὀφθαλμῷ τὴν δοκὸν, ἐπιπλήττοντα δὲ τοῖς κάρφον ἔχουσι καὶ ἀσθενοῦσιν ἐκ μέρους; χαλεπὸν οὐδὲν ἐν τούτῳ φησί· πρόκειται γὰρ τοῖς ἐθέλουσιν εὐκόλως ἰδεῖν· οὐκοῦν ὁ ἑκάστου βίος τῶν αὐτοῦ τρόπων ἔσται [V. 43. B. f. 68.] παραδεικτικός· οὐ γὰρ τοῖς ἔξωθεν ὡραϊσμοῖς, καὶ πεπλασμέναις ἐπιεικείαις τὸ τῆς ἀληθοῦς εὐζωΐας χαρακτηρίζεται κάλλος, ἀλλ᾽ ἐξ ὧν ἂν ἐργάσαιτό τις· τοῦτο πάλιν ἔφη που ὁ Χριστός· * προσέχετε ἀπὸ τῶν ἐρχομένων πρὸς [* Matth. VII. 15.] ὑμᾶς ἐν ἐνδύμασι προβάτων, ἔσωθεν δέ εἰσι

λύκοι ἅρπαγες· ἰδοὺ δὴ πάλιν οὐκ ἐκ τῶν ἐνδυμάτων, ἀλλ' ἐξ ὧν εἰσι κατὰ ἀλήθειαν οἱ πρὸς ἡμᾶς ἐρχόμενοι, διαγινώσκεσθαι δεῖν αὐτοὺς ἐπιτάττει Χριστός· ἀπὸ γὰρ τοῦ καρποῦ,
v. 44. φησὶ, τὸ δένδρον γινώσκεται· ὥσπερ ἐστὶν ἀμαθὲς τὸ ἐν ἀκάνθαις ζητεῖν τὰ τῶν ὡρίμων ἐξαίρετα, σταφυλήν τε φημὶ καὶ σύκον *, (* ita cod. sed alius cod. σύκα.) οὕτω καταγέλαστον ἐννοεῖν ἐν ὑποκριταῖς καὶ βεβήλοις εὑρεῖν δύνασθαί τι τῶν τεθαυμασμένων, ἤγουν ἀρετῆς εὐγένειαν· τούτους καὶ τριβόλους καὶ βάτους φαίη τίς ἄν· παρὰ τοῖς τοιούτοις, γλυκὺ μὲν οὐδὲν, πικρὰ δὲ πάντα καὶ δυσγενῆ· οὐ γὰρ ἐν ἀκάνθαις φύεται σύκον, οὐδὲ ἐν βάτῳ τίκτεται σταφυλή· οὐκοῦν οὐκ ἀπό γε τῶν σχημάτων, ἀλλ' ἐξ αὐτῶν τῶν ἑκάστῳ βεβιωμένων, διαγνωστέον τὸν διδάσκαλον. Εἴρηται ταῦτα καὶ ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τῶν κατὰ Ματθαῖον· πλὴν ἐκεῖ μὲν περὶ τῶν πλάνων, ἐνταῦθα δὲ περὶ τῶν κεκαθαρμένων καὶ καθαιρόντων ἑτέρους, καὶ περὶ τῶν ἀκαθάρτων καὶ καθαίρειν ἄλλους πειρωμένων· παραβολικῶς δὲ τούτους μὲν ὠνόμασε δένδρα, καρποὺς δὲ τὰς πράξεις αὐτῶν· καὶ παραινεῖ προσέχειν ταῖς πράξεσι τούτων, αἵ εἰσι καρπὸς, καὶ μὴ τοῖς λόγοις οἵ εἰσι φύλλα.

v. 45. Ὁ ἀγαθὸς ἄνθρωπος ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ θησαυροῦ τῆς καρδίας αὐτοῦ προφέρει τὸ ἀγαθόν.

A. f. 112. Ἀποδείξας ἐν τοῖς προλαβοῦσι, πόθεν ἂν διαγνωσθείη ὁ ἀγαθὸς καὶ ὁ πονηρὸς, ὅτι ἐπὶ τῶν ἔργων, ὡς τὸ δένδρον ἐκ τοῦ καρποῦ, νῦν καὶ δι' ἑτέρου σημείου τοῦτο κατασκευάζει· ὁ μὲν γὰρ ἀγαθός, φησιν, ὡς ἐξ ἀγαθοῦ θησαυροῦ τῆς καρδίας, πηγάζει τὰ ἀγαθά· ὁ δὲ μὴ οὕτως ἔχων, φαυλότητι δὲ καὶ πονηρίᾳ κεκρατημένον ἔχων τὸν νοῦν, ἐνδώσει πάντως τὰ ἐν τῷ βάθει κεκρυμμένα· τὰ γὰρ εἰς νοῦν καὶ καρδίαν ἐπιπηδᾷ διὰ τοῦ πρὸς τὰ ἄνω τρέχοντος λόγου· οὐκοῦν ὁ χρηστὸς τοὺς τρόπους, τὰ αὐτῷ πρέποντα λαλεῖ· ὁ δὲ φαῦλος τε καὶ πονηρὸς, τὴν ἐν τῷ βάθει κειμένην ἀκαθαρσίαν ἐρεύξεται.

v. 46. Τί δέ με καλεῖτε, κύριε κύριε;

Μόνῃ μέν τοι πρέπει τῇ πάντων ἐπέκεινα καὶ ἀνωτάτω φύσει τὸ τῆς κυριότητος ὄνομά τε καὶ πράγματα· κρατεῖ γὰρ καὶ κατεξουσιάζει τῶν ὅλων· εἷς γὰρ κύριος, μία πίστις, ἓν βά-

intrinsecus autem sunt lupi rapaces. En itaque quod non ex vestitu, sed ex rei veritate, cognoscendos esse eos qui ad nos accedunt, praecipit Christus. Etenim ex fructu, inquit, arbor cognoscitur. Sicuti stulte quis de spinis maturos eximiosque fructus requiret, uvam dico et ficus, ita speratur ridicule egregium aliquid invenire, id est virtutis nobilitatem, in hypocritis et impuris. Hos potius appellare decet tribulos atque rubos. Apud hos dulce nihil, sed amara omnia ac spuria. Non enim de spinis germinat ficus, neque de rubo pariter uva. Ergo non de externa specie, sed de acta ab unoquoque vita dignoscendus magister est. Dicta sunt haec etiam in quinto Matthaei capitulo (ed. vulg. VII. 18.) Sed tamen ibi agebatur de deceptoribus, heic autem de mundis aliosque mundantibus, et de immundis aliosque mundare conantibus. Parabolice autem hos nominavit arbores, fructus vero opera eorum. Hortaturque insistere horum actibus, qui sunt fructus; non autem verbis, quae folia sunt.

Bonus homo de bono thesauro cordis sui profert bonum.

Postquam in superioribus demonstravit, undenam bonus a malo distinguetur, nempe ex operibus, sicut ex fructu arbor, nunc et alio indicio idem praestat. Nam bonus, inquit, homo de bono thesauro cordis sui, bona profert: qui autem secus est, nequitia scilicet et improbitate occupatam mentem habens, effundet prorsus quae intus celabat. Nam quae mente et corde sunt reposita, ea per decurrentem exterius sermonem exsiliunt. Itaque bene moratus homo, congrua sibi loquitur; nequam vero et improbus iacentem intus impuritatem eructabit.

Cur autem vocatis me, Domine Domine?

Profecto uni congruit supremae altissimaeque naturae, dominationis appellatio et actus: etenim rerum omnium dominatum tenet ac potentatum. Unus enim do-

minus, una fides, unum baptisma. Et rursus: etsi multi dii sunt dominique multi in caelo ac terra, attamen nobis unus est Deus pater, ex quo omnia; et unus dominus Iesus Christus, per quem omnia. Unum itaque scientes natura sua vereque dominum, cum Deo patre regnantem Deum Verbum, sic illum nominamus. Sed enim, cur demum, inquit, vocatis me dominum, neque dicta mea exsequimini? Nam vere ab uno sanctorum prophetarum dictum fuit: si pater ego, ubi est honor meus? et si dominus ego, ubi timor mei? filius patrem honorat, et servus dominum suum, ait Dominus omnipotens. Damnosum itaque, et extremo supplicio dignum, nolle omnium domino Christo subiacere. Quam rem tum ex aliis argumentis cognoscere licet, tum etiam ex his quae dicemus. Nempe fidelem servum eximiis praemiis fuisse coronatum, contumacem vero et ignavum ad exteriores tenebras relegatum. Nam qui accepta talenta danti domino duplicaverunt, laudibus ornati fuere; at ignavum illum, qui datum talentum humi infodit dura et inexorabili sententia feriit. Illud quoque praedictis adiungendum puto. Nam si voluerimus Servatoris nostri dictis obtemperare, eique servire, libertatis dignitatem, secundum ipsius item nutum, adipiscemur. Dixit enim credentibus in eum: si vos manseritis in doctrina mea, vere discipuli mei estis, et veritatem cognoscetis: veritas autem vos liberabit. Ergo libertatis donum obediendo lucramur. Talis est apud eum servitus. Haec nos heredes Dei facit, et ipsius Christi coheredes. Quod ipse denuo testabitur dicens: omnis qui facit peccatum, servus est peccati. Servi haud est perpetua in dominica domo mansio; filii contra perpetua. Si ergo filius vos liberaverit, vere liberi estis. Si ergo dominum appellamus servatorem omnium Christum,

πτισμα· * καὶ αὖθις, εἴ περ εἰσὶ θεοὶ πολλοὶ * Ephes. IV. 5.
καὶ κύριοι πολλοὶ ἔν τε οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς,
ἀλλ᾽ ἡμῖν εἷς θεὸς ὁ πατὴρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα·
καὶ εἷς κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, δι᾽ οὗ τὰ
πάντα· * μόνον οὖν εἰδότες τὸν φύσει τε καὶ * I. Cor. VIII. 5.
ἀληθῶς κύριον, τὸν συμβασιλεύοντα τῷ θεῷ
καὶ πατρὶ θεὸν λόγον (1), οὕτως αὐτὸν ὀνομάζομεν·
ἀλλὰ τί δῆτα φησὶ καλεῖτε κύριον,
οὐ ποιεῖτε δὲ ἃ λέγω; ἀληθὲς γὰρ τὸ δι᾽
ἑνὸς τῶν ἁγίων προφητῶν εἰρημένον· * εἰ πα- * Malach. I. 6
τὴρ εἰμὶ ἐγὼ, ποῦ ἐστιν ἡ δόξα μου; καὶ εἰ κύ-
ριος εἰμὶ ἐγὼ, ποῦ ἐστιν ὁ φόβος; υἱὸς δοξάζει
πατέρα, καὶ δοῦλος τὸν κύριον αὐτοῦ, λέγει
κύριος παντοκράτωρ· ἐπισφαλὲς οὖν ἄρα καὶ
τῆς ἐσχάτης ἄξιον δίκης, τὸ μὴ ὑποκεῖσθαι
θέλειν τῷ τῶν ὅλων κρατοῦντι Χριστῷ· κατίδῃ
δ᾽ ἄν τις ἐκ πολλῶν μὲν καὶ ἄλλων, κἀκ
τῶνδε μέν τοι· τὸν μὲν γὰρ γνήσιον οἰκέτην,
ἐξαιρέτοις τιμαῖς στεφανούμενον, τὸν δὲ ἀπειθῆ
καὶ ῥάθυμον, εἰς τὸ σκότος δραμόντα τὸ
ἐξώτερον· οἱ γὰρ λαβόντες τὰ τάλαντα, καὶ
διπλασιάσαντες τῷ δεσπότῃ τὸ δοθὲν, ἐπαίνοις
τετίμηνται· τόν γε μὴν εἰς γῆν καταχώσαντα
τὸ δοθὲν ὡς ῥάθυμον, σκληρᾷ καὶ
ἀφύκτῳ περιβέβληκε δίκῃ· κἀκεῖνο δὲ οἶμαι
τοῖς εἰρημένοις προσεπενεχθῆναι δεῖ· ἐν γὰρ
τῷ βούλεσθαι τοῖς τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ὑποκεῖσθαι
λόγοις, καὶ δουλεύειν αὐτῷ, τὸ τῆς ἐλευθερίας
ἀξίωμα διὰ τῶν αὐτοῦ πάλιν νευμάτων
καταπλουτήσομεν· ἔφη γοῦν τοῖς πιστεύσασιν
εἰς αὐτόν· * ἐὰν ὑμεῖς μείνητε ἐν τῷ καὶ λόγῳ * Ioh. VIII. 32.
τῷ ἐμῷ, ἀληθῶς μαθηταί μου ἐστὲ, γνώσεσθε
τὴν ἀλήθειαν· καὶ ἡ ἀλήθεια ἐλευθεροῖ
ὑμᾶς· οὐκοῦν τῆς ἐλευθερίας τὴν δόσιν διὰ τῆς
ὑπακοῆς κερδαίνομεν· τοῦτο δέ ἐστιν ἡ ὑπ᾽
αὐτῷ δουλεία· τοῦτο καὶ υἱοὺς ἡμᾶς ἀποτελεῖ
καὶ κληρονόμους θεοῦ, καὶ συγκληρονόμους αὐτοῦ
τοῦ Χριστοῦ· καὶ αὐτός σε πάλιν πιστώσεται λέ-
γων· * πᾶς ὁ ποιῶν ἁμαρτίαν, δοῦλός ἐστιν * Ioh. VIII. 34.
τῆς ἁμαρτίας· ὁ δοῦλος οὐ μένει ἐν τῇ οἰκίᾳ
εἰς τὸν αἰῶνα, ὁ υἱὸς μένει εἰς τὸν αἰῶνα· * ἐὰν * Ioh. VIII. 35. 36.
οὖν ὁ υἱὸς ὑμᾶς ἐλευθερώσῃ, ὄντως ἐλεύθεροι
ἐστέ· οὐκοῦν εἰ δεσπότην ὀνομάζομεν

(1) Adhuc observa Cyrillum de Christo Deo contra Arianos praedicantem. Merito enim Cyrillus ab Eulogio alexandrino apud Photium cod. 230. p. 837. dicitur per antonomasiam ὁ φύλαξ τῆς ἀκριβείας, ὁ θερμὸς τῆς ἀκριβείας ἐραστής: *accuratae fidei custos fervidusque amator.*

τὸν τῶν ὅλων σωτῆρα Χριστὸν, ποιῶμεν ἃ λέγει· οὐ πᾶς γάρ φησιν * ὁ λέγων μοι κύριε κύριε, εἰσελεύσεται εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἀλλ' ὁ ποιῶν τὸ θέλημα τοῦ πατρός μου τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Ὁποία δὲ μὴν ἡ ὄνησις ἐν τῷ βούλεσθαι τηρεῖν τὰ προστεταγμένα, τί δ' ἂν γένοιτο βλάβος ἐν τῷ μὴ ὑποτάττεσθαι θέλειν, αὐτὸς ἐδίδαξεν ὁ σωτὴρ εἰπών·

* Matth. VII. 21.

v. 47. 48. Πᾶς ὁ ἐρχόμενος πρός με, — ὅμοιός ἐστιν ἀνθρώπῳ οἰκοδομοῦντι οἰκίαν κ. τ. λ.

A. f. 112. b. B. f. 68. b. Ὁ γὰρ εὐπειθὴς καὶ εὐάγωγος, οὐκ ἀκροατὴς νόμου γενόμενος μᾶλλον, ἀλλὰ ποιητὴς ἔργων, ἑδραιοτάτην ἕξει τὴν στάσιν, τὴν ἐν παντὶ πράγματι καλῷ τε καὶ ἀγαθῷ· ἔσται δὲ οἰκίᾳ παραπλήσιος ἱδρυμένῃ καλῶς, καὶ ἀκατάσειστον ἐχούσῃ τὸν θεμέλιον· ὥστε κἂν χειμάῤῥου δίκην ἤτοι πλημμύρας ὑδάτων προσβάλωσιν οἱ πειρασμοὶ, καὶ ἡ τῶν ἐν ἡμῖν παθῶν ἀγριότης, πείσεται τῶν ἀπευκτῶν οὐδέν· ὁ δὲ μόνην ὑπέχων τὴν ἀκοὴν οἷς ἂν λέγοι Χριστὸς, ἀπόθετον δὲ εἰς νοῦν ἔχων οὐδὲν, οὔτε μὴν κατορθώσας τί τῶν κεκελευσμένων, ἔσται πάλιν οἰκίᾳ προσεοικὼς ἑτοιμοτάτῃ πρὸς πτῶσιν· κατενεχθήσεται γὰρ ἐφ' ἃ μὴ θέμις, κατερεθιζούσης ἡδονῆς, καὶ εἰς τοὺς ἁμαρτίας
B. f. 68. b. ἐκφερούσης βόθρους. — Δεῖ γὰρ διὰ τῆς καθ' ἡμέραν ἀσκήσεως βεβαιοῦν ἑαυτοὺς τοῖς τοῦ κυρίου παραγγέλμασιν, ἵνα μὴ καθάπερ βιαίων ὑδάτων προσβαλοῦσα ἡδονὴ, σαθρὰ τὰ ἐν ἡμῖν δόγματα διασκεδάσῃ· ἀλλ' ἐνευδοκιμήσῃ τοῖς ἐναντίοις πράγμασιν, ἀκατάλυτος οὖσα ἡ ἀρετή· καὶ μὴ τῷ πτώματι περιφανεῖς, ἀλλὰ τῇ νίκῃ γενώμεθα· περιφανὲς γὰρ καὶ τὸ πτῶμα τῶν μεγάλα δεδιδαγμένων, ὅταν μεγάλων ἀποπίπτωσιν. Ἀθλίους δὲ ποιεῖ τοὺς ἀνθρώπους ἡ περὶ τοὺς πόνους ὀλιγωρία, καὶ τὸ τῆς κρίσεως σαθρὸν καὶ ἀβέβαιον· οὗτοι εἰσὶν οἱ τοῖς μωροῖς ὁμοιωθέντες, οἱ ἐπὶ τῆς ψάμμου τῆς κατὰ τὴν γνώμην ἀβεβαιότητος, τὸν θεμέλιον τῆς πνευματικῆς τιθέντες οἰκοδομῆς, ὃν ὀλίγαι ψεκάδες πειρασμῶν, καὶ βραχὺς χειμάῤῥους ὁ τοῦ πονηροῦ προσπαιγμάτων ὑφελκύσας, τὴν ὑποβάθραν διέλυσέ τε καὶ διεσκόρπισε, μὴ δὲ ὀλίγον ἀντισχόντα πρὸς τὴν βροχὴν καὶ τὰ πνεύματα.

quae ipse dixit exsequamur. Non enim quivis, inquit, mihi dixerit, Domine Domine, intrabit in regnum caelorum, sed utique ille qui patris mei caelestis voluntati obediverit. Quaenam vero futura sit utilitas mandatis obediendi, quodnam item inobedientiae damnum, ipse docuit Servator dicens:

Omnis qui venit ad me — similis est homini aedificanti domum etc.

Homo obediens ac docilis, et qui non tam auditor legis est, quam auctor operum, firmissimam habebit in omni pulchro bonoque negotio stabilitatem: eritque similis domui bene stabilitae, inconcussumque habenti fundamentum: adeo ut, etiamsi torrentis instar aut aquarum exundantiae, tentationes incurrant, et cupiditatum nostrarum rabies, nihil infaustum experturus sit. Secus qui aures tantum Christi verbis praebet, nihil vero mente recondit, nec ullam praeceptorum partem exsequitur, hic vicissim domui similis erit, quae ad ruinam proxime vergit: pertrahetur enim quò non licet, impellente voluptate atque ad peccati foveas devehente. Oportet enim quotidiano exercitio nosmet ipsos dominicis in praeceptis confirmare, ne tamquam aquarum violentia irruens voluptas, nutantia in nobis dogmata dissipet. Sed contrariis potius actibus inclarescat invicta virtus; ut nequaquam casu, sed victoria celebres evadamus. Nam celebris fit casus illorum qui plurima doctrina pollebant, si quando magno culmine decidant. Miseros autem facit homines laborum negligentia, iudiciique languor et instabilitas. Hi sunt stultis illis similes, qui in infirmae sententiae suae arena, spiritalis aedificii fundamentum locaverunt; quod paucae tentationum guttae, exiguusque torrens diabolicarum illusionum impingens, base commovet et dispergit, ita ut ne brevi quidem tempore adversus pluviam ventosque consistat.

Cap. VII.

Ne in Israhele quidem tantam fidem inveni.

Sancto igitur Dei decreto, ab eius familiaritate excidit Israhel; cuius in locum vocati sunt et adsumpti ethnici, utpote qui cor ad ei credendum paratius habebant. Rei item testis erit divinus melodus de ipsis dicens; modo quidem: quoniam praeparationi cordis eorum attendit auris tua. Modo autem: multiplicatae sunt infirmitates eorum, postea acceleraverunt. Quamvis enim peccatis multis erant gravati, nihilominus ad recipiendas Christi doctrinas festinaverunt. De Israhele autem propheticus ait sermo: repellet illos Deus, quia ei non ascultaverunt, et erunt vagantes in gentibus.

Ibant in civitatem quae vocatur Nair.

Animadverte quomodo miris mira connectit. Et illic quidem vocatus occurrit; heic autem non vocatus, adest: nemo enim ipsum ad mortuum resuscitandum vocaverat, sed sponte ad id negotium venit. Porro mihi videtur prudentissime priori miraculo hoc etiam alterum copulavisse. Namque incredibile non erat, consurrecturum aliquem Servatoris gloriae adversarium, qui diceret: quodnam, oro, in centurionis puero patratum fuit miraculum? infirmus erat, nullatenus tamen moriturus: scripsit ergo hoc evangelista, gratiae potius quam veritati velificans. Ut ergo intemperantem eiusmodi hominum linguam cohiberet, mortuo adulescenti occurrisse Christum ait, filio viduae unico. Miserabilis casus erat, et luctui commovendo, lacrymisque eliciendis idoneus. Sequebatur funus lymphata maerore ac dolore resoluta mulier, multique cum ipsa.

Accedens tetigit loculum.

Cur haud solo sermone miraculum perfecit, sed loculum quoque tetigit? Nempe

ΚΕΦ. Ζ΄. (1)

Οὐδὲ ἐν τῷ Ἰσραὴλ τοσαύτην πίστιν εὗρον. v. 9.

Ὁσίᾳ δὴ οὖν ψήφῳ θεοῦ, τῆς μὲν πρὸς αὐτὸν οἰκειότητος ἀπώλισθεν ὁ Ἰσραήλ· ἀντεισκέκληται δὲ καὶ προσελήφθη τὰ ἔθνη, ἑτοιμοτέραν ἔχοντα τὴν καρδίαν εἰς τὸ πιστεύειν εἰς αὐτόν· καὶ πιστώσεται πάλιν ἡμᾶς τοῦτο λέγων ὁ θεσπέσιος μελῳδὸς περὶ αὐτῶν· ποτὲ μὲν, ὅτι τὴν ἑτοιμασίαν τῆς καρδίας αὐτῶν, προσέσχε τὸ οὖς σου· * ποτὲ δὲ, ἐπληθύνθησαν αἱ ἀσθένειαι αὐτῶν, μετὰ ταῦτα ἐτάχυναν· * εἰ γὰρ καὶ πολλαῖς ἁμαρτίαις ἦσαν βεβαρημένοι, ἀλλ᾽ ὅμως ἐτάχυναν πρὸς παροδοχὴν τῶν Χριστοῦ παιδευμάτων· περὶ δέ γε τοῦ Ἰσραὴλ προφητικός φησι λόγος· * ἀπώσεται αὐτοὺς ὁ θεὸς ὅτι οὐκ εἰσήκουσαν αὐτοῦ, καὶ ἔσονται πλανῆται ἐν τοῖς ἔθνεσιν.

A. f. 114. — * Ps. H. X. 17 — * Ps. XV. [illegible] — * Os. IX. 17.

Ἐπορεύετο εἰς πόλιν καλουμένην Ναΐν. v. 11

Ὅρα δὲ πῶς παραδόξοις συνείρει παράδοξα· καὶ ἐκεῖ μὲν καλούμενος, ἀπαντᾷ· ἐνταῦθα μὴ καλούμενος, παραγίνεται· οὐδεὶς γὰρ αὐτὸν ἐκάλει ἐπὶ νεκροῦ ἀνάστασιν, ἀλλ᾽ αὐτόκλητος ἐπὶ ταύτην ἀφικνεῖται· οἰκονομικώτατα δέ μοι δοκεῖ, τῷ πρώτῳ συνάψαι καὶ τοῦτο· οὐδὲν γὰρ ἦν τὸ ἀπεικὸς ἐννοεῖν, ὡς ἐνστήσεταί τις ἔσθ᾽ ὅτε τῇ τοῦ σωτῆρος δόξῃ μαχόμενος· εἶτα λέγων, τί τὸ θαῦμα ἐπί γε τῷ παιδὶ τοῦ ἑκατοντάρχου τετελεσμένον; ἄῤῥωστος ἦν, οὐ πάντως ἔμελλε τελευτᾷν· καὶ τοῦτο γέγραφεν ὁ εὐαγγελιστὴς, τὰ πρὸς χάριν μᾶλλον ἢ τὰ πρὸς ἀλήθειαν ἀφηγούμενος· ἵνα τοίνυν τὴν ἀκόλαστον τῶν τοιούτων ἀποφράξῃ γλῶσσαν, τεθνεῶτι τῷ νεανίσκῳ Χριστὸν ὑπαντῆσαι φησὶ, μονογενεῖ υἱῷ χήρας· ἐλεεινὸν τὸ πάθος καὶ θρῆνον κινῆσαι δυνάμενον, καὶ δακρύων ἀφορμάς· εἵπετο δὲ τῷ πάθει μεθύουσα καὶ παρειμένη λοιπὸν ἡ γυνὴ, καὶ πολλοὶ σὺν αὐτῇ.

A. f. 115. b.

Προσελθὼν ἥψατο τῆς σοροῦ. v. 14.

Διὰ τί δὲ οὐ λόγῳ μόνον ἐπλήρου τὸ θαῦμα, ἀλλὰ καὶ ἥψατο τῆς σοροῦ; ἵνα γνοίης A. f. 115. b.

(1) Ad cap. VII. v. 4. haec habentur in latina Corderii catena. « Cyrillus. Considera autem, ut Iu- » daeorum quidem seniores voluerint Iesum ad ipsam domum venire illius qui eum invocabat, quasi non » aliter potuisset erigere decumbentem, nisi ad illum accessisset. Hic vero (centurio) credebat, quod etiam » absens posset id praestare. »

ὡς ἐστιν ἐνεργὲς πρὸς σωτηρίαν ἀνθρώπου τὸ ἅγιον σῶμα Χριστοῦ· σῶμα γάρ ἐστι ζωῆς, καὶ σὰρξ τοῦ πάντα ἰσχύοντος λόγου καὶ τὴν αὐτοῦ πεφόρηκε δύναμιν· ὥσπερ γὰρ σίδηρος ὁμιλήσας πυρὶ, τὰ πυρὸς ἐνεργεῖ, καὶ τὴν αὐτοῦ χρείαν πληροῖ, οὕτως ἐπειδήπερ ἰδία γέγονε τοῦ λόγου ἡ σὰρξ τοῦ τὰ πάντα ζωογονοῦντος, ταύτῃ τοι ζωοποιός τι ἐστὶ αὐτὴ, καὶ θανάτου καὶ φθορᾶς ἀναιρετική· ζωοποιὸν γὰρ τὸ σῶμα Χριστοῦ εἶναι πιστεύομεν, ἐπείπέρ ἐστι τοῦ ζῶντος λόγου ναός τε καὶ ἐνδιαίτημα, πᾶσαν ἔχον αὐτοῦ τὴν ἐνέργειαν· οὐκ ἠρκέσθη τοίνυν μόνῳ τῷ προστάξαι, καίτοι λόγῳ κατορθοῦν εἰθισμένος ὅσα περ ἂν βούλοιτο, ἀλλ᾽ ἐπετίθει τῇ σορῷ καὶ τὰς χεῖρας, δεικνὺς ὡς καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ, τὴν ζωοποιὸν ἐνέργειαν ἔχει.

ut scires efficax esse ad hominis salutem sanctum Christi corpus. Est enim corpus vitae, caro omnipotentis Verbi, quae potentiam eius portabat. Sicut enim ferrum igni admotum vim ignis exserit, eiusque vice fungitur; sic postea quam caro propria facta est vivificantis omnia Verbi, consequenter et ipsa est vivificans, mortisque et corruptionis destructiva. Nam revera vivificum Christi corpus esse credimus, quoniam viventis Verbi templum est et habitaculum, cunctam eius efficaciam continens. Haud ergo satis Christo fuit iubere, quamquam verbis quicquid ei libuisset solebat efficere, sed manus quoque loculo imposuit, demonstrans scilicet suum etiam corpus vivifica potentia pollere.

v. 16. Ἔλαβε δὲ φόβος ἅπαντας, καὶ ἐδόξαζον τὸν θεὸν κ. τ. λ.

A. f. 115. b. C. f. 120. b. Μέγα ἐστὶ τοῦτο παρά γε ἀναισθήτῳ καὶ ἀχαρίστῳ λαῷ· μικρὸν γὰρ ὕστερον οὐδὲ προφήτην οὐδὲ εἰς ἀγαθὸν τοῦ λαοῦ πεφηνότα νομίζουσιν αὐτόν· ἀλλὰ τὸν θανάτου καταλύτην, θανάτῳ παραδίδωσιν· οὐκ εἰδότες ὅτι τότε δὴ τότε κατέλυε θάνατον, ἡνίκα ἐφ᾽ ἑαυτοῦ τὴν ἀνάστασιν ἐποιήσατο.

Corripuit autem omnes timor, et magnificabant Deum etc.

Magnum est hoc in stupido et ingrato populo; qui paulo post neque prophetam neque ad gentis salutem natum iudicavit; sed mortis destructorem morti tradidit. Neque agnovit, illum tum maxime mortem vicisse, cum resurrectionem suam peregit.

v. 17. Ἐξῆλθεν ὁ λόγος οὗτος ἐν ὅλῃ τῇ Ἰουδαίᾳ περὶ αὐτοῦ.

A. f. 116. B. f. 70. b. C. f. 120. b. Ἔλαθε τὸ παράδοξον τοῦ θαύματος οὐδένα τῶν ἐν ὅλῃ τῇ Ἰουδαίᾳ· ἀπαγγέλλουσι δὲ τοῦτο καὶ αὐτῷ τῷ ἁγίῳ Βαπτιστῇ τῶν ἐπιτηδείων τινὲς ἤτοι τῶν μαθητῶν αὐτοῦ· ὁ δὲ δύο τινὰς ἀπολέγδην ἀποκρίνας τῶν ἄλλων, πέμπει πρὸς τὸν Ἰησοῦν, ἐρομένους αὐτὸν, εἰ αὐτός ἐστιν ὁ ἐρχόμενος, ἢ γοῦν ἕτερον προσδοκᾶσθαι χρή· οὐκ ἠγνόησε γε μὴν ὁ μακάριος Βαπτιστὴς τὸν ἐνανθρωπήσαντα τοῦ πατρὸς λόγον· μὴ τοῦτο ὑπολάβῃς· ᾔδει γὰρ καὶ μάλα σαφῶς, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ ἐρχόμενος· εἰργάζετο δέ τι σοφὸν καὶ εὐμήχανον, καὶ ὅπερ ἦν εἰκὸς οὐ μετρίως ὀνήσειν τοὺς ὑπ᾽ αὐτοῦ μαθητευομένους· οἱ μὲν γὰρ οὔπω Χριστὸν ἰδόντες, ἤτοι τὴν δύναμιν αὐτοῦ, καὶ τὴν κατὰ πάντων ὑπεροχὴν, ἠρέμα πως καὶ ὑπεδάκνοντο, θαυματουργοῦντος αὐτοῦ καὶ τῇ τῶν δρωμένων ὑπερβολαῖς νικῶντος τὸν Βαπτιστήν· καὶ δὴ προσῄεσάν ποτε, φθόνῳ τε καὶ λύπῃ κατατετηγμένοι, καὶ νοσημάτων Ἰου-

Exiit hic sermo in universam Iudaeam de eo.

Neminem in tota Iudaea latuit insperatum miraculum. Referunt autem hoc ipsi quoque sancto Baptistae quidam de familiaribus eius seu discipulis. Is autem duos ex universo numero delectos mittit ad Iesum, rogaturos eum, utrum ipse sit qui venturus est, an alium oporteat expectari. Sane non ignorabat beatus Baptista incarnatum patris Verbum: cave hoc arbitreris; sciebat enim apprime hunc esse Christum venturum. Sed excogitavit peracutum quid et artificiosum, quod haud parum videbatur discipulis suis profuturum. Nam qui nondum Christum noverant, sive eius virtutem, et excedens omnia culmen, tacite fortasse mordebantur, dum ille miracula ederet, et gestarum rerum eminentia Baptistam vinceret. Quare et accesserunt aliquando invidia et maerore tabescentes, et cor iudaico morbo haud immune gerentes,

ac beato aiebant Baptistae: magister, qui tecum erat trans Iordanem, cui tu testimonium praebuisti, ecce baptizat, et ad eum cuncti veniunt. Nolebant scilicet quemvis alium exercere baptismum, et se contra Iohannis honorem extollere. Ceterum hi edocti sunt ab eo de Christi gloria eminente et excessu incomparabili. Audierunt enim dicentem illum: testes vos estis me dixisse, quod non sum Christus, sed ante illum nuncius missus. Qui habet sponsam, sponsus est; amicus autem sponsi, qui adstans vocem eius audit, gaudio effertur propter sponsi laetitiam. Hoc itaque gaudium meum metam attigit: illum oportet crescere, me autem minui. Neque idcirco dicimus eum aliqua sui parte imminutum. Sed modo aliquo id passus videtur beatus Baptista, dum Christi gloria semper cresceret, ipse autem beatus Iohannes in humanae conditionis modulo permaneret. Non enim fieri poterat ut aliquoversum ipse proficeret; cum interim Christus naturaliter Deus, et ex Deo patre ineffabiliter genitum Verbum, modo incarnatum, in virtutem sibi congruam semper progrediens, omnibus esset admirationi. Ideo Iohannes ait: illum oportet crescere, me autem minui. Nam cum aliquis semper progreditur, alius vero in eodem statu perseverat, hic quidem minui videtur.

Ut ergo ad firmam excitaret fidem, erga illum videlicet, nutantes adhuc et necdum convictos eum esse Christum, ignorantiam simulat. Deinde mittit ad ipsum qui interrogarent: tu es qui venis, an alium expectamus? Venturus autem quònam? dicent fortasse aliqui. Nonnulli certe interpretes sic intelligere malunt: nempe, quia ab Herodis saevitia necem perlaturus Baptista erat, et quodammodo praecursurus Christo, et ad inferos prior descensurus, interrogat aiunt, num is illuc etiam sit venturus, ad liberandum illos qui in tenebris et umbra mortis iacebant. Atqui repudianda prorsus haec sententia est. Nusquam

δαϊκῶν οὐκ ἀμοιροῦσαν ἔχοντες τὴν καρδίαν· ἔφασκόν τε τῷ μακαρίῳ Βαπτιστῇ· ῥαββὶ, ὃς ἦν μετὰ σοῦ πέραν τοῦ Ἰορδάνου, ᾧ σὺ μεμαρτύρηκας, ἴδε οὗτος βαπτίζει, καὶ πάντες ἔρχονται πρὸς αὐτόν· οὐ γὰρ ἤθελον ἕτερόν τινα βαπτίζειν ὅλως, καὶ τῆς Ἰωάννου κατεπαίρεσθαι τιμῆς· ἐδιδάσκοντο δὲ παρ' αὐτοῦ τῆς Χριστοῦ δόξης τὸ ὑπερκείμενον, καὶ τὴν ἀπαράβλητον ὑπερβολήν· ἤκουον γὰρ λέγοντος αὐτοῦ, αὐτοὶ ὑμεῖς μαρτυρεῖτε ὡς εἶπον· ἐγὼ οὐκ εἰμὶ ὁ Χριστὸς, ἀλλ' ὅτι ἀπεσταλμένος εἰμὶ ἔμπροσθεν ἐκείνου· ὁ ἔχων τὴν νύμφην, νυμφίος ἐστίν· ὁ δὲ φίλος τοῦ νυμφίου, ὁ ἑστηκὼς καὶ ἀκούων αὐτοῦ τῆς φωνῆς, χαρᾷ χαίρει διὰ τὴν χαρὰν τοῦ νυμφίου· αὕτη οὖν ἡ ἐμὴ χαρὰ πεπλήρωται· ἐκεῖνον δεῖ αὐξάνειν, ἐμὲ δὲ ἐλαττοῦσθαι· καὶ οὐ δή που φαμὲν ὡς ἐλάττων ἑαυτοῦ γέγονε· κατά τι γοῦν ὅλως ὁ μακάριος Βαπτιστὴς, προσθήκην ἀεὶ δεχομένης τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ, παρά γε τοῖς πιστεύουσιν εἰς αὐτὸν, ἐπεὶ δὲ ἐν τοῖς τῆς ἀνθρωπότητος μέτροις μεμένηκεν ὁ μακάριος Ἰωάννης· οὐ γὰρ ἦν ἑτέρωσέ ποι προελθεῖν αὐτὸν δύνασθαί ποτε· θεὸς δὲ ὢν φύσει, καὶ ἐκ θεοῦ πατρὸς ἀπορρήτως γεγεννημένος ὁ ἐνανθρωπήσας λόγος, εἰς δύναμιν ἀεὶ τὴν αὐτῷ πρέπουσαν ἀναφοιτῶν, παρὰ πάντων ἐθαυμάζετο· ταύτῃ τοι φησί· ἐκεῖνον δεῖ αὐξάνειν, ἐμὲ δὲ ἐλαττοῦσθαι· τοῦ γὰρ ἀεὶ προκόπτοντος, ὁ ἐν ταυτότητι μένων, ἐλαττοῦσθαι δοκεῖ.

Ἵνα τοίνυν βεβαίαν ἐργάσηται πίστιν, εἰς αὐτὸν δηλονότι τοῖς ἔτι ὀκλάζουσι, καὶ οὔπω πεπληροφορημένοις ὡς αὐτὸς εἴη Χριστὸς, προσποιεῖται τὴν ἄγνοιαν· εἶτα πέμπει πρὸς αὐτὸν ἐρομένους καὶ λέγοντας· σὺ εἶ ὁ ἐρχόμενος, ἢ ἕτερον προσδοκῶμεν; ἐρχόμενος δὲ ποῦ; φαῖεν ἂν ἴσως τινές· καὶ δοκεῖ μέν τισι, τοιοῦτόν τι νοεῖν· ἐπεὶ γὰρ ἔμελλέ φησι πρὸ τοῦ τιμίου σταυροῦ τὸν ἐκ τῆς Ἡρώδου σκαιότητος θάνατον ὑπομένειν ὁ Βαπτιστὴς, προαποδημεῖν δὲ ὥσπερ Χριστοῦ, καὶ τῆς εἰς τὸν ᾅδην ἀφίξεως προβαδίζειν ὡς πρόδρομος, ἐρωτᾷ φησὶ, εἰ αὐτὸς ἥξει κἀκεῖσε, λυτρωσάμενος τοὺς ἐν σκότῳ καὶ σκιᾷ θανάτου; ἔκβλητος δὲ παντελῶς ἡ τοιάδε

δόξῃ (1)· οὐδαμοῦ γὰρ εὑρήσομεν τὴν θεόπνευστον γραφὴν ἀπαγγείλασαν, ὅτι καὶ τοῖς ἐν ᾅδῃ πνεύμασι προκατήγγειλε τὴν τοῦ σωτῆρος τὴν ἄφιξιν ὁ μακάριος Βαπτιστής· ἀληθὲς δὲ κἀκεῖνο εἰπεῖν· ὅλην γὰρ ἅπαξ οὐκ ἠγνοηκὼς τὴν μετὰ σαρκὸς οἰκονομίας τοῦ μονογενοῦς τὴν δύναμιν, ᾔδει πάντως που ὑπὲρ τῶν ἄλλων, ὅτι καὶ τοὺς ἐν ᾅδῃ λυτρώσεται, καὶ αὐτοῖς ἐπιλάμψει· χάριτι Θεοῦ ὑπὲρ παντὸς γενόμενος θανάτου, ἵνα, ὡς Παῦλος φησὶ *, καὶ
* Rom. XIV. 9. νεκρῶν καὶ ζώντων κυριεύσῃ· τί οὖν ἄρα βούλεται νοεῖν, ἐρωτῶν καὶ λέγων, σὺ εἶ ὁ ἐρχόμενος, ἢ ἕτερον προσδοκῶμεν; ἔφην, ὅτι πλάττεται τὴν ἄγνοιαν οἰκονομικῶς, οὐχ ἵνα μάθοι μᾶλλον αὐτὸς, ᾔδει γὰρ ὡς πρόδρομος τὸ μυστήριον, ἀλλ' ἵνα πληροφορηθεῖεν οἱ αὐτοῦ μαθηταὶ, ὅση τίς ἐστιν ἡ τοῦ σωτῆρος ὑπεροχή· καὶ ὅτι τῆς θεοπνεύστου γραφῆς ὁ λόγος, τὸν μὲν ὡς θεὸν καὶ κύριον ἥξοντα, προμεμήνυκεν· οἱ δὲ ἄλλοι πάντες ἦσαν οἰκέται, προαπεσταλμένοι δεσπότου, ἑτοιμάζοντες τὴν ὁδὸν κυρίου, καθὰ γέγραπται· ἐκλήθη τοίνυν διὰ τῶν προφητῶν ὁ ἐρχόμενος, ὁ τῶν ὅλων σωτὴρ καὶ κύριος·
* Ps. CXVII. 26. ψάλλει γοῦν ὁ προφήτης Δαβὶδ, καὶ φησίν· * εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι κυρίου, τουτέστιν ἐν δόξῃ θεοπρεπεῖ, καὶ ἐν κυριότητι καὶ ὑπεροχῇ τῇ πάντων ἐπέκεινα· καὶ τοῦτο πάλιν αὐτὸς καταμεμήνυκεν ἐφε-
Ibid. 27. ξῆς, εἰπών· * θεὸς κύριος, καὶ ἐπέφανεν ἡμῖν· ἦλθε μὲν γὰρ Μωϋσῆς, καὶ μετ' αὐτὸν ἐστρατήγησε τῶν ἐξ Ἰσραὴλ Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ· καὶ καθεξῆς, οἱ μακάριοι προφῆται, καὶ οὐδεὶς ἐκείνων ἐν ὀνόματι κυρίου τοῖς ἐπὶ γῆς ἐπιλάμψαι λέγεται· θεὸς δὲ κύριος ὢν φύσει καὶ ἀληθῶς ὁ μονογενὴς τοῦ θεοῦ λόγος, ἐπέφανεν ἡμῖν· οὕτως αὐτὸν ὁ θεὸς καὶ πατὴρ ὠνόμαζε, λέγων Ἀββακοὺμ τῷ προ-
* Habac. II. 3. φήτῃ· * ἔτι μικρὸν ὁ ἐρχόμενος ἥξει καὶ οὐ χρονιεῖ· ναὶ μὴν καὶ δι' ἑτέρου προφήτου πά-
* Zach. II. 10. λιν ὧδε φησὶν ὁ μονογενὴς τοῦ θεοῦ λόγος· * χαῖρε καὶ εὐφραίνου θύγατερ Σιὼν, ὅτι ἰδοὺ

inspiratam scripturam comperiemus narrantem, quod etiam detentis in inferno spiritibus praenuntiaverit Servatoris adventum beatus Baptista. Quamquam et illud vere dicetur, haud sane eum ignorasse omnem incarnati Unigeniti dispensatoriam vim, probeque prae ceteris novisse, Christum iacentes item apud inferos redempturum, atque illos splendore suo illustraturum; gratia nempe Dei factum morti prorsus superiorem, ut quemadmodum Paulus ait, mortuorum simul ac vivorum dominaretur. Quid ergo intelligit, dum interrogans dicit: tu es qui venis, an alium expectamus? Iam dixi inscitiam ab eo prudenter simulari, non ut ipse aliquid disceret, nam utpote praecursor mysterium noverat, sed ut suis persuaderetur discipulis, quanta esset Servatoris eminentia: et quod inspiratae scripturae sermo, hunc quidem Deum ac dominum venturum praedixit; ceteri vero omnes servi fuerint, principem praecedentes, domino viam parantes, uti scriptum est. Igitur a prophetis appellatus fuit « qui venit » universalis Servator ac dominus. Quamobrem David propheta psallit: benedictus qui venit in nomine Domini, id est cum gloria Deo digna, et dominatu ac sublimitate cunctos excedente. Idque denuo idem paulo inferius significavit dicens: Deus dominus, et illuxit nobis. Venit quidem Moyses, et post eum dux fuit Israhelitarum Iosue Navi filius. Exin beati prophetae; nemoque horum in nomine Domini illuxisse terrae incolis dicitur. Dominus autem Deus quum sit vere propriaque natura unigenitum Dei Verbum, nobis apparuit. Sic illum Deus pater nominavit, dicens Habacuco prophetae: paulo post veniens veniet, et non tardabit. Immo et per alium prophetam sic rursus dicit unigenitum Dei Verbum: gaude et laetare, filia

(1) Vidimus in Spicilegio rom. T. IX. p. 685. seqq. hanc modo repudiatam a Cyrillo sententiam de Iohanne praedicatore apud inferos adfuturi mox Christi, non contemnendam visam esse antiquis patribus Origeni, Hippolyto, nec non Eusebio alexandrino, qui de illa sermones illos scripsit a nobis praedicto in tomo editos.

Sion; quia ecce ego venio, et in medio tui habitabo, dicit Dominus: multique populi ad Dominum confugient die illa: eroque illorum Deus, et ipsi erunt meus populus. Quod equidem ad exitum esse deductum, ex factis cognoscere possumus. Ergo veluti ex inspirata scriptura sumpto hoc vocabulo divus Baptista, mittit de suis familiaribus qui interrogent, utrum ipse sit qui venit.

In ipsa autem hora multos curavit.

Cognoscens itaque, utpote Deus, qua mente misisset eos Iohannes, reique rationem, et adventus illorum causam; namque illo potissimum tempore longe plura prioribus patrarat miracula, multosque sanaverat; haud equidem ut Iohannem doceret, cur enim iam persuasum urgeret? sed ut praesentes hos et adhuc dubitantes firmaret. Hi ergo quum haerentis ei magnificentiae spectatores oculati fuissent, multamque animo hausissent virtutis et potentiae admirationem, tandem interrogant, Iohannis veluti verbis dicentes, num ipse esset qui venit? Hoc loco observa, quaeso, egregiam Servatoris prudentiam. Non enim diserte dixit, ego sum; sed illos potius ad gestarum rerum suasoria argumenta amandat, ut idoneo modo fidem erga se contrahentes, ad eum qui ipsos miserat reverterentur: quamobrem haud verbis sed mittentis menti respondit. Euntes enim, inquit, renuntiate Iohanni quae a prophetis quidem audistis, per me autem peracta vidistis. Illa enim consulto hoc maxime tempore operabatur, quae ab eo actum iri, cum ad nos veniret, prophetae nunciaverant. Quaenam vero haec? caecorum medela, leprosorum mundatio, surdis reddita auditio, mortuorum suscitatio, et reliqua. Quibus addit Deo dignam clausulam: et beatus qui non fuerit scandalizatus in me. Quid enim aliud his verbis de-

ἐγὼ ἔρχομαι, καὶ κατασκηνώσω ἐν μέσῳ σου, λέγει κύριος· καὶ καταφεύξονται ἔθνη πολλὰ ἐπὶ τὸν κύριον, ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ· καὶ ἔσομαι αὐτῶν θεὸς, καὶ αὐτοὶ ἔσονταί μοι λαός· ὃ δὴ καὶ εἰς πέρας ἐκβεβηκὸς, δι᾽ αὐτῶν ἐστὶν ἰδεῖν τῶν πραγμάτων· οὐκοῦν ὡς ἔκ γε τῆς θεοπνεύστου γραφῆς τὸ ὄνομα λαβὼν ὁ θεσπέσιος Βαπτιστὴς, ἐρομένους ἀπέσταλεν τῶν αὐτοῦ γνωρίμων τινὰς, εἰ αὐτός ἐστιν ὁ ἐρχόμενος.

Ἐν αὐτῇ δὲ τῇ ὥρᾳ ἐθεράπευσε πολλούς.

Εἰδὼς τοίνυν ἅτε θεὸς ὢν τὴν διάνοιαν, μεθ᾽ ἧς αὐτοὺς ἔπεμψεν ὁ Ἰωάννης, καὶ τὴν οἰκονομίαν τοῦ πράγματος, καὶ τὴν αἰτίαν τῆς ἐκείνων ἀφίξεως, κατ᾽ ἐκεῖνο δὴ μάλιστα τοῦ καιροῦ, πολλαπλασίως τῶν ἤδη γεγενημένων εἰργάζετο τὰς θεοσημείας, καὶ πολλοὺς ἐθεράπευσεν· οὐκ ἐκεῖνον διδάσκων, πῶς γὰρ τὸν πεπεισμένον; ἀλλὰ τούτους αὐτοὺς ἀμφιβάλλοντας· γεγονότες οὖν ἄρα τῆς ἐνούσης μεγαλοπρεπείας ἐπόπται καὶ θεωροὶ, καὶ πολὺ τὸ θαῦμα τῆς ἐνούσης αὐτῷ δυνάμεώς τε καὶ ἐνεργείας ἐν ἑαυτοῖς συλλέξαντες, προσάγουσι τὴν ἐρώτησιν, ὡς ἐξ Ἰωάννου λέγοντες, εἰ αὐτός ἐστιν ὁ ἐρχόμενος; ἐνταῦθά μοι βλέπε τὸ τοῦ σωτῆρος οἰκονομίας τὸ εὐτεχνές· οὐ γὰρ ἁπλῶς ἔφη τὸ ἐγώ εἰμι. ἀλλ᾽ ἀποφέρει μᾶλλον αὐτοὺς εἰς τὴν δι᾽ αὐτῶν τῶν πραγμάτων πληροφορίαν, ἵνα εὐαφόρμως τὴν εἰς αὐτὸν πίστιν παραδεξάμενοι, ὑπονοστήσωσι πρὸς τὸν ἀποστείλαντα αὐτούς· ὅθεν οὐδὲ πρὸς τὰ ῥήματα, ἀλλὰ πρὸς τὴν γνώμην τοῦ πέμψαντος ἀπεκρίνατο· πορευθέντες γάρ φησι, ἀπαγγείλατε Ἰωάννῃ ἅπερ ἠκούσατε μὲν διὰ τῶν προφητῶν, εἴδετε δὲ πληρωθέντα δι᾽ ἐμοῦ· ἐκεῖνα γὰρ οἰκονομικῶς εἰργάζετο κατ᾽ ἐκεῖνο μάλιστα καιροῦ, ἅπερ αὐτὸν ἐπιτεύξεσθαι, ὅταν ἥκοι πρὸς ἡμᾶς, οἱ προφῆται διήγγελλον· τίνα δὲ ταῦτα; τυφλῶν διόρθωσις, λεπρῶν κάθαρσις, κωφῶν ἀκοὴ, νεκρῶν ἔγερσις, καὶ τὰ ἑξῆς· ἐφ᾽ οἷς ἐπάγει θεοπρεπῶς, καὶ μακάριος ἐστὶν ὃς ἐὰν μὴ σκανδαλισθῇ ἐν ἐμοί (1)· τί τοῦτο λέγων, ἢ δεῖξαι A. f. 116. b.

(1) Divus Thomas in catena hoc loco ita habet. « Cyrillus. Coniecit Dominus tamquam hominum » secreta cognoscens, aliquos dicturos: si usque hodie ignorat Iohannes Iesum, qualiter eum ostendebat » nobis dicens: ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi? Ut igitur sanaret hanc passionem quae eis

βουλόμενος ὡς καὶ αὐτοῦ τὰ βλέφαρα, ἤ φησιν
* Ps. X. 5 ὁ θεῖος Δαβὶδ *, ἐξετάζει τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων, καὶ τὰ ἐν καρδίᾳ αὐτοῖς στρεφόμενα, τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐκείνου διέφυγεν οὐδαμῶς· αὐτοὶ γὰρ ἄντικρυς οἱ σκανδαλιζόμενοι.

V. 24 Ἤρξατο λέγειν πρὸς τοὺς ὄχλους περὶ Ἰωάννου.

V. 24-28 Ὅρα δὲ πάλιν ἐν τούτοις ὅσην ἐποιήσατο τὴν οἰκονομίαν ὁ σωτήρ· πολὺς αὐτῷ καὶ μακρὸς περὶ τοῦ ἁγίου Βαπτιστοῦ κεκίνηται λόγος· τὴν μὲν γὰρ, ὅθεν ἦν εἰκὸς ἀδικηθήσεσθαί πως αὐτὸν, ἀπεκρούσατο δόξαν· προφήτου δέ τι πλέον ἔχειν εἰπὼν, ἀξιοθαύμαστον ἤδη καὶ ἀξιέραστον τοῖς ἀκροωμένοις ἐδείκνυεν· εἶτα εἰκόνα ὥσπερ αὐτὸν ἀναθεὶς τῆς ἐνούσης ἀρετῆς, ἐν γεννητοῖς γυναικῶν ἔχουσαν τὸ ἀκρότατον, ἀντιπαρατίθησι τὸ μειζόνως ἀγαθὸν, τὸν ἄρτι τῆς βασιλείας ἁψάμενον, καὶ εἰς υἱὸν ἀναγεννηθέντα θεοῦ διὰ τοῦ πνεύματος· βασιλείαν γὰρ οὐρανῶν τὴν τοῦ πνεύματος δόσιν εἶναι φαμὲν, κατὰ τὸ, ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, ἐντὸς ὑμῶν
* Luc XVII. 21. ἐστι· * μείζων οὖν ἄρα παντὸς γεννητοῦ γυναικὸς, ὁ τῇ τοῦ πνεύματος ἀναγεννήσει τετιμημένος· οἱ μὲν γὰρ ἔτι τέκνα καλοῦνται σαρκὸς, οἱ δὲ πατέρα τὸν τῶν ὅλων θεὸν ἐπιγράφονται, οὐκέτι χρηματίζοντες γεννητοὶ γυναικῶν, ὡς Ἰωάννης καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ, ἀλλ᾽ ἐκ θεοῦ γεννηθέντες, καὶ θείας κοινωνοὶ γενόμενοι φύσεως· οὐκοῦν κἂν ἐλάττονες ὦμεν τῶν τὴν ἐν νόμῳ δικαιοσύνην κατωρθωκότων, κατά γε τὴν τῆς ζωῆς ἁγιότητα φημὶ, ἀλλ᾽ ἐν μείζοσι γεγόναμεν διὰ Χριστόν· μεμνῆσθαι δὲ ἀναγκαῖον, ὅτι καί τοι τοιοῦτος ὑπάρχων εἰς ἀρετὴν ὁ Βαπτιστὴς, ὁμολογεῖ σαφῶς ἐν χρείᾳ καθεστηκέναι τοῦ ἁγίου βαπτίσματος· ἐγὼ γάρ φησι χρείαν
* Matth. III. 14. ἔχω ὑπὸ σοῦ βαπτισθῆναι· * οὐκ ἂν δὲ ἐδεήθη, εἰ μή τι πλέον ἦν ἐν αὐτῷ, καὶ τῆς

monstrare voluit, nisi palpebras suas, ut ait divus David, scrutari filios hominum; et quae ipsi in cordibus suis versant, nequaquam oculos eius fugere? Ipsi enim palam scandalizati fuerant.

Coepit de Iohanne dicere ad turbas.

Rursus enim in his observa quam prudenter Servator se gesserit. Grandem ac prolixum de sancto Baptista sermonem commovit: sed enim illam, unde is credibiliter laedi poterat, definitionem muneris vitat: dicens autem plus esse illum quam prophetam, admirabilem iam amabilemque audientibus demonstrat. Deinde postquam ipsum ceu existentis virtutis imaginem, inter filios mulierum praestantissimam, proposuerat, maius aliud bonum ex adverso ponit, hominem videlicet qui nuper (caelorum) regno fuerit initiatus, et in filium Dei per Spiritum regeneratus. Etenim caelorum regnum, Spiritus impertitionem esse dicimus, iuxta illud: regnum caelorum intra vos est. Maior est ergo quolibet mulieris nato, is qui Spiritus regeneratione honoratus fuerit. Illi enim adhuc vocantur carnis filii, hi autem patrem suum dicunt omnium Deum; neque iam mulierum sunt nati, ut Iohannes et qui ante ipsum, sed ex Deo geniti, et divinae consortes facti naturae. Itaque etiamsi forte minores simus illis qui sub lege iusti fuerunt, quod attinet inquam ad vitae sanctitatem, attamen per Christum maiore gradu sumus. Illud quoque necessario meminerimus, quod quamvis tanta esset Baptista virtute ornatus, nihilo tamen minus palam confitetur, sancto se baptismate indigere: ego enim, inquit, a te debeo baptizari. Non

» acciderat, damnum quod ex scandalo procedebat, exclusit. Unde dicitur: et cum discessissent nuntii » Iohannis, coepit dicere ad turbas etc. » Paulo post sequitur ibidem alius Cyrilli locus, sed parum felici translationis genere obscuratus. « Cyrillus. Qualiter ergo tanta sedulitas religionis, ut carnales passiones » subiiceret, ad tantam ignorantiam deveniret, nisi ex mentis levitate, quam non asperitates sed illecebrae mundanae delectant? Igitur si velut non colentem deliciosa Iohannem imitamini, date ei robur » continentiae competens; si vero nihil amplius debetur honestae conversationi, quid, omissa reverentia » delicatorum, incolam deserti, vileque tegumen, et camelorum vellus miramini? » Et mox denuo. « Cyrillus. Sed forte inconveniens est circa hoc excusare Iohannem; fatemini enim eum imitabilem esse; unde subdit: sed quid existis videre? etc.

autem debuisset, nisi in illo maius aliquid fuisset, et iustitiam legis transcendens. Iam et illud: a diebus Iohannis caelorum regnum rapi, non ideo dicitur quasi nemo ante illum id rapuerit. Alioqui, quonam prophetarum spes abiisset? quid ageret tantus sanctorum chorus, si extra regnum caelorum versaretur? Sed ideo id dictum est, quia Iohannis tempore, et deinceps, Spiritus gratia, et per sanctum baptismum in Deo regeneratio, fidei merito rapitur.

Sed quid existis videre? etc.

Num vestem habebat spectabilem? num regalem dignitatem? num regia mandata dabat? num denique litteras, edicta, leges, regis instar promulgabat? num externa splendidus erat specie? Nonne potius cilicium gestabat? nonne inelaborato cibo utebatur? Num huiusmodi aliquid suasit vobis ut ad illum pergeretis? Quod si veluti ad prophetam opportune ivistis, utique aio hunc esse plus quam prophetam. Nam propheta praedicit tantummodo, hic autem non eventura solum portendit, sed et demonstravit dicens: ecce agnus Dei, qui tollit peccatum mundi. Angelum autem appellat Iohannem, non quod angelus esset, erat enim natura homo, sed quia angeli fungebatur munere, Christi nuncians praesentiam. Deinde verbis « plus quam propheta » dictum illud explanat « ecce ego mitto angelum meum ante te. » Maior enim quam propheta est, is quem Deus testatur tamquam angelum suum mitti ante faciem Christi, viam eius paraturum. Certe magnum de Iohanne testimonium verba sunt « plus quam propheta. » Quia nempe edito de venturo Christo vaticinio, de Iohanne simul praedictum est, fore ut ei praecedat tamquam angelus.

Maior inter natos mulierum propheta Iohanne baptista nemo est.

Beatus quidem Iohannes, sicut omnes

ἐν νόμῳ δικαιοσύνης ὑπερκείμενον· κἀκεῖνο δὲ τὸ, ἐκ τῶν Ἰωάννου ἡμερῶν τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν ἁρπάζεσθαι, οὐκ εἴρηται ὡς οὐδενὸς πρὸ αὐτοῦ ταύτην ἁρπάσαντος· ποῖ γάρ ποτε τῶν προφητῶν ἡ ἐλπὶς οἰχήσεται; τί δὲ ὁ τοσοῦτος τῶν ἁγίων πράξει χορὸς, εἴπερ ἔξω τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας κείσεται; ἀλλ᾽ ὅτι κατὰ τὸν Ἰωάννου καιρὸν, καὶ λοιπὸν ἐφεξῆς, ἡ τοῦ πνεύματος δόσις, καὶ ἡ διὰ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος εἰς θεὸν ἀναγέννησις, διὰ πίστεως ἁρπάζεται.

Ἀλλὰ τί ἐξεληλύθατε ἰδεῖν; κ. τ. λ. V. 26.

Μὴ σχῆμα ἔχει περίβλεπτον; μὴ βασιλικὸν ἀξίωμα; μὴ βασιλικὰς εἶχεν ἐντολάς; καὶ γράμματα, καὶ δόγματα, καὶ νόμους ἐπεφέρετο βασιλικούς; μὴ λαμπρὸς ἦν κατὰ τὸ φαινόμενον; οὐχὶ τρίχινον ἱμάτιον ἐφόρει; οὐκ αὐτοσχέδιον εἶχε τροφήν; μή τι τοιοῦτον προετρέψατο ὑμᾶς ἐκεῖ ἀπελθεῖν; εἰ δὲ ὡς εἰς προφήτην χρησίμως ἐξήλθετε, ναὶ λέγω ὑμῖν καὶ περισσότερον προφήτου· ὁ μὲν γὰρ προφήτης προλέγει μόνον, οὗτος δὲ οὐ μόνον ἥξοντα προμεμήνυκεν, ἀλλὰ καὶ ὑπέδειξεν εἰπών· ἴδε ὁ ἀμνὸς τοῦ θεοῦ ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου (1)· ἄγγελον δὲ τὸν Ἰωάννην καλεῖ, οὐχ ὅτι ἦν ἄγγελος, ἄνθρωπος γὰρ ἦν τὴν φύσιν, ἀλλ᾽ ὅτι ἀγγέλου ἔργον ἐποίησεν, ἀγγέλλων τοῦ Χριστοῦ τὴν παρουσίαν· εἶτα τὸ περισσότερον προφήτου παρατιθέμενος, τὸ ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω τὸν ἄγγελόν μου ἔμπροσθέν σου, διηγεῖται· μείζων γὰρ προφήτου ὁ μαρτυρούμενος ὑπὸ θεοῦ, ὅτι ἄγγελος αὐτοῦ ὢν, ἀποστέλλεται πρὸ προσώπου τοῦ Χριστοῦ, κατασκευάσων τὴν ὁδὸν αὐτοῦ· μαρτυρία γὰρ μεγάλη περὶ Ἰωάννου, καὶ περισσότερον προφήτου· ὅτι προφητευομένου τοῦ Χριστοῦ ἐλεύσεσθαι, καὶ οὗτος συμπροεφητεύθη αὐτῷ, ὡς προελευσόμενος αὐτοῦ ὁ ἄγγελος. B. f. 71. b.

Μείζων ἐν γεννητοῖς γυναικῶν προφήτης Ἰωάννου τοῦ βαπτιστοῦ οὐδείς ἐστιν. V. 28.

Ὁ μὲν γὰρ μακάριος Ἰωάννης, ὁμοῦ B. f. 72.

(1) Heic fere inserendum quod est apud D. Thomam in catena. « Cyrillus. Cum igitur et a loco, et » a vestibus, et ex concursu hominum morem eius descripserit, introducit prophetae testimonium dicens: » hic est de suo scriptum est, ecce mitto angelum meum. »

τοῖς ἄλλοις ὅσοι πρὸ αὐτοῦ γεγόνασιν, γεν-
νητός ἐστι γυναικός· οἱ δὲ τὴν πίστιν προσηκά-
μενοι, οὐκέτι γεννητοὶ γυναικῶν, ἀλλ᾽ υἱοὶ
θεοῦ χρηματίζουσι· ὅσοι γὰρ φησὶν ἔλαβον
αὐτὸν, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα θεοῦ
γενέσθαι· οἳ οὐκ ἐξ αἱμάτων, ἀλλ᾽ ἐκ θεοῦ
* Gal. IV. 6. ἐγεννήθησαν· καὶ ὁ Παῦλος· * ὅτι δὲ ἐστὲ υἱοὶ,
ἐξαπέστειλεν ὁ θεὸς τὸ πνεῦμα τοῦ υἱοῦ αὐ-
τοῦ ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν κρᾶζον, ἀββᾶ ὁ
πατήρ· ὅτε γὰρ ἀνεβίω Χριστὸς σκυλεύσας
τὸν ᾅδην, τότε τοῖς πιστεύσασιν εἰς αὐτὸν τὸ
τῆς υἱοθεσίας δέδωκε πνεῦμα, καὶ πρό γε τῶν
* Ioh. XX. 22. ἄλλων τοῖς οἰκείοις μαθηταῖς· * ἐνεφύσησε
γὰρ αὐτοῖς λέγων, λάβετε πνεῦμα ἅγιον·
ἄν τινων ἀφῆτε τὰς ἁμαρτίας, ἀφίενται αὐ-
τοῖς· καὶ τὰ ἑξῆς· ἐπειδὴ γὰρ ὅλως γεγόνασι
θείας κοινωνοὶ φύσεως, τὸ δεσποτικὸν καὶ
κατεξουσιάζον τῶν ὅλων πλουτήσαντες πνεῦ-
μα, ταύτῃ τοι καὶ θεοπρεπὲς ἀξίωμα περι-
τέθεικεν αὐτοῖς, τὸ ἀφιέναι φημὶ τὰς ἁμαρ-
τίας ὧν ἂν βούλωνται, κρατεῖν δὲ καὶ τὰς
ἑτέρων (1)· ὅτι δὲ πρὸ τῆς ἀναφοιτήσεως οὐκ
ἦν ἐν ἀνθρώποις τῆς υἱοθεσίας τὸ πνεῦμα,
ὁ πάνσοφος εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης δηλοῖ
* Ioh. VII. 39. λέγων· * οὐδέπω γὰρ ἦν πνεῦμα ἅγιον, ὅτι
Ἰησοῦς οὐδέπω ἐδοξάσθη· δόξαν, τὴν ἐκ νε-
κρῶν ἀνάστασιν, καὶ τὴν εἰς οὐρανὸν ἄνοδον λέ-
γων· ἐκεῖ γὰρ ἀναφοιτήσας ὁ μονογενὴς τοῦ
θεοῦ λόγος ἔπεμψεν ἡμῖν ἀνθ᾽ ἑαυτοῦ τὸν
παράκλητον, καὶ ἐν ἡμῖν ἐστι δι᾽ αὐτοῦ· καὶ
* Ioh. XVI. 7 τοῦτο ἡμᾶς ἐδίδαξεν, εἰπών· * ἐὰν μὴ ἀπέλ-
θω, ὁ παράκλητος οὐκ ἐλεύσεται πρὸς
ὑμᾶς· λοιπὸν οὖν κἂν ἐλάττους ὦμεν τῶν τὴν
ἐν νόμῳ δικαιοσύνην ἐχόντων, κατά γε τὴν
τῆς ζωῆς ἀστειότητα φημὶ, ἀλλ᾽ ἐν μείζοσι
γεννητῶν γυναικὸς διὰ Χριστόν.

V. 32 *Ὅμοιοί εἰσι παιδίοις τοῖς ἐν ἀγορᾷ καθημένοις.*

A. f. 118. b. B. f. 73. C. f. 121. b. Ἦν τάχα που παιγνίου τις τρόπος
παρὰ τῶν Ἰουδαίων παισὶν οὕτως ἔχων· εἰς
μέρη δύο πληθὺς παιδίων ἐτέμνετο, ἃ καὶ
τὴν τοῦ βίου γελῶντα τύρβην καὶ τῶν ἐν
αὐτῷ πραγμάτων τὸ ἀνώμαλον, καὶ τὴν
ἑτέρων τὴν εἰς ἕτερα δεινὴν καὶ ἀθρόαν
μεταβολήν· τὰ μὲν ηὔλουν, τὰ δὲ ἐθρή-

qui ante eum extiterunt, natus de muliere est. At ii qui fidem receperunt, haud iam filii mulierum, sed Dei sunt. Quotquot enim eum receperunt, dedit eis potestatem filios Dei fieri, qui non ex sanguinibus sed ex Deo nati sunt. Et Paulus: quoniam autem estis filii, misit Deus Spiritum filii sui in corda vestra clamantem: abba, pater. Cum enim revixit Christus, spoliatis inferis, tunc credentibus in se adoptionis in filios Spiritum dedit, atque ante omnes discipulis suis. Insufflavit enim in eos dicens: accipite Spiritum sanctum: quorum remiseritis peccata, remittuntur eis, et reliqua. Nam quia omnino facti sunt divinae consortes naturae, dominico et universaliter potestativo Spiritu accepto, ideo congrua Deo dignitas eisdem conlata fuit, remittendi inquam peccata quorum voluerint, aliorum vero retinendi. Quod vero ante hunc eius adventum nondum esset apud homines adoptionis in filios Spiritus, sapientissimus demonstrat evangelista Iohannes dicens: nondum enim erat Spiritus sanctus datus, quia Iesus nondum erat glorificatus; quo loco gloriam dicit resurrectionem a mortuis, et in caelos reditum. Illuc enim redux unigenitum Dei Verbum misit ad nos pro se Paraclitum, atque in nobis per eum manet. Quod nos docuit dicens: nisi ego abiero, Paraclitus non veniet ad vos. Superest ergo, ut etiamsi forte minorem haberemus iustitiam quam ii qui in lege iusti fuerunt, de vitae inquam honestate loquor, in maioribus inter filios mulierum sumus propter Christum.

Similes sunt pueris sedentibus in foro.

Erat fortasse ludi quoddam genus apud Iudaeorum pueros ita se habentis. Duas in partes puerorum multitudo discriminabatur, quorum alii mundi huius ridebant tumultum, et insanum rerum cursum; alii terribilem praecipitemque in contrarium versam vicem; et pars quidem tibiis cane-

(1) En paenitentiae sacramentum sacerdotibus commissum a Christo per sanctum Spiritum.

bant, pars lugebant: sed neque canentibus ac laetantibus, hi qui lugebant delectabantur; neque vicissim lugentibus, hi qui tibias tenebant se conformabant. Deinde invicem quodammodo imputabant immisericordem animum atque incompositum. Huiuscemodi aliquid contigisse Iudaeorum populo ac eius principibus, Servator adfirmabat. Venerant enim prophetae tristia futura praedicentes, et luctu digna. Mox post illos venit Christus atque apostoli, tibiae instar, praedicationem regni occinentes, et paenitentiae gratiam. Sed praeduro corde Iudaei non solum non gemuerunt auditis prioribus, sed ne coram quidem posterioribus saltaverunt, nullum scilicet virtutis actum expromentes.

Venit enim Iohannes baptista, neque manducans panem, neque bibens vinum.

Quanam demum ratione pertrahêris ad fidem, pharisaee insipiens, qui omnia indiscrete vituperas, nihilque laude dignum existimas? Anteivit Servatori beatus Baptista, paenitentiam agite dicens, appropinquavit enim regnum caelorum. Profecto is erat persuadendo idoneus, qui in tam splendido et admirando vitae genere testimonium praebebat. Tu vero huic conviciari audes, quem cum summa admiratione deberes suspicere? Daemonium habere dicis eum qui ieiuniis peccati legem mortificat carnis membris haerentem, mentisque nostrae legi repugnantem? Via erat beatus Baptista ad Christi religionem. Nunc videamus et alterum, qui diversa via videtur incedere quam Baptista sectatus est. Non erat in deserto Christus, immo in urbe potius cum sanctis apostolis versabatur: neque diaetae ratio tam dura quam sancti Baptistae erat. Num ergo hunc saltem laudas? Nequaquam, sed ipsi Christo litem intendis. Dixisti enim: ecce homo devorator et bibens vinum. Undenam porro demonstrare id potes? Certe quum Maria ac Martha aliquando illum hospitio receperunt Bethaniae; quumque ex praedictis una sedulo

νουν· ἀλλ' οὔτε τοῖς αὐλοῦσι καὶ χαίρουσιν οἱ θρηνοῦντες συνῄδοντο, οὔτε μὴν τοῖς κλαίουσιν οἱ τὸν αὐλὸν ἔχοντες, συνεπλάττοντο· εἶτα ἀλλήλοις ἐνεκάλουν τρόπον τινὰ τὸ ἀσυμπαθὲς ἤγουν ἀδιάθετον· τοιοῦτόν τι πεπονθέναι τὸν τῶν Ἰουδαίων δήμους ὁμοῦ τοῖς προεστηκόσιν, ἰσχυρίζετο Χριστός· ἦλθον γὰρ οἱ προφῆται τὰ ἐσόμενα προαναφωνοῦντες σκυθρωπὰ, καὶ πρὸς θρῆνον διεγερτικά· εἶτα μετ' ἐκείνους ἐλήλυθεν ὁ Χριστὸς, καὶ οἱ ἀπόστολοι αὐλοῦ δίκην ἐξηχοῦντες τὸ τῆς βασιλείας κήρυγμα, καὶ τὴν χάριν τῆς μετανοίας· ἀλλ' οἱ σκληροκάρδιοι Ἰουδαῖοι οὐ μόνον οὐκ ἐκόψαντο ἐπὶ τοῖς προτέροις, ἀλλ' οὐδὲ ὠρχήσαντο ἐπὶ τοῖς δευτέροις, μηδὲν ἔργον ἀρετῆς διαπραξάμενοι. B. f. 73.

Ἐλήλυθε γὰρ Ἰωάννης ὁ βαπτιστὴς μήτε ἄρτον ἐσθίων μήτε οἶνον πίνων.

Διὰ ποίου πράγματος σαγηνευθήσῃ πρὸς πίστιν, ἀσύνετε φαρισαῖε, πάντα διασύρων ἀδιακρίτως, καὶ οὐδὲν ἀξιῶν ἐπαινεῖν; προεβάδισε τοῦ σωτῆρος ὁ μακάριος Βαπτιστὴς, μετανοεῖτε λέγων, ἤγγικε γὰρ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν· * ἀξιόχρεως ἦν εἰς τὸ δύνασθαι πείθειν, καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς οὕτω λαμπρᾶς καὶ ἀξιαγάστου ζωῆς μαρτυρούμενος· εἶτα κακίζειν τὸν τοιοῦτον ἀποτολμᾷς, ὃς ἔδει μᾶλλον τοῦ παντὸς ἀξιοῦσθαι θαύματος; δαιμονᾶν ἔφης τὸν κατανεκροῦντα ταῖς ἀσιτίαις τῆς ἁμαρτίας τὸν νόμον, τὸν φωλεύοντα τοῖς μέλεσι τῆς σαρκὸς, καὶ ἀντιστρατευόμενον τῷ νόμῳ τοῦ νοὸς ἡμῶν; ὁδὸς ἦν ὁ μακάριος Βαπτιστὴς τῆς εἰς Χριστὸν εὐσεβείας· ἴδωμεν δὲ καὶ τὸν ἕτερον, ὃς δοκεῖ πως τὴν ἐναντίαν ἰέναι τρίβον τῆς τοῦ ἁγίου Βαπτιστοῦ πολιτείας· οὐκ ἦν ἐν ἐρήμῳ Χριστὸς, ἐν ἄστει δὲ μᾶλλον ἐποιεῖτο τὴν διατριβὴν ὁμοῦ τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις· καὶ ἡ δίαιτα δὲ οὐ σκληραγωγίαν εἶχε τοιαύτην, ὁποία τίς ἦν ἡ τοῦ ἁγίου Βαπτιστοῦ· ἆρ' οὖν ἐπαινεῖς κἂν τοῦτον; οὐδαμῶς· γέγονας δὲ φιλαίτιος καὶ ἐπ' αὐτῷ τῷ Χριστῷ· ἔφης γάρ· ἰδοὺ ἄνθρωπος φάγος καὶ οἰνοπότης· ποῦ δὲ τοῦτο δεικνύειν ἔχεις; καίτοι Μαρίας καὶ Μάρθας ὑποδεξαμένων ἐν

A. f. 1.. B. f. ..

* Matth. III. 2

Βηθανίᾳ ποτὲ, εἶτα μιᾶς τῶν ὠνομασμένων περὶ πολλὴν διακονίαν περισπωμένης, ἀνακόπτων ὁρᾶται Χριστὸς τὸ πέρα μέτρου, καὶ καταῤῥυθμίζων ἡμᾶς εἰς αὐτάρκειαν· ἔφη γάρ· μεριμνᾷς καὶ τυρβάζῃ περὶ πολλά· ὀλίγων δέ ἐστι χρεία, ἢ ἑνός· ἦν δὲ τοιοῦτος ἀεί τε καὶ πανταχοῦ· τελώναις δὲ συνηυλίζετο, ἀνάλωτος ὢν αὐτὸς ἁμαρτίας παντελῶς· ἔφη γάρ· τίς ἐξ ὑμῶν ἐλέγχει
* Ioh. VIII. 46. με περὶ ἁμαρτίας *; οὐκοῦν οὐδὲν ἂν ἠδικήθη καὶ συνὼν ἁμαρτωλοῖς, τοὐναντίον δὲ πάσης αὐτοῖς ὠφελείας καὶ σωτηρίας ἐγίνε-
* Luc. V. 31. το πρόξενος· ἔλεγε γάρ· * οὐ χρείαν ἔχουσιν οἱ ὑγιαίνοντες ἰατροῦ, ἀλλ' οἱ κακῶς ἔχοντες· ὑμᾶς μὲν γὰρ ὁ διὰ Μωϋσέως νόμος μὴ συνδιαιτᾶσθαι πονηροῖς ἐκέλευσεν, ἵνα μὴ ὡς ἀσθενεῖς καὶ πρὸς ἁμαρτίαν εὔκολοι, ῥᾳδίως εἰς τὸν αὐτὸν τῆς ἀσεβείας ἐμπέσητε βυθόν· εἰ γὰρ ἑδραῖοι ἦτε πρὸς ἀρετὴν, καὶ πρὸς εὐσέβειαν εἴχετε βεβηκότα τὸν νοῦν, οὐκ ἂν κεκώλυκε· Χριστὸς δὲ τί ἂν πάθοι τῶν ἀδικεῖν πεφυκότων; ἀλλ' ἠγνόησας παντελῶς τὸ περὶ αὐτοῦ μυστήριον· Θεὸς γὰρ ὢν λόγος, γέγονε μεθ' ἡμῶν, τουτέστιν ἐσαρκώθη δι' ἡμᾶς, οὐχ ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σωθῇ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ· τοῦ δὲ κατακρίνοντος ἦν, τὸ μὴ συνεῖναι θέλειν τοῖς οὖσιν ἐν ἁμαρτίαις· τοῦ δὲ σώζειν ἐθέλοντος, τὸ καὶ συνεῖναι καὶ νουθετεῖν, καὶ τῶν αἰσχιόνων ἀναπείθειν ἀποφοιτᾷν· καὶ τῆς εἰς τὸ φαῦλον ὁδοῦ, τὸν τῆς εἰς αἰῶνα ζωῆς ἀνθελέσθαι τρίβον· οὐκ ἦλθε καλέσαι δικαίους, ἀλλὰ ἁμαρτωλοὺς
* Luc. V. ... εἰς μετάνοιαν· * οὐ μολύνεται ἥλιος πᾶσαν φωτίζων τὴν ὑπ' οὐρανὸν, καὶ ἀκαθάρτοις πολλοῖς σώμασιν ὁμιλῶν· οὐδὲ ὁ τῆς δικαιοσύνης ἥλιος ἀδικηθείη ἂν κατ' οὐδένα τρόπον, πονηροῖς ἀνθρώποις συναστρεφόμενος· μηδεὶς δὲ τὸ ἑαυτοῦ μέτρον δεσποτικοῖς ἀξιώμασιν ἁμιλλᾶσθαι ζητείτω· ἀλλὰ τὴν ἑαυτοῦ ἀσθένειαν ἕκαστος λογιζόμενος, τὴν τῶν τοιούτων φευγέτω συνήθειαν· φθείρουσι γὰρ ἤθη
* I. Cor. XV. 33. χρηστὰ ὁμιλίαι κακαί· * νουθετεῖν δὲ τοὺς τοιούτους, τὸ κωλύον οὐδέν.

Ἠρώτα δέ τις αὐτὸν τῶν φαρισαίων ἵνα φάγῃ μετ' αὐτοῦ.

A. f. 119. 1 ἐκλήται μὲν οὖν παρ' ἑνὸς τῶν φαρι-

ministerio distraheretur, cernimus Christum sollicitudinem immodicam praecidere, atque ad frugalitatem nos erudire. Dixit enim: sollicita es et turbaris erga plurima: modicis autem opus est, immo et uno. Ita semper et ubique sese gerebat. Quod si cum publicanis versabatur, ipse omni prorsus peccato carebat. Aiebat enim: quis ex vobis arguet me de peccato? Ergo nihil ex peccantium consuetudine laedebatur; contra autem omnimodae iis utilitatis atque salutis conciliator erat. Dicebat enim: non egent sani medico, sed qui male habent. Vobis quidem Moysis lex quominus cum improbis versemini vetat, ne utpote infirmi et ad peccandum proni, facile in impietatis barathrum incurratis. Nam si stabili virtute essetis, firmamque in recta pietate mentem retineretis, nihil vobis vetuisset. Christus autem cuinam peccandi occasioni fuisset obnoxius? Tu vero prorsus ignoras mysterium eius. Nam Deus Verbum venit ad nos, id est propter nos est incarnatum; non ut mundum iudicet, sed ut mundus per ipsum salvetur. Est sane damnantis officium, ut ne cum illis versetur qui delictis sunt irretiti: eius autem qui vult salvare, mos est et conversandi et admonefaciendi, et ut a turpibus resiliant adhortandi, atque ut viae pravae loco, aeternae vitae semitam praeoptent. Non venit vocare iustos, sed peccatores ad paenitentiam. Sol orbem terrarum illuminans non sordidatur, quamquam impuris multis corporibus incidat. Iustitiae sol nullo modo laedi poterat dum pravis cum hominibus versaretur. Attamen nemo modulum suum cum dominica dignitate comparare velit; sed suam quisque infirmitatem reputans, pravorum familiaritatem devitet. Corrumpunt enim bonos mores colloquia prava. Ceteroqui eos qui sunt huiusmodi nihil nos vetat quominus admoneamus.

Rogabat autem illum quidam de pharisaeis ut manducaret cum eo.

Invitatus itaque fuit ab uno pharisaeo-

rum Dominus, qui utpote bonus et clemens, volensque omnes homines salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire, gratiam petenti annuit; et ingressus, discubuit. Ecce autem muliercula intro accurrit, quae intemperantibus sane moribus fuerat, nunc tamen fidele propositum prae se ferebat; nec praeteritae vitae infamiam ignorans, Christum rogabat ceu qui mundare eam atque omni reatu liberare poterat, et peccatorum remissionem largiri. Id vero agebat retro stans; neque enim ante dimissa peccata consistere coram poterat.

σαίων ὁ κύριος· ἐπεὶ δὲ χρηστός ἐστι καὶ φιλάνθρωπος, καὶ πάντας ἀνθρώπους θέλει σωθῆναι καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν, κατένευσεν αἰτοῦντι τὴν χάριν, καὶ εἰσελθὼν κατεκλίθη· εἶτα γύναιον ἐπεισέτρεχε, ἀκόλαστον μὲν ἐν τῷ βίῳ γενόμενον, πιστὴν δὲ προαίρεσιν ἐπιδεικνύμενον, καὶ τὸν ἐπὶ τοῖς φθάσασι μῶμον οὐκ ἀγνοήσασα, παρεκάλει Χριστὸν ὡς ἀποσμῆξαι δυνάμενον καὶ ἀπαλλάξαι παντὸς αἰτιάματος, καὶ τὴν τῶν ἡμαρτημένων δωρήσασθαι ἄφεσιν· ἔδρα δὲ τοῦτο στᾶσα ὀπίσω· ἔμπροσθεν γὰρ ἑστάναι, οὔπω ἠδύνατο πρὸ τῆς ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν.

Cap. VIII.

Dixit per similitudinem.

Beati prophetae multifariam verba de Christo fecerunt. Alii quippe ceu lumen venturum praenunciarunt. Alii regali dignitate et eminentia praeditum. Itaque et quidam illorum dixit: « beatus qui habet in Sion semen, et familiares in Hierusalem! Ecce rex iustus regnabit, et principes cum iudicio praeerunt. Et erit vir sermones suos celans, et abscondet se quasi ab aqua ruente. » Quod autem plerumque arcanus Servatoris sermo fuerit, patet. Sic eum nobis beatus quoque psalmista loquentem introducit: aperiam in parabolis os meum. Nunc videsis ad exitum iam perduci quod ille ante nuntiaverat. Plurima Iesum ex universa Iudaea circumsteterat multitudo, quam alloquebatur parabolis utens: verumtamen iis, utpote indignis mysteria cognoscere regni caelorum, obscurus sermo erat: neque curae illis erat, fidem erga Christum suscipere: immo et ipsius praedicationibus impie obsistebant. Quare et illos obiurgabant qui Christo adhaerere, eiusque sacra doctrina imbui volebant; non sine scelere dicentes: daemonium habet et insanit; cur eum auditis? Itaque illis non fuit datum mysteria cognoscere regni caelorum; nobis vero potius qui fidei paratiores fuimus. Namque ipse copiam nobis dedit parabolam obscurum-

ΚΕΦ. Η'.

Εἶπε διὰ παραβολῆς. v. 4

Οἱ μακάριοι προφῆται πολυτρόπως A. f. 121 B. f. 76. b C. f. 122. b
τοὺς περὶ Χριστοῦ πεποίηνται λόγους· οἱ μὲν
γὰρ ὡς φῶς ἥξοντα προαπήγγελλον· οἱ δὲ
καὶ ἐν τάξει καὶ ὑπεροχῇ τῇ βασιλικῇ· καὶ γοῦν
ἔφη τις αὐτῶν· * μακάριος ὃς ἔχει ἐν Σιὼν *Is. XXXI. 9. gr. et XXXII. 1. 2.
σπέρμα, καὶ οἰκείους ἐν Ἱερουσαλήμ· ἰδοὺ καὶ βασιλεὺς δίκαιος βασιλεύσει, καὶ ἄρχοντες μετὰ κρίσεως ἄρξουσι· καὶ ἔσται ὁ ἄνθρωπος κρύπτων τοὺς λόγους αὐτοῦ, καὶ κρυβήσεται ὡς ἀφ' ὕδατος φερομένου· ὅτι δὲ κεκρυμμένος ἀεί πως τοῦ σωτῆρος ὁ λόγος, δῆλον· οὕτως ἡμῖν αὐτὸν καὶ ὁ μακάριος ψαλμῳδὸς εἰσκεκόμικε λέγοντα· * ἀνοίξω ἐν παρα- * Ps. LXXVII. 2.
βολαῖς τὸ στόμα μου· ἄθρει δὲ οὖν εἰς πέρας ἐκβεβηκὸς τὸ παρ' αὐτοῦ διηγορευμένον· πλείστη μὲν γὰρ πληθὺς συναγήγερτο περὶ αὐτὸν, τοῖς ἐξ ἁπάσης τῆς Ἰουδαίας· προσελάλει δὲ αὐτοῖς ἐν παραβολαῖς· ἀλλ' ἐκείνοις μὲν οὐκ οὖσιν ἀξίοις μαθεῖν τὰ μυστήρια τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας, ἀσυμφανὴς ἦν ὁ λόγος· λόγου γὰρ ἠξίουν οὐδενὸς, τὸ τὴν εἰς αὐτὸν πίστιν προσήκασθαι· ἀντέπραττον δὲ ἀνοσίως καὶ τοῖς δι' αὐτοῦ κηρύγμασι· καὶ γοῦν ἐπετίμων τοῖς ἐθέλουσι προσεδρεύειν αὐτῷ, καὶ τὴν παρ' αὐτοῖς διψῶσι μυσταγωγίαν, δυσσεβοῦντές τε καὶ λέγοντες· * δαι- * Ioh. X. 20.
μόνιον ἔχει καὶ μαίνεται, τί ἀκούετε αὐτοῦ; οὐκοῦν οὐκ ἐκείνοις δέδοται γνῶναι τὰ μυστήρια τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, ἡμῖν δὲ μᾶλλον τοῖς ἑτοιμοτέροις εἰς πίστιν· δέδωκε γὰρ ἡμῖν

αὐτὸς τὸ δύνασθαι νοεῖν παραβολὴν καὶ σκοτεινὸν λόγον, ῥήσεις τε σοφῶν καὶ αἰνίγματα.
A. f. 122. — Ῥητέον δὲ καὶ ἔτι, ὅτι εἰκόνες εἰσὶν ὥσπερ αἱ παραβολαὶ πραγμάτων οὐχ' ὁρατῶν, νοητῶν δὲ μᾶλλον καὶ πνευματικῶν· ὃ γὰρ ἰδεῖν οὐκ ἔνεστι τοῖς τοῦ σώματος ὀφθαλμοῖς, τοῦτο δείκνυσιν ἡ παραβολὴ τοῖς τῆς διανοίας ὄμμασι, διὰ τῶν ἐν αἰσθήσει καὶ οἷον ἁπτῶν πραγμάτων διαμορφοῦσα καλῶς τὴν τῶν νοητῶν ἰσχνότητα· ἴδωμεν τοίνυν ὁποίαν ἡμῖν ἐξυφαίνει τὴν νόησιν, τοῦ σωτῆρος ὁ λόγος.

v. 9. Ἐπηρώτων δὲ αὐτὸν οἱ μαθηταὶ λέγοντες, τίς εἴη ἡ παραβολὴ αὕτη.

A. f. 122. b. B. f. 68. Τίς δὲ ἄρα ἐστὶ τῆς παραβολῆς ὁ σκοπὸς, καὶ ὅποι ποτὲ βλέπει τῆς παραβολῆς τὸ βάθος, παρ' αὐτοῦ μάθωμεν τοῦ συνθέντος αὐτήν· ἠγνόησαν ταῦτα πρὸ ἡμῶν οἱ μακάριοι μαθηταὶ, καὶ προσῄεσαν τῷ σωτῆρι, παρακαλοῦντες καὶ λέγοντες, τί ἐστι αὕτη ἡ
A. f. 123. C. f. 123. παραβολή; — Ἀλλ' ἴδωμεν ποία τίς ἐστιν ἡ πρόφασις, δι' ἣν ἁρπάζεται τὰ ἐν ταῖς ὁδοῖς· σκληρὰ καὶ ἀνήροτος ἐστὶ πᾶσα πως ὁδὸς, διὰ τὸ τοῖς ἁπάντων ὑποκεῖσθαι ποσὶ, καὶ οὐδὲν αὐταῖς ἐγχώννυται τῶν σπερμάτων· οὐκοῦν ὅσοι τὸν νοῦν ἔχουσι σκληρὸν, οὐκ εἰσδύεται ἐν αὐτοῖς θεῖόν τι καὶ ἱερὸν νουθέτημα, δι' οὗ δύναται καρποφορεῖν τὰ εἰς ἀρετὴν αὐχήματα· οὗτοι τοῖς ἀκαθάρτοις πνεύμασι, καὶ αὐτῷ δὴ τῷ σατανᾷ, πεπατημένη γεγόνασιν ὁδὸς, οὓς οὐκ ἔστι ποτὲ καρπῶν ἁγίων γενέσθαι τροφούς· στεῖραν καὶ ἄγονον ἔχοντας τὴν καρδίαν· πάλιν εἰσὶ τινὲς ἀπεριεργάστως ἔχοντες τὴν πίστιν ἐν ἑαυτοῖς, ὡς ἐν ἁπλότητι λόγων· οὗτοι ἄρριζον ἔχουσι τὴν εὐσέβειαν, εἰσιόντες γὰρ ἐν ἐκκλησίαις, ἐπιγάννυνται μὲν τῷ πλήθει τῶν συναγηγερμένων, καὶ ἀσμένως προσίενται τὰς μυστα-

que sermonem intelligendi, dictaque sapientium et aenigmata. – Dicendum est insuper, parabolas esse velut imagines haud visibilium rerum, sed intellectualium potius ac spiritalium. Quod enim corporeis oculis spectare non licet, hoc ostendit parabola mentis obtutibus, sensibilibus et quasi tangibilibus rebus egregie informans intellectualium obiectorum subtilitatem. Videamus igitur quodnam nobis meditamentum paret Servatoris oratio (1).

Interrogabant autem eum discipuli eius, quae esset haec parabola.

Quinam sit parabolae scopus, et quo spectet arcanum eius, ab illo qui eam composuit audiamus. Namque id ante nos nesciebant beati discipuli, qui ad Servatorem accedentes rogarunt dicentes: quaenam est haec parabola? – Sed videamus quaenam sit causa quamobrem semen in viis diripitur. Dura atque inarata quaelibet fere via est, quia omnium pedibus teritur, nullumque iis semen committitur. Ergo quicumque mentem obduratam habent, nullum in eos ingreditur divinum sacrumve monitum, cuius beneficio laeta virtutis germina possint oriri. Huiusmodi homines impuris spiritibus et ipsi Satanae trita via sunt, nec umquam sanctorum fructuum fieri possunt altores, quia sterile habent et infecundum cor. Rursus alii sunt qui incuriose intra se retinent fidem, tamquam simplici suasione nixam. Hi non bene fundatam religionem habent: namque in ecclesias ingressi, laetantur multitudine congregatorum, et sacras res libenter participant; verumtamen haud cum serio iudi-

(1) Hoc fere loco apud latinam Corderii catenam sic. « Cyrillus. Hic enim manifeste praedicat mysterium Unigeniti in carne. Beatos namque dicit eos, qui isto tempore inhabitabant Sion, rationalem nempe, » quae est ecclesia Dei vivi. Habuimus autem et nos domesticos secundum spiritum, sanctos sacrorum » antistites. Iustus quoque et irreprehensibilis est omnis iustitiae remunerator. Imperarunt autem cum » iudicio sive auctoritate iudiciaria principes illi sancti discipuli, quique post illos ecclesiarum rectores » extiterunt, de quibus sic canit David: constitues eos principes super omnem terram. Erit autem, inquit, » rex iustus: homo quidem ac frater noster secundum omnia illa quae in terra habuit; in veritate vero, » Deus. Nam Verbum caro factum est, secundum scripturam. Abscondet autem sermones suos: plurima » siquidem Christus in parabolis locutus est. Etenim abscondetur tamquam absorptus ab aqua currente, » hoc est capi non poterit insidiis insidiantium: saepenumero enim Iudaei insidiati sunt illi, ipse autem, » ut evangelista dicit, per medium illorum ibat. Et sic aderat, scilicet curam gerens. »

cio, sed cum quadam voluntatis levitate. Mox ecclesiis egressos doctrinarum sacrarum statim capit oblivio. Et si quidem res Christianorum haud procella iactentur, fidem illi servant; sed persecutione turbante, fugitivam mentem gerunt. Quibus Hieremias propheta ait: sumite arma et scuta. Profecto enim invictam habet manum servator Deus. Atque, ut ait doctissimus Paulus: fidelis Deus, qui non patietur nos tentari supra id quod possumus, qui tentationem simul eiusque exitum dabit, ut sustinere possimus.

Iam vero siquando accidat ut pro Christi religione pugnantes patiamur, tunc demum felicissimi usquequaque erimus. Nam sanctis apostolis Servator aiebat: ne terreamini ab his qui corpus occidunt, animam autem non possunt occidere, et reliqua. Quod quidem non verbis tantum sed factis etiam nos docuit. Animam quippe suam pro nobis posuit, suoque sanguine universum mundum adquisivit. Haud ergo nostri arbitrii sumus, sed eius potius qui nos emit servavitque, atque ei vitam nostram debemus. Namque ut divus ait Paulus, propterea mortuus est Christus et revixit, ut mortuorum et vivorum sit dominus. Videamus etiam quae sint spinae, quibus divinum suffocatur semen. Quid rursus ait Servator? Proiicit quidem ipse semen, quod in recipientibus manens animabus, et iam paene se attollens, et semet ostendendi initium faciens, mundanis curis opprimitur, atque ut ait Hieremias, fit manipulus efficiendae farinae ineptus. Novate itaque vobis novalia, ait alius propheta, et in spinis ne seminetis. Ergo ut divinum in nobis germinet semen, mundanas sollicitudines mentibus nostris pellamus. Sunt autem terra pinguis et frugifera, quae centuplum fructum reddit, egregiae bonaeque animae, quae sermonis

γωγίας· πλὴν οὐ κεκριμμένως, ἀλλ' ἐξ ἐλαφρῶν θελημάτων· ἀποφοιτήσαντες δὲ τῶν ἐκκλησιῶν, εἰς λήθην εὐθὺς ἀποφέρονται τῶν ἱερῶν μαθημάτων· κἂν μὲν μὴ χειμάζηται τὰ χριστιανῶν, σώζουσιν ἐκεῖνοι τὴν πίστιν· διωγμοῦ δὲ θορυβήσαντος, φυγάδα τὸν νοῦν ἔχουσι· πρὸς οὓς ὁ προφήτης Ἱερεμίας*, φησίν· ἀναλάβετε ὅπλα καὶ ἀσπίδας· μάλιστα μὲν γὰρ ἄμαχον ἔχει τὴν χεῖρα ὁ διασώζων θεὸς, καὶ καθά φησιν ὁ πάνσοφος Παῦλος· * πιστὸς ὁ θεὸς, ὃς οὐκ ἐάσει ἡμᾶς πειρασθῆναι ὑπὲρ ὃ δυνάμεθα, ἀλλὰ ποιήσει σὺν τῷ πειρασμῷ καὶ τὴν ἔκβασιν τοῦ δύνασθαι ὑπενεγκεῖν.

* Hierem. XLVI 3.
* I. Cor X. 13

Πλὴν εἰ γένοιτό πως καὶ τὸ εἰς Χριστὸν εὐσεβείας ὑπεραθλοῦντας παθεῖν, τότε πάντη τε καὶ πάντως ἐσόμεθα ζηλωτοί· καὶ γοῦν τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις ἔφασκεν ὁ σωτήρ·* μὴ φοβηθῆτε ἀπὸ τῶν ἀποκτενόντων τὸ σῶμα, τὴν δὲ ψυχὴν μὴ δυναμένων ἀποκτεῖναι, καὶ τὰ ἑξῆς· οὐ μόνοις δὲ λόγοις ταῦτα ἡμᾶς ἐξεπαίδευεν, ἀλλὰ καὶ ἔργοις· τέθεικε γὰρ ὑπὲρ ἡμῶν τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν, καὶ αἵματι τῷ ἰδίῳ κατεκτήσατο τὴν ὑπ' οὐρανόν· ἐσμὲν τοιγαροῦν οὐχ' ἑαυτῶν, τοῦ πριαμένου δὲ μᾶλλον καὶ διασώσαντος, καὶ αὐτῷ τὴν ἑαυτῶν ὀφείλομεν ζωήν· ὡς γάρ φησιν ὁ θεσπέσιος Παῦλος, διὰ τοῦτο Χριστὸς ἀπέθανε καὶ ἔζησεν*, ἵνα καὶ νεκρῶν καὶ ζώντων κυριεύσῃ· ἴδωμεν δὲ καὶ τὰς ἀκάνθας αἷς ὁ θεῖος ἀποπνίγεται σπόρος· τί πάλιν φησὶν ὁ σωτήρ; ἐνίησι μὲν οὖν αὐτὸς τὸν σπόρον, ὁ δὲ καί τοι ταῖς τῶν δεξαμένων ἐναπομείνας ψυχαῖς, καὶ οἷον ἀνασχὼν ἤδη καὶ ἐν ἀργαῖς (1) τοῦ φαίνεσθαι διϊκάσας, ὑπὸ μεριμνῶν συμπνίγεται κοσμικῶν, καὶ καθά φησιν Ἱερεμίας* (2), γίνεται δράγμα μὴ ἔχον ἰσχὺν τοῦ ποιῆσαι ἄλευρον· νεώσατε τοίνυν ἑαυτοῖς νεώματα, ἕτερος προφήτης φησὶ*, καὶ μὴ σπείρητε ἐν ἀκάνθαις· οὐκοῦν ἵνα ὁ θεῖος ἡμῖν ἐξανθήσῃ σπόρος, προαποβάλωμεν τὰς ἑαυτῶν διανοίας μερίμνας κοσμικάς. — Εἴη δ' ἂν γῆ πίων καὶ εὔτοκος, ποιοῦσα καρπὸν ἑκατονταπλασίονα, ψυχαὶ καλαί τε καὶ ἀγαθαὶ,

* Luc. XII.
* Rom. XIV. 9
* Os. VIII. 7
* Hierem. IV. 3
V. 15. A. f. 123 b. B. f. 78 b.

(1) Ita cod. Num pro ἐναργής, vel potius ἐν ἀρχαῖς?

(2) Immo Oseas. Paria sphalmata alibi nos coarguimus. Et quidem mox p. 223, Matthaeus mendose pro *Marcus*.

εἰς βάθος δεχόμεναι τὰ τοῦ λόγου σπέρματα, καὶ κατέχουσαι, καὶ γονναίως τρέφουσι· περὶ τῶν τοιούτων ἂν λέγοιτο καὶ μάλα δικαίως,
Iach. III. 12. τὸ δι' ἑνὸς τῶν ἁγίων προφητῶν * εἰρημένον παρὰ θεοῦ· καὶ μακαριοῦσιν ὑμᾶς πάντα τὰ ἔθνη, διότι ἐγένεσθε ὑμεῖς γῆ θελητή· ὅταν γὰρ εἰς νοῦν καθαρὸν τῶν παρενοχλεῖν εἰωθότων θεῖος ποτὲ λόγος κατενεχθῇ, τότε δίδωσι ῥίζαν εἰς βάθος, καὶ ἀστάχυος δίκην ἐπιπηδᾷ, καὶ τελεσφορεῖται καλῶς.

Πλὴν ἐκεῖνο χρήσιμον οἶμαι χρηστομαθεῖν ἑλομένοις εἰπεῖν· ὁ γάρ τοι Ματ-
* Matth. XIII. 23. θαῖος * αὐτὸ δὴ τουτὶ τὸ κεφάλαιον ἡμῖν ἐξηγούμενος, τὴν ἀγαθὴν ἔφη γῆν ἐκδοῦναι καρποὺς ἐν τρισὶ διαφοραῖς· ἡ μὲν γάρ φησιν, ἐποίησεν ἑκατὸν, ἡ δὲ ἑξήκοντα, ἡ δὲ τριάκοντα· ἄθρει δὴ οὖν ὅπως τρεῖς ἔφη Χριστὸς εἶναι τὰς βλάβας, καὶ ὁμοίως ἰσαρίθμους αὐταῖς τὰς εὐδοκιμήσεις· τὰ μὲν γὰρ εἰς τὴν ὁδὸν πίπτοντα τῶν σπερμάτων, ὑπὸ πτηνῶν διαρπάζεται· τὰ δὲ ἐν τοῖς πετρώδεσιν ἐξανθήσαντα μόνον, οὐκ εἰς μακρὰν ξηραίνεται· τὰ δὲ ταῖς ἀκάνθαις, ἐναποπνίγεται· γῆ δὲ ἡ θελητὴ καρποὺς ἀποτίκτει, τοὺς ἐν τρισὶν ὡς ἔφην διαφοραῖς, ἑκατὸν καὶ ἑξήκοντα καὶ τριάκοντα· ὡς γὰρ ὁ πάν-
* I Cor. VII. 7. σοφος γράφει Παῦλος *, ἕκαστος ἡμῶν ἴδιον ἔχει χάρισμα ἐκ θεοῦ, ὁ μὲν οὕτως, ὁ δὲ οὕτως· οὐ γὰρ ἐν ἴσῳ μέτρῳ πάντη τε καὶ πάντως τὰς τῶν ἁγίων εὐδοκιμήσεις γεγενημένας εὑρίσκομεν· πλὴν ζηλοῦν ἀναγκαῖον τὰ μείζονά τε καὶ ὑπερκείμενα τῶν χθαμαλωτέρων.

semina penitus concipiunt retinentque, et strenue alunt. De his recte admodum dici potest, quod per unum de sanctis prophetis a Deo dictum fuit: et beatos vos dicent cunctae gentes, quia facti estis vos terra desiderabilis. Cum enim in mentem, rebus quae turbare solent purgatam, divinus aliquando sermo incidit, tunc alte radicem figit, et spicae instar erumpit, et bene fructificat.

Verumtamen commodum reor, iis qui utilia discere discunt, aliud quoque edisserere. Nam Matthaeus hoc ipsum argumentum nobis narrans, bonam ait terram tribus diversis gradibus fructificasse. Alia enim, inquit, fecit centesimum, alia sexagesimum, alia denique trigesimum fructum. Videsis itaque quomodo tria dixit Christus fuisse detrimenta, et simul pari numero prosperitates. Nam quae secus viam deciderunt semina, ab avibus direpta fuerunt. Quae autem in petrosis locis germinarunt, paulo post exaruerunt. Quae denique in spinis, ea suffocata fuerunt. Item terra optabilis triplici cum differentia fructus ut dixi parit, centum, sexaginta, triginta. Ut enim scribit sapientissimus Paulus, unusquisque nostrum proprium habet Dei donum, alius sic, alius aliter. Non enim parem prorsus mensuram sanctorum hominum bona facinora habuisse comperimus. Verumtamen nos maiora, et quae humilioribus supereminent, aemulari opus est.

[illegible] Μήτηρ μου καὶ ἀδελφοί μου οὗτοί εἰσιν οἱ τὸν λόγον τοῦ θεοῦ ἀκούοντες καὶ ποιοῦντες αὐτόν.

Mater mea et fratres mei hi sunt qui verbum Dei audiunt et faciunt illud.

B. f. 79. b. Ὁ διὰ τῆς Μωϋσέως νομοθεσίας εἰπών· τίμα τὸν πατέρα σου, καὶ τὴν μητέρα σου, ἵνα
* Deut. V. 16. εὖ σοι γένηται *, ἡμῖν δὲ ἐπιτάξας καὶ τοὺς ἐχθροὺς ἀγαπᾶν, ἆρα αὐτὸς ὠλιγώρει τῆς εἰς τὴν μητέρα τιμῆς, καὶ ἀπωθεῖται τὴν εἰς τοὺς ἀδελφοὺς ἀγάπην; οὐδαμῶς· τί οὖν ἄρα διδάξαι βούλεται; εἰς ὕψος αἴρει μέγα τὴν εἰς ἀνθρώπους ἀγάπην, οἵπερ ἂν ἐθέλοιεν τοῖς αὐτοῦ πείθεσθαι νόμοις· καὶ τὰς ἀνωτάτω τιμὰς ὀφείλειν ἡμῖν βούλεται, ὡς μητράσι καὶ ἀδελφοῖς· εἰ γὰρ μητέρα καὶ ἀδελ-

Qui in mosaica lege dixit: honora patrem tuum et matrem tuam, ut bene sit tibi; nobis vero praecepit ut inimicos etiam amemus; num idem inquam parum erat de honoranda matre sollicitus, et erga fratres caritatem abiecerat? Minime gentium. Quid ergo docere vult? Eximie extollit caritatem erga homines qui suis voluerint legibus obtemperare; summosque honores debere ipse nobis vult quasi matribus fratribusque. Si enim matrem fra-

tresque eius esse dicit, qui audiunt verbum eius et faciunt illud, quid ni omnibus sit exploratum, eum peculiari et pretiosa prosequi dilectione sua eos qui adseclae ipsius erant? Sic enim provocabat omnes, ut accederent, et sermonibus suis obsequi vellent.

Ipse ascendit in naviculam, et discipuli eius.

Transfretabat una cum sanctis apostolis Christus Tiberiadis mare seu stagnum. Adorta est autem navim subita ac saeva tempestas, vique ventorum elatae conglobataeque undae, mortis metum discipulis incutiebant. Non parum enim terrefacti erant, quamquam remigandi periti, neque tempestatum ignari. Quia igitur periculi magnitudo intolerandum iam faciebat timorem, quum alia nulla spes salutis reliqua esset, nisi ipse virtutum dominus, id est Christus, hunc excitant dicentes: praeceptor, salva nos, perimus: namque obdormisse illum ait hic evangelista; Marcus autem addit quod etiam in cervicali iaceret, simul eum fastu alienum demonstrans, multamque hinc nos docens vitae modestiam. Providentissime autem mihi accidisse videtur, quominus statim incipiente procella opem ab eo peterent; ut malo iam veluti extremo, manifestior esset Deo dignae potentiae vis, furibundum cohibens mare, atque ad magnam tranquillitatem redigens, ita ut ne vestigium quidem turbationis maneret. Nam si tempestas vigilante Christo evenisset, vel non metuissent, vel precati non essent, vel ne existimassent quidem quicquam eum huiusmodi posse mandare. Propterea obdormit, timori tempus concedens, atque ipsis evidentiorem faciens rei gestae sensum. Neque enim quisquam pari modo agnoscit quae in alienis corporibus fiunt, et quae in proprio. Nam quia ceteros omnes beneficiis affectos viderant, se vero nihil fruitos, et supino animo erant, oportebatque ipsos quoque beneficium aliquod experiri, tempestatem exercitii causa fieri annuit, terrorque uti-

φοὺς αὐτοῦ εἶναι φησὶ τοὺς ἀκούοντας τὸν λόγον αὐτοῦ, καὶ ποιοῦντας αὐτόν, πῶς οὐχ ἅπασιν ἐναργές, ὡς ἐκκεκειμένην καὶ ἀξιόληπτον χαρίζεται τὴν ἀγάπην τοῖς ἑπομένοις αὐτῷ; οὕτω γὰρ ἦν πεῖσαι πάντας ἥκειν ἐπὶ τὸ βούλεσθαι τοῖς αὐτοῦ καταπείθεσθαι λόγοις.

Αὐτὸς ἀνέβη εἰς πλοῖον, καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ. v. 22.

Διέπλει μὲν ὁμοῦ τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις Χριστὸς τὴν Τιβεριάδα θάλασσαν ἤτοι λίμνην· ἐγήγερται δὲ κατὰ τοῦ σκάφους ἀδόκητός τε καὶ ἀπηνὴς χειμών, καὶ ταῖς τῶν ἀνέμων ἐμβολαῖς ὑψοῦ τὸ κῦμα κυρτούμενον, τὸ τοῦ θανάτου δέος ἐνετίθει τοῖς μαθηταῖς· τεθορύβηνται γὰρ οὐ μετρίως, καί τοι τὸ θαλασσουργεῖν εἰδότες, καὶ κλύδωνος οὐκ ὄντες ἀπείρατοι· ἐπειδὴ δὲ λοιπὸν τοῦ κινδύνου τὸ μέγεθος πρὸς ἀφόρητον αὐτοὺς ἐκάλει δειλίαν, ὡς ἑτέραν οὐκ ἔχοντες τοῦ σώζεσθαι τὴν ἐλπίδα, πλὴν ὅτι μόνον αὐτὸν τὸν τῶν δυνάμεων κύριον, δῆλον δὲ ὅτι Χριστόν, διανιστῶσι λέγοντες· ἐπιστάτα, σῶσον, ἀπολλύμεθα· καθευδῆσαι γὰρ αὐτὸν ὁ εὐαγγελιστής φησι· ὁ δὲ Μάρκος * προστίθησιν ὅτι καὶ ἐν προσκεφαλαίῳ, δεικνύς τε τὸ ἄτυφον, καὶ πολλὴν ἐντεῦθεν ἡμᾶς παιδεύων φιλοσοφίαν· οἰκονομικώτατα δέ μοι καὶ τοῦτο λίαν πεπράχθαι δοκεῖ, ἵνα μὴ εὐθὺς ἀρξαμένου τοῦ κλύδωνος ἐπιπηδᾷν τῷ σκάφει, τὴν παρ᾽ αὐτοῦ ζητῶσιν ἐπικουρίαν· ἀλλ᾽ οἷον ἀκμάσαντος ἤδη τοῦ κακοῦ, ἐμφανεστέρα γένηται τῆς θεοπρεποῦς ἐξουσίας ἡ δύναμις, μαινομένην καθιστῶσα θάλασσαν, καὶ μεθιστῶσα πρὸς γαλήνην μεγάλην, ὡς μηδὲ ἴχνος ἐπιμεῖναι τῆς ταραχῆς· εἰ γὰρ ἐγρηγορότος ἐγένετο, ἢ οὐκ ἂν ἐφοβήθησαν, ἢ οὐκ ἂν παρεκάλεσαν, ἢ οὐδ᾽ ἂν ἐνόμισαν αὐτὸν δύνασθαί τι τοιοῦτον εἰπεῖν· διὰ τοῦτο καθεύδει, διδοὺς καιρὸν τῇ δειλίᾳ, τρανοτέραν αὐτοῖς ποιῶν τῶν γινομένων τὴν αἴσθησιν· οὐ γὰρ ὁμοίως τίς ὁρᾷ τὰ ἐν τοῖς ἀλλοτρίοις σώμασι γινόμενα, καὶ τὰ ἐν ἑαυτῷ· ἐπεὶ οὖν πάντας εὐεργετηθέντας εἶδον, ἑαυτοὺς δὲ οὐδενὸς ἀπολελαυκότας, ὕπτιοί τε ἦσαν, ἔδει δὲ αὐτοὺς διὰ τῆς οἰκείας αἰσθήσεως ἀπολαῦσαι τῶν εὐεργεσιῶν, συγχωρεῖ τὸν χειμῶνα γυμνασίας ἕνεκεν, καὶ τὸ

A. f. 125. b.
B. f. 80.
C. f. 123. b.

* Marc. IV. 38.

θορυβηθῆναι συμφερόντως ἐγίνετο, ὥστε μεῖζον φανῆναι τὸ θαῦμα, καὶ διηνεκῆ γενέσθαι τοῦ συμβάντος τὴν μνήμην· προσδοκήσαντων γὰρ ἀπόλλυσθαι πρότερον, τότε ἐσώθησαν· ἵνα ὁμολογήσαντες τὸν κίνδυνον, μάθωσι τοῦ θαύματος τὸ μέγεθος· πλὴν ὡς ἔφην διανιστῶσι λέγοντες, σῶσον, ἀπολλύμεθα· ἐνταῦθα μοι βλέπε μετὰ πίστεως ὀλιγοπιστίαν· πιστεύουσι μὲν γὰρ ὅτι σῶσαι δύναται, ὡς δὲ ὀλιγόπιστοι λέγουσιν ὅτι ἀπολλύμεθα· οὐ γὰρ ἦν ἐφικτὸν ἀπολέσθαί ποτε,
A. I. 126. συνόντος αὐτοῖς τοῦ πάντα ἰσχύοντος· ἀλλ' ἐγέγερται παραχρῆμα Χριστὸς, ὁ πάντων ἔχων τὴν ἐξουσίαν, καὶ καθίστησι μὲν εὐθὺς τὸν κλύδωνα, συνέστειλε δὲ τὰς τῶν πνευμάτων ὁρμὰς, καὶ τὸν θόρυβον ἔπαυσε, καὶ δι' αὐτῶν ἔδειξε τῶν πραγμάτων ὅτι θεός ἐστι· λεγέσθω
[a] Ps. LXXXVIII. 10. τοίνυν παρ' ἡμῶν τὸ ἐν βίβλῳ ψαλμῶν· * σὺ δεσπόζεις τοῦ κράτους τῆς θαλάσσης, καὶ τὸν σάλον τῶν κυμάτων αὐτῆς σὺ καταπραΰνεις.

Καταστήσας δὲ τὸν κλύδωνα τῆς θαλάσσης, καὶ χειμαζομένην ἅμα τῷ σκάφει τῶν ἁγίων μαθητῶν τὴν πίστιν μεθίστησι πρὸς τὸ ἀραρὸς, καὶ οἱονεὶ γαλήνην αὐτοῖς ἐνεργάζεται, τὰ τῆς ὀλιγοπιστίας περιστείλας κύματα· καὶ μετὰ τοῦ χειμῶνος τῶν ὑδάτων, τὸν χειμῶνα τῆς ψυχῆς αὐτῶν λύει, ἐπιτιμῶν καὶ παιδεύων ὁμοῦ, ὡς τὸν φόβον οὐχ' ἡ τῶν πειρασμῶν ἐργάζεται ἐπαγωγὴ, ἀλλὰ τὸ τῆς διανοίας ἀσθενές· ἔφη γοῦν, ποῦ ἡ πίστις ὑμῶν; ὅ
[a] Matth. VIII. 26. γε μὴν ἕτερος τῶν εὐαγγελιστῶν * εἰπεῖν αὐτὸν διατείνεται· τί δειλοὶ ἐστὲ, ὀλιγόπιστοι; θορυβεῖ γὰρ ἔσθ' ὅτι καὶ τὸν εὖ βεβηκότα νοῦν, ἐπισκήψας ἀδοκήτως φόβος θανάτου· διὰ τοῦτο προσῄεσάν ποτε λέγοντες τῷ Χρι-
[a] Luc. XVII. 5. στῷ· * πρόσθες ἡμῖν πίστιν· λείπεται τοῦ τελείου πρὸς πίστιν, ὁ τοῖς τῆς ὀλιγοπιστίας ἐγκλήμασιν ὑπενηνεγμένος· ὥσπερ γὰρ ὁ χρυσὸς ἐν πυρὶ δοκιμάζεται, οὕτως καὶ πίστις ἐν πειρασμοῖς· πλὴν ἀσθενὴς ὁ ἀνθρώπου νοῦς· δεῖται δὲ πάντως τῆς ἄνωθεν χειρὸς, εἰς τὸ δύνασθαι διενεγκεῖν ἀνδρείως τὰ παρεμπίπτοντα· καὶ τοῦτο ἡμᾶς ὁ σωτὴρ ἐδίδασκεν
[a] Ioh. XV. 5. εἰπών· * χωρὶς ἐμοῦ οὐ δύνασθε ποιεῖν οὐδέν· ὁμολογεῖ δὲ τοῦτο καὶ ὁ σοφώτατος
[a] Philip. IV. 13. Παῦλος, γράφων· * πάντα ἰσχύω ἐν τῷ ἐν-

liter accidit, ut maius appareret miraculum, et perpetua fieret rei gestae memoria. Nam qui antea perituros se putaverant, postea servati sunt; ut fatentes periculum, miraculi magnitudinem agnoscerent. Verum, prout dixi, ipsum excitant dicentes: salva nos, perimus. Heic mecum animadverte fidem simul et eiusdem fidei infirmitatem. Credunt eum posse salvare, et tamen ut modica fide praediti dicunt: perimus. Profecto enim fieri non poterat ut tunc perirent, cum ille aderat qui omnia potest. Evigilat itaque statim Christus, qui rerum omnium potestatem habet, tempestatemque protinus sistit, ventorum impetum cohibet, perturbationem sedat, reque ipsa demonstrat se esse Deum. Dicatur itaque a nobis quod est in libro psalmorum: « tu dominaris potestati maris, motumque fluctuum eius tu mitigas. »

Sedata maris procella, fluctuantem simul cum navicula sanctorum discipulorum fidem ad firmitatem convertit, ac serenitatem ipsis quodammodo efficit, modicae fidei fluctus compescens. Atque ita cum undarum procella perturbationem animi illorum solvit, obiurgans simul et docens, causam esse timoris non tentationum incursum, sed mentis infirmitatem. Aiebat itaque: ubinam vestra fides? Alius autem evangelista ipsum dixisse narrat: cur timidi estis, modicae fidei? Namque interdum mentem quoque constantem turbat incumbens subito mortis timor. Idcirco accesserunt aliquando ad Christum dicentes: adauge nobis fidem. A fidei perfectione desciscit, qui diffidentiae culpa abripitur. Sicut enim aurum igne probatur, sic tentationibus fides. Verumtamen mens hominis infirma est, egetque prorsus superna manu, quô ingruentia mala perferre fortiter valeat. Idque nos Servator docebat cum diceret: « sine me nihil potestis facere. » Fatetur hoc sapientissimus quoque Paulus scribens: « omnia possum in eo qui me confortat. » Ergo repressa procella,

marique reddita quiete ac serenitate reducta, divinum mirantes prodigium discipuli, murmurabant inter se dicentes: quis est hic, qui ventis quoque sic imperat et aquis ut ei obediant? Num ergo quia ipsum non noverant, verba « quis est hic » inter se loquebantur? Atqui quid ni hoc prorsus sit incredibile? Sciebant enim et Deum esse et Dei filium Iesum, stupebant tamen haerentis ei potentiae summatum, et gloriam divinitatis: quumque adhuc inter homines versaretur, et in carne cerneretur, dicunt ea verba: quis est hic? nempe, quantus qualisque est hic, quantaque vi ac potestate pollet, quoniam ipsis imperat aquis ac vento, a quibus ei obtemperatur? Est enim hic imperativus nutus, dominicale praeceptum, non servilis precatio. Grande est hoc et audientibus utile miraculum: obedit scilicet creatura iubenti quodlibet Christo. Quin adeo ipsum increpationis modum cum digna Deo auctoritate peractum dicit Marcus. Ait enim dixisse mari Dominum: « tace, obmutesce: » quae verba comitatum est praeceptum; mare autem fluctibus spumans, incarnatum Verbum audiit, et a saeviendo destitit, agnovitque illum qui se a mundi principio nutibus suis congregaverat, qui arenosum littus posuerat ei terminum quem non transgredietur.

Haec omnia imago fuerunt rerum quae postea discipulis evenerunt. Stagnum quippe Iudaea fuit, in qua vehemens commota est tempestas Iudaeorum adversus Christum. Turbati autem adeo sunt discipuli, ut etiam diffugerint. Sed enim ceu ex somno surrexit Servator, rursusque discipulis tranquillitas adfuit. Etenim iis apparens dixit: pax vobis. Alio etiam modo, maris figuram habet hic apud nos visibilis mundus, navis ecclesia intelligetur, sanctos habens remiges, qui propterea quod fidem receperunt, praesentem semper habent Christum. At enim gravis interdum commovetur procella, ac plurimi calamitatum

δυναμοῦντι με Χριστῷ· παυσαμένου δὲ τοῦ χειμῶνος, καὶ εἰς γαλήνην καὶ εὐδίαν, νεύματι Χριστοῦ, τῆς θαλάσσης μεταβληθείσης, καταπεπληγμένοι τὴν θεοσημείαν οἱ μαθηταὶ, παρεψιθύριζον ἀλλήλοις λέγοντες· τίς ἄρα οὗτός ἐστιν, ὅτι καὶ τοῖς ἀνέμοις ἐπιτάσσει, καὶ τῷ ὕδατι, καὶ ὑπακούουσιν αὐτῷ; ἆρ' οὖν ὡς οὐκ εἰδότες αὐτὸν, τὸ τίς οὗτός ἐστι παρηγόρουν ἀλλήλων; εἶτα, πῶς οὐκ ἀπίθανον παντελῶς τὸ χρῆμα ἐστίν; ᾔδεσαν γὰρ ὄντα θεὸν καὶ υἱὸν θεοῦ τὸν Ἰησοῦν, καταπληττόμενοι δὲ τῆς ἐνούσης αὐτῷ δυνάμεως τὴν ὑπερβολὴν, καὶ τὴν τῆς θεότητος δόξαν· καί τοι καθ' ἡμᾶς ὄντι τε καὶ ὁρωμένῳ κατὰ τὴν σάρκα, λέγουσι τὸ, τίς οὗτός ἐστιν, ἀντὶ τοῦ πόσος καὶ οἷος, καὶ ἐν ὅσῃ δυνάμει καὶ ἐξουσίᾳ, ὅτι καὶ αὐτοῖς ἐπιτάσσει τοῖς ὕδασι καὶ τῷ ἀνέμῳ, καὶ ὑπακούουσιν αὐτῷ; ἐπιτακτικὸν γάρ ἐστι τὸ ἔργον, δεσποτικὴ πρόσταξις, καὶ οὐκ ἀξίωσις οἰκετική· μέγα καὶ τοῦτο πρὸς θαῦμα καὶ ὄνησιν τοῖς ἀκροωμένοις· ὑπακούει γὰρ ἡ κτίσις οἷς ἂν ἐπιτάττειν βούλεται Χριστός· ἀμέλει δὲ καὶ τὸν τῆς ἐπιτιμήσεως τρόπον ἐν ἐξουσίᾳ θεοπρεπεῖ γενέσθαι φησὶν ὁ Μάρκος· [* cod. Ματθαῖος.] * ἔφη γὰρ εἰπεῖν τῇ θαλάσσῃ τὸν κύριον, σιώπα, πεφίμωσο· * [* Marc. IV. 39.] καὶ ἅμα τῷ λόγῳ, ἠκολούθησε τὸ πρόσταγμα· καὶ ἡ θάλασσα ἐπαφρίζουσα τοῖς κύμασιν, ἤκουσε τοῦ σαρκωθέντος λόγου, καὶ πέπαυται τοῦ χειμῶνος, καὶ γινώσκει τὸν ἀπ' ἀρχῆς αὐτὴν συναγαγόντα προστάγματι, τὸν θεμένον ἄμμον ὅριον αὐτῇ, ὃ οὐχ ὑπερβήσεται. * [* Ps. CIII. 9.]

[A. f. 126.] Καὶ τύπος τοῦ περὶ τοὺς μαθητὰς συμβάντος ὕστερον· λίμνη γὰρ ἡ Ἰουδαία, περὶ ἣν κατέβη λαῖλαψ πολλὴ τῆς κατὰ τοῦ Χριστοῦ μανίας τῶν Ἰουδαίων· ἐταράχθησαν δὲ οἱ μαθηταὶ, ὥστε καὶ φυγεῖν· ἀλλ' ὥσπερ ἐξ ὕπνου ἀνέστη ὁ σωτὴρ, καὶ πάλιν οἱ μαθηταὶ ἐν γαλήνῃ· ἐπιστὰς γὰρ αὐτοῖς, εἶπεν· * [* Luc. XXIV. 36.] εἰρήνη ὑμῖν· ἑτέρως δὲ, ἐν σχήματι θαλάσσης τοῦδε τοῦ καθ' ἡμᾶς νοουμένου κόσμου, σκάφος ἡ ἐκκλησία νοηθήσεται, πλωτῆρας ἔχουσα τοὺς ἡγιασμένους, οἳ καὶ διὰ τὸ καταδέξασθαι τὴν πίστιν, συνόντα διὰ παντὸς ἔχουσι τὸν Χριστόν· ἀλλὰ καὶ δεινὸς ἔσθ' ὅτε χειμὼν καταρρήγνυται, καὶ μυρία περιστάσεων τοῦ ἁγίου σκάφους κατεξανίσταται κύματα, ἀναρίθμητοι

ἢ ὥσπερ παφλάζουσι πειρασμοί, καὶ μὴν καὶ πνευμάτων πονηρῶν ἀγριότης ἐγκατασκήψασα, πρὸς αὐτὸ καταφέρει τοῦ θανάτου τὸ δεῖμα· καὶ σύνεστι μὲν τοῖς ἑαυτοῦ γνωρίμοις Χριστός· διὰ δὲ τὸ πολλάκις ἐφεῖναι παθεῖν οἰκονομικῶς, ἀπομιμεῖσθαί πως δοκεῖ τὸν νυστάζοντα· ὅταν τοίνυν ὑπέρμετρος ἀληθῶς, καὶ οὐκέτι τοῖς πλωτῆρσι φορητὸς ὁ θόρυβος ᾖ, καὶ πρὸς ἄκρον ἤδη τοῦ κακοῦ τὰ πρόβατα (1) βλέπῃ, τότε προσήκει βοᾶν μονονουχὶ λέγοντας, ἐξεγέρθητι, ἵνα τί ὑπνοῖς κύριε; ἀμελητὶ γὰρ διαναστήσεται, καὶ πάντα μὲν ἐκποδὼν ποιήσει φόβον· ἐπιτιμήσει δὲ τοῖς πειράζουσι, καὶ μεταστήσει τὸ πένθος εἰς εὐθυμίαν, εὐδίαν ἁπλώσας τὴν ἁπαλὴν καὶ ἀκύμονα· περιόψεται γὰρ οὐδαμῶς τοὺς ἐπ' αὐτῷ πεποιθότας.

v. 26. Κατέπλευσαν εἰς τὴν χώραν τῶν Γεργεσηνῶν κ. τ. λ.

A. f. 127. B. f. 80. b C. f. 124. Προσωρμίσθη ὁ σωτὴρ τῇ Γεργεσηνῶν,
ὁμοῦ τοῖς ἁγίοις μαθηταῖς· εἶτά τις ὑπήντη-
σεν ἀνήρ, ὃς ἦν ἐνδιαίτημα πολλῶν καὶ ἀκα-
θάρτων πνευμάτων, ἔξω καὶ νοῦ καὶ φρενὸς
ὑπάρχων, καὶ οὐδὲν ἀπεοικὼς τῶν τεθνεώτων
ἤδη καὶ ἐν γῇ κειμένων· μᾶλλον δὲ τάχα που
καὶ ἐν τοῖς ἔτι χείροσι· γυμνὸς γὰρ τὰ τῶν τεθ-
νεώτων μνήματα περιφοιτῶν, τῆς τῶν δαιμο-
νίων ἀπανθρωπίας ἀπόδειξις ἦν· ἐφίησι γάρ
τινας οἰκονομικῶς ὁ τῶν ὅλων θεὸς ὑπ' αὐτοῖς
γίνεσθαι, οὐχ' ἵνα πάθωσι μᾶλλον, ἀλλ' ἵν'
ἡμεῖς δι' αὐτῶν μάθωμεν ὁποῖοί τινες εἰσὶν
ἐκεῖνοι περὶ ἡμᾶς, οὕτω τε παραιτώμεθα
τὸ ὑποκεῖσθαι θέλειν αὐτοῖς· ἑνὸς γοῦν πε-
v. 28. πονθότος, οἰκοδομοῦνται πολλοί. — Ὁ Γερ-
γεσηνὸς, ἤγουν ἡ ἐν αὐτῷ λανθάνουσα τῶν δαι-
μονίων ἀγέλη, προσέπιπτε τῷ Χριστῷ, καὶ
ταῦτα ἐβόα· τί ἐμοὶ καί σοι, Ἰησοῦ υἱὲ τοῦ
θεοῦ; κ. τ. λ. Καί μοι ἐνταῦθα βλέπε,
θράσει πολλῷ καὶ ἀπονοίᾳ συμπεπλεγμένην
δειλίαν· δεῖγμα μὲν γὰρ ἀπονοίας διαβολι-
κῆς, τὸ τολμῆσαι λέγειν τί ἐμοὶ καὶ σοὶ υἱὲ
τοῦ θεοῦ; δειλίας δὲ, τὸ δέεσθαι ἵνα μὴ βασα-
νισθῇ· ἀλλὰ γὰρ εἰ οἶδας ὅλως αὐτὸν υἱὸν
ὄντα τοῦ ὑψίστου θεοῦ, ὁμολογεῖς ὅτι θεός ἐστιν
οὐρανοῦ τε καὶ γῆς καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς· εἶτα πῶς

sanctam navim circumstant fluctus, innumerae aestuant tentationes, et impurorum spirituum saevitia incumbens, ad usque mortis terrorem compellit. Attamen familiaribus suis adest Christus; et dum saepe illos prudente consilio pati sinit, imitari videtur dormitantem. Quum itaque vere summa fuerit remigibusque intoleranda procella, et quum in extremum plane discrimen (Christi) oves venerint; tunc nos oportet clamare sic fere dicentes: expergiscere, quare obdormis, Domine? Sine mora enim exsurget, omnemque depellet timorem; tentatores obiurgabit, et luctum convertet in gaudium, serenitatem explicans nitidam et imperturbatam. Neque enim confidentes ei prorsus despiciet.

Navigaverunt ad regionem Gergesenorum etc.

Navim appulit Servator cum sanctis discipulis ad regionem Gergesenorum. Mox ibi occurrit vir, qui multorum spirituum impurorum domicilium erat, mente quoque et intellectu captus, nihil a mortuis et sub terra conditis differens; immo et peiore conditione utens; nudus enim mortuorum monumenta circumiens, daemonum crudelitatis spectaculum erat. Nam aliquos sub horum potestatem decidere sinit universalis Deus, non tam ut hi patiantur, quam ut nos discamus quo ingenio sint daemones adversus nos, atque ita nolimus iis subesse: namque uno patiente, erudiuntur multi. – Gergesenus, seu latens in ipso daemonum grex, ante Christum procidit atque ita exclamabat: quid mihi et tibi, Iesu fili Dei? etc. Heic mecum animadverte, multae audaciae ac vesaniae mixtum timorem. Quippe indicium diabolicae vesaniae est, quod dicere audet: quid mihi et tibi est, fili Dei? Timoris autem, quod obsecrat ne torqueatur. Atqui si omnino scis hunc esse altissimi Dei filium, confiteris Deum esse caeli ac terrae et omnium quae in his sunt. Cur ergo quae tua non sunt,

(1) Ita cod. Sed num erat scribendum πράγματα, *res?*

immo aliena, diripis? Deinde ais, quid mihi et tibi? Nemo certe terrenorum regum homines sceptro suo suppositos barbaris in perpetuum permittit. Verba tibi congrua fare. Sunt autem haec: rogo te, ne me torqueas. – Et videsis incomparabilem dignitatem eius qui supra omnes est, id est Christi invictam potentiam. Satanam conterit, ut id tantum patiatur volens. Ignis loco flammaeque diabolo sunt Christi verba. Vere itaque dixit psalmista: « montes extabuerunt a facie Dei. » Nam montibus comparat excelsas superbasque potentias, improbas illas videlicet. Verum hae, tamquam igni admotae, Servatoris nostri virtuti atque potentiae, cerae instar liquefiunt.

Sciscitatus est Iesus iussitque edicere nomen suum. Num quia ignoraret interrogavit, atque ut unus de nobis volebat id cognoscere? Quid ni vero prorsus sit fatuum quicquam huiusmodi dicere vel cogitare? Cuncta enim scit utpote Deus, et cor scrutatur ac renes. Prudente consilio interrogavit, ut cognoscamus magnam daemonum multitudinem unam hominis animam possedisse. Nam quia Dominus noverat magnum esse daemonum illic habitantium numerum; spectatores autem unum cernebant hominem, unamque vocem emissam audiebant, ait Christus: dic, quod est tibi nomen; ne si forte ipsemet dixisset multos illic esse, haud ei crederetur. Ipsos itaque fateri vult multitudinem suam.

Et rogabat eum, ne iuberet etc.

Nam quia alii iam in abyssum praemissi fuerant, reliqui idem sibi timebant (1).

Rogabant eum ut permitterent sibi in illos (porcos) ingredi.

Impurorum spirituum grex postulavit sibi parem porcorum gregem. Annuit vero dispensativo consilio Christus, quamquam quid ab ipsis eventurum foret non ignorabat. Rei copiam ipsis concessit, ut hoc

τὰ μὴ σά, μᾶλλον δὲ τὰ αὐτοῦ, διαρπάζεις; εἶτα λέγεις τί ἐμοὶ καὶ σοί; καὶ τίς ἀνέξεται τῶν ἐπὶ γῆς βασιλέων μέχρι παντὸς ἀνεῖναι βαρβάροις τοὺς ὑπὸ σκῆπτρα κειμένους; τὰς σαυτῷ πρεπούσας ἐρεύγου φωνάς· αὗται δέ εἰσιν ἐν τῷ, δέομαί σου μή με βασανίσῃς. — Καὶ ἄθρει δή μοι πάλιν τὴν ἀπαράβλητον δόξαν τοῦ πάντων ἐπέκεινα, φημὶ δὴ Χριστοῦ τὴν ἀκαταγώνιστον ἰσχύν· συντρίβει τὸν σατανᾶν, ἐθελήσας μόνον τοῦτο παθεῖν αὐτόν· πῦρ αὐτῷ καὶ φλόγες εἰσὶ τὰ Χριστοῦ ῥήματα· ἀληθὲς οὖν ὅτι καθά φησιν ὁ μακάριος ψαλμῳδὸς *, τὰ ὄρη ἐτάκησαν ἀπὸ προσώπου τοῦ θεοῦ· ὄρεσι γὰρ τὰς ὑψηλὰς καὶ ὑπερηφάνους παρεικάζει δυνάμεις πονηρὰς δηλονότι· πλὴν ὡς πυρὶ προσβαλοῦσαι τῇ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν δυνάμει τε καὶ ἐξουσίᾳ κατατήκονται κηροῦ δίκην. * Ps. XCVI. 5

Ἠρώτα Χριστὸς, καὶ προστέταχεν εἰπεῖν τί τὸ ὄνομα αὐτῷ· ἆρ᾽ οὖν οὐκ εἰδὼς ἤρετο; καὶ ὡς εἷς τῶν καθ᾽ ἡμᾶς ἐζήτει μαθεῖν; καί τοι πῶς οὐκ ἀσύνετον παντελῶς τὸ φράσαί τι τοιοῦτον ἢ νοεῖν; πάντα γὰρ οἶδεν ὡς θεὸς, καὶ καρδίαν ἐξετάζει καὶ νεφρούς· ἤρετο οἰκονομικῶς, ἵνα μάθωμεν ὅτι πολλὴ δαιμονίων πληθὺς μίαν ἀνθρώπου ψυχὴν κατενείματο· ἐπειδὴ γὰρ ὁ κύριος ᾔδει τὸ πλῆθος τῶν ἐνοικούντων δαιμόνων, οἱ δὲ ὁρῶντες, ἕνα μὲν ἄνδρα ἔβλεπον, μιᾶς δὲ προφερομένης φωνῆς ἤκουον, λέγει· εἰπὲ, τί ὄνομά σοι· ἵνα μὴ αὐτὸς εἰπὼν ὅτι πολλοί εἰσιν, ἀπιστηθῇ, ἀλλ᾽ αὐτοὶ ὁμολογήσωσιν ὅτι πολλοὶ τυγχάνουσι. v. 30. A f. 127

Καὶ παρεκάλει αὐτὸν ἵνα μὴ ἐπιτάξῃ κ. τ. λ. v. 31.

Ὡς γὰρ ἑτέρων ἤδη προαπεσταλμένων, οἱ καταλειφθέντες τὸ χρῆμα ἐπεφρίκεσαν. B f. 82. b

Παρεκάλουν αὐτὸν ἵνα ἐπιτρέψῃ αὐτοῖς εἰς ἐκείνους εἰσελθεῖν. v. 32.

Ἤτησέ γε μὴν ἡ τῶν ἀκαθάρτων πνευμάτων ἀγέλη τὴν ἴσην τε καὶ ὁμοίαν ἑαυτῇ τῶν χοίρων ἀγέλην· κατένευσε δὲ Χριστὸς οἰκονομικῶς, καί τοι τὸ παρ᾽ αὐτῶν ἐσόμενον οὐκ ἠγνοηκώς· δέδωκε γὰρ τὴν ἐξουσίαν αὐτοῖς, ἵνα A. f. 127. b

(1) Addit vel praeponit D. Thomas in catena. « Cyrillus. Hinc autem palam est, quod aemulae catervae a maiestatis divinae ineffabili potentia Salvatoris detrudebantur ad inferna. »

ἡμῖν γένηται καὶ τοῦτο μετὰ τῶν ἄλλων, ὠφελείας πρόφασις καὶ ἀσφαλείας ἐλπίς· αἰτοῦσι γὰρ χοίρων τὴν ἐξουσίαν, ὡς οὐκ ἔχοντες δηλονότι· οἱ δὲ τῶν οὕτω μικρῶν καὶ εὐτελεστάτων οὐκ ἔχοντες ἐξουσίαν, πῶς ἂν ἀδικήσειάν τινα τῶν ἐσφραγισμένων παρὰ Χριστοῦ, καὶ τῆς εἰς αὐτὸν ἐλπίδος ἀνηρτημένων; καὶ μὴν καὶ τοῦτο πρὸς τούτοις ἔξεστι μαθεῖν, ὡς ἀπό γε τοῦ συμβεβηκότος τῇ τῶν χοίρων ἀγέλῃ, ὅτι εἰσὶν οἱ ἀλιτήριοι δαίμονες κακοὶ, καὶ τῶν ὑπ᾽ αὐτοῖς γινομένων ἐπίβουλοι· τοῦτο γὰρ ἐνδείξειεν ἂν καὶ μάλα σαφῶς τὸ κατακρημνίσαι τοὺς χοίρους, ἐναποπνίξαι τε τοῖς ὕδασι· καὶ διὰ τοῦτο κατένευσεν αἰτοῦσιν αὐτοῖς ὁ Χριστὸς, ἵνα ἐκ τοῦ συμβεβηκότος μάθωμεν ἡμεῖς, ὁποῖοί τινές εἰσιν, ὡς ἀπηνεῖς τε καὶ θηριώδεις.

etiam cum ceteris nobis fieret utilitatis argumentum et tutelae spes. Petunt in porcos potestatem, nempe quia non habebant. Iam vero qui adeo parvae vilisque rei dominio non potiebantur, quomodo cuiquam nocebunt qui Christi sigillum receperit, in eoque spem suam collocaverit? Illud insuper praeter cetera discere licet, nempe ex iis quae porcorum gregi acciderunt, scelestos daemones esse noxios, et suis subditis mala moliri. Res patet evidentissime ex porcorum praecipitio et in aquis suffocatione. Propterea petentibus illis indulsit Christus, ut ex rei eventu nos discamus cuiusmodi sint daemones, crudeles scilicet atque ferini (1).

v. 45. Εἶπεν ὁ Ἰησοῦς· τίς ὁ ἁψάμενός μου;

Ait Iesus: quis me tetigit?

A. f. 130. Οὐκ ἠγνοήθη δὲ τὸ παράδοξον, καίτοι γὰρ πάντα εἰδὼς ὁ σωτὴρ, ὡς μὴ εἰδὼς ἐρωτᾷ. καὶ φησί· τίς ὁ ἁψάμενός μου; οὐκ ἀπιθάνως δὲ τῶν ἁγίων ἀποστόλων εἰπόντων, ὅτι οἱ ὄχλοι συνέχουσί σε καὶ ἀποθλίβουσιν, ὃ μέγιστον ἦν σημεῖον τοῦ καὶ σάρκα αὐτὸν ἀληθῆ περικεῖσθαι, καὶ πάντα τῦφον καταπατεῖν, οὐδὲ γὰρ πόῤῥωθεν εἵποντο, ἀλλὰ συνεῖχον αὐτὸν πάντοθεν· αὐτὸς τὸ πραχθὲν εἰς μέσον συνάγει, καὶ ἐπέμεινε λέγων, ὅτι ἥψατό μου τίς· ἐγὼ γὰρ ἔγνων δύναμιν ἐξελθοῦσαν ἀπ᾽ ἐμοῦ, πρὸς τὴν ὑπόνοιαν τῶν ἀκουόντων παχύτερον ἀποκρινόμενος· ἆρ᾽ οὖν φιλοδόξως ὁ κύριος οὐκ ἀφῆκε λαθεῖν τῆς θεοπρεποῦς ἐνεργείας τὴν ἔνδειξιν, ἤτοι τὸ συμβαῖνον ἐπὶ τῷ γυναίῳ παράδοξον; οὐ τοῦτο φαμέν· πῶς γάρ; ὁ κελεύων σιγᾷν πολλαχοῦ; ἐκεῖνο δὲ μᾶλλον· βλέπει γὰρ εἰς ὄνησιν πανταχοῦ τῶν καλουμένων εἰς τὴν διὰ πίστεως χάριν· οὐκοῦν πολλοὺς μὲν ἠδίκησεν ἀγνοηθὲν τὸ σημεῖον· γεγονὸς δὲ γνώριμον, ὠφέλησεν οὐ μετρίως, καὶ πρό γε τῶν ἄλλων τὸν ἄρχοντα τῆς συναγωγῆς· ἀσφαλεστέραν γὰρ ἐτίθει τὴν τοῦ προσδοκηθέντος ἐλπίδα· καὶ ἀραρότως ἐδίδου θαῤῥεῖν, ὅτι καὶ τῶν τοῦ θανάτου βρόχων ἐξαρπάσει Χριστὸς τὸ θυγάτριον

Mira ac subita res ab eo non ignorabatur, etsi qui omnia novit Servator, tamquam ignarus interrogat, aitque: quis me tetigit? Sanctis autem apostolis non inepte respondentibus, en turbae te comprimunt et affligunt; quod maximum erat indicium eum veram gerere carnem, et omni fastu abhorrere; non enim eum procul sequebantur, sed undique circumsistebant; ipse inquam rem actam in medium profert, substititque dicens: vere aliquis me tetigit; etenim ego novi virtutem de me exiisse. Quod quidem pro ruditate audientium ita locutus est. Num ergo ob gloriae cupiditatem noluit Dominus latere divinae suae efficaciae demonstrationem? Minime hoc dicimus. Cur enim id ageret, qui multoties tacere iussit? Illud potius censendum est, nempe ubique propositam fuisse ei utilitatem illorum qui per fidem ad gratiam vocati erant. Multis reapse nocumento fuisset miraculi eius ignoratio; quod contra palam factum non parum profuit, atque in primis principi synagogae. Id enim spem tutiorem expectanti iniecit, firmamque fiduciam contulit, fore ut eius filiolam de mortis laqueis expediret. – Non enim li-

(1) Apud D. Thomam pergit « Cyrillus. Erat enim necessarium ostendere, filium Dei providentiam » rerum habere non minus quam pater, ut aequalitatis decor in utroque appareat. »

cebat immundis vel rem sanctam tangere, vel ad sacrum quemvis virum accedere. Persuasum ergo fuit nobis, Deum verum esse Emmanuhelem, tum insperato prodigii effectu, tum etiam eius verbis Deo dignis. Ego enim, inquit, novi virtutem de me exiisse. Est autem supra nostram conditionem, et fortasse angelorum etiam vim excedit, ut virtutem aliquis de se possit emittere, tamquam ex propria natura, id est se ipso. Id autem uni congruit supremae naturae atque altissimae: neque ulla creatura medicam vim in se gerit, aut aliam quamlibet propriam, sed a Deo tantum concessam.

Et reversus est spiritus eius, et surrexit continuo.

Talis utique est miraculi historia. Sed enim fortasse oportet aliquanto subtilius et sublimius hanc ipsam considerare. Itaque simpliciores quidem Dei magnalia mirentur secundum praedicta; quae etiam materialiter intellecta aedificant. Verum nos qui transcendere possumus ad contemplandum, quod haec in figura illis contingebant, et nostri gratia scripta fuerunt, Deum invocantes petamus ut nobis sermo suppetat qui et hanc partem illustrare queat; quomodo scilicet Iesus ad archisynagogi filiam recto itinere abierit, non autem ad haemorrhoissam, quae ei in via occurrit; et tamen quamvis recta ad illam pergeret, nihilominus prior haec sanata fuerit. Venit enim Dei filius principaliter ad Iudaeorum synagogam, invenitque eam languentem immo mortuam. Namque Israhelitarum peccata illam extinxerant. At vero haemrorhoissa quae in via erat, immunditia scatens, fluxum praeter tempus patiens in naturalibus, ipsa ante illam credit filio Dei. Et Iesus quidem illuc abibat, ipsa autem vestimenti eius fimbriam vult attingere. Porro

αὐτοῦ. — Οὐ γὰρ ἐξῆν τοῖς μὴ καθαροῖς, (A. f. 130. b) ἢ ἅψασθαί τινος τῶν ἁγίων, ἢ ἐγγὺς γίνεσθαι ἀνδρὸς ἱεροῦ· πεπληροφορήμεθα τοίνυν ὡς θεὸς ἀληθινός ἐστιν ὁ Ἐμμανουὴλ, καὶ ἀπό γε τοῦ παραδόξως ἐνηργημένου, καὶ ἐξ ὧν ἔφη θεοπρεπῶς· ἐγὼ γὰρ καὶ ἔγνων, φησὶ, δύναμιν ἐξεληλυθυῖαν ἀπ᾽ ἐμοῦ· ἔστι δὲ μείζων ἐπέκεινα τῶν καθ᾽ ἡμᾶς, ἢ τάχα που καὶ ἀγγελικῶν, τὸ δύνασθαι δύναμιν ἐκπέμψαί τινα, καὶ ὡς ἀπό γε τῆς ἰδίας φύσεως, τουτέστιν ἀφ᾽ ἑαυτῶν· πρέπει δὲ μόνῃ τὸ χρῆμα τῇ πάντων ἐπέκεινα καὶ ἀνωτάτω φύσει· οὐδὲν γὰρ τῶν ἐν τοῖς κτίσμασι φέρει τινὰ δύναμιν ἰατρικὴν, ἢ γοῦν ἑτέραν τινὰ ἰδίαν, ἀλλὰ θεόσδοτον.

Καὶ ἐπέστρεψε τὸ πνεῦμα αὐτῆς, καὶ ἀνέστη παραχρῆμα.

Πλὴν (1) ἀλλὰ τοιαύτη μὲν ἡ τοῦ θαύ- (H. f.) ματος ἱστορία· χρὴ δὲ ἴσως καὶ ἰσχνότερον αὐτὴν θεωρῆσαι καὶ ὑψηλότερον· οἱ μὲν οὖν ἁπλούστεροι θαυμαζέτωσαν τὰ μεγαλεῖα τοῦ θεοῦ κατὰ ταῦτα· οἰκοδομεῖ γὰρ καὶ σωματικῶς νοούμενα· οἱ δὲ δυνάμενοι διαβαίνειν ἐπὶ τὸ βλέπειν ὅτι καὶ ταῦτα τυπικῶς συνέβαινεν ἐκείνοις, ἐγράφη δὲ δι᾽ ἡμᾶς *, εὐξάμενοι τῷ θεῷ, αἰτήσωμεν λό- (* I. Cor. X. 11.) γον ἐλθεῖν τὸν σαφηνίζοντα καὶ ταῦτα· πῶς ὁ Ἰησοῦς πρὸς ἀρχισυναγώγου θυγατέρα προηγουμένως ἀπῄει, οὐ πρὸς τὴν αἱμοῤῥοοῦσαν, καὶ ἐν τῇ ὁδῷ αὐτῷ ἀπαντῶσαν· καὶ ὅτι προηγουμένως ἀπιόντος αὐτοῦ πρὸς ἐκείνην, πρώτη αὐτὴ θεραπεύεται· ἦλθε γὰρ ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ προηγουμένως εἰς τὴν Ἰουδαίων συναγωγὴν, καὶ εὗρεν αὐτὴν νοσοῦσαν καὶ ἀποθανοῦσαν· τὰ γὰρ παραπτώματα τοῦ Ἰσραὴλ πεποίηκεν αὐτὴν ἀποθανεῖν· ἡ δὲ αἱμοῤῥοοῦσα ἡ ἐν τῇ ὁδῷ, ἡ ἀκαθαρσίας πεπληρωμένη, ἡ ῥέουσα οὐκ ἐν καιρῷ ἀφέδρου, ἀλλ᾽ ἀεὶ αἱμοῤῥοοῦσα, αὐτὴ πρὸ ἐκείνης πιστεύει τῷ υἱῷ τοῦ θεοῦ· καὶ ἐκεῖ μὲν σωτὴρ ἀπέρχεται, αὐτὴ δὲ κἂν τοῦ κρασπέδου τοῦ ἱματίου ἅψασθαι θέλει· ὁ δὲ Λουκᾶς, ὁ

(1) Totum hoc fragmentum mihi occurrit tantummodo in codice H. f. 30. sub utroque nomine Cyrilli atque Origenis, qui mos interdum catenarum est. Et quidem ex codice veneto iam dederat auctor appendicis Galland. Bibl. T. XIV. p. 95. Corderius quoque in sua lat. cat. habet sub Cyrilli et Geometrae nominibus.

μὴ εἶπε Ματθαῖος, προσέθηκεν ὅτι δωδεκαετὴς ἦν ἡ τοῦ ἀρχισυναγώγου θυγάτηρ· καὶ ἡ αἱμοῤῥοοῦσα δώδεκα ἔτη εἶχεν αἱμοῤῥοοῦσα· οὐκοῦν ἅμα τῇ γενέσει ἐκείνης, αὕτη αἱμοῤῥοεῖ· ἐν ἀπαθείᾳ γάρ ἐστιν ἐκείνη ὅσον χρόνον ζῇ ἡ συναγωγή, καὶ ὁ αὐτὸς ὅρος τοῦ χρόνου τοῦ τέλους ἐκείνης, καὶ τῆς ἀρχῆς τῆς σωτηρίας ταύτης ἐστί· δώδεκα ἐτῶν ἐκείνη ἀποθνήσκει, καὶ δώδεκα ἐτῶν τοῦ πάθους αὕτη πιστεύσασα θεραπεύεται, ἥτις οὐκ ἴσχυσεν ὑπ' οὐδενὸς τῶν ἰατρῶν θεραπευθῆναι· πολλοὶ γὰρ ἰατροὶ τῶν ἀπὸ τῶν ἐθνῶν ὑπέσχοντο θεραπεῦσαι· ἐὰν ἴδῃς τοὺς φιλοσοφοῦντας ἐπαγγελλομένους ἀλήθειαν, ἰατροί εἰσι θεραπεῦσαι πειρώμενοι· ἀλλ' αὐτὴ δαπανήσασα τὰ παρ' ἑαυτῆς πάντα, οὐκ ἴσχυσεν ὑπ' οὐδενὸς τῶν ἰατρῶν θεραπευθῆναι· ἥψατο δὲ τοῦ κρασπέδου τοῦ Ἰησοῦ διὰ πίστεως, καὶ ἰάθη· ἐὰν ἴδωμεν τὴν πίστιν ἡμῶν τὴν εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν, καὶ νοήσωμεν πηλίκος ἐστὶν ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, καὶ τίνος ἡψάμεθα αὐτοῦ, ὀψόμεθα ὅτι πρὸς σύγκρισιν τῶν ἐν αὐτῷ κρασπέδων, κρασπέδου ἡψάμεθα· ἀλλ' ὅμως τὸ κράσπεδον θεραπεύει ἡμᾶς, καὶ ποιεῖ ἀκούειν ἀπὸ τοῦ Ἰησοῦ· θύγατερ, ἡ πίστις σου σέσωκέ σε· καὶ ἐὰν θεραπευθῶμεν, καὶ ἡ θυγάτηρ ἀναστήσεται τοῦ ἀρχισυναγώγου· ὅταν γὰρ τὸ πλήρωμα τῶν ἐθνῶν εἰσέλθῃ, τότε πᾶς
* Rom. XI. 25. Ἰσραὴλ σωθήσεται. *

ΚΕΦ. Θ'.

v. 1. *Ἔδωκεν αὐτοῖς δύναμιν καὶ ἐξουσίαν ἐπὶ πάντα τὰ δαιμόνια, καὶ νόσους θεραπεύειν.*

A. f. 132. B. f. 88. C. f. 125. b. D. f. 34. b.

Ἀληθὲς εἰπεῖν, ὅτι πόνων ἀγαθῶν ὁ καρπὸς εὐκλεής· τοὺς γάρ τοι τὸν πάναγνον καὶ ἀβέβηλον, κατά γε τὸ ἀνθρώποις ἐγχωροῦν κατορθοῦν ἐθέλοντας ζωήν, τοῖς παρ' ἑαυτοῦ χαρίσμασι καταφαιδρύνει Χριστός, καὶ πλουσίαν αὐτοῖς τῶν κατορθωμένων ἁγιοπρεπῶς χαρίζεται τὴν ἀντέκτισιν, καὶ δόξης αὐτοῦ τῆς ἰδίας καθίστησι κοινωνούς· δέχου τοῦ πράγματος ἀπόδειξιν σαφῆ τε καὶ ἐναργῆ, τοὺς ἁγίους ἀποστόλους· ὅρα γεγονότας ἐκπρεπεστάτους, καὶ τῇ ὑπὲρ ἄνθρωπον δόξῃ κατεστεμμένους, νέμοντος αὐτοῖς μετὰ τῶν ἄλλων καὶ τοῦτο Χριστοῦ· δέδωκε γὰρ αὐτοῖς, φησι,

Lucas, quod non dixerat Matthaeus, addidit duodennem fuisse archisynagogi filiam. Et haemorrhoissa pariter iam a duodecim annis fluxum patiebatur. Ergo inde a tempore quo illa nata, haec sanguine fluebat. Namque illa nihil passa est, quamdiu synagoga vixit, idemque terminus temporis interitùs illius, et initii salutis istius. Duodennis illa moritur, et duodecimo morbi anno haec propter fidem suam sanatur, quae a nullo medico impetrare salutem potuerat. Nam multi medici ethnicos a se sanatum iri promiserant. Si quidem philosophos observaveris veritatem profitentes, hi medici sunt, qui sanare nituntur. Sed enim ipsa omni re sua consumpta, a nemine medicorum sanari potuit; donec Iesu fimbriam cum fide tangens valetudinem recuperavit. Si consideremus nostram in Christum Iesum fidem, et reputemus qualis quantusque sit filius Dei, et quidnam eius tetigerimus, videbimus quod prae tot quae sunt in eo fimbriis, unam fimbriam contigimus: et tamen vel una haec fimbria nos sanat, facitque ut a Iesu audiamus: filia, fides tua salvam te fecit. Et postquam nos sanati fuerimus, filia quoque archisynagogi resurget. Quando enim plenitudo gentium intraverit, tunc et universus Israhel salvabitur.

Cap. IX.

Dedit illis virtutem et potestatem super omnia daemonia, et ut languores curarent.

Vere dicitur, bonorum laborum fructus gloriosus. Namque eos, qui sanctam et immaculatam, quoad hominibus datum est, degere volunt vitam, donis suis Christus illustrat, uberemque illis bonorum operum, prout Deo dignum est, retributionem largitur, gloriaeque suae participes facit. Accipe rei huius perspicuam evidentemque demonstrationem, sanctos apostolos. Cerne illos illustrissimos factos, et plus quam humana gloria exornatos, hanc eis largiente praeter alia dona Christo. Dedit enim illis, inquit evangelista, virtutem ac

potestatem super omnia daemonia, et ut languores curarent. Et rursus animadverte, humanatum Dei Verbum, humanitatis mensuram excedere, et deitatis dignitate fulgere. Superat enim humanae naturae fines ut aliquis, quibus vult, adversus impuros spiritus det potestatem. Morbis item liberandi implicitos, solius Dei potentia est. Nam supremae naturae excelsitas et maiestas nemini existenti naturaliter inest, nisi ipsi uni. Digna itaque admiratione est quae sanctis apostolis gratia data fuit. Excedit autem laudem quamlibet atque admirationem, dantis liberalitas; suam quippe ipsis, ut dixi, gloriam largitur. Homo potestatem adversus malos spiritus accipit, elatamque adeo superbiam, diaboli inquam, prosternit. Quamquam hic aliquando dixerat: universum orbem manu mea nidi instar capiam, et ut ova derelicta sumam, nec me quisquam effugiet aut mihi resistet. Verumtamen a veritate longe aberravit, et spe sua falsus est superbus ille et audax, et qui omnium debilitate gaudebat. Opposuit enim illi sacrae praedicationis ministros, virtutum Dominus. Atque hoc scilicet per unum de sanctis prophetis praedictum fuerat, de Satana videlicet et de sanctis doctoribus, quod subito exsurgent qui illum mordeant, et evigilabunt adversarii tui, fiesque illis in praedam. Paene enim Satanam consumpserunt, gloriationi eius adversantes, vasa diripientes, et ad Christum per fidem in ipsum transferentes.

Deinde undenam ad homines splendida haec et famosa gratia delata fuerit, si placet, inquiramus. Coronavit itaque tali honore hominis naturam unigenitum Dei Verbum, postquam homo factum est; et quin de suprema sua dignitate quicquam amitteret, Deo congrua operabatur; Satanam potentissimo effato contrivit, malos spiritus increpuit. Sic via debellandis in terra malis spiritibus munita fuit. — Cur vero, dicet aliquis, tales tantosque frustra osten-

δύναμιν καὶ ἐξουσίαν ἐπὶ πάντα τὰ δαιμόνια, καὶ νόσους θεραπεύειν· ἀλλ' ὅρα πάλιν τὸν ἐνανθρωπήσαντα τοῦ θεοῦ λόγον, τὸ τῆς ἀνθρωπότητος ὑπερτρέχοντα μέτρον, καὶ τοῖς τῆς θεότητος ἀξιώμασι διαπρέποντα· ἐπέκεινα γὰρ τῶν τῆς ἀνθρωπότητος μέτρων, τὸ διδόναι κατὰ πνευμάτων ἀκαθάρτων οἷς ἂν βούληται τὴν ἐξουσίαν· καὶ μὴν καὶ τὸ δύνασθαι νοσημάτων ἐλευθεροῦν τοὺς ἐνειλημμένους, καὶ μόνου θεοῦ· ἡ γὰρ τῆς ἀνωτάτω φύσεως ὑπεροχή τε καὶ δόξα οὐδενὶ τῶν ὄντων ἔνεστι φυσικῶς, πλὴν ὅτι αὐτῷ τε καὶ μόνῳ· ἀξία τοίνυν θαύματος ἡ τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις ἐκνεμηθεῖσα χάρις· ἐπέκεινα δὲ παντὸς ἐπαίνου καὶ θαύματος, ἡ τοῦ νέμοντος ἀφθονία· τὴν ἑαυτοῦ γὰρ αὐτοῖς, ὡς ἔφην, χαρίζεται δόξαν· ἄνθρωπος ἐξουσίαν κατὰ πνευμάτων δέχεται πονηρῶν, καὶ τὴν οὕτως ὑπέροπτον ὀφρῦν, τὴν τοῦ διαβόλου φημὶ, καταστρέφει· καί τοι λέγοντός ποτε, τὴν οἰκουμένην ὅλην καταλήψομαι τῇ χειρὶ ὡς νοσσίαν, καὶ ὡς καταλελειμμένα ὠὰ ἀρῶ, καὶ οὐκ ἔστιν ὃς διαφεύξεται ἢ ἀντείπῃ μοι· * ἐσφάλλετο δὲ * Is. X. 14.
τῆς ἀληθείας, καὶ διημάρτηκε τῆς ἐλπίδος, ὁ σοβαρὸς καὶ θρασὺς, καὶ τῆς ἁπάντων ἀσθενείας κατακαυχώμενος· ἀντέταξε γὰρ αὐτῷ τοὺς τῶν ἱερῶν κηρυγμάτων ἱερουργοὺς, ὁ τῶν δυνάμεων κύριος· καὶ τοῦτο ἦν ἄρα τὸ δι' ἑνὸς τῶν ἁγίων προφητῶν προκεκηρυγμένον, περί τε τοῦ σατανᾶ καὶ τῶν ἁγίων μυσταγωγῶν *, ὡς ἐξαίφνης * Habac. II. 7.
ἀναστήσονται οἱ δάκνονται αὐτὸν, καὶ ἐκνήψουσιν οἱ ἐπίβουλοί σου, καὶ ἔσῃ εἰς διαρπαγὴν αὐτοῖς· μόνον γὰρ οὐχὶ κατεδηδόκασι τὸν σατανᾶν, ἐπιβουλεύοντες αὐτοῦ τῇ δόξῃ, καὶ διαρπάζοντες αὐτοῦ τὰ σκεύη, καὶ προσκομίζοντες Χριστῷ διὰ πίστεως τῆς εἰς αὐτόν.

Εἶτα πόθεν εἰς ἀνθρώπους ἡ λαμπρὰ καὶ διαβόητος οὕτω κατενήνεκται χάρις, πολυπραγμονῶμεν εἰ δοκεῖ· οὐκοῦν ἐστεφάνωσε τῇ τοιᾷδε τιμῇ τὴν ἀνθρώπου φύσιν ὁ μονογενὴς τοῦ θεοῦ λόγος, γενόμενος ἄνθρωπος, καὶ τῆς ἰδίας ὑπεροχῆς κατ' οὐδένα τρόπον ἐκβεβηκὼς, ἐνήργηκε τὰ θεοπρεπῆ, συνέτριψε τὸν σατανᾶν ῥήματι τῷ πανσθενεστάτῳ, ἐπετίμησε πνεύμασι πονηροῖς· αὕτη γέγονεν ὁδὸς τοῦ δύνασθαι πονηροῖς ἐπιπλήττειν πνεύμασι, τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς. — Τί δὲ ἆρά γε A. f. 132. b.

εἰκῇ τοιούτους ἀπέφηνε τοὺς ἀποστόλους, καὶ ἐπ' οὐδενὶ τῶν ἀναγκαίων ἐκπρεπεστάτους; καί τοι πῶς τοῦτο ἐστὶν ἀληθές; ἔδει γὰρ ἔδει τοὺς ἱερῶν κηρυγμάτων διακόνους ἐπιδεδειγμένους κατορθοῦν δύνασθαι τὰ παράδοξα, καὶ δι' αὐτῶν πιστεύεσθαι τῶν ἐκτελεσμάτων ὅτι τέ εἰσι θεοῦ διάκονοι, καὶ μεσῖται τῆς ὑπ' οὐρανὸν, καλοῦντες ἅπαντας εἰς διαλλαγὴν καὶ εἰς τὴν ἐν πίστει δικαίωσιν· τοῖς μὲν γὰρ νουνεχεστέροις, ἀπόχρη καὶ λόγος ἔσθ' ὅτε πρὸς τὴν τῆς ἀληθείας ἐπίγνωσιν· τοῖς γε μὴν οὐχ' ἑτοίμως ἔχουσιν εἰς παραδοχὴν ὧν ἄν τις λέγοι, δεῖ δὴ θαυμάτων καὶ τερατουργίας· καλοῦνται γὰρ οὕτω μόλις πρὸς τὴν ἀλήθειαν.

dit Christus apostolos, et sine ulla necessitate illustrissimos? Quid tu, inquam ego, adversus veritatem ais? Necesse prorsus erat ut delecti sacrae praedicationis ministri patrandi prodigia copiam haberent, et ipsis factis fidem facerent se Dei esse ministros et orbis terrarum mediatores, mortales cunctos ad reconciliationem vocantes atque ad eam quae fide fit iustificationem. Et sapientioribus quidem vel solus interdum satis erat sermo ad veritatis cognitionem: verum iis qui minime parati erant ad alienae doctrinae receptionem, opus erat miraculis portentisque. Vix enim ita ad veritatem invitantur.

v. 3. Εἶπε πρὸς αὐτούς· μηδὲν αἴρετε εἰς τὴν ὁδόν.

Ait ad illos: nihil tuleritis in via.

A. f. 133. D. f. 34. b. Οὕτω δὴ τοὺς ἁγίους ἀποστόλους κατακοσμήσας, ἰέναι προσέταχεν ἐπὶ τὸ χρῆναι λαλεῖν τοῖς ἁπανταχόσε γῆς τὸ αὐτοῦ μυστήριον· ταύτῃ τοι καὶ εὐζωνοτάτους εἶναι κελεύει, καὶ μερίμνης ἁπάσης κοσμικῆς ἀπαλλάττεσθαι βούλεται, ὡς μηδὲ αὐτῆς τῆς ἀναγκαίας τροφῆς καὶ ἀπαραιτήτου ποιεῖσθαί τινα λόγον· κόσμον γὰρ αὐτοῖς, καὶ οἷόν τινα στέφανον ἔσεσθαι φησὶ, τὸ κεκτῆσθαι μηδέν· μήτε μὴν ἐπικομίζεσθαί τι παράπαν, μὴ ῥάβδον, μὴ πήραν, μὴ ἄρτον, μὴ ἀργύριον, μὴ χιτῶνας δύο· μονονουχὶ τὸ ἐν ψαλμοῖς ἐκεῖνο λέγων· * ἐπίρριψον ἐπὶ κύριον τὴν μέριμνάν σου, καὶ αὐτός σε διαθρέψει· καὶ γάρ ἐστιν ἀληθὲς ὅπερ αὐτὸς ἔφη Χριστός· * οὐ δύνασθε θεῷ δουλεύειν καὶ μαμωνᾷ· ἵνα τοίνυν μονοειδῆ καὶ μονότροπον ἔχωσι τὴν ζωὴν, εἰς μόνον ὁρῶντες τὸ χρῆναι μυσταγωγεῖν, μηδένα προσέταχε ποιεῖσθαι λόγον ἢ ἀμφίων ἢ τροφῆς· ἀλλὰ φαίη τίς ἄν· καὶ πόθεν αὐτοῖς προσγένοιτο τῶν ἀπαραιτήτως ζητουμένων ὁ πόρος; διαδείκνυσι καὶ τοῦτο εὐθὺς λέγων·

* Ps. LIV. 23.

* Matth. VI. 24. et Luc. XVI. 13.

Sic honorabiliter instructos sanctos apostolos, pergere iussit ad ubique nunciandum mysterium suum. Propterea expeditissimos etiam ire praecipit, atque omni mundana cura vult carere, ita ut ne cibi quidem necessarii et inevitabilis rationem haberent. Namque ipsis fore ornamentum, et quandam veluti coronam, rerum omnium abdicationem; neque omnino quicquam deferre, non baculum, non peram, non panem, non argentum, aut tunicas duas. Ac prope illud psalmi dicit: iacta in Dominum curam tuam, et ipse te enutriet. Nam vere Christus dixit: non potestis Deo servire et mammonae. Ut ergo minime variam curisque distractam vitam degerent, et ad doctrinae officium unice incumberent, nullam gerere iussit vestitus aut victus curam. Sed dicet aliquis: undenam ipsis necessariae res suppetebant? Hoc etiam demonstrat statim subiiciens:

v. 4. Καὶ εἰς ἣν οἰκίαν εἰσέλθητε κ. τ. λ.

Et in quamcumque domum intraveritis etc.

A. f. [illegible] B. f. [illegible] b. D. f. [illegible] Ἀρκέσει φησὶν ὁ παρὰ τῶν μυσταγουμένων καρπός· ἐκεῖνοι παρ' ὑμῶν τὰ πνευματικὰ λαμβάνοντες, τῶν σωματικῶν ποιήσονται πρόνοιαν· ἐν οἰκίᾳ δὲ μιᾷ μένειν τε αὐτοὺς προσέταχε καὶ [μὴ] ἀπ' αὐτῆς ἐξέρχεσθαι· ὥστε μήτε τὸν δεχόμενον λυπεῖν, μήτε αὐτοὺς δόξαν λαβεῖν γαστριμαργίας καὶ εὐ-

Sufficiet, inquit, quem dabunt neophyti fructum: hi enim spiritalibus a vobis acceptis, vestrae rei corporalis curam gerent. In una autem domo manere iussit, neque inde discedere, ne et hospitem contristarent, et ipsi gulositatem et commoda sectari viderentur. Oportebat enim neque eos

qui semel suscepissent dono privare, neque ipsos sanctos apostolos impedimentum ullum studio ac sedulitati divinae praedicationis interponere; dum a multis ad se vocarentur, non ut aliquid utile discerent, sed ut delicatas ipsis et praeter necessitatem dapes apponerent. – Quod autem mercede non careat honor sanctis exhibitus, de Servatoris cognoscemus sermonibus. Aiebat enim discipulis: qui vos recipit, me recipit et eum qui me misit. Sollerte enim consilio sibi proprios facit, atque in suam recipit personam qui sanctis deferuntur honores, ut iis undique munimenta conciliet. Quod si optima conditione est, et in splendida spe versatur qui sanctos recipit; quid ni contrarium quoque meritum eodem gradu habeatur? Extrema enim laborabit miseria si quis honoris sanctis viris exhibendi negligens fuerit. Ideo ait: « et quicumque non receperint vos, exeuntes de civitate illa, pedum quoque pulverem super illos excutite. Quippe oportet ab illis qui ministros non receperint, neque sacram praedicationem admiserint, nihil omnino accipere. Est enim plane incredibile, eos qui Servatoris doctrinam, patremque familias contempserint, erga famulos videri benivolos, eorumque benedictionem expetere.

Quod cum cognovissent turbae, secutae sunt illum.

Partim quidem liberari se daemonibus partim morbis exquirentes, partim etiam doctrinae eius studentes, constanter admodum illi adhaerebant.

Dies autem coeperat declinare etc.

Die declinante, vel potius vespertino iam tempore, cura discipulos subiit turbarum, ideoque accedentes pro iis rogabant. Iam quid heic significet dictio « dimitte » accurate vestigemus. Alii, ut dixi, eorum qui Iesum assectabantur, liberari malorum spirituum obsessione volebant, alii aliis infirmitatibus levari expetebant. Discipuli ergo ceu probe gnari posse Iesum vel uno nutu laborantium votis satis facere, dimitte eos, aiunt: neque id fasti-

κολίας· ἔδει γὰρ μήτε τοὺς ἅπαξ λαβόντας ἀποστερεῖσθαι τῆς δωρεᾶς, μήτε μὴν αὐτοὺς τοὺς ἁγίους ἀποστόλους, ἐγκοπήν τινα δοῦναι τῷ εἰς τὸ θεῖον κήρυγμα σπουδαῖς τε καὶ προθυμίαις, ἑλκομένους παρὰ πολλῶν, οὐχ ἵνα τι τῶν ἀναγκαίων ἔσθ᾽ ὅτε μανθάνωσιν, ἀλλ᾽ ἵνα τράπεζαν αὐτοῖς παραθεῖεν ἁβρὰν, καὶ πέρα τῆς χρείας. — Ὅτι δὲ οὐκ ἄμισθον τὸ τιμᾶν ἁγίους, ἐκ τῶν τοῦ σωτῆρος εἰσόμεθα λόγων· ἔφη γὰρ πρὸς τοὺς μαθητάς· ὁ δεχόμενος ὑμᾶς, ἐμὲ δέχεται καὶ τὸν ὑποστείλαντά με· * οἰκονομικῶς, καὶ εἰς ἴδιον πρόσ- * Matth. X
ωπον τὰς εἰς τοὺς ἁγίους ἀναφέρει τιμὰς, ἵνα πανταχόθεν αὐτοῖς ὑπάρχῃ τὸ ἀσφαλές· καὶ εἴπερ ἐστὶν ἐν παντὶ καλῷ καὶ ἐν ἐλπίσι λαμπραῖς ὁ δεχόμενος αὐτοὺς, πῶς οὐ πάντῃ τε καὶ πάντως, καὶ ἔμπαλιν, ἀληθές; ἀθλιότητος γὰρ τῆς ἐσχάτης ἐπίμεστος ἂν γένοιτό τις, τὸ χρῆναι τιμᾶν τοὺς ἁγίους, οὐδενὸς ἀξιώσας λόγου· διὰ τοῦτο φησίν· καὶ ὅσοι ἐὰν μὴ δέξωνται ὑμᾶς, ἐξερχόμενοι ἀπὸ τῆς πόλεως ἐκείνης καὶ τὸν κονιορτὸν τῶν ποδῶν ἐκ-
τινάξαι ἐπ᾽ αὐτοῖς. Δεῖ γὰρ παρὰ τῶν μὴ 5.
δεξαμένων αὐτοὺς, μήτε μὴν ἀνασχομένων τῶν ἱερῶν κηρυγμάτων, μηδὲν τὸ παράπαν ἐθελῆσαι λαβεῖν· ἀπίθανον γὰρ κομιδῆ τοὺς ἀτιμάζοντας τὸ σωτήριον κήρυγμα καὶ τὸν οἰκοδεσπότην, περὶ τοὺς οἰκέτας ὁρᾶσθαι χρηστοὺς, ἢ τὰς παρ᾽ αὐτῶν εὐλογίας ζητεῖν.

Οἱ δὲ ὄχλοι γνόντες, ἠκολούθησαν αὐτῷ. v. 11.

Οἱ μὲν δαιμονίων ζητοῦντες ἀπαλλα- A. f. 134. b.
γὴν, οἱ δὲ καὶ ἀρρωστημάτων ἀπόθεσιν ἦσαν, οἱ καὶ τῆς παρ᾽ αὐτοῦ μυσταγωγίας γλιχόμενοι, προσεδρεύοντές τε καὶ μάλα εὐτόνως.

Ἡ δὲ ἡμέρα ἤρξατο κλίνειν κ. τ. λ. v. 12.

Κλινούσης τῆς ἡμέρας, καὶ ὅσον οὐδέπω A. f. 134. b C. f. 126.
προσδοκωμένης ἔσεσθαι τῆς ἑσπέρας, προενόουν τῶν ὄχλων οἱ μαθηταὶ, καὶ δὴ καὶ προσῄεσαν, τὰς ὑπὲρ αὐτῶν παρακλήσεις προσάγοντες· καὶ τί τὸ ἀπόλυσόν ἐστιν, ἐξετάσωμεν ἀκριβῶς· οἱ μὲν ὡς ἔφην τῶν ἑπομένων αὐτῷ, πονηρῶν πνευμάτων συνεχόντων αὐτοὺς, ἀπαλλάττεσθαι παρεκάλουν· οἱ δὲ καὶ ἑτέρων ἀρρωστημάτων ἐζήτουν ἔκθεσιν· ὡς οὖν εἰδότες μαθηταὶ ὅτι κατανεύσας μόνον, ἀποπεραίνει τοῖς κάμνουσι τὸ ποθούμενον, τὸ ἀπόλυσον

αὐτῶν φασί· καὶ οὐκ αὐτοὶ μᾶλλον ἀκηδιῶντες ὡς παρακμάσαντος τοῦ καιροῦ, ἀλλὰ τῆς εἰς τοὺς ὄχλους ἀγάπης ἐχόμενοι, καὶ οἷον μελετῶντες ἤδη τὴν ποιμενικὴν ἐπιστήμην, καὶ τὴν κήδεσθαι λαῶν ἀρχόμενοι· πλὴν ὅρα τὴν ἀπαράβλητον ἡμερότητα τοῦ παρακαλουμένου· οὐ γὰρ μόνον ἐκεῖνα δίδωσιν, ἅπερ ἂν αἰτῶσιν ὑπάρξαι παρ' αὐτοῦ τοῖς ἀκολουθοῦσιν αὐτῷ, ἀλλὰ γὰρ προςτίθησιν αὐτοῖς τὰ ἐκ τῆς φιλοτίμου δεξιᾶς, τοὺς ἀγαπῶντας αὐτὸν διὰ τρόπου παντὸς ἀνακτώμενος καὶ τρέφων εἰς εὐανδρίαν δηλονότι πνευματικήν· ἐκέλευε γὰρ καὶ διανέμειν αὐτοῖς τροφάς· ἀλλ' ἦν ἄπορον τὸ χρῆμα τοῖς μαθηταῖς· ἐπεκομίζοντο γὰρ οὐδὲν, πλὴν ἄρτων πέντε καὶ ἰχθύων δύο·
B. f. 90. καὶ ἀπήγγελλον τοῦτο προσιόντες αὐτῷ· ἵνα δὲ καὶ ἔτι μεῖζον εἰς ὕψος τὸ θαῦμα τρέχῃ, καὶ Θεὸς ὢν φύσει, διὰ τρόπου παντὸς ἐπιγινώσκηται, πολυπλασιάζει τὸ βραχύ· βλέπει τε εἰς οὐρανὸν, οἷον τὴν ἄνωθεν εὐλογίαν αἰτῶν· ἔδρα δὲ καὶ τοῦτο δι' ἡμᾶς, οἰκονομικῶς· ἔστι μὲν γὰρ αὐτὸς ὁ πάντα πληρῶν, ἡ ἄνωθεν καὶ παρὰ πατρὸς εὐδοκία· ἵνα δὲ μάθωμεν ὅτι τραπέζης ἀρχόμενοι, καὶ μέλλοντες ἄρτον διακλᾷν, Θεῷ προσάγειν ὀφείλομεν, ὑπτίαις ὥσπερ ἐνθέντες χερσὶ, καὶ τὴν ἄνωθεν εὐλογίαν ἐπ' αὐτὸν καταφέρειν, ἀρχὴ καὶ τύπος καὶ ὁδὸς τοῦ πράγματος γέγο-
B. f. 90. b. νεν ἡμῖν οἰκονομικῶς· εἶτα ὅποι ποτὲ προέβη τὸ θαῦμα; κατεκορέσθη πληθὺς ἀνδρῶν οὐκ ὀλίγων, εἰς πέντε γὰρ ἐξετείνετο χιλιάδας, χωρὶς γυναικῶν καὶ παιδίων· τοῦτο γὰρ ἕτερός τις τῶν ἁγίων εὐαγγελιστῶν τοῖς ἑαυτοῦ
* Matth. XV. 38. προσεπήνεγκε λόγοις· * καὶ οὐ μέχρι τούτου τὸ παράδοξον· ἀλλὰ γὰρ καὶ κόφινοι συνελέγησαν κλασμάτων, δώδεκα· καὶ τί τὸ ἐντεῦθεν; πληροφορία σαφὴς, ὅτι τῆς φιλοξενίας τὸ χρῆμα, πλουσίαν ἔχει παρὰ Θεοῦ τὴν ἀντέκτισιν· ἔξεστι δὲ καὶ ἰδεῖν τοῖς ἀρχαιοτέροις θαύμασι τὰ νέα συμβαίνοντα, καὶ μιᾶς ὄντα καὶ τῆς αὐτῆς δυνάμεως ἐνεργήματα· ἔβρεξεν ἐν ἐρήμῳ τὸ μάννα τοῖς ἐξ Ἰσραήλ· ἄρτον οὐρανοῦ ἔδωκεν αὐτοῖς, ἄρτον ἀγγέλων ἔφαγεν ἄνθρωπος, κατὰ τὸ ἐν ψαλμοῖς
* Ps. LXXVII. 25 ὑμνούμενον· * ἀλλ' ἰδοὺ πάλιν ἐν ἐρήμῳ τοῖς ἐν ἐνδείᾳ τροφῆς, κεχορήγηκεν ἀφθό-

dio quodam faciunt tempore iam elapso, sed benivolo erga turbas studio, quasi iam pastorali officio vacantes, et populorum curam gerere incipientes. Age vero specta incomparabilem exorati Iesu bonitatem. Non enim ea solum concedit, quae discipuli sequacibus turbis ab eo fieri volebant, verum etiam liberali manu beneficium adiicit, amatores suos omnimode sibi demerens, atque ad spiritalem alacritatem educans. Iussit enim victum quoque illis distribui. Verumtamen inextricabile hoc erat negotium discipulis; nihil enim secum attulerant praeter quinque panes duosque pisciculos, quam rem Iesu accedentes renuntiarunt. Iam vero ut miraculi sublimitas magis constaret, et ipse suapte natura Deus omnimode appareret, quod tenue fuit multiplicat. Tum caelum suspicit, ceu inde benedictionem postulans; verumtamen hoc sapienter nostri causa faciebat; quum alioquin ipse omnia impleat, et sit superna ac patris bona voluntas. Sed ut nos discamus, mensae initio, quem panem fracturi sumus, Deo offerri a nobis debere, supinis veluti impositum manibus, ut benedictionem super eum desursum impetremus; typus ipse et rei gerendae trames nobis dispensativa ratione factus est. Deinde quô evasit demum miraculum? Satiata fuit non paucorum hominum multitudo; nam quinque millium numerum exaequabant, praeter mulieres ac parvulos. Hoc enim sanctorum evangelistarum alius narrationi suae adiicit. Neque heic substitit miraculum; sed et fragmentis repleti fuere cophini duodecim. Quid inde? manifestum hoc argumentum est, liberalitatis virtutem a Deo uberem referre remunerationem. Licet autem animadvertere, quomodo cum antiquis prodigiis nova conspirent, et unius eiusdemque potentiae opera sint. Pluit in deserto manna Israhelis filiis: panem caeli dedit eis, panem angelorum manducavit homo, prout in psalmis canitur. Sed ecce rursus in deserto indigentibus cibo, large

subvenit, tamquam caelo illum demittens. Namque exiguum multiplicare, et veluti ex nihilo tantam alere multitudinem, non est priori illi prodigio absimile.

Interrogavit illos dicens: quem me dicunt esse turbae?

Primo ac prae ceteris cognosci dignum est, quid dominum nostrum Iesum Christum ad hoc permoverit, ut ita sanctos apostolos interrogaret. Nihil enim intempestivum aut sine idonea ratione loquitur aut agit. Quid ergo dicimus? Paverat in deserto innumerabilem turbam quinque panibus, duos admiscens pisciculos. Quae autem nihil prope erant adeo creverant, ut reliquiarum cophini duodecim reportarentur. Obstupuerant itaque una cum turbis beati discipuli, illumque Deum esse vereque Dei filium factis ipsis perviderant. Deinde a populo secedens, solitarius orationi instabat, se ipsum nobis exemplar hac quoque re exhibens, immo vero excellentem magisterii artem discipulos docens. Existimo enim praesules populorum, et qui Christi gregi ductando electi sunt, necessariis semper negotiis occupari debere, atque id constanter agere quod Deo gratum est. Quod probe sciens divus Paulus aiebat: semper orate. Ergo omnium Servator ac dominus semet typum, ut dixi, vitae sancto homine dignae agendae discipulis praebebat, solitarius orans cum ipsis solis. Verum ea res discipulorum animis perturbandis par erat: videbant enim humano more orantem, quem heri prodigia Deo digna edentem spectaverant. Non est ergo incredibile dixisse eos fortasse intra se: quem hunc esse existimabimus? Num Deum? an hominem, ac velut unum de sanctis apud nos prophetis? Sane miracula edit tamquam Deus, attamen indignum naturali Deo est orare. Quonam aut quanam re indiget Deus? Ut ergo cogitationum huiusmodi tumultum compesceret, quaestionem hanc commovet; non quod aliquid eorum ignoraret, quae de se ab exteris diceban-

νως, οἷον ἐξ οὐρανοῦ καθιεὶς αὐτήν· τὸ γὰρ πολυπλασιάσαι τὸ βραχὺ, καὶ οἷον ἐκ τοῦ μηδενὸς τὴν οὕτω πολλὴν ἀποθρέψαι πληθὺν, οὐκ ἀπεοικὸς ἂν εἴη τῷ πρώτῳ σημείῳ.

Ἐπηρώτησεν αὐτοὺς λέγων· τίνα με λέγουσιν οἱ ὄχλοι εἶναι;

Πρῶτον ἐκεῖνο καὶ πρό γε τῶν ἄλλων ἄξιον ἰδεῖν, τί τὸ κεκληκὸς τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐπὶ τοῦτο δραμεῖν, καὶ προτεῖναι τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις τὴν πεῦσιν, ἤγουν τὴν ἐρώτησιν· οὐδὲν γὰρ ἔξω τοῦ καιροῦ καὶ τοῦ καθήκοντος λόγου, καὶ λαλεῖ καὶ ἐργάζεται· τί οὖν ἄρα φαμέν; ἔθρεψεν ἐν ἐρήμῳ τοὺς ὄχλους οὐκ εὐαριθμήτους ὄντας ἄρτοις πέντε, συνδιαθρύψας ἰχθύδια δύο· πεπλεόνακε δὲ οὕτως τὰ ἐκ μηδενὸς, ὥστε καὶ κλασμάτων ληφθῆναι κοφίνους δώδεκα· κατεπλήττοντο τοίνυν ὁμοῦ τοῖς ὄχλοις οἱ μακάριοι μαθηταὶ καὶ θεὸν ὄντα καὶ θεοῦ υἱὸν κατὰ ἀλήθειαν, δι᾽ αὐτῶν τεθέανται τῶν κατωρθωμένων· εἶτα τῶν ὄχλων ἀποφοιτήσας, καὶ γεγονὼς καταμόνας, εἰς προσευχὰς συνετείνετο, τύπον ἡμῖν ἑαυτὸν καὶ κατὰ τοῦτο τιθεὶς, μᾶλλον δὲ διδασκαλικῶν μαθημάτων εὐτεχνίαν διδάσκων τοὺς μαθητάς· δεῖ γὰρ οἶμαι τοὺς λαῶν προεστηκότας, καὶ καθηγεῖσθαι λαχόντας τῶν αὐτοῦ θρεμμάτων, ἐν πράγμασιν ἀναγκαίοις εἶναι διὰ παντὸς, κἀκεῖνα δρῶντας ὁρᾶσθαι, τὰ ἐφ᾽ οἷς ἥδεται θεός· καὶ τοῦτο εἰδὼς ὁ θεσπέσιος Παῦλος, ἀδιαλείπτως προσεύχεσθε φησίν· * οὐκοῦν ὁ μὲν τῶν ὅλων σωτὴρ καὶ κύριος, τύπον ἑαυτὸν ὡς ἔφην πολιτείας ἁγιοπρεποῦς ἐποιεῖτο τοῖς μαθηταῖς, καταμόνας προσευχόμενος μετὰ μόνων αὐτῶν· ἀλλ᾽ ἦν εἰκὸς θορυβεῖν τὸ πρᾶγμα τοὺς μαθητάς· ἑώρων γὰρ ἀνθρωπίνως εὐχόμενον, ὃν χθὲς τεθέανται θαυματουργοῦντα θεοπρεπῶς· οὐδὲν οὖν ἄρα τὸ ἀπεικὸς, ἐκεῖνό που τάχα πρὸς ἑαυτοὺς εἰπεῖν, τίνα τοῦτον εἶναι νομίσομεν; ἆρα θεόν; ἢ ἄνθρωπον, καὶ ὡς ἕνα τῶν καθ᾽ ἡμᾶς ἤγουν τῶν ἁγίων προφητῶν; θαυματουργεῖ μὲν γὰρ, ὡς θεὸς, ἔστι δὲ ἀνάρμοστον αὐτῷ κατὰ φύσιν θεῷ τὸ προσεύχεσθαι· τίνος γὰρ ὅλως δεῖται θεός; ἵνα τοίνυν τὸν τῶν τοιούτων ἐννοιῶν ἀποσοβήσῃ θόρυβον, ποιεῖται τὴν πεῦσιν· οὐδὲν

* I. Thess. V. 17.

μὲν ἠγνοηκὼς τῶν περὶ αὐτοῦ θρυλλουμένων παρά γε τοῖς ἔξω· ἀποφέρων δὲ μᾶλλον τῆς τῶν πολλῶν ὑπονοίας, καὶ ὀρθὴν αὐτοῖς τὴν πίστιν ἐμφυτεῦσαι θέλων· τίνα δὴ οὖν, φησιν,
I. f. 31. C. f. 126. b. οἱ ὄχλοι λέγουσιν εἶναι; ὁρᾷς τὸ τῆς πεύσεως εὐτεχνές; οὐκ εὐθὺς εἶπεν, ὑμεῖς τίνα με λέγετε εἶναι; ἀποφέρει δὲ μᾶλλον, ἐπὶ τὸν τῶν ἔξω θρύλλον ἵν' ἐκβαλὼν αὐτὸν καὶ ἀδόκιμον ἀποφήνας, μετασοβέσῃ λοιπὸν εἰς δόξαν ἀληθινήν, ὃ δὴ καὶ πέπρακται· εἰπόντων γὰρ τῶν μαθητῶν τὴν τοῦ ὄχλου δόξαν, ἔφη αὐτοῖς· ὑμεῖς δὲ τίνα με λέγετε εἶναι; ὢ πῶς ἐξαίρετον τὸ, ὑμεῖς; ἔξω τίθησιν αὐτοὺς τῶν ἄλλων, ἵνα καὶ τὰς ἐκείνων φύγωσιν ὑπονοίας, καὶ μὴ μικρὰν ἔχωσι περὶ αὐτοῦ τὴν δόξαν· ὑμεῖς φησιν οἱ ἐξειλεγμένοι, οἱ ψήφῳ τῇ παρ' ἐμοῦ κεκλημένοι πρὸς ἀποστολήν, οἱ τῶν ἐμῶν τερατουργημάτων μάρτυρες, τίνα με εἶναι φατέ;

Προπηδᾷ δὲ πάλιν τῶν ἄλλων ὁ Πέτρος, καὶ παντὸς τοῦ χοροῦ γίνεται στόμα, καὶ τὰς φιλοθέους ἐρεύγεται φωνάς, ἀκριβῆ δὲ τὴν εἰς αὐτὸν πίστεως ὁμολογίαν ἐκφέρει, λέγων, τὸν Χριστὸν τοῦ θεοῦ· ἀσφαλὴς ὁ μαθητής· οὐ γάρ τοι φησὶ ἁπλῶς Χριστὸν αὐτὸν εἶναι, τοῦ θεοῦ τὸν Χριστὸν δὲ μᾶλλον· πλεῖστοι μὲν γάρ, οἱ ὡς ἀπό γε τοῦ κεχρῖσθαι παρὰ θεοῦ, κατὰ διαφόρους τρόπους ὠνομασμένοι χριστοί· οἱ μὲν γὰρ ἐχρίσθησαν εἰς βασιλέας, οἱ δὲ εἰς προφήτας, οἱ δὲ καὶ τὴν δι' αὐτοῦ τοῦ πάντων ἡμῶν σωτῆρος Χριστοῦ λαβόντες λύτρωσιν, τουτέστιν ἡμεῖς, καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι κατακεχρισμένοι, τὴν τοῦ χριστοῦ κλῆσιν ἐσχήκαμεν· εἴρηται γοῦν διὰ τῆς τοῦ ψάλλον-
* Ps. CIV. 15. τος φωνῆς περὶ τῶν ἀρχαιοτέρων· * μὴ ἅπτεσθε τῶν χριστῶν μου, καὶ ἐν τοῖς προφήταις μου μὴ πονηρεύεσθε· ἡμῶν δὲ πέρι διὰ φωνῆς
* Habac. III. 13. Ἀββακοὺμ *, ἐξῆλθες εἰς σωτηρίαν λαοῦ σου, τοῦ σῶσαι τοὺς χριστούς σου· οὐκοῦν πλεῖστοι μὲν οἱ χριστοί, κέκληνται δὲ οὕτως ἐπὶ τοῦ πράγματος· εἷς δὲ καὶ μόνος ὁ τοῦ θεοῦ καὶ πατρός· οὐχ' ὡς ἡμῶν μὲν ὄντων χριστῶν, καὶ οὐ θεοῦ μᾶλλον, ἀλλ' ἑτέρου τινός· ἀλλ' ὡς αὐτοῦ καὶ μόνου, ἴδιον ἔχοντος πατέρα, τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς· δῆλον οὖν ἐστιν ὅτι τῶν ἑτέρων πλῆθος ὑπεξαίρων αὐτὸν, προσνενέμηκε τῷ πατρὶ, ὡς ὄντα μόνον αὐτοῦ· θεὸς

tur, sed ut potius suos a multorum opinione retraheret, et rectam ipsis fidem imprimeret. Quemnam itaque, ait, turbae me esse dicunt? Viden interrogationis sollertiam? Non ilico dixit, quem vos me esse dicitis? sed magis eos ad externam famam refert, ut hanc mox refutans, et improbabilem convincens, eos deinde in veram sententiam deduceret, quod et reapse factum est. Nam referentibus populi opinionem discipulis, ait Iesus: vos autem quem me esse dicitis? Quam sollerter dictum est « vos! » Ita nimirum discipulos ab aliis secernit, quominus illorum opinionem sectentur, nec humilem de eo sententiam gerant. Vos, inquit, selecti, decreto meo ad apostolatum vocati, prodigiorum meorum testes, quem me esse dicitis?

Erumpit ecce prae ceteris Petrus, et universi collegii fit os, plenaque Dei amore verba pronunciat, atque accuratam fidei confessionem facit dicens, eum esse Christum Dei. Citra dubium loquitur discipulus; non enim dicit eum simpliciter Christum, sed Christum Dei. Plurimi enim per tempora extiterant, qui utpote a Deo uncti, dicti fuerant christi: alii enim ut reges, alii ut prophetae fierent, uncti fuerant; alii denique, nempe nos, accepta ab omnium nostrûm servatore Christo redemptione, et sancto Spiritu uncti, christi appellationem contraximus. Dictum est itaque psalmistae voce de antiquioribus: nolite tangere christos meos, et in prophetis meis nolite malignari. De nobis autem Habacuci voce: « egressus es in salutem populi tui, ut salves christos tuos. Ergo plurimi christi; sic autem ex re ipsa vocitati fuere; sed unus solusque ille patris Dei: non quia nos christi simus ab alio potius quolibet quam a Deo uncti; sed quia ille solus proprium habet in caelis patrem. Constat igitur a Petro reliqua multitudine separatum Iesum, relatum fuisse ad patrem, ceu ipsius solius proprium. Nam Deus naturaliter existens, et ex Deo patre singulariter effulgens uni-

genitum ipsius Verbum, caro factum est secundum scripturas. Sed et illud necesse est cognoscere, quod nempe in Matthaei scriptura beatum discipulum inveniemus dicentem: « tu es Christus filius Dei vivi. » Brevians autem veluti incarnationis mysterium sapientissimus Lucas, pari quidem sententia est, sed tamen paucioribus verbis utens, dicit ipsum Christum Dei; reticet autem Servatoris ad Petrum orationem. Apud Matthaeum vero dicentem Iesum comperiemus: « beatus es, Simon bar-Ionae, quia caro et sanguis non revelavit tibi, sed pater meus qui in caelis est. » Sine dubio itaque divinitus edoctus fuit discipulus, patre ipso deducente eundem ad Christi mysterium cognoscendum. Adnotandum insuper, sapientissimum Petrum, unum confiteri Christum, propter eos qui in duos dividere Christos Emmanuhelem audent. Non enim interrogavit discipulos dicens: quem dicunt homines esse Verbum Dei, sed filium hominis. Porro hunc Petrus confessus est Christum esse Dei. Cur vero Petri confessionem miraremur, si nihil haberet profundum atque reconditum, ac ceteris veluti invisibile? Nam quid omnino pater Deus ei revelavit? Num quod homo esset? Ergone hoc erat a Deo revelatum mysterium? Huiusne rei causa Petrum admiramur, et ipse tam singulari praemio dignus evasit? Sibi enim dictum audivit: beatus es Simon bar-Ionae. Atqui reapse dignus summa admiratione est. Quam ob rem? Quia quem in forma nostra cernebat, hunc credidit esse Christum patris, id est incarnatum et humanatum, quod ex ipso prodierat, Verbum.

At ille increpans eos, praecepit ne cui dicerent hoc.

Quum fidem suam discipulus fuisset confessus, comminatus est illis Dominus, ne se esse Christum cuipiam dicerent. Attamen quidni potius oportebat discipulos

γὰρ ὢν φύσει, καὶ ἐκ θεοῦ πατρὸς ἐλλάμψας ἐξαιρέτως ὁ μονογενὴς αὐτοῦ λόγος, γέγονε σὰρξ (1), κατὰ τὸ γεγραμμένον· ἐκεῖνο γε μὴν ἀναγκαῖον εἰδέναι· ἐν γὰρ τῇ τοῦ Ματθαίου συγγραφῇ *, τὸν μακάριον μαθητὴν εὑρήσομεν εἰπόντα, σὺ εἶ ὁ Χριστὸς, ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ τοῦ ζῶντος· ἐπιτεμὼν δὲ ὥσπερ τὴν οἰκονομίαν ὁ σοφώτατος Λουκᾶς, συμφέρεται μὲν κατὰ τὰς ἐννοίας, βραχυλογήσας δέ φησι, εἰπεῖν αὐτὸν τὸν Χριστὸν τοῦ θεοῦ· ἀλλ᾽ ἐνταῦθα μὲν ὁ παρὰ τοῦ σωτῆρος γεγονὼς πρὸς αὐτὸν, σεσίγηται λόγος· ἐν δὲ τῷ Ματθαίῳ πάλιν εἰπόντα σαφῶς εὑρήσομεν· μακάριος εἶ Σίμων βὰρ Ἰωνᾶ, ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα οὐκ ἀπεκάλυψέ σοι, ἀλλ᾽ ὁ πατήρ μου ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς· ἐστὶν οὖν ὁμολογουμένως θεοδίδακτος ὁ μαθητὴς, εἰς ἐπίγνωσιν αὐτὸν τὸν κατὰ Χριστὸν μυστηρίου ποδηγήσαντος αὐτοῦ τοῦ πατρός· σημειωτέον δὲ ὡς ἕνα τὸν Χριστὸν ὡμολόγει ὁ σοφώτατος Πέτρος, διὰ τοὺς εἰς δύο τέμνειν τολμῶντας Χριστοὺς τὸν Ἐμμανουὴλ (2)· οὐ γὰρ ἤρετο αὐτοὺς λέγων· τίνα λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι εἶναι τὸν τοῦ θεοῦ λόγον, ἀλλὰ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου· καὶ τοῦτον ὁ Πέτρος ὡμολόγει εἶναι τὸν Χριστὸν τοῦ θεοῦ· πῶς δὲ ἀξιοθαύμαστος ἡ ὁμολογία Πέτρου, εἰ μηδὲν ἔχοι τὸ βαθὺ καὶ κεκρυμμένον, καὶ οἷον ἄποπτον τοῖς πολλοῖς; τί γὰρ ὅλως ἀπεκάλυψεν αὐτῷ ὁ θεὸς καὶ πατήρ; ὅτι ἄνθρωπός ἐστι; τοῦτο θεοδίδακτόν ἐστιν μυστήριον; ἐπὶ τούτῳ τεθαύμασται, καὶ τῶν οὕτως ἐξαιρέτων ἠξιώθη γερῶν; ἤκουσε γάρ· μακάριος εἶ Σίμων βὰρ Ἰωνᾶ· ἀλλὰ τεθαύμασται, καὶ σφόδρα δικαίως· διὰ ποίαν αἰτίαν; ὃν γὰρ τεθέαται ἐν εἴδει τῷ καθ᾽ ἡμᾶς, τοῦτον πεπίστευκεν εἶναι τὸν Χριστὸν τοῦ πατρὸς, τουτέστι σαρκωθέντα καὶ ἐνανθρωπήσαντα τὸν ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ προελθόντα λόγον.

Ὁ δὲ ἐπιτιμήσας αὐτοῖς, παρήγγειλε μηδενὶ εἰπεῖν τοῦτο. V. 21.

Ὁμολογήσαντος τὴν πίστιν τοῦ μαθητοῦ, A. f. 136. b. ἐπετίμησεν αὐτοῖς ὁ κύριος, ἵνα μηδενὶ εἴπωσιν ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ Χριστός· καί τοι πῶς μᾶλλον ἔδει τοὺς μαθητὰς τοῖς ἁπανταχόσε

* Matth. XVI. 16.

(1) Adhuc contra Arianos sine pausa Cyrillus.

(2) Nestorii haeresim Cyrillus sugillat, adversus quam tot aliis scriptis pugnavit.

κηρύττειν αὐτόν; τοῦτο γὰρ ἦν ἔργον τῶν παρ' αὐτοῦ προκεχειρισμένων εἰς ἀποστολήν· ἀλλ'
* Eccl. III. 1. ὥς φησι τὸ γράμμα τὸ ἱερὸν *, καιρὸς παντὶ πράγματι· ᾔδει τοῖς παρ' ἑαυτοῦ κηρύγμασι ἀκολουθῆσαι τὰ λείποντα τοῖς ἤδη προτετελεσμένοις· τοῦτο δὲ ἦν ὁ σταυρὸς, τὸ πάθος, ὁ κατὰ σάρκα θάνατος, ἡ ἐκ νεκρῶν ἀνάστασις· τὸ μέγα καὶ ἐξαίσιον ἀληθῶς σημεῖον, δι' οὗ μεμαρτύρηται θεὸς ὢν ἀληθινὸς, καὶ υἱὸς κατὰ φύσιν τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς, ὁ Ἐμμανουήλ· τὸ γὰρ ὅλως καταργῆσαι θάνατον, καὶ ἀναστρέψαι τὴν φθορὰν, καὶ σκυλεῦσαι τὸν ᾅδην, καὶ καταλῦσαι τοῦ διαβόλου τὴν τυραννίδα, καὶ ἐκ μέσου ποιῆσαι τὴν ἁμαρτίαν, καὶ ἀνοῖξαι τοῖς ἐπὶ γῆς τὰς ἄνω πύλας, καὶ συνάψαι τὴν γῆν οὐρανῷ, θεὸν ὄντα κατὰ ἀλήθειαν ἀπέφηνεν αὐτόν· οὐκοῦν ἐν καιρῷ κελεύει σιγῆσαι τὸ μυστήριον, ἄχρις ἂν ὁ σύμπας τῆς οἰκονομίας λόγος, εἰς τὸ αὐτῷ πρέπον ἐξέλθῃ πέρας· τότε γὰρ ἐγηγερμένος ἐκ νεκρῶν, ἀπογυμνοῦσθαι τοῖς ἁπανταχόσε γῆς προσέταξε τὸ μυστήριον, προθεὶς ἅπασι τὴν ἐν πίστει δικαίωσιν, τὴν διὰ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος κάθ-
* Matth. XXVIII. 18. αρσιν· ἔφη γάρ· * ἐδόθη μοι πᾶσα ἐξουσία, ἔν τε οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς· πορευθέντες, μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος· διδάσκοντες αὐτοὺς τηρεῖν πάντα ὅσα ἐνετειλάμην ὑμῖν· καὶ ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας, ἕως τῆς συντελείας· μεθ' ἡμῶν γὰρ ἐστὶν καὶ ἐν ἡμῖν διὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος, καὶ τῶν ἁπάντων ψυχαῖς ἐναυλίζεται κύριος (1).

v. 26. Ὃς γὰρ ἂν ἐπαισχυνθῇ με κ. τ. λ.

B. f. 92. Πολλὰ κατὰ ταυτὸν ἐργάζεται χρήσιμά τε καὶ ἀναγκαῖα διὰ τούτων τῶν λόγων· πρῶτον μὲν δείκνυσιν ὅτι πάντη τὲ καὶ πάντως ἕψεται τοῖς αἰσχυνομένοις αὐτὸν καὶ τοὺς αὐ-

ubique ipsum praedicare? Hoc enim ad apostolatum designatorum officium erat. Verumtamen, ut sacrae litterae aiunt, omni rei suum tempus est. Sciebat praedicationem suam subsecutura ea quae priorum complementa forent. Erant autem haec, crux, passio, mors in carne, resurrectio e mortuis; magnum hoc videlicet vereque eximium prodigium, quo Deus verus comprobatur, naturalisque Dei patris filius, Emmanuhel. Namque omnino mortem destruere, corruptionem annihilare, inferos spoliare, diaboli tyrannidem abolere, aperire terrestribus supernas ianuas, terram cum caelo copulare, haec inquam Iesum Deum verum esse demonstrarunt. Ergo ad tempus sileri mysterium iubet, donec universa humanationis ratio ac cursus ad congruum sibi exitum perduceretur. Tunc enim e mortuis resuscitatus, revelari ubique terrarum iussit mysterium, proponens cunctis in fide iustificationem, et per sanctum baptisma purgationem. Dixit enim: « data est mihi omnis potestas in caelo et in terra: euntes docete omnes gentes, in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti baptizantes; monentes eas observare omnia quaecumque vobis praecepi. Et ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque in finem. Nobiscum enim reapse est, et in nobis per sanctum Spiritum, atque in omnium animabus inhabitat Dominus.

Nam qui me erubuerit etc.

Multa simul utilia immo necessaria his verbis exsequitur. Primo quidem ostendit, fore ut eos omnino qui se suosque sermones erubuerint, par eventus corripiat. Cer-

(1) Ad v. 22. *oportet filium hominis multa pati* etc. haec sunt apud D. Thomae catenam. « Cyrillus. » Ducum magnanimi strenuos in armis ad audaciam provocant, non solum eis honores pollicendo victo- » riae, sed etiam ipsum pati generosum esse fatentes. Tale quid videmus docere dominum Iesum Chri- » stum: praedixerat enim apostolis quod oporteret eum perpeti Iudaeorum calumnias, occidi, et tertia die » resurgere. Ne igitur putarent, Christum quidem passurum persecutiones pro vita mundi, eis vero licere » lentam vitam ducere; ostendit quod necessario per aequa certamina gradi decet, cupientes eius gloriam » obtinere; unde dicitur (v. 23.): *dicebat autem ad omnes* etc. »

Item ad v. 25. apud D. Thomae catenam, nec non paulo melius apud Corderium « Cyrillus. Quod » autem Christo in caritate placere, incomparabiliter praestet mundi splendoribus atque deliciis, declarat » dicens: *quid enim prodest* etc. »

te undenam nobis maior alacritas accidat? Nam si iudex quosdam reveretur, ceu ipsis obsequii praestiti mercedem debens, vel amoris praemia, vel benivolentiae retributionem; cur sine ulla dubitatione non dicemus, fore ut in aeternis honoribus gloriaque versentur ii, qui adeo splendida consequentur bona? Deinde timorem quoque illis iniicit, se caelo esse descensurum, haud iam vili illa priore cum specie, et conditionis nostrae humilitate, sed cum patris maiestate stipantibus angelis. Ergo gravissimum est et exitiosum, damnari nos ceu pusillanimitatis atque ignaviae reos a superveniente caelitus iudice, et angelicis ordinibus circumstantibus. Magnum quid autem et admiratione dignum, et summam praebens felicitatem, si quis exantlatis suis laboribus laetari possit, et sudoris praemia sperare. Laudabuntur enim hi, dicente Christo: venite benedicti patris mei, possidete paratum vobis regnum iam inde a mundi constitutione.

τοῦ λόγου τὸ τῶν ἴσων τυχεῖν. Τί δ' ἂν γένοιτο ἶσον εἰς εὐθυμίας δύναμιν; εἰ γὰρ ἐπαισχύνεταί τινας ὁ κριτὴς, ὡς ἐποφείλων αὐτοῖς τὸν τῆς εὐπειθείας μισθὸν, καὶ τῆς εἰς αὐτὸν ἀγάπης τὰ γέρα, καὶ τὸν τῆς εὐνοίας στέφανον, πῶς οὐκ ἔστιν ἀναμφιλόγως εἰπεῖν, ὅτι πάντη τε καὶ πάντως ἐν ἀτελευτήτοις ἔσονται τιμαῖς τε καὶ δόξαις οἱ τῶν οὕτω λαμπρῶν τετυχηκότες ἀγαθῶν; εἶτα πρὸς τούτοις φόβον αὐτοῖς ἐντίκτει, καταβήσεσθαι λέγων ἐξ οὐρανοῦ, οὐκ ἐν σμικροπρεπείᾳ τῇ πρώτῃ καὶ ὑφέσει τῇ καθ' ἡμᾶς, ἀλλ' ἐν δόξῃ τῇ τοῦ πατρὸς δορυφορούντων ἀγγέλων· οὐκοῦν παγχάλεπον καὶ ὀλέθρου μεστὸν τὸ καταγνωσθῆναι μὲν ἐπὶ δειλίᾳ τε καὶ ἀφιλεργίᾳ, καταφοιτήσαντος ἄνωθεν τοῦ κριτοῦ, καὶ ἀγγελικῶν ταγμάτων παρεστηκότων· μέγα δὲ καὶ παντὸς θαύματος ἄξιον, καὶ τῆς εἰς λῆξιν εὐημερίας πρόξενον, τὸ ἐπὶ τοῖς ἤδη προπεπονημένοις χαίρειν αὐτούς, καὶ τὸ προσδοκᾶν τῶν ἱδρώτων τὰς ἀμοιβάς· ἐπαινεθήσονται γὰρ οἱ τοιοῦτοι, Χριστοῦ λέγοντος· δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ πατρός μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου.

Dico autem vobis: sunt quidam de hic stantibus etc.

Quum nondum ex alto virtutem accepissent discipuli, congruum erat eos humanis infirmitatibus laborare, Christique verba apud se reputantes, dicere: ecquis semet ipse negabit? vel quomodo, si animam suam amiserit, denuo inveniet eam? Quodnam vero haec damna passis par praemium erit? Ut igitur ab his cogitationibus eos avocaret, atque ad animi robur transferret, eventurae ipsis felicitatis cupiditatem iniiciens ait: dico autem vobis, sunt quidam de hic stantibus, et reliqua. Regnum porro Dei, ipsam dicit gloriae visionem, in qua ipsemet coram spectabitur, quo tempore scilicet terrae incolis illucescet. Veniet enim cum Dei patris gloria, non vero in humili nostra specie. His promissis, scandit in montem, tres habens in comitatu delectos discipulos. Deinde semet transfigurat in eximium quemdam Deoque con-

Λέγω δὲ ὑμῖν, εἰσί τινες τῶν ὧδε ἑστηκότων κ. τ. λ. v. 27

Οὔπω τὴν ἐξ ὕψους δύναμιν ἐσχηκότας B. f. 92. C. f. 127. F. f. 811. b.
τοὺς μαθητὰς, εἰκὸς ἦν ἀνθρωπίναις ἀσθενείαις περιπεσεῖν, καί τι τοιοῦτον περὶ αὐτοῦ συνενοηκότας εἰπεῖν, πῶς ἀρνήσεταί τις ἑαυτόν; ἢ πῶς ἀπολέσας τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν εὑρήσει πάλιν αὐτήν; τί δὲ τοῖς τοῦτο παθοῦσι τὸ ἰσοστατοῦν ἔσται γέρας; ἵνα τοίνυν τῶν τοιούτων αὐτοὺς ἀποστήσῃ λογισμῶν, καὶ οἷον μεταχαλκεύσῃ πρὸς εὐανδρίαν, τῆς ἐσομένης αὐτῆς εὐκλείας ἐπιθυμίαν ἐντεκὼν φησί· λέγω δὲ ὑμῖν, εἰσί τινες τῶν ὧδε ἑστηκότων, καὶ τὰ ἑξῆς· βασιλείαν δὲ θεοῦ αὐτὴν τὴν θέαν λέγει τῆς δόξης, ἐν ᾗ καὶ αὐτὸς ὀφθήσεται, καθ' ὃν καιρὸν ἐπιλάμψει τοῖς ἐπὶ γῆς· ἥξει γὰρ ἐν δόξῃ, καὶ τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς, καὶ οὐκ ἐν σμικροπρεπείᾳ τῇ καθ' ἡμᾶς· ταῦτα ὑποσχόμενος ἄνεισιν εἰς τὸ ὄρος, τρεῖς αὐτῶν τοὺς ἀπολέκτους ἔχων· εἶτα μεταπλάττεται πρὸς ἐξαίρετόν τινα καὶ θεοπρεπῆ λαμπρότητα, ὥστε καὶ ἱματισμὸν

αὐτοῦ τῇ τοῦ φωτὸς προσβολῇ διαλάμψαι, καὶ ὅσον ἀπαστράψαι δοκεῖν· εἶτα Μωϋσῆς, καὶ Ἡλίας παρεστηκότες τὸν Ἰησοῦν προσελάλουν ἀλλήλοις τὴν ἔξοδον αὐτοῦ, ἣν ἔμελλε πληροῦν, φησὶν, ἐν Ἱερουσαλὴμ, τουτέστι τὸ μετὰ σαρκὸς οἰκονομίας τὸ μυστήριον, καὶ τὸ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ σωτήριον πάθος· καὶ γάρ ἐστιν ἀληθὲς, ὅτι ὁ διὰ Μωϋσέως νόμος καὶ ὁ τῶν ἁγίων προφητῶν ὁ λόγος, τὸ Χριστοῦ μυστήριον προανέδειξαν, ὁ μὲν ἐν τύποις καὶ σκιαῖς, μονονουχὶ καθάπερ ἐν πίνακι καταγράφων αὐτό· οἱ δὲ πολυτρόπως προηγορευκότες, ὡς καὶ ὀφθήσεται κατὰ καιροὺς ἐν εἴδει τῷ καθ' ἡμᾶς, καὶ τῆς πάντων ἕνεκεν σωτηρίας οὐ παραιτήσεται τὸν ἐπὶ ξύλου θάνατον· οὐκοῦν ἡ Μωϋσέως καὶ Ἡλιοῦ παράστασις, καὶ τὸ προσλαλεῖν ἀλλήλοις αὐτοὺς, οἰκονομία τίς ἦν, εὖ μάλα δεικνῦσα, δορυφορούμενον μὲν ὑπὸ νόμου καὶ προφητῶν τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, ὡς καὶ νόμου καὶ προφητῶν δεσπότην, προδειχθέντα δὲ παρ' αὐτῶν, δι' ὧν ἀλλήλοις συνῳδὰ προεκήρυττον· οὐ γὰρ ἀσύμβατα τοῖς διὰ τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν· καὶ τοῦτο οἶμαί ἐστι τὸ ἀλλήλοις προσλαλεῖν Μωϋσέα τὸν ἱερώτατον, καὶ τὸν τῶν προφητῶν πανάριστον Ἡλίαν.

Ἀλλ' οἱ μὲν μακάριοι μαθηταὶ βραχύ πως ἀπονυστάζουσι, τῇ προσευχῇ σχολάζοντος τοῦ Χριστοῦ· εἶτα διαγρηγορήσαντες, θεωροὶ γεγόνασι τῆς οὕτω σεπτῆς καὶ παραδόξου μεταβολῆς· ἤγουν ἀνενεγκόντες τοῦ κάρου, ἐγίνωσκον ἀκριβῶς τὴν ἀλήθειαν· καὶ οἰηθεὶς λοιπὸν ἴσως ὁ θεσπέσιος Πέτρος, ὅτι τάχα ἔνεστιν ὁ καιρὸς τῆς βασιλείας τοῦ θεοῦ, ἀποδέχεται μὲν τὰς ἐν τῷ ὄρει διατριβὰς, σκηνὰς δὲ τρεῖς δεῖν γενέσθαι φησί· ἀλλ' οὐκ ᾔδει, φησὶν, ὃ λέγει· οὐ γὰρ ἦν καιρὸς τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος, καὶ τοῦ λαβεῖν τοὺς ἁγίους τῆς ἐπηγγελμένης ἐλπίδος τὴν μέθεξιν· οὔσης οὖν ἐν ἀρχαῖς ἔτι τῆς οἰκονομίας, πῶς ἦν εἰκὸς καταλῆξαι τὸν Χριστὸν τῆς εἰς τὸν κόσμον ἀγάπης, ἀποφοιτήσαντα τοῦ παθεῖν ὑπὲρ αὐτοῦ; σέσωκε γὰρ τὴν ὑπ' οὐρανὸν, καὶ αὐτὸν ὑπομείνας τὸν κατὰ σάρκα θάνατον, καὶ διὰ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως καταργή-

gruum splendorem, ita ut etiam vestis eius luce aspersa fulgeret, ac veluti radiis scintillare videretur. Mox Moyses atque Helias Iesum circumstantes loquebantur invicem de excessu eius, quem erat, inquit, Hierosolymis completurus, id est de assumptae carnis mysterio, et de salutari in cruce passione. Vere enim in lege sua Moyses, nec non sanctorum prophetarum litterae, Christi mysterium praemonstrarunt; ille quidem umbris atque figuris, tamquam paene in tabula illud depingens, hi autem aliis aliisque modis praenunciarunt, ipsum et in forma nostra statuto tempore visum iri, et pro omnium salute necem in ligno perferre non recusaturum. Itaque Moysis atque Heliae praesentia atque colloquium, prudente quodam consilio contingebat, ut praeclare demonstraret, stipatum quidem a lege prophetisque dominum nostrum Iesum Christum, utpote legis ac prophetarum dominum, ab ipsis vero praemonstratum, quatenus consona de eo praedicaverant. Non enim a dictis in lege et prophetis discrepabant. Atque hoc fuisse colloquium sacratissimi Moysis cum praestantissimo propheta Helia puto.

Sed enim beati quidem discipuli parumper dormitant, Christo orationi operam dante: deinde experrecti, spectatores fiunt tam venerandae ac mirabilis immutationis. Nempe sopore discusso veritatem agnoverunt. Putansque mox fortasse divus Petrus, tempus regni Dei adesse, vult quidem in monte habere stationes, tria tamen fieri debere tabernacula dicit. Atqui nesciebat, inquit scriptura, quid diceret: nondum enim tempus consumendi mundi erat, neque recipiendae a sanctis promissae spei participationem. Quum ergo nonnisi initium esset sacrae dispensationis, cur oportuisset Christum, omisso suo erga mundum amore, passionem eius causa subeundam recusare? Reapse enim orbem terrarum salvavit Christus patiens pro eo mortem, et hanc ipsam per suam a mortuis resurre-

ctionem destruens. Constat ergo Petrum sine rei sensu verba fecisse.

Facta est species vultus eius altera.

Quoniam audierant, fore quidem ut caro nostra resurgeret, quanam tamen figura nesciebant, ut eius mutationis exemplum proponeret, carnem suam transfiguravit, ut spem nostram firmaret. Coram ipsis itaque transformatur. Factam vero transfigurationem putamus, haud abiiciendo humani corporis formam, sed lucida quadam gloria illud ambiente, et vilissimam carnis speciem in nobiliorem aspectum mutando; iuxta illud « seminatur in ignominia, surgit in gloria » a divo Paulo praeclare dictum. Nunc enim corpus hoc caro nuda est, nullo honore vestita, nullo naturali decore ornata, sed nihil aliud, quam naturae suae ignobilitatem infirmitatemque habens. Verumtamen cum resurrectio fiet, transformatio quaedam mirifica accidet, et gloriae non tamen figurae mutatio. Tunc enim corpus divini honoris vestitu iam splendescet. Fulgebunt quippe iusti tamquam sol in regno patris eius, secundum Servatoris effatum. Futurae itaque illius gloriae exemplum exhibebat discipulis demonstrata transfiguratio; quae idcirco in corpore peracta fuit, ut sub mortalium oculorum visionem caderet, etiamsi illi splendoris nimietatem non pertulerunt.

Vox de nube facta est.

Aliud quoque utile peractum fuit firmandae erga Christum fidei tum discipulorum tum omnium nostrûm. Namque ex nube superne, tamquam a Deo patre, emissa vox fuit, dicens: hic est filius meus dilectus, ipsum audite. Dumque haec vox fieret, inventus est, inquit, scriptura, Iesus stans solus. Praecipit ergo hunc magis audiri quam Moysem atque prophetas. Ne quis autem forte veritati calumniam struat, quasi Deus Moysem ab iis potius audiri mandaverit, caute adnotavit evangelista dicens: dum ea vox fieret, inventum esse so-

σας αὐτόν· οὐκ ᾔδει τοιγαροῦν ὁ Πέτρος, ὅπερ ἔφη.

Ἐγένετο τὸ εἶδος τοῦ προσώπου αὐτοῦ ἕτερον. v. 29.

Ἐπειδὴ ἤκουον, ὅτι δεῖ ἀναστῆναι τὴν ἡμετέραν σάρκα, ποίῳ δὲ σχήματι ἄδηλον ἦν, ἵνα δῷ δεῖγμα τῆς μεταβολῆς, αὐτοῦ τὴν σάρκα μετέβαλεν, ἵνα ἡμῖν τὴν ἐλπίδα βεβαιώσῃ· μεταμορφοῦται τοιγαροῦν ἔμπροσθεν αὐτῶν· πεπράχθαι δὲ φαμὲν τὴν μεταμόρφωσιν αὐτοῦ, οὐχὶ δή που τὸ σχῆμα τὸ ἀνθρώπινον ἀποβαλόντος τοῦ σώματος, ἀλλὰ δόξης τινὸς φωτοειδοῦς περιστελλούσης αὐτὸ, καὶ τὸν ἀτιμότατον τῆς σαρκὸς χαρακτῆρα μεταχρωννύσης ὥσπερ εἰς ὄψιν εὐκλεεστέραν· κατὰ τὸ, σπείρεται ἐν ἀτιμίᾳ, ἐγείρεται ἐν δόξῃ, παρὰ τοῦ θείου Παύλου καλῶς εἰρημένον· * νῦν μὲν γὰρ αὐτὸ τοῦτο σὰρξ ἐστὶ γυμνὴ, οὐ δόξῃ τινὶ κατακεχρωσμένη, οὐ λαμπρότητι φυσικῇ κατηγλαϊσμένη, ψιλὴν δὲ καὶ μόνην τὴν ἐκ φύσεως ἀδοξίαν τε ὁμοῦ καὶ ἀσθένειαν ἔχουσα· κατὰ δὲ τὸν τῆς ἀναστάσεως καιρὸν ἐξαλλαγή τις ἔσται θεοπρεπὴς, καὶ δόξης οὐ σχήματος μεταβολή· θείας γὰρ δόξης ἐπιβλήμασι περιαστράψει λοιπόν· ἐκλάμψουσι γὰρ οἱ δίκαιοι καθάπερ ὁ ἥλιος ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, κατὰ τὴν τοῦ σωτῆρος φωνήν· * ἐκείνης οὖν τῆς μελλούσης δόξης ὑπόδειγμα παρεδήλου ἡ παραδειχθεῖσα τοῖς μαθηταῖς μεταμόρφωσις· καὶ σωματικῶς ἐπεδείκνυτο πρὸς τὸ καὶ τοῖς θνητοῖς αὐτῶν εἰς θέαν ὑποπεσεῖν ὀφθαλμοῖς, εἰ καὶ τὴν ὑπερβολὴν οὐκ ἤνεγκαν τῆς λαμπρότητος.

B. f. 93. b.

* I. Cor. XV. 43.

* Matth. XIII. 43.

Φωνὴ ἐγένετο ἐκ τῆς νεφέλης. v. 35.

Πέπρακταί τι καὶ ἕτερον χρήσιμον εἰς βεβαίωσιν τῆς ἐπ᾽ αὐτῷ πίστεως τοῖς τε μαθηταῖς καὶ πᾶσιν ἡμῖν· ἐκ νεφέλης γὰρ ἄνωθεν ὡς ἐκ τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς κατεπέμφθη φωνὴ λέγουσα· οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητὸς, αὐτοῦ ἀκούετε· καὶ ἐν τῷ γενέσθαι τὴν φωνὴν, εὑρέθη, φησὶν, ὁ Ἰησοῦς ἔστως μόνος· Μωϋσέως δὲ καὶ προφητῶν μᾶλλον, αὐτοῦ ἀκούειν ἐπιτάττει· ἵνα δὲ μὴ συκοφαντῆται παρά τινων ἡ ἀλήθεια λεγόντων, ὅτι Μωϋσέως μᾶλλον ἀκούειν αὐτοὺς προστέταχεν, ἐπεσημήνατο ὁ εὐαγγελιστὴς λέγων· ὅτι ἐν τῷ γενέσθαι τὴν φωνὴν, εὑρέθη ὁ Ἰησοῦς

B. f. [illegible]
F. f. 817.

μόνος· αὐτοῦ τοιγαροῦν προστέταχεν ἀκούειν· καὶ γάρ ἐστιν αὐτὸς τέλος νόμου καὶ προφητῶν· διὸ καὶ πρὸς Ἰουδαίους ἔλεγεν, εἰ ἐπιστεύετε Μωϋσεῖ, ἐπιστεύετε ἂν ἐμοί· περὶ
* Ioh. XV. 45. γὰρ ἐμοῦ ἐκεῖνος ἔγραψεν· * ἡ μὲν τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς φωνὴ καλή τε καὶ ἀξιάγαστος· ἀκράτῳ δὲ ἤδη κατεχόμενοι οἱ μαθηταὶ δείματι, πίπτουσιν ἐπὶ πρόσωπον, ἵνα πάλιν καὶ διὰ τούτου μάθωμεν, ὡς ἀναγκαιοτάτη τοῖς ἐπὶ γῆς ἡ τοῦ σωτῆρος γέγονε παρουσία καὶ μεσιτεία γενομένη δηλαδὴ κατὰ τὸν τῆς ἐνανθρωπήσεως τρόπον· εἰ μὴ γὰρ γέγονε καθ' ἡμᾶς ὁ μονογενὴς τοῦ θεοῦ λόγος, τίς ἂν ἡμῶν ἤνεγκεν ἄνωθεν προσβάλλοντα θεόν; τίς δ' ἂν ὑπέστη τὴν ἄφραστον αὐτοῦ δόξαν, τὴν οὐδενὶ τάχα τῶν γενητῶν φορητήν; φῶς γὰρ αὐτὸν οἰκεῖν ἀπρόσιτον, καὶ ὁ θεσπέσιος φησὶ
* I. Tim. VI. 16. Παῦλος *.

v. 38. Καὶ ἰδοὺ ἀνὴρ ἀπὸ τοῦ ὄχλου ἀνεβόησε κ. τ. λ.

B. f. 95 b. C. f. 127. b. Οὐκ ἀμώμητον οὗτος τὴν πρόσοδον ἐποιήσατο, κατεβόησε γὰρ τοῦ χοροῦ τῶν ἁγίων μαθητῶν, ὡς μὴ ἰσχυσάντων ἐπιτιμῆσαι τῷ δαιμονίῳ· ἔδει γὰρ τιμῶντα μᾶλλον τὸν Ἰησοῦν τὴν παρ' αὐτοῦ αἰτεῖν ἐπικουρίαν· διὸ φησὶν ὁ Χριστὸς, ὦ γενεὰ ἄπιστος· διὰ τὴν σὴν λέγων ἀπιστίαν οὐκ ἐνήργηκεν ἡ χάρις· ὅτι γὰρ χρὴ μετὰ πίστεως καὶ Χριστῷ προσιέναι, καὶ τοῖς παρ' αὐτοῦ τὴν τοῦ δύνασθαι θαυματουργεῖν χάριν λαβοῦσιν, αὐτὸς ἡμᾶς ἐδίδαξε, πανταχοῦ τὴν πίστιν αἰτῶν παρὰ τῶν προσιόντων αὐτῷ· ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας αὐτοῦ καταβοᾷ ὁ Χριστὸς, γενεὰν ἄπιστον καὶ διεστραμμένην αὐτόν τε, καὶ τοὺς ὁμογνώμονας αὐτοῦ ἀποκαλῶν· ὁ γὰρ ἄπιστος, καὶ διεστραμμένος πάντως, κατ' οὐδένα τρόπον ὀρθοποδεῖν εἰδώς· τοῖς οὕτω γνώμης ἔχουσιν ἀνοσιώτατα, οὐκ ἀξιοῖ συνεῖναι Χριστός· καὶ εἰ χρή τι τῶν ἀνθρωπίνων εἰπεῖν, ὀλιγωρεῖ καὶ ἀκηδιᾷ, ἕως τίνος λέγων ἔσομαι πρὸς ὑμᾶς, καὶ ἀνέξομαι ὑμῶν; ὁ γὰρ λέγων ἀσθενῆ πρὸς τὴν κατὰ τῶν πνευμάτων ἐνέργειαν τοὺς παρ' αὐτοῦ λαβόντας τὴν χάριν, αὐτῆς μᾶλλον κατηγορεῖ τῆς χάριτος, οὐ τῶν λαβόντων αὐτήν· αὐτοῦ γοῦν ἀνοσίως κατηγόρησεν ὁ

lum Iesum. Hunc ergo audiri Deus praecepit; namque ipse et legis et prophetarum complementum est; qui idcirco Iudaeis aiebat: si crederetis Moysi, utique et mihi crederetis; de me enim ille scripsit. Et Dei quidem patris praeclara et mirabilis vox fuerat; summo autem terrore correpti discipuli procumbunt in faciem; ut hinc etiam denuo cognoscamus, necessariam apprime terrae incolis Servatoris fuisse praesentiam et mediatricem operam, quae videlicet per humanationem contigit. Nam nisi conditionem nostram subiisset unigenitum Dei Verbum, quis ex nobis venientem de caelo Deum pertulisset? quis ineffabilem maiestatem eius, et mortalium nemini tolerabilem sustinuisset? Namque eum lucem inaccessibilem inhabitare Paulus dicit.

Et ecce vir de turba exclamavit etc.

Haud inculpabilem vir hic fecit accessum; incusavit enim sanctorum apostolorum coetum, qui daemonium increpare nequivissent. Oportebat autem eum potius reverentiam Iesu exhibentem, auxilium eius implorare. Ideo Christus ait: o generatio incredula! propter tuam scilicet incredulitatem gratia non est operata. Nam quod et ad Christum cum fide sit accedendum, et ad eos qui ab ipso miraculorum gratiam sunt consecuti, ipse nos docuit, fidem ubique exigens ab accedentibus ad se. Atque ob hanc causam hominem obiurgat Christus, generationem incredulam et perversam ipsum appellans et eiusdem mentis homines. Etenim qui incredulus est et omnino perversus, nullatenus recte incedere sciet. His corruptissima mente praeditis haud dignatur Christus adesse. Et si quid humano more loqui licet, negligit hos et fastidit; quamdiu, dicens, apud vos ero, et patiar vos? Nam qui dixerat infirmas fuisse adversus spiritus vires illorum, qui acceperant a Christo gratiam, ipsam gratiam incusaverat potius, quam eiusdem compotes. Itaque Christum impie vitupera-

vit, qui discipulos eius dixit non potuisse daemonium eiicere.

Et increpavit Iesus spiritum immundum

Consentaneum fuit daemoniaci patrem maestum discedere, beneficio non impetrato. Ne quis tamen existimaret Christo ipsi deesse ad miracula patranda vires, imperavit immundo spiritui, qui ilico fugatus est; tradiditque, inquit scriptura, puerum parenti suo. Neque enim is antea in parentis sui potestate erat, sed eius a quo obsidebatur. Sed postquam diaboli tyrannidem a se depulit, rursus sub proprio parente fuit, Christi virtute, qui et propriis apostolis miraculorum potestatem tradidit, et impuros spiritus obiurgandi.

(1) Ponite vos in cordibus vestris sermones istos.

Quam ob rem Christus haec discipulis ait? Duxerat praecipuos illorum in montem, ubi transfiguratus gloriam ipsis ostenderat, qua constituto tempore radiaturus erat. Mox de monte redux, malo crudelique spiritu quendam liberaverat. Nihilominus opus erat ipsum salutarem obire passionem, et Iudaeorum improbitatem sustinere; quae quum fierent, satis apparebat discipulos perturbandos fore, atque haec fere secum reputaturos atque dicturos: qui talis tantusque erat, qui potestate Deo congrua mortuos suscitavit, qui mari et spiritibus imperavit, qui verbo Satanam contrivit; quomodo hic, inquam, captus est, et in hostium suorum cruentorum laqueos incurrit? Num ergo falsi sumus, dum Deum ipsum esse credidimus? Ut ergo scirent quod omnino futurum erat, depositum quodammodo vult in illorum mentibus hoc mysterium. Ponite enim, inquit, vos in cordibus vestris. Iam vocabulum « vos » hoc loco distinguit eos a ceteris. Volebat enim rem eventuram ab ipsis cognosci,

εἰπὼν περὶ τῶν μαθητῶν, ὅτι οὐκ ἠδυνήθησαν αὐτὸ ἐκβαλεῖν.

Ἐπετίμησε δὲ ὁ Ἰησοῦς τῷ πνεύματι τῷ ἀκαθάρτῳ. v. 43.

Ἔδει μὲν οὖν τὸν τοῦ δαιμονῶντος πατέρα λυπούμενον ἀπελθεῖν, οὐ τετυχηκότα τῆς φιλοτιμίας. Ἵνα δὲ μή τις οἴηται καὶ αὐτὸν τὸν Χριστὸν ἀτονῆσαι πρὸς τὴν θαυματουργίαν, ἐπετίμησε τῷ ἀκαθάρτῳ πνεύματι, καὶ παραχρῆμα ἐφυγαδεύετο· καὶ ἀπέδωκεν αὐτὸν φησὶ τῷ πατρὶ αὐτοῦ· οὐ γὰρ ἦν ἔτι τοῦ πατρὸς, ἀλλὰ τοῦ κρατοῦντος πνεύματος· ἐπειδὴ δὲ ἀπεσείσατο τὴν πλεονεξίαν, γέγονε πάλιν τοῦ ἰδίου πατρὸς τῇ Χριστοῦ δυνάμει, ὃς καὶ τοῖς ἰδίοις ἀποστόλοις δέδωκεν ἐξουσίαν τὰς θεοσημείας κατορθοῦν, καὶ τοῖς ἀκαθάρτοις ἐπιτιμᾷν πνεύμασι. B. f. 9

Θέσθε ὑμεῖς εἰς τὰς καρδίας ὑμῶν τοὺς λόγους τούτους. v. 44

Ποία τίς ἡ παρασκευάσασα πρόφασις τὸν Χριστὸν ταῦτα νῦν εἰπεῖν πρὸς τοὺς μαθητάς; ἀνήνεγκε μὲν τοὺς κορυφαίους αὐτῶν εἰς τὸ ὄρος, καὶ μεταμορφωθεὶς ἔδειξεν αὐτοῖς τὴν δόξαν, μεθ᾽ ἧς κατὰ καιροὺς ἐπιλάμψει· κατελθὼν δὲ ἐκ τοῦ ὄρους, πονηροῦ καὶ ἀπηνοῦς πνεύματος ἠλευθέρωσε τινά· ἀλλ᾽ ἔδει πάντως αὐτὸν τὸ σωτήριον ὑπὲρ ἡμῶν ὑπομεῖναι πάθος, καὶ τῆς Ἰουδαίων ἀνασχέσθαι σκαιότητος· οὗ γεγονότος, οὐδὲν ἀπεικὸς ἐννοεῖν ἐν θορύβοις ἔσεσθαι τοὺς μαθητὰς, καὶ τοιαῦτα πού καθ᾽ ἑαυτοὺς ἐννοεῖν τε, καὶ λέγειν· ὁ τοσοῦτος, ὁ νεκροὺς ἀναστήσας ἐν ἐξουσίᾳ θεοπρεπεῖ, ὁ θαλάσσαις ἐπιτιμῶν καὶ πνεύμασιν, ὁ λόγῳ συντρίβων τὸν σατανᾶν, πῶς ἥλω νυνὶ, καὶ τοῖς τῶν φονώντων ἐμπέπτωκε βρόχοις; ἆρ᾽ οὖν ἠπατήμεθα, θεὸν εἶναι νομίζοντες αὐτόν; ἵν᾽ οὖν εἰδεῖεν τὸ πάντως ἐσόμενον, ἀπόθετον ὥσπερ εἰς νοῦν ποιεῖσθαι κελεύει τὸ μυστήριον· θέσθε γὰρ ὑμεῖς, φησὶν, εἰς τὰς καρδίας ὑμῶν· τὸ δὲ ὑμεῖς ἐν τούτοις, διαστέλλοντός ἐστιν ἀπὸ τῶν ἄλλων αὐτούς· ἤθελε γὰρ εἰδέναι αὐτοὺς τὸ συμβησόμενον, οὐ μὴν καὶ B.

(1) Ad hunc versiculum sic apud cat. D. Thomae « Cyrillus. Omnia quaecumque operabatur Iesus, » admiratione digna penes omnes erant: irradiabat enim quiddam praecipuum et divinum in qualibet » operatione ipsius, secundum illud ps. XX. gloriam et decorem superpones ei. Etsi omnes mirarentur in » his quae faciebat, ipse tamen haec quae sequuntur, non omnibus, sed discipulis, retulit: *ponite vos* etc. »

λαλεῖν ἑτέροις· τούς τε γὰρ ἀγελαίους λα-
θεῖν ἤθελε, ὅτι πείσεται· καὶ αὐτοὺς πεπλη-
ροφορημένους, ὅτι ἀναβιώη πατήσας τὸν θά-
νατον, διαφυγεῖν ἑτοίμως τὰ ἐκ τοῦ σκαν-
δαλίζεσθαι βλάβη.

* ib. Οἱ δὲ ἠγνόουν τὸ ῥῆμα τοῦτο.

B. f. 96. b. Πῶς ἠγνόουν οἱ μαθηταὶ τὸ Χριστοῦ μυ-
στήριον, πλειστάχου διὰ τῆς τοῦ νόμου σκιᾶς
προγραφόμενον; ἦσαν μὲν γὰρ ἐκ τῆς τῶν Ἰου-
δαίων ἀγέλης, οὐ ῥᾴθυμοι δὲ οὐδὲ τῶν Μωϋ-
σέως γραμμάτων ἀνεπιστήμονες· καὶ γοῦν διὰ
τοῦτο ἀπόλεκτοι γεγόνασι παρὰ Χριστοῦ·
* II. Cor. III. 14. ἀλλ' ὡς ὁ μακάριος φησὶ Παῦλος *, πώρω-
σις ἀπὸ μέρους γέγονε τῷ Ἰσραὴλ, καὶ ἄχρι
τῆς σήμερον ἡνίκα ἀναγινώσκεται Μωϋσῆς,
κάλυμμα ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν κεῖται μὴ
ἀνακαλυπτόμενον, ὅτι ἐν Χριστῷ καταργεῖ-
ται· χρὴ τοιγαροῦν προσιόντας τῷ Χριστῷ
* Ps. CXVIII. 18. λέγειν *, ἀποκάλυψον τοὺς ὀφθαλμούς μου,
καὶ κατανοήσω τὰ θαυμάσια ἐκ τοῦ νόμου σου.

* ... Εἰσῆλθε δὲ διαλογισμὸς ἐν αὐτοῖς, τὸ τίς ἂν εἴη μείζων αὐτῶν (1).

B. f. 98. b. Οὐ πάντας οἶμαι τοὺς μακαρίους μα-
θητὰς τὴν τοιαύτην ἐσχηκέναι νόσον· ἀπί-
θανον γὰρ ἅπαντας κοινὴν, καὶ μίαν εὐθὺς
εἰσδέξασθαι νόσον· ἑνὸς δὲ ὡς οἶμαι παθόν-
τος αὐτὴν, ἵνα μή τινα διαβολὴν κατά τι-
νος τῶν συμμαθητῶν ὁ σοφώτατος εὐαγγε-
λιστὴς ἐξυφαίνων εὑρεθῇ, ἀδιορίστως ἀποφαί-
νεται λέγων, ὅτι εἰσῆλθε διαλογισμὸς ἐν
C. f. 127. b. αὐτοῖς, τὸ τίς ἂν εἴη μείζων αὐτῶν. Πάθος
δὴ οὖν διακένου δόξης εἰσδεδράμηκέ τινα τῶν
ἁγίων ἀποστόλων· τὸ γὰρ ὅλως διαλογίζε-
σθαι τὸ τίς ἂν εἴη μείζων αὐτῶν, φιλονει-
κοῦντός ἐστι καὶ τὸ προεστάναι τῶν ἄλλων ἐπι-
θυμήσαντος· ἀλλ' ὁ τὰ πάντα εἰδὼς Χρι-
στὸς ὁ θεὸς ἡμῶν ἐν τῇ τοῦ μαθητοῦ διανοίᾳ
διαλογισμὸν ὥσπέρ τινα πικρίαν ἄνω φύου-
σαν, κατὰ τὸ γεγραμμένον, πρὶν εἰς ὕψος
ἀρθῆναι, πρὶν ἁδρυνθῆναι, ἐκ ῥίζης αὐτῆς
ἀναβαθρεύει τὸ κακόν· ἀρχόμενα γὰρ ἐν
* cod. νικᾶ. ἡμῖν τὰ πάθη, νικᾶται * ῥᾳδίως, ἁδρυν-

non autem ceteris edici. Nam plebem latere volebat futuram suam passionem; ipsos autem sibimet insuper persuadere, fore ut resurgeret morte conculcata, atque ita facile scandali detrimentum vitare.

At illi ignorabant verbum istud.

Quomodo ignorabant discipuli mysterium Christi, quod saepissime in lege fuerat adumbratum? Erant quidem ipsi de Iudaeorum grege, non tamen incuriosi ac rudes mosaicarum litterarum; ideoque et a Christo electi fuerant. Sed enim ut beatus ait Paulus, caecitas ex parte Israheli contigit, et usque in hodiernum diem cum legitur Moyses, velamen super cor eorum iacet nondum ablatum, quia non nisi per Christum tollitur. Oportet igitur ad Christum accedentes dicere: revela oculos meos, et considerabo mirabilia de lege tua.

Intravit autem cogitatio in eos, quis eorum maior esset.

Non omnes morbo hoc beatos discipulos laborasse puto; neque enim credibile est communem cunctos unamque infirmitatem prae se tulisse. Sed uno, ut arbitror hanc miseriam experto, nequem nominatim condiscipulorum accusare sapientissimus evangelista videretur, indefinite narrat dicens cogitationem eis incidisse, quis ipsorum maior esset. Itaque vanae gloriae passio sanctorum aliquem apostolorum invasit. Namque in mente revolvere, quisnam eorum maior esset, ambitiosi hominis est, et aliis praeminere volentis. Sed qui omnia scit Christus Deus noster, in discipuli mente cogitationem hanc, tamquam amarum quid et noxium, uti scriptum est, prius quam alte succresceret, ante quam roboraretur, ex ipsa radice malum germen evertit. Namque incipientes intra nos passiones, facile vincuntur; adultae autem ae-

(1) Auctior heic initio Cyrillus apud D. Thomam. « Cyrillus. Insidiatur diabolus multimode diligen- » tibus optimam vitam; et siquidem per carnales illecebras obsidere valet alicuius mentem, affectus volu- » ptatum exacuit; si quis hos effugerit laqueos cupidinis, gloriae suscitat passionem, quae quidem passio » vanae gloriae invasit quendam apostolorum suorum unde dicitur: *intravit autem* etc. »

gre expelluntur (1). Qua ergo ratione vanae gloriae passionem amputat spirituum medicus? Manu cepit puerum, et iuxta se collocavit. Id vero iuvandi causa fecit tum sanctos apostolos, tum etiam nos post illos. Depascitur enim hic morbus omnino homines, si certe sint in aliquo superiore gradu prae aliis. Cuiusnam itaque rei typum et imaginem hunc coram exhibitum puerum esse volebat? Utique innocuae et sine ambitione vitae. Haec enim aetas mentem habet incorruptam, sincerum cor, et cogitationum simplicitatem; vanae gloriae non studet, nescit ambitionis mores. Deinde ait Christus: qui hunc puerum receperit in nomine meo, et reliqua. Id est qui minimus est ex omnibus vobis, hic magnus erit: modestum nempe dicens, et nihil altum de se cogitantem propter insitam religionem.

θέντα δὲ δυσαπόβλητά ἐστι· πῶς οὖν ἄρα τὸ φιλόδοξον πάθος ἀποκείρει ὁ πνευμάτων ἰατρός; ἐπελάβετο τὸ παιδίον, καὶ ἔστησεν αὐτὸ παρ' ἑαυτῷ· ὠφελείας δὲ χάριν ἐποιεῖτο τὸ χρῆμα καὶ αὐτοῖς τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις, καὶ ἡμῖν δὲ τοῖς μετ' ἐκείνους· περιβόσκεται γὰρ ἡ τοιάδε νόσος ὡς ἐπίπαν τοὺς ἀνθρώπους, εἴπερ ἂν εἶεν ἐν ὑπεροχῇ τῇ κατά τινων· * τίνος οὖν ἄρα τύπον καὶ εἰκόνα τὸ παρενεχθὲν ἐποιεῖτο παιδίον; ἀπονήρου καὶ ἀφιλοδόξου ζωῆς· ἀκαπάλευτον γὰρ ἔχει τὴν γνώμην, ἀνώθευτον τὴν καρδίαν, καὶ ἔστιν ἐν ἁπλότητι διαλογισμῶν· οὐ φιλοδοξίας ἐρᾷ, οὐκ οἶδεν ὑπεροχῆς τρόπον· εἶτα φησίν· ὅτι ὃς ἂν δέξεται τοῦτο τὸ παιδίον ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου, καὶ τὰ ἑξῆς· τουτέστιν ὁ μικρότερος ἐν πᾶσιν ὑμῖν ὑπάρχων, οὗτος ἔσται μέγας, τὸν μετριόφρονα λέγων, καὶ οὐδὲν ὑψηλὸν περὶ ἑαυτοῦ λογιζόμενον δι' εὐλάβειαν. * cod. καταπίνων.

Quicumque susceperit puerum istum in nomine meo etc.

Ὃς ἂν δέξηται τοῦτο τὸ παιδίον ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου κ. τ. λ.

Quum igitur honorantibus sanctos una aequalisque sit merces, sive tenuis quidam sit ille, sive in magna fortuna ac dignitate constitutus (nam qui hunc puerum, inquit, suscipit, me suscipit et patrem meum.) Quid ni vanum omnino sit invicem aemulari, primatumque ambire? Scopum autem sermonis sui magis explanat dicens: eum qui minimus omnium propter animi humilitatem fuerit, hunc revera esse magnum. Propterea scriptum est, quod omnis qui se exaltat, humiliabitur; qui autem se humiliat, exaltabitur.

Ὅτε τοίνυν τοῖς τιμῶσιν ἁγίους εἷς τε καὶ ὅμοιος ὁ μισθὸς, κἂν μικρὸν εἴη τίς τυχὸν, κἂν τῶν ἐν προὔχοντι μέτρῳ τε καὶ δόξῃ (ὁ δεχόμενος γὰρ, φησὶ, τὸ παιδίον τοῦτο, ἐμὲ δέχεται, καὶ τὸν πατέρα μου) πῶς οὐχ ἕωλον παντελῶς τὸ ἀλλήλοις φιλονεικεῖν, καὶ πρωτείων ἐρᾶν; διατρανοῖ δὲ ἐπὶ πλέον τὸν ἐπὶ τούτῳ τῷ λόγῳ σκοπὸν, καὶ φησίν· τὸν μικρότερον ἐν πᾶσι διὰ ταπεινοφροσύνην, τοῦτον εἶναι μέγαν· διότι γέγραπται *, ὅτι πᾶς ὁ ὑψῶν ἑαυτὸν, ταπεινωθήσεται· ὁ δὲ ταπεινῶν ἑαυτὸν, ὑψωθήσεται (2) B. f. 98. * Luc. XIV. 11

(1) Heic interponitur apud D. Thomam ex Cyrillo. « Unde sequitur: *at Iesus videns cogitationes* etc. » Discat qui nudum hominem putat esse Iesum, se errasse: quamvis enim Verbum caro factum sit, mansit » tamen Deus: nam solius Dei est posse rimari corda et renes. »

(2) Ad v. 49. Sic apud D. Thomam. « Cyrillus. Sed oportebat magis pensare, non hunc ipsum esse » miraculorum auctorem, sed gratiam quae est in eo qui in virtute Christi miracula perficit. Quid autem » si non connumerentur apostolis, qui Christi gratia coronantur? Multae sunt differentiae Christi donorum; sed quia tradidit Salvator potestatem apostolis ut spiritus immundos eiicerent, putaverunt nulli » aliorum quam sibi solis licere concessam gerere dignitatem, et ideo accedunt sciscitantes an liceat et » aliis hoc gerere. »

Ad v. 50. apud D. Thomam « Cyrillus. Quasi dicat: pro vobis, qui Christum diligitis, sunt qui prosequi volunt ea quae ad ipsius gloriam spectant, eiusdem gratia coronati. »

Ad v. 51. D. Thomas et Corderius in catenis « Cyrillus. Hoc est, cum immineret tempus, quo decebat » de reliquo Dominum tolerata salubri passione in caelum quidem conscendere, consedere vero Deo ac » patri, decrevit ascendere in Hierusalem. Hoc enim existimo significare illud, *firmavit faciem suam* etc. »

v. 58. Εἶπεν αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· αἱ ἀλώπεκες φωλεοὺς ἔχουσι κ. τ. λ.

B. f. 98. b. Δικαίως τοῦτον ἀπεπέμψατο· ἐχρῆν γὰρ
αὐτὸν λαβεῖν τὸν ἑαυτοῦ σταυρὸν, ἤγουν ἀπο-
τάξασθαι τοῖς ματαίοις τοῦ βίου τούτου περι-
σπασμοῖς· ἡ γὰρ φιλία τοῦ κόσμου ἔχθρα τοῦ
* Iacob. IV. 4. Θεοῦ ἐστί· * τοιοῦτον ὄντα τὸν ἄνθρωπον ἐλέγ-
χει πλαγίως, οὐκ ὀνειδίζων μᾶλλον, ἀλλ'
ἐπανορθῶν· διὰ τοῦτο φησὶν, αἱ ἀλώπεκες
φωλεοὺς ἔχουσι, καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ
κατασκηνώσεις· ὁ δὲ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου οὐκ
ἔχει ποῦ τὴν κεφαλὴν κλίνῃ· καὶ ἡ μὲν ἁπλου-
στέρα διάνοια αὕτη· ἔοικε δὲ κατὰ τὴν βαθυτέ-
ραν ἔννοιαν ἀλώπεκας καὶ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ
τὰς πανούργους καὶ δολερὰς τῶν δαιμόνων ἀγέ-
λας ἀποκαλεῖν· οὕτω γὰρ πολλαχοῦ τῆς θείας
γραφῆς κέκληνται· πιάσατε ἡμῖν ἀλώπεκας
* Cantic. II. 15. μικροὺς ἀφανίζοντας ἀμπελῶνας· * καὶ αὐτὸς
* Luc. XIII. 32. δὲ ὁ κύριος τὸν Ἡρώδην ἀλώπεκα προσεῖπε· *
καὶ περὶ τῶν ἐν τῇ γῇ καταβληθέντων σπερμά-
των φησὶ, ὅτι τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ κατέφα-

Dixit illi Iesus: vulpes foveas habent etc.

Merito hunc dimisit, quem oportuisset crucem suam sibi sumere, et vanis vitae curis vale dicere. Nam mundi amicitia, inimica Dei est. Hunc hominem ita se habentem oblique reprehendit, non tam convicians quam corrigens. Propterea dicit: vulpes foveas habent, et caeli volucres habitacula; filius autem hominis non habet ubi caput suum reclinet. Profecto simplicior loci sensus hic est. Videtur tamen profundiore sensu vulpes et caeli volucres dicere maleficos et dolosos daemonum greges; sic enim saepenumero apud sacram scripturam appellantur (1): capite nobis vulpes parvulas quae demoliuntur vineas. Et ipse Dominus Herodem vulpem vocitavit. Et de iactis in terra seminibus dicit, ea volucres caeli vorasse, malos nimirum spiritus innuens. Si quidem igitur huius-

Item ad v. 52. Corderius in catena. « Cyrillus. Misit nuntios qui sibi comitibusque suis diversorium » pararent. Illi vero cum in oppidum Samaritanorum venissent, non fuere recepti; quamobrem indigna- » bantur sancti discipuli, non tam sui ipsorum causa, quam quod Servatorem omnium ac dominum non » honorassent. Deinde potentiae ipsi insitae magnitudinem non ignorantes, dixerunt: Domine, vis dici- » mus, ut ignis descendat de caelo, et consumat illos? Hoc autem aiebant nondum nova gratia confir- » mati, sed adhuc pro antiqua consuetudine ad Heliam respicientes, qui bis quinquaginta cum eorum » ducibus combussit. Hoc autem cum dicerent, increpavit illos Christus, quod persequentium se Samari- » tanorum impietatem sine misericordia iudicarent. Et non placuit hoc illis audientibus, quod nondum » participassent de mansuetudine ac spiritus benignitate. »

Item D. Thomas in catena. « Cyrillus. Sed cum Dominus, qui omnia noverat, sciret quod eius nuntii » non essent a Samaritanis recipiendi, ideo tamen praecepit eis ut praecederent, quia mos erat ei omnia » satagere erga profectum discipulorum. Ascendebat quidem Hierosolymam propinquante tempore passionis. » Ut igitur quando pati eum viderent, non scandalizarentur, considerantes quod oportet patientes esse » cum contumelias inferunt aliqui, praemisit quasi quoddam praeludium Samaritanorum repulsam. Profuit » autem eis et aliter. Futuri enim erant doctores orbis terrarum, civitates et villas percurrentes ad prae- » dicandum evangelicam doctrinam; quibus aliquando occurrerent aliqui minime recipientes sacram prae- » dicationem, quasi non concedentes secum habitare Iesum. Docuit igitur eos, quod divinam adnuncian- » tes doctrinam, pleni esse deberent patientia et mansuetudine, non autem hostiles et iracundi, et adver- » sus peccantes in eos atrociter insurgentes. Sed adhuc non erant tales; immo zelo fervido concitati vole- » bant ignem de caelo super eos deducere. »

Ad v. 57. apud D. Thomam in cat. « Cyrillus. Etsi munificus sit omnium Dominus, non simpliciter » et improvide singulis dat superna et divina dona, sed illis qui digni sunt recipere, qui scilicet animam » suam alienant a maculis pravitatum; et hoc nos docet evangelicorum verborum virtus, cum dicitur: » *factum est autem, ambulantibus illis* etc. »

Item ad v. 57. sic apud Corderium et D. Thomam. « Cyrillus. Quid igitur ad haec dicemus? Non » erat ille scopus eius, uti conspicuum fit attente considerantibus. Quoniam primum quidem plurima in » accessu eius continetur inertia, et consequenter nimia impudentia plenus est. Non enim simpliciter Chri- » stum sequi petebat, ut et plurimi alii ex multitudine Iudaeorum, sed magis insiliebat ad apostolicas » dignitates, ac talem ipse quaerebat sequelam a semet ipso vocatus; cum beatus Paulus dicat: nec quis- » quam sibi sumit honorem, sed qui vocatur a Deo. »

(1) In catena Corderii heic ex Cyrillo interseritur: « De quibusdam enim beatus psalmodes ait: par- » tes vulpium erunt. In canticorum autem cantico etc. »

modi vulpes et volucres caveas suas recessusque in nobis habent, quomodo veniet Christus? Ubinam requiescet? Quaenam societas lucis cum tenebris (1)?

Permitte mihi primum ire, et sepelire patrem meum.

Honestum hic et laudabile propositum demonstraverat. Verumtamen postulatio ut suis sibi valedicere liceret, bipertitam seu vacillantem innuit mentem. Nam velle omnino communicare antea cum iis, qui idem vitae institutum non sunt amplexuri, haud est firmi iudicii documentum. Propterea dicit ei: nemo mittens manum suam, et reliqua. Nam sicut arator si forte ad absolvendum opus torpuerit, fructuum ubertatem non est visurus; sic etiam qui Christum quidem sequi decrevit, neque tamen mundanis negotiis valedicit, neque cognatis hominibus, praesertim iis qui idem propositum non ceperunt, nequaquam hic bonam animi sui fiduciam consummabit, neque aptus erit regno caelorum. Nam qui huiusmodi est, is aratro quidem manum applicat, ideoque ad sequendum videtur paratus; sed tamen retro respicit, quia morae causam facit colloquia cum suis et deliberationem. Atqui haud tales fuisse comperiemus sanctos apostolos. Vix enim audita Christi voce, venite post me, relicta navi et patre secuti sunt illum. Quorum exemplum imitari oportet Christi adseclas (2).

γεν αὐτὰ *, περὶ τῶν πονηρῶν πνευμάτων λέγων· ὅτε τοίνυν αἱ τοιαῦται ἀλώπεκες, καὶ τὰ πετεινὰ φωλεοὺς, καὶ καταδύσεις ἔχουσιν ἐν ἡμῖν, πῶς ἔλθῃ Χριστός; ποῦ δὲ ἀναπαύσεται; τίς κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος; * Luc. VIII. 2.

Ἐπίτρεψόν μοι ἀπελθόντι πρῶτον θάψαι τὸν πατέρα μου. v. 59.

Ἀξιοζήλωτον μὲν οὖν τὴν ὑπόσχεσιν ἐνεδείξατο καὶ ἐπαινουμένην· τὸ δὲ ζητεῖν ἀποτάξασθαι τοῖς οἰκείοις, μεμερισμένην ἔχειν ἐνδείκνυται τὴν διάνοιαν· τὸ γὰρ ἐθέλειν ὅλως προανακοινοῦσθαι τοῖς μὴ ἀποδεξομένοις, οὐ βεβηκότος ἐστὶ λογισμοῦ· διὸ καὶ φησὶ πρὸς αὐτόν· οὐδεὶς ἐπιβαλὼν τὴν χεῖρα αὐτοῦ, καὶ τὰ ἑξῆς· ὥσπερ γὰρ ὁ ἀροτριῶν ὅταν ὀκνήσῃ πρὸς τὸ λεῖπον, οὐκ ὄψεται τοὺς καρποὺς πληθύνοντας, οὕτως καὶ ὁ ἑλόμενος μὲν ἀκολουθεῖν τῷ Χριστῷ, οὐκ ἀποταξάμενος δὲ τοῖς κοσμικοῖς πράγμασι, καὶ τοῖς κατὰ σάρκα οἰκείοις, μάλιστα τοῖς μὴ τὸν σκοπὸν ἀποδεχομένοις αὐτοῦ, οὐδαμῶς οὖν κατορθώσει τὴν ἀγαθὴν εὐτολμίαν, οὐδὲ εὔθετός ἐστιν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν· ὁ γὰρ τοιοῦτος ἐπιβάλλει μὲν ἀρότρῳ τὴν χεῖρα, διὸ πρόθυμος ἐστὶν ἀκολουθεῖν· ὀπίσω δὲ βλέπει, διότι ἀναβολῆς πρόφασιν ποιεῖται τὴν πρὸς τοὺς οἰκείους διάλεξιν καὶ συμβουλήν· ἀλλ᾽ οὐδαμῶς τοιούτους εὑρήσομεν ὄντας τοὺς ἁγίους ἀποστόλους· ἅμα γὰρ τῷ ἀκοῦσαι τοῦ Χριστοῦ λέγοντος, δεῦτε ὀπίσω μου, ἀφέντες τὸ πλοῖον, καὶ τὸν πατέρα αὐτῶν, ἠκολούθησαν αὐτῷ· οὓς μιμεῖσθαι χρὴ τοὺς ἀκολουθοῦντας Χριστῷ. B. f. 99. b.

(1) Additur apud Cord. « Requiescit siquidem in iis qui ipsum diligunt, vitat autem profanum. »

(2) Ad hunc v. 59. sic in catenis lat. Corderii et D. Thomae. « Vel aliter. Cyrillus. Erat enim pater senectute gravatus. Putat autem honestum aliquid agere, dum proponeret observare ei debitam pietatem, secundum illud Exod. XX. honora patrem tuum et matrem tuam. Unde ubi vocatus est ad evangelicum ministerium, dicente Domino, sequere me, quaerebat inducias quae sufficere possent ad decrepiti patris sustentationem, dicens: *permitte mihi* etc. Neque dicimus quod pridem defunctum patrem sepelire voluerit; non enim prohibuisset hoc facere volentem Christus: sed sepelire dixit, pro usque ad sepulturam de alimentis providere. Quid igitur ad ipsum Salvator? Sine ut mortui sepeliant mortuos suos; tu autem vadens, adnuntia regnum Dei. Erant siquidem etiam alii domestici et propinqui, qui patris illius curam gerebant; sed adhuc mortui, uti autumo, eo quod necdum in Christum crederent, neque per Spiritum sanctum in vitam aliam regenerati adhuc essent. Illi, inquit, sepeliant mortuos suos, cum et ipsi mentem habeant mortuam, neque adnumerari possint iis qui Christo vivunt. — Hinc percipe quod praeferenda sit pietas qua Deo tenemur, amori parentum; quibus reverentiam exhibemus, quia per eos geniti sumus. Sed omnium Deus, cum non essemus, ad existendum nos perduxit; parentes autem facti sunt ministri introitus ad existentiam. »

ΚΕΦ. Ι.

v. 1. Ἀνέδειξεν ὁ κύριος καὶ ἑτέρους ἑβδομήκοντα.

Καὶ ἐπειδὴ πολλή τις ἔμελλεν ἔσεσθαι τῶν εἰς αὐτὸν πιστευόντων ἡ πληθὺς, ἐσαγηνεύετο γὰρ οὐ μόνον ὁ Ἰσραὴλ, ἀλλὰ γὰρ καὶ αἱ τῶν ἐθνῶν ἀγέλαι· διὰ τοῦτο ἀνεδείχθησαν παρὰ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν πρὸς τοῖς δύο καὶ δέκα καὶ ἕτεροι ἑβδομήκοντα. (Τὰ ἀκόλουθα τούτων, οἷον· ὁ μὲν θερισμὸς πολὺς (1), καὶ τὰ ἑξῆς. Καὶ, μὴ μεταβαίνετε ἐξ οἰκίας εἰς οἰκίαν, ὅπερ ῥεμβασμὸν δηλοῖ, καὶ μισθὸν αἰτούντων, καὶ διαβολῆς ἐστι τεκμήριον· προεγράφετο εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον (2)· ἔτι δὲ καὶ τὰ τούτων ἀκόλουθα ἕως ὧδε· ὁ δὲ ἐμὲ ἀθετῶν, ἀθετεῖ τὸν
L. l. 16. b ἀποστείλαντά με.) — Τούτου ὁ τύπος καὶ ἐν τοῖς Μωϋσέως προεγράφετο λόγοις· ἑβδομήκοντα μὲν γὰρ ἐπελέξατο, καὶ αὐτὸς Θεοῦ
* Num. XI. 16. προστάττοντος· * ἐπηφίει δὲ τοῖς ἐξειλεγμένοις τὸ πνεῦμα Θεός· καὶ καθ' ἕτερον δὲ τρόπον τούς τε δώδεκα μαθητὰς, καὶ αὐτοὺς τοὺς ἑβδομήκοντα, διὰ τῆς τοῦ νόμου σκιᾶς σημαινομένους εὑρήσομεν· γέγραπται γὰρ ἐν τῇ
* Exod. XV. 27. ἐξόδῳ περὶ τῶν υἱῶν Ἰσραήλ· * ἦλθον φησὶν Ἐλὴμ, ἑρμηνεύεται δὲ ἀνάβασις, ἤτοι αὔξησις, καὶ ἦσαν ἐκεῖ δώδεκα ὑδάτων πηγαὶ, καὶ ἑβδομήκοντα στελέχη φοινίκων· ἀναβαίνοντες γὰρ εἰς τελεωτέραν σύνεσιν καὶ αὔξησιν πνευματικὴν, εὑρίσκομεν τοὺς δώδεκα ἁγίους ἀποστόλους, καὶ τοὺς ἀναδειχθέντας ὑπὸ Χριστοῦ ἑβδομήκοντα· ἀῤῥυόμεθα γὰρ ὡς ἐκ πηγῶν ἁγίων τῶν τοῦ σωτῆρος μαθητῶν παντὸς ἀγαθοῦ εἴδησιν· θαυμάζομεν δὲ καὶ τοὺς ἑβδομήκοντα, καὶ οἱονεὶ φοίνικας εἶναι φαμέν· εὐκάρδιον γὰρ τὸ φυτὸν, εὔκαρπόν τε, καὶ εὔριζον, καὶ ἀεὶ τοῖς ὕδασιν ἐντεθηλός.

Cap. X.

Designavit Dominus et alios septuaginta.

Et quia multus futurus erat credentium in eum numerus; namque haud Israhel solus sagena conclusus fuit, sed etiam ethnicorum greges; propterea designati fuerunt a Deo nostro Christo, ultra illos duodecim, alii quoque septuaginta. (Iamvero quae his subtexuntur, nempe messis quidem multa, et reliqua. Et, ne transieritis de domo in domum, id quod inconstantiam demonstrat, et mercedis postulationem, nec non queruli ingenii indicium est; haec inquam in Matthaeo iam scripsimus. Insuper et his consectanea usque huc: qui me negat, negat mittentem me.) – Numeri huius exemplum in Moysis scriptis ferebatur; namque et hic, Deo iubente, septuaginta delegit, quibus Deus Spiritum largitus est. Alio quoque modo tum duodecim discipulos, tum et ipsos septuaginta, legis umbra denotatos inveniemus. Scriptum est enim in exodo de filiis Israhelis: venerunt, inquit, in Helim, quod vocabulum interpretatur ascensus vel incrementum; erantque ibi duodecim fontes aquarum, et septuaginta palmarum plantae. Sane si ad perfectiorem intelligentiam et spiritale incrementum ascendimus, duodecim invenimus apostolos, itemque illos designatos a Christo septuaginta. Haurimus enim tamquam e sanctis fontibus discipulorum Servatoris omne bonorum genus. Miramur etiam septuaginta illos, et palmarum instar esse dicimus. Nam bona medulla, fructuque ubere, et firma radice pollet haec arbor, semperque iuxta aquas viget (3).

(1) Apud D. Thomam in cat. « Cyrillus. Sicut autem agri spatiosi messores multos exigunt, sic multitudo crediturorum in Christum. Unde subdit *rogate* etc. Illud autem adtende, quod cum dixisset *rogate dominum* etc. ipse postmodum hoc peregit. Ipse igitur est dominus messis, ac per eum et cum eo Deus pater omnibus dominatur. »

(2) Videlicet ad Matth. IX. 1. seqq. Sed enim cyrilliani ad hos Matthei locos commentarii vix rarae laciniae in symbolis a Corderio et Possino editis occurrunt.

(3) Pergit in cat. D. Thomae Cyrillus de palma « alta simul, et frondes porrigens sursum. »

Ad v. 3. In cat. D. Thomae. « Cyrillus. Narrat Lucas, consequenter septuaginta discipulos vendicasse sibi a Christo apostolicam eruditionem, modestiam, innocentiam, aequitatem, nihilque mundanorum sacris praedicationibus anteferre; aspirare autem adeo ad fortitudinem mentis, ut nihil terribile formident, neque ipsam mortem. Unde dicit: *ite* etc. »

Ego mitto vos ut agnos in medio luporum.
— Nolite portare sacculum etc.

Persecutiones praedicit, ut earum experimentum postea tolerent. Quomodo autem lupum superabit ovis? Ego, inquit, vobiscum ero, et protegam, lupos in oves transformans. Nihil enim meae voluntati resistit. Quod sane experimento in Paulo cognitum est; nam qui lupo quolibet saevior erat adversus fideles Christi, eum ove mansuetiorem effecit. – Sed ne corporis quidem curam gerere sinit, neque earum rerum quae extra corpus sunt, siquidem nec de viatico esse sollicitis concedit, neque quicquam circumferre eorum quae corpori adhibentur, veluti calceos: sed in Deo spem omnem vult reponi. Denique ne officii quidem aliquam appendicem retineri vult, neque ipsos obvios salutari: id quod olim Elisaeo quoque misso indictum fuit, nempe ut recto itinere ad demandatum opus pergeret, neque salutantem resalutaret. Sedulitati enim nocet respectus ad alios. Neque praedicationem impediat, colloquium incidens, neque moras nectamus amicitiae causa. Nulla itaque diabolica malitia nos abripiat.

Ἐγὼ ἀποστέλλω ὑμᾶς ὡς ἄρνας ἐν μέσῳ λύκων.
— Μὴ βαστάζετε βαλάντιον κ. τ. λ. v. 3. et 4.

Προλέγει τοὺς διωγμούς, ἵνα ἐνέγκωσι τὴν πεῖραν· καὶ πῶς ἂν περιγένοιτο πρόβατον λύκου; ἐγώ φησι συνέσομαι, καὶ συνασπιῶ, μεταβάλλων τοὺς λύκους εἰς πρόβατα· οὐδὲν γάρ μου τῷ θελήματι ἀνθέστηκεν· καὶ τοῦτο ἡ πεῖρα ἔδειξεν ἐπὶ Παύλου· τὸν γὰρ παντὸς λύκου ἀπηνέστερον τοῖς πιστεύουσιν εἰς αὐτόν, προβάτου πεποίηκεν ἡμερώτερον. (B. f. 101.) — Οὐδὲ τὴν περὶ τοῦ σώματος ἔχειν φροντίδα ἐπιτρέπει. (B. f. 101.) μὴ ὅτι περὶ τὰ ἔξω τοῦ σώματος ἀσχολεῖσθαι, ὅπου μὴ δὲ ἐφοδίων φροντίσαι, μηδὲ ἐπικομίσασθαί τι τῶν οὐκ ἤδη περικειμένων τῷ σώματι, οἷον ὑποδήματα· ἀλλ᾽ ἐπ᾽ αὐτῷ πᾶσαν τίθεσθαι τὴν φροντίδα· ἀλλ᾽ οὐδὲ τῆς σπουδῆς παρελκυσμόν τινα παρῆκε προσδέξασθαι, μὴ δὲ ἄχρι τοῦ τῶν συντυγχανόντων ἀσπασμοῦ συγχωρήσας ἀφέλκεσθαι· ὃ καὶ πάλαι ὑπὸ Ἐλισσαίου ἐλέγετο τῷ ἀποσταλέντι, εὐθείᾳ ὁρμῇ ἐπὶ τὸ ἔργον χωρεῖν, καὶ μηδὲ εὐλογοῦντα ἀντευλογεῖν· * ζημία γὰρ τῆς σπουδῆς ἡ πρὸς ἑτέρους ἀπόνευσις· (* IV. Reg. IV. 29.) μηδὲ τοῦτο φησὶν ἐμπόδιον τοῦ κηρύγματος γένηται, ὁμιλίας ἐν μέσῳ παρεμπιπτούσης, καὶ βραδύτητος προφάσει φιλίας· μηδὲ μία οὖν διαβολικὴ κακουργία ὑμᾶς ἀποσπάσῃ.

Reversi sunt cum gaudio etc. — Videbam Satanam etc.

Ne forte existimarent virtute propria ad praedicandum accedere, testis aderat data ipsis Spiritus gratia. Nam adiunctis doctrinae miraculis, nullum contra eos praevalebat calumniae genus. Gaudebant itaque ceu digni habiti qui miracula ederent, et daemonia subiugarent. – Iam quod ceu fulgur decidisset, significat Satanam ex alto humi deiectum, ex gloria in ignominiam, ex viribus in infirmitatem. Ante enim Servatoris incarnationem, dominabatur orbi Satanas, ab omnibus ferme cultus. Sed ceu fulgur demum decidit, qui omnes errore deceptos habebat adoratores, et nunc sub pedibus cultorum suorum iacet. Id enim significant verba: ecce dedi vobis potestatem serpentes scorpiosque calcandi; dae-

Ὑπέστρεψαν μετὰ χαρᾶς. — Ἐθεώρουν τὸν σατανᾶν κ. τ. λ. v. 17. et 18.

Ἵνα γὰρ μὴ νομίζοιντο οἴκοθεν ἥκειν πρὸς τὸ κήρυγμα, ἐμαρτύρει ἡ δοθεῖσα αὐτοῖς τοῦ πνεύματος χάρις· (B. f. 102. b) ἐπαγομένης γὰρ τῷ λόγῳ τῆς θεοσημείας, οὐδεὶς ἂν ἴσχυσεν κατ᾽ αὐτῶν συκοφαντίας τρόπος· ἔχαιρον ὡς ἀξιωθέντες θαυματουργεῖν, καὶ ὑποτάσσειν τὰ δαιμόνια. — Τὸ ὡς ἀστραπὴν πεσεῖν, (B. f. 103.) δηλοῖ τὸ ἐξ ὕψους αὐτὸν κατενεχθῆναι πρὸς γῆν, ἐκ δόξης εἰς ἀτιμίαν, ἐξ ἰσχύος εἰς ἀσθένειαν· πρὸ μὲν γὰρ τῆς οἰκονομίας τοῦ σωτῆρος κατεκράτησε τῆς ὑπ᾽ οὐρανόν, προσκυνηθεὶς σχεδὸν παρὰ πάντων· τότε δὲ πέπτωκεν ὡς ἀστραπή, ὁ πάντας ἔχων προσκυνητὰς τοὺς πεπλανημένους, καὶ ὑπὸ πόδας τέθειται τῶν προσκυνούντων αὐτόν· τοῦτο γὰρ μηνύει τό, ἰδοὺ δέδωκα ὑμῖν ἐξουσίαν τοῦ πατεῖν ἐπάνω ὄφεων καὶ

σκορπίων· τοὺς δαίμονας, ὄφεις καὶ σκορπίους καλῶν (1).

monas scilicet serpentium scorpionumque vocabulis denotans.

v. 21. Ἐν αὐτῇ τῇ ὥρᾳ ἠγαλλιάσατο τῷ πνεύματι (2) ὁ Ἰησοῦς, καὶ εἶπεν κ. τ. λ.

A. f. 137. Ἴδωμεν δὲ καὶ τοὺς λόγους, οὓς δι' ἡμᾶς ὑπὲρ ἡμῶν Χριστὸς ἐποιήσατο πρὸς τὸν ἑαυτοῦ πατέρα· « ἐξομολογοῦμαί σοι πάτερ κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ὅτι ἀπέκρυψας ταῦτα ἀπὸ σοφῶν καὶ συνετῶν, καὶ ἀπεκάλυψας αὐ-
B. f. 194. b. τὰ νηπίοις. » Ἰδού, φασιν οἱ διεστραμμένοι τὸν νοῦν, χάριν ὁμολογεῖ τῷ πατρί· πῶς οὖν οὐκ ἐλάττων αὐτοῦ; καὶ τί τὸ κωλύον, ὦ βέλτιστοι, φαίη τις ἄν, τὸ ὁμοούσιον υἱὸν ἀποδέχεσθαι, καὶ ἐπαινεῖν τὸν ἑαυτοῦ πατέρα, σώζοντα δι' αὐτοῦ τὴν ὑπ' οὐρανόν; εἰ δὲ νομίζεις διὰ τὴν ἐξομολόγησιν ἐλάττονα εἶναι, ἄκουσον τῶν ἑξῆς· κύριον οὐρανοῦ καὶ γῆς τὸν ἑαυτοῦ καλεῖ πατέρα· ὁ υἱὸς δὲ τοῦ τῶν ὅλων κρατοῦντος θεοῦ, πάντως που σὺν αὐτῷ δεσπόζει τῶν ὅλων, καὶ ἐπάνω πάντων ἐστὶν ὡς θεὸς ἐκ θεοῦ, καὶ τὴν κατὰ πᾶν ὁτιοῦν ἰσότητα
A. f. 137. b. B. f. 194. πρὸς αὐτὸν ἔχων οὐσιωδῶς. — Ἡμῖν ἀπεκάλυψεν ὁ θεὸς καὶ πατὴρ τὸ πρὸ τῆς τοῦ κόσμου καταβολῆς κεκρυμμένον καὶ σεσιγημένον παρ' αὐτῷ μυστήριον· δῆλον δέ, ὅτι τὸ περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ μονογενοῦς, ὃ προεγνώσθη μὲν πρὸ καταβολῆς κόσμου, πεφανέρωται δὲ τοῖς ἐπὶ γῆς ἐν ἐσχάτοις τοῦ αἰῶνος καιροῖς· γράφει γοῦν ὁ μακάριος
* Ephes. III. 8. Παῦλος· * « ὅτι ἐμοὶ τῷ ἐλαχιστοτέρῳ πάντων ἁγίων, ἐδόθη ἡ χάρις αὕτη, τοῖς ἔθνεσιν εὐαγγελίσασθαι τὸν ἀνεξιχνίαστον πλοῦτον τοῦ Χριστοῦ, καὶ φωτίσαι πάντας, τίς ἡ οἰκονομία τοῦ μυστηρίου τοῦ ἀποκεκρυμμένου ἀπὸ τῶν αἰώνων ἐν τῷ θεῷ τῷ τὰ πάντα

In ipsa hora exultavit Iesus Spiritu sancto, et dixit etc.

Videamus quoque sermonem, quo propter nos et pro nobis Christus patrem suum allocutus est. « Confiteor tibi, pater, domine caeli ac terrae, quod abscondisti haec a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis. » (3) En, aiunt hi mente perversi, gratiam se patri debere ait. Quomodo igitur non est illo minor? At enim, o egregii, quid impedit, dicet aliquis, quominus consubstantialis filius commendet dilaudetque patrem suum, qui per ipsum salutem mundi efficiebat? Quod si putas, propter hanc confessionem, filium esse minorem, audi reliqua. Dominum caeli ac terrae suum vocat patrem. Atqui omnipotentis Dei filius, sine dubio cum illo rebus omnibus dominatur, superque omnia est Deus ex Deo, omnino aequalis ei substantialiter. — Nobis revelavit Deus pater absconditum apud se silentioque pressum iam inde a constitutione mundi mysterium id est incarnationem Unigeniti; quae quidem praevisa fuit ante mundi primordia, sed terrae incolis demum manifestata fuit postremis saeculi temporibus. Scribit ergo beatus Paulus: « mihi omnium sanctorum minimo data est gratia haec, in gentibus evangelizare investigabiles divitias Christi; et illuminare omnes, quae sit dispensatio sacramenti absconditi a saeculis in Deo qui omnia creavit. » Ergo in patris mente ce-

(1) Prosequitur heic apud Corderium « idem Cyrillus. De hoc etiam Ezechiel lamentando dicit: tu » signaculum similitudinis in paradiso Dei fuisti. Et paulo post: perfectus in viis tuis a die conditionis » tuae, donec inventa est iniquitas in te. Non extrinsecus inducta, sed nata est in te malitia, et per pec» catum tuum vulneratus es; et in terram proieci te. »

(2) Apud Corderium in lat. cat. « Cyrillus exultavit in Spiritu sancto, hoc est in beneficiis et virtu» tibus Spiritus sancti, bene sciens a se missos plurimis profuisse, et prae ceteris ipsâ experientiâ glo» riam eius cognovisse, animus eius laetitia implebatur. Erat enim exultandum, quoniam bonus homi» numque amantissimus Deus, omnes salvari volens, errantium conversionem exultationis gaudiique occasionem fecerat. »

(3) Heic amplius apud Corderium cat. lat. « Illud, confiteor tibi pater, dicit more hominum, pro, » gratiam agnosco, quare laudo te, gratias ago tibi. Solet enim divinitus inspirata scriptura confessionis » nomen secundum talem aliquem modum sumere. Scriptum est enim: confiteantur nomini tuo magno. » Et iterum: confitebor tibi Domine in toto corde meo. Verum ecce etc. ut apud nos sequitur. »

labatur, etiam ante mundi constitutionem, venerandum magnumque Servatoris nostri mysterium. Sic et nos praevisi fuimus et praedestinati ad adoptionem in filios. Quod rursus nos sapientissimus Paulus docet scribens: « benedictus Deus et pater domini nostri Iesu Christi, qui benedixit nos in omni benedictione spirituali in caelestibus in Christo; sicut elegit nos in Christo ante mundi constitutionem, ut essemus sancti et immaculati in conspectu eius in caritate; qui praedestinavit nos in adoptionem filiorum per Iesum Christum in ipsum. » Nobis itaque parvulis absconditum tacitumque a saeculis mysterium revelavit pater.

Quamquam vero ante nos plurimi, immo innumerabiles magnique hoc in mundo viri fuere, ad doctrinam quod adtinet, plane sapientes; hi tamen ut Paulus ait evanuerunt in cogitationibus suis, et obscuratum est insipiens cor eorum: dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt, et mutaverunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, et volucrum et quadrupedum et serpentium. Quam ob causam traditi sunt improbae menti, neque iis mysterium manifestavit. Quamobrem nobis quoque scriptum est: si quis videtur in mundo sapiens esse, stultus fiat, ut sit sapiens. Sapientia enim huius mundi stultitia est apud Deum. Ergo vere dici potest, eum qui nudam solamque habet mundi sapientiam, stultum esse atque insipientem coram Deo. Qui autem stultus esse videtur mundi sapientibus, is si mente et corde gerat verae Dei contemplationis lumen, sapiens est coram Deo. Iis itaque qui videntur stulti, id est

κτίσαντι. „ Οὐκοῦν ἐν τῇ τοῦ πατρὸς γνώσει ἐκέκρυπτο καὶ πρὸ τῆς τοῦ κόσμου καταβολῆς, τὸ σεπτὸν καὶ μέγα τοῦ σωτῆρος ἡμῶν μυστήριον· οὕτω καὶ ἡμεῖς προεγνώσθημεν καὶ προωρίσθημεν εἰς υἱοθεσίαν· καὶ τοῦτο πάλιν ἡμᾶς ὁ σοφώτατος Παῦλος διδάξει γράφων· * " εὐλογητὸς ὁ θεὸς καὶ πατὴρ τοῦ κυ- * Ephes. I. 3.
ρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ εὐλογήσας ἡμᾶς ἐν πάσῃ εὐλογίᾳ πνευματικῇ ἐν ἐπουρανίοις ἐν Χριστῷ πρὸ καταβολῆς κόσμου, εἶναι ἡμᾶς ἁγίους καὶ ἀμώμους κατενώπιον αὐτοῦ, ἐν ἀγάπῃ προορίσας ἡμᾶς εἰς υἱοθεσίαν, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς αὐτόν. „ Ἡμῖν οὖν ἄρα τοῖς νηπίοις τὸ κεκρυμμένον καὶ σεσιγημένον ἐκ τῶν αἰώνων μυστήριον ἀπεκάλυψεν ὁ πατήρ.

Καί τοι πρὸ ἡμῶν πλεῖστοι τὲ ὅσοι καὶ ἀριθμοῦ κρείττονες ἦσαν κατὰ τόνδε τὸν βίον ἄνδρες τό γε ἧκον ἐν λόγοις σοφοί· ἀλλ᾽ ὡς ὁ Παῦλος φησὶν * ἐματαιώθησαν * Rom. I. 21
ἐν διαλογισμοῖς αὐτῶν, καὶ ἐσκοτίσθη ἡ ἀσύνετος αὐτῶν καρδία· φάσκοντες εἶναι σοφοὶ, ἐμωράνθησαν, καὶ ἤλλαξαν τὴν δόξαν τοῦ ἀφθάρτου θεοῦ, ἐν ὁμοιώματι εἰκόνος φθαρτοῦ ἀνθρώπου, καὶ πετεινῶν, καὶ τετραπόδων, καὶ ἑρπετῶν· ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας, παρεδόθησαν εἰς ἀδόκιμον νοῦν, καὶ οὐκ ἐγνώρισεν αὐτοῖς τὸ μυστήριον· γέγραπται δὲ καὶ ἡμῖν· * εἴ τις δοκεῖ ἐν τῷ * I. Cor. III. 18
κόσμῳ σοφὸς εἶναι, μωρὸς γενέσθω, ἵνα γένηται σοφός· ἡ γὰρ τοῦ κόσμου τούτου σοφία, μωρία παρὰ τῷ θεῷ ἐστιν· οὐκοῦν ἀληθὲς εἰπεῖν, ὅτι ὁ ψιλὴν καὶ μόνην ἔχων τὴν τοῦ κόσμου σοφίαν, μωρός ἐστι καὶ ἀσύνετος παρὰ θεῷ· ὁ δὲ μωρὸς εἶναι δοκῶν παρὰ τοῖς τοῦ κόσμου σοφοῖς, ἔχων δὲ εἰς νοῦν καὶ καρδίαν τῆς ἀληθοῦς θεοπτίας τὸ φῶς, οὗτος σοφός ἐστιν παρὰ τῷ θεῷ· οὐκοῦν τοῖς δοκοῦσιν εἶναι μωροῖς, ἤγουν ἄκακον

(*) Ad v. 17. Adhuc in catena D. Thomae « Cyrillus. Supra dictum est, quod Dominus misit discipulos gratia Spiritus sancti insignitos; et quod hi facti praedicationis ministri potestatem super immundos spiritus acceperunt. Nunc autem reversi confitentur honorantis eos potentiam; unde dicitur: *reversi sunt* etc. Videbantur itaque gaudere magis quod facti fuissent miraculorum auctores, quam quod praedicationis ministri. Erat autem melius eos gaudere in illis, quos ceperant; sicut vocatis per ipsum dicit Paulus (Philip. IV.) gaudium meum et corona mea. »

(*) Ad v. 20. In D. Thomae catena sic. « Cyrillus. Sed cur, Domine, non sinis laetari in honoribus a te collatis, cum scriptum sit (ps. 88.) in nomine tuo exultabunt tota die? Sed Dominus eos ad maius gaudium erigit; unde subdit: gaudete autem quia nomina vestra etc. »

καὶ νηπιάζουσαν ἐπὶ κακίᾳ τὴν διάνοιαν ἔχουσιν, ἀπεκάλυψεν ὁ πατὴρ τὸν υἱόν, ἅτε δὴ καὶ προεγνωσμένοις καὶ προωρισμένοις εἰς υἱοθεσίαν.

Οὐκ ἀπίθανον δέ, ὥς γε οἶμαι, κἀκεῖνο τούτοις ἐπενεγκεῖν· οἱ γραμματεῖς τε καὶ οἱ φαρισαῖοι, καὶ οἱ τῶν ἰουδαϊκῶν κρατοῦντες ταγμάτων, νομομαθείας δόκησιν ἔχοντες, ἐνομίζοντό τινες εἶναι σοφοί· ἀλλ' οὐκ ὄντες τοιοῦτοι κατὰ τὸ ἀληθές, δι' αὐτῶν ἠλέγχοντο τῶν πραγμάτων· καὶ γοῦν ὁ προφήτης Ἱερεμίας * οὕτω πού φησι πρὸς αὐτούς· πῶς ἐρεῖτε ὡς σοφοί ἐσμεν ἡμεῖς, καὶ λόγος κυρίου μεθ' ἡμῶν ἐστιν; εἰς μάτην ἐγενήθη σχοῖνος ψευδὴς γραμματεῦσιν· ᾐσχύνθησαν σοφοί, ἐπτοήθησαν, καὶ ἑάλωσαν· σοφία τίς ἐστιν ἐν αὐτοῖς, ὅτι τὸν λόγον κυρίου ἀπεδοκίμασαν; ,, Ἐπειδὴ δὲ ἀπεδοκίμασαν αὐτοὶ τὸν σωτῆρος τὸν λόγον, τουτέστι τὸ εὐαγγελικὸν καὶ σωτήριον κήρυγμα, ἤγουν τὸν τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς λόγον, τὸν δι' ἡμᾶς γενόμενον ἄνθρωπον, αὐτοὶ γεγόνασιν ἀδόκιμοι· ἔφη οὖν Ἱερεμίας περὶ αὐτῶν· * " ἀργύριον ἀποδεδοκιμασμένον καλέσατε αὐτούς, ὅτι ἀπεδοκίμασεν αὐτοὺς κύριος· ,, κέκρυπται καὶ ἀπὸ τούτων τὸ Χριστοῦ μυστήριον· καὶ γοῦν ἔφη που τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς ὁ κύριος περὶ αὐτῶν· * " ὑμῖν δέδοται γνῶναι τὰ μυστήρια τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν· ἐκείνοις δὲ οὐ δέδοται· ὑμῖν δὲ τίσι; τοῖς πιστεύσασι δηλονότι, τοῖς ἐπεγνωκόσι τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ, τοῖς τὸν νόμον νοοῦσι πνευματικῶς, τούτοις εὐδόκησεν ὁ πατὴρ ἀποκαλύψαι τὸν ἴδιον υἱόν.

* Hierem. VIII, 8.
* Hierem. VI, 30.
* Luc. VIII, 10.

v. 22. A. f. 1[illegible] B. f. 1[illegible]

Πάντα παρεδόθη μοι ὑπὸ τοῦ πατρός μου.

Ἐμφανίζει γοῦν πάλιν ἡμῖν τὴν ἑαυτοῦ δόξαν, καὶ τῆς θεοπρεποῦς ὑπεροχῆς τὸ ἀξίωμα, καὶ τῆς μετὰ σαρκὸς οἰκονομίας τὸ εὐτεχνές, ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός· ὅση τε γέγονεν ἐντεῦθεν ἡ ὄνησις, τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς καθίστησιν ἐναργές· πάντα μοι, φησί, παρεδόθη ὑπὸ τοῦ πατρός μου· ἦν μὲν γὰρ καὶ ἔστιν οὐρανοῦ τε καὶ γῆς κύριος, καὶ σύνθρονος τῷ πατρί, καὶ συγκατάρχων αὐτῷ τῶν ὅλων· ἐπεὶ δὲ καὶ καθεὶς ἑαυτὸν ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς κεχρημάτικεν ἄνθρωπος, διαλέγεται πάλιν οὐκ ἀπεικότως τῇ μετὰ σαρκὸς οἰκονομίᾳ, καὶ τὰς πρεπούσας τοῖς τῆς κενώσεως μέτροις οὐ

innocuum et pueri instar ad malitiam ineptum ingenium habent, revelavit filium pater, ceu iam praecognitis et adoptioni destinatis.

Porro non est, ut opinor, absurdum praedictis hoc quoque addere. Scribae ac pharisaei, et qui iudaico populo praeerant, quum legis periti viderentur, loco sapientium habebantur. Quod tamen tales haud vere, essent, factis coarguebantur. Quamobrem Hieremias propheta, sic eos alloquebatur: « quomodo dicitis: sapientes nos sumus, et sermo Domini nobiscum est? Vanus evasit funiculus mendax scribis. Confusi sunt sapientes, perterriti et capti. Quaenam illis sapientia est, quandoquidem sermonem Domini improbaverunt? Postquam ipsi Servatoris sermonem repulerunt, id est evangelii salutarem praedicationem, scilicet Dei patris Verbum, pro nobis hominem factum, ipsi reprobi facti sunt. Unde ait de illis Hieremias: « reprobatum argentum hos vocate, quia Deus ipsos reprobavit. » His quoque absconditum est Christi mysterium. Quare de iisdem aiebat aliquando discipulis suis Dominus: « vobis datum est nosse mysteria regni caelorum; non item illis. » Quibusnam vobis? nempe qui credidistis, qui adventum eius cognovistis, qui legem spiritaliter intelligitis. His, inquam revelare filium suum placuit patri.

Omnia mihi tradita sunt a patre meo.

Manifestat iterum nobis gloriam suam, et congruae Deo celsitudinis dignitatem, nec non humanationis sollertem rationem, dominus noster Iesus Christus; et quanta hinc evenerit terrae incolis utilitas, palam facit. Omnia, inquit, tradita mihi sunt a patre meo. Erat enim, et adhuc est caeli ac terrae dominus, patri adsidens, et cum ipso rerum omnium dominator. Postquam vero semet demittens homo inter nos extitit, loquitur item haud alieno a carnis dispensatione modo, et convenientia exinanitionis modulo verba non recusat, ut

credatur factus unus de nobis, nostramque gerere paupertatem. Itaque caeli et terrae, et omnino rerum omnium dominus, cuncta sibi tradita dicit a patre. Nam totius orbis terrarum dominus est. Ceteroquin his dictis, statim transilit ad maiestatem suam ac sublimitatem, seque demonstrat nullatenus parenti proprio inferiorem. Quid enim patri dicit? « Et nemo scit, sine magisterio, patris naturam, inquit, nisi filius. Neque consubstantialem ei filium quispiam agnovit, nisi pater. Quotquot autem per revelationem noverunt Deum, hi non quid sit sciunt, sed eum existere sciunt. » Qui ergo priora verba « omnia mihi tradita sunt a patre » ad filii depressionem trahunt, discant e posterioribus, filii in re omni aequalitatem patri. Cur enim, nemine sciente, ut ait, filium praeter solum patrem, vos audetis cogitare ac dicere, patre minorem esse filium, quasi hunc apprime cognoscatis? Nam qui a solo cognoscitur patre, is supra omnem mentem sermonemque est; sicuti et ipse pater, qui a solo cognoscitur proprio filio. Sola enim se ipsam novit sancta consubstantialis Trinitas, quae omnem superat intellectum atque orationem. Revelat autem nobis filius per sanctum Spiritum, ut ait Paulus: nobis autem revelavit Deus per Spiritum suum.

Et conversus ad discipulos suos seorsum dixit: beati oculi qui vident quae vos videtis!

Secretiora negotia necessariis potissimum familiarium communicanda sunt, non autem indifferenter quibuslibet. Amici vero Domini sunt ii omnes, qui discipulatu illius digni fuerunt, cordisque oculum illuminatum habent, et aurem obtemperando paratam. Quamobrem aiebat aliquando sanctis apostolis: iam non dico vos servos; vos enim amici mei estis: servus nescit quid faciat dominus suus; vos autem dixi amicos, quia omnia quae audivi a patre meo, nota feci vobis. His ea etiam quae supradicta sunt ait, prudentissime ad eos

παραιτεῖται φωνάς, ἵνα πιστεύηται γεγονὼς καθ' ἡμᾶς, καὶ τὴν ἡμῶν φορέσας πτωχείαν· ὁ τοίνυν οὐρανοῦ τε καὶ γῆς, καὶ συλλήβδην τῶν ὅλων κύριος, ἑαυτῷ πάντα παραδεδόσθαι φησὶν ὑπὸ τοῦ πατρός· κεκυρίευκε γὰρ τῶν ὑπ' οὐρανόν· ἀλλὰ τοῦτο εἰπὼν, ἄνεισιν εὐθὺς εἰς τὴν ἑαυτοῦ δόξαν, καὶ ὑπεροχήν· καὶ διαδείκνυσι κατ' οὐδένα τρόπον, τοῦ ἰδίου πατρὸς ἑαυτὸν ἡττώμενον· τί γὰρ ἔφη πρὸς ἐκεῖνον; καὶ οὐδεὶς γινώσκει τὴν τοῦ πατρὸς φύσιν ἀδιδάκτως, φησὶν, εἰ μὴ ὁ υἱός· οὐδὲ τὸν ὁμοούσιον αὐτῷ υἱὸν εἶδέ τις, εἰ μὴ ὁ πατήρ· ὅσοι δὲ δι' ἀποκαλύψεως ἔγνωσαν τὸν θεὸν, οὗτοι οὐ τί ἐστιν ἔγνωσαν, ἀλλ' ὅτι ἐστίν. Οἱ τοίνυν τὰς πρώτας λέξεις, τὰς λεγούσας πάντα μοι παρεδόθη ὑπὸ τοῦ πατρὸς, εἰς ὕφεσιν ἐκλαμβάνοντες τοῦ υἱοῦ, μανθανέτωσαν διὰ τῆς ἐφεξῆς τὴν κατὰ πᾶν ὁτιοῦν τοῦ υἱοῦ πρὸς τὸν πατέρα ἀπαραλλαξίαν· πῶς γὰρ οὐδενὸς εἰδότος, καθὰ φησὶ, τὸν υἱὸν, εἰ μὴ μόνου τοῦ πατρὸς, αὐτοὶ τετολμήκατε φρονεῖν καὶ λέγειν, ὅτι ἐλάττων ἐστὶν αὐτοῦ, ὡς ἀκριβῶς εἰδότες αὐτόν; ὃν γὰρ μόνος εἶδεν ὁ πατὴρ, ὑπὲρ πάντα νοῦν ἐστὶ καὶ λόγον. καθὰ καὶ αὐτὸς ὁ πατὴρ ὁ ὑπὸ μόνου γινωσκόμενος τοῦ ἰδίου γεννήματος· μόνη γὰρ οἶδεν ἑαυτὴν ἡ ἁγία καὶ ὁμοούσιος τριὰς, ἡ παντὸς ἐπέκεινα καὶ νοῦ καὶ λόγου· ἀποκαλύπτει δὲ ἡμῖν ὁ υἱὸς διὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος, ὥς φησι Παῦλος· * ἡμῖν γὰρ ἀπεκάλυψεν ὁ θεὸς διὰ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ.

A f. 1.. B f. 1..

* I. Cor. II. 10.

Καὶ στραφεὶς πρὸς τοὺς μαθητὰς, κατ' ἰδίαν εἶπε· μακάριοι οἱ ὀφθαλμοὶ οἱ βλέποντες ἃ βλέπετε.

Τὰ τῶν πραγμάτων ἀπορρητότερα, τοῖς ἀναγκαίοις μάλιστα τῶν ἐπιτηδείων, ἀνακοινοῦσθαι χρὴ, καὶ οὐχὶ τοῖς τυχοῦσιν ἁπλῶς· φίλοι δὲ αὐτοῦ μαθητείας ἠξιωμένοι, καὶ πεφωτισμένον ἔχοντες τῆς καρδίας τὸν ὀφθαλμὸν, καὶ τὸ οὖς ἕτοιμον εἰς ὑπακοήν· καὶ γοῦν ἔφη ποτὲ πρὸς τοὺς ἁγίους ἀποστόλους· * οὐκέτι λέγω ὑμᾶς δούλους, ὑμεῖς φίλοι μου ἐστέ· ὁ δοῦλος οὐκ οἶδε τί ποιεῖ αὐτοῦ ὁ κύριος· ὑμᾶς δὲ εἴρηκα φίλους, ὅτι πάντα ἃ ἤκουσα παρὰ τοῦ πατρός μου, ἐγνώρισα ὑμῖν· τούτοις καὶ τὰ προγεγραμμένα φησὶν οἰκονομικώτατα στραφεὶς πρὸς αὐτοὺς, τουτέστιν ἐν

A f. 140.

* Ioh. XV. 15.

ἀποστροφὴν ποιησάμενος τῶν μήτε ὁρᾶν μήτε ἀκούειν ἐθέλοντας, ἀνηκόους δὲ ὄντας, καὶ τυφλὸν ἔχοντας ἐν ἑαυτοῖς τὸν νοῦν, ὅλον ἑαυτὸν ἐχαρίζετο τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν· καὶ εἰς αὐτῶν ἀφορῶν, μακαρίους ἔφη τῶν ὀφθαλμοὺς τῶν ὁρῶντας ἤγουν ὀψομένους ἃ πρὸ τῶν ἄλλων αὐτοὶ καὶ πρῶτοι τεθέανται· πεποίηται μὲν οὖν ὁ ἐπὶ τούτοις λόγος, ὡς ἀπό γε τῆς παρὰ πᾶσι καὶ κοινῆς συνηθείας· πλὴν ἐκεῖνο ἡμᾶς ἐξεπίστασθαι χρή· τὸ γὰρ βλέπειν ἐν τούτοις, οὐκ ἐνεργείας τῆς δι' ὀμμάτων σωματικῶν εἰσκομίζει δήλωσιν, ἀπολαύσεως δὲ μᾶλλον τῶν δι' αὐτοῦ τοῖς εὐσεβέσι δεδωρημένων· οἷον, ὡς εἴ τις λέγοι, ὁ δεῖνα τυχὸν καιροὺς εἶδε καλοὺς, ἀντὶ τοῦ, ἐν ἀπολαύσει γέγονε καιρῶν ἀγαθῶν· καὶ τὸ, ἴδοις δὲ τὰ ἀγαθὰ Ἱερουσαλὴμ, ἐν ψαλμοῖς [* Ps. CXXVII. 5.] εἰρημένον *, οὕτω νοήσεις· ἀντὶ τοῦ, γένοιτό σοι μετασχεῖν τῶν ἀγαθῶν τῆς Ἱερουσαλὴμ, τῆς ἄνω δηλονότι καὶ ἐν οὐρανοῖς· ὅτι γὰρ οὐχ' οἱ γεγονότες θεωροὶ τῆς διὰ Χριστοῦ θεοσημείας, εἶεν ἂν μακάριοι πάντη τε καὶ πάντως, πῶς ἐστιν ἀμφιβάλλειν; πλεῖστοι μὲν γὰρ Ἰουδαῖοι τεθέανται θεοπρεπῶς ἐνεργοῦντα Χριστόν· ἀλλ' οὐχ ἅπασιν ἂν πρέποι τὸ μακαρίζεσθαι· πεπιστεύκασι γὰρ οὐδαμῶς, ἀλλ' οὐδὲ τεθέανται τὴν δόξαν αὐτοῦ τοῖς τῆς διανοίας ὄμμασιν.

Ἀλλὰ γὰρ τίνα τρόπον ἐμακαρίσθησαν ἡμῶν οἱ ὀφθαλμοί; τί δὲ ἄρα τεθεαμένοι; εἴδομεν τὸν ἐν μορφῇ τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς θεὸν λόγον, δι' ἡμᾶς γενόμενον ἄνθρωπον· τὸν ὁμόθρονον τῷ πατρὶ, μεθ' ἡμῶν, ἤγουν ἐν εἴδει τῷ καθ' ἡμᾶς, ἵν' ἡμᾶς ἑαυτῷ συμμόρφους ἀποτελέσῃ, δι' ἁγιασμοῦ καὶ δικαιοσύνης, ἐγχαράττων ἡμῖν τὸ τῆς ἑαυτοῦ θεότητος κάλλος, νοητῶς δηλονότι καὶ πνευματικῶς· τούτου μάρτυς, [* I. Cor. XV. 49.] ὁ Παῦλος, οὕτω γεγραφώς· * ὥσπερ γὰρ ἐφορέσαμεν τὴν εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ, οὕτω φορέσομεν καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου· χοϊκὸν [* ita cod.] κενὸν * ἄνθρωπον εἶναι λέγων, τὸν πρωτόπλαστον Ἀδάμ· ἐπουράνιον δὲ, τὸν ἄνωθεν καὶ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς ἐλλάμψαντα λόγον· εἶτα γενόμενος ὡς ἔφην, ἐν ὁμοιώσει τῇ πρὸς ἡμᾶς ὁ κατὰ φύσιν υἱὸς ἔλαβε δούλου μορφὴν, ἵν' ἡμᾶς τῶν ἐν

conversus; id est ab illis avertens se, qui neque videre neque audire volebant, contumacibus videlicet, caecamque mentem gerentibus, totum se praebebat amatoribus suis; in eosque intuens, beatos dixit oculos videntes vel potius visuros, quae prae ceteris ipsi primi spectabant. Heic ergo ita locutus est, ut in communi consuetudine fit. Verumtamen hoc nos sedulo cognoscere debemus; nempe heic videre, haud corporeorum oculorum actionem significare, sed oblectationem potius quam pii homines ex Christi donis percipiunt. Veluti si quis dicat: « ille bona tempora vidit » pro « bonis temporibus fruitus est. » Et illud: videas utinam tempora bona Hierusalem! quod in psalmis dicitur, pro eo intelliges: utinam tibi contingat potiri bonis Hierusalem, supernae illius scilicet et caelestis! Nam quod ii qui Christi miraculorum fuere spectatores, haud per se omnino absoluteque beati fuerint, quis dubitare queat? Plurimi enim Iudaei Christum Deo digna operantem viderunt: neque tamen omnes appellare beatos merito possumus: nam neque crediderunt, neque gloriam eius mentis oculis viderunt.

Sed age quomodo beati dicti sunt oculi nostri? Vel quid demum hi viderunt? Vidimus in forma Dei patris Deum Verbum, propter nos hominem factum: patris adsessorem, inter nos versantem, id est forma nostra vestitum; ut nos sibi conformes faceret, per sanctificationem atque iustitiam, nobis imprimens divinitatis suae pulchritudinem, intellectualiter nimirum ac spiritaliter. Rei huius testis Paulus, ita scribens: sicut enim terreni imaginem gessimus, ita caelestis quoque imaginem geremus; terrenum vanumque hominem esse dicens, primum illum creatum Adamum; caelestem autem, illud quod desuper ex substantia patris effulsit Verbum. Deinde factus, ut dixi, in similitudinem nostram naturalis ille filius formam servi adsumpsit, ut nos servituti iugo alligatos, natu-

raliter enim serva est creatura quaelibet, liberos efficeret, bona eius participantes: etenim filii appellati fuimus per ipsum et cum ipso. Pauper nobiscum effectus est, qui dives erat, ut hominis naturam ad suas opes extolleret. Mortem in crucis ligno gustavit, ut de medio auferret quae propter lignum evenerat transgressionem, ut contractam culpam elueret, mortisque a nobis tyrannidem procul pelleret. Vidimus cadentem Satanam; humiliatum, qui superbiebat; sine honore eum, qui antea adorabatur; eum qui Deus videbatur, sanctorum pedibus conculcatum. His enim potestas fuit attributa impuros spiritus increpandi.

Maxima est haec dignitas hominisque naturam excedens, immo uni congruens qui est super omnia Deo. Huius vero rei initium nobis fuit, manifestatum humana forma Verbum; increpabat enim impuros spiritus. Quamquam miseri Iudaei aiebant: hic non eiicit daemonia nisi ope Beelzebul principis illorum. Quarum vocum impietati occurrebat Dominus dicens: si ego ope Beelzebul eiicio daemonia, filii vestri quo iuvante eiiciunt? Quod si ego cum Dei Spiritu eiicio daemonia, profecto pervenit in vos regnum Dei. Nam si ego, inquit, homo aeque ac vos factus, nihilominus habeo congruae Deo potestatis efficaciam, utique ad vos tam grande tamque eximium bonum devenit. In me enim gloriatur hominis natura posse Satanam se calcare. Itaque ad nos pervenit regnum Dei, dum versans nobiscum Verbum, in carne ipsa operatur quae Deum decent. In hac nos conditione esse cognoscimus; beatique oculi nostri sunt: ineffabilem doctrinam eius audivimus: notitiam patris sui nos docuit: eum nobis propria in natura manifestavit: mosaicarum figurarum veritatem fecit conspicuam. Haec multi prophetarum cernere optarunt, plurimi quoque reges. Itaque

ζυγῷ δουλείας κατεσφιγμένους, φύσει γὰρ δοῦλόν ἐστι τὸ ποιηθὲν, ἐλευθέρους ἀποφήνῃ, τὰ αὐτοῦ κερδαίνοντας· ὠνομάσμεθα γὰρ υἱοὶ δι' αὐτόν τε καὶ σὺν αὐτῷ· συνεπτώχευσεν ἡμῖν πλούσιος ὢν, ἵνα τὴν ἀνθρώπου φύσιν εἰς τὸν ἴδιον ἀγάγῃ πλοῦτον· ἐγεύσατο θανάτου διὰ ξύλου καὶ σταυροῦ, ἵν' ἐκ μέσου ποιήσῃ τὴν διὰ ξύλου παράβασιν, καὶ τὰ ἐπ' αὐτοῖς δὴ τούτοις αἰτιάματα καταλύσῃ, καὶ τὴν καθ' ἡμῶν τυραννίδος ἀποστήσῃ τὸν θάνατον· εἴδομεν πεσόντα τὸν σατανᾶν· ἐν ταπεινώσει, τὸν ἀλαζόνα· ἄτιμον, τὸν ποτὲ προσκυνούμενον· τὸν ἐν ὑπολήψει θεότητος, ὑπὸ πόδας ἁγίων· ἔλαβον γὰρ ἐξουσίαν πνεύμασιν ἀκαθάρτοις ἐπιτιμᾶν (1).

Ἀξίωμα δὲ τοῦτο πάμμεγα καὶ ὑπὲρ ἀνθρώπου φύσιν, ὃ μόνῳ πρέπον τῷ πάντων ἐπέκεινα θεῷ· ἀρχὴ δὲ τούτου γέγονεν ἡμῖν, ἐν ἀνθρωπείᾳ μορφῇ πεφηνὼς ὁ λόγος· καὶ γοῦν ἐπέπληττε μὲν τοῖς ἀκαθάρτοις πνεύμασιν· ἔφασκον δὲ οἱ τάλανες Ἰουδαῖοι, ὅτι οὗτος οὐκ ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια, εἰ μὴ ἐν Βεελζεβοὺλ ἄρχοντι τῶν δαιμονίων· πρὸς ταύτας αὐτῶν τὰς ἀνοσίους φωνὰς ὑπήντα λέγων ὁ κύριος· * εἰ ἐγὼ ἐν Βεελζεβοὺλ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, οἱ υἱοὶ ὑμῶν ἐν τίνι ἐκβάλλουσι; εἰ δὲ ἐγὼ ἐν πνεύματι θεοῦ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, ἄρα ἔφθασεν ἐφ' ὑμᾶς ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ· εἰ γὰρ ἐγώ, φησιν, ἄνθρωπος καθ' ὑμᾶς γεγονὼς, ἔχω οὕτως τὴν θεοπρεποῦς ἐξουσίας τὴν ἐνέργειαν, ἐφ' ὑμᾶς κατέβη τὸ οὕτω μέγα καὶ ἐξαίρετον ἀγαθόν· εὐδοκιμεῖ γάρ φησι ἡ ἀνθρώπου φύσις ἐν ἐμοὶ πατοῦσα τὸν σατανᾶν· οὐκοῦν ἐφ' ἡμᾶς ἔφθασεν ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ, τοῦ καθ' ἡμᾶς γεγονότος λόγου καὶ μετὰ σαρκὸς ἐνεργοῦντος τὰ θεοπρεπῆ· ἐν τούτοις ὄντας ἑαυτοὺς τεθεάμεθα· καὶ μακάριοι γεγόνασιν ἡμῶν οἱ ὀφθαλμοί· ἠκούσαμεν αὐτοῦ τῆς ἀρρήτου μυσταγωγίας· ἐδίδαξεν ἡμᾶς τὰ περὶ τοῦ θεοῦ καὶ πατρός· ἔδειξεν ἡμῖν αὐτὸν ἐν ἰδίᾳ φύσει· ἐμφανῆ κατέστησε τὴν διὰ Μωϋσέως τύπων τὴν ἀλήθειαν· ταῦτα πολλοὶ τῶν προφη-

* Matth. XII. 27.

1) Agitur de potestate exorcismorum quam ecclesiae suae Christus contulit.

τῶν ἐπεθύμησαν ἰδεῖν, πλεῖστοι δὲ καὶ βασι-
Ps. LXXXIV. 8. λεῖς· καὶ γοῦν εὑρήσομεν ποτὲ μὲν λέγοντας· * δεῖξον ἡμῖν κύριε τὸ ἔλεός σου, καὶ τὸ σωτήριόν σου δῴης ἡμῖν· ἔλεος γὰρ σωτήριον ὀνο-
Ps. CV. 4. μάζουσι τὸν υἱόν· ποτὲ δὲ πάλιν· * μνήσθητι ἡμῶν κύριε ἐπὶ εὐδοκίᾳ τοῦ λαοῦ σου, ἐπίσκεψαι ἡμᾶς ἐν τῷ σωτηρίῳ σου· τοῦ ἰδεῖν ἐν τῇ χρηστότητι τῶν ἐκλεκτῶν σου, τοῦ εὐφρανθῆναι ἐν εὐφροσύνῃ, μετὰ τοῦ ἔθνους σου· ἔθνος δὲ ποῖόν ἐστι τὸ ἐξειλεγμένον ἐν Χριστῷ παρὰ τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς, ἐξηγήσεται λέγων ὁ σοφώτατος Πέ-
I. Petr. II. 9. τρος * πρὸς τοὺς διὰ πίστεως εὐδοκιμηκότας· ὑμεῖς δὲ γένος ἐκλεκτὸν, βασίλειον ἱεράτευμα, ἔθνος ἅγιον, λαὸς εἰς περιποίησιν, ἵνα τὰς ἀρετὰς ἐξαγγείλητε τοῦ ἐκ σκότους ὑμᾶς καλέσαντος εἰς τὸ θαυμαστὸν αὐτοῦ φῶς.

Ἰδοὺ νομικός τις ἀνέστη ἐκπειράζων αὐτὸν κ. τ. λ.

A. f. 111. Νομικὸν (1) ἐν τούτοις φησὶν ὁ εὐαγγελιστὴς, τὸν νομοΐστορα, κατά γε τὴν παρὰ Ἰουδαίων συνήθειαν, ἤγουν τὸν οἰόμενον εἰδέναι τὸν νόμον, οὐ μὴν ἔτι καὶ εἰδότα κατ᾽ ἀλήθειαν· τοῦτον ἐνόμισε συναρπάσαι Χριστόν· καὶ ἐπὶ τίσιν, ἐρῶ· λογοποιοί τινες ἀθυροστομεῖν εἰωθότες, ἅπασαν περιεφοίτων τὴν τῶν Ἰουδαίων χώραν, καὶ αὐτὴν δὲ τὴν Ἱερουσαλὴμ, κατηγοροῦντες Χριστοῦ, καὶ φάσκοντες, ὅτι τὴν μὲν διὰ τοῦ Μωϋσέως ἐντολὴν ἀνόνητον εἶναι φησὶ, καινὰ δὲ αὐτὸς εἰσφέρει δόγματα· ἦσαν δὲ τῶν πιστευσάντων ἤδη τινὲς, οἳ τοῖς παρ᾽ ἐκείνων ἀντέπραττον λόγοις, ἀποδεχόμενοι πανταχοῦ τὸ εὐαγγελικὸν σωτήριον κήρυγμα· ἐθελήσας τοίνυν ὁ νομικὸς, ἤγουν οἰηθεὶς δύνασθαι παγιδεῦσαι Χριστὸν εἰς τὸ λαλῆσαί τι κατὰ Μωϋσέως, ἤγουν τῆς δι᾽ αὐτοῦ λαληθείσης ἐντολῆς, κρείττονα τὴν παρ᾽ ἑαυτοῦ διδασκαλίαν εἰπεῖν, πρόσεισι πειράζων αὐτὸν καὶ λέγων· τί ποιήσας, ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσω; μεθ᾽ ὑποκρίσεως πρόσεισι, καὶ γνώμης ἐπιπλάστου· καὶ τιμᾶν ὑποκρινόμενος, διδάσκαλον ὀνομάζει, ὡς ἂν διὰ τῆς χρηστολογίας ἡ ἐν αὐτῷ κεκρυμμένη διαλάθῃ πεῖρα· ἀλλ᾽ εἶπεν ἄν τις αὐτῷ τῶν εὖ εἰδότων τῆς μετὰ σαρκὸς οἰκονομίας τὸ μυστήριον· εἰ νόμον ἠπίστασο, καὶ τὸν ἐν αὐτῷ

comperiemus modo quidem dicentes: « ostende nobis, Domine, misericordiam tuam, et salutare tuum da nobis. » Salutaris quippe misericordiae nomine filium designant. Rursus aliquando: « memento, Domine, in beneplacito populi tui; visita nos in salutari tuo; ad videndum in bonitate electorum tuorum, ad laetandum in laetitia cum gente tua. » Quaenam autem sit gens electa in Christo a Deo patre, edisseret sapientissimus Petrus homines fide praestantes alloquens: « vos autem genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus adquisitionis, ut virtutes annuntietis eius, qui de tenebris vos vocavit in admirabile lumen suum. »

Ecce quidam nomicus surrexit tentans illum etc.

Nomicum appellat heic evangelista legis peritum secundum Iudaeorum consuetudinem, nempe hominem qui credebatur legem cognoscere, etsi aliter res se habebat. Hic putavit posse a se Christum decipi. Quanam autem in re, iam dicam. Garruli quidam homines, effreni lingua uti soliti, universam Iudaeorum regionem concursabant, ipsamque Hierusalem, Christum criminantes, cum dicerent ab illo Moysis legem inutilem pronunciari, novasque doctrinas invehi. Erant tamen iam nonnulli credentes, qui illorum sermonibus contradicebant, et evangelicam Servatoris praedicationem prono animo admittebant. Volens itaque nomicus, vel potius sperans, posse a se Christum irretiri, ut aliquid contra Moysem, id est contra legem per eum latam diceret, melioremque esse adfirmaret doctrinam suam, accedit tentans eum dicensque: quid agam, ut vitam aeternam consequar? Nimirum cum hypocrisi procedit fictaque mente; et honorare simulans, magistrum appellat, ut sub blandi sermonis velamine tentatio eius lateret. Atqui aliquis incarnationis mysterium minime ignorans fortasse huic diceret: si legem

(1) De nomico videsis copiose disserentem Arsenium apud nos class. AA. T. X. p. 553-557.

scires, reconditaeque illic doctrinae vim, profecto etiam scires, ab eo quem tentas, res occultas non ignorari, eique corda accedentium patescere. Magistrum dicis, quem audire non sustines; honorare simulas, quem decipere speras. Et videsis adhuc nomici improbam loquendi rationem. Nam quum dicere posset: quid agam ut salver, sive Deo placeam, ab eoque mercedem recipiam; his omissis, Servatoris vocabulis utitur, ridiculum plane se exhibens. Nam quia solebat universalis servator Christus de vita aeterna ad sibi accedentes perpetuo loqui, nomicus hic de se magnifica sentiens, utitur illius vocibus. Sed enim si vere esses, o nomice, discendi cupidus, utique ab eo quae ad vitam aeternam conferunt audivisses: nunc quia maligne tentas, nihil aliud audies quam quae a Moyse priscis hominibus praescripta fuerunt; quae quidem constat ne aeternam quidem vitam, sed praesentem tantummodo mercedis loco contulisse, malaque avertisse, et paulo meliora bona retribuisse. Nam si volueritis, inquit, mihi auscultare, terrae bona manducabitis; sin vero obtemperare mihi recusabitis, gladio consumemini.

Dixitque illi: recte respondisti etc.

Nomico referente quid esset in lege, ut malitiam eius puniat, mentemque improbam Christus, qui omnia novit, coarguat, recte respondisti ait; hoc fac, et vives. Atque ita speratam praedam amisit nomicus, ruptum est fraudis rete. Ergo nos illi inclamemus Hieremiae voce: praeda fuisti, captus es. – Praeda amissa, ad iactantiam devolvitur, a dolo ad superbiam; nam vitia eum alternatim circumveniunt. Interrogaverat enim non quia discere vellet, sed ut ait evangelista, quia

κεκρυμμένης θεωρίας τὴν δύναμιν, οὐκ ἂν ἠγνόησας ὃν πειράζειν ἐπεχείρεις, εἰδότα τὰ κεκρυμμένα, καὶ καθορᾷν ἰσχύοντα τὰς τῶν προσιόντων αὐτῷ καρδίας· διδάσκαλον ἀποκαλεῖς, μανθάνειν οὐκ ἀνεχόμενος· ὑποκρίνῃ τιμᾷν, συναρπάσαι προσδοκῶν· ἄθρει δέ μοι πάλιν τὸ κακόηθες εἰς λόγους τοῦ νομικοῦ (1)· ἐξῆν μὲν γὰρ εἰπεῖν· τί ποιήσας, σωθήσομαι, ἤγουν ἀρέσω θεῷ, καὶ τὸν παρ' αὐτοῦ λήψομαι μισθόν; ἀλλ' ἐκεῖνα μὲν ἀφίησι· κέχρηται δὲ μᾶλλον ταῖς τοῦ σωτῆρος φωναῖς, τῆς ἑαυτοῦ κεφαλῆς καταχέων τὸν γέλωτα (2)· ἐπεὶ γὰρ ἔθος ἦν τῷ πάντων σωτῆρι Χριστῷ περὶ ζωῆς αἰωνίου διαλέγεσθαι συχνῶς τοῖς προσιοῦσιν αὐτῷ, διαλεγόμενος ὡς ἔφην ὁ περίαυτος νομικὸς, ταῖς αὐτοῦ κέχρηται φωναῖς· ἀλλ' εἴπερ ἦσθα φιλομαθὴς ἀληθῶς, ὦ νομικὲ, ἤκουσας ἂν παρ' αὐτοῦ τὰ εἰς ζωὴν ἀποφέροντα τὴν αἰώνιον· ἐπεὶ δὲ πειράζεις κακούργως, οὐδὲν ἕτερον ἀκούσῃ, πλὴν ὅτι μόνον τὰ διὰ Μωϋσέως τοῖς πάλαι τεθεσπισμένα· ἅπερ προδήλως οὐδὲ τὴν αἰώνιον εἶχε ζωὴν ἀντιμισθίαν, ἀλλὰ τὴν ἐνταῦθα δεδομένην, τήν τε κακῶν ἀπαλλαγὴν, καὶ τὴν χρηστοτέρων ἀντίδοσιν· * ἐὰν γὰρ θέλητε καὶ εἰσακούσητέ μου, φησὶ, τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς φάγεσθε· ἐὰν δὲ μὴ θέλητε, μηδὲ εἰσακούσητέ μου, μάχαιρα ὑμᾶς κατέδεται. Lev. XXVI.

Εἶπε δὲ αὐτῷ· ὀρθῶς ἀπεκρίθης κ. τ. λ.

Πλὴν ἀπαγγείλαντος τοῦ νομικοῦ τὰ ἐγκείμενα τῷ νόμῳ, κολάζων αὐτοῦ τὴν πονηρίαν, καὶ τὸ δύστροπον ἐλέγχων φρόνημα Χριστὸς ὁ πάντα εἰδὼς, ὀρθῶς ἀπεκρίθης φησί· τοῦτο ποίει καὶ ζήσῃ· ἐκπέπτωκε τῆς θήρας (3) ὁ νομικὸς, ἐῤῥάγη τῆς ἀπάτης τὸ λίνον· οὐκοῦν ἐπιφωνῶμεν αὐτῷ τὸ διὰ τῆς Ἱερεμίου φωνῆς, ἠγρεύθης καὶ ἐλήφθης. – Ἀποτυχὼν τῆς θήρας, ἐκκεκύλισται πρὸς φιλοδοξίαν· ἐξ ἀπάτης, εἰς ὑπεροψίαν· ἀλλήλαις ὥσπερ αὐτὸν αἱ κακίαι κιχρῶσιν· ἠρώτησε γὰρ οὐ μαθεῖν θέλων ἀλλ' ἢ, φη-

(1) Corderius in sua lat. catena a loci sensu prorsus aberrans scribit: *verum incitat me rursus cacoethes in sermonem legisperiti.*

(2) Perverso rursus sensu Corderius: *ut eum risui haberet.*

(3) Corderius, mendose legens θύρας, ait: *iurisperitus a ianua.* Item voc. ἠγρεύθης vertit *venabatur*, pro *praeda fuisti.* Sed omnia huiusmodi animadvertere iam desinam; est enim id prope inutile vel certe odiosum, praesertim quia scriptores omnes multifariam labimur.

σιν ὁ εὐαγγελιστὴς, θέλων ἑαυτὸν δικαιῶσαι· ἄθρει δὲ ὅπως ἐκ φιλαυτίας τε ὁμοῦ καὶ ὑπεροψίας, ἀναίδην ἀνεφώνει· καὶ τίς ἐστί μου πλησίον; τίς ἐστὶν οὗτος, φησὶν, ἵνα τοῦτον ὡς ἐμαυτὸν ἀγαπήσω; ὑπερέχω πάντων· εἰμὶ νομικός· κρίνω πάντας, οὐ κρίνομαι παρά τινος· δικάζω, καὶ οὐ δικάζομαι· πάντων διαφέρω· πάντων κρείττων τυγχάνω· πᾶσιν ἐπιτάττω· πάντες μου χρήζουσιν, ἐγὼ δὲ χρήζω οὐδενός· τίς μου ἄρα ἐστὶ πλησίον, ἵνα τοῦτον ὡς ἐμαυτὸν ἀγαπήσω; οὐδεὶς αὖ, νομικὲ, κατὰ σέ; πάντων ἐπέκεινα σαυτὸν ἀποφέρεις; κατήνεγκε τὴν ὀφρῦν· μέμνησο τοῦ λέγοντος παροι-
¹ Prov. XIII. 10. μιαστοῦ· * οἱ δὲ ἑαυτοῖς ἐπιγνώμονες, σοφοί· ὄντως ἐν τούτοις ἡ τῆς ζωῆς δύναμις ἐν τῷ ἀγαπᾷν τὸν θεὸν καὶ πλησίον, οὐκ ἀλλαττομένοις ὑφ᾽ ἡμῶν, ἀλλ᾽ ἐπιτεινομένοις ὑπὲρ τὰ μέτρα τὰ ἰουδαϊκὰ, καὶ τῆς ἐπιτάσεως ἐμπεριεχομένης δυνάμει τοῖς εἰρημένοις ἐπιτάγμασι· τὸ γὰρ ἐξ ὅλης καρδίας, καὶ ψυχῆς, καὶ ἰσχύος τὸν θεὸν ἀγαπᾷν, ὑπεξαιρεῖ τὴν πρὸς χρήματα, τὴν πρὸς ἡδονὴν, τὴν πρὸς κενὴν δόξαν ἀγάπην· ἐξάγει κοσμικῆς διαθέσεως, ἐκλεκτὸν ἀπὸ κόσμου καθίστησι, συνάπτει Χριστῷ, καὶ τὸ ὅλον εἰπεῖν, χριστιανὸν ἐξ ἰουδαίου ποιεῖ· ἥ τε πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπη καλῶς νοουμένη, ὅταν μὴ πρὸς τὸ ὁμοεθνὲς ᾖ μόνον, ἀλλὰ πρὸς πᾶν τὸ ὁμογενὲς, ἀκόλουθος τῇ πρὸς θεὸν ἀγάπῃ καθίσταται· προσλαμβάνουσα καὶ τὸ κατὰ μίμησιν Χριστοῦ, τὸ μὴ μόνον ὡς ἑαυτὸν, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ ἑαυτόν· ὥστε θεῖναι τὴν ψυχὴν ὑπὲρ τῶν φίλων, ὅπερ ὁ κύριος πεποίηκεν· ἐπαινεθεὶς μέν τοι ὑπὸ τοῦ σωτῆρος ὁ νομικὸς, ὡς καλὴν τὴν ἀπόκρισιν ἐποιήσατο, τὴν ἀλαζονείαν ἐξέρρηξεν· οὐδένα εἶναι πλησίον ἑαυτοῦ τιθέμενος, ὡς οὐδενὸς ὄντος αὐτῷ κατὰ τὴν δικαιοσύνην ἐφαμίλλου· τοιαῦτα δὴ φρονῶν οἷα ἐκεῖνος ὁ φαρισαῖος, ὁ λέγων· οὐκ εἰμὶ ὡς οἱ λοιποὶ τῶν ἀνθρώπων· οὐκ εἰδὼς ὡς τοῦτο διαφθείρει τὴν δικαιοσύνην, τὸ μὴ ἐξ ἀγάπης ὃ πράττει ποιεῖν· ἐνδεὴς οὖν καὶ οὗτος τῆς ἀγάπης ἁλίσκεται· πάντως μὲν καὶ τῆς πρὸς θεὸν, οὐ

semet iustum ostendere studebat. Et videsis quomodo et sui nimis amans et simul tumidus impudenter respondet: et quis est meus proximus? Quis est hic, inquit, ut eum tamquam me ipsum amem? Ego enim cunctis emineo, legis doctor sum, sententiam dico in omnes, nemo in me; iudico et non iudicor, excedo dignitate omnes, cunctis praesto, cunctis impero. Quis est, inquam, proximus meus, ut hunc ceu me ipsum diligam? Nemo igitur, o legis doctor, tibi est comparandus? Cunctis superiorem te facis? Demitte supercilium, memento quid dicat proverbiorum auctor: sui ipsius cognitores, sapientes sunt. Revera in his tota vitae virtus consistit, in Deo scilicet amando ac proximo: quae quidem a nobis praecepta non immutantur, sed ultra iudaicam mensuram extenduntur: cuius extensionis virtus, praedictorum praeceptorum utrumque complectitur. Namque ex toto corde et anima et viribus Deum amare, expellit amorem divitiarum, voluptatum, vanaeque gloriae; abstrahit a mundi affectu, a mundo separat, Christo copulat; atque ut summatim dicam, christianum ex iudaeo facit. Item proximi amor recte intellectus, nempe si erga non unam gentem fuerit, sed erga omne nobis connaturale genus, caritatem erga Deum subsequitur; adiiciens etiam, per Christi imitationem, ut ne tantummodo sicuti nosmet ipsos proximum diligamus, verum etiam supra nos; in tantum, ut animam quoque pro dilectis hominibus ponamus, quod fecit Dominus. Porro laudatus a Servatore nomicus quod pulchrum responsum fecisset, in superbiam erupit, neminem sibi proximum esse statuens; quasi nemo iustitiae merito secum certare posset. Ita apud se existimans ceu pharisaeus ille qui aiebat: non sum sicut ceteri hominum. Nempe ignorans, iustitiam corrumpi, nisi quod fit, caritate fiat. Et hic itaque caritate carere convincitur; neque illa tantummodo erga Deum, sed sine dubio etiam

illa quae tendit in proximum, quandoquidem is neminem sibi proximum iudicat. Exploratum quippe est, eum qui fratrem quem videt non diligit, non posse Deum quem non videt diligere.

Homo quidam descendebat etc.

Animadverte quomodo proximum designat Salvator, non ex genere illum definiens, non virtute probans, sed ex sola natura denotans, narratione quam facit de quodam a latronibus male mulcato, cui misericordiam abs quovis homine deberi ait, ita ipsa natura exigente. Insuper in ea parabola docet, facilius proximum connaturalem a non superbo inveniri, quam a superbo: samaritanus enim sacerdote et levita melior apparet: hi enim semivivum iacentem, et suprema calamitate correptum praeterierunt, nulla humanitate commoti, neque caritatis oleum ei affundentes, sed inclementem potius crudelemque indolem retinentes. Contra vero alienigena et samaritanus implevit caritatis legem. Audi ergo etiam parabolam. Suscipiens autem Iesus etc.

Et imponens illum in iumentum suum etc.

Alioqui vero, quia uti scriptum est, homo quum in honore esset, non intellexit, sed comparatus est iumentis insipientibus, et similis factus est illis, atque omni beluina ac effreni cupiditate laborare coepit; factus generis nostri inchoatio Christus, qui peccatum nescivit, in se ipso primo nos ostendit beluinarum harum cupiditatum victores. Ipse enim infirmitates nostras suscepit, morbosque gestavit. Propterea dixit, quod illum cui medebatur in iumentum suum imposuerit; in se enim nosmet ferebat, quia membra sumus corporis eius. Sed et in publicum hospitium duxit; hospitium ecclesiam vocans, quae cunctos excipit continetque. Neque enim iam, secundum legalis umbrae typicique cultus angustias audiemus: non intrabit Ammanita ac Moabita in ecclesiam Dei; sed euntes, docete omnes gentes. Itemque:

μὴν ἀλλὰ καὶ τό γε πρὸς τὸν πλησίον, ἐμφανῶς, ὅπου οὐδὲ εἶναί τινα πλησίον ἑαυτοῦ λογίζεται· δῆλον δὲ ὅτι τὸν ἀδελφὸν οὐκ ἀγαπῶν ὃν ἑώρακεν, οὐ δύναται θεὸν ἀγαπᾷν ὃν οὐχ' ἑώρακεν.

Ἄνθρωπός τις κατέβαινεν κ. τ. λ. v. 30.

Ὅρα δὲ πῶς δείκνυσιν τὸν πλησίον ὁ E. f. 179.
σωτὴρ τίς ἐστιν, οὐ γένει διορίζων, οὐκ ἀρετῇ δοκιμάζων, ἀλλὰ τῇ φύσει συνάπτων, διηγούμενος περὶ τοῦ δεῖνα πεπονθότος ὑπὸ λῃστῶν, ᾧ φιλανθρωπία παρὰ παντὸς ἀνθρώπου προσήκει, τοῦτο τῆς φύσεως αὐτῆς ἀπαιτούσης· συνεπιδείκνυται δὲ ἐν τῇ παραβολῇ καὶ τοῦτο, ὅτι μᾶλλον εὑρίσκει τὸν κατὰ φύσιν πλησίον ὁ μὴ τετυφωμένος, ἤπερ ὁ τετυφωμένος· σαμαρείτης γὰρ ὑπὲρ ἱερέα καὶ λευΐτην· ὅτι οἱ μὲν κείμενον ἡμιθνῆτα καὶ ἐν ἐσχάτοις ὄντα κακοῖς, ἀντιπαρῆλθον, οὐδὲν ἐπ' αὐτῷ πεπονθότες ἀνθρώπινον, οὐ τὸ ἐξ ἀγάπης ἔλαιον ἐπιστάξαντες, ἀσυμπαθὲς δὲ μᾶλλον καὶ ἀπηνὲς ἐσχηκότες τὸ φρόνημα· ὅ γε μὴν ἀλλογενὴς καὶ τελῶν ἐν σαμαρείταις πεπλήρωκε τῆς ἀγάπης τὸν νόμον· ἄκουε γοῦν καὶ τῆς παραβολῆς. Ὑπολαβὼν δὲ ὁ Ἰησοῦς κ. τ. λ.

Ἐπιβιβάσας δὲ αὐτὸν ἐπὶ τὸ ἴδιον κτῆνος κ. τ. λ.

Ἄλλως δὲ, ἐπειδὴ κατὰ τὸ γεγραμμένον *, . f. 144. B. f. 106. b. E. f. 180. b. * Ps. XLVIII. 21.
ἄνθρωπος ἐν τιμῇ ὢν οὐ συνῆκεν, ἀλλὰ παρασυνεβλήθη τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις καὶ ὡμοιώθη αὐτοῖς, καὶ πᾶσαν μὲν ἐπιθυμίαν βοσκηματώδη καὶ ἀκόλαστον κατηῤῥώστησεν· ἀπαρχὴ γενόμενος τοῦ γένους ἡμῶν ὁ Χριστὸς, ὁ μὴ εἰδὼς ἁμαρτίαν, ἐν ἑαυτῷ πρῶτον ἔδειξε τούτων τῶν κτηνωδῶν παθῶν ὑπεραναβάντας ἡμᾶς· αὐτὸς γὰρ τὰς ἀσθενείας ἡμῶν ἔλαβε, καὶ τὰς νόσους ἐβάστασε· διὰ τοῦτο εἶπεν, ὅτι τὸν τυχόντα τῆς θεραπείας, ἐπὶ τὸ ἴδιον ὑποζύγιον ἀνεβίβασεν· ἐν ἑαυτῷ γὰρ ἡμᾶς ἔφερεν, ὅτι ἐσμὲν μέλη τοῦ σώματος αὐτοῦ· ἀλλὰ μὴν, καὶ εἰς πανδοχεῖον ἀπήγαγε· πανδοχεῖον δὲ, τὴν ἐκκλησίαν καλεῖ, τὴν πάντων γενομένην δεκτικὴν καὶ χωρητικήν· οὐκέτι γὰρ κατὰ τὸ στενὸν τῆς νομικῆς σκιᾶς καὶ τῆς ἐν τύποις λατρείας ἀκουσόμεθα *, οὐκ εἰσελεύσεται Ἀμμανίτης καὶ * Deut. XXIII. 3.
Μωαβίτης εἰς ἐκκλησίαν θεοῦ, ἀλλὰ πο-

* Matth. XXVIII. 29. ῥηθέντες, μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη· * καὶ, ἐν παντὶ ἔθνει ὁ φοβούμενος τὸν κύριον καὶ ἐργαζόμενος δικαιοσύνην, δεκτὸς αὐτῷ
* Act. X. 35. ἐστι· * καὶ ἀπαγαγὼν, μείζονος ἐπιμελείας ἠξίωσε· καὶ γὰρ τῆς ἐκκλησίας συλλεγείσης ἐκ τῶν τῇ πολυθεΐᾳ νενεκρωμένων ἐθνῶν, αὐτὸς ἦν ὁ Χριστὸς ἐν αὐτῇ, κατὰ τὸ γεγραμμένον, οἰκῶν καὶ ἐμπεριπατῶν, καὶ πᾶσαν πνευματικὴν δωρούμενος χάριν· ὅθεν καὶ τῷ προεστῶτι τοῦ πανδοχείου (νοηθείη δ' ἂν οὗτος τύπον ἐπέχειν τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν μετ' αὐτοὺς ποιμένων καὶ διδασκάλων) εἰς οὐρανοὺς ἀνιὼν ἔδωκε δύο δηνάρια, προνοεῖν ἐπιμελῶς τοῦ ἠῤῥωστηκότος· καὶ προσθεὶς, ὡς ἐάν τι προσδαπανήσῃς, ἐγὼ ἐν τῷ ἐπανέρχεσθαί με ἀποδώσω σοι· δύο δηνάρια, τὰς δύο διαθήκας φησὶ, τήν τε διὰ τοῦ νόμου Μωϋσέως καὶ τῶν προφητῶν, τήν τε διὰ τῶν εὐαγγελίων δοθεῖσαν καὶ τῶν ἀποστολικῶν διατάξεων· καὶ ἀμφοτέρας ἑνὸς οὔσας θεοῦ, καὶ μίαν εἰκόνα τοῦ ἄνω καὶ ἑνὸς βασιλέως φερούσας, ὡς τὰ δηνάρια, καὶ τὸν αὐτὸν μὲν χαρακτῆρα ταῖς καρδίαις ἡμῶν διὰ τῶν ἱερῶν λογίων ἐνσφραγιζομένας καὶ ἐντυπούσας, ἐπείπερ καὶ ἓν αὐτὰς καὶ τὸ αὐτὸ πνεῦμα λελάληκεν· ἐῤῥέτω γὰρ Μάνης, καὶ πρὸ αὐτοῦ Μαρκίων, οἱ ἀθεώτατοι, διαφόροις θεοῖς ταύτας μερίζοντες (1)· ἑνὸς γὰρ βασιλέως ἐστὶ τὰ δύο δηνάρια, καὶ κατὰ ταυτὸν καὶ ὁμοτίμως δοθέντα τῷ προεστῶτι τοῦ πανδοχείου παρὰ Χριστοῦ· ἃ δὴ καὶ λαβόντες οἱ τῶν ἁγιωτάτων ἐκκλησιῶν ποιμένες, καὶ μετὰ πόνων καὶ ἱδρώτων ταῖς διδασκαλίαις πλατύναντες, καὶ οἴκοθεν προσδαπανήσαντες, καὶ διὰ τῆς δαπάνης μᾶλλον αὐξήσαντες (τοιοῦτον γὰρ τὸ νοητὸν ἀργύριον ἐξ ὧν δαπανᾶται, μὴ μειούμενον ἀλλ' αὐξόμενον, ὅπερ ὁ τῆς διδασκαλίας λόγος ἐστὶν) ἐπανερχομένῳ τῷ δεσπότῃ κατὰ τὴν τελευταίαν ἡμέραν, ἐροῦσιν ἕκαστος· κύριε, δύο δηνάρια δέδωκάς μοι· ἰδοὺ προσδαπανήσας οἴκοθεν, ἕτερα δύο κεκέρδηκα, δι' ὧν τὸ ποίμνιον ηὔξησα· καὶ ἀποκριθεὶς ἐρεῖ· εὖ δοῦλε ἀγαθὲ καὶ πιστὲ, ἐπὶ ὀλίγα ἦς πιστὸς, ἐπὶ πολλῶν σε καταστήσω· εἴσελθε εἰς τὴν χαρὰν τοῦ κυρίου σου.

in omni gente, qui timet Dominum et operatur iustitiam, acceptus est illi. Et sic deductum aegrum, maiore adhuc cura prosecutus est. Nimirum in ecclesia, quae ex gentibus polytheismo mortuis constat, Christus ipse versatur, uti scriptum est, habitans et inambulans, et spiritalem omnem suppeditans gratiam. Unde et hospitii praefecto (hic autem figuram gerere credendus est apostolorum et reliquorum post ipsos pastorum ac magistrorum) cum in caelum abiit, duos dedit denarios ut diligentem aegroto curam impenderent. Addens etiam: et si quid supererogaveris, ego quum rediero reddam tibi. Duos denarios dicit testamenta duo, nempe illud a Moysis lege prophetisque, et hoc ab evangelio atque apostolicis constitutionibus datum; quae ambo a Deo sunt, unamque imaginem superni uniusque regis prae se ferunt, ut denarii solent; eundemque cordibus nostris characterem per sacras doctrinas imprimunt ac repraesentant; quoniam utrumque unus et idem Spiritus dictavit testamentum. Facessat enim Manes, et ante eum Marcion, irreligiosissimi homines, qui diversis diis ea attribuerunt. Unius profecto regis ambo denarii sunt, eodemque actu ac valore dati praefecto hospitii a Christo. Quos quidem acceptos sanctissimarum ecclesiarum pastores, nec sine labore ac sudoribus ampliantes, et de propria etiam crumena aliquid proferentes, et usu potius augentes (hoc enim spiritale argentum impensis non minuitur, sed augetur, cuiusmodi reapse est doctrinae magisterium) revertenti postrema die Domino dicent unusquisque: Domine, duos denarios dedisti mihi: ecce insuper mea industria expendens, duos alios lucratus sum, quibus gregem amplificavi. Ille vero respondens dicet: euge, serve bone et fidelis; quia in paucis fuisti fidelis, super multa te constituam; intra in gaudium Domini tui.

(1) Hanc Marcionis cum Manete impiam consensionem narrat etiam sanctus Epiphanius haeres. XLII. cap. 4.

Quis horum trium videtur tibi proximus fuisse illi, qui incidit in latrones?

Merito Dominus interrogavit, quemnam e tribus proximiorem se demonstrasse patienti existimaret? Hic autem, illum puto, inquit, qui misericors fuit. Non enim sive sacerdos sive levita proximus fuit patienti, sed qui misertus est eius. Tunc ait Christus: vade, et tu fac similiter. Est enim inutilis sacerdotii dignitas his qui eam sortiti sunt; item iis qui videntur legis periti, hoc nomine appellari non prodest, nisi factis ipsis iustam famam obtineant. En caritatis corona texitur ei qui proximum adamavit. Erat hic samaritanus, non tamen idcirco abiectus. Propterea testatus est discipulorum princeps, beatus nimirum Petrus his verbis utens: vere comperimus, non esse personarum acceptorem Deum; sed in omni gente quisquis eum timet, et operatur iustitiam, acceptum illi esse. Recipit enim omnes bonorum operum studiosos virtutis amans Deus, eosque diligit, et amicorum loco habet, ac futuris bonis dignatur.

Mulier quaedam Martha nomine excepit illum in domum suam.

Verumtamen ut haec historia demonstrat, magnum quid est et pretiosum hospitalitatis officium. Testabitur et sapientissimus Paulus dicens: hospitalitatis nolite oblivisci. Talis erat Martha quae Dominum hospitio excepit, quam imitari praeclarum est: sicuti etiam sororem eius cupidissimam discendi Mariam, quae Domini pedibus adsidens, doctrinis eius mentem suam complebat. Erudiit item hoc facto discipulos suos Servator, ut cognoscerent qualiter quove modo in hospitum suorum domibus diversari debeant. Oportet enim ingressos non tam supinari ad oblectationes, ne harum causa videantur apud aliquos hospitari, sed ut potius hospites suos sacris divinisque doctrinis impleant. Verumtamen ii qui victum iis largiuntur, occurrant hilares alacresque, non tam ut dantes quam

Τίς οὖν τούτων τῶν τριῶν δοκεῖ σοι πλησίον γεγονέναι τοῦ ἐμπεσόντος εἰς τοὺς λῃστάς;

Εἰκότως ὁ κύριος ἤρετο, τίνα τῶν τριῶν πλησίον γενέσθαι νενόμικε τοῦ πεπονθότος; ὁ δὲ, ὁ ποιήσας, φησὶ, τὸ ἔλεος μετ᾽ αὐτοῦ· οὔτε γὰρ ὁ ἱερεὺς, οὔτε ὁ λευΐτης πλησίον γέγονε τοῦ πεπονθότος, ἀλλ᾽ ὁ οἰκτισάμενος· καὶ πρὸς ταῦτα Χριστὸς, πορεύου καὶ σὺ ποίει ὁμοίως· ἀνόνητον γὰρ τὸ τῆς ἱερωσύνης ἀξίωμα, τοῖς λαχοῦσιν αὐτὸ, καὶ τοῖς δοκοῦσιν εἶναι νομομαθέσι, τὸ ὀνομάζεσθαι νομομαθεῖς, εἰ μὴ δι᾽ αὐτῶν εὐδοκιμοῦσι τῶν ἔργων· ἰδοὺ γὰρ πέπλεκται τῆς ἀγάπης ὁ στέφανος τῷ τὸν πλησίον ἠγαπηκότι· σαμαρείτης μὲν γὰρ ἦν, ἀλλ᾽ οὐκ ἀπόβλητος· διὰ τοῦτο μεμαρτύρηκεν ὁ πρῶτος ἐν μαθηταῖς, τουτέστιν ὁ μακάριος Πέτρος, ὧδέ πως φήσας· * ἐπ᾽ ἀληθείας καταλαμβάνομεν ὅτι οὐκέτι προσωπολήπτης ὁ θεὸς, ἀλλ᾽ ἐν παντὶ ἔθνει ὁ φοβούμενος αὐτὸν καὶ ποιῶν δικαιοσύνην, δεκτὸς αὐτῷ ἐστι· προσίεται γὰρ ἅπαντας τοὺς τῶν ἀγαθῶν ἐπιτηδευμάτων ἐραστὰς ὁ φιλάρετος κύριος, καὶ ἀσπάζεται, καὶ γνησίους τίθησι, καὶ τῶν μελλόντων ἀξιοῖ ἀγαθῶν.

A. f. 146.
E. f. 189. b.
* Act. X. 34.

Γυνὴ δέ τις ὀνόματι Μάρθα ὑπεδέξατο αὐτὸν εἰς τὸν οἶκον αὐτῆς.

Πλὴν κατὰ τὴν ἱστορίαν, μέγα τι χρῆμα καὶ ἀξιόκτητον, ὁ τῆς φιλοξενίας τρόπος· καὶ μαρτυρήσει λέγων ὁ σοφώτατος Παῦλος *, τῆς φιλοξενίας μὴ ἐπιλανθάνεσθε· τοιαύτη τίς ἡ Μάρθα ὑποδεχομένη τὸν κύριον, ἣν καλὸν καὶ μιμήσασθαι· ὥσπερ καὶ τὴν φιλομαθεστάτην αὐτῆς ἀδελφὴν Μαρίαν, ἣ τοῖς τοῦ σωτῆρος ποσὶ προσιζήσασα, τῶν παρ᾽ αὐτοῦ διδαγμάτων τὴν ἑαυτῆς ἐμπίπλησι φρένα· ὀνίνησι δὲ πάλιν καὶ διὰ τούτων ὁ σωτὴρ τοὺς ἑαυτοῦ μαθητὰς, ἵν᾽ εἰδεῖεν, ὅπως τε καὶ τίνα τρόπον, ταῖς τῶν ἐπιδεχομένων αὐτοὺς οἰκίαις ἐνδιαιτᾶσθαι χρή· δεῖ γὰρ εἰσβάλλοντας, οὐκ ὑπτιοῦσθαι μᾶλλον εἰς ἀνέσεις, οὔτε μὴν ὅλως δοκεῖν ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας, καταλύειν παρά τισιν, ἀλλ᾽ ἵνα μᾶλλον αὐτοὺς ἐπιμεστώσειαν μαθημάτων θείων καὶ ἱερῶν· οἱ δὲ τὴν ἑστίαν αὐτοῖς ἀνευρύνοντες, ὑπαντάτωσαν ἱλαροὶ καὶ πρόθυμοι·

A. f. 146. b.
* Hebr. XIII. 2

οὐχ' ὡς διδόντές τι μᾶλλον, ἀλλ' ὡς αὐτοὶ ληψόμενοι, κατὰ διττὸν τρόπον· πρῶτον μὲν γὰρ τῆς παρὰ τῶν ξενιζομένων ἐντρυφήσουσι μυσταγωγίαις· εἶτα πρὸς τούτῳ, καὶ τὸν τῆς φιλοξενίας κερδανοῦσι μισθόν· ἀποδεχόμενοι δὲ εἰς ἑστίαν τοὺς ἀδελφοὺς, μὴ περισπάσθωσαν περὶ πολλὴν διακονίαν, μὴ ζητείτωσαν τὰ ὑπὲρ χεῖρα καὶ χρείαν· λυπεῖ γὰρ πανταχοῦ ἐν παντὶ πράγματι τὸ περιττόν· ἐνεργάζεται μὲν γὰρ τοῖς φιλοξενεῖν ἐθέλουσι, ὄκνον· καμάτου δὲ τοῖς ἑστιωμένοις εὑρίσκεται πρόξενον.

ut accepturi; idque duplici ex causa; primum quidem quia hospitum suorum fruentur doctrinis; deinde etiam quia hospitalitatis mercedem consequentur. Dum autem convivio excipiunt fratres, ne multo ministerio distrahantur, nec praeter id quod ad manum usumque fuerit, quicquam requirant: molestum enim est ubique et in omni re quicquid est nimium: nam et eos qui exhibere hospitalitatem vellent, remoratur; et iis qui recipiuntur hospitio grave est.

ΚΕΦ. ΙΑ'.

v. 1. Ἐν τῷ εἶναι αὐτὸν ἐν τόπῳ τινὶ προσευχόμενον.

Cap. XI.

Cum esset in quodam loco orans.

A. f. 147. Καί τοι Θεός ἐστιν ἀληθινὸς, καὶ υἱὸς τοῦ ἐπὶ πάντας Θεοῦ, καὶ διανέμει μὲν αὐτὸς τῇ κτίσει τὰ πάντα, δι' ὧν ἂν εὖ ἔχοι καὶ σώζηται· δεῖται δὲ ὅλως αὐτὸς οὐδενός· πλήρης γάρ ἐστι φησὶν αὐτός· * τίνος οὖν ἐν χρείᾳ καθεστάναι φαίη τίς ἂν αὐτὸν, πάντα ἔχοντα φυσικῶς τὰ τοῦ πατρός; ἔφη γὰρ ἐναργῶς *, ὅτι πάντα ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ, ἐμά ἐστιν· ἔχει δὲ ὁ πατὴρ τὸ εἶναι πλήρης ἀγαθοῦ παντὸς καὶ θεοπρεπῶν ἀξιωμάτων· ἔστι δὲ τοῦτο καὶ τοῦ υἱοῦ· καὶ τοῦτο εἰδότες οἱ ἅγιοι λέγουσιν ὅτι ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ πάντες ἡμεῖς ἐλάβομεν· * τί δῆτα οὖν προσεύχεται, φησὶν, εἰ πλήρης ἐστὶ, καὶ οὐδενὸς ὅλως δεῖται τῶν τοῦ πατρός; πρὸς τοῦτο φαμὲν ὅτι δίδωσι μὲν αὐτῷ τῆς μετὰ σαρκὸς οἰκονομίας ὁ τρόπος, τὸ εἴπερ ἕλοιτο πληροῦν τὰ ἀνθρώπινα, καιροῦ καλοῦντος εἰς τοῦτο· εἰ γὰρ ἔφαγε καὶ πέπωκεν, ὕπνου τε μετεσχηκὼς εὑρίσκεται, τί τὸ ἄτοπον κἂν εἰ τοῖς καθ' ἡμᾶς συγκαθιστάμενος μέτροις, καὶ ἀνθρωπίνην δικαιοσύνην ἀποπληρῶν, οὐκ ἀνεπιτήδευτον ἐποιεῖτο τὴν προσευχήν; ἵνα ἡμᾶς διδάξῃ μὴ ῥαθύμους εἶναι πρὸς τοῦτο· συντείνεσθαι δὲ μᾶλλον λιτὰς, οὐκ ἐν πλατείαις ἑστῶτας μέσαις (ἔδρων γὰρ τοῦτο τῶν Ἰουδαίων τινὲς, γραμματεῖς δέ εἰσιν οὗτοι καὶ φαρισαῖοι, φιλοδοξίας ἀφορμὴν τὸ χρῆμα ποιούμενοι) καταμόνας δὲ μᾶλλον, ἡσυχῇ τε καὶ ἀνακεχωρημένως, καὶ οἷον μόνους μόνῳ λαλοῦντας Θεῷ, καθαρῷ

* I. I. 14. — * Ioh. XVI. 15. — * Ioh. I. 16.

Quum verus sit Deus, filiusque supremi Dei, et ipse creaturis omnia distribuat per quae bene habeant et conserventur; quumque nulla re prorsus indigeat, quia plenus, ut ait, est; cuiusnam rei usum optari ab eo quisquam dicat, qui omnia naturaliter habet quae patris sui sunt? Dixit enim manifeste: omnia quae pater habet, mea sunt. Est patris proprietas, ut omni re bona sit plenus Deoque dignis muneribus. Id vero proprium quoque filii est: cuius rei sancti homines gnari aiunt: de plenitudine eius nos omnes accepimus. Cur ergo iam orat, inquit aliquis, si plenus est, et nulla re caret quam habet pater? Ad haec dicimus, dispensationis in carne modum, concedere ei facultatem humana officia, si velit, implendi, quum occasio id tulerit. Nam si comedit et bibit, et somno indulsisse comperitur; quomodo sit absurdum, dum in nostrae naturae finibus versaretur, et humanae iustitiae daret operam, eum non incongruas preces frequentasse? ut nos doceret ne ad id genus officii torperemus, sed orationi animum intenderemus haud in mediis plateis stantes (id quod factitabant Iudaei nonnulli, scribae nimirum ac pharisaei, iactantiae occasionem inde capientes) sed solitarii potius, tacite atque seorsum, soli cum solo Deo colloquentes, pura minimeque distracta

mente. Oportebat enim bonae omnis atque utilissimae rei cuiuslibet initium nobis fieri atque magistrum, haud alium magis, quam ipsum qui in cunctis princeps est, atque omnium preces excipit.

Ait autem illis: cum oratis dicite, pater noster. etc.

O magna liberalitas! o incomparabilis unique ipsi conveniens clementia! Suam nobis largitur gloriam, servum ad liberi dignitatem subvehit, patrem appellare concedit nobis Deum, ceu in filiorum ordine constitutis. Ab ipso autem hoc quoque munus accepimus; quam rem testabitur sapiens Iohannes dicens: quotquot autem eum receperunt, dedit eis potestatem filios Dei fieri. Filii enim efficimur per genituram spiritalem, quae nobis accidit haud a corruptibili semine, sed a verbo Dei viventis permanentisque, sicuti scriptum est: voluntarie enim genuit nos verbo veritatis, ut simus initium aliquod creaturarum eius. Namque ita sanctorum apostolorum quidam locutus est. Quin adeo et ipse Christus, rei viam evidentem ostendit dicens: nisi quis genitus fuerit ex aqua et Spiritu, non potest introire in regnum Dei. Immo vero, oportet enim quaedam etiam penitiora vobis dicere, ipse nobis factus est tam splendidae pretiosaeque gratiae via, ianua, occasioque, cum sibi nostram similitudinem induit. Sumpsit enim servi formam; quamquam, prout intelligitur et est reapse Deus, liber est, ut sua nobis communicaret. Solus enim suapte natura ipse liber est, qui solus filius est illius qui omnia excedit et universalis est dominus, patris inquam natura sua vereque liberi. Nam quod ad nativitatem perducitur, subditam habet creanti se cervicem. Canit itaque melodus, aitque ad eum: quoniam omnia serviunt tibi. Quod autem nostra ad se transferens, sapiente ratione sua nobis communicaverit, testis aderit mysteriorum eius

ἢ ἀπερισπάστῳ νῷ· ἔδει γὰρ ἀγαθοῦ παντὸς καὶ ἐπωφελεστάτου πράγματος ἀρχὴν καὶ διδάσκαλον, οὐχ᾽ ἕτερόν τινα ἡμῖν γενέσθαι μᾶλλον, ἀλλ᾽ αὐτὸν τὸν ἐν πᾶσι πρωτεύοντα καὶ τὰς παρὰ πάντων δεχόμενον λιτάς.

Εἶπε δὲ αὐτοῖς· ὅταν προσεύχησθε, λέγετε· πάτερ ἡμῶν κ. τ. λ.

Ὦ πολλῆς ἀφθονίας, ὢ γαληνότητος ἀσυγκρίτου καὶ μόνῳ πρεπούσης αὐτῷ· τὴν ἰδίαν ἡμῖν χαρίζεται δόξαν, ἀναβιβάζει τὸ δοῦλον εἰς ἐλεύθερον ἀξίωμα, πατέρα καλεῖν ἐφίησι τὸν θεὸν, ὡς ἐν υἱῶν τάξει γεγενημένους· παρ᾽ αὐτοῦ δὲ καὶ τοῦτο μετὰ τῶν ἄλλων ἐσχήκαμεν· καὶ μαρτυρήσει λέγων ὁ σοφὸς Ἰωάννης περὶ αὐτοῦ· * ὅσοι δὲ ἔλαβον αὐτὸν, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα θεοῦ γενέσθαι· μεμορφώμεθα γὰρ εἰς υἱότητα, διὰ γεννήσεως τῆς πνευματικῆς, τελουμένης ἐν ἡμῖν οὐκ ἐκ σπορᾶς φθαρτῆς μᾶλλον, ἀλλὰ διὰ λόγου ζῶντος θεοῦ καὶ μένοντος, καθὰ γέγραπται· βουληθεὶς γὰρ ἀπεκύησεν ἡμᾶς λόγῳ ἀληθείας, εἰς τὸ εἶναι ἡμᾶς ἀπαρχήν τινα τῶν ἑαυτοῦ κτισμάτων· ἔφη γὰρ οὕτω τὶς τῶν ἁγίων ἀποστόλων· * καὶ αὐτὸς δέ που Χριστὸς, τὴν τοῦ πράγματος ὁδὸν ἐναργῆ καθίσῃ, λέγων· * ἐὰν μή τις γεννηθῇ ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος, οὐ δύναται εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ· μᾶλλον δὲ, δεῖ γὰρ πρὸς ὑμᾶς (1) καί τι τῶν ἀπορρήτων εἰπεῖν, αὐτὸς ἡμῖν γέγονε τῆς οὕτω λαμπρᾶς καὶ ἀξιοκτήτου χάριτος ὁδὸς, καὶ θύρα, καὶ ἀφορμὴ, τὴν πρὸς ἡμᾶς ὁμοίωσιν ὑπελθών· ἔλαβε γὰρ δούλου μορφὴν, καίτοι καθ᾽ ὃ νοεῖται καὶ ἔστιν θεὸς, ἐλεύθερος ὢν, ἵν᾽ ἡμῖν τὰ ἑαυτοῦ χαρίσηται· μόνος γὰρ κατὰ φύσιν ἐλεύθερος αὐτὸς, ὅτι καὶ μόνος ἐστὶν υἱὸς τοῦ τὰ πάντα ὑπερκειμένου καὶ κατεξουσιάζοντος τῶν ὅλων, φύσει τε καὶ ἀληθῶς ἐλευθέρου πατρός· πᾶν γὰρ τὸ παρενεχθὲν εἰς γένεσιν, δοῦλον ὑπέχει τῷ κτίσαντι, τὸν αὐχένα· ψάλλει γοῦν ὁ μελῳδὸς, καὶ φησὶ πρὸς αὐτόν· ὅτι τὰ σύμπαντα δοῦλα σου· * ὅτι δὲ τὰ ἡμῶν εἰς ἑαυτὸν μεταθεὶς, οἰκονομικῶς δέδωκεν ἡμῖν τὰ ἑαυτοῦ, πι-

A. f. 112.
* Ioh. I. 12.
* Iac. I. 18
* Ioh. III. 5
* Ps. CXVIII. 91.

1) Nota indicium, recitatam ad populum fuisse homiliarum more hanc explanationem; sicut alibi vocabulum vocativum *carissime* id ipsum innuit.

στώσεται γράφων ὁ τῶν αὐτοῦ μυστηρίων ἱερουργὸς, ὁ πάνσοφος Παῦλος· (II. Cor. VIII 9) * ὅτι πλούσιος ὢν, ἐπτώχευσεν, ἵν' ἡμεῖς τῇ αὐτοῦ πτωχείᾳ πλουτήσωμεν· πτωχεία μὲν γὰρ τῷ Θεῷ λόγῳ, τὰ καθ' ἡμᾶς, ἤτοι τὰ ἀνθρώπινα· πλοῦτος δὲ τῇ ἀνθρώπου φύσει, τὸ λαβεῖν τὰ αὐτοῦ· ὧν ἕν ἐστι τὸ ἐλεύθερον ἀξίωμα, πρέπον ὡς μάλιστα τοῖς εἰς υἱότητα κεκλημένοις· αὐτοῦ δὲ καὶ τοῦτο, ὡς ἔφην, τὸ δῶρον· ἔφη γὰρ πρὸς ἡμᾶς (* Matth XXIII. 9.) *, καὶ πατέρα μὴ καλέσητε ἐπὶ τῆς γῆς, εἷς γάρ ἐστιν ὁ πατὴρ ὑμῶν, ὁ οὐράνιος· πάντες δὲ ὑμεῖς, ἀδελφοί ἐστε· ἐπεὶ γὰρ γέγονε καθ' ἡμᾶς, διὰ τοῦτο πεπλουτήκαμεν ἡμεῖς τὴν πρὸς αὐτὸν ἀδελφότητα· κελεύει τοίνυν παῤῥησιάζεσθαί τε καὶ λέγειν ἐν προσευχαῖς πατέρα· οἰκονομικώτατα δὲ λίαν δίδωσι κἀκεῖνο τοῖς προσευχομένοις ἐννοεῖν· εἰ γὰρ πατέρα καλοῦμεν τὸν Θεὸν, καὶ τῆς οὕτω λαμπρᾶς ἠξιώθημεν τιμῆς, πῶς οὐκ ἀξίως τοῦ τετιμηκότος πολιτευσόμεθα; τοῦτό τις ἔφη τῶν ἁγίων ἀποστόλων· (* I. Petr. I. 17.) * εἰ πατέρα ἐπικαλεῖσθε τὸν ἀπροσωπολήπτως κρίνοντα κατὰ τὸ ἑκάστου ἔργον, ἐν φόβῳ τὸν τῆς παροικίας ὑμῶν χρόνον ἀναστράφητε.

sacerdos sapientissimus Paulus scribens: qui quum dives esset, egenus est factus, ut nos inopia eius divites essemus. Etenim inopiae instar Deo Verbo fuit, res humani generis participare; opum autem instar est hominis naturae, dum quae sunt Christi accipit; quas inter libertatis dignitas est, eos potissime decens qui ad adoptionem in filios sunt vocati. Iam et hoc ipsum, ut dixi, donum ipsius est. Dixit enim nobis: nolite patrem vobis vocare super terram; unus enim est pater vester caelestis: vos autem cuncti fratres estis. Nam quia unus ipse de nobis factus est, idcirco fraternitatem cum illo nacti sumus. Iubet itaque nos audere, et patrem in precibus invocare. Sapientissime autem illud quoque orantes vult cogitare: nam si patrem appellamus Deum, tamque splendido adfecti honore fuimus, cur indignam honorante vitam degimus? Hoc quidam sanctorum apostolorum ait: si patrem invocatis eum qui sine personarum acceptione, secundum uniuscuiusque opus iudicat, cum timore incolatus vestri tempore conversamini.

Ἁγιασθήτω τὸ ὄνομά σου.

Ἆρα ἁγιασμοῦ προσθήκην ἐγγενέσθαι παρακαλοῦμεν τῷ παναγίῳ Θεῷ; καὶ μὴν τοῦτο ἐστὶν οὐκ ἄμεμπτον παντελῶς· πλήρης γάρ ἐστι, καθὰ φησὶν αὐτὸς (* Is. I. 11) *, ἐξ ἑαυτοῦ τὲ, καὶ ἐν ἑαυτῷ παντέλειος, καὶ αὐτός ἐστιν ὁ χορηγῶν τῇ κτίσει τὸν ἁγιασμὸν ἐξ ἰδίου πληρώματος· πρὸς δὲ αὖ τούτοις, εὔηθες καὶ καταγέλαστον τὸ νομίζεσθαι τοὺς προσευχομένους οὐχ ὑπέρ γε μᾶλλον ἑαυτῶν, ἀλλ' ὑπὲρ αὐτοῦ ποιεῖσθαι τὰς λιτάς· τί οὖν ἄρα ἐστὶ τὸ ἁγιασθήτω τὸ ὄνομά σου; φαμὲν, ὅτι οὐχ ἁγιασμοῦ προσθήκην ἐνυπάρξαι παρακαλοῦσι τῷ ἐπὶ πάντας Θεῷ· τίς γάρ ἐστιν ὁ μείζων αὐτοῦ, καὶ προσδοῦναί τι δυνάμενος; χωρὶς γὰρ πάσης ἀντιλογίας, τὸ ἔλαττον ὑπὸ τοῦ κρείττονος εὐλογεῖται· ἐκεῖνο δὲ μᾶλλον, ἑαυτοῖς τε καὶ πᾶσιν ὑπάρξαι παρακαλοῦσιν· ὅτε διακείμεθα καὶ πιστεύομεν ὅτι Θεὸς ὁ φύσει ὢν ἐπὶ πάντας, ἅγιος ἁγίων ἐστὶ,

Sanctificetur nomen tuum.

Num sanctitatis additamentum fieri petimus Deo sanctissimo? Hoc quidem prorsus est improbabile. Plenus est enim, ut ipse ait, se ipso, atque in se perfectissimus; immo ipse sanctitatem creatis rebus suppeditat de plenitudine sua. Stultum insuper et ridiculum est existimare, eos qui orant non magis pro se, quam pro illo, preces effundere. Quid ergo sibi volunt verba « sanctificetur nomen tuum? » Dicimus, homines haud precari ut summo Deo sanctitatis fiat accessio. Quis enim maior est illo, atque ei quicquam superaddere valens? Nam quod minor a maiore benedicatur, extra omnem controversiam est. Sed illud potius et sibi et cunctis ut eveniat orant. Cum consideramus et credimus Deum, qui natura sua supra omnes est, sanctum sanctorum esse, tunc eius timorem mente nostra volventes, rectam et inculpabilem vi-

tam degimus; ut sic sancti effecti, ad Deum sanctum appropinquare possimus. Scriptum est enim: sancti estote, quia ego sanctus sum. Dixit vero aliquando Deus hierophanti Moysi: in appropinquantibus mihi sanctificabor. Ergo in nobis, inquit, sanctum esto nomen tuum; hoc enim heic vocabulum « sanctificetur » significat. Neque pro se ipsis tantum sed etiam pro universo mundo hoc orantes petunt. Etenim reputandum est, apud eos qui nondum veritatis lumen sunt adepti, neque fidem receperunt, contemni adhuc nomen Dei. Nondum quippe illis sanctum videtur augustum atque adorabile. Quum autem ipsis veritatis iubar illuxerit, ac veluti ex nocte et tenebris evigilaverint, vix tum denique cognoscentes quis quantusve sit, ipsum sanctum esse sanctorum confitebuntur. Quod vero haec ita se habeant, inde intelliges. Ait quidam de sanctis prophetis: Dominum ipsum sanctificate, et ipse erit tibi pavor: quod si illi confisus fueris, erit tibi in sanctificationem. Num ergo nos sanctum efficimus Deum, qui de propria plenitudine distribuit copiose creaturis quae sua sunt? Sine dubio autem hoc dicimus ab eo doceri, nempe ipsum sanctum credite; tunc enim eundem timebitis, atque ita vobis causa sanctitatis erit. De Christo item scriptum est: sanctificate eum, qui animam suam vilificavit, id est qui eam pensi non habuit, quam scilicet pro nobis posuit. Verumtamen a vobis sanctificetur, inquit, id est eum sanctum esse fateamini. Est enim revera suapte natura talis, quum sit Deus verus, et filius Dei. Nam sanctitas substantialis, neminis propria est, qui de non extantibus ad existendum productus fuerit, sed uni summae et super omnia naturae. Cum ergo credimus eum natura propria sanctum, hoc valet dictio « sanctificare eum » tunc simul confitemur Deum esse verum, et quidem a ceteris rebus seiunctum, et summo in culmine constitutum.

τότε τὸν φόβον αὐτοῦ λαβόντες εἰς νοῦν, ὀρθήν τε καὶ ἀνεπίληπτον ἐπιτηδευόμεθα ζωήν· ἵνα οὕτως ἅγιοι γεγονότες, ἐγγὺς εἶναι δυνηθῶμεν τοῦ ἁγίου θεοῦ· γέγραπται γὰρ * ὅτι ἅγιοι ἔσεσθε, ὅτι ἐγὼ ἅγιος εἰμί· ἔφη δή που καὶ πρὸς τὸν ἱεροφάντην Μωϋσέα· * ἐν τοῖς ἐγγίζουσί μοι ἁγιασθήσομαι· οὐκοῦν ἐν ἡμῖν, φησὶν, ἅγιον ἔστω τὸ ὄνομά σου· τοῦτο γὰρ δὴ τὸ ἁγιασθήτω δηλοῖ· καὶ οὐχ ὑπὲρ ἑαυτῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ παντὸς τοῦ κόσμου, τοῦτο παρακαλοῦσιν· ἐννόησον γὰρ ὅτι παρὰ τοῖς οὔπω τὸ τῆς ἀληθείας πλουτήσασι φῶς, μήτε μὴν τὴν πίστιν παραδεξαμένοις, ἔτι καταπεφρόνηται τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ· οὔπω γὰρ αὐτοῖς ἅγιον εἶναι δοκεῖ, καὶ σεπτὸν καὶ προσκυνητόν· ἐπὰν δὲ τὸ τῆς ἀληθείας αὐτοῖς ἐλλάμψῃ φῶς, καὶ ὡς ἐκ νυκτὸς καὶ σκότους διεγρηγορήσωσι, μόλις τότε μαθόντες τίς τε καὶ ὅσος ἐστὶν, ἅγιον ἁγίων ὁμολογοῦσιν αὐτόν· ὅτι δὲ τοῦθ᾽ οὕτως ἔχει, συνήσεις ἐντεῦθεν· ἔφη τίς τῶν ἁγίων προφητῶν· * κύριον αὐτὸν ἁγιάσατε, καὶ αὐτὸς ἔσται σοι φόβος· καὶ ἐὰν ἐπ᾽ αὐτῷ πεποιθὼς ᾖς, ἔσται σοι εἰς ἁγιασμόν· ἆρα οὖν ἡμεῖς ἅγιον ἀποτελοῦμεν τὸν θεὸν, τὸν ἐξ ἰδίου πληρώματος διανέμοντα πλουσίως τῇ κτίσει τὰ παρ᾽ ἑαυτοῦ; ἀλλὰ δῆλον ὡς ἐκεῖνο διδάσκει φαμὲν αὐτὸν, ὅτι ἅγιον εἶναι αὐτὸν πιστεύετε· τότε γὰρ αὐτὸν φοβηθήσεσθε, ἔσται δὲ τοῦτο ὑμῖν καὶ εἰς ἁγιασμόν· γέγραπται δὲ πάλιν περὶ Χριστοῦ· * ἁγιάσατε τὸν φαυλίζοντα τὴν ψυχήν· τουτέστι, παρ᾽ οὐδὲν αὐτὴν ἡγήσατο· τέθεικε γὰρ αὐτὴν ὑπὲρ ἡμῶν· πλὴν ἁγιαζέσθω, φησὶ, παρ᾽ ὑμῶν, τουτέστιν ὁμολογείσθω ἅγιος· καὶ γάρ ἐστι τοῦτο κατὰ φύσιν, θεὸς ὢν ἀληθινὸς, καὶ υἱὸς θεοῦ· τὸ γὰρ ἅγιον οὐσιωδῶς, πρέποι ἂν οὐδενὶ μὲν τῶν ἐξ οὐκ ὄντων εἰς τὸ εἶναι παρενηνεγμένων, μόνῃ δὲ τῇ ἀνωτάτω καὶ ὑπὲρ πάντα φύσει· ὅταν οὖν πιστεύωμεν ὅτι κατὰ φύσιν ἅγιός ἐστι, τοῦτο γάρ ἐστι τὸ ἁγιάζειν αὐτὸν, τότε προσομολογοῦμεν ὅτι καὶ θεός ἐστιν ἀληθινὸς, ἔτι δὲ κεχωρισμένος ἀπὸ τῶν λοιπῶν, καὶ ἐν ὑπεροχῇ μεγίστῃ.

* Lev. XI. 44.

* Lev. X. 3.

* Is. VIII. 13.

* Is. XLIX. 7.

v. 2. Ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου.

A. f. 150. Ἀεί γε μὴν βασιλεύοντος τοῦ θεοῦ, καὶ κατακρατοῦντος ὅλων, τί δὴ βούλεται τὸ, ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου; ἐοίκασι τοίνυν ἐπιθυμεῖν οἱ τοῦτο λέγοντες ἐν προσευχαῖς, ἐπιλάμψαντα πάλιν ἰδεῖν ἐν κόσμῳ, τὸν τῶν ὅλων σωτῆρα Χριστόν· ἥξει γὰρ ἥξει, καὶ καταβήσεται κριτὴς, καὶ οὐκ ἐν ὑφέσει τότε τῇ καθ᾽ ἡμᾶς, ἀλλ᾽ ἐν δόξῃ θεοπρεπεῖ δορυφορούντων ἀγγέλων, ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον· ἀπολογίας τοίνυν ὁ τότε καιρὸς, μᾶλλον δὲ δοκιμασίας καὶ ἀνταποδόσεως· πῦρ ηὐτρέπισται τοῖς ἀνόμοις, καὶ δίκη μακρὰ, διηνεκῆ κολαστήρια· εἶτα πῶς ἰδεῖν ἐκεῖνον εὔχονται τὸν καιρόν; ἄθρει δή μοι πάλιν τοῦ σωτῆρος τὸ εὔτεχνὲς, καὶ τὴν ἐφ᾽ ἑκάστῳ τῶν πραγμάτων ἀξιοθαύμαστον οἰκονομίαν· ἐκέλευσε γὰρ διὰ προσευχῆς αἰτεῖν αὐτὸν ἐκεῖνον τὸν ὄντως φρικτὸν ἐπιστῆναι καιρὸν, ἵνα εἰδεῖεν ὅτι διαβιοῦν αὐτοὺς ἀναγκαῖον, οὐ ῥαθύμως ἢ παρειμένως, ἁγιοπρεπῶς δὲ μᾶλλον, καὶ κατά γε τὸ αὐτῷ δοκοῦν· ἵνα στεφάνων αὐτοῖς εὑρεθῇ πρόξενος ὁ καιρὸς, καὶ μὴ πυρὸς καὶ δίκης· τοῖς γὰρ ἀνόμοις καὶ βεβήλοις, πρέποι ἂν κατ᾽ οὐδένα τρόπον τὸ λέγειν ἐν προσευχαῖς, ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου· ἴστωσαν ὡς τοῦτο λέγοντες, μονονουχὶ καταιτιῶνται θεὸν, ὅτι μὴ θᾶττον αὐτοῖς ὁ τοῦ κολάζεσθαι καιρὸς ἀνίσχει καὶ φαίνεται· τούτοις ἐπιφθέγγεταί τις τῶν
ª Amos V. 18. ἁγίων προφητῶν· * οὐαὶ οἱ ἐπιθυμοῦντες τὴν ἡμέραν κυρίου· ἵνα τί; ὑμῖν αὕτη ἡ ἡμέρα τοῦ κυρίου, καὶ αὕτη ἐστὶ σκότος καὶ οὐ φῶς, καὶ γνόφος οὐκ ἔχων φέγγος· οὐκοῦν αἰτοῦσιν οἱ ἅγιοι τὸν τῆς τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ὁλοτελοῦς βασιλείας ἐπιστῆναι καιρὸν, ἅτε δὴ πεπονηκότων ἃ δεῖ, καὶ τῶν ἤδη προειργασμένων αὐτοῖς ζητοῦντες τὰς ἀμοιβάς· τεθαῤῥήκασι γὰρ ὅτι λαμπροὶ παραστήσονται τῷ κριτῇ.

Adveniat regnum tuum.

Age vero quum Deus ab aeterno regnet, et universale imperium teneat, quid sibi volunt verba « adveniat regnum tuum? » Videntur itaque optare, qui haec dicunt orantes, videre rursus apparentem mundo universalem servatorem Christum. Veniet enim veniet, descendetque iudex, neque iam in humilitate nostra, sed cum digna Deo gloria stipantibus angelis, ut mundum iudicet. Defensionis erit ergo tempus illud, probationis ac retributionis: ignis praeparatus est improbis, et diutina poena, perpetuusque cruciatus. Cur ergo ut videant tempus illud, orant? Considera mecum rursus Servatoris sollertiam, et in omni re prudentiam admirandam. Iussit enim precibus postulare illius vere formidandi temporis adventum, ut cognoscerent oportere eos vivere haud ignave aut dissolute, sed potius ut sanctos decet, atque uti Deo placet; ut praemia ipsis illud tempus conferat, non autem flammas ac poenam. Nam impiis atque impuris, nullatenus convenit dicere in precibus, adveniat regnum tuum. Sciant itaque quod ita precantes, propemodum incusant Deum, quod non citius ipsis punitionis tempus oriatur et superveniat. His sanctus quidam propheta inclamat: vae iis qui diem Domini optant. Cur? haec vobis dies Domini, tenebrae erit non lumen, caligo luce omni carens. Ergo petunt sancti, ut Servatoris nostri universaliter regnaturi tempus adsit; quoniam satis iam laboraverunt, et patratorum a se operum mercedem exquirunt. Confidunt enim, splendidos se coram iudice apparituros.

v. 2. Γενηθήτω τὸ θέλημά σου, ὡς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς.

A. f. 150. b. Ἁγιοπρεπὲς δὲ καὶ τοῦτο, καὶ παντὸς ἐπαίνου μεστόν· τὸ γὰρ ἐν γῇ βούλεσθαι κρατεῖν τὸ ἀγαθὸν θέλημα τοῦ θεοῦ, τί ἂν ἕτερον εἴη, πλὴν ὅτι τὸ πάντας ἐθέλειν ἁπάσης ἀρετῆς ἀποτελεστὰς εἶναι καὶ ἐπιστήμονας; οὕτω καὶ διαπρέπειν ἐν οὐρανοῖς τοὺς ἁγίους

Fiat voluntas tua sicut in caelo et in terra.

Hoc quoque sanctos decet, et quamlibet laudem excedit. Nam velle in terra praevalere bonam Dei voluntatem, quid aliud est quam velle ut cuncti virtutem omnem exerceant eaque se imbuant? Sic excellenter se gerere sanctos angelos in

caelis dicimus. Scriptum est enim de ipsis: benedicite Domino omnes virtutes eius, ministri eius qui facitis voluntatem ipsius. Qui itaque ita dicunt, vires suppeditari postulant in terra degentibus, ut Dei voluntati obtemperent, et supernam caelestem imitentur vitam, eam scilicet quam sancti angeli agunt. Ut, quemadmodum Paulus ait, etsi in terra ambulantes, nihilominus in caelo conversentur. Insuper dicimus, peccati extinctionem cupere eos videre qui dicunt: fiat voluntas tua sicut in caelo et in terra. Voluntas enim, ut dixi, summi Dei est, ut sancte in terra vivamus, atque ita primogenitorum ecclesiae, supernae inquam, imitatio et imago veluti quaedam in terris conspecta Christum oblectet.

Panem nostrum ob subsistendum
da quotidie.

Putant fortasse nonnulli, incongruum esse, et sanctis alienum, corporalia a Deo postulare, eamque ob causam ad spiritalem sensum id dictum transferunt; panemque eos petere dicunt non terrestrem non corporalem, sed illum potius caelo desuper descendentem vitamque mundo praebentem, sive ut aiunt, incorporeae vereque existenti substantiae, id est animae; quae quia non praeterit, proprie substantia est. Ego vero, sanctos quidem maxime decere, ut spiritalibus donis potiri studeant, nihil dubitans dixerim; et tamen illud cogitare par est, quod etiamsi panem petant vulgarem, atque id agere praeceperit eis Servator, nullo probro obnoxiam faciunt supplicationem. Videsis enim quaenam huic dicto sententia insit. Dum enim iussit petere eos panem, sive victum quotidianum, constat eundem ipsis insinuasse nihil ut possideant, sed sanctam potius paupertatem sectentur. Non enim habentium mos est petere, sed in penuria constitutorum. Si quis autem nulla re indigens, Deo om-

ἀγγέλους φαμέν· γέγραπται γὰρ περὶ αὐτῶν·* εὐλογεῖτε τὸν κύριον πᾶσαι αἱ δυνάμεις αὐτοῦ, λειτουργοὶ αὐτοῦ, ποιοῦντες τὰ θελήματα αὐτοῦ· ἰσχὺν τοίνυν παρακαλοῦσι δοθῆναι τοῖς ἐπὶ γῆς οἱ τοῦτο λέγοντες, ἵνα ποιῶσι τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ, καὶ τὴν ἄνω καὶ ἐν οὐρανοῖς ἀπομιμῶνται πολιτείαν, τὴν παρά γε φημὶ τοῖς ἁγίοις ἀγγέλοις· ἵνα ὡς ὁ Παῦλος φησὶν*, ἐπὶ γῆς περιπατοῦντες, ἔχωσιν ἐν οὐρανῷ τὸ πολίτευμα· πρὸς δ' αὖ τούτοις φαμὲν, ὅτι τῆς ἁμαρτίας τὴν ἀναίρεσιν αἰτοῦσιν ἰδεῖν οἱ λέγοντες, γενηθήτω τὸ θέλημά σου ὡς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς· θέλημα γὰρ, ὡς ἔφην, τοῦ ἐπὶ πάντας θεοῦ, τὸ ἁγίως πολιτεύεσθαι τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς· ἵνα ἡ τῶν πρωτοτόκων ἐκκλησίας, τῆς ἄνω φημὶ, μίμημα καὶ εἰκὼν ὥσπερ τις, ἡ ἐπὶ γῆς ὁρωμένη, κατευφραίνῃ Χριστόν.

* Ps. CII. 21

* Philip. III. 20

Τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον (1) δίδου ἡμῖν
τὸ καθ' ἡμέραν.

A. f. 150. b.

Οἴονται δὲ ἴσως τινὲς, ἀνάρμοστον εἶναι καὶ ἀπεοικὸς ἁγίοις, τὸ αἰτεῖν παρὰ θεοῦ τὰ σωματικὰ, καὶ ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας ἀποφέρουσι τὸ εἰρημένον εἰς πνευματικὴν θεωρίαν· καὶ δὴ καὶ ἄρτον φασὶν αὐτοὺς αἰτεῖν, οὐκ ἐπίγειον, οὐ σωματικὸν, ἐκεῖνον δὲ μᾶλλον, τὸν ἄνωθεν καὶ ἐξ οὐρανοῦ καταβαίνοντα, καὶ ζωὴν τὸ κόσμῳ παρέχοντα, ἢ ὥς φασιν, ἀληθεῖ οὐσίᾳ καὶ ἀσωμάτῳ, τουτέστι τῇ ψυχῇ· αὕτη γὰρ διὰ τὸ μὴ ῥευστὸν, κυρίως οὐσία ἐστίν· ἐγὼ δὲ ὅτι μὲν ἁγίοις πρέποι ἂν ὅτι μάλιστα τὸ πνευματικῶν χαρισμάτων ἐπείγεσθαι μεταλαχεῖν, φαίην ἂν ἐνδοιάσας οὐδέν· πλὴν ἐκεῖνο ἄξιον ἰδεῖν, ὅτι κἂν ἄρτον αἰτῶσι κοινὸν, καὶ τοῦτο δρᾷν αὐτοῖς προσέταξεν ὁ σωτὴρ, μώμου παντὸς ἐλευθέραν ποιοῦνται τὴν πρόσοδον· ἄθρει γὰρ ὁποῖος τοῖς εἰρημένοις ἐγκέκρυπται νοῦς· δι' ὧν γὰρ προσέταξεν ἄρτον αἰτεῖν, ἤτοι τροφὴν τὴν ἐφήμερον, δῆλος ἂν εἴη δήπουθεν, μηδὲν ἔχειν αὐτοῖς ἐφιεὶς, ἁγιοπρεπῆ δὲ μᾶλλον ἐπιτηδεύειν πτωχείαν· οὐ γὰρ τῶν ἐχόντων τὸ αἰτεῖν, ἀλλὰ τῶν ἐν σπάνει καθεστηκότων· ἐπ' ἂν δέ τις οὐ-

(1) Ignotum Graecis hoc vocabulum ἐπιούσιος, et evangelicis tantum paginis traditum, testatur Origenes de orat. ff. 27, cuius etymologicam explicationem sequitur noster Cyrillus.

θενὸς ἐν χρείᾳ καθεστηκὼς, θεῷ τῷ πάντα εἰδότι λέγει, δὸς ἄρτον ἡμῖν τὸν ἐφήμερον, δόξειεν ἂν εἰρωνεύεσθαι μᾶλλον, ἢ γοῦν ἀληθῶς βούλεσθαι λαβεῖν· ἄρτον δὲ τὸν ἐπιούσιον, οἱ μὲν εἶναι φασὶ τὸν ἥξοντά τε καὶ δοθησόμενον κατὰ τὸν αἰῶνα τὸν μέλλοντα, ἵνα νοῆται πάλιν πνευματικῶς· οἱ δὲ καὶ εἰς ἑτέρας ἐννοίας ἀποφέρουσι τὴν φωνήν· ἀλλ' εἴπερ ἦν ἀληθὲς ὡς ἄρτου τοῦ δοθησομένου κατὰ τὸν αἰῶνα τὸν μέλλοντα μνήμην ποιοῦνται προσευχόμενοι, διὰ τί προσεπάγουσι τὸ, δίδου ἡμῖν τὸ καθ' ἡμέραν; ἔστι γὰρ ἔτι διὰ τούτων ἰδεῖν, ὅτι τῆς ἐφημέρου τροφῆς ποιοῦνται τὴν αἴτησιν, ὡς ἀκτήμονες δηλονότι· ἐπιούσιον δὲ τὸν αὐτάρκη νοεῖσθαι χρή· τέθεικέ που τὴν λέξιν, καὶ ὁ μακάριος ἀπόστολος, βραχὺ παραλλάξας, ἐπὶ τοῦ πάντων ἡμῶν σωτῆρος Χριστοῦ· ἔφη γὰρ αὐτὸν ἑαυτῷ κατασκευάσαι λαὸν περιούσιον *, ἀντὶ τοῦ ἐπιουσίου, τὸν περιούσιον εἰπὼν, τουτέστι, τὸν ἀρκοῦντα, καὶ τοῦ τελείως ἔχειν οὐχ' ἡττώμενον.

* Tit. II. 14.

v. 4. Καὶ ἄφες ἡμῖν τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν κ. τ. λ.

A. f. 151. Βούλεται χρηστοὺς καὶ ἀμνησικάκους εἶναι τοὺς ἑαυτοῦ μαθητὰς ὁ κύριος· ὡς ἀνεπιπλήκτως δύνασθαι λέγειν ἐν προσευχαῖς· ἄφες ἡμῖν, ὅτι ἀφήκαμεν· ὦ βάθος πλούτου καὶ σοφίας καὶ γνώσεως· πρῶτον, αἰτεῖν ἐπιτάττει τῶν αὐτοῖς ἡμαρτημένων τὴν ἄφεσιν, εἶθ' οὕτως ὁμολογεῖν ὅτι πάντη τὲ καὶ πάντως ἀφήσουσι καὶ αὐτοί· καὶ ἵνα οὕτως εἴπω, τῆς ἐνούσης αὐτοῖς ἀνεξικακίας μιμητὴν * ἐθέλουσι γενέσθαι τὸν θεὸν, καὶ ἣν ἂν αὐτοὶ παράσχωνται τοῖς ὁμοδούλοις χρηστότητα, ταύτην ἐν ἴσῳ μέτρῳ ζητοῦσι λαβεῖν παρὰ τοῦ τὰ δίκαια νέμοντος, καὶ κατοικτείρειν ἅπαντας εἰδότος θεοῦ· καὶ μή τις οἰέσθω τοῖς τυχοῦσιν ἁπλῶς ἐξεῖναι λέγειν, ἄφες ἡμῖν τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν· οὐ γὰρ τοῖς οὖσιν ἐν τῷ πλημμελεῖν ἔτι πρέποι ἂν λέγειν τὸ ἄφες ἡμῖν τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν· ἐκείνοις μᾶλλον οἵπερ ἂν εἶεν ἀποφοιτήσαντες μὲν τῶν ἤδη προεπταισμένων, ἀντεχόμενοι δὲ τοῦ διαζῆν λοιπὸν ἐθέλειν ἁγιοπρεπῶς· δεῖ τοίνυν αἰτεῖν παρὰ θεοῦ τῶν ἡμαρτημένων τὴν ἄφεσιν, προαφέντας ἡμᾶς τοῖς κατά τι γοῦν προσκεκρουκόσιν, ὅταν εἰς ἡμᾶς καὶ μὴ εἰς

* cod. μιμητάς.

nia scienti dicat: da mihi panem quotidianum, ironice potius loqui videbitur, quam aliquid vere velle accipere. Panem vero ut ita dicam subsistentiae, alii dicunt venturum illum esse, id est in futuro saeculo dandum, ut denuo de spiritali cogitemus: alii autem ad alios quoque sensus id vocabulum transferunt. Sed enim, si forte verum sit eos orantes de pane loqui, qui in futuro saeculo dandus est, cur addunt da nobis quotidie? Hinc videlicet denuo patet, petere eos quotidianum panem, nempe ut pauperes. Subsistentiae autem panem, intelligere oportet sufficientem. Vocabulum hoc adhibuit, parum quid immutatum, beatus apostolus de omnium nostrûm Servatore Christo. Ait enim ipsum sibi comparasse populum περιούσιον, loco ἐπιούσιον dicens περιούσιον, id est sufficientem, statuque perfecto non inferiorem.

Et dimitte nobis peccata nostra etc.

Vult benignos esse et iniuriarum obliviosos discipulos suos Dominus; ut irreprehensibiliter dicere possint in suis precibus: dimitte nobis, quia dimisimus. O altitudo divitiarum, et sapientiae ac scientiae! Primum, petere iubet peccatorum propriorum remissionem, deinde confiteri se quoque omnino veniam aliis daturos: atque ut ita dicam, haerentis sibi indulgentiae imitatorem volunt fieri Deum; et quam ipsi exhibuerint conservis benignitatem, hanc pari mensura quaerunt consequi a iusto rerum datore, et omnium misereri solito Deo. Nec tamen quisquam existimet cuique indifferenter licere dicere, dimitte nobis peccata nostra. Non enim eos qui peccare pergunt decebit dicere, dimitte nobis peccata nostra; sed eos potius, qui à priore culpa recesserint, nunc autem sancte vivere studeant. Oportet itaque a Deo postulare peccatorum veniam, postquam iis qui nos laeserint pepercerimus; si tamen ii adversus nos, non autem in divinam supremamque peccaverint maiestatem.

Neque enim delictorum illorum, sed horum tantummodo quae in nos commissa fuerunt, potestatem habemus.

Et ne nos inducas in tentationem.

Usque ad hunc locum orationem recitat Lucas; Matthaeum vero comperimus addere: sed libera nos a malo. Habent autem haec dicta plurimam connexionem: est enim consectaneum ut si in tentationem non ingredimur, malo liberemur. Immo si quis dicat, liberari idem esse ac non ingredi in tentationem, a veritate non abludet. Dum autem sic loqui nos docet, haud sane molles aut timidos nos vult esse, quin potius viriles, et ad laudabile opus quodlibet alacres: insuper etiam modestos et pauperes spiritu; neque existimare, fore nos in omni prorsus tentatione superiores. Intolerabilis enim quandoque incidit in hominis animum consternatio, et confidentissimam quamque mentem tentationis pondus perfringit. Oportet itaque haud nimis audere in tentationibus, sed reputare potius mentis nostrae infirmitatem. Ergo deprecemur quidem tentari; occasione tamen necessaria vocante, tunc demum omni exprompta strenuitate decertandum est. Duplex vero est tentationum genus: aut enim aliquis a diversae sectae hominibus tentatur, aut ab ignominiae passionibus. Debemus itaque in his tam gravibus versantes malis, vel etiam ante quam eveniant, orare ac dicere: ne nos inducas in tentationem. Sed cum ipsa tentatio ingruet, tunc resiste fortiter, carnem increpa, frenum menti iniice, opem a Deo pete. Tunc enim auxiliabitur, et victoriam concedet universalis Servator ac dominus.

Et ait ad illos: quis vestrum habebit amicum? etc.

Mirabilis heic est sententiarum ordo. Docuit enim Servator quemadmodum opus sit orare, sciscitantibus id sanctis apostolis. Sed oportebat, eos qui hanc tam venerabilem salutaremque doctrinam accepe-

αὐτὴν τὴν θείαν καὶ ὑπερτάτην ἁμαρτάνωσι δόξαν· οὐ γὰρ ἐκείνων ἡμεῖς ἐσμὲν κύριοι, μόνον δὲ τῶν εἰς ἡμᾶς γεγονότων.

Καὶ μὴ εἰσενέγκῃς ἡμᾶς εἰς πειρασμόν.

Μέχρι μὲν τούτου τὴν προσευχὴν ἵστησιν ὁ Λουκᾶς· ὁ δέ γε Ματθαῖος * εὑρίσκεται προσεπενεγκών· ἀλλὰ ῥῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ· ἔνεστι δὲ τοῖς λόγοις πλείστη τίς ἀκολουθία· ἕψεται γὰρ πάντως τῷ μὴ εἰσελθεῖν εἰς πειρασμὸν, τὸ ἐκ τοῦ πονηροῦ ῥυσθῆναι ἡμᾶς· ἢ τάχα που, ταυτὸν εἶναί τις εἰπὼν τὸ ῥυσθῆναι τῷ μὴ εἰσελθεῖν εἰς πειρασμὸν, οὐκ ἂν ἁμάρτοι τἀληθοῦς· οὐκ ἀνάνδρους δὲ ἡμᾶς οὔτε δειλοὺς εἶναι βούλεται, ταῦτα διδάσκων λέγειν, νεανικοὺς δὲ μᾶλλον, καὶ ἐφ' ἅπασιν εὐτόλμους τοῖς ἐπαινουμένοις· πρὸς δὲ αὖ τούτοις, καὶ μετριόφρονας καὶ πτωχοὺς τῷ πνεύματι, καὶ μὴ νομίζειν ὅτι πάντη τε καὶ πάντως παντὸς περιεσόμεθα πειρασμοῦ· ἀφόρητον γὰρ ἔσθ' ὅτε κατεμπίπτει δέος τῇ ἀνθρώπου ψυχῇ, καὶ εὐτολμότατον συνθραύει φρόνημα τὸ τοῦ πειρασμοῦ τὸ βάρος· χρὴ τοίνυν μὴ καταθρασύνεσθαι πειρασμῶν, διαλογίζεσθαι δὲ μᾶλλον τῆς ἐν ἡμῖν διανοίας τὸ ἀσθενές· οὐκοῦν παραιτώμεθα μὲν τὸ πειράζεσθαι· καιροῦ δὲ καλοῦντος ὡς ἐξ ἀνάγκης εἰς τοῦτο, τότε δὴ τότε παντὶ σθένει χρωμένους ἀγωνίζεσθαι χρή· διττὸν δὲ τὸ εἶδος τῶν πειρασμῶν· ἢ γάρ τις ὑπὸ τῶν ἑτεροφρόνων πειράζεται, ἢ ὑπὸ τῶν τῆς ἀτιμίας παθῶν· δεῖ δὴ οὖν ἄρα τοῖς οὕτω δεινοῖς ἐνομιλοῦντας κακοῖς, ἢ γοῦν οὔπω γεγονότας ἐν αὐτοῖς, προσεύχεσθαί τε καὶ λέγειν, μὴ εἰσαγάγῃς ἡμᾶς εἰς πειρασμόν· ἐπιπηδήσαντος δὲ πειρασμοῦ, τότε γενναίως ἵστασο, ἐπιτίμησον τῇ σαρκὶ, χαλινὸν ἐπίθες τῷ νῷ, αἴτησον ἐπικουρίαν τὴν παρὰ θεοῦ· ἐπικουρήσει γὰρ τότε καὶ παρέξει τὸ νικᾷν ὁ τῶν ὅλων σωτὴρ καὶ κύριος (1).

A. f. 152

* Matth. VI. 13.

Καὶ εἶπε πρὸς αὐτούς· τίς ἐξ ὑμῶν ἕξει φίλον; κ. τ. λ.

Θαυμαστὴ τῶν ἐννοιῶν ἡ τάξις· ἐδίδαξε μὲν γὰρ ὁ σωτὴρ, τίνα δεῖ προσεύχεσθαι τρόπον, αἰτησάντων τοῦτο τῶν ἁγίων ἀποστόλων· ἀλλ' εἰκὸς ἦν τὸ σεπτὸν δὴ τοῦτο καὶ σωτήριον ἐσχηκότας μάθημα παρ' αὐτοῦ, ποιεῖ-

A. f. 153 B. f. 11.

(1) Si quis hanc Cyrilli explanationem orationis dominicae, cum paris nominis opusculis Origenis et Cypriani conferet, facile existimabit, utrumque auctorem a Cyrillo fuisse inspectum.

ἐπεὶ μὲν τὰς λιτὰς κατὰ τὸν δοθέντα τύπον, μὴ ἀψικόρως δὲ τοῦτο δρᾷν μηδὲ ῥαθύμως· εἶτα μὴ ἀκουσθέντας ἐκ πρώτης εὐχῆς, ἢ γοῦν καὶ δευτέρας, ἀνακόψαι τὰς ἱκετείας, ὡς οὐδὲν ἐχούσας τὸ γοῦν εἰς ὄνησιν· ἵνα τοίνυν μὴ τοῦτο πάθοιμεν, μήτε μὴν ἐκ τῆς τοιαύτης μικροψυχίας ὑποστῶμεν ζημίαν, ἐν τρόπῳ παραβολῆς διαδείκνυσιν ἐναργῶς, ὡς τὸ ῥάθυμον μὲν εἰς προσευχὰς ἐπιζήμιον, ἐπωφελεστάτη δὲ λίαν ἡ ἔν γε τούτοις ὑπομονή· φέρε δὴ μεταστήσωμεν τὸ, ὡς ἐν τύπῳ παραβολῆς δεικνύμενον, εἰς ἀλήθειαν· ὄχλησον διὰ προσευχῆς· πρόσιθι τῷ φιλαγάθῳ θεῷ, καὶ μάλα συχνῶς· κἂν ἴδῃς μέλλουσαν τῆς χάριτος τὴν ἐπίδοσιν, μὴ ἀπεγνωκὼς τῶν προσδοκωμένων, μήτε ἀπολισθήσῃς τῆς προκειμένης ἐλπίδος, ἐκεῖνο ἴσως λέγων καθ' ἑαυτὸν ἀσυνέτως· προσῆλθον πολλάκις, δεδάκρυκα, ἐδεήθην, καὶ οὐ προσεδέχθην· οὐ γὰρ ἐκβέβηκέ τι πρὸς πέρας, τῶν αἰτηθέντων παρ' ἐμοῦ· ἐκεῖνο δὲ μᾶλλον ἐννόησον κατὰ σαυτόν· ὑπὲρ ἡμᾶς οἶδε τὰ καθ' ἡμᾶς ὁ τῶν ὅλων ταμίας· αἰτεῖς ἔσθ' ὅτε τὰ τῶν σῶν ἐπέκεινα μέτρων· οἶδεν αὐτὸς ὁ διδοὺς, τὸν ταῖς φιλοτιμίαις πρέποντα καιρόν· χρὴ τοιγαροῦν ἡμᾶς ἐμφρόνως τε ὁμοῦ καὶ ἐντόνως, τὰς πρὸς θεὸν ποιεῖσθαι λιτάς· κἂν εἰ γένοιτό τις τῶν αἰτημάτων ἀνάκλησις· τὸ γὰρ ἀνιδρωτὶ πορισθὲν καὶ ἐξ ἑτοίμου ληφθὲν, καταφρονεῖσθαι φιλεῖ.

v. 8. *Λέγω ὑμῖν, εἰ καὶ οὐ δώσει αὐτῷ ἀναστὰς κ. τ. λ.*

A f. 151. B f. 112. Ἐνταῦθα τὸ λέγω ὑμῖν, ὅρκου δύναμιν ἀποπληροῖ· οὐ ψεύδεται δὲ θεὸς, κἂν ὅρκου δίχα γένηται τὸ ἐπηγγελμένον· ἀπροφάσιστον δὲ ἀποφαίνων τὴν ἡμῶν ὀλιγοπιστίαν, ἔσθ' ὅτε ὅρκῳ βεβαιοῖ τοὺς ἀκροωμένους· τὸ δὲ ζητεῖτε λέγων, τὸ πονεῖν ἐπιτάττει· πόνῳ γὰρ ἀεί πως, εὑρίσκεται τὸ ζητούμενον· ὁ κρούων, τῇ χειρὶ προσαράττει τὴν θύραν, ἵνα τὴν τῶν κρουσμάτων ὄχλησιν οὐκ ἐνεγκὼν ὁ τῆς ἑστίας δεσπότης, ἀνοίξῃ καὶ οὐχ ἑκών· μάθε τοίνυν ἐκ τῶν καθ' ἡμᾶς πραγμάτων, τὴν τῶν χρησίμων θήραν· κροῦσον, ὄχλησον, αἴτησον· τοιούτους εἶναι χρὴ τοὺς αἰτοῦντάς τι παρὰ θεοῦ· ἐμφρόνως οὖν καὶ εὐτόνως εὔχεσθαι χρή· κἂν ἀναβολή τις τῶν αἰτημάτων γένηται, μὴ ναρκᾶν μηδὲ ἀφίστασθαι· γράφει γοῦν ὁ σο-

rant, facere quidem iuxta datam normam, sine fastidio tamen atque socordia: nec deinde, minime exaudita prima prece aut etiam secunda, cessare a precibus, ceu nullam utilitatem habentibus. Ne ergo id nobis accidat, neque ex hac pussillanimitate detrimentum patiamur, sub parabolae forma perspicue ostendit, ignaviam nocere precibus, utilissimam autem esse perseverantiam. Age porro quod specie parabolae ostensum fuit, in rei veritatem convertamus. Importune ora, accede ad benignum Deum persaepe; et si videris procrastinari gratiae concessionem, ne animum despondeas, neque a suscepta spe excidas, ita fortasse tecum ipse insipienter loquens: accessi multoties, lacrymatus sum, oravi, neque tamen exauditus fui; neque quicquam a me expetitum, recte successit. Illud potius tecum reputa: plus quam nos ipsi, res nostras videt omnium custos: petis interdum quae supra tuam conditionem sunt: scit ille dator idoneum benefaciendi tempus. Debemus igitur nos prudenter simul et constanter preces nostras Deo offerre; etiamsi fiat aliquando petitionum repetitio. Nam quod nobis sine nostro labore datur, quodque facile accipitur, contemni solet.

Dico vobis, et si non dabit illi surgens etc.

Heic verba « dico vobis » iurisiurandi vice funguntur. Neque idcirco fallit Deus si forte absque iureiurando aliquid spondeat; sed ut nulla nostrae fidei exiguitati excusatio sit, iureiurando interdum audientes confirmat. Verbo autem « quaerite » laborem imperat; nam labore plerumque res quaesita invenitur. Qui pulsat, manu ianuam concutit, ut ictuum molestiam non ferens aedium dominus, vel invitus aperiat. Disce igitur ex his quae apud homines accidunt, rei utilis conquisitionem: pulsa, molestus esto, ora: tales esse oportet qui aliquid a Deo postulant. Prudenter itaque et enixe orandum est. Et si forte dilatio aliqua exaudiendis precibus fiat,

non est torpendum neque desinendum. Scribit itaque sapientissimus Paulus: sine intermissione orate. Non mediocriter enim turbat diabolus, subitis interdum irretiens discriminibus, et ad varia peccata impellens. Tum praeterea congenita voluptarii affectus lex, carnis membris inhaeret, repugnans legi mentis nostrae, sicuti scriptum est. Denique etiam adversarii verorum dogmatum haeretici. Quamobrem opus est precibus mutuis. Arma enim nostra haud carnalia sunt, ut at scriptura, sed potentia Deo.

Quis autem ex vobis patrem poscet filius panem, numquid lapidem dabit illi?

Rursus nos docet Servator aliud quiddam utilitate praecipuum. Aliquando enim ad benignum Deum accedimus preces oblaturi de re qualibet, prout cuique videtur: neque tamen discernentes interdum aut explorantes, quid vere sit conveniens, quidve a Deo datum profuturum sit; quidque secus nociturum, si acceperimus a Deo: sed inconsiderato voluntatis impetu in cupiditates ferimur pernicie plenas. Cum ergo huiusmodi aliquid a Deo poscemus, nihil impetrabimus; risuque potius dignas facimus preces. Quaenam vero rei huius sit causa, ab ipso discamus. Numquis ex vobis homo, quem filius suus panem poposcerit, lapidem huic porriget? Tamquam in imagine, inquit, perspicuoque exemplo, ex iis quae apud vos fiunt, dictorum meorum vim cognoscite. Pater filiorum effectus, omni prorsus ope, ob multam erga eos caritatem, vis iis prodesse. Cum ergo filius panem postulat, sine mora alacerque porrigis, probe sciens ab eo utile alimentum affectari. Sin vero mentis adhuc impos parvulus, resque visas discernere nondum sciens, lapidem petierit ut comedat; num ei, inquit, porrigis, et non potius eum a noxia illa cupiditate retrahis? Idem porro sermo valet de serpente et pisce, de ovo et scorpione. Si ergo, inquit, vos mali quum sitis, id est capacem malitiae mentem ha-

φώτατος Παῦλος *, ἀδιαλείπτως προσεύχεσθε· θορυβεῖ μὲν γὰρ ὁ ὁ διάβολος οὐ μετρίως, ἀδοκήτοις ἔσθ' ὅτε περιστάσεσιν ἐνιεὶς, καὶ καταφέρων εἰς πολύτροπον ἁμαρτίαν· εἶτα πρὸς τούτῳ, τῆς ἐμφύτου φιληδονίας ὁ νόμος, ἐμφωλεύει τοῖς μέλεσι τῆς σαρκὸς, ἀντιστρατευόμενος τῷ νόμῳ τοῦ νοὸς ἡμῶν, κατὰ τὸ γεγραμμένον· * καὶ μὴν, καὶ οἱ τοῖς τῆς ἀληθείας πολεμοῦντες δόγμασιν αἱρετικοί· χρεία τοίνυν συχνῆς καὶ ἀλλεπαλλήλου προσευχῆς· τὰ γὰρ ὅπλα ἡμῶν οὐ σαρκικὰ, κατὰ τὸ γεγραμμένον *, ἀλλὰ δυνατὰ τῷ θεῷ. * I. Thess. V. 17. * Rom. VII. 23 * II Cor. X. 4.

Τινα δὲ ὑμῶν τὸν πατέρα αἰτήσει ὁ υἱὸς ἄρτον, μὴ λίθον ἐπιδώσει αὐτῷ; v. 11.

Διδάσκει πάλιν ἡμᾶς ὁ σωτὴρ ἕτερόν τι τῶν ἀναγκαίων εἰς ὄνησιν· πρόσιμεν γὰρ ἔσθ' ὅτε τῷ φιλαγάθῳ θεῷ, τὰς λιτὰς ποιούμενοι, τὰς ἐφ' ἑκάστῳ πράγματι κατὰ τὸ ἑκάστῳ δοκοῦν· ἀλλ' οὐ διακρίνοντες ἔσθ' ὅτε, ἢ βασανίζοντες, τί μέν ἐστι τὸ ἀληθῶς συμφέρον, καὶ ὅπερ ὀνίνησι δοθὲν παρὰ θεοῦ· τί δὲ καὶ τὸ ἀδικοῦν, εἰ λάβοιμεν· ἀκατασκέπτοις δὲ μᾶλλον θελημάτων ὁρμαῖς, ἐμπίπτομεν εἰς ἐπιθυμίας ὀλέθρου μεστάς· ὅταν οὖν τι τοιοῦτον αἰτῶμεν παρὰ θεοῦ, ληψόμεθα μὲν οὐδαμῶς, γέλωτος δὲ μᾶλλον ἀξίαν ποιούμεθα τὴν λιτήν· καὶ ποία τίς ἐστιν ἡ τούτου πρόφασις, παρ' αὐτοῦ μάθωμεν· τίς ἔσται ἐξ ὑμῶν ἄνθρωπος, ὃν αἰτήσει ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἄρτον, μὴ λίθον ἐπιδώσει αὐτῷ; ὡς ἐξ εἰκόνος φησὶ ἤτοι παραδείγματος ἐναργοῦς, ἐκ τῶν καθ' ὑμᾶς αὐτοὺς, τὴν τῶν παρ' ἐμοῦ λεγομένων δύναμιν ἐννοήσατε· πατὴρ γέγονας τέκνων, διὰ τρόπου παντὸς ἐκ πολλῆς ἄγαν φιλοστοργίας ὠφελεῖν ἐθέλεις αὐτά· ὅταν τοίνυν ἄρτον αἰτήσῃ, ἀμελητὶ καὶ χαίρων προσάγεις, εὖ εἰδὼς ὅτι τροφῆς μεταποιεῖται τῆς ἐπωφελοῦς· ὅταν δὲ διὰ φρενῶν ἔνδειαν τὸ βραχὺ παιδίον, οὔπω διακρίνειν εἰδὸς τὰ ὁρώμενα, αἰτήσῃ λίθον ἵνα φάγῃ, δίδως ἆρα, φησὶν, ἢ μᾶλλον ἀποφέρεις αὐτὸ τῆς εἰς τοῦτο βλαβερᾶς ἐπιθυμίας; ὁ δὲ αὐτὸς ἔστω λόγος ἐπί τε ὄφεως καὶ ἰχθύος, ὠοῦ καὶ σκορπίου· ὅτε τοίνυν, φησὶν, ὑμεῖς ὄντες πονηροὶ, τουτέστι κακίας δεκτικὴν ἔχοντες τὴν διάνοιαν, καὶ οὐ μονότροπον εἰς v. 12.

τὸ ἀγαθὸν, καθὰ καὶ ὁ τῶν ὅλων θεὸς, οἴδατε διδόναι δόματα ἀγαθὰ τοῖς τέκνοις, πόσῳ μᾶλλον ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος δώσει πνεῦμα ἀγαθὸν τοῖς αἰτοῦσιν αὐτόν; τουτέστι χάριν πνευματικὴν, ἀγαθὴν δὲ πάντως· ἣν εἴπερ τις λάβοι, τρισμακάριος ἔσται· οὐκοῦν εἴ τι τῶν τοιούτων ἐθέλοις λαβεῖν, πρόσιθι χαίρων· κατανεύσει γὰρ ἑτοίμως, φιλάρετος ὢν ὁ ἐν οὐρανοῖς πατήρ.

v. 14. Καὶ ἦν ἐκβάλλων δαιμόνιον, καὶ αὐτὸ ἦν κωφόν.

Κωφὸν (1) ἐν τούτοις τὸν ἄφωνον ὠνομάσθαι φαμέν· οὐ τῆς φύσεως δὲ ἦν τὸ πάθος, ἀλλὰ τῆς τοῦ δαίμονος ἐπιβουλῆ δήσαντος τὴν γλῶσσαν· διὸ καὶ ἑτέρων δεῖται τῶν προσαγόντων· οὐδὲ γὰρ δι' ἑαυτοῦ παρακαλέσαι ἠδύνατο, ἄφωνος ὤν· ὅθεν οὐδὲ ἀπαιτεῖ πίστιν αὐτὸν ὁ κύριος, ἀλλ' εὐθέως διορθοῦται τὸ νόσημα. «Καὶ ἐθαύμασαν οἱ ὄχλοι.» Τούτου καθαρισθέντος καὶ τελεσθέντος τοῦ θαύματος, κατεκρότει μὲν ἡ πληθὺς ταῖς εὐφημίαις αὐτὸν, καὶ δόξῃ θεοπρεπεῖ στεφανοῦν ἠπείγετο τὸν θαυματουργόν· τινὲς δέ, φησιν, ἐξ αὐτῶν, οὗτοι δὲ ἦσαν γραμματεῖς τε καὶ φαρισαῖοι, ἀπονοίᾳ καὶ φθόνῳ μεθύουσαν ἔχοντες τὴν καρδίαν, προσθήκην τῇ νόσῳ τὸ θαῦμα πεποίηνται· ἀφιστάντες γὰρ αὐτοῦ τὰ θεοπρεπῶς εἰργασμένα, τῷ διαβόλῳ προσνενεμήκασι τὸ πάντα δύνασθαι κατορθοῦν· δι' αὐτοῦ γὰρ αὐτὸν ἐκβάλλειν

v. 15. A. f. 155. b. ἔφασαν τὰ δαιμόνια. — Καταχωννύων γοῦν ὥσπερ εἰς ἄβυσσον ὁ Χριστὸς τὰ πονηρὰ δαιμόνια, καὶ οὐχ' ἑκόντα μεθιστὰς, διὰ τοῦ τῶν ἐχόντων ἐκπέμπειν αὐτὰ, καί τοι δέον ἐπὶ τούτῳ θαυμάζεσθαι, παρὰ τῶν εἰωθότων φιλοψογεῖν, οὐ διέδρα λόγους· τετολμήκασι γὰρ εἰπεῖν, ἔγκλημα ποιούμενοι τὴν τερατουργίαν, οὗτος οὐκ ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια, εἰ μὴ ἐν Βεελ-

v. 16. ζεβούλ. «Ἕτεροι δὲ πειράζοντες κ. τ. λ.» Ἕτεροι δὲ τοῖς ἴσοις τοῦ φθόνου διανυττόμενοι κέντροις, ἐζήτουν ἐξ οὐρανοῦ σημεῖον ἰδεῖν παρ' αὐτοῦ· μονονουχὶ βοῶντες, κἂν ἐξ ἀνθρώπου κακόηθες ἐλάσῃς δαιμόνιον, ἀλλ' οὔπω μέγα τὸ χρῆμα ἐστὶν, οὐδὲ θείας ἐνεργείας ἀπόδειξιν ἔχει τὸ δρώμενον· οὔπω τί

beatis, neque in bono constantem, prout est omnium Deus, nostis bona filiis dare, quanto magis pater vester caelestis spiritum bonum dabit poscentibus se? id est spiritalem gratiam planeque bonam; quam qui receperit, beatissimus erit. Si ergo huius generis aliquid vis accipere, accede alacer; annuet enim libenter virtutis amator caelestis pater.

Et erat eiiciens daemonium, et illud erat mutum.

Mutum heic appellatum dicimus hominem qui non loquebatur; neque hic erat naturae morbus, sed fraus daemonis qui linguam ei vinxerat. Quamobrem etiam indiguit, ut ab aliis Christo offerretur; neque enim ipse per se postulare poterat voce carens. Hinc ne fidem quidem ab eo exigit Dominus, sed ilico morbum curat. « Et admiratae sunt turbae. » Homine hoc liberato, consummatoque miraculo, plaudebat Christo cum praeconiis populus, gloriaque Deo congrua exornare satagebat prodigii auctorem. Quidam tamen ex eis, inquit, hi vero scribae ac pharisaei erant, invidia vesaniaque refertum cor gerentes, morbi quasi additamentum miraculum id esse voluerunt. Etenim Christo quae divinitus fiebant detrahentes, diabolo adtribuebant nihil agere non valenti: nam per hunc a Christo expelli daemonia dictitabant. — Ergo demersis quasi abysso malis daemonibus Christus, quos invitos ab obsessis pellebat, quum ob id dignus admiratione esset, maledicorum tamen obtrectationes non vitavit. Ausi sunt enim dicere, crimini vertentes prodigium: hic non expellit daemonia nisi in Beelzebul. « Et alii tentantes etc. » Alii vero paribus invidiae stimulati aculeis, quaerebant videre signum de caelo ab eo fieri, propemodum dicentes: quamquam improbum ex homine pepulisti daemonem, nondum tamen id grande portentum est, neque divinam potentiam res haec demonstrat. Nondum quid

(1) Fragmentum hoc, usque ad νόσημα, in codice dicitur Cyrilli simul et Chrysostomi.

simile antiquis prodigiis vidimus. Ostende aliquid quod absque ulla dubitatione caelitus factum videatur. Transmisit Moyses populum, gradibile ei faciens medium mare. Petram virga percussit, et fluentorum matrem effecit, fontes de duro lapide scaturierunt. Similiter post eum Iosue solem contra Gabaon stitit, et lunam contra vallem Arnon. Iussit Iordanem subsistere, eiusque fluentis vinculum indidit. Tu vero nihil huiusmodi ostendisti. Nam de caelo signum petere, nihil aliud fere innuit, nisi inter homines illos talia fuisse de eo colloquia. Quid vero ad haec Christus?

Ipse autem ut vidit cogitationes eorum etc.

Primo quidem se Deum ostendit, eo quod tacite ab iis murmurata scivit; etenim cogitationes illorum cognoverat (1). Deinde ut tam gravi eos impietate averteret, nihil e scripturis profert, quibus non adtendissent, immo et falsos sensus adsuissent; sed ex vulgo accidentibus argumentatur. Nam civitas, inquit, immo et domus, si dissidio laboret, celeriter dissolvetur; pariterque regnum, quo nihil validius esse solet. Si ergo et ego daemonem habens, ope huius daemonas eiicio, seditio inter daemones fit; qui si invicem adversentur, potentia ipsorum peribit. Nam regnum firmat subditorum germanitas. Firmatur quoque domus, si domestici nullatenus inter se contendant. Regnum denique etiam Beelzebuli firmum manet, nisi ipse contraria sibi operari voluerit. Quomodo ergo Satanam expellit Satanas? Igitur haud spontanei eiiciuntur ex hominibus daemones. Non enim secum pugnat Satanas, in proprios non invehitur stipatores, sed suo potius fert suppetias regno. Superest igitur ut existimetis, a me divina virtute Satanam conteri. — Impiorum pharisaeorum nequissima mul-

τεθεάμεθα τοῖς ἀρχαίοις θαύμασιν ὅμοιον· δεῖξόν τι τῶν ἄνωθεν ἀνενδοιάστως ἐνεργουμένων· διεβίβασε Μωϋσῆς τὸν λαὸν, βάσιμον αὐτοῖς ἀποφήνας τὴν διὰ μέσου θάλατταν· ἐτύπτησε τῇ ῥάβδῳ τὴν πέτραν, καὶ ποταμῶν αὐτὴν ἔδειξε μητέρα· ἐξεδόθησαν ἐκ τοῦ ἀκροτόμου πηγαί· ὁμοίως ὁ μετ' αὐτὸν Ἰησοῦς ἔστησε τὸν ἥλιον κατὰ Γαβαὼ, καὶ τὴν σελήνην κατὰ φάραγγα Ἀρνών· ἔστησε τὸν Ἰορδάνην, καὶ τοῖς ἐκείνου νάμασιν ἐνῆκε δεσμόν· σὺ δὲ τούτων ἔδειξας οὐδέν· τὸ γὰρ ἐξ οὐρανοῦ βούλεσθαι σημεῖον αἰτεῖν, οὐδὲν ἕτερον ὑπεμφήνειεν ἂν, πλὴν ὅτι τοιούτους ἐσχήκασιν ἐπ' αὐτῷ τότε διαλογισμούς· καὶ τί πρὸς ταῦτα Χριστός;

Αὐτὸς δὲ εἰδὼς αὐτῶν τὰ διανοήματα κ. τ. λ. v. 17.

Πρῶτον μὲν ὄντα Θεὸν ἑαυτὸν ἀποφαίνει, διὰ τοῦ καὶ τὸ λάθρα ψιθυρισθὲν παρ' A. f. 155.
αὐτοῖς, εἰδέναι· ἔγνω γὰρ τοὺς διαλογισμοὺς αὐτῶν. Ἔπειτα (2) τοῦ οὕτω δεινῆς ἀφιστὰς αὐτοὺς ἀσεβείας, οὐδὲν ἀπὸ τῶν γραφῶν φησὶν, οὐδὲ γὰρ προσεῖχον, ἀλλὰ καὶ παρερμηνεύειν ἔμελλον, ἀλλ' ἀπὸ τῶν κοινῇ συμβαινόντων· καὶ πόλις γάρ φησιν καὶ οἰκία ἂν σχισθῇ, ταχέως διαλύεται· καὶ βασιλεία, ἧς οὐδὲν δυνατώτερον· εἰ οὖν καὶ ἐγὼ δαίμονα ἔχων, δι' ἐκείνου ἐκβάλλω τοὺς δαίμονας, στάσις μεταξὺ δαιμόνων ἐστί· καὶ εἰ κατ' ἀλλήλων ἵστανται, ἀπόλωλεν αὐτῶν ἡ ἰσχύς· ἵστησι μὲν γὰρ βασιλείας τῶν ὑπὸ χεῖρα τὸ γνήσιον· ἵστησι δὲ οἴκους τὸ κατὰ μηδένα τρόπον ἀντιφέρεσθαί τινας ἀλλήλοις τῶν ἐν αὐτοῖς· ἔστησε δ' ἂν καὶ τὴν τοῦ Βεελζεβοὺλ βασιλείαν, τὸ μὴ αὐτὸν ἑαυτῷ δρᾷν ἐθέλειν τὰ ἐναντία· πῶς οὖν ἐκβάλλει σατανᾶς τὸν σατανᾶν; οὐκοῦν οὐχ ἑκόντα τῶν ἀνθρώπων ἐκπέμπεται τὰ δαιμόνια· οὐ γὰρ μάχεται φησὶν ὁ σατανᾶς ἑαυτῷ· οὐκ ἐπιπλήττει τοῖς ἑαυτοῦ δορυφόροις, συγκροτεῖ δὲ μᾶλλον τὴν ἑαυτοῦ βασιλείαν· λείπεται τοίνυν ἐννοεῖν ὅτι δυνάμει
θείᾳ συντρίβω τὸν σατανᾶν. — Τῶν ἀνοσίων A. f. 156.
φαρισαίων ἡ δυστροπωτάτη πληθὺς διαβε-

(1) Heic prosequitur in Corderii lat. catena Cyrillus. « Quia autem impudens erat talis illorum suspicio, ideo etiam multorum timore perterriti, non praesumpserunt criminationes suas in publicum proferre, sed mente secum assidue versabant. »

(2) Qui heic prosequitur tractus, usque ad τὸν σατανᾶν, inscribitur in codice Cyrillo simul et Chrysostomo.

βλήκασι τὸν Ἐμμανουὴλ, καὶ συκοφαντεῖν ἀπετόλμων τὴν δόξαν αὐτοῦ, τὸν τοῦ Βεελζεβοὺλ συνεργίαις ἐπικουρούμενον, εἰς τὸ δύνασθαι τὰ πονηρὰ τῶν ἠῤῥωστηκότων ἐξελαύνειν πνεύματα, δυσσεβῶς ὀνομάζοντες· τοιγάρτοι καὶ

Os. VII. 13. διὰ Ὠσηὲ * προφήτου τῆς τῶν Ἰουδαίων ἀθυροστομίας κατεκεκράγει λέγων αὐτὸς ὁ Ἐμμανουήλ· οὐαὶ αὐτοῖς, ὅτι ἀπεπήδησαν ἀπ᾽ ἐμοῦ· δείλαιοι εἰσὶν, ὅτι ἠσέβησαν εἰς ἐμέ· ἐγὼ δὲ ἐλυτρωσάμην αὐτοὺς, αὐτοὶ δὲ κατελάλησαν κατ᾽ ἐμοῦ ψευδῆ.

v. 19 *Οἱ υἱοὶ ὑμῶν ἐν τίνι ἐκβάλλουσι;*

A. f. 156. Ἰουδαῖοι γὰρ καὶ ἐξ Ἰουδαίων κατὰ σάρκα γεγόνασιν οἱ μακάριοι μαθηταί· οὗτοι τὴν κατὰ πνευμάτων ἀκαθάρτων ἐξουσίαν ἐσχήκασι παρὰ θεοῦ, καὶ δὴ καὶ ἀπήλλαττον τοὺς ἐνισχημένους, ἐπιφωνοῦντες αὐτοῖς τὸ ἐν ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ· ὅτε τοίνυν, φησὶν, οἱ ἐξ ὑμῶν γεγονότες υἱοὶ, ἐν ὀνόματί μου τὸν Βεελζεβοὺλ συντρίβουσιν, ἐπιπλήττοντες αὐτοῦ τοῖς δορυφόροις, καὶ ἀμογητὶ τῶν ἐχόντων αὐτοὺς ἐκπέμποντες, πῶς οὐκ ἐναργὴς δυσφημία, πολὺ τὸ ἀμαθὲς δὲ ἔχουσα συμπεπλεγμένον, τὸ λέγειν ἐμὲ δύναμιν δανείζεσθαι τὴν παρὰ τοῦ Βεελζεβούλ; κατακριθήσεσθε τοίνυν ὑπὸ τῆς πίστεως ἐξ ὑμῶν γεγονότων υἱῶν, εἴπερ αὐτοὶ μὲν τὴν παρ᾽ ἐμοῦ λαβόντες ἐξουσίαν καὶ δύναμιν παραλύουσι τὸν σατανᾶν, καὶ οὐχ᾽ ἑκόντα τῶν ἐχόντων αὐτὸν ἐκπέμποντες· ὑμεῖς δὲ λέγετε τῇ ἐκείνου δυνάμεσι κεχρημένον, ἐνεργεῖν ἐμὲ τὰς θεοσημείας.

v. 20 *Εἰ δὲ ἐν δακτύλῳ θεοῦ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια κ. τ. λ.*

A. f. 15[illegible]. B. f. 11[illegible]. b. Ἐπειδή φησι τὸ παρ᾽ ὑμῶν λεγόμενον οὐκ ἀληθές, ἕωλον δὲ μᾶλλον ἐστὶ καὶ κατεψευσμένον, καὶ συκοφαντίας ἔχον γραφὴν, πρόδηλον ὅτι ἐν δακτύλῳ θεοῦ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια· δάκτυλον δὲ θεοῦ, τὸ ἅγιον πνεῦμα φησί· χεὶρ μὲν γὰρ αὐτὸς καὶ βραχίων ὠνόμασται τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς, ἐνεργεῖ γὰρ τὰ πάντα δι᾽ αὐτοῦ· ἐνεργεῖ δὲ ὁμοίως καὶ ὁ υἱὸς ἐν πνεύματι· ὥσπερ οὖν ὁ δάκτυλος ἀπήρτηται τῆς χειρὸς, οὐκ ἀλλότριος ὢν αὐτῆς, ἀλλ᾽ ἐν αὐτῇ φυσικῶς, οὕτω καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τῷ τῆς ὁμοουσιότητος λόγῳ συνῆπται

titudo criminabantur Emmanuhelem, eiusque gloriam calumniari audebant; et quasi is Beelzebuli adiutorio fultus malos ab aegrotis daemonas posset expellere, impie dictitabant. Quamobrem per Oseam quoque prophetam, Iudaeorum os procax increpabat his verbis Emmanuhel: vae eis, quoniam recesserunt a me! miseri sunt, quia impie egerunt adversus me. Ego quidem redemi eos, sed ipsi adversus me falsa locuti sunt.

Filii vestri in quo eiiciunt?

Iudaei enim ex iudaeis secundum carnem orti erant beati discipuli. Hi adversus impuros spiritus potestate a Deo instructi fuerant, ideoque etiam obsessos liberabant inclamantes eis verba: in nomine Iesu Christi. Si ergo, inquit, filii vestri in nomine meo Beelzebulum conterunt, stipatores eius obiurgando, atque ilico ex obsessis pellendo, quid ni sit manifestum convicium, multam quoque habens admixtam inscitiam, si quis ait me potentiam a Beelzebulo mutuari? Convincemini igitur vestrorum filiorum testimonio, quoniam ipsi quidem post acceptam a me potestatem ac vim, Satanam debellant, invitumque ex obsessis ab eo trudunt; dum vos interim me dicitis illius viribus utentem miracula operari (1).

Porro si in digito Dei eiicio daemonia etc.

Quoniam dicta a vobis veritate carent, et futilia falsaque sunt, immo et calumniosa dici queunt, constat me digito Dei daemones eiicere. Digitum porro Dei, Spiritum sanctum dicit. Manus enim et brachium ipse Christus patris Dei nominatur, qui omnia per ipsum operatur. Filius item operatur similiter in Spiritu. Sicut ergo digitus pendet a manu, ab ipsa non alienus, sed in eadem naturaliter existens, sic etiam Spiritus sanctus consubstantialitatis ratione filio unitus est, quamquam a Deo patre

(1) Daemones pro morbis, et daemoniacos pro aegrotis, dici in evangeliis, saepe importuneque scripserunt heterodoxi critici. Qua tamen fide id adfirmare queunt, sacro textu eiusque explanatoribus patribus omnino refragantibus?

procedit. Nam cuncta, ut dixi, filius operatur per consubstantialem Spiritum. Verumtamen digito, inquit, Dei daemones eiicio, nunc etiam dispensatoria ratione ut homo. Neque enim sustinuissent Iudaei, corrupta fatuaque mente praediti, dicentem ipsum Spiritu se proprio daemones eiicere. – Et animadverte quaeso diligenter, quod operante patre per filium miracula, Spiritus ipse haec operatur: namque ipse in illo suo templo agebat. Quorum autem una est operatio, horum quoque eadem natura est. Undique igitur ad veritatem compulsi Spiritus sancti adversarii, oderint demum deceptorum suorum vomitus, resipiscant ad Deum, petant ab eo veritatis lumen, quod benignus Servator non denegabit. – Si ergo, inquit, ego homo aeque ac vos factus, Spiritu Dei eiicio daemonia, sequitur ut humana natura in me primo consecuta sit congruum Deo regnum. Gloriatur enim se conterere Satanam, et impuros spiritus increpare. Hoc significant verba: pervenit in vos regnum Dei.

Cum fortis armatus custodit atrium suum etc.

Quoniam ad multos sensus sermonem huiusmodi pertrahi necesse erat, utitur claro ac limpidissimo exemplo, cuius ope possint quicumque velint cognoscere, quod ipse principem huius saeculi vicerit, et quasi enervaverit, et haerente illi fortitudine spoliatum, praedam amicis suis tradiderit. Quamdiu enim, inquit, fortis robur suum retinet, et rem suam custodit, violentiam nullam pertimescit. Verumtamen si quis eo fortior superveniens ipsum domuerit, tunc diripitur. Haec quidem de hominibus dicta est similitudo; attamen par calamitas virtutis osori diabolo accidit: qui ante quidem Servatoris adventum magnis viribus pollebat, alienos greges, nempe illos qui supremi Dei erant, concludens veluti ac retinens in caula sua. Sed

πρὸς ἕνωσιν τῷ υἱῷ, κἂν ἐκ τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς ἐκπορεύηται (1)· πάντα γὰρ ὡς ἔφην ὁ υἱὸς ἐργάζεται, διὰ τοῦ ὁμοουσίου πνεύματος· πλὴν ἐν δακτύλῳ θεοῦ φησὶ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, καὶ νῦν οἰκονομικῶς ὡς ἄνθρωπος· οὐ γὰρ ἂν ἤνεγκαν Ἰουδαῖοι, σαθρὸν καὶ ἀσύνετον ἔχοντες νοῦν, λέγοντος αὐτοῦ, ὅτι ἐν πνεύματί μου ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια. – Καί μοι A. f. 156.
πρόσχες ἀκριβῶς, ὅτι ἐνεργοῦντος τοῦ πατρὸς δι᾽ υἱοῦ τὰ παράδοξα, τὸ πνεῦμα ἐστὶ τὸ ἐνεργοῦν αὐτά· καὶ γὰρ αὐτὸ ἐνήργει ἐν ἐκείνῳ τῷ ναῷ· ὧν δὲ μία ἐνέργεια, τούτων καὶ φύσις ἡ αὐτή· πανταχοῦ τοίνυν συνελαυνόμενοι πρὸς τὸ ἀληθὲς οἱ πνευματομάχοι, μισείτωσαν τῶν τῶν πλάνων ἐμέτους, ἀνανηφέτωσαν πρὸς θεὸν, αἰτείτωσαν παρ᾽ αὐτοῦ τῆς ἀληθείας τὸ φῶς· χαρίσεται γὰρ φιλάνθρωπος ὢν ὁ σωτήρ. A. f. 156. b.
– Εἰ τοίνυν φησὶν ἐγὼ ἄνθρωπος ὢν καὶ γενόμενος καθ᾽ ὑμᾶς, ἐν πνεύματι θεοῦ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, πεπλούτηκεν ἡ ἀνθρώπου φύσις ἐν ἐμοὶ καὶ πρώτῳ τὴν θεοπρεπῆ βασιλείαν· δεδόξασται γὰρ συντρίβουσα τὸν σατανᾶν, καὶ ἀκαθάρτοις ἐπιτιμῶσα πνεύμασι· τοῦτό ἐστι τὸ, ἔφθασεν ἐφ᾽ ὑμᾶς ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ.

Ὅταν ὁ ἰσχυρὸς καθωπλισμένος φυλάσσῃ τὴν ἑαυτοῦ αὐλὴν κ. τ. λ. V. 21.

Ἐπειδὴ διὰ πολλῶν ἐννοιῶν, ὧν ἐπὶ τούτοις ἰέναι λόγον ἀναγκαῖον ἦν, κέχρηται παραδείγματι σαφεῖ καὶ ἐναργεστάτῳ, δι᾽ οὗ πάρεστι τοῖς ἐθέλουσιν ἰδεῖν, ὅτι νενίκηκε τὸν ἄρχοντα τοῦ αἰῶνος τούτου, καὶ οἷον ἀπονευρώσας αὐτὸν, καὶ γυμνὸν ἀποφήνας τῆς ἐνούσης ἰσχύος αὐτῷ, δέδωκεν εἰς διαρπαγὴν τοῖς ἑαυτοῦ γνωρίμοις· ἕως μὲν γάρ, φησιν, ὁ ἰσχυρὸς ἔχει τὸ δύνασθαι, καὶ φυλάττει τὰ ἑαυτοῦ, οὐδὲ μίαν ὑφορᾶται πλεονεξίαν· ἐπ᾽ ἂν δέ τις ἰσχυρότερος αὐτοῦ ἐπελθὼν χειρώσηται αὐτὸν, τότε διαρπάζεται· τοῦτο ὡς ἐπ᾽ ἀνθρώπων εἴρηται τὸ παράδειγμα· πέπονθε δὲ αὐτὸ καὶ ὁ μισόκαλος διάβολος· ἦν μὲν γὰρ πρὸ τῆς σωτῆρος ἐπιδημίας ἐν ἰσχύϊ πολλῇ, τὰς ἀλλοτρίας ἀγέλας, δῆλον δὲ ὅτι τὰς τοῦ ἐπὶ πάντων θεοῦ, συνελάσας ὥσπερ καὶ συνέχων εἰς ἰδίαν A. f. 156. b

(1) Hactenus hoc fragmentum ad v. 20. citat Allatius de syn. ephes. p. 64. ex Cyrillo in Lucam cap. 39. (nimirum ex aliquo codice ms.) Confer etiam Cyrilli thesaurum ed. Aubert. T. V. part. I. p. 339.

αὐλήν· ἐπειδὴ δὲ ὁ πάντων ἐπέκεινα τοῦ θεοῦ λόγος, ὁ πάσης ἰσχύος δοτὴρ, καὶ τῶν δυνάμεων κύριος, ἐπεπήδησεν αὐτῷ γενόμενος ἄνθρωπος, διηρπάσθη πάντα αὐτοῦ τὰ σκεύη, καὶ διεδόθη τὰ σκῦλα· οἱ γὰρ πάλαι παρ᾽ αὐτοῦ συνεχόμενοι πρὸς ἀθεΐαν καὶ πλάνην, κέκληνται διὰ τῶν ἁγίων ἀποστόλων εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας, καὶ προσεκομίσθησαν τῷ θεῷ καὶ πατρὶ διὰ τῆς πίστεως τῆς εἰς τὸν υἱόν.

postquam summum illud Dei Verbum, omnis fortitudinis dator, et virtutum dominus, humana adsumpta natura diabolum adortus est, cuncta huius vasa direpta fuerunt, et spolia sunt distributa. Nam qui olim in atheismo atque errore ab eo detinebantur, per sanctos apostolos ad veritatis agnitionem vocati fuerunt, et ad Deum patrem, per fidem in filium, adducti.

v. 23 Ὁ μὴ ὢν μετ᾽ ἐμοῦ, κατ᾽ ἐμοῦ ἐστι.

A. f. 157. C. f. 132. Ἐγὼ μὲν γὰρ ἐπεδήμησα, φησὶν, ἵνα πάντας ἐξέλωμαι τῶν τοῦ διαβόλου χειρῶν, ἵνα αἰχμαλώτους ὄντας ἐλευθερώσω, καὶ φωτίσω ἐσκοτισμένους, καὶ πεσόντας ἀναστήσω, καὶ συντεθραυσμένους ἰάσωμαι, ἵνα τὰ τέκνα τοῦ θεοῦ, τὰ διεσκορπισμένα παρ᾽ ἐκείνου δηλονότι, συναγάγω εἰς ἕν· ὁ δέ γε σατανᾶς μὴ ὢν μετ᾽ ἐμοῦ, ἐπιχειρεῖ σκορπίζειν ἃ συνῆξα καὶ ἔσωσα· πῶς οὖν ὁ μαχόμενος ταῖς ἐμαῖς οἰκονομίαις, δίδωσί μοι δύναμιν καθ᾽ ἑαυτοῦ; ἆρ᾽ οὐκ εὔηθες τὸ οἴεσθαι τοιοῦτόν τι γεγενῆσθαι; — Πόθεν οὖν ἄρα συμβέβηκε τοῖς Ἰουδαίων δήμοις, τὸ κατολισθεῖν εἰς τοιαύτας ἐννοίας περὶ Χριστοῦ, αὐτὸς διεσάφησεν εἰπών·

Qui non est mecum, contra me est.

Equidem veni, inquit, ut omnes diaboli manu eripiam, ut captivos liberem, obtenebratos illuminem, lapsos relevem, confractos sanem; ut Dei filios a diabolo dispersos congregem. Secus vero Satanas, qui mecum non est, spargere nititur quae collegi atque salvavi. Quî ergo fieri potest, ut qui meis actibus adversatur, vires mihi contra se ipsum suppeditet? Nonne stulte creditur huiusmodi aliquid evenisse? – Quomodo autem Iudaeorum populo contigerit in huiusmodi de Christo opiniones delabi, ipse declaravit dicens:

v. 24. Ὅταν τὸ ἀκάθαρτον πνεῦμα ἐξέλθῃ ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου, διέρχεται δι᾽ ἀνύδρων τόπων κ. τ. λ.

A. f. 157. b. Ὅτι δὲ εἰς Ἰουδαίους ἐστὶ τὸ σύμπαν τοῦ-
* Matth. XII. 45. το παράδειγμα, δεδήλωκεν ὁ Ματθαῖος *, ἐπιφωνήσας· οὕτως ἔσται καὶ τῇ γενεᾷ τῇ πονηρᾷ ταύτῃ· ἕως μὲν γὰρ ἦσαν ἐν Αἰγύπτῳ θητεύοντες, καὶ τοῖς Αἰγυπτίων διαζῶντες ἔθεσί τε καὶ νόμοις, μεστοὶ πάσης ὑπῆρχον ἀκαθαρσίας, ἔνοικον ἦν αὐτοῖς τὸ πνεῦμα τὸ πονηρόν· ἐπειδὴ δὲ λελύτρωνται διὰ Μωϋσέως κατοικτείροντος θεοῦ, καὶ νόμον ἐσχήκασι παιδαγωγὸν. πρὸς τὸ τῆς ἀληθοῦς θεογνωσίας καλοῦντα φῶς, ἀπελήλατο τὸ βέβηλον καὶ ἀκάθαρτον πνεῦμα· ὅτε δὴ καὶ τεθύκασι τὸν ἀμνὸν εἰς τύπον Χριστοῦ, κατεχρίσθησάν τε τῷ αἵματι, καὶ διέδρασαν τὸν ὀλοθρευτήν· ἐπειδὴ δὲ οὐ πεπιστεύκασιν εἰς Χριστὸν, ἀλλὰ παρώσαντο τὸν λυτρωτὴν, ἰδοὺ δὴ πάλιν εἰσπέπτωκε τὸ ἀκάθαρτον πνεῦμα, καὶ πολὺ χειρόνως ἢ πάλαι· εὗρε γὰρ αὐτῶν τὴν καρδίαν γυμνὴν, καὶ σχολάζουσαν ἀπὸ πάσης εὐσεβείας, καὶ οἷον σεσαρωμένην, καὶ κατῴκησεν

Cum immundus spiritus exierit de homine, ambulat per loca inaquosa etc.

Sane quod adversus Iudaeos universa haec similitudo tendat, certiores nos facit Matthaeus insuper exclamans: sic huic pravae generationi eveniet. Nam quamdiu in Aegypto serviebant, et Aegyptiorum vivebant moribus legibusque, omni scatebant impuritate, incolamque perpetiebantur improbum spiritum. Postquam vero miserante Deo per Moysem liberati fuerunt, legemque habuerunt veluti quendam paedagogum, a quo ad veram Dei notitiam deducebantur, profanus impurusque spiritus eiectus fuit. Tunc etiam Christi typum sacrificantes agnum, eiusque sanguine tincti, exitiosum angelum effugerunt. Sed enim quia deinde noluerunt Christo credere, redemptoremque repudiarunt, en rursus in eos irruit, immo et gravius quam olim, impurus spiritus: reperit enim cor illorum vacuum, et omni recta pietate carens, sco-

pis veluti mundatum, ideoque in his habitavit. Sicut enim sanctus Spiritus, siquando hominis cor impuritate qualibet liberum viderit, ibi habitat ac diversatur et requiescit; sic etiam immundus spiritus in improborum animabus degere solet. Hi enim omni, ut dixi, virtute vacant. Sic ergo contigit, ut postrema Israhelis prioribus peiora fuerint. Namque, ut ait Servatoris discipulus, « melius erat illis non cognoscere viam veritatis, quam post agnitionem, retrorsum converti ab eo, quod illis traditum est sancto mandato. Contigit enim eis illud veri proverbii: canis reversus ad suum vomitum, et sus lota in volutabro luti. » Revera ex illorum ausibus cognoscere licet, proprios vomitus resorbuisse, et antiquo in luto sese iterum volutasse, atque in Aegypti errorem relapsos. Nimirum in eos denuo insiluit immundus spiritus; fueruntque, ut ait Servator, postrema ipsorum peiora prioribus.

Signum quaerit, et signum non dabitur ei.

Malitiosa haec postulatio; ideo nihil consequuntur, iuxta illud: exquirent me impii, et non invenient. Quod si fieri potuisset, ut nollet Iesus pati in carne necem crucis, ne hoc quidem Iudaeis signum dandum erat. Quia vero inevitabilis erat ob mundi salutem passio, datum est illis hoc signum ad condemnationem. Quod autem maximum signum sit Deo dignae virtutis, potentiaeque incarnati Verbi, mortis destructio per ipsius a mortuis resurrectionem, satis erit, ut reor, piis hominibus ad rem sibi persuadendam, quod nempe Pilati milites pecunia multa seducti fuerint, qui dominicum custodiebant sepulcrum, ut dicerent, dormientibus ipsis corpus furto sublatum. Ne huic igitur quidem crediderunt signo Iudaei. Ideo iuste admodum de ipsis ait: regina austri consurget etc.

Regina austri consurget in iudicio etc.

Festinavit ad Salomonem audiendum mulier barbara, tantumque viae ob hanc causam emensa est, ut doctrinam de visi-

ἐν αὐτοῖς· ὥσπερ γὰρ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὅταν ἴδῃ καρδίαν ἀνθρώπου σχολάζουσαν ἀπὸ πάσης ἀκαθαρσίας, ἐναυλίζεται καὶ κατοικεῖ καὶ ἐπαναπαύεται αὐτῇ, οὕτω καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἀκάθαρτον, ψυχαῖς ἀνόμων ἐνδιαιτᾶσθαι φιλεῖ· σχολάζουσι γάρ, ὡς ἔφην, ἀπὸ πάσης ἀρετῆς· γέγονε τοίνυν τὰ ἔσχατα τῶν ἐξ Ἰσραήλ, χείρονα τῶν πρώτων· ὡς γὰρ ὁ τοῦ σωτῆρος ἔφη μαθητὴς*, κρεῖττον ἦν αὐτοῖς * II. Petr. II. 21.
μὴ ἐπεγνωκέναι τὴν ὁδὸν τῆς ἀληθείας, ἢ ἐπιγνοῦσιν, εἰς τὰ ὀπίσω ἀνακάμψαι ἀπὸ τῆς παραδοθείσης αὐτοῖς ἁγίας ἐντολῆς· συμβέβηκε γὰρ αὐτοῖς τὸ τῆς ἀληθοῦς παροιμίας, κύων ἐπιστρέψας ἐπὶ τὸ ἴδιον ἐξέρασμα, καὶ ὗς λουσαμένη εἰς κύλισμα βορβόρου· ἐξ αὐτῶν δὲ τῶν τετολμημένων καταθρήσαιτό τις ἄν, ὅτι τῶν ἰδίων ἐμέτων ἥπτοντο πάλιν, καὶ τοῖς ἄνωθεν ἐγκαλινδεῖσθαι βορβόροις ἐξ ὑποστροφῆς ἐμελέτων, καὶ πεπτώκασιν εἰς τὴν ἐν Αἰγύπτῳ πλάνησιν· εἰσέφρησε γὰρ πάλιν τὸ ἀκάθαρτον πνεῦμα, καὶ γέγονεν αὐτοῖς, κατὰ τὴν τοῦ σωτῆρος φωνήν, χείρονα τῶν πρώτων τὰ ἔσχατα.

Σημεῖον ἐπιζητεῖ, καὶ σημεῖον οὐ δοθήσεται αὐτῇ. v. 29.

Ἐκ πονηρίας ἡ αἴτησις· διὸ οὐδὲ ἐπι- B f. 116. b.
τυγχάνουσι· κατὰ τό, ζητήσουσί με κακοί, καὶ οὐχ εὑρήσουσιν· * εἴπερ δὲ ἦν ἐφικτὸν μὴ ἂν * O. Λ
ἐθελῆσαι τὸν Ἰησοῦν παθεῖν κατὰ σάρκα τὸν ἐπὶ σταυροῦ θάνατον, οὐδ' ἂν τοῦτο τοῖς Ἰουδαίοις τὸ σημεῖον ἐδόθη· ἐπεὶ δὲ ἀπαραίτητον ἦν τὸ ἐπὶ σωτηρίᾳ τῆς ὑπ' οὐρανὸν πάθος, δέδοται αὐτοῖς εἰς κατάκριμα· ὅτι δὲ πάμμεγα σημεῖον ἐστὶ τῆς θεοπρεποῦς δυνάμεώς τε καὶ ἐξουσίας τοῦ ἐνανθρωπήσαντος λόγου τὸ καταργῆσαι τὸν θάνατον διὰ τῆς ἐκ νεκρῶν αὐτοῦ ἀναστάσεως, ἀρκέσει οἶμαι τοῖς ἐπιεικέσιν εἰς πληροφορίαν τὸ πολλοῖς ἀναπεισθῆναι χρήμασιν τοὺς Πιλάτου στρατιώτας, οἳ τὸν δεσποτικὸν τάφον ἐτήρουν, ἵν' εἴπωσιν, ὅτι ἡμῶν κοιμωμένων ἐκλάπη νυκτός· οὐδὲ τούτῳ γοῦν τῷ σημείῳ πεπιστεύκασιν Ἰουδαῖοι· διὸ καὶ μάλα εἰκότως ἔφη περὶ αὐτῶν, ὅτι βασίλισσα νότου ἐγερθήσεται κ. τ. λ.

Βασίλισσα νότου ἐγερθήσεται ἐν τῇ κρίσει κ. τ. λ. v. 31.

Ἐσπούδασε περὶ τὴν Σολομῶντος ἀκρόα- A. f. 159.
σιν βάρβαρος γυνή, καὶ τοσαύτην ὁδὸν διὰ τοῦτο ἐστείλατο, σοφίαν τὴν περὶ τῶν ὁρατῶν

καὶ ζώων καὶ βοτανῶν φύσεως ἀκουσομένη (1)· ὑμεῖς δὲ παρόντες καὶ ἀκούοντες, περὶ ἀοράτων καὶ οὐρανίων πραγμάτων αὐτῆς τῆς σοφίας ἡκούσης πρὸς ὑμᾶς, καὶ τὸν λόγον ἔργοις καὶ τερασίοις βεβαιούσης, ἀλλοτριοῦσθε πρὸς τὸν λόγον, καὶ τὸ θαῦμα τῶν λογίων ἀναισθήτως παραπέμπεσθε; πῶς οὖν οὐ πλεῖον Σολομῶντος ὧδε, τουτέστι παρ' ἐμοί; καὶ ὅρα μοι πάλιν τοῦ λόγου τὸ εὐτεχνές· διὰ τί γὰρ τὸ ὧδε φησὶ, καὶ οὐχὶ δὴ μᾶλλον παρ' ἐμοί; ἵν' ἡμᾶς ἀναπείσῃ ταπεινοφρονεῖν, κἂν χαρισμάτων ὦμεν ἀνάμεστοι πνευματικοῖς· ἄλλως τὲ δὲ τὸ ἀπεικὸς ἦν οὐδὲν, Ἰουδαίους ἀκούσαντας ὅτι πλεῖον Σολομῶντος ἐστὶ παρ' ἐμοὶ, τὰ συνήθη πάλιν περὶ αὐτοῦ πειραθῆναι λαλεῖν· ἰδοὺ καὶ τῶν παρ' ἡμῖν ἐπισήμως βεβασιλευκότων ἑαυτὸν εἶναι φησὶ ἐν ἀμείνοσι· μετριάζει τοίνυν οἰκονομικῶς ὁ σωτὴρ, τὸ ὧδε λέγων, ἀντὶ τοῦ

v. 32. A. f. 159. παρ' ἐμοί. — Καὶ Νινευΐτας δὲ εἰς κατάκρισιν αὐτῶν ἔσεσθαι φησὶν ἐν τῷ τῆς κρίσεως καιρῷ· ἄνδρες γὰρ ἦσαν ὠμοί τε καὶ βάρβαροι, θεὸν οὐκ εἰδότες τὸν φύσει καὶ ἀληθῶς, τῶν διὰ Μωϋσέως τεθεσπισμένων ἀνήκοοι παντελῶς, προφητικῆς εὐστομίας ἀνεπιστήμονες· ἀλλὰ καὶ οὕτω γνώμης ἔχοντες, μετενόησαν φησὶν εἰς τὸ κήρυγμα Ἰωνᾶ· μακρῷ τοιγαροῦν ἀμείνους τῶν ἐξ Ἰσραὴλ, καὶ κατακρινοῦσιν αὐτούς· ἀλλ' ἄκουε καὶ τῶν ῥημάτων· ἄνδρες Νινευῒ ἀναστήσονται ἐν τῇ κρίσει μετὰ τῆς γενεᾶς ταύτης, καὶ κατακρινοῦσιν αὐτήν· ὅτι μετενόησαν εἰς τὸ κήρυγμα Ἰωνᾶ· καὶ ἰδοὺ πλέον Ἰωνᾶ ὧδε.

v. 33. Οὐδεὶς δὲ λύχνον ἅψας, εἰς κρυπτὴν τίθησι κ. τ. λ.

A. f. 161. B. f. 116. b. Καὶ ποία τίς ἦν τῶν τοιούτων λόγων ἡ χρεία; ἀντιθέσει μάχεται τοῖς Ἰουδαίοις ἐξευρημένῃ διὰ τῆς ἐνούσης αὐτοῖς σκαιότητός τε καὶ ἀμαθίας· ἔφασκον γὰρ θαυματουργεῖν αὐτὸν, οὐχ' ἵνα πιστεύηται μᾶλ-

bilibus rebus, animalibus, herbarumque natura auditu cognosceret. Vos autem praesentes audientesque de invisibilibus caelestibusque rebus loquentem ipsam, quae ad vos venit sapientiam, suaque verba operibus prodigiisque confirmantem, sermones eius aversamini, et oraculorum eius mirabilitatem incuriose praeteritis? Quid ni igitur plus quam Salomon heic sit, id est in me? Et rursus animadverte dicti sollertiam, ut nos doceat humiliter sapere, etiamsi forte spiritalibus donis cumulati simus. Praeter quam quod non erat inverisimile, Iudaeos si audissent « plus est quam Salomon in me » more solito de eo locuturos: ecce hic regibus quoque apud nos inclytis meliorem se ait. Modeste igitur ac dispensatoria ratione Servator dicit « heic » potius quam « in me. » — A Ninivitis quoque damnatum iri Iudaeos dicit iudicii tempore. Hi porro erant crudeles barbarique homines, verum naturalemque Deum ignorantes, et qui Moysis constituta numquam audiverant, propheticaeque doctrinae erant ignari. Et tamen quum ita comparati essent, resipuerunt inquit ad Ionae praedicationem. Multo itaque meliores Israhelitis fuerunt, ideoque horum iudices erunt. Sed audi verba ipsa: « viri ninivitae surgent in iudicio adversus hanc generationem, et condemnabunt illam, quia ipsi paenitentiam egerunt praedicante Iona; et ecce plus quam Ionas heic est. »

Nemo qui lucernam accenderit, in abscondito ponit etc.

Quinam porro sermonum huiusmodi scopus erat? Contradictione utitur in Iudaeos, quam ex ipsorum improbitate inscitiaque sumit. Dicebant enim eum prodigia patrare, non ut fides augeretur, sed

(1) Ex codice veneto, ubi praestans graecorum patrum in libros regum catena est, exscripsi ante hos annos manu mea, edidique post Cyrilli explanationem in psalmos p. 441. breve fragmentum, quod huius quod in manibus habemus partim compendium est, partim incrementum. Κυρίλλου, ἐκ τοῦ εἰς τὸ κατὰ Λουκᾶν. Γυνὴ βάρβαρος, μακρῶν αὐτὴν εἰργόντων διαστημάτων, ὄκνου γέγονε κρείττων, οὐχ ἵνα χρημάτων ποιήσηται συλλογὴν, ἀλλ' ἵνα ἀκούσῃ τὴν σοφίαν Σολομῶντος παραβολὰς λαλοῦντος καὶ αἰνίγματα, καὶ ἀνθρωπίνων ὑπογράφοντος κάλλη τὲ καὶ ψόγους. *Cyrilli, ex commentario in Lucae evangelium. Mulier barbara, magno locorum intervallo distans, socordiam omisit, non ut opes conquireret, sed ut Salomonis sapientiam audiret, parabolas et aenigmata loquentis, et humanorum morum laudes vituperationesque describentis.*

ut multos adseclas consequeretur, atque a miraculorum spectatoribus plausum eliceret. Refellit itaque hanc calumniam, et a lucernae usu similitudinem capit. Nam lucerna, inquit, semper elato loco superque candelabro ponitur, ut spectantibus utilis sit. Iam quidnam hinc colligatur, consideremus. Ante Servatoris quidem adventum, obscurabat mundum pater tenebrarum, id est Satanas, et intellectuali caligine omnia obumbrabat. Dum ergo tali rerum statu essemus, lucernam veluti quandam mundo pater obtulit filium suum, qui divino nos lumine irradiaret, et diabolica caligine eriperet. Iam vero, o iudaee, si tu quidem crimini vertis quod lucerna non abscondatur, sed alte potius in candelabro collocata lumen spectantibus praebeat; tunc, inquam, Christum quoque reprehende, quia latere noluerit, sed videri potius ab omnibus; et quia obtenebratos illuminat, ac verae Dei notitiae lumen diffundit. Igitur non ut sui admirationem concitaret, prodigia patrabat, neque ut inde inclaresceret, sed magis ut sibi crederetur, qui quum esset suapte natura Deus, factus erat homo propter nos, quin tamen a priore suo statu decederet. Is autem in sancta ecclesia, veluti candelabro, per suam doctrinam resplendens, omnium mentes illuminat, divina replens scientia.

λον, ἀλλ' ἵνα πολλοὺς ἔχῃ τοὺς ἑπομένους αὐτῷ, καὶ τοὺς παρὰ τῶν ὁρώντων τὰς θεοσημείας ἁρπάζῃ κρότους· ἀποκρούεται τοίνυν τὴν ἐπὶ τούτῳ συκοφαντίαν, καὶ δέχεται πρὸς παράδειγμα τὴν τοῦ λύχνου χρείαν· κεῖται γὰρ ὁ λύχνος ὑψοῦ καὶ ἐπὶ λυχνίαν ἀεὶ, ἵν' εἴη τοῖς ὁρῶσι χρήσιμος· καὶ τί τὸ ἐντεῦθεν, περινοήσωμεν· πρὸ μὲν γὰρ τῆς τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ἐπιδημίας, κατεσκότισε τὴν ὑπ' οὐρανὸν ὁ τοῦ σκότους πατὴρ, τουτέστιν ὁ σατανᾶς, ἀχλύϊ τε νοητῇ τὰ πάντα κατεμελαίνετο· ἐπειδὴ δὲ ἦμεν ἐν τούτοις, λύχνον ὥσπερ τινα τῇ ὑπ' οὐρανὸν δέδωκεν ὁ πατὴρ τὸν υἱὸν, ἵνα τὸ θεῖον ἡμῖν ἐναστράψῃ φῶς, καὶ ἀχλύος ἡμᾶς ἐξέληται διαβολικῆς· ἀλλ' ὦ ἰουδαῖε, εἰ μὲν αἰτιᾷ τὸν λύχνον ὅτι μὴ κρύπτεται μᾶλλον, ἀλλ' ὑψοῦ καὶ ἐπὶ λυχνίᾳ κείμενος ἐνίησι τοῖς ὁρῶσι τὸ φῶς, ἐγκάλει Χριστῷ μὴ λαθεῖν ἐθέλοντι μᾶλλον, ἀλλ' ὁρᾶσθαι παρὰ πάντων. καὶ φωτίζοντι τοὺς ἐσκοτισμένους, καὶ τὸ τῆς ἀληθοῦς θεογνωσίας ἐνιέντι φῶς· οὐκοῦν οὐχ' ἵνα θαυμάζηται μᾶλλον ἐπλήρου τὰς θεοσημείας, καὶ δι' αὐτῶν ἠξίου γνωρίζεσθαι, ἀλλ' ἵνα πιστεύηται μᾶλλον ὅτι θεὸς ὢν φύσει, γέγονεν ἄνθρωπος δι' ἡμᾶς, καὶ οὐκ ἀπέστη τοῦ εἶναι ὃ ἦν· ὡς ἐπὶ λυχνίας δὲ τῆς ἁγίας ἐκκλησίας τῷ κηρύγματι λάμπων, καταφωτίζει τὰς πάντων διανοίας, θείας πληρῶν ἐπιγνώσεως.

Rogabat illum quidam pharisaeus ut pranderet apud se.

Ἠρώτα αὐτὸν φαρισαῖός τις ὅπως ἀριστήσῃ παρ' αὐτῷ. v. 37.

Vere dicit sapientissimus Paulus, Christum ob peccatores salvandos in mundum venisse. Hanc enim ob causam se ad exinanitionem demittens, in terra incarnatus apparuit, et cum hominibus conversatus est. Rem hanc ex supradictis etiam verbis cognoscere licet. Quid ni enim omnibus constat improbam et impuram fuisse semper pharisaeorum officinam, invidia superbiaque nutritam, et universali nostro servatori Christo adversam? Cur igitur hospes horum fit? Num insitam illis malitiam ignorabat? Sed quis hoc impune dicat,

Ἀληθεύει λέγων ὁ σοφώτατος Παῦλος*, ὅτι Χριστὸς εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον ἁμαρτωλοὺς σῶσαι· ταύτης γὰρ ἕνεκα τῆς αἰτίας, καθεὶς ἑαυτὸν εἰς κένωσιν, ἐπὶ γῆς ὤφθη μετὰ σαρκὸς, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφη· τοῦτο γεγονός ἐστιν ἰδεῖν καὶ διά γε τῶν προκειμένων ῥητῶν· πῶς γὰρ οὐχ' ἅπασιν ἐναργὲς, ὅτι πονηρὸν καὶ βέβηλον ἀεὶ τὸ τῶν φαρισαίων γέγονεν ἐργαστήριον, βάσκανον καὶ ἀλαζονείᾳ σύντροφον, καὶ καταθρασυνόμενον τοῦ πάντων ἡμῶν σωτῆρος Χριστοῦ; πῶς οὖν ἄρα κατέλυσε παρ' αὐτοῖς; ἆρα ἠγνόησε τὴν ἐνοῦσαν αὐτοῖς σκαιότητα; καὶ πῶς τοῦτο

A. f. 162.
* I Tim. I 15.

λέγειν ἀσφαλές; πάντα γὰρ οἶδεν ὡς θεός· τί οὖν ἐστιν; αὐτοὺς μάλιστα νουθετεῖν ἠπείγετο, τοὺς ἀρίστους τῶν ἰατρῶν ἀπομιμούμενος, οἳ τοῖς ἀῤῥωστοῦσι φορτικώτερον, τὰς ἐκ τῶν οἰκείων ἐπιτηδευμάτων προσάγουσιν ἐπικουρίας· ὡς γὰρ αὐτός που φησὶν *, οὐ χρείαν ἔχουσιν οἱ ὑγιαίνοντες ἰατροῦ, ἀλλ' οἱ κακῶς ἔχοντες· οὐκοῦν ὁ μὲν φαρισαῖος, τό γε ἧκον εἰς τὸν ἐνόντα αὐτῷ σκοπὸν, ἐπὶ ἑστίαν καλεῖ· ὁ δέ γε τῶν ὅλων σωτὴρ, καθίησι μὲν ἑαυτὸν εἰς τοῦτο, καθάπερ ἔφην, οἰκονομικῶς· μυσταγωγίας δὲ πρόφασιν ἐποιεῖτο τὸ χρῆμα· ἐδίδου δὲ τῷ λόγῳ τὰς ἀφορμὰς ὁ δυσμαθὴς φαρισαῖος· ἐθαύμασε γάρ, φησιν, ὡς οὐκ ἐβαπτίσθη πρὸ ἀρίστου· ἐσκανδαλίσθη, φησὶν, ὅτι δικαίου καὶ προφήτου δόξαν ἔχων παρ' αὐτοῖς, ταῖς ἀλογωτάταις αὐτῶν οὐ συνεπλάττετο συνηθείαις· ἐβαπτίζοντο γὰρ πρὸ τροφῆς, οἷον ῥύπου παντὸς ἑαυτοὺς ἀπαλλάττοντες· ἀσυνέτως δὲ σφόδρα καὶ τοῦτο· ἡ μὲν γὰρ διὰ τῶν ὑδάτων ἀπόνιψις, χρειωδεστάτη λίαν ἐστὶ τοῖς ῥυπῶσι σωματικῶς, ἀκαθαρσίας γε μὴν τῆς εἰς νοῦν καὶ καρδίαν, πῶς ἂν ἀπαλλάξειέ τινας; πλὴν ἐκεῖνο φαμέν· ἀσύνετε φαρισαῖε, μέγα πεφρόνηκας ἐπὶ τῇ τῶν ἱερῶν εἰδήσει γραμμάτων, τὸν Μωϋσέως νόμον γινώσκεις· εἰπὲ τοιγαροῦν, ποῦ σοι τοῦτο προστέταχε Μωϋσῆς; ποίαν ἔχεις εἰπεῖν ἐντολὴν ὁρισθεῖσαν παρὰ θεοῦ, τὴν ἐπί γε τῷ δεῖν βαπτίζεσθαι πρὸ τροφῆς; δέδοται μὲν γὰρ διὰ τῆς Μωϋσέως ἐντολῆς εἰς ἀποκάθαρσιν ῥύπου σωματικοῦ, τὸ ὕδωρ τοῦ ἁγνισμοῦ, τύπον ἐπέχον τοῦ ἀληθῶς ἁγίου καὶ διασμηκτικοῦ βαπτίσματος, φημὶ δὴ τοῦ ἐν Χριστῷ· ἀπελούοντο δὲ ὕδατι καὶ οἱ καλούμενοι πρὸς ἱερουργίαν· καὶ γοῦν ὁ θεσπέσιος Μωϋσῆς ἔλουσεν ὕδατι τὸν Ἀαρὼν, καὶ σὺν αὐτῷ τοὺς λευΐτας· καταδηλοῦντος τοῦ νόμου διὰ τοῦ τυπικοῦ καὶ ὡς ἐν σκιαῖς βαπτίσματος, ὅτι οὐδὲ ἡ κατ' αὐτῶν ἱερουργία, τὸ τέλειον εἰς ἁγιασμὸν οὐκ ἔχει· δεῖται δὲ μᾶλλον τοῦ θείου τε καὶ ἱεροῦ βαπτίσματος, εἰς ἀποκάθαρσιν ἀληθῆ· καὶ καθ' ἕτερον δὲ τρόπον ἡμῖν ὑποφαίνοντος, ὅτι τὸ ἱερὸν καὶ ἀπόλεκτον παρὰ θεῷ γένος, τουτέστιν ἡμᾶς, τελειοῖ πρὸς ἁγιασμὸν, καὶ εἰς ἀπόθεσιν ῥύπου παντὸς ὁ

* Matth. IX. 12.

quum nihil Deus non sciat? Quid ergo? Illos apprime emendare studebat, medicorum optimos imitans, qui gravius aegrotantibus, curarum suarum adiutoria adhibent. Namque ut ipse aliquando dixit, non egent medico sani, sed qui male habent. Pharisaeus itaque scopo suo sibi proposito, ad convivium invitat; cunctorum autem Servator morem huic ut dixi prudente consilio gerit, atque hanc erudiendi hominis ansam capit. Suppeditavit autem disserendi materiam morosus pharisaeus. Miratus est, inquit evangelista, Christum ante prandium non lavisse. Scandalo ei fuit, inquit, quod ille iusti ac prophetae loco apud Iudaeos habitus, haud tamen absurdissimas ipsorum consuetudines sequebatur. Ipsi enim ante cibum sumendum lavabant, omni se veluti inquinamento mundantes; et hoc ipsum stulte admodum. Nam aquae lotio corporaliter quidem sordidatis utilissima est; a mentis tamen cordisque immunditia quî fieri potest ut quemquam purget? Atqui nos dicimus: o pharisaee insipiens, valde gloriaris de sacrarum litterarum peritia, Moysis legem calles. Dic ergo ubinam id tibi Moyses praeceperit? quodnam potes recitare mandatum Dei, oportere homines ante cibum sumendum lavare? Data fuit utique per mosaicum constitutum ad corporalium sordium purgationem lustrationis aqua, typum gerens vere sancti et purgatorii baptismi, illius nempe qui in Christo fit. Aqua item lavabantur vocati ad sacerdotium. Itaque divus Moyses Aaronem aqua lavit, unaque cum eo levitas; lege videlicet per hunc umbratilem typicumque baptismum demonstrante, ne illorum quidem sacerdotium perfectam sanctificationem habere; sed divino potius sacroque indigere baptismo ut vera mundatio fiat: alioquin etiam nobis innuens, sacram delectamque a Deo gentem, nos videlicet, ad sanctificationem perfici atque omni inquinamento mundari ab universali Servatore, per sanctum venerandumque

baptismum. Apparet itaque nusquam in mandatis datum, ut ante cibum lavemus. Cur miraris ergo, vel quamobrem scandalizaris, o pharisaee? Quid tunc Servator? Opportunam facit obiurgationem. Audi enim.

Nunc vos, pharisaei, quod deforis est calicis et catini mundatis etc.

Poterat et alio verborum genere uti Dominus, quum vellet insipientem pharisaeum admonefacere; nihilominus praesentem occasionem captat, et ex iis quae in manibus sunt doctrinam suam connectit. Namque ut in prandii mensaeque tempore, evidentem similitudinem sumit a calice et catino, demonstratque mundos esse debere ac lautos qui sincere Deum colunt; neque corporalibus tantum carere sordibus, verum etiam intellectualibus et reconditis; haud secus quam adhibenda mensis vasa, non extrinsecis tantum inquinamentis mundare convenit, sed etiam intrinsecis. Nam qui exteriora, inquit fecit, idem etiam interiorum auctor est: videlicet qui corpus condidit, idem animam quoque creavit. Oportet igitur, quotquot creaturae sunt unius diligentis virtutem Dei, consentaneam habere munditiem. Ceterum insolitum hoc erat scribis ac pharisaeis, qui ut specie tenus mundi viderentur, omnem operam dabant; sepulcris dealbatis similes, iuxta ipsius Servatoris effatum, exterius quidem speciosi, intus autem mortuorum ossibus et omni spurcitia pleni. Sed non tales vult esse nos Christus, verum sanctos et immaculatos anima et corpore. Quamobrem ait quidam noster: emundate manus, peccatores; et purificate corda, duplices animo. Immo etiam Isaias tam-

τῶν ὅλων σωτὴρ, διὰ τοῦ ἁγίου καὶ σεπτοῦ βαπτίσματος· ὁρᾶται γε μὴν οὐδαμοῦ προστεταχὼς βαπτίζεσθαι πρὸ τροφῆς· τί οὖν τεθαύμακας, ἢ διὰ ποίαν αἰτίαν ἐσκανδαλίσθης ὦ φαρισαῖε; τί οὖν ὁ σωτήρ; εὐάφορμον ποιεῖται τὴν ἐπίπληξιν· ἄκουε γάρ.

Νῦν ὑμεῖς οἱ φαρισαῖοι τὸ ἔξωθεν τοῦ ποτηρίου καὶ τοῦ πίνακος καθαρίζετε κ. τ. λ. v. 39.

Ἐνῆν * μὲν καὶ ἑτέροις λόγοις χρήσασθαι τὸν κύριον, νουθετεῖν ἐθέλοντα τὸν ἀσύνετον φαρισαῖον· ἐπιδράττεται δὲ τοῦ καιροῦ, καὶ οἷον ἐκ τῶν ὄντων ἐν χερσὶν ἐξυφαίνει τὴν μυσταγωγίαν· ὡς γὰρ ἐν καιρῷ τροφῆς καὶ τραπέζης, ἐναργὲς ὑπόδειγμα δέχεται τὸ ποτήριον καὶ τὸν πίνακα· καὶ διαδείκνυσιν, ὡς καθαροὺς καὶ ἐκνενιμμένους εἶναι χρὴ τοὺς εἰλικρινῶς λατρεύοντας τῷ θεῷ, καὶ οὐδήπου μόνης ἐξ ἀκαθαρσίας σωματικῆς, ἀλλὰ γὰρ καὶ τῆς εἰς νοῦν ἔσω κεκρυμμένης, καθάπερ ἀμέλει καὶ τὰ ταῖς τραπέζαις ὑπηρετοῦντα τῶν σκευῶν, καὶ τῶν ἔξωθεν ἠλευθεροῦσθαι ῥύπων, εὖ ἂν ἔχοι, καὶ προσέτι τούτῳ τῶν ἔσω· ὁ γὰρ ποιήσας, φησὶ, τὸ ἔξωθεν, καὶ τὸ ἔσωθεν ἐποίησεν· τουτέστιν ὁ τὸ σῶμα κτίσας, καὶ ψυχὴν εἰργάσατο· χρὴ τοιγαροῦν ἑνὸς ὄντα ποιήματα τοῦ φιλαρέτου θεοῦ, σύνδρομον ἔχειν τὴν ἀποκάθαρσιν· ἀλλ' ἦν ἄηθες τοῦτο τοῖς γραμματεῦσι τε καὶ φαρισαίοις· μέχρι γὰρ μόνου τοῦ δοκεῖν εἶναι καθαροὺς αὐτοὺς, πάντα δρᾶν ἐσπούδαζον· τάφοις κεκονιαμένοις προσεοικότες, κατὰ τὴν αὐτοῦ τοῦ σωτῆρος φωνὴν, ἔξωθεν μὲν ὡραῖοι, ἔσωθεν δὲ γέμοντες ὀστέων νεκρῶν, καὶ πάσης ἀκαθαρσίας (1)· ἀλλ' οὐ τοιούτους ἡμᾶς εἶναι βούλεται Χριστὸς, ἁγίους δὲ καὶ ἀμώμους ψυχῇ τε καὶ σώματι· καὶ γοῦν ἔφη τις τῶν παρ' ἡμῖν· * καθαρίσατε χεῖρας, ἁμαρτωλοὶ, καὶ ἁγνίσατε καρδίας, δίψυχοι· ναὶ μὴν καὶ Ἡσαΐας ἐκ προσώ-

A. f. 162. b. C. f. 132. b.
* al. ἐξῆν.
* Iac. IV. 8.

(1) Hoc loco in codice A. p. 163. b. inseritur Cyrilli locus adversus Iulianum, qui legitur in operum Iuliani editione petaviana p. 337. seq. Sed in catena praeeunt verba: ἀλλ' ἐνταῦθα ὁ ἀποστάτης φευκτέον φησὶ τοὺς τάφους κ. τ. λ. *verum heic apostata fugienda dicit sepulcra* etc. Tum etiam est in codice clausula quam Petavius desiderat: ἀλλὰ ταῦτα μὲν παιδιὰ καὶ λῆρος· ὁ δὲ κύριος τοὺς τῇ ὑποκρίσει τὴν ἑαυτῶν κακίαν ἐπικαλύπτοντας, τάφους ἀδήλους καλεῖ, ἀπατῶντας τοὺς ἐντυγχάνοντας: *sed haec deliramenta lususque sunt. Etenim Servator homines, qui suam nequitiam hypocrisi contegunt, sepulcra invisibilia appellat, quae supra ambulantes fallunt.* Num ergo Cyrillus dicta a se contra Iulianum, repetiit in commentario ad Lucam cum aliqua varietate?

* Is. I. 16. που τοῦ Θεοῦ· * λούσασθε, φησὶ, καθαροὶ γένεσθε, ἀφέλετε τὰς πονηρίας ἀπὸ τῶν ψυχῶν ὑμῶν, ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν μου· ἐπιτήρησον δὲ τοῦ λόγου τὸ ἀκριβές· πονηροὶ γὰρ ὄντες ἔσθ᾽ ὅτε λάθοιεν ἄν τινες τοὺς ἀνθρώπων ὀφθαλμοὺς, τοὺς δέ γε θείους οὐκ ἔνεστι λαθεῖν· ποῖον οὖν φάρμακον αὐτοῖς μετὰ τοὺς ἐλέγχους δέδωκεν ὁ σωτήρ;

v. 41. Πλὴν τὰ ἐνόντα δότε ἐλεημοσύνην, καὶ ἰδοὺ πάντα καθαρὰ ὑμῖν ἐστιν.

A f. 162 b. Καί τοι πλείστας εἶναι φαμὲν τῆς εὐδοκιμήσεως τὰς ὁδοὺς, οἷον πραότητα, ταπεινοφροσύνην, καὶ τὰ τούτοις ἀδελφά· ἀνθ᾽ ὅτου δὴ οὖν, τῶν τοιούτων ἀφέμενος, φιλοικτείρμονας αὐτοὺς γενέσθαι κελεύει; φιλάργυροι λίαν ἦσαν οἱ φαρισαῖοι, καὶ χρημάτων πορισμοὺς ἀκορέστῳ χειρὶ συλλέγοντες· καὶ γοῦν ἔφη που
* Is. I. 21. περὶ αὐτῶν ὁ τῶν ὅλων θεός· * „ πῶς ἐγένετο πόρνη, πόλις πιστὴ Σιὼν, πλήρης κρίσεως; ἐν ᾗ δικαιοσύνη ἐκοιμήθη ἐν αὐτῇ, νῦν δὲ φονευταί· τὸ ἀργύριον ὑμῶν ἀδόκιμον, οἱ κάπηλοί σου μίσγουσι τὸν οἶνον ὕδατι, οἱ ἄρχοντές σου ἀπειθοῦσι, κοινωνοὶ κλεπτῶν, ἀγαπῶντες δῶρα, διώκοντες ἀνταπόδομα, ὀρφανοῖς οὐ κρίνοντες, καὶ κρίσει χήρας οὐ προσέχοντες· ‟ κεχώρηκε τοίνυν οἰκονομικῶς, κατὰ τοῦ κρατοῦντος αὐτῶν ἀῤῥωστήματος.

v. 42. Ἀποδεκατοῦτε τὸ ἡδύοσμον, καὶ τὸ πήγανον καὶ πᾶν λάχανον κ. τ. λ.

A. f. 163. C f. 131. Ἃ γὰρ ἔδει μάλιστα κατορθοῦν, ταῦτα παρέντες ὡς ἕωλα, τουτέστι τὴν κρίσιν καὶ τὴν ἀγάπην τοῦ θεοῦ, μόνας ἐκείνας ἀκριβῶς ἐτήρουν τὰς ἐντολὰς, ἤγουν τηρεῖσθαι προσέταττον παρὰ τῶν ὑπὸ χεῖρα λαῶν, αἳ πλείστων αὐτοῖς λημμάτων ὁδὸς ἦσαν καὶ ἀφορμή· ὥστε μηδὲ τὰ τῶν λαχάνων λεπτὰ καὶ οὐδενὸς ἄξια λόγου, παρατρέχειν αὐτούς· ἔργον δὲ ἀγάπης τῆς εἰς θεὸν, τὸ κατὰ μηδένα τρόπον προσκρούειν αὐτῷ, δεδιέναι δὲ τὴν παντὸς νόμου τὴν παράβασιν, κρίσεως δὲ ἡ δικαιοκρισία, καὶ τὸ φροντίδος ἴσως ἀξιοῦν τὰ τεθεσπισμένα, καὶ μὴ καταῤῥαθυμεῖν μὲν τῶν ἀναγκαίων, μόνοις δὲ τοῖς ἐπικερδέσιν ἀκριβῶς ἐνορᾷν, ἀλλ᾽ ἀπροσκλινῆ ποιεῖσθαι τὴν ψῆφον, τὴν ἐφ᾽ ἑκάστῳ πράγματι· τὸ γὰρ ἄδικα κρίνειν, οὐκ ἀγάπην τὴν εἰς τοὺς ἀδελφοὺς τηρούντων

quam ex Dei persona: lavamini, inquit, mundi estote, auferte iniquitates de animabus vestris, in conspectu meo. Animadverte autem accuratum verborum tenorem. Fieri enim potest ut improbi quidam lateant hominum oculos, Dei vero nequaquam. Quodnam ergo eis remedium post reprehensionem suggessit Servator?

Verumtamen quae habetis, date eleemosynam, et ecce omnia munda sunt vobis.

Sane plurimas esse bene agendi vias dicimus, puta mansuetudinem, animi humilitatem, et his affinia. Cur ergo, his omissis, misericordes eos esse iubet? Avarissimi pharisaei erant, et pecuniae quaestum insatiabili manu acervabant. Quamobrem de ipsis ait alicubi universalis Deus: « quomodo facta est meretrix civitas fidelis Sion, plena iudicii? Iustitia habitavit in ea, nunc autem homicidae. Argentum tuum adulterinum est, caupones tui vinum aquae miscent: principes tui infideles, socii furum, munerum adpetitores, mercedibus inhiantes: pupillis ius non dicunt, viduarum causis non vacant. » Prudentem ergo adversus praecipuum illorum vitium fecit invectionem.

Decimatis mentam et rutam et omne olus etc.

Quae agere apprime oporteret, haec ut levia omittentes, id est iustitiam et Dei caritatem, illa tantum observabant ad unguem praecepta, vel potius a subiecto sibi populo observari iubebant, quae multarum ipsis oblationum vehiculum et occasio erant: ita ut ne minuta quidem olera nulloque pretio digna negligerent. Atqui caritatis erga Deum negotium est, nullatenus eum offendere, universae legis transgressionem vereri, iuste iudicare, pari omnia praecepta cura exequi: neque vero ad necessaria officia torpere, dum uni lucro diligenter studetur; sed indeclinatam omni in re ferre sententiam. Nam contra ius iudicare, non est illorum qui debitam fratribus caritatem servant. Neglectis itaque

legis necessariis capitalibusque articulis, decimas vilissimarum etiam rerum percipere satagebant.

Diligitis primas cathedras in synagogis etc.

Per quae illos obiurgat, per haec eadem nos meliores efficit. Vult enim nos minime cupidos esse gloriae, neque speciem virtutis potius quam eiusdem veritatem sectari; quod contra pharisaei solebant. Quippe salutari ab aliquibus, et praecedendi amor, nequaquam nos frugi homines esse denotat: haec enim multis quoque minime bonis accidunt. Quod demonstrat Servator ilico addens: « vae vobis scribae et pharisaei hypocritae, quia estis ut sepulcra quae non apparent, et homines supra ambulantes ignorant. » Nam salutationes omnium in foro ambire, et principem in concionibus locum vehementer adpetere, nihil a clausis sepulcris differt, quae externis quidem ornamentis decora sunt, intus autem omni immunditia scatent. Hoc loco specta mecum hypocrisim summe vituperatam, moremque illum cuncta ob hominum captandam gratiam agendi. Propterea beatus Paulus ait: si hominibus placerem, Christi servus non essem.

Magister, haec dicens etiam contumeliam nobis facis.

Grave plerumque est cuique homini redargui. Ceterum ea res piis quidem non est inutilis; etenim illos ad meliorem frugem transfert. Hoc morbo laborare cerne Iudaeorum appellatos iurisperitos. Namque omnium Servator pharisaeos increpabat ceu a recta via declinantes. Id autem impiorum legisperitorum globus stomachabatur: ipsi enim sese huic accusationi reos inserunt, sibique dicta existimant, quae reapse de ipsis Christus erat effatus. Sed enim melius fuisset reprehensionem boni consulere, atque infirmitatis suae remedium petere, quam contumeliae titulo reprehensionem inscite appellare, quae utilis poterat esse ac fructuosa. Quid ergo ad haec Christus? Reprehensionem gravius in-

ἐστί· τὰ τοίνυν ἀναγκαῖα καὶ συνεκτικὰ μὴ τηροῦντες τοῦ νόμου, τὰς δεκάτας λαμβάνειν ἐσπούδαζον καὶ τῶν εὐτελεστάτων.

Ἀγαπᾶτε τὴν πρωτοκαθεδρίαν ἐν ταῖς συναγωγαῖς κ. τ. λ. v. 43

Δι' ὧν ἐκείνοις ἐπιτιμᾷ, διὰ τούτων αὐτῶν ἡμᾶς ἀμείνους ἀποτελεῖ· ἀφιλοδόξους γὰρ ἡμᾶς εἶναι βούλεται, καὶ μὴ τὸ δοκεῖν, πρὸ τοῦ ἀληθῶς εἶναι, μεταδιώκειν· ὅπερ ἐποίουν οἱ φαρισαῖοι· ἀσπασμὸς γὰρ ὁ παρά τινων, καὶ τὸ προεδρεῦσαι φιλεῖν, οὐ πάντως ἡμᾶς εὐδοκίμους ὄντας ἀποφαίνει· ὑπάρχει γὰρ τοῦτο πολλοῖς καὶ οὐκ ἀγαθοῖς οὖσι· διαδείκνυσι δὲ τοῦτο λέγων εὐθὺς ὁ σωτήρ· " οὐαὶ ὑμῖν γραμματεῖς καὶ φαρισαῖοι ὑποκριταὶ, ὅτι ἐστὲ ὡς τὰ μνημεῖα τὰ ἄδηλα, καὶ οἱ ἄνθρωποι οἱ περιπατοῦντες ἐπάνω οὐκ οἴδασιν. — Τὸ γὰρ ἀσπασμοὺς ζητεῖν παρὰ πάντων τῶν ἐν ἀγορᾷ, καὶ τὸ προεδρεύειν συλλόγοις περὶ πολλοῦ ποιεῖσθαι σπουδάζοντες, μνημάτων ἀδήλων οὐδὲν διαφέρουσιν, ἃ διαπρέπει μὲν τοῖς ἔξωθεν κόσμοις, μεστὰ δέ εἰσι πάσης ἀκαθαρσίας· ἐνταῦθα μοι βλέπε διαβεβλημένην ἐσχάτως τὴν ὑπόκρισιν, καὶ πρὸς ἀρέσκειαν ἀνθρώπων ἅπαντα διαπράττεσθαι· διὰ τοῦτο φησὶν ὁ μακάριος Παῦλος· * εἰ ἀνθρώποις ἤρεσκον, Χριστοῦ δοῦλος οὐκ ἂν ἤμην.

A. f. 163 — A. f. 1.. b. C. f. 1.. — * Gal. 1. 10.

Διδάσκαλε, ταῦτα λέγων καὶ ἡμᾶς ὑβρίζεις. v. 45

Δυσφόρητον μὲν ἀεί πως ἐστὶ παντὶ ἀνθρώπῳ, τὸ ἐλέγχεσθαι· πλὴν οὐκ ἀνόνητον τοῖς ἐπιεικέσι, μεθίστησι γὰρ αὐτοὺς ἐπὶ τὸ ἄμεινον· ἄθρει τοῦτο πεπονθότας αὐτοὺς παρά γε τοῖς Ἰουδαίοις ὠνομασμένους νομικούς· ὁ μὲν γὰρ σωτὴρ τῶν ὅλων, ἐπετίμα τοῖς φαρισαίοις ὡς ἔξω τρέχουσι τῆς εὐθείας ὁδοῦ· πρὸς τοῦτο δὲ τὸ τῶν ἀνοσίων νομικῶν ἐχαλέπαινε στῖφος· ἑαυτοὺς γὰρ ὑποφέρουσι τοῖς ἐγκλήμασι, καὶ καθ' ἑαυτῶν εἰρῆσθαι νομίζουσιν, ἃ πρὸς ἐκείνους ἔφη Χριστός· ἀλλ' ἦν δή που κρεῖττον ἀγαπῆσαι μὲν τὸν ἔλεγχον, αἰτῆσαι δὲ τῶν ἀρρωστημάτων τὴν λύσιν, καὶ μὴ ὕβριν ἀμαθῶς τὸν ἔλεγχον ὀνομάζειν, ἐπωφελῆ ὄντα χρήσιμον· τί οὖν πρὸς ταῦτα Χριστός; ἐπιτείνει τὸν ἔλεγχον,

A. f. 163 b. B. f. 119 C. f. 1..

καὶ τὴν εἰκαίαν αὐτῶν ὀφρῦν καταφέρει, λέγων·

v. 46. Καὶ ὑμῖν τοῖς νομικοῖς οὐαὶ, ὅτι φορτίζετε τοὺς ἀνθρώπους φορτία κ. τ. λ.

A. f. 103. b. C. f. 119. Ὡς ἐκ παραδείγματος ἐναργοῦς, τὸν πρὸς αὐτοὺς ἐξυφαίνει λόγον· φορτικὸς μὲν γὰρ ὁμολογουμένως ὁ νόμος ἦν τοῖς ἐξ Ἰσραήλ· ὡμολόγουν δὲ τοῦτο, καὶ οἱ θεσπέσιοι μαθηταὶ, λέγοντες ἐν ταῖς πράξεσι· * Act. XV. 10. * « καὶ νῦν τί πειράζετε τὸν θεὸν ἐπιθεῖναι ζυγὸν ἐπὶ τὸν τράχηλον τῶν μαθητῶν, ὃν οὔτε οἱ πατέρες ὑμῶν ἴσχυσαν βαστάσαι; καὶ αὐτὸς δὲ τοῦτο ἡμᾶς ἐδίδαξεν ὁ Χριστὸς, προσφωνῶν καὶ λέγων· * Matth. XI. 28. * « δεῦτε πρός με πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς· ἄρατε τὸν ζυγόν μου ἐφ' ὑμᾶς, καὶ μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πραΰς εἰμι καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ, καὶ εὑρήσετε ἀνάπαυσιν ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν· » κοπιῶντας δὲ καὶ πεφορτισμένους, τοὺς ὑπὸ νόμον εἶναι φησὶ, ἑαυτὸν δὲ πρᾶον ὠνόμαζεν, ὡς οὐκ ἔχοντος τοῦτο τοῦ νόμου· ὡς γὰρ Παῦλος φησὶν * Hebr. X. 28. * « ἀθετήσας τίς νόμον Μωϋσέως, χωρὶς οἰκτιρμῶν ἐπὶ δυσὶν ἢ τρισὶ μάρτυσιν ἀποθνήσκει· » οὐαὶ τοίνυν ὑμῖν ὦ νομικοὶ, δυσβάστακτα γὰρ φορτία καταδεσμεύοντες, εἶτα τοῖς ὑπὸ τὸν νόμον ἐπιτιθέντες αὐτὰ, αὐτοὶ τούτοις οὐ προσψαύετε· ἀπαράβατον γὰρ προστάττοντες τηρεῖσθαι τὴν Μωϋσέως ἐντολὴν, καὶ δίκην τοῖς ἀθετοῦσιν ἐπάγοντες, αὐτοὶ λόγου τοῦ μηδενὸς ἠξίουν τὸ ἐργάσασθαί τι τῶν διατεταγμένων· τοῖς ταῦτα δρᾶν εἰωθόσι καὶ ὁ σοφώτατος Παῦλος ἐπιπλήττει, λέγων· * Rom. II. 21. * « ὁ διδάσκων ἕτερον, σεαυτὸν οὐ διδάσκεις; ὁ λέγων μὴ κλέπτειν, κλέπτεις; ὁ λέγων μὴ μοιχεύειν, μοιχεύεις; ὁ βδελυσσόμενος τὰ εἴδωλα, ἱεροσυλεῖς; ὃς ἐν νόμῳ καυχᾷ, διὰ τῆς παραβάσεως τοῦ νόμου τὸν θεὸν ἀτιμάζεις; » ἀδόκιμος * cod. οὐδ. * γὰρ ὁ διδάσκων ἐστὶν, ὅταν ἀσύμβατον ἔχῃ τῷ λόγῳ τὸν τρόπον· τούτῳ καὶ αὐτὸς ὁ σωτὴρ πικρὰν ἐπήρτηκε δίκην, λέγων· * Matth. V. 19. * ὡς ὁ μὲν διδάξας καὶ ποιήσας, μέγας κληθήσεται· ὃς δ' ἂν διδάξῃ μὲν, μὴ ποιήσῃ δὲ, οὗτος ἐλάχιστος κληθήσεται ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν (1).

tendit, vanumque illorum supercilium deprimit dicens:

Et vobis legisperitis vae, quia oneratis homines oneribus etc.

Evidenti veluti exemplo suum ad illos informat sermonem. Gravis enim sine dubio Israhelitis erat lex; quod divi quoque discipuli fassi sunt, dicentes in actibus « et nunc cur tentatis Deum, imponere iugum super cervices discipulorum, quod ne patres quidem nostri portare potuerunt? » Quin ipse quoque nos Christus hoc docuit, verbis his compellans: « venite ad me omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos. Tollite iugum meum super vos; et discite a me, quia mitis sum et humilis corde, et invenietis requiem animabus vestris. » Laborantes atque oneratos dicit legi suppositos, seque mitem appellat, ceu si huiuscemodi non sit lex. Etenim, ut ait Paulus, « irritam quis faciens legem Moysis, sine miseratione duobus vel tribus testibus moritur. » Vae ergo vobis, o legisperiti! intolerabilia enim pondera conglobantes, deinde ea legi subiectis imponentes, vos ipsi quidem eadem ne attingere quidem patimini. Quippe legisperiti Moysis praecepta violari vetantes, poenamque transgressoribus decernentes, ipsi tamen nullam legis partem observare curabant. Ita semet gerere solitos sapientissimus quoque Paulus obiurgat dicens: « qui alium doces, te ipsum non doces? qui ais non furandum, furaris? qui dicis non moechandum, moecharis? qui abominaris idola, sacrilegium facis? qui in lege gloriaris, per praevaricationem legis Deum inhonoras? » Certe improbatur ille doctor, qui non consentientes doctrinae mores habet. Huic ipse Servator acerbam poenam decrevit, dicens: qui docuerit et egerit, magnus vocabitur: qui autem docuerit, et non egerit, hic vocabitur minimus in regno caelorum.

(1) Invertitur heic (sine ullo tamen detrimento) sententiarum evangelicarum ordo. Nec mirum; patres enim haud raro sacrum textum memoriter referebant.

Vae vobis qui aedificatis monumenta prophetarum, patres autem vestri occiderunt illos!

Postquam satis improbaverat pessimam legisperitorum officinam, communem Iudaeorum principibus conficit reprehensionem. Quid vero dicat, diligenter scrutemur. Iudaeorum maiores interfecerant variis temporibus sanctos prophetas, qui divinum verbum ad eos deferebant: verum posteri eorum confitentes fuisse illos venerabiles honorandosque prophetas, exornaverant iis sepulcra seu monumenta, honorem tribuentes sanctis viris convenientissimum. Ergo quos maiores ipsorum occiderant, dum posteri sanctos viros existimabant, iudices fiebant illorum qui eos occiderant. Quia enim occisos illos honorandos censebant, idcirco rem occisoribus crimini dabant. Sed tamen qui maiores suos ob tam saeva homicidia condemnaverant, pari mox culpa irretiendi erant, eademque per crimina, immo et peiora, discursuri. Nam quamdiu in aliorum culpas quisquam inquirit, naturali ratiocinio iudicans, pravitatem agnoscit et vituperat: sed cum ipse pares animi passiones experitur, tunc quasi caecus in eas incurrit. Hi ergo auctorem vitae interfecerunt; et hisce adversus eum impietatibus, divorum quoque discipulorum caedes addiderunt. Nam Dei sapientia Servator sic illis aiebat: mittam ad eos prophetas atque apostolos; ex quibus partim occident, partim persequentur, et reliqua. Et hoc quidem loco prophetarum nomine apostolos vocat, nec non apostolorum successores, ecclesiae pastores atque magistros, prophetiae atque doctrinae a sancto Spiritu donis ornatos. Praedicit igitur eventura Iudaeorum genti mala, propter insatiabilem ipsorum saevitiam. Futurum enim erat, ut ultio exquireretur de omnium prophetarum effuso sanguine, a mundi primordiis usque ad praesentem aetatem. Zachariam autem, consentaneum est intelligere Praecursoris parentem, quem non scripta traditio refert a

Οὐαὶ ὑμῖν ὅτι οἰκοδομεῖτε τὰ μνημεῖα τῶν προφητῶν, οἱ δὲ πατέρες ὑμῶν ἀπέκτειναν αὐτούς. v. 47.

Ἀδόκιμον ἀποφήνας καὶ αὐτὸ τὸ νομικῶν τὸ παμμόχθηρον ἐργαστήριον, κοινὸν ἅπασι τοῖς Ἰουδαίων καθηγηταῖς ἐξυφαίνει τὸν ἔλεγχον· τί δὲ ἄρα φησὶν, ἐρευνήσωμεν ἀκριβῶς· οἱ μὲν τῶν Ἰουδαίων πατέρες ἀπέκτειναν κατὰ καιροὺς τοὺς ἁγίους προφήτας, τὸν θεῖον αὐτοῖς διαπορθμεύοντας λόγον· οἵ γε μὴν ἐξ αὐτῶν γεγονότες, ὁμολογοῦντες ὅτι οἱ προφῆται γεγόνασι σεπτοὶ καὶ τίμιοι, περιήρμοσαν αὐτοῖς τοὺς τάφους ἤτοι τὰ μνημεῖα, τιμὴν ἀπονέμοντες τὴν τοῖς ἁγίοις πρεπωδεστάτην· οὐκοῦν ἀπεκτόνασι μὲν οἱ πατέρες αὐτῶν, αὐτοὶ δὲ προφήτας εἶναι πιστεύσαντες καὶ ἄνδρας ἁγίους, κριταὶ γεγόνασι τῶν ἀποκτεινάντων αὐτούς· δι' ὧν γὰρ τιμᾶν ἐγνώκασι τοὺς ἀνῃρημένους, διὰ τούτων αὐτῶν κατηγοροῦσι ὡς ἠσεβηκότων· ἀλλ' οἱ τῶν ἰδίων πατέρων ἐπὶ τοῖς οὕτω δειναῖς μιαιφονίαις καταψηφισάμενοι, τοῖς ἴσοις ἔμελλον ἁλῶναι κακοῖς, καὶ διὰ τῶν αὐτῶν ἰέναι πλημμελημάτων, μᾶλλον δὲ διὰ τῶν ἔτι χειρόνων· ἕως μὲν γάρ τις τὰς ἑτέρων ἀδικίας ἐξετάζει, φυσικῷ λογισμῷ κρίνων, ὁρᾷ τὸ φαῦλον καὶ μέμφεται· αὐτὸς δὲ εἰς τὰ ἴσα πάθη ψυχῆς προαγόμενος, οἱονεὶ τυφλὸς ἐπὶ ταῦτα φέρεται· ἀπεκτόνασι μὲν γὰρ τὸν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς· προστεθείκασι δὲ ταῖς κατ' αὐτοῦ δυσσεβείαις, καὶ τὰς κατὰ τῶν θείων αὐτοῦ μαθητῶν μιαιφονίας· φησὶ γὰρ πρὸς αὐτοὺς ὁ σωτὴρ ἡ τοῦ θεοῦ σοφία· * ἀποστελῶ εἰς αὐτοὺς προφήτας καὶ ἀποστόλους, καὶ ἐξ αὐτῶν ἀποκτενοῦσι, καὶ ἐκδιώξουσι, καὶ τὰ ἑξῆς· καὶ προφήτας μὲν ὧδε τοὺς ἀποστόλους καλεῖ, καὶ τοὺς τῶν ἀποστόλων διαδόχους τοὺς τῶν ἐκκλησιῶν ποιμένας καὶ διδασκάλους, τοὺς ἐν προφητείαις καὶ διδασκαλίαις, ταῖς διὰ τοῦ πνεύματος δωρεαῖς κεκοσμημένους· προλέγει τοίνυν τὰ μέλλοντα καταλαβέσθαι τὴν τῶν Ἰουδαίων γενεὰν κακὰ, διὰ τὴν ἀκόρεστον αὐτῶν μιαιφονίαν· μέλλει γὰρ ἐκζητεῖσθαι τὸ αἷμα πάντων τῶν προφητῶν τὸ ἐκχυθὲν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου ἕως τῆς γενεᾶς ταύτης· Ζαχαρίαν δὲ ὧδε ἀκόλουθόν ἐστι ἐννοεῖν τὸν τοῦ προδρόμου πατέρα, ὃν ἐξ ἀγράφου παραδό-

A. f. 164 B. f. 120. D. f. 47. b

* v. 49.

σεως ἱστόρηται (1) τοὺς Ἰουδαίους ἀνελεῖν μεταξὺ τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ θυσιαστηρίου, διὰ τὸ προφητεύειν αὐτὸν, μᾶλλον δὲ ἀποδεικνῦναι τὴν θεοτόκον, καὶ τὸν ἐξ αὐτῆς τεχθησόμενον θεὸν καὶ σωτῆρα Ἰησοῦν Χριστὸν, οἷα δή τινα βασιλέα καὶ κύριον ἐπὶ τὸ ἔθνος ἀποσταλήσεσθαι αὐτῶν· καὶ αὐτὴν τὴν ἁγίαν παρθένον κατὰ τὴν ἐκ πνεύματος ἁγίου σύλληψιν, τοῦ τόπου τῶν παρθένων, τοῦ ἐν τῷ ἱερῷ ὄντος μεταξὺ τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ θυσιαστηρίου, μὴ ἀποστῆσαι, καθὰ δὴ γεγαμημένην, ἀλλ' ἔτι παρθένον γινώσκειν αὐτὴν, καὶ συγχωρεῖν κατὰ τὸν συνήθη τόπον ἑστάναι· διὰ γοῦν ταῦτα τοὺς ἀκούοντας εἰς ὀργὴν ἐμπεσεῖν, καὶ ἐπ' αὐτὸν ὁπλίσαι τὰς χεῖρας, δεδιότας τὸν ἐκ τῆς αὐτοῦ προφητείας προδοκώμενον βασιλέα, φόβῳ τοῦ μὴ γενέσθαι βασιλεῖ ὑποχειρίους μέλλοντι καταδυναστεύειν αὐτῶν· τὸν οὖν ταῦτα μαρ-

Iudaeis interfectum inter templum et altare, propterea quod prophetaverat, immo vero praesentem demonstraverat virginem deiparam, atque ex ea oriturum Deum ac servatorem Iesum Christum, qui regis instar ac domini ad eorum gentem mittendus erat: ipsamque sanctam virginem, post conceptionem de Spiritu sancto, ex virginali statione, quae in sacro loco erat inter templum et altare, non esse dimittendam dixerat ceu nuptam, sed adhuc virginem agnoscendam, eique permittendum ut in consueta statione subsisteret. His ergo auditis Iudaeos excanduisse, eique manus attulisse, metuentes expectatum ex eius vaticinio regem, caventesque ne regi fierent subiecti qui ipsos imperio premeret. Haec ergo testantem de futuro partu Zachariam

(1) Narratio haec nominatim tribuitur Cyrillo in duobus saltem codicibus C. f. 133. b, et D. f. 47. b. Et quidem aliis plerumque verbis eandem rem scribit noster Cyrillus etiam contra Anthropomorphitas cap. 27. Porro in codice item vetere B. f. 119. b. eandem narrant historiam Greg. Nyssenus (qui tamen cum Cyrillo contra Anthrop. saepe ad litteram congruit) nec non Severus antiochenus, quorum verba adscribam. Τοῦ Νύσσης. Ἱερεὺς οὗτος ὁ Ζαχαρίας ἦν, τῷ τῆς προφητείας χαρίσματι πρὸς τὴν γνῶσιν τῶν κρυπτῶν χειραγωγούμενος· ὃς τὸ τῆς παρθενίας μυστήριον ἐπὶ τοῦ ἀφθάρτου τόκου μυηθεὶς, οὐκ ἀπέκρινεν ἐν τῷ ναῷ τοῦ ταῖς παρθένοις κατὰ τὸν νόμον ἀποκεκληρωμένου τόπου τὴν ἄγαμον μητέρα, διδάσκων τοὺς Ἰουδαίους ὅτι παρθένος ἡ κόρη, καὶ θεὸς μέγας καὶ σωτὴρ ὁ ἐξ αὐτῆς τεχθησόμενος Ἰησοῦς Χριστός· ἦν δὲ οὗτος ὁ τόπος, τὸ μεταξὺ τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ θυσιαστηρίου διάστημα· ἐπεὶ δὲ ἤκουον ταῦτα, φόβῳ τοῦ μὴ γενέσθαι βασιλεῖ ὑποχειρίους, ταῦτα μαρτυροῦντα διαχειρίζονται, πρὸς αὐτῷ τῷ θυσιαστηρίῳ τὸν ἱερέα ἱερουργήσαντες. — Λέγει καὶ Σευῆρος εἰς τὸ αὐτὸ, ὅτι ἐξ ἀγράφου παραδόσεως ἱστόρηται τοὺς Ἰουδαίους τὸν ἱερέα Ζαχαρίαν τὸν Ἰωάννου πατέρα ἀνελεῖν μεταξὺ τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ θυσιαστηρίου διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν, ἣν καὶ ὁ Νύσσης εἴρηκεν. *Nysseni. Sacerdos erat hic Zacharias, prophetiae dono ad arcanorum cognitionem manuductus. Is virginitaiis mysterium circa incontaminatum partum edoctus, non secrevit in templo ab adsignato per legem virginibus loco incorruptam matrem, Iudaeos admonens virginem esse hanc puellam, Deumque magnum ac servatorem oriturum ex ipsa Iesum Christum. Erat vero is locus, inter templum et altare intervallum. Ea re audita Iudaei, veriti ne regi fierent subditi, virum talia testantem interficiunt, ipso in altari sacerdotem immolantes. — Ait etiam Severus hoc eodem evangelii loco, ex traditione non scripta narratum esse, Iudaeos sacerdotem Zachariam, Iohannis patrem, occidisse inter templum et altare, ob eandem quam Nyssenus dixit causam.* Nysseni locus sumitur, nonnullis variatis, ex eius sermone de nat. Domini. Tractum autem Severi multo integriorem nos edidimus in tomo decimo AA. class. p. 432, qui Cyrillum auctorem sibi familiarissimum sine dubio expilavit. Item nos Script. vet. T. IX. p. 682. in catena ad Lucam verba protulimus Geometrae, qui Zachariam ab Herodis lictoribus occisum ait. Sed enim notissima est Hieronymi sententia super hac traditione comm. in Matth. XXIII. 35. *Alii Zachariam patrem Iohannis intelligi volunt, ex quibusdam apocryphorum somniis approbantes, quod propterea occisus sit, quia Salvatoris praedicarit adventum. Hoc quia de scripturis non habet auctoritatem, eadem facilitate contemnitur, qua probatur.* Ita peremptorio, ut solet, stilo Hieronymus. Sed tamen cum Cyrillo, et supra scriptis Nysseno Severo et Geometra, consentiunt antiquissimi patres a Calmeto iam citati (praeter Iacobi protoevangelium) Origenes, Petrus alex., Tertullianus, Basilius, Chrysostomus, Epiphanius; item iuniores Theophylactus et Euthymius. His addit Baronius (qui hanc opinionem tuetur T. I. an. 1. n. 53.) etiam Valentiniani imp. auctoritatem in epistola apud Theodoretum hist. lib. IV. 8. Origenis locus graece extat ex catena ms. in ed. Ruaei T. III. p. 845, sed initio acephalus, quem nos ex cod. A. p. 164. b. ita supplebimus. Ὠριγένους. *Ζαχαρίαν εὑρίσκομεν ἐν ταῖς βασιλείαις ἱερέα, φονευθέντα ἐγγὺς τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ θυσιαστηρίου ὑπὸ Ἰωὰς βασιλέως Ἰούδα· Ἰώσηππος δὲ ἱστορεῖ τὸν υἱὸν Βαραχίου Ζαχαρίαν αὐτὸν εἶναι πατέρα τοῦ Βαπτιστοῦ· οὐ δύνανται γὰρ* etc. (heic sequitur dicta editio.)

interemerunt, dum apud ipsum altare rem sacram utpote sacerdos operabatur.

Utique dico vobis, requiretur ab hac generatione.

Etiamsi demonstrative dicit « ab hac generatione » haud fortasse tamen significari ab eo dicimus praesentes tantummodo atque auditores, sed homicidam quemlibet, et sanguinis effusi reum: nam simile cum simili collocatur, ut fraternum atque homogeneum, iuxta illud: haec est generatio quaerentium Dominum. Et illud: et custodies nos a generatione hac.

Tulistis clavem scientiae, ipsi non introistis etc.

Scientiae clavem dicimus ipsam esse legem, et in Christo iustificationem, per fidem videlicet in ipsum. Sane in umbra typoque lex versabatur, verumtamen veritatem typi figurant, umbraeque multimodis depingunt nobis Christi mysterium. Agnus mactabatur secundum Moysis legem: carnes eius comedebant, et limina sanguine ungebant; atque ita exterminatori superiores fuerunt. Atqui communis oviculae cruor, necem arcere haud potuisset; ergo figurabatur in agno Christus, pro mundi vita caedem sustinens, proprioque sanguine participes sui salvans. Plurima quispiam addere posset, ex quibus cognoscere licet Christi sacramentum a legis umbra delineatum. Dixit autem alicubi Christus ipse Iudaeos alloquens: « est qui vos accusat Moyses, in quem vos speratis. Si enim crederetis Moysi, crederetis et mihi; de me enim ille scripsit. » Et mox: « scrutamini scripturas, quia vos putatis in ipsis vitam aeternam habere: et ipsae sunt, quae testimonium perhibent de me; nec vultis venire ad me, ut vitam habeatis. » Tota enim inspiratae scripturae oratio ipsum designat, et in eundem collineat. Debebant ergo sic dicti legisperiti, ceu qui in Moysis lege studium collocaverant, nec sanctorum prophetarum oracula ignorabant, aperire quodammodo iudaicis turbis scientiae ianuam. Nam lex ad Christum instituit, atque ad

τυροῦντα περὶ τοῦ τόπου διαχειρίζονται, πρὸς αὐτῷ τὸ θυσιαστηρίῳ τὸν ἱερέα ἱερουργήσαντα *. * al. codd. ἱερουργήσαντες.

v. 51.

Ναὶ λέγω ὑμῖν, ἐκζητηθήσεται ἀπὸ γενεᾶς ταύτης.

Εἰ καὶ δεικτικῶς ἐστι λέγει ἀπὸ τῆς γενεᾶς A. f. 164. b.
ταύτης, οὐχὶ μόνον τάχα που κατασημῆναι φαμὲν τοὺς τότε παρόντας καὶ ἀκροωμένους, ἀλλὰ πάντα τὸν φονευτὴν καὶ ὑπὸ τὴν μιαιφονίαν πίπτοντα· συντετάξεται γὰρ τῷ ὁμοίῳ τὸ ὅμοιον, ὡς ἀδελφὸν καὶ ὁμονογενές· κατὰ τό, αὕτη ἡ γενεὰ ζητούντων τὸν κύριον· * καὶ διατηρήσεις ἡμᾶς ἀπὸ τῆς γενεᾶς * Ps. XXIII. 6.
ταύτης *. * Ps. XI. 8.

v. 52.

Ἤρατε τὴν κλεῖδα τῆς γνώσεως, αὐτοὶ οὐκ εἰσέλθετε κ. τ. λ.

Κλεῖδα γνώσεως, αὐτὸν εἶναι φαμὲν τὸν A. f. 165.
νόμον, καὶ τὴν ἐν Χριστῷ δικαίωσιν διὰ πί- B. f. 120.
στεως ἐστι δηλονότι τῆς εἰς αὐτόν· ἦν μὲν γὰρ C. f. 133 b.
ὁ νόμος ἐν σκιᾷ καὶ τύπῳ, πλὴν οἱ τύποι D. f. 18.
διαμορφοῦσι τὴν ἀλήθειαν, καὶ γράφουσιν αἱ σκιαὶ πολυτρόπως ἡμῖν τὸ Χριστοῦ μυστήριον· ἀμνὸς ἐσφάζετο κατὰ τὸν Μωϋσέως νόμον· ἤσθιον τῶν κρεῶν αὐτοῦ, καὶ ἔχριον τῷ αἵματι τὰς φλιάς· καὶ νενικήκασι τὸν ὀλοθρευτήν· ἀλλ' αἷμα προβάτου κοινοῦ, οὐκ ἂν ἴσχυσεν ἀναστρέψαι θάνατον· ἐμορφοῦτο δὴ οὖν ὡς ἐν ἀμνῷ Χριστὸς, τὴν ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς ὑπομένων σφαγὴν, καὶ σώζων αἵματι τῷ ἰδίῳ τοὺς μετέχοντας αὐτοῦ· πλεῖστα δ' ἂν τις πρὸς τοῦτο λέγοι, δι' ὧν ἔνεστιν ἰδεῖν τὸ Χριστοῦ μυστήριον, διὰ τῆς τοῦ νόμου σκιᾶς γραφόμενον· ἔφη δέ που καὶ αὐτὸς τοῖς Ἰουδαίοις προσλαλῶν· * “ ἔστιν ὁ κατηγορῶν * Ioh. IV. 45.
ὑμῶν Μωϋσῆς, εἰς ὃν ὑμεῖς ἠλπίκατε· εἰ γὰρ ἐπιστεύετε Μωϋσεῖ, ἐπιστεύετε ἂν ἐμοί· περὶ γὰρ ἐμοῦ ἐκεῖνος ἔγραψε· καὶ πάλιν· * ἐρευνᾶτε * Ioh. V. 39.
τὰς γραφὰς, ὅτι ἐν αὐταῖς δοκεῖτε ζωὴν αἰώνιον ἔχειν, καὶ αὗται εἰσὶν αἱ περὶ ἐμοῦ μαρτυροῦσαι· καὶ οὐ θέλετε ἐλθεῖν πρός με ἵνα ζωὴν ἔχητε· ” ἅπας γὰρ λόγος τῆς θεοπνεύστου γραφῆς, εἰς αὐτὸν ὁρᾷ, καὶ ἐπ' αὐτῷ συντείνεται· ἔδει δὴ οὖν τοὺς καλουμένους νομικοὺς, ἅτε δὴ τὸν Μωϋσέως πολυπραγμονοῦντας νόμον, καὶ τὰς τῶν ἁγίων προφητῶν οὐκ ἠγνοηκότας φωνὰς, ἀνοίγειν τρόπον τινὰ τοῖς Ἰουδαίων δήμοις τὰς τῆς γνώσεως θύρας· παιδαγωγεῖ γὰρ ὁ νόμος ἐπὶ Χριστὸν, ἀπο-

φέρει δὲ εἰς ἐπίγνωσιν αὐτοῦ καὶ τὰ τῶν ἁγίων προφητῶν εὐσεβῆ κηρύγματα· ἀλλὰ τοῦτο μὲν οὐ πεπράχασιν οἱ καλούμενοι νομικοί· ἐκ δὲ τῶν ἐναντίων, ἦραν τὴν κλεῖδα τῆς γνώσεως· ἵνα τὴν διὰ νόμου χειραγωγίαν ἐννοῇς, ἤτοι τὴν πίστιν, δῆλον δὲ ὅτι τὴν εἰς Χριστόν· προσγίνεται γὰρ διὰ τῆς πίστεως, τῆς ἀληθείας ἡ γνῶσις· καὶ γοῦν ὁ προφήτης Ἡσαΐας, [* Is. VII. 9.] οὕτω πού φησι· * καὶ ἐὰν μὴ πιστεύσητε, οὐδ' οὐ μὴ συνῆτε· χωρὶς γὰρ πίστεως, ἀδύνατον [* Hebr. XI. 6.] εὐαρεστῆσαι ποτέ· * ἦραν τοίνυν οἱ νομικοὶ τὴν κλεῖδα τῆς γνώσεως· οὐ γὰρ εἴων πιστεῦσαί τινας εἰς τὸν τῶν ὅλων σωτῆρα Χριστόν· τεθαυματούργηκε πολυτρόπως, οἱ δὲ καί τοι θαυμάσαι δέον ἐπὶ τούτοις αὐτὸν, διέσυρον τὰς θεοσημείας, καὶ τοὺς ὑπὸ χεῖρα λαοὺς σκανδαλίζοντες, ἔφασκον· οὗτος οὐκ ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια, εἰ μὴ ἐν Βεελζεβοὺλ ἄρχοντι τῶν δαιμονίων· ὁρᾷς ἐν τούτοις τὴν κλεῖδα τῆς γνώσεως αἴροντας; ἐδίδασκεν ἐν ταῖς συναγωγαῖς, φανερὸν καθίστη τοῖς ἀκροωμένοις τὸ θέλημα τοῦ πατρὸς τὸ ἀγαθὸν καὶ τέλειον καὶ εὐάρεστον· οἱ δὲ καὶ ταύτας αὐτοῦ τὰς μυσταγωγίας οὐκ ἀμωμήτους ἀφέντες [* Ioh. X. 20.] εὑρίσκονται· προσεφώνουν γὰρ τοῖς ὄχλοις *, δαιμόνιον ἔχει καὶ μαίνεται· τί ἀκούετε αὐτοῦ; ἦραν οὖν, κατὰ τὸ ἀληθὲς, τὴν κλεῖδα τῆς γνώσεως· αὐτοὶ οὐκ εἰσῆλθον, κεκωλύκασι δὲ καὶ ἑτέρους.

ipsius cognitionem deducunt sanctorum prophetarum piae praedicationes. Verumtamen haud hoc faciebant sic dicti legisperiti, sed e contrario scientiae clavem abstulerant; quibus in verbis intelligere debes legis disciplinam, sive fidem, eam scilicet quae erga Christum est. Namque a fide, veritatis cognitio provenit. Quapropter Isaias propheta dicit: nisi credideritis, non intelligetis. Nam sine fide, impossibile est placere umquam (Deo.) Abstulerant itaque legisperiti scientiae clavem, quia non sinebant quemquam communi servatori Christo credere. Is multimodis prodigia edidit; illi vero, quum idcirco eum admirari debuissent, miraculis maledicebant, populoque sibi subiecto scandalum creantes, dicebant: hic daemonia non eiicit, nisi in Beelzebul principe daemoniorum. Viden quomodo scientiae clavem auferebant? Docebat in synagogis, patefaciebat audientibus bonam et perfectam beneque placentem patris voluntatem: illi vero ne has quidem doctrinas eius sine vituperio esse sinebant. Inclamabant enim turbis: daemonium habet, et insanit: cur eum auditis? Vere itaque abstulerant scientiae clavem; ipsi non sunt ingressi, et alios item ingressu prohibuerunt.

Ἤρξαντο οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ φαρισαῖοι δεινῶς ἐνέχειν καὶ ἀποστοματίζειν αὐτὸν περὶ πλειόνων.

Coeperunt scribae ac pharisaei graviter insistere, et os eius circa multa provocare.

[A. f. 165. b.] Ἀσχάλλοντες πρὸς τοὺς ἐλέγχους, ἤρξαντο φησὶ δεινῶς ἐνέχειν αὐτῷ· τὸ δὲ ἐνέχειν, ἀντὶ τοῦ ἐγκεῖσθαι καὶ ἐγκοτεῖν ἤτοι δυσμαίνειν ἐστίν· ἐπεχείρουν δὲ αὐτόν φησι καὶ ἀποστοματίζειν περὶ πολλῶν· καὶ τί πάλιν τὸ ἀποστοματίζειν ἐστίν; ἀπῄτουν ἐκ τοῦ παραχρῆμα καὶ οἱονεὶ ἀσκεπτὶ πρὸς τὰς πανούργους αὐτῶν ἀποκρίνεσθαι πεύσεις, οἰηθέντες ὅτι διαπεσεῖται πάντως, καὶ λαλήσει τί τῶν ὅσα ἐστὶν οὐκ ἔξω διαβολῆς· ἀλλ' οὐκ ᾔδεσαν ὄντα θεὸν, μᾶλλον δὲ καταφρονηταὶ γεγόνασιν, ἀλαζόνες καὶ ὑβρισταί· ταύτῃ τοι Χριστὸς τοῖς ἑαυτοῦ γνωρίμοις, ἤγουν μαθηταῖς, φυλάττεσθαι ἀπ' αὐτῶν παρηγγύα· ἄκουε γοῦν·

Aegre ferentes se coargui, coeperunt, inquit, vehementer ei insistere. Porro insistere heic valet urgere, irasci, stomachari. Nitebantur etiam, inquit, eius os provocare. Quid vero rursus est heic os provocare? Exigebant scilicet, ut subito ac propemodum inconsiderate callidis ipsorum quaestionibus responderet, existimantes eum sine dubio succubiturum, atque aliquid tumultuarie dicturum quod calumniam non effugeret. Sed enim Deum esse nesciebant, immo eum superbe contumelioseque spernebant. Propterea Christus familiares suos, id est discipulos, ut ab illis caverent admonebat. Audi igitur:

Cap. XII.

In primis cavete a pharisaeorum fermento.

Ab hoc nimirum cavere discipulos suos Dominus vult; fermentum hoc loco dicens hypocrisim. Est enim Deo invisa res: et ea quidem ad breve quandoque tempus latitat, verumtamen foras excidit, et quidem haud longo tempore post. Nam quod Dei oculum nullus actus noster vel dictum latere queat, demonstravit dicens: nihil est opertum, quod non revelabitur. Omnis enim sermo noster, et omnis actus, die iudicii manifestus erit. Vana est ergo hypocrisis; sed oportet nos veros adoratores videri. – Fortasse etiam, secundum superiorem sententiam docet, omnia nostra clam dicta et facta, patere omnituenti Deo, et aliis quoque revelatum iri (3).

Dico autem vobis amicis meis: ne terreamini ab his qui occidunt corpus.

Ad spiritalem fortitudinem instruit amatores suos. Dico enim, inquit, vobis amicis meis. Haud cunctis itaque congruere videtur sermo huiusmodi; sed iis, a quibus illum toto corde diligi exploratum erat. Quos etiam decet dicere: quis nos separabit a caritate Christi? tribulatio? an angustiae? an persecutio? an nuditas? an gladius? Nam qui ita non sunt comparati, valde sunt volubiles, atque ad apostasiam promptiores. At illi qui suam cum illo voluntatem conformarunt, eiusque vestigiis insistere studuerunt, utique dicent cum divo Petro: Christo passo in carne pro nobis, et vos pro ipso eadem cogitatione armemini. Sponte enim pro nobis necem pertulit, propter suam incomparabilem erga nos caritatem. Quare audivimus dicentem

ΚΕΦ. ΙΒʹ.

Πρῶτον (1) προσέχετε ἑαυτοῖς ἀπὸ τῆς ζύμης v. 1.
τῶν φαρισαίων.

Ἀφ᾽ ἧς καὶ προσέχειν τοὺς μαθητὰς ὁ A. f. 165. b
κύριος βούλεται· ζύμην ἐν τούτοις, τὴν ὑπό-
κρισιν λέγων (2)· θεοστυγὲς γὰρ τὸ χρῆμα·
καὶ λανθάνει μὲν ἔσθ᾽ ὅτε βραχὺ, πλὴν διεκ-
πίπτει καὶ οὐκ εἰς μακράν· ὡς γὰρ οὐκ ἔνεστι
λαθεῖν τὸν τῆς θεότητος ὀφθαλμὸν τὰ παρ᾽
ἡμῶν δρώμενα, διέδειξεν εἰπών· * οὐδὲν δὲ * v. 2.
συγκεκαλυμμένον ἐστὶν, ὃ οὐκ ἀποκαλυ-
φθήσεται. Ἅπας γὰρ ἡμῶν λόγος, καὶ A. f. 165. b. C. f. 133. b
πᾶν ἔργον, ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως ἔσται φανερόν·
περιττὴ τοιγαροῦν ἡ ὑπόκρισις· δεῖ δὲ ἡμᾶς
ἀληθινοὺς ὁρᾶσθαι προσκυνητάς. – Ἴσως δὲ v. 3. A. f. 165. b.
καὶ κατὰ τὴν προτέραν ἐπιβολὴν διδάσκει, ὅτι
τὰ κρυφῇ παρ᾽ ἡμῶν καὶ λεγόμενα καὶ πραττ-
όμενα, δῆλα ἔσται τῷ πάντα ὁρῶντι ὀφ-
θαλμῷ, καὶ τοῖς ἄλλοις ἐκκαλυφθήσεται.

Λέγω δὲ ὑμῖν τοῖς φίλοις μου· μὴ φοβηθῆτε v. 4.
ἀπὸ τῶν ἀποκτεινόντων τὸ σῶμα.

Εἰς πνευματικὴν εὐανδρίαν ἀλείφει τοὺς A. f. 165. b. B. f. 120. b.
ἀγαπῶντας αὐτόν· λέγω γὰρ ὑμῖν φησὶ τοῖς C. f. 134.
φίλοις μου· οὐχ᾽ ἅπασιν οὖν ἁπλῶς πρέποι
ἂν ὡς ἔοικεν ὁ περὶ τούτων λόγος· ἐκεί-
νοις δὲ μᾶλλον, οἷς ἂν ἐνυπάρχον ὁρῷτο τὸ
ἐξ ὅλης καρδίας ἀγαπᾶν αὐτόν· οἷς καὶ ἁρ-
μόζει λέγειν· * τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς * Rom. VIII. 35
ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ; θλίψις, ἢ στενοχωρία,
ἢ διωγμός; ἢ γυμνότης; ἢ μάχαιρα; οἱ γὰρ
μὴ τοιοῦτοι, εὐπαρακόμιστοι λίαν εἰσὶν, καὶ
πρὸς ἀποστασίαν ἑτοιμότεροι· οἱ δὲ τὰ αὐ-
τὰ φρονοῦντες αὐτῷ, καὶ τοῖς ἴχνεσιν αὐτοῦ
κατακολουθεῖν σπουδάζοντες, φαῖεν ἂν μετὰ
τοῦ θεσπεσίου Πέτρου· * Χριστοῦ παθόντος * 1. Petr. IV. 1.
ὑπὲρ ἡμῶν σαρκὶ, καὶ ὑμεῖς ὑπὲρ αὐτοῦ τὴν
αὐτὴν ἔννοιαν ὁπλίσασθε· ἐθελοντὴς γὰρ
ὑπὲρ ὑμῶν ὑπέμεινε θάνατον, ὡς ἀπαρά-
βλητον ἔχων τὴν εἰς ἡμᾶς ἀγάπην· ἀκηκόα-

(1) Vocabulum πρῶτον reapse in codice A, et aliis, inter verba sacri textus rubris litteris scribitur, non autem nigris in Cyrilli contextu.

(2) Ex hac glossa videtur Cyrillus non legisse in sacro textu ἥτις ἐστὶν ὑπόκρισις, quae verba reapse desunt in parallelis Matth. XVI. 6, et Marc. VIII. 15. Sed tamen, quicquid sit de Cyrilli lectione, verba haec constanter occurrunt in Lucae codicibus graecis atque latinis.

(3) Hoc loco apud catenam D. Thomae sequuntur haec. « Cyrillus. Quoniam gemina est causa perfidiae, quae aut ex inolita malitia, aut ex accidenti metu nascitur; ne quis metu territus Deum, quem corde cognoscit, negare cogatur, pulchre addit: *dico autem vobis amicis* etc. »

* Ioh. XV. 13.

μένου γοῦν λέγοντος αὐτοῦ ἐναργῶς· * μείζονα ταύτης τῆς ἀγάπης, οὐδεὶς ἔχει, ἵνά τις θῇ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ὑπὲρ τῶν φίλων αὐτοῦ· εἶτα πῶς οὐκ ἂν εἴη τῶν ἀτοπωτάτων, μὴ ὥσπέρ τι τῶν ἀναγκαιοτάτων ὀφλημάτων ἐκτίσαι Χριστῷ ὅπερ ἐλάβομεν παρ᾽ αὐτοῦ; χρὴ δὲ καὶ ἑτέρως ζωῆς ἡμᾶς ὄντας ὑπασπιστὰς, μὴ δεδιέναι τὸν θάνατον, ἀπομιμεῖσθαι δὲ μᾶλλον τῶν ἁγίων πατέρων τὴν πίστιν· προσκεκόμικεν ὁ πατριάρχης Ἀβραὰμ τὸν μονογενῆ πειραζόμενος, φημὶ δὲ τὸν Ἰσαὰκ, λογισάμενος ὅτι καὶ ἐκ νεκρῶν ἐγείρειν δύναται ὁ θεός· ποῖον οὖν ἔσται καθ᾽ ἡμῶν τοῦ θανάτου τὸ δεῖμα, καταργούσης αὐτὸν τῆς ζωῆς (1);

Προσενθυμεῖσθαι δὲ τούτοις κἀκεῖνο προσήκει· εὑρίσκονται γὰρ διὰ πόνων οἱ στέφανοι· καὶ ἄνθρωποι μὲν μέχρι σώματος ἐκτείνουσι τὰς ὀργὰς, καὶ πέρας αὐτοῖς τῆς καθ᾽ ἡμῶν ἐπιβουλῆς, ὁ τῆς σαρκὸς θάνατος· θεοῦ δὲ κολάζοντος, οὐ μέχρι μόνης σαρκὸς ἡ ζημία. στήσεται, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ συνυποφέρεται ταῖς αἰκίαις ἡ ἀθάνατος * ψυχή· οὐκοῦν εἰσίτω μᾶλλον ὁ μετ᾽ εὐκλείας θάνατος, εἰς ἀρχὰς ἡμᾶς ἀναφέρων ἀτελευτήτου ζωῆς, ἡτοιμασμένων πάντως που καὶ τῶν ἐκ θείας φιλοτιμίας ἀγαθῶν. — Ἵνα δέ τι καὶ ἕτερον ἐπικούρημα ταῖς ἡμετέραις χαρίσηται διανοίαις, προστέθεικεν ἀναγκαίως· οὐχὶ πέντε στρουθία πωλεῖται ἀσσαρίων δύο, καὶ ἓν δ᾽ ἐξ αὐτῶν οὐκ ἔστιν ἐπιλελησμένον ἐνώπιον τοῦ θεοῦ; Προσεπήγαγε δὲ ὅτι καὶ αἱ τρίχες τῆς κεφαλῆς ὑμῶν πᾶσαι ἠρίθμηνται· ὁρᾷς ὅσην ποιεῖται πρόνοιαν τῶν ἀγαπώντων αὐτόν; εἰ γὰρ μέχρι τῶν οὕτως εὐτελεστάτων ἐκτείνεται, καὶ οἷον κάτεισιν ἐπὶ τὰ πάντων σμικρότατα τῶν ζώων, πῶς ἂν ἐπιλάθοιτο τῶν ἀγαπώντων αὐτὸν, ἢ ἀγνοήσειέ τι τῶν συμβαινόντων αὐτοῖς; ὅς γε τοσαύτην αὐτῶν ποιεῖται πρόνοιαν, ὡς ἕκαστα τῶν κατ᾽ αὐτοὺς εἰδέναι λεπτῶς, καὶ οἷον ἠριθμημένας ἔχειν αὐτῶν τὰς τρίχας· ἢ γὰρ οὐκ ἐάσει πεσεῖν εἰς πειρασμὸν, ἢ γοῦν οἰκονομικῶς, ἵνα παθόν-

* al. codd. ἀθλία.

A. f. 165. b. A. f. 166.

v. 7. A. f. 166. B. f. 121. C. f. 131.

ipsum: maiorem hac dilectionem nemo habet, quam ut animam suam ponat quis pro amicis suis. Quid ni ergo sit absurdissimum, Christo non reddere, tamquam debitam apprime gratiam, id quod ab eo prius accepimus? Alioquin etiam curandum est, ne dum vitae tutelam gerimus, mortem expavescamus, sed imitemur potius sanctorum patrum fidem. Obtulit patriarcha Abrahamus unigenitum tentatus, Isaacum dico, secum reputans posse Deum a mortuis quoque suscitare. Quinam ergo iam nobis supersit mortis timor, postquam eam vita extinxit?

Simul et illud cogitare par est, inveniri labore coronas. Et homines quidem, usque dum manet corpus, iras suas intendere; finemque illis nos persequendi, carnis interitu fieri; verumtamen Deo puniente, haud usque ad carnem tantummodo tendi poenam, sed et immortalem ipsam suppliciis animam irretiri. Ergo obveniat potius bona cum fama interitus, qui nos ad sempiternae vitae initium transferat, ubi omnino parata est a divina liberalitate felicitas. – Ut autem aliud quoque suppeditaret mentibus nostris solamen, necessario addidit: nonne quinque passeres veneunt dipondio, et unus ex illis non est in oblivione coram Deo (2)? Subdidit etiam: capilli capitis vestri omnes numerati sunt. Viden quantam gerat curam diligentium se? Nam si ad haec usque vilissima extenditur, seque ad minutissimos animantes inclinat, qui fieri potest ut eum amatorum suorum capiat oblivio, vel rem ullam ad eos pertinentem ignoret? qui sane tantam circa illos providentiam gerit, ut singula ipsorum negotia accurate sciat, et eorumdem ut ita dicam capillos numeratos habeat. Vel igitur in tentationem non sinet incidere, vel sapiente consilio id sinet ut

(1) Male profecto se habet hic locus in latina Corderii catena. « Nam primo is mendose legit δεῖγμα » pro δεῖμα; deinde et reliqua pervertit sic: *quale igitur erit nobis mortis indicium, vitâ ipsâ contemptâ.* »

(2) Paulo heic plura apud Corderium in catena latina. « Destituuntur siquidem iure meritoque peccatores Dei memoria et cura. Contra vero Deo cordi est, accurate nosse sanctorum vitam. »

patientia inclarescamus. Nam qui in laqueum incurrere permittet, idem sine dubio vim quoque evadendi suggeret (1).

Quicumque confessus fuerit me coram hominibus etc.

Age iam, quisnam sit Christum confitens, vel quomodo hunc quispiam recte confitebitur, ante omnia cognoscere par est. Scribit itaque nobis sapientissimus Paulus: « ne dixeris in corde tuo: quis ascendet in caelum? id est Christum deducere. Aut quis descendet in abyssum? hoc est Christum a mortuis revocare. Sed quid dicit scriptura? Prope te est verbum in ore tuo, et in corde tuo; hoc est verbum fidei, quod praedicamus. Quia si confitearis ore tuo dominum Iesum, et corde tuo credideris, quod Deus illum suscitavit a mortuis, salvus eris. Corde enim creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem. » Totum his verbis Christi sacramentum egregie explicat. Oportet enim primo eum qui apparuit ex Deo patre filium, unigenitum ex eiusdem substantia Deum Verbum, dominum omnium confiteri; non quasi exterius et adtributam obtinuerit dominationem, sed quia ita suapte natura vereque se habet, haud secus quam pater. Deinde credendum est, quod Deus illum a mortuis suscitaverit, humanatum scilicet, et in carne propter nos passum: sic enim a mortuis resurrexit. Dominus est ergo, ut dixi, filius; idemque non comparandus cum aliis, quibus dominationis appellatio donatica fuit et adtributa. Solus quippe dominus naturalis est, qui est super omnia creata Deus Verbum. Unus enim dominus Iesus Christus, per quem omnia. At ne pater quidem dominatu excludetur, quandoquidem naturalis est Deus: neque item filius a deitate excidet, quoniam naturaliter dominus est. Uni autem divinae ac supra omnia substantiae inest, ut sit plane libera, et omni servitutis iugo expers; habeat au-

τες εὐδοκιμήσωμεν· ὁ γὰρ εἰς παγίδα πεσεῖν ἐπιτρέψας, χορηγήσει πάντως τὸ δύνασθαι διενεγκεῖν.

Πᾶς ὃς ἂν ὁμολογήσῃ ἐν ἐμοὶ ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων κ. τ. λ. v. 8

Ἀλλὰ τίς ἂν εἴη λοιπὸν ὁ Χριστὸν ὁμολογῶν, ἢ καὶ ὅπως ἄν τις αὐτὸν ὁμολογήσειεν ὀρθῶς, πρό γε τῶν ἄλλων ἄξιον ἰδεῖν· A. f. … B. l. 121 γράφει τοίνυν ἡμῖν ὁ πάνσοφος Παῦλος· * « μὴ εἴπῃς ἐν τῇ καρδίᾳ σου, τίς ἐπιβήσεται εἰς τὸν οὐρανόν; τουτέστι Χριστὸν καταγαγεῖν· ἢ τίς καταβήσεται εἰς τὴν ἄβυσσον; τουτέστι Χριστὸν ἐκ νεκρῶν ἐπαναγαγεῖν· ἀλλὰ τί λέγει; ἐγγύς σου τὸ ῥῆμα ἐστὶν ἐν τῷ στόματί σου, καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ σου, τουτέστι τὸ ῥῆμα τῆς πίστεως ὃ κηρύσσομεν· ὅτι ἐὰν ὁμολογήσῃς ἐν τῷ στόματί σου κύριον Ἰησοῦν, καὶ πιστεύσῃς ἐν τῇ καρδίᾳ σου, ὅτι ὁ θεὸς αὐτὸν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν, σωθήσῃ· καρδίᾳ γὰρ πιστεύεται εἰς δικαιοσύνην, στόματι δὲ ὁμολογεῖται εἰς σωτηρίαν· » ὅλον ἐν τούτοις τὸ Χριστοῦ μυστήριον εὖ μάλα διερμηνεύεται· χρὴ γὰρ πρότερον τὸν ἐκ θεοῦ πατρὸς πεφηνότα υἱὸν, τὸν ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ μονογενῆ θεὸν λόγον, κύριον τῶν ὅλων ὁμολογεῖν· οὐχ᾽ ὡς ἔξωθεν καὶ εἰσκεκριμένην λαχόντα τὴν κυριότητα, ἀλλ᾽ ὄντα τοῦτο κατὰ φύσιν καὶ ἀληθῶς, καθάπερ ἀμέλει καὶ ὁ πατήρ· εἶθ᾽ οὕτω πιστεύειν, ὅτι ὁ θεὸς αὐτὸν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν, ἐνανθρωπήσαντα δηλονότι καὶ σαρκὶ παθόντα δι᾽ ἡμᾶς· ἐγήγερται γὰρ οὕτως ἐκ νεκρῶν· κύριος οὖν, ὡς ἔφην, ὁ υἱὸς, ἀσύντακτος τοῖς ἄλλοις, οἷς τὸ τῆς κυριότητος ὄνομα δοτὸν καὶ εἰσκεκριμένον· μόνος γὰρ κύριος κατὰ φύσιν, ὁ παντὸς ἐπέκεινα γενητοῦ θεὸς λόγος· εἷς γὰρ κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, δι᾽ οὗ τὰ πάντα· * ἀλλ᾽ οὔτε τοῦ εἶναι κύριος ὁ πατὴρ ἔξω κείσεται, θεὸς ὢν φύσει· οὔτε μὴν ὁ υἱὸς ἀπολισθήσειεν ἂν τοῦ εἶναι θεὸς, κύριος γάρ ἐστι κατὰ φύσιν· ἔνεστι δὲ μόνῃ τῇ θείᾳ τε καὶ ἀνωτάτω πασῶν οὐσίᾳ, τὸ εἰσάπαν ἐλεύθερον, καὶ τὸ ἔξω κεῖσθαι ζυγοῦ καὶ δουλείας, ἔχειν δὲ μᾶλλον ὑπὸ πόδας δουλοπρεπῶς τὴν κτίσιν ὑποκειμένην·

* Rom. X. 6. seq.

* I. Cor. VIII. 6.

(1) In latinis catenis D. Thomae et Corderii additur fragmentum, hoc loco ponendum. « Cyrillus. » Mystice autem caput quidem hominis est intellectus, capilli vero cogitationes quae patent Deo. »

διὰ τοῦτο, καί τοι γενόμενος καθ' ἡμᾶς ὁ μονογενὴς τοῦ θεοῦ λόγος, καὶ τό γε ἧκον εἰς ἀνθρωπότητος μέτρον, ὑπὸ ζυγὰ καὶ δουλείαν ἐνηνεγμένος, συνετέλεσε μὲν τοῖς Ἰουδαίων δασμολόγοις κατὰ τὸν Μωϋσέως νόμον τὸ δίδραγμον οἰκονομικῶς, οὐκ ἔκρυψε δὲ τῆς ἐνούσης δόξης αὐτῷ τὸ ἐκφανές· ἤρετο γὰρ τὸν μακάριον Πέτρον *, οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς ἀπὸ τίνος λαμβάνουσι κῆνσον ἢ τέλη; ἀπὸ τῶν υἱῶν αὐτῶν, ἢ ἀπὸ τῶν ἀλλοτρίων; εἰπόντος δὲ ὅτι ἐκ τῶν ἀλλοτρίων· ἄρά γε, φησὶν, ἐλεύθεροί εἰσιν οἱ υἱοί· κύριος οὖν κατὰ φύσιν ὁ υἱὸς, ὡς ἐλεύθερος· καὶ τοῦτο πάλιν ὁ σοφὸς ἡμᾶς ἐδίδαξε Παῦλος ὡδὶ γεγραφώς· * ἡμεῖς δὲ πάντες ἀνακεκαλυμμένῳ προσώπῳ τὴν δόξαν κυρίου κατοπτριζόμενοι, τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφούμεθα, ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν, καθάπερ ἀπὸ κυρίου πνεύματος· καὶ μικρὸν ἄνωθεν· * ὁ δὲ κύριος, τὸ πνεῦμα ἐστίν· οὗ δὲ πνεῦμα κυρίου, ἐκεῖ ἐλευθερία· ἄθρει δὴ ὅπως τὸ κύριον τὸ πνεῦμα εἶναι φησίν· οὐχ ὡς ἐν υἱότητι, πνεῦμα γάρ ἐστι καὶ οὐχ υἱὸς, ἀλλ' ὡς ὁμοούσιον τῷ υἱῷ, κυρίῳ τε ὄντι καὶ ἐλευθέρῳ, καὶ τῇ πρὸς αὐτὸν ταυτότητι φυσικῇ πρὸς ἐλευθερίαν τὴν θεοπρεπῆ μαρτυρούμενον· ὃς ἂν οὖν ὁμολογήσῃ Χριστὸν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὡς θεὸν δηλονότι καὶ κύριον, ὁμολογηθήσεται παρ' αὐτοῦ ἔμπροσθεν τῶν ἀγγέλων τοῦ θεοῦ· ποῦ δὲ καὶ ὅπως; ἢ πάντως κατ' ἐκεῖνο καιροῦ, καθ' ὃν ἐξ οὐρανοῦ καταβήσεται μετὰ τῶν ἀγγέλων ἐν τῇ δόξῃ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ἐπὶ συντελείᾳ τοῦ παρόντος αἰῶνος· ἐκεῖ στεφανοῖ τὸν γνήσιον ὁμολογητήν· οἵ γε μὴν ἕτεροι, τουτέστιν οἱ ἀρνησάμενοί τε καὶ ἀτιμάσαντες, ἀρνηθήσονται· μονονουχὶ λέγοντος τοῦ κριτοῦ αὐτοῖς τὸ διὰ προφητῶν ἁγίων ἐπί τισιν εἰρημένον· * καθὼς ἐποίησας, οὕτως ἔσται σοι· τὸ ἀνταπόδομά σου, ἀνταποδοθήσεται εἰς κεφαλήν σου· ἀρνήσεται δὲ αὐτοὺς ἐκεῖνο λέγων· * ἀπόστητε ἀπ' ἐμοῦ ἐργάται τῆς ἀνομίας· οὐκ οἶδα ὑμᾶς· καὶ τίνες ἂν εἶεν οὗτοι; πρῶτον μὲν οἱ διωγμοῦ καταλαβόντος, τὴν πίστιν ἀποβαλόντες· ἀρνοῦνται δὲ αὐτὸν ὁμοίως αἱρετικῶν παῖδες καὶ διδάσκαλοι, Ἀρειανοί τε καὶ τῆς Νεστορίου κενοφωνίας οἱ μαθηταί.

* Matth. XVII. 1.
* II. Cor. III. 18.
* II. Cor. III. 17.
* Abd. v. 1
* Luc. XIII. 27.

tem potius creaturam omnem pedibus serviliter suppositam. Propterea etiamsi factum homo aeque ac nos unigenitum Dei Verbum, quantum adtinet ad humanam conditionem, sub iugum servitutemque redactum, solvit quidem iudaeis publicanis secundum legem Moysis didrachma pro suae humanationis ratione, non tamen haerentis sibi maiestatis splendorem celavit. Interrogavit enim beatum Petrum: reges terrae, a quonam censum sumunt vel tributa? a filiis ne suis, an ab alienis? Dicente illo: ab alienis; ergo, inquit, liberi filii sunt. Dominus est igitur propria natura filius, utpote liber. Hoc idem rursus nos docuit sapiens Paulus ita scribens: nos autem omnes revelata facie gloriam Domini speculantes, in eandem imaginem transformamur, de gloria in gloriam, sicut a Domini Spiritu. Et paulo ante: Dominus autem, Spiritus inquit est. Observa autem, quomodo Dominum, Spiritum esse dicit; non quasi ex genitura, Spiritus enim est non filius, sed quia consubstantialis est filio domino ac libero, et ob eandem naturam libertate frui Deo digna comprobatur. Quicumque igitur confessus fuerit Christum coram hominibus, ut Deum ac dominum, hunc vicissim Christus coram angelis Dei confitebitur. Ubinam vero et quomodo? Sine dubio eo tempore quo de caelo stipantibus sanctis angelis cum patris maiestate descendet, in huius saeculi fine. Tunc sincerum suum confessorem corona donabit: ceteri autem, id est qui negarunt et dehonestarunt, negabuntur. Dicente illis propemodum iudice illas a sanctis prophetis de quibusdam dicta verba: sicut egisti, ita fiet tibi: retributio tua in caput tuum revertetur. Negabit illos ita dicens: discedite a me operatores iniquitatis; nescio vos. Quinam vero erunt hi? Primum quidem illi qui incumbente persecutione, fidem abiecerint. Sed negant Christum haereticorum quoque discipuli ac magistri, Ariani nimirum et vanae Nestorii doctrinae adseclae.

Omnis qui dicit verbum in filium hominis etc.

Quomodo hoc etiam intelligendum est? Nam si hoc significare vult Servator, quod si quis dicatur contumeliosus adversus communem hominem sermo, veniam quisque impetrabit paenitens; profecto omnis hinc tollitur difficultas. Bonus enim naturaliter Deus culpa quemlibet absolvit, qui paenitere voluerit. Quod si de ipso hic textus servatore omnium Christo loquitur, quomodo innoxius impunisque erit, qui verba adversus ipsum iactaverit? Dicimus ergo, quod quamdiu aliquis virtutem mysterii Christi non didicerit, neque adhuc cognoverit, illum qui Deus naturaliter erat, ad nostram se conditionem demisisse, hominemque exstitisse; is, inquam, si quid moderatum dixerit, atque eorum ex numero quae venialia sunt, haec Deus dimittit ignoranter peccantibus. Exempli causa, dixit aliquando Christus: ego sum panis vivus, qui de caelo descendi, et vitam mundo do: quidam vero gloriam eius nescientes, et communem hominem existimantes, aiebant: nonne hic est fabri filius, cuius nos patrem ac matrem novimus? Quomodo ergo dicit, se de caelo descendisse? Et rursus. Dum aliquando in synagoga docens perstaret, et omnibus admirationi esset, quidam, inquit scriptura, dixerunt: quomodo hic litteras scit, quum non didicerit? Nesciebant enim, cunctos in eo esse absconditos sapientiae scientiaeque thesauros. Haec veniam merebantur, tamquam inscienter incurioseque dicta. Verum enimvero his qui deitatem blasphemaverint, inevitabile iudicium erit, et perpetua poena, tum in hoc mundo tum etiam in futuro. Spiritum vero his verbis designat non illum sanctum tantummodo, sed totam deitatis naturam. Nam dixit alio loco Servator, Deum esse spiritum. Ergo quae fit in Spiritum blasphemia, ea in totam tendit supremam substantiam. Una enim deitatis natura in sancta et adorabili intelligitur Trinitate (1).

Πᾶς ὃς ἐρεῖ λόγον εἰς τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου κ. τ. λ.

Πῶς δὴ ἄρα καὶ τοῦτο νοεῖσθαι προσήκει; εἰ μὲν γὰρ τοῦτο βούλεται δηλοῦν ὁ σωτὴρ, ὅτι εἰ λέγοιτό τις λόγος ὑβριστικὸς κατὰ ἀνθρώπου κοινοῦ πρὸς ἡμῶν, ἄφεσιν ἕξει μετανοήσας, δυσχερείας ἡμῖν ἁπάσης ὁ λόγος ἀπήλλακται· ἀγαθὸς γὰρ ὢν φύσει θεὸς, αἰτιαμάτων ἐλευθεροῖ τοὺς μετανοεῖν ἑλομένους· εἰ δὲ ἐπ' αὐτὸν ὁ λόγος ἔρχεται τὸν τῶν ὅλων σωτῆρα Χριστὸν, πῶς ἀνεύθυνος ἢ καὶ ἔξω δίκης ὁ λόγον εἰς ἑαυτὸν εἰπών; φαμὲν οὖν· ὅτι ὅταν τις ἔπω τοῦ κατ' αὐτὸν μυστηρίου τὴν δύναμιν ἐκμεμαθηκὼς, οὔτε μὴν ἐγνωκὼς, ὅτι θεὸς ὢν φύσει, καθῆκεν ἑαυτὸν ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς, καὶ κεχρημάτικεν ἄνθρωπος, εἴπῃ τί περὶ αὐτοῦ τῶν μετρίων, καὶ ὅσα συγγνώμης ἐστὶν ἄξια, ταῦτα ὁ θεὸς ἀφίησι τοῖς ἐξ ἀγνοίας ἡμαρτηκόσιν· οἷον τί φημι· ἔφη που Χριστός· * ἐγώ εἰμι ὁ ἄρτος ὁ ζῶν, ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβὰς, καὶ ζωὴν διδοὺς τῷ κόσμῳ· ἀγνοήσαντες δέ τινες τὴν δόξαν αὐτοῦ, καὶ ἄνθρωπον εἶναι κοινὸν οἰηθέντες αὐτὸν, ἔφασκον· * οὐχ οὗτός ἐστιν ὁ τοῦ τέκτονος υἱὸς, οὗ ἡμεῖς οἴδαμεν τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα; πῶς οὖν λέγει ὅτι ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβέβηκα; καὶ πάλιν· εἱστήκει ποτὲ μυσταγωγῶν ἐν συναγωγῇ, καὶ τεθαύμασται μὲν παρὰ πάντων, τινὲς δέ φησιν ἔλεγον· * πῶς οὗτος γράμματα οἶδε, μὴ μεμαθηκώς; ἠγνόησαν γὰρ ὅτι πάντες ἔκειντο ἐν αὐτῷ οἱ θησαυροὶ τῆς σοφίας καὶ τῆς γνώσεως ἀπόκρυφοι· * ταῦτα συγγνώμης ἄξια, ὡς ἐξ ἀγνοίας ἀτημελῶς εἰρημένα· τοῖς γε μὴν εἰς αὐτὸ τὸ θεῖον βλασφημήσασιν, ἀδιάφυκτος ἡ δίκη, καὶ διηνεκὴς ἡ κόλασις καὶ ἐν τῷδε τῷ κόσμῳ, καὶ ἐν τῷ μέλλοντι· πνεῦμα δέ φησιν ἐν τούτοις, οὐχὶ μόνον τὸ ἅγιον, ἀλλὰ γὰρ τὴν ὅλην τῆς θεότητος φύσιν· ἔφη δέ που καὶ αὐτὸς ὁ σωτὴρ, ὅτι πνεῦμα ὁ θεός· * οὐκοῦν ἡ κατὰ τοῦ πνεύματος βλασφημία, καθ' ὅλης ἂν γένοιτο τῆς ἀνωτάτω πασῶν οὐσίας· μία γὰρ ἡ τῆς θεότητος φύσις ἐν ἁγίᾳ καὶ προσκυνητῇ νοεῖται τριάδι.

* Ioh. VI 51.
* Ioh. VI 42.
* Ioh. VII 15.
* Coloss. II 3.
* Ioh. IV 24.

(1) In catena D. Thomae additur. « Cyrillus. Quod si creatura esset Spiritus sanctus, non autem de

v. 11. *Μὴ μεριμνᾶτε πῶς ἢ τί ἀπολογήσεσθε.*

A. f. 170. Τοσοῦτον ἐπαρτήσας τὸν φόβον ὁ κύριος, καὶ παρασκευάσας εἰς τὸ γεννικῶς ἀνθίστασθαι τοῖς ἀφιστᾶσι τῆς ὀρθῆς ὁμολογίας, περὶ τῶν ἄλλων κελεύει μὴ μεριμνᾶν, τουτέστι περὶ ἀπολογίας· διότι τοῖς πιστῶς καὶ ἀγαπητικῶς διακειμένοις ἐνεργεῖ τὸ πνεῦμα τοὺς προσήκοντας λόγους, ὡσπερεὶ διδάσκαλος ἔνδον ἐνοικῶς.

Nolite solliciti esse qualiter aut quid respondeatis.

Hoc iniecto timore Dominus, comparatisque auditoribus suis, ut strenue iis resistant qui a vera fidei confessione desciverint, de reliquo securos esse iubet, id est de defensionis ratione. Namque iis, qui fideliter amanterque se gerunt, idoneos suppeditat Spiritus sermones, magistri instar intus inhabitans.

v. 14. *Τίς με κατέστησε δικαστὴν ἢ μεριστὴν ἐφ' ὑμᾶς;*

A. f. 171. [illegible] Κεχειροτόνηται μὲν παρὰ τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς ὁ υἱός, ὅτε πέφηνε καθ' ἡμᾶς, ἄρχων τε καὶ βασιλεὺς ἐπὶ Σιὼν ὄρος τὸ ἅγιον αὐτοῦ, κατὰ τὴν τοῦ ψάλλοντος φωνήν· * καὶ τί κατορθώσων, διασαφανοῖ πάλιν αὐτός· ἀφῖγμαι γὰρ δή φησι διαγγέλλων τὸ πρόσταγμα κυρίου· καὶ ποῖον τοῦτό ἐστι; βούλεται γὰρ ἡμᾶς ὁ φιλάρετος ἡμῶν δεσπότης, παντὸς ἀποφοιτᾶν γηΐνου τε καὶ προσκαίρου πράγματος, μὴ φιλονεικοῦντας ἀδελφοῖς, εἴκοντας δὲ μᾶλλον αὐτοῖς, κἂν βούλωνται πλεονεκτεῖν· ἀπὸ γὰρ τοῦ αἴροντός φησι τὰ σά, μὴ ἀπαίτει· * ζητοῦντας δὲ μᾶλλον τὰ ὅσα πέρ ἐστι χρήσιμα καὶ ἀναγκαῖα πρὸς σωτηρίαν ψυχῆς· τοῖς οὕτω ζῆν εἰωθόσι, νόμους ὁρίζει Χριστός, καθ' οὓς ἂν γένοιντο λαμπροὶ καὶ ἀπόβλεπτοι· ἔφη γοῦν· * μὴ κτήσησθε ἀργύριον, μήτε χρυσίον, μήτε δύο χιτῶνας, μήτε πήραν, μήτε χαλκὸν εἰς τὰς ζώνας ὑμῶν· καὶ πάλιν· * ποιήσατε ἑαυτοῖς βαλάντια μὴ παλαιούμενα, θησαυρὸν ἀνέκλειπτον ἐν τοῖς οὐρανοῖς· καὶ αὖ, ἐπειδή τις προσελθὼν νεανίας ἤρετο· * τί ποιήσας ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσω; ὕπαγε, φησί, πώλησον τὰ ὑπάρχοντά σου, καὶ δὸς πτωχοῖς· οὐκοῦν τοῖς μὲν ὑποφέρουσιν εὐήνιον αὐτῷ τὸν τῆς διανοίας αὐχένα, καὶ διατάττει, καὶ νομοθετεῖ, καὶ μερίζει τὸν οὐράνιον κλῆρον, καὶ διανέμει τὰς πνευματικὰς εὐλογίας· τοῖς γε μὴν μόνα φρονοῦσι τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, εἰκότως ἐρεῖ, τίς με κατέστησεν ἄρχοντα ἢ μεριστὴν ἐφ' ὑμᾶς; ἀποσείεται μὲν οὖν ἐκεῖνον, ὡς ὀχληρόν, καὶ οὐδὲν ἐθέλοντα μαθεῖν ὧν εἰδέναι ἐχρῆν·

* Ps. II. 6.
* Luc. VI. 30.
* Matth. X. 9.
* Luc. XII. 33.
* Matth. XIX. 16.

Quis me constituit iudicem aut divisorem super vos?

Sane constitutus fuit a Deo patre filius, cum inter nos apparuit, princeps et rex super Sion monte sancto eius, iuxta psalmistae effatum. Quid autem egregium facturus, mox ipse explanat: adsum quippe, inquit, praedicans praeceptum Domini. Quodnam porro hoc est? Vult nos Dominus noster, utpote virtutis amans, a terreno omni ac temporali negotio secedere, neque cum fratribus contendere, sed ipsis potius cedere, etiamsi ii forte contra ius nostrum agere velint: namque ab eo qui tua, inquit, aufert, ne repetas. Sed illorum potius sollicitos esse iubet, quae animae saluti utilia ac necessaria sunt. His qui ita vivere consueverint, leges Christus statuit, quibus illustres spectabilesque fient. Ait ergo: ne possideatis argentum, neque aurum, neque duas tunicas, neque peram, neque in zonis vestris aes. Et rursus. Facite vobis sacculos qui non veterascunt, thesaurum indeficientem in caelis. Et adhuc; quum ad eum accedens adolescens quidam interrogasset, quid faciens vitam aeternam possidebo? vade, inquit, vende omnia quae habes, et da pauperibus. Iis itaque qui docilem mentis suae cervicem praebent, et impendit curam, et fert leges, et caelestem hereditatem dividit, et spiritales benedictiones distribuit. Verumtamen iis, qui terrena tantum sapiunt, merito dicet: quis me constituit principem aut divisorem super vos? Sic ergo hominem illum reiecit, uti molestum, nihilque eo-

» divina substantia patris et filii, qualiter acta in eum contumelia tantam fert poenam, quanta promulgatur contra blasphemantes in Deum? »

rum, quae oportebat, discere volentem. Neque nos non monitos dimittit; sed idonea occasione capta, sermonem continuat, et tantum non protestatur:

Dixitque ad illos: videte, et cavete ab omni avaritia etc.

Foveam scilicet nobis diabolicam ostendit avaritiam, quam etiam idololatriam, ut diximus, Paulus sapiens appellat, fortasse quia solis congruit ignorantibus Deum, vel quia parem profanitatem habet ac si quis ligno lapidive cultum exhibeat. Propterea inquit videte et cavete ab omni avaritia, id est tam parva quam magna. Omnis enim qui oppressionem patitur, infirmus est, et in eum solum intendit oculos, qui indignari potest ob ea quae ipse patitur. At Deus iustus ac bonus, preces admittit, et iniuriam facientibus poenas infert. Atque hoc ab ipso disces, qui sanctorum prophetarum voce ait. « Propterea quia pugno pauperes in capite percutiebatis, donaque electa sumebatis ab eis; domos quidem expolitas aedificabitis, neque tamen eas habitabitis: vineas desiderabiles plantabitis, neque idcirco vinum earum bibetis. Etenim multas novi iniquitates vestras, et gravia sunt peccata vestra. Et denuo. Vae his qui domo domum coniungunt, et agrum agro admovent, ut proximo suo aliquid detrahant. Num vos soli terram incoletis? Certe haec auribus Domini exercituum insonuerunt. Etsi fuerint domus vestrae multae, solitudo fient: quantumvis eae magnae speciosaeque fuerint, non erit qui eas incolat. Namque ubi decem iuga boum operantur, ibi laguneulam unam faciet: et qui sex artabas serit, tres mensuras colliget. » Ergo omnimodis infructuosa avaritia est. Sed et aliunde inutilis est, quia non in affluentia consistit hominis vita, idest haud ad divitiarum mensuram extenditur vitae spatium. Atque hoc manifeste evidenterque demonstravit nobis Servator, superius dictis connexam apte admodum proponens parabolam. Eximiam

ἀφίησί γε μὴν οὐχ᾽ ἀνουθετήτους ἡμᾶς, εὐκαίρου δὲ ὥσπερ λαβόμενος ἀφορμῆς, ἐξυφαίνει λόγον, μόνον δὲ οὐχὶ καὶ διαμαρτύρεται·

Εἶπε δὲ πρὸς αὐτούς· ὁρᾶτε καὶ φυλάσσεσθε ἀπὸ πάσης πλεονεξίας κ. τ. λ. v. 15

Βόθρον γὰρ ἡμῖν ὑπέδειξε διαβολικὸν, A. 1. 1. 1.
τὴν πλεονεξίαν, ἣν δὴ καὶ εἰδωλολατρείαν ὡς E. f. 12
ἔφημεν ὁ σοφὸς ὀνομάζει Παῦλος *, ὡς μό- * Coloss. III. 5.
νοις τάχα που πρέπουσαν τοῖς οὐκ εἰδόσι Θεὸν, ἢ καὶ ἰσοστάθμως ἔχουσαν εἰς βεβήλωσιν τῷ λατρεύειν τινὰς ξύλοις τε καὶ λίθοις· διὰ τοῦτό φησιν, ὁρᾶτε καὶ φυλάξασθε ἀπὸ πάσης πλεονεξίας, τουτέστι μικρᾶς τε καὶ μεγάλης· ἀσθενὴς γὰρ πάντως πᾶς ὁ πλεονεκτούμενος, καὶ εἰς μόνον ἀνατείνων τοὺς ὀφθαλμοὺς τὸν ἐφ᾽ οἷς πέπονθεν ἀγανακτῆσαι δυνάμενον· ὁ δὲ, ἐπείπερ ἐστὶ δίκαιός τε καὶ ἀγαθὸς, προσίεται μὲν τὴν ἱκετηρίαν, ἐπάγει δὲ τοῖς ἠδικηκόσι τὰς δίκας· καὶ τοῦτο μαθήσῃ λέγοντος αὐτοῦ διὰ φωνῆς ἁγίων
προφητῶν· * διὰ τοῦτο ἀνθ᾽ ὧν κατεκον- * Amos V. 11.
δύλιζετε εἰς κεφαλὰς πτωχῶν, καὶ δῶρα ἐκλεκτὰ ἐδέξασθε παρ᾽ αὐτῶν, οἴκους ξυστοὺς οἰκοδομήσετε, καὶ οὐ μὴ κατοικίσετε ἐν αὐτοῖς· καὶ ἀμπελῶνας ἐπιθυμητοὺς φυτεύσετε, καὶ οὐ μὴ πίητε τὸν οἶνον αὐτῶν· ὅτι ἔγνων πολλὰς ἀσεβείας ὑμῶν, καὶ ἰσχυραὶ
αἱ ἁμαρτίαι ὑμῶν· καὶ πάλιν· * οὐαὶ οἱ συν- * Is. V. 8.
άπτοντες οἰκίαν πρὸς οἰκίαν, καὶ ἀγρὸν πρὸς ἀγρὸν ἐγγίζοντες, ἵνα τοῦ πλησίον ἀφέλωνταί τι· μὴ οἰκήσητε μόνοι ἐπὶ τῆς γῆς; ἠκούσθη γὰρ εἰς τὰ ὦτα κυρίου σαβαὼθ ταῦτα· ἐὰν γὰρ γένωνται αἱ οἰκίαι ὑμῶν πολλαὶ, εἰς ἔρημον ἔσονται· μεγάλαι καὶ καλαὶ, καὶ οὐκ ἔσονται οἱ ἐνοικοῦντες ἐν αὐταῖς· οὗ γὰρ ἐργῶνται δέκα ζεύγη βοῶν, ποιήσει κεράμιον ἕν· καὶ ὁ σπείρων ἀρτάβας ἕξ, ποιήσει μέτρα τρία· οὐκοῦν κατὰ πάντα τρόπον ἀνόνητος ἡ πλεονεξία· καὶ καθ᾽ ἕτερον δὲ τρόπον, ἀνωφελής· οὐ γὰρ ἐν τῷ περισσεύειν τινί φησιν ἐστὶν ἡ ζωὴ αὐτοῦ, τουτέστιν οὐ συνεκτείνεται τῷ πλούτῳ τὸ τῆς ζωῆς μέτρον· καὶ τοῦτο ἡμῖν σαφῶς τε καὶ ἐναργῶς ὑπέδειξεν ὁ σωτὴρ, τοῖς εἰρημένοις συνεζευγμένην παραβολὴν εὖ μάλα συντεθει-

κώς (1)· διδάσκει μὲν οὖν τὰ πάντων ἐξαίρετα Χριστὸς, καὶ πρὸ πάντων τῶν ἀρετῶν ἁπασῶν τὸ κεφάλαιον τὴν ἀγάπην, ἧς τὸ κάλλιστον ἡ ἐλεημοσύνη καθέστηκεν· ἀλλ᾽ ὁ μισόκαλος σατὰν, ὁ φαυλότητος ἁπάσης εὑρετὴς, ὁ τῶν ζιζανίων σπορεὺς, ὁ πάσης ἐχθρὸς ἀρετῆς, ὁ τοῖς εὐδοκιμοῦσι μαχόμενος, τοῖς εὖ ποιεῖν δυναμένοις ὄκνον ἔσθ᾽ ὅτε τὸν ἐπιζήμιον ἐργάζεται· καὶ ὁ μὲν τοῦ θεοῦ νόμος ἐγείρει πρὸς ἔλεον λέγων· * ἀνοίγων ἀνοίξῃς τὰ σπλάγχνα σου τῷ ἐπιδεομένῳ ἐν σοί· ὁ δὲ, ἀντανίστασθαι καὶ συλλέγειν ἀναπείθει τὴν χεῖρα, καὶ σωρεύειν ἐν γῇ, καὶ τρυφὰς ὑποτίθεσθαι σαρκικάς· ἀποφέρει δὲ καὶ εἰς λήθην θανάτου, καὶ οὐκ ἐᾷ τὸ μέλλον ὁρᾶν, οὐδὲ ἀνθρώπινόν τι λογίζεσθαι· καὶ ὅρα ὡς ἐν εἰκόνι τὸ πρᾶγμα γραφόμενον.

* Deut. XV, 8.

itaque tradit Christus doctrinam, et praecipuam virtutum omnium statuit caritatem, cuius pulcherrimus fructus eleemosyna est. Sed boni osor Satanas, nequitiae omnis inventor, zizaniorum sator, cuiusvis virtutis hostis, bonae voluntatis hominibus adversans, iis etiam qui bene agere queunt noxiam quandoque ignaviam iniicit. Et quum lex divina ad misericordiam impellat dicens: aperiens aperi viscera homini qui te indiget; ille resistere et manum contrahere suadet, et divitias cumulare in mundo, ac delicias sectari carnales: mortis quoque oblivionem inducit, neque res futuras spectare sinit, neque humanum quid cogitare. Nunc age tamquam in tabula rem cerne depictam.

Ἀνθρώπου τινὸς πλουσίου εὐφόρησεν ἡ χώρα. Καὶ διελογίζετο ἐν ἑαυτῷ λέγων· τί ποιήσω; ὅτι οὐκ ἔχω ποῦ συνάξω τοὺς καρπούς μου.

Hominis cuiusdam divitis uberes fructus regio tulit. Et cogitabat intra se dicens: quid faciam? quia non habeo quò congregem fructus meos.

Σὺ δέ μοι πρόσχῃς ἀκριβῶς, ἵνα θαυμάσῃς τοῦ λόγου τὸ εὔτεχνές· οὐ γὰρ ἓν ἡμῖν εὐφορῆσαν ἔδειξε χωρίον, ἀλλ᾽ ὅλην ἔφη χώραν εὔκαρπον γενέσθαι τῷ κεκτημένῳ, ἵνα μάθῃς τοῦ πλούτου τὸ βάθος· τί οὖν; ὁ πλούσιος, ὁ τοῖς οὕτω πολλοῖς καὶ ἀμέτροις περιεχόμενος ἀγαθοῖς, στενοχωρεῖται πεφροντικὼς, τὰς τοῦ πένητος λέγει φωνάς· τί γὰρ ποιήσω, φησὶν ἐκεῖνος, ἐν σπάνῃ τῶν ἀναγκαίων ὑπάρχων; ἀεὶ τὴν οὕτως ἀθλίαν ἐπτύει φωνήν· ἀλλ᾽ ἰδοὺ ταῖς αὐταῖς κέχρηται φωναῖς ὁ πλούσιος σφόδρα ὀδυνώμενος καὶ πάσχων. " Καὶ εἶπε· καθελῶ μου τὰς ἀποθήκας, καὶ συνάξω ἐκεῖ πάντα τὰ γεννήματά μου καὶ τὰ ἀγαθά μου. " Θησαυροὺς οἰκοδομεῖν πλατυτέρους ἐσκέπτετο, μόνος ἀπολαύειν ἤθελε τῶν προσόντων αὐτῷ· οὐκ ἐρᾷ φιλοπτωχίας, τῶν ἐντεῦθεν αὐχημάτων οὐκ ἐφίεται· ἀλλὰ φησί· καθελῶ μου τὰς ἀποθήκας. Ἄθρει δὴ καὶ ἕτερον ἀνόητον αὐτοῦ λόγον· συνάξω γάρ φησι τὰ γεννήματά μου· οὐκ ἐνόμιζε ταῦτα ἐκ θεοῦ ἔχειν ὡς ὁ Ἰὼβ, ἢ γὰρ ἂν ὡς θεοῦ οἰκονόμος περὶ ταῦτα διέκειτο· ἀλλ᾽ οἰκείων

Tu quidem mecum sedulo adtende, ut sermonis sollertiam admireris. Non enim nobis unum praedium ostendit uberem tulisse fructum, sed universam possessori suo regionem, ut divitiarum amplitudinem cognoscas. Quid ergo? Dives tam multis tamque immodicis stipatus bonis, pusillo animo fit, pauperis propria verba dicit. Quid faciam, dicere solet pauper, quia rei necessariae penuria laboro? semperque hanc miseram vocem effutit. Ecce iisdem utitur verbis etiam dives, magnopere dolens maerensque. « Et ait: destruam horrea mea, et maiora aedificabo, illucque congregabo omnes fructus meos ac bona. » Cellas aedificare ampliores cogitabat, solus frui volebat facultatibus suis. Benignitati erga pauperes non studet, neque gloriae inde redundantis cupidus est; sed ait: horrea mea destruam. Reliquam quoque stultam ipsius orationem specta. Coacervabo, inquit, fructus meos. Non reputabat, sicuti Iobus, haec a Deo se accepisse, neque ut Dei oeconomus erga ista se gerebat, sed laborum

1 Cod. E. τοῖς τοιούτοις καὶ τὴν ἀνὰ χεῖρας παραβολὴν εὖ μάλα etc.

suorum fructum esse existimabat. Quod autem haud Deo prosperitatem suam acceptam referat, demonstrat dum ait: coacervabo fructus meos, bonaque mea nemini communicabo, sed mihi meoque ventri cuncta reponam. Quis de proprio officio ita cogitaret, si Deum opum suarum largitorem agnosceret? Nam qui a Deo aliquid habent, iidem iuxta Dei placitum uti debent eo quod habent.

Sed hic dives, haud duratura horrea aedificat, sed caduca. Et quod adhuc stultius est, spatium vitae sibi definit, quasi hoc etiam de terra messuerit. Ait enim: dicamque animae meae: anima, multa habes bona reposita in annos multos. – Atqui, o dives, dicet merito aliquis, fructus quidem in horreis habes, sed annos multos unde sumes? – Sic loqui solet etiam nunc dives, ventri suo deditus, ingluviem loco intellectûs habens, neque iuxta imaginem eius qui unice bonus est, vitam degens. Quamobrem animam suam carnalibus escis nutrit, et consequentem ex ipsis nefandam voluptatem sibi proponit: honeste enim Dominus vocabulo « gaude » hypogastricas passiones denotavit, quae saturitatem comitantur; subsequuntur enim crapulam res venereae. Atqui edendum est vitae causa; non vivendum, ut edamus; prout ventris adoratores, qui aiunt: manducemus et bibamus, cras enim moriemur; quum contra dicendum foret: quoniam cras morituri sumus, cibum potumque omittamus. – Quid profuit isti diviti multiplex cura? Totus in carnali cogitatione est. Sed videsne quam retulerit poenam is qui nemini alii bonus extitit, sibi autem uni dives? Curis se attrivit, ut dives fieret; vigilavit, ut multa congregaret; gratulatur ventri suo multa commoda habenti; totus ad terrena negotia incumbit; Deum non suspicit; futura non spectat; non cogitat de iudicante

πόνων γεννήματα ᾤετο· ὅτι δὲ οὐκ ἐκ θεοῦ τὸ εὖ πράττειν ἑαυτῷ εἶναι νομίζει, δηλοῖ σαφῶς ἐξ ὧν λέγει, συνάξω γάρ φησι τὰ γεννήματά μου, καὶ τὰ ἀγαθά μου οὐδενὶ μεταδώσω, ἀλλ᾽ ἐμαυτῷ καὶ τῇ ἐμῇ γαστρὶ πάντα ταμιεύσομαι· τίς γὰρ ἂν οὕτω διανοηθείη περὶ τῶν δεομένων, θεὸν εἰδὼς χορηγὸν ὧν κέκτηται; τοὺς γὰρ αὐτῶν ἔστιν ἔχειν τέ τι παρὰ θεοῦ, καὶ κεχρῆσθαι κατὰ θεὸν οἷς περ ἔχουσιν.

Ἀλλ᾽ ὁ πλούσιος οὗτος, οὐ τὰς μενούσας ἀποθήκας οἰκοδομεῖ, ἀλλὰ τὰς καταλυομένας· καὶ τὸ ἔτι τούτου παραλογώτερον, ἑαυτῷ μῆκος ὁρίζει ζωῆς, ὥσπερ ἐκ γῆς καὶ τοῦτο θερίσας· φησὶ γάρ· καὶ ἐρῶ τῇ ψυχῇ μου· ψυχὴ, ἔχεις πολλὰ ἀγαθὰ κείμενα εἰς ἔτη πολλά. – Ἀλλ᾽ ὦ πλούσιε, φαίη τίς ἂν, τοὺς μὲν καρποὺς ἔχεις ἐν ἀποθήκαις, ἔτη δὲ πολλὰ (1) πόθεν ἂν λάβῃς; – Τοιοῦτος (2) καὶ ὁ νῦν πλούσιος, τῇ γαστρὶ ἑαυτοῦ ἐπικεκυφὼς, λαιμὸν ἀντὶ λογισμοῦ κεκτημένος, ἀλλ᾽ οὐ κατ᾽ εἰκόνα τοῦ μόνου ἀγαθοῦ ζῶν· διὸ τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν τοῖς τῆς σαρκὸς δεξιοῦται βρώμασι, καὶ τὴν ἐπακολουθοῦσαν αὐτοῖς μυσαρὰν ἡδονὴν ἐπιτάττει τῇ ψυχῇ· εὐφήμως γὰρ ὁ κύριος διὰ τοῦ “ εὐφραίνου ,, τὰ ὑπογάστρια πάθη ἐδήλωσε, τὰ τῇ πλησμονῇ παρεπόμενα· ἀκολουθεῖ γὰρ τῷ κόρῳ τὰ ἀφροδίσια· καὶ μὴν ἔδει ἐσθίειν, ὥστε ζῆν· οὐ μὴν ζῆν, ὥστε ἐσθίειν· κατὰ τοὺς θεοποιοῦντας τὴν γαστέρα καὶ λέγοντας, φάγωμεν, αὔριον γὰρ ἀποθνήσκομεν· δέον τοὐναντίον λέγειν· ἐπεὶ αὔριον ἀποθνήσκομεν, μὴ φάγωμεν μὴ δὲ πίωμεν. – Τί ὠφέλησε τοῦτον τὸν πλούσιον ἡ πολλὴ μέριμνα; ὅλος ἐστὶ τῆς σαρκός· ἀλλ᾽ ὁρᾷς ὅσην ὑπέμεινε ζημίαν, ὁ μηδενὶ μὲν τῶν ἄλλων ἀγαθὸς, ἑαυτῷ δὲ μόνῳ πλούσιος· πεφρόντικεν, ἵνα πλουτήσῃ· ἠγρύπνησεν, ἵνα συναγάγῃ πολλά· συγχαίρει τῇ ἑαυτοῦ γαστρὶ ὡς ἐχούσῃ πολλὰ τῶν ἐπιτηδείων· ὅλος ἐστὶ τῶν ἐπὶ γῆς πραγμάτων· οὐκ ἀναβλέπει πρὸς θεόν· οὐχ᾽ ὁρᾷ τὰ ἐσόμενα· οὐ λο-

A. f. 174 b. E. f. 195.

(1) Dilapsis apud Corderium tribus his verbis ἔτη δὲ πολλὰ, is perverse scribit: *fructus plurimos habes in apothecis, unde accipies?*

(2) Hic locus usque ad πίωμεν, dicitur in codice A. sumptus ex Cyrilli homilia.

γίζεται τὸν ἐπὶ τοῦ θείου βήματος δικάζοντα θεόν· οὐχ᾽ ὁρᾷ τὸν γείτονα θάνατον· κατεδικάσθη γὰρ τελευτὴν ἀπροσδόκητον ὁ μισόπτωχος πλούσιος· ἐν τῇ ἑσπέρᾳ τὴν ἑωθινὴν τροφὴν βουλευόμενος, καὶ τοῦ ὄρθρου μὴ καταλαβὼν τὴν ἀκτῖνα· ἄκουε γὰρ ὅτι κεκολόβωται αὐτῷ ἡ ζωὴ ψήφῳ θεοῦ.

v. 20. Ἄφρον, ταύτῃ τῇ νυκτὶ τὴν ψυχήν σου ἀπαιτοῦσιν ἀπὸ σοῦ· ἃ δὲ ἡτοίμασας, τίνι ἔσται;

I. f. 191. b. (1) Τουτέστιν ἐν στιγμῇ καὶ ἐν ὀλίγῳ παντελῶς καὶ συνεσταλμένῳ καιρῷ τὴν ἀπόλαυσιν ἔχων· κονιορτοῦ γὰρ δίκην οἰχήσεται, πεμπόμενος εἰς ἑτέρους, καὶ εἰς οὓς οὐκ ἴσμεν ἔσθ᾽ ὅτε ἢ καὶ τάχα που καὶ εἰς A. f. 175. b. I. f. 200. b. ἐχθρούς. — Ἀληθὲς οὖν ἄρα ὅτι οὐκ ἐν τῷ περισσεύειν τινὶ, ἔσται ἡ ζωὴ αὐτοῦ ἐκ τῶν ὑπαρχόντων αὐτῷ· τρισμακάριος δὲ καὶ ἐν ἐλπίσι λαμπραῖς, ὁ κατὰ θεὸν πλουτῶν· ὁ μὲν γὰρ τὰ κατὰ γῆν φροντίσι δαπανώμενος, ἐπιζήμιον ἔχει τὸ τέλος, καὶ πένης ἀπελεύσεται πρὸς θεόν· ὁ δὲ μεριμνῶν τὰ τοῦ κυρίου, πλουτήσει μὲν ἐν ἔργοις ἀγαθοῖς, ἕξει δὲ θησαυρὸν ἄσυλον ἐν τοῖς οὐρανοῖς.

v. 22. Μὴ μεριμνᾶτε τῇ ψυχῇ ὑμῶν τί φάγητε κ. τ. λ.

A. f. 17.. B. f. 123. b. Τέθειται μὲν δὴ τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ ὁ διὰ Μωϋσέως νόμος, ἀποφέρων εἰς ἕκαστα τῶν πρακτέων, καὶ τὸ τελοῦν εἰς ὄνησιν αὐτοῖς καθιστὰς ἐναργές· οἱ δὲ θυμηδίας τῆς ἀνωτάτω πρόφασιν ἐποιοῦντο τὸ χρῆμα, λέ- * Baruc. IV. 3. γοντες· * μακάριοι ἐσμὲν Ἰσραὴλ, ὅτι τὰ ἀρεστὰ κυρίῳ γνωστὰ ἡμῖν ἐστιν· ἐγὼ δὲ φαίην ἂν· τρισμακάριοι ἐσμὲν ἡμεῖς, παρ᾽ αὐτοῦ τοῦ πάντων ἡμῶν σωτῆρος διδασκόμενοι τὸ ἀγαθὸν αὐτοῦ τὸ σωτήριον θέλημα, ἵνα τὴν εὐαγγελικὴν ζωὴν πολιτευσάμενοι, συμβασιλεύσωμεν αὐτῷ· ὅρα γὰρ, ὅπως ἡμᾶς μερίμνης ἐξίστησι περιττῆς, οὐχ᾽ ἁπλῶς μὴ μεριμνᾶτε λέγων, προσεπάγων δὲ ὅτι τῇ ψυχῇ ὑμῶν, ἀντὶ τοῦ μὴ ἐσπουδασμένην ἐν τούτοις δαπανᾶτε φροντίδα, ἀλλὰ τοῖς ὑπερκειμένοις χαρίζεσθε τὰς σπουδάς· ὑπέρκειται δὲ τροφῆς μὲν ψυχὴ, περιβλημάτων δὲ σῶμα· καὶ ἄθρει πῶς οὐχ ἁπλῶς τὸ μὴ

super tremendo tribunali Deo; proximam mortem non animadvertit. En autem osori pauperum diviti insperatus finis decernitur; qui quum vespere de matutino alimento consilia agitaret, aurorae radium non aspexit. Audi enim decreto Dei vitam eius abruptam.

Stulte, hac nocte animam tuam repetunt a te; quae autem parasti, cuius erunt?

Hoc est, uno momento, brevi prorsus contractoque tempore his bonis fruitus, quae foeni instar dilabentur, ad alios transmissa, et quidem fortasse ad ignotos vel etiam inimicos. — Vere itaque dictum est, haud in bonorum abundantia vitam hominis consistere. Beatissimus contra est, splendidaque in spe versatur, qui secundum Deum dives est. Nam qui terrenis curis atteritur, is amarum finem nanciscitur, et pauper ad Deum ibit. Secus vero, qui quae Dei sunt curat, bonis operibus ditescet, tutumque in caelis thesaurum possidebit.

Nolite solliciti esse animae vestrae quid manducetis etc.

Data fuit Israhelitis lex mosaica, singula officia docens, et quid eis prodesset perspicuum exhibens. Hi autem summi instar gaudii eam rem habebant, dicentes: beati sumus Israhelitae, quibus placita Dei sunt explorata. Ego vero potius dicam: beatissimi sumus nos, qui ab universali nostro Servatore docti fuimus bonam ipsius salutaremque voluntatem, ut postquam evangelicam vitam vixerimus, cum eo pariter regnemus. Cerne enim, quomodo nos a supervacua cura avertit, non tantum dicens « ne solliciti sitis » sed addens « animae vestrae » pro eo ut dicat, ne nimiam in his insumite sollicitudinem, sed superioribus rebus studia impendite. Superstat autem alimoniae anima, vestimento corpus. Et vide quod non simpliciter posuit « ne solliciti sitis » verum heic etiam ra-

(1) Citatur hoc fragmentum, a τουτέστιν usque ad ἐχθρούς, ex Cyrillo nominatim in Lucam in vaticana nobili ms. catena ad XII. prophetas. Id ego hoc loco colloco, valde tamen ambigens utrum huic potius an alii sedi, puta versiculo 28, vel alii cuivis loco sit adsignandum.

tiocinia ex iis, quas iam possidemus, rebus commovet. Nam qui maius dedit, quomodo minus non concedet? qui carnem altilem formavit, cur alimoniam non suppeditabit? Ergo certamine proposito de animo et corpore, poenaque et ultione iis impendente qui recte vivere nolunt, abiiciatur cura vestimentorum atque alimoniae. Alioqui etiam, virtutis amatores quid ni sit turpe pueriliter ornatu vestium mensisque sumptuosis oblectari? Namque haec subsequetur statim aliarum quoque cupiditatum saeva multitudo. Sic autem a Deo excidimus. Oportet itaque magis iis delectari quae Deo placent: etenim quae satis sunt et necessaria, ipse largietur. Dignus autem fide est Dominus qui haec aperte promittit, et tamquam a minoribus maiora nobis persuadet.

μεριμνᾶτε τίθησιν, ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα λογισμοὺς ἀνακινεῖ ἐκ τῶν ὑπηργμένων ἡμῖν ἤδη· ὁ γὰρ τὸ μεῖζόν φησι δοὺς, πῶς τὸ ἔλαττον οὐ δώσει; ὁ τὴν τρεφομένην σάρκα διαπλάσας, πῶς τὴν τροφὴν οὐ παρέξει; ἀγῶνος τοίνυν προκειμένου τοῦ περὶ ψυχῆς καὶ σώματος, κολάσεώς τε καὶ δίκης ἐπηρτημένης τοῖς οὐκ ἐθέλουσι ζῆν ὀρθῶς, ἐρρίφθω φροντὶς ἡ ἐπ' ἀμφίοις καὶ τροφῇ· ἄλλως τε τοὺς τῆς ἀρετῆς ἐραστὰς, πῶς οὐκ αἰσχρὸν μειρακιωδῶς ἱματίοις ἐφήδεσθαι, καὶ τραπέζαις πολυτελέσιν; ἕψεται γὰρ τούτοις εὐθὺς καὶ ἡ τῶν ἑτέρων ἐπιθυμιῶν ἀγρία πληθύς· τοῦτο δέ ἐστιν ὄλισθος ἀπὸ θεοῦ· χρὴ τοίνυν ἡμᾶς ἐφίεσθαι μᾶλλον τῶν ἀρεσκόντων θεῷ· χορηγήσει γὰρ αὐτὸς τὰ δέοντα καὶ τὰ αὐτάρκη· ἀξιόχρεως δὲ ὁ δεσπότης, τοῦτό σοι σαφῶς ὑπισχνούμενος, καὶ ὡς ἀπό γε τῶν ἐλαττόνων, περὶ τῶν μειζόνων ἡμᾶς πληροφορῶν.

Considerate volucres caeli etc.

Ad fortitudinem veluti nos extollens spiritalem, a nullius pretii volucribus alibi capiebat persuadendi argumenta, dicens: multis passeribus potiores estis vos; ita et nunc a volucribus et ab agrorum floribus, firmam immotamque efficit fidem. Neque ullatenus dubitare nos sinit, quominus ipse indulgentiam suam nobis sit largiturus, atque ad omnia sufficientem opem suppedidaturus. – Vere dicitur Salomon liliorum vestitu superatus. Nam colorum splendores varii ac multiformes in liliis quidem et nonnullis aliis agrorum germinibus, miram habent pulchritudinem. Quae vero a quopiam imitando artificialiter fiunt, ea prorsus deteriora sunt, vixque fere ad veritatem propinquant. Quod si haec ita se habent, quid ni verum sit, Salomonem quamvis adeo magnificum, in omni gloria sua tamquam unum ex his non fuisse vestitum? Sufficit ergo sapientibus solius necessitatis ususve causa habere decentem et facile parabilem vestem, aliquantum etiam alimentorum quae sufficientem modulum

Κατανοήσατε τὰ πετεινὰ (1) τοῦ οὐρανοῦ κ. τ. λ. V. 24.

Ὥσπερ εἰς εὐανδρίαν ἡμᾶς ἀναβιβά- A. f. 17. b.
ζων πνευματικὴν, ὡς ἀπό γε τῶν ἐν οὐδενὶ C. f. 1[illegible] b.
λόγῳ κειμένων πτηνῶν ἐποιεῖτο τὴν πληροφορίαν, λέγων *, πολλῶν στρουθίων διαφέρετε ὑμεῖς, οὕτω καὶ νῦν, ὡς ἀπό γε τῶν πτηνῶν, ἢ τῶν ἐν ἀγροῖς ἀνθῶν, ἱδρυμένην καὶ ἀκατάσειστον ἐνεργάζεταί σοι τὴν πίστιν· ἐνδοιάζειν δὲ ὅλως οὐκ ἐφίησιν ἡμᾶς, ὅτι πάντη τε καὶ πάντως τὴν παρ' αὐτοῦ χαρίζεται φειδὼ, τὸ ἀνενδεὲς ἐφ' ἅπασι διδούς. — Ἀληθὲς δὲ τὸ καὶ τὸν Σολομῶντα ἡττῆσθαι τῆς τῶν κρίνων περιβολῆς· τὰ γὰρ τῶν χρωμάτων ἄνθη, ποικίλα τε ὄντα καὶ πολυειδῆ, ἐν κρίνοις μὲν, καὶ ἐν ἑτέροις τισὶ τῶν φυομένων ἐν ἀγροῖς, ἀξιοθαύμαστον ἔχει τὴν ὥραν· τὸ δὲ πρὸς μίμησιν τῶν αὐτῶν ὑπό του τεχνουργούμενον, λείπεται πάντως ἐκείνων, καὶ μόλις ἔρχεταί πως τῆς ἀληθείας ἐγγύς· εἰ τοίνυν τοῦθ' οὕτως ἔχει, πῶς οὐκ ἀληθὲς ὅτι οὐδὲ Σολομῶν, καίτοι φιλότιμος οὕτω γεγονὼς, ἐν ὅλῃ τῇ δόξῃ αὐτοῦ περιεβάλετο ὡς ἓν τούτων; ἀπόχρη τοιγαροῦν τοῖς σοφοῖς τὸ χρείας ἕνεκα καὶ μόνης εὐσχήμονα καὶ εὔποριστον ἔχειν τὴν στολὴν, καὶ σιτίων λιτότητα

* Supr. v. 7.

V. 27. A. f. 178. B. f. 1[illegible]. C. f. 13[illegible]. b.

(1) Sic est in variis lectionibus graecis pro τοὺς κόρακας. Cyrillum secutum esse priorem lectionem τὰ πετεινά, constat ex hac eius explanatione.

μὴ ὑπεραίρουσαν τὸ ἀρκοῦν· ἀρκέσει γὰρ τοῖς ἁγίοις ἡ ἐν Χριστῷ τροφὴ, ἡ πνευματικὴ δηλονότι καὶ θεία καὶ νοητὴ, καὶ ἡ μετὰ ταῦτα δόξα· ἦν γὰρ καὶ ἑτέρως ἀνάρμοστον, τοὺς ἑτέροις μέλλοντας ἔσεσθαι πολιτείας εὐαγοῦς ὑποτύπωσιν καὶ ὑπογραμμὸν, εἰς ἐκεῖνα πίπτειν ἀτημελῶς, ὧν αὐτοὺς ἀποφοιτᾶν συμβουλεύειν ἔδει, παιδαγωγοὺς ὄντας οἰκουμενικούς· ἐπεβούλευσε δ᾽ ἂν οὐ μετρίως καὶ τῇ τῶν ἱερῶν κηρυγμάτων σπουδῇ τε καὶ χρείᾳ, τὸ φροντίδος κοσμικῆς μεταποιεῖσθαι τοὺς μαθητάς.

A. f. 178. b. Ἐπιῤῥίψωμεν τοίνυν ἐπὶ κύριον τὴν φροντίδα· μὴ μεριμνήσωμεν τί φάγωμεν ἢ τί πίωμεν, ἢ τί περιβαλώμεθα· μὴ ἐν μικροῖς καὶ εὐτελέσι πράγμασιν ὁ μέγας ἡμῶν δαπανάσθω λογισμὸς, μὴ δοῦλον ἱματίου καὶ τροφῆς ἀπεργασώμεθα τὸν ἐλεύθερον νοῦν· μεριμνάτω δὲ μᾶλλον ὅσα διασώζει ψυχὴν, ὅσα πρὸς τὴν τῶν οὐρανῶν ἀναφέρει βασιλείαν, ὅσα τοὺς στεφάνους ἡμῖν προξενεῖ· ἔργον τοῦτο τῇ ἀνθρώπου διανοίᾳ πρεπωδέστατον· ἆρα γὰρ εἴ τις ἡμᾶς ἐρωτήσειε, τί μεῖζον ἐστὶν ἐν ἡμῖν, τί γὰρ εἶναι τὸ κάλλιον ὑπειλήφαμεν, τροφὴν ἢ σῶμα, ἢ ψυχὴν, τίς οὕτως ἐστὶν ἠλίθιος, τίς δὲ οὕτως βραδὺς εἰς τὸ νοῆσαι τὰ χρήσιμα, ὡς μὴ εὐθὺς ἀποκρίνασθαι τὴν ψυχήν; ὅτε τοίνυν μείζων καὶ τροφῆς καὶ ἱματίου ψυχὴ, διὰ τί μὴ μᾶλλον ἐν τοῖς μείζοσιν ἀναλίσκομεν τὴν φροντίδα, τιμῶμεν γὰρ οὕτως τὸ ἔλαττον, καὶ πᾶσαν αὐτῷ χαριζόμεθα τὴν διάνοιαν; μεριμνᾷς ἱματίου καὶ τροφῆς; διὰ τί μὴ μᾶλλον μεριμνᾷς ὅπως διασωθῇς; μεριμνᾷς τοῦ σώματος; διὰ τί μὴ
V. 28. A. f. 178. b. B. f. 121. μεριμνᾷς τῆς ψυχῆς; — Ὁ οὕτως ἀγαθὸς κύριος, ὁ τὸ εὐτελέστατον ἀποτρέφων πετεινὸν, οὐ διαθρέψει τὸν κατ᾽ εἰκόνα οἰκείαν γενόμενον; ταύτῃ τοι καὶ μάλα εἰκότως τὴν περὶ τὰ προκείμενα φροντίδα κατακιβδηλεύει σοφῶς ὁ Χριστὸς, τὰ ἔθνη τοῦ κόσμου ταῦτα λέγων ἐπιζητεῖν· ἀναβιβάζει δὲ καὶ εἰς ἄμαχον πίστιν, τοῦ ὅτι πάντῃ τε καὶ πάντως ἕξουσι τὸ ἀνενδεὲς, εὖ εἰδότος ὧν εἰσιν ἐν χρείᾳ τοῦ πατρὸς αὐτῶν, δῆλον δὲ ὅτι τοῦ ἐν οὐρανοῖς, φησὶ

non excedant. Sufficiet autem sanctis viris esca in Christo, spiritalis nimirum divina intellectualis, et posthinc gloria. Alioqui etiam incongruum fuisset, eos qui ceteris vitae sanctae exemplares futuri erant atque imagines, in illa per socordiam incidere a quibus alios deterrere debebant, quandoquidem oecumenici magistri erant. Curabat autem non mediocriter Christus sacrae suae praedicationis studio et officio, ut a mundanarum rerum cura discipulos abstraheret.

Iactemus itaque curam nostram in Dominum: ne solliciti simus quid manducabimus aut quid bibemus aut quo vestiemur. Caveamus, ne in pusillis vilibusque rebus magna nostra consumatur sollicitudo: ne servam vestitus et victus, liberam nostram mentem reddamus: haec potius unusquisque cogitet quae saluti animae conferunt, quae ad caelorum regnum ducunt, quae coronam nobis adquirunt. Hoc est demum humanae menti convenientissimum opus. Age vero si quis nos interroget, quid praeclarius existimemus cibumne et corpus, an vero animam; quis adeo sit hebes, quis ita ad utilia discernenda segnis, ut non statim respondeat praestantiorem esse animam? Quoniam itaque maius quid est anima quam victus atque vestitus, cur non in maioribus potius curas nostras consumimus; contraque tantopere res minoris momenti aestimamus, totamque iis mentem impendimus? Anxius es de victu atque vestitu? cur non potius de salute adipiscenda sollicitudinem geris? Sollicitaris de corpore? cur de anima non sollicitaris? — Tam bonus Dominus, qui vilissimum alit volatile, non alet illum qui ad imaginem suam factus fuit? Propterea convenientissime sapienterque Christus curam praesentium depretiat, dicens mundi gentes res huiusmodi exquirere. Animos item ad invictam spem erigit, fore ut nihil eis desit; quia pater apprime scit quibus egeant. Patrem autem caelestem intelligere, constat; ait enim: et

vos ne quaeratis quid manducetis etc. pater autem vester scit etc. Porro opportunissime patris nomine Deum appellat, ut cognoscant filiorum suorum non esse oblitiurum, sed se bonum, et filiorum amantem praebiturum. Ne igitur alimenta quaeramus supervacua praeterque rationem, sed quicquid potius ad animae salutem confert: nec pretiosam vestem, sed quomodo igni ac poenae corpus nostrum eripiamus, dum Dei regnum quaerimus.

Noli timere, pusille grex.

Pusillum gregem sanctos nominat, quia parvipenduntur in mundo spontanei pauperes bonisque carentes. Atqui hos donare caelesti regno patri placet. Unde statim admonitionem addit: vendite quae possidetis, et date eleemosynam, et reliqua. Vel pusillum gregem dicit prae infidelium multitudine; vel etiam propter voluntariam humilitatem gregis huius: quem vetat corporalium subsidiorum egestatem timere. Nam qui tam grande et eximium gaudium dat, id est caelorum regnum, dabit sine dubio etiam quae carni necessaria sunt, et sustentandae vitae sufficiunt. — Idest ne discredas, fore ut sine dubio suppeditet quae vitae sustentandae opus sunt caelestis pater. Non enim suos negliget, immo suam erga ipsos manum aperiet, quae universam rerum naturam beneficiis replet. Quaenam porro rerum huiusmodi fides? Placuit, inquit, patri vestro dare vobis regnum. Qui autem tam grandia et eximia dat, quomodo pigebit eum bonitatem suam erga nos expromere, copioseque terrena nobis bona praebere? Ut ergo, inquit, caelorum regnum possideatis, terrenas opes despicite. Pusillum vero gregem nominat terrestres incolas: vincimur enim ab angelorum multitudine quae innumerabilis est, et incomparabili excessu res nostras superat. Atque hoc rursus nos docuit Servator, cum illam in evangeliis egregiam propo-

γάρ· καὶ ὑμεῖς μὴ ζητεῖτε τί φάγετε κ. τ. λ.
ὑμῶν δὲ ὁ πατὴρ οἶδεν κ. τ. λ. Ἐπὶ και- v. 30. A. f. 180
ροῦ δὲ σφόδρα πατέρα φησὶ τὸν θεόν, ἵνα
εἰδεῖεν, ὅτι τῶν ἰδίων οὐκ ἂν ἐπιλάθοιτο τέ-
κνων, ἀλλ' ἔσται χρηστὸς καὶ φιλόπαις περὶ
αὐτούς· ζητῶμεν τοίνυν μὴ τροφὰς τὰς ἔξω
λόγου καὶ περιττὰς, ἀλλ' ὅσα βλέπει πρὸς
σωτηρίαν ψυχῆς· μὴ πολυτελὲς ἄμφιον,
ἀλλ' ὅπως ἂν ἐξελώμεθα καὶ πυρὸς καὶ δί-
κης τὸ ἴδιον σῶμα, ζητοῦντες αὐτοῦ τὴν
βασιλείαν.

Μὴ φοβοῦ τὸ μικρὸν ποίμνιον κ. τ. λ. v. 32.

Μικρὸν ποίμνιον τοὺς ἁγίους ὀνομάζει· A. f. 180. B. f. 31. b.
ἐπειδὴ παράκειται μικρότης ἐν κόσμῳ τοῖς
ἑκουσίως ἀκτήμοσι καὶ ἀχρημάτοις· τούτοις
γὰρ εὐδόκησεν ὁ πατὴρ δοῦναι τὴν βασιλείαν·
ὅθεν εὐθὺς ἐπειπὼν ἐδίδαξεν· πωλήσατε τὰ
ὑπάρχοντα, καὶ δότε ἐλεημοσύνην, καὶ τὰ
ἑξῆς· ἢ μικρὸν ποίμνιον πρὸς τὸ μέγεθος
τοῦ πλήθους τῶν ἀπίστων· ἢ καὶ διὰ τὴν ἑκούσιον
ταπείνωσιν τοῦ τοιούτου ποιμνίου· ὃ κελεύει μὴ
φοβεῖσθαι τὴν ἔνδειαν τῆς σωματικῆς χρείας·
εἰ γὰρ τὴν οὕτω μεγάλην καὶ ἐξαίρετον δίδω-
σιν ἀπόλαυσιν, ἤτοι τὴν βασιλείαν τῶν οὐρα-
νῶν, δώσει πάντως καὶ τὰ τῇ σαρκὶ ἀναγ-
καῖα καὶ ζωαρκῆ. — Ἀντὶ τοῦ μὴ ἀπιστήσῃς, A. f. 180. B. f. 121.
ὅτι πάντη τε καὶ πάντως χορηγήσει τὰ ζωαρ-
κῆ τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτὸν, ὁ ἐν οὐρανοῖς πα-
τήρ· οὐ γὰρ περιόψεται τοὺς ἰδίους· ἀνοίξει
δὲ μᾶλλον αὐτοῖς τὴν χεῖρα, τὴν ἀεὶ πληροῦ-
σαν τὰ πάντα χρηστότητος· * καὶ ποία τού- * Ps. CIII. 28.
των ἡ πίστις; εὐδόκησε, φησὶν, ὁ πατὴρ
ὑμῶν δοῦναι ὑμῖν τὴν βασιλείαν· ὁ δὲ τὰ οὕτω
μεγάλα καὶ ἐξαίρετα διδοὺς, πῶς ὀκνήσει
περὶ τὸ εἶναι χρηστὸς περὶ ἡμᾶς καὶ πλουσίως
τὰ ἐπὶ γῆς παρέχειν ἡμῖν ἀγαθά (1); ἵνα
οὖν, φησὶ, τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν κατα-
κτήσησθε, τῶν ἐπὶ γῆς χρημάτων καταφρο-
νήσατε· μικρὸν δὲ ποίμνιον ὀνομάζει τοὺς ἐπὶ
τῆς γῆς· ἡττώμεθα γὰρ τοῦ τῶν ἀγγέλων πληθους
ἀμετρήτου οὔσης, καὶ ἀσυγκρίτως πλεονεκτού-
σης τὰ καθ' ἡμᾶς· καὶ τοῦτο πάλιν αὐτὸς
ἡμᾶς ἐδίδαξεν ὁ σωτὴρ, τὴν ἐν τοῖς εὐαγγε-
λίοις παραβολὴν ἄριστα συντεθεικώς· ἔφη

(1) Vides nonnulla iisdem fere verbis repetita, quia diversis catenarum auctoribus ita excerpere placuit.

* Luc. XV. 4. γάρ· * ὅτι τίς ἐστιν ἐξ ὑμῶν ἄνθρωπος, ὃς ἕξει ἑκατὸν πρόβατα, καὶ πλανηθῇ ἓν ἐξ αὐτῶν, οὐκ ἀφήσει τὰ ἐνενηκονταεννέα ἐπὶ τὰ ὄρη, καὶ πορευθεὶς ζητεῖ τὸ πλανώμενον; καὶ ἐὰν γένηται εὑρεῖν αὐτὸ, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι χαίρει ἐπ' αὐτῷ μᾶλλον, ἢ ἐπὶ τοῖς ἐνενηκονταεννέα τοῖς μὴ πεπλανημένοις· ἄθρει δὴ οὖν ὅπως ὅταν εἰς δεκάδας δέκα τῶν λογικῶν κτισμάτων ὁ ἀριθμὸς ἐκτείνηται, ὡς ἓν ἐν τοῖς ἑκατὸν τὸ ἐπὶ γῆς ἐστι ποίμνιον· ἀλλ' εἰ καὶ μικρὸν τοῦτο, καὶ φύσει, καὶ ἀριθμῷ, καὶ δόξῃ πρὸς τὰς ἀμετρήτους τῶν ἄνω πνευμάτων ἀγέλας, ἀλλ' ἡ τοῦ πατρὸς ἀγαθότης, πάντα λόγον ὑπερεκτείνουσα, δέδωκε καὶ αὐτῷ τῶν ὑπερκειμένων πνευμάτων τὸν κλῆρον, τουτέστι τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν.

suit parabolam. Dixit enim: quis ex vobis homo, qui centum oves habeat, si una ex his erraverit, non relinquet nonaginta novem in montibus, pergensque errantem quaerat? quam si invenerit, profecto dico vobis gavisurum de ista magis, quam de novem ac nonaginta quae non exerraverint. Observa itaque, quod dum ad decem tantummodo decadas rationalium pecudum numerus extenditur, id est ad centum, terrenus utique grex intelligitur. Iam etsi hic pusillus est natura, numero, ac dignitate, prae innumerabilibus qui desuper sunt spirituum gregibus, patris tamen bonitas, quae omni laude maior est, exiguo nostro gregi contulit supernorum spirituum sortem, id est caelorum regnum.

v. 33. Πωλήσατε τὰ ὑπάρχοντα ὑμῶν, καὶ δότε ἐλεημοσύνην.

Vendite quae possidetis, et date eleemosynam.

A. f. 180. E. f. 201. b. * Luc. XVIII. 24. Φορτικὴ μὲν ἴσως τοῖς ἐν πλούτῳ ἡ ἐντολή· ὡς γὰρ αὐτός που πάλιν φησὶ *, δυσκόλως οἱ τὰ χρήματα ἔχοντες, εἰσελεύσονται εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ· πλὴν τοῖς ἀρτίφροσιν οὐκ ἀνόνητος ἡ ἐντολή· θησαυρίζουσιν ἑαυτοῖς τὴν εἰς τὸ μέλλον ἐλπίδα· πρόσκαιρος γὰρ ὁ παρὼν βίος καὶ βραχὺς καὶ συνεσταλμένος, ἄπειρος δὲ καὶ μακρὸς ὁ μετὰ ταῦτα· ὁ ἐν οὐρανοῖς θησαυρίζων, ἕξει τὴν ἐν οὐρανῷ βασιλείαν, μὴ χερσὶ λῃστῶν ἁλισκομένην, μὴ ὑπὸ σητὸς διαφθειρομένην· ἐπειδὴ ἄσυλος ὁ οὐράνιος πλοῦτος, καὶ ἀπαθὴς διαμένει· πρόσιθι τοίνυν μὴ ὀκνηρῶς· κτῆσαι τοῖς προσκαίροις τὰ αἰώνια· δὸς τὰ μὴ μένοντα, καὶ πλούτησον τὰ σωζόμενα· δὸς τὰ ἐπίγεια, καὶ κέρδανον τὰ ἐν οὐρανοῖς· παράθου θεῷ τὸν σεαυτοῦ πλοῦτον, καὶ εὑρήσεις πολύχουν ταμιευόμενον· αὐτός σε τοῦτο διδάξει καὶ ὁ μακάριος Δαβὶδ ψάλλων τε καὶ λέγων ἐν πνεύματι περὶ παντὸς ἀγαθοῦ καὶ φιλοικτίρμονος· * ἐσκόρπισεν, ἔδωκε τοῖς πένησιν· ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. * Ps. CXI. 9.

Grave fortasse hoc divitibus mandatum est. Ut enim alicubi ipse rursus ait, difficile qui pecuniam habent in caelorum regnum introibunt. Verumtamen sana mente praeditis non est inutile mandatum. Nimirum sibi spem de futuro conficiunt: quia caduca brevisque est atque contracta praesens vita, longa autem et immensa illa futura. Qui caelestia congerit, habebit in caelo regnum, latronum manu non diripiendum, neque tinea corrumpendum; quandoquidem tutae sunt caelestes opes et incorruptae perseverant. Agesis igitur, omitte ignaviam: temporalibus aeterna eme: da caduca, ut acquiras incolumia: da terrena, ut caelestia lucreris: praebe Deo opes tuas, et invenies multas cum usura repositas. Ipse hoc te docebit etiam beatus David psallens, propheticoque spiritu dicens de bono quolibet viro et misericorde: dispersit, dedit pauperibus: iustitia eius manet in saeculum saeculi.

v. 34. Ὅπου γάρ ἐστιν ὁ θησαυρὸς ὑμῶν, ἐκεῖ καὶ ἡ καρδία ὑμῶν ἔσται.

Ubi enim thesaurus vester est, ibi et cor vestrum erit.

A. f. 181. Ἀληθὲς καὶ τοῦτο· οἱ γὰρ φρονοῦντες τὰ πρόσκαιρα, ὅλην ἔχουσιν ἐπ' αὐτοῖς τὴν ἐλπίδα· οἱ δὲ ζητοῦντες τὰ ἐν οὐρανοῖς, ἐκεῖ τὸν τῆς διανοίας πέμπουσιν ὀφθαλμόν.

Hoc item vere dicitur. Etenim qui temporalibus student, totam suam in his spem collocant. Qui vero caelestia quaerunt, illuc mentis suae oculum dirigunt.

Sint lumbi vestri praecincti, et lucernae ardentes in manibus vestris.

Loquitur cum spiritalibus; rursusque manifestis ac visibilibus rebus intellectuales denotat: neque enim dicet aliquis, velle Dominum nos habere praecinctos corporis lumbos, atque ardentes lucernas manibus tenere. Sed mentis ad laborem impigritatem, nempe ad laudabile quodvis opus, significat, ut reor, lumborum praecinctura: lucerna autem, mentis vigilantiam et intellectualem laetitiam videtur demonstrare, et quod paratos nos esse quotidie oportet ad migrandum ex hac vita, et Domini nutum intentis oculis expectare. Porro vigilare humanam mentem dicimus, cum dormitare segniter recusat, unde nimirum ad omne vitii genus impelli solet, lumine prope amisso. Vigilare itaque Christus nos iubet. Atque ad hoc ipsum exacuit nos eiusdem discipulus, dicens: sobrii estote, vigilate. Utique et sapientissimus Paulus: surge qui dormis. Oportet enim sobriam nos habere mentem ac vigilem, et veritatis notitia splendidam; ut ob id gaudentes dicere possimus: tu illuminas lucernam meam Domine. Deus meus, tu tenebras meas illuminas. Sciendum vero est, sapientissimum quoque Moysem, huiuscemodi aliquid Israhelitis praecepisse, cum Christi figuram immolari agnum iussit; quam rem testatur sacratissimus Paulus dicens: pascha enim nostrum immolatus est Christus. Ergo agni carnes comedentibus denuntiavit hierophanta Moyses, vel potius ore eius Deus: sint renes vestri praecincti, et calceamenta in pedibus vestris, et baculos manibus tenete. Profecto ego oportere iudico eos, qui Christi sunt participes, prompto animo esse ad ea opera explenda quae sanctos decent, atque alacriter ea via incedere, quam nos terere divina lex iubet. Propterea admodum apte viatorium nobis habitum circumposuit. Nam viatorius habitus iis convenientissimus est qui divinum praedicant evangelium. Sic per unum de

Ἔστωσαν ὑμῶν αἱ ὀσφύες, περιεζωσμέναι καὶ οἱ λύχνοι καιόμενοι. V. [illegible]

Διαλέγεται μὲν ὡς πνευματικοῖς, γράφει δὲ πάλιν διὰ τῶν ἐμφανῶν τε καὶ ὁρατῶν πραγμάτων τὰ νοητά· οὐ γάρ που φαίη τίς ἄν, ὅτι τὴν τοῦ σώματος ὀσφῦν διεζωσμένην ἡμᾶς ἔχειν βούλεται, καὶ καιομένους ἐν χερσὶ τοὺς λύχνους· ἀλλὰ τὸ τῆς διανοίας ἕτοιμον εἰς φιλεργίαν τὴν ἐφ᾽ ἅπασι δηλονότι τοῖς ἐπαινουμένοις, ὑπεμφήνειεν ἂν τὸ διεζῶσθαι τὴν ὀσφῦν· ὅ γε μὴν λύχνος, τὴν τοῦ νοῦ γρηγόρησιν καὶ φαιδρότητα νοητὴν ἔοικε παραδηλοῦν, καὶ ὅτι δεῖ παρεσκευασμένους ἐφ᾽ ἡμέραν εἶναι πρὸς τὴν ἐντεῦθεν ἀποδημίαν ἡμᾶς, καὶ τὸ τοῦ δεσπότου νεῦμα περιμένειν ἑστῶσι τοῖς ὀφθαλμοῖς· ἐγρηγορέναι δὲ φαμὲν τὸν ἀνθρώπινον νοῦν, ὅταν ἀποσείηται τὸ νυστάζειν ἐπὶ τὸ ῥᾴθυμον, δι᾽ οὗ πρὸς πᾶν εἶδος φαυλότητος καθικνεῖσθαι φιλεῖ, μονονουχὶ σβεννύμενος· ἐγρηγορέναι δὴ οὖν ἡμᾶς κελεύει Χριστός· καὶ πρός γε τοῦτο ἡμᾶς καταθήγει λέγων ὁ αὐτοῦ μαθητὴς *, νήφετε, γρηγορεῖτε· ναὶ μὴν καὶ ὁ πάνσοφος Παῦλος· * ἔγειραι ὁ καθεύδων· νηφάλεον γὰρ ἔχειν χρὴ καὶ ἐγρηγορότα τὸν νοῦν καὶ τῇ τῆς ἀληθείας γνώσει καταλαμπόμενον· ὡς ἐπ᾽ αὐτῷ δὴ τούτῳ χαίροντα, λέγειν· ὅτι σὺ φωτιεῖς λύχνον μου κύριε, ὁ θεός μου φωτιεῖς τὸ σκότος μου· * ἰστέον δὲ ὅτι καὶ διὰ τοῦ πανσόφου Μωϋσέως, τοιοῦτόν τι προστεταχὼς εὑρίσκεται τοῖς ἐξ Ἰσραήλ, ὅτε εἰς τύπον Χριστοῦ διακελεύεται σφάττεσθαι τὸν ἀμνὸν, καθὰ μεμαρτύρηκεν ὁ ἱερώτατος Παῦλος, λέγων· * τὸ γὰρ πάσχα ἡμῶν ἐτύθη Χριστός· τοῖς γε μὴν ἐσθίουσι τῶν κρεῶν αὐτοῦ, προσπεφώνηκε λέγων ὁ ἱεροφάντης Μωϋσῆς, μᾶλλον δὲ δι᾽ αὐτοῦ ὁ θεός· * ἔστωσαν ὑμῶν αἱ ὀσφύες περιεζωσμέναι, καὶ τὰ ὑποδήματα ἐν τοῖς ποσὶν ὑμῶν, καὶ αἱ βακτηρίαι ἐν ταῖς χερσὶν ὑμῶν· χρῆναι γὰρ ἔγωγέ φημι τοὺς ἐν μεθέξει γεγονότας Χριστοῦ, ἑτοίμως ἔχειν εἰς ἔργα χωρεῖν ἅπερ ἂν ἁγίοις πρέπῃ, καὶ ἐν προθυμίᾳ βαδίζειν οἷπερ ἂν ἡμᾶς ὁ θεῖος βούληται νόμος· ταύτῃ τοι μάλα εἰκότως ὁδοιπορικὸν αὐτοῖς περιτέθεικε σχῆμα· ὁδοιπορικὸν γὰρ σχῆμα ὅτι μάλιστα πρεπωδέστατον τοῖς τὸ θεῖον

A. f. 181. B. f. 125. D. f. [illegible]

* I. Petr. V. 8.
* Ephes. V. 14.
* Ps. XVII. 29.
A. f. 181. b.
* I. Cor. V. 7.
* Exod. XII. 11.
B. f. 125. b.

κηρύττουσιν εὐαγγέλιον· οὕτω καὶ δι' ἑνὸς τῶν
* Nahum II. 1. προφητῶν * φησὶ πρὸς τοὺς ἐν Βαβυλῶνι αἰχμαλώτους ὁ θεὸς τὴν ἐπάνοδον προαναφωνῶν, καὶ πρὸς ταύτην εὐτρεπίζεσθαι προτρέπων· « σκόπευσον ὁδὸν, κράτησον ὀσφύος, ἄνδρισαι τῇ ἰσχύϊ σου σφόδρα· » ὡς γὰρ αὐτίκα μάλα πρὸς Ἰουδαίαν βαδιουμένους, κρατεῖν ὀσφύος κελεύει· τουτέστιν ἑτοίμως καὶ ἐπιτηδείως ἔχειν πρὸς τοὺς τῆς ὁδοιπορίας πόνους, καὶ παντὸς πόνου κατανδρίζεσθαι ἀμάχῳ τῇ προθυμίᾳ χρωμένους.

V. 36. A. f. 181. b. Ὅτι δὲ χρὴ παλινδρομήσοντα Χριστὸν ἐξ οὐρανοῦ προσδοκᾷν (καταβήσεται γὰρ ἐν δόξῃ τοῦ πατρὸς μετὰ τῶν ἁγίων ἀγγέλων) ἐδίδαξεν εἰπών· καὶ ὑμεῖς ὅμοιοι ἀνθρώποις προσδεχομένοις τὸν κύριον ἑαυτῶν κ. τ. λ. Καί μοι πάλιν ἐκεῖνο διανοοῦ· ἀναλύσει γὰρ ὡς ἐκ πανηγύρεως ὁ Χριστός· δι' οὗ διαδείκνυται σαφῶς, ὡς ἔστιν ἀεὶ τὸ θεῖον ἐν ταῖς αὐτῷ πρεπούσαις ἑορταῖς· ἐκεῖ γὰρ ὅλως τὸ κατηφὲς οὐδαμοῦ· λυπεῖ γὰρ οὐδὲν τὴν
V. 37. A. f. 182. ἀκήρατον φύσιν. — Ὅταν, φησὶν, ἐλθὼν εὐζώνους εὕρῃ καὶ ἐγρηγορότας, καὶ πεφωτισμένην ἔχοντας τὴν καρδίαν, τότε δὴ τότε μακαρίους ἀποφανεῖ· περιζώσεται γὰρ καὶ διακονήσει αὐτοῖς· δι' οὗπερ ἔνεστι μαθεῖν, ὅτι τοῖς ἴσοις ἡμᾶς ἀνταμείψεται, καὶ οἷον καμόντας ἀνακτήσεται, τρυφὰς ἡμῖν παραθεὶς τὰς πνευματικὰς, καὶ ἀμφιλαφῆ τὴν παρ' ἑαυτοῦ χαρισμάτων ἁπλώσας τράπεζαν.

Καὶ ἐὰν ἔλθῃ ἐν τῇ δευτέρᾳ φυλακῇ κ. τ. λ.

A. f. 182. Ἐνταῦθά μοι βλέπε τὸ τῆς θείας ἡμερότητος πλάτος, καὶ τῆς εἰς ἡμᾶς γαληνότητος τὴν ὑπερβολήν· οἶδε γὰρ οἶδε τὸ πλάσμα ἡμῶν, καὶ εὐόλισθον τῆς ἀνθρώπου διανοίας εἰς ἁμαρτίαν· οἶδεν ὅτι τετυράννευκε καθ' ἡμῶν τῆς φιλοσαρκίας ἡ δύναμις, καὶ ὁ τοῦ παρόντος βίου περισπασμὸς μονονουχὶ καὶ οὐχ' ἑκόντας καταβιάζεται, πρὸς πᾶν ὁτιοῦν τῶν ἐκτόπων ἀποφέρων τὸν νοῦν· ἐπειδὴ δέ ἐστιν ἀγαθὸς, ἀπογινώσκειν οὐκ ἐᾷ, κατοικτείρει δὲ μᾶλλον, καὶ σωτηρίας φάρμακον ἔδωκεν ἡμῖν τὴν μετάγνωσιν· διὰ τοῦτό φησι· κἂν ἐν τῇ δευτέρᾳ κἂν ἐν τῇ τρίτῃ φυλακῇ ἔλθῃ, καὶ εὕρῃ οὕτως ποιοῦντας, μακάριοί εἰσιν ἐκεῖνοι· ἐθελήσεις δὲ πάντως εἰδέναι σαφῶς, τί δὲ τοῦτο ἐστί·

prophetis ait captivis Babylone Deus, reditum praedicens, atque ad hunc illos comparare semet iubens: « contemplare viam, conforta lumbos, robora virtutem valde. » Tamquam enim in Iudaeam statim profecturos, confortare lumbos iubet; id est paratos esse et expeditos ad itineris exantlandas aerumnas, et ad quemlibet laborem invicta animi alacritate semet armare.

Quod autem expectare debeamus reversurum Christum de caelo (descendet enim ornatus patris gloria cum sanctis angelis) docuit nos dicens: « et vos similes hominibus expectantibus dominum suum etc. » Atque illud mecum rursus observa: revertetur enim tamquam ex festo die Christus; quibus verbis ostenditur manifeste, semper Deum versari in congruis sibi sollemnitatibus. Apud ipsum quippe nihil umquam triste; namque inviolabilem naturam nullus maeror adficit. — Quum veniens, inquit, invenerit vigilantes, et illuminatum cor gerentes, tunc enimvero beatos efficiet. Nam praecinctus illis ministrabit. Qua ex re cognoscere licet, fore ut nos pari cura remuneretur, ac veluti laborantes recreet, delicias nobis spiritales apponens, et copiosam donorum suorum exhibens mensam.

Et si venerit in secunda vigilia etc.

Hoc loco animadverte divinae bonitatis amplitudinem, et erga nos clementiae exsuperantiam. Novit enim novit plasma nostrum, et humanae mentis ad peccandum proclivitatem. Scit, carnalis affectùs contra nos tyrannidem, et quod huius mundi violentia nos nolentes propemodum cogit, ab absurdum quodvis mentem abripiens. Quia vero bonus est, desperare non sinit, miseretur potius, et salutis medelam concessit nobis paenitentiam. Idcirco ait: et si in secunda vigilia venerit, vel etiam in tertia, atque ita agentes invenerit, beati erunt illi. Profecto tu cognoscere perspicue voles, quid hoc rei sit. Dividunt

itaque noctem nonnulli in tres vigilias vel etiam in quatuor. Nam qui in urbium moenibus collocati, hostium incursiones observant, postquam tribus vel quatuor horis vigilaverint, tradunt vicissim aliis vigilem custodiam. Tres porro sunt nobis aetates: prima, qua sumus pueri impuberes; secunda, qua iuvenes; tertia, qua seniores. Sed a prima quidem (1), qua pueri sumus, poenas Deus non exquirit, sed eam venia dignatur. Secunda vero ac tertia debet Deo obedientiam, vitaeque sanctitatem, prout ei placitum est. Itaque si quis deprehensus fuerit in vigilia, ac veluti in promptu, iuvenili adhuc aetate, vel si etiam senili, beatus erit: promissa enim a Christo praemia consequetur. – Quod autem non vigilare, damnosum sit, demonstrat egregie praedicto exemplo. Namque ut ait illius discipulus, adveniet dies Domini ut fur; in quo caeli magno impetu transibunt, et calefacta elementa solventur, terra autem et quae in ipsa sunt opera, exurentur omnia: novos autem caelos novamque terram, secundum promissa ipsius, expectamus. His addit: quum igitur haec omnia dissolvenda sint, quantopere nos oportet deprehendi sanctos et immaculatos coram ipso? Prorsus enim nemo scit finiendi mundi tempus.

Ait autem ei Petrus: Domine, ad nos dicis hanc parabolam, an etiam ad omnes?

Interrogat Petrus num ad omnes dixerit lucernarum parabolam? Num, inquit, generalis est lex, parique mensura ad cunctos pertinet, an ad eos solos qui prae ceteris sunt electi? Iam vero quidnam sapientissimum perturbavit discipulum? vel quid eum impulit ut id vellet a Christo rescire? Ergo illud in primis dicemus. Praeceptorum alia quidem honore apostolatus praeditos spectant; alia vero illos qui in inferiore ordine sunt. Quod ita revera se habere, cognoscere ut dixi possumus scri-

μερίζουσι τοίνυν τὴν νύκτα τινὲς εἰς τρεῖς ἢ εἰς τέσσαρας φυλακάς· οἱ γὰρ τοῖς τείχεσι τῶν πόλεων ἐγκαθήμενοι, καὶ τὰς τῶν πολεμίων τηροῦντες ἐφόδους, τρεῖς ἢ τέσσαρας ὥρας διαγρηγορήσαντες, παραπέμπουσιν εἰς ἑτέρους τὴν φυλακὴν καὶ ἐγρήγορσιν· τρεῖς τοίνυν εἰσὶ καὶ παρ' ἡμῖν ἡλικίαι· πρώτη μὲν καθ' ἣν ἐσμὲν ἔτι παῖδες ἄνηβοι, δευτέρα δὲ καθ' ἣν νεανίαι, καὶ τρίτη καθ' ἣν πρεσβύται· ἀλλ' ἡ μὲν πρώτη, καθ' ἣν ἔτι παῖδες ἐσμὲν, οὐκ εὐθύνεται παρὰ θεοῦ, ἀξιοῦται δὲ συγγνώμης· ἥ γε μὴν δευτέρα καὶ ἡ τρίτη ὀφείλει τῷ θεῷ τὴν ὑπακοὴν, καὶ τὸ διαζῆν ὁσίως, κατὰ τὸ αὐτῷ δοκοῦν· οὐκοῦν κἂν εἴ τις καταληφθείη τυχὼν ἐν ἐγρηγόρσει, καὶ οἷον ἐν εὐζωνότητι νέος ὢν ἔτι, κἂν εἴτουν τὴν πρεσβυτικὴν ἔχων ἡλικίαν, μακάριος ἔσται· τεύξεται γὰρ τῶν ἐπηγγελμένων παρὰ Χριστοῦ. – Ὅτι δὲ τὸ μὴ ἐγρηγορέναι ἐπιζήμιον, εὖ μάλα παραδείκνυσι διὰ τοῦδε τοῦ παραδείγματος· ὡς γὰρ ὁ αὐτοῦ φησὶ μαθητής *; ἥξει ἡ ἡμέρα κυρίου, ὡς κλέπτης· ἐν ᾗ οὐρανοὶ μὲν ῥοιζηδὸν παρελεύσονται· στοιχεῖα δὲ καυσούμενα λυθήσεται· γῆ δὲ καὶ τὰ ἐν αὐτῇ κατακαήσεται πάντα· καινοὺς δὲ οὐρανοὺς καὶ καινὴν γῆν, κατὰ τὰ ἐπαγγέλματα αὐτοῦ προσδοκῶμεν· προσεπάγει δὲ τούτοις· τούτων δὲ πάντων λυομένων, ποταποὺς δεῖ εὑρεθῆναι ἡμᾶς * ἁγίους καὶ ἀμώμους κατενώπιον αὐτοῦ; οἶδε γὰρ ὅλως οὐδεὶς τὸν τῆς συντελείας καιρόν.

A. f. 182. b. — ** II. Petr. III. 10* — ** ita cod. non ὑμᾶς.*

Κύριε, πρὸς ἡμᾶς τὴν παραβολὴν ταύτην λέγεις, ἢ καὶ πρὸς πάντας; *v. 41*

Ἐρωτᾷ Πέτρος εἰ πρὸς πάντας εἶπεν ὁ κύριος τὴν περὶ τῶν λύχνων παραβολήν· ἆρα, φησὶ, γενικὸς ὁ νόμος, καὶ ἐν ἴσῳ μέτρῳ κατὰ πάντων ἔρχεται, ἢ μόνοις ἂν πρέποι τοῖς τῶν ἄλλων ἐξῃρημένοις; εἶτα, τί τὸ θορυβῆσαν ἐστὶ τὸν σοφώτατον μαθητήν; ἢ τί παρεκίνησεν εἰς τὸ θελῆσαι μαθεῖν τὰ τοιάδε παρὰ Χριστοῦ; οὐκοῦν ἐκεῖνο καὶ πρό γε τῶν ἄλλων ἐροῦμεν· τῶν ἐντολῶν αἱ μὲν ἀποστολικοῖς πρέπουσιν ἀξιώμασιν· αἱ δὲ τοῖς τὴν μείω * τάξιν ἐπέχουσι· καὶ τοῦτό ἐστιν ἰδεῖν ἀληθὲς ὂν καὶ οὕτως ἔχον, ὡς ἔφην, γεγρα-

A. f. 183. — ** cod. μείζω.*

(1) Paulo plenius ab initio est fragmentum apud D. Thomam in catena. « Cyrillus. De prima tamen » vigilia mentionem non facit, quia pueritia non punitur a Deo etc. »

* 1. Cor. III. 2. φόρτος τισὶ τῷ μακαρίῳ Παύλῳ * "γάλα ὑμᾶς ἐπότισα οὐ βρῶμα, οὔπω γὰρ ἐδύνασθε, ἀλλ' οὐδὲ νῦν ἔτι δύνασθε·" τελείων γάρ ἐστιν ἡ στερεὰ τροφὴ, τῶν διὰ τὴν ἕξιν ἐχόντων τὰ αἰσθητήρια γεγυμνασμένα πρὸς διάκρισιν καλοῦ τε καὶ κακοῦ· τοῖς γὰρ τὴν διάνοιαν ἔχουσιν εὐσθενῆ, πρέποι ἂν εἰκότως τὰ μεγάλα καὶ ἐξαίρετα τῶν ἁγιοπρεπῶν ἐνταλμάτων· τοῖς δὲ οὔπω πρὸς τοῦτο ἐληλακόσιν ἰσχύος πνευματικῆς, τὰ δυσχερείας ἁπάσης ἀπηλλαγμένα· ἐννοήσας τοίνυν ὁ μακάριος Πέτρος τῶν εἰρημένων παρὰ Χριστοῦ τὴν δύναμιν, εἰκότως διαπυνθάνεται.

A. f. 183. D. f. 51. b. Τί οὖν πρὸς ταῦτα Χριστός; σαφεῖ καὶ ἐναργεστάτῳ παραδείγματι κέχρηται, πρέπουσαν ἀποφαίνων τὴν ἐντολὴν τοῖς ὅτι μάλιστα διαφανεστέροις, καὶ μυσταγωγῶν ἐν τάξει παρειλημμένοις. — v. 42. Ὑποκείσθω, φησὶν, ἄνθρωπος οἰκοδεσπότης, ὃς στείλασθαι μέλλων ἀποδημίαν, ἑνὶ τῶν γνησίων οἰκετῶν ἐνεχείρισε τὴν παντὸς οἴκου τὴν οἰκονομίαν, ὥστε διδόναι τῇ θεραπείᾳ αὐτοῦ, τουτέστι τοῖς θεράπουσιν, ἐν καιρῷ τὸ σιτομέτριον· ὅταν τοίνυν, φησὶν, ὑπονοστήσας ἐκεῖνος, καὶ οἴκοι πάλιν ἐλθὼν, οὕτως εὕροι ποιοῦντα, καθὼς καὶ διέταξεν, ὁ δοῦλος ἐκεῖνος ἔσται τρισμακάριος· καταστήσει γὰρ αὐτὸν ἐπὶ πᾶσι τοῖς ὑπάρχουσιν αὐτοῦ. — A. f. 183. D. f. 51. b. Ὁ μὲν οὖν πιστὸς δοῦλος καὶ φρόνιμος, ἐν καιρῷ καὶ χρείᾳ διανέμων ἐπιστημόνως τοῖς δούλοις τὸ σιτομέτριον, ἤτοι τὰς πνευματικὰς τροφὰς, μακάριος ἔσται κατὰ τὴν τοῦ σωτῆρος φωνήν· τεύξεται γὰρ τῶν ἔτι μειζόνων, καὶ τὰς τοῖς γνησίοις πρεπούσας ἀμοιβὰς ἀπολήψεται· εἰ δὲ δὴ γένοιτό τις καταφρονητὴς καὶ ῥᾴθυμος, τῷ κατὰ τῶν ὁμοδούλων πλεονεξίαις ἐντρυφῶν, ἐσθίων τε καὶ πίνων, καὶ εἰς ἐκλύτους ἐξιτηλίας ἀπενηνεγμένος, διχοτομηθήσεται· τουτέστι τὴν ἐσχάτην ὑποστήσεται δίκην, ἐπιφοιτήσαντος αὐτῷ τοῦ δεσπότου ἀδοκήτως.

A. f. 183. b. Ἡ μὲν οὖν ἁπλῆ καὶ πρόχειρος τῶν εἰρημένων δύναμις, τοιαύτη τίς ἐστι· μάθωμεν δὲ ἀκριβῶς, τί τὸ ἐντεῦθεν ὑποδηλούμενόν ἐστι· κεχειροτόνηκεν ὁ σωτὴρ οἰκονόμους, ὥσπερ τῶν ἰδίων οἰκετῶν, τουτέστι τῶν διὰ πίστεως κεκλημένων εἰς ἐπίγνωσιν τῆς δόξης αὐ-

bente apostolo: « lac vobis potum dedi, non escam: nondum enim poteratis, sed ne nunc quidem potestis. » Perfectorum quidem est solidus cibus, illorum scilicet qui sensus habent exercitos ad boni malique discretionem. Namque iis qui corroboratum habent animum, merito conveniunt magna et peculiaria de sublimibus rebus mandata: secus vero iis, qui nondum hoc spiritale robur sunt adepti, congruunt illa quae omni asperitate carent. Reputans itaque beatus Petrus dictorum a Christo vim, recte interrogat.

Quid ergo ad haec Christus? Perspicuo evidentique exemplo utitur, ut demonstret mandatum id congruere potissimum dignioribus, et in magistrorum ordine constitutis. – Proponamus, inquit, hominem patremfamilias, qui peregre abiturus fideli uni famulo universae domus oeconomiam committat, ut familiae suae, id est famulis, tempore idoneo tritici demensum det. Quum itaque, ait, reversus ille et in domum suam denuo regressus, ita agentem repererit uti praeceperat, tunc servus ille fiet beatissimus; etenim ipsum super omnia bona sua constituet. – Ergo fidelis servus et prudens, qui pro tempore et usu scite conservis tritici mensuram, seu spiritales escas, distribuit, beatus erit iuxta Servatoris effatum; maiora enim consequetur, et digna fidelibus praemia recipiet. Secus vero, si quis fuerit ignavus et officii negligens, et adversus conservos iniurius ac praepotens, comedens bibensque, et luxuriosis dissipationibus deditus, hic inquam dividetur, id est extremas poenas dabit, quum insperato dominus ei supervenerit.

Igitur simplex et obvia dictorum sententia haec est. Sed iam accurate discamus quid inde significetur. Constituit Servator super servos suos, id est super eos, qui per fidem ad gloriae suae cognitionem sunt vocati, constituit inquam quosdam veluti

oeconomos, viros fideles et prudentissimos, sacrorum dogmatum peritos, ut ipsi conservis suis tritici demensum tribuant; neque vero id temere aut inconsiderate, sed idoneo potius tempore, id est sufficientem et congruam unicuique escam, spiritalem videlicet. Non enim cunctis indifferenter congruit in Christum credentibus sacra doctrina. Quare scriptum est: gregis tui animas scite scias. Aliter enim eum, qui adhuc est catechumenus, in veritatis via constituimus, simplici utentes nihilque reconditum habente sermone: aliter autem eos qui firmiore mente sunt, et theologiae sublimitatem comprehendere queunt. Qui ergo commisso munere prout oportet functus fuerit, super omnia domini bona constituetur. Idque nos docuit ipse Servator alio loco sedulum fidelemque famulum his verbis laudans: in paucis fuisti fidelis, super multa te constituam, intra in gaudium domini tui. Secus vero si diligentia ac fidelitate neglecta, curis mundanis mentem suam inebriaverit, atque ad illicita eruperit, subditis suis violenter ac tyrannice abutens, neque iis demensum debitum tribuens, nihil mali non experietur; ponetur autem, inquit, portio eius cum infidelibus. Qui enim Christi gloriae prorsus nocuerit, et commissos sibi greges pessum ire negligenter siverit, nullatenus differet ab iis qui Christum ignorant. Quamobrem aiebat aliquando beato Petro Christus: Simon Ionae diligis me? pasce oves meas, pasce agnos meos. Iam si qui pascit, diligit; sequitur ut ille omnino oderit, qui id officium pensi non habet. Quod si odit, iam punietur et infidelium sententiam perferet; quod illi accidit, qui talento accepto ut sollerter negotiaretur, mox opere neglecto, pecuniam minime multiplicatam reportavit. Secus autem ii qui quinque talenta vel etiam plura acceperant, labore industriaque usi, maximis dignitatibus ac splendidissimis donati fuerunt. Dictum est enim uni: decem civitatibus praeeris; alii di-

τοῦ, πιστοὺς ἄνδρας ϗ συνετωτάτους, ϗ τῶν ἱερῶν δογμάτων ἐπιστήμονας, ἐπὶ τῷ διδόναι τοῖς συνδούλοις αὐτῶν τὸ σιτομέτριον· ϗ οὐχ᾽ ἁπλῶς ϗ ἀκατασκέπτως, ἐν καιρῷ δὲ μᾶλλον τῷ δέοντι, τουτέστι τὴν ἀρκοῦσαν τε ϗ πρέπουσαν ἑκάστῳ τροφὴν, δῆλον ὅτι πνευματικήν· ἁρμόσειε γὰρ ἂν οὐχ ἅπασιν ἁπλῶς τοῖς εἰς Χριστὸν πιστεύσασιν, ὁ περὶ τούτων λόγος· γέγραπται γοῦν· * γνωστῶς ἐπιγνώσῃ ψυχὰς ποιμνίου σου· ἑτέρως μὲν γὰρ τὸν ἔτι κατηχούμενον τὴν τῆς ἀληθείας ἐμβιβάζομεν τρίβοις, ἁπλῷ ϗ οὐδὲν ἔχοντι βαθὺ χρώμενοι λόγῳ· ἑτέρως δὲ πάλιν τοὺς ἁδροτέρους τὸν νοῦν, ϗ συνιέναι δυναμένους τῆς θεολογίας τὸ ὕψος· ὁ τοίνυν εἰς δέον οἷς ἔλαβε χρησάμενος, ἐπὶ πᾶσι τοῖς ὑπάρχουσι τοῦ δεσπότου καταστήσεται· καὶ τοῦτο ἡμᾶς αὐτὸς ὁ σωτὴρ ἐδίδαξεν, ἑτέρωθί που τὸν σπουδαῖον ϗ γνήσιον οἰκέτην ἐπαινῶν τε ϗ λέγων· * ἐπὶ ὀλίγα ἦς πιστὸς, ἐπὶ πολλῶν σε καταστήσω, εἴσελθε εἰς τὴν χαρὰν τοῦ κυρίου σου· ἐὰν δέ φησι τὸ σπουδαῖος ϗ γνήσιος εἶναι μεθεὶς, μερίμναις κοσμικαῖς τὸν οἰκεῖον μεθύσκηται νοῦν, ϗ ἀποφέρηται πρὸς ἃ μὴ θέμις, βιαζόμενος ϗ πλεονεκτῶν τοὺς ὑπεζευγμένους, ϗ μὴ διδοὺς αὐτοῖς τὸ σιτομέτριον, ἐν παντὶ γενήσεται κακῷ· ἔσται δέ φησι ϗ ὁ κλῆρος αὐτοῦ μετὰ τῶν ἀπίστων· ὁ γὰρ ὅλως ἐπιβουλεύσας τῇ δόξῃ Χριστοῦ, ϗ τῶν ἐγκεχειρισμένων αὐτῷ ποιμνίων ἀλογῆσαι τολμήσας, κατ᾽ οὐδένα τρόπον διοίσει τῶν οὐκ εἰδότων αὐτόν· καὶ γοῦν, ἔφη ποτὲ Χριστὸς πρὸς τὸν μακάριον Πέτρον *, Σίμων Ἰωνᾶ φιλεῖς με; ποίμαινε τὰ πρόβατά μου, βόσκε τὰ ἀρνία μου· εἰ δὲ ὁ ποιμαίνων φιλεῖ, μισεῖ που πάντως ὁ τούτου καταφρονῶν· εἰ δὲ μισεῖ, ἄλλοτε κολάζεται, ϗ τῇ τῶν ἀπίστων ὑποφέρεται δίκῃ· ὁποῖος τις ἦν ὁ τὸ τάλαντον λαβὼν, ἵνα ἐμπορεύσηται νοητῶς, εἶτα τοῦτο μὲν οὐ πεπραχὼς, προσκομίσας δὲ μᾶλλον ἀπολυπλασίαστον τὸ δοθέν· ἀλλ᾽ οἵ γε τὰ πέντε λαβόντες, ἢ ϗ ἔτι πλείονα, καμόντες τε ϗ φιλεργήσαντες, ἀξιώμασι τετίμηνται τοῖς περιφανεστάτοις· * ἤκουσε γὰρ ὁ μέν τις· ἴσο ἐπάνω δέκα

* Prov. XXVII. 23.

* Matth. XXV. 21.

* Ioh. XXI. 15.

* Luc. XIX. 17.

πόλεων, ὁ δὲ πέντε· ὁ δὲ ὑβριστής (1) τε καὶ
ὀκνηρὸς οἰκέτης, τὴν ἐσχάτην ὑπέμεινε δί-
κην· ἐπισφαλὲς οὖν πανταχοῦ τὸ ῥᾴθυμον,
εἰς μυσταγωγίαν· ὅθεν γράφει μέν τισιν ὁ
* I. Petr. V. 2. μακάριος Πέτρος· * ὅτι ποιμαίνετε τὸ ἐν
ὑμῖν ποίμνιον τοῦ Θεοῦ, ἵν᾽ ὀφθέντος τοῦ
πάντων ἀρχιποίμενος, κομίσησθε τὸν μι-
σθόν· εἰδὼς δὲ τὸ ῥᾴθυμον ὀλέθρου πύ-
* I. Cor. IX. 16. λην, ἔφη Παῦλος· * οὐαί μοι ἐστὶν, ἐὰν μὴ
εὐαγγελίζωμαι.

A. f. 184. Ὅτι δὲ τοῖς ὀκνοῦσιν εἰς μυσταγωγίαν
πικρά τε καὶ ὀδυνηρὰ καὶ δυσδιάφευκτος ἐπι-
κρέμαται κόλασις, διαδείκνυσιν εὐθὺς ὁ σω-
τὴρ, τοῖς πρώτοις ἐπενεγκὼν δύο ἐφεξῆς
παραδείγματα· ἔφη γάρ· « ἐκεῖνος δὲ ὁ δοῦ-
λος, ὁ γνοὺς τὸ θέλημα τοῦ κυρίου ἑαυτοῦ,
καὶ μὴ ἑτοιμάσας, μηδὲ ποιήσας πρὸς τὸ
θέλημα αὐτοῦ, δαρήσεται πολλάς· ὁ δὲ μὴ
γνοὺς, ποιήσας δὲ ἄξια πληγῶν, δαρήσε-
v. 48. A. f. 184. b. ται ὀλίγας. Διὰ ποίαν αἰτίαν, καί τοι φαίη
τίς ἄν; πῶς ὁ μὴ γνοὺς, ὑπέχει λόγον;
ὅτι μὴ ἠθέλησεν εἰδέναι, καί τοι μαθεῖν
ἐξόν (3)· εἰ δὲ ὁ μὴ γνοὺς, ὅλως οὐκ ἄμοι-
ρος ὀργῆς, ὅτι δέον εἰδέναι, κατημέλησε τοῦ
μαθεῖν, ποῖος ἀπαλλάξει λόγος, τὸν χρῆναι
πολλὰς ὑπομεῖναι πληγὰς τὸν εἰδότα καὶ ῥα-
A. f. 185. θυμήσαντα; — Φορτικώτερον οὖν ἄρα τῶν δι-
δασκόντων τὸ κρίμα· καὶ τοῦτο διδάσκει λέ-
* Iac. III. 1. γων ὁ Χριστοῦ μαθητής· * « μὴ πολλοὶ διδά-
σκαλοι γίνεσθε ἀδελφοί μου, εἰδότες ὅτι μεῖ-
ζον κρίμα ληψόμεθα· » πλουσία γὰρ τῶν πνευ-
ματικῶν χαρισμάτων ἡ δόσις, παρά γε τοῖς
τῶν λαῶν ἡγουμένοις· οὕτω γάρ που καὶ ὁ σοφώ-
τατος Παῦλος Τιμοθέῳ γράφει· « δώσει σοι
* II. Tim. II. 7. ὁ κύριος σύνεσιν ἐν πᾶσι· * καὶ μὴ ἀμέλει τοῦ
ἐν σοὶ χαρίσματος, ὃ ἐδόθη σοι διὰ ἐπιθέ-
* II. Tim. I. 6. σεως τῶν χειρῶν μου· * » τοῖς δὲ τοιούτοις ὡς
πολλὰ διδοὺς ὁ σωτὴρ, πολλὰ ζητεῖ παρ᾽
αὐτῶν· καὶ ποῖα ταῦτά ἐστι; τὸ ἀραρὸς ἐν
πίστει, τὸ ἀπλανὲς εἰς μυσταγωγίαν, τὸ βε-
βηκὸς ἐν ἐλπίδι, τὸ ἀκατάσειστον ἐν ὑπο-

ctum quinque. Verum ille contumeliosus otiosusque famulus extremas dedit poenas. Pernicosa igitur omnino in magisterii sacri negotio ignavia est. Unde scribebat quibusdam beatus Petrus: pascite qui in vobis est gregem Dei, ut quum apparuerit princeps pastorum, mercedem reportetis. Denique Paulus sciens ianuam perditionis esse socordiam, aiebat: vae mihi est, si non evangelizavero.

Age vero quod torpentibus in sacri magisterii officio amara et acerba et inevitabilis poena immineat, statim demonstrat Servator, prioribus deinceps duo subiungens exempla (2). Ait enim: « ille autem servus, qui cognovit voluntatem domini sui, et non praeparavit, nec fecit secundum voluntatem eius, vapulabit multis. Qui autem non cognovit, et fecit digna plagis, vapulabit paucis. » Quam ob rem, dicet fortasse aliquis? Quomodo ab ignaro ratio exquiritur? Nempe, quia scire noluit, quum discere posset. Iam si qui ignoravit, haud omnino iram fugiet, quia quum deberet cognoscere, neglexit discere; quae causa est, cur non debeat multas perpeti plagas qui scivit, et neglexit? — Erit itaque gravius de magistris iudicium. Atque hoc docet his verbis discipulus Christi: « nolite plures magistri fieri, fratres mei; scientes quod maius iudicium sustinebimus. » Dives enim spiritalium munerum fit largitio rectoribus populorum. Nam sic sapientissimus quoque Paulus Timotheo scribit: « dabit tibi Dominus in omnibus intellectum. Et, noli negligere, quae in te est, gratiam datam tibi per impositionem manuum mearum. » Atqui his quum multa Servator dederit, multa exquirit ab ipsis. Quaenam vero haec sunt? in fide firmitas, in magisterio sinceritas, in spe constantia,

(1) Dicit contumeliosum servum propter dicta ab eo Luc. XIX. 21.

(2) Apud D. Thomam in catena. « Cyrillus. Homo enim perspicax, qui turpioribus suam voluntatem » inclinavit, impudenter misericordiam implorabit, quia inexcusabile peccatum commisit, quasi propter » malitiam recedens a Domini voluntate; sed homo rusticanus rationabilius implorabit veniam vindicantis; unde subditur: *qui autem non cognovit* etc. »

(3) Hanc appellant ignorantiam crassam theologi morales.

in patientia immobilitas, in spiritali vigore tenacitas, in omni egregio facinore alacritas et fortitudo, ut et ceteris angelicae vitae exemplar simus.

Ignem veni mittere in terram; et quid volo si iam accensus est?

Hoc igne incensus aiebat Cleopas: « nonne cor nostrum ardens erat intra nos in via, dum nobis aperiret scripturas? » Ignis hic salutaris est et utilis, per quem nos omnes qui in terra frigidi eramus ac emortui ob peccatum et ob veri naturalisque Dei ignorantiam, denuo suscitamur ad religiosam vitam; spirituque ferventes efficimur iuxta beati Pauli dictum: praetereaque sancti Spiritus participationem lucramur, ignis instar intra nos habitantis: namque igne baptizati fuimus, sancto Spiritu. Mos vero est divinae scripturae ignis nomine appellandi interdum divinam sacramque doctrinam, et sancti Spiritus vim atque operationem. Dixit enim sanctorum prophetarum unus, tamquam ex Dei persona, de universali nostro servatore Christo: « quod nempe subito veniet in templum suum Dominus quem vos quaeritis, et angelus testamenti quem vos vultis. Ecce venit, dicit Dominus; et quis sustinebit diem adventus eius? aut quis patietur aspectum eius? En ipse procedit ut ignis conflatorii, et ut herba fullonum; et sedebit conflans mundansque sicut argentum et sicut aurum. » Et templum quidem heic dicit immaculatum sanctumque corpus de sancta Virgine sumptum, sancto operante Spiritu in virtute patris. Dictum quippe fuit sanctae Virgini: « Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi. » Angelum vero testamenti ipsum nominat Unigenitum, quia nunciat, ministratque patris bonae erga nos voluntati. Itaque nobis dicebat: omnia, quaecumque audivi a patre meo, nota feci vobis. Scribit de ipso propheta quoque Isaias: « parvulus natus est nobis, et filius datus est nobis, cuius imperium su-

μονῇ, τὸ ἄθραυστον ἐν ἰσχύϊ τῇ πνευματικῇ, τὸ εἰς πᾶν ὁτιοῦν τῶν ἀρίστων ἀνδραγαθημάτων, πρόθυμόν τε καὶ εὔσθενές, ὡς καὶ ἑτέροις ὑποτύπωσιν εἶναι πολιτείας ἀγγελικῆς.

Πῦρ ἦλθον βαλεῖν εἰς τὴν γῆν, καὶ τί θέλω v. 49.
εἰ ἤδη ἀνήφθη;

Τοῦτο τὸ πῦρ ἔχοντες οἱ περὶ Κλεό- A. f. 185. b.
παν ἔλεγον * " οὐχὶ ἡ καρδία ἡμῶν καιο- * Luc. XXIV. 32
μένη ἦν ἐν ἡμῖν ἐν τῇ ὁδῷ ὡς διήνοιγεν ἡμῖν
τὰς γραφάς; " πῦρ τοῦτο σωτήριον καὶ ἐπω-
φελές, δι' οὗ πάντες οἱ ἐπὶ τῆς γῆς ἀπεψυγ-
μένοι τρόπον τινὰ καὶ νενεκρωμένοι διά τε τὴν
ἁμαρτίαν, καὶ τὸ μὴ εἰδέναι τὸν φύσει καὶ ἀλη-
θῶς ὄντα θεόν, ἀναζωπυρούμεθα πρὸς τὴν
κατ' εὐσέβειαν ζωήν· καὶ τῷ πνεύματι ζέον-
τες ἀποτελούμεθα κατὰ τὴν τοῦ μακαρίου Παύ-
λου φωνήν· * κερδαίνομεν δὲ πρὸς τούτῳ, καὶ * Rom. XII. 11.
τὴν τοῦ ἁγίου πνεύματος μέθεξιν, πυρὸς δίκην
ὄντος ἐν ἡμῖν· βεβαπτίσμεθα γὰρ ἐν πυρὶ
ἁγίῳ πνεύματι· ἔθος δὲ τῇ θείᾳ γραφῇ
πῦρ ὀνομάζειν ἔσθ' ὅτε τοὺς θείους τε καὶ
ἱεροὺς λόγους, καὶ τὴν διὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος
ἐνέργειάν τε καὶ δύναμιν· ἔφη μὲν γάρ τις τῶν
ἁγίων προφητῶν *, ὡς ἐκ προσώπου τοῦ θεοῦ * Malach. III. 1.
περὶ τοῦ πάντων ἡμῶν σωτῆρος Χριστοῦ· " ὅτι
ἐξαίφνης ἥξει εἰς τὸν ναὸν αὐτοῦ κύριος, ὃν
ὑμεῖς ζητεῖτε, καὶ ὁ ἄγγελος τῆς διαθήκης,
ὃν ὑμεῖς θέλετε· ἰδοὺ ἔρχεται, λέγει, κύ-
ριος, καὶ τίς ὑπομενεῖ ἡμέραν εἰσόδου αὐτοῦ;
ἢ τίς ὑποστήσεται ὀπτασίαν αὐτοῦ; ἰδοὺ
αὐτὸς ἐκπορεύεται, ὡς πῦρ χωνευτηρίου, καὶ
ὡς πόα πλυνόντων· καὶ καθεδεῖται χωνεύων
καὶ καθαρίζων ὡς τὸ ἀργύριον καὶ ὡς τὸ χρυ-
σίον· " καὶ ναὸν μέν φησιν ἐνθάδε, τὸ ἄχραν-
τον ἀληθῶς καὶ ἅγιον σῶμα, τὸ διὰ τῆς ἁγίας
παρθένου ταχθὲν διὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐν
δυνάμει τοῦ πατρός· εἴρηται γάρ που πρὸς τὴν
ἁγίαν παρθένον· * " πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύ- * Luc. I. 35.
σεται ἐπὶ σὲ, καὶ δύναμις ὑψίστου ἐπισκιάσει
σοι· " ἄγγελον δὲ διαθήκης αὐτὸν ὀνομάζει
τὸν μονογενῆ, παρὰ τὸ ἀγγέλλειν καὶ διακο-
νεῖν τῇ πατρὸς εὐδοκίᾳ τῇ εἰς ἡμᾶς γενο-
μένῃ· καὶ γοῦν ἔφη πρὸς ἡμᾶς· * ὅτι πάντα * Ioh. XV. 15.
ὅσα ἤκουσα παρὰ τοῦ πατρὸς, ἀπήγγειλα
ἡμῖν· γράφει δὲ περὶ αὐτοῦ, καὶ ὁ προφήτης
Ἡσαΐας *, " ὅτι παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν, * Is. IX. 6.

υἱὸς καὶ ἐδόθη ἡμῖν, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐπὶ τοῦ ὤμου αὐτοῦ· καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ, μεγάλης βουλῆς ἄγγελος·" ὥσπερ οὖν οἱ τὸν χρυσόν τε καὶ ἄργυρον ἐκκαθαίρειν εἰδότες, πυρὶ τὸν ἐν αὐτοῖς ἐκτήκουσι ῥύπον, οὕτω καὶ ὁ σωτὴρ διὰ τῶν εὐαγγελικῶν μαθημάτων, ἐν δυνάμει πνεύματος, τὸν ἑκάστου σμήχει νοῦν τῶν πιστευσάντων εἰς αὐτόν· ἔφη δέ που καὶ ὁ τῶν ὅλων
* Hier. V. 14. Θεὸς, πρὸς τὸν προφήτην Ἱερεμίαν· * ἰδοὺ δέδωκα τοὺς λόγους μου εἰς τὸ στόμα σου πῦρ,
* Hier. XXIII. 29. καὶ τὸν λαὸν τοῦτον, ξύλα· καὶ πάλιν· * οὐχ' οἱ λόγοι μου ὥσπερ πῦρ, λέγει κύριος; τίς δ' ἂν νοηθείη πρὸς ἡμῶν καὶ ὁ ἄνθραξ ὁ τοῦ τῶν
* Is. VI. 6. προφήτου Ἡσαΐου χειλέων ἁψάμενος *, καὶ
* Rom. X. 9. καθαρίσας αὐτὸν ἀπὸ πάσης ἁμαρτίας *; τὸ σωτήριον δηλονότι κήρυγμα, καὶ ἡ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως ὁμολογία, ἣν εἴπερ τις ἐν στόματι λάβοι, πάντη τε καὶ πάντως διακαθαίρεται· καὶ πιστώσεται λέγων ὁ Παῦλος *, ὅτι ἐὰν εἴπῃς ἐν τῷ στόματί σου κύριος Ἰησοῦς, καὶ πιστεύσῃς ἐν τῇ καρδίᾳ σου ὡς ὁ θεὸς αὐτὸν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν, σωθήσῃ· πλὴν ἄνθρακι καὶ πυρὶ τὴν τοῦ θείου κηρύγματος δύναμιν, ἐοικέναι φαμὲν, οὗ τὴν ἄναψιν ἐπισπεύδει ὁ κύριος· ἐπίστευον γὰρ ἤδη τινὲς τῶν ἐξ Ἰσραὴλ, ὧν ἀπαρχὴ γεγόνασιν οἱ θεσπέσιοι μαθηταί· ἐξαφθὲν δὲ ἅπαξ τὸ πῦρ, ἁπάσης ἔμελλε καταδράττεσθαι τῆς ὑπ' οὐρανὸν, ἐξενεχθείσης εἰς πέρας τῆς πάσης οἰκονομίας· καὶ τοῦτο
v. 50. διδάσκει λέγων· βάπτισμα δὲ ἔχω βαπτισθῆναι, καὶ πῶς συνέχομαι ἕως οὗ τελεσθῇ;

v. 51. Δοκεῖτε ὅτι εἰρήνην παραγενόμην δοῦναι ἐν τῇ γῇ;

A. f. 186. B. f. 124. C. f. 136. Καί τοι Χριστός ἐστιν ἡ εἰρήνη ἡμῶν
* Ephes. II. 14. κατὰ τὰς γραφάς· * αὐτὸς συνῆψε τοὺς δύο λαοὺς, εἰς ἕνα καινὸν ἄνθρωπον, ποιῶν εἰρήνην, καὶ ἀποκαταλλάξας ἀμφοτέρους ἐν ἑνὶ σώματι πρὸς τὸν πατέρα· αὐτὸς συνῆψε τοῖς ἄνω τὰ κάτω· πῶς οὖν ἔφη οὐκ ἦλθον εἰρήνην δοῦναι; τί φῂς ὦ δέσποτα; οὐκ ἦλθες βαλεῖν εἰρήνην; καί τοι γέγονας ἡμῖν εἰρήνη, κατέλυσας τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ, ἠφάνισας τὴν διϊστῶσαν ἡμᾶς ἁμαρτίαν· εὐηγγελίσω τοῖς μα-

humerum eius: vocaturque nomen eius magni consilii angelus. » Sicut ergo ii qui aurum argentumque purgare sciunt, sordes eius igne consumunt, ita etiam Servator per doctrinas evangelicas, virtute Spiritus, singulorum ipsi credentium mentem abstergit. Dixit vero aliquando universalis Deus ad Hieremiam: ecce dedi sermones meos in os tuum tamquam ignem; et hunc populum, instar lignorum. Et rursus: nonne sermones mei ut ignis, dicit Dominus? Quidnam porro aliud a nobis existimabitur carbo ille qui prophetae Isaiae labia contigit, omnique ipsum peccato mundavit? Nempe salutaris praedicatio, et fidei in Christum confessio; quam si quis ore receperit, prorsus omnimodisque purgatur. Rei fidem faciet Paulus dicens: quod si dixeris ore tuo, dominus Iesus, crediderisque corde tuo, a Deo illum de mortuis suscitatum, salvus eris. Verumtamen carboni et igni divinae praedicationis vim dicimus similem, cuius incensionem urget Dominus. Iam enim nonnulli ex Israhele crediderant, quorum primitiae fuerant divi discipuli. Semel autem accensus ignis, universum correpturus mundum erat, quum tota susceptae incarnationis ratio peracta fuisset. Idque docet his verbis: baptismo habeo baptizari, et quomodo coarctor usque dum perficiatur (1)!

Putatis quod pacem terrae daturus venerim?

Atqui Christus pax nostra est, ut aiunt scripturae: ipse duos populos in unum novum hominem copulavit, pacem faciens, ambosque reconcilians in uno corpore patri: ipse connexuit infima superioribus. Quomodo ergo dixit non veni pacem dare? Quid ais, Domine? Ad adducendam pacem non venisti? Attamen nobis factus es pax, medium maceriae parietem dissolvisti, peccatum quod nos arcebat destruxisti: longinquis aeque ac propinquis bonum nun-

(1) Apud D. Thomam in catena prosequitur ita Cyrillus. « Nam ante venerabilem crucem, et Christi » resurrectionem a mortuis, in sola Iudaea fiebat mentio praedicationis et miraculorum ipsius; postquam » autem principem vitae insanientes occiderunt, tunc apostolis praecepit dicens: *euntes docete* etc. »

cium attulisti: greges cum gregibus adunasti, iudaicos scilicet cum ethnicorum gregibus: pacificasti per crucem quae in caelis sunt et quae super terram, sicuti scriptum est: factus es nobis conciliator atque mediator, intermedium peccatum auferens, patri Deo per temet ipsum nos coniungens. Quin adeo pacem, tui peculiariter propriam dixisti: pacem meam do vobis. Quomodo ergo non venisti pacem adducere, sed gladium? quibuscum proelio certabimus? quodnam belli genus erit, et quomodo a nobis fiet? ut inculpatum sit, et tibi placeat, qui pacem tui propriam esse dixisti, eamque nobis dedisti. Ergo solvat Paulus quaestionem dicens: « si quis frater fornicator, et cetera, cum eiusmodi nec cibum sumere. » Puto enim abominandos fornicatores; et pacem cum his, damnificam esse reputandam: corrumpunt enim bonos mores colloquia prava: atque ut ait David, cum sancto sanctus eris, et cum perverso perverteris.

Vin et alios cognoscere, quibuscum colere pacem, noxium est? Audi scribentem ex sanctis discipulis unum: « si quis ad vos venit, et hanc doctrinam non adfert, huic ne ave quidem dixeritis. » Quamnam vero doctrinam dicit, nisi omnino illam, quam ii nobis tradiderunt qui ab initio spectatores fuerunt? Lupis pares sunt haereticorum duces; quomodo autem pacem servabit cum lupo ovis? Sunt vero illi etiam tenebrosi; nam Deus huius saeculi excaecavit infidelium mentes. Nos autem filii lucis sumus; etenim nos illustravit Spiritus gratia. Quaenam autem communio lucis cum tenebris? Ergo colamus cum fratribus et fidei sodalibus pacem; cum aliis, habere abnuamus. Constat sane praeclaram esse rem pacem; sed haud quaevis omnino pax reprehensione caret; immo periculosa saepe est, et a Dei caritate abalienat. Non enim prodest cum heterodoxis pax, quatenus pari ac illi sententia esse videamur.

κρὰν καὶ τοῖς ἐγγύς· συνῆψας ἀγέλαις ἀγέλας, ταῖς Ἰουδαίων τὰς ἐξ ἐθνῶν· κατειρηνεύσας διὰ τοῦ σταυροῦ, τά τε ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, καθὰ γέγραπται· * γέγονας ἡμῖν διαλλάκτης καὶ * Coloss. I. 20
μεσίτης, καὶ τὴν διὰ μέσου κειμένην ἁμαρτίαν περιελὼν συνῆψας δι' ἑαυτοῦ τῷ θεῷ καὶ πατρί· καὶ τὴν εἰρήνην, ἰδίαν εἶναι ἔφης, εἰπών· * εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν· πῶς * Ioh. XIV. 17.
οὖν οὐκ ἦλθες βαλεῖν εἰρήνην, ἀλλὰ μάχαιραν; πρὸς τίνας ἡμῖν ἡ μάχη; καὶ ὁ τοῦ πολέμου τρόπος, πῶς ἂν γένοιτο παρ' ἡμῶν; ἵνα τὸ ἀνεπίπληκτον * ἔχοι, καὶ * cod. ἐπίπληκτον.
ἀρέσῃ σοι τῷ τὴν εἰρήνην ἰδίαν εἶναι λέγοντι, καὶ ταύτην ἡμῖν δεδωκότι· οὐκοῦν λυέτω τὸ ζητούμενον Παῦλος, φήσας· * “ εἴ τις * Cor. V. 11
ἀδελφὸς πόρνος, καὶ τὰ ἑξῆς, τῷ τοιούτῳ μὴ δὲ συνεσθίειν· „ δεῖ γὰρ οἶμαι παραιτεῖσθαι πόρνους, καὶ τὴν πρὸς τούτους εἰρήνην, ζημίας ἡγεῖσθαι πρόξενον· φθείρουσι γὰρ ἤθη χρηστὰ, ὁμιλίαι κακαί· * καὶ καθά * I. Cor. XV. 33.
φησι Δαβὶδ *, μετὰ ὁσίου ὁσιωθήσῃ· καὶ μετὰ * Ps. XVII. 2[illegible]
στρεβλοῦ, διαστρέπτεις.

Βούλει καὶ ἑτέρους ἰδεῖν πρὸς οὓς τὸ ἀσπάζεσθαι τὴν εἰρήνην ἐπιζήμιον; ἄκουε γράφοντος ἑνὸς τῶν ἁγίων μαθητῶν· * εἴ τις * II. Ioh. 10.
ἔρχεται πρὸς ὑμᾶς, καὶ ταύτην τὴν διδαχὴν οὐ φέρει, τούτῳ μὴ δὲ χαίρειν λέγετε· διδαχὴν δὲ ποίαν, ἢ πάντως ἐκείνην ἣν παρέδοσαν ἡμῖν οἱ ἀπ' ἀρχῆς αὐτόπται; λύκοις ἐοίκασι τῶν αἱρέσεων οἱ προεστηκότες, εἶτα πῶς εἰρηνεύσει πρὸς λύκον τὸ πρόβατον; καὶ σκοτεινοὶ μὲν ἐκεῖνοι· ὁ θεὸς γάρ φησι * τοῦ αἰῶνος τούτου, ἐτύφλωσε τὰ νοή- * II. Cor. IV. 4.
ματα τῶν ἀπίστων· ἡμεῖς δὲ υἱοὶ φωτός· διηύγασε γὰρ ἡμῖν ἡ διὰ τοῦ πνεύματος χάρις· τίς οὖν κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος; οὐκοῦν ἀγαπήσωμεν τὴν πρὸς ἀδελφοὺς καὶ ὁμοπίστους εἰρήνην, παραιτώμεθα δὲ τὴν πρὸς ἐκείνους· δῆλον γὰρ, ὅτι χρῆμα μὲν ἡ εἰρήνη καλόν· ἀλλ' οὐ πᾶσα πάντως εἰρήνη τὸ ἀκατάψεκτον ἔχει, ἀλλ' ἔστιν ἐπισφαλὴς πολλάκις, καὶ τῆς εἰς θεὸν ἀγάπης ἀποκομίζουσα· ἀλυσιτελὴς γὰρ ἡ πρὸς τοὺς ἑτερόφρονας εἰρήνη (1), κατά γε τὸ τὰ ἶσα ἐκεί-

(1) Notabile Cyrilli dictum de vitanda cum heterodoxis familiaritate, et religiosa indifferentia!

νοις φρονεῖν· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ τῶν ἐπὶ γῆς φίλτρων οἱ πιστοὶ ἀφίστανται, καὶ συγγενεῖς ἀγνοοῦσι, καὶ πατὴρ υἱοῦ φιλίαν ἀναναίνεται· καὶ υἱὸς, πατρὸς τιμὴν ἀγνοεῖ· καὶ μήτηρ, θυγατρὸς φίλτρον ἀπώσατο· δεῖ γὰρ τοῖς ὑγιαίνουσι τὸν νοῦν, ἕπεσθαι τοὺς πεπλανημένους, καὶ οὐκ αὐτοῖς μᾶλλον τοὺς ὀρθὰ φρονεῖν αἱρουμένους· τοῦτο καὶ ἑτέρως ἡμῖν
Matth. X. 37. ἔφη ὁ Χριστός· * ὁ φιλῶν πατέρα ἢ μητέρα ὑπὲρ ἐμὲ, οὐκ ἔστι μου ἄξιος· καὶ ὁ φιλῶν υἱὸν ἢ θυγατέρα ὑπὲρ ἐμὲ, οὐκ ἔστι μου ἄξιος· οὐκοῦν ὅταν εὐσεβείας ἕνεκα τῆς εἰς Χριστὸν, ἐπίγειον ἀρνήσῃ πατέρα, τότε πλουτήσεις πατέρα τὸν ἐν οὐρανοῖς· κἂν ἀφῇς ἀδελφὸν ἀτιμάζοντα θεὸν, διὰ τὸ βούλεσθαι λατρεύειν αὐτῷ, παραδέξεταί σε Χριστὸς εἰς ἀδελφόν· δέδωκε γὰρ ἡμῖν μετὰ τῶν ἄλλων καὶ τοῦτο· ἀπαγγελῶ γάρ φησι
Ps. XXI. 23. τὸ ὄνομά σου τοῖς ἀδελφοῖς μου· * γένος εὑρήσεις λαμπρὸν καὶ μέγα, τὴν τῶν ἁγίων πληθύν· ἔσῃ σὺν αὐτοῖς κληρονόμος τῶν παρ᾽ αὐτοῦ χαρισμάτων.

Quam ob rem a terrenis quoque affectionibus fideles cavent, et cognatos ignorant, et pater filio amorem denegat, vicissimque filius honorem patri non exhibet, et caritatem erga filiam mater respuit. Oportet enim ut mente sanos imitentur ii qui erraruut, non autem ut his illi adhaereant qui recte sentiunt. Alio etiam loco nobis Christus dixit: qui amat patrem aut matrem plus quam me, non est me dignus. Et qui amat filium aut filiam plus quam me, non est me dignus. Igitur cum verae erga Christum pietatis causa terrenum patrem negabis, tunc patrem in caelis adipisceris. Et si fratrem qui Deum non colit dimiseris, recipiet te in fratrem Christus. Namque hanc quoque praerogativam cum ceteris nobis contulit: narrabo enim, inquit, nomen tuum fratribus meis. Cognationem invenies grandem ac splendidam, sanctorum scilicet multitudinem. Fies cum illis charismatum Christi heres.

V. 54. Ὅταν ἴδητε τὴν νεφέλην ἀνατέλλουσαν ἀπὸ δυσμῶν κ. τ. λ.

A f. 187. B f. 124. b. P. f. 72. b. Ἐπισημαίνονται τὰ τοιάδε τινὲς, καὶ ὡς ἐκ πολλῆς ἄγαν ἐπιτηρήσεως, προαπαγγέλλουσιν ὑετῶν καταδύσεις, ἢ σκληρῶν ἀνέμων ἐφόδους· πῶς οὖν, φησὶ, τὰ ἐν οὐρανῷ δοκιμάζοντες, τὰ ἐν γῇ γινόμενα σημεῖα οὐ βλέπετε; οὐ δὲ δοκιμάζετε τὸν
A. f. 187. καιρὸν ἐὰν ἦλθεν ὁ προσδοκώμενος; — Ἔδει τοίνυν τοὺς τὰ τῶν καιρῶν σημεῖα τεκμαιρομένους, καὶ τοὺς ἐσομένους ἔσθ᾽ ὅτε χειμῶνας προαπαγγέλλοντες, καὶ τοῖς ἀναγκαίοις πράγμασιν ἰσχνὸν ἐπαφεῖναι τῆς διανοίας τὸν ὀφθαλμόν· καὶ ποῖα ταῦτα ἐστί; προκατέδειξεν ὁ νόμος τὸ Χριστοῦ μυστήριον, καὶ ὅτι πάντη τε καὶ πάντως ἐν ἐσχάτοις τοῦ αἰῶνος καιροῖς ἐπιλάμψειν ἔμελλε τοῖς ἐπὶ γῆς, καὶ τῆς ὑπὲρ τῆς ἁπάντων σωτηρίας ὑπομεῖναι σφαγήν· καὶ γοῦν προσέταξε θύεσθαι τὸν ἀμνὸν εἰς τύπον αὐτοῦ, πρὸς ἑσπέραν καὶ ὑπὸ λύχνοις· ἔμελλε δὲ πάντως τοῖς μὲν εἰς αὐτὸν πιστεύσασιν, ἡ τῆς σωτηρίας ἀνοιγνύεσθαι πύλη, καὶ πολλὴ πραγμάτων ὑπάρξειν εὐδία· καὶ γοῦν ἐν τῷ ᾄσματι τῶν ᾀσμάτων τὴν γραφομένην νύμφην,

Cum videritis nubem orientem ab occasu etc.

Haec observant nonnulli, et tamquam ex diutina observatione praedicunt pluviarum inundationes, aut vehementium ventorum incursiones. Cur ergo, ait, qui caelestia aestimatis, ea quae in terris edita signa sunt non cernitis? neque exploratis an hoc tempore ille qui expectabatur advenerit? — Oportebat itaque eos qui ex temporum signis coniecturam faciebant, et futuras interdum tempestates praedicebant, necessariis quoque rebus acutum intendere mentis oculum. Quaenam porro hae res sunt? Portendit lex sacramentum Christi, et quod hic sine dubio extremis saeculi temporibus terrae incolis apparituros foret, et pro omnium salute necem passurus. Mandavit itaque agnum ceu illius typum immolari sub vesperam et accensis luminibus. Futurum autem erat ut in eum credentibus lata aperiretur salutis ianua, et multa rerum felicitas obveniret. Quamobrem illam in cantico canticorum descriptam sponsam, quae personam gerit ec-

clesiae, vocari a Christo comperimus et his verbis compellari: « surge, veni, proxima mea, columba pulchra mea; quia ecce hiems transiit, imber abiit et recessit, flores apparuerunt in terra nostra, tempus putationis advenit. » Ergo, ut dixi, verna veluti serenitas oritura erat credentibus in eum.

Quod autem beati quoque prophetae multifariam nunciaverint Christi sacramentum, nemo dubitabit. Prorsus itaque oportebat, inquit, sapientes illos, et caeli terraeque aspectum cognoscendi gnaros, et futura spectandi; oportebat, inquit, futuras quoque post hanc vitam tempestates non nescire. Auster enim erit ac pluvia; nempe ignis poena, quia calidus auster est; et vehemens ac inevitabilis cruciatuum nimbus, imbris instar obnoxiis ingruens. Oportebat ergo, inquit, salutis tempus non ignorare. Erat autem id, Servatoris nostri adventus, cum quo perfectissima rectae fidei notitia introiit, illuxitque gratia impium iustificans. Neque id a lege peractum est, quae neminem perficiebat, utpote nihil aliud quam figuras et umbras habens; sed a fide potius in Christum, non sane abiiciente legem, sed eam per spiritalem cultum complente. Nescitis aestimare tempus? non ex verbis rem, non ex re verba coniicitis? Prodigia cernitis, videtis signa sermones confirmantia. Si haec nondum vos convincunt, persuadeant futurae calamitates, templi destructio, metropoleos expugnatio, gentis excidium. Ne haec quidem vos demum ad rei conscientiam adducunt?

Cum autem vadis cum adversario tuo ad principem etc.

Valde commodum exemplum est ei rei, cuius gratia adsumitur. Nam qui ante quam iudicium fiat, controversiam solvunt, prudentiores sunt, quandoquidem ipsi per se ius agnoscunt. Quod autem heic recte fit, idem alibi quoque laudabiliter agitur. Esto aliquis, inquit, subiectus homini in dignitate constituto, quicum controversiam ha-

ἥ τις καὶ τὸ τῆς ἐκκλησίας ἐπέχει πρόσωπον, καλῶν εὑρίσκεται Χριστὸς καὶ λέγων· * " ἀνάστα, ἐλθὲ ἡ πλησίον μου, καλή μου περιστερά, ὅτι ἰδοὺ ὁ χειμὼν παρῆλθεν, ὁ ὑετὸς ἀπῆλθεν, ἐπορεύθη ἑαυτῷ, τὰ ἄνθη ὤφθη ἐν τῇ γῇ, καιρὸς τῆς τομῆς ἔφθασεν·" οὐκοῦν ὡς ἔφην, ἐαρινή τις ὥσπερ εὐδία τοῖς πιστεύουσιν εἰς αὐτὸν ἀνίσχειν ἔμελλεν. * Cant. V. 2.

Ὅτι δὲ καὶ οἱ μακάριοι προφῆται πολυτρόπως διηγγέλκασι τὸ Χριστοῦ μυστήριον, οὐκ ἂν ἐνδοιάσειέ τις· ἔδει δὴ οὖν ἔδει συνετοὺς ὄντας, φησὶ, καὶ τὸ πρόσωπον τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς εἰδότας κατανοεῖν, καὶ πρὸς τὰ ἐσόμενα βλέπειν, καὶ τοὺς μετὰ τόνδε τὸν βίον χειμῶνας μὴ ἀγνοεῖν· νότος γὰρ ἔσται καὶ ὄμβρος· τουτέστιν ἡ διὰ πυρὸς κόλασις, θερμὸς γὰρ ὁ νότος καὶ δεινὴ καὶ ἄφυκτος τιμωριῶν καταφορὰ, ὑετοῦ δίκην κατεμπίπτουσα τῶν ἑαλωκότων· ἔδει τὸν τῆς σωτηρίας μὴ ἀγνοῆσαι καιρόν· τοῦτο δὲ ἦν, ὁ τῆς τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ἐπιδημίας, καθ' ἣν ἡ τελειοτάτη γνῶσις τῆς εὐσεβείας εἰσβέβηκε· καθ' ἣν ἀνέλαμψεν ἡ χάρις δικαιοῦσα τὸν ἀσεβῆ· καὶ οὐ διά γε τοῦ νόμου, τετελείωκε γὰρ οὐδένα, τύπους ἔχων καὶ σκιὰς, διὰ πίστεως δὲ μᾶλλον τῆς ἐν Χριστῷ, οὐκ ἐκβαλλούσης τὸν νόμον, ἀποπεραινούσης δ' αὐτὸν διὰ λατρείας πνευματικῆς· οὐ δοκιμάζετε τὸν καιρόν; οὐκ ἐκ τῶν λόγων τὰ πράγματα *; οὐκ ἐκ τῶν πραγμάτων τοὺς λόγους; βλέπετε θαύματα, καὶ ὁρᾶτε σημεῖα βεβαιοῦντα τοὺς λόγους· εἰ μὴ πείθει ὑμᾶς ταῦτα, πειθέτωσαν οἱ μέλλοντες ὑμᾶς καταλήψεσθαι πειρασμοὶ, τοῦ ναοῦ ἡ καθαίρεσις, τῆς μητροπόλεως ἡ ἅλωσις, ἡ διαφθορὰ τοῦ ἔθνους· οὐδὲ ταῦτα ὑμᾶς εἰς συναίσθησιν ἄγει;

* cod. σπέρματα.

Ὡς γὰρ ὑπάγεις μετὰ τοῦ ἀντιδίκου σου ἐπ' ἄρχοντα κ. τ. λ. v. 58.

Πάνυ χρήσιμον τὸ παράδειγμα πρὸς ὃ λαμβάνεται· οἱ γὰρ πρὸ δίκης διαλυόμενοι, φρονιμώτεροί εἰσιν, ἀφ' ἑαυτῶν τὸ δίκαιον ὁρῶντες· ὅπερ δὲ καλὸν ἐνταῦθα ποιεῖν, τοῦτο καλὸν ἐστι κἀκεῖ ποιῆσαι· ὑποκείσθω τίς φησι ἐφ' ἑνὸς τῶν τεταγμένων εἰς ἀρχὴν, αἰτίασίν τινα ποιησάμενος κατὰ σοῦ, εἶτα τοῖς ἀπάγουσιν ἐπὶ τὸ δικαστήριον ὑποδεί- A. f. 187. b. B. f. 130. D. f. 52. b.

ξας, ἀποφέρεσθαι ποιεῖ· ἕως τοίνυν μετ᾽ αὐτοῦ εἶ ἐν τῇ ὁδῷ, τουτέστι πρὶν ἀφικέσθαι πρὸς τὸν κριτὴν, δὸς ἐργασίαν, ἀντὶ τοῦ πᾶσαν θέσθαι μὴ ὀκνήσῃς σπουδὴν, ἵνα ἀπαλλαγῇς αὐτοῦ· εἰ δὲ μὴ τοῦτο γένοιτο, παραδώσει σε τῷ κριτῇ· εἶτα, ὅταν ἔνοχος τοῖς ὀφλήμασιν εὑρεθῇς, παραδοθήσῃ τῷ πράκτορι, τουτέστι τοῖς ἀπαιτηταῖς· κἀκεῖνοι σε κατακλείσαντες, ἀπαιτήσουσι καὶ τὸ ἔσχατον λεπτόν· οὐκοῦν ἔνοχοι μὲν πλημμελήμασι ἐσμὲν ἅπαντες οἱ ὄντες ἐπὶ τῆς γῆς· ἑκάστου γε μὴν ἀντίδικος καὶ κατήγορος, ὁ σατανᾶς· ἐχθρὸς γάρ ἐστι καὶ ἐκδικητής· ἕως τοίνυν ἐσμὲν ἐν τῇ ὁδῷ, τουτέστιν ἕως οὔπω πρὸς τὸ τῆς ἐνθάδε ζωῆς κατηντήσαμεν τέλος, ἀπαλλαγῶμεν αὐτοῦ· λύσωμεν τὰς κατ᾽ ἑαυτῶν αἰτίας· τὴν διὰ Χριστοῦ χάριν ἁρπάσωμεν, ἐλευθεροῦσαν ἡμᾶς παντὸς ὀφλήματος, καὶ δίκης ἔξω τιθεῖσαν, κολάσεώς τε καὶ φόβου· μὴ ἄρα πῶς ἀναπόνιπτον ἐσχηκότας τὸν μολυσμὸν, ἀπενεχθῶμεν πρὸς τὸν κριτὴν, καὶ παραδοθῶμεν τοῖς πράκτορσιν, ἤτοι τοῖς κολασταῖς, ὧν οὐκ ἄν τις διαφύγοι τὸ ἀπηνές· ἀπαιτηθήσεται δὲ μᾶλλον τὰς ἐπὶ παντὶ πλημμελήματι δίκας μικρῷ καὶ μεγάλῳ· τούτων ἔσονται μακρὰν οἱ τὸν τῆς Χριστοῦ παρουσίας καιρὸν δοκιμάζοντες, καὶ τὸ ἐπ᾽ αὐτῷ μυστήριον οὐκ ἠγνοηκότες.

bens, ab eo iubeatur satellitum opera in iudicium adduci. Quamdiu igitur cum ipso in via es, nimirum ante quam iudici praesenteris, da operam, id est omni studio cura, ut ab illo te expedias. Secus enim tradet te iudici. Deinde quum alieno oppressus aere compertus fueris, tradêris quaestori, id est exactoribus: atque hi te carcere concludentes, ad ultimum usque quadrantem exigent. Re vera obstricti criminibus omnes sumus quotquot in orbe terrarum vivimus. Uniuscuiusque est adversarius et accusator Satanas: est enim hic inimicus et vindex. Quamdiu itaque in via sumus, id est quamdiu ad praesentis vitae finem non devenimus, a Satana abscedamus; crimina nostra purgemus; Christi gratiam arripiamus quae nos omni debito liberet, et extra animadversionem poenamque ac metum constituat. Ne forte, inquinamento non absterso, ad iudicem pertrahamur, exactoribus seu carnificibus tradamur, quorum nemo saevitiam effugere poterit, sed omnis potius culpae, parvae simul ac magnae, poenas dabit. His procul ii aberunt, qui Christi advenientis tempus aestimabunt, eiusque sacramentum non ignoraverint.

ΚΕΦ. ΙΓ΄.

V. 1. Ἀπαγγέλλοντες αὐτῷ περὶ τῶν Γαλιλαίων κ. τ. λ.

A. f. 188. C. f. 186. D. f. 73. Ἐοίκασιν οἱ Γαλιλαῖοι κατὰ τοὺς χρόνους Πιλάτου ἐστασιακέναι, δόγμασιν ἑπόμενοι Ἰούδα τοῦ γαλιλαίου, οὗ καὶ ὁ Λουκᾶς ἐν ταῖς πράξεσι τῶν ἀποστόλων ἐμνήσθη· * ἦν δὲ τὸ δόγμα τοῦ Ἰούδα, ὡς καὶ Ἰώσηπος ἐν τοῖς τελευταίοις τῆς ἰουδαϊκῆς ἀρχαιολογίας ἔδειξε *, φαντασίαν ἐξαποστέλλον πολλὴν δι᾽ εὐσέβειαν εὐτονίας· κύριον γὰρ μὴ δὲ μέχρι στόματος ἔφασκε δεῖν τινα λέγειν, μηδὲ κατά τινα τιμὴν καὶ φιλοφροσύνην· οὕτω δὲ μὴ δὲ τὸν βασιλεύοντα· καὶ πολλοί γε αὐτῶν περὶ τοῦ μὴ εἰπεῖν Καίσαρα κύριον, χαλεπωτάτας αἰκίας ὑπέμειναν· οἱ καὶ ἐδίδασκον μὴ δεῖν παρὰ τὰς διατεταγμένας ἐν τῷ Μωϋσέως νόμῳ θυσίας, ἑτέρας ἀναφέρεσθαι τῷ θεῷ·

* Act. V. 37.

* Antiq. iud. XVIII. I. XX. 4.

Cap. XIII.

Nuntiantes illi de Galilaeis etc.

Videntur Galilaei sub praeside Pilato seditionem fecisse, dogmata sectantes Iudae galilaei, cuius etiam Lucas in apostolorum actibus meminit. Iudae autem dogma, sicut etiam Iosephus postremis antiquitatum iudaicarum libris narrat, magnam prae se ferebat exactae religionis speciem. Neminem enim ne oretenus quidem dicendum esse dominum aiebat, ne honoris quidem vel urbanitatis gratia; adeoque nec ipsum regem. Multique eorum propterea quod Caesarem nollent dominum appellare, acerbissimos cruciatus pertulerunt. Iidem docebant, praeter praescripta in Moysis lege sacrificia, nulla Deo offe-

renda: ideoque illa vetabant fieri quae seniores populi pro imperatoris ac romanae gentis salute indixerant. Credibile est itaque iratum Galilaeis Pilatum iussisse ut inter ipsa quae iuxta legem putabant se facere sacrificia, iidem occiderentur; ita ut tunc cum oblatis hostiis misceretur offerentium sanguis. Haec igitur, quia pro religione facta videbantur, nunciabant Servatori, volentes quid ipse iudicaret, cognoscere. Ipse autem, quum partim saltem de turba existimarent, illos debita meritis passos, cum ob seditionem commotam occisi fuissent, et quia dominantium iram contra subditos concitaverant; peccatores illos quidem adfirmat fuisse Servator; neque tamen idcirco sic passos ait, quasi non passis peiores fuerint. Tum praeterea, quasi ex dictis captata occasione, deterrens a civili seditione, religionis praetextu concitanda, principes populi; nisi paenitentiam, inquit, egeritis, id est nisi rebellando, et regnantibus resistendo abstiteritis, quod contra Dei voluntatem facitis, omnes similiter peribitis, vesterque sanguis sacrificiis vestris miscebitur. Deinde turris Siloë exemplum addit, eo nimirum totius urbis casum significans: etenim ansam veluti capiens ex illis duodeviginti hominibus, in quos turris decidit, innuit partem hanc initium esse totius urbis. Non enim hi duodeviginti, inquit, ceu rei periere soli, sed et universa civitas paulo post, eandem cladem patietur.

διόπερ ἐκώλυον τὰς ὑπὸ τῆς γερουσίας τοῦ λαοῦ παραδεδομένας γίνεσθαι περὶ τῆς σωτηρίας τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ Ῥωμαίων ἔθνους· εἰκὸς οὖν ἐπὶ τούτοις ἀγανακτοῦντα πρὸς Γαλιλαίους τὸν Πιλάτον, κελεῦσαι παρ' αὐταῖς αἷς ἐδόκουν κατὰ τὸν νόμον προσφέρειν θυσίαις, αὐτοὺς ἀναιρεθῆναι· ὡς τότε ἀναμιχθῆναι ταῖς προσφερομέναις θυσίαις, τὸ αἷμα τῶν προσαγόντων· ταῦτα οὖν ἐπείπερ ἐδόκει ὑπὲρ εὐσεβείας γίνεσθαι, ἀπήγγελλον τῷ σωτῆρι, βουλόμενοι τὸ ἐπὶ τούτοις ἀρέσκον αὐτῷ μαθεῖν· ὁ δὲ, οἰομένων τῶν ἐκ τοῦ λαοῦ δικαιότατα κατὰ τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν πεπονθέναι ταῦτα, ἀναιρεθέντας, ἅτε στάσιν κινήσαντας τῷ λαῷ, καὶ ἐπὶ τὸ μισεῖν ἐρεθίσαντας ἄρχοντας κατὰ τῶν ὑπηκόων, τὸ μὲν εἶναι αὐτοὺς ἁμαρτωλοὺς, τίθησιν· οὐ μὴν φησι ταῦτα αὐτοὺς πεπονθέναι, ὡς τῶν μὴ πεπονθότων χείρονας· εἶτ' ἐπὶ τούτοις φησὶν, ὅσον ἐπὶ τῷ ῥητῷ ἀποτρέπων τῆς ἐμφυλίου στάσεως, προφάσει εὐσεβείας ἀναπτομένης, τοὺς ὑπὲρ τοῦ λαοῦ, τὸ ἐὰν μὴ μετανοήσητε, τουτέστιν ἐὰν μὴ μεταβάλησθε τοῦ στασιάζειν καὶ ἀνθίστασθαι τοῖς ἄρχουσιν, ὅπερ οὐ κατὰ βούλημα ποιεῖτε θεοῦ, πάντες ὁμοίως ἀπολεῖσθε, καὶ τὸ ὑμέτερον αἷμα ταῖς ὑμετέραις θυσίαις ἀναμιχθήσεται. Εἶτα τὸ τοῦ πύργου ὑπόδειγμα τοῦ ἐν τῷ Σιλουὰμ ἐπάγει, διὰ τούτου πάσης τῆς πόλεως τὴν πτῶσιν δηλῶν· ὡς ἐκ τῆς προφάσεως γὰρ τῶν δεκαοκτὼ, ἐφ' οὓς ὁ πύργος ἔπεσεν, αἰνίττεται ὅτι τὸ μέρος προοίμιον ἐστὶ πάσης τῆς πόλεως· οὐ γὰρ δή φησι οἱ ιη' ὡς ὑπαίτιοι ὄντες ἀπώλοντο μόνοι, ἀλλὰ καὶ πᾶσα ἡ πόλις τὰ αὐτὰ πείσεται μικρὸν ὕστερον.

Dixit autem cultori vineae etc. Et respondens dicit illi: domine, dimitte eam etc.

Εἶπε δὲ πρὸς τὸν ἀμπελουργόν κ. τ. λ. Καὶ ἀποκριθεὶς λέγει αὐτῷ· κύριε, ἄφες αὐτὴν κ. τ. λ. v. 7. 8.

Si quis itaque dicere velit, angelum esse a Deo constitutum custodem synagogae Iudaeorum, haud procul probabili sententia aberrabit. Meminimus enim prophetae Zachariae scribentis, stetisse unum de sanctis angelis, preces pro urbe Hierusalem offerentem, dicentemque: Domine omnipotens, usquequo Hierusalem non misereberis, et civitatum Iudae quas abhinc septuaginta annis aspernaris? In exodo quo-

Εἰ μὲν οὖν τίς βούλοιτο λέγειν, ἄγγελον (A. f. 189. b.) εἶναι τὸν παρὰ θεοῦ ταχθέντα προεστάναι τῆς Ἰουδαίων συναγωγῆς, οὐκ ἂν ἁμάρτοι τοῦ πρέποντος· μεμνήμεθα γὰρ τοῦ προφήτου Ζαχαρίου γεγραφότος *, ὅτι εἱστήκει τίς τῶν ἁγίων ἀγγέλων, τὰς ὑπὲρ τῆς Ἱερουσαλὴμ ἀναφέρων λιτάς· καὶ λέγων, κύριε παντοκράτορ, ἕως τίνος οὐ μὴ ἐλεήσῃς τὴν Ἱερουσαλὴμ, καὶ τὰς πόλεις Ἰούδα ἃς ὑπερεῖδες τοῦτο ἑβδομηκοστὸν ἔτος; γέγραπται δὲ καὶ ἐν τῇ ἐξόδῳ *

* Zach. I. 12.

* Exod. XIV. 20.

ὡς καταδιώκοντος τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ ὁμοίως
τοῖς ἰδίοις ὑπασπισταῖς τοῦ τῶν Αἰγυπτίων
ἐξάρχοντος γῆς, εἶτα μέλλοντος συμπλέ-
κεσθαι πρὸς μάχην αὐτοῖς, ἔστη ἄγγελος θεοῦ
ἀνὰ μέσον τῆς παρεμβολῆς τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ,
καὶ ἀνὰ μέσον τῶν Αἰγυπτίων, καὶ οὐ συνέμιξαν
ἀλλήλοις ὅλην τὴν νύκτα· ἔστι τοίνυν τὸ ἀπει-
κὸς οὐδὲν, κἀνθάδε νοεῖν τὸν προεστηκότα τῆς
συναγωγῆς ἄγγελον, ἀνατεῖναι ὑπὲρ αὐτῆς
τὰς ἱκετηρίας· εἰ δὲ δή τις λέγοι τὸν υἱὸν εἶναι
τὸν γηπόνον, ἔχοι ἂν καὶ τοῦτο τοῖς καθήκουσι
λογισμοῖς οὐκ ἀπεοικότα λόγον· παράκλη-
τος γὰρ ἡμῶν ἐστὶ πρὸς τὸν πατέρα, ἱλαστή-
ριόν τε καὶ γεωργὸς τῶν ἡμετέρων ψυχῶν· καὶ
* Matth. XIII. 3. γοῦν αὐτὸς ἔφη περὶ ἑαυτοῦ· * ἐξῆλθεν ὁ
σπείρων τοῦ σπεῖραι τὸν σπόρον αὐτοῦ· ἀδική-
σει δὲ τοῦτο εἰς δόξαν οὐδὲν τὸν υἱόν, τὸ περι-
κεῖσθαι φημὶ τοῦ γηπόνου τὸ πρόσωπον· εὑρί-
σκεται γὰρ καὶ αὐτὸς ὁ πατὴρ τοῦτο λαβὼν,
μῶμον οὐδένα ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας ὑπο-
μείνας πώποτε· ἔφη γὰρ ὁ υἱὸς τοῖς ἁγίοις
* Ioh. XV. 5. ἀποστόλοις· * ἐγώ εἰμι ἡ ἄμπελος· ὑμεῖς τὰ
κλήματα· ὁ πατήρ μου, ὁ γεωργός ἐστι· πρὸς
ἕκαστα γὰρ τῶν προκειμένων θεωρημάτων
ἔσθ᾽ ὅτε καὶ ἡ τοῦ λόγου γίνεται διεκβολή.

A. f. 189. b. Ὅτι δὲ ἔμελλε τὴν ἐκβολὴν ὑπομένειν ὁ
Ἰσραὴλ διὰ πολλὴν ἀκαρπίαν, ὑποσημαί-
* Luc. III. 9. νει πως καὶ ὁ μακάριος Βαπτιστής, λέγων· *
ἤδη δὲ ἡ ἀξίνη πρὸς τὴν ῥίζαν τῶν δένδρων κεῖ-
ται, καὶ τὰ ἑξῆς· ἔοικε τοίνυν συκῇ παρα-
βάλλειν τὴν τῶν Ἰουδαίων συναγωγήν, ὅτι καὶ
ἑτέροις αὐτὴν παραβάλλει φυτοῖς τὸ γράμμα
τὸ ἱερόν, ἀμπέλῳ φημὶ καὶ ἐλαίᾳ καὶ δρυμοῖς·
καὶ γοῦν ὁ προφήτης Ἱερεμίας (1) ποτὲ μὲν
* Os. X. 1. περὶ αὐτῆς φησὶν *, ἤτοι τῶν ἐν αὐτῇ, ἄμπε-
λος εὐκληματοῦσα Ἰσραήλ· ποτὲ δὲ πάλιν
* Hier. XI. 16. ὡς πρὸς αὐτήν· * ἐλαίαν ὡραίαν, εὔσκιον
τῷ εἴδει, ἐκάλεσε κύριος τὸ ὄνομά σου· εἰς
καιρὸν περιτομῆς αὐτῆς ἀνήφθη πῦρ ἐπ᾽ αὐ-
τήν· μεγάλη ἡ θλῖψις ἐπ᾽ αὐτήν, ἠχρειώθη-
σαν οἱ κλάδοι αὐτῆς· ἕτερος δὲ τῶν προφητῶν,
Λιβάνῳ τῷ ὄρει παρεικάζων αὐτήν, οὕτω
* Zach. XI. 1. φησί· * διάνοιξον ὁ Λίβανος τὰς θύρας σου,
καὶ καταφαγέτω πῦρ τὰς κέδρους σου· δεδα-

que scribitur, quod persequente Israhelitas cum suis clypeatis dominatore terrae Aegyptiorum, iamque proelium cum illis conserturo, constitit angelus Dei, medius inter castra Israhelitarum atque Aegyptiorum, atque ita non sunt invicem commixti tota nocte. Nullatenus est ergo incongruum heic quoque cogitare, custodem synagogae angelum preces pro ipsa obtulisse. Quod si quis dicat ipsum Filium, personam agricolae gerere, ne haec quidem sententia idoneo ratiocinio carebit. Est enim pro nobis advocatus apud patrem, propitiator atque agricola animarum nostrarum. Nam et ipse de semet dixit: exiit qui seminat seminare semen suum. Neque hoc ullam Filii maiestati iniuriam faciet, quod nempe agricolae personam induat. Nam et ipsum Patrem formam hanc adsumpsisse comperimus, nullam propterea huius rei causa passum vituperationem. Dixit enim sanctis apostolis Filius: ego sum vitis, vos palmites, Pater meus agricola est. Unicuique enim dictorum sensuum quadrare interdum hic sermo potest.

Quod autem Israhel repudium denique passurus foret, propter multam suam sterilitatem, innuit aliquando etiam beatus Baptista dicens: iam securis ad radicem arborum posita est, et reliqua. Videtur ergo ficulneae comparare Iudaeorum synagogam, quandoquidem et aliis illam comparant arboribus sacrae litterae, viti nimirum oleae et saltibus. Ecce enim propheta Hieremias modo de ipsa, id est membris eius, ait: vitis frondosa Israhel. Modo rursus ad ipsam: oleam pulchram, specie umbrosa, vocavit Dominus nomen tuum. Tempore putationis eius accensus est ignis adversus eam: magna clades eius, inutiles facti sunt palmites ipsius. Alius vero propheta Libano monti eam comparans sic ait: aperi Libane fores tuas, et comedat ignis cedros tuas. Revera enim consumptus fuit

(1) Imo hoc primo loco Oseas est, non Hieremias.

igne saltus Hierusalem, id est eius populus. Quamobrem sumitur, ut dixi, ad synagogae Iudaeorum, sive filiorum Israhelis, imaginem, ea quae in hac parabola proposita fuit ficulnea. Venit autem, pergit dicere scriptura, quaerens fructum, et non invenit. Et quidem ter venit, primo per Moysem et Aaronem; iterum Iosuae filii Navi et mox Iudicum aetate; tertio post istos, temporis tractu illo quo extiterunt beati prophetae usque ad Iohannem Baptistam. His temporibus infructuosus Israhel fuit. Nam quod adtinet ad Dei patris beneplacitum, simulque filii, minime acceptus erat utpote typicus et umbratilis cultus, infructuosus omnino quod ad spiritalem adtinet bonum odorem. Quapropter et reiectus est. Atque hoc nos docebit dicens ipse Servator caelesti patri Deo: sacrificium et oblationem noluisti, holocausta pro peccatis non tibi placuere. Et Isaiae ore: quis enim exquisivit haec de manibus vestris? calcare aulam meam non pergetis. Si adferetis similam, vanus est suffitus, abominatio mihi est. Porro quod Deus odit atque abominatur, quomodo existimabitur animae fructus intellectualis et spiritalis, et ipsi acceptus?

Ecce mulier quae habebat spiritum infirmitatis annis decem et octo (1).

Intererat autem synagogae mulier iam duodecim annis morbo curvata. Non mediocriter hoc quoque prodest sensatis; oportet enim nos quicquid utile est, undique colligere. Possumus enim hinc cognoscere, potestatem saepe Satanam accipere adversus aliquos, peccatores videlicet, et qui ad religionis cultum segnes se praebuerunt. Quos autem corripuerit, hos tradit corporalibus interdum morbis utpote carnifex et crudelis. Dat autem illi providentissime hanc facultatem omnituens Deus, ut calamitatis pondere impulsi, ad

πάνηται γὰρ ὡς ὑπὸ πυρὸς, ὁ ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις δρυμὸς, τουτέστιν ὁ ἐν αὐτῇ δῆμος· οὐκοῦν εἰς εἰκόνα δέχεται τῆς Ἰουδαίων συναγωγῆς, ὡς ἔφην, ἤγουν τῶν ἐξ Ἰσραὴλ, τὴν ἐν τῇ παραβολῇ λεγομένην συκῆν· ἦλθε δέ φησι ζητῶν καρπὸν, καὶ οὐχ εὗρε· τοῦτο τρίτον ἦλθε· τὸ πρῶτον, διὰ Μωϋσέως καὶ Ἀαρών· δεύτερον, καθ᾽ ὃν ἦν Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ, καὶ μετ᾽ αὐτὸν οἱ κριταί· τρίτον δὲ μετὰ τούτους, καθ᾽ ὃν γεγόνασιν οἱ μακάριοι προφῆται μέχρις Ἰωάννου τοῦ βαπτιστοῦ· ἐν τούτοις γέγονε τοῖς καιροῖς ἄκαρπος ὁ Ἰσραήλ· ὅσον γὰρ ἧκεν εἰς τὸ ἀγαθὸν θέλημα τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς, δῆλον δὲ ὅτι καὶ τοῦ υἱοῦ, ἀπαράδεκτος ἦν ὡς ἐν σκιαῖς καὶ τύποις λατρεία, ἄκαρπος παντελῶς τό γε ἧκον εἰς πνευματικὴν εὐοσμίαν· γέγονεν οὖν καὶ ἀπόβλητος· καὶ τοῦτο διδάξει λέγων αὐτὸς ὁ σωτὴρ πρὸς τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς πατέρα καὶ θεόν· * θυσίαν καὶ προσφορὰν οὐκ ἠθέλησας, ὁλοκαυτώματα καὶ περὶ ἁμαρτίας, οὐκ εὐ- * Ps. XXXIX. 7.
δόκησας· καὶ διὰ Ἡσαΐου· * τίς γὰρ ἐξεζήτησε * Is. I. 12.
ταῦτα ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν; πατεῖν τὴν αὐλήν μου οὐ προσθήσεσθε· ἐὰν φέρητε σεμίδαλιν, μάταιον θυμίαμα, βδέλυγμά μοι ἐστίν· ὃ δὴ μισεῖ καὶ βδελύσσεται θεὸς, πῶς ἂν νοηθείη καρπὸς εἶναι ψυχῆς νοητὸς καὶ πνευματικὸς καὶ εὐπαράδεκτος αὐτῷ;

Ἰδοὺ γυνὴ ἦν, πνεῦμα ἔχουσα ἀσθενείας ἔτη δέκα καὶ ὀκτώ. v. 11.

Ἦν δὲ ἐν τῇ συναγωγῇ γυνὴ ὀκτωκαί- A. f. 190. B. f. 133.
δεκα ἔτη ἐξ ἀσθενείας συγκύπτουσα· ὀνίνησιν οὐ μετρίως τοὺς εὖ φρονοῦντας, καὶ τοῦτο· δεῖ γὰρ ἡμᾶς πανταχόθεν τὸ χρήσιμον ἐρανίζεσθαι· ἔξεστι δὴ οὖν ἐντεῦθεν ἰδεῖν, ὅτι δέχεται πολλάκις τὴν κατά τινων ἐξουσίαν ὁ σατανᾶς, πλημμελούντων δηλονότι, καὶ τῶν εἰς εὐσέβειαν σπουδασμάτων ἀνθῃρημένων τὸ ῥᾴθυμον· οὓς δ᾽ ἂν λάβοι, τοιούτους ἐνίησιν ἀρρωστήμασιν ἔσθ᾽ ὅτε σωματικοῖς, κολαστὴς ὑπάρχων καὶ ἀπηνής· δίδωσι δὲ χώραν αὐτῷ πρὸς τοῦτο οἰκονομικώτατα λίαν ὁ παντεπόπτης θεὸς, ἵνα τῷ τῆς δυσπραγίας

(1) Ante hunc textum in catena lat. D. Thomae sic. « Cyrillus. Ad expugnationem autem corruptio- » nis et mortis, et invidiae diaboli contra nos, prodiit incarnatio Verbi; et hoc apparet ex ipsis eventi- » bus; sequitur enim: et ecce mulier quae etc. »

βάρει κατηχθισμένοι, μεταφοιτᾶν ἕλοιντο πρὸς τὰ βελτίω· καὶ γοῦν ὁ σοφώτατος Παῦλος *, ἐν Κορίνθῳ τινὰ διαβεβλημένον ἐπὶ πορνείᾳ, παραδέδωκε τῷ σατανᾷ εἰς ὄλεθρον τῆς σαρκὸς, ἵνα τὸ πνεῦμα σωθῇ· οὐκοῦν ἡ συγκεκυφυῖα γυνὴ τοῦτο λέγεται παθεῖν ἐξ ἀγριότητος διαβολικῆς· ἤτοι, καθάπερ ἔφην, παρεωραμένη παρὰ θεοῦ δι' οἰκεῖα πταίσματα, ἢ γοῦν τῷ καθ' ὅλου λόγῳ καὶ γενικῷ· παραίτιος γὰρ τοῖς ἀνθρωπίνοις σώμασι τοῦ νοσεῖν ὁ ἀλιτήριος γέγονε σατανᾶς, ὅτι καὶ δι' αὐτοῦ τὴν παράβασιν τὴν ἐν Ἀδὰμ ἠρτύσθαι φαμὲν, δι' ἧς εἰς ἀσθένειαν καὶ φθορὰν, τὰ τῶν ἀνθρώπων κατεκομίσθη σώματα· πλὴν ὄντων τῶν ἀνθρώπων ἐν τούτοις, οὐ παρεῖδεν ἡμᾶς ἀγαθὸς ὢν φύσει θεὸς, μακρᾷ δὴ καὶ ἀφύκτῳ κεκολασμένους νόσῳ τοὺς κάμνοντας, καὶ ἀπήλλαττε τῶν δεσμῶν, λυτικὴν τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν ἀποφαίνων εὖ μάλα τὴν ἐν τῷδε τῷ κόσμῳ παρουσίαν τε καὶ ἀνάδειξιν αὐτοῦ· ἀφίκετο γὰρ ἐκμορφώσων τὰ καθ' ἡμᾶς πρὸς τὸ ἐν ἀρχαῖς· ὁ γὰρ θεὸς θάνατον οὐκ ἐποίησε, κατὰ τὸ γεγραμμένον· * οὐδὲ τέρπεται ἐπ' ἀπωλείᾳ ζώντων· ἔκτισε γὰρ εἰς τὸ εἶναι τὰ πάντα· καὶ σωτήριοι αἱ γενέσεις τοῦ κόσμου, καὶ οὐκ ἔστιν ἐν αὐτοῖς φάρμακον ὀλέθρου· φθόνῳ δὲ διαβόλου, θάνατος εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον.

v. 12. A. f. 190. b. — Ἐπ' ἀνατροπῇ θανάτου καὶ φθορᾶς καὶ φθόνου τοῦ καθ' ἡμῶν γεγονότος παρὰ τοῦ πονηροῦ καὶ ἀρχεκάκου δράκοντος, ἡ τοῦ λόγου γέγονε σάρκωσις, ἤγουν ἐνανθρώπησις· καὶ τοῦτο σαφῶς ἡμῖν, δι' αὐτῶν ἐκφαίνεται τῶν πραγμάτων· ἠλευθέρου τοίνυν τὴν Ἀβραὰμ θυγατέρα, τῆς οὕτω μακρᾶς ἀρρωστίας, ἐπιφωνῶν τε καὶ λέγων· γύναι, ἀπολέλυσαι τῆς ἀσθενείας σου· θεοπρεπεστάτη λίαν ἡ φωνὴ, ἐξουσίας γέμουσα τῆς ἀνωτάτω· νεύματι γὰρ βασιλικῷ τὴν νόσον ἐλαύνει· προσεπιτίθησι δὲ καὶ χεῖρας αὐτῇ· καὶ ἀνωρθώθη φησὶ παραχρῆμα· ἔξεστι δὴ οὖν κἀντεῦθεν ἰδεῖν, ὅτι τὴν τοῦ θεοῦ δύναμίν τε καὶ ἐνέργειαν ἡ ἁγία πεφόρηκε σάρξ· ἰδία γὰρ ἦν αὐτοῦ, καὶ οὐχ ἑτέρου τινὸς παρ' αὐτὸν ὄντος υἱοῦ καταμόνας καὶ ἰδικῶς, κατά γε τὸ τισὶν ἀνοσιώτατα δοκοῦν (1).

* I Cor. V. 5.

* Sap. I. 13.

meliora transgredi velint. Quare et sapientissimus Paulus hominem quemdam Corinthi de fornicatione accusatum, tradidit Satanae in interitum carnis, ut spiritus salvus fieret. Ergo gibbosa mulier id dicitur passa a saevitia diaboli; vel, ut dixi, ita Deo permittente ob eius peccata; vel etiam generali aliqua ratione et communi. Ceteroqui causa esse solet morborum humanis corporibus maleficus Satanas: namque illam quoque transgressionem in Adamo, structam ab eo dicimus, ex qua in infirmitatem atque corruptelam corpora hominum deciderunt. Verumtamen quum ita homines se haberent, haud nos languentes neglexit bonus suapte natura Deus, longo videlicet et insanabili percussos morbo, sed his vinculis absolvit, suo in hunc mundum adventu et ostensione, commodissimam humanis malis medicinam faciens. Venit enim ut naturam nostram in antiquam formam reponeret. Nam Deus mortem non fecit, uti scriptum est; neque viventium interitu laetatur, quia cuncta ut permanerent creavit. Sana quippe fuere mundi principia, neque iis exitii venenum inerat; sed invidia diaboli mors in mundum introiit. – Ob destruendam mortem, corruptelam, et improbi malorumque auctoris serpentis invidiam, Verbi facta est incarnatio sive humanatio; idque nobis manifeste factis ipsis apparet. Liberavit itaque Abrahae filiam tam diutina infirmitate, elata voce inclamans: mulier, dimissa es ab infirmitate tua. Convenientissima Deo vox, supernaeque potentiae plena! nam regali nutu morbum proterret. Manus quoque ei imponit; illa autem, inquit scriptura, confestim erecta est. Ergo hinc quoque cognoscere licet, Dei virtute atque efficacia sanctam carnem fuisse praeditam. Erat enim caro ipsius Verbi propria, et non alterius ab eo diversi separatique et distincti filii, sicuti nonnulli irreligiosissime censent.

(1) Contra Nestorianos haec dici, manifestum est.

Respondens autem archisynagogus, indignans quia sabbato curasset Iesus etc.

Atqui cur non magis oportebat mirari Christum, qui ea ligatura filiam Abrahae liberaverat? Vidisti hanc praeter omnium expectationem morbo resolutam. Haud vidisti orantem medicum, neque ut precum fructum ab alio accipientem infirmae sanationem, sed potestativum opus facientem. Quum sis archisynagogus, profecto nosti Moysis historiam: nosti hunc saepissime orasse, nihilque omnino propria virtute effecisse. Nam et quum leprosa facta esset Maria, propterea quod leve quid dixerat improbandi causa, et quidem vere; uxorem enim, ait, aethiopissam duxit; non tamen Moyses illo morbo potentior fuit, sed Deo supplicans ait: rogo te, Deus, ut illam sanitati restituas. Neque idcirco, eo licet supplicante, remissa est Mariae peccati poena. Unusquisque vero propheta, quicquid omnino operaretur, cum Dei virtute id egisse conspicitur. Nunc mecum animadverte servatorem omnium Christum, haud preces fundere, sed suae virtuti efficaciam operis attribuere, dum voce sanat manusque contactu. Nam quum et dominus sit et Deus, aequipollentem sibi, ad morborum depulsionem, propriam carnem demonstrat. Oportuisset itaque hinc demum mysterii, quod in eo latebat, vim cognoscere. Si ergo ingeniosus fuisset archisynagogus, intellexisset utique quis quantusque esset Servator, tam insperato prodigio edito; neque more vulgi locutus esset; neque sanantibus exprobrasset legis transgressionem, id est otiandi in sabbato statutam traditionem. Atqui sanare aliquem, inquis, opera est. Sed quisnam laedi legem putet, si forte Deus etiam sabbato misericors fuerit? Cuinam praecepit otiari in sabbato, sibi ne potius an tibi? Si ipsi sibi, ne ergo res nostras sabbato regat: cesset solis cursus, pluviae non decidant, stent aquarum fontes et fluminum perennium fluxus, ventorumque opportunitates.

Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ ἀρχισυνάγωγος, ἀγανακτῶν ὅτι τῷ σαββάτῳ ἐθεράπευσεν ὁ Ἰησοῦς κ. τ. λ. v. 14.

Καί τοι πῶς οὐκ ἔδει μᾶλλον θαυμάσαι Χριστὸν ἀπολύσαντα τῶν δεσμῶν τὴν Ἀβραὰμ θυγατέρα; εἶδες αὐτὴν παραδόξως τοῦ πάθους ἀπηλλαγμένην· οὐκ εἶδες εὐχόμενον τὸν ἰατρὸν, οὐχ᾽ ὡς αἴτημα παρ᾽ ἑτέρου λαβόντα τῆς καμνούσης τὴν ἴασιν, ἀλλ᾽ ἐξουσίας ἔργον ἀποτελέσαντα· ἀρχισυνάγωγος ὢν, τὰ Μωϋσέως οἶσθά που γράμματα· εἶδες αὐτὸν εὐχόμενον πλειστάχοῦ, καὶ ἐξ ἰδίας δυνάμεως οὐδὲν ἐνεργήσαντα παντελῶς· καὶ γοῦν λεπρωθείσης τῆς Μαριὰμ * διὰ τὸ εἰπεῖν τί μόνον κατ᾽ αὐτοῦ ἐν καταγνώσεως μέρει, καὶ τοῦτο ἀληθές· γυναῖκα γάρ, φησιν, αἰθιόπισσαν ἔλαβεν ἑαυτῷ· οὐ γέγονε κρείττων τοῦ κακοῦ, προσέπιπτε δὲ μᾶλλον τῷ θεῷ λέγων· ὁ θεὸς, δέομαί σου, ἴασαι αὐτήν· καὶ ὅμως οὐδὲ ἱκετεύοντος συνεχωρήθη αὐτῇ τῆς ἁμαρτίας τὸ ἐπιτίμιον· καὶ ἕκαστος δὲ τῶν ἁγίων προφητῶν, εἴ που τί καὶ ἐνήργηκεν ὅλως, ἐν δυνάμει θεοῦ τοῦτο ποιήσας ὁρᾶται· ἐνταῦθα δέ μοι βλέπε τὸν τῶν ὅλων σωτῆρα Χριστὸν, οὐκ εὐχὴν ἀνατείνεσθαι, ἀλλὰ τῇ ἑαυτοῦ δυνάμει ἀνατεθεικότα τοῦ πράγματος τὴν κατόρθωσιν, φωνῇ θεραπεύοντα, καὶ χειρὸς ἀφῇ· κύριος γὰρ ὢν καὶ θεὸς, ἰσοδυναμοῦσαν ἑαυτῷ, πρός γε τὸ δύνασθαι φημὶ νοσημάτων ἐλευθεροῦν, τὴν ἰδίαν ἀπέφηνε σάρκα· ἔδει δὲ οὖν ἐντεῦθεν συνεῖναι λοιπὸν τοῦ κατ᾽ αὐτὸν μυστηρίου τὴν δύναμιν· οὐκοῦν εἴπέρ τις ἦν ἀγχίνους ὁ ἀρχισυνάγωγος, ἐνενόησεν ἂν τίς τε καὶ ὅσος ἐστὶν ὁ σωτὴρ, ἐκ τῆς οὕτω παραδόξου θεοσημείας, καὶ μὴ ταυτὰ λέγειν τοῖς ὄχλοις, μὴ δὲ τοῖς θεραπευομένοις ἐγκαλεῖν τοῦ νόμου τὴν λύσιν, τῆς κατὰ τὸ σάββατον ἀργίας τὴν παράδοσιν· ἐργάσασθαι γὰρ ὅλως ἐστὶ τὸ θεραπεύεσθαι· ἀδικεῖται δὲ νόμος, θεοῦ κατοικτείροντος καὶ ἐν ἡμέρᾳ σαββάτου; τίνι προστέταχεν ἀργεῖν ἐν σαββάτῳ; ἑαυτῷ μᾶλλον, ἢ σοί; εἰ μὲν οὖν ἑαυτῷ, μὴ διοικείτω τὰ καθ᾽ ἡμᾶς ἐν σαββάτῳ· ἀργείτω καὶ ὁ τοῦ ἡλίου δρόμος, μὴ πιπτέτωσαν ὑετοὶ, στήτωσαν αἱ τῶν ὑδάτων πηγαὶ, καὶ ποταμῶν

A. f. 190. b.

* Num. XII. 10.

B. f. 134.

ἀεννάων φοραὶ, καὶ ἀνέμων χεῖαι· εἰ δέ σοι προςέταχεν ἀργεῖν, μὴ ἐγκάλει Θεῷ, τὸ καὶ ἐν σαββάτῳ διδόναί τισι μετ' ἐξουσίας τὸν ἔλεον· διὰ τί δὲ ὅλως καὶ ἀργεῖν ἐκέλευσεν ἐν σαββάτῳ; ἵνα, φησὶ, ἀναπαύσηται ὁ παῖς σου, καὶ ὁ βοῦς σου, καὶ τὸ ὑποζύγιόν σου, καὶ πᾶν κτῆνος σου· ὅταν οὖν ἀναπαύσῃ τινὰς, νοσημάτων αὐτοὺς ἀνιεὶς, εἶτα τοῦτο κωλύῃς αὐτὸς, ἔλυσας ἐναργῶς τὸν ἐπὶ τῷ σαββάτῳ νόμον, οὐκ ἐῶν ἀναπαύεσθαι τοὺς ἐν ἀλγήμασιν ὄντας καὶ νόσοις, οὓς ἔδησεν ὁ σατανᾶς.

A. f. 191. b. Ἀλλ' ὁ τῆς ἀχαρίστου συναγωγῆς ἀρχισυνάγωγος, ἐπειδὴ εἶδε τὴν τὰ μέλη δεδεμένην γυναῖκα, καὶ ὀρθοποδεῖν μὴ δυναμένην, ἀλλ' εἰς γῆν καὶ ἐπὶ γαστέρα συννεύουσαν, ὑπὸ Χριστοῦ ἠλεημένην, καὶ ἁφῇ μόνῃ τέλεον ἀνορθωθεῖσαν, καὶ τὴν τοῖς ἀνθρώποις οἰκείαν πορείαν ἐν ὀρθίῳ τῷ σχήματι ὁδεύουσαν, καὶ ὑπὲρ τούτου τὸν Θεὸν μεγαλύνουσαν, ἄχθεται τῇ ταύτης λύσει, καὶ ἐπὶ τῇ δόξῃ τοῦ κυρίου πυρπολούμενος, δεσμεῖται τῷ φθόνῳ· καὶ ἐπηρεάζει τῷ θαύματι, καὶ τὸν κύριον ἀφεὶς τὸν ἐλέγξοντα τὴν τούτου ὑπόκρισιν, τοῖς ὄχλοις ἐπιτιμᾷ· ὥστε δόξαι ὅτι διὰ τὸ σάββατον ἀγανακτεῖ· ἵνα πείσῃ τοὺς ἐν ταῖς ἄλλαις ἡμέραις διεσκορπισμένους, καὶ ταῖς ἐργασίαις σχολάζοντας, μὴ δὲ ἐν σαββάτῳ θεατὰς εἶναι καὶ θαυμαστὰς τῶν τοῦ κυρίου τερατουργημάτων, μή ποτε καὶ πιστεύσωσιν· ἀλλ' εἰπὲ ἡμῖν, ὦ βασκανίας ἀνδράποδον, ὁποῖον ἔργον ὁ νόμος ἐκώλυσεν, ὁ εἰπών σοι, ἀπὸ παντὸς ἔργου χειροκμήτου ἀποστήσῃ τῇ ἡμέρᾳ τοῦ σαββάτου; ἆρα τὸ διὰ στόματος καὶ διὰ λόγου; παῦσαι γοῦν ἐσθίων, καὶ πίνων, καὶ ὁμιλῶν, καὶ ψάλλων ἐν σαββάτῳ· καὶ εἰ μὴ ταῦτα πράττεις, μὴ δὲ τὸν νόμον ἀναγινώσκεις, ἵνα τί σοι καὶ τὸ σάββατον; ἀλλὰ τὸ διὰ χειρῶν· καὶ ποῖον διὰ χειρῶν ἔργον, τὸ φωνῇ γυναῖκα ἀνορθῶσαι; εἰ δ' ὅτι ἔργῳ ἡ γυνὴ τεθεράπευται τοῦτο ἐργασίαν καλεῖς, ἔργον ἐργάζῃ καὶ σὺ τὴν θεραπείαν μεμφόμενος· ἀλλ' εἶπε, φησὶ, ἀπολέλυσαι τῆς ἀσθενείας, καὶ ἀπολέλυται· τί δέ; οὐ καὶ σὺ λύεις τὴν ζώνην ἐν σαββάτῳ; οὐ τῶν ποδῶν

Sin tibi potius otiari mandavit, ne Deum incuses, quod sabbato quoque nonnullis, pro potestate sua, misericordiam impertitus sit. Cur vero demum otiari iussit sabbato? Nempe, inquit, ut requiescat servus tuus, et bos tuus, et iumentum tuum, et quodlibet pecus tuum. Cum ergo is aliquibus requiem tribuit, morbis eos liberans, tu vero id prohibes, manifeste legem sabbati violas, dum non sinis eos requiescere, qui doloribus morbisque vexantur, et quos Satanas alligavit.

Sed ingratae synagogae princeps, postquam vidit mulierem iam pridem membris impeditam, neque pedibus consistere valentem, sed humi et in ventrem curvam, nunc demum a Christo misericordiam adeptam, et unico tactu perfecte sanatam, et consueto hominibus incessu, figura erecta, ambulantem, ideoque Deum magnificantem; synagogae inquam princeps moleste fert hanc sanitatem, et Domini gloriae irascens, invidia corripitur, calumniatur miraculum, omissoque Domino qui eius hypocrisim coarguturus erat, turbas obiurgat, ut videatur sabbati gratia stomachari: re tamen vera, ut suadeat hominibus, qui diebus aliis dispersi negotiis propriis vacabant, quominus ne sabbato quidem spectatores fiant et admiratores Domini miraculorum, atque ita ad fidem aliquando accedant. Sed age dic nobis, o livoris mancipium, quodnam operis genus lex tibi vetuit, quae ait: omni opere manuali die sabbati abstinebis? Num oris opus aut sermonis intelligit? A comedendo igitur cessa, et a bibendo, sermocinando, atque etiam psallendo in sabbato. Quod si hoc non facis, neque legis lectioni vacas, cur tibi sabbatum? At opus manuale vetitum dicis. Quale vero est manuale opus, mulieris vocali iussu erectio? Quod si, quia revera mulier sanata fuit, ea res a te appellatur opus, tu quoque opus facis dum hanc reprehendis sanationem. Atqui ais, dixit ille: dimissa esto ab infirmitate, et dimissa est.

Quid porro? Nonne et tu zonam solvis sabbato? nonne pedum calceamenta exuis? nonne lectum sternis? nonne manum edulis inquinatam abstergis? Cur ergo huic uni vocabulo « dimissa esto » irasceris? Quodnam vero opus et ipsa mulier post illa verba egit? Num fabrile, aut lignarium, aut murarium tractavit? Num istac ipsa die telam aut licium attigit? At erecta est, inquit: prorsus autem in operibus reputatur sanatio. Verum enimvero tu haud propter sabbatum reapse irasceris, sed quia Christum cernis honore adfici et tamquam Deum adorari, furis, angeris, et invidia tabescis: et aliud quidem corde celas, aliud simulas et praetexis. Quare egregie a Domino argueris, qui stultas tuas cogitationes introspicit, et tibi congruas lucraris appellationes, hypocrita audiens, simulator, atque subdolus.

ἐκλύεις τὸ ὑπόδημα; οὐ τὴν σζωμένην σζωννύεις; οὐ τὴν χεῖρα ἀποσμήχεις ῥυπῶσαν ἐν ἐδέσμασι; πῶς οὖν ἐφ᾽ ἑνὶ μόνῳ λόγῳ τῷ ἀπολέλυσαι ἀγανακτεῖς; ὁποῖον δὲ καὶ ἔργον ἡ γυνὴ μετὰ τὸν λόγον εἰργάσατο; ἆρά γε χαλκευτικῆς, ἢ τεκτονικῆς, ἢ οἰκοδομικῆς ἐφήψατο; ἆρα ἐν αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ ὑφαντικῆς ἢ ἱστουργικῆς ἔργον μετεχειρίσατο; ἀλλ᾽ ἀνωρθώθη, φησί· ἔργον γὰρ ὅλως ἐστὶ τὸ θεραπεύεσθαι· ἀλλὰ γὰρ οὐ διὰ τὸ σάββατον ἀληθῶς ἀγανακτεῖς, ἀλλὰ τὸν Χριστὸν βλέπων τιμώμενον καὶ ὡς θεὸν προσκυνούμενον, μαίνῃ καὶ ἀποπνίγῃ, καὶ τῇ βασκανίᾳ κατατήκῃ· καὶ ἕτερα μὲν ἐν τῇ καρδίᾳ ἐνδομυχᾷς, ἄλλον δὲ σκήπτῃ καὶ προφασίζῃ· ὅθεν καὶ χαριέστατα ὑπὸ τοῦ κυρίου τοῦ εἰδότος σου ματαίους σου διαλογισμοὺς ἐλέγχῃ· καὶ τὴν ἁρμόζουσάν σοι δέχῃ προσηγορίαν, ὑποκριτὴς ἀκούσας καὶ εἴρων καὶ ὕπουλος.

Hypocrita, unusquisque vestrum sabbato non solvit bovem suum? etc. Hanc autem filiam Abrahae etc.

Ὑποκριτὰ, ἕκαστος ὑμῶν τῷ σαββάτῳ οὐ λύει τὸν βοῦν αὐτοῦ; κ. τ. λ. Ταύτην δὲ θυγατέρα Ἀβραὰμ οὖσαν κ. τ. λ. v. 15. 16.

Tu miraris, inquit, illum qui Abrahae solvit filiam; simulque bovi et asino quietem indulges, laboribus eos liberans et potatum ducens: nunc homine mirabiliter incolumi, Deoque benigne se gerente, ambos obiurgas uti transgressores, hunc quia sanavit, illam quia morbo liberata fuit. – Specta mihi archisynagogum, quomodo vilior sit apud illum iumento homo, siquidem bovem atque asinum sabbato cura dignatur, curvam autem mulierem non vult, Christo invidens, infirmitate liberari, neque naturalem recuperare figuram. – Sed synagogae lividus princeps erectam a Domino mulierem, quadrupedis potius instar deorsum repere volebat, quam proprium hominum recipere habitum: modo Christus non magnificaretur, neque Deus actibus suis demonstraretur. Coarguitur ergo archisynagogus hypocrita, qui bruta quidem animalia sabbato ad aquam deducere paratus erat, mulierem vero, non magis genere quam fide Abrahae filiam, haud

Σὺ * θαυμάζεις γάρ φησι τὸν λύσαντα τὴν A. f. 192. * cod. οὐ pro σύ.
τοῦ Ἀβραὰμ θυγατέρα· ἀλλὰ βοῦν μὲν καὶ
ὄνον ἀναπαύεις, καμάτων αὐτοὺς ἀνιεὶς καὶ
ἀποφέρων ἐφ᾽ ὕδωρ· σωζομένου δὲ παραδόξως ἀνθρώπου νενοσηκότος, καὶ θεοῦ κατοικτείραντος, ἀμφοτέροις ἐπιτιμᾷς ὡς παρανομήσασι, τῷ μὲν ὅτι τεθεράπευκε, τῷ δὲ
ὅτι τοῦ νοσεῖν ἀπηλλάττετο. – Θέα μοι τὸν A. f. 192.
ἀρχισυνάγωγον, ὅπως ἀτιμότερος αὐτῷ τῶν κτήνους ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος, εἴ γε βοῦν καὶ ὄνον ἐν σαββάτῳ προνοίας ἀξιοῖ· τὴν δὲ συγκεκυφυῖαν γυναῖκα οὐ βούλεται βασκαίνων Χριστῷ ἀπαλλαγῆναι τῆς ἀσθενείας, οὐδὲ τὸ κατάλ-
ληλον ἀπολαβεῖν σχῆμα. – Ἀλλ᾽ ὁ τῆς A. f. 192.
συναγωγῆς ἄρχων ὁ βάσκανος ἐβούλετο τὴν ἀνορθωθεῖσαν γυναῖκα, κατὰ τὰ τετράποδα μᾶλλον κάτω κεκυφέναι, ἢ τὸ οἰκεῖον ἀνθρώποις ἀπολαβεῖν σχῆμα· μόνον ἵνα μὴ Χριστὸς μεγαλύνηται, μὴ δὲ θεὸς εἶναι ὑπὸ τῶν πραγμάτων κηρύττηται· ἐλέγχεται μέντοι ὁ ἀρχισυνάγωγος ὑποκριτὴς ὤν, εἴ γε τὰ μὲν ἄλογα ζῶα ἐν σαββάτῳ ἐπὶ τὸ ὕδωρ ἀπάγοι, τὴν δὲ γυναῖκα, τὴν οὐ μᾶλλον διὰ

τὸ γένος ὅσον διὰ τὴν πίστιν Ἀβραὰμ οὖσαν θυγατέρα, οὐκ ἀξιοῖ λυθῆναι τοῦ δεσμοῦ τῆς ἀσθενείας· ἀλλὰ τὴν ἐλευθερίαν τῆς νόσου, παράβασιν κρίνει τοῦ σαββάτου.

aequum censebat infirmitatis vinculo solvi; sed liberationem a morbo, transgressionem esse legis iudicabat.

v. 17. Κατῃσχύνοντο πάντες οἱ ἀντικείμενοι αὐτῷ.

Erubescebant omnes adversarii eius.

A. f. 192. Κατῃσχύνοντο μὲν οἱ διεφθαρμένας τὰς κρίσεις ἐκφέροντες· οἱ τῷ ἀκρογωνιαίῳ προσκόπτοντες, καὶ διὰ τοῦτο συνθλώμενοι· οἱ τῷ ἰατρῷ ἀνθεστηκότες· οἱ τῷ σοφῷ κεραμεῖ τὴν τῶν διαστραφέντων σκευῶν ἐπανόρθωσιν ποιουμένῳ ἀντιπίπτοντες· καὶ οὐδὲ μία αὐτοῖς ἀπόκρισις ὑπελείπετο· ἀλλ᾽ ἦσαν αὐτοὶ ἑαυτοῖς ἔλεγχος ἀναντίῤῥητος, ἐπιστομιζόμενοι καὶ ἀποροῦντες ὅ τι ἄρα καὶ φθέγξονται· οὕτως αὐτῶν ἀπέῤῥαψε τὸ θρασὺ στόμα ὁ κύριος· οἱ δὲ ὄχλοι, οἷα ὠφελούμενοι ἐκ τῶν σημείων, ἔχαιρον· τὸ γὰρ ἔνδοξον τῶν ἔργων καὶ περιφανὲς ἔλυε πᾶσαν ζήτησιν καὶ ἀμφιβολίαν τοῖς μὴ κακοήθως ζητοῦσιν.

Pudebat eos qui corrupta mentis iudicia gerebant; qui in angularem lapidem impegerant, ideoque confracti fuerant; qui medico adversabantur; qui sapienti figulo fracta vasa instauranti resistebant: nec ullum eis responsum supererat, sed ipsi sibi irrefutabiles accusatores erant, muti effecti prorsus, et quid iam loquerentur ignari. Adeo audax illorum os oppilaverat Dominus! Turbae autem, miraculorum utilitatem expertae, gestiebant. Namque operum fama et gloria, quaestionem omnem et ambiguitatem haud malitiose inquirentibus dissolvebat.

v. 19. Ὁμοία ἐστὶ κόκκῳ σινάπεως.

Simile est (regnum Dei) grano sinapis.

A. f. 193. Εὐφυὲς τὸ παράδειγμα, καὶ οὐκ ἀνικάνως ἔχον εἰς παράστασιν τῶν συμβεβηκότων, ἤγουν γινομένων ἐπὶ τῷ θείῳ τε καὶ ἱερῷ κηρύγματι, φημὶ δὴ τῷ εὐαγγελικῷ, ὃ δὴ καὶ βασιλείαν ὀνομάζει τοῦ θεοῦ· δι᾽ αὐτοῦ γὰρ κερδαινόμενον τὸ συμβασιλεῦσαι Χριστῷ· καὶ ἦν μὲν ἐν ἀρχαῖς παρ᾽ ὀλίγοις καὶ συνεσταλμένον, ἐπλατύνθη δὲ καὶ διέδραμε μετὰ ταῦτα εἰς πάντα τὰ ἔθνη· ἐλαλήθη μὲν γὰρ κατὰ μόνην τὴν Ἰουδαίαν, ἐν ᾗ καὶ εὐαρίθμητοι παντελῶς γεγόνασιν οἱ μακάριοι μαθηταί· ἀπειθήσαντος δὲ τοῦ Ἰσραὴλ, τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις ἐνετέλλετο λέγων· πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, καὶ τὰ ἑξῆς· ὥσπερ οὖν τὸ σπέρμα τοῦ σινάπεως, τῶν μὲν ἑτέρων λαχανικῶν σπερμάτων ἡττᾶται λίαν εἰς τὸ ἐν μεγέθει ποσὸν, ἀνίσχει γε μὴν εἰς ὕψος, λαχανοπρεποῦς ἐπέκεινα μέτρου, ὥστε καὶ στρουθίων ἐναύλισμα γίνεσθαι πολλῶν, οὕτω καὶ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, τουτέστι τὸ νέον τε καὶ ἱερὸν καὶ σωτήριον κήρυγμα, δι᾽ οὗ πρὸς πᾶν ὁτιοῦν τῶν ἀρίστων ἀνδραγαθημάτων πεποδηγήμεθα, καὶ φύσει τε καὶ ἀληθῶς ὄντα θεὸν ἐγνώκαμεν, ὡς παρ᾽ ὀλίγοις μὲν ἦν ἀρχαῖς, καὶ οἷον βραχὺ καὶ συνεσταλμένον, προβέβηκε δὲ μετὰ τοῦτο πρὸς αὔξησιν· ὥστε καὶ εἰς σκέπην

Pulchra similitudo, neque non idonea ad demonstrandum ea quae accidebant, id est quae in divina sacraque evangelii praedicatione fiebant, quam etiam regnum Dei appellat; etenim per evangelium lucramur, ut una cum Christo aliquando regnemus. Et Dei quidem regnum ad paucos olim redactum, dilatatum postea est, atque ad cunctas gentes propagatum. Prius enim in sola Iudaea praedicatum fuit, ubi etiam pauci valde extiterunt beati discipuli. Verumtamen non credente Israhele, sanctis apostolis mandavit dicens: euntes docete omnes gentes, et reliqua. Sicut ergo sinapis semen, ceteris olerum seminibus valde minus est ad molem quod adtinet, alte tamen consurgit, ultra cuiusvis oleris mensuram, ita ut passerculorum multorum habitaculum fiat; ita etiam caelorum regnum, id est nova et sacra ac salutaris praedicatio, per quam ad optimum quodvis opus deducimur, et eum qui suapte natura vereque Deus est cognovimus; etsi apud paucos initio erat, et breve veluti atque contractum, deinde in amplitudinem excrevit, ita ut receptui sit confugientibus illuc, qui

passerculis etiam comparantur, quia nimirum res nostrae Deo comparatae exigui valde moduli sunt. Data fait quidem Israhelis filiis per Moysem lex: sed quia impossibile erat, propter haerentem illic umbram materialemque cultum, salvari mundi incolas; necessario deinde evangelica Servatoris exorta est praedicatio, atque universo orbe diffusa.

Id nobis aenigmatico modo mosaicae significant litterae, quae ita se habent. Dixitque Dominus Moysi: « fac tibi duas tubas argenteas ductiles, quibus convocare possis multitudinem, quando movenda sunt castra. Et infra. Filii autem Aaronis sacerdotes clangent tubis; eritque hoc legitimum sempiternum in generationibus vestris. » Nempe ut hinc intelligas et legis paedagogatum, et perfectionem in Christo per evangelicam vitam, et magisterium quod umbram figurasque excedit. Tuba ergo lex est, pariterque evangelica quoque Servatoris praedicatio. Sic enim huius meminit etiam Isaias propheta dicens: « et erit die illa, tuba magna clangent. » Grandis reapse insonuit tuba per sanctos apostolos, haud sane priorem legem destruens, sed una secum complectens. Nam hi lege atque prophetis confirmant semper Christi doctrinam, dum ipsorum priscis testimoniis utuntur. Duae sunt igitur tubae, et quidem argenteae ductilesque: ita ut argentum laetitiam significet, splendidus enim Dei sermo est: ductilis autem natura eiusdem innuat, fore ut dilatentur ac longius provehantur sacrae divinaeque tubae, id est nova simul et vetus doctrina. Re etenim vera semper quodammodo proficit, id quod dilatatur, lateque et longe protenditur. Futurum autem erat ut utraque doctrina excresceret, Christo apparente; vetus quidem lex in spiritalem sensum excrevit; evangelica autem praedicatio, sua per universum orbem dilatatione. Verumtamen sacerdotibus dabat lex tubarum usum, ob regendum populum; Christus autem ut se prae-

γενεὰς τοῖς προσιοῦσιν αὐτῷ, οὓς δὴ καὶ στρου- B f. 136. b.
θίοις παρεικαστέον, θεῷ γὰρ τὰ καθ᾽ ἡμᾶς ἐν ὀλίγοις κομιδῇ μέτροις εἰσίν· ἐδόθη μὲν γὰρ τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ ὁ διὰ Μωϋσέως νόμος· ἐπειδὴ δὲ ἦν ἀνέφικτον διὰ τῆς ἐν αὐτῷ σκιᾶς, καὶ σωματικῆς λατρείας, διασωθῆναι δύνασθαι τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς, λοιπὸν ἀναγκαίως τὸ εὐαγγελικὸν καὶ σωτήριον ἀνέφυ κήρυγμα, καὶ εἰς ὅλην ἐκτέταται τὴν ὑπ᾽ οὐρανόν.

Τοῦτο ἡμῖν αἰνιγματωδῶς τὸ μωσαϊ- A. f. 193. b.
κὸν ἐσήμαινε γράμμα· ἔχει δὲ οὕτως· * καὶ * Num. X. 1. seqq.
ἐλάλησε κύριος πρὸς Μωϋσῆν λέγων· ποίησον σεαυτῷ δύο σάλπιγγας ἐλατὰς, ἀργυρᾶς ποιήσαις αὐτὰς, καὶ ἔσονταί σοι ἀνακαλεῖν τὴν συναγωγὴν, καὶ ἐξαίρειν τὰς παρεμβολάς· καὶ μεθ᾽ ἕτερα· καὶ οἱ υἱοὶ Ἀαρὼν οἱ ἱερεῖς σαλπιοῦσι ταῖς σάλπιγξι· καὶ ἔσται ὑμῖν νόμιμον αἰώνιον εἰς τὰς γενεὰς ὑμῶν· ἵν᾽ ἐντεῦθεν ἐννοῇς καὶ τὴν τοῦ νόμου παιδαγωγίαν, καὶ τελείωσιν τὴν διὰ Χριστοῦ διὰ πολιτείας εὐαγγελικῆς καὶ μυσταγωγίας τῆς ὑπὲρ σκιὰν καὶ τύπους· σάλπιγξ μὲν οὖν ὁ νόμος· ὁμοίως δὲ καὶ τὸ εὐαγγελικὸν καὶ σωτήριον κήρυγμα· οὕτω γὰρ αὐτοῦ διαμνημονεύει καὶ ὁ προφήτης Ἡσαΐας λέ-
γων· * " καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, σαλ- * Is. XXVII. 13.
πιοῦσι τῇ σάλπιγγι τῇ μεγάλῃ· " μεγάλη γὰρ ὄντως ἀνεφώνησε σάλπιγξ, ἡ διά γε τῶν ἁγίων ἀποστόλων, οὐκ ἀθετοῦσα τὴν πρώτην, συνεισδεχομένη δὲ καὶ αὐτήν· διὰ γὰρ νόμου καὶ προφητῶν, ἐμπεδοῦσιν ἀεὶ τὸν ἐπὶ Χριστῷ λόγον, μαρτυρίαις χρώμενοι ταῖς ἀρχαιοτέραις· οὐκοῦν δύο μὲν αἱ σάλπιγγες, ἀργυραῖ δὲ καὶ ἐλαταί· τοῦ μὲν ἀργύρου κατασημαίνοντος τὴν φαιδρότητα, λαμπρὸς γάρ ἐστιν ὁ παρὰ θεοῦ λόγος· τοῦ γε μὴν ἐλάσματος ὑποφαίνοντος, ὅτι προβήσονται καὶ προκόψουσιν αἱ ἱεραί τε καὶ θεῖαι σάλπιγγες, ἤγουν τὸ νέον τε καὶ ἀρχαῖον κήρυγμα· προκόπτει γὰρ ἀεί πως τὸ ἐλαυνόμενον, καὶ εἰς εὖρος τε καὶ μῆκος ἐκτείνεται· ἔμελλον δὲ προκόπτειν, ἐπιλάμψαντος τοῦ Χριστοῦ, ὁ μὲν παλαιὸς νόμος, εἰς θεωρίαν πνευματικήν· τὸ δὲ κήρυγμα τὸ εὐαγγελικὸν, εἰς τὸ πάσης κατευρυνθήσεσθαι τῆς ὑπ᾽ οὐρανόν· πλὴν τοῖς ἱερεῦσιν ὁ νόμος ἐδίδου τὸ χρῆναι ταῖς σάλπιγξι διατάττειν τοὺς λαούς· δέδοται γὰρ παρὰ Χριστοῦ τὸ διακηρύττειν αὐτὸν καὶ τὰ

αὐτοῦ θεσπίσματα, τοῖς τῶν νέων κηρυγμάτων ἱερουργοῖς, δῆλον δὲ ὅτι τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις· ὅτι δὲ ἔμελλεν εἰς αὔξησιν ὥσπερ ἀναπηδᾷν, βραχὺς ὢν ἐν ἀρχαῖς τῶν εὐαγγελικῶν κηρυγμάτων ὁ λόγος, ἀταλαίπωρον ἰδεῖν, προηγορευκότος θεοῦ διὰ φωνῆς Ἡσαΐου περὶ
* Is. XI. 9. αὐτοῦ· * " ὅτι ἐνεπλήσθη ἡ σύμπασα τοῦ γνῶναι τὸν κύριον, ὡς ὕδωρ πολὺ κατακαλύψαι θαλάσσης· „ θαλάσσης γὰρ δίκην ἐκκέχυται πανταχοῦ τὸ σωτήριον κήρυγμα, καὶ πανσθενεστάτην ἔχει τὴν ἐμβολήν· καὶ τοῦτο πάλιν ἡμῖν διασαφεῖ λέγων ὁ τῶν ὅλων θεὸς, διὰ προ-
* Amos V. 24. φήτου φωνῆς· * " καὶ κυλισθήσεται ὡς ὕδωρ, κρῖμα· καὶ δικαιοσύνη, ὡς χειμάῤῥους ἄβατος· „ κρῖμα μὲν γὰρ καὶ δικαιοσύνην, τὸ εὐαγγελικὸν ὀνομάζει κήρυγμα· οὕτω γε μὴν αὐτὸ κατακυλισθήσεσθαι διεβεβαιοῦτο τὸν ὑπ᾿ οὐρανὸν, ὡς ὕδωρ καὶ χειμάῤῥουν, οὗ τὰς ὁρμὰς ἐγκόψειεν ἂν οὐδεὶς καταχεομένου λαύρως.

Ὁμοία ἐστὶ ζύμῃ κ. τ. λ.

[illegible]
A. f. 19[illegible]. b. B. f. 1[illegible].
Ὁ αὐτὸς δ᾿ ἂν γένοιτο λόγος, καὶ περὶ τῆς ζύμης παραβεβλῆσθαι τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ· μικρὰ μὲν γὰρ ἡ ζύμη, πλὴν τοῦ παντὸς φυράματος ἀμελητὶ καταδράττεται, καὶ τὴν ἰδίαν αὐτῷ ποιότητα καταμίσγει γοργῶς· τοιοῦτόν τι καὶ ἐν ἡμῖν ὁ θεῖος ἐργάζεται λόγος· γεγονὼς γὰρ ἐν ἡμῖν, ἁγίους καὶ ἀμώμους ἀποτελεῖ· καὶ εἰς νοῦν καὶ καρδίαν εἰσδεδυκὼς, πνευματικοὺς ἀποφαίνει· ἵν᾿ ὡς ὁ Παῦλος
* I. Thess. V. 23. φησὶ *, ὁλόκληρον ἡμῶν τὸ πνεῦμα καὶ τὸ σῶμα καὶ ψυχὴ ἀμέμπτως τηρηθείη ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ· ὅτι γὰρ ἐν τῷ βάθει τῆς διανοίας ἡμῶν ὁ θεῖος εἰσχεῖται λόγος, σαφηνιεῖ λέγων ὁ τῶν ὅλων θεὸς
* Hier. XXXI. 31. 33. δι᾿ ἑνὸς τῶν προφητῶν· * " ἰδοὺ ἡμέραι ἔρχονται, λέγει κύριος, καὶ συντελέσω ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰσραὴλ, καὶ ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰούδα διαθήκην καινὴν, διδοὺς νόμους μου, εἰς τὰς διανοίας αὐτῶν ἐπιγράψω αὐτούς· „ οὐκοῦν εἰς νοῦν καὶ καρδίαν, τὴν νοητὴν καὶ θείαν δεχώμεθα ζύμην, ἵνα διὰ τῆς οὕτω σεπτῆς καὶ ἁγίας ζύμης ἄζυμοι νοητῶς εὑρισκώμεθα· εἰσδύουσα γὰρ εἰς νοῦν τῆς εὐαγγελικῆς παιδεύσεως ἡ ζωοποιὸς ἐνέργεια, ψυχήν τε καὶ σῶμα καὶ πνεῦμα πρὸς τὴν ἰδίαν ὥσπερ ποιότητα μεταστοιχειοῖ.

dicarent doctrinamque suam, novae praedicationis sacerdotibus, id est sanctis apostolis, attribuit. Quod vero incrementum quodammodo esset capturus, qui initio exiguus erat sermo evangelicus, facile est cognoscere, Deo per Isaiam sic praenunciante: « repleta est universa terra scientia Domini, sicut aquae maris operientes. » Enimvero maris instar quaqueversus salutaris praedicatio effunditur, et validissimam facit impressionem. Atque hoc rursus declarat nobis prophetae ore universalis Deus: « et volvetur quasi aqua iudicium, et iustitia quasi torrens intransibilis. » Nam iudicium atque iustitiam nominat evangelicam praedicationem; quam sic per orbem volvendam adfirmabat, ceu aquam atque torrentem, cuius impetum violenter decurrentem nemo potest infringere.

Simile est fermento etc.

Simili modo dicendum est de fermento quod cum regno Dei comparatur. Etenim tenue sane fermentum est, nihilo tamen minus universam sine mora massam corripit, suamque vivaciter qualitatem immiscet. Huiusmodi quid in nobis quoque divinus operatur sermo: namque ad nos delatus, sanctos inculpabilesque efficit; et in mentem et cor receptus, spiritales ostendit; ut, quod ait Paulus, universus spiritus noster et corpus et anima sine querela servetur in die domini Iesu Christi. Nam quod in mentes nostras divinus influat sermo, patefaciet his verbis universalis Deus per unum de prophetis: « ecce dies veniunt, dicit Dominus, et complebo super domum Israhelis, et super domum Iudae novum foedus, tradens leges meas mentibus illorum, et in eorumdem cordibus scribens. » In mentem igitur atque cor, intellectuale divinumque fermentum recipiamus; ut per tam sacram sanctamque rem spiritaliter azymi inveniamur. Etenim in mentem repens evangelici magisterii vis vivifica, animam simul et corpus in suam veluti qualitatem convertit.

Ait autem illi quidam: Domine, num pauci sunt qui salvantur? Ipse autem dixit ad illos: contendite intrare per angustam portam etc.

(1) Videtur quodammodo responsio extra scopum interrogantis excurrere. Ille enim sciscitatus fuerat, num pauci salvarentur; hic autem rationem qua possent iustificari exponit dicens: contendite intrare per angustam portam. Quid ergo heic dicimus? Solebat universalis Servator interrogantibus respondere, haud omnino prout ipsis libebat, sed spectare potius quid audientibus utile foret ac necessarium. Id vero potissimum agebat, cum aliquis supervacanea atque inutilia cognoscere avebat. Cur enim opus erat velle rescire, utrum multi an pauci sint qui salvantur? Quaenam hinc utilitas audientibus obveniebat? Verum enimvero necessarium erat et utile cognoscere viam potius qua quispiam ad salutem pergeret. Prudenter itaque vanam interrogationem silentio transmittit, verba autem sua ad necessariam rem convertit; videlicet ad docendum quid facto opus esset ut per angustam arctamque ianuam intremus. Hoc ipsum et alibi monuerat dicens: intrate per angustam portam; nam lata spatiosaque via est quae ducit ad perditionem, multique per eam intrant: angusta vero et arcta via est quae ad vitam ducit, et pauci sunt qui inveniunt illam. Nam volentibus pervenire, necessaria in primis est recta fides; deinde inculpata vita, quantum humana iustitia esse potest. Sic enim aliquando David etiam propheta Deum his verbis precabatur: iudica me, Domine, secundum iustitiam meam. Verumtamen ii qui sancte vivere volunt, haud queunt sine Deo vocante id agere. Semper enim aspera et ardua, multisque haud gradibilis, quae ducit ad virtutem via est. Facile vero introibit per angustam portam,

Εἶπε δέ τις αὐτῷ· κύριε, εἰ ὀλίγοι οἱ σωζόμενοι; ὁ δὲ v. 23
εἶπε πρὸς αὐτούς· ἀγωνίζεσθε εἰσελθεῖν διὰ τῆς στενῆς πύλης κ. τ. λ.

A. f. 165. b. B. f. 125. D. f. 55.

Δοκεῖ πως ἡ ἀπόκρισις, ἔξω φέρεσθαι σκοποῦ τοῦ ἐρωτήσαντος· ὁ μὲν γὰρ ἠξίου μαθεῖν, εἰ ὀλίγοι οἱ σωζόμενοι· ὁ δὲ τὴν τοῦ δύνασθαι δικαιωθῆναι τρίβον ἐξηγεῖτο, λέγων· ἀγωνίζεσθε εἰσελθεῖν διὰ τῆς στενῆς πύλης· τί οὖν ἄρα πρὸς τοῦτο φαμέν; ἔθος ἦν τῷ πάντων σωτῆρι Χριστῷ, τοῖς ἐρωτῶσιν αὐτὸν ὑπαντᾶν, οὐχὶ πάντως κατὰ τὸ αὐτοῖς δοκοῦν, ἀλλ᾽ εἰς τὸ χρήσιμόν τε καὶ ἀναγκαῖον τοῖς ἀκροωμένοις ὁρᾶν· ἔδρα δὲ τοῦτο μάλιστα, ὅτε τις ἠξίου μαθεῖν τι τῶν ὅσα περιττὰ ἐστὶ καὶ ἀνόνητα· τί γὰρ ἔδει φιλοπευστεῖν, πότερόν ποτε πολλοί τινες εἶεν ἢ ὀλίγοι οἱ σωζόμενοι; τί τὸ ἐντεῦθεν ὄφελος ἐκβέβηκεν ἂν τοῖς ἀκροωμένοις; ἦν δὲ ἀναγκαῖον καὶ λυσιτελὲς τὸ εἰδέναι μᾶλλον τὸν τρόπον δι᾽ οὗπερ ἄν τις ἴοι πρὸς σωτηρίαν· οὐκοῦν οἰκονομικῶς πρὸς μὲν τὸ τῆς ἐρωτήσεως εἰκαῖον, ἀποσιγᾷ· μεθίστησι δὲ τοὺς λόγους ἐφ᾽ ὅπερ ἦν ἀναγκαῖον· τοῦτο δὲ ἦν τὸ εἰδέναι δρᾶν ἐκεῖνα δι᾽ ὧν ἦν δύνασθαι τὴν στενὴν καὶ τεθλιμμένην εἰσελάσαι πύλην· τοῦτο γάρ που καὶ ἑτέρωθι διδάσκων φησίν· * εἰσέλθετε διὰ τῆς στενῆς πύλης· ὅτι πλατεῖα ἡ πύλη, καὶ εὐρύχωρος ἡ ὁδὸς ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ἀπώλειαν, καὶ πολλοί εἰσιν οἱ εἰσερχόμενοι δι᾽ αὐτῆς· στενὴ δὲ ἡ πύλη καὶ τεθλιμμένη ἡ ὁδὸς ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ζωήν, ὀλίγοι δέ εἰσιν οἱ εὑρίσκοντες αὐτήν· τοῖς γὰρ ἐθέλουσιν ἐλθεῖν, δεῖ δὴ πάντως πίστεως μέν, καὶ πρό γε τῶν ἄλλων, ὀρθῆς· εἶτα, βίου ἀλήπτου κατά γε τὸ μέτρον τῆς ἀνθρωπίνης δικαιοσύνης· οὕτω γάρ που καὶ ὁ προφήτης Δαβὶδ τὰς πρὸς θεὸν ἱκεσίας ἐποιεῖτο λέγων· * κρῖνόν με κύριε κατὰ τὴν δικαιοσύνην μου· πλὴν οὐκ ἔνεστι τοῖς ἐθέλουσι βιοῦν ἁγίως, ἀκλητὶ δύνασθαι τοῦτο δρᾶν (2)· ἀεὶ γάρ πως ἐστὶ σκληρὰ καὶ ἀνάντης, καὶ οὐ βάσιμος τοῖς πολλοῖς, ἡ εἰς ἀρετὴν ἀποφέρουσα τρίβος· εἰσελάσει δὲ ῥᾳδίως διὰ τῆς στενῆς πύλης, καὶ δραμεῖ-

* Matth. VII. 13.

* Ps. VII. 9.

(1) Ante subsequentia, apud D. Thomam in cat. lat. sic. « Cyrillus. Angusta porta aerumnam et patientiam sanctorum significat. Sicut enim pugnarum victoria attestatur militis strenuitati, sic praeclarum efficiet valida perpessio laborum et tentationum. »

(2) Animadverte gratiae divinae ob bene agendum necessitatem.

ται τὴν τεθλιμμένην ὁ ἀγωνιζόμενος καὶ τοὺς τοιούτους πόνους αἱρούμενος· γέγραπται γοῦν * ὅτι ἀνὴρ ἐν πόνοις, πονεῖ ἑαυτῷ, καὶ ἐκβιάζεται ἑαυτοῦ τὴν ἀπώλειαν· ὡς γὰρ αὐτὸς πάλιν ἔφη ὁ κύριος * " βιαστή ἐστιν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, καὶ βιασταὶ ἁρπάζουσιν αὐτήν· ,, πλατεῖα δὲ ἡ πύλη, καὶ εὐρύχωρος ἡ ὁδὸς, ἡ πολλοὺς εἰς ὄλεθρον καταφέρουσα· καὶ ὁποῖον ἂν νοηθείη τὸ πλάτος αὐτῆς; αἰσχρὰ καὶ φιλήδονος ζωὴ, τρυφαὶ, καὶ κῶμοι, καὶ μέθαι, καὶ πάντα τὰ τῆς κακίας ἐπιτηδεύματα, ἡ φιλαργυρία, καὶ τῶν προσκαίρων δοξαρίων φαντασία κενὴ, τὸ ἀμνημονεῖν τῶν θείων ἐνταλμάτων, τὸ μὴ ἔχειν τὸν τοῦ θεοῦ φόβον πρὸ ὀφθαλμῶν· οὐκοῦν τῶν μὲν τοιούτων ἀποφοιτᾷν ἀναγκαῖον τοὺς εἰσβάλλειν ἐθέλοντας διὰ τῆς στενῆς πύλης, συνεῖναι δὲ καὶ συνεορτάζειν Χριστῷ· ὅτι γὰρ οἱ μὴ τοιοῦτοι ἀπόβλητοι, δι' ἐναργοῦς παραδείγματος διέδειξεν ὁ σωτὴρ εἰπών·

* Prov. XVI. 26.
** Matth. XI. 12.

v. 26. Ἀφ' οὗ ἂν εἰσέλθῃ (2) ὁ οἰκοδεσπότης καὶ ἀποκλείσῃ τὴν θύραν κ. τ. λ.

A f. 1[illegible]7.
B f. 1[illegible] b.
C f. 157. b.

Ὡς ἐπί τινος οἰκοδεσπότου πολλοὺς τῶν ἐπιτηδείων συναγηγερκότος εἰς ἑστίαν καὶ τράπεζαν, εἶτα προεισβεβηκότος μεθ' ὧν ἔδει τοῦτο δρᾷν, ἀποκλείσαντός τε τὴν θύραν, τοὺς μετὰ τοῦτο κρούοντας ἀκούσεσθαι φησὶν, οὐκ οἶδα ὑμᾶς· γνῶσιν δὲ ἐνταῦθα, οὐχ ἁπλῶς τὴν εἴδησιν λέγει, ἀλλὰ τὴν οἰκειότητα τὴν ἐν μεθέξει, τὴν ὡς ἐν χάριτι καὶ τιμῇ· εἴπερ γὰρ ἡ γνῶσις μόνον ἡμῖν κατασημαίνεται εἴδησιν, πῶς ἠγνόησε τῶν ὄντων τινὰς, ὁ πάντα ἔχων γυμνὰ καὶ τετραχηλισμένα τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ, ὁ καὶ πρὶν γενέσεως πάντα εἰδώς; οὐκοῦν οὐ μόνον ἀνόητον ἀλλὰ καὶ δυσσεβὲς, τὸ ἀγνοῆσαι τινὰς ὑποτοπῆσαι τὸν κύριον· οἰησόμεθα δὲ μᾶλλον εἰπεῖν αὐτὸν, ὡς οὐδαμόθεν τὴν οἰκειότητα τὴν πρὸς αὐτὸν καὶ σχέσιν ἐπάγονται· οὐκ οἶδα γάρ φησι γεγονότας ἀρετῆς ἐραστάς· οὐ τὸν ἐμὸν τι-

et arcta via gradietur, qui conabitur, et huiusmodi labores exantlare decreverit. Scriptum est igitur: « vir laborans, laborat sibi, et vim facit perditioni suae (1). » Sicut enim rursus idem ait Dominus: « vim patitur regnum Dei, et violenti rapiunt illud. » Lata vero porta et spatiosa via quae multos ducit ad interitum. Quaenam porro intelligetur latitudo eius? turpis nimirum et voluptaria vita, deliciae, comissationes, crapulae, et omnia vitiorum studia, avaritia, et temporalis gloriolae vana phantasia, divinorum mandatorum oblivio, Dei denique timorem non habere prae oculis. Ergo haec omnia vitare oportet, si qui volunt per angustam portam intrare, et cum Christo versari aeternumque festum peragere. Quod vero qui eiusmodi non sunt, reiicientur, evidenti exemplo demonstrat Servator dicens:

Cum autem intraverit paterfamilias, et ostium clauserit etc.

Ceu si quis paterfamilias complures amicos suos congregaverit ad mensae convivium, et deinde ipse introiverit quibuscum est caenaturus, ianuamque occluserit; quicumque postea pulsaverint, audituros dicit: non novi vos. Notitiam autem hoc loco non pro simplici scientia dicit, sed pro familiaritate, gratiaeque et honoris communione. Nam si heic notitia scientiam strictim significaret, quomodo quemquam is ignoraret cui omnia nuda et revelata versantur ob oculos, et qui ante quam etiam fiant, cuncta scit? Est ergo non modo insanum sed etiam irreligiosum suspicari quicquam a Domino ignorari. Existimabimus potius dici ab ipso, quod hi nullam cum eo necessitudinem nexumque habeant. Non novi, inquit, vos amatores esse virtutis, non meam in pretio habentes do-

(1) Apud Sabaterium bis Cassianus, et semel S. Hieronymus, ita habent ut nos latine scripsimus. Flaminius Nobilius tamen in sua Proverbiorum translatione maluit interpretari: *vim facit in interitum suum;* quod contrarium fortasse sensum exhibere videtur.

(2) Scripsi εἰσέλθῃ cum aliquot codicibus apud Sabaterium et Scholtzium; sic enim legebat non solum vulgatus noster lat., verum etiam Cyrillus, ut apparet infra ex vocabulo eius προεισβεβηκότος. Vulgo tamen graecus textus habet ἐγερθῇ.

etrinam, nec mecum per bonorum operum exercitia coniunctos. His consentanea Moysi quoque dicta fuerunt: novi te prae omnibus, gratiamque apud me nactus es. Nempe ad meam familiaritatem prae omnibus adsumptus es, multamque gratiam consecutus. Quare et iis qui ipsius amicitiam non sunt adepti, dicit: non novi vos; discedite a me, operarii iniquitatis. Nulla enim communio lucis cum tenebris.

Quinam vero credentur qui aiunt Christo, manducabimus et bibimus coram te? Congruit utique Israhelitis potissimum sermo hic; quibus certe dicebat Christus: videbitis Abrahamum et prophetas in regno Dei, vos autem foras expelli. Quomodo ergo manducabant atque bibebant coram Deo? Nempe legali fungentes cultu; nam cruentas victimas Deo afferentes comedebant et laetabantur. Audiebant insuper in synagogis libros Moysis, qui non tam sua scripsit, quam Dei verba interpretatus est: etenim semper sermoni suo praefabatur: haec dicit Dominus. Haud tamen iustificando homini sufficit cruentus cultus: neque suas quisquam abluet maculas, audiens quidem divinarum legum lectionem, nihil vero mandatorum exsequens. Alioqui etiam fidem non admittentes quae impium iustificat, nec evangelica statuta sectantes, quae vires suppeditant ingenuae praestantique vitae agendae, quo pacto regnum caelorum adire poterunt? Praedictis adnumerabis et nonnullos alios qui dicere interdum queunt omnium iudici: comedimus coram te, et in plateis nostris tu docuisti. Quinam item hi erunt? Multi crediderunt in Christum, sanctasque eius celebrant sollemnitates, et ecclesias frequentantes evangelicas audiunt doctrinas; attamen sacrarum scripturarum nihil in mente sua reponunt, sed fructus sterilem gerunt cor. Hi quoque igitur amare flebunt, dentibusque stridebunt; namque et hos Dominus negabit. Ait itaque: non omnis qui dicit mihi, Domine Domine intrabit in regnum Dei,

μήσαντας λόγον, ἀλλ' οὐδὲ συναφθέντας ἐμοὶ διὰ πράξεων ἀγαθῶν· ἀκολούθως καὶ πρὸς Μωϋσέα εἴρηται· * οἶδα σε παρὰ πάντας, καὶ χάριν εὗρες παρ' ἐμοί· ἀντὶ τοῦ ἐν οἰκειότητι τῇ ὑπὲρ πάντας ἐτέθης παρ' ἐμοὶ, καὶ πολλὴν ἐπορίσω τὴν χάριν· οὐκοῦν καὶ περὶ τῶν οὐδαμόθεν οἰκειωθέντων αὐτῷ, λέγει· * οὐκ οἶδα ὑμᾶς· ἀπόστητε ἀπ' ἐμοῦ, ἐργάται τῆς ἀδικίας· οὐδὲ μία γὰρ κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος.

* Exod. XXIII. 12.
* Matth. VII. 23.

Τίνες δ' ἂν νοηθεῖεν οἱ λέγοντες τῷ Χριστῷ τὸ ἐφάγομεν καὶ ἐπίομεν ἐνώπιόν σου; (v. 26) ἁρμόσειεν ἂν ὁ τοιόσδε λόγος μάλιστα τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ, οἷς δὴ καὶ ἔφη Χριστός· ὅτι ὄψεσθε τοὺς περὶ τὸν Ἀβραὰμ καὶ τοὺς προφήτας (v. 28) ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ θεοῦ, ἑαυτοὺς δὲ ἐκβαλλομένους ἔξω· πῶς οὖν ἤσθιον καὶ ἔπινον ἐνώπιον τοῦ θεοῦ; τὴν νομικὴν τηροῦντες λατρείαν· προσκομίζοντες γὰρ τῷ θεῷ τὰς δι' αἵματος θυσίας, ἤσθιον καὶ ηὐφραίνοντο· ἠκροῶντο δὲ καὶ ἐν ταῖς συναγωγαῖς τῶν Μωϋσέως βιβλίων· οὐ τὰ ἑαυτοῦ γεγραφότος μᾶλλον, ἑρμηνεύοντος δὲ τὰ παρὰ τοῦ θεοῦ· προανετίθει γὰρ ἀεὶ τῆς ἑαυτοῦ φωνῆς, τὸ τάδε λέγει κύριος· ἀλλ' οὐκ ἀρκεῖ πρὸς δικαίωσιν, ἡ δι' αἱμάτων λατρεία· οὐδ' ἂν ἀπονίψαιτό τις μολυσμοὺς, ἀκροατὴς μὲν τῶν θείων γενόμενος νόμων, πεπραχὼς δὲ οὐδὲν τῶν κεκελευσμένων· καὶ ἑτέρως δὲ τὴν πίστιν οὐ προσηκάμενοι τὴν δικαιοῦσαν τὸν ἀσεβῆ, οὐδὲ τοῖς εὐαγγελικοῖς θεσπίσμασιν ἀκολουθήσαντες, δι' ὧν ἦν δύνασθαι τὴν εὐφυᾶ καὶ ἐξειλεγμένην ἐξασκῆσαι ζωὴν, πῶς ἂν εἰσηλάσειαν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ; ἐπαριθμήσεις τοῖς ὠνομασμένοις καὶ ἑτέρους τινὰς δυναμένους εἰπεῖν ἔσθ' ὅτε τῷ πάντων κριτῇ· ἐφάγομεν ἐνώπιόν σου, καὶ ἐν ταῖς πλατείαις ἡμῶν ἐδίδαξας· καὶ τίνες ἂν εἶεν οὗτοι πάλιν; πολλοὶ πεπιστεύκασιν εἰς Χριστὸν, καὶ τὰς ἁγίας ἐπ' αὐτῷ τηροῦσιν ἑορτὰς, φοιτῶντες δὲ καὶ ἐν ἐκκλησίαις, τῶν εὐαγγελικῶν ἀκροῶνται παιδευμάτων· ἀποτίθενται δὲ εἰς νοῦν, τῶν γεγραμμένων οὐδέν· ἀλλὰ καὶ πνευματικῆς εὐκαρπίας γυμνὴν ἔχουσι τὴν καρδίαν· κλαύσονται οὖν καὶ οὗτοι πικρῶς, καὶ βρύξουσι τοὺς ὀδόντας· ἀρνήσεται γὰρ καὶ αὐτοὺς ὁ κύριος· ἔφη γοῦν· * οὐ πᾶς ὁ λέγων μοι κύριε κύ-

* Matth. VII. 21

ριε, εἰσελεύσεται εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ, ἀλλ' ὁ ποιῶν τὸ θέλημα τοῦ πατρός μου τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς.

v. 29. Ἥξουσιν ἀπὸ ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν κ. τ. λ.

A f. 198. B f. 199. Πολλοὶ συνελεύσονται τοῖς ἁγίοις, αὐτοὶ δὲ ἐξωσθήσονται· καὶ τὴν πρώτην ἐσχηκότες τάξιν, τὴν δευτέραν ἕξουσι τότε, προτεταγμένων ἑτέρων, ὃ καὶ γέγονε· προτετίμηνται γὰρ τὰ ἔθνη τῆς Ἰουδαίων ἀγέλης· εἰ καὶ περὶ πολλῶν ἑτέρων καὶ ἀδιορίστως τοῦτο εἴρηται· ἔσονται οἱ ἐξ ἐθνῶν πιστοὶ πρῶτοι, οἱ δοκοῦντες ἔσχατοι νῦν, ὡς ἔσχατοι τὸν θεὸν ἐπιγνόντες· ἔσονται δὲ τότε πρῶτοι διὰ τὴν εἰλικρινῆ πίστιν αὐτῶν· οἱ δὲ ἄπιστοι Ἰουδαῖοι, οἱ δοκοῦσι μὲν πρῶτοι νῦν, ὡς πρῶτοι τὸν θεὸν ἐπιγνόντες (υἱὸς γάρ φησι πρωτότοκός μου Ἰσ-
Exod. IV. 22. ραὴλ *) ἔσονται τότε ἔσχατοι διὰ τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν· νοεῖται δὲ ὁ λόγος καὶ περὶ τῶν πιστῶν τῶν δοκούντων μὲν εἶναι ἐσχάτων ἐν τῷ παρόντι βίῳ, ἐσομένων δὲ πρώτων ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι, καὶ αὖθις ἐναλλάξ.
A. f. 198. — Ὅτι δὲ ἔμελλον Ἰουδαῖοι τῆς πρὸς αὐτὸν οἰκειότητος, δῆλον δὲ ὅτι πνευματικῆς, ὁλοτρόπως ἀπολισθεῖν, ἀντεισενεχθήσεσθαι δὲ τῶν ἐθνῶν ἡ πληθὺς, διέδειξεν εἰπών· ὅτι ἐξ ἠοῦς καὶ δυσμῶν καὶ βορρᾶ καὶ νότου κεκλημένοι πολλοὶ συναναπαύσονται τοῖς ἁγίοις· αὐτοί γε μὴν ἐξωσθήσονται· [οὗτοι δὲ] ἀνακλιθήσονται ἐν τῇ
J A f. 198. b. βασιλείᾳ τοῦ θεοῦ. — Καὶ πρῶτον μὲν καιρὸν λογιούμεθα ὡς εἴρηται (1), καθ' ὃν ἦν ἐν παραδείσῳ Ἀδάμ· δεύτερον, ὡς ἐν ὥρᾳ τρίτῃ δηλούμενον, καθ' ὃν ἦν Νῶε· τρίτον, ὡς ἐν ἕκτῃ, καθ' ὃν ἦν Ἀβραάμ· τέταρτον, ὡς ἐν ἐννάτῃ, καθ' ὃν ἦν Μωϋσῆς καὶ οἱ προφῆται· περὶ δὲ τὴν ἑνδεκάτην, τουτέστιν ἐν τῷ πέμπτῳ καιρῷ, συστελλομένης ἤδη τῆς ἡμέρας, ἤγουν τοῦ παρόντος αἰῶνος, ἐμισθώσατο τὰ ἔθνη ὁ Χριστὸς, κεκλημένα πρὸς ἐπίγνωσιν, παρ' οὐδενὸς ἑτέρου.

sed qui facit voluntatem patris mei qui in caelis est.

Venient ab oriente et occidente etc.

Multi convenient cum sanctis, ipsi autem Israhelitae expellentur. Et qui primas partes tenuerant, tunc secundas occupabunt, aliis sibi praepositis, quod reapse accidit: nam gentes praelatae sunt iudaico gregi. Quamquam de multis quoque aliis atque indefinite haec dicta sunt. Erunt autem priore loco qui ex ethnicis crediderunt, illi scilicet qui nunc sunt postremi, ceu qui postremo tempore Deum agnoverunt. Erunt vero tunc primi propter fidem suam sinceram. At increduli Iudaei, qui nunc priores videntur, quatenus priores Deum cognoverunt (nam filius meus, inquit scriptura, primogenitus Israhel) tunc incredulitatis suae causa fient novissimi. Intelligitur sermo hic etiam de fidelibus, qui in hac vita videntur infimi, sed in futuro saeculo primi erunt; et vice versa. — Quod autem Iudaei amicitiam Dei, spiritalem scilicet, omnino forent amissuri, proque iis gentium multitudo introducenda, demonstravit dicens: quod ab oriente et occidente, aquilone, et austro, vocati multi requiescent cum sanctis. Et illi quidem expellentur, hi autem accumbent in regno Dei. — Et primum quidem tempus esse putamus, ut diximus, quo erat in paradiso Adamus. Secundum, ceu si esset tertia hora denotatum, quo fuit Noë. Tertium, quasi hora sexta, dum viveret Abrahamus. Quartum, quasi hora nona, quo tempore fuerunt Moyses atque prophetae. Undecima denique hora id est quinto temporis spatio, die iam inclinante, id est praesente saeculo, mercede gentes conduxit Christus, quas nemo praeter ipsum ad se cognoscendum vocavit.

(1) Reapse haec partim dicta fuerunt p. 315. Et quidem hoc fragmentum pertinere potius videtur ad Cyrilli in Matthaeum (cap. XX.) commentarium qui desideratur; illic enim actum fuit de parabola vineae. Porro similia his scribit Cyrillus in suo de praedicta parabola sermone ad populum, quem graece nos edidimus in Spicilegio rom. T. V. p. 119. seqq.

(1) Accesserunt quidam pharisaei dicentes: exi, et vade hinc.

Nolebant propter invidiam pharisaei Christum habitare Hierosolymis, ne miraculis et superioribus legi doctrinis ad fidem suam multos pertraheret. Sed quia utpote Deus cogitationes illorum non ignorabat, respondet mansuete tecteque, pro more suo. Dicite, inquit enim vulpi huic. — Sedulo animadverte sermonis vim. Videtur enim fortasse dictum hoc contra Herodis personam dirigi, ut quidam existimant; reapse tamen contra pharisaei hominis potius nequitiam intenditur. Nam quum dicere potuisset: dic vulpi illi, hoc non facit: sollertissime vero medio quodam usus vocabulo, demonstrat pharisaeum praesentem, dicens: vulpi huic. Vulpi autem comparat hominem: est enim illud animal callidum et malignum, cuiusmodi erant pharisaei.

Ecce eiicio daemonia, et sanitates perficio hodie et cras, et tertia die consummor.

Viden ut quod molestum esse pharisaeorum globo sciebat, hoc se facere profitetur? dicens videlicet se impuros increpiturum spiritus, aegros morbis expediturum, et ipsum se denique consummatum iri; id est sponte laturum crucis passionem, ut terrarum orbi saluti sit. Sciebat ergo et quomodo et quando mortem in carne foret experturus: interim tamen putabant pharisaei timeri ab eo Herodis manum, licet virtutum esset dominus. Sed enim quod hominum iniquae potentiae nullam rationem haberet, demonstravit dicens: « verumtamen oportet me hodie et cras et sequenti die ambulare; quia non capit prophetam perire extra Hierusalem. » Cum dicit « oportet me » haud inevitabilem imminentemque sibi necessitatem in-

Προσῆλθόν τινες φαρισαῖοι λέγοντες· ἔξελθε, καὶ πορεύου ἐντεῦθεν. v. 31.

B. f. 136. b. D. f. 55. b. Οὐκ ἤθελον ὑπὸ βασκανίας οἱ φαρισαῖοι τὸν Χριστὸν ἐνδημεῖν τοῖς Ἱεροσολύμοις, ἵνα μὴ ταῖς θεοσημείαις, καὶ ταῖς ὑπὲρ νόμον μυσταγωγίαις πρὸς τὴν αὐτοῦ πίστιν σαγηνεύσῃ πολλούς· ἐπειδὴ δὲ θεὸς ὢν οὐκ ἠγνόει τοὺς αὐτῶν διαλογισμούς, ὑποπαντᾷ πρᾴως τε καὶ ἐπεσκιασμένως ὡς ἔθος αὐτῷ· εἴπατε γάρ φησι τῇ ἀλώπεκι ταύτῃ. — Πρόσχες ἀκριβῶς τῇ τοῦ (A. f. 198. b.) λόγου δυνάμει· δοκεῖ μὲν γάρ πως τετράφθαι καὶ βλέπειν εἰς τὸ Ἡρώδου πρόσωπον, τὸ εἰρημένον, ὥς τινες ἐνόμισαν· ἔρχεται δὲ μᾶλλον κατὰ τῆς τοῦ φαρισαίου σκαιότητος· καί τοι γὰρ δυνάμενος εἰπεῖν, εἰπὲ τυχὸν τῇ ἀλώπεκι ἐκείνῃ, τοῦτο μὲν παρίησιν· εὐφυέστατα δὲ μέσῃ τινὸς χρώμενος φωνῇ, μονονουχὶ κατέδειξεν ἐγγὺς ὄντα φαρισαῖον, εἰπὼν τῇ ἀλώπεκι ταύτῃ (2)· τῇ ἀλώπεκι δὲ παρεικάζει τὸν ἄνθρωπον· πανοῦργον γὰρ ἀεί πως ἐστὶ καὶ δύστροπον τὸ θηρίον· τοιοῦτοι καὶ οἱ φαρισαῖοι.

Ἰδοὺ ἐκβάλλω δαιμόνια καὶ ἰάσεις ἐπιτελῶ σήμερον καὶ αὔριον· καὶ τῇ τρίτῃ, τελειοῦμαι. v. 32.

A. f. 198. b. B. f. 1[illegible]. D. f. [illegible]. b. E. f. 20[illegible]. b. Ὁρᾷς ὅτι τοῦθ᾽ ὅπερ ᾔδει λυπεῖν τὸ τῶν φαρισαίων στῖφος, ἀποπληροῦν ἐπαγγέλλεται; φάσκων ὅτι καὶ ἀκαθάρτοις ἐπιτιμήσει πνεύμασι, καὶ ἀπαλλάξει παθῶν τοὺς ἐν ἀρρωστίαις, καὶ τελειωθήσεται· τουτέστιν ἑκὼν ὑπομενεῖ τὸ ἐπὶ τῷ σταυρῷ πάθος, ὑπέρ γε τοῦ σῶσαι τὴν ὑπ᾽ οὐρανόν· ᾔδει δὴ οὖν ἄρα καὶ πῶς καὶ πότε τὸν κατὰ σάρκα θάνατον ὑποστήσεται· πλὴν ᾠήθησαν οἱ φαρισαῖοι κατορρωδήσειν αὐτὸν τὴν Ἡρώδου χεῖρα, καί τοι τῶν δυνάμεων ὄντα κύριον· ὅτι δὲ τῆς ἐξ ἀνθρώπων πλεονεξίας οὐδένα ποιεῖται λόγον, διέδειξεν εἰπών· “ πλὴν δεῖ με σήμερον καὶ αὔριον καὶ τῇ ἐχομένῃ πορεύεσθαι· ὅτι οὐκ ἐνδέχεται προφήτην ἀπολέσθαι ἔξω Ἱερουσαλήμ. „ (v. 33.) Τὸ δὲ δεῖ με λέγων, οὐκ ἀνάγκην ἀδιάφυκτον ἐπηρτημένην ὥσπερ ἑαυτῷ ἐδήλωσεν· ἀλλ᾽ ὅτι μᾶλλον ἐξουσίᾳ τῇ αὐτοῦ

(1) Apud D. Thomam in cat. lat. « Cyrillus. Praedicta Domini verba, pharisaeorum animos provocaverunt ad iram: videbant enim populos iam contritos fidem eius arripere. Itaque quasi perdentes officium populis praesidendi, lucrumque amittentes, simulantes se eum diligere, suadent illi ut inde discederet: *accesserunt* etc. »

(2) Confer scholia in Lucam apud nos AA. class. T. IX. p. 448.

θελημάτων ἀνυπόπτως ὅπου περ ἂν ἐθέλῃ βαδιεῖται καὶ περινοστήσει τὴν Ἰουδαίαν, οὐδενὸς ἐπιόντος ἢ ἐπιβουλεύοντος, ἄχρις ἂν αὐτὸς ἑκὼν καταδέξηται τὴν τελείωσιν, τὴν διά γε φημὶ τοῦ τιμίου σταυροῦ, τέως μέν τοι ἐνεργῶ δυνάμεις· καὶ τούτου νῦν ὁ καιρός· καὶ οὔ τι γε ἐπὶ πλείονα χρόνον· τοῦτο γὰρ τὸ σήμερον καὶ τὸ αὔριον· καὶ τοῦτο δέ φησιν ἀποκείσεται Ἱερουσαλὴμ, καὶ οὐχ' ἑτέρως οἷόν τε γενέσθαι· ἀλλ' ἡ τοὺς προφήτας ἀεὶ μελετηκυῖα φονεύειν, ἥξει καὶ ἐπὶ τὸν τῶν προφητῶν κύριον. — Πολλοῖς δὲ ἁγίων αἵμασι ποιεῖται ἔνοχον τὴν Ἱερουσαλήμ· καὶ τί τὸ ἐντεῦθεν; ἀπολισθεῖν τῆς πρὸς θεὸν οἰκειότητος, δῆλον δὲ ὅτι πνευματικῆς ἔμελλον ἀποπέμπεσθαι τῆς τῶν ἁγίων ἐλπίδος· τοῦτο λέγων, τὸν τόπον ἐδήλου ἐφ' οὗ τὸ πάθος
A. f. 199. ἔμελλεν ὑπομένειν. — Ὅτι δὲ ἦσαν ἀμνήμονες τῶν παρὰ θεοῦ χαρισμάτων, δυσάγωγοί τε καὶ ὀκνηροὶ πρὸς πᾶν ὁτιοῦν τῶν ὠφελούντων
v. 34. αὐτοὺς, διέδειξεν εἰπών· "ποσάκις ἠθέλησα ἐπισυνάξαι τὰ τέκνα κ. τ. λ. Πεπαιδαγώγηκε γὰρ διὰ τοῦ πανσόφου Μωϋσέως, νενουθέτηκε διὰ προφητῶν ἁγίων· ἠθέλησεν ὑπὸ πτέρυγας, τουτέστιν ὑπὸ σκέπην τῆς ἑαυτοῦ δυνάμεως ἔχειν αὐτοὺς, οἱ δέ γε τῶν οὕτως εὐκταιοτάτων διημαρτήκασιν ἀγαθῶν, ἀμνήμονες καὶ ἀχάριστοι ὄντες.

v. 35. Οὐ μὴ ἴδητε, ἕως ἂν ἥξει ὅτε εἴπητε· εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι κυρίου.

A. f. 199. b. B. f. 137. b. Ἀποπεφοίτηκε γὰρ τῶν Ἱεροσολύμων ὁ κύριος, ὡς ἀναξίους ὄντας τῆς ἑαυτοῦ παρουσίας ἀφεὶς τοὺς εἰπόντας, ἔξελθε καὶ πορεύου ἐντεῦθεν· εἶτα περινοστήσας τὴν Ἰουδαίαν, καὶ διασώσας πολλοὺς, καὶ σημείων ἀποτελεστὴς τῶν ὑπὲρ λόγον γεγενημένος, ὑπενόστησε πάλιν ἐν τοῖς
* Matth. XXI. et Ioh. XII. Ἱεροσολύμοις· * τότε δὴ τότε κεκάθικεν ἐπὶ τὸν πῶλον τῆς ὄνου, ὄχλοι δὲ πολλοὶ καὶ παῖδες ἄνηβοι, τὰ κάλυνξα (1) τῶν φοινίκων ἀνατείνοντες, προεβάδιζον, εὐφημοῦντές τε καὶ λέγοντες, ὡσαννὰ τῷ υἱῷ Δαβίδ· εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι κυρίου· οὐκοῦν (2) ἀναξίους ὄντας ἀφεὶς, τότε πάλιν αὐτοῖς ὀφ-

dicat; sed quod potius pro voluntatis suae facultate, absque ulla suspicione prout maluerit incedet, Iudaeamque circumibit, nemine insidias aut vim faciente, donec ipse sponte consummationem sui exceperit per venerandam crucem. Interim quidem signis edendis do operam, cuius rei nunc tempus est; neque id tamen diu, prout innuunt verba hodie et cras. Illa vero passio Hierosolymis fiet, neque alibi patrari potest: nam quae prophetarum caedi semper studuit, prophetarum quoque dominum adgredietur. – Multorum sanctorum sanguinis ream facit Hierusalem. Quid inde porro? Nempe excidendum a Dei amicitia, spiritali scilicet, et sanctorum spem amittendam. Haec dicens, locum demonstrabat, quo passionem erat excepturus. – Quod Iudaei immemores essent donorum Dei, contumacesque et morosi ad id omne quod ipsis profuisset, declaravit dicens: quoties volui congregare filios tuos etc. Erudivit enim per sapientissimum Moysem, admonuit per sanctos prophetas; voluit illos sub alas id est potentiae suae tegumento tenere: ipsi vero tam optabilibus exciderunt bonis, dum immemores ingratique esse maluerunt.

Non videbitis me, donec veniat cum dicetis: benedictus qui venit in nomine Domini.

Discessit Hierosolymis Dominus, indignos veluti sua praesentia deserens illos qui ei dixerant: exi, et vade hinc. Deinde circumiens Iudaeam, multosque valetudini restituens, editisque quae omnem sermonem superant prodigiis, denuo Hierosolyma reversus est. Tunc videlicet asinae pullo insedit, multaque turba et pueri impuberes, palmarum ramos tenentes anteibant acclamantes atque dicentes: osanna filio Davidis! benedictus qui venit in nomine Domini. Itaque ceu nunc indignos deserens, tum rursus se apparituram ait, cum

(1) Ita cod. Et observa vocabulum.

(2) Mendose Corderius legit οὔκουν pro οὐκοῦν, ut est in nostris codicibus; ideoque ille contrario sensu ait: *non itaque tamquam indignos omnino deserit.*

passionis tempus instabit. Tunc enim Hierosolyma rediit, et cum acclamatione ingressus est: eodemque tempore salutarem pro nobis passionem pertulit.

θήσεσθε, φησὶν, ὅταν ὁ τοῦ πάθους ἐνστῇ καιρός· τότε γὰρ ἀνέβη πάλιν εἰς Ἱεροσόλυμα, καὶ εἰσήλασεν εὐφημούμενος· καὶ κατ᾽ ἐκεῖνο τοῦ καιροῦ τὸ σωτήριον ὑπὲρ ἡμῶν ὑπέστη πάθος.

Cap. XIV. (1)

Num licet sabbato curare?

Interrogavit legis peritos et pharisaeos Dominus, an umquam liceret sabbato curare, nec ne? Hi vero, inquit scriptura, tacebant. Cur taces, o legis perite? Recita aliquid ex scripturis; demonstra, utrum lex Moysis eum vituperet qui benefacit sabbato; utrum nos duros et immisericordes esse velit propter sabbati otium. Atqui hoc numquam demonstrabis. Quia vero malitiose tacebant, frangit contumacem illorum impudentiam Christus gravibus ad hoc argumentis utens. Si vetat, inquit, misereri lex sabbato, cur tu misericordia uteris erga asinum in puteum delapsum? Num filium negligeres sabbato periclitantem? obiurga mandati rigorem, si certe existimas durum esse legislatorem et immisericordem: neque laboranti manum porrigas, legis ei praeferens reverentiam, vel alienum potius omni recta ratione otium; siquidem non vis potius de spiritali cogitare sabbato. Numquam cessat clemens esse omnium Deus, bonus est hominumque amans; Moysis legem haud fecit crudelitatis magistram, sed amoris potius erga proximum auctricem. Iamvero cur sit credibile tam sanctum admirandumque caritatis praeceptum, invalidum sabbato esse, sic volente Deo? Cur itaque tacebas, o legis perite? Profecto quia quid diceres non habebas. Ergo valere multum iubens Iudaeorum invidiam, morbo liberat hominem qui hydrope laborabat; qui quidem pharisaeos veritus, non accesserat ad medelam petendam propter sabbatum, sed coram illo tantum constite-

ΚΕΦ. ΙΔ΄.

Εἰ ἔξεστι τῷ σαββάτῳ θεραπεύειν; v. 3

Ἤρετο τοὺς νομικοὺς καὶ τοὺς φαρισαίους ὁ κύριος· πότερόν ποτε ἔξεστι τῷ σαββάτῳ θεραπεύειν, ἢ οὔ· οἱ δέ, φησιν, ἐσίγησαν· ἀν᾽ ὅτου σεσίγηκας ὦ νομικέ; εἰπέ τι τῶν γεγραμμένων· ἐπίδειξον τὸν διὰ Μωϋσέως νόμον, διαβεβληκότα ποτὲ τὸ εὖ ποιεῖν ἐν σαββάτῳ, εἰ σκληρούς ἡμᾶς καὶ ἀφιλοικτείρμονας εἶναι βούλεται διὰ τὴν τῶν σαββάτων ἀργίαν· ἀλλ᾽ οὐκ ἄν, ἔχοις ἐπιδεῖξαι τοῦτο πόθεν· ἐπειδὴ δὲ δυστρόπως σεσιγήκασι, παραλύει Χριστὸς τὴν ἄθραυστον αὐτῶν ἀναισχυντίαν, λογισμοῖς ἀναγκαίοις εἰς τοῦτο χρώμενος. Εἰ κεκώλυκε, φησὶν, ὁ νόμος ἐλεεῖν ἐν σαββάτῳ, πῶς ἐποικτείρεις αὐτὸς ὄνον * εἰς φρέαρ καταπεσόντα; μὴ φροντίσῃς υἱοῦ κινδυνεύοντος ἐν σαββάτῳ; ἐπιτίμησον τῷ τῆς διαθέσεως κέντρῳ, εἴπερ οἶσθα σκληρὸν ὄντα τὸν νομοθέτην καὶ ἀφιλοκτείρμονα· μὴ δὲ νέμε χεῖρα τῷ κάμνοντι, προτιθεὶς αὐτοῦ τὴν εἰς τὸν νόμον αἰδῶ, μᾶλλον δὲ τὴν ἀργίαν τὴν ἀλογωτάτην, εἰ μή σοι δοκεῖ πνευματικὸν εἰδέναι σαββατισμόν· οὐ καταλήγει τοῦ εἶναι χρηστὸς ὁ τῶν ὅλων θεὸς, ἀγαθός ἐστι καὶ φιλάνθρωπος· οὐκ ἀπανθρωπίας τὸν Μωϋσέως νόμον ἐτίθει διδάσκαλον, ἀγάπης δὲ μᾶλλον τῆς εἰς τὸν πέλας εἰσηγητήν· εἶτα, πῶς ἦν εἰκὸς τὴν οὕτω σεπτὴν καὶ ἀξιάγαστον ἐντολὴν ἀτονεῖν ἐν σαββάτῳ, κατὰ βούλησιν θεοῦ; τί οὖν σεσίγηκας νομικέ; ἠπόρησας ὁμολογουμένως· μακρὰ τοιγαροῦν χαίρειν εἰπὼν ταῖς βασκανίαις τῶν Ἰουδαίων, ἀπαλλάττει τοῦ νοσεῖν τὸν ὑδέρῳ κεκρατημένον· ὃς δεδιὼς τοὺς φαρισαίους, οὐ προσῆλθεν αἰτῶν θεραπευθῆναι διὰ τὸ σάββατον, ἀλλὰ μόνον ἔστη ἐνώπιον αὐτοῦ, ἵνα

A. f. 200.

v. 5.

* cod. τόν.

(1) Hoc loco ad capituli versum 1. sic est apud D. Thomam in cat. lat. « Cyrillus. Quamvis Domi» nus malitiam pharisaeorum cognosceret, tamen eorum fiebat conviva, ut prodesset praesentibus per verba, » et miracula, unde subditur: *et factum est* etc. *et ipsi observabant eum*, num scilicet reverentiam legis » contemneret, et an quicquam prohibitorum faceret in die sabbati. »

ἐκ τῆς θέας ἐλεήσας αὐτὸν, θεραπεύσῃ· ὅπερ εἰδὼς ὁ κύριος, ὡς ἐμβατεύων αὐτοῦ τὴν ψυχὴν ὡς Θεὸς, οὐκ ἐρωτᾷ αὐτὸν εἰ θέλει ὑγιὴς γενέσθαι, ἀλλ᾽ εὐθέως ἐθεράπευσεν αὐτόν· ᾔδει γὰρ ὅτι ἤθελε· καὶ γὰρ ἵνα τύχῃ τῆς θεραπείας, ἵστατο ἔμπροσθεν αὐτοῦ καὶ ἐσιώπα.

v. 7. Ἐπέχων πῶς τὰς πρωτοκλισίας ἐξελέγοντο.

A. f. 200. B. f. 138. b. C. f. 138. b. D. f. .. b. Ἐπειδὴ τῶν κεκλημένων ἐθεᾶτο τινὰς, ὡς μέγα τι χρῆμα καὶ ἀξιόληπτον, τὰς πρωτοκλισίας ἀσυνέτως ἁρπάζοντας, ἀναγκαίως ἵν᾽ αὐτούς τε καὶ ἡμᾶς ὠφελήσῃ, ματαίας δόξης καταφρονεῖν παρεγγυᾷ· καὶ δοκεῖ μὲν ἴσως τισὶ, μικρά πως εἶναι ταυτὶ, καὶ οὐ πολλῆς ἄξια φροντίδος· ὅταν δέ τις αὐτοῖς τὸν τῆς διανοίας ὀφθαλμὸν ἐνερείσῃ, τὸ τηνικάδε μαθήσεται ὁποίου μὲν ἀπαλλάττει μώμου τὸν ἄνθρωπον, ὅσον δὲ τὸ κόσμιον αὐτῷ ἐνεργάζεται· τὸ μὲν γὰρ τιμαῖς ἡμᾶς ταῖς ἀναρμόστοις, ἤγουν οὐ πάντη τε καὶ πάντως ὀφειλομέναις ἡμῖν προχείρως ἐπιπηδᾷν, ἀσυνέτους ἡμᾶς ἀποφαίνει· ὅταν γάρ, φησι, ἔλθῃ ὁ ἐντιμότερός σου, ἐρεῖ σοι ὁ σὲ καὶ αὐτὸν καλέσας· δὸς τούτῳ τόπον· ὢ πόσης αἰσχύνης τὸ πρᾶγμα μεμέστωται; σώφρων δὲ καὶ ἀξιοθαύμαστος, ὁ μετὸν αὐτῷ ἀνεπιπλήκτως τοῖς πρώτοις κατασεμνύνεσθαι, τούτου μὲν οὐκ ἐφιέμενος, μόνον δὲ οὐχὶ τὰ ἑαυτοῦ παραχωρῶν ἑτέροις, ὑπέρ γε τοῦ μὴ δοκεῖν ἡττᾶσθαι φιλοδοξίας, ὁ τοιοῦτος ὡς ὄφλημα λήψεται τιμήν· ἀκούσεται γὰρ παρὰ τοῦ κεκληκότος, προσανάβηθι ὧδε· μέγα δὴ οὖν καὶ ἐξαίρετον ἀγαθὸν, τὸ μέτριον φρόνημα· εἰ γάρ τις ἑτέρων προτάττεσθαι ζητεῖ, κερδαινέτω τοῦτο διὰ τῆς ἄνωθεν ψήφου, καὶ στεφανούσθω τιμαῖς ταῖς παρὰ Θεοῦ, νικάτω πολλοὺς τῇ τῶν ἀρετῶν λαμπρότητι, τῇ ταπεινοφροσύνῃ· ὑψηλὸν γὰρ παρὰ θεῷ τὸ συνεσταλμένον φρόνημα· μιμητὴς γίνεται Χριστοῦ εἰπόντος *, μάθετε ἀπ᾽ ἐμοῦ, ὅτι πρᾳΰς εἰμι καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ· ταῦτα δὲ λέγων, οὐκέτι ἐπιπλήττει βαρέως, ἀλλ᾽ παραινεῖ χρηστῶς· ταυτὸ ποιούσης καὶ τῆς παραινέσεως, μᾶλλον δὲ καὶ πλέον ἐπὶ τῶν εὐαισθήτων· ὅτι καὶ προαγωγότερον ἀφίστησιν ἀπὸ τῆς φιλοτιμίας, ἢ πρὸς τὰ τῆς φιλοτιμίας ἀπο-

* Matth. XI. 29.

rat, ut visu commotus curaret. Quem videns Dominus, eiusque animum utpote Deus introspiciens, non interrogat utrum sanus fieri velit, sed statim eum sanitati restituit; nam quod vellet, probe sciebat. Etenim sanitatis recipiendae causa, coram eo se stiterat et tacebat.

Animadvertens quomodo primos accubitus eligerent.

Quum cerneret ex invitatis quosdam, ceu magnum quid et aestimabile, primos accubitus imprudenter occupare, necessario ut illos et nos simul iuvaret, vanam gloriam contemnere hortatur. Videntur quidem haec fortasse nonnullis minuta quaedam nec curanda magnopere. Verumtamen si quis eis mentis oculum attentius intenderit, tunc cognoscet, quanta hae monitiones vituperio hominem arceant, quantopere ornent honore. Nam incongruos honores, et qui nullo nomine nobis debentur, temere invadere, imprudentes nos demonstrat. Quum enim, inquit, venerit dignior te, dicet tibi is qui te et illum invitavit, da huic locum; quae res quanta te ignominia perfundet! Modestus autem et laudabilis vir, qui quum ei sine reprehensione liceret primis ordinibus velle honorari, id tamen non adpetit, ac de suo etiam propemodum aliis cedit, ne videatur vanae gloriae obnoxius, hic veluti debitum consequetur honorem. Audiet enim ab eo qui invitavit: ascende huc. Magna igitur et eximia res est, modestia animi. Si quis enim ceteris anteponi quaerit, lucretur hoc caelesti suffragio, sit in honore apud Deum, multos superet virtutum splendore, et animi demissione. Alta enim est apud Deum mens humilis. Hic fit Christi imitator, qui dixit: discite a me, quia mitis sum et humilis corde. Haec dicens, haud graviter iam increpat, sed comiter hortatur: hic enim huius adhortationis effectus est, praesertim apud teneri sensûs animos: nam lenius ab ambitione abstrahit, fuga eorum quae ambitionem suadent. Parvo hoc caenarum exemplo ambitionem

quum profligasset, et modestos extulisset, magnum parvo adiicit, generalem sententiam proferens: quia omnis qui se exaltat, humiliabitur; et qui se humiliat, exaltabitur. Quod tamen ex divini norma iudicii dicitur, nullatenus vero secundum hominum consuetudinem fit. Quandoquidem multi etiam honorum cupidi, vilem hanc honorificentiam adepti sunt; vicissimque alii, qui semet humiliaverant, sine praemio fuerunt.

Cum facis prandium aut caenam, noli vocare amicos tuos etc.

Ad animi humilitatem adhortatio hactenus. Praeclaram mox invitantibus doctrinam suppeditat, grandem suggerens bene faciendi hominibus scopum, fructumque pretiosum, remotiorem licet, neque praemii loco statim futurum; quod secus agunt exigui animi homines; qui amicos invitant, fratres, cognatos, proximos; ut ilico vicissim invitati, quod dederant, sine mora recipiant: cui consuetudini multo meliorem aliam atque digniorem substituit Dominus, nempe ut egeni potius invitentur, et infirmis claudisque benignitas impendatur, a quibus nulla remuneratio expectanda sit, sed a Deo qui caritatem erga homines praemio prosequitur in futura vita. Hoc autem dicit, non ut quemquam a suis honorandis impediat, sed ut doceat quominus emamus aequalium donorum mutuam liberalitatem; sed utilia faciamus beneficia nostra, quatenus magna praemia a Deo consequamur. Dicet enim: venite, possidete paratum vobis regnum. Esurivi enim, et dedistis mihi manducare, et reliqua. Quodcumque cuiquam horum feceritis, mihi fecistis.

Beatus qui convivatur in regno Dei!

Verisimile est hunc hominem nondum fuisse spiritalem, sed magis animalem, satisque ineptum recte intelligendis Christi sermonibus. Erat enim adhuc in incredu-

ῥοπή· μικρῷ δὲ οὕτω τῷ παραδείγματι τῷ κατὰ τὰ δεῖπνα, τὴν τῶν φιλοτίμων καθαίρεσιν ὑποδεικνὺς, καὶ τὴν τῶν ἀφιλοτίμων ὕψωσιν, μέγα τῷ μικρῷ προστίθησι, καθολικὸν ἐπιφέρων τὸ, ὅτι πᾶς ὁ ὑψῶν ἑαυτὸν, ταπεινωθήσεται, καὶ ὁ ταπεινῶν ἑαυτὸν, ὑψωθήσεται· ὅπερ τῆς θείας ἤρτηται κρίσεως, καὶ οὐ πάντως κατὰ τὴν τῶν ἀνθρώπων ἐπιτελεῖται συνήθειαν· ἐπεὶ, πολλοὶ καὶ τιμῆς ὀρεχθέντες, ἐπέτυχον τῆς εὐτελοῦς ταύτης τιμῆς· καὶ ἄλλοι ἑαυτοὺς καπεινώσαντες, ἔμειναν ἀγέραστοι.

Ὅταν ποιῇς ἄριστον ἢ δεῖπνον, μὴ φώνει τοὺς φίλους σου κ. τ. λ. v. 12.

Ἀλλὰ τοῦτο μὲν περὶ τῆς ταπεινοφροσύνης τὸ παράγγελμα· καλὸν δὲ καὶ πρὸς τοὺς καλοῦντας ἐπιφέρει τὸ δίδαγμα, μέγαν εἰσάγων τῆς παρὰ ἀνθρώποις δεξιώσεως τὸν σκοπὸν, καὶ τὸν καρπὸν ἀξιοσπούδαστον, εἰ καὶ μακρὰν οὗτος καὶ οὐκ ἔχων παραχρῆμα τὴν ἀνταπόδοσιν, ὅπερ οἱ μικρόψυχοι ποιοῦσι· φίλους καλοῦντες, ἀδελφοὺς, συγγενεῖς, γείτονας, ἵν᾽ εὐθὺς ἀντικληθέντες, κομίσαιντο τοῦτο· οὗ πολλῷ κάλλιον, καὶ μεγαλοπρεπέστερον εἰσήγαγεν ὁ κύριος, τὸ τοὺς δεομένους καλεῖν, τὸ πρὸς τοὺς ἀσθενεῖς καὶ λελωβημένους φιλανθρωπεύεσθαι, παρ᾽ ὧν οὐκ ἔστιν ἀνταπόδοσις, ἀλλὰ θεὸς ὁ ἀνταποδιδοὺς τῆς φιλανθρωπίας τὴν τιμὴν ἐπὶ τῆς μελλούσης ζωῆς· τοῦτο δέ φησιν, οὐχ᾽ ἵνα τῆς πρὸς τοὺς ἰδίους ἀπείρξῃ τιμῆς, ἀλλ᾽ ἵνα διδάξῃ μὴ πιπράσκειν τὰς φιλοφροσύνας τῶν ἴσων ἀνταποδόσεων, ἀλλ᾽ ὠφελίμους ποιεῖσθαι ταύτας, ἐπὶ μεγάλαις ἀντιδόσεσι τῶν παρὰ θεοῦ· ἐρεῖ γάρ· * δεῦτε κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν· ἐπείνασα γὰρ, καὶ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν, καὶ τὰ ἑξῆς· ἐφ᾽ ὅσον γὰρ ἐποιήσατε ἑνὶ τούτων, ἐμοὶ ἐποιήσατε.

A. f. 200. b. B. f. 139. D. f. [illegible] b.

* Matth. XXV. 34.

Μακάριος ὃς φάγεται ἄριστον (1) ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ θεοῦ. v. 15.

Εἰκὸς δή που τὸν ἄνθρωπον, οὔπω μὲν εἶναι πνευματικὸν, ψυχικὸν δὲ μᾶλλον, καὶ ἀνεπιτηδείως ἔχοντα πρὸς σύνεσιν ἀκριβῆ τῶν λαλουμένων παρὰ Χριστοῦ· ἦν γὰρ τῶν ἀπί- A. f. 201.

(1) In cod. A. ἄριστον *prandium* pro ἄρτον *panem*. Cum hoc vat. codice A. consentiunt alii graeci multi, ut a criticis iamdiu fuit animadversum.

ςων ἔτι καὶ οὔπω πεφωτισμένων· ᾠήθη δὲ οὖν σωματικὰς ἔσεσθαι τῶν ἁγίων τὰς ἀμοιβὰς ὧν ἂν δράσειαν, εἰς ἑτέρους ἀγαθουργεῖν ᾑρημένοι.

v. 16. Ἄνθρωπός τις ἐποίησε δεῖπνον μέγα.

A f. 201. b. B. f. 57. F f. 204. Πολυπραγμονήσωμεν πρό γε τῶν ἄλλων, ὁποία τίς ἦν ἡ πρόφασις τοῦ μὴ ἐπ᾽ ἄριστῳ μᾶλλον ἀλλ᾽ ὡς ἐπὶ δείπνῳ κεκλῆσθαι πολλούς· μᾶλλον δὲ πρὸ τούτων, τίς ἂν νοηθείη πρὸς ἡμῶν ὁ ἄνθρωπος ὁ τὸν δειπνοκλήτορα πεπομφώς· τίς δὲ καὶ ὁ δειπνοκλήτωρ, καὶ τίνες ὅλως οἱ κεκλημένοι μὲν, ἀτιμάσαντες δὲ τὴν κλῆσιν· οὐκοῦν ὁ μὲν ἄνθρωπος, νοηθείη ἂν ὁ θεὸς καὶ πατήρ· αἱ γὰρ εἰκόνες, πλάττονται πρὸς τὸ ἀληθὲς, οὐκ αὐταὶ πάντως εἰσὶν ἡ ἀλήθεια· οὗτος δὴ οὖν ὁ τῶν ὅλων δημιουργὸς καὶ πατὴρ τῆς δόξης, μέγα πεποίηκε δεῖπνον, τουτέστιν οἰκουμενικὴν εἰργάσατο πανήγυριν, δῆλον δὲ ὅτι τὴν ἐπὶ Χριστῷ· ἐν ἐσχάτοις δὲ τοῦ αἰῶνος καιροῖς, καὶ οἷον ἐπὶ δυσμαῖς αἰῶνος τοῦ καθ᾽ ἡμᾶς, ἐπέφανεν ἡμῖν ὁ υἱὸς, ὅτε καὶ τὸν δι᾽ ἡμᾶς ὑπέστη θάνατον, καὶ δέδωκεν ἡμῖν τὴν ἑαυτοῦ σάρκα φαγεῖν, ἄρτος ὢν ἐξ οὐρανοῦ, καὶ ζωὴν διδοὺς τῷ κόσμῳ· πρὸς ἑσπέραν δὲ καὶ ὑπὸ λύχνοις καὶ ἀμνὸς ἐσφάζετο κατὰ τὸν Μωϋσέως νόμον· δεῖπνον οὖν εἰκότως ἡ ἐν Χριστῷ κλῆσις ὠνόμασται· εἶτα, τίς ἐστιν ὁ ἀπεσταλμένος, ὃν δὴ καὶ δοῦλον εἶναι φησίν; αὐτός που τάχα Χριστός· θεὸς γὰρ ὢν φύσει, καὶ υἱὸς ἀληθινὸς τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς, ἑαυτὸν ἐκένωσε, μορφὴν δούλου λαβών· ἔστι τοίνυν κύριος μὲν τῶν ὅλων, ὡς θεὸς ἐκ θεοῦ· τήν γε μὴν τοῦ δούλου κλῆσιν ἐφαρμόσειέ τις ἂν εἰκότως τοῖς τῆς ἀνθρωπότητος αὐτοῦ μέτροις· πότε δὲ ἀπεστάλη; τῇ ὥρᾳ τοῦ δείπνου φησί· οὐ γὰρ ἐν ἀρχαῖς τοῦ αἰῶνος τούτου καταπεφοίτηκεν ἐξ οὐρανῶν ὁ μονογενὴς τοῦ πατρὸς λόγος, ἢ γέγονεν ἐν εἴδει τῷ καθ᾽ ἡμᾶς, ἐν καιροῖς δὲ μᾶλλον καθ᾽ οὓς αὐτὸς ἠθέλησεν ὁ δυνάστης, δῆλον δὲ ὅτι τοῖς τελευταίοις, καθὰ φθάσαντες εἴπομεν· ὁποῖος δὲ γέγονεν ὁ τοῦ κεκληκότος λόγος; ἔρχεσθε ὡς ἤδη ἕτοιμά ἐστι πάντα· ἡτοίμασε γὰρ τοῖς

lorum numero et nondum illuminatorum. Putavit ergo corporales fore sanctorum retributiones, pro suis erga ceteros beneficiis (1).

Homo quidam fecit caenam magnam.

Curiose in primis consideremus, quaenam causa fuerit, cur ad caenam potius quam ad prandium vocati multi fuerint; potissime vero quis homo intelligendus sit a quo invitator missus fuit; quis item ipse invitator, quinam denique illi qui invitati contempserunt invitationem. Igitur in hominis quidem persona intelligetur Deus pater: nam similitudines figurantur sane ad veritatem, non tamen ipsae sunt veritas. Hic ergo creator omnium et pater gloriae, magnam caenam instruxit, id est mundanam fecit sollemnitatem, eam scilicet quae sub Christo fuit. Postremis vero saeculi temporibus, et tamquam saeculi nostri vespere, apparuit nobis filius, quo etiam tempore necem nostri gratia passus est, deditque suam nobis carnem manducandam, panem de caelo vitam mundo suppeditantem. Sub vespere autem et luminibus iam incensis, agnus quoque immolabatur iuxta Moysis legem. Caena itaque convenienter vocatio in Christo appellata est. Deinde, quisnam est missus, quem etiam servum appellat sermo evangelicus? Ipse facile videtur Christus; qui quum Deus naturaliter sit, verusque patris Dei filius, se ipsum exinanivit, formam servi accipiens. Est ergo omnium quidem dominus tamquam Deus ex Deo; at servi appellationem merito quis accommodabit humanae mensurae. Quandonam autem missus fuit? Sub horam inquit caenae. Non enim initio temporum venit de caelo unigenitum Dei Verbum, nostramque formam adsumpsit, sed temporibus potius quibus ipse voluit dominator, nempe extremis, ut paulo ante diximus. Quaenam porro fuerunt in-

(1) Hoc loco prosequitur apud Corderium in catena lat. Cyrillus. « Iis igitur, qui tam crasso corde » erant, parabolam contexit, qua oeconomiam totius mundi causâ susceptam, admodum apposite convenienterque ob oculos ponit. Est autem huiusmodi. *Homo quidam* etc. »

vitantis verba? venite, quia iam parata sunt omnia. Paravit enim terrae incolis Deus pater in Christo bona, quae mundo largitus est, nempe peccatorum veniam, Spiritus sancti participationem, adoptionis dignitatem, caelorum regnum. Ad haec vocavit Christus per evangelicam legem ante omnes Israhelem. Num ergo cogitarunt frugi aliquid intra se? Num mirati sunt invitantis bonitatem, qui dispensationis opere vocationi inserviit? Minime id quidem; sed invitantem simul et missum aspernati sunt, id est una quasi conspiratione facta.

Et coeperunt simul omnes excusare.

Cernis hos terrenis rebus insipienter deditos, intellectualia non spectare, et sperandorum ex Deo bonorum nullam habere rationem. Deinde quinam sunt hi qui recusant, agrorum et agriculturae causa atque etiam carnalis liberorum procreationis, nisi forte iudaicae synagogae principes? confertae crumenae homines, et lucri mancipia, totumque huic impendentes studium. Namque in universa ut summatim dicam inspirata scriptura, culpae huius rei aguntur. – Et cum audis, quod invitator servum suum miserit in adsumptae carnis dispensatione, et servilem simul conditionem considera et missionem. Quid porro dicturus Iudaeis iam lege vocatis missus fuit? venite, quia iam parata sunt omnia. Sed enim iudaicis principibus vocationem aspernantibus, ut ipsi aiebant, num quis principum aut pharisaeorum in eum credidit? excanduit paterfamilias, quia digni erant irae furorisque sui fructum capere.

Tunc iratus paterfamilias dixit servo suo etc.

Nunc quoque igitur iratus dicitur paterfamilias iudaicis principibus, quia magnam caenam contempserant. Et quidem ipsorum loco vocata fuit de plateis et angulis iudaica plebs, debili et illiberali ingenio praedita, caeca et clauda. Hi enim caeci illi et claudi existimandi sunt, qui postea in Christo validi sanique evaserunt:

ἐπὶ γῆς ὁ θεὸς καὶ πατὴρ ἐν Χριστῷ τὰ δι' αὐτοῦ τῷ κόσμῳ δεδωρημένα ἀγαθὰ, ἁμαρτιῶν ἀπόθεσιν, πνεύματος ἁγίου μέθεξιν, υἱοθεσίας λαμπρότητα, βασιλείαν οὐρανῶν· ἐπὶ ταῦτα κέκληκεν ὁ Χριστὸς, διὰ τῶν εὐαγγελικῶν θεσπισμάτων, καὶ πρό γε τῶν ἄλλων, τὸν Ἰσραήλ· ἆρ' οὖν ἐβουλεύσαντό τι χρηστὸν ἐν ἑαυτοῖς; ἆρα τεθαυμάκασι τοῦ κεκληκότος τὴν ἡμερότητα, τοῦ διακονοῦντος τῇ κλήσει τὴν οἰκονομίαν; οὐ μὲν οὖν· ἀλλ' ἠτίμασαν καὶ τὸν καλοῦντα καὶ τὸν ἀπεσταλμένον· καὶ ἤρξαντο ἀπὸ μιᾶς παραιτεῖσθαι πάντες, τουτέστιν ἐξ ἑνὸς συνθήματος.

Καὶ ἤρξαντο ἀπὸ μιᾶς παραιτεῖσθαι πάντες. v. 18.

Ὁρᾷς ὅτι τοῖς γεωδεστέροις ἀσυνέτως E. f. 204. b.
προσνενευκότες οὐχ ὁρῶσι τὰ νοητὰ, καὶ τῶν ἐν ἐλπίσι τῶν παρὰ θεῷ οὐδένα ποιοῦνται λόγον· εἶτα, τίνες νοηθεῖεν ἂν οἱ παραιτησάμενοι ἀγρῶν τε καὶ γεωργίας ἕνεκα, καὶ παιδοποιΐας σαρκικῆς, ἢ τάχα που τῆς Ἰουδαίων συναγωγῆς οἱ προεστηκότες; ἄνδρες ἁδροὶ τὰ βαλάντια, καὶ φιλοκερδείας ἡττώμενοι, καὶ πᾶσαν εἰς τοῦτο δαπανῶντες σπουδήν· διὰ πάσης γὰρ ὡς ἔπος εἰπεῖν τῆς θεοπνεύστου γραφῆς, ἐπ' αὐτοῖς ἐστι τούτοις
διαβεβλημένους ἔνεστιν ἰδεῖν. – Καὶ ὅταν A. f. 202. b.
ἀκούσῃς, ὅτι ἀπέστειλεν ὁ ἑστιάτωρ τὸν δοῦλον αὐτοῦ τῇ μετὰ σαρκὸς οἰκονομίᾳ, καὶ τὴν δουλείαν λογίζῃ καὶ τὴν ἀποστολήν· τί ποτε ἦν εἰπεῖν ἀπεστάλη τοῖς διὰ νόμου κεκλημένοις ἰουδαίοις; ἔρχεσθε, ἤδη ἕτοιμά ἐστι πάντα· πλὴν τῶν ἰουδαϊκῶν ἀρχόντων τὴν κλῆσιν παραιτησαμένων, καθὼς αὐτοὶ ἔλεγον, μή τις τῶν ἀρχόντων ἢ τῶν φαρισαίων ἐπίστευσεν εἰς αὐ-
τόν*; ὠργίσθη ὁ οἰκοδεσπότης, ὡς ἀξίων * Ioh. VII. 48.
ὄντων παθεῖν τὰ ἀπὸ τοῦ θυμοῦ καὶ τῆς ὀργῆς.

Τότε ὀργισθεὶς ὁ οἰκοδεσπότης εἶπε τῷ δούλῳ v. 21
αὐτοῦ κ. τ. λ.

Καὶ νῦν οὖν ὠργίσθαι λέγεται ὁ οἰκοδε- A. f. [illegible] E. f. [illegible] b.
σπότης κατὰ τῶν ἰουδαϊκῶν ἀρχόντων, ὡς τὸ μέγα δεῖπνον ὑβρισάντων· καὶ δὴ κέκληνται ἀντ' ἐκείνων, οἱ εἰς τὰς πλατείας καὶ τὰς ῥύμας, οἱ ἐκ τῆς ἰουδαϊκῆς πληθύος, ἀσθενῆ τε καὶ ἀγεννῆ τὴν διάνοιαν ἔχοντες, ἀφεγγῆ τε καὶ χωλεύουσαν· τυφλοὶ γὰρ οὗτοι καὶ χωλοὶ νοηθεῖεν ἂν, ἀλλ' εὔρρωστοι καὶ ὑγιεῖς γεγό-

νασιν ἐν Χριστῷ· ἐδιδάχθησαν ὀρθοποδεῖν, τὸ θεῖον εἰς νοῦν ἐδέξαντο φῶς· ὅτι δὲ πεπιστεύκασι τῶν Ἰουδαίων οὐκ εὐαρίθμητοι, μάθοι τίς ἂν ταῖς τῶν ἁγίων ἀποστόλων πράξεσιν ἐντυχών· ἐκεῖ γὰρ Πέτρου δημηγορήσαντος, πρῶτον τρισχίλιοι ἐπίστευσαν, καὶ πάλιν πολὺς ὄχλος· ἀλλὰ ταῦτα μὲν διδάσκων, τοῦτο δὲ θαυματουργῶν, τὸ ἄδολον πλῆθος ὑπήγετο, καὶ πολλοὶ τῶν Ἰουδαίων ἐπίστευον εἰς αὐτόν· οὓς καὶ ἐπαράτους οἱ φαρισαῖοι ὠνόμαζον, ὡς εἰς Χριστὸν πιστεύοντας· ἔλεγον γάρ· μή τις ἐκ τῶν φαρισαίων ἐπίστευσεν
* Ioh. VII. 48. 49. εἰς αὐτόν *; ἀλλ᾽ ὁ λαὸς οὗτος, ὁ μὴ γινώσκων τὸν νόμον, ἐπικατάρατοί εἰσιν· ἐνταῦθα ἑκάτερον δείκνυται, καὶ ὅτι οἱ ἄρχοντες οὐκ ἐπίστευον, καὶ ὅτι πολλοὶ ἐκ τοῦ πλήθους ἐπίστευον· ἅπερ ἀμφότερα καὶ ἡ παραβολὴ ἠνίξατο, τοὺς μὲν εἰσάγουσα παραιτουμένους, τοὺς δὲ καλουμένους καὶ ὑπακούοντας.

didicerunt enim recti incedere, divino recepto mentibus lumine. Profecto quod haud pauci Iudaeorum crediderint, ex sanctorum apostolorum actibus cognoscere poteris. Ibi enim concionante Petro, primo quidem ter mille crediderunt, et rursus populus multus. Nempe et Christus modo docens, modo miracula patrans, carentem dolo plebem ad se trahebat, multique de Iudaeis ei credebant: quos maledictos pharisaei appellabant, quia Christo fidem adiungebant. Aiebant enim: num quis ex pharisaeis in eum crédidit? sed populus hic legis inscius, maledictus est. Hinc utrumque constat, et quod principes non crediderint, et quod multi de populo ad fidem accesserint: quae ambo parabola quoque innuit, dum recusantes alios, alios vero vocatos et obtemperantes inducit.

Ἔξελθε εἰς τὰς ὁδοὺς καὶ φραγμοὺς, καὶ ἀνάγκασον εἰσελθεῖν.

Ἐνταῦθά μοι βλέπε τὴν τῶν ἐθνῶν κλῆσιν, μετά γε τοὺς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ εἰσενηνεγμένων διὰ τῆς πίστεως· πάλαι μὲν γὰρ ἦσαν οἱ ἐξ ἐθνῶν, ἄγροικοι τὰς φρένας, ἀπηγριωμένοι τὸν νοῦν καὶ οἷον ἔξω πόλεως, διὰ τὸ μὴ ζῆν ἐν εὐνομίᾳ, κτηνοπρεπῶς δὲ μᾶλλον, καὶ σὺν ἀλογίᾳ πολλῇ· ταύτῃ τοι καὶ εἰς τὰς ἔξω πόλεως ὁδοὺς, καὶ τοὺς ἐν ἀγροῖς ὄντας φραγμοὺς, ὁ δειπνοκλήτωρ ἀπεστάλη· πλὴν προστέτακται παρὰ τοῦ πεπομφότος, οὐχ ἁπλῶς καλέσαι, καὶ μόνον αὐτοῖς προτεῖναι τὴν προτροπὴν, ἀλλὰ γὰρ καὶ ἀναγκάσαι· καί τοι προαιρετικὸν ἅπασι τὸ πιστεύειν ἐστὶ, καὶ δεκτὸν τοῦτο παρὰ θεῷ, εἶτα πῶς ἀναγκάζονταί τινες; καὶ τοῦτο ναὶ γέγονεν οἰκονομικῶς· ἔδει γὰρ ἔδει τοῖς ἔθνεσιν, ὡς ἀφορήτῳ πλεονεξίᾳ κατεζευγμένοις, ἤτοι ὑπὸ ζυγὰ πεσοῦσι διαβολικὰ, καὶ οἱονεὶ σειραῖς ἀῤῥήκτοις τῶν οἰκείων πλημμελημάτων ἐνισχημένοις, καὶ οὐκ εἰδόσιν ὅλων τὸν φύσει τε καὶ ἀληθῶς ὄντα θεὸν, συντονωτέρας κλήσεως, μιμουμένης ἀνάγκης χρείαν, ἵν᾽ ἰσχύσειαν ἀναβλέψαι πρὸς θεὸν, καὶ τῶν ἱερῶν γεύσασθαι μαθημάτων, καὶ ἀποφοιτῆσαι μὲν τῆς ἀρ-

Exi in vias et sepes, et compelle intrare.

Heic mecum observa gentium vocationem, quae post genus israheliticum, per fidem introierunt. Olim sane erant populi ethnici mente agresti, animo efferato, et veluti extra urbem pagani, propterea quod haud bona disciplina viverent, sed bestialiter potius, et a recto rationis usu valde alieni. Propterea in suburbanas vias, atque ad agrorum sepes missus fuit invitator. Verumtamen a mittente mandatum ei fuit, ut non vocaret simpliciter, solamque iis intenderet adhortationem, verum etiam coactionem. Atqui quum fidem suscipere liberum omnibus sit, atque ita Deo placitum, quomodo deinde coguntur aliqui? Hoc quoque sapiente consilio actum est. Prorsus enim necessaria erat gentibus, ceu intolerabili tyrannide id est iugo diabolico oppressis, catenisque indissolubilibus vitiorum suorum constrictis, neque universalem naturalemque ac verum Deum scientibus, necessaria, inquam, erat vehementior vocatio, quae necessitatis vicem imitaretur, ut sic possent ad Deum respicere, doctrinas sacras gustare, ab antiquo errore

recedere, et diaboli quodammodo manu evadere. Quapropter Christus quoque dixit: nemo potest ad me venire, nisi qui misit me pater traxerit eum. Verumtamen ipsum vocabulum plane denotat, Deo dignae potentiae actum esse vocationem. Simile quiddam prophetam quoque Davidem de iisdem dicere ad Deum comperimus: in camo et freno maxillas eorum constringe, qui non approximant ad te. Viden quomodo freno quodam ad se convertit omnium Deus illos qui ferocius exsultant? Bonus nimirum est hominumque amans, atque omnes vult salvos fieri, et ad veritatis agnitione venire.

Si quis venit ad me, et non odit patrem suum etc.

Cum itaque dicit, si quis venit ad me, et non odit consanguineos suos, ipsamque animam propriam, non profecto congeniti erga propinquos amoris leges contemnit; neque naturalis affectus, quem debent parentibus liberi, uxoribus viri, fratres fratribus, aspernatores nos fieri docet, neque ut maxime necessariorum odium suscipiamus, quô Christo coniungi eumque sectari valeamus. Nam qui inimicos amare praecipit, cur vellet natura propinquos odio haberi? Neque igitur non agnoscere naturam, neque eius esse mancipium, iubet Dominus, sed natura uti ad res meliores ac salutares. Vult autem propinquos nostros una potius nobiscum ad Christum trahi, quam nos propter propinquos divino amore submoveri. Nam parentes honorari, ipsi Domino placet: ut filii vero nutriantur, docet Paulus; sed et parentibus esse obediendum in Domino, ait; et Domini nutu uxores proprias a viris diligendas docet, sed tamen ad Christi imitationem ecclesiam diligentis. Vicissim ab uxoribus viros timendos, sed ecclesiae exemplo quae Christum timet. Neque vero quum simus propinqui fide, propinquos odisse debemus. Si quis enim, inquit Paulus, suorum et maxime domesticorum curam non habet, fidem ne-

χαίας ἀπάτης, ἀποπηδῆσαι δὲ τρόπον τινὰ τῆς τοῦ διαβόλου χειρός· καὶ γοῦν ἔφη Χριστός· * οὐδεὶς δύναται ἐλθεῖν πρός με, ἐὰν μὴ ὁ πατὴρ ὁ πέμψας με ἑλκύσαι αὐτόν· ἡ δὲ λέξις ὅλως ἰσχύος ἔργον τοῦ θεοπρεποῦς ἀποφαίνει τὴν κλῆσιν· τοιοῦτόν τι καὶ ὁ προφήτης Δαβὶδ εὑρίσκεται λέγων πρὸς θεὸν περὶ αὐτῶν· * ἐν κημῷ καὶ χαλινῷ τὰς σιαγόνας αὐτῶν ἄγξαις τῶν μὴ ἐγγιζόντων πρὸς σέ· ὁρᾷς ὅπως τινὶ χαλινῷ περιτρέπει πρὸς ἑαυτὸν ὁ τῶν ὅλων θεὸς τοὺς ἀγρίως ἀποσκιρτήσαντας; ἀγαθὸς γάρ ἐστι καὶ φιλάνθρωπος, καὶ πάντας τοὺς ἀνθρώπους θέλει σωθῆναι, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν *.

* Ioh. VI. 44. * Ps. XXXI. 9. * I. Tim. II. 4.

Εἴ τις ἔρχεται πρός με, καὶ οὐ μισεῖ τὸν πατέρα ἑαυτοῦ κ. τ. λ. v. 26.

Οὐκοῦν λέγων τὸ εἴ τις ἔρχεται πρός με, καὶ οὐ μισεῖ τοὺς καθ᾽ αἷμα καὶ αὐτὴν τὴν ψυχὴν, οὐ τοὺς τῆς ἐμφύτου φιλοστοργίας ἀτιμάζει νόμους, οὐδὲ τῆς φυσικῆς διαθέσεως, τῆς ὀφειλομένης γονεῦσι μὲν παρὰ τέκνων, γυναιξὶ δὲ παρὰ τῶν συνηρμοσμένων, ἀδελφοῖς δὲ πρὸς ἀδελφοὺς, καταφρονητὰς εἶναι διδάσκει, ἐχθροὺς ποιησαμένους τοὺς οἰκειοτάτους, ἵνα συνῶμεν αὐτῷ καὶ ἀκολουθεῖν ἰσχύσωμεν· ὁ γὰρ κελεύων ἀγαπᾷν τοὺς ἐχθροὺς, πῶς ἂν ἠθέλησε μισεῖν τοὺς κατὰ φύσιν οἰκείους; οὔτε οὖν ἀγνοῆσαι τὴν φύσιν, οὔτε δουλεῦσαι, προστάττει Χριστὸς, ἀλλὰ χρῆσθαι τῇ φύσει πρὸς τὸ ἄμεινον καὶ σωτήριον· συνεπάγεσθαι γὰρ τὸ οἰκεῖον θέλει εἰς τὴν αὐτοῦ Χριστοῦ φιλίαν, ἀλλὰ μὴ ἀφέλκεσθαι διὰ τοῦ οἰκείου τῆς θείας ἀγάπης· ἐπεὶ, τό γε τιμᾷν γονέας, καὶ αὐτῷ τῷ κυρίῳ δοκεῖ· * καὶ τὸ ἐκτρέφειν τὰ τέκνα *, Παῦλος εἰσηγεῖται· ἀλλὰ καὶ γονεῦσιν ὑπακούειν δεῖ φησὶν ἐν κυρίῳ· * καὶ νουθεσίᾳ κυρίου, καὶ τὰς ἑαυτῶν γυναῖκας ἀγαπᾷν τοῖς ἀνδράσιν εἰσηγήσατο *, ἀλλ᾽ ἐν μιμήσει Χριστοῦ τοῦ τὴν ἐκκλησίαν ἀγαπήσαντος· καὶ ταῖς γυναιξὶ δὲ τοὺς ἄνδρας φοβεῖσθαι *, ἀλλ᾽ ἐκκλησίας τύπῳ τῆς φοβουμένης Χριστόν· οὐ γὰρ οἰκείους γε ὄντας τῇ πίστει τοὺς οἰκείους μισητέον· εἰ γάρ

A. f. 201. B. f. 147.

* Exod. XX. 12. * I. Tim. V. 10. * Ephes. VI. 1. * Ephes. V. 25. * Ephes. V. 33.

[a] I. Tim. V. 8. [b] II. Cor. XI. 33. [c] Act. XX. 24. [d] Philip. I. 21.

τις τῶν ἰδίων φησὶ, καὶ μάλιστα τῶν οἰκείων οὐ προνοεῖ, τὴν πίστιν ἤρνηται·* ἑνὶ δὲ λόγῳ, προκειμένου σκοποῦ τοῦ Χριστῷ ἀκολουθεῖν, εἴ τι τούτῳ σύμφωνον, αἱρετέον· τὸ δὲ μὴ σύμφωνον, παραιτητέον· καὶ γὰρ εἰ ζῶντας τὴν ἐν σαρκὶ ζωὴν ἔνεστι τὸ Χριστοῦ σέβας διαφυλάττειν, οὐ φευκτέον τὴν ἐν σώματι ζωὴν, ἀλλὰ συντηρητέον ταύτην, ὡς ὁ Παῦλος, ἡνίκα διὰ θυρίδος ἐν σαργάνῃ χαλασθεὶς, ἐκφεύγει τὰς Ἀρέτα χεῖρας*, ἵνα ζῶν ἔτι κηρύττῃ Χριστὸν, καὶ μὴ θᾶττον ἀναιρεθεὶς, ἐμποδίσῃ τὸ κήρυγμα· ὅπου δὲ ἔδει καὶ τῆς ζωῆς καταφρονεῖν ὑπὲρ τοῦ τελειῶσαι τὸν δρόμον, οὐδὲ τὴν ψυχὴν ἔφη ποιεῖσθαι τιμίαν ἑαυτῷ·* καὶ Χριστὸν ἐφ' ἑκάτερα προὐτίθετο σκοπὸν, ἐπί τε τὸ ζῆν καὶ τὸ τεθνάναι· ἐμοὶ γάρ φησι* τὸ ζῆν, Χριστός· καὶ τὸ ἀποθανεῖν, κέρδος.

v. 28. Τίς γὰρ ἐξ ὑμῶν θέλων πύργον οἰκοδομῆσαι κ. τ. λ.

A. f. 205. B. f. 113. Ὁποία τίς ἡ πρόφασις, ἡ πρός γε τούτους παρενεγκοῦσα τοὺς λόγους, εἰπεῖν ἀναγκαῖον· τὸ εὐαγγελικὸν δεῖπνον ἐν τοῖς προλαβοῦσιν ἔφη γεγενῆσθαι μέγα, εἰς ὃ κέκληνται πολλοὶ παρὰ τοῦ προσθέντος αὐτοῖς τὴν πανήγυριν· ἀλλ' ἦσαν πρὸς τοῦτο ῥάθυμοί τινων· παρῃτοῦντο γάρ φησιν ἀπὸ μιᾶς, λέγοντες· ὁ μὲν ὅτι ἀγρὸν ἠγόρασα, ὁ δὲ ὅτι ζεύγη βοῶν ἐπριάμην, ὁ δὲ ὅτι γυναῖκα ἔγημα, καὶ οὐ δύναμαι ἐλθεῖν· καὶ τοιαύταις τισὶν εὑρεσιλογίαις χρώμενοι, λελυπήκασι τὸν κεκληκότα· ἔδει τοίνυν ἡμᾶς εἰδέναι καὶ μάλα σαφῶς, ὅτι θεοῦ καλοῦντος εἰς ἑαυτὸν, τῶν εἰς σάρκα καὶ περὶ αὐτὴν ἐπιθυμιῶν καταφρονητὰς εἶναι προσήκει· εἶτα, δυσὶ κέχρηται παραδείγμασιν, ἀκονῶν εἰς ἄμαχον εὐανδρίαν τοὺς ἑαυτοῦ γνωρίμους· εἰ γὰρ δή τις βούλοιτο, φησὶ, οἰκοδομῆσαι πύργον, τὰ πρὸς ἀπαρτισμὸν ἑτοιμασάμενος πρότερον, οὕτως τῇ οἰκοδομῇ ἐπιβάλλεται· [καὶ εἴ τις βασιλεὺς πορεύῃ συμβαλεῖν ἑτέρῳ βασιλεῖ εἰς πόλεμον, πρῶτον βουλεύεται] εἰ εὐσθενὴς ᾖ πρὸς ἀντίστασιν, ἢ μή· ἵν' ἢ θαῤῥήσῃ τὸν πόλεμον, ἢ τὴν εἰρήνην ἕλοιτο· ταυτὸ δὴ τοῦτο καὶ τοὺς πιστεύοντας ἀπαιτεῖ· δεῖ γὰρ τοὺς τὴν εὐκλεᾶ καὶ ἀμώμητον ζωὴν κατορθοῦν ἑλομένους, τὴν ἀρκοῦσαν εἰς τοῦτο

gavit. Ut uno verbo dicam, quum rei summa Christi sequela sit, si quid huic consonat, id eligendum; si quid contra non consonat, id repudiandum. Et siquidem hanc in carne vitam retinentes, Christi religionem tueri possumus, non est corporea vita recusanda, sed potius conservanda, sicut cum Paulus per fenestram in sporta demissus, Aretae manus vitavit, ut Christum superstes adhuc praedicaret, neque maturius extinctus magisterio prohiberetur. Cum autem opus erat vitam ipsam negligere ob cursum consummandum, ne animam quidem in pretio habere se dixit: Christumque utraque in re scopum sibi, sive vivendo, sive etiam moriendo proposuerat. Mihi enim vivere, Christus est; et mori, lucrum.

Quis enim ex vobis volens turrim aedificare etc.

Quaenam occasio horum sermonum fuerit dicendorum, fari necesse est. Caenam magnam evangelicam celebratam fuisse in superioribus dictum est, ad quam multi vocati fuerunt ab eius sollempnitatis auctore. Sed nonnullos eius rei piguit, qui uno ore recusarunt dicentes, alius quidem quod agrum emisset, alius quod boum par comparasset, alius quod uxorem duxisset ideoque venire nequiret: quibus utentes simulatis excusationibus, invitanti molestiam crearunt. Oportuit itaque apertissime nos cognoscere, vocante Deo, cunctas carnis cupiditates aspernari debere. Deinde duas profert similitudines, ut familiares suos ad invictam fortitudinem acuat. Si quis enim voluerit, inquit, turrim aedificare, paratis antea quae ad illius structuram pertinent, sic demum aedificium adgredietur. Et si quis rex eat committere bellum cum alio rege, prius cogitat utrum satis validus ad resistendum sit, nec ne: ut vel decertare audeat, vel pacem praeoptet. Hoc idem etiam a credentibus exigit: oportet enim eos qui nobilem irreprehensibilemque vitam agere decreverunt, idoneum huic rei vigorem mente concipere; ac meminisse

dicentis: « fili, si accedes ad serviendum Domino, praepara animam tuam ad tentationem; dirige cor tuum, et sustine. » Quibus hic vigor non inest, quomodo hi poterunt propositum sibi scopum attingere? – Quid autem hinc significatur? Non est nobis colluctatio adversus sanguinem et carnem, sed adversus spiritales nequitias, in caelestibus. Est et aliorum nobis adversantium agmen, carnalis affectus, in membris nostris lex concitans multifarias passiones. Adversus haec nobis est lucta, haec est inimicorum saeva multitudo. Quomodo ergo superiores erimus? Tum demum cum crediderimus, quod in Deo faciemus virtutem, uti scriptum est; et ipse ad nihilum deducet eos qui tribulant nos. Quum ita semet comparasset quidam de sanctis prophetis, aiebat: en Dominus auxiliatur mihi, quis me affliget? Canit alicubi etiam divus David: Dominus illuminatio mea et salvator meus; quem timebo? et reliqua. Ipse enim est fortitudo nostra.

Bonum est sal.

Sicut enim absque sale neque panis neque obsonium edibile est; ita sine apostolica sapientia ac magisterio, quaevis anima fatua et inodora, neque iucunda Deo est. – Esto itaque in nobis sal, id est divina salutaris doctrina; quam si negligemus, fatui erimus, et insipientes, et usquequaque inutiles (1).

Cap. XV.

Erant autem appropinquantes ei publicani omnes et peccatores, ut audirent illum.

Misit de caelo filium Deus pater, non ut mundum iudicet, sicut ipsemet ait, sed ut salvetur mundus per ipsum. Age vero quomodo salvari mundum oportebat, qui peccatorum laqueis captus erat? Num ex-

προθυμίαν ἐγκαταθέσθαι τῷ νῷ· μεμνῆσθαί τε τοῦ λέγοντος· * τέκνον, εἰ προσέρχῃ δουλεύειν κυρίῳ, ἑτοίμασον τὴν ψυχήν σου εἰς πειρασμόν· εὔθυνον τὴν καρδίαν σου, καὶ καρτέρησον· οἷς δὲ οὐκ ἔνεστι προθυμία τοιαύτη, οὗτοι πῶς ἂν ἰσχύσειαν τὸν προτεθέντα αὐτοῖς ἀποπεράναι σκοπόν; – Τί τὸ ἐντεῦθεν ὑποδηλούμενον; οὐκ ἔστιν ἡμῖν ἡ πάλη πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας, ἐν τοῖς ἐπουρανίοις· * ἔστι δέ τις καὶ ἑτέρων ἡμῖν πολεμίων ἑσμὸς, τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς, ὁ ἐν τοῖς μέλεσιν ἡμῶν ἀγριαίνων νόμος τὰ πολύτροπα πάθη· πρὸς ταῦτα ἡμῖν ἡ πάλη, αὕτη τῶν ἐχθρῶν ἡ ἀγρία πληθύς· πῶς οὖν ἄρα περιεσόμεθα; ὅταν πιστεύωμεν ὅτι ἐν τῷ θεῷ ποιήσομεν δύναμιν, κατὰ τὸ γεγραμμένον *, καὶ αὐτὸς ἐξουδενώσει τοὺς θλίβοντας ἡμᾶς· οὕτως αὐτὸς ἑαυτὸν διατεθεὶς, ἔφη τίς τῶν ἁγίων προφητῶν *, ἰδοὺ κύριος βοηθεῖ μοι, τίς κακώσει με; ψάλλει δέ που καὶ ὁ θεσπέσιος Δαβίδ· * κύριος φωτισμός μου καὶ σωτήρ μου, τίνα φοβηθήσομαι; καὶ τὰ λοιπά· αὐτὸς γάρ ἐστιν ἡμῶν ἡ ἰσχύς.

Καλὸν τὸ ἅλας.

Ὥσπερ δὲ ἄνευ ἁλὸς, οὔτε ἄρτος, οὔτε ὄψον ἐδώδιμον, οὕτως ἄνευ τῆς ἀποστολικῆς συνέσεως καὶ διδασκαλίας, πᾶσα ψυχὴ μωρὰ καὶ ἄνοστος *, καὶ οὐχ ἡδεῖα παρὰ θεῷ. – Ἔστωσαν οὖν ἐν ἡμῖν οἱ ἅλες. τουτέστιν οἱ θεῖοί τε καὶ σωτήριοι λόγοι, ὧν ἐὰν καταφρονήσωμεν, ἐσόμεθα μωροὶ καὶ ἀσύνετοι καὶ ἀχρεῖοι παντελῶς.

ΚΕΦ. ΙΕ'.

Ἦσαν δὲ ἐγγίζοντες αὐτῷ πάντες οἱ τελῶναι καὶ οἱ ἁμαρτωλοὶ ἀκούειν αὐτοῦ.

Πέπομφεν ἐξ οὐρανοῦ τὸν υἱὸν ὁ θεὸς καὶ πατὴρ, οὐχ' ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον, καθὰ φησὶν αὐτὸς *, ἀλλ' ἵνα σωθῇ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ· εἶτα πῶς ἔδει σωθῆναι τὸν κόσμον, τοῖς τῆς ἁμαρτίας ἁλόντα βρόχοις; ἆρα δί-

* Eccli. II. 1.
* Ephes. VI. 12.
* Ps. LIX. 14.
* Ps. XXVI. 1.
* dic ἄνοσμος.
* Ioh. III. 17.

(1) Heic prosequitur in catena lat. Corderii Cyrillus. « Per terram siquidem insinuatur, id quod utilitatem capiat; per sterquilinium autem, quod prosit. Vos igitur qui constituti estis ut toti mundo prositis, atque aliis etiam prodesse possitis, reiiciemini, et ad nihilum futuri estis utiles. Qui habet aures audiendi audiat. Hoc est, qui habet intellectum, intelligat; qui habet mentem comprehendat. Symbolice enim atque aenigmatice aures hoc loco sensitivam virtutem animae, et ad intelligendum habitudinem significant. »

κας ἀπαιτούμενον, ἢ μᾶλλον εὐεργετούμενον ἀνεξικακοῦντος Θεοῦ, καὶ οἷον λήθῃ παραδιδόντος τὰ παρῳχηκότα, καὶ εἰς ἁγίαν ζωὴν ἀναπλάττοντος τοὺς εὖ βιοῦν οὐκ εἰδότας; τί οὖν εἰπέ μοι διαγογγύζεις, ὦ φαρισαῖε, τελώναις καὶ ἁμαρτωλοῖς οὐκ ἀπαξιώσαντος συνεῖναι Χριστοῦ, καὶ ταύτην αὐτοῖς τῆς σωτηρίας ὁδὸν οἰκονομικῶς κατασκευάζοντος; ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας καθῆκεν ἑαυτὸν εἰς κένωσιν, καὶ ἐν ὁμοιώσει γέγονε τῇ πρὸς ἡμᾶς· ἆρ᾽ οὖν ἐπιπλήττεις τῇ μετὰ σαρκὸς οἰκονομίᾳ τοῦ μονογενοῦς; καί τοι τεθαυμάκασιν οἱ μακάριοι προφῆται τοῦ μυστηρίου τὸ εὐτεχνές· ψάλλει γὰρ ὁ προφήτης Δαβὶδ καὶ
* Ps. XLVI. 8. φησί· * ψάλατε συνετῶς, ἐβασίλευσεν ὁ θεὸς
* Habac. III. 2. ἐπὶ τὰ ἔθνη· ὁ δέ γε Ἀμβακοὺμ * ἀκηκοέναι φησὶ τὴν ἀκοὴν, κατανοῆσαι δὲ καὶ τὰ ἔργα, καὶ εἰς ἔκστασιν ἐλθεῖν· πῶς οὖν ἃ θαυμάζειν ἐχρῆν, ταῦτα καταψέγων οὐκ ἐρυθριᾷς; πεπλάνηται τὸ ἐπὶ γῆς γένος, ἀπώλισθε τῆς χειρὸς τοῦ ἀρχιποίμενος· γέγονε διὰ τοῦτο καθ᾽ ἡμᾶς, ὁ τὰς ἄνω καὶ ἐν οὐρανῷ ποιμαίνων ἀγέλας, ἵνα καὶ ἡμᾶς τοῖς ἰδίοις ἐναυλίσῃ σηκοῖς· ἵνα συνάψῃ τοῖς μὴ πεπλανημένοις, καὶ ἀποσοβήσῃ τὸν θῆρα τὸν ἀλιτήριον, ἀποστήσῃ δὲ καὶ ὥσπερ τι λῃστρικὸν καὶ ἀνόσιον στῖφον τοὺς ἀκαθάρτους δαίμονας, οἳ πεπλανήκασι τὴν ὑπ᾽ οὐρανόν· ἐζήτησε τοίνυν τὸ ἀπολωλὸς, καὶ τὰς τῶν Ἰουδαίων ἐπ᾽ αὐτῷ δὴ τούτῳ φιλοψογίας, εἰκαίας καὶ κενὰς ἀπέδειξεν.

v. 4. Τίς ἄνθρωπος ἐξ ὑμῶν ἔχων ἑκατὸν πρόβατα κ. τ. λ.

A. f. 207. Ἀλλά μοι σύνες ἐνταῦθα, ἀγαπητὲ (1), τῆς τοῦ σωτῆρος ἡμῶν βασιλείας τὸ πλάτος, καὶ τῆς ἐφ᾽ ἡμῖν οἰκονομίας τὸ εὐτεχνές· ἑκατὸν μὲν γὰρ εἶναι φησὶ τὰ πρόβατα, εἰς πληθὺν ἀναφέρων τὴν ἀρτίως ἔχουσαν καὶ τελειοτάτην, τὸν ὑποζευγμένων αὐτῷ λογικῶν τὸν ἀριθμόν· ἀεὶ γάρ πως ἐστὶ τέλειος, ὁ ἑκατὸν ἀριθμὸς, ἐκ δέκα δεκάδων συγκείμενος· μεμαθήκαμεν δὲ καὶ ἐκ τῆς θεοπνεύστου γρα-
* Dan. VII. 10. φῆς *, ὅτι χίλιαι χιλιάδες λειτουργοῦσι θεῷ, καὶ μύριαι μυριάδες τὸν ὑπέρτατον αὐτοῦ περιεστήκασι θρόνον· ἑκατὸν οὖν ἄρα τὰ

petendo ab eo poenas, an potius benefaciendo, ita ut Deus patientiam expromeret, et oblivioni veluti peccata traderet, atque ad sanctam vitam eos reformaret qui bene vivere non solebant? Cur ergo dic mihi, pharisaee, obloqueris, quia cum publicanis et peccatoribus non dedignatur Christus versari, et hanc eis salutis viam prudenter munire? Hanc ob causam demisit se ad exinanitionem, et similis factus est nobis. Ergone vituperas Unigeniti in carne dispensationem? Atqui admirati sunt beati prophetae mysterii egregium artificium. Psallit enim propheta David dicens: psallite sapienter, regnavit Deus super gentes. Habacucus autem audisse se auditionem dicit, opera quoque contemplatum, et obstupuisse. Cur ergo dum quae admirari oporteret vituperas, non erubescis? Errabat in orbe hominum genus, a supremi pastoris manu discesserat. Idcirco ad nos venit, qui supernos caelorum pascit greges, ut nos quoque in suum ovile compelleret, ut iis coniungeret qui non deerraverant, ut exitiosam beluam arceret, et tamquam latrocinale impium agmen impuros daemones repelleret, qui mundum erroribus implicuerant. Quaesivit ergo quod perierat, et Iudaeorum contra se cavillationes vanas futilesque demonstravit.

Quis ex vobis habens oves centum? etc.

Age vero heic mecum considera, o carissime, quanta sit regni Servatoris nostri latitudo, et operis pro nobis suscepti sollertia. Centum ait esse oves, ad plenum et perfectissimum cumulum referens rationalium sibi subiectorum numerum. Semper enim perfectus est centenarius numerus, ex decadibus decem conflatus. Discimus enim ex inspirata scriptura millies mille ministros inservire Deo, et dena milia denum milium sublimem eius circumdare thronum. Hae sunt videlicet centum

(1) Recole quae diximus p. 261. n. 1. Quamquam ita alloqui etiam lectorem potuit Cyrillus.

oves, quarum una de grege aberravit, id est terrenum genus, quod summus omnium pastor requisitum ivit, relictis in eremo id est in excelso caelesti plenoque tranquillitatis loco, reliquis nonaginta novem. Num itaque neglectis multis, uni curam impendit? Haud certe neglectis. Cur? quia in omnimoda illae securitate versantur, ab omnipotente dextera custoditae. Misereri autem potius oportebat eius quae perierat, ut nihil reliquae multitudini deesse videretur: nam hac una reducta, pulchre completur centenarius numerus.

Sed age, hanc rem alio quoque exemplo exponamus, ut benignitas incomparabilis omnium nostrûm servatoris Christi magis illustremus. Sint, puta, una in domo contubernales multi, quorum unus in morbum decidat. Cuiusnam causa periti medicinae advocabuntur? nonne unius qui infirmitate laborat? Attamen sine ceterorum contemptu, invocati medici infirmo uni artis suae subsidia conferunt, quia sic occasio postulat et necessitas. Prorsus itaque oportebat universalem dominum Deum, salutarem manum vaganti ovi praebere; quam reapse servavit summus pastor: requisivit enim errantem, constituit nobis ovile tutum, feris impervium ac latronibus, id est ecclesiam; quam merito admirantes, cum propheta dicimus: ecce urbs munita nobisque salutaris; ponet murum et circumvallationem. Idem quoque sensus erit eius quae mox sequitur parabolae, in qua mulier ex decem quas habuit drachmas, unam amisisse dicitur; et mox lucernam accendisse; et ob inventam drachmam magnopere gavisa, eamque rem summae sibi laetitiae adscripsisse. Sic autem se habet parabola.

Mulier decem habens drachmas etc.

Ex superiore quidem parabola, in qua errabunda ovis terrestre hominum genus repraesentavit, didicimus creaturam nos esse summi Dei, qui res antea non existentes creavit. Ipse enim fecit nos, et non ipsi

πρόβατα· πεπλάνηται δὲ ἓν ἐξ αὐτῶν, τουτέστι τὸ ἐπὶ γῆς γένος, ὃ δὴ καὶ ἐζήτησεν ὁ πάντων ἀρχιποίμην, ἀφεὶς ἐν τῇ ἐρήμῳ, τῷ ἄνω τόπῳ καὶ οὐρανίῳ τῷ πλήρει γαλήνης, τὰ ἐνενηκονταεννέα· ἆρ' οὖν ἀφειδήσας τῶν πολλῶν, τοῦ ἐφ' ἑνὶ μόνῳ γέγονε φειδοῦς; οὐκ ἀφειδήσας· πόθεν; εἰσὶ γάρ εἰσιν ἐν ἀσφαλείᾳ, περιφραττούσης αὐτὰ τῆς πανσθενεστάτης χειρός· κατοικτείρεσθαι δὲ μᾶλλον ἐχρῆν τὸ ἀπολωλὸς, ἵνα μηδὲν ὁρῷτο τὸ ὑπελοιπὸς τῇ ἑτέρᾳ πληθύϊ· προσεπενηνεγμένου δὲ τοῦ ἑνὸς, ἔχῃ τὸ ἴδιον κάλλος ἡ ἑκατοντάς.

Καὶ φέρε τὸ χρῆμα καὶ δι' ἑτέρου παραστήσωμεν παραδείγματος, συναγορεύοντες πανταχοῦ τῇ ἀπαραβλήτῳ γαληνότητι τοῦ πάντων ἡμῶν σωτῆρος Χριστοῦ· ὑποκείσθω γὰρ ἐν ἑνὶ μὲν οἴκῳ διαιτᾶσθαι πολλοὺς, ἑνὶ δὲ συμβῆναι τὸ ἀρρωστίᾳ περιπεσεῖν· ἆρ' οὖν ἐπὶ τίνι κληθεῖεν ἂν οἱ θεραπεύειν εἰδότες; οὐκ ἐπὶ μόνῳ πεσόντι εἰς ἀρρωστίαν; ἀλλ' οὐκ ἀφειδήσαντες τῶν πολλῶν, δρῷεν ἂν τοῦτο οἱ κεκλημένοι πρὸς θεραπείαν, ἑνὶ δὲ τῷ κάμνοντι τὰς ἐκ τῆς τέχνης ἐπικουρίας δωρούμενοι, καὶ καιροῦ καὶ χρείας καλούσης εἰς τοῦτο· ἔδει δὴ οὖν ἔδει τὸν τῶν ὅλων κατεξουσιάζοντα θεὸν, τῷ πεπλανημένῳ χεῖρα νεῖμαι τὴν σώζουσαν· σέσωκεν ὁ ἀρχιποίμην· ἐζήτησε γὰρ τὸ πεπλανημένον, ἔστησεν αὐλὴν ἡμῖν ἄσυλον καὶ ἀνάλωτον καὶ θηρσὶ καὶ λῃσταῖς, φημὶ δὲ τὴν ἐκκλησίαν· ἣν δὴ καὶ θαυμάζοντες, ἐκεῖνο φαμὲν τὸ διὰ τῆς τοῦ προφήτου φωνῆς *, ἰδοὺ * Is. XXVI. 1.
πόλις ὀχυρὰ καὶ σωτήριος ἡμῖν, θήσει τεῖχος καὶ περίτειχος. Ὁ αὐτὸς δ' ἂν εἴη νοῦς τῆς εὐθὺς καὶ ἐφεξῆς κειμένης παραβολῆς, ἐν ᾗ γυναῖκα φησὶ δραχμὰς ἔχουσαν δέκα, μίαν ἐξ αὐτῶν ἀπολέσαι· εἶτα λύχνον ἅψασαν καὶ εὑροῦσαν, ἡσθῆναι λίαν ἐπ' αὐτῷ δὴ τούτῳ, καὶ θυμηδίας τῆς ἀνωτάτω πρόφασιν τὸ χρῆμα ποιήσασθαι· ἔχει δὲ οὕτως ἡ παραβολή.

Γυνὴ δραχμὰς ἔχουσα δέκα κ. τ. λ. v. 8.

Διὰ μὲν τῆς προτέρας παραβολῆς ἐν ᾗ A. f. 207. B. f. 148.
πρόβατον πεπλανημένον τὸ ἐπὶ τῆς γῆς ἀπεδείκνυτο γένος, ἐμανθάνομεν ὅτι κτίσις ἐσμὲν τοῦ ἐπὶ πάντας θεοῦ, ὡς παρενεγκόντος εἰς ὕπαρξιν οὐκ ὄντα ποτέ· αὐτὸς γὰρ

ἐποίησεν ἡμᾶς, καὶ οὐχ' ἡμεῖς κατὰ τὸ γεγραμμένον· * (Ps. XCIX. 3.) καὶ αὐτὸς μέν ἐστι ὁ θεὸς ἡμῶν, ἡμεῖς δὲ λαὸς νομῆς αὐτοῦ, καὶ πρόβατα τῆς χειρὸς αὐτοῦ· * (Ps. XCIV. 7.) διὰ δὲ τῆς δευτέρας ταύτης, ἐν ᾗ δραχμῇ παρεικάζεται τὸ ἀπολωλὸς, ὡς ἐκ δέκα πάλιν, τουτέστιν ἐκ τελειότητος, ἤτοι πληθύος τῆς ἀρτίως ἐχούσης εἰς ἀριθμόν· (τέλειος γὰρ καὶ ὁ δέκα, τὴν ἐκ μονάδος ἀναφοίτησιν ἔχων εἰς τὸν ἐπέκεινα δρόμον·) διαδείκνυται σαφῶς ὅτι καθ' ὁμοίωσιν καὶ κατ' εἰκόνα γεγόναμεν τὴν βασιλικὴν, τουτέστι τὴν τοῦ ἐπὶ πάντας θεοῦ· ἡ γάρ τοι δραχμὴ, νόμισμά που πάντως ἐστὶ, χαρακτῆρας ἔχον βασιλικούς· ὅτι δὲ πεσόντες τρόπον τινὰ καὶ ἀπολωλότες εὑρήμεθα παρὰ Χριστοῦ, καὶ πρὸς αὐτὸν μεμορφώμεθα δι' ἁγιασμοῦ καὶ δικαιοσύνης, πῶς ἂν ἐνδοιάσειέ τις; γεγραφότος ὡδὶ τοῦ μακαρίου Παύλου· * (II. Cor. III. 18.) " ἡμεῖς δὲ πάντες ἀνακεκαλυμμένῳ προσώπῳ τὴν δόξαν κυρίου κατοπτριζόμενοι, τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφούμεθα, ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν, καθάπερ ἀπὸ κυρίου πνεύματος· ,, ἐπιστέλλει δὲ καὶ Γαλάταις ὡδί· * (Gal. IV. 19.) " τεκνία, οὓς πάλιν ὠδίνω, ἄχρις οὗ μορφωθῇ Χριστὸς ἐν ὑμῖν· ,, γέγονε δὲ τοῦ πεσόντος ἡ ζήτησις, λύχνον ἁψάσης τῆς γυναικός· εὑρήμεθα γὰρ παρὰ τῆς τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς σοφίας, ἥ τις ἐστὶν ὁ υἱὸς, φωτὸς ἐν ἡμῖν ἀναλάμψαντος τοῦ θείου καὶ νοητοῦ ἑωσφόρου, καὶ τοῦ ἡλίου τῆς δικαιοσύνης ἀνατείλαντος, καὶ διαυγαζούσης ἡμέρας, κατὰ τὸ γεγραμμένον· * (II. Petr. I. 19.) καὶ γοῦν δι' ἑνὸς τῶν ἁγίων προφητῶν, ἔφη που θεὸς περὶ τοῦ πάντων ἡμῶν σωτῆρος Χριστοῦ· * (Is. LXII. 1.) ἐγγίζει ταχὺ ἡ δικαιοσύνη μου ἀποκαλυφθῆναι, καὶ τὸ σωτήριόν μου ὡς λαμπὰς καυθήσεται· καὶ αὐτὸς δέ φησι περὶ ἑαυτοῦ, ποτὲ μὲν ὅτι ἐγώ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου· * (Ioh. VIII. 12.) ποτὲ δὲ πάλιν * (Ioh. XII. 46.), ὅτι ἐγὼ φῶς εἰς τὸν κόσμον τοῦτον ἐλήλυθα· ὁ ἀκολουθῶν ἐμοὶ, οὐ μὴ περιπατήσῃ ἐν τῇ σκοτίᾳ, ἀλλ' ἕξει τὸ φῶς τῆς ζωῆς· οὐκοῦν ἐν φωτὶ σέσωσται τὸ ἀπολωλὸς, καὶ γέγονε ταῖς ἄνω δυνάμεσι θυμηδία τὸ χρῆμα· χαίρουσι γὰρ καὶ αὐταὶ καὶ ἐφ' ἑνὶ ἁμαρτωλῷ μετανοοῦντι· καὶ τοῦτο αὐτὸς ἡμᾶς ἐδίδαξεν ὁ πάντα εἰδώς· εἰ δὲ ἐφ' ἑνὶ τῶν σωζομένων ἑορτάζουσι, τὸν θεῖον που πάντων ἰχνηλατοῦντες σκοπὸν, καὶ ἀκαταλήκτοις εὐ-

nos, quemadmodum scriptum est. Et ipse quidem Deus noster est, nos vero populus pascui eius, et oves manus ipsius. Hac autem secunda parabola, in qua res perdita drachmae comparatur, ex illarum rursus numero denario, id est perfecto, seu plenam summam efficiente (nam perfectus est etiam denarius numerus, qui a monade sursum seriatim ducitur) demonstratur omnino, ad regalem similitudinem ac imaginem, id est Dei summi, nos esse creatos. Nam drachma nummus est, qui regium vultum gerit impressum. Quod autem lapsi quodammodo ac deperditi, a Christo inventi simus, atque ei per sanctificationem atque iustitiam conformati, quis dubitabit? ita scribente beato Paulo: « nos vero omnes revelata facie gloriam Domini speculantes, in eamdem imaginem transformamur, de gloria in gloriam, tamquam a Domini Spiritu. » Scribit etiam in epistola ad Galatas sic: « filioli, quos iterum parturio, donec formetur in vobis Christus. » Facta est enim rei perditae conquisitio, lucernam accendente muliere. Quippe a Dei patris sapientia inventi fuimus, filio scilicet, luce in nobis incendente divino intellectuali lucifero, iustitiaeque exoriente sole, dieque illucescente, sicuti scriptum est. Et quidem per unum de sanctis prophetis ait alicubi Deus de omnium nostrûm servatore Christo: cito appropinquat iustitia mea, et misericordia mea mox revelanda est, et salutare meum ceu lampas accendetur. Ipsemet vero de se aiebat; modo quidem: ego sum lux mundi. Modo rursus: ego lux in hunc mundum veni. Qui sequitur me, non ambulabit in tenebris, sed vitae lumen habebit. Ergo in luce salvata fuit res perdita, idque supernas virtutes gaudio complevit. Nam et ipsae de uno peccatore paenitentiam agente laetantur, ut ille nos docuit qui omnia scit. Quod si vel uno salvato caelestes illi festum agunt, Dei scopum semper sectantes, perpetuisque laudibus

divinam clementiam magnificare soliti, quanta demum laetitia eos adfectos dicemus, universo terrarum orbe salvato, et per fidem in Christum ad veritatis agnitionem vocato?

Homo quidam habuit duos filios.

Partem suam postulavit prodigus, accepit, procul abiit, consumpsit. Deinde ad omnium bonorum egestatem redactus, et divinorum charismatum penuria pressus, fame veluti absumebatur, panem caelestem desiderans. Non enim in solo pane vivit homo, sed in omni verbo quod procedit de ore Dei. Licet etiam accommodare parabolam ethnicis. Ait enim: homini cuidam duo erant liberi, quorum unus sobrius, alter prodigus, qui consumpta contingente sibi patrimonii portione, deinde fame urgente, glandes quibus porci vescebantur coepit gustare. Simile quiddam contigisse peccatoribus comperiemus. Aeque enim omnibus dedit creator, quasi patrimonium quoddam, naturalem ad bene agendum facultatem: sed quidam rem datam conservarunt, divinis obsequentes legibus, et naturali indole ad quamlibet honestatem pellecti. Alii autem a superna bonitate, clementia, et caritate destituti, penuriam rectorum vitae morum experti sunt, escamque habuerunt ethnicorum fabulas, quas glandium instar reputare licet, quibus parum quid dulcedinis inest, multa vero alimenti inanitas et ariditas. Profecto alebat eos Satanas ethnicorum falsis doctrinis, et praecipuorum inter ipsos vaniloquentia. Fabulae enim, nihilque aliud, quam aniles nugae sunt, illorum de iustitia praecepta. Porro est mundi sapientia, ob sermonis harmoniam, aes sonans et cymbalum tinniens. Olim itaque pascebantur ethnicorum scriptis, nullum ad vitae emendationem conferre emolumentum valentibus. Sed postquam Deum requisive-

φημίαις ταῖς τοῦ σώζοντος ἡμερότητα κατακρατεῖν εἰθισμένοι, ὁποίας ἂν τις αὐτοὺς εὐφροσύνης ἀναπίμπλασθαι φαίη ἂν, ὅλης ἀνασεσωσμένης τῆς ὑπ' οὐρανὸν, καὶ διὰ τῆς ἐν Χριστῷ πίστεως κεκλημένης εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας;

Ἄνθρωπός τις εἶχε δύο υἱούς. v. 11.

Ἤτησεν ἄσωτος (1) τὸ ἐπιβάλλον· ἔλα- E. f. 227.
βεν, ἀπεδήμησεν, ἐδαπάνησεν· εἶτα ἐν ἐνδείᾳ γέγονε παντὸς ἀγαθοῦ, καὶ τῶν θεοσδότων χαρισμάτων ἐν σπάνει, καὶ οἷον λιμῷ κατεφθείρετο, τὸν ἄρτον οὐκ ἔχων τὸν ἐξ οὐρανοῦ· οὐ γὰρ ἐπ' ἄρτῳ μόνῳ ζήσεται ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐπὶ παντὶ ῥήματι ἐκπορευομένῳ διὰ στόματος θεοῦ· * ἐφαρμόσειε δ' ἂν τις τὴν παραβολὴν * Matth. IV. 4.
καὶ τοῖς ἐξ ἐθνῶν· ἔφη γὰρ, ἀνθρώπῳ τινὶ δύο μὲν υἱοὺς γενέσθαι· εἶναι δὲ ἕνα μὲν αὐτῶν ἐπιεικῆ, τὸν δὲ ἕτερον ἄσωτον, ὃς δὴ καὶ κατεδηδοκὼς τὸ ἐκνεμηθὲν αὐτῷ τῆς οὐσίας μέρος, εἶτα λιμῷ πιεσθεὶς, τοῖς κερατίοις προσέβαλεν ἅπερ ἤσθιον οἱ χοῖροι· τοιοῦτόν τι πεπονθότας αὐτοὺς ἀποπεπλανημένους εὑρήσομεν· ἐν ἴσῳ μὲν γὰρ ἅπασι δέδωκεν ὁ δημιουργὸς, ὥσπερ τινὰ κλῆρον, τὴν τῆς φύσεως ἐπιτηδειότητα πρὸς τὸ ἀγαθόν· ἀλλ' οἱ μὲν διέσωσαν τὸ δοθὲν, τοῖς θείοις ἀκολουθήσαντες νόμοις, καὶ φυσικαῖς ἐννοίαις χειραγωγούμενοι πρὸς πᾶν ὁτιοῦν τῶν οὐκ ἐκτόπων· οἱ δὲ ἠμοιρηκότες εἰς ἅπαν τῆς ἄνωθεν ἡμερότητος καὶ φειδοῦς καὶ ἀγάπης, ἐν σπάνει γεγόνασι τῶν τῆς ἀρίστης ζωῆς αὐχημάτων, καὶ τροφὴν ἐσχήκασι τὰς ἑλλήνων ψευδομυθίας, ἐν τάξει κερατίων νοουμένας, οἷς ἔνεστι μὲν βραχὺ τὸ γλυκὺ, ἀτροφία δὲ πολλὴ καὶ ξηρότης· καί γε κατεβόσκεν αὐτοὺς ὁ σατανᾶς ταῖς ἑλλήνων ψευδηγορίαις, καὶ ταῖς τῶν παρ' αὐτοῖς λογάδων ἀνοήτοις εὐστομίαις· μῦθοι γὰρ καὶ ἕτερον οὐδὲν καὶ γραοπρεπῆ τερετίσματα τὰ παρ' ἐκείνοις εἰσὶ δικαιώματα· καὶ ἔστιν ἡ τοῦ κόσμου σοφία διὰ τὸ τῆς λέξεως εὔηχες χαλκὸς ἠχῶν ἢ κύμβαλον ἀλαλάζον· οὐκοῦν ἐτρέφοντο μὲν πάλαι τοῖς ἑλληνικοῖς συγγράμμασιν, οὐδεμίαν ὄνησιν εἰς κατόρθωσιν τῆς ἀρετῆς ἐργάσασθαι δυναμένοις· ἐπειδὴ δὲ ἐξεζήτησαν τὸν

(1) Citatur hoc fragmentum in Macarii codice catenae ad Lucam ex Cyrillo in psalmos; verumtamen quia psalmus ad quem pertinet non nominatur; huic vero loco Lucae cap. XV. 11. aptissime convenit, heic a me, prout iam fecit Macarius, retinetur.

θεὸν, καὶ ἀπὸ τῆς μακρᾶς πλάνης ἐπανῆλθον, ὡς νεκροὶ μὲν ἀνέζησαν, ὡς δὲ ἀπολωλότες εὑρέθησαν· τῶν μὲν γὰρ ἔτι πλανωμένων, καὶ τὸν φύσει θεὸν οὐκ εἰδότων, νεκρός τέ ἐστι καὶ οἱονεὶ ἀπεψυγμένος ὁ νοῦς, καὶ νεκρῶν ἔργων ἐπιμελητής· ταῦτα δὲ ἐστὶ τὰ θελήματα τῆς σαρκός· τῶν γε μὴν ἐπιστρεψάντων πρὸς θεὸν, καὶ ἐπεγνωκότων τὴν ἀλήθειαν, οὐκ ἔστι νεκρὸς ὁ νοῦς· τὴν παρὰ Χριστοῦ δὲ ζωοποίησιν πεπλουτηκὼς, ζῇ μᾶλλον, καὶ τὴν εἰς ζωὴν σπουδασμάτων ποιεῖται φροντίδα· καὶ νεκρῶν μὲν ἔργων ἀποφοιτᾷ, ἐπιθυμεῖ δὲ τῆς εἰς αἰῶνα ζωῆς, τῆς ἔν γε φημὶ τῷ αἰῶνι τῷ μέλλοντι δοθησομένης παρὰ Χριστοῦ τοῖς πιστεύσασιν εἰς αὐτόν.

A. f. 208.a E. f. 218. b. Δοκεῖ μέν τισι διὰ τῆς τῶν υἱῶν δυάδος, τοὺς ἁγίους ἀγγέλους κατασημαίνεσθαι, καὶ ἡμᾶς δὲ τοὺς ὄντας ἐπὶ τῆς γῆς· τὸ μὲν τοῦ πρεσβυτέρου πρόσωπον, ἅτε δὴ καὶ ζῶντος ἐπιεικῶς, τὸ τῶν ἁγίων ἀγγέλων τάγμα δηλοῦν· τὸ δέ γε τοῦ νεωτέρου τε καὶ ἀσώτου, τὸ γένος τὸ ἀνθρώπινον· εἰσὶ δὲ τῶν ἐν ἡμῖν τινὲς, οἳ δὴ καὶ ἑτέραν ἰόντες τρίβον, διὰ μὲν τοῦ πρεσβυτέρου καὶ εὖ βεβιωκότος υἱοῦ, καταδηλοῦσθαι φασὶ τὸν κατὰ σάρκα Ἰσραὴλ, διὰ δέ γε τοῦ ἑτέρου, ὃς καὶ ζῆν εἵλετο φιληδόνως, καὶ ἀπεφοίτησε τοῦ πατρὸς, τὴν τῶν ἐθνῶν γράφεσθαι πληθύν· ἀπόψηφος (1) δὲ ταῖς περὶ τούτων δόξαις εἰμὶ μὲν ἐγώ· δοκιμαζέτω δὲ τὸ ἀληθὲς ὁ φιλομαθής· ὅταν μὲν γὰρ εἰς τὸ τῶν ἀγγέλων πρόσωπον ἀναγάγωμεν τὸν γνήσιον υἱὸν, οὐχ εὑρήσομεν αὐτὸν τὰς τοῖς ἁγίοις ἀγγέλοις πρεπούσας εἰπόντα φωνὰς, οὔτε μὴν οὕτω διακείμενον καθάπερ ἐκεῖνοι περὶ τοὺς ἐπιστρέφοντας ἐξ ἁμαρτιῶν εἰς μετάνοιαν· ὁ μὲν γὰρ τῶν ὅλων σωτὴρ καὶ κύριος, χαρὰν εἶναι φησὶν ἐν οὐρανοῖς ἐνώπιον τῶν ἁγίων ἀγγέλων, ἐφ᾽ ἑνὶ ἀνθρώπῳ ἁμαρτωλῷ μετανοοῦντι· ὅ γε μὴν ἐν τῇ προκειμένῃ παραβολῇ γραφόμενος υἱὸς ὡς εὐπαράδεκτος τῷ πατρὶ, καὶ ἀδιάβλητον ἐσχηκὼς τὸν βίον, ὀργισθῆναι λέγεται, καὶ ἀφιλαλλήλου γνώμης εἰς τοῦτο ἐλθεῖν, ὥστε καὶ ἐγκαλέσαι τῷ πατρὶ τὴν ἐπὶ τῷ σεσωσμένῳ φιλοστοργίαν· οὐ γὰρ

runt, et a longo errore regressi sunt; qui mortui erant revixerunt, et qui perierant inventi sunt. Certe illorum qui adhuc errant, neque verum Deum agnoscunt, emortua mens est et quasi exanimis, nec nisi operum mortuorum studiosa; cuiusmodi sunt carnis cupiditates. Illorum vero qui ad Deum sunt conversi, veritatemque agnoverunt, non est mens emortua; immo vero a Christo vivificata, vivit maxime, et utilium vitae officiorum studium gerit: a mortuis se subtrahit operibus, et aeternam vitam affectat, illam inquam, quae in futuro saeculo fidelibus suis a Christo donabitur.

Videtur nonnullis par hoc filiorum significare sanctos angelos, simulque nos terrae incolas; ita ut senioris persona, utpote qui modeste vixerit, angelorum ordinem denotet; iunioris autem et luxuriosi persona, humanum genus. Sunt etiam ex nostris aliqui, qui alia via incedentes, per seniorem quidem frugi vitae filium, designari Israhelis populum; per alterum vero, qui vivere voluptarie voluit, et a patre discessit, gentium describi multitudinem. Atqui ego ab istorum sententiis plane recedo. Quisquis vero eruditior est, veritatem exploret. Nam si ad angelorum personam sobrium illum anagogice referamus, haud comperiemus dici ab eo sanctis angelis digna verba, neque ita ut illos, adfectum erga reduces a peccatis ad paenitentiam. Namque omnium Servator ac dominus, gaudium fieri ait in caelis coram angelis sanctis, propter unum paenitentem peccatorem. At ille qui in hac parabola depingitur filius, ut patri acceptus, et inculpabili more ornatus, stomachatus dicitur, et adeo procul benivola mente fuisse, ut etiam patri exprobraverit erga salvatum filium caritatem. Non enim voluit, inquit scriptura, convivio interesse, moleste ferens, quod filius paenitens et vix

(1) Citat ex Cyrillo in Lucam hunc adamussim locum Scholiastes a me editus AA. class. T. IX. p. 451.

a culpa resipiscens, receptus esset, quod vitulus eius causa occisus, et quod amicorum sollemnem coetum propter ipsum pater convocasset. Haec angelorum, ut dixi, voto repugnant, qui laetantur Deumque canticis laudant quotiescumque mundi incolas salvari vident. Quare tum quoque cum Bethleemi nasci secundum carnem de muliere passus est filius, pastoribus laetum nuncium referebant dicentes: nolite timere vos; ecce enim nunciamus vobis gaudium magnum, quod fiet universo populo, quia natus est vobis hodie salvator Christus dominus in Davidis civitate. Hymnis autem et laudationibus natum ornantes aiebant: gloria in altissimis Deo, et in terra pax, in hominibus bona voluntas.

Sin vero quis dicat carnalem Israhelem a frugi bonoque filio significari, denuo nos ab hac comprobanda sententia deterremur, quia nullo modo dici potest de Israhele quod inculpabilem vitam sectari voluerit. In universa enim, ut ita dicam, inspirata scriptura reprehensos Israhelitas videre est. Namque ut apostatis et contumacibus dictum est Hieremiae voce: « quid invenerunt patres vestri in me iniquitatis, quia se elongaverunt a me, et ambulaverunt post vanitatem, et vani facti sunt? » His consona, Isaiae quoque ore de iisdem locutus est Deus: « appropinquat mihi populus hic oretenus, cor vero eius procul me abest. Frustra me colunt, docentes doctrinas et mandata hominum. » Iamvero his tantopere incusatis quis verba accommodet quae in parabola a fideli bonoque filio dicuntur? Ait enim: en tot annis tibi servio, mandatum tuum numquam transgressus sum. Porro Israhelitae malam sibi exprobrari vitam non audissent, nisi divinis violatis mandatis ad mores improbos fuissent conversi.

Ceteroqui et illud dicendum arbitror, quod nempe aliqui ad Servatoris nostri personam referre volunt saginatum vitulum, quem pater occidit, converso ad re-

ἠθέλησε, φησὶν, εἰς τὴν ἑστίαν εἰσελθεῖν, ἀσχάλλων ὅτι καὶ εἰσεδέχθη μετανοῶν ὁ ἀνανήψας μόλις· τέθυται δὲ καὶ ὁ μόσχος ὑπὲρ αὐτοῦ, καὶ ὅτι τετέλεκεν ἐπ' αὐτῷ πανήγυριν ὁ πατήρ· μάχεται δὲ τοῦτο, ὡς ἔφην, τῷ σκοπῷ τῶν ἁγίων ἀγγέλων· χαίρουσι γὰρ καὶ δοξολογοῦσι θεὸν, σωζομένους ὁρῶντες τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς· καὶ γοῦν, ὅτε τὴν ἐν Βηθλεὲμ ἀπότεξιν κατὰ σάρκα ἐκ γυναικὸς ὑπέμεινεν ὁ υἱὸς, τοῖς μὲν ποιμέσιν εὐηγγελίζοντο λέγοντες, μὴ φοβεῖσθε ὑμεῖς· ἰδοὺ γὰρ εὐαγγελιζόμεθα ὑμῖν χαρὰν μεγάλην, ἥτις ἔσται παντὶ τῷ λαῷ· ὅτι ἐτέχθη ὑμῖν σήμερον σωτὴρ, ὅς ἐστι Χριστὸς κύριος ἐν πόλει Δαβίδ· ὑμνῳδίαις δὲ καὶ δοξολογίαις στεφανοῦντες τὸν γεγεννημένον, ἔφασκον, δόξα ἐν ὑψίστοις θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία.

Εἰ δὲ δή τις λέγοι, τὸν κατὰ σάρκα Ἰσραὴλ σημαίνεσθαι διὰ τοῦ γνησίου καὶ ἐπιεικοῦς υἱοῦ, ἀφίστησι πάλιν ἡμᾶς τοῦ χρῆναι συναινεῖν τῇ τοιᾷδε δόξῃ, τὸ κατ' οὐδένα τρόπον ἁρμόσαι τῷ Ἰσραὴλ τὸ ἀκαταψέκτως ἑλέσθαι βιοῦν· διὰ πάσης γὰρ ὡς ἔπος εἰπεῖν τῆς θεοπνεύστου γραφῆς, διαβεβλημένους ἔστιν ἰδεῖν· ὡς γὰρ ἀποστάτας καὶ ἀπειθεῖς, εἴρηται γοῦν πρὸς αὐτοὺς διὰ φωνῆς Ἱερεμίου· * τί εὕροσαν οἱ πατέρες ὑμῶν ἐν ἐμοὶ πλημμέλημα, * Hier. II. 5.
ὅτι ἀπέστησαν μακρὰν ἀπ' ἐμοῦ, καὶ ἐπορεύθησαν ὀπίσω τῶν ματαίων, καὶ ἐματαιώθησαν; συνῳδὰ δὲ τούτοις καὶ διὰ φωνῆς Ἡσαΐου περὶ αὐτῶν ἔφη που θεός· * " ἐγγίζει μοι ὁ * Is. XXIX. 13.
λαὸς οὗτος τοῖς χείλεσιν· ἡ δὲ καρδία αὐτοῦ, πόῤῥω ἀπέχει ἀπ' ἐμοῦ· μάτην δὲ σέβονταί με διδάσκοντες διδασκαλίας ἐντάλματα ἀνθρώπων· " εἶτα πῶς τούτοις οὕτω καταγνωσμένοις, προσθείη τίς ἂν τὰς ἐν τῇ παραβολῇ φωνὰς, ὡς παρὰ τοῦ γνησίου καὶ ἐπιεικοῦς υἱοῦ προενηνεγμένας; ἔφη γάρ· ὅτι ἰδοὺ τοσαῦτα ἔτη δουλεύω σοι, καὶ οὐδέποτε ἐντολήν σου παρῆλθον· ἀλλ' οὐκ ἂν ἐσχήκασι διαβεβλημένην τὴν ζωὴν, εἰ μὴ τὰς θείας παρατρέχοντες ἐντολὰς πρὸς ἐξίτηλον ἐτράποντο.

Ἄλλως τε χρῆναι γὰρ οἶμαι κἀκεῖνο εἰπεῖν· βούλονταί τινες εἰς τὸ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν πρόσωπον ἀναφέρειν τὸν μόσχον τὸν σιτευτὸν, ὃν τέθυκεν ὁ πατὴρ κεκλιμένου πρὸς

ἐπιστροφὴν τοῦ υἱοῦ· εἶτα πῶς ὁ γνήσιος υἱὸς, ὁ σοφὸς καὶ ἐπιστήμων καὶ γεγονὼς εὐπάρεδρος, ὃν δὴ καὶ εἰς πρόσωπον τῶν ἁγίων ἀγγέλων εἰσκομίζουσί τινες, ὀργῆς καὶ λύπης ἐποιεῖτο πρόφασιν τὸ σφαγῆναι τὸν μόσχον; οὐ γάρ τι λελυπημένας κατίδοι τίς ἂν τὰς ἄνω δυνάμεις τοῦ κατὰ σάρκα θάνατον ὑπομείναντος τοῦ Χριστοῦ, καὶ οἷον σφαγέντος ὑπὲρ ἡμῶν· ἔχαιρον γὰρ μᾶλλον, ὡς ἔφην, αἵματι τῷ ἁγίῳ σωζομένην ὁρῶντες τὴν ὑπ' οὐρανόν· ἀνθ' ὅτου δὴ οὖν καί φησιν ὁ γνήσιος υἱὸς τὸ, ἐμοὶ οὐδέποτε ἔδωκας ἔριφον· τίνος γὰρ τῶν ἀγαθῶν ἐνδεῖ τοῖς ἁγίοις ἀγγέλοις; καί τοι πλουσίᾳ χειρὶ τῶν πνευματικῶν χαρισμάτων τὴν χορηγίαν ἐκνενέμηκεν αὐτοῖς ὁ τῶν ὅλων δεσπότης· ἢ καὶ ποίας ἂν ἐδεήθησαν θυσίας ἔν γε τοῖς καθ' ἑαυτούς; οὐ γάρ που καὶ ὑπὲρ αὐτῶν ἔδει παθεῖν τὸν Ἐμμανουήλ· εἰ δὲ δή τις οἴοιτο, καθάπερ ἤδη προεῖπον, τὸν κατὰ σάρκα Ἰσραὴλ σημαίνεσθαι διὰ τοῦ γνησίου καὶ ἐπιεικοῦς γεγονότος υἱοῦ, πῶς ἀληθεύσει λέγων, ὅτι ἐμοὶ οὐδέποτε ἔδωκας ἔριφον; εἴτε γὰρ μόσχος εἴτε ἔριφος ὑπὲρ ἁμαρτίας θῦμα νοοῖτο Χριστὸς, ἀλλ' οὐχ ὑπέρ γε μόνων τέθυται τῶν ἐθνῶν, ἀλλ' ἵνα καὶ αὐτὸν ἐξελεῖται τὸν Ἰσραὴλ, ἐπὶ τῇ τοῦ νόμου παραβάσει πολλὴν ὑπομείναντα τὴν κατάῤῥησιν· καὶ μαρ-
* Hebr. XIII. 12. τυρήσει γράφων ὁ σοφώτατος Παῦλος· * “διὸ καὶ ὁ υἱὸς (1), ἵνα ἁγιάσῃ διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος τὸν λαὸν, ἔξω τῆς πύλης ἔπαθε.”

Τίς οὖν ἄρα ἐστὶ τῆς παραβολῆς ὁ σκοπός; πολυπραγμονήσωμεν τὴν αἰτίαν, ἐφ' ᾗ καὶ γέγονεν, εἰσόμεθα γὰρ οὕτω τὸ ἀληθές· ἔφη τοίνυν ὁ μακάριος οὗτος Λουκᾶς ἐν τοῖς
* Luc. XV. 1. ὀπίσω βραχὺ * περὶ πάντων ἡμῶν σωτῆρος Χριστοῦ· ἦσαν δὲ πάντες αὐτῷ ἐγγίζοντες οἱ τελῶναι καὶ οἱ ἁμαρτωλοὶ ἀκούειν αὐτοῦ· καὶ ἐγόγγυζον οἵ τε φαρισαῖοι καὶ οἱ γραμματεῖς, λέγοντες ὅτι οὗτος ἁμαρτωλοὺς προσδέχεται, καὶ συνεσθίει αὐτοῖς· κατακεκραγότων τοίνυν τῶν γραμματέων καὶ φαρισαίων τῆς ἐνούσης αὐτῷ γαληνότητος καὶ φιλανθρωπίας, καὶ ἐγκαλούντων αὐτῷ τὸ προσδέχεσθαί τινας τῶν ἐν βεβηλώσει ζωῆς, καὶ διδά-

ditum filio. Sed enim quomodo bonus ille filius, sapiens prudensque et perpetuus patris adsessor, quem quidem nonnulli tamquam sanctorum angelorum personam invehunt, irae dolorisque causam sumeret ex vituli occisione? Non enim doluisse quisquam comperiet supernas virtutes mortem in carne sua Christo patiente, et tamquam caeso: quia gaudebant potius, ut dixi, sancto sanguine salvatum cernentes orbem terrarum. Quin adeo frugi filius aiebat: mihi numquam saltem haedum dedisti. Nam quid bonae rei deest sanctis angelis? quandoquidem liberali manu spiritalium munerum largitionem contulit illis rerum omnium Dominus. Vel quanam per se ipsi indigebant victima? Non enim ipsorum causa pati oportuit Emmanuhelem. Quod si quis existimat, ut iam antea dixi, carnalem Israhelem significari a fideli modestoque filio, quomodo vere dicet: mihi numquam haedum dedisti? Nam sive ut vitulus sive ut haedus, victima pro peccato intelligatur Christus, non tamen propter solos ethnicos immolatus fuit, verum etiam ut Israhelem liberaret, qui ob legis transgressionem magnopere incusatus fuerat. Testis aderit Paulus: « propterea et filius, ut sanctificaret proprio sanguine populum, extra portam passus est. »

Quinam est ergo parabolae sensus? Causam scrutemur, ob quam ea dicta fuit, atque ita rei veritatem sciemus. Ait beatus hic Lucas in paulo retro scriptis de nostro omnium servatore Christo: « cuncti vero accedebant publicani et peccatores ad audiendum eum. Murmurabant vero pharisaei et scribae, dicentes: hic peccatores recipit, et cum iis manducat. » Ergo publice vituperantibus scribis ac pharisaeis ingenitam Christo mansuetudinem ac benignitatem, et exprobrantibus quod aliquot maculosae vitae homines admitteret eosque doceret; necessariam apprime ipsis

(1) Ita evidenter υἱός uterque codex A et E, non Ἰησοῦς vel κύριος ut est vulgo apud Gr. et Lat.

praedictam parabolam Christus proposuit; ex qua hoc praeclare cognoscere possumus, velle scilicet omnium Deum, hominem illum quoque qui a se numquam recesserit, vereque fidelis fuerit, et sancte vivere assuetus sit, qui denique optimus existimetur, hunc inquam patris voluntati studiose se conformare; id est cum aliqui ad paenitentiam fuerint vocati (etiamsi hi forte damnabiles valde fuissent) gaudere potius, quam hostilem adversus eos fovere dolorem.

Etenim et nos ipsi simile quiddam interdum experimur. Agunt quidam praeclaram optimamque vitam; alius vero infirmatur et vincitur, ad omne genus nequitiae prolapsus. Hic sub ipsa senectute saepe ad Deum convertitur, et peccatorum a se antea veniam petit, meliore suscepto proposito. Vel iam fortasse humanae vitae stadio abiturus divinum baptismum impetrat, et crimina delet, miserente Deo. Tum vero stomachantur interdum ob eam rem nonnulli, aiuntque: hic qui illud egit, et hoc dixit, non persolvit iudici vitae suae poenas, tamque splendida et pretiosa dignus fuit gratia, inter Dei filios adscitus est, et sanctorum gloria honoratus. Haec aliquando effutiunt quidam ex intempestiva sua pusillanimitate, non se accommodantes communis patris menti; qui laetatur valde, salvari cernens qui perierant; eosque in antiquam formam libertatemque restituit, stola primaeva exornans, et anulum illorum manui inserens, quae est liberis hominibus congrua Deoque iucunda exornatio. – Cerne enim ut ei (animae) eximiam omnimodis pulchritudinem imprimit, et inculpabilis vitae splendorem conciliat. Omni enim ornatu venustat, intellectuali videlicet ac spiritali, colentium se animas; ut singulis dici queat illud lyrâ psallentis: audi filia et vide, et reliqua.

σκεν αὐτῶν, ἀναγκαιοτάτην αὐτοῖς ἐποιήσατο Χριστὸς τῆς προκειμένης παραβολῆς τὴν παράθεσιν, δι' ἧς ἔξεστιν ἰδεῖν ἐκεῖνο καλῶς· βούλεται γὰρ οἷα τῶν ὅλων Θεὸς, καὶ τὸν εὐπάρεδρόν τε καὶ γνήσιον ἀληθῶς, καὶ βιοῦν εἰδότα σεπτῶς, καὶ τὸν εἰς ἄκρον ἐπιεικείας λαχόντα τὴν δόξαν, ἀκολουθεῖν ἐπείγεσθαι τοῖς θελήμασιν αὐτοῦ· καὶ τοῖς καλουμένοις εἰς μετάγνωσιν, κἂν εἴ τινες εἶεν τῶν σφόδρα κατεγνωσμένων, ἐφήδεσθαι μᾶλλον, ἢ γοῦν ἀφιλάλληλον ἐπ' αὐτοῖς εἰσδέχεσθαι λύπην.

Πάσχομεν γὰρ ἔσθ' ὅτε τι τοιοῦτον καὶ ἡμεῖς αὐτοί· ζῶσι μὲν γάρ τινες τὴν πάγκαλην τε καὶ πανάριστην ζωήν· ἕτερος δέ τις ἀσθενεῖ καὶ ἡττᾶται, πρὸς πᾶν εἶδος φαυλότητος κατενηνεγμένος· εἶτα πρὸς αὐτῷ τῷ γήρᾳ πολλάκις ἐπιστρέφει πρὸς Θεὸν, καὶ τὴν ἐπὶ τοῖς προημαρτημένοις συγγνώμην αἰτεῖ, τῶν ἀμεινόνων γενόμενος ἐραστής· ἢ τάχα που καὶ μέλλων τὸν ἀνθρώπινον καταλύειν βίον, ἀξιοῦται τοῦ θείου βαπτίσματος, καὶ ἀποσκευάζεται τὰ ἐγκλήματα τοῦ Θεοῦ κατοικτείροντος· εἶτα χαλεπαίνουσιν ἔσθ' ὅτε τινὲς ἐπ' αὐτῷ δὴ τούτῳ, καὶ φασίν· εἶτα ὁ τὸ δέ τι πράξας, κἀκεῖνο εἰπὼν, οὐκ ἐκτέτικε τῷ κριτῇ τῶν βεβιωμένων τὰς δίκας, καὶ ἠξιώθη τῆς οὕτω λαμπρᾶς καὶ ἀξιαγάστου χάριτος, ἐν υἱοῖς ἐγράφη Θεοῦ, καὶ τῇ τῶν ἁγίων τετίμηται δόξῃ· ταῦτα γάρ ἔσθ' ὅτε παραπτύουσί τινες ἐξ ἀκαίρου μικροψυχίας, οὐχ ἑπόμενοι τῷ σκοπῷ τοῦ πάντων πατρός· χαίρει γὰρ λίαν, σωζομένους ὁρῶν τοὺς ἀπολωλότας, καὶ ἀνακομίζει πρὸς τὸ ἐν ἀρχαῖς σχῆμα, διδοὺς αὐτοῖς τὸ ἐλεύθερον, καὶ στολῇ τῇ πρώτῃ κατακαλλύνων αὐτοὺς, καὶ δακτύλιον διδοὺς εἰς τὴν χεῖρα· τοῦτο δέ ἐστιν ἐλευθέροις πρέπουσα θεοφιλὴς εὐκοσμία. — Ἄθρει (1) γὰρ ὅπως διὰ τρό- I. f. 134.
που παντὸς ἐξαίρετον αὐτῇ τὸ κάλλος ἐνσημαίνεται, καὶ τῆς ἀμωμήτου ζωῆς ἐνεργάζεται τὴν φαιδρότητα· κατακαλλύνει γὰρ κόσμῳ παντὶ, νοητῷ δηλονότι καὶ πνευματικῷ, τὰς τῶν σεβομένων αὐτὸν ψυχὰς, ἵνα καὶ πρὸς ἑκά-

(1) Fragmentum hoc citatur ex Cyrillo ad Lucam in catena ad prophetas vat. cod. I. f. 134. (Confer Script. vet. T. IX. p. 741.) Heic autem a me coniecturaliter collocatur, quia sermo esse videtur de filio prodigo.

στιν λέγηται τὸ διὰ τῆς τοῦ ψάλλοντος λύ-
* Ps. XLIV. 11. ρας *, ἄκουσον θύγατερ, καὶ ἴδε, καὶ τὰ λοιπά.
— Ἔσθημα δ' ἐστὶ τὸ εἰς τιμὴν καὶ δόξαν ἀλη-
θῆ τῷ ἱερῷ καὶ ἁγίῳ γένει Χριστὸς, κόσμημά
τε λαμπρὸν καὶ ὑπερκόσμιον ταῖς τῶν ἁγίων ψυ-
χαῖς· ὅσοι γὰρ εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε, Χρι-
* Gal. III. 27. στὸν ἐνεδύσασθε, φησί· * καὶ ἀληθὴς ὁ λόγος.

v. 16. Ἐπεθύμει γεμίσαι τὴν κοιλίαν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν κερατίων.

A. f. 210. b. E. f. [illegible] Τοιοῦτόν τι παθόντα καταθρήσαιμεν
ἂν καὶ τὸν ὡς ἐν τύπῳ παραβολῆς γραφό-
μενον ἄσωτον, ὃς τὴν πατρῴαν οὐσίαν ἐν ἀλ-
λοδαπῇ κατεδήδοκεν· ἐνδείᾳ τε τῶν ἄνωθεν
ἀγαθῶν ἐφθείρετο, καὶ λιμὸς οἷά τις τῶν
οὐρανίων αὐτὸν κατεβόσκετο μαθημάτων·
ἐπεθύμει τε χορτασθῆναι ἀπὸ τῶν κερατίων
ὧν ἤσθιον οἱ χοῖροι, ἀλλὰ διαῤῥέουσα ἡ διά-
κενος ἡδονὴ, κενὸν αὐτὸν κατελίμπανε, καὶ
ἦν ἐν ἐνδείᾳ παντάπασιν.

v. 18. Ἀναστὰς πορεύσομαι πρὸς τὸν πατέρα μου.

E. f. 238. Καὶ ὁ κύριος γὰρ κελεύων παῤῥησιάζε-
σθαι, καὶ λέγειν ἐν ταῖς προσευχαῖς, πάτερ,
ἐκεῖνο τοῖς προσευχομένοις νοεῖν δίδωσιν,
ὅτι εἰ πατέρα καλοῦμεν θεὸν, καὶ τῆς οὕτω
λαμπρᾶς ἠξιώθημεν τιμῆς, δεῖ καὶ ἀξίως τοῦ
τετιμηκότος πολιτεύεσθαι· τοῦτο γὰρ καὶ Πέ-
* I. Petr. I. 7. τρος ὁ μέγας φησίν· * εἰ πατέρα ἐπικαλεῖ-
σθε, λέγων, τὸν ἀπροσωπολήπτως κρίνοντα
κατὰ τὸ ἑκάστου ἔργον, ἐν φόβῳ τὸν τῆς παροι-
A. f. 212. b. E. f. 242. κίας ὑμῶν χρόνον ἀναστράφητε. — Ἴσως
ἐρεῖς κατὰ σαυτόν· κεκηλίδωμαι διὰ πολλῆς
ἁμαρτίας· εἶτα, πῶς ἂν γενοίμην καθαρὸς
ὁ οὕτω μεμολυσμένος; ἄκουε τοιγαροῦν καὶ
τὰ παρ' ἡμῶν: οἶδας ὅτι πεπλημμέληκας
ὅλως; ὁμολογεῖς τὴν ἀσθένειαν; διαμέμνη-
σαι τῶν ὀλισθημάτων; ἐγγὺς εἶ τοῦ σώζεσθαι·
καθάρσεως γὰρ ἀρχὴ τὸ ὁμολογεῖν ἁμαρ-
* Is. XLIII. 26. τίας· οὕτω καὶ γέγραπται *, λέγε σὺ τὰς
ἀνομίας σου πρῶτος, ἵνα δικαιωθῇς· οὐ γάρ
ἐστι σκληρὸς ὁ πάντων δεσπότης· οὐκ ἀμεί-
λικτος, χρηστὸς δὲ μᾶλλον καὶ φιλοικτίρμων
καὶ ἀγαθὸς καὶ εἰδὼν τὸ πλάσμα· καὶ γὰρ
μέγα καὶ ὁμολογία καὶ φυγὴ τοῦ κακοῦ· οὔ-
A. f. 2[illegible] E. f. 241. τως ἐδέχθη ὁ ἄσωτος. — Ἀλλὰ τίς ὁ μό-
σχος ὁ σιτευτὸς, ἢ πάντως Χριστὸς (1), τὸ

— Vestimentum est itaque honoris veraeque gloriae sacrosanctae genti Christus, ornatusque splendidus et supramundanus sanctorum animabus. Quicumque enim in Christo baptizati estis, Christum induistis, inquit scriptura; idque vere dicitur.

Cupiebat implere ventrem suum de siliquis.

Huiusmodi aliquid patientem observemus eum quem nobis parabolae figura describit luxuriosum, qui paternam substantiam in peregrina regione exhauserat, et supernorum bonorum egestate peribat. Nam penuria quaedam caelestium doctrinarum ipsum consumebat; cupiebatque satiari siliquis quas porci vorabant; sed fluxa et vana voluptas vacuum ipsum destituebat, atque omnino egestate premebatur.

Surgens ibo ad patrem meum.

Namque et Dominus confidere iubens, atque in orationibus uti vocabulo « pater » illud ab orantibus vult intelligi, quod si patrem appellamus Deum, et tam splendidi honoris donum sumus consecuti, oportet dignam honorante Deo vitam instituere. Hoc Petrus quoque magnus ait: si patrem, inquit, invocatis eum qui sine acceptione personarum iudicat secundum uniuscuiusque opus, cum timore incolatus vestri tempore conversamini. — Fortasse tecum ipse dices: multiplici sordidatus sum peccato; quomodo mundus fiam, qui tantopere sum maculosus? Audi me igitur. Scis te omnino peccasse? morbum fateris? memor es lapsuum tuorum? iam prope a salute abes; namque emendationis initium est, peccati confessio. Sic etiam scriptum est: dic tu prior peccata tua, ut iustificeris; non enim inclemens est omnium Dominus, non inexorabilis; sed mitis atque misericors et bonus; et naturae nostrae conscius. Magnum quiddam est confessio, malique cessatio. Ita receptus fuit luxuriosus. — Quinam porro est vitulus saginatus, nisi omnino Chri-

(1) Haec in codice sub Cyrilli nomine recitantur, quamquam dictis ab eodem superius repugnare videntur. Sed in abrupto opere mirum non est videri quaedam dissoluta aut contraria.

stus, immaculata hostia, mundi peccatum auferens, immolatus atque comesus? Nam quatenus naturaliter irrationali animalique carne circumdabatur, quamquam eam sua gloria repleverat, vitulus intelligitur, expers quidem iugo peccati; saginatus autem, quatenus ante mundi constitutionem praefinitum fuerat Christi mysterium, tremenda magnaque victima, quam participare conceditur recedentibus a peccato.

ἄμωμον ἱερεῖον, ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, ὁ θυόμενος καὶ ἐσθιόμενος; καθ᾽ ὃ γὰρ τὴν ἄλογον φύσει καὶ κτηνώδη σάρκα περιεβάλετο, κἂν αὐτὴν τῶν οἰκείων αὐχημάτων πεπλήρωκε, μόσχος νοεῖται, ἀπερίζυγος μὲν τοῦ νόμου τῆς ἁμαρτίας, σιτευτὸς δὲ καθ᾽ ὃ πρὸ καταβολῆς (1) κόσμου προώριστο τὸ κατὰ Χριστὸν μυστήριον, ἡ φρικώδης καὶ μεγάλη θυσία, ἧς μετασχεῖν ἐφεῖται τοῖς ἐπανιοῦσιν ἐξ ἁμαρτίας.

Cap. XVI.

Homo quidam erat dives qui habebat villicum.

Verumtamen illud quoque studiosis dicimus, nempe parabolas nobis oblique et obscure rerum utilium demonstrationem facere, si modo ipsarum breviter et summatim sensum observemus. Non enim cunctas parabolae partes subtiliter et morose scrutari oportet, ne praeter mensuram pergens sermo, molestus fiat superfluitate sua audiendi studiosis, neque etiam nugandi copiam nonnullis suppeditet; veluti hac ipsa in parabola usuveniret. Nam si quis velit adamussim exponere, quis heic a nobis intelligendus sit homo, qui diffamatum habuit villicum, quis item hunc accusaverit, quinam debitores fuerint, et qui novas debiti sui tabulas fecerint, et curnam alius oleum, alius triticum debuisse dicatur, obscurum sane et supervacaneum faciet sermonem. Non ergo omnino omnes parabolae partes idoneae sunt ad argumenti explanationem, sed ad exemplum potius necessarii alicuius negotii sumendae sunt, quô simpliciter id demonstretur quod audientibus utile futurum sit. Est itaque parabolae sensus hic. Omnium Deus cunctos homines vult salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire. Idcirco et legem auxilii causa dedit, ut ait propheta. Legem autem heic dicimus, haud illam adamussim quae per Moysem ministrata fuit, sed universam potius divinitus inspiratam scri-

ΚΕΦ. Ιϛ΄.

Ἄνθρωπός τις ἦν πλούσιος, ὃς εἶχεν οἰκονόμον. v. 1

Πλὴν κἀκεῖνο φαμὲν τοῖς φιλομαθέσιν, A f. 215 B. f. 152.
ὅτι πλαγίως καὶ ἀσυμφανῶς ἡμῖν αἱ παραβολαὶ πραγμάτων ὀνησιφόρων δήλωσιν εἰσκομίζουσιν ὅταν αὐτῶν ἐν βραχεῖ καὶ συνεσταλμένως τὸν νοῦν καταθρήσωμεν· οὐ γὰρ ἅπαντα τῆς παραβολῆς τὰ μέρη πολυπραγμονεῖσθαι χρὴ λεπτῶς καὶ ἐξητασμένως, ἵνα μή τε πρὸς τὸ πέρα μέτρου βαδίζων ὁ λόγος καταλυπήσῃ τῷ περιττῷ τοὺς φιλακροάμονας, μήτε μὴν ἀδολεσχίας ὄχλον ἐνεργάσηταί τισιν· οἷον καὶ ἐπὶ τῆς προκειμένης παραβολῆς· εἰ γὰρ βούλοιτό τις διαφανοῦν, τίς μὲν ἂν νοηθείη πρὸς ἡμῶν ὁ ἄνθρωπος, ὁ τὸν διαβεβλημένον ἔχων οἰκονόμον, ἢ καὶ τίς ἂν εἴη τυχὸν ὁ διαβεβληκὼς αὐτόν, τίνες δὲ καὶ οἱ τοῖς ὀφλήμασιν ἔνοχοι, καὶ τὰς τῶν ὀφλημάτων ποιοῦντες ἀποκοπάς, καὶ διὰ ποίαν αἰτίαν ὁ μὲν ἔλαιον, ὁ δὲ σῖτον ἐποφλῆσαι λέγεται, σκοτεινὸν ἅμα καὶ περιττὸν ἀποτελέσει τὸν λόγον· οὐκοῦν οὐ πάντη τε καὶ πάντως ἅπαντα τῆς παραβολῆς τὰ μέρη τῇ τῶν δηλουμένων εἰσὶ θεωρίᾳ χρήσιμα, εἰς εἰκόνα δὲ ληφθεῖεν ἂν ἀναγκαίου πράγματος ἀμυδρῶς ὑποφαίνουσαν τὸ τελοῦν εἰς ὄνησιν τοῖς ἀκροωμένοις· ἔστι τοίνυν τῆς παραβολῆς τοιοῦτος ὁ νοῦς· ὁ τῶν ὅλων θεὸς πάντας ἀνθρώπους θέλει σωθῆναι, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν· * ταύ- * I. Tim. II. 4
τῃ τοι καὶ νόμον εἰς βοήθειαν ἔδωκε, κατὰ τὴν τοῦ προφήτου φωνήν· * νόμον δὲ φαμὲν ἐν τού- * Is. VIII. 20
τοις, οὐχὶ δή που πάντως τὸν διακονηθέντα διὰ Μωϋσέως, ἅπασαν δὲ μᾶλλον τὴν θεό-

(1) Haud recte Corderius in latina catena: *in mundi restaurationem praefinitum fuit* etc.

πνευστὸν γραφήν, δι' ἧς ἔνεστι μαθεῖν τὴν εὐθὺ παντὸς ἀγαθοῦ καὶ σωτηριώδους πράγματος ἀποκομίζουσαν τρίβον· βούλεται τοίνυν ὁ τῶν ὅλων δεσπότης, ὁλοτρόπως ἡμᾶς τοῖς εἰς ἀρετὴν ἀνακεῖσθαι σπουδάσμασι, καὶ διαβιοῦν ἑλέσθαι σπουδαίως καὶ ἁγίως, ἀπαλλάττοντας ἑαυτοὺς τῶν τοῦ παρόντος βίου περισπασμῶν, ἵνα εὐπαρέδρως καὶ ἀπερισπάστως ὑπηρετῶμεν αὐτῷ· καὶ γοῦν διὰ μὲν τῆς τοῦ ψάλλοντος λύρας *, σχολάσατε φησὶ καὶ γνῶτε ὅτι ἐγώ εἰμι ὁ Θεός· δι' ἑαυτοῦ δὲ πάλιν ὁ τῶν ὅλων σωτὴρ τοῖς τὸν πλοῦτον ἔχουσι τὸν ἐπὶ τῆς γῆς, πωλήσατε φησὶ * τὰ ὑπάρχοντα, καὶ δότε ἐλεημοσύνην, ποιήσατε ἑαυτοῖς βαλάντια μὴ παλαιούμενα, θησαυρὸν ἀνέκλειπτον ἐν τοῖς οὐρανοῖς· καὶ ἡ μὲν ἐντολὴ σωτήριος, ἀσθενὴς δὲ λίαν ὁ ἀνθρώπινος νοῦς, καὶ ἀεί πως προσπέπηγε τοῖς γεωδεστέροις· καὶ τοῦτο εἰδὼς αὐτὸς ὁ σωτὴρ ἔφησε που περὶ αὐτῶν· * πῶς δυσκόλως οἱ τὰ χρήματα ἔχοντες εἰσελεύσονται εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ· καὶ πάλιν· εὐκοπώτερόν ἐστι κάμηλον διὰ τρυπήματος ῥαφίδος εἰσελθεῖν, ἢ πλούσιον εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ· ἕως γὰρ ἐστί τις ἐν τῷ πλουτεῖν καὶ τρυφᾶν, ἀνεπιτήδευτον ἔχει τὴν εἰς θεὸν εὐσέβειαν.

* Ps. XLV. 11.
* Luc. XII. 33.
* Luc. XVIII. 24. 25.

A. f. 215. b.

Ἆρ' οὖν οὐδὲ μία τοῖς πλουτοῦσι σωτηρίας ὁδὸς, ἀλλὰ πῦρ αὐτοῖς ηὐτρέπισται, τὸ τῷ διαβόλῳ πρέπον καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ; οὐ μὲν οὖν· ἰδοὺ γὰρ ἰδοὺ πρόφασιν αὐτοῖς σωτηρίας ἀνέδειξεν ὁ σωτὴρ διὰ ταύτης τῆς παραβολῆς· ἐθαῤῥήθησαν, τὸν ἐπὶ τῆς γῆς πλοῦτον ἀφέντος αὐτοῖς ἀνεξικάκως τοῦ ἐπὶ πάντων θεοῦ· πλὴν κατά γε τὸν ἐνόντα σκοπὸν αὐτῷ οἰκονόμοι τινὲς τίθενται τῶν πτωχευομένων· οἰκονόμοι δὲ λέγονται παρὰ τῷ τὰ οἰκεῖα ἑκάστῳ νέμειν (1)· ἀλλ' οἰκονομοῦσιν οὐκ ὀρθῶς, οἱονεὶ σκορπίζοντες τὰ δοθέντα αὐτοῖς παρὰ τοῦ δεσπότου· μόναις γὰρ ταῖς ἑαυτῶν δαπανῶσι τρυφαῖς, καὶ προσκαίρους ὠνοῦνται τιμὰς, ἀμνημονοῦντες θεοῦ λέγοντος *, ἀνοίγων ἀνοίξεις τὰ σπλάγχνα τῷ ἀδελφῷ σου, τῷ ἐπιδεομένῳ ἐν σοί· καὶ μὴν καὶ αὐτοῦ τοῦ πάντων ἡμῶν σωτῆρος Χριστοῦ *, γίνεσθε οἰκτείρμονες, καθὼς καὶ ὁ πατὴρ

* Deut. XV. 8.
* [illegible]

pturam, cuius ductu cognoscere possumus boni cuiuslibet salutarisque negotii rectam viam. Vult ergo omnium Dominus, omnimodis nos ad virtutis studia incumbere, et sobrium sanctumque vitae genus sectari, avertentes nos ab huius mundi sollicitudinibus, ut Deo adsidue constanterque serviamus. Quare etiam per melodi lyram, vacate inquit et scitote quoniam ego sum Deus. Ipse autem ore proprio omnium Servator divitibus terrae alibi ait: vendite quae possidetis, et date eleemosynam; facite vobis crumenas non veterascentes, thesaurum indeficientem in caelis. Profecto hoc praeceptum salutare est, sed infirma admodum humana mens est, semperque fere in terrenis defixa. Cuius rei conscius ipse Servator aliquando de iis aiebat: quam difficile qui pecunias habent intrabunt in regnum Dei! Et rursus: facilius est camelum (funem) per foramen acus transire, quam divitem in regnum Dei. Nam quamdiu aliquis ditescendo et deliciando occupatur, pietati erga Deum excolendae ineptus est.

Ergone nulla superest divitibus salutis via, sed ignis eis paratus est, qui diabolo et angelis eius debetur? Minime gentium. Ecce enim ipsis salutis consequendae rationem hac parabola ostendit Servator. Confidunt hi sane, quod divitias sibi fruendas summus Deus indulgenter concesserit. Reapse tamen iuxta Dei mentem, oeconomi veluti pauperum constituti sunt: oeconomi autem dicuntur a sua cuique distribuendo. Sed non recte oeconomiam gerunt, tradita ipsis a domino quodammodo dissipantes: suis enim tantum ministrant deliciis, temporales emunt honores, obliti Dei dicentis: aperiendo aperies viscera erga fratrem tuum, erga indigentem qui apud te versatur. Immo et communis servatoris Christi negligentes praeceptum: estote misericordes, sicut et pater vester caelestis

(1) Observa vocabuli οἰκονόμος apud Cyrillum etymologiam, non ab οἶκον, sed ab οἰκεῖα νέμειν.

misericors est. Sed nullam hi, ut dixi, rationem habent misericordiae fratribus debitae: unicum ipsis studium est fastus sui. Hoc eos apud omnium Dominum accusavit. Porro necesse omnino est, eosdem villicatione excidere, adveniente morte, et rebus humanis eximente. Quippe inevitabile homini est mortis rete. Quid ergo ab eis fieri Christus vult? Quamdiu in hoc mundo sunt, si non cunctas velint opes suas pauperibus diribere, attamen nonnullos saltem sibi amicos conciliare iubet, compluresque benignitatis suae testes, id est beneficiis adfectos; ut cum eos terrenae divitiae destituent, locum aliquem nanciscantur in istorum tabernaculis. Nam prorsus fieri nequit ut absque mercede discedat pauperum amator: sed sive universa bona sua his impertitus fuerit, sive partim, sine dubio animae suae bene fecerit.

Qui fidelis est in minimo, et in maiori fidelis est.

Crebro interdum universalis Servator eosdem facit sermones, variisque circa idem argumentum exemplis utitur, ut plena dictorum suorum notitiâ audientium mens imbuatur. Contemplare vero mecum denuo supradictae lectionis vim. Porro mihi videtur ante omnia illud cognitu utile, undenam oratio huiusmodi occasionem ceperit: sic enim propositorum verborum sententia inclarescet. Monebat itaque divites Christus ut benignitatem erga pauperes apprime adamarent, et in caelo thesaurizarent, futuraeque felicitati consulerent. Sed enim satis, ceu suapte natura Deus, compertam habebat humanae mentis ad egregium quodlibet bonumque opus tarditatem; quodque nimio divitiarum amore capti, et huius cupiditatis tyrannide omnino oppressi, nullam egentibus impertituri essent misericordiam. Quod igitur hoc animi habitu affecti, nullum spiritale Dei donum essent recepturi, manifestissimis demonstrat exemplis dicens: qui fidelis est in minimo, in maiore quoque fidelis est,

ὑμῶν ὁ οὐράνιος οἰκτείρμων ἐστίν· ἀλλ᾽ οὐδεὶς αὐτοῖς, ὡς ἔφην, τοῦ κατοικτείρειν ἀδελφοὺς ὁ λόγος, μόνης δὲ ποιοῦνται φροντίδα τῆς ἑαυτῶν ἀγερωχίας· τοῦτο διαβέβληκεν αὐτοὺς παρὰ τῷ πάντων δεσπότῃ· δεῖ δὲ πάντως αὐτοὺς ἀποπεσεῖν τῆς οἰκονομίας ἐπιπηδῶντος θανάτου, καὶ τῶν καθ᾽ ἡμᾶς πραγμάτων ἐξελκότος· ἀδιάφυκτον γὰρ ἀνθρώπῳ παντὶ τοῦ θανάτου τὸ λῖνον· τί οὖν ἄρα δρᾷν αὐτοὺς βούλεται Χριστός; ἕως εἰσὶν ἐν τῷδε τῷ κόσμῳ, κἂν εἰ μὴ πάντα βούλοιντο τὸν ἑαυτῶν πλοῦτον διανεῖμαι πτωχοῖς, κἂν γοῦν ἐκ μέρους κατακτήσασθαι φίλους, καὶ πολλοὺς τῆς εὐσπλαγχνίας μάρτυρας, τοὺς εὖ πεπονθότας δηλονότι· ἵνα ὅταν αὐτοὺς ὁ ἐπίγειος ἐκλείπῃ πλοῦτος, ἔχωσί τινα τόπον ἐν ταῖς ἐκείνων σκηναῖς· καὶ γάρ ἐστι τῶν ἀμηχάνων ἄμισθον γενέσθαί ποτε τὸν φιλόπτωχον, ἀλλ᾽ εἴτε ἅπαντά τις τὸν ἑαυτοῦ πλοῦτον διαδοίη τισὶν, εἴτ᾽ οὖν ἐκ μέρους, ὀνήσει πάντως τὴν ἑαυτοῦ ψυχήν.

Ὁ πιστὸς ἐν ἐλαχίστῳ, καὶ ἐν πολλῷ πιστός ἐστι. v. 10.

Συχνῶς ἐσθ᾽ ὅτε ὁ τῶν ὅλων σωτὴρ τοὺς αὐτοὺς ποιεῖται λόγους, καὶ διαφόροις περὶ τοῦ αὐτοῦ θεωρήματος κέχρηται παραδείγμασιν, ἵνα πρὸς σύνεσιν ἀκριβῆ τῶν παρ᾽ αὐτοῦ λεγομένων, ὁ τῶν ἀκροωμένων ἐμβιβάζηται νοῦς· ἄθρει δέ μοι πάλιν τῶν προκειμένων ἀναγνωσμάτων τὴν δύναμιν· δοκεῖ δέ μοι καὶ πρό γε τῶν ἄλλων, ἐκεῖνο χρησίμως κατιδεῖν, τίνας ὅλως ὁ τοιόσδε λόγος ἔχει τὰς ἀφορμάς· ἔσται γὰρ οὕτως εὐσύνοπτος τῶν προκειμένων ὁ νοῦς· ἐδίδασκε τοίνυν τοὺς ἐν πλούτῳ Χριστὸς ἀγαπᾷν ὅτι μάλιστα τὴν φιλοπτωχίαν, καὶ θησαυρίζειν ἐν οὐρανῷ, καὶ τῆς εἰς τὸ μέλλον εὐημερίας ποιεῖσθαι πρόνοιαν· ἀλλ᾽ εὖ ἠπίστατο θεὸς ὢν φύσει, τῆς ἀνθρώπου διανοίας τὸν ὄκνον, τὸν ἐπὶ παντὶ σπουδαίῳ τε καὶ ἀγαθῷ πράγματι, καὶ ὡς φιλόπλουτοι λίαν ὄντες, καὶ τῷ τοιῷδε πάθει τυραννούμενοι παντελῶς, οὐδένα τοῖς πτωχευομένοις νέμουσιν ἔλεον· ὅτι τοίνυν τοῖς οὕτως ἔχουσι γνώμης, οὐδὲν ὑπάρξει τῶν παρὰ θεοῦ χαρισμάτων, δῆλον δὲ ὅτι πνευματικῶν, ἐξ ἐναργεστάτων παραδειγμάτων διαδείκνυσι λέγων, ὁ πιστὸς ἐν ἐλαχίστῳ, καὶ ἐν πολλῷ

A. f. 217
B. f. 1[illegible]

πιστός ἐστι, καὶ τὰ ἑξῆς· λύσον ἡμῖν δέσποτα τὸ ζητούμενον, ἄνοιξον ἡμῶν τῆς καρδίας τὸν ὀφθαλμόν· ἄκουε τοίνυν σαφῶς τε καὶ ἀκριβῶς, ὅπερ ἔφη· εἰ ἐν τῷ ἀδίκῳ μαμωνᾷ πιστοὶ οὐκ ἐγένεσθε, φησὶ, τὸ ἀληθινὸν τίς δώσει ὑμῖν; ἔστι δὴ οὖν τὸ ἐλάχιστον, ὁ ἄδικος μαμωνᾶς, τουτέστιν ὁ ἐπίγειος πλοῦτος, ὁ ἐξ ἁρπαγῆς ἔσθ᾽ ὅτε καὶ πλεονεξίας συνειλεγμένος· τοῖς γε μὴν εὖ εἰδόσι βιοῦν, καὶ τὴν εἰς τὸ μέλλον ἐλπίδα διδιψηκόσι, καὶ ἀποφέρουσι μὲν τῶν ἐπιγείων τὸν νοῦν, φρονοῦσι δὲ μᾶλλον τὰ ἄνω, καταλογισθείη ἂν παντελῶς οὐδὲν ὁ ἐπίγειος πλοῦτος, ἀλλ᾽ εἰς τοὺς ἐνδεεῖς ὅλον δαπανήσουσι, καλῶς αὐτὸν οἰκονομοῦντες· τοῦτο οἶμαι ἐστὶ τὸ ἐν ὀλίγῳ γενέσθαι τινὰ πιστὸν, τὸ τοῖς ἐν ἐσχάτῃ ταλαιπωρίᾳ τὴν ἀπό γε τῶν ὄντων διανέμειν ἐπικουρίαν· εἰ οὖν ἐν ὀλίγῳ γεγόναμεν ἄπιστοι, πῶς ἂν λάβοιμεν παρ᾽ αὐτοῦ τὸ ἀληθινόν; τουτέστι τῶν θείων χαρισμάτων ἀμφιλαφῆ χορηγίαν, ψυχὴν ἀνθρώπου κατακαλλύνουσαν, καὶ τὸ θεῖον αὐτῇ κάλλος ἐγγράφουσαν.

Ὅτι δὲ εἰς τοῦτο βλέπει καὶ τέτραπται τῶν τοῦ σωτῆρος ῥημάτων ὁ σκοπὸς, καὶ διὰ τῶν ἐφεξῆς εἰδείη τίς ἂν εὖ μάλα· ἔφη γὰρ, εἰ ἐν τῷ ἀλλοτρίῳ πιστοὶ οὐκ ἐγένεσθε, τὸ ὑμέτερον τίς δώσει ὑμῖν; ἀλλότριον δὲ εἶναι φαμὲν, τὴν τῶν χρημάτων περιουσίαν· οὐ γὰρ γεγεννήμεθα μετὰ πλούτου, γυμνοὶ δὲ μᾶλλον· καὶ ἀληθὲς εἰπεῖν ὅτι κατὰ τὸ γεγραμμένον [1], οὐδὲν εἰσηνέγκαμεν εἰς τὸν κόσμον, οὐδὲ ἐξενεγκεῖν τι δυνάμεθα· γενώμεθα οὖν πιστοὶ ἐν τῷ μικρῷ τούτῳ καὶ γηΐνῳ πλούτῳ, ὃς ἐλάχιστός ἐστι καὶ οὐδὲν, ὅτι ῥευστός· καὶ μὴ σφετεριζώμεθα τὰ εἰς κοινὴν τῶν ἀδελφῶν χρείαν δοθέντα ἡμῖν· ὥστε ἄδικον τὸν πλοῦτον ποιεῖν, διὰ τὸ κατέχειν αὐτὸν, καὶ ταῦτα, ἀλλότριον ὄντα· τὸ μὲν, ὅτι οὐδὲν εἰσηνέγκαμεν· τὸ δὲ, ὅτι τῶν πτωχῶν ἐστίν· ἵνα τὸν ἡμέτερον θεῖον καὶ οὐράνιον πλοῦτον πιστευθῶμεν, τὸν ἀληθινὸν καὶ μένοντα· ἀλλότριον μὲν γὰρ ἀνθρώπου παντὸς φυσικῶς, τὸ πλουτεῖν· ἔξωθεν γὰρ προσγίνεται καὶ ἐπισυμβαίνει τισί· κἂν ἀποσυμβῇ καὶ ἀπόλοιτο, παραβλάψοι ἂν οὐδὲν παντελῶς τοὺς τῆς ἀνθρώπου φύσεως λόγους·

[1] I. Tim. VI. 7.

et reliqua. Solve nobis, Domine, hanc quaestionem, aperi nobis cordis oculum. Audi itaque clare accurateque quid dixerit: si in iniquo mamona fideles non fuistis, ait, ea quae vere bona sunt quis dabit vobis? Est itaque minimus, iniustus mamonas, id est terrenae divitiae, raptu interdum et violentia collectae. At ii qui bene vivere sciunt, et futurarum rerum spem quodammodo sitiunt, quique a terrenis mentem avertunt, et superna magis cogitant, hi inquam nullius pensi habent terrenas divitias, sed eas in egenos cunctas absumunt, recte sic illas administrantes. Hoc esse existimo, in re parva aliquem esse fidelem; nempe in extrema miseria positis, rei familiaris subsidia suppeditare. Si ergo in re parva infideles fuimus, quomodo a Deo accipiemus quod verum est, id est divinorum donorum uberem largitionem, quae hominis animam ornat, eique divinam venustatem adpingit?

Quod autem huc spectet, eoque tendat verborum Servatoris scopus, ex sequentibus etiam satis quisque cognoscet. Dicit enim: si in alieno fideles non fuistis, quod vestrum est quis dabit vobis? alienum porro appellari dicimus, pecuniae affluentiam: neque enim divites nati sumus, sed nudi potius. Vereque, iuxta scripturam, dicitur quod nihil intulimus in hunc mundum, neque hinc auferre quid possumus. Ergo fideles simus in his exiguis terrenisque divitiis, quae revera minimae sunt et nullae, quia dilabuntur: neque propria faciamus, quae ad communem fratrum usum data sunt nobis. Quamobrem iniustum est opes colligere, si quis eas retinere velit, praesertim cum sint alienae, tum quia nos nihil nascentes intulimus, tum quia hae reapse pauperum sunt. Sic nostrae divinae caelestesque divitiae tradentur nobis, verae inquam et manentes. Profecto alienum naturaliter ab homine est, ditescere; quod quidem aliquibus extrinsecus accidit et supervenit: et si forte dilabatur ac pereat,

nihil prorsus humanam rationem laedet. Non enim quia divites, idcirco rationales sumus, vel cuivis bono operi idonei; sed ipsa naturae habitudo, harum virtutum capax est, eaque revera nostra est. Nam sicut beatus scribit Paulus, creati ad opera bona fuimus, quae praeparavit Deus ut in illis ambulemus. Quum ergo in alieno, id est in iis quae extrinsecus accesserunt, infideles aliqui fuerint, quomodo sua accipient? id est quomodo divinitus data bona participabunt? Vel quomodo adipiscemur sacram illam atque admirabilem venustatem, quam in hominum animabus depingit Deus, dum ipsas ad formam suam componit? Sic enim initio fuimus. Age vero quod impossibile sit, unum eumdemque hominem in contraria studia dividi, et tamen inculpatim vivere, demonstrat dicens:

Nemo servus potest duobus dominis servire.

Similitudo haec clara et explorata est, et proposito argumento aptissima; immo totius sermonis conclusio fit in sequentibus: non potestis Deo servire et mamonae. Nam si quis fiat, inquit, duorum dominorum servus contrariis voluntatibus praeditorum, et inconciliabilem mutuo sententiam gerentium, quomodo poterit utrique placere? Nam divisus inter amborum placita, utriusque voluntati repugnat. Prorsus enim necesse est malum simul et bonum videri. Ergo si uni voluerit esse fidelis, alterum inquit odio habebit. Superest igitur ut impossibile sit Deo simul servire ac mamonae. Ergo unice ad alterum studia omnia nostra vertamus, multum valere iusso mamona. Ita enim nos magnus magister docet.

Pharisaei, qui erant avari, deridebant eum.

Sicut morbi corporum vehementiores, remediorum adiutoria non admittunt, ac medicinam veluti fugiunt; et cum aliquis profutura exhibet, gravius exasperantur, et quasi indignantur blandienti arti; sic

οὐ γὰρ ἔν γε τῷ εἶναι πλούσιοι, λογικοί τέ ἐσμεν, καὶ ἁπάσης ἀγαθοεργίας ἐπιστήμονες, ἀλλ' ἡ τῆς φύσεως ἐπιτηδειότης, δεκτικὴ τῶν τοιούτων ἐστὶν, ὅπερ ἐστὶν ἡμέτερον· ὡς γὰρ ὁ μακάριος γράφει Παῦλος *, * Ephes. II. 10
ἐκτίσθημεν ἐπὶ ἔργοις ἀγαθοῖς, οἷς προητοίμασεν ὁ Θεὸς ἵνα ἐν αὐτοῖς περιπατήσωμεν· ὅταν τοίνυν ἐν τῷ ἀλλοτρίῳ, τουτέστιν ἐν τοῖς ἔξωθεν προσγινομένοις, ἄπιστοί τινες εἶεν, πῶς ἂν λάβοιεν τὰ ἑαυτῶν; τουτέστι πῶς ἂν ἐν μεθέξει γένοιντο τῶν θεοσδότων ἀγαθῶν; ἢ πῶς κομισόμεθα τὸ ἱερόν τε καὶ ἀξιάγαστον κάλλος, ὃ ταῖς τῶν ἀνθρώπων ψυχαῖς ἐγγράφει Θεὸς, διαμορφῶν αὐτὰς πρὸς ἑαυτόν; γεγόναμεν γὰρ οὕτως ἐν ἀρχαῖς· ὅτι δὲ ἐστὶ τῶν ἀμηχάνων, ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν μερίζεσθαι πρὸς τὰ ἐναντία, καὶ ἀκαταψέκτως δύνασθαι βιοῦν, διαδείκνυσι λέγων·

Οὐδεὶς οἰκέτης δύναται δυσὶ κυρίοις δουλεύειν. v. 13.

Παράδειγμα τοῦτο σαφές τε καὶ ἐναργὲς, A. f. 217 B. f. [illegible] b.
καὶ τῇ τῶν προκειμένων θεωρίᾳ πρεπωδέστατον· συμπέρασμα γὰρ ὥσπερ τοῦ παντὸς λόγου, τὸ ἐφεξῆς· οὐ δύνασθε γὰρ Θεῷ δουλεύειν καὶ μαμωνᾷ· εἰ γὰρ δή τις γένοιτο, φησὶ, δύο κυρίων οἰκέτης, μεμερισμένων τοῖς θελήμασιν εἰς τὸ ἐναντίον, καὶ ἀσύμβατον ἀλλήλοις ἐχόντων τὴν γνώμην, πῶς ἂν δύναιτο ἀμφοτέροις ἀρέσαι; μεριζόμενος γὰρ εἰς τὸ ἑκατέρῳ δοκοῦν, τοῖς ἀμφοῖν θελήμασιν ἀντανίσταται· πᾶσα γὰρ ἀνάγκη, τὸν αὐτὸν ὁρᾶσθαι πονηρόν τε καὶ ἀγαθόν· οὐκοῦν εἴπερ ἕλοιτο γνήσιος ἑνὶ γενέσθαι, φησὶ (1), μισήσει τὸν ἕτερον· ἀμήχανον δὴ οὖν Θεῷ δουλεῦσαι καὶ μαμωνᾷ· ἐπὶ θάτερον τοίνυν μεταθῶμεν τὴν πᾶσαν σπουδὴν, πολλὰ χαίρειν εἰπόντες τῷ μαμωνᾷ· ταῦτα γὰρ ἡμῖν ὁ μέγας εἰσηγεῖται διδάσκαλος.

Φαρισαῖοι φιλάργυροι ὑπάρχοντες ἐξεμυκτήριζον αὐτόν. v. 14.

Ὥσπερ τὰ τῶν ἐν τοῖς σώμασι παθῶν A. f. 217. b.
ἀγριώτερα, τὰς ἐκ τῶν φαρμάκων ἐπικουρίας οὐ προσίεται, φεύγει δὲ ὥσπερ τὴν ἴασιν· κἂν εἴ τις προσάγοι τὸ πεφυκὸς ὠφελεῖν, ἐξαγριοῦται μειζόνως, καὶ οἷον ἀγανακτεῖ, καί

(1) Φησὶ intercalatum esse verbum, ut passim fit, non agnovit Corderius, ideoque scripsit: *ille dicet ut odiat alterum.*

τοι τῇ τέχνῃ κολακεύομεν, οὕτω τὰ ἐν ταῖς τῶν ἀνθρώπων ψυχαῖς ἐπισυμβαίνοντα πάθη σκληρὰ καὶ ἀνουθέτητά πως εἰσὶν ἔσθ' ὅτε, καὶ οὐδενὸς ἀνέχεται λόγου καλοῦντος εἰς ἀπόστασιν τοῦ κακοῦ, καὶ τοῖς ἀμείνοσιν ἐμβιβάζοντος· τοῦτο πεπονθότας εὑρήσομεν τοὺς φαρισαίους, οἳ διὰ φιλαργυρίαν ἐξηυτέλιζον τὰς ἀρίστας παραινέσεις· καὶ δέον σεβασθῆναι, ἐμυκτήριζον ταῦτα εἰσηγούμενον δεσπότην· ἀλλ' ἡμεῖς ἐξέλωμεν τὸ τῆς φιλαργυρίας (1) κέντρον, ὃ καὶ εἰς ἀσέβειαν ἐγείρειν δύναται, καθάπερ ἐκείνους· μακρὸν τοιγαροῦν ἐπ' αὐτοῖς δαπανήσας λόγον ὁ τῶν ὅλων σωτὴρ, εἶτα τῶν ἰδίων σκεμμάτων καὶ παθῶν οὐκ ἀποφοιτῶντας ὁρῶν, ἐμφιλοχωροῦντας δὲ μᾶλλον τῇ συντρόφῳ σκαιότητι, τρέπεται λοιπὸν ἐπὶ τὸ δριμὺ τῶν ἐλέγχων, καιροῦ καλοῦντος εἰς τοῦτο, καὶ ἀποφαίνει ὑποκριτὰς ὄντας καὶ βωμολόχους, καὶ δόξης μὲν ἐραστὰς, ἥπερ ἂν πρέποι δικαίοις τε καὶ ἀγαθοῖς ἀνδράσιν, οὐ μὴν ὄντας τοῦτο κατὰ ἀλήθειαν.

quae hominum animabus eveniunt perturbationes, saevae et admoneri impatientes aliquando sunt, nulliusque vocem audiunt a vitio revocantis, et meliora suadentis. Hoc idem passos comperiemus pharisaeos, qui ob suam avaritiam admonitiones optimas flocci faciebant; et quum revereri deberent, disserentem haec Dominum deridebant. Verumtamen nos avaritiae stimulum eximamus, quod usque ad impietatem nos potest, aeque ac illos, impellere. Longo itaque adversus eos consumpto sermone Servator universalis, quum a propriis cogitationibus et cupiditatibus haud recedere cerneret, sed ingenitam nequitiam acrius retinere, pergit deinceps ad acerbiores increpationes, occasione invitante, definitque eos esse hypocritas, gulosos victimarum appetitores, et gloriae quidem cupidos, quae iustis bonisque debetur viris, sed tamen ipsos a virtute longe remotos.

v. 15. Ὑμεῖς ἐστε οἱ δικαιοῦντες ἑαυτοὺς ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων.

Vos estis qui iustificatis vos coram hominibus.

Τοῦτο καὶ ἑτέρωθί που πρὸς αὐτοὺς εὑρίσκεται λέγων· * « πῶς δύνασθε πιστεῦσαι, δόξαν παρὰ ἀνθρώπων λαμβάνοντες, τὴν δὲ δόξαν τὴν παρὰ τοῦ μόνου θεοῦ οὐ ζητεῖτε; » τοὺς μὲν γὰρ ἀληθῶς ὄντας ἀγαθοὺς, τοῖς εἰς δικαιοσύνην ἐπαίνοις ὁ θεὸς στεφανοῖ· οἵ γε μὴν ἀφιλάρετοι καὶ ὑποκριταὶ, τάχα τοῖς ἑαυτῶν ψήφοις, τὸ δοκεῖν εἶναι σεπτοὶ παρακλέπτουσιν· ἀλλ' οὐδεὶς, ὦ βέλτιστοι, φαίη τίς ἂν αὐτοῖς, ἑαυτὸν στεφανοῖ· γέγραπται γάρ· * ἐγκωμιαζέτω σε ὁ πέλας, καὶ μὴ τὸ σὸν στόμα· ἀλλότριος, καὶ μὴ τὰ σὰ χείλη· πλὴν κἂν εἰ δύναιντό πως λαθεῖν οἱ ὑποκριταὶ, καὶ τὰς ἐξ ἀνθρώπων ἁρπάσαι τιμὰς, ἀλλ' οὖν ὁ θεός φησι γινώσκει τὰς καρδίας ὑμῶν, καὶ τιμᾷ μὲν δίκαιον τὸν ἀληθινὸν, σκορπίζει δὲ τὰ τῶν ἀνθρωπαρέσκων ὀστᾶ· ἀνθρωπαρεσκία γὰρ ῥίζα καὶ ἀρχὴ καὶ γένεσις τῆς μεμισημένης παρά τε θεῷ καὶ ἀνθρώποις ὑπεροψίας· κατανύξας τοίνυν τοῖς ἐλέγχοις αὐτοὺς, ἕτερόν τι τούτοις προσεπάγει Χριστὸς,

* Io. V. 44.

* Prov. XXVII.

Hoc idem alibi quoque dixisse eis Christum comperimus: quomodo potestis credere, qui gloriam ab hominibus accipitis, gloriam autem quae a solo Deo est non quaeritis? Nam vere bonos Deus iustitiae laudibus ornat. Hostes autem virtutis et hypocritae, fortasse suffragio proprio, sanctitatis opinionem usurpant. Atqui, o egregii, dicet his aliquis, nemo se ipsum coronat. Scriptum est enim: laudet te proximus, non os tuum; extraneus, non labia tua. Attamen etiamsi latere fortasse queant hypocritae, et ex hominibus honorem carpere, certe Deus corda vestra novit, et eum qui vere iustus est, habet in pretio; at illorum, qui hominibus placent, ossa dispergit. Quippe placendi hominibus studium, radix est et initium et parens invisae Deo hominibusque superbiae. Postquam eos reprehensionibus his compunxerat, aliud addit Christus quod erant pas-

(1) Cod. φιλανθρωπίας, quod plane mendum nobis visum est.

suri propter haerentem illis impietatem et contumaciam. Dicit enim:

Lex et prophetae usque ad Iohannem etc.

Involvit rursus obscuritate id quod molestiam creabat, et obumbratam quodammodo facit praedictionem eorum quae incredulis eventura erant. Nam Moyses, inquit, et reliquus cum eo sanctorum prophetarum chorus, sacramenti mei virtutem terrae incolis praenunciaverunt. Lex quidem per umbram et figuras denotabat, me in carne necem passurum ut mundum salvarem; et corruptelae vim superaturum, a mortuis resurgendo. Consona autem Moysis legi prophetae locuti sunt. Haud ergo mirum est, immo et praecognitum fuit, quod vos sermonibus meis credituri non fueritis. Nam usque ad Iohannem Baptistam vaticiniorum de me pertinet sermo. A diebus autem Iohannis, regnum caelorum nunciatur, et omnis homo ad id compellitur. Regnum autem caelorum hoc loco dicit iustificationem in fide, peccati ablutionem per sanctum baptisma, sanctificationem per Spiritum, adorationem in Spiritu, adoptionis dignitatem, dandae sanctis in posterum gloriae spem. Nunciatur itaque caelorum regnum, procedente in medium Baptista ac dicente: parate viam Domini; et iam praesentem demonstrante agnum Dei qui tollit peccatum mundi. Quisquis ergo sacrae praedicationis auditor est et amator, is vi compellitur; id est omni alacritate totisque viribus utens, in spem recipi gestit. Namque ut alibi ait: regnum caelorum vim patitur, et violenti rapiunt illud.

Facilius est autem etc.

Facilius esse dicit caelum et terram transire, nondum id fieri iubente Deo, quam legis unum excidere apicem. Legem aliquando summatim dicit pro universa divinitus inspirata scriptura, idest Moysis ac prophetarum. Quaenam itaque praenunciaverunt, quae et exitum habere necesse sit? Praedixerunt videlicet, fore ut ob mul-

ὅπερ ἔμελλον πείσεσθαι, διά γε τὴν ἐνοῦσαν αὐτοῖς ἀνοσιότητα τὲ καὶ ἀπείθειαν· φησὶ γάρ

Ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται ἕως Ἰωάννου κ. τ. λ. v. 16.

Ἐπικρύπτει πάλιν ἀσαφείᾳ τὸ λυποῦν, A. f. 218
καὶ κατεσκιασμένην ὥσπερ ποιεῖται τὴν προαγόρευσιν τῶν συμβησομένων τοῖς ἀπειθεῖν ἑλομένοις αὐτῷ· Μωϋσῆς γάρ φησι καὶ σὺν αὐτῷ τῶν ἁγίων προφητῶν ὁ χορὸς, τοῦ κατ' ἐμὲ μυστηρίου τὴν δύναμιν προκατηγγέλκασι τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς· καὶ ὁ νόμος ἐδήλου διὰ σκιᾶς καὶ τύπων, ὅτι καὶ τὸν τῆς σαρκὸς ὑπομένω θάνατον, ἵνα σώσω τὴν ὑπ' οὐρανὸν, καὶ καταργήσω τὴν φθορὰν, ἐγηγερμένος ἐκ νεκρῶν· συμβαίνοντα δὲ τοῖς Μωϋσέως νόμοις, ἐλάλησαν οἱ προφῆται· ξένον τοίνυν φησὶν οὐδὲν, ἤγουν προεγνωσμένον, ὅταν τοῖς ἐμοῖς ἀπειθήσητε λόγοις· μέχρι γὰρ Ἰωάννου τοῦ βαπτιστοῦ, ὁ τῆς προφητείας τῆς ἐπ' ἐμοὶ καὶ ὑμῖν ἐκτείνεται λόγος· ἀπὸ δέ γε τῶν ἡμερῶν Ἰωάννου, ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν εὐαγγελίζεται, καὶ πᾶς εἰς αὐτὴν βιάζεται· βασιλείαν δὲ οὐρανῶν φησὶν ἐν τούτοις, τὴν ἐν πίστει δικαίωσιν, τὴν τῆς ἁμαρτίας ἀπόνιψιν, τὴν διά γε φημὶ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος, τὸν διὰ τοῦ πνεύματος ἁγιασμὸν, τὴν ἐν πνεύματι προσκύνησιν, τῆς υἱοθεσίας τὸ καύχημα, τῆς μελλούσης δοθήσεσθαι τοῖς ἁγίοις δόξης τὴν ἐλπίδα· εὐαγγελίζεται τοίνυν ἡ τῶν οὐρανῶν βασιλεία, παρελθόντος εἰς μέσον τοῦ Βαπτιστοῦ, καὶ λέγοντος· ἑτοιμάσατε τὴν ὁδὸν κυρίου· καὶ καταδεικνύντος ἤδη παρόντα τὸν ἀμνὸν τοῦ θεοῦ, τὸν αἴροντα τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου· πᾶς δὲ εἴ τις γέγονε τῶν ἱερῶν κηρυγμάτων κατήκοος καὶ ἐραστὴς, εἰσβιάζεται· τουτέστιν ἁπάσῃ προθυμίᾳ καὶ παντὶ σθένει χρώμενος, εἴσω παρελθεῖν τῆς ἐλπίδος ἐπιθυμεῖ· ὡς γὰρ ἑτέρωθί που φησὶν *, ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν * Matth. XI. 12.
βιάζεται, καὶ βιασταὶ ἁρπάζουσιν αὐτήν.

Εὐκοπώτερον δέ ἐστι κ. τ. λ. v. 17.

Εὐκοπώτερον εἶναι φησὶ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν A. f. 218. b
γῆν παρελθεῖν, οὔπω τοῦτο γίνεσθαι θεοῦ προστάττοντος, ἢ τοῦ νόμου μίαν κεραίαν πεσεῖν· νόμον δέ φησιν ἔσθ' ὅτε συλλήβδην ἅπασαν τὴν θεόπνευστον γραφὴν, τουτέστι τὰ Μωϋσέως καὶ προφητῶν· τίνα τοίνυν προαπηγγέλκασιν, ἃ καὶ δεῖ πάντως ἐκβῆναι πρὸς πέρας; προηγόρευσαν ὅτι διὰ πολλὴν

45

ἀπιστίαν καὶ τρόπων ἀνοσιότητα, τῆς πρὸς θεὸν οἰκειότητος ἀπωλισθήσεται, καί τοι πρωτότοκος ὢν ἐν τέκνοις ὁ Ἰσραήλ· καὶ ὅτι τῆς παρ' αὐτοῦ ἀγάπης ἐξωσθήσεται ἡ Ἱερουσαλήμ·
* Os. II. 6. καὶ γοῦν ἔφη περὶ αὐτῆς, διὰ φωνῆς Ὠσηέ· * „ ἰδοὺ ἐγὼ φράσσω τὴν ὁδὸν αὐτῆς ἐν σκόλοψι, καὶ ἀνοικοδομήσω τὰς ὁδοὺς αὐτῆς· καὶ τὴν τρίβον αὐτῆς οὐ μὴ εὕρῃ· „ ὁδὸς μὲν γὰρ εὐσεβῶν εὐθεῖα ἐγένετο, καὶ οὐδὲν ἄναντες ἐν αὐτῇ, λεῖα δὲ πάντα καὶ ἱππήλατα· φράσσεται δὲ ἡ ὁδὸς τῆς Ἰουδαίων μητρὸς, τουτέστιν ἀδιόδευτος αὐτοῖς ἡ τῆς εὐσεβείας ἀπετελέσθη τρίβος· ὅτι δὲ γεγόνασι σκοτεινοὶ τὸν νοῦν, καὶ οὐ προσήκαντο τῆς τοῦ σωτῆρος δόξης τὸ φῶς, οὐ γὰρ ἐγνώκασιν αὐτὸν, προαναπεφώνηκε,
* Os. IV. 5. λέγων *, ὡς πρὸς Ἰουδαίων τὸν δῆμον· „ νυκτὶ ὡμοίωσα τὴν μητέρα σου· ὡμοιώθη ὁ λαός μου, ὡς οὐκ ἔχων γνῶσιν· ὅτι σὺ ἐπίγνωσιν ἀπώσω, κἀγὼ ἀπώσομαί σε τοῦ μὴ ἱερατεύειν μοι· καὶ ἐπελάθου νόμου θεοῦ σου, κἀγὼ ἐπιλάθωμαι τέκνων σου· „ ἀκούεις ὅτι σκότῳ καὶ νυκτὶ παρεικάζεται, καὶ σφόδρα εἰκότως, ἡ τῶν ἀπειθούντων πληθύς; ἀνίσχει μὲν γὰρ τοῖς πιστεύουσιν εἰς νοῦν καὶ καρδίαν ὁ νοητὸς ἑωσφόρος, καὶ ὁ τῆς δικαιοσύνης ἥλιος· σκότῳ δὲ καὶ ἀχλύϊ νοητῇ καταμελαίνεται τῶν ὑβριζόντων τὴν οὕτω λαμπρὰν καὶ ἀξιόκτητον χάριν ὁ νοῦς· καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῶν ἐξ Ἰσραήλ· περὶ δὲ τῶν ἐπεγνωκότων τὴν ἐπιφάνειαν τῆς δόξης τοῦ πάντων ἡμῶν σωτῆρος Χριστοῦ, δι' ἑνὸς τῶν ἁγίων προφητῶν ὁ θεὸς καὶ πατὴρ
* Zach. X. 10. ὑπισχνεῖτο, λέγων· * „ καὶ κατισχύσω αὐτοὺς ἐν κυρίῳ θεῷ αὐτῶν, καὶ ἐν τῷ ὀνόματι κυρίου τοῦ θεοῦ αὐτῶν ὑπάρξουσι (1)· „ συνῳδὰ δὲ τούτοις καὶ ὁ ψαλμῳδὸς ἐν πνεύματι φησὶ
* Ps. LXXXVIII. 16. πρὸς Χριστόν· * „ κύριε ἐν τῷ φωτὶ τοῦ προσώπου σου πορεύσονται, καὶ ἐν τῷ ὀνόματί σου ἀγαλλιάσονται ὅλην τὴν ἡμέραν· ὅτι καύχημα τῆς δυνάμεως αὐτῶν, σὺ εἶ· καὶ ἐν τῇ δικαιοσύνῃ σου (2) ὑψωθήσεται τὸ κέρας ἡμῶν· „ καυχώμεθα γὰρ ἐν Χριστῷ, δικαιωθέντες ἐν αὐτῷ· γεγόναμεν ὑψηλοὶ, τὴν ἐκ τῆς ἁμαρτίας ταπείνωσιν ἐκβεβληκότες, καὶ τῶν τῆς ἀληθείας δογμάτων τὴν ἀκριβῆ καταπλου-

tam suam incredulitatem et morum impietatem, ab amicitia Dei excidat Israhel, primogenitus licet inter filios; et urbs Hierusalem illius amore excludatur. Quamobrem ait de ipsa per os Oseae: « ecce ego saepiam viam eius sudibus, et obstruam itinera eius, et ipsa semitam suam non inveniet. » Porro via piorum recta est, nihil in ipsa arduum, sed facilia cuncta et gradibilia. Secus autem obstruitur via metropoleos Iudaeorum, id est inacessa his verae religionis fit semita. Quod vero obtenebratam mentem habuerint, nec lumen gloriae Servatoris admiserint, quem agnoscere noluerunt, praedixit his verbis Iudaeorum veluti populum alloquens. « Nocti assimilavi matrem tuam. Assimilatus est populus meus, quasi non habens scientiam. Quia tu scientiam repulisti, repellam te, ne sacerdotio mihi fungaris. Oblita es legis Dei tui, ego quoque filiorum tuorum obliviscar. » Audin tenebris noctique comparari, et convenientissime quidem, incredulorum multitudinem? Credentibus enim exoritur in mente et corde intellectualis lucifer, ac iustitiae sol; secus vero mens eorum obtenebratur qui erga tam splendidam pretiosamque gratiam iniurii sunt. Et haec quidem de Israhelitis. Iis autem, qui adventum omnium nostrûm servatoris Christi agnoverunt, per unum de sanctis prophetis Deus pater spondebat dicens: « confortabo eos in domino Deo ipsorum, et in nomine domini Dei ipsorum erunt. » Consona his etiam psalmista Spiritu instinctus aiebat ad Christum: « Domine, in lumine vultus tui ambulabunt, et in nomine tuo exultabunt tota die; quoniam gloria virtutis eorum tu es; et in iustitia tua exaltabitur cornu eorum. » Gloriamur nimirum in Christo, cum in ipso iustificamur: excelsi efficimur, abiecta peccati humilitate, et verorum dogmatum accuratam adepti notitiam. Hoc enim nobis

(1) Ita cod. pro κατακαυχήσονται *gloriabuntur*, ut in textu edito.
(2) Ita cod. praetermissis aliquot in medio verbis.

spondebat Deus voce Isaiae dicens: « et ducam caecos in viam, quam nesciebant, et semitas quas ignorabant calcare eos faciam; convertam tenebras illis in lucem, et cuncta obliqua faciam recta. » Nos enim qui caeci eramus, recepimus lumen, et insolitam iustitiae viam terimus. Qui autem legis ducatu gloriabantur, in tenebras inciderunt. Namque ut ipsemet aiebat Christus, tenebrae excaecaverunt oculos eorum, et obduruit ex parte Israhel; ut spectantes non videant, et auscultantes non audiant. Nam debacchati sunt contra sanctos prophetas, et ipsi Christo manus afferre ausi sunt ad salutem vitamque vocanti. Si ergo discredetis, inquit, meosque insipienter sermones irridebitis, qui vos ceteroqui ad rei utilis decoraeque consecutionem deducebant; non fuit hoc, inquit, ignotum sed iamdiu a lege prophetisque praedictum. Porro impossibile est, Dei oracula effectu carere: nam quod omnino prorsusque sciebat esse futurum, id praedixit. Prout ergo dictum fuerat, evenisse demonstrat; haud equidem propheticas auctoritates dissolvens aut subvertens, sed complens potius prophetas simul et legem. Nam quia dixerat legem et prophetas usque ad Iohannem stetisse, ne quis putaret, nunc eos exclusos et abolitos, propterea subdidit: non excidet de lege iota unum; aut apex, secundum Matthaeum.

Homo quidam erat dives, qui induebatur purpura et bysso.

Interrogabit aliquis, num secundum evangelicam historiam, quae ait pauperem ad requiem transisse, divitem vero ad poenam, num inquam haec iam evenerint, dignaque utrique data fuerit remuneratio; an futuri potius iudicii hoc exemplo imago repraesentetur? Utique, inquit, quia Lazari nomen diserte ponit, vere haec evenerunt et peracta sunt. Cur enim non dixit « homo quidam pauper, sed Lazarus? »

τήσαντες γνῶσιν· τοῦτο γὰρ ἡμῖν ἐπηγγέλλετο θεὸς λέγων διὰ φωνῆς Ἡσαΐου· * “ καὶ ἄξω τυφλοὺς ἐν ὁδῷ ᾗ οὐκ ἔγνωσαν, καὶ τρίβους ἃς οὐκ ᾔδεισαν πατῆσαι ποιήσω αὐτούς· ποιήσω αὐτοῖς τὸ σκότος εἰς φῶς, καὶ πάντα τὰ σκολιὰ εἰς εὐθεῖαν· ” ἡμεῖς μὲν γὰρ ὄντες τυφλοὶ, πεφωτίσμεθα, καὶ τὴν ἀπωνήθη τῆς δικαιοσύνης ἐρχόμεθα τρίβον· οἱ δὲ νόμον αὐχοῦντες παιδαγωγὸν, ἐν σκότῳ γεγόνασιν· ὡς γὰρ αὐτὸς ἔφη Χριστὸς, ἡ σκοτία ἐτύφλωσε τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν *, καὶ πώρωσις ἀπὸ μέρους γέγονε τῷ Ἰσραήλ· ἵνα βλέποντες, μὴ βλέπωσι· καὶ ἀκούοντες, μὴ ἀκούωσι· πεπαρῳνήκασι γὰρ εἰς τοὺς ἁγίους προφήτας, τετολμήκασι δὲ καὶ αὐτῷ τὰς χεῖρας ἐπενεγκεῖν τῷ καλοῦντι πρὸς σωτηρίαν καὶ ζωήν· οὐκοῦν ἂν ἀπειθῆτε, φησὶ, κἂν τοὺς ἐμοὺς ἀπωλέτως διαμυκτηρίζητε λόγους, ἐπὶ τὴν τοῦ χρησίμου καὶ πρέποντος ἀποκομίζοντας θήραν, ἀλλ' οὐκ ἠγνοήθη ταῦτα φησὶ, ἀλλ' ἤδη προείρηται διά τε νόμου καὶ προφητῶν· ἔστι δὲ τῶν ἀμηχάνων, εἰς ἀπραξίαν διαπεσεῖν τὰς θεοῦ φωνάς· ὃ γὰρ ᾔδει πάντη τε καὶ πάντως ἐσόμενον, τοῦτο προκαταμεμήνυκε· κατὰ μὲν οὖν τὸ ῥητὸν, δηλοῖ ὅτι ἀφῖκται, καταλύσων μὲν ἥκιστα ἢ ἀνατρέψων τὰ προφητῶν, ἀποπερανῶν δὲ μᾶλλον καὶ προφήτας καὶ νόμον· ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν ὅτι ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται ἕως Ἰωάννου, ἵνα μή τις ὑπολάβοι, ὅτι ἐκβέβληνται καὶ ἠθέτηνται, διὰ τοῦτο ἐπήγαγεν· ὅτι οὐ πεσεῖται ἀπὸ τοῦ νόμου ἰῶτα ἓν, ἢ μία κεραία κατὰ τὸν Ματθαῖον (1).

Ἄνθρωπος δέ τις ἦν πλούσιος, καὶ ἐνεδιδύσκετο πορφύραν καὶ βύσσον. v. 19

Πύθοιτο δ' ἄν τις, ἆρά γε κατὰ τὴν εὐαγγελικὴν ἱστορίαν, τὴν λέγουσαν τὸν μὲν πτωχὸν εἰς τὴν ἀνάπαυσιν ἀπελθεῖν, τὸν δὲ πλούσιον εἰς τὴν κόλασιν, γέγονεν ἤδη ταῦτα, καὶ ἀνταπόδοσις ἀξία ἐκληρώθη ἑκάστῳ, ἢ τῆς μελλούσης κρίσεως ἀνατυποῖ τὴν εἰκόνα ἐν τούτοις; ἀλλὰ μήν φησιν, ὁπότε ὀνομάζει Λαζάρου προσηγορίαν, ἀληθῶς γέγονε καὶ ἐπράχθη· διὰ τί γὰρ μὴ εἶπε, πτωχὸς δέ τις ἄνθρωπος, ἀλλὰ Λάζαρος; ἵνα τῇ

* Is. XLII. 16.

* Ioh. XII. 40. ex Is. VI. 9.

A. I. 220. E. I. 252. b.

(1) Lucas *iota*; Matthaeus V. 18. utrumque *iota* et *apex*.

προσηγορίᾳ δείξῃ, πείρᾳ καὶ ἀληθείᾳ ταῦτα πεπράχθαι· πρὸς ὃν ἐροῦμεν· τὴν κρίσιν ἔσεσθαι μετὰ τὴν ἀνάστασιν τῶν νεκρῶν, ἡ θεία πανταχοῦ λέγει γραφή· ἀνάστασις δὲ οὐκ ἔσται, μὴ αὖθις ἡμῖν ἐπιφοιτήσαντος τοῦ Χριστοῦ ἐξ οὐρανῶν ἐν τῇ δόξῃ τοῦ πατρὸς μετὰ τῶν ἁγίων ἀγγέλων· οὕτω καὶ ὁ πάνσοφος Παῦλος φησὶν *, ὅτι αὐτὸς ὁ κύριος ἐν κελεύσματι, ἐν φωνῇ ἀρχαγγέλου, καὶ ἐν σάλπιγγι θεοῦ καταβήσεται ἀπ᾽ οὐρανοῦ· σαλπίσει γὰρ, καὶ οἱ νεκροὶ ἐγερθήσονται ἐν Χριστῷ ἄφθαρτοι· οὔπω τοίνυν ἐξ οὐρανῶν καταβεβηκότος τοῦ πάντων κριτοῦ, οὐδὲ ἡ τῶν νεκρῶν γέγονεν ἀνάστασις· εἶτα, πῶς ἐκ ἀπίθανον ἐννοεῖν, ὅτι γέγονεν ἤδη τισὶν ἀνταπόδοσις, ἢ πονηρῶν ἔργων ἢ ἀγαθῶν (1);

* I. Thess. IV. 15.

nempe ut pronunciato nomine demonstraret, haec reapse acta fuisse. Cui nos respondemus: iudicium post mortuorum resurrectionem fore, divina ubique adfirmat scriptura; resurrectionem autem non antea futuram, quam denuo de caelo venerit Christus cum patris gloria et angelis sanctis. Sic etiam sapientissimus Paulus dicit: ipsum Dominum in iussu, in voce archangeli, et in tuba Dei, de caelo descensurum. Clanget enim tuba, et mortui resurgent in Christo facti incorruptibiles. Quum ergo nondum advenerit de caelo iudex, neque mortuorum facta sit resurrectio; quid ni improbabile existimetur, iam factam esse remunerationem sive malorum

(1) Postulat hic Cyrilli locus paulo accuratiorem explanationem, propter schismaticorum, quamquam haud magno numero, tum Graecorum tum Armeniorum, exitiosum errorem, quod nempe humanorum actuum remuneratio non nisi post corporum resurrectionem a Deo fiet. 1. Ergo in primis noster ipse Cyrillus semet explicat in commentario ad ps. XLVIII. 16, quem nuper nos ex vaticanis codicibus divulgavimus, dum ait *sanctorum animas post divinum redemptionis opus in manus Dei convolare;* quod probat Christi crucifixi verbis ad patrem *in manus tuas* etc., et ad latronem *hodie mecum eris in paradiso;* nec non illis Stephani: *domine Iesu, suscipe spiritum meum.* 2. Idem Cyrillus in homilia prima paschali ait avunculum suum decessoremque Theophilum, nuper mortuum, ad caelestes sedes migrasse. 3. Eusebius caesariensis, classicus aeque immo et antiquior auctor, in commentario ad ps. CXLII. 8, quem item nuper nos ex codicibus vatt. sumptum edidimus, ait Deo: δεῖξον ὁδὸν τὴν ἄγουσαν μετὰ σώματος ἀπαλλαγὴν ἐπὶ τὰ οὐράνια: *viam ostende, quae post corporis depositionem ducit in caelum.* 4. Eustathius biographus et aequaevus Eutychii patriarchae (cuius item novum scriptum nos extulimus) ait *hunc in caelum ad angelorum choros transisse* (apud Bolland. die 6. aprilis.) 5. Sanctus Hieronymus Paulae epitaphium hoc scribit (ep. CVIII. fin.) *Aspicis angustum praecisa in rupe sepulchrum? — Hospitium Paulae est caelestia regna tenentis.* 6. Contra hunc errorem de differenda remuneratione, totus item pugnat boni auctoris lat. priscus libellus, quem apud nos habes Script. vet. T. VII. p. 264-270; ubi prima in pagina inter patres spuriae illi doctrinae non consentientes nominatim scribitur alexandrinus Cyrillus. 7. Et quoniam catholico dogmati, quod apostolica constitutione definivit Benedictus XII. P. M., et florentinum postea tridentinumque concilia confirmarunt, novus consurrexit in Anglia hostis Burnetus, qui scripto tractatu perniciosissimum errorem renovavit, placet nobis huic opponere anglum hominem sanctum episcopum Aldhelmum, clarissimum saeculi septimi lumen, qui XII. carmina de XII. apostolis condidit, falso in editionibus Alcuino aeque anglo inscripta vel etiam Walafrido Straboni, sed a pervetere vaticano codice vero auctori Aldhelmo vindicata. Is ergo de Paulo apostolo ita scribit. *Ossa tegat tellus quamvis modo mole sepulchri, — Ast tamen in superas conscendit spiritus arces — Coetibus angelicis nimbosa per aethera ductus.* Idem de S. Thaddaeo ap. *Cuius in Armenia sopitum morte cadaver. — Exsurrecturum fatali fine quiescit. — Sed tamen aethereas lustrarat spiritus arces.* Atque hic idem Aldhelmus, qui iustorum animas post corporis obitum statim in caelum receptas depraedicat, nihilominus de S. Iohanne ev. loquens ait. *Pausat in Epheso praefatus corpore praesul — Praemia sumpturus cum clanget classica salpix — Ultima dum priscis labuntur tempora saeclis.* Vix evidentius quispiam dicere potuit, animas quidem sanctorum hominum statim in caelum admitti, corporibus vero praemium nonnisi post resurrectionem, ut par est utque rei natura postulat, conlatum iri. Porro noster Cyrillus haud apertioribus verbis hoc loco utitur, quam Ioh. Chrysostomus in homilia XXXIX. ad I. Cor. XV. 19. ed. Maur. p. 365; et homil. XXVIII. ad Hebr. XI. 39. p. 255, quibus Chrysostomi locis respondet pro viribus, sanctumque oratorem cum ecclesia catholica concordem demonstrat magnus Muratorius in insigni suo adversus Burnetum libro *de paradiso non expectata corporum resurrectione;* quem qui leget, pleniorem dogmatis expositionem, et contrarii erroris refutationem, non requiret. Summus denique Allatius turbam maximam graecorum hac de re testimoniorum, ex omni aetate petitorum, congerit in opere contra Hottingerum cap. XI; ita ut nemo iam graecus, vel graecorum quicumque sunt orientales adseclae, in hac falsa opinione consistere diutius queant.

operum sive bonorum? Est igitur parabolae ratio scite admodum conformata, itemque illa quae de divite ac Lazaro a Christo dicuntur. Fuit itaque Lazarus, ut Hebraeorum traditio habet, homo quidam per illud tempus Hierosolymis, in extrema paupertate atque infirmitate vivens, cuius ideo fecit mentionem Dominus, ut exemplum inde sumeret demonstrandi evidentius argumenti sui. Ante Christi de caelo reditum, neque resurrectio acciderat, neque actorum cuiuslibet hominis remuneratio. Sed tamen similitudinis ergo scribitur in parabola dives deliciosus et immisericors, si mulque pauper morbo languidus; ut cognoscant ii, qui in terra divitiis affluunt, nisi benigni esse voluerint, largi ac liberales, et nisi pauperum necessitatibus ultro occurrerint, gravi et inevitabili vindicta fore se corripiendos.

Iam in primis necesse est dicere, quaenam fuerit sermonis huius occasio, et cuius rei demonstrandae gratia praedictam optime parabolam Christus deformaverit. Voluit ergo nos Christus bonorum operum artifices effici virtutumque ornamentis excellere. Voluit invicem amare, et erga pauperes benignitatem sectari; atque in his studiis magna cum alacritate versari. Praecipue vero huius mundi divitibus hac super re cohortationes componens, eosque in via sanctis convenientissima statuens, aiebat: vendite quae possidetis, et date eleemosynam. Et hoc quidem mandatum praeclarum est et bonum ac salutare. Non tamen ignorabat Christus, ut hoc mandatum exsequi possent, multis vires non inesse. Languet enim ad aspera et factu difficilia mens humana. Quia vero ipse bonus est et hominum amator, rationem quamdam excogitavit qua iis succurreret; ne forte praesentes divitias perpetua et indeficiens paupertas exciperet, et temporales delicias aeterna poena. Si enim non patimini, inquit voluptarias dimittere divitias, totumque patrimonium vendere at-

ἔστι τοίνυν παραβολῆς τρόπος ἐσχηματισμένος ἀστείως, τά τε ἐπὶ τῷ πλουσίῳ καὶ τῷ Λαζάρῳ εἰρημένα παρὰ Χριστοῦ· ἔχει δὲ ὁ λόγος, ὡς ἡ Ἑβραίων παράδοσις ἔχει, Λάζαρον εἶναί τινα κατ᾽ ἐκεῖνο καιροῦ ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις, ἐσχάτῃ συζῶντα πτωχείᾳ καὶ ἀῤῥωστίᾳ, οὗ καὶ μνημονεῦσαι τὸν κύριον, ὡς εἰς παράδειγμα λαμβάνοντα τοῦτον εἰς ἐμφανεστέραν τοῦ λόγου δήλωσιν· οὔπω τοίνυν ἐξ οὐρανῶν καταφοιτήσαντος τοῦ Χριστοῦ, οὔτε ἀνάστασις γέγονεν, οὔτε πράξεων ἀνταπόδοσις ἠκολούθησέ τισιν· ἀλλ᾽ ὡς ἐν εἰκόνι, τῇ παραβολῇ γέγραπται πλούσιος τρυφῶν καὶ ἀφιλοικτίρμων, καὶ πένης ἐν ἀῤῥωστίᾳ· ἵν᾽ εἰδεῖεν ὡς οἱ τὸν ἐπὶ γῆς ἔχοντες πλοῦτον, ὡς εἰ μὴ βουληθεῖεν εἶναι χρηστοὶ, καὶ εὐμετάδοτοι, καὶ κοινωνικοὶ, καὶ ταῖς τῶν πενήτων ἀνάγκαις ἐπικουρεῖν ἕλοιντο, δεινῇ καὶ ἀφύκτῳ περιπεσοῦνται δίκῃ.

Ἀναγκαῖον δὲ οἶμαι πρότερον εἰπεῖν, ποία γέγονεν ἡ τοῦ λόγου πρόφασις, ἢ ποίου πράγματος εἰς παράδειξιν, τὴν προκειμένην παραβολὴν ἄριστα διαμορφοῖ καὶ διαπλάττει Χριστός· ἀπετέλει τοίνυν ἡμᾶς ὁ σωτὴρ τεχνίτας εἰς ἀγαθοεργίαν, καὶ τοῖς ἐξ ἀρετῶν αὐχήμασιν ἐβούλετο διαπρέπειν· ἤθελε γὰρ εἶναι φιλαλλήλους, καὶ φιλοπτωχίας ἐπιμελητὰς, καὶ τῶν εἰς τοῦτο σπουδασμάτων ἔχεσθαι νεανικῶς· μάλιστα δὲ τοῖς ἐν τῷδε τῷ κόσμῳ πλουσίοις τὰς ἐπ᾽ αὐτῷ δὴ τούτῳ παραινέσεις συντιθεὶς, καὶ εἰς ὁδὸν αὐτοὺς ἀποφέρων τὴν τοῖς ἁγίοις πρεπωδεστάτην, ἔφασκε· * πωλήσατε τὰ ὑπάρχοντα, καὶ δότε ἐλεημοσύνην· καὶ ἡ μὲν ἐντολὴ καλή τε καὶ ἀγαθὴ καὶ σωτήριος· οὐκ ἠγνόησε δὲ Χριστὸς, ὅτι τὸ δύνασθαι κατορθοῦν τὸ κεκελευσμένον, οὐκ ἔνεστι τοῖς πολλοῖς· ἀσθενεῖ γὰρ ἀεὶ πρὸς τὰ δυσχερῆ καὶ δυσήνυτα τῶν κατορθωμάτων, ὁ ἀνθρώπινος νοῦς· ἐπειδὴ δέ ἐστιν ἀγαθὸς καὶ φιλάνθρωπος, ἐπενόησέ τινα τρόπον ἐπικουρίας αὐτοῖς· ἵνα μὴ τὸν ἐνταῦθα πλοῦτον διηνεκής τε καὶ ἀναπόβλητος διαδέξηται πτωχεία, καὶ τὰς προσκαίρους τρυφὰς αἰωνία κόλασις· εἰ γὰρ μὴ ἀνέχεσθέ φησι τὸν φιλήδονον ἀφεῖναι πλοῦτον, καὶ ἀπεμπολῆσαι ὁλοκλήρους τὰς οὐ-

* Luc. XII. 33.

σίας, καὶ διαδοῦναι τοῖς δεομένοις, κἂν γοῦν τοῖς ἐλάττοσιν εὐδοκιμεῖν σπουδάσατε· ποιήσατε ἑαυτοῖς φίλους ἐκ τοῦ ἀδίκου μαμωνᾶ, τουτέστι μὴ μόνον ἑαυτῶν ποιήσησθε τὸν πλοῦτον, ἀλλὰ καὶ τοῖς δεομένοις χεῖρα ἁπλώσατε· συναλγήσατε τοῖς κάμνουσι, παραμυθήσασθε ἁγίους τοὺς οὐκ ἀβούλητον ἀγαπῶντας πτωχείαν, ἵν' ἀπερισπάστως τῷ θεῷ λατρεύωσιν· ἔσται δὲ τοῦτο ὑμῖν οὐκ ἄμισθον· ὅταν γὰρ ὑμῖν ὁ ἐπίγειος ἐπιλείψῃ πλοῦτος, τῷ τέλει τοῦ βίου κατειλημμένοις, τότε κοινωνοὺς ὑμᾶς ποιήσονται τῆς ἑαυτῶν ἐλπίδος, καὶ τῆς δοθησομένης αὐτοῖς ἐκ θεοῦ παρακλήσεως· τοὺς γὰρ καμόντας ἐν τῷδε τῷ βίῳ, καὶ ἐπιεικῶς τὸ δυσαχθὲς τῆς πενίας διενεγκόντας φορτίον, ὡς ἀγαθὸς ἀνακτήσεται·

* II. Cor. VIII. 14. τοιοῦτόν τι καὶ ὁ σοφώτατος Παῦλος * τοῖς οὖσιν ἐν πλούτῳ συμβουλεύει, λέγων περὶ τῶν ταλαιπωρουμένων· τὸ ὑμῶν περίσσευμα, εἰς τὸ ἐκείνων ὑστέρημα· τοῦτο δέ ἐστιν οὐδὲν ἕτερον ἐπιτάττοντος, πλὴν ὅπερ ἔφη Χριστὸς, ποιήσατε ἑαυτοῖς φίλους ἐκ τοῦ ἀδίκου μαμωνᾶ· ὅτι δὲ τὸ μὴ ἀνέχεσθαι τοῦτο δρᾷν, ὀλέθρου πρόξενον καὶ πυρὸς ἀσβέστου, διαδείκνυσι, τὴν προκειμένην ἡμῖν ἐξυφήνας παραβολήν· ἄνθρωπος γάρ τις ἦν πλούσιος σφόδρα, φησίν.

Ἐνταῦθα μοι βλέπε καὶ ἐπιτήρησον ἀκριβῶς τοῦ σωτῆρος τοὺς λόγους, πολύ τι τὸ σοφὸν ἐμφαίνοντας· καί τοι γὰρ ἐξὸν εἰπεῖν, ὁ δεῖνα τυχὸν πλούσιος ἦν ἄνθρωπος, ὡς

* Iob. I. 1. ἐπὶ τοῦ Ἰὼβ *, τοῦτο μὲν οὐκ ἔφη· ἄνθρωπον δὲ ἁπλῶς πλούσιον ὀνομάζει, μνημονεύει δὲ τοῦ πένητος ὀνομαστί· ποία τοίνυν ἡ ἐπιτήρησις; ἀνώνυμος ὁ πλούσιος, ὡς ἀφιλοικτείρμων, παρὰ θεῷ· ἔφη γάρ που διὰ τῆς τοῦ ψάλλοντος φωνῆς περὶ τῶν μὴ φοβουμένων

* Ps. XV. 4 αὐτὸν *, ὅτι οὐ μὴ μνησθῶ τῶν ὀνομάτων αὐτῶν διὰ χειλέων μου· ὀνομαστὶ δὲ ὡς ἔφην ὁ πένης ἐν γλώσσῃ θεοῦ. — Πλὴν ἴδωμεν τοῦ πλουσίου ἐπ' οὐδενὶ τῶν ἀναγκαίων ἠρμένην ὀφρῦν· τί οὖν φησι περὶ αὐτοῦ ὁ Χριστός; καὶ ἐνεδιδύσκετο πορφύραν καὶ βύσσον, τουτέστιν εὐειματεῖν ἐσπούδαζε ἐν ἐσθῆτι πολυ-

* Luc. XVI. 20. τελεστάτῃ. — Ὁ δὲ πένης ἔρριπτο παρὰ τὸν πυλῶνα, νόσῳ καὶ πενίᾳ πεπεδημένος, καὶ οὐδενὸς ἠξιοῦτο λόγου, φειδοῦς καὶ φροντίδος

que egentibus distribuere, saltem in minoribus date operam ut bene audiatis; nimirum facite vobis amicos de iniusto mamona, id est ne vobis ipsi tantummodo divitias vindicetis, sed et egentibus liberali manu succurrite: compatimini patientibus, consolamini sanctos qui non involuntariam amplexi sunt paupertatem, ut sine animi distractione Deo serviant. Id autem vobis haud expers mercede erit. Nam cum vos terrenae destituent divitiae, vitae fine correptos, tunc spei suae vos participes facient, dandaeque vobis ipsis a Deo consolationis; qui in hac vita afflictos, et pie tamen paupertatis onus gestantes, utpote bonus recreabit. Simile quid sapientissimus quoque Paulus divitibus consulit, dicens de miseris: vestra abundantia, illorum inopiam suppleat. Hoc vero nihil est aliud quam iubere, quod iam dixit Christus: facite vobis amicos de iniquo mamona. Qui vero id non facit, eum sibi exitium et inextinguibilem ignem parare, perspicue demonstrat Christus hac contexta nobis parabola. Homo quidam erat, inquit, valde dives.

Atque hoc loco mecum accurate considera Servatoris locutionem, in qua multa sapientia elucet. Nam quum dicere potuisset: ille nominatim homo dives erat, ut in Iobo fieri videmus, non ita locutus est; sed hominem generali appellatione divitem dixit; pauperem vero proprio nomine indigitavit. Quid ergo heic observandum est? Anonymus est apud Deum dives, quia immisericors. Dixit enim alicubi psalmistae voce: non ero memor nominum eorum per labia mea. Sed nominatim, ut dixi, pauper sonat in lingua Dei. — Attamen videamus divitem rebus minime necessariis superbientem. Quid enim ait de illo Christus? et induebatur purpura ac bysso, id est bene semet ornare studebat veste pretiosissima. — Pauper interim iacebat ad ianuam, morbo et egestate pressus, nullaque eius habebatur ratio, cura omni et mi-

sericordia negata, cupiebatque satiari micis de divitis mensa cadentibus et huic inutilibus. Morbo insuper molestissimo cruciabatur; tum etiam canes, inquit, ulcera eius lingebant; non tam illum laedentes, ut versimile est, quam compatientes atque medentes; namque hi propria lingua morbis suis facere medicinam solent, quasi molestiam abstergant, et amanter ungant. At dives feris crudelior, alieno dolore inflexibilis, et immisericors, atque ex omni inhumanitate concretus coarguebatur.

Factum est autem ut moreretur mendicus etc.
— Mortuus est autem et dives, ac sepultus est etc.

Non ita hic Lazarus, sed cum honorifico comitatu et cum optima spe migravit. Nam qui Deo confidunt, dum hinc a nobis discedunt, a dolore laboribusque recedunt. Par quiddam docuit Salomon dum ait: « visi sunt oculis insipientium mori, et aestimata est afflictio exitus illorum, et a nobis discessus exterminium: illi autem sunt in pace, spesque eorum immortalitate plena est. » Datur enim ipsis par laboribus solatii mensura. Vel etiam utique maior labore merces est. Ait enim Christus: mensuram bonam et confertam et coagitatam, et supereffluentem dabunt in sinum vestrum. Igitur Lazarus quidem a sanctis angelis delatus est, inquit, in Abrahami sinum; dives autem mortuus est, subdit, et sepultus. Nam vera mors fit illi duro et immisericordi, a proprio corpore separatio. Abit enim ex deliciis ad poenam, ex gloria in ignominiam, ex luce in tenebras.

Cap. XVII.

Impossibile est ut non veniant scandala.

Ain vero, quorumnam scandalorum meminit Christus, quae omnino eventura esse dicit? Duplex est scandalorum genus; quorum unum Altissimi adversatur maiestati, et substantiam cunctis superiorem laedit, quantum quidem adtinet ad culpae auctores. Alterum scandalorum genus in-

ἄμοιρος ἦν, ἐζήτει πρὸς κόρον τῆς τοῦ πλουσίου τραπέζης τὰ παρολισθαίνοντά τε καὶ ἀχρηστότερα· ἐκολάζετο δὲ καὶ ἑτέρως νόσῳ χαλεπωτάτῃ· ἀλλὰ καὶ οἱ κύνες, φησὶν, ἔλειχον τὰ ἕλκη αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἀδικοῦντες μᾶλλον κατά γε τὸ εἰκὸς, ἀλλ' οἷον συναλγοῦντες καὶ θεραπεύοντες· γλώττῃ γὰρ ἰδίᾳ καὶ τὰς ἑαυτῶν καθιστῶσι νόσους, οἷον ἀποξύοντες τὸν λυποῦν, καὶ φιλοφρόνως περιαλείφοντες· ὁ δὲ πλούσιος ὢν καὶ θηρῶν ἀπηνέστερος, ἀσυναλγὴς καὶ ἀφιλοικτείρμων καὶ μεστὸς ἁπάσης ἀπανθρωπίας ἠλέγχετο.

Ἐγένετο δὲ ἀποθανεῖν τὸν πτωχὸν κ. τ. λ.
— Ἀπέθανε δὲ καὶ ὁ πλούσιος, καὶ ἐτάφη κ. τ. λ.

Ἀλλ' οὐχ ὁ Λάζαρος οὕτως, ἀλλὰ μετὰ πάσης ἀπῄει δορυφορίας, καὶ τῶν χρηστοτέρων ἐλπίδων· τοῖς γὰρ ἐλπίδας ἔχουσι τὰς παρὰ Θεῷ, μετάστασις ἂν εἴη ἐξ ἀνίας * καὶ πόνων, ἡ ἐκ τῶν καθ' ἡμᾶς ἀποδημία· καί τι τοιοῦτον ὁ Σολομὼν ἐδίδαξεν εἰπών· * ἔδοξαν ἐν ὀφθαλμοῖς ἀφρόνων τεθνάναι, καὶ ἐλογίσθη κάκωσις, ἡ ἔξοδος αὐτῶν, καὶ ἡ ἀφ' ἡμῶν πορεία, σύντριμμα· οἱ δὲ εἰσὶν ἐν εἰρήνῃ, καὶ ἡ ἐλπὶς αὐτῶν ἀθανασίας πλήρης· δίδοται γὰρ αὐτοῖς ἰσοπαλὲς τοῖς πόνοις, τὸ τῆς παρακλήσεως μέτρον· ἢ τάχα που καὶ πλείους τῶν πόνων αἱ ἀμοιβαί· ἔφη γὰρ Χριστὸς *, ὅτι μέτρον καλὸν πεπιεσμένον, σεσαλευμένον, ὑπερεκχυνόμενον, δώσουσιν εἰς τὸν κόλπον ὑμῶν· οὐκοῦν ὁ μὲν Λάζαρος διὰ τῶν ἁγίων ἀγγέλων ἀπενήνεκται φησὶν εἰς κόλπους Ἀβραάμ· ὁ δὲ πλούσιος ἀπέθανε, φησὶ, καὶ ἐτάφη· θάνατος γὰρ αὐτῷ σκληρῷ γεγονότι καὶ ἀφιλοικτείρμονι, τὸ ἀπαλλαγῆναι σώματος· ἄπεισι γὰρ ἐκ τρυφῆς, εἰς κόλασιν· ἐκ δόξης, εἰς ἀτιμίαν· ἐκ φωτὸς, εἰς σκότος.

* Sap. III. 2
* Luc. VI. 38.

ΚΕΦ. ΙΖ'.

Ἀνένδεκτόν ἐστι μὴ ἐλθεῖν τὰ σκάνδαλα.

Ποίων ἄρα σκανδάλων μνημονεύει Χριστὸς, ἃ δὴ πάντη τε καὶ πάντως συμβήσεσθαι φησί; διττὰ μὲν οὖν τὰ σκάνδαλα· καὶ τὰ μὲν αὐτῶν, τῇ ὑπερτάτῃ μάχεται δόξῃ, καὶ τῆς ἀνωτάτω πασῶν οὐσίας ἅπτεται, τό γε ἧκον εἰς τὸ ἐγχείρημα τῶν ἐξευρηκότων· τὰ δὲ πρὸς ἡμῶν ἔσθ' ὅτε γίνεται· διήκει δὲ μέ-

A. f. 260. b.
B. f. 161.

παρὰ μόνου τοῦ λυπῆσαι τῶν ἀδελφῶν καὶ ὁμο-
πίστων τινάς· αἱ μὲν γὰρ τῶν αἱρέσεων παρ-
ευρέσεις, καὶ ὅς ἂν γένοιτο κατὰ τῆς ἀληθείας
λόγος, αὐτῇ θείᾳ καὶ ὑπερτάτῃ μάχεται
δόξῃ· ἀποφέρει γὰρ τοὺς ἁλισκομένους, τῆς τῶν
ἱερῶν δογμάτων ὀρθότητός τε καὶ ἀκριβείας·
περὶ τῶν τοιούτων σκανδάλων, ἔφη που πά-
* Matth. XVIII. 7. λιν * αὐτὸς ὁ σωτήρ· οὐαὶ τῷ κόσμῳ ἐκ
τῶν σκανδάλων· ἀνάγκη γὰρ ἐλθεῖν τὰ σκάν-
δαλα, πλὴν οὐαὶ τῷ ἀνθρώπῳ δι᾽ οὗ τὸ
σκάνδαλον ἔρχεται· τὰ γὰρ τοιαῦτα σκάν-
δαλα, διά γε φημὶ τῶν ἀνοσίων αἱρετικῶν,
οὐ καθ᾽ ἑνὸς ἰδικῶς ἔρχεται τινὸς, ἐπιβου-
λεύει δὲ μᾶλλον τῷ κόσμῳ, τουτέστι τοῖς
ἐν ἁπάσῃ τῇ γῇ· τοῖς τῶν τοιούτων σκαν-
δάλων εὑρεταῖς ἐπιπλήττει λέγων ὁ μακά-
* I. Cor. VIII. 12. ριος Παῦλος· * “ οὕτως δὲ ἁμαρτάνοντες εἰς
τοὺς ἀδελφοὺς, καὶ τύπτοντες αὐτῶν ἀσθε-
νοῦσαν τὴν συνείδησιν, εἰς Χριστὸν ἁμαρτά-
νετε· ” ἵνα δὲ τὰ τοιαῦτα σκάνδαλα μὴ
κατισχύσωσι τῶν πεπιστευκότων, ἔφη που
θεὸς τοῖς τὸν ὀρθὸν τῆς ἀληθείας πρεσβεύουσι
* Is. LXII. 1. λόγον, καὶ εὖ εἰδόσι μυσταγωγεῖν· * πο-
ρεύεσθε διὰ τῶν πυλῶν μου, καὶ ὁδοποιήσατε
τῷ λαῷ μου, καὶ τοὺς λίθους ἐκ τῆς ὁδοῦ διαῤ-
ῥίψατε· πικρὰν δὲ τὴν δίκην ἐπήρτησεν ὁ
σωτὴρ τοῖς τὰ τοιάδε τιθεῖσι σκάνδαλα.

Ἔοικε δέ πως, οὐ τῶν τοιούτων σκαν-
δάλων διαμεμνῆσθαι νῦν, ἐκείνων δὲ μᾶλ-
λον, ἅπερ δὴ συμβαίνει πλειστάκις ἐξ ἀν-
θρωπίνης μικροψυχίας μεταξὺ φίλων τε
καὶ ἀδελφῶν· ἀποφέρει δὲ ἡμᾶς, εἰς τὰς ἐπὶ
τοῖς τοιούτοις ὑποψίας, ὁ γείτων εὐθὺς
καὶ ἐπενηνεγμένος τοῖς πρώτοις λόγος, ὁ
περί γε φημὶ τοῦ συγγινώσκειν ἀδελφοῖς,
εἰ γένοιτό πως αὐτοῖς εἰς ἡμᾶς πλημμε-
λεῖν· ποῖα τοίνυν τὰ τοιάδε σκάνδαλα:
μικροψυχίαι τάχά που καὶ λῦπαι, δίκαιοί
τε καὶ ἄδικοι παροργισμοὶ, λοιδορίαι, κα-
ταλαλιαὶ πολλάκις, καὶ τὰ τούτοις ἀδελφὰ
καὶ ὁμοειδῆ τῶν πταισμάτων· ταῦτα φησὶν
οὐκ ἐνδέχεται μὴ ἐλθεῖν· ἆρ᾽ ὡς ἀναγ-
καίως ἐπιφέροντος αὐτὰ τισὶ τοῦ ἐπὶ πάν-
τας θεοῦ; μὴ γένοιτο· φαῦλον γὰρ οὐδὲν
παρ᾽ αὐτοῦ, πηγὴ δὲ μᾶλλον ἐστὶ πάσης
ἀρετῆς· πῶς οὖν οὐκ ἐνδέχεται μὴ συμ-

ter nos fit; atque eatenus tendit, ut quibusdam fratribus fideique sodalibus molestiam creet: namque haerescon adinventiones, et quaelibet adversus veritatem doctrina, divinae ipsi supremae adversantur maiestati; quia quos capiunt, transversos agunt procul sacrorum dogmatum rectitudine et exacta regula. De huiusmodi scandalis dixit alio loco Servator: vae mundo a scandalis! Necesse est enim ut veniant scandala: verumtamen vae homini illi, per quem scandalum venit! Namque haec scandala, quae scilicet ab impiis haereticis fiunt, haud contra aliquem singillatim tendunt, sed mundum potius, id est universae terrae incolas, nituntur pessumdare. Adversus talium scandalorum auctores invehitur beatus Paulus dicens: « sic autem peccantes in fratres, et percutientes conscientiam eorum infirmam, in Christum peccatis. » Ne vero huiusmodi scandala inter credentes praevaleant, ait alicubi Deus his qui rectam veritatis tradunt doctrinam, et docendorum sacrorum periti sunt: « ite per portas, parate iter populo, et lapides de via proiicite. » Acerbam autem poenam indixit Servator iis qui talia scandala ponunt.

Sed enim haud videtur scandalorum horum nunc mentionem facere, sed illorum potius quae saepissime ex humani ingenii dissensionibus inter amicos fratresque contingunt. Verumtamen emendat nos in huiusmodi simultatibus, proximus statim et his connexus sermo, qui est de condonando fratribus, si forte aliquando in nos peccaverint. Quae sunt ergo haec scandala? dissensiones ferme quaedam et simultates, et modo iustae modo iniustae indignationes, convicia, obtrectationes saepe, et his cognatae ac similes offensiones. Haec inquam fieri nequit quin eveniant. Num quia haec necessario summus Deus inferat? Minime gentium. Nihil enim ab ipso iniquum accidit, qui est omnis potius virtutis fons. Quomodo igitur fieri non potest quin accidant? Propter nostram scilicet

infirmitatem. In multis enim offendimus omnes, sicuti scriptum est. Verumtamen vae certe dicit illi fore qui scandala posuerit. Non enim absque increpatione dimittit, sed metu poenae potius corripit in his emendandis socordiam. Iubet nihilominus ut scandalorum auctores patienter feramus.

Si septies in die peccaverit in te etc.

Si resipuerit, inquit, qui in te peccavit, suamque culpam agnoverit, dimittes ei; neque id semel, sed saepissime. Non enim quia aliquis hac saepe infirmitate laborat, idcirco mutua caritate alienos videri nos oportet, et patientiam omittere: immo vero imitari corporalium morborum medicos debemus, qui non semel et iterum medentur aegro, sed quotiescumque ei aegrotare contigerit. Cogitemus enim, nos pariter infirmos esse, et vinci cupiditatibus; qui quum haec vitia patimur, clementes et iniuriarum obliviosos eos esse cupimus qui ulcisci deberent, et puniendi potestatem habent. Oportet itaque ut mutuam infirmitatem considerantes, alter alterius onera portemus; sic enim adimplebimus legem Christi. Porro animadverte, quod apud Matthaeum interrogat Petrus dicens: quoties peccabit in me frater meus, et dimittam ei? Tunc Dominus coram apostolis ait: etsi septies in die peccaverit, id est saepe, si toties eum paenituerit, eidem ignosces.

Dixerunt apostoli Domino: adauge nobis fidem.

Exhilarat sanctorum animam non temporalium terrestriumque bonorum possessio, sunt enim haec corruptibilia et caduca, sed illa potius quae eos qui acceperint sanctos faciunt atque beatos. Sunt autem haec a Deo data spiritalia munera; inter quae eximium est fidei donum, sive constantia in fide erga universalem nostrum servatorem Christum; quam etiam Paulus bonorum nostrorum praecipuum esse agno-

βαίνειν αὐτά; διὰ τὸ ἡμῶν που πάντως ἀσθένειαν (1)· πολλὰ γὰρ πταίομεν ἅπαντες, κατὰ τὸ γεγραμμένον· * πλὴν οὐαὶ μὲν ἔσεσθαι φησὶ, τῷ τιθέντι τὰ σκάνδαλα· οὐ γὰρ ἀνεπίπληκτον ἐᾷ, συστέλλει δὲ μᾶλλον τῷ φόβῳ τῆς δίκης, τὸ ῥᾴθυμον ἐν τούτοις· ἐπιτάττει γε μὴν ἀνεξικακεῖν τοῖς τιθεῖσιν αὐτά. * Iacob. III. 2

Ἐὰν ἑπτάκις τῆς ἡμέρας ἁμάρτῃ εἰς σέ κ. τ. λ. v. 4.

Ἐὰν γὰρ ἐπιστρέφῃ φησὶν ὁ ἁμαρτὼν εἰς σὲ, καὶ καταγινώσκῃ ἑαυτοῦ, ἀφήσεις αὐτῷ· καὶ οὐχ ἅπαξ, ἀλλὰ πλειστάκις· οὐ γὰρ εἴ τις ἀσθενεῖ καὶ τοῦτο συχνῶς, διὰ τοῦτο ἀφιλαλλήλους ἡμᾶς ὁρᾶσθαι, καὶ ὀλιγώρως ἔχειν εἰς μακροθυμίαν· δεῖ δὲ μᾶλλον ἀπομιμεῖσθαι φιλεῖν τοὺς τῶν ἐν σώματι παθῶν ἰατροὺς, οἳ οὐχ ἅπαξ ἢ δὶς τὸν ἄῤῥωστον θεραπεύουσι, τοσαυτάκις δὲ μᾶλλον, ὁσάκις ἂν αὐτὸν ἀῤῥωστῆσαι συμβῇ· ἐννοῶμεν γὰρ ὡς καὶ ἡμεῖς ἐσμὲν ἐν ἀσθενείαις, καὶ ἡττώμεθα παθῶν· πάσχοντες δὲ τοῦτο, χρηστοὺς καὶ ἀμνησικάκους εἶναι πρὸς ἡμᾶς εὐχόμεθα τοὺς ἐπιπλήττειν ὀφείλοντας, καὶ τοὺς τοῦ χρῆναι κολάζειν ἔχοντας ἐξουσίαν· δεῖ δὴ οὖν ἄρα ταῖς ἀλλήλων ἀσθενείαις συγκαθισταμένους, ἀλλήλων τὰ βάρη βαστάζειν· ἀναπληρώσομεν γὰρ οὕτω τὸν νόμον τοῦ Χριστοῦ· * ἐπιτήρησον δὲ ὡς ἐν τῷ κατὰ Ματθαῖον * πυνθάνεται ὁ Πέτρος καὶ φησὶ, ποσάκις ἁμαρτήσει εἰς ἐμὲ ὁ ἀδελφός μου, καὶ ἀφήσω αὐτῷ; ἐνταῦθα δὲ ὁ κύριος πρὸς τοὺς ἀποστόλους· ὅτι κἂν ἑπτάκις τῆς ἡμέρας ἁμάρτῃ, τουτέστι πολλάκις, καὶ τοσαυτάκις καταγνῷ ἑαυτοῦ, ἀφήσεις αὐτῷ.

A. f. 230. b
B. f. 161. b
* Gal. VI. 2.
* Matth. XVIII. 21.

Εἶπον οἱ ἀπόστολοι τῷ κυρίῳ· πρόσθες ἡμῖν πίστιν. v. 5.

Εὐφραίνει πάντως ἁγίων ψυχὴν, οὐ τῶν προσκαίρων καὶ ἐπιγείων ἡ κτῆσις, φθαρτὰ γὰρ ταῦτα καὶ εὐαπόβλητα, ἐκεῖνα δὲ μᾶλλον ἃ τοὺς λαβόντας, σεπτοὺς ἀποφαίνει καὶ μακαρίους· ταῦτα δέ εἰσι τὰ θεόσδοτα καὶ πνευματικὰ χαρίσματα δηλονότι· ὧν ἕν ἐστι καὶ ἐξαίρετον, ἡ πίστις, ἤτοι τὸ βεβηκὸς εἰς πίστιν τῆς ἐπί γε τῷ πάντων ἡμῶν σωτῆρι Χριστῷ· ἣν δὴ καὶ ὁ Παῦλος οἶδεν οὖσαν κεφάλαιον τῶν ἐν ἡμῖν ἀγαθῶν· ἔφη γοῦν, ὅτι A. f. 231

(1) Hinc tridentinus canon 23. sess. VI. *Si quis dixerit hominem posse in tota vita peccata omnia, etiam venialia, nisi ex speciali Dei privilegio, quemadmodum de B. Virgine tenet ecclesia; anathema sit.*

* Hebr. XI. 6. χωρὶς πίστεως, ἀδύνατον εὐαρεστῆσαι ποτέ·* ἐν ταύτῃ γὰρ ἐμαρτυρήθησαν οἱ πρεσβύτεροι· ἄθρει δὴ οὖν τοὺς ἁγίους ἀποστόλους, τῶν ἀρχαιοτέρων ἁγίων ζηλωτὰς γεγονότας· τί γὰρ αἰτοῦσι παρὰ Χριστοῦ; πρόσθες ἡμῖν πίστιν· οὐκ αἰτοῦσι πίστιν ἁπλῶς, ἵνα μὴ ἀπίστους νομίσῃς αὐτούς, προσθήκην δὲ μᾶλλον πίστεως αἰτοῦσι παρὰ Χριστοῦ, τουτέστι τὴν εἰς τοῦτο βεβαίωσιν· τῆς γὰρ πίστεως, ἡ μέν ἐστιν ἐφ' ἡμῖν, ἡ δὲ κατὰ τὴν θείαν δίδοται χάριν· ἐφ' ἡμῖν μὲν γάρ ἐστι, τὸ προκατάρξασθαι (1), καὶ τὴν εἰς αὐτὸν ὅλῃ δυνάμει ἔχειν πεποίθησίν τε καὶ πίστιν· θείας δὲ χάριτος, ἡ εἰς τοῦτο βεβαίωσις καὶ ἰσχύς· διὸ καὶ ἐπείπερ πάντα θεῷ δυνατὰ, πάντα φησὶν ὁ κύριος δύναται τῷ πιστεύοντι· θεοῦ γὰρ ἡ δύναμις, ἡ διὰ τῆς πίστεως ἡμῖν παραγινομένη· τοῦτο εἰδὼς καὶ ὁ μακάριος Παῦλος, * I. Cor. XII. 8. ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους πρώτῃ φησίν·* ᾧ μὲν γὰρ διὰ τοῦ πνεύματος δίδοται λόγος σοφίας· ἄλλῳ δὲ λόγος γνώσεως κατὰ τὸ αὐτὸ πνεῦμα· ἑτέρῳ δὲ πίστις ἐν τῷ αὐτῷ πνεύματι· ὁρᾷς ὡς ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν πνευματικῶν χαρισμάτων ἔθηκε καὶ τὴν πίστιν; ταύτην παρεκάλουν λαβεῖν παρὰ τοῦ σωτῆρος οἱ μαθηταὶ, τὴν παρ' ἑαυτῶν εἰσαγαγόντες· ἣν καὶ δέδωκεν αὐτοῖς μετὰ τὴν τῆς οἰκονομίας ἐκπλήρωσιν, διὰ τῆς ἐπιφοιτήσεως τοῦ ἁγίου πνεύματος· πρὸ γὰρ τῆς ἀναστάσεως οὕτω ἦν ἑδραία ἡ παρ' αὐτοῖς πίστις, ὡς καὶ ὀλιγοπιστίας αὐτοὺς ἐγκλήμασιν ὑποφέρεσθαι.

Ἀμέλει συνέπλει ποτὲ τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις ὁ τῶν ὅλων σωτὴρ τὴν τιβεριάδα λίμνην ἤτοι θάλασσαν, καὶ εἰσεδέχετο μὲν αὐ- * Matth. VIII. 24. τὸς οἰκονομικῶς τὸν ὕπνον·* πνεύματος δὲ λαύρου διακυκῶντος τὸ ῥόθιον, καὶ σκληρὸν κατὰ τοῦ σκάφους ἐγείροντος κῦμα, τεθορύβηνται λίαν· ὥστε καὶ ἀφυπνίσαι τὸν κύριον, λέγοντες· ἐπιστάτα, σῶσον ἡμᾶς, ἀπολλύ-

scebat. Nam dixit: sine fide impossibile est umquam placere (Deo.) Hac enim se probaverunt prisci homines. Nunc ergo specta quomodo sancti apostoli priscorum sanctorum fiant aemulatores. Quid enim a Christo petunt? adauge nobis fidem. Haud simpliciter fidem postulant, ne incredulos eos existimes, sed augmentum fidei a Christo sibi deposcunt, id est in illa constantiam. Fides alia est in nobis, alia divinae gratiae donum est. Est enim in nobis incipere, atque in Deo totis viribus fiduciam collocare eique credere: divinae autem gratiae donum est hac in re constantia nostra et firmitas. Ideo quum sint omnia Deo possibilia, cuncta ait Dominus potest qui credit: est enim Dei virtus, quae per fidem nobis ingeritur. Hoc sciens etiam beatus Paulus, in prima ad Corinthios ait: alii per Spiritum datur sermo sapientiae: alii autem sermo scientiae secundum eundem Spiritum: alii fides in eodem Spiritu. Viden ut in spiritalium donorum catalogo posuit et fidem? Hanc a Servatore ut acciperent discipuli rogabant, suam tamen simul inferentes: atque eam reapse illis contulit Christus post absolutum dispensationis opus, per sancti Spiritus adventum. Ante enim resurrectionem, tam erat segnis in ipsis fides, ut modicae interdum fidei culpam sustinerent.

Nimirum navigabat aliquando cum sanctis apostolis omnium Servator stagnum seu mare Tiberiadis, atque ipsum dispensatoria ratione somnum corripuerat: vehementiore autem vento undas commovente, saevosque adversus naviculam fluctus propellente, magnopere expaverunt; ita ut Dominum somno excitarint, dicentes: magi-

(1) Non ad perseverandum tantummodo verum etiam ad bona opera suscipienda necessariam divinam gratiam dicit Cyrillus comm. ep. ad Rom. VII. 2. apud nos part. gr. p. 23-24, lat. p. 17. Manifestius vero part. gr. p. 31. lat. p. 22. ἄπασα μὲν ἔφεσις πρὸς δικαιοσύνην ἡμᾶς ἀποφέρουσα, γένοιτ' ἂν ἐν ἡμῖν παρὰ τοῦ θεοῦ καὶ πατρός: *omnis impulsus qui ad justitiam nos defert, fit a Deo patre.* Denique idem Cyrillus in fragmentis commentarii ad Matth. cap. IV. 12. apud nos gr. p. 105, et lat. 69. ait: *mox ut demonstret quod non ipsi quaerendo invenerint, sed Deus eisdem superne se obtulerit, ipsa lux oborta est, ait, ac splenduit, non ipsi priores ad lucem accesserunt.* Adhuc in comm. ad ps. III. 6. apud nos part. gr. p. 148, lat. p. 94. fin.: *neque ad paenitentiam excitatus essem, nisi Dominus me suscepisset.*

ster salva nos, perimus. Ille vero evigilans, inquit scriptura, imperavit fluctibus, et saevientem procellam sudo commutavit. Increpuitque magnopere apostolos sanctos, dicens: ubi vestra fides? Reapse enim nihil erat omnino pertimescendum, praesente ipsis universali Domino, quem creaturae omnes timent ac perhorrescunt. Quod si et res gesta alia priori similis adiungenda est, non recusabo. Iusserat sanctos apostolos conscendere naviculam et trans fretum praecedere; hique confestim ita fecerant. Progressi autem stadia ferme triginta, Iesum animadvertunt ambulantem in mari, et expaverunt vehementer, phantasma aliquod se putantes videre. Tunc illos allocutus est, dicens: ego sum, nolite timere. Tum Petrus: si tu es, inquit, iube me venire ad te super aquam. Cui ille, veni, dixit. Et hic descendens de navicula, coepit incedere. Videns vero ventum ac fluctus, timuit; et cum mergi coepisset, clamavit: Domine, salvum me fac. Ille periclitantem quidem salvavit, sed simul obiurgavit dicens: modicae fidei, quare dubitasti? Iamvero quod etiam passionis tempore, militum legione impiisque satellitibus Iesum capientibus, omnes eo derelicto fugerint, Petrusque eum negaverit unius ancillae metu turbatus, non est ambiguum.

Vidisti modicam discipulorum fidem; nunc eos admirare fidei incrementum a communi nostro Servatore accipientes. « Praecepit ipsis abs Hierosolymis ne discederent, sed expectarent patris promissionem, donec virtute ex alto induerentur. » Postquam vero sub ignearum linguarum specie virtus ex alto venit, id est sancti Spiritus gratia, tunc demum audaces effecti sunt, viriles, spirituque ferventes; adeo ut mortem etiam contemnerent, et inlatos ab incredulis terrores flocci facerent; et prodigiorum etiam fierent operatores. Iam quod magna res sit constantia in fide, declarat Dominus dicens: si fidem grano si-

μεθα· ὁ δὲ διεγερθεὶς, φησὶν, ἐπετίμησε τῷ κλύδωνι, καὶ τὴν τοῦ χειμῶνος ἀγριότητα μετέστησεν εἰς εὐδίαν· ᾐτιᾶτο δὲ λίαν τοὺς ἁγίους ἀποστόλους, λέγων, ποῦ ἡ πίστις ὑμῶν; οὐ γὰρ ἔδει θορυβεῖσθαι κατά τι γοῦν ὅλως, συνόντος αὐτοῖς τοῦ πάντων δεσπότου, ὃν πάντα τὰ ἔργα τρέμει καὶ σείεται· εἰ δὲ χρή τι καὶ ἕτερον παρενεγκεῖν τῷ πρώτῳ προσεοικὸς, ἐρῶ δὴ πάλιν· * ἐκέλευσε τοῖς ἁγίοις * Matth. XIV. 22. ἀποστόλοις ἐμβῆναι μὲν εἰς τὸ σκάφος, προάγειν δὲ αὐτὸν εἰς τὸ πέραν τῆς λίμνης, οἱ δὲ ἀμελητὶ τοῦτο δεδράκασι· ἐληλακότες δὲ σταδίους ὡσεὶ τριάκοντα *, φησὶν, ὁρῶσι * Ioh. VI. 19. τὸν Ἰησοῦν περιπατοῦντα ἐν τῇ θαλάσσῃ, καὶ γεγόνασι περιδεεῖς, φάσμά τι νομίσαντες εἶναι τὸ ὁρώμενον· εἶτα, προσπεφώνηκεν αὐτοῖς λέγων· ἐγώ εἰμι, μὴ φοβεῖσθε· ἔφη δὲ ὁ Πέτρος, εἰ σὺ εἶ, κέλευσόν με εἰσελθεῖν πρὸς σὲ ἐπὶ τῶν ὑδάτων· ὁ δὲ εἶπεν· ἐλθὲ, καὶ καταπηδήσας τοῦ σκάφους, ἤρξατο τοῦ βαδίζειν· ὡς δὲ εἶδε, φησὶ, τὸν ἄνεμον καὶ τὸ κῦμα, ἐφοβήθη· ἀρξάμενος δὲ βαπτίζεσθαι, ἐφώνησε· κύριε, βοήθει μοι· ὁ δὲ σέσωκε μὲν κινδυνεύοντα, ᾐτιᾶτο δὲ πάλιν λέγων· ὀλιγόπιστε, εἰς τί ἐδίστασας; ὅτι δὲ κατὰ τὸν τοῦ πάθους καιρὸν, τῆς τῶν στρατιωτῶν σπείρας, καὶ τῶν ἀνοσίων ὑπηρετῶν ἐλθόντων συλλαβέσθαι τὸν Ἰησοῦν, πάντες ἀφέντες αὐτὸν ἔφυγον, ἠρνήσατο δὲ καὶ ὁ Πέτρος παιδίσκης μιᾶς θορυβούσης αὐτὸν, οὐκ ἀσυμφανές.

Εἶδες ὀλιγοπίστους ἔτι τοὺς μαθητάς· θαύμασον αὐτοὺς προσθήκην λαβόντας πίστεως παρὰ τοῦ πάντων ἡμῶν σωτῆρος Χριστοῦ· παρήγγειλεν αὐτοῖς, ἀπὸ Ἱεροσολύμων μὴ χωρίζεσθαι *, περιμένειν δὲ τὴν ἐπαγ- * Act. I. 4 γελίαν τοῦ πατρὸς, ἄχρις ἂν ἐνδύσωνται δύναμιν ἐξ ὕψους· ἐπειδὴ δὲ γλωσσῶν ἐν εἴδει πυρίνων καταπεφοίτηκεν ἐπ' αὐτοὺς ἡ ἐξ ὕψους δύναμις, τουτέστιν ἡ διὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος χάρις, τότε δὴ τότε γεγόνασιν εὔτολμοι καὶ νεανικοὶ καὶ τῷ πνεύματι ζέοντες· ὥστε καὶ θανάτου καταφρονεῖν, καὶ μηδὲν ἡγεῖσθαι τὰ ἐπιόντα δεινὰ παρὰ τῶν ἀπίστων, καὶ σημείων δὲ τηνικαῦτα γεγόνασιν ἀποτελεσταί· ὅτι δὲ μέγα καὶ ἐξαίρετον τὸ ἀραρὸς ἐν πί-

v. 6. στει, διαδείκνυσι λέγων ὁ κύριος, εἰ ἔχετε
πίστιν ὡς κόκκον σινάπεως, τουτέστι θερμήν
C. f. 143. b. τε καὶ ζέουσαν, ἐλέγετε ἂν τῇ συκαμίνῳ,
ἐκριζώθητι ἐν τῇ θαλάσσῃ, καὶ ὑπήκουσεν
ἂν ὑμῖν· ὁ γὰρ ἐπὶ Χριστῷ πεποιθὼς, οὐκ
ἰδίᾳ δυνάμει θαῤῥεῖ, ἀπονέμει δὲ μᾶλλον
τὸ πάντα δύνασθαι κατορθοῦν αὐτῷ· ἔστιν
οὖν ὁμολογουμένως παρ᾽ αὐτοῦ τελείωσις
ἁπάντων ἐν ψυχαῖς ἀγαθῶν· δεῖ δὲ ὅμως
ἑαυτοὺς παρασκευάσαι, δεκτικοὺς γίνεσθαι
τῆς τοιαύτης χάριτος· εἰ γὰρ τὸ πεπηγὸς
αὐτῷ, καὶ κατὰ γῆς ἐῤῥιζωμένον μετακινεῖ ἡ
τῆς πίστεως δύναμις, καθ᾽ ὅλου φαίη τίς ἂν,
μηδὲν ἀκίνητον εἶναι οὕτως ὃ μὴ σαλεύ-
σειεν ἡ πίστις, εἰ μετακινήσεως αὐτοῦ δεη-
θείη· ἐσείετο οὖν ἡ γῆ τῶν ἀποστόλων εὐ-
χομένων, ὡς αἱ τῶν ἀποστόλων πράξεις ἱστο-
* Act. IV. 31. ρήκασι· * δῆλον ὡς καὶ τοὐναντίον ἵστησι πί-
στις τὰ σαλευόμενα, οἷον καὶ ποταμίου ῥεύ-
* Ios. III. 16. ματος ὀξυτάτην φορὰν *, καὶ δρόμον ἄπαυ-
* Ios. X. 13. στον τῶν ἐν οὐρανῷ κινουμένων φωστήρων· *
B. f. 162. b. ἐκείνῳ μέντοι προσεκτέον ἀσφαλῶς, ὡς οὐ
κενὴν ἔκπληξιν, οὐδὲ μάταιον θαῦμα κινεῖ
ὁ θεὸς, ἀλλὰ πόῤῥω ταῦτα τῆς θείας οὐσίας,
τῆς ἀτύφου καὶ ἀκομπάστου καὶ πάντως ἀληθι-
νῆς, πρὸς ὠφέλειαν δὲ πάντως καὶ σωτηρίαν
τῶν ἀνθρώπων· ταῦτα δὲ λέγω πρὸς τὸ μη-
δένα ζητεῖν περὶ τῆς ἱερᾶς πίστεως, καὶ τῆς θείας
δυνάμεως ἀνωφελεῖς εἰ τύχῃ κινήσεις στοι-
χείων, ἢ μεταθέσεις ὀρῶν ἢ φυτῶν· μὴ δὲ
ἀσεβεῖν, ὡς τοῦ λόγου ψευδοῦς ὄντος εἰ μὴ
ταῦτα οὕτως γίνοιτο· μὴ δ᾽ αὖ περὶ τὴν πί-
στιν ἀσθένειαν νομίζειν εἰ μὴ ταῦτα ἰσχύει·
ἀλλ᾽ ἔστω τὸ χρήσιμον τὸ πρὸς ὠφέλειαν
ἀληθινὴν, καὶ ἡ δύναμις οὐκ ἀπολείψεται.

v. 7. Τίς δὲ ἐξ ὑμῶν δοῦλον ἔχων ἀροτριῶντα ἢ ποιμαίνοντα;

A. f. 231. b. C. f. 143. b. Ἐν τοῖς ἤδη παρῳχηκόσι πολὺς αὐτῷ
καὶ μακρὸς συμπεπέρασται λόγος, τὰς τῆς εὐ-
δοκιμήσεως καταδεικνύντι τρίβους, καὶ τῆς ἀνε-
πιλήπτου ζωῆς ἐμφανίζοντι τὰ αὐχήματα·
ἵνα δι᾽ αὐτῶν ἐρχόμενοι, καὶ πρὸς πᾶν ὁτιοῦν
τῶν τεθαυμασμένων ἐπὶ πολλῇ προθυμίᾳ βα-
δίζοντες, εἰς τὸ βραβεῖον τῆς ἄνω κλήσεως
* Philip. III. 14. καταντήσωμεν· * ἀλλ᾽ ἐπειδὴ πέφυκέ πως ἀεὶ
ὁ ἀνθρώπινος νοῦς καταφέρεσθαι εἰς φιλο-

napis parem haberetis, id est calidam ac ferventem, diceretis huic sycomoro, eradicare hinc in mare, et vobis obtemperaret. Nam qui Christo confidit, propriis viribus non audet, sed omnia accepta refert ei a quo sua omnia bene queunt constitui. Sine dubio itaque cuncta in animabus bona Christus perficit. Sed tamen opus est nosmet comparemus, ut huiusmodi gratiae capaces simus. Nam si, quod a Deo plantatum fuit firmisque radicibus terrae defixum, virtus fidei commovet, prorsus quisque dicet nihil sic esse immobile quod fides non queat subruere, si certe illud dimoveri necesse sit. Quamobrem et tellus apostolis orantibus mota fuit, ut in illorum actibus narratur. Constat etiam e contrario fidem res commotas sistere, veluti fluvialis agminis celerrimum impetum, et discurrentium in caelo siderum iter incessabile. Sed tamen illud sedulo observandum est, Deum non solere vanum stuporem, neque inutilem admirationem excitare; nam procul haec sunt divina substantia, quia nec fastosa est nec pompatica, sed omnia ad veritatem utilitatemque et salutem hominum revocat. Haec autem aio, ne quisquam a sacra fide divinaque virtute exigat elementorum puta commotiones, aut montium vel arborum translationes: neque fiat irreligiosus, quasi haec mendax oratio fuerit, nisi ita evenerit; neque fidei infirmitati tribuat, quasi haec efficere non potuerit. Sit modo aliquid opportunum, et veram spectans utilitatem; tunc sane vis non deerit.

Quis vestrum habens servum arantem aut pascentem?

In superioribus longum fecit Dominus sermonem ut demonstraret probitatis viam, et inculpatae vitae prae oculis gloriam exponeret; ut ita nos gerentes, quodlibet opus optimum alacriter adgredientes, ad supernae vocationis praemium perveniamus. Attamen natura comparatum est, ut mens humana ad vanae gloriae cupiditatem semper rapiatur, atque hoc morbi ge-

nere perquam facile laboret. Causa mali saepe est, quod optimis interdum actibus promeruisse se Deum existimat. Est vero hoc pessimum Deoque maxime invisum vitium. Namque in hanc usque opinionem exitiosus serpens nonnullos pertrahit, ut ferme existiment deberi sibi a Deo superna praemia, postquam puram probatamque vitam exegerint. Ut pravis huiusmodi nos arceat perturbationibus, exempli causa, praedictarum lectionum tenorem proponit. Quippe his verbis docet, herilis potestatis hanc esse propriam conditionem, ut semper ceu sibi debitum exigat servorum obsequium. Non enim gratiam, inquit, habebit herus famulo, etiamsi hic omnia quae servile decent officium praestiterit.

Heic mecum observa, etiam discipulos, immo omnes qui sceptro subsunt communis nostri servatoris Christi, ad laboris studium exacui; neque tamen ceu gratiam ei famulitium exhibendum, sed tamquam debito famulorum officio eidem esse obsequendum. Sic etiam extinguitur maledictus vanae gloriae morbus. Nam si debita facis, cur superbia tumes? non considerans, quod non facienti quod debes, periculum imminet; facienti, nulla per se gratia debetur. Quod probe intelligens sciensque mirabilis servus Paulus: « si evangelizavero, inquit, non est mihi gloria; necessitas enim mihi incumbit. Vae autem mihi, si non evangelizavero! » Et rursus: « debitor sum praedicandi doctrinam graecis ac barbaris, sapientibus et insipientibus. » Si ergo probus fuisti, et divina observasti praecepta, ac domino morem gessisti, ne postules a Deo tamquam rem debitam praemia; ora potius, benignitatem eius expostulans. Tecum reputa, heros inter homines haud gratiam habere, quoties aliqui servorum imperatum ipsis praestiterint famulitium; sed expromendo erga fideles famulos liberalitatem, saepe horum benivolentiam captare, maioremque eisdem ala-

δοξίαν, καὶ τὸ εἰς τοῦτο ῥοπὴν ἑτοιμότατα νοσεῖν· ἀφορμὴ δὲ τοῦ πάθους αὐτῷ γίνεται πολλάκις τὸ ἐπί τισι τῶν ἀρίστων ἀνδραγαθημάτων εὐδοκιμῆσαι παρὰ Θεῷ· παγχάλεπον δὲ τοῦτο καὶ Θεῷ καταστυγημένον· καταφέρει γὰρ εἰς τοῦτο γνώμης ἔσθ᾽ ὅτε τινὰς ὁ ἀρχέκακος δράκων, ὡς οἴεσθαι τάχα που, καὶ ὀφείλειν αὐτοῖς τὸν Θεὸν τὰς ἀνωτάτω τιμὰς, ὅταν εὐκλεᾶ καὶ εὐδόκιμον ἔχωσι τὴν ζωήν· ἵνα τῶν τοιούτων ἡμᾶς ἀπαλλάξῃ παθῶν, ὡς ἐν τάξει παραδείγματος τῶν προκειμένων ἀναγνωσμάτων τὴν δύναμιν ποιεῖται· διδάσκει γὰρ διὰ τούτων, ὅτι τῆς δεσποτικῆς ἐξουσίας ἡ δύναμις, ὡς ὄφλημα πανταχοῦ παρὰ τῶν οἰκετῶν ζητεῖ τὴν ὑποταγήν· οὐ γὰρ χάριν φησὶν ὁμολογήσει ὁ δεσπότης τῷ οἰκέτῃ, κἂν εἰ γένοιτο παρ᾽ αὐτοῦ πᾶν ὅπερ ἔδει γενέσθαι, κατά γε τὸ τῆς δουλείας πρέπον.

Ἐνταῦθα μοι βλέπε καὶ εἰς φιλεργίαν ἀκονωμένους τοὺς μαθητὰς, ἤγουν ἅπαντας τοὺς ὑπὸ σκῆπτρα κειμένους τοῦ πάντων ἡμῶν σωτῆρος Χριστοῦ, καὶ οὐχ᾽ ὡς χάριν νέμοντας αὐτῷ τὴν δουλείαν, ἀλλ᾽ ὡς ὄφλημα κατατιθέντας τὸ πρέπον οἰκέταις, τὴν ὑποταγήν· ἀναιρεῖται δὲ διὰ τούτου, καὶ τῆς ἐπαράτου φιλοδοξίας ἡ νόσος· εἰ γὰρ ὀφειλόμενα ποιεῖς, τί μέγα φρονεῖς; οὐχ᾽ ὁρῶν ὡς μὴ πληρώσαντι μὲν τὸ ὀφειλόμενον, κίνδυνος· πληροῦντι δὲ, χάρις οὐδὲ μία· ὅπερ καλῶς συνεὶς καὶ μεμαθηκὼς ὁ θαυμάσιος οἰκέτης Παῦλος, ἐὰν εὐαγγελίζωμαι φησὶν *. οὐκ ἔστι μοι καύχημα· ἀνάγκη γάρ * I. Cor. IX. 16.
μοι ἐπίκειται· οὐαὶ δέ μοι, ἐὰν μὴ εὐαγγελίζωμαι· καὶ πάλιν· * ὀφειλέτης εἰμί φησι * Rom. I. 14.
τοῦ κηρύγματος τῆς διδασκαλίας, ἕλλησί τε καὶ βαρβάροις, σοφοῖς τε καὶ ἀνοήτοις· εἰ γέγονας τοίνυν εὐδόκιμος, καὶ τὰς θείας τετήρηκας ἐντολὰς, καὶ ὑπήκουσας τοῦ δεσπότου, μὴ ἀπαίτει Θεὸν ὡς ὄφλημα τὰς τιμὰς, πρόσιθι δὲ μᾶλλον τὰ ἐκ φιλοτιμίας αἰτῶν· ἐννόησον ὅτι οἱ καθ᾽ ἡμᾶς δεσπόται, οὐχ᾽ ὁμολογοῦσι χάριν, ὅταν τινες τῶν οἰκετῶν τὴν τεταγμένην αὐτοῖς ἀποπεραίνωσι θεραπείαν, ἐκ φιλοτιμίας δὲ πολλάκις τὰς τῶν γνησίων εὐνοίας ἀνακτώμενοι, ἁδροτέραν αὐτοῖς τὴν προθυμίαν τίκτουσιν·

οὕτω καὶ ὁ θεὸς ἀπαιτεῖ μὲν ἡμᾶς τὴν δουλείαν, λόγῳ τῆς δεσποτείας χρώμενος, ἐπειδὴ δέ ἐστιν ἀγαθὸς καὶ φιλότιμος, καὶ γέρα τοῖς κάμνουσιν ἐπαγγέλλεται· ὑπερνήχεται δὲ τοὺς ἱδρῶτας τῶν ὑποζευγμένων, τῆς φιλοτιμίας τὸ μέγεθος· καὶ πιστώσεται
* Rom. VIII. 18. γράφων Παῦλος * "οὐκ ἄξια τὰ παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ, πρὸς τὴν μέλλουσαν δόξαν ἀποκαλυφθῆναι εἰς ἡμᾶς·" καὶ οἰκέτας ὄντας, υἱοὺς ὀνομάζει, καὶ τῇ πρεπούσῃ τέκνοις τιμῇ στεφανοῖ· ὅρα δὲ ὅτι πρῶτον τὴν ἑαυτοῦ σάρκα ἀρόσαντα, οὕτω χρὴ ἀλλήλους ποιμαίνειν· ὃς γὰρ οἰκίας καλῶς οὐκ οἶδε προστῆναι, πῶς ἐκκλησίας ἐπιμε-
* I. Tim. III. 5. ληθήσεται *;

v. 12. Ἀπήντησαν αὐτῷ λεπροὶ ἄνδρες.

A. f. 232. C. f. 143. b. Πάλιν ἡμῖν τὴν ἑαυτοῦ δόξαν ἐμφανῆ καθίστησιν ὁ σωτήρ, καὶ διὰ τῆς θεοπρεποῦς μεγαλουργίας ἔρχεται σαγηνεύων εἰς πίστιν τὸν ἀκάρδιον Ἰσραήλ· ἀλλ' ἦν καὶ ἄλλως σκληρός τε καὶ ἀπαθής· εἶτα, ποῖος αὐτοῖς ἐπικουρήσει λόγος ἐν ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως, τὴν διὰ Χριστοῦ σωτηρίαν οὐκ ἀνασχομένοις λαβεῖν; καὶ μάλιστα, ὅτι αὐτήκοοι γεγόνασι τῶν παρ' αὐτοῦ λόγων, καὶ θεωροὶ τῶν παραδόξων καὶ ὑπὲρ λόγον ἐνεργημάτων· καὶ γοῦν ἔφη περὶ
* Ioh. XV. 22. 24. αὐτῶν· * εἰ μὴ ἦλθον καὶ ἐλάλησα αὐτοῖς, ἁμαρτίαν οὐκ εἶχον· καὶ πάλιν· εἰ μὴ τὰ ἔργα ἐποίησα ἐν αὐτοῖς, ἃ οὐδεὶς ἄλλος ἐποίησεν, ἁμαρτίαν οὐκ εἶχον, νῦν δὲ καὶ ἑωράκασι καὶ ἐμὲ καὶ τὸν πατέρα μου· ἀπόδειξις ἔσται σαφὴς ὧν ἔφην ἀρτίως, ἡ τῶν λεπρῶν διακάθαρσις· οὗτοι γὰρ πόλεών τε καὶ κωμῶν ἀπελαυνόμενοι ὡς ἀκάθαρτοι κατὰ τὸν Μωϋσέως
[illegible] νόμον. — Ταῦτα μὲν οὖν ἱκανῶς ὡς οἶμαι προείρηται (1)· οἵ γε μὴν λεπροὶ ὑπαντήσαντες τῷ σωτῆρι, ἐλιπάρουν ἀπαλλάττεσθαι τοῦ κακοῦ, ἐπιστάτην (2) ὠνόμαζον, τουτέστι
v. 13. A. f. 232. b. διδάσκαλον. — Οὐκ ἠλέει τίς αὐτοὺς παθόντας τὴν νόσον, ὁ δὲ ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας ὀφθεὶς ἐπὶ γῆς, καὶ γενόμενος ἄνθρωπος ἵνα πάντας ἐλεήσῃ, αὐτὸς ἐσπλαγχνίσθη καὶ ᾤκτειρεν.

critatem iniicere. Sic et Deus exigit quidem a nobis famulatum iure dominatus sui; quia tamen bonus est atque liberalis, praemium quoque laborantibus spondet. Valde vero superstat subiectorum sudoribus magnitudo liberalitatis. Testis adest Paulus: « non sunt condignae passiones huius temporis ad futuram gloriam quae revelabitur in nobis. » Cumque servi simus, filios nos appellat, et congruo filiis honore coronat. Et animadverte, quod propriam antea carnem quisque curans, sic et alios deinde pascere debeat. Nam qui bene domui suae praeesse nescit, quomodo ecclesiae diligentiam habebit?

Occurrerunt ei decem viri leprosi.

Rursus nobis gloriam suam palam facit Servator, et per Deo digna miracula pergit in sagenam fidei pertrahere vecordem Israhelem. Ceteroqui durus hic erat et incredulus. Proinde, quaenam ei proderit in die iudicii excusatio, quod salutem per Christum consequi noluerit? Praesertim cum auditores sermonum eius, et insperatorum ineffabiliumque operum spectatores fuerint Israhelitae. Unde et de illis aiebat: si non venissem neque eis locutus essem, peccatum non haberent. Et iterum. Nisi opera apud eos fecissem, quae nemo alius fecit, peccatum non haberent; nunc et viderunt, et me nihilominus patremque meum oderunt. Quae ego modo dixi, ea comprobabit leprosorum sanatio. Hi quippe urbibus pagisque, Moysis lege, utpote immundi excludebantur. — Haec satis, ut puto, praefati sumus. Leprosi itaque Servatori occurrentes, liberari se morbo suo postulabant, epistatam appellantes, id est magistrum. — Nemo eos morbo laborantes miserabatur; sed is qui ob hanc ipsam causam in terra apparuerat, factusque homo erat ut omnium misereretur, hic inquam caritatis affectu compassus est.

(1) Multa ex hac praelocutione Cyrilli periisse videntur.
(2) Sic Lucas etiam cap. V. 5. VIII. 24. IX. 33. 49. Ceteri evangelistae dicunt ῥαββεί.

Dixit eis: ite, ostendite vos sacerdotibus.

Cur vero non potius dixit: volo, mundamini, sicut fecit alii leproso, sed iubere maluit ut se ostenderent sacerdotibus? Lex ad id invitabat lepra sanatos, iubens sistere se sacerdotibus, et sacrificium offerre propter purgationem. Tamquam igitur iam sanatos proficisci iubet, et quodammodo testari sacerdotibus, sive Iudaeorum principibus, Domini semper gloriae invidentibus, se praeter spem ac mirabiliter ea miseria liberatos, valetudinem ipsis largiente Christo. Neque tamen ille antea sanavit, sed ad sacerdotes misit, quandoquidem sacerdotes indicia leprae noverant, et quandonam ea curata fuisset. Misit inquam ad sacerdotes, simulque comitem misit sanitatem. De his quidem, et de lege circa lepram, et quaenam eius purgandae iura, et quid unumquodque praescriptum exigeret, plenius nos initio miraculorum Servatoris apud Lucam, ubi leprosus sanatus fuit disseruimus. Illuc igitur amandatis huius rei studiosis, ad reliqua progrediamur. — Et novem quidem, utpote Iudaei, ingratae oblivioni rem tradentes, ad gloriam Deo retribuendam non sunt regressi; ex quo Israhelem duro corde et immemore praeditum demonstrat. Alienigena vero, id est samaritanus, dictus videlicet alienigena quia de Assyria stirpem ducebat (non enim temere dicit, per mediam Samariam et Galilaeam) reversus est magna voce Deum glorificans. Ostendit itaque Samaritanos benivolos, Iudaeos autem etiamsi beneficiis adfectos, ingratum animum prae se ferre.

interrogatus autem a pharisaeis, quando venit regnum Dei?

Quod suo tempore venturus esset in specie nostra Dominus, praedixerant pro-

Εἶπεν αὐτοῖς· πορευθέντες ἐπιδείξατε ἑαυτοὺς τοῖς ἱερεῦσι. v. 14.

Καὶ διὰ τί μὴ μᾶλλον ἔφη, θέλω, καθαρίσθητε, καθὰ καὶ ἐφ' ἑτέρου λεπροῦ*, προστέταχε ἢ μᾶλλον ἑαυτοὺς ἐπιδεῖξαι τοῖς ἱερεῦσι; νόμος ἐκάλει πρὸς τοῦτο πάλιν τοὺς τῆς λέπρας ἀπηλλαγμένους· * ἐκέλευε γὰρ ἑαυτοὺς ἐπιδεικνύειν τοῖς ἱερεῦσιν, καὶ θυσίαν προσάγειν ὑπὲρ τοῦ καθαρισμοῦ· ὡς οὖν ἤδη τεθεραπευμένους βαδίζειν ἐκέλευσε, καὶ τρόπον τινὰ διαμαρτύρασθαι τοὺς ἱερέας, ἤ τοι τοὺς Ἰουδαίων καθηγητὰς, τοὺς ἀεὶ βασκαίνοντας αὐτοῦ τῇ δόξῃ, ὅτι παρ' ἐλπίδα καὶ παραδόξως ἀπηλλάγησαν τοῦ κακοῦ, κατανεύσαντος αὐτοῖς τὴν ἴασιν τοῦ Χριστοῦ· οὐκ ἐθεράπευσε πρῶτον, ἀλλ' ἔπεμψε πρὸς τοὺς ἱερέας, ἐπεὶ οἱ ἱερεῖς τὰ τεκμήρια ᾔδεισαν τῆς λέπρας, καὶ τοῦ πότε θεραπεύεται· ἔπεμψε τοὺς ἱερέας, συνέπεμψε αὐτοῖς καὶ τὴν θεραπείαν· περὶ τούτων μέν τοι καὶ τίς ὁ νόμος τῆς λέπρας, καὶ τίνα τὰ ὑπὲρ τοῦ καθαρισμοῦ, καὶ τί ἕκαστον τῶν νενομοθετημένων ἐβούλετο, ἐντελέστερον ἐν ἀρχῇ τῶν παρὰ τῷ Λουκᾷ θαυμάτων τοῦ σωτῆρος, ἔνθα ὁ λεπρὸς τεθεράπευται, διεξήλθομεν (1)· κἀκεῖσε παραπέμψαντες τοὺς φιλομαθεῖς, ἐπὶ τὰ ἑξῆς ἴωμεν. — (2) Καὶ οἱ μὲν ἐννέα, ἅτε Ἰουδαῖοι ὄντες, εἰς ἀχάριστον λήθην ἐμπεσόντες, οὐχ ὑπέστρεψαν δοῦναι δόξαν τῷ θεῷ· ὅθεν σκληροκάρδιον καὶ ἀμνήμονα παντελῶς δεικνύει τὸν Ἰσραήλ· ὁ δὲ ἀλλογενὴς, τουτέστιν ὁ σαμαρείτης, διὰ τὸ ἐξ Ἀσυρίας κατάγειν τὸ γένος ἀλλογενὴς (οὐ γὰρ μάτην λέγει, ἐν μέσῳ τῆς Σαμαρείας καὶ Γαλιλαίας) ὑπέστρεψε μετὰ φωνῆς μεγάλης δοξάζειν τὸν θεόν· δεικνύει οὖν ὅτι Σαμαρεῖται εὐγνώμονες, Ἰουδαῖοι δὲ καὶ εὐεργητούμενοι ἀχαριστοῦσιν.

A. f. 232. b.
C. f. 143. b.
* Luc. V. 13.
* Lev. XIV. 2.

Ἐπερωτηθεὶς δὲ ὑπὸ τῶν φαρισαίων πότε ἔρχεται ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ; v. 20.

Ὅτι ἥξει κατὰ καιροὺς ἐν εἴδει τῷ καθ' ἡμᾶς ὁ κύριος, προεκήρυττον οἱ προφῆται,

A. f. 232. b.
B. f. 1[illegible].
C. f. 14[illegible].

(1) Reapse haec extant apud nostrum Cyrillum ad Luc. V. 12, p. 169-175.

(2) Haec brevius in codice A. sic: πεπράχασι μὲν τὸ κεκελευσμένον οἱ δέκα, καὶ ἀπελθόντες ἐθεραπεύθησαν· εἷς δὲ μόνος ὑποστρέψας, ἀνετίθει τὰ χαριστήρια, τῶν ἐννέα τάχα που καὶ εἰς ἀχάριστον λήθην ἐμπεσόντων. *Fecerunt quidem imperata hi decem; et dum irent, sanati sunt. Unus autem tantummodo reversus, gratias egit; reliquis undecim, ut videtur, ingratae oblivioni beneficium tradentibus.*

καὶ τετέλεσται· ἐπέφανε γὰρ τοῖς ἐπὶ γῆς, μορφὴν δούλου λαβὼν, ὢν δὲ καὶ οὕτως ἐν κυριότητι φυσικῇ, καὶ ἐν ἐξουσίᾳ καὶ δόξῃ τῇ θεοπρεπεῖ· τοιοῦτον γὰρ ἡμῖν αὐτὸν ἡ τῶν ἀποτελεσμάτων ἔδειξε λαμπρότης· ἀλλ᾽ οὐ πεπίστευκας εἰς αὐτὸν, ἀσύνετε φαρισαῖε, οὐ παρεδέξω τὴν παρ᾽ αὐτοῦ δικαίωσιν· εἶτα πῶς ἐρωτᾷς πότε ἔρχεται ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ; διαγελᾷ τοιγαροῦν τὸ σεπτὸν οὕτω καὶ ἀξιάγαστον ἀληθῶς μυστήριον· ἐπειδὴ γὰρ ὁ τῶν ὅλων σωτὴρ ἐν τοῖς πρὸς ἅπαντας λόγοις, διεμέμνητο πανταχοῦ τῆς βασιλείας τοῦ θεοῦ, διὰ τοῦτο καταμειδιῶνται οἱ τάλανες· ἢ τάχα που καὶ εἰς νοῦν ἔχοντες ὅτι τὸν ἐπὶ ξύλου θάνατον ὑπομενεῖ, ταῖς αὐτῶν δυστροπίαις σεσαγηνευμένος εἰς τοῦτο, κατειρωνεύονται καὶ φασὶ, πότε ἔρχεται ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ; ἀντὶ τοῦ, πρὸ τῆς παρὰ σοῦ λαλουμένης βασιλείας, σταυρός σε καὶ θάνατος λήψεται· τί οὖν πρὸς ταῦτα Χριστός; δείκνυσι πάλιν τὸ ἀνεξίκακον καὶ τὸ ἀπαράβλητον εἰς φιλανθρωπίαν· λοιδορούμενος γὰρ, οὐκ ἀντελοιδόρει· πάσχων, οὐκ

1 Petr. II, 23 ἠπείλει· * οὐκοῦν ἐντόμως μὲν οὐκ ἐλέγχει, πονηροὺς δὲ ὄντας, ἀποκρίσεως τοῖς ἐπερωτηθεῖσιν οἰκείας οὐκ ἀξιοῖ· πλὴν ἐκεῖνο μόνον φησὶν εἰς ὄνησιν ἀνθρώπου παντός· ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ ἐντὸς ὑμῶν ἐστί· οὐκ ἔρχεται μετὰ παρατηρήσεως· μὴ γὰρ δὴ χρόνους ἐρωτᾶτε, φησὶ, καθ᾽ οὓς ἐπιλάμψει πάλιν, ἤγουν ὁ καιρὸς ἐνστήσεται τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας, σπουδάσατε δὲ μᾶλλον τυχεῖν αὐτῆς· ἐντὸς γὰρ ὑμῶν ἐστὶ, τουτέστιν ἐν ταῖς ὑμετέραις προαιρέσεσι καὶ ἐν ἐξουσίᾳ κεῖται τὸ λαβεῖν αὐτήν· ἔξεστι γὰρ ἀνθρώπῳ παντὶ, τὴν εἰς τὸν Χριστὸν δικαίωσιν τὴν διὰ πίστεως δηλονότι καταπλουτήσαντι, καὶ διὰ πάσης ἀρετῆς ἐκλελαμπρυσμένῳ, τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας τυχεῖν (1)· ἐνεργείᾳ μὲν γὰρ ἐκτός ἐστιν, ἀφ᾽ ὧν ἐξίασιν ἐκ τῆς καρδίας διαλογισμοὶ πονηροί· δυνάμει δὲ ἐντὸς πάντων· ὅτι γὰρ καὶ τῶν φαρισαίων ἐντὸς ἦν ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ, ἀγνοούντων καὶ οἰομένων χρόνῳ τινὶ αὐτὴν εἰς τόπον

phetae, et reapse peractum fuit. Apparuit enim terrae incolis, servi forma suscepta, nihilo tamen minus naturalem suum dominatum retinens, potestatemque et gloriam Deo convenientem. Talem quippe eum nobis exhibet patratorum operum claritas. Sed non credidisti illi, pharisaee insipiens, iustificationem ab eo non recepisti. Cur ergo interrogas, quando venit regnum Dei? Deridet is tam venerandum vereque admirabile mysterium. Nam quia communis Servator in cunctis ad vulgus sermonibus regnum Dei semper memorabat, idcirco iocantur miseri: vel etiam fortasse cogitantes, fore ut ipsorum malitia circumventus, necem in ligno perferat, ironice aiunt: quando venit regnum Dei? Quasi dicant: pro eo, de quo loqueris, regno Dei, crux te ac supplicium excipiet. Quid ergo ad haec Christus? Ostendit denuo patientiam suam, et incomparabilem erga homines caritatem. Maledictus, non vicissim maledicebat; patiens, non comminabatur. Quapropter praecise quidem non reprehendit, sed tamen utpote improbos, responso suo ad interrogata non dignatur. Illud tantummodo ob communem utilitatem dicit: regnum Dei intra vos est. Adventus eius humanam fugit observationem. Nolite de tempore sciscitari, inquit, quo Christus iterum apparebit, sive quandonam regni Dei tempus instabit: date operam potius ut id possideatis: est enim intra vos, id est in vestra electione ac potestate est, ut illud consequamini. Licet enim cuique homini, si modo iustificationem in Christo per fidem impetraverit, et omni virtute praefulserit, licet ei inquam caelorum regnum adipisci. Etenim hoc, quod ad actus adtinet, extra est; prout improbae cordis cogitationes eruperint. Virtute autem intra nos omnes est. Namque et intra ipsos pharisaeos extitisse regnum Dei, qui tamen id ignorabant, putabantque foras aliquando in patentes lo-

(1) Et ut de praedestinationis divinae natura sancti patres loquuntur.

cos proditurum, ostendit Iohannes dicens: medius vestrum stetit quem vos nescitis, Christum videlicet significans.

Venient dies quando desideretis videre unum diem filii hominis, et non videbitis.

Haec ait, volens ipsos adversus quamlibet molestiam esse munitos, et ad patientiam comparatos; ut sic probata virtute, in Dei regnum ingredi queant. Praedicit itaque, fore ut ante suum de caelo adventum in mundi consummatione, tribulatio fiat et persecutio, ita ut vel unum eius diem videre sint optaturi, nempe illius temporis, quo cum Christo versabantur et convivebant: quamquam plurima fuerat contra ipsum Iudaeorum contumelia; nam et lapidibus eum appetiverant, nec semel sed saepissime persecuti fuerant: duxerant usque ad montis supercilium, ut eum praecipitem darent: conviciis vexaverant atque calumniis, nullumque improbitatis genus Iudaei praeteriverant. Quomodo ergo dicit optaturos esse discipulos unum ipsius diem videre? Nempe quia prae impendentibus malis, eligendá quodammodo erant illa minora. Maiores videlicet post Domini ascensionem calamitates experti Iudaei sunt.

Nam sicut fulgur coruscans de sub caelo etc.

Verumtamen quod caelo sit descensurus non ignobiliter neque obscure, sed cum gloria Deo conveniente, et inaccessa luce circumdatus, significavit dicens, fulguris instar adventum suum futurum. Natus est quidem cum carne ex muliere, suum nostri causa dispensatorium opus completurus; propterea que se exinanivit et humilitavit, nec deitatis gloriam apparenter servabat. Sic enim tempus postulabat, et susceptae dispensationis ratio. Sed post resurrectionem a mortuis, in caelum evolans, et patri Deo factus consessor, postea rursus descendet, haud subtracta iam gloria, neque cum humana humilitate, sed cum patris maiestate, comitante angelorum multitudine, et tamquam Deum om-

ἔξωθεν ἔρχεσθαι, Ἰωάννης δείκνυσι λέγων· * μέσος δὲ ὑμῶν ἕστηκεν ὃν ὑμεῖς οὐκ οἴδατε, περὶ Χριστοῦ λέγων. * Ioh. I. 26.

Ἐλεύσονται ἡμέραι ὅτε ἐπιθυμήσετε μίαν τῶν ἡμερῶν τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἰδεῖν, καὶ οὐκ ὄψεσθε. v. 22

Ταῦτα λέγων, ἑτοίμους εἶναι αὐτοὺς βούλεται πρὸς πᾶν ὁτιοῦν τῶν ἀνιαρῶν πεφυκότων, καὶ προευτρεπίζεσθαι πρὸς ὑπομονήν· ἵνα εὐδόκιμοι γεγονότες, εἰσελάσαι δυνηθῶσιν εἰς τὴν τοῦ θεοῦ βασιλείαν· προαπαγγέλλει τοίνυν, ὅτι πρὸ τῆς ἐξ οὐρανῶν ἀφίξεως τῆς ἐσομένης ἐπὶ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος, θλίψις προσελάσει καὶ διωγμὸς, ὥστε μίαν ἡμέραν αὐτοῦ ἰδεῖν ἐπιθυμῆσαι, τουτέστι τὴν ἐν τῷ καιρῷ τοῦ συνδιατρίβειν ἔτι καὶ συνδιαιτᾶσθαι Χριστῷ· καίτοι πλείστη τίς ἦν ἡ κατ' αὐτοῦ γινομένη τῶν Ἰουδαίων ἐξιτηλία· λίθοις γὰρ ἔβαλλον αὐτὸν, ἐδίωξαν οὐχ ἅπαξ ἀλλὰ πλειστάκις· ἦγον ἕως ὀφρύος τοῦ ὄρους, ἵνα κατακρημνίσωσιν αὐτόν· λοιδορίαις λελυπήκασι καὶ συκοφαντίαις, καὶ οὐδεὶς ἦν τρόπος σκαιότητος τοῖς Ἰουδαίοις ἀνεπιτήδευτος· πῶς οὖν ἐπιθυμήσειν εἶπε τοὺς μαθητὰς μίαν ἡμέραν ἰδεῖν αὐτοῦ; ἀντιπαραθέσει γὰρ τῶν ὑπερκειμένων κακῶν, αἱρετά πως εἰσὶ τὰ ἐλάττονα· μειζόνων γὰρ μετὰ τὴν αὐτοῦ ἀνάληψιν θλίψεων ἐπειράθησαν. A. f. 233. C. f. 144.

Ὥσπερ γὰρ ἡ ἀστραπὴ ἡ ἀστράπτουσα ἐκ τῆς ὑπ' οὐρανὸν κ. τ. λ. v. 24.

Πλὴν ὅτι καταβήσεται μὲν ἐξ οὐρανοῦ οὐκ ἀσήμως δὲ ἢ ἀσυμφανῶς, ἀλλ' ἐν δόξῃ τῇ θεοπρεπεῖ, καὶ φῶς ἀπρόσιτον οἰκῶν, διαμεμήνυκε λέγων, ὡς ἀστραπὴν ἔσεσθαι τὴν ἑαυτοῦ παρουσίαν· ἐγεννήθη μὲν γὰρ κατὰ σάρκα καὶ ἐκ γυναικὸς, τὴν ἐφ' ἡμῖν ἀποπληρώσων οἰκονομίαν· καὶ κεκένωκε διὰ τοῦτο, καὶ τεταπείνωκεν ἑαυτὸν, καὶ ἦν οὐκ ἐν δόξῃ θεότητος ἐμφανῶς· ἐκάλει γὰρ εἰς τοῦτο καιρὸς, καὶ τῆς οἰκονομίας ἡ χρεία· μετὰ δὲ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν, ἀναπτὰς εἰς οὐρανὸν, καὶ συνεδρεύσας τῷ θεῷ καὶ πατρὶ, καταβήσεται πάλιν οὐκ ἐν ὑφέσει δόξης, οὔτε μὴν ἐν ἀνθρωπίνῃ μικροπρεπείᾳ, ἀλλ' ἐν τῇ τοῦ πατρὸς ὑπεροχῇ, πληθύος ἀγγέλων δορυφορούσης αὐτὸν, καὶ παρισταμένης ὡς θεῷ καὶ κυρίῳ τῶν ὅλων· ἥξει τοίνυν ὡς A. f. 233. b. B. f. 264. b. C. f. 144.

v. 24. ἀστραπὴ, καὶ οὐ λεληθότως. Καὶ οὐδενὶ πιστευτέον λέγοντι, ἰδοὺ ὧδε, ἰδοὺ ἐκεῖ. Ὑποψίαν ἑτέραν τῆς τῶν μαθητῶν ὑποκείρει καρδίας· ᾤοντο γὰρ ὅτι περινοστήσας τὴν Ἰουδαίαν, εἶτα γεγονὼς ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις, εὐθὺς ἀναδείξει τὴν τοῦ θεοῦ βασιλείαν· καὶ γοῦν προσιόντες, ἔφασκον· εἰ ἐν τῷ χρόνῳ τούτῳ κύριε ἀποκαθιστάνεις τὴν βασιλείαν τῷ Ἰσραήλ; ἀλλὰ καὶ ἡ μήτηρ τῶν υἱῶν Ζεβεδαίου τοῦτο γενέσθαι προσδοκήσασα, προσήει περὶ καθέδρας ἀξιοῦσα· οὐκοῦν ἵν' εἰδεῖεν ὅτι δεῖ πρῶτον αὐτὸν τὸ σωτήριον ὑποστῆναι πάθος, καὶ καταργῆσαι θάνατον τῷ θανάτῳ τῆς ἰδίας σαρκὸς, καὶ ἀποστῆσαι τοῦ κόσμου τὴν ἁμαρτίαν, καταργῆσαι δὲ καὶ τὸν ἄρχοντα τοῦ αἰῶνος τούτου, εἶθ' οὕτως ἀναβῆναι πρὸς τὸν πατέρα, ἐπιλάμψαι τε κατὰ καιροὺς, ἵνα κρίνῃ τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ, φησὶν ὅτι πρῶτον δεῖ αὐτὸν πολλὰ

v. 26. παθεῖν. — Ὅτι δὴ ἀδοκήτως, καὶ οἷον εἰδότος οὐδενὸς, ἐπιλάμψει, καὶ τὸ τοῦ παρόντος αἰῶνος ἀφίξεται πέρας, οὕτω φησὶν ἔσεσθαι τὴν συντέλειαν, ὡς γέγονεν ἐν ἡμέ-

B. f. 1. ραις Νῶε καὶ Λώτ· ἔτρυφων γάρ φησιν ἀμερίμνως, ἤσθιον, ἔπινον, ἐπώλουν, ἠγόραζον, ᾠκοδόμουν· ἀλλὰ τοὺς μὲν ὑδάτων ἀπώλεσε φορὰ, οἱ δὲ γεγόνασι θείου πυρὸς ἔργον καὶ τροφή· τί οὖν ἐντεῦθεν τὸ δηλούμενον; βούλεται ἡμᾶς ἐγρηγορέναι διὰ παντὸς, καὶ ἑτοίμους εἶναι πρὸς ἀπολογίαν τὴν ἐπὶ τοῦ θείου βήματος.

v. 31. Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ὃς ἔσται ἐπὶ τοῦ δώματος, καὶ τὰ σκεύη αὐτοῦ ἐν τῇ οἰκίᾳ κ. τ. λ.

A. f. 23v. Ἀλογῆσαι προστάττει παντὸς ἐπιγείου καὶ προσκαίρου πράγματος, καὶ εἰς ἕνα βλέψαι σκοπὸν τὸ ἐπί γε τῷ δεῖν ἕκαστον διασῶσαι τὴν ἑαυτοῦ ψυχήν· ὃς ἂν τοίνυν ᾖ, φησὶν, ἐπὶ τοῦ δώματος, μὴ καταβήτω ἐν τῇ οἰκίᾳ ἆραι τὰ σκεύη αὐτοῦ· ἔοικε δὲ διὰ τούτων, τὸν ἐν ἀναπαύσει καὶ πλούτῳ, καὶ περιφανείαις κοσμικαῖς βούλεσθαι δηλοῦν· ἀεὶ γάρ πως οἱ ἐν δώμασιν ἑστηκότες, ἀπόβλεπτοι γίνονται τοῖς τὴν οἰκίαν περιεστηκόσιν· εἴ τις τοίνυν τοιοῦτος ἐστί, φησι, μηδένα ποιείσθω λόγον κατ' ἐκεῖνο καιροῦ τῶν ἐναποκειμένων τῇ οἰκίᾳ σκευῶν· ἄχρηστα γὰρ ταῦτα καὶ ἀσυντελῆ

niumque dominum stipante. Veniet itaque sicut fulgur, non autem clam. Nec cuiquam credendum est dicenti: ecce hic, ecce illic. Aliam hanc quoque amputat de corde discipulorum suspicionem. Existimabant enim ipsum, perlustrata Iudaea, deinde ad urbem Hierusalem reducem, statim illic Dei regnum manifestaturum. Quare et accedentes dixerunt: an hoc tempore, Domine, Israheli regnum restituis? Sed et liberorum Zebedaei mater, hoc futurum expectans, accessit, honorem illis cathedrae postulans. Ergo ut scirent, oportere ipsum antea salutarem sustinere passionem, et mortem morte propriae carnis extinguere, mundoque peccatum expellere, principem item huius saeculi profligare, et sic deinde ad patrem ascendere; tum suo tempore rursus apparere, ut mundum aequo iure iudicet, ait se antea oportere multa pati. – Quia vero insperato, nulloque praesciente apparebit, simulque praesentis saeculi finis aderit, sic ait fore consummationem ut temporibus Noë ac Loti. Deliciabantur enim, inquit, secure, manducabant, et bibebant, vendebant, emebant, et aedificabant. Verumtamen illos aquarum extinxit impetus, hi autem ignis praeda atque esca fuerunt. Quid ergo hinc significatur? Vult nos Christus semper vigilare, et paratos esse orandae defensioni ante Dei tribunal.

In illa die qui fuerit in tecto, et vasa eius in domo etc.

Flocci facere iubet rem quamlibet terrenam ac temporalem, atque unum prae oculis scopum habere, ut animam quisque suam salvet. Qui ergo, inquit, supra tectum fuerit, ne descendat in aedes ut sua vasa sumat. Videtur autem his verbis hominem in otio et opibus mundanoque splendore versantem velle denotare. Nam qui in tectis sunt, conspicui sunt illis qui domum circumsistunt. Si quis ergo huiusmodi est, ne det operam illo tempore, ut partem ullam repositorum in aedibus vasorum sumat: inutilia erunt enim haec, nec

quicquam eius commodis profutura: « nam thesauri nihil impios iuvant, prout scriptum est; iustitia autem a morte eripit. » Sed et si quis, inquit, in agro fuerit, ne regrediatur: id est si quis studiose laboribus impendit operam, et excolendi spiritus gerit sollicitudinem, ac bonorum sudorum mercedem colligit, ne retro cedat. Namque ut ipse alibi Christus dixit « nemo mittens manum suam ad aratrum, et conversus retro, regno caelorum aptus est. » Quare ad studia sacra sine paenitentia incumbendum est, ne id forte patiamur quod illi feminae accidit in urbe Sodomis, cuius ipso exemplo Christus utens ait: mementote uxoris Loti; quae Sodomis egressa, deinde regressa, salis statua facta est, id est fatua ac lapidea. Ergo viriliter ad propositum finem tendendum est.

Quicumque quaesierit animam suam salvam facere, perdet illam.

Quo pacto perdat aliquis animam suam, ut illam salvet; vel quomodo salvare existimans, perdat ipsam, Paulus declarabit, de sanctis quidem dicens: « qui autem sunt Christi, carnem suam crucifixerunt cum vitiis et concupiscentiis. » Nam qui vere fideles servatori nostro Christo sunt, suam crucifigunt carnem, id est mortificant; labores nimirum et pro religione certamina exantlantes, et carnales cupiditates mortificantes. Scriptum est enim: « mortificate membra vestra quae sunt super terram, fornicationem, immunditiam, libidinem, concupiscentiam malam, et avaritiam. » Qui ergo in rebus huiusmodi mortificantur, hi animam suam servant; qui vero voluptariam amant vitam, putant fortasse animam suam possidere, sed contra potius illam amittunt. « Quoniam qui seminat, inquit, in carnem, de carne metet corruptionem. » Alioquin etiam animam suam aliquis perdens, prorsus illam servat; quod beati martyres egerunt, usque ad sanguinem decertantes, et germanam suam erga

πρὸς ὄνησιν αὐτῷ· “οὐ γὰρ ὠφελοῦσι θησαυροὶ ἀνόμους, κατὰ τὸ γεγραμμένον *, δικαιοσύνη * Prov. X.
δὲ ῥύεται ἐκ θανάτου.” ἀλλὰ κἂν εἴ τις ᾖ, φησὶν, ἐν ἀγρῷ, μὴ ἐπιστρεψάτω εἰς τὰ ὀπίσω· τουτέστιν εἰ εὑρίσκοιτό τις ἐν φιλεργίαις ὑπάρχων καὶ πόνοις, καὶ πνευματικῆς εὐκαρπίας ἐπιμελητὴς, καὶ τοὺς ἐξ ἱδρώτων ἀγαθῶν συλλέγων μισθοὺς, μὴ ἐπιστρεψάτω εἰς τὰ ὀπίσω· ὡς γὰρ αὐτός που πάλιν ἔφη Χριστὸς * “οὐδεὶς βαλὼν τὴν χεῖρα ἐπ᾽ ἄροτρον, * Luc. IX. 62.
καὶ στραφεὶς εἰς τὰ ὀπίσω, εὔθετός ἐστιν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν.” χρὴ γὰρ ἔχεσθαι τῶν ἱερῶν σπουδασμάτων, ἀμεταστρέπτοις ὁρμαῖς, ἵνα μὴ τοῦτο πάθωμεν ὃ δὴ καὶ συνέβη παθεῖν τὴν ἐν Σοδόμοις γυναῖκα, ἣν δὴ καὶ λαβὼν εἰς παράδειγμα, φησί· μνημονεύετε τῆς γυναικὸς Λώτ· ἐξελθοῦσα γὰρ ἀπὸ Σοδόμων, εἶθ᾽ v. 32.
ὑπονοστήσασα, στήλη * γέγονεν ἁλὸς, τουτ- * cod. ὑπονοστήλη.
έστιν ἀπεμωράνθη καὶ ἀπολιθώθη· δεῖ δὴ οὖν ἀντέχεσθαι νεανικῶς τοῦ προτεθέντος σκοποῦ.

Ὃς ἐὰν ζητήσῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ σῶσαι, ἀπολέσει αὐτήν. v. 33.

Πῶς ἀπόλλυσί τις ἑαυτοῦ ψυχὴν, ἵνα A. f. 235. C. f. 144. b. D. f. 58. b.
αὐτὴν διασώσῃ, ἢ κατά τινα τρόπον ὁ διασῶσαι νομίσας, ἀπόλλυσιν αὐτὴν, σαφηνιεῖ λέγων ὁ Παῦλος· * περὶ μὲν τῶν ἁγίων “οἱ * Gal. V. 24.
δὲ τοῦ Χριστοῦ Ἰησοῦ, τὴν σάρκα ἐσταύρωσαν σὺν τοῖς παθήμασι καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις.” οἱ γὰρ ὄντως γεγονότες γνήσιοι τῷ ἡμῶν σωτῆρι Χριστῷ, τὴν ἑαυτῶν σταυροῦσι σάρκα, τουτέστι θανατοῦσι· πόνοις δηλονότι καὶ τοῖς εἰς εὐσέβειαν ὁμιλοῦντες ἀγῶσι, καὶ κατανεκροῦντες αὐτῆς τὸ φρόνημα· γέγραπται γάρ· * “νεκρώσατε τὰ μέλη τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, * Coloss. III. 5.
πορνείαν, ἀκαθαρσίαν, πάθος, ἐπιθυμίαν κακὴν, καὶ τὴν πλεονεξίαν.” ὅσοι οὖν τούτων ἕνεκα νεκροῦνται, οὗτοι σεσώκασι τὴν ἑαυτῶν ψυχήν· οἵ γε μὴν τὸν φιλήδονον ἀγαπῶντες βίον, τάχα που τὴν ἑαυτῶν οἴονται κτᾶσθαι ψυχήν· ἀπολλύουσι δὲ πάντως αὐτήν· “ὁ γὰρ σπείρων, φησὶν *, εἰς τὴν * Gal. VI. 8.
σάρκα, ἐκ τῆς σαρκὸς θερίσει φθοράν.” ἀπολέσας δέ τις καὶ ἑτέρως τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν, διασώσει πάντως αὐτήν· τοῦτο πεπράχασιν οἱ μακάριοι μάρτυρες, τοὺς μέχρι ψυχῆς καὶ αἵματος διενεγκόντες ἀγῶνας, καὶ τῆς εἰς Χρι-

στὸν ἀγάπης τὸ γνήσιον, οἷά τινα στέφανον, τῇ ἑαυτῶν ἀνάψαντες κεφαλαῖς· οἵ γε μὴν ἐξ ἀνάνδρου ψυχῆς καὶ γνώμης ἀρνησάμενοι τὴν πίστιν, καὶ τὸν παραυτίκα τῆς σαρκὸς διαφυγόντες θάνατον, οὗτοι φονευταὶ τῆς ἑαυτῶν γεγόνασι ψυχῆς· κατοιχήσονται γὰρ εἰς ᾅδου, τῆς κακανδρίας ὑφέξονται δίκας.

Christum caritatem, coronae instar, capiti suo circumponentes. Sed qui animi sententiaeque mollitie fidem negaverunt, et praesentem carnis mortem vitaverunt, hi revera animarum suarum carnifices extiterunt. Abibunt enim ad inferos, suaeque ignaviae poenas sustinebunt.

v. 34. *Ταύτῃ τῇ νυκτὶ ἔσονται δύο ἐπὶ κλίνης μιᾶς· ὁ εἷς παραληφθήσεται, καὶ ὁ ἕτερος ἀφεθήσεται.*

In illa nocte erunt duo in lecto uno; unus adsumetur, et alter relinquetur.

A f. 2[illegible]. b. B f. 1[illegible] b. C f. 1[illegible]. [illegible] D f. [illegible]8. b.

Νύκτα γε μὴν ὀνομάζει τὸν τῆς κρίσεως καιρὸν, διά τοι, καθάπερ ἡγοῦμαι, τὸ ἀσυμφανὲς καὶ ἀπροσδόκητον τῆς αὐτοῦ παρουσίας. Διὰ δὲ τῶν δύο τῶν ἐπὶ κλίνης ὄντων μιᾶς, ἔοικεν ὑπαινίττεσθαι τοὺς ἐν ἀναπαύσει καὶ πλούτῳ, καὶ ἰσομοιροῦντας ἀλλήλοις κατά γε φημὶ τὸ ἐν εὐπαθείαις εἶναι κοσμικαῖς· κλίνη γὰρ ἀναπαύσεως σύμβολον· ἀλλ᾽ εἷς ἐξ αὐτῶν, φησι, παραληφθήσεται, καὶ εἷς ἀφίεται· πῶς ἢ τίνα τρόπον; οὐ γὰρ πάντες οἱ ἐν πλούτῳ καὶ ἀναπαύσει γεγονότες τῇ κατὰ τόνδε τὸν βίον, πονηροὶ γεγόνασι καὶ ἀμείλικτοι· τί γάρ; εἰ πλούσιος μὲν ἐστί τίς, χρηστὸς δὲ καὶ φιλοικτείρμων καὶ τὴν πίστιν ὀρθὸς, οὗτος παραλαμβάνεται· ὅ γε μὴν ἕτερος, ὡς μὴ γεγονὼς τοιοῦτος, ἀφεθήσεται· διὰ δὲ τῶν ἀληθουσῶν, ἔοικε τοὺς ἐν πτωχείᾳ καὶ πόνοις ὄντας ὑποδηλοῦν· ἀλλὰ καὶ ἐπ᾽ αὐτῶν δὴ τούτων φησὶ, πολλή τίς ἐστι διαφορά· οἱ μὲν γὰρ τὸ τῆς πτωχείας φορτίον γενναίως φέροντες, σωφρόνως τε καὶ ἐπιεικῶς βιοῦντες, οὗτοι παραληφθήσονται, δίκαιοι δηλονότι τυγχάνοντες· οἱ δὲ μὴ τοιοῦτοι, δεινοὶ δὲ μᾶλλον πρὸς κακουργίας, καὶ ἁπάσης φαυλότητος ἐπιτηδευταὶ, ἀφεθήσονται, τῇ διὰ πυρὸς ὑποκεισόμενοι δίκῃ· ἔσται τοίνυν καὶ ἐπ᾽ αὐτοῖς πλείστη τίς καὶ ἀκριβὴς τῶν τρόπων ἡ δοκιμασία· καὶ ὁ μὲν χρηστὸς, παραληφθήσεται· ὅ γε μὴν οὐ τοιοῦτος, ἀφεθήσεται (1).

Noctem quidem nominat iudicii tempus, quemadmodum ego arbitror, propter incognitum et improvisum Christi adventum. Per duos autem qui in uno sunt lecto, innuere videtur homines in otio opibusque viventes, mundanasque voluptates aeque invicem participantes: nam lectus requiei symbolum est. Sed ex his hominibus unus, inquit, adsumetur, et alter relinquitur. Cur? vel quomodo? Quia non omnes qui in divitiis et tranquillitate praesentem vitam exegerunt, improbi fuerunt et immisericordes. Quid enim? Si quis dives quidem est, simul tamen clemens et misericors atque orthodoxus, hic sane adsumitur: at alter, quia talis non fuit, relinquetur. Per feminas vero molentes, videtur pauperes et laboriferos homines subindicare. Sed in his quoque grandis est, inquit, diversitas: alii enim paupertatis pondus viriliter ferentes, modesteque ac mansuete viventes, utpote iusti adsumentur: alii vero cum non fuerint huiusmodi, sed acres potius ad maleficia, et cuiuslibet nequitiae studiosi, relinquentur, ignis poenam experturi. Erit itaque circa hos quoque plurima et accurata morum exploratio; et bonus quidem adsumetur; qui vero secus fuerit, relinquetur. — Quum di-

(1) Heic paulo amplior est Cyrillus apud Corderium in lat. cat. « Cyrillus. Valde autem accommodate » defectionis tempus, et rationalis lucis privationem, noctem appellavit: nocte siquidem et tenebris deterior hominum tunc erit constitutio, propter amentiam et errorem qui tum illos adprehendet. Quapropter, inquit dico vobis, duo erunt in lecto uno, et duo erunt in molendino, quorum unus assumetur » tamquam alienus ab ira, et alter relinquetur igni tradendus, quem thesaurizavit sibi in die irae. Atque » ita fiet separatio proborum et amicorum Dei ab improbis, ne indifferenter ira superveniens etiam iustos » adprehendat. Quapropter sicuti ad Lot misit Deus angelos suos, qui illum e Sodomorum eversione eduxerunt, sic etiam ante consummationem universi, ante quam improbos ira corripiat, ne una cum hoc » mundo etiam iusti condemnentur, mittet quoque angelos suos, qui impiis poenam passuris in terra relictis, sanctos et iustos ad Deum adducent. Tum duorum in lecto iacentium, unus tamquam Deo dignus

xisset, adsumetur, utiliter immo necessario interrogant discipuli: « ubi, Domine? Qui dixit illis: ubicumque fuerit corpus, illuc congregabuntur aquilae. » – Quid vero est hoc? Ex re communi ac manifestissima, grande atque profundum mysterium innuitur. Quale porro hoc est? Descendet nimirum caelo, ut aequo iure mundum iudicet: sed tamen angelos suos praemittet, qui a peccatoribus iustos sanctosque secernent, eique exhibebunt; reliquos autem in terra relinquent, puniendos videlicet. Huiusmodi aliquid sapientissimus quoque Paulus significat scribens: « dico enim vobis, quod nos qui vivimus, qui residui sumus, non praeveniemus eos qui dormierunt; sed ipse bucina clanget, et mortui in Christo resurgent incorrupti, in puncto temporis, in ictu oculi. Et nos qui vivimus, simul rapiemur cum illis in nubibus obviam Christo in aërem, et sic semper cum Domino erimus. » Sicut ergo iacente cadavere, carnivorae aves in id convolant; ita cum filius hominis veniet, tunc omnes aquilae, id est qui alte volaverint, et supra terrenas mundanasque res sese extulerint, ad ipsum concurrent.

— Εἰπόντος γε μὴν τὸ παραληφθήσεται, χρησίμως καὶ ἀναγκαίως διερωτῶσιν οἱ μαθηταί· ποῦ κύριε; ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς· ὅπου τὸ σῶμα, ἐκεῖ συναχθήσονται οἱ ἀετοί. (v. 36. 37. A. f. 235. b.) — Καὶ τί δὲ τοῦτο ἐστίν; ἀπὸ κοινοῦ καὶ ἐμφανεστάτου πράγματος, μέγα καὶ βαθὺ μυστήριον ὑπαινίττεται· καὶ ποῖον τοῦτο ἐστί; (B. f. 1.7. D. f. .8. b) καταβήσεται μὲν γὰρ ἐξ οὐρανῶν, ἵνα κρίνῃ τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ· ἀλλ' αὐτός φησιν ἀποστελεῖ τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ, καὶ ἐκλέξουσιν ἐκ τῶν ἁμαρτωλῶν τοὺς δικαίους καὶ ἁγίους, καὶ προσοίσουσιν αὐτῷ· τούς γε μὴν ἑτέρους ἀφιᾶσιν ἐν γῇ, κολασθησομένους δηλονότι· τοιοῦτόν τι καὶ ὁ πάνσοφος Παῦλος ὑποδηλοῖ γράφων· * "λέγω γὰρ ὑμῖν, ὅτι ἡμεῖς οἱ ζῶντες οἱ περιλειπόμενοι, οὐ μὴ φθάσωμεν τοὺς κοιμηθέντας, ἀλλ' αὐτὸς σαλπίσει, καὶ οἱ νεκροὶ ἐν Χριστῷ ἀναστήσονται ἄφθαρτοι, ἐν ἀτόμῳ ἐν ῥιπὶ ὀφθαλμοῦ· καὶ ἡμεῖς οἱ ζῶντες, ἅμα σὺν αὐτοῖς ἁρπαγησόμεθα ἐν νεφέλαις εἰς ἀπάντησιν τοῦ κυρίου, εἰς ἀέρα· καὶ οὕτως πάντοτε σὺν κυρίῳ ἐσόμεθα·" ὥσπερ οὖν σώματος κειμένου νεκροῦ, τὰ σαρκοβόρα τῶν πτηνῶν ἐπ' αὐτὸ συντρέχει, οὕτως ὅταν ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραγένηται, τότε δὴ πάντες οἱ ἀετοὶ, τουτέστιν οἱ τὰ ὑψηλὰ πετόμενοι, καὶ τῶν ἐπιγείων καὶ κοσμικῶν ἀνενηνεγμένοι πραγμάτων, ἐπ' αὐτὸν συνδραμοῦνται.

* I. Thess. IV. 14. seq.

Cap. XVIII.

Quoniam oportet semper orare et non deficere.

Sine intermissione itaque oportet orare, secundum beati Pauli dictum; bene conscios firmiterque credentes, omnia Deum invocatum feliciter posse praestare. « Postulet enim quisque, inquit, fide nihil haesitans. Nam qui haesitat, similis est fluctui maris qui a vento movetur et circumfertur. » Certe huiusmodi homo haud putet se quicquam a Domino accepturum: nam

ΚΕΦ. ΙΗ΄.

Πρὸς τὸ δεῖν πάντοτε προσεύχεσθαι, καὶ μὴ ἐκκακεῖν. v. 1.

Ἀδιαλείπτως οὖν χρὴ προσεύχεσθαι, κατὰ τὴν τοῦ μακαρίου Παύλου φωνὴν *, εὖ εἰδότας καὶ ἀραρότως πιστεύοντας, ὅτι πάντα δύναται κατορθοῦν ὁ παρακαλούμενος· αἰτείτω γάρ τις, φησὶ *, πίστει μηδὲν διακρινόμενος· ὁ γὰρ διακρινόμενος, ἔοικε κλύδωνι θαλάσσης, ἀνεμιζομένῳ καὶ ῥιπιζομένῳ· μὴ γὰρ οἰέσθω φησὶν ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος, ὡς λήψηταί τι παρὰ τοῦ κυρίου· ὑβριστὴς γὰρ ὁμο-

A. f. 236. C. f. 144. b. D. f. 59.

* I. Thess. V. 17.

* Iac. I. 6.

» adsumetur; alter vero, quippe dignus quem impiorum ira punitioque corripiat, relinquetur. Eadem erit » ratio de duobus in uno molendino molentibus. Molentes autem appellavit eos qui tenuem atque inopem » inter homines vitam ducunt. In lecto vero iacentes vocavit eos, qui mollem et dissolutam vitam traducunt. Simile quid etiam Moyses scripsit in exodo (XII. 29.) ubi ait iram Domini percussisse primogenita Aegypti a primogenito Pharaonis usque ad primogenitum captivae quae erat in carcere, aut eius » quae pinsebat in mola. Per quod, ut nobis scriptura innuit, et in fastigio honoris existentes, et infimos » atque abiectissimae conditionis homines voluit significare. »

λογουμένως ὁ διακρινόμενος· εἰ γὰρ μὴ πεπίστευκας ὅτι τὴν σὴν αἴτησιν ἀποπερανεῖ, μὴ δὲ προσέλθῃς ὅλως· ἵνα μὴ κατήγορος εὑρεθῇς τοῦ πάντα ἰσχύοντος, διψυχήσας ἀβούλως· χρὴ τοιγαροῦν τὴν οὕτως αἰσχρὰν παραιτεῖσθαι νόσον· ὅτι δὲ τοῖς οὐ περιέργως ἢ ἀτημελῶς, ἀλλ' ἐν σπουδῇ καὶ ἀδιαλείπτως ποιουμένοις τὰς λιτὰς κατανεύσει ὁ θεὸς, ἡ προκειμένη παραβολὴ πιστώσεται· εἰ γὰρ τὸν ἄδικον κριτὴν, τὸν μήτε θεὸν φοβούμενον, μήτε μὲν ἄνθρωπον ἐντρεπόμενον, δεδυσώπηκε τῆς χήρας ἡ συνεχὴς πρόσοδος, ὥστε καὶ ἄκοντα ποιῆσαι τὴν ἐκδίκησιν αὐτῆς, πῶς ὁ φιλοικτείρμων καὶ μισοπόνηρος, ὁ τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτὸν χεῖρα νέμων ἀεὶ τὴν σώζουσαν, οὐ προσδέξεται μὲν προσιόντας αὐτῷ καὶ ἐν ἡμέρᾳ καὶ ἐν νυκτὶ, ποιήσει δὲ τὴν ἐκδίκησιν αὐτῶν ὡς ἐξειλεγμένων;

A. f. 236. Ἀλλὰ γάρ τινες ὅλως οἱ ἀδικοῦντες αὐτοὺς, φέρε δὴ φέρε καταθρήσωμεν· * ἀδικοῦσιν ἁγίους πλεῖστοι τε ὅσοι καὶ ἐπὶ πολλοῖς, τοὺς τῆς ἀληθείας ὀρθοτομοῦντας λόγον, οἱ τῶν ἱερῶν δογμάτων ἀνεπιστήμονες, καὶ πάσης ὀρθότητος ἀπενηνεγμένοι· οὗτοι δέ εἰσι, τὰ μιαρὰ καὶ βέβηλα τῶν αἱρετικῶν ἐργαστήρια, ἅπερ ἂν εἴποι τις θανάτου πύλας· οὗτοι διωγμοὺς καὶ θλίψεις ἐπάγουσι τοῖς ὀρθοποδοῦσι περὶ τὴν πίστιν· κατὰ τούτων οἱ θεῷ γνώριμοι ποιοῦνται τὰς λιτὰς, τοὺς ἁγίους ἀποστόλους ἀπομιμούμενοι, οἳ τῆς Ἰουδαίων σκαιότητος κατακεκραγότες, ἔφασκον· * “ καὶ τὰ νῦν κύριε, ἔπιδε ἐπὶ τὰς ἀπειλὰς αὐτῶν, καὶ δὸς τοῖς δούλοις σου μετὰ παῤῥησίας λαλεῖν τὸν λόγον σου. ” Ἀλλὰ γὰρ ἴσως ἐρεῖ τις· τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις ἔφη που Χριστὸς * “ ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν, προσεύχεσθε ἐπὶ τῶν ἐπηρεαζόντων· ” πῶς οὖν ἄρα προσευξόμεθα κατ' αὐτῶν, εἶτα τῆς θείας οὐκ ἀλογήσομεν ἐντολῆς; πρὸς τοῦτο φαμέν· ἆρ' οὖν εὐξόμεθα παῤῥησίαν αὐτοῖς καὶ ἰσχὺν δοθῆναι παρὰ θεοῦ, ἵνα τοὺς τὰ αὐτὰ πρεσβεύοντας μὴ ἐῶσι μυσταγωγεῖν; καὶ πῶς οὐκ εὐήθες παντελῶς τὸ χρῆμα ἐστίν; οὐκοῦν ὅταν μὲν εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς τὰ παρά τινων ἔρχηται πλημμελήματα, τότε δὴ τότε καύχημα ποιησόμεθα τὸ ἐπ' αὐτοῖς ἀμνησίκακον καὶ φιλάλληλον·

* cod. καταθρηνήσωμεν.

* Act. IV. 29.

* Luc. VI. 27. 28.

sine dubio facit iniuriam qui haesitat. Nisi enim credideris, Deum precibus tuis fore consensurum, numquam ad eum supplex accedas; ne accusator omnipotentis fias, dum inconsulte haesitaveris. Oportet itaque tam turpem morbum aversari. Quod autem nec ambitiose nec temere orantibus sed studiose atque incessanter, Deus annuet, praesens parabola confirmabit. Nam si iniustum iudicem, qui neque Deum timebat, neque hominem reverebatur, perseverans viduae instantia pudore suffudit, utį, invitus licet, ius ei redderet, quomodo ille misericors et iniquitatis osor, qui salutarem semper diligentibus ipsum manum porrigit, sibi diu noctuque supplicantes non exaudiet, eosque tamquam electos defensabit?

Sed quinam omnino adversus eos iniuriosi sint, age iam videamus. Sanctos, qui veritatis doctrinam recte docent, plurimi admodum et multifariam offendunt, qui sacrorum dogmatum sunt imperiti, et procul omni recta via deferuntur. Sunt autem hi, exsecrabiles et impurae haereticorum officinae, quas merito quis appellarit mortis ianuas. Hi persecutiones tribulationesque recte in fide incedentibus concitant. Contra hos amici Dei preces fundunt, sanctos imitantes apostolos, qui adversus Iudaeorum nequitiam reclamantes aiebant: « et nunc, Domine, respice in minas eorum, et da servis tuis cum fiducia loqui verbum tuum. » Atqui aliquis fortasse, dicet: sanctis apostolis ait aliquando Christus « diligite inimicos vestros, orate pro calumniantibus vos. » Quomodo ergo orabimus contra ipsos, quin simul divinum praeceptum negligamus? Ad haec respondemus. Num igitur orabimus, quò fiducia improbis viresque suppeditentur a Deo, ut eos qui sic orant non sinant religionem propagare? Quid ni hoc usquequaque fatuum negotium sit? Cum ergo contra nos ipsos aliqui peccant, tunc enimvero oblivisci iniuriarum, et amorem exhibere glo-

riabimur: tunc sanctorum patrum exempla sectantes, verberent licet, convicientur, alia iniuriarum genera inferant, omni eos culpa absolvemus, iram doloremque omittemus. Sed cum in ipsam Dei maiestatem peccaverint aliqui, et sacram sacerdotum praedicationem, bella et tribulationes cumulantes, tunc Deo supplicamus auxilium eius implorantes, et adversus ipsiusmet gloriae hostes reclamamus. Sicut nimirum et magnus Moyses, qui ait: « exsurge, Domine; dissipentur inimici tui; fugiant omnes qui oderunt nomen tuum. » Ipsa quoque sanctorum apostolorum verba demonstrant, non parum prodesse divinae doctrinae, si infirmetur quodammodo persecutorum manus: respice, aiunt, in minas eorum; id est illorum adgressiones fac vanas; daque servis tuis cum fiducia loqui verbum tuum. Nam quod orthodoxam doctrinam nonnulli cauponaturi forent, atque a recta fide multos alienaturi, praedixit dicens:

Verumtamen filius hominis veniens, putas inveniet fidem in terra?

Profecto haud hoc ignorabat. Cur? Quia Deus rerum omnium conscius est. Significat autem fore ut frigescat multorum caritas, et deficiant aliqui extremis temporibus a recta et inviolabili fide, attendentes fraudulentis spiritibus et falsis hominum sermonibus mentem cauteriatam habentium. Adversus quos, tamquam fideles famuli ad Deum nos accedimus, orantes ut inefficaces sint illorum improbitates, et contra illius maiestatem conatus. Offendunt autem Dei famulos alii quoque nonnulli, contra quos plane inculpabile erit nostrum certamen quod oratione fit. Quinam vero hi? Improbae et contrariae potestates, et omnium hostis Satanas, is qui cuilibet bene vivere volenti acriter adversatur, qui in nequitiae foveas dormitantes impellit, qui denique peccati omnis semina nobis inmittit. Urget enim nos intolerabiliter cum propriis satellitibus. Quam ob rem incla-

τότε τοὺς ἁγίους πατέρας ἀπομιμούμενοι, κἂν παίωσι, κἂν ὑβρίζωσι, κἂν ἑτέρους ἡμῖν πλεονεξίας ἐπιφέρωσι τρόπους, ἀπαλλάξομεν πάσης αἰτίας αὐτούς, κρείττους ἐσόμεθα καὶ ὀργῆς καὶ λύπης· ὅταν δέ τινες εἰς αὐτὴν ἁμαρτάνωσι τὴν τοῦ θεοῦ δόξαν, τὸ τῶν τὸ θεῖον ἱερουργούντων κήρυγμα, πολέμους καὶ θλίψεις κατασωρεύοντες, τότε πρόσιμεν θεῷ, τὴν παρ' αὐτοῦ ζητοῦντες ἐπικουρίαν, καὶ τῶν μαχομένων αὐτοῦ τῇ δόξῃ κατακεκραγότες· καθάπερ ἀμέλει καὶ ὁ μέγας Μωϋσῆς· ἔφη γάρ * " ἐξεγέρθητι * Num. X. 35
κύριε· διασκορπισθήτωσαν οἱ ἐχθροί σου· φυγέτωσαν πάντες οἱ μισοῦντες τὸ ὄνομά σου· " καὶ αὐτὸ δὲ τὸ εἰρημένον παρὰ ἁγίων ἀποστόλων, ἐκδείξειεν ἂν οὐκ ἀσυντελοῦν πρὸς ὄνησιν τῷ θείῳ κηρύγματι, τὸ ἀσθενῆσαί πως τῶν διωκόντων τὴν χεῖρα· ἔπιδε γάρ, φησιν *, * Act. loc. cit.
ἐπὶ τὰς ἀπειλὰς αὐτῶν, τουτέστι ματαίωσον αὐτῶν τὰς ἐπαναστάσεις· καὶ δὸς τοῖς δούλοις σου, μετὰ παῤῥησίας λαλεῖν τὸν λόγον σου· ὅτι γὰρ ἤμελλον τοὺς τῆς ὀρθότητος λόγους ἐκκαπηλεύειν τινές, καὶ τῆς ὑγιαινούσης πίστεως ἀποφέρειν πολλούς, προαναπεφώνηκε λέγων·

Πλὴν ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐλθὼν ἆρα εὑρήσει v. 8.
τὴν πίστιν ἐπὶ τῆς γῆς;

Οὐκ ἠγνόησε τοῦτο· πόθεν; θεὸς γάρ A. f. 286. B. f. 168. C. f. 145. D. f. 59.
ἐστιν ὁ πάντα εἰδώς· ὑπεμφαίνει δὲ ὅτι ψυγήσεται ἡ ἀγάπη τῶν πολλῶν, καὶ ἀποδραμοῦνταί τινες ἐν ἐσχάτοις καιροῖς τῆς ὀρθῆς καὶ ἀδιαβλήτου πίστεως, προσέχοντες πνεύμασι πλάνοις καὶ ψευδηγορίαις ἀνθρώπων κεκαυτηριασμένων νοῦν· καθ' ὧν ὡς οἰκέται γνήσιοι τῷ θεῷ πρόσιμεν, ἀπράκτους αὐτῶν παρακαλοῦντες ἀποφανθῆναι τὰς πονηρίας, καὶ τὰ κατὰ τῆς αὐτοῦ δόξης ἐπιχειρήματα· ἀδικοῦσι δὲ τοὺς θεῷ δουλεύοντας καὶ ἕτεροί τινες, καθ' ὧν ἀνέγκλητος ἡ παρ' ἡμῶν ἔσται πρόσοδος, ἡ διά γε τῆς προσευχῆς· τίνες δὲ οὗτοι πάλιν; αἱ πονηραὶ καὶ ἀντικείμεναι δυνάμεις, καὶ ὁ πάντων ἀντίδικος σατανᾶς, ὁ τοῖς εὖ βιοῦν ἐθέλουσιν, ἀγρίως ἀντανιστάμενος, ὁ τοῖς φαυλότητος βόθροις ἐνιεὶς τοὺς νυστάζοντας, ὁ πάσης ἡμῖν ἁμαρτίας ἐμφυτεύων σπέρματα· ἔγκειται γὰρ οὐ φορητῶς μετὰ τῶν ἰδίων ὑπασπιστῶν· καὶ ἐπ' αὐτῷ δὴ τούτῳ καταβεβόηκεν αὐτοῦ ὁ ψαλμῳ-

* Ps. LXI. 4. δὸς, λέγων· * "ἕως πότε ἐπιτίθεσθε ἐπ' ἄνθρωπον; φονεύετε πάντες ὑμεῖς, ὡς τοίχῳ κεκλιμένῳ καὶ φραγμῷ ὠσμένῳ;" ὥσπερ γὰρ τοῖχος ἤδη τὸ κλίνεσθαι παθὼν, καὶ φραγμὸς ὠσθεὶς ἤγουν ἀναρραγεὶς, πίπτουσιν ἑτοίμως ὠθοῦντός τινος, οὕτως ὁ ἀνθρώπινος νοῦς, πλείστην ἐξ ἑαυτοῦ ἔχων τὴν ῥοπὴν εἰς φιληδονίας κοσμικὰς, πίπτει πρὸς αὐτὰς ἑτοίμως, ἕλκοντός τινος καὶ κατερεθίζοντος· ἔργον δὲ τοῦτο τῷ σατανᾷ· οὐκοῦν περὶ τούτων ἐροῦμεν ἐν προσευχαῖς πρὸς τὸν διασῶσαι δυνάμενον· ἐκδίκησόν με ἐκ τοῦ ἀντιδίκου μου· ὃ δὴ καὶ πέπραχεν ὁ μονογενὴς τοῦ θεοῦ λόγος γενόμενος ἄνθρωπος· ἐκβέβληκε γὰρ τῆς καθ' ἡμῶν τυραννίδος τὸν ἄρχοντα τοῦ αἰῶνος τούτου, ἐξείλετο δὲ καὶ σέσωκε, καὶ τοῖς τῆς ἑαυτοῦ βασιλείας ὑπήγαγε ζυγοῖς· καὶ γὰρ ἐξ ὑμῶν τινὲς ὡς οἰκέται γνήσιοι ἐν ἑδραιότητι πίστεως διατηρηθήσονται παρὰ θεοῦ ἐπὶ γῆς ὄντες· καλὴ τοίνυν ἡ ἔντευξις ἡ διὰ συχνῆς προσευχῆς· προσδέξεται γὰρ ἡμῶν τὰς λιτὰς, πληρώσει τὲ τὰ αἰτήματα Χριστός· εἰ γὰρ τὸν κριτὴν τῆς ἀδικίας, τὸν καὶ πρὸς θεὸν καὶ πρὸς ἀνθρώπους ἀπαναιδευσάμενον, καὶ πάσης κακίας πεπληρωμένον, ἡ τῆς χήρας προσεδρεία καὶ καρτερία ἐμάλαξε, πόσῳ μᾶλλον ἡμεῖς τὸν πατέρα τοῦ ἐλέους εἰς οἶκτον ἑλκύσομεν, κἂν μακροθυμῇ πρὸς τὸ παρόν;

Ἐπειράθησαν δέ τινες περιεργότερον τὴν παραβολὴν ταύτην ἑρμηνεῦσαι, χήραν μὲν τὴν ἀποβαλοῦσαν τὸν διάβολον, ψυχὴν λέγοντες· ἀντίδικον δὲ αὐτῆς, αὐτὸν καθ' οὗ καὶ πρόσεισι τῷ θεῷ τῷ κριτῇ τῆς ἀδικίας, τουτέστι, τῷ κατακρίνοντι τὴν ἀδικίαν, ὃς οὐκ ἔχει θεὸν ὃν φοβηθήσεται, οὐδὲ πρόσωπον ἀνθρώπου λαμβάνει, ὃς καὶ τὴν προσεδρεύουσαν αὐτῷ ψυχὴν οἰκτείρει· ἀλλὰ ταῦτα μὲν τολμηρῶς καὶ φαύλως τινὲς ἐξελάβοντο· ὁ μέντοι κύριος, ὅτι ἐν τῷ καιρῷ τῆς συντελείας πρὸς τοὺς τότε κινδύνους τῇ προσευχῇ συντόνως χρηστέον, ἐπιφέρει· ὅτι ἄρα ἐλθὼν εὑρήσει τὴν πίστιν; ἐν σχήματι ἐρωτήσεως τὸ σπάνιον παριστῶν· εἴωθε γὰρ ἐπὶ τοῦ σπανίου, τῷ ἐρωτηματικῷ τρόπῳ χρᾶσθαι· ὡς κἀνταῦθα δηλῶν, ὅτι βραχεῖς ἔσον-

mat illi psalmista dicens: « Quousque irruitis in hominem, interficitis universi vos; tamquam parieti inclinato, et maceriae depulsae? » Sicut enim paries iam inclinatus, et maceria depulsa sive subruta, ilico procumbunt impellente aliquo, sic mens humana, plurimam naturaliter habens ad mundanas voluptates proclivitatem, in eas facillime decidit, trahente alio vel provocante. Est autem hoc Satanae officium. Ergo de his dicemus in precibus ad eum qui salvare potest: vindica me Deus de adversario meo. Quod sane fecit unigenitum Dei Verbum homo factum. Depulit de tyrannide sua principem huius saeculi, liberavit nos salvosque fecit, suique regni iugo subiecit. Nam ex nobis nonnulli, ut fideles servi, in fidei stabilitate conservabuntur a Deo, adhuc in terra manentes. Bona est itaque frequentis orationis consuetudo. Excipiet enim nostras preces, et postulatis annuet Christus. Nam si iudicem iniustum, qui neque Deum neque homines reverebatur, viduae adsiduitas et perseverantia flexit, quanto magis nos misericordiae patrem ad pium sensum trahemus, etiamsi forte in praesentiarum moretur?

Moliti vero sunt nonnulli parabolam hanc curiosius interpretari: nempe viduam, quae diabolum (ceu pristinum virum) abiecit, animam esse dicentes: adversarium vero eius, ipsum diabolum, contra quem fit supplex Deo iniquitatis iudici, id est qui iniquitatem condemnat; qui quidem non habet alium Deum quem timeat, neque humanam personam veretur, et supplicis sibi animae miseretur. Sed enim audacter haec et perperam ita quidam intellexerunt. Dominus quidem, quia tempore mundanae consummationis, propter instantia tunc pericula constanter ad orationem est incumbendum, subdit: num quum venerit, fidem inveniet? figura nimirum interrogativa raritatem denotans. Solebat enim in re rara, interrogativo modo uti; sicuti et nunc,

significans paucos fore qui fidem retinebunt, eamque apud paucos se in terra reperturum quum nubibus insidens venerit.

Ut autem discas quali poenae sit obnoxius is qui alios condemnat, nec suorum potius peccatorum paenitentia tangitur, ex ipsis tibi evangeliis testimonia exhibebimus. Itaque beatus hic Lucas de ipso servatore nostro Christo ait: « dixit autem et ipsis parabolam, de illis qui se ipsos iustos dicebant, et ceteros aspernabantur. » Quaenam porro est haec parabola?

Duo homines ascenderunt in templum ut orarent etc.

Heic scilicet docet nos quemadmodum ad Deum precationes faciendae sint, ne res sine effectu utentibus fiat; et ne dum putat aliquis utilitatem capere, hoc ipso sibi iratum faciat supernorum munerum datorem Deum. Scriptum est enim: est iustus qui perit in iustitia sua. En hoc loco pharisaeus condemnatus fuit, quia imprudenter instruxit orationem. Multae enim ipsius contra eundem militant culpae. Primum quia arrogans est et fatuus: admiratur enim se ipsum, quum sacrae litterae clament: « laudet te proximus, et non os tuum; alienus, et non labia tua. » Deinde quia nescivit, eum qui peccato resistit, non omnino esse summa admiratione dignum; sed studium aemulandi eos qui virtute praestare solent, id demum facere hominem splendidum et excellentem, atque in eorum numero collocare, quos merito admiramur. – Publicanus itaque procul constiterat; neque, ut ita dicam, oculos attollere audebat, sed pudibundo aspectu, animae timiditatem significabat. – Viden, ut fiduciam cohibens, quasi ea sibi nulla esset, conscientiae suae morsibus vulneratur? Vel solum quippe Dei conspectum veretur, quoniam leges eius parvi fecerat; et ipso exteriore habitu iniquitatem suam accusat. Pectus tundit, peccata fatetur, ostendit velut medico morbum suum, misericordiam implorat. – Sicuti ne publi-

ται οἱ τὴν πίστιν φυλάττοντες· καὶ ἐν ὀλίγοις αὐτὴν εὑρήσει ἐπὶ τῆς γῆς, ἐν νεφέλαις ἐλθών.

Ἵνα δὲ μάθης ὅσην ἔχει ζημίαν τὸ κατακρίνειν ἑτέρους, καὶ μὴ ἐπὶ τοῖς οἰκείοις πταίσμασι μετανοεῖν, ἐξ αὐτῶν σε τῶν εὐαγγελίων πιστωσόμεθα· λέγει τοιγαροῦν οὗτος ὁ μακάριος Λουκᾶς περὶ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ· “ εἶπε δὲ αὐτοῖς καὶ παραβολὴν περὶ τῶν δικαιούντων ἑαυτοὺς, ἐξουθενούντων δὲ τοὺς ἑτέρους· ” καὶ τίς ἡ παραβολή;

A. f. 236. b.

v. 9.

Ἄνθρωποι δύο ἀνέβησαν εἰς τὸ ἱερὸν προσεύξασθαι κ. τ. λ.

v. 10.

Ἐνταῦθα γὰρ διδάσκει ἡμᾶς, τίνα χρὴ τρόπον τὰς πρὸς αὐτὸν ποιεῖσθαι λιτὰς, ἵνα μὴ ἄμισθον εὑρεθῇ τοῖς χρωμένοις τὸ χρῆμα· μὴ δὲ δι᾽ ὧν ἄν τις ὠφελεῖσθαι νομίζοι, διὰ τούτων αὐτῶν παροξύνῃ καθ᾽ ἑαυτοῦ τὸν τῶν ἄνωθεν χαρισμάτων δοτῆρα θεόν· γέγραπται γάρ· * ὅτι ἐστὶ δίκαιος ἀπολλύμενος ἐν δικαίῳ αὐτοῦ· ἰδοὺ γὰρ ἐνταῦθα ὁ φαρισαῖος κατακέκειται, ὅτι μὴ ἐπιστημόνως ἐποιεῖτο τὴν προσευχήν· πολλὰ γὰρ κατ᾽ αὐτὸν αὐτοῦ τὰ ἐγκλήματα· πρῶτον μὲν φορτικός ἐστι καὶ ἄνους· τεθαύμακε γὰρ αὐτὸς ἑαυτὸν, καί τοι βοῶντος τοῦ ἱεροῦ γράμματος· * “ ἐγκωμιαζέτω σε ὁ πέλας, καὶ μὴ τὸ σὸν στόμα· ἀλλότριος, καὶ μὴ τὰ σὰ χείλη· ” εἶτα, ἠγνόησεν ὅτι τὸ κακῶν εἶναι κρείττονα, οὐχὶ πάντη τε καὶ πάντως ἀξιοθαύμαστον ἀποφαίνει τινά· τὸ δὲ ἁμιλλᾶσθαι φιλεῖν τοῖς εἰωθόσιν εὐδοκιμεῖν, λαμπρὸν καὶ διαπρεπῆ, καὶ τοῖς δικαίως τεθαυμασμένοις ἐναρίθμιον ἀπεργάζεται. – Ὁ γοῦν τελώνης εἱστήκει μακρόθεν· οὐδ᾽ ὅσον εἰπεῖν ἀνατεῖναι τολμῶν εἰς ὕψος τοὺς ὀφθαλμοὺς, ἀλλὰ τῷ ἐρυθριῶντι βλέμματι, τὸ τῆς ψυχῆς μηνύων ἀπαρρησίαστον. – Ὁρᾷς ὅτι περιστείλας τὴν παρρησίαν, ὡς οὐκ ἔχων αὐτὴν, τοῖς ὑπὸ τοῦ συνειδότος ἐλέγχοις πλήττεται; δέδιε γὰρ καὶ μόνον ὀφθῆναι θεῷ, ὡς ὀλίγως φροντίσας τῶν αὐτοῦ νόμων· καὶ δι᾽ αὐτοῦ τοῦ φαινομένου σχήματος, τῆς ἑαυτοῦ φαυλότητος κατηγορεῖ· τύπτει τὸ στῆθος, ὁμολογεῖ τὰ ἐγκλήματα, δείκνυσιν ὡς ἰατρῷ τὴν νόσον, καὶ κατοικτείρεσθαι παρακαλεῖ. – Ὥσπερ

A. f. 236. b.
C. f. 145.
E. f. 298.

* Eccle. VII. 16.

* Prov. XXVII. 2.

v. 13.
A. f. 2..
E. f. 2..

v. 14.
A. f. 241. b.
E. f. 30.

οὖν οὐδὲ ὁ τελώνης [ἐξουδενώθη·] τί γάρ φησι περὶ αὐτοῦ, τοῦ τὰς οἰκείας ἁμαρτίας ὁμολογοῦντος, ὁ πάντων κριτής, ὁ τὰς καρδίας ἐπιγνώσκων, ὁ τὰς πάντων δεχόμενος προσευχάς; "λέγω ὑμῖν, κατέβη οὗτος δεδικαιωμένος εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ, ἢ γὰρ ἐκεῖνος." — Κἂν εἴ τις γὰρ γένοιτο χρηστὸς καὶ ἐπιεικής, μὴ ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας ὑπεροψίαν νοσείτω· μεμνήσθω δὲ μᾶλλον Χριστοῦ λέγοντος
* Luc. XVII. 10. τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις·* "ὅταν ταῦτα ποιήσητε, δῆλον δὲ ὅτι τὰ διατεταγμένα, λέγετε ὡς δοῦλοι ἀχρεῖοι ἐσμέν· ὃ ὠφείλομεν ποιῆσαι, πεποιήκαμεν." ὀφείλομεν δὲ ὡς ἐξ ἀναγκαίου ζυγοῦ τῷ ἐπὶ πάντας θεῷ τὴν δουλείαν, τὴν ὑποταγὴν τὴν εἰς πᾶν ὁτιοῦν· ὁρᾷς ὅπως ὁ τελώνης τὰ ἁμαρτήματα ἀπεδύσατο, τὴν τοῦ φαρισαίου κατηγορίαν πρᾴως ἐνεγκών; καὶ ὁ μὲν ἀπὸ δόξης, εἰς τὸ τῆς ἀτιμίας κατέπεσε βάραθρον· ὁ δὲ ἀπὸ τῆς ἐπονειδίστου ζωῆς, εἰς μακαρίαν ἐπανῆλθε κατάστασιν· καὶ ὁ μὲν πολλῷ τῷ μέσῳ τῆς πρὸς θεὸν ἐγγύτητος ἐκεχώριστο· ὁ δὲ πρὸς τὴν τῆς παρρησίας χώραν ἀνείλκυστο· καὶ ὁ μὲν ἐξ ὄγκου τεταπείνωτο, ὁ δὲ ἐκ ταπεινώσεως ὕψωτο.

canus quidem despectus fuit. Quid enim de ipso dixit, propria peccata confitente, omnium iudex, qui corda novit, qui omnium preces recipit? « Dico vobis: descendit hic iustificatus in domum suam prae illo. » – Etiamsi aliquis bonus sit et pius, caveat ne ob hanc causam superbiae morbo laboret. Meminerit potius Christi dicentis sanctis apostolis: « postquam haec feceritis, scilicet imperata, dicite: servi inutiles sumus; quod facere debueramus, fecimus. » Utique nos debemus, tamquam iugo necessario suppositi, supremo Deo famulatum, omnimodam inquam subiectionem. Viden ut publicanus peccatis se suis exuit, dum pharisaei accusationem mansuete pertulit? Et hic quidem a gloria in ignominiae barathrum decidit; ille autem e turpissima vita ad beatam morum regulam consurrexit. Hic multo intervallo a Dei familiaritate fuit seiunctus; ille ad fiduciae gradum fuit erectus. Hic e tumore depressus est, ille ex humilitate exaltatus.

v. 15. Προσέφερον δὲ αὐτῷ καὶ τὰ βρέφη ἵνα αὐτῶν ἅπτηται.

Afferebant autem ad illos et infantes, ut eos tangeret.

A. f. 243. b.
B. f. 169.
D. f. 60.

Προσέθει ποτὲ γύναια, καὶ δὴ καὶ βρέφη προσεκόμιζον αἱ μητέρες, ἵνα ἐπιθῇ αὐτοῖς τὰς χεῖρας· ὄχλον δὲ τὸ χρῆμα νομίσαντες εἶναι, ἀπεῖργον οἱ μαθηταί· αὐτὸς δὲ καὶ λίαν ἀσμένως προσίετο, λέγων· ἄφετε, τῶν γὰρ τοιούτων, ἡ βασιλεία· ἐντεῦθεν ἀταλαίπωρον ἰδεῖν, ὡς ἀκακίας σύμβολον τὸ ἀρτιγενές ἐστι παιδίον· νέα γὰρ ὥσπερ κτίσις, τὸ βρέφος· οὐ βασκαίνοντες μέν τοι τοῖς βρέφεσιν ἐπετίμων οἱ μαθηταί, ἀπονέμοντες δὲ μᾶλλον ὡς διδασκάλῳ τὸ χρεών, καὶ οἱονεὶ τὰς περιττὰς ὀχλήσεις ἀπείργοντες· οὐκ ἀσυνέτους δὲ ἡμᾶς εἶναι βούλεται Χριστός, φάσκων· τῶν γὰρ τοιούτων ἐστίν, ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν· ἀλλὰ τῇ κακίᾳ νηπιάζειν, τὸ δὲ φρεσὶ τελείους ὑπάρχειν· τὸ γὰρ βρέφος, ἢ ὀλίγα παντελῶς, ἢ οὐδὲν ὅλως εἰδός, ἀπαλλάττοιτο ἂν εἰκότως τῆς ἐπὶ φαυλότητι καὶ πονηρίᾳ διαβολῆς· οἷς καὶ ἡμᾶς ἐξομοιοῦσθαι προσήκει, ἁπλοῦν καὶ ἀπόνηρον διαζῶντας

Accurrebant aliquando mulierculae, et infantes quoque adferebant matres, ut eis manus imponeret, quam rem molestam existimantes discipuli, illos arcebant. Is autem libenter admodum excipiebat dicens: sinite, horum enim regnum est. Hinc facile agnoscitur, innocentiae symbolum esse recens natum infantem; est enim nova veluti creatura, puer. Neque tamen livore aliquo increpabant puerulos discipuli, sed officium potius magistro praestabant, dum vanas veluti molestias arcebant. Neque idcirco insipientes nos vult esse Christus, dum ait talium esse regnum caelorum; sed malitia puerulos, praecordiis perfectos requirit. Nam puerulus, vel oppido pauca, vel nihil sciens, merito malitiae atque nequitiae accusationem vitat. Quibus nos similes esse decet, simplicem et innoxiam vitam gerentes. Attamen perfectis praecor-

diis esse debemus, maturam habentes mentem ad perspicue sciendum quis sit omnium Deus, tum ad vitanda etiam diabolica scandala. Definitur enim philosophia, cum prudentia simplicitas.

Interrogavit eum quidem princeps etc.

Qui heic introducitur princeps ut acutus ac suspicax, existimavit posse a se Christum coargui, quasi is Moysis spretis legibus, suas obtruderet. Accedit ergo, et benivole loqui simulat; nam et magistrum appellat, et bonum dicit, et se discendi cupidum profitetur. Iam quia tentator interrogat, merito is qui sapientes capit in astutia ipsorum, ait illi: si quidem non credis me esse Deum, cur vocabula uni convenientia supremae naturae mihi apponis? Cur bonum appellas, quem hominem arbitratu tuo iudicas? Nam bonus suapte natura Deus est, et haec illius propria est substantialiter insita et singularis dignitas, ut sit bonus; per participationem autem, angeli atque nos. Haec fuit verborum Christi sententia. Fortasse vero non patietur hanc sensuum rectitudinem quisquis impietatis Arii consors est, dicetque: en manifeste negavit se esse bonum, idque decus uni patri Deo ut congruum adtribuit. Iam si esset ei consubstantialis, et ex eodem naturaliter natus, nonne ipse quoque bonus foret, utpote Deus? Verum his ita respondendum est. Quoniam tota orthodoxa atque accurata doctrina consubstantialem agnoscit patri filium, cur non hic sit bonus, si quidem Deus est? Non enim potest arbor bona malos fructus facere, neque ex dulci fonte fluvius pariter dulcis non procedere. Dei ergo boni bonus fructus filius; atque ut imago, gignentis pulchritudinem in propria natura demonstrat. — Sed haec quidem in praesenti sufficiant; namque et-

βίον· τελείους δὲ εἶναι χρὴ τὰς φρεσὶν, ἑδραῖον
ἔχοντας τὸν νοῦν, εἰς τὸ εἰδέναι σαφῶς τίς ὁ
τῶν ὅλων Θεὸς, καὶ διαβολικῶν σκανδάλων
ἀποφοιτᾷν· οὗτος γὰρ ὅρος φιλοσοφίας (1),
τὸ μετὰ συνέσεως ἄπλαστον εἶναι (2).

Ἐπηρώτησέ τις αὐτὸν ἄρχων κ. τ. λ. v. 18.

Ὁ ἐνθάδε λεγόμενος ἄρχων, ἀκριβὴς A. f. 2.. D. f. 1..
εἶναί τις ὑπονοούμενος, ᾠήθη δύνασθαι ἐλέγ-
ξαι Χριστὸν, ἀτιμάζοντα μὲν τὴν διὰ Μωϋ-
σέως ἐντολὴν, ἰδίους δὲ νόμους εἰσκεκομικό-
τα· προσέρχεται τοίνυν, καὶ χρηστολογεῖν
ὑποπλάττεται, διδάσκαλον γὰρ ὑποκαλεῖ,
καὶ ἀγαθὸν ὀνομάζει, καὶ μαθητιᾷν ἐπαγ-
γέλλεται· εἰ δὲ πειράζων ἐπύθετο, εἰκότως v. 19.
ὁ δρασσόμενος τοὺς σοφοὺς ἐν τῇ πανουργίᾳ
αὐτῶν *, φησὶ πρὸς αὐτόν· εἰ μὴ πεπίστευ- * Iob. 5. 13.
κας ὅτι Θεός εἰμι, πῶς τὰ μόνῃ πρέποντα
τῇ ἀνωτάτω φύσει προστέθεικάς μοι; καὶ ἀγα-
θὸν ἀποκαλεῖς, ὃν δὴ καὶ νενόμικας ἄνθρω-
πον εἶναι κατὰ σέ; φύσει γὰρ ἀγαθὸς ὁ Θεὸς, καὶ
ἴδιον αὐτοῦ καὶ οὐσιωδῶς ἐμπεφυκὸς καὶ ἐξαί-
ρετον ἀξίωμα, τὸ εἶναι ἀγαθὸν, κατὰ μέθεξιν
δὲ ἄγγελοι καὶ ἡμεῖς· καὶ οὗτος μὲν ὁ τοῦ λόγου
σκοπὸς γέγονε τῷ Χριστῷ. Οὐκ ἀνέξεται δὲ
ἴσως τῆς τῶν ἐννοιῶν ὀρθότητος, ὁ τῆς Ἀρείου
δυσσεβείας μέτοχος, φάσκων· ἰδοὺ σαφῶς
ἠρνήσατο εἶναι ἀγαθὸς, ἀνατίθησι δὲ ὡς
μόνῳ πρέπον τῷ Θεῷ καὶ πατρί· ἀλλ᾽ εἴπερ
ἦν, φησὶν, ὁμοούσιος αὐτῷ καὶ ἐξ αὐτοῦ κατὰ
φύσιν, οὐκ ἂν ὑπῆρχε καὶ αὐτὸς ὡς Θεὸς ἀγα-
θός; ἀλλὰ λεκτέον πρὸς αὐτούς· ἐπειδὴ πᾶς
λόγος ὀρθός τε καὶ ἀκριβὴς, ὁμοούσιον οἶ-
δεν ὄντα τῷ πατρὶ τὸν υἱὸν, πῶς οὐκ ἔστιν
ἀγαθὸς, Θεὸς ὤν; οὐ γὰρ δύναται δένδρον
ἀγαθὸν καρποὺς πονηροὺς ποιεῖν, οὐδὲ ἐκ
γλυκείας πηγῆς ποταμὸς πρόεισιν οὐ γλυ-
κύς· Θεοῦ τοιγαροῦν ἀγαθοῦ, καρπὸς ἀγα-
θὸς, ὁ υἱός· καὶ ὡς εἰκὼν, τοῦ γεννήσαντος τὸ
κάλλος ἐν ἰδίᾳ φύσει δεικνύς. — Ἀλλὰ ταῦ- v. 20. A. f. 2..
τα μὲν ἀπόχρη πρός γε τὰ παρόντα· εἴρη-
ται δὲ καὶ ἐν τῷ Ματθαίῳ (3)· προσδοκῶν-

(1) Intellige philosophiam praesertim christianam, ea notione qua saepe apud ecclesiae patres hoc vocabulum usurpatur. Et vide Suicerum thesaur. eccl.

(2) Refertur ad Christi domini dictum Matth. X. 16: *estote prudentes et simplices*. Quo in effato philosophiae summa est.

(3) Nempe ad Matth. XIX. 17. Periit [illegible] Cyrilli nostri ad Matthaeum commentarius, neque in Possini et Corderii symbolis, quicquam Cyrilli hoc loco occurrit.

*

τος δὲ τοῦ ἄρχοντος, ἀκούσεσθαι λέγοντος τοῦ Χριστοῦ· ἀποπήδησον τῶν Μωϋσέως γραμμάτων, καὶ πρόσιθι τοῖς δι' ἐμοῦ θεσπίσμασι· τοῦτο μὲν οὐκ ἔφη, τὸν ἐνόντα σκοπὸν τῷ πειράζοντι θεοπρεπέστατα βλέπων· ὥσπερ δὲ οὐκ οὐσῶν ἑτέρων ἐντολῶν, πλὴν ὅτι μόνων τῶν διὰ Μωϋσέως, πέμπει τὸν ἄνθρωπον πρὸς αὐτάς, καὶ φησί·

v. 20. Τὰς ἐντολὰς οἶδας· μὴ μοιχεύσῃς, μὴ φονεύσῃς κ.τ.λ.

Ὁ μέν τοι νόμος πᾶν εἶδος ἀποφάσκει φαυλότητος, καὶ τὸν τῆς ἀνοσιότητος κατακιβδηλεύει τρόπους· οὐ γὰρ μοιχεύσεις, φησίν, οὐ φονεύσεις *, καὶ τὰ λοιπὰ ἐναργῶς ἀποφάσκων, τὸ μήτε χρῆναι φονεῖν, μήτε μὴν ἀλλοτρίοις γάμοις ἐπιμαίνεσθαι· καταδικάζων δὲ καὶ κλοπῆς, καὶ ἐπιορκίας, καὶ τοῦ ψευδομαρτυρεῖν, καὶ ποινὰς τοῖς πλημμελοῦσιν ὁρίζων· εἶτα τὸ εἰς γονέας αἰδοῦς ἐπιμελητὰς γενέσθαι προστέταχεν, ἀξιόκτητα τοῖς εὐδοκιμεῖν ἐθέλουσι τὰ γέρα προθείς· τίμα γάρ φησι τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου, ἵνα εὖ σοι γένηται, καὶ ἔσῃ μακροχρόνιος ἐπὶ τῆς γῆς. — Ἐνόμισεν ὁ δύστροπος καὶ δεινὸς εἰς κακουργίας, καί τοι θεὸν ὄντα τὸν ἐρωτώμενον συναρπάσειν ἀκονιτί, πρὸς τὸ αὐτῷ δοκοῦν ἀποκρινόμενον· ὁ δὲ Χριστός, καί τοι πονηρὸν ὄντα, οὐκ ἀπεσόβησεν. “ Ὁ δὲ ἀκούσας ταῦτα, περίλυπος ἐγένετο. ,, Ὁ τῶν Ἰουδαίων συναγωγῆς ἄρχων, τὸν νέον οὐκ ἐχώρησεν οἶνον, ἀσκὸς παλαιὸς ὑπάρχων, ἀλλ' ἐῤῥάγη· καὶ ἀχρεῖος ἦν, λελύπηται γάρ, καί τοι μάθημα λαβὼν ζωῆς τῆς εἰς αἰῶνα πρόξενον. — Κάμηλον, οὐ τὸ ζῶον, ἀλλὰ τὸ ἐν τοῖς πλοίοις παχὺ σχοινίον (2). — Ἔξεστι γὰρ αὐτοῖς, εἰ μὴ εἰσάπαν ἕλοιντο τὸ τῶν ὅλων ὄντων ἀπολισθεῖν, ἑτέρως εὐδοκιμεῖν, ποιῆσαι φίλους ἐκ τοῦ ἀδίκου μαμωνᾶ, ἵνα ὅταν ἐπιλίπωσι, δέξωνται αὐτοὺς εἰς τὰς αἰωνίους σκηνάς *.

* Exod. XX. 13.

v. 21. A f. 247. D. f. 59. b.

v. 23. A f. 247. b.

v. 25. B f. 171. C. f. 146.

* Luc. XVI. 9.

v. 28. A. f. 250. C. f. 146. Ἀφήκαμεν πάντα, καὶ ἠκολουθήσαμέν σοι.

Προσεπάγει δὲ τούτοις ὁ Ματθαῖος, τὸ

iam in commentariis ad Matthaeum de his dictum fuit. Expectante autem principe audire a Christo, omitte Moysis scripta, transi ad constituta mea; nihil hic huiusmodi dixit, arcanam tentatoris mentem divinitus introspiciens. Tamquam vero nulla alia praeter Moysis praecepta extarent, hominem ad haec amandat dicens:

Mandata nosti; non moechaberis, non occides etc.

Lex quidem omne genus nequitiae vetat, et quamlibet malitiae rationem improbat. Non moechaberis, inquit, non occides: itemque reliquis diserte interdicit, nempe ne caedes patretur, ne contra alienas nuptias insaniamus. Damnat insuper furtum, periurium, testimonium falsum; et peccantibus poenas decernit. Tum etiam ut parentes studiose honoremus iubet, praeclara recte agentibus praemia spondens: honora, inquit, patrem tuum et matrem tuam, ut bene sit tibi, et longaevus in terra vivas. — Existimavit homo hic improbus, et ad malitiam ingeniosus, Deus licet esset quem interrogabat, nihilominus a se facile deceptum iri. Ceteroqui Christus quantumlibet perversum, non repulit (1). « His ille auditis, contristatus est. » Iudaicae synagogae princeps novum vinum capere non poterat, etenim erat utriculus vetus, diruptusque est. Non erat idoneus, ideoque contristatus est, quamquam doctrinam audierat aeternae vitae donatricem. — Camelum dicit non animal, sed navium crassum rudentem. — Possunt enim hi, nisi prorsus volunt re omni funditus everti, aliter se gratos facere, nimirum amicos sibi ex iniusto mamona conciliare, ut cum defecerint, ab his in aeterna tabernacula recipiantur.

Dimisimus omnia, et secuti sumus te.

Adiicit his Matthaeus (XIX. 27.) quid

(1) Heic apud Corderium in cat. lat. prosequitur sic Cyrillus » non repulit, sed ostendit, quod si » aliquis vetus testamentum peregerit, perfectus non sit, sed adhuc desit illa sequela Christi. Quaeris, » inquit, quomodo possidenda sit vita aeterna? Accipe responsum: sparge facultates pauperibus, et obtinebis illam: parva sunt quae impendis, magna quae recipis. »

(2) Ergo ante Theophylactum dixerat hoc egregie Cyrillus, vel potius recentior ille a prisco nostro sumpsit. Hieronymus tamen cum aliis veteribus maluit de camelo iumento cogitare.

ergo erit nobis? Heic aliquis dicet: quid demum discipuli dimiserant, vel quorumnam compensationem a Christo postulant? Nos vero quid respondebimus? Utique ob hanc maxime causam necessario interrogant. Nam quia nihil possederant, praeter pauca et vilia, scire volunt quomodo Deus remunerabitur minima etiam deserentes propter regni caelorum adipiscendi cupiditatem, et propter Dei amorem. Congruenter sane dives homo multis opibus contemptis, praemium expectabit; qui vero pauca possidens, mox haec dimiserit, cur non cognoscere aveat, quid sit speraturus? Insuper et illud necessario dicendum est: sive multa sive pauca quis dimittat, par videtur hominis meritum, si recto sensu iudicare velimus. Ergo quod adtinet ad obedientiam atque propositum, pari ac divites gradu erunt, qui pari opum gradu non sunt, sed tamen pari proposito res suas sponte vendiderunt. Tum vero his quid respondit Christus?

Amen dico vobis: nemo est qui reliquit domum, aut parentes etc.

Digna Deo vox, et sanctum decretum! Namque in spem firmam audientes cunctos adducit: iuratamque adeo facit promissionem, praeposito amen vocabulo, quod iurisiurandi vice fungitur. Est autem operae pretium quaerere quinam sint qui patrem reliquerunt aut matrem, uxorem, et fratres, atque domos: et deinde singillatim perpendere quomodo hi multiplicatam habebunt praesente tempore remunerationem? Derelinquunt itaque interdum quidam patrem, et universae cognationis affectum negligunt, propter Christi amorem. Quomodo autem id fiat, ipse nos docebit his verbis: qui amat patrem aut matrem plus quam me, non est me dignus. Praeterea: veni separare hominem a patre suo, et reliqua. Nam dum mundum divina praedicatio in fidei sagenam pertrahit, volunt quidem aliqui huic se cursui tradere; sed tamen patres aut matres infideles adhuc,

τί ἄρα ἔσται ἡμῖν; πρὸς τοῦτο ἐρεῖ τίς, τί γὰρ ὅλως ἀφῆκαν οἱ μαθηταὶ, ἢ τίνων ἀντέκτισιν αἰτοῦσι παρὰ Χριστοῦ; τί οὖν πρὸς ταῦτα φαμέν; μάλιστα μὲν ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας, ἀναγκαιοτάτην ἐποιοῦντο τὴν πεῦσιν· ὡς γὰρ οὐδὲν κεκτημένοι, πλὴν ὅτι μικρὰ καὶ εὐτελῆ, βούλονται μαθεῖν τίνα τρόπον ἀμείψεται θεὸς, καὶ τοὺς ὀλίγιστα καταλελοιπότας, διὰ τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ, τουτέστι διὰ τὸ ἐφίεσθαι τυχεῖν τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας, διὰ τῆς εἰς αὐτὸν ἀγάπης· ἀραρότως μὲν γὰρ ὁ πλούσιος καταφρονήσας πολλῶν, προσδοκήσει τὰς ἀμοιβάς· ὁ δέ γε μικρὰ κεκτημένος, εἶτα τούτων ἀποστὰς, ἐν ποίαις ἐλπίσιν ἔσται, πῶς οὐκ ἔδει μαθεῖν; εἶτα πρὸς τούτοις, κἀκεῖνο εἰπεῖν ἀνάγκη· τὸ γάρ τοι πολλῶν ἢ ὀλίγων ἀπολισθεῖν, ἶσον τοῖς παθοῦσιν εἴη ἂν κατὰ τὸν τῆς ὀρθότητος λόγον· οὐκοῦν τό γε ἧκον εἰς ὑπακοὴν καὶ πρόθεσιν, ἐν ἴσῃ τάξει καταλογισθεῖεν ἂν τοῖς πολλὰ κεκτημένοις οἱ μὴ κατ' αὐτοὺς μὲν ὄντες, εἶτα ταῖς ἴσαις προθυμίαις χρώμενοι, καὶ τῶν ἐνόντων τὴν ἀπεμπολὴν ἑκούσιον ὑπομένοντες· εἶτα τί πρὸς αὐτοὺς ὁ Χριστός;

Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι οὐδείς ἐστιν ὃς ἀφῆκεν οἰκίαν ἢ γονεῖς κ. τ. λ. v. 29.

Θεοπρεπὴς ἡ φωνὴ, καὶ ἡ ψῆφος ὁσία· εἰς ἐλπίδα γὰρ βεβαίαν ἀνακομίζει ἅπαντας τοὺς ἀκροωμένους· καὶ ἐνώμοτον ποιεῖται τὴν ὑπόσχεσιν, προτιθεὶς τοῦ λόγου τὸ ἀμὴν, οἷον ὅρκου χρείαν ἀποπληροῦν· ζητῆσαι δὲ πρέπει, τίνες ἂν εἶεν οἱ ἀφιέντες πατέρα ἢ μητέρα, γυναῖκα τὲ καὶ ἀδελφοὺς καὶ οἰκίας· εἶθ' οὕτως πολυπραγμονῆσαι λεπτῶς, πῶς ἂν οἱ τοιοῦτοι πολλαπλασίονα λάβοιεν ἐν τῷ παρόντι καιρῷ; οὐκοῦν καταλιμπάνουσί τινες πατέρα, καὶ τῆς εἰς ἅπαν τὸ γένος φιλοστοργίας ὀλιγωροῦσι ἔσθ' ὅτε, διά γε τὴν εἰς Χριστὸν ἀγάπην· καὶ τίνα τρόπον, αὐτὸς ἡμᾶς διδάξει λέγων· * ὁ φιλῶν πατέρα ἢ μητέρα ὑπὲρ ἐμὲ, οὐκ ἔστι μου ἄξιος· καὶ ἦλθον μερίσαι ἄνθρωπον ἀπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ *, καὶ τὰ ἑξῆς· σαγηνεύοντος γὰρ εἰς τὴν ὑπ' αὐτῷ πίστιν τοῦ θείου κηρύγματος τὴν ὑπ' οὐρανὸν, βούλονται μὲν πρὸς τοῦτο ἰέναί τινες, ὑφορῶνται δὲ ἴσως πατέρας ἢ μητέρας ἀπίστους ὄντας καὶ πονηρούς· καὶ υἱοὺς

A. f. 250.
B. f. 172.
D. f. [illegible] b.

* Matth. X. 37.

* Idem X. 35.

δὲ πολλάκις οὐκ ἠνέσχοντο λυπῆσαι πατέρες, διὰ τοῦ προσδραμεῖν τῇ πίστει· ὁ αὐτὸς δ' ἂν γένοιτο λόγος καὶ περὶ ἀδελφῶν πρὸς ἀδελφοὺς, καὶ νύμφης πρὸς πενθερὰν, κἀκείνης πρὸς ταύτην· ἀλλ' οἵ γε τῇ πίστει ἑδραῖοι προτάττουσιν οὐδὲν τῆς εἰς Χριστὸν ἀγάπης, τὸ κατὰ σάρκα γένος ἐν οὐδενὶ ποιούμενοι λόγῳ.

Σκοπῆσαι δὴ λοιπὸν χρὴ πῶς ἄν τις τούτους ἀφεὶς, πολλαπλασίονα λήψεται ἐν τῷ νῦν αἰῶνι· ἆρα γὰρ πολλῶν γυναικῶν ἔσται ἀνὴρ, ἢ πολλοὺς ἀνθ' ἑνὸς πατέρας εὑρήσει ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ πολυπλασιασθὲν οὕτω τὸ κατὰ σάρκα γένος; οὐ τοῦτο φαμέν· ἀλλ' ὅτι τὰ σαρκικὰ καὶ πρόσκαιρα καταλελοιπὼς, τὰ πολλῷ κρείττονα λήψεται, καὶ οἷον πολλαπλασίονα τῶν καταφρονουμένων (1)· καὶ οἱ ἀπόστολοι γοῦν ἀφέντες ὀλίγα, ἁγίου μεμέστωνται πνεύματος, καὶ παντοδαπῶν ἔτυχον χαρισμάτων, ἀπόλεκτοί τε καὶ ἀοίδιμοι γεγόνασι τοῖς ἁπανταχοῦ· ἅπαντες οὖν ἐσόμεθα κατ' ἐκείνους οἱ πιστεύσαντες εἰς Χριστὸν, καὶ ἠγαπηκότες αὐτοῦ τὸ ὄνομα· κἂν οἶκον ἀφῇ τις, τὰς ἄνω λήψεται μονάς· κἂν ἀπολισθήσῃ πατρὸς, τὸν ἐν οὐρανοῖς ἔχει πατέρα· κἂν ἀδελφῶν γένηται μακρὰν, ἀλλ' εἰς ἀδελφότητα αὐτὸν παραλήψεται Χριστός· ὅταν ἀφῇ γυναῖκα σύνοικον, εὑρήσει τὴν ἄνωθεν καὶ παρὰ θεοῦ σοφίαν (2), ἐξ ἧς τεκνογονήσει εὐκαρπίας· κἂν ἀφήσῃ μητέρα, εὑρήσει τὴν ἄνω Ἱερουσαλὴμ, ἥ τις ἐστὶν ἐλευθέρα καὶ μήτηρ ἡμῶν.

v. 31. Τελεσθήσονται πάντα τὰ γεγραμμένα διὰ τῶν προφητῶν τῷ υἱῷ τοῦ ἀνθρώπου.

A. f. 250. B. f. 172. b. D. f. 61. Προαποκείρει διὰ τοῦ λέγειν τὰ συμβησόμενα, καὶ λογισμῶν ἀτοπίαν, καὶ παντὸς σκανδάλου πρόφασιν· οἱ γὰρ τὰς παρ' αὐ-

aut improbe viventes, subverentur. Certe patres saepe non desinunt esse filiis molesti, quia ad fidem accurrunt. Idem dicendum est de fratribus erga fratres, de nuru erga socrum, et de hac erga illam. Sed enim qui firmiter in fide perstant, nihil anteferunt Christi amori, et carnale genus nullius pensi habent.

Superest videndum, quomodo qui hos reliquerit, multiplicatam mercedem hoc quoque in saeculo accipiet. Num enim multarum feminarum fiet vir, aut multos pro uno reperiet in terra patres, et multiplicatum suum carnale genus? Haud sane hoc dicimus; sed quod carnalibus temporalibusque dimissis, meliora multo recipiet, et quasi prae contemptis multiplicia. Nam et apostoli exiguis rebus relictis, Spiritu sancto repleti fuerunt, et complura charismata adepti sunt, et eximii ac perillustres toto orbe evaserunt. Cuncti igitur pares illis fiemus, qui Christo credidimus, eiusque nomen in pretio habuimus. Et si domum quis reliquerit, supernas sedes accipiet: si patre destituetur, habet in caelo patrem: si fratribus procul discesserit, eum ad suam fraternitatem Christus adsumet: cum uxorem omiserit, supernam inveniet apud Deum sapientiam, ex qua bonos fructus procreabit: et si matrem aeque dereliquerit, inveniet supernam Hierusalem, quae est libera, et mater nostra (3).

Consummabuntur omnia quae scripta sunt per prophetas de filio hominis.

Eventura praedicens, praecidit simul perversas cogitationes, et cuiusvis scandali causam. Namque hi, qui nunc miracula

(1) Sic etiam S. Hieronymus interpretatur lib. III. in Matth. XX: *qui carnalia pro Salvatore dimiserit, spiritalia recipiet* etc. Egregius est toto eo tractu Hieronymus; nam et paulo ante, contra illam sententiam, quam Graeci male tuentur, quod coniux innocens, dimisso reo, novas nuptias inire queat, ita peremptorio stilo scribit: *quia evenire poterat, ut aliquis calumniam faceret innocenti, et ob secundam copulam nuptiarum, veteri crimen impingeret, sic priorem dimittere iubetur uxorem, ut secundam, prima vivente, non habeat. — Nec non quia poterat evenire ut iuxta eandem legem uxor quoque marito daret repudium, eadem cautela praecipitur, ne secundum accipiat virum.*

(2) Sic prorsus idem Hieronymus lib. III. in Matth. XVIII. fin. *Iusti uxor, dicitur sapientia.*

(3) Paulo plura apud divi Thomae catenam lat. « Cyrillus. Inveniet Hierusalem caelestem, quae est » mater nostra. A fratribus etiam et a sororibus sui propositi glutino spiritali colligatis multo in hac vita » gratiosiorem accipiet caritatem. »

eius spectaverant, eiusdemque verbis ad fortitudinem roborati fuerant, nihilominus visuri eum erant a Iudaeis irrisum, cruci fixum, dehonestatum. Verisimile ergo erat, his ludibriis scandalizatos, ita apud se cogitare: hic tanta potentia praeditus, et vel solo nutu prodigia patrans, qui patris providentiam usque ad passeres pertingere aiebat, hic unigenitus ac primogenitus, quomodo eventura ignoravit? quomodo ab inimicis captus est, qui nosmet ipsos salvaturum promiserat? Ut ergo agnoscerent, se et passionem praescire, et quum vitare facile posset, sponte ad hanc venturum, iam nunc significat quae futura sunt. Necessario insuper adiecit, cuncta a sanctis prophetis fuisse praedicta, Deo id etiam antea commode consulente, ut quum haec fierent, nemo scandalum pateretur. Etenim licebat sine dubio ei vitare passionem, qui futuram esse noverat. Sed nemo eum coëgit, sponte pati voluit, probe sciens salutarem universo orbi fore passionem suam. Nam pertulit in carne necem, sed resurrexit victa corruptione; et per suam a mortuis resurrectionem, infudit in humana corpora propriam vitam; universa enim hominum natura cum ipso reversa ad immortalitatem est.

Ipsi nihil horum intellexerunt.

Et communis quidem Servator haec sanctis apostolis praenunciabat, illi autem haud intellexerunt, inquit, quae dicebantur; nondum enim prophetarum vaticinia accurate cognoverant. Quamobrem discipulorum princeps, mysterii adhuc profunditate non intellecta, contradixit ita: absit a te Domine; non eveniet tibi hoc. Quod dictum obiurgatione castigatum fuit. Postquam autem a mortuis resurrexit Christus, aperuit illorum oculos, ceu quidam sanctorum evangelistarum ait; illuminati quippe fuerunt, copiosam Spiritus participationem adepti; ita ut dicerent: « habemus firmiorem propheticum sermonem, cui bene facitis attendentes quasi lucernae lucenti

τοῦ θεοσημείας τεθεαμένοι, καὶ τοῖς παρ' αὐτοῦ λόγοις πρὸς εὐανδρίαν διανδρούμενοι, ἔμελλον ὁρᾷν αὐτὸν τῶν Ἰουδαίων ὑπομένοντα γέλωτα, σταυρούμενον, καὶ ἀτιμαζόμενον· ἦν οὖν εἰκὸς ἐπ' αὐτοῖς δὴ τούτοις σκανδαλιζομένους, ἐκεῖνα καθ' ἑαυτοὺς διενθυμεῖσθαί τε καὶ λέγειν· ὁ τοσοῦτος ἐν ἰσχύϊ, καὶ νεύματι μόνῳ θαυματουργῶν, ὁ τὴν τοῦ πατρὸς πρόνοιαν καὶ μέχρι στρουθίων καθικνεῖσθαι λέγων, ὁ μονογενὴς καὶ πρωτότοκος, πῶς ἠγνόησε τὰ ἐσόμενα; καὶ τεθήρευται παρ' ἐχθρῶν ὁ καὶ ἡμᾶς αὐτοὺς διασώσειν ὑπισχνούμενος; ἵνα τοίνυν εἰδεῖεν, ὡς καὶ προέγνω τὸ πάθος, καὶ διαφυγεῖν εὐκόλως ἐξὸν, ἑκὼν εἰς τοῦτο παρῆλθε, προκαταμηνύει τὰ συμβησόμενα· προστίθησι δὲ ἀναγκαίως, ὡς πάντα προείρηται διὰ προφητῶν ἁγίων, προοικονομοῦντος θεοῦ καὶ τοῦτο χρησίμως, ἵν' ὅταν γενέσθαι συμβῇ, σκανδαλισθείη μηδείς· ἐξῆν γὰρ ὅλως μὴ δὲ παθεῖν τῷ προεγνωκότι τὸ συμβησόμενον· ἀλλ' οὐ βεβίασται πρός τινος, εἵλετο δὲ τὸ παθεῖν ἑκὼν, εὖ εἰδὼς ὅτι σωτηρία ἔσται τῷ κόσμῳ παντὶ, τὸ παθεῖν αὐτόν· ὑπέστη μὲν γὰρ τὸν κατὰ σάρκα θάνατον, ἐγήγερται δὲ πατήσας τὴν φθορὰν, καὶ διὰ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως, ἐνεφύτευσε τοῖς ἀνθρωπίνοις σώμασι τὴν παρ' ἑαυτοῦ ζωήν· ὅλη γὰρ ἦν ἡ ἀνθρώπου φύσις ἐν αὐτῷ παλινδρομοῦσα πρὸς ἀφθαρσίαν.

Αὐτοὶ οὐδὲν τούτων συνῆκαν. v. 31.

Ὁ μὲν τῶν ὅλων σωτὴρ προαπήγγελλε A. f. 250. b.
ταῦτα τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις, οἱ δὲ οὐ συνῆκαν φησὶ τὰ λεγόμενα· οὔπω γὰρ ᾔδεσαν ἀκριβῶς τὰ παρὰ τῶν ἁγίων προφητῶν προκεκηρυγμένα· καὶ γοῦν ὁ προὔχων ἐν μαθηταῖς, συνεὶς οὔπω τοῦ μυστηρίου τὸ βάθος,
ἀντανίστατο λέγων· * ἵλεώς σοι κύριε, οὐ * Matth. XVI. 22.
μὴ ἔσται σοι τοῦτο· ἐπετιμήθη δὲ τοῦτο λέγων· ἐπεὶ δὲ ἀνεβίω Χριστὸς ἐκ νεκρῶν, διήνοιξεν αὐτῶν τοὺς ὀφθαλμοὺς καθ' ὃ γέ-
γραφέ τις τῶν ἁγίων εὐαγγελιστῶν· * κατεφω- * Luc. XXIV. 31.
τίσθησαν γὰρ, τὴν τοῦ πνεύματος μέθεξιν ἀμ-
φιλαφῆ πλουτήσαντες· ὡς λέγειν· * « καὶ ἔχο- * II. Petr. I. 19.
μεν βεβαιότερον τὸν προφητικὸν λόγον, ᾧ καλῶς ποιεῖτε προσέχοντες, ὡς λύχνῳ φαίνοντι ἐν αὐχμηρῷ τόπῳ, ἕως οὗ ἡμέρα διαυ-

γάσῃ καὶ φωσφόρος ἀνατείλῃ ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν. „

V. 38. Ἰησοῦ υἱὲ Δαβὶδ, ἐλέησόν με.

A. f. [illegible] b. C. f. 140. b. Προσῆλθε μὲν οὗτος ὡς Θεῷ τῷ πάντα ἰσχύοντι· ὀνομάζει δὲ αὐτὸν υἱὸν Δαβίδ· τεθραμμένος γὰρ ἐν ἰουδαϊσμῷ, καὶ αὐθιγενὴς ὑπάρχων, οὐκ ἠγνόησε τὰ διά γε τοῦ νόμου καὶ τῶν ἁγίων προφητῶν περὶ αὐτοῦ προηγορευμένα, καὶ ὡς ἐκ γένους ὑπῆρχε τοῦ Δαβὶδ τὸ κατὰ σάρκα· οὐκοῦν ὡς ἤδη πεπιστευκὼς ὅτι Θεὸς ὢν ὁ λόγος, ὑπέμεινεν ἑκὼν τὴν κατὰ σάρκα γέννησιν, τὴν ἀπό γε φημὶ τῆς ἁγίας παρθένου, πρόσεισιν ὡς Θεῷ, λέγων· ἐλέησόν με υἱὲ Δαβίδ· ὅτι γὰρ οὕτω διατιθεὶς προσεκόμισε τὴν ἱκετηρίαν, ἐπιμαρτυρήσει λέγων αὐτῷ ὁ Χριστός· ἡ πίστις σου σέσωκέ σε· μιμησάσθωσαν αὐτὸν τὸν τὰς ὄψεις ἠῤῥωστηκότα, οἱ διαιροῦντες εἰς δύο τὸν ἕνα κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν (2), ὃς ὡς Θεῷ πρόσεισι τῷ πάντων σωτῆρι Χριστῷ, καὶ κύριον (3) αὐτὸν, καὶ υἱὸν ὀνομάζει Δαβίδ· μαρτυρεῖ δὲ αὐτοῦ τῇ δόξῃ, διὰ τὴν θεοπρεπεστάτην ἐνέργειαν παρ' αὐτοῦ ζητεῖν· θαυμαζέτωσαν αὐτοῦ τὴν ἔνστασιν τῆς ὁμολογίας· τινὲς μὲν γὰρ ἐπετίμων ὁμολογοῦντι τὴν πίστιν· ὁ δὲ οὐκ ἀνίει, οὐδ' ἐνεποδίζετο ἡ παῤῥησία διὰ τῶν κωλυόντων· οἶδεν ἡ πίστις πρὸς πάντα μάχεσθαι καὶ πάντα νικᾶν· διὸ ἐπετίμων, ὁ δὲ πιστὸς οὐχ ὑπεστέλλετο, ἀλλ' ἠκολούθει τῷ δεσπότῃ, εἰδὼς ὅτι καλὴ ἡ ὑπὲρ εὐσεβείας ἀναίδεια· εἰ γὰρ ὑπὲρ χρημάτων ἀναιδεῖς πολλοὶ, ὑπὲρ σωτηρίας ψυχῆς οὐ χρὴ

V. 40. A. f. 251. b. D. f. 61. b. τὴν καλὴν ἀναίδειαν ἐνδύσασθαι; — Ἵστησι τὸν κύριον ἡ φωνὴ τοῦ μετὰ πίστεως ἐπικαλουμένου· καὶ τετίμηται εἰκότως παρὰ Χριστοῦ ὁ τυφλός· κέκληται γὰρ παρ' αὐτοῦ, καὶ ἐγγὺς γενέσθαι προστέτακται, ἵν' ὁ ἐγγίσας αὐτῷ τῇ πίστει πρότερον, πλησιάσῃ καὶ τῷ σώμα-

in caliginoso loco, donec dies elucescat, et lucifer oriatur in cordibus vestris. »

Iesu fili Davidis, miserere mei.

(1) Accessit hic ut ad omnipotentem Deum, quem tamen Davidis filium appellat: etenim enutritus in iudaismo atque indigena, non ignorabat praedicta de eo in lege et a sanctis prophetis, et quod de genere Davidis esset secundum carnem. Ergo ut iam credens, eum uti Dei Verbum sponte sustinuisse carnalem de sancta virgine sortiri nativitatem, adest ut Deo dicens: miserere mei, fili Davidis. Quod enim ita animo comparatus preces obtulerit, testis mox erit Christus qui illi dicit: fides tua salvum te fecit. Imitentur hunc oculis captum, hi qui in duos Christum dividunt: hic enim ut Deum adit communem servatorem Christum, simulque dominum, et filium Davidis nominat: eiusdem vero maiestatem testatur, dum ab eo dignam Deo operationem expostulat. Mirentur in eodem caeco confessionis constantiam; etenim nonnulli dum is fidem profitebatur, increpabant; qui tamen non desinebat, neque prohibentium causa fiduciam dicendi amittebat. Novit fides proeliari cum omnibus, et omnia vincere. Ideo illi quidem increpabant, hic autem fidelis non cedebat, sed Dominum sequebatur, sciens pulchram esse in religione tuenda audaciam. Nam si divitiarum causa multi audent, propter animae salutem nonne oportet pulchram audaciam sumere? – Domini gressum sistit hominis vox cum fide invocantis, meritoque honoratur a Christo caecus. Ab ipso enim prope advocatur, ut qui fide iam appropinquaverat, nunc corpore etiam fiat

(1) Apud S. Thomam in cat. lat. « Cyrillus. Multus autem erat populus circa Christum; et caecus » eum quidem non noverat, sentiebat autem effectum, et rapiebat per affectum quod non hausit aspectus; » unde subditur: et cum audiret turbam praetereuntem, interrogabat quid hoc esset. Et oculati quidem » secundum opinionem loquebantur. Sequitur enim: dixerunt autem ei, quod Iesus nazarenus transiret. » Caecus vero vera clamabat. Alia docetur, et alia praedicat. Et clamavit dicens: Iesu fili David, mise- » rere mei. Quis te docuit haec, o homo? Num perlegisti libros privatus luminibus? Unde igitur nosti lu- » minare mundi? Vere Dominus illuminat caecos. In iudaismo autem nutritus etc. »

(2) Contra Nestorianos.

(3) Nam Nestoriani in vocabulo *Dominus* (v. gr. cum Elisabeth salutavit matrem Domini) Deum non agnoscebant. Idcirco Cyrillus animadvertit, eumdem dominum simul ac Deum dici.

proximus. Nos quoque fides Christo sic admovet, ut etiam sermones eius audire digni fiamus. Iam vero caecum prope adstantem interrogavit dicens: quid tibi vis faciam? Num caeci votum Dominus ignorabat? quomodo hoc credibile sit? Prudente oeconomia sciscitatus est, ut qui coram aderant, unaque incedebant, discerent, pecuniam ab eo caecum non petere, sed tamquam a Deo divinam operationem. – Num itaque solutus infirmitate caecus diligere Christum neglexit? Minime; sed opere gratum animum demonstravit. – Duplici liberatus est caecitate, et corporali et mentis atque cordis: non enim honorasset illum ut Deum, nisi vere visum recuperasset. Sed et ceteris quoque glorificandi Christum causa extitit.

τι· καὶ ἡμᾶς οὖν ἡ πίστις παρίστησι καὶ ἐγγὺς
ἀποφέρει Χριστοῦ, ὥστε καὶ λόγων ἀξιωθῆναι
τῶν παρ' αὐτοῦ· ἐγγὺς γὰρ ἐνεχθέντα τὸν τυ-
φλὸν, ἤρετο λέγων· τί σοι θέλεις ἵνα ποιή-
σω; ἆρ' οὖν ἠγνόει τὴν αἴτησιν; καὶ πῶς ἂν
ἔχοι τοῦτο λόγον; ἠρώτα τοίνυν οἰκονομι-
κῶς, ἵνα δὴ μάθοιεν οἱ παρεστηκότες ἤγουν
συμβαδίζοντες, ὡς οὐ χρήματα μᾶλλον αἰ-
τεῖ αὐτὸν, ἀλλ' ἐνέργειαν θεϊκὴν ὡς παρὰ
θεοῦ. – Ἆρ' οὖν ἀπηλλάττετο μὲν τοῦ νο- v. 41. A. f. 255 D. f. 61. b.
σεῖν ὁ τυφλὸς, κατημέλει δὲ τοῦ εἶναι φιλό-
χριστος; οὐδαμῶς· ἀλλὰ τοῖς ἔργοις τὴν
εὐγνωμοσύνην ἐπεδείκνυτο. – Καὶ διττῆς v. 43.
ἠλευθέρωτο τυφλότητος, τῆς τε σωματι-
κῆς, καὶ τῆς εἰς νοῦν καὶ καρδίαν· οὐ γὰρ ἂν
ἐδόξασεν αὐτὸν ὡς θεὸν, εἰ μὴ ἀνέβλεψεν
ὄντως· γέγονε δὲ καὶ ἑτέροις πρόφασις τοῦ
δοξάζειν αὐτόν.

Cap. XIX.

Ecce vir nomine Zacchaeus.

Publicanorum princeps erat Zacchaeus, pecuniae amore plurimum captus, et avaritiam unice spectans: hoc enim est publicanorum studium; quod idololatriae nomine appellat Paulus, ceu illorum tantummodo proprium qui Deum ignorant. Convenientissime igitur publicanos hanc prae se ferentes impudentiam, cum meretricibus contulit Dominus dicens Iudaeorum ducibus: meretrices et publicani praecedent vos in regnum Dei. Sed tamen inter hos non mansit Zacchaeus, sed Christi clementia dignus fuit. Ipse enim prope advocat qui longinqui erant, et illuminat obtenebratos. Quaenam vero se obtulerit Zacchaeo conversionis occasio, age videamus. Cupiebat Iesum videre, quia salutis semen iam in eo germinabat. Viderat eam rem Christus divinitatis oculis: nunc vero suspiciens ipsum quoque humano visu observavit. Et quia finem sibi proposuerat omnium hominum salutem, benignitatem expromit, eique animos addens, descende inquit; siquidem ille videre Iesum cupierat, sed turba impediebatur non tam hominum

ΚΕΦ. ΙΘ'.

Ἰδοὺ ἀνὴρ ὀνόματι καλούμενος Ζακχαῖος. v. 2.

Ἀρχιτελώνης ἦν ὁ Ζακχαῖος, ἐν ἐπι- A. f. 2.2. B. f. 173. C. f. 146. b. D. f. 62.
τάσει τε πολλῇ παρ' αὐτῷ φιλάργυρον,
καὶ τῆς πλεονεξίας ὁ σκοπὸς, τοῦτο γὰρ
τοῖς τελώναις τὸ ἐπιτήδευμα· ταύτην δὲ
καὶ εἰδωλολατρείαν ὀνομάζει ὁ Παῦλος *, * Ephes. V. 5.
ὡς τάχα πρέπουσαν μόνοις τοῖς οὐκ εἰδόσι
θεόν· ταύτῃ τοι καὶ μάλα εἰκότως παῤῥη-
σίαν ἀναιδῆ τοῖς προσώποις ἐνδύσαντας
τοὺς τελώνας, πόρναις συντέταχεν ὁ κύ-
ριος, οὕτω λέγων τοῖς Ἰουδαίων καθηγη-
ταῖς· * αἱ πόρναι καὶ οἱ τελῶναι προάγου- * Matth. XXI. 31.
σιν ὑμᾶς εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ· ἀλλ'
οὐ μεμένηκεν ἐν τούτοις ὁ Ζακχαῖος, ἠξιώ-
θη δὲ φειδοῦς τῆς παρὰ Χριστοῦ· αὐτὸς γάρ
ἐστιν ὁ καλῶν ἐγγὺς τοὺς μακρὰν, καὶ φω-
τίζων τοὺς ἐσκοτισμένους· ὁποία δὲ γέγονε
τῷ Ζακχαίῳ τῆς ἐπιστροφῆς ἡ ὁδὸς, φέρε
ἴδωμεν. Ἐπεθύμησεν ἰδεῖν τὸν Ἰησοῦν· v. 3. B. f. 173. b
ἐβλάστησε γὰρ ἐν αὐτῷ σπέρμα σωτηρίας·
τεθέαται τοῦτο Χριστὸς τοῖς τῆς θεότητος
ὀφθαλμοῖς· ἀναβλέψας οὖν εἶδεν αὐτὸν καὶ
τοῖς τῆς ἀνθρωπότητος· καὶ ἐπειδὴ σκοπὸς
ἦν αὐτῷ, πάντας ἀνθρώπους σωθῆναι,
προτείνει τὴν ἡμερότητα· καὶ παραθαῤῥύ-
νων αὐτὸν λέγει, σπεύσας κατάβηθι· ἐζή-

τει γὰρ αὐτὸν θεάσασθαι, καὶ ἐκώλυεν αὐτὸν ὁ ὄχλος, οὐ τοσοῦτον ὁ τῶν ἀνθρώπων, ὅσον ὁ τῶν ἁμαρτημάτων· ἦν γὰρ καὶ μικρὸς τὴν ἡλικίαν οὐ μόνον τὴν σωματικὴν, ἀλλὰ καὶ τὴν πνευματικήν· καὶ οὐκ ἄλλως ἠδυνήθη ἰδεῖν αὐτὸν, εἰ μὴ ὑψώθη ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἀνέβη ἐπὶ τὴν συκομωραίαν, δι' ἧς ἔμελλε διελθεῖν ὁ Χριστός· ἔχει γὰρ αἴνιγμα ὁ λόγος· οὐκ ἄλλως γὰρ δύναταί τις ἰδεῖν τὸν Χριστὸν, καὶ πιστεῦσαι εἰς αὐτὸν, εἰ μὴ ἐπὶ τὴν συκομωραίαν ἀρθῇ, μωράνας τὰ μέλη τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, πορνείαν, ἀκαθαρσίαν, καὶ τὰ ἑξῆς· ἔμελλε γὰρ, φησὶν, ὁ Χριστὸς διὰ τῆς συκομωραίας διέρχεσθαι· τὴν γὰρ νομικὴν ὁδεύσας πολιτείαν, ὅ ἐστι συκῆν, τὰ μωρὰ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο, ὅ ἐστι τὸν σταυρὸν καὶ τὸν θάνατον· καὶ πᾶς ὃς αἴρει τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, καὶ ἀκολουθεῖ τῇ τοῦ Χριστοῦ πολιτείᾳ, σώζεται, συνετῶς τὸν νόμον ἐργαζόμενος, ὅς ἐστι συκῆ μὴ ποιοῦσα σῦκα ἀλλὰ μῶρα· μωρία γὰρ τοῖς Ἰουδαίοις φαίνεται ἡ κεκρυμμένη τοῖς πιστοῖς ἐργασία, ἐν περιτομῇ κακίας, καὶ ἀργίᾳ φαύλης πράξεως· μὴ μέν τοι αἰσθητῶς ἀκροβυστίαν περιτεμόντων, καὶ τηρούντων τὸ σάββατον· ἔγνω τοίνυν αὐτὸν ἕτοιμον εἰς ὑπακοὴν, καὶ θερμὸν εἰς πίστιν, καὶ εὐμετάβλητον ἀπὸ κακίας εἰς ἀρετήν· διὸ καὶ καλεῖ, καὶ ἄπεισι κερδήσων αὐτόν· ὁ δὲ σπεύσας κατέβη, καὶ ὑπεδέξατο αὐτὸν χαίρων, οὐ μόνον ὅτι εἶδεν αὐτὸν ὡς ἐζήτει, ἀλλ' ὅτι καὶ ἐκλήθη παρ' αὐτοῦ, καὶ ὅτι ὑπεδέξατο αὐτὸν, ὡς οὐκ ἂν ποτε προσεδόκησεν.

quam peccatorum (1). Eratque statura exiguus non corporali solum (2) verum etiam spiritali; neque aliter illum videre poterat, nisi in ficum fatuam conscendens, iuxta quam Christus praeteriturus erat. Latet autem in sermone aenigma. Quippe nemo aliter Christum videre potest, atque in eum credere, nisi in fatuam ficum se attollat, id est nisi membra sua, dum in terra degit sine sensu efficiat, ad fornicationem scilicet, ad immunditiam, et reliqua. Futurum enim erat, ut Christus prope fatuam ficum transiret. Nempe quia legalem decurrens viam, quae ficus instar erat, stulta mundi elegit, id est crucem atque necem. Et quicumque sibi tollit crucem eius, et Christi vitam sectatur, salvus fit. Sapienter scilicet legem exsequens, quae est ficulnea, haud ficus fructificans sed mora (fatuitatem.) Fatuitas enim Iudaeis videtur interioris fidelium vitae ratio, circumcisio nempe malitiae, otium ab iniqua actione; qui sane haud sensibile praeputium caedunt, neque sabbatum observant. Cognovit itaque illum ad obedientiam paratum, fide ferventem, et ex nequitia in virtutem flecti cereum. Quare et vocat, et accedit illum lucraturus; qui festinus descendit, Christumque laetabundus domi excepit; laetabundus, inquam, non solum quia illum ut satagebat viderat, verum etiam quia nominatim appellatus ab eo fuerat, eumdemque hospitio praeter suam expectationem suscepturus erat.

v. 5. *Ζακχαῖε σπεύσας κατάβηθι· σήμερον γὰρ ἐν τῷ οἴκῳ σου δεῖ με μεῖναι.*

Zacchaee festinans descende, quia hodie in domo tua oportet me manere.

A. f. 232. b. B. f. 171. Πρόγνωσις αὕτη θεία, εὖ γὰρ ἠπίστατο τὸ ἐσόμενον· εἶδεν ἀνθρώπου ψυχὴν ἑτοιμότατα διανεύουσαν εἴς γε τὸ βιοῦν ἑλέσθαι ἁγίως· καὶ μετέθηκεν εἰς εὐσέβειαν, ὑπεδέξατο γάρ φησι τὸν Ἰησοῦν χαίρων· ἔτυχε γὰρ

Provisio haec erat, probe enim rem futuram sciebat. Noverat hominis animam ad sanctum vitae genus eligendum perquam proclivem. Ergo cum ad pietatem convertit, qui Iesum libenter suscepit: rem quip-

(1) Heic apud S. Thomam in cat. « Cyrillus. Turba autem est imperitae confusio multitudinis, quae » verticem nequivit videre sapientiae. Ergo Zacchaeus quamdiu in turba est, non videt Christum; sed ple- » beiam transgressus inscitiam, meruit quem desiderabat aspicere. »

(2) Statura ergo Zacchaei pusilla erat, ut nemo hactenus dubitavit; non autem Christi domini, ut hodiernus quidam scripsit, qui praepostere fortasse intellexit vulgati latini versiculum: *Zacchaeus quaerebat videre Iesum; et non poterat prae turba, quia statura pusillus erat.*

pe insperatam consecutus. Sed fortasse aliquis dicturus erat communi nostro servatori Christo: apud Zacchaeum hospitaris, apud inquam publicanorum praefectum, qui avaritiae mores nondum exuit? Utique, respondisset; id sciebam, quum Deus naturâ sim, et terrestrium omnium vias inspiciam: cumque insuper futurorum scientiam habeam, ad paenitentiam hunc vocavi, quia paratus huic agendae est.

Dimidium bonorum meorum, Domine, do pauperibus.

Viden quomodo publicanorum praefectus, ille inquam avarus, repente misericors, et pauperum amator factus est? Distributurum se spondet egentibus opes; et quos fraudaverat certiores facit redditurum se illis ex legis norma; quatuor iubentis pro una ove restituere; iuxta Davidis iudicium, qui ovem pauperi raptam, quadruplam reddi a plagiario mandavit.

Hodie salus domui huic facta est.

Quô enim ingreditur Christus, ibi omnino salus fit. Neque post aliquas moras, vel promittentis ritu, sed hodie Zacchaeo salutem Christus denunciat, quoniam et ille statim quae promisit, in rem contulit. Non enim dixit: dabo dimidium; neque fraudatis dixit: reddam quadruplum. Obtemperavit quippe Salomoni monenti: ne dicas, postea revertere, et cras dabo. Sed ecce dixit do, et reddo. Quare et Christus, hodie das, ait; hodie tibi salus. – Oportuisset itaque Iudaeos gratulari Zacchaeo praeter spem salvato; quia et ipse de filiis erat Abrahae, quibus per Christum redemptionem Deus oraculo prophetarum promiserat.

Adiiciens dixit parabolam. — Homo quidam nobilis etc.

Hac, quae in manibus est, parabola priorem simul suum ad homines adventum, et hinc discessum, et post haec regni receptionem, nec non secundam quam

ὧν μὴ προσεδόκα· ἀλλ᾽ ἴσως ἐκεῖνο φαίη τίς ἂν τῷ πάντων ἡμῶν σωτῆρι Χριστῷ· αὐλίζῃ παρὰ Ζακχαίῳ καὶ παρὰ τῷ τελωνῶν ἡγουμένῳ, ὃς οὔπω γοῦν τῆς φιλοκερδείας ἀπενίψατο τρόπους; ναί φησιν οἶδα τοῦτο, θεὸς ὢν φύσει, καὶ τὰς ἑκάστου τῶν ἐπὶ τῆς γῆς ἐποπτεύων ὁδοὺς, καὶ πρὸς τούτοις ἔχων τῶν ἐσομένων τὴν γνῶσιν· κέκληκα πρὸς μετάγνωσιν, πρόθυμον ὄντα πρὸς τοῦτο.

Τὰ ἡμίση τῶν ὑπαρχόντων μου, κύριε, δίδωμι v. 8.
τοῖς πτωχοῖς.

Ὁρᾷς πῶς ὁ τελωνῶν ἡγούμενος, ὁ φι- A. f. 252. b
λάργυρος, εὐθὺς ἐλεήμων καὶ φιλοπτωχίας γέγονεν ἐραστὴς, διανέμειν ἐπαγγελλόμενος τοῖς ἐνδεέσι τὸν πλοῦτον, καὶ τοῖς ἠδικημένοις ἀπολογούμενος, κατὰ τὸν νόμον τὸν τέσσαρα πρόβατα ἀνθ᾽ ἑνὸς ἐκτίσειν κελεύοντα, κατὰ τὴν τοῦ Δαβὶδ κρίσιν περὶ τοῦ τὴν ἀμνάδα λεχθέντος ἀπεστερηκέναι τοῦ πτωχοῦ, καὶ τὴν ἀμνάδα
γάρ φησι ἀποτίσει τετραπλασίονα * (1). * II. Reg. XII. 6.

Σήμερον σωτηρία τῷ οἴκῳ τούτῳ ἐγένετο. v. 9.

Ἔνθα γὰρ ἂν εἰσβάλῃ Χριστὸς, ἐκεῖ A. f. 254.
πάντως ἐστὶ καὶ σωτηρία· οὐκ εἰς ἀναβολὰς ἢ οὐδὲ ἐπαγγελίας, ἀλλὰ σήμερον τῷ Ζακχαίῳ τὴν σωτηρίαν ὁ Χριστὸς εὐαγγελίζεται· ἐπεὶ καὶ αὐτὸς αὐτίκα πεποίηκεν ἃ ἐπηγγείλατο· οὐ γὰρ εἶπεν, δώσω τὰ ἡμίση, καὶ τοῖς ἀδικηθεῖσιν ἀποδώσω τετραπλοῦν· ἤκου-
σε γὰρ τοῦ Σολομῶντος· * μὴ εἴπῃς ἐπάνηκε * Prov. III. 28
καὶ αὔριον δώσω, ἀλλ᾽ ἰδού φησι δίδωμι καὶ ἀποδίδωμι· διὸ καὶ ὁ Χριστὸς, σήμερον φησὶ δίδως, σήμερόν σοι καὶ ἡ σωτηρία. – Ἔδει τοίνυν γοῦν Ἰουδαίους, χαίρειν ἐπὶ Ζακχαίῳ σεσωσμένῳ παραδόξως· ὅτι καὶ αὐτὸς εἰς υἱοὺς ἐτέλει τῷ Ἀβραὰμ, οἷς τὴν διὰ Χριστοῦ λύτρωσιν διὰ προφητῶν ἁγίων ἐπηγγείλατο ὁ θεός.

Προσθεὶς εἶπε παραβολήν. — Ἄνθρωπός τις v. 11.
εὐγενὴς κ. τ. λ.

Διὰ τῆς ἐν χερσὶ τῆς παραβολῆς, ὁμοῦ καὶ B. f. 255.
τὴν προτέραν εἰς ἀνθρώπους ἄφιξιν ἑαυτοῦ, καὶ τὴν ἐνθένδε ἀποδημίαν, τήν τε μετὰ ταῦτα τῆς βασιλείας ὑποδοχὴν, καὶ τὴν ἐπὶ τούτοις ἐπ᾽

(1) Sic etiam vulgatus latinus; nec non Exod. XXII. 1. At graecus vaticanus heic ἑπταπλασίονα *septuplum.*

ἀγαθαῖς ἐλπίσι προσδοκωμένην ἡμῖν δευτέραν αὐτοῦ θεοφάνειαν, αἰνίττεται καὶ ὡς κατ᾽ ἐκεῖνο καιροῦ, τῶν μὲν ἀξίων αὐτοῦ βασιλεύσει, κοινωνοὺς αὐτοὺς τῶν ἀγαθῶν καὶ δὴ καὶ τῆς βασιλείας ποιησάμενος· τῶν δὲ ἐπὶ τοῦ παρόντος βίου τὸ κήρυγμα παραιτησαμένων, ἐν ἐχθρῶν τε χώρᾳ καὶ πολεμίων ἑαυτοὺς καταλεξάντων, κριτὴς ἔσται ἀπαραίτητος· ταῦτα δ᾽ ἐν παραβολῆς ἐθέσπιζε τρόπῳ· σαφῶς διδάσκων, ὅτι μήπω τότε ταῦτ᾽ ἐξέφαινεν ἀνθρώποις συνών, ὁ τῆς αὐτοῦ βασιλείας ἐνειστήκει καιρός· ἔλεγε δ᾽ οὖν ταῦτα καὶ παρεδίδου, ἐν Ἱεριχοῖ μὲν ποιούμενος τὰς διατριβάς, ὁρμῶν δὲ λοιπὸν ἐπὶ τὰ Ἱεροσόλυμα· καὶ ἔλεγεν ἀναγκαίως· ἐπεὶ πολὺς ἦν ὁ περὶ αὐτοῦ παρὰ τοῖς πᾶσι λόγος, ὡς αὐτίκα τότε μέλλοντος ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις τὴν διὰ τῶν προφητῶν ἀνακεκηρυγμένην αὐτοῦ βασιλείαν παραλήψεσθαι· ἧς ὑπονοίας μυρία τοῖς πολλοῖς ἐγίνετο αἴτια, τὰ πρὸς αὐτοῦ δρώμενα θαύματα, αἵ τε παράδοξοι δυνάμεις, δι᾽ ὧν αὐτοὺς θεωμένους ἔπειθεν ἀραρότως, αὐτὸν εἶναι ἡγεῖσθαι τὸν ἐκ πατέρων αὐτοῖς κατηγγελμένον καὶ προσδοκώμενον Χριστόν· ἐπεὶ τοίνυν ἤδη παρεῖναι τῆς αὐτοῦ βασιλείας τὸν καιρὸν ὑπελάμβανον, ἀναγκαίως αὐτοὺς τοῦτο νομίζοντας διωρθοῦτο τῆς ψευδοῦς δόξης.

v. 12. A. f. 255. b. B. f. 175. b. Ὅπερ οὖν ἔφημεν, καταγράφει τῆς παραβολῆς ὁ σκοπὸς ὅλην ὡς ἐν βραχέσι τῆς ἐφ᾽ ἡμῖν γενομένης οἰκονομίας τὴν δύναμιν, καὶ τὸ κατὰ Χριστὸν μυστήριον τὰ ἀπ᾽ ἀρχῆς ἄχρι τέλους· γέγονε μὲν γὰρ ἄνθρωπος Θεὸς ὢν ὁ λόγος· κεχρημάτικε δὲ διὰ τοῦτο δοῦλος· ἀλλ᾽ ἦν καὶ ἔστιν εὐγενής, κατά γε τὴν ἐκ πατρὸς ἄρρητον γέννησιν· ἀποπεράνας δὲ τῆς μετὰ σαρκὸς οἰκονομίας τὸ μυστήριον, εἰς τὴν ἐνοῦσαν αὐτῷ κατὰ φύσιν ἀναπεφοίτηκε δόξαν, καὶ οἷον ἀποδεδήμηκεν εἰς χώραν μακράν· χώρα γὰρ ἑτέρα παρὰ τὴν γῆν, ὁ οὐρανός· ἀνέβη δὲ λαβεῖν ἑαυτῷ βασιλείαν· πῶς δὲ ὁ τῶν ὅλων βασιλεύων μετὰ τοῦ πατρός, ἄνεισι πρὸς αὐτὸν ληψόμενος βασιλείαν; δηλονότι ἐνανθρωπήσαντι τῷ υἱῷ καὶ τοῦτο δίδωσιν ὁ πατήρ· ἀναφοιτήσας γὰρ εἰς οὐρανόν, κεκάθικεν ἐν δεξιᾷ τῆς μεγαλωσύνης ἐν τοῖς ὑψηλοῖς, τὸ λοιπὸν ἐκδεχό-

bona spe expectamus Dei manifestationem, significat: et quod illo tempore super dignos se regnaturus sit, eosque bonorum suorum adeoque et regni facturus participes: illis contra qui in praesente vita evangelium recusaverint, seque in adversariorum et hostium loco constituerint, inexorabilis iudex futurus. Haec autem sub parabolae forma edixit; perspicue docens, quandoquidem haec patefaciebat cum hominibus versans, nondum regni sui tempus instare. Hos ergo sermones serebat Hierichunte diversans, et mox Hierosolyma quoque profectus. Sic autem necessario loquebatur, quia multus erat de ipso apud omnes rumor, quasi tunc in ipsis Hierolymis capturus esset praedicatum a prophetis regnum: cuius suspicionis quam plurimae causae apud populum erant, patrata nimirum ab eo miracula, et virtutes extraordinariae, quibus firmiter spectatoribus persuadebat ut crederent se esse promissum illum iam inde a patrum aetatibus et expectatum Christum. Quia igitur regni eius tempus tunc adesse putabant, necessario eos qui ita existimabant, a falsa opinione retrahebat.

Sicut ergo iam diximus, scopus parabolae est breviter repraesentandi totam, quae nostri causa suscepta fuit, incarnationis rationem, Christique a primordiis ad finem usque mysterium. Factus est enim Deus Verbum homo, in servili conditione se gessit; sed tamen erat et est nobilis, quod adtinet ad ineffabilem ex patre nativitatem. Peracto autem in suscepta carne mysterio, ad insitam sibi naturaliter gloriam reversus est, atque in longinquam veluti regionem profectus. Nam diversa a terra regio caelum est. Ascendit autem ad capiendum debitum sibi regnum. Sed enim quomodo is qui universaliter cum patre regnat, ad capiendum apud eundem ascendit regnum? Nempe humanato filio id quoque pater attribuit: namque in caelum redux, sedet ad dexteram maiestatis in ex-

celsis, de cetero expectans donec ponantur inimici sui scabellum pedum ipsius.

Vocatis autem decem servis suis, dedit eis decem mnas.

Fidelibus quippe suis divinarum gratiarum varietatem impertit Servator. Has enim esse dicimus decem mnas. Verumtamen grandis est his discordia adversus eos, qui regnum illius detrectarunt: alteri enim resistunt, alteri servitio eius gloriantur. Igitur ceu bonis famulis dominicae commissae fuerunt opes, ut aliquid in his negotiati, debitas fidelitati suae laudes reportarent. Sed enim sui, inquit, cives illum oderant. Hoc nimirum imputat Iudaeis Christus: nisi opera inter eos fecissem, quae nemo alius fecit, peccatum non haberent. Nunc autem et viderunt, et nihilominus oderunt me patremque meum. Hi noluerunt illum super se regnare; Zacharia propheta nequicquam clamante: « gaude valde filia Sion; quia ecce rex tuus venit ad te iustus et salvator. » Et Isaias similiter: « ecce, inquit, rex iustus regnabit, et principes cum iudicio imperabunt. » Immo et ipse quandoque Christus per psalmistae lyram dixit: « ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion monte sancto eius. » Negarunt itaque regnum eius (Iudaei), dum Pilato dixerunt: non habemus regem nisi Caesarem.

Cum rediret, accepto regno.

Igitur reverso, post acceptum regnum, viro illo nobili, id est Christo, laudem consequentur, et supernis deliciis abundabunt doctrinae ministri. Nam decuplo vel saltem quinquiplo effecto talento, quia multos homines lucrati sunt, decem vel quinque urbibus praeficientur; id est non iis tantummodo quibus antea, verum etiam aliis multis dominabuntur. – Nunc quoque

μένων, ἕως οὗ τεθῶσιν οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ.

Καλέσας δὲ δέκα δούλους ἑαυτοῦ, ἔδωκεν αὐτοῖς δέκα μνᾶς. v. 13.

(1) Διανέμει γὰρ ὁ σωτὴρ τοῖς πιστεύσασιν εἰς αὐτὸν, τὴν τῶν θείων χαρισμάτων διαφοράν· τοῦτο γάρ εἶναι φαμὲν τὰς δέκα μνᾶς· πλὴν πολλὴ τούτων ἡ διαφορὰ πρὸς ἐκείνους, οἳ καὶ ὅλως ἠρνήσαντο τὴν βασιλείαν αὐτοῦ· οἱ μὲν γὰρ ἀνταίρουσιν, οἱ δὲ τῆς ἐπ' αὐτῷ δουλείας φέρουσι τὸ καύχημα· οὐκοῦν ὡς οἰκέται γνήσιοι, τὸν δεσποτικὸν ἐθαῤῥήθησαν πλοῦτον, ἵνα τί προσεργασάμενοι, τοὺς τῇ γνησιότητι πρέποντας ἐπαίνους κερδάνωσι. Ἀλλ' οἱ πολῖται αὐτοῦ, φησιν, ἐμίσουν αὐτόν· τοῦτο τοῖς Ἰουδαίοις ὠνείδισεν ὁ Χριστός· * εἰ μὴ τὰ ἔργα ἐποίησα ἐν αὐτοῖς, ἃ οὐδεὶς ἄλλος ἐποίησεν, ἁμαρτίαν οὐκ εἶχον· νῦν δὲ καὶ ἑωράκασι καὶ μεμισήκασι καὶ ἐμὲ καὶ τὸν πατέρα μου· αὐτοὶ οὐκ ἠθέλησαν αὐτὸν ἐπ' αὐτοὺς βασιλεῦσαι· καί τοι Ζαχαρίου τοῦ προφήτου βοῶντος· * χαῖρε σφόδρα θύγατερ Σιών· ὅτι ἰδοὺ ὁ βασιλεύς σου ἔρχεταί σοι δίκαιος καὶ σώζων· καὶ Ἡσαΐας δὲ ὁμοίως· * ἰδοὺ δή, φησι, βασιλεὺς δίκαιος βασιλεύσει, καὶ ἄρχοντες μετὰ κρίσεως ἄρξουσι· ναὶ μὴν καὶ αὐτὸς ἔφη που Χριστὸς διὰ τῆς τοῦ ψάλλοντος λύρας· * ἐγὼ δὲ κατεστάθην βασιλεὺς ἐπ' αὐτοῦ, ἐπὶ Σιὼν ὄρος τὸ ἅγιον αὐτοῦ· ἠρνήσαντο τοίνυν τὴν βασιλείαν αὐτοῦ, φάσκοντες Πιλάτῳ· * οὐκ ἔχομεν βασιλέα, εἰ μὴ Καίσαρα.

A. f. 255. b. B f. 275. b. C. f. 117.

* Ioh. XV. 24. * Zach. IX. 9. * Is. XXXII. 1. * Ps. II. 6. * Ioh. XIX. 15.

Ἐν τῷ ἐπανελθεῖν αὐτὸν λαβόντα τὴν βασιλείαν. v. 15.

Ὑποστρέψαντος τοίνυν μετὰ τὸ λαβεῖν τὴν βασιλείαν τοῦ ἀνθρώπου τοῦ εὐγενοῦς, δῆλον δὲ ὅτι τοῦ Χριστοῦ, ἐπαίνων τεύξονται, καὶ ταῖς ἀνωτάτω τιμαῖς ἐντρυφήσουσιν οἱ τοῦ λόγου διάκονοι· δεκαπλασιάσαντες γάρ, ἢ γοῦν πενταπλασιάσαντες τὸ τάλαντον διὰ τοῦ κερδάναι πολλοὺς, ἐπάνω δέκα πόλεων ἢ πέντε γενήσονται· τουτέστιν ἄρξουσι πάλιν, οὐχ ὧν ἦρξαν πρὸ τούτου μόνον, ἀλλὰ καὶ ἑτέρων ἔτι πολλῶν. A. f. [illegible]

(1) Heic plura apud S. Thomam in cat. lat. « Cyrillus. Ascendens autem (ad caelos) dispensavit credentibus in eum divinorum charismatum differentiam; sicut servis committuntur dominicae facultates, » ut aliquid lucrantes, famulatus sui ferant praeconia. Unde sequitur: *vocatis autem servis suis* etc. » Consuevit sacra scriptura in signum perfectionis uti numero denario; quem si quis numerando excedere » velit, ab unitate iterum inchoabit, quasi denario perducto ad metam. Et ideo in dispensatione talentorum eum qui metam attigit divini officii, decem ait mnas recepisse. »

In marg. Κυρίλλου ὁμιλία (1). A. f. 257. B. f. 175. b.

— Διανέμει καὶ νῦν ὁ σωτὴρ τάλαντα τοῖς ἰδίοις οἰκέταις, κατά γε τὴν ἐν εὐαγγελίοις παραβολήν· οὐκοῦν ἁπλώσατε τὰς καρδίας, καὶ ὑποδέξασθε χαίροντες· δόκιμοι γένεσθε τραπεζῖται· ἐμπορεύσασθε τὸ δοθὲν, ἐπιστημόνως· πολυπλασιάσατε ταῖς ἐπιεικείαις· μέγα καὶ ἁγιοπρεπὲς τὸ καύχημα, καὶ τοὺς τῆς γνησιότητος ἐπαίνους προξενεῖ· καὶ τί τοῦτο λέγω, τὸ ἔτι μεῖζον ἀφείς; οὐρανοῦ πολίτην ἐργάζεται, εἰς βασιλείαν ἀναφέρει, αὐτῷ συνδοξάζεσθαι ποιεῖ τῷ πάντων ἡμῶν σωτῆρι Χριστῷ· ἴδωμεν δὲ τοῦτο, καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν εὐαγγελικῶν γραμμάτων· * ὁ τὰ πέντε τάλαντα λαβὼν παρὰ τοῦ οἰκοδεσπότου, προσεργασάμενος δὲ καὶ ἕτερα πέντε, τί προσέρχεται λέγων; κύριε, πέντε τάλαντά μοι ἔδωκας, ἴδε ἐποίησα ἄλλα πέντε· ὁρᾷς ὅσον ἐστὶ τῆς φιλοπονίας τὸ καύχημα; καὶ τί πρὸς αὐτὸν ἔφη Χριστός; εὖ δοῦλε ἀγαθὲ καὶ πιστὲ, ἐπὶ ὀλίγα ἧς πιστὸς, ἐπὶ πολλῶν σε καταστήσω· εἴσελθε εἰς τὴν χαρὰν τοῦ κυρίου σου· τί τούτου τὸ μεῖζον εἰς δύναμιν; τί τὸ αἱρετώτερον εἰς εὐημερίαν; ἔπαινοι παρὰ Χριστοῦ, καὶ ψῆφος δεσποτικὴ στεφανοῦσα τὸν φιλεργήσαντα, πιστὸν ὀνομάζει τὸν καρποφορήσαντα νοητῶς· μὴ γὰρ τῷ δεσπότῃ τὸ κέρδος προσήνεγκε; μὴ γὰρ χρῄζει τινὸς ἐν τοῖς καθ' ἑαυτόν; αὐτός ἐστι τὸ πάντων πλήρωμα, καὶ ὡς ὁ πάνσοφος Ἰωάννης φησὶν *, ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ πάντες ἡμεῖς ἐλάβομεν· ἀλλ' ὅταν ἡμεῖς ἑαυτοὺς κερδάνωμεν, προσωφελῶμεν δὲ καὶ ἑτέρους, τότε χαίρει Χριστός· πλοῦτον ἡγεῖται, τὴν ἡμῶν εὐδοκίμησιν· καὶ τὸ ἔτι μεῖζον, ἐρῶ· τροφὴν ὥσπερ ποιεῖται τὸ πρᾶγμα· ὅτι δέ ἐστιν ἀληθὲς ὅ φημι, πάλιν ἐκ τῶν εὐαγγελικῶν μαθήσῃ γραμμάτων· νενουθέτηκε μὲν γὰρ τὴν ἐκ Σαμαρείας γυναῖκα· εἶτα λεγούσης ἐκείνης, ὅτε ἔλθῃ Μεσίας, ἀπαγγελεῖ ἡμῖν πάντα, ἑαυτὸν ἐμφανῆ κατέστησε, λέγων· ἐγώ εἰμι ὁ λαλῶν σοι· καὶ τὸ μὲν γύναιον, δρόμῳ συντείνεται, καὶ τὴν Σαμαρειτῶν μεμυσταγώγηκε πόλιν· εἰδὼς δὲ Χριστὸς ὅτι

* Matth. XXV. 15.

* Ioh. I. 16.

Servator talenta famulis suis distribuit, ad evangelicae normam parabolae. Eia pandite corda vestra, et laetanter excipite. Strenui estote mensarii; quod datum est, prudenter negotiamini, vestraque devotione augete. Grande sanctisque dignum hinc gaudium confit, et fidelitatis laus subsequitur. Sed cur haec aio, omisso quod maius est? caeli cives nos efficit, ad regnum ducit, et cum nostro communi servatore Christo glorificat. Id ex ipsis quoque evangelicis litteris agesis cognoscamus. Qui talentis quinque a patrefamilias acceptis, alia quinque superlucratus est, quid ait, ad dominum accedens? domine, quinque talenta dedisti mihi, ecce alia quinque ex his confeci. Viden quanta sit studiosi laboris gloria? Quid vero ad haec Christus? Euge serve bone et fidelis, quia in paucis fuisti fidelis, super multa te constituam; intra in gaudium domini tui. Quid his verbis ad potentiam maius? quid praestantius ad felicitatem? Laudes a Christo, suffragium dominicum studiosam coronans operam: fidelem eum appellat, qui sua industria fructum peperit. Iam vero num lucrum illud domino adtulit? Num hic re aliqua ad usum suum eget? Ipse est rerum omnium plenitudo; atque ut Iohannes ait, de plenitudine eius nos omnes accepimus. Sed cum nobis ipsi lucramur, et ceteris simul prosumus, tunc Christus laetatur: opes suas existimat bonam nostram vitam. Sed et maius aliquid dicam: alimoniae suae loco, hoc habet negotium. Quod autem vere dicam, rursus ex evangelicis disces litteris. Samaritanae mulieri monita dabat; cumque illa diceret venturum esse Messiam qui omnia nobis nunciabit; ipse semet revelat dicens: ego ille sum, qui tecum loquor. Tunc mulier cursim reversa, Samaritanorum civitatem sacra notitia imbuit. Videns autem Christus, multos sibi esse creditu-

(1) Nempe hic locus sumitur ex Cyrilli quadam homilia a catenae auctore Niceta. De Cyrilli homiliis deperditis diximus retro p. 114. Et quidem de Iohanne Baptista p. 139; de electione apostolorum p. 190; de divite horrea dilatare volente p. 295; denique de passione Domini infra cap. XXIII. 23.

ros, sanctis ait apostolis: ego cibum habeo manducare, quem vos nescitis. Alit enim quodammodo perbenignam eius naturam, illorum, qui perierant, recuperata salus.

Ergo fidelis servus (rursus enim ad sermonis scopum revolvor) boni actus sui coronâ redimitur; introductus enim est in gaudium domini sui. Qui autem unum acceperat, deinde desidens nihil lucratus fuerat, sed illud potius humi defoderat, maximas poenas dedit. Caveamus itaque quominus hunc imitemur, eiiciamus animo sterilem ac detestandam ignaviam ad bonorum operum studium: ne otio, inquam, datam nobis a Christo gratiam mergamus. Ait alicubi Isaiae voce universalis Deus: sacerdos loquatur ad cor Hierusalem. Quid vero, si magister quidem utiles audientibus nectat sermones, hi vero in cor mentemque doctrinam non recipiant, sed solo plausu nudisque laudibus magistrum remunerantes, sacram reapse eruditionem non degustent? Num idcirco oportet magistrum quoque desidere? Atqui ante tribunal Christi quomodo sibimet patrocinabitur, si quidem audientium accusata ignavia, hanc otii sui ceu probabilem causam adferat? Potius enim condemnabitur, ut ex evangelica parabola cognoscere licet. Nam qui unum talentum acceperat a patrefamilias, id humi obruit, atque ita non multiplicatum servans, deinde retulit dicens: domine, en quod tuum est habes. Num ergo laudatus fuit et praemio adfectus? An potius uti ignavus damnatoria sententia perculsus? Oportuerat enim, inquit, a te pecuniam meam committi nummulariis, et tunc veniens ego recepissem utique quod meum est cum usura. Itaque ceu peritis nummulariis dominicam vobis pecuniam ego trado; vos vero accipientes, in mente quod datum est reponite, atque intra cordis penetralia recondite: bene conscii, semina in terram iacta, si modo glebis adobruantur, fructum reddere; minime autem infossa, diripi.

πολλοὶ πιστεύουσιν ἐπ' αὐτὸν, τοῖς ἁγίοις ἔφασκε μαθηταῖς· ἐγὼ βρῶσιν ἔχω φαγεῖν, ἣν ὑμεῖς οὐκ οἴδατε· * τρέφει γὰρ ὥσπερ τὴν ἡμερωτάτην φύσιν, ἡ τῶν ἀπολωλότων ἡ σωτηρία. * Ioh. IV. 32.

Ὁ μὲν οὖν γνήσιος οἰκέτης, ἀναβήσομαι γὰρ αὖθις ἐπὶ τὸν τοῦ λόγου σκοπὸν, τὸν τῆς ἐπιεικείας ἀνεδήσατο στέφανον· εἰσκεκόμισται γὰρ εἰς τὴν χαρὰν τοῦ ἰδίου δεσπότου· ὁ δέ γε λαβὼν τὸ [ἓν] τάλαντον, εἶτα γεγονὼς ὀκνηρὸς, προσεργασάμενος δὲ παντελῶς οὐδὲν, κατακρύψας δὲ μᾶλλον εἰς γῆν αὐτὸ, ταῖς ἐσχάταις περιπέπτωκε δίκαις· φύγωμεν τοίνυν τὴν μίμησιν, ἀποπεμψώμεθα τῆς ἑαυτῶν διανοίας τὸν ἀκερδῆ καὶ ἐπάρατον ὄκνον, τὸν ἐπ' ἀγαθοῖς δηλονότι σπουδάσμασι· μὴ εἰς ἀργίαν, τὴν δοθεῖσαν ἡμῖν παρὰ Χριστοῦ καταχώσωμεν χάριν· φησί που διὰ φωνῆς Ἡσαΐου, ὁ τῶν ὅλων θεός· * ἱερεὺς λαλησάτω εἰς τὴν καρδίαν Ἱερουσαλήμ· τί δὲ, εἰ ὁ μὲν διδάσκων, τοὺς ὠφελεῖν εἰωθότας ἐξυφαίνοι λόγους τοῖς ἀκροωμένοις, οἱ δὲ οὐκ εἰς νοῦν καὶ καρδίαν ἀποτίθενται τὴν μυσταγωγίαν, ἀλλ' ἐπικροτήσαντες μόνον, καὶ γυμνοῖς ἐπαίνοις ἀμειψάμενοι τὸν μυσταγωγὸν, ἄγευστοι τῶν ἱερῶν ἀπομένουσι διδαγμάτων; ἆρα ὀκνῆσαι προσήκει τὸν μυσταγωγόν; εἶτα, ποίους εὑρήσει λόγους ἐπὶ τοῦ θείου βήματος τοὺς ἐπικουροῦντας αὐτῷ, ὅταν αἰτιάσηται τῶν ἀκροωμένων τὸ ῥᾴθυμον, καὶ εὐάφορμον εἴπῃ διὰ τοῦτο τὸν ὄκνον; κατακριθήσεται γὰρ μᾶλλον, ὡς ἔστιν ἰδεῖν ἐκ τῆς εὐαγγελικῆς παραβολῆς· ὁ γάρ τοι τὸ τάλαντον λαβὼν παρὰ τοῦ οἰκοδεσπότου, κατέχωσε μὲν εἰς γῆν αὐτὸ, καὶ ἀπολυπλασίαστον ἔχων, προσεκόμιζε λέγων· κύριε, ἴδε ἔχεις τὸ σόν· ἆρ' οὖν ἐπῃνέχθαι καὶ γέρων ἠξίωται, ἢ κατεδικάσθη μᾶλλον ὡς ὀκνηρός; ἔδει σε γάρ φησι καταβαλεῖν τὸ ἀργύριόν μου τοῖς τραπεζίταις· κἀγὼ ἐλθὼν ἐκομισάμην ἂν τὸ ἐμὸν σὺν τόκῳ· οὐκοῦν ὡς τραπεζίταις ὑμῖν ἐπιστήμοσι τὸ δεσποτικὸν ἀργύριον ἐξοδιάζω ἐγώ· ὑμεῖς δὲ λαβόντες, ἀπόθεσθε εἰς νοῦν τὸ δοθὲν, καὶ εἰς τὸ βάθος τῆς ἑαυτῶν καρδίας κρύψατε· εὖ εἰδότες, ὅτι τὰ εἰς γῆν πεμπόμενα τῶν σπερμάτων, ἐγχωννύμενα μὲν τοῖς βώλοις, καρποφορεῖ· τὰ δὲ ἀκατάχωστα διαρπάζεται.

* Is. XL. 2.

V. 22. A. f. 257. b. Ἐρεῖ καὶ ὑμῖν ὁ χρήσας τὰ τάλαντα· εἰ γὰρ αὐστηρὸς εἰμί φησι, θερίζων ὅπου οὐκ ἔσπειρα, διὰ τί μὴ τὴν δοθεῖσάν σοι χάριν, τοῦτο γάρ ἐστιν ἡ μνᾶ, δέδωκας τοῖς τραπεζίταις, τουτέστι προὔθηκας εἰς ἀπόλαυσιν τοῖς εὖ εἰδόσι δοκιμάζειν τὰ παρὰ σοῦ; ἐγὼ γὰρ ἐλθὼν, ἔπραξα ἂν, τουτέστιν ἀπῄτησα, τὸ ἐμὸν, σὺν τόκῳ· τῶν μὲν γὰρ διδασκάλων ἐστὶ τὸ καταπείρειν τοῖς ἀκροωμένοις τὸν ἐπωφελῆ καὶ σωτήριον λόγον· ἔργον δὲ ἰσχύος τῆς παρὰ θεοῦ, τὸ καλεῖν εἰς εὐπείθειαν τοὺς ἀκροωμένους καὶ εὔκαρπον αὐτῶν ἀποφαίνειν τὸν νοῦν (1). — V. 24. A. f. 256. b. Ὁ μὲν ὀκνηρὸς οἰκέτης νεκρὸν θεὶς τὸ χάρισμα καὶ μὴ ἐπεργασάμενος, γυμνὸς καὶ τοῦ δοθέντος ἔσται χαρίσματος· οἱ δὲ τὴν ἀμείνω βαδίσαντες ὁδὸν, ἐν προσθήκαις ἔσονται τῶν ἄνωθεν ἀγαθῶν. — B. f. 175. b. Σημειωτέον δὲ ὅτι ὁ ἕτερος τῶν εὐαγγελιστῶν * οἶδε καὶ ποσότητος διαφορὰς τῆς γενομένης τῶν ταλάντων διανομῆς· ᾧ μὲν γάρ φησι, δέδωκε πέντε τάλαντα, ᾧ δὲ δύο, ᾧ δὲ ἓν, τοῖς ἑκάστου μέτροις ἀναλόγως τὴν διανέμησιν ποιούμενος· τίνες δ' ἂν εἶεν οἱ θαρσούμενοι, φέρε λέγωμεν· οἱ τέλειοι τὴν ἕξιν, οἷς ἂν πρέποι καὶ ἡ στερεὰ τροφὴ, μυσταγωγεῖν εἰδότες ὀρθῶς, καὶ πρὸς πᾶν ὁτιοῦν τῶν ἐπιτηδευμάτων ἑαυτούς τε καὶ ἑτέρους ἀπευθύνοντες, ὁποῖοι γεγόνασιν οἱ θεσπέσιοι μαθηταὶ, καὶ οἱ μετ' ἐκείνους τὴν αὐτὴν διακονίαν διαδεξάμενοι· τούτοις ὁ σωτὴρ τὴν τῶν θείων χαρισμάτων δίδωσι διαφοράν· ἵνα ὦσι φωστῆρες ἐν κόσμῳ, λόγον ζωῆς ἐπέχοντες· οὗτοι νουθετοῦντες τοὺς ὑπὸ χεῖρα λαοὺς, προσεργάζονται τῷ ταλάντῳ, καὶ τὸν τοῖς ἁγίοις πρέποντα κερδανοῦσι κλῆρον. — V. 27. A. f. 259. Οἱ μὴ θελήσαντες ἐπ' αὐτοὺς βασιλεῦσαι τὸν ἄνθρωπον τὸν εὐγενῆ, κατεσφάγησαν ἔμπροσθεν αὐτοῦ· τοῦτο πεπόνθασιν οἱ ἐξ αἵματος Ἰσραήλ· ἀρνησάμενοι γὰρ τὴν Χριστοῦ βασιλείαν, ταῖς ἐσχάταις περιπεπτώκασι συμφοραῖς, καὶ κακοὶ κακῶς ἀπολώλασιν.

* Matth. XXV, 15.

Dicet etiam vobis is qui talenta utenda commisit: si ego homo austerus sum, metens quod non sevi; cur datam tibi gratiam, haec enim est mna, mensariis non commisisti, id est illorum usui non tradidisti, qui accepta a te recte aestimare poterant? Namque ego veniens, exegissem rem meam non sine usura. Certe magistrorum officium est, serere coram auditoribus utilem salutaremque sermonem; divinae autem virtutis opera est vocare ad obedientiam eos qui audiunt, et illorum mentem reddere fructuosam. – Ignavus servus qui velut mortuum reposuerit charisma, neque ex eo quicquam lucratus fuerit, etiam hoc dato charismate spoliabitur: qui vero meliore via incesserint, supernis bonis cumulabuntur. – Animadvertendum est, alium evangelistam adnotare qualis quoque fuerit distributorum differentia talentorum: uni enim dedit, inquit, quinque talenta, alii autem duo, alii vero unum, unicuique secundum propriam virtutem dividens. Quinam porro hi sunt, quibus talenta commendata fuerunt, age dicamus. Sunt hi perfecto animi statu praediti, quibus utique solidus cibus congruit, recte initiando idonei, atque ad omne boni studii genus semet ipsos atque alios dirigentes; cuiusmodi fuere divi discipuli, et qui post illos ministerium idem exceperunt. His Servator divinarum gratiarum pro rata parte numerum confert; ut sint mundi lumina, verbumque vitae contineant. Hi dum subiectas sibi plebes monitis instruunt, talentum negotiantur, debitamque sanctis hereditatem capiunt. – Qui noluerunt nobilem illum virum sibi dominari, iugulati ante eius conspectum fuerunt. Hoc Israhelitae sunt experti; negato enim ab ipsis Christi regno, in extremas inciderunt calamitates, et mali male perierunt.

V. 35. B. f. 175. b. C. f. 165.

Καὶ ἤγαγον αὐτὸν πρὸς τὸν Ἰησοῦν.

Ἄγεται ὁ πῶλος, δύο μαθητῶν ἀπε-

Et duxerunt illum ad Iesum.

Adducitur iumentum a duobus quos

(1) Animadverte divinae necessitatem gratiae ad mentes hominum permovendas; sine qua sacri concionatores frustra declamant.

Christus miserat discipulis: cui rei efficiendae duo suffragantur ordines, prophetae videlicet atque apostoli, a quibus pertracti fuerunt ad fidem ethnici, quorum figura iumentum erat. Adducitur autem e villa quadam, ut his quoque verbis iniquam ethnicorum denotet mentem, qui non civiliter sed rustice inculteque vivebant. Attamen ad mites mores conversi sunt, postquam docenti omnia Christo se submiserunt. Alius vero evangelista ait, pueros quoque palmarum ramos praeferentes, Christo praecessisse, atque una cum discipulis laudes cecinisse; ut in his etiam novum ex ethnicis populum, tamquam in tabula pictum videamus. Scriptum est enim: et populus qui creabitur laudabit Dominum. – Poenales tenebras exteriores intelligit paratum diabolo angelisque eius ignem. Haec erit immisericordium sors.

Eunte autem illo etc.

Pergebat Hierosolyma Christus, ut pro omnium salute ac vita crucem pateretur. Asello autem insidebat, occurrebantque ei Iudaeorum turbae, unaque pueri impuberes, multisque eum acclamationibus plausibusque certabant ornare. Nam turbae quidem vestimenta sua sternebant in via; tenera vero adhuc aetate pueri, erectas palmarum spathulas manu tenentes, canticum Christo accinebant dicentes: pax in caelo, quia Deus iam nobis non est adversus, sed in regione nostra, qui ei olim invisi fuimus, incedit; ideoque ab angelis collaudatur. Nam rex supernus, deorsum venit, et unum ab utroque coetu hymnum elicuit.

Et quidam pharisaeorum de turbis dixerunt etc.

Sed enim principibus visum non est po-

σταλμένων παρὰ Χριστοῦ· ὑπηρετοῦσι γὰρ πρὸς τοῦτο αὐτῷ δύο τάγματα, προφῆται καὶ ἀπόστολοι· δι' ὧν σαγηνεύεται εἰς πίστιν τὰ ἔθνη, ὧν ἐστι τύπος ὁ πῶλος· ἄγεται δὲ ἀπό τινος κώμης, ἵνα καὶ διὰ τούτων τὸ ἄδικον τῶν ἐθνῶν καταδείξῃ φρένα, οὐκ ἐννόμως ἀλλ' ἀγρίως, καὶ ἀτημελῶς ζησάντων· πλὴν μετέστη ἐπὶ τὸ ἥμερον, γέγονε γὰρ ὑπὸ Χριστῷ τῷ πάντα διδάσκοντι· ἕτερος δὲ εὐαγγελιστὴς *, καὶ παῖδας ἔφη βαΐα φοινίκων ἀνατείνοντας προτρέχειν αὐτοῦ, καὶ ὁμοῦ τοῖς μαθηταῖς δοξολογεῖν· ἵνα καὶ δι' αὐτῶν τὸν νέον καὶ ἐξ ἐθνῶν λαὸν, ὥσπερ ἐν πίνακι γεγραμμένον ἴδωμεν· γέγραπται γὰρ, καὶ λαὸς ὁ κτιζόμενος αἰνέσει τὸν κύριον *. – Τὸν τῆς κολάσεως δηλονότι, τὸν ἐξώτερον σκότον, τὸν ἡτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ· οὗτος τῶν ἀφιλοικτιρμόνων ὁ κλῆρος (1).

* Matth. XXI. 8. Marc. XI. 8. Ioh. XII. 13.

* Ps. CI. 19. I. f. 106. b.

Πορευομένου δὲ αὐτοῦ κ. τ. λ. v. 36.

Ἀνῄει μὲν εἰς Ἱεροσόλυμα Χριστὸς, τὸν ὑπὲρ τῆς ἁπάντων σωτηρίας καὶ ζωῆς ἀνατλῆναι σταυρόν· ἐπεκάθισέ τε τῷ πώλῳ· προσυπήντων δὲ τῶν Ἰουδαίων οἱ δῆμοι, καὶ παῖδες ἄνηβοι σὺν αὐτοῖς, καὶ πολλαῖς αὐτὸν εὐφημίαις καὶ κρότοις ἠπείγοντο στεφανοῦν· οἱ μὲν γὰρ ἐστρώννυον ἐν τῇ ὁδῷ τὰ ἱμάτια ἑαυτῶν, οἱ δὲ βραχεῖαν ἔτι κομιδῇ τὴν ἡλικίαν ἔχοντες, τὰ κάλυντρα (2) τῶν φοινίκων ἀνατείνοντες ὑψοῦ, ᾠδὴν ἐποιοῦντο Χριστὸν, λέγοντες· εἰρήνη ἐν οὐρανῷ· οὐκέτι τοῦ θεοῦ ἡμῖν ἐκπεπολεμωμένου, ἀλλ' ἐν τῇ χώρᾳ ἡμῶν τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ περιπατοῦντος, καὶ διὰ τοῦτο ὑπὸ τῶν ἀγγέλων δοξαζομένου· ὁ γὰρ ἄνω βασιλεὺς, κατέβη κάτω, καὶ μίαν ὑπακοὴν (3) πεποίηκεν. A. f. 260.

Καί τινες τῶν φαρισαίων ἀπὸ τοῦ ὄχλου εἶπον κ.τ.λ. v. 39.

Ἀλλ' οὐκ ἐδόκει συμφέρεσθαι τοῖς τῶν πλή- A. f. 260. b.

(1) Fragmentum hoc citatur nominatim ex Cyrillo in Lucae evangelium a catena ottob. vat. in prophetas p. 106. Heic autem coniecturaliter ego collocavi, quia in loco parallelo Matth. XXV. 30. (ad quem solet provocare Cyrillus) servus piger, qui talentum abscondit, in tenebras exteriores eiicitur.

(2) Animadverte vocabulum, ut p. 328.

(3) Ὑπακοή, vel ὑπακουή, in ecclesiastico Graecorum sermone hymni genus est, de quo Cangius in glossario, et citatus ab eo Goarius. Sane de hymno heic loqui Cyrillus videtur. Ceteroqui pervulgata notio vocabuli ὑπακοή *obedientia* est. Quamobrem haud scio an quis malet interpretari *cunctosque sibi obedientes fecit.*

θους σπουδαῖς τοῖς καθηγεῖσθαι λαχοῦσιν· ὑπέτριζον γὰρ τοὺς ὀδόντας αὐτῶν, καὶ πρὸς τὴν τῶν παίδων ταύτην φωνὴν ἠγανάκτουν οἱ βάσκανοι φαρισαῖοι, ἐπεὶ ὁρώμενος ἄνθρωπος τὴν θεῷ πρέπουσαν ὑμνολογίαν ἐδέχετο· καὶ δὴ καὶ προσῄεσαν οἱ θρασεῖς, μονονουχὶ διαμαρτυρόμενοί τε καὶ λέγοντες, οὐκ ἀκούεις τί οὗτοι λέγουσι· ἀντὶ τοῦ, ἄνθρωπος ὢν ἀνέχῃ δοξολογούμενος καὶ ὡς θεὸς ὑμνούμενος, καὶ τὰς θεῷ πρεπούσας εὐφημίας δέχῃ παρὰ τῶν παίδων; καὶ τί πρὸς ταῦτα Χριστός; ἠγανάκτησεν ἄρα κατὰ τῶν παίδων; ἀπεσείσατο τὴν δοξολογίαν; ἐπετίμησε τοῖς εὐφημοῦσιν αὐτὸν ὡς θεόν; οὐδαμῶς· ἔφη γὰρ μᾶλλον πρὸς τοὺς φιλεγκλήμονας, ἐπιστομίζων αὐτούς· ὅτι ἐὰν οὗτοι σιωπήσωσιν, οἱ λίθοι κεκράξονται· ὁρᾷς, ὅπως προσμεμαρτύρηκεν ἑαυτῷ τὴν τῆς θεότητος δόξαν, ὁ ἐποχούμενος τῷ πώλῳ καὶ κατὰ σάρκα υἱὸς Δαβίδ; ἀλλ᾽ οὐκ ἦν δόξης ἀλλοτρίας κοινωνὸς ὡς οἱ χριστόμαχοι φασὶν (1), ἀλλ᾽ οὐδὲ ὕστερος παρὰ τὸν ἐκ θεοῦ πατρὸς λόγον ὡς υἱὸς κατὰ μόνας· διὰ τοῦτο καὶ θεὸς, καὶ κύριος, καὶ ὕψιστος ὀνομάζεται.

puli studiis suffragari: nam dentibus potius stridebant, et puerorum vocem stomachabantur invidi pharisaei, quia quum is homo appareret, convenientem Deo hymnologiam excipiebat. Quin et audacter accedebant, contestantes dicentesque: nonne audis quaenam hi dicunt? Nempe: homo quum sis, pateris te glorificari et tamquam Deum hymnis celebrari? Deo inquam congruas laudes a pueris excipis? Quid porro ad haec Christus? Num pueris indignatus est? num hymnum repulit? aut se veluti Deum laudantes increpuit? Nequaquam. Immo potius calumniatoribus ait, silentium indicens: etiamsi hi taceant, lapides ipsi clamabunt. Viden quomodo divinitatis gloriam proprio testimonio sibi vindicavit, is qui iumento insidebat, et Davidis filius secundum carnem erat? Sed reapse alienam a se maiestatem non participabat, ut Christi hostes aiunt; neque inferior erat Dei patris Verbo, ceu si filius alius seorsum esset. Propterea et Deus, et dominus, et altissimus appellatur.

v. 41. Καὶ ὡς ἤγγισεν, ἰδὼν τὴν πόλιν, ἔκλαυσεν ἐπ᾽ αὐτῇ, λέγων κ. τ. λ.

Et ut appropinquavit, videns civitatem, flevit super illam, dicens etc.

A. f. 260. b. Ἔφη που διὰ φωνῆς Ἱερεμίου ὁ τῶν ὅλων
* Hier. VI. 30. θεὸς, περὶ τῶν Ἰουδαίων· * “ ἀργύριον ἀποδεδοκιμασμένον, καλέσατε αὐτοὺς, ὅτι ἀπε-
* Idem v. 19. δοκίμασεν αὐτοὺς ὁ κύριος· ,, καὶ πάλιν· * “ ἄκουε γῆ, ἰδοὺ ἐγὼ ἐπάγω ἐπὶ τὸν λαὸν τοῦτον κακὰ, τὸν καρπὸν ἀποστροφῆς αὐτῶν, ὅτι τῷ λόγῳ μου οὐ προσέσχον, καὶ τὸν νόμον μου ἀπώσαντο. ,, Καρποὶ τοίνυν γεγόνασι τῆς αὐτῶν ἀποστροφῆς, τὰ συμβεβηκότα αὐτοῖς σκυθρωπὰ δηλονότι· πλὴν καὶ οὕτως ἔχοντας γνώμης, κατηλέει Χριστὸς, ὃς πάντας ἀνθρώπους θέλει σωθῆναι, καὶ εἰς ἐπί-
* 1. Tim. II. 4. γνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν· * καὶ γοῦν, ἰδών φησι τὴν πόλιν ἔκλαυσεν, ἵνα διὰ τούτου μάθωμεν ὅτι λελύπηται· εἴπερ ὅλως χρή τι τοιοῦτον εἰπεῖν περὶ τοῦ πάντων ἐπέκεινα θεοῦ· ἀλλ᾽ οὐκ ἂν ἔγνωμεν ἡμεῖς ὅτι κακοὺς ὄντας ἠλέει, εἰ μὴ διὰ πράγματος ἀνθρωπίνου κατ-

Dixit quodam loco ore Hieremiae universalis Deus de Iudaeis: « argentum reprobum vocate eos, quia Dominus reprobavit illos. » Item. « Audi, terra: ecce ego adducam super populum istum mala, fructum apostasiae ipsorum; quia sermoni meo non auscultarunt, et legem meam abiecerunt. » Fructus ergo apostasiae ipsorum fuerunt, ea quae experti sunt tristia. Qui quum ita se haberent, eorum nihilominus miserebatur Christus, qui omnes homines vult salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire. Itaque videns, inquit, civitatem, flevit; ut hinc cognoscamus, eum maestum fuisse, si tamen quid huiusmodi de supremo Deo dicendum est. Sed nos haud sciremus Christum perversos illos fuisse miseratum, nisi humano

(1) Adhuc manifeste theologiceque invehitur contra Nestorianos.

actu id manifestasset quod nos eum pati, cognoscere non poteramus. Nam lacryma emissa, tristitiae indicium est. Sic etiam super Lazaro flevit, ut intelligamus moleste eum tulisse, hominis naturam in mortem incidisse. « Ipse enim omnia condidit ad immortalitatem; invidia autem diaboli, mors in orbem terrarum introivit. » Reapse tamen haud superavit Dei voluntatem invidia diaboli; sed necesse fuit, ut mandati transgressionem subsequeretur poena, quae ad exterminium conferret hominem, qui vitae leges contempserat. Sic igitur flevisse Christum super Hierosolyma dicimus. Voluisset enim, ut dixit, eam urbem felicem videre, admissa erga Christum fide, et pace cum Deo conservata. In hoc ergo reprehendit civitatem Christus, aitque: si cognovisses, quae ad pacem tuam sunt! id est quae utilia tibi ac necessaria sunt, ut pacem cum Deo retineas. Porro haec erant, fides, obedientia, figurarum cultusque legalis omissio, proque eo ille qui in spiritu et veritate fit, id est per Christum.

Nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis.

Non enim digni erant cognoscere, sive intelligere, inspiratas scripturas, quae Christi sacramentum loquuntur. Nam usque in hodiernum diem idem manet velamen in veteris testamenti lectione. Cum enim legitur Moyses, velamen supra cor illorum iacet non revelatum, id est, quin agnoscant quoniam in Christo evacuatur; qui quum sit veritas, umbram destruit. Sed quia legis figuris non adtenderunt, ideo veritatem non agnoverunt; indignosque se Christi salute Israhelitae ostenderunt. Propterea et sancto Dei decreto obtenebrati sunt; nempe abscondita Hierosolymorum urbi fuerunt, quae ad pacem cum Deo fovendam conferebant, quorum prima est fides, impium iustificans, et per sanctificationem atque iustitiam Deo coniungens quicumque ea praediti sunt.

Eo quod non cognoveris tempus visitationis tuae.

Cuiusnam visitationis? illius inquam,

ἔστησεν ἐναργὲς, ὅπερ οὐκ ἦν ἰδεῖν πεπονθότα· δάκρυον γὰρ κατενεχθὲν, λύπης ἐστὶ σημεῖον· οὕτω δεδάκρυκε καὶ ἐπὶ Λαζάρῳ, ἵνα συνῶμεν ὅτι λελύπηκεν αὐτὸν ἡ ἀνθρώπου φύσις πεσοῦσα πρὸς θάνατον· „ ἔκτισε γὰρ αὐτὸς ἐπὶ ἀφθαρσίᾳ τὰ πάντα· φθόνῳ δὲ διαβόλου, θάνατος εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον· * „ ἀλλ᾽ οὐ γέγονε κρείττων τῶν τοῦ κτί- * Sap. II. 23
σαντος θελημάτων ὁ τοῦ διαβόλου φθόνος· ἦν δὲ ἀναγκαῖον τῇ παραβάσει τῆς ἐντολῆς ἀκολουθῆσαι δίκην καταφέρουσαν εἰς φθορὰν τὸν ἀτιμάσαντα νόμους ζωῆς· οὕτω τοιγαροῦν δακρῦσαι φαμὲν αὐτὸν καὶ ἐπί γε τῇ Ἱερουσαλήμ· ἤθελε γὰρ ὡς ἔφην εὐδοκιμοῦσαν ὁρᾷν, διὰ τοῦ τὴν πρὸς αὐτὸν προσήκασθαι πίστιν, καὶ τὴν πρὸς θεὸν εἰρήνην ἀσπάσασθαι· αἰτιᾶται τοίνυν ἐπ᾽ αὐτῷ δὴ τούτῳ Χριστὸς, καὶ φησὶν, εἰ ἔγνως τὰ πρὸς εἰρήνην σου καὶ σύ· τουτέστι τὰ χρήσιμά σοι καὶ ἀναγκαῖα πρὸς τὸ εἰρηνεῦσαι πρὸς θεόν· ταῦτα δὲ ἦν, ἡ πίστις, ἡ ὑπακοὴ, τὸ ἀπέχεσθαι τῶν τύπων καὶ τῆς ἐν νόμῳ λατρείας· ἀνθελέσθαι δὲ μᾶλλον τὴν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ, δῆλον δὲ ὅτι τὴν διὰ Χριστοῦ.

Νῦν δὲ ἐκρύβη ἀπὸ ὀφθαλμῶν σου. v. 42.

Οὐ γὰρ ἦσαν ἄξιοι τοῦ εἰδέναι, ἤγουν A. f. 260. b.
συνιέναι, τὰς θεοπνεύστους γραφὰς, αἳ τὸ Χριστοῦ λαλοῦσι μυστήριον· ἄχρι γὰρ σήμερον, τὸ αὐτὸ κάλυμμα ἐπὶ τῇ ἀναγνώσει τῆς παλαιᾶς διαθήκης μένει· * ἡνίκα γὰρ * II. Cor. III. 14.
ἀναγινώσκεται Μωϋσῆς, κάλυμμα ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν κεῖται μὴ ἀνακαλυπτόμενον, ὅτι ἐν Χριστῷ καταργεῖται· αὐτὸς γὰρ ὢν ἡ ἀλήθεια, παύει τὴν σκιάν· ἐπειδὴ δὲ τοῖς τοῦ νόμου τύποις οὐ προσεσχήκασιν, οὐ τεθέανται τὴν ἀλήθειαν· ἀναξίους ἀπέφηναν ἑαυτοὺς τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας, οἱ ἐξ Ἰσραήλ· ταύτῃ τοι καὶ ὁσίᾳ ψήφῳ θεοῦ κατεκρύπτοντο· κέκρυπται τοίνυν ἀπὸ τῆς Ἱερουσαλὴμ τὰ τῆς πρὸς θεὸν εἰρήνης ἐμποιητικὰ, ὧν ἕν ἐστι καὶ πρῶτον ἡ πίστις, δικαιοῦσα τὸν ἀσεβῆ καὶ συνάπτουσα δι᾽ ἁγιασμοῦ καὶ δικαιοσύνης τῷ πανάγνῳ θεῷ τοὺς ἔχοντας αὐτήν.

Ἀνθ᾽ ὧν οὐκ ἔγνως καιρὸν τῆς ἐπισκοπῆς σου. v. 44.

Ποίας ἐπισκοπῆς; τῆς διά γε φημὶ τοῦ A. f. 261.

*

πάντων ἡμῶν σωτῆρος Χριστοῦ· καὶ φανερὰ ἡ ἔκβασις· καὶ γὰρ οἱ πιστεύσαντες, τῆς ἁλώσεως ὑπέρτεροι γεγόνασι, γνόντες τὸν ἐλθόντα αὐτοὺς ἐπισκέψασθαι καὶ σῶσαι, καὶ ἀπὸ τὴν Ῥωμαίων εἰρήνην σχόντες· ὥστε εἰ καὶ πᾶσα ἡ πόλις ἔγνω τὰ πρὸς εἰρήνην αὐτῇ συντελοῦντα, οὐδεὶς ἂν ἑάλω.

v. 45. Εἰσελθὼν εἰς τὸ ἱερὸν ἤρξατο ἐκβάλλειν τοὺς πωλοῦντας ἐν αὐτῷ καὶ ἀγοράζοντας.

A. f. 261. a. b. Ἦν μὲν ἐν τῷ ἱερῷ πλῆθος, ἀργυραμοιβοὶ, καὶ οἱ τὰ θυόμενα κατὰ νόμον ζῶα πωλοῦντες· ἀλλ' ἦν ἤδη καιρὸς τοῦ καταλῆξαι τὴν σκιὰν, ἀναλάμψαι δὲ τὴν ἐν Χριστῷ ἀλήθειαν· διὰ τοῦτο Χριστὸς, ἅτε δὴ μετὰ τοῦ ἰδίου πατρὸς ἐν τῷ παρ' αὐτοῖς νεῷ τιμώμενος, συστέλλεσθαι τὰ ἐν νόμῳ προστέταχεν, οἶκον δὲ προσευχῆς ἀναδείκνυσθαι τὸν ναόν· τὸ γὰρ ἐπιπλήττειν καὶ ἀποσοβεῖν τῶν ἱερῶν περιβόλων τοὺς τὰ εἰς θυσίαν χρήσιμα διαπιπράσκοντας, τοῦτο πάντως ἐστὶ, καὶ

A. f. 261. b. B f. 180. b. ἕτερον οὐδέν. — Ὁ μὲν τῶν ὅλων σωτὴρ καὶ κύριος χρησίμως τοῦτο ποιεῖ, ἐμφανῆ καθιστὰς τοῖς Ἰουδαίοις τὴν ἑαυτοῦ δόξαν, ἵνα πιστεύσωσιν, ὅτι υἱός ἐστι τοῦ θεοῦ· ὡς γὰρ ἐξουσίαν ἔχων τοῦ ναοῦ, ἐπεμελεῖτο αὐτοῦ· καὶ δὴ καὶ ὠνόμαζε πατέρα ἴδιον τὸν θεόν· ὡς γὰρ ἄλλος φησὶν εὐαγγελιστὴς *, τοῖς ἐμπόροις ἔφη· μὴ ποιεῖτε τὸν οἶκον τοῦ πατρός μου οἶκον ἐμπορίου· καὶ πάλιν· γέγραπται, ὁ οἶκός μου, οἶκος προσευχῆς κληθήσεται· ὑμεῖς δὲ αὐτὸν ποιεῖτε σπήλαιον λῃστῶν· διὰ δὲ τοῦ ἐκβάλλειν τὰ πρὸς τὴν θυσίαν ἐπιτήδεια ζῶα, δείκνυσιν ὅτι καιρὸς λοιπὸν παύσασθαι τὴν νομικὴν λατρείαν, καὶ τὴν σκιὰν καταλῆξαι τῇ τῆς ἀληθείας παρουσίᾳ· τὸ δὲ καὶ φραγέλλιον ἐκ σχοινίων ποιῆσαι, καὶ ἀπειλῆσαι πληγὰς ἐπανατείνειν αὐτοῖς, δηλοῖ ὅτι οἱ τὴν νομικὴν τιμῶντες λατρείαν, μετὰ τὴν τῆς ἀληθείας ἀνάδειξιν, ἅτε πνεῦμα δουλείας ἔχοντες, καὶ τὸ ἐλευθεροῦσθαι παραιτούμενοι, ὑπὸ μάστιγας ἔσονται δουλοπρεπεῖς· ὅρα τὴν καταφρόνησιν αὐτῶν· ἐν τῷ ναῷ γὰρ ἐκαπήλευον, καὶ οἱ μὲν ἐπώλουν τὰ πρὸς θυσίαν ἐπιτήδεια τοῖς χρήζουσι, πρόβατα λέγω, καὶ βόας, καὶ περιστεράς, ὡς ὁ Ἰωάννης ἐδήλω-

* Ioh. II. 15. et 16.

quae a communi Servatore nostro Christo peracta fuit. Iam rei exitus exploratus est. Nam qui crediderant, extra urbis excidium fuerunt, quia visitatorem servatoremque suum agnoverunt, nihil turbata a Romanis ipsorum pace. Quare si universa pariter civitas, quae ipsius paci conducebant agnovisset, nemo captus periisset.

Ingressus in templum coepit eiicere vendentes in illo et ementes.

Erat in templo colluvies hominum, pecuniae scilicet negotiatores, et qui animalia legali ritu mactanda vendebant. Sed iam tempus aderat, quo umbra desineret, veritas autem rerum Christi elucesceret. Propterea Christus, utpote in illorum templo cum suo pariter patre cultus, cessare legalia iussit, domum vero orationis templum fieri. Nam quod increpuit sacrisque septis eiecit eos qui sacrificio idonea vendebant, id inquam nihil profecto aliud demonstrabat. – Communis quidem Servator ac dominus utiliter hoc agit, suam conspicuam Iudaeis faciens maiestatem, ut se esse Dei filium credant. Nam tamquam templi potestatem habens, curam eius gerebat. Quin et Deum patrem sibi esse dicebat, atque ut alius evangelista ait; negotiatoribus dixit: nolite facere domum patris mei domum negotiationis. Itemque: scriptum est, domus mea, domus orationis est; vos autem fecistis eam speluncam latronum. Dum autem idonea sacrificio animalia eiicit, demonstrat tempus iam adesse quo legalis cultus desineret, et umbrae finis fieret, ob veritatis praesentiam. Quod denique flagellum quoque de funiculis fecerit, plagasque Iudaeis imponere comminatus sit, id demonstrat, eos qui legalem reverebantur cultum, post veritatis manifestationem, ceu spiritum servitutis habentes, et liberari renuentes, plagis servilibus suppositum iri. Specta, sodes, sacri loci contemptum; namque in templo negotiabantur; et alii quidem vendebant idonea sacrificiis animalia, oves dico, boves, atque

etiam columbas, ut Iohannes narrat, et alia huiusmodi: alii vero emebant. Κολλυβισταὶ autem sunt mensarii; nam κόλλυβος nummus est, et κολλυβίζω dicitur negotior; (sic enim solet consuetudo nomina immutare.) Introiit itaque Christus in templum cum fiducia ut dominus, et praedicta expulit, suamque omnium rerum quam habebat potestatem revelavit; propria simul impeccantia fretus, et quia decorem domus suae curabat, simulque denotabat cruentarum victimarum finem; denique ut nos pro ecclesia audere doceret. – Debuerant hunc adorare ut Deum; hi vero nedum hoc facerent, ipsum potius volebant extinguere, quod tamen haud potuerunt: etenim populus ab eius loquentis ore pendebat; quo facto graviorem scribis et pharisaeis et cunctis Iudaeorum principibus poenam inurebat, qui nec ipsi ad fidem accedebant, et aliis molesti erant.

σε, καὶ εἴ τι τοιοῦτον· οἱ δὲ ἠγόραζον· κολλυβισταὶ δὲ εἰσὶν οἱ τραπεζῖται· κόλλυβος γὰρ ὁ ὀβολὸς (1), καὶ κολλυβίζω λέγεται τὸ καταλλάσσω (ὡς ἡ συνήθεια καταλλάσσει τὰ ὀνόματα· *) εἰσῆλθεν οὖν ὁ Χριστὸς εἰς (* haec sunt in marg. cod. B.) τὸ ἱερὸν μετὰ παῤῥησίας ὡς δεσπότης, καὶ τὴν ἐκβολὴν τῶν ῥηθέντων ἐποιήσατο, τήν τε κατὰ πάντων ἐξουσίαν ὡς θεὸς, ἣν εἶχε, παραγυμνῶν, καὶ τῇ ἀναμαρτησίᾳ τεθαῤῥηκὼς, καὶ τοῦτο δὲ προδηλῶν τὴν ἐκβολὴν τῶν δι' αἵματος θυσιῶν, ἅμα δὲ καὶ παιδεύων ἡμᾶς ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας παῤῥησιάζεσθαι. — Ἔδει A. f. 261. b.
δὴ οὖν προσκυνῆσαι μᾶλλον αὐτῷ ὡς θεῷ· οἱ δὲ τοῦτο μὲν οὐ πεπράχασιν· ἐζήτουν δὲ αὐτὸν ἀπολέσαι, ἀλλ' οὐχ εὕρισκον· ὁ γὰρ λαὸς ἐξεκρέματο αὐτοῦ ἀκούων, φορτικωτέραν τοῖς γραμματεῦσι καὶ φαρισαίοις καὶ ἅπασι τοῖς ἡγουμένοις τῶν Ἰουδαίων ἀποφαίνων τὴν κόλασιν, μή τε προσιεμένοις τὴν πίστιν, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἑτέροις ἐπισκήπτουσιν.

Cap. XX.

In qua potestate haec facis?

Moysis lex solos, ut aiebant, attingere sacerdotalia officia levitas mandabat: ipsi res divini templi administrabant, ipsis religiosam doctrinam tradere datum erat, et sacrorum septorum commissa potestas. Tu vero, inquiebant, ex alia oriundus tribu, quippe de Iudae posteris, cur concessos nobis usurpas honores? Quis tibi hanc potestatem contulit? Atqui si inspiratas a Deo, o insipiens pharisaee, calleres scripturas, meminisses utique beati prophetae Davidis universali servatori Christo dicentis: iuravit Dominus, et non paenitebit eum; tu es sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedec. Dic igitur quaeso, quisnam de scribis aut pharisaeis Deo ministraverit secundum ordinem Melchi-

ΚΕΦ. Κʹ.

Ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιεῖς; v. 2.

Ὁ νόμος, φησὶν, ὁ διὰ Μωϋσέως, μό- A. f. 261. b. C. f. 148. b. D. f. 65. b.
νους ἐκέλευσε τῶν ἱερῶν ἅπτεσθαι σπουδασμάτων, τοὺς ἐξ αἵματος Λευΐ· αὐτοὶ διατάττεσι τὰ ἐν τῷ θείῳ ναῷ, αὐτοῖς δέδοται τὸ μυσταγωγεῖν, καὶ ἡ τῶν ἱερῶν περιβόλων ἐξουσία· σὺ δὲ πῶς ἐξ ἑτέρας ὑπάρχων φυλῆς, γέγονας γὰρ ἐξ Ἰούδα, τὰς ἡμῖν ἐκνεμηθείσας ἁρπάζεις τιμάς; τίς σοι δέδωκε τὴν ἐξου- A. f. 262.
σίαν ταύτην; ἀλλ' εἰ τὰς θεοπνεύστους ᾔδεις γραφὰς, ὦ ἀσύνετε φαρισαῖε, ἐμνήσθης ἂν λέγοντος τοῦ μακαρίου προφήτου Δαβὶδ πρὸς τὸν τῶν ὅλων σωτῆρα Χριστόν· ὤμοσε κύριος, καὶ οὐ μεταμεληθήσεται, σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν τοῦ Μελχισεδέκ· φράζε δὴ οὖν τίς ἐκ τῶν γραμματέων ἢ φαρισαίων λελειτούργηκε τῷ θεῷ κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδὲκ, ὃς ηὐλόγηκέ τε καὶ δεδεκάτωκε τὸν Ἀβραάμ; ὡς

(1) Prorsus ut Aristophanis scholiastes ad Pac. 1199: εἶδος εὐτελοῦς νομίσματος· ἀντὶ τοῦ, οὐδὲ ὀβολοῦ. Pollux quoque IX. 72. εἴη δ' ἂν κόλλυβον λεπτόν τι νομισμάτιον. Sic etiam Hesychius et Thomas magister. Agnoscunt ipsi latini auctores. Iam quod Phrynichus ed. Paw. p. 192. reprehendit vocabulum κολλυβιστής, contra Menandri auctoritatem, scrupulosius id facere videtur; namque et Lucae et Cyrilli exemplis confirmatur. Et quidem Cyrillus superius scribit ἀργυραμοιβός, ut vult Phrynichus, sed tamen non reiicit κολλυβιστής, quod consuetudine ita immutatum dicitur.

* Hebr. VII. 7. ἢ ὁ πάνσοφος γράφει Παῦλος *, χωρὶς πάσης ἀντιλογίας τὸ ἔλαττον ὑπὸ τοῦ κρείττονος εὐλογεῖται· οὐκοῦν ἡ ῥίζα καὶ ἡ ἀπαρχὴ τῆς γενέσεως τῶν ἐξ Ἰσραὴλ, τουτέστιν ὁ προπάτωρ Ἀβραὰμ, ὑπὸ τῆς τοῦ Μελχισεδὲκ ἱερωσύνης ηὐλόγηται· τύπος δὲ ἦν ὁ Μελχισεδὲκ, καὶ ἡ κατ᾽ αὐτὸν ἱερωσύνη, τοῦ πάντων σωτῆρος Χριστοῦ, ὃς γέγονεν ἡμῖν ἀρχιερεὺς καὶ ἀπόστολος, προσάγων τῷ θεῷ καὶ πατρὶ τοὺς πεπιστευκότας εἰς αὐτὸν, διὰ ὑπὲρ νόμον λατρείας τελειῶν εἰς ἁγιασμόν· τί τοίνυν ἀσχάλλεις, φαρισαῖε, τῶν ἱερῶν περιβόλων ἐκπεμπομένων, ὅσα τῶν κατὰ νόμον θυσίαις ἦν χρήσιμα, καλοῦντος εἰς τὴν ἐπέκεινα τύπων ζωὴν, καὶ εἰς ἀληθῆ δικαίωσιν τὴν διὰ πίστεως δηλονότι, τῆς εἰς Χριστὸν, καὶ παρατιθέντος τῆς εὐαγγελικῆς πολιτείας τὴν ὁδόν; — Ἐγκαλεῖς, εἰπέ μοι, τῷ νομοθέτῃ τοῦ νόμου τὴν λύσιν, καὶ ὅτι μὴ ταῖς ἰδίαις ἠκολούθησεν ἐντολαῖς; ἀλλὰ νόμου παντὸς ἐπέκεινα θεός· ὁ γὰρ τοὺς νόμους οὐχ ἑαυτῷ μᾶλλον ἀλλ᾽ ἡμῖν ὁρισάμενος, μεθίστησι κατὰ καιροὺς ἐφ᾽ ὅπερ ἂν βούλοιτο τὰ διατεταγμένα, ἀναφέρων εἰς βελτίονα· ἦν οὖν καιρὸς τοῦ παύσασθαι τὰ ἐν τύποις, ἀναδειχθῆναι δὲ τὰ κρείττονα· καὶ γοῦν ἔφη που θεὸς διὰ φωνῆς Ἡσαΐου (1)· καὶ ἀφανισθήσεται νόμιμα λαοῦ μου· ἤργησε γὰρ τῆς νέας ἐντολῆς ἀναδεδειγμένης, ἣν δι᾽ ἑαυτοῦ λελάληκεν ἡμῖν ὁ υἱός. — Κατὰ ταῦτα καὶ τούτοις ἐρωτῶσιν ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιεῖς, ἀνθυπήνεγκεν ὁ σωτὴρ τὰ περὶ τοῦ βαπτίσματος Ἰωάννου· οἱ δὲ φεύγουσι τὴν ἀλήθειαν, καὶ δυσσεβοῦντες οὐ καταπεφρίκασιν· ὁ μὲν γὰρ θεὸς καὶ πατὴρ προαπέστειλεν τὸν μακάριον βαπτιστὴν διακεκραγότα, ἑτοιμάσατε τὴν ὁδὸν κυρίου, εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους τοῦ θεοῦ ἡμῶν· * περὶ οὗ φησὶ καὶ ὁ σοφώτατος εὐαγγελιστής· * οὗτος ἦλθεν εἰς μαρτυρίαν, ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός· μεμαρτύρηκε δὲ λέγων, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ βαπτίζων ἐν πνεύματι ἁγίῳ, καὶ ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ· * ἀξιόχρεως μὲν οὖν εἰς μαρτυρίαν τὴν ἐπὶ Χριστῷ, μέγας ὢν ὁ μακάριος Βαπτιστής· ἐπειδὴ δὲ ἔθος ἦν τοῖς Ἰουδαίοις διαβάλλειν τοὺς

(margin: * Ioh. I. — * Ioh. I. 33. 3.)

sedeci, qui Abrahamo benedixit decimasque obtulit? Ut autem sapientissimus scribit Paulus, sine ulla contradictione quod minus est a meliore benedicitur. Ergo radix atque origo Israhelitarum, id est progenitor Abrahamus, a Melchisedeci sacerdotio benedictionem retulit. Figura autem erat Melchisedec, eiusque sacerdotium, communis servatoris Christi, qui factus est nobis pontifex et apostolus, Deo patri offerens credentes in ipsum, per cultum qui supra legem est, perficiens sanctificationem. Cur ergo aegre fers, quod sacris septis quae sacrificiis legalibus utilia sunt expulerit? quod ad superiorem figuris vitam, veramque in fide iustificationem invitet? quod denique evangelici moris viam demonstret? – Obiicis, sodes, legislatori legis abrogationem, et quod propriis non obediat mandatis? Atqui supra omnem legem Deus est. Nam qui leges non tam sui quam nostri causa tulit, tempore idoneo imperata pro libito immutat, et in meliora convertit. Iam ergo tempus aderat, quo figurae desinerent, et meliora nobis patefierent. Propterea dixit Deus Isaiae voce: et dissipabuntur legitima populi mei: lex enim fit cassa, novo subeunte instituto quod ipse ore proprio filius nobis edisseruit. – Propterea his quoque interrogantibus, in qua potestate haec facis, occurrit Servator, illata de Iohannis baptismo mentione. Illi autem veritatem fugiunt, et impie agere non verentur. Deus quidem pater praemisit beatum Baptistam clamantem: parate viam Domini, rectas facite semitas Dei nostri. De quo sapientissimus quoque evangelista dicit: « hic venit in testimonium, ut testimonium perhiberet de lumine. » Testatus est autem dicens: hic est qui baptizat in Spiritu sancto, et ipse filius Dei est. Idoneus itaque testis de Christo magnus beatus Baptista. Quia vero consuetudo erat Iudaeorum obtrectandi prophetis, quasi a Deo

(1) Immo dicendum est *Michaeae VI. 15.* Alias huiusmodi alibi fecimus emendationes.

minime missis, interrogavit Christus, quamnam ipsi de Baptista opinionem gererent? At illi veritatem quidem dicere metuerunt, ne forte audirent: cur ergo ei non credidistis? Ab accusando autem Praecursore abstinent, non Dei sed populi timore. Iam quia se nescire undenam esset Iohannis baptismus simulabant, malitioseque agebant, merito nihil eis responsum fuit.

Homo quidam plantavit vineam etc.

Totam possumus comperire filiorum Israhelis his verbis breviter comprehensam historiam. Nam vinea est Israhel, ut ait psalmista: vitem ex Aegypto transtulisti, eiecisti gentes, et plantasti eam. Praeterea Isaias: vinea facta est, inquit, dilecto. Hanc vineam postquam plantavit in terra promissionis Deus pater (hic enim dicitur hoc loco homo, propter suam erga homines benignitatem, et ob parabolae morem) peregre fuit annis multis. Atqui Deus omnia implet, nulloque loco abest; quomodo ergo peregre fuit? Ex quo olim sub ignis specie in montem Sinam descenderat, arcanamque formam suam Hebraeis visibilem ostenderat, haud ulterius praesentem se illorum oculis exhibuerat; ita ut more loquendi humano videretur in longinqua peregrinatione versari. Attamen loci eius curam gessisse agnoscitur, et mente haud pepulisse; nullum enim fuit intermedium tempus, quo Deus prophetas iustosque homines non miserit ad populum admonendum. Sed enim, ut ait Hieremias: « ecce verbum Domini factum est eis in opprobrium; nolunt id audire. » Obtemperare renuerunt, missosque ad se homines, vacuos remiserunt. – Reputat autem secum vineae dominus dicens: quid faciam? Non quod nullos praeterea haberet famulos, ait quid faciam; numquam enim deerunt sanctae eius voluntatis ministri; sed quia omnem medelae rationem insumpserat, quin tamen utilitatis aliquid consequeretur. Deinde ait quod sequitur: mittam filium meum dilectum; fortasse hunc verebuntur. Illi

προφήτας, ὡς οὐκ ἀπεσταλμένους παρὰ θεοῦ, ἤρετο Χριστὸς, ὁποίαν περὶ τοῦ Βαπτιστοῦ τὴν δόξαν ἐσχήκασιν; οἱ δὲ δεδίασι μὲν εἰπεῖν τὸ ἀληθὲς, ἵνα μὴ ἀκούσωσι, διὰ τί μὴ ἐπιστεύσατε αὐτῷ; φεύγουσι δὲ τὸ κατηγορεῖν τοῦ προδρόμου, δεδιότες οὐ θεὸν, ἀλλὰ τοὺς ὄχλους· ἐπεὶ δὲ μὴ εἰδέναι ὁπόθεν εἴη τὸ βάπτισμα Ἰωάννου προσεποιοῦντο, καὶ ἐκακούργουν, εἰκότως οὐδὲν αὐτοῖς ἀποκρίνεται.

Ἄνθρωπός τις ἐφύτευσεν ἀμπελῶνα κ. τ. λ.

Ὅλην εὑρήσει τις τὴν ἐπί γε τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ ἱστορίαν ἐν τούτοις, ὡς ἐν βραχέσι συνενηνεγμένην· ἀμπελὼν γὰρ, ὁ Ἰσραὴλ, ὡς ὁ ψαλμῳδός φησιν· * ἄμπελον ἐξ Αἰγύπτου μετῆρας, ἐξέβαλες ἔθνη, καὶ κατεφύτευσας αὐτήν· καὶ ὁ Ἡσαΐας ἀμπελὼν ἐγενήθη φησὶ τῷ ἠγαπημένῳ· * τοῦτον τὸν ἀμπελῶνα φυτεύσας ἐν τῇ γῇ τῆς ἐπαγγελίας ὁ θεὸς καὶ πατὴρ, (τοῦτον γὰρ ἄνθρωπον νῦν λέγει διὰ τὸ φιλάνθρωπον καὶ τὸ τῆς παραβολῆς ἔθος,) ἀπεδήμησε χρόνους ἱκανούς· καί τοι πληροῖ τὰ πάντα, ἀπολιμπάνεται δὲ τῶν ὄντων οὐδενός· πῶς οὖν ἀπεδήμησε; μετὰ τὸ ὀφθῆναι ἐν εἴδει πυρὸς καταβεβηκὼς ἐπὶ τὸ ὄρος τὸ Σινᾶ, καὶ τὴν ἄρρητον μορφὴν ἐμφανῆ δεῖξαι αὐτοῖς οὐκέτι τὴν αὐτοῦ παρουσίαν ὀφθαλμοφανῆ δέδωκεν αὐτοῖς, ἀλλ᾽ ὡς κατά γε τὸν τύπον τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων, ἔοικέ πως ἀποδημίᾳ μακρᾷ τὸ γεγενημένον· πλὴν ὁρᾶται πεφροντικὼς τοῦ χωρίου, καὶ εἰς νοῦν ἔχειν αὐτό· οὐδεὶς γὰρ γέγονε διὰ μέσου καιρὸς, καθ᾽ ὃν οὐκ ἀπεστέλλοντο παρὰ τοῦ θεοῦ προφῆται καὶ δίκαιοι νουθετοῦντες· ἀλλ᾽ ἤ φησὶν Ἱερεμίας· * « ἰδοὺ τὸ ῥῆμα κυρίου ἐγενήθη αὐτοῖς εἰς ὀνειδισμόν· οὐ μὴ βουληθῶσιν αὐτοῦ ἀκοῦσαι. » γεγόνασιν ἀπειθεῖς, καὶ ἀτιμάσαντες τοὺς ἀπεσταλμένους, ἐξαπέστειλαν κενούς. — Διαλογίζεται δὲ καθ᾽ ἑαυτὸν ὁ τοῦ ἀμπελῶνος δεσπότης, λέγων· τί ποιήσω; οὐχ᾽ ὡς ἑτέρων ἀπορήσας οἰκετῶν, τὸ τί ποιήσω, φησὶν, οὐ γὰρ ἂν ἐπέλειψαν αὐτῷ τῶν ἁγίων αὐτοῦ θελημάτων οἱ ὑπουργοὶ, ἀλλ᾽ ὡς πάσης ἰατρικῆς μεθόδου γεγενημένης, ὠφεληθέντος γε μὴν ἐκείνου μηδέν· εἶτα φησὶ τὸ ἐντεῦθεν· πέμψω

* Ps. LXXIX.
* Is. V. 1.
* Hier. VI. 10.

τὸν υἱόν μου τὸν ἀγαπητόν· ἴσως τοῦτον ἐντραπήσονται· οἱ δὲ ἐπαγωνίζονται τοῖς μιάσμασιν, ἀεὶ τὰ πρότερα τοῖς δευτέροις ἀποκρύ-
* Matth. XXIII. 32. πτοντες· ὃ καὶ αὐτὸς δηλῶν, ἔλεγε· * πληρώσατε τὸ μέτρον τῶν πατέρων ὑμῶν· ἄνωθεν γὰρ αὐτοῖς ταῦτα ἐνεκάλουν οἱ προφῆται, λέγον-
* . . I. 15. τες· αἱ χεῖρες ὑμῶν, αἵματος πλήρεις· * καὶ
* Os. IV. 2. αἵματα ἐφ' αἵμασι μίσγουσι· * καὶ οἰκοδο-
* Mich. III. 10. μοῦντες Σιὼν ἐν αἵμασιν· * ἀλλ' οὐκ ἐσωφρονίζοντο, καί τοι ταύτην πρώτην λαβόντες τὴν ἐντολὴν, τὸ οὐ φονεύσεις· καὶ διὰ πολλῶν καὶ παντοδαπῶν, εἰς τὴν φυλακὴν τῆς ἐντολῆς ταύτης ἐναγόμενοι· ἀλλ' ὅμως τὴν πονηρὰν ἐκείνην οὐκ ἀπέθεντο συνήθειαν· ἀλλὰ μετὰ τοὺς προφήτας, καὶ τὸν φύσει υἱὸν
A. f. 262. b. ἀπεκτόνασιν· ἐκβέβληνται τοίνυν οἱ τῶν Ἰουδαίων ἡγούμενοι, ὡς καὶ δεσποτικοῖς θελήμασιν ἀντενηνεγμένοι, καὶ ἄκαρπον ἀποφήναντες τὸν ἐγχειρισθέντα αὐτοῖς ἀμπελῶνα· ἐκδέδοται δὲ τὸ χωρίον τοῖς τῆς καινῆς διαθήκης ἱερουργοῖς. Οἱ δὲ γραμματεῖς καὶ φαρισαῖοι ἀκούσαντες, ἔφησαν· μὴ γένοιτο· ἐντεῦθεν ἔστιν ἰδεῖν, ὅτι συνιέντες τῶν αἰνιγμάτων τὸ βάθος, ἀποσείονται τὸ παθεῖν, καὶ δεδοίκασι τὸ ἐσόμενον· ἀλλ' οὐκ ἔξω γεγόνασι αὐτοῦ, διὰ τὸ ἀκάθεκτον εἰς παρακοὴν, καὶ τὸ μὴ ἀνέχεσθαι πιστεῦσαι Χριστῷ.

v. 17. *Λίθον ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες κ. τ. λ.*

A. f. 264. B. f. 185. b. C. f. 159. b. * Ezech. III. 10. Λίθον ἑαυτὸν καλεῖ, καὶ οἰκοδόμους τοὺς τῶν Ἰουδαίων διδασκάλους· καὶ Ἰεζεκιὴλ φησὶν *, οἰκοδομοῦντες τὸν τοῖχον, καὶ ἀλείφοντες ἀναρτύτως· ἀπεδοκιμάσθη δὲ καί τοι λίθος ὢν ἐκλεκτὸς ὁ σωτὴρ παρὰ τῶν ὀφειλόντων ὠφελεῖν διὰ πάσης ὠφελείας, δηλονότι τῆς τῶν Ἰουδαίων συναγωγῆς· ἀλλὰ γέγονεν εἰς κεφαλὴν γωνίας· γωνίᾳ δὲ παρεικάζει τὸ ἱερὸν γράμμα τὴν σύνοδον ἤ τοι συνάφειαν εἰς ὁμοψυχίαν τε καὶ ὁμοπιστίαν τῶν δύο λαῶν, φημὶ δὲ τοῦ Ἰσραὴλ τε καὶ τῶν ἐξ ἐθνῶν· ἔκτισε γὰρ ὁ σωτὴρ τοὺς δύο λαοὺς εἰς ἕνα καινὸν ἄνθρωπον, ποιῶν εἰρήνην, καὶ ἀποκαταλλάσσων τοὺς ἀμφοτέρους ἐν ἑνὶ σώματι πρὸς τὸν πα-
* Ephes. II. 15. τέρα· * ἔοικε τοίνυν τὸ σχῆμα γωνίᾳ δύο τοίχους συναπτούσῃ· ταύτην τεθαύμακε τὴν γωνίαν. ἤτοι τὴν δύο λαῶν τὴν εἰς ταυτότητα
* Ps. CXXVII. 22. σύνοδον, ὁ μακάριος Δαβὶδ λέγων· * λίθον

vero augendis piaculis certant, priora semper posterioribus superantes. Quod Christus significavit dicens: implete mensuram patrum vestrorum. Antiquitus enim hoc illis imputabant prophetae aientes: manus vestrae sanguine plenae sunt. Item: sanguines sanguinibus mixti sunt. Item: qui aedificatis Sionem in sanguinibus. Neque idcirco emendati sunt, etsi hoc praecipue in mandatis habebant: non occides; multisque aliis ac variis monitionibus ad huius praecepti observantiam impulsi fuerant. Nihilo tamen minus perversam illam consuetudinem numquam dimiserunt; sed post prophetas, naturalem quoque Dei filium interemerunt. Eiecti ergo fuerunt Iudaeorum duces, ceu qui dominicis voluntatibus adversati erant, et commissam ipsis vineam effecerant infructuosam: praedium autem sacerdotibus novi foederis traditum est. Quae quum scribae ac pharisaei audissent, dixerunt: absit. Hinc patet, intellexisse eos aenigmatis profunditatem, calamitatem a se deprecatos, et de futuris non sine metu fuisse. Sed malos casus non effugerunt, propter suam indomitam contumaciam, et quia Christo credere noluerunt.

Lapidem quem reprobaverunt aedificantes etc.

Lapidem se ipsum appellat, aedificatores vero magistros Iudaeorum. Et quidem etiam Ezechiel dicit: aedificantes parietem, et linientes absque compagine. Reprobatus autem fuit, quamquam lapis esset electus Servator, ab iis qui omni ope iuvare debuerant, id est a Iudaeorum synagoga. Sed factus est in caput anguli. Angulo autem sacra scriptura comparat coniunctionem, id est concordiam et copulam et communem fidem duorum populorum, israhelitici inquam et ethnici. Condidit enim Servator duos populos in unum hominem, pacem faciens, et reconcilians ambos in uno corpore patri. Haec ergo res similis est quodammodo angulo duos parietes coniungenti. Hunc miratur angulum, sive duorum populorum coniunctionem beatus Da-

vid dicens: lapidem quem reprobaverunt aedificantes, hic factus est in caput anguli: a Domino factum est istud, id est anguli negotium, et est mirabile ante oculos nostros. Itaque salutaris quidem est lapis angulo, quem Deus construxit; contritio autem et exitium illis, qui extra hunc intellectualem spiritalemque conventum manserunt. Nam scandalum in Christo passus, in eumque impingens, Iudaeorum populus, contritus est. Audire noluit Isaiae vocem dicentem: Dominum ipsum sanctificate; ipse erit pavor tuus; et ne tamquam ad lapidem offensionis petramque lapsùs impingatis in eum. Lapis itaque offensionis incredulis ethnicis Christus, petra autem scandali Iudaeis, nobis denique credentibus lapis fundamenti, totam ecclesiae crepidinem constringens: petra ob firmitatem et infallibilitatem fidei, cui allisi haereseon fluctus in spumam solvuntur. Matthaeus quidem reliqua etiam prophetiae parte recitata, a Domino factum est istud, et cetera; tum prosecutus, ideo dico vobis, auferetur a vobis regnum Dei, et dabitur genti facienti fructus eius, subiungit: et qui ceciderit super lapidem istum, confringetur, et reliqua. Est ergo apud Matthaeum accurata rei enuntiatio; apud Lucam vero, compendium. Atque apud cunctos evangelistas huiusmodi institutum comperimus, dum rem quisque modo latius modo brevius narrant.

ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες, οὗτος ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας· παρὰ κυρίου ἐγένετο αὕτη, ἡ γωνία δηλονότι, καὶ ἔστι θαυμαστὴ ἐν ὀφθαλμοῖς ἡμῶν· οὐκοῦν σωτήριος μὲν ὁ λίθος τῇ γωνίᾳ τῇ παρ᾽ αὐτοῦ γεγενημένῃ, συντριβὴ δὲ καὶ ὄλεθρος τοῖς ἔξωθεν μεμενηκόσι τῆς νοητῆς ταύτης καὶ πνευματικῆς συνδρομῆς· σκανδαλισθέντες γὰρ ἐπὶ Χριστῷ, καὶ προσπταίσαντες αὐτῷ τῶν Ἰουδαίων οἱ δῆμοι συνετρίβησαν· οὐ γὰρ ἤθελον ἀκοῦσαι τῆς Ἡσαΐου φωνῆς λεγούσης· * κύριον αὐτὸν ἁγιάσατε, καὶ αὐτὸς ἔσται σοι φόβος, καὶ οὐχ ὡς λίθου προσκόμματι συναντήσετε αὐτῷ, οὐδὲ πέτρας πτώματι· λίθος μὲν οὖν προσκόμματος τοῖς ἀπίστοις ἐθνικοῖς ὁ Χριστός, πέτρα δὲ σκανδάλου τοῖς Ἰουδαίοις, τοῖς δὲ πιστοῖς ἡμῖν λίθος τοῦ θεμελίου, τῆς ἐκκλησίας πᾶσαν τὴν κρηπῖδα συνέχων· καὶ πέτρα διὰ τὸ στερρὸν καὶ ἄπτωτον τῆς ὁμολογίας, ᾗ προσαραττόμεναι αἱ τρικυμίαι τῶν αἱρέσεων εἰς ἀφρὸν διαλύονται· ὁ μέν τοι Ματθαῖος * καὶ τὸ λειπόμενον τῆς προφητείας εἰπών, τὸ παρὰ κυρίου ἐγένετο αὕτη, καὶ τὰ ἑξῆς· εἶτα εἰπών, διὰ τοῦτο λέγω ὑμῖν, ἀρθήσεται ἀφ᾽ ὑμῶν ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ, καὶ δοθήσεται ἔθνει ποιοῦντι τοὺς καρποὺς αὐτῆς, τότε ἐπήγαγεν· καὶ ὁ πεσὼν ἐπὶ τὸν λίθον τοῦτον συνθλασθήσεται, καὶ τὰ ἑξῆς· ἔστι τοίνυν τὰ μὲν τοῦ Ματθαίου, ἀκρίβεια ἀπαγγελίας· τὰ δὲ τοῦ Λουκᾶ, συντομία· καὶ παρὰ πᾶσι δὲ τοῖς εὐαγγελισταῖς εὑρίσκομεν τὴν τοιαύτην οἰκονομίαν, ἑκάστου αὐτῶν ποτὲ μὲν ἀκριβῶς, ποτὲ δὲ συντόμως ἀπαγγέλλοντος.

* Is. VIII. 13

*Matth XXI. 42

Quaerebant principes sacerdotum et scribae mittere in illum manus.

Ἐζήτησαν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ γραμματεῖς ἐπιβαλεῖν ἐπ᾽ αὐτὸν τὰς χεῖρας. v. 19.

Iterum exarsit in immanem iram officina pharisaeorum, et interficere volunt eum qui ob mortem destruendam homo factus est. Sed abrupit impium illorum molimen timor a populo: alioqui nullam ipsi pietatis erga Deum rationem habebant. Neque illis frenum ullum iniiciebat Moysis praeceptum: « insontem et iustum non occides. » Sed divinae reverentiae anteponunt hominum timorem. Quanam vero causa sic permoventur, quive tanti furoris prae-

Ἐξεκαύθη πάλιν εἰς ἀχαλίνους ὀργὰς τὸ τῶν φαρισαίων ἐργαστήριον, καὶ ἀποκτεῖναι βούλονται τὸν ἐπὶ λύσει θανάτου γενόμενον ἄνθρωπον· ἀλλὰ διέκοψεν αὐτῶν τὸ ἀνόσιον ἐγχείρημα, ὁ τοῦ λαοῦ φόβος· οὐ γὰρ τῆς εἰς θεὸν εὐσεβείας ἦν αὐτοῖς ὁ λόγος· οὐδὲ γέγονεν αὐτοῖς χαλινὸς ἡ διὰ Μωϋσέως ἐντολὴ λέγουσα· * ἀθῷον καὶ δίκαιον οὐκ ἀποκτενεῖς· προτιμῶσι δὲ μᾶλλον τῆς εἰς θεὸν αἰδοῦς, τὸν ἀνθρώπινον φόβον· ποία δὲ αὐτοῖς ἐστὶν ἡ αἰτία καὶ τῆς μανίας ἡ πρό-

A. I. 264
C. f. 149. b

*Exod. XXIII. 7

φασις; ἔγνωσαν, φησὶν, ὅτι πρὸς αὐτοὺς εἶπε τὴν παραβολὴν ταύτην· καίτοι πῶς οὐ μᾶλλον ἐχρῆν μεμαθηκότας τὸ ἐσόμενον, ἔξω φέρεσθαι τοῦ κακοῦ, καὶ τῇ πίστει τιμῆσαι τὸν δικαιοῦντα τὸν ἀσεβῆ, καὶ ἀμνησικάκῳ χάριτι διασώζοντα τοὺς ταῖς ἁμαρτίαις ἐνισχημένους; ἀλλ᾽ οὐδὲν τῶν τοιούτων ὑπολογισάμενοι, συκοφαντίας τὰς κατ᾽ αὐτοῦ συλλέγουσιν ἀφορμάς.

textus est? Cognoverunt, inquit evangelista, Christum in ipsos similitudinem hanc dixisse. Quidni vero potius oportuisset, re futura intellecta, eripere semet malo, ac fide honorare illum qui impium iustificat, suaque gratia culparum immemore peccatis implicitos salvat? Sed nihil huiusmodi reputantes, calumniandi tantummodo occasiones captant.

v. 20. *Καὶ παρατηρήσαντες ἀπέστειλαν ἐγκαθέτους, ὑποκρινομένους ἑαυτοὺς δικαίους κ. τ. λ.*

Et observantes miserunt insidiatores, qui se iustos simularent etc.

A. f. 264. C. f. 149. b. D. f. 67. Καθῆκαν τινὰς ἐπιεικείας δόκησιν ἔχοντας, πονηροὺς δὲ ὄντας τὸν τρόπον· ἐπιλαθόμενοι τοῦ εἰπόντος θεοῦ· * τίς οὗτος ὁ κρύπτων με βουλήν; συνέχων δὲ ῥήματα ἐν καρδίᾳ, ἐμὲ οἴεται κρύπτειν; (Iob. XLII. 3.) ὡς ἀνθρώπῳ προσιόντες κοινῷ τῷ πάντων σωτῆρι Χριστῷ· ἀλλ᾽ ἦν ἄμεινον ἐννοεῖν, ὅτι γέγονε μὲν ἐν ὁμοιώσει τῇ πρὸς ἡμᾶς θεὸς ὢν ὁ λόγος· ἀπὸ δέ γε τῆς ὑπὲρ λόγον θεοσημείας καὶ ἀπὸ δόξης τῆς θεοπρεποῦς, οὐκ ἄνθρωπος ὢν μόνον διεδείκνυτο, ἀλλὰ καὶ θεός. Τί δὲ δή φασιν;

Submiserunt quosdam bonitatis speciem habentes, reapse autem improbos. Qua in re immemores fuerunt Dei dicentis: « quis est iste qui me consilium suum celat? qui verba corde cohibens, putat me latere? » Communem veluti ad hominem, accedunt ad omnium servatorem Christum. Melius autem erat reputare, factum fuisse in similitudinem nostram qui Deus erat Verbum; atque ab ineffabili miraculorum vi, gloriaque Deo digna, non hominem tantummodo sed Deum esse demonstrari. Quid porro aiunt?

v. 21. *Καὶ ἐπηρώτησαν αὐτὸν, λέγοντες· διδάσκαλε, οἴδαμεν ὅτι ὀρθῶς λέγεις καὶ διδάσκεις, καὶ τὰ ἑξῆς.*

Et interrogaverunt eum dicentes: magister, scimus quia recte dicis ac doces; et reliqua.

A. f. [illegible] b. C. f. [illegible] b. Ἤθελε μὲν γὰρ ὁ θεὸς, ἀνθρωπίνης δυναστείας, ἐλεύθερον εἶναι τὸν Ἰσραήλ· ἐπειδὴ δὲ τοὺς θείους πεπατήκασι νόμους, γεγόνασιν ὑπὸ χεῖρα Ῥωμαίων, οἳ καὶ δασμοὺς ἐπέθηκαν αὐτοῖς· ἐζήτουν τοίνυν παραδοῦναι αὐτὸν τῇ ἐξουσίᾳ τοῦ ἡγεμόνος· προσεδόκησαν γὰρ ὅτι πάντη τε πάντως ἀκούσονται λέγοντος, οὐκ ἔξεστι φόρους δοῦναι Καίσαρι· τί οὖν φησὶν πρὸς αὐτοὺς ὁ τὰς καρδίας εἰδὼς τῶν ἀνθρώπων; κατανοήσας αὐτῶν τὴν πανουργίαν, ἐπιδείξατέ μοι δηνάριον, ἔφη· ἐπιδειχθέντος δὲ, πάλιν ἤρετο· τίνος ἔχει εἰκόνα καὶ ἐπιγραφήν; οἱ δὲ, Καίσαρος φασίν· καὶ τί πρὸς ταῦτα Χριστός; ἀπόδοτε τὰ Καίσαρος, Καίσαρι· καὶ τὰ τοῦ θεοῦ, τῷ θεῷ· χρημάτων μὲν γὰρ δασμοὺς ὑπορρίπτουσι τοῖς ὑπεζευγμένοις οἱ τὴν κατ᾽ αὐτῶν λαχόντες ἀρχήν· οὐκ ἀπαιτεῖ δὲ παρ᾽ ἡμῶν ὁ θεὸς δηνάριον, ἀλλὰ πίστιν καὶ ἀγάπην, καὶ τὴν ἐξ ἔργων ἀγαθῶν εὐοσμίαν· οὐκοῦν

Voluisset quidem Deus humano dominatu liberum esse Israhelem; sed postquam divinas conculcaverunt leges, sub Romanorum manum venerunt, qui et illis tributa imposuerunt. Moliebantur itaque ipsum tradere praesidis potestati; namque expectabant prorsus se a Christo audituros, tributum Caesari pendere non licere. Quid ergo his respondit, ille qui corda hominum novit? Cognita ipsorum malitia, ostendite mihi, inquit, denarium. Quo ostenso, rursus ait: cuius habet imaginem et inscriptionem? Dicunt, Caesaris. Quid vero ad haec Christus? Reddite ergo quae sunt Caesaris Caesari, et quae sunt Dei Deo. Nam pecuniae tributa imponunt subiectis ii qui cum imperio sunt. A nobis vero exigit Deus non denarium, sed fidem et caritatem, et bonorum odorem operum. Quamobrem mirati sunt responsum, et quidem

coram universo populo, quo praesente interrogaverant; ita ut iam maius peccatum fieret. Quippe illi horum omnium obliti, ad Pilatum petraxerunt Iesum dicentes: hunc invenimus subvertentem turbas, et prohibentem tributa dare Caesari. Nihilominus nunc responsum admirati recesserunt.

Accedentes autem quidam Sadducaeorum etc.

Qualis fuerit Sadducaeorum haeresis, declaravit in actibus (Lucas) ita scribens: « Sadducaei dicunt non esse resurrectionem, neque angelum, neque spiritum. Pharisaei autem utraque confitentur. » Accedunt ergo ad communem nostrum servatorem Christum, qui vita et resurrectio est, et tamen de medio tollere conantur resurrectionem. Cumque sint contumeliosi et increduli, plenum stultitiae commentum adferunt. Videamus iam quid ipsis dixerit Christus, eos refutans, qui in risum trahere resurrectionem volebant septem fratrum figmento qui uni uxori praemortui fuerant. Filii quidem, inquit, huius saeculi, id est qui mundanam corporalemque vitam vivunt, liberorum suscipiendorum causa nubunt. Sed qui nobilem et bonorum operum plenam vitam recte egerint, et deinde gloriosa resurrectione digni habiti fuerint, hi excelsiores prorsus erunt hac mundana vita: etenim vivent prout sanctos decet, et iam Deo facti sunt proximi: pares quippe angelis sunt, filiique Dei, et eum qui spiritus sanctos decet cultum Deo exhibent. Ac veluti angelica multitudo plurima quidem est, quin tamen generando sit aucta, sed ex creatione consistit; sic qui resurgunt, futuri sunt; neque ulterius nuptiarum usus erit. Etenim heic quidem, postquam Adamus peccando immortalitatis gratiam amisit, liberorum procreatione conservatur generis successio; quod subsidium ab omnia praevidente Deo iam inde ab initio praeparatum fuit. Nam quum hominem faceret, masculum feminamque fecit. Nos vero tunc erimus conditioni nos-

τεθαυμάκασι μὲν τὴν ἀπολογίαν, καὶ τοῦτο ἐπὶ παντὸς τοῦ λαοῦ, ἐφ᾽ οὗ καὶ ἠρώτων· ὡς μείζονα γενέσθαι τὴν ἁμαρτίαν· οἳ δὲ καὶ τούτων εἰς λήθην ἐνηνεγμένοι, Πιλάτῳ προσῆγον τὸν Ἰησοῦν φάσκοντες*, τοῦτον εὕρομεν διαστρέφοντα τὸν λαὸν, καὶ κωλύοντα φόρους διδόναι Καίσαρι· καὶ ὅμως θαυμάσαντες τὴν ἀπολογίαν, ἀπῆλθον κατῃσχυμμένοι. * Luc. XXIII. 2

Προσελθόντες δέ τινες τῶν Σαδδουκαίων κ. τ. λ. v. 27.

Ὁποία τίς ἡ τῶν Σαδδουκαίων αἵρεσις, διεσάφησεν ἐν ταῖς πράξεσιν, ὡδὶ γεγραφώς· A. f. 2.. C. f. 1..
σαδδουκαῖοι μὲν γὰρ λέγουσι μὴ εἶναι ἀνάστασιν, μήτε ἄγγελον, μήτε πνεῦμα· * * Act. XXIII. 8.
φαρισαῖοι δὲ ὁμολογοῦσι καὶ ἀμφότερα· προσίασι τοίνυν τῷ πάντων ἡμῶν σωτῆρι Χριστῷ, ὅς ἐστι ζωὴ καὶ ἀνάστασις, καὶ ἀναιρεῖν πειρῶνται τὴν ἀνάστασιν· ὑβρισταὶ δὲ ὄντες καὶ ἄπιστοι, πλάττουσί τι μεστὸν ἀμαθίας· ἴδωμεν δὲ ἅπερ ἔφη Χριστὸς, διελέγχων αὐτοὺς, διαγελᾶν τὴν ἀνάστασιν πειρωμένους τῷ πλάσματι τῶν ἑπτὰ ἀδελφῶν ἐπὶ μιᾶς γαμετῆς τεθνεώτων· οἱ μὲν γὰρ υἱοί, v. 34.
φησι, τοῦ αἰῶνος τούτου, τουτέστιν οἱ τὸν κοσμικὸν καὶ ἐνσώματον διαζῶντες βίον, τεκνογονίας ἕνεκα γαμοῦσιν· οἵ γε μὴν τὴν εὐκλεᾶ καὶ ἀγαθῶν μεστὴν κατορθώσαντες ζωὴν, εἶτα καταξιωθέντες τυχεῖν τῆς ἐντίμου ἀναστάσεως, ἄνω που πάντως ἔσονται τῆς ἐν τῷδε τῷ κόσμῳ ζωῆς· διαβιώσονται γὰρ ὡς ἂν ἁγίοις πρέποι, καὶ ἐγγὺς ἤδη γεγόνασι θεοῦ· ἰσάγγελοι γάρ εἰσι καὶ υἱοὶ θεοῦ, τὴν ἁγίοις πρέπουσαν πνεύμασι τελοῦντες λατρείαν· καὶ ὥσπερ τὸ ἀγγελικὸν πλῆθος πολὺ μέν ἐστιν, οὐ μὴν ἐκ γενέσεως αὐξηθὲν, ἀλλ᾽ ἐκ δημιουργίας ὑπάρχον, οὕτω καὶ οἱ ἀνιστάμενοι· καὶ οὐ χρεία ἔτι γάμου· ἐπεὶ κἀνταῦθα μετὰ τὸ ἀποβαλεῖν τὸν Ἀδὰμ διὰ τὴν ἁμαρτίαν τῆς ἀθανασίας τὴν χάριν, διὰ τῆς παιδοποιίας φυλάττεται τῷ γένει τὸ διάδοχον, ἥ τις βοήθεια παρὰ τοῦ τὰ πάντα προεγνωκότος θεοῦ προκαταβέβλητο ἤδη καὶ ἀπ᾽ ἀρχῆς· ποιήσας γὰρ ἄνθρωπον, ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν· οὐκοῦν ἐσόμεθα μὲν ἑαυτῶν ἀμείνους, ἀποβαλόμενοι τὴν φθορὰν, καὶ πνευματικὸν ἔχοντες τὸ σῶμα, τουτέστιν εἰς μόνα βλέπον

*

τὰ τοῦ πνεύματος (1)· καὶ νοῦς δὲ ὁ καταβιβάζων εἰς φαυλότητα οὐδεὶς ἔσται τηνικαῦτα· συνέχοντος ἡμᾶς εἰς τὸ ἑαυτοῦ θέλημα τοῦ δημιουργοῦ, διὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος, καθάπερ ἀμέλει καὶ τοὺς ἁγίους ἀγγέλους.

trae superiores, deposita corruptela, spiritale corpus habentes, id est quod sola spiritus officia peragat. Tunc item mens nobis non erit ad vitium proclivis; conservante nos in sua voluntate creatore, per sanctum Spiritum, eo prorsus modo quo angelos.

v. 37. Ὅτι δὲ ἐγείρονται οἱ νεκροὶ, καὶ Μωϋσῆς ἐμήνυσεν κ. τ. λ.

Quod autem mortui resurgant, Moyses quoque significavit etc.

A. f. 265. C. f. 150. Παρήγαγε γὰρ αὐτοῖς καὶ Μωϋσέα εὖ εἰδότα τῶν νεκρῶν τὴν ἀνάστασιν· ἐν γὰρ τῇ βάτῳ φησὶ εἰσκεκόμικε λέγοντα θεὸν *, ἐγώ εἰμι ὁ θεὸς Ἀβραὰμ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ· τίνων δὲ θεὸς, εἰ μὴ ζήσονται κατ᾽ ἐκείνους; ἀλλ᾽ ἔστι ζώντων θεός· οὐκοῦν πάντη τε καὶ πάντως ἀναβιώσονται, τῆς πανσθενεστάτης δεξιᾶς ἀποφερούσης εἰς τοῦτο ἅπαντας τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς.

* Exod. III. 6.

Produxit illis etiam Moysem mortuorum resurrectionem probe scientem. Namque in rubo, inquit, loquentem introduxit Deum: ego sum Deus Abrahami, Isaaci et Iacobi. Quorumnam vero sit Deus, si praedicti non vivent, prout isti putant? Atqui Deus est viventium; ergo omnino reviviscent, potentissima manu terrigenas omnes ad hunc statum revocante.

v. 40. Οὐκέτι δὲ ἐτόλμησαν ἐπερωτᾷν αὐτὸν οὐδέν.

Et amplius non audebant eum quidquam interrogare.

A. f. 266. Ἀρχὴ συνέσεως ἡ πίστις· ἐὰν γὰρ μὴ πιστεύσητε, οὐδ᾽ οὐ μὴ συνῆτε· * σωτήριος δὲ τῶν ἀναγκαίων ἡ ζήτησις· ἔστι μὲν ὁμολογουμένως, καὶ υἱὸς καὶ κύριος τοῦ Δαβὶδ ὁ Ἐμμανουήλ· τίνα δὲ τρόπον, αὐτὸ δὴ τοῦτο προσήκει νοεῖν, εἴπερ ἕλοιτό τις ἀναμαθεῖν, βαδιεῖται πάντως εἰς ἀκριβῆ θεωρίαν μυστηρίου τοῦ κατ᾽ αὐτὸν, ὃ σεσίγηται μὲν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου, πεφανέρωται δὲ ἐν ἐσχάτοις τοῦ αἰῶνος καιροῖς· οἱ μὲν οὖν Φαρισαῖοι σεσιγήκασιν ἐρομένου Χριστοῦ· ἔδρων δὲ τοῦτο δυστρόπως, μᾶλλον δὲ καθ᾽ ἑαυτῶν, ἵνα μὴ ξεομένης τῆς ἐρωτήσεως, ὁ σωτήριος ἐν αὐτοῖς ἀναλάμψῃ λόγος· οὐ γὰρ ἤθελον εἰδέναι τὴν ἀλήθειαν· καὶ ἡμεῖς δὲ τοῖς νέοις Φαρισαίοις τὴν τοιάνδε πεῦσιν προσοίσομεν, τοῖς μήτε υἱὸν ἀληθινὸν τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς, μήτε θεὸν εἶναι λέγουσι τὸν ἐκ τῆς ἁγίας παρθένου γεγεννημένον· μερίζουσι δὲ τὸν ἕνα υἱὸν εἰς υἱοὺς δύο (2)· τίνα δὴ τρόπον ὁ υἱὸς τοῦ Δαβὶδ κύριος αὐτοῦ ἐστι, καὶ οὐκ ἀνθρωπίνῃ κυριότητι μᾶλλον, ἀλλὰ θεϊκῇ; τὸ γὰρ ὅλως ἐκ δεξιῶν αὐτὸν καθίσαι τοῦ πατρὸς, τὴν ἄνω δόξαν

* Is. VII. 9. gr.

Initium intelligentiae fides. Nam nisi credideritis, non intelligetis. Salutaris autem est dogmatum necessariorum inquisitio. Sine dubio filius simulque dominus Davidis est Emmanuhel; quonam autem modo id ipsum intelligendum sit, si quis velit discere, ingredietur prorsus in persubtilem considerationem mysterii eius, quod iam inde a mundi primordiis silentio pressum fuit, apparuit autem postremis saeculi temporibus. Pharisaei itaque conticuerunt loquente Christo. Sed et hoc malitiose egerunt (at cum proprio magis detrimento) ne forte interrogatione scalpente, salutaris ipsis emicaret sermo. Non enim cognoscere veritatem volebant. Et nos pariter neotericos pharisaeos sic interrogabimus, qui neque verum filium Dei patris, neque Deum esse dicunt illum de sancta Virgine natum; sed unum filium in filios dividunt duos. Quomodo scilicet filius Davidis, dominus eiusdem est, nec tam humano dominatu quam divino? Prorsus enim sessio eius ad patris dexteram, caelestem eiusdem maiestatem testatur.

(1) Animadverte pulchram definitionem corporis spiritalis post resurrectionem.
(2) Contra Arianos simul et Nestorianos.

Nam qui consessores in throno sunt, iidem pari honore fruuntur, et eiusdem naturae esse intelliguntur. Sessio autem Dei, nil aliud significat nisi regnum, et supra res omnes potentatum. Porro sedet omnino ad Dei patris dexteram, secundum veracem Servatoris sermonem, quatenus Verbum Deus, et ex ipsa genitus patris Dei substantia, formamque eandem ac paritatem cum illo habens, factus est caro, id est homo perfectus, haud recedens divina dignitate, sed magis in statu suo permanens, et Deus esse perseverans, etiamsi caro in similitudine nostra sit factus. Dominus est itaque Davidis, quod ad naturam divinam adtinet, gloriam ac potestatem; secundum vero carnem, eiusdem filius. Debuerant Iudaeorum principes, quoniam adeo propter divinarum legum peritiam attollebant supercilium, debuerant inquam sanctorum prophetarum oracula non ignorare. Isaias enim dicit: « ecce virgo in utero habebit, et pariet filium, et vocabunt nomen eius Emmanuhelem, quod est interpretatum, nobiscum Deus. » Nobiscum revera versatus est Deus, cum nostram similitudinem subiit, ut mundum salvaret. Sed enim nulla erat Iudaeorum principibus de veritate sollicitudo. Porro autem quinam iis esset rei praetextus, si quis discere avet, audiet a nobis; videlicet neque ab ingenito sibi gloriae amore, neque a maledicta avaritia volebant recedere.

αὐτῷ προσμαρτυρεῖ· τὰ γὰρ ὁμόθρονα καὶ ἰσότιμα, καὶ ἐν ταυτότητι νοεῖται φυσικῇ· ἡ δὲ κάθισις ἐπὶ θεοῦ σημήνειεν ἂν οὐχ᾽ ἕτερον, πλὴν ὅτι τὴν βασιλείαν, καὶ τὴν τῶν πάντων ἐξουσίαν· κάθηται δὲ ἐκ δεξιῶν τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς πάντως, κατά γε τὸν ἀπλανῆ τοῦ σωτῆρος λόγον, ὅτι θεὸς ὢν ὁ λόγος, καὶ ἐξ αὐτῆς ἀναφὺς τῆς οὐσίας τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς, καὶ ἐν μορφῇ καὶ ἰσότητι πρὸς αὐτὸν ὑπάρχων, γέγονε σὰρξ, τουτέστι τέλειος ἄνθρωπος, οὐκ ἐκβεβηκὼς τῶν θείων ἀξιωμάτων, μεμενηκὼς δὲ μᾶλλον, ἐν οἷς ἦν ἀεὶ, καὶ θεὸς ὑπάρχων, κἂν εἰ γέγονε σὰρξ ἐν ὁμοιώσει τῇ πρὸς ἡμᾶς· κύριος τοίνυν ἐστὶ τοῦ Δαβὶδ κατά γε τὸ πρέπον τῇ θεϊκῇ φύσει τέ καὶ δόξῃ καὶ ἐξουσίᾳ, υἱὸς δὲ αὐτοῦ κατὰ σάρκα· ἔδει δὲ τοὺς τῶν Ἰουδαίων καθηγητὰς, καί τοι μεγάλην αἴροντας τὴν ὀφρῦν ἐπὶ τῇ τῶν θείων εἰδήσει νόμων, τὰς τῶν ἁγίων προφητῶν μὴ ἀγνοῆσαι φωνάς· Ἡσαΐας γάρ φησιν *, ἰδοὺ * Is. VII. 14.
ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἕξει, καὶ τέξεται υἱόν· καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ, Ἐμμανουὴλ, ὅ ἐστι μεθερμηνευόμενον μεθ᾽ ἡμῶν ὁ θεός· μεθ᾽ ἡμῶν δὲ γέγονε θεὸς ὢν ὁ λόγος, τὴν πρὸς ἡμᾶς ὁμοίωσιν ὑπελθὼν, ἵνα σώσῃ τὴν ὑπ᾽ οὐρανόν· ἀλλ᾽ οὐδεὶς ἦν, ὡς ἔφην, τοῖς Ἰουδαίων καθηγηταῖς, τῆς ἀληθείας ὁ λόγος· ὁποία δέ τις γέγονεν αὐτοῖς ἡ πρόφασις εἴπέρ τις ἕλοιτο μαθεῖν, ἀκούσεται πρὸς ἡμῶν· ὅτι τὸ μὴ ἐθέλειν ἀποφοιτᾷν τῆς συντρόφου φιλοδοξίας, μήτε μὴν τῆς ἐπαράτου φιλοκερδείας.

Attendite a scribis, qui volunt ambulare in stolis etc.

Scribarum morbi erant pompae amor lucrique studium. Ut ergo his tam turpibus culpis sanctorum discipulorum coetus abesset, hortatur commode dicens: cavete ne paribus capiamini vitiis, neque illorum irreligiositatis participes sitis. Quaenam enim ipsorum consuetudo erat? Ambulare in plateis bene exornatos, gravi adducto supercilio, laudes spectantium captare, simulatos prae se ferre mores, in precibus multiloquio uti.

Προσέχετε ἀπὸ τῶν γραμματέων τῶν θελόντων περιπατεῖν ἐν στολαῖς κ. τ. λ. v. 46.

Τῶν γραμματέων ἀρρωστήματα ἦσαν, τὸ A. f. 266. b.
φιλόκομπον καὶ τὸ φιλοκερδές· ἵνα τοίνυν τῶν οὕτως αἰσχρῶν αἰτιαμάτων ἔξω που γένηται τῶν ἁγίων μαθητῶν ὁ χορὸς, παρεγγυᾷ χρησίμως, λέγων· μὴ ἀνάσχησθε τοῖς ἴσοις ἁλῶναι κακοῖς, μὴ δὲ τῆς ἐκείνων ἀφιλοθεΐας γένησθε κοινωνοί· ποῖον γὰρ ἦν τὸ ἔθος αὐτοῖς; τὸ βαδίζειν ἐν ἀγοραῖς εὖ μὲν περιεσταλμένους, κατασύροντας δὲ βαθεῖαν ὀφρῦν, τὸ τοὺς παρὰ τῶν ὁρώντων ἐπαίνους ζητεῖν, τὸ ἐπίπλαστον ἔχειν τὸ ἦθος, τὸ βαττολογεῖν ἐν προσευχαῖς.

ΚΕΦ. ΚΑ'.

v. 1 'Αναβλέψας δὲ εἶδε τοὺς βάλλοντας τὰ δῶρα αὐτῶν εἰς τὸ γαζοφυλάκιον πλουσίους.

B. f. 187. b. C. f. 150. b. * Matth. V. 7.

Ἔφη που ὁ σωτὴρ, μακάριοι οἱ ἐλεήμονες, ὅτι αὐτοὶ ἐλεηθήσονται· * τούτους ἐποπτεύει προσφέροντας τὰ δῶρα αὐτῶν εἰς τὸ γαζοφυλάκιον· ἀλλ' ὡς ἐκ πλούτου πολλοῦ, πολλὰ μὲν ἦσαν ὡς εἰκὸς τὰ παρ' ἑκάστου καρποφορούμενα· ὀλίγα δὲ πάλιν καὶ τῆς τῶν προκομιζόντων ἀνάξια χειρός· εἶτα μετ' ἐκείνους γύναιον πτωχείᾳ δεινῇ κατηχθισμένον εἰσέθει ἐξ ἐράνου μόλις καὶ δὲ σὺν ἱδρῶτι συλλέγον, εὐτελεστάτην τὴν ἀποχρῶσαν ἡμέρᾳ διατροφήν· εἶτα δύο προσῆγεν ὀβολοὺς, ὥσπερ ἀποκτωμένη τὸν βίον· ὢ παραδόξου θαύματος· ἡ τὸν παρ' ἑτέρου ἔλεον ζητοῦσα διηνεκῶς, αὐτὴ δανείζει θεῷ, καρποφόρον αὐτῷ καὶ αὐτὴν ἀποφαίνουσα τὴν πτωχείαν· νικᾷ τοιγαροῦν τοὺς ἄλλους, καὶ δικαίᾳ ψήφῳ στεφανοῦται παρὰ θεοῦ.

v. 5 Καί τινων λεγόντων περὶ τοῦ ἱεροῦ, ὅτι λίθοις καλοῖς καὶ ἀναθήμασι κεκόσμηται κ. τ. λ.

C. f. 151. D. f. [illegible]

Ἐπεδείκνυον τινὲς τῷ Χριστῷ τὰς ἐν τῷ ναῷ μεγαλουργίας, καὶ τὸν τῶν ἀναθημάτων κόσμον· ᾠήθησαν γὰρ ὅτι θαυμάσει σὺν αὐτοῖς τὰ ὁρώμενα, καί τοι θεὸς ὢν καὶ θρόνον ἔχων τὸν οὐρανόν· ὁ δὲ ἀφίησι μὲν τὸν περὶ αὐτῶν λόγον, προμεμήνυκε δὲ ὅτι ἐκ βάθρων πεσεῖται κατὰ καιροὺς, κατακομιζούσης εἰς τοῦτο αὐτὸν τῆς Ῥωμαίων στρατιᾶς καὶ ἅπασαν Ἱερουσαλὴμ, τὰς τῆς κυριοκτονίας δίκας ἐξαιτούσης τὸν Ἰσραήλ· μετὰ γάρ τοι τὸν τοῦ σωτῆρος σταυρὸν, ταῦτα συνέβη
A. f. 268. b. παθεῖν αὐτούς. — Οὐ συνίεσαν δὲ οἱ μαθηταὶ τῶν εἰρημένων τὴν δύναμιν, ἀλλὰ περὶ συντελείας τοῦ αἰῶνος εἰρῆσθαι νομίσαντες, ἤροντο πότε ταῦτα ἔσται, καὶ τί τὸ σημεῖον ὅταν μέλλῃ γίνεσθαι; τί οὖν ὁ Χριστός; ἕπεται τῷ σκοπῷ τῶν προσαιτούντων τὴν πεῦσιν, καὶ ἀφίησι μὲν τέως τοὺς περὶ τῆς ἁλώσεως τῆς Ἱεροσολύμων λόγους· τοὺς δὲ περὶ συντελείας τοῦ παρόντος αἰῶνος ὑφαίνει, καί φησιν ὅτι πρὸ τῆς ἐξ οὐρανῶν αὐτοῦ καθόδου, προδραμοῦνταί τινες ψευδόχριστοι καὶ ψευδοπροφῆται, τὸ αὐτοῦ πρόσωπον ἑαυτοῖς περιπλάττον-

Cap. XXI.

Respiciens autem vidit eos qui mittebant dona sua in gazophylacium divites.

Dixit alicubi Servator: beati misericordes (eleemosynarii) quoniam ipsi misericordiam consequentur. Hos spectat deferentes dona sua in gazophylacium. Sane, utpote ex multis opibus, multa verisimiliter erant quae a singulis offerebantur; sed eadem vicissim exigua, et manu offerentium indigna. Mox post illos muliercula gravi paupertate laborans, symbolam suam conferebat quam vix proprio sudore corraserat, vilissimam scilicet unius diei alimoniam. Obtulit itaque duos obolos, victum quodammodo suum proiiciens. O insperatum miraculum! Quae alienam semper misericordiam implorabat, nunc mutuatur Deo, fructiferam illi ipsam quoque efficiens paupertatem. Vincit ergo reliquos, iustaque Dei sententia coronatur.

Et quibusdam dicentibus de templo, quod bonis lapidibus et donis ornatum esset etc.

Demonstrabant nonnulli Christo templi magnum aedificium, et donorum splendorem, putantes fore ut ipse quoque una cum illis id spectaculum miraretur, qui ceteroqui Deus erat caelique dominator. At is omisso de rebus his sermone, praedixit potius templum statuto tempore funditus eversum iri, cum universa urbe Hierusalem, a Romanorum exercitu, dominicae necis poenas ab Israhelitis exposcente. Etenim post Servatoris crucifixionem haec illis mala perpeti contigit. — Non intellexerunt autem dictorum vim discipuli, sed de consummatione saeculi locutum illum existimantes, sciscitabantur quandonam essent haec eventura, quodve eius rei indicium foret? Quid ergo Christus? interrogantium menti se accommodat, omissoque deinceps de Hierosolymorum excidio sermone, pergit dicere de praesentis saeculi consummatione, aitque ante suum de caelo reditum, praecursuros aliquos pseudochristos et pseudoprophetas, qui perso-

nam eius simulabunt; quibus non sit credendum. Voluit quidem unigenitum Dei Verbum, ut terrarum orbem salvaret, nativitatem quoque carnalem ex muliere perpeti. Erat haec autem in eo exinanitio et humiliatio. Tamquam igitur ad exinanitionem sponte demissus, latere volebat. Itaque et apostolos increpuit ante venerandam crucifixionem, quominus ipsum manifestum facerent. Nam secreto indigebat ratio incarnationis, ut in adorabili cruce patiens tamquam homo mortem destrueret, et ab universali tyrannide Satanam depelleret. Secundus autem de caelo adventus, haud clam ut primus, sed illustris plenusque terroris erit. Descendet enim stipantibus sanctis angelis, et cum patris Dei maiestate, ut mundum iusto iure iudicet. Itaque siquando pseudochristi aut pseudoprophetae exsurgent, quominus eos sectemini cavete. – Vel etiam communem finem dicit, atque universi mundi consummationem. – Manifesta atque evidentia signa dat mundi consummationis; nam bella erunt, inquit, seditiones, fames, et de caelo terriculamenta. Etenim ut alius evangelista dicit, stellae omnes cadent, et caelum ceu liber convolvetur, virtutes caelorum commovebuntur. – Interponit Servator hierosolymitani excidii narrationem, sermonemque permiscet dicens:

Sed ante haec omnia iniicient vobis manus suas, et persequentur etc.

Ante enim temporum consummationem, capta est Iudaeorum regio, invadente eam Romanorum exercitu, combustum est templum, regalia illorum palatia eversa, legalisque cultûs ius cessavit. Sed prius quam haec evenirent, persecutionem experti sunt a Iudaeis beati discipuli, coniecti in vincula, pertracti ad iudices, et regibus praesentati. Missus est ergo Romam Paulus, qui et ante Festum constiterat atque Agrippam. Verumtamen haec eis evenerunt in testimonium, id est ad testimonii gloriam, quaecumque sunt passi.

τες, οἷς οὐ χρὴ πείθεσθαι· ἠθέλησε μὲν γὰρ
ὁ μονογενὴς τοῦ θεοῦ λόγος, ἵνα σώσῃ τὴν ὑπ'
οὐρανὸν, καὶ γέννησιν ὑπομεῖναι τὴν κατὰ σάρκα
ἐκ γυναικός· ἦν δὲ τὸ χρῆμα αὐτῷ κένωσις
καὶ ταπείνωσις· ὡς οὖν ἑαυτὸν καθεὶς εἰς κέ-
νωσιν λανθάνειν ἠξίου· καὶ γοῦν ἐπετίμα τοῖς
ἀποστόλοις πρὸ τοῦ τιμίου σταυροῦ, ἵνα μὴ φα-
νερὸν αὐτὸν ποιήσωσιν· * ἐδεῖτο γὰρ τοῦ λα- * Matth. XVII. 9.
θεῖν τῆς μετὰ σαρκὸς οἰκονομίας ὁ τρόπος, ἵνα
καὶ τὸν τίμιον ὑπὲρ ἡμῶν ὑπομείνας σταυρὸν ὡς
ἄνθρωπος, καταργήσῃ τὸν θάνατον, καὶ τῆς
κατὰ πάντων τυραννίδος ἀποσοβήσῃ τὸν σα-
τανᾶν· ἡ δὲ δευτέρα καὶ ἐξ οὐρανοῦ κατα-
φοίτησις, οὐ λεληθότως ἔσται καθὰ καὶ πρὸ
τούτου, ἀλλ' ἐπίσημός τε καὶ φόβου μεστή·
καταβήσεται γὰρ δορυφορούντων αὐτὸν τῶν
ἁγίων ἀγγέλων, καὶ ἐν τῇ δόξῃ τοῦ θεοῦ καὶ
πατρὸς, ἵνα κρίνῃ τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ·
οὐκοῦν ὅταν τινες ἐγερθῶσι ψευδόχριστοι καὶ
ψευδοπροφῆται, μὴ πορευθῆτε ὀπίσω αὐ-
τῶν. – Ἢ καὶ τέλος τὸ κοινόν φησι, καὶ τὴν v. 9. A. f. 269.
παγκόσμιον συντέλειαν. – Δίδωσι σημεῖα C. f. 151. v. 10.
σαφῆ τε καὶ ἐναργῆ τῆς συντελείας τοῦ κόσμου·
πόλεμοι γὰρ ἔσονται φησὶν καὶ καταστασίαι,
καὶ λιμοὶ καὶ φόβητρα ἀπ' οὐρανοῦ· ὡς γὰρ
ἕτερος φησὶ τῶν εὐαγγελιστῶν *, πάντα τὰ * Matth. XXIV. 29. et Marc. XIII.
ἄστρα πεσεῖται, εἱλιχθήσεται ὁ οὐρανὸς ὡς 25.
βιβλίον, αἱ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν σαλευθή-
σονται. – Διὰ μέσου μέν τοι τίθησιν ὁ σω-
τὴρ τὰ περὶ τῆς ἁλώσεως τῶν Ἱεροσολύμων,
καὶ τὸν λόγον κεράννυσι λέγων·

Πρὸ δὲ τούτων πάντων ἐπιβαλοῦσιν ἐφ' ὑμᾶς τὰς v. 12.
χεῖρας αὐτῶν καὶ διώξουσι κ. τ. λ.

Πρὸ γὰρ τῶν τῆς συντελείας καιρῶν, ἥλω C. f. 151.
μὲν ἡ τῶν Ἰουδαίων χώρα, καταδραμούσης D. f. 19. b
αὐτὴν τῆς Ῥωμαίων στρατιᾶς, ἐμπέπρησται
δὲ ὁ ναὸς, κατεσείσθη τὰ παρ' αὐτοῖς βα-
σίλεια, πέπαυται τῆς κατὰ νόμον λατρείας ἡ
δύναμις· πρὶν δὲ ταῦτα συμβῆναι, ἐδιώχθη-
σαν παρ' αὐτῶν οἱ μακάριοι μαθηταὶ, δεσ-
μῶται γεγόνασι, ἤχθησαν ἐπ' ἄρχοντας,
ἐπέμφθησαν ἐπὶ βασιλέας· ἀπεστάλη γοῦν
ὁ Παῦλος εἰς Ῥώμην πρὸς Καίσαρα, καὶ
Φήστῳ παρέστη καὶ Ἀγρίππᾳ· πλὴν γέγονεν
αὐτοῖς εἰς μαρτύριον, τουτέστιν εἰς μαρτυ-
ρίου δόξαν, τὰ ἐπενηνεγμένα.

V. 14. Θέσθε οὖν εἰς τὰς καρδίας ὑμῶν μὴ προμελετᾷν ἀπολογηθῆναι.

C. f. 151. D. f. 69. b. Παρεγγυᾷ ὅτι μὴ προμελετᾶτε μέλλοντες ἀπολογεῖσθαι· λήψεσθε γάρ φησι παρ' ἐμοῦ σοφίαν καὶ γλῶσσαν ἄμαχον καὶ ἀκαταγώνιστον τοῖς ἀντικειμένοις ὑμῖν· ἀποκείρων δὲ καὶ τῆς ἀνθρωπίνης μικροψυχίας τὰς ἀφορμὰς, παραδοθήσεσθαι φησὶν αὐτοὺς παρὰ
V. 1.. τῶν οἰκειοτάτων, πλὴν ὅτι πάντη τε καὶ πάντως σωθήσονται παρ' αὐτοῦ· ἐπάγει γοῦν· παραδοθήσεσθε δὲ καὶ ὑπὸ γονέων καὶ ἀδελ-
V. 1.. A. f. 270. C. f. 1 1. φῶν καὶ φίλων καὶ τῶν ἐκ γένους· πλὴν ὅτι πάντη τε καὶ πάντως σωθήσονται παρ' αὐτοῦ· θρὶξ γὰρ ἐκ τῆς κεφαλῆς ὑμῶν οὐκ ἀπολεῖται φησί· σαφεστέραν δὲ ποιῶν τὴν προαγόρευσιν τῆς ἁλωσέως, ἐπάγει· ὅταν δὲ ἴδητε κυκλουμένην ὑπὸ στρατοπέδων τὴν Ἱερουσαλὴμ, τότε γνῶτε ὅτι ἤγγικε ἡ ἐρήμωσις αὐτῆς· εἶτα μεθίστησι πάλιν τοὺς λόγους ἐπὶ τὸν τῆς συντελείας καιρόν. — Γέγραπται ἐν ταῖς
* Act. XI. 28. πράξεσιν *, ὅτι μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἐγένετο λιμὸς μέγας ἐπὶ Κλαυδίου καίσαρος, καὶ σεισμοὶ πολλοὶ ἐγένοντο. — Ἃ γὰρ ἑωράκατε ἐπ' ἐμοὶ γινόμενα, προσδοκήσατε καὶ ἐφ' ὑμῖν.

Ponite ergo in cordibus vestris, non praemeditari quemadmodum respondeatis.

Hortatur, ut ne velint praemeditari quid responsuri sint. A me enim accipietis inquit sapientiam, linguamque invictam, et adversariis vestris insuperabilem. Tum et humanae pusillanimitatis occasionem praecidens, ait eos traditum iri a suis proximis, sed tamen ab ipso omnino fore salvandos. Pergit itaque dicere: trademini etiam a parentibus ac fratribus et amicis atque agnatis. Verumtamen incolumes illos se praestiturum adfirmat. Capillus enim, inquit, de capite vestro non peribit. Manifestiorem autem inferens excidii praedictionem, addit: quum vero videritis circumdari ab exercitu Hierusalem, tunc scitote proximam esse vastitatem eius. Deinde transfert denuo sermonem ad tempus consummationis. — Scriptum est enim in Actibus, post Domini resurrectionem, magnam sub Claudio Caesare famem extitisse: multique etiam terrae motus fuerunt. — Quae enim in me facta vidistis, vobismet pariter expectate.

V. 26. Ἐπὶ τῆς γῆς συνοχὴ ἐθνῶν.

B. f. 14. b. Ἀρχομένης γὰρ ὥσπερ τῆς κτίσεως ἐναλλάττεσθαι, συνοχή τις ἔσται δεινὴ καὶ ἀπόψυξις εἰς θάνατον· τὸ γὰρ ἐπερχόμενον ἀφόρητον δεῖμα πολλοῖς ἀρκέσει πρὸς ὄλεθρον.

In terris pressura gentium.

Cum res creatae incipient velut immutari, tunc pressura quaedam fiet et exanimatio ad mortem usque. Nam superveniens intolerabilis pavor multis sufficiet ad interitum.

V. 27. Τότε ὄψονται τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐρχόμενον ἐν νεφέλῃ.

A. f. 27.. C. f. 151. b. E. f. 71.. * Matth. XXIV. 30. et Marc. XIII. 26. Πῶς δὲ ἐλεύσεται; πῶς ἥξει ὡς αὐτὸς ἐδήλωσεν (καὶ) ἀλλαχοῦ λέγων· * καὶ τότε ὄψονται τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐρχόμενον ἐν νεφέλαις, μετὰ δυνάμεως καὶ δόξης πολλῆς· ἐλεύσεται γὰρ οὐκέτι ἐν ὑφέσει οὐδὲ ἐν μικροπρεπείᾳ τῇ καθ' ἡμᾶς, ἀλλ' ἐν δόξῃ καὶ δυνάμει θεότητος· κατ' ἀμφοτέρων δὲ ἀκούσῃ τὸ πολλῆς· μετὰ δυνάμεως γὰρ πολλῆς καὶ δόξης πολλῆς τὴν δευτέραν αὐτοῦ ποιήσεται θεοφάνειαν, ἐπεὶ τὴν προτέραν μετὰ ἀσθενείας καὶ ἀτιμίας ἐποιήσατο, ὅσον τὸ κατὰ τοῖς πολλοῖς ὁρώμενον· διὰ τί δὲ ἐν νεφέλῃ; ὅτι οὕτως ἀεὶ φαίνεται ὁ θεός· νεφέλη

Tunc videbunt filium hominis venientem in nube.

Quomodo veniet? Nempe aderit quomodo ipsemet alibi quoque dixit: et tunc videbunt filium hominis venientem in nubibus, cum virtute et gloria multa. Veniet enim nequaquam demissus et humilis humano more, sed cum gloria ac virtute deitatis. Porro de utraque qualitate vocabulum « multa » intelliges: nam et multa cum virtute, et simul multa cum gloria secundam faciet theophaniam, quandoquidem primam cum infirmitate et obscuritate fecit, quantum quidem vulgo visum est. Cur autem in nube? quia sic apparere so-

let Deus: nubes enim et caligo circa eum sunt. Item: Dominus sedet in nube levi. Et rursus: qui ponit nubem ascensum suum. Item: nubes eripuit eum ab oculis ipsorum. Item: sicuti filius hominis veniens in nubibus. Sic videlicet eum vidit Daniel. Sic et tum veniet haud latenter, sed uti Deus et dominus cum gloria Deo digna, atque omnia in melius reformabit. Reviviscent enim mortui, exuetque corruptionem terrenum corpus his passionibus olim obnoxium; induetque immortalitatem, Christo eiusdem datore, et eos qui ipsi credunt conformes efficiente corpori gloriae suae. Quare et rem huiusmodi redemptionem nostram appellat dicens: his autem fieri incipientibus, respicite et levate capita vestra, quoniam appropinquat redemptio vestra. – Veluti enim si quis dicat de homine, quod a patre acceperit animal esse rationale, hoc ipso eundem significat rationalem genitum a rationali; sic etiam unigenitus de Deo Deus, ex eo qui universum iudicat mundum iudex processit. Nec quia omne iudicium commisit filio pater, idcirco dominatione minutus est: indivisus enim a Deo unigenitus est, sicuti lux a sole. Inest enim ipsi naturaliter; ita ut omnia quae pater habet, filii sint; et vice versa.

Videte ficulneam et omnes arbores etc.

Exposita ficulneae parabola, statim addit: cognoscite prope adesse regnum Dei. Hoc autem docet, quia nondum ad supremum finem res devenerant, dum haec dicerentur, sed tamen ad terminum properabant, sicut ad fructum gignendum properat ficulnea, cum ramos mollit et folia germinat; ita Domini praesentia quemlibet principatum ac potestatem perimens, regno Dei orbem terrarum parat. Deinde ait: amen dico vobis, non praeteribit generatio haec, donec omnia fiant. Generationem vero dicit non viventes tunc homines, sed moribus similes. Dum autem dicit fieri non posse ut verba eius praetereant,

γὰρ καὶ γνόφος κύκλῳ αὐτοῦ· * καὶ, κύριος κάθηται ἐπὶ νεφέλης κούφης· * καὶ πάλιν· ὁ τιθεὶς νέφος τὴν ἐπίβασιν αὐτοῦ· * καὶ, νεφέλη ὑπέλαβεν αὐτὸν ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν· * καὶ, ὡς υἱὸς ἀνθρώπου ἐρχόμενος ἐπὶ τῶν νεφελῶν· * οὕτω γοῦν αὐτὸν καὶ Δανιὴλ θεωρεῖ· οὕτω καὶ τότε ἐλεύσεται οὐ λεληθότως, ἀλλ᾽ ὡς θεὸς καὶ κύριος ἐν δόξῃ θεοπρεπεῖ, καὶ πάντα μεταστήσει πρὸς τὸ ἄμεινον· ἀναβιώσονται γὰρ οἱ νεκροὶ, καὶ ἀποδύσεται τὴν φθορὰν τὸ ἐκ γῆς τοῦτο εὐάλωτον τοῖς πάθεσι σῶμα· ἐνδύσεται δὲ τὴν ἀφθαρσίαν, Χριστοῦ νέμοντος αὐτὴν, καὶ συμμόρφους τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ τοὺς εἰς αὐτὸν πιστεύοντας ἀποφαίνοντος· διὸ καὶ ἀπολύτρωσιν ἡμῶν αὐτὸς τὸ πρᾶγμα καλεῖ, λέγων· ἀρχομένων δὲ τούτων γίνεσθαι, ἀνακύψατε καὶ ἐπάρατε τὰς κεφαλὰς ὑμῶν, διότι ἐγγίζει ἡ ἀπολύτρωσις ὑμῶν. — Ὥσπερ γὰρ εἰ λέγοι τὶς περὶ ἀνθρώπου, ὅτι παρὰ τοῦ πατρὸς ἔλαβε τὸ λογικὸς εἶναι, ἐκ λογικοῦ σημαίνει καὶ αὐτὸν λογικὸν γεννηθῆναι, οὕτω καὶ ὁ μονογενὴς ἐκ θεοῦ θεὸς, καὶ ἐκ τοῦ κρίνοντος πᾶσαν τὴν γῆν προῆλθε κριτής· καὶ οὐκ ἐπειδὴ πᾶσαν τὴν κρίσιν δέδωκεν τῷ υἱῷ ὁ πατὴρ, αὐτὸς τῆς δεσποτείας ἐψίλωται· ἀχώριστος γὰρ ὁ μονογενὴς τοῦ θεοῦ, ὡς τὸ φῶς τοῦ ἡλίου· ἔστι γὰρ ἐν αὐτῷ φυσικῶς· καὶ πάντα ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ, τοῦ υἱοῦ ἐστι, καὶ ἀνάπαλιν.

* P… * I… * Ps. CIII. 3. * Act. I. 9 * Dan. VII. 13.

Ἴδετε τὴν συκῆν καὶ πάντα τὰ δένδρα. v. 2…

Εἰπὼν τὴν παραβολὴν τῆς συκῆς, εὐθέως ἐπάγει· γινώσκετε ὅτι ἐγγύς ἐστιν ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ· τὸ δὲ τοιοῦτο διδάσκει, ὅτι οὔπω πρὸς τὸ ἔσχατον τέλος ἥκει τὰ πράγματα, τούτων γινομένων, ἀλλ᾽ ὁδεύει πρὸς τὸ τέλος ἤδη, καθάπερ ἐπὶ τὸν καρπὸν ὁδεύει ἡ συκῆ τοὺς κλάδους ἀπαλυνομένη, καὶ τὰ φύλλα ἐκφύουσα· οὕτω γὰρ δὴ καὶ ἡ τοῦ κυρίου παρουσία καταργοῦσα πᾶσαν ἀρχὴν καὶ ἐξουσίαν, παρασκευάζει τῇ βασιλείᾳ τοῦ θεοῦ· εἶτα φησίν· ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι οὐ (v. 32.) μὴ παρέλθῃ γενεὰ αὕτη, ἕως ἂν πάντα γένηται· γενεὰν δέ φησι, οὐ τοὺς τότε ἀνθρώπους ἀλλὰ τοὺς ὁμοίους τῷ τρόπῳ· ἐν δὲ τῷ λέγειν, ὅτι ἀδύνατον τοὺς λόγους παρελ- (v. 33.)

θεῖν, καὶ τὴν τῶν στοιχείων συντέλειαν προαγορεύει ἤδη· ἀδύνατον γάρ, φησιν, τοὺς λόγους μου παρελθεῖν, καί τοι καὶ τῶν στοιχείων παρερχομένων· ἐγὼ μὲν γὰρ ἀληθεύων, ὅτι ἥξει ἡμέρα, καὶ ταῦτα γενήσεται, καὶ οὐκ
v. 34. ἐγχωρεῖ μὴ γενέσθαι ἃ λέγω· προσέχετε δέ, φησιν, μὴ βαρηθῶσιν ὑμῶν οἱ τῆς διανοίας ὀφθαλμοί· μέριμνα γὰρ βιωτικὴ καὶ κραιπάλη καὶ μέθη ἐξορίζει τὴν σύνεσιν, καὶ τὴν εἰς θεὸν πίστιν καὶ φόβον ἀμαυροῖ· χρεία οὖν ἀγρυπνίας τοιαύτης καὶ προσοχῆς, ἵνα μὴ αἰφνίδιος ἐπέλθῃ ἡ ἡμέρα ἐκείνη ὥσπερ παγὶς πρὸς ὑμᾶς μηδὲν ὠφεληθέντας ἐκ τοῦ προακηκοέναι.

elementorum quoque consummationem praedicit. Impossibile est enim sermones meos praeterire, quamquam ipsa elementa praetereunt. Ego enim vere dico, diem adfore, quo haec evenient; et quae dico, impossibile est quominus fiant. Cavete, inquit, ne vestrae mentis oculi graventur. Nam mundana sollicitudo, crapula, ebrietas, sapientiam expellunt, fidemque erga Deum atque eius timorem labefactant. Opus est igitur vigilantia tanta atque attentione, ut subitanea nobis non superveniat illa dies, tamquam laqueus, si nihil nos iuverit praevia notitia.

v. 37. *Ἦν δὲ τὰς ἡμέρας ἐν τῷ ἱερῷ διδάσκων.*

Erat autem diebus docens in templo.

A. f. 273 Τίνα δὲ ἦν ἃ ἐδίδασκεν, ἢ πάντως που τὰ ὑπὲρ τὴν νομικὴν λατρείαν; ἐνειστήκει γὰρ καιρὸς τοῦ τὴν σκιὰν μεταπλάττεσθαι εἰς ἀλήθειαν· ὁ δὲ ὄχλος ἥδιστα ἠκροᾶτο· τεθαυμάκασι γὰρ αὐτὸν πλειστάκις, ὅτι ἐν ἐξουσίᾳ
* Luc. IV. 32. ἦν ὁ λόγος αὐτοῦ· * ὡς αὐτὸς γὰρ ὑπάρχων ὁ πάλαι λαλῶν διά τε Μωϋσέως, καὶ τῶν προφητῶν, καὶ τῶν ὅλων κύριος, μεθίστη μετ' ἐξουσίας πρὸς τὴν πνευματικὴν λατρείαν τὰ ἐν τύποις κεχρησμῳδημένα· ηὐλίζετο γε μὴν εἰς τὸ ὄρος τῶν ἐλαιῶν, τοὺς ἐν τῇ πόλει θορύβους παραιτούμενος, ἵνα ἡμῖν κἂν τούτῳ γένηται τύπος· τῷ γε μὴν ὄχλῳ ὀρθρίζοντι
* Ps. XLII. 2. πρὸς αὐτὸν, προσῆκε λέγειν τὸ τοῦ Δαβίδ· * ὁ θεός ὁ θεός μου, πρὸς σὲ ὀρθρίζω, ἐδίψησέ σε ἡ ψυχή μου. — Περὶ τῆς ἑορτῆς τῶν ἀζύμων ὅτι ἤγγιζε, καὶ ὅτι ἐζήτουν οἱ ἀρχιερεῖς ἀνελεῖν αὐτὸν, καὶ ὅτι εἰσῆλθεν ὁ σατανᾶς εἰς τὸν Ἰούδαν, καὶ ὅτι συνεφώνησε τοῦ παραδοῦναι αὐτὸν, καὶ ὅτι ἐζήτει ἐπὶ τοῦτο εὐκαιρίαν, ἕως “ καὶ οἱ δώδεκα ἀπόστο-
* Luc. XXII. 14. λοι σὺν αὐτῷ * ” προεγράφη εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον.

Quaenam porro docebat, nisi quae legalem cultum exsuperabant? Iam instabat tempus umbram in veritatem commutandi. Saepe illum admiratae fuerant turbae, quod potestativus esset eius sermo: quippe quum ipse idem esset per Moysem olim locutus et per prophetas; atque omnium rerum dominus, nunc pro sua potestate ad spiritalem cultum illa in figuris praedicta convertebat. Morabatur autem in olearum monte, urbis tumultum vitans, ut nobis huius rei quoque exemplum praeberet. Iamvero populum qui ad eum manicabat, decebant illa Davidis verba: Deus, Deus meus, ad te de luce vigilo. Sitivit te anima mea. – De appropinquante azymorum festo, et quod pontifices Christum necare satagebant, et quod in Iudam Satanas introierit, quodque ille Iesum tradere pactus sit, cuius rei exsequendae opportunitatem quaerebat, usque ad verba « et duodecim apostoli cum eo » de his inquam nos in commentariis ad Matthaeum iam scripsimus.

ΚΕΦ. ΚΒ'.

v. 1. *Ἤγγιζε δὲ ἡ ἑορτὴ τῶν ἀζύμων, ἡ λεγομένη πάσχα.*

Θέα δὲ ὅτι ἄνωθεν ἡμῖν ὁ σωτὴρ ἐνομοθέτει τὰ κάλλιστα καὶ τὰ συμφέροντα, καὶ διὰ νόμου καὶ προφητῶν σύμβουλος ἡμῖν ἀγαθὸς εἰς σωτηρίαν ἐγίνετο· ἀλλὰ τότε μὲν δι' αἰ-

Cap. XXII.

Appropinquabat autem dies festus azymorum, qui dicitur pascha.

Animadverte, quod in superioribus Servator nobis optimas tradidit perutilesque institutiones, et per legem atque prophetas bonus nobis consiliarius fuit ad salu-

tem. Sed tunc quidem in aenigmate et umbra propter audientium infirmitatem; nunc vero nudam nobis exponit veritatem, ipsamque rerum in medium producit spectandam imaginem. Oportebat sane per famulos ministrari figuras; per universalem vero dominum, veritatem: namque et ipsemet de se dixit: ego sum veritas. Iam vero umbra discussa, succedat deinceps veritas et rei vis. Appareat iam typus splendidior iis quae in aenigmate dicta fuerunt. Iudaei itaque falluntur et errant dum adhuc azymos panes apponunt. Neque audiunt Paulum dicentem: esca nos non commendat Deo, et reliqua. Neque item Servatori auscultant: nescitis, quia omne quod in os intrat, in ventrem vadit, et in secessum emittitur? Nos autem spiritalia spiritalibus comparamus; fermenti instar, malitiam vitantes, et operibus bonis studentes; ut cum Christo in superna regione, in caelesti Hierusalem, stationem habeamus; quam Isaias admirans aiebat, nos veluti alloquens qui in illa urbe futuri sumus: « oculi tui videbunt Hierusalem: urbs haec opulenta est, tabernaculum immobile, cuius funiculi non rumpentur. » Etenim humanum quidem gaudium brevi subsistit, quia parva interveniente conversione abrumpitur. At vero caelestes stationes, bonaque illarum, validum habent vigorem Dei voluntate firmatum. Ut ergo in tam admirandis stationibus habitemus, et sollemne cum Christo festum agamus, purum peragamus ieiunium, haud equidem virtutem eius cibo componderantes, sed tamquam a superflua mensa abstinentes, atque a deliciis aliis et vitiorum varietate refugientes.

Misit Petrum et Iohannem dicens: euntes parate nobis pascha, ut manducemus.

Sollemnitatis illius tempus dicebatur phasec, quo vocabulo significatur transitus. Sicut ergo Aegyptiorum servitute li-

νίγματος καὶ σκιᾶς, διὰ τὴν τῶν ἀκροωμένων
ἀσθένειαν· νυνὶ δὲ γυμνὴν ἡμῖν παρατιθεὶς τὴν
ἀλήθειαν, καὶ αὐτὴν τῶν πραγμάτων εἰς μέσον
ἄγει τὴν εἰκόνα· ἔδει γὰρ ὄντως διὰ μὲν τῶν θερα-
πόντων διακονεῖσθαι τοὺς τύπους διὰ δὲ τοῦ πάν-
των δεσπότου τὴν ἀλήθειαν· ἐπεὶ καὶ αὐτὸς ἦν ὁ
λέγων περὶ ἑαυτοῦ, ἐγώ εἰμι ἡ ἀλήθεια· * — * Ioh. XIV. 6
ἀποκεκινημένης τοιγαροῦν τῆς σκιᾶς, εἰσίτω
λοιπὸν ἡμῖν τῆς ἀληθείας ἡ δύναμις· φαινέσθω
τῶν δι᾽ αἰνίγματος εἰρημένων ὁ τύπος ἐναργέ-
στερος· Ἰουδαῖοι μὲν οὖν σφάλλονται καὶ πλα-
νῶνται, καὶ τῶν δεόντων ἐκπίπτουσι λογισμῶν,
ἀζύμους ἄρτους παρατιθέμενοι· οὐκ ἀκούουσι
δὲ ὡς εἰκὸς τοῦ Παύλου λέγοντος· * βρῶμα ἡμᾶς — * I. Cor. VIII. 8.
οὐ παρίστησι τῷ θεῷ, καὶ τὰ ἑξῆς· οὐδὲ τοῦ
σωτῆρος· * οὐκ οἴδατε ὅτι πᾶν τὸ εἰσερχό- — * Matth. XV. 17.
μενον εἰς τὸ στόμα, εἰς τὴν κοιλίαν χωρεῖ, καὶ
εἰς ἀφεδρῶνα ἐκβάλλεται; ἡμεῖς δὲ πνευ-
ματικοῖς (1) τὰ πνευματικὰ συγκρίνομεν· * — * I. Cor. II. 13.
ὡς ζύμην, τὴν κακίαν ἀποφεύγοντες, καὶ
πράξεις ἀγαθὰς ἐπιτηδεύοντες, ἵνα σὺν
Χριστῷ ὡς ἐν ἀνωγαίῳ εἰς τὴν ἄνω Ἱερουσαλὴμ
ἀνακλιθησόμεθα· ἣν Ἡσαΐας ἀποθαυμάζων
ἔλεγεν, ὡς πρὸς ἡμᾶς τοὺς μέλλοντας εἰς ἐκεί-
νην ἔσεσθαι τὴν πόλιν· “ * οἱ ὀφθαλμοί σου ὄψον- — * Is. XXXIII. 20.
ται Ἱερουσαλήμ· πόλις πλουσία, σκηναὶ αἳ οὐ
μὴ σεισθῶσιν, οὐδὲ τὰ σχοινία αὐτῆς οὐ μὴ
διαρραγῶσιν· ” ἡ μὲν γὰρ παρὰ ἀνθρώποις εὐ-
θυμία, εἰς ὀλίγον ἀντέχει, ἀπορρήγνυται δὲ
ὀλίγης τινὸς μεταξὺ γινομένης μεταβολῆς·
αἱ δὲ ἐν τοῖς οὐρανοῖς μοναὶ καὶ τὸ παρ᾽ αὐ-
ταῖς ἀγαθὸν, γενναῖον ἔχει τὸν τόνον, τῇ τοῦ
θεοῦ βουλήσει διακρατούμενον· ἵνα τοίνυν ἐν
ταῖς οὕτω ἀξιαγάστοις καταλύσωμεν μοναῖς,
καὶ συνεορτάσωμεν τῷ Χριστῷ, καθαρὰν ἐπι-
τελέσωμεν τὴν νηστείαν, μὴ βρωμάτων συμ-
μετροῦντες αὐτῆς τὴν δύναμιν, ἀλλ᾽ ὥσπερ
ἀναχωροῦμεν περιέργου τραπέζης, καὶ τῆς ἄλλης
τρυφῆς ἀναχωρήσωμεν καὶ ποικιλίας κακῶν.

Ἀπέστειλε Πέτρον καὶ Ἰωάννην εἰπών· πορευθέντες ἑτοιμάσατε ἡμῖν τὸ πάσχα, ἵνα φάγωμεν. — v. 8.

Φασὲκ ὁ τῆς ἑορτῆς ὠνομάζετο καιρὸς, — A. f. 278. b.
δηλοῖ δὲ διάβασιν· ὥσπερ οὖν τῆς Αἰγυπτίων
δουλείας ὁ Ἰσραὴλ ἀπηλλάττετο, εἰς τὴν τῆς

(1) Cod. πνεύματι tantummodo, ita ut sensus fere fieret: *nos autem spiritu spiritalia discernimus.*

ἐπαγγελίας ἐρχόμενος γῆν, διὰ θαλάσσης μέσης βαδίζων ἀβρόχῳ ποδὶ, οὕτω καὶ ἡμᾶς δεῖ καθάπερ τινα θάλατταν διαπεραιοῦσθαι νεανικῶς, τὸ εἰκαῖον τοῦ παρόντος βίου περισπασμόν· διαβαίνομέν γε μὴν ἐκ φιλοσαρκίας εἰς ἐγκράτειαν, ἐξ ἀγνωσίας τῆς πάλαι εἰς θεογνωσίαν τὴν ἀληθῆ, ἐκ θανάτου
A f. 279. D f. 72. εἰς ἀφθαρσίαν. — Ἴδωμεν τοὺς τύπους τιμῶσαν ἔτι τὴν ἀλήθειαν (1)· ἐλθούσης γάρ φησι τῆς ἡμέρας, καθ' ἣν ἔδει θύεσθαι τὸ πάσχα, δύο τινὰς ἀπολεγέδην τῶν ἁγίων ἀποστόλων, ἦσαν δὲ Πέτρος καὶ Ἰωάννης, πέπομφεν ἐν τῇ πόλει, εἰπὼν αὐτοῖς τὰ προγεγραμμένα· καί τοι τί δή ποτε οὐ τὸν ἄνθρωπον ἐναργῶς καταμεμήνυκε (2) τοῖς ἀπεσταλμένοις; οὐ γὰρ ἔφη πρὸς τὸν δεῖνα τυχὸν; ἀλλὰ σημεῖον δέδωκεν, ἄνθρωπον ἁπλῶς κεράμιον σκεῦος πεφορτισμένον· τί οὖν πρὸς τοῦτο φαμέν; ἤδη τοῖς Ἰουδαίοις ὑποσχόμενος ἦν ὁ προδότης παραδώσειν αὐτόν· ἵνα τοίνυν μὴ μάθῃ τὸν ἄνθρωπον, καὶ δραμὼν ἀπαγγείλῃ τοῖς μισθωσαμένοις, δίδωσι σημεῖον· ἔτι γὰρ ἐπλάττετο τὴν μαθητοῦ εὔνοιαν ἔχειν (3), μιαιφονίαν ὠδίνων· ὑπαντήσει γάρ φησιν ὑμῖν ἄνθρωπος κεράμιον ὕδατος βαστάζων· ἢ τάχα που καὶ μυστικόν τι καὶ ἀναγκαῖον διὰ τούτου δηλῶν· ἔνθα γὰρ ἂν εἰσέλθοι τὸ ὕδωρ (4), δῆλον δὲ ὅτι τὸ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος, ἐκεῖ καταλύσει Χριστός· παντὸς γὰρ ἡμᾶς ἀπαλλάττει ῥύπου, ὥστε καὶ ναὸν ἡμᾶς ἅγιον γενέσθαι θεοῦ, καὶ τῆς θείας αὐτοῦ φύσεως κοινωνοὺς διὰ μετοχῆς τοῦ ἁγίου πνεύματος (5)· οὐκ ἂν δὲ ἁμάρτοι
* cod. ἀνάγειον. τίς τοῦ ἀληθοῦς, καὶ ἀγγεῖον * εἶναι λέγων τοῦ ἁγίου πνεύματος, παντὸς ἁγίου ψυχήν· καυχάσθω γάρ φησιν ὁ ἀδελφὸς ὁ ταπει-
* Iac. I. 9. νὸς ἐν τῷ ὕψει αὐτοῦ *.

beratus fuit Israhel, et ad promissionis terram proficiscens, mare medium sicco pede permeavit, ita et nos oportet mare veluti quoddam fortiter transire vanam praesentis vitae agitationem. Transeamus a carnali affectu ad continentiam, ex ignorantia vetere ad veram Dei notitiam, ex morte ad immortalitatem. – Spectemus figuras adhuc a veritate honorari. Adveniente, inquit, die quo pascha immolari oportebat, electos duos de sanctis apostolis, Petrum ac Iohannem, misit ad urbem, dicens iis quae supra scripsimus verba. Cur autem hominem haud nominatim missis denotavit? Non enim dixit ite ad illum ·N· sed indicium fecit, hominem dicens simpliciter fictile vas gestantem. Quid ergo ad hoc dicimus? Nuper Iudaeis promiserat se Iesum traditurum proditor. Ne hic ergo hominem praedictum resciret, statimque accurrens iis denotaret qui se mercede conduxerant, indicium illud dedit. Nam Iudas discipuli adhuc benivolentiam simulabat, cum tamen homicidium iam parturiret. Occurret, inquit, vobis homo aquae amphoram ferens. Fortasse etiam arcanum aliquod dogma hoc dicto demonstrat. Nam quò ingreditur aqua, sancti videlicet baptismi, illic diversatur Christus: etenim baptismus omni nos inquinamento mundat, ita ut sanctum Dei templum fiamus, divinaeque eiusdem naturae communicemus, per sancti Spiritus participationem. Neque a veritate quis aberraverit, si vas dicat esse Spiritus sancti singulorum sanctorum animam. Glorietur enim inquit (Iac. ap.) frater humilis in exaltatione sua.

(1) Absurda prorsus est Corderii interpretatio huius loci: *typos cognoscimus, veritatem honoremus.* Atqui Cyrillus dicit, Christum qui erat veritas, adhuc voluisse honorare figuram sui, id est pascha quod celebravit.

(2) Perverso rursus sensu Corderius: *cur hominem tam accurate descripsit.*

(3) Male adhuc Corderius referens ad Christum verba: *sciebat enim et deflebat amentiam discipuli* (ἄνοιαν pro εὔνοιαν.) Invitus equidem haec coarguo; sed interpretationis meae diversitatem comprobare identidem apud hellenismi imperitos necesse est.

(4) Non bene Corderius: *huc enim intravit aqua.*

(5) Denuo Cyrillus de baptismi utilitate ac necessitate; quod propter quasdam hodierni temporis sectas, animadvertere non est incongruum.

Et cum facta esset hora discubuit, et duodecim apostoli cum eo.

Apparato a discipulis paschate, convivabatur Christus. Patienter autem erga proditorem se gerens ait: desideravi hoc pascha manducare vobiscum. Quid porro hoc denotat? Tempus observabat proditionis avarus discipulus; sed ne ante paschatis sollemnitatem traderetur ab eo interfectoribus, haud indicavit Servator vel domum vel hominem, apud quem pascha postea celebravit. Igitur cum satis causam demonstrasset cur noluerit manifeste dicere apud quem esset diversaturus; postea tamen dixit: desiderio desideravi hoc pascha manducare vobiscum. Non secus ac si diceret: omne studium contuli, ut proditoris improbitatem latêrem, ne forte intempestivam sustinerem passionem. Verumtamen ulterius non manduco hoc pascha, ante quam idem compleatur in regno Dei. Mos Christo erat Dei regnum nominandi iustificationem in fide, purgationem quae fit per baptismum, et sancti Spiritus participationem, cultusque spiritalis vim. Itaque non gustabo, inquit, huiusmodi pascha, hoc nimirum ex corporali alimonia figuraliter constans, donec compleatur in regno Dei; id est donec adsit tempus, quo regnum Dei annunciabitur. Revera in nobis, qui superiorem legi cultum maluimus, pascha verum completur. Neque agnus de grege sumptus christianos sanctificat, SED IPSE POTIUS CHRISTUS SANCTE IMMOLATUS PER MYSTICAM BENEDICTIONEM, in qua benedicimur et vivificamur. Factus est enim nobis panis vivus, qui de caelo descendit, et vitam mundo dat. – In evangelio secundum Matthaeum ita ponitur: non bibam amodo de hoc genimine vitis, usque in diem illum cum illud bibam vobiscum in regno patris mei.

Spicarum veluti quaedam primitiae, et

Καὶ ὅτε ἐγένετο ἡ ὥρα, ἀνέπεσε, καὶ οἱ δώδεκα ἀπόστολοι σὺν αὐτῷ.

Ἑτοιμάσασι τὸ πάσχα τοῖς μαθηταῖς, (A. f. 279) συνεστιᾶτο Χριστός· ἀνεξικακῶν δὲ τῷ προδότῃ, φησίν· ἐπεθύμησα τοῦτο τὸ πάσχα φαγεῖν μεθ᾽ ὑμῶν· τί δὲ τοῦτο δηλοῖ; καιρὸν ἐζήτει τῆς προδοσίας ὁ φιλάργυρος μαθητής· ἵνα δὴ μὴ πρὸ τῆς ἑορτῆς τοῦ πάσχα τοῖς φονῶσιν αὐτὸν παραδῷ, οὐ διαμεμήνυκεν ὁ σωτὴρ ἢ τὸν οἶκον, ἢ τὸν ἄνθρωπον, παρ᾽ ᾧ τὸ πάσχα πεπλήρωκεν· ἀποδιδοὺς τοιγαροῦν τὴν αἰτίαν τοῦ μὴ θελῆσαι σαφῶς εἰπεῖν τὸν παρ᾽ ᾧ κατέλυσεν, ἐπιθυμίᾳ, φησὶν, ἐπεθύμησα τοῦτο τὸ πάσχα φαγεῖν μεθ᾽ ὑμῶν· ὅμοιον ὡς εἰ λέγοι, πᾶσαν ἐθέμην σπουδὴν, ὅπως ἂν ἰσχύσω λαθεῖν τὴν τοῦ προδόντος ἀνοσιότητα, ἵνα μὴ πρόωρον ὑπομείνω τὸ πάθος· πλὴν, οὐ μὴ φάγω τὸ πάσχα τοῦτο, ἕως οὗ πληρωθῇ ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ θεοῦ· ἔθος δὲ αὐτῷ βασιλείαν θεοῦ ὀνομάζειν τὴν ἐν πίστει δικαίωσιν, τὴν διὰ τοῦ βαπτίσματος κάθαρσιν, καὶ τὴν τοῦ ἁγίου πνεύματος μέθεξιν, καὶ τῆς ἐν πνεύματι λατρείας τὴν δύναμιν· οὐκοῦν οὐ γεύσομαί φησι τοιούτου πάσχα, τοῦ διὰ βρώσεως δηλονότι δηλουμένου τυπικῶς, ἕως οὗ πληρωθῇ ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ θεοῦ· τουτέστιν ἀναδειχθέντος τοῦ καιροῦ, καθ᾽ ὃν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν εὐαγγελίζηται· πληροῦται γὰρ ἐν ἡμῖν τοῖς τὴν ὑπὲρ νόμον τιμῶσι λατρείαν, πάσχα τὸ ἀληθινόν· καὶ οὐκ ἐξ ἀγέλης ἀμνὸς ἁγιάζει τούτους ἐν Χριστῷ, ΑΥΤΟΣ ΔΕ ΜΑΛΛΟΝ ΑΓΙΩΣ ΙΕΡΟΥΡΓΟΥΜΕΝΟΣ ΔΙΑ ΤΗΣ ΜΥΣΤΙΚΗΣ ΕΥΛΟΓΙΑΣ (1), καθ᾽ ἣν εὐλογούμεθα καὶ ζωοποιούμεθα· γέγονε γὰρ ἡμῖν ἄρτος ζῶν, ὁ ἐξ οὐρανοῦ καταβὰς, καὶ ζωὴν διδοὺς τῷ κόσμῳ. – Ἐν τῷ εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον εὐαγγελίῳ οὕτω κεῖται· (C. f. 153.) * οὐ μὴ πίω ἀπάρτι ἐκ τούτου γεννήματος τοῦ ἀμπέλου, ἕως τῆς ἡμέρας ἐκείνης ὅταν αὐτὸ πίνω μεθ᾽ ὑμῶν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ πατρός μου. (* Matth. XXVI. 29.)

Ἀσταχύων γὰρ οἷά τις ἀπαρχὴ, καὶ (A. f. 286.)

(1) Compara sis praeclarum hoc testimonium cum aeque nobili Eusebii caesariensis in magno eius de paschate quod nos edidimus fragmento. Et animadverte sententiam Cyrilli perspiscuam quod reapse missa sit sacrificium, contra heterodoxos illos qui caenam tantummodo appellare volunt.

νέος ὥσπερ καρπὸς ἐν εἴδει δράγματος, νοεῖται Χριστός (1)· ὁ πρωτότοκος ἐκ νεκρῶν, ἡ τῆς ἀναστάσεως καὶ ἡμῖν ὁδὸς, ὁ πάντα πρὸς καινότητα μεταστοιχειῶν, καὶ παλαιότητος ἀπαλλάττων· ἀνεκομίζετο δὲ τὸ δράγμα ἔναντι κυρίου· ἐγηγερμένος γὰρ ἐκ νεκρῶν ὁ Ἐμμανουὴλ ὁ νέος τῆς ἀνθρωπότητος καὶ ὡς ἐν ἀφθαρσίᾳ καρπὸς, ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανὸν, ἵνα ἐμφανισθῇ νῦν ὑπὲρ ἡμῶν τῷ προσώπῳ τοῦ θεοῦ καὶ πατρός· καὶ οὐχὶ δὴ πάντως ἑαυτὸν εἰς ὄψιν ἄγων αὐτοῦ, σύνεστι γὰρ ἀϊδίως καὶ οὐκ ἂν ἀπολιμπάνοιτο τοῦ πατρὸς, ὡς θεός· ὡς ἐν ἑαυτῷ δὲ μᾶλλον εἰς ὄψιν ἄγων ἡμᾶς τοὺς ἔξω προσώπου καὶ ἐν ὀργῇ, διὰ τὴν ἐν Ἀδὰμ παράβασιν (2), καὶ τὴν καθ᾽ ἡμῶν τυραννήσασαν ἁμαρτίαν· ὅρα δὲ ὅπως ἡμῖν ὁ νόμος καὶ τὸν τῇ ἀναστάσει πρέποντα προανετύπου καιρὸν, τουτέστι τὴν τρίτην ἡμέραν· τῇ γὰρ ἐπαύριον τῆς πρώτης φησὶν, ἀνοίσει τὸ δράγμα ὁ ἱερεὺς ἔναντι κυρίου· * εἰσκεκόμικε δὲ
* Lev. XXIII. 11.
παραχρῆμα τῆς ἁγίας ἡμῖν πεντηκοστῆς προανατύπωσιν ἐναργῆ, ἑπτὰ χρῆναι λέγων ἐπαριθμεῖν ἑβδομάδας, τῇ τοῦ δράγματος ἀνακομιδῇ· μετὰ γάρ τοι τὴν ἀναστάσιμον τοῦ σωτῆρος ἡμέραν, ἑπτὰ συνείροντες ἑβδομάδας, τὴν ἐπαύριον πεντεκοστὴν ἑορτάζομεν οἱ πεπιστευκότες.

v. 19 Καὶ λαβὼν ἄρτον, εὐχαριστήσας ἔκλασε· καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς, λέγων· τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου κ. τ. λ.

A f. [illegible]. B f. [illegible]. Εὐχαριστεῖ μὲν, τουτέστιν ἐν σχήματι προσευχῆς διαλέγεται τῷ θεῷ πατρὶ, κοινωνὸν ὥσπερ αὐτὸν καὶ συνευδοκητὴν ἀποφαίνων τῆς δοθησομένης ἡμῖν εὐλογίας ζωοποιοῦ· πᾶσα γὰρ χάρις καὶ πᾶν δώρημα τέλειον ἐφ᾽ ἡμᾶς ἔρχεται παρὰ πατρὸς δι᾽ υἱοῦ ἐν ἁγίῳ πνεύματι· τύπος δὲ ἦν ἄρα τὸ δρώμενον εἰς ἡμᾶς αὐτοῦ, τῆς ὀφειλούσης προσανατείνεσθαι λιτῆς εἰ μέλλοι προτίθεσθαι παρ᾽ ἡμῶν τῆς μυστικῆς καὶ ζωοποιοῦ δωροφορίας ἡ χάρις, ὃ δὴ καὶ δρᾶν εἰθίσμεθα· προσαναπέμποντες γὰρ τὰς εὐχαριστίας, καὶ ὁμοῦ

novellus quasi fructus, in manipuli specie, intelligitur Christus, primogenitus mortuorum, nostra ad resurrectionem via, qui cuncta ad novitatem transformat, vetustate depulsa. Deferebatur porro manipulus ante Dominum. Resuscitatus enim e mortuis Emmanuhel, novellus humanitatis incorruptibilis fructus, in caelum conscendit, ut appareat nunc pro nobis ante conspectum Dei patris. Neque vero se ipsum prorsus conspectui patris exhibet; semper enim cum illo est; neque a patre umquam discessit, utpote Deus; sed in se ipso ad patris conspectum nos potius adducit, qui relegati ab eius facie eramus, et quibus ipse irascebatur, propter transgressionem in Adamo, et ob peccati contra nos tyrannidem. Et videsis quomodo nobis lex tempus quoque resurrectioni conveniens portendebat, nempe tertiam diem. Crastina enim, inquit, post primam, die offeret manipulum sacerdos ante Dominum. Exin sanctae quoque pentecostes statim nobis evidentem praetulit imaginem, septem dicens oportere numerare hebdomadas post manipuli oblationem. Etenim post diem qua Servator resurrexit, septem continuantes hebdomadas, tum demum crastina die pentecosten celebramus nos qui credidimus.

Et accepto pane, gratias agens fregit, deditque eis, dicens: hoc est corpus meum etc.

Gratias agit, id est orantis specie Deum patrem adloquitur, participem veluti ipsum simulque praebitorem demonstrans dandae nobis vivificae benedictionis. Quaelibet enim gratia et quodvis donum perfectum ad nos devenit a patre per filium in sancto Spiritu. Porro haec actio typum nobis exhibebat precis eius quam proferre deberemus, quotiescumque mystici vivificique muneris gratiam oblaturi essemus, quod reapse facere solemus. Nam praemissa gratiarum actione, simulque Deum

(1) Confer editum a nobis Eutychii patriarchae sermonem de paschate et sacrosancta eucharistia n. 4.

(2) Vides heic denuo apud Cyrillum peccati originalis dogmaticam doctrinam, cui male feriati neoterici rursus contradicunt.

patrem cum filio et cum Spiritu sancto laudantes, ad sanctas mensas sic accedimus; credentes ita nos vivificari atque benedici corporaliter ac spiritaliter. RECIPIMUS ENIM INTRA NOS HUMANATUM NOSTRI CAUSA DEI PATRIS VERBUM, quod et vita est et vivificat.

Age vero quaenam sit huius nostri mysterii ratio, pro viribus investigemus. Condiderat nimirum universalis Deus cuncta immortalia; fuerantque mundi origines plenae salutis: sed mors introiit in mundum diaboli invidia, qui primum hominem ad transgressionem et inobedientiam impulit, atque ob eam causam divino maledicto supposuit. Dictum enim ei fuit: pulvis es, et in pulverem reverteris. Sed enim illatum ab Adami improbitate damnum, creatoris bonitate superatum fuit, qui terrae incolis suppetias tulit; nam vita suapte natura Deus pater est; isque solus ita se habens, emisit ex semet Christum, ipsum quoque suapte natura vitam. Neque enim aliter habere se poterat, quod substantialiter ex vita processit Verbum. Cuncta igitur vivificat Deus pater per filium in sancto Spiritu. Quomodo ergo oportebat terrae incolam hominem, morti subditum, ad immortalitatem redire? Oportebat scilicet mortalem carnem, vivificae Dei virtutis fieri participem. Virtus autem Dei patris vivifica, unigenitum Verbum est. Hoc ad nos misit, ut salvator esset atque redemptor, quod ideo caro factum est, non conversionem aut mutationem passum in id quod non erat, neque desinens esse Verbum; sed genitum potius secundum carnem ex muliere, propriumque ex illa sibi sumens corpus, ut nobiscum copularetur inseparabili coniunctione, nosque mortis et corruptelae victores efficeret. Nam nostram sibi carnem induit, ut eam a mortuis suscitans, viam deinde sterneret carni in mortem delapsae, redeundi ad immor-

τῷ θεῷ καὶ πατρὶ δοξολογοῦντες τὸν υἱὸν σὺν τῷ ἁγίῳ πνεύματι, πρόσιμεν οὕτω ταῖς ἁγίαις τραπέζαις· πιστεύοντές τε ὅτι ζωοποιούμεθα καὶ εὐλογούμεθα καὶ σωματικῶς καὶ πνευματικῶς· ΔΕΧΟΜΕΘΑ ΓΑΡ ΕΝ ΑΥΤΟΙΣ ΤΟΝ ΕΝΑΝΘΡΩΠΗΣΑΝΤΑ ΔΙ' ΗΜΑΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΠΑΤΡΟΣ ΛΟΓΟΝ (1), ὅς ἐστι ζωὴ καὶ ζωοποιός.

Εἶτα τίς ἐστιν ὁ τοῦ καθ' ἡμᾶς μυστηρίου λόγος, ὡς ἔνι ζητήσωμεν· ἔκτισε τοίνυν ὁ τῶν ὅλων θεὸς ἐπὶ ἀφθαρσίᾳ τὰ πάντα· καὶ εἰσὶν αἱ γενέσεις τοῦ κόσμου σωτήριοι· φθόνῳ δὲ διαβόλου, θάνατος εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον· * παρεκόμισε γὰρ εἰς παράβασιν καὶ παρακοὴν τὸν πρῶτον ἄνθρωπον, καὶ ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας ὑπὸ θείαν ἀράν· εἴρηται γὰρ πρὸς αὐτὸν *, γῆ εἶ καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ· ἀλλ' ὑπερήλλατο τῆς ἐκείνου δυστροπίας τὸ βλάβος, ἡ τοῦ κτίσαντος ἡμερότης· βεβοήθηκε τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς· ζωὴ μὲν γάρ ἐστι κατὰ φύσιν ὁ θεὸς καὶ πατήρ· μόνος δὲ τοῦτο ὑπάρχων, ἐξέλαμψε τὸν Χριστὸν, ζωὴν ὄντα καὶ αὐτόν· οὐ γὰρ ἦν ἑτέρως δύνασθαι τὸν οὐσιωδῶς ἐκ ζωῆς προελθόντα λόγον· πάντα τοίνυν ὁ θεὸς καὶ πατὴρ ζωογονεῖ δι' υἱοῦ, ἐν ἁγίῳ πνεύματι· πῶς οὖν ἔδει τὸν ἐπὶ γῆς ἄνθρωπον κεκρατημένον θανάτῳ πρὸς ἀφθαρσίαν ἀναδραμεῖν; ἔδει τὴν ἀποθνήσκουσαν σάρκα, τῆς παρὰ θεοῦ ζωοποιοῦ δυνάμεως γενέσθαι μέτοχον· δύναμις δὲ τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς ἡ ζωοποιὸς, ὁ μονογενής ἐστι λόγος· τοῦτον ἡμῖν ἔπεμψε σωτῆρα καὶ λυτρωτὴν, καὶ γέγονε σάρξ· οὐ τροπὴν ἢ ἀλλοίωσιν ὑπομείνας εἰς ὅπερ οὐκ ἦν· οὔτε μὴν ἀποφοιτήσας τοῦ εἶναι λόγος· γεννηθεὶς δὲ μᾶλλον κατὰ σάρκα ἐκ γυναικὸς, καὶ ἰδιοποιησάμενος σῶμα τὸ ἐξ αὐτῆς, ἵν' ἡμῖν ἑαυτὸν ἐμφυτεύσῃ καθ' ἕνωσιν ἀδιάσπαστον, καὶ θανάτου καὶ φθορᾶς ἀποφήνῃ κρείττονας· τὴν γὰρ ἡμῶν ἠμπέσχετο σάρκα, ἵν' ἐκ νεκρῶν ἀναστήσας αὐτὴν, ὁδοποιήσῃ λοιπὸν τῇ πρὸς θάνατον κατενηνεγμένῃ σαρκὶ, τὴν εἰς ἀφθαρσίαν ἀναδρομὴν, καθὰ φησὶν ὁ Παῦλος· * ἐπειδὴ γὰρ δι' ἀνθρώ-

* Sap. II. 23. 24.

* Gen. III. 19.

* I. Cor. XV. 21

(1) Adhuc nobile Cyrilli testimonium de ss. eucharistia, prout est in dogmate catholicorum.

που θάνατος, καὶ δι' ἀνθρώπου ἀνάστασις νεκρῶν· ὥσπερ γὰρ ἐν τῷ Ἀδὰμ πάντες ἀποθνήσκουσιν, οὕτως καὶ ἐν τῷ Χριστῷ πάντες ζωοποιηθήσονται· ἑνώσας τοίνυν ἑαυτῷ τὴν τῷ θανάτῳ κάτοχον σάρκα, θεὸς ὢν ὁ λόγος καὶ ζωὴ, ἀπεσόβησε μὲν αὐτῆς τὴν φθοράν; ἀπέφηνε δὲ αὐτὴν καὶ ζωοποιόν (1).

Καὶ μὴ ἀπιστήσῃς οἷς εἶπον· δέχου δὲ μᾶλλον ἐν πίστει τὸ ῥῆμα, ἐκ μικρῶν παραδειγμάτων τὰς ἐπ' αὐτῷ δὴ τούτῳ πληροφορίας συλλέγων· ὅταν εἰς οἶνον ἢ γοῦν εἰς ἔλαιον ἢ εἴς τι τῶν ὑγρῶν, μικρὸν ἄρτον ἐμβάλῃς, εὑρήσεις αὐτὸν γεγονότα μεστὸν τῆς ἐκεῖ ποιότητος· ὅταν σίδηρος ὁμιλήσῃ πυρὶ, τότε ἐμπίπλαται τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ, καὶ σίδηρος ὢν κατὰ φύσιν ἰδίαν, τὴν τοῦ πυρὸς ὠδίνει δύναμιν· οὐκοῦν ὁ ζωοποιὸς τοῦ θεοῦ λόγος, ἑνώσας ἑαυτὸν τῇ ἰδίᾳ σαρκὶ, καθ' ὃν οἶδε τρόπον αὐτὸς (2), ζωοποιὸν ἀπέφηνεν αὐτήν· ἔφη γὰρ αὐτός· ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, ἔχει ζωὴν αἰώνιον· * ἐγώ εἰμι ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς· καὶ πάλιν· ἐγώ εἰμι ὁ ἄρτος ὁ ζῶν, ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς· ἐάν τις φάγῃ ἐκ τοῦ ἄρτου τούτου, ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα· καὶ ὁ ἄρτος δὲ ὃν ἐγὼ δώσω, ἡ σάρξ μου ἐστίν· ἀμὴν, λέγω ὑμῖν· ἐὰν μὴ φάγητε τὴν σάρκα τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ πίνητε αὐτοῦ τὸ αἷμα, οὐκ ἔχετε ζωὴν ἐν ἑαυτοῖς· οὐκοῦν ἐσθίοντες τὴν σάρκα τοῦ πάντων ἡμῶν σωτῆρος Χριστοῦ, καὶ πίνοντες αὐτοῦ τὸ τίμιον αἷμα, ζωὴν ἔχομεν ἐν ἑαυτοῖς, ἓν ὡς πρὸς αὐτὸν ἀποτελούμενοι, καὶ ἐν αὐτῷ μένοντες, ἔχοντες δὲ αὐτὸν καὶ ἐν ἑαυτοῖς (3).

Καὶ μή τις λεγέτω τῶν ἀπιστεῖν εἰωθότων, ἆρα οὖν ἐπειδὴ καὶ ἐν ἡμῖν ζωὴ κατὰ φύσιν ὑπάρχων ὁ τοῦ θεοῦ λόγος αὐλίζεται, ζωοποιόν ἐστι καὶ τὸ ἑκάστου σῶμα; ἴστω δὲ μᾶλλον ὡς ἕτερόν ἐστι τὸ κατὰ μέθεξιν σχετικὴν ἡμᾶς ἔχειν ἐν ἑαυτοῖς τὸν υἱὸν, ἕτερον δὲ ὁλοτρόπως τὸ αὐ-

talitatem, ut ait Paulus: quandoquidem per hominem mors; et per hominem resurrectio mortuorum: nam sicut in Adamo omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur. Ergo sibi copulans obnoxiam morti carnem, Deus Verbum et vita, depulit ab illa corruptelam, ipsamque insuper effecit vivificam.

Neque vero verbis meis fidem non arroges; sed potius cum fide dictum excipe, parvis ab exemplis huiusce rei probationes colligens. Si quando in vinum, aut in oleum, aut in humorem quemlibet, panis micam inieceris, comperies eam humidae illorum qualitatis prorsus plenam. Quum igni ferrum admoveris, tunc illius vi repletur, et quum sit suapte natura ferrum, nihilominus ignis vim continet. Itaque vivificum Dei Verbum cum se propriae copulavit carni, eo quem scit ipse modo, vivificam illam effecit. Dixit enim ipse: amen dico vobis, qui credit in me, vitam aeternam habet. Ego sum panis vitae. Et rursus: ego sum panis vivus, qui de caelo descendi; si quis manducaverit ex hoc pane, vivet in aeternum. Et, panis quem ego dabo, caro mea est. Amen dico vobis: nisi manducaveritis carnem filii hominis, et biberitis eius sanguinem, non habetis vitam in vobis. » Ergo manducantes carnem omnium nostrûm servatoris Christi, vitam habemus in nobis, unum veluti effecti cum ipso, et in ipso manentes, ipsumque in nobis habentes.

Nec quisquam incredulus dicat: ergone, quoniam illud quod vita naturaliter est Dei Verbum in nobis habitat, uniuscuiusque etiam corpus vivificum est? Sciant vero hi potius, aliud esse secundum participationis habitudinem in se habere filium (Dei,) aliud autem ipsum filium carnem omnino

(1) Viden quam theologice et eleganter Cyrillus Christum nostrae resurrectionis causam demonstraverit?

(2) Hac Cyrilli dictione nonnulli veteres abusi sunt, ne quid definite profiteri cogerentur circa Verbi cum humana natura unionem; atque ita neque monophysitarum neque orthodoxorum in castris esse viderentur. Ceteroqui Cyrillus de arcano unionis modo tantum, ut infra repetit, non de re ipsa, loquitur.

(3) Pia ac praeclara doctrina de sumendae eucharistiae utilitate!

esse factum, id est proprium sibi corpus sumpsisse de sancta Virgine. Nam cum intra nos est, non idcirco dicitur factus caro: id enim semel accidit, cum inde prodiit factus homo, non desinens esse Deus. Proprium itaque factum est Verbi corpus illud quod ex sancta virgine sumptum sibi copulavit. Quî autem id actum fuerit qualive ratione, dicere fas non est. Ineffabilis enim et inintelligibilis omnino est, ipsique tantummodo cognitus unionis modus. Oportebat vero ipsum intra nos per sanctum Spiritum eo, qui Deum decet, modo versari; nostrisque veluti contemperari corporibus per sanctam carnem suam sanguinemque pretiosum: quae sane per vivificam benedictionem habemus tamquam in pane ac vino. Ne forte enim obtorperemus, si carnem et sanguinem in sanctis ecclesiarum mensis proponi nobis aspiceremus, indulgens nostris infirmitatibus Deus, vitalem vim propositis rebus inspirat, easque ad sui corporis efficientiam transmutat; ut easdem ad vivificam habeamus participationem, et tamquam semen vivificans sit in nobis corpus vitae (1). NEQUE DUBITES; ID QUIPPE VERUM EST, IPSO MANIFESTE DICENTE: HOC EST CORPUS MEUM, ET HIC EST SANGUIS MEUS. IMMO POTIUS SERVATORIS VERBA CUM FIDE RECIPE; QUI CUM SIT VERITAS, NON MENTITUR.

Ecce manus tradentis me, mecum est in mensa.

Existimabat fortasse diabolica malitia plenus proditor posse Christum, qui Deus erat, latere; sed a Christo scelestus coargutus fuit, quamquam eius mensae dignanter conviva adhibitus, divinamque in omnibus bonitatem expertus, id quod potissime graviorem ei poenam promeruit. Verumtamen vae Iudae, prout dixit Servator! Hic enim iuxta Dei patris beneplacitum semet pro nobis dedidit, ut nos omni

τὸν γενέσθαι σάρκα, τουτέστιν ἴδιον ποιήσασθαι σῶμα τὸ ἐκ τῆς ἁγίας παρθένου ληφθέν· οὐ γὰρ ἐν ἡμῖν γενόμενος, ἐνανθρωπῆσαι λέγεται καὶ γενέσθαι σάρξ· τοῦτο γὰρ γέγονεν ἅπαξ, ὅτε προῆλθεν ἄνθρωπος, οὐκ ἀποβαλὼν τὸ εἶναι θεός· ἴδιον οὖν γέγονε σῶμα τοῦ λόγου, τὸ ἐκ τῆς ἁγίας παρθένου ληφθὲν καὶ ἑνωθὲν αὐτῷ· πῶς ἢ τίνα τρόπον, εἰπεῖν οὐκ ἔνεστιν· ἄφραστος γὰρ καὶ ἀπερινόητος παντελῶς, καὶ αὐτῷ μόνῳ γνώριμος ὁ τῆς ἑνώσεως τρόπος· ἔδει τοίνυν αὐτὸν διὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐν ἡμῖν γενέσθαι θεοπρεπῶς· συνανακιρνᾶσθαι δὲ ὥσπερ τοῖς ἡμετέροις σώμασι, διὰ τῆς ἁγίας αὐτοῦ σαρκὸς καὶ τοῦ τιμίου αἵματος· ἃ δὴ καὶ ἐσχήκαμεν εἰς εὐλογίαν ζωοποιὸν, ὡς ἐν ἄρτῳ τε καὶ οἴνῳ· ἵνα γὰρ μὴ ἀποναρκήσωμεν, σάρκα τε καὶ αἷμα προκείμενα βλέποντες ἐν ἁγίαις τραπέζαις ἐκκλησιῶν, συγκαθιστάμενος ὁ θεὸς ταῖς ἡμετέραις ἀσθενείαις, ἐνίησι τοῖς προκειμένοις δύναμιν ζωῆς, καὶ μεθίστησιν αὐτὰ πρὸς ἐνέργειαν τῆς ἑαυτοῦ σαρκός· ἵνα εἰς μέθεξιν ζωοποιὸν ἔχωμεν αὐτὰ, καὶ οἷον σπέρμα ζωοποιὸν ἐν ἡμῖν εὑρεθῇ τὸ σῶμα τῆς ζωῆς· ΚΑΙ ΜΗ ΑΜΦΙΒΑΛΗΙΣ, ΟΤΙ ΤΟΥΤΟ ΕΣΤΙΝ ΑΛΗΘΕΣ, ΑΥΤΟΥ ΛΕΓΟΝΤΟΣ ΕΝΑΡΓΩΣ. ΤΟΥΤΟ ΜΟΥ ΕΣΤΙ ΤΟ ΣΩΜΑ, ΚΑΙ ΤΟΥΤΟ ΜΟΥ ΕΣΤΙ ΤΟ ΑΙΜΑ· ΔΕΧΟΥ ΔΕ ΜΑΛΛΟΝ ΤΟΥ ΣΩΤΗΡΟΣ ΕΝ ΠΙΣΤΕΙ ΤΟΝ ΛΟΓΟΝ· ΑΛΗΘΕΙΑ ΓΑΡ ΩΝ, ΟΥ ΨΕΥΔΕΤΑΙ.

Ἰδοὺ ἡ χεὶρ τοῦ παραδιδόντος με μετ' ἐμοῦ ἐπὶ τῆς τραπέζης.

Ὤετο μὲν ἴσως διαβολικῆς ἀπονοίας ἐπίμεστος ὢν ὁ προδότης, δύνασθαι λαθεῖν θεὸν ὄντα Χριστὸν, ἀλλ' ἠλέγχετο παρὰ Χριστοῦ, παμπόνηρος ὢν, καί τοι τραπέζης ἀξιούμενος καὶ συνέστιος ὢν, καὶ τῆς θείας ἡμερότητος μέχρι παντὸς ἀπολαύσας, ὃ δὴ μάλιστα φορτικωτέραν αὐτῷ τὴν κόλασιν ἀπεργάζεται· πλὴν οὐαὶ τῷ Ἰούδᾳ, κατὰ τὴν τοῦ σωτῆρος φωνήν· ὁ μὲν γὰρ κατ' εὐδοκίαν τοῦ θεοῦ πατρὸς δέδωκεν ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν,

(1) Id est corpus Christi, ut patet. Admirare autem totum hoc Cyrilli insigne testimonium de sacrosancta eucharistia. Aliud paris ponderis dat Cyrillus in epistola ad Calosyrium episcopum opp. T. VI. p. 365.

ἵνα παντὸς ἡμᾶς ἐξέληται κακοῦ· ὁ δὲ τὸν τῶν ὅλων σωτῆρα Χριστὸν καὶ λυτρωτὴν τὸν τῶν φονώντων χερσὶ παραδοὺς, τὴν τῷ διαβόλῳ πρεπωδεστάτην κληρονομήσει δίκην.

malo expediret: ille autem quia communem servatorem Christum ac redemptorem homicidarum manibus tradidit, dignissimam diabolo poenam sortietur.

v. 24. Ἐγένετο δὲ καὶ φιλονικεία ἐν αὐτοῖς, τὸ, τίς αὐτῶν δοκεῖ εἶναι μείζων.

Facta est autem et contentio inter eos, quis eorum videretur esse maior.

A. f. 283. B. f. 198. D. f. 73. b. Οἱ μέν τοι μαθηταὶ ἀνθρώπινόν τι παθόντες, πεφιλονεικήκασι πρὸς ἀλλήλους, τίς ἄρα μείζων ἔσται ἐν αὐτοῖς, οὐκ ἀνεχομένων τάχα που τῶν τὴν δευτέραν ἐχόντων τάξιν, τοῖς πρωτεύουσι παραχωρεῖν· κεκίνηται δὲ τοῦτο καὶ γέγραπται πρὸς ὄνησιν ἡμετέραν· ἐπετίμα γὰρ παραχρῆμα Χριστὸς τῇ τοιᾷδε νόσῳ· τοῦτο δὲ ἦν, ἡ ἀνόητος φιλοδοξία, ῥίζαν ἔχουσα τὴν ὑπεροψίαν· τὸ μὲν γὰρ ἦρθαι κατ᾽ ἀρετὴν, τοῦ παντὸς ἄξιον λόγου· δεῖ δὲ τοὺς οὕτω διακειμένους, μετρίῳ κεχρῆσθαι φρονήματι, καὶ παραχωρεῖν ἐξ ἀγάπης ἀδελφοῖς τὸ ἐν μείζοσιν εἶναι δοκεῖν· τὸ γὰρ πεφυσημένον ἔχειν τὸ φρόνημα, παραπλησίους ὁρᾶσθαι ποιεῖ τοῖς τῶν ἐθνῶν ἡγουμένοις, οἷς τὸ ὑπέρογκον φρόνημα φίλον ἀεί πως ἐστὶν, εὐεργέται γάρ φησι καλοῦνται, τουτέστι κολακεύονται παρὰ τῶν ὑποβεβηκότων· ἀλλ᾽ ἐκεῖνοι μὲν ὡς ἔξω νόμων ἱερῶν ἐν τοιαύταις ἔστωσαν ἀῤῥωστίαις· παρ᾽ ὑμῖν δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλ᾽ ἔστω τὸ ὕψος ἐν ταπεινότητι.

Discipuli quidem humanum quid patientes, contendebant inter se, quis eorum futurus esset maior, nolentibus fortasse iis, qui secundi ordinis erant, primis cedere. Porro haec lis commota fuit et scripta ob nostram utilitatem. Statim enim Christus hunc morbum obiurgavit, qui erat inconsideratus gloriae amor, cuius radix superbia. Namque extolli ad virtutem, dignum omni laude est: qui autem ita sunt comparati, eos decet modesto animo esse, fraternaque caritate aliis concedere praeminentiam. Quippe qui tumidos gerunt spiritus, ii videntur ethnicorum principibus similes, qui superbo semper ingenio esse solent; nam benefici, ut mox dicitur, vocantur, id est ita a subditis adulanter appellantur. Sed hi utique, extra sacras leges positi, in hac animi infirmitate versentur; vos vero secus; sed culmen sit in humilitate.

v. 27. Ἐγὼ δέ εἰμι ἐν μέσῳ ὑμῶν ὡς διακονῶν.

Ego autem in medio vestrum sum, sicut qui ministrat.

A. f. 283. b. Ταῦτα λέγοντος τοῦ Χριστοῦ, τίς ἐστιν οὕτως ἀπηνὴς, ὡς μὴ πᾶσαν ἀποπτύσαι φιλοδοξίαν; ὁ γὰρ ὑπὸ πάσης κτίσεως λογικῆς καὶ ἁγίας διακονούμενος, ὁ σύνθρονος καὶ συμβασιλεύων τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ, διακόνου τάξιν ἐπέχων, ἔνιψε τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν· καθ᾽ ἕτερον δὲ τρόπον διακονίας ἔχει τάξιν τῆς μετὰ σαρκὸς οἰκονομίας ὁ τρόπος· * Rom. XV. 8. ἔφη γὰρ ὁ Παῦλος· * λέγω γὰρ Χριστὸν διάκονον γεγενῆσθαι περιτομῆς εἰς τὸ πληρῶσαι τὰς ἐπαγγελίας τῶν πατέρων, καὶ τὰ ἑξῆς· οὐκοῦν διηκόνησεν ὁ διακονούμενος· καὶ ὁ τῆς δόξης κύριος, τεταπείνωκεν ἑαυτὸν, ἡμῖν * I Petr. II. 21. καταλιμπάνων ὑπογραμμόν *. — Ἀλλ᾽ εἰκὸς ἐκεῖνο τάχα που καθ᾽ ἑαυτοὺς διενθυμεῖσθαί τε καὶ λέγειν τοὺς μαθητάς· ποῖος οὖν ἔσται τῆς γνησιότητος ὁ μισθός; ἢ τί τὸ ἐντεῦθεν ἔσται χρήσιμον, συμβη-

Quum sic Christus loquatur, quis est ita contumax qui nolit gloriae amorem abiicere? Namque is, cui ab omni creatura tum rationali tum sancta ministratur, ille Dei patris consessor et conregnator, ministri nunc ordinem tenens, lavit pedes discipulorum. Alio autem modo ministerii ordinem habet ratio incarnationis. Ait enim Paulus: dico enim Christum ministrum fuisse circumcisionis ad implendas promissiones patrum, et reliqua. Ergo ministravit is, cui ministrabatur; et gloriae dominus humiliavit semet ipsum, nobis relinquens exemplum. – Sed verisimile fortasse est discipulos intra se cogitasse atque etiam dixisse: quaenam erit fidelitatis merces? vel quae inde utilitas, siquando tentationes quoque evenient? Ut ergo futuro-

rum bonorum spe roborati, omnem in rectis studiis torporem mente sua abiicerent, necessario ait: vos autem estis, qui permansistis mecum in tentationibus meis etc. – Intellige quomodo humanationis suae mensuram adhuc non excedit, quia nondum venerandam pertulerat crucem. Loquitur enim ut unus ex nobis. Sed tamen post resurrectionem a mortuis, maiestatem propriam ostendit tempore ad id vocante. Ait enim: data est mihi omnis potestas in caelo et in terra. Loquitur ergo humanitus, ut dixi. Propterea ait: et ego dispono vobis, sicut disposuit mihi pater meus regnum, ut edatis et bibatis super mensam meam. Num ergo postea etiam quam a mortuis revixerimus, quum tempus advenerit quo cum Christo nos versabimur, quos iam conformes corpori gloriae suae effecerit, post indutam immortalitatem, num inquam cibis adhuc indigebimus atque mensa? Nequaquam. Sed interim nostrarum rerum exemplo, spiritalia nobis demonstrat. Nam qui primos honores apud reges terrenos occupant, ii cum illis convivantur, mensaeque participes sunt. Attamen sunt alii dignitatibus quidem apud potentes ornati, quin propterea communi cum his mensa fruantur. Quod itaque principali apud ipsum honore futuri sint, humano exemplo declarat.

Ait autem Dominus: Simon, Simon, ecce Satanas expetivit vos, ut cribraret sicut triticum.

Necessarium iudico et utile, cognoscere nos, quaenam causa ad hunc sermonem Servatorem contulerit. Quippe quum iam correxisset Christus discipulos, gloriae cupiditatem obiurgando, seque in exemplum proponendo, tertium suppeditat discipulis adiutorium praesenti lectione. Docet enim necessitatem modeste de nobis sentiendi, qui nihil sumus, ad hominis naturam quod adtinet nostraeque mentis lubricum; sed

σομένων ἔσθ᾽ ὅτε καὶ πειρασμῶν; ἵνα τοίνυν τῇ τῶν ἐσομένων ἀγαθῶν ἐλπίδι διανδρούμενοι, πάντα ὄκνον ἐπ᾽ ἀγαθοῖς σπουδάσμασιν ἐκπέμψωσι τῆς ἑαυτῶν διανοίας, ἀναγκαίως φησίν· ὑμεῖς δέ ἐστε οἱ διαμεμενηκότες v. 28.
μετ᾽ ἐμοῦ ἐν τοῖς πειρασμοῖς μου κ. τ. λ. – Σύνες ὅπως τὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως μέτρων B. f. 197. b D. f. 73. b
ἀποφοιτᾷ, οὔπω τὸν τίμιον ὑπομείνας σταυρόν· διαλέγεται γὰρ ὡς εἷς ἐξ ἡμῶν· μετὰ δέ γε τὴν ἐκ νεκρῶν ἀναβίωσιν, πεφανέρωκεν ἑαυτοῦ τὴν δόξαν, καιροῦ καλοῦντος εἰς τοῦτο· ἔφη γὰρ * ὅτι ἐδόθη μοι πᾶσα ἐξουσία ἐν * Matth. XXVIII. 18.
οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς· διαλέγεται τοίνυν ἀνθρωπίνως, ὡς ἔφην· διὰ τοῦτο φησί· κἀγὼ διατίθεμαι ὑμῖν, καθὼς διέθετό μοι ὁ πατήρ μου βασιλείαν, ἵνα ἐσθίητε καὶ πίνητε ἐπὶ τῆς τραπέζης μου· ἆρα οὖν καὶ μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀναβίωσιν, ἐνστάντος τοῦ καιροῦ, καθ᾽ ὃν συνεσόμεθα τῷ Χριστῷ, συμμόρφους ἡμᾶς ἀποφαίνοντι τοῦ σώματος τῆς δόξης αὐτοῦ, μετὰ τὸ ἐνδύσεσθαι τὴν ἀφθαρσίαν, ἐδεσμάτων πάλιν ἐν χρείᾳ ἐσόμεθα καὶ τραπέζης; οὐδαμῶς· ἀλλ᾽ ἐκ τῶν καθ᾽ ἡμᾶς πραγμάτων ὑποφαίνει τὰ πνευματικά· οἱ μὲν γὰρ τὰς παρὰ τῶν ἐπιγείων βασιλέων πρώτας ἔχοντες τιμὰς, συνέστιοί τέ εἰσιν αὐτοῖς καὶ ὁμόσιτοι· εἰσὶ δὲ καὶ ἕτεροί τινες, τιμῆς μὲν τῆς παρὰ τῶν κρατούντων ἀξιούμενοι, οὐ μὴν ὅτι καὶ κοινῆς τραπέζης ἁπτόμενοι· ὅτι τοίνυν ἐν ταῖς πρωτευούσαις τιμαῖς ἔσονται παρ᾽ αὐτῷ, ὡς ἐκ παραδείγματος τοῦ καθ᾽ ἡμᾶς διαδείκνυσιν.

Εἶπε δὲ κύριος· Σίμων, Σίμων, ἰδοὺ ὁ σατανᾶς ἐξῃτήσατο ὑμᾶς, τοῦ σινιάσαι (1) ὡς τὸν σῖτον. v. 31.

Ἀναγκαῖον οἶμαι καὶ ἐπωφελὲς, μαθεῖν A. f. 287 B. f. 198
τίς ἦν ἡ πρόφασις, ἡ παρενεγκοῦσα εἰς τοῦτο τοῦ σωτῆρος τοὺς λόγους· διορθωσάμενος γὰρ αὐτοὺς ὁ Χριστὸς δι᾽ ὧν ἐπετίμησε τῷ τῆς φιλοδοξίας πάθει, καὶ ἑαυτὸν εἰς ὑπόδειγμα δέδωκε, τρίτον τοῖς μαθηταῖς ἐπικούρημα προσκεκόμικε, διὰ τῶν προκειμένων ἀναγνωσμάτων· διδάσκει γὰρ ὅτι μέτρια φρονεῖν ἡμᾶς ἀναγκαῖον, οὐδὲν μὲν ὄντας τό γε ἧκον εἰς τὴν ἀνθρώπου φύσιν, καὶ εἰς τὸ τῆς ἡμετέρας δια-

(1) Hoc loco in cod. B. f. 198. fit grammaticalis adnotatio. Σινιάσαι, θορυβῆσαι, κυκῆσαι, σεῖσαι, κοκινῆσαι, πειράσαι· σίνιον γάρ παρά τισι καλεῖται τὸ παρ᾽ ἡμῖν κόσκινον, ἐν ᾧ σῖτος τῆδε κἀκεῖσε μεταφερόμενος ταράσσεται.

νοίας εὐόλισθον, στηριζομένους δὲ καὶ ὄντας
* I. Cor. XV. 10 ὅπερ ἐσμὲν *, δι' αὐτόν τε καὶ παρ' αὐτοῦ· οὔκουν ἐφ' ἑαυτοῖς μᾶλλον, ἀλλ' ἐπὶ τοῖς παρ' αὐτοῦ χαρίσμασι, σεμνύνεσθαι δεῖ· κἂν εἴ τις οὕτως διατεθῇ, ποῖον εὑρήσει τόπον ἐν αὐτῷ τὸ ὑπερκεῖσθαί τινων ἐθέλειν; ταύτῃ τοι τοὺς μὲν ἑτέρους ἀφίησι μαθητὰς, ἐπ' αὐτὸν δὲ τὸν κορυφαῖον ἔρχεται· καὶ φησὶν ὅτι πολλάκις ἠθέλησεν ὁ σατανᾶς σινιάσαι καὶ ὑμᾶς ὡς τὸν σῖτον, ἀντὶ τοῦ δοκιμάσαι καὶ πειράσαι· ἔθος γὰρ τῷ σατανᾷ, τοῖς εὐδοκιμοῦσιν ἐπιπηδᾶν· οὕτως ἐζήτησε τὸν Ἰὼβ, ἀλλ' ἡττᾶτο τῆς ἐκείνου τληπαθείας· πλὴν πλεονεκτεῖ τὴν ἀνθρώπου φύσιν, ἀσθενὴς γὰρ αὕτη, δεινὸς δὲ καὶ ἀπηνὴς ἐκεῖνος· ὥς γάρ φησι περὶ
* Iob. XLI. 15. αὐτοῦ τὸ γράμμα τὸ ἱερὸν *, ἡ καρδία αὐτοῦ πέπηγεν ὥσπερ λίθος, ἕστηκε δὲ ὥσπερ ἄκμων ἀνήλατος· πλὴν τοῖς τῶν ἁγίων ὑπενήνεκται ποσὶ, Χριστοῦ καὶ τοῦτο κατωρθωκότος.

V. 32. Ἐγὼ δὲ ἐδεήθην περὶ σοῦ.

A. I. 2[illegible]. D. I. 71. Ἰδοὺ δὴ πάλιν ἡμῖν συμπλάττεται, καὶ ἐκ τῶν τῆς ἀνθρωπότητος διαλέγεται μέτρων· καίτοι θεὸς ὢν φύσει, καὶ εἰ γέγονε σάρξ· δεηθῆναι γάρ φησιν ὡς ἄνθρωπος· ἐμφαίνει δὲ διὰ τούτων, ὡς εἴπερ ἐξεδόθη πρὸς πεῖραν τῷ σατανᾷ, ἄπιστος ἂν ἐγένετο παντελῶς· ὅπου γε καὶ μὴ ἐκδοθεὶς, ἠσθένησεν· ἠρνήσατο γὰρ παιδίσκης μιᾶς θορυβούσης αὐτὸν ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ ἀρχιερέως. — Ὁ μέν τοι κύριος, τὴν τοῦ μαθητοῦ ἄρνησιν αἰνιξάμενος ἐν οἷς ἔφη ἐδεήθην περὶ σοῦ ἵνα μὴ ἐκλίπῃ ἡ πίστις σου, εἰσφέρει παραχρῆμα τὸν τῆς παρακλήσεως λόγον· καί φησι, καὶ σύ ποτε ἐπιστρέψας, στήριξον τοὺς ἀδελφούς σου· τουτέστι ΓΕΝΟΥ ΣΤΗΡΙΓΜΑ ΚΑΙ ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΣ ΤΩΝ ΔΙΑ ΠΙΣΤΕΩΣ ΠΡΟΣΙΟΝΤΩΝ ΕΜΟΙ (1)· καὶ θαύμασον πάλιν τοῦ λόγου τὸ εὔτεχνες, καὶ τὸ ὑπερβάλλον τῆς θείας γαληνότητος· ἵνα γὰρ μὴ εἰς ἀπόγνωσιν ἀγάγῃ τὸν μαθητὴν, ὅτι τῶν τῆς ἀποστολῆς αὐχημάτων ἀποπεμφθήσεται ἀρνησάμενος αὐτὸν, ἀναπίμπλησιν ἀγαθῆς ἐλπίδος, καὶ ὅτι τεύξεται τῶν ἐπηγγελμένων ἀγαθῶν· ἔφη γὰρ ὅτι καὶ σὺ ἐπιστρέψας, στήριξον τοὺς ἀδελφούς σου· ὢ τῆς

per eum et ab eo confirmati, sumus id quod sumus. Non est ergo de nobismet ipsis, sed de eius donis gloriandum. Porro si quis animo ita fuerit comparatus, quemnam in eo locum inveniet praeminendi ceteris cupiditas? Propterea, ceteris omissis discipulis, ad coryphaeum devenit, aitque: saepe Satanas voluit vos cribrare tamquam triticum; quod dicitur pro explorare ac tentare. Mos enim Satanae est probae mentis homines aggrediendi. Sic etiam expetivit Iobum, sed huius patientia superatus fuit. Nihilominus praevalet humanae naturae, quia haec infirma, ille autem saevus et vehemens. Nam sicut de ipso aiunt sacrae litterae, cor eius obduratum ut lapis, et quasi incus immobile perstat. Nihilo tamen minus sub sanctorum pedibus iacet, hoc item Christo praestante.

Ego autem rogavi pro te.

Ecce iterum nobis conformatur, et secundum humanitatis modulum loquitur, ille qui Deus erat, quamquam caro factus. Oravisse enim se ait tamquam hominem. His autem verbis significat, illum si traditus fuisset ad tentandum Satanae, prorsus fidem amissurum; quandoquidem etsi minime traditus, lapsus est; negavit enim, unica eum perturbante ancillula in aula pontificis. — Quum ergo Dominus discipuli negationem innuisset iis verbis quibus dixit: oravi pro te ut non deficiat fides tua, infert statim consolatorium sermonem, aitque: et tu aliquando conversus confirma fratres tuos, id est, FIRMAMENTUM ATQUE MAGISTER ESTO ILLORUM QUI PER FIDEM AD ME ACCEDUNT. Et mirare rursus sermonis sollertiam, et divinae placiditatis culmen. Ne enim in desperationem adduceret discipulum, quasi de apostolatus gloria foret expungendus postquam negasset, implet eum bona spe, fore ut promissa bona consequatur. Ait enim: et tu conversus, fratres tuos confirma. O ineffabilis benignitas!

(1) En Petro, consequenterque successoribus eius, privilegium a Christo domino datum.

nondum erat peccatum, et iam veniam praebet, rursusque illum in apostolica dignitate constituit.

Donec ter abneges nosse me.

Continuantur supra dicta etiam hic. Antea enim praedixerat admirabili Petro, ter se fore ab eo negandum capturae tempore. Quoniam vero facta nunc capturae mentio est, subsequuntur prorsus hanc commemorationem reliquae res, nempe crucis passio. Deinde ingruens Iudaeis praenunciat bellum. Idcirco ait: quando misi vos sine sacculo et pera et calceamentis, numquid vobis defuit? At illi dixerunt: nihil. Miserat enim Servator sanctos apostolos, praedicare mandans in omni pago et urbe evangelium regni caelorum, et omnem morbum languoremque in populo curare. Euntes autem iussit nullam gerere corporalium rerum sollicitudinem; atque in se uno reposita victûs spe, regionem concursare; quod et reapse fecerunt. Sed nunc ait, qui habet sacculum, tollat similiter et peram. Quid autem hoc sit, dicemus. Christi quidem sermo specie tenus ad apostolos fit, reapse autem respicit uniuscuiusque iudaei personam. Namque hos potius adloquitur Christus. Si quis, inquit, opibus abundat in Iudaeorum regione, cunctis secum ablatis, in pedes se conferat. Si quis item, minime his abundat, sed in summa penuria terram habitat, hic quoque vendat, inquit, ipsum vestimentum, et gladium emat. Iam enim apud huius regionis incolas non agitur utrum aliquid retenturi sint nec ne, sed utrum omnino victuri. Intolerabili enim impetu incumbet in eos bellum, quin ulla resistendi facultas sit. Deinde horum malorum causam aperit, dicens: oportere se secundum scripturas cum improbis reputari, et suspendi una cum crucifixis secum latronibus, et par cum impiis pati supplicium. Ac tum demum his peractis, susceptae incarnationis cursum finem habiturum. Etenim ea, quae sunt de me, finem habent; id est quae

ἀφάτου φιλανθρωπίας· οὔπω γέγονεν ἡ ἁμαρτία, καὶ τὴν ἄφεσιν ἐκομίσατο, καὶ πάλιν αὐτὸν ἐν τοῖς ἀποστολικοῖς κατέταξεν ἀξιώμασιν.

Πρὶν ἢ τρὶς ἀπαρνήσῃ μὴ εἰδέναι με. v. 34.

Ἐκδέξῃ δὲ τὰ προκείμενα καὶ ὧδε· προκαταμεμήνυκε τῷ θαυμασίῳ Πέτρῳ, ὅτι τρὶς αὐτὸν ἀρνήσεται, κατὰ τὸν τῆς συλλήψεως δηλονότι καιρόν· ἐπειδὴ δὲ ἅπαξ μνήμη γέγονε τῆς συλλήψεως αὐτοῦ, ἀκολουθεῖ δὲ πάντως τῇ τοιᾷδε μνήμῃ καὶ τὰ ἐφεξῆς γεγονότα, τὰ ἐπὶ τῷ σταυρῷ φημὶ πάθη· λοιπὸν τὸν ἐπισκήψαντα τοῖς Ἰουδαίοις προαπαγγέλλει πόλεμον· διὰ τοῦτο φησὶν, ὅτε ἀπέστειλα ὑμᾶς χωρὶς βαλαντίου καὶ πήρας καὶ ὑποδημάτων, μή τινος ὑστερήσατε; οἱ δὲ εἶπον, οὐ· πέπομφε μὲν γὰρ ὁ σωτὴρ τοὺς ἁγίους ἀποστόλους, κηρύσσειν αὐτοῖς ἐπιτάξας τοῖς ἀνὰ πᾶσαν κώμην τὲ καὶ πόλιν τὸ εὐαγγέλιον τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, καὶ θεραπεύειν πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν ἐν τῷ λαῷ· ἐκέλευσε δὲ βαδίζοντας, μηδενὸς τῶν σωματικῶν ποιεῖσθαι φροντίδα· ἐπ᾽ αὐτῷ δὲ πᾶσαν ἔχοντας τοῦ ζῆν τὴν ἐλπίδα περινοστεῖν, ὃ δὴ καὶ πεπράχασιν· ἀλλὰ νῦν, φησὶν, ὁ ἔχων βαλάντιον, ἀράτω καὶ πήραν ὁμοίως· καὶ τί δὴ τοῦτό ἐστιν, ἐροῦμεν· ἐσχηματίσθη μὲν ὁ λόγος ὡς πρὸς αὐτοὺς, βλέπει δὲ κατὰ τὸ ἀληθὲς εἰς τὸ παντὸς ἰουδαίου πρόσωπον· αὐτοῖς γὰρ μᾶλλον διαλέγεται Χριστός· εἴ τις γάρ, φησιν, εὐπορεῖ χρημάτων κατὰ τὴν τῶν Ἰουδαίων χώραν, ἅπαντα συνενεγκὼν, φευγέτω· εἰ δέ τις τούτων μὲν οὐκ εὐπορεῖ, πενίᾳ δὲ συζῶν ἐσχάτῃ τὴν χώραν οἰκεῖ, καὶ αὐτὸ ὅπερ ἔχει, φησὶ, πωλησάτω ἄμφιον, καὶ ἀγορασάτω μάχαιραν· ἔστι γὰρ λοιπὸν ἅπασι τοῖς τὴν χώραν οἰκοῦσιν ὁ λόγος οὐ περί γε τοῦ ἔχειν τί ἢ μὴ, ἀλλὰ περὶ αὐτοῦ τοῦ εἶναι καὶ ζῆν· κατασκήψει γὰρ εἰς αὐτοὺς ὁ πόλεμος ἀφορήτοις ὁρμαῖς, ὡς οὐδὲν ἀρκέσαι πρὸς ἀντίστασιν· εἶτα, τὴν αἰτίαν τῶν τοιούτων κακῶν ἀπαγγέλλει, λέγων· ὅτι δεῖ μὲν αὐτὸν κατὰ τὰς γραφὰς, μετὰ τῶν ἀνόμων λογισθῆναι, συγκρεμάμενον δηλονότι τοῖς συσταυρωθεῖσιν αὐτῷ λῃσταῖς, καὶ τὴν τοῖς ἀνόμοις πρέπουσαν ὑπομείναντα δίκην· τέλος δὲ λοιπὸν τῷ μέχρι τούτων ἐλθεῖν, ὁ τῆς οἰκονομίας λήψεται λόγος· τέλος γάρ, φη-

A. f. 285. b.

σιν, ἔχει τὰ περὶ ἐμοῦ, ἤτοι γεγραμμένα ἐν νόμῳ καὶ προφήταις, μέχρι δηλονότι τοῦ παθεῖν τὸν κατὰ σάρκα θάνατον· συμβήσεται δὲ τοῖς ἀπεκτονόσιν, ἃ καὶ πάλαι προείρηται διὰ τῶν ἁγίων προφητῶν.

in lege ac prophetis sunt descripta; donec videlicet mortem in carne patiar: interfectoribus autem ea contingent quae iamdiu a sanctis prophetis praedicta fuere.

v. 38. Οἱ δὲ εἶπον· κύριε, ἰδοὺ μάχαιραι ὧδε δύο.

At illi dixerunt: Domine, ecce duo gladii hic.

A. f. 286. B. f. 200. b. Ταυτὶ μὲν ὁ κύριος περὶ τῶν συμβησομένων τῇ Ἰουδαίων χώρᾳ προκαταμεμήνυκεν· οἱ δέ γε μαθηταὶ οὐ συνῆκαν τῶν εἰρημένων τὸ βάθος· ᾠήθησαν δὲ μᾶλλον, ὅτι διὰ τὴν συμβησομένην ἔφοδον αὐτῷ παρὰ τοῦ προδότου καὶ τῶν συλληψομένων αὐτὸν, μαχαιρῶν εἶναι χρείαν διεβεβαιώσατο· ταύτῃ τοι φασὶν, ἰδοὺ μάχαιραι ὧδε δύο· καὶ τί πρὸς αὐτοὺς ὁ σωτήρ; ἱκανόν ἐστι· μονονουχὶ διαγελῶν τὴν φωνήν· εὖ εἰδὼς ὅτι τῶν εἰρημένων τὴν δύναμιν οὐ συνιέντες οἱ μαθηταὶ ᾠήθησαν, ὡς ἔφην, μαχαιρῶν εἶναι χρείαν εἰς τὴν ἐσομένην ἔφοδον κατ᾽ αὐτοῦ· πρὸς ἐκεῖνα τοίνυν ὁρῶν ὁ σωτὴρ, ἃ συμβήσεσθαι ἔμελλον τοῖς Ἰουδαίοις, τῆς εἰς αὐτὸν ἕνεκα δυσσεβείας, διαγελᾷ τὸ ὑπὸ τῶν μαθητῶν εἰρημένον, ὅτι ἰδοὺ ὧδε εἰσὶ μάχαιραι δύο· καὶ φησὶν, ἱκανόν ἐστι· ναί φησιν, ἀρκέσουσι δύο ξίφη πρὸς ἀντίστασιν τοῦ πολέμου τοῦ μέλλοντος ἥξειν κατ᾽ αὐτῶν, πρὸς ὃν οὐδὲν ἂν ὠφέλησαν οὐδὲ πολλαὶ ξιφῶν χιλιάδες.

Haec Dominus de eventuris Iudaeorum regioni calamitatibus praenuntiavit. Discipuli tamen dictorum profunditatem non intellexerunt; sed existimarunt potius dici ab eo propter impendentem adversus se proditoris et satellitum incursum, gladiis opus esse. Ideo dicunt: ecce hic gladii duo. Quid vero illis Servator? Satis est, inquit; deridens propemodum illorum dictum; quia probe sciebat, vim dictorum non intellexisse discipulos, qui existimaverant, ut dixi, opus esse gladiis ob futuram in se adgressionem. Illa igitur spectans Servator, quae Iudaeis eventura erant, propter illorum contra se impietatem, irridet discipulorum dictum, ecce hic gladii duo; aitque: satis hi sunt. Utique, inquit, duo gladii sufficient ob sustinendum bellum Iudaeis superventurum, contra quod ne multa quidem gladiorum milia profutura erant!

v. 39. Καὶ ἐξελθὼν ἐπορεύθη κατὰ τὸ ἔθος εἰς τὸ ὄρος τῶν ἐλαιῶν.

Et egressus ibat secundum consuetudinem in montem olivarum.

[illegible] b. Ἐν ἡμέρᾳ μὲν ὁ σωτὴρ τὰς ἐν Ἱεροσολύμοις ἐποιεῖτο διατριβὰς, ἐπιλαβούσης δὲ τῆς ἑσπέρας ἐν τῷ ὄρει τῶν ἐλαιῶν, ὁμοῦ τοῖς ἁγίοις ηὐλίζετο μαθηταῖς, εἰς χωρίον λεγόμενον Γεθσημανῆ· Ματθαῖος γὰρ οὕτω
Matth. XXVI. 37. φησὶν ὁ σοφώτατος εὐαγγελιστής· * ἀφιγμένος δὴ οὖν ἐνταῦθα Χριστὸς, ὡς αὐτός που πάλιν ὁ Ματθαῖος φησὶ, παραλαβὼν αὐτοὺς τρεῖς, τὸν Πέτρον φημὶ καὶ τοὺς τοῦ Ζεβεδαίου, ἤρξατο λυπεῖσθαι καὶ ἀδημονεῖν· ἐνταῦθά μοι βλέπε τῆς μετὰ σαρκὸς οἰκονομίας τὸ βάθος, καὶ τῆς ἀποῤῥήτου σοφίας τὸ ὕψος· διὰ ποίαν αἰτίαν ὦ δέσποτα ἀδημονεῖς; ἆρα δέδιας καὶ αὐτὸς τὸν θάνατον, καὶ δειλίᾳ κεκρατημένος παραιτῇ τὸ παθεῖν; καί τοι τοῖς μα-
Matth. X. 28. θηταῖς εἰπὼν *, μὴ φοβεῖσθε ἀπὸ τῶν ἀποκτεινόντων τὸ σῶμα, τὴν δὲ ψυχὴν μὴ δυνα-

Diurno Servator tempore Hierosolymis versabatur; superveniente autem vespere in montem olivarum cum sanctis apostolis secedebat, ad villam dictam Gethsemani. Sic enim diserte ait sapientissimus evangelista Matthaeus. Quô quum venisset, ut idem adhuc narrat Matthaeus, assumptis tribus, Petro inquam et Zebedaei filiis, coepit contristari et maestus esse. Heic mecum observa incarnationis profundam rationem, et ineffabilis sapientiae excelsitatem. Quam ob causam, o Domine, maestus es? Num tu quoque mortem metuis, et pavore correptus passionem recusas? Atqui tu aiebas discipulis: nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere. Immo vero si quis

dicat spiritalis fortitudinis a te suppeditari gratiam electis, haud profecto a veritate aberrabit. Cunctae enim vires a te sunt, qui vita tuapte natura es et cuncta vivificas. Cur itaque contristaris, et usque ad mortem maestus es? Et quidem perspicue nosti, utpote naturaliter Deus, te patiendo in carne necem, morte liberaturum universae terrae incolas, et de qualibet improba inimicaque potentia triumphum acturum, atque ut Deum et rerum omnium creatorem adoratum iri. Quam ob rem itaque doles maeresque? Utique, is ait, quae ex passione mea mundo eventura bona sunt, scio; sed doleo primogenitum Israhelem, qui iam ne inter famulos quidem est; et quod Domini portio, funiculus hereditatis, pars vulpium fiet, uti scriptum est.

Quod autem futuri praescius urbem Hierusalem misereretur, ceu quae ob suam adversus se impietatem, omne mali genus erat expertura, hinc etiam disces. Ascendebat de Iudaea Hierosolyma; ut vero evangelista ait, videns urbem flevit super illam, tamquam iam extrema miseria atque atroci calamitate implicitam videret Hierusalem. Ut autem cognosceremus ita eum fuisse animo comparatum erga illam, significat discipulis aegritudinem suam atque tristitiam. Neque enim cognosci occulta poterant, nisi ipse verbis, quo animi habitu esset, manifestasset. Sed et illud praedictis addere necessarium existimo. Nam tristitiae passio seu maeroris non ipsi accidit divinae et inviolabili Verbi naturae; id quippe est impossibile, quia supra omnem passionem est: sed dicimus incarnatum Verbum humanitatis quoque modulis se concludere voluisse, quatenus videbatur illius passiones perpeti. Sicut ergo esurisse dicitur, quamvis ipse vita sit vivifica, et panis vivens; itemque longo itinere fatigatus, quamquam virium est dominus; ita etiam tristatus dicitur, et in maestitiam specie tenus incidisse. Non enim videri debuit is, qui ad exinanitionem se demiserat, et intra hu-

μένων ἀποκτεῖναι· ἀλλὰ κἂν εἴ τις λέγοι τῆς πνευματικῆς εὐανδρίας παρὰ σοῦ τοῖς ἐξειλεγμένοις δίδοσθαι τὴν χάριν, οὐκ ἂν ἁμάρτοι τοῦ ἀληθοῦς· ἰσχὺς γὰρ πᾶσα παρὰ σοῦ, καὶ ζωὴ κατὰ φύσιν ὑπάρχεις καὶ ζωοποιός· πῶς οὖν λελύπησαι καὶ ἀδημονεῖς ἕως θανάτου; καί τοι σαφῶς ἠπίστασο θεὸς ὢν φύσει, ὅτι τὸν κατὰ σάρκα θάνατον ὑπομείνας, ἀπαλλάξεις θανάτου τοὺς ἀνὰ πᾶσαν τὴν γῆν, καὶ τὸ τῆς νίκης τρόπαιον ἐγερεῖς κατὰ πάσης πονηρᾶς καὶ ἀντικειμένης δυνάμεως, καὶ ὡς θεὸς προσκυνηθήσῃ καὶ τῶν ὅλων δημιουργός· ἐπὶ τίσιν οὖν ἄρα λελύπησαι καὶ ἀδημονεῖς; ναί φησι, τὰ μὲν ἐκ τοῦ πάθους τῷ κόσμῳ ἀγαθὰ συμβησόμενα, ἐπίσταμαι· λυπεῖ δέ με ὁ πρωτότοκος Ἰσραὴλ, ὅτι οὐδ᾽ ἐν δούλοις ἐστί· καὶ ὅτι ἡ τοῦ κυρίου μερὶς, τὸ σχοίνισμα τῆς κληρονομίας, μερὶς ἀλωπέκων ἔσται, κατὰ τὸ γεγραμμένον.* * Ps. LXII.

Ὅτι δὲ καί τοι τὸ ἐσόμενον εἰδὼς κατηλέει τὴν Ἱερουσαλὴμ, ὡς τῆς εἰς αὐτὸν ἕνεκα δυσσεβείας ἐσομένην ἐν παντὶ κακῷ, κἀντεῦθεν ἂν μάθοις· ἀνῄει μὲν γὰρ ἐκ τῆς Ἰουδαίας εἰς Ἱεροσόλυμα· ὡς δέ φησιν ὁ εὐαγγελιστὴς*, ἰδὼν τὴν πόλιν, ἔκλαυσεν ἐπ᾽ αὐτῇ, * Luc. XIX. ὡς ὅσον οὐδέπω ταῖς ἐσχάταις ταλαιπωρίαις καὶ ἀνηκέστοις συμφοραῖς ὁμιλήσουσαν βλέπων τὴν Ἱερουσαλήμ· ἵνα δὲ μάθωμεν ταύτην ἐσχηκότα τὴν διάθεσιν ἐπ᾽ αὐτῇ, διαμεμήνυκε τοῖς μαθηταῖς ὅτι καὶ ἀκηδιᾷ καὶ λελύπηται· οὐ γὰρ ἦν δυνατὸν μαθεῖν τὰ ἐν αὐτῷ κεκρυμμένα, μὴ διὰ λόγων ἐκφήναντος τὰ ἐν οἷς ἦν· κἀκεῖνο δὲ οἶμαι τοῖς εἰρημένοις προσεπενεγκεῖν ἀναγκαῖον· τὸ γάρ τοι τῆς λύπης πάθος ἤ τοι τῆς ἀδημονίας, οὐ περὶ αὐτὴν ἂν γένοιτο τὴν θείαν καὶ ἀκήρατον τοῦ λόγου φύσιν· ἀμήχανον γὰρ, ὅτι παντὸς ἐπέκεινα πάθους ἐστίν· ἐθελῆσαι δὲ φαμὲν τὸν σαρκωθέντα λόγον, καὶ ἐν τοῖς ἀνθρωπότητος καθικέσθαι μέτροις, διὰ τοῦ δοκεῖν ὑπομεῖναι τὰ αὐτῆς· ὥσπερ οὖν πεινῆσαι λέγεται, καί τοι ζωὴ καὶ ζωοποιὸς, καὶ ἄρτος ὁ ζῶν ὑπάρχων αὐτὸς, κοπιάσαί τε ἐκ μακρᾶς ὁδοῦ, καί τοι τῶν δυνάμεων ὑπάρχων κύριος, οὕτω καὶ ἀκηδιάσαι καὶ δοκεῖν εἰσδέξασθαι λύπην· οὐ γὰρ ἔδει τὸν καθιγμένον εἰς κένωσιν, καὶ τοῖς τῆς

ἀνθρωπότητος ἐμβεβηκότα μέτροις, παραιτεῖσθαι δοκεῖν τὰ ἀνθρώπινα.

Προσεύχεσθε μὴ εἰσελθεῖν εἰς πειρασμόν.

Συνεβούλευσε μαθηταῖς τὰ τῷ καιρῷ πρέποντα, εἰπών· προσεύχεσθε ἵνα μὴ εἰσέλθητε εἰς πειρασμόν· ἀλλ' ἵνα μὴ λόγοις αὐτοὺς ὠφελήσῃ μόνοις, παράδειξις δὲ καὶ αὐτοῦ τοῦ πράγματος εὑρεθῇ, βραχὺ προσελθὼν, πεσὼν ἐπὶ γόνυ, προσηύχετο· καὶ τί δή ποτε τοῖς ἁγίοις οὐ συνηύχετο μαθηταῖς, ἀλλὰ καταμόνας; ἵνα μάθωμεν ἡμεῖς τῆς ἀρεσκούσης θεῷ προσευχῆς τὸν τύπον· ἔφη γὰρ ἑτέρωθι· * σὺ δὲ ὅταν προσεύχῃ, εἴσελθε εἰς τὸ ταμιεῖον σου, ἀπόκλεισον τὴν θύραν, πρόσευξαι τῷ πατρί σου τῷ ἐν τῷ κρυφαίῳ· καὶ ὁ πατήρ σου ὁ βλέπων ἐν τῷ κρυφαίῳ, ἀποδώσει σοι ἐν τῷ φανερῷ· πανταχοῦ γὰρ εὑρήσομεν καταμόνας εὐχόμενον· ἵνα καὶ σὺ μάθῃς, ὅτι σχολάζοντι νῷ, καὶ γαληνιώσῃ καρδίᾳ διαλέγεσθαι χρὴ τῷ ἐπὶ πάντας θεῷ· καὶ οὐ δή που φαίη τίς ἂν, εἴ γε νοῦν ἔχοι, ὅτι τῆς παρ' ἑτέρου χειρὸς ἢ ἐπικουρίας ἐν χρείᾳ καθεστηκὼς, ἐποιεῖτο τὰς λιτάς· αὐτὸς γάρ ἐστιν ἡ πανσθενεστάτη χεὶρ, καὶ δύναμις τοῦ πατρός· ἀλλ' ἵνα ἡμεῖς διὰ τούτων μάθωμεν, μὴ νυστάζειν ἐν πειρασμοῖς, συντείνεσθαι δὲ μᾶλλον εἰς προσευχάς· ἀμαθὲς δὲ λίαν, καὶ τὸ τῶν ἀγώνων καταθρασύνεσθαι· τῷ μετρίῳ δὲ φρονήματι χρῆναι φημὶ τὸ εὔτολμον, καὶ τληπαθὲς ἀναπλέκειν. Ἴδωμεν δὲ καὶ προσευχῆς τὸν τρόπον.

* Matth. VI. 6.

Πάτερ, εἰ βούλει, παρένεγκε τὸ ποτήριον τοῦτο ἀπ' ἐμοῦ· πλὴν μὴ τὸ θέλημά μου, ἀλλὰ τὸ σὸν γενέσθω.

Ὁρᾷς ὅπως μετ' εὐλαβείας ἀνθρωποπρεποῦς ἐποιεῖτο Χριστὸς τοῦ πειρασμοῦ τὴν παραίτησιν; εἰ γὰρ βούλει φησὶ, παρένεγκε· ὡς γὰρ εἷς ὑπάρχων τῶν καθ' ἡμᾶς, τοῖς τοῦ πατρὸς θελήμασιν ἀπονέμει τῶν ἐκβησομένων τὸ πέρας· ἵνα καὶ ἡμεῖς αἰτῶμεν ἐκεῖνα κρατεῖν, ἅπερ ἂν αὐτὸς εἰδείη συμφέροντα ταῖς ἡμετέραις ψυχαῖς· πρὸς δ' αὖ τούτοις, καὶ τῆς Ἰουδαίων ἀνοσιότητος τὸ χρῆμα κατηγορεῖ· ἦν μὲν γὰρ οὐκ ἀβούλητον αὐτῷ τὸ παθεῖν, φορτικόν γε μὲν ἑτέρως. διά τε τὴν ἀδοξίαν καὶ τὸν Ἰουδαίων συναγωγῆς τὸν ὄλεθρον· οὐ γὰρ ἂν ἠθέλησε κυριοκτόνον γενέσθαι τὸν Ἰσραήλ· ἵνα μὴ ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας, τῆς

manam mensuram concluserat, ea quae hominis propria sunt, recusare.

Orate, ut non intretis in tentationem.

Monuit discipulos rem tempori congruam, dicens: orate ne in tentationem incidatis. Tum ne illos verbis tantum iuvaret, sed eius rei exemplum ipse fieret, paululum progressus, in genua procidens oravit. Cur vero haud cum sanctis oravit discipulis, sed solitatim? Ut nos discamus gratae Deo orationis typum. Dixerat enim alibi: tu autem cum oraveris, intra in cubiculum tuum, et clauso ostio ora patrem tuum in abscondito; et pater tuus, qui videt in abscondito, dabit tibi palam. Quin et ubique comperiemus eum solitatim orantem; ut tu quoque discas, oportere vacua mente et tranquillo corde cum supremo Deo colloqui. Neque vero quisquam sensatus dicet, orasse Iesum, quia manu aliena aut auxilio indigeret. Ipse enim est manus fortissima virtusque patris; sed ut per haec cognoscamus, in tentationibus non dormitare, immo tunc magis orationem intendere. Stulta tamen audacia est certamina provocare; modestia autem uti, eique patientiam admiscere, iustae confidentiae officium esse aio. Nunc orationis quoque modum videamus.

Pater, si vis, transfer a me hunc calicem. Verumtamen non mea voluntas sed tua fiat.

Viden quomodo cum ea quae decet hominem reverentia Christus tentationem a se deprecatur? Si vis, inquit, transfer. Nam quasi unus de nobis, patris voluntati futuri exitum attribuit; ut nos quoque ea impetrare postulemus, quae ipse animabus nostris utilia esse noverit. Insuper Iudaeorum quoque impietatem sic accusat. Certe non erat ei involuntaria passio; ceteroqui etiam gravis, propter ignominiam, et propter iudaicae synagogae ruinam. Quippe noluisset Israhelem fieri homicidam domini sui, ne ob hanc causam, supremam ultionem experiretur. Sed quia passionem

iam vitare non oportebat, hanc subire decrevit, conspirante secum patris Dei voluntate: ita ut humanae quidem naturae fuerit, perturbationis commotio; divinae autem, ubique constantia. Mortis quidem praesens imago Iesum turbat, sed deitatis virtus commotam ilico sedat passionem, et ad confidentiam transfert. Commota fuit pars Christi humana duas ob causas. Oportebat enim per haec quoque constare, eum haud apparenter vel opinabiliter, sed naturaliter potius ac vere natum ex muliere hominem, humana omnia perpeti, peccato tantum excepto. Timor autem pavorque, connaturales nobis passiones sunt, quae tamen in peccatorum classe collocari nequeunt. Deinde vero, commovebantur in Christo humanae passiones, non ut commotae vincerent, sed ut a Verbi potentia praeciderentur; ad meliorem divinioremque statum translata humana natura, primum in Christo. Etenim sic et non aliter ad nos ipsos permeare poterat medelae ratio. Etiamsi enim quod accidit, haud usquequaque libitum ipsi erat; nihilominus propter universalem salutem ac vitam, voluntariam sibi fecit crucis passionem. Sciebat enim quae inde eventura bona erant, et hominis naturam se renovaturum, proprioque sanguine redempturum. Nisi enim sibi voluntariam effecisset passionem, a qua magnopere abhorrebat voluntas, quaenam causa cogitari potest his verbis orandi: pater si vis, transfer hunc calicem? Factum est homo Dei Verbum, haud aliam ob causam, nisi ut omnia sua nostris infirmitatibus miscens quodammodo et contemperans, hominis naturam corroboraret, et in suam ipsius firmitatem transmutaret. Cum ergo videtur verbotenus mortem timere, dicitque: transfer calicem; cogita vicissim, quod ea quae mortem timebat caro, quum a Dei Verbo gestaretur, docebatur ab eo pariter timoris passionem omittere. Dicebat ergo patri: non sicut ego volo, sed sicut tu. Profecto mortem haud metuebat,

ἐσχάταις δίκαις ὑπενεχθῇ· ἐπεὶ δὲ οὐκ ἦν μὴ ὑποστῆναι τὸ πάθος, εἵλετο αὐτὸ, συνευδοκοῦντος αὐτῷ τοῦ θεοῦ καὶ πατρός· ὡς εἶναι τῆς μὲν ἀνθρωπείας φύσεως, τὸ εἰς θορύβους εὔκολον· τῆς δὲ θείας, τὸ ἐφ᾽ ἅπασιν ἄθραυστον· ἡ μὲν γὰρ τοῦ θανάτου παρεισδῦσα μνήμη, ταράττει τὸν Ἰησοῦν· ἡ δὲ τῆς θεότητος δύναμις, κεκινημένον εὐθὺς χειροῦται τὸ πάθος, καὶ μεταμορφοῖ πρὸς εὐτολμίαν· κεκίνηται γὰρ καὶ ἐν Χριστῷ τὰ ἀνθρώπινα, διὰ δύο τρόπους· ἔδει γὰρ καὶ διὰ τούτων, αὐτὸν οὐ δοκήσει καὶ ὑπονοίᾳ, φυσικῶς δὲ μᾶλλον καὶ ἀληθῶς ἄνθρωπον ἐκ γυναικὸς γεγονότα, φαίνεσθαι πάντα φέροντα τὰ ἀνθρώπινα, δίχα μόνης τῆς ἁμαρτίας· φόβος δὲ καὶ δειλία, πάθη μὲν ἐν ἡμῖν φυσικὰ, τό γε μὴν ἐν ἁμαρτίαις τετάχθαι διαπεφευγότα· ἔτι, ἐκινεῖτο ἐν Χριστῷ τὰ ἀνθρώπινα, οὐχ᾽ ἵνα κινηθέντα κρατύνηται· ἀλλ᾽ ἵνα τῇ δυνάμει τοῦ λόγου διακόπτηται, πρὸς ἀμείνω τινὰ καὶ θειοτέραν κατάστασιν μεταστοιχειουμένης τῆς φύσεως ἐν πρώτῳ Χριστῷ· ἦν γὰρ οὕτω καὶ οὐχ᾽ ἑτέρως, καὶ εἰς ἡμᾶς αὐτόθεν τὸν τῆς ἰάσεως διαβῆναι τρόπον· εἰ γὰρ καὶ ὅτι μάλιστα τὸ συμβὰν, οὐχὶ πάντη τε καὶ πάντως θελητὸν ἦν αὐτῷ, ἀλλ᾽ οὖν τῆς πάντων ἕνεκα σωτηρίας καὶ ζωῆς, ἑκούσιον ἐποιήσατο τὸ ἐπὶ τῷ σταυρῷ πάθος· ἤδει γὰρ τὰ ἐντεῦθεν ἐσόμενα κατορθώματα, καὶ ὅτι τὴν ἀνθρώπου φύσιν ἀνακαινιεῖ, καὶ αἵματι τῷ οἰκείῳ κατακτήσεται· εἰ γὰρ μὴ ἐποιήσατο θελητὸν, καί τοι λίαν ἀβούλητον ὂν τὸ παθεῖν, τίς ἂν νοοῖτο λοιπὸν τοῦ προσεύχεσθαι ἡ πρόφασις, καὶ λέγειν, πατὲρ εἰ βούλει, παρένεγκε τὸ ποτήριον τοῦτο; γέγονε μέν τοι ἄνθρωπος ὁ τοῦ θεοῦ λόγος, οὐ διά τινα πρόφασιν ἑτέραν, ἀλλ᾽ ἵνα πάντα τὰ αὐτοῦ ταῖς ἡμῶν ἀσθενείαις ἀναμίξας τρόπον τινὰ καὶ συγκεράσας, νευρώσῃ τὴν ἀνθρώπου φύσιν, καὶ πρὸς τὴν αὐτοῦ μεταποιήσῃ στερρότητα· ὅταν οὖν φαίνηται δειλιῶν τὸν λόγον τὸν θάνατον, καὶ λέγων, παρένεγκε τὸ ποτήριον, ἐννόει πάλιν, ὅτι δειλιῶσα τὸν θάνατον ἡ σὰρξ, ἐδιδάσκετο φορουμένη παρὰ τοῦ θεοῦ λόγου μηκέτι τοῦτο πάσχειν· ἔλεγε δὲ πρὸς τὸν πατέρα· οὐχ᾽ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ᾽

ὡς σύ· οὐκ ἐφοβεῖτο μὲν γὰρ καθ᾽ ὃ λόγος ἐστὶ καὶ θεὸς τὸν θάνατον αὐτὸς, ἀλλ᾽ εἰς τέλος τὴν οἰκονομίαν διεξάγειν ἠπείγετο· τοῦτο γὰρ ἦν τὸ θέλημα τοῦ πατρός· ἔχει δὲ καὶ τὸ μὴ θέλειν ἀποθανεῖν, διὰ τὸ παραιτεῖσθαι τὴν σάρκα τὸν θάνατον φυσικῶς· διδάσκων τοίνυν τὴν ἀνθρωπότητα μηκέτι τὰ αὐτῇ προσόντα φρονεῖν, ἀλλὰ τὸ τοῦ θεοῦ θέλημα ζητεῖν, ὡς ἄνθρωπος λέγει· οὐχ᾽ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ᾽ ὡς σύ· διὰ τοῦτο γὰρ φαίνεται καὶ προσ-
* Matth. XXVI. 41. θεὶς ἐν τῷ Ματθαίῳ· * τὸ μὲν πνεῦμα, πρόθυμον· ἡ δὲ σὰρξ, ἀσθενής· ἀτονοῦσα μὲν γὰρ ἡ ἀνθρώπου φύσις, καὶ ἐν αὐτῷ τῷ Χριστῷ, τὸ ὅσον εἰς αὐτὴν, εὑρίσκεται· ἀνακομίζεται δὲ διὰ τοῦ ἑνωθέντος αὐτῇ λόγου, εἰς εὐτολμίαν θεοπρεπῆ.

v. 47. Ἰδοὺ ὄχλος, καὶ ὁ λεγόμενος Ἰούδας εἷς τῶν δώδεκα.

A. f. 292. b. B. f. 205. Διὰ τί δέ φησιν, ὁ λεγόμενος Ἰούδας; μὴ γὰρ οὐκ ᾔδει τὸν ἄνδρα τοῖς ἐξειλεγμένοις ἐναριθμούμενον; ἀλλ᾽ ὡς ἤδη μεμισηκὼς αὐτοῦ καὶ τὸ ὄνομα, φησὶν, ὁ λεγόμενος Ἰούδας· προσεπάγει δὲ τούτῳ τὸ εἷς τῶν δώδεκα, πρὸς ἔνδειξιν καὶ διαβολὴν τῆς τοῦ προδότου φαυλότητος· ὁ γὰρ ἐν ἴσῳ τοῖς ἀποστόλοις τετιμημένος, τοῖς φονῶσι κατὰ Χριστοῦ γέγονε πρόφασις· δέδωκε γὰρ αὐτοῖς σημεῖον· ὃν ἂν φιλήσω, αὐτός ἐστιν· ἐπελάθετο παντελῶς τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ· ᾠήθη τάχα που δύνασθαι λαθεῖν· φίλημα μὲν προτείνων εἰς τύπον ἀγάπης, ἀνοσίων δὲ σκεμμάτων μεστὴν ἔχων τὴν καρδίαν· οὐκοῦν ὡς ἐκ μέθης προσέρχεται τῷ Χριστῷ· δόλου καὶ ἀπάτης ὄργανον τὴν ἐξαίρετον ἀγάπην ἀποφῆναι προσδοκῶν· ταύτῃ τοι καὶ μάλα εἰκότως φορτικώτερον αὐτῷ τὸ κρῖμα ἐποίει, ὅτι οὐδὲ τὸ σχῆμα καὶ σύμβολον ᾐσχύνθη τῆς προδοσίας τὸ φίλημα· ἐπάγει γοῦν ὁ εὐαγγελιστής· ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῷ· Ἰούδα, φιλήματι τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου παραδίδως; εἰδέναι γὰρ ἀναγκαῖον καὶ τὰ τῷ Ἰωάννῃ περὶ τούτου εἰρη-
* Ioh. XVIII. 4. μένα· * ἔφη γοῦν· ὅτι οἱ μὲν τῶν Ἰουδαίων ὑπηρέται προῄεσαν συλληψόμενοι τὸν Ἰησοῦν· ὁ δὲ ὑπήντα αὐτοῖς, λέγων· τίνα ζητεῖτε; λεγόντων δὲ τῶν ὑπηρετῶν, Ἰησοῦν τὸν ναζωραῖον, αὐτὸς ἑαυτὸν τῶν τῶν φονώντων χερσὶ προσεκόμιζε, λέγων· ἐγώ εἰμι· οἱ δὲ ἀπῆλθον,

quatenus Verbum erat ac Deus, sed tamen incarnationis suae cursui finem imponere festinabat. Haec enim erat voluntas patris. Porro et non moriendi inerat ei voluntas, quia naturaliter caro mortem recusat. Docens itaque humanitatem, quominus iam vellet naturalia sibi cogitare, sed Dei potius voluntatem sectari, tamquam homo ait: non sicut ego volo, sed sicut tu. Idcirco apparet hoc quoque addidisse apud Matthaeum: spiritus quidem promptus est, caro autem infirma. Namque humana natura in Christo ipso, quantum in se est, debilis comperitur; sed ab unito illi Verbo, ad Deo congruam confidentiam attollitur.

Ecce turba, et qui vocabatur Iudas, unus de duodecim.

Cur ait, qui vocabatur Iudas? An nesciebat virum hunc de numero esse electorum? Immo vero quasi huius iam abominans nomen, ait: qui dicebatur Iudas. Addit autem « unus de duodecim » ob significandam incusandamque proditoris improbitatem. Nam qui aeque ac reliqui apostoli honoratus fuerat, idem extitit carnificum Christi adiutor. Dedit enim eis signum: quem osculatus fuero, ipse est. Prorsus erat oblitus Christi maiestatem; putavit se posse latere, osculum amoris typum libans, cor autem impiarum insidiarum plenum gerens. Ergo veluti ex crapula ad Christum accedit; doli fraudisque instrumentum putans demonstrare eximiam caritatem. Quam ob rem dignissime gravius sibi iudicium comparabat, quia nec erubuit, praetextum ac symbolum proditionis efficere osculum. Addit ergo evangelista: Iesus autem dixit illi: osculo filium hominis tradis? Scire etiam oportet, quae etiam Iohannes hoc loco dicat. Ait itaque, Iudaeorum ministros accessisse ut Iesum caperent; qui occurrit eis dicens: quem quaeritis? Ministris dicentibus, Iesum nazarenum; ipse se homicidarum manibus tradidit dicens: ego sum. Illi autem, inquit, retro cesserunt; idque ter factum est.

Quaenam fuit rei ratio, quamve ob causam Servator ultro se obtulit, illi autem audito dicto « ego sum » corruerunt? Nempe ut discerent, haud involuntariam ei passionem accidere. Non enim illi suis viribus Christum ceperunt, atque impiis iudicibus praesentarunt, sed ipse semet tradidit.

Age et illud disquiramus. Num Dei patris decretum, et ipsius filii voluntas, necessario veluti, ad passionem eum vocavit? Iam vero, si hoc ita se habeat, nonne prorsus oportuit et aliquem fieri proditorem, et ad hoc facinus Israhelem propelli, ut et Christo fidem denegaret, eumque multifariam dehonestaret, et denique eidem necem super ligno inferret? Atqui, quomodo Christum dicentem comperimus: vae homini illi, per quem filius hominis tradetur? et reliqua. Cur item periit Israhel? Verum enimvero haud inique Deus sed iusto iudicio res nostras trutinatur. Quomodo ergo quod erat involuntarium, voluntarium fecit? Misertus est Deus infelicium mundi incolarum, misitque caelo servatorem ac redemptorem, qui in similitudine nostra natus est. Quamquam autem quae passurus erat praesciebat, nihilominus in patiendi proposito perstitit, ut mundum salvaret, consentiente ei Deo patre propter multam suam benignitatem, et erga homines benivolentiam. Ergo quod adtinet quidem ad passionis ignominiam, pati noluisset. Quia vero fieri non poterat ut non pateretur, propter Iudaeorum adversus eum saevitiam atque contumaciam, sustinuit crucem, confusione contempta.

Cum tetigisset auriculam eius, sanavit eum.

Sanavit digno Dei modo illum qui vulnus passus fuerat, hoc quoque Deo dignum miraculum coram missis ad se capiendum ostendens.

φησὶν, εἰς τὰ ὀπίσω· καὶ τοῦτο γέγονε τρίς· τίς οὖν ἡ οἰκονομία, καὶ τίνος ἕνεκεν προκεκόμικεν ἑαυτὸν ὁ σωτὴρ, οἱ δὲ κατέπιπτον ἀκούοντες τὸ ἐγώ εἰμι; ἵνα δὴ μάθοιεν ὡς οὐκ ἀβούλητον αὐτῷ τὸ παθεῖν· οὐ γὰρ τῆς ἐκείνων ἰσχύος γέγονεν ἀποτέλεσμα, τὸ συλλαβέσθαι Χριστὸν, καὶ προσαγαγεῖν τοῖς ἀνοσίοις καθηγηταῖς, ἀλλ' αὐτὸς ἑαυτὸν δέδωκεν.

Φέρε δὲ κἀκεῖνο ζητήσωμεν· ἆρα ψῆφος τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς, θέλημα δὲ καὶ A. f. 293. b.
αὐτοῦ τοῦ υἱοῦ κέκληκεν αὐτὸν ὡς ἐξ ἀνάγκης εἰς τὸ πάθος (1); εἶτα, πῶς εἴπερ ἐστὶν ἀληθὲς, οὐκ ἔδει πάντως καὶ προδότην γενέσθαί τινα, παρενεχθῆναι δὲ καὶ εἰς τοῦτο θράσους τὸν Ἰσραὴλ, ὡς καὶ ἀπειθῆσαι Χριστῷ καὶ ἀτιμάσαι πολυτρόπως, ἐξαρτίσαι δὲ καὶ τὸν ἐπὶ τοῦ ξύλου θάνατον αὐτῷ; εἶτα, πῶς εὑρίσκεται λέγων, οὐαὶ τῷ ἀνθρώπῳ ἐκείνῳ, δι' οὗ ὁ υἱὸς τοῦ
ἀνθρώπου παραδίδοται *; καὶ τὰ ἑξῆς· διὰ * Luc. XXII. 22.
τί δὲ καὶ ἀπόλωλεν ὁ Ἰσραήλ; ἀλλ' οὐκ ἀδίκως ὁ θεὸς, αἰσίᾳ δὲ κρίσει ταλαντεύει τὰ καθ' ἡμᾶς· πῶς οὖν τὸ ἀβούλητον ἐποιήσατο θελητόν; ἠλέησε μὲν γὰρ ὁ θεὸς καὶ πατὴρ τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς πεπραχότας ἀθλίως, καὶ ἔπεμψεν ἐξ οὐρανοῦ τὸν υἱὸν σωτῆρα καὶ λυτρωτὴν, ὃς καὶ γέγονεν ἐν ὁμοιώσει τῇ πρὸς ἡμᾶς· ἀλλὰ καί τοι προεγνωκὼς ἃ πείσεται, εἵλετο παθεῖν διὰ τὸ σῶσαι τὴν γῆν, συνδοκοῦντος αὐτῷ τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς διὰ πολλὴν ἡμερότητα καὶ φιλανθρωπίαν· οὐκοῦν ὅσον μὲν ἧκεν εἰς τὴν ἐκ τοῦ παθεῖν ἀδοξίαν, οὐκ ἂν ἠθέλησε παθεῖν· ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἐνεδέχετο μὴ παθεῖν, διὰ τὴν Ἰουδαίων ἐπ' αὐτῷ γινομένην ὠμότητα καὶ ἀπείθειαν, ὑπέμεινε σταυρὸν, αἰ-
σχύνης καταφρονήσας *. * Hebr. XII. 2.

Ἁψάμενος τοῦ ὠτίου αὐτοῦ ἰάσατο αὐτόν. v. 51.

Ἰάσατο γὰρ θεοπρεπῶς τὸν ὑπομείναντα A. f. 2[illegible].
τὴν πληγὴν, τοῖς ἀφιγμένοις εἰς τὸ συλλαβεῖν αὐτὸν θεοπρεπὲς καὶ τοῦτο διδοὺς σημεῖον.

(1) Vide hac super re prolixam doctamque Photii quaestionem amphilochianam a nobis editam Script. vet. T. I. hoc titulo: πῶς θελητός τε καὶ ἀθέλητος τῷ πατρὶ ὁ θάνατος λέγοιτ' ἂν εἶναι τοῦ Χριστοῦ: *quomodo et voluntaria et involuntaria patri mors Christi dici queat fuisse.*

*

v. 53. *Καθ' ἡμέραν ὄντος μου μεθ' ὑμῶν ἐν τῷ ἱερῷ, οὐκ ἐξετείνατε τὰς χεῖρας ἐπ' ἐμέ.*

Cum quotidie vobiscum fuerim in templo, non extendistis manus in me.

A. 1. 294. b. B. 1. 204. Ἆρά γε αἰτιᾶται Χριστὸς τοὺς τῶν Ἰουδαίων καθηγητὰς, ὅτι μὴ πρόωρον αὐτῷ τὴν τοῦ θανάτου πάγην ἐσκεύαζον; οὐ τοῦτο βούλεται δηλοῦν, ἀλλ' ὅτι ἐξὸν ὑμῖν καθημέραν ἐν τῷ ἱερῷ διδάσκοντα κατασχεῖν, οὐκ ἐκρατήσατε· ἐταμιευόμην γὰρ μᾶλλον τῷ παθεῖν ἐν καιρῷ τῷ καθήκοντι· καὶ οὗτός ἐστιν ὁ παρών· μὴ γὰρ ἀγνοήσητε (1), φησὶν, ὅτι αὕτη ἐστὶν ὑμῶν ἡ ὥρα καὶ ἡ ἐξουσία τοῦ σκότους· τουτέστιν ὀλιγοστὸς ἐδόθη ὑμῖν καιρὸς τῆς κατ' ἐμοῦ πλεονεξίας, συνευδοκήσαντος τοῖς ἐμοῖς θελήμασι τοῦ πατρός· οὐκοῦν μίαν ὥραν ἔχετε κατ' ἐμοῦ, τουτέστιν ὀλίγον παντελῶς καὶ συνεσταλμένον καιρὸν, τὸν μεταξὺ δηλονότι τοῦ τιμίου σταυροῦ, καὶ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως· αὕτη δέ ἐστι καὶ ἡ δοθεῖσα ἐξουσία τῷ σκότει· σκότος γὰρ ὀνομάζει τὸν σατανᾶν τοῖς Ἰουδαίοις ὁμοῦ κατεξαναστῆναι Χριστοῦ· ἵν' ὁ μὲν σώσῃ διὰ τοῦ παθεῖν τὴν ὑπ' οὐρανὸν, καὶ ἀναβιῴη τριήμερος, τὸ τοῦ θανάτου πατήσας κράτος· οἱ δὲ δίκην αἰώνιον τίσωσιν ὁμοῦ τῷ προδότῃ.

Num expostulat Christus adversus Iudaeorum principes, quod ei non antea mortis laqueum tetendissent? Non hoc vult significare; sed quod data vobis quotidie copia capiendi me in templo docentem, non tamen tenuistis. At ego reservabam, inquit, idoneo tempori passionem meam, quod demum nunc adest. Scitote, ait, hanc esse horam vestram, et potestatem tenebrarum: id est breve vobis concessum esse tempus ad exercendam contra me tyrannidem, consentiente mecum patris voluntate. Ergo unam horam habetis adversus me, id est modicum oppido contractumque tempus, inter pretiosam videlicet crucem, et a mortuis resurrectionem. Haec videlicet illa est data tenebris potestas. Tenebras appellat Satanam, qui una cum Iudaeis insurrexerat in Christum: ut hic passione sua mundum salvaret, tertia die resurgeret, mortis calcata potentia; illi autem poenas aeternas darent una cum proditore.

A. 1. 294. b. — Οὐ τὸ βράδος οὖν αἰτιᾶται τὸ πρὸς μιαιφονίαν, ἀλλὰ δείκνυσιν ὅτι οὐ τῆς αὐτῶν ἰσχύος ἔργον ἡ σύλληψις, ἀλλὰ τῆς αὐτοῦ βουλήσεως, τὸ ἀβούλητον πάθος οἰκονομικῶς ποιησαμένου θελητὸν, καὶ τοῦτο καιρῷ τῷ προσήκοντι παραδεξαμένου· οὐ γὰρ δὴ αἰτιᾶται αὐτοὺς, ὅτι μὴ πρόωρον αὐτῷ τὸ πάθος ἐπήγαγον, ἀλλὰ μᾶλλον ἐλέγχει αὐτοὺς, ὡς οἰηθέντας ἀσυνέτως, ἄκοντος αὐτοῦ περιέσεσθαι· τότε μὲν οὖν οὐκ ἐκρατήσατέ με, φησὶν, οὐ γὰρ ἐβουλόμην· οὐκ ἂν δὲ οὐδὲ εἰς τὸ παρὸν ἰσχύσατε, εἰ μὴ ταῖς ὑμετέραις χερσὶν ἐθελοντὴς ὑπενήνεγμαι· ὥστε, οὐ τῆς Ἰουδαίων ἰσχύος ἔργον ἦν τὸ θανάτῳ περιβαλεῖν τὸν κύριον· ἀλλὰ τοῖς μὲν ἐκείνων ἀνοσίοις τολμήμασιν ἐπιγράψοι τίς ἂν τὸ ἐγχείρημα τῷ δὲ σωτῆρι Χριστῷ, τὸ ὑπὲρ πάντων ἐθελῆσαι παθεῖν· ἵνα πάντας ἐξέληται, καὶ ἀγοράσας αἵματι τῷ ἰδίῳ, παραστήσει τῷ θεῷ καὶ πατρί.

— Haud igitur tarditatem homicidii incusat; sed significat, nequaquam potentiae ipsorum tribuendam capturam suam, sed propriae voluntati, qua passio per se involuntaria facta est secundum oeconomiae rationem voluntaria; idque tempore prout libuit conveniente. Non inquam accusat illos, quod intempestivam passionem haud ei intulerint, sed eosdem potius redarguit, quia stulte existimarent se invito potiri. Tunc, inquit, me non tenuistis, quia nolui; et ne nunc quidem praevaleretis, nisi ego in manus vestras sponte venirem. Quamobrem haud iudaicarum virium opera fuit, mors Domino illata: sed illorum quidem impiis ausibus, merito quis tribuet tale facinus; servatori autem Christo patiendi pro omnibus voluntatem; ut cunctos videlicet liberaret, et pretioso suo sanguine emptos, patri Deo praesentaret.

(1) Corderius videtur perperam legisse *μὴ ἀγωνίσατε*, quia dicit: *nolite dimicare.*

At ille negavit eum, dicens: mulier, non novi illum.

Fragilis fuit, prout Christus praedixerat, beatus Petrus, negavitque universalem servatorem Christum; neque id semel, sed ter, et quidem iuratam fecit negationem. Ait enim Matthaeus, coepisse detestari et iurare, se hominem non novisse. Nonnulli dicunt iurasse discipulum, quod ignoraret factum hominem Iesum. Est hoc tamen incredibile. Quid ni enim revera ipsum negasset, si incarnationis mysterium subvertisset? Quippe sciebat simile nobis factum, id est hominem, unigenitum Dei Verbum. Namque iam manifeste confessus fuerat: tu es Christus, filius Dei vivi. Nec tamquam unum de nobis, filium ipsum esse Dei adfirmans, ita loquebatur; sed etiamsi humanitatis mensura comprehensum cerneret, illud quod supra omnes res creatas est, et ex Dei patris substantia effulsit Verbum, non dubitavit agnoscere et confiteri, Dei vivi filium esse. Neque vero nos dicimus negationem hanc evenisse, ne mendax Christus fieret, sed Christum potius rei futurae praescium, eam discipulo nunciavisse. Certe quod ex humana miseria, ut iam dixi, id malum acciderit, suaeque conscientiae morsibus discipulus condemnaretur, subsecuta statim lamentatio, et paenitentiae lacrymae satis docebunt: namque egressus, inquit, foras flevit amare; respiciente ad illum Christo, et praeviae monitionis memoriam refricante. Iamvero conversus, a scopo suo non excidit; mansit enim prout fuerat, fidelis discipulus, peccati veniam adeptus.

Illudebant ei, caedentes.

Decet propheticum illud dicere: obstupuit caelum super hoc, perhorruitque vehementer, dicit Dominus. Terrae caelique Dominus, rerum omnium creator et fabricator, rex regum et dominus dominantium, tamquam unus de nobis contumelia adficitur. – Papae! Terrae ac caeli dominus, tamquam unus de nobis verberari patitur, et impiorum risum sustinet, exem-

Ὁ δὲ ἠρνήσατο αὐτόν, λέγων· γύναι, οὐκ οἶδα αὐτόν. v. 57.

Ἠσθένησε κατὰ τὴν πρόῤῥησιν τοῦ Χριστοῦ ὁ A. f. 295. C. f. 155.
μακάριος Πέτρος, καὶ ἠρνήσατο τὸν τῶν ὅλων
σωτῆρα Χριστὸν, καὶ οὐχ ἅπαξ ἀλλὰ τρὶς,
καὶ ἐνώμοτον ἐποιήσατο τὴν ἄρνησιν· ἔφη γὰρ ὁ
Ματθαῖος * ὅτι ἤρξατο καταναθεματίζειν * Matth. XXVI 74.
καὶ ὀμνύειν ὅτι οὐκ οἶδα τὸν ἄνθρωπον. Τινὲς
μὲν οὖν φασὶν ὀμωμοκέναι τὸν μαθητὴν, οὐκ
οἶδα ἄνθρωπον γεγονότα τὸν Ἰησοῦν· τοῦτο
δὲ ἄπιστον· πῶς γὰρ αὐτὸν οὐκ ἠρνήσατο,
τὸ μετὰ σαρκὸς οἰκονομίας ἀνατρέπων τὸ μυ-
στήριον; ἤδει γὰρ καθ᾽ ἡμᾶς γεγονότα, τουτ-
έστιν ἄνθρωπον τὸν μονογενῆ τοῦ θεοῦ λόγον·
καὶ γοῦν ὡμολόγησεν ἐναργῶς, ὅτι σὺ εἶ ὁ
Χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ τοῦ ζῶντος· * καὶ οὐχ ὡς * Matth. XVI. 16.
ἕνα τῶν καθ᾽ ἡμᾶς, υἱὸν αὐτὸν εἶναι θεοῦ
διαβεβαιούμενος τὰ τοιάδε φησὶν, ἀλλὰ
καί τοι τοῖς τῆς ἀνθρωπότητος μέτροις ἐμ-
βεβηκότα θεωρῶν τὸν ἐπέκεινα παντὸς γενη-
τοῦ, καὶ ἐκ τῆς τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς οὐσίας ἀνα-
λάμψαντα λόγον, οὐκ ἀπέστη τοῦ εἰδέναι καὶ
ὁμολογεῖν ὡς ἔστιν αὐτὸς υἱὸς θεοῦ τοῦ ζῶν-
τος· καὶ οὐδήπου φαμὲν ὅτι γέγονεν ἄρνησις
ἵνα μὴ ψεύσηται Χριστὸς, ἀλλ᾽ ὅτι τὸ ἐσό-
μενον οὐκ ἠγνοηκὼς, ἀπήγγειλε τῷ μαθη-
τῇ· ὅτι γὰρ ἀνθρωπίνης μικροψυχίας, ὡς
ἔφην, γέγονε τὸ κακὸν, καὶ τοῖς τοῦ συνειδό-
τος ἐλέγχοις ὁ μαθητὴς κατεκρίνετο, δι-
δάξει ἂν εὐθὺς καὶ αὐτὸς ὁ θρῆνος, καὶ τὸ
ἐπὶ τῇ μεταγνώσει δάκρυον· ἐξελθὼν γὰρ
ἔξω, φησὶν, ἔκλαυσε πικρῶς, προσεσχηκό-
τος αὐτῷ τοῦ Χριστοῦ, καὶ τοῦ πρὸς αὐτὸν γε-
γονότος λόγου καλέσαντος εἰς ἀνάμνησιν·
ἐπιστρέψας δὲ οὐ διήμαρτε τοῦ σκοποῦ· με-
μένηκε γὰρ ὅπερ ἦν γνήσιος μαθητὴς, πε-
πλουτηκὼς τῆς ἀφέσεως τοῦ πλημμελήματος.

Ἐνέπαιζον αὐτῷ, δέροντες. v. 63.

Πρέποι ἂν εἰπεῖν τὸ προφητικὸν ἐκεῖ- B. f. 206. C. f. 155.
νο *, ἐξέστη ὁ οὐρανὸς ἐπὶ τούτῳ, καὶ ἔφρι- * Hier. II. 12.
ξεν ἐπὶ πλέον σφόδρα, λέγει κύριος· ὁ γῆς
τε καὶ οὐρανοῦ κύριος, ὁ τῶν ὅλων δημιουργὸς
καὶ τεχνίτης, ὁ βασιλεὺς τῶν βασιλευόντων καὶ
κύριος τῶν κυριευόντων, ὡς εἷς ἐξ ἡμῶν ἀτι-
μάζεται. — Βαβαὶ, ὁ γῆς καὶ οὐρανοῦ κύ- A. f. 295. b. C. f. 155.
ριος, ὡς εἷς ἐξ ἡμῶν διακαρτερεῖ τυπτό-
μενος, καὶ τὸν ἐκ τῶν ἀσεβῶν ὑπομένει γέλω-

τα, τύπον ἡμῖν τῆς εἰς ἄκρον ἀνεξικακίας παρατιθείς· ὁ γὰρ ἐτάζων καρδίας, πῶς ἂν ἠγνόησε τίς ἐστιν ὁ παίσας αὐτόν;

plum nobis eximiae patientiae praebens. Nam qui corda scrutatur, quomodo ignoraret quis se perculeret?

v. 66. *Καὶ ὡς ἐγένετο ἡμέρα, συνήχθη τὸ πρεσβυτέριον τοῦ λαοῦ κ. τ. λ.*

Et ut factus est dies, convenerunt seniores plebis etc.

A. I. 295. b. B. I. 296. C. I. 155. D. I. 76. b. Ἐπειδὴ ἀνισχούσης ἡμέρας, τὸ δυσσεβὲς αὐτῶν συναγήγερτο βουλευτήριον, παρεκομίζετο μὲν εἰς μέσον ἀθέσμως ἐξυβριζόμενος ὁ Μωϋσέως καὶ προφητῶν δεσπότης· διεπυνθάνετο δὲ ὁ ὑβριστὴς ἰουδαῖος, εἰ αὐτός ἐστιν ὁ Χριστός; ἀλλ᾽ εἴποι τίς ἂν πρὸς αὐτὸν, εἰ μὲν ἀγνοῶν ἐρωτᾷς, πῶς οὐκ ἔδει πρὶν ἂν μάθῃς τὸ ἀληθὲς, κατὰ μηδένα λυπῆσαι τρόπον, μὴ ἄρά πως Θεῷ προσκρούσειας; εἰ δὲ ὑποπλάττῃ τὴν ἄγνοιαν, εὖ εἰδὼς αὐτὸν ὄντα Χριστὸν, ἀκούσῃ λέγοντος ἱεροῦ
Gal. VI. 7. γράμματος, θεὸς οὐ μυκτηρίζεται· * διὸ καὶ ὁ Χριστὸς πρὸς αὐτούς· ἐὰν ὑμῖν εἴπω, καὶ τὰ ἑξῆς· ποῦ γὰρ ἀκούσαντες ἐπιστεύσατε; ποῦ δὲ ἐρωτώμενοι σεσιγήκατε; τί δὲ, εἰπέ μοι, πολυπραγμονεῖς, καὶ παρ᾽ αὐτοῦ μανθάνειν ἀξιοῖς, εἰ αὐτός ἐστιν ὁ Χριστός; καί τοι μετὸν εὐκόλως ἀπό τε νόμου καὶ προφητῶν, τὴν ἐπ᾽ αὐτῷ γνῶσιν ἑλεῖν· ἀλλ᾽ ἄπιστοι ὁμολογουμένως καὶ ἀσύνετοι παντελῶς, ὁμοῦ τοῖς ὑπὸ χεῖρα λαοῖς, οἱ τῶν Ἰουδαίων καθηγηταί· ἐρομένοις τοίνυν εἴπέρ ἐστιν ἀληθῶς αὐτὸς ὁ Χριστὸς, καὶ αὐτὸ δὴ τοῦτο μαθεῖν ἐθέλουσιν, ἐὰν εἴπω, φησὶν, οὐ μὴ πιστεύσητε· καὶ ἐὰν ἐρωτήσω ὑμᾶς, οὐ μὴ ἀποκριθῆτε· πῶς τοιγαροῦν ἀκούοντες οὐ πεπιστεύκασι; ποῦ δὲ σεσιγήκασιν ἐρωτώμενοι; ἀνελθὼν Χριστὸς
Ioh. II. 13. εἰς Ἱεροσόλυμα *, εὗρεν ἐν τῷ ἱερῷ τοὺς πωλοῦντας πρόβατα, καὶ βόας, καὶ περιστερὰς, καὶ τοὺς κερματιστὰς καθημένους· καὶ ποιήσας, φησὶν, ὡς φραγέλλιον ἐκ σχοινίων, ἐξέβαλε πάντας ἐκ τοῦ ἱεροῦ, λέγων· μὴ ποιεῖτε τὸν οἶκον τοῦ πατρός μου, οἶκον ἐμπορίου· ἐπειδὴ τοίνυν ὠνόμαζε πατέρα τὸν Θεὸν, πρὸς τοῦτο ἀσχάλλοντες οἱ τὰς ἐν τῷ ναῷ τελοῦντες θυσίας, ἐπεπήδων λέγοντες· ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιεῖς; καὶ πρός γε ταῦ-
Luc. XX. 1. τα Χριστός· * τὸ βάπτισμα Ἰωάννου, πόθεν ἦν; οἱ δὲ εἶπον, οὐκ οἴδαμεν· ἤρετο δὲ καὶ ἑτέ-
Matth. XXII. 42 ρωθί που, λέγων· * τί δοκεῖ ὑμῖν περὶ τοῦ Χριστοῦ; τίνος υἱός ἐστιν; οἱ δὲ εἶπον, τοῦ Δαβίδ·

Postquam illucescente die, impium illorum coactum fuit concilium, constituebatur in medio inique illusus Moysis ac prophetarum dominus; interrogabatque eum contumeliosus iudaeus, num ipse esset Christus? Sed merito aliquis his diceret: si ignorans interrogas, quidni oportuit, ante quam veritatem cognosceres, nullo modo illum vexare, ne forte Deum offenderes? Quod si ignorantiam simulas, cum alioqui scias hunc esse Christum, audies sacram clamantem litteram: Deus non irridetur. Quamobrem Christus quoque ad eos: si vobis dixero etc. ecquando enim rei auditae credidistis? ecquando rogati siluistis? Cur autem, dic mihi, curiose agis, atque ab eo discere vis, num sit ipse Christus, quum facile liceat tum ex lege tum ex prophetis notitiam eius sumere? Sed enim vere increduli et omnino vecordes, una cum subiecta plebe, Iudaeorum principes. Rogantibus itaque num ipse esset revera Christus, idque apprime volentibus scire; si dixero, inquit, non credetis; et si vos interrogavero, non respondebitis. Quandonam ergo audientes, non crediderunt? Quandonam interrogati, siluerunt? Reversus Christus Hierosolyma, reperit in templo vendentes oves et boves atque columbas, nummulariosque sedentes: factoque, inquit, veluti flagello de funiculis, omnes templo expulit dicens: nolite facere domum patris mei, domum negotiationis. Quoniam patrem nominavit Deum, aegre id ferentes qui in templo sacrificabant, adversabantur aientes: in qua potestate haec facis? Contra hos Christus: baptisma Iohannis unde erat? Dixerunt illi: nescimus. Aliàs quoque interrogavit: quid vobis videtur de Christo? cuius filius est? Illi dixerunt: Davidis. Quibus Christus: quo-

modo ergo David in Spiritu dominum ipsum vocat? Ad haec denuo obmutuerunt. Alia alibi, si vestigaveris, similia in sacris evangeliis comperies. Propterea nihil iis respondet, sed incredulos contumacesque coarguit. Oportebat enim, si certe voluissent, intelligere Davidis quoque esse dominum uti Deum dominique ac Dei patris filium consubstantialem, Davidis autem filium secundum carnem. Quandoquidem qui Deus erat nobis apparuit, factusque est similis nobis homo de Davidis semine, ex Iudae tribu secundum scripturas.

Exin autem erit filius hominis sedens a dextris virtutis Dei.

Ut autem graviorem efficiat iudaicae incredulitatis poenam, manifestam suam ostendit gloriam, dicens: exin erit filius hominis sedens a dextris virtutis Dei. Me, inquit, qui vestram formam adsumpsi, Deique filius sum naturalis, nullo in pretio habuistis. Quoniam igitur in tanta ignorantia versantes, neque patris neque meum nostis mysterium, quamquam legisperiti, necessario aio breve vobis tempus esse concessum sceleste contra me agendi usque ad crucem. Posthinc enim in meum restituar honorem, et cum carne mea Deo patri consessor ero. Haec dicente Christo, pharisaeorum ad effrenatam iram cohors exarsit. Dictum illud ad blasphemiae praetextum trahunt (1), iamque testimonio egere se negant, qui suismet auribus loquentem audiverant. Sed heus improbi atque insipientes! Petistis scire utrum ipse esset Christus? docuit vos, se naturaliter vereque Dei patris esse filium, et cum illo in deitatis throno sedere. Hinc ergo apprime licebat cognoscere ipsum esse Christum. Cur vero salutis viam, vobis effecistis ruinae occasionem (2)?

εἶτα, πρὸς αὐτοὺς ὁ κύριος ἔφη· πῶς οὖν Δαβὶδ ἐν πνεύματι κύριον αὐτὸν καλεῖ; καὶ πρὸς τοῦτο πάλιν σεσιγήκασι· καὶ ἑτέρωθι πάλιν εὑρήσεις πολυπραγμονῶν τὰ παραπλήσια ἐν τοῖς θείοις εὐαγγελίοις· διὰ τοῦτο οὐδὲν αὐτοῖς ὑποκρίνεται, ἐλέγχει δὲ ἀπίστους ὄντας καὶ ἀνηκόους· ἐχρῆν γὰρ, εἴπερ ἐβούλοντο, συνιέναι ὅτι καὶ κύριός ἐστι τοῦ Δαβὶδ ὡς θεὸς, καὶ τοῦ κυρίου καὶ θεοῦ καὶ πατρὸς υἱὸς ὁμοούσιος, καὶ τοῦ Δαβὶδ υἱὸς κατὰ σάρκα· ἐπεὶ θεὸς ὢν καὶ κύριος ἐπέφανεν ἡμῖν καὶ γέγονε καθ' ἡμᾶς ἄνθρωπος ἐκ σπέρματος ὢν Δαβὶδ, ἐκ φυλῆς Ἰούδα κατὰ τὰς γραφάς.

Ἀπὸ τοῦ νῦν ἔσται ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου καθήμενος v. 69.
ἐκ δεξιῶν δυνάμεως τοῦ θεοῦ.

Ἵνα δὲ φορτικωτέραν Ἰουδαίοις ἐργάση- A. f. 295. b
ται τὴν ἐπὶ τῷ μὴ θέλειν πιστεῦσαι δίκην, ἐναργῆ τὴν αὐτοῦ καθίστησι δόξαν εἰπὼν, ἀπὸ τοῦ νῦν ἔσται ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου καθήμενος ἐκ δεξιῶν τῆς δυνάμεως τοῦ θεοῦ· ἐμέ φησι τὸν ἐν εἴδει τῷ καθ' ὑμᾶς γεγονότα, υἱὸν φύσει τοῦ θεοῦ ὄντα, ἐν οὐδενὶ λόγῳ πεποίησθε· ἐπεὶ οὖν εἰς τοῦτο ἀμαθίας καταβεβηκότες, τὸ αὐτοῦ τε καὶ τὸ ἐμὸν οὐκ ἴστε μυστήριον, καί τοι νομομαθεῖς ὄντες, ἀναγκαίως ἐκεῖνό φημι, ὅτι τῆς κατ' ἐμοῦ δυσσεβείας βραχὺς ὑμῖν ἐδόθη καιρὸς ὁ μέχρι τοῦ σταυροῦ· μετὰ γὰρ τοῦτο εὐθὺς εἰς τὴν ἐμαυτοῦ παλινδρομήσω τιμὴν, καὶ σύνεδρος ἔσομαι τῷ θεῷ καὶ πατρὶ
μετὰ σαρκός. Ταῦτα λέγοντος τοῦ Χριστοῦ, τὸ v. 71.
τῶν φαρισαίων ἀνεκαύθη στῖφος εἰς ἀκαθέκτους ὀργάς· ἁρπάζουσι τὴν φωνὴν εἰς πρόφασιν δυσφημίας, οὐδὲ μιᾶς μαρτυρίας ἔτι δεῖσθαι φασὶν, ὡς αὐτήκοοι γεγονότες τῶν λόγων αὐτοῦ· ἀλλ' ὦ πονηροὶ καὶ ἀνόητοι, ἠξιοῦτε μαθεῖν εἴπερ ἐστὶν αὐτὸς ὁ Χριστός; ἐδίδαξεν, ὡς φύσει καὶ ἀληθῶς ἐστὶν υἱὸς τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς, καὶ σὺν αὐτῷ τοὺς τῆς θεότητος ἔχει θρόνους· ἐντεῦθεν ἦν μάλιστα μαθεῖν ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ Χριστός· τί δήποτε τὴν τῆς σωτηρίας ὁδὸν ὀλέθρου πρόφασιν ἑαυτοῖς ἀπεφήνατε;

(1) Hic est graecorum verborum sensus, non autem ut apud interpretem lat. in catena D. Thomae *usurpans ignominiae vocem*. Ex Thoma autem idem sumpsit Corderius.

(2) Heic prosequitur apud Corderium Cyrillus. « Hoc dicto utique illos confutavit, quoniam propter » signa quae praecesserant, veritas haec illos non omnino latebat. Nam hunc solum ait esse Christum, » quem antea facta ipsa fuerant locuta. »

ΚΕΦ. ΚΓ΄.

v. 1. Ἤγαγεν αὐτὸν ἐπὶ Πιλάτον.

C. f. 135. b. Ἐπήγαγον Πιλάτῳ τὸν Ἰησοῦν, παρεδώθησαν καὶ αὐτοὶ τῶν Ῥωμαίων στρατιαῖς· καὶ πεπλήρωται τὰ διὰ τῶν ἁγίων προφητῶν ἐπ'
* Is. III. 11. αὐτοῖς προεπηγγελμένα· * οὐαὶ τῷ ἀνόμῳ· πονηρὰ κατὰ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ συμβήσεται αὐτῷ· ὁ δὲ, καθὼς ἐποίησας, οὕτως ἔσται σοι· τὸ ἀνταπόδομά σου ἀνταπο-
* Abd. 15. δοθήσεταί σοι εἰς κεφαλήν σου· * τί δὲ δὴ καὶ Πιλάτῳ φασί; τὰς κατὰ τοῦ πάντων σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ συντιθέντες συκοφαντίας.

v. 2. Τοῦτον εὕρομεν κωλύοντα Καίσαρι φόρους διδόναι.

A. f. 2[illegible]. C. f. 135. b. D. f. 77. Καὶ ποῦ κεκώλυκε φόρους διδόναι Καίσαρι; καίτοι πεπόμφατε πρὸς αὐτὸν ἐξ ἑαυτῶν τινὰς, μετὰ τῶν καλουμένων Ἡρωδιανῶν,
* Luc. XX. 22. πειράζοντάς τε καὶ λέγοντας· * διδάσκαλε, ἔξεστι φόρους διδόναι Καίσαρι, ἢ οὔ; εἶτα πρὸς τοῦτο, Χριστὸς, ἐπιδείξατέ μοι, φησὶ, νόμισμα τοῦ κήνσου· ἤρετό τε τίνος ἔχει εἰκόνα καὶ ἐπιγραφὴν τὸ προσοισθὲν δηνάριον· ὡς δὲ Καίσαρος ἔφασκον, ἀπόδοτε φησὶ τὰ Καίσαρος Καίσαρι, καὶ τὰ τοῦ θεοῦ τῷ θεῷ· ποῦ τοιγαροῦν κεκώλυκε φόρους διδόναι Καίσαρι; ἀλλ' εἷς ἦν αὐτοῖς ὁ σκοπὸς, τὸ καταγαγεῖν εἰς θάνατον τὸν ἀναφέροντα πρὸς ζωήν· πλὴν ἠλέγχοντο καὶ ἀνδρὸς εἰδωλολάτρου γεγονότες δυσσεβέστεροι· ὁ μὲν γὰρ Πιλάτος παντὸς αἰτιάματος ἀπήλλαττε τὸν Ἰησοῦν· καὶ τοῦτο οὐχ ἅπαξ, ἀλλὰ τρίς· οἱ δὲ ἐπίσχυον λέγοντες, ἀνασείει τὸν λαὸν, συκοφαντιῶν ἑτέρας συλλέγοντες ἀφορμάς· καὶ ὅτι μὲν ἐδίδασκε φασὶ, σεσιγήκασι δὲ τὸν διδασκαλίας τρόπον, δεδιότες μὴ ἄρα πως καὶ αὐτὸς ὁ Πιλάτος εὑρεθῇ τοῖς πιστεύουσιν ἐναρίθμιος· πλὴν ταῦτα λέγουσιν ἐπετίμα Πιλάτος ἀπολογούμενός τε καὶ λέγων· οὐδεμίαν αἰτίαν εὕρηκα ἐν αὐτῷ, καὶ τὰ ἑξῆς.

v. 18. Αἶρε τοῦτον, ἀπόλυσον δὲ ἡμῖν τὸν Βαραββᾶν.

C. f. 136. Τοῦ κρίνειν λαχόντος ἐλευθεροῦντος αὐτὸν θανάτου, ψῆφον ὑποστῆναι παρακαλοῦσι τὸν πάσης εὐσεβείας καθηγητὴν καὶ διδάσκαλον, ἵνα ἔτι φορτικωτέραν ὑπομείνωσι κόλασιν· ἀνέκραγον γὰρ παμπληθεὶ λέγοντες, αἶρε τοῦτον, ἀπόλυσον δὲ ἡμῖν τὸν Βα-

Cap. XXIII.

Duxerunt eum ad Pilatum.

Iesum ad Pilatum pertraxerunt, et ipsi vicissim Romanorum exercitibus traditi fuere. Completaeque sunt prophetarum de iis praedictiones. Vae impio! prava manuum ipsius opera evenient ei. Alius autem: sicut fecisti, ita erit tibi; retributio tua retribuetur tibi in caput tuum. Quid porro Pilato aiunt? Nempe confictas adversus communem nostrum Servatorem calumnias.

Hunc invenimus prohibentem tributa dare Caesari.

Quandonam porro tributa dare Caesari vetuit? Atqui de vestris misistis nonnullos cum Herodianis, qui tentarent dicentes: magister, licet tributa dare Caesari, an non? Mox ad haec Christus: ostendite mihi census denarium; rogabatque cuiusnam haberet imaginem atque inscriptionem oblatus denarius? Qui cum dixissent, Caesaris; reddite, inquit, quae sunt Caesaris Caesari, et quae sunt Dei Deo. Quandonam itaque prohibuit tributa dare Caesari? Sed reapse unicus illis scopus erat vitae auctorem morti tradere. Verumtamen viro quoque idololatra irreligiosiores apparuerunt. Nam Pilatus quidem insontem prorsus Iesum declarabat, neque id semel, sed ter. Illi autem invalescebant dicentes: populum commovet; atque alias calumniarum causas congerebant: namque eum docere quidem aiebant, sed de doctrinae genere silebant, metuentes ne forte ipse Pilatus de credentium numero fieret. Iam haec dicentes obiurgabat Pilatus patronus factus dicensque: nullam inveni in eo causam, et cetera.

Tolle hunc et dimitte nobis Barabbam.

Quum eum iudex morte absolveret, sententiam postulant ferri adversus omnis pietatis ducem atque magistrum, ut graviorem scilicet perlaturi sint punitionem. Clamavit enim tota simul multitudo dicens: tolle hunc et dimitte nobis Barabbam. En

manifeste sanctum iustumque negaverunt, sicut ait beatus Petrus, et virum homicidam donari sibi petiverunt, ut eius sorti communicarent. Quod sane iis pati contigit. Nam traditi fuerunt exitio et caedi. Clamaverunt enim, inquit evangelista, dicentes: tolle, tolle, crucifige eum. De hoc ipso expostulabat impio clamore Dominus Hieremiae ore dicens: dereliqui domum meam, dimisi hereditatem meam, tradidi dilectam animam meam in manus inimicorum eius. Facta est hereditas mea mihi tamquam leo in silva, edidit contra me vocem suam; propterea odio habui. – Dicit alicubi de Iudaeorum impietate Oseas propheta: vae illis, quia recesserunt a me! Miseri sunt, quia in me peccaverunt. Ego quidem redemeram illos, sed ipsi adversus me mendacia locuti sunt. Et rursus. Cadent gladio principes eorum, propter indisciplinatam linguam suam.

Et Pilatus adiudicavit fieri petitionem eorum.

Adiudicavit ergo Pilatus fieri petitionem eorum; atque ita matrem exitii sui victoriam retulerunt. Baiulavit igitur ex praetorio Servator crucem; nam et Abrahamus pergens ad demonstratum sibi montem, ut Isaacum immolaret, Deo sic fieri iubente, imposuit illi ligna, fuitque Christi typus crucem suam humeris gestantis. Ducitur ergo ad patiendum Christus; Simoni autem, inquit, cyrenaeo crucem eius imposuerunt. Alius vero sanctus evangelista ipsum quoque Iesum dixit lignum gestasse. Vere omnino utrumque se habet. Nam gestavit reapse crucem Servator; sed medio, puta, in itinere Cyrenensem quemdam apprehendentes, lignum in eum transtulerunt. Necessario autem admittendum est, ipsum quoque Servatorem crucem gestasse. Dictum est enim de illo Isaiae voce: puer natus est nobis, et filius datus est nobis, cuius principatus super humerum eius. Utique principatus eius crux est, per quam toto in orbe regnat. Siquidem vere factus

ραββᾶν· ἰδοὺ δὴ σαφῶς τὸν ἅγιον καὶ δίκαιον ἠρνήσαντο, καθά φησιν ὁ μακάριος Πέτρος *. καὶ ᾐτήσαντο ἄνδρα φονέα χαρισθῆναι αὐτοῖς, ἵνα τῆς ἐκείνου μερίδος ἔσωνται κοινωνοί· ὃ δὴ καὶ συνέβη παθεῖν αὐτούς· δέδονται γὰρ εἰς ὄλεθρον καὶ σφαγήν· ἐπεφώνησαν γάρ φησι λέγοντες· αἶρε αἶρε, σταύρωσον αὐτόν· ταύτην τὴν ἀνοσίαν καταβοὴν αἰτιᾶτο λέγων ὁ κύριος διὰ φωνῆς Ἱερεμίου· * ἐγκατέλιπον τὸν οἶκόν μου, ἀφῆκα τὴν κληρονομίαν μου, δέδωκα τὴν ἠγαπημένην ψυχήν μου εἰς χεῖρας ἐχθρῶν αὐτῆς· ἐγενήθη ἡ κληρονομία μου ἐμοὶ ὡς λέων ἐν δρυμῷ, ἔδωκεν ἐπ᾽ ἐμὲ τὴν φωνὴν αὐτῆς· διὰ τοῦτο ἐμίσησα. – Ἔφη που περὶ τῆς τῶν Ἰουδαίων ἀνοσιότητος ὁ προφήτης Ὠσηέ· * οὐαὶ αὐτοῖς, ὅτι ἀπεπήδησαν ἀπ᾽ ἐμοῦ· δείλαιοί εἰσιν ὅτι ἠσέβησαν εἰς ἐμέ· ἐγὼ δὲ ἐλυτρωσάμην αὐτούς, αὐτοὶ δὲ κατελάλησαν κατ᾽ ἐμοῦ ψευδῆ. Καὶ πάλιν· * πεσοῦνται ἐν ῥομφαίᾳ οἱ ἄρχοντες αὐτῶν διὰ ἀπαιδευσίαν γλώσσης αὐτῶν.

Ὁ δὲ Πιλάτος ἐπέκρινε γενέσθαι τὸ αἴτημα αὐτῶν.

Ἐπέκρινε τοίνυν, φησὶν, ὁ Πιλάτος γενέσθαι τὸ αἴτημα αὐτῶν, καὶ νίκην νενικήκασιν ὀλέθρου μητέρα· ἤνεγκε μὲν τὸν σταυρὸν ὁ σωτὴρ ἐκ τοῦ πραιτωρίου, ὅτι καὶ Ἀβραὰμ ἀνιὼν ἐπὶ τὸ παραδειχθὲν αὐτῷ ὄρος, ἵνα θύσῃ τὸν Ἰσαὰκ, θεοῦ γενέσθαι τὸ χρῆμα προστάττοντος, ἐπετίθει τῷ παιδίῳ τὰ ξύλα· * ὃς ἦν εἰς τύπον Χριστοῦ, τὸν ἑαυτοῦ σταυρὸν εἰς ὤμους ἔχοντος. Καὶ ἄγεται μὲν ὁ σωτὴρ ἐπὶ τὸ πάθος· Σίμωνι δέ, φησι, κυρηναίῳ ἐπέθεσαν τὸν σταυρὸν αὐτοῦ· ἕτερος δὲ τῶν ἁγίων εὐαγγελιστῶν * καὶ αὐτὸν ἔφη τὸν Ἰησοῦν βαστάσαι τὸ ξύλον· ἀληθὲς δὲ πάντως καὶ τοῦτο κἀκεῖνο· ἤνεγκε μὲν γὰρ σταυρὸν ὁ σωτὴρ, κατὰ μέσην δὲ ἴσως τὴν ὁδὸν ὑπαντήσαντες τὸν Κυρηναῖον κατεσχήκασιν, καὶ μετέθηκαν ἐπ᾽ αὐτῷ τὸ ξύλον· ἀναγκαίως δέ πως ἔχει λόγον τὸ καὶ αὐτὸν τὸν σωτῆρα ἐπικομίσασθαι τὸν σταυρόν· εἴρηται γὰρ περὶ αὐτοῦ διὰ φωνῆς Ἡσαΐου· * τὸ παιδίον ἐγενήθη ἡμῖν, υἱὸς καὶ ἐδόθη ἡμῖν, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτοῦ· ἀρχὴ γὰρ αὐτοῦ γέγονεν ὁ σταυρὸς, δι᾽ οὗ βεβασίλευκε τῆς ὑπ᾽ οὐρανόν (1)· εἴπερ ἐστὶν

* Act. III. 14.
* Hier. XII. 7.
C. f. 156. b.
* Os. VII. 13 cod. Ἡσαΐας.
* Os. VII. 16.
A. f. [illegible]
B. f. [illegible]
C. f. [illegible]
* Gen. XXII. 6.
B. f. 209. b.
* Ioh. XIX. 17.
* Is. IX. 6.

(1) Hoc idem iam dixit Cyrillus p. 127, ubi recole nostram adnotationem.

* Philip. II. 8. ἀληθὲς * ὅτι γέγονεν ὑπήκοος μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ· διὸ καὶ ὁ θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσε, καὶ ἐχαρίσατο αὐτῷ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα, ἵνα ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ πᾶν γόνυ κάμψῃ ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσηται ὅτι κύριος Ἰησοῦ Χριστὸς εἰς δόξαν θεοῦ πατρός· ἀμήν.

est obediens usque ad mortem, mortem autem crucis. Propterea et Deus exaltavit illum, et dedit illi nomen quod est super omne nomen; ut in nomine Iesu Christi omne genu flectatur caelestium, terrestrium, et infernorum, atque omnis lingua confiteatur, quod dominus Iesus in gloria est Dei patris. Amen.

v. 27. Ἠκολούθει δὲ αὐτῷ πολὺ πλῆθος τοῦ λαοῦ καὶ γυναικῶν.

Sequebatur autem illum multa turba populi et mulierum.

A. f. [illegible] D. f. [illegible] Ἐβάδιζε μὲν οὖν ὁ σωτὴρ, ἐπὶ τὸν τοῦ σταυροῦ τόπον· εἵποντο δὲ κλαίουσαι αἱ γυναῖκες, σὺν ἑτέροις πολλοῖς· φιλόδακρυ γάρ πως ἀεὶ τὸ θῆλυ γένος, καὶ τὸν νοῦν εἰς ἔλεον εὐδιάθρυπτον ἔχον· ἀλλ' ὦ θυγατέρες φησὶν Ἱερουσαλὴμ, τὸ μὲν ἐπ' ἐμοὶ δάκρυον στήσατε· κλαύσατε δὲ μᾶλλον ἐφ' ὑμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ὑμῶν· ἔρχονται γὰρ ἡμέραι, φησὶν, ἐν αἷς ἔσται γυναιξὶν ἀμείνων ἡ ἀπαιδία· ἐπισκήψαντος γὰρ τοῦ πολέμου τῇ Ἰουδαίων χώρᾳ, ἅπαντες ἄρδην ὀλώλασι μικροὶ καὶ μεγάλοι· τότε, φησὶ, τὸ ὑπὸ βουνοῖς καὶ ὄρεσι χώννυσθαι, τοῦ παντὸς ἄξιον· εἰ γὰρ ἐν τῷ ὑγρῷ ξύλῳ, φησὶ, ταῦτα ποιοῦσιν, ἐν τῷ ξηρῷ τί γένηται; καὶ πέπλασται μὲν ὡς ἐν τάξει παραβολῆς ὁ λόγος, ἤγουν παραδείγματος, ὠδίνει δὲ νοητοῦ πράγματος δύναμιν· βούλεται γὰρ δηλοῦν ἐκεῖνο, οἶμαί που, ὑγρὸν μὲν ξύλον, ἑαυτὸν ὀνομάζει, τουτέστι χλωρὸν καὶ ἔγκαρπον καὶ εὐανθές· καρποὶ δὲ ἦσαν αὐτοῦ, μυσταγωγίαι, καὶ παραινέσεις, καὶ θεοπρεποῦς ἐξουσίας ἐπιδείξεις, διὰ τῶν ὑπὲρ λόγον θεοσημείας· ἀλλ' ἐν τούτοις ὄντα, τὸν οὕτω δειναῖς περιβεβλήκασιν ἀτιμίαις οἱ Ῥωμαίων στρατηγοὶ, ἤγουν ὁ κατακρίνας αὐτὸν Πιλάτος· ὅτε τοίνυν, φησὶ, τοιαῦτα πεπράχασιν εἰς ἐμὲ, τί δράσουσιν ὡς ξηρῷ καὶ ἀκάρπῳ προσπεπολεμηκότες τῷ Ἰσραήλ; ὄψονται γὰρ ἐπ' αὐτῷ οὐδὲν τῶν τεθαυμασμένων, ἐφ' οἷς ἦν εἰκὸς τιμῆς καὶ φειδοῦς ἀξιωθῆναι τῶν παρ' αὐτῶν· κατεμπρήσουσι γὰρ αὐτὸν, δηλονότι τὰς εἰς Χριστὸν δυσσεβείας εἰσπραττόμενοι δίκας.

Ibat ergo ad crucifixionis locum Servator; quem sequebantur flentes mulieres cum aliis multis. Pronum quippe ad lacrymas semper femineum genus, atque ad misericordiam flexanimum. Sed o Hierusalem filiae, inquit, vestras de me lacrymas cohibete; sed super vos ipsas potius flete et super filios vestros. Venient enim tempora, inquit, quibus potior erit mulieribus sterilitas. Nam incumbente Iudaeorum regioni bello, cuncti funditus parvuli adultique perierunt. Tunc nihil melius, inquit, quam collibus ac montibus obrui. Nam si in viridi ligno hoc agunt, quid fiet in arido? Et parabolae quidem instar, id est exempli, hic sermo profertur, sed intellectualis rei vim continet. Hic est enim, ut reor, verborum sensus. Viride lignum se ipsum nominat, id est vividum, fructuosum, et floridum. Fructus vero eius erant, religiosa doctrina, adhortationes, congruae Deo potentiae demonstrationes per ineffabilia prodigia. Nihilominus haec agentem Christum, Romanorum praefecti, id est damnator Pilatus, tam gravi ignominia adfecerunt. Quum igitur talia in me fecerint, quid facient pugnantes contra Israhelem, aridum ut ita dicam et infructuosum? Etenim nihil mirum in eo cernent, quamobrem ipsorum reverentia ac venia dignus possit haberi. Igitur eum comburent, id est impietatis adversus Christum poenas reposcent.

v. 33. Ἐκεῖ ἐσταύρωσαν αὐτόν.

Ibi crucifixerunt eum.

A. f. 299. b. (1) Πλὴν ἐσπούδασεν ὁ κύριος, μήτε

Attamen dedit operam Dominus, ut nec

(1) Sequens fragmentum dicitur in codice sumptum ex Cyrilli homilia.

universim divinitatem suam manifestaret, neque omnino occultaret; illud quidem propter eius temporis homines, hoc autem propter posteros: nimirum ut divinitatis suae, nec non et humanitatis, perspicue operationes ostenderet; ne vel divina virtus obscuraretur, vel humana natura discrederetur. Nam quia haeresis exortura erat, quae diceret corpus eius fuisse phantasma de caelo delatum, quasi corruptibilis corporis carnem natura incorruptibilis adsumptura non esset, neque maculam aut inquinamentum vel labem admissura; ut persuaderet Deus hominibus, se id factum quod nos sumus, manentem nihilominus in eo quod erat; idcirco carnem permisit ea pati quae eiusdem sunt propria. Ostenditque duplicem operationem, patiens ut homo, agens ut Deus, idem semper. Non enim est alius et alius, sed aliter atque aliter.

Principes quoque deridebant eum.

Stulte iocabantur adversus eum synagogae principes quassantes capita, et amaro risui indulgentes: alios salvavit, aiebant, nunc se ipsum salvet. Sane si alios salvavit (tuque iudaee id ita factum revera scis) cur non posset manibus tuis se ipsum eripere?

Erat autem et superscriptio scripta super eum etc.

Tituli scriptura, Domini causam continens, demonstrabat manifeste, crucifixum hunc regem esse ac dominum practicae, physicae, ac theologicae philosophiae. Latine enim, graece, et hebraice scriptum ait fuisse evangelista titulum. Existimo autem romano idiomate significari practicam philosophiam, quia Romanorum regnum fortius ceteris orbis terrae apud Danihelem definitur. Porro practicae apprime propria est fortitudo. Graeco idiomate denotatam iudico physicam doctrinam, quia graeca gens prae ceteris hominibus physicae stu-

δι᾽ ὅλου φανερῶσαι τὴν ἑαυτοῦ θεότητα, μήτε εἰς τὸ παντελὲς ἀποκρύψαι· τὸ μὲν διὰ τοὺς τότε, τὸ δὲ διὰ τοὺς μετὰ ταῦτα· ὥστε δεῖξαι καὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ καὶ τῆς ἀνθρωπότητος σαφῶς τὰς ἐνεργείας· ἵνα μήτε ἡ θεία δύναμις ἀμβλυνθῇ, μήτε ἡ ἀνθρωπίνη φύσις ἀπιστηθῇ· ἐπειδὴ γὰρ ἔμελλεν αἵρεσις ἀνακύπτειν, ἡ λέγουσα ὅτι φάντασμα ἦν τὸ σῶμα, καὶ ἐξ οὐρανοῦ κατῆλθεν, οὐ γὰρ ἂν ἔλαβε τοῦ φθαρτοῦ σώματος σάρκα ἡ ἄφθαρτος φύσις, οὐδ᾽ ἂν κατεδέξατο ῥύπον ἢ μολυσμὸν ἢ σπῖλον, ἵνα πιστώσηται ὁ θεὸς τῶν ἀνθρώπων τὸ γένος, ὅτι τοῦτο ἐγένετο ὃ ἐσμὲν, μένων ὃ ἦν, διὰ τοῦτο συνεχώρησε τῇ σαρκὶ πάσχειν τὰ ἴδια· καὶ ἔδειξε διπλῆν τὴν ἐνέργειαν, πάσχων μὲν ὡς ἄνθρωπος, ἐνεργῶν δὲ ὡς θεὸς ὁ αὐτός· οὐ γὰρ ἄλλος καὶ ἄλλος, εἰ καὶ ἄλλως καὶ ἄλλως (1).

Ἐξεμυκτήριζον δὲ καὶ οἱ ἄρχοντες. v. 35.

Μάτην μέν τοι αὐτοῦ κατειρωνεύονται οἱ τῆς συναγωγῆς ἡγούμενοι, κατασείοντες τὰς κεφαλὰς, καὶ πικρὸν αὐτῷ μειδίαμα καταχέοντες, ἄλλους ἔσωσεν, ἑαυτὸν σωσάτω φασίν· εἰ ἄλλους ἔσωσε (καὶ οἶσθα τοῦτο κατὰ ἀλήθειαν γεγονὸς) πῶς οὐκ ἂν ἴσχυσε τῶν σῶν ἑαυτὸν ἐξελέσθαι χειρῶν; V. f. [illegible] b.

Ἦν δὲ καὶ ἐπιγραφὴ γεγραμμένη ἐπ᾽ αὐτῷ κ. τ. λ. v. 38.

Ἡ ἐν τῷ τίτλῳ προγραφὴ τῆς τοῦ κυρίου αἰτίας, πρακτικῆς καὶ φυσικῆς καὶ θεολογικῆς φιλοσοφίας ὄντα βασιλέα τὸν σταυρωθέντα σαφῶς καὶ κύριον ἔδειξεν· ῥωμαϊστὶ γὰρ καὶ ἑλληνιστὶ καὶ ἑβραϊστὶ, φησὶν, ἀναγεγράφθαι τῷ λόγῳ· νοῶ δὲ διὰ μὲν τοῦ ῥωμαϊστὶ τὴν πρακτικὴν, ὡς τῆς Ῥωμαίων βασιλείας κατὰ τὸν Δανιὴλ ὁρισθείσης ἀνδρικωτέρας τῶν ἐπὶ γῆς βασιλειῶν· * πρακτικῆς δὲ ἴδιον, εἴπερ τι ἄλλο, ἡ ἀνδρεία· διὰ δὲ τοῦ ἑλληνιστὶ, τὴν φυσικὴν θεωρίαν, ὡς μᾶλλον τοῦ ἑλλήνων ἔθνους, παρὰ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους τῇ φυσικῇ σχολάσαντος D. f. 79. b. * Dan. II. 40. VII. 23.

(1) Pertinet ad hunc locum fragmentum quod est in cat. lat. S. Thomae « Cyrillus. Non autem ipse » unigenitus Dei filius in propria natura qua Deus est, passus est quae sunt corporis, sed magis in na» tura terrena. Decet enim utrumque de uno et eodem filio dici, scilicet et non pati divine, et passum » esse humanitus. »

φιλοσοφία· διὰ καὶ τὴν ἑβραϊστὶ τὴν θεολογικὴν μυσταγωγίαν, ὡς τοῦ ἔθνους τούτου προδήλως ἀνέκαθεν τῷ θεῷ διὰ τῶν πατέρας ἀνατεθέντος.

Ὁ μὲν εἷς, φησὶ, τῶν λῃστῶν τὰ αὐτὰ τοῖς Ἰουδαίοις ἠρεύγετο· ὅ γε μὴν ἕτερος, ταῖς τοῦ συγκρεμαμένου φωναῖς ἐπετίμα· ὡμολόγησε τὴν ἁμαρτίαν, μεμαρτύρηκε Χριστῷ τὸ ἀνυπαίτιον, πεπίστευκεν εἰς αὐτὸν, βασιλέα ἐκάλει καί τοι σταυρούμενον· ταύτῃ τοι τὸν τῶν ἁγίων ἥρπασε κλῆρον.

duit philosophiae. Denique hebraico idiomate theologicum magisterium, quia sine dubio hic populus, a generis sui origine, Deo per maiores suos addictus fuit.

Latronum quidem unus, inquit evangelista, paria Iudaeis eructabat; alter tamen verba eius, qui secum erat crucifixus, reprehendebat; suumque peccatum fatebatur, Christi innocentiae testimonium dabat, eidem credebat, regem quamvis crucifixum appellabat. Idcirco sanctorum hereditatem sibi rapuit.

Σκότος ἐγένετο ἐφ' ὅλην τὴν γῆν.

Tenebrae factae sunt per universam terram.

A. I. 306. Ὁ παντὸς ἐπέκεινα γεννητοῦ, ὁ σύνεδρος τῷ πατρὶ, καθῆκεν ἑαυτὸν εἰς κένωσιν, καὶ ἔλαβε δούλου μορφὴν, καὶ τὸ τῆς ἀνθρωπότητος ἠνέσχετο μέτρον, ἵνα πληρώσῃ τὴν ἐπαγγελίαν τὴν τοῖς πατράσι τῶν ἑβραίων ἐπηγγελμένην παρὰ θεοῦ· οἱ δὲ γεγόνασιν οὕτω σκληροί τε καὶ ἀπειθεῖς ὥστε καὶ ἀντανίστασθαι δεσπότῃ· τὸν γὰρ ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς, θανάτῳ περιβαλεῖν ἐσπούδασαν, καὶ τὸν κύριον τῆς δόξης ἐσταύρωσαν· ἐπεὶ δὲ σταυρῷ παρέδοσαν τὸν τῶν ὅλων δεσπότην, ἔδυνεν ὁ ἥλιος ἐπ' αὐτοῖς· συνεσκότασε καὶ ἐν ἡμέρᾳ τὸ φῶς, κατὰ τὸ θεῖον Ἀμώς· * γέγονε γὰρ σκότος ἀπὸ ὥρας ἕκτης, ἕως ὥρας ἐνάτης· καὶ τοῦτο τοῖς Ἰουδαίοις σημεῖον ἦν ἐναργὲς τοῦ κατασκοτισθῆναι νοητῶς τὰς τῶν σταυρωσάντων ψυχάς· πώρωσις γὰρ ἀπὸ μέρους γέγονε τῷ Ἰσραήλ· ἐπαρᾶται καὶ αὐτοῖς καὶ Δαβὶδ ἐκ φιλοθεΐας, λέγων· * σκοτισθήτωσαν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν τοῦ μὴ βλέπειν· καὶ αὐτὴ καὶ ἡ κτίσις, τὸν ἑαυτῆς ἐπένθει δεσπότην· ὁ μὲν γὰρ ἥλιος ἐσκοτίζετο, διερρήγνυντο καὶ πέτραι, καὶ αὐτὸς καὶ ὁ ναὸς τὸ τῶν πενθούντων ἐπλήρωσε σχῆμα, περιερρηγνυμένου καταπετάσματος ἀπὸ ἄνωθεν ἕως κάτω· καί τι τοιοῦτον ὑπεσήμαινεν ἡμῖν ὁ θεὸς, διὰ φωνῆς Ἡσαΐου λέγων· * καὶ ἐνδύσω τὸν οὐρανὸν σκότος, καὶ θήσω σάκκον τὸ περιβόλαιον αὐτοῦ (1).

* Amos V. 18.

* Ps. LXVIII. 24.

* Is. L. 3.

Qui creatas res omnes excedit, qui patri consessor est, demisit se ad exinanitionem, servique formam suscepit, et humana mensura se conclusit, ut promissionem compleret Hebraeorum maioribus a Deo editam. Hi vero tantopere perversi contumacesque evaserunt ut in herum suum consurrexerint, vitae auctorem morti tradiderint, gloriae dominum crucifixerint. Postquam itaque ligno suspenderunt omnium dominum, sol eis occidit, luxque diurna in tenebras versa est, ut ait divus Amosus. Factae sunt enim tenebrae ab hora sexta, usque ad nonam; quod fuit evidens Iudaeis indicium obscuratarum intellectualiter illorum qui crucifigebant animarum. Caecitas enim partem certe Israhelis corripuit. Imprecatur utique illis, Dei zelo instinctus, etiam David dicens: obscurentur oculi eorum, ne videant. Ipsa quoque creatura dominum suum deflebat: ideoque sol obtenebrabatur, petrae frangebantur, et ipsum templum lugentium speciem imitabatur, velo sus deque discisso. Quid autem hoc rei fuerit, iam nobis significaverat Isaiae voce Deus dicens: et induam caelum tenebris, et saccum ponam operimentum eius.

(1) Circa hunc locum, nempe ad v. 46. *pater, in manus tuas commendo spiritum meum,* pertinet fragmentum in cat. lat. S. Thomae. « Cyrillus. Haec autem vox edocet, quod animae sanctorum non deinceps in inferno clauduntur, ut prius, sed apud Deum sunt, huius rei facto Christo principio. »

Videns autem centurio quod factum fuerat, glorificavit Deum etc.

Considera rursus mecum, quod crucis pro nobis passus cruciatum, coeperit multos ad veritatis cognitionem pertrahere. Nam centurio, inquit evangelista, cernens quae acciderant, Deum glorificabat dicens: vere hic homo iustus erat. Nonnulli quoque ex Iudaeis pectora sua paenitentes prorsus tundebant, mentisque oculis Dominum spectantes, et fortasse etiam impietatis in Christum se complices esse negantes, crucifixoribus maledicebant, quamquam haud palam propter principum iniquitatem. Ergo vere dixerat Dominus: quum exaltatus fuero de terra, omnes traham ad me ipsum.

Ἰδὼν δὲ ὁ ἑκατόνταρχος τὸ γενόμενον, ἐδό[illegible] τὸν Θεὸν κ. τ. λ. v. 47.

Ἄθρει δή μοι πάλιν, ὅτι πεπονθὼς A. f. 309. b.
ὑπὲρ ἡμῶν τὸ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ πάθος, ἤρξατο τοῦ σαγηνεύειν πολλοὺς εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας· ὁ γὰρ ἑκατόνταρχος, φησὶν, ἰδὼν τὰ γεγενημένα, ἐδόξαζε τὸν θεὸν λέγων, ὅτι ὄντως ὁ ἄνθρωπος οὗτος δίκαιος ἦν· ἔτυπτον δὲ καὶ τὰ στήθη τῶν Ἰουδαίων τινὲς, κατανυττόμενοί που πάντως, καὶ τοῖς τῆς διανοίας ὄμμασιν ἀναβλέποντες πρὸς κύριον, καὶ τάχα που τῆς κατὰ Χριστὸν δυσσεβείας ἀπαλλάττοντες ἑαυτοὺς, διὰ τὴν τῶν σταυρωσάντων καταβοὰν, εἰ καὶ μὴ ἐμφανῶς διὰ τὴν τῶν ἡγουμένων ἀνοσιότητα· οὐκοῦν ἀληθὴς ἦν λέγων ὁ κύριος· * ὅταν ὑψωθῶ * Ioh. XII. 32
ἐκ τῆς γῆς, πάντας ἑλκύσω πρὸς ἐμαυτόν.

Subsecutae autem mulieres, quae cum eo venerant de Galilaea etc.

Subsecutae sunt prudentes mulieres communem nostrum servatorem Christum, ea quae ad fidem erga eum firmandam utilia erant vel necessaria observantes. Scilicet quia pro communi salute carnem suam obtulerat, accurrerunt hae prudentes ad illius corpus curandum. Putabant enim mortuum in monumento permansurum.

Κατηκολούθησαν δὲ καὶ γυναῖκες, αἵ τινες ἦσαν συνεληλυθυῖαι αὐτῷ ἐκ τῆς Γαλιλαίας κ. τ. λ. v. 55.

Ἠκολούθουν σοφαὶ γυναῖκες τῷ πάν- A. f. 310. b.
των ἡμῶν σωτῆρι Χριστῷ, τὰ εἰς πίστιν τὴν ἐπ᾽ αὐτῷ χρήσιμά τε καὶ ἀναγκαῖα συλλέγουσαι· ἐπειδὴ δὲ τῆς ἁπάντων ζωῆς ἀντάλλαγμα τὴν ἑαυτοῦ ἔδωκε σάρκα, ἔδραμον αἱ σοφαὶ πρὸς τὴν τοῦ σώματος θεραπείαν· ᾠήθησαν γὰρ ὅτι ἀπομενεῖ νεκρὸς ἐν μνημείῳ.

Cap. XXIV.

Et factum est, dum mente consternatae essent de isto etc.

Venerunt mulieres ad monumentum; non invento autem Iesu corpore, quia iam resurrexerat, in multam inciderunt perplexitatem. Quid inde porro? Propter suam erga Christum caritatem, et pii officii studium, dignae habitae sunt visione angelorum, qui bonum illis nuncium tulerunt; et resurrectionis facti praecones, cur quaeritis, dixerunt, vivum inter mortuos? Non est hic, sed resurrexit. Utique semper vivit, et suapte natura Dei Verbum vita est; sed tamen quatenus ad exinanitionem se demisit, nostramque similitudinem subiit, mortem gustavit. Verum haec mortis mors erat. Surrexit ergo a mortuis, non sibi magis quam nobis via factus ad immortali-

ΚΕΦ. ΚΔ'.

Ἐγένετο ἐν τῷ διαπορεῖσθαι αὐτὰς περὶ τούτου κ. τ. λ. v. 4.

Ἀφίκοντο μὲν αἱ γυναῖκες ἐπὶ τὸ μνῆ- A. f. 311.
μα, οὐχ᾽ εὑροῦσαι γε μὴν τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, ἐγήγερτο γὰρ, εἰς πολλὴν πεπτώκασιν ἀπορίαν· καὶ τί τὸ ἐντεῦθεν; τῆς εἰς Χριστὸν ἀγάπης ἕνεκα, καὶ τῆς εἰς τοῦτο γινομένης σπουδῆς ἠξιώθησαν ἰδεῖν ἁγίους ἀγγέλους· καὶ δὴ καὶ γεγόνασιν αὐταῖς εὐαγγελισταὶ, καὶ τῆς ἀναστάσεως κήρυκες, τί ζητεῖτε, φάσκοντες, τὸν ζῶντα μετὰ τῶν νεκρῶν; οὐκ ἔστιν ὧδε, ἀλλ᾽ ἠγέρθη· ζῇ μὲν γὰρ ἀεὶ, καὶ ζωὴ κατὰ φύσιν ἐστὶν ὁ τοῦ θεοῦ λόγος· καθεὶς δὲ ἑαυτὸν εἰς κένωσιν, καὶ τὴν πρὸς ἡμᾶς ὁμοίωσιν ὑπελθὼν, ἐγεύσατο θανάτου· ἀλλ᾽ ἦν τοῦτο τοῦ θανάτου θάνατος· ἐγήγερται τοίνυν ἐκ νεκρῶν, ὁδὸς τῆς εἰς ἀφθαρσίαν ἀναδρομῆς, οὐχ ἑαυτῷ μᾶλλον, ἀλλ᾽ ἡμῖν,

γινόμενος· καὶ μηδεὶς ζητείτω τὸν ἀεὶ ζῶντα μετὰ τῶν νεκρῶν· οὐκ ἔστι γὰρ ὧδε, τουτέστιν ἐν θανάτῳ καὶ μνήματι· ποῦ δὲ μᾶλλον; ἐν οὐρανῷ δηλονότι καὶ ἐν δόξῃ θεοπρεπεῖ· ἵνα δὲ βεβαιοτέραν αὐταῖς τὴν ἐπὶ τούτοις ἐνιδρύσειαν πίστιν, εἰς μνήμην ἀναφέρουσιν, ὡς ἔφη Χριστὸς *, ὅτι χρὴ πάντως αὐτὸν εἰς χεῖρας ἁμαρτωλῶν δοθῆναι καὶ παθεῖν, καὶ ἀναστῆναι τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ. — Ἄγγελοι μέν τοι καὶ τοῖς ποιμέσιν ἐν Βηθλεὲμ τὸν τόκον εὐηγγελίζοντο, καὶ νῦν τὴν ἀνάστασιν· καὶ λελειτούργηκεν οὐρανὸς τοῖς περὶ αὐτοῦ κηρύγμασι, καὶ περιέπουσι τὸν υἱὸν ὡς θεὸν, καὶ ὅτε γέγονε σὰρξ, αἱ τῶν ἄνω πνευμάτων στρατιαί.

* Matth. XVII. 21.

v. 1-12.

tatem deducens. Nemoque iam quaerat inter mortuos perpetuo viventem. Non est enim heic, id est in morte vel monumento. Ubinam potius? in caelo scilicet et gloria Deo congruente. Ut autem firmiorem mulieribus fidem faciant, in memoriam revocant, ut dixerat Christus, prorsus ipsum oportuisse peccatorum manibus tradi, ac pati, et tertia die resurgere. — Angeli quidem pastoribus etiam apud Bethleemum nativitatem eius nunciaverunt, iidemque nunc resurrectionem. Famulatur caelum praedicando Christum, et filium utpote Deum, etiamsi caro sit factus, supernorum spirituum agmina stipant.

v. 9. Καὶ ὑποστρέψασαι ἀπὸ τοῦ μνημείου ἀπήγγειλαν ταῦτα πάντα τοῖς ἕνδεκα καὶ πᾶσι τοῖς λοιποῖς.

Et regressae a monumento nuntiaverunt haec omnia illis undecim et ceteris omnibus.

A. f. 312. Μυσταγωγηθεῖσαι διὰ φωνῆς ἀγγέλων αἱ γυναῖκες, ἀπαγγέλλουσι ταῦτα δρόμῳ τοῖς μαθηταῖς· ἔδει γὰρ γυναιξὶ τὴν οὕτω λαμπρὰν δοθῆναι χάριν· ἡ γὰρ πάλαι γεγενημένη τοῦ θανάτου διάκονος, ἀπαλλάττεται τῆς αἰτίας, διακονοῦσα φωναῖς ἁγίων ἀγγέλων, καὶ τὸ σεπτὸν τῆς ἀναστάσεως μυστήριον καὶ πρώτη μαθοῦσα καὶ ἀπαγγείλασα· κεκέρδαγκε * τοίνυν τὸ θῆλυ γένος, καὶ λύσιν ὀνειδισμοῦ καὶ κατάρας ἀνατροπήν· ὁ γὰρ εἰπὼν πάλαι πρὸς αὐτὰς, ἐν λύπαις τέξῃ τέκνα *, παῦλαν αὐταῖς δέδωκε τοῦ κακοῦ, συναντήσας αὐταῖς ἐν τῷ κήπῳ, ὥς φησιν ἕτερος εὐαγγελιστὴς *, καὶ εἰπὼν, χαίρετε· πλὴν τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις ὁ περὶ τῆς ἀναστάσεως λόγος ἔδοξεν εἶναι λῆρός τις ἁπλῶς καὶ πρᾶγμα κατεψευσμένον, διά τοι τὸ μηδὲ αὐτοὺς εἰδέναι τὴν θεόπνευστον γραφήν· ἠπίστησαν γοῦν, καὶ τὸ ἀπαγγελθὲν ἔσκωψαν καὶ διέπτυσαν.

* ita cod.

* Gen. III. 16.

* Matth. XXVIII. 9.

Angelorum voce edoctae mulieres, eam cursim ad discipulos notitiam deferunt. Oportuit enim hanc mulieribus splendidam dari gratiam. Nam femina quae fuit olim mortis ministra, nunc eo crimine absolvitur dum sanctorum angelorum vocibus ministrat, et venerandum resurrectionis mysterium prima dicit atque adnuntiat. Lucratum est itaque femineum genus et ignominiae finem et maledictionis abolitionem. Nam qui olim mulieribus dixerat, in dolore paries filios, nunc eis mali solamen attulit, occurrens ipsis in horto, ut alius evangelista ait, dicensque: avete. Nihilominus sanctis apostolis resurrectionis notitia visa est nugarum instar et res conficta, quia ne ipsi quidem divinam scripturam adhuc noverant. Ergo erant increduli, remque nunciatam risui et contemptui habebant.

D. f. 81. b. Πῶς παρὰ μὲν τῷ Ἰωάννῃ * τῆς Μαρίας ἀκούσαντες οἱ μαθηταὶ δρομαῖοι ἐλθόντες ἐπὶ τὸ μνημεῖον ἐπίστευσαν; καὶ τοῦτο αὐτοῖς μαρτυρεῖ ἡ γραφὴ λέγουσα· ὅτε οὖν εἰσῆλθον, ὁ ἄλλος μαθητὴς ὁ ἐλθὼν πρῶτος εἰς τὸ μνημεῖον, καὶ εἶδε καὶ ἐπίστευσε· παρὰ δὲ τῷ Λουκᾷ εἴρηται· καὶ ὑποστρέψασαι ἀπὸ τοῦ μνημείου, ἀπήγγειλαν ταῦτα πάντα τοῖς ἕνδεκα καὶ πᾶσι τοῖς λοιποῖς

* Ioh. XX. 22.

Quomodo apud Iohannem quidem quum a Maria rem audissent, discipuli cursim ad monumentum venientes crediderunt? quod sane de iis testatur scriptura dicens: quum ergo introiissent, alter de discipulis qui primus intraverat in monumentum, vidit et credidit. Apud Lucam autem dicitur: et a monumento regressae, nunciaverunt cuncta haec undecim discipulis reliquisque

omnibus (erant autem Maria Magdalene, et Iohanna, et Maria Iacobi, et reliquae cum ipsis, quae haec apostolis dixerunt) neque fidem impetrarunt.

Ecce duo ex illis ibant ipsa die in castellum.

Duo ex discipulis in castellum euntes nomine Emmaum, ceu iam vivere non sperantes Christum, sed extinctum dolentes, colloquebantur invicem de vicibus eius. Dum autem sermocinarentur, ipse Iesus accedens cum illis ibat incognitus. Tenebantur enim oculi eorum quominus eum agnoscerent. Aiebat autem illis: qui sunt isti sermones quos confertis invicem ambulantes, et estis tristes? Et respondens unus, cui nomen Cleopas, ait: tu solus peregrinus in urbe Hierusalem? et reliqua. Deinde famam de resurrectione eius a mulieribus Petroque diditam narrant quidem, sed ei minime credunt. Nam cum dicunt: sed et mulieres quaedam terruerunt nos, corpore non invento; satis demonstrant, se vere ea dicta non putare, neque tam veritatem sibi nunciatam, quam perturbationem ac terriculamentum ob eam rem extitisse. Ipsum Petri testimonium, qui linteamina tantum in sepulcro viderat, haud fidem facere resurrectionis iudicabant, quia non ipsum Iesum se vidisse dixerat, sed ex eo quod non ibi iacebat, resurrexisse coniectaverat. Sciendum vero est, hos fuisse de septuaginta discipulorum numero; et Cleopae socium fuisse Simonem, non tamen Petrum, neque illum cananaeum, sed de praedicto numero alium.

Incipiens a Moyse et omnibus prophetis etc.

Necessarium his verbis demonstrat Dominus legis ductum, et prophetarum adiutorium, ad conciliandam rei mirabili fidem; ut facta postea resurrectione, ii qui magnitudine rei conturbabantur, meminissent veteris praedictionis, atque ita ad credendum converterentur. Ideo producit testem Moysem atque prophetas, dum re-

(ἦν γὰρ ἡ Μαγδαληνὴ Μαρία, καὶ Ἰωάννα, καὶ Μαρία Ἰακώβου, καὶ αἱ λοιπαὶ σὺν αὐταῖς, αἳ ἔλεγον πρὸς τοὺς ἀποστόλους ταῦτα) καὶ ἠπίστουν αὐταῖς.

Ἰδοὺ δύο ἐξ αὐτῶν ἦσαν πορευόμενοι ἐν αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ εἰς κώμην. v. 13.

Δύο τῶν μαθητῶν βαδίζοντες εἰς κώμην Ἐμμαοὺν λεγομένην, πρὸς ἀλλήλους ὡς οὐ ζῶντα προσδοκῶντες ἔτι τὸν Χριστὸν, ἀλλ' ὡς ἀνῃρημένον ἀνιώμενοι, ὡμίλουν λέγοντες τὰ περὶ αὐτοῦ· ἐν δὲ ὁμιλεῖν αὐτοὺς, καὶ αὐτὸς ὁ Ἰησοῦς προσελθὼν συνεπορεύετο αὐτοῖς, μὴ γινωσκόμενος ὑπ' αὐτῶν· ἐκρατοῦντο γὰρ οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν τοῦ μὴ ἐπιγνῶναι αὐτόν· καὶ φησὶν πρὸς αὐτούς· τί ποτέ ἐστι ὁ διαλέγεσθε πρὸς ἀλλήλους περιπατοῦντες σκυθρωποί; ἀποκριθεὶς δὲ εἷς ἐξ αὐτῶν ᾧ ὄνομα Κλεόπας, εἶπε· σὺ μόνος παροικεῖς Ἱερουσαλήμ; καὶ ἑξῆς· ἔπειτα τὴν φήμην τῆς ἀναστάσεως τὴν διὰ τῶν γυναικῶν, καὶ τὴν διὰ Πέτρου λέγουσι μὲν, οὐ πιστεύουσι δέ· λέγοντες γὰρ, καὶ γυναῖκες ἐξέστησαν ἡμᾶς τὸ σῶμα μὴ εὑροῦσαι, οὐχ' ἡγοῦντο πρὸς τὸ λεγόμενον ἀληθεύειν, οὐδὲ εὐαγγελισμὸν ἀληθείας, ἀλλ' ὡς ταραχῆς τινὸς καὶ ἐκστάσεως αἴτιον ὑπέλαβον εἶναι· καὶ τὴν τοῦ Πέτρου μαρτυρίαν τὰ ὀθόνια μόνον ἐπὶ τοῦ μνημάτος ἑωρακότος, οὐ πιστὴν εἶναι περὶ τὴν ἀνάστασιν ἐνόμιζον, ὅτι μὴ αὐτὸν εἶδον ἔλεγεν, ἀλλ' ἐκ τοῦ μὴ κεῖσθαι τὸ ἀνεστηκέναι αὐτὸν ἐτεκμαίρετο· ἰστέον δὲ ὅτι οὗτοι τῶν ο' ὑπῆρχον, καὶ ὁ μετὰ Κλεόπα ὁ Σίμων ἦν, οὐχ ὁ Πέτρος, οὐδὲ ὁ ἀπὸ Κανᾶ, ἀλλ' ἕτερος τῶν ἑβδομήκοντα. D. f. [illegible]

Ἀρξάμενος ἀπὸ Μωϋσέως καὶ ἀπὸ πάντων τῶν προφητῶν κ. τ. λ. v. 27.

Ἀναγκαίαν ἐν τούτοις δείκνυσιν ὁ κύριος τὴν τοῦ νόμου πρόοδον, καὶ τὴν τῶν προφητῶν λατουργίαν, πίστιν ἐπὶ τῷ παραδόξῳ πράγματι προσαγόντων, ἵν' ἐπιστάσης τῆς ἀναστάσεως οἱ θορυβούμενοι τῷ μεγέθει τοῦ πράγματος ἀναμνησθῶσι τῆς πάλαι προῤῥήσεως, καὶ εἰς τὸ πιστεύειν ἐπιστρέφοιντο· διὸ παράγει μάρτυρα Μωϋσέα καὶ B. f. [illegible]

τοὺς προφήτας, τὸ ἐπικεκρυμμένον ἑρμηνεύων, καὶ τὰ τοῖς ἀναξίοις ἀσαφῆ σαφηνίζων τοῖς ἀξίοις, ἀρχαίαν τε καὶ πάτριον τὴν πίστιν αὐτοῖς ἐντιθεὶς ἐξ ὧν κατεῖχον γραμμάτων ἱερῶν· οὐδὲν γὰρ τῶν παρὰ θεοῦ μάταιον, ἀλλὰ τάξις ἁπάντων καὶ χρεία τῶν καθέκαστον· ἐν τάξει προαπεστέλλοντο δοῦλοι, καὶ προωκονόμουν τῇ τοῦ δεσπότου παρουσίᾳ, ἀναγκαίαν τὴν προφητείαν εἰς τὴν πίστιν ἀνθρώποις προεισάγοντες· ἵν' ὥσπερ θησαυρὸς βασιλέως ἐν καιρῷ προβληθείη τὰ προειρημένα ἐξ ἀποκρύφου τοῦ πρότερον ἀσαφείας, εἰς τοὐμφανὲς διὰ τοῦ σαφηνείας ἀποκαλυπτόμενα· οὕτω δὴ προϋποκινήσας αὐτοὺς διὰ τῶν νομικῶν καὶ προφητικῶν γραμμάτων, μετὰ ταῦτα ἐμφανέστερον ἤδη καθίστησιν ἑαυτὸν, ἀξιώσασιν οὖν ἐλθεῖν εἰς τὴν κώμην, ὅτε λαβὼν τὸν ἄρτον εὐλογήσας, καὶ κλάσας ἐπεδίδου· ἐκρατοῦντο γάρ, φησιν, οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν τοῦ μὴ γνῶναι αὐτὸν, ἕως οὗ δηλονότι ὁ λόγος εἰσέλθῃ κινῶν τὴν καρδίαν εἰς τὴν πίστιν· ἔπειτα οὕτω καιρίαν τὴν ὄψιν ἐπὶ τῇ ἀκοῇ παραστήσῃ, τὸ προακουσθὲν καὶ πιστωθὲν ἐμφανὲς καθιστάς· οὐ μὲν συμπαραμένει γε αὐτοῖς, καὶ αὐτὸς γάρ φησιν ἄφαντος ἐγένετο ἀπ' αὐτῶν· οὐκ ἔστι γὰρ μετὰ τὴν ἀνάστασιν τὰ τοῦ κυρίου τοιαῦτα πρὸς τοὺς ἀνθρώπους οἷα τὰ πρότερον, ὅτι καὶ αὐτοῖς ἀνακαινώσεως ἔδει, καὶ δευτέρας ζωῆς τῆς κατὰ Χριστὸν, ἵνα καινοὶ καινῷ συνῶσιν, καὶ ἄφθαρτοι πλησιάζωσιν ἀφθάρτῳ· διὸ καὶ τὴν Μαρίαν ἐκώλυσεν ἐφάψασθαι αὐτοῦ, καθά φησιν Ἰωάννης *, ἕως ἂν ἀπελθὼν ἀφίκηται.

condita interpretatur, et quae indignos latent dignis exponit, veterem avitamque iis fidem inserens, ope sacrarum quae apud se habebant litterarum. Nihil enim, quod quidem a Deo proveniat, vanum est, sed cuncta ordinem servant, et singularum rerum proprius est usus. Praemissi ordinatim servi fuere, qui Domini adventui viam sternebant, vaticinia fidei faciendae necessaria, hominibus occinentes; ut veluti thesaurus regius idoneo tempore proferrentur res supradictae, ex vetere obscuritate in apertum interpretando explicatae. Iam postquam illos tum legis tum prophetarum scriptura permoverat, deinde manifestiorem se facit, rogantibus nempe ut veniret secum in castellum, cum acceptum manu panem benedicens frangensque iis porrigebat. Tenebantur enim, inquit, oculi illorum ne eum agnoscerent, donec videlicet sermo penetravit, cor ad credendum permovens; atque ita tempestivam visionem una cum rei auditu exhibuit; rem scilicet auditam et creditam conspectui praesentans. Neque tamen cum illis manet; namque ipse, inquit scriptura, invisibilis factus est. Etenim post resurrectionem res Domini non sunt eaedem atque antea cum hominibus; namque et hi renovatione egebant, vitaeque in Christo secundae, ut novi cum novo versarentur, et incorrupti ad incorruptum propinquarent. Quamobrem Mariae quoque interdixit, quominus se attingeret, ut ait Iohannes, donec post discessum rediret.

* [illegible] XX, 1[illegible]

Ἀναστάντες αὐτῇ τῇ ὥρᾳ κ. τ. λ.

Ἀναστάντες, φησὶν, οἱ περὶ Κλεόπαν αὐτῇ τῇ ὥρᾳ, τουτέστιν ἐν ᾗ ἄφαντος ἀπ' αὐτῶν ἐγένετο ὁ Ἰησοῦς, ἐπέστρεψαν εἰς Ἱερουσαλήμ· οὐκ ἐν αὐτῇ δὲ τῇ ὥρᾳ φησὶν, εὗρον τοὺς ἕνδεκα συνηθροισμένους, καὶ ἀπήγγειλαν τὰ κατὰ τὸν Ἰησοῦν, ἀλλὰ τῇ τεσσαρακοστῇ ἡμέρᾳ τῆς αὐτοῦ ἀναστάσεως, ὅτε καὶ ἀνελήφθη· τὰ τοίνυν ἐν τῷ μεταξὺ τῶν ἡμερῶν τούτων γινόμενα, παρῆκεν ὁ συγγραφεὺς ἅπερ οἱ περὶ Κλεόπαν διηγουμένους εὗρον

Surgentes eadem hora etc.

Surgens, inquit, Cleopas cum socio, eadem hora, id est in qua sese eorum visui Iesus subduxerat, reversi sunt Hierusalem. Non autem dicit, eadem hora eos invenisse undecim congregatos, eisque notitiam de Iesu adtulisse; sed quadragesimo demum post resurrectionem die, quo etiam adsumptus fuit. Ergo quae horum dierum intervallo acciderunt, omisit praesens evangelista; quae videlicet Cleopas invenit

narrantes privatim undecim, nempe quod Dominus resurrexisset, et Simoni visus fuisset; quin tamen dicat evangelista ubinam et quando et quomodo visus esset. His item igitur diebus, ea quoque in Galilaea evenerunt, quorum meminit Matthaeus.

Ipse Iesus stetit in medio eorum.

Nunc narrationis seriem prosequentes, ita dicimus. Rumore iam saepius de Christi resurrectione apostolos circumsonante, desideriumque eius videndi excitante, is denique exoptatus adest, seque quaerentibus ac praestolantibus spectandum revelat; nec iam impeditis oculis apparet, nec veluti de alio homine verba facit (1), sed visibilem semet sistit, bonoque animo discipulos esse iubet. Hi tamen adhuc erant perplexi ac pavidi; putabant enim se non ipsum Iesum, sed phantasma quoddam umbramque videre. Ecce autem Iesus suborientem ex huiusmodi cogitationibus perturbationem sedat, familiare illud nec insolitum pronuncians vocabulum. Dixit enim: pax vobis (2).

Dixit eis: quid turbati estis, et cogitationes ascendunt in corda vestra?

Ut firmiter et absque ulla dubitatione crederent ipsum esse illum qui passus fuerat, demonstrat ilico, se, quoniam Deus naturaliter esset, res arcanas cognoscere, id est tumultuantes illorum cogitationes non ignorare. Dixit enim: cur turbati estis? Evidens haec demonstratio est, ipsum qui cernebatur, non alium esse, quam quem

τῶν ἕνδεκα καταμόνας λέγοντας, ὅτι ἠγέρθη ὁ κύριος καὶ ὤφθη Σίμωνι· περὶ οὗ οὐκ ἐμνήσθη ποῦ ἢ πότε ἢ πῶς ὤφθη· ἐν ταύταις οὖν ταῖς ἡμέραις καὶ τὰ κατὰ τὴν Γαλιλαίαν πέπρακται, περὶ ὧν ἐμνήσθη ὁ Ματθαῖος *. * Matth. XXVIII. 16.

Αὐτὸς ὁ Ἰησοῦς ἔστη ἐν μέσῳ αὐτῶν. v. 36.

Νῦν δὲ τῆς ἀκολουθίας ἐχόμενοι, φαμέν· ὅτι ἤδη πολλαχόθεν τοῦ λόγου τῆς ἀναστάσεως περιθέοντος τῶν ἀποστόλους, καὶ τοῦ πόθου πρὸς τὴν ὄψιν ἐγηγερμένου, ποθούμενος ἔρχεται, καὶ ζητοῦσι καὶ προσδοκῶσιν ἐμφανίζεται καὶ ἀποκαλύπτεται· πλὴν οὐκέτι κρατουμένοις ὀφθαλμοῖς ἐπιφαίνεται, οὐκέτι ὡς περὶ ἑτέρου διαλέγεται, ἀλλ' ἐμφανῆ ἑαυτὸν δίδωσι καὶ θαῤῥεῖν παρακελεύεται· οἱ δὲ καὶ οὕτως εἰσὶν ἀμφίβολοι καὶ δεδίασιν· ᾤοντο γὰρ οὐκ αὐτὸν βλέπειν, φάσμα δέ τι καὶ σκιάν· εἶτα, καὶ τὸν ἐκ τῶν τοιούτων λογισμῶν κατευνάζει θόρυβον, τὸ ἐντριβὲς αὐτοῖς καὶ οὐκ ἄηθες ἐπιφθεγξάμενος ῥῆμα· ἔφη γάρ· εἰρήνη ὑμῖν. A. f. 317. D. f. 83. b.

Εἶπεν αὐτοῖς· τί τεταραγμένοι ἐστὲ, καὶ διὰ τί διαλογισμοὶ ἀναβαίνουσιν ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν; v. 38.

Ἵνα βεβαίως καὶ ἐνδοιασμοῦ δίχα πιστεύσειαν αὐτὸν ἐκεῖνον ὄντα τὸν πεπονθότα, διαδείκνυσιν εὐθὺς, ὅτι θεὸς ὢν φύσει, γινώσκει τὸ κεκρυμμένον, καὶ τὸν ἐν αὐτοῖς τῶν ἐννοιῶν οὐκ ἠγνόησε θόρυβον· ἔφη γάρ· τί τεταραγμένοι ἐστέ; ἀπόδειξις αὕτη καὶ μάλα σαφὴς τοῦ μὴ ἕτερον εἶναι τινὰ τὸν ὁρώμενον, ἀλλ' ἐκεῖνον αὐτὸν, ὃν καὶ τεθέανται τὸν A. f. 317. b. C. f. 159. D. f. 83. b.

(1) Veluti fecerat Christus cum discipulis duobus colloquens. Non ergo passivum est διαλέγεται, ut sumitur ab interprete lat. apud D. Thomam in cat. *nec disceptatur de alio.*

(2) Huc pertinet notabilis tractus apud D. Thomam in catena latina. « Cyrillus. Pudeat ergo nos pacis » munus deserere, quam nobis hinc discedens Christus reliquit. Pax et res et nomen dulce, quam et Dei » esse accepimus, iuxta illud ad Phil. IV: pax Dei. - Et eius esse Deum, iuxta illud II. Cor. XIII: Deus » pacis. - Et ipsam esse Deum, iuxta illud Ephes. II: ipse pax nostra. - Pax bonum commendatum ab » omnibus, observatum autem a paucis. Quae autem est causa? Fortassis ambitio dominii vel facultatum, aut livor, aut odium, aut contemptus, aut aliquid huiusmodi ex his quae Dei ignaros videmus » incurrere. Dei quippe praecipue pax est, quae confoederat omnia; cuius nihil est adeo proprium sicut » unitas naturae et pacificus status. Transumitur vero ab angelis et divinis potestatibus, quae ad Deum, » et ad invicem pacifice se habent; diffunditur vero per totam creaturam, cuius est decor tranquillitas; » in nobis autem manet secundum animam quidem per investigationem virtutum et communicationem, » secundum corpus vero in membrorum et elementorum commensuratione, quorum alterum pulcritudo, » alterum sanitas appellatur. »

ἐπὶ ξύλου παθόντα θάνατον καὶ τεθειμένον ἐν μνημείῳ, ὅς καὶ νεφροὺς ὁρᾷ καὶ καρδίαν, καὶ οὐκ ἂν αὐτὸν λάθοι τῶν ἐν ἡμῖν οὐδέν· σημεῖον οὖν ἄρα ποιεῖται τὸ χρῆμα, τὸ εἰδέναι φημὶ τὸν τῶν ἐν αὐτοῖς ἐννοιῶν θόρυβον· πιστούμενος δὲ καὶ ἑτέρως, ὅτι καὶ νενίκηται θάνατος, καὶ ἀπεδύσατο τὴν φθορὰν ἡ ἀνθρώπου φύσις ὡς ἐν αὐτῷ καὶ πρώτῳ, δείκνυσι τὰς χεῖρας τὲ καὶ τοὺς πόδας, καὶ τὰς διατρήσεις τῶν ἥλων, καὶ ψηλαφᾶν ἐπιτρέπει καὶ πληροφορεῖσθαι διὰ τρόπου παντὸς, ὅτι τὸ πεπονθὸς ὡς ἔφην ἐγήγερται σῶμα· οὐκοῦν συκοφαντείτω μηδεὶς τὴν ἀνάστασιν· κἂν ἀκούσῃς τοῦ ἱεροῦ γράμματος λέγοντος περὶ τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, σπείρεται σῶμα ψυχικὸν, ἐγείρεται σῶμα πνευματικὸν *, μὴ ἀνέλῃς τὴν τῶν ἀνθρωπίνων σωμάτων τὴν εἰς ἀφθαρσίαν ἀναδρομήν· ὥσπερ γὰρ ψυχικόν ἐστι τὸ ταῖς ψυχικαῖς ἤγουν σαρκικαῖς ἐπιθυμίαις ἀκολουθοῦν καὶ ὑπεζευγμένον, οὕτω δὲ πνευματικὸν τὸ τοῖς τοῦ ἁγίου πνεύματος θελήμασιν ὑποκείμενον· μετὰ γὰρ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν, οὐκ ἔστιν ἔτι φιλοσαρκίας καιρὸς, ἀλλ' ἀπρακτήσει παντελῶς τὸ ἁμαρτίας τὸ κέντρον· αὐτὸ μέν τοι τὸ κατενεχθὲν εἰς τὴν γῆν, τὴν ἀφθαρσίαν ἐνδύσεται.

* I. Cor. XV. 44.

A. f. 318. B. f. 224. G. f. 117. b.

Ἵνα τοίνυν αὐτὸ τοῦτο εἰδεῖεν σαφῶς οἱ μαθηταὶ, ὅτι αὐτὸς ἐκεῖνος ἐστὶν ὁ παθὼν καὶ ταφεὶς καὶ ἀναστὰς, δείκνυσιν ὡς ἔφην πόδας τὲ καὶ χεῖρας· καὶ ὅτι μὴ καθάπερ ᾤοντο πνεῦμα μᾶλλον ἐστὶν, ἀλλὰ σῶμα κατὰ τὸ ἀληθὲς, πληροφορεῖσθαι προστάττει λέγων· καὶ ἴδετε ὅτι πνεῦμα σάρκα καὶ ὀστέα οὐκ ἔχει, καθὼς ἐμὲ θεωρεῖτε ἔχοντα· σκιὰ γὰρ καὶ πνεῦμα καὶ δόκησις ἁπλῶς, οὐκ ἂν ὑπομείνῃ τὴν χειρὸς ἁφήν.

v. 41. A. f. 319. B. f. 224. G. f. 117. b.

— Ἀλλ' ὅπερ ἐλέγομεν, δείξας τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας τοῖς μαθηταῖς ὁ κύριος, ἐπληροφόρησεν αὐτοὺς, ὅτι τὸ παθὸν ἀνέστη σῶμα· ἵνα δὲ πρὸς τούτοις καὶ ἔτι μειζόνως ἱδρυμμένην αὐτοῖς ἐργάσηται τὴν ἐπὶ τούτῳ πίστιν, ᾔτησέ τι τῶν ἐδωδίμων· ὀπτοῦ δὲ ἰχθύος μέρος ἦν· καὶ λαβὼν, κατεδήδοκεν ὁρώντων αὐτῶν· τοῦτο γὰρ δι' οὐδὲν ἕτερον ἔπραξεν, ἢ ἵνα δείξῃ σαφῶς ὡς αὐτός ἐστιν ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν, ὃ καὶ πρὸ

iam viderant in ligno necem perpessum, et in monumento depositum, qui et renes et cor introspicit, quemque nihil nostrarum rerum latet. Argumentum itaque praesentiae suae vult hoc esse, quod illorum fluctuantes mentes cognoscit. Tum ut etiam aliter se vicisse mortem confirmet, atque humanam exuisse in se primo corruptionem, manus ostendit atque pedes, et clavorum foramina, atque ut tangant hortatur omnimodisque sibi persuadeant, illud quod passum fuerat corpus, nunc resurrexisse. Nemo itaque resurrectionem calumnietur. Et quamvis audias in sacris litteris dici: seminatur corpus animale, surgit corpus spiritale, ne idcirco neges humanorum corporum ad incorruptibilitatem reditum. Nam sicut animale est quod animalibus seu carnalibus cupiditatibus deditum est atque subiectum, ita spiritale est quod sancti Spiritus voluntatibus obsequitur. Nam post resurrectionem a mortuis, haud ulterius carnalium affectuum tempus erit, sed iners omnino futurus est peccati stimulus. Ipsum illud itaque quod in pulverem abierat, immortalitate vestietur.

Ut ergo manifeste hoc discipuli cognoscerent, nempe illum esse, qui passus sepultusque, mox resurrexerat, ostendit ut iam dixi pedes manusque. Quodque haudquaquam, ut ipsi putabant, spiritus esset, sed verum corpus, ut sibi persuadeant mandat dicens: quia spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere. Umbra enim et spiritus et omnino phantasma, manus tactum sustinere nequiret. – Ergo, sicuti diximus, manus ostendens ac pedes discipulis Dominus, persuasit illis, passum corpus resurrexisse. Atque ut insuper magis adhuc firmam in iis efficeret hac de re fidem, postulavit edule aliquid. Oblata autem piscis assi parte, sumptam spectantibus ipsis comedit. Id autem haud ob aliam causam fecit, nisi ut manifeste demonstraret, eundem se esse qui resurrexerat a mortuis, et qui antea toto

incarnationis tempore cum eis manducaverat ac biberat, unaque cum illis, iuxta prophetae dictum, fuerat conversatus: atque ut cognoscerent, corpus quidem humanum alimonia huiusmodi egere, spiritum non item. Quis ergo, si modo fidelis esse velit, et sanctorum evangelistarum testimonium absque haesitatione admittere, haereticas fabulas adhuc audiat, vel phantasiastas toleret? Vincit enim humanam inquisitionem, et consuetarum nobis rerum rationem, potentia Christi. Comedit piscis partem, resurrectionis suae tempore; neque tamen quod hic consequi solet, in Christo consecutum est: ut incredulus aliquis cavillabitur, sciens ea quae per os intrant, prorsus etiam exire atque in secessum emitti. Id tamen fidelis quivis in mentem suam non admittet, sed Dei potentiae rem permittet.

Tunc aperuit illis mentem ut intelligerent scripturas etc.

Postquam cogitationes illorum per verba sua, per tactum, per esum, sedavit; tunc aperuit illis mentem ad intelligendum, sic se oportuisse pati, id est in crucis ligno. Revocat itaque discipulis in memoriam Dominus ea quae dixerat. Praenuntiaverat enim ipsis suam in cruce passionem, sicut antea iam prophetae dixerant. Reserat ipsis etiam cordis oculos, ut prisca vaticinia intelligant. – Spiritus sancti descensum, prout per Iohelem Deus praenuntiaverat, promittit discipulis Servator, virtutemque ex alto; ut fortes fierent ac insuperabiles, et absque ullo metu ubique terrarum mysterium praedicarent. – Spiritum recepturis ait: accipite Spiritum sanctum, nempe post resurrectionem; aitque: vos autem sedete Hierosolymis, et patris promissionem expectate, quam ex me audistis. Quia Iohannes quidem baptizavit

τούτου καὶ παρὰ πάντα τὸν καιρὸν τῆς οἰκονομίας συνεσθίων καὶ συμπίνων αὐτοῖς καὶ συναναστρεφόμενος ἀνθρωπίνως κατὰ τὴν τοῦ προφήτου φωνήν· * ἵν' οὖν εἰδεῖεν ὅτι σῶμα * Baruc. III. 18.
μὲν τὸ ἀνθρώπινον, δέοιτο ἂν τῆς τοιᾶσδε τροφῆς, πνεῦμα δὲ οὐκέτι. Τίς οὖν ἀξιῶν πιστὸς εἶναι, καὶ τὴν τῶν ἁγίων εὐαγγελιστῶν τὴν μαρτυρίαν ἀναμφιβόλως δεχόμενος, ἔτι πλασμάτων ἀκούσειεν αἱρετικῶν, ἔτι δοκησισόφων ἀνάσχοιτο: νικᾷ γὰρ ἀνθρωπίνην ἐξέτασιν, καὶ τὴν ἐκ τῶν συνήθων πραγμάτων ἔννοιαν, ἡ τοῦ Χριστοῦ δύναμις· ἔφαγεν ἰχθύος μέρος, διὰ τὴν ἀνάστασιν· καὶ τὸ τῇ βρώσει ἀκολουθοῦν, οὐκέτι ἐπὶ Χριστοῦ ἠκολούθησεν ὅπερ ἄπιστος ἄν τις ἐπιζητοίη, εἰδὼς ὅτι τὰ εἰσιόντα εἰς τὸ στόμα, πάντως ἐκχωροῦσι καὶ εἰς ἀφεδρῶνα βάλλονται· * ἀλλ' * Matth. XV. 17
οὐχ ὅ γε πιστὸς, εἰς ἔννοιαν τοιοῦτόν τι λήψεται, ἀλλὰ δυνάμει θεοῦ δώσει τὸ πρᾶγμα (1).

Τότε διήνοιξεν αὐτῶν τὸν νοῦν. τοῦ συνιέναι τὰς γραφὰς κ. τ. λ. v. 45-51.

Ὅτε τὸν λογισμὸν αὐτῶν, δι' ὧν εἶπε, A. f. 319. b.
δι' ὧν ἐψηλαφήθη, δι' ὧν ἔφαγεν εἰρήνευσε, τότε διήνοιξε τὸν νοῦν τοῦ συνιέναι ὅτι οὕτως ἔδει παθεῖν αὐτὸν, δῆλον δὲ ὅτι διὰ ξύλου σταυροῦ· ἀποφέρει τοίνυν τοὺς μαθητὰς ὁ v. 46.
κύριος εἰς ἀνάμνησιν ὧν ἔφη· προαπήγγειλε γὰρ αὐτοῖς τὰ ἐπὶ τῷ σταυρῷ πάθη, καθ' ἃ φθάσαντες ἔφασαν οἱ προφῆται· ἀνοίγνυσι δὲ καὶ τοὺς τῆς καρδίας αὐτῶν ὀφθαλμοὺς, ὥστε συνιέναι τὰ πάλαι προειρημένα. — Πνεύ- v. 49.
ματος ἁγίου κάθοδον, ὃ διὰ Ἰωὴλ * ὁ θεὸς A. f. 320. * Iohel II. 28.
προεπηγγείλατο, τοῖς μαθηταῖς ὁ σωτὴρ ἐπαγγέλλεται καὶ τὴν ἐξ ὕψους δύναμιν, ἵν' εἶεν εὐσθενεῖς καὶ ἀκαταγώνιστοι, καὶ δίχα παντὸς δέους διακηρύξειαν τοῖς ἁπανταχοῦ τὸ θεῖον μυστήριον. — Λαβοῦσι πνεῦμα λέ- D. f. 83.
γει, λάβετε πνεῦμα ἅγιον *, μετὰ τὴν ἀνάστα- * Ioh. XX. 22.
σιν· καὶ φησὶν, ὑμεῖς δὲ καθίσατε * εἰς Ἱε- * Luc. XXIV. 49. Act. I. 4.
ροσόλυμα, καὶ περιμείνατε τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ πατρὸς, ἣν ἠκούσατέ μου· ὅτι Ἰωάννης μὲν

(1) Videsis hac super re S. Basilii locum epistolae a nobis editae post Cyrilli commentarium in psalmos; multoque magis Athanasii Corinthi archiepiscopi fragmentum quod dedimus in nostro volumine X. AA. class. p. 499-500. Eadem de re scribit etiam anonymus quidam in cod. G. f. 118, iisdem prope ac Cyrillus verbis.

ἐβάπτισεν ὕδατι, ὑμεῖς δὲ βαπτισθήσεσθε
* Act. I. 5. ἐν πνεύματι ἁγίῳ*, οὐκέτι ὕδατι, ἔλαβον γὰρ, ἀλλὰ πνεύματι ἁγίῳ· οὐκ ἐπεισάγει ὕδωρ τῷ ὕδατι, ἀλλὰ ἀναπληροῖ τὸ λεῖ-
v. 51. πον τῷ λειπομένῳ. — Εὐλογήσας αὐτοὺς καὶ
B. f. 226. C. f. 149. b. G. f. 119. b. βραχὺ προελθὼν, ἀνεφέρετο εἰς τὸν οὐρανὸν, ἵνα σύνεδρος ᾖ τῷ πατρὶ καὶ μετὰ τῆς ἑνωθείσης αὐτῷ σαρκός· καὶ ταύτην ἡμῖν ἐνεκαίνισε τὴν ὁδὸν ἐν ἀνθρωπείᾳ μορφῇ γεγονὼς ὁ λόγος· ἥξει δὲ πάλιν κατὰ καιροὺς ἐν τῇ δόξῃ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, μετὰ τῶν ἀγγέλων, καὶ παραλήψεται ἡμᾶς μεθ' ἑαυτοῦ. Δοξολογήσωμεν τοίνυν αὐτὸν τὸν ἐνανθρωπήσαντα δι' ἡμᾶς θεὸν λόγον, τὸν ἑκουσίως παθόντα σαρκὶ, καὶ ἀναστάντα ἐκ νεκρῶν, καὶ λύσαντα τὴν φθοράν· τὸν ἀναληφθέντα, καὶ μετὰ τοῦτο ἥξοντα μετὰ δόξης πολλῆς ἐπὶ τὸ κρίναι ζῶντας καὶ νεκροὺς, καὶ ἀποδοῦναι ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ· δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ πατρὶ καὶ θεῷ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος σὺν πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων· ἀμήν.

aqua; vos autem baptizabimini Spiritu sancto: haud inquam aqua, id enim iam actum fuerat, sed Spiritu sancto. Non addit aquae aquam; sed quod deerat indigenti supplet. — Quum iis benedixisset, et paululum esset progressus, ferebatur in caelum, ut cum unita etiam sibi carne, patri consessor fieret. Atque hanc nobis viam renovavit postquam humanam formam Verbum adsumpsit. Redibit autem statuto tempore cum patris sui gloria, et cum angelis, atque ad se nos recipiet. Glorificemus itaque eundem qui propter nos est humanatus Deus Verbum, qui sponte carne passus est, resurrexit a mortuis, et corruptionem exterminavit; qui adsumptus est, et postea reversurus cum gloria multa ad iudicandos vivos ac mortuos, et unicuique secundum opera sua retribuendum. Per quem et cum quo patri Deo gloria ac potentia cum Spiritu in saecula saeculorum. Amen.

Fragmentum inserendum p. 237. col. 2. v. 3. a fin.

E. f. 344. Ἀπολέκτους ἔχων· δεικνὺς ὅτι χθαμαλὸς νοῦς οὐκ ἂν γένοιτο πρὸς θεωρίαν ἐπιτήδειος, ἀλλ' ὁ τῶν γηΐνων κατεπαρθεὶς καὶ ὑπεράνω πάντων τῶν κατὰ σῶμα γινόμενος, καὶ ἔξω φροντίδων βιωτικῶν κατ' ἰδίαν ἐν ἡσυχίᾳ καταστὰς, καὶ τῆς τῶν παθῶν ὑψηλότερος καταδυναστείας χρηματίσας· εἶτα κ. τ. λ.

Ut ostendat, depressam humi mentem minime aptam contemplationi fore, sed illam potius quae cunctis superior sit corporalibus rebus, et extra mundanas curas seorsum cum silentio constiterit, quae denique passionum tyrannide celsior fuerit etc.

Fragmentum aliud inserendum p. 254. v. 18.

E. f. 170. Καιρὸν μὲν ἐκεῖνον φησὶ, καθ' ὃν ὁ σωτὴρ τὰς διατριβὰς ἐπὶ τῆς γῆς ἐποιεῖτο, ὁ πανταχοῦ παρὼν, καὶ τῶν πατρικῶν μὴ ἐξιστάμενος· νομικὸν δὲ ἐν τούτοις κ. τ. λ.

Tempus quidem dicit illud, quo Servator versabatur in terra, ille ubique praesens, et a paterno sinu umquam absens. Nomicum autem heic etc.

Homiliarum Cyrilli deperditarum titulis, quos p. 144. enumeravi adde I. De electione apostolorum p. 190. II. De divite horrea dilatare cogitante p. 295. III. De talentorum distributione p. 390. IV. De passione Domini p. 434. V. Fortasse de sancto Iohanne baptista p. 139. VI. De consumatione saeculi item apud me Script. vet. T. VII. p. 26.

Emendationes.

Pag. 128. v. 9. a fin. ἴδομεν, et lat. *cognovimus*. P. 188. col. 2. v. 6. corr. *vana doctrina*.

EIUSDEM S. CYRILLI ARCHIEP. ALEX.

FRAGMENTA INEDITA EX APOLOGIA IOHANNIS CAESARIENSIS

PRO CONCILIO CHALCEDONENSI

QUAE IN CODICE SYRIACO VATICANO SUPEREST.

I. *Cyrillus in libro adversus eos qui naturas confundunt* (1) *qui incipit: paulo ante locuti diu sumus.*

Quo usque tandem nonnulli scriptis suis adstruent, vel somniabunt potius Verbi in carnem ac sanguinem conversionem, amentium instar nugantes? His nos dicimus: evigilate ebrii de vino vestro. Quae enim vestra est de natura carnis sententia aut notio, vel quomodo inscrutabilem scrutamini Dei naturam? Quis porro audeat rem metiri inmensurabilem? Nemo certe dicet, nemo sine errore definiet, quanam sit praeditus natura Deus, omnium dominus, lux, vita, gloria et potentia, ille demum qui omnium rerum naturam novit, et quicquid in homine est scientia sua complectitur. Quo usque tandem nonnulli adfirmabunt, Verbi factam in terrenum hoc corpus mutationem, id est Deum Verbum de substantia propria confecisse sibi corpus, quod nostro consubstantiale sit? Hi videlicet primo quidem profitentur, Verbum a semet ipso alienum evasisse, id est, iam non amplius Deum esse, ut dixi, creatorem, vitam, gloriam, potentiam: atque etiam docent, eum in errorem posse incurrere, cui obnoxiae creaturae sunt: aliaque huiusmodi eidem adtribuunt pessima oppido, et ipso indigna. Equidem quaerendum ab eo arbitror, qui hanc opinionem in medium adtulit, num passionum ignominiam in Verbum incidere necesse fuerit? Atque haec nonnullorum opinio nonne furiosa est? Profecto nihil amentius excogitari potest quam ita Verbi naturam contumelia adficere. Alioqui quî fieri posset, ut Dei nomen sublimius quovis nomine esset, et ipse dominus virtutum foret? Sed enim aliquis fortasse dicet, haud id quidem necessarium fuisse, sponte tamen ita semet commutasse, ut inevitabili passioni subesset. Atqui ego aio: quoniam in-

(1) Hi proprie dicebantur συγχυτικοὶ *confusanei*, cuiusmodi fuerunt Apollinaris et Eutyches, et postea Severus, qui duas Christi naturas in unam adunaverunt atque confuderunt. Hinc Theodoreti dialogus contra Apollinarem inscribitur ἀσύγχυτος, *inconfusus*. Proprius tamen operis a Cyrillo scripti titulus fuit κατὰ συνουσιαστῶν *contra Synusiastas*, sive contra eos qui duas substantias divinam et humanam ita in Christo adunatas aiebant, ut una post adunationem esset. Is revera titulus operis cyrilliani ita recitatur ab Ephraemio antiocheno apud Photium cod. 229 p. 796, quod vocabulum vix vellem a Scotto explicatum fuisse latine *contra consubstantialistas*, ne forte Eutychiani haeretici permutentur cum orthodoxis Homousianis; quamquam hi reapse de substantia divina tantum loquuntur, quae eadem in patre filioque est; illi ex duabus Christi naturis humana ac divina unam, ut dixi, faciebant. Sed enim commode accidit ut titulus cyrilliani operis κατὰ συνουσιαστῶν sexies recitetur in opusculis graecis a me editis Script. vet. T. VII. pp. 10. 15. 27. 290. 295. 302, cum brevibus eius fragmentis, quae partim cum his a Iohanne caesariensi recitatis, mire congruunt, ut postea videbimus. Contra Synusiastas scripserant etiam Diodorus tarsensis et Theodorus mopsuestenus, testibus Facundo hermianensi lib. VIII. cap. 4, nec non Leontio adv. Eutych. apud Canisium antiq. lect. ed. nov. T. I. p. 591, itemque apud me Spicil. rom. T. X. part. II. pp. 87. 88. Denique etiam Theodotus antiochenus, uti adfirmant apud me tom. cit. p. 10. Anastasius presbyter, et Leontius p. 134. Uno versiculo rem definierat apud Theodoretum dial. cit. p. 106. Antiochus Ptolemaidis: μὴ συγχέῃς τὰς φύσεις, καὶ οὐ ναρκήσεις περὶ τὴν οἰκονομίαν: *noli naturas confundere, et circa incarnationis mysterium non torpebis.* Sed enim tot olim et postea contra illam haeresim scriptis, ea nihilominus vivax residet apud partem maximam Syrorum, Armeniorum, Aethiopum, atque Coptorum. Tanta est praeiudicii ex antiquitate suscepti tenacitas?

convertibilis natura Dei est, utique rem se ipso indignam agere voluisset.

II. *Idem Cyrillus in eodem libro.*

Sed isti fortasse opinantes dicent, Deum Verbum conversum quidem in carnem, sed non totum, nec omnino, nec in omnibus. Verum enim vero nonne evidenter insaniet si quis dicere aut credere talia velit? In primis aiunt, Verbum haud se totum immutâsse vel conversionem passum: deinde eum finibus circumscribunt, dicentes ipsum quantitate contineri, loco cohiberi, sub definitionem cadere, et cum aliis rebus connumerari. Quomodo autem hi adversarii ignorant, corpus quod sit divisionis capax, omnia semper pati, quae singulae partes eius patiuntur? Neque enim uni membrorum pati contingeret, nisi universa corporis natura patiendo foret obnoxia. Interim hi nos cogunt ad verba quoque minime nobis spontanea descendere: sed venia prius a Verbo Dei postulata, dicimus, quod si forte mutabilitas ab eo non esset aliena, neque illi impossibilis eius rei passio, utique ad patrem quoque sanctumque Spiritum vis huius blasphemiae perveniret: tota est enim consubstantialis sanctissima Trinitas et inmutabilis. Quodnam vero robur infirmitati nostrae impetraremus, si Deus aeque ac nos foret infirmus, atque in ea converti posset, quae nobis effari non licet, etiamsi ab aliis diserte dicta audimus? Sed « videte me, inquit scri-
» ptura *, quia ipse sum, et non sum mu-
» tatus. » Tum et divus psalmista * « ali-
» cubi canit: opera manuum tuarum sunt
» caeli: ipsi peribunt, tu autem permanes:
» ipsi veterascent omnes ceu vestimentum,
» et tamquam pallium invertes eos, et in-
» vertentur; sed tu idem es, et anni tui
» non finientur. » Animadverte igitur quomodo edoctus a Deo propheta, ad creatarum rerum naturam mutabilitatem amandat, cuius rei argumenta ordinatim recitat dicens fore ut caeli consenescant; supremo autem Deo immutabilitatem conservat, ipsum eundem fore semper atque immutabilem testans. Sicuti autem non est credendum, ullam esse tam necessariam rem, quae Verbi naturam in id convertere, quod reapse non est, queat; ita nulla vicissim creatura ad deitatis naturam migrare poterit; ne multa deinceps ei contingerent inconvenientia, quae sane inveniabilis blasphemia foret. Certe si aliqua creatura ad deitatis statum naturaliter transiret, nemo iam a recta deviare sententia videretur, si forte diceret eam ex nihilo esse factam, sed ideo materiae particulam sibi sumpsisse, ut existeret: tum corpus aliquando extiturum in substantia non corporali: remque visibilem ac tactui subiectam, fieri postea invisibilem et nullo tactu sentiendam: denique corpus illud vitam vi propriae naturae habere, uti Verbum vitam a patre accepit. Aiunt insuper, ipsum in ea mutatione consubstantialitatem cum natura nostra fuisse adeptum, ne quis forte diserte diceret, vitam ei non inesse: neque esse inconfusum, quicquid corrumpi potest. Tum opinionibus suis dispensationis carnem oppugnant. Iam ego quid dicam? Dominus Deus nobis apparuit, ut corruptionem adversus nos rebellantem destrueret, non vero ut ostenderet naturam suam factam esse participem corruptionis: sed suam factam esse demonstravit carnem illam, quae morti erat mancipata. Sed num iuste aliquando contendet aliquis, Deum Verbum in naturam corpoream esse mutatum? aut versa vice carnem ad Dei naturam migrasse, ut ipsi fieret consubstantialis? Num nos ea credere oportet, quae omnino credenda non sunt?

* Malach. III. 6.
* Ps. CI. 26.

III. *Idem Cyrillus in eodem libro.*

Verbum de caelo lapsum, et cuius propria caro facta est, revera de caelo advenisse dicitur, vitamque mundo contulisse. Divina caro est itaque, ut iam dixi: nemo tamen recta ratione intellectuque praedi-

tus, idcirco Verbum in carnem mutatum esse sibi persuadebit. Necesse est enim ut sublimissima omnium natura purum statum retineat, id est simplicem sine alterius commixtione, ne forte videatur composita, aut incremento indigens, aut cuiusquam rei particeps quae naturam suam minime deceat, dum in naturae unitatem, sive consubstantialitatem concurrit (1). Nunc acuti intellectus oculo opinionem Confusaneorum scrutemur, dicentium carnem ineffabili ratione sic esse mutatam, ut Deo Verbo consubstantialis evaserit. Cur id, inquam, aut quamobrem? Certe caro ad id sponte sua non fertur, neque id more suo adpetit naturalibus motibus incitata. Ergo falso diceretur caro ad eum finem iussu Dei Verbi pervenisse. An vero dispensationis rationem abominabilem excogitavit, ut carnem ad dignitatem evexisse ipso Verbo maiorem demonstraret, atque ut ea pompatica videretur? Atque audiendus psalmista est *: « sacrificia et oblatio- * Ps. XXXIX. 7.
» nes non expetivisti, holocausta pro pec» cato noluisti; corpus mihi parasti: ideo » dixi, ecce venio: initio libri scriptum » est de me ut faciam voluntatem tuam, » Deus. » Ergo mosaicae legis sacrificia, patris voluntate non exiguntur, magis vero incarnatio Verbi requiritur, nempe eius humanatio, ut eos qui sub caelo sunt perficiat in gratia per fidem: quam rem misericordiae pacisque causa fecit, prout Deo dignum est. Quonam pacto dicere quis ausit factam ab ipso abominabilem dispensationem illam, quae adeo est venerabilis ac salubris? id quod reapse accidisset, si mutata divinitatis natura in carneam transisset. Paulus quidem sapientissimus scribit *: « sanctum eius corpus, in quo pas- * Hebr. II. 18
» sus est, cum in tentationem incidit, ut » eis qui tentandi forent opem ferret. » Si verba illa « in quo passus est » delemus, summa rei deletur, itemque suppeditati nobis auxilii scopus. Quod si, ut volunt qui ea verba supprimunt, caro in deitatis substantiam transisse dicitur, ut id quod non erat fieret, iam ipsa caro haud ulterius menti nostrae occurrit: secus enim quae mutationis ratio fuisset, si quod erat, in statu suo permansisset? Quae nostro corpori utilitas accederet a mystico sanctoque sacrificio, cuius suscepti factum est particeps? Quinam eius rei fructus alius fuisset, nisi quod Verbum naturam suam mutare voluisset? Cur nobis ipse dixisset *: * Ioh. VI. 51. etc.
« ego sum vitae panis qui de caelo descen» dit, mundoque vitam aeternam dat. Et » panis, quem ego tribuo, mea caro est, » ob mundi vitam. Qui manducat meam » carnem et bibit meum sanguinem, in me » manet, et ego in eo. » Ergo si caro in id quod non erat mutata est, atque ad sublimiorem naturà proprià gradum transiit, id est si eam Verbi voluntas excelsiorem fecit, nobis quoque vim huius mysterii, resque ad id pertinentes ratione alia licebit peragere.

IV. *Idem Cyrillus in eodem libro.*

Ergo incarnationis dogma perspicua veraque fide creditur. Quod si, ut adversarii dicunt, abiecta est caro, et in naturam Verbi mutata, quod ei se copulavit, vana quoque evaderet una cum carnis mutatione salutaris fidei nostrae confessio: immo

(1) Extat graece hic locus apud Anastasium presbyterum a nobis editum Script. vet. T. VII. pp. 10. 15. 27. cum vix aliquot varietatibus sic.

Κυρίλλου ἐκ τοῦ κατὰ συνουσιαστῶν λόγου.

Ναὶ μὴν καὶ ἐξ οὐρανοῦ καταβεβηκέναι λέγεται, καὶ ζωὴν διδόναι τῷ κόσμῳ, διὰ τὸν ἄνωθεν καὶ ἐξ οὐρανοῦ καταβάντα λόγον, οὗ καὶ ἰδία γέγονεν ἡ σάρξ· οὐκοῦν θεία μέν, ὡς ἔφην, ἐστίν· οὐ μὴν ἔτι καὶ εἰς φύσιν θεότητος μεταβαλεῖν ὑποπτεύσοι τίς ἄν, εἴ γε νοῦν ἔχει τὸν εὖ βεβηκότα καὶ δογματικῆς εὐτεχνίας ἐπιστήμονα· δεῖ (sic corr. etiam tom. cit. p. 10.) *γάρ τῇ πάντων ἐπέκεινα καὶ ἀνωτάτω φύσει, σώζεσθαι καθαρῶς τὸ ἁπλοῦν καὶ ἀσυμμιγὲς ἑτέρῳ, καὶ τὸ μὴ συντεθεῖσθαι δοκεῖν, ἔν γε τοῖς καθ' ἑαυτὴν ἤγουν προσθήκης δεδεῆσθαί τινος καὶ ἀσυμφυοῦς αὐτῆς πράγματος εἰς κοινωνίαν ἐλθεῖν τὴν ἐν ταυτότητι φύσεως ἤγουν ὁμοουσιότητι.*

res tota pessum daretur, cum indidem manante iustificatione; consequenterque nos adhuc in peccatis nostris manemus, neque veterum culparum nostrarum sordes discussae sunt.

V. *Idem Cyrillus in eodem libro.*

Si caro Verbi a nostrae carnis conditione recessisset, superior nobis effecta, quia in deitatem conversa, salutis nostrae basis corrueret, nosque adeo sub mortis peccatique saevitiam recideremus. Sicut domûs murive subrutis infimis fundamentis, universum aedificium dilaberetur, et quicquid illis fulcris superstructum fuerat; ita si Unigeniti cum carne dispensatio vera non esset, res nostrae simul atque in perpetuum everterentur et infirmae fierent. Sic aio pariter, quod si Verbi caro in deitatis naturam mutata fuisset, necessario atque in aeternum a filii hominis appellatione excideret. Cur ergo sapientissimus Paulus dixisset *: « unus est Deus, et unus mediator » inter Deum et homines, homo Christus » Iesus, qui dedit se ipsum redemptionem » pro nobis? » Est ipse mediator ut Deus; idemque homo simul, Deum patrem nobis placans: ipse unus est in unica adunatione, in qua sane grandi cum differentia distinguuntur naturae (1): eaedem tamen concurrunt simul in Christum, et in inconfusam adunationem atque insolubilem: similis patri est deitate, similis nobis humanitate: atque ita cognoscitur homo Christus Iesus mediator noster. Quod si abominabilis in eo, ut isti volunt, caro esset, rei summa de medio tolleretur, nec iam ipse inter nos patremque suum mediator esset. Tunc autem quomodo ad illum accederemus? aut certe quis nos illi admoveret? quis demum superesset mediator? Divus Paulus dixit, hominem esse mediatorem. Tum ipse Christus inquit *: « nemo venit ad patrem, nisi » per me. » Portentosum est ergo et insania plenum commentum illorum qui naturas confundunt.

* I. Tim. II. 5.

* Ioh. XIV. 6.

VI. *Idem Cyrillus in eodem libro.*

Quum filius hominis venerit, num in terra fidem inveniet *? Nunc quaerimus ab adversariis, quamnam volet hominis filius fidem invenire, cum de caelo descendet, apud eos qui in terra versantur? Vel quidnam de eo opinari possumus? Num forte abiecturus est filii hominis conditionem, an potius in similitudine nostra mansurus, ut homo esse credatur? Quod si longe abesset, ut ipsum aeque ac nos hominem reputare possemus; consequenterne dicere liceret venturum fortasse ceu hominem ut fidem in terra inveniat, et non potius venturum ceu Deum Verbum simplex et absque carne, ut hanc fidem apud terrestres inveniat? Sed quia ipsemet manifeste se filium hominis vocitavit tempore etiam quo de caelo rediturus est *; hinc constat, carnem ab eo in aliud quodvis non fuisse mutatam, sed gloriosam apud eum manere, incorruptibilem, sine macula, atque illa luce fulgentem ad quam nemo potest accedere. Porro haud cum illo tenui, ut primitus, splendore descendet.

* Luc. XVIII. 8.

* Matth. XXVI. 64.

VII. *Idem Cyrillus in eodem libro.*

Si caro eius ad naturam deitatis ipsius transisset, iam filius hominis esse desineret; palamque omnibus fieret, gloriam adoptionis amitti a nobis, tamquam si primogenitum inter multos fratres diutius non haberemus.

VIII. *Idem Cyrillus in eodem libro.*

Non apparet Verbum carnem mutasse, quae inconvertibiliter, et absque confusione illi coniuncta est in deitatis natura. Illud potius observamus, merito illam gloria sua magnificasse, honoribusque Deo debitis cumulasse: atque ita tempore suo carnis quo-

(1) Vides heic etiam quantopere Cyrillus abhorreat a Severi monophysitae sententia, qui tamen illius falso auctoritatem sibi praetendebat.

que dispensatoria substantia [de caelo descendet:] quam videntes admiratione perculsi sunt. Hanc reapse oculus vidit, uti scriptum est *. (* Act. I. 11.) Sanctorum enim angelorum unus mirantibus ait: « viri galilaei, quid » caelum suspicitis? Hic Iesus qui assum» ptus est a vobis, sic veniet quemadmo» dum vidistis eum euntem in caelos. » Num dicturi estis, visum esse ab iis salientem ad patrem absque carne? id est forma nostra indignanter abiecta, iam non fuisse in corpore visibili, ideoque se commutasse in invisibilem incorruptibilemque naturam? Quis, inquam, haec dicere ausit? Sin contra ita venturus est, uti ascendit; quid ni vere dicetur, cum eodem corpore Verbum, non autem in natura simplici et absque carne, esse venturum?

IX. *Idem Cyrillus in eodem libro.*

De Christo scripsit sapientissimus quoque Paulus * (* Philip. III. 21.): « qui immutabit corpus hu» militatis nostrae, ut sit simile corpori » gloriae. » Quid ad haec dicent illi, qui carnem mutatam aiunt in Verbi naturam? Num sanctorum corpora ideo mutantur in deitatis naturam, quia ipsa quoque conformia fiunt corpori gloriae eius? Nonne merae gerrae sunt haec eorum verba, quae inscitia scatent? Si caro ad deitatis naturam, ut aiunt, transiit, quonam demum in corpore Deus Verbum versatur? Est enim deitas incorporea, verissimeque dicimus nemini Deum esse conspicuum *. (* I. Ioh. IV. 12.)

X. *Idem Cyrillus in eodem libro.*

Sed fortasse dicent, carnem haud omnino substantiam suam amisisse; sed cum Deo Verbo semet conmiscuisse naturali quadam adunatione. Ego vero quomodo his occurram? praesertim quia humanum ratiocinium in his torpet, neque propria ut ita dicam in provincia versatur. Nam vel caro inmutabilis est, ideoque in Verbi naturam non mutatur . . . vel in id semper mutatur quod antea ipsa non erat; quam mutationem dum patitur, ab ea stabilitate discedit quae Deum decet, atque ab illa qua naturaliter fruebatur securitate. Tunc autem quonam iure homo posset appellari? Interim sapienter recteque existimandum credo, nullam rem creatam, ad deitatis posse naturam umquam assurgere: id, inquam, inter impossibilia numerandum est. Quod si hi forte idonea argumenta repererint ad persuadendum, fore ut in permixtione naturarum atque insertione, proprietates unius ita conserventur, ut non communicentur alteri, maneatque perfecta singularum definitio, his sane argumentis utantur: tunc enim nos concedemus, permixtione huiusmodi, haud omnem veritatis vim perimi. « (1) Verumtamen si forte » dicant, carnem et Verbum eo modo in» ter se mixta quo liquidi humores solent, » quomodo ignorant, liquida quae invicem » temperantur, vinum puta ac mel, iam » non pura manere ut erant, sed alienae » substantiae adsumptione, in aliud quid» dam transmutari? Si ergo aiunt concre» tam fuisse cum Verbo carnem, necessa» rio prorsus dicendum est utramque di» ctarum rerum a suo priore statu discessis» se, mediumque aliquid ex utraque confe» ctum, diversa prorsus natura praeditum, » quam antea res utraque partiatim erat. »

(1) Sequentem Cyrilli partem, quam uncis includimus, mire conservavit graece Iustinianus imperator in dogmatica ad monachos monophysitas epistola, quam nos primi edidimus Script. vet. T. VII. Ibi ergo p. 295. ita legitur.

Ὁ ἐν ἁγίοις Κύριλλος κατὰ τῶν συνουσιαστῶν λέγει τάδε.

Εἰ δὲ ὡς ἐν τάξει ὑγρῶν ἀναμεμίχθαι φασὶν ἀλλήλοις σάρκα τε καὶ λόγον, πῶς ἠγνόησαν ὅτι τὰ ἀλλήλοις ἀνακιρνάμενα τῶν ὑγρῶν, οἶνος φέρε εἰπεῖν καὶ μέλι, ὃ μὲν ἦσαν, εἰσὶ καθαρῶς οὐκέτι, προσλήψει δὲ μᾶλλον τῆς ἑτεροειδοῦς ποιότητος, εἰς ἕτερόν τι μεθίσταται; οὐκοῦν εἰ συγκεκρᾶσθαι φασὶ τῷ λόγῳ τὴν σάρκα, πᾶσα πως ἀνάγκη λέγειν ἑκάτερον τῶν ὠνομασμένων ἀποστῆναι μὲν τοῦ εἶναι ὃ ἦν, ἓν δέ τι τὸ ἀμφοῖν ἀποτελέσαι μέσον, ἑτεροφυές που πάντως, ἢ ὅπερ ἦν ἑκάτερον ἀνὰ μέρος.

Nunc ego adversarios sciscitari vellem, quem ad statum transisse putent Verbi naturam dum carni mixta est? quandoquidem in priore certe statu non mansisset: anne commixtio Verbum a propria conditione depulerit, ac sua virtute minuerit ad inferiora detractum? Sin alterutrum aiunt perfectius apparuisse, hanc quidem perfectionem carni potius attribuendam censerent; constaret enim ipsam ad sublimiorem statum evectam. Sin vero secus est, Verbumque potius ad rem minorem semet inclinavit, num caro Verbo nocuit, sicuti nosmet gravat nostra natura? Nos interim recte dicimus, Verbum semet ad exinanitionem demisisse, nostramque formam assumpsisse, haud sane ut quicquam in sua se passum natura demonstraret, sed ut nos de carne erigeret, qui carne et sanguine compacti sumus, atque ab humana conditione elevatos, Dei filios efficeret. Sin contra, ut isti veteratores aiunt, commiscuit se carni Verbum, atque id quod non fuerat effectum est, quomodo ipsum sua dignitate minutum iure negarent, non intelligo. An vero dum Dei affectat similitudinem, formam suam personamque amisit, nec priorem cum illo aequalitatem retinuit, sed humiliore loco depressum, naturae gloriaeque suae deminutionem passum est?

XI. *Idem Cyrillus in eodem libro.*

Molestissimum est tolerare aliquid e multis quae isti dicunt pessimis: quamobrem videtur mihi ab his absurdis opinionibus recedendum. Ergone commixtionem fugimus? Utique damnum pariter ab ea scatens vitamus. Aliud quoque argumentum proferent, divum scilicet Paulum ita scribentem *: « etsi Christum in carne no- » vimus, nunc non item. » Si ergo dicimus Christum in carne iam non agnosci, necessario carnem in Verbi naturam mutatam adfirmamus, ut tamquam Dei caro agnoscatur. Atqui aliquis forsan ad haec ilico responderet: num Paulus cum de nobis aiebat *: « qui in carne sunt, placere » Deo nequeunt; vos tamen haud in carne » versamini sed in spiritu » an, inquam, carne nos et sanguine carere cognoverat? Ergo hoc de incorporeis spiritibus dixit. Porro quid ni stolidum detestandumque sit, si quis carnem id est carnis passiones Domino attribuat? Servator enim omnium Christus immaculatus est, atque omni peccandi facultate carens. Cum autem is dicitur in carne non cognosci, intelligendum est, cum in infirmitatibus carnis iam non cognosci.

* II. Cor. V. 16.

* Rom. VIII. 8.

XII. *Idem Cyrillus in eodem libro.*

Ieiunavit igitur, esuriit, longo itinere lassatus est, itemque cruci fixus obiit: atque haec omnia perpessus est, haud tamen in deitatis natura (neque enim imaginari licet passibilem esse divinam naturam) sed in carne sua potius. Iam quum ipse vita sit mortemque calcaverit, humanam nobis naturam ad incorruptibilitatem vitamque renovavit. Ipse vero nunc omni humana infirmitate carere conspicitur, sicuti recte dictum fuit; nempe in carne non cognoscitur, id est in carnis infirmitate, ut ait mysteriorum eius minister.

XIII. *Idem Cyrillus in eodem libro.*

Quum autem mortem, nostri causa, in carne gustasset, pariter cum corpore ascendit. Quumque Iudaeorum turbae praedixisset *: destruite templum hoc, et tribus diebus rursus erigam; revera restauratum est, quod fuerat destructum. Destructam vero carnem dicimus, non Verbi naturam, quod fieri nequit.

* Ioh. II 19.

XIV. *Idem Cyrillus in eodem libro.*

Iam quum apostolis ipse noster salvator Christus persuaserit, se de morte suscitatum, carnem pedes manusque habentem, seque non esse spiritum manifeste demonstraverit; cur iam quisquam suspicetur carnem esse mutatam in deitatis naturam, neque aliquid passam, neque destructam mor-

tem, cum in vitam post tertium diem rediit, suisque discipulis conspicuum se fecit?

XV. *Idem Cyrillus in eodem libro.*

Quis sanctorum patrum haec tam dura praedixit, et impossibilia, nec hilum veritatis habentia? Quis apostolorum aut evangelistarum verba huiusmodi protulit? Profecto nemo. Confundantur itaque qui ex corde suo, non ex Domini ore loquuntur,
* Hier. XXXIII. 16. uti scriptum est *. Nos autem orthodoxiae legibus subiecti, quae tam diligenter stabilita fuit, sectandae sanctorum patrum rectae doctrinae operam demus; neque vanis vociferantium nonnullorum, qui nihil intelligunt, dictis auscultemus, ita ut quae minime decent opinemur: sed ubique veritati adhaerentes, mentemque sacrarum scripturarum oraculis intendentes, dicamus Domini carnem intelligente anima esse informatam, eamque divinam credamus, immaculatam, gloriosam, ideoque et alios vivificantem ac sanctificantem, utpote quae Verbi propria fuit, a Deo patre et non aliunde geniti; eamque numquam carnem in naturam deitatis mutatam adfirmemus.

XVI. *Sanctus Cyrillus in libro adversus Diodorum Tarsi episcopum* (1), *qui incipit: ante omnia veritas, quam nihil coarguit, nosque ipsi recte de illa loqui novimus.*

Quid ni oportebat ab eo potius demonstrari, quid inter carnis et deitatis attributa intersit? Aio igitur, in singulis nuper nominatis rebus, sive corporeis sive secus, carnem esse quae de humana forma sumpta fuit; Verbum autem quod e patris substantia prodiit. Haud idcirco tamen dividendus in duos est unicus ille noster dominus Iesus Christus.

XVII. *Idem Cyrillus in eodem libro.*

Dicimus Domini carnem anima intelligente esse animatam. Saepe nos hoc diximus, et nunc quoque rem ita se habere denuo adfirmamus.

XVIII. *Idem Cyrillus in eodem libro.*

Sed Diodorum quoque audiamus. Sin vero tu id dicis de Nazareno, nempe si hominem appellas hunc, qui adsumptus fuit, ostende nobis, nihil dissimulans, externam personam; tuamque diserte sententiam expone, neque carnem inanimem dicas. – Atqui audientes tu fallere putas, quia constanter nos adfirmavimus, carnem pro sua ratione ac natura differre a Verbo, quod de Deo patre natum est. Haec tamen propria eius caro fuit propter inseparabilem coniunctionem.

XIX. *Idem Cyrillus in eodem libro.*

Immo potius unus idemque filius est, ut perspicue cognoscitur, de substantia Dei patris secundum divinitatem, et ex nobis

(1) Liberatus diaconus in breviario cap. X. sic: *Cyrillus tres scripsit libros adversus Diodorum et Theodorum, quasi nestoriani dogmatis auctores.* Alia veterum de hac re testimonia collegit Fabricius in B. gr. ed. nov. T. IX. p. 495, quae cumulare opus non est, praesertim quia non pauca illorum librorum fragmenta in quinta generali synodo collat. V. recitantur; quibus alia nova nunc a nobis accedunt ex syriacis bibliothecae vaticanae codicibus eruta. Quare frustra est Facundus hermianensis lib. VIII. 6. et alibi, dum de Cyrilli libris contra Theodorum dubitare vult, quia nempe parum ei placet, talem tantumque virum adversatum fuisse Theodoro, cui ipse toto suo opere patrocinatur. Facundi falsam opinionem alios quosdam participasse, ex eodem Liberato cap. cit. cognoscimus. Denique adnoto, fragmentum item cyrilliani operis a Facundo lib. III. 6. recitatum, a nostris his differre. Contra Diodori Theodorique infames sententias gravissime invehitur Cyrillus epist. ad Iohannem antioch. Opp. T. V. part. 2. p. 195. D. Quo loco etiam poenitet eum quod illos olim imprudens laudasset, cuius rei testis est Leontius de sectis act. IV. 3, ubi tamen adnotatur Chrysostomum quoque et Basilium iisdem hominibus laudem attribuisse, propterea quod arianos Macedonium et Apollinarem refutavissent. In collectione canonica Ebediesu nestoriani (p. 130.) a nobis edita Script. vet. T. X. Diodorus, Theodorus, atque Nestorius dicuntur sectae splendida et sanctissima luminaria. Fuit igitur congruum ut Cyrillus Nestorii strenuissimus adversarius, contra Diodorum quoque atque Theodorum arma expediret. Confer etiam Photium apud nos Spicil. rom. T. X. p. 456.

secundum humanitatem. Nempe etiam propheta, uti Moyses, appellatus fuit, itemque de stirpe Davidis. Neque eius agnomen removeamus; nam dispensationis eius virtutem rationemque satis novimus. Neque proprie templum fuit, quod adtinet ad eius naturam; etenim Deum esse apparet. Quod si animae a corpore suo separationem permisit, separata nihilominus ad eum pertinebat, haud secus quam singulis nobis proprium corpus.

XX. *Idem Cyrillus in eodem libro. (Extat hic locus etiam apud Severum antiochenum in opere inedito, quod inscribitur Philalethes.)*

Proprium est itaque divinae naturae, ut ante omnia saecula sit. Peculiare pariter Verbi eiusdem fuit, ut postremis temporibus carne praeditum nasceretur. Porro nativitas eius de Virgine, causa Verbo non fuit existendi, sed eius in carne manifestationis. Profecto non est Verbum mortale de mortali, sed de vivente patre vivens: propriumque ipsius evasit, qui vita est, mortale corpus de mortali natum, et morti obnoxium: ut in illo cum morte confligens, et e mortuis resurgens, in incorruptibilitatem id ipsum vindicaret, mortique superius demonstraret, etiamsi id natura sua in mortis mancipio erat. Debilitata est autem mors ex quo cum vitae corpore proelium conseruit.

XXI. *Idem Cyrillus in eodem libro.*

Nunc breviter, si placet, transgredientes ad considerandam servatoris nostri Christi personam, diversam esse comperimus naturam, cui imposita est. Interim ipse persona hypostatica est atque absoluta, humanitas et divinitas; diciturque summus pontifex, factor et factus.

XXII. *Idem Cyrillus in eodem libro.*

Sed fortasse tu dicis: ergo non habitavit in illo plenitudo universa divinitatis corporea ratione. Verum hoc, inquam, est; nemoque sacrae scripturae contradicit. Nos tamen dicimus, filii divinitatem haud alieno in corpore, sed in suo potius templo habitasse, velut in homine anima, quae licet a carne differens, attamen una cum carne naturam hominis perficit, ut sit Petrus vel Paulus. Hoc immo evidentius in Christo est. Neque tamen idcirco dicimus, Dei Verbum animae officio in corpore functum, quae pessima nonnullorum opinio est, sed sanctum eius corpus intelligente anima dicimus esse animatum.

XXIII. *Idem Cyrillus in eodem libro.*

Dei Verbum vere in omnibus perfectum est, neque incremento indiget. Natum autem perfectum de patre est, sapientia de sapientia, potentia de potentia. Et quia naturâ inmutabile est, nihil ei templum in quo stetit nocuit, sed perfectam retinuit sapientiam, potentiam, et reliqua omnia. Caro utique crescebat viribus paulatim aucta, prout humanae naturae iura ferunt. Verbum autem carni unitum paulatim sapientiam suam manifestabat, quae corporis incrementum comitabatur, et corporis se staturae adamussim accommodabat.

XXIV. *Idem Cyrillus in eodem libro.*

Ergo ad similitudinem nostram particeps fuit carnis et sanguinis. Cumque mortem carni suae applicuisset, ipsamque mortem destruxisset, corpora mortalia nostra ad incorruptibilitatem direxit, ut carneorum membrorum rebellem legem ab ea tyrannide qua nos premebat deiiceret. Secus enim vita morti non esset dominata, nisi Verbum mortalis corporis fuisset particeps: neque item cupiditatum naturalium stimulus retusus fuisset, nisi Verbi corpus ex humana nostra natura sumptum fuisset.

XXV. *Idem Cyrillus in eodem libro.*

Inanimem haud dicimus carnem illam Verbo unitam, quae de semine Davidis est.

Nemini item opinari licet, Verbum templo suo sancto instar animae intellectusque fuisse. Neque postremo illum, qui de semine est, per se solum appellare filium solemus.

XXVI. *Sanctus Cyrillus in secundo libro adversus Theodorum, qui incipit: ii qui sacrum puro intellectus oculo librum scrutati sunt* (1).

* Matth. XXIII. 10. Discipulis aiebat *: « neminem in terra » magistrum appelletis; unus est enim do- » ctor vester Christus. » Dum ita apostolos hortabatur, haud certe deitatem a visibili corpore separabat; neque ipse Christus semet ab anima et carne divisum reputabat. Sic ergo quum Deus esset et homo, nempe visibili forma servus, intellectuali notitia dominus, deitatis excelsitatem sub humili humanitatis sensu celabat: vicissimque visibilis corporis humilitatem, divinitatis efficacia extollebat.

Iohannis caesariensis adnotatio.

Locus suprascriptus a Cyrillo contra Theodori doctrinam productus, auctorem habet Theophilum alexandrinum episcopum.

Cyrillus in alia sententia eiusdem libri contra Theodori doctrinam; quae particula extat in prima ad Cledonium epistola Gregorii nazianzeni ad Cledonium. *Incipit fragmentum:* ne homines isti alios decipiant. *Desinit:* totus homo in peccatum lapsus refingatur.

XXVII. *Idem Cyrillus in eodem libro.*

Quum unigenitus se incarnaverit, qui vita suapte natura est, regressa est ad vitam natura hominis. Ipse vero caput omnium est, ideoque vivificans illud patris Verbum carnem sibi propriam adscivit quae in mortis mancipio erat, ut dum eam morti corruptelaeque superiorem efficeret, idem nobis donum impertiretur. Atque ut in mortis potestatem Adami causa incidimus, ita per Christum a mortis saevitia liberati, denuo tendimus ad immortalitatem.

XXVIII. *Idem Cyrillus in tertio contra Theodorum Mopsuestiae episcopum libro, qui incipit: nostra forsitan verba dura sunt.*

Audi nos itaque atque intellige, o homo, mysterii profunditatem, quod cum sacrorum librorum orthodoxia scopoque consentit. Deitas a carne, id est humana natura, differt secundum utriusque propriam rationem. Secus quomodo nobis similis evasisset, quandoquidem Dei Verbum in suo prorsus statu permansit? Verum si carni eius inseparabilem adunationem adtribuas, neque eam sua veste spolies, unicum tunc filium adorabis patri consubstantialem divinitate, nobis item consubstantialem humanitate. Porro qui ita opinari decernunt, eis Christus lumen suppeditat ad suimet mysterium cognoscendum.

XXIX. *Idem Cyrillus in eodem libro.*

Hominis quae in Christo est natura, honoratur sane ac sanctificatur; verumtamen quatenus Deus est, baptismo non indigebat, neque Spiritus sancti dono, quandoquidem ipsum Spiritum idem donat.

Ex inedito Philalethe Severi antiocheni in codice syriaco vaticano.

XXX. *Diodorus Tarsi episcopus impii Nestorii magister (ita scripsit.)*

Quum adhuc Mariae esset caro illa, necdum adsumpta, terrena erat, neque ullatenus a ceteris carnibus differebat: sed in nativitate demum honore aucta est. Sic Dominus dum in Virginis utero esset, atque ad illius substantiam adhuc adtineret, honore filii carebat. Quum autem conformatus est, templumque Dei Verbi effectus recepto Unigenito, honorem nominis adeptus est, ex quo illi gloria accessit (2).

(1) Ergo ex tribus illis libris, quos veteres dicunt a Cyrillo scriptos contra Diodorum ac Theodorum, primus reapse contra Diodorum erat, duo reliqui contra Theodorum, ut ex ipsorum initiis constat.

(2) Vides putam haeresim nestorianam, quam in sequente fragmento retundit Cyrillus.

XXXI. *Idem Cyrillus contra Diodori scriptum.*

Praeclarissime! Aio, verba quae nemo docuit sed a te publice pronunciantur, gravissimis sordibus inquinari. Sancta illa caro, quae Mariae fuit, iam inde a primo conceptûs momento, sive in utero existentiae, sancta fuit, utpote Christi corpus: nemoque vel tenuem concedit temporis fuisse articulum, quo illa communis ceterisque carnibus similis fuerit, ut a te dictum est, et non potius Verbi caro.

Ex Severi antiocheni apologia pro opere suo quod inscribitur Philalethes, in codice vat. syr.

XXXII. *Idem Cyrillus adversus Diodorum.*

Sicuti etiam idem Verbum, de patris substantia genitum, Abrahami semen in carne adprehendit; idque per dispensationis mysterium, sine propriae substantiae detrimento. Etenim quum esset natura Deus, verus quoque hominis filius factus est: et qui filius patri Deo est, non est illi extraneus, neque falsum filii nomen gerit: etenim reapse ex illo natus est ineffabili arcanoque modo, quamquam nonnisi in carne post adunationem cognoscatur. Tu ergo dum eius tantummodo transmutationem admittis in carnem inanimem intellectuque carentem, unicum illum in duos dividis filios, veritatem hanc quod unus sit filius impie respuens.

Ex eadem Severi antiocheni apologia in eodem codice.

XXXIII. *Idem Cyrillus adversus Diodorum.*

Saepe iam diximus, quo tempore capitulorum omnium apologiam quodammodo fecimus (1), non propterea quod naturae ad adunationem accesserunt, idcirco dualitatem (in Christo) esse admittendam. Etenim sicut homo quamvis ex anima rationali et corpore compositus, unus est neque in duo dividitur, idque totum dicitur animal rationale ac mortale, quamquam reapse una in parte mortale, in alia rationale; sic etiam Emmanuel, quum sit unus, divinitate et humanitate constans, quarum per se utraque perfecta est, idem Deus est et homo, mortalis et immortalis, temporalis et prior omnibus saeculis, palpabilis et impalpabilis, visibilis et invisibilis. Nam si ille naturâ suâ immortalis, nihil sumpsisset a mortali natura, id est Abrahami semine, haud nos equidem renovati essemus atque ad immortalitatem erecti; vanaque nostra fides foret, et in peccatis nostris adhuc iaceremus.

Ex quaestionibus Severi antiocheni cum haereticis, in alio cod. syr. vat.

XXXIV. *Idem Cyrillus adversus Diodorum.*

Sanctum enim est ac sine peccato corpus Christi Dei servatorisque nostri: et quod quidem ad culpam adtinet, iam inde a primo incarnationis momento incorruptibile fuit, atque in ea qualitate non est ei ulla nobiscum communio vel similitudo: etenim alia quavis re nobis est similis praeter quam culpa. Ceteroqui eandem carnem eundemque sanguinem uti nos participavit, ut ait apostolus. O mi reverende qui stulta ac turpissima verba effutis; sacrum quidem corpus illud de Maria sumptum, infirmitati erat obnoxium, sed tamen iam inde ab eius concretionis initio, et in utero subsistentiae, sanctum utique semper fuit, quia Christi corpus erat, nullumque temporis intervallum fuit, quo il-

(1) Intellige apologiam contra orientales episcopos. Sed tamen de capitulis quoque Theodori ac Diodori a se refutatis loquitur Cyrillus in epistola ad Acacium melitenensem episcopum Opp. T. V. part. 2. p. 198. *Inspectis Theodori ac Diodori libris, quos scripserunt non de incarnatione Unigeniti, sed magis contra incarnationem, posui aliqua ex capitulis, et quo potui modo contradixi eis, declarans abominatione prorsus plenam esse sententiam ipsorum.*

lud non possederit. Porro simplex, ut ais, est, ceteris carnibus comparatum.

XXXV. Idem Cyrillus apud Severi apologeticum contra Iulianum halicarnassensem, in codice syr. vat.

Participavit igitur aeque ac nos carnem et sanguinem, ut in carne sua daemonium oppugnaret, eoque profligato, mortalia nostra corpora ad immortalitatem transferret, iugoque legis subtraheret, quae adversus membra carnis praevaluerat. Haud aliter vitam mortemque inter se proelio committere poterat, nisi mortali corpore usus fuisset: neque cupiditatum nostrarum stimulum obtudisset, nisi de figmento nostro corpus sumpsisset.

Ex libris Severi adversus Iulianum halic. in codice syr. vat.

XXXVI. *Idem Cyrillus adversus Diodorum.*

Haec est, o noster sodalis, naturae humanae definitio, quae dicitur substantia animalis, rationalis, atque mortalis.

XXXVII. *Idem Cyrillus adversus Theodorum.*

Ille autem ore suo dilatato, et laxatis blasphemiae habenis, dixit Christi imperfectam sanctitatem fuisse, neque eius culmen attigisse ante quam Spiritus sanctus sub columbae specie in eum descendisset. Quid ni autem perfectus erat? Certe qui est imperfectus, peccato carere nequit: etenim qui una in parte sanctus creditur, in alia infirmus putatur. Alioqui quinam iste defectus erat, quem ei Spiritus sanctus supplevit, ut altera quoque pars perfecta evaderet, atque diaboli impetum frangeret, ut adversarius adserit? Porro non sanctus tantummodo, et quidem perfectissime erat, verum etiam plena potentia is praeditus erat, qui dolores atque omne genus infirmitatis sanabat. — Quum Deus suapte natura esset, verusque Dei patris filius, humanam formam sibi induit, suam faciens carnem illam quam de sancta Virgine sumpsit, quae profecto caro Dei est, et potestate divina pollens. Idcirco Christus vivificans quoque fuit, et infirmitatum sanator, mortisque destructor.

XXXVIII. *Idem Cyrillus adversus Diodorum.*

Audes etiam herilibus formis illum induere, qui, ut ais, homo est de Maria, et qui initio a nobis nullatenus diversus erat aut superior, sed postea multo conamine filii nomen gloriamque divinam promeritus est, postea quam scilicet de ventre exierat. Igitur duo, te censente, sunt filii; novusque Deus est Christus, qui a Deo supernaturali honore adfectus est, magis aliquanto quam reliquae creaturae; ut cum simplici homine adoretur is qui lapsu temporis, nec nisi sub finem gloriam possedit, factusque est Trinitatis complementum, naturâ aequalis.

XXXIX. *Idem Cyrillus adversus Diodorum.*

Namque ut passus dolores in carne, nihilominus in suae deitatis natura impassibilis mansit; sic aio, et dum cresceret, perfectum omnino fuisse. Et cum sapientia augeri credebatur, tunc ipse redundans sapientiae fons erat, a quo ceteri omnes sapientiam hauriunt.

Ex iisdem Severi libris adversus Iulianum halicarnassensem.

XL. *Cyrillus in tractatibus quibus Matthaeum explanavit, de Petri socru eiusque sanatione loquens.*

Etenim sanitatem tribuit uti Deus, dum iacenti illi manus suae contractum largitus est. Cur id, inquam? Nempe ut demonstraret, corpus suum pari ac naturam divinam potestate praeditum esse infirmos sanandi. Quippe illud corpus haud hominis

erat, sed Verbi omnia pro sua voluntate administrantis.

XLI. *Idem Cyrillus libro IX. in evangelium Matthaei.*

Non quod humanam corporis formam amiserit, sed quia id circumdedit lucente gloria, et indecoram carnis conditionem honorabili specie vestivit, ceu optime Paulus dixit: « seminatur in ignominia, resur» git in gloria. » Quid autem corpus est? Scilicet nuda caro, quae naturali nulla circumdatur gloria, immo ignominia tantummodo et naturae infirmitate laborat. Verumtamen in resurrectione, digna Deo mutatio accidet, nempe in divinae lucentisque gloriae stolam. « Etenim iusti veluti sol » splendebunt in regno patris ipsorum » ut ipse ait Salvator noster, glorià videlicet divinae substantiae proprià.

XLII. *Idem Cyrillus in libro XIII.*

Etenim per resurrectionem a mortuis, iterum humana natura imputribilitatis capax est facta: quae res coepit in Christo, qui idcirco secundus Adam, primus dormientium, et primogenitus ex mortuis vocitatur.

XLIII. *Idem Cyrillus in eodem libro.*

Maestus fuit dolensque Servator noster, nostrasque passiones pertulit, etiamsi Deus esset dolore omni liber et excelsior, ut nos scilicet veram in ipso humanitatem agnoscamus. Etenim scriptum est, eum itinere fuisse lassatum, licet dominus virtutum sit rerumque omnium potestas. Similiter esuriisse dicitur, qui tamen est panis vivus de caelo descendens, vitamque orbi tribuens. Sic item tristitiam passus, qui alioqui totus in laetitia, suavitate, gaudioque versatur. Profecto nos dicimus Verbum Dei impassibile, inviolabile, manifesteque Deum, numquam esse in sua divina natura expertum passiones. Sed quia communia ei fuerunt quae sunt propria humanitatis, vicissim ea quae sunt Verbi Dei propria, eique tantummodo convenientia, communia carni evaserunt, propter ineffabilem inexplicabilemque unionem. Et cum caelo Verbum descendit, nequaquam carnem secum caelo descendisse ait; nemo enim ascendit in caelum, nisi qui descendit de caelo filius hominis. Post haec, supplicio quoque se obtulit, ut nos poena peccatisque liberaret; etenim livore eius sanati sumus.

XLIV. *Idem Cyrillus homilia XXVIII. in Lucam.*

Etiamsi igitur suamet natura Deus est, nihilominus factus homo, dicitur nomen accepisse a Deo patre quod est super omne nomen, ut et Deus crederetur, et omnium rex simul cum carne cui se copulavit. Passus autem nostri causa crucis supplicium, et morte in suo corpore per resurrectionem destructa, ascendit ad patrem.

XLV. *Idem Cyrillus homilia XLV.*

Solius propria est excelsae naturae, suscitandi mortuos facultas: sola haec possidet immortalitatem: ab ipsa vero, quicumque ab inferis revocantur, motum vitamque mutuantur.

XLVI. *Idem Cyrillus in explanatione epistolae (I) ad Corinthios* (1).

Heic opus est ut de eo *(Christo)* dicatur, non solum omnino esse mortuum, verum etiam sindone involutum; quae res Emmanuelis obitum prorsus testatur. Insuper in sepulcro derelictus est, unde revixit, ut modo dixi. Ergo in corpore cum sit mortuus, prorsus nobis persuasit corpus habuisse. Tunc autem cum Dei Verbum mortem conculcavit, recte se Deum naturà demonstravit; quia sicut humanitus agens, mortem pertulit; ita divinitus operans, mortem devicit (2).

(1) Confer editionem nostram explanationis Cyrilli in I. ad Corinth. gr. p. 70, lat. 47. cum adn. 1.
(2) Hactenus Cyrilli fragmenta ex syriacis bibliothecae vaticanae codicibus sumpsimus.

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΚΥΡΙΛΛΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΕΙΣ ΤΑ ΑΣΜΑΤΑ ΤΩΝ ΑΣΜΑΤΩΝ

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΙΑ (1).

SANCTI CYRILLI ALEXANDRINI

IN CANTICA CANTICORUM

COMMENTARII RELIQUIAE.

Unguentum effusum nomen tuum.

Significat Unigeniti invocatum apud omnes gentes nomen, quo hae nimirum suaviter ei olent, appellationem eius (id est Christianorum) gerentes.

Propterea adulescentulae etc.

Adulescentulae instar etiam Paulus erat, dum diceret: omnia possum in eo qui me confortat. Ideo summopere quoque amabat dicens: quis nos separabit a caritate Christi? Quomodo autem illum traxerunt? nimirum vestigia eius sectantes et evangelicis fruentes unguentis. Quod si currimus, ut mox ait adulescentularum sermo, par facimus dicto: post dominum Deum ambulabimus. – Regnum quodammodo appellat heic cubiculum.

Posuerunt me custodem etc.

Fortasse semet incusat, quod propriam vineam non custodiverit, sinens potius eam abs quolibet praetereunte diripi; quam in saltu corrumpi contigerit, atque ab apro silvestri vastari. Contra fortasse Deum laudat, quod quum ipsa propriam vineam custodire nequiverit, dum illam neque excoluit neque protexit, nihilominus adeo profecit, ut plures vineas custodire potuerit. – Nimirum matris suae filios dicit

Μῦρον ἐκκενωθὲν ὄνομά σου. Cap. I. –

Δηλοῖ δὲ καὶ τὴν εἰς πάντα τὰ ἔθνη τοῦ μονογενοῦς κληθεῖσαν ἐπωνυμίαν, καθ' ὃ πάντα τὰ ἔθνη εὐωδιάζουσι πρὸς αὐτὸν τὴν αὐτοῦ φέροντα προσηγορίαν.

Διὰ τοῦτο νεάνιδες κ. τ. λ. v. 3.

Νεᾶνις ἦν καὶ Παῦλος, πάντα λέγων * ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντι με Χριστῷ· διὸ καὶ λίαν ἠγάπησε φάσκων· * τίς ἡμᾶς χωρήσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ; Πῶς δὲ αὐτὸν εἵλκυσαν; ἀκολουθήσασαι τοῖς ἴχνεσιν αὐτοῦ, καὶ τῶν εὐαγγελικῶν ἀπολαύσασαι μύρων· εἰ δὲ δραμοῦμεν, ἔχων * τῶν νεανίδων ὁ λόγος, κατὰ τὸ ὀπίσω κυρίου τοῦ θεοῦ πορευσόμεθα. — Ἣν τινα βασιλείαν ταμιεῖον ἐν τοῖς παροῦσι προσαγορεύει.

* Philip. IV. 13.
* Rom. VIII. 35.
* cod. ἔχον.

Ἔθεντό με φυλάκισσαν κ. τ. λ. v. 5.

Τάχα δὲ κατηγορεῖ ἑαυτῆς, ὅτι τὸν ἴδιον οὐκ ἐφύλαξεν ἀμπελῶνα, πορθεῖν αὐτὸν ἀφεῖσα πάντα τὸν παραπορευόμενον τὴν ὁδόν· λυμήνασθαί τε αὐτὸν ὗν ἐκ δρυμοῦ, καὶ μονιὸν ἄγριον κατανεμήσασθαι αὐτόν· τάχα δὲ καὶ δοξάζει τὸν θεὸν, ὅτι μὴ δυνηθεῖσα φυλάξαι τὸν ἴδιον ἀμπελῶνα, τῷ μήτε γεωργῆσαι μήτε φυλάξαι ἐπὶ τοσοῦτον προέκοψεν, ὡς πολλοὺς ἀμπελῶνας δυνηθῆναι φυλάξαι. — Ἤγουν υἱοὺς μητρὸς αὐτῆς λέγει

(1) Sancti Cyrilli alex. fragmenta haec commentarii ad canticum Salomonis edidi olim graece tantummodo in catena Procopii AA. class. T. IX. Nunc autem, quoniam novis omnibus Cyrilli scriptis colligendis operam do, eadem heic, inspecto rursus codice, exhibeo, latina etiam addita interpretatione.

τῆς συναγωγῆς, τοὺς γραμματεῖς καὶ φαρισαίους, οἵ τινες ἐπολέμουν τοῖς πιστεύουσιν εἰς Χριστὸν, τηρεῖν ἐντελλόμενοι τὴν κατὰ τὸν νόμον λατρείαν· αὕτη γὰρ ἀμπελών· ἀλλ' ἐγὼ ταύτην φησὶν οὐκ ἐφύλαξα· ἅ τινα γὰρ ἦν μοι κέρδη, ταῦτα ἥγημαι διὰ τὸν Χριστὸν ζημίαν, ὡς φησὶν ὁ μακάριος Παῦλος *.

* Philip. III. 7.

alumnos synagogae, scribas ac pharisaeos, qui fideles Christi oppugnabant, legalem cultum retinere iubentes. Haec enim vinea erat. Sed ego hanc, inquit, non custodivi: quae enim fuerunt mihi lucra, haec arbitratus sum propter Christum detrimentum, ut beatus ait Paulus.

v. 6. Ὡς περιβαλλομένη (1) ἐπ' ἀγέλαις ἑταίρων σου.

Ἑταίρους αὐτοῦ τοὺς ἀποστόλους καλεῖ· ἔφη γάρ· * οὐκ ἔτι λέγω ὑμᾶς δούλους ἀλλὰ φίλους· φίλοι γὰρ ἐστέ. περιβαλλομένη δὲ λέγεται καλυπτομένη· λέγοντος Παύλου *, ὅτι ἄχρι τῆς σήμερον ἡμέρας, ἡνίκα ἀναγινώσκεται Μωϋσῆς, κάλυμμα ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν κεῖται· φωνὴ οὖν, ἡ μετανοοῦσα συναγωγὴ πρὸς Χριστὸν, δήλωσόν μοι σαυτὸν, ὅπως μὴ *, τὰ ἑταίρων σου ποιμαίνων τὰς ἐκκλησίας, ἐγὼ ἐπὶ τὴν καρδίαν μείνω τὸ κάλυμμα ἔχουσα.

* Ioh. XV. 15. * II. Cor. III. 15. * cod. μοί.

Sicut obvoluta super greges sodalium tuorum.

Sodales suos apostolos appellat. Dixit enim: iam non dico vos servos sed amicos. Quippe amici estis. Obvoluta autem dicitur pro adoperta. Ait enim Paulus: usque in hodiernum diem, dum legitur Moyses, velamen supra cor eorum iacet. Vox itaque, synagoga est resipiscens ad Christum, dicensque: ostende te mihi, ne posteaquam sodalium tuorum paveris ecclesias, ego adhuc maneam velamen habens supra cor meum.

v. 7. Ἐὰν μὴ γνῷς σεαυτην.

Ἤγουν, εἰ μὴ μετανοήσῃς, φησὶν, ὀπίσω τῶν ἐθνῶν εὑρεθήσῃ· ἅτε μὴ ἔχουσα καρποὺς δικαιοσύνης, ἄκαρπος μένουσα, καὶ ὀπίσω ποιμνίων ὧν ἐμαυτῷ συνεστησάμην.

Nisi cognoveris te.

Id est, nisi resipueris, inquit, post ethnicos inveniêris; ceu quae fructus iustitiae non habueris, manens sterilis, retroque greges illos quos mihi confeci.

v. 8. Τῇ ἵππῳ μου ὡμοίωσά σε.

Ἤγουν δεξαμένη τὴν ἐμὴν ὦ ἐκκλησία πίστιν, τοῖς ἀποστόλοις εἰκάσθης· περὶ ὧν τὸ *, ἐπιβήσῃ ἐπὶ τοὺς ἵππους σου, καὶ ἡ ἱππασία σου σωτηρία· οἳ καὶ κατὰ τῶν ἁρμάτων εὐτρεπίσθησαν τοῦ νοητοῦ Φαραώ.

* Habac. III. 7.

Equae meae assimilavi te.

Videlicet, o ecclesia, quae fidem meam recepisti, apostolis assimilata es; de quibus dictum: ascendes super equos tuos; et equitatus tuus, salus. Qui etiam adversus currus armantur spiritalis Pharaonis.

v. 9. Σιαγόνες σου ὡς τριγόνος.

Ἤγουν τὴν αἰδῶ τὴν πρὸς τὸν νυμφίον παρίστησι διὰ τῆς τρυγόνος· ἐρυθραὶ γὰρ τῆς τρυγόνος αἱ σιαγόνες· τῇ δὲ συναγωγῇ τοὐναντίον, ὄψις πόρνης ἐγένετό σοι, ἀπηναισχύντησας πρὸς πάντας *. — Λέγει τράχηλον τὸ ὑποτακτικὸν τῆς ψυχῆς· πῶς γὰρ κόσμος καλὸς, αὐχὴν μελετήσας φέρειν τὸν Χριστοῦ τὸν ζυγόν.

* Hier. III. 3.

Genae tuae ut turturis.

Nempe verecundiam suam erga sponsum, turturis similitudine denotat. Turturis enim genae rubescunt. Synagogae vero dictum contra: facies meretricis tibi est, impudenter ad omnes te habuisti. — Collum dicit animam morigeram. Nam pulcri ornamenti genus est, si quis Christi iugum ferre gloriatur.

v. 10. Ἤγουν ἀργύριον μὲν ἐν τῇ γραφῇ συνήθως, ἡ θεία διδασκαλία· χρυσίον δὲ, τὰ θεῖα χαρίσματα· πάντα δὲ πρὸ τῆς ἐπιδημίας Χριστοῦ, ὁμοιώματα ἦν καὶ σκιὰ τῶν

Argentum apud sacras litteras divinam doctrinam significat; aurum, divina dona. Cuncta vero ante Christi adventum, similitudinis instar erant et umbrae futurorum,

(1) Notissimum est, vulgatum lat. textum sequi hebraicam lectionem, a qua graecus textus non semel differt. Itaque etiam Nobilius noster in romana editione bibliorum graecorum novam interpretationem lat. necessario fecit, quam nos in citatis textibus saepe sequimur.

ut apostolus ait, bonorum. Porro resurgens Christus perfecta hominibus donavit: namque ante resurrectionem, similitudines tantum habuimus a laudatoribus eius lege et prophetis.

Nardo stactisque alligamento sepultura Christi significatur; quae Nicodemus ferens corpus eius involvit. Ubera autem tamquam duo testamenta gerit sponsa, inter quae Christus demoratur.

Pulcram eam dicit, haud sicut antea inter mulieres dixerat; sed dum heic eam proximae titulo denotat, sponsae laudem duplicat sponsus, dotes eius theoreticas simul practicasque commendans. Iam oculos, mentis cordisque dicit; columbaeque oculos propter perspicaciam, quod etiam de Spiritu dato accipitur. Ait ergo, sponsam mente auctam quae Deum solum spectat. Oculi autem sunt etiam innocui acuteque cernentes ecclesiae magistri.

Ego flos campi, lilium convallium.

Tamquam recepto iam desursum imbre, editoque virtutis partu, agresti se flori sponsa comparat: ostenditque quantopere prosit Christi adventus, siquidem valles quoque semini cuilibet ineptas, floribus eiusmodi plenas narrat. Etenim se vallem appellat, propterea quod a daemonibus olim incolis depressa fuerat.

Stipate me malis.

Evangelicis communite me doctrinis. Hae quippe nobis Christi odorem affundunt. Utinam collocer, ego quoque, inquit, cum sanctis eius! Nam sicut ipse pomum est, ita etiam qui sunt cum eo corporati et participes, poma fient.

Laeva eius etc.

Sinistra dicitur lex, dextera evangelium. Vel sinistra intelligenda est praesens vita, dextera autem futura; quae quidem me complectetur, postquam iis, qui a dextris erunt, dictum fuerit: venite benedicti patris mei. Ait etiam alibi: « longitudo annorum vitae, in dextera sapientiae; in sinistra vero eiusdem, divitiae et gloria. »

μελλόντων κατὰ τὸν ἀπόστολον ἀγαθῶν· * ἀναστὰς δὲ Χριστὸς τὰ τέλεια τοῖς ἀνθρώποις δεδώρηται· πρὸ δὲ τῆς ἀναστάσεως ὁμοιώματα εἴχομεν. παρὰ τῶν ἐπαίνων * αὐτοῦ, τῶν τε νόμου καὶ τῶν προφητῶν. * Hebr. X. 1. * ita cod.

v. 12 Νάρδῳ καὶ ἀποδέσμῳ στακτῆς, ὁ ἐνταφιασμὸς σημαίνεται Χριστοῦ· ἃ Νικόδημος φέρων ἐνετύλιξε τὸ σῶμα αὐτοῦ. μαστοὺς δὲ φέρει τὰς δύο διαθήκας ἡ νύμφη, ὧν ὁ Χριστὸς ἀνὰ μέσον αὐλίζεται.

v. 15 Καλὴν αὐτὴν φησὶν, οὐχ ὡς πρότερον ἐν γυναιξὶ λέγων μόνον, ἀλλ' ἤδη καὶ ὡς πλησίον αὐτοῦ, ἀναδιπλασιάζει τῆς νύμφης ὁ νυμφίος τὸν ἔπαινον, τό τε θεωρητικὸν αὐτῆς ἐπαινῶν, καὶ τὸ πρακτικόν· ὀφθαλμοὺς δὲ σου εἰς νοῦν καὶ καρδίαν φησίν· καὶ περιστερᾶς τὸ διορατικοὺς, καθ' ὃ καὶ εἰς πνεῦμα λαμβάνεται· λέγει οὖν ὡς ἐδέξατο νοῦν ἡ νύμφη, μόνον ὁρῶντα θεόν· ὀφθαλμοὶ δὲ καὶ οἱ ἄκακοι καὶ ὀξυδερκεῖς τῆς ἐκκλησίας διδάσκαλοι.

Ἐγὼ ἄνθος τοῦ πεδίου, κρίνον τῶν κοιλάδων. Cap. II. 1.

Ὡς δεξαμένη ἡ νύμφη τὸν ἄνωθεν ὑετὸν, καὶ τεκοῦσα τὴν ἀρετὴν, ἄνθει ἑαυτὴν παραβάλλει πεδίου· δείκνυσι δὲ ὅσον ὠφέλησεν ἡ τοῦ Χριστοῦ ἐπιδημία, ὅπου γε καὶ τὰς κοιλάδας τὰς ἀνεπιτηδείους πρὸς ἅπαντα σπόρον, τοιούτων μεστὰς ἔδειξεν ἀνθέων· κοιλάδα γὰρ λέγει τὴν ἀποκοιλανθεῖσαν ἀπὸ τῶν οἰκησάντων αὐτὴν πάλαι δαιμόνων.

Στοιβάσατέ με ἐν μήλοις. v. 5.

Τοῖς εὐαγγελικοῖς με ἀσφαλίσατε λόγοις· οὗτοι γὰρ ἡμῖν εὐωδιάζουσι Χριστόν· συνταχθείην δὲ φησὶ κἀγὼ μετὰ τῶν ἁγίων αὐτοῦ· ὡς γὰρ αὐτὸς μῆλον, οὕτως σύσσωμοι καὶ συμμέτοχοι αὐτοῦ μῆλα.

Εὐώνυμος αὐτοῦ κ. τ. λ. v. 6

Εὐώνυμος ὁ νόμος, δεξιὰ τὸ εὐαγγέλιον· ἢ καὶ εὐώνυμος ὁ παρὼν βίος, δεξιὰ ὁ μέλλων, ἥ τις με περιλήψεται ὅταν τοῖς ἐκ δεξιῶν εἴπῃ· * δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ * Matth. XXV. 34.
πατρός μου. Λέγει δὲ καὶ ἑτέρωθι· * μῆκος βίου * Prov. III. 16.
καὶ ἔτη ζωῆς, ἐν δεξιᾷ τῆς σοφίας· ἐν δὲ τῇ ἀριστερᾷ, πλοῦτος καὶ δόξα· δεξιὰ γοῦν αὐτῆς ἡ τῶν θείων ἐπιστήμη, ἐξ ἧς ἡ αἰώνιος

ζωή· ἀριστερὰ δὲ ἡ τῶν ἀνθρωπίνων γνῶσις, ἐξ ὧν πλοῦτος καὶ δόξα· λέγει τοίνυν, ὅτι ὑπερέχει ὁ νοῦς μου τὰ ἀνθρώπινα· καὶ ἡ θεία γνῶσις καλύψει με· καὶ γὰρ εἴρηται πάλιν· * τίμησον αὐτὴν, ἵνα σε περιλάβῃ· (* Prov. IV, 8) δείκνυσι τοίνυν, ὅτι ὁ αὐτὸς καὶ νυμφίος καὶ τοξότης ἡμῶν ἐστὶ, νύμφη τε καὶ βέλος ἡ κεκαθαρμένη ψυχή· ὡς βέλος οὖν πρὸς τὸν ἀγαθὸν εὐθύνει σκοπόν· ὡς νύμφην εἰς κοινωνίαν ἀναλαμβάνει τῆς ἀφθάρτου ἀϊδιότητος, μῆκος βίου καὶ ἔτη ζωῆς, διὰ τῆς δεξιᾶς χαριζόμενος· διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς, τὸν τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν πλοῦτον καὶ τὴν τοῦ θεοῦ δόξαν, ἧς οἱ τὴν τοῦ κόσμου ζητοῦντες δόξαν ἀμέτοχοι γίνονται· διὰ τοῦτο φησὶν, ὅτι εὐώνυμος αὐτοῦ ἐπὶ τὴν κεφαλήν μου, δι' ἧς εὐθύνεται ὑπὸ τὸν σκοπὸν τὸ βέλος· ἡ δὲ δεξιὰ αὐτοῦ πρὸς ἑαυτόν με διαλαβοῦσα καὶ ἐφελκυσαμένη, κούφην με πρὸς ἄνω φορὰν ἀπεργάζεται· κἀκεῖ πεμπομένην, καὶ τοῦ τοξότου μὴ χωριζομένην, μᾶλλον ἐπαναπαύεσθαι. Εἶτα πρὸς τὰς θυγατέρας τῆς ἄνω Ἱερουσαλὴμ τρέπει τὸν λόγον· ὁ δὲ λόγος παράκλησίς ἐστιν ἐν ὅρκῳ προσαγομένη, τοῦ πλεονάζειν καὶ ἐπαύξειν ἀεὶ τὴν ἀγάπην, ἕως ἂν ἐνεργὸν ἑαυτοῦ ποιήσῃ τὸ θέλημα, ὁ θέλων πάντας ἀνθρώπους σωθῆναι καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν *. (* I Tim. II, 4.) Διὰ μὲν τοῦ εὐωνύμου τὰ τοῦ παρόντος βίου αἰνίττεται ὡς ἔοικε καλὰ, ὧν τὴν ἀπόλαυσιν ἤδη ἔχει· διὰ δὲ τῆς δεξιᾶς, τὴν τῶν μελλόντων ἐν ἐπαγγελίαις προσδοκίαν· ὧν τὴν χρῆσιν ἐν ἐπαγγελίαις ὡς λέλεκται καὶ ἐλπίσι προσκεῖσθαι φησίν· εὖ δὲ καὶ τὸ φάναι, τῇ μὲν δεξιᾷ περιλαμβάνεσθαι, τῇ δὲ ἀριστερᾷ τὴν κεφαλὴν ἐπαναπαύεσθαι· δεῖ γὰρ τὰ τοῦ παρόντος βίου κἂν πολὺ νομίζηται χρηστὰ καὶ περίβλεπτα, ὑποτετάχθαι τῇ κεφαλῇ τῆς τελείας ψυχῆς, μόνην τὴν ἀναγκαίαν χρείαν παρέχοντα τῷ σώματι, ὡς τὸ προσκεφάλαιον τῇ κεφαλῇ· τὰ δὲ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, ἐπειδὴ θεῖα ὄντα ἐπάνω τῆς ἀνθρωπίνης ἐφέστηκε φύσεως, διὰ τῆς περιλήψεως τὸ ὑπερέχον ἠνίξατο· τάχα δὲ, ἐπειδήπερ αἱ χεῖρες πράξεων εἰσὶ σύμβολον, αἱ δὲ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς πράξεις, τὰ τοῦ σώματος σημαίνουσιν· αἱ δὲ τῆς δεξιᾶς, τὰ τῆς ψυχῆς· δεξιὰ ὄντα

Eius itaque dextera, divinarum rerum scientia est, unde aeterna vita conficitur: sinistra vero, humanarum peritia rerum, ex quibus divitiae et gloria proveniunt. Ait itaque: excedit mens mea res humanas, et divina cognitio operit me. Nam et rursus dicitur: « honora ipsam, ut te complectatur. » Ostendit igitur ipsum esse sponsum nostrumque iaculatorem; sponsam autem et iaculum, purificatam animam; quae teli instar ad bonum dirigitur scopum. Hanc instar sponsae ad societatem adsumit incorruptibilis perpetuitatis; aevi longitudinem, annosque vitae, dextera sua largiens; sinistra autem, aeternorum bonorum opes Deique gloriam, cuius hi qui mundi gloriam amant expertes sunt. Propterea dicit: sinistra illius super caput meum, a qua videlicet ad proprium scopum dirigitur telum; dextera ipsius autem ad se me trahit, quoniam ad ascensum in superna facit expeditam; atque illuc missam, et a iaculatore indivisam quiescere. Deinde ad supernae Hierusalem filias sermonem convertit. Sermo autem, deprecatio adiurantis est, ut caritatem multiplicent augeantque: donec in opus conferat voluntatem suam is qui omnes homines vult salvos fieri et ad agnitionem veritatis venire. Sinistrâ quidem, praesentis vitae bona quibus nunc fruitur, videtur significare: dextera autem, futurorum prout promissum fuit expectationem; quorum usus promissus, ut diximus, speratusque est. Recte quoque dictum: dexterâ complecti, sinistrâ capiti reclinatorium praebere: oportet enim, praesentis vitae bona quantumvis spectabilia putentur, perfectae animae capiti esse subiecta, necessarium tantummodo usum corpori, tamquam cervical capiti, exhibentia. Verumtamen futuri saeculi bonorum, quia divina quum sint humanam naturam excedunt, per complexum excellentiam innuit. Fortasse etiam, quandoquidem manus actuum sunt symbola; sinistrae vero manus actio, corporalia significat:

dexterae autem, spiritalia; quum dextera potior sit, corporeas necessitates complectitur. Nam sicuti manus amplexans, et superior est, et sub ulna rem quam amplectitur habet, ita illi qui ad futurae vitae scopum diriguntur actus, quemlibet corporis absurdum motum vinculis cohibentes, bene compositam morigeramque vitam servant; cum animae in sponsi amplexibus positae nemo iam possit nocere.

Hactenus ad explanandum ea quae more dramatico dicta sunt usque ad « vox tua suavis et facies tua speciosa. » Constat autem Verbi sponsam esse animam, id est Christi ecclesiam, quae illius vocem etsi antea incognitam ceu divinam excipit, quod facimus nos credentes, ante etiam quam legis ac prophetarum voces intellexerimus, divina gratia pleni et instincti. Hoc significant verba: « vox patruelis mei » quae Verbi de longinquo adventum denunciant: quod illa videns grandia iam consilia adgredi, quamvis ne minora quidem negligere, ait: ecce ipsum venit saliens super montes, transiliens super colles. Per universam vero orationem alia dicuntur, ceu sponso iam praesente; quaedam autem, ceu si sponsus a sponsa requiratur: namque et nos problemata partim indagamus, quorum solutionem ignoramus; partim facta iam solutione fruimur; sponso Verbo corda nostra illustrante. Deinde in aliis rursus ambigimus, rursusque nobis revelatur: idque saepe evenit, donec sponso plene potimur, non modo ad nos adveniente, sed etiam in nobis commorante. Et ecclesia quidem desiderat, dum tentationibus velut derelicta quatitur; sed sponsus ei se revelat datis charismatibus. Idcirco ait: hic venit saliens super montes. Venit etiam super retia a malo daemone expansa; quae ipse dirumpens, ut ea contemptim calcemus docet. Iamvero ecclesiae, omni iam tentationum superata procella, signa aëris mutati ostenduntur, et aestatis appropinquatio; de qua re in psalmis dicitur « ae-

τοῦ ἀμείνω κλῆρον εἴληχε, περιέχονται τὰς σωματικὰς ἀνάγκας· ὡς γὰρ ἡ περιλαμβάνουσα χεὶρ, καὶ ἐπάνω ἐστὶ καὶ ἐντὸς ἀγκάλην ἔχει τὸ περιληφθὲν, οὕτως αἱ πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς μελλούσης ζωῆς ἀποτεταγμέναι πράξεις, πᾶν κίνημα τοῦ σώματος ἄλογον περισφίγγουσαι, εὔτακτον καὶ συνδεδομένην φυλάττουσι τὴν ζωήν· οὐδ' ἑνὸς ἐπιβουλεύειν δυναμένου, τῇ περιληφθείσῃ ὑπὸ τοῦ νυμφίου ψυχῇ.

Ταῦτα πρὸς τὴν τῶν δραματικῶς ἐπαγομένων σαφηνίαν, μέχρι τοῦ " ἡ φωνή σου ἡδεῖα, καὶ ἡ ὄψις σου ὡραία· " καὶ δῆλον ὡς ἡ νύμφη τοῦ λόγου ψυχὴ, ἤγουν ἐκκλησία Χριστοῦ, φωνῆς πρὶν νοῆσαι αὐτὴν ὡς θείας ἀντιλαμβάνεται. ὅπερ πάσχομεν οἱ πιστοὶ, πρὶν νοῆσαι τὰς νομικὰς καὶ προφητικὰς φωνὰς ὡς θείας χάριτος πλήρεις καταπληττόμενοι· τοιοῦτόν ἐστι τὸ φωνὴ τοῦ ἀδελφιδοῦ μου προσεταγμένον τῆς μακρόθεν ἐπιφανείας τοῦ λόγου· ὃν ἰδοῦσα μεγάλων θεωρημάτων ἁπτόμενον, μετὰ τοῦ μὴ δὲ τῶν βραχυτέρων καταφρονεῖν, φησίν· ἰδοὺ αὐτὸς ἥκει πηδῶν ἐπὶ ὄρη, διαλλόμενος ἐπὶ τοὺς βουνούς· δι' ὅλου δὲ τοῦ λόγου, τινὰ μὲν ὡς παρόντι λέγεται τῷ νυμφίῳ· τινὰ δὲ ὥσπερ ζητουμένου παρὰ τῆς νύμφης· ἐπεὶ καὶ τῶν προβλημάτων ποτὲ μὲν τινὰ ζητοῦμεν ἀποροῦντες τῆς λύσεως· ποτὲ δὲ τῆς λύσεως ἀπολαύομεν, τοῦ νυμφίου λόγου καταυγάζοντος ἡμῶν τὰς καρδίας· εἶτα πάλιν ἀποροῦμεν ἐν ἑτέροις, καὶ πάλιν ἡμῖν ἐπιφαίνεται· καὶ τοῦτο πολλάκις, μέχρι τελειωθέντες τοῦ νυμφίου τύχωμεν οὐ μόνον ἐρχομένου πρὸς ἡμᾶς, ἀλλὰ καὶ μονὴν ποιουμένου· καὶ ἡ ἐκκλησία ποθεῖ μὲν ἐγκαταλειπομένη τοῖς πειρασμοῖς, ἐπιφαίνεται δὲ αὐτῇ τοῖς χαρίσμασι· διὸ φησίν· ἰδοὺ φησὶν οὗτος ἥκει πηδῶν ἐπὶ τὰ ὄρη· ἔρχεται δὲ καὶ ἐπὶ τὰ δύκτυα τὰ πετασμένα ὑπὸ τοῦ πονηροῦ πλησίον τῆς ἐκκλησίας· ἅπερ σχίσας, καταφρονητικῶς αὐτῶν ἐπιβαίνειν διδάσκει· τῇ ὑπερβάσῃ ἐκκλησίᾳ πάντα χειμῶνα πειρασμοῦ, τὰ σημεῖα τοῦ ἀέρος δείκνυται, καὶ τὸ ἐγγίζειν τὸ θέρος, περὶ οὗ ἐν ψαλ-

* Ps. LXXIII. 17. μοῖς· τὸ θέρος καὶ ἔαρ· * ὤφθη γὰρ αὐτῇ ἄνθη, καὶ ἤγγισεν ἡ παντελὴς κάθαρσις, καιρὸς τῆς τομῆς ὀνομαζομένης.

stas et ver. » Flores quippe apparuerunt, omnimoda serenitas prope est, et tempus quod messis appellatur.

v. 9. Ἐκκύπτων διὰ τῶν δικτύων.

Prospiciens per retia.

Ἴσως δὲ καὶ τοὺς ἀποστόλους ἐδήλωσεν διὰ τῆς ἁλιευτικῆς τέχνης· ταῦτα τοίνυν ἀκούει τοῦ λόγου ἡ ἐκκλησία διὰ τῶν προφητικῶν θυρίδων καὶ τῶν νομικῶν δικτύων δεχομένη τὴν τῆς ἀληθείας αὐγήν· ἔτι συνεστῶτος τοῦ τυπικοῦ τῆς διδασκαλίας τοίχου, τὸν νόμον λέγω, τοῦ τὴν σκιὰν ποιοῦντος τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, οὐκ αὐτὴν τὴν εἰκόνα τῶν πραγμάτων δεικνῦντος· οὗ ὀπίσω στᾶσα ἡ ἀλήθεια ἐχομένη τοῦ τόπου ὕστερον ἐπιλάμπει.

Fortasse apostolos significat per piscatoriam artem. Haec itaque audit ecclesia, per propheticas fenestras legisque retia veritatis lumen recipiens; adhuc nimirum manente typico doctrinae muro (legem dico) qui futura bona adumbrabat, non ipsam rerum veritatem monstrabat; post quem tamen consistens veritas, deinceps illucescit.

v. 12. Ἢ καὶ τὸ τῆς τομῆς ἔφη τοῦ νοητοῦ θε-
* Matth. IX. 37. ρισμοῦ· περὶ οὗ ὁ σωτὴρ φησίν· * ὁ μὲν θερισμὸς πολύς.

Vel sectionis vocabulo denotat spiritalem messem, de qua Salvator ait: messis quidem multa.

v. 14. Ἐν σκέπῃ τῆς πέτρας, ἐχόμενα τοῦ προτειχίσματος.

In petrae tegumento, iuxta antemurale.

* I. Cor. X. 4. Ἡ πέτρα ἐστὶν ὁ Χριστός· * αὐτὸς γὰρ ἡμῖν καὶ τεῖχος γίνεται τοῖς πιστοῖς, καὶ σκέπη, καὶ πᾶσα ἀσφάλεια διὰ τοῦ προτειχίσματος δηλουμένη· ἔνθα γενομένη, φησὶ, τεύξῃ πάσης ἐπικουρίας.

Petra Christus est; ipse nobis credentibus murus est et tegumen, et omnimoda tutela, quae antemurali denotatur; quo cum perveneris, inquit, omni praesidio munita eris.

v. 17. Ἀπόστρεψον.

Revertere.

Αἰτεῖ τὸν νυμφίον, τὴν ἄκαρπον ἀπολεῖψαι συναγωγὴν, καὶ ἐλθεῖν ἐπὶ τοὺς ἐκ τῆς κοίλης καὶ τεταπεινωμένης πάλαι καὶ εἰδωλολατρούσης ψυχῆς ἐπὶ οὐράνιον ὕψος ἀναβάντας.

Rogat sponsum, ut sterili synagoga relicta, ad illos veniat qui ex depresso humilique olim et idololatrico animo ad caelestem altitudinem consurrexerunt.

Cap. III. 1. Ἐπὶ κοίτην μου ἐν νυξὶν ἐζήτησα.

In cubili meo per noctes quaesivi.

* Luc. XXIV. 1. Τὰς γυναῖκας δηλοῖ *, τὰς ἐλθούσας μιᾷ σαββάτων ὄρθρου βαθέως ἐπὶ τὸ μνῆμα τοῦ Ἰησοῦ, καὶ μὴ εὑρούσας αὐτόν· τὸ οὖν ἐπὶ τὴν κοίτην, ἢ ἀπὸ κοίτης φησὶν, ἢ κοίτην ἑαυτῆς τὸ τοῦ κυρίου μνῆμα καλεῖ,
* Rom. VI. 4. καθ᾽ ὃ συνθαπτόμεθα αὐτῷ· * ἀλλ᾽ οὐχ εὗρεν αὐτὸν, ἀκούσασα· οὐκ ἔστιν ὧδε· ἠγέρθη γάρ· καὶ εὗρον αὐτὴν οἱ τηροῦντες ἄγγελοι, οὓς καὶ ἐρωτᾷ που τεθείκατε τὸν κύριον; ἀλλὰ παρελθούσῃ τοὺς ἐρωτηθέντας, ὑπήντησε λέγων, χαίρετε· διὸ φησὶν ὡς μικρὸν παρῆλθον ἀπ᾽ αὐτῶν ἕως εὗρον, καὶ οὐκ ἀφήσω αὐτόν· ἐκράτησε γὰρ τοὺς πόδας αὐτοῦ, καὶ ἤκουσε μή μου ἅπτου· οἶκον δὲ μητρὸς τὴν συναγωγὴν ἀποστόλων φησὶ, εἰς ἣν ἀπελθοῦσα εὐαγγελίζετο τοῦ Χριστοῦ τὴν ἀνάστασιν.

Mulieres denotat, quae sabbato venerunt summo mane ad Iesu sepulcrum, neque eum invenerunt. In cubili igitur, vel e cubili; vel cubile suum appellat Domini sepulcrum, quatenus nos ei consepulti sumus. Sed non invenit, immo audiit: non est hic, resurrexit enim. Inveneruntque eam custodes angeli, quos etiam interrogat, ubinam Dominum posuistis? Tum vero praetergressae quos interrogaverat angelos, occurrit Dominus dicens, gaudete. Propterea dicit: paulisper ab iis digressa inveni illum, quem iam non dimittam. Reapse pedes eius attigit, audiitque: ne tangas. Domum denique matris, dicit apostolorum coetum, ad quem profecta Christi resurrectionem nunciavit.

Myrrha et thure odorificata.

Myrrha thure mixta, quae ei sepeliendo est adhibita. Thus autem, quia qui cum Christo resurgit, divinitatem eius participat. Neque his tantum ecclesiastica anima quasi odoramentis imbuitur, verum etiam variis scientiae speculationibus. Nam qui accurate discernit, et usque ad summum apicem res scrutatur, dicetur veluti unguentarius aliquis, omnes conterens et in pulverem redigens boni odoris doctrinas; quibus nunc sponsa odorificata dicitur. Fortasse et ille qui non secundum carnem vivit sed secundum spiritum, corde non incrassato, varia et omnigena conservata suaveolentia, bonum ex omnibus reddit odorem herbis, quae nunc unguentarii appellantur. Dicet item aliquis, sanctam et ecclesiasticam animam, filiam olim Deo destitutam, de gentium synagoga, id est de deserto ascendere; dogmatibus, verbis, actibusque omissis, Deo destitutis; et ad illa quae sunt Dei conscendere.

Auri vocabulo spiritalem copulam denotari putemus, quae pretiosa est ac divina. Namque et in deserto arcam intus forisque aurum tegebat ob Dei cum homine unionis demonstrationem. Porro purpura illi hominum numero imponitur, qui ad regnum vocantur. Cum autem quisque credit, tum Christum corde recipit, qui est pretiosa margarita. Sed et gestatorium, inquit, sibi fecit ex filiabus Hierusalem propter solam caritatem. Sic enim Deus dilexit mundum, ut filium suum unigenitum miserit; ut omnis qui credet in eum non pereat, sed habeat vitam aeternam.

Ecclesia de gentilibus conflata dicit hoc: egredimini et videte. Diem vero desponsationis appellat diem passionis, quo sibi despondit ecclesiam sanguine suo.

Taciturnitas eius significat omnimodam obedientiam, iuxta illud: tace et audi, Israhel.

Τεθυμιαμένη σμύρναν καὶ λίβανον. v. 6.

Σμύρνα μὲν, ὅτε συντέθαπται διὰ τοῦ λιβάνου· λίβανος δὲ, ὅτε συναναστὰς αὐτῷ κεκοινώνηκε τῆς θεότητος αὐτοῦ· καὶ οὐ μόνοις τούτοις ἡ ἐκκλησιαστικὴ τεθυμίασται ψυχὴ, ἀλλὰ καὶ ποικίλοις γνώσεως θεωρήμασιν· ὁ γὰρ ἄκρως διαιρῶν καὶ μέχρι τοῦ τυχόντος λεπτῶς ἐρευνῶν τὰ πράγματα, λέγοιτ᾽ ἂν μυρεψός πως εἶναι, λεπτύνων καὶ εἰς κόνιν ἄγων πάντα τὰ τῆς εὐωδίας λόγια· ἃ νῦν ἡ νύμφη λέγεται τεθυμιάσθαι· τάχα δὲ καὶ ὁ μὴ κατὰ σάρκα βιοὺς, ἀλλὰ κατὰ πνεῦμα, μηδαμῶς παχυνθεὶς τὴν καρδίαν, τὸ ποικίλον καὶ παντοδαπὸν σώζον τῆς εὐωδίας, εὐωδίαν ἀπὸ πάντων ποιεῖ τῶν νῦν οὕτως ὀνομαζομένων κονιορτῶν μυρεψοῦ· λέγοι δ᾽ ἄν τις καὶ ὡς ἡ ἁγία καὶ ἐκκλησιαστικὴ ψυχὴ, τὸ τέκνον ποτὲ ἔρημον θεοῦ, ἀπὸ συναγωγῆς ἐθνῶν ἀναβαίνει ἀπὸ τῆς ἐρήμου· καταλιποῦσα μὲν δόγματα καὶ λόγους καὶ πράξεις, τὰ ἔρημα θεοῦ, ἀναβαίνουσα ἐπὶ τὰ τοῦ θεοῦ.

Ἡ πνευματικὴ δὲ συνάφεια νοείσθω v. 10.
χρυσίον, ἡ τιμία καὶ θεία· καὶ τὴν κατὰ τὴν ἔρημον γὰρ κιβωτὸν ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν, χρυσίον ὑπείληφεν εἰς ἐμφάνειαν τῆς θείας ἑνώσεως (1)· ἐπιβαίνει δὲ πορφύρα τῷ πλήθει τῶν εἰς βασιλείαν κληθέντων· ἐπ᾽ ἂν δέ τις πιστεύσῃ, δέχεται τῇ καρδίᾳ Χριστὸν, ὅς ἐστι τίμιος μαργαρίτης· ἀλλὰ καὶ τὸ φορεῖον φησὶν, ἐκ τῶν θυγατέρων πεποίηται τῆς Ἱερουσαλὴμ διὰ μόνην ἀγάπην· οὕτω γὰρ ἠγάπησεν ὁ θεὸς τὸν κόσμον, ὥστε τὸν μονογενῆ αὐτοῦ ἀπέστειλεν υἱόν· ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀπόληται, ἀλλ᾽ ἔχῃ
ζωὴν αἰώνιον *. * Ioh. III. 16.

Ἐξ ἐθνῶν ἐκκλησία φησὶ τὸ, ἐξέλθετε v. 11.
καὶ ἴδετε· ἡμέραν δὲ νυμφεύσεως, τὴν ἡμέραν τοῦ πάθους καλεῖ· καθ᾽ ἣν ἐνυμφεύσατο τὴν ἐκκλησίαν διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ.

Ἡ σιωπὴ αὐτῆς σημαίνει τὴν εἰς ἅπαν Cap. IV. 1.
ὑπακοὴν κατὰ τὸ *, σιώπα καὶ ἄκουε * Deut. XXVII. 9.
Ἰσραήλ.

(1) Idem hoc eleganter dicit Severus patriarcha antiochenus in sermone de B. Maria a nobis edito in Spicil. rom. T. X. p. 215.

v. .. Ἢ καὶ δύο νεβροὶ, ἡ ἠθικὴ καὶ δογματικὴ διδασκαλία, οἱ δύο τῆς νύμφης μαστοί· ἐξ ὧν οἱ τρεφόμενοι ὀξύτητι βλέπουσι πρὸς θεόν· ῥῖνα δὲ τῶν ἀποστολικῶν καὶ εὐαγγελικῶν λόγων τὴν εὐωδίαν, ἅπερ νεμόμεθα μέχρι συντελείας.

Vel duo hinnuli sunt morale et dogmaticum magisterium, duo scilicet sponsae ubera, quibus nutriti peracute Deum cernunt. Nares autem dicit apostolicae et evangelicae doctrinae suaveolentiam, qua usque ad consummationem pascimur.

v. 8. Δεῦρο ἀπὸ Λιβάνου, νύμφη.

Διδάσκει ἡμᾶς πόθεν ἡ νύμφη, καὶ ὅτι ἐξ εἰδωλολατρείας ἔρχεται· κατείδωλον γὰρ ὄρος ὁ Λίβανος· ὅθεν ἐλεύσῃ, φησίν· διελεύσῃ δὲ διὰ τοῦ νόμου· ἀγνοοῦσα γὰρ αὐτὸν, τὸ Χριστοῦ κατηχήθης μυστήριον.

Veni de Libano, sponsa.

Docet nos unde sponsa sit, et quod ex idolorum cultu veniat. Idolis enim refertus Libanus mons; unde venies, inquit, perque legem transilies; cuius ignara, Christi mysterium edocta es.

v. 9. Ἐκαρδίωσας ἡμᾶς, ἀδελφή μου νύμφη.

Ἦγουν εἰς πόθον ἡμᾶς ἤγαγες σεαυτῆς, ἑνὶ ῥήματι τῆς ὁμολογίας, ὅπερ ἔσχες ὀρθῶς, ὁρῶσα τοῖς ἔνδον ὀφθαλμοῖς σου· ὑποταγεῖσα γὰρ ἐνθέματι τοῦ τραχήλου σου, τὴν ὁμολογίαν ἐποίησας. Ταῦτα παρὰ τῶν φίλων τοῦ νυμφίου, ἀγγελικῶν φημὶ δυνάμεων, λέγεται πρὸς αὐτήν· διττῆς γὰρ οὔσης τῆς ὀπτικῆς ἐνεργείας, καὶ τῆς μὲν τὴν ἀλήθειαν ὁρώσης, τῆς δὲ ἑτέρας περὶ τὰ μάταια πλανωμένης, ἐπειδὴ περὶ μόνην τοῦ ἀγαθοῦ τὴν φύσιν ἀνέωκται τῆς νύμφης ὁ καθαρὸς ὀφθαλμὸς, ἀργεῖ δὲ ὁ ἕτερος, τούτου χάριν ἑνὶ τῶν ὀφθαλμῶν προσάγουσιν οἱ φίλοι τὸν ἔπαινον· ἀδελφὴν μὲν αὐτὴν καλοῦντες, διὰ τῆς ἀπαθείας συγγένειαν· νύμφην δὲ, διὰ τὴν πρὸς τὸν λόγον συνάφειαν· ἐπεὶ οὖν, φησὶν, ὁ ὀφθαλμός σου εἷς ἐν τῷ πρὸς τὸ ἓν βλέπειν, καὶ ψυχὴ μία διὰ τὸ μὴ πρὸς διαφόρους διαθέσεις μερίζεσθαι, καὶ ἡ θέσις τοῦ τραχήλου σου τὸ τέλειον ἔχει, τὸν θεῖον ζυγὸν ἐφ᾽ ἑαυτῆς ἀραμένη (τοῦτο γὰρ τὸ ἐνθέματι τραχήλου σου, εἴτ᾽ οὖν ὁ τοῦ κυρίου ζυγὸς) τούτου χάριν ὁμολογοῦμεν ὅτι τοῖς θαύμασιν ἡμᾶς ἐκαρδίωσας· ὅπερ ἐστὶ ψυχήν τινα καὶ διάνοιαν πρὸς τὴν τοῦ φωτὸς κατανόησιν δι᾽ ἑαυτῆς ἡμῖν ἐνεποίησας (1)· καὶ γὰρ ἐν σοὶ τὸν τῆς δικαιοσύνης ἥλιον ὡς ἐν κατόπτρῳ κατανοοῦμεν· διὰ δὲ τῆς δευτερώσεως ἀξιοπιστίαν προτιθέασι τῷ λεγομένῳ.

Cor effecisti nobis soror mea sponsa.

Nempe tui desiderio nos inflammasti, uno confessionis verbo, quod recte habuisti, interioribus oculis tuis aspiciens. Subiecta enim colli tui ornamento, confessionem fecisti. Haec a sponsi amicis, id est ab angelicis potestatibus, sponsae dicuntur. Nam quum sit duplex visualis facultatis vis; altera quae veritatem spectat, altera circa vanitatem aberrans; quoniam erga solam boni naturam aperitur sponsae purus oculus, alter autem otiatur; propterea uni tantum oculo laudem impertiuntur amici: sororem quidem appellantes propter indolentiae paritatem; sponsam autem, propter nuptias cum Verbo. Quia ergo, inquit, oculus tuus unus est, quatenus unicam rem spectat; una item anima, quatenus in diversos affectus non distrahitur: tuique colli ornamentum perfectum est, quandoquidem divinum iugum tibi imposuisti (hoc enim est colli tui ornamentum, scilicet iugum Domini) propterea confitemur te tuis mirificis dotibus cor nobis effecisse; id est animum nobis ac mentem ad luminis contemplationem per temet nobis effecisse. Namque in te iustitiae solem, tamquam in speculo, contemplamur. Repetitione autem (verbi effecisti) maiorem fidem rei dictae faciunt.

v. 12. Κῆπος κεκλεισμένος.

Κέκλεισαι μὲν τῷ κόσμῳ, τῷ δὲ ἐπου-

Hortus clausus.

Clausus est quidem mundo, sed tamen

(1) Hinc vides sensum, quem Cyrillus verbo ἐκαρδίωσας tribuit; prorsus autem praepostere Nobilium nostrum in rom. editione interpretari *abstulisti cor*, quasi scriptum sit ἐκκαρδίωσας, vel potius ἐξεκαρδίωσας.

caelesti sponso patet. Fons autem signatus a sancto Spiritu fuit, quo post baptismum ungimur.

Virtutes aromatibus significantur. Ligna vero Libani dicit prophetas. Myrrha denique et aloë demonstrant Christum sepultum sanctis qui eum praecesserant communicasse; namque ad inferos veniens, illos inde eduxit.

In cruce, inquit, dormio; quatenus propter homines mortem pertulit. Vigilat vero cor, quia utpote Deus infernum spoliavit.

Id est quid tuus patruelis egit? Vel quid a tuo patruele habes?

Myrrham stillantia dicit labia, quae mortem confitentur.

Crura eius columnae marmoreae.

Hae videlicet bases sunt. Nam qui aedificantur, ii supra fundamentum apostolorum et prophetarum aedificantur. Consentanee crura post ventrem laudat, quae ait esse marmorea super basibus aureis fundata. Columnae autem ecclesiae Petrus, puta, ac Iohannes, qui Christum, auri nomine appellatum, fundamentum (habebant.) Sunt autem marmoreae; nam et Paulus firmamentum eos vocat; nempe ob suam firmitatem atque constantiam, illustri praeterea vita sanaque doctrina commune corpus ecclesiae sustentantes atque fulcientes. Sed et caritas, qua Deum toto corde amamus, et proximum tamquam nosmet ipsos, commune ecclesiae corpus, tamquam marmoreis columnis, portat. Nam qui in his duobus mandatis perfectus est, columna et fulcrum ecclesiae efficitur; ita ut hac duplici virtute totum ecclesiae corpus ceu cruribus innitatur: aureum fundamentum basem fidei indeclinatam immotamque et in omni re bona rationabiliter firmam continet.

Ego illi fidem, et ipse mihi regnum. Pascit autem scripturarum et sanctorum dogmatum puritate.

(1) Sacri chrismatis sacramentum dicit.

ρανίῳ νυμφίῳ ἠνέῳκται· ἡ δὲ πηγὴ τῷ ἁγίῳ πνεύματι ἐσφράγισται, ᾧ χριόμεθα μετὰ τὸ βάπτισμα (1).

Αἱ γὰρ ἀρεταὶ μὲν, διὰ τῶν ἀρωμάτων σημαίνονται· ξύλα δὲ τοῦ Λιβάνου, τοὺς προφήτας φησίν· διὰ δὲ τῆς σμύρνης καὶ τῆς ἀλόης, ὅτι ἐνταφιασθεὶς ὁ Χριστὸς ἐκοινώνησε τοῖς προλαβοῦσιν ἁγίοις· κατελθὼν γὰρ εἰς ᾅδου τούτους ἀνήγαγεν. V. 15.

Ἐν τῷ σταυρῷ φησὶ καθεύδω ὑπὲρ ἀνθρώπων ἀναδεχόμενος θάνατον· ἀγρυπνεῖ δὲ ἡ καρδία, καθ᾽ ὃ ὡς θεὸς τὸν ᾅδην ἐσκύλευσεν. Cap. V.

Ἤγουν τί πεποίηκεν ὁ ἀδελφιδός σου, ἢ τί ἀπὸ ἀδελφιδοῦ σου ἔχεις; V. [illegible]

Τὰ στάζοντα σμύρναν λέγει, τὰ ὁμολογοῦντα χείλη τὸν θάνατον. V. 1[illegible]

Κνῆμαι αὐτοῦ στῦλοι μαρμάρινοι. V. 1[illegible]

Εἶεν δ᾽ ἂν οὗτοι καὶ βάσεις· οἱ γὰρ οἰκοδομούμενοι ἐποικοδομοῦνται τῷ θεμελίῳ τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν· ἀκολούθως τὰς κνήμας μετὰ τὴν κοιλίαν ἐπαινεῖ, ἅς φησι στύλους εἶναι μαρμαρίνους τεθεμελιωμένους ἐπὶ βάσεις χρυσάς· στῦλοι δὲ τῆς ἐκκλησίας, οἷον Πέτρος καὶ Ἰωάννης, οἱ θεμέλιον * τὸν Χριστὸν χρυσὸν λεχθέντα· μαρμάεινοι δὲ, οὕσπερ εἶπε Παῦλος ἑδραίωμα· * διὰ τὸ ἑδραῖον καὶ ἀσάλευτον, καὶ τῷ λαμπρῷ βίῳ καὶ τῷ ὑγιαίνοντι λόγῳ τὸ κοινὸν σῶμα τῆς ἐκκλησίας βαστάζοντές τε καὶ ἐρείδοντες· ἀλλὰ καὶ τὸ τὸν θεὸν ἀγαπᾶν ἐξ ὅλης τῆς καρδίας, καὶ τὸν πλησίον ὡς ἑαυτὸν, ὡς διὰ στύλων μαρμαρίνων, τὸ κοινὸν σῶμα τῆς ἐκκλησίας βαστάζειν· ὁ γὰρ ἐν ταῖς δυσὶ ταύταις τελειωθεὶς ἐντολαῖς, στῦλος καὶ ἑδραίωμα τῆς ἐκκλησίας κατασκευάζεται· ὥστε τοῖς δυσὶ τούτοις κατορθώμασιν, ὅλον τὸ σῶμα τῆς ἐκκλησίας, καθάπερ κνήμαις τισὶν ἐπερείδεσθαι, τοῦ χρυσίου θεμελίου τῆς κατὰ πίστιν βάσεως τὸ ἀκλινὲς καὶ ἀμετάθετον, καὶ τὸ ἐν παντὶ ἀγαθῷ πάγιον τοῖς λογισμοῖς ἐμποιοῦντος.

* Ephes. II. 20.

* I. Tim. III. 15.

Ἐγὼ αὐτῷ τὴν πίστιν, καὶ αὐτὸς ἐμοὶ τὴν βασιλείαν· ποιμαίνει δὲ ἐν τῇ καθαρότητι τῶν γραφῶν καὶ τῶν ἁγίων δογμάτων. Cap. VI. 2.

v. [illegible] Ἀπὸ τῶν ἀπειθούντων (1) σοι, τοὺς σοὺς ἀπόστρεψον ὀφθαλμοὺς, καὶ εἰς ἐμὲ κλῖνον· αὐτοὶ γὰρ, φησὶν, τὴν ἀγάπην ἐξήγειράν μοι*.

* cod. σέ

Cap. VII. 1. Ἔργον τεχνίτου.

Τεχνίτην δὲ τὸν δημιουργὸν ὀνομάζει Χριστόν· ὡς γὰρ ὑπήκοος γέγονεν, οὕτως ἡ ἐκκλησία. — Λέγει δὲ καὶ τὴν σωφροσύνην αὐτῆς καὶ τὴν ὑποταγήν· τῆς ψυχῆς ταύτης ὑποτεταγμένης τῇ πίστει, τοῦ δὲ σώματος τῇ σωφροσύνῃ.

v. 2. Δηλοῖ δὲ καὶ τὸ ἱερατεῖον αὐτῆς λέγων· μὴ ὑστερούμενος κράματι, δηλονότι τῷ τοῦ Χριστοῦ αἵματι· τοῦτο γὰρ τοῖς ἱερεῦσιν ἐν χερσίν (2).

v. 4. Τράχηλον δὲ αὐτῆς, τοὺς διακόνους τοῦ Χριστοῦ λέγει, διὰ τὸ Χριστὸν βαστάζειν (3) τῆς ἐκκλησίας τὴν κεφαλήν· βαστάζουσι γὰρ αὐτοῦ τὸ ἅγιον σῶμα, ἐν καθαρᾷ συνειδήσει, ὁμολογοῦντες αὐτοῦ τὰ μυστήρια· διόπερ ἐλεφάντινον εἴρηκεν, ὁποίους ὁ Παῦλος φησὶν* διακόνους σεμνοὺς, μὴ οἴνῳ πολλῷ προσέχοντας.

* I Tim III 8.

v. 7. Βασιλεὺς δεδεμένος ἐν παραδρομαῖς.

Ἢ καὶ ἄλλως, σύνδεσμον τῆς τῶν λαῶν ἀγάπης ἄγεσθαι φησὶν εἰς βασίλειον ἱεράτευμα.

v. 8. Ἢ καὶ ἐν τρυφῇ σου, τῇ ἀγάπῃ σου, διὰ τό τινα καὶ αὐτῶν τῶν δικαίων νομίζεσθαι· τοῖς δὲ βότρυσιν οἱ μασθοὶ ἀπεικάζονται, τοῖς ἔχουσι τὴν πνευματικὴν εὐφροσύνην.

v. 10. Ἢ ὅτι ἐγὼ τὴν ὁμολογίαν προσάγω, καὶ ἐπ᾽ ἐμὲ ἡ ἐπιστροφὴ αὐτοῦ· ἢ ἐν τῇ παρουσίᾳ τῇ δευτέρᾳ, ἢ καὶ ἀπὸ τοῦ λαοῦ τῶν Ἰουδαίων.

Cap. VIII. 1. Ἁγιάζεται τοίνυν ἡ τροφὴ τῆς νύμφης, συνευωχουμένου Χριστοῦ· ἤγουν εὔχεται τὴν ἐπιδημίαν τοῦ σωτῆρος εἰς τὴν Ἰουδαίαν ἡ ἐκκλησία γενέσθαι, κατὰ πρόνοιαν τοῦ διδόντος αὐτὸν τοῖς ἀνθρώποις, ἵνα θηλάσῃ τὴν θεοτόκον.

v. 1. Εὑροῦσά σε.

Ἤγουν ἔξω Ἱερουσαλὴμ ὅπου ἐσταυρώθη.

v. 2. Ἢ τὸν ἐνταφιασμὸν λέγει, ὃν ἤνεγκεν Ἰωσὴφ καὶ Νικόδημος· ῥοῶν δὲ λέγει τῶν ἁγίων.

Ab iis qui tibi non credunt, oculos averte, et erga me inclina: ipsi enim amorem meum exsuscitarunt.

Artificis opus.

Artificem dicit creatorem Christum; namque ut ille obediens factus est, ita et ecclesia. — Demonstrat simul modestiam eius atque obedientiam; cuius videlicet anima fidei se subdit, corpus temperantiae.

Ostendit pariter sacerdotium eius, dum ait: non deficiens misto, id est Christi sanguine: hic enim in sacerdotum manibus est.

Collum eius dicit Christi diaconos, quia hi nempe Christum gerunt caput ecclesiae. Gerunt nimirum Christi corpus in conscientia pura, mysteria eius confitentes. Propterea dixit eburneum, cuiusmodi ait Paulus diaconos esse oportere, venerabiles, non multo vino deditos.

Rex ligatus in transcursibus.

Vel aliter, dicit popularis amoris vinculum in regale sacerdotium adduci.

Vel etiam in deliciis tuis, id est amore tuo, quia de iustorum numero existimetur. Racemis autem ubera comparantur, quae spiritalem laetitiam conferunt.

Vel, ego illi confessionem offeram, illius vero fiet ad me conversio. Conversionem autem dicit vel secundi adventus, vel etiam a populo Iudaeorum.

Sanctificatur itaque sponsae cibus, convivante cum ea Christo. Nimirum optat ecclesia Servatoris in Iudaeam adventum, iuxta Dei providentiam dantis illum hominibus, ut Deiparae lacte nutriatur.

Quum te invenero.

Id est extra Hierusalem, ubi crucifixus fuit.

Vel sepulturam eius dicit, quam Iosephus ac Nicodemus curarunt. Latices autem sanctos dicit.

(1) Vides Cyrillum legisse in sacro textu ἀπ᾽ ἐναντίων, non ἀπεναντίον.

(2) Nota obiter Cyrilli novum testimonium pro Christi humanitate in eucharisticis speciebus praesente.

(3) Notissimum est, diaconos in prisca ecclesia (nec non aliquando in hodierna) sacram eucharistiam gestare ac distribuere solitos.

Pinnacula eius, pinnacula ignis.

Muri, inquit, ecclesiae ignei sunt.

Vinea, inquit, spiritali Salomoni facta est. Dicit nempe ecclesiam. Iam beelamon interpretamur « in credentibus. » Quinam porro crediderunt, nisi qui mandata eius exceperunt?

Qui in hortis sedet, ecclesias speculatur. Amici autem adtendunt, sed minime iudicant, namque omne iudicium filius exercet. Optat vero sponsa audire: intra in gaudium domini tui. Orat denique ipsum ut improbos expellat. Fuge, inquit, et ad sanctos accede.

Περίπτερα αὐτῆς, περίπτερα πυρός. v. 6

Τὰ τείχη (1) φησὶν τῆς ἐκκλησίας πῦρ ἐστί.

Τῷ πνευματικῷ Σαλομὼν ἀμπελὼν ἐγενήθη· λέγει δὲ τὴν ἐκκλησίαν· τὸ δὲ Βεελαμὼν ἐν τοῖς πεπιστευκόσιν ἑρμηνεύεται (2)· τίνες δὲ πεπιστεύκασιν, ἢ οἱ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ δεξάμενοι; v. 11

Ὁ μὲν καθήμενος ἐν κήποις, τὰς ἐκκλησίας ἐπισκοπεῖ· οἱ ἑταῖροι δὲ προσέχουσιν οὐδὲ κρίνουσιν, ἀλλὰ τὴν κρίσιν πᾶσαν ὁ υἱὸς ποιεῖ· ἐπιθυμεῖ δὲ ἡ νύμφη ἀκοῦσαι, εἴσελθε εἰς τὴν χαρὰν τοῦ κυρίου σου· ἀξιοῖ δὲ αὐτὸν καὶ τοὺς πονηροὺς ἐκβαλεῖν, φύγε λέγουσα ἐπὶ τοὺς ἁγίους ἐλθεῖν (3). v. 13

SANCTI CYRILLI FRAGMENTA ALIA

ex codice vaticano, in catena ad Proverbia (quae latine tantum extat edente Peltano.)

Cyrilli. Verba, « creavit me » si de deitate accipias, significant « constituit me. » Velut illud: cor mundum crea in me, Deus. Et illud: ut duos condat in semet ipso. Non enim substantialiter, quasi creet eos qui iam sunt, sed ut constituat. Constituit ergo me initium providentiae suae et creationum. Namque et apud Davidem dicitur: ego autem constitutus sum rex ab eo.

Κυρίλλου. Τὸ ἔκτισέ με * ἂν περὶ τῆς θεότητος ἐκλάβῃς, ἀντὶ τοῦ κατέστησέ με· ὡς τὸ καρδίαν καθαρὰν κτίσον ἐν ἐμοὶ ὁ θεός· * καὶ ἵνα τοὺς δύο κτίσῃ ἐν ἑαυτῷ· * οὐ γὰρ οὐσιωδῶς, ἵνα κτίσῃ τοὺς ἤδη γεγενημένους, ἀλλ᾽ ἵνα καταστήσῃ· κατέστησεν οὖν με ἀρχὴν τῶν προνοητικῶν αὐτοῦ καὶ ποιητικῶν ἔργων· καὶ ἐν τῷ Δαβὶδ γὰρ λέγει· ἐγὼ δὲ κατεστάθην βασιλεὺς ὑπ᾽ αὐτοῦ *.

* Prov. VIII 22 * Ps. L. 12 * Ephes. II. 15. * Ps. II. 6

In catena a nobis edita ad Danihelem, editionis principis p. 194, *et seq.*

Cyrilli. Nihil aliud hoc erat, quam contra Dei maiestatem iactantia; dum adversus Israhelis protectorem extollitur, quasi is populo suo nulla re prodesse potuisset.

Κυρίλλου. Τοῦτο δὲ ἦν ἕτερον οὐδέν, πλὴν ὅτι μεγαλαυχεῖν κατὰ τῆς δόξης τοῦ θεοῦ, κατεπαίρεσθαί τε τοῦ προεστηκότος τῶν ἐξ Ἰσραήλ, ὡς κατὰ μηδένα τρόπον ὀνῆσαι δεδυνημένον τὸν ἴδιον λαόν. Dan. cap. V 2

(1) Vides a Cyrillo vocabulum περίπτερα explicari τείχη, *muros*. (Consonat πτερύγιον *pinnaculum*, Matth. IV. 5.) Ignorat hunc sensum Schleusnerus in novo thesauro testamenti veteris. Nobilius quoque noster qui ait *alae eius*, *alae ignis*, cum Cyrillo non consentit.

(2) Vocabuli huius *Beelamon*, ex hebr. בְּבַעַל הָמוֹן varias veterum interpretationes collegit Rosenmüllerus ad Cantic. p. 425, sed hanc inediti Cyrilli necessario ignoravit.

(3) Vides in his omnibus Cyrilli ad Cantica interpretationum fragmentis, nihil aliud quam spiritales piosque sensus, ut et alii graeci latinique patres concorditer constanterque in sacri huius libri exegesi fecerunt. Valeant igitur recentiores, quantumlibet docti curiosique auctores, qui terreni amoris colloquia et mysteria intelligere malunt.

Βίβλοι ἠνεώχθησαν.

Dan. VII. 10. Κυρίλλου. Ὅτε γὰρ ἐν εἴδει γέγονε τῷ καθ᾽ ἡμᾶς ὁ μονογενὴς, τότε καὶ βίβλους ἀνέῳξεν ὁ πατήρ· καὶ ἀνῆκε μὲν τὸ κρίνεσθαι τοὺς ἐνόχους ἁμαρτίαις, ἐφῆκε δὲ τοῖς ἀνδριζομένοις τὸ ἐγγράφεσθαί τε καὶ ἐναριθμεῖσθαι λοιπὸν τοῖς ἄνω χοροῖς καὶ ἐν μνήμῃ κεῖσθαι.

Dan. VII. 13. Κυρίλλου. Καὶ τί ἐστιν ἕως τοῦ παλαιοῦ τῶν ἡμερῶν ἔφθασεν; ἆρα τοπικῶς; εἶτα πῶς τοῦτο οὐκ ἀμαθές; ὅτι μὴ ἐν τόπῳ τὸ θεῖον, πληροῖ γὰρ τὰ πάντα· τί οὖν ἐστι τὸ ἕως τοῦ παλαιοῦ τῶν ἡμερῶν ἔφθασεν; εἰς τὴν δόξαν τοῦ πατρὸς δηλονότι ἔφθασεν ὁ υἱός· καὶ πόθεν τοῦτό ἐστιν ἰδεῖν, ἔφη πάλιν αὐτὸς ἐφεξῆς· αὐτῷ ἐδόθη ἡ τιμὴ καὶ βασιλεία·
* Ps. CIX. 1. ἤκουσε γὰρ τοῦ πατρὸς λέγοντος· * κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου.

Libri aperti sunt.

Cyrilli. Cum in forma nostra Unigenitus apparuit, tunc libros pater aperuit: omissaque reorum damnatione, copiam fecit frugi hominibus semet inscribendi adnumerandique caelestibus choris, atque in album referendi.

Cyrilli. Quid est, usque ad antiquum dierum pervenit? Num de loco sermo est? Atqui hoc nonne absurdum sit? quoniam Deus in loco non est, sed omnia implet. Quid ergo est, usque ad antiquum dierum pervenit? In gloriam scilicet patris pervenit filius. Quod ipsum unde innotescat, idem postea propheta dicit: traditus est ipsi honor et regnum. Audivit enim patrem dicentem: sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.

Ex synodo byzantina adversus Soterichum, a me edita Spicil. rom. T. X. p. 40.

Τοῦ ἁγίου Κυρίλλου ἐκ τῶν κατὰ πνευματομάχων ἀντιρρητικῶν λόγων (1).

Δάκτυλον θεοῦ καλεῖν οἶδε γραφὴ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς εἴ-
* Luc. XI. 20. ρηκεν· * εἰ δὲ ἐν τῷ δακτύλῳ θεοῦ ἐκβάλλω
* Matth. XII. 28. τὰ δαιμόνια· ὅπερ ἄλλος εὐαγγελιστὴς * ἐν πνεύματι θεοῦ εἶπεν· ὁμοίως δὲ προσονομάζει δεξιὰν καὶ βραχίονα τὸν υἱὸν, ὡς τὸ,
* ita cod. ἔσωσεν αὐτὸν * ἡ δεξιὰ αὐτοῦ, καὶ ὁ βραχίων
Ps. XCVII. 1. ὁ ἅγιος αὐτοῦ· * ὥσπερ οὖν ὁ βραχίων ὁμοούσιος ἐστὶν οὗ ἐστὶ βραχίων, οὕτως ὁ δάκτυλος οὗ ἐστὶ δάκτυλος· ὁμοούσιον ἄρα τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον.

Sancti Cyrilli ex antirrheticis sermonibus contra pneumatomachos.

Digitum Dei solet scriptura appellare Spiritum sanctum, sicuti Christus dixit: si ego in digito Dei eiicio daemonia; id quod alius evangelista « in Spiritu Dei » dicit. Sic item dexteram brachiumque Filium appellat, ut est illud: salvavit eum dextera eius, et brachium sanctum ipsius. Sicut ergo brachium consubstantiale est ei cuius est brachium, sic digitus ei cuius est digitus. Ergo Patri Filioque consubstantialis est Spiritus sanctus.

(1) Sancti Cyrilli sermones antirrheticos laudat Ephraemius patriarcha antiochenus apud Photium cod. CCXXIX. col. 793. fin. Κύριλλος ἐν ταῖς ἀντιῤῥήσεσι φησί. Ceteroqui conferendus est idem Cyrillus opp. T. V. in thesauro p. 339. Item apud nos in commentario ad Lucam XI. 20. p. 272.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΚΥΡΙΛΛΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΑΡΑΒΟΛΗΝ ΤΟΥ ΑΜΠΕΛΩΝΟΣ (1).

Ὡμοιώθη ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ οἰκοδεσπότῃ, ὅστις ἐξῆλθεν ἅμα πρωῒ μισθώσασθαι ἐργάτας εἰς τὸν ἀμπελῶνα αὐτοῦ.

SANCTI PATRIS NOSTRI CYRILLI

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRIAE

HOMILIA DE PARABOLA VINEAE.

Simile est regnum caelorum homini patri familias qui exiit primo mane conducere operarios in vineam suam. (*Matth.* XX. 1.)

Audisti, carissime, evangelicam Domini parabolam: audi iam ipsius quoque explanationem, quam pro viribus exsequemur. Magnae domus pater familias, dominus Deus est; domus enim, orbis terrarum; cuius est dominus is qui illum creavit Deus. Vinea, est humana natura. Operarii vineae, quotquot hominum salutem procurant sancti viri. Prima hora intelligitur piorum illorum Abelis et Enochi ac Noë. Hi primi scilicet religiosi fuerunt, hi primi vineae operarii. Noë autem vineam plantavit, quod spiritali sensu intelligas velim, quoniam spiritalis oratio nostra est. Hi usque ad tertiam horam operati sunt. Post horam tertiam, aetas Abrahami, Isaaci, atque Iacobi. Hi quoque salutis nostrae operarii fuere, numero tres. Ideo etiam usque ad sextam horam operabantur. A sexta hora, quod est medium diei tempus, cum sol vehementius mundum irradiat, legis aetas est; quia reapse illuminavit hominum genus legis praeceptis verum lumen Deus noster. Etenim praeceptum Domini luci-

Ἤκουσας, ἀγαπητὲ, τῆς εὐαγγελικῆς τοῦ κυρίου παραβολῆς· ἄκουε καὶ τὴν ἑρμηνείαν, ἣν κατὰ δύναμιν ἐροῦμεν· οἰκοδεσπότης τοῦ μεγάλου οἴκου, τουτέστιν ὁ δεσπότης θεός· οἶκος γὰρ, ὁ κόσμος· δεσπότης δὲ αὐτοῦ, ὁ κτίσας αὐτὸν θεός· ἀμπελὼν αὐτοῦ, ἡ ἀνθρωπεία φύσις· ἐργάται τοῦ ἀμπελῶνος, ὅσοι διακονούμενοι τῇ σωτηρίᾳ τῶν ἀνθρώπων ἅγιοι· πρώτῃ ὥρα ὁ καιρὸς τῶν θεοσεβῶν ἐκείνων τῶν περὶ Ἄβελ καὶ Ἐνὼχ καὶ Νῶε· πρῶτοι γὰρ οὗτοι θεοσεβεῖς, πρῶτοι οὗτοι ἐργάται τοῦ ἀμπελῶνος. Νῶε γὰρ ἐφύτευσεν ἀμπελῶνα, νοητῶς νόει· πνευματικοὶ γὰρ οἱ λόγοι· ἕως τρίτης ὥρας οὗτοι εἰργάζοντο· μετὰ τρίτην ὥραν ὁ καιρὸς τοῦ περὶ Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ· καὶ οὗτοι γὰρ ἐργάται τῆς σωτηρίας ἡμῶν, τρεῖς τὸν ἀριθμόν· διὰ τοῦτο καὶ ἕως ἕκτης ὥρας εἰργάσαντο· ἀπὸ ἕκτης ὥρας τὸ μεσέτατον τῆς ἡμέρας, ὅτε ὁ ἥλιος σφοδρότερον καταλάμπει τὴν οἰκουμένην, ὁ χρόνος τοῦ νόμου· ὅτι τῷ ὄντι ἐφώτισεν τὴν ἀνθρωπότητα διὰ τῶν ἐντολῶν τοῦ νόμου τὸ ἀληθινὸν φῶς ὁ θεὸς ἡμῶν· ἡ ἐντολὴ γὰρ κυρίου τηλαυγὴς φωτίζουσα

(1) Hanc nos homiliam graece tantum ex vaticano codice ante hos annos edidimus in Spicilegio rom. T. V. p. 119-122. Latine olim, sine graeco, vulgaverat, ut ibi diximus, Achilles Statius. Nos vero quum eius libello careamus, novam marte nostro curavimus latinam interpretationem, quam heic cum graeco textu ceteris novis Cyrilli scriptis adnectimus.

Ps. XVIII. 9. Is. XXVI. 9. gr. ὀφθαλμούς· * καὶ πάλιν, ὅτι φῶς τὰ προστάγματά σου *.

Ἀπὸ ἕκτης ὥρας, τὸ ἥμισυ τῆς ἡμέρας· ὅτε γὰρ ἐμέσασαν οἱ χρόνοι οἱ ἀπ᾽ ἀρχῆς κτίσεως, καὶ ἕως συντελείας, τότε μεσημβρινὸν ἀπεστάλη Μωϋσῆς καὶ Ἀαρών· καὶ γὰρ ἡ κατὰ νόμον λατρεία, ἕως ὀγδόης· ἐννάτη δὲ ὥρα, καιρὸς τῶν πνευματοφόρων προφητῶν· καὶ γὰρ αὐτοὶ ὡς καλοὶ ἐργάται ἀπεστάλησαν παρὰ τοῦ οἰκοδεσπότου ἐργάσασθαι τὸν ἀμπελῶνα τῆς ψυχῆς ἡμῶν ἕως δεκάτης· ἑνδεκάτη ὥρα, ἐπιδημία τοῦ μονογενοῦς· ἐπ᾽ ἐσχάτων γὰρ τῶν χρόνων ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων ἐπεδήμησεν ἡμῖν ὁ τοῦ θεοῦ υἱὸς, θεοῦ λόγος· ὥσπερ γὰρ ἀπὸ ἑνδεκάτης εἰς δωδεκάτην ἄλλη μία ὥρα ἐστὶν ἡ ἐσχάτη, οὕτως ἀπὸ τῆς ἐπιδημίας Χριστοῦ ἕως τῆς συντελείας, ἄλλη μία ὥρα ἐστίν· ἄκουσον τοῦ Ἰωάννου λέγοντος· * τεκνία, ἐσχάτη ὥρα ἐστίν. (I Io. II. 18)

Ὁρᾷς ὅτι τῇ ἑνδεκάτῃ ἐξελθὼν ὁ τοῦ ἀμπελῶνος δεσπότης, εὑρὼν ἀργοὺς ἐμισθώσατο· τίνες οὗτοι οἱ ἀργοί; ἡμεῖς οἱ ἀπὸ τῶν ἐθνῶν· ἀργοὶ γὰρ ἦμεν ἀπὸ θεογνωσίας, ἀργοὶ ἀπὸ ἔργων ἀγαθῶν· καὶ λέγει αὐτοῖς· τί ἑστήκατε ὧδε ὅλην τὴν ἡμέραν ἀργοί; ὅλην τὴν ἡμέραν ἀπ᾽ ἀρχῆς κτίσεως κόσμου, ἕως τῆς ἐπιδημίας αὐτοῦ χρόνον ἐσήμανεν· ἕως γὰρ τότε ἀργὰ ἦν τὰ ἔθνη, θεὸν μὴ εἰδότα· οὐδεὶς γάρ, φασιν, ἡμᾶς ἐμισθώσατο· εὐγνώμονα τὰ ἔθνη· τῷ γὰρ οὐδεὶς αὐτὰ ἐμισθώσατο, οὐ νόμοι οὐ προφῆται· τῷ Ἰσραὴλ ἐκεῖνοι ἀπεστάλησαν, οὐ τοῖς ἔθνεσιν· διὸ καλῶς λέγουσιν ὅτι οὐδεὶς ἡμᾶς ἐμισθώσατο.

Ἀλλὰ ἀγαθὸς οἱ οἰκοδεσπότης, ὑπάγετε γὰρ καὶ ὑμεῖς, φησὶν, ἐργάσασθαι ἐν τῷ ἀμπελῶνι, καὶ ὃ ἐὰν ᾖ δίκαιον, δώσω ὑμῖν· οἱ ἀργοὶ, τότε ἐργάται γεγόνασιν· ἐργάζεται γὰρ νῦν ἡ ποτὲ ἀργὴ αὕτη ἐκκλησία· ἐργάζεται ὁ χορὸς τῶν ἀποστόλων, τῶν μαρτύρων, τῶν ἀσκητῶν, τῶν μοναζόντων, τῶν ἁγίων παρθένων, τῶν ἐγκρατῶν, τῶν ἐν γάμῳ σεμνῷ· ἔλαβεν γὰρ αὕτη ἡ ἐκκλησία τὸ ἓν δηνάριον ἀξίως· δύνα-

dum illuminans oculos. Et denuo: lumen mandata tua.

A sexta hora meridies est: etenim quum iam media tempora essent inter creationis initium et mundi finem, tunc veluti meridiani missi sunt Moyses et Aaron. Porro legalis cultus usque ad horam octavam; sed nona hora, inspiratorum prophetarum aetas: namque et hi tamquam boni operarii missi fuerunt a patre familias ad animae nostrae culturam, usque ad decimam. Undecima demum hora, adventus Unigeniti fuit. Extremis enim temporibus, in saeculorum consummatione venit ad nos filius verbumque Dei. Nam sicut ab undecima ad duodecimam, una alia excurrit extrema hora; sic ab adventu Christi ad saeculi consummationem, alia unica hora superest. Audi enim Iohannem dicentem: filioli, novissima hora est.

Vides, quod undecima hora prodiens vineae dominus, otiosos repertos mercede conduxit. Quinam hi sunt otiosi? Nos videlicet qui ex ethnicis sumus; otiosi enim id est vacui Dei cognitione eramus, vacui operibus bonis. Dicitque illis: cur heic stetistis tota die otiosi? Totam diem dicit, ab orbe condito usque ad Christi adventum tempus significans. Illatenus enim otiosi ethnici fuerunt, Deum ignorantes. Nemo enim, aiunt, nos mercede conduxit. Recto animo hoc dicunt ethnici, nemo nos mercede conduxit, non lex, non prophetae, qui ad Israhelem missi fuere, non ad ethnicos. Ideo recte dicunt: nemo nos mercede conduxit.

Sed enim bonus pater familias, ite inquit et vos ad operandum in vinea; et quod iustum fuerit, dabo vobis. Tunc vero qui otiosi erant, facti sunt operarii: nempe operatur nunc, quae otiosa fuerat ecclesia. Operatur apostolorum chorus, martyrum, ascetarum, monachorum, sanctarum virginum, continentium, denique eorum qui in honorabili coniugio sunt. Recepit autem eadem ecclesia unum merito

denarium. Potest enim aliquis celeriter operari, atque unica hora tantum operis facere, quasi a summo mane laborem fuisset adgressus. Ecce et latro intra unicam horam audiit: hodie mecum eris in paradiso.

Iam audi quid ceteri dicant: pondus aestumque diei nos pertulimus. Vera illi dicunt. Namque hi grave legis iugum non gestaverunt, nihilo tamen minus par illis opus fecerunt. Amice, inquit, tibi iniquus non sum. Et sane iustitiae iudex non est iniquus. Verba autem: volo et huic largiri quantum tibi, ne personae acceptionem esse arbitreris, neque mercedem gratiose dari, sed ita potius cogita: quantumvis fecerimus, vel quantumvis laboraverimus, nihil dignum praestamus. Quaelibet enim hominis iustitia ut pannus menstruatae. Rem totam, gratiam appellavit, ut ait Paulus: iustificati gratis per gratiam, non ex operibus, ne quis glorietur. Dei donum est, non quia nos nihil operemur, sed quia nihil condignum facimus: quum haec omnia inquit feceritis, dicite: servi inutiles sumus; quod debuimus facere, fecimus. Utique igitur cum panem pauperi praebes, et caelorum regnum lucraris, cernis quid sit illud: volo largiri.

Iam quod sequitur: an oculus tuus malus est, quia ego bonus sum? non hoc dicit, quia mali sint sancti; sed numquid mali estis, quia ego bonus sum? Vere enim ipse bonus de bono. Tum vero non sicut opus, ita et merces: exiguum quippe opus, merces multa. Aquae calicem das sitienti, recipis autem quae nec oculus vidit, nec auris audivit. Vides Deum esse bonum. Denique incipit ab extremis usque ad primos, quia postremi erunt qui nunc primi. Et: populum meum vocabo reapse populum meum. Et rursus: quum ingressa fuerit plenitudo gentium, tunc etiam universus Israhel salvus fiet; in Christo Iesu domino nostro, cui est gloria et imperium in saecula saeculorum. Amen.

ται γάρ τις ὀξέως ἐργαζόμενος, ἐν μιᾷ ὥρᾳ ἐνέγκαι ἔργον ὡς ἀπὸ πρωΐθεν ἐργαζόμενος· ὁ λῃστὴς εἰς μίαν ὥραν ἤκουσεν τὸ σήμερον μετ᾽ ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ παραδείσῳ *. * Luc. XXIII. 43

Ἀλλ᾽ ἄκουσον τί φασιν ἐκεῖνοι· ἡμεῖς οἱ βαστάσαντες τὸ βάρος καὶ τὸν καύσωνα τῆς ἡμέρας· ἀληθεύουσιν· οὐ γὰρ ἐν νόμῳ ἐβάστασαν τὸ βάρος τοῦ ζυγοῦ τοῦ νόμου, ἀλλ᾽ ἐγένοντο καὶ οὗτοι ἴσοι τούτων διὰ τὸ ἔργον· ἑταῖρε, γάρ, φησιν, οὐκ ἀδικῶ σε· οὐκ ἀδικεῖ ὁ τῆς δικαιοσύνης κριτής· τὸ δὲ θέλω τούτῳ χαρίσασθαι ὡς καὶ σοί, μὴ νομίσῃς προσωποληψίαν εἶναι, μηδὲ κατὰ χάριν δίδοσθαι τὸν μισθόν, ἀλλ᾽ οὕτω νόει· ὅτι οἵως ἂν ποιήσωμεν, οἵως ἂν ἐργασώμεθα, ἄξιον οὐδὲν ποιοῦμεν· πᾶσα γὰρ δικαιοσύνη ἀνθρώπου ὡς ῥάκος ἀποκαθημένης· * χάριν τὸ ὅλον ὠνόμασεν, ὡς λέγει Παῦλος *, δικαιούμενοι δωρεὰν τῇ αὐτοῦ χάριτι, καὶ οὐκ ἐξ ἔργων, ἵνα μή τις καυχήσηται· θεοῦ τὸ δῶρον, οὐχ ὅτι οὐκ ἐργαζόμεθα, ἀλλ᾽ ὅτι κατ᾽ ἀξίαν οὐδὲν ποιοῦμεν· ὅτ᾽ ἂν γάρ, φησι, ποιήσητε ταῦτα πάντα, εἴπατε ὅτι δοῦλοι ἀχρεῖοί ἐσμεν· ὃ ὠφείλαμεν ποιῆσαι, πεποιήκαμεν· * ἀμέλει γοῦν ἄρτον τῷ πένητι παρέχεις, καὶ βασιλείαν οὐρανῶν κληρονομεῖς, ὁρᾷς τὸ, θέλω χαρίσασθαι. * Is. LXIV. * Rom. III. 24. * Luc. XVII. 10

Τὸ δὲ, ἡ ὀφθαλμός σου πονηρός ἐστιν, ὅτι ἐγὼ ἀγαθός εἰμι; μὴ εἶπεν, ὅτι πονηροὶ οἱ ἅγιοι, ἀλλὰ μή τι πονηροί ἐστε, ὅτι ἐγὼ ἀγαθός εἰμι; ἀληθῶς γὰρ ἀγαθὸς ἐξ ἀγαθοῦ· οὐ κατὰ τὸ ἔργον καὶ ὁ μισθός· ὀλίγον γὰρ τὸ ἔργον, πολὺς δὲ ὁ μισθός· ποτήριον ὕδατος ἐπότισας διψῶντα, καὶ ἀπολαμβάνεις ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδεν, οὐδὲ οὖς οὐκ ἤκουσεν· ὁρᾷς ὅτι ἀγαθός ἐστιν· τὸ δὲ ἀρξάμενος ἀπὸ τῶν ἐσχάτων ἕως τῶν πρώτων, ὅτι ἔσονται οἱ πρῶτοι ἔσχατοι· καὶ καλέσω τὸν λαόν μου, λαόν μου· * καὶ πάλιν, ὅταν τὸ πλήρωμα τῶν ἐθνῶν εἰσέλθῃ, τότε καὶ πᾶς Ἰσραὴλ σωθήσεται *, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων· ἀμήν. * Os. II. 23. * Rom. XI. 25.

SANCTI EIUSDEM CYRILLI

ORATIUNCULAE TRES IN TRANSLATIONE RELIQUIARUM

SS. MM. CYRI ET IOHANNIS. (1)

Α'.

ΕΠΙΦΗ Β'. ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΚΥΡΙΛΛΟΥ ΠΡΟΣΦΩΝΗΣΙΣ ΤΟΙΣ ΤΑΒΕΝΝΗΣΙΩΤΑΙΣ (2) ΜΟΝΑΧΟΙΣ ΤΟΙΣ ΕΝ ΤΩι ΚΑΝΩΒΩι ΕΝ ΤΗι ΜΕΤΑΝΟΙΑι ΚΑΛΟΥΜΕΝΗι, ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΜΑΡΤΥΡΩΝ ΚΥΡΟΥ ΚΑΙ ΙΩΑΝΝΟΥ.

Ἀνδρεία καὶ ὑπομονὴ, καλὴ καὶ εὐειδεστάτη δυὰς ἀρετῶν, καὶ τοῖς ἁγίοις μάλιστα πρεπωδεστάτη· οἷς ὁ μακάριος προσεφώνει Δαβὶδ, ἀνδρίζου καὶ κραταιούσθω ἡ καρδία
Ps. XXX. 25. σου, καὶ ὑπόμεινον τὸν κύριον· * ὁ δὲ τοῦ σωτῆρος μαθητής· ὑπομονῆς ἔχετε χρείαν, ἵνα τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ ποιήσαντες, κομιεῖσθε
Hebr. X. 3 τὴν ἐπαγγελίαν· * χρὴ γὰρ ἡμᾶς ὡς ἐν ἀρχῇ γενέσθαι τῶν ἀγαθῶν, καὶ τὸ τέλος ἐπιζητεῖν, ἵνα καὶ βασιλείαν οὐρανῶν κληρονομήσωμεν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν.

I.

BEATI CYRILLI ACCLAMATIO AD TABENNISIOTAS MONACHOS, QUI SUNT IN CANOPO, QUAE DICITUR PAENITENTIA, DE SANCTIS MARTYRIBUS CYRO ET IOHANNE. EPIPHI II, QUOD EST OCTAVO KALENDAS AUGUSTAS.

Fortitudo et patientia, bona atque visionabilis (3) dualitas virtutum, sanctos condecet maxime; quibus beatus quidem David acclamat: viriliter age, et confortetur cor tuum, et sustine Dominum. Salvatoris autem discipulus: patientia vobis est necessaria, ut voluntatem Dei facientes, percipiatis promissum. Oportet quippe nos in exordio bonorum fieri, sed finem exquirere; ut regnum caelorum hereditemus, in Christo Iesu domino nostro, cui gloria et potestas. Amen.

Β'.

ΕΠΙΦΗ Ζ'. ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΕΞΗΓΗΣΙΣ ΠΡΩΤΗ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΑΓΙΟΥΣ ΜΑΡΤΥΡΑΣ ΚΥΡΟΝ ΚΑΙ ΙΩΑΝΝΗΝ ΤΟΥΣ ΚΕΙΜΕΝΟΥΣ ΕΝΤΑΥΘΑ; ΔΙ' ΩΝ ΣΗΜΑΙΝΕΙ Ο ΠΑΤΗΡ ΚΑΙ ΤΟ ΤΙΜΙΟΝ ΑΥΤΩΝ ΠΑΘΟΣ, ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΝΤΑΥΘΑ ΚΑΤΑΘΕΣΙΝ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΑΥΤΩΝ ΛΕΙΨΑΝΩΝ· ΕΡΡΗΘΗ ΔΕ Η ΠΑΡΟΥΣΑ ΕΞΗΓΗΣΙΣ ΠΡΩΤΗ ΕΝ ΤΗι ΜΕΤΑΝΟΙΑι ΗΤΟΙ ΕΝ ΤΗι ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ.

Οὐκ ὀκνηροὶ γεγόναμεν περὶ τὸν συνήθη
Matth. XXVI. 41. λόγον, ἀλλ' ὡς εἴρηκεν ὁ σωτὴρ *, τὸ μὲν

II.

EIUSDEM. EPIPHI VII. ID EST PRIDIE KALENDARUM AUGUSTARUM RELATIONES DUAE IN SANCTOS MARTYRES ABBA CYRUM ET IOHANNEM, QUI HIC REQUIESCUNT; PER QUAS HIC PATER INSINUAT ET HONORABILEM EORUM PASSIONEM, ET DEPOSITIONEM SANCTARUM RELIQUIARUM. DICTA EST AUTEM PRAESENS PRIMA NARRATIO IN METANOEA, QUOD INTERPRETATUR PAENITENTIA, SIVE IN ECCLESIA SANCTORUM APOSTOLORUM.

Pigri non fuimus circa consuetum sermonem, sed ut dixit Salvator, spiritus qui-

1) Has Cyrilli oratiunculas conservavit nobis S. Sophronius in historia sanctorum martyrum Cyri et Iohannis, quam graece nos edidimus in Spicil. rom. T. IV. p. 248-252; itemque latine, interprete vetere Anastasio bibliothecario, tom. cit. p. 263-266. Gratulemur itaque nobis haec quoque nova Cyrilli scripta. Porro mirum est, quod aeque breves S. Augustini tres sermones legimus de miraculis S. Stephani protomartyris in editione maurina T. V. serm. 320. 321. 322.

2) De Tabenna, et de tabennensibus monachis, legesis Palladium hist. lausiac. cap. XXXIX, cum Meursii adnot. In eo asceterio S. Pachomius regulam ab angelo traditam accepit.

3) Ita Anastasius, in cuius quamquam parum elegante dictione nihil mihi immutare licuit.

dem promptus est, caro autem infirma. Credimus enim per sanctas orationes vestras miserante Deo minuetur afflictio. Quod autem et cogitavimus, et egimus propter utilitatem, iterum vobis necessarium dicere prospeximus. Etenim regiones istae medicis indigebant ex Deo curantibus. Ut ergo omnia loca adiuvaremus, et maxime quae adiacent ecclesiae sanctorum evangelistarum; ibant enim non habentes oraculum ad altera quaedam loca, et dum christiani essent, errabant; necessario inquisivimus sanctorum martyrum reliquias. Comperimus ergo et accurate didicimus, quod tempore quo martyrium pertulerant sanctae virgines, quarum et fontem habemus apud sanctum evangelistam Marcum, duo quidam, quorum unus monachus abstinens, et alter miles, aderant excitantes easdem virgines, et ad certamen aptantes, quatenus cum virili sensu pro Salvatore nostro sustinuissent periculum. Requiescunt autem etiam ipsi cum eis in oratorio (3). Ingressi sunt fortiter, et Christi martyrium pertulerunt, posueruntque pro eo animas suas. Fuerunt autem simul corpora sanctorum martyrum in uno loco iacentia: et quia indiscretae erant eorum reliquiae; nec enim manifeste dinoscebatur, quis hic, quisve ille; necessario utrosque assumentes, transtulimus et reposuimus in ecclesia evangelistarum, facientes ut martyribus solet memoriam. Conveniamus igitur, Deo volente, crastino pariter, tam sanctos evangelistas honorantes, quam beatos martyres, qui vocantur Cyrus et Iohannes.

πνεῦμα πρόθυμον, ἡ δὲ σὰρξ ἀσθενής· πιστεύομεν δὲ, ὅτι διὰ τὰς ὑμῶν εὐχὰς ἐλέῳ θεοῦ ῥαΐσει τὸ πάθος. ὃ δὲ καὶ ἐβουλευσάμεθα καὶ πεπράχαμεν ὑπὲρ τοῦ χρησίμου, πάλιν εἰπεῖν ὑμῖν ἀναγκαῖον συνείδομεν· ὅτι τὰ μέρη ταῦτα ἔχρηζεν ἰατρῶν θεραπευόντων διὰ θεοῦ· ἵνα τοίνυν πάντας ὀφλήσωμεν τοὺς τόπους, καὶ μάλιστα τοὺς παρακειμένους τῇ τῶν ἁγίων εὐαγγελιστῶν ἐκκλησίᾳ, ἀπίησαν γὰρ οὐκ ἔχοντες μαρτύριον εἰς ἑτέρους τινὰς τόπους, καὶ χριστιανοὶ ὄντες ἐσφάλλοντο, διὰ τοῦτο ἀναγκαίως ἐζητήσαμεν ἁγίων μαρτύρων λείψανα· εὕρομεν τοίνυν, καὶ μεμαθήκαμεν ἀκριβῶς, ὅτι κατὰ τὸν καιρὸν καθ' ὃν μεμαρτυρήκασιν αἱ ἅγιαι παρθένοι (1), ὧν τὴν θείαν πηγὴν (2) ἔχομεν ἐν τοῖς τοῦ ἁγίου εὐαγγελιστοῦ Μάρκου, δύο τινές, ὧν ὁ μὲν εἷς μονάζων ἦν ἀσκητής, καὶ ἕτερος στρατιώτης, πάρεισαν αὐτὰς παροξύνοντες καὶ ἐπαλείφοντες αὐτὰς πρὸς τὸν ἀγῶνα τῆς ἀθλήσεως· ὥστε μετὰ γενναίου φρονήματος ὑπὲρ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ὑποστῆναι κίνδυνον· κέκλωται δὲ καὶ αὐτοὶ σὺν ἐκείναις εἰς τὸ μαρτύριον· καὶ εἰσῆλθον γενναίως καὶ μεμαρτυρήκασιν ὑπὲρ Χριστοῦ, καὶ τεθήκασιν δι' αὐτὸν τὰς ἰδίας ψυχάς· ἦν οὖν ὁμοῦ τὰ λείψανα τῶν ἁγίων μαρτύρων ἐν ἑνὶ τόπῳ κείμενα· ἐπεὶ δὲ ἀδιάκριτα ἦν τὰ λείψανα, οὐ γὰρ ἦν διεγνωσμένα σαφῶς, τίς μὲν οὗτος, τίς δὲ ἐκεῖνος, ἀναγκαίως ἀμφότερα συλλαβόντες μετηγάγομεν καὶ τεθήκαμεν ἐν τῇ τῶν εὐαγγελιστῶν ἐκκλησίᾳ, ποιήσαντες τὸ σύνηθες, ὡς μαρτυροῦσιν, μνημεῖον· συναγώμεθα τοίνυν, ἐθέλοντος τοῦ Χριστοῦ αὔριον ὁμοῦ, καὶ τοὺς ἁγίους τιμῶντες εὐαγγελιστὰς καὶ τοὺς μακαρίους μάρτυρας· καλοῦνται δὲ Κῦρος καὶ Ἰωάννης.

(1) Intellige canopenses tres sorores virgines, Theoctisten, Theodoten, et Eudoxiam, cum matre Athanasia, quae sub Diocletiano imp. et Syriano praeside, hortantibus Cyro et Iohanne, martyrium inclytum fecerunt, ut narrat apud nos sanctus Sophronius tom. cit. p. gr. 237, lat. p. 259.

(2) Animadverte hoc dictum de fonte ss. virginum martyrum in basilica S. Marci alexandrina; namque huiusmodi fontes, seu potius cisternae ac putei martyrum, sive ubi sanguis illorum defluxerit, sive potius ubi corpora proiecta fuerint, in aliquot etiam romanis ecclesiis visuntur.

(3) In his, ut quisque videt, declinat a graeco Anastasius interpres, quem nos, ut diximus, propter antiquitatem reformare noluimus. Alioqui dicendum fuerat: *vocati sunt autem ipsi quoque ad idem martyrii stadium; quod fortiter ingressi, Christo testimonium dederunt* etc. Sed Anastasius quidem videtur legisse κεῖνται pro κέκληνται. Martyrium autem non male intellexit oratorium, sive locum reliquiarum.

Γ'.

ΕΠΙΦΗ Η'. ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΕΞΗΓΗΣΙΣ ΕΤΕΡΑ ΕΝ ΤΗι ΕΚΚΛΗΣΙΑι ΤΩΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΩΝ, ΕΝΘΑ ΚΑΙ ΚΑΤΕΘΗΚΕΝ ΕΝ ΜΝΗΜΕΙΩι ΤΑ ΛΕΙΨΑΝΑ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΜΑΡΤΥΡΩΝ ΚΥΡΟΥ ΚΑΙ ΙΩΑΝΝΟΥ, ΠΡΟ ΔΥΟ ΣΗΜΕΙΩΝ ΚΑΤΑ ΑΝΑΤΟΛΑΣ ΤΟΥ ΚΑΝΩΒΟΥ, ΠΛΗΣΙΟΝ ΤΗΣ ΜΕΝΟΥΘΕΟΣ (1).

* Luc. XIV. 25-27. Συνεπορεύοντο * δὲ αὐτῷ ὄχλοι πολλοὶ, καὶ στραφεὶς εἶπεν αὐτοῖς· εἴ τις ἔρχεται πρός με καὶ οὐ μισεῖ τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ καὶ τὰ τέκνα καὶ τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ, ἔτι δὲ καὶ τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν, οὐ δύναταί μου εἶναι μαθητής· ὅστις οὐ βαστάζει τὸν σταυρὸν αὐτοῦ καὶ ἔρχεται ὀπίσω μου, οὐ δύναταί μου εἶναι μαθητής· θερμοὺς ἡμᾶς εἰς εὐλάβειαν οἱ τοῦ σωτῆρος ἀπαιτοῦσιν λόγοι· καὶ τοὺς ἀγαπᾷν θέλοντας αὐτὸν, οὐδὲν ἡγεῖσθαι ἄμεινον αὐτοῦ ἀναπείθουσιν, οὐ φιλοστοργίαν σωμάτων, οὐκ ἀγάπησιν εἰς πατέρας, οὐκ αἰδῶ τὴν εἰς μητέρας καὶ ἀδελφούς· οἶδεν γὰρ ὅτι ταῦτα καταπεφρονηκότες μεγάλην εὑρίσκουσιν καὶ λαμπρὰν τὴν ἀντιμισθίαν· ἵνα δὲ καὶ τί πρὸς τούτοις ἕτερον εἴπω, γνωρίζων ὅσην ἔσχεν εἰς ἡμᾶς ἀγάπησιν, οὐδὲ αὐτὸς τὰ καθ' ἑαυτὸν κρείττονα τῶν ἡμετέρων ἐποιήσατο πραγμάτων· οὐ προτετίμηκεν τὰ καθ' ἑαυτὸν τῆς ἁπάντων σωτηρίας καὶ ζωῆς· θεὸς ὢν, δι' ἡμᾶς γέγονεν ἄνθρωπος, καὶ ὑπέμεινεν σταυρὸν, αἰσχύνης καταφρονήσας· ἀλλ' οἱ συμπάσχοντες καὶ συμβασιλεύσουσιν· * οἱ συνατιμασθέντες, πάντως καὶ συνδοξασθήσονται. * II. Tim. II. 12.

III.

EIUSDEM. EPIPHI VIII. ID EST KALENDAS AUGUSTAS APUD ECCLESIAM EVANGELISTARUM, UBI IN MONUMENTO RECONDIDIT RELIQUIAS SANCTORUM CYRI ET IOHANNIS, A DUOBUS MILIBUS DE PARTE ORIENTIS CANOPI IUXTA MENUTHEOS.

Proficiscebantur autem cum eo turbae multae; et conversus dixit ad eos, quicumque venit ad me, et non odit patrem suum, et matrem, et filios, et uxorem, et fratres, et sorores, insuper et animam suam, non potest meus esse discipulus; quicumque non portaverit crucem suam et venerit post me, non potest meus esse discipulus. Ferventes nos esse ad reverentiam, Salvatoris expetunt verba; et qui diligere eum voluerint, nihil pretiosius aestimare persuadent, non affectum corporis, non amorem patrum, non reverentiam matrum, et sororum; scit enim quia haec contempnentes, magnam et praeclaram mercedem invenient. Et ut quid aliud ad haec dicam, innotescens quantam in nos dilectionem habeat; dum nec ipse quae circa se sunt, meliora nostris rebus efficit (2), non praeposuit quae circa se sunt vitae omnium et saluti. Cum sit Deus, pro nobis factus est homo, et pertulit crucem confusione contempta. Sed qui compatiuntur, et conregnabunt; qui simul dehonorati sunt, per omnia et congloriabuntur.

(1) Anastasius bibliothecarius S. Sophronii interpres apud nos Spicil. rom. T. IV. p. 262. *Canopo duobus signis distans castellum idolum habebat Menuthin vocitatum, in quo manifeste cooperabantur nequissimi spiritus: in quo videlicet castello templum aedificavit evangelistis sacer Theophilus. Post dormitionem vero Theophili, cum Cyrillus suscepisset ecclesiae gubernacula, Cyrillus inquam ille magnus pietatis amator, et fidei violatorum depositor, cura erat ei non qualiscumque, destruendi phantasmata Menutheos, christianosque quosdam ex simplicioribus, illuc causa recipiendae sanitatis suapte concurrentes, removit. Super quo multum Deo misericordissimo postulato, angelum videt a Deo cunctorum, susceptam eius deprecationem evangelizantem, et praecipientem sibi ut Cyri corpus in martyribus magni, de templo sancti Marci sumeret, et in ecclesia evangelistarum, quae est in Menuthin collocaret. Sic enim et castellum nominabant reverentia et amore daemonis.* Confer eundem Sophronium cum Anastasio interprete etiam tomo tertio Spicil. rom. p. 10. 37. 66. et seq. SS. Martyrum horum templum eximium menutheum describit Sophronius Spicil. rom. T. III. p. 82. seq. Neque inutile est adnotare superesse adhuc eius loci appellationem. Etenim quia olim dicebant id templum ἀββᾶ Κύρου *Abba Cyri*, ut passim is martyr in scriptis dicitur; quumque, ut fit, circa id templum piorum multitudine frequentatum, oppidum paulatim increvisset, dictum est *Abuchir*, prope quem locum nobilissima bellata fuit pugna navalis aetate nostra inter Anglos et Gallos, cum gallicanae classis exitio.

(2) Immo dicendum ab interprete Anastasio fuerat: *haud sua pluris quam nostra aestimavit.*

Sic profecisse credimus etiam sanctos martyres Cyrum et Iohannem: devoti quippe subierunt pro pietate certamen. Et pessima bestia in eos insiluit, hoc est mors; sed memores fuerunt Domini sui dicentis: qui non tulerit crucem suam, et sequitur me, non potest meus esse discipulus. Expleverunt mandatum, tulerunt etiam ipsi crucem, secuti Dominum suum. Ducebantur autem tunc non soli ad certamina, sed et chorus sanctarum virginum, quae mulieres quidem erant, sed mentis fuerant incorruptae. Consummata est igitur cum eis et haec optima duorum athletarum parilitas, et mercedem charitatis quae in Christo est obtinent, conculcandi satanam, et expellendi maligna daemonia. Adsint igitur qui olim errabant, veniant ad veram et incauponabilem medicinam. Nullus apud nos fingit insompnia; nec advenientibus dicit: dixit Domina, fac hoc aut illud; omnino Domina, et Deus esse potest, et adorari vult? Apud daemones non est masculus neque femina. Et vide quale habent propositum, ut et mulierum nominibus vocari velint. Proculcantes igitur has aniles fabulas, et divinantium effoetata colludia, veniant ad veros desuper medicos, quibus omnipotens Deus ut curare possint tribuit potestatem dicens: infirmos curate; gratis accepistis, gratis date. Omni itaque medela, quae a Salvatore condonata est perpotiti, conlaudemus Dominum nostrum, ut et regnum caeleste mereamur in Christo Iesu domino nostro, per quem et cum quo Deo patri cum sancto Spiritu gloria, honor, et potestas, nunc et semper in saecula saeculorum. Amen.

Οὕτως εὐδοκιμῆσαι πιστευόμεν καὶ τοὺς ἁγίους μάρτυρας Κῦρον καὶ Ἰωάννην· πρόθυμοι γὰρ εἰσῆλθον εἰς τοὺς ὑπὲρ τῆς εἰς Χριστὸν εὐσεβείας ἀγῶνας· καὶ τὸ πάντων αὐτοῖς δυνώτατον ἐπιπηδᾷ θηρίον, φημὶ δὲ ὁ θάνατος· ἀλλ' ἐμέμνηντο τοῦ ἰδίου δεσπότου λέγοντος· ὃς οὐ λαμβάνει τὸν σταυρὸν αὐτοῦ καὶ ἀκολουθεῖ ὀπίσω μου, οὐ δύναταί μου εἶναι μαθητής· πεπληρώκασιν τὴν ἐντολὴν, ἔλαβον καὶ αὐτοὶ τὸν σταυρὸν, ἠκολούθησαν τῷ ἰδίῳ δεσπότῃ· ἤγοντο δὲ οὐ μόνοι πρὸς τοὺς ἀγῶνας, ἀλλ' ἦν καὶ χορὸς ἁγίων παρθένων· καὶ γυναῖκες μὲν ἦσαν, ἄθραυστοι δὲ τὴν διάνοιαν· τετελείωται τοίνυν σὺν αὐταῖς καὶ ἡ καλὴ τούτων τῶν ἀθλητῶν δυάς· καὶ μισθὸν ἔχουσι τῆς εἰς Χριστὸν ἀγάπης, τὸ πατῆσαι τὸν σατανᾶν καὶ ἐλαύνειν τὰ πονηρὰ δαιμόνια· ἡκέτωσαν τοίνυν οἱ πάλαι πλανώμενοι· ἐρχέσθωσαν εἰς ἀληθινὸν καὶ ἀκαπήλευτον ἰατρεῖον· οὐδεὶς γὰρ ἡμῖν ὀνείρατα (1) πλάττεται· οὐδεὶς λέγει τοῖς ἐρχομένοις, εἴρηκεν ἡ κυρὰ (2), ποίησον τὸ καὶ τό (3)· ὅλως κυρὰ καὶ θεὸς εἶναι δυνατὸς, καὶ προσκυνεῖσθαι θέλει; ἐν τοῖς δαίμοσιν οὐκ ἔστιν οὐδὲ ἄῤῥεν οὐδὲ θῆλυ· καὶ βλέπετε ποίαν ἔχουσιν προαίρεσιν· ὀνόμασιν γυναικῶν καλεῖσθαι βούλονται· πατήσαντες τοίνυν τὰ γραώδη μυθάρια καὶ τὰ πάλαι τῶν γοήτων ἐμπαίγματα. ἐρχέσθωσαν ἐπὶ τοὺς ἀληθινοὺς καὶ ἄνωθεν ἰατρούς· οἷς ὁ πάντα ἰσχύων θεὸς, τοῦ θεραπεύειν δύνασθαι τὴν ἐξουσίαν ἐχαρίσατο λέγων· ἀσθενοῦντας θεραπεύετε· δωρεὰν ἐλάβετε, δωρεὰν δότε·* πάσης τοίνυν θεραπείας τῆς παρὰ τοῦ σωτῆρος ἀπολαύσαντες, ὑμνολογοῦσιν τὸν ἑαυτῶν δεσπότην, ἵνα καὶ βασιλείας οὐρανῶν καταξιωθῶσιν, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν, δι' οὗ τῷ θεῷ καὶ πατρὶ σὺν τῷ παναγίῳ πνεύματι δόξα τιμὴ κράτος νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων· ἀμήν.

* Luc. X. 8.

(1) Superstitiosa ac fallacia somnia intelligit reprehenditque Cyrillus, cuiusmodi non in Menutheos tantum cultu, verum etiam in Aesculapii alexandrino fano nosocomioque saepe dictitabantur. Ceteroqui bona somnia, et a bonis angelis, ut credere pium est, atque a sanctis martyribus Cyro et Iohanne immissa, in volumine suo de praedictorum martyrum miraculis Sophronius permulta narravit.

(2) Quippe dea femina erat Menuthis, teste Sophronio tom. cit. p. 240, ubi τῆς Μενουθέως, nec non T. III. p. 66.

(3) Erant haec oracula seu responsa Cassiani Menutheos sacerdotis ad eos qui fanum remediorum causa adibant.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΚΥΡΙΛΛΟΥ

ΕΚΛΟΓΑΙ (1).

Cod. f. 315. b. α'. Κυρίλλου ἐκ τοῦ πέμπτου βιβλίου τῶν ὑπομνημάτων τῶν εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον εὐαγγέλιον.

Matth. VIII. 15. Μετὰ δὲ τὸ χαρίσασθαι τὴν ἐκ φιλαγάθου θελήματος ῥοπὴν, καὶ τὴν διὰ χειρὸς ἀφὴν προσεπιδίδωσιν (2), ἵνα μάθωμεν ἡμεῖς ὡς ἐνεργὸν εἰς κάθαρσιν ἐστὶ τὸ ἅγιον αὐτοῦ σῶμα, καὶ τῇ θείᾳ βουλήσει συμπαραλαμβάνεται χρειωδέστατα πρὸς τὸν εἰς ἡμᾶς ἁγιασμόν· κάθαρσις γὰρ ἡ ἐν πνεύματι τηρεῖται δι' ἁγιασμοῦ, ὃν τὸ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ἐντίθησι σῶμα, τοῦ ἐνοικοῦντος αὐτῷ λόγου φοροῦν τὴν ἐνέργειαν (3).

Cod. f. 316. β'. Κυρίλλου ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

Τεθεράπευκεν γὰρ ὡς Θεὸς, τῆς ἰδίας χειρὸς τὴν ἀφὴν τῇ κειμένῃ δωρούμενος· καὶ διὰ ποίαν αἰτίαν; " ἵνα τῇ ἰδίᾳ φύσει, τῇ τῆς θεότητος λέγω, ἰσοσθενοῦν ἀποδείξῃ τὸ ἴδιον σῶμα (4) ", κατά γε τὴν ἐν τοῖς νοσοῦσιν ἐνέργειαν· σῶμα γὰρ ἐστὶν οὐκ ἀνθρώπου τινὸς, ἀλλ' αὐτοῦ τὰ πάντα κατορθοῦντος καὶ ἰσχύοντος λόγου.

Cod. f. 316. γ'. Κυρίλλου ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

Λόγῳ τοιγαροῦν ἐνεργὴς ὁρᾶται πάλιν· καὶ ποτὲ μὲν οὗτος, ποτὲ δὲ ἐκεῖνος θαυματουργεῖ· δεικνὺς ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ σῶμα τὸ ληφθὲν παρ' αὐτοῦ δι' ἡμᾶς, ἐνεργόν ἐστι καθ' ἑαυτὸ, διὰ τὸν ἐνοικοῦντα λόγον· καὶ ὁ λόγος δὲ οὐδὲν ἧττον, καὶ εἰ μὴ σωματικῶς ἐπάφωτο τινῶν.

δ'. Κυρίλλου ἐκ τοῦ δευτέρου τοῦ εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον ὑπομνήματος.

Matth. VIII. 23. *Ex Anastasio vat., p. 24.* Συνεισβαίνουσι τοίνυν οἱ μαθηταί· καὶ προσδέχεται μὲν τὸν ὕπνον αὐτὸς, οἰκονο-

EIUSDEM SANCTI CYRILLI

EXCERPTA.

1. Cyrilli ex libro quinto commentariorum in Matthaei evangelium.

Postquam benivola sua voluntate beneficium contulerat, manu quoque tetigit, ut nos discamus sanctum illius corpus vim purgandi habere: idque utilissime cum divina voluntate sanctificationi nostrae conducere. Etenim a Spiritu purgatio nostra fit, quam Servatoris nostri corpus confert, inhabitantis in ipso Spiritus efficaciam gerens.

2. Cyrilli ex eodem libro.

Sanitatem utpote Deus contulit, propriae manus contractum iacenti gratificans. Quamobrem? Ut propriae naturae, divinae inquam, pares habere vires corpus suum ostenderet, quantum adtinet ad sanandorum aegrorum efficaciam. Non est enim hoc corpus cuiuslibet vulgaris hominis, sed Verbi cuncta potentis prospere efficere.

3. Cyrilli ex eodem libro.

Vicissim itaque voce eum videmus operari. Et modo quidem voce, modo etiam tactu miracula edit: nempe ut demonstret, corpus etiam quod pro nobis adsumpsit, per se esse efficax propter inhabitans Verbum haud secius pollere, etiamsi nullus fieret corporalis contactus.

4. Cyrilli ex secundo libro commentarii in Matthaeum.

Navim ergo cum eo conscendunt discipuli; is autem somnum sibi obrepentem

(1) Has ego eclogas sumpsi ex praestante codice vaticano 1431, in quo extant χρήσεις Monophysitarum, qui sibi patrum quoque orthodoxorum suffragia vi vindicabant. (Confer Script. vet. T. VIII.) Alia adhuc Cyrilli ex commentariis in Matthaeum fragmenta suppeditavit mihi Anastasius presbyter quem edidi in Script. vet. T. VII. Et haec quidem singulis locis, citato Anastasio, distinguo; illa vero sine alio indicio scribo. Seriem librorum Cyrilli non servo, quia pars fragmentorum numerali libri nota caret. Itaque evangelistae potius ordinem sequi oportuit. Accedant igitur hae Cyrilli commentariorum in Matthaeum eclogae ceteris illis quas iam edidimus ex codicibus item vatt. post explanationem epistolarum Pauli.

(2) Agitur in hoc et 2. ac 3. fragmentis, de Petri apostoli socru, quam manus contactu febri expedivit Servator.

(3) Confer heic Nicetae catenam in Matth. ed. Corder. T. II. p. 295.

(4) Verba, quae uncis clausimus, extant etiam apud Anastasium vaticanum p. 9.

admittit, et dispensativa ratione per id tempus carnem suam perpeti quae huic sunt propria sinit; quamquam divinitatis efficaci vi ac natura caelum terramque, et quaecumque ultra haec sunt pervaderet.

5. Cyrilli ex eodem libro, ubi de filia sacerdotis.

Quis non stupeat mortem quidem devictam videns, neque tamen divinam simul arcanam maiestatem, quae victoriam retulit, oculorum sensu percipiens? immo vero unum quemlibet aeque ac nos hominem, nihil omnino nobis dissimilem, quantum cernitur, carnis suae humilitate ac natura.

6. Cyrilli ex eodem libro.

Venit enim Iohannes neque manducans, neque bibens, sicuti scriptum est: mox venit filius hominis manducans et bibens. Iamvero huius rei, prout fieri poterit, causam heic conabor exponere. Factum est homo Dei Verbum, nostraque omnia gestavit, uno excepto peccato. Sed quod attinet ad physicas corporis commotiones, quomodo eguisset consueto nobis freno, labore nimirum ac ieiunio, quandoquidem Deus suapte natura est, et peccato superior, suâque gratiâ in nobis quoque sedat passiones, nostri corporis impetus inhibens, siquando ad absurdas voluptates rapiatur? Videlicet inter nos habitavit Dei Verbum, suamque fecit carnem humanam, ut quia hanc aspera peccati lex vexabat (etenim tyranni instar peccatum in carnis membris repugnat mentis legi, in suam nos potestatem redigens) per se ipsum vim illam retunderet; atque in sua apprime carne eam legem perimens, gratiae huius participationem ad nos transmitteret, qui eiusdem cum eo generis sumus, quod adtinet ad carnis naturam. Nam primitiae nostrae Christus est, novusque Adamus est post illum qui fuit initio: et princeps homo in terra apparuit, iam non terrenus, sed divinus potius atque caelestis, peccati nescius; propterea solus etiam inter mortuos

μικῶς δὲ μάλιστα κατ᾽ ἐκεῖνο καιροῦ τὸ παθεῖν ἐφιεὶς τὰ ἴδια τῇ σαρκί· καί τοι διέπων αὐτὸς κατά γε τὴν τῆς θεότητος ἐνέργειάν τε καὶ φύσιν οὐρανοὺς καὶ γῆν καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις ἐπέκεινα.

έ. Κυρίλλου ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἐν τῷ περὶ τῆς θυγατρὸς τοῦ ἱερέως. Cod. f. 318

Τίς γὰρ ἂν οὐκ ἐξέστη θάνατον βλέπων πλεονεκτούμενον, καὶ οὐχὶ θεῖάν τινα καὶ ἄῤῥητον δόξαν τὴν πλεονεκτοῦσαν ὁρῶν, ὅσον ἧκεν εἰπεῖν εἰς αἴσθησιν τῶν ὀμμάτων; ἀλλ᾽ ἕνα τῶν καθ᾽ ἡμᾶς ἄνθρωπον δηλαδὴ κατ᾽ οὐδὲν τὸ παράπαν ἡμῶν διαφέροντα, κατά γε τὸ ὁρώμενον, εἰς τὴν τῆς σαρκὸς ἀδοξίαν τὲ καὶ φύσιν. Matth. IX. 18.

ς΄. Κυρίλλου ἐκ τοῦ αὐτοῦ. Cod. f. 316.

Ἦλθεν μὲν γὰρ Ἰωάννης μήτε ἐσθίων μήτε πίνων, καθ᾽ ἃ γέγραπται· ἦλθεν δὲ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐσθίων καὶ πίνων· καὶ τὴν τούτου αἰτίαν, ὡς ἂν οἷόν τε, ὡδὶ εἰπεῖν πειράσομαι· γέγονε μὲν γὰρ ἄνθρωπος ὁ τοῦ θεοῦ λόγος, καὶ πάντα πεφόρηκε τὰ ἡμέτερα, δίχα μόνης ἁμαρτίας· ἀλλ᾽ ἔν γε τοῖς κατὰ σῶμα κινήσεσι φυσικαῖς, τῆς ἐξ ἔθους ἡμῖν χαλιναγωγίας, πόνου τε φημὶ καὶ νηστείας, πῶς ἂν ἐδεήθη, καίτοι κατὰ φύσιν ὑπάρχων θεὸς, ὁ καὶ κρείττων ἁμαρτίας, καὶ τῇ παρ᾽ ἑαυτοῦ χάριτι καὶ τὰ ἐν ἡμῖν καταραΐζων πάθη, νεκρὰν δὲ καὶ ἄπρακτον ἀποφαίνων καὶ τὴν ἐν ἡμῖν τοῦ σώματος ὄρεξιν, εἰ καὶ διακέοιτό πως εἰς ἐκτόπους ἡδονάς; κατεσκήνωσεν γὰρ ἐν ἡμῖν ὁ τοῦ θεοῦ λόγος, καὶ ἰδίαν ἐποιήσατο σάρκα τὴν ἀνθρωπίνην, ἵν᾽ ἐπειδήπερ ἀτίθασός τις αὐτὴν ὁ τῆς ἁμαρτίας κατεληΐζετο νόμος (τετυράννηκε γὰρ ἐν τοῖς μέλεσι τῆς σαρκὸς ἀντιστρατευόμενος τῷ νόμῳ τοῦ νοὸς, καὶ αἰχμαλωτίζων εἰς τὰ οἰκεῖα) καταργήσει τοῦτον δι᾽ ἑαυτοῦ· καὶ ἐν πρώτῃ νεκρώσας τῇ ἰδίᾳ σαρκὶ, παραπέμψῃ λοιπὸν τῆς ἐπὶ τούτῳ χάριτος τὴν μετάδοσιν εἰς ἡμᾶς, ἅτε δὴ τοὺς ὄντας ὁμογενεῖς κατά γε τὴν τῆς σαρκὸς φύσιν· ἀπαρχὴ γὰρ ἡμῶν Χριστὸς, δεύτερος Ἀδὰμ χρηματίσας μετ᾽ ἐκεῖνον τὸν ἐν ἀρχαῖς· καὶ πρῶτος ἄνθρωπος πέφηνεν ἐπὶ γῆς, χοϊκὸς μὲν οὐκέτι, θεῖος δὲ μᾶλλον καὶ ἐπουράνιος, ἁμαρτίαν οὐκ εἰδώς· δι᾽ ὃ καὶ μόνος ἐν νεκροῖς Matth. XI. 18.

ἐλεύθερος. Ἀναμορφουμένης τοιγαροῦν ἐν πρώτῳ Χριστῷ πρὸς τὸν ἐν ἀρχαῖς ἁγιασμὸν τῆς ἡμετέρας φύσεως, ἐνδοιαζέτω μηδεὶς ὡς εἰς ἅπαν ἤδη τὸ ἀνθρώπινον ἐξετείνετο γένος ἡ τῆς ἀναμορφώσεως χάρις· οὐ γὰρ ἑαυτὸν ἀνεμόρφου θεὸς ὢν ὁ λόγος, καὶ τῆς τοῦ πατρὸς ἰδιότητος ἀπαραποίητος χαρακτὴρ, ἀλλ' ἡμεῖς ἦμεν σὺν αὐτῷ πρὸς θεὸν ἀναμορφούμενοι διὰ τοῦ καὶ ὑπὲρ φύσιν ἁγιασμοῦ, νεκρουμένου λοιπὸν ἐν τοῖς μέλεσιν ἡμῶν τοῦ νόμου τῆς ἁμαρτίας. Ἦν οὖν σφόδρα τῶν ἀτόπων μὴ οὐχὶ μᾶλλον τῇ τῆς θεότητος ἐνεργείᾳ τὰ ἐν τῷ σώματι τοῦ Χριστοῦ κατανεκροῦσθαι πάθη, συναθλεῖν δὲ ὥσπερ αὐτῷ τὴν νηστείαν, εἰς τὸ καθάπερ ἐκ βίας καὶ ἀνάγκης τὴν σάρκα καταξηραίνειν· ποῦ γὰρ ἡ τοῦ ἐνοικοῦντος θεοῦ λόγου δύναμις, εἰ καθάπερ ἐφ' ἡμῶν πόνοις καὶ νηστείᾳ τὰ πάθη κατηυνάζετο;

liber. Reformata ergo in Christo primo ad primigeniam sanctitatem natura nostra, nemo dubitet quin ad universum hominum genus reformationis gratia fuerit extensa. Non enim se ipsum reformavit Verbum quum Deus sit, et proprietatis paternae germana figura; sed nos cum illo ad Deum reformati fuimus, propter supernaturalem sanctificationem, extincta deinceps in membris nostris lege peccati. Valde igitur absurdum fuisset, si non potius divinitatis virtute in Christi corpore mortificatae fuissent passiones, sed ieiunii opem implorasset, ut tanquam vi ac necessitate carnem debilitaret. Ubinam enim inhabitantis Verbi passiones, si prout nobis usuvenit, laboribus ac ieiunio passiones sedasset?

Cod. f. 317. ζ'. Κυρίλλου ἐκ τοῦ ζ' βιβλίου τῶν ὑπομνημάτων τῶν εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον εὐαγγέλιον, εἰς τὸ ἐξομολογοῦμαι σοι πάτερ.

7. Cyrilli ex septimo libro commentariorum in Matthaei evangelium, super illud: confiteor tibi, pater.

Matth. XI. 25. Οὐκοῦν ᾗ μὲν ἐστὶ θεὸς, τὸ ἐπὶ τοῖς ἔθνεσιν εἰργάζετο κρίμα, συγκατανεύοντος τε καὶ ἐνεργοῦντος δι' αὐτοῦ τὰ πάντα τοῦ πατρός· ᾗ δὲ νοεῖται καθ' ἡμᾶς διὰ τὴν τῆς σαρκὸς φύσιν, ἤτοι τελείως τὸ τῆς ἀνθρωπότητος σχῆμα, τὰς ὑπερικετείας (1) ἀνατίθησι τῷ πατρί.

Igitur quatenus Deus est, iudicium de gentibus exercebat; volente simul et per ipsum operante omnia patre. Quatenus autem de nostro numero est, propter carnis naturam, perfectum gerens humanitatis habitum, eximias preces patri offerebat.

Cod. f. 317. η'. Κυρίλλου ἐκ τοῦ αὐτοῦ εἰς τὸ ῥητόν. εἰ δὲ ἐν πνεύματι θεοῦ ἐγὼ ἐκβαλλω τὰ δαιμόνια.

8. Cyrilli ex eodem libro super illud: si ego in Spiritu Dei daemonia eiicio.

Matth. XII. 28. Σκανδαλιστέον οὐδαμῶς εἰ καὶ διαπύθοιτό τις τοῦ πάντων ἡμῶν σωτῆρος Χριστοῦ διαβεβαιουμένου καὶ φάσκοντος πνεύματι θεοῦ ἐκβάλλειν τὰ δαιμόνια· μὴ γὰρ δέ σε θορυβείτω λέγων ὁ υἱὸς ἐνεργεῖν ἐν πνεύματι· καταλογίζου δὲ μᾶλλον τίς ὢν ἄρα καὶ ἐν τίσιν τὸ τηνικάδε τὰ τοιαῦτα φησίν· ἦν μὲν γὰρ ἐν σαρκὶ δι' ἡμᾶς· αὐτὸ δὴ τοῦτο καθ' ἡμᾶς ἄνθρωπος οὐκ ἐν δόξῃ τῇ θεότητι καὶ αὐτῷ πρεπούσῃ φυσικῶς, ἀλλὰ τῆς ἡμετέρας φύσεως τὸ σμικροπρεπὲς καὶ τὸ ταπει-

Nemo scandalizetur etiamsi audit communem nostrum servatorem Christum adfirmantem atque dicentem se in spiritu Dei daemonia eiicere. Ne te, inquam, perturbet filius dicens se in Spiritu operari: considera potius, quis et qua de re tunc eo modo locutus sit. In carne erat propter nos: et quidem aeque ac nos homo, haud gloria quae deitatem naturaliter decebat, sed naturae nostrae vili et humili figura indutus. Idcirco se in Spiritu Dei operari

(1) Ita codex. Suspicabar tamen scribendum potius ὑπὲρ ἡμῶν ἱκετίας, quam novum vocabulum admittendum. Sed enim ne contraria quidem suspicione carebam, nempe positum esse hoc fortasse vocabulum ob denotandam excellentiam orationis Christi. Paribus enim compositionibus abundat theologia Graecorum, v. gr. ὑπερδουλεία, ὑπερύπαρξις, ὑπερούσιος, ὑπεράρχιος, ὑπερουράνιος, ὑπέρθεος, ὑπεράρρητος, ὑπερώνυμος, et alia apud Areopagitam praesertim, editumque a nobis Nicephorum.

ait. Reapse enim nequaquam carnis naturali operatione, neque humanitatis virtute vincit Satanam et adversus Beelzebulum praevalet. Alioqui doceat nos aliquis, si ei libet, cur ii qui vellent potestatem in impuros daemones exercere, impediantur, si id carneae naturae opus est? Cuncti enim in carne sumus, unaque in cunctis est humanitatis ratio. Sed revera neque proprium carnis opus est, neque naturae humanae adversus spiritus praevalere; ideo nec omnes id efficere queunt, sed eam rem operantis potius Spiritus effectum esse conspicimus. Vere itaque Servator dixit, quatenus caro et homo ipse intelligitur, opus huiusmodi a Spiritu fieri, non vero carnem sive humanitatem adversus daemones vi pollere. Sanctum sine dubio Christi corpus est, omnemque habet adversus omnem morbum potestatem: sed erat sanctumque est, non quatenus reputatur simpliciter caro, in sui moduli ratione consistens; sed quatenus templum est inhabitantis in ipsa Verbi, quod propriam carnem sanctificat per sanctum Spiritum. Aiebat ergo ipse in sua ad caelestem patrem pro nobis adlocutione: « ego sanctifico me ipsum, ut sint et ipsi sanctificati simul. »

9. Et post alia.

Quoniam fidem incarnationi praebere non exhorrescitis, quid ni admiramini hominem aeque ac nos factum, ut quod tanquam Deus habebat, nostri causa, quatenus homo erat, acciperet, Spiritum inquam, cuius gratiam ad nos transmitteret? Etenim quum Spiritus gratiam, ob antiquam transgressionem natura amisisset, rursus eam adepta est per primum et in quo primo fuit Christo. Hic enim apparuit caelestis homo, Adamus alter, qui sibi humanam naturam instauravit ad vitae novitatem. Quum ergo semper habeat proprium Spiritum Christus, quatenus intelligitur et est naturaliter Deus, qui etiam illum recipere dicitur quatenus homo est, profecto pervenit in nos regnum Dei. Nam partici-

νὸν τοῦτο περικείμενος σχῆμα· διὰ τοῦτο φησὶν ἐνεργεῖν ἐν πνεύματι θεοῦ· καὶ γάρ τοι κατὰ τὸ ἀληθὲς οὐ σαρκὸς ἐνεργείᾳ φυσικῇ καὶ ἀνθρωπότητος δυνάμει παραλύει τὸν σατανᾶν καὶ κατισχύει τοῦ βεελζεβούλ· ἐπεὶ διδασκέτω τίς, εἰ βούλεται, τί τὸ κωλῦον τοῖς ἐθέλουσι προκεῖσθαι τὴν ἐξουσίαν τὴν κατὰ πνευμάτων, εἰ τοῦτο ἐνεργεῖ σαρκὸς φύσις; πάντες γὰρ ἐσμὲν ἐν σαρκὶ, καὶ εἷς κατὰ πάντων ὁ τῆς ἀνθρωπότητος λόγος· ἀλλ᾽ οὔτε σαρκὸς ἔργον ἰδικῶς, οὔτε μὴν ἀνθρωπότητος τὸ κατισχῦσαι πνευμάτων, ἐπεὶ μὴ πάντες ἰσχύουσιν, ἐνεργείας δὲ μᾶλλον ὁρᾶται κατόρθωμα τοῦ διὰ πνεύματος. Οὐκοῦν ἀληθὲς εἴρηκεν ὁ σωτὴρ καθ᾽ ὃ νοεῖται σὰρξ καὶ ἄνθρωπος, ὅτι πνεύματος ἔργον ἦν, καὶ οὐχὶ διὰ τῆς σαρκὸς, ἤγουν ἀνθρωπότητος, ἡ κατὰ τῶν δαιμόνων ἰσχύς· ἅγιον μὲν γὰρ ὁμολογουμένως ἐστὶν τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, καὶ πᾶσαν ἔχον κατὰ πάσης νόσου τὴν δύναμιν· ἀλλ᾽ ἦν τε καὶ ἐστὶν ἅγιον, οὐκ ἐπείπερ ἁπλῶς νοεῖται σὰρξ, ἐν μόνοις οὖσα τοῖς ἰδίοις λόγοις, ἀλλ᾽ ὅτι ναὸς ἐστὶ τοῦ κατοικοῦντος ἐν αὐτῇ θεοῦ λόγου, ἁγιάζοντός τε τὴν ἰδίαν σάρκα διὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος· ἔφη γοῦν αὐτὸς πρὸς τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς πατέρα τὰς διαλέξεις ποιούμενος ὑπὲρ αὐτῶν· * “ ἐγὼ ἁγιάζω ἐμαυτὸν, * Ioh. XVII. 19
ἵνα ὦσι καὶ αὐτοὶ ἡγιασμένοι εἰς ἕν. ”

θ΄. Καὶ μεθ᾽ ἕτερα. Cod. f. 317 b

Ἀνθ᾽ ὅτου δὴ τὴν μετὰ σαρκὸς οἰκονομίαν οὐ καταπεπλῆχθαι φησὶν, διὰ τί μὴ θαυμάζετε τὸν καθ᾽ ἡμᾶς γενόμενον ἄνθρωπον, ἵνα ὅπερ ἔχει φυσικῶς ὡς θεὸς, λαβὼν δι᾽ ἡμᾶς ὡς ἄνθρωπος, φημὶ δὲ τὸ πνεῦμα, παραπέμψῃ καὶ εἰς ἡμᾶς τὴν χάριν; ζημιωθεῖσα γὰρ ἡ φύσις τὴν τοῦ πνεύματος χάριν διὰ τὴν ἐν ἀρχῇ παράβασιν, πεπλούτηκε πάλιν αὐτὴν διὰ πρώτου τε καὶ ἐν πρώτῳ Χριστῷ· πέφηνε γὰρ οὐράνιος ἄνθρωπος καὶ δεύτερος Ἀδὰμ ἀνακτίζων ἑαυτῷ τὴν φύσιν εἰς καινότητα ζωῆς· ἔχοντος τοίνυν ἀεὶ τὸ ἴδιον πνεῦμα Χριστοῦ, καθ᾽ ὃ νοεῖται καὶ ἔστι θεὸς κατὰ φύσιν, λεγομένου τε λαβεῖν ᾗ γέγονεν ἄνθρωπος, ἔφθασεν ἐφ᾽ ἡμᾶς ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ· τὸ γὰρ μετόχους γενέσθαι τοῦ πνεύ-

ματος, οὐδὲν ἕτερον ἂν εἴη λοιπὸν, ἢ μετασχεῖν βασιλείας θεοῦ.

pes nos fieri Spiritus, nihil aliud porro erit, quam regnum Dei participare.

Cod. f. 317. b. ι'. Κυρίλλου ἐκ τοῦ αὐτοῦ εἰς τὸ ῥητόν, καὶ ὃς ἂν εἴπῃ λόγον κατὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ἀφεθήσεται αὐτῷ.

Matth. XII. 32. Ἄρρητον ἔχων τὴν ἐκ θεοῦ πατρὸς γέννησιν, διά τε τοῦτο ὑπάρχων θεὸς κατὰ φύσιν ὁμογενής, τὴν ἀνθρώπειαν ὑπέδυ μορφὴν, καὶ γεγένηται καθ' ἡμᾶς ἐκ γυναικὸς, καὶ γέγονεν ὑπὸ νόμον, καίτοι τοῦ νόμου κύριος ὢν, καὶ κεχρημάτικεν δοῦλος ὁ πάντα ὑπὸ πόδας ἔχων καὶ τοῖς ἀνωτάτω δυνάμεσιν ἐποχούμενος· καὶ καθίκετο μὲν ἐν τῷδε τῷ κόσμῳ, δύναμιν μὲν ἔχων τὴν αὐτῷ πρεπωδεστάτην, κατακρύπτων δ' οὖν ὅμως τῆς ἰδίας φύσεως ἀξίωμα ταῖς ἀνθρωπίναις σμικροπρεπείαις, καὶ τῇ τῆς σαρκὸς περιβολῇ· κενώσεως γὰρ ἦν καιρὸς, καὶ τῆς τοῦ δούλου μορφῆς τὸ καθ' ἡμᾶς ἐδεῖτο μυστήριον, ἵνα καὶ τὸν τίμιον ὑπὲρ ἡμῶν ὑπομείνῃ σταυρὸν, καὶ τῷ θανάτῳ τῆς ἰδίας σαρκὸς τὸν ἁπάντων κτείνῃ θάνατον· ἀναγκαία τοιγαροῦν ἡ κένωσις, καὶ ὁ τῆς ἀδοξίας καιρὸς τῆς διὰ τὴν σάρκα· καὶ ἦν διὰ τοῦτο παρὰ πολλοῖς ἀσυμφανὲς τὸ μυστήριον.

10. Cyrilli ex eodem libro super illud · quicumque dixerit verbum contra filium hominis, remittetur ei.

Qui ineffabilem sortitus est a patre Deo nativitatem, ideoque Deus homogeneus naturaliter est, humanam subiit figuram, factus sub lege, quamquam legis dominus esset: et ad servilem conditionem se demisit, qui omnia pedibus supposita habebat, et a supernis virtutibus gestabatur: venitque in hunc mundum, virtutem quidem sibi convenientissimam habens, dignitatem nihilominus naturae suae celans humanis parvitatibus et carnis indumento. Erat enim exinanitionis tempus; egebatque servi specie mysterium propter nos peragendum, ut et venerandam pro nobis pateretur crucem, et suae carnis morte universalem mortem perimeret. Necessaria itaque fuit exinanitio, et ignominiae per carnem occasio. Quam ob rem multis erat obscurum mysterium.

Cod. f. 318. ια'. Κυρίλλου ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

Matth. XII. 33 Εἶτα πῶς ἔτι νοηθείη ἂν κατά γε τὸν εἰκότα λογισμὸν φυσικὸν ἐν ἡμῖν ἢ τὸ ἀγαθὸν ἢ τὸ φαῦλον, καὶ οὐχὶ δὴ μᾶλλον ἐθελούσιον καὶ ἐν προαιρέσει τῇ ἑκάστου κείμενον; εἴπερ οὔσης μιᾶς τῆς ἀνθρώπου φύσεως, καὶ ἕνα κατὰ παντὸς τοῦ γένους ἐχούσης ὅρον, οἱ μὲν εἰσὶν ἀγαθοὶ τὴν ἕξιν, πονηροὶ δὲ ἕτεροι· διαφέρειν γὰρ οὐδαμῶς ἡ ἀνθρώπου φύσις ὡς πρὸς ἰδίους ὁρᾶται λόγους, οὐδὲ μαχομένην ἔχει τοῖς ἑαυτῆς ἰδιώμασι τὴν κατασκευήν.

11. Cyrilli ex eodem libro.

Deinde quomodo iusto certe ratiocinio cogitari poterit naturale esse nobis bonum vel malum, et non voluntarium potius atque in cuiusque electione positum? quandoquidem una hominis existente natura, unumque in universo genere modulum habente, alii quidem bonis moribus sunt, alii pravis. Neque idcirco hominis natura adversus propriam rationem dissidere cernitur, neque pugnantem habere cum suis proprietatibus constitutionem.

Cod. f. 318. ιβ'. Κυρίλλου.

Matth. XIII. 54. Πόλιν γὰρ οἰκείαν ὁμολογεῖ τὴν Ναζαρὲτ, ὡς πεποσωμένος διὰ τὸ σῶμα, καὶ διὰ μόνην τὴν σάρκα μετρούμενος, καίτοι κατὰ φύσιν ἀμέτρητος ὢν ὡς θεός· ἐπειδὴ γὰρ ἐν ταὐτῷ θεός τε ἐστὶ καὶ ἄνθρωπος, ποτὲ μὲν ᾗ λόγος ἐστὶν ἐκ πατρὸς ἀναλάμψας, ὅλος ὡς τοῦτο ὑπάρχων νοεῖται μετὰ σαρκός· ποτὲ δὲ πάλιν ᾗ γέγονεν σὰρξ, καίτοι κατὰ φύσιν ὑπάρ-

12. Cyrilli.

Civitatem suam Nazaretum esse fatetur, quatenus videlicet definito in corpore erat, et carne tantummodo limitatus, is qui alioqui immensurabilis erat Deus. Nam quia Deus simul homoque est, modo quidem quatenus Verbum est de patre effulgens, totus ceu talis in carne quoque intelligitur. Vicissim aliquando quatenus caro est, etiamsi naturaliter Verbum est, et

in sua naturali unione consistens, ceu si totus homo esset, intelligi solet: ita ut divinitatis etiam attributa naturaliter applicentur ceu sine carne existenti qui in carne est. Vicissimque humanitatis attributa adsignentur quasi divinae naturae proprietates non habenti, etiamsi revera Deus suapte natura est. Igitur quatenus Deus intelligitur, nullum requietionis suae locum habet, quia loco, circumscriptione, mensura figuraque omni excelsior est. Quatenus autem aeque ac nos homo intelligitur, prorsus cum carne sua et in locis est, et propriam civitatem habuisse dicitur.

13. Cyrilli ex tertio libro commentarii in Matthaeum.

Itaque verus et intellectualis stater, et tanquam in typo generali propositus, ipse est dominus noster Iesus Christus, cuius duplex character est.

14. Cyrilli ex homilia cuius titulus est: de verbis illis, statim autem post tribulationem dierum illorum, sol obscurabitur, et luna non dabit lumen suum, et stellae cadent de caelo. De die autem illa et hora nemo scit.

Verumtamen cum hoc dicit, haud omnino se ipsum denotat. Non enim diserte addidit « neque filius Dei » sed generatim « neque filius » dixit. Nempe ut huiusmodi aliquid intelligas: cupiebant nimirum discipuli cuncta accurate rescire, nitebantur ut ita dicam profunda quoque Domini arcana scrutari. Verum ea res ipsorum modulum valde excedebat. Ne igitur rei explanationem denegando, quam illi cognoscere avebant, caros suos videretur contristare, obscure dicit: de die autem illa et hora nemo scit, neque angeli, neque filius, nisi solus pater. Ut verba sic intelligas: etiamsi homo ad adoptionem vocatus est, filiusque novus declaratus, haud idcirco quae supra naturam sunt inquirat, neque

χων λόγος, καὶ ἐν ταυτότητι (1) τῆς ἰδίας φύσεως ἐρηρεισμένος, νοεῖται πάλιν ὡς ὅλος ὢν ἄνθρωπος· ὡς καὶ τοὺς τῆς θεότητος αὐτῷ κατὰ φύσιν ἐναρμόζεσθαι λόγους, ὡς ἀσάρκῳ μετὰ σαρκός· καὶ τοὺς τῆς ἀνθρωπότητος, ὡς οὐκ ἔχοντι κατὰ φύσιν τὰ τῆς θεότητος ἴδια, καὶ εἰ θεὸς κατὰ φύσιν ἐστίν· οὐκοῦν ᾗ μὲν νοεῖται θεὸς, οὐδένα τῆς καταπαύσεως ἔχει τόπον· ἀνωτέρω γὰρ τόπου καὶ περιγραφῆς καὶ μέτρου καὶ σχήματος· ᾗ δὲ νοεῖται καθ' ἡμᾶς ἄνθρωπος, δῆλον ὅτι μετὰ σαρκὸς καὶ ἐν τόποις ἐστὶ, καὶ πόλιν ἰδίαν ἐσχηκέναι λέγεται (2).

ιγ΄. Κυρίλλου ἐκ τοῦ κατὰ Ματθαῖον ὑπομνήματος βιβ. γ΄.

Οὐκοῦν ὁ στατὴρ ὁ ἀληθινός τε καὶ νοητὸς, καὶ ὡς ἐν τύπῳ τὸ ἐξ ὅλης δηλούμενος, αὐτός ἐστιν ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, ὁ διπλοῦς χαρακτήρ. Matth. XVII. 26.

ιδ΄. Κυρίλλου ἐν ὁμιλίᾳ ἐπιγεγραμμένῃ εἰς τὸ, εὐθέως δὲ μετὰ τὴν θλίψιν τῶν ἡμερῶν ἐκείνων ὁ ἥλιος σκοτισθήσεται, καὶ σελήνη οὐ δώσει τὸ φέγγος αὐτῆς, καὶ οἱ ἀστέρες πεσοῦνται ἐκ τοῦ οὐρανοῦ· περὶ δὲ τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἢ τῆς ὥρας, οὐδεὶς οἶδεν.

Ἀλλ' ὅταν καὶ τοῦτο λέγῃ, οὐ πάντως ἑαυτὸν σημαίνει· οὔτε γὰρ προσέθηκεν ἀκριβῶς, οὐδὲ ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, ἀλλ' ἀπολελυμένως, οὐδὲ ὁ υἱός φησιν· ἵνα τοιοῦτόν τι νοῇς· ἐσπούδαζον κατ' ἀκρίβειαν πάντα μανθάνειν οἱ μαθηταὶ, καὶ ἐπεχείρουν ἵνα οὕτως εἴπω καὶ αὐτὰ περιεργάζεσθαι τὰ βάθη τοῦ κυρίου· ἀλλ' ἦν τὸ πρᾶγμα λίαν ὑπὲρ αὐτούς· ἵνα τοίνυν μὴ ἀπαγορεύσας τὴν ἐξήγησιν ὡς ἠβούλοντο μαθεῖν, δόξῃ πως λυπεῖν τοὺς γνησιεύοντας, ἐπεσκιασμένως φησὶ, περὶ δὲ τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἢ τῆς ὥρας, οὐδεὶς οἶδεν, οὐδὲ οἱ ἄγγελοι, οὐδὲ ὁ υἱὸς, εἰ μὴ ὁ πατήρ· ἵνα νοήσῃς οὕτως· εἰ καὶ κέκληται πρὸς υἱοθεσίαν ὁ ἄνθρωπος καὶ υἱὸς ἀνεδείχθη νέος, ἀλλὰ μὴ ζητείτω τὰ ὑπὲρ τὴν φύσιν, μηδὲ ἀξιούτω Matth. XXIV. 29. et 36. Ex Anastasio vat. p. 26.

(1) Ταυτότης hoc loco nonnisi de duarum naturarum sub unica persona adunatione intelligi potest, cum centies alibi utriusque in Christo naturae conservationem Cyrillus adfirmaverit. Huiusmodi dictum aliud Cyrilli celebre fuit in ep. ad Succensum: *una est Dei Verbi incarnata natura*. Attamen vocabuli huius ταυτότης causa, puto Monophysitas inter sua ex Cyrillo excerpta hoc etiam collocavisse.

(2) Admiremur adhuc in hoc egregio fragmento studium Cyrilli adfirmandae Verbi deitatis aeternae. Tulit utique Alexandria Arium; sed huic opposuit divina providentia ex ipsa urbe alexandrina triumphales debellatores, Petrum martyrem, Alexandrum (de quo nos postea), Athanasium, Cyrillum.

μαθεῖν ἅπερ μηδὲ τοῖς ἀγγέλοις ἀπεκάλυψεν ὁ πατήρ· εἰ γὰρ ἄγγελος οὐκ οἶδεν, οὐδὲ ἄνθρωπος εἴσεται, κἂν εἰ κέκληται πρὸς υἱοθεσίαν.

ιε'. Κυρίλλου ἐκ τοῦ εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον ὑπομνήματος.

Matth. XXIV 36. [illegible]

Ἠγνοηκέναι δέ φησιν· οὐκ ἠγνόηκε θεός· ἀλλ' εἰ καὶ αὐτὸς καί τοι θεὸς ὢν λόγος γέγονέ τε καὶ κεχρημάτικεν ἄνθρωπος, ὃς ἀγνοεῖ τὰ ἐσόμενα κατά γε τὴν ἰδίαν φύσιν καὶ τὸ τῆς ἀνθρωπότητος μέτρον, δέχεται δὲ πολλάκις ἐξ ἀποκαλύψεως θεοῦ· καὶ μή τοι θαυμάσῃς εἰ τὸ τῆς ἀγνοίας καταδέχεται μικροπρεπές (1)· εἰ γὰρ δεσπότης ὑπάρχων, κέκληται δοῦλος διὰ τὸν ἄνθρωπον, καὶ κύριος ὢν τῆς δόξης, δόξαν ὡς οὐκ ἔχων αἰτεῖ παρὰ πατρὸς, καὶ αὐτὸς ὢν κατὰ ἀλήθειαν ἡ ζωὴ καὶ πάντα ζωογονῶν, ἐν δυνάμει τοῦ πνεύματος ἐγηγέρθαι λέγεται, καὶ συναΐδιος ὢν τῷ πατρὶ, ὡς εἰς ἀρχὰς τοῦ εἶναι κεκλημένος, ὅτε καὶ καθ' ἡμᾶς γέγονεν ἄνθρωπος, ἄκουε λέγοντος αὐτοῦ, υἱός μου εἶ σὺ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε, καί τοι τοῦ σήμερον τὸν ἐνεστηκότα καιρὸν σημαίνοντος (2), τί τὸ παράδοξον εἰ καὶ ὅπερ πρόσεστι κατὰ φύσιν, τουτέστι τὸ ἀγνοῆσαι τι τῶν ὄντων, τυχὸν μετὰ τῶν ἄλλων αὐτῆς ἰδιωμάτων οἰκειώσασθαι κατήξιωσεν; εἰ γὰρ ἐφ' ἑνὶ δὴ τούτων σκανδαλιζόμεθα, λελύσθω μετὰ τούτου καὶ τὰ ἕτερα· καὶ τί τὸ ἐντεῦθεν; οἰχήσεται λοιπὸν τῆς μετὰ σαρκὸς οἰκονομίας ὁ λόγος, καὶ ἀνατετράφθω τὸ μυστήριον δι' οὗ καὶ σεσώσμεθα· γεγόναμεν γὰρ κατ' αὐτὸν ἡμεῖς, ἐπειδὴ γέγονε καθ' ἡμᾶς ὁ αὐτός· ὀρθῶς τοιγαροῦν νοοῦντες, εἰδέναι γὰρ φήσομεν τὸν υἱὸν καθ' ὃ καὶ νοεῖται καὶ ἔστι θεός· ὅσον γὰρ ἥκεν εἰς ἀνθρώπου φύσιν, ἐπειδὴ καὶ γέγονεν ἄνθρωπος, ψευδομυθήσει οὐδαμῶς ὅταν λέγῃ καὶ μὴ εἰδέναι· καὶ οὐχὶ τοῖς τῆς θεότητος ἀξιώμασι τὸ χρῆμα προσάψομεν, ἀλλὰ τῇ τοῦ δούλου μορφῇ, καὶ τῇ καθ' ἡμᾶς πτωχείᾳ· περιτίθησι τῷ θεῷ λόγῳ τὰ ἀνθρώπινα· γέ-

se dignum ea cognoscere putet quae ne angelis quidem revelavit pater. Iam si angelus nescit, ne homo quidem sciet, etiamsi ad adoptionem vocatus sit.

15. Cyrilli ex commentario in Matthaeum.

Ignorasse ait. Atqui non ignoravit Deus. Sed et ipse, quamquam esset Deus Verbum, tamen factus est et erat homo, qui quidem ad suam naturam quod attinet et humanitatis mensuram, res futuras ignorat, sed ex Dei revelatione saepe cognoscit. Neque vero mireris, si ignorantiae humilitatem admittit. Nam si herus cum sit, propter hominem servus appellatur; et cum sit gloriae dominus, gloriam ceu non haberet a patre petit; praeterea si cum ipse vere sit vita et omnia vivificans, tamen potentia Spiritus resurrexisse dicitur; si denique cum sit patri coaeternus, nihilominus quasi primo ad existendum vocaretur, quo tempore factus est homo, audis dicentem patrem, filius meus es tu, ego hodie genui te, etiamsi vocabulum hodie praesens tempus significat; cur mirum sit, si quod reapse homini naturaliter inest, nempe ut aliquam existentem rem nesciat, hanc etiam cum ceteris proprietatibus sibi sumere dignatus fuerit? Certe si in harum una scandalizemur, ceterae quoque pari modo excident. Quid inde porro? destruetur deinceps incarnationis ratio, et mysterium quo salvi sumus evertetur. Etenim nos facti sumus ei similes, ex quo ipse nobis similis factus est. Recte igitur cogitantes, scire dicemus filium quatenus Deus esse intelligitur et est: quatenus autem ad humanam naturam accessit, seu homo factus est, haud falso loqui videbitur cum ait se nescire. Hanc vero rem haud divinitatis praerogativis accensebimus, sed servi formae, ac nostrae paupertati. Nunc Deo Verbo humana adtribuit: quod quidem non in homine aliquo, secundum non-

(1) Lege apud nos Cyrillum in commentario ad Lucam II. 2. Tum de scientia Christi adi theologos, et Petavium in primis.

(2) Confer fragmenta a nobis edita Cyrilli ex codice mediolanensi in ep. ad Hebr. p. gr. 126, lat. p. 82.

nullorum stultam sententiam versatum est, sed verus idem homo extitit, dum simul et suapte natura esset Deus.

16. Cyrilli ex sexto libro commentarii in Matthaeum.

Et inest ei quidem patiendi facultas propter humanitatem; verumtamen ea passio statim sedatur ab inhabitantis Verbi vigore ac fortitudine. Animadverte enim quomodo postulatio humanitatem eius demonstret; sed deitatis firmitas ilico effulgeat.

17. Cyrilli ex commentario in Matthaeum

Etiamsi enim quod tum eveniebat, haud ei usquequaque volupe erat, propter communem tamen salutem ac vitam, voluntariam sibi fecit crucis passionem. Namque apprime sciebat, quanta hinc bona forent, et quod hominis naturam renovaturus esset, et proprio sanguine Deo patri adquisiturus. Nam nisi voluntariam sibi fecisset, quamquam per se invisam, passionem, quae causa erat cur oraret dicens: pater, si possibile est, transeat a me calix iste? – Et post alia. – Observa, quomodo Servatoris voluntati adversa passio fuerit; sed quia cruciatus exantlare oportebat propter passionis utilitates, hanc sibi voluntariam nostri causa effecit. Neque enim nunc proditorem increpuit, quod scelus omnium maximum patraret, neque dixit melius ei fuisse si numquam natus fuisset; sed ne dignum quidem tunc punitione censuit propriae voluntatis ministrum. Adeo illi voluntaria passio erat!

γονε γὰρ οὐκ ἐν ἀνθρώπῳ τινὶ, κατὰ τὴν τινῶν ἀβουλίαν, ἀλλ᾽ αὐτὸς κατ᾽ ἀλήθειαν ἄνθρωπος, μετὰ τοῦ εἶναι καὶ φύσει θεός.

ις. Κυρίλλου ἐκ τοῦ εἰς τὸ εἰς Ματθαῖον ὑπομνήματος βιβλίου ς.

Καὶ ὑπόκειται μὲν τὸ δεῖνα τοῦ παθεῖν ἐν αὐτῷ διὰ τὸ ἀνθρώπινον· κατευνάζεται δὲ παραχρῆμα τῇ τοῦ ἐνοικοῦντος λόγου ῥώμῃ τε καὶ εὐσθενείᾳ· θέα γὰρ ὅπως παραδεικνύει μὲν ἑαυτῷ τὸ ἀνθρώπινον ἡ παραίτησις, τὸ δὲ τῆς θεότητος ἀκαμπὲς ἀνέλαμψεν εὐθύς. Matth. XXVI. 42. *Ex Anastasio vat. p. 26.*

ιζ. Κυρίλλου ἐκ τοῦ κατὰ Ματθαῖον ὑπομνήματος.

Εἰ γὰρ καὶ ὅτι μάλιστα τὸ συμβᾶν οὐχὶ πάντη τε καὶ πάντως θελητὸν ἦν αὐτῷ, ἀλλ᾽ οὖν τῆς πάντων ἕνεκα σωτηρίας καὶ ζωῆς, ἑκούσιον ἐποιήσατο τὸ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ πάθος· ᾔδει γὰρ ᾔδει τὰ ἐντεῦθεν ἐσόμενα κατορθώματα, καὶ ὅτι τὴν ἀνθρώπου φύσιν ἀνακαινιεῖ, καὶ αἵματι τῷ οἰκείῳ κατακτήσεται τῷ θεῷ καὶ πατρί· εἰ γὰρ μὴ ἐποιήσατο θελητὸν, καί τοι ἀβούλητον ὂν τὸ παθεῖν, τίς ἂν νοοῖτο λοιπὸν ἡ πρόφασις τοῦ προσεύχεσθαι καὶ λέγειν αὐτὸν, πάτερ εἰ δυνατὸν, παρελθέτω ἀπ᾽ ἐμοῦ τὸ ποτήριον τοῦτο; – Καὶ μεθ᾽ ἕτερα. – Θέα δὲ πῶς ἀνεθέλητον μὲν τῷ σωτῆρι τὸ πάθος· ἐπειδὴ δὲ πάντη τε καὶ πάντως ὑπομεῖναι ἐχρῆν διὰ τὰ ἐκ τοῦ παθεῖν ἀγαθὰ, θελητὸν ἐποιήσατο δι᾽ ἡμᾶς· οὐ γὰρ ἠπείλησε τῷ προδότῃ τὸ παντὸς ἐπέκεινα διελᾶσαι κακοῦ, καὶ ὅτι κρεῖττον ἦν αὐτῷ τὸ μὴ γενέσθαι τὴν ἀρχὴν, ἀλλ᾽ οὐδ᾽ ἂν ὅλως κολάσεως ἄξιον ἡγήσατό ποτε τῶν ἰδίων θελημάτων τὸν ὑπουργὸν, εἴπερ ἦν αὐτῷ θελητὸν τὸ παθεῖν. Matth. XXVI. 50. *Ex Anastasio vat. p. 26.*

Hoc loco praetereundum non arbitramur, legisse nos in codice vat. 358. *f.* 111. *b. fragmentum historicum de humana Christi domini genealogia, Cyrilli nomine tanquam auctoris insignitum, cuius etiam specimen excudendum aere curavimus. Utique Canisius in antiq. lect. edit. Basnag. T. III. part. I. p.* 36-37, *et mox noster Schelstratius opp. T. I. p.* 512, *id ipsum prope ad litteram retulerunt ex chronico Hippolyti thebani (quem Nicephorus Callistus de hoc ipso argumento loquens hist. II.* 3. *perperam portuensem, ut saepe vidi in aliis codd., Romae episcopum, dixerat); nemo tamen hactenus Cyrilli esse suspicatus fuerat: quae res ceteroqui valde est verisimilis, teste nunc codice vaticano (etenim Hippolytus thebanus, sequioris aevi homo, abs Cyrillo antiquiore haurire potuit.) Certe Cyrillum vel sub initio ampli sui ad Matthaeum commentarii, vel ubi de Iacobo fratre Domini sermo erat, Christi humanam genealogiam exposuisse, pronum cre-*

ditu est. Ergo operae pretium videtur, fragmentum hoc saltem in scholio recitare (1). *(De Christi genealogia videndus etiam S. Sophronius apud eundem Canisium p. 32, nec non in ode XI. cum adn. philolog. Spicil. rom. T. IV. p. 603.)*

IN EPISTOLAM AD HEBRAEOS.

Praeter illa fragmenta quae alibi impressimus commentariorum Cyrilli deperditorum in epistolam ad Hebraeos (vide dicta in alio tomo post ep. II. ad Cor. p. 104. 127.) praesertim ex codd. parisiaco et mediolanensi, alia nunc subteximus ex codice potissimum vat. 1431, *et aliis aliquot.*

ιη'. Κυρίλλου ἐκ τῆς ἑρμηνείας τῆς πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολῆς.

Νοοῦμεν δὲ μᾶλλον καὶ ὑπαρχούσης ἑκατέρας ἐν τῷ τῆς ἰδίας φύσεως ὅρῳ πεπράχθαι τὴν ἕνωσιν. Καὶ πάλιν. Εἰ γὰρ καὶ λέγοιτο ἡνῶσθαι καθ' ὑπόστασιν ὁ μονογενὴς, ἀλλ' οὐκ ἀνάχυσίν τινα τὴν εἰς ἄλληλα τῶν φύσεων πεπράχθαι φαμὲν, μενούσης δὲ μᾶλλον ἑκατέρας τοῦτο ὅπερ ἐστὶν, ἡνῶσθαι σαρκὶ νοοῦμεν τὸν λόγον.

18. Cyrilli ex interpretatione epistolae ad Hebraeos.

Intelligimus potius, utraque manente in propria definitione ac limite natura, unionem fuisse peractam. Et rursus. Etiamsi enim dicitur hypostatice unitus Unigenitus, non tamen confusionem aliquam inter se duarum naturarum factam dicimus; sed manente potius, qualis erat, utraque natura, unitum carni Verbum intelligimus.

ιθ'. Κυρίλλου ἐκ τοῦ εἰς πρὸς Ἑβραίους δευτέρου τόμου.

Ex Anastasio vat. p. 8. partim.
* Rom. I. 22.

Φάσκοντες εἶναι σοφοὶ ἐμωράνθησαν κατὰ τὸ γεγραμμένον· * ἀποδιϊστάντες γὰρ ἀλλήλων τὰς δύο φύσεις, καὶ ἀνὰ μέρος ἡμῖν ἑκατέραν ἀπωαφῆ θατέραν δεικνύοντες, ἐν μόνοις προσώποις φασὶ γενέσθαι τὴν ἕνωσιν· καὶ ὡς ἔν γε ψιλῇ συναινέσει καὶ ταυτοβουλίᾳ καὶ θελημάτων ῥοπαῖς· κατ' ἐκεῖνο που τάχα τὸ ἐν ταῖς πράξεσι τῶν ἁγίων ἀποστόλων γεγραμμένον *, τοῦ δὲ πλήθους τῶν πιστευσάντων ἦν ἡ καρδία καὶ ἡ ψυχὴ μία· ἑκάστου γὰρ τῶν πεπιστευκότων κατά γε τὸν τῆς ἰδίας ὑποστάσεως λόγον διεσχοινισμένου τῶν ἄλλων, ὅσον ἧκεν εἰς ταυτοβουλίαν καὶ τὴν ἑνότητα τῆς πίστεως, ψυχὴ πάντων εἶναι μία λέγεται καὶ καρδία· ἆρα

* Act. IV. 32.

19. Cyrilli ex secundo tomo commentariorum in epistolam ad Hebraeos.

Dum sapientes se dicunt, stulti facti sunt, ut ait scriptura. Etenim a se invicem naturas duas separantes, et seorsum unamquamque absque nexu ostendentes, in personis tantummodo factam unionem dicunt, quasi in simplici concordia et conspiratione, ac motibus voluntatis: eo fere modo quo in sanctorum apostolorum actibus scriptum est: multitudinis autem credentium erat cor unum et anima una. Nam cum unusquisque credentium secundum propriae hypostaseos rationem a reliquis esset seiunctus, nihilominus quod ad voluntatis et fidei unitatem adtinet, una omnium anima unumque cor esse dicitur. Er-

(1) ΚΥΡΙΛΛΟΥ. Ἰάκωβος, ὁ γενόμενος πρῶτος ἐπίσκοπος Ἱεροσολύμων, ἀδελφὸς μὲν κατὰ σάρκα τοῦ κυρίου ἐλέγετο εἶναι, υἱὸς δὲ τοῦ τε[illegible]τονος Ἰωσήφ, ἐκ τῆς βιωτικῆς αὐτοῦ γυναικός, ἀδελφὸς Σίμωνος καὶ Ἰούδα καὶ Ἰωσήφ· τέσσαρας γὰρ υἱοὺς ἔσχεν ὁ Ἰωσήφ, καὶ δύο θυγατέρας, τήν τε Ἐσθὴρ καὶ τὴν Θάμαρ, ἐκ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ τῆς Σαλώμης, θυγατρὸς Ἀγγαίου τοῦ ἀδελφοῦ Ζαχαρίου τοῦ ἱερέως· καὶ τότε ἐχήρευσεν ὁ Ἰωσήφ· ὡς εἶναι τὴν Σαλώμην καὶ τὸν βαπτιστὴν Ἰωάννην ἀδελφῶν τέκνα ἀρσενικῶν· ὁ γὰρ Ἀγγαῖος υἱὸς Βαραχίου, θεῖος δὲ Ἰωάννου· ὁμοίως δὲ Ζαχαρίας ἀδελφὸς Ἀγγαίου, θεῖος δὲ Σαλώμης τῆς γυναικὸς Ἰωσήφ· ἡ γὰρ μαῖα ἀπὸ Βηθλεὲμ ἐτύγχανεν, ἀνεψιὰ δὲ καὶ αὕτη ὑπῆρχεν τῆς Ἐλισάβετ καὶ τῆς ἁγίας παρθένου Μαρίας· τρεῖς γὰρ ἦσαν ἀδελφαὶ ἀπὸ Βηθλεὲμ θυγατέρες Ματθὰν τοῦ ἱερέως καὶ Μαρίας τῆς αὐτοῦ γυναικὸς ἐπὶ τῆς βασιλείας Κλεοπάτρας, πρὸ τῆς βασιλείας Ἡρώδου τοῦ υἱοῦ Ἀντιπ[illegible] καὶ [illegible] τῇ τρίτῃ Ἄννα· [illegible] ἐν Βηθλεὲμ, [illegible] Σαλώμην τὴν μαῖαν· ἡ δὲ β' ὁμοίως ἐν Βηθλεὲμ, καὶ ἔτεκε] τὴν Ἐλισάβετ· ἔγημε δὲ καὶ ἡ τρίτη εἰς τὴν γῆν τῆς Γαλιλαίας, καὶ ἐγέννησε Μαρίαν τὴν παναγίαν θεοτόκον ἐν Βηθλεέμ· ὡς εἶναι Σαλώμην τὴν μαῖαν, καὶ Ἐλισαβὲτ, καὶ τὴν ἁγίαν Μαρίαν τὴν θεοτόκον, θυγατέρας ἀδελφῶν τριῶν θηλυκῶν· ἐντεῦθεν οὖν ὁ βαπτιστὴς Ἰωάννης, καὶ ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἀνεψιοὶ λέγονται εἶναι· υἱὸς δὲ τοῦ Ἰωσὴφ ὁ κύριος ἐνομίζετο, ἐπειδὴ καὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ τῶν ἐκ τῆς πρώτης γυναικὸς α[illegible]

gone isti pari ratione personarum unionem confitendam censent? Et post alia. Neque dicimus Dei Verbi naturam in humano corpore circumscriptam fuisse. Caret enim limite Deus. Deinde addit. Cernet quispiam in Christo perfectam humanitatem; pariterque perfectum ex Deo natum Verbum: nihilominus unum ex ambabus naturis confitebitur Christum ac filium, non solum personarum unione perficientem incarnationis mysterium, verum etiam naturas ad unum subiectum arcane et ineffabiliter adunantem, eo quem Deus scit modo. Neque ullatenus dicimus confusionem veluti quandam evenisse in naturis, ita ut Verbi natura in illam hominis forte transierit; neque humana vicissim in Deum; sed utramque naturam intelligimus, prout eae reapse sunt, in propria definitione ac limite consistere; atque ita factam unionem dicimus, inhabitante corporaliter Verbo in templo de Virgine sumpto. Et paulo post. Si quis ergo personarum tantummodo unionem adfirmat, et naturas omnino seorsum collocat, is a recta semita aberrat.

20. Cyrilli ex eadem interpretatione.

Videsis itaque in duobus quoque hircis unum Christum, id est Deum humanatum; et morientem quidem carnaliter pro peccato, ut proprii sanguinis aspersione totam sanctificet ecclesiam; simul tamen divinitus impassibilem.

21. Cyrilli ex interpretatione epistolae ad Hebraeos.

Quod si nos perfecit per aquam et Spiritum, quid ni divinitus simul et humanitus operabatur idem existens, et tamquam in uno subiecto Deus et homo?

22. Cyrilli ex secundo tomo interpretationis epistolae ad Hebraeos.

Concurrerunt invicem ineffabiliter et inintelligibili ratione divinitas et humanitas. Et diversae quidem sine dubio naturae sunt, unus tamen ex ambabus filius.

οὖν καὶ κατὰ τοῦτον καὶ αὐτοὶ τὸν τρόπον, τὴν προσώπων τὴν ἕνωσιν ὁμολογεῖν ἐγνώκασι; Καὶ μεθ' ἕτερα. Καὶ οὐδέπω φαμὲν ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ σώματι τὴν τοῦ θεοῦ λόγου περιγεγράφθαι φύσιν· ἄποσον γὰρ τὸ θεῖον. Εἶτα ἐπάγει. Ὄψεταί τις ἐν Χριστῷ τὸ ἀνθρώπινον τελείως ἔχον, κατά γε τὸν τῆς ἰδίας φύσεως λόγον· ὁμοίως τε τέλειον τὸν ἐκ θεοῦ φύντα λόγον· πλὴν ἕνα τὸν ἐξ ἀμφοῖν ὁμολογήσει Χριστὸν καὶ υἱὸν, οὐ προσώπων ἑνώσει (1) μόνον συντιθεὶς τὴν οἰκονομίαν, συλλέγων δὲ μᾶλλον εἰς ἓν τὰς φύσεις ἀπορρήτως γε καὶ ὑπὲρ λόγον, ὡς αὐτὸς ἔγνω ὁ θεός (2). Καὶ οὐδέπω φαμὲν ἀνάχυσιν ὥσπέρ τινα συμβῆναι περὶ τὰς φύσεις, ὡς μεταστῆναι μὲν τὴν τοῦ λόγου φύσιν εἰς τὴν τοῦ ἀνθρώπου τυχόν· ἀλλ' οὐδὲ τὴν ἀνθρωπίνην εἰς τὴν θεοῦ· νοουμένης δὲ μᾶλλον καὶ ὑπαρχούσης ἑκατέρας ἐν τῷ τῆς ἰδίας φύσεως ὅρῳ, πεπρᾶχθαι φαμὲν τὴν ἕνωσιν, ἐνοικήσαντος τοῦ λόγου σωματικῶς τῷ ἐκ παρθένου ναῷ. Καὶ μετ' ὀλίγα. Εἴ τις οὖν ἄρα λέγει μόνων προσώπων τὴν ἕνωσιν, ἀποδιϊστὰς ὁλοτρόπως ἀλλήλων τὰς φύσεις, ἔξω τῆς εὐθείας φέρεται τρίβου.

κ'. Κυρίλλου ἐκ τῆς αὐτῆς ἑρμηνείας.

Ὅρα τοίνυν καὶ ἐν δυσὶ τοῖς χιμάροις τὸν ἕνα Χριστὸν, τουτέστι θεὸν ἐνανθρωπηκότα, καὶ ἀποθνήσκοντα μὲν σαρκικῶς ὑπὲρ ἁμαρτίας, ἵνα τῷ ῥαντισμῷ τοῦ ἰδίου αἵματος ὅλην ἁγιάσῃ τὴν ἐκκλησίαν, μεμενηκότα δὲ πάλιν ἀπαθῆ θεϊκῶς.

κα'. Κυρίλλου ἐκ τῆς ἑρμηνείας τῆς πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολῆς.

Εἰ δὲ τετελείωκεν ἡμᾶς δι' ὕδατος καὶ πνεύματος, πῶς οὐκ ἐνήργει θεϊκῶς τε ἅμα καὶ ἀνθρωπίνως ὁ αὐτὸς ὑπάρχων, καὶ ὡς ἐν ἑνὶ θεός τε ὁμοῦ καὶ ἄνθρωπος;

κβ'. Κυρίλλου ἐκ τῆς ἑρμηνείας τῆς πρὸς Ἑβραίους, δευτέρου τομου.

Συνέβησαν δὲ ἀλλήλαις ἀπορρήτως τε καὶ ὑπὲρ νοῦν θεότης καὶ ἀνθρωπότης· καὶ διάφοροι μὲν αἱ φύσεις ὁμολογουμένως, πλὴν εἷς τε ἐστι μόνος ἐξ ἀμφοῖν υἱός.

(1) Personarum unionem dicit, quam aliàs patres dicunt personam compositam.
(2) Confer quae diximus de hac Cyrilli locutione p. 416. adn. 2.

κγʹ. Κυρίλλου ἐκ τοῦ ὑπομνήματος τῆς πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολῆς.

Ex Anastasio vat. p. 18, et cat. vat. A. f. 16. b.

Εἰ γὰρ καὶ νοοῖντο διάφοροι καὶ ἀλλήλαις ἄνισοι τὴν εἰς ἑνότητα συνδεδραμηκότων αἱ φύσεις, σαρκὸς δὴ λέγω καὶ Θεοῦ, ἀλλ' οὖν εἷς τε καὶ μόνος ἐξ ἀμφοῖν υἱὸς ἀληθῶς· ἔχοντος ἡμῖν ἀραρότως τοῦ καὶ ἐμψυχῶσθαι ψυχῇ λογικῇ τὸν ἑνωθέντα τῷ λόγῳ ναόν. – Καὶ οὐ διαιρετέον τὸν ἕνα κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν εἰς ἄνθρωπον ἰδικῶς, καὶ εἰς Θεὸν ἰδικῶς· ἀλλ' ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν εἶναι φαμὲν Ἰησοῦν Χριστόν, τὴν τῶν φύσεων εἰδότες διαφοράν, καὶ ἀσυγχύτους ἀλλήλαις διατηροῦντες αὐτάς.

23. Cyrilli ex commentario in epistolam ad Hebraeos.

Quamquam enim intelliguntur diversae et invicem inaequales eae quae ad unitatem concurrerunt naturae, carnis inquam atque Dei, attamen unus solusque ex ambabus naturis vere filius est, habens congruenter aeque ac nos informatum anima rationali illud quod Verbo unitum templum est. – Neque dividendus est unus dominus Iesus Christus in hominem seorsum, itemque in Deum seorsum: sed unum eundemque dicimus Iesum Christum, naturarum differentiam probe scientes, quas invicem inconfusas servamus.

S. Cyrilli ex prosphonetico ad Alexandrinos, quatuor iam nos fragmenta posuimus in tomo illo p. 287. *quo Cyrilli eiusdem commentarios ad psalterium edidimus. Nunc aliud egregium damus ex nostro tomo VII. p.* 7. *et p.* 132. *ab Anastasio et Leontio conservatum.*

κδʹ. Τοῦ ἁγίου Κυρίλλου ἐκ τοῦ πρὸς Ἀλεξανδρέας προσφωνητικοῦ λόγου περὶ πίστεως.

Ἐγὼ τὸ συγκεκραμμένον οὐ καταδέχομαι· ἀλλότριον γάρ ἐστι τῆς ἀποστολικῆς πίστεως καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ ὀρθῆς παραδόσεως· ἡ γὰρ σύγκρασις ἀφανισμὸν τῶν φύσεων ἐργάζεται· ἡ δὲ ἄρρητος ἕνωσις παρὰ τῶν ὀρθῶς φρονούντων ὁμολογουμένη ἀμφοτέρας σώζει ἀσυγχύτους τὰς φύσεις, καὶ ἕνα ἀποτελεῖ καὶ ἐξ ἀμφοῖν τὸν ὀφθέντα Χριστόν, θεόν τε ὁμοῦ καὶ ἄνθρωπον γενόμενον τὸν αὐτόν, καὶ οὐ δύο Χριστούς, ἕνα δὲ μόνον ἑνωθέντα καὶ οὐ κεκραμμένον· εἰ γὰρ κέκρανται αἱ δύο φύσεις εἰς μίξιν μίαν ἑτεροούσιοι τυγχάνουσαι, οὐδὲ ὁποτέρα σώζεται, ἀλλ' ἀμφότεραι συγχυθεῖσαι ἠφανίσθησαν· καὶ οὔτε χωρισμὸν ἀπ' ἀλλήλων ἢ διαίρεσιν ἐπιδέχονται κεκραμμέναι· διῃρέθησαν δὲ τῷ καιρῷ τοῦ θανάτου καὶ ἐχωρίσθησαν· καὶ ψυχὴ ἀπὸ σώματος εἰς ᾅδου μετὰ τῆς θεότητος κατελθοῦσα, καὶ σῶμα ἀπὸ ψυχῆς ἐν μνήματι καινῷ ἀποτεθὲν κατὰ τὰς ἀψευδεῖς τοῦ Χριστοῦ φωνὰς τὰς λεγούσας, λύσατε τὸν ναὸν
* Ioh. II. 19. τοῦτον καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν· * καὶ λύεται μὲν ὁ ναὸς ἐν τῷ καιρῷ τῆς τριημέρου ταφῆς, βουλομένου αὐτοῦ, καὶ πάλιν ἀνέστησεν αὐτόν, καὶ ἡνώθη αὐτῷ ἀρρήτῳ καὶ ἀφράστῳ λόγῳ, οὐ κεκραμμένος ἐν αὐτῷ,

24. Sancti Cyrilli ex sermone prosphonetico ad Alexandrinos de fide.

Ego concretam substantiam non admitto; discedit enim sententia haec ab apostolica fide et recta Dei traditione. Etenim concretio destructionem naturarum efficit. Verum ineffabilis unio inconfusas servat naturas, unumque constituit ex ambabus visibilem Christum, Deum simul eundem et hominem; non duos inquam Christos sed unum, unitum non concretum. Nam si duae coagulentur naturae in unam permixtionem, quum diversae substantiae sint, neutra manet incolumis, sed ambae confusae pereunt. Neque tamen separationem patientur aut divisionem postquam copulatae fuerunt. Utique (humanae duae substantiae) mortis tempore separatae discesserunt: namque anima a corpore ad inferos cum deitate descendit; corpus ab anima separatum in monumento novo depositum fuit, secundum veridica Christi verba dicentis: « solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud. » Solutum ergo templum fuit triduanae sepulturae tempore, volente ipso; rursusque illud excitavit, eidemque unita fuit ineffabili arcanoque modo deitas, haud cum eo concre-

ta, neque caro effecta, sed conservatis in Christo diversarum naturarum inconfusis proprietatibus. Non enim, ut dixi, concretae naturae sunt. Idem mox sancti Athanasii testimonium profert hoc. Duabus diversis naturis in uno Christo filio Dei conservatis, neque confusis aut pereuntibus aut divisis. – Et aliis interiectis. – Similis nobis factus per omnia, excepto peccato; haud conversa natura divina, neque in humanam naturam concreta, sed huic unita, sine conversione, sine concretione, sine mixtura, sine confusione, sine alteratione, sine commutatione, sine destructione, sine in carnem transformatione, sed per unionem tantummodo arcanam et ineffabilem.

25. Cyrilli ex epistola ad Iustum (corr. Xystum) Romae episcopum.

Ego numquam coarguar alienum aliquid a veritate sensisse, neque passibilem umquam dixi divinam naturam. Et paulo post. Scio autem impassibilem esse Dei naturam, inconvertibilem, immutabilem, etiamsi in humanitatis natura coëxistat, unusque sit in ambabus et ex ambabus Christus.

26. Cyrilli referentis sententiam Iulii Romae episcopi.

Qui autem et proprietates agnoverit, et unionem servaverit, neque naturas negabit, neque coniunctionem ignorabit.

27. Cyrilli recitantis sententiam Ambrosii.

Deitatis et carnis differentiam servemus. In utraque loquitur Dei filius; utraque enim natura ipsi inest.

28. Cyrilli, ex libro sententiarum.

Et alii quidem unam naturam docent, ita ut sumptam ex nobis a Deo Verbo perfectam nostrae salutis causa humanitatem perimant. Alii autem duas hypostases, id est naturas, cum divisione ac separatione tradunt, non autem secundum unionem substantialem, ut patribus sanctis videtur. Utrique igitur a veritate discedunt.

ἢ ἀποσεσαρκωμένος, ἀλλ' ἀποσώζων ἐν ἑαυτῷ τῶν φύσεων τῶν ἑτερουσίων ἀσυγχύτους τὰς ἰδιότητας· οὐ γὰρ δήπου ἐκράθησαν αἱ φύσεις. Εἶτα ἐπάγεται μαρτυρίαν τοῦ ἐν ἁγίοις Ἀθανασίου αὐτὸς τήνδε· "δύο φύσεων τῶν ἑτερουσίων ἐν ἑνὶ Χριστῷ τῷ υἱῷ τοῦ Θεοῦ σωζομένων, καὶ μήτε συγχεομένων, μήτε ἀπολλυμένων ἢ διαιρεθεισῶν." – Καὶ μεθ' ἕτερα. – Ὡμοιώθη γὰρ ἡμῖν κατὰ πάντα, χωρὶς ἁμαρτίας· οὐ τῆς θεϊκῆς φύσεως τραπείσης, ἢ συγκραθείσης τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει, ἑνωθείσης δὲ αὐτῇ οὐ κατὰ τροπὴν, οὐ κατὰ κρᾶσιν, οὐ κατὰ μίξιν, οὐ κατὰ σύγχυσιν, οὐ κατ' ἀλλοίωσιν, οὐ κατὰ μεταβολὴν, ἢ κατ' ἀφανισμὸν, ἢ ἀποσάρκωσιν, ἀλλὰ καθ' ἕνωσιν ἄῤῥητον καὶ ἀνέκφραστον.

κε'. Κυρίλλου ἐκ τῆς πρὸς Ἰοῦστον (corrige Ξύστον) ἐπίσκοπον Ῥώμης ἐπιστολῆς.

Ἐγὼ γὰρ οὔτε ἐλέγχομαι πεφρονηκὼς *Ex Leontio vat. p. 132.*
ἕτερόν τι πώποτε παρὰ τὸ δοκοῦν τῇ ἀληθείᾳ, οὔτε παθητὴν εἴρηκα ποτὲ τὴν θείαν τοῦ λόγου φύσιν. Καὶ μετὰ βραχύ. Οἶδα δὲ καὶ ἀπαθῆ τὴν τοῦ Θεοῦ φύσιν καὶ ἄτρεπτον καὶ ἀναλλοίωτον, κἂν τῇ τῆς ἀνθρωπότητος φύσει, καὶ ἕνα ἐν ἀμφοῖν καὶ ἐξ ἀμφοῖν τὸν Χριστόν.

κϛ'. Κυρίλλου παραγωγὴ χρήσεως Ἰουλίου ἐπισκόπου Ῥώμης.

Ὁ δὲ καὶ ἴδια γινώσκων, καὶ τὴν ἕνωσιν *Ex Leontio vat. p. 131.*
φυλάττων, οὔτε τὰς φύσεις ψεύσεται, οὔτε τὴν ἕνωσιν ἀγνοήσει.

κζ'. Κυρίλλου παραγωγὴ χρήσεως Ἀμβροσίου.

Φυλάξωμεν τὴν διαφορὰν τῆς θεότητος καὶ *Ex Leontio vat. p. 132.*
τῆς σαρκός· ἐν ἑκατέρᾳ λαλεῖ ὁ τοῦ Θεοῦ υἱός· ἑκατέρα γὰρ φύσις ἐν αὐτῷ ἐστι.

κη'. Κυρίλλου ἐκ τῆς βίβλου τῶν χρήσεων (1).

Καὶ οἱ μὲν μίαν φύσιν πρὸς ἀναίρεσιν *Ex Leontio vat. p. 132.*
τῆς προσληφθείσης ἐξ ἡμῶν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ λόγου τελείας ἀνθρωπότητος ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν ὅλων ἐκδιδάσκουσιν· οἱ δὲ δύο ὑποστάσεις, ἤγουν φύσεις κατὰ διαίρεσιν καὶ χωρισμὸν ἐκπαιδεύουσιν, ἀλλ' οὐ καθ' ἕνωσιν τὴν κατ' οὐσίαν, ὡς τοῖς ἁγίοις δοκεῖ πατράσιν· ὡς ἑκατέρους αὐτῶν τῆς ἀληθείας διαμαρτάνειν.

(1) Hic liber continens χρήσεις, id est sententias seu testimonia et auctoritates, ex Cyrilli aliorumque, ut puto, operibus excerptas citatur ab Anastasio vatic. p. 36.

Cyrilli fragmentis adversus Diodorum, quae ex codd. syr. retro edidimus p. 451-455, addendum est graecum ex libris nostris, Script. vet. T. VII. p. 87.

κθ'. Τοῦ μακαρίου Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας ἐκ τοῦ κατὰ Διοδώρου.

Ἀλλ', ὦ σοφὲ, φαίην ἂν, ψυχὴ μὲν καὶ σῶμα πρὸς ἀνθρώπου γένεσιν, καὶ οὐκ ἂν προανίσχοι θατέρου θάτερον.

29. Beati Cyrilli Alexandriae ex opere contra Diodorum.

Sed, o sapiens, inquam ego, anima quidem et corpus ad hominis originem pertinent, neque alterutrum praecedit.

Cyrilli adversus Iulianum imp. decem extant libri; verumtamen nonnisi primum e tribus Iuliani libris adversus fidem christianam, in praedictis decem a Cyrillo fuisse refutatum, iamdiu observarunt viri docti v. gr. Tillemontius, Dupinius, Cellerius. Spanhemio quoque in praef. non videtur Cyrillus operi suo colophonem imposuisse. Quid quod apud auctores ecclesiasticos, et in ipsis a Cyrillo citatis fragmentis, quaedam extant Iuliani, quae quum omnino refutatione egerent, ea tamen in superstitibus decem Cyrilli libris non fit? Supererat igitur ut crederemus vel Cyrillum opus suum non absolvisse, vel partem eius esse deperditam. Sed reapse Ioh. damascenus in parallelis citat Cyrilli in Iulianum libros XII. XV. XVI. XVII. XVIII. Apud nos autem in Leontii ac Iohannis rerum sacrarum libro, quem iamdiu edidimus, citantur ex Cyrilli opere fragmenta ab XI. usque ad librum XIX. Ergo totidem saltem fuerunt huius operis libri: mirumque est quod ex denis prioribus semel, ex posterioribus vero vicies et ultra citant hi duo sacrarum rerum scriptores. Has ergo licet exiguas reliquorum Cyrilli librorum, quos desideramus, copiolas non sine interpretatione latina heic exponemus. Nec mirum, si nihil fere sint nisi apophthegmata seu sententiae; id enim accidit ex instituto Leontii et Iohannis eclogariorum, qui sui operis gnomici titulos ex idoneis auctoritatibus contexebant.

λ'. Τοῦ μακαρίου Κυρίλλου ἐκ τοῦ ια' λόγου τῶν κατὰ Ἰουλιανοῦ.

Ex Leontio et Ioh. vat. p. 104. Ἀληθὲς εἰπεῖν ὡς ὁ κατοιόμενος καὶ καταφρονητὴς ἀνὴρ ἀλαζὼν, οὐδὲν μὴ πέραν ἢ κατὰ τὴν τοῦ προφήτου φωνήν· οἴησις γὰρ προκοπῆς ἐκκοπὴ κατὰ τὸ κοινὸν καὶ ἐν στόματι τῶν πολλῶν ὄντα λόγον.

30. Beati Cyrilli ex libro XI. adversus Iulianum.

Vere dicitur homo praesumptiosus contemptor et iactabundus nihil efficere, ultra prophetae oraculum. Nam praesumptio profectum amputat, iuxta vulgare et in ore multorum frequens effatum.

λα'. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

Οἴησις προκοπῆς ἐκκοπή· τὸν μὲν γὰρ ὁμολογοῦντα τὴν ἄγνοιαν, ῥᾷον ἄν τις ἐπιστήσειεν τοῖς οὔπω διαγνωσμένοις· τῷ γε μὲν ἐν δοκήσει τοῦ εἰδέναι καὶ ἄσοφόν τε καὶ ἀμαθῆ πάντῃ τε καὶ πάντως ἀποτελεῖ τὸ εἰδέναι δοκεῖν· οὐ γάρ τοι προσίεται τοὺς τῶν διδασκόντων λόγους. P. 104.

32. Ex eodem libro.

Praesumptio profectum amputat. Etenim eum qui ignorantiam fatetur, facile aliquis ad ignoratarum rerum notitiam perducet. At illum, qui scire se putat, insipientem atque indoctum sua ipsa praesumptio omnino facit. Neque enim docentium se verba patitur.

λβ'. Ἐκ τοῦ ιβ' τῶν κατὰ Ἰουλιανοῦ.

Οὐχ ἁπλῶς ὁ ἀγωνοθέτης τοῖς ἐθέλουσι τῶν ἀθλητῶν τὰς ἐξαιρέτους χαρίζεται τιμὰς, ἀναλόγως δὲ ᾗ μᾶλλον ταῖς τῶν ἀθλούντων εὐδοκιμήσεσι διανέμει τὰ γέρα. P. 102.

32. Ex duodecimo adversus Iulianum.

Haud temere agonotheta praestantia munera athletarum voluntati largitur; sed prout quisque certando excelluerit, ita praemia distribuit.

λγ'. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

Τὸ νέμειν ἴσα τοῖς ἀνίσοις, τῆς μεγίστης ἐστὶν ἀδικίας. P. 102.

33. Ex eodem.

Paria imparibus tribuere, summa iniustitia est.

34. Ex duodecimo adversus Iulianum.

Optimum sapiensque consilium mihi videtur, rei bene gerendae occasionem non omittere.

λδ'. Ἐκ τοῦ ιβ' τῶν κατὰ Ἰουλιανοῦ.

Ἄριστον καὶ σοφὸν εἶναι μοι δοκεῖ τοῦ καιροῦ τοῦ προσήκοντος μὴ ἀφαμαρτάνειν πράγμασιν. P. 103.

35. Ex duodecimo adversum Iulianum.

Neminem sponte velle vitiosa oratione uti, cuique patet. Quippe plebeium sordidumque est.

λε'. Ἐκ τοῦ ιβ' τῶν κατὰ Ἰουλιανοῦ.

Τὸ μὲν κακῶς ἀγορεύειν οὐκ ἂν ἕλοιτό τις, εὔδηλον οἶμαι παντί· δημῶδες ὅμως τοῦτο καὶ ἀγοραῖον (1). P. 108.

36. Ex libro XIV. adversus Iulianum.

Est in hominis cuiusque arbitrio bona cum fama puraque vivere.

λϛ'. Ἐκ τοῦ κατὰ Ἰουλιανὸν ιδ' λόγου.

Ἔνεστιν ἀνθρώπῳ παντὶ τὸ εὐδοκιμεῖν δύνασθαι καὶ διαβιῶναι λαμπρῶς. P. 109.

37. Ex iisdem.

Volens lubensque unusquisque homo ad id quod sibi videtur tendere potest: quia sic universali creatori placuit; ut qui bene agere voluerint, laudem necessario referant; qui autem diversa via iverint, iustum convicium ab omnibus audiant.

λζ'. Ἐκ τῶν αὐτῶν.

Αὐτόκλητός ἐστιν καὶ ἑκοντὶ ἰὼν πρὸς πᾶν ὁτιοῦν τῶν αὐτῷ δοκούντων ὁ ἄνθρωπος· δόξαν οὕτως εὖ ἔχειν τῷ πάντων δημιουργῷ, ἵνα καὶ τὸ ἀγαθουργεῖν ᾑρημένοις τὸ ἐπαινεῖσθαι δεῖν, καὶ τοῖς τὴν ἑτέραν ἰοῦσιν τρίβον, τὸ κατεσκῶφθαι δικαίως πρὸς ἁπάντων ἀκολουθῇ. P. 94.

38. Ex XIV. adversus Iulianum.

Vitae huius, et negotiorum eiusdem, amaram confusionem et colluviem scite animadvertens melodus aiebat: hoc mare magnum et spatiosum.

λη'. Ἐκ τοῦ ιδ' λόγου τῶν κατὰ Ἰουλιανοῦ.

Τὸν τοῦδε τοῦ βίου ἀναφυρμὸν καὶ τὴν ἐν αὐτῷ τῶν πραγμάτων πικρὰν ἀνάχυσιν κατασημαίνων ἀστείως ὁ μελῳδὸς *, αὕτη ἡ θάλασσα, ἔφη, ἡ μεγάλη καὶ εὐρύχωρος (2). P. 98. * Ps. CIII. 25.

39. Ex XIV. adversus Iulianum.

Tenebricosi quodammodo neque omnibus manifesti fiunt, qui ad sum salutem tuendam callide incumbunt.

λθ'. Ἐκ τοῦ ιδ' τῶν κατὰ Ἰουλιανοῦ.

Σκοτεινοὶ πῶς καὶ οὐχ ἅπασιν ἐναργεῖς οἱ δριμεῖς εἰς σωτηρίαν. P. 102.

40. Ex XV. adversus Iulianum.

Propria voluntate regitur hominis mens, et ad quodvis opus sponte sua progreditur. Sic enim visum recte est optimo omnium conditori Deo: atque ideo, quamquam quilibet ex nobis sanctum Spiritum inhabitantem habeat per sanctum baptismum, minime tamen fraudatur quominus possit iuxta propriam sententiam vivere: sed laxatis quodammodo habenis ad bonum vel ei contrarium decurrit.

μ'. Ἐκ τοῦ ιε' τῶν κατὰ Ἰουλιανοῦ.

Ἰδίοις θελήμασι διοικεῖται ὁ ἀνθρώπινος νοῦς, καὶ πρὸς πᾶν ὁτιοῦν τῶν πρακτέων ἐθελοντὶ ἵεται· δόξαν ἔχειν ὀρθῶς καὶ τοῦτο τῷ πάντων ἀριστοτέχνῃ θεῷ (3)· ὥστε κἂν εἴ τις γένοιτο τῶν καθ' ἡμᾶς ἐν μεθέξει τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐνοικισθέντος αὐτῷ διὰ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος, οὐ παρεῖται διὰ τοῦτο τὸ κατὰ γνώμην οἰκεῖαν, καὶ ὡς ἂν αὐτῷ δοκῇ, διαβιοῦν (4)· ἐλευθέραις δὲ ὥσπερ ἡνίαις πρός τε τὸ ἀγαθὸν διανένευκεν, καὶ τὸ ἐναντίον. P. 94.

(1) Hoc dici videtur de Iuliani conviciis adversus Christianos.

(2) Vides quomodo vulgatus pro εὐρύχωρος legerit εὐρύχειρος, ideoque transtulerit *spatiosum manibus*. Sed tamen vocabulum *manibus* apud patres veteres deest. Hieronymus, ut iam observavit Sabaterius, additum dicit ex hebraeo et Theodotione in LXX. sub asterisco. Ceteroqui in vaticano quoque τῶν LXX. codice legitur εὐρύχωρος.

(3) Confer lib. III. in Iulianum ed. Spanhemii p. 78. E.

(4) Hoc fortasse dicitur propter morum intemperantiam baptizatis Christianis obiectam a Iuliano, ut fit lib. VII. p. 245.

μα'. Ἐκ τοῦ ιε' τῶν κατὰ Ἰουλιανοῦ.

Ἔστιν πῶς ἀεὶ τὸ διαβάλλειν ἱππήλατον, καὶ τὸ ἀκρατὲς εἰς λόγους ἔνεστι πολλοῖς (1)· δεῖ δὲ οἶμαι ταῖς καταῤῥήσεσιν αἷς ἂν ποιοῖτό τις καθ' ὁτιοῦν, τὰς δείξεις ἀκολουθεῖν· εἰ δὲ ἀσθενεῖ πρὸς τοῦτο ὁ κατηγορεῖν ἡρημένος, τὴν τοῦ συκοφαντεῖν δόξαν ἀποίσεται (2). P. 100.

μβ'. Ἐκ τοῦ ιε' λόγου τῶν κατὰ Ἰουλιανόν.

Τὸ εὐιματεῖν (3) μειρακιῶδές ἐστι μόνον, καὶ ἐν μόνῃ δοκήσει τὸ ἡδὺ ἔχει, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς διαπαίζει. P. 103.

μγ'. Ἐκ τοῦ ις' τῶν κατὰ Ἰουλιανοῦ.

Τοῖς ἄριστα γεηπονεῖν ἠθισμένοις, ἕποιτο ἂν εἰκότως τὸ ἐπαινεῖσθαι δεῖν (4). P. 99.

μδ'. Ἐκ τοῦ ις' λόγου τῶν κατὰ Ἰουλιανοῦ.

Ὅτι δὲ καὶ ἀναλόγως τοῖς ἑκάστου κατορθώμασιν ἡ τῆς ἀμοιβῆς ἀντέκτισις· ἰσοπαλεῖς τοῖς ἱδρῶσιν αἱ ἀμοιβαὶ τοῖς ἀνδραγαθεῖν ἡρημένοις ἐκνεμεθήσονται παρὰ θεοῦ· πληροφορήσει γὰρ καὶ αὐτὸς ὁ σωτήρ, τὴν τῶν ταλάντων διανομὴν οὐκ ἐν ἴσῳ μέτρῳ γενέσθαι λέγων· καθιστὰς δὲ τῶν εὐδοκιμηκότων, τὸν μὲν ἐπὶ δέκα πόλεων, τὸν δὲ ἐπὶ πέντε· ταλαντεύεται γὰρ ὥσπερ ὁ ἑκάστου βίος, καὶ ἰσοστατήσει που πάντως τῷ ἡμῶν ἐπιεικείας ἡ ἀντέκτισις. P. 101.

με'. Ἐκ τοῦ ις' λόγου τῶν κατὰ Ἰουλιανόν.

Ὁ τοῖς ἀνθρώποις ἀρέσκων, τοὺς παρ' αὐτῶν ἐπαίνους ἔχοιεν ἂν εἰκότως εἰς ἀντιμισθίας δύναμιν· λήψεταί γε μὴν τῶν παρὰ θεοῦ τὸ σύμπαν οὐδέν· εὐανδρίας γάρ, τῆς ἐπὶ γῆς φημὶ, τὸ ἀγαθὸν, οὐκ αὐτὸν ἐπόπτην ἐποίησε μᾶλλον, ἀλλὰ τῶν ὁρώντων τοὺς ὀφθαλμούς (5). P. 103. et 107.

μς'. Ἐκ τοῦ ις' λόγου τῶν κατὰ Ἰουλιανόν.

Πᾶν αἰσχρὸν καὶ ἀκαλλὲς καὶ τοῖς εὖ βιοῦν ἡρημένοις ἀνάρμοστον τὸ ὑβρί-

41. Ex XV. adversus Iulianum.

Facilis omni tempore obtrectatio est, multisque inest intemperantia linguae. Atqui oporteret, ut censeo, obtrectationum, quas quisque de re qualibet fecerit, demonstrationes consequenter exhibere. Cui rei si quis obtrectator imparatus fuerit, calumniatoris nomen sibi comparabit.

42. Ex XV. libro adversus Iulianum.

Splendidae vestis studium, nonnisi puerile est solaque opinione iucundum, atque oculis fucum facit.

43. Ex XVI. adversus Iulianum.

Optimos terrae cultores debita laus subsequitur.

44. Ex XVI. libro adversus Iulianum.

Congrua bonis cuiusque operibus remuneratio tribuitur. Paria sudoribus reddentur a Deo praemia hominibus qui praeclare vivere decreverint. Rei huius testis Servator, talentorum distributionem haud pari pondere factam narrans: itemque eos, qui bene rem gesserant, praeficiens alium quidem decem civitatibus, alium quinque. Praemium quippe moribus cuiusque accommodatur, semperque remuneratio pari ac meritum gradu procedet.

45. Ex XVI. libro adversus Iulianum.

Qui ob hominum gratiam captandam agit, laudes mercedis loco, ut par est, consequetur; a Deo tamen nihil accipiet. Mundanae enim virtutis decus non tam Deum inspectorem invitat, quam cernentium oculos.

46. Ex XVI. libro adversus Iulianum.

Turpe omnino et deforme, et bene vivere volentibus incongruum est, convician-

(1) Confer similia lib. V. sub initio. Ammianus quoque lib. XXV. 4. de Iuliano: *linguae fusioris et admodum raro silentis.*

(2) Hoc et alia contra calumnias Iuliani.

(3) Vocabulo εὐειματεῖν (seu εὐιματεῖν) utitur Cyrillus etiam in glaphyris ad levit. opp. T. I. part. 2. p. 317.

(4) Pars posterior huius locutionis est etiam in libro V. p. 154. E. Omnino Cyrilli stilus ubique sibi constat.

(5) Ammianus loc. cit. de eodem Iuliano: *vulgi plausibus laetus, laudum etiam ex minimis rebus intemperans appetitor.*

di institutum; nemoque ita se gerere volet, qui quidem honestatis pietatisque studiosus sit.

ζειν ἐστὶ, καὶ οὐκ ἄν τις εἴη τοιοῦτος τῷ ἐν ἐφέσει σεμνότητος καὶ ἐπιεικείας. P. 108.

47. Ex XVIII. libro adversus Iulianum.

Unusquisque in terris propriae voluntatis liberas habenas sortitus est, sponteneusque ad hoc vel illud se confert, ad virtutem scilicet vel ad vitium.

μζ′. Ἐκ τοῦ ιη′ βιβλίου τῶν κατὰ Ἰουλιανόν.

Ἕκαστος τῶν ἐπὶ τῆς γῆς τῶν ἑαυτοῦ θελημάτων διέλαχεν τὰς ἡνίας, καὶ ἐθελοντὴς ἢ τ' ἂν ἢ ἐπὶ τ' ἂν ἵεται, τουτέστιν ἢ ἐπὶ ἀρετὴν, ἢ πρός γε τὰ χείρω. P. 94.

48. Ex XVIII. libro adversus Iulianum.

Sunt quidam, immo in hac vita plurimi, qui sententiam suam plane rectam esse credentes, inconsiderate ei adhaerent, seque omnino sapientia et indubitata loqui existimant. Verumtamen tamdiu sapientis acutaeque mentis gloriam usurpabunt, donec ipsis aliter sentientium sermo occurret, validiore argumentorum vi contradicens.

μη′. Ἐκ τοῦ ιη′ λόγου τῶν κατὰ Ἰουλιανοῦ.

Εἰσί τινες, πλεῖστοι δὲ οὗτοι κατὰ τὸν βίον, οἱ τὸ σφίσιν αὐτοῖς εὖ ἔχειν ὑπειλημμένοι ἀβασανίστως κρατύνουσιν· οἴονται δὲ ὅτι πάντη τε καὶ πάντως σοφὰ λαλοῦσι καὶ ἀναμφίβλητα· πλὴν μέχρι τοσούτου τοῦ τὸ δοκεῖν εἶναι σοφοὶ καὶ ἀγχίνοοι κλέπτουσι δόξαν, ἄχρις ἂν αὐτοῖς ὁ πρὸς τῶν ἑτερογνωμονούντων ὑπαντήσῃ λόγος, γοργοτέροις ἐλέγχοις ἀντανιστάμενος (1). P. 105.

49. Ex XVIII. libro adversus Iulianum.

In eo quod dicitur « nihil nimis » bona rei conditio est: excessus autem reprehensione non caret.

μθ′. Ἐκ τοῦ ιη′ λόγου τῶν κατὰ Ἰουλιανοῦ.

Ἐν τῷ μηδὲν ἄγαν, εἶναι τὸ εὖ ἔχον· ἐν δὲ τῷ περιττῷ, τὰς διαβολάς. P. 105.

50. Ex XVIII. libro adversus Iulianum.

Iis qui nec piam nec laudabilem vitam gerunt, gravem videri par est alienam bonae vitae virtutisque famam. Nam suae ignaviae accusationem putant esse aliorum opes: itaque aliena gloria commoti, invidiae flammam concipiunt. Atqui potius oporteret quod melius est, aemulanter eligere: et omnes honestatis studiosos certatim splendidis operibus imitari; non autem reprehensionis materiam facere quidquid ipsi efficere nequeunt.

ν′. Ἐκ τοῦ ιη′ λόγου τῶν κατὰ Ἰουλιανόν.

Τοῖς οὐκ ἔχουσι βίον τὸν ἐπιεικῆ καὶ τεθαυμασμένον, φορτικὸν ὡς ἔοικε τὸ εὐδοκιμεῖν ἑτέρους εὐζωΐᾳ καὶ ἀρετῇ· ἔγκλημα γὰρ τῆς ἑαυτῶν φαυλότητος ποιοῦνται χρήματα, καὶ τῶν ἑτέρων εὐκλείαις ἐπηρεθισμένοι, τὴν τῆς βασκανίαις ὠδίνουσι φλόγα· καί τοι μᾶλλον ἐχρῆν ζηλοῦντας ἑλέσθαι τὸ ἄμεινον· καὶ πάντας ἰόντας καλὸν ἁμιλλᾶσθαι φιλεῖν τοῖς ὧδε λαμπροῖς· οὐ φιλοψογίας ποιήσασθαι πρόφασιν, ἃ κατορθοῦν οὐ δεδύνηται. P. 108.

51. Ex XIX. libro adversus Iulianum.

Ethnici auctores facundia et splendore dictionis valde excellunt: sed tamen illis nihil utile inest. Namque eum, qui suapte natura Deus est atque creator, non agnoverunt, et deos innumeros in mundum invexerunt.

να′. Ἐκ τοῦ ιθ′ λόγου τῶν κατὰ Ἰουλιανόν.

Πολὺ λίαν παρὰ τοῖς ἔξω κεῖται τὸ τῆς εὐστομίας χρῆμα, καὶ τὸ λαμπρὸν τῆς λέξεως (2)· ἔνι δὲ ὅμως τῶν ὀνησιφόρων οὐδέν· τὸν γὰρ φύσει θεὸν καὶ δημιουργὸν οὐκ ἔγνωσαν, ἀναριθμήτους δὲ θεοὺς τῷ βίῳ κομίζουσι (3). P. 106.

(1) Dici hoc videtur de argumentis contrariis Iuliani ac Cyrilli. Porro Cyrillus, praeter commune episcopis tuendae religionis studium, peculiarem habuit causam scribendi contra opus Iuliani, qui etiam impudentissima epistola (inter editas 51.) connisus erat Alexandrinos abducere a christianismo.

(2) Ipse Iulianus dicitur a Cyrillo libri sexti initio: εὐφυᾶ μὲν ἔχων τὴν γλῶτταν, οὐκ ἀθαύμαστον δὲ τὸ καλλιεπές: *diserta lingua et admirabili dicendi venustate praeditus.*

(3) Confer lib. VII. ed. Spanehemii p. 232. B.

Ex prioribus decem Cyrilli adversus Iulianum libris unum citatum videram in praedicto opere locum, quem congruere ad litteram comperi prout eius titulus ferebat cum edito libro X, ed. Spanhem. p. 357. Mox vero et alias duas comperi in codice particulas, nempe unam ex libro V, alteram ex VII, quarum tamen verba in editione non legebam. Itaque heic adscribo, otiosioribus criticis haec fragmenta permittens.

Cod. f. 226.

νβ'. Τοῦ μακαρίου Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας ἐκ τοῦ ε' λόγου τῶν κατὰ Ἰουλιανοῦ.

Ἐπὶ τῶν πωλητηρίων πολλοῖς ἐνιότε τοῖς φαύλοις ἀναμιγνύουσιν ὀλίγα χρηστὰ, διὰ τῶν ὀλίγων ἐπαγόμενοι, καὶ πείθοντες τοῖς σπουδαίοις προσλαβεῖν τὰ φαῦλα.

52. Beati Cyrilli Alexandriae episcopi ex quinto libro adversus Iulianum.

In foro venali multis interdum vitiosis pauca bona (venditores) admiscent; paucis his (emptores) inescantes, persuadentesque ut cum utilibus res cassas adquirant.

Cod. f. 151.

νγ'. Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ ζ' λόγου τῶν κατὰ Ἰουλιανοῦ (1).

Ἐπιπλήττει εἰκῇ τοῖς ὑπέρ γε τῶν ἐν ἀδικίαις παρακαλοῦσι θεὸν, καὶ ἀφαμαρτάνειν τοῦ εἰκότος ᾠήθη, καὶ λέγει τοὺς ἐποικτείροντας τοὺς κακούργους, κακούς· καίτοι πῶς ὁ τοῦτο λέγων, οὐ τὸ ἀπηνὲς καὶ ἀνήμερον ἀποδέχεται (1); θαυμάζει τοὺς ἀτεράμονας ὁμοῦ τε καὶ μισαλλήλους; χρῆναι γὰρ ἐγώ γέ φημι τοὺς ἅπαξ εἰλημμένους τοῖς ἰδίοις πταίσμασι, καὶ δίκας ἀπέχοντας τοῖς κολάζουσι νόμοις, ἐποικτείρειν μᾶλλον ὡς πεπραχότας ἀθλίως, ὡς ἐξ ἀσθενείας ἀνθρωπίνης ἐμπεσόντας εἰς τοῦτο, ὡς διαβολικῆς σκαιότητος γενομένους θήραμα· καὶ μὴ πεσοῦσιν αὐτοῖς ἐπιμειδιᾶν, καὶ οἷον ἐπορχεῖσθαι κειμένοις, καὶ καταφροντίζειν (3) αὐτοῖς ἀφιλοστοργίαν.

53. Eiusdem ex septimo libro adversus Iulianum.

Reprehendit temere illos, qui pro peccantibus Deum orant, remque incongruam eos facere existimat; et homines qui maleficorum miserentur, malos dicit. Atqui ita loquens nonne saevitiam immitemque animum fovet? et immisericordes potius mutoque odio flagrantes admiratur? At enim ego illos qui aliquando delinquentes deprehensi fuerint, legumque ultionem experti, aio potius misericordia dignos ceu qui infeliciter egerint, tum humana infirmitate lapsi, tum diabolicae improbitatis praeda effecti. Neque iis cadentibus cachinnus attollendus est, neque iacentibus insultandum, neque inhumanus adversus illos sensus expromendus.

Ibidem.

νδ'. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

Περιφανὴς καὶ ἀξιοζήλωτος ἀγαθότης ἐστὶ, δηλαδὴ τὸ ὀρέγειν ἔλεον τοῖς μισεῖν ἡμᾶς ᾑρημένοις, καὶ χεῖρα νέμειν ἐπίκουρον· βούλεσθαι δὲ καὶ σώζειν αὐτοὺς, οὐκ ἐπεμβαίνοντας, μᾶλλον δὲ καὶ οἷον κειμένοις ἐπορχουμένους, καὶ τῆς ἐνούσης αὐτοῖς ἀθλιότητος καταμειδιῶντας ἀφιλοικτειρμόνως· δρῶντας δὲ μᾶλλον ἐκεῖνα δι' ὧν ἔξω γένοιντο παγίδος· * ποιουμένους δὲ καὶ λιτὰς πρὸς τὸν τῶν ὅλων ὑπὲρ αὐτῶν ἐξουσιάζοντα θεόν (4).

* cod. τὰ ἔξω γένοιτο παγίς.

54. Ex eodem libro.

Splendidae optabilisque bonitatis officium est, misericordiam exhibere iis qui inimicitiam erga nos susceperunt, eisdemque manum auxiliarem praebere: immo eos incolumes velle, nedum contra invehi et victis insultare: neque haerentem calamitatem immisericorditer subsannare, sed operam potius dare ut laqueo expediantur: preces denique dominatori universali Deo pro ipsis offerre.

(1) In postrema libri septimi editi pagina, ubi de paenitentia veniaque agitur, lacuna quaedam asteriscis denotatur. Ibi ergo fortasse sequentia duo collocanda sunt fragmenta.

(2) Naturae suae acerbitatem et duritiem fatetur ipse Iulianus in misopogone p. 349.

(3) Uni vel alteri, quod extabat verbi καταφροντίζω exemplo addatur iam hoc Cyrilli.

(4) Postremo moneo, cum his Cyrilli fragmentis, utiliter ab editoribus posse illa copulari Theodori mopsuesteni adversus eundem Iulianum, quae ex codice vat. pal. XX. eruit complures ante annos V. C. Fed. Munterus danus hafniensis.

Sancti Athanasii ex epistola XIII.

Quibus in rebus quispiam mentem suam exercuerit, in his clam veluti haerentem comperiet ad exercitii usum facilitatem.

Sancti Basilii ex sermone in Lucam.

Nox profunda, et morbus gravis, et auxiliator nullus; qui hereditati inhiat, ad voluntatem tuam irritandam paratus. Tu vero undique solitudinem tuam circumspiciens, tunc demum inconsiderantiam tuam senties, tunc stultitiam lugebis, quod in hoc tempus res tuas disponere distuleris, cum lingua titubat, manus tremula contractionibus agitatur, ita ut neque voce neque scripto sententiam tuam significare queas.

Sancti Iohannis (Chrysostomi) ex tertio sermone in libros regum.

Iucundum est agricolis tum ex montanis tum ex depressis terrae regionibus uberem fructum carpere. Quod si aliquando ex petrosis etiam macrisque vel arenosis locis, post multam impensam curam bonus aliquis fructus eveniat, maior hinc colono delectatio accidit; quia cum soli natura luctatus, suisque pugnans adversus agri sterilitatem laboribus, victoriae quoddam testimonium ab iis, qui agricolandi artem merito aestimant, refert.

Τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου ἐκ τῆς ιγ' ἐπιστολῆς (1). Cod. f. 2

Οἷς ἐάν τις τὴν διάνοιαν ἀσκηθῇ, ἐν τούτοις λανθάνουσαν τὴν προθυμίαν πρὸς τὴν συνήθειαν ἔχει.

Τοῦ ἁγίου Βασιλείου ἐκ τοῦ εἰς τὸν Λουκᾶν. Cod. f. 279.

Νὺξ βαθεῖα, καὶ νόσος βαρεῖα, καὶ ὁ βοηθῶν οὐδαμοῦ· ὁ ἐφεδρεύων τῷ κλήρῳ ἕτοιμος, ἄπρακτά σου ποιῶν τὰ βουλεύματα· εἶτα περιβλεψάμενος ὧδε καὶ ὧδε, καὶ ἰδὼν τὴν περιεστῶσαν ἠρεμίαν, τότε αἰσθήσῃ τῆς ἀβουλίας, τότε στενάξεις τὴν ἄνοιαν, εἰς οἷον καιρὸν ἐταμιεύσω τὴν ἐντολήν, ὅτε ἡ μὲν γλῶσσα παρεῖται, ἡ δὲ χεὶρ ὑπότρομος κλονουμένη ταῖς συνολκαῖς, ὡς μήτε φωνῇ μήτε γράμματι διασημᾶναι τὴν γνώμην (2).

Τοῦ ἁγίου Ἰωάννου ἐκ τοῦ εἰς τὰς βασιλείας γ' λόγου (3). Cod. f. 124.

Φέρει γηπόνοις ἡδονὴν τὸ ἐξ ὑπτίων τε καὶ βαθυγείων χωρίων πολύν τινα δρέπεσθαι τὸν καρπόν· εἰ δή ποτε καὶ ἐκ πετρώδους γῆς καὶ λεπτῆς καὶ ὑπὸ ψάμμου δυνηθείη μετὰ πολλὴν ἐπιμέλειαν χρηστοῦ τινος ἀπολαῦσαι καρποῦ, μείζων ἐντεῦθεν ἡ ἡδονὴ τῷ γηπόνῳ, διότι πρὸς τὴν τῆς γῆς φύσιν ἀγωνισάμενος, καὶ τοὺς οἰκείους πόνους ἀντεισάξας τῇ στειρώσει τῆς γῆς, νίκης τινὰ μαρτυρίαν ἀποφέρεται παρὰ τῶν τὸ γεώργιον θαυμαζόντων.

Paucis his obiter occupavi vacuam pagellam trium Patrum fragmentis; nam longe plura et ampliora in manibus erant, quae vita comite aliquando edam.

(1) Deperditas S. Athanasii epistolas festales, expectare nos ex Anglia, ex syriacis codicibus sumptas, dixi alibi. Num autem graecum hoc fragmentum ad eas pertineat, nec ne, palam aliquando fiet. Certe in citatis illarum epistolarum fragmentis a Cosma indicopleusta Topogr. christ. lib. X. non apparet.

(2) Fragmentum hoc legitur in eodem rerum sacrarum codice, cum dicto titulo ἐκ τοῦ εἰς τὸν Λουκᾶν, quod interpretor *ex sermone in Lucam;* nam si esset ex commentario in Lucae evangelium (qui fortasse extitit) scriberetur heic ἐκ τοῦ εἰς τὸ κατὰ Λουκᾶν, ut Graeci inscribere solent. Interiacet autem inter Basilii locum ex orat. de baptismo, et locum ex sermone eiusdem in proverbia. De mortis tempore verba fieri apparet; nam et in codice pertinet ad titulum περὶ ὥρας θανάτου

(3) Ioh. Chrysostomi in libros nominatim regum, seu regnorum ut Graeci loquuntur, non extant sermones; nisi forte intelligendae hoc titulo sunt homiliae quinque de Anna Samuhelis matre, et tres de Saule ac Davide; in quibus tamen hoc fragmentum non videbam, nisi me festinans oculus fefellit. Attamen in Damasceni parallelis p. 162. aliud Chrysostomi fragmentum citatur ex sermone in secundum Regum, ἐκ τοῦ εἰς β' βασιλειῶν.

MONITUM.

Inedita duo chronica, nempe Georgii monachi, vulgo hamartoli, et Iohannis siculi, quum ego in vaticanis codicibus lectitarem; in secundo Iustiniani imperantis anno, quo de nefanda contra naturam libidine poenae publicae sumptae fuerunt (quam rem Theophanes et Cedrenus breviter, nostri autem supradicti auctores prolixius narrant) inter ceteras, quae in illis chronicis scribuntur eius criminis detestationes, latum ac disertissimum sancti Cyrilli fragmentum deprehendebam, tum ab Hamartolo p. 169, *tum etiam a Siculo p.* 315. *iisdem verbis descriptum; quod quum ex aliquo Cyrilli sermone vel libro detractum esse appareat, neque tamen in eius scriptis editis repererim (nisi me forte festinatio, aut aliqua animi evagatio in evolvendis Cyrilli tomis de lectionis tenore decussit) heic cum ceteris novis Cyrilli scriptis collocandum iudicavi: quod si forte antehac vulgatum in publicis libris occurret, nullum erit incommodum, neque res publica detrimentum capiet; immo aliqua melioris fortasse frugis per nos saltem extabit varietas. (Chrysostomus etiam comment. in epist. ad Galatas ed. maur. T. X. p.* 717, *invehitur in eos qui se spadonant; sed diversus a nostro is locus est.) Illud aliquantulum addubitavi, num rei parum per se verecundae interpres fierem, nec ne. Sed primo cogitavi, etiamsi nunc ego graece tantummodo ederem, non defuturum postea qui ad alias linguas transferret. Deinde sanctissimi Cyrilli sermonem, qui rem nefariam summo odio obruit, abs quovis honesto viro, lingua saltem non populari, repeti posse iudicavi. Denique reputans laudem hinc christianae religioni accedere, quae inter tot paganitatis monstra, probrosissimum quoque eunuchismum paulatim antiquavit ac sustulit; novoque exemplo docere volens quantopere sancti patres crimen hoc miserum et ei connexa flagitia detestati sint semper atque insectati; rem graece quoque non peritis communicandam latine decrevi. Porro ante hunc Cyrilli tractum placet recitare de pudicitia praeclarum Tertulliani testimonium. « Pudicitia flos morum, » honor corporum, decor sexuum, integritas sanguinis, fides generis, fundamentum sanctitatis, » praeiudicium omnis bonae mentis; quamquam rara, nec facile perfecta, vixque perpetua; tamen aliquatenus in saeculo morabitur, si natura praestruxerit, si disciplina persuaserit, censura compresserit. »*

ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΓΙΟΥ ΚΥΡΙΛΛΟΥ

ΛΟΓΟΣ ΣΤΗΛΙΤΕΥΤΙΚΟΣ ΚΑΤΑ ΕΥΝΟΥΧΩΝ.

SANCTI MAGNI CYRILLI

SERMONIS ADVERSUS EUNUCHOS

FRAGMENTUM.

Ταύτην τοίνυν τὴν ἀκόλαστον καὶ ἀκάθαρτον γνώμην καὶ πρᾶξιν τῶν αὐθαιρέτως πασχόντων θριαμβεύων εὖ μάλα καὶ στηλιτεύων Ο ΜΕΓΑΣ ΚΥΡΙΛΛΟΣ οὕτω φάσκει.

Hanc igitur *(inquit Georgius chronologus)* intemperantem impuramque mentem et operam spontaneorum pathicorum egregie prorsus vituperans MAGNUS CYRILLUS sic ait.

Ἀκολασίας γὰρ ἕνεκεν οἱ τάλανες τοῦτο δρῶσι τὰ τῶν γυναικῶν πάσχειν, ἄνδρες εἶναι βουλόμενοι· οὐδενὸς γὰρ χρησίμου χάριν τὴν φύσιν μετατιθέντες, ἢ ἀσελγείας ἕνεκεν, τὴν θεόπλαστον καὶ ἀνδροπρεπῆ μορφὴν διαφθεί-

Intemperantiae suae causa hoc isti miseri perpetrant, feminarum propria patientes, quum tamen viri esse velint. Etenim absque ulla utilitate naturam pervertentes, nonnisi lasciviae causa, creatam a Deo dig-

namque viro formam corrumpunt, vel sponte saepe, vel ab aliis talia pati coacti. Sunt autem hi naturae corruptores, generis hostes, humanae societatis labes, vitae offensores. Hi Maenadum more scortantes, immodice in turpissimis exultant passionibus, moribus foedis perditisque miseram vitam concretam habentes, ambiguae odibilisque personae spuriam formam circumferentes. Hi utique sacris septis procul abeant, et a sanctis conventibus ut abominabile piaculum Deoque invisum arceantur. Quia enim turpissima pessimaque mentis sententia pulcrum ac divinum opus ad pravam atque infamem professionem immutarunt ac transtulerunt, et spiritalem spadonatum vetito usui deservire coëgerunt, non legum tantummodo poenam perpeti digni sunt, verum etiam evangelico apostolicoque decreto ad exteriores tenebras prorsus expelli. De his quippe Moyses dicit: « non intrabit eunuchus contusis aut excisis genitalibus ecclesiam Domini. »

Attamen videre est plenas principum virorum domos his portentosae formae personis, quae aureos torques collo gestant, et in masculina natura, feminae tamen speciem habent, fracte incedunt, delicate loquuntur: nam et meretricum instar indecore huc illuc caput iactant, intemperanter impudiceque rident, lasciviam suam palam ostendentes. Quamobrem cum viris quidem, mulierum instar, molliter cubitant, et mollitie foedantur: cum mulieribus autem quasi custodes castitatisque simulacra in cubiculis versantes, procacissime et impudentissime turpitudini operam dant. Sic ergo hi quidem a nefariis impurisque viris corrupti, mollitie polluuntur adverso naturae opere ac flagitio: ipsi autem vicissim ceu canes rabidi infelices mulierculas peccatis, uti dictum est,

ῥουσιν, ἑκουσίως πολλάκις, ἢ ὑπὸ ἄλλων ὑπομένειν ἀναγκαζόμενοι τοῦτο, ὡς λοιμοὶ τῆς φύσεως, καὶ τοῦ γένους πολέμιοι, καὶ σπίλοι πολιτείας, καὶ ζωῆς ἐφύβριστοι γίνονται· δίκην Μαινάδων πορνευθέντες, ἀμέτρως ἐν τοῖς αἰσχίστοις ὀρχοῦνται πάθεσι, μιαρᾷ πολιτείᾳ καὶ πεφθαρμένῃ τὴν ἀθλίαν ζωὴν συγκεράσαντες, ἀμφίβολα καὶ μεμισημένα πρόσωπα περιφέρουσι καὶ γράμμα νενοθευμένον· ἱερῶν περιβόλων μακρὰν ἀποιχέσθωσαν, ἁγίων συνόδων ὡς ἐβδελυγμένον ἄγος καὶ θεοστυγὲς ἐλαυνέσθωσαν (1)· ἐπεὶ γὰρ αἰσχίστῃ καὶ κακίστῃ γνώμῃ τὸ καλὸν καὶ θεῖον ἔργον εἰς τὸ κακὸν διαβεβλημένον δόγμα παραλλάξαντες καὶ μεταποιήσαντες, καὶ τὴν πνευματικὴν εὐνουχίαν ἀπηγορευμένῃ πράξει λειτουργεῖν ἀναγκάσαντες, οὐ μόνον ἄξιοι νομικῆς ψήφου λαμβάνειν τιμωρίαν, ἀλλὰ καὶ ἐξ εὐαγγελικῆς καὶ ἀποστολικῆς ἀποφάσεως εἰς τὸ λεγόμενον ἐξώτερον σκότος ἄρδην ἀπελαύνεσθαι· περὶ γὰρ τῶν τοιούτων ἔφη Μωϋσῆς· * " θλαδίας καὶ ἀπόκοπος οὐκ εἰσελεύσεται εἰς ἐκκλησίαν κυρίου. " * Deut. XXIII. 1.

Ἔστι γοῦν ἰδεῖν πεπληρωμένας οἰκίας τῶν μεγιστάνων, τοιούτων τερατομόρφων προσώπων, χρυσοῦς μηνίσκους ἐπὶ τραχήλου φοροῦντας, φύσιν μὲν ἄῤῥενος, θηλείας δὲ ὄψιν ἔχοντας, καὶ κεκλασμένως βαδίζοντας, καὶ τεθρυμμένως φθεγγομένους· ὥσπερ γὰρ ἑταιρίδες ἀπρεπῶς ὧδε κἀκεῖσε τὴν κεφαλὴν περισείουσι, καὶ γελῶσιν ἀκρατῶς τε καὶ ἀναιδῶς, οἰστρηλασίαν πρόδηλον ὑπεμφαίνοντες· ὅθεν μετ' ἀνδρῶν μὲν ὡς γυναῖκες, μαλακῶς εὐναζόμενοι καὶ μαλακιζόμενοι, φθείρονται· μετὰ γυναικῶν δὲ ὡς φύλακες ἅμα καὶ σωφροσύνης δῆθεν ἰνδάλματα καθεύδοντες, ἀναισχύντως καὶ ἀπηρυθριωμένως αἰσχροπραγοῦσι· καὶ οὗτοι μὲν οὕτως ὑπ' ἀνδρῶν ἀνοσίων καὶ βεβήλων φθειρόμενοι, μαλακίζονται καὶ καταμιαίνονται διὰ τῆς παρὰ φύσιν ἀνοσιουργίας καὶ βδελυρίας· αὐτοὶ δὲ γυναικάρια ταλαίπωρα σεσωρευμένα κατὰ τὸ εἰρημένον * ἁμαρ- * II. Tim. III. 6.

(1) Eunuchi voluntarii a sacerdotio arcentur legibus canonicis in Photii syntagmate tit. I. 14, et tit. IX. 24, apud nos Spicil. rom. T. VII. p. 53. et 287. Poenas civiles gravissimas contra evirantes semet vel alios, videsis op. cit. p. 54. Quin etiam saeculares adulteri a templis excludebantur, adfirmante Chrysostomo orat. III. 1. de Saule et Davide.

τίαις καταμολύνουσι καὶ καταβλάπτουσιν, οἷα λυσσώδεις κύνες· καὶ τὸ δὴ χαλεπώτερον καὶ ἐλεεινότερον, ἐντεῦθεν αἴτιοι γίνονται καὶ προξενηταὶ καὶ μέτοχοι τῆς ἀπεράντου κολάσεως, οἵ τε φθείροντες καὶ οἱ φθειρόμενοι.

Ἀλλ' ὢ τῆς ἀφροσύνης, ὢ τῆς ἀπάτης καὶ παραπληξίας· τούτους γὰρ ἄνθρωποι καὶ μάλιστα προὔχοντες, ὡς σώφρονας παραδεχόμενοι, πιστεύουσι καὶ εἰσοικίζουσιν· οἵ γε εἰσοικιζόμενοι, καὶ παῤῥησίας τυγχάνοντες, τοὺς ὄντως δικαίως ἀρετῆς ἐπιμελουμένους σώφρονας ἄνδρας κατὰ μικρὸν δελεάσαντες, εἰς τὸ τῶν Σοδόμων αἰσχρὸν βάραθρον ἐλεεινῶς κατηκόντισαν, καὶ τῷ πυρὶ παρέπεμψαν· διὸ δὴ λοιπὸν ἀραρότως πάνυ γε τούτους νόμος καὶ λόγος εὐαγγελικὸς καὶ ἄριστος βίος καὶ εὐσεβὴς πολιτεία βδελύττεται ὡς θεομισεῖς καὶ ἀκαθάρτους· οὗτοι γὰρ τοιαύτην ἐξάγιστον ζωὴν προτιμήσαντες καὶ ποθήσαντες, ὅσον ἧκεν ἐπ' αὐτοῖς, πόλεις μὲν ἠφάνισαν, τὸν σπερματικὸν τῆς φύσεως λόγον διαφθείροντες καὶ φθειρόμενοι· εὐανδροῦσαν δὲ ῥώμην ἀνδρὸς καὶ ἡλικίαν καὶ τὴν ἀῤῥενοπρεπῆ καὶ γυναίαν ἰσχὺν δεινῶς ἐξανάλωσαν· καὶ ἁπλῶς τὴν σύντονον καὶ σφριγῶσαν ἀκμὴν τῆς νεότητος λυμηνάμενοι φανερῶς, ἀθλίους καὶ καταγελάστους ἐποίησαν τοὺς ἁλόντας· οὕς γε φευκτέον προτροπάδην καὶ βδελυκτέον ἐνδίκως, ὡς ψυχοκτόνους καὶ σωματοφθόρους, καὶ ἐναγεῖς ὄντως καὶ τῆς φύσεως παραχρῶντας· οὐδὲν γὰρ ἀληθῶς μυσαρώτερον ἢ ἀκαθαρτώτερον τῶν οὕτω πορνευομένων τὲ καὶ πορνευόντων· εἰώθασι γὰρ, ὡς ἀληθῶς καὶ ἀκριβῶς μεμαθήκαμεν, οὐ μόνον οἱ σπάδοντες, καὶ τὰ μόρια τῆς αἰσχρουργίας ποσῶς ἔχοντες ἀσελγαίνειν ἀμέτρως, καὶ ἀκολασταίνειν ἀκορέστως, ἀλλὰ καὶ οἱ τέλεον ἀπόκοποι καὶ ἐκτετμημένοι, καθάπερ οὖν καὶ οἱ ἐκ γεννητῆς ἐστερημένοι τούτων (φεῦ τῆς ἐσχάτης ἀτοπίας καὶ φρενοβλαβίας) διὰ χειρὸς καὶ δακτύλου φθείρειν τὰς ἀθλίας γυναῖκας, καὶ τὴν ἀνοσιουργίαν οὕτως ἐμμανῶς οἱ ἀνόσιοι κατεργάζεσθαι· καὶ τοῦτο δηλῶν ὁ σοφὸς ἀριδήλως ἔφη· " μακάριος εὐνοῦχος ὁ μὴ ἐργασάμενος ἐν χειρὶ ἀνομίαν, καὶ παρθένος ἥτις οὐκ ἔγνω
* Sap. III. 14. κοίτην ἐν παραπτώματι· * " εἰκότως οὖν

oneratas impiant ac violant; quodque gravius est ac lugubrius, sic causa fiunt et pararii atque participes aeternae poenae, tum corruptores videlicet tum etiam corrupti.

At heu dementiam, errorem, atque vesaniam! His tamquam sobriis domi suae receptis, homines praesertim excelsiores confidunt: isti autem facti domestici, fiduciaque dignati, viros qui sincere recteque virtuti studebant, paulatim inescantes, in Sodomorum infame barathrum miserabiliter proiiciunt, flammisque contradunt. Quamobrem congruenter admodum huiusmodi homines lex et doctrina evangelica, et optima vitae regula, ac religiosa disciplina detestantur ceu Deo odibiles et impuros. Quippe hi, tali electo sponte nefario vitae genere, quantum in ipsis est, civitates delent, seminalem naturae rationem activo passivoque modo corrumpunt, virique vigescens robur atque staturam, masculasque vires et generosas, taetre pessumdant: atque omnino validum et turgescentem iuventutis vigorem, ut palam apparet, labefactantes, miseros ac derididiculos faciunt eos quos ita irretiverunt. Profecto hi velis remisque fugiendi sunt, meritoque detestandi, ceu animarum peremptores, corporum corruptores, et sceleste prorsus natura abutentes. Nihil enim reapse flagitiosius est et impurius his vel scortis vel scortantibus. Quippe solent, ut vere accurateque didicimus, non solum spadones, qui pudenda quomodolibet habent, immodice lascivire, et insatiabiliter libidinari: verum etiam mutilati prorsus et excisi, nec non qui a nativitate his membris carent (proh summam absurditatem atque insaniam!) manu digitoque miseras violare mulieres, et sic flagitium furiose impieque peragere. Quod ut perspicue significaret, Sapiens aiebat: « beatus eunuchus qui non est operatus manu iniquitatem, et virgo quae nescivit torum cum delicto! » Merito itaque hi neque feminae sunt neque viri:

sed androgyni, gladio animadvertendi, et mulierum amore insanientes, dicti fuerunt. Audiant itaque illi qui homines huiusmodi temere arbitrantur puros esse et continentes; nec mendacio simulataeque castimoniae aut continentiae credant. Etenim ab immundo quidnam mundabitur? et a falsitate quid nam veri expectandum est?

ἄθηλοι, ἄνανδροι *, ἀνδρόγυνοι, σιδηροκατάδικοι (1), καὶ γυναικομανεῖς προσηγορεύθησαν· ἀκουέτωσαν τοίνυν οἱ καθαροὺς καὶ σώφρονας τούτους ὑποτοπάζοντες μάτην, καὶ μὴ πιστευέτωσαν τῷ ψεύδει καὶ τῇ κατεσχηματισμένῃ καθαρότητι καὶ σωφροσύνῃ· ἀπὸ γὰρ ἀκαθάρτου, τί καθαρισθήσεται; καὶ ἀπὸ ψεύδους, τί ἀληθεύσει;

MONITUM.

Genuinis sancti Cyrilli scriptis, placet specimen etiam subtexere, ex vaticano prisco codice, sermonis Cyrillo item Alexandriae archiepiscopo inscripti; qui tamen neque stilo, multoque minus sententiarum gravitate Cyrillum illum magnum decet. Post exordium quidem, quod nos recitabimus, longa fit deploratio, ipsis prophetarum saepe verbis, malorum Hierusalem, cuius populus in babylonicam captivitatem pedestri aerumnosissimo itinere una cum tribus regiis pueris ac Danihele abductus fuit. Exin horum adolescentium res gestae et officia et conciones apud Assyrios narrantur, et flammae cui addicti fuerunt vis innocua. Quumque hi, praeter veri Dei notitiam, futurum quoque Servatoris adventum coram impio rege praedicassent, capite truncati, una cum Danihele, dicuntur: quorum corpora hebraeus populus pie in thecis composita, postea ad urbem Hierusalem redux secum gestavit: ubi demum in Christi domini obitu, cum aliis mortuis, quorum in evangeliis fit mentio, ad vitam rediisse dicuntur, et in paradisum transisse. (Haec partim in menaeo quoque Graecorum dicuntur die XVII. decembr.) Sequitur sermonis clausula, quam item nos adscribemus. Et quamquam in ea Cyrillus ipse hunc sibi sermonem tribuere dicitur, nihilo tamen minus abiudicandum prisco illi ac magno Cyrillo sine ulla dubitatione censemus. Ceterum quia saeculo XI. extitit Alexandriae archiepiscopus iacobita Cyrillus II. (Orient. christ. T. II. p. 482.) de hoc si quis cogitare volet, non repugnabimus, immo hunc Cyrillum iuniorem sermonis esse auctorem facile annuemus; praesertim quia in titulo desunt verba ἁγίου, *et* πατρὸς ἡμῶν.

ΚΥΡΙΛΛΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΛΟΓΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΤΕΛΕΥΤΗΝ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΤΡΙΩΝ ΠΑΙΔΩΝ ΚΑΙ ΤΟΥ ΠΑΝΣΟΦΟΥ ΔΑΝΙΗΛ.

CYRILLI ARCHIEPISCOPI ALEXANDRIAE

SERMO DE OBITU SANCTORUM TRIUM PUERORUM NEC NON SAPIENTISSIMI DANIHELIS.

Opportunum adest, o carissimi, tempus praeclarorum martyrum commemorationem faciendi. Quippe haec commemoratio, quae ob nostrarum animarum salutem impetrandam fit, caelestium ordinum panegyrim imitatur. Quotquot igitur Dei no-

Πρόφασις καιρῶν πάρεστι, ἀγαπητοὶ, μαρτύρων ἀγαθῶν ἐνέγκαι μνήμην· αὕτη γὰρ ἡ μνήμη μιμεῖται τὴν πανήγυριν τῶν οὐρανίων ταγμάτων, ἐπὶ πρεσβείαν καὶ σωτηρίαν τῶν ἡμετέρων ψυχῶν· ὅσοι οὖν τὸν θεὸν ἐπιγινώσκετε, σήμερον ἐνταῦθα

(1) Quasi monstra scilicet. Reapse plexi fuerunt aliquando capite miseri aut scelesti huiusmodi. Syntag. Photii p. 54: ὁ πολιτικὸς νομος τοὺς ἑαυτοὺς ἢ ἑτέρους εὐνουχίζοντας, διαφόρως τιμωρεῖται, ποτὲ μὲν κεφαλικῶς etc. Utrum vero impudici eunuchi adulteris etiam sint accensendi, quaeritur in iure graeco.

τὰς ἀκοὰς ὑμῶν προτείνατε, ὅπως ἀξιωθῆτε τοῦ βραβείου τῶν ἀρτίως λεγομένων μαρτύρων· τούτους γὰρ ἐπαινεῖσθαι καὶ θαυμάζειν χρὴ τοὺς μήπω θεασαμένους ἐνανθρώπησιν Χριστοῦ, καὶ θάνατον ἀθανάτου, καὶ ἀνάστασιν ἐκ νεκρῶν, καὶ πρὸ τῆς ἐνσάρκου παρουσίας, ὁμολογητὰς καὶ μάρτυρας αὐτοῦ γεγονότας· περὶ τούτων ἡ πρόνοια τῆς ἀχράντου τριάδος (1) διὰ τῆς ἀρτίως ἀναγνωσθείσης προφητείας *, ἕνεκεν τῶν βασιλικῶν ὁμοφύλων παίδων, Ἀνανίου, Ἀζαρίου, καὶ Μισαήλ· περὶ τούτων βούλομαι τὴν πολιτείαν καὶ συνηγορικὴν ἐπιστήμην καὶ συμμαχίαν καὶ τελείωσιν ἐξηγήσασθαι τὴν τοῦ θεοῦ ἐκκλησίαν, τὸ πῶς ἀνδραγαθήσαντες ἐτελειώσθησαν οἱ καλοὶ κλάδοι παῖδες κ. τ. λ.

* Dan. III, 92.

titia imbuti estis, hodie hoc loco aures vestras intendite, ut martyrum, quos nuper diximus, praemia pariter consequamini. Profecto hos admirari ac laudare oportet, qui neque Christi humanationem, neque immortalis mortem, atque a mortuis resurrectionem conspicati, ante eius in carne adventum, confessores eiusdem martyresque extiterunt. His consuluit sancta Trinitas, iuxta lectam paulo ante prophetiam, regiis videlicet ex una eademque gente pueris, Ananiae, Azariae, et Misaheli. Horum vitam, et conspirantem sapientiam, et socialem concertationem ac finem enarrare a Dei ecclesia volumus, quomodo scilicet hi egregii ipsius surculi, pueri inquam, fortiter consummati fuerint etc.

Prosequitur oratio, quatuordecim adhuc implens grandia latercula: sub cuius finem ita Cyrillus nomen suum dignitatemque revelat, prout fit etiam in titulo ante initium.

Ταύτην τὴν κατασκευὴν τῆς διαθήκης τῆς ἀγαθῆς ἐγὼ Κύριλλος ἐλάχιστος (2) ἐπισκόπος τῆς Ἀλεξανδρέων πόλεως, ἔτυχον * τῇ διαθήκῃ τοῦ Δανιήλ· συνεγραψάμην δὲ ὁσίων καὶ ἀμωμήτων παίδων σύμβολον καὶ πολιτείαν, καὶ τὴν εἰς Χριστὸν τελείωσιν. Γένοιτο γὰρ τῇ τοῦ Χριστοῦ χάριτι, καὶ πρεσβείᾳ τῶν ἀρτίως μνημονευθέντων καλλινίκων μαρτύρων, θάλλειν καὶ προκόπτειν τὴν τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίαν εὐθηνοῦσαν ἐν καρπῷ δικαιοσύνης· ὅπως οἱ πατέρες καὶ αἱ μητέρες τοιαῦτα βλαστάνοντες φυτεύματα * μετὰ σωφροσύνης καὶ εὐσεβείας, οἱ νεανίσκοι καὶ παρθένοι τοιαύτης πολιτείας ἀξιῶνται, τοιαύτης ἀρετῆς συναυξάνωσι. Τελειοῦνται δὲ οἱ ἅγιοι παῖδες μηνὶ δηκεμβρίῳ ιζ'.

* ita cod.

* cod. φυτημάτα.

Hanc boni monumenti constructionem ego Cyrillus minimus urbis Alexandriae episcopus addidi monumento (historiae) a Danihele confecto. Scripsi nempe trium sanctorum et immaculatorum adolescentium concordem vitam, et pro Christo consummationem. Utinam vero contingat, Christi gratia et horum quos hactenus celebravimus triumphalium martyrum intercessione, ut Christi ecclesia floreat et amplietur, ac iustitiae fructu exuberet! Ut patribus matribusque parem ex se germinantibus sobolem cum castitate atque pietate, adolescentes ipsorum ac virgines, huiusmodi vitae genus sectentur, eademque virtute concrescant. Consummati vero fuerunt hi sancti pueri mensis decembris die XVII.

(1) In Graecorum pariter menaeo die cit. de his sanctis pueris scribitur: τῆς τριάδος εἰκόνα προφητικῶς, ἐξ ἀΰλων χρωμάτων ἐν τῇ φλογὶ οἱ παῖδες διέγραψαν τῷ καλάμῳ τῆς πίστεως, καὶ τὴν τοῦ Λόγου ἄκραν εἰς γῆν συγκατάβασιν, μυστικῶς κατεῖδον, καὶ πᾶσιν ἐκήρυξαν.

(2) Titulus hic *minimus episcopus*, quem inferioris aevi episcopi modeste sibi tribuebant, auget opinionem de Cyrillo iuniore huius sermonis verisimili auctore. Videsis huius generis titulos, εὐτελὴς, ταπεινὸς, νείατος, constanter in episcoporum subscriptionibus quas nos divulgavimus (partim etiam aere cudimus) synodorum byzantinarum sub Manuhele Comneno, Script. vet. T. IV, et Spicil. rom. T. X.

DE EUSEBII ALEXANDRINI SERMONIBUS

EDITORIS MONITUM.

Eusebii, qui passim in codicibus dicitur archiepiscopus alexandrinus, sexdecim ego ante hoc tempus sermones edidi; unum quidem in AA. class. T. X., alios autem quindecim in Spicilegio rom. T. IX., in cuius voluminis praefatione de his aliisque aliquot eiusdem Eusebii sermonibus, diligenter ut spero tractavi. Addidi etiam Iohannis notarii ineditos aeque de vita obituque Eusebii sermones seu libellos tres. Porro in sermonum Eusebii praefatione tom. cit. p. 10. *dixi, duorum quidem* de eleemosyna *et* de astronomis *titulos scribi in codice vaticano, sed tamen ipsos sermones ob membranarum defectum deesse; me tamen scire, priorem in codice vindobonensi theol.* 263. *servari, alterum vero in parisiensi* 1098. *Nunc ecce illustrium mihique benivolorum hominum liberalitate ac manu descriptos* (1) *ambos impetravi; cuius beneficii ut fructus extet, commodum esse putavi, ut post Cyrilli alex. scripta, paralipomena haec Eusebii subtexerem, qui item, ut dixi, archiepiscopus dicitur alexandrinus; atque ita pii equidem et apprime orthodoxi, si minus elegantis, auctoris editionem absolverem. Quicquid enim alii iudicabunt, me certe ingenuitas huius hominis, christiana eius ac pastoralis simplicitas, nativumque dicendi genus valde delectant. Quamquam nec omnis ornatus abest, v. gr. ubi divitis epulonis apparatum describit. Ceteroquin Eusebii codices tam romani quam exteri, et praesertim vindobonensis, soloecismis scripturaeque mendis scatent, quae partim emaculanda fuerunt, partim retinenda, ne plus aequo textum subverteremus.*

Sed enim quod adtinet ad Eusebii nostri aetatem atque episcopatus sedem, necesse est controversiam rursus adtingere; postquam scilicet ex Germania accepi Guilelmi Augusti perdocti viri nostrique contemporanei librum, quo tres Eusebii de rebus inferis, circa Christi domini obitum et descensum, sermones edidit, qui sunt item apud nos in Spicilegio. Porro quod hic amplissimus de eleemosyna sermo Eusebii, in vindobonensi codice incolumis conservatus, notitiam Augusti effugerit (dissert. eius p. 63*), mirari nolo. Etenim saepe usuvenit (et mihi quoque interdum accidit) ut res nobis proximae, nulla nostra culpa sed casu nos lateant, dum remotas felicius indagamus. Primus ergo apud Augustum sermo p.* 1-10, *recurrit apud nos sub numero XIII. Est autem in hoc insignis editionum nostrarum varietas, quod germanica p.* 9. *habet, tamquam clausulam sermonis huius, tractum illum* ὢ ποῖον κακόν ἐστιν ἡ παρακοὴ *etc. usque ad p.* 10, *quae reapse est clausula potius sermonis* de incarnatione *(p.* 26-27.*) a nobis editi tom. cit., neque ullo modo ad praedictum editionis germanicae locum pertinere potest, a quo omnino dissentit. Secundus in editione germanica sermo respondet nostro XIV, cum aliqua varietate. Tertius denique dictus in die parasceves in ed. germ. respondet nostro XV, cui titulus* de diabolo et orco (ᾅδῃ); *secundam dico sermonis germanicam editionem; nam prior (ut editor appellat, quod contra fortasse est) magis a nostra differt. Sed illud maioris momenti est, quod ei priori editioni loco clausulae attexitur pars alterius sermonis, dicti nempe postera die, seu sabbato, prout promissum fuerat in fine sermonis de parasceve, quem desinere in dictione* ἐνταῦθα τὸν λόγον σφραγίσωμεν, *nec cum sequentibus necti, exploratissimum est; id quod ne germani quidem editoris perspicaciam fugit p.* 153. *Bene igitur, evenit ut haec saltem pars sermonis de sabbato, qui sermo totus desideratur in codice vat., ex vindobonensi prodierit. His de utraque editione germanica et romana dictis, reliquum est ut de Eusebii persona et aetate disserendum breviter videatur.*

Tribus a se editis auctoris huius sermonibus praeclaram vereque doctam subtexuit disputationem G. Augustus, cuius exquisitam eruditionem diligentiamque cum maxime probo, attamen de aetate Eusebii nostri et episcopatu emeseno, quominus ei adsentiar, rei contrariae ut puto evidentia prohibeor. Sermonum horum parentem dicit germanus editor indubitanter Eusebium illum, qui

(1) Vindobonensem habui ab excell. Comite Dietrichstein caesareo bibliothecario, exscribente erudito viro H. E. Pöschl. Parisiensem misit vir clar. eques P. A. Drach, longa mihi amicitia coniunctus.

Emesae ecclesiam tenuit, multisque scriptis claruit, teste Hieronymo de vir. ill. cap. 91, *sub Constantio imp. Constantini magni filio, et circa annum Christi* 360. *obiit. Atque ut titulum alexandrini episcopi cum emeseno conciliet, utitur laudatus editor egregia in speciem ratione, quod ille nempe Eusebius, teste Sozomeno hist. lib. III.* 6. *in synodo antiochena quae anno* 341. *celebrata fuit, ad capessendam alexandrinam sedem extimulatus fuerit, loco magni Athanasii depulsi: quam Eusebius dignitatem quum recusasset, ne Athanasio invitis Alexandrinis succederet, emesenam ecclesiam regendam suscepit. — Recte. Sed primum quaero, quoniam hic Eusebius reapse annis viginti, usque ad obitum, emesenus fuit non alexandrinus episcopus, cur in graecorum sermonum codicibus episcopus vel archiepiscopus alexandrinus passim, nunquam vero emesenus inscribitur? Sed ecce praeter hanc aliasque rationes, nunc demum ex vindobonensi sermone* de eleemosyna *circa finem, peremptorium contra emesenum Eusebium argumentum torquetur. Sermonis enim auctor Eusebius noster inter divites, quibus opes, nedum nocuerunt, verum etiam propter dandae eleemosynae copiam valde profuerunt, ponit matronam Melaniam, et quidem iis verbis quae iam mortuam esse innuant. Sed sive de mortua loquatur sive de superstite, prorsus auctor se non esse Emesenum illum demonstrat. Namque Emesenus, ut vidimus, factus fuit episcopus anno* 341; *Hieronymus autem op. cit. cap.* 91. *hunc Emesenum sub Constantio mortuum diserte adfirmat, hoc est ante annum certe* 361, *quo ipse Constantius obiit.*

Iam ut ad Melaniam veniamus, duae fuerunt hoc nomine, senior nempe ac iunior senioris neptis. De utraque agit Palladius in hist. lausiaca, opp. Meursii T. VIII. p. 117. *et* 120. *Ambae divites fuerunt, et eleemosynarum largitionibus celebres. Senior dicitur a Palladio coepisse vitam asceticam sub Valente imp., et annis adhuc* 37. *superfuisse. Iunior coaeva fuit ss. Hieronymo et Augustino. Quia ergo noster Eusebius meminit Melaniae (etiamsi forte senioris), fieri nequit ut sit ipse emesenus Eusebius, qui plus quadraginta annis ante ipsius Melaniae mortem e vivis excesserat, siquidem haec nonnisi initio quinti saeculi mortem cum vita commutavit, ut ex ante dictis colligitur. Immo Melania ne eleemosynis quidem clarescere coepit, nisi Eusebio emeseno iam mortuo, ut item ex dictis patet. Alia quoque accedunt, quamquam minime necessaria, argumenta. Nam de illo Emeseno Hieronymus in chronico ad Christi annum* 351. *scribit:* Eusebius episcopus emesenus arianae signifer factionis multa et varia conscribit. *Item apud alios veteres, Socratem, Sozomenum, et Photium cod.* 242., *accusatur Emesenus de sabellianismo, et de impiae astrologiae superstitione. Atqui noster graecorum auctor sermonum Eusebius, quos duodeviginti iam impressimus, ubique orthodoxus apprime est, et omni haeresi, nedum illis teterrimis, prorsus alienus. Ab astrologiae autem crimine tantum abest Eusebius, ut nunc eius sermonem nos divulgemus contra illam vanitatem ab eo scriptum,* κατὰ ἀστρονόμων: *praeter quam quod sermone etiam* ·VII· *a nobis item edito varia superstitionum genera magnopere insectatur. Denique Emeseni vitam a Georgio laodicensi scriptam fuisse testantur Socrates et Sozomenus; at alexandrini nostri vitam, auctore Iohanne notario, nos ipsi extulimus ex codice vaticano. Sed iam plura dicere nihil interest: quippe graecorum horum parens sermonum, non est Eusebius emesenae urbis episcopus; obstat enim, ut dixi, temporum ratio: quamquam nostrum et quinti saeculi hominem, et utrique fere Melaniae interiectum iudicamus, quoniam non duas sed unam nominat, id est ut reor seniorem. Cur vero tam constanter in codicibus dicatur archiepiscopus alexandrinus, etsi in catalogis illius sedis non extet, diu nos satisque in praedicto Spicilegii volumine disputavimus. Hoc unum tamen non incommode addemus, Hieronymum scilicet in chronico ad Ch. an.* 331. *ponere Eusebium Phamphili inter eos qui aliquamdiu antiochenam ecclesiam occupaverunt. Cur id, inquam? Nullam certe aliam ob causam quam quia ad eam sedem votis Antiochenorum fuit electus, seu expetitus, ut evidenter constat ex ipso Eusebio vit. Const. lib. III.* 60-62, *et ex Socrate lib. I.* 24. *Et quidem de hac re copiose P. Boschius in patriarcharum antioch. catalogo p.* 42. *sq. Recusavit tamen eam dignitatem Eusebius Pamphili, ut alexandrinam Emesenus. Ergone pari iure dicetur uterque, ille antiochenus, hic alexandrinus episcopus? Utinam hoc argumentum satis valeret, quo fieret ut Eusebii mei antiquitas augeretur! Quominus tamen in hanc sententiam pedibus eam, uncis me quodammodo Melania tenet, cum ceteris quae recensui criticae artis et historiae indiciis.*

ΤΟΥ ΟΣΙΟΥ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΕΥΣΕΒΙΟΥ
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ
ΛΟΓΟΣ ΠΕΡΙ ΕΛΕΗΜΟΣΥΝΗΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΛΟΥΣΙΟΝ ΚΑΙ ΕΙΣ ΤΟΝ ΛΑΖΑΡΟΝ.

SANCTI PATRIS NOSTRI EUSEBII
ARCHIEPISCOPI ALEXANDRIAE
SERMO DE ELEEMOSYNA ET IN DIVITEM ATQUE LAZARUM.

1. Age sermonem hodie, carissime, de eleemosyna instituamus; et quid nobis apostolus et evangelista Matthaeus de Domini nostri adventu narraverit. Dic nobis, oculate testis et verbi minister, quandonam et quomodo quidve dicet nobis dominus Deus, cum mundum iudicaturus adveniet? Quid nunc velit, quidve agere imperet populo suo? Dixit, inquit, Dominus: quum venerit filius hominis cum maiestate sua, et omnes sancti angeli cum eo, tunc sedebit in throno maiestatis suae, et congregabuntur ante eum omnes populi: et separabit eos ab invicem, sicut pastor ab haedis oves segregat: et statuet oves quidem a dextris suis. Nam pastor, ceu benigniorem partem tenens mollitudinis mansuetudinisque, indolem scilicet ovium, harum quoque stationem melioribus adsignat. Deinde a sinistris haedi, ceu pastori contumaces, collocantur.

2. Audiamus etiam quid rex regum et dominus dominantium dicturus sit bonis et misericordibus, qui mandata eius observaverint, quatenus hi cuncta ab eo imperata in rem contulerint. Idcirco enim merito audient a domino et clemente Deo nostro sanctam illam ac beatam ad eius dexteram invitantem vocem: venite benedicti patris mei, possidete paratum vobis regnum a mundi constitutione. O bonam praeparationem sortemque iustitiae illorum qui iure benignitatem eius promeruerunt! Quid porro his dicit? Esurivi enim,

α'. Φέρε εἰς μέσον τὸν λόγον σήμερον, ἀγαπητὲ, προθήσωμεν περὶ ἐλεημοσύνης· καὶ τί διηγήσατο ἡμῖν ὁ ἀπόστολος καὶ εὐαγγελιστὴς Ματθαῖος περὶ τῆς ἐλεύσεως τοῦ δεσπότου ἡμῶν. Εἰπὲ ἡμῖν αὐτόπτα καὶ ὑπηρέτα τοῦ λόγου, πότε, καὶ πῶς, καὶ τί λαλήσει ἡμῖν κύριος ὁ θεὸς, ὅτε μέλλει παραγενέσθαι κρίναι τὴν οἰκουμένην; τί βούλεται, καὶ τί κελεύει ποιῆσαι τὸν λαὸν αὐτοῦ; εἶπεν ὁ κύριος *, φησὶν, ὅτ᾽ ἂν ἔλθῃ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ, καὶ πάντες οἱ ἅγιοι ἄγγελοι μετ᾽ αὐτοῦ, τότε καθήσει ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτοῦ, καὶ συναχθήσονται ἔμπροσθεν αὐτοῦ πάντα τὰ ἔθνη· καὶ ἀφοριεῖ αὐτοὺς ἀπ᾽ ἀλλήλων, ὥσπερ ὁ ποιμὴν ἀφορίζει τὰ πρόβατα ἀπὸ τῶν ἐρίφων· καὶ στήσει τὰ μὲν πρόβατα ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ· καὶ γὰρ ὁ ποιμὴν ὡς χρηστοτέραν ἔχων τὰ τῆς ἁπαλότητος καὶ ἡμερωσύνης τὸ ἦθος τῶν προβάτων, καὶ τῆς στάσεως τῶν τοιούτων ποιεῖται τοὺς κρείττονας· εἶτα τὰ δὲ ἐρίφια ἐξ εὐωνύμων, ὡς ἄτακτα τῷ ποιμένι διάκεινται.

* Matth. XXV. 31. sq.

β'. Ἀκούσωμεν δὲ τί ἐρεῖ ὁ βασιλεὺς τῶν βασιλευόντων, καὶ κύριος τῶν κυριευόντων τοῖς ἀγαθοῖς καὶ ἐλεήμοσι τοῖς τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ φυλάξασι, διὸ καὶ ἐτήρησαν πάντα ὅσα ἐνετείλατο· ἐπὶ τοῦτο γὰρ καὶ δικαίως μέλλουσιν ἀκοῦσαι παρὰ τοῦ δεσπότου καὶ φιλανθρώπου θεοῦ ἡμῶν τὴν προσκαλουμένην τοὺς ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ ἁγίαν καὶ μακαρίαν ἐκείνην φωνήν· δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ πατρός μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου· ὢ ἑτοιμασίας ἀγαθῆς, καὶ κλῆρος * δικαιοσύνης τῶν ἀξίως εὐαρεστησάντων τὴν αὐτοῦ ἀγαθότητα· καὶ τί φησὶ

* ita cod.

πρὸς τούτοις; ἐπείνασα γὰρ, καὶ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν· ἐδίψησα, καὶ ἐποτίσατέ με· ὅρα, ἀγαπητὲ, τὴν τοῦ δεσπότου κηδεμονίαν· πῶς ἐκ πρώτου λόγου τὴν τῆς ἐλεημοσύνης εἰσάγει μετάδοσιν· ἐπείνασα, καὶ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν· καὶ γὰρ τὴν εὐπερίστατον καὶ ἀναγκαίαν τοῦ σώματος τροφὴν ἐξ ἀρχῆς ἄγει, οἷον ὡς θρεπτικὴν καὶ ἀναζωπυροῦσαν τοὺς ἐν λιμῷ τακέντας·
* Ps. CIII. 15. καθὼς καὶ ὁ Δαβὶδ λέγει· * " καὶ ἄρτος καρδίαν ἀνθρώπου στηρίζει· ,, ὡσαύτως τὴν τῆς πόσεως διαλέγεται ἀνάψυξιν· εἶτα τῆς ξενοδοχίας τὴν εἰσαγωγήν· ἔπειτα τῆς γυμνότητος περιβολήν· τῆς ἀσθενείας τὴν ἐπίσκεψιν· τῆς φυλακῆς τὴν παρηγορίαν· ταύτας δὲ καὶ τοιαύτας εὐποιΐας ὁ παροχεὺς τῶν ἀγαθῶν ἀναμιμνήσκων τοὺς ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ ἱσταμένους, καὶ τὴν ἀντάμειψιν ὑπισχνεῖται, ἣν πρὸ καταβολῆς κόσμου βασιλείαν ἡτοίμασε τοῖς εὐσπλάγχνοις καὶ ἐλεημόσι, τοῖς ὀρθοῖς τῇ πίστει καὶ πράξει καὶ ἀγάπῃ· τούτους προσκαλεῖται ὡς
* Ioh. XIV. 15. ἠγαπημένους φίλους· καθὼς εἶπεν· * ὑμεῖς φίλοι μου ἐστὲ, ὅτι τοὺς ἐμοὺς λόγους ἐτηρήσατε, τὰ ἐμὰ ἐντάλματα ἐφυλάξατε· καὶ γὰρ πεινῶντα με ἐθρέψατε, διψῶντα ἐποτίσατε, ξένον ὄντα με εἰς στέγην εἰσαγάγετε· γυμνὸν θεωρήσαντες, περιβόλαιον ἐχαρίσασθε, ἐν ἀσθενείᾳ με γενόμενον ἐπισκέψασθε, ἐν φυλακῇ δέ με κατακλεισθέντα πρός με παρεγένεσθε, καὶ τὸν τῆς παρακλήσεως λόγον ἐχαρίσασθε. Λοιπὸν τί ἀντάξιον, ὑπὲρ ὧν εὐεργετήσατέ
* ita cod. με; ἀντιπαρέχω ὑμῖν τὴν ἀτιχάριτα· * ἀλλ' ἐπεὶ ὑμεῖς ἐμὲ πεφιλήκατε, καὶ γνησίως ἠγαπήσατε, τὸν πατέρα μου ᾐτησάμην δι' ὑμᾶς, ἵνα ὅπου εἰμὶ ἐγὼ, καὶ αὐτοὶ σὺν ἐμοὶ ἦτε, καὶ τῆς ἐμῆς βασιλείας συγκληρονόμοι γένησθε.

γ'. Τί πρὸς ταῦτα φασὶν οὗτοι πρὸς τὸν κύριον καὶ βασιλέα τῆς δόξης; κύριε, πότε σε ἴδομεν πεινῶντα, καὶ ἐθρέψαμεν; ἢ διψῶντα, καὶ ἐποτίσαμεν; ἢ ξένον, καὶ συνηγάγομεν; ἢ ἀσθενῆ, καὶ ἐπεσκεψάμεθα; ἢ ἐν φυλακῇ, καὶ ἤλθομεν πρὸς σέ; ἄκουσον δὲ καὶ τοῦ δεσπότου, τί πρὸς αὐτοὺς ἐρεῖ· ἐφ' ὅσον ἐποιήσατε ἑνὶ τούτων τῶν ἀδελφῶν μου τῶν ἐλαχίστων, ἐμοὶ ἐποιήσατε· ἤκουσας δεσπότου ἀγαθοῦ φιλανθρωπίαν καὶ ἀγαθότητα, πῶς
* ita cod. τοῖς πένησι καὶ πτωχοῖς, ἀδελφοὺς * ἀπο-

et dedistis mihi manducare: sitivi, et dedistis mihi bibere. Specta, carissime, Domini providentiam, quomodo sub ipso sermonis initio proponit eleemosynae largitionem: esurivi, et dedistis mihi manducare. Etenim commune necessariumque corporis nutrimentum statim memorat, quod nimirum alit et exsuscitat fame tabentes; quemadmodum David ait: « et panis cor hominis confirmat. » Sic etiam potionis memorat refrigerium: deinde hospitum susceptionem nominat, postea nudorum indumentum, infirmorum visitationem, benignum ad vinctos alloquium. Haec et alia huiusmodi beneficia dator bonorum commemorans apud eos qui a dextris suis sunt, retributionem quoque promittit, illud nempe quod a mundi constitutione regnum paravit misericordibus et eleemosynae largitoribus, fide recta ornatis et operibus et caritate. Hos ad se ceu dilectos amicos vocat, sicut iam dixerat: vos amici mei estis, quia sermones meos servavistis praeceptaque mea custodistis: nam me esurientem pavistis, sitientem potastis, hospitem sub tecto recepistis, infirmum visitastis, carcere clausum adivistis et solatii verba obtulistis. De reliquo quid pro benefactis in me collatis retribuam? En iam vobis gratiam referam: quia vos me dilexistis, et sincero amore complexi estis, patrem meum rogavi propter vos, ut ubi ego sum, vos quoque mecum sitis, meique regni coheredes fiamini.

3. Quid ad haec autem illi dicent domino regique gloriae? Domine, quandonam te vidimus esurientem et pavimus? sitientem, et potum dedimus? vel peregrinum, et collegimus te? infirmum, et visitavimus? in carcere, et venimus ad te? Audi iam quid iis Dominus respondebit: quaecumque uni ex his fratribus meis minimis fecistis, mihi fecistis. Audisti boni domini caritatem ac benignitatem, quomodo egenos ac pauperes appellat fratres;

et quod si quis bene illis fecerit, escam puta esurientibus suppeditaverit, aut hospitium praebuerit, aut nudum texerit, ipse sibi factum reputat postquam carnem nostram gestavit. Qui dixit: non veni vocare iustos sed peccatores ad paenitentiam et conversionem, sibi factori et creatori qui universae carni escam suppeditat, beneficium atque eleemosynam collatam edicit. « Nam qui miseretur pauperis, foeneratur Deo: secundum datum suum, recipiet. » Sed et David dicit: « beatus qui intelligit super egenum et pauperem! in die mala liberabit eum Dominus. » Reapse enim dies illa, dies mala fiet inclementibus et immisericordibus, qui ea die in exteriorem ignem mittentur; attamen benignis et misericordibus laetitiam gaudiumque aeternum conferet, et sanctorum angelorum consortium. Similiter et Dominus beatos misericordes dicit: beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur. Quandonam vero misericordia potientur? Videlicet cum rex sedebit in throno gloriae, tunc misericordiam consequentur eleemosynarum largitores, pauperum amantes, benigni, liberales, hospitales, orphanorum altores, viduarum et invalidorum curatores, aerumnosorum patroni, egentium saturatores, aegrotantium ministri, ii qui ex acerbis servitiis liberant, qui errantibus viam demonstrant, qui nudos vestiunt, qui aere alieno nexos expediunt: atque ut summatim dicam, qui omnium ope egentium oeconomi fiunt; his inquam caelorum regnum paratum est. His habitaculum erit superna civitas: iidem ceu regis familiares, coram illo adstabunt, splendidissimae deitatis lumine illustrati.

4. Quid autem et iis qui a sinistris erunt dicet Dominus? Discedite a me maledicti in ignem aeternum, qui paratus est diabolo et angelis eius. Non enim vobis paratus fuerat, sed diabolo et angelis eius: nunc quia diaboli opera imitati estis, ava-

καλεῖται· καὶ εἴ τις δ' ἂν ἐν αὐτοῖς εὐεργε-
σίαν ποιήσει, οἷον τροφὴν παρέχῃ τοῖς πει-
νῶσιν, ἢ ξενοδοχίαν ἐνδείκνυται, καὶ γυμ-
νὸν σκέπῃ, αὐτὸς δέχεται ὁ τὴν ἡμῶν σαρ-
κοφορέσας· ὁ εἰπὼν *, οὐκ ἦλθον καλέσαι * Matth. IX. 13.
δικαίους, ἀλλὰ ἁμαρτωλοὺς εἰς μετάνοιαν
καὶ ἐπιστροφὴν, εἰς αὐτὸν τὸν ποιητὴν καὶ δη-
μιουργὸν τὸν διδοῦντα τροφὴν πάσῃ σαρκὶ,
τὴν εὐποιΐαν τῆς ἐλεημοσύνης ποιεῖται· “ ὁ γὰρ
ἐλεῶν πτωχὸν, θεῷ δανίζει· * κατὰ δὲ τὸ * Prov. XIX. 17.
δόμα αὐτοῦ, λαμβάνει· „ ἀλλ' οὖν καὶ
ὁ θεῖος Δαβὶδ λέγει· * “ μακάριος ὁ * Ps. XL. 2.
συνιὼν ἐπὶ πτωχὸν καὶ πένητα· ἐν ἡμέρᾳ
πονηρᾷ ῥύσεται αὐτὸν ὁ κύριος· „ καὶ γὰρ
ὡς ἀληθῶς ἡ ἡμέρα ἐκείνη, ἡμέρα πονηρὰ
γίνεται τοῖς ἀσπλάγχνοις καὶ ἀνελεήμοσιν·
οἵπερ ἐν αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ εἰς τὸ πῦρ τὸ
ἐξώτερον ἀποπέμπονται· τοῖς δὲ εὐσπλάγ-
χνοις καὶ ἐλεήμοσι, χαρᾶς καὶ εὐφροσύνης
αἰωνίου πρόξενος, καὶ τῆς μετὰ ἁγίων ἀγγέλων
διαγωγῆς. Ὡσαύτως καὶ ὁ κύριος μακαρί-
ζει τοὺς ἐλεήμονας λέγων· * μακάριοι οἱ * Matth. V. 7.
ἐλεήμονες, ὅτι αὐτοὶ ἐλεηθήσονται· πότε
δὲ ἐλεηθήσονται; ὅτε καθίσει ὁ βασιλεὺς
ἐπὶ θρόνου δόξης, τότε ἐλεηθήσονται οἱ
ἐλεήμονες, οἱ φιλόπτωχοι, οἱ εὔσπλαγχνοι,
οἱ εὐμετάδοτοι, οἱ ξενοδόχοι, οἱ ὀρφανο-
τρόφοι, χηρῶν καὶ ἀδυνάτων οἱ ἐπισκέπται,
οἱ τῶν καταπονουμένων ἀντιλήπτορες, οἱ τῶν
θλιβομένων προστᾶται, οἱ τῶν δεομένων ἔμ-
φοροι, οἱ τῶν νοσούντων διάκονοι, οἱ τῶν ἐν πι-
κραῖς δουλείαις ἐλευθερωταὶ, οἱ τῶν πεπλανη-
μένων ὁδηγοὶ, οἱ τῶν γυμνῶν σκεπασταὶ, οἱ τῶν
χρεωστούντων πληρωταί· καὶ ἵνα συντόμως
εἴπω, οἱ πάντων τῶν δεομένων καὶ τούτων οἰ-
κονόμοι, αὐτοῖς ἡτοίμασται ἡ βασιλεία τῶν
οὐρανῶν· τοῖς αὐτοῖς ἐστὶν οἰκητήριον ἡ ἄνω
πόλις· οἱ αὐτοὶ ὡς οἰκειώτεροι τοῦ βασιλέως
πρὸ προσώπου αὐτοῦ παρίστανται, κατοπτρι-
ζόμενοι τῇ αἴγλῃ τῆς τρισηλίου θεότητος.

δ'. Τί δὲ καὶ πρὸς τοὺς ἐξ εὐωνύμων ἐρεῖ
ὁ κύριος; πορεύεσθε ἀπ' ἐμοῦ οἱ κατηραμένοι
εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον, τὸ ἡτοιμασμένον τῷ
διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ· οὐ γὰρ
δι' ὑμᾶς ἡτοίμασται, ἀλλὰ τῷ διαβόλῳ καὶ
τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ· ἀλλ' ἐπεὶ τὰ τοῦ δια-

βόλου ἔργα παρηκολουθήσατε, καὶ τῇ πλεονεξίᾳ καὶ ἀσπλαγχνίᾳ, καὶ πᾶν εἶδος κακοῦ ἐπιφερόμενοι, κατεδικάσθητε σὺν αὐτῷ ἀπελθεῖν εἰς τὸ πῦρ ὡς ὑπουργοὶ τοῦ Σατανᾶ γεγονότες· καὶ ὡς ἐθελοντὶ ἐμὲ κατελίπατε, ἀλλὰ παρίδετε καὶ ἐβδελύξασθε, καὶ τὰς ἁγίας μου γραφὰς ἐξουθενήσατε, τοὺς διδάσκοντας καὶ νουθετοῦντας ὑμᾶς τοῦ ἀπέχεσθαι τῶν μιασμάτων καὶ πονηρῶν ἔργων, καὶ ἀγάπης καὶ ἐλεημοσύνης ἀντέχεσθαι, οὐκ ἠκούσατε, ἀλλὰ ἀσύνετοι τῇ καρδίᾳ καὶ τῷ λογισμῷ διακείμενοι ἐματαιώθητε, τούτων τοὺς λόγους ὡς λῆρον ἡγήσασθε, καὶ ὡς ἀτίμους ἀπεπέμψατε, ὕβριν ἐπάγοντες αὐτοῖς· τοὺς δὲ μυθολόγους καὶ περιέργους καὶ μαντικοὺς καὶ ἐπαοιδοὺς, καὶ φαρμάκους, καὶ γόητας, καὶ ἀστρονόμους, καὶ ὀνειρολύτας, καὶ ὅσους πάντας τοὺς τῶν κακῶν ἔργων συνίστορας καὶ ἐπινοητὰς, πρὸς ἑαυτοὺς ἐποιήσατε, καταλιπόντες τὰ ἐμὰ προστάγματα καὶ ἐντολὰς, τοῦ ἀπὸ γῆς ὑμᾶς πλαστουργήσαντος κατ᾽ εἰκόνα ἐμὴν, καὶ τῷ ζωηφόρῳ ἐμφυσήματί μου δοὺς ὑμῖν καὶ τὴν περίγειον κατασκευὴν δωρησάμενος, ἠθετήσατε καὶ ἀπεστράφητε· καὶ τὸν τραχηλιάσαντα κατ᾽ ἐμοῦ διάβολον, ὃν * τὸ πῦρ κατ᾽ αὐτοῦ ἡτοίμασται, συνηκολουθήσατε· καὶ ἐγὼ μὲν διὰ τὸν ἄνθρωπον, ὃν ἔπλασα τῇ ἀχράντῳ μου χειρὶ, παράδεισον ἐποίησα καὶ ἀνάπαυσιν· καὶ χαρὰν καὶ ζωὴν διηνεκῆ ἡτοιμασάμην· καὶ καθὼς εἶπον, ἠθετήσατε καταλιπόντες καὶ ἐμὲ καὶ τὰς ἐντολάς μου, καὶ τοῦ διαβόλου ἐργάται γεγόνατε· καὶ τοὺς συνηγόρους αὐτοῦ καὶ μύστας καὶ φίλους ἐκτήσασθε· καὶ ἐμάθετε πᾶσαν κακίαν καὶ πονηρίαν καὶ ἀπάτην καὶ ψεῦδος καὶ πλεονεξίαν· σὺν τούτοις τοῖς κακοῖς ἔργοις, καὶ τὴν μνησικακίαν καὶ τὴν ἀσπλαγχνίαν κατέχοντες ὡς ἱμάτιον ἐνδεδυμένοι· τί δὲ εἴπω πρὸς ὑμᾶς; ἆρα ἁρμόζει τὸ δεῦτε ὑμῖν ἀκοῦσαι; οὐχί· ἡ γὰρ τοιαύτη φωνὴ, τὸ δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ πατρός μου, ἄλλοις ἐδόθη· οἱ γὰρ ἀγωνισάμενοι ἐκ δεξιῶν μου σταθῆναι, ταύτης τῆς φωνῆς ἠξιώθησαν ἀκοῦσαι· ὑμᾶς δὲ τοὺς ἐμὲ μισήσαντας καὶ τοὺς λόγους μου καταπτύσαντας ἐξωθοῦμαι καὶ διώκω καὶ ἀποπέμπω ἀπὸ προσώπου μου· ἐπεὶ ἀναξίους ἐποιήσατε

* ita cod.

ritiam et immitem animum atque omne improbitatis genus sectati, lata est de vobis sententia, ut cum illo abeatis in ignem, quum Satanae ministri fueritis. Et quidem sponte me neglectum spretumque deseruistis, sanctas meas scripturas contempsistis, hominesque illos qui vos erudiebant, atque a contaminationibus pravisque operibus deterrebant, et caritatem atque eleemosynam suadebant, non audistis; sed vecordia et amentia abducti, praedicantium verba flocci fecistis, et contumeliis impositis inhoneste eos abegistis. Secus autem fabulones, et otiosos, divinos, incantatores, veneficos, praestigiatores, astronomos, somniorum interpretes, et quotquot sunt pravorum operum socii et auctores, familiares habuistis, statutis meis praeceptisque derelictis, qui tamen vos de terra plasmavi ad imaginem meam, et vitali flatu terrenam hanc formam vobis largitus sum; et nihilominus me negastis ac repulistis: nempe ut rebellem mihi diabolum, cui ignis paratus erat, sectaremini. Atque ego quidem propter hominem, quem impolluta manu mea formavi, paradisum requiemque feceram, gaudiumque et vitam perpetuam destinaveram: vos vero, ut dixi, obedientiam negastis, me praeceptisque meis derelictis, et diaboli facti estis operarii: ministris eius, sodalibus, atque amicis adhaesistis, et omne nequitiae ac malitiae genus, fraudem mendacium atque avaritiam condidicistis: cumque eiusmodi pravis operibus vindictae quoque studium et inclementem animum tanquam vestimentum induistis. Quid autem vobis dicam? Num vos decet audire, venite? Minime. Dictionem enim hanc, venite benedicti patris mei, aliis indulsimus: nam qui ut in dextera mea collocarentur decertarunt, hi praedicta verba audire digni fuerunt. Vos vero inimicos meos sermonumque meorum contemptores expello extrudo proterreo a conspectu meo; quandoquidem indignos vos gloria mea, ob laevam sententiam, vesa-

niam, inclementiamque vestram effecistis. Propterea vobis dico: discedite a me maledicti in ignem aeternum, qui diabolo ceteroqui et angelis eius tantummodo paratus fuerat. Nunc vos pariter ad eandem inextinguibilis ignis stationem pergite, quoniam hanc ignis poenam cum diabolo angelisque eius subire satégistis. Revera enim toto orbe maledicti extitistis, quia iustitiae laude caruistis; immo maledictionem vestium instar vobis ob animi inclementiam induistis. Ceu maledicti igitur et immisericordes igni trademini. Esurivi, et non dedistis mihi manducare; nec aliud quicquam in me beneficii exprompsistis; ita ut meam in vobis creaturam agnoscerem, gratiamque referrem.

5. Iam vero quid isti apud incorruptum iudicem pro se dicent? Domine, quandonam te vidimus esurientem, aut sitientem, aut peregrinum, aut nudum, aut in carcere, et non ministravimus tibi? Verumtamen respondebit his virtutum amator Dominus: utique me, ut dicitis, non vidistis; attamen fratres, membra mea, singulis horis coram vobis erant, quos fame, siti, frigore, vexatos despexistis, vestros ab his oculos avertistis, ianuas occlusistis, cum ignominia dimisistis, neque saltem ut catulos bucellae fragmento donastis. Certe si quid uni ex minimis fratribus meis praestitum a vobis fuisset, mihi utique praestitum reputassem. Neque beneficia tantummodo his denegastis, verum etiam si quis eorum virtuti operam dabat, et propter indolis meae notitiam, ipse quoque fraterno more caritatem exhibebat, aut obolum scilicet, aut vestem, aut panem; vos inquam hunc diripuistis et pugnis contudistis; minime veriti fore ut me aliquando videretis, meamque obiurgationem perferretis. O crudeles et sine misericordia homines! Ego vos donis meis affluenter cumulavi; nihilominus veniente ad vos fratre meo semel, et opem aliquam petente, tenaci animo fuistis. Ille autem

ἑαυτῶν τῆς ἐμῆς δόξης διὰ τὴν κακὴν γνώμην καὶ ἀπόνοιαν καὶ ἀσπλαγχνίαν, ἣν ἐκτήσασθε· διὰ τοῦτο λέγω ὑμῖν· πορεύεσθε ἀπ᾽ ἐμοῦ οἱ κατηραμένοι εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον τὸ ἡτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ μόνοις· πορεύεσθε καὶ ὑμεῖς σὺν αὐτοῖς εἰς τὴν αὐτὴν διαγωγὴν τοῦ πυρὸς τοῦ ἀσβέστου, καθὼς αὐτοὶ ἑαυτοὺς συνωθήσατε εἰς τὸ πῦρ πορευθῆναι σὺν τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ· καὶ γὰρ κατηραμένοι γεγόνατε πάσης τῆς γῆς, μὴ ἔχοντες δικαιοσύνης εὐλογίαν, ἀλλὰ κατάραν ὡς ἱμάτιον ἐνδυσάμενοι διὰ τὴν ἀσπλαγχνίαν ὑμῶν· καὶ ὡς κατηραμένοι καὶ ἀνελεήμονες, τῷ πυρὶ παραπέμπεσθε· ἐπείνασα, καὶ οὐκ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν, οὐδὲ ἄλλο τί εἰς ἐμὲ ἀγαθὸν ἐποιήσατε, ἵνα ὡς ἐμὸν πλάσμα γνωρίσω, καὶ τὴν χάριν ἀνταμείψωμαι ὑμῖν.

ε΄. Τί δὲ καὶ αὐτοὶ ἀπολογοῦνται πρὸς τὸν ἀπροσωπόληπτον δικαστήν; κύριε, πότε σὲ ἴδομεν πεινῶντα ἢ διψῶντα ἢ ξένον ἢ γυμνὸν, ἢ ἐν φυλακῇ, καὶ οὐ διηκονήσαμέν σοι; λέγει δὲ πρὸς αὐτοὺς ὁ φιλάγαθος δεσπότης· ναὶ, ὡς λέγετε, ἐμὲ οὐκ οἴδατε, ἀλλὰ τοὺς ἀδελφοὺς καθ᾽ ὥραν ἐθεωρεῖτε τὰ ἐμὰ μέλη, ὧν τῷ λιμῷ καὶ τῷ δίψει καὶ τῷ παγετῷ πιεζομένων ἐβδελύσσεσθε, καὶ τὰς ὄψεις ἀπεστρέφεσθε, καὶ τὰς θύρας ἐκλείσατε καὶ ἀπεπέμψασθε ἀτίμους, καὶ οὐδὲ κἂν ὡς ἕνα τῶν κυναρίων κλάσματος ἠξιώσατε· εἰ γὰρ ἑνὶ τῶν ἐλαχίστων μου ἀδελφῶν ἐδιηκονήσατε, ἐμοὶ ἐποιήσατε· καὶ οὐ μόνον ὅτι οὐ διηκονήσατε αὐτοῖς, ἀλλὰ καὶ ὥς τις ἀγαθοποιὸς εὑρέθη, διὰ τὸ ἐμὲ γνωρίζειν, καὶ αὐτὸν ὡς ἀδελφόν μου ὄντα χάριν ἀγάπης παρέχειν αὐτὸν, ἢ ὀβολὸν, ἢ ἱμάτιον, ἢ ἄρτον· ἐξ αὐτοῦ ὑμεῖς ἡρπάξατε καὶ ἐτύψατε, καὶ οὐκ ᾐδέσθητε ὅτι ποτὲ ἰδεῖν με ἠθέλετε καὶ ἐντραπεῖν προσονειδίζοντας ὑμᾶς· ὦ ἀπηνεῖς καὶ ἄσπλαγχνοι· ἐγὼ ὑμᾶς ἐκ τῶν ἐμῶν δωρεῶν ἐνέπλησα ἀφθόνως· καὶ τοῦ ἀδελφοῦ μου ἐλθόντος ἅπαξ πρὸς ὑμᾶς ζητῶντος ἐκ τῶν ἐμῶν λαβεῖν τι παρ᾽ ὑμῶν, ἐπλεονεκτήσατε· καὶ πορευόμενος ἐν λύπῃ πεινῶν καὶ διψῶν καὶ τοῦ κρύους συνεχόμενος, τὴν ἑαυτοῦ ζωὴν ἀπελέγετο, καὶ

στενάζων ἐκατηρᾶτο, καὶ τὸ ὄμμα πρὸς με ἠτένιζεν τοῦ ἀκοῦσαι τῆς φωνῆς αὐτοῦ· οἱ γὰρ τῶν ἀδικουμένων στεναγμοὶ, κολάσεις γίνονται τοῖς ἀδικοῦσι· διὰ τοῦτο καὶ κατηραμένοι ὠνομάσθητε διὰ τὴν ἀσπλαγχνίαν ὑμῶν, καὶ τὴν ὀδυνηρὰν ἀπόφασιν διαγγέλλομαι· καθὼς ἐκατηράθητε παρὰ τῶν πενήτων καὶ πτωχῶν καὶ ξένων καὶ ὀρφανῶν καὶ χηρῶν καὶ ἀδυνάτων καὶ πάντων τῶν ἀδικηθέντων ὑφ᾽ ὑμῶν, τὸ πορεύεσθε ἀπ᾽ ἐμοῦ οἱ κατηραμένοι εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον· οὓς ἡ ἀσπλαγχνία καὶ ἡ ἀνελεημοσύνη οἰκήτορας τῆς γεέννης ἐποίησεν ὑμᾶς.

ϛ'. Ἠκούσατε, ἀγαπητοὶ, τὴν ὀδυνηρὰν ἀπόφασιν τοῖς ἐξ εὐωνύμων ἱσταμένοις παρὰ τοῦ δεσπότου διαλεχθεῖσαν· καὶ τὸ ποῦ ἀπεπέμφθησαν, οἶδα οὐκ ἀγνοεῖτε· ἀλλὰ παρακαλῶ τὴν ἐν Χριστῷ ὑμῶν ἀγάπην, ὡς ἔχοντες καιρὸν μετανοίας προκαταλάβωμεν τοὺς οἰκτιρμοὺς τοῦ θεοῦ, καὶ ἐξ ὅλης ψυχῆς ἡμῶν ἐξιλεωσώμεθα τὴν αὐτοῦ ἀγαθότητα, καὶ ἕκαστος τῷ ἰδίῳ σφάλματι διορθωθείτω, πρὶν ἢ τὸ τῆς ζωῆς αὐτοῦ πέρας διαλυθῇ· ὁ ῥάθυμος, μηκέτι ἔστω ῥάθυμος, ἵνα μὴ χαυνωθῇ, καὶ ὃ ἔχει ἀπωλέσῃ, καὶ ἀκούσῃ ὥσπερ ἐκεῖνος ὁ ὀκνηρὸς δοῦλος· ὁ κλέπτης, μηδὲ αὐτὸς κλεπτέτω, ἀλλὰ παυσάσθω καὶ ἐργαζέσθω ταῖς ἰδίαις αὐτοῦ χερσὶν, ἵνα ἐκ τοῦ ἔργου αὐτοῦ καὶ τῷ μὴ ἐργαζομένῳ χορηγῇ· τί γὰρ ὠφελεῖται ὁ κλέπτης ἐν τῷ κλέπτειν; οὐδὲν, εἰ μὴ κατάραν καὶ ἀνάθεμα ἀπὸ πάντων ἐπισπᾶται· οἱ πόρνοι καὶ οἱ μοιχοὶ ἀπὸ τοῦ νῦν διορθώσασθε ἑαυτούς· ὡσαύτως καὶ οἱ ἐν ἀσελγείαις καταμιάναντες τὰ σώματα ὑμῶν, παύσασθε καὶ μὴ καθυβρίζετε τὰ μέλη ὑμῶν τῇ ἀσωτείᾳ· οὐκ οἴδατε ὅτι ναὸς θεοῦ ἐστε, καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν, καθὼς εἶπεν ὁ ἀπόστολος *; « οἱ γὰρ φθείροντες τὸν ναὸν, καὶ τὴν ψυχὴν φθείρουσι· » λέγει δὲ τοῦτο ὁ ἀπόστολος· * « πόρνοι καὶ μοιχοὶ βασιλείαν θεοῦ οὐ κληρονομήσουσι, διὰ τὸ εἰς τὸ ἴδιον σῶμα ἁμαρτάνειν· * » διὰ τοῦτο παραινῶ ὑμᾶς, ἀγαπητοὶ, ἀπέχεσθαι τῶν σαρκικῶν ὑμῶν ἐπιθυμιῶν, ἵνα ἁγνοὶ εὑρεθῆτε ἐν τῇ ἀπεκδύσει τῆς σαρκός· ὁ δὲ σπα-

* I. Cor. III. 16.

* I Cor. VI [illegible]

* [illegible]

tristis abiit, famelicus, sitiens, frigore rigens, vitae suae desperans, cum gemitu maledicens, sublatoque ad me oculo ut voci eius auscultarem. Nam iniuste afflictorum gemitus, ad iniuriae auctorum poenam redundant. Idcirco maledicti appellamini, tristemque vobis sententiam denuntio: quemadmodum ab egenis, pauperibus, peregrinis, orphanis, viduis, invalidis, cunctisque a vobis iniuria adfectis, maledicti fuistis; sic aio vobis, discedite a me in ignem aeternum. Vestra enim vos inclementia et illiberalitas gehennae incolas effecit.

6. Audistis, carissimi, luctuosam adversus sinistrae partis homines a Domino dictam sententiam. Sed et quem in locum sint amandati, vos minime ignorare scio. Superest ut vestram in Christo caritatem deprecer, ut dum tempus paenitendi habemus, misericordiam Dei praeoccupemus, totaque anima nostra illius propitiemus bonitatem, unusquisque peccata sua corrigat, ante quam vitae exitus instet. Piger iam non sit piger, ne inertia luxetur, et quod habet amittat, latamque adversus pigrum famulum sententiam audiat. Fur iam non furetur, sed crimine omisso manibus suis operetur, ut ex proprio opere illum etiam qui operari nequit iuvet. Quid enim confert homini furtum? Nil profecto, nisi maledictionem ab omnibus et anathema. Fornicatores et adulteri, abhinc vos corrigite; item quotquot flagitiis corpora vestra contaminatis, desinite, nec membra vestra diutius ignominiosa luxuria laedite. Nescitis, quia templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis, ut ait apostolus? « Nam qui templum violant, iidem animam quoque violant. » Dicit insuper apostolus: « fornicatores et adulteri regnum Dei non hereditabunt, propterea quod adversus corpus suum peccant. » Idcirco hortor vos, carissimi, ut abstineatis a carnalibus desideriis vestris, ut sancti inveniamini in carnis exspoliatione. Tu vero lu-

xuriaris et crapularis quotidie, corporique tuo, immo animae potius, nocere non gravaris; tum etiam oculos obtenebrare ac madefacere nimio potu. Iamdiu gulae et ebrietati indulsisti: noli aliud quicquam ulterius praeter officium agere, ne et tu in illorum numero computeris, de quibus dixit Isaias propheta: vae potentibus vestris qui bibunt vinum! Item apostolus ait: « nolite inebriari vino, in quo est luxuria. » Deinceps iam ab exitioso huiusmodi detrimento desinite. Invidi, ultores, superbi, emendemini; et cum omnibus tam plebeiis quam optimatibus vinculum caritatis, pacis, et humilitatis constringite, sicut Dominus monuit, ne aeque ac scribae, vel iactabundus ille pharisaeus, condemnemini. Raptores et avidi expavescite, et aliena diripere omittite. Etenim nihil aliud avarus in hac vita lucratur, quam consentaneum peccato suo maledictum: eius autem rapina in hoc mundo manet. Omnino quotquot praeteritum tempus male turpiterque insumpsistis, satis detrimenti cepistis. Superest ut reliquum vitae vestrae tempus studiose exigatis, antequam veniat insperato translatio vestra, et vos puniamini; egenique ac derelicti longum in exilium abducamini, ex quo nemo revocari potest. Haud ergo diutius malum propositum retineamus, sed malitia omni et avaritia, quae diabolo placet, omissa, peccata sua unusquisque emendet, propriaeque saluti consulat, ante quam nundinae hae dissolvantur, quibus intersunt et qui oleum vendunt et qui emunt. Verumtamen post absolutas nundinas, neque vendendi neque emendi copia erit. Quod ergo vere bonum est et probabile ac Deo gratum, id agite, ut eius dextera statione digni habeamini.

7. Si homo propriae mortis memoriam corde suo semper versaverit, iam non peccabit. Nam timor cupiditatem expellit, si certe reputemus quali gaudio ac laetitia

ταλῶν καὶ μεθύων καθ' ἑκάστην, οὐκ ἐβαρύνθης τοῦ βλάπτειν τὸ σῶμα σου, μᾶλλον τὴν ψυχὴν, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς σκοτίζειν καὶ ὑγραίνειν ἐκ πολυποσίας· καιρὸν ἤδη πολὺν ἔχεις οὕτως γαστριμαργῶν καὶ μεθύων· καὶ μηκέτι ἄλλο παρὰ τὸ εἰκὸς θελήσῃς ποιῆσαι, ἵνα μὴ καὶ σὺ συναρίθμιος γένῃ, καθὼς εἶπεν Ἡσαΐας ὁ προφήτης· * " οὐαὶ οἱ ἰσχύοντες (* Is. V. 22.) ὑμῶν, οἱ τὸν οἶνον πίνοντες· " καὶ ὁ ἀπόστολος λέγει· * " μὴ μεθύσκεσθε οἴνῳ, ἐν ᾧ (* Ephes. V. 18.) ἐστιν ἀσωτεία· " λοιπὸν παίσασθε τῆς τοιαύτης ἐπολέθρου βλάβης· οἱ φθονεροὶ καὶ μνησίκακοι καὶ ὑπερήφανοι διορθώσασθε ἑαυτοὺς, καὶ πρὸς πάντας μικρούς τε καὶ μεγάλους τὸν σύνδεσμον τῆς ἀγάπης καὶ εἰρήνης καὶ ταπεινοφροσύνης ἔχετε, καθὼς ὁ κύριος εἶπεν, ἵνα μὴ κατακριθῆτε ὥσπερ οἱ γραμματεῖς, καὶ ὡς φαρισαῖος ὁ μεγάλαυχος· οἱ ἅρπαγες καὶ πλεονέκται φρίξατε, καταλιπόντες τὰ ἀλλότρια ἐφαρπάζειν· οὐ γάρ τι κερδάνῃ ὁ πλεονεκτῶν ἐν τῷδε τῷ βίῳ, ἀλλ' ἢ μόνον κατάραν συνακολουθοῦσαν αὐτῷ ἐκεῖθεν· τὸ γὰρ ἁρπαχθὲν παρ' αὐτοῦ, ὧδε μένει· καὶ ἁπλῶς ὅσοι κακῶς καὶ αἰσχρῶς τὸν παρελθόντα ὑμῖν καιρὸν διεπράξασθε, ἐζημιώθητε· κἂν τὸν παραλειφθέντα ὑμῖν χρόνον τῆς ζωῆς ἀγωνίσασθε· καὶ πρὶν ἐπέλθῃ ἡ διαδοχὴ ὑμῶν, ὅτε οὐ προσδοκᾶτε, καὶ ζημιωθῆτε· καὶ αὐτοὶ πτωχοὶ καὶ ἀπερίστατοι ἐν ἐξορίᾳ μακρᾷ ἀπηνέχθητε, ὅπου οὐκ ἔστιν ἀνάρρυσις· καὶ μηκέτι τοῦ κακοῦ φρονήματος ἐγκρατεῖς γινόμεθα, ἀλλὰ πᾶσαν κακίαν καὶ πλεονεξίαν τὴν ἀρέσκουσαν τῷ διαβόλῳ καταλιπόντες, καὶ ὃ ἔχει σφάλμα ὁ καθεὶς διορθωσάτω, καὶ τὴν σωτηρίαν αὐτοῦ πραγματευσάτω, πρὶν τῆς πανηγύρεως διαλυθείσης· ἐν ταύτῃ γάρ εἰσι καὶ οἱ πωλοῦντες τὸ ἔλαιον, ὡσαύτως καὶ οἱ ἀγοράζοντες τοῦτο· ἐπ' ἂν γὰρ λυθῇ ἡ πανήγυρις, οὔτε πράσις γίνεται οὔτε ἀγορά· καὶ τῷ ὄντι καλὸν καὶ εὐάρεστον τὸ ἀρέσκον θεῷ, τὸ αὐτὸ καὶ ποιεῖτε, ἵνα καὶ τῆς ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ στάσεως ἀξιωθῆτε.

ζ'. Εἰ μὲν ὁ ἄνθρωπος πάντοτε ἐπὶ μνήμης ἔχει τὸν θάνατον ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ, οὐκέτι ἁμαρτάνει· ὁ γὰρ φόβος διώκει τὴν ἐπιθυμίαν, λογιζόμενος ἐν ἑαυτῷ ποίαν

εὐφροσύνην καὶ χαρὰν μέλλουσιν ἀπολαύειν οἱ δίκαιοι, καὶ ποίαν κόλασιν οἱ ἁμαρτωλοί· διό, ἀγαπητοί, παρακαλῶ ὑμᾶς, πάντοτε ἐπὶ μνήμης ἔχετε τοῦ ἐκείνου αἰῶνος τά τε χαροποιὰ καὶ τὰ λυπηρά· ἢ ὄντως πῶς αἱ πέντε φρόνιμοι παρθένοι διὰ τὸ ἐκ περισσοῦ ἔχειν αὐτὰς τὸ ἔλαιον ἐν ταῖς λαμπάδαις αὐτῶν, καὶ τῷ φωτὶ περιλαμπόμεναι, οὐχ ὕπνωσαν, ἀλλὰ τοῦ νυμφῶνος ἀνοιγέντος εἰσῆλθον, μὴ παρεμποδιζόμεναι εἰς τὸν βασιλικὸν παστόν, διὰ τὸ φῶς περιαυγάζον αὐταῖς ἐλαίου· αἱ δὲ λοιπαὶ πέντε παρθένοι διὰ τὸ μὴ ἔχειν καὶ αὐτὰς ἔλαιον ἐν ταῖς
* ita cod. λαμπάδαις * αὐτῶν, ἐσβέσθησαν καὶ ἐκάθευδον· τοῦ δὲ νυμφῶνος ἀνοιγέντος, οὐκ ἔχουσαι φῶς ἐλαίου τοῦ ἰδεῖν καὶ αὐτὰς τὴν εἴσοδον· ὁ γὰρ ἐν τῇ σκοτείᾳ περιπατῶν, οὐκ οἶδε ποῦ ὑπάγει· ὁ δὲ ἐν φωτὶ περιπατῶν εἶδε τὴν ὁδόν· τὸ αὐτὸ συνέβη καὶ εἰς τὰς πέντε μωρὰς παρθένους, σβεννυμένων τῶν λαμπάδων·
* ita cod. καὶ μὴ ὀρθοποδοῦσαι * εὑρεῖν τὴν εἴσοδον, ἐκλείσθη ὁ νυμφὼν, ἔξω καταλειφθεῖσαι.

η'. Ὡσαύτως εἴπω καὶ περὶ τῶν εὐσπλάγχνους καὶ ἐλεήμονας, τὸ οἵας φωνῆς ἠξιώθησαν ἀκοῦσαι, τὸ δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ πατρός· ἔτι δὲ καὶ πρὸς τῶν ἀσπλάγχνους καὶ ἀνελεήμονας καὶ αὐτὴν ἀκοῦσαι τὴν ὀδυνηρὰν ἀπόφασιν, τὸ πορεύεσθε ἀπ' ἐμοῦ οἱ κατηραμένοι· ἠκούσαμεν δὲ παρά τινος ἐκατηράθησαν· πρόσεχε τὸ, δι' ἣν αἰτίαν κατηραμένοι ὠνομάσθησαν· πολλάκις ἐν τῇ πλατείᾳ τῆς καθ' ἡμῶν πόλεως κατέτυχον, καὶ ἴδον συνηγμένους πτωχοὺς καὶ ἀδυνάτους καὶ ξένους, καὶ ἤκουσα διηγουμένους πρὸς ἀλλήλους, λέγων ὁ ἕτερος πρὸς τὸν ἕτερον· ὄντως, ἀδελφέ, ὁ θεὸς καλὰ νὰ (1) ποιήσει μετὰ τοῦ δεῖνος· αὐτός μου ὑπάρχει ὁ τροφεὺς τῆς ἐμῆς πτωχείας· λέγει δὲ, καλῶς εἶπας· καὶ ἐμὲ χειραγωγεῖ διὰ παντὸς, καὶ οὐ μὴ παύσομαι τοῦ ὑπερεύχεσθαι αὐτόν· καὶ ἄλλος εἶπε· κἀμὲ ὁ δεῖνα ἠλέησε γυμνὸν ὄντα με· καὶ ἰδοὺ ὅπερ ἱμάτιον φορῶ, αὐτός μοι ἐσκέπασε· καὶ ὁ θεὸς ἴδοι, καὶ αὐτὸν ἐλεήσει· ἕτερος δὲ λέγει· ἐγὼ, ὡς ὁρᾶτε, ξένος εἰμὶ, καὶ ὡδήγησέ με λέγω ὁ δεῖνα, καὶ ἀντελάβετό μου ὑπὸ τὴν στέγην αὐτοῦ, καὶ πᾶ-

(1) Ita cod. pro ναί, etiam inferius n. 16.

fruentur iusti, quali poena peccatores. Ideo, carissimi, rogo vos ut illius saeculi tum iucunda tum molesta semper mente agitetis. Vel omnino quomodo quinque illae prudentes virgines, propter abundans in suis lampadibus oleum, luce illustratae non dormitaverint, sed nuptiale conclave statim ac patuit sint ingressae, regio thalamo non exclusae fuerint, quia splendidum olei circa ipsas lumen radiabat. At reliquae quinque virgines, quia lampades oleo destitutas habuerunt, his extinctis ad somnum conversae sunt: moxque aperto conclavi, luce olei caruerunt, cuius ope introitum cernerent. Nam qui in tenebris ambulat, quo deducatur ignorat: qui autem in luce graditur, viam pervidet. Eadem calamitas accidit stultis virginibus, quibus lampades extinctae fuerunt; et circa introitum deerrantibus, conclave obseratum fuit; haeque idcirco extra manserunt.

8. Idem aio de misericordibus, et eleemosynam facientibus, qui verba illa audire digni erunt: venite benedicti patris mei. Nec non de immitibus et illiberalibus, qui luctuosum vicissim decretum audient: discedite a me maledicti. Diximus etiam a quo maledicendi erunt: nunc causam cognosce quamobrem maledicti sunt nominati. Saepe in urbis nostrae dum foro versarer, congregatos vidi pauperes et invalidos ac peregrinos, eosque alternis fabulationibus audivi colloquentes sic: utique, frater, Deus sine dubio bene faciet homini illi; est enim paupertatis meae nutritor. Cui alter respondebat: recte ais; nam mihi quoque in omnibus opem fert, neque umquam pro eo orare desinam. Alius quoque aiebat: mei quoque nudi misertus est ille: en quippe quod gero vestimentum ipse mihi induit. Deus utinam respiciat, et illius misereatur! Alius item sic: ego, ut cernitis, peregrinus sum; ille autem dux mihi fuit, et tecto suo rece-

pit, mihique omne curae genus impendit. Quamobrem mercedem illi a Domino imprecor. Denique alius dicebat: ego impotens senex sum; hic autem tesseram mihi aliisque impotentibus dedit, ut cum eo quotidie conviver in mensa ipsius. Ita illi colloquentes enixe precabantur ut boni et misericordes, regni Christi heredes fierent.

9. Dum haec illi dicerent, alius quidam interfatus est. Quoniam de misericordibus sermo fuit, dicamus aliquid etiam de immisericordibus, quid ille vel alter fecerit. Namque ego novi hominem illum immisericordem atque inhumanum, qui de futuro iudicio non cogitat. Non enim ab eo quisquam eleemosynam umquam recepit, verum etiam nos pauperes vexat, et palpando pecunia spoliat, dicens: vos quidem asperos nummos habetis. Et si quid a pio christiano datum fuerit, eripit: atque ita pauper maledicens discedit. Alius aiebat: ego ad illum abii, ut exiguum aliquando panis frustum acciperem: sed cum ad eius aulam accederem, ille canibus suis imperavit qui membra mea discerpserunt, atque ita maledicens recessi. Alius denique dixit: ego hominem illum conveni, sed eleemosynae loco ab eius famulis verberatus fui, et fuga maledicens me proripui. Haec adversus immisericordes dum dicerent, una voce iis maledicebant cum anathemate. Et videsis, carissime, amborum diversam vicem, quomodo pauperum preces faciant heredes et incolas paradisi misericordes homines, qui etiam propter eam quam prae se tulerunt misericordiam, benedicti appellantur a benigno et misericorde Christo Deo nostro. Vicissim pauperum maledictiones repellunt immisericordes atque immites a clementia Dei, heredesque et incolas faciunt aeterni ignis. Propterea maledicti appellantur et diaboli contubernales.

σαν θεραπείαν ἐνδείκνυται εἰς ἐμέ· ὅπερ τῆς ἀντιμισθίαν εὔχομαι λαβεῖν αὐτὸν παρὰ τοῦ δεσπότου· καὶ ἀποκριθεὶς πάλιν ἄλλος εἶπεν· ἐγὼ ἀδύνατος γέρων εἰμὶ, καὶ ἐτύπωσεν * ὁ δεῖνα ἐμέ τε καὶ ἄλλους ἀδυνάτους, καὶ καθ' ἡμέραν σὺν αὐτῷ ἀριστοῦμαι ἐπὶ τῆς τραπέζης αὐτοῦ· οὕτως οἱ αὐτοὶ εἰς αὐτοὺς ὁμιλοῦντες ηὔχοντο ἐμπόνως τοὺς ἀγαθοὺς καὶ ἐλεήμονας, κληρονόμους γενέσθαι τῆς βασιλείας τοῦ Χριστοῦ. * ita cod.

θ'. Καὶ ὡς ταῦτα διηγοῦντο, ἐξ αὐτῶν τις εἶπεν· ἐπεὶ ἀνεφέραμεν τοῦ λέγειν διὰ τοὺς ἐλεήμονας, εἴπωμεν καὶ διὰ τοὺς ἀνελεήμονας, τὸ τίς καὶ τίς ἦν· οἶδα γὰρ ἐγὼ τὸν δεῖνα, καὶ ἔστιν ἀνελεήμων καὶ ἀπάνθρωπος, ὅτι κρίσιν οὐκ ἐνθυμεῖται· ποτὲ γὰρ ἐξ αὐτοῦ τις ἐλεημοσύνην οὐκ ἔλαβε, ἀλλὰ μᾶλλον οἷον καὶ πιάσει ἐξ ἡμῶν τῶν πενήτων, ἐκδύει ψηλαφῶν τούτων, λέγων· ὑμεῖς τραχοταὶ (1) νομισμάτων ὑπάρχετε· καὶ εἴ τι διακονηθῇ παρὰ ἄλλου φιλοχρίστου, ἁρπάζει· καὶ ὁ πτωχὸς ἀναχωρεῖ καταρώμενος· ἄλλος εἶπεν· ἐγὼ ἀπῆλθον εἰς τὸν δεῖνα μὴ πολλάκις λάβω μικροῦ κλάσματος ἄρτου· καὶ ὡς προσῆλθον τῆς αὐλῆς αὐτοῦ, ἐπέταξε τοῖς κυσὶ, καὶ τὰ μέλη μου ἐσπάραξαν, καὶ ὑπεχώρησα καταρώμενος· ἕτερος εἶπεν· ἐγὼ ἦ παρὰ τὸν δεῖνα, ἀντὶ τοῦ λαβεῖν με παρ' αὐτοῦ ἐλεημοσύνην, τέτυμμαι παρὰ τῶν ὑπουργῶν ἐκείνου, καὶ ἀπεδιώχθην καταρώμενος τοῦτον· ταῦτα κατὰ τῶν ἀνελεημόνων λέγοντες ὡς ἐν μιᾷ τῇ φωνῇ ἐκαταρῶντο αὐτοῖς καὶ ἀναθεμάτιζον· καὶ ὅρα, ἀγαπητὲ, τῶν ἀμφοτέρων τὸ διάφορον, πῶς αἱ εὐχαὶ τῶν πενήτων κληρονόμους καὶ οἰκήτορας τοῦ παραδείσου ποιοῦσι τοὺς ἐλεήμονας, καὶ εὐλογημένους ὀνομασθέντας διὰ τῆς εὐσπλαγχνίας ἧς ἐπεδείξαντο, παρὰ τοῦ εὐσπλάγχνου καὶ ἐλεήμονος Χριστοῦ τοῦ θεοῦ ἡμῶν· ὡσαύτως καὶ αἱ κατάραι τῶν πενήτων ἐκδιώκουσι τοὺς ἀνελεήμονας καὶ ἀσπλάγχνους ἐκ τῆς φιλανθρωπίας τοῦ θεοῦ, καὶ κληρονόμους καὶ οἰκήτορας αὐτοὺς τοῦ αἰωνίου πυρὸς ποιοῦσι· διὰ τοῦτο καὶ κατηραμένοι ἐκλήθησαν καὶ τοῦ διαβόλου σύνοικοι.

(1) Ita cod. *τραχοταί*, de quo vocabulo, seu sincero, seu mendoso, iudicent eruditi. Mihi arridebat derivare a *τραχύς*. Nam qui sit *asper nummus*, scimus.

ι΄. Ἡμεῖς δὲ, ὅσοι εἰς Χριστὸν ἐβαπτί-
Gal. III. 27. σθημεν, Χριστὸν ἐνδυσώμεθα *, τὸ γαληνὸν, καὶ ἥμερον, καὶ χρηστὰ σπλάγχνα ἐνδειξώμεθα πρὸς τοὺς ὁμοδούλους ἡμῶν, ἵνα μὴ καὶ ἡμεῖς τὴν ὀργὴν ἐκείνην ἐπισπασώμεθα, ὡς ὁ πονηρὸς δοῦλος ἐκεῖνος, ὁ συμπαθηθεὶς παρὰ τοῦ δεσπότου, καὶ μὴ θελήσας καὶ αὐτὸς τὸν σύνδουλον αὐτοῦ ἐλεῆσαι· καὶ δεθῶμεν χεῖρας καὶ πόδας καὶ εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώ-
Matth. XVIII. τερον ἀποπεμφθῶμεν· * ἀλλὰ βουλὴν ἀγαθὴν καὶ ὠφέλιμον τῶν ἡμετέρων ψυχῶν συμβουλευσώμεθα, ἀδελφοὶ, καὶ μιμηταὶ γενώμεθα τοῦ ὑπὲρ ἡμῶν πτωχεύσαντος ἑκουσίως Χριστοῦ τοῦ θεοῦ ἡμῶν, ἵνα ἡμεῖς πλουτήσωμεν τῇ αὐτοῦ χάριτι· καὶ ὃ ἔχει ἕκαστος ποιήσει ἐλεημοσύνην εἰς τὸν μὴ ἔχοντα· καὶ ὁ ἐλεῶν ἐλεηθήσεται πάντως· ὁ δὲ μὴ ἐλεῶν, οὐδὲ αὐτὸς ἐλεηθήσεται· οὐ γὰρ δωρεὰν λαμβάνουσιν οἱ πένητες τὴν ἐλεημοσύνην, ἀλλὰ σκόπησον πόσας εὐχὰς ἀντιπαρέχουσιν· ἄκουσον δὲ καὶ τοῦ προφήτου Ἡσαΐου λέγοντος
Is. LVIII. 7. καὶ παραινοῦντος ἡμῖν· * « διάθρυπτε πεινῶντι τὸν ἄρτον σου, καὶ πτωχοὺς ἀστέγους εἰσάγαγε εἰς τὸν οἶκον σου· ἐὰν εἴδῃς γυμνὸν, περίβαλε· καὶ ἀπὸ τῶν οἰκείων τοῦ σπέρματός σου οὐχ ὑπερόψει· τότε ἐῤῥαγήσεται πρώϊμον τὸ φῶς σου, καὶ τὰ ἱμάτιά (1) σου ταχὺ ἀνατελεῖ· καὶ προπορεύσεται ἔμπροσθέν σου ἡ δικαιοσύνη σου, καὶ ἡ δόξα τοῦ θεοῦ περιστελεῖ σε· τότε βοήσεις, καὶ ὁ θεὸς εἰσακούσεταί σου· ἔτι λαλοῦντος σου ἐρεῖ, ἰδοὺ πάρειμι· ἐὰν δὲ ἀφέλῃς ἀπὸ σοῦ σύνδεσμον (2) καὶ χειροτονίαν (3), καὶ ῥῆμα γογγυσμοῦ, καὶ δῷς πεινῶντι τὸν ἄρτον σου, καὶ ψυχὴν τεταπεινωμένην ἐμπλήσῃς, τότε ἀνατελεῖ

10. Nos autem quotquot in Christo baptizati sumus, Christum induamus, hilaritatem, mansuetudinem, bonaque viscera conservis nostris exhibeamus, ne et nos iram illam promereamur, quam ille improbus servus expertus est, qui dominum suum misericordem nactus, noluit vicissim conservi sui misereri: ideoque ligatis manibus et pedibus in exteriores tenebras amandemur. Sed bonam potius voluntatem, et animabus nostris utilem foveamus, fratres; et imitatores simus illius, qui pro nobis sponte fuit pauper, Christi Dei nostri, ut nos gratia eius ditescamus. Ergo prout habet unusquisque, non habenti largiatur eleemosynam: nam qui misericors fuerit, misericordiam prorsus experietur; qui secus non miserebitur, misericordiae beneficio carebit. Non enim gratis accipiunt eleemosynam pauperes, sed quantas retribuant preces considera. Audi dicentem nosque exhortantem Isaiam prophetam: « frange esurienti panem tuum, et pauperes sine tecto induc in domum tuam. Si videris nudum, operi; et domesticos seminis tui ne despexeris. Tunc erumpet matutinum lumen tuum, et vestimenta tua cito orientur: et praeibit ante te iustitia tua, et gloria Dei circumdabit te. Tunc clamabis, et Deus exaudiet te; adhuc loquente te, dicet: ecce adsum. Si abstuleris a te vinculum (iniquitatis), et manus extensionem (deridendi causa), et verbum murmurationis, et dederis esurienti panem tuum, et animam adflictam repleveris; tunc

(1) Ita cod. *ἱμάτια vestimenta*, non *ἰάματα sanationes* aut *sanitates*. Revera *ἱμάτια* legebant Tertullianus, Cyprianus, et Valerianus, antiqui patres, a Sabaterio laudati, qui transtulerunt *vestimenta*. Ei lectioni accedit nunc alius suffragator Eusebius noster. Hieronymus quidem comment. ad Is. LVIII. 8. putat latinos inconsideranter legisse *ἱμάτια* pro *ἰάματα*, nominis similitudine ductos; nunc tamen apparet etiam ex Eusebio revera extitisse in aliquo saltem graeci textus codice *ἱμάτια*; quamquam ego quoque anteponendum ei puto *ἰάματα*. En verba Hieronymi: *latini interpretes ducti nominis similitudine, ἱμάτια, id est vestimenta, posuerunt. Unde multi translationis falsitate decepti ad resurrectionem corporis comprobandam, hoc utuntur testimonio, quo scilicet vestimentum animae corpus accipi velint, quod in die resurrectionis oriatur*. De *vestimento* pro *corpore*, Cyrillus apud nos ad ps. LXVIII. 12, ibique Diodorus tarsensis in nostro scholio.

(2) Lucifer calaritanus apud Sabaterium legit diserte *vinculum iniquitatis*.

(3) S. Hieronymus hoc loco: *pro χειροτονίαν tres alii interpretes* (Aq. Sym. Theod.) *voce consona extentum digitum transtulerunt: ne detrahas proximo tuo, et singulos quasi digito notes.*

orietur in tenebris lux tua, et tenebrae tuae erunt sicut meridies, semperque tecum Deus erit. »

11. Audisti, carissime, miram adhortationem prophetae, qui ad eleemosynam conferendam impellit; quo facto, a Deo non destituëris. Audi etiam proverbiorum auctorem: « eleemosynae et fidelitates purgant a peccatis. » David quoque ait: « tota die miseretur et commodat iustus. » Et rursus: « dispersit, dedit pauperibus; iustitia eius manet in saeculum saeculi. » Etenim donum huiusmodi retribuit eleemosyna. Rogo itaque vos, ut caritatem et eleemosynam omni tempore operemini. Neque dicas: hodie non vaco, sed cras vel alia certa die tempus mihi commodum erit largiendi eleemosynam. Quid ais, homo? Nonne audisti Salomonem tibi dicentem? « ne dicas: revertens redi, et cras dabo, cum possis statim benefacere. Nescis enim, quid pariet postera dies. » Nunc tantum hora est; si vis, largire eleemosynam; nec mente tua infructuosas cogitationes versa, neque vanas excusationes excusa, tecum ipse dicens: praeclarum est facere eleemosynam; sed fortasse mihi continget longa senectus. Quid faciam? Si iam facultates meas distribuero, quis mei curam geret? Quod nunc habeo retinebo. Scio me prope similem esse avo meo, itaque ut ille diu superstes ero. Porro facile eveniet ut longa infirmitate decumbam; tunc utique opes meas distribuere statuam, meaque manu eleemosynam faciam. Benignus est Deus; interim oeconomia utilis est.

12. O plane inutilis excusatio, immo vero noxia iis qui huiusmodi cogitationes animo volvunt! Nonne audisti quid dicat evangelium de divite horrea sua destruente ac maiora aedificante ob suae cumulatae segetis repositionem, multos vitae annos sibi spondente, atque ad summam senectutem se venturum sperante? Quid mox huic accidit de longa vita co-

ἐν τῷ σκότει τὸ φῶς σου, καὶ τὸ σκότος σου ὡς μεσημβρία· καὶ ἔσται ὁ θεὸς μετὰ σοῦ διαπαντος. „

ια΄. Ἤκουσας, ἀγαπητὲ, παραίνεσιν θαυμαστὴν τοῦ προφήτου σπουδάζοντος σε εἰς ἐλεημοσύνην, καὶ τὸν θεὸν ἀπὸ σοῦ μὴ διαλιμπάνειν· ἄκουσον καὶ τοῦ ποροιμιαστοῦ λέγοντος· * “ ἐλεημοσύναι καὶ πίστεις ἀποκαθαίρουσιν ἁμαρτίας· „ καὶ ὁ Δαβὶδ λέγει· * “ ὅλην τὴν ἡμέραν ἐλεεῖ καὶ δανείζει ὁ δίκαιος· καὶ πάλιν· * ἐσκόρπισεν, ἔδωκεν τοῖς πένησι, ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. „ τοιοῦτον γὰρ δῶρον δωρεῖται ἡ ἐλεημοσύνη· διὸ παρακαλῶ ὑμᾶς, τὴν ἀγάπην καὶ ἐλεημοσύνην ἐν παντὶ καιρῷ ἐργάζεσθαι· καὶ μὴ εἴπῃς· σήμερον ἀσχολῶ, ἀλλὰ αὔριον ἢ τὴν δεῖνα ἡμέραν πάντως πότε ἐν εὐκαιρίᾳ εἰμὶ καὶ τὴν ἐλεημοσύνην ποιοῦμαι· τί λέγεις, ἄνθρωπε; οὐκ ἤκουσας τοῦ Σολομῶντος λέγοντός σοι *; “ μὴ εἴπῃς ἐπανελθὼν ἐπάνηκε, καὶ αὔριον δώσω, δυνατοῦ σου ὄντος εὖ ποιεῖν· οὐ γὰρ οἶδας τί τέξεται ἡ ἐπιοῦσα· * „ μόνον ἤδη ἂν ὥρα· ἐὰν θέλεις, ἐργάζου τὴν ἐλεημοσύνην· καὶ μὴ περιφέρῃς τὸν νοῦν σου εἰς λογισμοὺς ἀνωφελεῖς καὶ προφασίζεσθαι προφάσεις ματαίας, λέγων ἐν ἑαυτῷ· καλόν ἐστι τὸ ποιεῖν ἐλεημοσύνην τίς· * ἀλλ᾽ ἴσως συμβαίνει μοι μακρὸν γῆρας· πῶς ἔχω ποιῆσαι; ἐὰν ἔτι διανέμω τὰ ὑπάρχοντά μου, τίς ὁ ἐμὲ διοικῶν; τὸ παρὸν κρατήσω· οἶδα ὅτι τοῦ πάππου μου παρόμοιος εἰμὶ, καὶ μακροχρονίσω ὡς ἐκεῖνος· ἀλλ᾽ οὖν πολλάκις καὶ ἐν ἀῤῥωστίᾳ δεινῇ γένωμαι, τότε διατυποῦμαι διανεμηθῆναι τὸν πλοῦτον μου, καὶ μετὰ χεῖρας ἐλεημοσύνην ποιοῦμαι· φιλάνθρωπος ἐστὶν ὁ θεὸς, καὶ τὸ συμφέρον οἰκονομῆσαι ἔχει.

ιβ΄. Ὦ πρόφασις ἡ μηδὲν ὠφελοῦσα, ἀλλὰ μᾶλλον βλάπτουσα τοὺς εἰς τοιαύτας ἐνθυμήσεις λογιζομένους· οὐκ ἤκουσας τοῦ εὐαγγελίου * τὸ τί λέγει περὶ τοῦ πλουσίου τοῦ χαλάσαντος τὰς ἀποθήκας αὐτοῦ καὶ μείζονας οἰκοδομήσαντος εἰς ἀπόθεσιν τῶν πολυσυνάκτων αὐτοῦ σιτίων, προσδοκῶντος χρόνους πολλοὺς ζῆσαι, καὶ εἰς ἄκρον γήρως καταστῆσαι αὐτόν; τί πρὸς ταῦτα τούτῳ συνέβη

* Prov. III. 3.
* Ps. XXXVI. 26.
* Ps. CXI. 9.
* Prov. III. 28.
* Prov. XXVII. 1.
* ita cod.
* Luc. XII. 18.

τῷ λογισαμένῳ μακροχρονίσαι, καὶ ἐν εὐθηνίᾳ θέλοντι σπαταλᾷν; ὅτε δὲ διενοεῖτο ἐν τῷ παρόντι αἰῶνι διάγειν, καὶ ἐν τῷ διαλογίζεσθαι αὐτὸν ταῦτα, ἦλθεν ἀπόφασις τοῦ ἆραι τοῦτον ἐντεῦθεν, καὶ εἰς ἐξορίαν παραπεμφθῆναι, μὴ συγχωροῦντες αὐτὸν τί λαβεῖν ὧν ἐνταῦθα ἐσύναξεν * ἐξ ἀδικίας· ἀλλὰ θρίαμβος ὁρᾶται τοῖς πᾶσι, καὶ γυμνὸς ἑλκόμενος ὡς αἰχμάλωτος· ἀλλ' ἢ μόνον οἱ αἴροντες αὐτὸν μικροῦ τινὸς χιτῶνος κατέλιπον, καὶ αὐτὸν διὰ τὴν αἰσχύνην τοῦ σώματος αὐτοῦ καλύπτειν· καὶ ὁ προσδοκῶν πολυχρόνιος εἶναι, ὀλιγοχρόνιος γέγονε· καὶ ἃ ἐσύναξεν ἐκ τόκου καὶ ἀδικίας, κατέλιπε, κἂν μὴ θέλοντος αὐτοῦ· καὶ ἄλλοι τὰ αὐτοῦ διεμερίσθησαν· αὐτὸς γὰρ εἰς μάτην ἦν κοπιῶν, μηδὲν ἐξ αὐτῶν κερδήσας· εἶδες, ἀγαπητὲ, τὴν ζημίαν ἣν ἔπαθεν ὁ αὐτὸς πλούσιος· ἐξωρίσθη, μὴ συμφθάσας ἆραι τί πρὸς βραχὺ ἔχον ἐφόδιον ἐν τῇ ὁδῷ αὐτοῦ πρὸς ἀνάψυξιν· ἀλλὰ τὸ οὐδαμινὸν ἱμάτιον αὐτοῦ μόνον συνεπαθήθη ἆραι, ὅπερ δι' ὀλίγου διαῤῥήγνυται, καὶ οὐδεμία ὠφέλειά τις αὐτοῦ γένηται.

* ita cod.

ιγ'. Καὶ ἄκουσον τῆς γραφῆς λεγούσης *, " ὅτι ὡς μισθίου αὐθημερινοῦ, οὕτως ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γῆς· ,, οὕτως, ἄνθρωπε, διάκειται ὁ βίος ἡμῶν· ὥσπερ οὐδὲν ὀφελούμεθα, ἀλλὰ μᾶλλον βλαπτόμεθα, ἐπισυνάγοντες χρήματα καὶ χρυσὸν ἐξ ἀδικίας, καὶ κόπου πενήτων ἀμισθεί· ἃ μετ' ὀλίγον καταλιμπάνομεν μὴ θέλοντες, καὶ πορευόμεθα λυπούμενοι, καὶ ἐνταῦθα καταμερίζονται ἄλλοι τὸν πλοῦτον ἡμῶν, καὶ οὐδὲ κἂν μνείαν τοῦ ὀνόματος ἡμῶν ποιοῦντες, ἀλλὰ καὶ καταρῶντες· ἄκουσόν μου, ἀγαπητὲ, καὶ πρόπεμψόν σου τὸν πλοῦτον· ἐὰν γὰρ θέλῃς καὶ εἰσακούσῃς μου, κόπον οὐχ ὑπομένεις, οὐ μισθοὺς ἀναλίσκεις, ἀλλὰ καθεζομένου σου εἰς τὴν οἰκίαν σου, ἔρχεται ὁ πένης ζητῶν τὸν πλοῦτόν σου· μετένεγκε εἰς τὸν ἐκεῖ αἰῶνα· πάρεχε τοῦτον· μόνον ἄκουσόν μου· καὶ ὅτε καὶ σὺ μέλλεις ἀπελθεῖν, πολλὴν ἀνάπαυσιν καὶ εὐφροσύνην εὑρήσεις· εἰ δὲ μὴ θελήσεις, καὶ παρακούσεις μου τῆς συμβουλίας, πορευόμενος ἐκεῖθεν, στενοχωρίαν καὶ λιμὸν ὑποστῇς διηνεκῆ· ὃς ὁρῶν, ἑτέρους ὄψει ἐν

* Iob. VII, 1.

gitanti, atque in rerum affluentia pergraecari volenti? Dum hic quidem praesente in saeculo demoraturum se putat, atque id animo agitat, decretum divinum prodiit, ut hinc sublatus in exilium mitteretur, interdicto etiam ne quid secum auferret ex his quae in terra iniuste cumulaverat. Erat itaque spectaculum omnibus, cum nudus captivi instar efferretur, vix ei parva tunica ab his qui ferebant relicta, quae corporis eius pudenda tegeret. Sic ille qui se longaevum fore putabat, brevis aevi fuit: et quae usuris variaque iniquitate congesserat, invitus dimisit, eiusque opes alieni inter se diviserunt. Ergo ille frustra laboravit, nihil inde sibi lucri capiens. Nosti, carissime, poenam quam idem dives perpessus est; pulsus in exilium ante quam aliquod vel pusillum viaticum sumeret, quo se in via solaretur: sed vilissimam tantum vestem ei tollere permissum fuit, quae brevi fit lacera, nec ei vel hilum prodest.

13. Audi scripturam dicentem: « sicut mercedis diurnae tempus, ita vita hominis in terra. » Sic prorsus, o homo, vita nostra se habet. Quamobrem nihil nobis prodest, immo nocet, si opes congeramus et aurum ex iniquitate, et labore pauperum sine mercede. Haec nos brevi relinquemus inviti, tristesque abibimus, aliique interim divitias nostras inter se partientur, nullam nominis nostri mentionem facientes, vel potius maledicentes. Ausculta mihi, carissime; opes tuas tibi praemitte. Nam si mihi obtemperare volueris, laborem non pepetieris, mercedem non perdes. Ecce te domi tuae sedente, venit postulans pauper de divitiis tuis. Tu ergo has transfer in illud saeculum; da quod petit, si certe mihi vis auscultare: cum tu illuc abiturus eris, grande solatium invenies et laetitiam. Id si noles, nec meo consilio adquiesces, nihilominus illuc profectus, angustias famemque perpetuam experieris: quippe qui alios videbis deliciis et gaudio cum angelis ge-

stientes, quia illuc divitias suas prae se miserunt. Propterea audient: venite pauperes, benedicti patris mei: recte iudicastis, atque ut sensati ac prudentes opes vestras manu pauperum praemisistis, quas ego excepi, nunc autem vobis restituo; neque id eatenus, verum etiam bonorum meorum vos heredes scribo. Talem scilicet remunerationem a Deo referent eleemosynarum datores.

14. Neque expectes, eos fortasse audituros: venite qui domos splendidas aedificastis marmorumque splendoribus exornastis, qui balnea struxistis, agros virgultis purgastis, vineas et arbores plantastis, et alia quaelibet terrenarum rerum operatores cogitant, cum aiunt: faciamus aliquid quo memoria nostra in posterum propagetur; ut qui viderint, beatos nos dicant. Quaecumque id genus homines faciunt, eorum Deus non meminit, neque probat, immo potius aversatur dicens: discedite a me. Nam venite, misericordibus dicitur. Discedite autem, in eos qui me non noverunt intorquetur. Non novi vos, nescio undenam sitis; qui possum in regnum meum advocare? Discedite a me, ignoro vos. Illi autem quid aiunt expostulantes? Domine, cur nos dimittis a te? Nonne sigillum corporis tui habemus? Nonne aestum diei propter te tulimus? nonne virginitatem servavimus? Utique, dicet, haec non ignoro: virginitatem custodistis, balnea vitastis, duro lecto et ieiunio utentes. Haec facientes, non tamen pauperum miserti estis. Nempe cum aliquis ad tuas fores accedens et pulsans pavidus orabat miserabili voce dicens: miserere mei, fame consumor, cor meum anhelat ad olera, anima mea panis desiderio luget, membra mea frigore tremunt, ossa mea confringuntur, dentes quatiuntur, ungulae uruntur, totum corpus meum consternatione et nuditate quassa-

τρυφῇ καὶ χαρᾷ εὐφραινομένους μετὰ ἀγγέλων, διὰ τὸ προπέμψαι τὸν ἑαυτῶν πλοῦτον ἐκεῖ· διὰ τούτων καὶ ἀκούσουσι· δεῦτε οἱ ταπεινοὶ εὐλογημένοι τοῦ πατρός μου· καλῶς ἐφρονεύσατε, καὶ ὡς νουνεχεῖς καὶ φρόνιμοι τὰ ὑμῶν προεπέμψατε μετὰ τῶν πενήτων· κἀγὼ ἐδεξάμην, καὶ ἰδοὺ παρέχω ὑμῖν· καὶ οὐκ αὐτὰ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐμῶν κληρονόμους ποιῶ· τοιαύτας γὰρ ἀμοιβὰς οἱ ἐλεήμονες τεύξονται ἐκ τοῦ θεοῦ.

ιδʹ. Καὶ μὴ προσδοκῇς ἴσως ἀκούσωσι τὸ, δεῦτε οἱ οἰκίας λαμπρὰς οἰκοδομοῦντες, καὶ μαρμάρων στιλβότητας διακοσμοῦντες, καὶ λουτρὰ κτίζοντες, καὶ ἀγροὺς ἀνακαθαίροντες, καὶ ἀμπελῶνας καὶ δένδρα φυτεύοντες, ἢ ἕτερα ὅσα ἐπινοηθῶσι γήϊνα ἐργάζοντες· λέγοντες, ποιήσωμεν εἰς διαδοχὴν ἡμῶν μνημόσυνον, ἵνα οἱ θεωροῦντες μακαρίζωσιν ἡμᾶς· ταῦτα μὲν ὅσα ἂν ποιήσωσιν οἱ ἄνθρωποι, ὁ θεὸς ἐπὶ μνήμης οὐκ ἔχει, οὐδὲ ἀποδέχεται, ἀλλὰ μᾶλλον ἐκδιώκει λέγων· πορεύεσθε ἀπ᾽ ἐμοῦ· τὸ γὰρ δεῦτε, τῶν ἐλεημόνων ἐστί· τὸ δὲ πορεύεσθε, τῶν μὴ γνωριζόντων με· οὐ γὰρ εἶδον ὑμᾶς ἢ γνωρίζω τὸ πόθεν ἐστὲ, ἵνα καὶ ὑμᾶς καλέσω ἐν τῇ βασιλείᾳ μου· ἀπέλθετε ἀπ᾽ ἐμοῦ, οὐκ οἶδα ὑμᾶς· τί δέ φασιν ἐγκαλοῦντες; κύριε, διὰ τί ἀποπέμπεις ἡμᾶς ἀπὸ σοῦ; οὐ τὴν σφραγίδα τοῦ σώματός σου ἔχομεν (1), καὶ τὸν καύσωνα τῆς ἡμέρας διήλθομεν διὰ σοῦ, καὶ τὴν παρθενίαν ἐτηρήσαμεν; ναὶ, φησὶν, οἶδα κἀγώ· παρθενίαν ἐφυλάξατε, ἀλουσίαν, ξηροκοιτίαν (2), καὶ νηστείαν· ταῦτα ποιήσαντες, ἀλλὰ τὸν πένητα οὐκ ἐλεήσατε, ὅτε εἰς τὴν θύραν σου ἐλθὼν περιδακρούων μετὰ φόβου παρεκάλει λέγων ἐλεεινῇ τῇ φωνῇ· ἐλέησόν με, λιμῷ διαφθείρομαι· ἡ καρδία μου ἐκταράττεται ἐκ τῶν λαχάνων, ἡ ψυχή μου πενθεῖ ἐκ τῆς ἐπιθυμίας τοῦ ἄρτου· αἱ σάρκες μου τρέμουσιν ἀπὸ ψυχροῦ, τὰ ὀστᾶ μου συντρίβονται, οἱ ὀδόντες μου συγκρούουσιν, οἱ ὄνυχες μου καίονται, καὶ ὅλον μου τὸ σῶμα συνθλαύεται ἐκ ἀθυμίας καὶ γυμνότητος· ἐλέησόν με καὶ

(1) Videtur heic intelligenda ss. eucharistia et status sacerdotalis.

(2) Ita cod. Emendassem autem ξηροσιτίαν *aridum victum*, nisi paulo post sequeretur synonymum χαμευνίαν inter virginitatem et ieiunium.

δεῖξον ἐν ἐμοὶ προαίρεσιν ἐλεημοσύνης διὰ τὸν Θεόν.

ιε'. Ταῦτα ἀκούων, τὸν πένητα οὐκ ἠλέησας· καὶ τί σοι τὸ ὄφελος ὅτι παρθενίαν καὶ χαμευνίαν καὶ νηστείαν ἐφύλαξας, τὸν δὲ ὁμόφυλόν σου μὴ ἐλεήσας, καὶ τὴν θύραν αὐτῷ μὴ ἀνοίξας, μηδὲ ἄρτου ἀξιώσας; διὰ τοῦτο ἀνεγνώριστος εἶ, καὶ ἡ θύρα τοῦ νυμφῶνος ἐκλείσθη σοι· καὶ ὥσπερ ἄν τις ἅψῃ λύχνον, καὶ μὴ ἐπιβάλῃ αὐτῷ ἔλαιον, σβέννυται, οὕτως καὶ ἐγκράτειαν ἔχων, εἰ ἐλεημοσύνην οὐκ ἔχει, σκοτεινὸς ὅλος ἐστὶ, καὶ εἰς κρημνὸν ἐμπίπτει ἀπωλείας· φυτεύει δέ τις δένδρον καλὸν, καὶ εἰ μὴ αὐτῷ εἰς τὴν ἀνάγκην τοῦ καύσωνος ἀρδεύσει, μαραίνεται καὶ καρπὸν οὐ φέρει· οὕτως καὶ ἡ παρθενία καὶ ἡ ἐγκράτεια, ἐὰν μὴ τῷ ἐλαίῳ τῆς εὐποιΐας ἀρδευθῇ· μέγαλαι οὖν τῆς ἐλεημοσύνης αἱ ἀμοιβαί· πολλάκις ἐπιθυμεῖς ἀπελθεῖν εἰς πανήγυριν, καὶ ἀγοράσαι τινὰ, καὶ βαλὼν ἀναλώματα, κοπωθεὶς ἀπέρχῃ· καὶ ἀρχομένου σου πραγματεύεσθαι, μετὰ σοῦ αὐτοῦ καὶ τοῦ πράτου συγκρούουσιν ὅρκοι, φιλονεικίαι· καὶ μετὰ τὸ γενέσθαι τὴν ἁμαρτίαν, τότε καὶ ἡ πραγμάτιος *, κατὰ τὸν σοφὸν Σολομῶντα (1), ὅτι " ἀνὰ μέσον πράσεως καὶ ἀγορᾶς συντριβήσεται ἁμαρτία· * " καὶ ἐπανιὼν εἰς τὸν οἶκόν σου, ὃ μετὰ κόπου καὶ θλίψεων ἐκτήσω, ἐκεῖνο τὸ οἱονοῦν εἶδος τὸ ἀνωφελές.

* ita cod.

* Eccli. XXVII. 2.

ις'. Ἐὰν δὲ καὶ σὺ θέλεις, πραγμάτευσον ἄνευ ὁδοιπορίας καὶ κόπου καὶ χειμῶνος· ἔσω καθεζομένου εἰς τὴν οἰκίαν σου, ἔρχεται ὁ πωλῶν σοι τὸν παράδεισον, καὶ ἀγόρασον· μόνον μὴ διασαλῇς, καὶ παρέλθῃ σοι ἡ τοιαύτη πραγμάτιος, καὶ ἐν ὑστέροις μεταγνώσεις πολλά· μίμησαι τὴν χήραν ἐκείνην ἥτις τὸν παράδεισον ἠγόρασε διὰ δύο λεπτά· * λοιπὸν, ἀγαπητὲ, μὴ ἐγκαταλείπῃς ἐνταῦθα τὸν πλοῦτόν σου, καὶ ἀπέλθῃς ἐκεῖ κενὸς, καὶ εὑρεθῇς ὡς μηδὲν ἔχων, λυπούμενος καὶ ἀδαιμονῶν· ἀλλὰ τοῦτον πρόπεμψον, καὶ ὅτε ἀπέλθῃς εὑρήσεις αὐτὸν ἐκεῖ, καὶ πολλή σοι εὐθηνία

* Luc. XXI. 2.

tur: miserere mei, et tuum largiendi propositum erga me propter Deum demonstra.

15. Haec audiens, non tamen pauperis misertus es. Quid ergo tibi prodest virginitas, chaumenia, ieiunium, si quidem contribulem tuum non es miseratus, neque fores ei patefecisti, neque pane eundem dignatus es? Idcirco non agnosceris, et nuptialis aulae ianua tibi praeclusa fuit. Et quemadmodum si quis lucernam incendat, oleo non immisso, ea extinguitur; ita quisquis est continens, nisi eleemosynam quoque largiatur, tenebrosus est totus, et in perditionis praecipitium decidit. Serat aliquis praeclaram arborem, nisi eam in aestus instantia irriget, flaccescit neque fructum effert. Ita se habent virginitas quoque et continentia, nisi oleo beneficentiae irrigentur. Magna sunt igitur eleemosynae praemia. Saepe studio tenêris eundi ad nundinas, et aliquid emere; unde factis impensis, fessus recedis. Nempe incipiente te negotium gerere, inter te et emptorem versantur iurationes, et contentiones. Nec nisi post peccatum, res demum conficitur, ut ait sapiens Salomon: nempe quod « inter venditionem et emptionem angustiabitur peccatum. » Postquam autem domum redieris, quod laboriose et aegre adquisivisti, inutile propemodum tibi evadit.

16. Age vero si libet, sine ullo itinere vel labore aut tempestatis discrimine negotiari potes. Esto domi suae sedens: venit qui tibi paradisum venditurus est; tu vero eme. Tantum ne titubes, neque haec tibi negotiatio elabatur; secus, magnopere te paenitebit in posterum. Viduam illam imitare, quae paradisum duobus quadrantibus emit. In summa, cave, dilectissime, ne heic opes tuas derelinquas, tu vero illuc proficiscaris vacuus, et nihil habere comperiaris, tristis et maerens. Illas, inquam, praemitte illuc, ut quando eodem tu veneris, eas invenias, ibique magnopere

(1) Tribuitur ab Eusebio Salomoni hoc dictum, quod est reapse Siracidae.

affluas. Neque deliberes dicendo: florida iuventa sum, liberos habeo; quomodo illos deseram egenos? Profecto hi mihi maledicerent. Postquam autem filios meos dotavero, et ad senectutem devenero, tunc animae quoque meae curam geram. Atqui ne ita, quaeso, deliberes: incerta est praesens vita, mors supervenit tanquam fur, te omnino solum nudumque corripiet, exiguo trium cubitorum loculo claudet, usque ad gloriosum Domini adventum. Tunc uniuscuiusque meritum patescet: non filii, non uxor, non amicorum aut cognatorum affectus, sed bona opera vi pollebunt, caritas erga Deum et eleemosyna. Idcirco et Salomon ait: « redemptio animae viri, divitiae suae. » Neque dixit, a filiis aut a cognatis aut ab uxore eum redimi, sed divitias loco esse redemptionis a peccatis multis. Quod si tu abieris, opesque tuas, ut dixi, heic reliqueris, alii eas partientur quos tu non speras. Neque vero expectes aquae guttulas quae labia tua humectent. Tunc enimvero quid tibi divitiae proderunt, aerumna ac labore, iniquitate raptuque adquisitae? Modo velis, potes opibus tuis paradisum coëmere: et quod tibi est inutile, fructuosum fiet, requiemque in discessu tuo nanciscêris. Sin contra, heic relinques, vindicabunt sibi luxuriosi homines, non sine pugna ac lite quis plura ferat. Tu interim flammis amburêris, nec quisquam bonorum tuorum heres (qui eorum animus ingratus est!) refrigeraturus tibi linguam accedet. O stultorum divitum iacturam! Congregaverunt multa, nihil lucrati sunt, ne aqualis quidem guttulae adiutorium experientur.

17. Sic etiam dives ille aquae guttulam optavit in igne positus, orabatque Abrahamum dicens: miserere mei, et mitte Lazarum ut labia mea refrigeret, quia ignis aestum non fero. Dives hic dum inter vivos ageret, purpura induebatur ac bysso, erantque ei equi plurimi frenis aureis ornatissimi, quorum sellae auro puro

γένηται· καὶ μὴ διακριθῇς καὶ εἴπῃς· ἀκμὴν νέος εἰμὶ, παῖδας ἔχω· πῶς αὐτοὺς καταλείψω πτωχούς· καὶ νά με καταροῦνται· ὅταν δὲ ἐκπροικήσω τὰ παιδία μου, καὶ φθάσω εἰς γῆρας, πρόνοιαν τότε ποιοῦμαι καὶ τῆς ψυχῆς μου· μὴ οὕτως λογίζου· ἄδηλος ὁ παρὼν βίος, καὶ ὡς κλέπτης ἐπέρχεται ὁ θάνατος, μονώτατον καὶ γυμνὸν αἴρων σε, καὶ ἐν οἰκίσκῳ μικρῷ τριῶν πηχῶν κατακλείει, ἕως τῆς ἐνδόξου παρουσίας τοῦ δεσπότου· καὶ τότε ὁ ἔπαινος ἑκάστου φανῇ· οὐ παῖδες, οὐ γυνὴ, οὐ φίλων ἢ συγγενῶν προσπάθεια, ἀλλ᾽ ἡ τῶν ἀγαθῶν ἔργων ἰσχὺς, καὶ ἡ πρὸς θεὸν ἀγάπη καὶ ἐλεημοσύνη· διὰ τοῦτο καὶ ὁ Σολομῶν εἶπε· * “ λύτρον ψυχῆς ἀνδρὸς ὁ ἴδιος πλοῦτος· ” καὶ οὐκ εἶπεν ὅτι διὰ παίδων ἢ συγγενῶν ἢ γυναικὸς λυτροῦται, ἀλλὰ τὸν πλοῦτον αὐτοῦ εἴρηκε λυτρωτὴν ἐκ πολλῶν ἁμαρτιῶν· καὶ ἐὰν σὺ πορευθῇς, καὶ τὰ χρήματά σου ὧδε καταλείψῃς, ἄλλοι διαμερισθῶσιν οὓς οὐ προσδοκᾷς· καὶ σὺ οὐ προσδοκῇς ῥανίδας ὕδατος, ἵνα βρέξῃ σου τὰ χείλη· καὶ τότε τί σοι τὸ ὄφελος τοῦ πλούτου, ὃν μετὰ μόχθου καὶ κόπου καὶ ἐξ ἀδικίας καὶ ἁρπαγῆς ἐκτήσω; εἰ γὰρ θέλεις, μετὰ τοῦ πλούτου τὸν παράδεισον ἀγοράζεις· καὶ ὁ ἀνωφελὴς, ὠφέλιμός σοι γενήσεται, καὶ ἀνάπαυσιν εὕρῃς ἀποδημῶν· ἐὰν δὲ καταλείψῃς, ἐπιμοιράσουσιν ἄλλοι τοῦτον ὧδε σπαταλισαὶ, μαχόμενοι καὶ ἐρισάμενοι τὸ τίς πλεῖον ἄρῃ· σὺ δὲ φλογιζόμενος, καὶ ἐξ αὐτῶν τίς τῶν διαμερισθέντων σου τὰ χρήματα, ἀχαριστῶν σοι οὐκ ἔρχεται δροσίζων σου τὴν γλῶτταν· ὢ ζημίας τῆς γενομένης τῶν ἀφρόνων πλουσίων· συνῆγον πολλὰ, καὶ ἐκέρδαινον οὐδέν· καὶ οὐδὲ κἂν ῥανίδα ὕδατος ὠφελοῦνται.

ιζʹ. Οὕτως καὶ ὁ πλούσιος ἐκεῖνος * ἐπεθύμησε σταλαγμοῦ ὕδατος ἐν τῷ πυρὶ ὑπάρχων, καὶ παρεκάλει τὸν Ἀβραὰμ λέγων· ἐλέησόν με, καὶ πέμψον Λάζαρον ἵνα κατακρυάνῃ μου τὰ χείλη, ὅτι οὐχ ὑποφέρω τοῦ πυρὸς τὸν καύσωνα· ἐπειδὴ δὲ ὁ πλούσιος διάγων ἔνθεν, πορφύραν ἐνεδιδύσκετο καὶ βύσσον· καὶ ἦσαν αὐτῷ ἵπποι πλεῖστοι κεκαλλωπισμέ-

* Prov. XIII. 8.

* Luc. XVI. 24.

νοι χρυσοχάλινοι· αἱ σέλλαι αὐτῶν περιεσφάπτουσαι χρυσίου καθαροῦ· παῖδες προτρέχοντες καὶ ἀκολουθοῦντες, μανιάκια περιέχοντες ψέλια καὶ ὁρμίσκους· καὶ ἁπαξαπλῶς, ἐν μεγάλῃ φαντασίᾳ περιών· ἐν δὲ τῷ ἀρίστῳ αὐτοῦ διηκόνει δίσκον χρυσὸν καὶ ἀργυρὸν οἴνου εὐοσμίαν πολυτίμου, πολλῶν μαγγίπων περισπασμὸς, ἐν ποικιλίᾳ λευκότητος ἄρτων· μάγειροι θορυβαζόμενοι ἑψοῦντες φασιανοὺς, χῆνας, ταῶνας, πορφυρίωνας, πέρδικας, περιστερὰς, ὄρνεις, λαγωοὺς, καὶ τετραπόδων πλῆθος, καὶ στρουκτώρων πολλῶν διατρεχομένων· κλῖναι καὶ στρωμναὶ καὶ σινδόναι χρυσόραντοι, κοιτῶνες χρυσόῤῥαφοι, κατεστρωμένοι μαργάρων χρόας, αὐγαζόμενοι τῇ στιλβότητι· τῷ δὲ πλουσίῳ παρισταμένων πολλῶν ἐν φόβῳ καὶ ὑπηρετούντων, οἱ μὲν ἐπὶ πλονεξίᾳ στελλόμενοι, οἱ δὲ εἰς ἀγροὺς ἐπισκέπτειν, ἄλλοι εἰς κτίσματα οἰκημάτων, ἕτεροι τῶν βρωμάτων καὶ τῆς τραπέζης ἐπιμέλειαν ποιοῦντες· τούτου δὲ τρυφῶντος, ῥιπίζουσιν αὐτὸν οἱ ἀργυρόνητοι αὐτοῦ· καὶ ὑπνοῦντος αὐτοῦ, τῆς ἡσυχίας φροντίζουσι, τοῦ μηδένα φθέγγεσθαι ὅλως· τοιαύτη ἦν τοῦ πλουσίου ἡ ἔπαρσις καὶ ἡ φαντασία.

fulgebant: pueri praecedentes et subsequentes, collaria habentes, armillas, atque monilia: prorsus magna cum pompa dives ille incedebat. In eius autem prandio ministrabat lancibus aureis atque argenteis vini pretiosi fragrantiam servorum multorum sedulitas, cum candidi panis varietate. Coquorum item fervebat opus phasianos elixantium, anates, pavones, porphyriones, perdices, columbas, gallinas, lepores, et quadrupedum magnum numerum, structoribus mensarum multis discurrentibus. Erant et lecti, strata, sindones auro illusae, cubilia auro intexta, margaritarum sparsa coloribus, varioque rutilantia fulgore. Diviti autem multi aderant reverentissimi famuli, alii pecuniarum thesauris praepositi, alii agris inspiciendis, alii aedificiis exstruendis, alii rei cibariae mensaeque curam gerentes. Eo convivante, cum flabellis adstabant mancipia; dormiente autem, silentio invigilabant, ne quis omnino vocem tolleret. Talis erat superbia divitis atque pompa.

ιη'. Ἦν δέ τις πτωχὸς ὀνόματι Λάζαρος, καὶ ἐβέβλητο εἰς τὸν πυλῶνα τοῦ πλουσίου ἐκείνου ἑλκόμενος, καὶ ἐπιθυμῶν χορτασθῆναι τῶν ψιχίων τῶν πιπτόντων ἐκ τῆς τραπέζης τοῦ πλουσίου· καὶ πρὸς εὐσπλαγχνίαν οὐκ ἐκαύθη, οὐκ ᾠκτείρησεν τὸν ἐν τοσαύτῃ ἀνάγκῃ βεβλημένον εἰς τὸν πυλῶνα αὐτοῦ· οἱ δὲ κύνες ἐρχόμενοι καὶ βλέποντες αὐτὸν οὕτως ἑλκόμενον, καὶ τὸν ἰχῶρα τὸν ἀποῤῥέοντα ἀπὸ τῶν μελῶν αὐτοῦ, εὐσπλαγχνίαν ἐπιδεικνύμενοι, ὥσπερ γλώττῃ τινὶ καὶ σπόγγῳ ἀπέλιχον τὸν ἰχῶρα ἀπὸ τῶν μελῶν αὐτοῦ, καθὼς εὐάρεστοι τινὲς ἰατροὶ σπογγίζοντες, καὶ τοὺς μόλωπας θεραπεύοντες (1)· καὶ ἐκεῖνος οὐδὲ

18. Erat autem mendicus quidam nomine Lazarus, qui ad divitis illius ianuam iacebat ulceribus plenus, cupiens saturari micis quae de divitis mensa cadebant. Hic tamen nulla benignitate commotus, haud misertus est hominis tali cum necessitate ad eius fores proiecti. Canes interim ventitabant, qui illum adeo ulcerosum cernentes, cruoremque membris eius manantem, misericordiam prae se ferentes, linguis suis quasi spongia membrorum eius saniem lingebant, et tamquam benigni medici abstergebant, atque ita ulceribus medicinam faciebant. Dives contra, ne panis

(1) In catena ad Lucae evangelium cod. pal. vat. XX. f. 160. verba legebam Eulogii patriarchae alexandrini, catholici ac laudatissimi auctoris, quae a me praetermittenda heic non sunt. Τοῦ ἐν ἁγίοις Εὐλογίου Ἀλεξανδρείας. Ὅτι καὶ διὰ τῶν κυνῶν τὴν ὑπερβολὴν τῆς τοῦ πλουσίου ἀπηνείας ἐλέγχει ἡ παραβολή· οἱ μὲν γὰρ κύνες οἰκτείροντες αὐτοῦ τὴν πολλὴν ταλαιπωρίαν, ὅπερ ἐδύναντο ποιεῖν ἔπραττον περιλείχοντες καὶ οἷον ἀποσμήχοντες αὐτοῦ τὸ ἕλκος ταῖς γλώσσαις· ὁ δὲ καὶ τῶν κυνῶν περὶ τὸν ὁμόφυλον ἀπηνέστερος, καὶ δι' αὐτῶν ἠλέγχετο τῶν κυνῶν· διὰ τοῦτο κἀκεῖνον τὸ πῦρ ἀδυσωπήτως μετέρχεται. *Sancti Eulogii patriarchae alexandrini. Canum mentione summam divitis crudelitatem coarguit parabola. Nam canes misericordia erga gravem Lazari calamitatem commoti, quod poterant gratificabantur, illius ulcera lingentes ac veluti linguis suis*

quidem frustum misero largiebatur. O vecordia divitis! Canes Deum ignorantes, neque resurrectionem sperantes, pauperis curationi instabant: dives autem qui tremendo iudicio sisti se expectabat, pauperi misericordiam negabat! Nosti ergo divitis in hoc mundo gloriam honorem atque delicias, simulque pauperis molestias famemque: item quomodo dives iniustus fuerit, avarus, et luxu diffluens; pauper autem calamitosus. Quodnam alioqui dives detrimentum cepisset, si de superfluitate sua misericordiam pauperi foret impertitus? Certe etiamsi immortalis futurus esses, o homo, inclementer te gerere non deberes; quanto autem minus, cum sis mortalis, neque diem neque horam obitus tui scias?

19. Dum hic ita inclementer se gereret, contigit, ait scriptura, ut moreretur dives, et ad sempiternam poenam deferretur. Obiit item Lazarus, atque ab angelis in Abrahae sinum deportatus est. Quumque esset in igne dives, Lazarum vidit in sinu Abrahae requiescentem: eum scilicet a quo antea oculos avertebat, et quem pro incognito habebat, nunc cognovit, et cum clamore ait: miserere mei, pater Abraham, et mitte Lazarum ut labia mea di-

κλάσματος ἄρτου ἠξίωσεν αὐτῷ δοῦναι· ὢ τῆς ἀνοίας τοῦ πλουσίου· οἱ κύνες οἱ μὴ εἰδότες θεὸν, μήτε ἀνάστασιν προσδοκῶντες, πρὸς θεραπείαν τοῦ πένητος ἐπήγοντο· καὶ ὁ πλούσιος ὁ προσδοκῶν παραστῆναι τὸ φοβερὸν κριτήριον, τὸν πένητα οὐκ ἐλέησεν. Ἔγνως τοῦ πλουσίου τὴν ἐνταῦθα δόξαν καὶ τιμὴν καὶ τρυφὴν, τοῦ δὲ πένητος τὴν κόλασιν καὶ τὸν λιμόν· καὶ πῶς μὲν ὧδε ὁ πλούσιος ἦν ἀδικῶν καὶ πλεονεκτῶν καὶ ἐν τρυφῇ σπαταλῶν, ὁ δὲ πτωχὸς κακουχούμενος· τί δὲ καὶ ἔβλαπτε τὸν πλούσιον ἐκ τοῦ περισσεύματος αὐτοῦ, τοῦ οἰκτειρῆσαι τὸν πτωχόν; εἰ γὰρ καὶ ἀθάνατος ἔμελλες, ἄνθρωπε, ὑπάρχειν τὲ εἰς τὸν αἰῶνα, οὐκ ἂν τὴν ἀσπλαγχνίαν εἶχες· πόσῳ γε μᾶλλον ὅτι θνητὸς εἶς, καὶ οὐδὲ τὴν ἡμέραν ἢ τὴν ὥραν τῆς τελευτῆς σου ἐπίστασαι;

ιθ΄. Οὕτως διάγων ἀσπλάγχνως καὶ ἀνελεημόνως, ἐγένετο φησὶν ἀποθανεῖν τὸν πλούσιον καὶ ἀπενεχθῆναι εἰς κόλασιν αἰώνιον· ἀπέθανε δὲ καὶ ὁ Λάζαρος, καὶ ἀπηνέχθη ὑπὸ ἀγγέλων εἰς τὸν κόλπον Ἀβραάμ· ὑπάρχων δὲ ἐν τῷ πυρὶ ὁ πλούσιος, ἴδε Λάζαρον ἀναπαυόμενον ἐν τοῖς κόλποις Ἀβραάμ· καὶ ὃν ἀπεστρέφετο τὰς ὄψεις αὐτοῦ, καὶ ἀνεγνώριστον εἶχεν, ἐγνώρισεν αὐτὸν, καὶ κράξας ἔλεγεν· ἐλέησόν με πάτερ Ἀβραὰμ, καὶ πέμψον Λάζαρον ἵνα βρέξῃ μου τὰ χείλη τῷ

abstergentes. At dives canibus erga contribulem suum durior ab his ipsis convincebatur. Merito igitur igni dives damnatus fuit.

Aliud quoque in eodem codice f. 154. comperi egregium Eulogii alexandrini fragmentum ad Lucae evang. cap. XVI. 9-12, quod est huiusmodi.

Εὐλογίου Ἀλεξανδρείας. Δέχεται καὶ ταῦτα διὰ τῶν πενήτων ὁ θεός· ἂν μόνον τοῦ λοιποῦ φυλαξώμεθα μὴ ἁμαρτάνειν· καλὸν γὰρ κἂν διὰ τῶν τῆς πλεονεξίας χρημάτων φίλους κτᾶσθαι τοὺς ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ πενομένους, πλουσίους δὲ κατὰ θεόν· ἵνα ὅταν ἐκλίπωμεν, μηδὲν ἔχοντες ζωτικὸν δικαίωμα, δι' ὧν αὐτοὺς εὖ ἐποιήσαμεν, εἰς τὰς ἑαυτῶν ἡμᾶς σκηνὰς οἱ ἠλεημένοι ὑποδέξωνται· εἰ δὲ μηδὲ ἐκ τοῦ μαμωνᾶ τῆς ἀδικίας, ἤτοι τῆς πλεονεξίας, εὖ ποιεῖν θελήσαιμεν, πῶς ἂν πιστευθείημεν ὅτι εἰ προσῆσαν ἡμῖν ἐξ οἰκείων κόπων χρήματα, τούτοις ἂν τοὺς ἐνδεεῖς ἠλεήσαμεν; εἰ γὰρ ἐκ τῶν ἀλλοτρίων καὶ ἃ χωρὶς κόπων πλεονεκτικῶς ἐκτησάμεθα, οὐ μετεδώκαμεν, ἃ καὶ οἰκεῖα δοκεῖ εἶναι, καὶ πόνων ἰδίων καρπὸς, πῶς ἂν τινι τούτων μεταδοῦναι πιστευθείημεν: *Haec quoque propter pauperes recipit Deus, modo deinceps a peccato caveamus. Pulcre enim fit, si etiam avaritia collectis opibus amicos nobis in hoc mundo comparemus, qui illis quidem egent, sed Deo sunt divites: ut cum defecerimus, nullam habentes vitae iustitiam, saltem ob collata in eos beneficia, recipiant nos in tabernacula sua, qui nostram misericordiam experti fuere. Sed si ne de mamona quidem iniquitatis, id est avaritiae, bene facere voluerimus; quis nobis credet, fore ut si partae propriis laboribus opes adessent, ex his egenos misericorditer solaremur? Nam si ne aliena quidem, et quae absque labore avare possidemus, nolumus communicare, quomodo ea quae propria videntur, nostrorumque laborum fructus, impertituri cuiquam credemur?* — Fragmentis his cumulare mihi placuit alias quas edidi Eulogii reliquias, nempe nobile de Trinitate segmentum Script. vet. T. VII. p. 177; et AA. class. T. X. p. 483. de Petro ap.; nec non de turturum oblatione p. 493; denique aliud brevius de paenitentia et baptismo in scholiis meis p. 104. ad commentarium Cyrilli in epistolas Pauli.

δακτύλῳ αὐτοῦ, ὅτι ὀδυνῶμαι ἐν τῇ φλογὶ ταύτῃ· ὦ πλούσιε, ὃς σεαυτὸν πλούσιον καὶ φρόνιμον ἐκράτεις, ἄφρων ὑπῆρχες τῶν ἀφρονεστέρων· ἔγνως ἄρτι τὸ τί σοι προεξένησεν ἡ ἀσπλαγχνία· ποῦ ὁ πλοῦτος; ποῦ ὁ ἄργυρος καὶ ὁ χρυσός; ποῦ ἡ φαντασία τῶν ἡδονῶν; ποῦ ὁ θόρυβος τῶν οἰκετῶν; ποῦ ὁ πολὺς καὶ ἄκαιρος δρόμος; καὶ ἄρτι ὡς εἷς τῶν ἀπόρων κράζεις, ἐλέησόν με· εἰ καὶ μὴ εἰς πῦρ ἐβλήθης, τότε γὰρ οὐκ ἐλέησας, οὐδὲ νῦν ἄρτι ἐλεηθείς· τί δὲ καὶ ἐπιζητεῖς τὸν Λάζαρον εἰς σωτηρίαν, λέγων πρὸς τὸν Ἀβραὰμ ἐλεῆσαι σοι καὶ πέμψαι τοῦτον τὸν παρέχειν σοι σταλαγμὸν ὕδατος; ἀνωφελὴς λοιπὸν ἡ ἱκεσία σου· παρῆλθεν ὁ καιρὸς τοῦ ἐλέους· καὶ γὰρ ὧδε ἀνήλεος κρίσις ἐστὶ τοῖς μὴ ποιήσασιν ἔλεος· μηκέτι προσθήσεις τοῦ λέγειν, ἐλέησόν με πάτερ Ἀβραάμ, καὶ πέμψον Λάζαρον· οὐκ ἔστιν ὁδὸς αὐτόθι περᾶσαι· πῶς οὖν οὕτως ἔλεγες, ἀναίσθητε πλούσιε; ὃν κατανοῆσαι ὄμμασιν οὐ κατεδέχου, οὔτε ῥήματος αὐτοῦ ἀκοῦσαι, καὶ ἄρτι τὸν ἐπιθυμοῦντα χορτάζεσθαι ἀπὸ τῶν πιπτόντων ψιχίων τῆς τραπέζης, οὐκ ἐλέησας, τὸν Ἀβραὰμ αἰτεῖς ἀποστεῖλαι τοῦτον βρέξαι σου τὰ χείλη; πῶς δὲ καὶ πατέρα ἐκάλεσας τὸν Ἀβραάμ; τῶν γὰρ ἐν φωτὶ διαγόντων οἵτινες μιμηταὶ αὐτοῦ ἐγένοντο τῆς φιλοξενίας καὶ ἐλεημοσύνης, αὐτῶν ἐστὶ πατήρ· οὐδεμία οὖν κοινωνία φωτὶ σκότους· οὐ γὰρ εἶ ἄξιος τοῦτον καλέσαι πατέρα, ἀλλὰ κατὰ τὸν ἀνελεήμονά σου τρόπον υἱὸς εἶ σκότους καὶ γεέννης.

κʹ. Καὶ μὴ νομισάτω τὶς τὸν Ἀβραὰμ μὴ εἶναι πλούσιον· οὐκ ἂν εἶχε τιηʹ οἰκο-
* Gen. XIV. 14. γενεῖς*, καὶ ὕπαρξιν, καὶ κτήνη πολλὰ ἔχων; καὶ οὐδὲν ἔβλαψεν αὐτὸν ὁ πλοῦτος· ἀλλὰ μετὰ τούτου τοῦ πλούτου ἠγόρασε τὸν παράδεισον· καὶ ὅρα τοῦ πατριάρχου Ἀβραὰμ τὸ συνετόν· ἐν τῇ ὁδῷ ἦν, πήξας σκηνὴν, κἀκεῖσε παραμένων, ἵνα μή τις διαλάθῃ τοῦτον ἄμοιρος τῆς αὐτοῦ ξενοδοχίας γένηται· θαυμάσαι δὲ καὶ τούτου τὸ αἰδέσιμον ἔχω τῆς πολιᾶς· οὐκ ἐπέτρεψε τινὶ ἀπὸ τῶν αὐτοῦ δούλων τὴν διακονίαν τῆς ξενοδοχίας καταπιστεῦσαι, μήπως ὡς δοῦλος ὡς ῥάθυμος καθυπνεῖ, οἱ ξένοι παρέρχονται, καὶ τῆς πρὸς αὐτὸν ἑτοιμασθείσης

gito humectet, quia crucior in hac flamma. O dives, qui te divitem prudentemque reputabas, stultus reapse eras et insipientissimus. Vides nunc quid tibi inclementia profuerit. Ubi divitiae? ubi argentum et aurum? ubi voluptatum apparatus? ubi famulorum turba? ubi multus intempestivusque discursus? Nunc tu tamquam unus de miseris clamas, miserere mei. Nisi certe in ignem coniectus esses, uti tunc non es misertus, ne nunc quidem miserereris. Cur autem Lazari adiutorium imploras, Abrahamo dicens, ut tui miserens mittat hunc quô tibi aquae guttulam praebeat? Vana est iam deprecatio tua, misericordiae tempus praeteriit: nunc inexorabile iudicium de immisericordibus exercetur. Ne iam dicas: miserere mei, pater Abraham, et Lazarum mitte: non est hinc transitus ad vos. Cur autem sic loqueris, dure dives? Quem oculis respicere non ferebas, cuius verba audire nolebas, quem cupientem micis de mensa tua cadentibus satiari non es miseratus; nunc petis ab Abrahamo, ut ad labia tua irriganda mittatur? Cur item patrem vocas Abrahamum? Is enim in luce viventium, qui eum hospitalitate et eleemosynis imitati sunt, pater est. Nulla, inquam, societas est luci cum tenebris: non es dignus qui hunc patrem appelles; sed ob immisericordem morem tuum, tenebrarum atque gehennae filius es.

20. Nec vero quisquam putet Abrahamum divitem non fuisse. Nonne habuit vernaculos ·cccxviii·, et substantiam plurimam magnumque armentorum numerum? Attamen nihil ei divitiae nocuerunt: immo his paradisum sibi emit. Et videsis patriarchae Abrahami sollertiam. In via erat, fixo tabernaculo, ibique morabatur, ne quis se inscio transiens hospitio eius fraudaretur. Miror autem venerandam huius canitiem, qui non tulit commendare famulorum alicui hospitalitatis officium, ne forte si, ut pigri servi solent, obdormiret, peregrini interim praeterirent, pa-

ratoque apud eum hospitio carerent. Hoc in damni loco computat senex. Itaque ipse herus et ·cccxviii· famulorum dominus, in via vigilat ne quis praetereat; cunctos enim benigne curans prandio prope regali adhibebat. Neque is solus hospitii benignitatem praebebat, sed consentientem praeclaro suo proposito habebat uxorem Sarram. Angelos itaque hospitio exceperunt, et ventris sui fructum Isaacum promissum nacti sunt, et paradisum emerunt. Iamque vides, quod Abrahamo divitiae haud nocuerint. Nonne Iobus quoque dives erat? Is tamen petentibus opem non negabat, sed cunctis necessaria largiebatur, contubernales habens eleemosynam aeque et divitias. Ioacim pariter dives fuit, sed eleemosynam secum sociam habebat, cuius causa pater fieri dignus fuit semper virginis Mariae deiparae.

21. Neque soli qui ante legem vel in lege vixerunt, misericordes fuerunt, verum etiam nostro saeculo multi eleemosynae dandae studiosi fuerunt. Martyres itaque fuerunt divites, sed divitias suas distribuerunt, nudique ad certamen cucurrerunt. Idem praestitere ascetae, qui opes suas cum pauperibus negotiati sunt, et paradisum sibi compararunt. Neque viri tantummodo, verum etiam feminae, eleemosynam de suis opibus fecerunt. Tabitha quantas eleemosynas viduis largiretur, ex apostolorum actibus audimus. Eubula pariter dives erat, sed eleemosynis simul fa-

ξενοδοχίας ἀποστεροῦνται· ζημίαν ἡγεῖται ὁ γέρων· ἀλλ' αὐτὸς ὁ κύριος καὶ δεσπότης τῶν τριακοσίων δεκαοκτὼ δούλων ἐκαθέζετο ἐπὶ τῆς ὁδοῦ γρηγορῶν μὴ παρελθεῖν τινά, καὶ πάντας καλῶς ἀποθεραπεύων ηὐφραίνετο ὡς ἐπὶ βασιλικῷ ἀρίστῳ κληθέντας· καὶ οὐ μόνος ἦν ὁ ἐπιμελούμενος τῆς ξενοδοχίας τὴν ἐλεημόσυνην, ἀλλὰ καὶ τὴν Σάῤῥαν τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα συγγνώμονα καλῆς (1) αὐτοῦ προαιρέσεως ἔσχεν· καὶ ἀγγέλους ἐξένησαν, καὶ καρπὸν κοιλίας τὸν ἐξ ἐπαγγελίας Ἰσαὰκ εὗρον, καὶ τὸν παράδεισον ἠγόρασαν. Καὶ ἴδε πῶς αὐτὸν οὐκ ἔβλαψεν ὁ πλοῦτος· οὐκ ἦν καὶ ὁ Ἰὼβ πλούσιος; ἀλλὰ τοῖς δεομένοις ἐκ τούτου οὐ καθυστέρει *, ἀλλὰ τοῖς πᾶσιν * Iob. XIX. 12. seq.
ἐχορήγει τὰ δέοντα, σύνοικον ἔχων τὴν ἐλεημοσύνην μετὰ τοῦ πλούτου· ὡσαύτως καὶ ὁ Ἰωακεὶμ πλούσιος ἦν (2), ἀλλὰ καὶ τὴν ἐλεημοσύνην ἐπεσπᾶτο, καὶ δι' αὐτῆς ἠξιώθη γενέσθαι τῆς ἀειπαρθένου πατὴρ καὶ θεοτόκου Μαρίας.

κα'. Καὶ οὐ μόνον εἰσὶν οἱ πρὸ νόμου, καὶ οἱ ἐν νόμῳ γεγονότες ἐλεήμονες, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς καθ' ἡμᾶς γενεᾶς πολλοὶ τὴν ἐλεεμοσύνην ἠγάπησαν· οἱ μάρτυρες οὖν ἦσαν πλούσιοι, ἀλλὰ τὸν πλοῦτον αὐτῶν διένεμον (3), καὶ γυμνοὶ πρὸς τὴν ἄθλησιν ἔδραμον· ἀλλ' οὖν καὶ οἱ ἀσκηταὶ τὸ αὐτὸ ἐποίησαν (4), καὶ ἀντήλλαξαν τὸν πλοῦτον αὐτῶν μετὰ τῶν πενήτων, καὶ ἠγόρασαν τὸν παράδεισον. Οὐ μόνον ἄνδρες ἀλλὰ καὶ γυναῖκες, ἐκ τῶν πλουσίων τὴν ἐλεημοσύνην, ποιήσαντες· * ἡ Ταβιθά, ἣν * cod. ποιήσαντες.
ἐν ταῖς πράξεσι τῶν ἀποστόλων * ἀκούομεν, πόσας ἐλεημοσύνας ἐποιεῖτο ταῖς χήραις· ὡσαύτως καὶ ἡ Εὐβούλα (5) πλουσία ἦν, ἀλλὰ καὶ * Act. IX. 36.

(1) Cod. tantum συγκαλῆς, quod mendum putavi ex suppressis in medio syllabis natum.

(2) Opinio haec quod Deiparae pater sanctus Ioacim dives fuerit, de protevangelio Iacobi manat apud Fabric. cod. apocryph. N. T. tom. I. cap. I. et IV. Et quidem cap. I. diserte: ἦν Ἰωακεὶμ πλούσιος σφόδρα, *Ioacim valde dives erat;* quae traditio, quamquam ex apocrypho libro deducta, multorum graecorum scripta occupavit. Ceteroqui pseudo-evangelium Iacobi noverunt patres antiqui Origenes, Epiphanius, Eustathius antiochenus, Andreas cretensis, aliique.

(3) Puta SS. MM. Iohannem et Paulum in Iuliani imp. tyrannide.

(4) Antonius videlicet, Arsenius, aliique innumeri.

(5) Respicit ad I. Cor. IX. 5, ubi sorores, id est piae mulieres, dicuntur apostolis, et quidem ipsi Petro, in ipsorum per orbem itineribus ministrasse. Quum autem de hac nominatim Eubula sedulo quaesierim apud varios auctores patresque, qui de illo Pauli ad Corinthios loco verba fecerunt, nec non in Sanctorum historiis, nomen hoc piae mulieris Petro singulariter devotae ac munificae, nondum mihi occurrit. Quo fit pretiosior haec ab Eusebio nostro tradita notitia. Profecto Eubula, cuius Petrum alimentarium fuisse apparet, Romanorum praesertim benivolentia et obsequio, cum Pudentiana et Praxede, digna censebitur.

ἐλεημοσύνην πολλὴν εἶχε, καὶ τῷ κορυφαίῳ Πέτρῳ διακονοῦσα· οὐκ ἦν καὶ ἡ ὁσία Μελάνη (1) πλουσία σφόδρα; ναὶ λέγω πλουσία· ἀλλὰ καὶ τὴν μετάδοσιν τῆς ἐλεημοσύνης πλουσιωτέραν εἶχε· καὶ γὰρ καθεξῆς τῶν ἐν πλούτῳ γενομένων ἐφ᾽ ἡμᾶς μαρτύρων καὶ δικαίων τὰ κατορθώματα τῆς ἐλεημοσύνης αὐτῶν διηγήσασθαι, μακρόν ἐστι τὸ λέγειν· καὶ γὰρ μέχρι τοῦ παρόντος εἰσὶ τινὲς οἱ ἀγαπῶντες ποιεῖν τὴν ἐλεημοσύνην διαπαντός· ὡσαύτως εἰσὶν οἱ πλείους, οἱ ποθοῦντες πλουτεῖν ἐκ τόκου καὶ ἀδικίας, οἱ καὶ τὴν ἐλεημοσύνην μὴ ποιοῦντες καὶ μισοῦντες, καθὼς ὃν ἀνωτέρω εἰρήκαμεν πλούσιον· διὰ τοῦτο ἤκουσεν, ἀπέλαβες τὰ ἀγαθά σου ἐν τῇ ζωῇ σου· ἀπήλαυσας τὸν πλοῦτον σου μόνος· οὐ γάρ τινι τῶν μὴ ἐχόντων παρεῖχές τι, ἀλλὰ μόνος ἧς τρυφῶν καὶ σπαταλῶν· καὶ ὁ πένης καὶ τῶν πιπτόντων ψιχίων ἐκ τῆς τραπέζης σου ἐστερεῖτο ἐπιθυμῶν· λοιπὸν οὐκέτι σου μερὶς ἐστὶν ἐν τοῖς σωζομένοις· τῶν γὰρ ἐλεημόνων ἐκληρώθη ὁ παράδεισος.

κβ'. Καὶ οὐκ ἦν ὁ πατριάρχης Ἀβραὰμ μαλάξαι αὐτοῦ τὴν ὀδύνην· οὐ προσέθηκε πόνον, οὐκ ἔπληξεν αὐτὸν λόγοις, οὐκ ἠρνήσατο τὴν φύσιν τὴν ἀνθρωπίνην, ἀλλὰ πραείᾳ τῇ φωνῇ καὶ ἐλεεινῷ τῷ προσώπῳ ἀπόκρισιν ἐδίδου αὐτῷ τοιάνδε· " τέκνον, μνήσθητι ὅτι ἀπέλαβες σὺ τὰ ἀγαθά σου ἐν τῇ ζωῇ σου, καὶ ὁ Λάζαρος ὁμοίως τὰ κακά· νῦν δὲ ὅδε παρακαλεῖται, σὺ δὲ ὀδυνᾶσαι· καὶ ἐπὶ πᾶσι τούτοις μεταξὺ ἡμῶν καὶ ὑμῶν χάσμα μέγα ἐστήρικται, ὅπως οἱ θέλοντες διαβῆναι ἐντεῦθεν πρὸς ὑμᾶς, μὴ δύνωνται, μηδὲ οἱ ἐκεῖθεν πρὸς ἡμᾶς διαπερῶσι· ", ταύτην δὲ τὴν ἀπόκρισιν ὁ πλούσιος παρὰ τοῦ πατριάρχου ἤκουσε· καὶ οὐδὲ κἂν τοῦ μικροῦ σταλάγματος ἐδέξατο· διὸ καὶ ὀδυνώμενος ἐν τῇ φλογὶ ἔλεγε· εἰ δυνατόν ἐστιν, πάτερ, ἀπελθεῖν καὶ διαμαρτυρεῖν τοὺς ἀδελφούς μου, ἵνα μὴ καὶ αὐτοὶ ἔλθωσιν εἰς τὸν τόπον τοῦτον βασάνων· ἔμαθον ὃ ἔπαθον· τί μοι τὸ ὄφελος τοῦ πλούτου ἐγένετο; οὐδέν· ἀλλὰ πρόξενος πυρὸς αἰωνίου· εἰ γὰρ καὶ αὐ-

ciendis dedita, et coryphaeo Petro ministrans. Nonne et sancta Melania dives admodum erat? utique, aio, dives; sed tribuendis eleemosynis ditior erat. Sed longum esset martyrum atque iustorum singillatim usque ad nos eleemosynarias virtutes narrare. Namque et hodierno tempore nonnulli sunt qui perpetuas eleemosynas largiri gestiunt: quamquam maiore numero sunt qui ditescere cupiunt ex usuris et iniquitate, quorum animus ab eleemosynis faciendis abhorret, haud secus quam ille a nobis supra memoratus dives. Idcirco audiit: recepisti bona in vita tua. Divitiis tuis solus es fruitus, nemini egenti dedisti, sed solus luxui deliciisque indulsisti: pauper interim micis etiam de mensa tua cadentibus privabatur, quas discupiebat. Superest igitur, ut portio tibi cum salvis nulla sit: namque hominum eleemosynae faciendae studiosorum hereditas paradisus est.

22. Neque vero patriarcha Abrahamus divitis dolorem lenire potuit; quamquam calamitatem non gravavit, neque verbis illum vulneravit, neque humanae naturae oblitus est; sed miti voce et clemente vultu hoc ei responsum reddidit: « fili recordare quod tu bona tua receperis in vita tua, et Lazarus similiter mala: nunc autem hic recreatur, tu vero cruciaris. Et praeter haec omnia, inter vos et nos vorago magna constituta est; ut hi qui volunt hinc transire ad vos, non possint, neque isthinc ad nos commeare. » Hoc audiit dives a patriarcha responsum: neque tamen vel unam guttulam impetravit. Quamobrem crucians in flamma aiebat: an fieri potest, o pater, ut aliquis abeat ad rem testandam fratribus meis, ne et ipsi veniant in hunc locum tormentorum? Scio quid patiar. Quid mihi divitiae profuerunt? nihil; immo ignem aeternum promeruerunt. Profecto si ipsi quoque aures obstruent, quo-

(1) Videsis quae de Melania diximus in praevio monito p. 500.

minus evangelicos sermones audiant Domini et prophetarum eius atque apostolorum, sine dubio flammis mecum addicentur.

23. His hactenus dictis, carissimi, praesentem sermonem peroravi; ut saluti nostrae consulentes, studeamus singuli placere Deo, partim oratione ac ieiunio, partim eleemosyna et caritate. Neque tamen divitias reas agamus; non enim divitiae ducunt hominem, sed homo divitias quô vult perducit; haeque fiunt ei fructuosae, uti scriptum est. Bonae sunt divitiae recte administrantibus eas: sicut etiam paupertas bona est recte tolerantibus eam. Nam si bona sit voluntas hominis, divitiae recte ab eo administrantur: sin prava sit eius voluntas, fit homo immisericors, atque ita divitiae in malum cedunt. Hoc enim in divitiis interest, quod bene dispergentibus inter egenos, paradisum comparant; male autem utentibus et cumulantibus atque in hoc mundo relinquentibus, causa fiunt ignis aeterni. Et si iustus vix salvatur, impius et peccator ubi parebunt? Rogo itaque vos, fratres, quamdiu paenitentiae tempus habemus, pro salute nostra certemus. Etiamsi enim ego indignus sum qui salutem consequar, vos tamen amittere nolim promissa vobis bona, quae scilicet paravit Dominus noster diligentibus eum!

τοὶ τὰ ὦτα βύουσι τοῦ μὴ ἀκοῦσαι τὰς εὐαγγελικὰς ἐξηγήσεις τοῦ δεσπότου καὶ τῶν προφητῶν αὐτοῦ καὶ ἀποστόλων, πάντως οὗτοι ἐνθάδε καταδικασθήσονται σὺν ἐμοὶ φλογίζεσθαι.

κγ'. Τούτων οὕτως ῥηθέντων, ἀγαπητοί, διῆλθον τὸν παρόντα λόγον· ἵνα τῆς σωτηρίας ἡμῶν πρόνοιαν ποιησώμεθα, καὶ ἕκαστος σπουδάσῃ ἀρέσαι θεῷ, ὁ μὲν διὰ προσευχῆς καὶ νηστείας, ὁ δὲ διὰ ἐλεημοσύνης (1) καὶ ἀγάπης· καὶ μὴ αἰτιάσθω τίς τὸν πλοῦτον, οὐ γὰρ ἄγει ὁ πλοῦτος τὸν ἄνθρωπον, ἀλλ' ἄνθρωπος τὸν πλοῦτον ὅπου θέλει ἄγει, καὶ ὀφέλιμος αὐτῷ γίνεται καθὼς γέγραπται· * (* Prov. XIII. 8.) καλὸς ὁ πλοῦτος τοῖς καλῶς αὐτὸν διοικοῦσιν· ὥσπερ γὰρ καὶ καλὴ πενία τοῖς καλῶς αὐτὴν ὑπομένουσιν· ἐκ γὰρ προαιρέσεως ἀγαθῆς τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ὁ πλοῦτος καλῶς παρ' αὐτοῦ διοικεῖται· ἐκ δὲ τῆς κακῆς προαιρέσεως ἔρχεται καὶ εἰς ἀσπλαγχνίαν ὁ ἄνθρωπος, καὶ ὁ πλοῦτος αὐτῷ κακὸς γίνεται· δύο γὰρ διαφορὰς ἔχει ὁ πλοῦτος, τοῖς μὲν σκορπίζουσι τοῦτον καλῶς τοῖς ἐνδεέσι, πρόξενος παραδείσου ὑπάρχει· τοῖς δὲ κακῶς χρωμένοις, καὶ ἐπαξοῦσι τοῦτον, καὶ ὧδε καταλιμπάνουσι, πρόξενος πυρὸς αἰωνίου ἐστίν· καὶ εἰ ὁ μὲν δίκαιος μόλις σώζεται, ὁ ἀσεβὴς καὶ ἁμαρτωλὸς ποῦ φανεῖται; (* I. Petr. IV. 18.) διὰ τοῦτο παρακαλῶ ὑμᾶς, ἀδελφοί, ἕως ὅτε ἔχομεν καιρὸν μετανοίας, ἀγωνισόμεθα τοῦ σωθῆναι· εἰ γὰρ καὶ ἐγὼ ἀνάξιός εἰμι τοῦ σωθῆναι, κἂν ὑμεῖς μὴ ἀποτύχητε τῶν ἐπηγγελμένων ὑμῖν ἀγαθῶν,

1 In calce saltem praeclari huius de eleemosyna sermonis, tamquam in angulo collocare liceat, Anastasii (quicumque demum ex tot Anastasiis est) fragmentum ad Luc. XVI. 9, ex paulo ante citato codice sumptum, in quo item eleemosyna commendatur.

'Αναστασίου. Οὐ καθὰ νομίζουσι τινὲς τὸν ἀπὸ ἀδικίας συναγόμενον πλοῦτον, μαμωνᾶν φησι τῆς ἀδικίας· οὐ γὰρ ἂν ὁ δίκαιος ἀδικίαν καὶ πλεονεξίαν ἐδίδαξεν· ἀλλὰ τὸν ὑπὲρ τὴν χρείαν ἡμῖν ἀποκείμενον· ὁ γὰρ εὐπορῶν θρέψαι ἢ σῶσαι τὸν ἀπὸ λιμοῦ ἢ χρέους ἢ αἰχμαλωσίας ἀπολλύμενον, καὶ μὴ βοηθῶν, οὗτος ὡς ἄδικος καὶ φονεὺς δικαίως κατακριθήσεται· ὡς καὶ πάλιν τοὺς ἀνελεήμονας ἐλέγχων λέγει· εἰ ἐν τῷ ἀδίκῳ μαμωνᾷ πιστοὶ οὐκ ἐγένεσθε, τὸ ἀληθινὸν τίς ὑμῖν δώσει; καὶ τὰ ἑξῆς· καὶ ἀλλότριον μὲν καλεῖ τὴν τῶν χρημάτων περιουσίαν· οὐ γὰρ συγγεγέννηται ἡμῖν, ἀλλ' ἔξωθεν προσγίνεται· λέγει δὲ· εἰ ἐν τοῖς ἔξωθεν προσγινομένοις καὶ ὑπὲρ τὴν χρείαν οὖσιν, οὐκ ἐγένεσθε πιστοί, πῶς ἂν λάβοιτε τὸ ἀληθινὸν καὶ τὸ ἡμέτερον, τουτέστι τὸ θεόσδοτον χάρισμα· Nequaquam, ut nonnulli existimant, divitias iniquitate collectas, dicit Dominus mamonam iniquitatis; nemo enim iustus iniquitatem umquam docuit; sed copias usui nostro superfluas ac repositas dicit. Nam cui facultas suppetit nutriendi vitamque conservandi eius qui fame aut aere alieno aut captivitate perit, neque tamen opem fert, hic tamquam iniquus et homicida iuste condemnabitur. Sicut et mox immisericordes reprehendens ait: si in iniquo mamona fideles non fuistis, quod verum est quis credet vobis? et reliqua. Alienum autem mamonam appellat divitiarum superfluitatem: neque enim hae congenitae nobis fuerunt, sed extrinsecus proveniunt. Dicit ergo: si in his quae ab extrinseco accidunt, et supra usum nostrum sunt, non fuistis fideles, quomodo accipietis verum et nostrum, id est divinitus datum beneficium?

ὧν προητοίμασεν ὁ δεσπότης ἡμῶν τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν· οἷς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἀξιωθῆναι πρεσβείαις τῆς ἀχράντου δεσποίνης ἡμῶν θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας, τῶν φωτοειδῶν ἀγγέλων καὶ πάντων τῶν ἁγίων· ὅτι αὐτῷ πρέπει ἡ δόξα καὶ ἡ τιμὴ καὶ ἡ προσκύνησις μετὰ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων· ἀμήν.

Quae utinam nos omnes consequi digni simus precibus immaculatae dominae nostrae deiparae semperque virginis Mariae, splendidorumque angelorum, et sanctorum omnium. Quoniam ipsum decet gloria, honor, et adoratio, cum Patre et sancto Spiritu, nunc et semper et in saecula saeculorum. Amen.

ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΑΙ ΜΟΝΑΧΟΥ (1)

ΠΕΡΙ ΑΣΤΡΟΝΟΜΩΝ (2).

EUSEBII EPISCOPI ET MONACHI

DE ASTRONOMIS.

α'. Ἡμερῶν διελθουσῶν οὐκ ὀλίγων, προσελθὼν ὁ Ἀλέξανδρος (3) λέγει τῷ μακαρίῳ Εὐσεβίῳ τῷ ἐπισκόπῳ. Κύριε, ἤκουσα παρά τινων ὅτι κατὰ ἄστρον γεννᾶται ἄνθρωπος· καὶ ὅτι ὅσοι ἀστέρες εἰσὶν ἐν τῷ οὐρανῷ, τοσοῦτοι καὶ ἄνθρωποι εἰσὶν ἐπὶ τῆς γῆς· καὶ ὅταν ἀποθάνῃ ἄνθρωπος, καὶ ὁ ἀστὴρ αὐτοῦ ἐκλείπει· καὶ ὅταν γεννηθῇ ἄνθρωπος, καὶ ὁ ἀστὴρ αὐτοῦ προστίθεται, ἐπειδὴ οὔτε τὸ γεννηθῆναι ἐκλείπει, οὔτε τὸ ἀποθανεῖν. Ὁ δὲ μακάριος ἤρξατο λέγειν· ὢ πόση ἄνοια ἔγκειται ἐν τοῖς ἀνθρώποις, καὶ πόσα ἁμαρτάνουσιν οἱ ταῦτα λέγοντες· εἰ γὰρ κατὰ ἄνθρωπον ἀστέρες ἐσκευάσθησαν ἐν τῷ οὐρανῷ, ὅτε Ἀδὰμ καὶ ἡ Εὔα ἦσαν ἐν τῷ παραδείσῳ, δύο ἀστέρες ἦσαν ἐν τῷ οὐρανῷ, πῶς ἀγνοοῦσι παντελῶς οἱ μηδὲν ἐπιστάμενοι; εἶτα ὅτε ὁ κατακλυσμὸς ἐπελθῇ τῇ οἰκουμένῃ, καὶ πάντες

1. Diebus haud paucis transactis, accedens ad beatum Eusebium episcopum Alexander ait. Audivi, domine, a nonnullis sub suo quemque hominem astro nasci; et quotquot astra in caelo sunt, totidem esse in terra homines; ita ut moriente homine, astrum simul eius desinat: nascente autem homine, astrum eius pariter adiiciatur; quandoquidem neque generatio cessat neque obitus. Tum vir beatus sic dicere orsus est. O quanta est hominum dementia! quamque graviter errant qui ita loquuntur! Nam si pro numero hominum astra in caelo creata essent, quo tempore Adamus atque Eva in terrestri paradiso erant, duo tantummodo astra in caelo extitisse, quomodo ignorant hi qui alioqui nihil omnino sciunt? Deinde cum diluvium orbi supervenit, omnesque in aquis suffocati sunt,

(1) Eusebium ante episcopatum fuisse monachum, patet ex eius vita auctore Iohanne notario quam nos edidimus. Immo et alibi interdum monachi titulo simul praeditum, diximus in praef. tomi IX. Spicil. rom. p. 3.

(2) Conferendus est sermo hic praesertim cum Eusebii eiusdem sermone VI. a nobis pridem edito in Spicil. rom. T. IX. p. 664. Diximus de hoc sermone περὶ ἀστρονόμων ibidem in praef. p. 10. Iam ne de antiquitate dubitemus, citantur huius sermonis sub Eusebii nomine partes abs Ioh. damasceno in parallelis p. 316. et 391; immo etiam ab antiquiore Iohanne monacho in suis aeque parallelis p. 783; et quidem non sine minutis additamentis, quae in codice parisiaco sermoni deerant, a nobis autem inserta fuerunt.

(3) Alexander hic loquitur cum Eusebio etiam in aliis aliquot sermonibus, quos edidimus; deque eo dictum fuit in graeca vita Eusebii, nostrisque praefationibus.

Noë cum septem tantum animabus incolumi, octo ne sola in caelo astra fuerunt? Defecerunt ne omnia reliqua, mansitque inornatum caelum? Iam si pro hominum numero sunt astra in caelo, cur ex his nonnulla proprio nomine appellantur? Quomodo ploas, quod dicitur plaustrum, septem habet astra; quorum Mazuroth etiam, quod dicitur hexastricum, sex habet astra, quin umquam horum deficiat numerus? Alia quoque sunt apparentia astra, quae nulla temporum successione desinere scimus. Igitur si pro hominum numero astra sunt, quomodo nullum umquam astrum defecit? Item quomodo scripturarum doctrinam nemo considerat! Nonne audisti dicentem Davidem: « lunam et stellas quas tu fundasti? » Porro stellae ab initio fundatae dicuntur, non quod immobiles sint, sed quia perpetuo manent in caelo. Revera non sunt immobiles, sed unaquaeque cursum suum perficit, prout ei constitutum fuit. Valde igitur peccant, qui sic loquuntur.

2. Quidam astris maledicunt, siquando homini alicui irascuntur, aiuntque: vae astro tuo. Alii dicunt: ille bono astro genitus fuit, ideoque res eius cum astro concordant. Atqui vae iis qui haec dicunt! Vae iis qui solem venerantur lunamque et stellas! Multos enim adorare solem eique supplicare scio. Nam sole oriente orant dicentes: miserere nostri. Neque hoc tantum heliognostae et haeretici faciunt, verum etiam christiani, fide omissa, haereticis admiscentur. Cur caeli, solis, lunae, stellarumque relicto auctore, creaturas adoras? Non est creaturae serviendum prae creatore. Scriptum est enim: dominum Deum tuum adorabis, et illi servies. Maledictus quisquis solem adorat et lunam ac stellas, et quicquid aliud factum est, loco factoris. Multi alia quoque in caelo imagi-

πνικτῷ θανάτῳ παρεδόθησαν, καὶ Νῶε μετὰ τῶν ἑπτὰ ψυχῶν διεσώθη, ὀκτὼ μόνον ἀστέρες ἦσαν ἐν τῷ οὐρανῷ; καὶ ἐξέλειπον οὖν πάντες, καὶ ἀκόσμητος ἔμεινεν ὁ οὐρανός; καὶ εἰ κατὰ ἄνθρωπον οἱ ἀστέρες ἐν τῷ οὐρανῷ εἰσὶν, πῶς τινὲς αὐτῶν κατ᾽ ὀνομασίαν εἰσί; πῶς ἡ πλωὰς *, ἡ λεγομένη ἅμαξα, ἑπτὰ ἔχει ἀστέρας. καὶ οὐδέποτε ἐκλείπει ὁ ἀριθμὸς τῶν ἑπτὰ ἀστέρων; καὶ ὁ Μαζουρὼθ (1) ὁ λεγόμενος ἑξάστερος, ἓξ ἔχει ἀστέρας, καὶ οὐδέποτε ἐκλείπει ὁ ἀριθμὸς τῶν ἓξ ἀστέρων; καὶ ἄλλοι δὲ φανεροί εἰσιν, οὓς οἴδαμεν κατὰ διαδοχὴν ὅτι οὐδέποτε ἐκλείπουσιν· εἰ οὖν κατὰ ἀριθμὸν τῶν ἀνθρώπων εἰσὶν ὁ ἀστέρες, πῶς τούτων οὐδεὶς ἐξέλιπε ποτέ; ὢ πῶς οὐδεὶς κατανοεῖ τὴν τῶν γραφῶν διδαχήν· οὐκ ἤκουσας τοῦ Δαβὶδ λέγοντος * “σελήνην καὶ ἀστέρας, ἃ σὺ ἐθεμελίωσας;” οἱ ἀστέρες ἐξ ἀρχῆς τεθεμελιωμένοι δὲ λέγονται, οὐχ ὅτι ἀκίνητοι εἰσὶν, ἀλλὰ πρὸς τὸ διαμένειν ἀεὶ ἐν τῷ οὐρανῷ· οὐκ εἰσὶ δὲ ἀκίνητοι, ἀλλ᾽ ἕκαστος αὐτῶν δρόμον τελεῖ καθὼς προσετάχθη· μεγάλως οὖν ἁμαρτάνουσιν οἱ ταῦτα λέγοντες.

[* ita cod.] [* Ps. VIII. 4.]

β'. Εἰσί τινες καταρώμενοι τοὺς ἀστέρας ὅταν κατά τινος ὀργίζονται, καὶ λέγουσιν, οὐαὶ τῷ ἄστρῳ σου· ἄλλοι δὲ λέγουσι, καλῷ ἄστρῳ ἐγεννήθη, διὸ καὶ συναστρεῖ αὐτῷ τὰ πάντα· καὶ οὐαὶ τοῖς ταῦτα λέγουσιν· οὐαὶ τοῖς προσκυνοῦσι τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην καὶ τοὺς ἀστέρας· πολλοὺς γὰρ οἶδα τοὺς προσκυνοῦντας καὶ εὐχομένους εἰς τὸν ἥλιον· ἤδη γὰρ ἀνατείλαντος τοῦ ἡλίου, προσεύχονται καὶ λέγουσιν, ἐλέησον ἡμᾶς· καὶ οὐ μόνον ἡλιογνῶσται (2) καὶ αἱρετικοὶ τοῦτο ποιοῦσι, ἀλλὰ καὶ χριστιανοὶ, καὶ ἀφέντες τὴν πίστιν, τοῖς αἱρετικοῖς συναναμίγνυνται· τί ἀφεὶς τὸν ποιητὴν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης καὶ τῶν ἀστέρων, τοῖς κτίσμασι προσκυνεῖς; οὐ δεῖ λατρεύειν τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα· γέγραπται γάρ· * κύριον τὸν θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ λατρεύσεις· ἐπικατάρατος προσκυνῶν τὸ ἥλιον, καὶ τὴν σελήνην καὶ τοὺς

[* Deut. VI. 13.]

(1) Videtur hebraicum מַזָּרוֹת apud Iob XXXVIII. 32, quod idem est ac מַזָּלוֹת 4. Reg. XXIII. 5.

(2) Animadverte vocabulum ἡλιογνῶσται; immo etiam sectam peculiarem superstitiosorum.

ἀστέρας, καὶ εἴ τι ἕτερον ποίημα παρὰ τὸν ποιητήν· πολλοὶ καὶ ἕτερα τινὰ φαντάζονται ἐν τῷ οὐρανῷ· πολλοὶ μυθολογοῦσι τὴν σελήνην κατέρχεσθαι καὶ εἰς ζῷον μεταβάλλεσθαι· ὅταν γὰρ ἐξαιματοῦται (1), λέγουσι πλανώμενοι, ὅτι ἄνθρωπος κατήγαγεν αὐτὴν καταγοητεύσας (2)· καὶ οὐαὶ τοῖς τοῦτο λέγουσι· τίς ἠδυνήθη καταγοητεύσας ἀναβαίνειν εἰς οὐρανόν; ἠβουλήθη καὶ Σίμων ὁ μάγος ἀνελθεῖν εἰς τὸν οὐρανὸν, ἀλλὰ πεσὼν διεῤῥάγη· μὴ γένοιτο τοιοῦτον τί γενέσθαι, ἀλλὰ συστήματα καιρῶν εἰσὶ καὶ πολέμων· οὐδεὶς γὰρ δύναται σαλεῦσαι ἄστρον οὐρανοῦ, οὔτε μικρὸν οὔτε μέγα, ἃ ὁ θεὸς τῇ ἰδίᾳ δυνάμει ἐθεμελείωσεν.

nantur. Multi lunam fabulantur ad nos descendere, et in animal immutari. Nam cum cruenta videtur, aiunt vaniloqui hominem aliquem eam de caelo deduxisse veneficiis. Sed vae haec dicentibus! Quis enim fascinaturus conscendere in caelum queat? Voluit et Simon magnus in caelum ascendere, sed lapsu diruptus est. Longe abest, ut quicquam huiusmodi umquam contingat; sed sunt potius complicatae vices temporum ac bellorum. Nemo certe potest caeli astra sive parum sive magnopere commovere, quae Deus virtute sua stabilivit.

γ'. Πολλοὶ λέγουσιν ὅτι νεφέλας καὶ τοὺς ἀπελαύνουσι γόητες, καὶ τοῦτο ματαιολογοῦσι· τίς δύναται πρόσταγμα θεοῦ ἀποστρέψαι γοητείᾳ; καὶ γὰρ νέφη κατὰ προσταγὴν τοὺς ὑετοὺς ἐκχέουσιν ἐπὶ τὴν γῆν, πῶς δύναται ἄνθρωπος πρόσταγμα θεοῦ ἀποστρέψαι;
* Exod. VII. seq. ἄκουσον τῆς γραφῆς· * ὅτε ἠβουλήθη ὁ θεὸς ἐξαγαγεῖν τοὺς Ἰουδαίους ἐκ γῆς Αἰγύπτου, ἐποίησε διὰ Μωϋσέως πολλὰ σημεῖα καὶ τέρατα· καὶ ἐποίησαν δὲ οἱ ἐπαοιδοὶ τῶν Αἰγυπτίων κατὰ φαντασίαν, καὶ ἠπάτησαν τὸν Φαραώ· ἐξέτεινε δὲ Μωϋσῆς τὴν ῥάβδον, καὶ ἰδοὺ τὰ νέφη συνέτρεχον, καὶ ὁ οὐρανὸς συνεσκεδάννυτο, καὶ ἀστραπαὶ καὶ βρονταὶ προέβαινον, θάνατος ἠπειλεῖτο τοῖς Αἰγυπτίοις, χάλαζα κατήρχετο, καὶ οὐχ ὑπελείπετο ἔτι ζῆν τὰ ἐν τῷ πεδίῳ· εἰ δυνατοὶ ἦσαν οἱ φαρμακοὶ ἀπελάσαι νέφη, διὰ τί ὅτε ἐπηνέχθη ἡ χάλαζα οὐκ ἠδυνήθησαν ἀποστρέψαι τὸν ὑετὸν καὶ τὴν νεφέλην; πάντα οὖν κατὰ προσταγὴν θεοῦ γίνεται· ὁ ἥλιος οὐχ ὅτε θέλει ἀνατέλλει, ἀλλ᾽ ὅτε προστάσσεται· εἰ γὰρ ἔμελλεν ὅσην ἔχει θέρμην ἐκπέμπειν ἐπὶ τὸ τῆς γῆς χωρίον, οὐχ ὑφίστατο τῶν ἀνθρώπων τὸ γένος· πῦρ γὰρ ἐστὶν καὶ οὐδὲν ἕτερον· ἡ σελήνη οὐχ ὅσον θέλει αὔξει, ἀλλὰ μέτρῳ καὶ σταθμῷ καθὼς προσετάχθη· ἡ γῆ οὐχ ὅτε θέλει
* cod. θέλη pro θεος. καρποφορεῖ, ἀλλ᾽ ὅτε θεὸς * προστάσσεται·

3. Multi dicunt nubes et pluvias ab incantatoribus dispelli; in quo item stulte loquuntur. Quis Dei iussum potest praestigiis ullis avertere? Nunc quia nubes Dei iussu pluvias in tellurem effundunt, quomodo poterit homo mandatum Dei impedire? Audi scripturam. Cum Deus voluit Iudaeos ex Aegypti regione educere, multa per Moysem patravit signa atque prodigia. Idem porro secundum phantasiam magi quoque Aegyptiorum fecerunt, et Pharaonem deceperunt. Sed extendit Moyses virgam, et ecce nubes conglobabantur, et caelum permiscebatur, et fulgura ac tonitrua procedebant, mors Aegyptiis impendebat, grando ruebat, nihil iam in agris vitale supererat. Si malefici poterant nubes dispellere, cur cum grando ruebat non potuere pluviam nubesque dissipare? Cuncta igitur Dei iussu eveniunt. Sol haud cum vult exoritur, sed cum iubetur. Nam si is forte quantum habet calorem in regionem terrestrem iacularetur, haud iam hominum genus subsisteret: totus enim igneus sol est. Luna item haud quantum vult crescit, sed certa mensura ac pondere, prout iubetur. Tellus haud pro suo libito fructificat, sed cum Deus praecipit.

(1) Errat heic Damasceni latinus interpres p. 391. dicens: *cum sese praestigiator cruentat* etc. Non enim homo sed luna cruenta apparet, prout Act. II. 20. Recte tamen idem interpres p. 784.

2) Virgilius in pharmaceutria: *carmina de caelo possunt deducere lunam.*

Prorsus nihil absque Dei iussu fit, sicut ipse dixit: ne passer quidem sine patre vestro in laqueum cadet.

4. Sunt etiam nonnulli qui aiunt scriptum esse de homine, quicquid ipse pravi bonive acturus est. Quamobrem hi cum in pravum aliquid decidunt Satanae vel propriae voluntatis impulsu, dicere solent: vae scripto de me! Atqui vae potius ita loquentibus! Novi item multos qui dicunt, homines vi fati mori, aut in flumine, aut praecipitio, aut alio modo quolibet. Sed in hoc pariter fatue loquuntur et peccant. Nam Deus libero praeditum arbitrio fecit hominem, eique tum lucis viam tum tenebrarum, atque emolumentum vel damnum inde manans ostendit, ore prophetae dicens: si volueritis et audieritis me, bona terrae comedetis: quod si nolueritis neque auscultaveritis mihi, inquit, equidem vos non cogo. Nam quod necessitate cogente fit, lucrum non habet. Poterat sane Deus te vel invitum efficere bonum; sed tamen quod involuntarium est, caret mercede. Si scriptum esset, ut bene vel male ageremus, profecto haud dixisset: si volueritis et audieritis me; sed agesis, dixisset, scriptis obsequere. Atqui tantummodo dixit: si volueritis et audieritis me. Ego, inquit, terminos tibi non constitui, bonum vel malum tibi non decrevi, liberum tibi arbitrium contuli; quod vis age; scriptum non est, ut bene vel male agas. Certe si is scripsisset ut ego peccarem, idque reapse agerem, cur me damnaret? nam iussui eius haud queo resistere. Quis me reum ageret Dei constituta exsequentem? Ne tibi fucum facias, o homo. Numquam Dei voluntate male agit homo: nam quae eveniunt homini tentationes, a maligno hoste sunt. Quod si mihi non credis, audi dicentem apostolum: nemo tentatus dicat se tentari

καὶ ἅπαξ οὐδὲν παρεκτὸς προστάγματος θεοῦ γίνεται· καθὼς εἶπεν, ὅτι οὔτε στρουθίον εἰς παγίδα (1) πεσεῖται ἄνευ τοῦ πατρὸς ὑμῶν.

δʹ. Εἰσί τινες λέγοντες, ὅτι γεγραμμένον ἐστὶ περὶ τοῦ ἀνθρώπου ὅσα δεῖ αὐτὸν ποιῆσαι πονηρὰ καὶ ἀγαθά· ὅθεν καὶ ἐμπίπτοντες εἰς κακὰ ἐκ τοῦ Σατανᾶ καὶ ἐκ τῆς ἰδίας προαιρέσεως, συνήθως λέγουσιν, οὐαὶ τῷ γραπτῷ μου· καὶ οὐαὶ τοῖς ταῦτα λέγουσιν· οἶδα πολλοὺς λέγοντας, ὅτι κατὰ δοτὸν ἀποθνήσκουσιν ἄνθρωποι, ἐν ποταμῷ ἢ ἐν κρημνῷ, ἢ οἱῳδήποτε τρόπῳ· καὶ τοῦτο ματαιολογοῦσι, καὶ ἁμαρτάνουσι λέγοντες· ὁ γὰρ θεὸς ἐποίησε τὸν ἄνθρωπον αὐτεξούσιον, καὶ ἔδειξεν αὐτῷ τὴν ὁδὸν τοῦ φωτὸς, καὶ τοῦ σκότους καὶ τὸ κέρδος, καὶ τὴν ζημίαν, λέγων διὰ τοῦ προφήτου· * ἐὰν θέλητε καὶ εἰσ- * Is. I. 19.
ακούσητέ μου, τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς φάγεσθε· ἐὰν δὲ μὴ θέλητε μηδὲ εἰσακούσητέ μου, φησὶν, ἐγὼ οὐκ ἀναγκάζω ὑμᾶς· τὸ γὰρ ἐξ ἀνάγκης γινόμενον, κέρδος οὐκ ἔχει· ἠδύνατό σε ὁ θεὸς καὶ ἄκοντα ποιῆσαι καλὸν, ἀλλὰ τὸ ἀκούσιον ἄμισθόν ἐστιν· εἰ ἦν γεγραμμένον τὸ ποιεῖν ἀγαθὸν καὶ πονηρὸν, οὐκ ἔλεγεν ἐὰν θέλητε καὶ εἰσακούσητέ μου· ἀλλὰ τοῦτο ἔλεγεν δεῦρο, ἐξακολούθει τοῖς γεγραμμένοις· ἀλλὰ μονοτρόπως εἶπεν· ἐὰν θέλητε, καὶ εἰσακούσητέ μου· ἐγὼ, φησὶν, ὅρους σοι οὐκ ἔθηκα, οὐκ ἔταξα ἐπὶ σοὶ καλὰ καὶ κακὰ, αὐτεξούσιόν σε ἐποίησα· ὃ βούλει ποίει· οὐκ ἔστι γεγραμμένον ποιεῖν καλὰ καὶ κακά· ἐπεὶ εἰ ἔγραψέ με ποιεῖν ἁμαρτίαν, καὶ ποιῶ αὐτὴν, ἵνα τί με κρίνει; τῷ γὰρ προστάγματι αὐτοῦ ἀντιστῆναι οὐ δύναμαι· ἢ τίς κρίνει με τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ τηροῦντα; μὴ πλανηθῇς, ὦ ἄνθρωπε· οὐδέποτε ὁ θεὸς θελητής ἐστι κακοῦ ἀνθρώπων· οἱ γὰρ ἐπερχόμενοι τῷ ἀνθρώπῳ πειρασμοὶ, ἐκ τοῦ πονηροῦ εἰσίν· εἰ δὲ ἐμοὶ οὐ πείθεις, ἄκουε τοῦ ἀποστόλου λέγοντος· * μη- * Iac. I. 13.
δεὶς πειραζόμενος λεγέτω ὅτι ἀπὸ τοῦ θεοῦ πειράζομαι· ὁ γὰρ θεὸς ἀπείραστός (2) ἐστι

(1) Matth. X. 29. passim quidem εἰς τὴν γῆν, *in terram*. Sed εἰς παγίδα, *in laqueum*, habent apud Scholzium Clemens, Chrysostomus, Iuvencus, quorum auctoritates Eusebius noster nunc cumulat.

(2) Passivo sensu intellexit etiam interpres syriacus. In labbeanis glossis ἀπείραστος *intentatus*, quod congruit cum latino vulgato, mutato tamen *or* in *us*.

κακῶν, πειράζει δὲ αὐτὸς οὐδένα· ἕκαστος δὲ πειράζεται ὑπὸ τῆς ἰδίας ἐπιθυμίας· ἐὰν δὲ ποιῇς ἀγαθὸν, τῇ τοῦ θεοῦ φιλανθρωπίᾳ ἐπίγραψον· ἐὰν δὲ πονηρὸν, τῇ τοῦ διαβόλου πονηρίᾳ· ἡ ἀγαθὴ ὁδὸς παρὰ τοῦ κυρίου κατευθύνεται τῷ ἀνθρώπῳ· ἡ πονηρὰ, ὑπὸ τοῦ Σατανᾶ.

ε'. Δύο εἰσὶν ὁδοί· εἰς οἵαν ἀρέσκεται ἄνθρωπος, ἐν αὐτῇ βαδίζει· ἐὰν ἐστὶν ἡ πρόθεσις τινὸς πρὸς τὸν θεὸν, καὶ θέλει τῇ ἀγαθῇ ὁδῷ βαδίσαι, εὐθέως ἀποδίδωσιν ὁ θεὸς τὴν χεῖρα, καὶ κατευθύνει αὐτοῦ τὴν ὁδὸν, καὶ τὰ διαβήματα κατορθοῦνται, καὶ ὁ βίος αὐτοῦ γίνεται ἐν ἀγαθῇ πολιτείᾳ, καὶ πληροῦται
Ps. XXXVI. 23. ἐν αὐτῷ τὸ ῥητὸν τοῦ Δαβίδ· * "παρὰ κυρίου τὰ διαβήματα ἀνθρώπου κατευθύνεται, καὶ τὴν ὁδὸν αὐτοῦ θελήσει σφόδρα." Ποίαν ὁδὸν θέλει ὁ θεὸς πορευθῆναι τὸν ἄνθρωπον; ἢ πάντως τὴν στενὴν καὶ τεθλιμμένην ὁδὸν, τὴν ἀπάγουσαν εἰς τὴν ζωὴν τὴν αἰώνιον· ἡ γὰρ πλατεία καὶ εὐρύχωρος ὁδὸς, τοῦ Σατανᾶ ἐστιν ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ἀπώλειαν. Τῆς στενῆς καὶ τεθλιμμένης ὁδοῦ τὰ μίλια εἰσὶ ταῦτα· πρὸ πάντων ἀγάπη, ἐλεημοσύνη, παρθενία, ἀφιλαργυρία, ἀφθονία, ἀοργησία, ἀμνησικακία, νηστεία, εὐχὴ, ἀγρυπνία, χαμευνία, ψαλμῳδία, καὶ τὰ ὅμοια τούτοις, τὰ ἀπάγοντα εἰς τὴν ζωὴν τὴν αἰώνιον. Τῆς πλατείας καὶ εὐρυχώρου τὰ μίλια εἰσὶ ταῦτα· πλεονεξία μήτηρ τῆς εἰδωλολατρείας, μνησικακία, φθόνος, φόνος, μοιχεία, πορνεία, ἔρις, καταλαλιὰ, κατηγορία, ὀργὴ, μέθη, κραιπάλη, καὶ τὰ τούτοις ὅμοια, τὰ ἀπάγοντα εἰς τὴν ἀπώλειαν. Τὸν πορευόμενον τὴν στενὴν ὁδὸν ὁδηγεῖ ὁ θεὸς εἰς τὴν ζωὴν τὴν αἰώνιον.

ϛ'. Ἀλλ' ἀντιλέγουσι τινὲς λέγοντες, ὅτι οὐ θέλει τις δίκαιος εἶναι καὶ εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν; πολλοὶ, φησὶν, ἠθέλησαν δικαιοπραγῆσαι, καὶ οὐκ ἴσχυσαν ἐκτελέσαι· διὰ τί τούτους ἀφῆκεν ὁ θεὸς ἀπολέσθαι; διὰ τί οὐκ ἐβοήθησεν αὐτοῖς; εἰ τοῖς βουλομένοις *, φησὶν, εἰς ἀγαθὸν ἐπιδίδωσιν ὁ θεὸς τὴν χεῖρα, διὰ τί τούτοις οὐκ ἐβοήθησεν; ἀλλ' ἄκουσον τί λέγει ἡ γραφή· * οὐχ ὡς ἄνθρωπος, ὄψεται ὁ θεός· ἄνθρωπος εἰς πρόσωπον, θεὸς εἰς καρδίαν· σὺ τὸ πρόσωπον

* cod. βαλλομένοις.

* I. Reg. XVI. 7.

a Deo; Deus enim intentabilis malis est, et ipse neminem tentat; sed unusquisque tentatur a concupiscentia sua. Iam si bonum egeris, Dei benignitati adscribe: sin autem malum, diaboli malitiae imputa. Nam bona via dirigitur homini a Domino, mala a Satana.

5. Duae viae sunt: utram mavult homo, in ea graditur. Si cuius propositum ad Deum tendit, vultque bona via pergere, statim ei Deus manum tendit, eiusque iter dirigit; ideoque gressus eius prosperi fiunt, vita ipsius bonis moribus ornatur, in eoque Davidis dictum completur: « a Domino gressus hominis diriguntur, et viam eius volet nimis. » Quanam via vult Deus hominem incedere? nempe angusta et aspera via, quae ad vitam aeternam ducit. Nam lata et spatiosa via Satanae est, et in perditionem ducens. Angustae et asperae viae miliaria veluti haec sunt: in primis caritas, eleemosyna, virginitas, liberalitas, nullius rei invidentia, lenitudo, iniuriarum oblivio, ieiunium, preces, vigiliae, chaumenia, psalmodia, et his similia, quae ad vitam aeternam deducunt. Latae vero ac spatiosae miliaria haec sunt: avaritia idololatriae parens, animus ultor, invidia, caedes, adulterium, scortatio, contentio, obtrectatio, criminatio, ira, ebrietas, crapula, et his similia, quae ducunt in perditionem. At enim illum, qui angusta via graditur, ducit Deus ad vitam aeternam.

6. Sed contradicunt ita nonnulli: quis nolit esse iustus, et in regnum introire? Profecto multi recte agere voluerant, neque tamen propositum perficere valuerunt. Cur hos Deus perire sivit? Cur his opem non tulit? Si volentibus, inquam, ad bonum tendere Deus manum porrigit, cur his reapse non est auxiliatus? Sed audi quid scriptura dicat: non sicut homo, Deus videbit; homo faciem, cor Deus. Tu faciem consideras, resque exteriores spectas;

Deus corda scrutatur, et mentes inspicit. Cave existimes cunctos secundum Deum vivere: pauci immo sunt qui ad Dei regulam mores componunt, sed ut hominibus placeant ita se gerunt, cilicium publice gestant, coma sunt intonsa, iactanter incedunt, nempe apud homines bona sua opera ostentantes, et sancti vocari volunt, atque ab omnibus adorari. Tu exteriora tantum consideras, illosque omnia secundum Deum agere existimas, nec quid in eorum corde lateat pervides: at Deus cordium renumque scrutator, cursum illorum probe novit, eosque prolabi sinit, ut ipsorum consilia revelentur. Nam qui ut hominibus placeant, virtutes in vita exercent, hi lapsibus corruunt. Secus vero qui secundum Deum pergunt ascetae, numquam a Deo deseruntur, sicut ait propheta: « iunior fui, etenim senui, et non vidi iustum derelictum. »

7. Multi monachi ad nuptias lapsi divertunt, prave intelligentes apostoli dictum, recte ab eo prolatum. Ait enim: « si se non continent, nubant. » Neque sciunt, post promissiones Deo factas, iam non dici nuptias, sed perpetuam fornicationem. Nam postquam ipsi Deo voverunt mundi renunciationem, si retro convertantur, haud iam sit coniugium, sed tota vita crimen, copula damnabilis, filii nothi, nuptiae illegitimae. Nemo quippe qui manum suam ad aratrum miserit, et retro respexerit, regno caelorum aptus est. Non enim, ut ipsi putant, his qui renunciarunt dixit apostolus, ut deserto post renunciationem monasterio, nuptiis copulentur; sed qui non se continent, nubant. Videlicet, ut ante quam renunciet, unusquisque se probet, animamque suam exploret, num corporis necessitates perpeti possit et scandala a maligno daemone obiicienda, et aestum cupiditatum: quo facto, tum demum iugum subeat renunciationis. Quod si se

κατανοεῖς καὶ τὰ ἔξωθεν πράγματα βλέπεις, ὁ θεὸς τὰς καρδίας ἐρευνᾷ καὶ τὰς διανοίας κατανοεῖ· μὴ νομίσῃς ὅτι πάντες κατὰ θεὸν πολιτεύονται· ὀλίγοι εἰσὶν οἱ κατὰ θεὸν πολιτευόμενοι, ἀλλὰ κατ' ἀνθρωπαρέσκειαν ταῦτα ποιοῦσι, καὶ προβάλλουσι σακκοφορίαν, καὶ κομῶσι τὰς κεφαλὰς, καὶ περιπατοῦσιν ἐπιδεικτικῶς, ἐπιδεικνύμενοι τοῖς ἀνθρώποις τὰ κατορθώματα ἑαυτῶν, καὶ θέλουσι κληθῆναι ἅγιοι, καὶ προσκυνεῖσθαι ὑπὸ πάντων· κατανοεῖς σὺ τὸ ἔξωθεν μόνον, καὶ νομίζεις αὐτοὺς κατὰ θεὸν πάντα ποιεῖν, καὶ οὐκ οἶδας τί κέκτηται αὐτῶν ἡ καρδία· ὁ δὲ κύριος ἐτάζων καρδίας καὶ νεφροὺς, οἶδεν αὐτῶν τὴν ὁρμὴν, καὶ ἀφίησιν αὐτοὺς ἐκπεσεῖν, ἵνα φανερωθῶσιν αὐτῶν τὰ βουλεύματα· οἱ γὰρ κατ' ἀνθρωπαρέσκειαν μετερχόμενοι τὸν βίον τῶν ἀρετῶν, οὗτοι καὶ σφάλμασι περιπίπτουσιν· οἱ γὰρ κατὰ θεὸν προβαλλόμενοι ἀσκῆσαι, οὐδέποτε ἐγκαταλιμπάνονται ὑπὸ τοῦ θεοῦ, καθὼς εἶπεν ὁ προφήτης *, * Ps. XXXVI. 25.
ὅτι " νεώτερος ἐγενόμην, καὶ γὰρ ἐγήρασα, καὶ οὐκ εἶδον δίκαιον ἐγκαταλελειμμένον. "

ζ'. Πολλοὶ δὲ τῶν μοναχῶν σφαλέντες εἰς γάμον προτρέπονται, κακῶς ἐκλαμβάνοντες τὸ τοῦ ἀποστόλου ῥητὸν, τὸ καλῶς εἰρημένον· φησὶ γάρ· * " εἰ οὐκ ἐγκρατεύονται, γαμείτωσαν· " καὶ οὐκ οἴδασιν ὅτι μετὰ * I. Cor. VII. 9.
τὰς συνθήκας τὰς εἰς θεὸν, οὐ λέγεται γάμος, ἀλλὰ διηνεκὴς μοιχεία· μετὰ γὰρ τὸ συνθέσθαι αὐτοὺς τῷ θεῷ περὶ τῆς ἀποταγῆς, καὶ πάλιν εἰς τὰ ὀπίσω στραφῆναι, οὐκ ἔστι γάμος, ἀλλὰ καὶ ὁ βίος ἔγκλημα, ἡ κοίτη ἐν κατακρίσει, καὶ τὰ τέκνα νόθα, καὶ ὁ γάμος ἐν παρανομίᾳ· οὐδεὶς γὰρ ἐπιβαλὼν τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπ' ἄροτρον, καὶ στραφεὶς εἰς τὰ ὀπίσω, εὔθετος ἐστὶν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν· * οὐ γὰρ ὡς ὑπολαμβάνουσιν, ὅτι τοῖς * Luc. IX. 62.
ἀποταξαμένοις εἶπεν ἀπόστολος ἀφιέναι τὴν τάξιν τῆς ἀποταγῆς καὶ τὸ μοναστήριον, καὶ γάμῳ ζευγνῦσθαι· ἀλλὰ τοῦτο εἶπεν, εἰ οὐκ ἐγκρατεύονται, γαμείτωσαν· ἵνα πρὸ τοῦ ἀποτάξασθαι, δοκιμάσῃ ἑαυτὸν, καὶ νοήσῃ τὴν ἰδίαν ψυχὴν, εἰ δύναται ὑπενέγκαι τὰς ἀνάγκας τοῦ σώματος, καὶ τὰ σκάνδαλα τὰ ἐπερχόμενα ἐκ τοῦ πονηροῦ, καὶ τὸν καύσωνα·

καὶ τότε ὑπεισελθὼν τῷ ζυγῷ τῆς ἀποταγῆς· εἰ δὲ ταῦτα οὐκ ἐγκρατεύεται, καὶ γινώσκει ἑαυτὸν εὐάλωτον ὑπάρχειν, ἐν τούτῳ γαμησάτω· κρεῖσσον γάρ ἐστι γαμῆσαι ἢ πυροῦσθαι; καὶ μὴ δυνάμενον φυλάξαι ἑαυτὸν, ἐμπεσεῖν εἰς τὰ καταχθόνια τοῦ ᾅδου· ταῦτα εἰδὼς καὶ ἀκούων, ὀφείλεις ἀποτασσόμενος πολὺ δοκιμάσαι ἑαυτὸν, καὶ μετὰ πολλῆς σκέψεως ὑπεισελθεῖν τῷ ζυγῷ τῆς ἀποταγῆς, ἵνα ἕως τέλους βαστάσας τὸν χρηστὸν ζυγὸν τῆς ἐγκρατείας, τύχοις τῆς ἐπουρανίου βασιλείας· ἧς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ πνεύματι δόξα κράτος τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων· ἀμήν.

in his non continet, seque facile victum iri agnoscit, tali rei conditione nubat. Melius est enim nubere, quam uri: ne dum semet custodire nequit, in inferni profunda ruat (1). His auditis et cognitis, quicumque renuntiaturus es, multum debes te ipsum probare, nec nisi post multam considerationem iugo te renunciationis submittere: ut deinde usque ad obitum portans praeclarum continentiae iugum, caelesti regno potiaris. Quod utinam omnes consequamur gratia et benignitate domini nostri Iesu Christi, cui una cum Patre et sancto Spiritu gloria, potestas, honorque nunc sit et semper et in saecula saeculorum. Amen.

(1) Vides mirabilem ecclesiae in doctrina de religioso caelibatu constantiam. Vides item genuinam paulini textus intelligentiam, quam ante hos annos propugnavit egregie etiam Cardinalis Gottus colloquio tertio adversus Piceninum.

EPIMETRUM.

De Eusebio emeseno, et quomodo is ab Eusebio alexandrino distinguendus omnino videatur, satis ut spero disserui in superiore monito p. 499-500. Nunc lectores admonere placet, vidisse me in bibliotheca vaticana latinum codicem pervetustum, saeculi ferme XI, homilias continentem XXXIV, hoc titulo: *incipit liber domni Eusebii, qui translatus est* (cod. *quem translatum est*) *ex hebraeo in latinum.* Hae porro homiliae, duabus exceptis XIV. et XV., leguntur omnes sub Eusebii gallicani nomine in Patrum bibliotheca lugdunensi T. VI. Ubi tamen in editione p. 631. G. lacuna est, in nostro codice f. 49. b. ea sic expletur: *iterum virginitas fecundetur, iterum humana condicio ex incorruptione nascatur, ut homo gloriosam ac virgineam nativitatem* etc. At secunda ibidem lacuna, non potest ope codicis expleri, quia folium excidit. Iam duarum codicis homiliarum, quas in editione desiderari dixi, quaeque in festo paschali recitatae fuerunt, rationem ego postea, si operae pretium fuerit, habiturus sum, cum latinorum Patrum homilias alias, quas ex codicibus colligo, typis committam. Dicuntur itaque hae Eusebii homiliae ex hebraeo (id est syriaco) translatae. Et revera Eusebium (qui fuit postea emesenus episcopus) natum in Mesopotamia, et in schola Syrorum edessena eruditum, narrant nobis Socrates hist. II. 9., et Sozomenus III. 6. Denique de harum latini nunc sermonis homiliarum crisi verba facere heic non interest, quarum certe non unus auctor fuit; et si quidem emesenus non est negandus, ne gallicanus quidem aliquis est excludendus; quam iamdiu controversiam docti homines pertractaverunt.

DE SERMONE
SANCTI ALEXANDRI PATRIARCHAE ALEXANDRINI
EDITORIS MONITUM.

Dixi in Spicilegio romano T. III. p. 694, *ex orientalibus bibliothecae vaticanae codicibus multa excitari scripta veterum posse, quae omnino desideramus. Et quidem praeter lauta illa, quae loco citato edidi patrum fragmenta, maiora indidem iam antea extuleram, Zachariae videlicet melitenensis capita historica, Ebediesu et Abulpharagii tractatus canonicos, Armeniorum etiam canones, Severi antiocheni sermones aliquot, et nuper S. Cyrilli contra Synusiastas et Diodorum ac Theodorum reliquias. Iam vero inter prima illa, quae memoravi, codex vaticanus arabicus* 101. *bonam mihi particulam suppeditaverat sermonis S. Alexandri patriarchae alexandrini* (1); *quem sermonem deinde integrum in syriaco vat. codice* 368. *nactus sum, id quod olim in Scriptorum vet. tom. V. p.* 42. *significavi. Nunc ecce post alexandrini Cyrilli graeca scripta sermonem hunc Alexandri syriace simul atque latine (quandoquidem graeca verba desideramus) operam mihi suam commodantibus Matthaeo Sciakuano et Francisco Mehasebo Maronitis litteratissimis, in lucem exire iubeo, ne tantae antiquitatis, auctoritatis, famaeque episcopi diutius os conticescat.*

Porro rei verae testimonia sunt, primo quidem fragmenta illa ex codice arabico, quae Alexandri archiepiscopi alexandrini nomen gerunt (Spicil. rom. T. III. p. 699.*) quaeque in integro sermone eidem auctori inscripto, nunc suis recitata locis seriatim apparent. Deinde Sabariesus syrus auctor apud Assemanum Bib. or. T. III. p.* 543, *recitat ex Mokaffaei chronico arabico, Alexandri nostri fragmentum, quod pariter (mirabile dictu!) in sermone integro nostro n.* 5. *occurrit. Quamquam vero Mocaffaeus Alexandrum dicit papam* romanum, *is quidem manifestus error ab Assemano in indice p.* 658. *recte corrigitur, qui legendum suadet* alexandrinum. *Deinde (praeter quam quod scribentibus menda multa obrepere solent) rei veritatem nunc syriacus codex nos docet, qui Alexandro alexandrinae urbis antistiti hunc sermonem inscribit. Tum satis est exploratus mos orientalium romanos nominandi quotquot imperio romano suberant, et graeca, nedum latina, lingua utebantur. Quin et ipsum byzantinum imperium constanter romanum appellant, ut ipsi quoque byzantini historici solent, qui ita in libris suis ambitiose loquuntur, postquam Constantinopolis novae Romae nomen invasit. Locus igitur a Mocaffaeo relatus ita se habet: « Alexander romanus patriarcha inquit: manus quae Adamum creavit, ipsa clavis in cruce perforata est. Os quod in Adamum spiraculum vitae inspiravit, acetum bibit. Pes qui clavis confixus fuit, terram fundavit. » Haec, inquam paulo quidem liberius, sine dubio tamen ex hoc nostro sermone n.* 5. *sumpta vides. Verumtamen qui ibidem multo uberior locus praecedit, et a nobis virgulis distinctus fuit, is cum arabica sermonis interpretatione, in Spicilegio nostro edita, evidentius adhuc atque adamussim congruit. Ceteroqui non est mirandum, si qui sermo ex graeco in syriacum, ex hoc in arabicum, idioma transiit, paucas aliquot varietates in his transfusionibus passus sit. Quin adeo sermonis huius duae videntur extitisse apud Alexandrinos sive apud orientales, editiones; quandoquidem in codice syr. vat. post integrum sermonem, aliud attexitur eiusdem fragmentum, non sine paucis variis lectionibus. Ut vero existimem, interpretationem arabicam ex secunda syriaca esse derivatam, utor hoc indicio, quod arabicum codicis* 101. *fragmentum cum illo posteriore syriaco magis congruit, quam cum priore. Itaque etiamsi decreveram additamentum illud omittere, quia valde simile sermoni integro videbatur; attamen quia postea comperi, partem arabicam cum hac potius parte syriaca conspirare, ne mei argumenti vim ullatenus infirmarem, hanc quoque syriacam repetitionem minoribus saltem formis imprimendam curavi.*

1) Idem hic codex habet fragmenta SS. Iulii et Silvestri pontificum romanorum, quae ego graece edidi Script. vet. T. VII. p. 134, et 169. col. 2. v. 1-15.

Age vero edendi sermonis huius grata opportunitas adest, quia hoc tempore ex Anglorum typis prodeunt magni Athanasii festales epistolae seu orationes (graece deperditae) in syriaco pariter codice inventae: quibus hic iure meritoque comes fiet Alexandri sermo. Fuit quippe Alexander Athanasii a pueris educator, quem familiarem semper, adolescentem senex, et carissimum habuit, mensae etiam quotidianae participem, et fidelem librarium: eundem ipse diaconum ordinavit, secumque ad nicaenum concilium duxit, ut illic operam sibi navaret, συναγωνιζόμενον αὐτῷ ἐκεῖ, *ut diserte ait Socrates hist. lib. I.* 15: *quem denique moriens saepe nomine compellavit, atque ut sibi successor fieret, alexandrinum clerum enixe rogavit, quod reapse cum infinita rei christianae utilitate contigit: ita ut Athanasium talem tantumque episcopum, Alexandri curis acceptum referamus. Iam ut Alexander Athanasium adolescentem omni officio complexus est, ita idem Alexander antea iuvenis Petro episcopo martyri familiaris apprime fuerat, atque ab eo successor post Achillam eiusdem fratrem designatus. Namque ut legitur in Petri vita a nobis edita Spicil. T. III. p.* 682, *martyr inclytus in carcere positus, et iam pro fide plectendus, ambos illos alexandrinae sedi post se destinavit episcopos dicens: « te quidem Achillam primum, Alexandrum vero secundum. Et mox: » osculantes Petri manus ac pedes Achillas atque Alexander, conversi in lacrymas singultu amarissimo quatiebantur. »*

Alexandri graphicam imaginem Gelasius cyzicenus nobis exhibet in sua nicaeni concilii historia lib. II. 1. « Ὑποδέχεται τὴν τῆς ἱερωσύνης ἀρχὴν τῆς αὐτόθι τῶν Ἀλεξανδρέων ἐκκλησίας Ἀλέξανδρος, ἀνὴρ τίμιος ἐν πᾶσι παντὶ τῷ τῆς ἐκκλησίας κλήρῳ καὶ λαῷ, μεγαλοπρεπὴς, εὐμετάδοτος, εὔλαλος, ἐπιεικὴς, φιλόθεος, φιλάνθρωπος, φιλόπτωχος, χρηστὸς, προσηνὴς πρὸς πάντας, εἴ πέρ τις ἄλλος. » *Suscepit sacerdotii principatum ibidem in alexandrina ecclesia Alexander, vir undequaque venerabilis universo clero ac populo, magnificus, liberalis, facundus, aequus, religiosus, benignus, pauperum amator, bonus, lenis ad omnes, si quis alius. » Is autem etsi Arium lenitate sua aliquamdiu studuit emendare, postea tamen pertinacia eius ac vafritia cognita, tribus eum conciliis fortissime condemnavit, dioecesano alexandrini cleri, provinciali episcoporum Aegypti, tertio demum nicaeno oecumenico, cui primus post romanos legatos subscripsit, ibique ob venerandam suam senectutem, dignitatem ac famam, visus est quodammodo conventus totius dominator ac rector, ut ait synodica concilii epistola:* Ἀλέξανδρος κύριος καὶ κοινωνὸς τῶν γεγενημένων τυγχάνων. *Quamobrem a Theodoreto quoque hist. I.* 2. *dicitur evangelicorum dogmatum strenuus propugnator:* Ἀλέξανδρος ὁ γενναῖος τῶν εὐαγγελικῶν δογμάτων γενόμενος πρόμαχος. *Reapse quicquid hactenus scriptorum Alexandri extabat, ab historicis ecclesiasticis conservatum, id Arium eiusque alumnos oppugnat; duas intellige epistolas, quarum prior prorsus insignis, tractatus plenissimi instar est, et omni laude maior. Atqui hae duae ex septuaginta supersunt; tot enim ab eo scriptas testatur Epiphanius haer. LXIX.* 4: « Ἀλέξανδρος ἐπίσκοπος γράφει ἐπιστολὰς ἐγκυκλίους, αἵ τινες παρὰ φιλοκάλοις ἔτι σώζονται, ὡς τὸν ἀριθμὸν ἑβδομήκοντα. *Alexander episcopus scribit epistolas encyclicas, quae adhuc » apud studiosos servantur, numero fere septuaginta. » Unius ex his fragmenta tenuia citantur a Maximo opp. T. II. p.* 152. 155. *Utinam hae in codicibus saltem syriacis conspiciendas se darent, quod nuper felicissime accidit athanasianis! Nunc in tanto scriptorum Alexandri naufragio, sermonem saltem unum in populi concione habitum libenti animo excipiamus, in quo praeter cetera utilia, Christi divinitas passim praedicatur. Neque abest eloquentia (quam ei tribui a Gelasio diximus) nitida scilicet, popularis, et ore episcopali digna.*

Sermonem hunc Alexandri suppeditavit codex syriacus vat. membraneus, vetus, chaldaicis litteris duplici in laterculo exaratus. Habuit is sexaginta homilias (quarum nunc novem ob amissa folia desunt) patrum orthodoxorum Greg. nysseni, Greg. theologi, Basilii, Amphilochii, Ioh. chrisostomi, Procli, Isaaci (unum etiam Eusebii alex., nam mendum est in catalogo, alio nomine substituto, de die dominica.) Inter hos vigesimum locum tenet Alexandri hic sermo; quem auctor graece scripserat, Syri et Arabes, ut demonstravi, in linguas suas transtulerunt; de cuius sinceritate testimonia praedicta codicum et auctorum dubitare nos nullo modo sinunt.

ܡܐܡܪܐ ܕܡܪܝ ܐܠܟܣܢܕܪܘܣ ܐܦܝܣܩܘܦܐ ܕܐܠܟܣܢܕܪܝܐ
ܥܠ ܢܦܫܐ ܘܦܓܪܐ ܘܥܠ ܚܫܗ ܕܡܪܢ.

S. ALEXANDRI EPISCOPI (1) ALEXANDRIAE

SERMO DE ANIMA ET CORPORE

DEQUE PASSIONE DOMINI.

1. Verbum, quod sine invidia de caelo demittitur, cordibus nostris irrigandis idoneum est, si nos virtuti eius parati fuerimus, non dicendo tantummodo verum etiam auscultando. Nam sicut imber sine terra fructus non gignit, neque terra sine imbre; ita ne verbum quidem sine auditu fructificat neque auditus sine verbo. Porro verbum tunc fit fructuosum, cum id pronunciamus; auditus pariter, cum auscultamus. Igitur cum verbum vim suam expromit, vos quoque haud invide aurem praebete: et cum ad audiendum acceditis, omni vos invidia et incredulitate expurgate. Pessimae res invidia et incredulitas, quarum utraque iustitiae adversatur: etenim invidia caritati opponitur, fidei incredulitas: haud secus quam amaritudo dulcedini, luci tenebrae, bono malum, vitae mors, veritati mendacium. Age vero quicumque his repugnantibus virtuti vitiis abundant, ii mortui quodammo-

ܡܠܬܐ ܡܢ ܕܠܐ ܚܣܡܬܐ ܡܢ ܫܡܝܐ ܟܕ
ܡܫܬܕܪܐ ܡܫܟܚܐ ܗܝ ܕܬܫܩܐ ܠܠܒܘܬܢ.
ܐܢ ܗܘ ܕܐܦ ܚܢܢ ܡܫܟܚܝܢ ܢܗܘܐ ܠܘܬ
ܚܝܠܗ ܕܡܠܬܐ. ܠܘ ܓܝܪ ܟܕ ܗܘ ܕܐܡܪ
ܚܝܠܐ. ܐܠܐ ܟܕ ܗܘ ܕܫܡܥ. ܐܝܟܢܐ
ܓܝܪ ܕܡܛܪܐ ܠܐ ܟܕ ܦܐܪܐ ܝܗܒ ܡܢ ܐܪܥܐ.
ܐܦܠܐ ܐܪܥܐ ܝܗܒ ܡܢ ܡܛܪܐ. ܗܟܢܐ ܐܦܠܐ
ܡܠܬܐ ܝܗܒܐ ܦܐܪܐ ܝܗܒ ܡܢ ܡܫܡܥܬܐ.
ܐܦܠܐ ܡܫܡܥܬܐ ܝܗܒ ܡܢ ܡܠܬܐ. ܡܠܬܐ
ܓܝܪ ܝܗܒܐ ܗܝ ܕܢܐܡܪ. ܡܫܡܥܬܐ ܕܝܢ
ܗܝ ܕܢܫܡܥ. ܟܕ ܝܗܒܐ ܗܟܝܠ ܡܠܬܐ
ܚܝܠܐ. ܐܦ ܐܢܬܘܢ ܕܠܐ ܚܣܡܬܐ ܗܒܘ
ܡܫܡܥܬܐ. ܟܕ ܩܪܒܝܢ ܐܢܬܘܢ ܡܕܟܝܢ ܐܢܬܘܢ
ܢܦܫܟܘܢ ܟܠܗ ܚܣܡܐ ܘܠܐܗܝܡܢܘܬܐ. ܒܝܫܬܐ
ܓܝܪ ܗܢܝܢ. ܚܣܡܐ ܘܠܐ ܗܝܡܢܘܬܐ ܘܬܪܬܝܗܝܢ
ܠܟܐܢܘܬܐ. ܚܣܡܐ ܓܝܪ ܠܚܘܒܐ ܣܩܘܒܠ ܘܠܗܝܡܢܘܬܐ
ܠܐ ܗܝܡܢܘܬܐ ܘܗܝܡܢܘܬܐ. ܐܝܟܢܐ ܕܡܪܝܪܘܬܐ
ܠܚܠܝܘܬܐ ܘܢܗܘܪܐ ܚܫܘܟܐ. ܘܛܒܬܐ ܘܒܝܫܬܐ.
ܘܚܝܐ ܘܡܘܬܐ. ܘܫܪܪܐ ܘܕܓܠܘܬܐ. ܘܡܛܠ ܗܢܝܢ
ܕܓܠܘܬܐ. ܐܝܠܝܢ ܗܟܝܠ ܕܡܬܚܠܦܝܢ ܡܢ
ܗܠܝܢ ܕܠܥܘܩܒܠ ܚܝܠܐ ܐܬܝܗܘܢ. ܐܝܠܝܢ

(1) Ita in cod. *episcopi*, ut est etiam in magna eius epistola dogmatica, non *archiepiscopi*, ut deinde appellati fuerunt praesules alexandrini; vel potius hic titulus pro libito variat in codd.

ܓܝܪ ܕܐܝܬ ܠܗܘܢ ܚܣܡܐ ܘܠܐ ܡܗܝܡܢܘܬܐ ܣܢܝܢ
ܠܚܘܒܐ ܘܠܗܝܡܢܘܬܐ. ܐܝܠܝܢ ܕܝܢ ܕܥܒܕܝܢ
ܗܢܝܢ ܒܥܠܕܒܒܐ ܐܬܚܫܒܘ ܕܐܠܗܐ ܀

ܟܕ ܝܕܥܝܢ ܐܢܬܘܢ ܗܟܝܠ ܚܒܝ̈ܒܝ
ܕܐܝܠܝܢ ܕܐܝܬ ܠܗܘܢ ܚܣܡܐ ܘܠܐ ܡܗܝܡܢܘܬܐ
ܒܥܠܕܒܒܐ ܐܝܬܝܗܘܢ ܕܙܕܝܩܘܬܐ.
ܠܗܘ ܢܥܗܕܘܢ ܡܢ ܒܥܠܕܒܒܘܗܝ ܕܟܐܢܘܬܐ.
ܘܒܚܘܒܐ ܘܗܝܡܢܘܬܐ ܐܚܘܕܘ. ܕܒܐܝܕܝܗܘܢ
ܗܘܐ ܦܘܪܩܢܐ ܠܟܠܗܘܢ ܩܕܝܫܐ ܡܢ ܫܘܪܝܐ
ܘܥܕܡܐ ܠܝܘܡܢܐ. ܗܢܘ ܕܝܢ ܦܐܪܐ
ܕܚܘܒܐ. ܠܘ ܒܠܚܘܕ ܒܡܠܬܐ ܐܠܐ ܘܒܥܒܕܐ
ܥܒܕܐ ܕܝܢ ܡܣܝܒܪܢܘܬܐ ܕܒܐܠܗܐ ܢܟܦܬܐ.
ܗܐ ܓܝܪ ܐܦ ܗܘ ܡܪܢ ܚܘܒܗ ܕܠܘܬܢ
ܚܘܝ ܗܘ. ܠܘ ܒܠܚܘܕ ܒܡܠܬܐ.
ܐܠܐ ܘܒܥܒܕܐ. ܕܝܗܒ ܢܦܫܗ
ܦܘܪܩܢܐ ܚܠܦܝܢ. ܘܐܦ ܕܠܐ ܗܘܐ
ܐܝܟ ܥܠܡܐ ܗܘܝܢ ܒܡܠܬܐ ܐܠܐ ܘܒܥܒܕܐ.
ܠܥܠܡܐ ܓܝܪ ܒܡܠܬܐ ܚܕܐ. ܠܢ ܕܝܢ
ܒܡܠܬܐ ܘܒܥܒܕܐ. ܠܘ ܓܝܪ ܣܦܩܬ
ܠܗ ܠܐܠܗܐ ܗܝ ܕܢܐܡܪ. ܢܥܒܕ ܒܪ ܐܢܫܐ
ܒܨܠܡܢ ܘܒܕܡܘܬܢ ܕܝܠܢ. ܐܠܐ ܘܥܒܕܐ
ܒܬܪܗ ܢܩܦ. ܐܠܗܐ ܓܝܪ ܢܣܒ ܥܦܪܐ ܡܢ
ܐܪܥܐ. ܘܓܒܠܗ ܠܒܪ ܐܢܫܐ
ܒܨܠܡܗ ܘܒܕܡܘܬܗ ܘܢܦܚ ܒܗ ܢܦܚ
ܒܗ ܢܫܡܬܐ ܕܚܝܐ ܕܢܗܘܐ ܐܕܡ ܠܢܦܫܐ
ܚܝܬܐ ܀

ܘܟܕ ܗܟܝܠ ܐܬܪܟܢ ܒܪܢܫܐ ܠܡܘܬܐ ܟܕ
ܛܥܐ ܩܕܡ. ܐܠܨܐ ܗܘܐ ܕܬܘܒ ܠܦܘܪܩܢܐ
ܘܬܬܘܒ ܡܢ ܕܪܝܫ ܐܠܘܦܐ ܗܘ ܕܝܠܗ
ܘܬܬܚܕܬ ܠܦܘܪܩܢܐ. ܐܬܚܙܝ ܗܘܐ ܓܝܪ
ܨܘܪܬܐ ܕܡܬܚܒܠܐ ܗܘܬ ܬܚܝܬ ܐܪܥܐ.
ܡܦܚܬܐ ܕܝܢ ܗܝ ܕܗܘܬ ܐܝܟ ܢܫܡܬܐ ܕܚܝܐ ܕ
ܡܦܪܫܐ ܗܘܬ ܡܢ ܦܓܪܐ ܡܬܛܠܛܠܐ

do sunt: namque invidi et increduli caritatem fidemque oderunt; quod qui faciunt, hostes Dei constituuntur.

2. Quum vos itaque, fratres carissimi, homines invidos atque incredulos iustitiae hostes esse sciatis, ab his videlicet cavete: fidem caritatemque amplectimini, quarum ope salutem consecuti sunt quotquot ab orbis initio usque ad hodiernam diem sancti homines extiterunt. Caritatis autem fructum haud verbis tantum exserite, verum etiam operibus, id est pia propter Deum patientia. Ecce enim Dominus ipse suam erga nos caritatem ostendit, non verbis tantummodo sed etiam opere, quoniam semet pro salute nostra pretium tradidit. Praeterea nos haud quemadmodum mundus reliquus, verbo creati fuimus, sed simul opere. Quippe mundum unius verbi vi Deus fecit existere; nos tamen verbi pariter operisque efficaciâ produxit. Etenim Deo haud satis fuit dicere: faciamus hominem ad imaginem similitudinemque nostram, sed opera verbum statim subsecuta est: nam sumpto de humo pulvere, hominem ex eo formavit, imagini suae similitudinique conformem, in eumque inspiravit vitae spiraculum, ut fieret Adam anima vivens.

3. Sed enim cum subinde homo errore suo se inclinasset ad mortem, necesse fuit ut illa forma denuo ad salutem ab eodem artifice suo reformaretur. Etenim forma quidem sub terra putris iacebat; verumtamen inspiratio illa, quae instar spiraculi vitae fuerat, corpore separata tene-

broso loco detinebatur, qui infernus vocitatur. Discidium ergo erat animae a corpore; illa ad inferos relegata, hoc in pulverem resoluto: magnumque erat intervallum, quominus invicem convenirent; quia carne soluta, corpus corrumpitur; ligata anima, cessat eius actio. Sicut enim tradito in vincula rege, ruit civitas; capto duce, dissipatur exercitus; gubernatore depulso, mergitur navigium; ita vinculis animae iniectis, corpus eius dilapsum est, ceu sine rege civitas; membra eius dissoluta, veluti fit in exercitu duce amisso, atque in mortem demersa, quod navi usuvenit gubernatore destitutae. Anima igitur hominem dirigebat, quamdiu corpus supererat; ceu rex urbem, dux exercitum, navim gubernator. Attamen ei regendo impotens fuit, ex quo ipsa immobiliter alligata fuit, atque in errorem demersa; propterea quod a recta via declinavit, tentatores sectata est, fornicationi, idolorum cultui, cruentis caedibus, operam dedit: quibus facinoribus proprium destruxit hominem. Sed ipsa demum in infernum delata, illic ab improbo tentatore detenta fuit. Ceteroquin illa, ceu rex lapsam urbem restituit, dux dispersum exercitum colligit, nauta fractam navim reparat; sic, inquam, anima corpori adhuc suppetias ferebat, ante quam illud in pulverem solveretur, nondum ipsa vinculis alligata. Sed postquam anima non materialibus vinculis, sed peccatis alligata fuit,

ܠܗ ܠܡܥܒܕܢܘܬܐ ܐܝܟ ܒܛܝܠܬܐ. ܗܝܕܝܢ
ܟܕ ܠܐ ܐܬܡܨܝܬ ܫܒܩܬܗ ܠܦܓܪܐ ܕܝܠܗ
ܒܗܢܐ ܥܠܡܐ. ܗܝ ܕܝܢ ܟܕ ܐܬܪܟܢܬ
ܠܫܝܘܠ. ܗܘܬ ܟܘܒܫܐ ܠܡܘܬܐ. ܠܟܠܗܘܢ
ܓܝܪ ܒܢܝ ܐܢܫܐ ܗܘܬ ܡܬܒܣܪܢܝܬܐ ✣

ܟܕ ܐܢܫܐ ܢܦܩ ܡܢ ܦܪܕܝܣܐ ܠܐܬܪܐ ܗܢܐ.
ܐܝܟܐ ܕܥܘܠܐ ܘܙܢܝܘܬܐ ܓܘܪܘܬܐ ܘܐܬܝܬܘܬܐ
ܘܩܛܠܐ ܘܕܡܐ ܕܗܘܝܢ ܐܬܟܢܫܘ ܠܒܪܢܫܐ.
ܩܛܠܘܗܝ ܓܝܪ ܐܬܟܢܫܘ ܠܡܘܬܐ ܕܝܠܗ ܠܒܪܢܫܐ
ܐܦܠܝܢ. ܐܝܟܢܐ ܕܠܘܩܒܠ ܢܚܣܢܘܢܗ.
ܐܠܝܨ ܗܘܐ ܡܢ ܟܠ ܒܪܢܫܐ. ܘܠܐ ܠܘܝܐ
ܘܠܐ ܡܥܕܪܢܐ. ܘܒܠܝܐ ܗܘܐ ܠܗ ܢܝܚܐ ܡܢ ܟܠܗܘܢ.
ܐܡܬܝ ܓܝܪ ܛܒܐ ܠܒܪܢܫܐ. ܒܟܪܣܐ ܕܐܡܗ.
ܐܠܐ ܗܘܐ ܟܢܝܫܐ ܗܘܐ ܠܡܝܬܐ. ܘܐܠܐ ܟܕ
ܕܡܬܪܒܐ ܚܠܒܐ ܒܬܕܝܐ. ܐܠܐ ܘܠܐ ܡܕܡ
ܐܬܒܣܡ. ܐܠܐ ܟܕ ܡܬܬܠܡܕ ܒܛܠܝܘܬܐ.
ܐܠܐ ܐܦ ܗܝ ܡܫܬܟܚܐ ܐܝܟܢܐ ܡܫܬܟܚ
ܠܡܣܩܘܬܐ ܕܪܓܝܓܬܐ. ܘܐܠܐ ܟܕ ܣܐܒ.
ܐܠܐ ܐܦ ܗܝ ܕܝܢ ܡܬܬܐܢܚ ܗܘܐ ܡܫܬܠܛ
ܣܝܒܘܬܐ ܘܡܣܟܝܢ ܣܘܟܝܗ ܕܡܘܬܐ. ܡܢܐ
ܓܝܪ ܐܚܪܢܐ ܣܝܒܘܬܐ ܐܠܐ ܐܢ ܣܘܟܝܗ
ܕܡܘܬܐ. ܒܪܡ ܟܠܗܘܢ ܡܝܬܝܢ ܗܘܘ
ܥܠܡܐ. ܛܠܝܐ ܘܣܒܐ. ܙܥܘܪܐ ܘܪܘܪܒܐ.
ܟܠ ܓܝܪ ܡܫܘܚܬܐ ܕܦܓܪܐ ܠܐ ܡܬܦܨܝܐ
ܘܡܬܦܨܝܐ. ܐܝܟܢܐ ܗܟܝܠ ܡܬܥܝܩ ܗܘܐ ܒܪܢܫܐ.
ܐܠܗܝ ܕܝܢ ܚܙܬܐ ܕܡܘܬܐ ܥܩܬܐ ܝܠܕܐ.
ܚܙܝܢܢ ܓܝܪ ܒܒܪܢܫܐ ܕܡܝܬ ܦܪܨܘܦܐ ܫܚܠܦܐ. ܐܣܟܡܐ ܡܝܬܐ.
ܦܓܪܐ ܡܚܝܠܐ. ܦܘܡܐ ܫܬܝܩܐ. ܓܠܕܐ ܩܪܝܪܐ.
ܥܝܢܐ ܡܬܟܪܝܢ. ܗܕܡܐ ܠܐ ܡܬܬܙܝܥܝܢ.
ܦܓܪܐ ܕܝܢ ܫܕܝܐ ܥܠ ܐܪܥܐ. ܒܣܪܐ ܡܫܪܝܐ.
ܥܪܩܐ ܩܪܝܪܐ. ܓܪܡܐ ܡܬܦܪܕܝܢ.

ideoque ad agendum facta impotens, tunc corpus suum in terra destituit, atque in infernum depressa, scabellum mortis effecta est, et cunctis despicabilis.

4. Exivit de paradiso homo ad eam regionem, quae iniustitiae, fornicationis, adulteriorum, cruentarumque caedium sentina erat, ubi etiam exitium nactus est: etenim omnia ad necem eius conspirarunt, et vix huc ingressum pessumdederunt. Carebat interim quolibet solatio homo, omnique ope et quiete. Quandonam enim bene homini fuit? Num materno in utero? Atqui ibi conclusus, parum a mortuo differebat. An dum sinûs lacte nutriretur? Ne tum quidem gaudium ullum persensit. An potius dum adolesceret? Atqui tunc maxime impendebant pericula, propter iuveniles cupiditates. Num denique dum senesceret? Enimvero tunc ingemiscere coepit, senii pondere pressus et mortis expectatione. Quid enim aliud senectus est, nisi mortis expectatio? Reapse terricolae omnes moriuntur, iuvenes ac seniores, parvuli adultique: nulla enim corporum statura a morte eximit. Cur ergo maerore tanto angitur homo? Nimirum mortis aspectus tristitiam parit: spectamus enim in homine extincto faciem mutatam, figuram emortuam, corpus macie constrictum, os taciturnum, frigidam cutem, oculos depressos, artus immotos, cadaver humi abiectum, carnes dilapsas, gelidas venas, ossa

albida, articulos resolutos, omnia in pulverem redigi, hominem diutius non existentem. Quid ergo homo est? Flos inquam temporarius, qui in materno sinu non apparet, iuventute vigescit, senio in mortem marcidus abit.

5. Age vero post hoc omne mortis servitium, et hominis corruptelam, visitavit Deus creaturam suam, quam ad imaginem similitudinemque propriam formaverat; idque egit, ne haec perpetuum mortis ludibrium foret. Misit ergo Deus de caelo incorporeum filium suum, ut in virgineo sinu carnem sumeret; atque ita aeque ac tu, homo factus est, ut hominem perditum salvificaret, eiusque omnia sparsa membra colligeret. Etenim Christus, dum hominem personae suae copulavit, id adunavit quod separatione corporis mors disperserat. Passus est Christus, ut nos aeternum vivamus. (1) « Secus enim » cur Christo moriendum erat? Numquid morte dignum commiserat? » Cur carnem sibi induit, qui gloria » convestiebatur? Cumque Deus esset, cur homo est factus? Et cum is » in caelo regnaret, cur in terram se » demisit, et in virginis utero incarnatus est? « Quaenam, oro, necessitas Deum coëgit in terram » descendere, carnem adsumere,

ܘܦܫܚܐ ܦܫܝܢܐ ܘܒܪܢܫܐ ܠܐ ܐܝܬܘܗܝ. ܡܢܐ ܗܟܝܠ ܐܝܬܘܗܝ ܗܘܐ ܒܪܢܫܐ. ܗܒܒܐ ܕܙܒܢܐ ܐܡܪܢܐ. ܕܒܟܪܣܐ ܠܐ ܡܬܚܙܐ. ܕܒܛܠܝܘܬܐ ܢܥܒܐ. ܒܣܝܒܘܬܐ ܡܬܡܚܠ ܥܡ ܡܘܬܐ܀

ܒܬܪ ܗܟܝܠ ܟܠܗ ܗܢܐ ܫܥܒܕܘܬܗ ܕܡܘܬܐ ܘܡܬܚܒܠܢܘܬܐ ܕܒܪܢܫܐ. ܣܥܪ ܐܠܗܐ ܠܒܪܝܬܗ ܕܒܠܡܗ ܒܨܠܡܗ ܘܒܕܡܘܬܗ ܕܝܠܗ. ܡܛܠ ܗܢܐ ܓܝܪ ܐܦ ܥܒܕܗ ܕܠܐ ܬܗܘܐ ܠܥܠܡ ܘܡܘܬܐ ܐܡܛܠܬܗ. ܫܕܪ ܐܠܗܐ ܠܒܪܗ ܡܢ ܫܡܝܐ ܠܐ ܡܬܓܫܫܢܐ ܘܢܠܒܫ ܡܢ ܒܬܘܠܬܐ ܒܟܪܣܐ. ܘܗܘܐ ܒܪܢܫܐ ܐܟܘܬܟ. ܘܢܦܪܘܩ ܠܒܪܢܫܐ ܕܐܒܝܕ ܗܘܐ. ܘܟܠܗܘܢ ܠܗܕܡܘܗܝ ܕܡܒܕܪܝܢ ܗܘܘ. ܗܘ ܓܝܪ ܡܫܝܚܐ ܟܕ ܚܒܪ ܠܒܪܢܫܐ. ܗܘܐ ܟܢܫ ܠܐܝܠܝܢ ܕܡܘܬܐ ܒܪܫܗ ܕܦܓܪܐ ܒܕܪܘ. ܡܛܠ ܗܢܐ ܓܝܪ ܚܫ ܡܫܝܚܐ ܕܢܚܐ ܚܢܢ ܠܥܠܡ. ܐܠܐ ܡܛܠ ܡܢܐ ܐܦ ܡܝܬ ܗܘܐ ܡܫܝܚܐ. ܠܡܢܐ ܓܝܪ ܚܘܒܐ ܕܡܘܬܐ ܥܒܕ ܗܘܐ. ܠܡܢܐ ܕܝܢ ܠܒܫ ܦܓܪܐ. ܟܕ ܓܝܪ ܡܫܒܚ ܗܘܐ ܒܫܘܒܚܐ. ܠܡܢܐ ܕܝܢ ܗܘܐ ܒܪܢܫܐ ܟܕ ܐܝܬܘܗܝ ܗܘܐ ܐܠܗܐ. ܠܡܢܐ ܕܝܢ ܡܠܟ ܗܘܐ ܒܫܡܝܐ. ܠܐ ܓܝܪ ܡܬܚܫܚ ܗܘܐ ܒܡܬܓܫܡܢܘܬܐ. ܡܢܐ ܗܟܝܠ ܐܠܨܐ ܗܘܐ ܘܐܠܨܬܗ ܠܐܠܗܐ ܠܡ

(1) Sequentia, quae uncis inclusimus, edita iam a nobis fuerant sub eiusdem Alexandri nomine in Spicilegii rom. tomo III. p. 699, inter excerpta patrum ex codice arabico vaticano 101, quo continetur opus celebre monophysiticum, cui est titulus *fides patrum*. Constat ergo sermonem hunc graece ab Alexandro conscriptum, postea non in syriacam tantummodo sed etiam in arabicam linguam fuisse translatum. Porro hoc Alexandri, et aliis aliorum patrum similibus testimoniis abutebantur Monophysitae, ut unicam Christi naturam adstruerent; quia videlicet idiomatum (ut theologi loquuntur) communicationem ignorantes vel negantes, res passionesque humanas, divinae naturae proprias faciebant, quam ipsi solam in Christo agnoscebant, absorpta guttae instar, ut aiebant, humanitate ab oceano veluti deitatis.

» panniculis in praesepi involvi, lactante sinu ali, baptismum a famulo suscipere, in crucem tolli, terreno sepulcro infodi, a mortuis tertia die resurgere? » Quaenam eum, inquam, necessitas compellebat? Satis exploratum est, opprobria illum, hominis gratia esse perpessum, ut eum morte expediret, et ore veluti prophetae exclamasse dicentem: pertuli tamquam parturiens *. Re sane vera pertulit pro nobis dolores, ignominiam, cruciatus, necemque ipsam ac sepulturam. Sic enim ipsemet per prophetam ait: descendere me fecit in profundum *. Quis porro eum descendere fecit? impius nimirum populus. Aspicite, o homines, aspicite quam fecerit Israhel remunerationem! Benefactorem suum interemit, malum pro bono reddens, pro gaudio adflictionem, pro vita necem! Ligno suffixum necaverunt eum qui illorum mortuos suscitaverat, claudos sanaverat, leprosos mundaverat, caecos illuminaverat. Aspicite, o homines, aspicite omnes populi, prodigia nova! Ligno eum suspenderunt, qui terram expandit: (1) clavis eum confixerunt, qui mundi fundamenta stabilivit: circumscripserunt eum qui caelum circumscripsit: vinxerunt illum, qui peccatores absolvit: aceto potaverunt illum, qui iustitiae potum praebuit; felle eum paverunt, qui vitae cibum obtulit: manus pedesque eius corruperunt, qui illorum manibus pedibusque medelam fecit: illius oculos vi claudendos curarunt, qui visum ipsis resti-

* Is. XIII. 8.

* Ion. II. 4.

(1) Huc pertinet fragmentum quod Mocaffaeus, ut in monito dixi, ex Alexandri hoc sermone excerpsit.

tuerat: sepulcro eum tradiderunt, qui mortuos tum ante suam passionem tum etiam in cruce pendens suscitavit.

6. Etenim quum Dominus noster in cruce pateretur, monumenta dirupta sunt, patuit infernus, animae prosilierunt, mortui ad vitam sunt regressi, multique ex his visi sunt Hierosolymis, dum crucis mysterium perficiebatur: quo tempore Dominus noster mortem calcavit, inimicitiam dissolvit, fortes alligavit, crucisque trophaeum erexit, corpore suo in id sublato, ut corpus appareret sublime, mors autem sub carnis pede depressa. Tunc caelestes virtutes miratae sunt, angeli obstupuerunt, tremuere elementa, creatura omnis concussa est, dum mysterium novum spectaculumque terrificum in orbe editum cerneret. Plebs tamen universa mysterii inscia deridendo Christo exultabat; quamquam terra nutaret, quaterentur montes vallesque et pelagus, atque universa Dei creatura tumultu ferveret. Caeli luminaria expaverunt, sol fugit, luna disparuit, sidera lumen suum subtraxerunt, dies cessavit; templo excessit attonitus post velum discissum angelus, tenebrae tellurem obruerunt in qua Dominus eius oculos clauserat. Interim infernus luce splenduit, quoniam illuc astrum descendit. Ad inferos Dominus haud equidem corpore sed spiritu venit. Is videlicet operabatur ubique: etenim dum corpore mortuos suscitabat, spiritu animas liberabat. Nam corpore Domini nostri suffixo, sepulcra ut diximus aperta sunt, re-

ܟܕ ܢܦܫܬܐ ܠܥܠܡܐ ܡܬܗܦܟܢ ܗܘܝ. ܟܕ ܡܪܢ
ܙܟܝܗ ܠܫܝܘܠ. ܘܕܫܗ ܠܡܘܬܐ. ܘܒܗܬܗ
ܠܒܥܠܕܒܒܐ. ܢܦܫܬܐ ܡܢ ܢܦܩܝ
ܡܢ ܫܝܘܠ. ܡܝܬܐ ܕܝܢ ܐܬܚܙܝܘ ܡܢ
ܐܪܥܐ ܀

ܚܙܘ ܗܟܝܠ ܕܟܡܐ ܐܝܬܝܗ ܚܝܠܗ ܕܡܘܬܗ.
ܟܠ ܓܝܪ ܒܪܝܬܐ ܣܝܒܪܬ ܡܘܬܗ. ܐܦ ܠܐ
ܐܣܛܘܟܣܐ ܚܫܗ ܣܝܒܪܘ. ܐܦܠܐ ܐܪܥܐ
ܦܓܪܗ. ܘܠܐ ܫܝܘܠ ܪܘܚܗ. ܟܠܗܝܢ
ܓܝܪ ܐܬܕܠܚ. ܘܐܬܬܙܝܥܝ ܐܬܬܙܝܥ ܒܚܫܗ
ܕܡܫܝܚܐ. ܐܝܟ ܡܪܐ ܐܡܪ ܕܠܠܥܙܪ. ܘܦܘܩܘ
ܡܝܬܐ ܡܢ ܩܒܪܝܟܘܢ. ܘܦܘܩܘ ܡܢ
ܓܘܢܚܝܟܘܢ. ܡܫܝܚܐ ܓܝܪ ܡܩܝܡ ܐܢܐ
ܠܟܘܢ ܐܢܐ ܡܫܝܚܐ. ܗܝܕܝܢ ܐܪܥܐ ܠܐ ܣܝܒܪܬ
ܦܓܪܗ ܕܡܪܢ ܕܩܒܝܪ ܗܘܐ ܒܗ. ܐܠܐ ܥܒܕ
ܕܝܢ ܡܪܝ ܐܡܪܐ. ܘܫܒܘܩ ܚܘܒܝ ܠܚܛܗܝ ܡܢ
ܪܘܓܙܐ. ܐܫܠܐ ܠܝ ܘܫܘܙܒܝܢܝ. ܫܪܝܢܝ ܡܢ
ܠܘܛܬܐ ܚܕܐ ܕܩܒܠܬ ܕܡܐ ܕܙܕܝܩܐ ܘܦܓܪܐ
ܕܐܢܫܐ. ܐܦ ܕܝܢ ܘܕܩܒܠܬ ܦܓܪܟ ܕܝܠܟ
ܗܘ. ܡܢܘ ܕܐܪܐ ܗܢܐ ܐܬܡܗܐ. ܡܛܠ ܡܢܐ
ܡܪܐ ܢܚܬܬ ܠܐܪܥܐ. ܐܠܐ ܡܛܠ ܒܪ ܐܢܫܐ
ܗܘ ܕܡܒܕܪ ܗܘܐ ܒܟܠ ܕܘܟ. ܒܟܠ ܕܘܟܐ
ܓܝܪ ܡܒܕܪ ܗܘܐ ܨܠܡܟ ܫܦܝܪܐ. ܐܠܐ ܐܢ
ܗܘ ܕܒܡܠܬܐ ܦܩܕ ܗܘܝܬ ܟܠܗܘܢ ܦܓܪܐ
ܩܝܡܝܢ ܗܘܘ ܩܕܡܝܟ. ܟܕ ܕܝܢ ܐܬܝܬ
ܠܐܪܥܐ. ܘܒܥܝܬ ܗܕܡܐ ܕܓܒܠܬܟ. ܩܒܠ
ܒܪܢܫܟ. ܩܒܠ ܓܘܥܠܢܟ. ܩܒܠ ܨܠܡܟ.
ܩܒܠܝܗܝ ܠܐܕܡ. ܗܝܕܝܢ ܡܪܢ ܩܡ ܡܢ
ܡܝܬܐ ܠܬܠܬܐ ܝܘܡܝܢ. ܟܕ ܩܪܒܐ
ܠܝܕܥܬܐ ܕܬܠܝܬܝܘܬܐ ܠܒܪܢܫܐ. ܗܝܕܝܢ
ܟܠܗܝܢ ܡܪܕܘܬܐ ܕܟܐܢ ܐܢܫܐ ܐܬܦܩܕ
ܠܡܫܝܚܐ. ܟܕ ܓܝܪ ܐܬܝܠܕ ܘܪܒܐ

clusus infernus, mortui vitam receperunt, animae in mundum sunt remissae; quia Dominus inferos vicerat, mortem calcaverat, hostem pudore suffuderat; ideoque animae ex inferis prodierunt, mortuique in terris apparuerunt.

7. Cernitis itaque quanta Christi mortis vis fuerit! siquidem neque creatura occasum eius aequo animo tulit, neque eiusdem passionem elementa, neque tellus eius corpus retinuit, neque infernus spiritum. Cuncta in Domini passione turbata fuerunt atque convulsa. Dominus, ut antea Lazaro, inclamavit: exite de vestris tumulis mortui vestrisque loculis: etenim ego Christus resurrectionem vobis communico. Tunc enimvero terra corpus Domini nostri sepultum diutius continere non potuit; sed indulge, Domine mi, exclamavit iniquitatibus meis, irae me exime, maledicto absolve, quod iustorum sanguinem exceperim, nec non corpora humana, tuumque ipsum corpus obruerim. Quale demum hoc est mirum mysterium? Cur, Domine, in terram descendisti, nisi propter hominem ubique terrarum dispersum? quandoquidem omni loco pulcra imago tua disseminata erat. Quod si tu vel una vocula imperasses, cuncta se ilico corpora coram te stitissent. Nunc quia in terram venisti, figmentique tui membra quaesisti, hominem tuum suscipe, depositum recipe, imaginem tuam Adamumque tuum recupera. Tunc Dominus tertia ab obitu die resurrexit, hominem ad Trinitatis cognitionem perducens.

Tunc omnes humani generis nationes per Christum salvae extiterunt. Unus iudicium subiit, millia plurima absoluta fuerunt. Ille autem homini quem salvaverat similis factus, in caeli culmen conscendit, patri haud aurum argentumve aut pretiosos lapides, sed hominem oblaturus quem ad imaginem similitudinemque suam formaverat: atque hunc pater sua dextera extollens, sublimi solio collocavit, et populorum iudicem fecit, angelicorum exercituum ducem, cherubinorum aurigam, verae Hierusalem filium, virginis sponsum, per omnia saecula saeculorum. Amen.

ADDITAMENTUM IN CODICE CUM VARIA LECTIONE.

Igitur formam suam Deus visitare volens, quam ad imaginem ac similitudinem suam finxerat, postremis temporibus filium suum incorporeum unicumque in orbem terrarum misit, qui in virgineo sinu incarnatus, homo perfectus nasceretur, ut perditum hominem erigeret, dispersa eius membra recolligens. Secus enim, cur Christo moriendum fuit? Num ipse reus mortis erat? Cumque Deus esset, cur factus est homo? Cur ad terram descendit, qui in caelo regnabat? (1) « Quis Deum coëgit in terram se demittere, de sancta virgine carnem sumere, fasciis in praesepi involvi, lacte nutriri, in » Iordane baptizari, a populo illudi, ligno con» figi, in terrae sinu sepeliri, tertioque die ex » mortuis resurgere, redemptionis causa ani» mam dando pro anima, pro sanguine san» guinem, mortem pro morte obeundo? Nam » Christus moriens mortis debitum, cui homo » erat obnoxius, dissolvit. O novum mysterium atque ineffabile! iudex iudicatus est: is » qui a peccatis absolvit, ligatus fuit: illusum » ei fuit, qui mundum formaverat; extensus (in cruce) est, qui caelum extenderat: felle pa-

(1) Totus hic, quem virgulis distinguimus, locus extat, ut in monito diximus, ex eiusdem Alexandri nominatim sermone in arabicam linguam translato, apud nos Spicil. rom. T. III. p. 699. Et quidem nunc patet unum esse fragmentum, non autem in duo divisum, ut perperam fieri videbatur in codice arabico.

[illegible]

» stus ille est, qui manna cibi loco suppeditavit: sepulcro traditus, qui mortuos resuscitat. Obstupuere virtutes, mirati sunt angeli trepidarunt elementa, res creata universa concussa est, terra tremuit, eiusque fundamenta nutarunt: sol fugit, elementa subversa sunt, lux diurna recessit; quia Dominum suum crucifixum cernere non sustinuerunt. Creatura attonita dixit: quae est haec mysterii novitas? iudex iudicatur, et tacet; invisibilis cernitur, nec confunditur: capitur incomprehensibilis, nec indignatur: immensus mensura continetur, nec repugnat: impassibilis patitur, neque suam iniuriam ulciscitur: moritur immortalis, neque conqueritur: caelestis sepelitur, idque aequo animo fert. Quale hoc, inquam, mysterium est? Certe creatura stupore defigitur. » Cum autem Dominus de morte surrexit eamque conculcavit, cum fortem alligavit, hominemque liberavit, tunc omnis creatura propter Adamum mirata est iudicatum iudicem, visum invisibilem, passum impassibilem, mortuum immortalem, caelestem terra sepultum. Nam Dominus factus homo; damnatus est, ut misericordiam impertiretur; ligatus, ut solveret; comprehensus, ut liberaret; passus, ut passiones nostras sanaret; mortuus, ut vitam nobis redderet; sepultus, ut nos suscitaret. Etenim patiente Domino, passa est eius humanitas, quam similem homini habebat; atque illius passiones, qui ei similis erat, dissolvit; et moriens, mortem peremit. Idcirco in terram descendit, ut mortem persequens, rebellem hominum interfectricem occideret. Unus quippe iudicium subiit, myriades liberatae fuerunt: unus sepultus, myriades resurrexerunt. Hic est inter Deum et homines mediator: hic est omnium resurrectio et salus: hic est errantium dux, pastor hominum liberatorum, vita mortuorum, cherubinorum auriga, angelorum antesignanus, et rex regum; cui gloria in saecula saeculorum. Amen.

Timothei patriarchae alexandrini sermo quidam extat in codice arabico vat. CLXXII., ex graeco sine dubio translatus; quia numquam arabice Timotheus locutus est. Codicis descriptionem ex Assemani schedis sumptam habes in nostro volumine IV. Script. vet. p. 312; non sine mendo tamen Timotheus ibi dicitur patriarcha alexandrinus XXII., cuiusmodi potius fuit Timotheus senior orthodoxus, cui successit Theophilus magni Cyrilli patruus. Iam vero quum in hoc sermone Timotheus Cyrillum patriarcham memoret, immo se diserte Dioscori successorem adfirmet, sequitur ut is sine dubio Timotheus Aelurus sit, impius ille ac turbulentus, concilii chalcedonensis osor, ut etiam inventum eius ab Anglis scriptum demonstrat, qui sedem alexandrinam semel et iterum occupavit. Hunc ego sermonem quum merito aliquo historico commendari viderem, nolui negligere, praesertim quia et alibi (Spicil. rom. T. III. p. 708.) eiusdem Timothei oratiunculam edidi, quam partim Cosmas quoque indopleusta non indignam excerpto putaverat. Ceterum quia nonnulla in hoc sermone fabulosa propemodum videbantur, aut minutiora, quae mihi certe festinanti iniucunda erant, partes eius nonnullas levi ut reor dispendio praetermisi.

TIMOTHEI ALEXANDRINI

SERMO.

Sermo brevis quem dixit Timotheus Alexandriae patriarcha, de tempore quo magnum indictum fuit sanctum concilium, deque dedicatione magni monasterii sancti nostri patris Pachomii apud Fau, quod Dei voluntate, et Theodosio imperatore mandante aedificatum fuit a reverendo Poctore eremitarum praesule; quae dedicatio peracta fuit die quinta mensis athyr.

Hodie nobis adesto, o prophetarum vocalissime, et seraphinorum spectator, qui olim clamasti dicens *: « in die illa erit altare Domini in medio terrae Aegypti, et planta * Domini iuxta terminum eius. » Recte prorsus, o propheta sancte, universo orbi nunciasti altare hoc Domini, supra quod animae nondum tum creatae attollendae erant atque offerendae. Cur tu cetera, quae primis mundi saeculis altaria extiterunt, non memorasti? Minime, inquit propheta, quia in illis bruta animalia immolabantur; verumtamen in hoc nostro verus Dei agnus offertur, qui mundi peccata tollit. Planta autem est monasterium hoc Domino aedificatum, propter famulum eius Pachomium, qui ibi adest, atque innumerabilium dicatarum Deo animarum turbam ibidem facit consistere. Is enim primus, iuxta apostolorum doctrinam communis vitae genus, seu contubernium, instituit; primus ipse, planta fuit, via, rector, ac legislator monasteriorum quotquot in orbe sunt. Nam quod verbum dixit prophetae Deus de hoc monasterio, idem patri nostro sancto Pachomio dictum fuit, nempe tibi fundamentum fore, et sine fine nomen gloriosum.

* Is. XIX. 19.

* [illegible]

Nunc rem audite, carissimi, quam ego oculis vidi et manibus contrectavi. Quo tempore pater meus Cyrillus Alexandriae patriarcha erat, sanctus autem Poctor eremitas apud Taphnaiam regebat, illustris denique propheta Scianuthes eremitis aeque in Athriba monte praeerat; imperator Theodosius, hos ad concilium vocavit, quod insani Nestorii causa celebrandum curabat. Iam Poctor lectis, quas acceperat a sancto Cyrillo et ab Imperatore, litteris magnopere doluit, quia ante id tempus nulli ipse concilio interfuerat. Cunctis itaque convocatis fratribus ait: audite, fratres mei benedicti: vocat me ad concilium Imperator; vos interim institutum servate, in lege ac mandatis Domini ambulate, prout patres nostri iusserunt; et preces pro nobis fundite, ut nos Deus restituat vobis incolumes etc.

Quum vero ad patris nostri Scianuthae

monasterium sanctus Poctor venisset, ab illis monachis receptus, eisdemque comitantibus nave inscensa, Alexandriam descenderunt; quo ingressi, adventum suum sancto Cyrillo patriarchae nunciarunt, qui magnopere visis illis laetatus est, mutuisque osculis salutarunt. Porro et ipse negotiis expeditis, navim simul conscendit, quam Deo favente intra paucos dies Constantinopolim appulerunt: urbemque ingressi, extra palatii portam substiterunt, quasi abiectae conditionis homines, nemine invento qui Imperatorem de ipsorum adventu certiorem faceret. Interim elato supercilio Imperatorem frequenter adibat Nestorius, opibus suis fidens: donec infimum quendam, qui Imperatorem adibat, cernens Poctor, rogavit ut sibi admissionem a principe impetraret: quo reapse rem significante, mandavit Imperator ad se homines introduci; quibus conspectis, de sella consurgens osculum dedit, iussitque secum sedere; hique vicissim Imperatori regnoque eius benedixerunt.

Deinde Imperator introductis ad se sancto patriarcha Cyrillo et sancto Scianuthe, reverenter cum iis de fide verba fecit, aitque se illos ad hoc concilium vocasse, ut Nestorii negotium atque dicta examinarent. Interim, venerandi patres, apud me esse sinite reverendum Poctorem; vos vero, episcopi, cum Nestorio Ephesi congregemini, qua ex urbe actiones vestras synodicas ac disputationes ad me mittetis, quarum mihi reverendus Poctor explanator erit. Tunc Poctori Imperator palatii partem tamquam eius suique monasterii propriam adsignavit. Sanctus vero Cyrillus cum Scianuthe ad concilium prout Imperator iusserat perrexerunt; ibique multis exantlatis laboribus, Nestorium impium excommunicarunt Deo volente, faventibus sancti Poctoris precibus, Christi demum praecipuo auxilio. Tum sanctus Poctor operam dedit ut Imperator Nestorium exulem relegaret in Aegyptum in loco cui nomen Sansalge; quem ille incoluit, donec ulceribus blasphemiae eius adversus Christum dominum vindicibus, horrenda morte periit.

Post haec postulavit ab Imperatore sanctus Poctor, ut sibi opem conferret ob aedificandam apud suum monasterium amplam ecclesiam, quae regni eius monumentum esset; quandoquidem aula, inquit, in qua fratres orantes conveniunt, angusta est. Item petiit arcem fieri adversus barbaros munimentum; agrum quoque sibi dari serendis oleribus, quia his unice fratres vescerentur; fossam denique circumduci, et in platea palaestram effici. Cui annuens Imperator *etc. Sequitur aedificationis descriptio; post quam sic pergit narratio.* Aedificio incepto, liminibusque superioribus positis atque columnis, mortuus est religiosus imperator Theodosius; cui Marcianus successit; eratque eo tempore magna fames, et in ecclesia perturbatio. Tunc in exilium pulso patriarcha (Dioscoro) apparuit sancto Poctori angelus Domini, monuitque ut sumpto pane, patriarcham inviseret, et moerentem cum filiis suis solaretur. Sine mora igitur ad exulis patriarchae stationem accessit; eoque salutato, postea de more venit ad metropolim: cui illic demortuo datus est successor in monasterio Mardarius. Deinde vita excessit reverendissimus pater meus Dioscorus in exilio; cuius me successorem, meritis licet contrariis, in sede alexandrina crearunt. Exin obiit imperator Marcianus, regnavitque post eum Leo; moxque intra paucos dies ecclesiae tempestas quievit.

Sanctus autem senex Mardarius ecclesiae aedificium absolvit die xx. mensis thoth; neque Alexandriam tantummodo venit, nobisque rem significavit, verum etiam Constantinopolim usque ad Imperatorem perrexit, quem ita adfatus est: en Deo tuaque maiestate favente, templo coronidem imposuimus, quod imp. Theodosii iussu, et sancti Poctoris cura coeptum fuerat.

Iubeat ergo dominus noster Imperator consecrari templum in nomine patris nostri ac prophetae Pachomii. Cui Imperator: redi, inquit, ad monasterium tuum, et dedicationi necessaria para; nam patriarchas ad illam peragendam ipse mittam *etc. Sequitur rei minuta narratio. Episcopi adfuisse dicuntur DCCCXXIV., quos inter ipse Timotheus; monachi sex mille, praeter alios monachos bis mille et trecentos, quos Mardarius ex suis XXIV. monasteriis evocaverat; hique omnes sacram corporis Christi communionem biduo suscepisse dicuntur. Dedicatio denique cum missarum sollemniis die* 25. *mensis athyr peracta fuit. Quae diffusius in sermone dicta, partim etiam incredibilia (praesertim quia Timotheus haereticus monophysita angelorum et Christi colloquiis se honoratum iactat) a nobis omissa fuerunt.*

Ex Anastasio presbytero apud nos Script. vet. T. VII. p. 35.

1. Timotheus Aelurus, hostis ille veritatis, in epistola ad Leonem imp. scripta per Diomedem silentiarium ait. – Trinitatem enim agnosco perfectam, consubstantialem, gloria et aeternitate omnino inter se aequalem. Ita enim beati quoque cccxviii. patres apud Nicaeam congregati docuerunt: pariterque de ipsius domini ac servatoris nostri Iesu Christi incarnatione.

α'. Τιμόθεος Αἴλουρος, ὁ τῆς ἀληθείας ἐχθρὸς, ἐν τῇ γραφείσῃ παρ' αὐτοῦ ἐπιστολῇ πρὸς Λέοντα τὸν βασιλέα διὰ τοῦ σελεντιαρίου Διομήδους ἔφη. – Τριάδα γὰρ οἶδα τελείαν, ὁμοούσιον, τῇ δόξῃ καὶ τῇ ἀϊδιότητι οὐδὲν ἑαυτῆς πλέον ἢ ἔλαττον ἔχουσαν· τοῦτο γὰρ καὶ ἐπὶ τῶν Νικαέων οἱ μακάριοι πατέρες τιη' ἐδίδαξαν· ὥσπερ ἀμέλει καὶ περὶ τῆς σαρκώσεως αὐτοῦ τοῦ κυρίου ἡμῶν καὶ σωτῆρος Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Tum in epistola Iustiniani imp. tom. cit. p. 304. *et* 305. *sic impie Timotheus loquitur.*

2. Timotheus octavo capitulo libri tertii, quem Chersone scripsit. – Christi vero natura, sola deitas est, quamquam ille incarnatus est. Denuo Timotheus blasphemus in antirrheticorum sermonum suorum secundo sic ait. – Non enim naturae rationem tenet, Dei Verbi incarnatio, sed oeconomiae supernaturalis a Deo patratae ex communi humanaque nostra natura seu substantia. Quam ob rem Christus et connaturalis et homogeneus et consubstantialis nobis dicitur secundum oeconomiae rationem, sive ex muliere nativitatem. Neque tamen natura vel substantia alicuius communis hominis appellatum fuit umquam immaculatum nobisque homogeneum Dei Verbi corpus.

β'. Τιμόθεος ἐν τῷ ὀγδόῳ κεφαλαίῳ τοῦ τρίτου βιβλίου, ὅπερ ἐν Χέρσωνι συνέγραψε. – Φύσις ἡ Χριστοῦ μόνη θεότης, εἰ καὶ σεσάρκωται. Πάλιν Τιμόθεος ὁ βλάσφημος ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν ἀντιῤῥητικῶν αὐτοῦ λόγων, οὕτως λέγει. – Οὐ γὰρ φύσεως ἔχει λόγον ἡ τοῦ θεοῦ λόγου σάρκωσις, ἀλλ' οἰκονομίας ὑπὲρ φύσιν πραττομένης ὑπὸ θεοῦ ἐκ μὲν τῆς κοινῆς καὶ ἀνθρωπίνης ἡμῶν φύσεως ἤτοι οὐσίας· διὸ καὶ ὁμοφυὴς καὶ ὁμογενὴς καὶ ὁμοούσιος ἡμῖν λέγεται κατὰ τὸν τῆς οἰκονομίας λόγον, ἤτοι τὴν ἐκ γυναικὸς γέννησιν· οὔτε δὲ φύσις οὔτε οὐσία κοινοῦ τινὸς ἀνθρώπου προσηγόρευται πώποτε τὸ ἄχραντον καὶ ὁμογενὲς ἡμῖν σῶμα τοῦ θεοῦ λόγου.

3. Rursus Timotheus quarto suo dicti tertii libri capitulo haec ait. – Demonstrent nobis diphysitae duarum Christi naturarum differentiam, quam ipsi dicunt, si certe queunt.

γ'. Πάλιν Τιμόθεος καὶ ἐν τῷ τετάρτῳ αὐτοῦ κεφαλαίῳ τοῦ εἰρημένου τρίτου βιβλίου λέγει τάδε. – Δείξωσιν ἡμῖν διφυσῖται τὴν δύο φύσεων τοῦ Χριστοῦ διαφορὰν, ὡς αὐτοὶ λέγουσιν, εἰ δύνανται.

δ'. Καὶ πάλιν Τιμόθεος ὁ αἱρετικὸς προβάλλεται προφητικὴν ῥῆσιν λέγουσαν οὕτως· " ἀπαγγέλλων εἰς ἀνθρώπους τὸν Χριστὸν αὐτοῦ, καὶ κύριος ὁ θεὸς παντοκράτωρ ὄνομα αὐτῷ *. " Εἶτα κακῶς ταῦτα ἐξηγούμενος ἐπάγει. — Αὐτὸς οὖν δι' ἑαυτοῦ ἀπήγγειλεν τοῖς ἀνθρώποις· τοῦτον ἰδὼν ὁ ἥλιος ἔδυ μεσημβρίᾳ· ἀλλ' οὐκ ἐδέχετο τοῦτο δι' ἀνθρώπου γενέσθαι, ἤτοι διὰ φύσεως ἀνθρωπίνης· ἢ γὰρ ἂν πάντη τε καὶ παντελῶς ἔλυεν τὴν παρθενίαν ἡ ἀνθρώπου φύσις· εἰ γὰρ ἦν ἄνθρωπος κατὰ φύσιν καὶ νόμον ὁ μέλλων ἀποτελεῖσθαι ἄνθρωπος ἐν μήτρᾳ τῆς παρθένου, οὐκ ἂν ἐτέχθη ἐξ αὐτῆς, εἰ μὴ πρῶτον τῆς παρθενίας λυθείσης.

* Amos IV. 13.

4. Adhuc Timotheus haereticus, propheticum hoc dictum recitat: « annuncians hominibus Christum suum, et dominus Deus omnipotens nomen illi. » Dein prave id explanans addit. – Ipse ergo per semet nunciavit hominibus. Hunc videns sol, in meridie occidit. Verumtamen id hominis causa, seu propter humanam naturam, non evenisset. Praeter quam quod virginitatem omnino violavisset hominis natura. Nam si homo naturaliter communi lege fuisset, qui in virginis utero homo formandus erat, profecto haud inde editus partu fuisset, nisi soluta antea virginitate.

Ex Leontio apud nos Script. vet. T. VII. p. 138.

ε'. Τιμοθέου τοῦ αἰλούρου τοῦ αἱρετικοῦ τοῦ μονοφυσίτου, ἐκ τῆς πρὸς τὸν ἀλεξανδρέα Καλώνυμον διαλέξεως. — Κύριλλος ἐστὶν ὁ τῶν ἀλεξανδρέων ἐπίσκοπος· οὗτος γὰρ διαφόρως τὸ σοφὸν τῆς ὀρθοδοξίας διαρθρώσας κήρυγμα, παλίμβολος φανεὶς, τἀναντία δογματίσας ἐλέγχεται· ἐπεὶ μίαν φύσιν τοῦ θεοῦ λόγου σεσαρκωμένην χρῆν λέγειν ὑποθέμενος, ἀναλύει τὸ ὑπ' αὐτοῦ δογματισθὲν, καὶ δύο φύσεις ἐπὶ Χριστοῦ πρεσβεύειν ἁλίσκεται (1)· καὶ ὅ γε σαρκὶ παθεῖν τὸν θεὸν ἀποφηνάμενος λόγον, τοὐναντίον φησὶν οὐδενὶ τρόπῳ τὸ ὑπὲρ ἡμῶν ἀναδέξασθαι πάθος· ἀλλ' ἐναντίος τοῖς οἰκείοις λόγοις γενόμενος, τὴν νῦν κρατοῦσαν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις δυσδιάλλακτον μάχην ἐνέσπειρε, καὶ ὥσπερ τινα φλόγα λαβροτάτην ἐξάψας, τὸν τῆς ὑγιοῦς πίστεως λόγον ἐνέπρησεν· εἰ μὴ θεόθεν φανεὶς ὁ πατριάρχης Σεβῆρος (2) τοῖς ἱεροῖς αὐτοῦ συγγράμμασιν ἰάσατο Κυρίλλου τὸ ἄστατον καὶ παλίμβολον, καθάπερ τις φιλοπάτωρ υἱὸς λώβην τοῦ φύσαντος οἰκείοις ἐσθήμασιν ἀμφιάσας.

Timothei Aeluri haeretici monophysitae, ex eius cum alexandrino Calonymo dialogo. – Cyrillus est Alexandrinorum episcopus. Hic dum multifariam orthodoxiae doctrinam explicans, inconstantem se praebet, contraria dogmata tradere coarguitur: qui postquam unam pronunciavit dici debere Dei Verbi incarnatam naturam, mox dogma suum dissolvit, ac duas in Christo naturas profiteri deprehenditur. Qui carne passum Dei Verbum declaraverat, postea contra ait, nullatenus illud excepisse pro nobis passionem. Sic ergo dictis ipse suis contradicens, hanc grassantem in ecclesiis vixque placabilem pugnam sevit; vehemente veluti flamma, sanae fidei doctrinam incendens. Nisi demum divinitus apparens Severus patriarcha sacris scriptis suis inconstantiam volubilitatemque Cyrilli sanavisset: ceu quidam amans filius, dedecus parentis sui veste propria contegens.

(1) Cyrillum duas saepe Christi naturas adfirmavisse, nos quoque ostendimus in nuper editis eius opusculis. Sed bene est, quod ipsi quoque Monophysitae hanc Cyrilli sententiam in eiusdem scriptis agnoverint.

(2) Quoniam Severum patriarcham nominat Timotheus, hic quidem Aelurus, ut perperam in titulo dicitur, esse nequit, qui pluribus ante Severi patriarchatum annis obiit. Est ergo hic potius Timotheus III, aeque haereticus qui iuniori Dioscoro successit, habuitque hospitem vel familiarem Alexandriae Severum, et cuius etiam disputatio quaedam a Liberato cap. 19. memoratur.

DE MARTYRIO PATRIARCHA ANTIOCHENO

MONITUM.

Inter varios sancti Iohannis chrysostomi vitae scriptores, quidam est graecus Anonymus a Savilio in octavo editionis suae tomo vulgatus, quem tamen postremus Chrysostomi editor Montfauconius, quamquam stilo non invenustum, recudere noluit, quia nihil fere ab eo ad maiorem argumenti notitiam conferri putavit. Attamen hoc novum neque levis momenti in illo erat, notante etiam Montfauconio, quod nomina XIX *auctorum recitabat, a quibus res gestae Chrysostomi commendatae litteris fuerunt: atque hos inter antiochenum patriarcham Martyrium ponebat; ad quem Anonymi locum Bollandiani (die* 14. *septembris T. IV. p.* 406. *col.* 2.*) sic commentantur: « floruit Martyrius saeculo V. et consequenter satis propinquus erat temporibus Chrysostomi ad gesta ipsius recte enarranda; sed nihil scriptorum eius innotuit. » Ego vero memineram me ante complures annos videre in Leonis Allatii schedis vallicellianis scriptum breve Martyrii de vita Chrysostomi: nunc autem, ne rivulum omisso fonte consectarer, codicem mihi notum vaticanum inspexi (unde Allatius quoque ut puto exscripsit) antiquum, miscellum, ubi inter cetera hanc Martyrii pretiosam gemmulam reperi cum eo titulo quem in fronte editionis recito. Hoc ego viso titulo, statim agnovi, non historiam proprie seu biographiam Chrysostomi, sed panegyricum a Martyrio scriptum, quod aeque nonnulli alii fecerunt ab illo Anonymo memorati, v. gr. Proclus, et Ioh. damascenus, qui orationibus, quas prae manibus habemus, Chrysostomum celebraverunt. Nihilominus auctoritate Martyrii permotus, qui coaevus Chrysostomo fuit, et codicis etiam raritati timens, qui cum fortasse sit unicus, pereunte eo, Martyrius simul periret, nolui mihi prorsus elabi edendi hoc scriptum occasionem; etsi ut dicit titulus, atque ipse textus demonstrat, nonnisi pars postrema laudationis est.*

Ad Martyrii aetatem quod adtinet, Boschius (Patr. antioch. n. XLIII.) aliique historici factum eum patriarcham observant circa annum 459, *decessisse autem anno* 471. *Ergo quia Chrysostomus haud ultra annum* 407. *vitam produxit, sequitur ut Martyrius adolescens admodum Chrysostomo obeunte fuerit. Atqui in laudatione n.* 4. *adhuc quodammodo Martyrius dubitat num reapse extinctus esset Chrysostomus, an alicubi a persecutoribus occultatus; ergo orationem hanc sine dubio longe ante episcopatum suum scripsit Martyrius; quamquam is in titulo et nunc et olim episcopi nomen gerit, ut auctoribus operum post adeptos honores passim accidit. Ceteroqui causa pubitandi de sancti viri obitu, non tam re aliqua probabili nitebatur, quam piorum amantium desiderio diutino sustentabatur, qui talem episcopum ac parentem, si fieri posset, obiisse nolebant, deque eo rumores varios inani expectatione serebant quasi in angulis scythicis adhuc viveret; veluti exempli causa gens Lusitana de Sebastiani regis in proelio africano occisione diutissime dubitavit. Illud serio animadvertendum est, quod Martyrius quidam constantinopolitanus diaconus Romam ad Innocentium pro Chrysostomi causa venit (Montf. vit. Chrys. p.* 154.*) Utrum tamen idem homo fuerit, qui antiochenam postea cathedram occupavit, mihi non satis liquet.*

Pars haec, quam nos comperimus, panegyrici extrema, versatur ut par erat in extremis sanctissimi viri rebus, eiusque veluti martyrium celebrat, propter iniustissimam improborum hominum persecutionem. Hominem nullum nominatim appellat auctor, ut de viventibus potentibusque fieri solet, sed eos tamen claris satis coloribus designat, praecipueque senem Arsacium et Atticum, Chrysostomi ambos contra canonicam regulam successores. Sed in Atticum gravissime invehitur, quem alioqui passim historiae denotant ambitiosum, versipellem, vafrum, quemque Palladius in dialogo de vita Chrys. cap. XI. omnium adversus Chrysostomum molitionum dicit artificem. Et quia Atticus post adversarii sui obitum, nullum lapidem non movebat, praesertim adsentationibus et pecuniae diribitione, ut mortales omnes in suam partem traheret, ab hac Martyrius pace et communione valde alienum se dicit, ceterosque omnes deterret: in qua sane discordia diu consentientes habuit tum orientales tum etiam occidentales episcopos, nec non ipsam romanam sedem, quae nonnisi aegre seroque Atticum ad communionem suam recepit.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΜΑΡΤΥΡΙΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΝΤΙΟΧΕΙΑΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΕΓΚΩΜΙΟΥ ΕΙΣ ΤΟΝ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΕΡΑ ΗΜΩΝ ΙΩΑΝΝΗΝ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΠΟΛΕΩΣ ΤΟΝ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΝ.

SANCTI PATRIS NOSTRI MARTYRII

EPISCOPI ANTIOCHIAE

EX LAUDATIONE IN SANCTUM PATREM NOSTRUM IOHANNEM CHRYSOSTOMUM ARCHIEPISCOPUM CONSTANTINOPOLEOS.

α′. Ἀλλ᾽ ἐπὶ τὸ μαρτύριον ἡμᾶς τοῦ πατρὸς ὁ καιρὸς καλεῖ· μαρτύριον στεφανοῦν μὲν τὸν πατέρα δι᾽ αὐτὴν τοῦ πράγματος τὴν φύσιν, ἀνακηρύττον δὲ τοῦ θεοῦ τὸ πάνσοφόν τε καὶ εὐμήχανον καὶ δυνατὸν εἰς τὸ πόρους ἐν τοῖς ἀπόροις εὑρεῖν· τὸ γὰρ εὔχεσθαι μὲν τὸν ἅγιον καταξιωθῆναι τοῦ τοιούτου στεφάνου, τὸν καιρὸν δὲ τοῦτο μὴ ἔχειν, τῆς μὲν ἀσεβείας ἀπεληλαμένης, τῆς εὐσεβείας δὲ ἐκτεταμένης κατὰ πάσης τῆς οἰκουμένης· τρόπον δέ τινα εὑρεθῆναι μαρτυρίου τοιοῦτον, ὅνπερ ἄνδρες αὐτῷ προβάτων περικείμενοι δορὰς ἄκοντες ἐξήνυσαν, πῶς οὐχὶ τῆς τοῦ θεοῦ σοφίας τε καὶ ἰσχύος εἶναι τοῦτο ἔργον, πιστευτέον ὀφείλει; πῶς οὖν αὐτῷ καὶ οὗτος ὁ στέφανος ἐπλάκη;

β′. Ἐν τούτοις οἷς ἔφην τῶν πραγμάτων ἁπάντων, ὑπεξίσταται μὲν ὁ γέρων (1) τῆς ζωῆς ἑκατέρας· ἐν ταύτῃ μὲν, ἐκείνης· σὺν ἐκείνῃ δὲ, ταύτης. Γίνεται δὲ μετ᾽ ἐκεῖνον, ὁ δι᾽ ἐκείνου τὰ ἐκείνῳ δοκοῦντα εἶναι πράττων ἅπαντα· οἰόμενος μὲν λανθάνειν, λεληθὼς δὲ οὐδένα· οὗτος οὖν τοῖς ἀνοήτοις γλυκύς τε ὢν καὶ πιθανὸς καὶ κολακείας γέμων, πείθων τε ἅπαντας, μηδὲν εἶναι ὧν ἐποίησε τότε, δέον ὀμνύναι μηδὲν εἰδέναι ὧν ἐλάλησε τότε, ὁ ἀθηναῖος δαίμων, τῆς ἀττικῆς δεισιδαιμονίας τὸ σύμβολον (2)· οὗτος

1. Sed iam tempus nos vocat ad patris martyrium; martyrium, inquam, quod patrem quidem ipsâ rei naturâ coronat, Dei vero summam sapientiam potentiamque depraedicat, qui utilitatem ex noxiis extundere novit. Etenim quum vir sanctus hac se corona dignum haberi percuperet, neque id tamen tempora concederent, postquam impius cultus depulsus fuit, vera autem religio totum orbem occupavit; martyrii genus quoddam adinvenire, quod ei homines ovina pelle induti, vellent nollent, inferrent, nonne divinae sapientiae potentiaeque opus credendum est? Quomodo igitur haec ei corona contexta fuit?

2. In hoc medio, ut dixi, rerum cursu, ex utraque vita decedit senex; is qui in hac vita illam amiserat; et una cum illa hanc amisit. Fitque post eum (episcopus) ille, qui per illum ea quae sibi placuerat cuncta fecerat; putans quidem latère, neminem tamen latens. Hic ergo stultis gratus, et blandus atque adsentatione redundans, cunctis persuadens nihil iam superesse eorum quae tunc fecerat; cum iurare opus esset nihil eorum scire quae tunc diceret, atheniensis nempe daemon, atticae superstitionis symbolum; hic, inquam, du-

(1) Arsacius, ut reor, qui decrepita aetate datus fuerat Chrysostomo successor.

(2) Suspicor denotari hoc loco Atticum, qui Arsacio successit, vivente adhuc Chrysostomo; ideoque obtrusus contra fas erat. Attici artes, quibus ad Chrysostomi exitium connisus est, eiusque dissimulatio

plici fama audita percellebatur, primo de sancti viri factis egregiis, quae in deserto etiam constitutus patrabat, plurimas hominum animas ex barbarorum manibus redimens paucis illis ac pauperculis quae ei supererant facultatibus; alias autem diaboli laqueis eripiens, ea quam sibi labore et Dei beneficio comparaverat eloquentia; partim denique fame et exilio adflictos sanctae viduae nutriens cibariis; monasteria quin etiam condens in regionibus caede et rapina vivere solitis; quae omnia, universam quoque Antiochiae civitatem ad eum transferebant. Deinde commovebatur iustissimo Romanorum iudicio, qui magna congregata episcoporum multitudine, volebant ilico omnes tanto numero grandique impensa Constantinopolim sine mora venire pacis studio impulsi; sed tamen paucis aliquot censuerunt antea committendum negotium; et quinque electos decreto episcopos, duosque ex magna Roma presbyteros, una cum illis qui hinc ad Romanos profecti erant episcopis, miserunt; nihil aliud ab imperatore petituros, quam synodi celebrandae decretique eo super negotio condendi facultatem, nec non synodi tempus ac modum.

3. Quum itaque se cerneret (Atticus) tamquam grandi fluctu his auditis utrimque obrui; et illum (Chrysostomum) quidem ad summum virtutis culmen gloriaeque elatum, hos autem instantes, et synodum omnino necessariam dicentes, atque ita censentem etiam imperatoris maiorem

διπλῇ πληγεὶς ἀκοῇ, τοῦτο μὲν, τῶν τοῦ ἁγίου κατορθωμάτων ὧν εἰργάζετο, καὶ ἐν ἐρημίᾳ καθήμενος, ψυχὰς μυρίας τὰς μὲν ἐκ τῶν βαρβαρικῶν ἐξωνούμενος χειρῶν (1), οἷς εἶχε μικροῖς καὶ πενιχροῖς χρήμασι· τὰς δὲ ἐκ τῶν τοῦ διαβόλου βρόχων ἀνασπῶν οἷς εἶχε πλουσίως πόνῳ καὶ χάριτι κτηθεῖσι λόγοις· ἑτέρους λιμῷ καὶ φυγῇ πολεμουμένους τῇ τῆς ἁγίας χήρας (2) διατρέφων ἀλεύροις· μοναστήριά τε φυτεύων ἐν φόνοις καὶ ἁρπαγαῖς συνεκτραφείσαις χώραις, ἅπερ ἅπαντα μικροῦ καὶ τὴν Ἀντιόχου πόλιν ἅπασαν μετῴκισεν ὡς αὐτόν (3). Τοῦτο δὲ καὶ τῆς Ῥωμαίων ὀρθοτάτης κρίσεως οἱ συναγαγόντες ἐπισκόπων πλῆθος (4), ἐβούλοντο μὲν ἄφνω πάντες πολλοί τε ὄντες καὶ μεγάλῳ τῷ βίῳ δραμεῖν ἐπὶ τὴν Κωνσταντίνου τῇ τῆς εἰρήνης ἐπιθυμίᾳ, βέλτιον εἶναι ὀλίγοις ᾠήθησαν πρότερον ἐπιτρέψαι τὸ πρᾶγμα, καὶ πέντε ἐπισκόπους ἐπιλέκτους (5) ψηφισάμενοι, δύο τε πρεσβυτέρους ἐκ τῆς μεγάλης Ῥώμης, σὺν τοῖς ἐνθένδε ὡς αὐτοὺς πρεσβευσαμένοις ἐπισκόποις ἐκπέμπουσι, μηδὲν ἕτερον αἰτήσοντας τὸν βασιλέα, ἢ συνόδου τε ἐπιτροπὴν καὶ ὅρον ἐν τῷ πράγματι, καιρόν τε τῇ συνόδῳ καὶ τρόπον.

γʹ. Ὡς δὲ εἶδεν ἑαυτὸν ὥσπερ ὑπὸ τρικυμίας τῆς * ἐν ἑκατέροις ἀκοῆς περιαντλούμενον· καὶ τὸν μὲν ἐπὶ μεῖζον ὕψος αἰρόμενον ἀρετῆς τε καὶ δόξης, τοὺς δὲ ἐνισταμένους, καὶ πᾶσαν εἶναι φάσκοντας ἀνάγκην τοῦ γενέσθαι σύνοδον· ταῦτά τε βεβουλευμένον, καὶ τοῦ κρατοῦντος ἄνω

et fallacia ex historicis satis constat. Dicere autem videtur Martyrius atheniensem paulo tectius, ne dicat Atticum, quem utpote praepotentem, et archiepiscopali dignitate sublimem nominare metuebat. Ceteroqui Atticus oriundus erat Sebaste urbe Armeniae, et ex clero constantinopolitano adsumptus ad cathedram. Malet itaque fortasse aliquis, me quidem haud contradicturo, intelligere Athenaidem, sive Eudociam augustam, Leontii atheniensis philosophi filiam, deinde ex ethnica, Attico nostro erudiente et baptizante christianam, anno 421, quo Theodosio imp. nupsit.

(1) Sozomenus lib. VIII. 27. aliique narrant patrata in exilio a Chrysostomo egregia opera.

(2) Intellige Olympiadem ex Nebridio viduam, cuius opes ad manus sancti viri delatae, in pauperes et captivos redundabant.

(3) Antiochia praesertim civi suo favebat Chrysostomo, cuius uberrimae eloquentiae toties plauserat. Ad Antiochenos prope innumeras misit ab exilio sanctus vir epistolas, ut dicitur in eius vita.

(4) Intelligit concilium romanum sub Innocentio pro causa Chrysostomi.

(5) Horum nomina leguntur apud Palladium dialog. cap. IV.

τὸν ἀδελφὸν (1) τὸν τούτου, τί ποιεῖ; τὸν κατὰ τῆς ἐκκλησίας, ὃν πρὸ βραχέος εἶπον, ὑπεισελθὼν στρατηγὸν (2), πείθει τοὺς μὲν ἐκπέμψαι σὺν ἀτιμίᾳ ὡς ἂν ἀλλοτρίας ἐπιβεβηκότας ἀρχῆς· τοὺς δὲ ἐνθένδε τῆς αὐτῶν δεηθέντας βοηθείας, ὡς τὴν ἐνθάδε ὑβρισαμένους βασιλείαν τε καὶ κρίσιν, ἐπὶ τὴν ὑπερορίαν μεταστῆσαι (3)· αὐτῷ δὲ τῷ ἁγίῳ τρόπον ἐπινοῆσαι τελευτῆς χαλεπώτατον, ἣν οὐ σίδηρος ἐποίησεν, ἀλλ' ἡ πολὺ τοῦ σιδήρου χαλεπωτέρα ἀπαγωγή τε μακρὰ καὶ νόσος συνεζευγμένη φυσικῇ σώματος ἀσθενείᾳ· καὶ ταῦτα ὁμοῦ ἐβουλεύσαντο, καὶ τὸ ἔργον εἵπετο· καὶ τά τε κατὰ τοὺς ἄλλους, ὃν εἶπεν ἐκεῖνος εἶχε τρόπον· καὶ τότε πρῶτον κατεπατεῖτο νόμος ὁ περὶ τῶν πρέσβεων ἱερέων, περὶ εἰρήνης τε ἐκκλησιαστικῆς καὶ ὁμονοίας κοινῆς πρεσβευομένων.

δ'. Καὶ αὖθις τὴν ταχίστην ἐκπέμπονται δήμιοι θυμῷ τε καὶ ἡλικίᾳ ζέοντες, ἔρωτί τε λήμματος καιόμενοι, ὃν αὐτοῖς ὑπέφηνε τὸ τοῦ πράγματος κέρδος, ἐπὶ τὸ τὸν δίκαιον ἀνελεῖν ὃν ἂν βούλοιντο τρόπον· οἳ καὶ ἐπανελθόντες, τὴν μὲν τελευτὴν τοῦ πατρὸς ἀπαγγελόντες κατεμήνυσαν, τὸν δὲ ταύτης τρόπον λέγοντες ἄλλον ἄλλος· ἡμᾶς τί περὶ αὐτῆς ἀκόλουθον ἐννοεῖν, οὐ πείθουσιν· ὡς ἄρα ἀνελόντες αὐτὸν ἐκβοῆσαι τὸ πρᾶγμα δεδοίκασιν, ἢ κατακρύψαντες αὐτὸν ἐπανῆλθον, τῇ περὶ τοῦ θανάτου φήμῃ τοῦ φίλτρου περὶ αὐτὸν τὸ πλῆθος ἐκλύσοντες· εἰ μὲν οὖν ἔτι περίεστιν (4), ὀψόμεθα ποτὲ αὐτὸν ἀδελφοὶ, κατὰ τὸν Ἰωσὴφ ἐπὶ τοῦ θρόνου καθήμενον, καὶ σιτοδοτοῦντα πᾶσι τὴν πνευματικὴν τροφήν· εἰ δὲ ὄντως ἐπὶ τὴν ἀληθινὴν μετέστη ζωὴν, καὶ πρὸς τὸν ποθούμενον ἐπανέδραμε Χριστὸν, ἔχομεν πρεσβεύοντα ὑπὲρ ἡμῶν μάρτυρα. Δεξάμενος δὲ οὑτοσὶ (Ἀττικὸς,) τὴν ποθητὴν

fratrem; quid agit? illum adiens, quem paulo ante appellavi, inimicum ecclesiae ducem, suadet ei ut occidentales quidem episcopos, utpote in alienam ditionem ingressos, cum ignominia expellat; nostros autem qui Romanorum auxilium imploraverant, ceu qui imperium nostrum iudiciumque laesissent, in exilium mitteret; ipsi autem sancto viro mortis genus asperrimum adinveniret, quam non ferrum inferret, sed ferro multo molestior in longinquam regionem abductio, et morbus physicae corporis imbecillitati coniunctus. Haec duo illi simul deliberarunt, et opera subsecuta est. Et quod quidem ad alios adtinet, res eum quem ille voluit exitum nacta est: tuncque primum legatorum episcoporum ius conculcatum fuit, et quidem pacis ecclesiasticae causa et universalis concordiae missorum.

4. Ecce autem statim mittuntur carnifices iuvenili furore ardentes, et lucri amore inflammati, quod eis rei occasio spondebat, iustum virum ea qua vellent ratione occidendi. Hique postea reversi de patris obitu nuncium attulerunt, cuius modum alii aliter enarrabant. Nobis certe quid de illo obitu sentiendum sit, non persuadent; utrum illo interfecto, rem publice edicere timeant; an eo alicubi occultato redierint, fama de eius obitu didita, ut populi erga eum studium sedarent. Certe si ille adhuc superest, nos qui sumus eius fratres videbimus aliquando Iosephum in throno sedentem, et spiritalem alimoniam cunctis praebentem. Sin is reapse ad veram vitam migravit, atque ad exoptatum Christum perrexit, habemus pro nobis intercessorem martyrem. Hoc accepto sibi grato nuncio (Atticus,) voluptate augens corporis tu-

(1) Dicit Honorium imp., cuius vehementes litterae ad fratrem Arcadium de tota illa tragoedia in causa Chrysostomi extant etiam tomo III. operum p. 524.

(2) Erat hic Valerianus militaris dux, vel Optatus urbis praefectus, de quorum alterutro Martyrius in parte laudationis amissa dixerat. De his in vita Chrysostomi.

(3) Lege Palladium cap. XX, nec non citatas Honorii imp. litteras.

(4) Vult adhuc dubitare Martyrius de Chrysostomi obitu. Certe supra dixit, suspicari se eum alicubi a custodibus fuisse occultatum. Sed de hac re iam dixi in praevio monito.

miditatem, induta benignitatis specie, coepit per omnes concursare; fovere ac delenire sermone, quos opere laniaverat; pecuniam indigentibus aut poscentibus dare, genibus eorum advolvi ac supplicare, quibus nihil aliud praebere se posse credebat; rogans nempe ut iustum adversus se odium omitterent, et iniqua secum amicitia coirent.

5. Ego vero ipsum sic libenter alloquerer: o tyranne, videris enim mihi, propter ea quae agis, hac appellatione gaudere; qua oculorum audacia medicinam adfers vulneribus quae ipse fecisti? vel quomodo pro tuo adulandi more, idcirco antea iniurius fuisti, ut deinde haberes in quo artem tuam exerceres? haud aliter quam si quis medicus plurimarum herbarum emplastrum sinistra gerens, dextera interim manu hominem clava percuteret: diceretque: bono animo esto, carissime; nam medela mihi in manibus est. At enim, recte admodum ille responderet: o pessime, cur mihi medelae necessitatem imponis? Cur autem tibi infirmi corporis curam committam, qui sanum cum inveneris, tam male adfecisti? Mihi ergo videntur illi homines, qui propter beati viri obitum, ad horum communionem accedunt, et eos pridem ad caedem impulisse; atque id posteros omnes docere, cuiusmodi in hac vita multos existere facile accidit, ut cum voluerint iustum hominem expellere, et cum calamitas aliqua oves disperserit, protinus illum interficiant, ut eodem excidio irretiant ovile. Quid ais, o homo? Non communicasti hactenus propter iniquitatem, nunc post caedem communicas, quasi caedes iniquitatem purgaverit? Num Iezabelem usque ad vineae rapinam odisti, postquam autem illa Nabuthem interfecit, quasi hic viveret, odium

ἀκοὴν, καὶ προσθεὶς ἡδονὴν τῷ τοῦ σώματος ὄγκῳ, φιλανθρωπίαν ἐνδὺς, ἤρξατο περιτρέχειν ἅπαντας, ἀλείφειν τε καὶ θεραπεύειν λόγοις, οὓς κατέτεμνεν ἔργοις, ἀργύριόν τε τοῖς δεομένοις διδόναι, γονάτων τε ἅπτεσθαι καὶ προκυλινδεῖσθαι, οἷς οὐδὲν ἕτερον ἔχειν ἐπέπειστο παρέχειν· ἀξιῶν λῦσαι μὲν τὴν πρὸς αὐτὸν ἔχθραν δικαίαν, τὴν δὲ ἀθέμιτον ἐκείνην ὑπεισελθεῖν φιλίαν (1).

ε΄. Ἐγὼ δὲ ἡδέως ἂν εἶπον πρὸς αὐτὸν, ὅτι ὦ τύραννε, φαίνῃ γάρ μοι δι᾽ ὧν ἐγχειρεῖς ἥδεσθαι τῇ τοιαύτῃ προσηγορίᾳ, ποίοις ὀφθαλμοῖς προσφέρεις φάρμακα τραύμασιν οἷς εἰργάσω; ἢ κολακεύειν εἰδὼς, διὰ τοῦτο ἐλύπεις πρότερον, ἵνα ἔχῃς ὅπου χρήσῃ τῇ τέχνῃ; ταυτὸν ποιῶν οἷον ἂν εἴ τις ἰατρὸς βοτάνας συναγαγὼν μυρίας, καὶ καταδύσας ῥακίῳ, τοῦτο μὲν ἐν τῇ εὐωνύμῳ φέροι χειρὶ, τῇ δεξιᾷ δὲ ἄνδρα ῥοπάλῳ παίων, λέγοι πρὸς αὐτόν· ὦ φίλτατε, θάρσει· καὶ γὰρ μετὰ χεῖρας ἔχω τὴν θεραπείαν· ἀλλ᾽ εἶπεν ἂν ἐκεῖνος δικαίως· ὦ κάκιστε, τί γοῦν κατασκευάζεις τῷ φαρμάκῳ τὴν χρείαν; πῶς δέ σοι τὴν ἰατρείαν ἐμπιστεύσω σώματος ἠσθενηκότος, ὅπερ ὑγιὲς λαβὼν, οὕτως ἀθλίως διέθηκας; ἐμοὶ μὲν οὖν δοκοῦσιν οἱ διὰ τὴν κοίμησιν τοῦ μακαρίου τῇ κοινωνίᾳ προσιόντες τῇ τούτων, πάλαι (2) αὐτοὺς ἐπὶ τὸν φόνον ὠθεῖν, διδάσκειν τε αὐτοὺς μετὰ ταῦτα ἅπαντας, εἰκὸς δὲ πολλοὺς ὡς ἐν τοιούτῳ βίῳ, δειχθήσεσθαι τοιούτους, ἵν᾽ ὅταν θέλωσιν ἀπελάσαι δίκαιον, καὶ λυπῆσαν τὸ πρᾶγμα (3) διασπείρῃ τὰ πρόβατα, ταχέως αὐτὸν ἀνέλωσιν, ὥστε τῇ ἀναιρέσει συναχθῆναι τὰ ποίμνια. Τί λέγεις, ἄνθρωπε; οὐκ ἐκοινώνεις διὰ τὴν ἀδικίαν, καὶ κοινωνεῖς μετὰ τὸν φόνον, ὥσπερ τοῦ φόνου ἀποσμήξαντος ἐκείνην; ἢ καὶ τὴν Ἰεζάβελ μέχρι τῆς τοῦ Ναβουθὲ ἀμπελῶνος ἁρπαγῆς, διὰ τοῦτο ἐμίσεις, ἐπειδὴ δὲ αὐτὸν ἀνεῖλε, τῇ ζωῇ ἐκείνου τὸ πρὸς ταύτην συγκατέλυσας μῖσος; τί

(1) Agit Martyrius de artificiis Attici, qui conciliandis favitoribus, gratiaque captanda, episcopatum sibi confirmare satagebat. Tyrannum vocat, id est alieni throni usurpatorem, quia praecipuus Chrysostomi eversor Atticus fuit. Pallad. cap. XI. Atticum gravissime accusat Tillemontius monum. hist. eccl. T. XII. p. 416. et seqq. Defendere nituntur Boschius loc. cit. et Bollandiani ad diem 8. ianuarii.

(2) An fortasse pro πάλιν? Tunc dicas: *et eos rursus ad caedem impellere.*

(3) Num pro λυπήσαντες ποιμένα, διασπεῖραι etc.?

οὖν ἔχομεν, φησὶ, ποιῆσαι, τοῦ ἀνδρὸς ἀποθανόντος; τὴν ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ δικαίαν κρίσιν περιμεῖναι· πάντως δὲ ἔσται, καὶ μηδεὶς ἀμφιβαλέτω· οὐ γὰρ ἐν τῇ τῶν ἀνθρώπων ζωῇ, καὶ τὸ τῶν πραγμάτων τέλος περικλείειν εἴωθεν ὁ δεσπότης· τοὐναντίον δὲ μᾶλλον ἀπὸ τῆς τελείας αὐτῶν ἀπογνώσεως φιλεῖ τῶν τοιούτων τὰ προοίμια ποιεῖσθαι· καὶ τούτων ἀπὸ τῶν θείων γραφῶν τὴν μαρτυρίαν παρέξομαι.

ϛʹ. Κατέφαγε ποτὲ τὸν Ἰωσὴφ θηρίον πονηρὸν, τῷ τῶν ἀδελφῶν παρὰ τῷ πατρὶ λόγῳ· τοὺς τὸ μὲν εἰπόντας, τὸ δὲ ἐργασαμένους, ὑποχειρίους εἶχε, καὶ προσκυνοῦντας ἑώρα, τὸ σύγκριμα τῶν παλαιῶν δεχομένους ἐνυπνίων· καὶ μετὰ τὴν πιστευθεῖσαν παρὰ τῷ πατρὶ τελευτὴν, βασιλικοῖς ὀχήμασι τῷ πενθήσαντι συνήντα· πάλιν αὐτὸς οὗτος ἀποθανὼν Ἰωσὴφ, τὴν συγγένειαν ἅπασαν εἰς πολυάνθρωπον ἐκταθεῖσαν ἀριθμὸν, δουλεύειν δουλείαν χαλεπὴν Αἰγυπτίοις εἴασεν· ἀλλ᾽ ὅμως διὰ τὴν ἐκείνου τελευτὴν, οὐδεὶς ἰσραηλίτης γέγονεν αἰγύπτιος, ἀλλὰ μικρὸν * ὑπομείναντες ἐν τῇ δουλείᾳ χρόνον, διὰ τοῦ Μωϋσέως εἰς περιφανεστάτην ἐλευθερίαν ἀνέδραμον· καὶ οἷς οὐδὲ ἀναπνεῖν πρότερον ἀπὸ τῶν μόχθων ἐξῆν, ὕστερον ἅπασα ἡ κτίσις ἐδούλευε· τοῦ φιλανθρώπου θεοῦ βαδίζουσι μὲν αὐτοῖς τὴν θάλασσαν ἠπειρώσαντος· διψῶσι δὲ, τὴν ἔρημόν τε καὶ ἄνυδρον πελαγίσαντος· τροφῆς δὲ ὀρεγομένοις, ἄρτον οὐρανογεώργητον ὕσαντος· τούτων αὖθις οὐ πόλιν, οὐκ ἀγορὰν, οὐκ οἰκήματα ἐχόντων, ἀλλ᾽ ἐπὶ τῆς ἐρήμου τῆς πολλῆς ἀγελαζομένων, ὁ δημαγωγὸς Μωϋσῆς προστίθεται πρὸς τοὺς πατέρας αὐτοῦ· τί οὖν ἔδει ποιεῖν τοὺς δι᾽ αὐτοῦ τὴν τῆς ἐπαγγελίας προσδοκῶντας ἀπολήψεσθαι κληρονομίαν; πάλιν εἰς Αἴγυπτον ἀναδραμεῖν ἀπογνόντας, εἰπέ μοι; ἀλλ᾽ ἐγέλασεν ἂν αὐτῶν τὴν ἄνοιαν Ἰησοῦς ὁ τὸ τοῦ Μωϋσέως ἐκδεξάμενος ἔργον, καὶ τὰς τῶν ἀλλοφύλων τειχήρεις πόλεις αἱρῶν, νῦν μὲν σαλπίγγων ἠχῷ, νῦν δὲ τῇ προσδοκίᾳ τῆς παρουσίας μόνῃ, ἐνίους δὲ ὁρῶν καὶ σοφισμάτων δεηθέντας * πρὸς τὸ τῆς αὐτοδουλείας ὑπεισελθεῖν τὸν ζυγόν.

* Num pro [illegible]

* Gabaonitas dicit.

scelestae feminae remisisti? Quid ergo agemus, aiunt, mortuo iam homine? Expectare, inquam, oportet iustum Christi iudicium, quod quidem sine dubio eventurum, nemo ambigat: etenim haud humanae vitae terminis, rerum quoque finem concludere Dominus solet: contra potius ab ipsa rerum desperatione initium sumere; id quod divinarum scripturarum testimonio confirmabo.

6. Devoraverat olim Iosephum mala fera, prout fratrum apud patrem adfirmabat oratio. Iam vero hos qui aliter dixerant, aliter egerant, subditos habuit Iosephus, seque adorantes conspexit, et somniorum veterum interpretationem expertos. Ipse autem post creditam a patre necem, regiis curribus lugenti occurrit. Mox hic idem Iosephus moriens, universam suam cognationem, magno numero iam auctam, durum Aegyptiis servitium servituram reliquit. Neque tamen propter eius obitum quisquam israhelita factus est aegyptius, sed aliquanto perferentes servitium tempore, Moysis opera in splendidissimam libertatem vindicati fuerunt: et qui antea ne respirare quidem sub laboribus poterant, deinde eis universa creatura servivit: dum videlicet benignus Deus gressibus eorum mare tamquam terram exhibuit: sitientibus, deserta et inaquosa loca pelagus effecit: cibi cupidis, panem in caelis elaboratum depluit. His porro neque urbem, neque forum neque domos adhuc habentibus, sed in vasta eremo gregis instar adhuc versantibus, dux populi Moyses ad patres suos apponitur. Quid ergo his agendum erat, qui per Moysem promissam expectabant capere hereditatem? Num in Aegyptum, dic mihi, desperatione redeundum? At certe illorum stultitiam risisset Moysis in munere successor Iosue, qui alienigenarum urbes moenibus communitas cepit, modo tubarum sonitu, modo expectatione tantummodo vel praesentia: denique et nonnullos vidit artificiosa fraude utentes, ut spontaneae servitutis iugum subirent.

7. Elias aliquando aiebat, solum se relictum (qui Deo serviret), moxque reperit centum prophetas in speluncis viventes; audivitque Dominum sibi dicentem: reliqua mihi feci sex milia hominum, qui genu Baali non flexerunt. Postremo ipse curru illo conscenso, igneisque alis in caelum volans, Elisaeum habuit, qui in se Eliam repraesentavit, immo maior interdum visus est, prout ipse optavit. Sine dubio nunc quoque latet alicubi Elisaeus, qui patris melotem sustulit. Quid, oro, si tu illa aetate vixisses, qua Servator apparuit; atque ita cum apostolis versans, illum quidem crucifixum vidisses, crucifixores autem te invitantes audisses et assentando dicentes, omnia morte necessario finiri; num ad apostolos, dic sodes, accedens hortatus eos esses, ut Caipham convenirent, actam rem laudarent, dexteram illam christicidam oscularentur? Sine dubio hoc illis non persuasisses: tu vero hoc facto Spiritus dono temet privasses, et innumeris illis bonis, quae nec oculus vidit, neque auris audivit, neque in cor hominis ascenderunt, quae videlicet crucifixi donavit nobis benignitas.

8. Quae quum ita sint, ne nunc quidem desperare licet, fratres, de Dei auxilio. Sed necessario dicenda nobis sunt verba priscorum adolescentium illorum, videlicet: brevi tempore vicissitudinem patiamur, quia est Deus in caelis, qui iniquos punire valet, nostrum autem gregem protegere. Profecto si nihil aliud, certe cunctis hominibus exploratum esto, nullam fore interfectis hominibus cum interfectoribus communionem. Et ne illi quidem sacrificio adstare patiemur, quod cor peragit caedi nostrae adhuc inhians, lingua item et manus quae iusti viri et filiorum eius sanguine rubet. Sed tu interim, admirande pater, intende, et prospere procede, ac regna, et in regalem Christi aulam conscende.

ζ'. Ἠλίας ἔλεγε μὲν ποτὲ καταλελεῖφθαι μόνος, ηὕρισκε δὲ προφήτας ἐν τοῖς σπηλαίοις ἑκατὸν τρεφομένους· καὶ τοῦ δεσπότου δὲ λέγοντος ἤκουεν, ὅτι κατέλιπον ἐμαυτῷ ἑπτακισχιλίους ἄνδρας, οἵτινες οὐκ ἔκλιναν γόνυ τῷ Βάαλ· * ὕστερον δὲ ἐπιβὰς αὐτὸς τοῦ * III. Reg. XIX. 18.
ζεύγους ἐκείνου, καὶ πυρὸς πτεροῖς πρὸς τὸν οὐρανὸν δραμὼν, τὸν Ἐλισσαῖον εἶχε δεικνύντα ἐν αὐτῷ τὸν Ἠλίαν, καί τισι καὶ πλέον· * * IV. Reg. II
τοῦτο γὰρ ἐπεθύμει· πάντως που καὶ νῦν Ἐλισσαῖος κρύπτεται, τὴν τοῦ πατρὸς μηλωτὴν ἐκδεχόμενος· τί δὲ, εἰπέ μοι, εἰ κατὰ τὸν καιρὸν τῆς τοῦ σωτῆρος παρουσίας ἐγεγόνεις, εἶτα τοῖς ἀποστόλοις συνὼν, τὸν μὲν ἑώρας σταυρούμενον, τοὺς δὲ τοῦτον πήξαντας, καλοῦντας τὲ εἶχες, καὶ κολακευόντων ἤκουες, λεγόντων τὲ ὅτι μετὰ θάνατον ἅπαντα ἀνάγκη λελύσθαι τὰ πράγματα, ἆρα ἂν προσελθὼν τοῖς ἀποστόλοις, εἰπέ μοι. πείθειν ἐπεχείρεις προσδραμεῖν τὲ τῷ Καϊάφα καὶ ἐπαινέσαι τὸ ἔργον, καὶ φιλῆσαι δεξιὰν τὴν χριστοκτόνον ἐκείνην; ἀλλ' ἐκείνους μὲν οὐδαμῶς ἂν ἔπεισας· σαυτὸν δὲ, τοῦτο ποιήσας, τῆς τε τοῦ πνεύματος ἀπεστέρησας χορηγίας, καὶ τῶν μυρίων ἀγαθῶν ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη· ἅπερ ἡ τοῦ σταυρωθέντος ἡμῖν ἐχαρίσατο φιλανθρωπία.

η'. Ὥστε καὶ νῦν ἀπογινώσκειν μὲν οὐδαμῶς ὅσιον, ἀδελφοὶ, τοῦ θεοῦ τὴν ἀντίληψιν· ἐπιλέγειν δὲ αὐτοῖς ἀναγκαῖον τὰ ῥήματα τῶν παλαιῶν παίδων ἐκείνων· μικρὸν ὑπαλλάξαντες (1), ὅτι ἐστὶ θεὸς ἐν οὐρανοῖς, ὃς ἐστιν ἱκανὸς τιμωρὸς μὲν γενέσθαι τοῖς ἀδίκοις, προστάτης δὲ τῆς ἡμετέρας ἀγέλης· καὶ ἐὰν μή. γνωστὸν ἔστω πᾶσιν ἀνθρώποις, ὅτι οὐδεμία ἔσται κοινωνία φονευθεῖσιν ἀνθρώποις μετὰ τῶν ἀνελόντων· οὐδὲ ἀνεξόμεθα προσιέναι θυσίᾳ (2), ἣν ἐποίησε καρδία μὲν ἔτι καθ' ἡμῶν φονῶσα, γλῶττα δὲ καὶ χεὶρ τὰ τοῦ δικαίου τὲ καὶ τῶν ἐκείνου παίδων αἵματι πεφοινιγμένη· * ἀλλ' ὦ θαυ- * cod. πεφ…γμένων.
μάσιε πάτερ, ἔντεινε καὶ κατευοδοῦ καὶ βασίλευε *. καὶ τῶν βασιλικῶν αὐλῶν ἐπίβαινε * Ps. XLIV. 5.
τοῦ Χριστοῦ.

(1) II. Machab. VII. 14. μεταλλάσσοντα, pro quo fortasse heic dicitur ὑπαλλάξαντες.
(2) Intelligit communionem in divinis, id est in sacra liturgia, cum adversariis Chrysostomi.

Quaerenti mihi in vaticanis codicibus, numquid praeterea reliquiarum Martyrii extaret, nihil aliud interim occurrit, nisi breve sed non contemnendum fragmentum in chronico inedito Georgii Hamartoli cod. vat. f. 176. forte fortuna relatum; quod idem accidit insigni S. Cyrilli contra eunuchos invectioni, in hoc nuper volumine p. 494-497. typis commendatae. Libenter itaque hanc item Martyrii de re gravi et morali particulam lectoribus meis obiiciam; cuius argumenti homiliam quandam habemus etiam inter cyrillianas opp. T. V. part. 2. p. 404.

EIUSDEM MARTYRII PATRIARCHAE ANTIOCHENI

FRAGMENTUM DE ANIMAE EXITU.

Μαρτύριος Ἀντιοχείας ἐν τῇ αὐτῇ ἐπιστολῇ (1) φησίν. Ἐπειδὴ γὰρ τῆς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ σώματος χωριζομένης μετὰ τὴν ἐντεῦθεν ἀπαλλαγὴν, εὐθὺς προσαπαντῶσιν αὐτῇ καὶ ἀγγελικαὶ δυνάμεις ἀγαθαὶ, καὶ δαιμόνων στίφος πονηρότατον, ἵνα πρὸς τὴν ποιότητα τῶν ἔργων ὧν ἔπραξε πονηρῶν τε καὶ ἀγαθῶν, ἐπὶ τοὺς ἀξίους τόπους ἢ οὗτοι ἢ ἐκεῖνοι ταύτην ἀποκομίσωσι, φυλαχθησομένην ἕως τελευταίας ἡμέρας (2), καθ' ἣν εἰς κρίσιν παραστησόμεθα πάντες, καὶ ἢ εἰς αἰώνιον ζωήν τε καὶ ἀνάπαυσιν, ἢ εἰς τὴν ἀπέραντον φλόγα τοῦ πυρὸς ἀπαχθησόμεθα· ὅπερ ὁ Θεὸς βουλόμενος ὑποδεῖξαι διά τινος τύπου σωματικοῦ, παρεσκεύασεν ἐν τῇ τοῦ Μωϋσέως τελευτῇ φανῆναι τὸν ἀρχάγγελον Μιχαὴλ διακρινόμενον περὶ τοῦ σώματος αὐτοῦ· καὶ τὸν πονηρὸν ἀντιπράττοντα δαίμονα, καὶ τούτῳ τὸν Μιχαὴλ ἀγαθὸν ἄγγελον ὄντα προσυπαντῆσαι καὶ ἀποσοβῆσαι· καὶ μὴ ἐξουσιαστικῶς ἐπιτιμῆσαι, ἀλλὰ τῷ κυρίῳ τῶν ὅλων παραχωρῆσαι τῆς κατ' ἐκείνου κρίσεως· ὅπως διὰ τούτων μάθωμεν, ὡς ἔστι τις ἀγωνία ταῖς ψυχαῖς μετὰ τὴν ἔξοδον· καὶ ὅτι χρὴ διὰ τῶν ἀγαθῶν ἔργων ἑτοιμάζεσθαι πρὸς τὸ τῆς ἀγγελικῆς ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν συμμαχίας, τῶν δαιμόνων καθ' ἡμῶν ἐπιβριζόντων φθονερῶς καὶ πικρῶς εἰς ἅπαν.

Martyrius Antiochiae patriarcha in eadem epistola ait. Etenim cum a corpore separatur anima, in exitu ab hac vita, ilico fiunt obviam ei tum angelicae bonae potestates, tum etiam daemonum pessimus globus, ut pro operum quae egit qualitate, sive malorum sive bonorum ad condignas sedes vel hi vel illi eam deducant, custodiendam illic usque ad extremum diem, quo ad iudicium cuncti praesentabimur, ut vel in aeternam vitam ac requiem, vel in incessabilem ignis flammam abducamur. Quam rem Deus volens corporali aliqua figura ostendere, dedit operam ut in Moysis obitu archangelus Michaël cerneretur altercans de illius corpore, malo daemone contra nitente; quem bonus angelus Michaël repugnans dispelleret: neque tamen imperative obiurgaret, sed omnium Domino iudicium eius reservaret. Nempe ut hinc cognoscamus, quamdam accidere animabus luctam, post excessum; atque oportere bonis operibus nosmet comparare ad angelicum auxilium impetrandum, invide et acerbissime frementibus eo tempore contra nos daemonibus.

(1) Praecedit in codice testimonium ex epistola Iudae v. 9. Num ergo Martyrius ad eam epistolam commentatur? Tunc sane melius scriberetur εἰς τὴν αὐτὴν ἐπιστολήν. An vero potius pars est alicuius epistolae Martyrii ipsius fragmentum hoc?

(2) Donec scilicet suscitatum corpus cum anima iudicetur. Alioqui vides a Martyrio statim post obitum adsignari animae diversas pro diversitate operum sedes. Et quidem in praecedentis panegyrici clausula idem Martyrius noster Ioh. chrysostomum post obitum sine mora in caelos subvectum auguratur et censet. Quod aedepol Graecorum multorum, praesertim hodiernorum, vulgarem errorem castigat, de praemio poenave animarum usque ad generalem resurrectionem differendis.

MONITUM.

Dogmaticum de Christi baptismo sermonem, nomine Gregorii antiocheni presbyteri (et deinde patriarchae ab anno Christi 570, usque ad 593, sedente Romae Gregorio PP. magno) verissime inscriptum vidi his annis in vetusto codice vat. ottob. 85, graeceque edidi, ut suo denique auctori praeclarum scriptum vindicarem, quod alius codex ex Graecia in Angliam invectus Chrysostomo attribuerat, repugnante apprime cl. Montfauconio, cui fuit Chrysostomum edenti oblatus, neque tamen verum auctorem ullatenus divinante. Porro re nunc demum comperta, alius insuper mihi occurrit eiusdem Gregorii sermo, praedicti optimus et veracissimus testis, de eodem argumento, sed in latina tantummodo vetere interpretatione. Scilicet graeci sermonis initio dicit Gregorius se praecedente die dominico alium habuisse ad populum sermonem de Christi baptismate, quo opere peracto, illa aeterni patris verba audita caelitus fuerunt: hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui. Verumtamen dicta illa parte sermonis, quae erat de baptismo, horam concioni definitam vetuisse narrat, quominus longius progrederetur, ideoque de ambone, imperfecto quasi argumento, descendisse: sed nunc demum nova habita concione, ad rem propositam absolvendam accedere. Hinc ergo mihi exploratum fiebat, extitisse priorem quoque illum Gregorii sermonem, quem cum in graecis bibliothecae vaticanae codicibus non reperissem, in latinis nuper insperato nactus sum, nempe in vat. codice homiliarum pervetusto litteris langobardicis scripto, sub num. 1222. p. 92. b. cum praefixo titulo sermo sancti Gregorii presbyteri Antiochiae. *Latini tamen interpretis nomen non apparet, quamquam leviter suspicor Anastasium esse bibliothecarium, tum quia oratio humilis et iniucunda illius calamum redolet, tum quia scriptis graecis huiusce generis ad latinam linguam transferendis multam dedisse operam Anastasium scimus. Certe qui graecum Sophronium ab Anastasio translatum legerit apud nos Spicil. rom. T. III, is interpretem haud minus rustice graecissantem comperiet. Libenter ego tamen latinum hunc sermonem ex codice descripsi; graecum autem alterum merito subiungendum iudicavi, cum interpretatione mea: nam quod olim dixi, extare eius veterem translationem in codicibus vatt., paulo aliter esse comperi, nempe non huius, sed prioris sermonis latinum ibi latere interpretem, quem nunc luce donamus. In Gregorii antiocheni patriarchae mortuali anno conclusit historiam suam Evagrius. Denique sermonem illius in mulieres unguentiferas ad Christi tumulum edidit Combefisius in Auctario T. I.*

S. GREGORII PRESBYTERI ANTIOCHIAE

DE BAPTISMO DOMINI NOSTRI IESU CHRISTI

SERMO EX ANTIQUO INTERPRETE.

1. Viri amatores Christi, dilectorum fratrum atque hospitalitatis * vice, meam suscipite linguam, et hodie aures vestras, seu ianuas aperientes, in eas meum recondite sermonem. Unusquisque mentibus salubrem praedicationem reponite. Pro eo quod in Iordanem mersus est salvator noster Christus, diligamus eum quantum nobis condescendit, epulemurque ei avidis animabus. Bona enim est in salutaribus negotiis aviditas. Et venite omnes: a Galilaea in Iudaeam comitemur Christum; beatus enim est qui comitatur cum via vitae. Venite mentis vestrae pedibus, et baptizandum Dominum videamus, qui baptismo non indiget, ut baptismi nobis gratiam condonet. Venite conspiciamus nostrae regenerationis imaginem depictam in illis laticibus. *Tunc venit Iesus a Galilaea in Iordanem ad Iohannem, ut baptizaretur ab eo* *. O quanta Domini humilitas! o quanta condescensio! Rex caelorum ad Iohannem suum praecursorem currebat. Non commovens angelorum exercitum, nec praecursores praemittens incorporeas virtutes, sed simplex sic militari habitu ad suum militem advenit. Et sicut unus ex multis, cum multis eum adiit: connumerat se iudex cum reis: aggregat se perditis ovibus pastor bonus, qui propter errantem ovem e cae-

* ita cod.

* Matth. III. 13.

lis descendens, caelos non dereliquit. Conmiscuit se zizaniis caeleste triticum.

2. Videns igitur eum Iohannes baptista, et agnoscens eum quem ex utero suae matris agnoverat, adoravit. Et diligenter * intelligens eum illum esse, pro quo in utero superveniente tripudiabat, cognoscens ordinem naturae, contraxit intus diploidis * dexteram, et suum caput inclinans, sicut servus dilectus domini sui, his autem utebatur vocibus: *ego opus habeo a te baptizari, et tu venis ad me?* Quid facis, o Domine? Quid servi immutas ordines? Quid cum servis a servis ea quae servi sunt expetis? Quid vis, quod non indiges accipere? Quid per multam condescensionem gravas me tuum proprium *? Ego opus habeo [a] te baptizari, tu autem non indiges a me baptizari. Inferior a meliore aedificatur, non melior ab inferiore sanctificatur: lucerna a sole obumbratur, [non sol ab stuppis radiatur: lutum a figulo perficitur, non figulus a luto confingitur: aedificium ab opifice renovatur, non opifex ab aedificio emendatur: aegrotus a medico sanatur, non medicus ab aegroto medetur: egenus a divite feneratur, non dives ab inope mutuatur. *Ego opus habeo a te baptizari.* Numquid ignoro quis es, et ex qua re fulsisti, vel unde advenisti? Numquid quoniam propter me factus es quod ego sum, magnalia abnego tuae deitatis? Numquid quia tantum mihi condescendisti, ut etiam propinquares corpori, ut totum me ferres in te, ut salvares totum hominem, despicio quod est in te invisibile? Numquid quoniam propter meam salutem induisti meam cutem, ignoro te qui amictus es luce sicut vestimento? Numquid quoniam mea cognita carne indutus es, ut appareres hominibus, quantum ipsi conspicere praevalent, latet me radius tuae coruscationis? Numquid quoniam meam in te cerno formam, despicio tuam substantiam divinam, quae est invisibilis atque inconpraehensibilis? Scio Domine, et scis quoniam scio te: scio te diligenter: scio te Domine a te edoctus; nullus enim te intellegere poterat, nisi perfruatur amore tuae splendidissimae caritatis. Scio te, Domine, bene; vidi enim te spiritaliter prius quam vidissem hoc lumen. Tu quidem existens in incorporeis sinibus patris, in illius tuae ancillae et matris utero includi voluisti. Ego autem in utero Helisabeth sicut in carcere naturali coartatus et conpeditus existens insolubilibus vinculis coeni, exultabam et laetabar tuam praecedens praelibans nativitatem. Qui ergo ante partum, tuum adventum praedicavi, post partum tuae praesentiae desistam? Qui ab infantia tuae potestatis magister extiti, adolescens inveniar ad tuam perfectam intellegentiam? Non possum te non colere, qui adoraris ab omni creatura: non possum [non] praedicare eum, quem caelum per stellam monstravit, et terra per magos nuntiavit, et angelorum chori laetantes caelitus laudaverunt, et pastores vigilantes sicut ducem pastorum et rationabilium ovium glorificaverunt. Non possum te praesentem silere: vox enim sum, vox clamantis in deserto, parate viam Domino. *Ego opus habeo a te baptizari.* Ego natus parentis sterilitatem solvi, et infans existens adhuc, patri meo sine voce cum esset, medicus effectus sum, a te accipiens gratiam huius miraculi. Tu autem de virgine matre natus es, ut voluisti; et tu solus scis qualiter natus sis: non solvisti virginitatem eius, sed et hanc conservasti, et matris ei vocabulum condonasti: et nec virginitas tuum partum vetavit, nec partus [virginitatem.] Contrariae res, id est partus et virginitas, ad unam concordiam, eo quod tibi visum est fictori naturae. Ego enim homo sum, tantum divinae gloriae particeps, tu autem Deus et homo idem ipse, quia misericors ipse existis. Tu paternae gloriae claritas: tu perfecta imago perfecti patris: tu verum lumen, quod illuminat omnem hominem venientem in mundum. Tu qui in mundo existens, ve-

* puto ex gr. *ἀκριβῶς*

* pro *intra diploidem.*

* puto ex gr. *οἰκεῖον.*

nisti ubi eras: tu Verbum qui factus es caro, sed non in carnem mutatus: tu qui inhabitasti in nobis, et apparuisti tuis servis in servi forma: tu qui caeli terraeque aequum fecisti meatum per sanctum tuum nomen: tu venisti ad me tantus ad talem, rex ad praecursorem, dominus ad servum. Sed licet tu in humilibus mensuris humanis effici non erubuisti, ego tamen mensuram naturae meae transgredi nequeo. Scio quanta sit differentia pulveris et factoris: scio quanta melioratio sit solis et iustitiae. Licet mundani nube corporis amictus sis, intellego tuum dominium, confiteor meam servitutem, praedico meam exiguitatem. Non sum dignus solvere corrigiam calciamenti tui, et quomodo contingam sanctum tuum caput? quomodo extendam dexteram super te, qui extendis caelum sicut pellem? quomodo expandam serviles meos digitos divino tuo vertici? quomodo lavem immaculatum et sine peccato dominum? quomodo illuminem lumen? qualem faciam orationem super te, qui suscipis et ignorantium obsecrationes? Alios baptizo in nomine tuo, ut credant in te, qui post me venis; te baptizans, cuius memor ero, in cuius nomine te baptizem? In patris? sed totum patrem in te habes, et totus existis in patre. In filii? sed non est alius praeter te naturalis filius Dei. In Spiritus sancti? sed tecum est semper sicut consubstantialis seu omnipotens, simul et tecum suscipit omnium orationes. Baptiza iam me, si tu vis Domine, baptiza baptistam, regenera quem nasci fecisti, exime terribilem tuam dexteram, quam tu tibimet perfecisti, et corona palmis meum caput, ut ante tuum currens regnum, sicut praecursor solis te evangelizem peccatoribus, clamans eis et dicens: ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi. Iordanis fluvius comitare mecum, et simul exulta et commove vigilanter vertigines quemadmodum exultationes: tuus enim opifex assistet tibi cum corpore. Vidisti Israhel per te transeuntem et [di]videntem tuas aquas, et stetisti populi expectans transitum: nunc autem effundere validius et fluere et circumsepere immaculatis membris eius. Et tunc Hebraeus transfretavit. Montes et colles, vallesque et torrentes, mare et flumina benedicite Dominum, qui ascendit fluvium: ipse enim herus laticis supermittit sanctitatem his aquis.

3. *Respondens Iesus dixit ad eum: sine modo, sic enim oportet nos implere omnem iustitiam.* Sine modo; concede, baptista, temporis meae dispensationis silentium. Disce id quod ego volo, disce obtemperare ad ea quae cogor, et non inquirere quae ego cogito. Sine modo, nondum meam praedices deitatem, nondum decantes labiis meum regnum, ut non sentiens tyrannus effugiat; sed mecum cupit committere bellum. Dimitte diabolum ad praesens mihi adire et bellare et accipere lenissimam plagam. Dimitte implere intentum, pro quo adveni super terram. Mysterium hoc quod hodie in Iordane finitur *, secretum mihi et meis mysterium est: non meum opus adimplens, sed sanationem vulneratis adhibens. Mysterium magni mysterii mei lavacri praecursor et auspicium est mysterium. In his aquis perscribens hominum regenerationes caelestis laticis. Sine modo. Quando me videris Deo decibiliter * in meis facturis quod mihi placet operantem, tunc in facturis hymnos compagina: quando me videris leprosos mundantem, tunc me creatorem naturae commemora: quando me videris claudos cursores perficientem, tunc commoventium pedum *, et tu ad me, claude lingua, articulose commoveto *: quando me videris mortuos a sepulchris resuscitare, tunc me cum surgentibus glorifica sicut vitae tributorem. Quando me videris sedentem a dextris patris, tunc me Deum voca, sicut synthronum et coaeternum patri. *Sine modo, sic enim oportet nos adimplere om-*

* puto ex gr. τελειοῦται.

* puto ex gr. θεοπρεπῶς.

* ita cod. mendose.

* cod. *commovi tu.*

nem iustitiam. Legislator sum, et legislatoris filius, et oportet me primum omnium per constitutionem venire, et tunc praeponere eis onus praecepti. Oportet me adimplere legem, et tunc donare gratiam. Oportet me umbrae imaginem repellere, et tunc offerre veritatem. Oportet me facere requiescere vetus testamentum, et tunc novum dictare, et in hominum cordibus scribere etiam meo sanguine, et signare Spiritu. Oportet me in crucem ascendere, et clavis configi, et pati, et vulnera sanare, et per lignum emere eam, quae per ligni transgressionem hominibus facta est, plagam. Oportet me descendere in ipsum profundum inferni, ubi tu debes me annuntiare propter eos qui ibidem tenentur mortui. Oportet me tertia die defunctione carnis meae destruere longaevae mortis potentiam. Oportet me corporis mei lucernam accendere his qui in tenebris et umbra mortis sedent. Oportet me ascendere carne ubi sum deitate. Oportet me offerre patri * [cod. *patris*.] Adam in me regnantem. Oportet me haec omnia perficere, pro hoc enim meis astiti facturis. Oportet me baptizari nunc hoc baptismo, et postmodum cum consubstantiale Trinitate baptismum omnibus donare hominibus. Fenera ad praesentem tuam dexteram dispensationem, sicut mihi mutuavit ad nativitatem vulvam mater. Demerge me iordanicis fluentis his, quemadmodum quae me genuit infantilibus involvit pannis. Da mihi baptismum, sicut virgo lac. Tene meum caput, quem colunt Seraphim: tene digito (a) dexterae tuae: tene eum qui retinere permisit: tene eum qui pro huiusmodi * [ita cod.] factus est, et habet Spiritum: tene meum caput, quem si quis pie tenuerit, numquam patitur naufragium. Baptiza me, qui futurus sum * [puto ex gr. μέλλοντα.] baptizare credentes in aqua et Spiritu et igni; aqua valente purgare peccatorum sordes, Spiritu valente terrenos efficere * [cod. *effici*.] spiritales, igni incendere iniquitatis rhamnos * [cod. *ramos*.].

4. Hunc audiens Baptista sermonem, praebens mentem et cavens * [cod. *cabens*.] mysterium quod accepit, ministravit divino praecepto. Erat enim religiosus simul et clemens; et suam dexteram extendens simul contrementem, Deum baptizavit. Praesentium vero Iudaeorum procul positis cogitantium in se ipsis et ad invicem dicentium: numquid vane opinati sumus Iohannem maiorem esse Iesu? numquid vane putabamus illum meliorem hoc esse? nonne ipse baptismus meliorationem baptistae significat? nonne iste quidem baptizat sicut superemineus, ille vero baptizatur sicut deterior? Talia susurrantium qui ignorabant dispensationis mysterium, solus dominus et natura pater unigeniti * [cod. *unigenitus*.], quem solus scit diligenter, qui solus genuit impassive * [cod. *in passione*.], emendans errantium Iudaeorum opinationes, patefecit portas caeli, et misit Spiritum sanctum in specie columbae, digito ostendens novum Noë et Noë creatorem. Et ipse caelitus clamabat nimis * [puto ex gr. σφοδρῶς.]: *hic est filius meus dilectus, in quo complacui*. Iste non ille; Iesus, non Iohannes; qui baptizatus est, non qui baptizavit; qui de me natus est ante omne temporis spatium, non qui de Zacharia primum effloruit; qui de Maria natus est secundum carnem, non qui de Helisabeth apparuit sine spe; qui de insolubile virginitate absque labore fructus, non solutae sterilitatis ramus; qui nobiscum nutritus est, non qui in deserto est enutritus; qui simul mecum superne et ipsum misit Spiritum sanctum: iterum quem misit, in se (b) suscepit Spiritum. Cui honor et gloria in saecula saeculorum. Amen.

(a) Cod. mendose *cogata*. Scripsi dubitanter *digito*. Recole p. 555. col. 1. — (b) Cod. mendose *hoc misit re suscepit*, quae corriguntur infra in graeco sermone, unde etiam cognoscimus hoc loco fuisse graece πάλιν, ubi interpres habet *iterum*, quod melius heic expressisset dicendo *item* aut *vicissim*.

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ (1)

ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΥ ΑΝΤΙΟΧΕΙΑΣ

ΕΙΣ ΤΟ, ΟΥΤΟΣ ΕΣΤΙΝ Ο ΥΙΟΣ ΜΟΥ Ο ΑΓΑΠΗΤΟΣ ΕΝ Ωι ΕΥΔΟΚΗΣΑ.

GREGORII

PRESBYTERI ANTIOCHENI

IN ILLA VERBA: HIC EST FILIUS MEUS DILECTUS, IN QUO MIHI BENE COMPLACUI.

1. Hic amans filiorum pater, propter eam quam habet erga nos caritatem, suum mihi ut verba faciam nutum significavit, et plausum quem vos ei ore meo fecistis, praesenti concione remuneratur, proprium lucrum existimans filiorum suorum utilitatem. Ego vero laetus hortamentum eius excepi, lubensque denuo inter vos vocem extollo, et anteriorum sermonum seriem, prout vultis, alacriter persequar. Nam superiore die dominico ostendi vobis Christum in servorum suorum globo ad baptismum accedentem. Deinde Baptistam, agnito Domino, recusantem baptismi auctori baptismum impertiri, ad extremum tamen oeconomiae ministerio prout Servator voluit defunctum. Postea subieci, patrem domini nostri Iesu Christi de caelo clamantem: *hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui.* Cumque ad hoc usque testimonium pervenissem, de ambone descendi, hora scilicet sermonis cursum abrumpente. Hodie itaque resumere volo, quod temporis angustiis tunc fui coactus omittere, atque orationis meae catenam connectere decrevi, ut vos hanc arripientes, ad illum per eam ascendatis qui faber eiusdem fuit.

α΄. Ὁ μὲν φιλόστοργος ἡμῶν πατὴρ (2), διὰ τὴν περὶ ἡμᾶς στοργὴν, ἔπεμψέν μοι τὸ λόγου τὸ σύνθεμα, καὶ τὴν γεγενημένην δι᾽ ἐμὲ παρ᾽ ὑμῶν εἰς αὐτὸν εὐφημίαν ἠμείψατο τῇ παρούσῃ δημηγορίᾳ, κέρδος οἰκεῖον ἡγούμενος τῶν αὐτοῦ τέκνων τὸ ὄφελος· ἐγὼ δὲ χαίρων ἐδεξάμην τὴν προτροπὴν, καὶ θαῤῥῶν πάλιν ἐν ὑμῖν ἀφίημι τὴν φωνὴν, καὶ πρόθυμος εἰμὶ τῶν προτέρων λόγων ἀποδοῦναι τὴν συντάξιν ἣν βούλεσθε· ὑπέδειξα γὰρ ὑμῖν τῇ προτέρᾳ κυριακῇ τὸν Χριστὸν μετὰ τῶν δούλων αὐτοῦ προσερχόμενον τῷ βαπτίσματι· εἶτα τὸν βαπτιστὴν ἐπιγνόντα τὸν προσελθόντα δεσπότην, καὶ παραιτούμενον δοῦναι τὸ βάπτισμα τῷ δεδωκότι τὸ βάπτισμα· ὕστερον δὲ τὴν διακονίαν τῆς οἰκονομίας πληρώσαντα διὰ τὸ τοῦ σωτῆρος ἐπίταγμα· ὑπέγραψα τὸν θεὸν καὶ πατέρα τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ οὐρανόθεν ἐπιβοῶντα, οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητὸς ἐν ᾧ εὐδόκησα· καὶ μέχρι ταύτης τῆς μαρτυρίας παραγενόμενος, κατέβην ἀπὸ τοῦ βήματος, τῆς ὥρας ἐκκοψάσης τοῦ λόγου τὸν δρόμον. Βούλομαι οὖν σήμερον ἀναλαβεῖν ὅπερ τότε διὰ τὴν στενοχωρίαν ἠναγκάσθην καταλιπεῖν, καὶ θέλω συνάψαι τῷ λόγῳ τὴν ἅλυσιν, ἵνα ταύτην κρατήσαντες, ἀνέλθητε δι᾽ αὐτῆς πρὸς τὸν ταύτην χαλκεύσαντα.

(1) In latino codice titulus *sancti* datur Gregorio; in graeco, quantum memini, non item; deque hoc titulo agunt Combefisius in adn. ad illius sermonem in mul. unguent., et Boschius in patr. antioch. p. 99. col. 1.

(2) Dicit Anastasium patriarcham, cui deinde expulso successit ipse Gregorius, qui nunc adhuc presbyter, iubente episcopo suo, concionatur.

β'. Οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητὸς ἐν ᾧ εὐδόκησα· οὗτός ἐστιν ὁ σὺν ἐμοὶ πέμψας τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐφ' ἑαυτὸν, καὶ πάλιν ὅπερ ἔπεμψεν, ὑποδεξάμενος πνεῦμα· οὗτός ἐστιν ὁ πρὸ πάντων τῶν αἰώνων ἐξ ἐμοῦ γεννηθείς· γεννηθεὶς, οὐ κτισθείς· γεννηθεὶς, οὐ χειροτονηθεὶς, υἱὸς γεννηθεὶς ἐξ ἐμοῦ μόνου· μονογενὴς, μονογενῶς· ὡς οἶδα μόνος ἐγὼ, καὶ ὡς αὐτὸς μόνος ἐπίσταται· οὗτός ἐστιν ὁ τῆς ἐμῆς τελειότητος τέλειος χαρακτήρ· οὗτός ἐστιν ὁ τὴν ἐμὴν θεότητα χαρακτηρίζων ἐν ἑαυτῷ· οὗτός ἐστιν ὁ τὴν ἐμὴν ὑπόστασιν ἐξεικονίζων σαφῶς· υἱὸς ἐστὶν ἐμὸς, οὐκ ἀλλότριος· υἱὸς ἐστὶν ἐμὸς γνήσιος, οὐκ ἐπείσακτος· υἱός ἐστιν ἐμὸς, ἐκ τῆς ἐμῆς οὐσίας ἀσωμάτως, ἀρεύστως, ἀχρόνως ἐκλάμψας, οὐκ ἐξ ἑτέρας ὑποστάσεως ἀνακύψας· υἱὸς ἐστὶν ἐμὸς φύσει, οὐ χάριτι· υἱός ἐστιν ἐμὸς, συναΐδιός μοι, οὐ νεώτερος, οὐ δεύτερος, οὐχ ὕστερον προσγινόμενος· υἱὸς ἐστὶν ἐμὸς, ὁμοούσιός μοι, οὐκ ἀλλοούσιος· ὁμοούσιός μοι ὡς φῶς ἐκ φωτὸς, ὡς ζωὴ ἐκ ζωῆς, ὡς πηγὴ ἐκ πηγῆς, ὡς ἀλήθεια ἐξ ἀληθείας, ὡς δύναμις ἐκ δυνάμεως, ὡς θεὸς ἐκ θεοῦ· ἐγὼ ἐγέννησα, οὗτος γεγέννηται· ἐμοῦ δὲ καὶ τούτου, μέσον οὐδέν· ἐγὼ ἐγέννησα ὡς ἔπρεπέν μοι γεννῆσαι πεφυκότι θεῷ· οὗτος γεγέννηται ὡς ἔπρεπεν αὐτῷ γεννηθῆναι θεῷ λόγῳ τυγχάνοντι· ἀνθρώπινον τὸ τῆς γεννήσεως ὄνομα, ἀλλὰ μυστικὸν τὸ ὑπερχρόνιον γέννημα· χρόνος οὐκ οἶδεν τῆς ἐμῆς γεννήσεως τὸ μυστήριον· οὔπω γὰρ ἦν· ἄγγελοι ταύτην οὐκ ἴσασιν, ὕστερον γὰρ αὐτῆς γεγόνασιν.

γ'. Τὰ χερουβὶμ καὶ τὰ σεραφὶμ τὰ πολυόμματα καὶ πολυπρόσωπα ταῖς πτέρυξιν ὡς χερσὶν τὰ ἑαυτῶν πρόσωπα καλύπτοντα, ἀπαύστως βοᾷ, ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος, κύριος σαβαώθ· οὐ λέγουσιν ἅγιος, ἁγιώτερος, ἁγιώτατος, οὐ κατασκευάζουσιν ὑποβεβηκυῖαν, καὶ μικρὸν ἀναβεβηκυῖαν, καὶ πάλιν ὑπερτέραν βαθμίδα θεότητος (1)· οὐ τέμνουσιν τὴν μίαν οὐσίαν εἰς ἀνίσους ἀρχάς· οὐ

2. *Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui.* Hic est qui mecum Spiritum sanctum misit supra se ipsum: vicissimque quem miserat Spiritum in se recepit. Hic ille est ante omnia saecula ex me genitus; genitus inquam non creatus: genitus, non adscitus: filius ex me uno genitus, unigenitus unica genitura, prout ipse solus scio, et prout ipse quoque solus novit. Hic est perfectionis meae perfecta expressio: hic est qui deitatem meam in se exprimit: hic est qui meam substantiam manifeste repraesentat: filius meus est, non alienus: filius meus genuinus, non adoptivus: filius meus est, qui ex substantia mea incorporaliter, absque ullo fluxu, et intemporaliter effulsit, non autem ex aliena substantia prodiit: filius meus naturaliter est, non gratiose: filius meus est, coaeternus mihi, non recentior, non secundus, non qui postea supervenerit: filius meus, mihi consubstantialis, non ex aliena substantia constans, consubstantialis mihi ceu lumen de lumine, vita ex vita, fons ex fonte, veritas ex veritate, vis ex vi, Deus de Deo. Ego genui, hic genitus est: inter me atque hunc, nihil est medium. Ego genui ea ratione qua me decet generare qui Deus sum: hic genitus ea ratione fuit, quae Deum Verbum decet. Humanum est generationis vocabulum, sed arcana est intemporalis generatio. Ignotum tempori est generationis meae mysterium; neque enim adhuc tempus existebat. Angeli quoque hanc ignorant, quia post illam creati fuerunt.

3. Cherubini ac Seraphini multis oculis multisque vultibus praediti, alis suis quasi manibus facies suas velantes, incessanter clamant: sanctus, sanctus, sanctus, Dominus sabaoth. Non dicunt sanctus, sanctior, sanctissimus: non ponunt infimum, et mox paulo elatiorem, postremo superiorem deitatis gradum: non secant unicam substantiam in imparia principia: non

(1) Ita S. Augustinus serm. CCLXIV. 7. *Pater et Filius et Spiritus sanctus, non gradibus sibi adiecti, sed maiestate adunati, et unus Deus.*

dogmatizant, quae non vident: hymnis celebrant, non curiose scrutantur quem colunt: venerantur, non rationem exposcunt, cur eiusdem substantiae Trinitas sit: parem mihi ac filio meo hymnodiam attollunt: omne tempus incuriosis hymnis consumunt; vitae loco illis est quieta melodia. Caeli enarrant gloriam Dei qui ipsos fecit, factoris substantiam non scrutantur: caeli enarrant gloriam eius spectaculo suo, non loquela. Prophetae incomprehensibilem comprehendere non potuerunt; etenim universa hominum natura ei comprehendendo impos est: mens capere immensum nequit: ratio haud potest humanatum Deum imaginari: sola fides eum tenet, qui teneri nequit: sola fides invisibilem videt: sola fides ad inaccessum accedit, quantum quidem ille patitur ac possibile est.

4. *Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui.* Hic est cooperator filius, non ministrator: hic caelum terramque creavit: hic firmamenti circulum, desursum curvans, supra inferiora nitide explicuit: hic caeli aspectum sideribus ceu totidem oculis variegavit: hic solem fecit diei ducem atque imperatorem: hic nocturnis tenebris inseruit lunae splendorem, qui noctis torvitatem depelleret: hic mollem aëris naturam expandit, facile iis respirandam qui in illo versantur, et ambulantium faciebus nullo labore findendam, moxque a tergo sine ulla molestia rursus in se redeuntem: hic terrae visceribus fructuum germina inseruit, mandatum suum loco seminis iniiciens, atque innumeris plantis ac floribus telluris faciem coronavit: hic terrae ac mari subtilis harenae terminum interposuit; quem mare videns, intra fines suos manet, progredi non audens, neque conterminam terram invadere: hic horarum conversiones, temporum mutationes, et annorum incessabiles successiones constituit: hic visibilem invisibilemque creaturam fecit existere, neque temporis auxilio indigens, neque la-

δογματίζουσιν ἃ μὴ βλέπουσιν· ὑμνοῦσιν, οὐ πολυπραγμονοῦσιν, ὃν σέβουσιν· προσκυνοῦσιν οὐ λογοθετοῦσιν τὴν τῆς τριάδος ταυτότητα· ἴσην ἐμοὶ καὶ τῷ υἱῷ μου τὴν ὑμνῳδίαν προσφέρουσιν, καὶ βίον ἔχουσι τὸν ἀπερίεργον ὕμνον· καὶ ζωὴν κέκτηνται τὴν ἀπράγμονα μελῳδίαν· οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν θεοῦ τοῦ πεποιηκότος αὐτούς, οὐκ ἐρευνῶσιν τὴν οὐσίαν τοῦ ποιητοῦ· οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται τὴν δόξαν αὐτοῦ, φαινόμενοι, οὐ φθεγγόμενοι· οἱ προφῆται τὸν ἀκατάληπτον καταλαβεῖν οὐ δεδύνηνται· καὶ γὰρ πᾶσα τῶν ἀνθρώπων ἡ φύσις ἀτονεῖ πρὸς τὴν τούτου κατάληψιν· νοῦς οὐκ ἰσχύει χωρῆσαι τὸν ἀχώρητον· λόγος οὐ δύναται τὸν ἐνανθρωπήσαντα θεὸν περιλαβεῖν· πίστις μόνη κρατεῖ τὸν ἀκράτητον· πίστις μόνη κατανοεῖ τὸν ἀθέατον· πίστις μόνη πλησιάζει τῷ ἀπροσπελάστῳ, ὅσον ἐγχωρεῖ, καὶ ὅσον ἐνδέχεται.

δʹ. Οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητὸς ἐν ᾧ εὐδόκησα· οὗτός ἐστιν συνεργὸς ἐμός, ἀλλ' οὐχ ὑπουργός· οὗτος ἐδημιούργησεν τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· οὗτος τοῦ στερεώματος τὸν κύκλον ἐπὶ τὰ ἄνω κυρτώσας, ἐπὶ τὰ κάτω λεάνας ἐξήπλωσεν· οὗτος τὴν ὁρωμένην ὄψιν τοῖς ἄστροις ὡς ὀφθαλμοῖς κατεποίκιλεν· οὗτος ἐποίησεν τὸν ἥλιον τῆς ἡμέρας ἡγεμόνα καὶ στρατηγόν· οὗτος παρέζευξεν τῷ νυκτερινῷ ζόφῳ τῆς σελήνης τὴν αἴγλην ἀποδιώκουσαν τῆς νυκτὸς τὴν κατήφειαν· οὗτος ἐξέχεεν τοῦ ἀέρος τὴν ἁπαλὴν φύσιν εἰσπνεομένην εὐκόλως παρὰ τῶν ἐμπολιτευομένων αὐτῷ, καὶ περισχιζομένην εὐμαρῶς τοῖς προσώποις τῶν βαδιζόντων, καὶ πάλιν κατὰ νῶτον συναπτομένην ἀλύπως· οὗτος ἐνέθηκεν τοῖς λαγόσιν τῆς γῆς τῶν καρπῶν τὰς γονάς, πρόσταγμα καθάπερ σπέρμα καταβαλών, καὶ τοῖς μυρίοις φυτοῖς καὶ τοῖς ἄνθεσιν ἐστεφάνωσεν ταύτης τὸ πρόσωπον· οὗτος μεταξὺ τῆς γῆς καὶ τῆς θαλάσσης τὴν λεπτὴν ψάμμον μεθόριον ἔπηξεν, ἥνπερ ἡ θάλασσα βλέπουσα, μένει τῶν ἑαυτῆς ὅρων ἐντός, οὐ τολμῶσα παρελθεῖν, οὔτε πλεονεκτῆσαι τὴν ὅμορον γῆν· οὗτος ἐτεκτήνατο τῶν ὡρῶν τὰς τροπάς, καὶ τῶν καιρῶν τὰς ἐναλλαγάς, καὶ τῶν χρόνων τὰς ἀλείπους διαδοχάς· οὗτος συνεστήσατο τὴν ὁρωμένην καὶ τὴν ἀόρα-

τον κτίσιν, οὐ χρόνου συνεργοῦ δεηθεὶς, οὐ πόνῳ καὶ καμάτῳ δουλωθεὶς, ἀλλὰ θελήσας μόνον, καὶ πάντα ῥαδίως παραγαγών· ἐνένευσε γὰρ, καὶ τὸ νεῦμα τοῖς οὖσιν οὐσία γεγένηται· ἐνεθυμήθη μόνον, καὶ τὸ ἐνθύμημα πρᾶγμα γενόμενον ἵστατο· ἐκάλεσε τὰ μὴ ὄντα ὡς ὄντα, καὶ πάντα καθάπερ προϋφεστῶτα καὶ δοῦλα πρὸς τὴν δεσποτικὴν κλῆσιν μετὰ τρόμου συνέδραμεν· οὗτός ἐστιν πρὸς ὃν κοινολογούμενος εἶπον· ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ᾽ εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ᾽ ὁμοίωσιν· οὗτός ἐστιν ὁ σὺν ἐμοὶ πλάσας τὸν ἄνθρωπον, καὶ διὰ τὸν ἄνθρωπον γενόμενος ἄνθρωπος, οὐ τραπεὶς εἰς ἄνθρωπον· γενόμενος ἄνθρωπος, οὐ μεταβληθεὶς εἰς ὃ γέγονεν· γενόμενος ἄνθρωπος, τῷ λαβεῖν τὴν τῆς ἀνθρωπότητος ἀπαρχὴν, οὐ τῷ ἀποβαλεῖν τὴν τῆς θεότητος ἀστραπήν· γενόμενος ἄνθρωπος, καὶ μείνας θεός.

ε'. Οὗτός ἐστιν ὁ τῶν ἐμῶν κόλπων μὴ χωρισθεὶς, καὶ τῆς Μαρίας τοὺς κόλπους καταλαβών· ὁ καὶ ἐν ἐμοὶ μένων ἀχωρίστως, καὶ ἐν ἐκείνῃ γενόμενος ἀπεριγράπτως· ὁ καὶ ἐν τοῖς οὐρανοῖς ὑπάρχων ἀδιαιρέτως, καὶ ἐν τῇ παρθενικῇ μήτρᾳ διαιτώμενος ἀμολύντως· ἣν γὰρ κτίσας οὐκ ἐμολύνθη, ταύτην οὐδὲ κατοικήσας ἐχράνθη· οὗτός ἐστιν ὁ προελθὼν ἐκ τῆς μακαρίας γαστρὸς, ὡς ἐκ παστάδος ἀνυμφεύτου νυμφίος φαιδρός· ὁ τιμήσας τῇ γεννήσει τὴν γέννησιν τῶν γηγενῶν, καὶ σφραγίσας τῷ τόκῳ τὴν παρθενίαν τῆς τεκούσης αὐτόν· ὁ διὰ τῶν τῆς παρθενίας πυλῶν εἰσελθὼν εἰς τὸν κόσμον, ὅθεν οὐκ ἀπέστη ποτὲ, καὶ τῶν τῆς ἁγνείας πυλῶν οὐ συντρίψας τὰ κλεῖθρα· ὁ παρὰ τῆς μητρὸς αὐτοῦ βασταχθεὶς, καὶ φέρων τὰ σύμπαντα· ὁ δεηθεὶς γάλακτος ὡς βρέφος, καὶ τρέφων πᾶσαν τὴν κτίσιν, ὥστε αὐτῆς τροφεύς· ὁ σπαργάνοις παιδικοῖς περιβληθεὶς ὡς παιδίον, καὶ λύων ὡς θεὸς τῶν ἁμαρτημάτων τὰ σπάργανα· ὁ ἐπὶ φάτνης ἀναπεσὼν, καὶ παρὰ τοῦ ἀστέρος ὑποδειχθεὶς ὡς τῶν ἀστέρων δημιουργός· ὁ παρὰ τοῦ Ἡρώδου πολεμηθεὶς, καὶ παρὰ Συμεῶνος τοῦ προφήτου καὶ ἱερέως κύριος προσαγορευθείς· ὁ κατελθὼν εἰς Αἴγυπτον καὶ σείσας τὰ χειροποίητα τῆς Αἰγύπτου, καὶ πληρώσας τὴν ἐμὴν προφητείαν
Os. XI. 1 τὴν λέγουσαν *, ἐξ Αἰγύπτου ἐκάλεσα τὸν υἱόν

bori aut conatui ulli obnoxius, sed sola sua voluntate cuncta facile produxit: innuit enim, eiusque nutus substantiae instar rebus fuit: cogitavit tantummodo, eaque cogitatio in rem collata fuit: vocavit quae non erant, tamquam si essent, statimque omnia ceu praeexistentia ac serva ad dominicam vocationem trepide concurrerunt. Hic est, quicum ego communi consilio dixi: faciamus hominem ad imaginem nostram ac similitudinem. Hic est qui mecum hominem formavit, et qui propter hominem factus est homo, non tamen in hominem immutatus: factus homo, non conversus in illud quod ipse factus est: factus homo sumendo videlicet humanitatis primitias, non divinitatis splendorem abiiciendo: factus homo, Deusque permanens.

5. Hic est qui a meo sinu non separatus, Mariae sinum occupavit: qui et in me mansit inseparabiliter, et in illa extitit incircumscriptus: qui et in caelis est indivisibiliter, et in virginis utero habitavit intemerate: quam enim creando non fuerat ipse pollutus, eandem incolendo non est contaminatus. Hic est qui de beato ventre processit, tamquam ex thalamo virginali sponsus hilaris: qui generatione sua generationem terrigenarum honoravit, partuque virginitatem parentis suae obsignavit: qui per virginitatis ianuam in mundum ingressus, a quo numquam abfuerat, integritatis claustra non fregit: qui a matre sua gestatus, omnia simul portabat: qui lacte ceu puer indigebat, et universam creaturam ceu nutritor alebat: qui infantilibus fasciis ceu puerulus involutus, peccatorum vincula tamquam Deus resolvebat: qui in praesepi iacens, a stella ceu stellarum conditor demonstrabatur: ab Herode quaesitus ad necem, a Simeone propheta ac sacerdote dominus appellatus: qui in Aegyptum descendit, sed manufacta Aegypti idola proterruit, meamque prophetiam implevit, qua dixeram: ex Aegypto vocavi filium meum. Qui crevit cor-

poris statura, non tamen divina substantia: quomodo enim cresceret, qui ubique est? Qui a Baptista baptizatus, creaturam illuminavit.

6. *Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui.* Non alius filius meus, et alius Mariae filius: non est alius qui in spelunca iacuit, et alius a magis adoratus: non est alius baptizatus, et alius baptismi expers: sed hic est filius meus: hic unus qui et mente cogitatur, et visu cernitur: unus idemque invisibilis, et a vobis visus: sempiternus, et temporalis: idem consubstantialis mihi divinitate, et consubstantialis vobis humanitate per omnia absque peccato. Ne quaeratis patrem eius in terra; est enim deorsum patris expers. Ne quaeratis divinitatis eius matrem in caelis; est enim desuper absque matre. Ne separetis ipsius divinitatem ab eiusdem humanitate: ne indivisibilium mali divisores fiatis. Ne abstrahatis humanitatem eius ab eiusdem divinitate; est enim haec inseparabilis simulque inconfusa post unionem. Ne duas ex una Christi personas faciatis. Ne duos unigenitos constituatis, quum sit unus unigenitus. Ne seorsum ponatis filium meum, itemque seorsum hominem ab eo assumptum. Ne inconfusam unionem velitis secernere, quam seiungere impossibile est. Neque nudum Deum, neque simplicem hominem esse suspicemini humanatum Dominum; sed eundem Deum simul et hominem creditote: semper quidem existentem et praeexistentem Deum, haud tamen semper hominem; sed ex eo tempore factum hominem atque ita existentem, ex quo Abrahami semen apprehendere voluit.

7. Etiamsi vero videritis filium meum esurientem, aut sitientem, aut dormientem, aut ambulantem, aut fatigatum, aut flagellis caesum, aut sponte crucifixum, vel clavis haud citra consensum retentum, aut non sine propria voluntate mortuum, aut tamquam mortuum in sepulcro custo-

μου· ὁ προκόψας τῇ τοῦ σώματος ἡλικίᾳ, ἀλλ᾽ οὐ τῇ θείᾳ οὐσίᾳ· ποῦ γὰρ εἶχεν προκόψαι ὁ πανταχοῦ παρών; ὁ παρὰ τοῦ βαπτιστοῦ βαπτισθεὶς, καὶ φωτίσας τὴν κτίσιν.

ςʹ. Οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ἀγαπητὸς ἐν ᾧ εὐδόκησα· οὐκ ἔστιν ἄλλος ὁ ἐμὸς υἱὸς, καὶ ἄλλος ὁ τῆς Μαρίας υἱός· οὐκ ἔστιν ἄλλος ὁ ἐν τῷ σπηλαίῳ καταβληθεὶς, καὶ ἄλλος ὁ παρὰ τῶν μάγων προσκυνηθείς· οὐκ ἔστιν ἄλλος ὁ βαπτισθεὶς, καὶ ἄλλος ὁ μὴ βαπτισθείς· ἀλλ᾽ οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου, οὗτος ὁ εἷς ὁ νοούμενος καὶ βλεπόμενος· εἷς ὁ ἀόρατος καὶ ὁρώμενος παρ᾽ ὑμῶν· ὁ ἀΐδιος καὶ πρόσκαιρος· ὁ αὐτὸς ὁμοούσιος ἐμοὶ τῇ θεότητι, καὶ ὁμοούσιος ὑμῖν τῇ ἀνθρωπότητι κατὰ πάντα χωρὶς ἁμαρτίας· μὴ ζητήσητε τῆς σαρκὸς αὐτοῦ πατέρα ἐπὶ τῆς γῆς, ἀπάτωρ γὰρ κάτω· μὴ ζητήσητε τῆς θεότητος αὐτοῦ μητέρα ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἀμήτωρ γὰρ ἄνω· μὴ μερίσητε τὴν θεότητα αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ἀνθρωπότητος αὐτοῦ· μὴ γένησθε τῶν ἀμερίστων κακοὶ μερισταί· μὴ διέλητε τὴν ἀνθρωπότητα αὐτοῦ ἀπὸ τῆς θεότητος αὐτοῦ, ἀδιαίρετος γὰρ αὕτη καὶ ἀσύγχυτος μετὰ τὴν ἕνωσιν· μὴ χωρίσητε τὰ ἐν αὐτῷ, ἀλλὰ γνωρίσατε τὰ ἐν αὐτῷ· μὴ ποιήσητε δύο πρόσωπα τὸ ἓν πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ· μὴ χειροτονήσητε δύο μονογενεῖς τὸν ἕνα μονογενῆ· μὴ στήσητε ἀνὰ μέρος τὸν ἐμὸν υἱὸν, καὶ ἀνὰ μέρος τὸ ληφθὲν παρ᾽ αὐτοῦ· μὴ τολμήσητε διελεῖν τὴν ἀσύγχυτον ἕνωσιν, ἣν διαιρεθῆναι ἀδύνατον· μήτε θεὸν γυμνὸν, οὔτε ἄνθρωπον ψιλὸν ὑποπτεύσητε τὸν ἐνανθρωπήσαντα κύριον· ἀλλὰ θεὸν ἅμα καὶ ἄνθρωπον πιστεύσατε τὸν αὐτόν· ἀεὶ μὲν ὄντα καὶ προόντα θεὸν, οὐκ ἀεὶ δὲ καὶ ἄνθρωπον· ἐξ ἐκείνου δὲ γενόμενον καὶ ἄνθρωπον καὶ ὄντα, ἐξ οὗπερ θελήσας ἐπελάβετο τοῦ σπέρματος Ἀβραάμ.

ζʹ. Κἂν ἴδητε τοῦτον τὸν ἐμὸν υἱὸν πεινῶντα, ἢ διψῶντα, ἢ καθεύδοντα, ἢ βαδίζοντα, ἢ κοπιῶντα, ἢ μαστιζόμενον, ἢ σταυρούμενον ἑκουσίως, ἢ τοῖς ἥλοις κατεχόμενον ἀπὸ γνώμης, ἢ νεκρούμενον ἰδίῳ θελήματι, ἢ φρουρούμενον ὡς νεκρὸν ἐν μνήματι, τῇ σαρκὶ αὐτοῦ ταῦτα προσνείματε·

καὶ πάλιν, ἐὰν ἴδητε τοῦτον τὸν ἐμὸν υἱὸν, λέπραν ἀποξέοντα ῥήματι, πήρωσιν ὀμμάτων πηλῷ θεραπεύοντα, τὴν φύσιν ἀναπλάττοντα νεύματι, ἐκ πέντε ἄρτων πεντακισχιλίους κορεννύντα, καὶ ταῖς παλάμαις τῶν μαθητῶν ὡς ἀρούραις ἐγγεωργοῦντα κόρον αὐτοσχέδιον ἀγεώργητον, τὴν θάλασσαν μαινομένην καὶ μιμουμένην τὰς τῶν ὀρέων κορυφὰς ἐξομαλίζοντα τῇ φωνῇ, τὸ πέλαγος ὡς ἔδαφος πεζεύοντα, τοῖς δαίμοσιν ὡς ἀνδραπόδοις δεσποτικῶς ἐπιτάττοντα, τῇ θεότητι αὐτοῦ ταῦτα προσάψατε· μὴ ἄλλου τινὸς τὰ ὑψηλὰ τῶν πραγμάτων, ἄλλου δέ τινος τὰ ταπεινὰ τῶν γινομένων νομίσητε, ἀλλὰ ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ, κἀκεῖνα καὶ ταῦτα λογίσασθε· αὐτοῦ γὰρ τὰ θεῖα πάντα, αὐτοῦ τὰ ἀνθρώπινα πάντα, αὐτοῦ τὰ δημιουργήματα, αὐτοῦ τὰ παθήματα· εἷς γὰρ καὶ ὁ αὐτὸς ἐστὶν υἱὸς ἐμὸς, τὰ τῆς ἑαυτοῦ θεότητος ἐργαζόμενος ἔργα, καὶ τὰ τῆς ἑαυτοῦ σαρκὸς οἰκειούμενος ἅπαντα· οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητὸς ἐν ᾧ εὐδόκησα· οὗτός ἐστιν ἄμπελος, καὶ θύρα τῶν τέως πλανωμένων προβάτων· ἄμπελος ἡ ἐν οὐρανοῖς ἔχουσα τὴν ῥίζαν, ἐπὶ γῆς δὲ τὰ κλήματα· ἄμπελος κλαδευομένη τὸ σῶμα, ἀλλ' οὐ ξηραινομένη τὴν ῥίζαν· ἄμπελος μετὰ τρίτην ἡμέραν τοῦ κλαδευθῆναι, βλαστάνουσα τὸν βότρυν τῆς ἀναστάσεως· οὗτός ἐστιν ἡ θύρα, δι' αὐτοῦ γὰρ ὁ πιστεύων εἰσέρχεται πρός με· οὗτός ἐστιν μεσίτης ἐμὸς καὶ τῶν δούλων αὐτοῦ, συνάπτει γάρ μοι τοὺς προσκεκρουκότας ἐν αὐτῷ· οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου καὶ ἀμνὸς, οὗτος ἱερεὺς καὶ ἱερεῖον, ὁ αὐτὸς προσφέρων καὶ προσφερόμενος, ὁ αὐτὸς θυσία γινόμενος, καὶ αὐτὸς τὴν θυσίαν δεχόμενος (1).

η'. Ταῦτα μὲν οὖν μετὰ τὸ βάπτισμα παρὰ τὸν Ἰορδάνην περὶ τοῦ μονογενοῦς ἐμαρτύρησεν ὁ πατήρ· ὅτε δὲ βλεπόντων τῶν μαθητῶν ὁ Χριστὸς ἐν τῷ ὄρει μετεμορφώθη, καὶ τὸ πρόσωπον μαρμαρυγὰς ἀφῆκεν ἀποκρυπτούσας τὰς τοῦ ἡλίου μαρμαρυγὰς, καὶ τότε πάλιν τὴν αὐτὴν ἀφῆκε φωνὴν, οὗτός

ditum; haec omnia in carnem eius conferte. Praeterea si hunc filium meum videritis lepram verbo purgantem, oculorum caecitati luto medentem, naturam nutu reformantem, quinque panibus quinque hominum milia saturantem, manibusque discipulorum tamquam arvis colentem extemporale triticum illaboratum; mare saevum et montium vertices fluctibus imitans, voce tranquillantem, pelagus ceu pavimentum quoddam pedibus calcantem; daemonibus ceu mancipiis heriliter imperantem; haec inquam omnia divinitati eius adtribuite. Cavete quominus alterius cuiusdam sublimia opera, et item alterius cuiusdam humilia esse existimetis; sed uni eidemque et haec et illa imputate. Eius enim sunt divina omnia, eiusque item sunt humana omnia: eius sunt creationes, eius item passiones. Unus quippe idemque est filius meus, qui et suae divinitatis opera facit, et omnia quae carnis suae sunt, sibi propria facit. *Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui.* Hic est vitis, hic ianua errantium antea ovium: vitis habens in caelis radices, in terra autem palmites: vitis corporis ramis amputatis, sed haud arescente radice: vitis quae post tertium a putatione diem, resurrectionis racemum germinavit. Hic est ianua; per ipsum enim qui credit ad me ingreditur. Hic est mediator meus famulorumque suorum; etenim per semet ipsum mihi copulat eos qui offenderant. Hic est filius meus et agnus: hic sacerdos et victima: idem offerens et oblatus; idem sacrificium effectus, et simul sacrificium excipiens.

8. Haec quidem de unigenito post baptismum apud Iordanem pater testatus est. Quando autem coram discipulis Christus in monte transfiguratus est, eiusque facies splendores emisit qui solis radios infuscabant, tunc quoque rursus vocem illam emisit: *hic est filius meus dilectus, in quo*

(1) De hoc dogmate legesis graecam synodum a nobis editam Script. vet. T. IV.

mihi bene complacui. Non semel pater filium suum filii nomine appellat, et voce tamquam manu tenet unigenitum, propter eos qui dicunt natum in tempore illum qui est intemporalis: propter eos qui cum creatura connumerant creaturae factorem: propter eos qui servum faciunt liberatorem: propter eos qui alium et alium filium confingunt. Propterea constanter testatur: *hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui, ipsum audite.* Si dixerit, ego in patre et pater in me est, ipsum audite. Si dixerit, qui vidit me vidit et patrem, ipsum audite ceu rem veram narrantem. Si dixerit: qui misit me pater, maior me est, condescensionis eius oeconomiae hanc locutionem adscribite. Si dixerit: hoc est corpus meum quod pro vobis frangitur in remissionem peccatorum, spectate corpus ab ipso vobis ostensum, spectate quod ex vobis sumptum factum est eius proprium, et pro vobis contritum. Si dixerit: hic est sanguis meus, de eius qui vobiscum loquitur sanguine cogitate, non de alio praeter ipsum. Si dixerit: tristis est anima mea usque ad mortem, animae eius passionem maeroris adtribuite.

9. Haec a Deo patre edocti fuimus; haec unigenitus Dei filius nobis tradidit: hanc a sancto Spiritu eruditionem accepimus: haec a divinis scripturis praedicantur. Quae igitur accepimus, haec custodiamus: quae didicimus, haec retineamus. Cur invicem frustra oppugnamus? Cur intestinum bellum gerimus, qui etiam inimicos diligere iubemur? Cur credulitate omissa, artificiosam fidem elaboramus? Natus est, non natus est; passus, non passus; resurrexit, non resurrexit. Cur iudicio quasi contendimus cum liberatore? Cur rationes ponimus cum benefactore? Semel, ut voluit, venit, passus est, resurrexit, aderitque iudex vivorum ac mortuorum;

ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητὸς, ἐν ᾧ εὐδόκησα·* * Matth. XVII. 5.
πολλάκις ὁ πατὴρ υἱὸν ἀποκαλεῖ τὸν υἱὸν, καὶ τῇ φωνῇ καθάπερ χειρὶ κρατεῖ τὸν μονογενῆ, διὰ τοὺς λέγοντας ἐν χρόνῳ γεγενῆσθαι τὸν ἄχρονον, διὰ τοὺς συναριθμοῦντας τῇ κτίσει τὸν ἐργάτην τῆς κτίσεως, διὰ τοὺς δουλαγωγοῦντας τὸν ἐλευθερωτὴν, διὰ τοὺς ἀναπλάττοντας ἄλλον καὶ ἄλλον υἱόν· διὰ τοῦτο συνεχῶς ἐπιμαρτύρεται, οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητὸς ἐν ᾧ εὐδόκησα, αὐτοῦ ἀκούετε· ἐὰν εἴπῃ, ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοὶ, αὐτοῦ ἀκούετε· ἐὰν εἴπῃ, ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν πατέρα, αὐτοῦ ἀκούετε ὡς ἐπαληθεύοντος τοῖς πράγμασιν· ἐὰν εἴπῃ, ὁ πέμψας με πατὴρ, μείζων μου ἐστὶν, τῇ οἰκονομίᾳ τῆς συγκαταβάσεως αὐτοῦ τὴν φωνὴν προσαρμόσατε· ἐὰν εἴπῃ, τοῦτό ἐστιν τὸ σῶμά μου τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κλώμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν (1), βλέπετε τὸ σῶμα τὸ δεικνύμενον παρ᾽ αὐτοῦ· βλέπετε τὸ ληφθὲν ἐξ ὑμῶν, καὶ γενόμενον αὐτοῦ, καὶ ὑπὲρ ὑμῶν συντριβόμενον· ἐὰν εἴπῃ, τοῦτό ἐστιν τὸ αἷμά μου, τοῦ λαλοῦντος ὑμῖν αἷμα νομίσητε, μὴ ἄλλου τινὸς παρ᾽ αὐτόν· ἐὰν εἴπῃ περίλυπός ἐστιν ἡ ψυχή μου ἕως θανάτου, τῇ ψυχῇ αὐτοῦ τῆς λύπης τὸ πάθος προσάψατε (2).

θ′. Ταῦτα παρὰ τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς δεδιδάγμεθα· ταῦτα παρὰ τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ τοῦ θεοῦ πεπαιδεύμεθα· ταῦτα παρὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος κατηχήμεθα· ταῦτα παρὰ τῶν ἁγίων γραφῶν διηγόρευται· ταῦτα παρὰ τῶν ὁσίων πατέρων κεκήρυκται· ἃ τοίνυν παρειλήφαμεν, ταῦτα φυλάξωμεν· ἃ μεμαθήκαμεν, ταῦτα κρατήσωμεν· τί μαχόμεθα πρὸς ἀλλήλους εἰκῇ; τί πολεμοῦμεν ἀλλήλους οἱ προστεταγμένοι καὶ τοὺς μισοῦντας φιλεῖν; τί τὸ πιστεύειν ἀφέντες, τεχνολογοῦμεν τὴν πίστιν; ἐγεννήθη, οὐκ ἐγεννήθη· ἔπαθεν, οὐκ ἔπαθεν· ἀνέστη, οὐκ ἀνέστη· τί δικαζόμεθα τῷ λυτρωτῇ; τί λογοθετοῦμεν τὸν εὐεργέτην; ἅπαξ ὡς ἠθέλησεν παρεγένετο, καὶ πέπονθεν, καὶ ἀνέστη, καὶ παραγί-

(1) Vides testimonium de vero corpore et sanguine Domini in eucharistia. Item p. 565. fin.

(2) Legendus Augustini de quaest. 83. T. VI. col. 53. locus egregius, quo ex adfectionibus demonstrat in Christo fuisse animam.

νεται κριτὴς ζώντων καὶ νεκρῶν, καὶ παραγίνεται καθὰ καὶ ἤδη παρεγένετο μετὰ τῆς ἡμετέρας μορφῆς· οὐ γὰρ ἀπεδύσατο ταύτην ἣν τοσοῦτον ἠγάπησεν, οὐκ ἀπέρριψεν ταύτην ἣν τοσοῦτον ἐφίλησεν, οὐ κατέλειπεν ἐν τῷ μνήματι τὴν σάρκα αὐτοῦ ἣν διὰ φιλανθρωπίαν ἥνωσεν ἑαυτῷ καθ' ὑπόστασιν· ἀλλ' οὕτως παραγίνεται πάλιν κρίναι ζῶντας καὶ νεκροὺς, ἵνα ἴδῃ Ἰούδας τίνα πέπρακεν τοῖς κυριοκτόνοις, ἵνα θεάσωνται Ἰουδαῖοι ποίαν κεφαλὴν ταῖς ἀκάνθαις ἐστεφάνωσαν, ἵνα ὅταν ἴδωσιν αὐτὸν ἐπὶ τοῦ δικαστικοῦ θρόνου καθήμενον, καὶ τὰ χερουβὶμ μετὰ φόβου καὶ τρόμου παριστάμενα, καὶ εἴπωσιν, ἡμεῖς τοῦτον οὐκ ἐσταυρώσαμεν, ἀλλά τινα Ἰησοῦν ναζωρηνὸν βηθλεεμίτην κατεκρίναμεν, ὑποδείξῃ αὐτοῖς τὴν πλευρὰν, καὶ ἴδωσιν εἰς ὃν ἐξεκέντησαν, καὶ προσκυνήσωσιν καὶ μὴ θέλοντες.

ι'. (1) « Τί τοίνυν τὸ πιστεύειν ἀφέντες τεχνολογοῦμεν τὴν πίστιν; τί πληροῦμεν τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ κοινοῦ δυσμενοῦς: λογισάμενος γὰρ ὁ διάβολος ὁ κοινὸς τῆς ἀνθρωπότητος λυμεὼν, ὅτι γαλήνης ἐν ἡμῖν πολιτευομένης, τὰ τῆς εὐσεβείας ἀνθεῖ, τῆς δὲ πίστεως λαμπούσης [a] εὐζωΐα κρατεῖ· πολιτείας δὲ θεοφιλοῦς κατορθουμένης, μακαριότητος δὲ μεσαζούσης [b], φίλοι τοῦ δημιουργοῦ καθιστάμενοι πρὸς τὸν ποθούμενον ἀνατρέχομεν [c], ἵνα μὴ ἀνέλθωμεν [d] ὅθεν ἐκεῖνος κατέπεσεν, ὁρᾶτε τί πεποίηκεν, καὶ πῶς πανούργως καὶ δολερῶς καθ' ἡμῶν ἐραψῴδησε πόλεμον, ὁ μηχανοράφος τῶν κακῶν, καὶ σοφὸς ἐν ἀπάταις, καὶ ποικίλος ἐν ἐπιβουλαῖς, καὶ πλούσιος ἐν τοῖς κακοῖς μηχανήμασι· παρεσκεύασέν [f] τινας ἐν προσχήματι τῆς εὐσεβείας στρατεύεσθαι, καὶ τῆς πίστεως τὴν ζήτησιν κατὰ τῆς πίστεως ὥπλισεν [g], καὶ πᾶσι

aderit inquam prout iam antea advenit, cum nostra forma. Non enim hanc exuit, quam tantopere adamavit: non hanc abiecit, quam plurimum dilexit: non dereliquit in sepulcro carnem propriam, quam ob suum erga homines amorem hypostatice sibi adunavit. Sed ita rediturus est ad iudicandum vivos ac mortuos, ut Iudas aspiciat quem vendiderit Domini homicidis; ut Iudaei videant quodnam caput spinis coronaverint. Denique ut cum videbunt in tribunali sedentem, et Cherubinos ac Seraphinos cum metu atque terrore adstantes, dicentque: nos hunc non crucifiximus, sed Iesum quemdam nazarenum de Bethleem condemnavimus; ipse latus eis ostendat, videantque in quem transfixerint, et vel nolentes adorent.

10. Cur itaque credulitate abiecta, quoddam fidei artificium excogitamus? Cur inimici communis voto favemus? Considerans enim communis hominum pestis diabolus, nobis cum pace viventibus, fore ut religio floreret; ut fulgente fide, rectum vitae genus convalesceret; gratisque Deo moribus institutis, beatitatem quamdam adepti, et creatori iam cari, ad optatum finem decurreremus; ne nos illuc ascendamus, unde ipse excidit, videte quid egerit, et quam malitiose doloseque adversus nos bellum conflaverit hic artificiosus malorum opifex, ad fraudem callidus, in insidiis versatus, improbisque molitionibus dives. Operam dedit, ut nonnulli sub pietatis obtentu militiam susciperent, et fidei quaestiones adversus fidem armavit, cunctisque orthodoxis per hos importunum

a) Ed. Lequinii κρατούσης. — b) Desunt quinque superiora verba in ed. — c) Adhuc tria verba desunt in ed. — d) Ed. deterius ἐπέλθωμεν. — e) Deest in ed. δολερῶς. — f) Ed. παρασκευάζει. — g) Desunt in ed. verba sex.

(1) Sequentem, usque ad verba καὶ ἔξω φιλόνεικοι, tractum versiculorum 47, laudat Iohannes monachus (qui Heraclii imp. aevo vixit) in parallelis rupefucaldinis a Lequinio post illa Damasceni editis T. II. p. 773, non sine tamen variis mendis atque omissionibus. Sed tamen notabilis ibi est Lequinii error, qui Gregorio antiocheno substituit Gregorii nysseni nomen; cuius errorem secutus est in bibliotheca graeca Fabricius, qui inter deperdita Nysseni scripta recenset hunc sermonem de illis verbis: *hic est filius meus dilectus* etc. Monitionem hanc etsi ego alibi oblata occasione iam feceram, eandem tamen hoc magis proprio loco omittere non debui.

animabusque exitiosum discordiae bellum iniecit, et in ecclesiae membris intestinam pugnam commovit. Quo facto, altum attollit cachinnum, videns qui suis consiliis paruerant subversos, atque ex eorum mutuis damnis fructum capiens, qui ne post ipsam quidem malorum experientiam cessant. Torqueamus igitur in caput eius hanc ipsius astutiam, gaudiumque eiusdem in dolorem luctumque perpetuum convertamus. Pacem, quam ipse odit, optemus: desinamus ponderare et ad lancem exigere dogmatis vocabula. Nolimus esse magistrorum magistri: pugnas verborum vitemus, quibus auditores pervertuntur: fidem a patribus nostris traditam teneamus. Patribus quippe nostris sapientiores non sumus, nec doctoribus nostris ingeniosiores: pastorum non sumus pastores, sed oves: porro ab ovibus non reguntur pastores, sed a pastoribus oves. Ad pacem nos Deus, non ad pugnam, vocavit. Maneamus in vocatione nostra. Mysticam mensam cum tremore revereamur, apud quam caelestia mysteria participamus. Ne simus eodem tempore convivae, et invicem insidiatores: ne heic communionis socii, extra autem discordia flagrantes: ne heic in fide concordes, extra vero alterius factionis adseclae; ne forte de nobis quoque dicat Dominus: filios genui et exaltavi meaque carne nutrivi, ipsi vero me abnegarunt. Ipse utinam omnium Servator, pacis auctor, tumultuum bellorumque cupidum diabolum a vobis repellat! ipse ecclesiis suis tranquillitatem conciliet: ipse sacrum hunc gregem conservet: ipse gregis pastorem protegat: ipse pium Christique amantem imperatorem nostrum custodiat: ipse in ovile suum errantes oves congreget, ut fiat unus grex, unum ovile. Ipsi gloria et potestas in saecula saeculorum. Amen.

τοῖς εὐσεβέσιν δι' αὐτῶν ἄκαιρον φιλονεικίας καὶ ψυχοφθόρον ἐνέβαλε πόλεμον, καὶ τῆς ἐκκλησίας τὰ μέλη κατ' ἀλλήλων ἐστράτευσεν· εἶτα γελᾷ πλατὺν γέλωτα, βλέπων τοὺς πειθομένους αὐτῷ ταῖς βουλαῖς τρεπομένους παρ' αὐτοῦ, καὶ τέρποντας αὐτὸν οἷς κατ' ἀλλήλων ἐργάζονται, καὶ οὐδὲ μετὰ τὴν πεῖραν τῶν κακῶν·[a] στρέψωμεν τοίνυν κατὰ τῆς πονηροῦ κεφαλῆς τοῦτο δὴ τὸ σοφὸν, καὶ τὴν εὐφροσύνην αὐτοῦ μεταβάλωμεν εἰς ὀδύνην καὶ πένθος ἀπαρηγόρητον· καὶ ποθήσωμεν τὴν εἰρήνην, ἣν ἐκεῖνος μισεῖ· καταλείπωμεν τὸ ζυγοστατεῖν[b] καὶ σταθμίζειν τὰς λέξεις τοῦ δόγματος· παυσώμεθα τοῦ θέλειν εἶναι τῶν διδασκάλων διδάσκαλοι· μισήσωμεν τὸ λογομαχεῖν ἐπὶ καταστροφῇ τῶν ἀκουόντων· πιστεύσωμεν ὡς οἱ πατέρες ἡμῶν παρέδωκαν· οὐκ ἐσμὲν τῶν πατέρων σοφώτεροι· οὐκ ἐσμὲν τῶν διδασκάλων ἡμῶν ἀκριβέστεροι· οὐκ ἐσμὲν τῶν ποιμένων ποιμένες, ἀλλὰ πρόβατα· οὐ ποιμαίνει τὰ πρόβατα τοὺς ποιμένας, ἀλλ' οἱ ποιμένες τὰ πρόβατα·[c] ἐν εἰρήνῃ κέκληκεν[d] ἡμᾶς ὁ θεὸς, οὐκ ἐν μάχῃ· ὡς ἐκλήθημεν, οὕτως ἐμμείνωμεν·[e] φρίξωμεν τὴν μυστικὴν τράπεζαν ἐν ᾗ τῶν οὐρανίων μυστηρίων[f] μεταλαμβάνομεν· μὴ γινώμεθα κατὰ ταὐτὸν[g] ὁμοτράπεζοι, καὶ ἀλλήλων ἐπίβουλοι· μὴ ἐνταῦθα κοινωνικοὶ, καὶ ἔξω φιλόνεικοι·[h] ,, μὴ ἐνταῦθα ὁμόπιστοι, καὶ ἔξω ἑτερόφιλοι, ἵνα μὴ εἴπῃ καὶ περὶ ἡμῶν ὁ κύριος· υἱοὺς ἐγέννησα καὶ ὕψωσα καὶ ἔθρεψα ἐκ τῆς ἐμῆς σαρκὸς, αὐτοὶ δέ με ἠθέτησαν· αὐτὸς γὰρ ὁ τῶν ὅλων σωτὴρ, ὁ τῆς εἰρήνης δημιουργὸς, τὸν φιλοτάραχον καὶ φιλοπόλεμον διάβολον ἐξ ὑμῶν ἀπελάσειεν· αὐτὸς ταῖς ἐκκλησίαις ἑαυτοῦ τὴν γαλήνην βραβεύσειεν· αὐτὸς τὴν ἱερὰν ταύτην ἀγέλην τηρήσειεν· αὐτὸς τὸν ἀγελάρχην φυλάξειεν· αὐτὸς τὸν εὐσεβῆ καὶ φιλόχριστον ἡμῶν βασιλέα φρουρήσειεν· αὐτὸς συναθροίσειεν εἰς τὰς ἑαυτοῦ μάνδρας τὰ πλανώμενα πρόβατα, ἵνα γένηται μία ποίμνη, ἓν ποιμνίον· αὐτῷ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων· ἀμήν.

a) Desunt in ed. verba 22. — b) Ed. ζυγομαχεῖν. — c) Desunt in ed. verba 13. — d) Ed. ἐκάλεσεν. — e) Ed. προσμείνωμεν. — f) Desunt in ed. verba duo. — g) Cod. καθ' ἑαυτῶν. — h) Ed. rursus ἐπίβουλοι.

MONITUM.

Avebat animus novum aliquod magni etiam Athanasii scriptum in hac nostra patrum collectione recitare. In primis itaque ad grandem illam ms. Nicetae in Lucam catenam me contuli, cuius etsi magnam partem in nono Scriptorum vet. volumine edidi, Athanasii tamen quae inerant partes tunc praetermisi, diligentiori eas reservans examini; quod quum pòstea fecerim, permultas sane partes ex editis Athanasii scriptis decerptas esse, non sine multo meo labore temporisque dispendio, cognovi, nonnullas etiam a Montfauconio in priore multoque magis in posteriore fragmentorum Athanasii ad Lucam editione praeoccupatas vidi. Nihilominus mediocris adhuc mihi in manibus erat fragmentorum numerus, quae pertinere ad deperditum Athanasii in Lucam commentarium nemo credo dubitabit. Namque Athanasium revera super hoc etiam evangelio scripsisse constat 1. *ex editis a Montfauconio partibus, quas e catenis aeque decerpsit, quarum* γνησιότης *nullatenus editori doctissimo suspecta fuit, propter seriem evangelii quam tenent continuam, et verborum accuratam ac propriis in locis explanationem, et propter stili similitudinem, et quia denique in Arianos more solito auctor invehitur. Atqui omnia haec athanasianii ingenii scriptique indicia in nostris quoque fragmentis aeque conspiciuntur, ut cuique legenti facile innotescet.* 2. *Balth. Corderius in sua ad Lucam latina graecorum patrum catena complura habet Athanasii fragmenta, quae in editis eius operibus a se frustra quaesita fatetur; ita ut pars commentarii sine dubio credenda sint, quandoquidem haec haud alibi quam in catena ad Lucam scribuntur. Porro nonnulla apud nos graece occurrunt, quae Corderius iam latine protulerat.* 3. *Divus item Thomas aquinas in aurea ad Lucam latina catena complures Athanasii locos profert, quos partim diligentissimus Thomae editor Rubeus in libris Athanasii editis comperit, partim tamen nonnisi ex graecis catenis sumptos fatetur. Reapse horum quoque locorum nonnulli, qui apud Thomam latini sunt, nunc graece apud nos apparent, ut propriis in locis dicimus. Ergo divi item Thomae catena athanasiano in Lucam commentario testimonium dat.* 4. *Quartus denique scripti huius athanasiani testis est codex Nicetae vaticanus* 1611, *sive magna ut iam dixi ad Lucam catena, nec non partim etiam codex ottob. vat.* 100, *qui ambo codices nostra haec fragmenta continent, et illa etiam plerumque quae Montfauconius ex gallicanis catenis excerpsit, quae nos tamen, utpote iam edita, cum his nostris permiscenda non iudicavimus. Utique et in nostris loci quidam adhuc supersunt, qui in aliis Athanasii scriptis mixti interdum aut interpolati cernuntur. Mos enim et Athanasii fuit, ut iamdiu a Montfauconio atque a me ipso est observatum, nec non Cyrilli ut alibi docui, itemque Augustini, et aliorum, ut quum de iisdem saepe vel similibus argumentis agerent, suis interdum abuterentur locutionibus, quas alibi iam perscripserant: quam rem multis exemplis, si vacaret, facile ostenderem. Exempli nunc gratia sufficiat letargici hominis descriptio apud Augustinum repetita serm. XL. et LXXXVII. Item intemperantiae in ieiunio serm. CCVII. et CCX. Sed haec ideo tantum dixi, nequis me editoris officium adeo neglexisse putet, ut in auctore meo peregrinus esse voluerim. De athanasiani commentarii ad Lucam fragmentis hactenus. Age vero quum in septimo Scriptorum veterum volumine particulas aliquot Athanasii apud Anastasium presbyterum, aliosque a me impressos auctores, conservatas, graece tantum ante hos annos ediderim; nunc libuit eas hoc loco adunare non sine interpretatione latina; addito etiam fragmento eiusdem Athanasii de ss. eucharistia, quod apud editum item a me Eutychium nactus sum. Sic itaque beatissimi patris scripta, quorum magnus numerus periit, paulatim ex ruinis ac tenebris in incolumitatem lucemque redeunt. Et quidem ex Anglia epistolas eius festales, in syriaco codice inventas, cupidissime expectamus.*

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΕΙΣ ΤΟ ΚΑΤΑ ΛΟΥΚΑΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ

ΕΚΛΟΓΑΙ.

SANCTI PATRIS NOSTRI ATHANASII MAGNI

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRIAE

IN LUCAE EVANGELIUM

COMMENTARIORUM EXCERPTA.

Ecce concipies in utero.

1. Initium quippe tunc habuit generationis (humanae) Verbum, dum angelus virginem alloquebatur.

Ἰδοὺ συλλήψῃ ἐν γαστρί. Cap. I. 31

α΄. Ἀρχὴν γὰρ γενέσεως εἴληφεν ὁ λόγος, ὅτε ὁ ἄγγελος πρὸς τὴν παρθένον ἐλάλησεν. Cod. vat. 1611. f. 8.

Ideo et quod nascetur sanctum.

2. Sanctissimum revera Domini corpus ab archangelo evangelizatum, a Spiritu sancto autem formatum, factum adorabile Verbi indumentum. Extra enim naturae ordinem Verbum homo factum est; nam nisi ita esset, frustra Mariae mentio fieret; etenim virginem sine viri opera parere, natura non patitur. Quamobrem patris beneplacito, quum verus naturalisque Deus Verbum esset, factum est corporaliter homo propter nostram salutem. Et ab initio quidem Verbum extitit; virgo autem in fine saeculorum uterum gessit, et Dominus factus est homo: unusque est ex ambobus demonstratus. Nam Verbum caro factum est.

Διὸ καὶ τὸ γεννώμενον ἅγιον. v. 35

β΄. Πανάγιον ἀληθῶς τοῦ κυρίου τὸ σῶμα, ὑπὸ μὲν τοῦ ἀρχαγγέλου εὐαγγελισθὲν, ὑπὸ δὲ τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου πλασθὲν, καὶ τοῦ λόγου γεγονὸς ἔνδυμα προσκυνητόν· οὐ γὰρ φύσεως ἀκολουθίᾳ γεγένηται ἄνθρωπος ὁ κύριος· ἐπεὶ εἰ μὴ οὕτως ἦν, περιττὴ τῆς Μαρίας ἡ μνήμη· οὐδὲ γὰρ οἶδεν ἡ φύσις παρθένον χωρὶς ἀνδρὸς τίκτουσαν· ὅθεν εὐδοκίᾳ τοῦ πατρὸς, θεὸς ὢν ἀληθινὸς καὶ φύσει λόγος, γέγονε σωματικῶς ἄνθρωπος διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν· καὶ ἐν ἀρχῇ μὲν ἦν ὁ λόγος, ἡ παρθένος δὲ ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων ἐν γαστρὶ ἔσχε, καὶ γέγονεν ὁ κύριος ἄνθρωπος, καὶ εἷς ἐστιν ὁ ἐξ ἀμφοτέρων σημαινόμενος· ὁ γὰρ λόγος σὰρξ ἐγένετο. cod. f. 20.

Factum est autem cum essent ibi, impleti sunt dies ut pareret.

3. Hac in urbe ille, qui ante saecula natus fuerat de patre, in postremis de virgine nascitur: et qui antea sanctis quoque caelorum virtutibus invisibilis erat, fit visibilis propter suam cum visibili homine ·

Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ εἶναι αὐτοὺς ἐκεῖ, ἐπλήσθησαν αἱ ἡμέραι τοῦ τεκεῖν αὐτήν. Cap. II. 6.

γ΄. Ἐν ᾗ ὁ πρὸ αἰώνων ἐκ πατρὸς, ἐπ᾽ ἐσχάτων ἐκ τῆς παρθένου γεννᾶται, καὶ ὁ ἀόρατος τὸ πρὶν καὶ ταῖς ἐν οὐρανῷ ἁγίαις δυνάμεσιν, ὁρατὸς γίνεται, διὰ τὴν πρὸς τὸν ὁρώμενον ἄνθρωπον ἕνωσιν· ὁρώ- cod. f. 15. b.

μένον δέ φημι οὐ τῇ ἀοράτῳ θεότητι, ἀλλὰ τῇ τῆς θεότητος ἐνεργείᾳ, διὰ τοῦ ἀνθρωπείου σώματος καὶ ὅλου ἀνθρώπου, ὃν ἀνεκαίνισε τῇ οἰκειώσει τῇ πρὸς ἑαυτόν· κτίστης γὰρ ὢν ὁ λόγος, αὐτὸς ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων τὸ κτιστὸν ἐνεδύσατο, ἵνα πάλιν τοῦτο ἀνακαινίσῃ· χρεία γὰρ ἦν πρὸς τὴν ἀνάκλησιν τοῦ καὶ κατ' ἀρχὰς ἐκ τοῦ μὴ ὄντος πεποιηκότος θεοῦ λόγου· τούτου δὲ ἕνεκεν ὁ ἀσώματος εἰς τὴν ἡμετέραν χώραν παραγίνεται, καὶ λαμβάνει ἑαυτῷ σῶμα οὐκ ἀλλότριον τοῦ ἡμετέρου, ἐξ ἀχράντου παρθένου, ὑπὸ τοῦ ἁγίου πλασθὲν πνεύματος, ἵν' αὐτῷ λυθῇ ὁ κατὰ τῆς φθορᾶς τῶν ἀνθρώπων νόμος· καὶ ὁ λόγος πρὸς ὁμοιότητα τὴν ἑαυτοῦ κτίσας τὸν ἄνθρωπον ἐξ ἀρχῆς, πάλιν εἰς ὁμοίωσιν τὴν πρὸς αὐτὸν ἐπανάγει, ὁμοιωθεὶς τῷ ἰδίῳ ποιήματι. – Καὶ ὁ λόγος, υἱὸς ἀνθρώπου γέγονεν, ἵνα μεσίτης γενόμενος θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, τὰ μὲν θεοῦ, ἡμῖν· τὰ δὲ ἡμῶν, τῷ θεῷ διακοινῇ· ὅταν μὲν γὰρ λέγηται πεινᾷν καὶ δακρύειν καὶ κοπιᾷν, ταῦτα ἀνθρώπινα ὄντα καὶ ἡμέτερα πάθη, δέχεται παρ' ἡμῶν, καὶ τῷ πατρὶ ἀναφέρει, πρεσβεύων ὑπὲρ ἡμῶν, ἵν' ἐν αὐτῷ ἐξαφανισθῇ· ὅταν δὲ, ὅτι ἐδόθη μοι ἐξουσία *, καὶ ὁ θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσε *, τὰ παρὰ τοῦ θεοῦ εἰς ἡμᾶς ἐστι χαρίσματα δι' αὐτοῦ διδόμενα· ἐν ἀνθρώπῳ γὰρ ὢν ὁ λόγος, ὑπερύψωσε τὸν ἄνθρωπον· καὶ διὰ τοῦτο εἰς τὸν λόγον ἀναφέρεται ταῦτα, ἐπειδὴ δι' αὐτὸν ἐδόθη· αὐτὸς γὰρ μόνος οὐκ ἂν ἐδεήθη τούτων· ἄνθρωπος δὲ ψιλὸς, οὐκ ἂν ἠξιώθη τούτων· συνήφθη οὖν ἡμῖν ὁ λόγος, καὶ δι' αὐτοῦ ἡμῖν ταῦτα μεταδίδοται· οὐκ ἐτράπη δὲ ὁ θεὸς λόγος, ἀλλ' ὁ αὐτὸς ὢν ἐπὶ σωτηρίᾳ καὶ εὐεργεσίᾳ τῶν ἀνθρώπων, ἀνείληφε σῶμα ἀνθρώπινον, ἵνα τῇ ἀνθρωπίνῃ γεννήσει κοινωνήσας, ποιήσῃ τοὺς ἀνθρώπους κοινωνῆσαι θείας καὶ νοερᾶς φύσεως.

* Matth. XXVIII. 18.
* Philip. II. 9.

Εὐαγγελίζομαι ὑμῖν χαρὰν μεγάλην.

cod. f. 31. δ'. Καὶ πάντες ἔχαιρον ἐπὶ τῇ Χριστοῦ γεννήσει· κατὰ τὴν τῶν ἀγγέλων χαρὰν, οὐκ ἀνθρωπίνην οἷαν ἐπὶ γεννωμένῳ παιδίῳ

coniunctionem. Visibilem autem dico haud divinitate invisibili, sed divinitatis operatione, quam per humanum corpus totumque hominem efficit; quem quidem innovavit, propter suam cum illo unionem. Nam quod erat creatoris potestate praeditum Verbum, idem in saeculorum fine creatam naturam sibi induit, ut eam scilicet renovaret. Ob hanc enim instaurationem, necessarium erat illud quod ab initio res ex nihilo creaverat Dei Verbum. Propterea incorporeum in regionem nostram descendit, sumitque sibi corpus haud a nostro alienum ex immaculata virgine a Spiritu sancto formatum, ut per ipsum corruptionis lex hominibus decreta abrogaretur. Atque ita Verbum quod ad imaginem suam hominem initio creaverat, rursus ad propriam similitudinem hunc adducit, dum fit suae creaturae simile. – Et Verbum fit filius hominis, ut ceu mediator inter Deum et homines, res Dei nobiscum, nostras autem Deo communicet. Etenim cum esurire dicitur, flere, defatigari, humanas has nostrasque passiones a nobis suscipit, patrique offert, pro nobis orans ut in se ipso destruantur. Cum vero ait: data est mihi potestas; et, Deus exaltavit illum; tunc dona Dei nobis per ipsum collata significantur. Namque in homine existens Verbum, hominem exaltavit; ideoque ad Verbum referuntur haec, quia per ipsum data fuere. Quippe Verbum solum his non indiguisset; vicissimque simplex homo, his dignus non extitisset. Copulatum est itaque nobis Verbum, perque ipsum haec nobis collata fuerunt. Neque tamen immutatum est Verbum Deus, sed idem pro salute et utilitate hominum, corpus humanum adscivit, ut humanam nativitatem participans, homines faceret divinae et intellectualis naturae participes.

Evangelizo vobis gaudium magnum.

4. Cuncti in Christi nativitate gavisi sunt. Angelorum inquam gaudio, non humano quolibet, ob natum aliquem puerum

laetantur homines, et natalem celebrant sollemnitatem, sed propter Christi adventum, et ob divini luminis ortum iubar.

χαίρουσιν ἄνθρωποι, καὶ γενεσίων ἐπιτελοῦσιν ἑορτὴν, ἀλλ' ἐπιφανείᾳ Χριστοῦ, καὶ φωτὸς ἐπιλάμψει θεϊκοῦ (1).

Et puer proficiebat sapientia et aetate.

Καὶ παιδίον προέκοπτε σοφίᾳ καὶ ἡλικίᾳ. v. 52.

5. Ne ergo in his errorem patiamur, sciendum est, verba quae de Christi divinitate eiusdemque humanitate dicuntur, propriam et relativam habere in singulis locutionibus interpretationem. Et qui Verbi humana scribit, idem scit etiam quae sunt eius deitatis propria. Et qui de deitate loquitur, idem quae sunt incarnatae eius praesentiae propria non ignorat. Sed singula, tamquam sapiens prudensque trapezita discernens, per recti dogmatis semitam incedet.

ε'. Ἵνα τοίνυν ἐν τοῖς τοιούτοις μὴ σφαλώμεθα, χρὴ εἰδέναι ὅτι περὶ τῆς θεότητος Χριστοῦ καὶ ἐνανθρωπήσεως εἰρημένα ῥήματα, ἰδίαν καὶ κατάλληλον ἔχει πρὸς ἕκαστον τῶν λεγομένων τὴν ἑρμηνείαν· καὶ ὁ τὰ ἀνθρώπινα τοῦ λόγου γράφων, οἶδε καὶ τὰ περὶ θεότητος αὐτοῦ· καὶ ὁ περὶ τῆς θεότητος ἐξηγούμενος, οὐκ ἀγνοεῖ τὰ ἴδια τῆς ἐνσάρκου παρουσίας αὐτοῦ· ἀλλ' ἕκαστον ὡς ἐπιστήμων καὶ δόκιμος τραπεζίτης διακρίνων, κατ' ὀρθὸν τῆς εὐσεβείας βαδιεῖται (2). cod. f. 42. b.

Tu es filius meus dilectus.

Σὺ εἶ ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός. Cap. III. 22.

6. Idem est dicere unigenitum et dilectum. Haud sane, suum erga illum amorem significare volens pater dixit « dilectum » quasi ceteros odisse videretur; sed unigenitum denotavit, ut hunc videlicet solum de se ortum demonstraret. Namque et Abrahamo sacra scriptura filium unigenitum significare volens, dixit « filium tuum dilectum. » Porro constat unicum ex Sarra extitisse filium Isaacum. – Quum antiquitus propheta manifeste, patris de illo promissionem proclamasset, dicens: mittam filium meum Christum; nunc in Iordane inquit pater: hic est filius meus dilectus. Etenim promissa faciens, recte ostendit hunc esse quem se missurum receperat. Videamus autem quid omnino sit filius, et cuiusnam rei sit hoc nomen significativum.

ς'. Ταὐτόν ἐστι τό τε μονογενὲς καὶ τὸ ἀγαπητόν· οὐ γὰρ δὴ τὴν εἰς αὐτὸν ἀγάπην σημᾶναι θέλων ὁ πατὴρ εἶπε τὸ ἀγαπητὸς, ἵνα μὴ τοὺς ἄλλους μισεῖν δόξῃ, ἀλλὰ τὸ μονογενὲς ἐδήλου, ἵνα τὸ μόνον ἐξ αὐτοῦ εἶναι αὐτὸν δείξῃ· καὶ τῷ Ἀβραὰμ γοῦν σημᾶναι θέλων ὁ λόγος τὸ μονογενὲς, φησὶ *, προσένεγκε τὸν υἱόν σου τὸν ἀγαπητόν· παντὶ γὰρ δῆλον ἐκ τῆς Σάῤῥας μόνον εἶναι τὸν Ἰσαάκ. — Ἄνωθεν γὰρ τοῦ προφήτου σαφῶς ἐκβοήσαντος τὴν πατρικὴν ὑπόσχεσιν περὶ αὐτοῦ, καὶ εἰπόντος· * ἀποστελῶ τὸν υἱόν μου τὸν Χριστὸν, νῦν ἐν τῷ Ἰορδάνῃ φησὶν ὁ πατὴρ, οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός (3)· ἐκπληρώσας γὰρ τὴν ὑπόσχεσιν, εἰκότως ὑπέδειξεν, ὡς οὗτος ἐστὶν ὃν εἶπον ἀποστεῖλαι· ἴδωμεν δὲ τί ὅλως ἐστὶν ὁ υἱὸς, καὶ τίνος τὸ ὄνομα τοῦτο σημαντικόν. cod. f. 59

* Gen. XXII. 2.

* Is. XLV. 1

Qui fuit Adam, qui fuit Dei.

Τοῦ Ἀδὰμ, τοῦ Θεοῦ. v. 38.

7. Cur vero, si nobis similis est, non homo tantum dicitur Christus ceu novus aliquis de caelo advenisse, sed filius hominis factus? Si ergo in terra factus est filius hominis, quamquam non ex semine viri genitus, sed de Spiritu sancto, solius reapse protoplasti Adami filius reputabi-

ζ'. Διὰ τί δὲ, εἰ καθ' ἡμᾶς ἐστιν, οὐχὶ ἄνθρωπος μόνον λέγεται ὁ Χριστὸς ὡς καινός τις ἐπιδημήσας ἐξ οὐρανῶν, ἀλλ' υἱὸς ἀνθρώπου γέγονεν; εἰ μὲν οὖν ἐπὶ γῆς γέγονεν υἱὸς ἀνθρώπου, καί τοι οὐκ ἐκ σπέρματος ἀνδρὸς γεννηθεὶς, ἀλλ' ἐκ πνεύματος ἁγίου, ἑνὸς ὄντος τοῦ πρωτοπλάστου Ἀδὰμ cod. f. 66.

(1) Legitur latine hoc fragmentum in catena aurea divi Thomae aquinatis opp. edente Rubeo T. V. p. 38.
(2) Habet haec latine tantum Corderius in catena p. 66.
(3) Confer D. Thomam p. 65.

υἱὸς κληθήσεται· οὐ γὰρ ἕτερός τις ἐπιγέγραπται ἄνθρωπος ἐν οὐρανῷ ὑπάρξας, παρὰ τὸν ἐκ γῆς Ἀδὰμ, ἵνα καὶ ἐξ οὐρανῶν ἔχῃ τὸ σῶμα, καὶ υἱὸς ἀνθρώπου ᾖ παρὰ τὸν Ἀδάμ· διὸ, ὁ μὲν Ματθαῖος υἱὸν αὐτὸν Ἀβραὰμ καὶ Δαβὶδ τὸ κατὰ σάρκα ἐπιγράφει (1)· ὁ δὲ Λουκᾶς υἱὸν αὐτὸν τοῦ Ἀδὰμ καὶ τοῦ θεοῦ γενεαλογεῖ· οἱ τοίνυν μαθηταὶ ἐστὲ τῶν εὐαγγελίων, μὴ λαλεῖτε κατὰ τοῦ θεοῦ ἀδικίας, ἀλλὰ στοιχεῖτε τοῖς γεγραμμένοις· εἰ δὲ ἕτερα παρὰ τὰ γεγραμμένα λαλεῖν βούλεσθε, πῶς ἔτι χριστιανοὶ ὀνομασθείητε;

tur. Neque enim praeter Adamum qui de terra est, alius aliquis denominatur homo in caelo existens, quique de caelo corpus habuerit, et filius hominis sit, Adamo seposito. Ideo Matthaeus filium Abrahami ac Davidis secundum carnem nuncupat Christum; Lucas autem usque ad Adamum ac Deum genealogiam eius extendit. Si ergo evangeliorum discipuli estis, ne loquamini adversus Deum iniquitates, sed scripturae credite. Quod si contraria scripturae loqui vultis, cur iam Christiani appellamini?

Cap. IV, 2 Καὶ οὐκ ἔφαγεν οὐδὲν ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις.

Et nihil manducavit in diebus illis.

cod. f. 73 η΄. Καὶ ἀνθρώπου μέν τοι γενομένου τοῦ λόγου, θεωροῦμεν τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς μονογενοῦς παρὰ πατρὸς, πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας· ἃ γὰρ διὰ τοῦ σώματος ὑπέμεινε, ταῦτα ὡς θεὸν ἐμεγάλυνε· κἂν σκανδαλίζηταί τις ἐπὶ τοῖς σωματικοῖς, πιστευέτω ἐφ᾽ οἷς ὡς θεὸς ἐργάζεται· ἐπείνα μὲν γὰρ σαρκὶ, θεϊκῶς δὲ τοὺς πεινῶντας ἐχόρταζεν· ὅθεν μηδὲ γελάτω τίς, λέγων παιδίον, καὶ ἡλικίαν ὀνομάζων καὶ αὔξησιν, καὶ φαγεῖν, καὶ πιεῖν, καὶ τὸ παθεῖν, ἵνα μὴ τὰ ἴδια τοῦ σώματος ἀρνούμενος, ἀρνήσηται τέλεον καὶ τὴν δι᾽ ἡμᾶς ἐπιδημίαν αὐτοῦ· ἀκόλουθον γὰρ ἦν σῶμα λαβόντα αὐτὸν, δεικνύναι τὰ ἴδια τούτου, ἵνα μὴ ἡ φαντασία τοῦ ἀθέου Μανιχαίου κρατήσῃ· ἀκόλουθον δὲ πάλιν ἦν σωματικῶς αὐτὸν χρηματίζοντα, μὴ κρύψαι τὰ τῆς θεότητος, ἵνα μὴ ὁ Σαμοσατεὺς πρόφασιν εὕρῃ ἄνθρωπον αὐτὸν ψιλὸν λέγων, ὡς ἄλλον ὄντα παρὰ τὸν θεὸν λόγον· ταῦτα τοίνυν κατανοῶν ὁ ἄπιστος, ὅτι βρέφος μὲν ἦν ἐπὶ φάτνης, τοὺς δὲ μάγους ὑπέταξε προσκυνούμενος παρ᾽ αὐτῶν· καὶ παιδίον μὲν εἰς Αἴγυπτον κατῆλθε, τὰ δὲ χειροποίητα τῆς εἰδωλολατρείας κατήργει· καὶ ἐσταυρωμένος σαρκὶ, νεκροὺς ἐκ πολλοῦ χρόνου σαπέντας ἤγειρε· καὶ δέδεικται πᾶσιν ὅτι οὐ δι᾽ ἑαυτὸν, ἀλλὰ δι᾽ ἡμᾶς ὑπέμεινε πάντα, ἵνα ἡμεῖς τοῖς ἐκείνου παθήμασιν ἀφθαρσίαν καὶ ἀπάθειαν ἐνδυσάμενοι, διαμείνωμεν εἰς ζωὴν αἰώνιον.

8. Verbo homine facto, cernimus gloriam eius, gloriam quasi unigeniti a patre, plenum gratiae ac veritatis. Nam quae in corpore pertulit, ea tamquam Deum exaltaverunt. Et si quis forte ob corporalia scandalizatur, is credat ob illa quae tamquam Deus operatur. Esuriebat carne, sed divinitus esurientes saturabat. Quare nemo rideat dicens puerum, et aetatem memorans et incrementum, et esum ac potum atque passionem; ne si forte quae sunt corporis propria neget, postremo ipsius quoque propter nos adventum neget. Quippe fuit consentaneum, ut postquam corpus assumpserat, corporis quoque proprietates ostenderet, ne athei Manetis phantasia praevaleret. Vicissim consentaneum fuit ut in corpore existens, deitatis praerogativas haud celaret, ne Samosatensis ansam arriperet simplicem hominem Christum dicendi, tamquam alium a Deo Verbo. Haec itaque incredulus animadvertat; nempe quod infans in praesepi iacebat, sed magos sibi subiiciebat a quibus est adoratus: puer in Aegyptum migravit, sed idolorum statuas ibi destruxit: carne crucifixus, mortuos tamen multo ante putrefactos resuscitavit: cunctisque palam factum est, Christum haud sui causa sed nostra passum ea quae passus est, ut nos meritis eius passionis incorruptela et impassibilitate induti in aeterna vita permaneamus.

1) Confer, si vacat, Augustinum serm. LI. 31. de concord. Matth. et Luc.

Scriptum est, quod angelis suis mandavit de te, ut conservent te.

9. Verumtamen hinc discamus, non esse tolerandos eos qui adversus rectam fidem res novas moliuntur: et quamquam sacrarum scripturarum dictiones proferant, quamquam verba orthodoxa eloquantur, ne sic quidem illorum sermonibus esse adtendendum. Non enim recta mente loquuntur, sed ovini velleris instar verba sibi circumponentes, interius tamen haeresim fovent, haud secus quam haereseon antesignanus diabolus. Namque et hic scripturae auctoritates recitabat, nihilo tamen minus silere a Servatore iussus fuit. Etenim si prout loquebatur, ita et sensisset, numquam caelo decidisset. Nunc ille qui ob suam superbiam cecidit, verborum hypocrisi malitiose utitur. Igitur qui olim primum hominem deceperat, putabatque se per illum subditos cunctos habere, exultabat audacter dicens: mundum universum capiam, tamquam nidum atque ova derelicta sumam: nemo me effugiet, nemo mihi contradicet. Sed postquam Dominus advenit, et humanam eius oeconomiam inimicus tentavit, cum gestatam ab illo carnem fallere non potuisset, tunc qui orbem universum se capturum spoponderat, deinceps a Christo et per Christum, instar passerculi, ab ipsis pueris superbus illuditur. Nam puer infans in aspidum caveam manum immittens, eum qui Evam fefellit irridet. Pari modo omnes qui recte Domino credunt, conculcant eum qui dixit: statuam thronum meum, supra nubes ascendam, similis ero Altissimo. Quod si omnino ausit impudentissimus hic fraudem suam tegere, attamen dignoscitur, eoque vehementius reprimitur humiliatus et pudefactus. Et si hic anguis reptilis in angelum se lucis transformet, nihil tamen ei proderit sua hypocrisis. Etenim nos docti fuimus, ut etiamsi de caelo angelus nunciet nobis praeter id quod traditum accepimus, anathema illi dicamus. Quamvis denique

Γέγραπται, ὅτι τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ ἐντελεῖται περί σου, τοῦ διαφυλάξαι σε. v. 1

θʹ. Πλὴν ἐντεῦθεν μανθάνομεν, ὡς οὐ χρὴ ἀνέχεσθαι τῶν κατὰ τῆς ὀρθῆς καινοτομούντων πίστεως· κἂν τὰς ἀπὸ τῶν γραφῶν λέξεις λέγωσι, κἂν τὰ ῥήματα τῆς ὀρθοδοξίας φθέγγωνται, μηδ᾽ οὕτω τοῖς λαλοῦσι προσέχειν· οὐ γὰρ ὀρθῇ διανοίᾳ λαλοῦσιν, ἀλλ᾽ ὡς ἔνδυμα προβάτου τὰ ῥήματα περιβαλόμενοι, ἔνδοθεν τὰ τῆς αἱρέσεως φρονοῦσιν, ὡς ὁ τῶν αἱρέσεων καθηγεμὼν διάβολος· καὶ γὰρ ἐκεῖνος ἐλάλει μὲν τὰ ἐκ τῶν γραφῶν, ἐφιμώθη δὲ παρὰ τοῦ σωτῆρος· εἰ γὰρ ἃ ἔλεγε, καὶ ἐφρόνει, οὐκ ἂν ἐξέπεσεν ἐκ τῶν οὐρανῶν· νῦν δὲ τῷ φρονήματι πεσὼν, ὑποκρίνεται τοῖς ῥήμασιν ὁ κακοῦργος· πάλαι μὲν οὖν ἀπατήσας τὸν πρῶτον ἄνθρωπον, καὶ νομίσας δι᾽ ἐκείνου πάντας ὑποχειρίους ἐσχηκέναι, ἐνήλλετο θρασυνόμενος καὶ λέγων· * τὴν οἰκουμένην ὅλην καταλήψομαι, ὡς νοσσιὰν καὶ ὡς καταλελειμμένα ὠὰ ἀρῶ· καὶ οὐκ ἔστιν ὃς διαφεύξεται ἢ ἀντείπῃ μοι· ὅτε δὲ κύριος ἐπεδήμησεν, καὶ πεῖραν ἔσχεν ὁ ἐχθρὸς τῆς ἀνθρωπίνης οἰκονομίας αὐτοῦ, μὴ δυνηθεὶς ἀπατῆσαι τὴν ὑπ᾽ αὐτοῦ φορουμένην σάρκα, τότε δὲ ὁ τὴν οἰκουμένην ὅλην ἐπαγγελλόμενος καταλαμβάνειν, λοιπὸν ἐξ ἐκείνου καὶ δι᾽ ἐκεῖνον παίζεται ὡς στρουθίον, καὶ ὑπὸ παιδίων ὁ ὑπερήφανος· παιδίον γὰρ νήπιον εἰς τρώγλην ἀσπίδων βάλλον τὴν χεῖρα, γελᾷ τὸν ἀπατήσαντα τὴν Εὔαν· καὶ πάντες οἱ πιστεύοντες ὀρθῶς εἰς τὸν κύριον, πατοῦσι τὸν εἰπόντα· * θήσω τὸν θρόνον μου, ἐπάνω τῶν νεφελῶν ἀναβήσομαι, καὶ ἔσομαι ὅμοιος τῷ ὑψίστῳ· εἰ δὲ καὶ τολμᾷ πάντως ὁ ἀναίσχυντος σχηματίζεσθαι, ἀλλὰ γινώσκεται καὶ δεινότερον ἀποστρέφεται τεταπεινωμένος καὶ κατῃσχυμμένος· κἄν τε γὰρ ὡς ὄφις ἕρπων μετασχηματίσηται εἰς ἄγγελον φωτὸς *, ἀλλ᾽ οὐκ εἰς ὄνησιν ἕξει τὴν ὑποκρίσιν· πεπαιδεύμεθα γὰρ ὅτι κἂν ἄγγελος ἐξ οὐρανοῦ εὐαγγελίσηται ἡμᾶς παρ᾽ ὃ παρελάβομεν, ἀνάθεμα τοῦτον εἶναι· ἐὰν γὰρ πάν-

cod. f. 76.

* Is. X. 14.

* Is. XIV. 13.

* II. Cor. XI. 14.

τως τὸ ἴδιον κρύψῃ ψεῦδος, καὶ ὑποκρίνηται λαλεῖν τὴν ἀλήθειαν, ἀλλ᾽ οὐκ ἀγνοοῦντες αὐτοῦ τὰ νοήματα, δυνάμεθα λέγειν τὰ ὑπὸ τοῦ πνεύματος εἰς αὐτὸν εἰρημένα· οὐχ ὡραῖος αἶνος ἐν στόματι
* Eccli. XV. 9. ἁμαρτωλοῦ· * οὐδὲ γὰρ οὐδὲ τὴν ἀλήθειαν λέγων, ἀξιοπιστός ἐστιν ὁ πανοῦργος· καὶ τοῦτο ἔδειξε μὲν ἡ γραφὴ διηγουμένη τὴν ἐν τῷ παραδείσῳ πρὸς τὴν Εὔαν αὐτοῦ κακοτεχνίαν· ἤλεγξε δὲ καὶ ὁ κύριος αὐτὸν ἐν τῷ ὄρει, διαιρῶν τὴν πτύξιν τοῦ θώρακος αὐτοῦ, καὶ δεικνὺς αὐτὸν ὅστις ἐστὶν ὁ δόλιος, καὶ ἐλέγχων ὅτι μὴ τῶν ἁγίων τίς ἐστιν, ἀλλὰ σατανᾶς ἐστιν ὁ πειράζων, ἐν τῷ λέγειν· ὕπαγε ὀπίσω σατανᾶ· ὁπηνίκα τὰς φαντασίας ποιοῦντι ἐπετίμησεν· ὃ δὲ εἴρηκεν, ὑπὲρ ἡμῶν πεποίηκεν, ἵνα καὶ παρ᾽ ἡμῶν ἀκούοντες οἱ δαίμονες, ὕπαγε ὀπίσω μου, ἀνατρέπωνται διὰ τὸν κύριον τὸν ἐν ταύτῃ τῇ φωνῇ αὐτοῖς ἐπιτιμήσαντα.

v. 12. ι΄. Τό γε μὴν οὐκ ἐκπειράσεις κύριον τὸν θεόν σου, περὶ ἑαυτοῦ τῷ σατανᾷ λέγει
cod. f. 76. ὁ κύριος (1). — Προσῄει μὲν γὰρ αὐτῷ ὡς ἀνθρώπῳ, μὴ εὑρίσκων δὲ ἐν αὐτῷ τὰ παλαιᾶς αὐτοῦ ἐπισπορᾶς γνωρίσματα (2), μήτε τὰ πρὸς τὸ παρὸν ἐπιχειρήσεως προχώρησιν, ἡττᾶτο· καὶ ἀτονῶν ἔλεγε· τίς οὗτος
* Is. LXIII. 1. ὁ παραγινόμενος ἐξ Ἐδὼμ *, τουτέστι τῆς ἐκ γῆς ἀνθρώπων, διαβαίνων βίᾳ μετ᾽ ἰσχύος; διὸ καὶ ὁ Χριστὸς ἔλεγεν, ὅτι ἔρχεται ὁ τοῦ κόσμου ἄρχων, καὶ ἐν ἐμοὶ
* Ioh. XIV. 30. εὑρίσκει οὐδέν· * καί τοι καὶ ψυχὴν καὶ σῶμα καὶ ὅλον τὸν πρῶτον μεμαθήκαμεν ἔχειν τὸν δεύτερον Ἀδάμ· εἰ γὰρ περὶ ὑπάρξεως ἀνθρώπου ἦν τὸ οὐδὲν, πῶς τὸ σῶμα εὗρε τὸ ὁρώμενον εἰρηκότος οὐδέν; ἀλλ᾽ οὐχ εὗρεν ἐν αὐτῷ, ὧν αὐτὸς εἰργάσατο ἐν τῷ πρώτῳ Ἀδάμ· καὶ οὕτως κατελύθη ἡ ἁμαρτία ἐν Χριστῷ· τὴν γὰρ μορφὴν τοῦ δούλου κατὰ τοῦ ἐχθροῦ προβαλόμενος ὁ λόγος, τὴν νίκην πεποίηται διὰ τοῦ ποτὲ ἡττηθέντος· διὰ τοῦτο καὶ πάντα τὸν πειρασμὸν συνετέλεσεν ὁ

suum prorsus mendacium celet, et veritatem eloqui simulet, nihilominus cogitationum eius haud ignari, verba illa huic occinere possumus quae sanctus Spiritus de eodem dixit: non est pulcra laus in ore peccatoris. Nam ne tum quidem cum veritatem dicit, dignus est hic improbus fidem impetrare. Idque iamdiu docuit scriptura, dum illius in paradiso malam adversus Evam fraudem narravit. Ergo Dominus pariter coarguit illum in monte, squamas eius thoracis dilacerans, fraudulentumque qualis erat demonstrans, convincensque haud ipsum de numero esse sanctorum, sed Satanam tentatorem, dum ait: vade retro Satana; nempe illum vana phantasmata obiicientem obiurgans. Iam quod Christus dixit, id nostri causa egit; ut a nobis quoque daemones audientes, vade retro post me, in fugam vertantur propter Dominum, qui eadem hac dictione illos increpuit.

10. Verba non tentabis dominum Deum de se ipso dicit Satanae Dominus. — Accessit quidem ad eum ut hominem; sed priscae ipsius sationis nulla indicia reperiens, nullumque praesentis tentaminis successum, manus victas dedit; consternatusque aiebat: quis est hic de Edom veniens, id est de terra hominum, violenter pertransiens cum fortitudine? Propterea et Christus aiebat: venit princeps huius mundi, et in me nihil invenit. Atqui animam et corpus et quicquid in primo fuit, habuisse scimus secundum Adamum. Etenim si de hominis substantia dictum fuisset illud « nihil, » quomodo corpus visibile repperisset eius qui dixit « nihil? » Verumtamen non invenit in illo quae in primo Adamo patraverat. Atque ita destructum fuit in Christo peccatum. Nam servi formam hosti opponens Verbum, victoriam per illud retulit, quod olim fuerat devictum. Ideo quoque omnem tentationem consummavit Iesus, quia omnia adsumpsit quae tentatio-

(1) Breve hoc fragmentum habet latine Corderius in catena p. 112.
(2) Hactenus fragmentum erat lat. apud D. Thomam p. 76.

nis experimentum ceperant; quibus victoriam pro nobis patravit dicens: confidite, ego vici mundum. Certe haud adversus divinitatem bellum suscepit diabolus, quam nesciebat; neque id ausus foret. Propterea dixit: si tu es filius Dei: sed contra hominem, quem decipere olim potuerat; ex eoque in omnes homines malitiae suae vim propagaverat. Recessit itaque ad tempus, nempe usque ad crucis tempus. Tunc autem videns eius cum fiducia ad certamen comparationem, totus tentando incumbebat; volens cognoscere, quod in priore tentationis parte non potuerat, immo et discere utrum is esset filius Dei. Ergo deinceps expectabat mortis tempus, posse se sperans tentare illum etiam in morte, cui diabolus cunctos homines mancipaverat. Atque hic est sensus verborum: toto tempore consumpto, recessit ab eo ad tempus. Erat hoc autem tempus illud, quo ipse quoque hostis sciebat, Christum ab omnibus conculcatum iri, etiamsi praesenti tempore victus discedebat. Solum, inquam, reliquum ei erat certamen illud, alia qualibet spe sublata. Ideo nunc dat sedulam operam explorando num hic sit Servator: ut si forte certi aliquid cognoscat, ne tentare quidem adgrediatur, divinam illius invictam vim esse sciens.

11. Sane in hunc mundum apparitionis suae causam exponens, et incarnationis scopum evidenter edicens, Isaiae voce ait Christus: Spiritus Domini super me, cuius causa unxit me; et reliqua. – Siculi qui Spiritùs dator filius erat (dixit enim, ego mitto) non tamen recusabat dicere se in Spiritu daemonia eiicere, tamquam hominem; pari modo idem quum sit Spiritùs dator, nunc dicere non renuit: Spiritus Domini super me, cuius causa unxit me: nempe quia ipse caro factus erat, ut ait Iohannes; ut demonstret nos utraque conditione laborare: id est, et sanctifica-

Ἰησοῦς, ὅτι πάντα ἔλαβε τὰ πειρασμοῦ πεῖραν εἰληφότα· δι' ὧν τὴν ὑπὲρ ἡμῶν νίκην πεποίηται, λέγων θαρσεῖτε, ἐγὼ νενίκηκα τὸν κόσμον· * οὐ γὰρ πρὸς θεότητα ἤρατο τὸν πόλεμον ὁ διάβολος, ἣν ἠγνόησεν· οὐδὲ γὰρ ἐτόλμα· διὰ τοῦτο ἔλεγεν· εἰ σὺ εἶ ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ· ἀλλὰ πρὸς ἄνθρωπον, ὃν πάλαι πλανῆσαι ἴσχυσε (1) καὶ ἐξ ἐκείνου εἰς πάντας ἀνθρώπους ἐξέτεινε τῆς κακίας αὐτοῦ τὴν ἐνέργειαν· ἀπέστη οὖν ἕως καιροῦ, τοῦ σταυροῦ δηλαδή· ἐπεὶ τότε γὰρ ὁρῶν αὐτοῦ τὴν μετὰ πεποιθήσεως ἀπόδυσιν, πάντα πειράζειν ἐσπούδαζε· βουλόμενος γνῶναι, ὃ πρότερον οὐκ ἠδυνήθη πειράζων αὐτὸν, μαθεῖν, εἰ οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ· ἐτήρει τοίνυν τὸν τοῦ θανάτου καιρὸν, νομίζων δύνασθαι καὶ ἐν τῷ θανάτῳ τοῦτον πειράσαι, ἐν ᾧ πάντας καταδεδούλωκε· καὶ τοῦτό ἐστι τὸ, συντελέσας πάντα καιρὸν, ἀπέστη ἀπ' αὐτοῦ, ἄχρι καιροῦ· οὗτος δέ ἐστιν ἐκεῖνος ὁ καιρὸς, ἐν ᾧ καὶ αὐτὸς ὁ πολέμιος ἐγίνωσκεν, ὅτι ὑπὸ πάντων καταπατηθήσεται, εἰ καὶ τούτου διαπέσοι· μόνον γὰρ τοῦτο αὐτῷ περιελείπετο λοιπὸν τὸ ἆθλον, πάντων γυμνωθέντι· διὸ καὶ πάντα ποιεῖ τοῦ μαθεῖν ἕνεκεν, εἰ οὗτός ἐστιν ὁ σωτήρ· ἵνα ἐὰν ὄντως περὶ αὐτοῦ μάθῃ, μηδὲ τολμήσῃ προσελθεῖν, εἰδὼς τὴν ἀπρόσιτον καὶ θείαν αὐτοῦ δύναμιν.

* Ioh. XVI. 33.

ια'. Τῆς ἀναδείξεως γὰρ τῆς ἐν τῷδε τῷ κόσμῳ τὴν αἰτίαν ἡμῖν ἐξηγούμενος, καὶ ἐναργῆ καθιστὰς τῆς ἐνανθρωπήσεως τὸν σκοπὸν, διὰ φωνῆς Ἡσαΐου φησὶν ὁ Χριστός· πνεῦμα κυρίου ἐπ' ἐμὲ, οὗ εἵνεκεν ἔχρισέ με, καὶ τὰ ἑξῆς. — Ὥσπερ γὰρ τοῦ πνεύματος δοτὴρ (2) ὢν ὁ υἱός· φησὶ γάρ· ἐγὼ ἀποστέλλω· * οὐ παραιτεῖται εἰπεῖν ἐν πνεύματι ἐκβάλλειν τὰ δαιμόνια ὡς ἄνθρωπος· τὸν αὐτὸν τρόπον ὁ αὐτὸς ὢν τοῦ πνεύματος δοτὴρ, οὐ παρῃτήσατο εἰπεῖν πνεῦμα κυρίου ἐπ' ἐμὲ, οὗ εἵνεκεν ἔχρισέ με· διὰ τὸ γεγενῆσθαι αὐτὸν σάρκα, ὡς εἶπεν Ἰωάννης, ἵνα δείξῃ ὅτι κατ' ἀμφότερα ἡμεῖς ἐσμέν· οἱ καὶ ἐν τῷ

cod. f. 77.
* [illegible]
* Luc. XXIV. 49.

(1) Ab οὐ γὰρ ad ἴσχυσε extabat latine fragmentum apud D. Thomam p. 75.
(2) Confer D. Thomam p. 78.

ἁγιάζεσθαι δεόμενοι τῆς τοῦ πνεύματος χάριτος, καὶ μὴ δυνάμενοι δαίμονας ἐκβάλλειν ἄνευ τῆς τοῦ πνεύματος δυνάμεως.

v. 34. Οἶδά σε τίς εἶ, ὁ ἅγιος τοῦ θεοῦ.

cod. f. 81. ιβ'. Ὅ γε μὴν δαίμων, ὁ εἰπὼν οἴδαμέν σε, οὐκ ᾔδει αὐτὸν ἀληθῶς, ἀλλὰ τοῖς ῥήμασιν ὑπεκρίνετο· καί τοι γε τἀληθῆ λέγοντα· ἀληθῆ γὰρ ἔλεγε· σὺ εἶ ὁ ἅγιος τοῦ θεοῦ· ὅμως ἐφίμου, καὶ λαλεῖν ἐκώλυε· μή ποτε μετὰ τῆς ἀληθείας, καὶ τὴν ἰδίαν κακίαν ἐπισπείρῃ, καὶ ἵνα καὶ ἡμᾶς συνεθίσῃ μηδέποτε τοῖς τοιούτοις προσέχειν, κἂν δοκῶσι τἀληθῆ λέγειν· καὶ γὰρ ἀπρεπὲς, ἔχοντας ἡμᾶς τὰς θείας γραφὰς, καὶ τὴν παρὰ τοῦ σωτῆρος ἐλευθερίαν, διδάσκεσθαι παρὰ τοῦ διαβόλου τοῦ μὴ τηρήσαντος τὴν ἰδίαν τάξιν, ἀλλ' ἕτερα ἀνθ' ἑτέρων φρονήσαντος· διὰ τοῦτο καὶ λαλοῦντα αὐτὸν τὰς ἀπὸ τῶν γραφῶν λέξεις, κωλύει λέγων· τῷ δὲ ἁμαρτωλῷ εἶπεν ὁ θεός· ἵνα τί σὺ
* Ps. XLIX. 16. ἐκδιηγῇ τὰ δικαιώματά μου *; οἱ μὲν οὖν πιστοὶ δύνανται παρ' αὐτῆς τε τῆς πατρικῆς φωνῆς λεγούσης· οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς ὁ ἀγαπητός· καὶ παρὰ τῶν προσκυνούντων αὐτὸν ἀγγέλων, καὶ τῶν περὶ αὐτοῦ γραψάντων ἁγίων μαθεῖν, ὅτι αὐτὸς μόνος ἐστὶν ὁ υἱὸς καὶ λόγος τοῦ θεοῦ· ἀρειανοὶ δὲ ἐπεὶ τὴν διάνοιαν οὐκ ἔχουσι καθαρὰν, οὐδὲ δύνανται θείων ἐπακούειν καὶ θεολόγων ἀνδρῶν, παρὰ γοῦν τῶν ὁμοίων αὐτοῖς δαιμόνων μαθέτωσαν, ὅτι μὴ ὡς πολλῶν ὄντων ἀνεφώνουν, ἀλλὰ τοῦτον μόνον εἰδότες ἔλεγον· σὺ εἶ ὁ ἅγιος τοῦ θεοῦ, καὶ ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ· καὶ γὰρ ὁ τὴν αἵρεσιν αὐτοῖς ὑποβαλὼν, οὐκ ἔλεγε σὺ εἶ ἅγιος τοῦ θεοῦ, ὡς ὄντων καὶ ἄλλων, ἀλλὰ σὺ εἶ ὁ ἅγιος τοῦ θεοῦ, ὡς μόνου ὄντος αὐτοῦ· καλὴ οὖν ἡ τοῦ ἄρθρου πρόσθεσις· εἷς γάρ ἐστιν ὁ φύσει ἅγιος· οὗ κατὰ μέθεξιν καὶ οἱ ἄλλοι ἅγιοι (1).

Luc. V. 21. Τίς δύναται ἀφιέναι ἁμαρτίας, εἰ μὴ μόνος ὁ θεός;

cod. f. 88. ιγ'. Τὰ ἔργα μαρτυρεῖ τῇ θεότητι, μετ' ἐξουσίας οὐρανίου πραττόμενα· κελεύει μὲν γὰρ στοιχείοις, ἐπιτιμᾷ δὲ πνεύμασι, δυνάμει

ri a Spiritus gratia nos indigere; neque daemones posse expellere absque Spiritus virtute.

Scio te quis sis, sanctus Dei.

12. Daemon ille quidem qui dixit: novimus te; reapse haud illum noverat; sed simulanter loquebatur, quamquam vera dicebat. Etenim a veritate non aberrabat inquiens: tu es sanctus Dei. Christus tamen eum reprimebat, neque loqui sinebat, ne simul cum veritate, propriam quoque malitiam sereret: nos quoque docens, ne talibus umquam mentem intendamus, etiamsi vera loqui videantur. Nam turpe sit, si qui divinas scripturas habemus, et a Servatore datam libertatem, a diabolo doceamur qui ordinem suum non conservavit, sed aliud pro alio voluit. Quamobrem illum, etsi scripturarum dictiones loquentem, prohibet dicens: peccatori autem dixit Deus, quare tu enarras iustificationes meas? Ergo possunt fideles, propter vocem patris dicentem: hic est filius meus dilectus: item ex angelorum adoratione, nec non a sanctis scriptoribus, discere Christum solum esse filium ac Verbum Dei. At vero Ariani, quia puram mentem non habent, neque sanctos theologosque viros audire queunt, a suis similibus discant daemonibus; qui, non quasi plures alii existerent, clamabant; sed hunc solum agnoscentes dicebant: tu es ille sanctus Dei, tu es ille filius Dei. En qui Arianis haeresim inspiravit, non tamen dixit: tu es sanctus Dei, quasi et alii existerent; sed tu es ille sanctus Dei; tamquam si solus ipse esset. Praeclara itaque est pronominis adiectio. Unus est enim suapte natura sanctus, ex cuius participatione ceteri quoque sancti sunt.

Quis potest dimittere peccata, nisi solus Deus?

13. Divinitatem testantur opera, quae caelesti potestate fiunt. Imperat enim elementis, increpat ventos, virtute sua mem-

(1) Legatur lat. apud Corderium p. 153; nec non apud D. Thomam pp. 82. 83. Item videsis Athanasium de vita S. Ant. n. 26. Item epist. ad episcopos Aegypti et Libyae n. 3.

bris laesos instaurat, voluntate morbis medetur. Potestatem propriam praedicat, non celat.

Cur facitis quod non licet facere in sabbatis?

14. At scaevo more Iudaei, qui lectis Davidis actibus, iisdem contradicebant; insontesque discipulos qui spicas vellebant et confricabant die sabbati accusabant: revera tamen legum nullam curam gerebant, neque sabbati; namque eo die gravius peccabant. Sed quum improba mente essent, saluti discipulorum invidebant, suamque tantum sententiam praevalere volebant.

Et nemo scit quis sit filius, nisi pater etc.

15. Solus novit filius quisnam sit pater, quoniam in patre est, habetque in se patrem. Imago quippe est, consequenterque tamquam in imagine omnia quae patris sunt, in illo sunt. Est enim sigillum parem figuram pariens, atque in se patrem ostendens; Verbum vivens verumque. Et nemo novit quisnam sit pater, nisi filius. Quomodo igitur hi irreligiosi illicita audent, quum ipsi sint homines, et terrena haec, enarrare nequeant? Quid dico terrena? Sua propria nobis dicant, si forte suam scrutari naturam valebunt. Temerarii quum sint et audaces, gloriam non verentur, in quam desiderant angeli prospicere, qui tamen natura et ordine tantopere superiores sunt. Quid enim (Deo) propinquius quam Cherubini ac Seraphini? Et tamen hi neque speculantur, neque pedibus insistunt, sed velatis aeque pedibus atque facie, laudes incessabilibus labiis exhibent, nihil aliud quam divinam ineffabilemque naturam trisagio glorificantes. Nemo autem divorum prophetarum nos docuit, ut primum quidem « sanctus » elata voce dicamus: secundum, pressiore: tertium denique adhuc submissiore: ita ut prior acclamatio, sit principalis; altera minor; tertia denique perminor. Apage, inquam, Deo odibilium hominum insaniam? Nam laudatissima trias, una est, indivisibilis, et absque figura; unitur autem in-

δὲ πηρώσεις ἀποκαθίστησι, καὶ θελήμασι νόσους ἰᾶται· καὶ λέγει τὴν ἐξουσίαν, καὶ οὐκ ἀποκρύπτεται.

Τί ποιεῖτε ὃ οὐκ ἔξεστι ποιεῖν ἐν τοῖς σάββασι; Cap. VI. 3.

ιδʹ. Πλὴν κακοήθεις οἱ Ἰουδαῖοι· ἀναγινώσκοντες γὰρ τὰς τοῦ Δαβὶδ πράξεις, ἀντεμελέτων αὐταῖς· καὶ ᾐτιῶντο τοὺς ἀναιτίους, τίλλοντας στάχυας καὶ ψώχοντας ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ σαββάτου· ἔμελε δὲ αὐτοῖς οὔτε τῶν νόμων, οὔτε διὰ τὸ σάββατον, ἐν αὐτῷ γὰρ μᾶλλον παρηνόμουν· ἀλλ' ὅτι τὸν τρόπον ὄντες πονηροὶ, τοῖς τε μαθηταῖς ἐφθόνουν σωζομένοις, καὶ μόνον ἐβούλοντο τῆς ἰδίας γνώμης κρατεῖν. cod. f. 92.

Οὐδεὶς γινώσκει τίς ἐστιν ὁ υἱὸς, εἰ μὴ ὁ πατὴρ κ. τ. λ. Cap. X. 22.

ιεʹ. Μόνος οἶδεν ὁ υἱὸς τίς ἐστιν ὁ πατὴρ, ἐν τῷ πατρὶ ὢν καὶ ἔχων ἐν ἑαυτῷ τὸν πατέρα· εἰκὼν γάρ ἐστι, καὶ ἀκολούθως ὡς ἐν εἰκόνι πάντα τὰ τοῦ πατρὸς ἐν αὐτῷ ἐστι· σφραγὶς γάρ ἐστιν ἰσότυπος, ἐν ἑαυτῷ δεικνὺς τὸν πατέρα· λόγος ζῶν, ἀληθινός· καὶ οὐδεὶς γινώσκει τίς ἐστιν ὁ πατὴρ, εἰ μὴ ὁ υἱός· πῶς οὖν τολμῶσιν οἱ δυσσεβεῖς φλυαρεῖν ἃ μὴ θέμις, ἄνθρωποι ὄντες, καὶ τὰ ἐπὶ γῆς οὐχ εὑρίσκοντες διηγήσασθαι; τί δὲ λέγω τὰ ἐπὶ γῆς; τὰ ἑαυτῶν ἡμῖν εἰπάτωσαν, εἰ ἄρα εὑρεῖν δυνήσονται τὴν ἑαυτῶν ἐξιχνιάσαι φύσιν· τολμηροὶ ὄντες καὶ αὐθάδεις, δόξας οὐ τρέμοντες, ἔνθα ἐπιθυμοῦσιν ἄγγελοι παρακύψαι, οἱ τοσούτῳ καὶ τὴν φύσιν καὶ τὴν τάξιν ἀνώτεροι· τί γὰρ ἐγγύτερον τῶν Χερουβὶμ καὶ Σεραφίμ; καὶ ὅμως οὐδὲ ὁρῶντα ἢ ποσὶν ἑστῶτα, ἀλλ' οὐδὲ γυμνοῖς, κεκαλυμμένοις δὲ ὥσπερ καὶ τοῖς προσώποις τὴν δοξολογίαν προσφέρουσιν ἀπαύστοις τοῖς χείλεσιν· οὐδὲν ἕτερον ἢ τὴν θείαν καὶ ἄφραστον φύσιν τῇ τρισαγιότητι δοξάζοντα· καὶ οὐδαμοῦ τίς τῶν θεσπεσίων προφητῶν ἀπήγγειλεν ἡμῖν, ὅτι ἐν μὲν τῷ ἅπαξ εἰπεῖν τὸ ἅγιος, μεγάλῃ τῇ φωνῇ· ἐν δὲ τῷ δευτερῶσαι, ἧσσον· ἐν δὲ τῷ τρισσεῦσαι, ὑποβεβηκότως· καὶ μετὰ τοῦτο τὸν πρῶτον ἁγιασμὸν, κυριολογοῦντα· τὸν δὲ δεύτερον, ὑποτάσσοντα· καὶ τὸν τρίτον, κατώτερον τιθέντα· ἀλλ' ἄπαγε τῆς ἀνοίας τῶν θεοστυγῶν· ἡ γὰρ πανύμνητος τριὰς, μία καὶ ἀδιαίρετος καὶ ἀσχημάτιστος· συνάπτεται cod. f. 139. b.

ἢ ἀσυγχύτως· ὥσπερ καὶ ἀτμήτως ἡ μονὰς χωρίζεται· τῷ γὰρ τρίτον τὰ τίμια ζῶα τὸ ἅγιος λέγειν, τὰς ὑποστάσεις τελείας δεικνύουσι· ὡς καὶ ἐν τῷ λέγειν τὸ κύριος, τὴν οὐσίαν δηλοῦσιν· οἱ τοίνυν ἐλαττοῦντες τὸν μονογενῆ, εἰς θεὸν βλασφημοῦσι, τὴν τελειότητα κακοδοξοῦντες, καὶ ἀτελῆ διαβάλλοντες, καὶ κολάσεως ἑαυτοὺς ὑπευθύνους καθιστῶσιν· ὁ γὰρ εἰς ὁποτέραν τῶν ὑποστάσεων βλασφημῶν, οὐκ ἔχει ἄφεσιν οὔτε ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι (1).

confuse; sicut etiam absque divisione unitas separatur. Nam dum veneranda animalia « sanctus » dicunt, personas perfectas demonstrant; sicut etiam dum dicunt « dominus » substantiam denotant. Qui ergo Unigenitum minuunt, in Deum fiunt blasphemi, quia perfectionem male laudant, et imperfectam traducunt, seque poenae obnoxios efficiunt. Nam qui in quamlibet ex his personis blasphemat, veniam non impetrabit neque in praesenti saeculo neque in futuro.

Cap. XIII. 14. Ὁ ἀρχισυνάγωγος ἀγανακτῶν ὅτι τῷ σαββάτῳ ἐθεράπευσεν.

Archisynagogus indignans quia sabbato curasset Iesus.

cod. f. 191. ιϛ′. Διὰ τί φησιν ἐν σαββάτῳ θεραπεύεις; τοῦτο δὲ πρόφασις ἦν μόνον καὶ γογγυσμός· καὶ γὰρ ἐν ταῖς ἄλλαις ἡμέραις θεραπεύοντος τοῦ κυρίου πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν, Ἰουδαῖοι συνήθως ἐμέμφοντο· καὶ μᾶλλον ἤθελον ἀθεότητος ἔχειν ὑπόνοιαν, τὸν Βεελζεβοὺλ ὀνομάζοντες, ἢ ἀρνήσασθαι τὴν ἰδίαν πονηρίαν· ἀλλὰ καὶ οὕτως πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως τοῦ σωτῆρος δεικνύοντος ἑαυτοῦ τὴν θεότητα, οὐδὲν ἧττον ὥσπερ εἰς κέντρα λακτίζοντες ἀντέλεγον· ἵνα μόνην κατὰ τὴν θείαν παροιμίαν * προφάσεις ἐφευρίσκοντες, χωρίσωσιν ἑαυτοὺς ἀπὸ τῆς ἀληθείας.

* Ps. XCI. 1.

16. Cur, inquit, in sabbato sanas? Atqui hic putus praetextus erat et obtrectatio: namque et aliis diebus curante Domino omnem morbum omnemque languorem, Iudaei more suo maledicebant: malebantque irreligionis suspicionem contrahere, Beelzebul eum nominantes, quam propriam malitiam abiicere. Sed sic etiam multifariam multisque modis divinitatem suam Servatore ostendente, nihilominus ceu contra stimulum calcitrantes contradicebant; ut, divina veluti scriptura ait, meros praetextus adinvenientes, a veritate semet seiungerent.

Cap. XIX. 17. Ἴσθι ἐξουσίαν ἔχων ἐπάνω δέκα πόλεων.

Esto potestatem habens super decem civitates.

cod. f. 257. ιζ′. Ἑκάστῳ γε μὴν τῆς ἀρετῆς ἡ πρᾶξις τὸ πλέον ἢ ἔλαττον προστίθησι· καὶ ὁ μὲν ἐπὶ δέκα πόλεων, ὁ δὲ ἐπὶ πέντε καθίσταται· καὶ οἱ μὲν καθέζονται ἐπὶ δώδεκα θρόνους κρίνοντες τὰς δώδεκα φυλὰς τοῦ Ἰσραήλ· οἱ δὲ ἀκούουσι, δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ πατρός· καὶ εὖ δοῦλε καὶ ἀγαθὲ καὶ πιστέ.

17. Unicuique virtutis exercitium plus vel minus praemii comparat. Namque alius decem civitatibus, alius quinque praeficitur. Alii supra duodecim thronos sedent iudicantes duodecim tribus Israhelis. Alii audiunt; venite benedicti a patre. Item: euge serve bone et fidelis.

Cap. XX. 3. Ἐρωτήσω ὑμᾶς κἀγὼ ἕνα λόγον.

Interrogabo vos et ego unum verbum.

cod. f. 262. ιη′. Οὕτω κακοήθως τοὺς φαρισαίους ἐρωτήσαντας, ἀντηρώτησεν ὁ σωτὴρ, ἵνα αἴσθωνται τῆς ἰδίας κακονοίας· μὴ ἀποκρίνου γάρ φησιν ἄφρονι κατὰ τὴν ἀφροσύνην ἐκείνου· ἀλλ' ἀποκρίνου ἄφρονι κατὰ τὴν ἀφροσύνην αὐτοῦ, ἵνα μὴ φαίνηται σοφὸς παρ' ἑαυτῷ· * ἀπόκρισις δὲ πρὸς τὰ τοιαῦτα ἁρμόζουσα,

* Prov. XXVI

18. Ita malitiose interrogantes Pharisaeos, vicissim Servator interrogavit, ut ii propriarum cogitationum improbitatem persentirent. Dictum est enim: ne respondeas stulto iuxta stultitiam suam. Itemque dictum: responde stulto iuxta stultitiam suam, ne sibi sapiens videatur. Verumta-

(1) Legebantur haec latine tantummodo apud Corderium p. 308.

men congrua his responsio, silentium est; ut inscitiam suam, qui interrogant, sentiant.

ἡ σιωπὴ, ἵνα τὴν ἑαυτῶν ἄγνοιαν ἐπιγινώσκωσιν οἱ ἐρωτῶντες (1).

Accedentes autem quidam Sadducaeorum etc.

19. Palam omnibus factum est, quod etiamsi legem in ore haberent, et de legis argumento viderentur loqui, nihilominus convicti sunt mente haeretici et Dei hostes. Pudore denique suffusi fuerunt, Servatorem audientes dicentem: erratis nescientes scripturas. Et alios quidem fefellerant ita loquentes, Dominum tamen hominem factum fallere non potuerunt. Verbum quippe caro factum erat, illud scilicet quod cogitationes sapientium stultas esse novit. Pari modo haeretici sententiam suam occultant. Mutuantur autem ex scripturis dictiones, ut harum ope fucum facientes, ad suam improbitatem pertrahant ignaros. Verumtamen etiamsi Pharisaeorum fimbrias sibi circumligent, etiamsi magnificent semet verbis, et vocis tonum intendant, credendum eis non est. Non enim verba, sed mens et religiosa vita, fidelem hominem constituunt.

Προσελθόντες δέ τινες τῶν Σαδδουκαίων κ. τ. λ. v. 27.

ιθ'. Καὶ δέδεικται πᾶσιν, ὅτι καίπερ τὸν νόμον διὰ χειλέων ἔχοντες, καὶ δοκοῦντες τὰ τοῦ νόμου λαλεῖν, ἠλέγχθησαν τὴν διάνοιαν ὄντες αἱρετικοὶ καὶ θεομάχοι· καὶ ἐνετράπησαν παρὰ τοῦ σωτῆρος ἀκούσαντες· πλανᾶσθε μὴ εἰδότες τὰς γραφάς· ἄλλους μὲν οὖν ἐπλάνησαν τοιαῦτα λέγοντες· τὸν δὲ κύριον γενόμενον ἄνθρωπον οὐκ ἠδυνήθησαν ἀπατῆσαι· ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, ὁ γινώσκων τοὺς διαλογισμοὺς τῶν σοφῶν, ὅτι εἰσὶ μάταιοι· τοιοῦτοι καὶ οἱ αἱρετικοὶ κρύπτουσιν ἃ φρονοῦσι· κιχρῶνται δὲ παρὰ τῶν γραφῶν τὰς λέξεις, ἵνα ἐν αὐταῖς δελεάσαντες ὑποσύρωσιν εἰς τὴν ἰδίαν κακίαν τοὺς ἀγνοοῦντας· πλὴν, κἂν μείζονα κράσπεδον τῶν φαρισαίων περιθήσωσιν ἑαυτοῖς, κἂν πλατύνωσιν ἑαυτοὺς τοῖς φθέγμασι, καὶ τὸν τόνον ἀσκήσωσι τῆς φωνῆς, οὐκ ὀφείλουσι πιστεύεσθαι· οὐ γὰρ ἡ λέξις ἀλλ' ἡ διάνοια, καὶ ἡ μετ' εὐσεβείας ἀγωγὴ συνίστησι τὸν πιστόν. cod. f. 265.

Et facti sunt amici Pilatus et Herodes.

20. Qui prius mutua simultate dissidebant Herodes atque Pontius, tunc adversus Dominum conspirarunt. Quamobrem merito detestabiles sunt, quia quum privatae rei causa hostili inter se animo essent, in veritatis odio, et contra Dominum furore, amici facti sunt mutuasque dextras dederunt.

Ἐγένοντο δὲ φίλοι ὅ τε Πιλάτος καὶ ὁ Ἡρώδης. CAP. XXII. 12.

κ'. Τὸ πρότερον μαχόμενοι πρὸς ἑαυτοὺς Ἡρώδης καὶ Πόντιος, τότε συνεφώνησαν κατὰ τὸν κύριον· ἐφ' ᾧ καὶ μισήσειεν ἄν τις αὐτοὺς δικαίως, ὅτι τῶν μὲν ἰδίων χάριν ἀπεχθάνονται πρὸς ἀλλήλους, εἰς δὲ τὴν κατὰ τῆς ἀληθείας ἔχθραν, καὶ τὴν εἰς τὸν κύριον παροινίαν φίλοι γεγόνασι, καὶ ἀλλήλους δεξιοῦνται. cod. f. 297.

Et postquam venerunt in locum qui vocatur Calvariae, ibi crucifixerunt eum.

20. Haud alibi autem crucifigitur, quam in Calvariae loco, ubi Hebraeorum magistri sepulcrum aiunt esse Adami: illic enim sepultum post maledictionem adfirmant. Propterea ubi hominis corpus corruptum fuit, ibi proprium deposuit corpus Iesus: et ubi anima humana mortis potestati tradita fuerat, ibi Christus animam propriam

Καὶ ὅτε ἀπῆλθον ἐπὶ τὸν τόπον τὸν καλούμενον Κρανίον, ἐκεῖ ἐσταύρωσαν αὐτόν. v. 33.

κα'. Οὐκ εἰς ἄλλον δὲ τόπον σταυροῦται, ἢ εἰς τὸν τοῦ Κρανίου τόπον, ὃν Ἑβραίων οἱ διδάσκαλοι φασὶ τοῦ Ἀδὰμ εἶναι τάφον· ἐκεῖ γὰρ αὐτὸν τεθάφθαι μετὰ τὴν κατάραν, διαβεβαιοῦνται (2)· διὰ τοῦτο ὅπου διεφθάρη τὸ τοῦ ἀνθρώπου, ἐκεῖ προΐεται ὁ Ἰησοῦς τὸ ἴδιον σῶμα· καὶ ὅπου ἐκρατεῖτο ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ ἐν θανάτῳ, ἐκεῖ ἐπιδείκνυται ὁ Χριστὸς τὴν cod. f. 298. b.

(1) Habet latine Corderius p. 503.

(2) Hactenus fragmentum in Athanasii de passione sermone edito n. 12, de quo mox dicemus. Reliqua ibi non leguntur; sed habentur latine apud Corderium p. 602, et partim etiam apud D. Thomam p. 363.

ἀνθρωπίνην ψυχὴν ἰδίαν ἔσαν· ἵνα καὶ παρῇ ὡς ἄνθρωπος ὁ ἀκράτητος ἐν θανάτῳ, καὶ λύσῃ τὴν κατάκρισιν τοῦ θανάτου ὡς θεός· ἵνα ὅπου ἐσπάρη ἡ φθορὰ, ἐκεῖ ἀνατείλῃ ἡ ἀφθαρσία· καὶ ὅπου ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος, ἐν μορφῇ ψυχῆς ἀνθρωπίνης παρὼν ἀθάνατος ἀποδείξηται τὴν ἀθανασίαν· καὶ οὕτως ἡμᾶς μετόχους καταστήσῃ τῆς ἑαυτοῦ ἀφθαρσίας καὶ ἀθανασίας, ἐν ἐλπίδι ἀναστάσεως τῆς ἐκ νεκρῶν· ὅπως ἂν καὶ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσηται ἀφθαρσίαν, καὶ τὸ θνητὸν ἀθανασίαν· καὶ ὥσπερ δι' ἑνὸς ἀνθρώπου ἡ ἁμαρτία, καὶ δι' ἀνθρώπου ὁ θάνατος, οὕτως καὶ δι' ἑνὸς ἀνθρώπου ἡ χάρις βασιλεύσῃ· ὥσπερ γὰρ ἀποθνήσκοντος τοῦ Ἀδὰμ, ἐμένομεν καὶ ἡμεῖς δι' αὐτὸν νεκροὶ, οὕτως ἐγειρομένου τοῦ κυριακοῦ σώματος, ἀνάγκη λοιπὸν πάντας συνεγείρεσθαι αὐτῷ· αὕτη τοῦ Παύλου ἡ διάνοια·
* I. Cor. XV. 22. * ὥσπερ γάρ, φησιν, ἐν τῷ Ἀδὰμ πάντες ἀποθνήσκουσιν, οὕτως ἐν τῷ Χριστῷ πάντες ζωοποιηθήσονται.

cod. f. 307. κβ'. Ἀθανασίου εἰς τὸ πάθος (1).
Ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος ἀπὸ Ἀδὰμ μέχρι Μωϋσέως. Ἄρτι δὲ τολμήσας κατὰ τοῦ κυρίου, θεωρεῖ ἑαυτὸν ἐκβληθέντα τοῦ παντὸς, καὶ ὑπὸ πάντων καταπατούμενον (2), καὶ συντριβόμενον ὑπὸ τῶν ποδῶν ἡμῶν· τό γε μὴν μέγα καὶ παράδοξον, ὅτι καὶ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ σταυροῦ κρεμαμένου τοῦ κυρίου, αὐτοῦ γὰρ ἦν τὸ σῶμα, καὶ ἐν αὐτῷ ἦν ὁ λόγος, ὁ μὲν ἥλιος ἐσκοτίσθη, ἡ δὲ γῆ ἐβόμαζεν, αἱ πέτραι ἐσχίσθησαν, καὶ τὸ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ ἐσχίσθη, καὶ πολλὰ σώματα τῶν προκεκοιμημένων ἀνέστη· καὶ οὐδεὶς, ὥσπερ νῦν ἀρειανοὶ τολμῶσι, διελογίσατο εἰ δεῖ σαρκωθέντι τῷ λόγῳ πείθεσθαι· ἀλλὰ καὶ ἄνθρωπον βλέποντες, ἐπεγίνωσκον αὐτὸν ὄντα δημιουργὸν αὐτῶν· καὶ ἀνθρωπίνης φωνῆς ἀκούοντες, οὐ διὰ τὸ ἀνθρώπινον ἔλεγον

se habere demonstravit: ut et invictus mortem ceu homo exquireretur, et mortis condemnationem ceu Deus auferret: ut ubi sata fuerat corruptela, illinc exoriretur incorruptio: ubi denique mors regnaverat, in animae humanae forma Verbum immortale interveniens, ostenderet immortalitatem: atque ita nos participes incorruptelae immortalitatisque suae, spe resurrectionis a mortuis, efficeret: cum corruptibile hoc induet incorruptionem, et mortale immortalitatem. Et sicut per unum hominem peccatum, et per hominem mors, ita et per unum hominem gratia regnaret. Nam sicut moriente Adamo, nos quoque ob ipsum mortui evasimus; ita dominico resuscitato corpore, necesse est cunctos postea aeque resurgere. Haec est Pauli mens: sicut enim, inquit, in Adamo omnes moriuntur, ita in Christo omnes vivificabuntur.

22. Athanasii de passione Domini. Regnavit mors ab Adamo usque ad Moysem. Nunc vero facinus ausa adversus Dominum, videt se omni ope deiectam, conculcatam ab omnibus, pedibusque nostris protritam. Sed quod magnum est et inexpectatum, ipso in cruce pendente Domino (huius enim corpus erat, in eoque Verbum existebat) sole obtenebrato, terra tremente, petris scissis, velo templi diviso, multisque praemortuorum corporibus ad vitam revocatis, nemo tamen ambigebat, ut nunc audacter faciunt Ariani, an incarnato Verbo esset credendum: sed hominem cernentes, agnoverunt eum creatorem suum: et humanam vocem audientes, non tamen ob humanitatem aiebant Verbum esse creaturam: sed vehementius im-

(1) Ita diserte in codice inscribitur. Iam vero in veneta S. Athanasii editione T. II. p. 61. seq. sermo habetur de passione Domini, quem cum ego cum hac et aliis de passione partibus in codice nostro a Niceta eclogario positis conferrem, deprehendi sermonem illum mutilum esse, partesque aliquot codicis cum editione congruere, partes tamen alias modo novas esse, modo satis diversas. Omissis itaque partibus omnino editis, haec tamen praeclara additamenta in lucem proferenda putavi. Nihil moror alterum de die parasceves sermonem, qui in eodem Athanasii tomo p. 385. legitur, qui neque Athanasii nomine dignus est, neque ad excerpta nostra pertinet.

(2) Hactenus ed. cit. p. 78. C. Sequitur deinde nova haec pars.

mo metuebant: neque eum secius agnoscebant, quam si de templo sancto oracula emitteret. Non enim rem creatam creatura adorat; neque item carnis causa renuebat Dominum suum venerari, sed creatorem suum in corpore spectabat: atque in nomine Iesu Christi omne genu tum flectebatur, ac porro flectetur, et omnis lingua confitebitur, quod dominus est Iesus Christus. Etenim caro inglorium Verbum non effecit; absit; sed ipsa magis a Verbo glorificata fuit. Nec quia servi formam accepit, qui in forma Dei erat filius, ideo divinitate deminutus fuit; immo vero ipse liberator universae carnis omnisque creaturae evasit: quem etiam crucifixum testabantur dominum esse creatarum rerum, sol radios suos contrahens, terra concussa, petrae scissae, carnifices agnoscentes vere Dei filium esse quem crucifixerant. Quippe haud alicuius hominis corpus erat quod spectabatur, sed Dei; in quo deitas existens, tum etiam cum crucifigebatur, mortuos suscitabat. Quo tempore sol indignatus faciem avertit, minime videre sustinens illatas communi omnium Domino corporales iniurias, quas hic sponte pro nobis toleravit. Itaque radiis contractis, diem illum sine sole praestitit.

Pater, in manus tuas commendabo spiritum meum.

23. Cunctos homines Deo commendat in propria persona, qui per ipsum vitam recuperabant: membra enim eius sumus, et plura membra unum corpus efficiunt, quod est ecclesia, prout Paulus ad Galatas scribit: cuncti enim vos unus estis in Christo Iesu. Omnes itaque in se commendat. Sic etiam cum ait Paulus patrem resuscitasse filium suum; patet, corpore resuscitato, filium dici resuscitatum. Nam corporis eius proprietates, de persona eiusdem pronunciantur. Et cum dicit: vitam dedit filio pater, data carni vita intelligenda est. Nam si ipse vita nostra est, quomodo vita

ὅτι ὁ λόγος κτίσμα ἐστίν· ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἔτρεμον, καὶ οὐδὲν ἧττον ἐγίνωσκον, ὅτι ἐκ ναοῦ ἁγίου ἐφθέγγετο· οὐ γὰρ κτίσμα ἡ κτίσις προσκυνεῖ· οὐδὲ πάλιν διὰ τὴν σάρκα, παρῃτεῖτο τὸν κύριον ἑαυτῆς προσκυνεῖν, ἀλλὰ τὸν ἑαυτῆς δημιουργὸν ἔβλεπεν ἐν τῷ σώματι· καὶ ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ πᾶν γόνυ ἔκαμπτε καὶ κάμψει, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται ὅτι κύριος Ἰησοῦς Χριστός· οὐ γὰρ ἀδοξίαν ἤνεγκεν ἡ σὰρξ τῷ λόγῳ, μὴ γένοιτο, ἀλλὰ μᾶλλον αὐτὴ δεδόξασται παρ' αὐτοῦ· οὐδὲ ἐπειδὴ δούλου μορφὴν ἀνέλαβεν ὁ ἐν μορφῇ θεοῦ ὑπάρχων υἱὸς, ἠλαττώθη τῆς θεότητος· ἀλλὰ μᾶλλον καὶ αὐτὸς ἐλευθερωτὴς πάσης σαρκὸς καὶ πάσης κτίσεως γέγονεν· ὃς καὶ σταυρούμενος, ἐμαρτυρεῖτο δεσπότης τῆς κτίσεως· συστείλαντος μὲν ἡλίου τὰς ἀκτῖνας, καὶ τῆς γῆς τρεμούσης, τῶν δὲ πετρῶν σχιζομένων, καὶ τῶν δημίων ἐπιγνόντων, ὅτι ἀληθῶς θεοῦ υἱός ἐστιν ὁ σταυρωθείς· οὐ γὰρ ἀνθρώπου τινὸς ἦν τὸ βλεπόμενον σῶμα, ἀλλὰ θεοῦ· ἐν ᾧ τυγχάνων καὶ ὅτε ἐσταυροῦτο, ἤγειρε νεκρούς· ὅτε καὶ ὁ ἥλιος ἀγανακτῶν, καὶ μὴ φέρων τὰς κατὰ τοῦ κοινοῦ πάντων δεσπότου γινομένας σωματικὰς ὕβρεις, ἃς ἑκὼν αὐτὸς ὑπὲρ ἡμῶν ὑπέμεινεν, ἀπεστράφη· καὶ τὰς ἀκτῖνας συστείλας, τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἀνήλιον ἔδειξεν.

Πάτερ, εἰς χεῖράς σου παραθήσομαι (1) τὸ πνεῦμά μου. v. 46

κγ'. Πάντας δὲ ἀνθρώπους παρατίθεται τῷ πατρὶ δι' αὐτοῦ, τοὺς ἐν αὐτῷ ζωοποιουμένους· μέλη γὰρ αὐτοῦ ἐσμὲν, καὶ τὰ πολλὰ μέλη ἕν ἐστι σῶμα, ὅπερ ἐστὶν ἡ ἐκκλησία, καθὼς Παῦλος γράφει Γαλάταις· * πάντες γὰρ ὑμεῖς εἷς ἐστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ· τοὺς πάντας οὖν παρατίθεται ἐν ἑαυτῷ· οὕτω καὶ ὅταν λέγῃ Παῦλος, ὅτι ὁ πατὴρ ἤγειρε τὸν υἱὸν αὐτοῦ *, δῆλόν ἐστιν ὅτι τοῦ σώματος ἐγειρομένου ὁ υἱὸς λέγεται ἐγηγέρθαι· τὰ γὰρ τοῦ σώματος αὐτοῦ εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ λέγεται· καὶ ὅτε λέγει. ζωὴν ἔδωκε τῷ υἱῷ ὁ πατὴρ, τῇ σαρκὶ διδομένην τὴν ζωὴν νοητέον· εἰ γὰρ αὐτός ἐστιν ἡ ζωὴ ἡμῶν, πῶς ἡ ζωὴ ζωὴν λαμ-

cod. f. 307

* Gal. III. 28.

cod. f. 307. b.

* Rom. IV. 24.

(1) Sic tempore futuro legebat etiam S. Cyrillus Comm. in psalm. XLVIII. 16. ed. nostr. gr. p. 344, lat. 215. adnot.

βάνει; καὶ εἰ αὐτός ἐστιν ἡ σοφία τοῦ θεοῦ, καὶ εἰ αὐτὸς ἐποίησε πᾶσαν ἡλικίαν, πῶς λέγει προέκοπτε δὲ Ἰησοῦς σοφίᾳ καὶ ἡλικίᾳ; καὶ εἰ ὁ πατὴρ διὰ τοῦ ἰδίου λόγου καὶ υἱοῦ πάντα ἐποίησε, δηλονότι καὶ τὴν ἔγερσιν τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, δι᾽ αὐτοῦ ἐποιήσατο (1)· δι᾽ αὐτοῦ οὖν αὐτὸν ἐγείρει, καὶ δι᾽ αὐτοῦ αὐτῷ τὴν ζωὴν δίδωσιν· ἐγείρεται μὲν κατὰ σάρκα ὡς ἄνθρωπος, καὶ λαμβάνει ζωὴν ὡς ἄνθρωπος, αὐτὸς δέ ἐστιν ὁ ἐγείρων τὸν ἴδιον ναὸν ὡς θεὸς, καὶ διδοὺς ζωὴν τῇ ἰδίᾳ σαρκί· καὶ ὅταν δὲ λέγῃ. θεέ μου· ἵνα τί με ἐγκατέλιπες, ἐκ προσώπου ἡμετέρου λέγει· διότι μορφὴν δούλου λαβὼν, ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν, γενόμενος ὑπήκοος ἄχρι θανάτου σταυροῦ· καὶ καθὼς λέγει
* Is. LIII. 4. Ἡσαΐας *, αὐτὸς τὰς μαλακίας ἡμῶν αἴρει, καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυνᾶται. ἀλλ᾽ ὑπὲρ ἡμῶν· καὶ οὐκ αὐτὸς ἐγκατελείφθη ὑπὸ θεοῦ, ἀλλ᾽ ἡμεῖς· καὶ δι᾽ ἡμᾶς τοὺς ἐγκαταλειφθέντας ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον, καὶ ἑαυτὸν παρέδωκεν ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας· οὐ γὰρ ἑαυτὸν ἦλθε σῶσαι ὁ ἀθάνατος θεὸς, ἀλλ᾽ ἡμᾶς τοὺς θανατωθέντας· καὶ οὐχ ὑπὲρ ἑαυτοῦ ἀπέθανεν, ἀλλ᾽ ὑπὲρ ἡμῶν· ὥστε διὰ τοῦτο τὴν εὐτέλειαν καὶ τὴν πτωχείαν ἡμῶν ἀνεδέξατο, ἵνα ἡμῖν τὸν πλοῦτον αὐτοῦ χαρίσηται· τὸ γὰρ πάθος αὐτοῦ, ἡμῖν ἀπάθεια ἐστί· καὶ ὁ θάνατος αὐτοῦ, ἡμῶν ἀθανασία· καὶ τὸ δάκρυον αὐτοῦ, χαρὰ ἡμετέρα· καὶ ἡ ταφὴ αὐτοῦ, ἡμῶν ἀνάστασις· καὶ τὸ πταῖσμα αὐτοῦ, ἡμῶν ἁγιασμός· καὶ ὁ μώλωψ αὐτοῦ, ἡμῶν ἴασις· τῷ γὰρ μώλωπι αὐτοῦ ἡμεῖς ἰάθημεν· καὶ ἡ παιδεία αὐτοῦ, ἡμῶν εἰρήνη· παιδεία γὰρ εἰρήνης ἡμῶν, ἐπ᾽ αὐτόν· τουτέστιν ἕνεκεν τῆς ἡμῶν εἰρήνης, αὐτὸς παιδεύεται· καὶ ἡ ἀδοξία αὐτοῦ, ἡμῶν δόξα· καὶ ἡ κάθοδος αὐτοῦ, ἡμῶν ἄνοδος,
* Ephes. II. 6. κατὰ τὸ λεγόμενον· * συνήγειρε καὶ συνεκάθισεν ἐν τοῖς ἐπουρανίοις, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

vitam accipit? Et si ipse sapientia Dei est, idemque aetates creavit, quomodo dicitur: proficiebat autem Iesus sapientia et aetate? Et si pater per suum Verbum ac filium omnia fecit, sine dubio carnis quoque eius resurrectionem per eundem effecit. Per ipsum igitur eundem resuscitat, et per ipsum vitam ei tribuit. Suscitatur quidem secundum carnem ut homo, vitam accipit ut homo, ipse tamen suummet templum suscitat utpote Deus, qui propriae carni vitam impertitur. Et cum dicit: Deus mi, cur me dereliquisti, ex nostra persona loquitur: qui formam servi accipiens, semet humiliavit, factus obediens usque ad mortem crucis. Atque ut ait Isaias: ipse languores nostros perfert, et propter nos, immo pro nobis, dolet. Neque ipse a Deo derelictus fuit, sed nos: et propter nos derelictos venit in mundum, seque tradidit pro ecclesia. Non enim ad se ipsum salvandum venit immortalis Deus, sed nos interemptos: neque pro se ipso, sed pro nobis mortem oppetiit: ac propterea vilitatem paupertatemque excepit, ut suas nobis divitias largiretur. Nam passio eius, impassibilitas nobis fit: mors eius, nostra immortalitas: lacrymae eius, nostrum gaudium: sepultura eius, nostra resurrectio: lapsus eius, nostra sanctificatio: livor eius, nostra sanatio; etenim livore eius sanati sumus: et disciplina (castigatio) eius, pax nostra est; nam disciplina pacis nostrae super illum; id est pacis nostrae gratia ipse castigatur: ignominia eius, gloria nostra: et descensus eius, ascensio nostra, prout dictum est: conresuscitavit et consedere fecit in caelestibus, in Christo Iesu.

v. 46. Καὶ ταῦτα εἰπὼν ἐξέπνευσεν.

Et haec dicens expiravit.

cod. f. 309. b. κδʹ. Οἶδα Χριστὸν θεὸν, ἀληθῶς ἐξ οὐρανοῦ ἀπαθῆ· οἶδα αὐτὸν ἐκ σπέρματος Δαβὶδ κατὰ σάρκα ἄνθρωπον, ἀπὸ γῆς παθητόν· οὐ ζητῶ πῶς παθητὸς καὶ

24. Scio Christum Deum, vere de caelo impassibilem. Scio ipsum ex semine Davidis in carne hominem, de terra passibilem. Non quaero quomodo idem passibilis

(1) S. Augustinus serm. LII. 8: *non resurrexit Pater, sed Filius; resurrectionem tamen Filii et Pater et Filius operatus est.* Et paulo post: *numquid et Filius resuscitavit semet ipsum? Resuscitavit plane.* Ita etiam S. Cyrillus apud nos in comment. epist. ad Rom. VI. 3, et VIII. 11.

fuerit et impassibilis; quomodo Deus, et quomodo homo; ne, dum modum vestigo, et rationem conquiro, a proposita nobis beatitudine excidam. Credere enim primum oportet et ita opinari, deinde harum rerum comprobationem desuper implorare: non autem repetere eam desub, ex carne nimirum ac sanguine, sed ex divina caelestique revelatione, ut Petrus. Idem simul Deus et homo. Nam si Deus tantum, quomodo passus esset? quomodo crucifixus et mortuus? Sunt haec Deo aliena. Item si homo tantum, quomodo patiendo vicisset, crucifixus salvasset, moriens vivificasset? Haec hominis conditionem excedebant. Idem vero et patitur et salvat, et passione vincit: idem Deus, idemque homo: utrumque simul, instar unius: utrumque ceu unicus.

ἀπαθὴς ὁ αὐτός· πῶς Θεὸς, καὶ πῶς ἄνθρωπος· ἵνα μὴ τὸ, πῶς, περιεργαζόμενος, καὶ τὸν τρόπον ἀναζητῶν, ἐκπέσω τοῦ προκειμένου ἡμῖν ἀγαθοῦ· πιστεύειν γὰρ δεῖ πρῶτον καὶ δοξάζειν (1), καὶ δεύτερον τὴν σύστασιν ἄνωθεν τούτων αἰτεῖσθαι· καὶ μὴ κάτωθεν ταύτην πορίζεσθαι ἐξ αἵματος καὶ σαρκὸς, ἀλλ᾽ ἐξ ἀποκαλύψεως θείας καὶ οὐρανίου, ὡς ὁ Πέτρος· * ὁ αὐτὸς ἅμα Θεὸς καὶ ἄνθρωπος· εἰ γὰρ Θεὸς μόνον ἦν, πῶς ἔπασχε; πῶς ἐσταυροῦτο καὶ ἀπέθνησκεν; ἀλλότρια γὰρ ταῦτα Θεοῦ· καὶ εἰ ἄνθρωπος μόνον, πῶς διὰ πάθους ἐνίκα, καὶ σταυρούμενος ἔσωζε, καὶ ἀποθνήσκων ἐζωοποίει; ταῦτα ὑπὲρ ἄνθρωπον ἦν· ὁ δὲ αὐτὸς καὶ πάσχει καὶ σώζει, καὶ διὰ τοῦ πάθους ἐνίκα· ὁ αὐτὸς, Θεός· ὁ αὐτὸς, ἄνθρωπος· τὸ συναμφότερον, ὡς ἕν· ἑκάτερον, ὡς μόνον.

* Act. X. 10.

Invenerunt lapidem revolutum a monumento.

25. Quod visibili sepulcro accidit, idem antea infernus passus erat. Oportebat enim nudari simul cum inferno sepulcrum; et a visibilibus, ea quae non apparebant, publica fieri.

Εὗρον τὸν λίθον ἀποκεκυλισμένον ἀπὸ τοῦ μνημείου. Cap. XXIV. 2.

κε΄. Ἃ μέν τοι ἔπασχεν, ὁ τάφος ὁρώμενος, ὁ ᾅδης πρῶτος ὑπέμενεν· ἔδει γὰρ συναπογυμνοῦσθαι τῷ ᾅδῃ τὸν τάφον, καὶ ὁρωμένοις τὰ μὴ φαινόμενα στηλιτεύεσθαι. cod. f. 310.

Spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere.

26. Mulieres pedes tenuerunt, et Deum adoraverunt; pedes ossium carnisque tactum habentes, sed tamen Dei pedes. Dicebat autem: spiritus ossa non habet, sicut me videtis habere, etsi spiritus ipse erat; nam Deus spiritus est. Dicebatque simul habere, et rei ostensionem faciebat. Cur ergo aiebat: spiritus ossa et carnem non habet, sicut me non esse, sed habere videtis? Vel hoc etiam docere voluit, spiritus naturam esse ineffabilem; ipsam vero

Πνεῦμα σάρκα καὶ ὀστέα οὐκ ἔχει, καθὼς ἐμὲ θεωρεῖτε ἔχοντα. V. 39.

κϛ΄. Καὶ αἱ γυναῖκες δὲ πόδας ἐκράτησαν, Θεὸν προσεκύνησαν· πόδας ὀστέων καὶ σαρκὸς ἔχοντας ψηλάφησιν, ἀλλὰ Θεοῦ ὄντας· ἔλεγε δὲ ὅτι πνεῦμα ὀστέα οὐκ ἔχει, καθὼς ἐμὲ θεωρεῖτε ἔχοντα, καίτοι πνεῦμα ὢν αὐτός· πνεῦμα γὰρ ὁ θεός· καὶ λέγων ἔχειν, καὶ ἐπίδειξιν ποιούμενος· πῶς οὖν ἔλεγε, πνεῦμα ὀστέα καὶ σάρκα οὐκ ἔχει, καθὼς ἐμέ φησιν οὐχὶ ὄντα, ἀλλὰ θεωρεῖτε ἔχοντα· ἢ τοῦτο διδάσκων ὅτι ἡ τοῦ πνεύματος φύσις, ἄῤῥητός ἐστιν; αὕτη δὲ ἡ ψηλάφησις, cod. f. 318.

(1) Animadverte Athanasii testimonium de fidei theologicae indole et necessitate; quod adversus hodiernos illos valet, qui fidem humano ratiocinio subiiciunt. Eandem sententiam alibi apud Cyrillum et Nicephorum haud semel compertam nos adnotavimus. Nunc etiam Augustini locum, de fidei necessitate ac merito, recitare lubet ex sermone XLVIII. 2. *Interrogatus dominus Iesus quod esset opus Dei, respondit: hoc est opus Dei, ut credatis in eum quem ille misit. Quomodo autem erit opus Dei, quod Dominus dixit, ut credatur in eum, nisi ipsa sit iustitia credere in eum? Audi et tu alium scripturae locum: iustus ex fide vivit. Difficile est ut male vivat, qui bene credit. Credite ex toto corde, credite non claudicantes, non haesitantes, non contra ipsam fidem humanis suspicionibus argumentantes.* Conferatur etiam sermo LI. 5. et 6, et LII. 2.

cod. f. 318. b. σώματος τοῦ καθ' ἡμᾶς ἐστιν, ὃ ἑαυτῷ περιεποιήσατο ἐκ παρθένου, οὐκ ἐνεργείας . . . ἀλλὰ [τίς οὕτως] ἠσέβησεν ὡς εἰπεῖν ὅτι τὸ ἐν ξύλῳ καθηλωμένον οὐκ ἦν σῶμα. ἀλλὰ [πνεῦμα;] . . . ἑαυτὸν ἀνέφερεν, ἵνα ἡμεῖς τῆς τοῦ λόγου θεότητος μετασχεῖν δυνηθῶμεν· ὅτι δὲ τὸ ἐγειρόμενον ἐκ νεκρῶν ἄνθρωπος ἦν, οὐ θεὸς, ἑρμηνεύει Πέ-
* Act. XIII. 29. τρος λέγων· * « καθελόντες αὐτὸν ἀπὸ τοῦ ξύλου ἔθηκαν αὐτὸν εἰς μνημεῖον· ὁ δὲ θεὸς ἤγειρεν αὐτὸν ἐκ νεκρῶν· » τὸ γοῦν ξύλου καθαιρεθὲν σῶμα νεκρὸν τοῦ Ἰησοῦ, τὸ καὶ εἰς μνημεῖον τεθὲν, ἐνταφιασθὲν δὲ ὑπὸ Ἰωσὴφ . . . ὁ λόγος, ὁ καὶ πάντας τοὺς νεκροὺς ζωοποιῶν· ἡ γὰρ ζωὴ οὐκ ἀποθνήσκει, τοὺς δὲ νεκροὺς ζωοποιεῖ· ἐγένετο Λάζαρον ἀσθενήσαντα ἀποθανεῖν· ὁ δὲ κυριακὸς ἄνθρωπος οὐκ ἠσθένησεν, οὐδὲ ἄκων ἀπέθανεν, ἀλλ' ἀφ' ἑαυτοῦ ἦλθεν εἰς τὴν τοῦ θανάτου οἰκονομίαν, στερεούμενος ὑπὸ τοῦ ἐν αὐτῷ οἰκή-
* Ioh. X. 18. σαντος θεοῦ λόγου. τοῦ εἰπόντος· * οὐδεὶς αἴρει τὴν ψυχήν μου ἀπ' ἐμοῦ· ἀπ' ἐμαυτοῦ αὐτὴν τίθημι· ἡ θεότης οὖν ἐστι τοῦ υἱοῦ ἡ τιθεῖσα καὶ λαμβάνουσα τὴν ψυχὴν οὗ ἐφόρεσεν ἀνθρώπου· πλήρη γὰρ ἀνείληφε τὸν ἄνθρωπον, ἵνα καὶ πλήρη αὐτὸν καὶ σὺν αὐτῷ τοὺς νεκροὺς ζωοποιήσῃ.

cod. f. 318. b. κζ'. Μετὰ τὴν ἀνάστασιν, κεκλεισμένων
*Luc. XXIV. 36. τῶν θυρῶν εἰσιὼν ὁ σωτὴρ, εἴ τι παρῆν δυσπειθὲς τοῖς ἀποστόλοις, διέλυσε τῷ εἰπεῖν ψηλαφήσατέ με· καὶ οὐκ εἶπε τὸν ἄνθρωπόν μου ὃν ἀνείληφα, ἀλλ' ἐμέ· ὡς τὴν ἀπαρχὴν ἡμῶν περιθέμενος, καὶ ταύτῃ ἀνακραθείς· πληροφορεῖ δὲ οὐ μόνον ἀπὸ τοῦ τὴν ψηλάφησιν ἐπιτρέψαι, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοῦ φαγεῖν· πάντως γὰρ ὁ διδοὺς τὴν τροφὴν, ἢ οἱ διδόντες, ἥψαντο τῶν χειρῶν· ἐπέδωκαν γάρ φησιν αὐτῷ ἰχθύος ὀπτοῦ μέρος, καὶ φαγὼν ἐνώπιον αὐτῶν, λαβὼν τὰ ἐπίλοιπα, ἀπέδωκεν αὐτοῖς· ἰδοὺ τοίνυν, εἰ καὶ οὐχ ὡς τῷ Θωμᾷ, ἀλλ' ὅμως δι' ἑτέρας μεθόδου τὴν πληροφορίαν αὐτοῖς παρέσχε ψηλαφηθείς· εἰ δὲ καὶ τοὺς μώλωπας ἰδεῖν θέλοις, παρὰ Θωμᾶ
* Ioh. XX. 26. μάθε· * πλευρὰν γὰρ ἰδίαν καὶ χεῖρας ὀνομάζει ὁ θεὸς λόγος, καὶ ὅλον αὐτὸν ἄνθρωπόν τε καὶ θεὸν ὁμοῦ.

palpationem, corporis nostrorum similis esse propriam, quod sibi de virgine comparaverat . . . Quis ita sit impius ut dicat, quod ligno confixum fuit, non fuisse corpus sed [spiritum?] . . . semet ipsum obtulit, ut nos Verbi divinitatem participare possemus. Iam quod illud a mortuis suscitatum, homo esset, non Deus, explanat Petrus dicens: « tollentes eum de ligno, in monumento deposuerunt. Deus autem suscitavit illum a mortuis. » Ergo sublatum de ligno corpus exanime Iesu, et in monumento depositum, et a Iosepho ritu funebri elatum . . . Verbum quod et omnes mortuos vivificat. Nam vita non moritur, sed mortuos potius vivificat. Lazaro ex infirmitate decedere contigit; at homo dominicus non aegrotavit, neque involuntarius obiit, sed sponte ad mortis oeconomiam venit; ab inhabitante intra eum Deo Verbo confirmatus, dicensque: nemo tollit animam meam a me; per me ipsum illam depono. Filii igitur divinitas sumit deponitque animam hominis, quem gestavit. Totum enim suscepit hominem, ut illum totum, cum eoque mortuos vivificaret.

27. Post resurrectionem, ianuis clausis introïens Servator, si quid in apostolis incredulitatis reliquum erat, abstulit dicens: palpate me. Neque dixit hominem meum quem adsumpsi, sed me; utpote qui primitiis nostris circumdatus erat, eisque concretus. Persuadet autem non concedendo solum ut palpent, verum etiam manducando: qua in re sine dubio qui escam obtulit, sive is unus fuerit sive plures, manus eius adtigerunt. Dederunt ei, inquit scriptura, piscis assi partem, quam coram ipsis comedens, reliquias eisdem distribuit. En itaque, etsi aliter ac Thomae, variata methodo rem illis persuasit palpatus. Iam si cicatrices quoque vis cernere, a Thoma disce: nam proprium latus ac manus nominat Deus Verbum, seque totum hominem Deumque simul.

SANCTI ATHANASII FRAGMENTA ALIA.

Ex Anastasii opere dogmatico, apud nos Script. vet. T. VII.

Sancti Athanasii adversus eos qui dogmata cum temporibus mutant.

28. Quis ergo hos christianos existimabit, apud quos nec sermo neque scriptura stabilis est, sed omnia cum temporibus mutantur?

Athanasii episcopi, ex sermone in illa verba: Verbum caro factum est.

29. Ac veluti cum ipse expuit, et manum extendit, et Lazarum vocavit, haud haec esse facinora hominis dicimus, etiamsi corporis instrumento peracta, sed Dei; ita cum humana dicuntur de Servatore in evangelio, vicissim dictarum rerum naturam spectantes, easque omnes a Deo alienas reputantes, haud Verbi divinitati imputamus, sed eiusdem humanitati. Quamquam enim Verbum caro factum est, carnis tamen propriae passiones sunt.

Sancti Athanasii ex sermone maiore de fide.

30. Sic ergo Arius dum Dei Verbum facit creatum, nescit se patrem absque Verbo facere. Omnis enim cui rationale verbum non inest, irrationali prorsus natura est. Deinde dum Verbo carnem anima rationali carentem adtribuit, facit Verbum naturaliter passibile, mortale, invite passioni obnoxium, quandoquidem nullum motum voluntarium inanimata caro habet. Etenim quae est sine mente anima, ab omni naturali voluntate aliena est; quoniam nihil aliud est voluntas nisi mens erga aliquid commota, vel animae intelligentis spontaneus motus. Igitur qui anima carnem Domini spoliat, facit hanc volucris alicuius aut terrestris aquaticive animalis carnem. Immo ut clarius dicam, ne horum quidem cuiuslibet; siquidem nullius animalis caro anima caret.

Τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου κατὰ τῶν συμμεταβαλλομένων τοῖς καιροῖς ἐν τοῖς δόγμασι. P. [illegible]

κη′. Τίς οὖν ἔτι τούτους χριστιανοὺς ἡγήσεται, παρ᾽ οἷς οὐ λόγος, οὐ γράμμα βέβαιον, ἀλλὰ πάντα κατὰ καιροὺς ἀλλάσσεται;

Ἀθανασίου ἐπισκόπου, ἐκ τοῦ εἰς τὸ, ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο. P. 40.

κθ′. Καὶ ὥσπερ πτύσαντος αὐτοῦ (1), καὶ ἐκτείναντος χεῖρα, καὶ φωνήσαντος Λάζαρον, οὐκ ἐλέγομεν ἀνθρώπινα εἶναι τὰ κατορθώματα, εἰ καὶ διὰ τοῦ σώματος ἐγένοντο, ἀλλὰ θεοῦ· οὕτως ἐὰν τὰ ἀνθρώπινα λέγηται περὶ τοῦ σωτῆρος ἐν τῷ εὐαγγελίῳ, πάλιν εἰς τὴν φύσιν τῶν λεγομένων ὁρῶντες, καὶ ὡς ἀλλότρια θεοῦ πάντα τυγχάνοντα, μὴ τῇ θεότητι τοῦ λόγου ταῦτα λογισώμεθα, ἀλλὰ τῇ ἀνθρωπότητι αὐτοῦ· εἰ γὰρ καὶ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, ἀλλὰ τῆς σαρκὸς ἴδια τὰ πάθη.

Τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου, ἐκ τοῦ περὶ πίστεως μείζονος λόγου (2). P. [illegible]

λ′. Οὕτω μὲν οὖν Ἄρειος κατασκευάσας τὸν τοῦ θεοῦ λόγον κτιστὸν, οὐκ ἔγνω πεποιηκὼς ἄλογον τὸν πατέρα· πᾶν γὰρ ᾧ φυσικῶς μὴ πρόσεστιν λόγος, ἄλογος φύσει πάντως ἐστίν· ἔπειτα ψυχῆς νοερᾶς ἐστερημένην αὐτῷ σάρκα διδοὺς, φύσει παθητὸν αὐτὸν δείκνυσι, καὶ θνητὸν, καὶ τὸ πάθος ἀκούσιον, ὡς τῆς μηδὲν ἐχούσης ἑκούσιον ἀψύχου σαρκὸς κινητικόν· ἡ γὰρ ἀνόητος σὰρξ πάσης ἠλλοτρίωται κατὰ φύσιν θελήσεως, εἴπερ οὐδέν ἐστι θέλησις ἢ νοῦς περί τι κινούμενος, ἢ ψυχῆς νοερᾶς αὐτεξούσιος κίνησις· ἧς γυμνῶν τοῦ κυρίου τὴν σάρκα, πτηνοῦ τινος ἢ χερσαίου ἢ νηκτοῦ ζώου ταύτην πεποίηται· καὶ σαφέστερον εἰπεῖν, οὐδὲ τούτων τινὸς, εἴπερ οὐδενὸς ζώου ψυχῆς ἐστέρηται σάρξ.

(1) Non comperiebam fragmentum hoc, sive inter tria citata a Theodoreto in dialogo de immutabili, sive in editione maur. Athanasii T. I. part. 2, neque in altera Montfauconii, Bibl. nov. PP. T. II.

(2) Id est quando sputo caecum illuminavit, leprosum manu extenta mundavit etc.

Ex Leontio adversus Monophysitas, apud nos Script. vet. T. VII.

P. 127. λα'. Ἀθανασίου. Θεὸς καὶ ἄνθρωπος ὁ αὐτὸς, εἷς ὢν καθ' ὕπαρξιν ἀνελλιπῆ τὰ ἑκάτερα.

P. 132. λβ'. Ἀθανασίου ἐν τῇ ἐξηγήσει τοῦ, ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι ἐγώ εἰμι. — Ἀναισχυντία σαφῶς τὸ μὴ διχῶς νοεῖν τὸν Χριστὸν θεϊκῶς τε καὶ ἀνθρωπίνως.

31. Athanasii. Deus et homo idem (Christus) personaliter unus, utraque subsistentia praeditus.

32. Athanasii in explanatione verborum: amen amen dico vobis, ante quam Abraham fieret, ego sum. – Manifesta impudentia est illorum, qui duplici notione Christum considerare nolunt, id est divinitus et humanitus.

Ex Anastasio contra Monophysitas apud nos Script. vet. T. VII.

P. 204. Τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου, ἐκ τοῦ λόγου εἰς τὸ κύριος ἔκτισέ με, καὶ κατὰ Ἀρειανῶν.

λγ'. Καὶ γοῦν ἐπὶ τὸν σταυρὸν ἐρχόμενος, ἐκτενῶς προσεύχεται, καὶ τὸ γόνυ κλίνει, λέγων· πάτερ, παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον τοῦτο· πλὴν μὴ τὸ ἐμὸν θέλημα γενέσθω, ἀλλὰ τὸ σόν· ἴδιον αὐτοῦ θέλημα λέγων τὸ τῆς σαρκός· ὅτι περ καὶ αὐτὴν τὴν ἡμετέραν σάρκα ἐν ἑαυτῷ οἰκειώσατο.

Sancti Athanasii, ex sermone in illud: Dominus creavit me. Et contra Arianos.

33. Propterea cum ad crucem venturus esset, enixe orabat, flexoque genu dicebat: pater, transeat a me calix iste. Verumtamen non mea voluntas, sed tua fiat; propriam scilicet dicens carnis voluntatem; quandoquidem ipsam nostram sibi propriam fecerat carnem.

Ex Eutychii patriarchae sermone paschali a nobis edito.

Τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου ἐν τῷ εἰς τοὺς βαπτιζομένους λόγῳ.

λδ'. Ὄψει τοὺς λευίτας φέροντας ἄρτους, καὶ ποτήριον οἴνου, καὶ τιθέντας ἐπὶ τὴν τράπεζαν· καὶ ὅσον οὔπω ἱκεσίαι καὶ δεήσεις γίνονται, ψιλός ἐστιν ὁ ἄρτος καὶ τὸ ποτήριον· ἐπ' ἂν δὲ ἐπιτελεσθῶσιν αἱ μεγάλαι καὶ θαυμασταὶ εὐχαί, τότε γίνεται ὁ ἄρτος, σῶμα· καὶ τὸ ποτήριον, αἷμα τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Καὶ πάλιν. Ἔλθωμεν ἐπὶ τὴν τελείωσιν τῶν μυστηρίων· οὗτος ὁ ἄρτος καὶ τοῦτο τὸ ποτήριον, ὅσον οὔπω εὐχαὶ καὶ ἱκεσίαι γεγόνασι, ψιλά εἰσιν· ἐπ' ἂν δὲ αἱ μεγάλαι εὐχαί, καὶ αἱ ἅγιαι ἱκεσίαι ἀναπεμφθῶσι, καταβαίνει ὁ λόγος εἰς τὸν ἄρτον καὶ τὸ ποτήριον, καὶ γίνεται αὐτοῦ σῶμα (2).

Athanasii magni, ex sermone ad baptizatos.

34. Videbis levitas panes vinique calicem ferentes, mensaeque imponentes. Et quamdiu quidem preces et invocationes nondum sunt peractae, nihil aliud nisi panis calixque est. Verum enimvero postquam peractae fuerint magnae miraeque preces, tunc panis fit corpus; calix autem, domini nostri Iesu Christi sanguis. Et rursus. Veniamus ad mysteriorum perfectionem. Hic panis et hic calix ante preces et invocationes nihil ultra naturam propriam habent: verumtamen ubi magnae preces sanctaeque invocationes editae fuerint, descendit Verbum in panem et calicem, et corpus eius conficitur.

(1) Non legitur hic locus in Athanasii sermone ad recenter illuminatos seu baptizatos opp. ed. ven. T. II. p. 395. Nec mirum; multi enim alii necessario extiterunt Athanasii sermones de hoc argumento singulis annis recurrente, quo tempore, id est paschali, solebant episcopi erudire catechumenos, et mox baptizatos sublimiorum mysteriorum doctrina imbuere.

(2) S. Augustinus in sexto sermone, ex vindobonensi bibliotheca edito, qui est de sacramento altaris, cum Athanasio adamussim consentit sic. *Hoc quod videtis, carissimi, in mensa Domini, panis est et vinum; sed iste panis et hoc vinum, accedente verbo fit corpus et sanguis Verbi.*

MONITUM.

Quo ego tempore dogmaticam Photii ad Armeniorum patriarcham epistolam, mihi a doctis PP. Mechitaristis traditam, edidi (Spicil. rom. T. X.) memini me adnotare in praevio monito p. 442, *sanctum Germanum I, qui Constantinopoleos patriarcha anno Christi* 715. *processit, et anno* 730. *ea dignitate se abdicavit, litteras pariter de fide orthodoxa ad Armenios dedisse, quae in libris editis non apparent. Etenim eius rei testimonia, ut cit. loco dixi, Galanus protulerat in suo de conciliatione ecclesiae armenae cum romana opere T. III. p.* 77, *ex Armeniorum menologio; cuius verba, etsi aliquantum prolixa, nunc recitare necesse est. « Stephanus siuniensis episcopus ad Graecos pro- » fectus, attulit inde secum tres libros, qui fidei veritatem explicabant. Porro sanctus Germanus » Constantinopoleos patriarcha epistolam Armeniis destinavit, per quam ita eos monebat: quare vos » non adseritis duas in Christo naturas, nec chalcedonense concilium recipitis? Haec quidem scri- » psit, et per Stephanum misit ad Armenios. Ut vero pervenit Stephanus ad Papchenem Armenio- » rum patriarcham, ostendit ei Germani litteras; quibus lectis, praecepit ipsi Stephano dominus » Papchen, ut Germani litteris responderet, et scripsit vir eruditissimus Stephanus, compositione ac » ordine quidem peregregio, plurimas sacrarum scripturarum et sanctorum patrum sententias con- » firmandi causa allegans: quae omnia ubi legerunt Graecorum sapientes, hisce scriptis consentien- » tes, veram rectamque Armeniorum fidem haeresique immunem laudaverunt. »*

Pergit p. 79. *dicere Galanus, teste gravissimo utens Nersete lamproniensi, religiosam eo tempore pacem sub praedictis Graecorum et Armeniorum patriarchis inter duas ecclesias coaluisse. Papchenem tamen patriarcham, pro Iohanne Ozniensi, in menologio temere fuisse scriptum, longe facilius ego crediderim, quam de duplici, qui numquam auditus est, Papchene cum Galano suspicer. Re quidem vera Iohannem ozniensem, non Papchenem, contemporalem cum Germano patriarchatum gessisse, fasti Armeniorum certissimi docent. (Serposius compend. hist. T. II. p.* 41.*) Sed enim quolibet demum modo hic anachronismus in menologii narrationem irrepserit, culpa quidem urgebit auctorem: verum enimvero Germani epistola, quam prae manibus nunc habemus, revocari in dubium nequit. Ecce enim apud eundem Galanum p.* 341. *ex Armeniorum concilio tarsensi novum testimonium accedit. Quippe ibi Armenii Graecos sic alloquuntur: « patres vestri ac nostri singulis » temporibus ad pacem conciliandam impenso labore incubuerunt; ut venerabilis, strenuus, ac pro- » bus patriarcha vester Germanus, qui litteras ad Armenios misit, spiritali caritate ac fide ortho- » doxa plenas. » Quod autem in praedicto Armeniorum menologio Stephani quoque responsum laudetur, patriarchae sui iussu exaratum, quod tamen ex relatis a Galano partibus pessima haeresi redundans apparet; id posteriorum interpolatione haereticorum factum esse cl. Sukias Mechitaristarum abbas et archiepiscopus (prospect. litt. armen. p.* 48.*) cum Iohanne Vanagano narrat: sive ea fraus menologio obtrusa fuerit, insertis laudibus auctoris haeretici, ut vult Galanus; sive ipsa potius Stephani epistola violata sit, ut Sukias credit. Denique Stephanum hunc siuniensem inter illustres Armenios ponit etiam Samuel aniensis in chronico ad annum* 772, *paulo tamen ut videtur serius, nisi forte extremum vitae Stephani annum designat chronographus.*

Sed ut ad Germanum redeam, equidem dum illud in Spicilegio monitum scriberem, illa tantum quae apud Galanum sunt testimonia noveram de Germani ad Armenios epistola. Postea vero feliciter mihi contigit, ut in adnotationibus, quas edito a se Iohannis ozniensis contra phantasticos sermoni attexuit vir cl. I. B. Aucherus, Mechitaristarum familiae decus, bene inquam mihi evenit, ut breve lemma ex supradicta Germani inedita epistola citatum legerem; ex quo statim specimine iudicavi, scriptum hoc Germani apud venetos Mechitaristas, qui pervetustis egregiisque codicibus abundant, armeniace saltem servari; ideoque cupiditate incensus sum, ut vel id plenius cognoscerem, vel etiam largientibus dominis, cum eruditorum coetu in his meis voluminibus communicarem.

Hoc vero negotium mihi benigne expedivit, pro suo eximio erga omne litterarum genus amore ill. ac rev. archiepiscopus siracensis Odoardus Hurmutius, qui acceptum a sodalibus suis epistolae exemplar fidelissime mihi interpretatus est, atque ut latinis litteris typisque consignarem perlibenter annuit.

Tertium hoc itaque venerandi Germani scriptum in lucem effero; videlicet post luculentam eius de vitae termino disputationem, quam ex vetusto codice vaticano sumptam, inter Photii amphilochianas quaestiones edidi (Script. vet. T. I. ed. 2.); postque egregium illud de haeresibus synodisque opusculum, quod item ex vetusto codice columnensi vat. erutum, septimo Spicilegii rom. voluminі inserui, diversum plane ab illo paris ferme tituli, quod sub falso Germani nomine Moynius vulgaverat. Atque haec ego memoro, haud aedepol ut meas reculas recinam, sed ut eruditos tempestive admoneam, siquando Germani scripta colligere volent, et cum paucis eiusdem epistolis copulare, quae ante secundam nicaenam synodum ab editoribus conciliorum poni solent. Utinam vero et ille liber Germani emergeret, de futurae vitae retributione, quem a stilo et recto dogmate generatimque ab optimo scribendi genere Photius dilaudat cod. 233! *Certe haec sunt genuina Germani I. scripta, ut illa etiam a nobis edita: nam disputationem de vitae termino habebat idem Photius, et cum amphilochianis suis collocabat: opus de haeresibus atque synodis narrat ipse Germanus se sub primordiis Iconoclastarum composuisse: denique epistolam ad Armenios monumenta vetera priori huic Germano dant, non iuniori: etenim tarsense saeculi XII. concilium in quo illa commemoratur, ante iuniorem Germanum fuit, qui saeculo XIII. vixit, id est quinque post priorem saeculis. Nihilominus et Labbeus et Konigius, et alii interdum bibliographi, scripta secundi Germani, quae levioris profecto frugis sunt, priori incaute adscripserunt; quod ne diutius, invita veritate fiat, docti homines postea cavebunt. (Postremo optandum superest, ut alicunde se exserat magni etiam Cyrilli ad Armenios epistola, quam Photius in sua ad eosdem memorat cap.* 13, *Spicil. rom. T. X. p.* 456, *quae in libris editis hoc certo titulo inscripta non occurrit!) Germani hanc epistolam versari totam in refutando eutychiano Armeniorum errore, per se patet: quamobrem nullum eius a nobis fieri summarium oportuit* (*). *Utiliter vero conferetur cum Thomae patriarchae hierosolymitani ad eosdem Armenios dogmatica item epistola, quae extat in Tomo XV. operum Iacobi Gretseri inter Abucarae opuscula n. IV.*

(*) De argumento eodem placet heic epimetron quoddam attexere in vacuo paginae spatio, ne res a me in codicibus observata pereat. In vaticano igitur lat. codice 1267. f. 51. b. et seq. (itemque in codice 1195.) legebam sermonem quendam contra haereses eutychianam ac nestorianam inscriptum S. Cyrillo (at in cod. 1195. inscriptum S. Augustino) cuius sermonis priorem partem reapse comperi sumptam ex epistola Cyrilli tertia ad Nestorium (ed. Aubert. T. V. part. 2. p. 22. et seq.) nempe illud excerptum quod post S. Leonis epistolam 165. (ed. Baller. T. I. col. 1397.) legitur inter dogmatica testimonia. Codex tamen vat. bonas habet varietates v. gr. 1. ed. *lumen de lumine,* at cod. *lumen verum de lumine vero.* 2. ed. *ad unitatem,* cod. *et unitatem.* 3. ed. *Christum unum et dominum confitemur,* at cod. *Christum unum et Deum confitemur.* 4. ed. *necesse est enim discernere, et dicere hominem separatim fuisse,* at cod. *nec enim fas est discernere, et dicere hominem separatim fuisse.* 5. ed. *participationem,* at cod. *participatum,* substantive. Tum fragmentum in codice concluditur his, quae desiderantur in editione Leonis, verbis, neque tamen graece desunt. *Haec igitur pro caritate in Christo scribo, quaerens tamquam fratrem et contestans coram Christo et electis angelis, ut ecclesiarum pax salva servetur, et concordiae caritatisque vinculum indissolubile maneat sacerdotibus Dei.* Utinam vero Aubertus Cyrilli editor hoc apud Leonem excerptum novisset! ita enim latinam suam interpretationem fecisset meliorem.

PRO DECRETIS CONCILII CHALCEDONENSIS

EPISTOLA GRAECORUM AD ARMENIOS

QUAM CONSTANTINOPOLI DETULIT STEPHANUS SIUNENSIS EPISCOPUS ANTE SUAM AD EPISCOPATUM ADSUMPTIONEM.

1. « Christus est pax nostra, qui fe- » cit utraque unum, et medium parietem » maceriae solvens, inimicitias in carne
* Ephes. II. 14. » sua *. » Visum nobis est ab hoc apostolico effato nostram hanc epistolam exordiri, quam ad vestram pietatem mittimus: nostra quippe omnis voluntas, et ipsius epistolae argumentum, ad pacis adeptionem tendit; pacis eius videlicet, quae de
* Ioh. XIV. 27. hoc mundo non est, prout Dominus dixit *, nec visibilibus rebus consentanea; pacis inquam illius, quam ipse de caelo detulit, quamque suis discipulis discedens largitus est; quam denique a nobis erga omnipotentem patrem servari vult, prout ipse in
* Ioh. XVII. 20. sua ad patrem prece dicebat *: « non pro » his autem rogo tantum, sed et pro eis » qui credituri sunt per verbum illorum » in me: ut omnes unum sint, sicut tu » pater in me, et ego in te; ut et ipsi in » nobis unum sint: ut credat mundus, » quia tu me misisti. » Exemplar se fidelibus suis proponit, ut eum imitantes, eodem pacis tenore invicem copulemur. Sane illi qui eius documenta pensi habuerunt, nihil pacis bono antetulerunt; nihil vicissim aspernati magis sunt, quam ea quae paci adversantur, et verborum opinionumque dissensum pariunt: pro certo habentes, nihil omnino prodesse vel miracula edere, vel sinceram virtutem cum corporis castigatione coniunctam, vel proprii patrimonii largitionem, vel denique ipsum martyrium, absque caritate (1). Porro caritas, prout eam egregie describit divus
apostolus * « non gaudet super iniquitate, * I. Cor. XIII. 6. » congaudet autem veritati, non cogitat » malum » de proximo, nedum de Deo, quia id adversari virtuti iudicat.

2. Nos itaque a Domino petimus, ut divinam in nobis germinare caritatem faciat, atque ut pravarum praeiudicia opinionum avertat . . . (2) verba apud vestram pietatem facimus, insinuare conantes post Christi discipulorum exempla piam persuasionem, aequam spem, atque in Christo fidem. Quod si nos propheta monet * * Ps. XXXIV. 14 ut fratrem appellemus atque reputemus eum qui nos odio prosequitur, quanto magis in fratrum loco habendi sunt illi spiritalique amore diligendi, qui hostili adversus nos animo nequaquam sunt? Deo autem confidimus, cui nostri omnes actus cogitationesque patent, fore ut quandoquidem hunc sermonem, et laudata in eo testimonia nonnisi mutuae monitionis causa scribimus, ea vobis grata accidant; neque enim gloriam nostram sed ipsius Domini quaerimus.

3. Quicumque spiritalis mercedis causa se in ecclesia laboribus occuparunt, rei cuilibet orthodoxam fidem praeferendam putarunt; quam quidem veram sapientiam divina scriptura lignum vitae appellat *. * Prov. III. 18. Reapse quaenam maior sapientia est, quam recta circa Deum ac res divinas sententia? ita ut absque errore de creatis rebus opinemur, ex sanctae scripturae regula; namque ea vera scientia est in paradisi medio a Deo plantata; ubi quamquam obrependo

(1) Ita etiam S. Ioh. chrysostomus homil. I. in S. Romanum M. edit. Maurin. T. II. p. 612. Item S. Augustinus de bapt. contra Donat. lib. IV. 17.

(2) Heic unus versiculus in codice legi nequit.

callidus serpens noxium venenum suum vomere satagat, fraudemque sub pietatis specie inspirare, prout primis parentibus fecit, quos Deo similes fore spondebat; is nihilominus ab eo qui flammeum ibi gladium rotat, depelletur. Quippe hoc a Deo beneficium ministris suis conceditur, cuius ope calliditas serpentis infringitur, atque impedimentum tollitur, si quis eius fructus gustandi cupidus fuerit, qui fidelibus reservatur ut eo copiose fruantur; modo manum ei intendere velint, id est sincere et enixe veram scientiam quaerere, quam quisquis adsequitur, salvus fit.

4. Nos itaque dum Deo preces offerre non desinimus, sub huius mysticae arboris umbra iacere curamus (1), eiusque semper fructus colligere, ut eos non praesentibus tantum, verum etiam absentibus suppeditemus; sicut vestrae quoque pietati non sine iustis causis porrigendos putamus. Etenim religiosus sacerdos Stephanus in hanc regiam a Deo custoditam urbem delatus...(2). Qui non confitetur Dei Verbum passum ac mortuum, factumque primogenitum mortuorum, quamvis idem, quatenus Deus, vita ac vivificans sit, anathema esto (3).

5. Profecto quaelibet clandestina nestorianae malitiae insinuatio hisce anathematismis, ante quam radices agat, evellitur: atque his propositionibus, quas nos illi obiicimus a vera doctrina dictatis, scandalum praecavetur cunctorum fidei orthodoxae amatorum, ne quis temere attemptet inconsutilem Christi vestem discerpere, id est sanam fidei eius doctrinam. Nam contra hanc Nestorius . . . (4) haud potuit heterodoxus fraude sua praevalere, dum omni studio quaereret, quominus veritatem fateri victus cogeretur. Atqui si haec catholicae professionis vocabula usurpare voluisset, nequaquam ex Dei ecclesia pulsus fuisset; sed eum beatus Cyrillus veluti collegam et coëpiscopum excepisset; prout in sacris ruis epistolis scriptum reliquit (5).

6. Quamobrem nos horum vim articulorum quasi sacrum fundamentum praeiacientes, et omnia legitimi sensus vocabula producentes, his super aedificare nitimur: « (6) Nam duas confitentes naturas » in unigenito Dei filio, domino ac ser- » vatore nostro Iesu Christo, simili nobis » per omnia facto, excepto peccato, nihil » aliud dicimus aut intelligimus, nisi quod » ipse Deus quum esset, et patri consub- » stantialis, homo factus est, vereque ho- » minibus consubstantialis » mediator inter Deum et homines, naturam sibi humanam una cum deitate copulans, haud sublata ne post unionem quidem distinctione naturarum, sed una conservata semper persona atque hypostasi divinae veritatis incarnatae, quae perfecte homo facta est. Etenim ante unionem, id est ante quam unigenitum Dei Verbum naturae nostrae copularetur, profitemur unam fuisse eius naturam, id est divinam, utpote patri et spiritui sancto consubstantialem: duas autem eius naturas dicimus, postquam nostram adscivit substantiam: ita ut eum perfectum in deitate, itemque perfectum in humanitate et sciamus et proclamemus: velut etiam unum filium agnoscimus Iesum Christum ex duabus iisdem naturis; adeoque unum Verbum divinum incarnatum, iuxta illius (Cyrilli) sensum admittimus ac profitemur. Nec vero cum incarnatum dicimus, substantiam aliam intelligimus, quam

(1) Utuntur haec eadem locutione Graeci in alia epistola ad Armenios, cuius nos excerpta protulimus in Spicil. rom. T. X. p. 446.

(2) Heic deest folium in codice.

(3) Est duodecimus Cyrilli anathematismus in calce epistolae ad Nestorium, Opp. T. V. part. 2. p. 77.

(4) Heic duo versiculi sunt in codice oblitterati.

(5) Epist. III. ad Nestorium opp. T. V. part. 2. p. 25.

(6) Quem tractum virgulis distinguimus eum laudavit ex ms. cl. Aucherus in adnot. ad Iohannis Ozniensis sermonem p. 33.

Dei Verbi naturam a Cyrillo adsertam (1): etenim haud duas dicimus incarnatas naturas, sed unam, id est illam divini Verbi incarnatam, corpore adsumpto et anima ac mente. Tum utriusque simul naturae proprietates profitentes, nihil aliud intelligimus, nisi quod adsumptum a divino Verbo corpus, in naturam divinam haud transiit, corporis natura dimissa; neque deitas adsumpto corpore spirituque et anima rationali, hisque ad personam suam adplicitis, in corporis naturam conversa est, nec de sua gloria quicquam amisit aut demutavit. Ita nos opinari ac profiteri sancti patres erudiunt, atque in primis sapiens Cyrillus in suo de ambarum naturarum, divinae nempe et humanae, unione tractatu (2), in quo demonstrat nullam esse factam unionis causa alterationem, quia unaquaeque natura suas incolumes retinuit proprietates. Sic videlicet magister Cyrillus magnusque doctor Athanasius, eadem hac locutione utentes docent, quorum testimonia postea proferemus.

7. Ergo duas intelligimus credimusque in unigenito Dei Verbo, domino nostro Iesu Christo, naturas; eo sensu, quo concilii chalcedonensis patres DCXXXVI. intellexerunt ac professi sunt: sic adamussim, inquam, confitemur eundem nostrum Servatorem, dominum atque Deum, perfectum in deitate, et perfectum in humanitate; quia unum ex duabus naturis profitemur, ex divina scilicet et humana. Huic nostrae fidei testimonium dat quintum sanctum concilium, quod post supradictum, in hac regia nostra a Deo custodita urbe congregatum fuit: cuius in decretis scriptum comperimus (3), quod « si quis naturas duas » profitendo, haud intelligat unum dominum Iesum Christum, Deum et hominem; neque praedictis verbis denotare » velit naturarum differentiam, quarum inconfusa et ineffabilis unio peracta fuit, » Verbo haud ad carnis naturam translato, » neque carne vicissim ad Verbi naturam » (etenim ambae naturae in substantia sua » permanentes, personaliter tantum coaluerunt); et quod causa praedictae locutionis usurpandae nulla fuerit alia, » quam mysterii numerique agnoscendi naturarum, quae in eodem unico Verbo incarnato domino nostro Iesu Christo subsistunt; neque mente (4) tantummodo,

(1) Quomodo intelligenda sit Cyrilli ad Sucensum locutio *una Verbi incarnata natura*, exponit accurate prae ceteris S. Maximus Opp. T. II. pp. 273. 286. 335. Videsis etiam Photium Bibl. p. 801.

(2) Utrum hic sit deperditi operis cyrilliani titulus, an potius notus ille v. gr. *de incarnatione*, haud satis mihi constat.

(3) Est canon septimus concilii II. constantinopolitani, seu quinti oecumenici; qui canon videtur mihi paulo clarior in hoc Germani nostri contextu, quam in graeco proprio apud Concil. Zattae T. IX. p. 382.

(4) Magnopere animadvertenda est haec dogmatici canonis constantinopolitani locutio, quae negat intelligendas Christi naturas post unionem, mentis tantum phantasia seu theoria. Ecce enim apud Theoriani disputationem a nobis Script. vet. T. VI. editam in Armeniorum epistola p. 320. legitur: ἔμεινεν ἀμετάβλητος καὶ ἄτρεπτος τῶν φύσεων ἡ φανέρωσις, πλὴν μόνῳ νῷ θεωρουμένη: *mansit non mutata neque conversa naturarum manifestatio* (vel *apparentia*), *sed tamen mente tantum spectabilis.* Quod Armeniorum dictum refutat Michaël patriarcha constantinopolitanus tom. cit. p. 332, volens omnino dici *manere duas naturas*, non autem *mente spectari*, ut dogma tutius pronuncietur. Videant, oro, lectores totum hunc Michaëlis locum, qui dignus profecto cognitu est. Item syrus patriarcha monophysita tom. cit. p. 392. scribit: τὰς φύσεις τηρεῖσθαι ἐν γνώσει, *naturas* (Christi post unionem) *conservari, mentis nostrae vi spectatas.* Porro his locutionibus ἐν γνώσει vel θεωρίᾳ, vel ἐπινοίᾳ adversatur docte etiam Leontius cum scholio (apud nos Script. vet. T. VII. p. 57.) quia nempe Monophysitae οὐκέτι τὴν διαίρεσιν λέγουσι κἀτ' ἐπίνοιαν, ἀλλ' αὐτὰς τὰς φύσεις μόνῃ τῇ ἐπινοίᾳ ψυλῇ θεωρεῖσθαι διϊσχυρίζονται: *haud iam distinctionem dicunt fieri cogitatione, sed ipsas naturas cogitatione tantummodo spectari contendunt.* Sic fere etiam Monophysitarum adversarius Ephraemius apud Photium cod. 229. p. 786. Summa rei est, ut ait praedictus Michaël graecus patriarcha, oportere duas Christi naturas simpliciter dicere, non autem ambigua periphrasi loqui Idem Ephraemius apud Photium cod. 229. p. 820: οὐ μίαν οἱ πατέρες ἡμῶν ἐπὶ Χριστῷ, ἀλλὰ δύο φύσεις ἐν τῇ καθ' ὑπόστασιν ἑνώσει κηρύττουσι: *non unam patres nostri in Christo, sed duas naturas in hypostatica unione praedicant.*

» unitarum naturarum distinctionem esse » intelligendam quae nihil ob unionem » amiserunt, quia unus est ex duabus (1), » et duae in uno; si quis, inquam, plu- » rali hoc numero abutitur, ut naturas di- » visas suadeat, vel singulas in propria per- » sona distinctas, hic anathema sit. »

8. Quum nos itaque duas in Christo Iesu naturas iuxta catholicum congregatorum Chalcedone patrum sensum profiteamur, persuadere nobis haud possumus, quin ii a Deo sint condemnandi qui contradicunt, neque admittunt et sine haesitatione profitentur dictam locutionem. Nam sancti patres haud simpliciter dixerunt, se duas agnoscere in Christo Iesu naturas, sed omnem aditum Nestorio obstruxerunt: atque ita nos profiteri docuerunt unigenitum Dei Verbum, ut nemo secundum illius impietatem dicere auderet Iesum Christum dominum per homonymiam tantum ac dignitatem Deo Verbo aequalem, ceteroqui seorsum ab eo qui de Davidis stirpe est. Qua credita ab eo unigeniti Verbi divini in duo divisione, quum illius heterodoxa sententia revelata fuisset, patres ut se contra eundem munirent, diserte in primis professi sunt natum de patre secundum deitatem ante omnia saecula; de virgine autem deipara secundum humanitatem; quod ille deiparae vocabulum, ceu suae opinioni contrarium, ne audire quidem sustinuit, sed aures obturavit magis quam ii qui sanctum Stephanum interimendi causa circumsistebant; immo magis quam serpens aures obstruit ne periti incantatoris vocem auscultet; id est salutarem traditionem, quam vir beatus in prima sua ad Nestorium epistola scripserat, pro Iesu Christi divinitate, deiparam simul appellans sanctam virginem . . . (2).

9. Item in sua ad orientales epistola idem beatus Cyrillus sic ait: haud oportuit eos ignorare decretum, quod nempe omni ad synodum nostram venturo, fatendum foret sanctam virginem esse deiparam (3). Quod si duarum naturarum locutio scandalo multis est, propterea quod ea Nestorius prave usus fuit, hi velim sciant, dictam locutionem a sanctis quoque patribus fuisse usurpatam (4): neque orthodoxa vocabula pie iam adhibita, esse reiicienda, postquam illis alii abusi sunt. Namque et Ariani, male ob suam credendi rationem, nonnullas sacrae scripturae voces interpretantes, ita conati sunt sanam sanctissimae Trinitatis fidem corrumpere: neque idcirco post eos quisquam iis vocabulis usurpandis abstinuit.

10. Admirabilis praeterea Cyrillus eidem Nestorio in ephesino concilio contradicens, in quo nonnulli locutionem illius tamquam veterem doctrinam defendebant, testimonia magni theologi Gregorii in medium adtulit, quae sunt huiusmodi (5): « qui duos filios introducit, unum de Deo » patre, alterum de Maria, non vero uni- » cum solumque, is ab adoptione exclu- » detur, quam Deus fidelibus orthodoxis » promisit. Naturae duae sunt, quia Deus » et homo, veluti anima et corpus se ha- » bent: non autem filii duo, nec dii duo: » neque pariter duo homines, quamquam » a Paulo interior exteriorque homo ap- » pellantur. » Idem denuo Cyrillus in sua priore ad Succensum epistola duas in Christo Iesu naturas professus est dicendo (6): « quantum cogitatione adsequi possumus,

(1) Ita locutum est ephesinum concilium: *unus ex ambabus naturis Christus*. Leo papa in celebri epistola adhuc evidentius *unus Christus in naturis duabus*, cui dicto chalcedonenses patres adprobantes succlamaverunt.

(2) Tres deinceps versiculi legi nequeunt in codice.

(3) Hoc dicit in primo anathemàte opp. T. VI. p. 159.

(4) Idem ait Cyrillus etiam lib. I. adv. Nestorium p. 6.

(5) Concil. ephes. act. I. col. 1192. ed. Zattae T. IV.

(6) Opp. T. V. part. 2. p. 133.

» et intellectuali oculo rationem incarnationis subiicere, duas dicimus unitas naturas, unum nihilominus Christum et filium ac dominum, hominem factum, divinumque Verbum incarnatum. » Neque tamen aliud hac locutione docere volumus, nisi quantum a quinto concilio didicimus, nempe ut duarum unitarum tantummodo naturarum distinctionem profiteamur. Quam rem idem Cyrillus in sua quoque ad Eulogium epistola dicit (1): « Nestorius » dum duas carnis ac deitatis distinctas naturas profitetur, quatenus alia est divini » Verbi, alia carnis natura, haud tamen » nobiscum illarum unionem confitetur. » Tum adhuc enucleatius subdit: « nos vero » eas confitemur unitas, unum filium, unum » dominum, unum Christum, uti patres » nostri dixerunt, unam Verbi incarnatam » naturam (2). » Igitur extra omnem controversiam patet, haud sublatam fuisse ab unione distinctionem; quô fit ut duas naturas dicamus; unam vero Verbi divini, quia eadem Unigeniti natura, secum sub sua persona coniunctam habet naturam humani corporis animati et intellectualis.

11. Multa alia hac super re dici possent ad orthodoxae nostrae et immaculatae fidei confirmationem, eorumque refutationem, qui haud sano sed pessimo consilio conantur invehere schisma in ecclesiam Dei. Verum sufficiant quae hactenus dicta sunt, ut multiloquium vitemus, a Sa-
* Prov. IX. 9. lomone edocti qui ait *: « da sapienti occasionem, et addetur ei sapientia. »

12. Deinceps vero oportet ut de operationibus quoque et voluntatibus (Christi) dicamus (3); spiritale nimirum talentum mensae vestrae argentariae tradentes, ut postea Dominus sortem suam a vobis cum usura possit recipere, neque nos ceu pigrum illum servum condemnet. Duas ergo dicimus in Christo Iesu operationes fuisse; nempe ipsum et qua Deum et qua hominem egisse intelligimus: qua Deum, res divinas; qua hominem, res humanas; sed tamen ambas operationes perfecisse coniunctim, non seorsum separatimque (4); atque ita factis se confirmasse, cuiusmodi reapse erat, Deum verum et hominem verum, non specie tenus. Neque nobis licet cum Hebraeis ei dicere: « quia tu homo » quum sis, facis te ipsum Deum *. » Et- * Ioh. X. 33.
enim ille supernaturalia sua demonstravit divina opera, aitque *: « si non facio ope- * Ioh. X. 38.
» ra patris mei, nolite credere; si autem » facio, et si mihi non vultis credere, operibus credite, ut cognoscatis et credatis » quia pater in me est, et ego in patre. » Adversus autem haereticos illos, qui postea ad contemnendum incarnationis mysterium exorturi erant, veritatem is praemunivit, cum naturae suae, quotiescumque sibi libuit, permisit (velut ait etiam sanctus Nyssae episcopus Gregorius (5)) carnis illas adfectiones experiri, quae reprehensione carebant, nec non cruciatus; ut invicte confirmaret, se esse primogenitum in multis fratribus, nobisque corpore ac sanguine similem. Hinc etiam post re-

(1) Tom. V. part. 2. p. 137.

(2) Recole de hac celebri Cyrilli locutione quae diximus n. 6. adn. 1. Praeterea de concilii chalcedonensis doctrina, et contrario errore multa bona dicit Germanus noster etiam in tractatu, quem videsis, de haeresibus ac synodis a nobis edito Spicil. rom. T. VII.

(3) De duplici quoque operatione et voluntate Germanus op. cit. n. 45.

(4) Ita S. Leo PP. in sermone miscello, cuius partem ego legebam in cod. vat. 1267. f. 51. b. Extat autem sermo in append. n. 1. ed. Baller. T. I. Porro ubi in ed. col. 404. cap. 11. legitur: *quamvis* etc. *Verbi et carnis una persona sit, et utraque essentia communes habeat actiones, intelligendae tamen* etc. qui Leonis locus ad litteram sumitur ex serm. 13. de pass. cap. 4, et ex ep. 124. cap. 5, et denique ex ep. 165. cap. 6; et tamen in nostro vat. cod. plenior meliorque legitur sic: *licet* etc. *Verbi et carnis una persona sit,* QUAE INSEPARABILITER ATQUE INDIVISE *communes habeat actiones, intelligendae tamen* etc.

(5) Consonat cum Nysseno Basilius v. gr. epist. 161, aliique passim patres.

surrectionem, ut naturae suae veritatem rursus demonstraret, velut ait magnus sanctus Basilius (1), cibum quoque gustare dignatus est.

13. Iam vero aeternus Deus, qui universum mundi orbem complectitur, ut ait
* Is. XL. 12. Isaias *, nec famem experiri nec sitim potest: nihilo tamen minus is in corpore suo esurivit atque sitivit: cumque homo esset, tamquam Deus simul operabatur cum naturae divinae viribus. Id nos docet etiam sapiens Cyrillus in suo thesauro dicens: « unum nobis praedicant Christum divi» nae scripturae: namque unus est Deus » pater, unusque et solus dominus Iesus » Christus, qui uti Deus agnoscitur, quia » id egit quod solius Dei proprium est. » Quia vero semet fecerat hominem, se» cundum scripturam, opus fuit ut se ho» minem esse comprobaret; neque talis » videri poterat absque innoxiis corporis » adfectibus, rebusque aliis corpori con» sentaneis. Operabatur scilicet et loqueba» tur quantum homini congruit, ut se ho» minem factum demonstraret (2). » Tum paucis interiectis. « Quia Deus verus erat » cum carne, caroque vera cum deitate, » operabatur ut Deus, quatenus opus erat » ut Deus esse cognosceretur. Vicissimque » agebat et loquebatur, quatenus oporte» bat ut se verum hominem esse ostende» ret; mysterii sic veritatem prudente oe» conomia administrans. »

14. Nemo igitur ausit nos reprehendere, id est Dei ecclesiam, propterea quod his vocabulis utimur in catholicae fidei confessione. Cogitent potius fore se malitiae Arianorum consonos, qui ad suos errores orthodoxam patrum Nicaeae congregatorum dictionem distorquebant; qui, prout magnus ait Athanasius (3) post multam conquisitionem vocabulum ὁμοούσιος stabiliverunt, quod numquam Ariani pervertere potuerunt. Cum autem distorsit Nestorius nostrae fidei tesseram, in ecclesia Dei semper adhibitam, Cyrillus admirabilis personae unitatem illi opposuit.

15. Item cum senex malignus Eutyches semet extulit, dicens Deum quidem corpus nostro simile adsumpsisse, ceteroqui unam esse naturam post unionem delirans (4), patres ii qui Chalcedone convenerunt, Romaeque antistes beatus Leo, coacti sunt, ut illius insaniam refellerent, duas docere esse naturas in unigenito Verbo Dei; quae quum iuxta suas proprietates simul agerent, ambae quod proprium sibi erat tenebant; ut sic ex actuum distinctione, naturarum distinctio agnosceretur unius domini nostri Iesu Christi: etenim ex actibus natura dignoscitur, velut etiam beati Cyrillus et nyssenus Gregorius in scriptis suis tradiderunt.

16. Sed enim ne ad voluntatem quidem quod adtinet, veritas non est declaranda. Haud enim inconsiderate vel absque examine, duarum voluntatum locutionem admisimus (5), quum hac de re temporibus nostris commota quaestio fuisset; neque ecclesiae Dei praesidibus tacere liceret, neque inepte Dei potentis corpus rescindere huius dictionis divulgatione. Revera haud alienum a trita patrum via est, duas voluntates dicere; et deinde adfirmare unum id est primum atque praecipuum humanum actum in intellectu ac voluntate fieri. Iam quum nostram naturam divinum Verbum adsumpserit, ut eam sanitati restitue-

(1) Num intelligit Germanus locum epistolae Basilii ad Urbicium, quam primi nos, ex codice veneto exscriptam edidimus post Cyrilli commentarios in psalmos? Ibi nimirum agitur de Christo post resurrectionem comedente.

(2) Plura his certe similia dicit Cyrillus in thesauro assert. XXIV.

(3) Prolixe de hoc vocabulo Athanasius in libro de synodis.

(4) Concil. chalced. p. 1079. ed. venet. Coleti anni 1728. T. IV.

(5) Hinc rursus vides quam falso accusatus olim fuerit de monothelismo Germanus noster; qua ceteroqui criminatione satis eum iam purgaverat Henschenius bollandianus ad diem XII. maii.

ret atque instauraret, necesse fuit ut prae ceteris illam partem adsumeret, quae prima peccati vitio infecta universum hominem pessum dedit. Etenim Deus quidem initio Adamum naturaliter innocentem creaverat et libera cum voluntate. Quapropter inclytus Athanasius dixit (1), naturas duas ab ipsa voluntate in uno domino nostro Iesu Christo denotari. Etsi enim is voluntatem secundum humanum intellectum adsumpserat, ipsam tamen haud habuit contrariam, sed Deo prorsus conformem, et ad peccatum nullatenus pronam, quia numquam divina voluntas abs naturali aberat; immo haec talis prorsus apparebat, qualem in illo fore dixit propheta * (* Is. VII. 16.): « ante » quam puer malum bonumve sciat, ma- » lum respuet, bonumque eliget. » Ecce enim salutis nostrae causa sponte ad necem accessit, quamquam ei naturale erat nolle mori, quia vi congenita repugnat morti natura, prout creator initio constituit.

17. Dixi, nos hanc locutionem adscivisse a patribus nobis traditam; neque tamen ullam praeterea volo in mysterium invehere contrarietatem; absit. Nam etsi is moestus fuit, ignoravit (2), et passioni repugnantiam prae se tulit, haec tamen omnia cum Verbi consensu ac beneplacito in carne habitantis, et ob illius voluntatem, corpori accidebant: quia Verbum quatenus sibi libitum erat, corpori concedebat ut naturaliter ageret, sicut scriptum invenimus. Quippe natura comparatum est, ut homo mori nolit: et Adamum Deus ab initio naturaliter mortis metuentem fecit: alioquin haud ei profecto mortem esset interminatus dicens: quacumque die de arbore comederitis, cuius gustum vobis interdixi, sine dubio morte moriemini; nisi antea mortis horrorem illi indidisset. Iam vero Domini quoque anima a morte abhorrebat, sed ob oeconomiae rationem, id quoque spontaneum erat ac liberum. Hinc discipulis suis aiebat: desiderio desideravi hoc pascha manducare vobiscum ante quam patiar * (* Luc. XXII. 15.). Et alibi * (* Ioh. XVIII. 11): calicem habeo quem oportet me bibere; quid autem volo praeter quam illum bibere? Et, baptismum habeo, quo me oportet baptizari; et quomodo angor usque dum perficiatur * (* Luc. XII. 50)? Ex his ergo discimus, ut doctus Cyrillus opinatur (3), quod Iesu Christi natura nostrae similis, naturalem repugnantiam sibi spontaneam fecerit, prout Deo conveniebat.

18. Atque ut summam praedictorum faciamus, paucisque rem concludamus, dicimus Deum factum esse hominem, non autem adsumptum ab eo hominem, ut Nestorius credidit (4). Etenim dictum fuit: et Verbum caro factum est (5), et habitavit in nobis; haud sane apparenter, neque tamquam umbram se exhibens, sed vere ac materialiter factus homo, ut hoc fructu universum hominum genus mundaretur. Eaque omnia possedit, quae pro nobis ob-

(1) Idcirco Eutyches in concilio chalcedonensi tomo praedicto p. 1019. citabat pro se non Cyrillum tantummodo sed etiam Athanasium.

(2) De scientia Christi, et de celebri loco quod ne filius quidem diem horamque iudicii futuri sciret, adi egregias explicationes Cyrilli apud nos in excerptis eius ad Matth. p. 482. Rursus eundem Cyrillum in comm. ad Lucam II. 52. Item nostrum Nicephorum antirrh. I. 50, et praesertim in apologetico maiore cap. 76. Denique Eulogium patriarcham alex. apud Photium cod. 230. p. 882.

(3) Hoc cum alibi, tum diserte dicit Cyrillus apud nos in comm. et Luc. p. 427. et in excerptis item apud nos p. 483.

(4) Recte ait, ut Nestorius credidit, qui pravum ei dicto sensum subiiciebat. Ceterum locutionem hanc, quod Verbum sibi adsumpserit hominem, impune dictam reperies in sensu orthodoxo apud veteres, puta apud S. Augustinum de vera relig. cap. XVI. apud S. Leonem PP. serm. 54; et quidem inter graecos etiam apud Athanasium, in fragmentis quae super edidimus p. 582.

(5) Pulcre Proclus constantinopolitanus in epistola dogmatica ad Armenios (Galland. Bib. T. IX. p. 687.) ait locutione *Verbum caro factum est*, nihil aliud significari quam τὸ ἀδιαίρετον τῆς ἄκρας ἑνώσεως, *summae unionis inseparabilitatem*. Et hoc contra Monophysitas.

* Hebr. VIII. 3. tulit, ut magnus inquit apostolus *. Idcirco quum Deus esset impassibilis, non recusavit fieri passibilis, ut idem et passus esset et non passus: passus carne, quam de sanctae virginis deiparae utero sumpsit, simulque expertus quidquid inculpabilium adfectionum habet natura, nec non cruciatus quos passionis tempore a crucifixoribus pertulit. Non passus autem, quatenus nihil divina natura patiebatur, dum eius non sine sponte propria corpus discruciabatur. Sic etiam corporaliter pendebat in cruce, in quam se propria potestate contulerat, ut ipse Dominus dixit *. * Ioh. X. 17. Obiit corpore, a neutra tamen humanitatis eius parte discessit deitas, quae tota inerat corpori exanimi in monumento iacenti, totaque simul perseverabat in eius anima ad inferas terrae partes descendente, ubi et iis qui in carcere erant spiritibus veniens praedicavit, ut apostolorum princeps narrat *. * I. Petr. III. 19.

19. Nemo igitur scandalum nostri causa patiatur, dum peccatis suis quaerit excusationes: neque is qui in peccato persistit, ecclesiam Dei vituperet, quasi ea divisionem in Christi mysterio doceat. Nemo nonnullas perperam intelligens patrum auctoritates, vel eas distorquens, perverse aliquid adversus veritatem concludat: idque iis praecipue dicitur, qui beatum Leonem romanum antistitem eiusque verba temere et inique scandalo habent (1). Epistolae eius testimonia deinceps recitabimus (2), rectam eorum exponentes sententiam, ut evidenter demonstremus orthodoxam illius fidem, atque ut eos pudore adficiamus, qui Leonem Nestorio favere praesumunt. Quod si forte vos (in Christo Iesu dico) contrarium aliquid intellectui vestro in nostro scripto deprehenderitis, ne quaeso id significare cunctemini, quidquid nempe vobis libuerit, magisque accuratam dubiorum vestrorum solutionem exquirite. Namque et magnus Athanasius aequum esse iudicavit, eos non repellere, qui quod dicunt, recto sensu explicant. Sic enim ipse docet in sua ad Eusebium, Lucinianum, et socios (3) epistola: « vos ergo, qui haec » omnia profitemini, ne quaeso illos qui » eadem profitentur damnetis; sed vocabula ab illis adhibita explicate; neque » his inconsideratis, auctores repellatis; » immo vero eos exorate, iisque suadete, » ut conciliare sententias velint. »

20. Quum ergo exploratum sit, coram tremendo Christi tribunali, ubi actus nostri omnes, verba, et cogitationes iudicabuntur, quidquid hactenus audientibus diximus prolatum iri, date operam, venerabiles Fratres, ut vinculum perfectionis * * Coloss. III. 14. pacisque concordiam teneatis, quò unum corpus esse possitis et unus spiritus, sicut vocati estis in una spe vocationis vestrae: atque ut in uno Domino, una fide, uno baptismo glorificare Deum possimus patrem domini nostri Iesu Christi, eiusque unigenitum Verbum, et sanctum Spiritum, qui ex illorum substantia est; in eodem inquam ovili, in superna ecclesia primogenitorum in caelis conscriptorum; ubi habitant omnes qui eodem fruuntur domino nostro Iesu Christo, cui honor in aeternum. Amen.

(1) Reapse adhuc Armenii eutychiani, id est monophysismi adseclae, cogunt levitas ordinandos iurare in formulam, qua detestantur concilium chalcedonense et Leonem romanum. Videsis Le-Brunium expl. Miss. T. III. p. 16. Nec immerito. Etenim nemo saepius aut validius Leone Eutychem arguit in sermonibus atque epistolis.

(2) Desunt nunc (omissa ab amanuensibus) in calce praesentis epistolae haec testimonia sive auctoritates, quibus dogmatica scripta communiri solebant. Idem accidit epistolae Leonis PP. ad Flavianum, cui desunt testimonia (in codd. et in edd.) ab eo promissa. Item desunt testimonia in fine actionis IX. Leontii de sectis, quae nos tamen in vat. codice nuper invenimus.

(3) Non videbam huius tituli epistolam inter edita Athanasii scripta.

DE DOGMATICA PANOPLIA

MONITUM.

Chalcedonense concilium, definito contra Eutychianos aliosque haereticos duarum unitarum in Christo naturarum dogmate, contumacibus plurimis ansam obtulit discidium ab ecclesiae unitate faciendi; ideoque totus paene oriens cum Aegypto religiosis his turbis convulsus fuit. Rem prae ceteris lucide narrat chaldaeus Ebediesus in suo de veritate christianae religionis opere (quod nos edidimus Script. vet. T. X.) tract. III. cap. 4, *ubi agitur de sectarum divisione, qui locus non sine fructu a studiosis legetur. Exinde enim extiterunt* 1. *Orthodoxi, qui duas unitas Christi naturas, unamque personam;* 2. *Iacobitae qui naturam unam unamque personam;* 3. *Nestoriani, qui duas seorsum Christi naturas, duasque personas credunt. Porro ut multi rectam chalcedonensis concilii doctrinam oppugnare tunc coeperunt, ita non segnius orthodoxi scriptores ad illius defensionem certatim incubuerunt. Atque inter primos prodiens in aciem Ephraemius patriarcha antiochenus, pluribus editis scriptis, quorum ampla excerpta dat Photius codd.* 228. *et* 229, *chalcedonensem definitionem, atque epistolam Leonis romani fortiter defendit. Deinde Eulogius patriarcha alexandrinus non uno pariter scripto apologiam synodi et Leonis romani plenissimam fecit* (1); *cuius item copiosa excerpta Photius codd.* 225. 226. *et* 230, *nobis conservavit. Tertiam saeculo sexto defensionem praedicti concilii scripsit Leontius byzantinus, quae inter edita eius opuscula superest. Quartum pro eadem synodo tractatum saeculo item sexto Iohannis caesariensis habemus in codice vaticano syriaco* 140, *sumptum videlicet ex graeco auctoris textu qui periit. Ex hoc nos Iohannis caesariensis opere permulta excerpsimus S. Cyrilli ab eo citati fragmenta inedita, quae latine in hoc ipso volumine contexuimus. Quintum video pro concilio chalcedonensi opusculum Nicetae byzantini saeculo nono scriptum, in Allatii Graeciae orthodoxae priore tomo.*

Ego vero ante hos annos videram in codice vat. latino 7153, *qui ex miscellis scriptis conficitur, graecum insertum chartarum octo bombycinarum fragmentum, grandioris moduli, binis digestum laterculis; verumtamen non capite tantum, sed fine quoque truncatum. Etenim tres complectebatur quaestiones a XVI. ad XVIII, quae desinebat in mutilam Gelasii papae epistolam. Iamque ego fragmentum hoc spatiosum, cum interpretatione mea latina scholiisque, prelo supponebam, cum ecce bibliothecae vaticanae graecos aliquos codices nuper lustrans, praedicti tractatus partem ceteram, immo et multo maiorem, eadem plane manu scriptam in codice graeco vat.* 1904. *mirabundus nactus sum; nec nisi supino bibliopegi errore factum cognovi, ut quaternio ille a reliquo corpore avulsus inter latinos tam longe codices sub numero* 7153. *transferretur. Ergo rursus compositis huius Absyrti membris, tum operis titulum legi, tum etiam simul comperi quinque adhuc quaestiones in media operis lacuna desiderari, id est XI. XII. XIII. XIV. XV., quae ut aliquando pari casus felicitate emergant, optandum est. Et titulus quidem operis bis circa finem legitur* δογματικὴ πανοπλία, *ut suis locis adnotabimus: partes autem in medio scripto ut dixi adhuc hiant, in postremo tamen volumine coalescunt: namque et Gelasii epistola ab inventis postea foliis completur.*

Age vero dogmaticas panoplias in impressis libris duas habemus, primam Euthymii Zygabeni; alteram titulo aliquantum variantem, sed re parem, Nicetae nimirum choniatae thesaurum orthodoxae fidei, cuius quinque libros priores latine tantum gallus Morellius edidit, nos vero posteriorum librorum lautas partes in romano Spicilegio T. IV. graece protulimus. Attamen neutrum opus, sive Euthymii sive Nicetae, cum hac de qua loquimur panoplia conspirat. Iam quisnam fuerit huius

(1) Graviter erat Schottus Photii interpres in cod. 226. Dicit Photius Eulogium posuisse initio sui apologetici (vel sibi scopum fecisse) tomum (id est epistolam) Leonis PP., quem calumniis Acephali appetebant: προτίθεται δὲ αὐτῷ τοῦ ἐν ἁγίοις πάπα Λέοντος ὁ τόμος ἐπηρεαζόμενος μὲν καὶ συκοφαντούμενος ὑπὸ Ἀκεφάλων. Schottus autem hermeneuticae simul et chronologiae immemor (fuit enim Eulogius saeculo et amplius iunior Leone) sic perverse reddit: *inscribit vero librum primum pontifici Leoni, accusatus ac reprehensus ab Acephalis.* Mitto alias ibi falsissimas interpretationes, veluti ἀθώωσις τῆς ἐν Χαλκηδόνι συνόδου, *absolutio a chalcedonensi synodo*, pro *defensio chalc. synodi.* Et Εὐλόγιος μονῆς ἡγήσατο τῆς παναγίας θεοτόκου: *Eulogius solius deiparae Virginis cultu adductus*, pro *Eulogius monasterii praeses fuerat sanctissimae Deiparae.* Mitto inquam cetera, ne extra meum propositum vager.

panopliae adversus Eutychianos auctor, quis facile divinet? Incipit in codice opus acephalum ab actione IV. cap. 6. operis Leontii de sectis. In calce autem nonae scribuntur Patrum testimonia, quae in editione Leontii promittuntur quidem sed tamen suppressa fuerunt. Nempe in codice nostro haec sunt. I. Τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου ἐκ τοῦ κατὰ Ἀρείου α' λόγου. II. Τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ θεολόγȣ ἐκ τοῦ εἰς τὰ ἐπιφάνια λόγου. III. Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ περὶ υἱοῦ β' λόγȣ. IV. Γρηγορίου Νύσσης ἐκ τοῦ κατὰ Ἀπολιναρίου συντάγματος. V. Ἀμβροσίου ἐπισκόπου Μεδιολάνων ἐκ τῶν πρὸς Γρατιανὸν τὸν βασιλέα. VI. Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς τοῦ πρὸς Σαβηνιανὸν λόγου ὑποθέσεως. Hoc quidem ita se habet: οὐκοῦν ἐν τῷ τελείῳ τῆς θεότητος ὤν, ἐκένωσεν ἑαυτὸν καὶ ἔλαβε τὸ τέλειον τῆς κατ' ἄνθρωπον φύσεως ὁλοκλήρου· ὡς οὖν οὐδὲν ἐλλιπὲς τ[illegible]ῳ, οὕτως οὐδὲ τῷ καταρτισμῷ τῷ κατὰ ἄνθρωπον, ἵνα τέλειος ἐν ἑκατέρᾳ φύσει τυγχάνῃ. Huius graeci fragmenti sex tantum postrema vocabula dederamus nos ex Leontio, Script. vet. T. VII. p. 135., nunc vero totus locus apparet. Et quidem is sumitur ex Ambrosii epistola in maur. editione XLVI. 6. (quae ad Sabinum non ad Sabinianum scribitur) ubi disertis verbis sic Ambrosius: ergo cum esset in plenitudine divinitatis, exinanivit se, et accepit plenitudinem naturae et perfectionis humanae: sicut Deo nihil deerat, ita nec hominis consummationi, ut esset perfectus in utraque forma. VII. Τοῦ αὐτοῦ ἑρμηνεύοντος τὴν ἔννοιαν τοῦ θείου συμβόλου. Hunc nos item adamussim Ambrosii locum iam protulimus ex Anastasio presbytero, Script. vet. T. VII. p. 7. VIII. Αὐγουστίνου. Ἐπίγνωθι διττὴν φύσιν τοῦ Χριστοῦ· τὴν θείαν δὲ λέγω τὴν συνυπάρχουσαν τῷ πατρὶ, καὶ τὴν ἀνθρωπίνην, ἧς μείζων ἐστὶν ὁ πατήρ· πλὴν ἑκατέραν ὁμοῦ· καὶ οὐ δύο, ἀλλ' εἷς Χριστὸς, ἵνα μὴ τετρὰς εἴη, ἀλλὰ τριὰς ὁ θεός. Nimirum Augustinus in Ioh. tract. 79. 3: agnoscamus geminam substantiam Christi, divinam scilicet qua aequalis est patri, humanam qua maior est pater. Utrumque autem simul, non duo, sed unus est Christus, ne sit quaternitas, non Trinitas Deus. Huius nos graeci fragmenti partem tantum priorem recitaveramus ex Leontio tom. cit. p. 135. IX. Τοῦ μακαρίου Κυρίλλου ἐκ τοῦ βιβλίου τῆς ἐν πνεύματι λατρείας. X. Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς πρὸς Οὐαλεριανὸν ἐπιστολῆς. XI. Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς πρὸς τοὺς ἀνατολικούς. Sequitur tota in codice actio Leontii decima usque ad fol. 31. b., quae nos omnia, ut iamdiu edita, omisimus.

Atque ex hoc demum loco illae ineditae incipiunt duodeviginti quaestiones de haeresibus sexto praecipue septimoque saeculo grassantibus. Et quidem quaestio XVII. in defendendo concilio chalcedonensi tota consumitur. Hanc ego panopliam cum praedictis Euthymio et Niceta ut dixi comparans, immo et cum aliis similis argumenti scriptis, sive apud Photii bibliothecam, sive apud alios impressos libros, nihil nostro operi simile comperiebam. Cumque auctor in XVI. quaestione Severianos tamquam sui temporis homines nominet, aetatem suam quodammodo prodere, id est VI. aut VII. saeculum, videtur. Ceteroqui eadem methodus scribendi est, qua utitur S. Maximus T. I. in quaestionibus biblicis, vel de aliis rebus per ἐρωτήσεις et ἀποκρίσεις; rerumque genus et tractandi ratio aetatem Maximi olet. Et quidem conferatur potissimum Maximi epistola seu tractatus ad Iohannem cubicularium T. II. p. 259-291, de rectis ecclesiae decretis, et adversus Severum. Itemque conferre praestabit cum nostro subsequentes illic dogmaticas praestantissimi confessoris epistolas. Noster porro auctor logicis regulis apprime exercitus, et tota graecae scholae subtilitate exacutus, ita in nonnullis capitulis loquitur, ut interpretem pari arte instructum, puta Porphyrium vel Boëthium, postulare videatur; id quod ego invite admodum, nec nisi suscepti operis necessitate compulsus, praestabam. Multus quippe ac subobscurus illi sermo est de hypostasi, de persona, de enhypostato, de substantia, de natura, de relationibus, de accidentibus, de essentiali et non essentiali etc. quae sunt veluti asperantes viam salebrae, festinantibus praesertim molestae: quibus tandem e scopulis aut spinis postquam se auctor evolvit, planiore iam regione spatiatur, et orthodoxum dogma communibus lucidisque argumentis exponit et protegit. Certe in tertia praesertim quaestione pulcherrimam divinae oeconomiae facit explanationem. Fructus tamen prope praecipuus huius inventae panopliae est insignis epistola Gelasii papae I, qui pontificatum inter annum 492 et 496 tenuit, atque inter doctiores primae sedis antistites habitus est. Haec, inquam, epistola mihi inter editas non occurrebat, ne in illa quidem scriptorum Gelasii plenissima collectione, quae synodo chalcedonensi praeponitur in veneti Zattae Conciliorum editione tomo VIII. Profecto in hac epistola plura sunt bonae frugis, sacraeque doctrinae et historiae utilia, quae singillatim in scholiis adnotare non negligemus.

ΕΚ ΤΗΣ ΔΟΓΜΑΤΙΚΗΣ ΠΑΝΟΠΛΙΑΣ

Κεφαλαίων διαφόρων ἤτοι ἐπαπορήσεων λύσις περὶ τῆς εἰς Χριστὸν εὐσεβείας· ἐν ταὐτῷ δὲ ἔλεγχος καὶ ἀνατροπὴ τῆς κατὰ τὴν θεότητα τοῦ Χριστοῦ καὶ ἀνθρωπότητα τῶν Ἀκεφάλων ἐναντίας δοκήσεως, τῶν ἀπὸ Νεστορίου καὶ Εὐτυχοῦς τῶν δυσσεβῶν, καὶ ἀπολογία πρὸς τοὺς ἀθετοῦντας τὴν ἁγίαν σύνοδον τὴν ἐν Χαλκηδόνι, ἐκ τῆς διδασκαλίας τῶν θεοσδότων ἡμῶν ἁγίων πατέρων.

EX DOGMATICA PANOPLIA

Capitulorum diversorum seu dubitationum solutio de recta erga Christum religione: pariterque confutatio atque eversio contrariae circa Christi divinitatem et humanitatem sententiae Acephalorum, nec non impiorum Nestorii et Eutychis adseclarum: simulque adversus eos, qui sanctam synodum chalcedonensem reiiciunt, defensio ex sanctorum a Deo datorum patrum nostrorum doctrina.

QUAESTIO I.

Quid est hypostasis? et num eadem res est ac substantia, nec ne?

Responsio. 1. Hypostasis, prout vult sanctus Basilius, est proprietatum ad singula concursus: ut vero nonnulli dixerunt, substantia quaedam est singillatim cunctas in proprio individuo proprietates complectens: alii denique aiunt eam substantiam cum proprietatibus: et hi quidem recte; etenim proprietatum singillatim adunatio, si ad communem substantiam accedit, ea demum uniuscuiusque hypostasim efficit: nam et esse filium Davidis, et adunci nasi, et calvum fortasse, et reliquae proprietates ad humanam substantiam adiunctae, hypostasim Pauli confecerunt, verbi gratia, aut Petri, aut cuiusvis individui. Vocatur autem a nonnullis hypostasis etiam individuum, et persona: individuum quidem, quia non potest in aliud subdividi. Nam genus, quod est animal, in species dividitur, in homi-

ΕΡΩΤΗΣΙΣ Α΄.

Τί ἐστιν ὑπόστασις; καὶ εἰ ταυτή ἐστι τῇ cod. f. 31. b. col. 2.
οὐσίᾳ, ἢ οὔ;

α΄. Ὑπόστασίς ἐστι, κατὰ τὸν ἅγιον Ἀπόκρισις.
Βασίλειον *, συνδρομὴ τῶν περὶ ἕκαστα * ep. XXXVIII. 6.
ἰδιωμάτων· ὡς δέ τινες εἰρήκασιν, οὐσία τίς τῶν καθ᾽ ἕκαστα περιληπτικὴ τῶν ἐν τῷ οἰκείῳ ἀτόμῳ πάντων ἰδιωμάτων· ἄλλοι δὲ εἶπον αὐτὴν οὐσίαν μετὰ ἰδιωμάτων, καὶ καλῶς εἰρήκασι· τὸ γὰρ ἄθροισμα τῶν καθ᾽ ἕκαστον ἰδιωμάτων τῷ κοινῷ τῆς οὐσίας προσγινόμενον, τὴν τοῦ τινὸς ὑπόστασιν ἀπειργάσατο· τὸ γὰρ υἱὸν εἶναι τοῦ Δαυὶδ, καὶ γρυπὸν, ἢ φαλακρὸν, εἰ τύχοι, καὶ τὰ λοιπὰ τῶν ἰδιωμάτων συναφθέντα τῇ ἀνθρωπίνῃ οὐσίᾳ, cod. f. [illegible] col. 1.
τὴν ὑπόστασιν ἀπετέλεσαν Παύλου ὡς εἰκὸς ἢ Πέτρου, ἢ τινὸς τῶν καθ᾽ ἕκαστα· καλεῖται δὲ ἡ ὑπόστασις ὑπό τινων καὶ ἄτομον, καὶ πρόσωπον· ἄτομον μὲν διότι οὐ πέφυκεν εἰς ἕτερον τί ὑποδιαιρεῖσθαι· τὸ μὲν γὰρ γένος, ὅπερ ἐστὶ τὸ ζῶον, εἰς

(1) Confer S. Maximi definitiones theol. T. II. p. 78. et 143. Nihil autem similius quam hae nostrae methodo quaestionum S. Maximi T. I. p. 15. seqq.

(2) Item confer S. Maximi opusc. de rectis eccl. decretis pro chalced. contra Severum T. II. p. 259.

τὰ εἴδη τέμνεται, εἰς ἄνθρωπον φημὶ καὶ βοῦν καὶ ἵππον καὶ τὰ λοιπὰ εἴδη· τὸ δὲ εἶδος, εἰς ἄτομα διαιρεῖται, ὡς ὁ καθόλου ἄνθρωπος εἴς τε Ἰάκωβον καὶ Ἰωάννην καὶ τοὺς λοιποὺς ἀνθρώπους· ὁ δὲ τίς ἄνθρωπος, ὅς ἐστιν ὑπόστασις, εἰς οὐδὲν πέφυκε τέμνεσθαι· καὶ διὰ τοῦτο ἄτομον λέγεται· πρόσωπον δὲ ὡς χαρακτηριστικὸν καὶ τοῦ τινὸς ὂν δηλωτικόν· διαφέρει δὲ τῆς οὐσίας, διότι ἡ μὲν οὐσία τὸ κοινὸν τῆς φύσεως τῶν ὑπὸ τὸ αὐτὸ εἶδος ἢ γένος ἀναγομένων δηλοῖ· ἡ δὲ ὑπόστασις, τὸ ἰδικώτατον εἶδος, ἤγουν τὸν τινὰ ἄνθρωπον σημαίνει, τουτέστι Παῦλον ἢ Πέτρον· ἐὰν γὰρ εἴπω ἄνθρωπον ἁπλῶς καὶ ἀπροσδιορίστως, οὐσίαν ἤτοι φύσιν ἀνθρωπίνην ἐσήμανα· εἰ δὲ ἰδιώματά τινα χαρακτηριστικὰ τῇ τοιαύτῃ ἀπροσδιορίστῳ σημασίᾳ προσπλέξω, τὸν τινὰ ἄνθρωπον ἐδήλωσα, τουτέστιν Ἰάκωβον ἢ Ἰωάννην, ἢ τινὰ τῶν καθ' ἕκαστα, τοῦ κοινοῦ τὸ ἴδιον ἀποδιαστείλας· ἄνευ γὰρ τῆς τῶν χαρακτηριστικῶν ἰδιωμάτων προσθήκης, τῶν τὸ ἴδιον ἀπὸ τοῦ κοινοῦ διακρινόντων, τὸ κοινὸν μόνον τῆς οὐσίας νοεῖται· τοῦτο δὲ χωρὶς τῶν ἀτόμων, οὐδὲ ὅλως γνωρίζεται· νῷ γὰρ
col. 2. μόνῳ θεωρητὸν ὑπάρχει· οὐδὲ γὰρ ἕτερόν τι ἐστὶ, παρὰ τὴν ἐν τοῖς πολλοῖς ἑνότητα ἤγουν ταυτότητα· τὸ αὐτὸ οὖν κατ' οὐσίαν τοῖς ἀτόμοις· ὥστε τὴν διαφορὰν εἶναι τοῦ κοινοῦ πρὸς τὸ ἰδικὸν, τοῦ τὸ μὲν ἐν πλήθει θεωρεῖσθαι, τὸ δὲ ἐν ἑνί.

β'. Ἀμέλει γοῦν καὶ τὸν ὅρον τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως λέγοντες, τοῦτο ποιούμεθα, ὡς τοῦ κοινοῦ ἤγουν εἴδους καθ' ἕκαστον λεγομένου· οὐκοῦν ἡ ἑνότης τῶν ἀτόμων ἤγουν ταυτότης τῆς φύσεως τὸ καθόλου ποιεῖ· ὡς πάντων τῶν ὑπὸ τὸ αὐτὸ εἶδος ἀτόμων μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς οὐσίας μετεχόντων, καὶ κατὰ τοῦτο ὑπὸ ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν ὅρον τῆς οὐσίας ἀναγομένων· εἰ οὖν ταῦτα οὕτως ἔχει, ἡ μὲν οὐσία ἤγουν τὸ κοινὸν, τὴν καθόλου φύσιν σημαίνει· τὸ δὲ ἰδικὸν, ἤγουν ἡ ὑπόστασις, τὸν τινὰ οὐ-

nem inquam, et bovem, et equum, et reliquas species. Species vero in individua dividitur; sicut universaliter dictus homo in Iacobum, Iohannem, et reliquos homines. Verumtamen talis homo, qui hypostasis est, in aliud nihil dividi potest; propterea que individuum dicitur. Persona autem dicitur, quatenus ea characteristica est, et certum aliquem denotat. Differt autem a substantia, quatenus substantia quidem communitatem naturae illorum, quae sub eandem speciem sunt redacta, demonstrat: at hypostasis propriam omnino speciem, idest certum aliquem hominem significat, nempe Paulum aut Petrum. Etenim si dico hominem simpliciter et indefinite, substantiam vel naturam humanam significavi: sin vero idiomata quaedam characteristica indefinitae huiusmodi enunciationi adiunxero, certum aliquem hominem demonstraverim, id est Iacobum aut Iohannem, aut aliquem individuum, a communi proprium sic distinguens. Nam sine characteristicorum idiomatum adiectione, quae proprium a communi secernunt, naturae tantummodo intelligitur communitas, quae ceteroqui sine individuis non prorsus cognoscitur: nam menti soli aspectabilis est: neque enim aliud quicquam est, quam multorum unio seu idemtitas: idem itaque secundum substantiam quod individui vita: ut communis a proprio differentia in eo consistat, quod commune in multitudine contemplamur, proprium in uno aliquo.

2. Profecto igitur, dum humanam naturam definimus, id agimus, tamquam si commune vel species secundum individua dicatur. Itaque individuorum unitas sive idemtitas universalitatem naturae facit; tamquam si omnia sub eandem speciem individua unam eandemque substantiam participent, ac propterea sub unam eandemque substantiae definitionem redigantur. Quae si ita se habent, substantia quidem, id est commune, universim naturam significat: proprium autem, id est hypo-

stasis, certam aliquam substantiam denotat, quae cum haerentibus sibi idiomatibus, eadem res est quae species, nempe Pauli aut Petri, aut individui cuiusvis. Neque tamen in hoc tantum a substantia differt hypostasis, sed secundum hanc etiam rationem, quatenus in speciem divisa, videlicet humana natura seu substantia, et singulorum concurrentes proprietates assumens, multitudinem individuorum efficit, sive hypostaseon. Atque ita unum multa fiunt. Vice vero versa, si nos rationaliter individuorum proprietates secernamus, et individua multa ad unius speciei unitatem referamus, multa unum fiunt. Apparet itaque differre ab individuis speciem: atque ut summatim dicam, collectiva est multorum individuorum species. Alioqui, si idem est natura quod hypostasis, oporteret totidem esse hominum naturas, quot sunt hypostases. Atqui innumerae quidem hominum sunt hypostases, una vero horum natura dicitur. Nam quod una est, idem et omnes. Non est ergo eadem res natura quae hypostasis. Nihilo tamen minus hypostasis appellari potest etiam natura, si nos mente nostra proprietatum concursum seponamus, cogitemusque de substantia sola secundum synonymiae praedicamentum, tamquam si species seu communis natura synonymice praedicetur de suppositis ei individuis seu hypostasibus, quae secundum substantiae rationem cum natura communicant. Neque tamen natura vicissim dici potest hypostasis; quia illa quidem secundum propriam rationem commune significat, hypostasis vero, prout iam ante dictum est, ob characteristicas proprietates persona definitur.

3. Haec nos de hypostasi dicimus, quatenus digni fuimus horum semina accipere, a divinitus eruditis magistris nostris. Quod vero et ipsi differentiam agnoscant naturae seu essentiae ab hypostasi, testis

σίαν δηλοῖ μετὰ τῶν προσόντων αὐτῇ ἰδιωμάτων, τὴν αὐτὴν οὖσαν τῷ εἴδει, τοῦ Παύλου ἢ Πέτρου ἢ τινὸς τῶν καθ᾽ ἕκαστα· καὶ οὐ μόνον κατὰ τοῦτο διαφέρει τῆς οὐσίας ἡ ὑπόστασις, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον εἰς τὸ εἶδος τεμνομένη, τουτέστιν ἡ ἀνθρωπίνη φύσις, ἤγουν ἡ οὐσία, καὶ προσλαμβάνουσα τὰς ἑκάστου τῆς συνδρομῆς ἰδιότητας, ἀποτελεῖ τὸ πλῆθος τῶν ἀτόμων, ἤγουν ὑποστάσεων· καὶ ταύτῃ τὸ ἓν πολλὰ γίνεται· καὶ ἔμπαλιν χωριζόντων ἡμῶν τῷ λόγῳ τὰς τῶν ἀτόμων ἰδιότητας, καὶ ἀναφερόντων τὰ πολλὰ ἄτομα εἰς ἑνότητα ἑνὸς εἴδους, τὰ πολλὰ ἓν γίνεται· δῆλον οὖν ὅτι διαφέρει τὸ εἶδος τῶν ἀτόμων· εἴ γε δὲ συμπερασματικῶς εἰπεῖν δεῖ, συναγωγόν ἐστι τῶν πολλῶν ἀτόμων τὸ εἶδος· ἄλλως τε δὲ εἰ ταυτόν ἐστιν ἡ φύσις τῇ ὑποστάσει, ἐχρῆν cod. f. 132. b. col. I.
τοσαύτας εἶναι φύσεις τῶν ἀνθρώπων, ὅσαι καὶ ὑποστάσεις εἰσίν· ἀλλὰ μὴν ἄπειροι μέν εἰσι τῶν ἀνθρώπων αἱ ὑποστάσεις, μία δὲ φύσις τούτων λέγεται· ὃ γὰρ πέφυκε μία, τοῦτο καὶ πᾶσαι· οὐκ ἄρα ταυτὸν ἡ φύσις τῇ ὑποστάσει· δύναται δὲ ἡ ὑπόστασις καὶ φύσις (1) λέγεσθαι, τῷ νῷ χωριζόντων ἡμῶν τὴν συνδρομὴν τῶν ἰδιοτήτων, καὶ νοούντων τὴν οὐσίαν καὶ μόνην κατὰ τὴν τῆς συνωνυμίας κατηγορίαν, ὡς τοῦ εἴδους ἤγουν τῆς κοινῆς φύσεως συνωνύμως κατηγορουμένης τῶν ὑφ᾽ ἑαυτὴν ἀτόμων ἤγουν ὑποστάσεων, καὶ τούτων κατὰ τὸν τῆς οὐσίας λόγον κοινωνούντων αὐτῇ· οὐκέτι δὲ καὶ ἡ φύσις δύναται καλεῖσθαι ὑπόστασις, διότι ἡ μὲν κατὰ τὸν ἑαυτῆς λόγον, τὸ κοινὸν σημαίνει· ἡ δὲ ὑπόστασις, καθὰ προείρηται, τοῖς χαρακτηριστικοῖς ἰδιώμασι πρόσωπον ἀφορίζεται.

γ΄. Καὶ ταῦτα μὲν φαμὲν περὶ ὑποστάσεως, ἐξ ὧν ἠξιώθημεν λαβεῖν σπερμάτων ἐκ τῶν θεοσόφων ἡμῶν διδασκάλων (2)· ὅτι δὲ καὶ αὐτοὶ διαφορὰν ἐπίστανται φύσεως, ἤγουν οὐσίας, καὶ ὑποστά-

(1) Sic etiam Cyrillus apud Photium cod. 229. p. 792, sed καταχρηστικῶς *abusive*.
(2) Videsis S. Maximum T. II. p. 313.

σεως, μαρτυρεῖ ὁ θεόφρων Βασίλειος ἐν τῇ πρὸς Τερέντιον ἐπιστολῇ φήσας τάδε *. (* ep. CCXIV. 4) « Δεῖ καὶ ἡμᾶς ἐν βραχεῖ τὸ ἡμῖν δοκοῦν εἰπεῖν· ὅτι ὃν ἔχει λόγον τὸ κοινὸν πρὸς τὸ ἴδιον, τοῦτον ἔχει ἡ οὐσία πρὸς τὴν ὑπόστασιν, ἕκαστος γὰρ ἡμῶν καὶ τῷ κοινῷ τῆς οὐσίας λόγῳ τοῦ εἶναι μετέχει, καὶ τοῖς περὶ αὐτὸν ἰδιώμασιν ὁ δεῖνα ἐστὶν, ἢ ὅτι (col. 2.) καὶ ὁ δεῖνα· οὕτω κἀκεῖ· ὁ μὲν τῆς οὐσίας λόγος κοινὸς, οἷον ἡ ἀγαθότης, ἡ θεότης, ἢ εἴ τι ἄλλο νοοῖτο· ἡ δὲ ὑπόστασις, ἐν τῷ ἰδιώματι τῆς πατρότητος ἢ τῆς υἱότητος ἢ τῆς ἁγιαστικῆς δυνάμεως θεωρεῖται· εἰ μὲν οὖν ἀνυπόστατα λέγουσι τὰ πρόσωπα, αὐτόθεν ἔχει ὁ λόγος τὴν ἀτοπίαν· εἰ δὲ ἐν ὑποστάσει αὐτὰ εἶναι ἀληθινῇ συγχωρήσουσιν, ὃ ὁμολογοῦσι καὶ ἀριθμείτωσαν, ἵνα καὶ ὁ τοῦ ὁμοουσίου λόγος διαφυλαχθῇ ἐν τῇ ἑνότητι τῆς φύσεως, καὶ ἡ τῆς εὐσεβείας ἐπίγνωσις πατρός τε καὶ υἱοῦ καὶ ὁλοτελεῖ ἑκάστῳ τῶν ὀνομαζομένων ὑποστάσει κηρύττηται. » Καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς ἐν τῇ πρὸς Ἀμφιλόχιον (ep. CCXXXVI. 6.) ἐπιστολῇ συνῳδὰ τούτοις γράφει *. « Οὐσία δὲ καὶ ὑπόστασις ταύτην ἔχει τὴν διαφορὰν, ἣν ἔχει τὸ κοινὸν πρὸς τὸ καθ' ἕκαστον· οἷον ὡς ἔχει τὸ ζῶον πρὸς τὸν δεῖνα ἄνθρωπον· διὰ τοῦτο οὐσίαν μὲν ἐπὶ τῆς θεότητος, μίαν ὁμολογοῦμεν, ὡς τὸν τοῦ εἶναι λόγον μὴ διαφόρως ἀποδιδόναι· ὑπόστασιν δὲ ἰδιάζουσαν· ἵνα ἀσύγχυτος μένῃ καὶ τετρανωμένη ἡ περὶ πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος ἔννοια ὑπάρχῃ· μὴ γὰρ νοούντων ἡμῶν τοὺς ἀφορισμοὺς, ἢ τοὺς περὶ ἕκαστον χαρακτῆρας, οἷον πατρότητα καὶ υἱότητα καὶ ἁγιασμὸν, ἀλλ' ἐκ τῆς κοινῆς ἐννοίας τοῦ εἶναι ὁμολογούντων θεὸν, ἀμήχανον ὑγιῶς τὸν λόγον τῆς πίστεως ἀποδίδοσθαι· χρὴ οὖν τῷ κοινῷ τὸ ἴδιον προστιθέντας, οὕτω τὴν πίστιν ὁμολογεῖν· κοινὸν ἡ θεότης, ἴδιον ἡ πατρότης· ὥστε συνάπτοντας λέγειν πιστεύω εἰς θεὸν πατέρα. Καὶ πάλιν ἐν τῇ τοῦ υἱοῦ ὁμολογίᾳ παραπλήσιον ποιεῖν, τῷ κοινῷ συνάπτειν τὸ ἴδιον, καὶ λέγειν· εἰς θεὸν υἱόν· ὁμοίως καὶ ἐπὶ τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου κατὰ τὸ ἀκόλουθον τῆς

est Basilius theologus in sua ad Terentium epistola, in qua ait. « Oportet nos quoque breviter sententiam nostram exponere, nempe quod quam rationem commune habet ad proprium, eandem habet substantia ad hypostasim. Nostrum enim unusquisque et communi substantiae ratione existentiam participat, et suis singillatim proprietatibus vel hic est vel ille. Ita et illic: communis quidem ratio substantiae, veluti bonitas, aut deitas, aut quidvis aliud cogitetur; verum hypostasis in proprietate paternitatis vel filietatis aut sanctificantis potentiae spectatur. Si ergo absque hypostasi aiunt esse personas, iam inde apparet doctrinae absurditas. Sin potius in vera hypostasi personas esse concedant, utique quod confitentur etiam numerent: ut et consubstantialitatis ratio conservetur in unitate naturae; et recti cultus cognitio erga patrem, et filium, ac spiritum sanctum in absoluta et perfecta nominatorum hypostasi praedicetur. » Rursus idem Basilius in sua ad Amphilochium epistola consona praedictis scribit. « Inter substantiam et hypostasim hoc interest, quod inter commune et singulare: veluti se habet animal ad certum hominem. Quapropter substantiam quidem in divinitate unam confitemur, ne existendi differentem rationem tradamus: hypostasim tamen singularem dicimus, ut inconfusa permaneat atque perspicua quam patris habemus et filii sanctique spiritus notionem. Nam si forte non cogitemus de personarum distinctionibus vel characteribus, nempe de paternitate filietate et sanctificante potentia; sed ex communi essentiae notione Deum confiteamur, fieri nequit ut sanam fidei rationem tradamus. Oportet itaque ut communi proprium addentes, ita fidei professionem faciamus. Commune est, deitas; proprium, paternitas; ita ut haec copulantes dicamus: credo in Deum patrem; idque pariter in filii confessione agentes, copulato communi cum proprio, dicamus credo in Deum filium. Similiter

et de sancto Spiritu, consequenter professionis pronunciationem conformantes, dicamus: credimus et in Spiritum sanctum Deum. Atque ita prorsus et unitatem in deitatis confessione servemus, et personarum singularitatem confiteamur per distinctionem proprietatum quae in singulis intelliguntur. » En ita nos perspicue docuit pater quid inter naturam et hypostasim intersit: et quod characteristicae proprietates communi substantiae adiunctae, hypostasim efficiunt.

QUAESTIO II.

Quid est substantia? Et num eadem res est substantia et natura? Et quid demum naturae vocabulum significat?

Responsio. 1. Substantia ac natura quid sint, edicere prout reapse sunt, vires nostras superat; immo et multorum intellectum excedit, qui materiali ac varia offusione impediuntur, cui mentem conformari necesse est, et propter multiplicem variamque opinandi vim, a vera naturalique rerum contemplatione depelli. Secus vero id proprium est illorum qui mentis sententiam habent recte factis florentem, ac puritate sunt praediti, perspicueque ac naturaliter ut ita dicam ac nudam ipsam per se rerum veritatem pervident: velut ille qui lippitudine abiecta oculus, non eget extrinseca manuductione. Nonne vero hoc unum est illorum, quae nobis repromissa sunt bonorum, rerum existentiam tempestiva contemplatio, nempe harum scientia? Namque et haec nobis in mysticis benivolisque Dei verbis continetur. Quatenus vero praesentes nobis res spectando, ex ipsis scientiam illam comprehendere possumus, id oportet exponere.

2. Substantia est igitur, ut patres docent, omne id quod propria subsistentia constat, neque in alio existentiam suam habet. Hoc autem dicitur ob distinguendum ab accidentibus omnibus separabilibus et inseparabilibus, essentialibus qua-

ἐκφωνήσεως τὴν προφορὰν σχηματίζοντας λέγειν· πιστεύω καὶ εἰς Θεὸν πνεῦμα ἅγιον· ὥστε διόλου καὶ τὴν ἑνότητα σώζεσθαι ἐν τῇ τῆς θεότητος ὁμολογίᾳ, καὶ τὸ τῶν προσώπων ἰδιάζον ὁμολογεῖσθαι ἐν τῷ ἀφορισμῷ τῶν περὶ ἕκαστον νοουμένων ἰδιωμάτων. „ Ἰδοὺ διὰ τούτων σαφῶς ἐδίδαξεν ἡμᾶς ὁ πατὴρ τήν τε διαφορὰν τῆς φύσεως καὶ τῆς ὑποστάσεως, καὶ ὅτι τὰ χαρακτηριστικὰ ἰδιώματα τῷ κοινῷ τῆς οὐσίας συναφθέντα, τὴν ὑπόστασιν ἀπειργάσαντο.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ Β'.

Τί ἐστιν οὐσία; καὶ εἰ ταὐτὸν λέγεται οὐσία καὶ φύσις; καὶ τί τὸ τῆς φύσεως ὄνομα σημαίνει;

α'. Τῆς οὐσίας τὴν ὕπαρξίν τε καὶ φύσιν παραστῆσαι καθώς ἐστι, μεῖζον ἐστὶν ἢ καθ' ἡμᾶς, μᾶλλον δὲ καὶ τὴν τῶν πολλῶν ὑπερβαίνει κατάληψιν, ὑπὸ τῆς ὑλώδους καὶ διῃρημένης χύσεως ἐμποδιζομένων, ὑφ' ἧς ἀνάγκη τυποῦσθαι τὸν νοῦν, καὶ τῇ πολυμερίᾳ καὶ διῃρημένῃ γνώμῃ, τῆς ἀληθοῦς καὶ φυσικῆς τῶν ὄντων θεωρίας ἀπολισθαίνειν· τῶν δ' ἐκ τῆς πρακτικῆς ἐπανθοῦσαν τὴν τοῦ νοὸς γνῶσιν ἐχόντων, ἴδιον ἂν εἴη τοῦτο, καὶ τὴν καθαρότητα κτησαμένων, καὶ καθαρῶς καὶ φυσικῶς, ἵν' οὕτως εἴπω, καὶ γυμνῶς αὐτὴν καθ' ἑαυτὴν τῶν πραγμάτων τὴν ἀλήθειαν καθορώντων, καθάπερ ὁ τὰς ἐπικειμένας λήμας ἀποσκευασάμενος ὀφθαλμὸς, οὐ δεόμενος τῆς col. 2 ἔξω χειραγωγίας· καὶ μή ποτε ἓν ἐστι καὶ τοῦτο τῶν ἐν ἐπαγγελίαις ἀποκειμένων ἡμῖν ἀγαθῶν, καὶ τῆς τῶν ὄντων θεωρίας τὸ καίριον, ἡ περὶ ταύτης ἐπιστήμη; καὶ αὕτη γὰρ ἡμῖν ἐν τοῖς μυστικοῖς καὶ φιλανθρώποις τοῦ θεοῦ ταμιεύεται λόγοις· ὅσον δὲ ἐστι πρὸς τοὺς ἐν χερσὶν ἀποβλέποντας, ἐκ τῶν περὶ αὐτὴν περὶ ταύτης διαλαβεῖν, ἀναγκαῖον εἰπεῖν.

[illegible]

β'. Οὐσία τοίνυν ἐστὶ, κατὰ τοὺς πατέρας, πᾶν τὸ κατ' ἰδίαν ὕπαρξιν ὑφεστὼς, καὶ μὴ ἐν ἄλλῳ τὸ εἶναι ἔχον· τοῦτο δὲ εἴρηται πρὸς ἀντιδιαστολὴν πάντων τῶν συμβεβηκότων τῶν τε χωριστῶν καὶ ἀχωρίστων καὶ τῶν οὐσιωδῶν ποιοτήτων, καὶ ἐπουσιωδῶν· καλοῦσι

δὲ οἱ φιλόσοφοι χωριστὰ μὲν συμβεβηκότα γινόμενα καὶ ἀπογινόμενα κατ' ἐνέργειαν, χωρὶς τῆς τοῦ ὑποκειμένου φθορᾶς· οἷον τὸ περιπατεῖν καὶ μὴ περιπατεῖν, λαλεῖν ἢ μὴ λαλεῖν, ἵστασθαι ἢ καθῆσθαι, καὶ τὰ τούτοις ὅμοια· ἀχώριστα δὲ τὴν ἐν ῥινὶ γρυπότητα, καὶ ἐν ὀφθαλμοῖς γλαυκότητα, καὶ τὰ τούτοις παραπλήσια· οὐσιώδεις δὲ ποιότητας, ἐν μὲν ψυχῇ, τὸ λογικόν· ἐν δὲ πυρὶ, τὸ θερμὸν καὶ ξηρόν· καὶ ἐν ὕδατι, τὸ ψυχρὸν καὶ ὑγρὸν, καὶ τὰ τούτοις παρεμφερῆ· ταῦτα γὰρ πάντα, συμπληρωτικά εἰσιν, εἴτουν συστατικὰ τῆς ὑποκειμένης αὐτοῖς φύσεως ἤγουν οὐσίας, ὅθεν καὶ τῆς τοιαύτης ἔτυχον ὀνομασίας· ἐπουσιώδη δὲ λέγουσι, τὰ ἀχώριστα συμβεβηκότα· οὐδὲν δὲ τούτων ἁπάντων κυρίως καὶ προηγουμένως, καὶ καθ' ἑαυτό ἐστιν οὐσία· τουτέστι πρᾶγμα καθ' ἑαυτὸ ὑφεστὼς ἀλλ' ἀεὶ περὶ τὴν οὐσίαν θεωροῦνται, ὡς ἐν ὑποκειμένῳ αὐτοῖς πράγματι· ὡς οὖν πρὸς ἀντι-
cod. f. 33. b. col. 1 διαστολὴν τούτων ἡ οὐσία αὐθυπόστατος οὖσα καὶ τελεία καὶ ἐν ἰδίᾳ ὑπάρξει θεωρουμένη, εὐλόγως ἔτυχε τῆς τοιαύτης ὑπογραφῆς, ὡς αὐτὸ τὸ ὑποκείμενον ἑκάστου πράγματος σημαίνουσα· καὶ ταῦτα μὲν φαμὲν, ἐξ ἧς ἀφορμῆς ἐλάβομεν παρὰ τῶν πατέρων, πρὸς τὸ παραστῆσαι τί σημαίνει ὄνομα.

γ'. Οὐδὲν δὲ ἀπεικὸς πρὸς πλείονα γνῶσιν τοῦ ζητουμένου παραστῆσαι τὸ ὅπως ὁ Ἀριστοτέλης περὶ ταύτης διέλαβεν· οὗτος τοίνυν ἐν κατηγορίαις ταύτην διεῖλεν εἰς πρώτην καὶ δευτέραν· καὶ πρώτην μὲν ἐκάλεσε πρὸς τὴν ἡμετέραν κατάληψιν καὶ τῷ πολλῷ ἀριθμῷ ὑποπίπτουσαν. τὰ ἄτομα· τουτέστι τὸν καθέκαστον ἄνθρωπον, οἷον Παῦλον καὶ Πέτρον καὶ τοὺς λοιποὺς ἀνθρώπους· δευτέραν δὲ ὠνόμασεν ἥ τις τῷ νῷ καὶ μόνῳ θεωρεῖται, τὴν καθ' ὅλου, τουτέστι τὰ γένη καὶ τὰ εἴδη· οἷον τὸ ζῶον καὶ τὸν καθόλου ἄνθρωπον, ἢ βοῦν καὶ τὰ λοιπὰ εἴδη· ὡρίσατο δὲ αὐτὴν εἴτουν ὑπέγραψε τὴν πρώτην καὶ ἄτομον οὕτως (1)· “ οὐσία ἐστὶν ἡ κυριώτατα καὶ πρώτως μάλιστα δὲ λεγο-

litatibus et non essentialibus. Vocant autem philosophi separabilia quidem accidentia quae oriuntur et decedunt secundum operationem, sine subiecti corruptione; veluti ambulare et non ambulare, loqui et non loqui, stare et sedere, et his similia. Inseparabilia autem, nasi curvitatem, oculorum glaucum colorem, et his similia. Substantiales autem qualitates, in anima quidem rationalitas; in aqua, frigiditas et humiditas, et his paria. Haec enim omnia expletiva sunt sive demonstrativa subiectae sibi naturae id est substantiae, unde et hanc appellationem sunt sortita. Non essentialia autem dicunt inseparabilia accidentia. Nullum vero horum omnium proprie principaliterque ac per se substantia est, id est res per se subsistens, sed semper circa substantiam spectantur, veluti in subiecta ipsis re. Tamquam itaque ad horum distinctionem, substantia per se subsistens et perfecta in propria subsistentia spectata, commode sortita est hanc descriptionem, ceu ipsum cuiusque rei subiectum significans. Atque haec dicimus, capto impulsu a patribus, ut exponamus quid significet substantiae nomen.

3. Ceterum haud est absurdum, ad maiorem quaesiti notitiam, proferre quid Aristoteles hac in re definiat. Hic igitur in categoriis substantiam in priorem dividit ac secundam: et priorem quidem vocavit, ad captum nostrum, multoque numero obnoxiam, individua, id est singulos homines, veluti Paulum ac Petrum et reliquos homines. Secundam vero appellavit, quae mente tantum spectatur, universalem, id est species ac genera, veluti animal, et generatim hominem, vel bovem, vel reliquas species. Definivit autem ipsam, sive descripsit primam et individuam sic: « substantia quae maxime et principaliter dicitur, est quae neque de subiecto dicitur, neque in subiecto est. » Maxime autem ait, quia

(1) Protheor. part. II. cap. V, quod Aristotelis capitulum ob huius quaestionis intelligentiam utiliter legetur, collato etiam Boëthio ed. Basil. p. 128.

proprie dicitur, non secundum metaphoram. « Principaliter » autem denotat eam nobis absque intermedio innotescere, primamque omnium eam nos cognoscere. Verbis autem « maxime dicta » multorum sententiam significavit. Namque in exquisitioribus suis sermonibus, haud individuam et partibilem substantiam appellat principalem, sed universalem, id est genera et species. In subiecto autem nequaquam, quia accidens non est. Accidentia enim, utpote in substantia spectata, in subiecto dicuntur. Quod autem non secundum aliquod subiectum dicitur, denotat haud praedicari de aliquo, neque subdividi in alteram substantiam, quum sit particularis et individua. Atque haec quidem est principalis substantia. Alterae vero secundum ipsas dicuntur: quibus in speciebus insunt substantiae quae dicuntur principales. Talia sunt etiam specierum harum genera, veluti talis homo: hominem enim diximus esse principalem substantiam; qui in specie non inest in homine universali. Genus autem speciei est animal. Porro proprium omnis substantiae ait esse, ut neque magis admittat neque minus. Nam si est substantia talis homo, non est autem magis vel minus homo, neque se ipso videlicet neque alio: neque enim umquam ei deest quicquam illorum quae humanam naturam quasi nota distinguunt, immo et quandoque redundat; quum in se habeat consubstantiata ea quae hominem constituunt, constat a substantia non admitti magis vel minus. Vicissimque proprium est substantiae, ut dicatur quum unum et idem numero sit, contraria suscipere posse. Nam talis homo, unus atque idem quum sit, sive cum albus sive cum niger fit, et cum frigidus et cum calidus fit; eadem pariter est intellectualis substantia, sive cum in virtute sive cum in vitio versatur. Atque haec secundum Aristotelem dicimus circa substantiam.

4. Cunctae autem definitiones consonant tum circa genitam tum circa creatam

μένη, ἣ μήτε καθ᾽ ὑποκειμένου τινὸς λέγεται, μήτε ἐν ὑποκειμένῳ ἐστί· „ κυριώτατα δὲ εἶπε, διότι κυρίως λέγεται καὶ οὐ κατὰ μεταφοράν· τὸ δὲ πρώτως δηλοῖ ὅτι οὐ διὰ μέσου ἡμῖν νοεῖται, ἀλλὰ πρώτως αὐτὴν γινώσκομεν· διὰ δὲ τοῦ εἰπεῖν μάλιστα δὲ λεγομένη, τὴν τῶν πολλῶν δόξαν ἐσήμανεν· ἐν γὰρ τοῖς τελειοτέροις αὐτοῦ λόγοις, οὐ τὴν ἄτομον μερικὴν οὐσίαν λέγει πρώτην, ἀλλὰ τὴν καθόλου, τουτέστι τὰ γένη καὶ τὰ εἴδη· ἐν ὑποκειμένῳ δὲ οὐκ ἔστι, διότι συμβεβηκὸς οὐχ᾽ ὑπάρχει· τὰ col. γὰρ συμβεβηκότα ὡς ἐν τῇ οὐσίᾳ θεωρούμενα, ἐν ὑποκειμένῳ λέγονται· τὸ δὲ μὴ καθ᾽ ὑποκειμένου τινὸς λέγεται, σημαίνει ὅτι οὐ κατηγορεῖται κατά τινος, οὐδὲ ὑποδιαιρεῖται εἰς ἑτέραν οὐσίαν, μερικὴ οὖσα καὶ ἄτομος· καὶ αὕτη μέν ἐστιν ἡ πρώτη οὐσία· αἱ δὲ δεύτεραι κατ᾽ αὐτῶν λέγονται, ἐν οἷς εἴδεσιν αἱ πρώτως οὐσίαι λεγόμεναι ὑπάρχουσι· ταῦτα καὶ τὰ τῶν εἰδῶν τούτων γένη, οἷον ὁ τίς ἄνθρωπος· τοῦτον γὰρ εἰρήκαμεν εἶναι πρώτην οὐσίαν, ὃς ἐν εἴδει μὲν οὐχ᾽ ὑπάρχει τῷ καθόλου ἀνθρώπῳ· γένος δὲ τοῦ εἴδους ἐστὶ τὸ ζῶον· ἴδιον δὲ πάσης οὐσίας ὑπάρχειν ἔφη, τῷ μὴ ἐπιδέχεσθαι τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον· εἰ γάρ ἐστιν οὐσία ὁ τίς ἄνθρωπος, οὐκ ἔστι δὲ μᾶλλον καὶ ἧττον ἄνθρωπος, οὔτε αὐτὸς ἑαυτοῦ οὐδὲ ἑτέρου· οὔτε γὰρ ποτὲ μὲν ἑαυτῷ λείπει τί τῶν χαρακτηριζόντων τὴν ἀνθρωπείαν φύσιν, ποτὲ δὲ πλεονάζει· ἅπαξ ἔχων ἐν ἑαυτῷ συνουσιωμένα τὰ τὸν ἄνθρωπον συνιστῶντα, δῆλον ὅτι οὐκ ἐπιδέχεται ἡ οὐσία τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον· καὶ πάλιν ἴδιον ὑπάρχει τῆς οὐσίας εἰπεῖν, τὸ ταὐτὸν καὶ ἓν ἀριθμῷ ὂν, ὄντων ἐναντίων εἶναι δεκτικόν· ὁ γὰρ τίς ἄνθρωπος εἷς καὶ ὁ αὐτὸς ὢν, ὅτε λευκὸς ὅτε δὲ μέλας γίνεται, καὶ ὅτε μὲν ψυχρὸς, ὅτε δὲ θερμός· καὶ αὐτὴ δὲ ἡ νοερὰ οὐσία, ὅτε μὲν ἐν ἀρετῇ, ὅτε δὲ ἐν κακίᾳ ὑπάρχει· καὶ ταῦτα μὲν φαμὲν κατ᾽ Ἀριστοτέλην περὶ οὐσίας.

δ΄. Πᾶσαι δὲ αἱ ὑπογραφαὶ ἁρμόζουσι, περὶ τῆς γεννητῆς καὶ κτιστῆς οὐσίας· περὶ

cod. f. 31. a. col. 1. γὰρ τῆς θείας καὶ μακαρίας οὐσίας τῆς ἁγίας καὶ προσκυνητῆς καὶ ὁμοουσίου τριάδος, οὐκ ἔστιν ὅρον εἰπεῖν· αὕτη γὰρ ἄϋλός ἐστι καὶ ὑπερέκεινα παντὸς ὅρου καὶ νοήματος καὶ πάσης τῆς λογικῆς φύσεως, οὐχ᾽ ἥκιστα δὲ ἀνθρωπίνης καταλήψεως· ὡς γάρ φησιν ὁ θεῖος Διονύσιος ὁ τῆς Ἀθηνῶν ἐκκλησίας γενόμενος πρόεδρος (1), οὔτε ὡς νοῦν ἢ οὐσίαν ὑμνῆσαι θεμιτὸν τὴν θεαρχικὴν ὑπερουσιότητα· πάντων μὲν γὰρ τῶν ὄντων ἐστὶν ὑπερτέρα, ὡς καὶ πρὸ πάντων οὖσα καὶ πάντων ἐν αὐτῇ συνεστηκότων, αὐτὴ δὲ οὐδὲν * ὡς πάντων (* ita cod.) ὑπερουσίως ἐξῃρημένη, ὑπερούσιος γάρ ἐστι καὶ ὑπεράγαθος καὶ ὑπεράρχιος ἀρχὴ, ὡς μηδὲν τῶν περὶ αὐτῆς λεγομένων κυριολεκτηθῆναι δύνασθαι· τοῦτο γὰρ εἰδότες οἱ θεολόγοι, ὡς ἀνώνυμον αὐτὴν ὑμνοῦσι (2), καὶ ἐκ παντὸς ὀνόματος· ἀλλὰ μὴν καὶ πολυώνυμον κατὰ τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα· " ἵνα ἀκριβῶς ᾖ τῶν ὅλων βασιλεία. "

ε΄. Περὶ δὲ φύσεως δεῖ γινώσκειν, ὅτι ἄλλο τι παρὰ τὴν οὐσίαν οἱ ἔξω σοφοὶ παραδεδώκασι ταύτην, καθὼς οἱ παρ᾽ αὐτῶν ἀποδοθέντες ὅροι περὶ τούτων σαφηνίζουσι· τοὺς δὲ θεηγόρους ἡμῶν πατέρας εὑρίσκομεν, ὡς ἡνίκα ἐν τοῖς περὶ θεοῦ λόγοις δογματίζοντες, τοῖς τοιούτοις ὀνόμασι κέχρηνται, τὴν αὐτὴν οὐσίαν καὶ φύσιν ἀποκαλοῦντας· ὅθεν καὶ ἡμεῖς τούτοις ἑπόμενοι, περὶ τὴν ὀνομασίαν αὐτῶν ἀδιαφοροῦμεν, ἐν τοῖς περὶ τοῦ μεγάλου θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ θείοις δόγμασι τὴν αὐτὴν οὐσίαν καὶ φύσιν ὀνομάζοντες. (col. 2.) Καθ᾽ ἑτέραν δὲ ἐπίνοιαν ἀκριβέστερον τὸν περὶ τούτων γυμνάζοντες λόγον, καὶ διαφορὰν τούτων εἰπεῖν δυνάμεθα· τὸ μὲν γὰρ τῆς φύσεως ὄνομα φερόμενον εὑρίσκομεν, καταχρηστικῶς κατὰ ἀνυποστάτων, καὶ ἐπὶ τῶν ἐν οὐσίᾳ καὶ ὑποστάσει ἰδίᾳ θεωρουμένων· τὸ δὲ τῆς οὐσίας ὄνομα, ἐπὶ ἐνυποστάτων μόνον· οὐσίαν γὰρ

substantiam. Nam circa divinam beatamque sanctae adorandae et consubstantialis Trinitatis substantiam, nulla fieri potest definitio: est enim haec immaterialis, et supra omnem definitionem atque intelligentiam. Namque ut ait divus Dionysius, qui fuit Athenarum praesul, ne ut mentem quidem aut substantiam celebrari thearchicam supersubstantiam dignum est; quia rebus omnibus existentibus superior est, utpote quae ante omnia est, atque omnia in ipsa consistunt: ipsa autem a nulla re, quatenus est separata substantia, pendet: est enim supersubstantiale et superbonum, et superprincipale principium; ita ut nihil quod de ipsa dicatur, propria cum dictione efferri possit. Cuius rei conscii theologi divinam substantiam tamquam anonymam celebrant, vel omni nominatione constantem: quandoque vero polyonymam, quatenus omni nomini superior est, « ita ut adamussim sit universale regnum. »

5. Iam ad naturam quod attinet, sciendum est, quod ethnici sapientes deitatem diversum quid a substantia esse tradiderunt, prout illorum circa hanc definitiones declarant. Nostros vero deiloquos patres comperimus, in dogmaticis suis de Deo sermonibus his nominibus uti, deitatemque appellare substantiam atque naturam. Quare et nos his obsequentes, indifferenter denominationem usurpamus in divinis magni Dei ac servatoris nostri Iesu Christi dogmatibus, nempe eandem dicentes substantiam atque naturam. Alio tamen accuratiore sensu de his loquentes, differentiam quoque earumdem adsignare possumus. Etenim naturae nomen comperimus abusive adhibitum tum de insubsistentibus, tum de iis quae in substantia atque hypostasi propria spectantur. At vero substantiae nomen, de enhypostatis tantum: nam rem insubsistentem haud dicemus es-

(1) De divinis nominibus cap. I. 5. et 6.

(2) Ita Nazianzenus orat. XXX. 17. Nyssenus orat. XII. T. II. p. 427. Chrysostomus homil. XXXVIII. 2. in act. apost. Basilius epist. VIII. 11. Nicetas byzantinus adv. Mohamedem apud nos, in alio volumine p. 326.

se substantiam. Naturas autem multas comperimus absque hypostasi, quae per se absque substantia non existunt, ut timoris, amoris, temporis, ac mendacii, et aliorum aliquot. Quod autem haec res ita se habeat, constat ex deiloquorum patrum dictionibus. Nam de ira dictum est: natura daemonibus resistens, et cuilibet voluptati praevalens. Siculi etiam dicitur, magna amoris natura. Temporis autem, mendacii, et sermonis naturam nominans magnus Basilius, ait in libris adversus Eunomium: « valde autem indignum est falsa dicere; quandoquidem mendacii natura cum dictis corrumperetur. Sed hoc non ita natura comparatum est. » Et rursus: « quoniam et definire nobis sermonis naturam ille, qui scit omnia, instituit. » Et rursus idem: « etenim aquaeductus proprium fontem demonstrat; sermonis vero natura, cor quod eum effudit. » En haec igitur demonstrant nobis quomodo naturae nomen adhiberi soleat, quamquam reapse abusive, non proprie, etiam in insubsistentibus.

6. Potest alia quoque huiusce nominum differentia dici. Nonnulli patres atque magistri dum declarant quid naturae vocabulum significet, hanc dicunt esse certam quandam cuiusvis rei subsistentiam, non quamlibet inquam subsistentiam, sed talem indefinite. Et sane arbitror, recte perfecteque definitionem se habere: nihilominus perspicuitatis gratia, propter homines contentiosos, neque dociliter patrum vocabulis aures praebentes, addendum est etiam « secundum substantiam; » ita ut sit definitio huiusmodi: natura est uniuscuiusque secundum substantiam et talis universaliter subsistentia. Nam dictio « secundum substantiam » additur, quia maxime propria sunt diversa, idest potissima; vel substantialis pars entis rationalis, ex cuiusque rei qualitate praedicatur: et est secundum substantiam in homine quatenus rationalis est: seiungiturque secundum hoc ab homogeneis speciebus; quatenus nempe ra-

οὐκ ἂν εἴποιμεν ἀνυπόστατον· φύσεις δὲ πολλὰς εὑρίσκομεν ἀνυποστάτους καθ᾽ ἑαυτὰς δίχα οὐσίας μηδέ ποτε ὑφεστώσας, ὡς θυμοῦ, καὶ ἀγάπης, καὶ χρόνου, καὶ ψεύδους, καὶ ἄλλων τινῶν· καὶ ὅτι ἀληθὴς ὁ λόγος, δῆλον ἐκ τῶν περὶ τούτων εἰρημένων τοῖς θεηγόροις ἡμῶν πατράσι· περὶ μὲν γὰρ τοῦ θυμοῦ εἴρηται, φύσις τὸ τοῖς δαίμοσι μάχεσθαι, καὶ ὑπὲρ ἧς τινος οὖν ἡδονῆς ἀγωνίζεσθαι· ὡς καὶ μεγάλη λίαν ἡ φύσις τῆς ἀγάπης· περὶ δὲ χρόνου καὶ ψεύδους καὶ λόγου φύσιν ὀνομάζων ὁ μέγας Βασίλειος, φησὶν ἐν τοῖς πρὸς Εὐνόμιον· “πολλοῦ γὰρ ἀνάξιον τὰ ψευδῆ λέγειν, εἴπερ ἡ φύσις τοῦ ψεύδους τοῖς λεγομένοις συνδιεφθείρετο· ἀλλ᾽ οὐκ ἔχον ἐστὶ φύσιν τοῦτό γε.„ Καὶ πάλιν· “ἐπεὶ μέν τοι καὶ ἀφορίσασθαι ἡμῖν τὴν λόγου τὴν φύσιν ὁ σοφὸς τὰ πάντα προήχθη.„ Καὶ πάλιν ὁ αὐτός· “καὶ γὰρ ὁλκὸς μὲν ὕδατος, δείκνυσι τὴν οἰκείαν πηγὴν, λόγου δὲ φύσις τὴν προενεγκοῦσαν καρδίαν·„ ἰδοὺ οὖν ταῦτα παρέστησαν ἡμῖν ὡς τὸ τῆς φύσεως ὄνομα φέρεται· εἰ καὶ καταχρηστικῶς καὶ οὐ κυρίως, καὶ τῶν ἀνυποστάτων.

ϛʹ. Δυνατὸν δὲ εἰπεῖν καὶ ἄλλην διαφορὰν τῶν τοιούτων ὀνομάτων· τινὲς τῶν πατέρων καὶ διδασκάλων σαφηνίζοντες col. 1.
τί σημαίνει τὸ τῆς φύσεως ὄνομα, ταύτην εἶπον εἶναι τὴν ποιὰν τῷ παντὶ ὕπαρξιν, οὐχ᾽ ἁπλῶς ὕπαρξιν, ἀλλὰ τὴν ποιὰν ἀορίστως· καὶ οἶμαι ὡς ὀρθῶς καὶ ἀνελλιπῶς ὁ ὅρος ἔγκειται· σαφηνείας δὲ χάριν διὰ τοὺς ἐριστικοὺς, εὐγνωμόνως ἀκούειν τῶν πατρικῶν μὴ θέλοντας λέξεων, προσθετέον τὸ κατ᾽ οὐσίαν· ἵνα ᾖ ὁ ὅρος τοιοῦτος· φύσις ἐστὶν ἡ ἑκάστου κατ᾽ οὐσίαν καὶ ποιὰ τῷ παντὶ ὕπαρξις· τὸ γὰρ κατ᾽ οὐσίαν προστίθεται, ἐπείπερ ἰδιαίτατα τὰ διάφορα, τουτέστιν ἡ κυριώτατα, ἢ οὐσιώδης ἡ τοῦ λογικοῦ ἐν τῷ ὁποῖον τί κατηγορεῖται· καὶ ἐστὶ κατ᾽ οὐσίαν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ καθὸ λογικόν· καὶ ἠφόρισται κατὰ τοῦτο ἀπὸ τῶν ὁμογενῶν εἰδῶν, ὅπερ λογικὸν καὶ συστατικὸν ὑπάρχει τῆς τοῦ ἀνθρώπου οὐσίας· διὰ οὖν τοῦτο κατ᾽ οὐσίαν διὰ τὰ συμ-

βεβηκότα, τὰ ἀχώριστα καὶ αὐτὰ ἀφορίζονται τὰ εἴδη καὶ τὰ ἄτομα ἀπ' ἀλλήλων· ἀλλ' οὐχὶ κατ' οὐσίαν, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκός· οὐκοῦν τὴν μὲν ἁπλῶς ὕπαρξιν, ἐπὶ τῆς οὐσίας οἱ πατέρες ἔλαβον· τὴν δὲ ποιὰν, ἐπὶ τῆς φύσεως τὸ προσὸν μᾶλλον καὶ πεφυκὸς ταῖς οὐσίαις ἰδίως, εἴτε κατ' ἐνέργειαν εἴτε κατὰ δύναμιν φύσιν ἀποκαλέσαντες· καὶ ὅτι πεφύκασι ποιεῖν ἢ πάσχειν καὶ τοῦτο αὐταῖς πρόσεστι, πάλιν εἰρήκασιν ὅτι φύσις λέγεται, τὸ τοιῶσδε πεφυκέναι· εἰ οὖν ταῦτα οὕτως ἔχει, ἡ μὲν φύσις, τινὸς εἶναι φύσις λέγεται· ἡ δὲ οὐσία τινὸς οὐκ ἂν οὐσία φύσιν
col. 2 ἔχειν ὁμολογῆται, ἡ δὲ φύσις τινὸς οὐσία κληθείη· καὶ ἡ μὲν οὐσία φύσιν ἔχειν ὁμολογεῖται, ἡ δὲ φύσις οὐσίαν ἔχειν οὐκ ἂν ὀνομασθείη· καὶ ταῦτα μὲν φαμὲν, πρὸς τὸ παραστῆσαι τὴν διαφορὰν τῆς τε φύσεως καὶ τῆς οὐσίας· ἐν ταυτῷ δὲ σαφηνίσαντες τί σημαίνει τὸ τῆς φύσεως ὄνομα κατὰ τοὺς πατέρας πολυμαθείας χάριν· Εὔλογον εἰπεῖν, τί περὶ ταύτης ὁ Ἀριστοτέλης (1) διέλαβε· φησὶν ὁριζόμενος ταύτην· « φύσις ἐστὶν ἀρχὴ κινήσεως καὶ ἠρεμίας· ἐν ᾧ πρώτως ἐστὶ καθ' αὑτὸ καὶ οὐ κατὰ συμβεβηκός· » ἀρχὴν δὲ ἐνταῦθα ληπτέον κινήσεως οὐ χρονικὴν ἀλλὰ ποιητικὴν εἶναι τὴν φύσιν· ἵνα ᾖ τὸ λεγόμενον, ὅτι φύσις ἐστὶ δύναμις ἡ ποιοῦσα ἐν ἡμῖν τὴν κίνησιν, ἢ καὶ τὴν ἠρεμίαν· τὸ δὲ ἐν ᾧ ἐστιν, εἴρηται πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς τέχνης, ἐπείπερ αὕτη ἔξωθεν οὖσα· κινεῖ τὰ τεχνητά· ἡ δὲ φύσις ἐν τοῖς φυσικοῖς ἱδρυμένη, αἰτία γίνεται αὐτοῖς κινήσεως ἢ καὶ ἠρεμίας· τρία δὲ σημαίνειν ὁ Ἀριστοτέλης λέγει τὸ τῆς φύσεως ὄνομα, τὴν ὕλην τὴν κοινῶς πᾶσιν ὑποκειμένην· τὸ εἶδος ἑκάστου τὸ ταύτην εἰδοποιοῦν· τὴν λεγομένην ἔκφυσιν, τουτέστι τὴν ἀπὸ τοῦ δυνάμει ἐπὶ τῇ ἐνεργείᾳ πρόοδον.

tionale est et demonstrativum substantiae hominis. Idcirco itaque secundum substantiam propter accidentia, ea quae sunt inseparabilia, et ipsae quoque separantur species, et individua ab invicem; non vero secundum substantiam, sed secundum accidens. Ergo subsistentiam quidem simpliciter de substantia patres usurparunt: qualitatem autem in natura, id potius quod ei inest, et est innatum substantiis peculiariter, sive secundum operationem, sive secundum potentiam, naturam appellarunt. Et quia debent vel agere vel pati, idque ipsis inest, rursus dixerunt appellari naturam, atque ita esse comparata. Si ergo haec ita se habent, natura quidem dicitur esse alicuius natura; substantia alicuius autem non dicetur habere substantiae naturam; sed natura alicuius, substantia appellabitur. Et substantia quidem naturam habere dicetur; sed naturam habere substantiam non adfirmabimus. Atque haec dicimus ut naturae a substantia diversitatem demonstremus, declarantes simul quid apud patres significet naturae vocabulum. Iam eruditionis causa, praestat etiam dicere quid Aristoteles hac in re censeat, qui ita definit: « natura est principium motus et quietis, in quo principaliter est per se, et non per accidens. » Principium autem heic est intelligendum motûs, non temporalem sed effectivam esse naturam; ut sit dicendum: natura est vis in nobis motum efficiens vel etiam quietem. Locutio autem « in quo » dicta est ob distinctionem ab arte. Namque ars cum sit extrinseca, movet artificia; natura vero in naturalibus constituta, causa fit ipsis motus vel etiam quietis. Tria autem significare naturae nomen ait Aristoteles, materiam cunctis communiter subiectam: speciem uniuscuiusque quae hanc specificat: denique illam quae dicitur ἔκφυσις, id est a potentia ad actum processionem.

(1) Exprimit locum hunc Boëthius contra Eutychem sub libri initium post nominatum Aristotelem. *Natura est per se motus principium; motus principium dixi, hoc est, quoniam corpus omne habet proprium motum, ut ignis sursum, terra deorsum.*

QUAESTIO III.

Quasnam debeamus habere sententias nos orthodoxi de nativitate secundum carnem, id est de incarnatione domini nostri Iesu Christi.

Responsio. 1. Sicuti tradiderunt nobis theologi nostri patres, unigenitus filius Verbumque Dei, una de sancta et consubstantiali adoranda Trinitate persona, intemporaliter, et ineffabiliter ex Deo patre genitus non factus, ante omnia saecula in patris sinu existens et omnia implens, ad naturae nostrae paupertatem accessit, natus postremis temporibus de Spiritu sancto et Maria virgine; comprehensusque qui erat incomprehensibilis in sancto eius utero, processit perfectus homo idem et Deus; humanamque naturam laetificavit, primitias nostri generis assumens, ut salutem nostram operaretur. Idemque est dominus noster Iesus Christus filius Dei viventis, consubstantialis Deo patri secundum divinitatem idemque consubstantialis nobis secundum humanitatem: passibilis carne, impassibilis idem deitate: neque alium Verbum Deum qui miracula patrabat, et alium Christum patientem agnoscimus: nam quartae personae additamentum sancta Trinitas non accepit; apage. Non enim alius erat filius ex Deo patre Verbum, et alius rursus de sancta deipara Maria natus, prout fuit Theodori ac Nestorii insania: sed idem ille ante saecula filius ac Verbum Dei, intemporaliter uti dictum est et sempiterne ex Deo patre genitus, postremis temporibus virginalem uterum subiens, ineffabiliter et invisibiliter, quasi divinum semen, cum propria persona sine ulla corruptela conformavit sibi templum, perfectum hominem adsumens, id est animam atque corpus; non autem hominis partem, quae fuit Apollinaris dementia.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ Γ'.

Ποίας ὀφείλομεν ἔχειν ἐννοίας εὐσεβεῖς περὶ τῆς κατὰ σάρκα γεννήσεως εἴτουν ἐνανθρωπήσεως τοῦ κυρίου ἡμῶν καὶ σωτῆρος Ἰησοῦ Χριστοῦ (1).

Ἀπόκρισις. α'. Καθὼς παρέδωκαν ἡμῖν οἱ θεόσοφοι ἡμῶν πατέρες, ὁ μονογενὴς υἱὸς ὁ λόγος τοῦ θεοῦ, τὸ ἓν πρόσωπον τῆς ἁγίας καὶ ὁμοουσίου καὶ προσκυνητῆς τριάδος, ἀχρόνως τὲ καὶ ἀρρήτως ἐκ θεοῦ πατρὸς γεννηθεὶς οὐ ποιηθεὶς, πρὸ πάντων τῶν αἰώνων ἐν τοῖς κόλποις ὢν τοῦ πατρὸς καὶ τὰ πάντα πληρῶν, εἰς τὴν τῆς φύσεως ἡμῶν ἦλθε πτωχείαν, γεννηθεὶς ἐν ὑστέροις καιροῖς ἐκ πνεύματος ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς παρθένου, καὶ χωρηθεὶς ὁ ἀχώρητος ἐν τῇ ἁγίᾳ μήτρᾳ αὐτῆς, προῆλθε τέλειος ἄνθρωπος ὢν καὶ θεὸς ὁ αὐτὸς, καὶ ἐφαίδρυνε τὴν ἀνθρωπείαν φύσιν· ἀπαρχὴν εἰληφὼς τοῦ ἡμετέρου γένους, ἵνα οἰκονομήσῃ τὴν ἡμετέραν· καὶ αὐτός ἐστιν ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ τοῦ ζῶντος· ὁμοούσιος ὢν τῷ θεῷ καὶ πατρὶ κατὰ τὴν θεότητα, καὶ ὁμοούσιος ἡμῖν ὁ αὐτὸς κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα· παθητὸς σαρκὶ, ἀπαθὴς θεότητι ὁ αὐτός· καὶ οὐκ ἄλλον τὸν θεὸν λόγον τὸν θαυματουργήσαντα, καὶ ἄλλον τὸν Χριστὸν τὸν παθόντα ἐπιστάμεθα· οὐ γὰρ τετάρτου προσώπου προσθήκην ἡ ἁγία τριὰς ἐδέξατο, μὴ γένοιτο· οὐ γὰρ ἕτερος ἦν υἱὸς ὁ ἐκ θεοῦ πατρὸς λόγος, ἕτερος δὲ πάλιν ὁ ἐκ τῆς ἁγίας θεοτόκου Μαρίας τεχθεὶς, κατὰ τὴν Θεοδώρου καὶ Νεστορίου φρενοβλάβειαν, ἀλλ' αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ προαιώνιος υἱὸς καὶ λόγος τοῦ θεοῦ (2), ἀχρόνως ὡς εἴρηται καὶ ἀϊδίως ἐκ θεοῦ πατρὸς γεννηθεὶς, ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν ἐν τῇ παρθενικῇ νηδύϊ εἰσδὺς ἀφράστως καὶ ἀοράτως οἱονεὶ θεῖος σπόρος ἐν τῇ αὐτοῦ ὑποστάσει ἀφθάρτως πλάττει ναὸν ἑαυτῷ, τέλειον ἄνθρωπον λαβὼν, τουτέστι ψυχὴν καὶ σῶμα, καὶ οὐ μέρος ἀνθρώπου κατὰ τὴν ἄνοιαν Ἀπολιναρίου. cod. f. 35. a. col. I.

(1) In margine inferiore: σημείωσαι ἀκριβῶς τὴν δύναμιν τοῦ κεφαλαίου τούτου ὡς καλλίστη: ***animadverte diligenter*** *quam sit egregia huius capituli materia.*

(2) Male quidam interpres, ut legere memini in alio opere: υἱός καὶ λόγος τοῦ θεοῦ, *filius et sermo Dei.*

β'. Εἴ τι γὰρ ὁ ἄνθρωπος, τοῦτο ἦλθε καὶ ἀνέλαβεν ὁ μονογενὴς, ἵνα ἐν τε-
col. 2. λείῳ αὐτοῦ ἀνθρώπῳ τὸ πᾶν τῆς σωτηρίας ἡμῶν κατεργάσηται, μηδὲν τοῦ ἀνθρώπου ἀπολιπὼν, ὅπως μὴ τὸ ἀπολειφθὲν μέρος γένηται τοῦ διαβόλου βρῶμα· καὶ σάρκα μὲν ἔλαβε δι' ἐμὲ τὸν σωματικὸν, ἵνα σωματικῶς λαλήσῃ σωματικῷ ὄντι, οὐ προϋπάρξεως γενομένης ταύτῃ· ἅμα γὰρ σὰρξ, ἅμα τοῦ θεοῦ λόγου σὰρξ, καὶ ὅπως τὸν διάβολον ἀγκιστρεύσῃ διὰ τοῦ ὁμοιοπαθοῦς, περὶ τὴν ἀνθρωπότητα εἰλούμενον· κατεκαυχᾶτο γὰρ τῆς ἀνθρωπίνης ἀσθενείας ὁ δείλαιος, δι' ὧν αὐτὴν ἠπάτα καὶ μυρίοις κακοῖς περιέβαλλε· ἕξεις * γάρ φησιν ὁ προφήτης τὸν δράκοντα ἐπ' ἀγκίστρῳ· * ἄγκιστρον γὰρ ἦν ἡ θεότης, δέλεαρ τὸ σῶμα· ψυχὴν δὲ ἀνείληφε νοερὰν διὰ τὴν ἐμὴν ψυχὴν, ἵνα τῷ ὁμοίῳ τὸ ὅμοιον ἀνακαθάρῃ· καὶ ἔστιν εἷς υἱὸς, εἷς πρὸ τῆς σαρκώσεως ὁ αὐτὸς καὶ μετὰ τὴν σάρκωσιν· καὶ ἔμεινε τριὰς, ἡ τριὰς, καὶ τοῦ ἑνὸς τῆς τριάδος σῶμα λαβόντος ἐκ τῆς ἁγίας παρθένου, θεὸς τέλειος ὁ αὐτὸς, καὶ ἄνθρωπος τέλειος ὁ αὐτός· εἷς γὰρ υἱὸς ἐκ τῶν δύο γεννήσεων. ἀναδέδεικται, καὶ τῶν δύο γεννήσεων ὁ εἷς μονογενὴς υἱὸς φέρει τὰ γνωρίσματα, καὶ ἔστιν υἱὸς τῆς πατρικῆς φύσεως καὶ τῆς μητρικῆς φύσεως, ἀδιαιρέτως μείνας ὁ αὐτός· οὐδὲ γὰρ δι' ἑαυτὸν ὁ μονογενὴς δευτέρας ἐδεήθη γεννήσεως μετὰ τὴν ἐκ θεοῦ πατρός· ἐπειδὴ δὲ δι' ἡμᾶς καὶ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν ἑνώσας ἑαυτῷ καθ' ὑπόστασιν τὸ ἀνθρώπινον προῆλθεν ἐκ γυναικὸς, ταύτῃ τοι λέγεται γεγεννῆσθαι, οὔτε τῆς θεότητος αὐτοῦ εἶναι λαβούσης ἀρχὴν ἐν
cod. f. 35. b. col. 1. τῇ ἁγίᾳ παρθένῳ· ταῦτα γὰρ Φωτεινοῦ καὶ Παύλου τοῦ σαμοσατέως τὰ ῥήματα· ἐν ἀρχῇ γὰρ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεὸν, καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος· οὗτος ὁ ἐν ἀρχῇ θεὸς λόγος, σὰρξ γέγονεν· οὐ τραπεὶς τοῦ εἶναι λόγος, ἀλλὰ προσλαβὼν τὸ γενέσθαι σάρξ· καὶ οὔτε μετεποιήθη εἰς ὅλον ἄνθρωπον τὸν ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος, ἀλλὰ σάρκα ἐμψυχωμένην

* ita cod. non ἄξεις.
* Iob. XL. 20.

2. Nam quidquid erat homo, id veniens Unigenitus adsumpsit, ut in suo perfecto homine, totum salutis nostrae negotium operaretur, nihil hominis proprium omittens; ne pars relicta fieret diaboli pabulum. Et carnem quidem sumpsit, propter me corporalem, ut corporaliter alloqueretur eum qui in corpore est. Neque in hoc fuit praeexistentia aliqua: simul enim fuit caro, et simul Dei Verbi caro: atque ut quasi homo caperet, per aeque passibile, diabolum qui humanum genus circumambiebat. Gloriabatur enim adversus humanam infirmitatem ille calamitosus, propterea quod illam deceperat, et sexcentis malis irretiverat. Tenebis enim, inquit propheta, draconem hamo: porro erat hamus deitas, esca corpus. Iam et animam adsumpsit intellectu praeditam, propter meam animam, ut simili similem purificaret. Estque unus filius, unus ante incarnationem, idemque etiam post incarnationem: mansitque Trinitas quae erat Trinitas, etiamsi unus de Trinitate corpus sumpsit ex sancta virgine; Deus perfectus idem, et homo perfectus idem. Unus quippe filius ex duabus nativitatibus extitit: duarumque nativitatum unus unigenitus filius gerit manifestationem: filiusque est paternae naturae, et filius simul maternae naturae, inseparabiliter manens idem. Neque enim sui causa unigenitus secunda indiguit nativitate, post illam de Deo patre; sed quia propter nos et propter nostram salutem, adunata sibi secundum hypostasim humanitate, ex muliere prodiit, idcirco genitus dicitur: quin tamen ipsius deitas existentiam habere coeperit in sancta virgine: haec enim sunt Photini et Pauli samosatensis verba. Quippe in principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. Hoc quod in principio erat Dei Verbum factum est caro, haud equidem ex Verbi natura demutatum, sed assumens ut esset caro: neque transformatum est in totum hominem corpore animaque constantem, sed

carni animatae anima rationali et intellectuali se ipsum uniens secundum hypostasim ineffabiliter et inintelligibiliter factum est homo, filiusque hominis fuit, haud abiecta divinitate et a patre Deo nativitate; sed in carnis etiam assumptione manens id quod fuerat: nimirum Deus suapte natura, factus est quod non erat, id est homo, carne item retinente carnis naturam in sua cum Deo unione.

3. Neque dicendum est, quoniam Virginis conceptus divinae fuit creationis opus, idcirco hominis quidem formam habuisse illum quem nobis peperit Virgo Christum, non tamen corpus de matre revera sumptum: nam proprie vereque ex ipsa sumptum fuit corpus dominicum, matris virginitate inviolata manente: etenim vim genitivam virgini Spiritus sanctus attribuit, carnisque materiam immaculata Virgo suppeditavit concupiscentiae nescia; sapientia videlicet sibi domum aedificante, quo tempore salutatio angeli ad virginem facta est. Nam verba « Dominus tecum » id est nunc Deus tecum est, significant ipsum genitum in eius utero et carnem factum. Non enim primo natus est homo communis ex virgine, deinde ei supervenit Verbum, sicuti Theodorus ac Nestorius vesani blasphemaverunt, sed iam inde ab utero facta unione pertulisse dicitur nativitatem. Quamobrem unus idemque Christus, secundum quidem hypostaseos rationem neque patri neque nobis copulatur; secundum vero naturas, et nobis et patri unus idemque unitur; secundum divinam nempe patri et sancto Spiritui; secundum autem humanam idem cunctis hominibus, excepto peccato: atque ita humanam dispensationem implevit. Quod autem Verbi Dei, id est eius hypostaseos, dicimus esse divinam exinanitionem, sive inhumanationem, ac propterea unus de sancta Trinitate dicitur Christus, areopagita Dionysius testatur. Ait enim theologice de sancta Trinitate loquens: « er-

(1) Confer de divinis nominibus cap. II. 6.

ψυχῇ λογικῇ καὶ νοερᾷ ἑνώσας ἑαυτῷ καθ' ὑπόστασιν ἀφράστως καὶ ἀπερινοήτως γέγονεν ἄνθρωπος, καὶ ἐχρημάτισεν υἱὸς ἀνθρώπου· οὐκ ἀποβεβληκὼς τὸ εἶναι θεὸς καὶ ἐκ θεοῦ πατρὸς γεννηθῆναι, ἀλλὰ καὶ ἐν προσλήψει σαρκὸς μεμενηκὼς ὅπερ ἦν· δῆλον δὲ ὅτι θεὸς κατὰ φύσιν, ἐγένετο ὅπερ οὐκ ἦν τουτέστιν ἄνθρωπος, κατὰ φύσιν τῆς σαρκὸς μεινάσης σαρκὸς ἐν τῇ πρὸς θεὸν ἑνώσει.

γ'. Καὶ οὐ χρὴ λέγειν ἐπείπερ ἡ σύλληψις τῆς παρθένου θείας ἔργον γεγένηται δημιουργίας, εἶχε μὲν ἀνθρώπου μορφὴν ὁ τεχθεὶς ἡμῖν ἐκ παρθένου Χριστὸς, οὐκ εἶχε δὲ τὴν μητρῴου σώματος τὴν ἀλήθειαν· κυρίως γὰρ καὶ κατὰ ἀλήθειαν, ἐξ αὐτῆς τὸ κυριακὸν προσελήφθη σῶμα, τῆς παρθενίας τῆς μητρὸς ἀκεραίου μεινάσης· τὸ μὲν γὰρ γόνιμον τῇ παρθένῳ, τὸ ἅγιον πνεῦμα παρέσχε· τὴν δὲ τῆς σαρκὸς ὕλην, ἡ ἄχραντος παρθένος ἐχορήγησεν ἐπιθυμίαν ἀγνοήσασα, τῆς σοφίας ἑαυτῇ οἶκον οἰκοδομούσης ἡνίκα γέγονεν ὁ ἀσπασμὸς ἐκ τοῦ ἀγγέλου τῇ ἁγίᾳ παρθένῳ· τὸ γὰρ, ὁ κύριος μετὰ σοῦ, δηλοῖ ὅτι νῦν ἐστιν ὁ θεὸς μετὰ σοῦ· σημαίνει γὰρ αὐτὸν γενόμενον ἐν τῇ μήτρᾳ col. 2. καὶ σάρκα γενόμενον· οὐ γὰρ ἄνθρωπος πρῶτον ἐγεννήθη κοινὸς ἐκ τῆς παρθένου· εἶθ' οὕτως πεφοίτηκεν ἐπ' αὐτὸν ὁ λόγος, καθὼς Θεόδωρος καὶ Νεστόριος παραφρονοῦντες βλασφημοῦσιν· ἀλλ' ἐξ αὐτῆς τῆς μήτρας ἑνωθεὶς, ὑπομεῖναι λέγεται γέννησιν· διὸ εἷς καὶ ὁ αὐτὸς Χριστὸς, κατὰ μὲν τὸν τῆς ὑποστάσεως λόγον, οὐδὲ τῷ πατρὶ, οὐδὲ ἡμῖν συνάπτεται· κατὰ δὲ τὰς φύσεις, καὶ ἡμῖν καὶ τῷ πατρὶ εἷς καὶ ὁ αὐτὸς συνάπτεται, κατὰ μὲν τὴν θείαν φύσιν, τῷ πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, κατὰ δὲ τὴν ἀνθρωπίνην πᾶσιν ἀνθρώποις χωρὶς ἁμαρτίας ὁ αὐτός· καὶ οὕτω τὴν καθ' ἡμᾶς οἰκονομίαν ἐπλήρωσεν· ὅτι δὲ τοῦ θεοῦ λόγου τουτέστι τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ λεγόμενον εἶναι τὴν θείαν κένωσιν, εἴτουν ἐνανθρώπησιν, καὶ κατὰ τοῦτο εἷς τῆς ἁγίας τριάδος λέγεται ὁ Χριστὸς, μαρτυρεῖ ὁ ἀρεοπαγίτης Διονύσιος (1)· φησὶ γὰρ θεολογῶν περὶ

[illegible] τριάδος δηλονότι, φιλάνθρωπον [illegible]ντως ὅτι τοῖς καθ' ἡμᾶς πρὸς [illegible] ὁλικῶς ἐν μιᾷ τῆς αὐτῆς ὑποστά[illegible]σεων ἐκοινώνησεν, ἀνακαλουμένη πρὸς ἑαυτὴν καὶ ἀνατιθεῖσα τὴν ἀνθρωπίνην ἐσχατιὰν, ἐξ ἧς ἀῤῥήτως ὁ ἁπλοῦς Ἰησοῦς συνετέθη, [illegible] παράτασιν εἴληφε χρονικὴν ὁ ἀΐδιος, καὶ [illegible]σω τῆς καθ' ἡμᾶς ἐγεγόνει φύσεως, ὁ πάσης τῆς κατὰ πᾶσαν φύσιν τάξεως ὑπερουσίως ἐκβεβηκὼς μετὰ τοῦ ἀμεταβόλου καὶ ἀσυγχύτου τῆς οἰκείων ἱδρύσεως, καὶ ὅσα ἄλλα θεωρητικὰ φῶτα τοῖς λόγοις ἀκολούθως, ἡ τῶν ἐνθέων ἡμῶν καθηγεμόνων κρυφία παράδοσις ἐκφαντορικῶς ἡμῖν ἐχαρίσατο.

col. f. 26. a. col. 1.

ga homines autem benivola multifariam, quia cunctis nostris per unam de suis personis communicavit, ad se advocans, et apponens infimam humanitatem; ex qua ineffabiliter simplex Iesus compositus est; et temporalem extensionem excepit sempiternus; et intra nostrae naturae modulum factus est, qui omnem universae naturae ordinem sublimiter excedit, cum immutabili et inconfuso proprietatum suarum fundamine. » Et quotquot alia consectanea huic doctrinae theoretica lumina, divorum nostrorum ducum arcana traditio splendide nobis gratificata est.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ Δ'.

Εἰ τὸ ἀνθρωπίνον τοῦ κυρίου καὶ σωτῆρος ἡμῶν ἀνελήφθη, πῶς οὐ χριστοτόκον τὴν ἁγίαν παρθένον δοξάζειν ὀφείλομεν ἀλλὰ θεοτόκον;

QUAESTIO IV.

Si humanitas domini et salvatoris nostri adsumpta fuit, cur non christiparam sanctam Virginem existimare debemus sed deiparam?

Ἀπό.

α'. Ἀλλ' οὐ τὸ ἀνθρώπινον τοῦ θεοῦ λόγου Χριστὸς κυρίως λέγεται, ἵνα τοῦτο εἴπωμεν· κατὰ γὰρ τὸν θεολόγον Γρηγόριον (1), Χριστὸς διὰ τὴν θεότητα· χρίσις γὰρ αὕτη τῆς ἀνθρωπότητος, οὐκ ἐνεργείᾳ κατὰ τοὺς ἄλλους χριστοὺς ἁγιάζουσα, παρουσίᾳ δὲ ὅλου τοῦ χρίοντος, ἧς ἔργον ἄνθρωπον ἀκοῦσαι τὸ χρίον, καὶ ποιῆσαι θεὸν τὸ χριόμενον· κιρναμένων ὥσπερ τῶν φύσεων, οὕτω δὴ καὶ τῶν κλήσεων, καὶ περιχωρουσῶν εἰς ἀλλήλας τῷ λόγῳ τῆς συμφυΐας· ὥστε οὖν οὔτε τὸν ἐκ θεοῦ λόγον ἰδικῶς ὠνόμασε Χριστὸν ὁ θεολόγος, οὔτε πάλιν Χριστὸν ἕτερον τὸν ἐκ γυναικὸς, ἀλλ' ἕνα μόνον οἶδε Χριστὸν τὸν ἐκ θεοῦ πατρὸς λόγον μετὰ τῆς ἰδίας σαρκός· ἐπεὶ οὖν ὁ τεχθεὶς ἡμῖν ἐκ παρθένου Χριστὸς, θεὸς καὶ ἄνθρωπος κατὰ φύσιν ὑπάρχει, εἷς ὢν καὶ ὁ αὐτός· διὰ τοῦτο θεοτόκος ἡ παρθένος κυρίως καὶ κατὰ ἀλήθειαν λέγεται· θεὸς γὰρ ἡμῖν δι' αὐτῆς προῆλθε, διὰ τῆς ἐξ αὐτῆς ἡμῖν γεννηθέντος· ὁ γὰρ θεὸς λόγος κατὰ φύσιν ἑνωθεὶς τῇ ἰδίᾳ σαρκὶ διὰ μέσης ψυχῆς νοερᾶς, πάντα τὰ τοῦ

1. Nequaquam Dei Verbi humanitas appellatur proprie Christus, ut ita dicamus. Namque ut ait theologus Gregorius, Christus est propter divinitatem. Haec enim humanitatis unctio est, non operatione, ut in aliis christis, sed totius ungentis praesentia sanctificans. Cuius hic effectus est, ut id, quod ungit, homo vocetur; et, quod ungitur, Deus fiat: commixtis quodammodo sicut naturis ita etiam appellationibus, et invicem intercurrentibus, unitarum naturarum ratione. Quapropter Dei Verbum proprie Christum theologus nominavit, neque item alium Christum eum qui de virgine; sed unum tantummodo novit Christum ex Deo patre Verbum, cum propria carne. Quoniam itaque is quem peperit nobis virgo, Christus Deus et homo naturaliter est, unus idemque, propterea virgo deipara proprie vereque dicitur: nam Deus nobis per ipsam prodiit, quia ex ipsa nobis editus partu est. Etenim Deus Verbum naturaliter carni proprie unitum, mediante anima intellectuali, cuncta quae sunt ho- Responsio.

(1) Orat. XXX. 19. quae est theologica quarta *de filio*.

minis propria adscivit, atque in se recepit. In hoc enim et ipsius exinanitio consistit. Operatio quippe fuit beatae huius unionis, ut Deus fieret is qui assumptus est, et homo vicissim appellaretur is qui assumpsit. Quoniam itaque homo dominicus vere ex virgine est, sustinuisse nativitatem dicitur Verbum, utpote quod ea quae hominis sunt propria adscivit: nam carnis proprium est nasci: ideoque proprie vereque deipara virgo est non christipara. Nam defugientes divisionis impietatem, unum eundemque persona, si minus natura, dicimus dominum nostrum Iesum Christum, Deum eundem et hominem, consubstantialem patri secundum divinitatem, et consubstantialem nobis secundum humanitatem: naturalem Dei patris filium secundum divinitatem, et naturalem item matris filium secundum humanitatem: aversantes videlicet eos qui duos filios vel Christos existimant, unum quidem de patre Deo dicentes, alterum vero de virgine; vel denique alio quovis modo dividentes unicum dominum nostrum Iesum Christum, secundum Theodori ac Nestorii vesaniam. Sic autem Christum unum ac dominum confitemur, non quasi hominem cum Verbo simul adorantes, nequa divisionis phantasia irrepat dum dicimus simul, sed tamquam unum eundemque adorantes: etenim non est ab eo alienum corpus, cum quo et ipsum Verbum patri adsidet: non item tamquam duobus considentibus filiis, sed uno secundum suam cum carne propria unionem. Nequaquam enim homo se ipsum pro nobis tradidit, ne fides nostra et spes erga hominem esset: sed ipsum Deus Verbum factum homo, proprium tradidit corpus pro nobis: ac propterea proprie vereque deipara virgo est et dicitur.

ἀνθρώπου ἴδια ᾠκειώσατο, καὶ εἰς ἑαυτὸν κατεδέξατο· ἐν τούτῳ γάρ ἐστιν αὐτοῦ καὶ ἡ κένωσις· ἔργον γὰρ γέγονε τῆς μακαρίας ταύτης ἑνώσεως, τὸ ποιῆσαι θεὸν τὸν ληφθέντα, καὶ ἄνθρωπον κληθῆναι τὸν λαβόντα· (col. 2) ἐπεὶ οὖν ὁ κυριακὸς ἄνθρωπος κατὰ ἀλήθειαν ἐστὶν ἐκ παρθένου, ὑπομεῖναι λέγεται γέννησιν ὁ λόγος ὡς τὰ τούτου οἰκειούμενος ἴδια· ἴδιον γὰρ σαρκὸς τὸ γεννᾶσθαι, καὶ διὰ τοῦτο κυρίως καὶ κατ' ἀλήθειαν θεότοκος ἡ παρθένος ὑπάρχει καὶ οὐ χριστοτόκος· φεύγοντες γὰρ τὴν τῆς διαιρέσεως ἀσέβειαν. ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν τῇ ὑποστάσει, εἰ καὶ μὴ τῇ φύσει, φαμὲν τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, τὸν αὐτὸν θεόν τε καὶ ἄνθρωπον, ὁμοούσιον τῷ πατρὶ κατὰ τὴν θεότητα, καὶ ὁμοούσιον ἡμῖν τὸν αὐτὸν κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα· φύσει τὸν θεοῦ καὶ πατρὸς υἱὸν κατὰ τὴν θεότητα, καὶ φύσει τῆς μητρὸς υἱὸν κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα· ἀποστρεφόμενοι τοὺς, δύο υἱοὺς ἢ Χριστοὺς δοξάζοντας, ἕτερον μὲν τὸν ἐκ θεοῦ πατρὸς εἶναι λέγοντας, ἄλλον δὲ τὸν ἐκ τῆς παρθένου· ἢ ὁπωσοῦν διαιροῦντας τὸν ἕνα κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστὸν, κατὰ τὴν Θεοδώρου καὶ Νεστορίου φρενοβλάβειαν· οὕτω δὲ Χριστὸν ἕνα καὶ κύριον ὁμολογοῦμεν, οὐχ' ὡς ἄνθρωπον συμπροσκυνοῦντες τῷ λόγῳ, ἵνα μὴ τομῆς φαντασία παρεισκρίνεται διὰ τὸ λέγειν τὸ σὺν, ἀλλ' ὡς ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν προσκυνοῦντες· οὔτε γὰρ ἀλλότριον αὐτοῦ τὸ σῶμα μεθ' οὗ καὶ αὐτὸς συνεδρεύει τῷ πατρὶ, οὐχ' ὡς δύο πάλιν συνεδρευόντων υἱῶν, ἀλλ' ὡς ἑνὸς καθ' ἕνωσιν μετὰ τῆς ἰδίας σαρκός· οὐ γὰρ ἄνθρωπος ὑπὲρ ἡμῶν ἑαυτὸν δέδωκεν, ἵνα μὴ ἡ πίστις ἡμῶν καὶ ἡ ἐλπὶς εἰς ἄνθρωπον ᾖ, ἀλλ' αὐτὸς ὁ θεὸς λόγος γενόμενος ἄνθρωπος τὸ ἴδιον σῶμα δέδωκεν ὑπὲρ ἡμῶν· καὶ διὰ τοῦτο κυρίως (cod. f. 36. b. col. 1.) καὶ κατ' ἀλήθειαν θεότοκος ἡ παρθένος ὑπάρχει τε καὶ λέγεται.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ Ε.

Πῶς ἐκ δύο φύσεων τὸν Χριστὸν λέγομεν; ὁ γὰρ θεὸς λόγος μόνος προϋπῆρχε τῆς κατὰ σάρκα οἰκονομίας τοῦ κυρίου ἡμῶν καὶ σωτῆρος Ἰησοῦ Χριστοῦ.

α'. Ὁ μονογενὴς υἱὸς καὶ λόγος τοῦ θεοῦ ἀῤῥήτως τε καὶ ἀϊδίως ἐκ τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς γεννηθεὶς πρὸ πάντων τῶν αἰώνων ἐστὶ, τῆς αὐτῆς φύσεως ὢν τῷ πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι· τὴν δὲ ἀνθρωπίνην ἣν ἀνέλαβεν οὐσίαν, οὐχ ὑποτίθεται ὁ τῆς εὐσεβείας λόγος προδιαπεπλάσθαι τῆς ὑπερφυοῦς καὶ ἀδιαιρέτου ἑνώσεως· εἴ τις γὰρ διαπεπλάσθαι φησὶν ὁ θεολόγος τὸν ἄνθρωπον, εἶθ' ὑποδεδυκέναι λέγει θεὸν, κατάκριτος· οὐ γέννησις γὰρ θεοῦ ἐστι τοῦτο, ἀλλὰ φυγὴ γεννήσεως· τοῦ οὖν φρενοβλαβοῦς Θεοδώρου καὶ Νεστορίου εἰσὶ τὰ τοιαῦτα τερατεύματα, δύο υἱοὺς καὶ δύο πρόσωπα δοξάζειν ἐπὶ τοῦ κατὰ Χριστὸν μυστηρίου· οὐκ ἀνάγκη δὲ ἐπὶ τῶν συνθέτων πάντα τὰ μέρη, ἐξ ὧν ἡ σύνθεσις, προϋφεστηκέναι καθ' ἑαυτὰ τῆς συνθέσεως τοῦ ἀποτελέσματος· ἰδοὺ γὰρ τὰ σώματα σύγκεινται ἐξ ὕλης καὶ εἴδους, κατὰ τὸ πρῶτον αὐτῶν ὑποκείμενον, καὶ οὐδέτερον αὐτῶν καθ' ἑαυτὸ τῆς γεννήσεως αὐτῶν προϋπέστη, ἐν μόνῃ δὲ θεωρίᾳ εἰς τὰ ἐξ ὧν συνέστηκεν εἰς ταῦτα ὡς πρὸς οἰκείας ἀρχὰς αὐτῶν ἀνατρέχει· ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ τῇδε κόσμος σύγκειται ἐκ τεσσάρων στοιχείων, καὶ οὐκ ἔχομεν λέγειν ὅτι προῆσαν ἰδιοϋποστάτως καὶ καθ' ἑαυτὰ τῇ ἐνεργείᾳ τῆς τούτου παραγωγῆς· μόνῃ γὰρ ἐν τῇ μίξει αὐτῶν γνωρίζονται· οὐκ ἐδεήθη γὰρ ὁ δημιουργὸς πρῶτον ταῦτα ὑποστῆσαι, ἵνα οὕτω δίκην τινὸς χειροτέχνου ἐξ αὐτῶν τὸν κόσμον παραγάγῃ, ὡς ἀπὸ ὕλης καὶ ὀργάνου· νεύματι γὰρ τὰ πάντα ἐκ μὴ ὄντων παρήγαγε· μόνον γὰρ ἠθέλησε, καὶ τὸ ἔργον παρηκολούθησεν αὐτά· ἀνενδεὴς γάρ ἐστι κατὰ πάντα καὶ δυνάστης· οὐδὲ γὰρ δεῖται χρόνου πρὸς τελείωσιν τῶν ἑαυτοῦ ἔργων ὁ θεός.

β'. Καὶ ὁ ἄνθρωπος σύνθετόν ἐστι πρᾶγμα, ἐκ ψυχῆς νοερᾶς καὶ σώματος

QUAESTIO V.

Cur ex duabus naturis Christum dicimus? nam Deus Verbum solum extitit ante domini nostri et salvatoris Iesu Christi incarnationem.

1. Unigenitus filius Verbumque Dei ineffabiliter et sempiterne ex Deo patre genitus ante omnia saecula fuit, eiusdem naturae cum patre et sancto spiritu. Humanam vero quam adsumpsit substantiam, non tradit religiosa recta doctrina formatam fuisse ante supernaturalem et inseparabilem unionem. « Siquis enim, inquit theologus, formatum fuisse ait hominem, et deinde ei subintrasse Deum, maledictus sit. Haud quippe Dei generatio haec est sed generationis negatio. Sunt ergo haec vesani Theodori ac Nestorii portenta, duos filios duasque personas existimare in Christi mysterio. Nec vero necesse est in compositionibus partes omnes, ex quibus fit compositio, per se praeextitisse unamquamque compositioni rei effectae. Ecce enim corpora componuntur ex materia et forma, in primigenio illorum subiecto: et tamen illorum neutrum per se ante genituram ipsorum existebat: sola autem mentis nostrae contemplatione, in ea unde confiunt, tamquam ad propria principia recurrunt. Hic pariter mundus ex quatuor confit elementis, neque tamen dicere possumus ea praecessisse propria subsistentia et per se et operativa virtute ante quam ille crearetur: etenim in sola ipsorum commixtione agnoscuntur. Namque haec creator ante creare non eguit, ut sic artificis instar ex ipsis mundum produceret, tamquam ex materia et instrumento: nutu potius omnia ex nihilo eduxit. Tantum voluit, et opera subsecuta est: nullius quippe indigus per omnia dynasta est: neque tempus requirit ad suorum operum efficientiam Deus.

Responsio.

2. Homo compositum quoddam est ex anima intellectuali et corpore constans: ac

ne huius quidem cuncta membra comperimus propria hypostasi per se praeexistentia ante partium hominis compositionem: nam neque corpus praeexistit per se et per effectum, nisi in potentia: etenim sperma et menstrua praeexistunt corpori humano in potentia, non tamen adhuc effectu, ad quem ab aliquo possunt adduci. Alioqui vero, si partes sunt ad aliquid, nam universi alicuius et absoluti dicuntur partes, et totum dicitur partium universitas, quia partium complementum est; in quibus totum spectatur ut totum: haec autem considerantur invicem et coëxistunt: ergo partes, quatenus partes, non praeexistunt totius compositioni, si quis rem curiose scrutetur. Haud igitur, etiamsi dominum nostrum Iesum Christum ex duabus naturis dicunt patres, haud inquam necesse est anteriorem formationem ipsius hominis existimare, ne in Pauli ac Nestorii impietatem incidant, dum duos filios et duo individua in uno domino nostro Iesu Christo supponunt: sed naturis in unione incolumibus et inconfusis et indivisis sic censemus. Namque unio non fuit confusio; quamobrem et conservantur post unionem illa ex quibus fit unio; differentiam non in partium divisione agnoscendo, ut aiunt patres, sed in compositionis ratione, tamquam subtili consideratione spectando. Simultaneam enim humanitatis existentiae censemus Verbi unionem. Atque ut accuratius huius rei doctrina exponatur, sciendum est, quod cum dicimus ex duabus naturis unum Christum, intelligi volumus substantiales solasque differentias, deitatis inquam, et Christi eiusdem humanitatis, ex quibus salutaris constructio confecta est magni Dei ac salvatoris nostri Iesu Christi: dum eius oeconomia et uniformis hypostasis, aliter quidem significat physicam naturarum in eo concurrentium inconvertibilem et inconfusam differentiam; aliter autem demonstrat unam et individuam et inseparabilem personae unius

συνεστώς, καὶ τούτου οὐχ' ὅλα τὰ μέρη εὑρίσκομεν, ἰδιοϋποστάτως καὶ καθ' ἑαυτὰ προϋπάρχοντα τῆς τῶν μερῶν τούτου συνθέσεως, οὔτε γὰρ τὸ σῶμα προϋπάρχει καθ' ἑαυτὸ καὶ κατ' ἐνέργειαν εἰ μή τοι γε δυνάμει· τὸ γὰρ σπέρμα καὶ καταμήνιον προϋφέστηκε, δυνάμει ὂν σῶμα ἀνθρώπινον, οὐ μέν τοι γε καὶ κατ' ἐνέργειαν, δύναται δὲ ἀχθῆναι εἰς ἐνέργειαν ὑπό τινος· ἄλλως τε δὲ εἰ τὰ μέρη τῶν πρός τι εἰσὶν, ὅλου γὰρ τινὸς καὶ παντὸς λέγεται ὅλον, συμπληρωτικὸν ὑπάρχον τῶν μερῶν, ἐν οἷς τὸ ὅλον θεωρεῖται ὡς ὅλον· ταῦτα δὲ συνεπινοοῦνται ἀλλήλοις καὶ συνυπάρχουσιν, οὐκ ἄρα τὰ μέρη ὡς μέρη προϋπάρχουσι τῆς συνθέσεως τοῦ ὅλου, ἐάν τις πολυπραγμονήσῃ· οὐκοῦν εἰ καὶ τὸν δεσπότην ἡμῶν καὶ κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν ἐκ δύο φύσεων λέγουσιν οἱ πατέρες, οὐκ ἀνάγκη προδιάπλασιν ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου αὐτοῦ δοξάζειν, ἵνα μὴ εἰς τὸ Παύλου καὶ Νεστορίου ἐμπέσωσιν ἀσέβημα, cod. f. 37. a. col. 1. δύο υἱοὺς καὶ δύο ἄτομα ἐπὶ τοῦ ἑνὸς καὶ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ὑποτιθέμενοι, ἀλλ' ὡς τούτων σωζομένων ἐν τῇ ἑνώσει, καὶ ἀσυγχύτως καὶ ἀτρέπτως καὶ ἀδιαιρέτως τοῦτο δοξάζομεν· οὐκ ἐγένετο γὰρ σύγχυσις ἡ ἕνωσις, διὸ καὶ σώζεται μετὰ τὴν ἕνωσιν τὰ ἐξ ὧν ἡ ἕνωσις, τῆς διαφορᾶς οὐ κατὰ τὴν ἀνὰ μέρος διαίρεσιν γνωριζομένης, καθὼς εἶπον οἱ πατέρες, ἀλλ' ἐν τοῖς τῆς συνθέσεως λόγοις ὡς ἐν ἰσχναῖς ἐννοίαις θεωρουμένης· σύνδρομον γὰρ τῇ ὑπάρξει τῆς ἀνθρωπότητος, τὴν τοῦ λόγου ἴσμεν τὴν ἕνωσιν· καὶ ἵνα ἀκριβέστερον ὁ περὶ τούτου λόγος ξανωθῇ, δεῖ γινώσκειν ὅτι τὸ ἐκ δύο φύσεων λέγειν τὸν ἕνα Χριστὸν, ὑποβάλλει νοεῖν τὰς οὐσιώδεις καὶ μόνας διαφορὰς, τῆς θεότητος φημὶ καὶ τῆς κατ' αὐτὸν ἀνθρωπότητος, ἐξ ὧν τὸ σωτήριον ἀποτέλεσμα γέγονε τοῦ μεγάλου θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τῆς κατ' αὐτὸν οἰκονομίας καὶ ἑνοειδοῦς ὑποστάσεως, ἑτέρως μὲν σημαινούσης τὴν φυσικὴν τῶν ἐπ' αὐτῷ συνδεδραμηκότων φύσεων ἄτρεπτον καὶ ἀσύγχυτον διαφορὰν, ἑτέρως δὲ παριστώσης τὴν μίαν καὶ ἄτομον καὶ ...ετον τοῦ ἑνὸς προσώπου ὑπόστασιν σύν-

θετον· καὶ διὰ τοῦτο περὶ μὲν τὸν αὐτὸν ὁρᾶται κατὰ φύσιν καὶ καθ᾽ ὑπόστασιν ἕνωσις· ἄλλῃ τὲ καὶ ἄλλῃ ἐννοίᾳ φυσικῶς τε καὶ ὑποστατικῶς ὁ λόγος τῷ οἰκείῳ ἡνώθη προσλήμματι.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ϛ.

Εἰ ἡ ἕνωσις τὰ συνελθόντα μέρη πρὸς τὴν τοῦ ὅλου σύνθεσιν, ἓν ἀποτελεῖ καὶ
col. 2 οὐ δύο, ἐπεὶ οὐκ ἕνωσις κυρίως λέγεται, πῶς δύο φύσεις μετὰ τὴν κατ᾽ οὐσίαν ἕνωσιν ἐπὶ τοῦ κυρίου ἡμῶν καὶ σωτῆρος Ἰησοῦ Χριστοῦ; δοκεῖ γὰρ ἡ τοιαύτη ὁμολογία, διαιρετικὴ εἶναι τῶν ὑπὸ τῆς ἑνώσεως συνημμένων· τί δὲ δηλοῖ καὶ ἡ καθ᾽ ὑπόστασιν ἕνωσις.

α΄. Ἀληθὴς ὁ λόγος· κἂν γὰρ ἡ ἕνωσις τὰ συνημμένα πρὸς σύνθεσιν τινὸς ἀποτελέσματος ἓν ἀπεργάζεται, ἀλλ᾽ οὐ πάντως κατὰ φύσιν· ἰδοὺ γὰρ ἄνθρωπος σύνθετόν ἐστι πρᾶγμα· ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος συνεστὼς, κατ᾽ οὐσίαν τούτων ἑνωθέντων, καὶ οὐχ᾽ ἓν ἐστι τῇ φύσει· οὐδὲ γὰρ ταὐτὸν ἡ ψυχὴ τῷ σώματι κατ᾽ οὐσίαν· τοῦτο γὰρ ὁ ἄνθρωπος, ψυχὴ λογικὴ σώματι ὀργανικῶς συνημμένῳ κεχρημένη· ὡσαύτως καὶ ὁ κόσμος, σύνθετόν ἐστιν ἐξ ἑτεροειδῶν συγκείμενον, ἀλλ᾽ οὐχ᾽ ἓν ἐστι τῇ φύσει· καὶ ἡ κατὰ Χριστὸν οὖν ὑπόστασις σύνθετος οὖσα, οὐχ᾽ ἓν ἐστι τῇ φύσει· ὡς γάρ φησιν ὁ θεολόγος Γρηγόριος (1)· εἰ γὰρ καὶ τὰ συναμφότερα ἓν οὐ τῇ φύσει, τῇ δὲ συνόδῳ· οἱ γὰρ ἅγιοι πατέρες καὶ διδάσκαλοι τῆς ἐκκλησίας, μετὰ τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ μονογενοῦς θεοῦ λόγου, ἐδίδαξαν ἡμᾶς δύο φύσεις ὁμολογεῖν ἐν αὐτῷ, ἀσυγχύτους τὰς φύσεις διατηρήσαντες ἐξ ὧν καὶ συνετέθη· καὶ γὰρ ἦν ὄντως κατὰ ταὐτὸν ἀμφότερα, ἄνθρωπος μὲν ὢν φύσει καὶ ὁρώμενος ἀληθῶς, θεὸς δὲ ὁ αὐτὸς φύσει καὶ ὢν, καὶ ἀληθῶς ἐκ τῶν θαυμάτων γινωσκόμενος καὶ φανερούμενος· εἰ οὖν καὶ πρὸ τῆς ἑνώσεως μία ἡ τοῦ θεοῦ λόγου φύσις, καὶ μετὰ τὴν ἐνανθρώπησιν

compositam hypostasim. Ac propterea in eodem conspicitur naturalis et hypostatica unio: et alio atque alio sensu naturaliter et hypostatice Verbum proprio unitum est adsumpto.

QUAESTIO VI.

Si unio concurrentes partes ad totius compositionem, unum efficit non duos; quoniam haud proprie unio dicitur; quomodo duae sunt naturae post substantialem unionem in domino nostro ac salvatore Iesu Christo? Videtur enim' professio haec divisionem facere naturarum sub unione coniunctarum. Quid vero significat etiam unio hypostatica?

1. Verax sermo est; etsi enim unio copulata ob alicuius rei efficiendae compositionem, unum quid producit, non tamen omnino secundum naturam. Ecce enim homo composita res est, anima et corpore constans, substantialiter his unitis, neque tamen unica natura est: neque enim eadem substantia est animae et corporis. Homo enim definitur: anima rationalis corpore organice sibi unito utens. Sic etiam mundus, compositio est ex heterogeneis compacta, neque unica constat natura. Igitur Christi quoque hypostasis cum sit composita, non unicam naturam habet. Namque ut ait theologus Gregorius, quamquam ambo faciunt unum, non tamen natura, sed coniunctione. Quippe sancti patres atque doctores ecclesiae post unigeniti Dei Verbi inhumanationem docuerunt nos duas in illo confiteri naturas, his tamen inconfusis servatis ex quibus constat: nam reapse in eodem ambae; homo nempe natura et vere spectabilis; Deus autem idem natura, vereque ex prodigiis agnitus et manifestatus. Si ergo tum ante unionem una Dei Verbi natura fuit, itemque post inhumanationem una Christi natura, cuiusnam demum hanc esse censemus? Num deitatis? Et quomodo

Responsio.

(1) Orat. XXXVII. 2

homo natura Emmanuhel factus est per omnia nobis similis absque peccato? Sin potius ea humanitatis natura est, quomodo natura Deus Christus? Iam si forte heterogeneum aliquid praeter concurrentes naturas confectum est, sicut Apollinaris blasphemat, confusioque et cinnus contigit naturarum, vel terrena natura in divinam conversa, vel divina in humanam transformata; si tamen alioqui nos inconfuse unita agnoscimus quae ad Christi hypostasim concurrerunt, et ex duabus naturis Christum credimus; quî fieri potest, ut duo inconfusa, tum in unione tum post illam, duo esse non agnoscamus et confiteamur? Rursusque, si physicas divinae naturae itemque humanae proprietates post unionem fatemur, ex quibus differentiam quoque concurrentium agnoscimus naturarum; nam Christus corpore circumscriptus est, incircumscriptus autem divinitate; idemque creatus et increatus, factus et non factus; cur non duas naturas credere debemus? quoniam duae etiam harum sunt physicae proprietates: etenim proprietates, aliquorum denique sunt proprietates.

2. Age vero has duas naturas non divisas vel in duplici hypostasi contemplamur, sicuti Nestorii adseclae perverse nituntur opinari; sed in una hypostasi, et in uno solitario individuo, natura utraque cum naturali sua proprietate a nobis intellecta, atque ita manente etiam in unione. Tenent enim unaquaeque proprie apprimeque proprietates suas, deinde et alterius propter substantialem unionem. Quomodo autem unigeniti filii ac Verbi Dei dicimus factam exinanitionem? Num in ipsius natura, an in aliena? Sed si in propria natura, mansit idem simplex et incompositus, nihil adsumens. Tum vero quomodo factus est homo? Quod si in alia, id est in terrena prout ait evangelista, Verbum caro factum est, et habitavit in nobis, quid ni hanc confitemur conservatam esse inconversam etiam post unionem? Rursus-

μία τοῦ Χριστοῦ φύσις, τίνος δοξάζομεν ταύτην; τῆς θεότητος; καὶ πῶς ἄνθρωπος φύσει ὁ Ἐμμανουὴλ γέγονε κατὰ πάντα ὅμοιος ἡμῖν χωρὶς ἁμαρτίας; εἰ δὲ τῆς ἀνθρωπότητος, πῶς φύσει θεὸς ὁ Χριστός· εἰ δὲ ἑτεροφυές τι παρὰ τὰς συνελθούσας φύσεις ἀπετελέσθη, καθὼς Ἀπολινάριος βλασφημεῖ, σύγχυσίς τε καὶ φυρμὸς γέγονε τῶν φύσεων, ἢ τῆς χοϊκῆς φύσεως εἰς τὴν θεϊκὴν τραπείσης, ἢ τῆς θεϊκῆς εἰς τὴν χοϊκὴν μεταποιηθείσης, ἄλλως τε δὲ εἰ ἀσύγχυτα ἐν τῇ ἑνώσει τὰ συνελθόντα ἐν τῇ κατὰ Χριστὸν ὑποστάσει γινώσκομεν, ἐκ δύο δὲ φύσεων τὸν Χριστὸν δοξάζομεν, πῶς τὰ μὴ συγχυθέντα δύο ἐν τῇ ἑνώσει καὶ μετὰ τὴν ἕνωσιν οὐ δύο γνωρίζομεν καὶ καθομολογοῦμεν; καὶ πάλιν εἰ τὰς φυσικὰς ἰδιότητας τῆς θείας φύσεως καὶ τῆς ἀνθρώπινης ὁμολογοῦμεν μετὰ τὴν ἕνωσιν, ἐξ ὧν καὶ τὴν διαφορὰν τῶν συνελθόντων γινώσκομεν φύσεων, καὶ γὰρ ὁ Χριστὸς περίγραπτὸς μέν ἐστι κατὰ τὸ σῶμα, ἀπερίγραπτος δὲ κατὰ τὴν θεότητα, καὶ κτιστὸς, καὶ ἄκτιστος, καὶ γεννητὸς, καὶ ἀγέννητος, πῶς οὐ δύο φύσεις δοξάζειν ὀφείλομεν; ἐπειδὴ δύο καὶ τούτων φυσικαὶ ἰδιότητες· αἱ γὰρ ἰδιότητες, τινῶν εἰσιν ἰδιότητες.

β΄. Ταύτας δὲ τὰς δύο φύσεις, οὐκ ἐν διαιρέσει, ἢ ἐν ὑποστάσει διττῇ θεωροῦμεν, καθὼς οἱ ἀπὸ Νεστορίου διαστρόφως ἐκβιάζονται νοεῖν, ἀλλ᾽ ἐν μιᾷ ὑποστάσει καὶ ἐν ἑνὶ ἀτόμῳ μοναδικῷ, ἐν ἰδιότητι τῇ κατὰ φύσιν ἑκατέρας νοουμένης καὶ μενάσης ἐν τῇ ἑνώσει· ἐπιλέγονται γὰρ ἑκάστη κυρίως καὶ πρώτως τὰ ἑαυτῆς· δευτέρως δὲ, καὶ τὰ τῆς ἑτέρας διὰ τὴν κατ᾽ οὐσίαν ἕνωσιν· πῶς δὲ τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ καὶ λόγου τοῦ θεοῦ λέγομεν τὴν κένωσιν γεγονέναι; ἆρα ἐν τῇ ἑαυτοῦ φύσει, ἢ ἐν ἑτέρᾳ; ἀλλ᾽ εἰ μὲν ἐν τῇ ἰδίᾳ φύσει, ἔμεινεν ὁ αὐτὸς ἁπλοῦς καὶ ἀσύνθετος μηδὲν προσλαβών· καὶ πῶς γέγονεν ἄνθρωπος; εἰ δὲ ἐν ἑτέρᾳ, τουτέστιν ἐν τῇ χοϊκῇ κατὰ τὸν εὐαγγελιστὴν ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, πῶς οὐ ταύτην καθομολογοῦμεν ἄτρεπτον φυλαχθεῖσαν καὶ μετὰ τὴν ἕνω- col. 2.

σιν; καὶ πάλιν εἰ αἱ δύο φύσεις καθ' ὑπόστασιν ἑνωθεῖσαι καὶ ἀσύγχυτοι μείνασαι, μίαν ἀπετέλεσαν φύσιν κατὰ τοὺς τῆς ἐναντίας μοίρας, τοῦτο δὲ αὐτὸ καὶ ἡ σύγχυσις τῶν συνελθόντων οἶδε ποιεῖν, τίς ἡ διαφορὰ συγχύσεως καὶ ἀσυγχύτου (1); εἰ γὰρ ἀσύγχυτα ἐν τῇ ἑνώσει τὰ συνελθόντα, ἐν τῇ κατὰ Χριστὸν ὑποστάσει γινώσκομεν, ἐκ δύο δὲ φύσεων τὸν Χριστὸν δοξάζομεν, πῶς τὰ μὴ συγχυθέντα δύο ἐν τῇ ἑνώσει, οὐ δύο γνωρίζομεν καὶ καθομολογοῦμεν; θαυμάζω δὲ τοὺς Ἀκεφάλους, ὅτι μίαν φύσιν τοῦ θεοῦ λόγου σεσαρκωμένην μεθ' ἡμῶν καθομολογοῦντες, ἀρνοῦνται τὴν δύο φύσεων τὴν ἀλήθειαν· ἡ γὰρ θεοφόρος σάρξ, ἢ ἐνούσιός ἐστιν ἤτοι ἔχει φύσιν, ἢ φύσεως ἐστὶν ἄμοιρος· ἀλλ' εἰ μὲν ἔχει, διὰ τί καὶ μὴ συναριθμεῖται; εἰ δὲ οὐκ ἔχει, τί ἐστι δειξάτωσαν ὡς καθήκει καὶ μετὰ χάριτος δεχόμεθα.

γ'. Καὶ πάλιν ὁ Χριστὸς καὶ ἡμῖν ὁμοούσιός ἐστι καὶ τῷ πατρὶ, καὶ οὔτε καθὸ ἡμῖν
cod. f. 38. b. col. 1. ἐστιν ὁμοούσιος, ὁμοούσιος ἐστὶ καὶ τῷ πατρί· οὔτε πάλιν καθὸ τούτῳ ὁμοούσιος ὑπάρχει, ὁμοούσιός ἐστι καὶ ἡμῖν· καὶ εἰ ταῦτα οὕτως ἔχει, πῶς οὐ δύο φύσεις εὐσεβῶς καὶ μετὰ τὴν ἕνωσιν δοξάζειν ὀφείλομεν; ἐπὶ γὰρ μιᾶς φύσεως, ἀδύνατον τοῦτο γενέσθαι· ἐπεὶ εὑρεθήσεται ἡ σὰρξ τῷ θεῷ καὶ πατρὶ ὁμοούσιος· τῆς Χριστοῦ προσηγορίας, οὐ φύσιν σύνθετον ἀλλ' ὑπόστασιν σημαινούσης· διὰ οὖν ταῦτα πάντα, δύο φύσεις καὶ μετὰ τὴν ἕνωσιν δεῖ καθομολογεῖν εὐσεβῶς· ἡ γὰρ ἕνωσις τὰς δύο φύσεις ἐξ ὧν συνέστηκεν ὁ Χριστὸς, ἓν ἀπετέλεσε κατὰ τὸ ἄτομον καὶ κατὰ τὴν ὑπόστασιν ὡς ἤδη λέλεκται· οὔτε γὰρ φυρμὸς, οὔτε σύγχυσις τῶν φύσεων γέγονε· τὸ γὰρ τῆς οἰκονομίας θεῖον καὶ φρικτὸν μυστήριον, τὰς δύο φύσεις ἥνωσεν ἐν μιᾷ ὑποστάσει, καὶ περὶ αὐτὴν αὗται θεωροῦνται· καὶ ἔστιν ὁ αὐτὸς θεὸς ἅμα καὶ ἄνθρωπος· καὶ ταῦτα μὲν διὰ τὸ παρα-

que, si duae naturae secundum hypostasim copulatae, et inconfusae manentes, unam effecerunt naturam, ut pars adversaria dicit; id autem ipsum confusio quoque concurrentium facere solet, quaenam superest differentia confusionis ab inconfuso? Si enim inconfusa esse in unione ea quae concurrunt, in Christi hypostasi agnoscimus; et ex duabus naturis Christum credimus; quomodo duo inconfusa in unione, haud duo esse agnoscimus et confitemur? Porro miror Acephalos, quod unam naturam Dei Verbi incarnatam nobiscum confitentes, negant nihilominus duarum naturarum veritatem. Nam theophora caro, vel est substantialis idest naturam habet; vel naturae est expers. Quod si habet, cur non etiam connumeratur? Sin naturam non habet, demonstrent quid ea demum sit, prout decet, nosque id grato cum animo excipiemus.

3. Praeterea Christus et nobis consubstantialis est et patri; nec quomodo consubstantialis est nobis, ita et patri; vicissimque non quomodo consubstantialis est patri, ita et nobis. Quod si ita se habet, cur duas naturas etiam post unionem religiose credere non debemus? Namque in unica natura hoc fieri nequit; alioqui comperietur caro Deo patri consubstantialis, quoniam Christi appellatio non naturam compositam sed hypostasim denotat. Horum omnium causa, duas naturas etiam post unionem religiose confiteri oportet. Namque unio duas naturas, ex quibus Christus consistit, unum effecit secundum individuum et secundum hypostasim, ut iam dictum est. Nam neque cinnus neque confusio naturarum contigit: etenim divinum tremendumque incarnationis mysterium duas naturas univit in una hypostasi, et in hac illae spectantur, estque idem Deus simul et homo: ita autem quatenus exhibet

(1) Reapse orientales semieutychiani fatentur diserte nullam factam esse confusionem aut mutationem deitatis et humanitatis, et tamen dicunt unam naturam. Atqui haec ipsa confusio est quam nos dicimus, scilicet ex duabus una natura. Ludificantur itaque verbis.

substantialem naturarum differentiam inconversam et divisionis immunem etiam post unionem.

4. Quod vero haud haec naturarum confessio, ut existimant Eutychiani, divisionem invehat in divinam oeconomiam, quia numerus dividere soleat, hinc fiet manifestum. Numerus quantitatis est proprius, huius tamen non continuatae sed divisae. Hic vero non habet sibi subiectas individuas monadas, quae eum conficiant: namque ut aiunt huius doctrinae periti, numerus est ex monadibus composita multitudo. Si ergo monades ipsum constituunt; neque est quicquam praeter has, nam ut totum in partibus consideratur; sequitur ut his extinctis, ille quoque simul extinguatur, id est nullum habeat subiectum: quod si non habet, haud profecto natura eius per se ipsa dividit aut coniungit. Verumtamen si utrumque recipit, ut patrum quidam dixit, id fit in partium compositione et copula; quod sane agnoscere licet ex denario numero. Nam si monadas eius spectabimus in se ex quibus confit, in has dividitur, id est in quinque et quinque. Nam quinque et quinque copulata, decem efficiunt. Idem quoque et in omni numero intelligimus. Neque hinc tantum patet, naturam numeri neque dividere neque coniungere, sed ex hac etiam consideratione. Sit in conspectu lignum continuum quinque puta cubitorum: si hoc quinquicubitale appellaverimus post factam dimensionem, num ideo divisimus, numero pronunciato, ligni continuitatem? Vel si decem modios dixerimus talis speciei, num ipsos antea divisos, in unum cumulum idcirco collegimus? Nequaquam. Quamobrem numeri natura per se neque dividit neque coniungit: neque enim diversa est a monadibus ex quibus consistit; frustraque calumniatores recusantes orthodoxam et inconfusam duarum naturarum confessionem in uno vereque domino et Deo ac salvatore nostro Iesu Christo, veritatem-

στῆσαι τὴν οὐσιώδη τῶν φύσεων διαφορὰν ἄτρεπτον καὶ ἀδιαίρετον φυλαχθεῖσαν καὶ μετὰ τὴν ἕνωσιν.

δ'. Ὅτι δὲ οὐκ αὕτη ἡ τῶν φύσεων ὁμολογία, καθὼς νοοῦσιν οἱ ἀπὸ Εὐτυχοῦς, διαίρεσιν εἰσάγει τῇ θείᾳ οἰκονομίᾳ, τοῦ ἀριθμοῦ διαιρεῖν πεφυκότος, δῆλον ἐντεῦθεν· ὁ ἀριθμὸς τοῦ ποσοῦ ἐστι, καὶ τούτου οὐ τοῦ συνεχοῦς ἀλλὰ τοῦ διῃρημένου· οὗτος δὲ οὐκ ἔχει ὑποκείμενα πράγματα, ἀλλὰ μονομερεῖς τὰς μονάδας, συνιστώσας αὐτόν· ὡς γὰρ φασὶν οἱ τὰ τοιαῦτα δεινοὶ, ἀριθμός ἐστι τὸ ἐκ μονάδων συγκείμενον πλῆθος· εἰ οὖν αἱ μονάδες αὐτὸν συνιστῶσι, καὶ οὐκ ἔστι τί παρὰ ταύτας, ὡς ὅλον γὰρ ἐν μέρεσι θεωρεῖται, ὅθεν καὶ ἀναιρουμένων αὐτῶν καὶ αὐτὸς συναναιρεῖται αὐτοῖς, δῆλον ὅτι οὐκ ἔχει τί ὑποκείμενον· εἰ δὲ μὴ ἔχοι, οὐκ ἄρα ἡ φύσις αὐτοῦ καθ' ἑαυτὴν οὔτε διαιρεῖ οὔτε συνάπτει· ἀλλ' εἰ ἄρα, ἀμφότερα δέχεται, καθὼς τίς τῶν πατέρων εἶπεν, ἐν τῇ τῶν μερῶν συνθέσει τε καὶ διαζεύξει, ὅπερ ἔνεστιν ἰδεῖν ἐπὶ τοῦ δέκα ἀριθμοῦ· εἰ μὲν γὰρ τὰς μονάδας αὐτοῦ θεωρήσωμεν καθ' ἑαυτὰς ἐξ ὧν καὶ συνέστηκεν, εἰς ταῦτα διαιρεῖται, τουτέστιν εἰς τὰ πέντε καὶ πέντε· εἰ δὲ πρὸς τὴν μονάδα αὐτῶν ἀποβλέψομεν, ἐξ αὐτῶν συνάπτεται· τὰ γὰρ πέντε καὶ πέντε συναφθέντα, τὴν δέκα συντίθησι· τὸ αὐτὸ δὲ καὶ ἐπὶ παντὸς ἀριθμοῦ νοοῦμεν· οὐ μόνον δὲ ἐκ τούτου δῆλον ἐστὶν ὅτι ἡ φύσις τοῦ ἀριθμοῦ οὔτε διαιρεῖ οὔτε συνάπτει, ἀλλὰ καὶ κατὰ ταύτην τὴν ἔννοιαν, πρόκειται ξύλον συνεχὲς εἰ τύχοι πέντε πήχεων, ἐὰν ἀποκαλέσωμεν αὐτὸ πετάπηχυ τοῦτο καταμετρήσαντες, παρὰ τοῦτο συνδιείλαμεν τῇ προφορᾷ τοῦ ἀριθμοῦ, τὴν ἐν τῷ ξύλῳ συνέχειαν; ἢ δέκα μοδίους εἰπόντες τοῦδε τοῦ εἴδους, συνήψαμεν αὐτοὺς ἐν διαιρέσει τυγχάνοντας, εἰς μίαν συνέχειαν; οὐδαμῶς· ὥστε οὖν ἡ φύσις τοῦ ἀριθμοῦ καθ' ἑαυτὴν οὔτε διαιρεῖ οὔτε συνάπτει, οὐδὲ γὰρ ἑτέρα ἐστὶ παρὰ τὰς μονάδας ἐξ ὧν συνέστηκε, καὶ μάτην οἱ κατήγοροι παραιτούμενοι τὴν εὐσεβῆ καὶ ἀσύγχυτον τῶν δύο φύσεων ὁμολογίαν ἐπὶ τοῦ ἑνὸς καὶ μόνου καὶ ἀληθῶς κυρίου καὶ θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν

col. 2

cod. f. 38. b. col. 1.

Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ τὴν ἀλήθειαν μεθ' ἡμῶν ἐπιγνῶναι κἂν ὀψέ ποτε, προφάσεις εὑρίσκουσι τῆς ἑαυτῶν ἀπωλείας· τῇ γὰρ ἐπινοίᾳ καὶ μόνῃ ἐκ τῶν ἰδιοτήτων τὴν διαφορὰν τῶν φύσεων ἐπιγινώσκομεν· οὐδὲ γὰρ ὡς ἀριθμητὰς δύο φύσεις ὁμολογοῦμεν ὡς ἓν καὶ ἓν (1), ἀλλὰ τὸ ἑτεροφυὲς τῶν συνελθόντων καθομολογοῦμεν διὰ τῆς τοιαύτης φύσεως.

ε'. Κατὰ γὰρ τοὺς πατέρας ὁ ἀριθμὸς φύσεσιν ἐπιφημιζόμενος, οὐ δηλοῖ προηγουμένως καὶ κατὰ πρῶτον λόγον τὸ ποσὸν αὐτῶν, ἀλλὰ τὸ κατὰ τὰς φύσεις παρηλλαγμένον παρίστησιν· ἐὰν γὰρ εἴπωμεν ἀνθρώπου καὶ βοὸς καὶ ἵππου τρεῖς φύσεις εἶναι, οὐ τὸ ποσὸν αὐτῶν προηγουμένως σημαίνομεν, ἀλλὰ τὸ κατὰ τὸ εἶδος παρηλλαγμένον παριστῶμεν· τρεῖς δὲ ἀνθρώπους λέγοντες, Παῦλον εἰ τύχοι καὶ Πέτρον καὶ Ἰωάννην, τὸ διῃρημένον αὐτῶν κατὰ τὸ ποσὸν σημαίνομεν· οὐκοῦν καὶ ἡμεῖς δύο φύσεις δοξάζομεν ἐπὶ τοῦ δεσπότου Χριστοῦ τοῦ ἀληθινοῦ ἡμῶν θεοῦ, οὐχ' ἵνα ἀριθμητὰ πράγματα καθομολογήσωμεν, ἀλλ' ὅπως τὸ ἑτεροφυὲς τῶν συνελθόντων παραστήσωμεν· τῇ μὲν γὰρ ἐνεργείᾳ τὰς φύσεις εἶναι πιστεύομεν ἐν τῇ κατὰ φύσιν ἰδιότητι καὶ ἑνώσει σωζομένας ἀσυγχύτους· διὰ δὲ τὴν οὐσιώδη σύγκρασίν τε καὶ ἕνωσιν αὐτῶν, τὴν τούτων διαίρεσιν κατ' ἐπίνοιαν col. 2. λέγομεν, τὰ μὴ διῃρημένα τοῖς πράγμασιν, ὡς διῃρημένα τῷ λόγῳ ὑποτιθέμενοι· οὐκοῦν ὁ ἀριθμὸς τῶν φύσεων ἐπὶ τοῦ ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ παραλαμβανόμενος προσώπου, τὸ μὲν διάφορον τῶν εἰς μίαν ὑπόστασιν ἑνωθέντων παρίστησι, πραγματικὴν δὲ οὐκ εἰσάγει τομὴν ἢ διαίρεσιν· οὔτε γὰρ ἡ ἕνωσις τῶν δύο φύσεων γέγονε σχετικὴ, ἢ κατὰ ἀναφορὰν, ἢ κατ' εὐδοκίαν, ἢ κατ' ἐνέργειαν, ἵνα δύο πρόσωπα ὁμολογήσωμεν, ἢ δύο υἱοὺς, ἀλλὰ καθ' ὑπόστασιν, τουτέστιν ἐνὶ ἀτόμῳ ἤγουν ἐν μιᾷ ὑποστάσει, ἀσυγχύτως καὶ ἀτρέπτως καὶ ἀδιαιρέτως· ὁ γὰρ θεὸς λόγος ἐκ πατρὸς ἐκλάμ-

que nobiscum sero saltem agnoscere, frustra inquam perditioni suae praetextus excogitant. Nam cogitatione tantummodo ex proprietatibus differentiam naturarum cognoscimus. Non enim ceu numerabiles duas naturas confitemur tamquam unum et unum; sed heterogeneum concurrentium confitemur in tali natura.

5. Nam iuxta patres, numerus de naturis praedicatus, haud demonstrat principaliter, et primogenio sensu, quantitatem illarum, sed naturarum ipsarum diversitatem exhibet. Etenim si dixerimus hominis et bovis et equi tres esse naturas, nequaquam illarum quantitatem principaliter denotamus, sed speciei diversitatem innuimus. Secus, cum tres homines dicimus, Paulum puta, Petrum, ac Iohannem, distinctionem illorum in quantitate significamus. Propterea et nos duas naturas censemus domini Christi veri nostri Dei, non ut duas numeratas res confiteamur, sed ut heterogeneum concurrentium significemus. Namque intima vi naturas esse credimus, quae in naturali proprietate et unione servatae sunt inconfusae; propter vero concretionem atque unionem, harum distinctionem mente a nobis fieri dicimus, illa scilicet quae reapse non sunt divisa, tamquam divisa verbis proponentes. Igitur naturarum numerus in una eademque persona pronunciatus, differentiam illorum denotat quae in una hypostasi sunt unita; nequaquam tamen realem inducit divisionem aut separationem. Etenim haudquaquam unio duarum naturarum fuit relativa, aut per anaphoram, aut per benivolentiam, aut per activam vim, ne forte duas personas fateamur, aut duos filios, sed secundum hypostasim, id est in individuo, sive in unica hypostasi, inconfuse, sine conversione aut divisione. Nam Deus Verbum quod ex patre supra nostrum cogi-

(1) Ecce non dicit unam et unam, nempe naturam; sed unum et unum, nempe unum Christum. Alioqui naturae per se mente spectatae, sunt prorsus numerabiles, id quod etiam noster retro dixit p. 616, et infra mox repetet.

latum effulsit, ex matre supra nostrum aeque intellectum ortum est: manens quod erat id est natura Deus, factum est quod idem non erat, id est vere natura homo ex sancta deipara semperque virgine Maria; nec divinitate in carnis naturam conversa, neque carne ad deitatis naturam translata: ideoque a nobis una composita hypostasis recte creditur; duae vero naturae inconvertibiles in unione conservatae. Ubi enim unio nominatur, ut ait sanctus Cyrillus in epistola ad Eulogium, haud unius rei significatur coniunctio, sed vel duorum vel plurium natura diversorum. Iam si commixtio concurrentium fieret et alteratio, iam non unio esset sed confusio. Sed enim naturalem unionem iure optimo credimus; necesse est itaque differentiam quoque unitarum hypostatice naturarum confiteri.

6. Sed neque recusamus unam etiam dicere Dei Verbi incarnatam naturam, orthodoxo videlicet sensu; quandoquidem nonnullos patres invenimus, praecipueque beatum Cyrillum, hanc usurpasse dictionem, propter Pauli et Nestorii adseclas, qui personas atque naturas clamitabant, atque harum praetextu divisionem invehebant; norunt enim ita duas significari naturas, si certe caro non est sine substantia. Iam patres dum unam Dei Verbi naturam incarnatam dicunt, haud iis repugnant, qui duas adfirmant. Nonnulli vero his quoque patrocinati sunt. Omnium instar testis idem beatus Cyrillus, qui in sua ad Eulogium epistola ait: si ergo unionem dicimus, constat quod in Domino confitemur carnis unionem animatae intellectualiter et rationaliter. Et qui duas naturas dicunt, sic existimant. Unio autem secundum hypostasim significat, quod Dei Verbi hypostasis, una ex tribus deitatis hypostasibus, nequaquam praeexistenti homini se copulavit, sed in sanctae virginis utero forma-

-ψας ὑπὲρ ἔννοιαν, ἐκ μητρὸς ἀνέτειλεν ὑπὲρ λόγον· μείνας γὰρ ὃ ἦν, τουτέστι φύσει Θεὸς, ἐγένετο ὅπερ οὐκ ἦν ὁ αὐτὸς, τουτέστιν ἄνθρωπος φύσει κατ' ἀλήθειαν ἐκ τῆς ἁγίας θεοτόκου καὶ ἀεὶ παρθένου Μαρίας, μήτε τῆς θεότητος εἰς τὴν τῆς σαρκὸς φύσιν τραπείσης, μήτε τῆς σαρκὸς εἰς τὴν τῆς θεότητος φύσιν· καὶ διὰ τοῦτο ἡμῖν ὑπόστασις μία σύνθετος καλῶς πιστεύεται· αἱ δὲ δύο φύσεις ἄτρεπτοι ἐν τῇ ἑνώσει φυλαχθεῖσαι· ὅπου γὰρ ἕνωσις ὀνομάζεται, ὡς φησὶν ὁ ἐν ἁγίοις Κύριλλος ἐν τῇ πρὸς Εὐλόγιον ἐπιστολῇ (1), οὐχ' ἑνὸς πράγματος σημαίνεται σύνοδος, ἀλλ' ἢ δύο καὶ πλειόνων καὶ διαφερόντων ἀλλήλοις κατὰ φύσιν· εἰ γὰρ φύρσις τῶν συνελθόντων γέγονε καὶ παρατροπὴ, οὐκέτι ἕνωσις γέγονεν ἀλλὰ σύγχυσις· ἀλλὰ μὴν ἕνωσιν φυσικὴν καλῶς δοξάζομεν, ἀνάγκη καὶ τὸ διάφορον τῶν καθ' ὑπόστασιν ἡνωμένων φύσεων ὁμολογεῖσθαι.

ς'. Οὐ παραιτούμεθα δὲ καὶ μίαν φύσιν εἰπεῖν τοῦ θεοῦ λόγου σεσαρκωμένην κατὰ τὴν εὐσεβῆ ἔννοιαν, διότι τινὰς εὑρίσκομεν τῶν πατέρων, καὶ μάλιστα τὸν μακάριον Κύριλλον τῇ τοιαύτῃ χρησαμένους φωνῇ, διὰ τοὺς ἀπὸ Παύλου καὶ Νεστορίου ὑποστάσεις τε καὶ φύσεις ἐπιφημίζοντας, καὶ προφάσει τούτων διαίρεσιν εἰσάγοντας (2)· ἴσασι γὰρ ὡς ταύτῃ αἱ δύο σημαίνονται φύσεις, εἴ γε μὴ ἔστι σὰρξ ἀνούσιος· εἰπόντες δὲ μίαν φύσιν τοῦ θεοῦ λόγου σεσαρκωμένην οἱ πατέρες, οὐ διεμαχέσαντο πρὸς τοὺς δύο λέγοντας, τινὲς δὲ καὶ ὑπεραπελογήσαντο αὐτῶν· καὶ μάρτυς ἀντὶ πάντων, ὁ αὐτὸς μακάριος Κύριλλος ἐν τῇ πρὸς Εὐλόγιον ἐπιστολῇ εἰπών· εἰ τοίνυν λέγομεν ἕνωσιν, δῆλον δὲ ὅτι ἐπὶ τοῦ κυρίου ὁμολογοῦμεν, ὅτι σαρκὸς ἐψυχωμένης νοερῶς καὶ λογικῶς· καὶ οἱ δύο τὰς φύσεις λέγοντες, οὕτω νοοῦσιν· ἡ δὲ καθ' ὑπόστασιν ἕνωσις δηλοῖ ὅτι ἡ ὑπόστασις τοῦ θεοῦ λόγου, ἡ μία τῶν τριῶν ὑποστάσεων τῆς θεότητος, οὐ προϋποστάντι ἀνθρώπῳ ἡνώθη· ἀλλ' ἐν τῇ γαστρὶ τῆς ἁγίας παρθένου ἐδη-

(1) Extat inter opera Cyrilli ed. Auberti T. V. part. 2. p. 132. seq.

(2) Ideo Cyrillus in dialogo apud nos p. 102. διαιρεῖσθαι naturas non vult.

μιούργησεν ἑαυτῷ ἐξ αὐτῆς ἐν τῇ ἰδίᾳ ὑποστάσει σάρκα ἐψυχωμένην, ψυχὴν ἔχουσαν * λογικήν τε καὶ νοερὰν, ὅπερ ἐστὶ φύσις ἀνθρωπίνη· ἵνα δὲ καὶ τοῦτο μὴ λάθωμεν, δεῖ γινώσκειν, ὅτι τινὲς τῶν τὴν ἀριθμητικὴν ἐπιστήμην ἠκριβωμένων, τὰ δύο οὐκ εἶπαν εἶναι ἀριθμὸν τέλειον (1), ἀλλ' ἀρχὴν καὶ εἰσαγωγέα πρὸς τὸν τέλειον καὶ πρῶτον ἀριθ- col. 2. μὸν τὸν τὰ τρία ἐπάγοντα.

* cod. ἐχούσῃ.

ζ'. Καὶ ταῦτα μὲν, ἐξ ὧν ἠξιώθημεν λαβεῖν ἐλεηθέντες ὑπὸ θεοῦ ἐκ τῆς διδασκαλίας τῶν θεηγόρων ἡμῶν πατέρων, πρὸς τὸ παραστῆσαι τῶν φύσεων τὴν οὐσιώδη διαφορὰν ἄτρεπτον φυλαχθεῖσαν μετὰ τὴν ἕνωσιν ἐπὶ τοῦ κατὰ Χριστὸν μυστηρίου· ὅτι δὲ οὐχ' ἡμῶν τὸ δόγμα τοῦτο, ἀλλὰ τῶν θεοσόφων πατέρων ἡμῶν δίδαγμα, ὀλίγα φειδοῖ τοῦ μήκους τοῦ γράμματος τῆς αὐτῶν διδασκαλίας παραθέμενοι, τὸν λόγον πιστωσόμεθα.

Τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου ἐκ τοῦ κατὰ Ἀρειανῶν γ' λόγου.

Καὶ γὰρ αὐτὸς ὁ ἀπόστολος διὰ τοῦτο εἴρηκε· Χριστοῦ οὖν παθόντος, οὐ θεότητι ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν σαρκὶ, ἵνα μὴ αὐτοῦ τοῦ λόγου ἴδια κατὰ φύσιν, ἀλλ' αὐτῆς τῆς σαρκὸς ἴδια φύσει τὰ πάθη ἐπιγνωσθῇ (2).

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ κατὰ Ἀπολιναρίου λόγου.

Καὶ οὕτως ἂν λέγοιτο τέλειος θεὸς καὶ τέλειος ἄνθρωπος ὁ Χριστός· οὐχ' ὡς τῆς θεϊκῆς τελειότητος εἰς ἀνθρωπίνην τελειότητα μεταβληθείσης ὅπερ ἐστὶν ἀσεβές· οὐδὲ μὴν ὡς δύο τελειοτήτων κατὰ διαίρεσιν ὁμολογουμένων, ὅ ἐστιν ἀλλότριον τῆς εὐσεβείας· οὐδὲ κατὰ προκοπὴν ἀρετῆς, ἢ πρόσληψιν δικαιοσύνης, μὴ γένοιτο, ἀλλὰ καθ' ὕπαρξιν ἀνελλιπῆ, ἵνα εἷς ᾖ τὰ ἑκάτερα τέλειος κατὰ πάντα θεὸς καὶ ἄνθρωπος ὁ αὐτός (3).

Βασιλείου ἐκ τῶν κατ' Εὐνομίου λόγων.

Ἐγὼ γὰρ καὶ τὸ ἐν μορφῇ θεοῦ ὑπάρχειν, ἴσον δύνασθαι τῷ ἐν οὐσίᾳ θεοῦ ὑπάρχειν φημί· ὡς γὰρ τὸ μορφὴν ἀνειληφέναι

vit sibi ex ipsa, propria in persona animatam carnem, cui anima inerat rationalis et intellectualis, quae est humana natura. Sed ne hoc etiam nos lateat, sciendum est, nonnullos arithmeticae doctrinae apprime peritos negare, duo esse perfectum numerum, sed initium et introductionem ad perfectum primumque numerum qui in tribus consistit.

7. Atque haec, quatenus misericordia Dei concessum nobis fuit discere a patrum nostrorum deiloquorum magisterio, ob adserendam naturarum substantialem differentiam, quae immutabilis in Christi mysterio conservata est etiam post unionem. Quod autem haud nostrum sit hoc dogma, sed theologorum patrum nostrorum doctrina, pauca aliqua (ut scripturae prolixitati parcamus) ex ipsorum doctrina heic subtexentes, sermonem nostrum confirmabimus.

Sancti Athanasii ex sermone tertio adversus Arianos.

Nam et ipse apostolus propterea dicit: Christo igitur passo, non deitate, sed carne pro nobis. Nempe ut non ipsius Verbi naturae viderentur propriae, sed carnis potius naturae agnoscerentur propriae passiones.

Eiusdem ex libro adversus Apollinarem.

Atque ita perfectus Deus dicitur, et perfectus homo: non quasi divina perfectio transformata sit in perfectionem humanam, quod est impium. Neque item quasi duas perfectiones divisim confiteamur, quod est ab orthodoxia alienum: nec quasi virtutis incrementum, aut iustitiae susceptionem; absit, sed secundum indeficientem subsistentiam, ita ut sint ambo unus perfectus per omnia Deus et homo idem.

Sancti Basilii ex libris adversus Eunomium.

Ego enim etiam dictionem « in forma Dei esse » parem aio esse illi « in substantia Dei esse. » Sicut enim formam servi ad-

(1) Idcirco graeci itemque orientales tam in nominibus quam in verbis duale a plurali distinguunt.

(2) Extat revera in serm. III. 34. adv. Arianos.

(3) Extat in lib. I. 16. adversus Apollinarem.

sumpsisse, in substantia humanitatis Dominum nostrum factum esse significat, sic dum ait in forma Dei esse, divinae substantiae omnino exhibet proprietatem.

Sancti Gregorii theologi ex secundo sermone de filio.

Deus autem dicetur non Verbi, sed eius qui spectabilis erat. Nam quomodo sit Deus Dei? Sicut etiam pater, non illius spectabilis erat, sed Verbi. Nam duplex erat: ita ut alterum de eo proprie dicatur, alterum improprie. Secus vero in nobis res se habet: nostrûm enim proprie Deus est, non proprie autem pater. Et post alia. Etiamsi enim ambo unum sunt, non tamen natura, sed coniunctione.

Sancti Ambrosii episcopi Mediolani ex symboli explicatione.

Eos autem qui simplicem hominem dicunt Christum, vel passibile Verbum, vel in carnem conversum, vel consubstantiatum (deitati) habuisse corpus, vel de caelo illud detulisse, aut esse phantasma, vel mortuum Deum Verbum indiguisse ut a patre suscitaretur, vel inanime corpus adsumpsisse, vel sine mente hominem, vel duas Christi naturas concretione confusas unam effecisse naturam; et non confitentes unum dominum nostrum Christum duas habere inconfusas naturas, unam vero personam, secundum quam unus est Christus, unus dominus; hos anathematizat sancta Dei catholica et apostolica ecclesia.

Sancti Gregorii episcopi Nyssae ex sermone catechetico.

Qui Dei nobis in carne manifestati demonstrationes quaerit, ad eius opera respiciat. Nam, et quod omnino Deus sit, nullam aliam habebit quisquam demonstrationem, quam illius operum testimonium.

δούλου, ἐν τῇ οὐσίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος τὸν κύριον ἡμῶν γενέσθαι σημαίνει, οὕτω λέγων ἐν μορφῇ θεοῦ ὑπάρχειν, τῆς θείας οὐσίας πάντως παρίστησι τὴν ἰδιότητα (1).

Τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ θεολόγου ἐκ τοῦ δευτέρου λόγου τοῦ περὶ υἱοῦ.

Θεὸς (2) δὲ λέγοιτ᾽ ἄν, οὐ τοῦ λόγου τοῦ ὁρωμένου δέ· πῶς γὰρ ἂν εἴη θεοῦ θεός; ὥσπερ καὶ πατὴρ οὐ τοῦ ὁρωμένου, τοῦ λόγου δέ· καὶ γὰρ ἦν διπλοῦς· ὥστε τὸ μὲν κυρίως ἐπ᾽ ἀμφοῖν, τὸ δὲ οὐ κυρίως, ἐναντίως δὲ ἢ ἐφ᾽ ἡμῶν ἔχει· ἡμῶν γὰρ κυρίως μὲν θεὸς οὐ κυρίως δὲ πατήρ. Καὶ μεθ᾽ ἕτερα· εἰ γὰρ καὶ τὰ συναμφότερα ἕν, ἀλλ᾽ οὐ τῇ φύσει· τῇ δὲ συνόδῳ (3).

Τοῦ ἁγίου Ἀμβροσίου ἐπισκόπου Μεδιολάνων ἐκ τῆς ἑρμηνείας τοῦ θείου συμβόλου.

Τοὺς δὲ λέγοντας ψιλὸν ἄνθρωπον τὸν Χριστὸν, ἢ παθητὸν τὸν λόγον, ἢ εἰς σάρκα τραπέντα, ἢ συνουσιωμένον ἐσχηκέναι τὸ σῶμα, ἢ οὐρανόθεν αὐτὸ κεκομικέναι, ἢ φάντασμα εἶναι, ἢ θνητὸν λέγοντας τὸν θεὸν λόγον, δεδεῆσθαι τῆς παρὰ τοῦ πατρὸς ἀναστάσεως, ἢ ἄψυχον σῶμα ἀνειληφέναι, ἢ ἄνουν ἄνθρωπον, ἢ τὰς φύσεις τοῦ Χριστοῦ κατὰ τὴν ἀνάκρασιν συγχυθείσας μίαν γενέσθαι φύσιν, καὶ μὴ ὁμολογοῦντας τὸν κύριον ἡμῶν τὸν Χριστὸν δύο εἶναι φύσεις ἀσυγχύτους, ἓν δὲ πρόσωπον, καθ᾽ ὃ εἷς Χριστὸς καὶ εἷς κύριος, τούτους ἀναθεματίζει ἡ ἁγία τοῦ θεοῦ καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ ἐκκλησία (4).

Τοῦ ἁγίου Γρηγορίου ἐπισκόπου Νύσσης, ἐκ τοῦ κατηχητικοῦ λόγου.

Τοῦ δὲ θεὸν πεφανερῶσθαι ἡμῖν ἐν σαρκὶ, ὁ τὰς ἀποδείξεις ζητῶν, πρὸς τὰς ἐνεργείας βλεπέτω· καὶ γὰρ τοῦ ὅλως εἶναι θεὸν, col. 2.
οὐκ ἄν τις ἑτέραν ἀπόδειξιν ἔχοι, πλὴν διὰ τῆς τῶν ἐνεργειῶν μαρτυρίας (5).

(1) Lib. I. adv. Eunomium, in editione Garnerii T. I. p. 230.

(2) Cod. heic κύριος; sed et in editione, nec non infra in testimoniis post quaestionem XVII. scribitur θεός, et in hoc etiam mox loco θεὸς θεοῦ.

(3) Greg. naz. orat. XXX. 8.

(4) Edidi egomet hunc Ambrosii locum ex Anastasio presbytero, Script. vet. T. VII. p. 7.

(5) Cap. XII. ed. Paris. T. II. p. 499, ubi mendose deest πλὴν ante διά.

Τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ χρυσοστόμου ἐκ τοῦ ζ' λόγου τῆς πρὸς Φιλιππησίους ἐπιστολῆς.

Ἐπειδή μοι δούλου μορφὴν ἔλαβε, τουτέστιν ἄνθρωπος ἐγένετο φησίν· οὐκοῦν ἐν μορφῇ θεοῦ ὑπάρχων, θεὸς ἦν· μορφὴ γὰρ καὶ μορφὴ κεῖται· εἰ τοῦτο ἀληθὲς, κἀκεῖνο· φύσει ἄνθρωπος ἡ μορφὴ τοῦ δούλου· οὐκοῦν φύσει θεὸς ἡ μορφὴ τοῦ θεοῦ (1).

Τοῦ ἁγίου Κυρίλλου ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας, ἐκ τοῦ εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον εὐαγγέλιον.

Matth. XVII. 26. Ὁ στατὴρ ὁ ἀληθινός τε καὶ νοητὸς, καὶ ὡς ἐν τύπῳ τῷ ἐξ ὕλης δηλούμενος, αὐτός ἐστιν ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, ὁ διπλοῦς χαρακτήρ (2). Ὁ αὐτὸς πάλιν εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγέλιον θ' λόγον· ἐπεὶ τί ποιήσεις ὅταν ἡμῖν ὁ ἁπλοῦς τὴν φύσιν εἰσβαίνῃ διπλοῦς.

Αὗται τῶν ὀρθοδόξων ἡμῶν πατέρων φωναὶ, ταῦτα ῥήματα ζωῆς αἰωνίου τῶν Χριστοῦ μαθητῶν, δι' ὧν καθάπερ ἥλιος τὰς ἰδίας τοῦ φωτὸς ἐφαπλώσαντες ἀκτῖνας, πᾶν τὸ καθ' ἡμᾶς φωτίσαντες τῇ ἑνότητι τοῦ πνεύματος πρὸς ἑαυτοὺς καὶ δι' ἑαυτῶν πρὸς τὸν θεὸν ἐπανήγαγον· ἕνα γὰρ καὶ τὸν αὐτὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ μονογενῆ πανταχοῦ τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστὸν, συμφώνως ἐκήρυξαν, τέλειον τὸν αὐτὸν ἐν θεότητι καὶ τέλειον τὸν αὐτὸν ἐν ἀνθρωπότητι, θεὸν ἀληθινὸν καὶ ἄνθρωπον ἀληθινὸν τὸν αὐτὸν, τῆς τῶν φύσεων διαφορᾶς μὴ ἀνῃρημένης διὰ τὴν ἕνωσιν· σωζομένην δὲ μᾶλλον, ἐν τῇ φυσικῇ αὐτῶν ἰδιότητι· ἐξεπαίδευσαν δὲ ἡμᾶς, καὶ μίαν τὴν θεοῦ λόγου φύσιν (cod. f. 10. a. col. I.) σεσαρκωμένην, εἴτουν ἐνανθρωπήσαντα τελείᾳ ἐνανθρωπήσει τὸν Ἐμμανουὴλ δογματίζειν. Ὁ δὲ πατὴρ τῶν οἰκτιρμῶν καὶ θεὸς πάσης παρακλήσεως, ἀξιώσαι ἡμᾶς τούτοις κατακολουθεῖν μετὰ συνειδήσεως ἀγαθῆς καὶ φόβου θεοῦ, ῥυόμενος ἡμᾶς ἀπὸ τῆς πονηρίας τοῦ ἐχθροῦ καὶ πάσης ψευδωνύμου γνώσεως, τῇ πρεσβείᾳ τῆς θεοτόκου καὶ πάντων τῶν ἁγίων· ἀμήν.

Sancti Iohannis chrysostomi ex homilia septima in epistolam ad Philippenses.

Quoniam servi formam suscepit, id est homo factus est, ait; sequitur ut in forma Dei existens, Deus esset: forma enim utroque loco ponitur: quod si illic verum est, heic quoque; natura homo, in forma servi: igitur natura Deus, in forma Dei.

Cyrilli episcopi Alexandriae ex commentario in Matthaei evangelium.

Stater verus ac intellectualis, in typo veluti materiali exhibitus, ipse est dominus noster Iesus Christus, duplex character. Idem rursus in commentario ad Iohannis evangelium, libro nono: quid enim facies, quando ille qui simplici natura est, duplex evadet?

Hae sunt orthodoxorum patrum nostrorum voces; haec verba vitae aeternae discipulorum Christi, per quae solis instar suos lucis expandentes radios, nostramque omnem sphaeram illuminantes, in spiritus unitate nos ad se, et per se ad Deum adduxerunt. Unum quippe eundemque filium Dei unigenitum, dominum nostrum Iesum Christum, una ubique voce praedicaverunt, perfectum ipsum deitate, et perfectum eundem humanitate, Deum verum, et eundem hominem verum; haud sublata diversitate naturarum propter unionem, sed conservata potius in naturali ipsarum proprietate. Docuerunt item nos unam quoque Dei Verbi naturam incarnatam: id est humanatum perfecta humanitate Emmanuhelem credere. Pater autem misericordiarum et totius consolationis, dignos nos faciat his obsequendi cum conscientia pura et timore Dei; eripiens nos de malitia hostis et de qualibet falsi nominis doctrina; precibus Deiparae et sanctorum omnium. Amen.

(1) In editione Montfauc. T. XI. p. 246.

(2) Animadverte novum ex deperdito in Matthaeum commentario Cyrilli fragmentum, quod in catenis Possini, Corderii, et Crameri ad Matth. non legitur.

QUAESTIO VII.

Si duas naturas in Christo domino unitas existimamus, nulla est autem natura absque persona, quomodo non duas dicere personas debemus?

Responsio.

1. Iam superius de substantia et persona sermonem quoad fieri potuit versavimus. Haud est tamen ne nunc quidem incongruum ob quaesiti solutionem de his eisdem quantum licet verba facere. Absque persona natura, id est substantia, numquam erit, sed cum persona: id est res quae in se ipsa subsistens spectatur, neque in alio existit, ut accidentia quae quidem circa substantiam spectantur, at per se subsistere nequeunt, sed tantum in coëxistente ex congenita ipsis natura. Non est autem idem enhypostatum, id est natura, atque hypostasis: namque enhypostatum ut diximus substantiam denotat, et commune speciei significat: hypostasis autem talem facit esse hominem, personam definiens characteristicis proprietatibus, et proprium a communi distinguens. Item enhypostatum, significat se non esse accidens, sed in se propriaque subsistentia spectari. At hypostasis rem significat quae per se est, et separata, nec non concursum proprietatum characteristicarum demonstrat, prout ante diximus in proprietatibus spectatum; ut separet a communi individuum vel personam, etiamsi non absque substantia est.

2. His ita explanatis, sciendum est, in contrariis et oppositis, unius extinctionem, alterius fieri introductionem; prout in luce ac tenebris usuvenit: nam lucis praesentia tenebras perimit. Si ergo enhypostatum opponitur non hypostatico, sicut substantia accidentibus; et si accidentia, quae non sunt hypostatica, substantia carent; profecto negatione remota, quae vetat quominus sit substantia, sive natura absque

ΕΡΩΤΗΣΙΣ Ζ'.

Εἰ δύο φύσεις ἐπὶ τοῦ δεσπότου Χριστοῦ κατὰ τὴν ἕνωσιν δοξάζομεν, οὐκ ἔστι δὲ φύσις ἀνυπόστατος, πῶς οὐ δύο λέγειν τὰς ὑποστάσεις ὀφείλομεν;

Ἀπόκρισις.

α'. Ἤδη μὲν ἀνωτέρω τὸν περὶ τῆς οὐσίας καὶ ὑποστάσεως λόγον, ὡς ἐνεδέχετο, ἐγυμνάσαμεν· οὐκ ἄτοπον δὲ καὶ νῦν πρὸς λύσιν τῶν ζητουμένων, τὸν περὶ τούτων ὡς ἔνεστι ποσῶς διεξελθεῖν λόγον· ἀνυπόστατος φύσις τουτέστιν οὐσία, οὐκ ἂν εἴη ποτὲ, ἀλλ' ἐνυπόστατος, τουτέστι πρᾶγμα ὑφεστὼς ἐν ἑαυτῷ θεωρούμενον (1), καὶ οὐκ ἐν ἑτέρῳ ἔχον τὸ εἶναι ὡς τὰ συμβεβηκότα· ταῦτα γὰρ περὶ τὴν οὐσίαν θεωροῦνται καθ' ἑαυτὰ ὑποστῆναι μὴ δυνάμενα, ἀλλὰ μετὰ τῆς συγκειμένης καὶ συμπεφυκυίας αὐτοῖς φύσεως, οὐκέτι δὲ ταὐτὸν ἐνυπόστατον, τουτέστι φύσις καὶ ὑπόστασις· τὸ μὲν γὰρ ἐνυπόστατον, ὡς εἴρηται, οὐσίαν δηλοῖ, καὶ τὸ κοινὸν τοῦ εἴδους σημαίνει· ἡ δὲ ὑπόστασις, τὸν τινὰ ἄνθρωπον ποιεῖ· πρόσωπον ἀφορίζουσα τοῖς χαρακτηριστικοῖς ἰδιώμασι, καὶ τὸ ἴδιον ἀπὸ τοῦ κοινοῦ διαστέλλουσα, πάλιν τὸ ἐνυπόστατον, τὸ μὴ εἶναι αὐτὸ συμβεβηκὸς σημαίνει, ἀλλ' ἐν ἑαυτῷ καὶ ἐν ἰδίᾳ ὑπάρξει θεωρούμενον· ἡ δὲ ὑπόστασις τὸ διῃρημένον καὶ καθ' ἑαυτὸ ὂν δηλοῖ, καὶ τὴν συνδρομὴν τῶν χαρακτηριστικῶν ἰδιωμάτων ἐμφαίνει, κατὰ πρῶτον λόγον ἐν τοῖς ἰδιώμασι θεωρούμενον· ἵνα τὸ ἄτομον ἀφορίσῃ ἀπὸ τοῦ κοινοῦ, ἢ τὸ πρόσωπον εἰ καὶ μὴ ἔστιν ἀνούσιος. col. 2.

β'. Τούτων οὕτω διευκρινηθέντων, δεῖ γινώσκειν, ὅτι ἐπὶ τῶν ἐναντίων καὶ ἀντικειμένων ἡ τοῦ ἑνὸς ἀναίρεσις, ἀντεισαγωγὴν ποιεῖται τοῦ ἑτέρου, ὡς ἐπὶ φωτὸς καὶ σκότους· ἡ γὰρ τοῦ φωτὸς παρουσία, ἀναίρεσιν ποιεῖ τοῦ σκότους· εἰ οὖν ἀντίκειται τὸ ἐνυπόστατον τῷ ἀνυποστάτῳ, ὡς οὐσία τοῖς συμβεβηκόσι, καὶ τὰ συμβεβηκότα ἅπερ εἰσιν ἀνυπόστατα τῇ οὐσίᾳ, δῆλον ὅτι τῆς ἀποφάσεως ἀναιρεθείσης, τῆς ἀπαγορευούσης

(1) S. Cyrillus de Trinitate opp. T. VI. p. 13. Ἐνυπόστατον, ἤτοι ἐν ἰδίᾳ ὑποστάσει ὑπάρχον.

μὴ εἶναι τὴν οὐσίαν ἤγουν, τὴν φύσιν ἀνυπόστατον, ἡ κατάφασις εἰσάγεται ἡ τὸ ἐνυπόστατον ὑποτιθεμένη· καὶ εὐσεβῶς ἐπὶ τοῦ θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ δύο φύσεις καὶ μετὰ τὴν ἕνωσιν ὁμολογοῦμεν ἐνυποστάτους, οὐκέτι ἕτερόν τι παρὰ τὸ προταθὲν συνάγεται ἡμῖν, τουτέστιν εἰ δύο φύσεις, καὶ δύο ὑποστάσεις· ὡς γὰρ ἐδείξαμεν, ἄλλος λόγος φύσεως, καὶ ἄλλος ὑποστάσεως· ὁ μὲν τὸ κοινὸν τῶν ἀτόμων σημαίνων, cod. f. 40. b. col. 1. ὁ δὲ τὸ ἴδιον καὶ ἄτομον χαρακτηρίζων· οὐδὲ γάρ ἐστι φύσις ὑπόστασις, ὅτι μὴ δὲ ἀντιστρέφει· ἡ μὲν γὰρ ὑπόστασις, καὶ φύσις, ἤγουν οὐσία, δύναται εἶναι, τῷ λόγῳ διακρινόντων ἡμῶν τὰ ἰδιώματα καὶ τὴν οὐσίαν· ἡ δὲ φύσις, οὐκέτι ὑπόστασις· ὁ δὲ τὸ ἐνυπόστατον εἰς ὑπόστασιν συνάγων, οὐδὲν ἕτερον ἀγωνίζεται δεῖξαι, εἰ μὴ τὴν φύσιν μὴ εἶναι οὐσίαν· ἄλλως τε δὲ εἰ ταὐτὸν φύσις καὶ ὑπόστασις, ἐπείπερ ὁ υἱὸς τῆς αὐτῆς ἐστι φύσεως τῷ πατρὶ, καὶ ὁμουπόστατος τούτῳ εἶναι προσήκει κατὰ τὸν χαρακτῆρα τοῦ προσώπου· ἀλλὰ μὴν τοῦτο τῆς ἀληθείας ὁ λόγος οὐχ ὑποβάλλει, ἐπεὶ συναλοιφὴ τῶν ὑποστάσεων εἰσάγεται, καὶ ὀνόματα ψιλὰ τῶν πραγμάτων ἐστερημένα ἐπὶ τῆς ἁγίας καὶ προσκυνητῆς τριάδος, κατὰ τὴν Σαβελλίου τοῦ τῆς λίβυος κενοφωνίαν.

γ'. Οὐκ ἄρα ταὐτὸν φύσις καὶ ὑπόστασις, ὅπερ δὴ ἡμῖν ἀγωνίζονται δεῖξαι, ὅτι εἰ δύο φύσεις ἐπὶ τοῦ δεσπότου Χριστοῦ, ἀνάγκη δύο ὑποστάσεις εἶναι· τοῦτο καὶ ἡμεῖς τοῖς οὕτω κατασκευάζουσιν, ἀντεπαγάγωμεν· εἰ γὰρ καὶ αὐτοὶ τὸν δεσπότην ἡμῶν καὶ σωτῆρα Ἰησοῦν Χριστὸν ἐκ δύο φύσεων δογματίζουσιν, ἀνάγκη καὶ αὐτοὺς ἐκ δύο ὑποστάσεων λέγειν, εἴ γε κατ' αὐτοὺς ἡ φύσις ὑπόστασις· τοῦτο δὲ ἀλλότριόν ἐστι καὶ ἔξω τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας· ὡς γὰρ οἱ θεηγόροι πατέρες ἡμῖν παραδεδώκασιν, ὁ θεὸς λόγος εἷς ὢν τῆς ἁγίας καὶ προσκυνητῆς τριάδος, οὐδενὶ κοινωνῶν κατὰ τὴν ὑπόστασιν, τουτέστι κατὰ πρόσωπον, τῶν οὐ- col. 2. ρανῶν οὐκ ἀποστὰς, εἰς ἡμᾶς κατελήλυθε, καὶ οὐ γέγονε σώματος κατάβα-

hypostasi, adfirmatio introducitur, quae enhypostatum infert: religioseque in Deo ac salvatore nostro Iesu Christo duas naturas etiam post unionem confitemur hypostaticas: nec quicquam a proposito nostro diversum colligitur; id est, si duae naturae, duae quoque hypostases. Namque ut ostendimus alia est ratio naturae, alia hypostaseos; illa enim commune individuorum significat, haec proprium et individuum describit. Neque enim natura est hypostasis, quia non convertitur. Nam hypostasis potest esse etiam natura aut substantia, nobis utique ratiocinio distinguentibus proprietates atque substantiam. Natura autem non est hypostasis. Si quis vero enhypostatum ad hypostasim trahit, is nihil aliud demonstrare contendit, nisi naturam non esse substantiam. Alioqui vero si idem est natura quod hypostasis, quoniam filius eiusdem est naturae ac pater, communem quoque cum hoc habere hypostasim convenit, secundum personae characterem. Atqui hoc veritatis doctrina non tradit; siquidem contractio personarum fieret, nudaque absque rebus nomina in sancta atque adorabili Trinitate restarent, iuxta libyci Sabellii vanum dictatum.

3. Non est ergo idem natura quod hypostasis, quam rem ii nobis demonstrare conantur, nempe quod si duae Christi domini sint naturae, duas quoque hypostases esse oporteat. Quibus nos arguentibus ita occurrimus: nempe quod si et ipsi dominum nostrum ac servatorem Iesum Christum ex duabus naturis esse definiunt, necesse est eundem ex duabus quoque personis ab iis dici; si quidem in ipsorum sententia idem est natura quod hypostasis. Hoc autem alienum est, et extra omnino ecclesiae catholicae regulam. Sicut enim deiloqui patres nobis tradiderunt, Deus Verbum quum sit unus de sancta atque adorabili Trinitate, nulli communicans secundum hypostasim, id est secundum personam, caelo non relicto ad nos venit; ne-

que facta est corporis descensio, sed divinae operationis consilium; habitansque in virginali utero pure et invisibiliter, quasi templum sibi hominem fabricavit, id est substantiam: scilicet enhypostaticam quandam accipiens partem illius naturae, et sub propria hypostasi ut ita dicam solidans, sic nobis ex virgine prodiit, natura Deus, et item natura homo. Si ergo hypostasim non assumpsit, sed humanam substantiam enhypostaticam (neque enim, ut nuper dictum fuit, ante unionem humanitas Christi in propria hypostasi ac per se ipsa existebat) sequitur ut dominum nostrum Iesum Christum non oporteat dicere ex duabus extitisse hypostasibus ante unionem; nedum eum dividere post unionem, duasque hypostases credere. Namque ut diximus, una hypostasis de sancta et adorabili Trinitate, homo facta, simplex non mansit sed composita evasit: atque unus est idemque tum sanctae Trinitatis tum naturae humanae. Quod autem non eandem esse agnoscit sanctus Basilius substantiam atque hypostasim, testantur ea quae retro attulimus ipsius verba, nec non ea quae in epistola ad Amphilochium dicuntur, nempe huiusmodi: qui autem idem esse dicunt substantiam atque hypostasim, hi coguntur personas tantum differentes confiteri.

σις, ἀλλὰ θείας ἐνεργείας ἡ βούλησις. καὶ οἰκήσας ἐν τῇ παρθενικῇ μήτρᾳ ἀφθάρτως, καὶ ἀοράτως, ναὸν ἑαυτῷ τέλειον ἄνθρωπον ἐδημιούργησε, τουτέστιν οὐσίαν, ἐνυπόστατόν τι μέρος λαβὼν τῆς ἐκείνης φύσεως καὶ εἰς τὴν ἰδίαν ὑπόστασιν οὐσιώσας, καὶ οὕτως ἡμῖν ἐξ αὐτῆς προῆλθε, θεὸς ὢν ὁ αὐτὸς φύσει, καὶ ἄνθρωπος φύσει· εἰ οὖν μὴ ὑπόστασιν ἀνέλαβεν, ἀλλ᾽ οὐσίαν ἀνθρωπίνην ἐνυπόστατον· οὐδὲ γὰρ ὡς ἤδη εἴρηται πρὸ τῆς ἑνώσεως τὸ ἀνθρώπινον τοῦ κυρίου ἰδιοϋποστάτως καὶ καθ᾽ ἑαυτὸ ὑπῆρχεν, οὐκ ἂν τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν δεῖ λέγειν ἐκ δύο ὑποστάσεων πρὸ τῆς ἑνώσεως, ἢ διαιρεῖν μετὰ τὴν ἕνωσιν καὶ δύο ὑποστάσεις δοξάσαι· ὡς γὰρ εἰρήκαμεν ἡ μία ὑπόστασις τῆς ἁγίας καὶ προσκυνητῆς τριάδος ἐνανθρωπήσασα, οὐκ ἔμεινεν ἁπλῆ ἀλλὰ σύνθετος, εἷς ὢν ὁ αὐτὸς τῆς ἁγίας τριάδος καὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως· ὅτι δὲ οὐ τὴν αὐτὴν οἶδεν ὁ ἅγιος Βασίλειος οὐσίαν καὶ ὑπόστασιν, μαρτυροῦσι τὰ ἄνω παρ᾽ αὐτοῦ παρατεθέντα, καὶ τὰ ἐν τῇ πρὸς Ἀμφιλόχιον ἐπιστολῇ λεχθέντα· * εἰσὶ γὰρ ταῦτα· οἱ γὰρ * ep. 236.
ταυτὸν λέγοντες οὐσίαν καὶ ὑπόστασιν, ἀναγκάζονται πρόσωπα ὁμολογεῖν διάφορα μόνον.

QUAESTIO VIII.

Num liceat dicere in Christo domino substantiam compositam, aeque ac in homine substantiam censemus esse compositam?

Responsio.

1. Quamquam una natura in homine dicitur, non ita tamen quasi una heterogenea conflata sit ex compositorum unione, in hominis hypostasi, id est ex anima et corpore, non sic inquam hoc dicitur; sed tamquam homine singillatim ad unam eandemque speciem redacto, quin ei quicquam admixtum sit ceteris hominibus alienum; sed omnes eiusdem sint compaginis seu substantiae, eiusdemque definitionis participes. Quia igitur (una) est singulo-

ΕΡΩΤΗΣΙΣ Η'.

Εἰ δυνατὸν εἰπεῖν ἐπὶ τοῦ δεσπότου Χριστοῦ οὐσίαν σύνθετον, ὡς καὶ ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου οὐσίαν σύνθετον δοξάζομεν;

α'. Εἰ καὶ μία φύσις ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου [illegible]
λέγεται, οὐχ᾽ ὡς μιᾶς ἑτεροφυοῦς ἀποτελεσθείσης, ἐκ τῆς ἑνώσεως τῶν συντεθειμένων οὐσιῶν ἐν τῇ κατ᾽ αὐτὸν ὑποστάσει, τουτέστι ψυχῆς καὶ σώματος, τοῦτο λέ- cod. f. 41. a. col. 1.
γεται· ἀλλ᾽ ὡς τοῦ καθ᾽ ἕκαστα ἀνθρώπου ὑπὸ τὸ ἓν καὶ τὸ αὐτὸ εἶδος ἀναγομένου, μηδενὸς ὄντος ἑτεροφυοῦς παρὰ τοὺς λοιποὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ πάντας τῆς αὐτῆς εἶναι συστάσεως ἤγουν οὐσίας, καὶ τοῦ αὐτοῦ ὅρου μετεσχηκέναι· ἐπεὶ οὖν ἐστι

τὸ εἶδος τῶν καθέκαστα ἀνθρώπων, ἤγουν πάντων τῶν ἀτόμων, λέγομεν μίαν φύσιν ἀνθρώπων ἀντὶ τοῦ εἴδους, οὕτως αὐτὴν ὀνομάζοντες, μὴ ἀρνούμενοι δύο εἶναι τὰς ἐν αὐτῷ θεωρουμένας οὐσίας, τουτέστι ψυχὴν καὶ σῶμα· οὐδὲ γὰρ μία φύσις ὁ ἄνθρωπος· ἐπειδὴ οὔτε ἓν τῇ φύσει κυρίως, ἀλλὰ δύο· κατ' ἄλλο μὲν γὰρ λογίζεται, κατ' ἄλλο δὲ τὸ λογισθὲν ἐνεργεῖ· ψυχῇ μὲν γὰρ νοερᾷ τόδε λογισάμενος, χερσὶ τὸ νοηθὲν εἰς πέρας ἄγει· ὅτι δὲ δύο φύσεις ὁ ἄνθρωπος, μαρτυρεῖ ὁ νυσαεὺς θεῖος Γρηγόριος ἐν τοῖς πρὸς Ἀπολινάριον γράφων ταῦτα (1)· κατὰ δὲ τὴν παχυμερεστέραν τομὴν, καθὼς οἱ πολλοὶ διαιρεῖν ἐδιδάχθημεν, ἐκ νοερᾶς ψυχῆς καὶ σώματος εἶναι τὴν τοῦ ἀνθρώπου σύστασιν ὁμολογοῦντες, πῶς εἴπομεν τὰ δύο ἕν; τοῦ ἀποστόλου σαφῶς δύο ἀνθρώπους περὶ ἕκαστον βλέποντος, ἐν οἷς φησίν· * εἰ καὶ ὁ ἔξω ἡμῶν ἄνθρωπος φθείρεται, τὸ σῶμα λέγων, ἀλλ' ὁ ἔσω ἀνακαινοῦται ἡμέρᾳ καὶ ἡμέρᾳ, τὴν ψυχὴν αἰνισσόμενος· καίτοι εἰ τρεῖς ἦσαν κατὰ τὸν Ἀπολινάριον ἄνθρωποι, δύο πάντως ἂν ἦσαν ἀφανεῖς, καὶ ἕνα ἐποίησε τὸν φαινόμενον· ὥστε κἂν ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς ὑποδείγματι κρατύναι τὸν ἴδιον λόγον ἓν ὀνομάζων τὰ δύο, παραγράφεται αὐτὸν ὁ Παῦλος, διαιρῶν τὸν ἄνθρωπον ἐν τῇ δυϊκῇ σημασίᾳ.

* II. Cor. IV. 16.

col. 2

β'. Καὶ οὐ μόνον ὁ ἄνθρωπος κατὰ τὸν διδάσκαλον οὐκ ἔστιν ἓν τῇ φύσει, ἀλλὰ καθόλου εἰπεῖν οὐδὲν τῶν κτισμάτων ἕν ἐστι τῇ φύσει κυρίως, διότι οὐκ ἔστιν ἁπλοῦν καὶ μονοειδὲς, ἀλλὰ καὶ ἐκ μὴ ὄντων παρήχθη· οὐδὲ γὰρ αὐτὴ ἡ τῶν ἁγίων ἀγγέλων οὐσία· τί δὲ λέγω ταύτην; οὐδὲ πᾶσα ἡ λογικὴ φύσις· οὐσία γάρ ἐστι μετὰ ἁγιασμοῦ, καθὼς οἱ πατέρες παραδεδώκασιν· ὡσαύτως δὲ καὶ ἡ σωματικὴ φύσις ἐκ τῶν τεσσάρων στοιχείων συγκειμένη· μόνη δὲ ἡ τῆς ἁγίας καὶ προσκυνητῆς τριάδος οὐσία, ἁπλῆ

rum hominum sive omnium individuorum species, dicimus esse unam hominum naturam, pro specie sic eam nominantes; neque idcirco negantes duas esse quas in ipso contemplamur naturas, idest animam atque corpus. Non enim est una natura homo; quia ne unum quidem est in sua proprie natura sed duo: etenim parte sui una cogitat, parte alia cogitatum opere exsequitur: nam postquam intellectuali animo aliquid deliberavit, manibus rem cogitatam ad exitum perducit. Quod autem duae sint in homine naturae, testatur nyssenus divus Gregorius in suis contra Apollinarem ita scribens: « secundum vero crassiorem divisionem, sicut vulgo dividere didicimus, ex intellectuali anima et corpore esse hominis compaginem confitentes, quomodo dicimus quae sunt duo unum? quum apostolus manifeste duos homines in singulis videat, ubi ait: etsi qui est extra nos homo corrumpitur; corpus scilicet dicens; at interior renovatur de die in diem; animam scilicet innuens. » Atqui si tres essent iuxta Apollinarem homines, duos prorsus invisibiles, et unum fecit conspicabilem. Quare etiamsi exemplo de nobis sumpto, suum roborat sermonem, unum appellando quae sunt duo, refutat illum Paulus, hominem dividens in dualem significatum.

2. Neque homo tantummodo, de magistri sententia, non est unum quid naturâ, sed ut generatim loquamur, creatura nulla unum aliquid proprie est naturâ, quia non est simplex quid et uniforme, sed ex non extantibus producta; ne ipsa quidem, inquam sanctorum angelorum substantia. Cur vero hanc dico? Ne universa quidem rationalis natura; etenim substantia est cum sanctificatione, siculi patres tradiderunt. Sic etiam corporalis natura ex quatuor elementis composita. Sola vero sanctae et adorabilis Trinitatis substantia

(1) In editione Zacagnii collect. monument. p. 211.

simplex est et sine specie et omni duplicitate carens. Et animadvertendum est, composita omnia haud unum naturà dici; neque reapse unum sunt, sed forma ac numero constant. Nam mundum, quum sit ex diversis naturis compositus, unum natura dicere nequimus: differentes enim sunt et heterogeneae quae in ipso conspiciuntur naturae: sed et numero multae, unum tamen quod adtinet ad conformationem id est numerum. Idem de homine quoque dicimus: namque et homo cum sit unum quid compositum, non tamen unum quid naturà dici potest, quia ex anima et corpore compactus est; atque haec in eo conspiciuntur quod attinet ad membrorum compositionem sive unionem; ceteroqui unum quid est conformatione.

3. Verumtamen de sancta ac beata Trinitatis sanctae natura, quia simplex est et uniformis substantia, ut iam dictum fuit, id dicere nequaquam possumus. Aliter enim se habere, ac compositorum ratio est, Trinitatem credimus. Nam Deus unus est natura, non tamen unus numero sed trinus dicitur; quia tribus constat personis sancta Trinitas, et quidem unaquaeque persona perfecta est. Etenim singulas personas Deum patres recte crediderunt, ita ut sit Deus et Deus ac Deus, non tamen tres Dii sed unus, ut ait theologus Gregorius. Igitur quoniam et Christus duplex est, non potest unus dici natura, sed duo, unus autem hypostasi. Sic etiam dicere non possumus hominem unum esse natura, sed duo. Una autem dicitur natura hominis, quatenus individua omnia, ut diximus, sub unam eandemque speciem sunt redacta. Namque universale de his praedicatur, et existit communitas. Idcirco individuorum ad unum quid generale secundum naturam congeriem, generali appellatione etiamsi partes sunt, vocitare non recusamus; quasi una natura universam hominis formam exhi-

ἐστι καὶ ἀνείδεος, καὶ δίχα πάσης διπλῆς· καὶ δεῖ σημειώσασθαι, ὅτι πάντα τὰ σύνθετα, οὐχ᾽ ἓν τῇ φύσει λέγονται· οὐδὲ γάρ εἰσιν ἕν, ἀλλὰ κατὰ τὸ ἀποτέλεσμα, ἤγουν τῷ ἀριθμῷ· καὶ γὰρ τὸν κόσμον σύνθετον ὄντα ἐκ διαφόρων φύσεων συγκείμενον, οὐχ᾽ ἕνα δυνάμεθα εἰπεῖν τῇ φύσει, διάφοροι γάρ εἰσι καὶ ἑτεροούσιοι αἱ ἐν αὐτῷ θεωρούμεναι φύσεις, ἀλλὰ πολλά· ἓν ᾗ κατὰ τὸ ἀποτέλεσμα, ἤγουν τῷ ἀριθμῷ· τὸ αὐτὸ καὶ ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου φαμέν· καὶ γὰρ ὁ ἄνθρωπος ἕν τι ὑπάρχων σύνθετον, οὐχ᾽ ἓν τῇ φύσει δύναται λέγεσθαι, ἐπειδὴ ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος σύγκειται· καὶ ταύτας ἔχει πάλιν ἐν αὐτῷ θεωρουμένας ἐν τῇ τῶν μερῶν συνθέσει, ἤγουν ἑνώσει, ἀλλ᾽ ἓν κατὰ τὸ ἀποτέλεσμα.

γʹ. Ἐπὶ δὲ τῆς ἁγίας καὶ μακαρίας φύσεως τῆς ἁγίας τριάδος, ἐπείπερ ἁπλῆ ἐστιν ἡ οὐσία καὶ μονοειδὴς ὡς ἤδη εἴρηται, τοῦτο οὐ δυνάμεθα εἰπεῖν· ἄλλως γὰρ ἡ ἐπὶ τῶν συνθέτων ἔχει περὶ ἧς δοξάζομεν, ὅτι ὁ θεὸς ἓν μὲν τῇ φύσει, οὐχ᾽ ἓν δὲ τῷ ἀριθμῷ, ἀλλὰ τρία λέγεται· διότι τρισυπόστατός ἐστιν ἡ ἁγία τριὰς, τελείας οὔσης ἑκάστης ὑποστάσεως· ἑκάστην γὰρ ὑπόστασιν θεὸν τέλειον καλῶς οἱ πατέρες ἐδόξασαν· ὡς εἶναι θεὸν καὶ θεὸν καὶ θεὸν, ἀλλ᾽ οὐ τρεῖς θεοὺς ἀλλ᾽ ἕνα κατὰ τὸν θεολόγον Γρηγόριον (1)· οὐκοῦν ἐπεὶ καὶ ὁ Χριστὸς διπλοῦς ἐστι, κατὰ τοῦτο οὐ δύναται ἓν μὲν τῇ φύσει λέγεσθαι ἀλλὰ δύο, ἓν ᾗ κατὰ τὴν ὑπόστασιν· οὕτω μὲν οὖν οὐ δυνάμεθα εἰπεῖν τὸν ἄνθρωπον ἕνα εἶναι τῇ φύσει, ἀλλὰ δύο, μία δὲ ἀνθρώπου φύσις λέγεται· ὡς πάντων τῶν ἀτόμων καθὼς εἴρηται ὑπὸ τὸ ἓν καὶ τὸ αὐτὸ εἶδος ἀναγομένων· τὸ γὰρ καθόλου κατηγορεῖται αὐτῶν, καὶ ἔστι κοινωνία· διὰ τοῦτο τῶν ἀτόμων πρὸς τὸ καθόλου κατὰ τὴν φύσιν καὶ τῇ τοῦ ὅλου προσηγορίᾳ, τὸ μέρος καλεῖν οὐ παραιτούμεθα, ὡς τῆς μιᾶς φύσεως τὸ ὅλον τοῦ col. f. 11. b. col. 1.

(1) Hoc non semel ait Nazianzenus, puta orat. XXXI. 28. etc.

ἀνθρώπου εἶδος παρισώσης· οὐδὲν γάρ ἐστιν ὁμοούσιον τῶν ὑπὸ τὸ αὐτὸ εἶδος ἀριθμημένων· σώζει γὰρ καὶ ὁ κοινὸς ἄνθρωπος ἐν τῇ ἑνώσει τὸ διάφορον τῶν συνελθόντων, καὶ οὐδενὸς τούτων συγχυθέντα φαίνονται τὰ εἴδη ἢ ἰδιώματα· οὐδὲ γὰρ ἐξ ἀοράτου ἢ ἀθανάτου ὁρατὴ γέγονεν ἢ θνητὴ ἡ ἡμετέρα ψυχὴ, οὔτε δὲ τὸ σῶμα ἀθάνατον ἢ ἀόρατον.

δ΄. Ἐπὶ δὲ Χριστοῦ τοιαύτη σχέσις τάξεως οὐχ᾽ εὑρίσκεται· οὔτε γὰρ ὡς ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων εἶδος ἐστὶ χριστῶν, ἵνα ὁ εἷς παρὰ τὸν καθόλου καὶ κοινὸν Χριστὸν, Χριστὸς αὐτὸς χρηματίζων μία φύσις λέγηται· καὶ οὐχ᾽, ὡς εἴρηται πολλάκις, ἡ θεότης εἰς τὴν ἀνθρωπότητα μετεβλήθη, οὔτε ἡ ἀνθρωπότης εἰς τὴν θεότητα· οὔτε γὰρ ἐκ τῆς καθ᾽ ὑπόστασιν ἑνώσεως τῶν δύο φύσεων, σύγχυσίς τις γέγονε, καὶ ἑτεροφυές τι ἀπετελέσθη· εἰ οὖν ἄτρεπτοι καὶ ἀσύγχυτοι μεμενήκασιν αἱ φύσεις ἐν τῇ ἑνώσει, εἰκότως δύο φύσεις δοξάζομεν· ἀλλὰ μὴν καὶ μίαν ὑπόστασιν σύνθετον ἐν κτιστῇ οὐσίᾳ φανερωθεῖσαν· διότι οὐκ ἔστιν οὐδεμίαν διῃρημένως λαβεῖν, καὶ δίχα τῆς ἑτέρας καθ᾽ ἑαυτὴν ὑφεστῶσαν· ἐπὶ γὰρ τοῦ κατὰ Χριστὸν μυστηρίου ἡ κατὰ σύνθεσιν ἕνωσις, τὴν σύγχυσιν καὶ τὴν διαίρεσιν ἀποβάλλεται· καὶ φυλάττει μὲν τὴν ἑκατέρας φύσεως ἰδιότητα, μίαν δὲ ὑπόστασιν ἤτοι πρόσωπον τοῦ θεοῦ λόγου καὶ μετὰ τῆς σαρκὸς δείκνυσι· πῶς δὲ οἷόν τέ ἐστιν εἰπεῖν μίαν φύσιν σύνθετον, κτιστὴν καὶ ἄκτιστον, προαιώνιον καὶ ἔγχρονον, θείαν καὶ ἀνθρωπίνην, εἰ μή τοι γε βιαζόμενοι τὸν λόγον ἐπὶ δύο κτιστῶν ἤγουν γενητῶν τοῦτο εἴπομεν; ὡς ἐδείχθη ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὸν ῥηθέντα τρόπον· καὶ γὰρ ἢ ἡ αὐτή ἐστι τοῖς μέρεσιν ἐξ ὧν συνετέθη ἡ λεγομένη σύνθετος φύσις, καὶ οὐδὲν ἧττον δύο εἰσὶ καὶ μετὰ τὴν ἕνωσιν· ἢ ἑτέρα ἐστὶ παρὰ τὰ μέρη, καὶ ἑτεροφυές τι ἀπετελέσθη· ἄλλως τε δὲ τὰ συντιθέμενα μέρη πρὸς τὸ ἀποτελέσαι μίαν σύνθετον φύσιν ἀνάγκη ὑφ᾽ ἑτέρου συντίθεσθαι αὐτὰ, καὶ χρόνῳ τινὶ διαιρεθῆναι καὶ διαλυθῆ-

beat. Nihil porro est consubstantiale eorum quae sub una forma numerantur: nam et communis homo retinet in unione concurrentium differentiam: nulliusque horum confusae species apparent et proprietates: neque enim ex invisibili et immortali, visibilis evadit aut mortalis anima nostra, neque vicissim corpus immortale atque invisibile.

4. Age vero in Christo haec ordinis relatio non invenitur: etenim nequaquam ut in hominibus, species christorum est, ita ut unus, praeter universalem communemque christum, Christus ipse existens, una natura diceretur: neque, ut saepe dictum est, deitas in humanitatem est mutata, neque vicissim humanitas in deitatem: neque ob hypostaticam unionem naturarum duarum, confusio aliqua contigit, et heterogeneum aliquid conflatum est. Si ergo immutabiles et inconfusae manserunt naturae in unione, merito naturas duas esse censemus: simul tamen unam hypostasim compositam increatam in substantia creata manifestatam: quia nullam ex his licet divise supponere, quasi seorsum ab altera per se subsistentem. Namque in Christi mysterio per compositionem facta unio, confusionem divisionemque recusat: et retinet quidem utriusque naturae proprietatem, unam tamen hypostasim seu personam Dei Verbi cum carne exhibet. Qui autem liceat dicere unam naturam compositam, creatam et increatam, sempiternam et temporalem, divinam et humanam, nisi forte vim rationi facientes de duobus creatis sive factis id dicamus? sicut de homine ostendimus eo quem diximus modo. Nam vel eadem est ac partes, ex quibus compacta fuit, ea quae dicitur composita natura; tunc autem nihilo minus duo sunt etiam post unionem: vel diversa est a partibus; tunc vero heterogeneum aliquid est effectum. Alioqui quae componuntur partes ad unam conficiendam compositam naturam, eas necesse est opera alicuius componi, et aliquo

tempore indigent ut dividantur antea et dissolvantur, dum invicem singulae distrahuntur; quod in compositis videre est ex quatuor elementis corporibus; itemque in aedibus et navigiis constructis; quin et in ipso homine, si certe hic composita natura constat, ut isti existimant.

5. Quomodo igitur compositam in Christo naturam dicere possumus? quum id in corporibus tantum usuveniat, ut iam demonstravimus, a patrum nostrorum quodam dictum. Si non est idem natura simplex, quod composita; simplex autem Verbi ostendit, composita secundum ipsos Christi natura, unam naturam non demonstrabit. Atque hoc pacto dicere non possumus substantiam compositam Christi domini; sed hypostasim utique compositam recte credimus, quoniam Dei Verbi hypostasis unita est incircumscripte animatae carni, animam habenti rationalem et intellectualem, in una persona: ita ut numquam a sua humanitate dividendum sit Verbum, sed impartibilis et indivisibilis tum deitas tum humanitas conservanda sit. Iam quod hi qui unam Christi naturam seu substantiam dicunt compositam, Valentini insaniam, et Manetis, atque Apollinaris, et Eutychis, ac Dioscori, nec non Timothei cognomento Aeluri, et aliorum pari cum ipsis errore laborantium, sectentur, manifeste ostendemus, testimoniis illorum prolatis.

Valentini ex libro quem scripsit adversus eos qui duas naturas fatentur,

Galilaeis duas in Christo naturas dicentibus, altum cachinnum extollimus. Quippe nos visibilis et invisibilis unam esse naturam dicimus.

Manetis ex epistola ad Scythianum.

Aeternae autem lucis filius substantiam suam in monte manifestavit, haud equidem duas naturas, sed unam in visibili et invisibili.

ναι, τῶν μερῶν χωριζομένων ἀπ' ἀλλήλων· ὡς ἐπὶ τῶν σωμάτων ἔνεστιν ἰδεῖν, ἐκ τεσσάρων στοιχείων συγκειμένων· καὶ ἐπὶ οἴκων καὶ πλοίων συντιθεμένων· καὶ ἐπὶ αὐτοῦ δὲ τοῦ ἀνθρώπου, εἴ γε τῆς συνθέτου μετέχει φύσεως κατὰ τοὺς τοῦτο δοξάζοντας. cod. f. 42. a. col. 1.

ε'. Πῶς οὖν ἔχωμεν λέγειν φύσιν σύνθετον ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ; τοῦτο γὰρ ἐπὶ σωμάτων τε μόνων συμβαίνει, ὡς ἐδείξαμεν, καθὼς ἔφη τίς τῶν πατέρων ἡμῶν· εἰ οὐ ταὐτόν ἐστιν ἡ ἁπλῆ φύσις τῇ συνθέτῳ φύσει· ἡ δὲ ἁπλῆ τοῦ λόγου δηλοῖ, ἡ σύνθετος κατ' αὐτοὺς Χριστοῦ φύσις οὐ μίαν φύσιν δηλώσει· καὶ κατὰ τοῦτον τὸν λόγον οὐ δυνάμεθα εἰπεῖν οὐσίαν σύνθετον ἐπὶ τοῦ δεσπότου Χριστοῦ, ὑπόστασιν δὲ σύνθετον καλῶς δοξάζομεν, ὡς τῆς ὑποστάσεως τοῦ θεοῦ λόγου ἡνωμένης ἀπεριγράπτως σαρκὶ ἐψυχωμένῃ, ψυχὴν ἐχούσῃ τὴν λογικήν τε καὶ νοερὰν, εἰς ἓν πρόσωπον· οὐδέποτε τῆς οἰκείας ἀνθρωπότητος χωρισθησομένου, ἀλλ' ἀμέριστον εἰσαεὶ καὶ ἀδιαίρετον τὴν θεότητα καὶ τὴν ἀνθρωπότητα τὴν αὐτοῦ φυλάττεσθαι· ὅτι δὲ οἱ μίαν εἶναι τὴν φύσιν ἤτοι οὐσίαν τοῦ Χριστοῦ λέγοντες σύνθετον, τῇ Βαλεντίνου μανίᾳ, καὶ Μανιχαίου τε Ἀπολιναρίου καὶ Εὐτυχοῦς καὶ Διοσκόρου καὶ Τιμοθέου τοῦ ἐπίκλην αἰλούρου, καὶ τῶν τὴν αὐτὴν αὐτοῖς κακοδοξίαν νοσησάντων ἀκολουθοῦσι, σαφῶς ἀποδείξομεν διὰ τῆς παραθέσεως τῶν μαρτυριῶν αὐτῶν.

Βαλεντίνου ἐκ τοῦ λόγου τοῦ γραφέντος κατὰ τῶν δύο φύσεις ὁμολογούντων.

Τῶν Γαλιλαίων ἐπὶ Χριστοῦ δύο φύσεις λεγόντων, πλατὺν κατεχέομεν γέλωτα· ἡμεῖς γὰρ τοῦ ὁρατοῦ καὶ ἀοράτου μίαν εἶναι φύσιν φαμέν (1).

Τοῦ Μανέντος ἐκ τῆς πρὸς Σκυθιανὸν ἐπιστολῆς.

Ὁ δὲ τοῦ ἀϊδίου φωτὸς υἱὸς τὴν ἰδίαν οὐσίαν ἐν τῷ ὄρει ἐφανέρωσεν, οὐ δύο φύσεις ἀλλὰ μίαν ἐν τῷ ὁρατῷ τε καὶ ἀοράτῳ (2).

(1) Tribuitur Maneti hoc fragmentum, non sine aliqua varietate, ab Eustathio monacho apud nos Script. vet. T. VII. p. 277.

(2) Item apud praedictum Eustathium loc. cit.

Ἀπολιναρίου πρὸς Ἡράκλειον.

Ἄλλης καὶ ἄλλης οὐσίας μίαν εἶναι τὴν προσκύνησιν ἀθέμιστον, τουτέστι ποιητοῦ καὶ ποιήματος, θεοῦ καὶ ἀνθρώπου· μία δὲ προσκύνησις Χριστοῦ· καὶ κατὰ τοῦτο ἐν τῷ ἑνὶ ὀνόματι νοεῖται θεὸς καὶ ἄνθρωπος· οὐκ ἄρα ἄλλη καὶ ἄλλη οὐσία θεὸς καὶ ἄνθρωπος, ἀλλὰ μία κατὰ σύνθεσιν Χριστοῦ πρὸς σῶμα ἀνθρώπινον (1).

Καὶ Εὐτυχὴς δὲ ὁ φρενοβλαβὴς λέγει, ἐκ δύο φύσεων πρὸ τῆς ἑνώσεως, μία δὲ μετὰ τὴν ἕνωσιν (2)· ὅς τις διὰ τὴν τοιαύτην αὐτοῦ κακοδοξίαν, μετὰ τῶν ἀσεβημάτων αὐτοῦ κατεκρίθη.

Διοσκόρου ἐκ τῆς γραφείσης παρ' αὐτοῦ ἐπιστολῆς ἀπὸ Γαγγρῶν εἰς Ἀλεξάνδρειαν· οὗτος δέ ἐστιν, ὁ ἐκδικήσας Εὐτυχέα καὶ τὰ αὐτοῦ φρονήσας.

Εἰ μὴ τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ κατὰ φύσιν, ἐστὶ θεοῦ καὶ ἀνθρώπου, τί διαφέρει τοῦ αἵματος τῶν τράγων καὶ τῶν μόσχων, καὶ τῆς σποδοῦ τῆς δαμάλεως; καὶ τοῦτο γὰρ γήϊνον καὶ φθαρτὸν, καὶ τὸ αἷμα τῶν κατὰ φύσιν ἀνθρώπων, γήϊνόν ἐστι καὶ φθαρτόν· ἀλλὰ μὴ γένοιτο ἑνὸς τῶν κατὰ φύσιν λέγειν ἡμᾶς τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ (3). Ἰδοὺ σαφῶς ἀπεδείχθη Διόσκορος ἀρνησάμενος ὁμοούσιον ἡμῖν εἶναι τὴν σάρκα τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Τιμοθέου τοῦ ἐπίκλην αἰλούρου ἐκ τοῦ η' κεφαλαίου τῆς γ' βίβλου ἥνπερ ἐν Χερσῶνι συνεγράψατο.

Φύσις Χριστοῦ, μόνη θεότης, εἰ καὶ σεσάρκωται (4).

ς'. Ἰδοὺ διὰ τούτων πάντων ἐδείξαμεν
cod. f. 42. l. col. 1 ὡς τὸ λέγειν μίαν φύσιν ἐπὶ Χριστοῦ σύνθετον, ἐναντίον ἐστὶ τῆς εὐσεβοῦς καὶ ἀληθινῆς ὁμολογίας, καὶ δῆλον ὡς οἵ γε τοῦτο φρονοῦντες, ἐν τῇ τῶν αἱρετικῶν τούτων καθεστήκασι πλάνῃ, τὴν αὐτὴν τούτοις βλασφημοῦντες ἀσέβειαν· ὅτι δὲ καὶ τοῖς

Apollinaris ad Heraclium.

Aliam atque aliam substantiam adorare impium est, id est factoris atque facturae, Dei et hominis: una vero est Christi adoratio, ac propterea uno cum nomine intelligitur Deus et homo: non est alia atque alia substantia Deus et homo, sed una per compositionem Christi cum corpore humano.

Item Eutyches insanus ait ex duabus naturis (Christum) ante unionem, unam vero post unionem naturam. Hic quidem propter hanc pravam sententiam, cum impietatibus suis damnatus fuit.

Dioscori ex epistola ab eo missa Gangris Alexandriam. Hic vero est qui Eutychem defendit, eiusdemque opinionis particeps fuit.

Nisi Christi sanguis naturae Dei et hominis est, cur ab hircorum et vitulorum sanguine differat, et a iuvencae cinere? Nam et hic terrenus et corruptibilis est: itemque sanguis eorum qui natura sunt homines terrenus est et corruptibilis. Sed absit ut alicuius, qui suapte natura sit homo, Christi sanguinem esse dicamus. – En manifeste Dioscorus compertus est negare consubstantialem esse nobis domini nostri Iesu Christi carnem.

Timothei cognomento Aeluri ex octavo capitulo libri tertii quem Chersone conscripsit.

Christi natura, sola divinitas est, quamquam is fuit incarnatus.

6. En ex his omnibus demonstravimus, quod unam dicere in Christo naturam compositam, contrarium sit orthodoxae veraeque confessioni: palamque est eos qui ita opinantur, in haereticorum errore versari, quibus parem impietatem blasphemant. Quod autem deiloqui quoque patres nostri

(1) Pariter apud nos tom. cit. p. 16. ex Anastasio presbytero.

(2) Concil. chalced. ed. Coleti T. IV. p. 1015.

(3) Refertur etiam ab Eustathio monacho apud nos tom. cit. p. 289.

(4) Recitatur item ab Eustathio monacho apud nos tom. cit. p. 277. Hinc facile vides extitisse volumen aliquod (quale est vat. ms. 1431.) χρήσεων auctoritatum pro dogmatibus et contra, ex quo controversiarum scriptores hauriebant tamquam ex topicis.

velent dicere substantiam compositam, id est naturam creatam et eandem increatam, testatur theologus Gregorius, in sermone de Spiritu sancto haec dicens. « Spiritus sanctus, vel de numero eorum quae per se subsistunt omnino existimandus est, vel eorum quae in alio spectantur; quorum prius substantiam appellant doctrinarum harum apprime periti; alterum autem, accidens. Iam si est accidens, vis quaedam ac facultas Dei erit. Quid enim aliud, aut cuius? hoc vero in primis compositionem respuit. Quod si vis aut facultas est, agetur magis quam aget, et simul agi desinet: talis quippe est actùs natura. Quomodo igitur agit, et haec dicit, ac segregat, et tristatur, et irascitur, et quotquot moti sunt propria, non moventis? Quod si substantia aliqua est, vel creatura existimabitur vel Deus: medium enim aliquid horum, vel neutrius participans, vel ex ambobus compositum, ne illi quidem qui hircocervos confingunt, imaginabuntur. »

QUAESTIO IX.

Christi nomen substantiaene significativum est, an operationis?

Responsio. 1. Non est substantiae significativum Christi nomen; namque Eutychis patronorum haec opinio est, qui negant substantialem naturarum differentiam in Christi mysterio post unionem, et confusionem divinae incarnationi obtrudunt, unam denique naturam Emmanuhelis confitentur. Quod autem vera nostra sit doctrina, et quod minime substantiam denotet Christi appellatio, testis est sanctus Cyrillus in primo scholio ita dicens. « Christus vocabulum, neque definitionis vim habet, neque cuiuslibet rei substantiam significat: sed ne operationis quidem demonstratitivum est. Nam stulti Nestorii discipulorum hoc deliramentum est, negantium hypostaticam sub unica persona unionem naturarum in

θεηγόροις ἡμῶν πατράσιν ἀπηγόρευται τὸ λέγειν οὐσίαν σύνθετον, ἤτοι φύσιν κτιστὴν καὶ ἄκτιστον τὴν αὐτὴν, μαρτυρεῖ ὁ θεολόγος Γρηγόριος ἐν τῷ περὶ πνεύματος ἁγίου λόγῳ φήσας τάδε (1)· “ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἢ τῶν καθ' ἑαυτὸ ὑφεστηκότων πάντως ὑποθετέον, ἢ τῶν ἐν ἑτέρῳ θεωρουμένων· ὧν τὸ μὲν, οὐσίαν καλοῦσιν οἱ περὶ ταῦτα δεινοὶ, τὸ δὲ συμβεβηκός· εἰ μὲν οὖν συμβέβηκεν, ἐνέργεια τοῦτ' ἂν εἴη θεοῦ· τί γὰρ ἕτερον ἢ τίνος; τοῦτο γάρ πως καὶ μᾶλλον φεύγει τὴν σύνθεσιν· καὶ εἰ ἐνέργεια, ἐνεργηθήσεται μᾶλλον, οὐκ ἐνεργήσει, καὶ ὁμοῦ τῷ ἐνεργηθῆναι παύσεται· τοιοῦτον γὰρ ἡ ἐνέργεια· πῶς οὖν ἐνεργεῖ καὶ τάδε λέγει * καὶ ἀφορίζει, καὶ λυπεῖται, καὶ παροξύνεται *, καὶ ὅσα κινουμένου ἐστὶν οὐ κινήσεως; εἰ δὲ οὐσία τις ἤτοι κτίσμα ὑποληφθήσεται ἢ θεός· μέσον γάρ τοι τούτων, ἤτοι μηδετέρου μετέχον, ἢ ἐξ ἀμφοῖν σύνθετον, οὐδ' ἂν οἱ τοὺς τραγελάφους πλάττοντες ἐννοήσαιεν. ”

* Act. XIII. 2.
* Ephes. IV. 30.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ Θ'.

Τὸ Χριστὸς ὄνομα πότερον οὐσίας σημαντικόν ἐστιν, ἢ ἐνεργείας;

α'. Οὐκ ἔστιν οὐσίας σημαντικὸν τὸ Χριστὸς ὄνομα· τῶν γὰρ ὑπασπιστῶν Εὐτυχέως ἐστὶ τοῦτο φρονεῖν, ἀθετούντων τὴν οὐσιώδη τῶν φύσεων διαφορὰν ἐπὶ τὸ κατὰ Χριστὸν μυστήριον μετὰ τὴν ἕνωσιν, καὶ σύγχυσιν τῇ θείᾳ ἐπεισαγόντων οἰκονομίᾳ, καὶ μίαν φύσιν τοῦ Ἐμμανουὴλ ὁμολογούντων· καὶ ὅτι ἀληθὴς ὁ λόγος, καὶ οὐκ οὐσίαν δηλοῖ ἡ Χριστοῦ προσηγορία, μαρτυρεῖ ὁ ἐν ἁγίοις Κύριλλος ἐν τῷ πρώτῳ σχολίῳ (2) φήσας ταῦτα. Τὸ Χριστὸς ὄνομα οὔτε ὅρου δύναμιν ἔχει, οὔτε μὴν τὴν τινὸς οὐσίαν ὅ τί ποτέ ἐστι σημαίνει· ἀλλ' οὔτε πάλιν ἐνεργείας δηλωτικόν· τῶν γὰρ ἀπὸ Νεστορίου τῶν ματαιοφρόνων ἐστι τοῦτο ληρῳδεῖν, ἀρνουμένων τὴν καθ' ὑπόστασιν, καὶ ἐν ἑνὶ προσώπῳ τῶν φύσεων ἕνωσιν ἐπὶ Χριστοῦ, καὶ κατ' ἐνέργειαν δογματιζόν- Ἀπόκρισις. col. 2

(1) Orat. XXXI. 6.
(2) Opp. T. V. part. 1. p. 779.

των τὴν ἕνωσιν γεγενῆσθαι τοῦ Θεοῦ λόγου πρὸς τὸν ἄνθρωπον· οὐκ ἴσασι γὰρ οἱ παράφρονες καὶ τῆς διαιρέσεως συνήγοροι, ὅτι ἐπὶ τῆς ἁπλῆς καὶ ἀκτίστου φύσεως, οὐδέν ἐστιν ἐπείσακτον καὶ διπλόης ἐχόμενον, πάντων τῶν κατ' ἐπίνοιαν περὶ αὐτῆς λεγομένων, κατὰ φύσιν ὑπαρχόντων· διὸ καὶ ἡ ἐνέργεια τὸν αὐτὸν τῆς οὐσίας ἐπὶ αὐτῆς ἐπιδέχεται λόγον· καὶ μαρτυρεῖ τοῖς λεγομένοις ἡ σάλπιγξ τοῦ θείου λόγου Βασίλειος ἐν τῷ ὅτι δημιουργὸν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον φήσας τάδε· εἰ τοίνυν τὸ ὑπερκόσμιον σῶμα Χριστοῦ, ἐκ πνεύματος ἁγίου, οὐ δυνατὸν δὲ γέννημα αὐτοῦ ὑπάρχειν, ὅτι γεγεννημένον ἐκ τῆς σαρκὸς, σάρξ ἐστι, καὶ τὸ γεγεννημένον ἐκ τοῦ πνεύματος, πνεῦμα ἐστὶν, οὐ δ' αὖ πάλιν ἐξ αὐτοῦ ὡς ἐνέργεια αὐτοῦ, ὅτι ἐπὶ ἁπλῆς καὶ ἀσωμάτου φύσεως, τὸν αὐτὸν τῆς οὐσίας λόγον ἐπιδέχεται ἡ ἐνέργεια, ὑπολείπεται ἄρα εἶναι ἐξ αὐτοῦ ὡς κτίσμα.

β'. Εἰ οὖν ἐπὶ τῆς θείας καὶ μακαρίας φύσεως τὸν αὐτὸν τῆς οὐσίας ἐπιδέχεται λόγον ἡ ἐνέργεια, καθὼς ὁ θεόσοφος ἀνὴρ ἡμᾶς ἐδίδαξε, τί κατ' ἐνέργειαν τὴν ἕνωσιν φασὶ γεγονέναι πρὸς ἄνθρωπον, οἱ χθὲς καὶ σήμερον κάπηλοι καὶ τῶν δογμάτων τραπεζῖται; πᾶς γὰρ ἕνωσις αὕτη κυρίως λέγεται, καὶ οὐ σχέσις, ἡ τὰ πράγματα μὴ συνδέουσα καὶ εἰς ἓν ἄγουσα, ἡ μὴ δὲ μίαν ἐμποιοῦσα τοῖς συνημμένοις κοινωνίαν εἰς τὸ ἀντιδιδόναι τὰ προσόντα τῇ θατέρᾳ φύσει καὶ ἀντιλαμβάνειν; ὑποστάσεσι γὰρ τὰς φύσεις διιστῶντες οἱ τῆς διαιρέσεως πρόμαχοι, καὶ τῇ ἀξίᾳ καὶ μόνῃ συνάπτοντες, τί παρὰ τῶν ἁγίων πλέον τοῦ Ἐμμανουὴλ, ὡς Θεὸν, κἂν ὁμολογοῦσι, καὶ ὡς Θεοῦ υἱὸν προσκυνοῦσιν, ἔχειν φασὶν, εἰ καὶ μὴ ἐν ἀληθείᾳ πάντων καταξιωθέντων τῆς θεοποιοῦ τοῦ πνεύματος χάριτος; κοινῶς γὰρ ἐφ' ἅπαντας τὸ χάρισμα τῆς θείας γέγονεν ἐνεργείας καὶ τῆς ἀξίας τὸ δώρημα· εἰ καὶ παρὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον τῆς θείας διανομῆς τῶν τοῦ πνεύματος χαρισμάτων γινομένης, καθὼς ἡ ἀξία τῶν ἐνεργουμένων εἴτουν φωτιζομένων ἀπῄτει· κεχρηματίκασι γὰρ θεοὶ καὶ Θεοῦ
Ps. LXXXI. 6. υἱοὶ κατὰ τὸ, ἐγὼ εἶπα θεοί ἐστε καὶ υἱοὶ ὑψί-

Christo; et operatione factam adfirmantium Dei Verbi cum homine unionem. Nesciunt enim hi stulti et divisionis fautores, in simplici et increata natura nihil esse subintroductum et duplicitatis particeps; quia omnia quae secundum mentis conceptum de illa dicuntur, naturâ subsistunt. Quare etiam operatio habet in ea rationem substantiae eandem. Praedictis testis accedit divini Verbi bucina Basilius eo loco ubi creatorem dicit esse Spiritum sanctum. Si ergo supermundiale Christi corpus de Spiritu sancto est, neque tamen genitura huius esse potest; quia quod genitum est ex carne, caro est; et genitum de Spiritu, spiritus est; neque item ex illo est, tamquam eius operatio; quia in simplici et incorporea natura eandem quam substantia habet rationem operatio; superest omnino ut sit ab illo tamquam creatura.

2. Si ergo in divina et beata natura, eandem quae substantia habet rationem operatio, sicut a Deo eruditus vir nos docuit, cur secundum operationem aiunt factam cum homine unionem neoterici isti caupones et dogmatum trapezitae? Quomodo enim haec proprie unio dicitur, et non potius relatio, quae minime res colligat et in unum adunat, et quae nullam invehit copulatis communionem, sua invicem alteri dante naturae, et ab hac accipiendo? Namque hypostasibus naturas distrahentes, hi divisionis patroni, et dignitate tantummodo coniungentes, quid amplius quam sanctos Emmanuhelem Deum, etiamsi id fatentur, et ut Dei filium adorant, habere adfirmant, nisi vere etiam omnia ei concedunt deificantis Spiritus gratiae munera? Communiter enim omnibus gratia divinae operationis, et dignitatis donum diffusum fuit, etsi modo plus modo minus divina donorum distributio contigerit, prout dignitas inspiratorum seu illuminatorum poscebat. Dicti sunt enim dii et Dei filii, velut ibi: ego dixi, dii estis, et filii Altissimi omnes. Cur vero haud duas etiam na-

turas in singulis sanctis censent, atque in unum idemque adunant cum divina beataque natura, illos qui divinam meruerunt accipere dignitatem?

3. Audiant nobiscum Aegypti luminare, immo universae sub sole regionis, sanctum Athanasium in sermone de fide, haec de ipsis dicentem, et ad veritatem convertantur. « Namque a quaestione quomodo quave ratione res se habeat, ad incredulitatem ipsi quoque sunt conversi: et incolatum pro incarnatione confinxerunt, et pro unione et adunatione humanam operationem: et pro una, domini nostri Iesu Christi duas hypostases et personas, et pro sancta Trinitate quaternitatem opinantur. Et paucis interiectis. Christum enim praedicaverunt statim egressi apostoli concorditer sibique consentanei, filium Dei; illum scilicet Bethleemi natum de semine Davidis secundum carnem, assimilatum hominibus, crucifixum pro nobis sub Pontio Pilato: eundem dixere Deum, eundem hominem; eundem filium Dei, eundem filium hominis; eundem de caelo, eundem de terra; eundem impassibilem, et eundem passibilem; non alium et alium: non personas vel hypostases duas, non duas denique adorationes. Quid opus est contendere vocabulisque certare? Credere praestat, colere, et cum silentio adorare. » Ex his patet theologum patrem vetare quominus duas dicamus hypostases in Christi mysterio; docens nos, ipsum fuisse utrumque, Deum scilicet atque hominem.

4. Propterea ergo et nos sacris nostris obsequentes magistris, unum eundemque dominum ac salvatorem Iesum Christum confitemur, perfectum eundem deitate, et perfectum eundem humanitate; unam credentes hypostasim in duabus unitis naturis, etiam in unione inseparabiliter conservantibus naturalem suam sine confusione proprietatem. Et ob substantialem con-

ςου πάντες· διὰ τί ἢ μὴ καὶ δύο φύσεις ἐφ' ἑκάστου δογματίζουσι τῶν ἁγίων, καὶ εἰς ταυτὸν ἄγουσι τῇ θείᾳ καὶ μακαρίᾳ φύσει, τοὺς τῆς θείας καταξιωθέντας ἀξίας;

γ'. Ἀκουέτωσαν μεθ' ἡμῶν τοῦ φωστῆρος τῶν Αἰγυπτίων, μᾶλλον δὲ τῆς ὑφηλίου πάσης Ἀθανασίου τοῦ ἁγίου ἐν τῷ περὶ πίστεως λόγῳ ταῦτα περὶ αὐτῶν εἰρηκότος, καὶ πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἐπιστραφήτωσαν. « Καὶ ἐχώρησαν ἐκ τοῦ πῶς καὶ ποίῳ col. 2. τρόπῳ, εἰς ἀπιστίαν καὶ αὐτοί, καὶ ἐνοίκησιν ἀντὶ σαρκώσεως κατεσκεύασαν, καὶ ἀντὶ ἑνώσεως καὶ συνθέσεως εἰς ἐνέργειαν ἀνθρωπίνην, καὶ ἀντὶ μιᾶς τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δύο ὑποστάσεις καὶ πρόσωπα, καὶ ἀντὶ τῆς ἁγίας τριάδος, τετράδα φρονήσαντες. Καὶ μετ' ὀλίγα· Χριστὸν γὰρ ἐκήρυξαν εὐθέως ἐξελθόντες οἱ ἀπόστολοι, συμφώνως καὶ ἀκολούθως ἑαυτοῖς υἱὸν θεοῦ, τοῦτον ἐν Βηθλεὲμ γεννηθέντα ἐκ σπέρματος Δαβὶδ κατὰ σάρκα, τὸν ὁμοιωθέντα ἀνθρώποις καὶ σταυρωθέντα ὑπὲρ ἡμῶν ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου· αὐτὸν εἶπον θεόν, αὐτὸν ἄνθρωπον, αὐτὸν υἱὸν θεοῦ, αὐτὸν υἱὸν ἀνθρώπου, αὐτὸν ἐξ οὐρανοῦ, αὐτὸν ἀπὸ γῆς, αὐτὸν ἀπαθῆ, αὐτὸν παθητόν, οὐκ ἄλλον καὶ ἄλλον, οὐ πρόσωπα δύο, οὐχ ὑποστάσεις, οὐ προσκυνήσεις δύο· τίς χρεία ζητεῖν καὶ λογομαχεῖν; πιστεύειν συμφέρει καὶ σέβειν καὶ προσκυνεῖν σιωπῇ (1). » Ἐκ τούτων δῆλον ὡς ὁ θεόσοφος πατὴρ ἀπαγορεύει τὸ δύο λέγειν ὑποστάσεις ἐπὶ τοῦ κατὰ Χριστὸν μυστηρίου, διδάξας ἡμᾶς ὡς αὐτὸς ὑπῆρχεν ἀμφότερα θεός τε καὶ ἄνθρωπος.

δ'. Διὰ τοῦτο τοίνυν καὶ ἡμεῖς τοῖς ἱεροῖς ἡμῶν ἑπόμενοι διδασκάλοις, ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν κύριον καὶ σωτῆρα Ἰησοῦν Χριστὸν ὁμολογοῦμεν τέλειον ἐν θεότητι τὸν αὐτόν, καὶ τέλειον ἐν ἀνθρωπότητι τὸν αὐτόν, μίαν ὑπόστασιν δοξάζοντες ἐν δυσὶ φύσεσιν ἡνωμέναις, ἀδιαιρέτως φυλαττούσαις κἂν τῇ ἑνώσει τὴν ἑαυτῶν φυσικὴν ἰδιότητα ἀσυγχύτως· καὶ διὰ τὴν

(1) Conferatur locus Athanasii a Nicephoro prolatus inter testimonia post apologeticum maiorem in editione nostra p. gr. 141, lat. 264.

οὐσιώδη σύγκρασίν τε καὶ ἕνωσιν, τὰ τῆς
cod. f. 13. b. col. 1 ἑτέρας φύσεως τῇ ἑτέρᾳ ἐπιλεγόμεθα, τῆς κατ᾽ οὐσίαν ἑνώσεως ἀντιδιδούσης τὰ τῇ θατέρᾳ φύσει προσόντα, τῇ θατέρᾳ καθὼς ἔφησαν οἱ πατέρες (1)· ἡ οὖν Χριστοῦ προσηγορία, σημαντική ἐστι δύο φύσεων, ἤγουν οὐσιῶν ἡνωμένων κατ᾽ οὐσίαν ἀσυγχύτως καὶ ἀτρέπτως, ἐν ἑνὶ καὶ τῷ αὐτῷ ἀτόμῳ ἤγουν προσώπῳ· καὶ τὰς μὲν φύσεις τῇ ἐνεργείᾳ εἶναι πιστεύομεν, τὴν δὲ τούτων διαίρεσιν τῇ ἐπινοίᾳ θεωροῦμεν, μὴ πραγματικὴν τούτων τομὴν ἢ διαίρεσιν δογματίζοντες· ὡς γάρ φησιν ὁ θεολόγος Γρηγόριος (2), ἡνίκα αἱ φύσεις διΐστανται ταῖς ἐπινοίαις, συνδιαιρεῖται καὶ τὰ ὀνόματα· ὡς εἶναι τὸ τῇ ἐπινοίᾳ λεγόμενον πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς κατ᾽ ἐνέργειαν διαιρέσεων.

ε'. Ἀλλ᾽ ἐπειδὴ περὶ ἐπινοίας γέγονε λόγος, πρὸς ἀσφάλειαν τῶν λεγομένων δεῖ σημειώσασθαι ὅτι διττὴν εἶναι ταύτην οἱ πατέρες εἰρήκασιν· ἡ μὲν γὰρ οἷόν τις ἐστὶν ἐπίνοια καὶ ἐπενθύμησις πραγμάτων ἀληθῶν, καὶ τὸ τῇ αἰσθήσει δόξαν ἕν τι καὶ ἁπλοῦν εἶναι, τῇ πολυπραγμοσύνῃ τοῦ νοῦ καὶ τῇ θεωρίᾳ, πολυμερὲς δεικνύουσα καὶ ποικίλον, καὶ τὴν τῶν πραγμάτων ἔννοιαν διασαφοῦσα· ἡ δὲ ἀνάπλασμα τυγχάνει διανοίας, κατὰ συμπλοκὴν αἰσθήσεως ἐκ τῶν ὄντων τὰ μὴ ὄντα ὡς ὄντα συντιθεῖσα καὶ δεικνύουσα· τοιαύτη ἐστὶν ἡ τῶν σειρήνων καὶ ἱπποκενταύρων καὶ τῶν τοιούτων μυθοπλαστία· τὰ μέρη γὰρ τοῦ ὅλου παραλαβοῦσα, καὶ ἐκ τούτων ἄλλό τι συντιθεῖσα ἐν τῇ διανοίᾳ· τοῖς λόγοις ἀνέπλασε τὰ μηδαμῶς ὄντα,
col. 2. μήτε κατ᾽ οὐσίαν μήτε καθ᾽ ὑπόστασιν· κατὰ τὴν πρώτην οὖν ἐπίνοιαν τὴν διαφορὰν τῶν φύσεων γνωρίζομεν, μὴ πραγματικὴν τομὴν τούτων δοξάζοντες, ὡς πολλάκις εἴρηται, καθὼς Θεόδωρος παραφρονῶν ἐβλασφήμησε· Χριστὸς γὰρ μονοτρόπως οὐ λέ-

cretionem atque unionem, ea quae sunt alterius naturae, de altera quoque pronunciamus: quia substantialis unio communicat alteri naturae, quae sunt alterius, sicut patres dixerunt. Christi itaque appellatio significativa est duarum naturarum, seu substantiarum, unitarum substantialiter, inconfuse, inconvertibiliter, in uno eodemque individuo id est persona. Et naturas quidem operari simul credimus, illarum vero distinctionem mentis conceptu videmus, quin realem harum divisionem aut separationem dogmatizemus. Namque ut ait theologus Gregorius « cum naturae distinguuntur animi contemplatione, illarum simul nomina dividuntur » ita ut contemplatio dicatur ob distinguendum a divisione actuali.

5. Sed quia contemplationis mentio incidit, ob dictorum tutelam animadvertendum est, patres duplicem hanc dixisse: una quidem est, contemplatio veluti et cogitatio rerum verarum; et quod sensibus apparet unum quid et simplex esse, id curiositate mentis et contemplatione multiplex esse demonstrat ac varium, rerumque intelligentiam aperit. Alia autem confictio mentis est, quae sensuum complexu ex extantibus non extantia componit et sibi exhibet. Talis est sirenarum et hippocentaurorum et aliorum huiusmodi falsa imaginatio. Etenim membra universi sumens, ex his aliud aliquid componit intra mentem, verbisque fabricat quae nulla sunt, neque substantialiter neque personaliter. Priore ergo contemplationis genere differentiam naturarum agnoscimus, quin tamen realem divisionem credamus, ut saepe dictum est, quae fuit insani Theodori blasphemia. Christus enim singulari modo non dicitur, sed ab ipso nomine, quod unum

(1) Reapse Cyrillus de Trinitate opp. T. VI. p. 33. sic loquitur: οὗτός ἐστιν ὁ τρόπος τῆς ἀντιδόσεως, ἑκατέρας φύσεως ἀντιδιδούσης τῇ ἑτέρᾳ τὰ ἴδια, διὰ τὴν τῆς ὑποστάσεως ταυτότητα, καὶ τὴν εἰς ἄλληλα αὐτῶν περιχώρησιν: *est hic mutuae communicationis modus, quod nempe alterutra natura alteri suas proprietates, propter unicam personam impertitur et propter mutuo immeandi vicissitudinem.* Legatur Damascenus de fid. orth. lib. III. cap. 4.

(2) Orat. XXX. 8.

est, utriusque rei denotatur significatio, deitatis et humanitatis, ut ait beatus Athanasius. Ideo et Deus dicitur Christus et homo: unus quippe Christus est, ipsumque Deum Verbum incarnatum veneramur, simul adorantes et conglorificantes cum patre et sancto spiritu. Hae autem appellationes, quae de Christo pronunciantur, Deus et homo, circumscriptus et incircumscriptus, passibilis et impassibilis, et quaecumque his consonant, non personarum seu hypostaseon, sed naturarum id est substantiarum, significativa sunt. Etiamsi enim de una eademque persona dicuntur haec, non tamen de una eademque natura, sed de divina et humana.

γεται, ἀλλ' ἐν αὐτῷ τῷ ὀνόματι ἑνὶ ὄντι, ἑκατέρων πραγμάτων δείκνυται σημασία θεότητος, ὥς φησὶν ὁ μακάριος Ἀθανάσιος (1)· διὸ καὶ θεὸς λέγεται ὁ Χριστὸς καὶ ἄνθρωπος· εἷς γάρ ἐστιν ὁ Χριστὸς, καὶ αὐτὸν τὸν θεὸν λόγον σαρκωθέντα προσκυνοῦμεν· συμπροσκυνούμενον καὶ συνδοξαζόμενον τῷ πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι· τὰ δὲ ὀνόματα ταῦτα ἐπὶ Χριστοῦ λεγόμενα, θεὸς καὶ ἄνθρωπος, περιγραπτὸς καὶ ἀπερίγραπτος, παθητὸς καὶ ἀπαθὴς (2), καὶ ὅσα τούτοις συνᾴδει, οὐ προσώπων ἤγουν ὑποστάσεων ἀλλὰ φύσεων εἴτουν οὐσιῶν ἐστὶ σημαντικά· εἰ γὰρ καὶ περὶ ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ προσώπου ταῦτα λέγεται, ἀλλ' οὐ κατὰ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν φύσιν, ἀλλὰ κατὰ τὴν θείαν καὶ ἀνθρωπίνην.

QUAESTIO X.

Quomodo Christum in duabus naturis credere debemus? Non enim haec videtur esse patrum opinio. Quippe IN praepositio cuilibet numero praeposita, divisionem innuit, et aliud nihil. Et utrum generales dicere oporteat naturas an particulares?

ΕΡΩΤΗΣΙΣ Ι'.

Πῶς τὸν Χριστὸν ἐν δυσὶ φύσεσι δοξάζειν ὀφείλομεν; οὐ γὰρ τῶν πατέρων αὕτη ἡ δόξα δοκεῖ τυγχάνειν· καὶ γὰρ ἡ ΕΝ πρόθεσις παντὸς ἀριθμοῦ προταττομένη, διαίρεσιν ὑποφαίνει· καὶ οὐδέτερον, καὶ εἰ γενικὰς τὰς φύσεις δεῖ λέγειν ἢ μερικάς.

Responsio. 1. Si in duabus naturis dicendo unum dominum ac salvatorem Iesum Christum, naturas patres secernerent, Deum nempe seorsum, et hominem seorsum, tamquam in duabus personis, utique divisionem in divina adsererent oeconomia, et relativam tantum naturarum unionem. Sin vero hoc potius dicunt, confiteri volentes differentiam naturarum unde Christus constat, nequaquam partium divisionem aut sectionem invehentes uni compositaeque eiusdem hypostasi, inconfuse has conservantes; quomodo divisionem inducunt verba illorum? Nam quum sit unus idemque Christus, am-

α'. Εἰ ἐν δύο φύσεσι λέγοντες τὸν ἕνα κύριον ἡμῶν καὶ σωτῆρα Ἰησοῦν Χριστὸν, Ἀπόκρισις.
τὰς φύσεις οἱ πατέρες διωρίζοντο εἰς θεὸν ἰδικῶς καὶ εἰς ἄνθρωπον ἰδικῶς ὡς ἐν δύο ὑποστάσεσι, διαίρεσιν τῇ θείᾳ κατήγγελλον οἰκονομίᾳ, καὶ σχετικὴν τῶν φύσεων τὴν cod. I. [illegible] col. I.
ἕνωσιν· εἰ δὲ τοῦτο λέγουσι, διὰ τὸ καθομολογῆσαι τῶν φύσεων τὴν διαφορὰν ἐξ ὧν καὶ συνετέθη, μηδαμῶς διαίρεσιν τὴν ἀνὰ μέρος ἢ τομὴν ἐπεισφέροντες τῇ μιᾷ συνθέτῳ (3) αὐτοῦ ὑποστάσει, ἀσυγχύτως ταύτας ἀλλήλαις διατηρήσαντες, πῶς διαίρεσιν εἰσάγει ὁ λόγος; εἷς γὰρ ὢν καὶ ὁ αὐτὸς Χριστὸς, τέλειος ἐστὶν ἐν ἀμφοτέραις ταῖς οὐ-

(1) Exprimit Athanasium Damascenus de fid. orth. lib. III. cap. 3. Τὸ δὲ Χριστὸς, ὄνομα τῆς ὑποστάσεως λέγομεν, οὐ μονοτρόπως λεγόμενον, ἀλλὰ τῶν δύο φύσεων ὑπάρχον σημαντικόν: *Christi porro vocabulum personae esse dicimus, quod non singulari modo dicitur, sed duplicem naturam significat.*

(2) Sic Cyrillus de Trinitate p. 34: ὁ ἄνθρωπος οὗτος ἄκτιστός ἐστι καὶ ἀπαθὴς καὶ ἀπερίγραπτος: *hic homo increatus, et impassibilis, et incircumscriptus est.*

(3) Christi persona composita apud Cyrillum de Trinitate pp. 24, et 27. Item apud Nicephorum antirrh. I. 39, et apud hanc panopliam p. 625, aliosque passim theologos. Monophysitae vero dicebant in Christo naturam compositam (confer retro quaestionem VIII.) contra quam haereticam sententiam extat peculiare Damasceni opusculum; qui postremo loco observat Christi quoque personam olim fuisse simplicem, sed incarnatione factam compositam.

σίαις, ἐν θείᾳ φύσει καὶ ἀνθρωπίνῃ γνωριζόμενος, ἐξ ὧν καὶ συνετέθη· ἵνα εἷς ᾖ τὰ ἑκάτερα, τέλειος θεὸς καὶ τέλειος ἄνθρωπος ὁ αὐτός· καὶ τὴν μὲν διαφορὰν τῶν φύσεων γνωρίζομεν, φύσεις δὲ οὐ προσκυνοῦμεν (1), ἀλλὰ τὸ ἓν αὐτοῦ πρόσωπον ἤτοι τὴν μίαν ὑπόστασιν, μίᾳ προσκυνήσει προσκυνοῦμεν καὶ δοξάζομεν σὺν τῷ πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι· ὁμοούσιος γάρ ἐστιν ὁ Χριστὸς τῷ θεῷ καὶ πατρὶ κατὰ τὴν θεότητα· καὶ κατὰ τοῦτο, εἷς ἐστι τῆς ἁγίας τριάδος, καὶ ὁμοούσιος τῇ παρθένῳ κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα· καὶ εἷς κατὰ τοῦτο λέγεται τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ὁ αὐτὸς ἀμήτωρ ἄνω παρὰ πατρὸς ὡς θεὸς ὢν φύσει, ὁ αὐτὸς ἀπάτωρ κάτω παρὰ μητρὸς, καὶ ἄνθρωπος φύσει ὁ αὐτός· καὶ κατὰ τοῦτο ἐν δύο φύσεσι τὸν δεσπότην Χριστὸν οἱ πατέρες ἡμῶν εὐσεβῶς ἐκήρυξαν· ἑκατέρα γὰρ φύσις ἐστὶν ἐν αὐτῷ μετὰ τὴν ἕνωσιν.

β'. Πῶς δὲ ἡ ΕΝ (2) πρόθεσις παντὸς ἀριθμοῦ προταττομένη διαίρεσιν ἐμφαίνει; ἆρα ὡς ποιοῦσα, ἢ ὡς οὖσαν ἐμφαίνουσα; ἀλλ' εἰ μὲν ὡς ποιοῦσα, πῶς τοῦτο, ἢ τίς οὖσα; εἰ γὰρ καθὼς ἀνωτέρω λέλεκται (3), ὁ ἀριθμὸς καθ' ἑαυτὸν δίχα τῶν μονάδων οὐδὲν δηλοῖ, καὶ οὔτε διαιρεῖ οὔτε συνάπτει, col. 2. ἀλλ' ἀμφότερα δέχεται, καὶ τῇ τῶν μερῶν συνθέσει τὲ καὶ διαζεύξει, διαίρεσίν τε φημὶ καὶ συνάφειαν, πολλῷ γε δὴ τοῦτο ἡ ΕΝ πρόθεσις ἀπεργάζεται· οὐχ' ἥκιστα δὲ ὅτι καὶ οὐχ' ὡς ἀριθμῷ τὰς δύο φύσεις ὡμολόγουν οἱ πατέρες, ὡς ἓν καὶ ἓν καθὼς ἀνωτέρω λέλεκται, ἀλλ' ἵνα τὸ ἑτεροφυὲς τῶν συνελθόντων καταγγείλωσι διὰ τῆς τοιαύτης πίστεως· εἰ δὲ ὑπάρχουσαν διαίρεσιν ἡ ΕΝ πρόθεσις σημαίνει, δεδόσθω δὲ κατὰ συγχώρησιν ἀληθὲς εἶναι τοῦτο, ποίαν διαιρέσεως ὑπόνοιαν καθ' ἑαυτῶν διδόασιν εἰς μίαν ὑπόστασιν ἑκατέραν φύσιν δοξάζοντες συνεληλυθέναι, καὶ τὸν αὐτὸν κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν μονογενῆ θεὸν λόγον ἄνω καὶ κάτω

babus in substantiis perfectus est, in divina humanaque natura agnitus, ex quibus videlicet constat; ut unus ambo sint, perfectus Deus, et perfectus homo idem. Et differentiam quidem naturarum agnoscimus, naturas autem non adoramus, sed unam ipsius personam sive unicam hypostasim, adoratione unica adoramus et glorificamus cum patre et sancto spiritu. Consubstantialis enim est Christus Deo patri secundum divinitatem, et secundum hoc unus est de sancta Trinitate. Et consubstantialis est virgini secundum humanitatem, et unus secundum hoc de humana natura est. Idem sine matre superne ex patre propria natura Deus; idem sine patre inferne a matre, homo propria natura idem. Atque ita in duabus naturis Christum dominum patres nostri religiose praedicaverunt. Utraque enim in eo est natura post unionem.

2. Cur autem IN praepositio cuivis numero praeposita divisionem denotat? Num quia hanc facit, an quia factam ostendit? Sed si quidem hanc facit, quomodo fit, et quaenam ea est? Nam si, prout superius dictum est, numerus per se absque monadibus nihil denotat, et neque dividit neque copulat, sed utriusque rei capax est, nempe et divisionis et coniunctionis, per partium compositionem aut separationem; multo id magis praepositio IN efficit: praesertim quia non tamquam numero duas naturas confitebantur patres, nempe ut unum et unum, prout retro dictum fuit; sed ut heterogeneum concurrentium enunciarent hoc fidei modo. Quod si existentem reapse divisionem praepositio EN significat, concedatur autem per condescensionem id esse verum, quamnam et ipsi divisionis suspicionem contrahunt, dum in unam hypostasim utramque naturam credunt convenisse? eundemque dominum Iesum Chri-

(1) Accuratius loqui videtur hac in re Damascenus de fid. orth. lib. IV. cap. 3, qui omnino legendus est; non enim dicit non adorari naturas, sed adorari Deum incarnatum.

(2) Utiliter heic conferetur Damascenus in dialectica cap. 38.

(3) Recole quaest. VI. 4. p. 617.

stum unigenitum Dei Verbum sus deque in sermonibus suis, mentis nostrae contemplationi differentiam naturarum denotare dicunt, neque realem esse harum divisionem ac separationem? Necessariam vero ipsis hanc locutionem fecit phantasiastarum blasphemia, Valentini videlicet, Manetis, Dioscori, Eutychis impiorum hominum, cum suis adseclis, qui unam esse naturam divinitatis et carnis prave docuerunt; et quantum in ipsis fuit, tremendum incarnationis mysterium destruxerunt.

3. Quod autem nostra non sit haec opinio, sed a patribus iam inde a principio antiquitus tradita, testis est sanctus Cyrillus in epistola ad Sucensum Diocaesareae in Isauriae provincia episcopum, verbis huiusmodi. « Tametsi enim unus dicitur a nobis unigenitus Dei filius incarnatus et humanatus, non ideo commixtus est, prout illi existimant, neque in carnis naturam transivit Dei Verbi natura; neque vicissim caro in huius naturam; sed in proprietate sua naturali utrumque manet et sic reputatur. Et post alia. Nam si quis oeconomiae rationem excludit, et incarnationem negat, hunc demum criminari merito oportet, ceu qui filium perfecta spoliat humanitate. Sin autem, ut dixi, dum ait illum incarnatum, perspicua est minimeque ambigua confessio, quod nempe factus sit homo, nihil vetat cogitare quod quum unus sit solusque filius Christus, idem Deus sit et homo, sicut deitate perfectus, ita etiam humanitate perfectus. » Consona his in epistola etiam ad beatum Iohannem antiochenae ecclesiae praesulem adseruit. « Dictus est etiam homo de caelo, perfectus divinitate et perfectus idem humanitate, et tamquam in una persona consideratus. Unus enim Christus dominus, etiamsi naturarum non ignoretur differentia. » En perspicue

ἐν τοῖς ἑαυτῶν λόγοις κατ᾽ ἐπίνοιαν τὴν διαφορὰν τῶν φύσεων γνωρίζεσθαι λέγοντες, καὶ μὴ πραγματικὴν εἶναι τὴν τούτων τομὴν καὶ διαίρεσιν; ἀναγκαίαν δὲ αὐτοῖς τὴν τοιαύτην φωνὴν ἐποίησεν, ἡ τῶν φαντασιαστῶν βλασφημία, τῶν ἀπὸ Βαλεντίνου (1) καὶ Μανιχαίου, καὶ Διοσκόρου καὶ Εὐτυχοῦς τῶν ἀσεβῶν καὶ τῶν τούτοις κατακολουθησάντων, τῶν μίαν φύσιν τῆς θεότητος καὶ τῆς σαρκὸς κακῶς δογματισάντων, καὶ ὅσον τὸ κατ᾽ αὐτοὺς τὸ φρικτὸν τῆς οἰκονομίας ἀποσκευασαμένους μυστήριον.

γʹ. Ὅτι δὲ οὐχ᾽ ἡμέτερόν ἐστι τοῦτο φρόνημα, ἀλλὰ παρὰ πατέρων ἐξ ἀρχῆς καὶ ἄνωθεν παραδέδοται, μαρτυρεῖ ὁ ἐν ἁγίοις Κύριλλος ἐν τῇ δευτέρᾳ ἐπιστολῇ τῇ πρὸς Σούκενσον τὸν Διοκαισαρείας τῆς Ἰσαύρων ἐπαρχίας ἐπίσκοπον φήσας τάδε (2)· “εἰ γὰρ εἷς λέγοιτο πρὸς ἡμῶν ὁ μονογενὴς υἱὸς (cod. f. 41. b. col. 1.) τοῦ θεοῦ σεσαρκωμένος τε καὶ ἐνανθρωπήσας, οὐ πέφυρται κατὰ τοῦτο κατὰ τὸ ἐκείνοις δοκοῦν, οὔτε μὲν εἰς τὴν τῆς σαρκὸς φύσιν μεταπεφοίτηκεν ἡ τοῦ θεοῦ λόγου, ἀλλ᾽ οὔτε ἡ τῆς σαρκὸς εἰς τὴν αὐτοῦ, ἀλλ᾽ ἐν ἰδιότητι τῇ κατὰ φύσιν ἑκατέρου μένοντός τε καὶ νοουμένου. Καὶ μεθ᾽ ἕτερα· τοῦ γὰρ ἐκβάλλοντος τὴν οἰκονομίαν καὶ ἀρνουμένου τὴν σάρκωσιν, ἣν ἐγκαλεῖσθαι δικαίως, ἀφαιρουμένου τὸν υἱὸν τῆς τελείας ἀνθρωπότητος· εἰ δὲ ὡς ἔφην ἐν τῷ σεσαρκῶσθαι αὐτὸν λέγειν, σαφής ἐστι καὶ ἀναμφίβολος ἡ ὁμολογία τοῦ ὅτι γέγονεν ἄνθρωπος, οὐδὲν ἔτι κωλύει ἐννοεῖν ὅτι εἷς ὑπάρχων καὶ μόνος υἱὸς ὁ Χριστὸς, ὁ αὐτὸς θεός ἐστι καὶ ἄνθρωπος, ὥσπερ ἐν θεότητι τέλειος, οὕτω καὶ ἐν ἀνθρωπότητι τέλειος.„ Σύμφωνα δὲ τούτων, καὶ ἐν τῇ πρὸς τὸν μακάριον Ἰωάννην τὸν γενόμενον τῆς Ἀντιοχέων ἐκκλησίας πρόεδρον εἴρηκεν (3)· “ὠνόμασται δὲ καὶ ἄνθρωπος ἐξ οὐρανοῦ, τέλειος ὢν ἐν θεότητι καὶ τέλειος ὁ αὐτὸς ἐν ἀνθρωπότητι, καὶ ὡς ἐν ἑνὶ προσώπῳ νοούμενος· εἷς γὰρ κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, κἂν εἰ τῶν φύσεων μὴ ἀγνοῆται

(1) Valentinum coniunctim cum Manichaeis nominat etiam S. Nicephorus in apologetico cap. 12.

(2) Opp. T. V. part. 2. inter epistolas p. 143. et 144. Et quidem Cyrilli dictum de una Dei verbi natura satis declarat etiam Damascenus de fid. orth. lib. III. cap. 11, et contra Iacobitas cap. 52.

(3) Tom. cit. in epistolis p. 107.

διαφορά (1). „ Ἰδοὺ δέδεικται σαφῶς διὰ τούτων, ὡς τὸ ἐν δύο φύσεσι δοξάζειν τὸν ὅλων σωτῆρα καὶ κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, οὐ κατὰ καινοτομίαν ἐστὶν ἡμετέραν, ἀλλὰ τῆς θείας παραδόσεως τοῦ θεοσόφου ἡμῶν διδασκάλου καὶ πατρός· καὶ ταῦτα μὲν ἀρκεῖ πρὸς παράστασιν τούτου.

δ'. Ἐπὶ δὲ τῆς θείας καὶ μακαρίας φύσεως, οὔτε καθόλου γενικὸν, οὔτε μερικὸν δεῖ ἐπιζητεῖν· ἐπεὶ ἀνάγκη καὶ γένος καὶ εἶδος ἐπιζητεῖν, καὶ διαφορὰν col. 2. καὶ ἴδιον καὶ συμβεβηκὸς ἐν αὐτῷ πολυπραγμονῆσαι· οὐκ ἔστι δὲ τῶν ὑπὲρ φύσιν φυσικὰς ἀποδείξεις ἐπιζητεῖν· ἁπλοῦν γὰρ τὸ θεῖον καὶ μονοειδὲς (2), ἔξω πάσης ὑπάρχον διπλόης τὲ καὶ συνθέσεως· αἱ δὲ τοιαῦται φωναὶ καθ' ἑαυτὰς μὲν οὐδὲν δηλοῦσιν· ἐν δὲ τοῖς ἀτόμοις ἔχουσι τὸ εἶναι· καὶ οὐ μόνον τοῦτο, ἀλλ' εἰ ὑποθώμεθα ἐπὶ Χριστοῦ γενικὴν τῆς θεότητος εἶναι τὴν φύσιν, καὶ τὴν ἁγίαν τριάδα τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει ἑνωθεῖσαν ὑποτιθέμεθα σαρκωθεῖσαν καὶ ἐνανθρωπήσασαν· εἰ δὲ μερικὴν, ἀνάγκη καὶ τὸ ἄτομον αὐτὴν ὑποθέσθαι, καὶ λοιπὸν τούτου τὸ γένος καὶ τὸ εἶδος ζητεῖν· τοῦτο δὲ πάλιν καὶ ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου τοῦ κυρίου φαμέν· οὐδὲ γὰρ μερικόν τι εἰπεῖν καὶ ἐπ' αὐτοῦ δυνάμεθα, ἐπειδὴ οὐχ' ὑπόστασίς ἐστιν ἢ πρόσωπον τὸ ἀναληφθὲν ἐκ τῆς ἁγίας καὶ ὑπερενδόξου παρθένου, καθὼς Θεόδωρος καὶ Νεστόριος οἱ ἀσεβεῖς ἐβλασφήμησαν, ἀλλ' οὐσία ἀνθρώπου· οὔτε δὲ πάλιν καθόλου, διότι πᾶσαν τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν οὐκ ἀνέλαβεν, ἀλλὰ τὴν τινὰ τὴν ἐν τῷ εἴδει θεωρουμένην, ἐνυπόστατον οὖσαν καὶ οὐκ ἰδιοϋπόστατον· οὐ δεῖ οὖν φυσιολογεῖν τὰ ὑπὲρ φύσιν, οὐδὲ τεχνικαῖς ἀποδείξεσιν ὑβρίζειν τὸ θεῖον· ἡ γὰρ ζωοποιὸς καὶ σωτήριος καὶ προσκυνητὴ ἁγία τριὰς, αἰτία τοῦ εἶναι πᾶσιν

his verbis demonstratum est, quod in duabus naturis credere universalem salvatorem et dominum nostrum Iesum Christum, nostra doctrinae novitate non fit, sed venerabili traditione a Deo eruditi magistri nostri ac patris. Atque haec ad huius dogmatis demonstrationem dicta sufficiant.

4. Iam vero in divina ac beata natura, neque omnino generale neque particulare quaerendum est: etenim necesse foret genus quaerere et speciem, et differentiam, et proprium, et accidens in ipsa scrutari: non autem licet supernaturalium naturales exquirere demonstrationes: simplex est enim deitas et uniformis, et extra omnem duplicitatem atque compositionem. Porro huiusmodi vocabula per se quidem nihil significant; in individuis autem habent existentiam. Neque id tantum; sed si supponamus in Christo generalem deitatis esse naturam, sanctam quoque Trinitatem humanae naturae unitam supponemus, incarnatam et humanatam. Sin vero particularem, necesse est individuam quoque ipsam supponere, et deinde genus eius ac speciem quaerere. Hoc autem pariter de homine dominico dicimus: neque enim particulare aliquid dicere de eo possumus; quandoquidem haud hypostasis est vel persona illud quod de sancta gloriosissima virgine sumptum fuit, quomodo Theodorus ac Nestorius impii blasphemaverunt, sed substantia hominis fuit. Neque rursus generale dicere, quia non universam hominum naturam sumpsit, sed certam aliquam in specie propria spectatam, enhypostaticam, non ipsam per se hypostaticam. Non est ergo de supernaturalium quaerendum natura, neque artificialibus demonstrationibus Deo facienda contumelia. Nam vivifica et salutaris et adorabilis sancta Trinitas, quum sit

(1) Id egregie demonstrat etiam Damascenus in dialectica capp. 66. 67. Legatur idem etiam de fid. orth. lib. III. cap. 3.

(2) Damascenus in dialectica cap. 48. Ὁμοειδῆ εἰσιν, ὅσα ὑπὸ τὸ αὐτὸ εἶδος τάττεται, καὶ κοινωνοῦσι τῷ λόγῳ τῆς οὐσίας, οἷον Πέτρος καὶ Παῦλος ἀμφότεροι ὑφ' ἓν εἶδος εἰσὶ τὸ τοῦ ἀνθρώπου: *homoidea (uniformia) sunt, quae sub eadem specie ac substantiae ratione conveniunt, ut Petrus et Paulus, qui ambo sub eadem hominis specie sunt.*

rerum omnium causa, supra omnem sermonem mentemque est, utpote omnia supersubstantialiter excedens. Neque ausimus quicquam de ea cogitare, praeter divinitus nobis a sacris oraculis tradita.

QUAESTIO XI.

Unicam hypostasim, quam in Christo domino credere ecclesiae magistri nobis tradiderunt, utrum oportet appellare substantiam, an potius accidens?

Responsio. 1. Ex ante dictis de substantia et de persona, solutionem nancisci possumus quaestionis propositae. Etenim substantiam quidem diximus cuiusque rei existentiam significare; personam autem, denotare multitudinem characteristicarum proprietatum. Itemque ostendimus, a substantia significari communem individuorum naturam, proprietatibus iis carentem, quae personas distinguunt: persona vero proprium atque individuum idiomatibus distinguit. Igitur substantia commune significat; persona, proprium. Non est autem idem proprium et commune: ac propterea non est idem substantia quod persona: quo fit, ut Christi personam, quatenus persona est, substantiam dicere simpliciter non debeamus. Rursus, si Christi personam, quae composita est, substantiam appellaverimus, oportebit hanc quoque compositam et non individuam supponere: quod si fiat, quomodo inconfusio et immutabilitas naturarum, ex quibus divina et supernaturalis unio facta fuit, conservata fuerit? Quomodo item ipsa natura, id est substantia, creata sit et increata, vivificans et vivificata, consubstantialis eadem Deo patri secundum divinitatem, et consubstantialis item nobis secundum humanitatem esse potest? Propterea et quod diximus superius, non oportere substantiam compositam in Domino nostro adfirmare esse personam, multoque minus accidens . . pro-

οὖσα, ὑπὲρ λόγον ἐστὶ καὶ νοῦν, ὡς πάντων ὑπερουσίως ἐξῃρημένη, καὶ οὐ τολμῶμεν τί ἐννοῆσαι περὶ αὐτῆς, παρὰ τὰ θειοδῶς ἡμῖν ἐκ τῶν ἱερῶν λογίων παραδεδομένα.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΙΑ'.

Τὴν μίαν ὑπόστασιν, ἣν ἐπὶ τοῦ δεσπότου Χριστοῦ δοξάζειν οἱ τῆς ἐκκλησίας (1) διδάσκαλοι παραδεδώκασιν ἡμῖν, πότερον οὐσίαν ὀνομάζειν προσήκει, ἢ συμβεβηκός; cod. f. 12. a. col. I.

Ἀπόκρισις. α'. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω λεχθέντων περί τε οὐσίας καὶ ὑποστάσεως, δυνάμεθα τὴν ἔκλυσιν εὑρεῖν τοῦ προκειμένου ζητήματος· εἰρήκαμεν γὰρ τὴν μὲν οὐσίαν, τὴν ὕπαρξιν ἑκάστου πράγματος σημαίνειν· τὴν δὲ ὑπόστασιν, τὴν πληθὺν τῶν χαρακτηριστικῶν ἰδιωμάτων· καὶ πάλιν ἐδείξαμεν ὡς ἡ μὲν οὐσία τὴν κοινὴν φύσιν τῶν ἀτόμων τὴν χωρὶς τῶν ἰδιοτήτων οὖσαν τῶν ἀφοριζουσῶν τὰς ὑποστάσεις σημαίνει· ἡ δὲ ὑπόστασις, τὸ ἴδιον καὶ τὸ ἄτομον τοῖς ἰδιώμασιν ἀφορίζει· ἡ οὖν οὐσία, τὸ κοινὸν σημαίνει· ἡ δὲ ὑπόστασις, τὸ ἰδικόν· οὐκ ἔστι δὲ ταυτὸν τὸ ἰδικὸν τῷ κοινῷ· κατὰ τοῦτο ἄρα οὐκ ἔστιν ἡ οὐσία ταυτὸν τῇ ὑποστάσει· καὶ διὰ τοῦτο οὐκ ὀφείλομεν τὴν ὑπόστασιν τὴν κατὰ Χριστὸν ὡς ὑπόστασιν ἁπλῶς οὐσίαν εἰπεῖν· καὶ πάλιν, εἰ τὴν ὑπόστασιν τοῦ Χριστοῦ σύνθετον οὖσαν, οὐσίαν προσαγορεύομεν, ἀνάγκη καὶ αὐτὴν σύνθετον καὶ (μὴ) ἄτομον ὑποθέσθαι· καὶ εἰ τοῦτο, πῶς τὸ ἀσύγχυτον καὶ ἄτρεπτον τῶν φύσεων, ἐξ ὧν ἡ θεία καὶ ὑπερφυὴς ἕνωσις γεγένηται, πεφύλακται; πῶς δὲ ἡ αὐτὴ φύσις ἤγουν οὐσία κτιστὴ καὶ ἄκτιστος, ζωοποιοῦσα καὶ ζωοποιουμένη, ὁμοούσιος τῷ θεῷ καὶ πατρὶ ἡ αὐτὴ κατὰ τὴν θεότητα, καὶ ὁμοούσιος ἡμῖν κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα δύναται εἶναι; διὰ ταῦτα μὲν οὖν καὶ τὰ ἀνωτέρω εἰρημένα περὶ τοῦ μὴ δεῖν οὐσίαν σύνθετον ἐπὶ τοῦ δεσπότου ἡμῶν δοξάζειν τὴν ὑπόστασιν, οὐκ ὁμοῦ (μὲν) ἁπλῶς μίαν) ὑπόστασιν λέγειν προσήκει συμβεβηκὸς δὲ πολλῷ . . δεῖ, διὰ τὸ ὑπὲρ τοῦτό

(1) Hinc incipit quaternio in vaticanis codicibus tralaticius, ut in praevio monito diximus.

τε . . καὶ ὑποκείμενον . . νοητῆς καὶ αἰσθητῆς ὑπάρξεως . . καὶ μακαρίας φύσεως (1).

col. 2. β΄. Ἐπεὶ οὖν οὔτε [οὐσίαν] ἁπλῶς οὔτε συμβεβηκὸς λέγειν ταῦτα ὀφείλομεν, ὅ τί ποτε χρὴ τὸ δηλούμενον ὀνομάζειν, ἢ τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἑνωθεισῶν φύσεων, ἤγουν οὐσιῶν μετὰ τῶν ἰδιωμάτων τῶν αὐτῶν, θεότητός φημι καὶ ἀνθρωπότητος; ὡς εἶναι τὴν κατὰ Χριστὸν ὑπόστασιν πρᾶγμα σύνθετον ἐνούσιον, ἢ ἄτομον ἐν δύο φύσεσι γνωριζόμενον· καὶ δέον ἐστὶν ἐπὶ τοῖς λεγομένοις ἀσφαλισθῆναι, μή ποτε τοῖς Ἀρείου καὶ Σαβελλίου βλασφημίαις περιπέσωμεν· εἰ γὰρ τὴν ὑπόστασιν ἰδικὴν τὴν ὡς ἄτομον οὐσίαν εἴπωμεν, τρεῖς δὲ ὑποστάσεις εἶναι τῆς μιᾶς θεότητος νοεῖν ὁ λόγος ὑποβάλλει· μίαν μὲν τὴν τοῦ πατρὸς, ἰδικὴν οὖσαν· ἑτέραν δὲ, τὴν τοῦ υἱοῦ ἄτομον· ὡσαύτως δὲ καὶ τὴν τοῦ ἁγίου πνεύματος ὕπαρξιν· καὶ λοιπὸν χώραν καθ' ἡμῶν λαμβάνουσιν οἱ τῆς τοῦ Ἀρείου μανίας συνήγοροι· πρὸς τοῦτο γὰρ εἰκότως ἡμῖν ἀντεπάγουσιν· εἰ ταυτόν ἐστιν ὑπόστασις καὶ οὐσία, πότερον ἡ ἄτομος οὐσία ἡ τοῦ πατρὸς, ἥτις ἐστὶν ὑπόστασις καὶ φύσις, ἡ αὐτή ἐστιν τῇ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἀτόμῳ οὐσίᾳ ἤγουν ὑποστάσει, ἢ ἕτερον; καὶ εἰ μὲν αὐτὴν εἴπομεν, τῇ Σαβελλίου τοῦ παράφρονος ἀσεβείᾳ συντιθεμένους ἡμᾶς, εἰ καὶ μὴ κατ' ἐπίγνωσιν, ἀποδείξουσι, τουτέστιν μίαν ὑπόστασιν ἐπὶ τῆς μιᾶς θεότητος δοξάζοντας· εἰ δὲ ἑτέραν φήσομεν τὴν τοῦ πατρὸς ἄτομον οὐσίαν, τῇ τοῦ υἱοῦ [ἰδι]κῇ οὐσίᾳ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, συνάξουσιν ἡμῖν ἑτερουσίους εἶναι τὰς μερικὰς καὶ ἀτόμους οὐσίας κατὰ τὴν αὐτῶν βλασφημίαν· διὰ ταῦτα τοίνυν τὰς ὑποστάσεις τῆς μιᾶς θεότητος, (cod. f. 12. b. col. 1.) ὡς ὑποστάσεις, οὐκ ὀφείλομεν οὐσίας ἁπλῶς μερικὰς ἤγουν ἀτόμους νοεῖν, ἵνα μὴ τῇ Ἀρείου περιπέσωμεν ἀτοπίᾳ, ἀλλ' ἐνουσίους εἶναι δοξάζειν.

γ΄. Οὐ δὲ πάλιν ἐν τοῖς συμβεβηκόσιν αὐτὰς ἐγκατάττειν, διὰ τὸν προαποδοθέντα λόγον, οὐχ' ἥκιστα καὶ διὰ τὸ εἶναι πάντῃ ἁπλοῦν τὸ θεῖον καὶ ἀσύνθετον, καὶ μηδὲν

pter subiectum . . intellectualis et sensibilis substantiae . . beataeque naturae.

2. Quandoquidem igitur neque substantiam simpliciter neque accidens personam dicere debemus; quid aliud obiectum hoc appellare oportet, nisi unitarum naturarum effectum, id est substantiarum cum singularum proprietatibus, divinitatis inquam et humanitatis; ita ut Christi persona, res sit composita, in substantia existens, vel individuum in duabus naturis spectatum. Atque in his quae diximus oportet nos firmiter consistere, ne in Arii atque Sabellii blasphemias incidamus. Nam si forte personam dicamus esse individuam substantiam, tres vero personas unius deitatis intelligere sacer sermo nos docet; unam et propriam patris, alteram individuam filii, similiter sancti quoque spiritus existentiam, sequitur ut locus sit, ex sententia nostra, iis qui Arii insaniae patrocinantur. Sic enim nobis merito adversarentur: nempe si idem sunt persona et substantia, num individua substantia patris, quae simul est hypostasis et natura, eadem est atque illa filii et spiritus sancti individua substantia seu persona, an secus? Si eandem esse dicamus, insani Sabellii impietati adhaerere nos, etiamsi inscite, coarguent, unam scilicet personam in una deitate credendo. Sin dixerimus patris individuam substantiam aliam esse a propria filii et spiritus sancti substantia, concludent nobis heterogeneas esse has particulares et individuas substantias, prout ipsorum blasphemia est. Ea propter itaque personas unicae deitatis, haud debemus simpliciter substantias particulares et individuas reputare, ne in Arii absurditatem incurramus; sed in substantia existentes iudicare.

3. Neque tamen hae personae inter accidentia collocandae sunt, tum propter ea quae diximus, tum quia simplex omnino Deus est et incompositus nihilque adiun-

(1) Chartae caries superiores lacunas fecit.

ctum habens. Quamobrem in theologicis tractatibus sacros nostros patres comperimus, ceu monadem atque unitatem supremum Deum celebrantes. Oportet itaque nos incuriose et sine contentione divina dogmata sequi theologorum patrum nostrorum; neque verbis inaniter rixantes, cum audientium pernicie, artificiose disserere de supersubstantiali summoque bono. Namque ait divus Dionysius areopagita: « de hac igitur, uti dictum fuit, supersubstantiali et arcana deitate dicere ne audeamus, et ne cogitare quidem praeter id quod divinitus nobis a sacris oraculis revelatum fuit. Etenim ut ipsamet de se in oraculis, prout suam bonitatem decuit, significavit; notitia eius et scientia cunctis impervia est, utpote supersubstantialiter extra res omnes posita. » Multosque invenies theologos, qui ipsam non modo ut invisibilem et incomprehensibilem celebrant, verum etiam tamquam inscrutabilem minimeque vestigabilem, quia nullum est vestigium, quod ad arcanam eius immensitatem deducat. Oportet itaque unam quidem deitatem, id est substantiam sanctae Trinitatis religiose credere; tres vero personas adorare proprietatibus distinctas, ex quibus eae dignoscuntur. Etsi enim Deus pater substantia est, non tamen ita est principaliter quatenus pater, sed quatenus existens. Similiter et filius et sanctus spiritus. Etenim hae cunctae appellationes relationem significant. Namque ut ait theologus Gregorius « neque substantiae nomen pater est, neque operationis significativum, sed relationis quam erga filium pater habet, vel erga patrem filius. » Secunda autem et consequente notione substantiam denotat, cui inest relatio.

4. Sicut ergo Deus pater, et Deus filius, et Deus spiritus sanctus, etiamsi non secundum eundem animi nostri conceptum, sic una est substantia, unum principium,

ἔχειν ἐπείσακτον· ὅθεν καὶ ἐν τῇ θεολογικῇ πραγματείᾳ τοὺς ἱεροὺς ἡμῶν πατέρας εὑρίσκομεν ὡς μονάδα καὶ ἑνάδα τὴν θεαρχίαν ὑμνολογοῦντας· προσήκει τοίνυν ἡμᾶς ἀπεριέργως καὶ ἀφιλονείκως ἕπεσθαι τοῖς θείοις δόγμασι τῶν θεηγόρων ἡμῶν πατέρων καὶ μὴ λογομαχοῦντας ἐπ' οὐδὲν χρήσιμον, ἐπὶ καταστροφῇ τῶν ἀκουόντων τεχνολογεῖν τὴν ὑπερούσιον καὶ ὑπεράγαθον· ὡς γάρ φησιν ὁ θεῖος Διονύσιος ὁ ἀρεοπαγίτης, (1) “ περὶ ταύτης οὖν, ὡς εἴρηται, τῆς ὑπερουσίου καὶ κρυφίας θεότητος οὐ τολμητέον εἰπεῖν· οὔτε μὴν ἐννοῆσαι τί παρὰ τὰ θειοδῶς ἡμῖν ἐκ τῶν ἱερῶν λογίων ἐκπεφασμένα· καὶ Γὰρ ὡς αὐτὴ περὶ αὐτῆς ἐν τοῖς λογίοις ἀγαθοπρεπῶς παραδέδωκεν, ἡ μὲν αὐτῆς ὅ τί ποτέ ἐστιν ἐπιστήμη καὶ θεωρία πᾶσιν ἄβατός ἐστιν τοῖς οὖσιν, ὡς πάντων ὑπερουσίως ἐξῃρημένη. ” Καὶ πολλοὺς τῶν θεολόγων εὑρήσεις οὐ μόνον ὡς ἀόρατον αὐτὴν καὶ ἀπερίληπτον ὑμνηκότας, ἀλλὰ καὶ ἀνεξερεύνητον ἅμα καὶ ἀνεξιχνίαστον, ὡς οὐκ ὄντος ἴχνους οὐδενὸς τῶν ἐπὶ τὴν κρυφίαν αὐτῆς ἀπειρίαν διεληλυθότων· δεῖ οὖν μίαν μὲν θεότητα col. 2.
ἤγουν οὐσίαν τῆς ἁγίας τριάδος δοξάζειν εὐσεβῶς· τρεῖς δὲ τὰς ὑποστάσεις προσκυνεῖν ταῖς ἰδιότησιν αὐτῆς ἐν . . . ἐν αἷς καὶ θεωροῦνται· εἰ γὰρ ὁ θεὸς πατὴρ οὐσία ἐστὶν, οὐ προηγουμένως καθ' ὃ πατὴρ, ἀλλὰ καθ' ὃ ὤν· ὁμοίως δὲ καὶ ὁ υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· σχέσεως γάρ εἰσιν αἱ τοιαῦται προσηγορίαι σημαντικαί· ὡς γάρ φησιν ὁ θεολόγος Γρηγόριος (2) “ οὔτε οὐσίας ὄνομα ὁ πατὴρ, οὔτε ἐνεργείας ἐστὶ δηλωτικόν· σχέσεως δὲ καὶ τοῦ πῶς ἔχει πρὸς τὸν υἱὸν ὁ πατὴρ, ἢ ὁ υἱὸς πρὸς τὸν πατέρα· ” κατὰ δεύτερον δὲ καὶ ἑπόμενον λόγον τὴν οὐσίαν δηλοῖ, ᾗ πρόσεστιν ἡ σχέσις.

δ'. Ὥσπερ οὖν θεὸς ὁ πατὴρ, καὶ θεὸς υἱὸς, καὶ θεὸς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, κἂν μὴ κατὰ ταυτὰς τὰς ἐπινοίας, μία δὲ οὐσία, μία ἀρχὴ, μία κυριότης, μία δύναμις,

(1) De divinis nominibus cap. I. 1. — (2) Orat. XXIX. 16.

μία ἐνέργεια· κἂν ἀσεβοῦσι καὶ νῦν οἱ ἀπὸ Σεβήρου κατὰ τῆς ἀληθείας ἀναφυέντες, τρεῖς οὐσίας ἐπὶ τῆς ἁγίας καὶ προσκυνητῆς τριάδος δοξάζοντες· τινὲς γὰρ αὐτῶν πρὸς τοῖς ἄλλοις αὐτῶν ἀτοπήμασιν φασὶ τὸν υἱὸν ἐκ τοῦ πατρὸς γεγεννῆσθαι καὶ τὸ πνεῦμα ἐκπορεύεσθαι ὡς οὐσίαν ἐξ οὐσίας· καὶ τὸ μὲν δοκεῖν, τρεῖς οὐσίας φαίνονται λέγοντες· τριθεΐαν (1) δὲ νενοσηκέναι δείκνυσιν αὐτοὺς ἡ τοιαύτη παρεννενοημένη ὁμολογία· εἰ γὰρ μία καὶ αὐτὴ οὐσία πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος, πάντως καὶ εἷς θεὸς ὀρθῶς πιστεύεται· εἰς ἓν ἄ[ρα τοῦ] υἱοῦ καὶ πνεύματος ἀναφερομένων οὐ συντιθεμένων, ὥς φησιν ὁ θεολόγος, ἵνα μὴ τὸ πᾶν καταλυθῇ δι' ὧν τὸ ἓν σεμνύνεται (2)....

una dominatio, una virtus, una operatio; impie quamvis nunc etiam agant Severi adseclae, adversus veritatem coorti, tres substantias in sancta et adoranda Trinitate statuentes. Ex his enim nonnulli, praeter alias suas absurditates, dicunt filium ex patre genitum, et spiritum procedentem, ceu substantiam de substantia; atque ita certe videntur tres substantias adfirmare: et sic ipsos tritheismi morbo laborare haec illorum mentis confessio demonstrat. Nam si una eademque est substantia patris et filii ac spiritus sancti, prorsus et unus Deus recte creditur, ad unum relatis filio ac spiritu, non compositis, ut ait theologus; ne totum dissolvatur, per quae unus colitur...

[ΕΡΩΤΗΣΙΣ Ιϛ'.]

[Τὰς τῆς ἁγίας τριάδος ὑποστάσεις, πότερον οὐσίας ὀνομάζειν προσήκει, ἢ ἀνουσίους;]

'Απόκρισις. cod. f. 13. a. col. 1.

α'....ἢ καλῶς ἔχει· καὶ κατὰ τὸ ἓν καὶ ταυτὸν τῆς θεότητος, ἵν' οὕτως ὀνομάσω κίνημά τε καὶ βούλημα καὶ τῆς οὐσίας ταυτότητα· εἰ δὲ τρεῖς οὐσίας τῶν ὑποστάσεων παρέχουσι, πάντως ἐκφύλους ταύτας καὶ ξένας ἀπ' ἀλλήλων καθὼς νοεῖν ὁ λόγος ὑποβάλλει· ἐπεὶ κατὰ τί τρεῖς αὗται καὶ οὐ μία; εἰ δὲ τοῦτο, τρεῖς ἀρχὰς καὶ τρεῖς θεοὺς ὑποτίθενται· κἂν ἐρυθριῶσι τοῦτο φανερῶς ὁμολογῆσαι· ἡμεῖς δὲ καθὼς ἐδιδάχθημεν ἀπὸ τοῦ θεολόγου (3), προσκυνοῦμεν πατέρα καὶ υἱὸν καὶ ἅγιον πνεῦμα· τὰς μὲν ἰδιότητας χωρίζοντες, ἑνοῦντες δὲ τὴν θεότητα· καὶ οὔτε εἰς ἓν τὰ τρία συναλείφομεν, ἵνα μὴ τὴν Σαβελλίου νόσον νοσήσωμεν· οὔτε δὲ διαιροῦντες εἰς τρία ἔκφυλα καὶ ἀλλότρια, ἵνα μὴ τὰ Ἀρείου μανῶμεν. Τὸν δὲ υἱὸν ἐκ

[QUAESTIO XVI.]

[Sanctae Trinitatis personas utrum appellare oportet substantias, an insubstantivas?]

1. . . . aut bene se habet: et secundum unum eundemque divinitatis, ut sic appellem motum ac voluntatem, et substantiae unitatem. Quod si tres substantias personarum exhibent, prorsus has alienas et extraneas invicem faciunt, prout ratio intelligendum suadet. Nam cur hae tres sunt, non una? Quod si ita se haberet, tria principia et tres deos invehunt, quamquam eos (haereticos) pudet hoc aperte confiteri. Nos autem, prout a theologo didicimus, adoramus patrem et filium et sanctum spiritum, proprietates discernentes, deitatem unientes: neque in unum tres coagmentamus, ne Sabellii morbo laboremus: neque tres extraneos sibi et alienos dividimus, ne cum Ario insaniamus. Filium autem ex patre genitum Responsio.

(1) Relative ad hunc locum dic in nostro monito XI. pro XVI. Ad rem quod adtinet, scimus etiam Iohannem philoponum fuisse tritheitam, utpote severianum. Et omnino legendus est Damasceni dialogus contra Iacobitas, qui statim ab initio materiam huius loci illustrat.

(2) Hoc loco, ubi fit ab uno ad aliud codicis folium transitio, revera esse operis hiatum, dubitari non potest: nam nec praecedens folium physice cum sequentibus, sed glutine tantum bibliopegi, cohaeret; et cum superior quaestio sit XI, posterior sine ulla interruptione materia usque ad XVII. quaestionem decurrit: ex quo necessario concludimus contineri in hoc tractu quaestionem XVI, cuius titulum in lacuna demersum coniecturaliter nos supplevimus. Desunt itaque quaestiones XII. XIII. XIV. XV. Nam quod in monito de undecima diximus, id de parte eius tantummodo intelligendum est.

(3) Orat. VI. 22, et alibi, puta orat. XLII. 16. etc.

et spiritum procedentem credimus, ut personam ex persona: non enim naturali conditione comparatum est ut substantia generet. Nisi enim hoc verum esset, deberet omnis homo parere; atque hanc etiam habere naturae suae demonstrativam qualitatem et definitionem. Nam quae naturaliter substantiae insunt, ea speciem quoque universam comitantur: ideoque filius quoque et sanctus spiritus genitiva natura praediti necessario forent. Atqui nihil horum verum est. Non ergo quatenus pater substantia est et quatenus existens, filium genuit, sed quatenus pater est, et secundum huiusmodi relationem.

2. Neque tamen insubstantivas personas credimus, ut saepe dictum est (nemo sermonem nostrum reprehendat), neque item substantias: nam si personam peculiaris character facit, per quem illarum quae unius substantiae dicuntur personarum proprietas agnoscitur; id autem minime efficitur a substantia; utique persona, quatenus persona, non est substantia, sed enhypostaticum quid et substantivum. Ergo quoniam nihil rerum creatarum divinae beataeque naturae inest, ea quippe ad has nullatenus pertinet, sed orationem omnem substantiamque omnem excedit, minime necesse est de singulis personis quaerere utrum substantiae sint an accidens; quoniam et genus, et speciem, et differentiam in illis disquirere ratio nostra cogeretur. Nemo sermonem nostrum vituperet dicentem nunc, non oportere personam substantiae nomine indigitare; cum superius contra dixerimus. Nunc enim ita adfirmat, quia proprie stricteque cuiusque personae notionem sistit, verbisque illas inter se distinguere satagit: idcirco etiam ante definivimus quid sit persona: et omnino de substan-

τοῦ πατρὸς γεγεννῆσθαι καὶ τὸ πνεῦμα ἐκπορεύεσθαι δοξάζομεν, ὡς ὑπόστασιν ἐξ ὑποστάσεως· οὔτε γὰρ ἡ οὐσία πέφυκε γεννᾶν· εἰ γὰρ μὴ τοῦτο, ὀφείλει καὶ πᾶς ἄνθρωπος τίκτειν, καὶ ἔχειν καὶ τοῦτο γνώρισμα τῆς αὐτοῦ φύσεως συστατικὸν, καὶ ἐν τῷ ἑαυτοῦ ὅρῳ παραλαμβάνον· τὰ γὰρ φυσικῶς τῇ οὐσίᾳ προσόντα, καὶ παντὶ τῷ εἴδει ἕπονται· καὶ ὁ υἱὸς δὲ καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ὀφείλει γεννητικῆς φύσεως εἶναι· ἀλλὰ μὴν οὐδὲν τούτων ἀληθὲς ὑπάρχει· οὔκουν καθὸ οὐσία ἐστὶν ὁ πατὴρ, καὶ ὁ ὢν, γεγέννηκε τὸν υἱὸν, ἀλλὰ καθὸ πατὴρ καὶ κατὰ τὴν τούτων σχέσιν.

β΄. Οὐκ ἀνουσίους δὲ τὰς ὑποστάσεις δοξάζομεν, ὡς πολλάκις εἴρηται (μηδεὶς col. 2. τῷ λόγῳ ἐπιτρεχέτω) οὔτε δὲ οὐσίας· εἰ γὰρ τὴν ὑπόστασιν τὸ ἰδιάζον τοῦ χαρακτῆρος ποιεῖ, δι' οὗ τῶν ἐν τῇ μιᾷ οὐσίᾳ παραδεδομένων προσώπων ἡ ἰδιότης γνωρίζεται· τοῦτο δὲ οὐ πέφυκε ποιεῖν ἡ οὐσία· δηλονότι ἡ ὑπόστασις, ὡς ὑπόστασις, οὐκ ἔστιν οὐσία, ἀλλ' ἐνυπόστατόν τι καὶ οὐσιῶδες πρᾶγμα· οὐκοῦν ἐπείπερ οὐδὲν τῶν ἐν τοῖς οὖσι πρόσεστι τῇ θείᾳ καὶ μακαρίᾳ φύσει, κατὰ μηδὲν γὰρ τῶν ὄντων ἐστὶ, καὶ παντὸς λόγου καὶ πάσης οὐσίας ἐπέκεινα· οὐκ ἀνάγκη περὶ ἑκάστης ὑποστάσεως αὐτῆς ζητεῖν, πότερον οὐσία ἐστὶν ἢ συμβεβηκός (1)· ἐπεὶ καὶ γένος καὶ εἶδος καὶ διαφορὰν ἐπ' αὐτῆς πολυπραγμονῆσαι ὁ λόγος ἀναγκάζεται· μηδεὶς δὲ τῷ λόγῳ ἐπιμεμφέσθω φήσαντι μὲν ἐνταῦθα μὴ δεῖν τὴν ὑπόστασιν οὐσίαν εἰπεῖν· ἀνωτέρω δὲ, τὸ ἔμπαλιν· ἐνταῦθα μὲν γὰρ κυριολεκτῶν τὸ ἑκάστου τούτων σημανόμενον, καὶ τῷ λόγῳ διϊστῶν αὐτὰ ἀπ' ἀλλήλων, ταῦτα εἴρηκεν· ὅθεν καὶ προδιορισμῷ τὸ ὡς ἐπὶ τῆς ὑποστάσεως ἐχρησάμεθα· καὶ τὸ ἁπλῶς

(1) Quamquam hoc videretur quodammodo ad XI. quaestionem pertinere, minime id tamen credendum est; namque in XI. agitur diserte de Verbi persona, in hac vero XVI. de tribus simul. Et quamquam mox n. 3. redit auctor ad Christi personam, id ex connexione quadam argumenti fit, et ob eam causam praesertim quam dicet in quaestionis XVI. fine. Videsis p. 646. adn. 4. Denique, ut iam diximus, quaestio undecima connecti cum XVII. nequit.

ἐπὶ τῆς οὐσίας εἰπόντες μὴ εἶναι τὴν ὑπόστασιν ὡς ὑπόστασιν οὐσίαν ἁπλῶς· ἀνωτέρω δὲ ταύτην εἰρηκότες δύνασθαι φύσιν ἤγουν οὐσίαν τὴν ὑπόστασιν, οὐσίαν μετὰ ἰδιωμάτων ἐσημάναμεν, καὶ οὐκ αὐτὴν τὴν πληθὺν τῶν χαρακτηριστικῶν ἰδιωμάτων μόνην, ὅπερ ἐστὶ κυρίως τῆς ὑποστάσεως σημεῖον, τῷ λόγῳ καὶ αὐτὰ ἐξ
cod. f. 13. b. col. 1. αὐτῆς διακρίνοντες· καὶ ὡς τοῦ εἴδους κατηγορουμένου κατὰ τῶν ἀτόμων· εἶδος δὲ Χριστῶν οὐχ' ὑπάρχει· ἵνα καὶ ἐπὶ τῆς κατὰ Χριστὸν ὑποστάσεως τοῦτο ἔχωμεν· πρᾶγμα γάρ ἐστι μοναδικὸν, ὥσπερ καὶ ἥλιος καὶ σελήνη.

γ'. Διὰ ταῦτα πάντα τὴν τοῦ Χριστὸν ὑπόστασιν, οὐ δεῖ οὔτε οὐσίαν εἰπεῖν ὡς ὑπόστασιν· τῶν γὰρ ὑπασπιστῶν Εὐτυχοῦς ἐστι τοῦτο ματαιοφρονεῖν, μίαν φύσιν τῆς θεότητος καὶ τῆς σαρκὸς δογματιζόντων· οὔτε δὴ πάλιν συμβεβηκὸς, ἀλλὰ πρᾶγμα σύνθετον, ἢ ἄτομον ἐνούσιον ἐν δύο φύσεσι γνωριζόμενον, καθὼς ἀνωτέρω λέλεκται· ὡς γάρ φησιν ὁ μακάριος Κύριλλος (1), Χριστὸς μονοτρόπως οὐ λέγεται, ἀλλ' ἐν αὐτῷ τῷ ὀνόματι ἑνὶ ὄντι, ἑκατέρων πραγμάτων δείκνυται σημασία θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος· οὔτε γὰρ τῶν ὄντων ἕκαστον, ἐπειδὴ οὐσιωδῶς ὑφέστηκεν, ἢ συμβεβηκὸς ὑπάρχει, ἢ ἀνάγκη τὸ μὴ ὂν συμβεβηκὸς, μίαν οὐσίαν ὑπάρχειν· καὶ πᾶσαι δὴ αἱ ἀνωτέρω λεχθεῖσαι μαρτυρίαι πρὸς παράστασιν τὴν τε οὐσιώδη τῶν φύσεων διαφορὰν ἀσυγχύτως ἐν τῷ Χριστῷ σώζεσθαι· καὶ μετὰ τὴν ἕνωσιν, ἱκαναί εἰσι πιστώσασθαι τούτου τὴν ἀλήθειαν· ἅς τινας ἢ καὶ ἑτέρας τούτων ἰσοδυνάμους φειδοῖ τοῦ μήκους τοῦ συγγράμματος οὐκ ἐτάξαμεν· καὶ ταῦτα μὲν περὶ τούτου.

δ'. Ἐπειδὴ δὲ εἰρήκαμεν μὴ εἶναι τὴν ὑπόστασιν ὡς ὑπόστασιν οὐσίαν, δεῖ γινώσκειν, ὅτι δύο σημαίνειν τὸ ὄνομα τῆς ὑποστάσεως οἱ πατέρες εἰρήκασι· καὶ καθ' ἕνα
col. 2. μὲν τρόπον δηλοῦσθαι τὴν χαρακτηριστικὴν ὑπόστασιν, ἥτις κυρίως καὶ ὑπόστασις λέγεται,

tia diximus eam non esse personam, quatenus persona intelligitur, sed substantiam simpliciter. Superius autem, cum adfirmavimus naturae seu substantiae nomine posse personam appellari, tunc inquam substantiam cum idiomatibus suis significare voluimus, non autem characteristicorum idiomatum solam complexionem; quae quidem propria personae notio est; quae ipsa idiomata vi mentis a persona secernimus; sicuti fit praedicata specie in individuis. Species vero Christorum non est, ita ut in Christi quoque persona id habeamus. Est enim haec res solitaria, veluti sol ac luna.

3. Propter haec omnia Christi personam, non oportet dicere substantiam, quatenus persona est; etenim Eutychi patrocinantium haec insana sententia est, qui unam deitatis et carnis naturam adfirmant. Sed neque accidens appellanda est, sed res composita, vel individuum enhypostaticum in duabus naturis spectatum, sicuti superius dictum fuit. Namque ut ait beatus Cyrillus, Christus haud sub unica notione dicitur, sed in ipso nomine etsi unico, utriusque rei apparet significatio, deitatis nimirum et humanitatis. Neque enim haec singula, quoniam substantialiter subsistunt, vel accidens sunt; vel necesse est, quod non est accidens unam esse substantiam. Et quidem superiora omnia quae attuli testimonia ad demonstrandum pertinent substantialem naturarum differentiam inconfuse in Christo servari, cuius rei veritatem etiam post unionem valide confirmant. Quamquam praeter ea nonnulla, paris licet ponderis, ob vitandam scripti huius prolixitatem, non adtulimus.

4. Quia vero diximus personam, quatenus est persona, non esse substantiam, sciendum est, patres dixisse nomen personae duplicem habere significatum; et uno quidem characteristicam personam denotari, quae principaliter persona dicitur,

(1) Confer scholia opp. T. V. part. 1. p. 780.

et per quam personarum in unica substantia proprietas agnoscitur: veluti peculiare est ac proprium personae patris, ut sit absque principio, et ex nulla causa proveniat: filii item peculiare est ut a patre sit genitus: denique sancti spiritus ut a patre processerit. Hoc a characteristica notione exhibetur. Alia vero ratione substantiam significari a personae vocabulo tradidit nobis sanctus Cyrillus, cum loco substantiae abusive usurpavit personae vocabulum; quam rem testatur, scribens ad Theodoretum, in secundo anathematismo: ostendit enim idem esse dicere naturam Verbi atque hypostasim: ait quippe, locutionem secundum personam nihil aliud innuere, quam Verbi naturam seu hypostasim; quod ipsum Verbum est. Rursusque in scholiis, hypostasim pro natura sumens, ait: quod autem inconfusae maneant naturae seu hypostases, hinc cognoscemus. Item in trigesimo ad reginas capitulo: sicut enim duo principes, qui nullatenus inter se dignitate differant, non unus existimantur, sed vere duo; ita si quid est alii unitum dignitatis ratione, dummodo naturae id est hypostases differant, non sunt unum sed duo. En manifeste docuit pater, se idem dicere naturam Verbi et hypostasim. Et quotquot patres unam Dei Verbi naturam dicunt, id ipsum docent. Nam de filii hypostasi eodem modo loquuntur, naturam pro hypostasi sumentes.

5. Patet autem ex dictis, characteristicam hypostasim non esse substantiam, quatenus hypostasis est. Porro hypostasis idem significat quod persona, sicut etiam substantia idem est quod natura in theologica doctrina. Testis theologus Gregorius, qui in sermone syntactico sic ait: atque ita perficimur, unitatem quidem in substantia agnoscentes et in unica adoratione: trinitatem autem in hypostasibus id est personis ut quibusdam loqui placet. Neque in-

δι' ἧς τῶν ἐν τῇ μιᾷ οὐσίᾳ παραδεδομένων προσώπων ἡ ἰδιότης γνωρίζεται· οἷον ἐξαίρετόν ἐστι καὶ ἴδιον γνώρισμα τῆς τοῦ πατρὸς ὑποστάσεως, τὸ ἄναρχος καὶ ἐκ μηδεμιᾶς αἰτίας ὑποστῆναι· τῆς δὲ τοῦ υἱοῦ, τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς γεννηθῆναι· τῆς δὲ τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου, τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευθῆναι· τοῦτον παρίστησιν ἡ χαρακτηριστικὴ παράστασις· καθ' ἕτερον δὲ τρόπον τὴν οὐσίαν σημαίνειν τὸ τῆς ὑποστάσεως ὄνομα παρέδωκεν ἡμῖν ὁ ἐν ἁγίοις Κύριλλος, ἀντὶ οὐσίας καταχρηστικῶς χρησάμενος τῷ τῆς ὑποστάσεως ὀνόματι· καὶ μαρτυρεῖ γράφων πρὸς Θεοδώριτον ἐν τῷ δευτέρῳ ἀναθεματισμῷ (1)· δείκνυσι γὰρ ὡς ταυτόν ἐστι τῷ λέγειν φύσιν λόγου, τὸ λέγειν ὑπόστασιν· φησὶ γὰρ τὸ καθ' ὑπόστασιν, οὐδὲν ὑποφαίνοντος ἕτερον, πλὴν ὅτι μόνον ἡ τοῦ λόγου φύσις ἤγουν ὑπόστασις· ὅ ἐστιν αὐτὸς ὁ λόγος· πάλιν ἐν τοῖς σχολίοις (2) τὴν φύσιν ὑπόστασιν λέγων φησίν· ὅτι δὲ ἀσύγχυτοι μεμενήκασιν αἱ φύσεις, ἤγουν ὑποστάσεις, ἐντεῦθεν εἰσόμεθα· καὶ ἐν τῷ πρὸς τὰς βασιλίδας λ' κεφαλαίῳ φησίν· ὥσπερ γὰρ δύο τινὲς ἄρχοντες τῇ τῶν ἀξιωμάτων ἰσότητι κατ' οὐδὲν ἀλλήλων * διενεγκόντες, [* cod. ἄλλων, sine accentu.] οὐχ' ἓν νοοῦνται μόνον, ἀλλὰ δύο κατὰ τὸ ἀληθές· οὕτω τὸ συνημμένον τινὰ κατ' ἀξίαν διῃρημένων τῶν φύσεων, ἤγουν ὑποστάσεων, οὐκ εἰσὶν ἕν, ἀλλὰ δύο· ἰδοὺ σαφῶς ἔδειξεν ὁ πατήρ, ὅτι τὸ αὐτὸ λέγει φύσιν λόγου, καὶ [cod. f. 14. a. col. I.] ὑπόστασιν· καὶ ὅσοι δὲ τῶν πατέρων μίαν φύσιν τοῦ θεοῦ λόγου δογματίζουσι, τοῦτο διδάσκουσι· περὶ γὰρ τῆς τοῦ υἱοῦ ὑποστάσεως ταῦτα φασὶ, τὴν φύσιν ἀντὶ ὑποστάσεως παραλαβόντες.

ε'. Δῆλον δὲ ὅτι τὴν χαρακτηριστικὴν ὑπόστασιν ὁ λόγος παρέστησε μὴ εἶναι οὐσίαν ὡς ὑπόστασιν· ὁμόσημον δέ ἐστιν ἡ ὑπόστασις τῷ προσώπῳ· ὥσπερ καὶ ἡ οὐσία τῆς φύσεως ἐν τῇ θεολογικῇ πραγματείᾳ· καὶ μαρτυρεῖ ὁ θεολόγος Γρηγόριος ἐν τῷ συντακτικῷ φήσας ταῦτα (3)· καὶ οὕτω καταρτιζόμεθα, τὸ μὲν ἓν τῇ οὐσίᾳ γινώσκοντες καὶ τῷ ἀμερίστῳ τῆς προσκυνήσεως· τὰ δὲ τρία ταῖς ὑποστάσεσιν ἤγουν προσώποις ὅ τισι φίλον· μὴ δὲ γὰρ οἱ περὶ ταῦτα ζυγομα-

(1) Opp. T. VI. p. 209. B. Item S. Maximus opp. T. II. p. 277. — (2) Opp. T. V. part. 1. p. 785. B. — (3) Orat. XLII. 16.

χοῦντες ἀσχημονείτωσαν, ὥσπερ ἐν ὀνόμασι κειμένης ἡμῖν τῆς εὐσεβείας, ἀλλ᾽ οὐκ ἐν πράγμασι· καὶ ἐν τῷ λόγῳ τῆς ἁγίας πεντηκοστῆς φησί (1)· μιᾶς θεότητος, ὦ οὗτοι, τὴν τριάδα ὁμολογήσατε· εἰ δὲ βούλεσθε, μιᾶς φύσεως· καὶ Γρηγόριος δὲ ὁ Νύσσης ἐν τῷ κατηχητικῷ (2) γράφει περὶ φύσεως, λέγει δὲ ταῦτα· καὶ τῆς εὐσεβείας λόγος οἶδε διάκρισιν ὑποστάσεων ἐν τῇ ἑνότητι τῆς φύσεως βλέπειν· ὡς ἂν μὴ τῇ πρὸς τοὺς ἕλληνας μάχῃ, πρὸς ἰουδαϊσμὸν ἡμῖν ὁ λόγος ὑπενεχθείη· καὶ ὁ μακάριος Κύριλλος ἐν τῇ πρὸς Σούκενσον ἐπιστολῇ σαφὲς τοῦτο ποιεῖ γράφων ταῦτα (3)· οὐ γάρ ἐστι τῶν ἐφικτῶν εἰς θεότητος οὐσίαν ἤτοι φύσιν μεταχωρῆσαι δύνασθαί τι τῶν κτισμάτων· ἐν πᾶσι τούτοις διαρρήδην ἡ φύσις οὐσίαν δηλοῖ. col. 2. Ταύτας ἔδει τὰς χρήσεις ἀνωτέρω τάξαι ἐν τῷ οἰκείῳ κεφαλαίῳ (4)· καὶ ἐπειδὴ τοῦτο παραλέλειπται, τὸ ὑστερηθὲν νῦν ἐνεπληρώθη οὐκ ἐν πολὺ ἀπᾴδοντι κεφαλαίῳ.

solenter se gerant contumaces, quasi nobis in vocabulis sita sit religio, non in rebus. Et in sermone de sancta pentecoste ait: divinitatis unius, o homines, trinitatem fateamini; vel si vultis, unius naturae. Tum etiam Gregorius nyssenus in catechetico de natura scribens, eadem dicit, nempe quod orthodoxa doctrina scit differentiam personarum in unitate naturae spectare; ne dum cum ethnicis pugnam conserimus, ad iudaismum oratio nostra delabatur. Denique beatus Cyrillus in epistola ad Sucensum palam hoc facit ita scribens: non enim fieri potest ut in deitatis substantiam seu naturam creatura aliqua transeat. In his omnibus natura diserte substantiam significat. Et has sane auctoritates superius oportuisset in proprio capitulo collocare; sed quia id omissum fuit, nunc demum in hoc haud valde dissimili capitulo suppletum est.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΙΖ΄.

Ἐπειδή περ τινὲς τῶν ἀπὸ Εὐτυχοῦς καὶ Διοσκόρου τῶν δυσσεβῶν ἐπιλαμβάνονται τῆς ἐν Χαλκηδόνι ἁγίας συνόδου, καὶ φασὶ κακῶς ἐκδεδωκέναι αὐτὴν ἐν τῷ οἰκείῳ ὅρῳ, σωζομένης δὲ μᾶλλον τῆς ἰδιότητος ἑκατέρας φύσεως, τί δεῖ πρὸς τούτους ἀπολογεῖσθαι; ἐκ τούτων γὰρ λαβόντες ἀφορμὴν, ἐπιχειροῦσι λέγειν ὡς δύο φύσεις δοξάζειν ἐν ἰδιάζουσι προσώποις θεωρουμένοις.

QUAESTIO XVII.

Quia nonnulli impiorum Eutychis et Dioscori discipuli sanctam chalcedonensem synodum reprehendunt, aiuntque pravam edidisse definitionem, quum contra potius utriusque naturae proprietatem servaverit, quamnam oportet nos adversus istos apologiam instituere? Hinc enim ansam sumunt dicendi, duas naturas synodum in propriis sic spectatis personis credere.

Ἀπόκρισις. α΄. Θαυμάζω τῶν τοιούτων ἀνθρώπων τὴν ἐθελόκακον γνώμην· πῶς τῆς ἁγίας συνόδου παντοίως καὶ διὰ τοσούτων ἐξασφαλισαμένης καὶ μηδεμίαν καθ᾽ ἑαυτῆς λαβὴν παρασχούσης, οἱ πρὸς τὴν ἀλήθειαν φιλεχθρῶς ἔχοντες, καὶ τῆς Εὐτυχοῦς μυσαρᾶς αἱρέσεως ὑπασπισταὶ, παραιτούμενοι τὴν εὐσεβῆ τῶν δύο φύσεων φωνὴν, μάτην κατηγοροῦσι τῶν παρ᾽ αὐτῆς εἰρημένων· καὶ ὄντως ἱστὸν ἀράχνης ὑφαίνουσι, καὶ καθ᾽ ὑδάτων γράφουσιν οἱ τοιοῦτο ληροῦντες κατὰ

1. Miror huiusmodi hominum malignam sententiam; quomodo sancta synodo quaqueversus et tanta auctoritate suffulta, nullamque reprehensioni ansam exhibente, hi tamen cavillosi veritatis hostes, et nefandae Eutychis haereseos defensores, respuentes piam duarum naturarum locutionem, temere definitiones eius detrectant. Atqui vere aranei telam texunt, et in aquis scribunt, qui talia adversus sanctam synodum nugantur. Nam quum sint lippiente Responsio.

(1) Orat. XLI. 8. — (2) Cap. I. edit. paris. T. II. p. 477. — (3) Opp. T. V. part. 2. p. 140. A. — (4) Intelligit quaestionem XI. Atque hinc satis cognoscimus, cur in hac quaestione XVI. nonnulla sint quae ad undecimae argumentum referuntur. Dicit enim ipse auctor utramque quaestionem partim esse similes.

anima, oculos habent et nihil intelligunt. Nisi enim propriae definitioni ea synodus praeposuisset patrum nicaenorum CCCXVIII., itemque patrum constantinopolitanae synodi symbolum, et nisi illos se omnino sequi esset professa; nisi acta ephesina adversus impium Nestorium adprobasset, unam personam et unum eundemque dominum nostrum Iesum Christum perfectum in divinitate et eundem perfectum in humanitate concorditer praedicasset; nisi in multis illic habitis sermonibus Nestorio eiusque irreligiosis dogmatibus anathema dixisset, locus esset accusantium sermoni, et divisionis suspicio subesset. Sin potius necessariam chalcedonensibus patribus hanc locutionem effecit prava Eutychis sententia, cur hi synodum temere vituperant? Recte quippe intelligens divinum incarnationis mysterium, praeclare nobis tradidit unam hypostasim unamque personam inconfuse et inconvertibiliter et indivisibiliter in duabus naturis agnoscendam, servata apprime utriusque naturae proprietate; atque ita rectà contradicens Eutychis Nestoriique vesaniae. His enim verbis utriusque aequaliter vitium profligat. Nestorium quidem dispellit blaspheme dividentem unum Christum in Deum seorsum, et in hominem seorsum; dispellit, inquam, dicendo unam hypostasim unamque personam, et unum eundemque se confiteri dominum nostrum Iesum Christum: Eutychem vero unam naturam divinitatis et humanitatis profitentem, nihilque eum a Virgine sumpsisse; hunc, inquam, retundit duas naturas inconfuse et inconvertibiliter atque inseparabiliter unitas dicendo in una hypostasi, incolumi utriusque naturae proprietate, cuius rei causa synodum hi sycophantae accusaverunt.

2. Audiant accusatores quibus verbis ea quae ipsi prave intelligunt synodus dixerit, neque locutiones nobis exhibeant mutilatas: « consubstantialem patri secundum divinitatem, et consubstantialem no-

τῆς ἁγίας συνόδου· τὴν γὰρ ψυχὴν λημῶντες, ὀφθαλμοὺς ἔχουσι, καὶ οὐ κατανοοῦσιν· εἰ μὴ γὰρ τοῦ οἰκείου ὅρου προέταξεν ἡ σύνοδος τῶν ἐν Νικαίᾳ τιη´ ἁγίων πατέρων, καὶ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει τὸ σύμβολον, καὶ τούτοις ἐν πᾶσιν ἀκολουθεῖν ὡμολόγησεν· εἰ μὴ τὰ ἐν Ἐφέσῳ πραχθέντα κατὰ δυσσεβοῦς Νεστορίου ἠσμένισεν, ἓν πρόσωπον, cod. f. 14. b. col. 1. καὶ ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν τέλειον ἐν θεότητι καὶ τέλειον ἐν ἀνθρωπότητι τὸν αὐτὸν συμφώνως ἐκήρυξεν· εἰ μὴ ἐν πολλοῖς τῶν ἑαυτῆς λόγων Νεστόριον μετὰ τῶν ἀσεβῶν αὐτοῦ δογμάτων ἀνεθεμάτισε, χώραν εἶχε τῶν κατηγόρων ὁ λόγος, καὶ τῆς διαιρέσεως ἡ ὑπόνοια· εἰ δὲ ἀναγκαίαν αὐτοῖς τὴν τοιαύτην ἐποίησε φωνὴν ἡ Εὐτυχοῦς κακοδοξία, τί μάτην αὐτῆς ἐπιμέμφονται; ὀρθῶς γὰρ κατανοήσασα τὸ θεῖον τῆς ἐνανθρωπήσεως μυστήριον, καλῶς ἡμῖν * παρέδωκαν μίαν * cod. ἡμᾶς. ὑπόστασιν καὶ ἓν πρόσωπον ἀσυγχύτως καὶ ἀτρέπτως καὶ ἀδιαιρέτως ἐν δύο φύσεσι γνωριζόμενον· καίτοι σωζομένης δὲ μᾶλλον τῆς ἰδιότητος ἑκατέρας φύσεως, ἐκ διαμέτρου ἀντικατασταθεῖσα τῇ τε Εὐτυχοῦς καὶ Νεστορίου φρενοβλαβείᾳ· τὸ γὰρ ἀμφοτέρων ἐπίσης διὰ τῶν τοιούτων φωνῶν ἀνατρέπει κακόν· Νεστόριον μὲν ἐκβάλλει δυσφήμως διαιροῦντα τὸν ἕνα Χριστὸν εἰς θεὸν ἰδικῶς καὶ ἄνθρωπον ἰδικῶς, διὰ τοῦ εἰπεῖν μίαν ὑπόστασιν καὶ ἓν πρόσωπον, καὶ ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν ὁμολογεῖν υἱὸν τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν· Εὐτυχέα δὲ μίαν φύσιν τῆς θεότητος καὶ τῆς ἀνθρωπότητος ὁμολογήσαντα, ἤτοι κατὰ τροπὴν ἢ σύγχυσιν, καὶ μηδὲν ἐκ τῆς παρθένου τὸν λόγον λαβόντα, διὰ τοῦ εἰπεῖν δύο φύσεις ἀσυγχύτως καὶ ἀτρέπτως καὶ ἀδιαιρέτως ἡνωμένας ἐν μιᾷ ὑποστάσει· καὶ τὸ σωζομένης δὲ τῆς ἰδιότητος ἑκατέρας φύσεως, δι᾽ ἣν οἱ συκοφάνται αὐ- col. 2.
τῆς κατηγόρησαν.

β´. Ἀκουέτωσαν δὲ οἱ κατήγοροι πῶς τὰ παρ᾽ αὐτῶν κακῶς νοηθέντα εἴρηκεν ἡ σύνοδος, καὶ μὴ τὰς λέξεις ἡμῖν περιτιθέτωσαν περικεκομμένως· ὁμοούσιον τῷ πατρὶ κατὰ τὴν θεότητα, καὶ ὁμοούσιον ἡμῖν

κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα· κατὰ πάντα ὅμοιον ἡμῖν, χωρὶς ἁμαρτίας· πρὸ αἰώνων μὲν ἐκ τοῦ πατρὸς γεννηθέντα κατὰ τὴν θεότητα· ἐπ᾽ ἐσχάτων δὲ τῶν ἡμερῶν τὸν αὐτὸν δι᾽ ἡμᾶς καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν ἐκ Μαρίας τῆς ἀειπαρθένου καὶ θεοτόκου κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα· ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν Χριστὸν υἱὸν κύριον μονογενῆ ἐν δύο φύσεσιν ἀσυγχύτως, ἀδιαιρέτως, ἀχωρίστως γνωριζόμενον· οὐδαμοῦ τῆς τῶν φύσεων διαφορᾶς ἀνῃρημένης διὰ τὴν ἕνωσιν, σωζομένης δὲ μᾶλλον τῆς ἰδιότητος ἑκατέρας φύσεως, καὶ εἰς ἓν πρόσωπον καὶ μίαν ὑπόστασιν συντρεχούσης· οὐκ εἰς δύο πρόσωπα μεριζόμενον, ἀλλ᾽ ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν υἱὸν μονογενῆ θεὸν λόγον καὶ κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν καθάπερ ἄνωθεν οἱ προφῆται περὶ αὐτοῦ καὶ αὐτὸς ἡμᾶς Ἰησοῦς Χριστὸς ἐξεπαίδευσε, καὶ τὸ τῶν πατέρων ἡμῶν παραδέδωκε σύμβολον.„ Εἰ οὖν εἰς μίαν ὑπόστασιν φησὶν ἑκατέραν φύσιν συνεληλυθέναι, καὶ ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν εἶναι κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν μονογενῆ λόγον, καὶ τοῦ ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ Χριστοῦ τὰς δύο γεννήσεις ὁμολογεῖ, μίαν μὲν τὴν πρὸ τῶν αἰώνων ἐκ τοῦ πατρὸς κατὰ τὴν θεότητα, ἑτέραν δὲ τὴν ἐπ᾽ ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν δι᾽ ἡμᾶς καὶ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν ἐκ τῆς παρθένου μητρὸς κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα, ποῦ χώραν ἔχει τῆς διαιρέσεως ἡ ὑπόνοια; ἀγνοοῦσι δὲ οἱ ἄφρονες, ὅτι τοῖς τῶν ἁγίων ἐντετύχηκε συγγράμμασι καὶ τοιαῦτα γέγραφε καὶ μαρτυρεῖ ὁ πολὺς τῷ πνεύματι Ἀθανάσιος, τοιαῦτα εἰπὼν ἐν τῷ, ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο. “ Ταῦτα ἀναγκαίως προεξητάσαμεν· ἵνα ἐὰν ἴδωμεν αὐτὸν δι᾽ ὀργάνου τοῦ ἰδίου σώματος θεϊκῶς πράττοντα ἢ λέγοντά τινα, γινώσκομεν ὅτι θεὸς ὢν ταῦτα ἐργάζεται· καὶ πάλιν ἐὰν ἴδωμεν αὐτὸν δι᾽ ὀργάνου τοῦ ἰδίου σώματος ἀνθρωπίνως λαλοῦντα ἢ πάσχοντα, μὴ ἀγνοῶμεν αὐτόν, ὅτι σαρκοφόρος γέγονεν ἄνθρωπος· καὶ οὕτω ταῦτα καὶ ποιεῖ καὶ λέγει· καὶ ἑκάστου γὰρ τὸ ἴδιον γινώσκοντες, καὶ ἀμφότερα ἐξ ἑνὸς πραττόμενα βλέποντες καὶ νοοῦντες, ὀρθῶς πιστεύομεν καὶ οὔποτε πλανηθείημεν. „

cod. f. 15. a. col. 1.

bis secundum humanitatem, per omnia similem nobis, excepto peccato: ante saecula quidem ex patre genitum secundum divinitatem; in fine autem temporum, eundèm pro nobis et propter nostram salutem ex Maria virgine ac deipara secundum humanitatem, unum eundemque Christum filium, dominum, unigenitum, in duabus naturis inconfuse, indivisibiliter, inseparabiliter agnoscendum; non sublata propter unionem differentia naturarum, sed conservata potius utriusque naturae proprietate, in unam personam unamque hypostasim concurrentis; non in duas personas divisum, sed unum eundemque filium unigenitum Deum Verbum ac dominum Iesum Christum, prout antiquitus prophetae de eo, et ipse nos Iesus Christus docuit, et patrum nostrorum tradidit symbolum. » Si ergo in unam hypostasim dicit synodus utramque naturam convenisse; et unum eundemque esse dominum Iesum Christum, unigenitum Verbum, atque unius eiusdemque Christi duas nativitates confitetur, unam ante saecula ex patre secundum divinitatem; alteram extremis temporibus propter nos et propter nostram salutem ex virgine matre secundum humanitatem, quomodo locus sit suspicioni de divisione? Ignorant porro hi stulti, quod sanctorum consonat scriptis synodus; quodque talia scripserit testatusque sit plenus ille spiritu Athanasius, dum ait in sermone de verbis illis *Verbum caro factum est:* « haec necessario antea disquisivimus, ut cum viderimus eum proprii corporis organo divina facientem aut dicentem, sciamus Deum esse qui talia operatur. Rursusque si eum viderimus proprii corporis organo humana loquentem aut patientem, haud ignoremus ipsum fuisse in carne hominem; atque ita haec facere ac loqui. Nam naturae utriusque proprium agnoscentes, et utramque actionem ab uno peractam cernentes atque intelligentes, recte credimus, et numquam exerrabimus. »

Auctoritatum quae sequuntur, utpote editarum, una fortasse excepta, nonnisi titulos et initia clausulasque adscribam, lectores nimirum ad operum editiones intento digito amandans.

3. Eiusdem ex tertio adversus haereses sermone, contra Paulum samosatensem. Namque et ipse apostolus – in aeternum fiunt.

γ'. Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ πρὸς τὰς αἱρέσεις γ' λόγου, κατὰ Παύλου τοῦ σαμοσατέως. Καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς ὁ ἀπόστολος – εἰς τοὺς αἰῶνας γίνονται (1).

Sancti Gregorii theologi ex secunda oratione de filio. Deus dicetur non Verbi quatenus visibile est – nominum copulatio.

Τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ θεολόγου ἐκ τοῦ περὶ υἱοῦ δευτέρου λόγου. Θεὸς ἂν λέγοιτο οὐ τοῦ λόγου τοῦ ὁρωμένου – ἡ τῶν ὀνομάτων ἐπίζευξις (2). col. 2.

Sancti Gregorii episcopi Nyssae ex sermone contra Eunomium. Quum audierimus quod lux – Dei autem operationem.

Τοῦ ἁγίου Γρηγορίου ἐπισκόπου Νύσσης ἐκ τοῦ λόγου τοῦ κατὰ Εὐνομίου. Ὅταν μὲν ἀκούωμεν ὅτι φῶς – τοῦ δὲ θεοῦ τὴν ἐνέργειαν (3).

Sancti Cyrilli episcopi Alexandriae ex epistola secunda ad Sucensum. Si enim unus dicatur a nobis – secundum id quod diximus.

Τοῦ ἁγίου Κυρίλλου ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας ἐκ τῆς δευτέρας ἐπιστολῆς τῆς πρὸς Σούκενσον. Εἰ γὰρ εἷς λέγοιτο πρὸς ἡμῶν – ἀποδοθέντα λόγον (4). cod. f. 15. b. col. 1.

Eiusdem ex sermone ad monachos qui erant Constantinopoli. Suppetias feret et concertabit sermoni huic etiam sapientissimus Iohannes, propemodum coacervans naturas colligansque ad unionem proprietatum ambabus haerentium vim.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ πρὸς τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναχοὺς λόγου (5). Ἐπαγωνιεῖται δὲ καὶ συναθλήσει τῷ λόγῳ καὶ ὁ σοφώτατος Ἰωάννης, μονονουχὶ καὶ συναγείρων τὰς φύσεις καὶ συνδέων εἰς ἕνωσιν τῶν ἑκατέρῳ προσόντων ἰδιωμάτων τὴν δύναμιν.

Eiusdem ex sermone secundo adversus Nestorium. Desine naturas dividere – hominem prorsus adoras.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ β' λόγου τοῦ κατὰ Νεστορίου. Παῦσαι διαιρῶν τὰς φύσεις – ἀνθρωπολατρεῖς, ὁμολογουμένως (6).

Eiusdem ex sermone quinto adversus Nestorium. Si ergo nonnulli sunt – potentiam Dei.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ ε' λόγου τοῦ κατὰ Νεστορίου. Εἰ μὲν οὖν τινές εἰσιν – τὴν δύναμιν τοῦ θεοῦ (7). col. 2

Deinde operis auctor ita concludit.

Atque haec quidem, o sanctissimi, pro ingenii mei modulo comperire potui ex praeditorum divina sapientia patrum doctrinis, Dei auxilio per sanctas vestras preces mihi favente.

Καὶ ταῦτα μὲν, ἁγιώτατοι, τὰ παρ' ἐμοῦ κατὰ τὴν ἀναλογοῦσαν τῇ μετρίᾳ μου καταστάσει δύναμιν, ἐξ ὧν εὑρεῖν δεδύνημαι διδαγμάτων τῶν θεοσόφων ἡμῶν πατέρων, χειραγωγηθεὶς τῇ τοῦ θεοῦ βοηθείᾳ διὰ τῶν ἁγίων ὑμῶν προσευχῶν.

(1) Nempe Athanasii contra Arianos orat. III. n. 34, quod opus interdum in codicibus inscribitur *contra omnes haereses.* — (2) Orat. XXX. 8. ed. Maur. p. 545. — (3) Sub initio sermonis quarti contra Eunomium ed. paris. T. II. p. 165. C. — (4) Opp. T. V. part. 2. p. 143. A. — (5) Non extat in Cyrilli editionibus sermo vel liber cum huiusmodi titulo. — (6) Opp. T. VI. p. 50. A. p. 51. D. p. 60. D. — (7) Opp. T. VI. p. 132. D.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ ΙΗ'.

Ἐπειδὴ τινὲς ἐπιμέμφονται τῇ ἐν Χαλκηδόνι συνόδῳ ὡς ἀκρίτως καὶ ἀκανονίστως δεξαμένῃ Θεοδώριτον καὶ Ἴβαν· τί χρὴ πρὸς τούτους λέγειν;

QUAESTIO XVIII.

Quia nonnulli reprehendunt chalcedonensem synodum, quasi temere et contra canones ad communionem admiserit Theodoretum et Ibam, quidnam iis respondendum est?

α'. Ἐὰν εὐσυνειδήτως τοὺς λόγους τῶν πατέρων σκοπήσωμεν, τὸν θεῖον ἔχοντες φόβον πρὸ ὀφθαλμῶν, εὑρήσομεν ὅτι οὐκ ἀκρίτως οὗτοι, καθὼς τὰ ὑπομνήματα δηλοῖ, παρεδέχθησαν· πολλῆς γὰρ περὶ αὐτῶν ἀντιστάσεως γενομένης ὑπὸ τῶν ἐν (*cod. f. 16. a. col. 1.*) τῇ συνόδῳ ὡς περὶ αἱρετικῶν, ἀναθεματίσαντες τὸν παράφρονα Νεστόριον μετὰ τῶν ἀσεβῶν αὐτοῦ δογμάτων, εἰς ἃ καὶ διεβάλλοντο, κανονικῶς εἰσεδέχθησαν· Θεοδώριτος γὰρ πρότερον ἐν Ῥώμῃ Νεστόριον μετὰ τῶν ἀθέων αὐτοῦ δογμάτων ἀνεθεμάτισε· καὶ δεχθεὶς παρὰ τοῦ τῆς πρεσβύτιδος Ῥώμης πάππα Λέοντος, ὕστερον ἐν Χαλκηδόνι ἐδέχθη, πάλιν ἀναθεματίσας αὐτὸν μετὰ τῆς αὐτοῦ βλασφημίας· καὶ μαρτυροῦσι τὰ ἐν Χαλκηδόνι συστάντα περὶ αὐτοῦ ὑπομνήματα, τὰ καὶ ἐμφερόμενα ἐν τῷ τέλει τῆς ὀγδόης πράξεως· εἰσὶ δὲ ταῦτα.

1. Si sapiente iudicio sermones sanctorum patrum spectaverimus, Dei timorem prae oculis habentes, comperiemus praedictos viros duos non temere, prout actus synodici ostendunt, fuisse receptos. Etenim multa de his controversia habita a synodi patribus, tamquam si haeretici essent, quum ipsi anathema Nestorio insano dixissent eiusque impiis dogmatibus, quorum causa accusabantur, ad communionem admissi fuerunt. Etenim Theodoretus primo Romae Nestorium cum suis irreligiosis dogmatibus anathematizaverat, receptusque a veteris Romae papa Leone, postea Chalcedone quoque receptus fuit, postquam denuo Nestorium anathematizavit cum eius blasphemia; cuius rei testes sunt qui Chalcedone confecti fuerunt de illo commentarii, qui in octavae actionis fine referuntur. Ita vero se habent. *Responsio.*

β'. Οἱ εὐλαβέστατοι ἐπίσκοποι ἐβόησαν· Θεοδώριτος ἄρτι ἀναθεματισάτω. Θεοδώριτος ὁ εὐλαβέστατος ἐπίσκοπος παρελθὼν ἐν τῷ μέσῳ εἶπε· καὶ δεήσεις ἀπέδωκα τῷ θειοτάτῳ καὶ εὐσεβεστάτῳ βασιλεῖ, καὶ λιβέλλους ἐπιδέδωκα τοῖς ἐπισκόποις τοῖς διέπουσι τὸν τόπον τοῦ θεοφιλεστάτου ἐπισκόπου Λέοντος· καὶ εἰ δοκεῖ ὑμῖν ἀναγινωσκέσθωσαν a) ἐφ' ὑμῶν, καὶ μανθάνητε ὅπως φρονῶ· οἱ εὐλαβέστατοι ἐπίσκοποι εἶπον· ἀναγνωσθῆναι οὐδὲν θέλομεν, Νεστόριον ἀναθεμάτισον· Θεοδώριτος εὐλαβέστατος ἐπίσκοπος εἶπεν· ἐγὼ διὰ τὴν τοῦ Χριστοῦ χάριν καὶ παρὰ ὀρθοδόξοις ἀνετράφην καὶ ὀρθοδόξως ἐκήρυξα· καὶ οὐ μόνον Νεστόριον καὶ Εὐτυχῆ, ἀλλὰ καὶ πάντα ἄνθρωπον μὴ φρονοῦντα (*col. 2*) ὀρθῶς ἀποστρέφομαι καὶ ἀλλότριον ἡγοῦμαι·

2. Religiosissimi episcopi clamaverunt: Theodoretus modo anathema dicat. Theodoretus religiosissimus episcopus procedens in medium dixit: preces obtuli augusto et piissimo imperatori, et libellos tradidi episcopis qui locum tenent Deo carissimi episcopi Leonis: et si vobis videtur, praelegantur, ut dogma meum cognoscatis. Piissimi episcopi dixerunt: nihil legere volumus; Nestorio dic anathema. Theodoretus religiosissimus episcopus dixit: ego per Christi gratiam, apud orthodoxos fui educatus, et orthodoxiam docui: et non Nestorium tantummodo atque Eutychem, sed quemvis hominem non recte sentientem aversor, et alienum iudico. Quae quum diceret, religiosissimi episcopi clamave-

a) Edd. perperam ἀναγινώσκονται.

runt: aperte dic anathema Nestorio eiusque dogmatibus. Theodoretus religiosissimus episcopus dixit: haud hercle id dicam, nisi prout scio placere Deo, vobis persuaserim, me neque civitatis curam ullam gerere, neque ob hanc causam huc advenisse. Sed quia calumnia appetitus fui, adsum ob demonstrandum me esse orthodoxum, meque Nestorio, et Eutychi, et cuivis homini duos filios dicenti, anathema dicere. Haec eo dicente, religiosissimi episcopi clamaverunt: aperte dic anathema Nestorio, eiusque dogmatibus, et omnibus qui eius sententiam fovent. Theodoretus pientissimus episcopus ait: ego nisi exposuero quomodo credo, non dico; credo autem. Quod dum diceret, religiosissimi episcopi clamaverunt: hic est haereticus, hic est nestorianus; haereticum foras expelle. Theodoretus religiosissimus episcopus dixit: anathema Nestorio, et cuicumque sanctam virginem non dicenti deiparam, et in duos filios dividenti unicum dominum Iesum Christum filium Dei unigenitum. Ego vero et fidei definitioni subscripsi, nec non epistolae Deo carissimi et sanctissimi archiepiscopi domini Leonis; atque ita sentio, et sic credo, et post haec omnia salutem consequi spero. Post admissum itaque anathematismum, et Deo carissimorum episcoporum de illo suffragium, illustrissimi praesides dixerunt: ex norma iudicii sanctae synodi Theodoretus religiosissimus ecclesiam Cyri civitatis recuperabit.

3. Atque ita ex chalcedonensibus actibus latius demonstratum est, haud temere a sancta synodo Theodoretum fuisse receptum. Ego vero etiam incidi in eiusdem ad Sporacium scriptum (qui unus erat ex congregatis in ea synodo illustrissimis praesidibus) quo ex scripto comperi, Theodoretum toto animo, impium Nestorii dogma

καὶ ἐν τῷ λέγειν, αὐτὸν οἱ εὐλαβέστατοι ἐπίσκοποι ἐβόησαν· φανερῶς εἰπὲ ἀνάθεμα Νεστορίῳ καὶ τοῖς δόγμασιν αὐτοῦ· Θεοδώριτος ὁ εὐλαβέστατος ἐπίσκοπος εἶπεν· ἐπ' ἀληθείας οὐ λέγω, εἰ μὴ ὡς οἶδα ἀρέσκειν θεῷ πείσω ὑμᾶς, ὅτι οὔτε πόλεως *a*) φροντίζω, οὔτε διὰ τοῦτο παρεγενόμην· ἀλλ' ἐπειδὴ ἐσυκοφαντήθην, ἦλθον πληροφορῆσαι ὅτι ὀρθόδοξός εἰμι, καὶ ὅτι Νεστόριον καὶ Εὐτυχῆ καὶ πάντα ἄνθρωπον δύο υἱοὺς λέγοντα ἀναθεματίζω· καὶ ἐν τῷ λέγειν αὐτὸν, οἱ εὐλαβέστατοι ἐπίσκοποι ἐβόησαν· φανερῶς εἰπὲ ἀνάθεμα Νεστορίῳ καὶ τοῖς δόγμασιν αὐτοῦ, καὶ τοῖς φρονοῦσι τὰ αὐτοῦ· Θεοδώριτος ὁ εὐλαβέστατος ἐπίσκοπος εἶπεν· ἐγὼ ἐὰν μὴ ἐκθῶμαι ὅπως πιστεύω, οὐ λέγω· πιστεύω δέ· καὶ ἐν τῷ λέγειν αὐτὸν, οἱ εὐλαβέστατοι ἐπίσκοποι ἐβόησαν· οὗτος αἱρετικός ἐστιν· οὗτος νεστοριανός ἐστι· τὸν αἱρετικὸν ἔξω βάλε· Θεοδώριτος εὐλαβέστατος ἐπίσκοπος εἶπεν· ἀνάθεμα Νεστορίῳ καὶ τῷ μὴ λέγοντι θεοτόκον τὴν ἁγίαν παρθένον, καὶ τῷ εἰς δύο υἱοὺς μερίζοντι τὸν ἕνα κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ τὸν μονογενῆ· ἐγὼ δὲ καὶ ἐν τῷ ὅρῳ τῆς πίστεως ὑπέγραψα, καὶ ἐν τῇ ἐπιστολῇ τοῦ θεοφιλεστάτου καὶ ὁσιωτάτου ἀρχιεπισκόπου κυρίου Λέοντος· καὶ οὕτως φρονῶ, καὶ οὕτως πιστεύω, καὶ μετὰ ταῦτα πάντα σωθήσεσθαι προσδοκῶ· *b*) καὶ μετὰ τὴν ἐν τῷ ἀναθεματισμῷ ἀποδοχὴν καὶ (cod. f. 16. b. col. I.) τὴν ἐπ' αὐτῷ ψῆφον τῶν θεοφιλεστάτων ἐπισκόπων, οἱ ἐνδοξότατοι ἄρχοντες εἶπον· κατὰ τὴν κρίσιν τῆς ἁγίας συνόδου Θεοδώριτος ὁ εὐλαβέστατος ἐπίσκοπος τὴν ἐκκλησίαν *c*) Κύρου τῆς πόλεως ἀπολήψεται.

γ'. Καὶ οὕτω μὲν ἐκ τῶν ἐν Χαλκηδόνι πεπραγμένων πλατυτέρως δέδεικται, ὡς οὐκ ἀκρίτως ἡ ἁγία σύνοδος ἐδέξατο Θεοδώριτον. Ἐγὼ δὲ τοῖς πρὸς Σποράκιον τὸν Πατρίκιον γραφεῖσιν αὐτῷ (εἷς δὲ ἦν οὗτος τῶν ἐν τῇ συνόδῳ ταύτῃ συνειλεγμένων ἐνδοξοτάτων ἀρχόντων) ἐνέτυχον· καὶ εὗρον αὐτὸν ὁλοψύχως τὸ ἀσεβὲς Νεστορίου δόγμα

a) Ed. τιμῆς *honoris*. Sed infra confirmatur lectio πόλεως. — *b*) Perperam in edd. graece et latine καὶ μετὰ ταῦτα πάντα σώζεσθαι in marg. σώζεσθε) sine προσδοκῶ: *et post haec omnia dixit salvete*. Quod satis est ridiculum. — *c*) Desunt in cod. duo praecedentia verba.

μυσαττόμενον· καὶ πρὸς ἀπόδειξιν τῶν λεγομένων, ὀλίγα ἐξ αὐτῶν παρατίθημι.

Θεοδωρίτου ἐκ τοῦ πρὸς Σποράκιον.

Νεστόριόν που πάντως ἀκούετε κ. τ. λ. εἰ γὰρ τοῦτο, ἀνέγκλητος Ἕλλην μητέρα θεοῖς ἐπεισάγων (1).

δ'. Καὶ ταῦτα μὲν οὗτός φησιν· ἐναργεστέραν δὲ ταύτης τῆς ἀποδείξεως οὐκ ἂν οἶμαι δεηθείη ὁ τῆς ἀληθείας ἐραστὴς καὶ πᾶσαν φιλονεικίαν ἀποστρεφόμενος, ὅτι ἀπεστρέφετο τὸ Νεστορίου μυσαρὸν δόγμα Θεοδώριτος· καὶ διὰ τοῦτο παρὰ τῆς ἐν Χαλκηδόνι ἁγίας συνόδου ἐδέχθη. Τοῦτο δὲ καὶ περὶ Ἴβα ἔξεστι κατανοῆσαι, ὡς οὐκ ἀκρίτως καὶ αὐτὸς εἰσεδέχθη παρὰ τῇ συνόδῳ· ἐν γὰρ τῇ δεκάτῃ πράξει πάντες οἱ εὐλαβέστατοι ἐπίσκοποι ἐβόησαν· πάντες τὰ αὐτὰ λέγομεν, Ἴβας Νεστόριον ἄρτι ἀναθεματισάτω· Εὐτυχέα καὶ τὸ δόγμα αὐτοῦ ἀναθεματίσει· Ἴβας ὁ εὐλαβέστατος ἐπίσκοπος εἶπεν· καὶ δὴ ἐγγράφως ἀναθεμάτισα Νεστόριον καὶ τὸ δόγμα αὐτοῦ, καὶ νῦν ἀναθεματίζω αὐτὸν μυριάκις· τὸ γὰρ ἅπαξ μετὰ πληροφορίας γινόμενον, κἂν μυριάκις γένηται, οὐ λυπεῖ· καὶ ἀνάθεμα Νεστορίῳ καὶ Εὐτυχεῖ col. 2. καὶ τῷ λέγοντι μίαν φύσιν, καὶ πάντα τὸν μὴ φρονοῦντα, ὡς φρονεῖ ἡ ἁγία σύνοδος, ἀναθεματίζω.

ε'. Θαυμάζω τοίνυν πῶς μετὰ τοσαύτην ἐξέτασιν καὶ ἀκριβείας ἔρευναν καὶ ἀναθεματισμὸν Νεστορίου καὶ τῶν ἀσεβῶν αὐτοῦ δογμάτων, ὡς ἀκανόνιστον διαβάλλουσι τὴν ἁγίαν σύνοδον οἱ τῆς ἀληθείας πολέμιοι, μεμφόμενοι τὴν τῆς ἐπισκοπῆς τῶν εἰρημένων ἀνδρῶν ἀποκατάστασιν ὡς ἀκρίτως γενομένην· καὶ νομίζω μὲν αὐτοὺς ἐκ διαθέσεως καὶ ὁλοψύχως τὸν ἀναθεματισμὸν πεποιηκέναι τοῦ μυσαροῦ τούτου φρονήματος· εἰ δέ τις ἐφώρασεν αὐτοὺς, ἢ ἀπὸ συγγράμματος αὐτῶν, ἢ ἀπὸ λόγου μετὰ τὴν σύνοδον τὴν τοιαύτην

odisse. Quod ut demonstrem, pauca inde sumens exponam.

Theodoreti ex iis quae scripsit ad Sporacium.

Nestorium prorsus auditis etc. Si hoc ita se habet, culpa caret ethnicus, qui matrem deorum introducit.

4. Atque haec quidem iste ait. Evidentiorem autem hac demonstrationem non postulabit, ut arbitror, veritatis amator, et omni contentionis studio alienus, quod nempe abominandum Nestorii dogma aversatus fuerit Theodoretus, ideoque a chalcedonensi sancta synodo susceptus sit. Idem de Iba quoque cogitare licet, quod nempe ne ipse quidem indiscrete a synodo receptus fuerit. Namque in actione decima cuncti religiosissimi episcopi clamaverunt: omnes eadem dicimus: Ibas Nestorium nunc anathematizet. Eutychem eiusque dogma anathematizet. Ibas religiosissimus episcopus dixit: iam scripto anathema dixi Nestorio eiusque dogmati; et nunc etiam millies eum anathematizo. Nam quod semel cum persuasione actum fuit, etiam millies repetere non est molestum. Anathema igitur Nestorio, et Eutychi, et cuilibet dicenti unam naturam: denique quemlibet diversam a sancta synodo sententiam gerentem anathematizo.

5. Miror itaque quomodo post talem disquisitionem, et accuratam indaginem, dictumque Nestorio et dogmatibus eius anathema, tam irregularem traducant sanctam synodum veritatis hostes, reprehendentes praedictorum virorum in episcopalem gradum restitutionem, ceu temere factam. Et sane existimo ipsos, consensu mentis totaque anima anathema dixisse huic execrandae opinioni detestandi dogmatis pronunciasse: sed si forte aliquis deprehendit illos vel scripto vel verbis post synodum

(1) Extat totus hic locus in editione Theodoreti per Sirmondum T. IV. p. 696-698. B. De hac autem ad Sporacium epistola legendus est Garnerius in auctario ad Theodoretum opp. T. V. p. 251. seqq. qui frustra dicit esse spuriam, contradicente nunc etiam Anonymo nostro, qui a Theodoreti ipsius aetate parum abest.

hanc impietatem retinentes, non est idcirco sacra synodus culpanda, quasi inconsulto erga illos se gesserit. Namque et inter Nicaeae cccxviii. sanctos patres, septem circiter comperimus, Arii doctrinam adeo retinuisse, ut mala multa adversus Dei ecclesiam patraverint: qui quidem timore depositionis, definitioni subscripserant; quin tamen ob eam rem sanctam illam vituperare synodum liceat; (homo enim faciem, Deus cor videt) aut eius accuratam agendi rationem circa Theodoretum et Ibam; etiamsi forte ex illorum post synodum sermonibus visi essent Nestorii errorem fovere; quod nemo facile demonstrabit. Immo vero mirabilis fuit synodi sedulitas, quia quum Theodoretus Romam ivisset expostulaturus apud papam Leonem factam sui a Dioscoro depositionem, ibique scripto Nestorium cum suis impiis dogmatibus anathemati subiecisset, atque ita susceptus fuisset; nihilominus quasi nihil de eo coram Romanis actum fuisset, tamquam adhuc iudicio obnoxium, aegre illum admisit; et post actionum synodicarum confectionem, anathematismos ab eo aliisque exegit.

6. Epistolae diversorum episcoporum scriptae ad Petrum Antiochiae episcopum, cognomento Fullonem, quod non oporteat passionem trisagio obtrudere, additamento illo « qui crucifixus es pro nobis » quod Petrus ipse haereticus attexendum curaverat.

Anteonis episcopi Arsinoës ad Petrum Antiochiae episcopum.

7. Sancti Gelasii Romae episcopi exemplar epistolae ad Syriae episcopos missae.

φρονήσαντας ἀσέβειαν, οὐ δεῖ κατεγκαλεῖν περὶ τούτου τῆς ἁγίας συνόδου ὡς ἄκριτόν τι περι αὐτῶν διαπραξαμένης· εὑρίσκομεν γὰρ καὶ τῶν ἐν Νικαίᾳ τιη´ ἁγίων πατέρων περὶ ζʹ τὸν ἀριθμὸν (1) τὰ Ἀρείου πρεσβεύσαντας, ἐπὶ τοσοῦτον, ὡς πολλὰ κακὰ κατὰ τῆς τοῦ θεοῦ ἐκκλησίας ἐπιδείξασθαι· οἵ τινες φόβῳ τῆς καθαιρέσεως, τῷ ὅρῳ καθυπέγραψαν· καὶ οὐ δεῖ παρὰ τοῦτο αἰτιᾶσθαι τὴν ἁγίαν ἐκείνην σύνοδον· ἄνθρωπος γὰρ εἰς πρόσωπον, ὁ δὲ θεὸς εἰς καρδίαν ὁρᾷ· ἢ τὴν ἐν Χαλκηδόνι ἐπὶ τοῖς ἀκριβῶς πεπραγμένοις ἐπὶ Θεοδωρίτῳ καὶ Ἴβᾳ· εἴ γε ἐξ ἐκείνων λόγων μετὰ τὴν σύνοδον ἐφωράθησαν οὗτοι τὰ Νεστορίου φρονοῦντες· ὅπερ οὐδὲ εὐχερές ἐστι δεῖξαι τινί· καὶ ἔστι θαυμάσαι τὴν ἀκρίβειαν τῆς ἁγίας cod. f. 17. b col. 1.
συνόδου, ὅτι Θεοδωρίτου μετὰ τὴν Ῥώμην γενομένου, καὶ αἰτιασαμένου παρὰ τῷ ἁγιωτάτῳ πάπᾳ Λέοντι τὴν ἐπ᾽ αὐτῷ γενομένην καθαίρεσιν παρὰ Διοσκόρου, καὶ ἐγγράφως ἀναθεματίσαντος Νεστόριον μετὰ τῶν ἀσεβῶν αὐτοῦ δογμάτων, καὶ οὕτω δεχθέντος, ὡς μηδενὸς εἰς αὐτὸν γενομένου παρουσίᾳ τῶν Ῥωμαίων, ὡς κριθησόμενον, καὶ μετὰ δυσχερείας ἐδέξατο αὐτὸν, καὶ μετὰ τὴν τῶν ἀναγκαίων αὐτῆς πραγμάτων διατύπωσιν, ἀναθεματισμούς τε αὐτὸν καὶ ἄλλους εἰσπράττεται.

ϛʹ. Ἐπιστολαὶ διαφόρων ἐπισκόπων γραφεῖσαι πρὸς Πέτρον ἐπίσκοπον Ἀντιοχείας τὸν ἐπίκλην γναφέα· ὅτι οὐ δεῖ πάθος τῷ τρισαγίῳ συνάπτειν διὰ τῆς προσθήκης “ ὁ σταυρωθεὶς δι᾽ ἡμᾶς ” ἣν αὐτὸς Πέτρος αἱρετικὸς προσέθηκεν.

Ἀντέωνος ἐπισκόπου Ἀρσενόης πρὸς Πέτρον ἐπίσκοπον Ἀντιοχείας (2).

ζʹ. Τοῦ ἁγίου Γελασίου ἐπισκόπου Ῥώμης ἴσον ἐπιστολῆς πεμφθείσης τοῖς τῆς Συρίας ἐπισκόποις (3). cod. f. 18. a. col. 1.

(1) Leontius in apologia concilii chalcedonensis dicit ιζ septemdecim.

(2) Extat haec Anteonis epistola in editione veneta Zattae conciliorum T. VII. p. 1125.

(3) Ut iam in monito praevio dixi, non extat haec Gelasii papae romani epistola inter inter illas quae sunt typis evulgatae. Ceteroquin latina illa, quae in cit. conciliorum tomo legitur col. 77-82. ad orientales scripta [illegible] huic nostrae lucem affundit. Certe plures de hoc argumento Gelasii epistolas (quarum una sine dubio haec nostra vaticana est) memorat Gennadius cap. XCIV: *Gelasius urbis Romae episcopus adversus Petrum et Acacium scripsit epistolas, quae hodie in ecclesia tenentur catholica.* Profecto inferius contra Petrum Fullonem loqui Gelasium agnoscemus.

Κυρίοις μου πάντα θεοσεβεστάτοις καὶ ὁσιωτάτοις ἐπισκόποις Κοσμᾷ, Σεβηριανῷ, Κύρῳ, Ζωΐλῳ, Εὐσεβίῳ, Θωμᾷ, Σιλουανῷ (1), Γελάσιος a) ἐλέει θεοῦ διάκονος τῆς καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς πίστεως (2)· εἰ ἅπερ ἠξίωσας ἔγραψας, ἔργῳ πρόελθε· τίς τὰς ἐμὰς ὠδῖνας πρὸς ὑμᾶς ἐγκαταμίξει, θεοφιλέστατοι; τί ἢ καὶ τοῦ ταπεινοῦ ἡ πρὸς τοὺς μεγάλους παῤῥησία; οὐ προπετείας τὸ ἐπιχείρημα, οὔτε κενῆς δόξης ἡ ἔναρξις, θείας ἀγάπης καὶ σωτηριώδους πυρσὸς ὑπελθὼν ἐπεγείρει τὴν προτροπήν· κἀμοὶ δότε συγγνώμην παρακαλῶ· οὐδὲ γὰρ ἐλλείποντα τῇ ὑμετέρᾳ συνέσει τὰ τῆς ταπεινότητος προεθέμην λέγειν· ἀλλ᾽ ὡς ὑπομνήσει φιλοθέῳ ἡ παράκλησις, ὅτι πάντες ὑμεῖς διδακτοὶ θεοῦ καθά που φησὶ τὸ θεῖον λόγιον· * οὐκοῦν τὰ ἐξ ἀγάπης λεγόμενα κρίναντες, δότε μισθὸν ἀνταποδόσεως, τὴν τῶν εὐχῶν ὑμῶν τὰς ἀμοιβάς· ἔδει τοὺς καλοὺς διδασκάλους τὴν τῶν μαθητῶν προαρπάσαι τὴν πρὸς τὴν πρεσβείαν τάξιν· εἰ καὶ ἡμῖν ἐπιγράφεται ταύτης τὸ κάλλιστον, ὡς ἐν προδρόμοις θεμένοις τῆς ἐπιδείξεως τὴν σπουδήν· διεγείρουσι μὲν καὶ καταρτίσασι τὰ μέλη, προοδοποιήσασι δὲ τὴν μήνυσιν τῆς στεῤῥότητος δι᾽ ἑαυτῶν· καλῶν διδασκάλων ἀληθῶς ἄριστοι μαθηταί· καλῶν ποιμένων θαυμασία τῶν προβάτων ἡ νομή· οὗτοι τῶν ὑμετέρων πόνων οἱ καρποί.

cod. f. 18. b. col. 1.

* Ioh. VI. 45.

η΄. Ἐπειδὴ τοίνυν φθασάντων παρ᾽ ἡμῖν τῶν εὐαγῶν μοναχῶν θεῖον σύστημα, δεξιᾶς ἔλαβε κοινωνίας παρὰ τῆς ἀποστολι-

Dominis meis religiosissimis et sanctissimis episcopis Cosmae, Severiano, Cyro, Zoilo, Eusebio, Thomae, Silvano, Gelasius miseratione divina minister catholicae et apostolicae fidei. Si quae recta existimas scripsisti, operam urge. Quis meos dolores vobis communicet, o Deo carissimi? Cur humilis apud magnos fiduciam sumat? Non est audaciae molimen, neque vanae gloriae impulsus, sed divinae salutarisque caritatis fax mihi supposita, ad adhortandum excitat. Mihi ergo veniam detis, oro; non enim quia vestrae prudentiae defectum supplere velim, humilitatis meae verba proferre decrevi; sed cum religiosa monitione fiet deprecatio mea, quia vos omnes docibiles Dei estis, prout ait divinum oraculum. Itaque quae caritatis affectu dicimus vos diiudicantes, date mercedem retributionis, precum scilicet vestrarum remunerationem. Oporteret bonos magistros praeoccupare discipulorum in orando ordinem; si quidem nobis tribuitur hic gradus praecipuus, ceu praecursoribus, spectaculo curam impendentibus; excitantibus insuper et membra roborantibus, classicum denique fortitudinis exemplo nostro canentibus. Bonorum magistrorum optimi vere sunt discipuli: mirifica ovibus pascua a bonis pastoribus suppeditantur. Hi vestrorum laborum fructus.

8. Quia igitur sacrorum monachorum egregius manipulus ad nos delatus, communionis dexteram ab apostolica cathedra

a) Excidit heic a codice Γελάσιος, quod tamen nomen legitur in titulo, ut vidimus.

(1) Horum Syriae (paulo latius sumptae) episcoporum, ad quos utpote sibi satis contemporales, scribere potuit Gelasius, reperiebam notitiam apud Lequinium Or. christ. T. II. Nempe 1. occurrit col. 836. Thomas Damasci episcopus monophysita, anno Ch. 518. Damasco expulsus. 2. Severianus Arethusae episcopus col. 916. circa initia saeculi sexti. 3. Cosmas Epiphaniae episcopus col. 918. contemporaneus Severiani. 4. Eusebius Larissae syriacae episcopus col. 920, qui scribebat ad Iohannem constantinopolitanum haud procul illa aetate id est anno 518. a Christo nato. 5. Cyrus episcopus Mariammae syriacae col. 920, qui item scribebat ad Iohannem constantinopolitanum. Nisi potius intelligendus videtur Cyrus episcopus hierapolitanus, qui sub Zenone imp. orthodoxos episcopos in exilium pellebat col. 928; vel col. 962 Cyrus Edessae episcopus item sub Zenone. 6. Zoilus Rhaphanoeae episcopus col. 920, qui item scribebat ad supradictum Iohannem constantinopolitanum. 7. Silvanus quis fuerit, inter multos eius nominis episcopos, nondum mihi satis liquidum est.

(2) Vides heic et mox Gelasii pontificis maximi modestiam, quam adhuc retinent successores, qui se *servos servorum Dei* nuncupant.

accepit, propterea quod communicare se cum Eutychianis sive Manichaeis negarunt, sed cunctis potius sacrorum canonum definitionibus consentiebant, et damnatos quosvis haereticos repudiabant, et chalcedonensis synodi sanctique et apostolici Leonis papae per omnia confessionem tenebant; necesse est dici a nobis vestrae sanctae synodo: si delibatio sancta est, et massa: et si radix sancta, et rami. Namque ex fructu arbor cognoscitur. Venite et vos, o honorandissimi, ad eam quam vos ipsi sanctam praedicastis cathedram: accurrite ad immobilem Petri petram: connumerate vos choro apostolico: confirmate victoriae vestrae coronas: praeoccupate paratam vobis, o reverendissimi, reverentiam apud eos qui fidem semper confirmare soliti fuerunt. Utique narrarunt nobis Iohannes ac Sergius, diligentissimi fratres, qui a vobis ad nos venerunt, fidei Romanorum invictum robur, amorem erga filios, ecclesiarum sollicitudinem. Non enim tamquam speculatores . . . nostrae recepti fuerunt, sed ut fortitudinis vestrae testes; neque ut improbabiles repulsi sunt, sed ut nuncii concordiae vestrae recepti. Nunciarunt

κῆς καθέδρας, ἀρνησαμένων μὲν τὴν πρὸς τοὺς Εὐτυχιανιστὰς, ἤγουν Μανιχαίους (1) κοινωνίαν, συμφωνησάντων δὲ πᾶσι τοῖς κρίμασι τῶν θείων κανόνων ἐν ἀποβολῇ τῶν καθαιρεθέντων αἱρετικῶν πάντων, ὁμολογίᾳ δὲ τῆς διὰ πάντων ἐν Χαλκηδόνι συνόδου, καὶ τοῦ ἐν ἁγίοις καὶ ἀποστόλοις Λέοντος τοῦ πάππα· λέγειν ἐπάναγκες πρὸς τὴν ἁγίαν ὑμῶν σύνοδον (2)·
εἰ ἡ ἀπαρχὴ ἁγία, καὶ τὸ φύραμα· καὶ εἰ ἡ col. 2.
ῥίζα ἐκλεκτὴ, καὶ οἱ κλάδοι· * ἐκ γὰρ τοῦ * Rom. XI. 1…
καρποῦ τὸ δένδρον γινώσκεται· ἥκατε δὲ καὶ ὑμεῖς ὦ τιμιώτατοι πρὸς τὴν εὐαγγελισθεῖσαν παρ᾽ ὑμῶν ἁγίαν καθέδραν· προφθάσατε πρὸς τὴν ἀχείμαστον Πέτρου πέτραν· συναριθμήθητε χορῷ τῷ ἀποστολικῷ· βεβαιώσατε ὑμῶν τῆς νίκης τοὺς στεφάνους· προκαταλάβετε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν σεβασμιώτατοι σεβασμιότητα παρ᾽ οἷς καὶ ἀεὶ ἡ πίστις τὸ κῦρος ἔχει (3)· διηγήσαντο γὰρ ἡμῖν Ἰωάννης καὶ Σέργιος οἱ σπουδαιότατοι ἀδελφοὶ, οἱ ἀφ᾽ ὑμῶν πρὸς ἡμᾶς παραγενόμενοι, τῆς πίστεως τῶν Ῥωμαίων (4) τὸ ἀήττητον, τὴν περὶ τὰ τέκνα φιλοστοργίαν, τὴν μέριμναν τῶν ἐκκλησιῶν· οὐ γὰρ ὡς κατάσκοποι τῆς ἐλ . . . ίας ἡμῶν ἐδέχθησαν, ἀλλ᾽ ὡς μηνυταὶ τῆς ἀνδρείας ὑμῶν· οὐδὲ ὡς ἀδόκιμοι ἀπεπέμφθησαν, ἀλλ᾽ ὡς εὐαγγελισταὶ τῆς ὁμοφροσύνης

(1) Ita dicit, quia reapse phantasiastae Eutychiani congruebant cum pari errore Manichaeorum, qui haeretici aetate quoque Gelasii grassabantur, ut mox dicemus. Porro de resistentibus henotico catholicis, ideoque persecutionem patientibus, haec habet Gelasius in praedicta latina ad orientales epistola col. 83: *quis non videt illos esse catholicos, et ab omni haeretica peste prorsus alienos, qui propriis urbibus detrusi, et in exilium sunt redacti? et eos qui superstitibus catholicis successores fieri ausi sunt, catholicos omnino non esse, sed aut Eutychianos manifestos, aut eorum sectatoribus communicantes?*

(2) Fortasse illa est synodus, de qua Gelasius in praedicta ad orientales epistola col. 83. ait: *dicitis etiam synodum in unius hominis persona debuisse tractari, quam in damnandis tantis pontificibus catholicis non quaesistis.*

(3) Supremum apostolicae cathedrae ius violatum in eadem hac causa queritur Gelasius etiam in citata epistola col. 82. *Taceo, et ad sedem apostolicam ex more debuisse deferri. Ne nostra privilegia curare videamur, satis sit ostendere quid secundum regulas et patrum canones facere deberetis. Taceo, quia ad nos paterna fuerat consuetudine referendum; tantumque commoneo, quid fieri ecclesiastico iure convenerat.*

(4) Videtur Gelasius *Romanos* hoc loco dicere illos qui fidem romanam in illa persecutione retinuerunt, quos tantopere celebrat in epistola ad orientales col. 82: *tot tantique pontifices unum idemque cum sede apostolica sentientes, eamque probantes, usque ad persecutionem viriliter etc. Ecce tot pontifices apostolicae sedis scita sectantes, praebent vobis servandae veritatis exempla.* Mox col. 83. queritur contra de inconstantia seu indifferentia (ut nunc loquimur) orientalium: *haec illa mixtura, haec est illa confusio, qua per orientem totum inter catholicam haereticamque communionem nulla discretio est: immo qui discerni temptaverit, potius habetur haereticus, persecutione percellitur, exiliis et afflictione multatur.* Et mox col. 84. de Graecis similiter: *haec apud Graecos facilis et inculpabilis putatur esse permixtio, apud quos nulla est veri falsique discretio: et dum omnibus reprobis volunt esse communes, in nulla monstrantur probitate constare.*

ὑμῶν· ἀπήγγειλαν γὰρ καὶ διηγήσαντο τήν τε στεθρὰν κρίσιν ὑμῶν, καὶ τὴν αἱρετικῶν τὴν ἀναίδειαν, τῆς ὑπομονῆς ὑμῶν τὸ καρτερικὸν, καὶ τὴν τῶν αἰσχίστων τὴν μιαιφονίαν· τοῦτο μὲν στόματι διηγησάμενοι, τῷ δὲ ἀληθεῖ καὶ
* ita cod. διὰ λιβέλλου τοῦ ὑφ᾽ ὑμᾶς * εὐλαβῶν μοναχῶν διαπεμφθέντος, διδάξαντες ὅσας θλίψεις πολλὰς καὶ κακὰς διήλθατε· ὅσαι τοῦ θεοῦ αἱ ἀντιλήψεις ἐπανέτειλαν.

θ΄. Καὶ οὐ θαυμαστόν· οὐδὲ γὰρ ἐν πρώτοις τῶν λύκων αἱ ἐπιδρομαὶ, ἀλλ᾽ ἀεὶ μὲν ἐπιτρέχουσιν, ἀεὶ δὲ τῷ ῥοπάλῳ τοῦ καcod. f. 19. a. col. 1. λοῦ ποιμένος ἐκ[βάλλ]ονται· τότε νικᾷ ἡ πίστις, τότε οὐκ ἐξανάστη πόλεμος· οὐκ ἐν . . . τὰ τῆς ἀνδρείας ἀλλ᾽ ἐν . . . τὸ λαμπρὸν τῆς δοκιμασίας· τί γὰρ οὐκ ἐκίνησαν οἱ οὐ . . . πρὸς τὸ ἄρδην ἀφανίσαι τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τὸ ὄνομα καὶ τὸ πρᾶγμα; τίνα χρήματα οὐχ᾽ ὑπέφθειραν ἀνταρσίαν . . . τὰ τοῦ Χριστοῦ; ποῖαι μά[χαιραι] οὐ διεφθάρησαν ἐν βασάνοις γυμνάζουσαι τοὺς ἁγίους; ποῖον ξίφος ἠκονημένον οὐκ ἠμβλύνθη ἐκ τῶν τεμνομένων μακαρίων αὐχένων, καὶ μελῶν τῶν καθολικῶν; ἢ τίς θαλάττης ἄβυσσος οὐ πεπλήρωται ὀστέων τῷ αἵματι συῤῥυέντων σωμάτων ὀρθοδόξων; ποία δὲ ἔρημος οὐ πεπόλισται ἐκ τῶν ἐν αὐτῇ ἐξορισθέντων ἀρχιερέων διὰ τὴν πίστιν; ἢ ποῖαι πόλεις ὑπ[ερόριοι] καὶ μακράν που ἀπῳκισμέναι τῆς ἑαυτῶν ἐξουσίας, οὐ κοσμοῦνται καὶ θάλλουσιν ἐκ τῶν διασπαρέντων καὶ φυγόντων ἁγίων πατριαρχῶν, ἐπισκόπων, κληρικῶν, μοναχῶν τε καὶ λαϊκῶν (1); παρὰ τοῖς Μανιχαίοις (2) ἐξουσία τοῦ λαλεῖν καὶ πράττειν ἅπερ βούλονται· παρ᾽ αὐτοῖς χρημάτων θησαυροὶ λαοπλάνων· παρ᾽ αὐτοῖς ἔρεις τε καὶ μάχαι· καὶ θρόνων ἐφέσεις· παρ᾽ αὐτοῖς γοήτων ἐσμοὶ, φαρμακῶν χοροὶ, ἐν

enim et exposuerunt firmum vestrum iudicium, haereticorum impudentiam, patientiae vestrae constantiam, et pessimorum saevitiam. Atque haec oretenus narrarunt; tum veritatem confirmarunt libello a vobis per religiosos monachos vestros misso, docentes quot quantasque malas pressuras perpessi fueritis; qualia vobis Dei auxilia obvenerint.

9. Neque id mirum: haud enim in primis fiunt luporum incursiones; semper tamen assultant; semperque vicissim clava boni pastoris abiguntur. Tunc fides vincit, tunc bellum non consurgit: tunc fortitudinis facinora, tunc splendida documenta virtutis. Quid enim conati non sunt . . . ut christianitatis nomen et rem funditus destruerent? Quantae opes distractae sunt, dum adversus Christum rebellatur? Quot gladii consumpti, dum in excruciandis sanctis exercentur? Quot exacuti mucrones sunt obtusi caedendis beatorum cervicibus, et membris catholicorum? Quaenam maris abyssus orthodoxorum corporum, sanguine manantium, ossibus non est oppleta? Quinam desertus locus haud evasit frequens multitudine antistitum illic fidei causa exulantium? Quaenam urbes exterae longissime a nostro imperio sitae, non ornantur et florent, propter illic dispersos sanctos exules patriarchas, episcopos, clericos, monachos, laicosque? Apud Manichaeos libertas loquendi est et agendi pro libito: apud ipsos pecuniae thesauris abundant populorum deceptores: apud ipsos discordiae et contentiones et sedium ambitiones: apud ipsos impostorum globi, magorum chori, qui sub monachorum habitu

(1) Scribit quidem sub initiis Anastasii imperatoris Gelasius, sed recentes adhuc erant Basilisci et Zenonis haereticorum impp. persecutiones adversus orthodoxos, quas Anastasius continuavit. De his persecutionibus loquitur Gelasius etiam in cit. epistola lat. ad orient. *Quid facimus de tot tantisque civitatibus, ex quibus catholici episcopi sunt repulsi? Unde tot tantique pontifices etc. usque ad persecutionem viriliter etc. de quibus passim illa ludibria gerebantur, et latrocinia saeviebant etc. catholicos antistites inaudita prius et miserabili sorte detrudi etc.* Nunc vero multo adhuc graviorem fuisse illam persecutionem demonstrat.

(2) Manichaeos dicit pro Eutychianis, qui aeque phantasiastae erant. Ceteroqui liber pontificalis in vita Gelasii sic habet: *huius temporibus inventi sunt Manichaei in urbe Roma, quos in exilium deportari praecepit; quorum quoque codices ante fores basilicae sanctae Mariae incendio concremavit.*

transfigurantur: ibi magia insolenter attollitur, et astrologia iactabunda prout cuique libitum est oracula edit: debacchantur daemones, eorumque impietatibus plaudunt sacerdotes: Christus illuditur: nemo denique recte sapit. Hoc est illorum qui unam Christi naturam decantant symposium: haec est officina ebriorum et qui unitas naturas confundendo destruunt.

10. Iamque ego ad te, o haeretice, sermonem convertam, confitensque Christum Dei vivi filium, Petri verba dico, revelationem patris vestri depraedico: tu autem « Deo passo » dicens, oeconomiam destruis, novam doctrinam invehis, abiecta coryphaei confessione. Ille dicit « Christo passo » tu autem adversaris dicens « Deo passo. » Verba « Deo passo » solam denotant deitatem, veste sua nudatam, templo suo privatam, et absque servilis formae adsumptione. Cur impassibilem deitatem trahis ad passionem, o Dei hostis? Cur immortalem naturam servitio et mortis corruptelae obnoxiam facis? Ego Christum Dei vivi filium confitens, non simplicem Christi hominem praedico, sed cum deitate perfecta, et cum humanitate item perfecta eundem

μεταμορφούντων σχήματι τὴν μορφὴν ἀμειβόντων· [illegible], μαγεία σκιρτῶσα κατεπαίρεται, καὶ ἀστρονομία γαυριῶσα καταθύμια χρησμοδοτεῖ· δαίμονες ἐκβακχεύοντες, καὶ ἱερεῖς col. 2
ἀσεβείαις αὐτῶν κροτοῦντες, καὶ Χριστὸς ὁ παιζόμενος, καὶ ὁ συνιὼν οὐκ ἔστι· τοῦτο τῶν τὴν μίαν φύσιν ἐν τῷ Χριστῷ τραγῳδούντων τὸ συμπόσιον· τοῦτο τῶν μεθυόντων καὶ ἀφανιζόντων ἐν συγχύσει τὰς ἑνωθείσας φύσεις τὸ ἐργαστήριον.

ι'. (1) Κἀγὼ μὲν, ὦ αἱρετικὲ, τρέψω πρὸς σὲ τὸν λόγον, ὁμολογῶν Χριστὸν υἱὸν θεοῦ τοῦ ζῶντος τὰ τοῦ ἁγίου Πέτρου φθέγγομαι ῥήματα (2)· τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ πατρὸς ὑμῶν (3) κηρύττω· σὺ δὲ λέγων θεοῦ παθόντος, ἀναιρεῖς τὰ τῆς οἰκονομίας, καινοτομεῖς, ἀποβαλλόμενος τοῦ κορυφαίου τὴν ὁμολογίαν· ἐκεῖνος λέγει Χριστοῦ παθόντος, καὶ σὺ ἀντιπράττεις κράζων θεοῦ παθόντος· τὸ λέγειν, θεοῦ παθόντος, ψιλὴν ὑποφαίνει τὴν θεότητα, γυμνὴν τοῦ ἐνδύματος, ἐστερημένην τοῦ ναοῦ καὶ τῆς τοῦ δούλου μορφῆς προσλήψεως· τί τὴν ἀπαθῆ θεότητα καθέλκεις εἰς πάθος θεομάχε; τί τὴν ἀθάνατον φύσιν ὑπὸ δουλείαν καὶ φθορὰν θανάτου ὑποβάλλεις; ἐγὼ Χριστὸν υἱὸν θεοῦ τοῦ ζῶντος ὁμολογῶν, οὐ ψιλὸν τὸν ἄνθρωπον τοῦ Χριστοῦ κηρύττω, ἀλλ' ἐν θεότητι τελείᾳ καὶ ἐν ἀνθρωπότητι

(1) Videtur potissimum intelligendus Petrus Fullo antiochenus episcopus, qui auctor fuit additamenti ad trisagium his ab ecclesia damnatis verbis: *qui passus es pro nobis;* quae nimirum verba ad Trinitatem relata, ut praecedens trisagium postulat, Theopaschitarum errorem continent: (De trisagio luculentum extat Damasceni scriptum, praeter dicta ab eodem in op. de fid. orth. lib. III. cap. 10.) Et Fullo quidem aliquot ante Gelasii pontificatum annis obierat; nihilominus Gelasius etiam in supra citata ad orientales epistola contra eundem eiusque fautores invehitur. Adde, quod liber pontificalis in Gelasio sic habet: *huius temporibus iterum venit relatio de Graecia, eo quod multa mala et homicidia fierent a Petro et Acacio constantinopolitano.* Et mox: *ipsis temporibus fecit synodum, et misit per tractum orientis, et iterum damnavit in perpetuum Acacium et Petrum, si non poenitentes sub satisfactione libelli postularent poenitentiam.* Reprehenditur tamen narratio a criticis, quia Acacius et Petrus Fullo ante aditum a Gelasio pontificatum vita excesserant. Nisi forte Petrus, non Fullo, sed Mongus ille alexandrinus intelligitur ab auctore libri pontificalis (etenim Mongus in Gelasii pontificatu vivebat); quem quidem Mongum sub nomine Petri alexandrini reprehendit Gelasius in cit. epistola, ut Acacii sectatorem et amicum. Verumtamen siquis omnino malit encyclicam hanc epistolam Felicis esse, non Gelasii; aio rursus, a panopliae auctore Gelasium diserte in titulo scribi, non Felicem; quamquam postea in iisdem foliis Felicis alia epistola ponitur, ut postea dicemus; quo fit ut dictus panopliae auctor perspicue Gelasium a Felice distinguat. Ceterum quia in conciliorum tomo VII. deinde a nobis citando, col. 1904. epistola quaedam legitur (diversa a nostra) quae in codice nomen Gelasii gerere dicitur, et tamen ad Felicem referenda creditur; non magnopere repugnabo si quis hanc ineditam luculentamque libri nostri encyclicam Felici potius quam Gelasio tribuere volet.

(2) Nempe I. Petr. IV. 1. *Christo passo in carne.* Non *Deo* inquit, sed *Christo;* cui praeter deitatem inerat etiam humanitas, quae sola morti fuit obnoxia.

(3) Fortasse ita loquitur, quia quum Petrus apostolus sederit episcopus Antiochiae, idcirco pater ecclesiae syriaticae appellari potest.

τηρεία τὸν αὐτὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ τοῦ ζῶντος προσκυνῶ· δύο γὰρ φύσεων ἕνωσις ἀσυγχύτως καὶ ἀτρέπτως γέγονεν, ἵνα εἷς πιστευθῇ Χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ τοῦ ζῶντος· εἷς, εἰ καὶ τῶν ἑνωθεισῶν φύσεων τὸ διάφορον νοεῖται μετὰ τῶν ἐνεργειῶν· εἰ γὰρ καὶ αἱ φύσεις [ἑκάστη ἰδιο]τησι
cod. f. 19 b. col. 1. κοσμοῦνται, ἀλλ' εἷς Χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ τοῦ ζῶντος, ὁ αὐτὸς θεὸς κατ' ἀλήθειαν καὶ ἄνθρωπος κατ' ἀλήθειαν· ἕνωσις ἀδιαίρετος καὶ ἀδιάζευκτος, χωρισμὸν μὴ ὑφισταμένη· εἷς Χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ τοῦ ζῶντος· εἷς κύριος, μία πίστις, ἓν βάπτισμα· ἀλλὰ δάκνῃ καὶ σπαράττῃ τοὺς ὀδόντας διαπρίων, τὴν ἐν Χαλκηδόνι σεβασμίαν σύνοδον ταῦτα κηρύξασαν αἰτιώμενος· καὶ τὸν ἀοίδιμον καὶ ἐν ἀποστολικῇ χορείᾳ καταριθμούμενον Λέοντα βάλλεις ὕβρεσιν, ἐν παραφροσύνῃ· καὶ ἡμεῖς μὲν οἱ τῶν ἁγίων ἀποστόλων ὑπήκοοι γνήσιοι, τὰ παρ' αὐτῶν θεσπίσματα ἐν στόματι φέροντες, καὶ καρδίᾳ ἐγκεκολλαμμένα ἔχοντες, στέργομεν ἀπαρεγχαρήτως· σὺ δὲ ταῦτα ἀφεὶς, καὶ πρὸς τὸ ἀσεβείας βάραθρον ἐμπεπτωκὼς, μαρυκᾷς τὴν τῶν ἀκανθῶν χορτώδη ποιότητα.

ιαʹ. Ἔστι γάρ σου καὶ ἄλλο ὑφ' ᾧ κομπάζῃ καὶ σκιρτᾷς ἐγχειρίδιον πίστεως, τὸ σῆς γνώμης καὶ τυραννίδος ἐφόδιον· ᾧ προσηνῶς καὶ ἀπατητικῶς προσέῤῥιψας ὄνομα, ΕΝΩΤΙΚΟΝ (1) καλέσας· φεῦ τῆς φληνάφου τερθρείας τῶν ἀποστατῶν· παρώσαντο τὴν ἀποστόλων τὴν διδαχὴν, καὶ λαϊκῶν διδάγμασιν ἐναβρύνονται· τῶν ἐνθέσμων συνόδων ἀποστρέφονται τὰς ἐκθέσεις, καὶ κοσμικῶν ἐπιστολιδίοις τὰς ἐλπίδας ἑαυτῶν ἀνατιθέασι·
col. 2. τῶν ἁγίων καὶ ὁμολογητῶν ἀποθοῦνται τὴν σεμνότητα· καὶ χάρτην ἐπ' ἐκ[λυσιν] τῆς ἐν Χαλκηδόνι ἁγίας συνόδου ἐκφωνηθέντα καταπ[ομπεύου]σι· τοῦ Ὀζίου τὴν θρασύτητα * δο-
* II. paralip. XXVI. 19. ξάζουσι, καὶ ἱερωσύνης τὸν ἁγιασμὸν ἀποτινάσσονται· καὶ ὑμεῖς (2) μὲν, ὦ οὗτοι, ἕως ὧδε

Dei vivi filium adoro. Duarum quippe naturarum unio inconfuse et inconvertibiliter facta est, ut unus credatur Christus Dei vivi filius; unus, inquam, etsi unitarum naturarum differentia intelligitur cum operationibus. Quamquam enim utraque natura proprietatibus suis ornatur, attamen unus est Christus Dei vivi filius, idem vere Deus, idemque vere homo, unio indivisibilis, insolubilis, nullam patiens separationem: unus Christus Dei vivi filius: unus dominus, una fides, unum baptisma. Tu tamen angeris et dirumperis dentibusque frendes, venerandam Chalcedonis synodum, quae haec praedicavit, incusans, nec non celeberrimum et apostolico choro adnumeratum Leonem contumeliis pulsans stultissime. Nos vero sanctorum apostolorum germani discipuli, illorum effata ore gerentes, et corde insculpta habentes, inviolabiliter eadem retinemus. Tu vero haec deserens, et in impietatis barathrum temet coniiciens, gramineam spinarum materiam ruminas.

11. Est et aliud tibi, quo gloriaris et exultas, enchiridium fidei, opinionis tuae atque tyrannidis adminiculum, cui blandum fallaxque nomen imposuisti, HENOTICUM appellans. Hem nugaces apostatarum praestigias! Abiecerunt apostolorum doctrinam, et laicorum constitutis gloriantur: legitimarum synodorum praescripta repudiant, et in mundanorum hominum epistoliis spes suas reponunt: sanctorum et confessorum auctoritatem detrectant, et chartam quae chalcedonensem sanctam synodum destruit, publice iactant: Oziae audaciam extollunt, et sacerdotii sanctificationem repellunt. Et vos quidem estote hactenus leprosi, contumeliaeque maculam

(1) Gelasius in cit. lat. epistola col. 84. sic de Zenone, henotici auctore, et Fullonis promotore: *per Zenonem imperatorem, qui utique antiocheno Petro, quem introduxerat, et cuius sacerdotium comprobaverat* etc. De Zenonis henotico Cedrenus T. I. p. 353, nimirum sub Felice III. PP. cui successit Gelasius.

(2) Nempe episcopi qui privata synodo calculum haeresi adiecerant. Felix papa pro sui gradus dignitate ac supremo iure, in ep. Concil. edente Zatta T. VII. col. 1101. ita scribit: *absolvi Petrus Fullo nulla ratione potuit sine apostolicae sedis assensu, qua fuerat mandante seclusus, sicut de recipiendis talibus forma veterum testatur antistitum.*

in vultu habetote, signi instar, trementes et in terram curvi gementes: non enim recte sacrificium obtulistis, ignorantes sacerdotii auctoritatem, et laicorum temeritatem. Etiamsi enim hic rex processit, non tamen episcopus est ordinatus. Porro regia dignitas a sacerdotio directa (diu) manet; sacerdotium vicissim a rege honoratum, purpuram laetificat, sceptrum illustrat, dignitatem sanctificat: sin vero iniuriis adficitur, fundamenta convellit.

12. Excogitatum est aliud quoque impietatis genus ab audacibus Theopaschitis. Solet enim qui insaniae morbo laborat, ea dicere quae phrenitis suggerit. Quaenam itaque amentia est, traditum a sancto angelo hymnum, dum caelestis ira adversus peccata saeviret, tellusque a cardinibus nutaret, et motibus quateretur, oppida a fundamentis everterentur, subitaque ruina natis suis sepulcra fierent; cur inquam ausi sunt isti dura cervice homines, et sancto Spiritui resistentes, commovere divini statuti in hymnis sigilla? atque hinc, hominum saluti invidentes, elementorum, ut videre est, ordinatum motum pervertere, maiorem provocantes iram, propter suam iniquam quam in altum eructarunt blasphemiam. Ac quemadmodum propter datam clementer hymnodiam, confractio cessaverat, ita rursus hac sublata ob schismatum aberrationem, cumulata est, ultra ceteras ipsorum impietates, ruina. Hinc terrae motuum indesinentium iactationes, frugum sterilitas, ecclesiarum perturbationes, populorum rebelliones, pacis exilium, tumultus ubique dominans, sanguinis infinita effusio.

13. Et catholica quidem ecclesia, quem ad sui correptionem a Dei misericordia ac-

στῆτε λεπρῶντες καὶ τοῦ προπηλακισμοῦ τὴν ἀτιμίαν ἐπὶ προσώπου λάβετε σημεῖον, τρέμοντες καὶ στένοντες ἐπὶ τῆς γῆς· * οὐ γὰρ ὀρθῶς προσηνέγκατε, ἀγνοήσαντες ἱερωσύνης αὐθεντίαν καὶ λαϊκῶν προπέτειαν· εἰ γὰρ καὶ βασιλεὺς προῆλθεν, ἀλλ' οὐκ ἀρχιερεὺς ἐχειροτονήθη (1)· βασιλεία μὲν γὰρ ὑπὸ ἱερωσύνης παιδαγωγουμένη, διαμένει ἐν . . . καὶ ἱερωσύνη ὑπὸ βασιλείας δοξαζομένη, φαιδρύνει τὴν ἁλουργίδα, [μεγαλα]υχεῖ τὰ σκῆπτρα, ἁγιάζει τὴν ἀξίαν· ὑβριζομένη δὲ, ἐκριζοῖ θεμέλια.

ιβ'. Ἐφεύρεται δὲ καὶ ἕτερον εἶδος ἀσεβείας ὑπὸ τῶν τολμητῶν θεοπασχιτῶν· πέφυκε γὰρ ὁ κρατούμενος τῷ τῆς παραφροσύνης πάθει, ἐκεῖνα λέγειν ἅπερ ἡ φρενῖτις ὑποτίθεται· τί οὖν τὰ τῆς ἀλογίας, τὸν ὑπὸ ἁγίου ἀγγέλου ἐκδοθέντα ὕμνον τῆς ἐξ ἁμαρτιῶν ὀργῆς κρατησάσης, καὶ γῆς ἐκ μοχλῶν κινουμένης, καὶ σεισμοῖς ἀναβραζομένης, πόλεών τε ἐκ βάθρων καταῤῥιπτομένων, καὶ τάφων αὐτοσχεδίως ἀθρόον τοῖς ἐκγόνοις γινομένων, ἐτόλμησαν οἱ σκληροτράχηλοι καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι ἀντιπίπτοντες, παρασαλεῦσαι τῆς θείας ὁροθεσίας τῶν ὕμνων τὰ σήμαντρα; κἀνταῦθα βασκαίνοντες τῇ τῶν ἀνθρώπων σωτηρίᾳ, ἀνατρέψαντες ὡς ἔστιν ἰδεῖν καὶ τῶν στοιχείων τὴν εὔτακτον κίνησιν, μείζονα ὀργὴν ἐπισπασάμενοι διὰ τὴν εἰς ὕψος ἄδικον δυσφημίαν· καὶ ὥσπερ διὰ τῆς ἐκδοθείσης φιλανθρώπως ὑμνῳδίας, ἡ θραῦσις ἐκόπασεν, οὕτω πάλιν καταργηθείσης διὰ τῆς παρατροπῆς τῶν σχισμάτων, ἐπληθύνθη πρὸς ταῖς ἄλλαις αὐτῶν ἀσεβείαις ἡ πτῶσις· ἐντεῦθεν σεισμῶν ἀπαύστων ἀναβρασμοὶ, καρπῶν ἀφορία, ἐκκλησιῶν ταραχαὶ, ἐθνῶν ἐπαναστάσεις, εἰρήνης φυγὴ, συγχύσεως ἐπικράτησις, αἱμάτων ἀκόρεστος ἔκχυσις.

ιγ'. Καὶ ἡ μὲν καθολικὴ ἐκκλησία ἥνπερ ἐν παιδείᾳ μετ' οἰκτιρμῶν παρέλα-

* marg. σημείωσον φοβερὰ ταῦτα.

cod. f. .. col. 1

(1) Hac ipsa in causa scribens Gelasius cit. ep. col. 82. ait: *si crimine respersi erant* (episcopi) *aliquo, ecclesiastica debuit examinatione cognosci: praecipue cum ipsae leges publicae, ecclesiasticis regulis obsequentes, tales personas nonnisi ab episcopis sanxerint iudicari.* Et animadverte, ob perpetuo renascentes politicorum errores et oppressiones, nativum et vetus ecclesiasticae libertatis sive immunitatis ius: et quod, etiamsi leges civiles huic consonent et faveant, non inde tamen vim capit, quia ius civile in his obsequitur iuri ecclesiastico, non illud creat. Quippe ecclesiastica immunitas a concessionibus civilibus per se orta non est.

βεν ὑμνῳδίαν, μετὰ φόβου καὶ τρόμου, ἀπαύστῳ στόματι καὶ χείλεσιν ἀσιγήτοις βοᾷ, ψάλλουσα καθεκάστην, ἅγιος ὁ θεὸς, ἅγιος ἰσχυρὸς, ἅγιος ἀθάνατος, ἐλέησον ἡμᾶς· ἡ δὲ τῶν θεομισῶν ἐναγὴς φρατρία, ἡ τὴν ἀκήρατον καὶ ἄχραντον τοῦ θεοῦ φύσιν ἀεὶ παρανόμοις βέλεσι κατατοξεύουσα, τὸ ὁ σταυρωθεὶς τῷ αἴνῳ προσέθηκεν, ἵνα τῆς θεότητος καὶ τὸ ἀθάνατον καθυβρίσῃ, καὶ τῆς ἁγίας τριάδος τὸ ὁμοούσιον διαφθείρῃ· ἐπινοοῦντες οἱ ἀναιδεῖς ἕτερον εἶδος παραπληξίας μεστόν· ἐν γὰρ τῇ προσθήκῃ τοῦ, ὁ σταυρωθεὶς, ἄλλος τὶς εὑρίσκεται παρὰ τὸ τρισάγιον νοούμενος, ὁ ἐλεῆσαι αὐτοὺς δῆθεν ἀναγκαζόμενος· εἰπόντες γὰρ τὸ τρισάγιον, καὶ προσθέντες τὴν καινοτομίαν, ἕτερόν τινα ὑποφαίνουσι διεζευγμένον τοῦ τρισαγίου, καὶ τοῦτον ἀνώνυμον· εἰ γὰρ ὡς ἐπὶ τῆς τριάδος, ἅγιος ὁ θεὸς ὁ πατὴρ, ἅγιος ἰσχυρὸς ὁ υἱὸς, ἅγιος ἀθάνατος τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ, ὁ σταυρωθεὶς, λεγόμενον, ἄλλον τινὰ βούλεται ἔξω τῆς τριάδος· ἀλλ᾿ οὐκ αἰδῇ οὐδὲ αἰσχύνῃ τὸ ἀλλόκοτον καὶ ἀπαίδευτόν σου τῆς δοξολογίας; πῶς λέγεις ἅγιος ἀθάνατος, ἢ πῶς ἐπάγεις τὸ ὁ σταυρωθείς; ἢ ἄνελε τὸ, ἀθάνατος, καὶ εἰπὲ τὸ, ὁ σταυρωθείς· ἢ ἐρυθριάσας τὸ ἀθάνατον, παραίτησαι τὸ, ὁ σταυρωθείς· ἀλλ᾿ οὐ νήφεις, ἐμβρόντητε, οὔτε ταῖς ἀκοαῖς ἐνηχήθης, οὔτε τῇ διανοίᾳ κατενόησας τῆς ὑμνῳδίας τὴν μεγαλοπρέπειαν· ὅπως θεὸν ἰσχυρὸν ἀθάνατον τὸ τρισάγιον ἐκδιδάσκει· ὁμολογοῦμεν καὶ ἡμεῖς, συκοφάντα, τὸν σταυρωθέντα, ἀλλὰ κατὰ τὴν οἰκονομίαν, οὐκ ἐφ᾿ ὕβρει τοῦ ἀθανάτου· οὐδὲ ἐπὶ καταλύσει τοῦ ἀφθάρτου προσκυνοῦμεν τὸν ἐσταυρωμένον, ἀλλὰ Χριστὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ τοῦ ζῶντος, ὡς ὁ ἅγιος Πέτρος ἐξ ἀποκαλύψεως τοῦ πατρὸς παιδευθεὶς
* Matth. XVI. 16. ἐδίδαξεν· * ἡ ἁγία καὶ μακαρία τριὰς οὐ βαθμοῖς ὀνομάτων ὑπόκειται ἀξίας (1), ἀλλ᾿ ἰσότητι πραγμάτων μεγαλύνεται· εἰ γὰρ καὶ πρόσωπα τρία, ἀλλ᾿ οὐ τρεῖς ἀξίαι·

cepit hymnum, cum cum timore ac pavore, incessante ore et numquam tacentibus labiis clamat, quotidie psallens : sanctus Deus, sanctus fortis, sanctus immortalis, miserere nostri. Deo autem odibilium execranda factio, quae integerrimam puramque Dei naturam impiis telis semper adpetit, verba « qui crucifixus es » laudi addidit, ut deitatem eius et immortalitatem iniuria adficiat, et sanctae Trinitatis consubstantialitatem corrumpat. Atque aliud hi impudentes insaniae plenum commentum excogitant : etenim in additamento « qui crucifixus es » alius quidam invenitur praeter trisagium subintellectus Deus, qui proinde illorum misereri compellitur. Nam cum dicunt trisagion, et novitatem illam attexunt, alium quemdam innuunt a trisagio seiunctum, et quidem anonymum. Etenim si de Trinitate dicitur, sanctus Deus pater, sanctus fortis filius, sanctus immortalis spiritus sanctus, verba « qui crucifixus es » alium quemdam extra Trinitatem spectant. Nonne vero te pudet pigetque absurdae huius et imperitae laudationis? Quomodo dicis sanctus immortalis, et mox addis qui crucifixus es? Vel aufer immortalis, et dic crucifixus; vel immortalem reverens, aufer qui crucifixus es. Sed qui stolidus es, sobrius esse non potes, neque aure audis, neque mente intelligis hymni maiestatem, quomodo scilicet Deum fortem atque immortalem, trisagion nos doceat. Confitemur nos quoque, o sycophanta, crucifixum, sed secundum incarnationis rationem, non ad immortalis contumeliam; neque ad incorruptibilis exitium adoramus crucifixum ; sed Christum Dei vivi filium, ut sanctus Petrus revelante ei patre nos docuit. Sancta et beata Trinitas haud gradibus nominum dignitatis obnoxia est, sed rerum aequalitate magnificatur. Nam etsi tres sunt personae, non tamen tres dignitates. Ubi consubstantialitas, ibi

(1) Recole omnino citata a nobis S. Augustini verba retro p. 558.

omnipotentia: differentia est in nominibus, non in dignitate: dissimilitudo appellationum, non substantiae. Quamvis enim tres sunt hypostases, patris, ac filii, et spiritus sancti, una tamen substantia, una deitas; una inquam in immortalitate, in impassibilitate, in immutabilitate, in voluntate, in creatione, in clementia, in misericordia.

14. Non sunt hi mei sermones, sed apostolorum doctrina haec est, et sanctorum patrum enarratio. Patres autem dico successores illorum qui testes oculati fuerunt et ministri verbi; quos tu, furibunde, anathemate pulsas, quia liberas illorum reprehensiones aequo animo non fers, neque radiantem splendorem divini quod in eis est charismatis. Nemo autem ignorat chalcedonensem sanctorum virorum synodum damnasse insanum Nestorium, impium item Eutychem exauctorasse anathemate perculsum, nec non alexandrinum Dioscorum sancti Flaviani interfectorem, qui et alios fidei defensores sceleste expulerat, et alia antiquiora ecclesiae lumina extinguere nisus fuerat; hunc inquam arcto vinculo Eutychi haerentem, synodus ab ecclesiae corpore abscidit. Vestra porro anathemata, quae adversus Dei amicos furiose iaculati estis, mundum subverterunt, aërem corruperunt, seraphinos irritarunt, cherubicum thronum quassarunt, gloriae regem ad ultionem provocaverunt. Amen quippe dico vobis electis meis, ait Dominus, qui mei causa quotidie ab insanis anathemata patimini, vos ulciscar et remunerabor: inebriabo tela mea sanguine, et gladius meus carne vescetur, cruore sauciorum et captivorum, capitibus principum gentium, purgaboque terram populi mei. Exiit decretum, pervenitque Domini gladius ad sacerdotes iniquitatis; gladius Domini adversus principes iniustitiae: gladius in civitate, gladius in agro, contra omnem contumeliosum ac superbum, per omnem impiorum locum et apostatarum, contra quemlibet qui sanctos iniuriando operam

ἔνθα τὸ ὁμοούσιον, ἐκεῖ τὸ παντοδύναμον· cod. f. 17. b. col. 1.
τὸ διάφορον ἐν ὀνόμασιν, ἀλλ᾽ οὐκ ἐν ἀξίᾳ· τὸ ἀνόμοιον ἐν προσηγορίαις, οὐκ ἐν οὐσίᾳ· εἰ γὰρ καὶ τρεῖς ὑποστάσεις πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος, ἀλλὰ μία οὐσία, μία θεότης, μία ἐν ἀθανασίᾳ, ἐν ἀπαθείᾳ, ἐν ἀτρεπτότητι, ἐν βουλῇ, ἐν δημιουργίᾳ, ἐν ἐλέει, ἐν οἰκτιρμοῖς.

ιδ΄. Οὐκ ἐμοὶ οἱ λόγοι, τῶν ἀποστόλων αὕτη ἡ διδασκαλία, τῶν ἁγίων πατέρων ἡ ἐξήγησις· πατέρας δὲ λέγω τοὺς διαδόχους τῶν αὐτοπτῶν καὶ ὑπηρετῶν τοῦ λόγου, οὓς λυσσῶν ἀναθεματίζεις, μὴ φέρων αὐτῶν τοὺς ἀνεπαισχύντους ἐλέγχους, μηδὲ τὴν λαμπρότητα τῶν μαρμαρυγῶν τῶν ἐν αὐτοῖς θείου χαρίσματος. Οὐκ ἠγνόηται δὲ ὅτι ἡ ἐν Χαλκηδόνι τῶν ἁγίων σύνοδος Νεστόριον μὲν ὡς φρενοβλαβῆ κατέκρινεν· Εὐτυχέα δὲ ἀσεβήσαντα ἀπεκήρυξεν ἀναθέματι βαλοῦσα· Διόσκορον δὲ τὸν ἀλεξανδρέα καὶ φονέα τοῦ ἁγίου Φλαβιανοῦ, τὸν καὶ τοὺς προμάχους τῆς πίστεως παρανόμως καθελόντα, καὶ ἄλλους δὲ ἀρχαιοτέρους φωστῆρας ἀποκηρύξαντα, καὶ Εὐτυχεῖ περιπλακέντα, τοῦ σώματος τῆς ἐκκλησίας ἀπέκοψεν. Οἱ ἀναθεματισμοὶ ὑμῶν, οὓς κατὰ τῶν φίλων τοῦ θεοῦ κορυβαντιῶντες ἀκοντίζετε, τὸν κόσμον ἀνέτρεψαν, τὸν ἀέρα ἐμόλυναν, τοὺς οὐρανοὺς ἠχλύωσαν, τοὺς ἀγγέλους παρώτρυναν, τὰ σεραφὶμ παρώργισαν, τὸν χερουβικὸν θρόνον ἐπέσεισαν, τὸν βασιλέα τῆς δόξης εἰς ἐκδίκησιν παρεκίνησαν· ἀμὴν γὰρ col. 2
λέγω ὑμῖν τοῖς ἐκλεκτοῖς μου, φησὶν ὁ δεσπότης, τοῖς δι᾽ ἐμὲ ὅλην τὴν ἡμέραν ὑπὸ ἀφρόνων ἀναθεματιζομένοις, ὅτι ποιήσω τὴν ἐκδίκησιν ὑμῶν, καὶ ἐκδικήσω καὶ ἀνταποδώσω· μεθύσω τὰ βέλη μου ἀφ᾽ αἵματος, καὶ ἡ μάχαιρά μου φάγεται κρέα· ἀφ᾽ αἵματος τραυματιῶν καὶ αἰχμαλωσιῶν ἀπὸ κεφαλῆς ἀρχόντων ἐθνῶν· καὶ ἐκκαθαρῶ τὴν γῆν τοῦ λαοῦ μου· ἐξῆλθεν ἡ ἀπόφασις, καὶ ἐδόθη ἡ μάχαιρα κυρίου ἐν ἱερεῦσιν ἀνομίας· μάχαιρα κυρίου ἐν ἄρχουσιν ἀδικίας· μάχαιρα ἐν πόλει, ἐν ἀγρῷ, ἐν παντὶ ὑβριστικῷ καὶ ὑπερηφάνῳ, ἐν παντὶ τόπῳ ἀνόμων καὶ ἀποστατῶν, ἐν παντὶ κοινωνήσαντι τῇ τῶν

ἁγίων ὕβρει. ἐν παντὶ προσελάσαντι τῇ τῶν ἀναθεματισθέντων ἀσεβῶν κοινωνίᾳ.

ιε΄. Τούτων οὕτως ἐν ὀργῇ ἐζωγρημένων ὑπὸ τὸ ἀμφίβληστρον τῆς ἐκδικήσεως, καλῶς ὑμεῖς ἐξεκλίνατε, θεοφιλέστατοι, τόπον δώσαντες· καλῶς ἀφορίσθητε ἐξ αὐτῶν, τῷ βορβόρῳ τῆς ἀθεΐας ἐγκυλιομένους ἐγκαταλείψαντες· χαίρει Χριστὸς διαιρούμενον τὸν σύνδεσμον αὐτῶν ὁρῶν· εὐφραίνεται τοὺς ἐξ αὐτῶν ἀποστατουμένους προσλαμβανόμενος· ἐκεῖνοι ἐν ἅρμασι καὶ ἵπποις, ἡμεῖς δὲ ἐν ὀνόματι κυρίου θεοῦ ἡμῶν μεγαλυνθησόμεθα·
cod. f. 48. a. col. 1. αὐτοὶ συνεποδίσθησαν καὶ ἔπεσαν ὑπὸ τὴν μάχαιραν τοῦ κυρίου, ἡμεῖς δὲ ἀνέστημεν καὶ ἐσώθημεν, ἐν σκέπῃ τοῦ θεοῦ τοῦ οὐρανοῦ αὐλιζόμενοι· ἐνηχήσατε ἡμῖν τῶν πνευματικῶν ὑμῶν ἀγώνων τὴν τερπνὴν μελῳδίαν· προπηδήσει καὶ αὖθις ἡ καλὴ περιστερὰ *, τῆς ἐπὶ θεοῦ ἐπιστασίας ὑμῶν φωνοῦσα τὸν εὐαγγελισμόν· διηγήσασθε θᾶττον πῶς ἐπέστη ὁ ἄγγελος κυρίου, καὶ τὰ δεσμὰ διεσπάραξεν ἄφνω, ὕπνῳ νεκρώσας τοὺς φύλακας· ὅπως τε ἡ σιδηρᾶ πύλη ἀνεπετάσθη, πρὸς τὴν πόλιν τοῦ θεοῦ ἀπάγουσα ὑμᾶς· οὕτω γὰρ οὕτω συνευφραινόμενοι τῇ κατοικίᾳ ἐπὶ τὸ αὐτὸ, καὶ τὴν μεγαλειότητα τοῦ θεοῦ παρ᾽ ὑμῶν ἀκούοντες, αὐτῷ τῷ μεγαλουργῷ θεῷ καὶ πατρὶ, ἅμα τῷ μονογενεῖ υἱῷ, σὺν ἁγίῳ πνεύματι, δόξαν ἀναπέμψωμεν ὁμοθυμαδὸν, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων· ἀμήν.

confert, denique contra omnes qui anathemati subiectis impiis communicant.

15. Hos itaque ab ira Dei reti ultionis implicitos, praeclare vos defugite, o Deo dilectissimi, de via decedentes: praeclare vosmet secernite, atque eos in irreligiositatis luto volutantes deserite. Gaudet Christus, praecisum vinculum illorum videns: laetatur ad se recipere qui ab eo defecerant. Illi in curribus et in equis, nos autem in nomine Domini magnificabimur. Ipsi impediti sunt et ceciderunt sub Domini gladium; nos autem surreximus et salvati sumus, in velamento Dei caeli habitantes. Cantate nobis spiritalium vestrorum certaminum dulcem melodiam: prodibit rursus pulchra columba quae vobis divinae tutelae bonum nuncium canet. Narrate protinus quomodo Domini angelus adstiterit, et vincula cito dissolverit, somno custodes mortificans; et quomodo ferrea ianua reserata sit, quae vos intra civitatem Dei recipit. Sic enim, sic laetantes in contubernio, Deique magnalia a vobis audientes, ipsi prodigiorum auctori patri Deo, cum unigenito filio, et sancto spiritu laudem concorditer extollemus per saecula saeculorum. Amen.

Exin sequuntur in codice epistolae 1. *Pamphili episcopi Abydi.* 2. *Asclepiadis episcopi Trallium.* 3. *Fausti episcopi Apolloniadis.* 4. *Quintiani episcopi Asculianorum.* 5. *Felicis papae romani; quae omnes extant in tomo septimo Conciliorum Zattae col.* 1045. 1109. 1127. 1129. 1133. *Sed tamen in praedicta editione col.* 1136. *desideratur in epistola Asclepiadis particula graeci textus, quam codex vat. f.* 49. *b. ita supplet in octavo anathematismo.* Εἴ τις λέγει θεοπασχίαν, ἢ θνήσεως θεὸν γεύσασθαι, ὡς εἰς ταῦτα αὐτὸν εὐδοκίᾳ ἥκειν ἐν τῷ τετάφθαι αὐτὸν, καὶ μὴ ὁμολογεῖ αὐτὸν ὡς θεὸν μὴ κεκυριεῦσθαι ὑπὸ τοῦ θανάτου, θάνατον δὲ θανατώσαντα, δι᾽ ἧς εἴληφε θνητῆς αὐτοῦ σαρκός, ἀνάθεμα ἔστω. *Subsequitur Theodori Abucarae brevis disputatio cum Saraceno de Christi corpore in eucharistia, prout est in operibus Gretseri T. XV. p.* 400. *Denique fol.* 53. *sic scribitur:* ἐτελειώθη ἡ παροῦσα βίβλος ἐν ἔτει ,ϛωιδ΄, ἰνδ΄. δ΄. Καὶ οἱ ἀναγινώσκοντες εὔχεσθε τῷ γράψαντι Νίφωνι τῷ ἁμαρτωλῷ γονυχῷ. Absolutus fuit praesens liber anno ·VIM·DCCC XIV· indictione quarta (*Christi* 1306. Qui legitis, orate pro scriptore Niphone peccatore monacho. *Mox alia manu subiicitur* αὕτη ἡ δέλτη ἡ δογματικὴ πανοπλία: hic liber dogmatica panoplia est. *Deinde post purum spatium, alia manu subtexitur ex Euthymii Zigabeni panoplia titulus XVI, qui latine legitur in Bib. PP. Lugd. T. XIX. p.* 188. *usque ad p.* 191. *Postrema codicis clausula est:* τέλος ὁλόκληρον τῆς δογματικῆς πανοπλίας: heic omnino explicit dogmatica panoplia.

INDEX RERUM.

Ubi nulla littera est, intelligitur Cyrillus: ubi A, Athanasius: ubi E, Eusebius alexandrinus: ubi G, Germanus constantinopolitanus: ubi Gr, Gregorius antiochenus: ubi M, Martyrius antiochenus: ubi P, Panoplia: ubi T, Timotheus alexandrinus.

A

B

L

M

N

O

Voluminis emendationes et additamenta.

Pag. 29. adn. 1. adde: sine dubio legatur θεοῦ pro κυρίου. Nam θεοῦ habet ipse Cyrillus p. 94. P. 30. v. 6. a fin. *mutuoque superiecta;* dic potius: *et aliud alio superius.* Et confer p. 558. adn. 1. P. 31. Omittatur adn. 1. P. 48. v. 9. corr. *irretiebantur.* P. 111. in adn. adde: nec non Gregorius nyss. epist. ad Eusth. et Ambros. opp. T. II. p. 1093. P. 128. v. 9. a fin. corr. ἴδομεν, et *cognovimus.* P. 150. Locus ferme repetitus in orat. ad reginas opp. T. V. part. 2. p. 157. D. P. 190. v. 10. a fin. corr. ἐπιθήσετε. P. 213. adn. v. 3. *suo* corr. *quo.* P. 237. v. 3. a fin. Inserendum fragmentum ex tertio tomo p. gr. 110. δεικνὺς – χρηματίσας, p. lat. 72. P. 348. in adn. corr. οἶκος. P. 416. v. 10. a fin. adde: *et sanguinem eius bibentes.* P. 444. v. 6. a fin. corr. 114. P. 482. in adnot. corr. 42. P. 488. in adn. v. 11. dic: *semel et iterum.* P. 524. v. 7. corr. *magus.* P. 544. citatus a Leontio Aeluri locus extat etiam in T. VI. p. 515. supplementorum Mansii ad Concilia; sed ibi incaute continuantur tamquam Aeluri verba, quae sunt Leontii. P. 645. v. 12. *ad* corr. *adversus.*